

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII Nr. 1 — 2

IANUARIE - FEBRUARIE 1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

MEMBRI :

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRĂCIUNĂȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. C. Pr. Dr. GH. COTOȘMAN, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor Teologice, Seminarilor Teologice
și Școlilor de cîntăreți bisericesti ;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de magistru și doctor
în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SINT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ»

Nr. 452

inv. 259
BIBLIOTECA MIPTORHIEI 1431
PI-4

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII
Nr. 1-2
IANUARIE-FEBRUARIE
1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

C U P R I N S U L

SCRISORI IRENICE, PASTORALE, MESAJE

<i>Telegrama trimisă Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul Anului nou 1964</i>	5
<i>Telegrama trimisă Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul Anului nou 1964</i>	6
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, cu prilejul Anului nou 1964</i>	7
<i>Scrisori irenice primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din 1963</i>	9
<i>Telegrame și scrisori de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din 1963 și ale Anului nou 1964</i>	15

ANIVERSĂRI

<i>Telegrama trimisă Domnului Emil Bodnăraș, Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian</i>	46
<i>Scrisoarea de răspuns trimisă de Domnul Emil Bodnăraș, Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R., Prea Fericitul Patriarh Justinian</i>	47

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Aniversarea zilei de naștere a Prea Fericitului Patriarh Justinian</i>	48
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia</i>	51
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bulgariei</i>	53
<i>Sărbătorirea Sfinților Trei Ierarhi, patronii Institutului și Seminarului teologic din București</i>	54

<i>Vizita la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a Domnului Sture Johanson</i>	57
<i>Incetarea din viață a Catolicosului de Răsărit Baselios Geevargese II al Bisericii Ortodoxe Siriene din India</i>	59
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare</i>	61 ✓
† Ion Iufu	73

IN APĂRAREA PĂCII

<i>In întâmpinarea celei de-a doua Adunări Mondiale creștine pentru pace :</i>	
«Să nu ucizi». Temeiuri creștine pentru pace, de Pr. D. STANILOAE	76
Iubirea de oameni și pacea, de Magistrand VASILE PRESCURE	95

INDRUMĂRI PASTORALE

<i>Povățuirii și îndemnuri bisericesti. Spicuri din pastoralele de Crăciun ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române</i>	110 ✓
<i>Posturile din cursul anului bisericesc, de Pr. Prof. ENE BRANIȘTE</i>	120 ✓

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

<i>Monumente de arhitectură bisericască descoperite pe teritoriul patriei noastre din 1944 până în prezent, de ALEXANDRU ARMAND MUNTEANU</i>	139 ✓
<i>Considerații asupra pedepselor aplicate de Pravila din 1646, de MARINESCU I. STELIAN</i>	175 ✓

PARTEA OFICIALĂ

<i>Lucrările Adunării Naționale Bisericești în sesiunea anuală de lucru din decembrie 1963</i>	210
--	-----

**SCRISORI IRENICE
PASTORALE-MESAJE**

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ,
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE STAT AL R.P.R.,
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN,
CU PRILEJUL ANULUI NOU 1964**

Cu prilejul Noului an 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, următoarea telegramă :

*Domnului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ,
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Populare Romîne*

LOCO

Cu prilejul întâmpinării Noului an — 1964 — cu bucurie exprimăm membrilor Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal, cele mai alese felicitări din partea Ierarhilor, slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne și, reînnoindu-Vă simțămintele Noastre de dragoste și devotament, din toată inima Vă urăm sănătate și ani mulți, ca să puteți îndruma munca harnicului nostru popor spre tot mai rodnice înfăptuiri, care să aducă înflorirea Patriei noastre și fericirea tuturor fiilor săi în cursul Noului an, pe care îl dorim să fie un an al păcii și înfrățirii între toate popoarele.

† **JUSTINIAN**
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER,
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN,
CU PRILEJUL ANULUI NOU 1964**

Cu prilejul Anului nou 1964, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne, următoarea telegramă :

*Domnului ION GHEORGHE MAURER,
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Romîne*

LOCO

La începutul Noului an — 1964 — cu bucurie exprimăm membrilor Consiliului de Miniștri și Domniei Voastre personal, cele mai călduroase felicitări din partea Ierarhilor, slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne și, reînnoindu-Vă simțămintele Noastre de devotament, din toată inima Vă urăm sănătate și ani mulți, ca să puteți îndruma activitatea tuturor instituțiilor și întreprinderilor din Statul nostru spre realizări tot mai bogate, pentru înflorirea Patriei și fericirea harnicului nostru popor, în colaborare frățească cu toate popoarele lumii.

† **JUSTINIAN**
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

**SCHIMB DE TELEGRAME
ÎNTE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
ȘI DOMNUL PROFESOR DUMITRU DOGARU,
SECRETARUL GENERAL
AL DEPARTAMENTULUI CULTELOR,
CU PRILEJUL ANULUI NOU 1964**

Cu prilejul Anului nou 1964 a avut loc între Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române, următorul schimb de telegrame :

*Domnului Profesor DUMITRU DOGARU,
Secretarul General al Departamentului Cultelor*

LOCO

Intîmpinînd Noul an — 1964 —, cu bucurie exprimăm Conducerii Departamentului Cultelor și Domniei Voastre personal călduroase felicitări din partea Ierarhilor, slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, și Vă urăm rodnice și fericite realizări în activitatea ce Vă stă înaintea în anul ce începem, care să fie un an al triumfului definitiv al păcii și înfrățirii între toate popoarele lumii.

† J U S T I N I A N
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

*

*Prea Fericitului JUSTINIAN MARINA,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

LOCO

In numele Departamentului Cultelor și al meu personal Vă mulțumesc călduros pentru cuvintele ce ni le-ați adresat cu prilejul Noului an 1964.

Activitatea de pînă acum a Dumneavoastră, a Sinodului și a clerului ortodox ne îndreptătesc să Vă urăm ca și în viitor să aveți mulțumirea unor rezultate frumoase în sprijinirea dorinței din ce în ce mai puternice în toată lumea pentru pace și bună înțelegere.

DUMITRU DOGARU
SECRETAR GENERAL

SCRISORI IRENICE
PRIMATE DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE NAȘTERII DOMNULUI DIN 1963

Cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din anul 1963, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, dînd urmare unei datini străvechi a Bisericii Ortodoxe, a trimis tuturor patriarhilor tradiționala scrisoare irenică de creștinească salutare și frățească îmbrățișare în Domnul nostru Iisus Hristos. Textul acestei scrisori a fost publicat în numărul trecut al revistei noastre.

În același timp întîistătătorii Patriarhiilor Ortodoxe au trimis, la rîndul lor, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian scrisori irenice, care mărturisesc, în același duh, unitatea sfintei Ortodoxii. Dăm mai jos cuprinsul acestor scrisori :

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale ATENAGORA, Patriarhul Ecu-
menic al Constantinopolului :

PATRIARHIA ECUMENICA

Nr. 10

Prea Fericite și Înalt Prea Sfințite Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române, Frate mult iubit și prea dorit în Hristos Dumnezeu și Împreună-slujitor al smereniei noastre, D. D. JUSTINIAN, îmbrățișîndu-vă frățeste în Domnul, cu multă bucurie Vă înlîmpinăm.

Cu dragoste și mulțumită dăm, la rîndul nostru, mult iubitei și prea doritei Voastre Prea Fericiri, sărutarea frățească pe care Voi ați binevoit a ne-o trimite nouă, prin scrisoarea pe care ne-ați adresat-o cu prilejul sfintei și plinei de bucurii sărbători a Nașterii trupești a Domnului, urîndu-Vă la rîndul nostru, din adîncul inimii, cu harul și binecuvîntarea Mîntuitorului celui Născut, să fie prisositoare față de Voi, față de prea sfînta Biserică cea de la Voi și față de turma Voastră dreptcredincioasă.

Aducînd la cunoștința respectabilei Voastre Prea Fericiri că, în timpul Sfintei Liturghii pe care am săvîrșit-o în biserica preasfîntă a Nașterii Mîntuitorului din Betleem, ne-am rugat și pentru Voi, pentru respectabila Ierarhie din jurul Vostru și pentru turma ortodoxă încredințată înțelepciunii Voastre. Vă urăm ca și Noul an al bunătății Domnului, care răsare, să fie pentru Voi plin de toată bunătatea duhovnicească, aducător de pace și de liniște pentru lumea întreagă, și, îmbrățișîndu-Vă iarăși cu sărutare sfîntă, rămînem cu dragoste frățească și cu deosebită cînstire,

Al respectabilei Voastre Prea Fericiri iubitor Frate în Hristos.

† *ATENAGORA al Constantinopolului*

1964, ianuarie 12.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului HRISTOFOR, Papă și Patriarh al Alexandriei și a toată Africa :

HRISTOFOR

din mila lui Dumnezeu Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi,

Prea Fericitului 'Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne, D. D. JUSTINIAN, iubitului Frate în Hristos, îmbrățișare sfîntă.

Cu multă dragoste am primit scrisoarea de felicitare prin care Prea Fericirea Voastră ne-a trimis, cu aleasă simțire și iubire frățească, urările de sărbători și salutările Sale, cu prilejul sfintelor sărbători pe care le-am petrecut, alc Nașterii trupești celei mai presus de fire și ale sfintei arătări de la Iordan a Dumnezeului-om, Mîntuitorului și Răscumpăratului sufletelor noastre.

Dorindu-Vă la rîndul nostru, cu dragoste frățească și deosebită cînstire sărutarea frățească de sărbătoare, Vă urăm din adîncul sufletului Prea Fericirii Voastre și întregii turme celei iubitoare de Dumnezeu a preasfintei Biserici Ortodoxe Romîne, ca Noul an al bunătății Domnului, care răsare, să fie plin de sîmătate, bucurie și de toată bunătatea și rămînem,

Al respectabilei Voastre Prea Fericiri, frate iubitor în Hristos, cu totul devotat,

† *HRISTOFOR al Alexandriei*

Kelisia, 25 ianuarie 1963.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului TEODOSIE, Patriarhul Antiohiei și al Întregului Orient :

PATRIARHIA GRECO-ORTODOXĂ A ANTIOHIEI
ȘI ÎNTREGULUI ORIENT
Damasc-Siria

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Părinte,
Prea iubit în Domnul Frate și împreună-slujitor,*

Intr-un ison cu cetele îngerești repetăm și noi : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire», transmițând din inimă iubitei Voastre Prea Fericiri felicitări frățești și sincere doriri de tot binele, cu prilejul marelui praznic al Nașterii Domnului și Anului nou.

Dumnezeiescul și nou-născutul Prunc să Vă dăruiască sănătate, zile bune întru mulți ani, spre binele și slava Bisericii Ortodoxe Române și întregului popor român.

Al Prea Fericirii Voastre iubitor întru Hristos frate,

† **TEODOSIE VI,**
Patriarhul Antiohiei și Întregului Orient

Nașterea Domnului 1963.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului BENEDICT, Patriarhul Ierusalimului :

Imbrățișînd plin de bucurie pe respectabila Voastră Prea Fericire, cu prilejul sărbătorilor Nașterii celei mai presus de fire a Mîntuitorului Hristos, Vă urăm din tot sufletul să le sărbătoriți împreună cu binecredincioșii voștri creștini în sănătate și veselie duhovnicească, iar Noul an să Vă fie îmbelșugat de darurile cerești, spre binele Bisericii Ortodoxe.

† **Patriarhul BENEDICT**

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale ALEXEI, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia :

PATRIARHUL MOSCOVEI
ȘI A TOATA RUSIA

*Prea Fericirea Voastră,
Prea iubite întru Hristos, Prea Fericite Părinte,*

În zilele de bucurie creștinească întru Domnul nostru Iisus Hristos, care ne-a adus prin Nașterea Sa pace pe pământ și bunăvoință între oameni, Vă îmbrățișez cu frățească întru Hristos dragoste.

Domnul, care a înnoit prin Nașterea Sa viața omenească, să ne umple de lumină și putere, iar în toate zilele vieții noastre să ne umbrească cu Harul Său și bucuria Lui să lumineze duhul nostru.

Noul an al bunătății Lui să fie un an al binecuvîntatei păci pentru toate popoarele, un an al milelor dumnezeiești și al binecuvîntării pentru toți cei ce caută ajutorul Lui ceresc.

Primiți, Prea Fericite Părinte Patriarh, sărutarea mea frățească și dorința sinceră ca ajutorul nesfîrșit al lui Dumnezeu să se reverse peste strădanurile Voastre arhipăstorești.

Cu dragoste și cînstire,

† ALEXEI

Patriarhul Moscovei și a toată Rusia

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului GHERMAN, Patriarhul Serbiei :

PATRIARHUL SERBIEI

Prea Fericite Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei, Locuitor al Cezareei Capadociei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Prea iubite și mult dorite întru Hristos Frate și împreună-slujitor al smereniei noastre, D. D. JUSTINIAN, frățești urări de bucurii întru Domnul și doriri cordiale de tot binele pentru Prea Fericirea Voastră.

«Astăzi Hristos se naște ; astăzi Cel fără de început se începe ; puterile cerești se bucură și pămîntul cu omenirea se veselește !...»

Cu această sfîntă bucurie orice suflet creștinesc prăznuiește în aceste prea înălțătoare zile Nașterea Fiului lui Dumnezeu, cu care prilej dorim și Noi cu cea mai mare plăcere a Vă adresa o cordială și frățească felicitare :

HRISTOS SE NAȘTE !

Prin nașterea Sa Pruncul din Betleem a adus cerului și pămîntului bucurie, pace și bunăvoință între oameni, dovedind peste vremuri nemărginita Sa dragoste față de fiii Săi căzuți, pe care prin slăvita Sa naștere îi readuce din nou cu puterea Sa în rîndurile fiilor lui Dumnezeu. Acesta-i temeiul bucuriei celei mari de azi, în ceruri și pe pămînt.

Felicîtîndu-Vă de sărbătoarea Nașterii lui Hristos, în rugăciunile noastre dorim Prea Fericirii Voastre rodnicie multă în înalta Voastră slujire arhipăstorească. Cu aceleași bune urări pentru Anul nou 1964, ce vine, Vă dorim ca darurile și pacea Domnului nostru Iisus Hristos

să fie totdeauna cu Prea Fericea Voastră, scumpă nouă, clerul Vostru și vrednicii Voștri credincioși din Biserica Română — soră.

Incredințându-ne sfintelor Voastre rugăciuni cu întreaga ceată arhierescă, preotească și credincioșii noștri, rămânem al Prea Fericii Voastre întru Hristos cel nou Născut și împrenă-slujitor,

† GHERMAN
Patriarhul Serbiei

Belgrad, Nașterea Domnului 1963.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului EFREM II, Patriarhul Catolicos al întregii Gruzii :

Prea Fericea Voastră,

Vă felicit cu prilejul Nașterii Domnului și Anul nou ce vine.

Felicit deopotrivă și pe mitropoliții, arhiepiscopii, episcopii și întregul Vostru cler, precum și pe credincioșii voștri cu ocazia acestei mari și creștinești prăznuiri — Nașterea lui Hristos.

Vă doresc tuturor toate bunătățile pămîntești și cerești și mai ales temeinică pace în toată lumea.

Intru Hristos Iisus, cu frățească dragoste,

† EFREM II,
Patriarhul Catolicos al întregii Gruzii

Tbilisi-Gruzia.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului CHIRIL, Patriarhul Bulgariei :

PATRIARHIA BULGARA
SFINTUL SINOD

*Prea Fericea Voastră,
Prea Ferice și mult iubite Vlădică,*

Cu frățească dragoste Vă felicităm în numele meu și al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, cu ocazia praznicului sfânt al Nașterii lui Hristos.

Nașterea Mîntuitorului nostru a fost răsăritul «Soarelui dreptății», pentru ca lumea să cunoască, prin cuvîntul Lui, adevărul și mila Lui Dumnezeu cea mîntuitoare. Amintind, cu închinare în rugăciune, acest mare eveniment din istoria omenirii — arătarea Domnului Hristos în trup — noi rugăm stăruitor pe Dumnezeiescul Prunc să îndrumeze oa-

menii către strălucirea idealului anunțat pentru pace și bunăvoință, pentru ca să se întărească pe pământ pacea lui Dumnezeu și dreptatea Lui.

In această vreme sfântă, dând slavă și cinste marelui Arhiepiscop după rânduiala lui Melchisedec (Evrei V, 10), Care a străbătut cerurile, Iisus Fiul lui Dumnezeu (Evrei IV, 14), îl rugăm stăruitor să lumineze pe Prea Fericirea Voastră cu bucuria Betleemului și să Vă binecuvânteze pe Voi și patria Voastră în timpul anului 1964, care se apropie, cu darurile milelor Sale neschimbătoare, să dăruiască omenirii pace și să întărească buna învoiere în raporturile dintre popoare.

Ne încredințăm sfintelor Voastre rugăciuni sfințitoare și rămân al Prea Fericirii Voastre, cu dragoste întru Hristos Iisus, frate și împreună-slujitor.

Președintele Sfântului Sinod,
† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

Sofia, 16 decembrie 1963.

**TELEGRAME ȘI SCRISORI DE FELICITARE
PRIMATE DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE NAȘTERII DOMNULUI DIN 1963
ȘI ALE ANULUI NOU 1964**

În afară de scrisorile irenice tradiționale, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mai primit cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din 1963 și Anului nou 1964, și alte numeroase telegrame și scrisori de felicitare, din partea unor înfrățitori, ierarhi și slujitori de seamă ai Bisericilor Ortodoxe și eterodoxe de peste hotare și din țara noastră, precum și din partea unor conducători sau reprezentanți de frunte ai unor organizații religioase internaționale.

Pildă vie de ecumenism și de adevăratele raporturi de respect reciproc, de dragoste și de frățietate, care trebuie să domnească între toți creștinii din lumea întreagă, aceste telegrame și scrisori de felicitare exprimă dragostea și prețuirea de care se bucură Biserica Ortodoxă Română și înfrățitorul ei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în rîndurile căpeteniilor și ierarhilor Bisericilor surori întru credință, precum și ale altor confesiuni creștine din lume.

În paginile următoare publicăm o parte din aceste mărturii ale dragostei și considerației de care se bucură Biserica Ortodoxă Română și Prea Fericitul Părinte Patriarh, în rîndurile reprezentanților de frunte ai creștinilor din lumea întreagă :

Scrisoarea Prea Fericitului CHIRIL, Patriarhul Bulgariei :

Prea Fericirea Voastră,

Prea Fericite Frate și împreună-slujitor întru Hristos Domnul,

Din inimă felicit pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia sfințitului praznic al Nașterii lui Hristos și în rugăciune urez bucurie și tot succesul duhovnicesc, atît Vouă, cît și sfințitului cler și evlavioșilor creștini.

Patriei Voastre binecuvîntate de Dumnezeu îi doresc succese, iară lumii pace!

Mă incredințez sfintelor Voastre rugăciuni și Vă salut cu dragoste întru Hristos Iisus.

† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

Sofia, 14 decembrie 1963.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului MACARIOS, Arhiepiscopul Ciprului :

Prea Fericite Părinte Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, Frate prea iubit și mult dorit și împreună-slujitor, D. D. JUSTINIAN, îmbrățișându-Vă frățeste în Domnul, cu multă bucurie Vă întîm pinăm.

Făcătorul tuturor, născîndu-se din Preacurata Fecioară, a îmbrăcat chip de om, pentru ca să elibereze pe Adam cel dintîi din blestem.

Creștinătatea întregă, mărturisind pe Mîntuitorul și Răscumpărătorul ei, Care a venit în lume, se veselește și saltă și plină de recunoștință, întocmai ca un cor comun, înalță, împreună cu oștile cele cerești, cîntarea cea nouă și dumnezească : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire !»

Bucurîndu-ne, deci, laolaltă cu toți creștinii și aducînd slavă împreună cu îngerii, minunîndu-ne împreună cu păstorii și închinîndu-ne împreună cu magii «lui Dumnezeu, Celui ce a luat chip de rob și s-a făcut la fel cu oamenii», venim pe calea gîndului, pentru a îmbrățișa și săruta pe respectabila Voastră Prea Fericire cerînd de la Mîntuitorul nostru Hristos, Care s-a întrupat din iubirea cea nespūsă și din purtarea de grijă cea pentru noi, să sărbătorîți ani cît mai mulți, cu toată veselia duhovnicească și cu sănătate neîmpușinată, Sărbătorea aceasta sfîntă, și să petreceți Anul cel nou al harului, care vine, cum și mulți alții de după el, întru petrecere bineplăcută lui Dumnezeu și cu daruri și binefaceri abundente, învrednicîndu-Vă de realizarea tuturor acelor bunuri pe care inima Voastră părintească le dorește pentru binecredincioasa Voastră turmă.

Rugîndu-Vă cu dragoste să împărtășiți urările noastre frățeste de sărbătoare și dorințele noastre de bine și respectabililor și iubiților voștri Ierarhi, care alcătuiesc Sfîntul și îndreptătorul Sinod din jurul Vostru, Vă dăm iarăși sărutarea sfîntă și frățescă în Hristos, Cel ce s-a născut și rămînem,

Al respectabilei Voastre Prea Fericiri iubitor Frate în Hristos,

† MACARIOS al Ciprului

Arhiepiscopia Ciprului, Crăciunul 1963

Scrisoarea Prea Fericitului HRISOSTOM, Arhiepiscop al Atenei și
Metropolit Primat al Bisericii Greciei :

*Prea Fericite și Înalt Prea Sfințite Părinte Patriarh,
D. D. JUSTINIAN,*

*Ingerii Domnului, adunați în ceată luminoasă, cu cîntece de slavă
la Domnul, vestesc lumii : «bucurie mare foarte, că astăzi s-a născut
Mîntuitor, Care este Hristos Domnul, în cetatea lui David».*

*Prilejuitoare, cu adevărat, de bucurie și de veselie sînt cele bine-
cuvîntate, de vreme ce astăzi a luat împlinire mîntuitoare, tot ceea ce pa-
triarhii au dorit cu ardoare, tot ceea ce profeții au arătat de mai înainte
și tot ceea ce dreptii au nădăjduit.*

*Cîtă bucurie duhovnicească, cîtă veselie pentru noi, cîtă slavă a lui
 Dumnezeu, cît folos sufletesc pentru omenirea care se găsea în păcat !*

*Sub stăpînirea unor astfel de simțăminte și cu adîncă emoție, vin
 să schimb sărutarea frățească de sărbătoare cu Frăția Voastră în Hristos
 și felicitîndu-Vă cordial, să Vă urez cu umilință, ca bucuria și veselia
 Voastră să fie deosebit de vie cu prilejul sărbătorilor pline de veselie
 ale Nașterii și Botezului Domnului și slujirea Voastră în Biserică să fie
 îndelungată și plină de slavă, spre slava și lauda Domnului nostru celui
 mîntuitor de oameni și aducătoare de mîntuire pentru turma cea binecre-
 dincioasă a Prea Sfintei Biserici Ortodoxe în fruntea căreia Vă găsiți.*

*Al respectabilei Voastre Prea Fericiri, smerit și devotat Frate în
 Hristos,*

† HRISOSTOM al Atenei

Atena, 25 decembrie 1963.

Scrisoarea Înalt Prea Sfințitului GHEORGHE, locotenent de Mi-
tropolit al Varșoviei și al întregii Polonii :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Părinte,*

*«Mare și prea slăvită minune s-ă petrecut
 astăzi : Fecioara naște și pîntecele rămin ne-
 stricate ; Cuvîntul se intrupează și de Tatăl nu
 se desparte». (Stihira Nașterii la Stihovnă).*

*Cu prilejul mărețelor și mîntuitoarelor zile ale Nașterii lui Hristos,
 aduc Prea Fericirii Voastre cordiale felicitări și toate doririle de bine.
 Mîntuitorul Hristos «care cu înțelepciune pe toate le chivernisește», să
 pu rască pe Prea Fericirea Voastră cu sănătate îndelungată și toate bu-
 curiile întru mulți ani !*

Noul an 1964, care vine, să fie pentru toți locuitorii pământului nostru un an al dragostei frățești, al păcii și al deplinei bune stări pentru fiecare.

Al Prea Fericirii Voastre, prea milostive Arhipăstor și Părinte, cel mai smerit ascultător,

† Arhiepiscop GHEORGHE

Varșovia, Nașterea Domnului 1963.

Telegrama înalt Prea Sfințitului PAISIE, Arhiepiscop a toată Albania :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Urări călduroase și salutări frățești cu prilejul sărbătorilor Crăciunului și Anului nou.

† PAISIE

Arhiepiscopul a toată Albania

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului IOAN, Mitropolit de Praga și al întregii Cehoslovacii :

Prea Fericirea Voastră,

«HRISTOS SE NAȘTE, SLĂVIȚI-L!»

Cu aceste cuvinte sfinte, Biserica noastră ne cheamă să preaslăvim «marea taină a creștinătății, fiindcă Dumnezeu s-a arătat în trup» (I Timotei III, 16).

Nașterea Dumnezeu-Omului Hristos au prea slăvit-o sfinții îngeri prin imnul păcii : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14).

Pruncului Hristos celui născut din Fecioară I s-au închinat păstorii cei neștiutori de carte ca și înțelepții magi. Îngerul a vestit păstorilor «bucurie mare, care va fi pentru toți oamenii, fiindcă s-a născut Mîntuitorul Hristos Domnul» (Luca II, 10—11).

Această mare bucurie a prea luminatului praznic al dragostei și păcii mă grăbesc s-o împart cu Prea Fericirea Voastră și din tot sufletul să Vă felicit de prea luminata sărbătoare a Nașterii Domnului.

Dumnezeiescul Prunc Hristos, născut din Fecioara, să reverse peste Prea Fericirea Voastră milele Sale cele mari și bogate și să Vă dăruiască

sănătate cu îndelungă înzilire, iar în Anul nou ce vine să întărească pacea și dragostea între popoare.

Să întărească Domnul pe acest pământ «legământul Său : viața și pacea» (Maleahi II, 5).

Cu sinceră dragoste întru Hristos, al Prea Fericirii Voastre către Domnul sîrguincios rugător,

† IOAN

Mitropolit de Praga

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului PAAVALI, Arhiepiscopul Careliei și al întregii Finlande :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul marelui praznic al Nașterii Domnului și Mîntuitorului nostru, praznic care unește întreaga creștinătate în aceeași bucurie, trimit Prea Fericirii Voastre salutările mele respectuoase.

Incepînd, în numele Domnului, Noul an, să ne unim cu credință și din toată inima în rugăciunea Bisericii rugînd pe Domnul «pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfințelor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor».

Incredințîndu-mă sfințelor Voastre rugăciuni, rămîn cu dragoste în Hristos,

† PAAVALI

Arhiepiscopul Careliei și a toată Finlanda

Kuopio, 19 decembrie 1963.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului SIMEON, Episcopul primei eparhii a chinezilor :

Prea Fericirea Voastră,

Prea milostiv Întîistătător și înalt Prea Sfințite Părinte,

Am cinstea să felicit pe Prea Fericirea Voastră de prea luminosul și marele praznic al Nașterii Domnului și Noul an 1964.

Cu acest prilej Vă transmit cele mai bune doriri de sănătate și bunăstare, rugînd pe Dumnezeu să Vă învredniciți încă mulți ani, să Vă

rugați pentru noi toți, și să ne îndreptați spre pășunile cele mîntuitoare ale credinței noastre.

Al Prea Fericirii Voastre prea supus ascultător,

† SIMEON

Episcopul cel dintîi al chinezilor

25 decembrie 1963.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului SPIRIDON, Mitropolitul Rodosului :

Prea Fericite,

Cu prilejul sfințelor sărbători ale credinței noastre celei adevărate, ale Intrupării Domnului, adresîndu-mă cu deosebită plăcere Prea Fericirii Voastre, vin să Vă aduc din inimă o salutare frățească în Domnul cel întrupat și smerite urări, ca Domnul și Cuvîntul lui Dumnezeu, Care s-a întrupat pentru mîntuirea noastră, să dăruiască Prea Fericirii Voastre sănătate trupească și sufletească și îndelungare de zile, iar Noul an mîntuitor 1964, care vine, să fie plin de bunătatea Domnului și aducător de pace pentru omenirea întreagă.

Cu adînc respect, sărutînd dreapta Prea Fericirii Voastre, rămîn al Prea Fericirii Voastre, frate în Domnul.

† SPIRIDON al Rodosului

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului IACOB, Arhiepiscopul Bisericii Ortodoxe Grecești din America de Nord și de Sud :

Prea Fericite,

Sărbătoarea, cea plină de veselie a dumnezeieștii Intrupări a Fiului și Cuvîntului lui Dumnezeu va răsări în curînd, iarăși aducînd omenirii celei tulburate marele mesaj al păcii spre slava lui Dumnezeu, prin bună-voirea dintre oameni.

Anul care se sfîrșește a dovedit încă o dată că prea sfințele Bisericii Ortodoxe care alcătuiesc Ortodoxia, merg pe drumul care duce la unitatea în Hristos, dînd exemplu bunei voiri neamurilor și popoarelor.

Pentru aceasta Vă urez să întîmpinați sărbătoarea cea de lume mîntuitoare a Nașterii Domnului și celelalte sărbători care urmează după ea, cu sănătate, pace și bucurie, iar Noul an al bunătății Domnului să fie pentru Voi și pentru sfînta Biserică Ortodoxă soră a Romîniei, plin de harul răscumpărător al Domnului.

Cu dragoste adîncă în Hristos cel ce s-a născut, rămîn al respectabilei Voastre Prea Fericiri iubitor Frate în Hristos cu totul devotat,

† IACOB al Americii

15 decembrie 1963.

Telegrama înalt Prea Sfințitului ILIAS SALIBY, Mitropolitul Beyrutului, exarh onorific al Țărmlui Feniciei :

Prea Fericitului Părinte Patriarh JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Cu prilejul sărbătorilor Crăciunului și Noului an, exprimăm sincere felicitări, și cerîndu-Vă binecuvîntare, Vă îmbrățișăm frățește.

† Mitropolitul SALIBY

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului ELIE KARAM, Mitropolitul Bîblosului și Botryelor, exarh onorific al Muntelui Liban :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Iubite întru Hristos Părinte,*

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire», cîntă îngerii în ceruri !

Cu mare bucurie sufletească salut pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul praznicului atotcuprinzător al Nașterii lui Hristos și al înnoirii anului ce vine, dorîndu-Vă smerit ajutorul Domnului plin de har, în truda Voastră spre binele sfintei noastre Biserici Ortodoxe, precum și temeinicirii păcii în toată lumea.

Personal Prea Fericirii Voastre Vă doresc sănătate și îndelungă înzîlire.

Al Prea Fericirii Voastre fiu întru Domnul,

† Smeritul ELIE KARAM
Mitropolitul Libanului

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului NIFON, Mitropolitul Iliopolei și Seleuciei, exarh onorific al Siriei, Zahlé-Liban :

Prea Fericite Părinte Patriarh,

Binecuvîntate fie praznicile care ne îndeamnă să ne gîndim la prietenii și îndeosebi la Capii religioși.

Sînt fericit să exprim Prea Fericirii Voastre, care aveți o inimă altă de nobilă, urările mele cele mai alese, rugînd pe Dumnezeu să dă-

ruiască viață lungă Prea Fericirii Voastre și tuturor credincioșilor Voștri, și să înalțe sus stindardul Păcii peste tot pământul.

Rugîndu-Vă să binecuvîntați pe admiratorul Vostru devotat, rămîn cu dragoste în Hristos,

† NIFON

Mitropolit de Zahlé și Baalbeck, Liban

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului PIMEN, Mitropolitul Krutițelor și Kolomeei :

Prea Fericirea Voastră,

De ziua îmbucurătoare a praznicului Nașterii lui Hristos, Vă rog să primiți respectuoase felicitări, cu urarea marilor și bogatelor îndurări de la Ieslea Dumnezeiescului Prunc Hristos, bucurîndu-Vă de rezultate fericite în lucrarea Prea Fericirii Voastre, spre binele Bisericii, în Anul nou ce ne-a sosit, precum și urări de sănătate și de bine pentru Prea Fericirea Voastră.

Al Prea Fericirii Voastre sincer admirator și osîrdnic rugător către Domnul,

† PIMEN

Mitropolit al Krutițelor și Kolomeei

Moscova, 1964.

Telegrama înalt Prea Sfințitului Mitropolit Ioan, Exarhul Ucrainei :

*Prea Fericitului Părinte Patriarh JUSTINIAN
al Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Felicît din inimă pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul îmbucurătorului praznic al Nașterii Domnului și al Anului nou.

† Mitropolit IOAN
Exarhul Ucrainei

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului NICODIM, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea iubit întru Hristos cel Născut,
Prea Fericite Părinte,*

În această sfință și îmbucurătoare zi a supremei buneî voine a lui Dumnezeu față de lume, cînd Soarele cel veșnic al dreptății, Hristos

Domnul nostru, cu razele Sale neînserate din nou luminează cu nespusa lumină a înțelepciunii și încălzește inimile creștinești cu dragostea Sa dumnezeiască, eu din suflet îmbrățișez pe cinstita Voastră Prea Fericire de acest cel mai mare praznic creștinesc al Păcii și dragostei și mă încredințez rugăciunilor Voastre sfinte.

† NICODIM

Mitropolit al Leningradului și Ladogei

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului BORIS, Mitropolitul Chersonului și Odesei :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Patriarh JUSTINIAN,*

Ajunși împreună cu magii la Nașterea Dumnezeiescului Prunc și înălțînd slavă Celui ce dăruiește tuturor pace și îndreptează pașii noștri pe calea păcii (Luca I, 79), cu deplinătatea bucuriei, Vă felicit de marele praznic al Nașterii lui Hristos.

Aducînd mulțumiri Dumnezeului care s-a născut, și care ne-a dăruit bucuria comuniunii, cer de la El milă, care să fie pentru Prea Fericirea Voastră bogată în Noul an al bunătății dumnezeiești.

Bucurîndu-mă de comuniunea unității noastre pentru slava Celui ce s-a născut, mă încredințez Sfințelor Voastre rugăciuni și rămîn cu dragoste,

† BORIS

Mitropolit al Chersonului și Odesei

Nașterea Domnului 1963, Odesa.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului SOFRONIE, Mitropolitul Durostolului și Cerveniei :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul marelui praznic al păcii și al dumnezeieștei buneivoiri între oameni — Nașterea Domnului și a Noului an al Domnului 1964, Vă felicităm din inimă, rugînd pe Atotmilostivul Dumnezeu să Vă dăruiască încă mulți ani cu deplină sănătate și întreagă bunăstare, ca să puteți cu pace și cu mult folos să cîrmuiți și pe mai departe frățeasca noastră Biserică Romîină, ierarhia ei și binecinstitoarea ei turmă, precum și să apărați slăvita operă a frățeștei conlucrări între Bisericile și popoarele noastre.

Fie veșnică slava întru cele de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire (Luca II, 14).

Incredinșându-mă sfințelor Voastre rugăciuni, rămân al Prea Fericirii Voastre confrate pe ogorul lui Hristos,

† SOFRONIE

Mitropolitul Durostorului și Cerveniei

Ruse, 25 decembrie 1963.

Telegrama înalt Prea Sfințitului MAXIM, Mitropolitul Loveciului :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Cu dragoste în Hristos Vă felicităm cu prilejul sărbătorilor Nașterii Domnului și pentru Anul nou.

† Mitropolitul MAXIM

Telegrama înalt Prea Sfințitului CLIMENT, Mitropolit de Stara Zagora :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN*

BUCUREȘTI

Cu bucurie sufletească felicităm pe Prea Fericirea Voastră de marele și mințuitorul praznic al Nașterii lui Hristos și Anul nou 1964.

În rugăciune Vă urăm ca Noul an să fie al întăririi păcii și frăției între toate popoarele lumii, iar pentru Prea Fericirea Voastră un an cu bună sănătate și tot succesul în lucrările Voastre arhipăstorești.

† CLIMENT

Mitropolit de Stara Zagora.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului NICODIM, Mitropolitul Slivenului :

«Îngerii cu păstorii slavoslovesc, magii cu steaua călătorească. Căci pentru noi s-a născut Prunc tinăr, Dumnezeu cel mai înainte de veci.»

Prea Fericirea Voastră,

Și noi împreună cu îngerii din ceruri și cu păstorii cei evlavioși slavoslovim pe Iisus Hristos, Cel ce s-a născut în această zi de bucurie duhovnicească.

Și noi, împreună cu magii, călătorim pe drumurile vieții, în direcția indicată de steaua cerească, pentru a ne închina lui Hristos, ca unui împărat și Dumnezeu, Care a binevoit a se întrupa și a ne izbăvi de păcate și de moarte.

Împreună cu îngerii cântăm : «Slavă întru cei de sus, lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire». Și nu numai cântăm, ci și lucrăm pentru slava lui Dumnezeu și întărirea păcii pe pământ.

Fie ca nobilele Voastre strădanii de luptător pentru pace să fie răsplătite și întru cele veșnice, căci făcătorii de pace sînt fii ai lui Dumnezeu.

Felicitîndu-Vă cu ocazia marelui și mîntuitorului Praznic al Nașterii lui Hristos și a Noului an 1964, care se apropie, rog pe Bunul Dumnezeu să Vă întărească în sănătate și să Vă dea din belșug puteri harice, ca să conduceți Biserica Romîină — soră, întru mulți ani !

Mă încredințez sfintelor Voastre rugăciuni arhipăstorești și sfințitoare și rămîn al Prea Fericirii Voastre smerit, întru Hristos, cel mai mic frate,

† NICODIM
Mitropolit de Sliven.

Sliven, 10 decembrie 1963.

Telegrama înalt Prea Sfințitului PIMEN, Mitropolit de Nevrocopole :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Din toată inima, cu frățescul întru Domnul obicei, felicit pe Prea Fericirea Voastră de mîntuitorul praznic al Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos, și de Anul nou, rugînd stăruitor pe Dumnezeiescul Prunc să Vă dăruiască sănătate și bogata Sa milă cerească, spre binele sfintei Ortodoxii și a binecredincioasei Voastre turme.

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire !»

† PIMEN
Mitropolit de Nevrocopole

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului DAMASCHIN, Mitropolitul Dimi-
triadei :

Prea Fericite,

*Cu prilejul Nașterii mîntuitoare a Dumnezeiescului nostru Răscum-
părător, și al celorlalte sărbători care se apropie, ale Botezului Său, adre-*

săm din toată inima respectabilei Voastre Prea Fericiri, omagiile și urările noastre cordiale, ca să petreceți aceste sfinte sărbători ca și întregul nou an al bunătății Domnului, cu sănătate trupească și sufletească, în bucurie duhovnicească și veselie, spre binele Prea Sfintei noastre Mame, Biserica.

Cu acestea, sărutînd cinstita Voastră dreaptă, rămînem al Prea Fericirii Voastre devotat, cu respect,

† DAMASCHIN al Dimitriadei

Volos, 20 decembrie 1963.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului METODIE, Mitropolitul Kerkyrei și Paxelor :

Prea Fericite Părinte,

Cu ocazia aniversării sărbătorii amintirii Nașterii Dumnezeului Om și Răscumpărătorului Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos și cu prilejul Noului an care se apropie, supun cu deosebit respect Prea Fericirii Voastre felicitările Smereniei mele.

În același timp, Vă rog să primiți urările mele smerite și unindu-le cu rugăciunile Voastre cele bine primite, să cereți ajutorul lui Dumnezeu pentru sfînta noastră Biserică Ortodoxă și pace lumii întregi.

Cu acestea, cerînd sfintele Voastre rugăciuni, rămîn cu adînc respect, ca mai mic frate în Hristos și împreună-slujitor.

† METODIE

smeritul Mitropolit al Kerkyrei și Paxelor

Kerkyra, 25 decembrie 1963.

Telegrama înalt Prea Sfințitului PANTELIMON, Mitropolitul Tesalonicului :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN*

BUCUREȘTI

Frățești salutări și cordiale urări pentru Crăciun și Noul an.

† PANTELIMON

Mitropolitul Tesalonicului

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului IACOB, Mitropolitul Mitilenei :

Prea Fericite Părinte,

Cu prilejul sărbătorilor Arătării Domnului nostru Iisus Hristos și al Anului nou al bunătății Domnului, care se apropie, salutînd cu veselie pe Prea Fericirea Voastră, rugăm pe Dumnezeu să Vă dăruiască sănătate și putere sufletească și trupească, ani îndelungați, spre binele turmei cele binecredincioase a Bisericii surori în fruntea căreia vă găsiți și spre slava credinței noastre ortodoxe.

Cu acestea, îmbrățișînd cu respect deosebit pe Prea Fericirea Voastră și cerîndu-Vă rugăciunile Voastre bine primite de Dumnezeu pentru noi și pentru turma noastră, rămînem cu cel mai profund respect și dragoste desăvîrșită.

Cerînd rugăciunile Prea Fericirii Voastre,

† IACOB al Mitilenei

Mitilene, 27 decembrie 1963.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului BARNABA, Mitropolitul Kitrului :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul mîntuitoarelor sărbători ale Sfintei Arătări a lui Dumnezeu și Noului an, exprim Prea Fericirii Voastre mult respectată și iubită, calde urări de îndelungare de zile cu sănătate și putere multă, spre binele sfintei noastre Biserici și spre slava numelui Domnului nostru celui întrupat pentru mîntuirea noastră.

Cu respect și dragoste în Domnul,

† BARNABA
Mitropolitul Kitrului

Katerini, 9 ianuarie 1964.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului LEONID, Arhiepiscopul Iaroslavlului și Rostovului :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Părinte,*

Respectuos felicit pe Prea Fericirea Voastră, de praznicul Nașterii lui Hristos și de Anul nou 1964 ce a sosit. Să dea Domnul ca Anul nou să fie un an al păcii și al buneii voințe a lui Dumnezeu.

Cerîndu-Vă binecuvîntarea arhipăstorească, mă încredințez sfintelor Voastre rugăciuni și rămîn al Vostru cu neșărmurită dragoste,

† *Arhiepiscop LEONID*
al Iaroslavului și Rostovului

2 ianuarie 1964.

Telegrama înalt Prea Sfințitului MIHAIL, Arhiepiscop de Stavropol :

Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Prea Fericirea Voastră vă rog să primiți felicitările mele cele mai sincere cu prilejul praznicului Nașterii Domnului nostru și al Noului an.

† *MIHAIL*
Arhiepiscop de Stavropol

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului CIPRIAN, Arhiepiscop al Dmitrovului, conducător al treburilor Patriarhiei din Moscova :

«Hristos se naște, slăviți-L!»

Prea Fericirea Voastră,

Primiți din parte-mi felicitări din toată inima pentru marea zi a Nașterii lui Hristos și pentru Anul nou!

Cu fiască supunere și dragoste întru Hristos,

† *Arhiepiscop CIPRIAN*

Nașterea Domnului 1963.

Telegrama Prea Sfințitului PAVEL, Episcop de Astrahan :

Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Felicit pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul marelui praznic al Nașterii Domnului și din tot sufletul Vă doresc să Vă împărtășiți de plinătatea darurilor trimise nouă de sus cu prilejul Nașterii Domnului.

† *PAVEL*
Episcop de Astrahan

Scrisoarea Prea Sfințitului METODIE, Episcopul Voliniei și Rovnei :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite și iubite Intâistătător
al Bisericii Ortodoxe Române*

După cum păstorii în curăția inimii lor neprihănit îl preaslăveau pe Cel ce se născuse în peștera Betleemului — pe Dumnezeuiescul Prunc Hristos — tot așa să-mi îngăduiți și mie a mă alătura la corul obștesc al tuturor felicitărilor creștinești, pe care le primește Prea Fericirea Voastră, cu smerita mea, dar cordiala felicitare de luminatul praznic al Nașterii Domnului și Anul nou ce vine.

Domnul Dumnezeu să binecuvînteze Anul nou ce ne stă în față, pentru ca oamenii și popoarele să se îndulcească de zile bune și o pace deplină, iar Prea Fericirii Voastre, Domnul să Vă dăruiască sănătate, puteri și viață îndelungată pentru ducerea și pe mai departe cu depline reușite a activității de Intâistătător, spre slava lui Dumnezeu și binele Bisericii Ortodoxe Române și să umple inima Prea Fericirii Voastre cu bucuria și pacea aceea, de care s-au învrednicit păstorii Betleemului, auzind cîntarea îngerească de : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire».

Incredințîndu-mă sfințelor Voastre rugăciuni, Vă cer binecuvîntare și rămîn al Prea Fericirii Voastre smerit ascultător,

† **METODIE**
Episcopul Voliniei și Rovnei

Telegrama Prea Sfințitului PITIRIM, Episcop de Volocoleamsk :

Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN

BUCUREȘTI

*Primiți, Prea Fericirea Voastră, felicitările mele din toată inima, cu prilejul praznicului Nașterii lui Hristos și Noului an.
Cu cele mai sincere doriri de bine, rămînem*

† **PITIRIM**
Episcop de Volocoleamsk

Telegrama Prea Sfințitului NICODIM, Episcop de Kostroma :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Din inimă felicit. pe Prea Fericirea Voastră de marele praznic al Nașterii lui Hristos și de Anul nou ce se apropie.

În rugăciunile mele cer pentru Prea Fericirea Voastră ani mulți, spre ocîrmuirea Bisericii prin înțelepciunea Voastră de întîistătător, iar Dumnezeuul cel Născut — al păcii și dragostei — să Vă țină sănătos prin mila Sa pentru încă mulți ani de arhipăstorire.

Smerit rugător către Domnul,

† NICODIM

Episcop de Kostroma

Scrisoarea Prea Sfințitului VISARION, Episcopul Banatului (R.S.F. Iugoslavia) :

Prea Fericirea Voastră,

Mă bucur că mai am încă o dată prilejul să felicit pe Prea Fericirea Voastră de sfințele sărbători și sincer Vă doresc tot binele Vouă și Bisericii — soră încredințată ocîrmuirii Voastre.

Vă dorim deopotrivă bucurii multe în lucrarea Voastră din Anul nou 1964.

Al Prea Fericirii Voastre întru Hristos credincios frate,

† VISARION

Virșeț, în anul Domnului 1963.

Scrisoarea Prea Sfințitului NAUM, Episcop de Sletovsk și Struma :

Prea Fericirea Voastră,

HRISTOS SE NAȘTE!

«Credem că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu».

«Acesta este Dumnezeuul nostru și nu se va adăuga altul lângă El» (Baruh III, 36).

Dorința inimii mele și rugămîntea mea către Dumnezeu este ca Nașterea lui Hristos să ne aducă din nou în de Dumnezeu sfințita noastră Arhipăstorire, «căutarea celor ce înlesnesc pacea și servesc spre a ne zidi unul pe altul» (Romani X, 1 și XIV, 19).

Pentru turma noastră cuvîntătoare să fim neobosiți săditori și povăduitori ai Fiului lui Dumnezeu cel Unul-Născut, «ca să li se mîngie inimile, să fie uniți în dragoste, să se îmbogățească în pricepere deplină, pentru cunoașterea tainei lui Dumnezeu Tatăl și a lui Hristos, în care sînt ascunse toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței» (Coloseni II, 2).

Cu aceste cugetări, Vă felicităm frățește de Nașterea lui Hristos și rugăm pe Prea Fericirea Voastră să binevoiați a primi și pentru Anul nou 1964 aceleași cordiale urări de bine, însoțite de rugăciuni fierbinți ca Domnul să Vă dăruiască cu sănătate deplină, spre înțeleapta și mult înzilita patriarhicească slujire spre binele Bisericii Ortodoxe Române și rodnică lucrare în via Domnului, pentru pacea lui Dumnezeu în lume pentru totdeauna.

«Domnul păcii însuși să Vă dăruiască pace pururea în toate» (II Tesaloniceni III, 16).

Încredințându-ne, eu și păstoriții mei, sfintelor Voastre rugăciuni, rămân al Prea Fericirii Voastre întru Hristos Domnul mai mic împreună-slujitor și pururea în pace plecat și credincios frate.

† NAUM

Episcop de Sletovsk și Struma

Orașul Știp, în anul Domnului 1963.

Scrisoarea Prea Sfințitului IOSIF DIKOV, Episcop de Znepolis :

Prea Fericirea Voastră,

Îngăduiți-mi să prezint Prea Fericirii Voastre felicitările și salutările mele fiești, cu ocazia Anului nou 1964 și a marelui praznic al credinței noastre — Nașterea Domnului.

Fie ca Pruncul din Betleem să trimită tuturor oamenilor bucurie, pace și fericire în Noul an.

Urez Prea Fericirii Voastre sănătate și viață îndelungată în slujirea Voastră arhipăstorească.

Întru mulți ani, Prea Fericirea Voastră!

«Hristos se naște, slăviți-L!»

Mă încredințez sfintelor Voastre rugăciuni arhipăstorești și rămân al Prea Fericirii Voastre smerit frate și împreună-slujitor.

† IOSIF DIKOV

Episcop de Znepolis

Sofia, decembrie 1963.

Scrisoarea Prea Sfințitului ANTONIE, Episcop de Provatki :

Prea Fericirea Voastră,

Cu profund respect și cu dragoste fiască, Vă rog să primiți felicitările mele cu ocazia Nașterii Domnului din 1963 și Anului nou 1964.

Vă doresc sănătate și ajutorul lui Dumnezeu în slujba înaltă pe care o dețineți.

Mă încredințez rugăciunilor Voastre sfinte, rămânând al Prea Fericirii Voastre, smeritul fiu în Hristos.

† ANTONIE
Episcop de Provațki

Telegrama Prea Sfințitului NICOLAE, Episcop de Macariopol, rectorul Academiei Teologice din Sofia :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Cu smerenie prezint Prea Fericirii Voastre cele mai calde felicitări și urări de bine, cu prilejul Nașterii Domnului și Anului nou, pentru sănătatea Voastră, pentru prosperitatea sfintei Biserici Ortodoxe Române și pentru pace în lume.

† NICOLAE al Macariopolei
Rector-Episcop

Scrisoarea Prea Sfințitului METOD, Episcop de Mihalovsk :

*Prea Fericirea Voastră,
Cu fiască supunere felicit pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia sfintei și luminoasei Nașteri a lui Hristos, urându-Vă sănătate, succes și pace în cunoașterea lui Dumnezeu.*

HRISTOS SE NAȘTE !

Cu supunere,

† METOD
Episcop de Mihalovsk

Scrisoarea Prea Cuviosului Arhimandrit ALEXEI, conducătorul Metocului din Moscova, al Patriarhiei Antiohiei :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Părinte,*

În aceste zile ale măritului praznic al Nașterii lui Hristos, mă grăbesc smerit să-mi exprim și eu felicitările sincere pentru Crăciun și cele mai cordiale doriri de bine pentru Anul nou.

Cu aceeași minunată arătare a smereniei depline, a dragostei dumnezeiești și păcii, să se nască din nou în inimile noastre Cuvîntul cel mai înainte de veci, Dumnezeiescul Prunc, spre a ne lumina mintea noastră și a trezi în noi conștiința unei neconținute căutări a Dreptății Lui, cu întărirea nădejdii noastre spre mîntuire, «fiindcă n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume, ca să judece lumea, ci ca să se mîntuiască lumea prin El» (Ioan III, 17).

Arhimandrit ALEXEI

*Conducătorul Metocului din Moscova
al Patriarhiei Antiohiei*

Scrisoarea Prea Cuviosului Arhimandrit PIMEN, Locțiitorul de Stareț al Lavrei Troița-Serghieva, din Zagorsk :

Prea Fericite Părinte Patriarh,

Prea respectuos felicit pe Prea Fericirea Voastră de prea luminatul praznic al Nașterii lui Hristos și de Anul nou.

Fiește Vă doresc sănătate, zile bune și ani mulți de viață.

Smerit mă încredințez sfintelor Voastre rugăciuni și Vă cer binecuvîntări.

Prea plecat ascultător al Prea Fericirii Voastre.

Arhimandrit PIMEN

Locțiitor de stareț al Lavrei Troița-Serghieva

Zagorsk, 1 ianuarie 1964.

Scrisoarea Prea Cucernicului Preot MILENKO RAJAKOVICI, protoiereu, Titovo-Ujice (R.F.S. Iugoslavia) :

Prea Fericirea Voastră;

Și în acest an întreaga mulțime de îngeri și creștini preaslăvesc Nașterea Dumnezeiescului Prunc, Soarele dreptății, care din nou ne-a strălucit nouă lumina dreptății Sale dumnezeiești.

Nașterea lui Hristos ne-o vestesc și acum îngerii prin cîntarea : «Slavă întru cei de sus, lui Dumnezeu, și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire».

Prea Fericirea Voastră prin faptă și cuvînt ați înfăptuit îndemnul mîngîiesc, lucrînd și propovăduind pacea lui Hristos drept cel mai de preț lucru.

Cuprins de această dumnezeiască bucurie, Vă felicit de îmbucurătorul praznic al Nașterii Domnului cu toate urările de bine și cerîndu-vă patriarhiceștile binecuvîntări, rămîn

*Pr. MILENKO RAJAKOVICI
Protoiereu stavrofor*

Titovo-Ujice, 19 decembrie 1963.

Telegrama Prea Cucernicului Preot Profesor Dr. GHEORGHE I. MOISESCU, parohul bisericii ortodoxe romine din Viena, și a D-lui VASILE ONEA, președintele Coloniei romine din Viena :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

În pragul Noului an 1964, credincioșii bisericii și membrii Coloniei romine din Viena își îndreaptă gândurile către Prea Fericirea Voastră, rugîndu-Vă să primiți smerite urări de sănătate și propășire în lucrarea arhipăstorească de cîrmuire a Bisericii strămoșești și de propovăduire a păcii, dragostei și buneî înțelegeri printre oameni și popoare.

Totodată ne simțim datori de a Vă exprima simțămintele noastre de adîncă recunoștință pentru părinteasca purtare de grijă acordată ansamblului nostru coral, cu prilejul concertelor de muzică folclorică, organizate în țară pentru strîngerea legăturilor de prietenie între popoarele romîn și austriac pe calea culturii și artei.

*Paroh,
Pr. Prof. Dr. GHEORGHE I. MOISESCU*

*Președinte,
VASILE ONEA*

Telegrama Prea Cucernicului Preot Iconom Stavrofor IOAN CRISTEA, parohul bisericii ortodoxe romine din Sofia (R.P. Bulgaria) :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Cu ocazia slăvitelor praznice ale Nașterii Domnului și Noului an 1964, prezentăm Prea Fericirii Voastre fiești și sincere urări de sănătate, îndelungată înziliră și fericită arhipăstorire, pentru slava sfintei noastre Biserici și consolidarea păcii și buneî-voiri între oameni și popoare.

Intru mulți și fericiți ani Prea Fericite Părinte Patriarh.

*Iconom Stavrofor IOAN CRISTEA
Parohul bisericii romine din Sofia*

Scrisoarea monahilor PAVEL TĂNASE și POPA TEODOR BACIU, din Sfântul Munte Atos, locașul românesc Dautin «Sfântul Apostol Ioan Evanghelistul» (Grecia) :

Inalt Prea Fericite Stăpîne,

Cu ocazia Anului nou în care am intrat, rugăm să primiți urări de sănătate și rodnică păstorie peste turma și Biserica Ortodoxă Română.

Nu ne putem reține să nu Vă felicităm pentru frumoasa activitate ce ați făcut pe data de 23—24 iunie pe teritoriul Sfântului Munte, când ne-am învrednicit de binecuvântările și darurile scumpe ale Prea Fericirii Voastre.

În calitatea noastră de călugări care înțelegem să ne supunem dispozițiilor religioase, rugăm pe Prea Fericirea Voastră să primească expresia cea mai curată a afecțiunii filiale a noastră a tuturor și că rămânem cu adevărat devotament și buni credincioși ai Sfintei noastre Biserici Ortodoxe.

Ai Prea Fericirii Voastre fii sufletești,

*Preotul Ieromonah PAVEL TĂNASE
POPA TEODOR BACIU*

20 ianuarie 1964.

Telegrama Dr. C. S. CONSTANTOPULOS, Guvernatorul Sfântului Munte Atos, Mare hartofilax al Marii Biserici a lui Hristos :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Cu respectuoase urări de felicitare de Sfintele Sărbători.

*Dr. C. S. CONSTANTOPULOS
Guvernatorul Sfântului Munte Atos
Mare hartofilax al Marii Biserici a lui Hristos*

Scrisoarea Dr. T. D. MOSCONAS, Conducătorul Bibliotecii Patriarhale din Alexandria :

*Prea Fericirea Voastră, Părinte JUSTINIAN,
Binefăcătorul Bibliotecii și al smeritului mai jos semnat,
cu respectul cuvenit,*

Iată că Dumnezeu ne-a acordat bunăvoința de a întâmpina un nou an. Cu ajutorul dumnezeiesc, sîntem gata să-l petrecem cu credință și nădejde, avînd ca temelie cuvîntul din Epistola către Romani (VIII, 35—39).

În acest scop, avem trebuință de sfintele Voastre rugăciuni, Prea Fericirea Voastră.

An bun ! MULȚI ANI TRĂIASCĂ ! EIS POLLA ETI !

Al Prea Fericirii Voastre smerit fiu duhovniceșc,

Dr. T. D. MOSCONAS

Ajunul Noului an, 1964.

Scrisoarea D-lui HAMILCAR S. ALIVIZATOS, Profesor Universitar onorar al Facultății de teologie din Atena, Membru al Academiei grecești :

Prea Fericite,

Respectuos supun Prea Fericirii Voastre urările mele pentru tot harul de la Hristos cel ce s-a arătat, spre binele Sfintei noastre Biserici.

HAMILCAR S. ALIVIZATOS

Atena, 20 decembrie 1963.

Scrisoarea ACADEMIEI DUHOVNICEȘTI din Moscova :

De ziua marelui praznic al păcii creștine, Academia duhovnicească și Seminarul din Moscova, aduc Prea Fericirii Voastre cordialele lor felicitări de Nașterea lui Hristos și Anul nou.

Vă dorim în rugăciunile noastre ajutorul lui Dumnezeu, în întreaga Voastră strădanie, spre binele sfintei Biserici.

Încredințându-ne rugăciunilor Prea Fericirii Voastre, Vă cerem binecuvântări.

Profesor Protoiereu C. RUJIȚKI

Rectorul Academiei duhovnicești și Seminarului din Moscova

Suplinitor de Docent Arhimandrit FILARET

Inspectorul Academiei duhovnicești și Seminarului din Moscova

Profesor Protoiereu A. OSTAPOV

Secretarul Sfatului Academiei

Telegrama Academicianului Prof. Dr. Protopresbiter ȘTEFAN ȚANCOV, din Sofia :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Din toată inima felicit pe Prea Fericirea Voastră de sfintele sărbători ale Nașterii Domnului și Anului nou, urîndu-Vă sănătate deplină,

succes și îndelungă înzilire a Prea Fericirii Voastre în sfânta Voastră activitate arhiepăstorească întru mulți ani.

Solicit binecuvîntarea Voastră simțitoare și sărut sfânta Voastră dreaptă.

Al Prea Fericirii Voastre devotat,

Acad. Prof. Dr. Protopresbiter ȘTEFAN ȚANCOV

*

Tot cu prilejul sfințelilor sărbători ale Nașterii Domnului 1963 și Anului nou 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mai primit și alte numeroase urări din partea unor conducători și reprezentanți de frunte ai unor Biserici eterodoxe, precum și din partea unor personalități creștine, aparținînd Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva sau Conferinței Creștine pentru Pace.

În cele ce urmează publicăm o parte din aceste telegrame și scrisori de felicitare.

Telegrama Prea Fericitului VASKEN I, Patriarhul suprem și Caticosul tuturor armenilor :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire».

Cu frățească și fierbinte dragoste dorim Prea Fericirii Voastre sănătate deplină, fericire întru mulți ani de viață, precum și zile bune de înflorire a Bisericii Voastre și prosperitate credincioasei Voastre turme.

Din suflet Vă felicităm de Nașterea lui Hristos, dorindu-Vă și o plină de bucurie înnoire a Anului ce vine.

Cu frățească întru Hristos dragoste,

VASKEN

*Intîiul Patriarh Suprem
și Caticos al tuturor armenilor*

Scrisoarea Arhiepiscopului de Canterbury Dr. MICHAEL RAMSEY, Primat a toată Anglia și Mitropolit :

*Prea Fericirea Voastră,
Iubite Frate întru Hristos,*

«Har și pace de la Dumnezeu Tatăl și de la Domnul nostru Iisus Hristos».

În timpul acestor sfinte sărbători creștinii de pretutîndeni sărbătorească cu bucurie adînc simțită întruparea Domnului și Mîntuitorului

lor, al tuturor, Iisus Hristos. «Cuvîntul trup s-a făcut și am văzut mărirea Lui, mărirea ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr».

Cînd Dumnezeu a vestit iconomia Sa prin îngerul Gavriil, El a găsit în inima smeritei Sale roabe un răspuns de supunere: «Fie mie după cuvîntul Tău» (Luca I, 38). Cu aceste cuvinte Sfînta Fecioară a primit înalta sa menire de a deveni Maica Domnului și a văzut cum toate neamurile au numit-o binecuvîntată. Rugămîntea noastră se îndreaptă către toți care poartă numele lui Hristos, ca ei să poată urma exemplul binecuvîntatei Fecioare Maria și să accepte cu grabnică supunere înalta lor menire de fii ai lui Dumnezeu.

În sărăcie, simplitate și adîncă umilință s-a născut copilul Hristos. Fiul lui Dumnezeu s-a dezbrăcat de toată mărirea Sa și s-a coborît să împărțasească firea noastră omenească. «Pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire El s-a pogorît din ceruri». Fie deci ca poporul să-și găsească fericirea și liniștea în slujire simplă și smerită. Săraci în fața lumii, noi sîntem slujitorii lui Dumnezeu și ai oamenilor.

Evanghelistul Ioan ne spune că lumina luminează în întuneric și întunericul nu a cuprins-o. Noi care sîntem botezați și luminați de Duhul Sfînt purtăm această lumină în inimile noastre... Din inimile și buzele noastre se înalță neîncetat cîntarea sfinților îngeri: «Slavă întru cci de sus lui Dumnezeu, și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14).

Cu frățească dragoste și salutare, al Vostru iubitor frate în Hristos.

† MICHAEL

Primat a toată Anglia și Mitropolit

Scrisoarea Eminentei Sale Dr. LAURISTON LIVINGSTON SCAIFE, Episcop al New-York-ului de Vest, președintele Comisiei de apropiere între Biserica Ortodoxă și Biserica Veche Catolică :

Prea Fericirii Sale JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, salutări și pace în Dumnezeu-Tatăl și Domnul Iisus Hristos.

În aceste sărbători cînd glasurile tuturor creștinilor sînt unite în preamărirea Nașterii Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, darul lui Dumnezeu pentru noi de bună voia Sa, calea noastră pentru dobîndirea harului și nădejdea noastră pentru dobîndirea mîntuirii, felicităm pe Prea Fericirea Voastră cu dragoste frățească în numele Bisericii Episcopale.

Prin strălucita Naștere a Mîntuitorului nostru, Dumnezeu-Tatăl ne face cunoscută voința Sa pentru noi, ca toți să fie una în Trupul lui Hristos pe pămînt, Biserica, prin Dumnezeiasca și dătătoarea de viață lucrare a Sfîntului Duh. Porunca Atotputernicului Dumnezeu este veșnic în sufletul nostru ca și în al Vostru.

Indeosebi se cuvine ca în acest timp, când noi ne amintim cîntarea îngerească de pace pe pămînt să ne unim în rugăciune pentru ca Părintele nostru Atotputernic, prin puternica lucrare a Sfîntului Duh care purcede de la El, să aducă în mijlocul nostru de grabă unitatea care este după voia Sa.

Vă rugăm deci, pe Prea Fericirea Voastră să se roage împreună cu noi, care ne plecăm cu smerenie în fața Cuvîntului făcut Trup, pentru ca Impărăția cerurilor să vie pe pămînt și pentru ca noi toți să ajungem un Trup văzut în Invățătorul nostru preasfînt.

*Cu toate bunele urări și cu rugăciuni pentru Prea Fericirea Voastră, pentru marea Voastră Biserică și credincioșii săi, rămînem
Al vostru iubitor frate în Hristos,*

LAURISTON LIVINGSTON SCAIFE

Episcopul New Yorkului de Vest,

*Președintele Comisiei de apropiere între Biserica Ortodoxă
și Biserica Veche Catolică*

1 decembrie 1963.

Scrisoarea Dr. M. NOVAK, Patriarhul Bisericii Naționale Cehoslovace :

*Prea Fericirea Voastră,
Scump Frate întru Hristos,*

Faptul evanghelic al Nașterii Domnului este cîntat și slăvit în toate Bisericile creștine și umple inimile credincioșilor de bucurie mare, pentru că Domnul cel sfînt și-a trimis pe Fiul Său Iisus Hristos să ia trup omnesc, ca să ne mîntuiască și să biruiască răul păcatului și morții noastre, readucîndu-ne pe toți la viața plină de bucurie și bunăvoință, în pace. Cu acest prilej, din nou ni se cîntă imnul îngeresc : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14), pentru ca smeriți să ne aplecăm asupra ieslei Dumnezeiescului Prunc și Stăpînului nostru al tuturor și de aici să luăm puteri și cu ajutorul Lui să putem lupta cu toții pentru asigurarea păcii totale în lume și pentru viață fericită pe pămînt.

Primiți, Prea Fericirea Voastră, din partea noastră, în numele întregului cler și credincioșilor Bisericii Naționale Cehoslovace, felicitări cu doriri ca luminoasa bucurie a Betleemului să Vă aducă ani mulți și puteri în înalta Voastră slujbă, spre înflorirea Bisericii și păcii în lume.

Cu aceleași doriri de bine și pentru anul 1964, ce ne stă în față, dorim Bisericilor noastre succese și reușită, iar Prea Fericirii Voastre, în toate, plinătatea milelor lui Dumnezeu.

Al Prea Fericirii Voastre devotat,

Dr. M. NOVAK
Patriarh

Praga, Crăciunul 1963.

Scrisoarea Eminentei Sale ARTHUR LICHTENBERGER, Episcopul Bisericii Episcopaliene din New York :

Prea Fericirea Voastră,

Felicitându-Vă de sărbătoarea arătării Domnului nostru în trup omenesc, mă rog ca Nașterea Sa să inspire pe toți creștinii să-L urmeze pe El în gândirea lor și în lucrarea lor, pentru ca numele Său să fie preaslăvit în veci.

Al Vostru devotat în Hristos,

ARTHUR LICHTENBERGER
Episcop-Președinte

Scrisoarea Pastorului FRANKLIN CLARK FRY, Președintele Comitetului Executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor :

Prea Fericirea Voastră,

Aveți un fel atât de delicat de a adăuga bunăvoință peste bunăvoință, cum rar mi-a fost dat să întâlnesc în toată viața mea. Sosirea minunatului album fotografic despre neuitata noastră vizită făcută Bisericii Române, când Voi ne-ați fost gazda noastră amabilă, în noiembrie 1962, este numai ultima dovadă despre aceasta, dar o dovadă minunată. Ce viu împrăspătează fotografiile amintirea care mi s-a întipărit puternic despre o întreagă serie de evenimente importante din timpul când colegii mei și cu mine eram oaspeții Prea Fericirii Voastre !

Cuvîntul făcut Trup să fie un soare și un scut în 1964 pentru voi și turma lui Dumnezeu al cărei păstor sînteți.

Al vostru cu respect,

FRANKLIN CLARK FRY

Telegrama Dr. W. A. VISSER'T HOOFT, Secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor :

Prea Fericirii Sale Patriarhului JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Crăciunul să aducă harul lui Hristos, pace și bucurie Bisericii Voastre.

W. A. VISSER'T HOOFT
Consiliul Ecumenic al Bisericilor

Telegrama P. C. Pr. PAUL VERGHESE, directorul Diviziei de formațiune ecumenică din Consiliul Ecumenic al Bisericilor :

*Prea Fericirii Sale Patriarhului JUSTINIAN,
Patriarhia Ortodoxă*

BUCUREȘTI

Cu respect urez Prea Fericirii Voastre, Episcopilor și credincioșilor bucurie pentru Nașterea lui Hristos și pace în Noul an.

Preot PAUL VERGHESE

Scrisoarea Reverendului ROBERT B. MACDONALD, parohul bisericii «Sfântul Simeon» din Filadelfia :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul sărbătorii luminate a Nașterii Domnului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos, binevoiți a primi urările acestei parohii și ale Bisericii Episcopale.

Solicitam rugăciunile Prea Fericirii Voastre pentru ca Părintele nostru ceresc să împlinească de grabă unirea Bisericii Sale, după care noi toți nădăjduim.

Cerind binecuvântarea Prea Fericirii Voastre pentru această parohie, familia mea și pentru mine însumi, rămân cu respect în Hristos.

*ROBERT B. MAC DONALD
Paroh*

1 decembrie 1963.

Scrisoarea Pastorului ALF JOHANSEN, din Biserica Luterană a Danemarcei :

Prea Fericirea Voastră,

Felicitînd pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul marei sărbători a Nașterii lui Hristos și Anului nou, cu pace pentru lumea întreagă, reînnoiesc adinca mea recunoștință pentru buna primire ce am avut la Institutul teologic din București și la cursurile teologice de la Curtea de Argeș.

Cu adînc respect,

ALF JOHANSEN

Crăciunul 1963.

Scrisoarea Dr. J. L. HROMADKA, președintele Conferinței Creștine pentru Pace, și a Pastorului J. N. ONDRA, Secretarul General al Conferinței Creștine pentru Pace :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul Sărbătorilor Crăciunului și către sfârșitul anului, ne aducem aminte de toți prietenii noștri, de cei de aproape și de cei de departe, cu sinceră recunoștință pentru tot ajutorul lor, asistența și înțelegerea frățească.

Rugăm pe Domnul Bisericii să fie cu ei, ca și cu noi înșine, în toată curgerea anului celei de-a doua Adunări Generale Creștine pentru Pace, binecuvîntîndu-le atît viața personală, a Comunităților și a Bisericilor, cît și strădanile puse în slujba înțelegerii și a păcii între oameni și popoare.

*În numele Conferinței Creștine pentru Pace,
Prof. J. L. HROMADKA
J. N. ONDRA*

Scrisoarea Domnului GEORGES CASALIS, profesor la Facultatea liberă de teologie protestantă din Paris :

Prea Fericirea Voastră,

După zilele extraordinare ce mi-a fost dat să trăiesc la București, simt o foarte plăcută datorie să exprim sentimentele de imensă recunoștință pentru minunata ospitalitate cu care am fost onorat. Cordialitatea recepției pe care Prea Fericirea Voastră a binevoit să ne-o acorde mai multora dintre noi în propriul Vostru Palat, frumusețea cadourilor pe care ni le-ați oferit — și care aici fac admirația tuturor — bunăvoința continuă de care ne-am bucurat și, de asemenea, splendoarea răscolitorului concert la care ne-a fost dat să asistăm, vor rămîne întipărite pentru totdeauna în inima mea. Mă voi gîndi neîncetat la Biserica Voastră și la poporul Vostru, dorind ca să-mi fie dat în curînd să le cunosc mai de aproape.

Făcînd cele mai călduroase urări pentru prosperitatea Prea Fericirii Voastre, rugîndu-Vă să transmiteți mulțumirile mele tuturor celor care, în numele Vostru, ne-au primit, Vă încredințez de mijlocirea mea credincioasă și foarte sinceră către Dumnezeu.

Cu expresiunea profundului meu respect,

GEORGES CASALIS

Scrisoarea Părintelui C. J. DUMONT, Directorul Centrului de Studii «Istina» :

Rog pe Prea Fericirea Voastră să binevoiți a primi urările cele mai călduroase și omagiul profundului meu respect religios.

C. J. DUMONT

25 decembrie 1963.

*

Tot cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului 1963 și Anului nou 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh JUSTINIAN, a primit telegrame și scrisori de felicitare și din partea șefilor de culte din țara noastră. Aceste urări pline de dragoste creștină și respect reciproc, izvorăsc din noile relații de prietenie și de pace existente între cultele religioase din patria noastră. Iată câteva dintre ele :

Scrisoarea Monseniorului FRANCISC AUGUSTIN, Conducătorul Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București :

Prea Fericite Părinte Patriarh,

Cu ocazia marii sărbători a Nașterii Domnului, urez Prea Fericirii Voastre, belșugul harului și mulțumire sufletească.

Bunul Dumnezeu să dăruiască Înalt Prea Fericirii Voastre, viață lungă, putere de muncă în ogorul Bisericii, în lupta pentru idealul măreț al Păcii, binele poporului și al Patriei noastre scumpe.

Monseniorul FRANCISC AUGUSTIN
Conducătorul Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București

23 decembrie 1963.

Telegrama Arhimandritului DIRAYR MARDICHIAN, Șeful Eparhiei Armeano-Gregoriene din R.P.R. :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Sfintele sărbători ale Nașterii Domnului și Anului nou ne prilejuiesc să exprimăm Prea Fericirii Voastre cele mai sincere felicitări din partea Bisericii Armene și a credincioșilor săi.

Ne rugăm fierbinte ca Atotputernicul Dumnezeu să Vă dăruiască deplină sănătate și Vă dorim îndehungată arhipăstorire, pentru propășirea Bisericii Ortodoxe Române.

Fie ca Mîntuitorul născut în ieslea din Betleem, să ofere prin smerenia și iubirea Sa de oameni, un fericit exemplu lumii întregi și imnul păcii cîntat de îngeri, din ceruri, să aibă un răsunset și mai adînc în sufletele popoarelor, întru dobîndirea unei înțelegeri depline pentru pace, pe calea unei rodnice munci creatoare.

Arhimandrit **DIRAYR MARDICHIAN**
Șeful Eparhiei Armeano-Gregoriene din R.P.R.

Telegrama Domnului **NAGY IULIU**, Episcopul Bisericii Reformate din Cluj :

*Prea Fericirii Sale Părintelui JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Cu prilejul binecuvîntatei sărbători a Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos și cu ocazia Anului nou, cu toată căldura inimii mele îmi îndrept gîndurile către Prea Fericirea Voastră și Vă urez sănătate bună, sărbători bogate în roadele harurilor cerești și un an nou încununat cu noi victorii ale cauzei păcii.

Să dea Domnul nostru ca să fim uniți și în viitor, după rugăciunea Sa arhierească, în sinul Sfintei Biserici-Mame, pentru înflorirea Patriei noastre dragi, Republica Populară Romînă și în slujba păcii.

NAGY IULIU
Episcop Reformat din Cluj

Telegrama Domnului **BUTHI ALEXANDRU**, Episcopul Bisericii Reformate din Oradea :

*Prea Fericirii Sale,
Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

În așunul sfintelor sărbători primiți Vă rog cele mai sincere și calde urări de bine.

Fiul Cel nou născut să Vă binecuvînteze viața și opera Prea Fericirii Voastre, ca munca depusă în domeniul ecumenicității, pe tărîmul înfloririi Patriei noastre dragi, Republica Populară Romînă și în apărarea păcii mondiale să ne unească și pe mai departe cu toți oamenii conștienți.

*Dorindu-Vă sărbători fericite și un an bogat de rodnică activitate,
rămîn al Prea Fericirii Voastre,*

Episcop BUTHI ALEXANDRU

Scrisoarea Domnului GHEORGHE ARGAY, Episcopul Bisericii Luterane din Cluj :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul marelui praznic al Nașterii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos salut cu tot respectul pe Prea Fericirea Voastră.

Vă urez din toată inima sărbători binecuvîntate cu bucurie și Anul nou fericit în sănătate și pace!

Al Prea Fericirii Voastre devotat întru Domnul,

GHEORGHE ARGAY

Episcop Evanghelic Luteran

Cluj, Crăciunul 1963.

Telegrama Domnului Dr. MOSES ROSEN, Șef-Rabinul Cultului Mozaic :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Călduroase felicitări și urări de sănătate cu prilejul Noului an.

Dr. MOSES ROSEN

Șef-Rabinul Cultului Mozaic

*

Pe lângă telegramele și scrisorile de felicitare publicate mai sus, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mai primit și altele din partea unor închinători și slujitori ai lui Hristos, aparținînd diferitelor confesiuni creștine.

De asemenea, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit sincere urări de sănătate, de rodnică și îndelungată arhipăstorire și din partea înalților ierarhi, ierarhilor, clericilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne.

Tuturor li s-a răspuns la vreme, împărtășindu-li-se patriarhicești binecuvîntări.

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI EMIL BODNĂRAȘ, VICEPREȘEDINTE
AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN**

Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Emil Bodnăraș, Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R., următoarea telegramă de felicitări și urări, cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani :

*Domnului EMIL BODNĂRAȘ,
Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Romîne*

BUCUREȘTI

Cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață, Vă rugăm să primiți cele mai călduroase felicitări din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne și a Noastră personal.

Prețuind în chip deosebit îndelungata Domniei Voastre luptă patriotică și munca plină de însuflețire pe care ați depus-o, ca eminent bărbat de stat, la zidirea Republicii Populare Romîne, Vă urăm, din toată inima, viață lungă, sănătate deplină și mulțumire sufletească, pentru a aduce și în viitor contribuția Domniei Voastre la înflorirea Patriei noastre, la propășirea poporului român și la biruința păcii în lumea întreagă.

† JUSTINIAN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

10 februarie 1964

**SCRISOAREA DE RĂSPUNS
TRIMISĂ DE DOMNUL EMIL BODNĂRAȘ,
VICEPREȘEDINTE
AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN**

Domnul Emil Bodnăraș, Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R., a trimis Prea Fericitului Patriarh Justinian următoarea scrisoare de răspuns la felicitările exprimate de întiiistătătorul Bisericii noastre cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani :

*Prea Fericitului JUSTINIAN MARINA,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Vă mulțumesc din toată inima pentru caldele cuvinte pe care mi le-ați adresat cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață.

EMIL BODNĂRAȘ

VIATA BISERICESCA

ANIVERSAREA ZILEI DE NASTERE A PRAA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

La 22 februarie 1964, Prea Fericitul nostru Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a împlinit vârsta de 63 de ani. Această aniversare a prilejuit ierarhilor, clericilor și credincioșilor sfințelor altare ale dreptei credințe din țara noastră, manifestarea simțămintelor de prețuire și dragoste pe care le poartă înaltului lor Arhi-păstor. Prin rugăciunile de mulțumire ce s-au înălțat către Cel Atot-puternic, în paraclisul patriarhal și în alte biserici, prin numeroasele scrisori și telegrame ce s-au primit la Cabinetul patriarhal, s-a exprimat Prea Fericitului Patriarh Justinian calde și sincere urări de viață lungă, sănătate și puteri de muncă sporite, pentru a conduce și mai departe Sfânta noastră Biserică pe calea împlinirii misiunii sale, pe calea slujirii nobilelor năzuințe de pace și bună înțelegere ale omenirii contemporane.

La paraclisul patriarhal din București s-a săvârșit în ziua de 22 februarie 1964 un Te-Deum. Slujba a fost oficiată de înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Banatului, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi. Au fost de față Prea Sfințiții Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali, P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale, preoți consilieri patriarhali și mitropolitani, funcționari superiori din Administrația Patriarhală și de la Arhiepiscopia Bucureștilor, profesori de la Institutul teologic universitar și de la Seminarul teologic din București, protopopii din Capitală, preoți și credincioși.

Intrucât Prea Fericitul Patriarh Justinian se afla la reședința patriarhală de la Dragoslavele, s-a trimis Prea Fericirii Sale o telegramă omagială. De asemenea, s-a semnat în Cartea de Aur a palatului patriarhal.

TELEGRAMA
DOMNULUI PROFESOR DUMITRU DOGARU,
SECRETARUL GENERAL AL DEPARTAMENTULUI CULTELOR

Cu această ocazie, Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, a trimis Prea Fericitului Patriarh Justinian următoarea telegramă de călduroase felicitări și urări :

Prea Fericitului JUSTINIAN MARINA,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

LOCO

Cu prilejul aniversării zilei de naștere a Prea Fericirii Voastre, Vă rog să primiți călduroase felicitări și urări de sănătate, fericire și viață îndelungată.

D. DOGARU
Secretarul General al Departamentului Cultelor
de pe lângă Consiliul de Miniștri

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, pentru felicitările și urările exprimate, prin următoarea telegramă :

Domnului Profesor DUMITRU DOGARU,
Secretarul General al Departamentului Cultelor
de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.P.R.

LOCO

Din toată inima Vă mulțumesc pentru felicitările și urările adresate cu prilejul aniversării zilei Noastre de naștere.

† *JUSTINIAN*
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

TELEGRAMA
PREA FERICITULUI PATRIARH CHIRIL AL BULGARIEI

Cu același prilej, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit din partea Prea Fericitului Patriarh Chiril al Bulgariei următoarea telegramă :

Prea Fericirii Sale JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

BUCUREȘTI

Felicităm din toată inima și cu dragoste în Hristos pe Prea Fericirea Voastră Prea Iubită, pentru aniversarea Voastră.

îndreptăm calde rugăciuni către Domnul cel preamilostiv, să se înzecească viața voastră cu sănătate și putere și să facă rodnică slujirea cea mai dintîi pe care o aduceți Bisericii Romîne și pașnicului popor romîn.

† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Chiril al Bulgariei pentru urările exprimate, prin următoarea telegramă :

*Prea Fericitului CHIRIL,
Patriarhul Bulgariei*

SOFIA

Adînc mișcat de frățeștile felicitări, mulțumesc din toată inima Prea Fericirii Voastre și rog pe Domnul nostru să vă împărtășească darurile Sale duhovnicești, și să facă tot mai rodnică slujirea apostolică a Prea Fericirii Voastre, spre binele Bisericii sore a Bulgariei, și spre binele credincioșilor ei.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

*

Numeroase alte telegrame — căroră nu le putem face loc în paginile revistei noastre — au adus Prea Fericitului Patriarh Justinian prinosul de prețuire și respect, din partea reprezentanților feluritelor Biserici creștine, din țară și de peste hotare.

Tuturor li s-a răspuns la timp, exprimîndu-li-se patriarhiceasca binecuvîntare a întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Romîne.

**SCHIMB DE TELEGRAME
INTRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI
AL MOSCOVEI ȘI A TOATĂ RUSIA**

La 4 februarie a. c. clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Ruse au sărbătorit a XIX-a aniversare a instalării Sanctității Sale Alexei, în Scaunul de Patriarh al Moscovei și a toată Rusia.

Cu acest prilej Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Venerabilului Întâistătător al Bisericii Ortodoxe Ruse, vecine și surori, următoarea telegramă de felicitare :

*Sanctității Sale Părintelui ALEXEI,
Patriarhul Moscovei și a toată Rusia*

MOSCOVA .

Iară și iară cu dragoste și bucurie adresăm Sanctității Voastre sâr-bătorești felicitări, cu prilejul celei de-a XIX-a aniversări a întronizării ca Patriarh al Moscovei și a toată Rusia, și în pioase rugăciuni cerem Milostivului Dumnezeu să Vă susțină puterile sufletești și trupești și să Vă înmulțească anii vieții spre tot mai rodnice și strălucite înfăptuiri în înalta slujire de Arhipăstor al Bisericii Ortodoxe surori și în sprijinirea marelui acțiunii de colaborare frățescă și bunăvoință între toate Bisericile și popoarele lumii.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

București, 4 februarie 1964.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit din partea Sanctității Sale Patriarhului Alexei următoarea telegramă de mulțumiri :

*Prea Fericirii Sale Părintelui JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Adânc mișcat, mulțumesc Prea Fericirii Voastre pentru atenție și lu rîndul meu Vă trimit din inimă doriri de multă milă dumnezeiască.

† Patriarhul ALEXEI

De asemenea, cu prilejul zilei onomastice a Sanctității Sale Patriarhului Alexei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis la 24 februarie 1964, următoarea telegramă de urări frățești în Domnul nostru Iisus Hristos. Iată textul acestei telegrame :

*Sanctității Sale Părintelui ALEXEI,
Patriarhul Moscovei și a toată Rusia*

MOSCOVA

Aniversările și zilele onomastice sînt fericite prilejuri pentru a face mai vii simțămîntele și legăturile care unesc pe oameni.

Și Noi nu voim să scăpăm nici unul pentru a Vă mărturisi înalta prețuire și marea dragoste care ne unesc cu Sanctitatea Voastră.

De aceea, din toată inima Vă felicităm cu prilejul zilei Voastre onomastice și rugăm pe Dumnezeu Preamilostivul să Vă dăruiască sănătate deplină, bucurie duhovnicească, îndelungă și rodnică arhipăstorie, îmbrățișîndu-Vă frățeste în Hristos — Domnul nostru.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

București, 24 februarie 1964.

Mișcat de atenția întîistătorului Bisericii Ortodoxe Romîne, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian prin următoarea telegramă :

*Prea Fericirii Sale
Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN*

BUCUREȘTI

Mișcat de salutul frățesc al Prea Fericirii Voastre mult iubite, din inimă Vă mulțumesc pentru atenție.

Cu dragoste,

† Patriarhul ALEXEI

**SCHIMB DE TELEGRAME
INTRE PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
ȘI PEA FERICITUL PATRIARH CHIRIL
AL BULGARIEI**

Cu prilejul aniversării zilei de naștere a Prea Fericitului Patriarh Chiril al Bulgariei, Prea Fericitul Părinte Justinian a trimis înțîistătorului Bisericii Ortodoxe Bulgare următoarea telegramă de felicitare și urări :

*Prea Fericitului Părinte CHIRIL,
Patriarhul Bulgariei*

SOFIA

Cu dragoste frățească Vă felicităm de ziua nașterii Prea Fericirii Voastre și rugăm fierbinte pe Milostivul Dumnezeu să înmulțească anii vieții Voastre, cu sănătate și har îmbelșugat, ca să puteți adăuga noi înfăptuiri luminoase în arhipăstoria clerului și credincioșilor Bisericii surori a Bulgariei, în adîncirea legăturilor care unesc popoarele noastre prietene și în slujirea sfintei noastre Ortodoxii.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

București, 16 ianuarie 1964.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Chiril al Bulgariei a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Justinian prin următoarea telegramă :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Profund mișcat, mulțumim cu dragoste în Hristos, Prea Fericirii Voastre Prea Iubite, pentru felicitările frățești exprimate cu prilejul aniversării noastre.

Și noi Vă îmbrățișăm din toată inima, adresîndu-Vă calde urări de sănătate și rodnică lucrare în slujba Sfintei Biserici.

† Patriarhul CHIRIL

SĂRBĂTORIREA SFINȚILOR TREI IERARHI, PATRONII INSTITUTULUI ȘI SEMINARULUI TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Sfinții Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul sau de Dumnezeu Cuvântătorul și Ioan Gură de Aur sînt, în Ortodoxie, patronii aproape unanim recunoscuți ai școlilor teologice. Ei s-au distins, în viața și slujirea lor, prin învățatură deosebită și fapte închinat binelui obștesc, rămînînd, peste veacuri, pilde vrednice de urmat pentru clericii de totdeauna și de pretutindeni. Biserica Ortodoxă îi numește «mari luminători», «mari dascăli ai lumii creștine» și-i cinstește cu prăznuire aleasă de «sfinți cu polieleu».

În cadrul anului bisericesc ortodox, sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi este așezată la 30 ianuarie. În fiecare an, la această dată, Institutul și Seminarul teologic din București prăznuiesc, cu cinstire deosebită, după datina și rînduiala ortodoxă, hramul lor. Slujbele religioase și programele de sărbătorire pun, cu aceste prilejuri, înaintea ostenitorilor celor două așezăminte teologice — profesori, studenți și elevi — figurile lunoase de vrednică slujire bisericească și pilduitoare comportare cetățenească a Sfinților mari dascăli ai lumii creștine și ierarhi Vasile, Grigorie și Ioan, care constituie, pentru cei ce vor să cuprindă tainele teologiei, comori de învățături, exemple și îndemnuri.

Sărbătorirea Sfinților Trei Ierarhi a însemnat și în acest an pentru Institutul și Seminarul teologic din București, respectarea de totdeauna a străvechilor rînduiei liturgice și a tradiției școlilor teologice ale Ortodoxiei.

Cele două instituții teologice au întîmpinat praznicul lor în haină de sărbătoare. Prăznuirea a început cu slujba de seară din ajun. S-au oficiat cu solemnitatea cuvenită, vecernia și utrenia în biserica «Sfînta Ecaterina», paraclisul Institutului și Seminarului. Soborul slujitor a fost alcătuit din profesori clerici de la cele două școli teologice. Au participat studenții teologi, elevii seminarisți și magistranzii, însoțiți de profesorii lor. La strană au cîntat alternativ studenții, sub îndrumarea asistentului Constantin Drăgușin, și elevii, sub supravegherea Preotului profesor Grigore Miron.

Sfînta Liturghie arhierescă din ziua propriu-zisă a hramului a fost oficiată de Prea Sfințitul Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar pa-

triarhal, înconjurat de soborul slujitor alcătuit din Pr. prof. I. G. Coman, Pr. prof. Vl. Prelipcean și Pr. prof. Ene Branște din corpul didactic al Institutului, Pr. prof. Nicolae Ciudin și Pr. Gheorghe Sîrbu de la Seminar, Pr. Alexandru Bejan și Diac. Alexandru Munteanu, salariați administrativi ai Institutului, împreună cu Diac. Evghenie Dascălu de la Catedrala patriarhală.

Alături de elevi, studenți și magistranzi, au participat toți membrii corpului didactic al Institutului și al Seminarului.

Răspunsurile liturgice au fost date omofon de studenți și elevi, sub conducerea asistentului Constantin Drăgușin.

Predica zilei — panegiricul Sfinților Trei Ierarhi — a fost rostită de studentul Mehedintu Viorel din anul IV. Este și aceasta o practică de mult îndătinată, ca un reprezentant al studenților să facă, la sfânta slujbă, elogiul virtuților Sfinților Trei Ierarhi, de la care ei neconținut iau pilde și îndemnuri.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii, Prea Sfințitul Episcop-Vicar Visarion Ploieșteanul, vorbind în numele Prea Fericitului Patriarh Justinian, a felicitat și a binecuvîntat pe profesori și pe ucenicii lor, cu prilejul praznicului celor două așezăminte teologice.

S-a oficiat apoi un Polihroniu pentru sănătatea, îndelunga înziliră și întru toate buna sporire a Ierarhilor Bisericii noastre și a Conducătorilor Republicii Populare Romîne.

Potrivit rînduiei îndătinate, slujba religioasă a praznicului Institutului și Seminarului teologic s-a încheiat cu un parastas pentru citorii celor două așezăminte teologice și pentru profesorii adormiți în Domnul. Serbarea a continuat apoi în sala de festivități a Institutului teologic, unde s-a desfășurat programul cultural-artistic al hramului.

La serbare au mai participat Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. C. Pr. Ioan Găgiu, directorul Administrației Patriarhale, Prea Cucernicii Părinți Consilieri ai Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor Gh. Soare, D. Fecioru, V. Ștefan, Gh. Iordăchescu, N. Petrescu, L. Mateescu, Petre Alexandru, Stan Dimancea, Emanuel Hodrea, I. Popa, Prea Curenincii Părinți și Domnii Profesori universitari onorari ai Institutului teologic, Prea Cucernicii Părinți Inspectori patriarhali și ai Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, funcționarii superiori ai Patriarhiei și Arhiepiscopiei, P. C. Protoierei din Capitală, preoți, părinți ai studenților și elevilor și alții.

Au fost prezenți funcționarii administrativi de la Institut și Seminar, împreună cu toată obștea magistranzilor, studenților și elevilor.

Au participat de asemenea reprezentanții ai Departamentului Cultelor.

La intrare în sala de festivități a Prea Sfințiilor Episcopi Vicari, corul și întreaga asistență au intonat Imnul arhieresc.

P. C. Rector Diac. Prof. N. I. Nicolaescu a rostit un cuvînt de deschidere, referindu-se la semnificația educativă a acestei zile de mare praznic.

Prelegerea tradițională a festivității a fost ținută de Dl. Constantin Pavel, profesor de Morala creștină la Institutul teologic, care a tratat despre «Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de problemele sociale ale vremii lor».

Serbarea s-a desfășurat în continuare după următorul program :
1. «Cântarea a IV-a din Polieleul Sfinților Trei Ierarhi, pe glas I», în armonizarea D-lui prof. Nicolae Lungu ; 2. Fragment din lucrarea «Despre valoarea muncii» a Sfântului Ioan Gură de Aur. A citit elevul Mihăiță Nicolae din clasa V-a a Seminarului ; 3. «Odă închinată Sfinților Trei Ierarhi», compoziție muzicală în stil psaltic de asistent Constantin Drăgușin ; 4. Fragment din «opera poetică» a Sfântului Grigore Teologul. A citit studentul Popa Nicolae din anul III ; 5. «Clopote de seară», cor din repertoriul clasic rus ; 6. Fragment din lucrarea «Despre binefacerile păcii» a Sfântului Vasile cel Mare. A citit magistrandul Constandache Mihai din anul I ; 7. Cîntecul «Mama», de I. D. Chirescu, solist Colibă Mihai, magistrand anul I ; 8. «Alei Codrule», cor de prof. N. Lungu, solist studentul Cozma Mihai, din anul IV ; 9. Marș din opera «Faust» de Charles Gounod ; 10. «Republică, măreață vatră», de I. D. Chirescu, și 11. «Cîntecul păcii», de Constantin Drăgușin.

Bucățile muzicale au fost executate sub conducerea D-lui prof. Nicolae Lungu și a asistentului Constantin Drăgușin.

După serbare, oaspeții au participat la agapa tradițională.

N. G.

VIZITA

LA PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN A DOMNULUI STURE JOHANSON

În ziua de 18 ianuarie 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Sture Johanson, însărcinat cu afaceri al Suediei la București.

După prezentare, Dl. S. Johanson a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru cinstea ce i s-a făcut de a fi primit, manifestându-și în același timp dorința de a cunoaște organizarea și situația actuală a Bisericii Ortodoxe Române.

Înfățișînd apoi situația cultelor din Suedia și libertatea religioasă garantată de stat pentru toate cultele, a precizat că luteranismul este confesiunea mării majorități a suedezilor, fiind socotit ca religie de stat. Biserica Luterană din Suedia are 13 eparhii și în fruntea episcopilor este Arhiepiscopul de Upsala. Luteranismul a pătruns în Suedia încă de la începutul Reformei, din secolul al XVI-lea și numărul catolicilor a scăzut, în prezent nedepășind numărul de 30.000.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a mulțumit pentru informațiile date și a arătat pe scurt organizarea și situația Bisericii Ortodoxe Române, buna colaborare cu autoritățile de stat și raporturile de respect reciproc cu celelalte culte din R.P.R.

A arătat apoi că Biserica Ortodoxă Română întreține legături de prietenie nu numai cu Bisericile Ortodoxe surori, dar și cu celelalte Biserici eterodoxe de peste hotare.

Pentru a cunoaște mai de aproape viața religioasă a credincioșilor, pregătirea clerului, organizarea vieții în mănăstiri, realizări artistice și culturale din trecut și din prezent ale Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh a rugat pe Dl. S. Johanson să viziteze în timpul cît va sta în țara noastră biserici, mănăstiri, instituții teologice și alte așezăminte ale Patriarhiei Române.

Dl. S. Johanson a subliniat faptul că după informațiile pe care le are Biserica Ortodoxă Română se bucură de un prestigiu deosebit și în țară și peste hotare și că de asemenea Prea Fericitul Patriarh Justinian

este unul dintre ierarhii Bisericii Ortodoxe care se bucură de o largă prețuire în lumea creștină.

Dl. S. Johanson mulțumește încă o dată pentru amabila primire ce i s-a făcut și asigură pe Prea Fericirea Sa că atât timp cât va sta în țara noastră va lucra și pentru cunoașterea și apropierea dintre cultele din Suedia și din R.P. Română.

După ce Prea Fericitul Părinte Patriarh i-a oferit unele daruri, a urât Domnului S. Johanson succes deplin în misiunea ce o are de a spori prietenia și prețuirea reciprocă dintre poporul român și poporul suedez.

**ÎNCETAREA DIN VIAȚĂ
A CATOLICOSULUI DE RĂSĂRIT
BASELIOS GEEVARGESE II
AL BISERICII ORTODOXE SIRIENE DIN INDIA**

O telegramă sosită la 3 ianuarie 1964 din localitatea Kottayam (India) a adus trista veste a încetării din viață a Catolicosului de Răsărit Baseliios Geevargese II al Bisericii Ortodoxe Siriene din India.

Telegrama adresată cu acest prilej Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, are următorul cuprins :

*Prea Fericitului Părinte JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

BUCUREȘTI

Beseliios Geevargese II, Catolicosul Indiei de Răsărit, a decedat astăzi. Înmormântarea sîmbătă.

† *Mitropolitul THIMOTEOS
Catolicos propus*

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis înalt Prea Sfințitului Ougen Mar Thimoteos, Mitropolit de Malankara, Catolicos propus, următoarea telegramă de condoleanțe :

*Înalt Prea Sfințitului THIMOTEOS,
Mitropolit de Malankara,
Catolicos propus*

KOTTAYAM KERALA-INDIA

Frățește regretăm moartea Catolicosului Baseliios Geevargese II și ne rugăm lui Dumnezeu pentru veșnica sa pomenire.

Mîntuitorul nostru cel întrupat să vă binecuvînteze pe înalt Prea Sfinția Voastră, clerul și credincioșii Voștri din India de Răsărit.

† *JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

București, 4 ianuarie 1964.

Adînc mișcat de condoleanțele întîistătătorului Bisericii noastre, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Ougen Mar Thimoteos, Catolicos propus, a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian prin următoarea scrisoare :

BISERICA ORTODOXA SIRIANA
Catolicatu' Aramana
Nr. 11/1964

Prea Fericite Părinte,

Vă mulțumesc pentru mesajul de condoleanțe pe care cu bunăvoință ni l-ați trimis cu prilejul încetării din viață a Sanctității Sale Moran Mar Baselios Geevargese II, Catolicos de Răsărit. Acest omagiu a fost un mare prilej de mîngîiere pentru episcopii, clerul și credincioșii Bisericii noastre și pentru mine personal, în ceasul grelei noastre pierderi.

† OUGEN MAR THIMOTEOS
Mitropolit de Malankara
Catolicos propus

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA MOSCOVEI

VIZITA MITROPOLITULUI NICODIM AL MINSKULUI ȘI AL BELORUSIEI LA ROMA. — În cursul lunii septembrie 1963, I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Minskului și al Belorusiei, membru permanent al Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și președinte al Comisiei Sfintului Sinod pentru problemele unității creștine, întorcându-se de la sesiunea Comitetului central și a Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor ce a avut loc în Statele Unite, s-a oprit pentru o vreme la Roma.

În timpul șederii la Roma, I. P. S. Mitropolit Nicodim a făcut, la 15 septembrie, o vizită de curtoazie Sanctității Sale Papii Paul VI, care l-a primit, cu acest prilej, într-o audiență particulară.

I. P. S. Mitropolit Nicodim a depus flori pe mormântul papii Ioan XXIII, unde a săvârșit o slujbă pentru odihna sufletului decedatului papă.

De asemenea, I. P. S. Mitropolit Nicodim a vizitat diferite monumente istorice și bisericești între care și biserica Sfântul Clement unde s-a rugat la mormântul Sfântului Chiril, culturalizatorul slavilor.

DELEGAȚII BISERICII ORTODOXE RUSE LA CONCILIUL II DE LA VATICAN. — Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse luînd în cercetare invitația adresată de Sanctitatea Sa Papa Paul VI Sanctității Sale Patriarhului Alexei de a trimite, la a doua sesiune a Conciliului II de la Vatican, observatori din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, a desemnat în acest scop o delegație formată din : Prot. Prof. Vitalie Borovoi, vicepreședintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și Prot. Iarov Ilici, parohul bisericii Schimbarea la față din Leningrad.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA SEȘIUNEA ORGANELOR PERMANENTE ALE CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR. — În orașul Rochester din Statele Unite ale Americii, între 17 august și 2 septembrie 1963, a avut loc sesiunea ordinară a organelor

permanente ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la care au luat parte reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse, membri ai acestor organe.

Între 17 și 24 august au ținut ședințele : *departamentul pentru tineret* — la care a participat arhimandritul Juvenalie, șeful Misiunii duhovnicești ruse din Ierusalim ; *departamentul pentru mireni* — la care a participat A. S. Buevski, secretarul Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe ; *departamentul pentru colaborarea bărbaților și femeilor în biserică, familie și societate* — la care a participat L. K. Popandopulo, din cancelaria Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și al întregii Rusii ; *departamentul pentru activitatea ecumenică* — la care a participat E. V. Ambarțumov, parohul bisericii Sfânta Treime din Leningrad ; *secretariatul pentru studiarea libertății religioase* — la care a participat A. F. Șișkin, docent la Academia duhovnicească din Leningrad ; *comisia Bisericilor pentru probleme internaționale* — la care au participat Mitropolitul Ioan de New York și Aleutine și A. F. Șișkin ; *departamentul pentru misiunea mondială și pentru evanghelizare* — la care a participat Episcopul Vladimir de Zvenigorod ; *departamentul pentru informații* — la care a participat protoiereul I. M. Zuzemil.

Între 24 și 26 august au avut loc ședințele *Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor* — la care a luat parte I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Minskului și al Belorusiei, președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și președinte al Comisiei Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse pentru problemele unității creștine.

Iar între 26 august și 2 septembrie a avut loc sesiunea *Comitetului central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor* — la care au participat : Mitropolitul Nicodim al Minskului și Belorusiei, Mitropolitul Ioan de New York și Aleutine, Prot. Prof. V. M. Borovoi, vicepreședinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și A. F. Șișkin, docent la Academia duhovnicească din Leningrad.

OASPEȚII CARE AU LUAT PARTE LA SĂRBĂTORIREA A 50 ANI DE SLUIRE ARHIEREASCĂ A SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI ALEXEI VIZITEAZA BISERICA ORTODOXA RUSA. — Reprezentanți ai diferitelor Biserici — Ortodoxe, Protestante și Catolică — și alți oaspeți care au făcut parte din delegațiile ce au participat la festivitățile ce au avut loc la Moscova, în iulie 1963, cu prilejul sărbătoririi Sanctității Sale Patriarhului Alexei pentru împlinirea a cincizeci de ani de slujire arhierescă, au vizitat biserici, monumente istorice și instituții bisericești, nu numai în Moscova ci și în alte localități din Uniunea Sovietică.

Astfel la 12 iulie 1963 la sărbătorirea împlinirii a 350 ani de la zidirea bisericii Sfinții Petru și Pavel din cartierul Lefort din Moscova au luat parte : membrii delegației Bisericii din Constantinopol în frunte cu Mitropolitul Calinic al Vereei ; membrii delegației Bisericii Grecești — Mitropolitul Alexei de Zachint, Mitropolitul Hrisostom al Argolidei și Mitropolitul Tit ; membrii delegației Bisericii Romano-Catolice — Epis-

copul de Geneva, Lausanne și Freiburg, François Charrière și Arhimandritul Hristofor Dumont ; din partea Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Dr. Lesslie Cooke ; din partea Conferinței Creștine pentru Pace, Prof. Dr. Iosif Hromadka, președintele Conferinței și Episcopul reformat Tibor Barta, vicepreședintele Conferinței.

Slujba Liturghiei a fost săvârșită de Mitropolitul Nicodim al Minskului și Belorusiei și Mitropolitul Alexei de Zachint (din delegația greacă) înconjurați de un sobor format din clerici ruși și greci.

La 13 iulie 1963 delegația Bisericii Ortodoxe grecești a vizitat biserica Adormirea Maicii Domnului din fosta Mănăstire Novodevicie, luând parte la slujba privegherii, săvârșită în limba slavonă și în limba greacă. În cuvântările rostite de Episcopul Alexei al Talinului și Estoniei, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse și de Mitropolitul Tit din partea delegației grecești s-a subliniat însemnătatea acestor vizite pentru întărirea legăturilor de prietenie între Bisericile și popoarele grec și rus.

La 24 și 25 iulie 1963 delegația Bisericii Ortodoxe din Antiohia, în frunte cu Sanctitatea Sa Teodosie VI, Patriarhul Antiohiei și al întregului Răsărit au vizitat orașul Pskov, unde a fost întâmpinată de Arhiepiscopul Ioan de Pskov și Porhovsk, de membrii clerului și de reprezentanții Consiliului pentru treburile bisericești pe lângă Consiliul de Miniștri.

În ziua de 24 iulie, când în Biserica Ortodoxă Rusă se face pomenirea «celei întocmai cu apostolii marea cneaghină Olga», oaspeții au luat parte la slujbele solemne ce au avut loc în biserica Sfânta Treime din Pskov, care — după tradiție — a fost întemeiată de cneaghina Olga în veacul al X-lea. La sfârșitul Liturghiei, Mitropolitul Alexandru al Bomessei, împreună cu un numeros sobor, a săvârșit un Te-Deum solemn pentru Sfânta Olga.

Delegația Bisericii Antiohiei a vizitat, de asemenea, Mănăstirea Pecerska din Pskov, întemeiată în anul 1392 de pustnicii Marcu și Iona, și care s-a dovedit un prețios sprijin al Ortodoxiei în laturile de apus ale vechii Rusii ; oaspeții au arătat deosebit interes pentru peșterile în care au trăit veacuri de-a rândul călugării schismatici, și au admirat mai ales biserica cu hramul învierea Domnului construită în peșteră și unde au fost înmormântați mulți ierarhi de seamă ai Bisericii Ortodoxe Ruse.

În timpul acestei vizite s-au scos în evidență istoricele legături de dragoste creștină între Biserica Ortodoxă Rusă și cea Antiohiană.

Între 23 și 25 iulie 1963 reprezentanții Bisericii Ortodoxe din Alexandria în frunte cu Mitropolitul Partenie al Cartaginei, și Prof. Dr. Iosif Hromadka, președintele Conferinței Creștine pentru Pace, au vizitat Eparhia Iaroslavului, fiind însoțiți de I. P. S. Mitropolit Nicodim. Între alte biserici și monumente istorice bisericești, oaspeții au vizitat, în orașul Tutaev, renumitul monument arhitectonic din veacul al XVII-lea

biserica învierii, care este formată din două biserici suprapuse și cu galerii alăturate etajului superior ; oaspeții au admirat pictura în frescă deosebit de bine păstrată. În ziua de 24 iulie, în catedrala din

oraşul de reşedinţă Iaroslav, delegaţii Bisericii din Alexandria au slujit împreună cu înaltul cler al Eparhiei Ortodoxe Ruse Iaroslav. În predica rostită de Mitropolitul Nicodim au fost înfăţişate mulţimii credincioşilor momente din trecutul Bisericilor Alexandriei şi Cartaginei, scoţându-se în evidenţă unitatea de credinţă şi de dragoste între Biserica Ortodoxă Rusă şi Biserica Alexandriei.

La 20 iulie 1963, delegaţia Bisericii Ortodoxe Bulgare, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Chiril, a vizitat metocul Bisericii Bulgare în Moscova, participînd la slujba privegherii, după care Prea Fericitul Patriarh Chiril a împărtăşit credincioşilor aspecte din legăturile dintre Biserica Ortodoxă Bulgară şi Biserica Ortodoxă Rusă subliniind că Prea Fericirea Sa, care vizitează pentru a şasea oară Moscova şi Uniunea Sovietică, a găsit «ţara Sovietelor şi în special Moscova într-o stare de şi mai mare avînt şi strălucire ; capitala sovietică creşte, se înfrumuseţează, se organizează şi se îmbogăţeşte într-un ritm de care numai cine o vizitează periodic îşi poate da seama»:

REPREZENTANTUL BISERICII DIN MALABAR VIZITEAZĂ BISERICA ORTODOXA RUSA. — Biserica din Malabar face parte din vechile Biserici creştine ; ea însăşi se intitulează «Biserică Ortodoxă Siriană în India», demonstrînd prin aceasta că face parte din Biserica Siro-Iacobită, pe al cărei patriarh îl recunoaşte ca şef suprem al său, cu toate că ea este autonomă şi este condusă de un Catolicos ; ea se numeşte Biserica Malabară pentru că este răspîdită pe ţarmul de sud-vest al Indiei, al cărei nume este Malabar. După tradiţie Biserica din Malabar a fost întemeiată de Sfîntul Apostol Toma. În prezent Biserica din Malabar, ai cărei credincioşi constituie 2% din populaţia Indiei, are în jur de 1.200 parohii, mînaştiri de călugări şi călugăriţe, o asociaţie misionară şi un seminar duhovnicesc, numit «Vechiul seminar din Kotayama», în conducerea căruia activează cunoscutul luptător pentru pace şi pentru unirea Bisericilor — Preotul Filip Korai.

În acţiunea sa de a stabili, întări şi adînci legăturile cu toate Bisericile creştine, Biserica Ortodoxă Rusă a primit vizita reprezentanţilor Bisericii din Malabar şi a răspuns acestei vizite prin delegaţia condusă de Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului şi Rostovului în toamna anului 1961, cînd Preotul Filip Korai şi-a exprimat dorinţa să viziteze Biserica Ortodoxă Rusă şi Uniunea Sovietică.

Abia în vara anului 1963 Preotul Filip Korai a putut da urmare invitaţiei făcute de Patriarhia din Moscova, cînd — întorcîndu-se de la Conferinţa Secţiei «Credinţă şi Organizare bisericească» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a avut loc la Montréal în Canada şi la Rochester în Statele Unite, în luna iulie 1963 — a vizitat, între 6 şi 14 septembrie 1963 Biserica Ortodoxă Rusă şi Uniunea Sovietică.

În timpul acestei vizite Preotul Filip Korai a urmărit cu atenţie săvîrşirea slujbelor şi ierurgiilor, predica şi cîntarea în cultul Bisericii Ortodoxe Ruse ; a întreţinut convorbiri cu membrii clerului şi cu credincioşii, cu membrii corpului didactic şi cu studenţii şi elevii şcolilor

didactice din Moscova (cărora le-a transmis salutul și dragostea profesorilor și elevilor Seminarului din Kotayam). A vizitat biserici și monumente istorice din Moscova, Erevan și Ecimiazin; ca și instituțiile de cultură și sociale și marile realizări ale poporului sovietic. A fost primit de Prea Fericitul Vazken I, Patriarhul-Catolicos al tuturor armenilor, de I. P. S. Mitropolit Nicodim al Minskului și al Belorusiei, președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, cu care a avut convorbiri. Vizita Preotului Filip Korai s-a încununat cu primirea sa de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, care s-a interesat îndeaproape de situația Bisericii din Malabar.

Înainte plecării, în timpul primirii sale la Departamentul Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, Preotul Filip Korai a declarat că este pe deplin satisfăcut că a reușit să viziteze Biserica Ortodoxă Rusă și Uniunea Sovietică, unde «i-a plăcut îndeosebi poporul sovietic, ospitalitatea lui caldă și modestia lui»; el a mărturisit «că s-a convins că poporul sovietic întreține în chip sincer simpatie pentru poporul indian, căruia-i dorește progres și înflorire».

VIZITA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE RUSE LA «BISERICA FRĂȚILOR» DIN STATELE UNITE ALE AMERICII. — În urma invitației Consiliului frățesc general al Bisericii Fraților și după discuții premergătoare între cele două Biserici, o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse formată din: Arhimandritul Juvenalie, șeful Misiunii duhovnicești ruse din Ierusalim — conducător al delegației, Prot. E. Ambarțumov din partea clerului din Leningrad, A. S. Buevski, A. A. Vladimirov și B. S. Neliubim (traducător) din partea Departamentului Patriarhiei Moscovei pentru relațiile bisericești externe, A. B. Cisteacov, secretarul Exarhatului celor două Americi, L. C. Popandopulo din Cancelaria patriarhală din Moscova, a vizitat, între 24 august și 4 septembrie 1963: Reședința generală, locașuri de cult, diferite centre religioase, colegii și seminarii, centre de slujire socială, comunități, ferme model, cooperative, centre comerciale, teatre organizate de Biserica Fraților în diferite state din S.U.A., ca și diferite locuri istorice.

Au fost organizate întâlniri și convorbiri între membrii delegației, și între pastorii și delegații comunităților, conducătorii de instituții, membrii corpului didactic și familiile lor, și studenții teologi; iar la Reședința generală a Bisericii Fraților Elgin, statul Illinois a avut loc un schimb de păreri între delegație și conducătorii Bisericii Fraților asupra problemelor ce prezintă interes comun pentru credința și viața ambelor Biserici.

În comunicatul comun dat la 4 septembrie 1963 se precizează că reprezentanții celor două Biserici au constatat identitatea punctului lor de vedere în tratarea problemelor referitoare la slujirea de către Biserica lumii creștine și a omenirii în general, ca și asupra faptului că cea mai importantă sarcină ce revine ambelor Biserici este de a sluji omenii pentru pacea în lume, susținând străduințele pentru pace ale

tuturor oamenilor de bună credință din întreaga lume. Subliniind importanța semnării Tratatului de la Moscova, comunicatul comun afirmă că cele două Biserici și-au dedicat activitatea creării unei atmosfere prielnice pentru înfăptuirea altor înțelegeri internaționale cu scopul de a izbăvi omenirea de spaima războiului termo-nuclear. În legătură cu aceasta reprezentanții celor două Biserici socotesc că unii din cei mai importanți factori pentru înfăptuirea păcii în lume îl constituie prietenia între popoarele Statelor Unite ale Americii și ale Uniunii Sovietice, iar «acțiunea de întărire a acestei prietenii, comunicatul comun o socoțește ca posibilă și obligatorie pentru cele două Biserici». Comunicatul comun constată, de asemenea, că «succesul slujirii creștine cauzei păcii depinde în mare măsură de unirea eforturilor tuturor Bisericilor și denominațiilor creștine din lume în această direcție» și că totodată colaborarea între Biserica Ortodoxă Rusă și «Biserica Fraților», al cărei început s-a făcut prin această întâlnire, trebuie să devină dovada mărturiei lor creștine în slujirea omenirii.

Vizita delegației Bisericii Ortodoxe Ruse la «Biserica Fraților» din Statele Unite este în adevăr prima înfăptuire a străduințelor celor două Biserici pentru colaborarea frățească în întărirea și adâncirea duhului ecumenic și în slujirea binelui omenirii. Cel de-al doilea pas pe acest drum constructiv îl constituie vizita reprezentanților «Bisericii Fraților» din Statele Unite la Biserica Ortodoxă Rusă, care a avut loc în octombrie 1963.

În adevăr, ca răspuns la vizita făcută în lunile august-septembrie 1963 de delegația Bisericii Ortodoxe Ruse la «Biserica Fraților» din Statele Unite ale Americii, între 5 și 19 octombrie 1963 a vizitat Uniunea Sovietică o delegație a «Bisericilor Fraților», sub conducerea secretarului comitetului servirii frățești, dr. Harold Rau. Delegația a vizitat Moscova, Leningrad, Talin, Pscov și alte localități; membrii delegației au putut astfel să cunoască viața religioasă a credincioșilor, viața școlilor duhovnicești și cu cultul ortodox, să aibă convorbiri cu membrii clerului și cu mireni.

Membrii delegației au fost primiți de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și de alți înalți Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Ruse. În discuțiile care au avut loc între delegația «Bisericii Fraților» din Statele Unite ale Americii și reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse s-a evidențiat faptul că ambele Biserici sînt hotărîte să depună toate eforturile pentru înfăptuirea unei păci drepte și trainice între popoarele lumii.

La sfîrșitul vizitei s-a dat un comunicat comun în care se remarcă importanța deosebită pe care o au contactele directe între Bisericile creștine pentru întărirea legăturilor frățești și colaborarea în acțiune pentru pace și progresul omenirii și pentru unirea Bisericilor creștine.

PARTICIPAREA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE RUSE LA DISCUȚIILE ORGANIZATE DE CENTRUL ECUMENIC «AGAPE» DIN ITALIA. — La 70 km de vechiul oraș Torino, în Alpi, a fost organizat din inițiativa Bisericii

Valdenze un centru ecumenic, căruia i s-a dat numele «Agape», urmînd ca — în concordanță cu numele lui care în grecește înseamnă dragoste jertfelnică — să slujească oamenilor și păcii prin acte de fraternitate și dragoste. După 16 ani de la întemeiere, centrul ecumenic «Agape» este în prezent general cunoscut prin susținuta activitate ce desfășoară în Mișcarea Ecumenică. Conducerea lui, în care intră, pe lîngă reprezentanți ai Bisericii Valdenze și ai altor Biserici reformate și reprezentanți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor, organizează în tot cursul anului felurite întîlniri între reprezentanții tuturor Bisericilor. Aceste întîlniri — iarna numite «seminarii», iar vara «lagăre» — constau în referate susținute asupra tuturor laturilor unei teme centrale, care titulează și «seminarul» sau «lagărul» respectiv. Temele discutate s-au lărgit de cînd centrul ecumenic «Agape» și-a împletit activitatea cu cea a Conferinței Creștine pentru Pace din a cărei conducere face parte și pastorul Giorgio Girardet, actualul (de la 1961 pînă în 1967) conducător al centrului ecumenic «Agape».

La discuțiile ce au avut loc în vara anului 1963 au luat parte și reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse : Prot. P. S. Socolovski, membru al Secretariatului mondial al Conferinței Creștine pentru Pace și N. P. Anfinoghenov, secretarul reprezentanței Bisericii Ortodoxe Ruse pe lîngă Consiliul Ecumenic al Bisericilor la Geneva.

Între 19 și 29 august 1963 s-au desfășurat discuțiile «lagărului internațional» cu tema centrală «Mirenii și Biserica», sub conducerea pastorilor Giorgio Girardet și Marcus Kolbing (Elveția). La discuții au luat parte 120 participanți din 12 țări ale Europei, Africii și Americii ; clerici, profesori, specialiști în diferite ramuri ale științei și în diferite probleme internaționale ; protestanți, ortodocși și catolici. În discutarea referatelor susținute s-au manifestat diferite puncte de vedere asupra însemnătății rolului credincioșilor simpli în viața Bisericii, în schimb, asupra faptului că sarcina slujirii cauzei păcii și a fraternității între toți oamenii trebuie să devină sarcina permanentă și a tuturor creștinilor, părerile au fost unanime. Participanții la «lagărul» închinat temei «Mirenii și Biserica» au arătat un viu interes pentru viața și organizarea Bisericii Ortodoxe în general și a Bisericii Ortodoxe Ruse în special, mai ales în legătură cu situația mirenilor în Biserică. La cererea participanților, delegații Bisericii Ortodoxe Ruse au expus în special legăturile ecumenice și eforturile Bisericii Ortodoxe Ruse în acțiunea pentru apărarea păcii ; din întrebările puse de participanți s-a putut constata, pe lîngă interesul și dorința lor de a cunoaște adevărata situație a lucrurilor și insuficiența lor informare asupra situației și activității Bisericii Ortodoxe.

Între 1 și 9 septembrie 1963 s-au desfășurat discuțiile «lagărului internațional» cu tema centrală «Pacea generală și dezarmarea atomică», care a fost organizat de centrul ecumenic «Agape» în colaborare cu Conferința Creștină pentru Pace, sub conducerea pastorilor Giorgio Girardet și Eugène Rivoire (Elveția). La aceste discuții au luat parte

70 participanți — creștini și necreștini — din 11 țări (între care Uniunea Sovietică, Polonia, Cehoslovacia și Republica Democrată Germană).

În cadrul temei generale «Pacea generală și dezarmarea atomică» au fost susținute și discutate aspecte concrete ale problemei ca : «De la Hiroșima la rachetele Polaris» imbarcate pe submarine ; «Dezarmarea atomică și politica mondială de la 1945 pînă în prezent» ; «Situția actuală și posibilitatea dezarmării atomice» ; «Situția politică în Italia și problema dezarmării» ; «Conferința Creștină pentru Pace și activitatea ei pentru cauza păcii» ; «Nădejdi și greutăți Mișcării pentru Pace». În discutarea referatelor s-au evidențiat cu autoritate, curaj și imparțialitate, pozițiile și atitudinile statelor, Bisericilor și mișcărilor de masă, accentuîndu-se aspectul permanent pozitiv și constructiv al lagărului socialist în frunte cu Uniunea Sovietică și al Bisericii Ortodoxe în problema «Păcii generale și dezarmarea atomică».

Lucrările acestor două «lagăre» s-au desfășurat după planul general al «seminariilor» și «lagărelor» de la centrul ecumenic «Agape» : susținerea și discutarea referatelor în grupe și în adunări generale, studierea zilnică a întemeierii biblice a ideilor dezvoltate în referate, încheierea fiecărei zile cu rugăciune generală și predică pe care le săvîrșesc, pe rînd, reprezentanții Bisericilor creștine reprezentate : Protestante, Anglicane, Ortodoxe, Catolice.

În conformitate cu tradiția centrului ecumenic «Agape» discuțiile în «seminarii» și «lagăre» se încheie fără vreun fel de declarații sau comunicate oficiale, întrucît scopul lor este slujirea practică a educării oamenilor pentru activitatea ecumenică și pentru pace, urmărind înfăptuirea fraternității între creștini. Și într-adevăr activitatea desfășurată în centrul ecumenic «Agape» înfăptuiește țelul propus, învățînd pe creștini cum să slujească în adevăr păcii și omenirii.

ÎNCETAREA DIN VIAȚA A PROTOIEREULUI PROFESOR PETRE VICTOROVICI GNEDICI. — La 19 august 1963, la Leningrad, a încetat din viață protoiereul P. V. Gnedici, profesor la Academia duhovnicească din Moscova și activ colaborator al «Revistei Patriarhiei din Moscova».

Născut la 1906, în familia Gnedici — din care au făcut parte poetul N. M. Gnedici, traducătorul *Iliadei* în limba rusă și P. P. Gnedici, autorul *Istoriei artei* —, Petre Victorovici Gnedici a făcut studii superioare umanitare și a activat îndelungat în biblioteci științifice, ceea ce a ajutat formarea lui ca cercetător, profesor, scriitor ales.

Activitatea desfășurată de Protoiereul Profesor P. V. Gnedici, fie în cadrul parohiei, fie în învățămîntul teologic, în delegații, comitete de lucru, s-a sintetizat în lucrări, care au căpătat astfel un pronunțat caracter de actualitate. Lucrările lui au apărut în special în «Revista Patriarhiei din Moscova», al cărei colaborator activ a fost, în special de la 1954. Menționăm cîteva din aceste lucrări : *Dogma răsкупării în teologia rusă în ultimii 50 de ani (1893—1944)*, *Inceputul predicii creștine, însușirea adevărurilor dogmatice de către conștiință*, *Tezaurul teologiei*, *Sensul ortodox al Bisericii și al unității vieții bisericesti*, *Despre*

sensul ortodox al Tradiției, pe lângă articolele și predicile publicate aproape cu regularitate.

La 22 august 1963 a avut loc înmormântarea Profesorului Protoiereu P. V. Gnedici. La slujba Sfintei Liturghii, săvârșită de Episcopul Teodosie al Penzei și Saranskului, Egumenul Filaret, inspectorul Academiei duhovnicești din Moscova a dat citire cuvîntului trimis de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei. Slujba înmormîntării a fost săvârșită de I. P. S. Mitropolit Pimen al Leningradului și Ladogei în fruntea unui numeros sobor. În numele Academiei duhovnicești din Moscova a făcut elogiul celui dispărut, Egumenul Filaret, inspectorul Academiei, iar din partea «Revistei Patriarhiei din Moscova» a cuvîntat Preotul L. Kuzminov.

NUMIREA MEMBRILOR COMISIEI SFINTULUI SINOD PENTRU PROBLEMELE UNITĂȚII CREȘTINE. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, în ședința de la 17 noiembrie 1963, luînd în discuție referatul I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, președintele Comisiei Sfîntului Sinod pentru problemele unității creștine, a desemnat următorii 13 membri ai acestei Comisii de curînd înființate : 1. Mitropolitul Ioan de New York, Exarhul pentru America de Nord și de Sud ; 2. Arhiepiscopul Ciprian al Dmi-trovului ; 3. Arhiepiscopul Serghie al Berlinului și Europei Centrale, Exarh pentru Europa Centrală ; 4. Arhiepiscopul Antonie de Surog, locțiitor de Exarh pentru Europa de Vest ; 5. Arhiepiscopul Serghie al Minskului și Belorusiei ; 6. Episcopul Alexie al Talinului și Estoniei, vicepreședinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe ; 7. Episcopul Vladimir de Zvenigorod, reprezentantul Patriarhatului Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor ; 8. Prof. Prot. V. Borovoi, de la Academia duhovnicească din Leningrad, vicepreședinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe ; 9. Prot. C. I. Rujițki, rectorul Academiei duhovnicești din Moscova ; 10. Prot. M. Speranski, rectorul Academiei duhovnicești din Leningrad ; 11. Arhimandritul Juvenalie, șeful Misiunii duhovnicești ruse la Ierusalim ; 12. Arhimandritul Antonie, starețul Mînăstirii Maicii Domnului din Odesa ; 13. Arhimandritul Filaret, inspector al Academiei duhovnicești din Moscova — secretar al Comisiei.

VIZITA FACUTA DE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI BISERICILOR GRUZINE ȘI ARMENE. — La invitația Catolicosului Patriarh Efrem II al Bisericii Gruzine și a Patriarhului Catolicos Vazken I al Bisericii Armene, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și al întregii Rusii a vizitat, în cursul lunii septembrie 1963, cele două Biserici creștine. Astfel, între 10 și 25 septembrie 1963, cînd a fost oaspetele Bisericii Gruzine, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a vizitat locuri legate de istoria Bisericii Gruzine și a poporului gruzin : vechea capitală a Gruziei — Mțheta —, biserica Sfintei Thoveli și alte biserici vechi ; a vizitat localități situate pe înălțimile munților Caucaz care domină

oraşul Tbilisi, ca şi noile realizări ale poporului gruzin, între care minunatul oraş Rustavi ; a vizitat de asemenea renumitele muzee gruzine. În timpul zilelor de sărbătoare cei doi întăistătători au slujit împreună în catedrala patriarhală şi în alte vechi biserici din Tbilisi. Între 25 şi 27 septembrie 1963 Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a fost oaspetele Bisericii Armene, unde Sanctitatea Sa a avut prilejul să cunoască, stînd de vorbă cu ierarhii, clerul, studenţii teologi şi credincioşi ai Bisericii Armene, starea înfloritoare în care se află Biserica ; iar vizitînd capitala religioasă Ecimiazin şi capitala politică Erevan, ca şi alte localităţi, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a cunoscut realizările poporului armean.

În convorbirile ce au avut loc între conducătorii celor două Biserici, ca şi în cuvîntările rostite la recepţiile organizate s-a subliniat prietenia de veacuri între aceste Biserici, ca şi acţiunea comună pe care o duc aceste Biserici atît înăuntru cît şi în afară — în cadrul Mişcării Ecu-menice şi al Mişcării Creştine pentru Pace —, fiind mînate în această acţiune atît de datoria, dar mai ales de conştiinţa necesităţii ca Bisericile creştine să slujească binelui omenirii în genere.

SARBATORIREA RECTORULUI ACADEMIEI TEOLOGICE DIN LENINGRAD, PROTOIEREUL M. C. SPERANSKI. — La 6 octombrie şcolile duhovniceşti din Leningrad au organizat sărbătorirea Protoiereului Mihail Cronidovici Speranski, rectorul Academiei şi Seminarului duhovnicesc din Leningrad, cu prilejul împlinirii vîrstei de 75 ani şi a 50 de ani de la absolvirea Academiei duhovniceşti. Născut la 4 august 1888, în familia unui învăţător sătesc, el şi-a făcut studiile la Seminarul din Tambov şi la Academia duhovnicească din Leningrad, unde a obţinut, în 1913, titlul de magistrul în teologie ; între 1913 şi 1918 a activat ca învăţător, iar din 1922 pînă în 1952 a păstorit diferite parohii de sat şi de oraş ; din 1952 şi pînă în prezent, Prot. M. C. Speranski îndeplineşte funcţia de rector al şcolilor din Leningrad, ocupînd în acelaşi timp şi catedra de Exegeza Noului Testament de la Academia duhovnicească. În afară de activitatea administrativă şi didactică (sărbătoritul este autor al multor lucrări de specialitate). Prot. M. C. Speranski participă activ la acţiunile bisericesti şi sociale pe care le desfăşoară Biserica Ortodoxă Rusă. În 1961 a făcut parte din delegaţia Bisericii Ortodoxe Ruse la prima Adunare mondială creştină pentru apărarea Păcii care a avut loc la Praga ; a făcut parte din delegaţiile Bisericii Ortodoxe Ruse pentru Conferinţele locale în apărarea păcii, pentru discuţiile cu delegaţiile teologilor ortodocşi străini şi a îndeplinit diferite însărcinări date de Departamentul Patirarhiei din Moscova pentru relaţiile bisericesti externe.

La festvităţile organizate în localul Academiei duhovniceşti, în numele corpului profesoral, Prof. L. N. Pariiski a vorbit despre viaţa şi activitatea sărbătoritului ; reprezentanţii diferitelor şcoli şi organizaţii bisericesti au prezentat felicitări şi au făcut elogiul sărbătoritului ; s-a dat totodată citire felicitărilor primite din partea Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei, a diferiţilor Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Ruse, din partea

-comitetului de studii al Patriarhiei din Moscova și din partea Academiei duhovnicești din Moscova. Sărbătoritul a mulțumit călduros tuturor.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA SESIUNILE DIFERITELOR ORGANE INTERNAȚIONALE ALE CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE ȘI ALE CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR. — Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse care fac parte ca membrii permanenți din diferite organe de conducere și de studii ale Conferinței Creștine pentru Pace au luat parte la sesiunile de lucru care au avut loc în diferite țări. Astfel una din sesiunile Comitetului Executiv a avut loc în Italia, la centrul ecumenic «Agape», între 9 și 11 septembrie 1963 — ocupându-se în special de necesitatea permanenței adănciri a bazei biblice și teologice a tuturor eforturilor și acțiunilor care urmăresc întărirea păcii între popoare, pe de o parte și de necesitatea ca declarațiile și acțiunile cercurilor creștine în acțiunea pentru pace să pătrundă în fiecare comunitate și să ajungă pînă la fiecare membru. Altă sesiune a avut loc la București, între 12 și 17 noiembrie 1963, unde Comitetul Executiv s-a ocupat în special de pregătirea celei de-a II-a Adunări mondiale creștine pentru pace, a cărei temă va fi «legământul Meu cu el a fost legământul vieții și al păcii» (Maleahi II, 5).

Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse au participat de asemenea la sesiunea de lucru a grupei «Tineretul păcii» a Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace, care a avut loc la Hessen-Nassau în Republica Federală Germană, precum și la a doua sesiune a Comisiei internaționale «Pacea și Războiul rece» a Conferinței Creștine pentru Pace care a avut loc în Republica Federală Germană între 6 și 9 noiembrie 1963.

Între 28 noiembrie și 2 decembrie 1963 a avut loc, la Varșovia, sesiunea Consiliului mondial pentru pace, la care a luat parte o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse, condusă de Mitropolitul Pimen al Krutișelor și Colomeei.

La 20 și 21 noiembrie 1963 a avut loc la Strassbourg, în Franța, sesiunea Prezidiului Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene, la care din partea Bisericii Ortodoxe Ruse au luat parte: Arhiepiscopul Serghie al Berlinului și Europei Centrale — membru al Prezidiului —, și Prof. L. N. Pariiski de la Academia duhovnicească din Leningrad — membru al Comitetului Consultativ.

VIZITA ÎN UNIUNEA SOVIETICĂ A REPREZENTANȚILOR JAPONEZI PENTRU PACE. — În cursul lunii septembrie 1963 Uniunea Sovietică a fost vizitată de Misiunea luptătorilor japonezi pentru pace și pentru interzicerea armelor nucleare, formată din reprezentanți ai cultelor religioase din Japonia, sub conducerea rectorului Universității din Tokio. La 28 septembrie 1963, Misiunea luptătorilor japonezi pentru pace a fost primită la Departamentul Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe de către Arhiepiscopul Ciprian al Dmitrovului, căruia Misiunea japoneză i-a înmănat textul «Proclamației pentru Pace», care cuprinde teze a căror realizare ar îngădui dezvoltarea situației favorabile ce s-a

produs după semnarea Tratatului de la Moscova pentru interzicerea experiențelor nucleare în aer, în spațiul cosmic și sub apă. În convorbirile ce au urmat s-a constatat identitatea între punctele de vedere ale Misiunii japoneze și poporului japonez, de o parte, și ale Bisericii Ortodoxe Ruse și poporului sovietic, de altă parte.

CONVORBIRI ÎNTRE TEOLOGII BISERICII EVANGHELICE-LUTERANE DIN GERMANIA ȘI AI BISERICII ORTODOXE RUSE. — Ca o prelungire a discuțiilor teologice ce au avut loc între reprezentanții școlilor teologice ale Bisericilor Evanghelice-Luterane din Republica Federală Germană și reprezentanții școlilor duhovnicești ale Bisericii Ortodoxe Ruse, în 1959 în Republica Federală Germană, între 20 și 25 octombrie 1963 s-a desfășurat în localul Academiei duhovnicești din Moscova cea de-a doua etapă a discuțiilor.

Obiectul discuțiilor teologice l-au format două probleme: despre asemănări și deosebiri între cele două Biserici în legătură cu Sfânta Scriptură, și despre însemnătatea credinței în mântuirea credinciosului.

Obiectul discuțiilor teologice din octombrie 1963 l-au format următoarele patru probleme: despre binefacerile cultului, despre caracterul problemelor teologice ale celor două Biserici, despre sobornicitatea Bisericii și despre rezultatele și perspectivele discuțiilor teologice între reprezentanții celor două Biserici. Asupra acestor probleme s-au ținut referate duble — unul din partea delegației germane și altul din partea delegației ruse; după susținerea lor au avut loc vii discuții.

În afara discuțiilor teologice, membrii delegației teologilor protestanți din Republica Federală Germană au vizitat biserici și instituții bisericesti din orașul Moscova, făcînd cunoștință cu realizările poporului sovietic. Încheierea discuțiilor a avut loc în aula Academiei duhovnicești din Moscova; s-au rostit cuvîntări în care, pe de o parte, s-a recunoscut valoarea dialogului nu numai în domeniul teologiei, pentru înfăptuirea unității creștine, ci și în domeniul activității practice creștine în slujba omului, pentru înfăptuirea păcii generale după care jinduieste astăzi întreaga omenire; iar pe de altă parte s-a subliniat că asemenea întâlniri și discuții depășesc cadrul tematicii teologice fixate și că ele slujesc ca o garanție a întăririi bunelor raporturi nu numai între teologi, ci și între toți creștinii ambelor Biserici, și prin însuși acest fapt asemenea întâlniri formează bază demnă de luat în seamă pentru întărirea legăturilor ecumenice și pentru întărirea păcii în întreaga lume.

După încheierea discuțiilor, I. P. S. Mitropolit Nicodim al Lenin-gradului și Ladogei, Președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericesti externe a organizat o recepție în cinstea membrilor delegației teologilor germani, la care au luat parte toți participanții la discuțiile teologice, profesorii Academiei duhovnicești din Moscova, membri ai Sfîntului Sinod, diferite personalități bisericesti și reprezentanții Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice.

† ION IUFU

În seara zilei de 1 ianuarie 1964, a încetat din viață, în urma unei scurte și grele suferințe, Ion Iufu, secretar al Cancelariei Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Născut în Macedonia, la 25 august 1913, din părinți învățători, a făcut studiile elementare în locurile de naștere, apoi a urmat cursurile Seminarului Central din București. Și-a luat licența la Facultatea de teologie din Sofia.

Din 1948 și pînă în ziua în care o moarte fulgerătoare l-a răpit din mijlocul colegilor săi, Ion Iufu a lucrat în cadrul Administrației Patriarhale, la Cancelaria Sfintului Sinod, fiind unanim apreciat pentru pregătirea lui intelectuală, corectitudinea, cinstea și delicatetea lui sufletească.

Consacrîndu-și cea mai mare parte a timpului său liber studierii vechilor manuscrise bisericești, a activat în rîndurile Asociației slavistilor din Republica Populară Romînă ; puținele studii și comunicări pe care a apucat să le dea la lumină reprezintă numai o mică parte din rodul strădaniilor lui de cercetător, care s-a bucurat de unanime aprecieri.

Pentru meritele sale în munca depusă pe tărîm cărturăresc, social și patriotic, Ion Iufu a fost decorat cu diferite distincții romîne și străine.

Moartea lui reprezintă o grea pierdere pentru familia lui, pentru colegii, pritenii și toți cei care l-au cunoscut.

Slujba înmormîntării s-a săvîrșit în ziua de 3 ianuarie 1964, la biserica «Iancu-Nou Bălăneanu», de către Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, înconjurat de un sobor de preoți în frunte cu P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

În numele salariaților din Administrația Patriarhală, Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor și instituțiile de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Romîne — Pr. C. Pr. Dr. Gheorghe Soare, consilier administrativ patriarhal, a adus un ultim omagiu lui Ion Iufu, a cărui amintire va rămîne neștearsă în inimile celor care l-au cunoscut și l-au prețuit.

Să-i fie veșnică pomenirea !

ÎN ÎNTIMPINAREA CELEI DE-A DOUA ADUNĂRI MONDIALE CREȘTINE PENTRU PACE

Cea de-a doua Adunare mondială creștină pentru pace, care se va ține în luna iunie a acestui an, la Praga sub auspiciile Conferinței Creștine pentru Pace, este așteptată cu viu interes de numeroase Biserici, comunități și cercuri creștine din lumea întreagă. Încă de pe acum se fac intense pregătiri în vederea acestei mari întruniri mondiale creștine, ale cărei dezbateri se vor desfășura sub lozinca : «Legământul Meu este pacea și viața». Sute de participanți din toate cele cinci continente, reprezentând cele mai felurite confesiuni creștine, și-au și anunțat participarea la cea de-a doua Adunare mondială creștină pentru pace de la Praga, pentru a exprima în fața omenirii întregi adevărul de necontestat că Mântuitorul Iisus Hristos a lăsat Bisericii Sale porunca dumnezeiască de a sluji pacea și viața oamenilor.

Comitetul Executiv al Conferinței mondiale creștine pentru pace, care și-a asumat greaua și nobila sarcină a convocării acestei Adunări — menite să constituie o impresionantă manifestare a conștiinței creștine mondiale — a formulat, cu prilejul sesiunii ținute în toamna anului trecut, la București, dorința ca pînă la deschiderea lucrărilor celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace de la Praga să se adîncească, prin studii temeinice, principiile doctrine care stau la baza activității creștine în slujba păcii. Fără îndoială că această dorință exprimată de Comitetul Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace corespunde unor comandamente majore ale ceasului de față. În zilele în care omenirea întreagă a salutat cu vădită satisfacție destinderea ce s-a produs în viața internațională și încheierea Tratatului de la Moscova pentru interzicerea parțială a experiențelor nucleare, există mai mult decît oricînd în ultimii ani posibilitatea realizării unor noi acorduri între marile puteri, pentru înlăturarea definitivă a primejdiei unor

noi războaie. Pentru aceasta însă este necesară o intensificare fără precedent a acțiunilor tuturor popoarelor iubitoare de pace, a tuturor oamenilor conștiinței de îndatoririle lor față de viitorul umanității. Este necesară, așadar, o mobilizare a opiniei publice mondiale, pentru a determina guvernele tuturor statelor să întreprindă noi acțiuni, în vederea realizării dezarmării generale, în vederea înfăptuirii unei lumi a păcii, a înțelegerii și a conlucrării prietenești, pentru binele comun. Bisericele, comunitățile și creștinii înșiși nu pot absenta de la această chemare a conștiinței umane, fără a trăda și conținutul profund uman al învățăturii lor de credință, — așa cum se desprinde el din litera și spiritul Evangheliei.

Creștinătatea întreagă — care n-a încetat să năzuiască spre refacerea unității Bisericii lui Hristos — are datoria de a realiza, fără întârziere, o unitate de mărturisire și de acțiune, în jurul celei mai înalte porunci ale Mîntuitorului : iubirea față de semenii. Fără a aștepta realizarea unității dogmatice, creștinătatea contemporană este datoră să înfăptuiască o unitate de slujire a omului și a vieții lui, de slujire a omenirii și a păcii ei. La această «unitate» de mărturisire și de slujire cheamă Conferința Creștină pentru Pace toate Bisericile și pe toți creștinii — fie că fac sau nu parte dintre membrii săi —, căci această slujire este astăzi forma cea mai eficientă de propovăduire a mesajului creștin în lume ; aceasta este calea pe care se poate da un conținut mult mai bogat noțiunii de ecumenism creștin.

Realizarea acestor misiuni imperioase, de la care nu poate abdica nici o Biserică și nici un creștin — implică însă cunoașterea profundă a doctrinei creștine.

De aceea, Biserica Ortodoxă Română, care a desfășurat sub arhipăstoria Prea Fericitului Patriarh Justinian o operă unanim apreciată, în această direcție, a salutat cu căldură propunerile Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, de a se adînci dezbaterile teologice de pe poziții creștine, a problemelor esențiale pe care viața contemporană le ridică în fața conștiinței umane.

Redacția revistei «Biserica Ortodoxă Română» nădăjduiește că răspunde acestui nobil scop, continuînd să publice în paginile sale — așa cum a făcut-o și în trecut — articole și studii destinate să lămurească pe deplin temeiurile doctrinare ale slujirii vieții și păcii, de către creștini. Studiile ce urmează se înscriu în această constantă preocupare a revistei noastre.

REDAȚIA

„SĂ NU UCIZI“

TEMEIURI CREȘTINE PENTRU PACE

Conferința Creștină pentru Pace, născută la 1958, desfășoară o activitate neobosită. Cele zece comisii ale ei, grupele lor de lucru din diferite țări, Comitetul Executiv, comitetele regionale, Comitetul Consultativ se întrunesc la intervale dese și îmbogățesc neconținut argumentația creștină a acestei Mișcări în favoarea păcii și câștigă pături tot mai largi pentru idealul ei ¹.

Baza acestei argumentații creștine a fost pusă la Conferința din 1—4 iunie 1958 de la Praga și a fost dezvoltată prin referatele de la Adunarea mondială creștină de la Praga, din 3—18 iunie 1961. Ședințele forurilor amintite au afirmat neîncetat necesitatea adâncirii și au adâncit ele înseși tot mai mult argumentația creștină a păcii. În sesiunea Comitetului Executiv de la Budapesta, din 21—22 februarie 1962, s-a spus : «Tot ce facem noi trebuie să fie adânc înrădăcinat în vestea bună a Bibliei ; activitatea noastră ne cheamă la o continuă dezvoltare a gândirii teologice» ².

Se pune problema unei interpretări mai drepte, mai autentice, a unor învățături creștine prea deseori deformate în trecut, pentru a servi nedreptelilor orînduirii de atunci. E vorba de necesitatea de a lua din mîna celor interesați la menținerea acelor orînduiri, arma de mare prestigiu a argumentației teologice și a o folosi pentru promovarea idealurilor generoase cu care are o înrudire firească. Cine folosește o unealtă pentru scopuri rele, contrare ei, deformează însuși sensul uneltei, căreia i se restituie sensul adevărat abia prin aducerea ei la funcția ce-i este firească. Cine folosește argumentația biblică și teologică pentru justificarea războiului, deformează însuși sensul ei. Apărătorii creștini ai păcii au posibilitatea de a se sprijini pe temeuri teologice suficient de tari. Acesta e un motiv principal pentru care se caută o continuă adâncire a temeiurilor creștine pentru pace.

Dr. J. L. Hromadka a spus în această privință lucruri perfect adevărate, la Adunarea mondială creștină pentru pace, de la Praga, din 1961 : «Se fac eforturi mari pentru a li se asigura oamenilor o viață liniștită, o egalitate socială reală, și pentru a li se garanta nu numai o libertate politică, ci și una socială și economică... Noi nu putem face nici un pas înainte, dacă nu ne depășim ca fii credincioși ai Bisericilor noastre, prin această autocritică, dacă nu privim cu curaj și în mod realist transformările de ieri și de astăzi, evoluția generală a evenimentelor, gîndindu-ne cum va evolua societatea noastră, după toate aparențele, mîine și poimîine... Sîntem de acord ca, în lumina Evangheliei, să înțelegem pe omul de astăzi...» ³.

1. S. Preobrajenski, *Despre teologia păcii în Mișcarea creștină pentru pace*, în «Jurnal Moscovskoi Patriarhii», 1963, nr. 4, p. 36.

2. «Jurnal Moscovskoi Patriarhii», 1962, nr. 3, p. 29.

3. Referatul citit în Adunarea mondială creștină de la Praga, la 14 iunie 1961 : «Pe

În spiritul acestei argumentații creștine purificate, care trebuie pusă la baza Conferinței Creștine pentru Pace, Dr. J. L. Hromadka precizează, în referatul citit într-o ședință a Comitetului Consultativ de la Carlovy-Vari (15—18 mai 1962), sarcina ce incumbă azi creștinilor, ca o înnoire a duhului de slujire, din apa cea vie a Evangheliei. El zice: «Vestea cea bună despre Iisus Hristos din Nazareț... este pentru noi izvorul apei celei vii, oglinda în care ne vedem pe noi înșine și care ne îndeamnă la o muncă statornică și tot mai jertfelnică în tot locul unde este necesară aceasta».

La aceasta îi poate duce pe creștini o adîncă cunoaștere a Evangheliei. Evanghelia nu este o înșirare de formule moarte, statice, ci poruncește creștinilor să se întărească unul pe altul în credința că Hristos este între noi și în lumina aceasta să privească situația contemporană și să-și determine drumul lor.

Creștinii, cu toate că sînt de acord în punctele fundamentale ale credinței, se înțeleg cu greu în privința modului cum trebuie rezolvate problemele concrete actuale. Scopul Mișcării creștine pentru pace este de a găsi o bază de înțelegere între toți creștinii în problema păcii sau războiului, de a găsi temeiurile pentru o atitudine cu adevărat creștină în această problemă. La aceasta vor ajunge dacă vor pătrunde împreună cu sinceritate sensul voinței Mîntuitorului în această privință, dacă vor stabili împreună ce înseamnă crucea și biruința Lui asupra morții și ce obligații rezultă pentru ei din comunitatea credinței, a iubirii și a nădejzii care-i unește.

Desigur, există și unii creștini care, pentru camuflarea intereselor lor, recurg la o «teologie desfigurată care dorește să înlăture responsabilitatea noastră pentru împăcarea și pacea între popoare, prin afirmarea că suveranitatea lui Dumnezeu nu poate fi slăbită printr-o catastrofă și că omul, cunoscînd adîncul păcatului și al perversității umane, nu trebuie să excludă o catastrofă prin război, care rezultă din evenimente istorice posibile și din judecata lui Dumnezeu asupra omului».

Toate aceste le consideră Dr. J. L. Hromadka îndemnuri pentru dezvoltarea unei temeinice argumentații creștine a păcii. «Noi sîntem chemați să dezvăluim toate aceste apariții grosolane ori subtile în cursul momentului prezent, pentru depășirea lor». ⁴

Dar adîncirea Evangheliei, Dr. J. L. Hromadka o consideră necesară, în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, nu numai pentru motivele mai sus arătate, ci și pentru o înnoire morală a creștinilor, precum și pentru înțelegerea de către creștini a năzuințelor contemporane ale omenirii, însetată după dreptate și frățietate reală.

În ședința următoare a Comitetului Consultativ de la Carlovy-Vari I. P. S. Mitropolit Nicodim al Leningradului a prezentat referatul cu tema: «Teologia ortodoxă și raporturile ei cu problematica creștină a Mișcării pentru pace». Creștinii, a spus referentul, s-au hotărît în ulti-

pămînt pace», la A. C. Rădulescu, *Adunarea mondială creștină pentru pace de la Praga, 13—18 iunie*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXX (1962), nr. 7—8, p. 622—623.

4. La S. Preobrajenski, *art. cit.*, p. 37.

mul timp să-și concentreze puterile pentru a găsi calea cea mai eficace pentru împlinirea poruncii Mântuitorului cu privire la pacea în lume. În fundamentarea temeiurilor pentru acțiunea creștină în favoarea păcii și a celorlalte năzuințe umane contemporane, un mare rol îi revine Bisericii Ortodoxe. «Teologia ortodoxă — despre al cărei caracter static s-a vorbit mult, ceea ce nu constituie o scădere, ci reprezintă o glorie și un merit al Bisericii Ortodoxe, pentru că a păstrat adevărurile revelate ale creștinismului nealterate —, a lăsat teologilor toată libertatea în interpretarea științifică a adevărilor credinței și moralei creștine și în același timp le-a dat și le dă posibilitatea să intre în contact apropiat cu viața și să lămurească aceste adevăruri în formă generală accesibilă, corespunzător cu diferitele nevoi ale vremii»⁵.

Conferința Creștină pentru Pace face acum același lucru. Importanța și puterea atractivă a acestei mișcări constă în faptul că în ea temeiurile creștine și năzuințele autentice umane — principiul duhovnicesc și cel lumesc — sînt strîns împletite. Teologii protestanți și ortodocși din sînul mișcării au îmbogățit învățătura creștină despre pace, factor de însemnătate pancreștină, ecumenică. «Noi sîntem cu totul de acord cu convingerea celorlalți activiști ai Conferinței Creștine pentru Pace, că religia creștină oferă o bază temeinică pentru construirea pe pămînt a marelui templu al adevărului, al dreptății și iubirii». Cea mai esențială problemă a lumii contemporane este păstrarea păcii. Creștinii nu pot rămîne la o parte de această strădanie. «Lupta pentru pace este urmare a lui Hristos și pășire cu Hristos, lupta pentru pace este viața și voința creștinului».

Vorbînd de «războiul rece» din lume, Dr. G. Vogel, profesor universitar din Berlin, a arătat, în aceeași sesiune de la Carlovy-Vari, că există și un «război rece bisericesc», întrucît unii teologi din Occident recurg la tot felul de calomnii la adresa creștinilor și Bisericilor din Răsărit, acuzîndu-le de erezie și de alte lucruri. Toți membrii Bisericii sînt chemați ca prin rugăciuni și iubire să învingă acest «război rece bisericesc». Căci dacă războiul rece e condamnat ca unul ce e contrar frățietății între oameni, cu atît mai condamnat este «războiul rece bisericesc» între creștinii ce fac parte din același Trup al lui Hristos⁶.

La Karlovy-Vary s-au fixat o serie de capitole, în cadrul cărora să se fundamenteze contribuția creștină la rezolvarea problemelor omenirii contemporane: interpretarea creștină a evenimentelor istorice, eshatologia, slujirea creștină a Bisericii, legătura reciprocă dintre Vechiul și Noul Testament.

Desigur că e necesar să se explice în lumina Evangheliei evenimentele de azi, ca creștinii să poată contribui la promovarea coexistenței pașnice pe această bază creștină. Creștinii așteaptă de la membrii Mișcării creștine pentru pace cuvîntul lui Hristos și succesul acestora depinde de faptul dacă știu să explice acest cuvînt într-un mod convingător și de toți înțeles, ca adresîndu-se nu numai creștinilor din Răsărit sau din Apus, ci tuturor.

5. *Ibidem*, p. 39.

6. *Ibidem*, p. 40.

După ideea exprimată de Dr. J. L. Hromadka la sesiunea Comitetului Executiv de la Moscova, din 14 septembrie 1962, creștinii sînt de vină că s-au adîncit prea puțin în Evanghelie⁷. În situația dată, nu vom fi în stare, a spus el, să facem față problemelor ce stau în fața omenirii contemporane, dacă nu vom urma cu tot sufletul chemării evanghelice. Ce reprezintă situația de azi ? În ce constă primejdia ei de moarte ? Cum s-a produs ea ? Pentru a da răspuns la aceste întrebări, creștinii trebuie să se străduiască pentru o înțelegere mai adîncă a învățaturii evanghelice. Mișcarea de la Praga trebuie să fie străbătută de credința, nădejdea și dragostea creștină. Iar nădejdea în roadele muncii ei e hrănită de optimismul creștin.

Cu înțelegerea creștină a evenimentelor istorice actuale e legată eshatologia creștină. Istoria nu trebuie ruptă de eshatologie. Creștinii nu trăiesc numai într-o nădejde pietistă, ci simt că deja au intrat într-o nouă viață. Ei trebuie să slujească năzuințelor noi ale lumii, căci în ele se manifestă această nouă viață și lumea e dusă spre desăvîrșirea veacului viitor.

Cei ce susțin că viața creștină e o trăire retrasă de lume, o trăire pietistă, fără legătură cu viața socială, fac aceasta pentru a se sustrage datoriei de a lua parte la rezolvarea problemelor vremii de azi, la apărarea păcii, la lupta pentru dreptatea socială, pentru libertatea popoarelor din colonii etc.

Sesiunile amintite ale Comitetelor Mișcării și altele, dezvoltînd temeurile teologice ale păcii, au făcut să apară și alte multe probleme. Urmează, de pildă, să se formuleze înțelegerea creștină a coexistenței pașnice, înțelegerea creștină a libertății, a dreptății etc. În toate acestea nu se urmărește însă aplicarea unei teologii abstracte, rupte de viață, ci ea are mereu în vedere să se pună cea mai adîncă argumentație creștină în slujba țelului principal al Mișcării : păstrarea păcii pe pămînt. Această argumentație creștină trebuie să se răspîndească prin convorbiri între teologi și prin revistele bisericești din toate țările⁸.

În sesiunea Comitetului Executiv de la Dribergen (Olanda), între 4 și 7 decembrie 1962, Dr. J. L. Hromadka a accentuat că două sînt motivele care impun o prelucrare a argumentației creștine a mișcării creștine pentru pace. Întîi de toate nu trebuie să se rămînă mereu la tezele care au fost formulate și expuse mai înainte. Aderenții mișcării simt trebuința lăuntrică a se adînci mereu în cuvîntul biblic, pentru întemeierea atitudinii lor față de problemele vieții contemporane. A doua cauză pentru care nu trebuie să se rămînă pe loc în munca teologică, este critica teologică a acelor care nu sînt de acord cu Mișcarea creștină pentru pace și care o acuză că stă sub influențe politice. În fața încercărilor de a compromite teologic Mișcarea pentru pace, trebuie ca ea să se înarmeze cu o argumentație teologică bine întemeiată. «E verosimil că reproșurile ce ni se

7. S. Preobrajenski, *art. cit.*, p. 42.

8. *Pacea universală și sarcinile Bisericii*, în «Jurnal Moskovskoi Patriarhii», 1963, nr. 3, p. 23.

aruncă izvorăsc din faptul că noi, pînă acum, încă n-am expus punctul nostru de vedere și n-am explicat teologic cu destulă putere de convingere mersul evenimentelor de azi»⁹.

Prin munca aceasta pentru fundamentarea teologică a rezolvării unor probleme actuale comune, reprezentanții confesiunilor creștine servesc și cauza apropierii lor, adică țelurile Mișcării Ecumenice.

*

În cele ce urmează, ne vom sili să dăm și noi urmare îndemnurilor conducătorilor Conferinței Creștine pentru Pace, de a dezvolta temeiurile creștine ale străduinței pentru apărarea păcii. Nu vom spune lucruri cu totul noi, ci vom încerca o oarecare sistematizare, dezvoltare și uneori o completare a lucrurilor care s-au spus. Și nu vom proceda cu metoda obișnuită prea adeseori a înșirării de citate. Această metodă ni se pare insuficient de convingătoare, nu numai pentru că se pot aduce din Sfînta Scriptură și texte despre războaie, ci mai ales pentru că omul fiind înzestrat cu judecată, nu se mulțumește să știe numai că Dumnezeu a poruncit un lucru sau altul, ci vrea să înțeleagă de ce l-a poruncit, cărui scop îi servește, din ce motive mai adînci îl cere Dumnezeu. Citatele din Sfînta Scriptură trebuie interpretate în lumina doctrinei de ansamblu despre voința lui Dumnezeu în legătură cu omenirea, care se desprinde din revelație. Aceasta socotim că voiesc și reprezentanții Conferinței Creștine pentru Pace cînd cer o aprofundare a textelor Scripturii.

Se poate observa că temeiurile pentru pace s-au căutat pînă acum, în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, aproape exclusiv în hristologie, corespunzător cu o înclinație deosebită a teologiei protestante. Dar urmînd faptului că în timpul din urmă, în contact cu Biserica Ortodoxă, teologia protestantă și-a lărgit «baza» Mișcării Ecumenice, adăugînd la hristologia ei de pînă acum și doctrina despre Sfînta Treime, iar în alte documente ale Mișcării respective s-a orientat și în alte direcții, socotim că această teologie va începe să facă aplicarea acestei lărgiri a concepției sale și în abordarea problemelor practice ale lumii de azi și în speță în problema păcii și a celor legate de ea. Pe această linie am vrea să ne mișcăm și noi în rîndurile ce urmează, lărgind cadrul strict hristologic în fundamentarea teologică a păcii.

*

Motivul primordial și elementar care însuflețește pe orice om în atitudinea ce ia în favoarea păcii este crucea vieții, oroarea de a lua viața semenilor săi. Căci războiul nimiceste viețile omenești în masă. Desigur, pacea înseamnă cu mult mai mult decît atîta. Mai ales o pace dreaptă și durabilă. Dar deocamdată, ne oprim la acest bun fundamental pe care-l asigură pacea : viața omenească.

9. S. Preobrajenski, *art. cit.*, p. 42.

Dacă e așa, orice temeii pentru cruțarea, pentru ocrotirea vieții omenști, pentru respectarea ei, este un temei pentru pace, face parte din temeiurile elementare pentru pace.

Pentru creștini, temeiurile acestea sînt de două categorii : 1. Temeiuri teologic-antropologice ; 2. Temeiuri hristologice.

1. TEMEIURI TEOLOGIC-ANTROPOLOGICE PENTRU PACE

Temeiurile cele mai evidente în favoarea păcii decurg pentru creștini din respectul față de Dumnezeu. Ele sînt clare și convingătoare nu numai pentru creștini, ci pentru membrii tuturor religiilor.

Cel mai esențial din aceste temeiuri are forma următoare : Dumnezeu este făcătorul și susținătorul tuturor oamenilor și deci războiul care extermină viața lor în masă este contrar voci Lui, este o ofensă adusă lui Dumnezeu.

Dar întrucît aci se poate obiecta că și animalele sînt făpturile lui Dumnezeu și totuși ele sînt ucise pentru hrana și îmbrăcarea oamenilor, temeiul pentru cruțarea vieții omenști, scos din credința în Dumnezeu, trebuie coroborat cu cel care decurge din poziția supremă a omului în cosmos, adică temeiul teologic trebuie îmbinat cu cel antropologic, unificîndu-le într-un temei teologic-antropologic. El sună atunci, într-o formulare valabilă pentru orice religie : războiul este condamnat pentru că distruge viața oamenilor, care sînt cele mai valoroase făpturi ale lui Dumnezeu.

Toate religiile recunosc că omul nu poate fi pus în rînd cu animalele care se sfîșie între ele, sau pot fi ucise de oameni pentru hrana și îmbrăcămîntea lor. Cu atît mai puțin poate fi pus în rînd cu plantele și cu lucrurile pe care omul le poate desființa înainte de sfîrșitul lor natural, pentru folosul său. Omul nu are deasupra lui în lume o altă ființă pentru a cărei utilitate să servească. Cele mai înalte ființe pe care le cunoaște omul în lume sînt semenii săi, dar ei sînt egali cu el și nu au nici un drept de a dispune de el, precum el nu are dreptul de a dispune de ei. Această poziție de stăpîn peste toate în cosmos, dar nestăpînit de nimic, i-o arată Dumnezeu omului prin cuvintele : «Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul și-l stăpîniți și domniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste toate vietățile ce se mișcă pe pămînt și peste tot pămîntul» (Fac. I, 28).

Această poziție e afirmată de Dumnezeu din nou, după potop : «Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul și-l stăpîniți. Groaza și frica de voi să o aibă toate fiarele pămîntului, toate păsările cerului, tot ce mișcă pe pămînt și toți peștii mării ; căci toate acestea le-am dat în mîna voastră. Tot ce mișcă și ce trăiește să vă fie de mîncare ; toate vi le-am dat, ca și iarba verde» (Fac. IX, 1—3). Dar în ce privește pe om, imediat urmează interdicția uciderii lui (IX, 6).

Am putea spune că chiar și numai această poziție supremă a omului în cosmos este un temei pentru concluzia că el nu trebuie ucis. Nici

animalele de aceeași specie nu se sfîșie, de altfel, în general, între ele. În forma aceasta, ca temei pur antropologic și fără alte adaosuri, el e limpede pentru orice om. Desigur însă că cei credincioși socotesc că temeiul acesta își primește prin credință o întărire, considerînd că omul a fost așezat pe această treaptă supremă în cosmos de Dumnezeu. Autoritatea lui Dumnezeu, după ei, explică și adîncește semnificația acestei poziții a omului în cosmos și concluzia ce rezultă de aci, că nu trebuie ucis.

Întîlnirea tuturor oamenilor și mai ales a creștinilor în convingerea că viața semenilor trebuie cruțată, o arată Prof. japonez Yoshio Inoue, în referatul său de la Praga (iunie 1961), intitulat : «Pacea, piinea pentru toți», astfel : «Noi știm că existența noastră umană, implică viața trupească, *trebuie prețuită cel mai mult din rîndurile existențelor*. Nu-i creștinește și nu-i de crezută că ea poate fi imaginată ca obiect al armelor nucleare. Armele nucleare nu se împacă cu Evanghelia. Porunca divină ne poruncește să apărăm viața umană și *s-o prețuim mai mult decît alte lucruri...* Și noi, sau *tocmai noi, creștinii*, trebuie să strigăm : «Ocroțește viața... Noi trebuie să interpretăm rezistența oamenilor față de armele nucleare drept un semn că Dumnezeu voiește să ne păstreze pe noi, oamenii, pînă în ziua de apoi. Pentru acest lucru, trebuie să-I mulțumim lui Dumnezeu și să ne bucurăm» ¹⁰.

Concluzia necesității de a ocroti viața omenească (comună credincioșilor și celor care nu aderă la nici o religie), derivată antropologic din simpla poziție supremă a omului în cosmos, se întărește însă foarte mult pentru ambele categorii, cînd se apropie de realitatea om și iau în considerare conținutul ei concret.

Dar care este acel conținut specific al ființei umane, prin care ea se deosebește de orice animal și se caracterizează ca ființa ce deține poziția supremă în cosmos, întemeind și mai explicit concluzia că omul nu trebuie ucis ?

a) Omul e capabil de dezvoltare spirituală personală și necontenită. Animalul nu se dezvoltă decît trupește și de la o vreme această dezvoltare nu mai înseamnă un progres, ci un regres. Opiria acestei dezvoltări pur fizice și generale pentru toată specia înainte de sfîrșitul ei firesc nu produce nici o pagubă de neîmlocuit, afară de cazul cînd se distruge specia întregă, sau o prea mare parte din ea și anumite trebuințe ale omului nu se mai pot satisface din cauza aceasta. Omul însă se dezvoltă spiritual cît trăiește și e o pagubă să fie oprit de a se dezvolta pînă cînd natura însăși îi mai permite această dezvoltare, care e unică, cu totul originală, neputînd fi substituită de nici o altă dezvoltare. În aceasta se arată unicitatea persoanei umane, manifestată în dezvoltarea ei originală pînă la moarte. Chiar și numai această caracteristică a omului constituie un temei pentru datoria cruțării lui. Poate un om sau un grup de oameni, în numele dezvoltării sale proprii, să rezeze brusc dezvoltarea altui om sau grup de oameni ? Logica lui

10. «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXX, (1961), nr. 7—8, p. 665.

Rascalnicov, care caută să-și întemeieze dreptul de a ucide pe cele două bătrîne cu argumentul că punînd mîna pe banii lor, poate să dezvolte posibilitățile sale de om care e mai necesar istoriei decît acele bătrîne, a susținut această posibilitate.

Dar logica aceasta e greșită pentru orice om cu dreaptă judecată, cu atît mai mult pentru creștini. Nici un om sau grup de oameni nu se află prin natură, sau, după credincioși, prin Dumnezeu, într-o astfel de superioritate care să le dea dreptul să ia semenilor lor posibilitatea de a se dezvolta.

În termeni creștini, interdicția de a pune capăt vieții omenești e exprimată așa : nimenea nu are dreptul să ia viața omenească dată de Dumnezeu, decît numai Dumnezeu care a dat-o ; nici măcar viața sa nu poate să și-o ia omul cu de la sine putere ; nimenea nu e stăpîn pe viața semenului sau măcar pe a sa proprie. Fiecare viață omenească trebuie lăsată să-și urmeze cursul ei de dezvoltare — pe care omul e dator să-l îndrumeze cît mai bine — pînă la capătul voit de Dumnezeu. Fiecare viață e o chemare dată de Dumnezeu unui om, o temă de realizat ; și chemarea aceasta, tema dată, trebuie realizată pînă la capătul natural al ei, rînduit de Dumnezeu. De aceea, creștinul spune, plin de înțeles, că moartea omului este o «dezlegare» dată lui de Dumnezeu. Viața este o datorie la care Dumnezeu a chemat pe om. Și numai Dumnezeu poate dezlega de această datorie, atunci cînd socotește că respectivul și-a împlinit chemarea sa pînă la capăt.

Cine ia viața unui om zădărnicește această chemare sau posibilitatea împlinirii ei și în același timp încalcă suveranitatea lui Dumnezeu. Poate că pentru o vreme această viață nu a înaintat pe linia corespunzătoare chemării ei. Dar în mod surprinzător, la un moment dat, ea poate să revină de pe un drum greșit și să recupereze într-un timp scurt, mai spre sfîrșit, toate pierderile de mai înainte. În orice caz, există această posibilitate în orice om și semenul lui nu are dreptul să o zădărnicească, pentru a da omului puțința unei justificări, pentru neîmplinirea lui, în fața lui Dumnezeu. Aceasta este explicația «îndelungiei răbdări» a lui Dumnezeu, atît de proprie învățaturii ortodoxe.

Problema aceasta va mai fi reluată la problema mîntuirii.

b) Dar, încă din cele spuse despre îndemnul ce le simt în general oamenii de a influența dezvoltarea altora pentru a o face de folos dezvoltării lor proprii, sau pentru a nu o împiedica pe aceasta, — se vede că dezvoltarea omului nu se poate realiza într-un vid absolut, într-o separație totală de a altora, că ea nu e o problemă strict individuală.

O privire mai atentă în viața oricărui om confirmă multilateral acest fapt. Deși personală și de nesubstituit, dezvoltarea fiecărui om nu angajează numai persoana lui proprie, ci contribuie într-un sens sau altul, dar în mod original, unic, la dezvoltarea semenilor, la dezvoltarea culturii, înțelegînd prin ea în general modul omenesc de a vedea, de a înțelege lumea și viața, de a se comporta intelectual și afectiv față de ele. Fiecare contribuie prin cuvîntul, sau chiar prin prezența

sa, la actualizarea potențelor altora, și într-un anumit mod și la dezvoltarea potențelor cosmosului. Cu alte cuvinte, fiecare participă la crearea istoriei. Tocmai prin faptul că omul are o dezvoltare neconținută și originală, că e unic și mereu nou, iar această unicitate și noutate continuă nu se dezvoltă în limite fixe, ci se manifestă în afară, înfrurind asupra altora, intervenind asupra naturii, el e creator, împreună cu semenii săi, de istorie, ca înnoire continuă a societății umane.

Această însușire a omului, indisolubil legată de prima, sau urmarea necesară a aceleia, arată că omul nu deține numai poziția cea mai înaltă în cosmos, ci o poziție cu totul excepțională, sau supremă, tocmai prin acest caracter excepțional. El nu e numai pe treapta cea mai înaltă între animale, ci se ridică din rîndul lor, într-un alt ordin de viață, scăpat prin acest caracter excepțional de jugul repetiției, putînd influența pe alții și putînd fi influențat, putînd interveni voluntar în întregul cosmos și dispune de elementele lui minerale, vegetale și animale.

Din această însușire a omului se pot trage și s-au tras de fapt unele concluzii în problema ce ne preocupă.

Problema influenței unui om asupra altora e în primul rînd o problemă de comunitate. El influențează asupra altora, el înseamnă ceva pentru alții, pentru că e o ființă de comuniune, de comunitate. Sau însușirea pe care o tratăm la acest paragraf se poate bifurca, considerînd aparte capacitatea de comuniune a oamenilor și capacitatea de a influența asupra altora, unii într-un grad considerabil, alții mai puțin, fără a le separa cu totul. Animalele nu pot nici influența asupra altora, dar nu au nici viață de comuniune. Numai omul spune eu în funcție de tu, sau invers. Numai oamenii se simt legați spiritual-afectuos în mod permanent. Numai oamenii sînt legați întreolaltă în mod conștient. De aceea,uciderea oricărui om produce atîta durere într-un cerc de oameni, chiar dacă nu e un factor de înalt ordin.

Și în general, orice om este în mod principal un factor pozitiv în dezvoltarea istoriei. Floarea pe care o desenează firul vieții lui în uriașul covor înflorit al istoriei umanității, nu poate fi înlocuită de nimeni. Prin suprimarea vieții unui om, nu se oprește numai un organism fizic ca oricare altul de a mai pulsa, ci se întrerupe înainte de vreme o destinație spirituală neînlocuibilă și se privează întreaga umanitate de una din potențele sale, se produce un gol spiritual, o modificare generală în covorul de ansamblu țesut de umanitate, se săvîrșește cu adevărat o crimă de lèse-umanitate, o păgubire a întregii umanități. Cu atît mai mult, a ucide prin război oamenii în masă, sau a pune pe alții în imposibilitate de a-și dezvolta potențele lor și prin ele ale întregii umanități, prin lipsa de mijloace și împrejurări favorabile, provocate de război. Iar în condițiile unui război atomic această distrugere ar avea proporții catastrofale. Ce drept are un om sau un grup de oameni să dispună în sensul acesta negativ de umanitatea întreagă? Ce drept are să se erijeze într-un for superior omenirii, în loc să se considere ca un element constitutiv în

existența ei, în misiunea ei, ca slujitori al ei, pentru a o ajuta să-și împlinească misiunea ei adevărată ?

Tot în legătură cu problema influențării omului de către alt om, trebuie observat că toate cuvintele, îndemnurile și pildele care se adresează omului, influențează dezvoltarea lui după ce sînt acceptate de voința lui, care le combină, le adaptează, le transformă și le folosește în mod personal, rămînînd continuu el însuși responsabil de dezvoltarea lui și de binele semenilor săi. Omul nu e transformat prin aceste înfrîuriri niciodată în obiect, ci rămîne subiect răspunzător de viața lui, realizînd-o prin voința lui, desigur ținînd seama de datele situației în care trăiește, de ideile care ajung în mintea lui, luînd atitudine față de ele, lucrînd cu ele. Ba influențele sînt necesare omului pentru dezvoltarea vieții lui. El nu se dezvoltă într-un gol intelectual. În jocul dintre influențe, dintre ideile care-i vin din toate părțile, omul își găsește drumul său. Căci altfel, viața lui e lipsită de conținut și de realitate. Orice idee, orice îndemn, orice sugestie e prelucrată însă liber de om și el e responsabil de acceptarea ei. Nici o influență nu poate lua omului calitatea de subiect capabil să-și împlinească într-un mod propriu lui și hotărît de el chemarea sa. Și în speță, nici o influență nu poate lua omului posibilitatea de a se mîntui, dacă el ține la aceasta. Singur actul uciderii ia omului această posibilitate. Omul, cît trăiește, indiferent cum trăiește, rămîne subiect capabil să-și depeze în mod unic dezvoltarea sa și să influențeze pe a altora. Această calitate de subiect n-o pierde decît o dată cu viața. De aceea, numai uciderea îi ia, deodată cu viața, și această calitate de subiect responsabil al dezvoltării sale.

Dar, să mai spunem cîteva cuvinte despre influențe. Pentru om este inevitabil să stea sub diferite influențe. Dar în același timp, e dator să caute să influențeze asupra altora. Datoria aceasta o simte mai imperioasă cînd s-a luminat asupra unui mod în care, după părerea lui, omenirea poate ajunge la fericire. Datoria de slujitor al umanității, care există latent în fiecare om, ia atunci formă de poruncă interioară, căreia nu i se poate împotrivi.

Însă, cum oamenii sînt ființe raționale, în fața rațiunii lor se impun cu forță irezistibilă, într-o luptă pur ideologică, pur spirituală, acele idei care de fapt reprezintă mai binele pentru ei. Cu această forță se impun ele la început acelor puțini ce devin protagoniștii lor și apoi, prin propovăduirea asiduă a acestora, altora și altora, pînă ce cuceresc majoritatea. Ele se impun oricărei judecăți obiective, care din moment ce s-a convins de superioritatea lor, devine aderentă înfocată a lor, aducînd în cumpănă tot elanul subiectivității omului respectiv.

Aplicînd cele spuse la lupta de idei de azi, oricine face efortul unei judecăți obiective, uzînd de rațiunea dreaptă de care omul e capabil, dacă se desprinde o clipă de ceața intereselor egoiste, își dă seama că ideile de egalitate și dreptate socială, realizate de țările socialiste, sînt superioare ideilor practicate în alte orînduiri sociale și nimic nu mai poate opri orientarea mereu mai largă a omenirii spre ele. Toți oamenii

le vor accepta în mod liber. Cu atât mai mult cu cât acum, pe lângă raționalitatea acestor idei, pledează și verificarea superiorității lor în fapt, prin marile și rapidele realizări în favoarea celor mulți. Să lăsăm popoarelor, într-o coexistență pașnică, posibilitatea de a-și deschide singure viitorul lor în lupta ideologică și în întrecerea de realizări ce nu se poate evita, dar care nu ia oamenilor libertatea și demnitatea de subiecte, cum o ia războiul. Într-o asemenea luptă și întrecerea pașnică, popoarele care s-au decis pentru egalitate și dreptate socială deplină au convingerea că toate celelalte popoare le vor urma exemplul. Convingerea în superioritatea ideilor adoptate de ele și a forței lor realizatoare, le face să nu se teamă de pace, ci s-o prefere. Căci în pace și în libertatea pe care ea o promovează, dreptatea învinge. În acest sens, între pace, libertate și dreptate este o legătură interioară. Nu e pace trainică unde nu e dreptate și libertate, precum unde e pace adevărată, acolo e întrecere liberă și se promovează dreptatea.

Creștinii ar trebui să fie cei mai neșovăitori susținători ai acestei întreprinse valori : pace — dreptate — libertate.

c) Pentru creștini, capacitatea dezvoltării neîncetate a omului și a rolului său în viața altora are ca scop mîntuirea sau asigurarea unei veșnice vieți fericite. Aceasta dă sens deplin celor două caracteristici amintite ale omului. De aceea, omul religios le dezleagă greu pe una de alta. Datorită faptului că în concepția omului religios, prin dezvoltarea sa și prin rolul pe care îl are în viața altora, omul își înfăptuiește mîntuirea, — viața umană capătă în ochii lui o importanță sporită la nesfîrșit.

Și din acest punct de vedere, interdicția biblică a uciderii semenilor este într-un tot conformă cu voia lui Dumnezeu și cu întreaga doctrină creștină. Cîteva sublinieri vor fi suficiente pentru a o evidenția.

Existența omului se realizează prin viață. Deci și mîntuirea — adică viața veșnică, după concepția creștină — tot prin viață se obține. Altfel, Dumnezeu nu l-ar mai fi făcut pe om pentru a trăi în lume, ci l-ar fi creat direct pentru viața cerească. Viața de pe pămînt a fiecărui om, în împrejurările concrete în care este așezat și în modul lui unic de a le sintetiza și folosi, îmbogățește cu o contribuție unică, nesubstituibilă, umanul ca supremă realitate în cosmos voită de Dumnezeu. Ucigîndu-se un om, i se ia posibilitatea unui astfel de aport unic la chipul integral al umanității, — aport prin care e chemat fiecare om să-și dobîndească locul propriu în umanitatea veșnică, îmbogățită și luminată prin experiența de viață pămîntească a tuturor. În acest sens, împiedicarea — prin ucidere — a realizării misiunii ce revine omului reprezintă o înfrîngere a voinții lui Dumnezeu. Fără îndoială că acest aspect al problemei poate fi dezvoltat în toate implicațiile lui, dar o asemenea dezvoltare nu intră în preocupările articolului de față.

d) În cele trei caracteristici analizate ale omului, care revelează o conștiință în el, se manifestă ceea ce învățătura creștină numește «chipul lui Dumnezeu» în om, ca însușire fundamentală a spiritului lui. Setea de veșnicie a omului și capacitatea lui de dezvoltare spirituală infinită, pre-

ocuparea de Cel ce este din veci infinitul, îl arată pe om, după învățătura creștină, ca avînd o înrudire cu Dumnezeu cel veșnic și infinit și ca simțînd impulsul să devină asemenea Aceluia. Dumnezeu fiind veșnic, omul creat după chipul Lui, e făcut și el pentru veșnicie ; Dumnezeu fiind infinit, omul ca chip al Lui, e făcut și el nu infinit în act, căci două infinituri nu pot exista, ci ca să se dezvolte la infinit, îmbogățindu-se din infinitatea divină ; Dumnezeu avînd o viață treimică de comuniune, omul e făcut și el pentru comuniune. Și toate acestea experiate în lumina conștiinței, fără de care n-au nici o valoare pentru om. Ideea de chip al lui Dumnezeu adîncește la nesfîrșit semnificația celor trei caracteristici ale omului : a) dezvoltarea neconținută ; b) dezvoltarea în comuniune, c) și setea de veșnicie. Și peste tot omul e pus într-o legătură tainică cu Dumnezeu, cu cele de dincolo de temporalitate și spațialitate.

Astfel, pentru creștini, temeiul teologic-antropologic de a nu ucide pe om sună într-o formă care cuprinde concentrat toată semnificația omului : omul nu poate fi ucis pentru că : a) e creat de Dumnezeu ; b) după chipul Său. Așa întemeiază Dumnezeu însuși în Sfînta Scriptură porunca de a nu ucide. În contrast cu dreptul ce-l dă El oamenilor de a se hrăni cu carnea animalelor, despre om zice în continuare : «De va vărsa cineva sînge de om, sîngele aceluia de mîna de om se va vărsa, că Dumnezeu l-a făcut pe el după chipul Său» (Fac. IX, 6).

Temeiurile pentru pace dezvoltate pînă aici corespund în esență cu ideea de bază a «tezelor» propuse de delegația Bisericii Ortodoxe Romîne și adoptate la sesiunea Comisiei «Pace și ecumenism» a Conferinței Creștine pentru Pace, ținută la Moscova între 22 și 24 aprilie 1963. După aceste teze, lupta pentru pace este lupta pentru «valoarea fundamentală de pe pămînt și viața omului». «Omul, se spune în aceste teze, este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (Sfîntul Ignatie Teoforul și alți Sfînci Părinți) ; el obține desăvîrșirea morală prin mijlocirea muncii, a creației, a căutării nepotolite, în străduința iubirii, prin împăcarea cu Dumnezeu, prin construire și viață, nu prin pustiire și moarte. Omul este cununa creației. Fără el viața își pierde valoarea și e lipsită de istorie»¹¹.

Pe lângă temeiurile date înainte, interdicția uciderii se întemeiază și pe faptul că e o jignire pentru Dumnezeu să fie oprit cineva de a mai purta în lume chipul Lui înainte de a hotărî El aceasta. Voința de a nimici un om nu e numai un dispreț față de chipul lui Dumnezeu, ci voința de a nimici peste tot chipul lui Dumnezeu în persoana unuia din purtătorii lui.

După învățătura creștină, Dumnezeu a imprimat chipul Său în fiecare om, pentru ca acesta să-l dezvolte în asemănare, să socoată tot mai mult la arătare frumusețea virtuală a lui. Fiecare om reprezintă și actualizează într-o formă unică chipul lui Dumnezeu, sau frumusețea și bogăția lui spirituală nesfîrșită. A ucide un om înseamnă a opri revelarea prin actualizarea umană a întregii frumuseți a lui Dumnezeu. Astfel, uciderea

11. Prot. Voronov, *Prima sesiune a comisiei «Pace și ecumenism»*, în «Jurnal Moscovskoi Patriarhii», 1963, nr. 6, p. 42.

omului, ca de altfel orice păcat împotriva omului, cum e exploatarea, nedreptăţirea, dispreţuirea, împiedicarea de la manifestare, îndrumarea rea etc., se îndreaptă în acelaşi timp împotriva lui Dumnezeu.

2. TEMEIURI HRISTOLOGICE

Năzuinţa omului spre veşnicie, prin dezvoltarea lui pămîntească în comuniune cu semenii, sau normala desfăşurare a chipului dumnezeiesc, creştinismul o vede împlinindu-se în Hristos. Toate caracteristicile amintite, pe care creştinul le ridică în Hristos, primesc un conţinut creştin. Hristos vine în întâmpinarea naturii umane, o acoperă în întregime, o umple de sine, perfecţionează formele şi năzuinţele ei, o ridică la modul Său. De aceea, nu putem vedea, ca creştini, caracteristicile amintite ale vieţii omeneşti separate de viaţa în Hristos şi de modul Lui. Dar nici nu trebuie să uităm de fundamentul natural al vieţii în Hristos. De aceea, le-am amintit separat, pentru a atrage privirea la aspectele acestui fundament natural al vieţii omeneşti în Hristos. Viaţa naturală e înălţată în Hristos, e împlinită în El, fără să fie anulată. Soteriologia naturală se împlineşte ca soteriologie hristologică. Prin tot ce face Hristos, El împlineşte trebuinţa de mîntuire a omului, perfecţionînd dezvoltarea lui, rolul lui în societate. De aceea, am putea relua cele patru caracteristici amintite ale omului la nivelul lor în Hristos. Dar preferăm să urmăm aci altă ordine, deşi caracteristicile amintite vor transpare mereu şi în ordinea pe care o urmăm aci. Vom urma adică ordinea marilor fapte ale lui Hristos, arătînd valoarea vieţii omeneşti pusă în relief prin fiecare din ele.

Menţionăm întii că întreaga operă de mîntuire a oamenilor întreprinsă de Dumnezeu arată pe de o parte marea iubire a lui Dumnezeu faţă de om, pe de alta, marea valoare acordată omului de Dumnezeu. «Că așa a iubit Dumnezeu lumea, că și pe Unul-Născut Fiul Său L-a dat, ca tot cel ce crede să nu piară, ci să aibă viață de veci» (Ioan III, 16).

a) Primul act mîntuitor al Fiului lui Dumnezeu, primul act al iubirii Lui mîntuitoare de om, este întruparea Lui, care constituie ea însăși un temei al păcii. Cît de mare preț capătă umanitatea prin faptul că devine partea unei persoane dumnezeiești, conţinut al trăirii proprii a lui Dumnezeu, mod de revelare divină ! Umanitatea e ridicată prin aceasta la înălțime dumnezeiască. Fiecare om devine partener egal în dialogul ce începe cu întruparea, ca să dureze în veci, între o persoană divină devenită om și toată umanitatea.

În aceasta se arată nesfîrșita valoare a omului : umanul a fost creat capabil pentru a deveni, și acum devine de fapt, conţinut de trăire, mediu de manifestare și partener egal de comuniune cu Dumnezeu. Temeiurile teologic-antropologice ale păcii devin aci temeiuri teantropologice, după cum și legătura naturală între Dumnezeu și om devine atît de strînsă, că se unesc într-o singură persoană. Omul acum nu se reazimă numai pe Dumnezeu, nu se explică numai prin El, ci e plin de

Dumnezeu, trăiește un conținut divin. Legătura ontologică atât de nepătrunsă între om și Dumnezeu, în planul vieții naturale, care face din om o ființă tainică, ce-și soarbe puterea de a fi cum este, din Dumnezeu, devine în Hristos o unire teandrică. Cine disprețuiește un om, disprețuiește pe cel cinstit de Dumnezeu ca partener egal în dialogul Său cu umanitatea. Cine ucide un om, oprește dialogul lui Hristos-Dumnezeu cu unul din partenerii Săi pe pământ, dialog care are scop să ridice pe omul respectiv la o înțelegere tot mai mare a lui Hristos și la o asemănare tot mai deplină cu El. Cine disprețuiește o față de om, disprețuiește-fața pe care o poartă în veci Fiul lui Dumnezeu.

Din alt punct de vedere, întruparea e primul act mîntuitor al lui Dumnezeu, pentru că prin ea natura umană e scoasă din procesul descompunerii veșnice, fiind întărită în Dumnezeu însuși, izvorul vieții. Fiul lui Dumnezeu a făcut acest uluitor act de umilire, pentru ca omnia să fie scăpată de moarte. Cel ce ucide, lucrează împotriva acestei voințe și a actului de întrupare a Fiului lui Dumnezeu. Mai mult, cel ce ucide omoară un mădular actual sau virtual al persoanei Fiului lui Dumnezeu. Căci cel ce omoară pe cineva, luîndu-i viața înainte de moartea lui naturală, omoară un mădular al lui Hristos, o «parte» a Lui, cum spune Sfîntul Maxim Mărturisitorul. Cu drept cuvînt se poate spune că a omorî un om, înseamnă a omorî ceva din Hristos. Dar cel ce e mădular al lui Hristos, e într-o legătură spirituală «organică» cu toți ceilalți membri, după cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel : «Sîntem unii altora mădulare» (Rom. XII, 5). Deci a omorî un mădular al trupului lui Hristos, înseamnă a produce o lipsă și o tulburare întregului trup. De fapt, oriceucidere între creștini a oprit procesul de creștere spirituală a întregului creștinism, a coborît creștinismul, l-a desfigurat într-o anumită măsură, a răcit dragostea între creștini, a sporit dezmembrarea, a slăbit curajul de realizare a programului lui Hristos între oameni. Oriceucidere săvîrșită de un creștin este un atentat la adresa întregului creștinism, se înscrie ca o perturbare cu repercusiuni generale în existența lui și ca o piedică pe calea spre desăvîrșirea lumii creștine.

Cu atât mai nefaste urmări au avut războaiele între creștini. Iar un război actual între membrii aceleiași Biserici, între ortodocșii din anumite țări și cei din alte țări, între catolicii din anumite țări și cei din alte țări, între protestanții din anumite țări și cei din alte țări, și chiar între creștini în general, un război catastrofal ca cel din era atomică, ar însemna nu numai o luptă și o tulburare gravă în însuși trupul lui Hristos, ci și o exterminare reciprocă a celei mai mari părți din acest trup. Temeiul pentru pace, pe care îl constituie întruparea Mîntuitorului, devine astfel, cînd e vorba de creștini, un temeiecleziologic. Biserica transformă pe membrii virtuali ai lui Hristos, în membri reali.

Se va spune : Nu de moartea pămîntească ne-a scăpat Hristos prin asumarea naturii omenești în persoana sa ; chiar și El a murit de această moarte după firea omenească, deși o luase în sine. La aceasta se

poate răspunde că Hristos a luat firea umană ca s-o ducă la desăvîrșire prin viața Lui și să împlinească prin ea o misiune. El moare după ce o duce la desăvîrșire și după ce împlinește misiunea Sa și însăși moartea Sa pe cruce a avut un rost uriaș: rostul mîntuirii universale. Aceasta avem s-o facem și noi: să ne ducem firea noastră la desăvîrșire prin harul Său, ajutați de prezența Lui în noi, și să ne împlinim și noi chemarea noastră. Aceasta e condiția dobîndirii vieții veșnice. În ce privește moartea noastră, ea nu trebuie să aibă caracterul violent, pentru că nu are rostul de răscumpărare cum l-a avut moartea lui Hristos.

Protestantismul riguros, care începe acum să fie părăsit, considerînd că viața pămîntească a creștinului se desfășoară în păcat, că mîntuirea omului e obținută exclusiv prin prețul de răscumpărare plătit de Hristos pe cruce, nu vede o necesitate de viețuire a creștinului pe pămînt pentru ca, prin urmarea lui Hristos — devenită posibilă prin unirea tot mai strînsă cu El —, să obținem mîntuirea¹². De aceea, protestantismul nici nu scoate din întrupare un temei pentru cruțarea vieții omenești, mai ales că nici nu vorbește de o unire a oamenilor cu Hristos în viața pămîntească.

b) A doua faptă mîntuitoare a iubirii lui Dumnezeu pentru oameni, fapta ce s-ar putea spune culminantă, dar inseparabilă de celelalte (Filip. II, 8), e răstignirea Domnului. Protestanții consideră că în aceasta stă tot temeiul pentru pace, cerînd creștinilor care se gîndesc la război să-și aducă aminte că Hristos și-a vărsat sîngele pentru toți oamenii. Dar din punct de vedere al teologiei protestante mai vechi, crucea nu înseamnă nici ea premisa pentru concluzia cruțării vieții pămîntești a creștinilor, întrucît această viață, desfășurîndu-se în păcat, nu contribuie cu nimic la dobîndirea mîntuirii. În crucea lui Hristos, reprezentanții vechii teologii protestante riguroase, care acum începe a fi părăsită, văd mijlocul de răscumpărare a omului credincios numai pentru viața veșnică, nu și pentru îndreptarea în viața aceasta. Unii teologi protestanți văd un temei pentru pace numai în iubirea lui Dumnezeu față de om, arătată în general în fapta crucii. Dar pacea nu se poate întemeia pe iubirea arătată de Hristos în fapta crucii, cînd crucea e interpretată în sens protestant mai vechi: ca voință a lui Dumnezeu de a absolvi pe om în vederea fericirii veșnice, fără nici o contribuție a lui în viața pămîntească. Fapta crucii devine temei pentru cruțarea vieții pămîntești, numai dacă credem că Hristos prin cruce a făcut posibil și a indicat modul în care încă pe pămînt omul poate trăi o viață înaltă, de răstignire morală cu Hristos, de răstignire a patimilor lui egoiste și poate lucra printr-o astfel de viață pentru mîntuire. Din pesimismul protestant mai vechi, în ce privește posibilitatea omului de a duce o viață îmbunătățită pe pămînt, nu se poate scoate un temei pentru cruțarea acestei vieți. Numai nădejdea nedescurajată a învățurii ortodoxe în posibilitatea de îndreptare a omului dă acest temei. De

12. Am văzut în partea întîia a articolului de față că I. P. S. Mitropolit Nicodim întemeiază pacea pe «urmarea lui Hristos». În aceasta se exprimă o idee autentică ortodoxă.

aceea, în măsura în care lumea protestantă se angajează, din motive creștine, în lupta pentru pace, ea retușează nefireștile învățături protestante, se apropie de Ortodoxie, cum o face și în Mișcarea Ecumenică. Astfel, o mișcare pancreștină pentru pace devine un mijloc de apropiere ecumenică a creștinilor.

După învățătura ortodoxă, crucea lui Hristos eliberează pe om de păcat încă din viața aceasta, dacă el se atasează de Hristos. Păcatul nu mai are putere absolută asupra omului. Fapta crucii lui Hristos n-a fost numai o eliberare juridică, ci o eliberare de fapt, realizată imediat. Din ea, continuu se revarsă cel ce aderă la Hristos puterea de a nu mai păcătui. Iubirea uriașă a lui Hristos față de om, arătată în fapta crucii, n-a scăpat pe om numai de osînda veșnică și n-a răbdat să-și arate numai un efect cu întârziere în viața viitoare, ci a dat imediat omului posibilitatea ca să trăiască încă pe pământ o viață liberă de păcat, o viață în care să-și poată împlini chemarea sa, să poată desfășura chipul lui Dumnezeu în sine. Fapta crucii valorifică sau revalorifică viața pămîntească, readucînd-o pe linia de dezvoltare voită de Dumnezeu prin creație. Altfel, ar rezulta că viața pămîntească nu contează cu nimic în fața lui Dumnezeu, sau că nici uriașa iubire arătată în fapta crucii nu mai are puterea s-o reînnoiască. Dar creștinismul nu se poate împăca cu această resemnare. Viața omenirii pe pământ, unde a fost așezată de Dumnezeu, are rostul înalt al unei împliniri a omului printr-o dezvoltare ascendentă și rostul acesta e restituit prin cruce pentru că fusese tulburat de păcat; Dumnezeu nu se împacă să lase viața pămîntească fără rost, ca să aibă pe pământ ultimul cuvînt satana și păcatul.

Datoria noastră este să respectăm acest preț dat de Fiul lui Dumnezeu pentru noi, înnoindu-ne viața și trăind-o la nivelul pe care l-a făcut posibil Hristos prin crucea Sa. «Căci cu preț ați fost răscumparați. Preamăriți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și în duhul vostru, ca unele ce sînt ale lui Dumnezeu» (I Cor. VI, 20).

Și Fiul lui Dumnezeu a dat acest preț uriaș pentru toți, ca toți să se poată bucura de efectul lui, de posibilitatea înnoirii vieții pămîntești. «S-a dat pe sine preț de răscumpărare pentru toți» (I Tim. II, 6). Cel ce nu cruță viața omului, nesocotește acest preț, îi zădărnicește efectul. Omul aparține, de la Golgota, exclusiv lui Dumnezeu. Căci El l-a scos de sub stăpînirea celui rău și l-a luat sub puterea Sa, pentru ca să trăiască pentru El o viață înnoită, sau să aibă posibilitatea în orice clipă să se decidă la aceasta. «El a murit pentru ca cei ce viază să nu mai vieze loru-și, ci Aceluia care pentru ei a murit și a înviat» (II Cor. V, 15). «Iisus Hristos a murit pentru noi, pentru ca noi... cu El împreună să viețuim» (I Tesal. V, 10). Cel ce ucide un om, îl răpește de sub oblauirea lui Dumnezeu, oprindu-i viețuirea cu Hristos, sau luîndu-i posibilitatea de a se decide pentru această viețuire. Dacă Fiul lui Dumnezeu și-a pus viața Sa pentru ca omului să i se deschidă posibilitatea să trăiască în așa fel ca să se împărtășească de bunurile lui Hristos încă pe pământ, și ca astfel să se poată bucura de fericirea veșnică, de unde

își ia un om dreptul să zădărnicească pentru semenul său efectul crucii lui Hristos, să deșerte puterea ei ?

c) Dar viața liberă de păcat, viața revalorificată, pe care Hristos ne-a făcut-o posibilă prin moartea Sa, ni se dăruiește de fapt prin învierea Sa. Cele trei fapte mîntuitoare principale ale lui Hristos : întruparea, răstignirea și învierea fac un tot și numai împreună își produc efectul. Dar în acest scop, fiecare își are rostul său specific.

În nimic nu se arată așa de mult că moartea e un rău, că nu e voită de Dumnezeu în planul Său inițial, ca în învierea Domnului. În biruința asupra morții, în ridicarea trupului răpus de moarte pentru o viață menită să ne dea posibilitatea ajungerii la starea cea dintîi, stă propriuzis mîntuirea. În creștinismul apusean a început în evul mediu să se vadă mîntuirea nu atît în învierea cu trupul, cît într-o simplă scăpare de vină a sufletului, în vederea supraviețuirii lui veșnice. În Ortodoxie, opera mîntuirii se încheie prin biruința totală asupra morții, prin învierea trupurilor omenști și prin înălțarea lor în slava dumnezeiască, după asemănarea și prin puterea trupului lui Hristos. Numai în trupul înviat și slăvit se restituie și se actualizează în plenitudinea ei viața și bucuria sufletului. În învierea Domnului se proclamă primatul vieții integrale — spiritual-materiale — asupra morții, pentru vecii vecilor. Nimic nu se lasă pierdut prin moarte. Totul are valoare așa de înaltă, că se recuperează din moarte, că se cheamă la viața veșnică.

Dar se poate obiecta din partea celor ce nu consideră ca o datorie creștină crutarea vieții pămîntești a semenilor, că biruința Mîntuitorului asupra morții nu înseamnă și o scăpare a noastră de moartea pămîntească, ci o înviere din ea pe planul veșniciei. Așa cum Hristos n-a evitat moartea ca să învieze, așa n-o putem evita nici noi. Dar se poate răspunde la aceasta că e o deosebire între Hristos și noi în privința aceasta. Prin învierea Sa, Hristos a intrat ca om direct în viața veșnică. Noi trebuie să ne împărtășim de viața Sa înviată încă în viața pămîntească, pentru ca să putem ajunge la o înviere deplină ca El după moarte. În noi, învierea Sa produce, încă pe pămînt, o înviere care anticipează învierea din ziua de apoi, care e o arvună aceleia. Iisus Hristos a luat viața sub osîndă (sub blestem) a vechii umanități nerăscumpărate pentru care moartea era o plată meritată a păcatului, era încheierea pedepsitoare necesară a vieții în păcat. Așa a fost și moartea lui Iisus Hristos, desigur nu pentru păcatul Lui, ci pentru al omenirii. Dar El, luînd fără să fie personal obligat această moarte, ea nu L-a putut ține, ci a biruit-o. Dar a biruit-o definitiv, deci nu pentru a se întoarce la viața aceasta, supusă iarăși morții, ci pentru a intra în viața veșnică. De aceea, la El moartea și învierea imediată sînt la sfîrșitul vieții pămîntești. La noi, moartea de la sfîrșitul vieții nu mai e o pedeapsă meritată pentru viața păcătoasă, ci punctul de întîlnire a pregătirii noastre pentru viața veșnică. Iar moartea, în sensul în care i l-a dat Hristos, ca scăpare din moartea pentru păcat, și învierea, au loc cu mult înainte de sfîrșitul vieții pămîntești, în momentul în care ne-am

unit cu Hristos (la botez, în prima împărtașanie). Noi dezvoltăm viața înviată a lui Hristos în noi în tot cursul vieții pămîntești, după ce omul cel vechi din noi, supus păcatului, a murit împreună cu Hristos la botez.

d) Dar din impulsul și puterea dată de întruparea, jertfa și învierea lui Hristos vieții umane se poate scoate și un temei istoric-eshatologic pentru pace. În cele spuse mai înainte, am luat în considerare mai mult necesitatea unei creșteri a insului care a murit ca om vechi și înaintează în viața învierii, pe care și-o însușește treptat din Hristos. Căci nici Biserica noastră și nici confesiunile occidentale n-au pus încă într-o lumină explicită și sigură în conștiință ideea unei dezvoltări a omenirii încreștinate și în legătură cu aceasta a omenirii în general, adică ideea împlinirii unui plan general al istoriei. Dar ideea aceasta există în Noul Testament. Mîntuitorul, vorbind de drumul creștinismului în istorie, a dat pilda aceasta: «Asemenea este împărăția cerurilor grăuntelui de muștar, pe care l-a luat omul și l-a semănat în țarina sa și care este mai mic decît toate semințele, dar cînd a crescut, e mai mare decît toate legumele și se face pom, încît vin păsările cerurilor și se sălășluiesc în ramurile lui» (Matei XIII, 31—32). Desigur, pentru ca odihnindu-se în el, să ia putere pentru noi zboruri. Aci este vorba în special de o maturizare spirituală. Parabola cu holda de grîu, care va fi secerat numai cînd va fi copt (Matei XIII, 24—30), confirmă acest lucru.

Căci, așa cum există chemarea fiecărui om, și el trebuie lăsat să trăiască pînă la sfîrșitul lui natural, rînduit de Dumnezeu, de care se leagă judecata particulară, tot așa trebuie lăsată omenirea ca întreg să trăiască pînă la împlinirea chemării sale generale de care se leagă ziua judecății finale. Dacă «Dumnezeu voiește să ne păstreze pe noi, oamenii — cum spune în citatul amintit Prof. japonez Yoshio Inoue — pînă la ziua judecății de apoi, noi trebuie să-I mulțumim și să ne bucurăm», nu să lucrăm împotriva acestei voințe a Lui. Dacă oprirea unei singure vieți omenesti în dezvoltarea ei este o împotrivire față de hotărîrea lui Dumnezeu, cît de temerară este tendința de a opri și de a zădărnici întregul plan al lui Dumnezeu cu omenirea, întregul rost al istoriei?

Și pe linia acestei împliniri a chemării umanității se înscriu cu siguranță marile progrese sociale pe care omenirea contemporană a întreprins a le realiza. Conștienți de aceasta, creștinii sînt datori să ajute acest progres. Dacă în trecut au fost războaie, aceasta nu înseamnă că trebuie să tolerăm mereu războaie. Dacă în trecut a fost exploatare și nedreptate socială, aceasta nu înseamnă că trebuie să existe mereu exploatare și nedreptate. Creștinii nu trebuie să se resemneze în a rămîne la stările sociale imperfecte care au fost, mulțumindu-se cu silința unei îmbunătățiri interioare, personale. Creștinii sînt responsabili și pentru dezvoltarea comunității creștine întregi și a omenirii în general. Creștinii sînt interesați astfel la viața socială, istorică, la viața comunității creștine universale sau umanității în general. Căci

de dezvoltarea comunității creștine și a omenirii în general depinde și puțința unei mai ușoare dezvoltări a lor ca persoane.

Iar acest interes al creștinilor pentru istorie e susținut de tensiunea lor eshatologică. Precum insul singular caută să se desăvârșească pe sine personal, în vederea vieții viitoare care îl așteaptă dincolo de moarte, așa trebuie să caute o desăvârșire a vieții omenesti în istorie ca pregătire pentru viața viitoare. Pe planul vieții în Hristos întâlnim aceleași trei caracteristici pe care le-am întâlnit pe planul vieții omenesti naturale. Tot ce va realiza omenirea aici pe pământ, îi va servi în existența sa veșnică. Perspectiva veșnicei valorificări a celor dobândite în viața pămîntească impune un efort cu atât mai serios creștinilor să se străduiască pentru înălțarea vieții social-istorice.

Cele spuse la acest punct din urmă sînt de natură să pună și mai deplin în lumină sensul în care are să se înțeleagă porunca biblică : «Să nu ucizi !» Această poruncă e menită să asigure dezvoltarea omenirii în general pe linia ascendentă a realizării unor valori superioare, într-o măsură tot mai amplă. De aci urmează că uciderea își atinge forma cea mai scelerată, ca mijloc folosit de război pe scară mare pentru a împiedica dezvoltarea ascendentă a umanității, ca piedică în calea năzuinții spre libertate și dreptate socială a omenirii. Dar tot de aci rezultă că în cazurile cînd voința de ucidere a altor oameni, în special pe scara întinsă a războiului, în scopul opririi dezvoltării omenirii pe linia valorilor superioare și a unei realizări tot mai depline a lor, trece la faptă, omenirea oprită în dezvoltarea ei, în realizarea năzuințelor celor mai adînci ale ei, e legitimată să-și apere misiunea ei spre o astfel de dezvoltare, înlăturînd forța care i se așează în cale, oprind împiedecarea cu forța a dezvoltării ei, tot prin forță, cînd nu mai există alt mijloc de a înlătura din calea dezvoltării ei obstacolul forței.

*

Temeiurile pentru pace expuse aci sînt desigur numai schitate. Ele pot fi mult dezvoltate. Și pe lîngă ele pot fi aflate în învățătura creștină încă multe altele. O serioasă cercetare ar merita mai ales înțelegerea creștină a egalității, libertății și dreptății, care includ în dinamismul lor intrinsec din conștiința umană, necesitatea unei realizări tot mai perfecționate a lor pînă la o plenitudine în care să nu mai fie condiționate de nici un factor străin lor, ci numai întreolaltă.

Omenirea, în progresul ei social și spiritual, a ajuns la un nivel în care conștiința ei nu mai poate suporta războiul, cum nu mai poate suporta nedreptatea, robia, egoismul, inegalitatea și a purces la înlăturarea lor radicală și solidară, pentru că relele acestea sînt de fapt solidare.

Din tot ce se întîmplă în omenire, sub ochii noștri, iradiază puternica impresie a unei lumi contemporane în rapidă prefacere. Noțiunile de dreptate, de egalitate, de libertate nu mai plutesc în conștiința ome-

nească în echivocul, relativismul, sofisticăria și nebulozitatea de pînă acum, ci au făcut un adevărat salt calitativ, dezvăluindu-și sensul întreg și clar și pretenția imperativă a unei înfăptuiri depline. Năzuința de pace permanentă nu se mai mulțumește nici ea să fie reveria unor momente de uitare a realității crude, ci vrea să prindă o consistență reală. Și este firesc să se întimplă așa, deoarece atunci cînd începe să ia ființă lumea dreptății și a egalității depline, încetează toate motivele de război. Războiul e urmarea inevitabilă a inegalității, a nedreptății și a robiei, sau a unei mincinoase egalități, dreptăți și libertăți. Războiul, nedreptatea și robia, sau pacea nestatornică, dreptatea și libertatea insuficientă formează un lanț. Creștinii nu pot rămîne la o parte de efortul epocal al omenirii moderne, care vrea să salte istoria din echivocul în care se complăcea în legătură cu aceste valori și relații sociale. Și văzînd în acest efort sensul unei înalte trepte atinsă de omenire pe scara realizării sale în vederea perfecțiunii veșnice, își vor aduce contribuția importantă pentru ca el să fie încununat cu succes deplin.

Pr. D. STANILOAE

IUBIREA DE OAMENI ȘI PACEA *

Creștinismul este religia iubirii. Viața morală creștină, expresie fidelă a învățaturii care o întemeiază și a cărei substanță este iubirea, are în centrul ei pe Mîntuitorul Iisus Hristos, adevăratul Dumnezeu și izvorul iubirii creștine.

Descoperindu-ni-se ca om, El, care a revelat în chip desăvîrșit pe Tatăl, ne-a făcut cunoscut prin glasul Apostolului, că Dumnezeu este iubire (I Ioan IV, 16), că centrul existenței noastre spirituale este Dumnezeu, și că, comuniunea de viață nouă cu Dumnezeu pe care ne-a arătat-o, se va putea face, deplasînd centrul de gravitate de la egocentrism la teocentrism, la viața în iubire de Dumnezeu și în același timp a semenilor noștri.

A fi deci în comuniune de viață cu Dumnezeu, înseamnă a trăi în iubire, iar această iubire își are temeiul și premisa în însăși iubirea lui Dumnezeu față de noi. Credinciosul, în măsura în care își lasă viața inundată de torențele iubirii, devine el însuși iubire, o forță în care energiile vii, harice, devin lucrătoare, ridicîndu-l pe un plan de nobilă elevație sufletească. Capacitatea acestei ridicări este dată în însăși structura sufletului nostru, care are o puternică tendință de dăruire, cu

* Lucrare de seminar susținută în cadrul cursurilor pentru obținerea titlului de magistru în teologie, întocmită sub îndrumarea D-lui Profesor Constantin C. Pavel, care a dat și avizul pentru a fi publicată.

un bogat conținut de viață, îndreptînd ființa noastră către semenul său față de care vrea să se deschidă sufletește. Pe această înclinație nativă a sufletului nostru — expresie a legii morale naturale — se grefează iubirea creștină, acest potențial afectiv constituind fundamentul ontologic al iubirii creștine.

Această zestre naturală a firii noastre este amplificată, crește în dimensiuni în măsura în care harul primit în cristelnița botezului este valorificat prin colaborarea voinței cu el.

În viața morală creștină este astfel angajată întreagă ființa credinciosului, actul iubirii fiind un act plinar, care angajează ființa lui în ceea ce are mai autentic în ea, valorificînd la maximum toate potențele fizice și spirituale.

Angajat în actul iubirii creștine, credinciosul se poate realiza și pe sine ca individ privit aparte, dar și ca persoană care trăiește în complexul relațiilor sociale. Căci această viețuire după preceptele iubirii, are ca o consecință inevitabilă o stare de pace cu sine însuși, cu Dumnezeu și cu semenii. Iubirea creștină și pacea sînt deci noțiuni corelative, intim legate una de cealaltă, odrăslite din însăși esența firii noastre și ca dar de sus de la Dumnezeu.

Improprierea lor în viața morală creștină este porunca de totdeauna a sfintei noastre Biserici, dar și datoria ceasului de față. Rîndurile următoare vor arăta temeinicia acestei datorii, precum și îndemnul de a trăi în iubire și pace.

*

Iubirea creștină este un act teandric, în care elementul divin, conjugat cu elementul uman, realizează, sudînd între ele două realități, o unire atît de profundă, încît cei ce se iubesc, se simt așa de legați că au impresia că își aparțin din veșnicie. Ea se întemeiază pe existența în sine a iubirii divine.

Dacă «Dumnezeu este iubire», iubirea (ἀγάπη) exprimă dumnezeirea în însăși esența ei. Ea este expresia doctrinară, morală și istorică a iubirii divine necreate; aceasta se întemeiază «pe însăși ființa lui Dumnezeu și este chiar această ființă a Lui»¹. Creația însăși este o manifestare a iubirii dumnezeiești, prin care Dumnezeu «vrea să mărească numărul subiectelor care să se bucure de fericirea comuniunii cu El».

Această iubire divină care face ca întreaga făptură să-i răspundă, se poate asemăna cu un soare care își trimite razele inundînd și rourînd bogat sufletele prinse în șuvoiul lor de viață.

«Precum soarele nostru — zice Dionisie Pseudo-Areopagitul — fără deliberare sau voință, ci prin chiar faptul că există, luminează toate aceste lucruri, care, după felul lor, sînt capabile să se împărtășească de lumina lui, tot astfel și binele (iubirea) ...trimite razele întregii sale

1. Pr. Prof. Isidor Todoran, *Eros și Agape*, în «Studii Teologice», an. VIII (1956), nr. 3—4, p. 143.

bunătăți asupra tuturor lucrurilor potrivit cu puterea de primire a fiecăruia»².

Iubirea, în genere, este ieșire din sine și dăruire pentru altul. Iubirea divină este prin excelență ieșire din sine și dăruire pentru altul; este izvorul, garanția și autenticitatea iubirii noastre.

Iubirea creștină autentică, rezultată din iubirea divină, este așadar un reflex al iubirii treimice pe pământ, o coborîre în ființa noastră a razelor iubirii lui Hristos, fiind deplină atunci cînd simțul este pătruns de spiritual. Pentru a putea intra în sanctuarul ei și a prinde ceva din inefabilul ei, este nevoie de a imita iubirea divină, de a o trăi în viața proprie, de a te lăsa copleșit de această iubire. Singură această trăire ne îndreptățește să ne pronunțăm asupra realității acestei iubiri. Creștinul care n-a învățat sau n-a simțit în ființa lui sensul iubirii creștine, nu cunoaște mai nimic din esența lui Dumnezeu și a creștinismului³. Iubirea tinde la realizarea unei noutăți spirituale între persoane ca purtătoare de valori, unitate care nu anulează specificul persoanelor, ci, dimpotrivă, prin această unitate ele se îmbogățesc și se desăvîrșesc reciproc. Iubirea creștină a aproapei este, într-o definiție lapidară, «virtutea, în temeiul căreia dorim și voim aproapei binele său vremelnic și veșnic și ne străduim să-l realizăm»⁴. Iubirea creștină este un act teandric în care iubirea divină (ἀγαπή) coboară în ființa noastră, iar aceasta, îndreptată fiind ontologic spre Dumnezeu, răspunde acestei solicitări, acestei chemări la comuniune a iubirii dumnezeiești.

În Noul Testament, iubirea creștină este redată exclusiv prin termenul ἀγαπή însemnînd o iubire bazată pe hotărîrea conștientă și liberă, pe hotărîrea deliberată. Afecțiunea, tendința naturală, este exprimată prin φιλεῖν și φιλία. Acest cuvînt arată înclinația de afecțiune între persoane, în sens de înțelegere, apropiere, prietenie, noblețe sufletească. Prin aceasta este redată iubirea dintre tată și fiu (Matei X, 37); dintre prieteni: Iisus și Lazăr (Ioan XI, 3); între Mîntuitorul Iisus Hristos și Sfîntul Apostol Petru (Ioan XXI, 17)⁵.

Punînd față în față termenii și expresiile de mai sus și comparîndu-le în ce privește conținutul lor, desprindem constatarea că iubirea creștină nu-i un simplu sentiment sau o afecțiune naturală. Fără îndoială că natura umană nu-i ignorată, ci, dimpotrivă, pe acest potențial afectiv aparținînd sufletului nostru, pe această dotație nativă se gre-

2. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Despre Numele Divine*, trad. de C. Iordăchescu și T. Simenschi, Iași, 1936, p. 30.

3. Pr. Prof. Haralambie Roventă, *Iubirea creștină*, București, 1936, p. 11.

4. Diac. Prof. Orest Bucevschi, *Învățătura creștină despre iubire și dreptate ca virtuți sociale*, în «Studii Teologice», an. V (1953), nr. 9—10, p. 581.

5. Pr. Prof. Haralambie Roventă, *op. cit.*, p. 71; Diac. Prof. Orest Bucevschi, *Iubirea față de aproapele*, în «Candela», an. 1946, p. 325—326. (Nuanțele dintre acești doi termeni sînt evidențiate la Ioan XXI, 15 și urmarea, cînd Mîntuitorul, arătîndu-se ucenicilor după înviere, la marea Tiberiadei, îl întreabă pe Sfîntul Apostol Petru folosind cuvîntul ἀγαπᾶν; în răspuns Sfîntul Petru nu îndrăznește să-l folosească, înlocuindu-l cu φιλεῖν = «Tu știi că îmi ești scump». A treia oară și Mîntuitorul uzează de φιλεῖν = «Îți sînt eu ție scump»?).

fează iubirea creștină, care este potențiată prin harul divin primit în baia Botezului.

Iubirea creștină este o atitudine integrală, angajînd în actul ei cele mai adînci resorturi ale ființei noastre. Este de la sine înțeles că iubirea fiind un act sufletesc, izvorul ei nu poate fi decît sufletul omenesc.

Iubirea este un act intenționat prin excelență. Cuprins în torențele iubirii, eul iubitor tinde la o unire totală, ființială, cu eul iubit. Nu e o unire în care cei angajați în actul iubirii să dispară ca persoane distincte, ci dimpotrivă, prin această unire, fiecare se îmbogățește, devine mai desăvîrșit, mai împlinit. Iubirea, deși tinde la unire, presupune dualitatea. Pentru că, voind să unească inimile și voînțele, stabilind o armonie între subiecte, prin însuși acest act, ea implică această dualitate.

«Iubirea autentică, spune un teolog, e întotdeauna un binom care presupune întîlnirea a două ființe, uniunea și comuniunea lor. Inițiată și pornită «de la persoană către persoană», iubirea este personalistă»⁶, fiecare persoană dezvăluindu-se sufletește față de cealaltă persoană. Această dezvăluire reciprocă face ca fiecare să participe la bucuriile și suferințele celuilalt, să-i simtă prezența, să-l considere ca făcînd parte din însăși ființa lui. Dualitatea este o condiție a iubirii, după cum unitatea este năzuința ei. Cu toate acestea, nici unul din cei doi factori nu-și pierde caracterul, ci, dimpotrivă, se mențin, condiționîndu-se și îmbogățindu-se reciproc. Este o antinomie ca, în actul iubirii, fiecare să-și păstreze individualitatea⁷.

«Eu» împlinit este acela care s-a regăsit în plenitudinea iubirii și această împlinire în iubire este o intenționalitate nestăpînită după comuniunea cu un «alter». Astfel, numai în comuniune cu alte subiecte, eul este «el însuși» pentru că izolarea este egală cu moartea lui sau cel puțin cu o atrofiere sau amortire a lui.

Așadar «eul sau subiectul în esența sa este intenționalitate orientată spre alte subiecte», intenționalitate orientată spre comuniune. Dar comuniunea deplină implică iubirea deplină. Iar iubire deplină este numai aceea care găsește un răspuns, este numai aceea ai cărei termeni sînt și subiect și obiect; subiect inițiator al iubirii către celălalt și obiect al iubirii cu care i se răspunde⁸. Iubirea răspuns este astfel condiția necesară a raportului, a comuniunii dintre eul iubitor și cel iubit.

Tendința spre comuniune cu alte subiecte este însuși modul de a fi al iubirii creștine. Fuziunea care se realizează pînă aproape de identificarea lor, păstrîndu-și însă fiecare nota sa specifică, poate lăsa la un moment dat impresia că cel angajat în iubire cu un «alter» epuizează întreg potențialul afectiv de care dispune, și că, în consecință, obiect al iubirii sale nu mai poate fi și altul.

6. Prof. Dr. D. I. Belu, *Despre iubire*, Timișoara, 1945, p. 26.

7. Cf. Diacon Prof. Nicolae Mladin, *Familia creștină*, în «Biserica și problemele vieții», Sibiu, 1947, p. 115.

8. Prof. Dr. D. I. Belu, *op. cit.*, p. 32.

Iubirea cu care creștinul iubește este ἀγάπη, iubirea divină, fiind el însuși un «agapofor» în măsura în care în comportarea sa poartă în mod vizibil amprenta principiului de viață creștină⁹. ἀγάπη, energia dumnezeiască necreată care ne îndumnezeiește, devenind prin ea noi înșine Dumnezei prin har, cuprinde în sine o îndoită datorie de a fi împărțită. Izvorită din însăși ființa lui Dumnezeu, iubirea se va îndrepta către Dumnezeu, aceasta fiind suprema poruncă. Ea antrenează creștinului toate puterile sufletești și va angaja întreaga-i personalitate: *să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău și din tot cugetul tău* (Matei XXII, 37). În acest fel, sfera și atmosfera divină se cucerește prin ἀγάπη¹⁰. Fiind norma raportului credinciosului cu Dumnezeu, porunca aceasta primează față de celelalte porunci, fiind «marea și cea dintâi poruncă».

Dar ea nu se limitează aici, sfera ei este mult mai largă, și include pe toți credincioșii ca purtători ai chipului lui Dumnezeu. Pentru că însuși Mîntuitorul spune că «a doua asemenea acesteia este: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Aceste două porunci cuprind toată legea și prorocii» (Matei XXII, 39—40).

Iubirea creștinului față de aproapele este legată ființial de iubirea de Dumnezeu, care constituie autenticitatea acestei iubiri. Iubirea față de Dumnezeu trebuie verificată în intensitatea și sinceritatea ei, iar cel mai sigur criteriu îl oferă tocmai iubirea față de aproapele, care nu e altceva decît expresia iubirii față de Dumnezeu, manifestarea ei necesară, fructul cel mai de preț și proba evidentă pentru adevărul și sinceritatea ei¹¹.

Este știut că în actul iubirii, fiecare dintre cele două subiecte sînt în același timp și obiect și subiect al iubirii. În iubirea față de Dumnezeu, noi sîntem obiect al iubirii, Dumnezeu iubindu-ne pe noi întîi (I Ioan IV, 10). Ca obiect al iubirii lui Dumnezeu, noi rămînem în contact direct și personal cu El. Ca subiect al iubirii, noi trebuie să ne îndreptăm iubirea către o persoană care face parte din ordinea fizică, Dumnezeu făcînd parte dintr-o altă sferă de existență decît cea supusă percepției empirice. «Iubirea către Dumnezeu nerezumîndu-se la intenție, gînd, dispoziție lăuntrică, și implicînd fapte, devotament, slujire, sacrificiu»¹², urmează că fapta noastră trebuie orientată către aproapele nostru, căci iubirea față de aproapele condiționează și egalează iubirea față de Dumnezeu¹³.

A nu iubi pe aproapele înseamnă a nu iubi nici pe Dumnezeu, iar aceasta este egală cu pierderea mîntuirii. Drumul mîntuirii trecînd prin aproapele, cu care Dumnezeu se identifică, la judecata viitoare, este de

9. Cf. Diacon Dr. Orest Bucevschi, *Iubirea față de aproapele*, în «Candela», 1946, p. 314.

10. Pr. Prof. Haralambie Roventă, *op. cit.*, p. 10.

11. Diacon Dr. Orest Bucevschi, *Iubirea față de aproapele...*, p. 317.

12. Prof. Dr. D. I. Belu, *op. cit.*, p. 96.

13. Pr. Prof. Haralambie Roventă, *op. cit.*, p. 11.

la sine înțeles că această cale a iubirii semenului este singura cale de urmat care ne va îndreptăți să purtăm numele de creștini.

Așadar, ambele porunci formează o unitate indisolubilă. Între ele există o legătură lăuntrică și necesară : iubirea față de aproapele ancorează în iubirea față de Dumnezeu, iar aceasta își primește prin cealaltă verificarea necesară ¹⁴.

Iubirea sau dublul ei aspect — iubire de Dumnezeu și de oameni — formează un tot unitar, fiind indisolubil legate una de alta. Subiect al iubirii este persoana umană, care are în sine capacitatea virtuală de a deveni subiect actual al dragostei divine. Această capacitate este dată persoanei credinciosului prin chipul lui Dumnezeu, care aparține structural sufletului lui. Există o înclinație naturală a sufletului credinciosului de a se îndrepta spre Creatorul lui și aceasta se explică, după învățătura sfintei noastre Biserici, prin orientarea spiritului lui spre Dumnezeu.

Avînd capacitatea de a deveni subiect al dragostei divine și avînd ca zestre naturală chipul lui Dumnezeu, cu acest potențial credinciosul poate să pună începutul creșterii în iubire, aceste realități fiind premisa și temelia realizării sale în iubire. Pentru că, una din caracteristicile iubirii fiind intenționalitatea spre comuniunea, credinciosul ca persoană este și el intenționalitate spre comuniune. Dumnezeu fiind iubire, se manifestă ca atare din veșnicie. Credinciosul este el însuși iubire, adică intenționalitate spre comuniune, care tinde să stabilească relații de comuniune cu alte persoane și mai ales cu Dumnezeu, care l-a înzestrat cu această tendință și prin care este atras spre El ¹⁵.

Fără împlinirea în iubire, deci fără realizarea tendinței spre comuniune, credinciosul nu se poate împlini, pentru că în esențialitatea lui fiind iubire, nerealizarea lui în această direcție este egală cu moartea sufletească. Iubirea oxigenează viața noastră sufletească, crescîndu-ne puterile ori de cîte ori ne simțim învăluți de ea. Nevoia organică pe care o simțim de a iubi și de a fi iubiți, de a căuta o privire care să ne îmbărbăteze, un gest de încurajare, nu sînt altceva decît expresia tendinței spre comuniune a eului nostru, care are oroare de singurătate.

Credinciosul, ca purtător de valențe divine și ca ființă care sintetizează în sine două lumi, constă în faptul că valorile morale în fruntea cărora stă iubirea sînt încorporate în viața lui, devenind însuși modul său de viațuire. Pentru realizarea destinului înscris în propria sa ființă — asemănarea cu Dumnezeu — iubirea joacă un rol indispensabil ; ea aduce cu sine actualizarea valorilor celor mai înalte, încorporate în subiectul sau obiectul iubit. Sub înfrîurirea ei, înfloresc și rodesc valori, care astfel ar rămîne pururi în stare virtuală ¹⁶.

Măsura umanității noastre și a realizării noastre după asemănarea cu Dumnezeu este măsura creșterii în iubire. Măsura adevăratului cre-

14. Diacon Dr. Orest Bucevschi, *Iubirea față de aproapele...*, p. 317.

15. Cf. Diacon Dr. Nicolae Mladin, *art. cit.*, p. 115.

16. Dr. Dimitrie Belu, *In legătură cu valorile morale*, Caransebeș, 1943, p. 21.

dincios este că el însuși poate fi o vatră a lucrării harului dumnezeiesc, că poate încorpora în viața proprie viața lui Hristos, în măsura în care este posibil, aici pe pământ. Și cum viața în Hristos este viață de iubire, credinciosul trăind în iubire, trăiește viața în Hristos, trăiește cu anticipație bucuriile vieții viitoare, avînd arvuna Duhului în inima sa. Astfel, credinciosul realizează asemănarea cu Dumnezeu a cărei făuritoare este iubirea.

Realizarea plenitudinii ființei noastre, moralizarea eului nostru, și, într-un cuvînt, îndumnezeirea prin har, acestea sînt obiectivele pe care credinciosul este dator să le atingă printr-un efort continuu de voință, ajutat de harul divin. Dar împlinirea acestui deziderat, la care sîntem chemați încă prin actul creației, poate să rămînă o dorință, un ideal care să rămînă pururi în sfera ideilor fără încorporarea lui în viața proprie a credinciosului.

În virtutea libertății voinței și a faptului că lucrurile duhovnicești se dobîndesc cu osteneală¹⁷, voința însăși slăbind și cedînd în fața ostenețelor ce i se pun în față, iubirea ni se înfățișează ca poruncă.

Iubirea sub aspectul ei imperativ a existat și în Vechiul Testament, cunoscută chiar în formularea pe care o găsim în Noul Testament : «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți» (Lev. XIX, 18). Spre deosebire însă de acest fel de a cunoaște iubirea, creștinismul leagă această iubire indisolubil de iubirea de Dumnezeu sau, mai precis, probează iubirea de Dumnezeu prin iubirea față de aproapele : «dacă cineva zice că iubește pe Dumnezeu, dar pe aproapele îl urăște, acela mincinos este. Căci cum poți iubi pe Dumnezeu, pe care nu l-ai văzut, dacă pe aproapele tău pe care-l vezi nu-l iubești ? Cel ce iubește pe Dumnezeu, acela iubește și pe aproapele său» (I Ioan IV, 20—21).

Tot pentru același motiv, Mintuitorul ne cere ca iubirea ce i-o datorăm să o dovedim prin împlinirea vocii Sale, iar voia Sa rezidă în porunca iubirii. «Porunca mea aceasta este, ca să vă iubiți unul pe altul, precum Eu v-am iubit pe voi» (Ioan XV, 12). «Poruncă nouă vă dau vouă ca să vă iubiți unul pe altul», «precum v-am iubit Eu pe voi, așa să vă iubiți și voi unul pe altul» (Ioan XIII, 34).

Iubirea însăși este, după cuvîntul Sfintului Apostol Pavel, «legătura desăvîrșirii» (Col. III, 14). Dumnezeu se identifică cu iubirea, iar cel ce iubește pe aproapele săvîrșește fapta pe care însuși Dumnezeu o săvîrșește, dovedind că virtutea iubirii în care converg toate virtuțile creștine este însuși modul său de viață, devenind el însuși iubire. Clement Alexandrinul susținea că au rămas de la Domnul însuși cuvintele : «Cînd vezi pe aproapele tău, tu vezi pe Dumnezeu», iar Fericitul Augustin a intuit comoara de bogăție care rezidă în iubire și a sinte-

17. «Pentru că lucrurile cele bune cu osteneală se cîștigă și cu anevoie se împlinesc». Din «Rînduiala chipului celui mic», în *Molitfelnic, București*, 1937, p. 580.

tizat într-o formă lapidară nucleul învățaturii creștine : «Dilige (ama) et fac quod vis»¹⁸ (iubește și fă ceea ce vrei).

Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan, «ucenicul pe care-l iubea Iisus», a purtat iubirea în inimă și pe buze pînă la sfîrșitul vieții sale. Fericitul Ieronim ne relatează un episod din viața Sfîntului Apostol și Evanghelist Ioan în următorii termeni : «Fericitul Evanghelist Ioan ajuns la adînci bătrînețe, atunci cînd era în Efes, cînd era purtat de ucenicii săi și cînd vocea sa nu mai putea să pronunțe multe cuvinte, avea obiceiul să nu predice decît aceste cuvinte, la fiecare adunare : «Copiii mei, iubiți-vă unul pe altul». Cu timpul, discipolii și frații prezenți, nemulțumiți să asculte mereu același lucru, îl întrebară : «Pentru ce ne spui mereu aceasta» ? El răspunde printr-o cugetare demnă de Ioan : «Pentru că aceasta este porunca Domnului și păzind-o pe ea, vă este de ajuns»¹⁹.

Caracterul dinamic al iubirii, precum și imperativul de a încorpora în viața noastră această virtute, găsesc răspunsul în ființa credinciosului, care are capacitatea de a și-o împropria. Dar trăind în iubire și mergînd pe căile de lumină ale iubirii, acest fapt nu rămîne fără consecințe pozitive în viața sufletească a credinciosului și, apoi, prin extensiune, în viața comunității în care el își desfășoară activitatea. Viața în Hristos — viața în iubire — este împlinirea tendinței spre comuniune, tendință care este expresia legii morale naturale, potențată fiind prin harul îndumnezeitor și prin eforturile voinței de a face ca acest har să fie lucrător.

Viața creștină, împărtășindu-se din viața lui Dumnezeu, se împărtășește în aceeași măsură din iubire, care-i esența dumnezeirii, cît și din pace, pentru că aceste două însușiri ale dumnezeirii sînt în strînsă legătură. Atributele dumnezeirii se reflectă neîncetat în lume, sub diferite forme.

În sfînta Scriptură a Vechiului Testament, cuvîntul Pace שלום avea sensurile de : a) integritate, sănătate, plinătate, lucru desăvîrșit ; b) liniște, salvare, mîntuire, prosperitate, binele în general.

În sens restrîns, este lipsa a tot ceea ce poate tulbura pe om, fie înăuntrul său, fie în afara sa. Prin salutul «șalom leha» (pace ție) evreii își doreau : sănătate, fericire, belșug, pace²⁰.

Mîntuitorul Hristos, venind să plinească legea, a lăsat iubirea ca lege fundamentală și împreună cu ea și pacea. Pacea și iubirea în Noul Testament sînt puse în legătură cu jertfa Mîntuitorului prin care noi am fost răscumpărați. Cînd Domnul salută de trei ori pe ucenicii săi cu salutul «pace vouă» (Ioan XX, 19), spune Sfîntul Ioan Gură de Aur, El oferă din însăși Sfînta Treime darul complet al păcii. Hristos a venit în lume ca să aducă pace, ca să unească pe cele cerești cu cele pămîn-

18. Fer. Augustin, *Comentar la Epistola I-a a Sf. Apostol Ioan* (VII, 8), Migne, P. L., t. XXXV, col. 2033.

19. L. Cl. Fillion, *Saint Jean l'Évangéliste*, sa vie et ses écrits, Paris, 1907, p. 155.

20. Pr. Prof. Vl. Prelipcean, *Pacea mesianică la profeții Vechiului Testament*, în «Studii Teologice», an. VI (1954), nr. 1—2, p. 3.

tești, ca să mîntuiască lumea. El a suferit pentru pace, a fost răstignit pentru pace, a fost înmormîntat pentru pace. El ne-a lăsat pacea ca moștenire, ne-a dat-o ca pe un zid al Bisericii, ne-a așezat-o ca pe un scut și sabia împotriva diavolului, a statornicit-o ca pe un port liniștit pentru credincioși, ca pe o împăcare cu Dumnezeu și ca pe o iertare a păcatelor²¹.

Asupra necesității păcii, Sfinții Părinți se pronunță hotărît că fără pace nu-i posibil să trăiești în adevăratul sens al cuvîntului, că numai avînd pace, poți să te folosești în liniște de bucuriile vieții. «Bunul păcii, zice Fericitul Augustin, e așa de mare, încît în lucrurile pămîntești și muritoare nu se obișnuiește să se audă ceva mai fermecător, nici să se dorească ceva mai mult, nici să se descopere ceva mai bun ca pacea»²².

«Pacea este garanția armoniei și frumuseții universale, spune Sfîntul Grigorie de Nazianz ; popoarele, orașele, armatele, familiile, căsătoriile, comunitățile, se conservă prin pace și pier prin discordie»²³.

Avînd acest caracter universal, pacea este absolut necesară în toate compartimentele vieții. Mai mult chiar, și natura neînsuflețită este avizată la starea de pace, după cum se exprimă Fericitul Augustin²⁴. «Pacea este o comoară de neprețuit pentru omenire, pentru univîrsul întreg, pentru lumea plantelor, a animalelor, pentru oameni, pentru natura toată».

Pentru credincioși, Iisus Hristos este «pacea noastră», căci prin jertfa Sa ne-a mijlocit nouă împăcarea cu Dumnezeu și ne-a adus harul divin prin care ne-am transformat într-o creatură nouă.

Asemenea harului, pacea creștină departe de a se reduce la o simplă dorință, este un dar dumnezeiesc, o putere tainică, din împărtășirea căreia rodește unirea credinciosului cu Dumnezeu și liniștea în sufletul credinciosului²⁵.

Pacea creștină și iubirea își au obîrșia în Dumnezeu. Realizarea lor însă depinde de credincios, în a cărui putință stă să fie un imitator al lui Dumnezeu, mergînd pe calea dragostei și a păcii.

Binele, în genere, apare în conștiință ca o poruncă. Pacea, ca expresie a binelui, apare în conștiință ca un imperativ categoric de a trăi

21. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia VIII la Coloseni*, Migne, P. G., LXII, col. 334—335, la Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Actualitatea Sf. Ioan Gură de Aur*, în «Studii Teologice», an. VII (1955), nr. 7—8, p. 420.

22. Fer. Augustin, *De civitate Dei*, XIX, 11, Migne, P. L., XLI, col. 637, la Prof. Ioan G. Coman, «*Temeiuri pentru apărarea păcii*», în «Studii Teologice», an. IV (1952), nr. 1—2, p. 62.

23. Sf. Grigorie de Nazianz, *Scrisoarea VI (I despre pace)*, Migne, P. G., XXXV, I, col. 741 A, 744 A, la Pr. Marin M. Braniște, *Elogiul prieteniei și păcii la Sf. Părinți Capadocieni*, în «Studii Teologice», an. IX (1957), nr. 7—8, p. 475.

24. *De civitate Dei*, Cartea XIX, cap. 11, Magne, P. L., LI, col. 637, la Magistr. Adrian Popescu, *Critica războiului și apărarea păcii la Fericitul Augustin*, în «Studii Teologice», an. VI (1954), nr. 9—10, p. 582.

25. Prof. Iustin Moisescu, *Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii*, în «Studii Teologice», an. V (1953), nr. 3—4, p. 258.

în pace, de a merge pe calea păcii. Pentru acest motiv, Sfânta Scriptură îndeamnă stăruitor la pace. Întrucît Sfânta Scriptură cuprinde în sine legea morală pozitivă, urmează că îndemnul la pace din Sfânta Scriptură sînt expresia vocii divine.

Mîntuitorul ne cheamă la pace pe noi toți prin cuvintele : «Trăiți în pace unii cu alții» (Marcu IX, 50). «Să căutăm cele ce sînt ale păcii și cele ce sînt spre zidirea cea dintre noi» (Rom. XIV, 19), îndeamnă Sfîntul Apostol Pavel, și urează : «Dumnezeul păcii să fie cu voi toți» (Rom. XV, 33). Tot el cere tuturor creștinilor să se ferească de ceea ce aduce vrajbă și certuri, făcîndu-se următorii lui Hristos, trăind în pace cu toată lumea. «Să urmărim faptele păcii și ale întăririi dintre noi» (I Cor. VII, 15). «Cele ce ați învățat și ați luat și ați auzit și ați văzut la mine, acestea să le faceți și Dumnezeuul păcii va fi cu voi» (Filip. IV, 9). «Căutați cu toți pacea cu sfințenie, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu» (Evr. XII, 14). Căci împărăția lui Dumnezeu nu este mîncare și băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfînt (Rom. XIV, 17 ; II Cor. XIII, 11 ; Efes. IV, 3).

Mîntuirea sau cîștigarea vieții viitoare este condiționată de starea de sfințenie și de pace. Pentru aceasta credinciosul trebuie să fie activ cît timp este pe pămînt, trăind ca un aliat al lui Dumnezeu și în același timp realizîndu-se pe sine aici pe pămînt. Asemănat cu ostașul roman, a cărui armură o reproduse duhovnicește, creștinul își încalță picioarele «întru gătirea Evangheliei păcii»²⁶ (Efes. VI, 15). Procedînd astfel, «pacea lui Dumnezeu care covîrșește toată mintea» (Filip. IV, 7) va domni în inima lui și i-o va păzi curată de orice întinăciune.

Pentru aceasta «cine voiește să iubească viața și să vadă zile bune, să-și oprească limba de la rău și buzele sale să nu grăiască vicleșug, să se ferească de rău și să facă binele, să caute pacea și s-o urmeze» (I Petru III, 10—11). «Fiți toți într-un cuget, miloși, iubitori de pace, milostivi, prietenoși și smeriți. Nu plăti cu rău pentru rău. Dar mai presus de toate să aveți dragoste fierbinte unii către alții» (I Petru III, 8 ; IV, 8).

Sfinții Părinți s-au făcut următorii îndemnelor la viață pașnică ale Sfîntei Scripturi, devenind apoi ei înșiși și prin cuvînt propovăduitori ai păcii.

Așa, de exemplu, Sfîntul Vasile cel Mare dă îndemnul : «Să se facă între voi întrecere bună : se va învrednici mai întii să fie numit fiu al lui Dumnezeu, cel care își agonisește această vrednicie prin facere de pace»²⁷.

Sfîntul Ioan Hrisostom leagă de pace apartenența noastră la Hristos : «Niciodată n-am fost și nu vom fi dușmani ai păcii, căci dacă vom pierde pacea, ne vom face dușmani ai celor care au auzit de la Hristos cuvintele : Pace vouă»²⁸. Păstorii duhovnicești, cei dintii trebuie să-și po-

26. Pr. Prof. Grigorie T. Marcu, *Biserica Ortodoxă în slujba apărării păcii*, în «Ortodoxia», an. III (1951), nr. 1, p. 32.

27. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola CCXIX*, Migne, P. G., XXXII, 813.

28. Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia la Înălțarea Domnului*, Migne, P. G., LXX, 790.

trivească viața cu doctrina pe care o propovăduiesc. Altfel ar fi o contradicție între ceea ce fac și ceea ce vorbesc. «Păstori ai turmei celei sfinte a lui Hristos ! Ar fi nedemn și nepotrivit lucru ca voi, care învățați pe alții să trăiască în pace, să vă războiți unii cu alții. Cum veți convinge pe oameni să trăiască în armonie, când voi înșivă sînteți în dezacord asupra hotărîrilor voastre ? De aceea, în numele Sfintei Treimi, vă rog să înlăturați dezunirea dintre voi»²⁹.

Îndeobște, în morala creștină pacea se prezintă sub un întreit aspect : pacea cu Dumnezeu, pacea cu aproapele și pacea cu sine însuși.

Pacea cu Dumnezeu s-a realizat odată pentru totdeauna prin jertfa de pe cruce a Mîntuitorului Hristos. Aceasta implică în sine și un aspect subiectiv, adică trăirea vieții pămîntești în deplină ascultare și împlinire a poruncilor Sale, cu ajutorul harului divin ; — trăirea efectivă a vieții în dragoste revărsată de sus³⁰.

Realizată odată pentru totdeauna de Mîntuitorul Hristos, pacea cu Dumnezeu sporește în măsura în care credinciosul, «creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu» (Gen. I, 26), urcă pe treptele desăvîșirii, făcînd actual chipul lui Dumnezeu și pacea dată ca potență în actul creației.

Căderea în păcat a însemnat slăbirea raportului de pace între credincios și Dumnezeu. Dar chiar și în această situație, Dumnezeu ne-a iubit. Credinciosul ajungînd «fiu al miniei lui Dumnezeu» (Efes. II, 3) și «vrăjmaș fiind, ne-am împăcat cu Dumnezeu prin moartea Fiului Său...» (Rom. V, 10 ; Efes. II, 14—18). În acest fel credinciosul ajunge fiu al lui Dumnezeu (Gal. IV, 5—8) și primește pacea și alte bunuri sufletești ca roade ale Duhului Sfînt (Gal. V, 22).

Mîntuitorul Hristos a fericit pe făcătorii de pace, numindu-i fiii lui Dumnezeu (Matei V, 9). Astfel, cei ce trăiesc în pace sînt cu adevărat fii ai Domnului păcii.

Pacea cu sine. După învățătura creștină, pacea cu sine însuși i-a fost dată credinciosului de la creație, prin legea morală naturală înscrisă în ființa sa, lege care are ca scop realizarea binelui moral.

Avînd ca zestre nativă legea morală naturală, credinciosul poate dobîndi pacea cu sine însuși realizînd binele moral și evitînd răul moral sau păcatul. A nu merge pe calea binelui moral și a nu lucra în conformitate cu natura sa bună, credinciosul alunecă pe panta unei greșite interpretări a lucrurilor, luînd drept bun ceea ce este rău, adică păcatul. Alunecarea pe panta acestei greșite interpretări este posibilă mai ales cînd este vorba de dozarea dragostei față de sine. Credinciosul caută binele în mod firesc, dar această căutare a binelui poate aluneca în iubirea exagerată de sine, φιλαυτία, care-i maica și începutul patimei.

29. *Viața Păr. nostru Grigorie Teologul Episcopul de Nazianz*, alcătuită de Preotul Grigore, după Migne, P. G., XXXV, 1, col. 300, A, la Pr. M. Braniște, *Elogiul prieteniei...*, p. 478.

30. Diac. Prof. Orest Bucevschi, *Pace și prietenie*, în «Studii Teologice», an. V (1953), nr. 7—8, p. 449.

Aceasta determină pe credincios să se decidă și să se conducă într-un mod arbitrar și contrar rațiunii firii, după plăcerea și părerea proprie ³¹.

Răul moral, patima, tulbură pacea cu sine însuși. Pentru a se redresa și a instaura liniștea în suflet, deci pacea cu sine însuși, este nevoie a lucra conform cu rațiunea firii. Căci dacă firea în sine este bună, iar răul nu are o existență ontologică, atunci răul se prezintă sub forma unui bine aparent și în acest fel se produce dezarmonia și tulburarea sufletească.

Sfântul Maxim Mărturisitorul recomandă, pentru a se ajunge la pacea cu sine însuși, înclinarea voinii spre cele conforme cu rațiunea firii. «Înclinarea voinii unindu-se cu rațiunea firii, alegerea liberă a celor ce au ajuns la această stare nu va fi potrivnică lui Dumnezeu. Căci nu se poate cugeta nimic contrar rațiunii firii, care este lege dumnezeiască, atunci când rațiunea a câștigat mișcarea voinii ca să lucreze potrivit cu ea. Și dacă nu este nimic contrar în rațiunea firii, cu drept cuvânt înclinarea voinii, mișcându-se în armonie cu rațiunea firii, va fi în toată lucrarea sa în armonie cu Dumnezeu» ³². În același sens vorbește și Sfântul Grigorie de Nissa, când spune că făcătorul de pace creștin în adevăratul înțeles este acela care liniștește cearta dintre spiritul și carnea sa și face să înceteze războiul intern al naturii, să nu mai lucreze legea cărnii, care se opune legii duhului ³³.

Așadar, la pacea cu sine însuși se ajunge prin trăirea în dragoste, care se identifică cu binele, iar ambele cu legea morală, care este expresia voinii divine.

Pacea cu aproapele. Trăirea în pace cu Dumnezeu și cu sine însuși are ca urmare firească pacea cu semenii. Ar fi o contradicție a susține pacea cu Dumnezeu și cu sine însuși fără a se reflecta aceasta în relațiile cu semenii.

Dacă în realizarea păcii cu Dumnezeu și cu sine iubirea joacă un rol atât de însemnat, nu mai puțin însemnat va fi rolul ei în raportul cu semenii. Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că iubirea este unicul mijloc de a realiza unirea. «Pentru că nimic nu adună împreună așa de mult ca iubirea pe cei împrăștiați, crează în ei o singură gnome în care domnește simfonia, a cărei caracteristică este frumusețea cinstirii deopotrivă» ³⁴.

31. Cf. Ioan I. Ică, *O aniversare patristică: 1300 de ani de la moartea Sf. Maxim Mărturisitorul*, în «Mitropolia Ardealului», 1962, nr. 1—2, p. 72.

32. *Tilcuire la Tatăl nostru*, Filocalia, vol. II, trad. rom., p. 278—279, la Prof. N. Chițescu, *Premisele învățăturii creștine, despre raporturile dintre har și libertate*, în «Ortodoxia», an. XI (1959), nr. 1, p. 28.

33. *Despre Fericiri, Cuvîntarea VII*, Migne, P. G., XLIV, 1, Col. 1289 C, la Pr. Marin M. Braniște, *Elogiul prieteniei...*, p. 475.

34. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Diferite capitole teologice și iconomice, despre virtute și despre răutate*, Migne, P. G., 90, col. 1248 A, la Ioan I. Ică, *O aniversare...*, p. 75.

Sfântul Grigorie de Nissa spune că «Dumnezeu dă pacea în așa măsură, că pe ea să nu o aibă fiecare numai pentru sine, ci din prisosința cea bogată să dea și acelora care nu o au, căci «fericiți — zice el — sînt făcătorii de pace. Făcător de pace este acela care dă pace altuia ; dar unul nu poate acorda altuia ceea ce el însuși nu are. El voiește ca tu să fii mai întii săturat de bunurile păcii, ca apoi să dai din acest bun și acelora care au trebuință»³⁵.

Voind să trăiești în pace cu semenii, e necesar să fii consecvent cu principiul păcii, manifestîndu-te ca atare în toate situațiile. «Un spirit împăciuitoar nu unește într-o parte dezbinînd într-alta, ci le aduce pe toate laolaltă», spune Sfântul Vasile cel Mare³⁶.

Făcînd astfel, creștinii fac dovada apartenenței la «neamul lui Dumnezeu» (Fapte XVII, 28), ca fii ai iubirii și făcători de pace.

Realizarea păcii sub întreitul ei aspect își găsește împlinirea în pacea între popoare.

Indemnurile la pace ale Sfintei Scripturi și ale creștinismului se adresează nu numai persoanei și indivizilor singuratici, ci, prin extensiune, și popoarelor în care ei sînt încadrați. Pacea ca valoare morală se adresează persoanei noastre, construindu-se înăuntrul ființei noastre și pe măsura ce capătă trup acolo, apele neînțelegerilor dintre noi se liniștesc³⁷.

Popoarele, ca și inșii singuratici, au dorit totdeauna pacea. Creștinismul valorifică acest potențial nativ de pace al firii. Pacea creștină e mișcare, viață, acțiune spontană, muncă încordată. Pacea fiind o relație între oameni și între popoare, posibilitatea ei de realizare depinde în egală măsură și de cel care cheamă, și de cel chemat la pace.

Sfântul Apostol Pavel a cunoscut că pot fi situații în care chemarea la pace să nu primească răspunsul cuvenit. Pentru aceasta el spune : «Dacă se poate, pe cît stă în puterea voastră, trăiți în bună pace cu toți oamenii» (Rom. XII, 18). Comentînd acest verset, Sfântul Grigorie cel Mare spune că pacea nu totdeauna poate să fie întărită de ambele părți (fiindcă cei răi o alungă), cei buni trebuie să țină pacea cu toată puterea³⁸.

Deși milităm pentru o astfel de pace, totuși această pace nu trebuie confundată cu pacifismul, care susține pacea dar se rezumă la simpla ei propovăduire, fără a angaja popoarele la luptă pentru apărarea

35. *Cuvințul VII la Fericiri*, trad. de Sandu Gh. Stoianu, *Opt omilii ale Sf. Grigorie de Nissa asupra Fericirilor*, București, 1908, p. 92.

36. *Scrisoarea 258 către Epișanul*, Migne, P. G., XXXII, col. 952 B, la Pr. Marin M. Braniște, *Elogiul prieteniei...*, p. 476.

37. Pr. Prof. Grigorie T. Marcu, *Biserica Ortodoxă...*, p. 37.

38. Sf. Grigorie cel Mare, *Epistola XLIII*, Cartea V, P. L., t. 77, col. 772. C. D. și 173 A, la Pr. Dr. Alexandru Moisiu, *Sf. Grigorie cel Mare propovediitor al păcii*, în «Mi-tropolia Ardealului», an. XI (1959), nr. 1—2, p. 99.

ei (Prof. N. Mladin). Pacifismul este «un cuvînt liberal ai cărui reprezentanți se pronunță împotriva oricăror războaie. Pacifiștii consideră că războiul poate fi înlăturat prin simpla propovăduire a păcii generale».

De aceea, este absolut necesar ca popoarele să lupte pentru apărarea păcii, urgisind războiul cu tot cortegiul lui de nenorociri.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian spune în acest sens : «Popoarele de pretutindeni sînt încredințate astăzi că a sosit vremea în care este cu putință să se pună capăt vrăjmășiilor dintre ele și să treacă neîntîrziat la împlinirea marelui vis al înlăturării războaielor din viața lumii. A sosit, de asemenea, vremea ca fiecare popor să-și urzească soarta sa proprie, în libertate și independență, în suveranitate națională și demnitate omenească. Popoarele pot fi împărțite încă în grupuri diferite, după sistemele sociale-politice care le guvernează, dar în fața primejdiei unui război atomic, conducătorii trebuie să aleagă singura alternativă salvatoare, aceea a bunei înțelegeri și a coexistenței pașnice»³⁹.

Biserica noastră Ortodoxă, păstrătoare fidelă a tezaurului de învățături ale Mintuitorului Hristos, ale Sfinților Apostoli și ale Sfinților Părinți, a înțeles chemarea ceasului de față, angajînd pe credincioșii ei la lupta pentru pace.

Pronovăduind iubirea și pacea. Biserica noastră îndeplinește misiunea ei sacră, instruind prin cuvîntări pe credincioșii ei, chemînd pe toți creștinii în numele sfînt al lui Iisus Hristos, în numele rațiunii și sentimentului uman, la apărarea păcii pentru a deveni cu adevărat făcători de pace și fii ai lui Dumnezeu (Matei V, 9).

*

Iubirea este esența dumnezeirii. Credinciosul chip al lui Dumnezeu și obiect al iubirii divine are capacitatea de a deveni subiect actual al acestei iubiri.

Pentru realizarea sa, credinciosul are nevoie de iubire, tinde spre iubire, simte o necesitate imperioasă de a iubi pe semenul său, de a i se deschide sufleteste, pentru ca astfel, bogăția de valori sufleteste să se poată revărsa în sufletul semenului său. Iubirea presupune dualitate ; obiectul iubirii trebuie să răspundă acestei iubiri, să îmbogățească la rîndul lui pe cel care s-a îndreptat cu iubire spre el.

Iubirea stă la temelia păcii, definită de Sfîntul Grigorie de Nissa⁴⁰ ca «o puternică înclinare de iubire spre aproapele». Într-adevăr, «cultivarea dragostei produce pacea și o menține»⁴¹.

39. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, *Apostolat Social*, VII, *Să prefăcem săbiile în pluguri*, București, 1961, p. 144.

40. *Despre Fericiți, Cuvîntarea a VII-a...*, col. 1284, 3, la Pr. Marin M. Braniște, *op. cit.*, p. 478.

41: Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Temciuri...*, p. 63.

Pacea este un bun inalienabil al omului și al popoarelor. Valoarea de neînlocuit a omului ne îndeamnă la iubirea lui efectivă și la trăirea în pace cu el.

Sfântul Ioan Gură de Aur considera pacea ca «mama tuturor bunurilor»⁴². De aceea, Sfânta noastră Biserică Ortodoxă ne îndeamnă stăruitor la pace, «știind că (însuși) Dumnezeu cheamă pe toți credincioșii la lucrare în slujba păcii. Fiecare se mântuiește numai în măsura în care ajută la instaurarea păcii și fraternității în lume»⁴³.

Astfel, «împărăția păcii», de care vorbește Profetul Isaia (II, 4), se va instaura între noi credincioșii când vom împlini voia lui Dumnezeu.

Magistrand VASILE PRESCURE

42. *Omilia III la Epistola către Coloseni*, Migne, P. G., LXII, col. 322, la Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Temciuri...*, p. 63.

43. Prea Fericitul Patriarh Justinian, *Pastorala de Sfintele Paști*, 1949.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

POVĂTUIRI ȘI ÎNDEMNURI BISERICEȘTI

SPICURI DIN PASTORALELE DE CRĂCIUN ALE IERARHILOR BISERICII ORTODOXE ROMINE

Potrivit rînduielilor păstrate din vechime în Biserica Ortodoxă Romînă, înalții noștri Ierarhi au trimis cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Nașterii Domnului din anul 1963 tradiționalele scrisori pastorale, vestind dreptmăritorilor creștini o dată cu tilcuirea Sfințelor Scripturi, mesajul îngeresc de pace pe pămînt și de bunăvoire între oameni. Adevărate dreptare de credință creștină ortodoxă, scrisorile pastorale constituie pentru fiii Bisericii noastre o aleasă merinde duhovnicească menită să le îndestuleze viața lor sufletească. Povețele și îndemnurile părintești ale înalților noștri Ierarhi, cuvintele de învățătură creștină și tilcuirea ortodoxă a dumnezeieștilor Scripturi, chemările stăruitoare la iubirea de oameni și de pace — cuprinse în pastorale — sînt ascultate cu evlavie, în fiecare an, de credincioșii Bisericii noastre, care se străduiesc să le îplinească în viața lor de toate zilele.

Pentru folosul cititorilor noștri, redăm în paginile următoare, la fel ca și în anii trecuți, un mănunchi de pilde și îndemnuri creștine, cules din pastoralele de Crăciun (1963) trimise fiilor lor sufletești de către înalt Prea Sfințiții Mitropoliți și Prea Sfințiții Episcopi ai Bisericii noastre străbune.

1. După cum s-au încredințat cititorii înșiși din lectura Pastoralei de Crăciun a *Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, publicată în întregime în numărul trecut al revistei noastre, întiiștătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, mîniecînd de la cuvintele Sfințului Leon cel Mare, care spune că «Nașterea Domnului este nașterea păcii» (Cuvîntarea a VI-a la Nașterea Domnului), ne amintește că în această preaslăvită sărbătoare a creștinătății, noi, creștinii, trebuie să cunoaștem voia lui Dumnezeu «din dumnezeieștile Scripturi, din Sfintele Predanii ale Bi-

sericii, ca și din scrierile Sfinților Părinți și mari Dascăli, adică din toată nesecata comoară de învățătură pe care o păstrează de veacuri Sfânta noastră Biserică Ortodoxă». Arătînd că voia lui Dumnezeu a fost vestită chiar în noaptea Nașterii Domnului de cetele îngerești, care cîntau «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace și între oameni bunăvoire» (Luca II, 14), Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian adeverește că «Această solie a cerului este, într-adevăr, piatra de temelie a credinței noastre, este îndreptarul vieții noastre și chezașia mîntuirii noastre. Ea străbate de la un capăt la altul Sfînta Scriptură și este pururea vie în scrierile și în cîntările Bisericii noastre». Întărînd această afirmație cu texte alese despre pace, culese din Sfînta Scriptură și din scrierile Sfinților Părinți, întîistătătorul Bisericii noastre constată cu bucurie că «popoarele de pretutindeni — creștine sau necreștine — se unesc pentru a împlini, cu un ceas mai de vreme, marile și sfintele năzuințe ale creștinătății : pacea pe pămînt și bunăvoirea între oameni». În acest sens Pastorală de Crăciun a Prea Fericitului Patriarh Justinian consideră că : «Tratatul încheiat anul acesta la Moscova între cele trei puteri și semnat aproape de toate statele lumii, cu privire la interzicerea experiențelor atomice în aer, în cosmos și sub apă ; strădaniile pe care le depun toți oamenii de bine și de răspundere pentru a stinge neînțelegerile dintre state prin tratative și concesiile reciproce ; dorința tot mai fierbinte pe care o arată popoarele de a trăi laolaltă în bună înțelegere și într-ajutorare — indiferent de convingerile lor politice, de credințele lor religioase sau de deosebiri de rasă — toată această atmosferă nouă, care încearcă să cuprindă omenirea întreagă, îndreptățește speranța noastră că va veni ziua vestită de Profetul Isaia, cînd oamenii «vor preface săbiile lor în brăzdare de pluguri și lăncile lor în seceri», și cînd : «nici un neam nu va mai ridica sabia împotriva altui neam și pravila războiului nu o vor mai deprinde» (Isaia II, 4).

Povățuindu-ne cum să serbăm Nașterea Domnului, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian ne învață că «Datori sîntem, în această sfîntă zi — după îndemnul Sfîntului Apostol Pavel — să ne dezbrăcăm de toate patimile noastre : de desfrîmare, de necurăție, de pofta cea rea, de minie, de ambiție, de răutate, de defăimare, și să ne imbrăcăm — ca fii ai lui Dumnezeu — cu milostivirile îndurării, cu bunătate, cu smerenie, cu blîndețe, cu îndelungată răbdare (Coloseni III, 5, 13), tot atîtea virtuți care cinstesc pe om și dau pace și frumusețe vieții». Arătînd că «Mîntuitorul Hristos ne îndeamnă să cultivăm pacea și prietenia cu toți oamenii de pe pămînt, în numele sfintei porunci a iubirii, dată de El nouă creștinilor», Pastorală de Crăciun a Prea Fericitului Părinte Patriarh se încheie cu o frumoasă rugăciune din care reținem această cerere : «Revarsă, Doamne, peste noi și lumea Ta, duhul înțelegerii, al dragostei, al bunătății, al blîndeței și al facerii de bine, ca să trăim cu toții în unire, în înfrățire, în pace și bunăvoire și să ajungem «să se facă voia Ta, precum în cer și pe pămînt».

2. Pastorală de Crăciun a *Înalt Prea Sfințitului Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei*, plecând de la textul imnografic : «Hristos se naște, slăviți-L, Hristos din ceruri, întâmpinați-L, Hristos pe pământ, înălțați-vă», insistă în chip deosebit asupra faptului întrupării Domnului nostru Iisus Hristos din Sfânta Fecioară Maria. Înaltul Ierarh moldovean arată fiilor săi sufletești că «Fiul lui Dumnezeu, astăzi fiul omului s-a făcut. «Cel ce mai înainte de luceafăr din Tatăl fără mamă s-a născut, astăzi, pe pământ fără tată a luat trup din Fecioara». Dezbrăcându-se vremelnic de mărirea dumnezeirii, cel ce pururea este chip al Tatălui ceresc s-a smerit pe Sine și s-a întrupat, astăzi, în cel zidit după chipul lui Dumnezeu, făcându-se «oamenilor asemenea și la înfățișare dovedindu-se ca om» (Filipeni II, 7). Tîlcuind învățătura creștină ortodoxă despre roadele pe care Nașterea Domnului le-a adus în viața credincioșilor, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin își îndeamnă păstoriții să cugete adînc la nemărginita dragoste a lui Dumnezeu față de făpturile Sale, la iconomia întrupării Mîntuitorului și la darurile pe care Sfîntul Duh le revărsă neîncetat, pentru ca «purtînd pe Dumnezeu în inimile noastre, ca mădulare de cinste ale trupului Domnului, sub călăuzirea Sfîntului Duh, după lepădarea omului celui vechi, să viețuim în omul cel nou, în așa fel încît fiecare din noi să poată spune împreună cu Sfîntul Pavel : De acum nu mai viețuiesc eu ; viețuiește în mine Hristos» (Galateni II, 20).

În încheiere, Pastorală de Crăciun a Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Iustin dă o serie de sfaturi și îndemnuri părintești, pentru înnoirea ființei noastre, pentru ca înfrățiți în slujirea binelui, să sporim neîncetat strădaniile noastre de apărare a păcii în lume. Ca fiii ai *Domnului păcii*, la nașterea căruia îngerii au vestit «pe pământ pacea și între oameni bunăvoirea», să întem rugăciunile noastre «pentru pacea a toată lumea» ; din zi în zi să răsune tot mai puternic glasul nostru hotărît pentru păzirea și întărirea păcii ; voința neclintită a poporului nostru de a trăi în pace cu toate popoarele să o facem cunoscută pretutindeni».

3. *Înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Ardealului*, își începe Pastorală de Crăciun cu bucuria cea mare a Nașterii Domnului împărtășită credincioșilor încă din ajunul praznicului de harnicii colindători. De asemenea cîntările bisericesti ale Nașterii Domnului revărsă în sufletele credincioșilor, o dată cu bucuria praznicului, sfintele învățături ale Bisericii noastre despre Nașterea cea mai presus de fire a Domnului nostru Iisus Hristos. Arătînd că «Dumnezeu fiind Hristos Domnul, s-a făcut om ca să ne ridice din nou la cereasca vrednicie într-o care ne așezase Tatăl ceresc dintru început», Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae deslușește fiilor săi sufletești înțelesul întrupării Domnului prin care «am primit *arvuna* jertfei celei mari și fără de pereche de pe Golgota». De altfel Înaltul Ierarh ardelean precizează că toată viața în trup a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos n-a fost altceva decît *jertfă în smerire*. «Jertfă într-o smerire a fost venirea Sa pe pământ și fuga în

Egipt de groaza ucigașilor lui Irod. Jertfitu-s-a și s-a smerit umblînd printre oameni și neavînd uneori unde să-și plece capul. Jertfitu-s-a și s-a smerit înconjurîndu-se de ucenici aleși dintre vameși ; plugari și pescari ; stînd la masă și ospătînd cu vameșii și cu păcătoșii ; îndurînd viclenele uneltiri ale cărturarilor și fariseilor și, în sfîrșit, ocările celor ce-i cereau moartea pe cruce. Așa s-a jertfit, smerindu-se, Iisus Mîntuitorul, ca să șteargă păcatul intrat în lume prin trufire și neascultare».

După ce arată că «pricina tuturor răutăților, care ne bîntuie și ne înveninează viața, este păcatul», că «din păcat nasc toate suferințele — și cele trupești și cele sufletești, iar păcatul naște din neascultare», Pastorală menționează că Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat «ca să ne deschidă minunata priveliște a viețuirii după voia lui Dumnezeu», adică viețuirea în pace cu El, și în bunăvoință cu oamenii. În continuare înaltul Ierarh ardelean amintește credincioșilor săi că cel mai mare bine de care ne face părtași Dumnezeu este «viața cinstită și tihnită». Subliniind că vremea noastră pune tot mai mult preț pe o astfel de viață, pentru fericirea oamenilor, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului constată că în urma strădaniilor «făcătorilor de pace» din lumea întreagă, începe să se împlinească, în bună parte, cîntecul îngerec din noaptea cea sfîntă : «Pe pămînt pace, între oameni bunăvoiere». Roadele acestor strădani sfînte n-au zăbovit a se arăta... «...Bunăvoirea a fost lărgită și adîncită. Oameni și popoare de credințe felurite și de păreri deosebite au încheșat întreolaltă legături pe care se silesc cu tragere de inimă să le întărească. Înțelegerea de astă vară — care a pus capăt încercării armelor atomice în aer, în cosmos și sub apă — este fără îndoială cea mai de seamă izbîndă dobîndită de apărătorii păcii». Îndemnînd pe fiii săi sufletești să rămînă aceeași «fierbinți rugători pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfințelor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor, în neșovăielnică hotărîre de a rămîne pururea făcători de pace», și de a da «ascultarea cuvenită față de ocîrmuitorii iubitei noastre Patrii», înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Ardealului, își încheie Pastorală de Crăciun cu arhieresti binecuvîntări și urări părintești de sfințele sărbători.

4. Propovăduind credincioșilor săi că «Dumnezeu a trimis pe Fiul său în lume, ca să îmbrace firea noastră și să ne ridice la ceruri, prin răscumpărare și prin dobîndirea înfierii», înalt Prea Sfințitul Firmilian al Olteniei arată în Pastorală sa de Crăciun că «izvorul precurat al praznicului de astăzi este dragostea lui Dumnezeu, care nu pierie niciodată și s-a făcut maică a vieții». Semnul acestei dragoste a lui Dumnezeu este trimiterea în lume a Fiului său cel Uunul-Născut, întruparea Lui în chip de om și Nașterea Lui, la «plinirea vremurilor», după cum au vestit toți prorocii Vechiului Testament. «Din truda așteptărilor și din pragul vestirilor, zice înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian, am trecut astăzi în toiul plinirilor și la faptul împărtășirilor nemijlocite cu întruparea lui Hristos și cu dumnezeieștile urmări ale Nașterii Sale. Cei vechi au văzut doar geana răsăritului, ca într-o umbră a legii. Noi

stăm în lumină, pentru că am văzut pe Soarele dreptății, pe Răsăritul răsăriturilor încît putem rosti cu apostolul : «Noi am văzut cu ochii noștri și mărturisim că Tatăl a trimis pe Fiul, Mîntuitor al lumii» (I Ioan IV, 14).

Lămurind învățătura creștină ortodoxă că prin trimiterea Mîntuitorului în lume și prin înomenirea Lui «dragostea lui Dumnezeu s-a făcut izvor și maică a vieții, așa precum a spus evanghelistul», Înaltul Ierarh oltean arată că «între dragostea lui Dumnezeu și viețuirea în El este aceeași legătură ca între inimă și sînge. Dragostea este sîngele vieții, este ouhul ei». În continuare Înalt Prea Sfințitul Firmilian învață pe fiii săi sufletești că «din această împletire odrăslesc roadele mîntuirii și ale nemuririi, după care rîvnesc și mîneacă iubitorii de Dumnezeu. Odrăsleşte pacea cu Dumnezeu și pacea cu oamenii, de mare trebuință vieții noastre pămîntești. Odrăsleşte împăcarea cu noi înșine și cu semenii noștri, care este slava omului și cununa seminției noastre. Odrăsleşte dreptatea, de care însetează popoarele și toată obștea omenească. Odrăsleşte îngăduința, în care neamul omenesc se poate cuprinde cu toate deosebirile și asemănările sale, cu agonisirile și cu darurile sale». Pe această linie de cugetare creștină, Înaltul Ierarh adresîndu-se binecredincioșilor săi creștini îi povățuiește, printre altele, următoarele : «Ca să viem în Dumnezeu și să lucrăm și cele ale timpului în care viețuim, se cuvine să îmbrățișăm cu toată rivna ființei noastre cauzele mari ale lumii de astăzi : pacea și propășirea omului. Ele sînt pirghiile înălțării noastre și piatra cea din capul unghiului ale celor ce vor să fie. Ele ocrotesc munca și înlesnesc tihna noastră sufletească. Ele apropie popoarele și le înfrățesc. Ele — afirmă Înalt Prea Sfințitul Firmilian — vor arunca în umbra istoriei înrobirile, impilările, hămesirile, războaiele și toată ceata relelor năravuri». Îndemnînd pe credincioși, să se roage, «pentru unirea sfintelor lui Dumnezeu Biserici, pentru îmbelșugarea roadelor pămîntului, pentru pacea lumii», Înalt Prea Sfințitul Firmilian, Mitropolitul Olteniei, își încheie Pastorală de Crăciun cu părintești binecuvîntări.

5. Pastorală de Crăciun a *Înalt Prea Sfințitului Nicolae, Mitropolitul Banatului*, precizează chiar de la început că «sărbătorile sînt nu numai popasuri de neapărată trebuință oricărui ostenitor în cele ale îndeletnicirii sale, ci mai ales prilejuri de înălțare a minții și simțirii înspre cele bine de împlinit». În acest sens, sărbătorile din calendarul nostru ortodox împlinesc, după cum arată Înalt Prea Sfințitul Nicolae, un rost în viața noastră și cu cît sărbătoarea este mai mare, cu atît și folosul ei duhovnicesc». Tîlcuind însemnătatea Sfintelor Sărbători ale Crăciunului, Înaltul Ierarh bănățean scoate în evidență faptul că Mîntuitorul Iisus Hristos Domnul ne-a adus prin Nașterea Sa «binele împăcării și al păcii». De aceea Nașterea Domnului Hristos este «sărbătoarea păcii și înfrățirii». Arătînd că în decursul vremii creștinii deși «au stărut în a propovădui împăcarea cu Dumnezeu și cu semenii, înfrățirea și liniștita împreună

viețuire», Pastorală amintește totuși că «ei au săvârșit și cele ce se împotriveau mesajului de pace al Nașterii Domnului». Astfel înalt Prea Sfințitul Nicolae al Banatului constată că din pricina învrăjbirii creștinilor «Biserica Mîntuitorului cea una, neîmpărțită și nedespărțită s-a desfăcut în mai multe părți potrivnice una alteia». Mîncînd de la această tristă constatare, înalt Prea Sfințitul Nicolae întreabă : «Oare sfîrtecarea Bisericii nu dăinuiește încă și astăzi ? Au ajuns oare creștinii să lase departe tot ceea ce vremea și nevrednicia lor a așezat ca zid și prăpastie despărțitoare ? Și încă, nu sînt atîția dintre cei care cu buzele îl mărturisesc pe Iisus Domnul cel născut în ieslea Betleemului, dar cu fapta se ridică împotriva semenului lor asmuțind la vrajbă și război ?» La aceste întrebări îndreptățite, înaltul Ierarh bănăteau răspunde următoarele : «În vremea prin care trecem noi acum, praznicul păcii care este Crăciunul și-a dobîndit un înțeles deosebit prin faptul că, după multe veacuri de întreolaltă războire, omenirea și împreună cu ea creștinătatea și-au dat seama că nu-și mai au rostul neînțelegerea, vrajba și dușmănia». Referindu-se la «înțelegerea din vara aceasta între marile state cu privire la interzicerea experiențelor cu armele atomice în cosmos, în aer și sub apă», Pastorală de Crăciun a înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului subliniază printre altele dorința fierbinte a creștinilor de a face tot ceea ce oamenii cinstiți de pretutindenea fac, adică «să rîvnească împreună-viețuirea frățască, să înfăptuiască buna înțelegere, să se apropie și să se unească între ei, ajutînd prin aceasta la apropierea și unirea tuturor oamenilor».

Amintind că anul acesta ortodocșii romîni prăznuiesc Nașterea «Domnului Păcii» cu bucuria împlinirii a 15 ani de la reîntregirea Bisericii Ortodoxe Romîne din Transilvania, cînd cele «două strane» de altădată au fost împreunate într-una singură, înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Banatului își încheie Pastorală cu binecuvîntări părintești dorind iubiților săi fii sufletești ca Noul an să aducă lumii întregi «frățietatea de mult bine roditoare, pacea întru dreptate înfăptuită și din ce în ce mai mare apropiere între Bisericile creștine de pretutindeni».

6. Adresîndu-se păstoriților săi, *Prea Sfințitul Iosif, Episcopul Rîmnicului și Argeșului*, le atrage atenția că pentru fiecare creștin Crăciunul, cu toate sărbătorile lui, «este un popas de aleasă trăire, de cuviincioasă veselie, de liniște și pace, cînd fiecare se curăță de păcate prin mărturisire și se întărește prin împărțășire cu Sfintele Taine, amintindu-și cu plăcere și duioșie de zilele copilăriei pline de colinde, plușoare, cîntece de stea și irozi, ce însoțesc aceste creștinești sărbători». Evocînd împrejurările Nașterii Domnului, care s-a născut «pentru pace pe pămînt și bunăvoință între oameni», Prea Sfințitul Episcop Iosif arată că «pentru noi creștinii pacea este necesară, căci cine nu este împăcat cu sine și cu semenii săi, nu poate fi împăcat nici cu Dumnezeu, iar viața lui este osîndă în veci». În acest sens sînt deosebit de semnificative cuvintele Sfîntului Apostol Petru care spune : «...cine voiește

11. În Pastorală sa la Nașterea Domnului, *Prea Sfințitul Teofil, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului*, arată că prin întruparea Sa, Mântuitorul «s-a coborât pînă la slăbiciunea noastră, la puținătatea noastră, și a devenit întru toate asemenea nouă, afară de păcat». Lămurind credincioșilor săi că Domnul nostru Iisus Hristos este «Cuvîntul întrupat, Dumnezeu adevărat și om adevărat, totodată», Prea Sfințitul Episcop Teofil amintește cu acest prilej că trebuie să ținem seamă «că firea omenească fiind unită cu firea dumnezeiască a Cuvîntului, ele alcătuiesc o singură persoană, Persoana Cuvîntului, adică Persoana Fiului Unic al lui Dumnezeu, Persoana Celui născut din Tatăl mai înainte de toți vecii», care ne-a răscumpărat din robia păcatului și a morții.

În încheierea Pastoralei sale de Crăciun, Prea Sfințitul Teofil, Episcopul Clujului — tilcuind proorocia lui Zaharia, după care «Răsăritul cel de sus» ne-a cercetat ca «să îndrepteze picioarele noastre pe calea păcii» —, constată că «marea cauză a păcii, din an în an, este tot mai prețuită și mai îmbrățișată, este tot mai puternică și mai cuceritoare», ceea ce ne îndreptățește să privim cu mai multă încredere «soarta viitoare a păcii în lume».

12. Făcînd amintire în Pastorală sa de Crăciun «și de unele din prea frumoasele colinde strămoșești, închinat Pruncului divin, ca niște flori alese ale inimilor recunoscătoare ale credincioșilor», *Prea Sfințitul Valerian, Episcopul Oradiei*, culege din aceste tradiționale cîntări un buchet de învățături creștine din care se desprinde felul cum credincioșii noștri ortodocși trăiesc și simt în sufletele lor Nașterea cea mai presus de fire a Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Scoțînd în relief sensul păcii și al înfrățirii între oameni, așa cum este înfățișat de unele colinde din Transilvania, Prea Sfințitul Episcop Valerian arată că «Pătrunsă de această înaltă solie a păcii și a bunei-voiri între oameni, Biserica Ortodoxă înaltă rugăciuni la fiecare slujbă pentru buna înțelegere și înfrățire a tuturor, iar în dimineața Nașterii răsună în fiecare an, în cuprinsul sfintelor lui Dumnezeu locașuri, refrenul cîntării îngerești de mărire întru cele înalte și de pace și bunăvoină pe pămînt». Amintind că s-au împlinit 15 ani de cînd s-a refăcut unitatea «Bisericii Românești din Ardeal», Prea Sfințitul Valerian al Oradiei povățuiește pe fiii săi sufletești, atrăgîndu-le atenția că «Pentru slava lui Dumnezeu și pentru binele nostru al tuturor, se cuvine să întărim și pe mai departe această operă măreată a unității de suflet și de credință dintre creștinii ardeleni, și mergînd pe același drum al dragostei de Biserică și Patrie să contribuim la zidirea vieții celei noi, care statornicește pacea și creează fericirea pentru toți».

Prea Sfințitul Valerian, Episcopul Oradiei, își încheie Pastorală de Crăciun cu binecuvîntări arhieresti și urări părintești ca Anul nou 1964 să aducă tuturor «pace, fericire și îmbelșugare».

Acestea sînt, prezentate pe scurt, cuvintele de învățătură, îndemnu-
rile părintești și povețele arhieresti, îndreptate de înalții Ierarhi ai Bi-
sericii noastre către dreptmăritorii creștini din Patriarhia Romîna, cu
prilejul Sfintelor Sărbători ale Nașterii Domnului din anul 1963. Lă-
murind cu duhovnicească evlavie învățătura Sfintei noastre Biserici
Ortodoxe despre întruparea Domnului nostru Iisus Hristos, Pastoralele
de Crăciun sînt nu numai adevărate dreptare de credință, dar și vesti-
toare ale mesajului divin al păcii, trîmbitat pămîntenilor de cetele în-
gerești în noaptea cea sfîntă a Nașterii Domnului.

Credincioasă sfintelor sale învățături și mesajului divin al păcii
încredințat ei de Domnul nostru Iisus Hristos, Biserica Ortodoxă Ro-
mîna va îndruma totdeauna pe fiii săi duhovnicești, cu aceeași rîvnă și
nesfîrșită dragoste, pe calea slujirii păcii și a vieții omenești.

POSTURILE DIN CURSUL ANULUI BISERICESC *

1. CE ESTE POSTUL. ORIGINEA LUI. POSTUL IN DIFERITE RELIGII. 2. POSTUL IN VECHIUL TESTAMENT. 3. POSTUL IN CREȘTINISM. 4. FELURILE POSTULUI. 5. POSTURILE DE O ZI. 6. POSTURILE DE DURATĂ

1. Pe lângă instituția sacră a sărbătorilor, o altă rînduală de cult, cu care Biserica îndrumază viața credincioșilor ei pe căile adevăratei trăiri creștine, ale virtuții și ale cinstirii de Dumnezeu, este aceea a posturilor din cursul anului bisericesc.

Postul, adică abținerea totală sau parțială de la anumite alimente, pe un timp mai lung sau mai scurt, este o practică existentă, în diferite forme, în mai toate religiile, vechi și noi, din lume.

Asupra originii postului părerile sînt împărțite. Cei mai mulți îl leagă de cultul morților din epoci străvechi. Astfel, după unii, postul își are originea în sacrificiile de animale, care erau aduse pentru cei morți și de care cei vii nu trebuiau să se atingă. Alții cred că durerea pricinuită de moartea ființelor dragi a avut ca urmare firească neglijarea mîncării și a băuturii, ceea ce cu timpul a devenit un semn convențional de doliu, făcînd astfel parte din riturile legate de cultul morților. Unii cred că originea postului ar trebui căutată în frica de contaminare: atingerea obiectelor sau consumarea alimentelor contaminate de mort ar fi produs o mare frică, lucru care ar fi determinat familia la abținerea, pe un anumit timp, de la mîncare și băutură; deci și aici ar fi vorba de o practică tot în legătură cu cultul morților. În fine, unii cred că originea postului trebuie căutată într-o simplă practică de sobrietate și de temperanță, recomandată și uneori experimentată de marii înțelepți, filozofi sau întemeietori de religii. De la acest post igienic s-ar fi ajuns la ideea unui post cu caracter religios, mai ales pentru faptul că, în anumite cazuri, postul a prilejuit viziuni religioase¹. Uneori el este practicat ca un exercițiu de penitență, alteori ca un mijloc de pregătire pentru săvîrșirea unor acte religioase sau unor fapte importante din viață, alteori ca un rit de doliu (formă de exprimare a durerii sau a tristeții), sau de purificare (curățire). Uneori a fost considerat și practicat ca un mijloc pentru a avea viziuni,

* Vezi: «*Bibliografia suplimentară despre Posturi*» (necitată în note) la p. 138.
1. F. Cabrol, *Jéunes*, în «*Dict. d'Archéol. chrét. et de Liturgie*», t. VII, col. 2481 și urm.

alteori — dezbrăcat complet de caracterul religios — se practică pur și simplu ca un mijloc igienic pentru păstrarea sănătății fizice.

În general, mai toate religiile necreștine acordă o mare importanță postului, practicându-l sub diferite forme și din diferite motive. Astfel, egiptenii și babilonenii practicau postul socotindu-l ca un mijloc eficace pentru expierea sau ispășirea păcatelor. Greco-romanii îl practicau dându-i caracter atât igienic cât și religios. De exemplu, în cultul zeiței Ceres (Demeter), postul era socotit ca un mijloc de câștigare a unor puteri spirituale și se practica în riturile de pregătire și de inițiere în tainele (mysterele) cultului respectiv (ca în cultul lui Mitra). Atleților și gimnaștilor li se prescriau anumite zile de post înainte de jocurile olimpice, de întrecerile sau de luptele din circuri, palestre și arene. Celebrul medic al antichității păgâne, Hipocrat, care a ajuns la adânci bătrânețe, atribuia longevitatea sa postului, spunând că niciodată nu s-a ridicat de la masă sătul de tot. De asemenea, filozoful Pitagora propovăduia adepților săi asceza, în cadrul căreia postul și abstenența aveau rol de căpetenie.

Pentru budistiții și brahmanii de azi postul este o regulă de viață. Mahomedanii au și ei un post mare, numit Ramadan (Ramazan), în timpul căruia nu mănâncă nimic de la răsăritul soarelui pînă seara.

2. În *Vechiul Testament*, postul practicat de evrei era prescris prin poruncile pozitive, privite ca date de Dumnezeu prin Moise și profeți, fiind reglementat în Lege prin dispoziții precise privitoare mai ales la timpurile de post. Astfel, Dumnezeu însuși orînduiește, prin Moise, postul din ziua Curățirii sau Ispășirii (ziua a zecea din luna a șaptea : Lev. XVI, 29 și XXIII, 32).

După captivitate s-au adăugat noi posturi generale, pe lângă cel vechi din luna a șaptea (sărbătoarea Ispășirii), și anume posturile din lunile a patra, a cincea, a șasea și a zecea, cel din ajunul sărbătorii Purim, ș. a. (Zah. VII, 5 ; VIII, 19 ; Estir IX, 31, ș. a.). În general, acestea țineau cîte o zi. În vremea Mîntuitorului, evreii țineau în fiecare lună a anului cîte o zi sau mai multe (izolate) de post ; cei mai zeloși, și mai ales fariserii, posteau regulat cîte două zile pe săptămînă, și anume luna și joia (Luca XVIII, 12 ; comp. *Didahia*, cap. VIII și *Constituțiile Apostolice* VII, 23). Se mai instituiau posturi generale speciale (incidentale), în împrejurări triste din viața publică a evreilor (ca moartea regelui) sau pentru înlăturarea unor mari nenorociri, socotite pedepse dumnezeiești (vezi de ex., Judec. XX, 26 ; Estir, IV, 13 ; Ier. XXXVI, 9 ; Ioil II, 12). Cît privește postul particular, practicat de diferite persoane în diverse momente și împrejurări, el este des amintit în cărțile sfinte ale Vechiului Testament. Astfel, Moise a postit 40 de zile pe muntele Sinai înainte de a primi tablele Legii (Ex. XXXIV, 28) ; Daniil în Babilon a postit trei săptămîni (Dan. X, 2—3) ; regele David postea adesea cu pocăință (Ps. XXXIV, 13 ; CVIII, 24). Vedem de asemenea postind pe regele Ahav (III împ. XXI, 27—29), pe proorocul

Ilie (III Imp. XIX, 8), pe Ezdra (Ezdra VIII, 21 și X, 6), pe proorocița Ana (Luca II, 36, 37) ș. a.

De obicei, evreei însoțeau postul alimentar (abținerea de la mâncare și băutură), cu rugăciuni de căință și cu frângerea inimii pentru păcatele săvârșite, manifestată prin semnele exterioare ale întristării: presărarea cenușei pe cap, plângerea, smolirea feței, uneori îmbrăcarea în sac și sfîșierea veșmintelor, ș. a. (comp. Matei VI, 16—17). Profetii caută să spiritualizeze postul, accentuînd că renunțarea la mâncare și băutură trebuie asociată cu acte de virtute și de dreptate socială (smerenie, pocăință sinceră, milostenie, înlăturarea asupririlor și a nedreptăților etc. Vezi mai ales: Isaia LVIII, 3 și urm.; Ieremia XIV, 12; Tobie XII, 8 ș. a.).

3. *Mîntuitorul* însuși a practicat postul; El a postit 40 de zile înainte de începutul activității Sale publice (Matei IV, 2; Marcu I, 13 și Luca IV, 1—3) și a învățat pe ucenicii Săi, atît prin cuvînt cît și prin faptă, că postul este inseparabil legat de rugăciune (Matei IV, 1; Marcu IX, 29). El a recomandat postul ca pe un mijloc de luptă împotriva ispitelor și a puterii diavolului (Matei XVII, 21), stăruind că nu trebuie practicat nmai cu forme externe, după obiceiul iudeilor, ci cu voie bună și cu conștiința că, postind, săvîrșești o faptă bine plăcută lui Dumnezeu (Matei VI, 16).

Sfinții Apostoli au practicat și ei postul. Așa, de exemplu, Sfîntul Apostol Pavel a postit și a îndemnat pe fiii săi duhovnicești să practice postul, unit cu rugăciunea (Fapte IX, 9; XIII, 2—3 și XIV, 23; II Cor. VI, 5; I Cor. VII, 5).

Mențiuni despre practicarea postului după epoca apostolică găsim apoi la numeroși scriitorii creștini, ca de exemplu: *Epistola lui Barnaba*, Sfîntul Justin, Sfîntul Policarp, *Păstorul* lui Herma, Clement al Alexandriei, iar din secolul al IV-lea înainte, mărturiile sînt prea numeroase ca să mai stăruim asupra lor.

Sfinții Părinți practicau postul, după pilda Mîntuitorului și a Sfinților Apostoli, relevînd foloasele lui pentru trupul și sufletul omului².

De aceea, *Creștinismul* a dat postului o însemnătate mare în viața religioasă și mai ales în viața monahală, făcînd din el un act de virtute

2. Vezi, de exemplu, Sfîntul Vasile cel Mare, *Omilia I și II Despre Post*. P. G., t. XXXI, col. 163—198; Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia despre post și milostenie*, P. G., t. XLVIII, col. 1059—1062; *Omilie la săptămîna de mijloc a Postului*, P. G., t. LIX, col. 701—704; *Omiliile I—VII despre Post* (P. G., t. LX, col. 711—724); *Omilia despre post* (P. G., t. LXI, col. 787—750); *Omilia la începutul postului* (P. G., t. LXII, col. 727—728 și 745—748); *Omilie despre post* (P. G., t. LXII, col. 731—738, 757—760); *Omilie despre post și despre David* (P. G., t. LXII, 759—764); *Omilie despre post și despre profeți* (P. G., t. LXII, col. 15—16), ș. a.; Asterie al Amasiei, *Cuvînt la începutul postului*, în *Omilia și predici*, trad. rom. de Pr. D. Fecioru, p. 251 și urm.; Sfîntul Ioan Damaschinul, *Despre sfințele posturi*, (P. G., t. XCV, col. 63—78); Sfîntul Teodor Studitul, *Cuvîntarea 47 despre post...*, în *Cuvintele Sfîntului Teodor Studitul*, tip. de At. Dincă, 1940, p. 223—226 ș. a. Vezi și Pr. Pavel Grosu, *Din cugetările Sfinților Părinți despre post* (după texte rusești), în «Glasul Bisericii», an. XVI (1957), nr. 3, p. 147—150.

și de cult, un mijloc de progres în viața spirituală, de luptă împotriva patimilor și a poftelor și totodată un semn de respect și de omagiu adus lui Dumnezeu. Îndeosebi s-a accentuat sensul spiritual al postului, precizându-se că postul adevărat constă nu numai în abținerea voluntară de la mâncare și băutură, ci într-o străduință neîncetată de a domina, cu spiritul, cu voința, toate patimile și poftele, instinctele și pornirile inferioare ale trupului, care îl apropie pe om de animale. Este vorba deci nu numai de o renunțare temporară, constientă și consimțită. La satisfacerea unui instinct natural — nevoia de hrană —, ci de un efort pentru înnoirea vieții, prin întronarea supremației spiritului asupra trupului și a sufletului, iar această strădanie este legată cu o luptă grea, care constă în întărirea voinței și a rațiunii sănătoase, în disciplinarea instinctelor, în înfrînarea sufletului, tinzând la stabilirea unui echilibru lăuntric, în care spiritul — adică partea superioară și nobilă a ființei noastre — să domine toată viața omului.

Iată de ce postul face parte din mijloacele de cultivare și desăvârșire a sufletului, fiind inseparabil de alte virtuți și acte creștine, ca rugăciunea, căința, smerenia, milostenia, ș. a. El slăbește, atenuază sau chiar stinge puterea patimilor și a instinctelor, constituind deci o formă sau un auxiliar al sîruiței continue spre desăvârșire: prin urmare, numai atunci este postul desăvârșit (post complet sau adevărat), cînd abținerea de la mâncările de dulce (postul fizic sau alimentar) este unită cu efortul spre virtute și progres spiritual, cu încordarea voinței spre purificarea sufletului, spre alungarea gîndurilor și dorințelor năcătoare, spre înfrînarea de la răul moral (păcat). «Să nostim post primit, bine plăcut Domnului: postul cel adevărat este înstrăinarea de răutate, înfrînarea limbii, lenădarea miniei, depărtarea de pofte, de clevetire, de minciună și de jurămîntul mincinos. Lipsirea acestora este postul cel adevărat și bine primit» (*Triod*, stihira I-a de la Stihovna Vecerniei din Lunea săptămîinii întîia din Post).

De aceea e nevoie, din timp în timp, de zile sau perioade de postire, în care lupta spiritului cu patimile trupești și sufletești trebuie ajutată și intensificată printr-o strunire mai atentă și mai aspră a trupului, pentru ca acesta să devină (rămînă) un instrument docil și apt pentru realizarea năzuințelor superioare ale spiritului, pentru ridicarea lui către Dumnezeu, izvorul și întruparea desăvârșită a Binelui și a Perfecțiunii.

Postul este conceput deci și practicat în creștinism ca un act de cult, ca o jertfă vie de evlavie, de căință, de supunere și de adorare a lui Dumnezeu. El nu este numai un efort de a supune, a domina și a birui ceea ce este rău și inferior în noi, ci și o dorință de a ne apropia de modul de viață îngeresc, ca și de Dumnezeu, de a-I plăcea și a ne asemăna cu El, căci — precum spune Simeon al Tesalonicului, nici Dumnezeu nici îngerii nu au nevoie de hrană (*Răsp. la întrebarea 54*); de aceea, de regulă postul religios se încheie și se desăvârșește prin împărtășirea cu Sfîntul Trup și Sînge al Domnului, care este în acest caz

o pecetluire și o încununare a străduințelor noastre ascetice și duhovnicești.

În primele zile ale creștinismului nu găsim prescripții precise cu privire la timpul (datele) și formele practicării postului. Primii creștini au postit, probabil, după obiceiul iudaic, dar trebuie subliniat că Biserica creștină n-a adoptat nici unul din posturile iudaice.

Dacă, la început, postul era practicat ca un act de pietate personală, lăsat la libera voie și la rivna religioasă sau la posibilitățile fiecăruia, cu timpul conducerea Bisericii a formulat treptat reguli și îndrumări, mai mult sau mai puțin precise și obligatorii în această privință, reglementând timpul, durata și felul postirii, precum se va vedea mai departe. Astfel de norme apar mai ales din secolul al IV-lea înainte, concomitent cu reglementarea disciplinei catehumenatului și a penitenței și cu desăvârșirea organizării Bisericii, după creștinarea în masă a păgînilor. Totuși, preocupări pentru reglementarea disciplinei postului găsim în Biserică foarte de timpuriu, și anume încă de la sfârșitul secolului I.

Astfel, primele prescripțiuni cu privire la post se găsesc în *Didahia (Învățătura) celor 12 apostoli* (cap. VIII), care fixează zilele de miercuri și de vineri ca zile de post pentru creștini, în locul postului iudaic de luni și joi³. Mai târziu, *Canoanele Apostolice* (66 și 69), *Didascalia* (cap. XXI)⁴ și *Instituțiile Apostolice* (V, 13 și 15; VII, 22 și 23) prescriu postul înainte de hirotonie (practicat încă din epoca apostolică, vezi Fapte XIII, 2—3), înainte de botez și de împărtășire, înainte de Paști, postul pentru penitenți, precum și posturile de miercuri și vineri și cele din preajma sărbătorilor mari. La început, întrucît Sfînta Euharistie se săvîrșia seara, creștinii posteau ziua întreagă, abținîndu-se cu totul de la mîncare și băutură (adică ajunau). Din scrierile lui Tertulian, ca și din alte documente posterioare, rezultă că postul nu era totdeauna sau peste tot la fel de aspru și de lung⁵.

Fiind împreunat cu căință și zdrobire de inimă, postul era interzis în zilele de bucurie, ca duminica, și la sărbătorile mari, ca Nașterea Domnului, Bobotează (Arătarea Domnului), Învierea și Pogorîrea Sfîntului Duh. Creștinii nu posteau, de asemenea, joia, care la evrei era zi de post, iar la păgîni era închinată zeului Jupiter.

Cu vremea, dispozițiile oficiale care reglementează disciplina postului se înmulțesc treptat, ele fiind numeroase mai ales în canoanele sinoadelor (ecumenice și locale) și ale Părinților bisericesti⁶. În ceea ce privește Biserica Ortodoxă, ele se fixează definitiv și se uniformizează peste tot mai ales în epoca pregătirii mării schisme (secolele VIII—IX),

3. Vezi trad. rom. din Col. *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. de Pr. I. Mihălcescu, Econ. M. Păslaru și Econ. G. N. Nițu, vol. I, 1927, p. 87.

4. Comp. F. Cabrol, *op. cit.*, col. 2485.

5. Amănunte la F. Cabrol, *ibidem*.

6. Vezi de exemplu, canoanele: 66 și 69 apostolice, 29, 55, 56 și 89 trulan, 1 Sfîntul Dionisie al Alexandriei, 18 și 19 Gangra, 8 și 10 Sfîntul Timotei al Alexandriei, 15 Sfîntul Petru al Alexandriei, 33 Sfîntul Nichifor Mărturisitorul, 49 și 51 Laodiceea, 52 trulan, ș. a.

cristalizându-se în rînduiala posturilor și ajunărilor, pe care vom expune-o mai departe.

4. *Din punctul de vedere al felului sau asprimii lui*, atît în practica veche a Bisericii cît și în cea ortodoxă, postul poate fi de mai multe feluri sau grade :

a) *Postul integral (total)* sau *ajunarea* propriu-zisă, care constă în abținerea completă de la orice fel de mîncare și băutură pe un timp anu-mit (care, bineînțeles, nu poate fi prea lung) ; e postul ținut, timp de 40 zile de către Moise pe Sinai (Ex. XXIV, 18), de Sfîntul Prooroc Ilie (III Imp. XIX, 8) și de Mîntuitorul, în ajunul începerii activității Sale me-sianice (Luca IV, 1—2) ;

b) *Postul aspru* (xirofagie), în care se îngăduie numai consumarea de hrană uscată : pîine, fructe uscate sau semințe și apă. E postul pe care l-a practicat Sfîntul Ioan Botezătorul în pustia Iordanului (vezi Matei III, 4 și Marcu I, 6), precum și mării asceți și pustnici creștini din epocile de strălucire a monahismului ;

c) *Postul comun* sau obișnuit, în care se admite consumarea mîn-cărilor gătite din alimente de origine vegetală (inclusiv untdelemnul), excluzîndu-se orice aliment de proveniență animală (carnea, inclusiv cea de pește, untura sau grăsimea, ouăle, laptele și toate derivatele lui). Este postul practicat de marea majoritate a credincioșilor, în cele mai multe cazuri ;

d) *Postul ușor*, numit și *dezlegare* (grec. = κατάλυσις, slavo-rusă = razreășenie), în care se îngăduie consumarea peștelui și a vinului (pre-cum și a untdelemnului, în perioadele cînd e impus post aspru). Astfel de dezlegări se acordă pentru sărbătorile mai importante care cad în timpul posturilor de durată, cînd e prescris post aspru sau post comun (ca de exemplu : Bunavestire, care cade totdeauna în timpul Păresimi-lor) ; ele sînt reglementate prin tradiția și practica bisericească, însem-nată în *Mineie* și în *Triod* (la sărbătorile respective), precum și în *Tipicul cel mare* (vezi mai departe, la posturile de durată).

Din punctul de vedere al extensiunii postului (al numărului celor ce postesc în același timp), postul poate fi :

a) *Post general (obștesc)*, cînd este ținut de Biserica întreagă ;

b) *Post local*, cînd este ținut numai de o parte a unei Biserici (o eparhie etc.). Asemenea posturi se practicau mai ales în trecut, cînd erau rînduite de conducerea Bisericii, pentru diverse motive.

c) *Post particular (personal)*, ținut de fiecare credincios, în parte, după nevoile sale proprii și în afara posturilor obștești, prescrise de Biserică (asemenea posturi practică mai ales credincioșii mai zeloși, înzestrați cu o evlavie sau rîvnă religioasă deosebită).

Însfîrșit, *după durata (lungimea)* lui, postul poate fi de două feluri și anume :

a) Posturi de cîte o singură zi.

b) Posturi de mai multe zile (posturi de durată).

Posturile generale (obștești) ale Bisericii Ortodoxe, adică cele obligatorii pentru toți credincioșii, sînt unele de cîte o zi, altele de durată. Le vom enumera mai departe, începînd cu cele de cîte o zi și arătînd la fiecare originea și vechimea, durata și felul postirii, precum și rostul sau scopul lor în viața religioasă ortodoxă.

5. *Posturile de o zi din cursul anului bisericesc ortodox.* Din cele mai vechi timpuri s-a păstrat obiceiul de a posti o zi înaintea unor sărbători mai mari sau în unele zile care aminteau fapte sau evenimente triste din istoria sfîntă a mîntuirii, pentru ca astfel credincioșii, priveghînd în post și rugăciune, să întîmpine și să serbeze cu vrednicie sărbătorile respective și să participe în duh la suferințele pe care le comemorează acele zile.

Zilele separate (singuratic) de post din cursul anului bisericesc ortodox sînt următoarele :

a) *Toate miercurile și vinerile de peste an* (cu excepția celor de *harți*, care vor fi arătate mai departe), pentru că amîndouă aceste zile amintesc întîmplări triste din viața Mîntuitorului ; într-o zi de miercuri a luat cărturarii și fariseii hotărîrea de a ucide pe Mîntuitorul, iar într-o zi de vineri au adus-o la îndeplinire, prin judecarea, osîndirea la moarte și răstignirea Mîntuitorului ; vinerea este ziua tristă, a înfricoșatelor Patimi și a morții Domnului⁷. Totodată, la păgîni miercurea era închinată lui Mercur (Hermes), zeul comerțului (al cărui nume îl și purta), în cinstea căruia aveau loc tîrguri, urmate de chefuri și destrăbălări, iar vinerea era ziua zeiței Venus (Afrodita), zeița frumuseții și a amorului, sărbătorită la greco-romanii antici prin orgii și rituri imorale. Prin contrast, pentru a se feri de excesele păgînilor și pentru a le combate, creștinii își impuneau în aceste zile post și rugăciune în amintirea suferințelor Domnului pentru mîntuirea noastră (numai denumirile păgîne ale zilelor respective s-au păstrat pînă astăzi, atît în limba noastră cît și în limbile altor popoare creștine).

Despre vechimea postului de miercuri și vineri avem mărturii încă de la sfîrșitul secolului I, în *Invățătura celor 12 apostoli* (cap. 8) și în *Păstorul* lui Herma (asem. V, 1) ; mai tîrziu, se găsesc mărturii la *Tertulian*⁸, *Origen*⁹, *Clement Alexandrinul*¹⁰ ș. a. Ca severitate (asprime) și importanță, postul de miercuri și vineri este pus pe picior de egalitate cu cel al Păresimilor ; în vechime nu se îngăduiau excepții decît

7. Vezi *Constituțiile Apostolice*, V, 14 (trad. rom. cit., la nota 3, vol. II, 1928, p. 133) ; Can. 15 al Sfîntului Petru al Alexandriei (la Nic. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, trad. rom., vol. I, 1, p. 26). După arhiep. Simeon al Tesalonicului (*Răspuns la întrebarea 53*, trad. rom. București, 1865, p. 326), tot într-o vineri a păcătuit Adam în rai, mîncînd din pomul oprit.

8. *Liber de jejuniiis*, cap. 10 (la Migne, P. L., t. II, col. 1017).

9. *Omilia X la Levitic* (la Migne, P. G., t. XII, col. 523) : «Habemus quartam et sextam septimanae dies, quibus solemniter jejunamus» (text considerat ca interpolat de către Rufin).

10. *Stromata*, cart. VII, cap. 12 (la Migne, P. G., t. IX, col. 504).

pentru cazuri de boală¹¹. După pravilele călugărești, postul acesta este post de gradul I și II (vezi în urmă la felurile postului), adică ajunare (post total) pînă la ceasul IX din zi (vremea Vecerniei), urmată de post aspru, adică se îngăduie, spre seară, consumul de mîncare uscată (pîine și apă) sau de verdețuri fierte fără untdelemn. În zilele de miercuri și vineri nu sînt îngăduite, nicidecum, nunțile și nici un fel de petreceri¹².

Sînt însă anumite săptămîni și perioade de timp din cursul anului bisericesc, în care, pentru motive care vor fi arătate la timp, miercurile și vinerile sînt exceptate de la post, adică se face dezlegare deplină a postului, îngăduindu-se mîncarea de dulce (ouă și brînză pentru monahi, peste și carne pentru mireni), și anume :

— Miercuri și vineri în *Săptămîna luminată* (săptămîna de după Paști), în care postul obișnuit se suspendă, pentru marea sărbătoare a învierii, a cărei bucurie și strălucire nu trebuie întunecată prin post sau întristare ;

— Miercuri și vineri în *Săptămîna I-a după Rusali*, care este socotită ca o prelungire (după-serbare) a mării sărbători a Pogorîrii Duhului Sfînt, în care de asemenea este suspendat postul ;

— Miercurile și vinerile din *răstimpul dintre Nașterea și Botezul Domnului*, pentru că postul contrastează cu bucuria celor două mari sărbători creștine ;

— Miercuri și vineri din *săptămîna vameșului și a fariseului* (prima din perioada Triodului) și din *săptămîna numită a brînzei* (ή τυγιή, Sedmița sîrnaia), sau *albă* (a treia din perioada Triodului). În prima din aceste două săptămîni, Biserica Ortodoxă suspendă postul pentru a se opune obiceiului armenilor (monofiziți) de a posti în toată săptămîna aceasta, iar în cea de a doua se îngăduie mîncare de ouă și lapte (cu toate derivatele lui, inclusiv brînza), împotriva uzului iacobiților (sirienilor monofiziți) și a ereticilor tetradiți, de a posti miercuri și vineri din această săptămîină (vezi can. 33 al Sfîntului Nichifor Mărturisorul)¹³.

Toate aceste miercuri și vineri exceptate de la post se numesc, cu un termen popular, zile de *harți* (fiind notate cu această denumire în unele calendare bisericești), adică de dezlegare sau suspendare a postului¹⁴.

11. Vezi *Canonul 69 apostolic* (la Nic. Milaș, *Canoanele...*, vol. I, partea I, p. 290). Comp. și Sfîntul Atanasie cel Mare (Nomocanonul 218, în *Pravila cea Mare*, glava 381 și în *Ceaslovul Mare*, București, 1895, p. 706) : «Cel ce dezleagă miercurile și vinerile, unul ca acela răstignește pe Domnul, ca și iudeii, pentru că miercuri s-a vîndut, iar vineri s-a răslignit». Excepții se făceau pentru bolnavi și lehuze, cărora se dădea dezlegare la vin și untdelemn (Balsamon, *Comentar la canonul 69 apostolic*, la Ralli și Potli, *Sintagma ateniană...*, vol. II, p. 89).

12. Vezi *Pidalion*, trad. rom., Neamțu, 1844, f. 60 v—62.

13. După tîlcuitoarii canonului 69 apostolic din *Pidalion* (f. 61 r), dezlegarea din ultimele două săptămîni este îngăduită numai ortodocșilor care trăiesc prin părțile ereticilor pomeniți, spre a se deosebi de ei.

14. Termenul de harți e prescurtat din cel armean *arțivourți* (la noi din greaca nouă : ἀρτίζουρτζι), întrebuițat la armeni pentru denumirea săptămîinii vameșului și a fariseului, iar la greci ca o poreclă pentru armeni.

— În vechime, în unele părți erau exceptate de la post nu numai miercurile și vinerile din săptămîna Paștilor și din cea a Rusaliilor, ci din întreaga Cincizecime, adică toată

Se suspendă de asemenea postul de miercuri și vineri, în cazul când în aceste zile cad cele două mari praznice ale Mîntuitorului cu dată fixă : Nașterea Domnului (25 decembrie) și Boboteaza (6 ianuarie). (Vezi *Mineiele* pe decembrie și pe ianuarie la zilele respective ; *Pravila Mare*, glava 380 și *Tipicul Mare*, cap. 35, p. 43).

Zilele de miercuri și vineri sînt respectate ca zile de post și în Biserica Romano-Catolică, sub denumirea de *dies stationum* (zile de ședere), pentru că în aceste zile șederea în biserici se prelungea odinioară pînă la vremea ceasului IX, cînd se termina ajunarea.

b) O altă zi izolată de post, din cursul anului bisericesc, este *Sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci* (14 septembrie), în care postim, în orice zi a săptămîinii ar cădea (chiar și duminica), deoarece ea ne aduce aminte de patimile îndurate de Mîntuitorul pe Cruce pentru mîntuirea noastră și ne îndeamnă la pocăință și întristare. Se dezleagă la untdelemn și vin ¹⁵.

c) *Ziua ajunului Bobotezei* (5 ianuarie) este, de asemenea, zi de ajunare, adică post desăvîrșit pînă la vremea ceasului IX. Postul din această zi e păstrat prin tradiție, din adîncă vechime (secolul al IV—VI-lea), cînd catehumenii care urmau să primească botezul în seara acestei zile, trebuia să postească, pentru a se putea împărtăși la liturghia credincioșilor, la care luau parte pentru prima dată, după botez. Astăzi creștinii postesc în această zi pentru a putea gusta cu vrednicie din apa sfințită la Aghiazma Mare.

Despre vechimea postului din ajunul Bobotezei avem mărturie în *Constituțiile Apostolice* (cart. VII, cap. 22 ; trad. rom. cit., p. 193), care spun următoarele : «Înainte de botez să postească încă cei ce se botează, căci Domnul a fost mai întîi botezat de Ioan și a petrecut în pustie, după aceea a postit patruzeci de zile și patruzeci de nopți.. Cine se inițiază în moartea Lui trebuie mai întîi să postească și apoi să se boteze...», etc.

Se face dezlegare la untdelemn și vin (după vecernie) ¹⁶.

d) În *Ziua Tăierii capului Sfîntului Ioan Botezătorul* (29 august) postim, de asemenea, în orice zi a săptămîinii ar cădea această sărbătoare,

perioada Penticostarului (vezi, de exemplu, *Pravila Mică*, Govora, 1640, cap. 14, ed. Bujoreanu, p. 95, col. 1), iar unele *Tipicoane* mai vechi (ca cel al Sfîntului Sava, al Sfîntului Teodor Studitul) dau dezlegare de post pentru miercurile și vinerile în care cad nu numai sărbătorile mari (praznicele Mîntuitorului), ci și cele ale Maicii Domnului și ale sfinților importanți (la fel prevede și *Pravila Mare*, glav. 381, care acordă dezlegare la toate și pentru sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel cînd cade miercurea sau vinerea). Pentru uniformizarea practicii postului în această privință, patriarhii ecumenici Nicolae Gramaticul și Luca Crysoverghi au hotărît că dezlegarea de post pentru miercuri și vineri se dă numai pentru cele două mari praznice indicate mai sus : Nașterea și Botezul Domnului (V. Mitrofanovici și colab., *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, ed. 1929, p. 200).

15. Vezi *Mineiul* pe septembrie, ziua 14, *Pravila Mare*, glav. 386 și *Tipicul bisericesc*, Cernica, 1925, p. 45. În unele părți, credincioșii întîmpină sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci cu un post de mai multe zile (postul Crucii. Vezi Gr. Plelosu, *Dezvoltarea istorică a anului bisericesc. Sărbătorile Sfintei Cruci*, în «Revista Teologică», an. 1908, nr. 7—8, p. 284).

16. Vezi *Tipicul Mare*, p. 209 ; *Pravila Mare*, glav. 380 și *Invățătura pentru posturi din Ceaslovul Mare*, ed. cit., p. 708. După *Pravila Mare*, ajunarea se suspendă dacă Ajunul Bobotezei cade sîmbăta sau duminica.

în amintirea celui mai aspru postitor și zelos propovăduitor al pocăinței, de cât care n-a fost nimeni mai mare dintre cei născuți din femeie (Matei XI, 11 și Luca VII, 28). E post ușor, cu dezlegare la untdelemn și vin, două mese pe zi (vezi *Mineiul* pe august la ziua 29 ; *Tipicul bisericesc*, Cernica 1925, p. 208 și *Tipicul Mare*, p. 474—475).

e) În unele pravile călugărești, se recomandă, îndeosebi viețuitorilor din mînăstiri, în plus, *postul din zilele de luni*¹⁷, pe care îl practică și unii dintre credincioșii mireni mai zeloși, dar care nu este obligatoriu pentru toți creștinii, ci rămîne facultativ sau benevol (vezi de exemplu : *Învățătura pentru duhovnic de la sfîrșitul slujbei Mărturisirii*, din *Molîtfelnic*, București, 1937, p. 67 : «De va să postească (penitentul) și Lunea, să nu mănînce carne, să-i lași (scazi) încă un an (din canonul de pocăință)»).

6. *Posturile de mai multe zile (de durată) din cursul anului bisericesc ortodox* sînt în număr de patru ; ele stau în legătură cu sărbătorile mari din cele patru anotimpuri ale anului, și anume :

- a) *Postul Nașterii Domnului* (postul de iarnă),
- b) *Postul Paștilor sau Păresimile* (postul de primăvară),
- c) *Postul Sfinților Apostoli* (postul de vară), și
- d) *Postul Adormirii Maicii Domnului* (postul de toamnă).

a) *Postul Nașterii Domnului (al Crăciunului)* a fost orînduit de Biserica pentru a pregăti pe credincioși spre cuviincioasa întîmpinare și serbare a marelui praznic al întrupării Mîntuitorului. El aduce aminte creștinilor de patriarhii și dreptii din Vechiul Testament, care au petrecut timp îndelungat în post și rugăciune, în așteptarea și nădejdea venirii lui Mesia — Izbăvitorul.

Ca vechime, cele dintîi mențiuni despre practicarea acestui post provin din secolele IV—V-lea, de la Fericitul Augustin (*Sermo 236 de tempora*) și de la episcopul Leon cel Mare al Romei (*Sermo II de jejunio X mensis*). Dar la început creștinii nu posteau toți în același fel și același număr de zile. Așa de exemplu, unii posteau numai șapte zile, alții șase săptămîni ; unii țineau un post mai aspru, alții unul mai ușor. Sinodul local din Constantinopol ținut la anul 1166 (sub patriarhul Luca Chrysoverghi) a uniformizat durata postului Nașterii Domnului, hotărînd ca toți creștinii să postească timp de 40 de zile, începînd de la 15 noiembrie. Se lasă sec în seara zilei de 14 noiembrie (Sfîntul Filip)¹⁸, iar dacă această dată cade miercurea sau vinerea, se lasă sec cu o zi mai înainte și postim pînă în seara zilei de 24 decembrie inclusiv.

17. Vezi *Pidalionul*, p. 62 : «Postul de luni este cuviincios și cu drept cuvînt...». Comp. și *Pravila cea Mare*, glav. 381 (ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 355) : «Călugării și lunile să păzească a tot anul, ca și miercurile și vinerile, cum au luat de la Sfinții Părinți». Comp. și *Pravila de la Govora* (1640), în ed. I. Bujoreanu, *Collecțiune de legiuirile vechi și noi ale Romîniei...*, vol. III, part. I, p. 120, col. 2.

18. De aceea, în vechime se numea uneori și *Postul Sfîntului Filip* (vezi de exemplu, Canonul 20 al Sfîntului Nichifor Mărturisitorul).

După unii tâlcuitori ai cultului ortodox, prin lungimea sau durata lui de 40 de zile, acest post ne aduce aminte și de postul lui Moise de pe muntele Sinai, când acesta aștepta să primească cuvintele lui Dumnezeu scrise pe lespezile de piatră ale Tablelor Legii ; tot așa și creștinii, postind 40 de zile, își curățesc sufletele și trupurile și se învrednicesc să primească între ei pe Cuvîntul lui Dumnezeu, Cuvîntul cel viu, nu scris cu litere, ci întrupat și născut din Sfînta Fecioară¹⁹.

Ca fel de postire, postul Nașterii Domnului este de asprime mijlocie (ca și al Sfinților Apostoli). După rînduiala din pravile, în timpul acestui post se ajunează lunea, miercurea și vinerea, pînă la ceasul IX (circa 3—4 p. m.), cînd se mănîncă hrană uscată sau legume fierte fără untdelemn ; marțea și joia se mănîncă plante fierte, drese cu untdelemn și se bea vin, iar sîmbăta și duminica se îngăduie și pește (afară de răstimpul dintre 20—25 decembrie, cînd postul devine mai aspru). Dacă lunea, marțea sau joia cade serbarea vreunui sfînt cu doxologie mare, se dezleagă la pește, iar miercurea și vinerea în acest caz se dezleagă la untdelemn și vin, dar se mănîncă numai o dată pe zi. Dacă se întîmplă miercuri și vineri un sfînt cu Priveghere (5, 6, 12 și 13 decembrie), ori hramul bisericii, atunci se mănîncă untdelemn și pește și se bea vin. Dezlegare la pește se dă, de asemenea, la praznicul Intrării în Biserică a Maicii Domnului (21 noiembrie), în orice zi ar cădea²⁰.

Ultima zi a postului Nașterii (24 decembrie), numită *ajunul Crăciunului*, este zi de post mai aspru decît celelalte zile : se ajunează pînă la ceasul IX, cînd se obișnuiește să se mănînce, în unele părți, grîu fiert, amestecat cu fructe și miere, în amintirea postului lui Daniil și al celor trei tineri în Babilon (Dan. I, 5, 8—16). În unele părți se ajunează în această zi pînă la răsăritul luceafărului de seară, care ne aduce aminte de steaua care a vestit magilor Nașterea Domnului. Această ajunare amintește totodată postul ținut odinioară de catehumenii care în seara acestei zile primeau botezul creștin și apoi prima împărtășire, la liturghia săvîrșită atunci în acest scop (liturghia Sfîntului Vasile, care în prezent se săvîrșește dimineața).

Postul Nașterii Domnului este ținut și în Biserica Romano-Catolică, unde e numit *Jejunium Adventus Domini* (Postul venirii Domnului) sau simplu *Adventus*, dar e mult mai scurt decît la ortodocși : ține numai trei săptămîni înainte de Nașterea Domnului, avînd zile de post mai aspru miercurea, vinerea și sîmbăta.

b) *Postul Paștilor, Păresimile* sau *Patruzecimea*, adică postul dinaintea Învierii Domnului, este cel mai lung și mai aspru dintre cele patru posturi de durată ale Bisericii Ortodoxe ; de aceea în popor e numit, în general, *Postul mare* sau *Postul* prin excelență. El a fost orînduit de Biserică pentru cuviincioasa pregătire a catehumenilor de odinioară, care

19. Simeon al Tesalonicului, *Intrebarea 54*, în trad. rom. cit., p. 327.

20. Vezi *Tipicul cel Mare*, cap. 35, p. 44 și cap. 50, p. 135—136, 187 ; *Pravila Mare*, glav. 384 și *Inv. pentru posturi* din *Ceaslovul Mare* (ed. cit. p. 708). Vezi și Canonul 20 al Sfîntului Nichifor Mărturisitorul (la Nic. Milaș, *Canoanele...*, II, 2, 236).

urmau să primească botezul la Paști și ca un mijloc de pregătire sufletească a credincioșilor pentru întâmpinarea cu vrednicie a comemorării anuale a Patimilor și Învierii Domnului ²¹; totodată ne aduce aminte de postul de patruzeci de zile ținut de Mântuitorul înainte de începerea activității Sale mesianice (Luca IV, 1—2) ²², post de la care i s-a dat și denumirea de *Păresimi* (de la latinescul *quadragesima*) sau Patruzecime (τεσσαρακοστή).

În general, Sfinții Părinți și scriitorii bisericești privesc acest post ca o instituție de origine apostolică ²³; dar în primele trei secole durata și felul postirii nu erau uniforme peste tot. Astfel, după mărturiile lui Irineu ²⁴, Tertulian ²⁵, Dionisie al Alexandriei ²⁶ ș. a., unii posteau numai o zi, alții două zile, adică vineri și sâmbătă înainte de Paști, alții trei zile, iar alții mai multe zile, chiar pînă la șase săptămîni înainte de Paști. Începînd de pe la sfîrșitul secolului al III-lea înainte, Postul cel Mare a fost împărțit în două perioade distincte, cu numiri diferite: *Postul Păresimilor* (*Patruzecimii*), sau postul prepaschal, care ținea pînă la Duminica Floriilor, avînd o durată variabilă, și *Postul Paștilor* (postul paschal), care ținea o săptămîină, adică din Duminica Floriilor pînă la cea a Învierii, fiind foarte aspru. Abia în secolul al IV-lea și anume după uniformizarea datei Paștilor, hotărîtă la Sinodul I Ecumenic, Biserica de Răsărit (Constantinopol) a adoptat definitiv vechea practică, de origine antiohiană, a postului de șapte săptămîni, durată pe care o are și astăzi (deși deosebirile dintre Bisericile locale asupra duratei și modului postirii au persistat și după această dată) ²⁷. Se lasă adică sec în seara duminicii izgonirii lui Adam din rai (a lăsăturii sec de brînză, în grecește *Κυριακή τῆς τυρινῆς*, adică duminica brînzei, în slavo-rusă = *Nedelia siropust-*

21. Comp. și Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Impotriiva Iudeilor* (Migne, P. G., t. XLVIII, col. 867).

22. Vezi *Constituțiile Apostolice*, V, 13 (trad. rom. cit., p. 129): «...Sînteți datori să țineți postul Patruzecimii, care este spre aducerea aminte de petrecerea (postul) Domnului în pustie și de darea Legii». Simeon al Tesalonicului (*Răspuns la întrebarea 52*, trad. rom., București, 1865, p. 325—326) zice că postul acesta e ca o zeciuală anuală din viața noastră, referindu-se la faptul că, odinioară, atît în Răsărit cît și în Apus, durata efectivă a postului era de 35 zile (deci aproximativ 1/10 dintr-un an), deoarece din cele șapte săptămîni de post se scădeau sîmbetele și duminicile, care erau scutite de ajunare (50—14=36). Pentru a se corecta acest neajuns, Biserica de Apus a adăugat în timpul mai nou cele patru zile (miercuri-sîmbătă) din fruntea celor șapte săptămîni ale Păresimilor.

23. Vezi de exemplu, Fer. Ieronim, *Epistola XLI, 3* (*ad Marcellam*), P. L., t. XXII, col. 475: «Nos unam quadragesimam, secundum traditionem apostolorum, tot orbe jejunamus»; Leon cel Mare, *Sermo XLIV* (*De quadragesima*, VI, cap. II, P. L., t. LIV, col. 286): «Ut apostolica institutio quadraginta dierum jejuniis impleatur».

24. Sfîntul Irineu, citat la Eusebiu, *Ist. bis.*, V, 24, P. G., t. XX, col. 501 (trad. rom. de Iosif Gheorghian, București, 1896, p. 163).

25. *De jejuniis*, cap. XIII—XV (P. L., t. II, col. 1023—1025).

26. *Canonul I* (Scriș. către episcopul Vasilide din Pentapole), la Nic. Milaș, *Canoa-nele...*, II, 2, p. 3—6.

27. Vezi Sozomen, *Ist. bis.*, cart. VII, cap. 19 (trad. rom. de Iosif Gheorghian, București, 1898, p. 299) și Socrate Scolasticul, *Ist. bis.*, V, 22 (trad. rom. de același, București, 1899, p. 267 și urm. Comp. și A. Baumstark, *Rits et fêtes liturgiques*, în «*Irénikon*», t. XII, an. 1935, nr. 1, p. 48 și urm.

naia sau *Proșcenoe voskresenie*, adică duminica iertării) și postim pînă în seara sîmbetei din săptămîna Patimilor, inclusiv.

În fruntea celor șapte săptămîni de post propriu-zis (deplin) s-a așezat în Răsărit, aproximativ prin secolul al VII-lea, ca un timp de pregătire treptată pentru post, săptămîna numită a *brînzei* sau săptămîna *albă* (προνήστιμος, τυροφάγος ἑβδομάς, *Sedmița sîrnaia*). Cu aceasta postul ar fi de opt săptămîni, dar ea nu s-a socotit niciodată la postul propriu-zis. Iar din cele șapte săptămîni de post deplin, ultima (adică săptămîna dintre Florii și Paști, pe care noi o numim a *Sfîntelor Patimi*) nu era socotită nici ea în Postul Păresimilor, ci — precum am văzut — se socotea aparte, sub denumirea de *Săptămîna Paștilor*²⁸ (a «Paștilor» în sensul originar al cuvîntului, adică Paștile Crucii sau al suferințelor Domnului).

Denumirea de *Păresimi* sau Patruzecime (Τεσσαρακοστή, Quadragesima), care se întîlnește prima oară în *canonul 5 al Sinodului I Ecumenic*, era deci perfect justificată pentru cele șase săptămîni care rămîneau și care constituiau în vechime Postul cel Mare sau al Păresimilor : el se considera încheiat în vinerea lui Lazăr (vinerea dinaintea Floriilor), iar sîmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor erau socotite praznice aparte²⁹.

Durata aceasta de 40 zile a Postului Paștilor se întemeiază pe o tradiție vechi-testamentară de atîtea ori atestată cînd e vorba de certarea și pregătirea sufletului prin măsuri divine (vezi : Gen. VII, 12—17 ; Deut. II, 7 și XXXIX, 5 ; Ex. XVI, 33 ; XIV, 18 și XXXIV, 28 ; III Împ. XIX 8—10 ; Iona III, 4—10 ; Matei I, 13 și Luca IV, 21) ; ea a fost adoptată de Biserică încă dinainte de secolul al IV-lea ca timp de pregătire a catehumenilor pentru botez, pentru renașterea sau înnoirea spirituală. În creștinismul primar postul quadragesimal prepascal era deci de fapt postul catehumenilor ; din secolul al IV-lea înainte, caracterul catehumenal al quadragesimei cedează din ce în ce mai mult celui penitențial : sub influența puternică a monahismului, întreaga Biserică creștină devine penitentă. Dar sensul inițial al postului rămîne același : urcușul spre eshatologie. Căci toate patruzecimile — atît cele din tradiția universală, cît și cele din tradiția biblică a Vechiului și a Noului Legămînt — nu sînt decît perioade pregătitoare către «un cer nou și un pămînt nou», etape active către regenerarea omului și înnoirea universală, anticipată și che-zășuită de învierea lui Hristos, serbată la Paști³⁰.

28. Vezi *Constituțiile Apostolice*, cart. V, cap. 13 și 18 (trad. rom. cit., p. 129 și 137).

29. Vezi *Triodul*, la slujba zilei respective (Slava de la Stîhoavna Uteniei, stîhira idiomelă de la «Doamne, strigat-am...», la Vecernie și stîhira de la «Și acum...» : «Săvîrșind aceste patruzeci de zile de suflet folositoare...»). Comp. și Simeon al Tesalonicului, *Răspuns la întrebarea 52*, trad. rom. cit., p. 236 (reprodus și în *Învățătura pentru posturi*, din *Ceaslovul Mare*, ed. cit., p. 705). La fel este și în ritul sirienilor iacobiți (A. Baumstark, articolul și revista citată, p. 50—51).

30. Arhipresb. E. Kovalevsky, *Le Carême*, art. în «Cahiers Saint Irénée» (Paris), nr. 3 (februarie-martie), 1957, trad. rom. de Protos. Em. Bîrdaș : *Postul Mare*, în «Glasul Bisericii», an. 1957, n. 3, p. 170.

Postul Paștilor este nu numai cel mai lung și mai important, ci și cel mai aspru dintre cele patru posturi de durată ale Bisericii Ortodoxe.

În secolul al IV-lea, de exemplu, *canonul 50 al Sinodului din Laodiceea*, osîndind obiceiul unora de a întrerupe ajunarea în Joia dinaintea Paștilor, dispune să se țină post aspru (mîncare uscată) în toată Patruzecimea (la Nic. Milaș, *Canoanele...*, II, 1, p. 114). Cam în aceeași vreme, *Constituțiile Apostolice* (cartea V, cap. 18) recomandă să se postească, în săptămîna ultimă, astfel : «În zilele Paștilor, postiți începînd din ziua a doua (luni) pînă vineri și sîmbătă șase zile, întrebuițînd numai pîine și sare și legume și bînd apă, iar de vin și de carne abțineți-vă în aceste zile, căci sînt zile de întristare, nu de sărbătoare ; iar vineri și sîmbătă să postiți, acei cărora le stă în putință, negustînd nimic pînă la cîntarea cocoșului din noapte. Iar de nu poate cineva să ajuneze în șir aceste două zile, să păzească cel puțin sîmbăta, căci zice undeva Domnul, vorbind despre Sine : cînd se va lua de la ei mirele vor posti în zilele acelea» (trad. rom. cit., p. 137). În secolul al VII-lea, *canonul 56 al Sinodului Trulan* (692) interzice, sub pedeapsa caterisirii și excomunicării, consumarea hranei provenită de la animale (carne, ouă, brînză) în timpul păresimilor, osîndind astfel direct obiceiul armenilor și al apusenilor de a mînce lapte, ouă și brînză în sîmbetele și duminicile acestui post.

La începutul secolului al IX-lea, *Canonul 48 al Sfîntului Nichifor Mărturisitorul*, patriarhul Constantinopolului, ne lasă să înțelegem că monahii, în tot postul Paștilor, nu mînceau decît o singură dată pe zi (seara), îngăduindu-se numai celor ce lucrau (fizicește) să guste puțină pîine și la ceasul IX din zi. În general, postul Păresimilor era mult mai aspru decît cum se ține azi. Toate zilele erau de ajunare, adică abținere completă de la orice mîncare și băutură pînă la ceasul IX din zi (spre seară), afară de sîmbete și duminici, care erau exceptate de la ajunare. Conform tradiției stabilite cu timpul în Biserică, în cursul Postului Mare se postește astfel : în primele două zile (luni și marți din săptămîna primă) se recomandă, pentru cei ce pot să țină, post complet sau (pentru cei mai slabi) ajunare pînă seara, cînd se poate mînce puțină pîine și bea apă ; la fel în ultimele două zile din Post (vinerea și sîmbăta din Săptămîna Patimilor). Miercuri se ajunează pînă seara (odinioară pînă după săvîrșirea Liturghiei Darurilor mai nainte sfințite), cînd se mănîncă pîine și legume fierte fără untdelemn. În tot restul postului, în primele cinci zile din săptămîna (luni-vineri inclusiv) se mănîncă uscat o singură dată pe zi (seara), iar sîmbăta și duminica de două ori pe zi, legume fierte cu untdelemn și puțin vin. Se dezleagă de asemenea la vin și untdelemn (în orice zi a săptămîinii ar cădea), la următoarele sărbători fără ținere (însemnate în calendar cu cruce neagră) : aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul (24 febr.), Sfîntii 40 mucenici (9 martie), joia Canonului celui mare și vinerea Acatistului (ambele în săptămîna a cincea), înainte-serbarea și după serbarea Bunevestiri (24 și 26 martie), precum și în ziua Sfîntului Gheorghe (23 aprilie), iar după unii și în joia Patimilor. La praznicul Bunevestiri (25 martie) și în Duminica Floriilor se dez-

leagă și la pește (cînd însă Bunavestire cade în primele patru zile din Săptămîna Patimilor, se dezleagă numai la untdelemn și vin, iar cînd cade în vinerea sau sîmbăta acestei săptămîni, dezlegăm numai la vin) ³¹.

Din cele mai vechi timpuri, postul Păresimilor a fost ținut cu multă rigurozitate (de altfel, pînă astăzi, postul acesta este încă cel mai mult respectat în Biserica de Răsărit). Precum am văzut, *canonul 69 apostolic* osîndea cu caterisirea pe slujitorii Bisericii și cu excomunicarea (afurisirea) pe credincioșii laici care n-ar fi respectat postul de miercuri și vineri și pe cel al Păresimilor, neadmițînd excepții decît în cazuri de boală (Comp. și *canoanele 8 și 10 ale Sfîntului Timotei al Alexandriei*, care acordă dezlegare la untdelemn și vin pentru lehuze și bolnavi).

Pentru a trezi sufletele credincioșilor și a le îndemna la căință și smerenie, Biserica a hotărît, prin *canoanele 49 Laodiceea și 52 trulan*, ca în timpul Păresimilor să nu se săvîrșească liturghie decît sîmbăta, duminica și la sărbătoarea Bunevestiri, iar în celelalte zile ale săptămîinii (de luni pînă vineri inclusiv) să se săvîrșească numai Liturghia Darurilor mai nainte sfințite care e mai potrivită pentru acest timp. Totodată, pentru a păstra caracterul sobru al Păresimilor, Biserica a oprit prăznuirea sărbătorilor martirilor în zilele de rînd ale Păresimilor, pomenirile acestora urmînd a se face numai în sîmbetele și duminicile din acest timp (vezi *canonul 51 Laodiceea*). Sînt oprite, de asemenea, nunțile și serbarea zilelor onomastice în Păresimi (vezi *canonul 52 Laodiceea*), fiindcă acestea sînt legate cu petreceri și veselie, care nu cadrează cu atmosfera de smerenie, de sobrietate și pocăință, specifică perioadelor de post.

Postul propriu-zis al Păresimilor este precedat de cele trei săptămîni introductive de la începutul perioadei Triodului (începînd cu Duminica Vameșului și a Fariseului), care pregătesc treptat și prevestesc postul mai aspru, care începe de la lăsata secului. Toate serviciile divine din timpul Păresimilor sînt mai sobre decît cele din restul anului și îndeamnă la smerenie, întristare și căință. De aceea, postul Păresimilor și întreaga perioadă a Triodului are o importanță de prim rang nu numai în evlavia monahală, ci și în viața religioasă ortodoxă a credincioșilor mireni în general; este timpul în care ne spovedim în vederea împărtășirii din ziua Paștilor, conform poruncii a patra a Bisericii.

Postul Paștilor e ținut și în *Biserica Romano-Catolică*; el ține 40 de zile, începînd nu luni ca la ortodocși, ci în *miercurea numită a Cenusei* (Dies Ceneris), pentru că în această zi se practică la apuseni presăsarea cenusei pe creștetul capului (rest din ceremonialul penitenței publice din vechime, moștenit de la evrei). Catolicii dezleagă postul în duminicile Păresimilor, mîncînd de dulce (vezi și Simeon al Tesalonului, *Răspuns*

31. Vezi *Triodul*, passim (ed. București, 1946, p. 212, 225 ș. a.); *Pravila Mare* (Indreptarea Legii, Tirgoviște, 1652), glava 281 (ed. cit., p. 354—355); *Inoățătura pentru posturi* din *Ceaslovul Mare*, București, ed. cit., p. 705—706 și *Tipicul Mare*, Iași 1816, cap. 34, p. 42 și cap. 51, p. 502, 512, 546. După *canonul 5 al Sfîntului Nichifor Mărturisitorul*, se poate gusta pește și vin dacă Bunavestire cade în joia sau vinerea Patimilor (la Nic. Milaș, *Canoanele*, vol. II, part. II, p. 230).

la întrebarea 52, trad. rom. cit., p. 326. Comp. Nic. Milaş, Comentarul la canonul 69 apostolic, în *Canoanele...*, t. I, 1, p. 291, n. 2).

c) *Postul Sfinților Apostoli* (popular = *Postul Sîmpetrului*), care precede sărbătoarea comună a Sfinților Apostoli Petru și Pavel (29 iunie), este orînduit de Biserică în cinstea celor doi verhovnici ai apostolilor și în amintirea obiceiului lor de a posti înainte de a săvîrși fapte mai importante (vezi Fapte XIII, 2 și XIV, 23)³². Totodată, prin ținerea acestui post se cinstesc darurile Sfîntului Duh, care S-a pogorît peste Sfinții Apostoli la Cincizecime și care se revarsă în fiecare an peste Biserică la sărbătoarea Rusaliilor, împărțîndu-se din ele și credin-cioșii³³.

Despre vechimea acestui post mărturisesc *Constituțiile Apostolice* (secolul al IV-lea)³⁴. Mărturii ulterioare se găsesc în scrierile Sfîntului Atanasie cel Mare³⁵ ale lui Teodoret, episcopul Cirului³⁶, ale lui Leon cel Mare³⁷ ș. a.

Spre deosebire de celelalte posturi, care au o durată fixă, postul Sîmpetrului are o durată variabilă de la an la an, deoarece începutul lui (fixat aproximativ prin secolul al XI-lea), e în funcție de data variabilă a Paștilor : postul începe luni după Duminica tuturor Sfinților și ține pînă în ziua de 29 iunie inclusiv (dacă această sărbătoare cade miercurea sau vinerea, dezlegîndu-se în acest caz numai la pește și untdelemn). Durata lui este deci mai lungă sau mai scurtă, după cum Paștile din anul respectiv au căzut mai devreme sau mai tîrziu ; în chip normal (dacă Paștile s-ar sărbători în răstimpul indicat de regula consfințită la Sinodul I Ecumenic, adică între 22 martie și 25 aprilie), ea variază de la 8 zile (durata cea mai scurtă, cînd Paștile cad la 25 aprilie) pînă la 42 de zile (durata cea mai lungă, cînd Paștile cad la 22 martie). Dar în actuala situație a Bisericii noastre (ca a tuturor Bisericilor Ortodoxe care și-au îndreptat calendarul, menținînd însă Pascalia stilului vechi, a calendarului neîndreptat), cînd Paștile se sărbătoresc de fapt între 4 aprilie și 8 mai, durata postului Sfinților Apostoli se scurtează, de la 28 zile, pînă la desființare (în anii cînd Paștile cade după data de 1 mai), cum s-a întîmplat în anii 1945 și 1956 (Paștile la 6 mai), cînd Sfîntul

32. *Comp. Mărturisirea Ort.*, part. I, răspuns la întrebarea 88 (ed. I a Sfîntului Sinod, București, 1899, p. 86).

33. *Comp. Simeon al Tesalonicului, Răspunsuri la întrebările unui arhieru*, 54 (trad. rom. cit., p. 327).

34. Cart. V, cap. 20 : «După ce veți serba Cincizecimea, mai serbați o săptămînă, și după aceea postiți o săptămînă ; căci este drept ca să vă și bucurați de darul cel de la Dumnezeu, și să postiți după odihnă, deoarece și Moisi și Ilie au postit patruzeci de zile...», etc. (trad. rom. cit., p. 142).

35. *Apologia despre jûga sa, VI* : «Căci în săptămîna de după Cincizecime, poporul, postind, a ieșit în cimitir să se roage...» (P. G., t. XXV, col. 652, A—B).

36. *Istoria bisericească*, cartea II, cap. II (P. G., t. XXXII, col. 1025) : «Căci în săptămîna de după Sfînta Cincizecime, poporul, postind, a ieșit în cimitir să se roage...» (Comp. și trad. rom. de Mitrop. Veniamin Costachi, tipărită de Prof. C. Erbiceanu, București, 1894, p. 96).

37. *Sermo XIX* (alias XVIII), 2 (P. L., t. LIV, col. 186 : «Siquidem jejunium vernum in Quadragesima, aestivum in Pentecoste...», etc.).

Sinod a hotărît ca postul să se țină în cele trei zile dinaintea sărbătorii Sfinților Apostoli Petru și Pavel (care a căzut înaintea Duminicii Tuturor Sfinților, în seara căreia trebuia să lăsăm sec).

O regulă simplă și practică spre a afla durata postului Sîmpetrului din orice an este următoarea : cite zile sînt de la data Paștilor (inclusiv) din anul respectiv pînă la 2 mai (exclusiv), atîtea zile ține postul ³⁸.

Postul Sfinților Apostoli e mai puțin aspru decît al Păresimilor ³⁹. La catolici acest post e redus la o singură zi (ajunul sărbătorii Sfinților Petru și Pavel, adică 28 iunie).

d) *Postul Adormirii Maicii Domnului* (popular = al Sîntă-Măriei), care precede praznicul Adormirii Maicii Domnului, e rînduit de Biserică în aducerea aminte de virtuțile alese ale Maicii Domnului și de postul cu care ea însăși, după tradiție, s-a pregătit pentru trecerea la cele veșnice ⁴⁰.

Ca vechime este cel mai nou dintre cele patru posturi de durată ; originea lui trebuie pusă probabil prin secolul al V-lea, cînd cultul Maicii Domnului a început a lua o dezvoltare mai mare și cînd sărbătoarea Adormirii ei a început a căpăta o mai mare importanță. La început însă, nici timpul din an, nici durata și nici felul postirii nu erau la fel peste tot ; unii (în părțile Antiohiei) posteau o singură zi (6 august), alții mai multe zile (4 la Constantinopol, 8 la Ierusalim) ; unii posteau în luna august (în răsărit), alții în septembrie (apuseni, cum fac pînă azi), iar alții nu posteau deloc, socotind că sărbătoarea Adormirii este zi de mare bucurie, deoarece Maica Domnului a trecut de la amărăciunea pămîntească la bucuria cerească, unde stă în nemijlocită apropiere de Fiul ei iubit ⁴¹. Data și durata postului au fost uniformizate în toată Ortodoxia abia prin secolul al XI-lea, la Sinodul local din Constantinopol, ținut la 1166 sub patriarhul ecumenic Luca Crysoverghi, care a hotărît ca postul să

38. Dr. C. Chiricescu, *Calendarul Bisericii Ortodoxe pe toți anii*, București, 1923, p. 170, n. a.

39. După *Pravila cea Mare* (glav. 384) și *Invoățătura pentru posturi* din *Ceaslovul Mare* (ed. cit., p. 707), luni, miercuri și vineri se mănîncă legume fierte fără untdelemn, marți și joi aceleași cu untdelemn (și vin), iar sîmbătă și duminică și pește ; dezlegare la pește se dă și luni, marți și joi, cînd este sărbătoarea vreunui sînt cu doxologie, iar cînd o astfel de sărbătoare cade miercuri sau vineri se dezleagă la untdelemn și vin. La hramuri și la Nașterea Sfințului Ioan Botezătorul (24 iunie) se dă dezlegare la pește, în orice zi a săptămîinii ar cădea (vezi și *Canonul 20 al Sfințului Nichifor Mărturisitorul*, Patriarhul Constantinopolului, care prescrie miercuri și vineri pentru călugări mîncare odată pe zi — spre seară —, iar pentru mireni de două ori pe zi). După *Tipicul Mare* (cap. 35, p. 44 și cap. 53, p. 629—630), luni, miercuri și vineri se mănîncă mîncare uscată după Vecernie, iar în celelalte zile ca mai sus.

40. După Simeon al Tesalonicului (*Răspuns la întrebarea 54*, trad. rom. cit., p. 327), acest post este necesar pentru a cinsti și mai mult cele două mari praznice care cad în această perioadă, adică Schimbarea la față și Adormirea Maicii Domnului, căci prima dintre acestea ne este pricinuitoare de lumină, iar a doua pricinuitoare de milostivire și solire pentru noi.

41. Ic. C. Popovici, *Postul Adormirii Maicii Domnului*, în «*Studii religioase-morale și liturgice*», 1937, p. 372—373.

înceapă la 1 august și să dureze 14 sau 15 zile, pînă la sărbătoarea Adormirii (15 august) ⁴².

Postul Sîntă-Măriei este mai ușor decît al Patruzecimii, dar mai aspru decît al Nașterii Domnului și al Sfinților Apostoli ⁴³. În timpul acestui post se citeșc în bisericile mînăstirești, zilnic (alternativ), cele două Paraclise ale Maicii Domnului, din Ceaslov ⁴⁴.

La catolici postul Sîntă-Măriei se reduce la o singură zi : ziua aju-nului sărbătorii (14 august). În afară de postul Păresimilor (Carême) și al Crăciunului (Advent), catolicii mai au așa numitele *posturi ale celor patru anotimpuri* (Quatember, Quatuor tempora), adică patru grupe de cîte trei zile (miercuri, vineri și sîmbătă), cîte una pentru fiecare anotimp al anului ; două din ele (cea de primăvară și cea de iarnă) cad în cele două posturi de durată (al Paștelui și al Crăciunului), iar dintre celelalte, una (cea de vară) e în prima săptămînă după Rusalii, iar a doua (cea de toamnă) în prima săptămînă după Înălțarea Crucii (14 septembrie). Mai e o zi de post izolat în ajunul Duminicii Rusaliilor.

Respectarea posturilor este o datorie a bunului credincios, impusă prin porunca a doua a Bisericii (vezi *Învățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, tip. cu aprobarea Sfîntului Sinod, București, 1952, p. 359). Totuși, trebuie să avem în vedere faptul că vechile dispoziții canonice, enumerate pînă aci și privitoare la durata, asprimea și obligativitatea diferitelor posturi de peste an, au fost formulate pentru credincioșii care trăiau în alte vremuri și în condiții de viață cu totul deosebite de cele în care trăiesc credincioșii de azi. De aceea, aplicarea lor integrală nu mai este astăzi posibilă decît cel mult viețuitorilor din mînăstiri și unui număr restrîns de credincioși laici, cu o conștiință religioasă mai riguroasă. De altfel, hotărîrile canonice privitoare la posturi nu au caracter de dogmă, adică nu trebuie privite ca niște reguli absolut neschimbabile și eterne, ci fac parte dintre normele bisericești cu caracter moral-disciplinar, care au fost formulate de autoritatea bisericească în funcție de nevoile, împrejurările și evoluția vieții religioase-morale a credincioșilor și care pot fi deci anulate, modificate sau atenuate de aceeași autoritate, la nevoie. Dovadă în acest sens este variația acestor reguli după epoci și regiuni, în trecut.

42. Se lasă sec în seara zilei de 31 iulie, iar cînd această dată cade miercurea sau vinerea, se lasă sec cu o zi mai înainte ; de asemenea, postul se prelungește și în ziua sărbătorii înșăși, dacă aceasta cade miercurea sau vinerea, făcîndu-se dezlegare la untdelemn, pește și vin.

43. *Tipicul cel Mare* (cap. 35, p. 44) prescrie ajunare luna, miercurea și vinerea, pînă la ceasul IX, cînd se consumă mîncare uscată ; marțea și joia se consumă legume fierte, fără untdelemn, iar sîmbăta și duminica se dezleagă la untdelemn și vin. La 6 august (sărbătoarea Schimbării la față), în orice zi ar cădea, se face dezlegare la untdelemn, pește și vin (la fel în *Învățătura pentru posturi* din *Ceaslovul Mare*, ed. cit., p. 707 ; dar în *Pravila Mare*, glava 385, se dă dezlegare la vin și untdelemn nu numai pentru sîmbete și duminici, ci și pentru marți și joi).

44. Vezi *Pravila Mare*, glava 385 și *Învățătura pentru posturi* din *Ceaslovul Mare*, ed. cit., p. 707. Comp. și 'Ημερολόγιον, Atena, 1960, p. 149.

De aceea, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ținând seamă de principiul acesta al acomodării normelor disciplinare-morale la nevoile timpului, în ședința sa din 27 februarie 1956, la propunerea Preafericitului Patriarh Justinian, a hotărât următoarele pogorăminte cu privire la respectarea posturilor în condițiile actuale :

A. Copiii pînă la împlinirea vîrstei de 7 ani să fie dezlegați de pravila postului, putînd mîncea tot timpul anului orice fel de alimente.

B. Pentru copiii de la 7—12 ani și pentru credincioșii de orice vîrstă, care sînt cuprinși de slăbiciuni și suferințe trupești, pravila postului să fie obligatorie numai în zilele următoare :

a) Toate miercurile și vinerile de peste an, afară de acelea cînd este dezlegare la pește ;

b) Prima și ultima săptămînă din Sfîntul și Marele Post al Paștilor și tot așa din postul Crăciunului ;

c) De la 24—29 iunie (adică 5 zile din postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel ;

d) De la 1—15 august (adică cele două săptămîni din postul Adormirii Maicii Domnului) ;

e) Ajunul Crăciunului, ajunul Bobotezei, 29 august și 14 septembrie.

C. Pentru celelalte zile și săptămîni din timpul marilor posturi bisericesti, copiii de la 7—12 ani și credincioșii de orice vîrstă, care sînt suferinzi, să fie dezlegați a mîncea : pește, icre, ouă, lapte și brînză (tem. nr. 1426/1956, *Sumarul ședinței Sfîntului Sinod din 27 februarie 1956*, p. 3—4, manuscris dactilografiat, în arhiva Sfîntului Sinod).

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE

Bibliografie suplimentară despre Posturi (necitată în note) :

- N. Timuș, *Dezvoltarea istorică și esența postului creștin*, 1937 ;
- *Înoățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1952, p. 336—342 ;
- *Șapte Taine a Bisericii*, tip. de mitrop. Varlaam al Moldovei, Iași, 1644 (cap. «Țocmiala posturilor de peste an și a zilelor de harți») ;
- Pr. Gh. Moisescu, *Postul. Studiu liturgic* (teză de licență), București, 1909 ;
- Ic. C. Popovici, *Sfînta Patruzecime*, în vol. «Studii religioș-morale și liturgice», 1937, p. 363—370.
- Pr. C. Pîrvu, *Orînduiri canonice cu privire la Postul mare*, în «Glasul Bisericii», an. XVII (1958), nr. 3 ;
- *Cuîntare despre posturile Bisericii grecești a Răsăritului* (trad. din grecește), Buda, 1928 ;
- V. Grumel, *Le Jeûne de l'Assomption dans l'Église Grecque*, în «Échos d'Orient», an. 1933, p. 162 și urm. ;
- E. Vacandard, *Jeûne du Carême*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», vol. II, col. 1724—1750 ;
- Același, *Carême*, în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie», t. II, col. 2139—2158.

ÎN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

MONUMENTE DE ARHITECTURĂ BISERICEASCĂ DESCOPERITE PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE DIN 1944 PÎNĂ ÎN PREZENT

Un aspect impresionant al avîntului pe care l-a luat la noi știința și cultura în anii puterii populare este și acela al întinselor și neîntrepuptelor săpături și cercetări arheologice.

Executate la început de către Muzeul Național de Antichități și din anul 1956 de Institutul de Arheologie din cadrul Academiei R.P.R. 1, în condiții optime și cu folosirea unor metode noi, săpăturile și cercetările arheologice au dat în fiecare an la iveală urme noi și bogate ale trecutului patriei noastre. «Capitole întregi din istoria milenară a poporului nostru ce nu puteau fi cunoscute pe altă cale, decît pe aceea a săpăturilor arheologice, pot fi astăzi scrise cu tot mai multă încredere în posibilitatea noastră de a reconstitui adevărul istoric» 2.

Numeroase descoperiri făcute pe această cale aduc multă lumină și în domeniul istoriei artei creștine.

Încercăm, în studiul de față, să prezentăm *Monumentele de arhitectură bisericească descoperite din 1944 pînă în prezent*.

*

Avînd în vedere natura subiectului, am procedat la selecționarea materialului în trei capitole. Capitolul întîi l-am consacrat monumen-

1. În colaborare cu Direcția Monumentelor Istorice și muzeelor regionale respective. Pe de altă parte, «În munca de colaborare arheologică au fost antrenați mii de muncitori din construcții, din G.A.S.-uri și G.A.C.-uri, tineri din organizațiile utemiste, ingineri și tehnicieni de pe șantierul din agricultură, colectivele sfaturilor populare, învățători, elevi» (V. Condurachi, *Tomis*, Editura Meridiane, București, 1961, p. 6—7).

2. Acad. Emil Condurachi, *Descoperiri arheologice în Republica Populară Romînă*, București, 1960, p. 7, 26.

telor de arhitectură bisericească din perioada paleocreștină (sec. IV—VII-lea). În capitolul doi continuăm cu monumentele de același gen din epoca timpuriu feudală și feudală (sec. X—XVIII-lea). Iar în cel de-al treilea capitol consemnăm noile rezultate obținute în legătură cu monumentele menționate în capitolele I și II. Menționăm că în cadrul primelor două capitole, prezentarea descoperirilor o vom face pe regiuni și localități, respectînd în același timp criteriul cronologic, cît ne va fi cu putință.

I. MONUMENTE DE ARHITECTURĂ BISERICESCĂ DIN PERIOADA PALEOCREȘTINĂ

SUCIDAVA

(raionul Corabia, regiunea Oltenia)

Pe terenul urde astăzi se află comuna Celei exista altădată Sucidava³, o veche cetate militară de frontieră bizantină, de pe malul stîng al Dunării. Săpăturile și cercetările arheologice care s-au întreprins aici în serie, în scopul de a se descoperi ruinele acestei cetăți, au dovedit că Sucidava «este centrul din Dacia Traiană, care a păstrat cele mai multe urme vechi creștine (sec. V—VI)»⁴. Dintre acestea cea mai importantă, și pînă în prezent singura de genul său, este *bazilica* creștină dezvelită în anii 1946—1947⁵.

Bazilica era situată în colțul de nord-vest al cetății, la numai 12 m distanță de zidul de apărare al fortificației. Se spune că mai mult de jumătate din suprafața acestui vechi locaș de cult a fost răscolită și distrusă pînă la temelii de cei care căutau cărămidă și piatră de construcție. Totuși, grație elementelor care s-au mai păstrat *in situ*, respectiv temelia laturii de sud a construcției, pe toată lungimea ei, un fragment din zidul de la apus și o porțiune din arcul absidei — s-au putut stabili planul, orientarea și dimensiunile exacte ale bazilicii⁶.

3. Dumitru Stănescu, în lucrarea sa *Episcopiile Dafnes, Sucidava și Malve în Dacia Traiană*, București, 1928—1929, p. 47, precizează în legătură cu Sucidava: «Numele localității Sucidava vine de la cuvîntul *Succi*, un popor geto-dacic, și *dava* care însemnează cetate. Deci Sucidava însemnează cetatea poporului Succi. Această cetate a existat pe terenul unde astăzi se găsește satul Celeiu».

4. I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în revista «Studii Teologice», anul X (1958), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 297.

5. «În anul 1900 săpînd o tranșee de la un turn al cetății spre interiorul ei, Tocilescu a atîns cu săpătura sa muchea absidei, dar nu s-a îngrijit a urmări această zidărie, că bazilica i-a rămas cu totul necunoscută» — D. Tudor, *Prima bazilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948, p. 4; Vezi și Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*, București, 1902, p. 234.

6. Vezi pentru această descoperire: D. Tudor, *op. cit.*, p. 3—23, fig. 1—2; Idem, *Sucidava*, IV, în revista «Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.», I (1953), București, p. 699—701; I. Barnea în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXVI (1948), nr. 3—4 (martie-aprilie), p. 173—174; Idem, în «Revue historique de Sud-Est européen», XXVIII (1946), p. 198; Idem, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în revista «Studii Teologice», nr. citat, p. 297; Idem, *Nouvelles*

Planul bazilicii este cel obișnuit, întilnit «atît în Orient, cît și în Occident, din veacul al IV-lea, pînă în plin evul mediu»⁷, adică de navă dreptunghiulară terminată la răsărit cu o absidă ce-i arată astfel și orientarea, de asemenea, obișnuită, spre răsărit. Intrarea principală se va fi aflat pe cealaltă latură îngustă, spre apus. Axul principal al clădirii prezintă însă o mică deviere spre sud, datorată, după părerea cercetătorilor, «vecinătății zidului de apărare al cetății cu care, corpul clădirii trebuie să mențină un armonios paralelism»⁸. Au fost stabilite și dimensiunile exterioare ale locașului de cult : 20,90 m lungime, 10,20 m lărgime și 0,65 m grosimea zidurilor. Materialul de construcție l-a format piatra amestecată cu fragmente de cărămidă, împreună cu mortar de var. În interiorul bazilicii, absida avea forma semicirculară și cu raza interioară de 3,80 m. Rămășițele găsite la dezvelire, în această parte a monumentului, lasă să se înțeleagă că pardoseala absidei fusese alcătuită dintr-un podium de cărămizi mari fixate pe o pătură de beton groasă de 0,10 m ce era compusă dintr-un pietriș fin cu cărămidă fărămițată, «opus signinum», așezată și ea, pe un strat de lut galben, bine bătut. Procedeeul este întilnit — se precizează — și la alte bazilici : la cea a Sf. Clement, la bazilica mare și cea mică din Dolojman.

Absidei îi urma, spre apus, nava unică locașului de cult, de formă dreptunghiulară și cu dimensiunile interioare de 15,80 m lungime și 8,90 m lărgime. Spre centrul acestei de-a încăperi a monumentului s-a găsit urma unui postament dreptunghiular, lucrat din piatră, pe baza căreia și prin analogie cu alte descoperiri, s-a stabilit că este vorba de un amvon cu dimensiunile de 3,50 m lungime și 1 m lățime ; el avea forma de «L» cu o mică scară de lemn, așezată pe platforma acoperită cu o pătură de beton ; de pe treptele acestei scări se putea urca pe pilonul de zid masiv, ridicat la capătul său și înconjurat cu o mică halustradă de lemn, de unde sfinții slujitori ai acestui locaș de cult își țineau predicile și rosteau ecteniile.

Pardoseala navei, situată la un nivel mai jos decît cel al absidei, cu circa 0,10 m sau 0,15 m avea în locul betonului, întilnit în absidă, trei rînduri de cărămizi, de tehnică, forme și mărimi diferite, fixate pe straturi de lut galben bine bătut.

O atenție aparte merită cele două simple încăperi atașate pe latura de sud a bazilicii, în apropiere de absidă, la un nivel mai ridicat cu 0,50 m față de temelia acestui zid. Starea lor de conservare lasă tot atît de mult de dorit ca și restul bazilicii. Cea mai bine păstrată, la dezvelire, închidea o cameră de 3,35 m lungime și 2 m lățime, iar intrarea,

considerations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja, în revista «Dacia», XI—XII (1945—1947), București, 1948, p. 220—224, 241—242 ; Paul Nicorescu, *Les basiliques byzantines de Dolojman*, în «Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine», t. XXV, 1, București, 1944, p. 4, 5 ; Teofil Sauciu-Săveanu, *Nouăle cercetări și săpături arheologice din România*, București, 1947, p. 19 ; D. Tudor, *Arderea cetății Sucidava*, în revista «Ist. Rom.», XV (1945), p. 149 și urm. ; Acad. Emil Condurachi, *op. cit.*, p. 40.

7. D. Tudor, *Prima bazilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, p. 6.

8. *Ibidem*, p. 4.

care da spre sud, era largă de circa 0,60 m. Încăperea următoare avea aceeași lățime și se găsește la colțul de legătură dintre navă și absidă. Materialul de construcție folosit la temelia zidurilor celor două încăperi l-a format piatra legată cu pământ galben și prezintă aceeași lățime ca la bazilică, de 0,65 m. Ținând seama de poziția pe care o ocupă în planul bazilicii, cercetătorii monumentului au precizat că cele două încăperi au servit de *diaconicon*, adică era locul de păstrare a veșmintelor preoțești și a obiectelor de cult ale bazilicii etc.

Cercetându-se și stratificația locului, pe care s-a înălțat bazilica, s-a observat că acest monument păstra sub temelia sa strat de incendiu și dărâmături din secolul al V-lea, — fapt dovedit de cele două fragmente de ziduri din prima fază a cetății Sucidava, peste care se află zidurile exterioare ale bazilicii, precum și din descoperirea unei vechi gropi de gunoi, sub zidul de apus al locașului de cult, din care s-au extras fragmente de amfore pictate, din secolele al IV-lea și al V-lea.

Celelalte descoperiri făcute în interiorul și exteriorul bazilicii sînt, parte din ele, în legătură cu folosirea acestui vechi locaș de cult, unele din ele putînd servi la datarea construirii, precum și a dispariției lui. Au fost găsite șase morminte, trei în exterior și trei în interior. Scheletele găsite în ele erau orientate cu fața spre răsărit, dar lipsite de un inventar funerar. Din prezența acestor morminte rezultă că bazilica de garnizoană din Sucidava a servit și ca necropolă.

Cercetătorii spun că, prin arhitectura ei, această bazilică se aseamănă cu unele bazilici din Dobrogea, dar mai cu seamă cu bazilica descoperită în fortăreața de la Golemanov Cale-Sadoveț (R.P. Bulgaria) — ce se află pe râul Vit, la 40 km depărtare de Dunăre. Săpăturile efectuate la Sadoveț au dus la constatarea că fortăreața împreună cu bazilica ei au luat ființă, ca și cele de la Sucidava, în timpul lui Justinian, deci în secolul al VI-lea și încetează să mai existe o dată cu evacuarea definitivă a lor la finele domniei lui Mauriciu Tiberiu, provocată de penetrația avară sau slavă, cînd sînt incendiate. Pentru bazilica din Sucidava, această datare rezultă cu osebire din trei monezi de bronz descoperite în incinta acesteia. Această bazilică este și rămîne, într-adevăr, prima bazilică paleocreștină descoperită în Dacia Traiană.

HISTRIA

(raionul Istria, regiunea Dobrogea)

Pe malul lacului Sinoe, la vreo 50 km nord de orașul Constanța și la circa 5 km în linie dreaptă, spre est de actualul sat Istria, se află ruinele celui mai vechi oraș grec, de pe teritoriul patriei noastre — Histria⁹ — dezvelite în cursul săpăturilor arheologice efectuate aici. Printre acestea se numără și un grup de bazilici creștine, și anume: o bazilică cu criptă, o bazilică în colțul de sud-est al cetății, o bazilică particulară în zona de est a aceleiași cetăți și o bazilică de cimitir. Primele

9. Acad. Emil Condurachi, *Histria*, București, 1959, p. 5; Idem, *Descoperiri arheologice în Republica Populară Română*, p. 23.

trei au fost descoperite între anii 1949 și 1952, iar cea de-a patra, în vara anului 1956.

*Bazilica cu criptă*¹⁰. Ruinele acestei bazilici au fost descoperite la circa 50 m est de poarta principală a cetății Histria. Din cercetarea lor rezultă că vechiul locaș de cult, orientat est-vest și cu dimensiunile de 21 m lungime și 12,50 m lărgime, este prevăzut cu o absidă semicirculară, la răsărit precum și cu trei nave, dintre care una mare la mijloc și alte două mai mici laterale, și un nartex. La ridicarea acestui locaș de cult a fost folosit material de construcție format din pietre neregulate legate cu mortar, la ziduri, și cărămizi legate tot cu mortar, în construcția criptei din absidă.

Cripta, prin care se caracterizează această bazilică, este un element arhitectonic rar întâlnit la bazilicile descoperite în regiunea Dobrogea, pînă în prezent cunoscîndu-se, în afară de bazilica în cauză, numai două exemplare de felul acesta: «bazilica cisterna» și bazilica în formă de «T» sau «bizantină» de la Tropaeum Traiani (Adamclisi). Cele trei cripte ale acestor trei bazilici sînt de mici dimensiuni, acoperind numai o parte din moaștele sfintului sau martirului așezat în scobitura de sub sfînta masă. Criptele dobrogene prezintă deseori deosebiri și în ceea ce privește construcția și poziția scării de acces în ele. În timp ce criptele de dimensiuni mari erau de obicei boltite și cîteodată îmbrăcate cu plăci de marmură, criptele dobrogene constau dintr-o simplă scobitură sub sfînta masă, construită din cărămizi legate cu mortar. De asemenea scara de acces, care se află de cele mai multe ori pe latura de răsărit, o aflăm în criptele din Dobrogea pe latura de sud. Excepția aceasta o mai face și bazilica cu criptă Sfîntul Dumitru din Tesalonic.

Ultimele rămășițe ale bazilicii constau din pavimentul construit din cărămizi în nava sa centrală, precum și din două baze de coloană descoperite *in situ*, pe peretele ce o despărțea de nava laterală din dreapta. Două fragmente de coloană — unul cu diametrul de 0,30 m, iar celălalt cu diametrul de 0,14 m — descoperite, de asemenea, în săpăturile efectuate, ne face să ne dăm seama de felul în care era susținut acoperișul bazilicii și al unui ciborium așezat deasupra criptei.

În sfîrșit, moneda de pe vremea lui Justinian găsită în nava laterală din dreapta, la una din cele două baze de coloane, servește la datarea monumentului: secolele V—VI-lea.

*Bazilica din colțul de sud-est al cetății Histria*¹¹. De fapt este o descoperire mai veche, datorată lui Vasile Pîrvan (1921), dar care ne-

10. Vezi: I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în rev. cit., p. 287—290, fig. 1—2; Emil Condurachi, și colectivul, *Cercetările arheologice efectuate în campania anului 1950 la Histria*, în revista «Studii și cercetări de istorie veche», an. II (1951), nr. 1 (ianuarie-iunie), p. 141—144, fig. 6—11; *Histria, monografie arheologică*, I (Academia R.P.R.), 1964, p. 167, fig. 57—58; I. Barnea, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, p. 226—227, fig. 6—7; Acad. Emil Condurachi, *Histria*, p. 19.

11. Vezi: I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în rev. cit., p. 290—292, fig. 3; Idem, *Nouvelles considérations sur les*

fiind în întregime cercetată și identificată cu certitudine în plan și dimensiuni, a necesitat o continuare de cercetări în vremea noastră.

Cu acest prilej s-au constatat următoarele.

Planul bazilicii are o formă neregulată, cu dimensiunile : latura de nord de 18,20 m, cea de vest de 12,30 m, cea de sud de 21,20 m și cea de est de 10,94 m, în care intră și diametrul absidei de 2,84 m. S-a identificat și mărimea zidurilor degajate (fără latura de sud în întregime și o porțiune de la absidă, către colțul de sud-est), înălțimea lor fiind de 0,20—0,60 m, iar grosimea de circa 0,70 m. Materialul de construcție folosit la înălțarea acestui edificiu a fost piatra de diferite feluri, în unele părți chiar și fragmente arhitectonice mai vechi legate cu pământ.

Orientată est-nord-est, bazilica este prevăzută cu o absidă semicirculară, naos și pronaos sau pridvor. Absida avea o adâncime de 3,34 m, iar lărgimea de 6,42 m. Din ea a mai rămas numai o parte din temelia balustradei («cancelli») ce o delimita, alcătuită pe latura de nord din trei blocuri de calcar late de 34 m și lungi de 0,80, 0,88 și 1,14 m, iar pe latura de vest, din alte blocuri, dintre care s-a mai găsit, la redzevelire numai unul, de 0,83 m lungime, așezat înspre colțul de nord al balustradei. Nivelul acestor blocuri era ridicat cu 0,04 m deasupra pavimentului și pe fața lor superioară păstrează urme ale scobiturilor în care erau fixați «cancelli», poate de lemn, în ultima fază a existenței lor.

O lespede de piatră de dimensiunile 2,02 m lungime și 0,85 m lățime, găsită, de asemenea, între ruinele absidei, — în colțul de nord-vest al acesteia, arată că această primă încăpere a bazilicii era pavată cu plăci mari de piatră.

În ceea ce privește tehnica de construcție, absida dovedește o execuție foarte îngrijită, care nu se potrivește de loc cu cea cu caracter de improvizatie a restului bazilicii, fapt ce a fost socotit de unii cercetători «un indiciu de diferență de timp între ele»¹², alții fiind de părere că diferența s-ar datora calității superioare a materialului întrebuințat la construcția absidei¹³.

Naosul, încăperea imediat următoare absidei sau altarului, era alcătuită din trei nave : una centrală fiind și cea mare, avînd lărgimea de 5,28 m, și alte două laterale, de circa 2,50 m fiecare. Datorită acestei mari suprafețe a interiorului naosului, la intersecția navelor au existat colane de susținere, din care s-au mai păstrat doar bazele unora dintre ele : una cu diametrul de 0,50 m, în colțul de nord-vest al balustradei ce închidea altarul, și alte două în partea de sud-vest a naosului, către intrare. Din inventarul obiectelor găsite în naos fac parte : un fragment din fusul unei coloane și un capitel, de formă dorică-romană, aduș de la alte clădiri mai vechi, dărimate și întrebuințat la această bazilică ; de

basiliques chrétiennes de Dobroudja, p. 228, fig. 12 ; *Histria, Monografie arheologică*, p. 155—159, pl. 1 și fig. 55 ; Acad. Emil Condurachi, *Histria*, p. 19—27 ; Paul Nicorescu, *op. cit.*, p. 99, fig. 3.

12. *Histria, Monografie arheologică*, p. 159.

13. I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în rev. cit., p. 290—291.

asemenea, porțiuni din pavimentul de cărămidă. Naosul avea trei intrări ; două dintre ele au fost identificate la redezvelire —, cea care corespundea navei de mijloc și cea care da în nava laterală de nord. Existența celei de-a treia intrări o cere simetria construcțiilor interioare ale bazilicii.

La redezvelirea locașului de cult aflându-se și resturi din temelia unor ziduri, în fața laturii intrării în naos, se presupune că bazilica avea, în continuare, o altă încăpere, largă de 6,40 m, lungă de 2,50 m, și cu aceeași neregularitate de plan ca și restul bazilicii —, «ea fiind așezată nu la mijlocul laturii intrării, ci mai mult înspre partea de nord»¹⁴. După părerea unor arheologi, această încăpere va fi fost un «pridvor» sau «portic» deschis¹⁵. Iar după alții, mai probabil sau aproape sigur, un narțex¹⁶.

Cu privire la datarea acestui monument de arhitectură bisericească veche, s-a stabilit că el aparține ultimei faze de construcție a cetății Histria, fixată către sfârșitul secolului al VI-lea¹⁷.

*Bazilica particulară din zona de est a cetății Histria*¹⁸. În incinta unei mari construcții particulare, situată în cartierul «clasei dominante histriene» dinspre lacul Sinoe — zona de est a cetății Histria — săpăturile arheologice au degajat și o sală dreptunghiulară, cu absidă spre răsărit, care a servit ca locaș de cult creștin. Dimensiunile ei sînt de 7,60 m × 6 m.

Ca plan și tehnică de construcție, această bazilică întrece cu mult pe cea din colțul de sud-est al cetății, dînd dovadă «de o regularitate remarcabilă și cu ziduri de o factură deosebit de îngrijită»¹⁹. Absida semicirculară în interior cu raza de 2,55 m, era la exterior pentagonală. În interior, cam pe linia coardei semicercului, se aflau așezate blocuri de piatră, de formă regulată, întrerupte la mijloc de o deschizătură largă de 1,25 m, mărginită, de asemenea, de o bordură de pietre. Pavimentul bazilicii, din pămînt galben bătut, este cel nou înaintea lui fiind un altul compus din «opus signinum».

În cursul cercetărilor s-au mai descoperit : în pavimentul din fața absidei, o spărtură aproape circulară cu diametrul de circa 0,80 m, care presupune existența, în interiorul acesteia, a unor sfinte moaște ; în continuare, la o mică distanță de aceasta, s-au găsit fragmente de plăci

14. Histria, *Monografie arheologică*, p. 157.

15. *Ibidem*.

16. I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în rev. cit., p. 292.

17. *Ibidem*.

18. Vezi : I. Barnea, *op. cit.*, p. 293—294, fig. 4 ; Idem, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, p. 233 ; *Studii și cercetări de istorie veche*, VI (1955), 3—4, p. 532—538, pl. 14—15 ; Acad. Emil Condurachi, *Histria*, p. 25—26 ; Idem, *Histria à l'époque du Bas-Empire, d'après les dernières fouilles archéologiques*, în revista «Dacia», nouvelle série, I, 1957, p. 259, fig. 3, 5.

19. I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în rev. cit., p. 293.

din marmură albă, purtînd sculpturi sub formă de arcade continui, pe marginea feței superioare, care, după poziția lor în cuprinsul încăperii dreptunghiulare și din spărtura aflată în pavimentul acesteia, presupun proveniența lor din masa care îndeplinea funcția de jertfelnic (sf. masă)²⁰; în sfîrșit, s-au descoperit și unele imposte împodobite cu semnul crucii.

În ceea ce privește datarea construcției în secolele V—VI-lea, ea este confirmată de absida orientată spre răsărit și de forma ei pentagonală la exterior, «de impostele descoperite în cuprinsul clădirii ce alcătuiesc o caracteristică a acestei perioade de timp, precum și de crucea monogramatică avînd litera «P» cu bucla deschisă, ce împodobește una din imposte»²¹.

Caracterul de locaș de cult creștin al bazilicii este dovedit de fragmentele de plăci din marmură. Această bazilică particulară este, după părerea celor care s-au ocupat cu cercetarea ei, «o imitație tîrzie a încăperii cunoscută sub numele de «bazilica privată» din unele palate romane — prototipul bazilicii creștine». De aici își trage numirea de bazilică particulară, fiind singura, de acest fel, descoperită pînă acum pe teritoriul Patriei noastre²².

Bazilica de cimitir (coemeterialis)²³ a fost descoperită în sectorul de vest al zidului de incintă al cetății Histria, la circa 80 m de acesta. Inițial, descoperirea aparține, ca și bazilica din colțul de sud-est al cetății Histria, lui Vasile Pîrvan (1914). Acesta însă a cercetat-o și identificat-o numai în interior, publicînd, pentru aceasta, puține informații despre ea, ca și mai tîrziu (1917), arhitectul german Johannes Jacobs.

Dezvelirea în întregime a ruinelor «bazilicii de cimitir» de la Histria, efectuată în vara anului 1956, este deosebit de importantă, înlăturînd, printre altele, și datele inexacte relatate de R. Netzhammer (1918) cu privire la planul și marginile construcției. Cu acest prilej s-au făcut descoperiri și precizări noi pentru cunoașterea integrală a monumentului de arhitectură bisericească.

20. «Fragmentele de la Histria fac parte din categoria bine cunoscută a așa-numitelor *mansae martyrum* (τράπεζαι μαρτύρων ἢ ἀγαθῶν) întîlnite în Siria, Asia Mică, Grecia și în diferite alte centre ale lumii vechi creștine. Ele se aseamănă cel mai mult cu exemplarele descoperite la Efes, și la Nea Anhialos, lingă Volo-Grecia» (I. Barnea, *op. cit.*, p. 294).

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*.

23. Vezi pentru această descoperire: Iorgu Stoian, *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956* (Sectorul de la vest de zidul de incintă din valul III), în revista «Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.», V (1959), p. 291—296, fig. 4; I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în revista «Studii Teologice», anul XII (1960), nr. 3—4 (martie-aprilie), p. II, 204—206; Idem, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, p. 225, fig. 5; p. 230, fig. 11—12 și p. 241; Cf. și Emil Condurachi, și colectivul său, *Cercetările arheologice efectuate în campania anului 1950 la Histria*, p. 141.

Pornind de la absidă, în jumătatea ei de sud aflăm resturile sintronului semicircular, construit din piatră și pământ, lângă zidul acesteia, ca, de altfel, în cele mai multe bazilici creștine paleocreștine. În continuare, la naos, s-a făcut precizarea că pavimentul era din cărămizi numai în nava centrală, cea mare, cele laterale neavînd decît pământ. S-a găsit apoi în fața absidei, spre stînga, un fragment de coloană subțire, care se bănuie că provine dintr-un stîlp de la «cancelli». De asemenea, spre sud de zidul bazilicii s-a descoperit o anexă compusă din trei încăperi neegale, dintre care cea de la răsărit prezintă curiozitate, prin construcția circulară din interiorul ei alcătuită din cărămidă și pământ, avînd tencuiala zidurilor din mortar de var. Ca și cealaltă cameră imediat următoare dinspre vest, are o podină din pământ galben sau brun-cenușiu, bine bătut și uneori amestecat cu nisip și scoici. Ea comunică cu naosul printr-o ușă largă de 1 m, ce se găsește lângă absidă. În ceea ce privește rostul ei, «judecînd după informația din Testamentum Domini» («Diaconicon site regione dextera ingressus»), se crede că în această parte a bazilicii de la Histria, ca și alte bazilici paleocreștine din Dobrogea («bazilica forensis» de la Tropaeum și cele două bazilici de la Argamum), se va fi aflat «*diaconiconul*», deși în unele cazuri sînt indicii pentru existența, în această parte și a «baptisteriului»²⁴. Altă descoperire făcută cu ocazia redzvelirii bazilicii, este și pavajul din lespezi, de calcar aflat în latura de vest dinafara naosului, care probabil aparține unei curți interioare («atrium»), un indiciu în acest sens constituindu-l capiteliul de calcar folosit ca bază de coloană, în marginea de est a pavajului.

În sfîrșit, o atenție deosebită merită ruinele unui «pastoforium», o încăpere dreptunghiulară alungită și terminată la răsărit printr-o absidă, — degajate în partea de nord-est a bazilicii. Absida s-a descoperit chiar cu un an mai devreme, în vara anului 1955, în campania din 1956 urmărindu-se doar zidurile acestei încăperi spre vest. De data aceasta, s-a observat că nivelul ei era mai ridicat decît restul bazilicii, iar în părțile sale de vest și de sud, acolo unde ea se va fi legat de zidurile construcției mari, zidurile și terenul fuseseră deranjate de unele gropi. Existența unei a doua construcții anexe, asemănătoare, așezată simetric de cealaltă parte a absidei nu a fost dovedită; se opinează chiar că «construirea ei aici ar fi fost în parte stînjenită de anexa de pe latura de sud a bazilicii»²⁵.

Cît privește datarea acestei bazilici, ea poate fi așezată între sfîrșitul secolului al V-lea și începutul secolului al VII-lea, avîndu-se în vedere atît sistemul său de construcție (zidurile modeste făcute din piatră verde legată cu pământ), cît și materialul ceramic (vase, olane, cărămizi), dar mai ales monedele găsite — primele de la Anastasius (491—518), iar altele de la Mauriciu Tiberiu (582—602).

24. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 205.

25. *Ibidem*.

DINOGETIA-GARVAN

(raionul Măcin, regiunea Dobrogea)

Ruinele cetății romano-bizantine Dinogetia, înălțată peste o așezare geto-dacică anterioară, se află pe o insulă stîncoasă din bălțile Dunării, cunoscută azi sub numele de *Bisericuța*, pe teritoriul satului Garvăn, — în linie dreaptă la vreo 8 km sud-est de orașul Galați. Numirea popinei de «Bisericuța» se datorește, probabil, unei mici biserici, care se afla altădată în mijlocul așezării din acel loc ²⁶.

Pentru identificarea acestei cetăți s-au făcut cercetări arheologice încă din secolul al XIX-lea. Din anul 1939 se cunosc și primele săpături arheologice întreprinse în același scop de prof. Gh. Ștefan, reluate în anul 1949.

În campaniile de săpături din anii 1951 și 1952, printre alte vestigii ale vechii cetăți romano-bizantine s-au dezvelit și ruinele *bazilicii din colțul de sud-vest al cetății* ²⁷.

Bazilica de la punctul «Bisericuța» era de forma unui dreptunghi cu dimensiunile interioare, fără absidă, de 16 m lungime și 9,70 m lărgime. Zidurile ei groase de 0,70—0,80 m, construite din piatră cu puțină cărămidă, legate cu mortar, sînt paralele cu zidul de sud-est al incintei cetății, iar latura îngustă de la vest se sprijină pe o porțiune a zidului din aceeași parte a acesteia. Din această cauză orientarea bazilicii se află, nu spre est, ca de obicei la astfel de locașuri de cult, ci înspre est-nord-est. Din același motiv, intrarea bazilicii nu se află pe latura îngustă de vest, după cum era de așteptat, ci pe latura lungă de nord, către colțul de vest al clădirii. Din aceste ziduri s-au mai găsit la dezvelirea bazilicii numai în câteva puncte, părți la înălțimea de 1—2 m, în rest ele fiind «distruse» pînă aproape de temelie sau în întregime de bordeiele și gropile de provizii ale locuitorilor așezării feudale timpurii» (sec. X—XII) ²⁸.

Absida de formă semicirculară corespundea, ca lărgime, navei de mijloc a naosului, care era de 4,70 m. Celelalte două nave laterale, ale naosului, erau fiecare de cîte 1,80 m.

Temeliile de zid care susțineau coloanele de la intersecția navelor au grosimea de 0,65—0,70 m ; starea lor de conservare este destul de proastă, fiind mult distruse, mai ales înspre absidă. S-au mai descoperit apoi o bază de coloană, din piatră calcaroasă, cu dimensiunile de 0,55—0,65 m, spre colțul de sud-vest al bazilicii, precum și două mici fragmente de coloane și de capiteluri cu valute, luate probabil de la alte construcții mai vechi. Aceste vestigii sînt însă insuficiente pentru a se

26. I. Barnea, *Garvăn-Dinogetia*, Editura Meridiane, București, 1961, p. 5; Idem, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 299.

27. Vezi: I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 295—296, fig. 9; Idem, *Garvăn-Dinogetia*, p. 19—23, fig. 14—22; S.C.I.V., III (1952), p. 393—394, 410, fig. 2, 4, 27—28; *Ibidem*, IV (1953), 1—2, p. 255—257, fig. 1, 3, 8; *Ibidem*, V (1954), 1—2, p. 164, fig. 4.

28. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 295.

determina numărul de coloane, ce separau cele trei nave ale locașului de cult. Bucățile de grinzi din lemn de stejar, arse, și piroanele de fier găsite la baza dărîmăturilor provin din partea superioară de lemn a clădirii, așezată pe un strat de nisip.

Pavimentul bazilicii era din cărămidă. «Numai un lemn carbonizat ce se afla pe mijlocul zidului, chiar lângă baza de coloană din piatră calcaroasă, pare să indice urma unei balustrade de lemn»²⁹. El s-a păstrat numai în apropiere de intrare și în colțul de sud al clădirii. Sub acest pavaj s-a descoperit apoi un altul mai vechi, tot din cărămidă. Din cercetările acestor două niveluri ale pavimentului s-a ajuns să se precizeze că cel nou, de deasupra, fiind de pe vremea împăratului Anastasius I (491—518), documentat prin cărămizi purtînd ștampila acestui împărat —, arată că bazilica a fost refăcută în vremea acestuia, iar cel de-al doilea, mai vechi, aparține secolelor IV—V-lea, cînd probabil, a fost înălțată construcția.

Din secolul al VI-lea bazilica are și o anexă, în partea de răsărit, provenită din construcția unui zid cu cinci laturi, din pietre legate cu lut, care dubla pe cel semicircular al absidei. Ea n-a putut îndeplini funcția unui deambulatorium, așa cum s-ar părea, deoarece era împărțită în două camere, sau chiar trei, «printr-un zid transversal»³⁰.

Caracterul creștin al bazilicii din colțul de sud-vest al cetății romano-bizantine de la punctul «Biseriçuța», satul Garvăn, este pe deplin dovedit, atît de forma și epoca tîrzie căreia îi aparține, cît și de o serie de obiecte mărunte «de proveniență creștină sigură, din sec. IV—VI, descoperite în cuprinsul acestei așezări»³¹.

NOVIODUNUM

(raionul Tulcea, regiunea Dobrogea)

Pe malul drept al Dunării, circa 2 km est de orașul Isaccea, la punctul «Pontonul vechi» (Eskikale) se află ruinele străvechii așezări romane Noviodunum³². Aici au fost dezvelite în toamna anului 1956 diferite temelii de ziduri, printre care și acelea ale unei *bazilici*³³.

Bazilica are forma unui dreptunghi cu dimensiunile interioare de 13,80 m lungime și 10,75 m lărgime. Este orientată nord-sud și nu spre est, cum ar fi fost normal — sau est-nord-est, cum am văzut la bazilicile

29. S.C.I.V, IV (1953), 1—2, p. 256, fig. 18.

30. I. Barnea, *op. cit.*, partea I (1958), p. 296.

31. Vezi: Gh. Ștefan, *Anciens vestiges chrétiens à Dinogetia-Biseriçuța*, în revista «Dacia», XI—XII (1945—1947), p. 305—306; S.C.I.V., III (1952), p. 394; *Ibidem*, IV (1953), 1—2, p. 297; *Ibidem*, V (1954), 1—2, p. 164, fig. 4.

32. I. Barnea, B. Mitrea, N. Angheliescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, în revista «Materiale arheologice...», IV (1957), p. 154—156; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 202; S.C.I.V., IV (1954), 1—2, p. 175.

33. Vezi: I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960) p. 202—203, fig. 2; I. Barnea, M. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, în rev. «Materiale...» V (1959), p. 466—468, fig. 5; I. Barnea, *Nouvelles considérations sur*

prezentate pînă aici. Această neobișnuită orientare este determinată, ca și în alte cazuri similare, de poziția vechilor ziduri ale incintei cetății, la care zidurile noii construcții, adică ale bazilicii, a trebuit să se adapteze, iar uneori distrugînd pe cele vechi : «Zidul absidei a trebuit să se subțieze în creștet, pentru a se înghesui în zidul de incintă al cetății. În jumătatea de sud, clădirea bazilicii a întîlnit un zid lung transversal și o stradă pe care le-a întrerupt. Latura îngustă de sud a bazilicii a dat peste un alt zid lung, paralel cu cel precedent, pe care însă l-a folosit. Aici colțul de sud-est al bazilicii a trebuit să se adapteze unui zid mai vechi iar colțul de nord-vest a fost construit peste o platformă anterioară de mortar»³⁴.

Materialul de construcție folosit la ridicarea acestui locaș de cult l-au format pietre de diferite forme legate cu mortar, în care s-a folosit și cărămidă pisată. Grosimea zidurilor construcției este de 0,90 m și 1,40 m.

Cele trei părți componente ale bazilicii sînt evidente : absida (altarul), naosul și nartexul (pronaosul). Absida, aflată pe latura de nord a clădirii, era semicirculară și cu diametrul de 7,80 m. Naosul avea trei nave longitudinale, din care se păstrează numai o parte din temelia colonadei din dreapta (de răsărit). La extremitatea de sud a bazilicii se afla încăperea transversală, nartexul, cu lărgimea de 2,50 m. Acest element arhitectonic ne oferă, pe lîngă planul general al construcției, un indiciu prețios pentru întrebuintarea acesteia ca locaș de cult creștin, precum și pentru datarea ei, știindu-se că nartexul este o creație grecească a secolului al V-lea și că el constituie «o caracteristică a bazilicilor paleocreștine din Constantinopol, Grecia și bazinul Mării Egee, din sec. V—VI. Bazilica de la Isaccea aparține cel mai probabil perioadei împăratului Anastasius I (491—518)»³⁵.

Alte descoperiri făcute în interiorul bazilicii sînt : un bloc de pietre legate cu mortar, aflat în jumătatea de vest a absidei, lîngă zidul semicircular, și un mic rest de pavaj de cărămidă dezvelit în nava dreaptă a clădirii. Specialiștii care s-au ocupat cu cercetarea mormintului presupun că acestea ar aparține unei clădiri mai vechi.

TOMIS-CONSTANȚA (raionul Constanța, regiunea Dobrogea)

Tomis, oraș străvechi din cuprinsul țării noastre, a luat ființă în secolul al VI-lea î. d. Hr., reușind într-un timp relativ scurt, în secolul al V-lea î. d. Hr., să devină un important centru de schimb comercial, iar mai tîrziu chiar metropolă a provinciei romano-bizantină Scitia Mică. În cursul istoriei el primește diferite numiri. După Constantin cel Mare,

les basiliques chrétiennes de Dobroudja, p. 225—226 ; P. Lemerle, *Philippe et la Macedoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, texte, Paris, 1945, p. 323—324 ; D. Popescu și Vl. D., *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în anul 1956*, în rev. «S.C.I.V.», VIII (1957), nr. 1—4, p. 357.

34. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 204.

35. *Ibidem*.

bunăoară, orașul Tomis se numește Constantiana sau Constantia ; în timpul dominației turcești, el poartă denumirea de Küstendje, ca apoi, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe ruinele acestui oraș să se așeze actualul oraș de litoral — Constanța ³⁶.

Acesta este și motivul pentru care el se află în mod special în atenția arheologilor. Totuși nu s-au putut întreprinde săpături arheologice sistematice, pe scară mai largă, pentru dezvelirea ruinelor metropolei, și aceasta tocmai pentru faptul că ele se află sub temelia noului oraș. În schimb, cu prilejul unor construcții, canalizări etc., executate pe teritoriul orașului Constanța, s-au descoperit o serie întreagă de monumente, unele de cea mai mare importanță pentru cunoașterea acestei străvechi așezări omenești. Printre acestea din urmă se află și cele două *bazilici* dezvelite în vara anului 1961, în apropierea zidului de incintă din partea de vest a vechii cetăți. Prilejul descoperirii l-au oferit săpăturile de fundație ale unui bloc de locuit, proiectat pe terenul fostei gări ³⁷.

Cele două bazilici ³⁸ s-au aflat la o distanță de 100 m una de alta. Ambele au aceleași elemente arhitectonice : absidă boltită cu criptă și trei nave, de asemenea boltite.

Dimensiunile însă le deosebesc. Cea mai mare, dezvelită în întregime, are 42 m lungime și 24 m lățime. Zidurile sale s-au descoperit la adâncimea de 2,5—3 m, iar pardoseala exterioară la circa 0,70 m. Cripta de mari dimensiuni a absidei are 7 compartimente, dintre care 5 laterale și două centrale, acoperite cu bolți construite din cărămizi legate cu mortar. În ea se pătrundea printr-un culoar cu 10 trepte de marmură. Interiorul bazilicilor era pardosit cu cărămizi, având dimensiunile de 0,32 m × 0,32 m, în navele laterale, iar în cea centrală de 0,45 m × 0,45 m. Aici s-au mai găsit fragmente din coloanele de marmură ale catapetesmei, coloanele de marmură dintre cele trei nave aflate mult adâncite în pământ, precum și numeroase monede de bronz din epoca romană târzie, fragmente arhitectonice de marmură, capiteluri, arhitrave, inscripții funerare.

Cele două monumente de arhitectură bisericească sînt primele de asemenea natură descoperite pe locul cetății antice Tomis, și datează de la sfârșitul secolului al V-lea și începutul secolului al VI-lea.

Bazilica cea mare este socotită ca cel mai mare locaș de cult descoperit în întreaga regiune Dobrogea.

³⁶. V. Canarache, *Tomis*, București, 1961, p. 6, 9.

³⁷. D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română, în anul 1961*, în rev. «S.C.I.V.», XIII, I, (1962), găsim aceste două informații : a) «...In sectorul fostei gări — cartierul de vest — au continuat săpăturile arheologice la cele două bazilici — A. B. (p. 9.)»; b) «Rapoartele sumare asupra săpăturilor din 1961 vor apare în «Materiale și cercetări arheologice», vol. XI.

³⁸. Simion Săveanu, *Întîlnire cu Tomisul antic în Constanța de azi*, în ziarul «România liberă», nr. 5264, duminică 17 septembrie 1961, p. 4; V. Canarache, *op. cit.*, p. 20, 21.

Menționăm că existența și a altor construcții de felul acesta printre ruinele vechii cetăți romano-bizantine Tomis este dovedită prin descoperiri mai mărunte, făcute tot întâmplător și păstrate acum în muzeul arheologic din Constanța³⁹.

S-au mai găsit vestigii creștine și cu prilejul cercetărilor arheologice făcute pe urmele altor cetăți romano-bizantine: *Callatis*, azi Mangalia, oraș la nord de Constanța, pe litoral; *Ibida*, azi Slava-Rusă și *Stratonis*, azi Tuzla. Capitelurile decorate cu semnul crucii, monograme creștine sau inscripții și alte monumente sculpturale de marmură, cu același caracter, descoperite în aceste localități dobrogene, nu sînt altceva decît «părți componente ale unor bazine creștine dispărute și încă neidentificate»⁴⁰.

PIRJOAIA

(raionul Adamclisi, regiunea Dobrogea)

În colțul de nord-vest al Dobrogei, la sud de lacul Oltina și la circa 28 km nord-est de anticul Durostorum, pe malul drept al Dunării, în apropierea actualului sat Pîrjoaia, se fac de cîțiva ani sondaje la ruinele romane, de către colectivul arheologic care lucrează la Păcuiul lui Soare (însulă aflată la o distanță de 6 km de satul Pîrjoaia), în scopul de a se colecta material arheologic rămas pe plajă după retragerea apelor⁴¹.

Datorită unuia dintre aceste sondaje, «s-a reperat conturul unei bazine, care, judecînd după urmele materiale aflătoare în vecinătatea ei, datează dintr-o vreme cuprinsă între secolele IV și VI-lea»⁴².

Bazilica orientată est-vest era prevăzută cu o absidă semicirculară, naos și pronaos. Dimensiunile ei fixate provizoriu sînt de 25,50 m lungime și de 11,35 m înălțime. Este vorba, deci, de un edificiu creștin care se grupează în rîndul bazineilor mari care se găseau în regiunea Dobrogea⁴³.

II. MONUMENTE DE ARHITECTURĂ BISERICESCĂ DIN EPOCA FEUDALĂ

În această parte a expunerii de față prezentăm acele descoperiri de locașuri de cult creștine, care, după datarea lor în timp, aparțin epocii

39. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 207—208; Idem, *Romano-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between 1948—1958*, p. 341—343; Vlad Zirra și Petre Alexandrescu, în revista «Materiale...», IV, 1957, p. 88—94.

40. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 208—210; Idem, *Romano-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between 1948—1958*, p. 343—347; Horia Slobozianu, *Contribuții asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*, în revista «Materiale...», V (1959), p. 742.

41. Petre Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în revista «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXI (1963), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 546.

42. *Ibidem*. Este singurul izvor pînă în prezent în care se menționează foarte succint descoperirea aceasta.

43. *Ibidem*, p. 546, fig. 1.

timpuriu feudale (sec. X—XII-lea), precum și pe cele din epoca feudală (sec. XIII—XVIII-lea).

DINOGETIA-GARVAN
(raionul Măcin, regiunea Dobrogea)

Dinogetia, veche cetate romano-bizantină ale cărei ruine se găsesc în punctul «Biseriçuța», satul Garvăn, este socotită, pe drept cuvânt, un punct arheologic bogat în monumente de artă creștină. Înaintea descoperirii bazei din colțul de sud-vest al cetății, s-au descoperit ruinele *celelalte vechi biserici de zid* cunoscute pînă acum pe teritoriul țării noastre⁴⁴. Această descoperire s-a făcut în vara anului 1950.

Ruinele acestei vechi construcții de piatră se află la o distanță de 37—40 m nord-vest de poarta de sud a cetății, și la aproximativ 3,60 m mai sus decît nivelul străzii acoperit de ruinele așezării din vremea ocupației romane. Menționăm, de asemenea, că ruinele bisericii de care vorbim constituie numai partea inferioară a pereților pe o înălțime ce variază între 0,30 m și 0,80 m, avînd un soclu mai lat spre exterior și o fundație de circa 1,60 m adîncime. Materialul de construcție l-a format piatra de carieră, de formă neregulată, împreună cu fragmente de cărămidă, iar în unele părți și țigle romane, în cantitate însă mai redusă. În construcție, aceste materiale alternează în straturi. Caracteristic pentru tehnica de construcție la această biserică, sînt urmele legăturilor de lemn (tiranți sau trăgători orizontali) ce aveau rostul de a asigura solidaritatea clădirii, mai ales la început, cînd mortarul de legătură era proaspăt. Aici tiranții, cu grosimea de 0,15—0,17 m străbăteau zidăria la două niveluri diferite, unul la baza fundației, iar altul sub nivelul podelei.

Planul construcției este pătrat, cu laturile de circa 6 m și cu o absidă la răsărit, semicirculară în interior și pentagonală la exterior. În interiorul biseriçuței se remarcă întărirea colțurilor cu piloni masivi, care susțineau cupola ce se înălța în centrul locașului de cult, căpătînd astfel înfățișarea unei cruci, cu brațele foarte scurte. Intrarea se afla, în mod neobișnuit, pe la mijlocul laturii de nord. De asemenea, neobișnuită este și starea în care s-au găsit cele patru morminte din interior, îndeosebi cel amenajat în grosimea zidului (nișă), în care erau îngrămădite, fără nici o ordine, osemintele unei persoane de sex bărbătesc, ceea ce i-a făcut pe cercetători să presupună, fie că mormîntul a fost jefuit, fie că osemintele au fost aduse din altă parte și așezate în acest loc. În jurul edificiului creștin s-a descoperit un cimitir, cu mai multe faze de existență, în care scheletele erau, în majoritate, în po-

44. Vezi: I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 298—300, fig. 12; Idem, *Garvăn-Dinogetia*, p. 5, fig. 31; Gh. Ștefan, I. Barnea, D. Mi-trea, D. Protase, V. Vătășianu, *Săpăturile de la Garvăn (Dinogetia)*, în rev. «S.C.I.V.», an. II (1951), 1, p. 45—49, fig. 32—33; Corina Nicolescu, *Inceputurile artei feudale din țara noastră, în lumina ultimelor descoperiri arheologice*, în rev. «Studii și cercetări în istoria artei», I (1959), p. 51, 52.

ziția rituală creștină, cu fața spre răsărit și mîinile fie pe piept, fie pe pîntece, fie o mîină întinsă pe lîngă corp, iar cealaltă pe piept, fie, în sfîrșit, cu o mîină sau cu ambele mîini pe umărul drept.

Așadar, se poate afirma că este vorba mai degrabă de o capelă de cimitir. Planul său «amintește pe acela al unor morminte mult mai vechi din Asia Mică (Termessos, în Pisidia ș. a.) și se aseamănă cu cel al bisericilor gropnițe (sepulcrate) de la Boiana (1259) și nr. 5 de la Hissar (sec. X—XIII-lea) în regiunea Plovdiv», precum și cu cel al bisericii de la Nicopoli (secolul al XIII-lea) ⁴⁵.

Biserica de la Dinogetia datează din secolele XI—XII-lea.

NICULIȚEL

(raionul Tulcea, regiunea Dobrogea)

Campania de săpături arheologice desfășurată în vara anului 1954 la punctul «Cetățuia» din pădurea ce se întinde pe dealul cu același nume, la circa 3 km vest de comuna Niculițel, a scos la lumină numeroase vestigii, printre care semnalăm ruinele *celei mai vechi bisericețe de plan treflat* din cuprinsul patriei noastre ⁴⁶. Datorită, însă, solului stîncos și intemperiiilor naturii, acestea s-au găsit într-o stare de conservare foarte proastă, fiind încă vizibile numai cele trei abside și urmele zidului din latura de sud a bisericii, «încît cu greu îngăduie o reconstituire a planului acestei construcții» ⁴⁷.

Edificiul creștin a fost construit din bucăți de cărămizi romane, luate din valul aflător în imediata vecinătate — val întărit cu aceste cărămizi în scopul de a împiedica pămîntul să fie dus de ape la vale. Grosimea zidurilor păstrate este de 0,70 m, iar înălțimea lor de 0,05—0,30 m. Lungimea bisericeței este de 6 m, diametrul absidei principale sau de răsărit, de 1,90 m, iar al celei de sud ca și al celei de nord, care abia se mai recunoaște, de cîte 1,70 m fiecare. Intrarea nu a fost identificată ; se presupune, totuși, că ea va fi fost în mijlocul laturii de vest. În interior s-au găsit urme din pavimentul bisericeței, care era din cărămizi romane. S-au mai găsit, de asemenea, fragmente din cărămizi romane, pe două dintre ele figurînd inscripții religioase din secolele XI—XII-lea, în limba veche slavă, iar pe alte cîteva se afla semnul crucii.

«Dată fiind mica grosime a zidurilor și legătura slabă a lor, cu lut, în loc de mortar, este îndoielnic că biserica va fi avut cupolă» ⁴⁸.

În ceea ce privește timpul cînd această bisericeță a fost ridicată în locul indicat, specialiștii propun secolele XI—XII-lea, ca și în cazul bisericeței de la Garvăn-Dinogetia, întemeindu-se pe materialul ceramic găsit, dar mai ales pe cîteva monede turnate din a doua jumătate a

45. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 299—300.

46. Vezi : I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 305—306, fig. 16 ; S.C.I.V., V (1954), nr. 1—2, p. 186, fig. 23 ; Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 51, 56.

47. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 305.

48. *Ibidem*, p. 306.

secolului al XI-lea (Teodora : 1055—1056) pînă în vremea Comnenilor, da asemenea, aflate printre ruinele acestui mic locaş de cult, de lângă comuna Niculiţel.

Constatîndu-se, apoi, «lipsa urmelor unei aşezări omenеşti împrejur, în afară de două, trei mici construcţii, la care se adaugă poziţia izolată a bisericeţii» se pare că acest edificiu creştin aparţinea vreunui schit dispărut⁴⁹.

BASARABI

(raionul Medgidia, regiunea Dobrogea)

Cea mai interesantă descoperire din ultimii ani privind arta creştină de pe teritoriul ţării noastre în epoca feudală o constituie *complexul de monumente arhitectonice* descoperit în vara anului 1957, în cariera de cretă de pe stîncă Tibişir, de la sud-vest de actuala comună *Basarabi*, fostă Murfatlar. Complexul de monumente îl compune o bisericuţă, camerele funerare, două paraclise şi chiliile legate între ele prin coridoare înguste şi joase dispuse la diferite niveluri⁵⁰.

Bisericuţa. În exterior, imediat deasupra intrării, se află incizată o inscripţie cu trei mici semne runice, nedescifrate. O altă inscripţie cu litere chirilice mari şi mai puţin regulate, ce arată anul săpării bisericeţii : leat 6500 (= 992), împreună cu două cruci sînt, de asemenea, incizate în dreapta intrării. O cruce mică e zgîriată pe acelaşi perete alb de cretă, la circa 1 m în stînga intrării. În continuare, către răsărit, cam la mijlocul peretelui de nord, se distinge o scobitură ca o firidă puţin adîncită, care lasă impresia locului unei ferestre mici, începută în dreptul naosului, la care s-a renunţat.

Interiorul bisericeţii, uşor boltit, este orientat est-vest şi are dimensiunile : 5,96 m lungime, 1,75—1,95 m lărgime şi maximum 1,99 m înălţime. El este împărţit, începînd de la vest spre est, în *altar naos* şi *pronaos*, prin doi pereţi despărţitori săpaţi în masivul de cretă, groşi de 0,45—0,55 m fiecare şi avînd în mijloc cîte o deschidere arcuită în partea de sud.

Altarul, cea mai mică încăpere a bisericeţii (1,05 m lungime şi 1,75 m lărgime) comunică cu naosul printr-o deschidere înaltă de 1,62 m şi lată de 0,55 m. Peretele de est are forma unei mici abside neregulate, boltită în partea de sus, ce aduce a semicalotă sferică. Pavimentul încăperii este ridicat cu cîţiva cm mai sus de cel al naosului. Prestolul sau sfînta masă, înalt de 0,80 m, lat de 0,53 m şi lung de 0,42 m, lipit cu latura de est de peretele semicircular al absidei, din cauza dimensiunilor mici ale altarului, — are înfăţişarea unui bloc paralelipipedic săpat, de asemenea, în masivul de cretă. În colţul din stînga al altarului se găseşte o măsuţă înaltă de 0,85 m, despre care se spune că va fi

49. *Ibidem.*

50. Vezi : I. Barnea, *Monumente de artă creştină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 211—219, fig. 10—16 ; I. Barnea, Virg. Bilciurescu, *Şantierul arheologic Basarabi*, în rev. «Materiale...», VI (1959), p. 541—562 ; Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 52—54.

servit, probabil, pentru proscomidie ; iar în colțul din dreapta, un mic postament înalt de 0,45 m — și acestea săpate în stînca de cretă.

Naosul, cu dimensiunile de 1,96 m lungime, 1,95 m lățime și 1,99 m înălțime, avea pavimentul cu cîțiva cm mai sus decît al pronaosului. În colțul de nord-est, spre altar, a fost săpată în stînca de cretă o masă înaltă de circa 0,80 m.

Pronaosul este prima încăpere care comunică cu exteriorul printr-o deschidere înaltă de 1,45 m, largă de 0,60—0,70 m și cu latura superioară ușor arcuită în partea de sus. Dimensiunile sale sînt de 2,10 m lungime, 1,79 m lățime și 2,15 m înălțime, la mijloc. În interior, pe porțiunea laturii de vest, s-a găsit o bancă joasă, iar în colțurile de nord-est și sud-est cîte un mic postament, toate săpate în masivul de cretă. Ușa de la intrarea în biserică, ce se făcea prin latura de nord a pronaosului, era din lemn ; ea a dispărut la puțină vreme după încetarea funcționării locașului de cult. Ușa avea pe dinăuntru un dispozitiv de închidere special, a cărui urmă s-a observat la dezvelirea monumentului.

Biserica a servit ca locaș de cult puțin timp. Specialiștii au ajuns la această concluzie, bazîndu-se pe faptul că la dezvelirea monumentului s-au observat slabe urme de afumare a pereților locașului de cult, iar pavimentul și pragurile lui din cretă sînt prea puțin tocite.

În același complex de monumente s-au mai descoperit două mici *camere funerare*, neregulate ca formă și dimensiuni comunicînd între ele, situate la cîțiva metri mai la vest de intrarea bisericeții și cu 3—4 m mai jos decît nivelul acesteia — ambele săpate în masivul de cretă și cu intrările astupate cu bolovani din același material. Pe pardoseala uneia din aceste camere funerare s-au găsit două schelete alăturate și în poziția creștină, a doi bărbați maturi. Ele erau foarte puțin afundate într-un strat de ml uscat și crăpat în bucăți, gros de 0,4 m, care se crede că a provenit din depunerile unor inundații a căror urme se disting și pe pereții albi ai încăperilor, pe o înălțime de 0,70 m. Pereții erau ornamentați, în afară de o cruce mare în relief, de deasupra intrării în a doua încăpere, și de o serie întregă de reprezentări profane (schematice) : cai, cîini, păsări, figuri fantastice (balauri) etc., și grafite cu caractere runice. Un schelet de bărbat matur s-a găsit și pe pavimentul celei de-a doua camere funerare, însă într-o stare de păstrare mai puțin bună decît cele din camera anterioară. Această cameră se arată mai simplă și prin faptul că nu are nici un semn sau decor cît de modest.

Paraclisele, în număr de două⁵¹ fac parte din complexul de 6 încăperi aflat la 30—50 m vest de bisericuță. Ele au un caracter funerar, care rezultă atît din orînduirea interioară, cît și din figurile sfinte, însoțite de inscripții runice și din crucile sculptate sau zgîriate pe pereții lor. Această destinație explică legătura lor cu galeriile complexului de

51. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 53, în cadrul descrierii complexului de monumente de la Basarabi nu dă detalii despre cel de-al treilea paraclis.

monumente și cu două din încăperile vecine, folosite ca locașuri de înmormîntare — despre care am mai vorbit.

Starea de conservare a unuia dintre aceste paraclise, în momentul dezvelirii, este foarte proastă, fiind aproape în întregime prăbușit. El era orientat, în mod neobișnuit, spre vest, altarul fiind format din arcuirea peretelui de vest al acestei încăperi în chip de absidă, — aceasta, probabil, din cauza necesităților religioase stringente locale. La baza peretelui din care s-a mai păstrat o porțiune oarecare s-a găsit o bancă din același material de construcție, înaltă de 0,30 m și lată de 0,35 m. Cercetătorii presupun că ea va fi îndeplinit funcția de «synthronum». Pe pavimentul paraclisului — acoperit aproape în întregime de ruinele încăperii prăbușite — s-a putut observa pragul care separa altarul aflat la un nivel mai jos, de restul paraclisului. Acesta se găsește la aproximativ 2,50 m distanță de peretele arcuit, de vest, și «prezintă trei albieri ușoare, indicînd tot atîtea intrări, despărțite prin stîlpi de cretă, azi prăbușiți și ei». «Muchiile rotunjite ale stîlpilor și pragurile albiate ale intrărilor arată că, spre deosebire de bisericuța deschisă mai sus acest paraclis a fost folosit timp mai îndelungat»⁵².

Cînd nu a mai fost posibilă folosirea lui, din cauza deteriorării generale, funcția de paraclis a fost preluată de o încăpere vecină dinspre est, cu care comunica prin trei deschideri. Acest al doilea paraclis, spre deosebire de cel descris mai înainte, s-a păstrat aproape în întregime. Are forma unui patruleter neregulat, cu fiecare latură de circa 3 m și înălțimea de 2,20 m. Tavanul este ușor boltit. Altarul, prăbușit în jumătatea superioară, se află ca de obicei, spre răsărit, și are dimensiunile interioare de 1,40 m lățime și 0,70 m adîncime. El este încadrat la stînga și la dreapta de cîte o nișe de dimensiuni mai mici ca cea a altarului, care au servit ca «prothesis» și «diaconicon». La vest de aceste nișe s-au mai păstrat resturi din balustradă, săpată tot în cretă, îndeplinind funcția de tîmplă («cancelli») și avînd înălțimea de 0,60—0,70 m, ca la bazilicile din perioada paleocreștină. Altarul avea o singură intrare, și aceasta se afla pe la mijlocul balustradei, unde s-a observat și pragul larg de 0,55 m, puțin tocit la mijloc. Mai spre est de acest prag s-a păstrat o parte din baza prestolului, săpat în același material (cretă). Pavimentul său este mai înalt cu 0,10 m decît restul paraclisului. Pe pereții laterali ai altarului, la înălțime de 1,35 m de la paviment, s-au observat două găuri de grosimea degetului. Acestea serveau se pare — spun specialiștii — pentru fixarea unei vergele de care se suspenda perdeaua (dvera) de pe latura de vest a altarului.

Galeriile pornesc, de la nord de cel de-al doilea paraclis, și se află în directă legătură cu el. Ele sînt în număr de patru, orientate diferit și comunicînd una cu alta. Tavanul galeriilor este ușor boltit, iar dimensiunile lor variază între 2,50 m și 7 m lungime, 0,50 m și 0,90 m lățime și 1 m și 1,30 m înălțime. S-au găsit și în interiorul acestora schelete omenești: două chiar de femeie, — unul într-o nișe laterală, iar

52. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 217.

celălalt într-o groapă săpată în pardoseala celei mai lungi galerii ; alte câteva schelete de bărbat și în stare fragmentară, s-au găsit împrăștiate pe pavimentul galeriilor. Împrăștierea se datorește, după părerea specialiștilor, atît vulpilor, cît și broaștelor țestoase care au pătruns în interiorul galeriilor, «unde unele au și rămas pentru totdeauna»⁵³.

Cercetat în totalitatea lui, complexul de monumente de la Basarabi, lasă impresia — spun specialiștii — că în vremea funcționării lui avea un caracter mînaștiresc. Pe de altă parte însă, luînd în considerație reprezentările profane, unele, cum am văzut, chiar obscene de pe pereții încăperilor, s-ar putea presupune că acestea sînt legate de fondul păgîn, mai vechi, al localnicilor, presupunere spre care ar duce și prezența celor două schelete de femeie în galerii. Se așteaptă ultimul cuvînt de la inscripțiile cu caractere runice.

Tot ipotetic se fixează și datarea acestei așezări : sfîrșitul secolului al IX-lea, pentru fondare și circa anul 1000, pentru părăsirea ei.

SUCEAVA

(raionul și regiunea Suceava)

Suceava, unul dintre cele mai de seamă centre culturale din Moldova, este astăzi și unul din însemnatele puncte arheologice din țara noastră, rezultatele săpăturilor arheologice întreprinse intens aici, din 1951 și pînă în prezent, fiind de un real folos științific și istoric. Printre materialele arheologice descoperite sînt și numeroase vestigii importante de artă creștină feudală, în general, și de arhitectură bisericească, în special. Semnalăm, în primul rînd, ruinele *bisericiuței* sau *capelei* din centrul cimitirului de pe platoul din fața cetății de scaun de la Suceava, ruinele *bisericii de cimitir* din punctul Șipot precum și ruinele *bisericii romano-catolice* din punctul Drumul Național.

Bisericiuța sau *capela* situată în centrul cimitirului de pe platoul din fața cetății de scaun de la Suceava⁵⁴ a fost de fapt descoperită mai de mult, pe vremea arheologului K. A. Romstorfer, care a denumit platoul cu termenul impropriu de «Cîmpul șanțurilor»⁵⁵, și a marcat locul descoperirii, în 1899, printr-o cruce. Ceea ce s-a făcut în zilele noastre este numai redzevelirea ruinelor acestui locaș vechi de cult, provocată de constatarea făcută de specialiștii noștri de azi, că planul și informațiile publicate de K. A. Romstorfer sînt «neconcludente și inutilizabile pentru încadrarea topografică a capelei».

53. *Ibidem*, p. 218.

54. Vezi pentru această descoperire S.C.I.V., IV (1953), 1—2, p. 354, 355 ; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 306—307.

55. «Platoul ce se întinde imediat la sud-sud-vest de cetate a fost denumit de către K. Romstorfer «Cîmpul șanțurilor», din cauza prezenței pe întreaga suprafață a unor șanțuri de asediu ale căror urme mai erau vizibile pe timpul cînd el a început săpătura. Denumirea aceasta este cu totul improprie, dar o păstrăm deocamdată, pînă ce vom putea găsi o altă mai bună care să exprime funcțiunea pe care a avut-o acest platou» (S.C.I.V., IV (1953), 1—2, p. 343.

În plus față de ceea ce s-a găsit la prima dezvelire a monumentului, efectuată la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru⁵⁶ s-au observat, pe latura de sud, urme masive de lespezi de piatră necunoscute lui K. A. Romstorfer, care par a fi constituit un mic pridvor. Ne-maigăsindu-se *in situ* urmele capetelor de est ale pereților laterali și ale altarului, se presupune că nici K. A. Romstorfer nu a dispus de elemente sigure în aceste puncte și că planul său e o întregire ipotetică, ceea ce explică și faptul că el a evitat să tragă vreo concluzie categorică pe baza acelor constatări.

Cel mai de seamă fapt cunoscut acum, la redezvelire, în legătură cu acest monument, este precizarea că bisericuța sau capela de la cimitir, de pe platoul din fața cetății de la Suceava, a avut două faze de existență. Cea dintâi, în care bisericuța era în întregime din lemn, fapt căruia se datorește și scurta ei existență, curmată de un incendiu; se mai văd și astăzi urme de arsură, la circa 0,20—0,35 m sub nivelul actual al solului și aproximativ cu 0,10 m mai jos decât fundațiile de piatră ale ultimei capele. Anul 7001 (1492—1493) descifrat pe unul din fragmentele lespezilor de mormint (din gresie locală), din jurul bisericuței, arată că această primă bisericuță, de lemn, din cimitirul de pe platoul «Cîmpul șanțurilor» aparține epocii lui Ștefan cel Mare, datare la care se ajunge și pe calea analizei elementelor decorative și a cărămizilor smălțuite aflate printre ruinele acestui monument.

Capela înălțată la scurt timp după distrugerea primei bisericuțe prezintă caracteristici distincte prin materialul nou de construcție: temelia din piatră brută cu mortar, pereții din birne și pavimentul din cărămidă. «E probabil ca peretele de vest să fi fost poligonal (cu trei laturi), ca la Bălinești (1499) și la biserica mică de la Dragomirna (1602). Un astfel de plan este specific bisericilor de lemn din Moldova»⁵⁷. Acest de-al doilea locaș avea și anexe, în colțul de sud-vest: un pridvor și o nișe pentru clopot, de la care au rămas pe locul lor lespezi mari de gresie sistoasă. Intrarea în locașul de cult se făcea, dacă cumva era singură, prin latura de sud a pridvorului. Șirul de pietre, larg de 40 cm, așezate îngrijit, formînd pereții drepecți, atît spre exterior cît și spre interior, unde se continuă cu cărămizi de la paviment, — provine, se pare, de la pragul acestei intrări.

Această a doua bisericuță, de pe platoul din fața cetății de la Suceava, datată pe la mijlocul secolului al XVI-lea, a stat în picioare pînă în secolul al XVII-lea, cel mai tîrziu pînă la asediul din 1653.

Continuîndu-se săpăturile arheologice pe platoul din preajma vechii cetăți de scaun Suceava, la punctul *Șipot*, s-au descoperit ruinele altei *biserici de cimitir*. Ele au fost descoperite la început parțial în anul 1954; săpăturile au fost continuate în anul 1957⁵⁸.

56. Vezi K. Romstorfer, *Cetatea Sucevei* (descrișă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895—1904) în romînește de Alex. Lapedatu, București, 1913, p. 25—26.

57. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 307.

58. Vezi: I. Barnea, *op. cit.*, partea I (1958), p. 307—308; partea II (1960), p. 229;

Planul construcției este treflat și cu despărțiturile obișnuite: altarul, naosul cu cele două abside laterale, pronaosul și pridvorul. Naosul era despărțit de pronaos printr-un perete gros. Absidele aveau formă semicirculară, atât în interior cât și în exterior, cu excepția celor laterale ale naosului, care în exterior erau poligonale. Dimensiunile generale ale clădirii: 21 m lungime, cu 8 m lărgime, iar grosimea zidurilor variind între 1,20 m și 1,40 m. Materialul de construcție l-a format gresia cu mortar, la temelie și la o bună parte din pereți, și bolovani de tuf calcaros și cărămidă în partea superioară a construcției. Din cauza terenului, care era înclinat, în pantă ușoară, și în funcție de greutatea pe care o avea de suportat, temelia clădirii era în trepte: peretele de vest al pronaosului la 1,10 m, peretele despărțitor al naosului de pronaos la 1,60 m, iar absida principală la 2,30 m, față de pardoseala bisericii. Zidurile au fost consolidate prin procedeul de legătură trăgători orizontali de lemn. Urmele a doi asemenea tiranți așezați paralel s-au păstrat în peretele de nord al pronaosului. Fragmentele de oale cu urme de mortar, găsite printre altele între dărămăturile monumentului, arată că biserica de cimitir de la punctul Șipot a fost prevăzută și cu oale de rezonanță, zidite ca de obicei în partea de sus a pereților. Pavimentul era alcătuit dintr-un strat de pământ galben, gros de circa 0,50 m, peste care se păstrează pe alocuri urme de mortar, ultimul strat de deasupra, fiind din cărămizi simple, cu excepția altarului, unde s-au găsit «fragmente de cărămizi de formă rombică, cu smalt verde de tipul celor din biserica Sf. Nicolae Popăuți din Botoșani»⁵⁹.

Din observațiile stratigrafice făcute de specialiști, rezultă că biserica a fost zidită tot în vremea lui Ștefan cel Mare, «în a doua jumătate a secolului al XV-lea, pe locul unui cimitir cu înmormântări din prima jumătate a aceluiași secol, ceea ce duce la presupunerea existenței mai înainte a unei alte biserici de cimitir, ale cărei urme n-au fost găsite»⁶⁰. Biserica a existat pînă în sec. al XVII-lea, respectiv pînă în timpul domniei lui Duca Vodă (1678—1683), cînd i se trage sfîrșitul dintr-un cutremur.

În jumătatea a doua a secolului al XV-lea este datată și biserica romano-catolică, ale cărei ruine s-au dezvelit în vara anului 1956, la punctul *Drumul Național* de pe platoul din partea de nord-est a orașului, în imediata apropiere a șoselei naționale Suceava-Ițcani⁶¹.

Biserica avea o singură navă, dreptunghiulară, cu dimensiunile de 14,50 m lungime și 9,40 m lărgime. În partea de răsărit ea se termină

S.C.I.V., VI (1955), 3—4, p. 777—779, fig. 23; Trifu Martinovici, *Șantierul Suceava (Campania 1957)*, în rev. «Materiale...», VI (1959), p. 687, fig. 5.

59. S.C.I.V., VI (1955), 3—4, p. 778.

60. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 229.

61. Șt. Olteanu, *Șantierul arheologic Suceava: Platoul din fața cetății de scaun (Sectorul oraș)*, în rev. «Materiale...», V (1959), p. 607—610, fig. 9; Idem, *Șantierul Suceava (Campania 1957)*, în rev. «Materiale...», VI (1959), p. 687—689, fig. 6; I. Barnea, *op. cit.*, partea II (1960), p. 229; D. Popescu, Vl. D., *Săpături arheologice din Republica Populară Română, în anul 1956*, în rev. «S.C.I.V.», VIII (1957), nr. 1—4, p. 358.

cu o absidă cu trei laturi, atât în interior cât și la exterior, fiecare latură avînd lungimea de 3,30 m, iar împreună alcătuiind forma unui semiexagon. Grosimea zidului de fundație al absidei este de 1,20 m și adîncimea lui de 1,10—1,20 m. În partea de est, absida era susținută de un contrafort de 1,80 m lungime. Nivelul de fundare al acestui contrafort se afla mai jos decît nivelul zidului absidei, datorită pantei de teren din acel loc. Grosimea fundației zidului de sud al bisericii este aceeași, în interior, avînd două socluri de cărămidă de circa 0,15—0,20 m grosime. Nivelul de călcare este deosebit la cele două secțiuni ale clădirii, cel al absidei depășind cu 0,50 m pe cel al navei.

Biserica avea și o încăpere anexă, pe latura de nord, construită o dată cu nava, de aceeași formă dreptunghiulară, avînd dimensiunile de 13 m lungime și 5,60 m lărgime, iar grosimea și adîncimea zidului de fundație fiind la fel cu cele ale navei și absidei.

În partea cealaltă a locașului de cult, la 1,50 m depărtare de zidul de sud, se afla un osuar, obișnuit la bisericele de rit catolic. Aici s-a găsit o cantitate mare de oase omenești îngrămădite, majoritatea mari, ca : femure, tibii, humerus, cutii craniene etc.

S-a mai găsit, apoi, în molozul fundației bisericii, un fragment dintr-o inscripție cu caractere gotiforme minuscule, din care s-au putut citi doar literele : *rip...* Cu ajutorul acestuia și a două pietre de mormînt din 1512 și 1513 cu inscripții în limba latină, descoperite anterior, în același loc, specialiștii presupun că biserica din punctul «Drumul Național» a servit credincioșilor de rit catolic din Suceava și că ea dispărea în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Sondajele și săpăturile arheologice întreprinse în ultimii ani în numeroase puncte din zona lacului de acumulare al hidrocentralei V. I. Lenin de la Bicaz (raionul Piatra Neamț, regiunea Bacău) au dezvelit o seamă de vestigii printre care și temelii de biserică din secolele XVII—XVIII-lea, situate de-a lungul Bistriței.

La *Hangu* pe terasa din curtea bisericii actuale, s-au descoperit temelii unei biserici dispărute, construită, probabil, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, deasupra unui cimitir din secolele XVII—XVIII-lea, peste care s-a suprapus, parțial, un cimitir mai nou ⁶².

La *Secu* (raionul Tîrgu-Neamț, regiunea Bacău) și *Izvorul Alb*, la sondajele făcute în anii 1955 și 1956, s-au identificat temelii de piatră ale unor bisericuțe de lemn din secolul al XVIII-lea ⁶³.

62. C. S. Nicolescu-Ploșor, M. Petrescu-Dîmbovița, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Bicaz*, în rev. «Materiale...», V (1959), p. 54; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 231.

63. C. S. Nicolescu-Ploșor, M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 56—57; I. Barnea, *op. cit.*, p. 231; D. Popescu, Vl. D., *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă, în anul 1956*, în rev. «S.C.I.V.», VIII (1957), nr. 1—4, p. 358; D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă, în anul 1958*, în rev. «S.C.I.V.», X (1959), nr. 1, p. 156.

BUCUREȘTI

Începînd cu anul 1953, Capitala țării noastre este tot mai intens cercetată din punct de vedere arheologic, în scopul cunoașterii exacte a istoriei ei. Dintre numeroasele contribuții de seamă aduse în acest scop de cercetările arheologice, unele privesc îndeaproape monumente vechi de arhitectură bisericească ⁶⁴.

În anul 1953 făcîndu-se săpături în paraclisul din partea de sud a bisericii Bunavestire (din incinta Curții vechi) a fost descoperită, sub temelia acestuia, o *fundăție mai veche și mai lungă*, care avea spre est un început de absidă, mai puțin dezvoltată decît a paraclisului de mai târziu. Specialiștii presupun că este vorba de o lucrare începută și neterminată, reluată și desăvîrșită mai târziu, în vremea voievodului Constantin Mavrocordat.

Tot în timpul campaniei de săpături arheologice, din anul 1953 pe movila Gorganului, situată la nord-est de dealul Arhivelor, s-a descoperit ruinele unei *bisericuțe*, care figurează în documente ca aparținînd secolului al XVII-lea ca metoc închinat Mînăstirii Cotroceni. Cu ocazia dezvelirii lor, s-a precizat că această bisericuță a fost de zid, nu de lemn, cum se credea pînă la această dată. Ea s-a ruinat din cauza vechimii, în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782). Pe ruinele ei s-a ridicat în anul 1813 actuala biserică.

Sondajele și săpăturile arheologice au fost continuate în anii următori la alte locașuri de cult sau locuri însemnate din oraș, ducînd la descoperiri și constatări interesante, pe care le vom menționa în continuarea expunerii de față.

Biserica Albă din Postăvari, situată la întretăierea străzilor Bateriilor și Cazărmii, atestată documentar abia în secolul al XVIII-lea, cunoaște acum trei faze în istoria existenței ei. Prima construcție a bisericii a existat din secolul al XVI-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea. Temelia ei se compunea dintr-o talpă înaltă de 0,38 m, avînd în partea ei superioară o treaptă care ieșea în afara peretelui cu 0,15 m. Deasupra acestei trepte s-au păstrat încă șase rînduri de cărămizi așezate orizontal, unite prin straturi de mortar gros de 0,03—0,05 m. După modul de zidire, țaria și grosimea mortarului și dimensiunile cărămizilor, specialiștii au ajuns la concluzia că această temelie a bisericii Albă din Postăvari datează din secolul al XVI-lea. «Stratigrafia, partea ei de sus coincide cu nivelul de călcare avut atunci de curtea dimprejur» ⁶⁵.

64. Vezi: I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 309—310; partea II (1960), p. 228; Sebastian, Morintz, Gheorghe Cantacuzino și Dinu V. Rosetti, *Șantierul arheologic București: Sectorul Biserica Albă din Postăvari*, în rev. «Materiale...», V (1959), p. 636—642, fig. 4, 5; Dinu V. Rosetti, «Curtea Veche», — *Săpăturile din preajma bisericii Sfîntul Gheorghe Nou*, în rev. «Materiale...», VI (1959), p. 778, 783.

65. Gheorghe Cantacuzino, *op. cit.*, p. 640.

Ruinându-se această primă construcție a bisericii, pe temelia ei și cu o parte din materialul de construcție rămas de la ea, încă în stare bună de folosit, la care s-a adăugat, bineînțeles, materialul nou necesar, — s-a ridicat cea de-a doua biserică, devenită după aceea metoc al Mănăstirii Mihai Vodă. Descoperirea în stratul format din dărâmurile primei biserici a fragmentului ceramic cu «o ornamentare compusă din linii incizate, drepte sau curbe, din culori și smalt, după tehnica cu sgraffito, aparținând fazei târzii, răspândită în epoca lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), precum și modul de construcție a bisericii a doua», — indică ridicarea acesteia sub această domnie, după ruinarea celei dintîi ⁶⁶.

Mai târziu, 1856—1857, și această de-a doua construcție a bisericii va fi înlocuită, pentru același motiv ca prima, de cea de-a treia și ultima, actuala biserică Albă din Postăvari. Așa cum ne încredințează pisania bisericii păstrată pînă acum, și la înălțarea acesteia din urmă s-a folosit, pe lângă materialul nou de construcție, și parte din vechile temelii. Fiecare din aceste trei biserici a avut în jurul ei cimitir, pînă în 1879, cînd au fost interzise înmormîntările în curțile bisericilor.

În cunoscuta Piață de Flori s-au dezvelit, cu prilejul sondajelor și săpăturilor arheologice efectuate aici, temeliele *adevăratei biserici Sfîntul Anton*, cunoscută documentar cu denumirea de biserică Doamnei Maria sau a Doamnei Stanei și a Doamnei Maria, și construită în 1735 pe temeliele unei biserici mai vechi distrusă de armatele lui Sinan Pașa în 1595. Și această biserică a avut însă un sfîrșit tot atît de tragic, în incendiul din 23 martie 1847, descris în versuri de Anton Pann.

În jurul *bisericii Sfîntul Gheorghe Vechi* s-a descoperit, în urma sondajului arheologic făcut aici, o parte din temeliele *bisericii* mai vechi, din secolul al XVI-lea.

În grădina din jurul *bisericii Sfîntul Dumitru-Postă* (str. 30 Decembrie) s-au identificat temeliele bisericii cunoscută sub numele de *biserica de jurămînt*, după rostul pe care-l avea pe lângă Curtea Domnească, — primea jurămîntul celor ce urmau să fie judecați de sfatul domnesc. În legătură cu datarea ei se presupune că această biserică aparține secolului al XVII-lea. După alte vestigii aflate în același loc, specialiștii socot că ar fi existat și o altă biserică de la începutul secolului al XVI-lea sau chiar sfîrșitul secolului al XV-lea.

Se crede, de asemenea, în legătură cu mormintele din secolul al XVI-lea descoperite în grădina *bisericii Sfîntul Gheorghe Nou*, că și aci ar fi existat în acea vreme o altă biserică.

În 1959 s-au executat săpături arheologice în curtea *bisericii Domnița Bălașa*, — la cerința Așezămîntelor Brîncovenesti, care, efectuînd, pînă atunci, săpături pentru subzidirea temelilor și repararea crăpăturilor zidurilor bisericii, au fost găsite cîteva ziduri groase care aparțin unei construcții din epoca feudală a orașului. Săpăturile arheologice de aci au avut caracterul unui sondaj destinat să degajeze în limita po-

66. *Ibidem*, p. 641.

sibilităților această veche construcție și să precizeze caracteristicile ei. Pe baza a aceea ce s-a găsit din vechea biserică și a nivelurilor de călcare, precum și a elementelor arhitectonice, s-au stabilit trei faze în evoluția locașului de cult⁶⁷.

Celei dintîi faze îi aparține o biserică mai mică decît cea actuală, avînd altar, naos și pronaos. Din pronaos s-au degajat zidurile exterioare dinspre vest și sud, de 1,02 m grosime, și zidul dinspre est, care era interior și gros de 0,75 m. Solul temeliei acestor ziduri se află la 2,66 m sub actualul sol al curții și indică cel mai vechi nivel de călcare interior din această primă fază a bisericii. Prima biserică avea pavimentul din cărămidă. El a fost descoperit la vest de pronaos, la 1,80 m adîncime de solul actual. Celelalte resturi din această primă biserică se găsesc sub temelia bisericii de azi, înălțată în 1881, încît degajarea lor nu a fost posibilă. În ce privește datarea ei, experții care au luat parte la sondaj, ținînd seama de nivelul de călcare vechi, de materialele găsite și de modul de construcție al clădirii, presupun că biserica din prima fază a fost zidită la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau la începutul secolului al XVII-lea.

Mai tîrziu zidurie acestei prime biserici, ajunse probabil în stare de ruinare, au fost folosite numai pînă la nivelul de 1,10 m, sub solul curții de astăzi, așezîndu-se pe ele o pardoseală, tot din cărămizi așezate vertical pe cant. Ea reprezintă nivelul de călcare interior al bisericii din faza a doua. Zidurilor de la prima construcție li s-au alipit altele noi, de o grosime mult mai mare : 1,85—1,88 m — care se explică prin natura mlăștinoasă a subsolului, așezată fiind pe malul Dîmboviței, și prin prezența peste pronaos a turlei — clopotnița despre care vom pomeni mai jos. Dintre acestea din urmă s-au dezvelit în timpul sondajului din 1959 zidurile dinspre vest și sud ale pronaosului rezidit, cît și zidul sudic al naosului pe o porțiune dintre pronaos și altar. Prin degajarea în întregime a zidului vestic al pronaosului s-a reușit să se fixeze și dimensiunile bisericii din acea vreme : lățimea era de 13,10 m, iar lungimea de 21,50 m. Pronaosul era prevăzut, cum am mai spus, cu o turlă, care servea, probabil, de clopotniță, cercetările făcute sub pridvorul actualei biserici descoperind un coridor «eliptic», care cuprindea scara de acces, lată de 1,35 m, pornind de la nivelul de călcare interior al fazei a doua și ducînd la turlă. După materialul și modul de construcție folosit la această de-a doua biserică se poate crede că transformările din a doua fază a bisericii, datează de la mijlocul sau din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În faza a treia, biserica folosește, în continuare, forma și nivelul interior din faza a doua, la care se adaugă la vest de pronaos un mic

67. Vezi : Gheorghe. Cantacuzino, *Cercetările arheologice în zona dintre Dealul Patriarhiei și Dealul Mihai Vodă (Săpăturile arheologice din București)*, în rev. «Materiale...», VIII (1962), p. 773—775, fig. 10—11 ; D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă, în anul 1959*, în rev. «S.C.I.V.», VIII (1960), nr. 1, p. 188 ; Lector, *Revista revistelor : Săpături și cercetări arheologice, în incintele bisericilor*, în rev. «Glasul Bisericii», an. XXII (1963), nr. 3—4 (martie-aprilie), p. 402.

pridvor, delimitat de patru ziduri și patru stâlpi susținând bolta, — toate fiind înălțate pe pardoseala veche de cărămizi menținută din faza întâia a bisericii. Pridvorul a fost prevăzut și cu o mică scară de acces. Dimensiunile lui erau de 3,25 m lungime și 3 m lățime, iar în interior s-a amenajat, atunci, o altă pardoseală, care constituie al doilea nivel de călcare din acest loc, la 1,10 m sub actualul sol al curții bisericii. Tot pe baza materialului și a modului de construcție s-a precizat că adăugirea pridvorului s-a făcut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

În 1961 s-au făcut săpături de salvare și la *biserica Sfântul Visarion-Vechi*, aflată în apropiere de Piața Mihail Eminescu (raionul 30 Decembrie). Din descoperirile făcute cu acest prilej, cercetătorii monumentului au putut distinge etapele de construcție ale acestei biserici, precum și resturile cimitirului ce se găsea în epoca respectivă, sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în jurul monumentului ⁶⁸.

Descoperiri de monumente de arhitectură bisericească datorite săpăturilor arheologice, întreprinse sistematic sau ocazional, s-au făcut și la periferiile Bucureștiului. Le menționăm și pe acelea.

Căldăraru (comuna Cernica). Aici săpăturile arheologice executate în anii 1960—1961 au dezvelit un important așezământ feudal format din fosta Mănăstire Iezerul (= biserica, chiliile, clopotnița și beciul mare) și un cimitir feudal cu 6—7 morminte. Alte 6 morminte s-au găsit în pronaosul bisericii mănăstirii, între care cavoul cu osemintele vornicesei Chiajna, a doua soție a marelui vornic Cernica, întemeietorul acestei mănăstiri, la sfârșitul secolului al XVI-lea ⁶⁹.

În comuna *Ținganul*, situată în apropiere de balta Cernica, au fost descoperite în anul 1961, rămășițe din temeliiile unei biserici din secolul al XV-lea ⁷⁰.

RETEVOIEȘTI

(raionul Curtea de Argeș, regiunea Argeș)

Comuna Retevoiești este situată la 34 km nord-vest de Pitești, pe drumul ce duce din șoseaua Pitești-Cîmpulung spre Domnești. La circa 1 km de această comună se află dealul cu «Poiana tîrgului» (un platou de câteva hectare) iar la poalele lui, o terasă cuprinsă între șoseaua Re-

68. D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în 1961*, în rev. «S.C.I.V.», XIII (1962), nr. 1, p. 215.

Detalii asupra acestor săpături vor fi date într-un raport sumar de specialitate, programat în revista «Materiale...», vol. XI.

69. D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în 1960*, în rev. «S.C.I.V.», XII (1961), nr. 1, p. 143; Idem, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în 1961*, XIII (1962), nr. 1, p. 203.

Detalii privitoare la această descoperire se găsesc în rapoartele sumare programate în revista «Materiale...», vol. X și XI.

70. *Ibidem*, XIII (1962), nr. 1, p. 215.

tevoiești-Domnești, Pîrîul Siliștea și malul drept al apei Rîul Doamnei — loc denumit «Siliște» și pe a cărei mică ridicătură s-au descoperit în anul 1957, cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate aici, resturile unei *biserici*, deosebit de interesantă prin planul și mormintele aflate în interiorul ei ⁷¹.

Biserica era împărțită în altar, naos, pronaos sau nartex și tindă sau exonartex. Tehnica și materialul de construcție folosite la ridicarea acestui locaș de cult arată trei etape de construcție. În prima etapă s-au construit zidurile altarului și cele ale naosului dreptunghiular. Aici rîndurile (5) de bolovani mari de rîu sau de piatră, legați cu mortar, alternează, pe aceeași grosime a zidului, cu alte rînduri (4) de cărămizi. Cărămizile sînt așezate perfect orizontal, avînd o grosime totală de 0,32 m, iar roca dură și de culoare cenușiu-verde sau cenușiu-negru, are dimensiunile de 0,26 m pe 0,50 m pînă la 0,44 m pe 0,54 m. Despărțirea între altar și naos era făcută printr-un stîlp central, aproape păstrat, construit din cărămizi prinse cu mortar, rezultînd astfel numai două intrări, «mărginite în partea de nord și de sud, prin cîte o ureche, zidită tot din cărămizi prinse cu mortar, adosată de pereții bisericii cu care nu se țes» ⁷². Tîmpla altarului cu două intrări este, pe drept cuvînt, un caz foarte rar întîlnit în arhitectura bisericească și el se explică prin lipsa de spațiu ; iar în ceea ce privește rostul acestor intrări, se presupune că ușa de la sud ținea locul ușilor împărătești, iar cea de la nord servea pentru accesul la proscomidie și ca ușă diaconească. La prestol, piciorul este construit, de asemenea, din cărămizi prinse cu mortar, mult mai slab decît mortarul din altar, naos și pronaos. La baza acestui picior s-a găsit un postament mai vechi, de cărămizi, ceea ce trădează factura secolului al XVI-lea, spre deosebire de restul zidăriei din altar și naos, care este mai veche. Ultima dată interiorul altarului a fost pardosit cu cărămizi așezate în direcția lungimii lui. În sfîrșit, în partea de răsărit, altarul prezintă, după părerea specialiștilor, un plan trapezoidal. În naos, mai exact în colțul de nord-vest al acestuia, descoperindu-se un mormînt, ipoteza deja enunțată că în prima ei fază biserica a avut numai altar și naos, redînd astfel un plan mai puțin obișnuit în arhitectura monumentelor noastre religioase, este astfel dovedită. Fixarea ei în timp este dedusă după fragmentele de ceramică descoperite alături de acel mormînt, caracteristice celei de-a doua jumătăți a secolului al XIV-lea.

În a doua etapă s-a construit pronaosul, din lespezi de piatră calcaroasă, legate cu mortar de culoare mai apropiată de cenușiu, care alterneau la baza zidurilor, pe laturile de nord-sud, cu cîte trei rînduri de

Un raport sumar asupra acestei descoperiri este programat, de asemenea, în revista «Materiale...», vol. XI.

71. Dinu V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoiești*, în rev. «Materiale...», VI (1959), p. 704, 708—715, fig. 7—12, 16—17 ; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 225—226, fig. 19.

72. D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 710—711.

cărămizi — nu patru, ca la zidurile altarului și naosului —, fiind de altfel mai scurte și mai late decât cele din naos și altar.

În a treia etapă s-a construit tinda, care este mai largă decât celelalte încăperi ale bisericii și are ziduri mai subțiri decât cele din restul monumentului, motiv pentru care nici nu s-a legat de zidurile pronaosului. Materialul de construcție este tot cel folosit la ridicarea altarului și naosului. Se observă însă că pietrele de rîu sînt mai mici și mai rotunde, iar în mortarul de legătură se află mult nisip și părți izolate de var; cărămizile sînt subțiri și folosite pe alocuri pentru încadrarea vreunui bolovan. În tindă și pronaos s-a mai observat existența a trei pavimente: «cel superior, distrus aproape cu desăvîrșire o dată cu demantelarea zidurilor bisericii la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și alte două niveluri de pavimente mai vechi. Pavimentul care reprezintă primul nivel de călcare în tindă și în pronaos este anterior celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, căci a fost distrus cu prilejul săpării mormintelor databile în această perioadă»⁷³.

Sînt vrednice de menționat îndeosebi: portalul din calcar de Albești, de la intrarea pronaosului, luat și așezat în 1795 la intrarea bisericii actuale din Retevoiești, și cele două morminte atribuite, unul lui Albul logofăt (+ 23 ianuarie 1630), aflat în colțul de nord-est al pronaosului și identificat după lespedeza funerară de mormînt, altul lui Vlaicu, mare logofăt, găsit în partea stîngă a tindei, identificat după inelul masiv de aur cu piatră antică, și lucrat într-o tehnică aleasă, pe care Vlaicu îl purta în mîna dreaptă. Prezența acestui din urmă mormînt, în tindă și inscripția de pe portalul intrării în pronaos, în care figurează data de 7024 (= 1516) și numele ctitorilor: Vîlcul vel stolnic și Vlaicul vel logofăt, — arată că această (tindă) a fost construită în acea vreme⁷⁴. «În acest caz trebuie admis că pronaosul datează din secolul al XV-lea, întreaga construcție fiind restaurată în timpul lui Neagoe Basarab, cînd s-a construit numai tinda»⁷⁵.

În secolul al XVIII-lea bîntuind ciuma, satul Retevoiești este părăsit, și părăsită rămîne și biserica.

ROMANII DE SUS (raionul Horezu, regiunea Argeș)

Comuna Romanii de Sus este situată la aproximativ 4 km nord-vest de Mînăstirea Hurezi, pe malul drept al rîului cu același nume ca

73. *Ibidem*, p. 711.

74. D. V. Rosetti, în *op. cit.*, adaugă: «Tradiția păstrată printre localnici spune că la ridicarea bisericii noi s-au folosit materialele bisericii vechi. Ctitorii menționați la biserica nouă sînt desigur ctitorii bisericii vechi — cum reiese din pisană mai nouă, din tinda bisericii din 1795 de la Retevoiești; «...ziditu-s-a acest locaș... în domnia prea înălțatului Domn, IO ALEXANDRU MORUZI VOEVOD, la leat 1795... puîndu-se hramul Sfintei Troiță și Adormirea Precistei și au fost la biserica cea veche (sublinierea noastră), ce s-au stricat fiind veche, din domnia dulcelui și bun creștin IO NEAGOE BASARAB VOEVOD, cu leat 7024. Zidit de răposății cu neamul dumnealor: Vîlcul vel stolnic și Vlaicu vel logofăt» (p. 712—713).

75. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 226.

și mînăstirea. În timpul cercetărilor arheologice, din anul 1958, de la Mînăstirea Hurezi, s-au efectuat săpături și în această comună, pe locul numit «la schitul maicilor». Cu acest prilej au fost identificate temeliile vechii biserici cu ziduri de incintă, probabil a Schitului Sfintul Ioan, despre care se spune că a fost părăsit de călugări între anii 1870—1877, în urma distrugerilor provocate de revărsarea riului Hurezi ⁷⁶.

Biserica schitului are planul în formă de navă, cu următoarele dimensiuni : lungimea de aproximativ 13 m (în partea de răsărit terenul s-a prăbușit în urma inundației amintite) ; lățimea, în partea de apus (în interior), de 4,60 m ; grosimea zidurilor de 0,50 m în dreptul intrării, a cărei deschidere e mai largă spre apus, 0,80 m la zidul dinspre nord, și 0,60 m în partea superioară ; înălțimea zidului înspre sud (unde s-a efectuat sondajul, între zidul de apus și zidul de sud) este de la paviment de 0,60 m ; adîncimea, pînă la talpa temeliei, de 1,37 m ; distanța de la latura de sud pînă la urmele zidului de incintă de 7,50 m. Materialul de construcție folosit la acest locaș de cult l-a format cărămida cu mortar, făcut din nisip, var și cărămidă pisată. Cărămizile folosite la zidurile construcției au dimensiunile 27×12,13×3,5 cm, iar cele de la pavimentul identificat la sondaj, 27×14 cm desprinse, în lungimea lor, perpendicular pe latura de sud a bisericii.

Cele cîteva fragmente de ceramică găsite cu prilejul aceluiași sondaj, sub nivelul pavimentului, sînt încadrate, cu aproximație, de specialiști, în perioada : jumătatea a doua a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd se presupune că a fost construit și locașul de cult.

MINĂSTIREA COTMEANA (raionul Pitești, regiunea Argeș)

Mînăstirea Cotmeana, azi biserică de sat, este situată pe malul stîng al pîriului cu același nume, la circa 30 km nord-vest de orașul Pitești. La sondajul arheologic făcut în anul 1958 la această biserică, zidită cel mai tîrziu în timpul lui Radu I (1377—1384), s-a dezvelit, sub latura de sud a pronaosului actual, construit în timpul lui Alexandru Ipsilanti (1777), o veche temelie de aceeași factură, în continuarea temeliei bisericii propriu-zise. Era latura de vest a vechiului pridvor al bisericii : un zid orientat nord-sud, situat la 4,70 m vest de zidul ce desparte naosul de pronaos și la 0,28 m adîncime față de podeaua de azi a bisericii. Dimensiunile lui sînt de 1 m grosime și 0,75 m adîncime.

După felul cum este reprezentat în tabloul votiv și după cum este indicat de un rest de arcadă de pe fațada sudică, vechiul pridvor pare să fi fost deschis. Intrarea se afla, probabil, pe latura de nord, deoarece nu s-au descoperit urme de scări, pavaje etc., pe latura de vest.

⁷⁶ Vezi D. V. Rosetti, *Cercetările de la Mînăstirea Horezu*, în rev. «Materiale...», VIII (1959), p. 105.

Iar faptul că zidul de vest al pronaosului actual s-a înălțat în afara vechiului pridvor, arată că aceasta din urmă a existat până la 1777⁷⁷.

CETAȚENI

(raionul Muscel, regiunea Argeș)

Cercetările arheologice efectuate pe Valea Dîmboviței, prin care trece vechiul drum de pătrundere în Transilvania prin Pasul Bran, la punctul «Cetățuia și schitul lui Negru-Vodă», au degajat, în anul 1958 și în următorii ani, și temeliiile întregi a două biserici. Una dintre aceste două biserici pare să fi fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, iar cea de-a doua, identificată drept capelă, în secolul al XVI-lea⁷⁸.

SUSLANEȘTI

(comuna Mioarele, raionul Muscel, regiunea Argeș)

Pe înălțimea «Hobaia» s-au descoperit, în anul 1959, lespezi funerare din secolul al XVI-lea și ruinele unei biserici. În subsol s-au găsit 24 morminte din a doua jumătate a secolului al XV-lea, iar în jurul bisericii s-au mai descoperit alte 11 morminte, cu un bogat inventar⁷⁹.

STĂNEȘTI

(comuna Lungești, raionul Drăgășani, regiunea Argeș)

În anul 1960 s-au dezvelit aici ruinele unei biserici, necunoscută din documentele scrise. Ea avea un plan dreptunghiular obișnuit în Țara Românească. Biserica pare să fie din secolul al XVI-lea sau chiar mai veche⁸⁰.

PITEȘTI

(raionul Pitești, regiunea Argeș)

La catedrala orașului Pitești, cu hramul Sfîntul Gheorghe, ctitoria lui Constantin Șerban Cîrnul (1654—1658), în urma sondajului arheologic făcut în anul 1963, cu scopul de a se preciza forma ei originală, s-a des-

77. Vezi I. Barnea și N. Constantinescu, *Sondajul de la Minăstirea Cotmeana*, în rev. «Materiale...», V (1959), p. 665, 667—668, fig. 1 și 5; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea II (1960), p. 223, fig. 18.

78. Vezi: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în 1958*, în rev. «S.C.I.V.», X (1959), nr. 1, p. 153; Idem, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în 1960*, în rev. «S.C.I.V.», XII (1961), nr. 1, p. 142; Idem, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în anul 1961*, în rev. «S.C.I.V.», XIII (1962), nr. 1, p. 207; Lector, *Revista revistelor: Săpături și cercetări arheologice în incintele bisericilor*, în revista «Glasul Bisericii», an. XXII (1963), nr. 3—4 (martie-aprilie), p. 403; D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în rev. «Materiale...», VIII (1962).

79. Vezi D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în 1959*, în rev. «S.C.I.V.», XI (1960), nr. 1, p. 188.

80. Vezi D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în 1960*, în rev. «S.C.I.V.», XII (1961), nr. 1, p. 143.

coperit parte din temeliea unei vechi *biserici* din vremea lui Mircea cel Bătrîn, care va fi fost de tip bizantino-sîrbesc, asemănătoare celei a Mînăstirii Tismana ⁸¹.

MINASTIREA GURA MOTRULUI
(raionul Filași, regiunea Oltenia)

În anul 1957, luna septembrie, s-a făcut un sondaj arheologic în imediata vecinătate a Mînăstirii Gura Motrului. Scopul acestui sondaj l-a constituit intenția de a stabili vechimea și rostul unor resturi de zidărie situate în acest loc. În urma cercetărilor făcute, s-a constatat că sînt unele vechi temelii de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 8,25 m lungime, 5,90 m lărgime, cuprinzînd o încăpere de 6,30 m × 3,75 m, orientată vest-est; zidurile din sensul lungimii au grosimea de 1,05 m, zidul dinspre vest de 0,83 m, iar cel dinspre est de 0,93 m. Adîncimea zidurilor variază, de la nivelul solului pînă la talpa temeliei, între 0,66 m și 0,74 m. Materialul de construcție l-a compus bucăți de pietre prinse cu mortar ce conținea petriș, foarte mărunt, iar pe alocuri, printre acestea, și fragmente de cărămizi de dimensiunile: 17 × 15 × 4,5—5,5 cm, uneori și cărămizi avînd un capăt rotunjit, cum se folosesc la coloane sau brîuri, de mărimea: 5 × 9 cm.

Săpăturile arheologice de aici au mai dus la constatarea că aceste resturi de zidărie se găsesc sub nivelul unui cimitir anterior ca existență datei la care a fost ridicată construcția, datorită faptului că unele morminte au fost tăiate de lucrările de fundație. Două dintre aceste morminte au fost datate după monedele descoperite în inventarul funerar: trei monede turcești de argint emise sub Mahmud I (1730—1754). Datorită acestor monede s-a ajuns și la datarea construcției între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ea va fi fost o *capelă* clădită pe un cimitir care încă mai era folosit la mijlocul secolului al XVIII-lea ⁸².

CERNATUL DE JOS ȘI DE SUS
(comuna Cernatu, raionul Tg. Secuiesc, regiunea Brașov)

Pe locul denumit «Grădina Sfîntă», din această localitate, s-au descoperit ruinele unei *biserici* de stil romanic, din secolul al XIII-lea ⁸³.

III. DATE NOI OBȚINUTE
ÎN URMA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE

Pînă nu de mult, «de la etapa romano-bizantină se făcea un salt uriaș de nouă veacuri, considerîndu-se ca monumente de început ale

81. După informațiile orale date de Dl. Dinu V. Rosetti, care a condus cercetările.

82. Vezi Dinu V. Rosetti, *Sondajul din 1957 de la Mînăstirea Gura Motrului*, în rev. «Materiale...», VIII (1962), p. 107—108, fig. 1.

83. Vezi D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în 1961*, în rev. «S.C.I.V.», XIII (1962), nr. 1, p. 205.

artei feudale românești, bisericile Sf. Nicolae Domnesc și Sin Nicoară din Argeș»⁸⁴. Intensele și neîntreruptele săpături și cercetări arheologice din vremea din urmă «nu numai că schimbă cronologia începuturilor artistice din țara noastră, dar pune într-o lumină cu totul nouă întregul proces de formare al artei românești și legăturile ei cu Bizanțul și cu lumea orientală»⁸⁵.

Din descoperirea monumentelor de arhitectură bisericească, și mai ales a aceluia din Dobrogea, reiese clar «renașterea în secolele X—XII-lea, a unei arhitecturi în piatră pe baza vechilor construcții romano-bizantine»⁸⁶.

Referitor la sistemele de construcție ale locașurilor de cult din epoca timpuriu feudală și cea feudală, se opina, pînă nu de mult, că «înainte de întemeierea Principatelor, românii n-au avut clădiri de cărămidă sau piatră»⁸⁷. Cele mai vechi biserici de zid din așa-numitele «terae valachicae» ale Transilvaniei⁸⁸, dar mai ales descoperirile de biserici din perioada timpuriu feudală, făcute chiar și înainte de 1944, arată însă că «pe lângă locașurile de cult din lemn, românii au cunoscut și astfel de construcții din zid, înainte de anul 1300»⁸⁹.

De asemenea, s-a precizat folosirea a trei procedee diferite în construcția monumentelor cercetate arheologic în vremea noastră, și anume : unul mai rudimentar și mai ieftin, care constă în legarea pietrelor brute, amestecate pe alocuri cu blocuri fasonate și fragmente arhitectonice ale vechilor cetăți romane, cu pămînt sau lut galben ; un al doilea procedeu, care constă în legarea cu mortar rezistent a blocurilor mai fățuite și cioplite ; iar cel de-al treilea procedeu constă în zidirea în asize, fiind caracteristic arhitecturii bizantine și balcanice începînd din secolul al X-lea. El va constitui, apoi, o trăsătură comună monumentelor din Țara Românească, care au evoluat în strînsă legătură cu arhitectura bizantină, pînă în secolul al XIV-lea — cum se poate vedea la cele două biserici de la Turnu-Severin, precum și la biserica Sfintul Nicolae Domnesc și biserica Sin Nicoară din Argeș⁹⁰. Relația dintre arta românească a secolului al XIV-lea și arta bizantină sau orientală, prin intermediul țărilor balcanice, Serbia și Bulgaria, constituia singura explicație posibilă într-o vreme, cînd nu se cunoștea bazilica de cimitir de la Garvăn-Dinogeția și, în general, celelalte monumente dobrogene descoperite pînă în prezent. Acum, însă, aceste descoperiri dau o nouă orientare

84. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 47.

85. *Ibidem*, p. 52.

86. *Ibidem*, p. 50.

87. Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 11 ; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 298.

88. *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R., I: Artă românească în epoca feudală* (Academia R.P.R., Institutul de Istoria Artei), București, 1957, p. 23—26 ; I. Barnea, *op. cit.*, partea I (1958), p. 298.

89. I. Barnea, *op. cit.*, partea I (1958), p. 299 ; Cf. și Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mițea, D. Protase, V. Vătășianu, *Săpăturile de la Garvăn (Dinogeția)*, în rev. «S.C.I.V.», II (1951), ianuarie-iunie, p. 49.

90. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 50—51.

acestei probleme : «Puntea de legătură cu lumea bizantină este directă și o formează arhitectura din Dobrogea care va influența și nordul Dunării într-o fază timpurie anterioară pătrunderii influenței sîrbești. Acest procedeu rămîne propriu Țării Romînești și nu apare de fel în Moldova, unde cele mai vechi monumente, ca biserica Șf. Treime din Siret, Moldovița, Humor etc., sînt construite în întregime din piatră brută, cărămida apărînd sporadic doar ca element decorativ al fațadelor și foarte probabil în construcția bolților»⁹¹. Două dintre acestea au aplicabilitate la monumentele noastre bisericesti descrise în capitolele anterioare ale acestui studiu. Procedul zidirii în asize, bunăoară, s-a întîlnit la bisericuța de cimitir de la Garvăn-Dinogeția — bolovanî înecați în mortar solid care formează rînduri orizontale, alternînd cu cîte trei șiruri de cărămizi dispuse regulat.

Bisericuța de cimitir de la Dinogeția denotă o influență bizantină și prin planul său, «care amintește pe acela al unor morminte mult mai vechi din Asia Mică (Termessos în Pisidia ș. a.) sau «se aseamănă cu al bisericilor gropnițe (sepulcrale) de la Boiana (1259) și nr. 5 de la Hissar (sec. X—XIII-lea), în regiunea Plovdiv, și cea de la Nicopoli (sec. al XIII-lea)» — care sînt, de asemenea, semnificative pentru arhitectura bizantină propriu-zisă.

La acestea mai adăugăm, pentru capela de cimitir de la Garvăn cupola pe pandantivi, element arhitectonic de proveniență tot bizantină⁹².

Cel de-al doilea sistem de construcție aplicat monumentelor arhitectonice din Dobrogea, respectiv *bisericuța de la Niculițel* constă în legarea pietrei brute amestecate, pe alocuri, cu blocuri fasonate și fragmente arhitectonice ale vechilor cetăți romane, cu pămînt sau lut galben⁹³. Alături de sistemul de construcție al bisericuței trebuie subliniat, îndeosebi, planul treflat al acestui locaș de cult, care pune într-o nouă lumină originea acestui tip de construcție pe teritoriul țării noastre, atribuit pînă acum exclusiv influenței sîrbo-atonite. «Se știe — precizează Dl. I. Barnea — că planul treflat era cunoscut arhitecturii creștine încă din primele secole ale erei noastre, el fiind de origine și mai veche. Folosită la început de obicei pentru mormintele martirilor, clădirea de plan treflat (triconc) ajunge treptat, în urma contopirii dintre construcțiile de la mormintele martirilor (martyria) cu locașurile obișnuite de cult, să capete caracterul acestora din urmă. Planul treflat a fost reluat mai tîrziu de arhitectura bizantină, care l-a adaptat bisericilor în formă de cruce greacă, cu cupolă pe naos, de la cele mai vechi mînăstiri ale muntelui Atos (Lavra Ivir, Vatoped), de unde s-a

91. *Ibidem*, p. 52.

92. I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 299—300; *Idem*, *Garvăn-Dinogeția*, p. 51; *Idem*, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța Garvăn și Bizanț*, în sec. X—XII-lea, în rev. «S.C.I.V.», IV (1953), 3—4, p. 665—667; Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 55.

93. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 51; I. Barnea, *Monumente de artă creștină...*, în rev. cit., partea I (1958), p. 305—306.

răspândit în Serbia, Bulgaria, și în țările romine. Dar acest plan mai complex nu trebuie confundat cu planul treflat simplu și mai vechi al biseriței de la Niculițel și al altor biserici din Țara Românească (Vo-dița I, Cosuștea-Crivelnicu I și Cotmeana)... Un astfel de plan treflat simplu apare ca o supraviețuire a celui paleocreștin, în Țara Românească preexistind monumentelor de influență sirbească. În R.P. Bulgaria, la Pliska, s-au descoperit, cu vreo 10 ani în urmă, ruinele unei biseriței dataată după secolul al XI-lea, asemănătoare cu cea de la Niculițel»⁹⁴.

Un caz aparte și cel mai interesant între monumentele de arhitectură bisericească din regiunea Dobrogea îl constituie complexul de monumente descoperit în cariera de cretă de pe stînca Tibișir, de la sud-vest de comuna Basarabi. Aici se reflectă vădit influențe orientale. Arhitectura biseriței «are o serie de trăsături comune, de plan și structură cu unele biserici rupestre capadociene, considerate de G. Jerphanion (în *Une nouvelle region d'art byzantin ; Les églises rupestres de Capadoce*, Paris, I (1925—1926), 1—2 ; II (1942), 1—2) de tipul arhaic. Planul simplu, rectangular, dispoziția încăperilor, despărțirea absidei altarului de naos, printr-un cancellum, după sistemul propriu tradiției Bisericii primitive, sînt caracteristicile acestui grup de monumente»⁹⁵.

În ceea ce privește existența acestui fel de monument în Dobrogea, s-a emis părerea că ar trebui pusă în legătură cu mișcarea călugărimii orientale spre vest, mișcare începută după iconoclastism, care a durat și în veacurile următoare»⁹⁶.

«Monumentul de la Basarabi reprezintă pentru istoria artei feudale din țara noastră cel mai vechi document de arhitectură și pictură cunoscut pînă azi, de o importanță excepțională pentru înțelegerea unor elemente orientale în arta românească. Schitul de la Basarabi este posibil să cuprindă, după datele pe care le posedăm pînă azi, elemente de orientare, care să ne ajute să cercetăm și să lămurim caracterul unor biserici dateate din secolele XIII—XIV-lea din Țara Românească și Țara Hațegului»⁹⁷.

Săpăturile arheologice de la Căldăraru (comuna Cernica) au meritul că au precizat locul Mînăstirii Iezerul, distrusă în secolul al XVIII-lea, a cărei amintire se pierduse⁹⁸. Trebuie menționat, de asemenea, că datorită rămășițelor de zidărie descoperite în imediata vecinătate a Mînăstirii Gura Motrului (raionul Filiași), s-au infirmat pă-

94. În *op. cit.*, p. 306 ; Vezi și Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 56.

95. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 54 ; Cf. și I. Barnea, *op. cit.*, partea II (1960), p. 218.

96. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 54.

97. *Ibidem*.

98. D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în 1960*, în rev. «S.C.I.V.», XII (1961), nr. 1, p. 143.

rerile existente pînă acum în legătură cu datarea acestui monument de cult⁹⁹.

*

Săpăturile și cercetările arheologice, care după 1944 și în special începînd cu anul 1948, au luat o dezvoltare necunoscută mai înainte pe teritoriul patriei noastre, sînt astăzi un valoros mijloc științific de a da la lumină urme ale trecutului foarte îndepărtat sau mai apropiat. Descoperirile de monumente de arhitectură bisericească făcute prin intermediul acestor săpături și cercetări arheologice, au adus o valoroasă contribuție la completarea datelor pe care le aveam despre viața și organizarea Bisericii noastre din primele secole, precum și despre nașterea și evoluția arhitecturii românești în general, și cea bisericească în special.

Sîntem convinși că viitoarele sondaje, săpături și cercetări arheologice vor contribui în și mai mare măsură la cunoașterea cît mai exactă a trecutului poporului și țării noastre, sub multiplele lui aspecte.

ALEXANDRU ARMAND MUNTEANU

99. Dinu V. Rosetti, *Sondajul din 1957, de la Mînăstirea Gura Motrului*, p. 107, 108; Cf. *Documente privind Istoria Romîniei. B. Țara Romînească, I* (sec. al XVI-lea), p. 39—40.

CONSIDERAȚII ASUPRA PEDEPSELOR APLICATE DE PRAVILA DIN 1646

Avînd o durată de 19 ani, excepțional de lungă în raport cu domniile precedente, domnia lui Vasile Lupu (1634—1653) a reprezentat prin însuși acest fapt o perioadă de consolidare a autorității monarhice, ceea ce a făcut cu puțință întocmirea și tipărirea cuprinzătoarei legiuri în anul 1646, ce s-a numit *Carte romînească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*¹. Legiuirea a fost inițiată și, evident, aprobată de domn prin porunca ce figurează în însăși foaia de titlu «Cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voievodul și domnul Țării Moldovei». Această «zisă», adică ordinul domnului, apare și mai limpede în finalul prefetei care precede textul pravilei : «După tocmeala și nevoița mării sale domnului, datu-s-au învățătură și mie unui mai mic și nice de o treabă, a mării sale rob, Evstratie biv logofet, de am scos aceste pravile și le-am talmăcit din scrisoare grecească pe limbă romînească, ca să poată înțelege toți».

Întocmirea *Cărții romînești de învățătură* nu a constat numai în simpla ei traducere după un text grecesc, ci și în alegerea materialelor și în orînduirea lor, astfel încît pravila să se prezinte ca o lucrare unitară. Dacă titlul ei nu ne dă nici o indicație asupra persoanei traducătorului, în schimb prefața logofătului Eustație, după cum am văzut mai sus, ni-l arată pe el ca pe singurul autor al lucrării.

S-a susținut însă că sarcina întocmirii pravilei nu ar fi fost incredințată în mod exclusiv lui Eustație, ci unei comisii de oameni învățați. Este admisibil însă că Eustație să fi fost ajutat în executarea lucrării lui, între alții și de învățatul grec Meletie Sirigos, originar din Creta, al cărui nume apare pentru prima oară în 1632 într-o însemnare făcută, chiar pe manuscrisul *Pravilei alese* a lui Eustație². Acel Sirigos a fost de mai multe ori în Moldova și ar fi putut participa la pregătirea *Pravilei* din 1646. Această părere a fost împărtășită de unii istorici ca

1. Reeditată în : *Carte romînească de învățătură, 1646*, editura Acad. R.P.R.. Adunarea izvoarelor vechiului drept romînesc, București, I, a, p. 9.

2. I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. II, p. II, ed. II, București, 1927, p. 284.

Erbiceanu³, Xenopol⁴, Iorga⁵, precum și de unii juriști ca St. Longinescu⁶, St. Gr. Berechet⁷ și V. Dongoroz⁸.

Pravila începe cu o culegere de reguli aplicabile plugarilor — leges colonariae — intitulată: «Pravile tocmite, alese și scoase pentru toți lucrătorii pământului, anume: pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru năimiți și pentru păstori, arătând împreună tuturor giudețul și iertarea ce li se va da fieș-căruia după deala sa, cari vor îmbla cu nedireptate».

După reglementările «pentru plugari», urmează «Pravile împărătești» care conțin 5 pricini, destinate să sancționeze furturile. Această parte formează legătura ce s-a crezut necesară între regulile privind pe plugari și restul dispozițiilor penale ale Pravilei.

Urmează apoi sub același titlu de: «Pravile împărătești» un număr de 78 capitole, numite glave, care sancționează alte infracțiuni de ordin penal ca: suduirea dregătorilor, falsificarea de monedă,uciderea, răpirea, bigamia, adulterul, sodomia, incestul, ierosilia, violul, hotria*, injuria, determinându-se și pricinile pentru care judecătorul apără de pedeapsă sau o micșorează.

Afară de dispozițiile penale, *Pravila* mai cuprinde și o serie de dispoziții de drept civil— ca: reguli relative la moștenire, la căsătorie și divorț, la pierderea zestrei, la repudierea soției, la obligația soției la coabitare cu soțul, la comori, la atribuirea către minăstire a averii călugărului fugit, — precum și reguli de ordin canonic, ca: hulirea patriarhului, hielenia cinului călugăresc, abateri călugărești.

Legiuirea corespunde condițiilor istorice ale Moldovei. Ea consacră dependența țărănimii legată de pământ: Cînd va fugi țaranul de la locul și de la stăpînu-său, nime nicăieri să nu-l primească, iară de-l va și primii de odată de srăg să-l întoarcă înapoi la satul lui de unde iaste». (pric. 1, zac. 18)⁹. Abaterea este sancționată cu dublă amendă, una pentru domnie (12 litri de argint) și alta boierului (24 litri de argint), fiind astfel asigurată constrîngerea domnească pentru executarea pedepsei. Pravila prevede privilegiu penal pentru boierime (glav. 62, zac. 3 și 9) și un tratament diferențial în fața legii pentru celelalte stări și trepte ale poporului, pentru bogați și săraci, oameni de jos, (pric. 13, zac. 104 și glav. 51, zac. 2).

3. E. Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre romîni în epoca fanariotă*, București, 1888, Introducere, p. XL.

4. A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, București, vol. VII, ed. III-a, 1929, p. 140, n. 183.

5. N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit în înțelegerea patriahiei de Constantinopol și a bisericii ortodoxe*, în «Anal. Acad. Rom.», Mem. Secț. Ist., Seria II, tom. XXXVI, 1913—1914, p. 215.

6. St. G. Longinescu, *Istoria dreptului românesc*, București, 1908, p. 138 și 160.

7. St. Gr. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1933, p. 171.

8. Vintilă Dongoroz, *Dreptul penal*, București, 1939, p. 76.

* Hotria = proxenetism.

9. Textele se vor cita în tot cuprinsul lucrării din ed. S. G. Longinescu, în *Legi vechi romînești și izvoarele lor*, vol. 1, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, București, 1912.

Pravila socotea că femeia «iaste mai proastă... de cât bărbatul» (glav. 41) prin «neputința și slăbiciunea firei» (glav. 51). Se reglementează purtarea bărbatului față de soția sa, interzice vrăjmășia lui (glav. 22), arată cazul în care poate să o bată (glav. 23), o apără de «vătămare» (glav. 24), dar admite pentru vinovății grave să o alunge din casă «cu puterea sa, fără de leage și fără știrea giudețului» (glav 25).

Tentativa și recidiva nu sînt reglementate deosebit : cînd intervin în cazuri anume prevăzute, la unele infracțiuni sînt sancționate arbitrar. În schimb, complicitatea este tratată dezvoltat în cele din urmă nouă capitole ale pravilei (glav. 69—78). Sînt prevăzute unele dispoziții privitoare la micșorarea pedepselor : «mai puțin se vor certa muerile decît bărbații la greșelile ce vor face» (glav. 59, zac. 1), afară numai de cele «ce să fac împotriva dumnedzăeștii pravile și a pravilii firei omenești (glav. 59, zac. 2). Se face distincție în aplicarea pedepselor între minor și major. Amenda fiind o pedeapsă ușoară, sînt condamnați în mod egal atît majorii cît și minorii (glav. 53, zac. 8), boierul și săracul (glav. 62, zac. 2).

Spiritul religios este precumpănitor pentru încriminările referitoare la viața de familie¹⁰.

Biserica, clerul și domnia fac obiectul multor dispoziții penale laice, după cum pe de altă parte, pedepse cu caracter canonic sînt prevăzute pentru infracțiuni interesînd domeniul privat laic. Cînd un eretic era judecat și apoi trimis de autoritatea bisericească înaintea judecătorului laic spre executare, acesta era obligat să aplice sancțiunea fără altă cercetare (glav. 58, zac. 11).

Cele 11 pricini, cuprinzînd 94 paragrafe, care alcătuiesc prima parte a *Pravilei*, sub titlul «Pravile tocmite, alese și scoase pentru toți lucrătorii pămîntului» sînt traducerea în limba romînă a vechiului *Νόμος Γεωργικός*¹¹, cod rural bizantin. Izvoarele acestui cod sînt legile împăraților romani, unele dispoziții din Biblie, care aveau putere de lege în fața oricărei instanțe judecătorești, și legile împăraților bizantini. Textul acestei legi agrare a fost anexat în mod obișnuit textului *Eclogii isauriene*¹².

Traducerea logofătului Eustație pare a fi fost făcută după o versiune care era cea mai apropiată de versiunea pusă de Armenopol la sfîrșitul *Exabiblosului* său din 1345¹³. Textul romînesc are însă, în realitate, cu 11 paragrafe mai puțin decît originalul. Cauza acestor omisiuni poate fi atribuită nu traducătorului romîn, ci manuscrisului folosit, deoarece nu toate exemplarele aflate în circulație cuprindeau textul complet.

10. *Carte romînească de învățătură 1646...*, p. 14.

11. D. C. Arion, *Le Νόμος Γεωργικός et le régime de la terre dans l'ancien droit roumain*, Paris, 1929, p. 9.

12. C. A. Spulber, *l'Eclogue des Isauriens, texte, traduction, histoire*, 1929, p. 128.

13. G. E. Heimbach, *Const. Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos Lipsiae*, 1851, p. 828.

În ceea ce privește cealaltă mare parte a materiei *Pravilei*, cercetările făcute de St. Longinescu¹⁴ au adus lumină asupra izvorului folosit de Eustație. Conducând de indicația aflată în prefața *Pravilei*, care vorbește de alegerea tocmelilor bune din cărți elinești și «lătinești», cît și de mențiunea (aflată în glav. 66, zac. 8) cu privire la învățatul «Farinascu», — calificat drept «dascăl mare și tocmitoriu de pravile», care «au strîns toate pravilele ceale împărătești și încă s-a ispitit și să nevoi cu învățatură ca aceia să cunoască care pravile și obiceiurile să socotesc la oblaștiile creștinești în toată lumea» —, Longinescu a izbutit să identifice izvorul «latinesc» folosit de Eustație.

Găsind în textul *Pravilei* indicată data de 1598 în legătură cu «Farinascu», Longinescu a dovedit că acesta este jurisconsultul italian Prospero Farinacci, cu numele latinizat de Prosper Farinaceius. Renumit mai cu seamă ca penalist, Farinaceius a trăit între anii 1544—1618 și a scris, între altele, un vast repertoriu penal, doctrinal și practic, intitulat *Praxis et Theoricae criminalis*, tipărit la Veneția (1607—1618) și în alte orașe. Această lucrare a fost izvorul părții a doua, care constituie partea principală a *Pravilei*.

În prezenta lucrare ne vom ocupa de pedepsele care se prevăd în *Pravila* lui Vasile Lupu și de aplicarea torturii ca mijloc de instrumentare. Nu se va urmări clasificarea infracțiunilor, ele vor fi cuprinse în capitolele respective ale pedepselor cu care erau sancționate.

În general se poate afirma că *Pravila* prevede pedepse foarte aspre pentru faptele ce ating fie siguranța personală, fie interesele de clasă ale domnului și boierilor.

Tortura : a fost o instituție, care s-a aplicat ca un procedeu de cercetare și de probațiune, în procedura inchiziției. Este o auxiliară a inchiziției ; ea constă în cercetarea și interogarea inculpatului — în mod excepțional chiar a martorilor —, prin aplicarea de mijloace coercitive, de casne, suplicii. Tortura este de origină romană, dar nu s-a aplicat cetățeanului roman — făcînd excepție mai tîrziu cazurile de lezmajestate —, ci sclavului și străinului. Începînd de la sfîrșitul secolului al XII-lea, tortura, substituindu-se ordaliilor s-a întins în mod contagios în toată Europa, așa că la sfîrșitul secolului al XIV-lea, a devenit de un uz general¹⁵. Tortura părea o formă de interogator și metodă de a stoarce mărturisirea inculpatului atît de naturală, încît în limbajul uzual i s-a dat numele de chestiune judiciară. Ordonanța din 1670 a codificat practica ce era în vigoare ca prevenitul să fie interogat de trei ori, chestiunea ordinară, extraordinară și definitivă, înainte, în cursul și după tortură. Dacă uzul torturii era general, zice Gerraud, procedeele întrebunțate pentru a administra variau de la țară la țară.

14. S. G. Longinescu, *Legi vechi romînești și izvoarele lor*, vol. 1, București, 1912, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, introd. p. K ; Idem, *Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinaccius romanistul italian*, București, 1909.

15. R. Gerraud, *Traité théorique et pratique du Droit pénal français*, Paris, 1913—1935 ; 4 vol. ; vol. 1, nr. 18, p. 18.

S-a ajuns ca mijloacele și modurile de aplicare a torturii să fie minuțios determinate ; era stabilit câte lovituri, câte suplicii, trebuiau să fie aplicate, ce asistență medicală să se acorde pacientului, era evaluat fiecare gest, fiecare geamăt al acestuia.

Nu se cerea ca judecătorul să fie convins de fapte, ci se urmărea să fie obținute în proces anumite probe determinate, și în special mărturisirea, fie ea stoarsă prin bătăi, cazne, sau prin alte procedee¹⁶. Mai întâi, de sigur, se proceda la interogarea inculpatului și numai dacă prin interogatoriul, oricît de meșteșugit și insidios era, nu se putea obține mărturisirea, se trecea la tortură ; în acest scop însă trebuia să existe în contra învinutului indicii de vinovăție ; se făcea uz de tortură chiar și pe bază de simple bănuieli. Se începea cu o formă de tortură mai puțin dureroasă, dar numai după un interval de timp de 24 de ore între ele ; în cursul unei zile, supliciu aplicat unui învinuit nu putea dura mai mult de o oră.

Ipolit de Marsilli citează 14 moduri diferite de torturi. Sistemele cele mai obișnuite constau în a strivi membrele corpului cu instrumente speciale sau cu frînghii ; în a turna untdelemn, smoală topită, sau plumb topit pe corpul delicventului ; în a-i suprima complet somnul, băutura și mîncarea. Alteori tortura varia după împrejurări sau după fantezia călăului. Astfel se așează ouă coapte sub subțiorile acuzatului, se introduceau corpuri străine și adeseori voluminoase, între carnea și pielea lui ; i se lipeau luminări aprinse de degete, care se consumau în același timp cu ceara ; i se turna pe gît cu pîlnia pînă la 9 kg apă, iar în cazul torturii prealabile 18 kg de apă ; i se vărsa pe stomac, de la o înălțime oarecare, cantități de apă, pictură cu picătură.

Paul Lacroix a întocmit un tablou al jurisprudenței franceze în materie de torturi.

Dacă examinăm dispozițiile penale din *Cartea romînească de învățătură din 1646*, găsim menționată tortura. Tortura apare atît ca ordinară, cît și ca extraordinară sau prealabilă.

Tortura ordinară «ad probationem» apare sub numele de «muncă».

Dacă analizăm textele relative la tortură, vedem că ea se aplică pentru dovedirea furtului, a uciderii, a otrăvirii, a ereziei și în general a complicității. Cînd există prezumția că cineva este autorul unui furt, este muncit de giudeț, pentru ca prin mărturia obținută în urma durerilor produse de tortură să se facă deplina dovadă a culpabilității. Prezumpțiile (prepusurile) trebuie să fie destul de serioase ca să dea magistratului dreptul să aplice tortura. Numele rău și obiceiul chiar de a comite furturi nu sînt prezumții suficiente (pric. 16, zac. 2). Dovezile trebuie să prezinte o oarecare gravitate, trebuie să fie cel puțin două, dacă nu mai multe (pric. 16, zac. 236) ; în cazul că există o singură dovadă ea trebuie să fie coroborată cu găsirea lucrului de furat la cel bănuit (pric. 16, zac. 240 și 238).

16. Salvioli Giuseppe, *Storia del Diritto italiano*, Torino, 1930, nr. 835, p. 779—780.

Diferite împrejurări, care dau serios de bănuit, autorizează iar aplicarea torturii. De exemplu : dispariția din casă a unei slugi în ziua comiterii unui furt (pric. 16, zac. 230), sau găsirea unui lucru aparținând celui bănuit, la locul comiterii furtului (pric. 16, zac. 231) ; denunțul unei terțe persoane, care nu are nici o legătură cu furtul sau cu cel bănuit de furt, duce la concluzia că el este făptașul și trebuie să i se aplice tortura (pric. 16, zac. 234) ; găsirea lucrului de furat la cineva care nu poate preciza de unde l-a cumpărat, sau cine i l-a vîndut, fie om cinstit fie cu renume rău, duce la aplicarea torturii, care este lăsată la aprecierea celui care instrumentează cercetarea (pric. 16, zac. 239).

În materie de crimă, tortura se aplică în trei cazuri diferite : a) cînd se tănuiește moartea unei rude apropiate (glav. 9, zac. 27) ; b) cînd se găsește un bărbat mort în casa unei femei (glav. 9, zac. 28) ; c) cînd s-a comis o crimă într-un loc unde erau mai multe persoane și nu se știe cine este vinovatul (glav. 57, zac. 12). În primul caz, tănuirea crimei care ar trebui să atingă dureros pe membrii familiei celui ucis, presupune complicitatea la crimă. În al doilea caz, femeia și toți cei care erau în casă, fiind bănuiți de complicitate la crimă, sînt torturați. În ultimul caz, nu sînt torturați decît cei care au anumite antecedente.

În materie de otrăvire dovada fiind greu de făcut, judecătorul — dacă vede că declarațiile și celelalte probe nu sînt suficiente — este îndreptățit să aplice tortura : «atunci vine la muncă și mai vîrtos să cade să muncească pre om la uciderea cea cu otravă, decît la alte morți și ucideri, ce să fac» (glav. 10, zac. 8).

Pentru stabilirea complicității sau pentru identificarea autorului moral, în scopul stabilirii exacte a rolului celor care au asistat sau îndemnat la comiterea unei crime, se aplică tortura în patru cazuri : a) pentru a dovedi dacă vorbele spuse au fost sfat sau îndemn (glav. 69, zac. 11) ; b) pentru a stabili dacă cel prezent la crimă a venit intenționat sau întîmplător (glav. 74, zac. 2) ; în acest caz se cere : «iară de vor fi numai doo seamne, să-l muncească să spuie cu adevărat, iară de va fi numai o sămn să-i dea jurămînt să mărturisească cum va ști, că iaste mai cu adevărat» ; c) pentru a descoperi de cine a fost ajutat criminalul să fugă după comiterea crimei (glav. 75, zac. 12) ; d) pentru a afla dacă cineva este complice sau agent provocator (glav. 77, zac. 12).

Persoana care va renunța la călugărie în timpul noviciatului, «nu să va aforesi», călugărul care fuge din mînăstire să fie aforesit, iar dacă în timp de un an nu se va întoarce la mînăstire «atunce face prepus să fie Eretic, drept aceia să se cerceteze și să-l muncească și să-l cearte ca pe un Eretic» (glav. 68, zac. 1).

Pravila prevede o singură dispoziție restrictivă în materie de tortură, pentru surdomuți cînd sînt în deplină facultate mintală ; în cazul cînd surdul și mutul va ști să scrie și să citească, «atunce giudețul îl va întreba cu scrisoare și el va răspunde iară cu scrisoare și atunce poate să-l și muncească pentru să spuie și să-l cearte după pravilă» (glav. 65, zac. 2).

În cazul cînd cel bănuît de vreun delict a fost torturat și nu a mărturisit nimic, este eliberat, ne mai fiind judecat (pric. 16, zac. 241).

Pravila nu prevede nici o dispoziție care să dea dreptul celor care au fost torturați pe nedrept la despăgubiri sau la vreo acțiune împotriva judecătorului.

Se vorbește tangențial de acest fapt în glav. 58, zac. 6 și 11, mai mult ca o culpă a celui care a ordonat tortura sau pedeapsa capitală. Aceste paragrafe încearcă în mod foarte timid să pună o stavilă judecăților arbitrare ordonate de stăpînire, cu singura condiție ca judecătorul respectiv să aibă conștiință și tărie de caracter pentru a opune rezistență arbitrarului domnesc, mergînd pînă la demisie.

În privința slujitorilor mărunți se prevede în glava 58, zac. 11 : «Oamenii cei domnești, ce să dzice, armașii și armășeii și alții ca dînșii, cînd vor munci, cînd vor spînzura, sau vor tăia capul cuiva și altă ce vor face cu învățătura domnului țării, de are a fi învățătura domnului la arătare, să vadză toți, că iaste cu asupreală și cu mare năpaste, aceștia nici dănăoară nu să vor certa nici cum, nice drept un lucru». După cum se vede, *Pravila* îi absolvă de orice pedeapsă, constatînd numai absolutismul domnesc.

Pravila nu dă mare importanță delictului de vrăjitorie, în consecință nu se specifică nici un fel de tortură pentru această crimă, care în evul mediu a preocupat secole de-a rîndul Europa occidentală. Acest fapt apare ca o particularitate a acestei legiuiri.

Acestea sînt toate dispozițiile relative la tortură anterioară procesului care se află în *Pravila* lui Vasile Lupu. Se poate vedea din textele analizate că materia torturii nu este suficient tratată. Nu se specifică nicăeri ce este în realitate «munca», în ce constă ea și ce anume suplicii se aplică învinuitului spre a-l face să mărturisească culpa sa ; nu se specifică nici măcar ce deosebire este între «muncă» și «munca tare», deși *Pravila* întrebunțează ambii termeni. În concluzie se poate susține că *Pravila* nu prevede nici o descriere, nici o gradăție, nici o limită în tortură ; o legiferare incompletă, care dă de bănuît că tortura «ad probationem» nu era mult înrtebunțată în țările romîne.

Tortura extraordinară sau prealabilă, «post litem», care urmează condamnarea, este prevăzută de *Pravila* în multe cazuri. Ceea ce am constatat la tortura ordinară antemergătoare procesului criminal ; adică lipsa de determinare și de precizie, nu o mai constatăm la tortura «post litem».

Pedepse : *Pravila* este destul de bogată în chinuri și pedepse. Se prevede pedeapsa cu moartea cu diferite modalități și agravante, pedepse pecuniare, pedepse unilaterale, — o scară întregă de «certări» se desfășoară în paragrafele sale.

Latitudinea lăsată judecătorului să pedepsească după voie, varietatea cazurilor în care pedeapsa nu este exprimată de cît prin cuvîntul vag de «certare», nedeterminarea absolută a onora din pedepse, întrebunțarea «unor termeni ca : «mai cumplit», «mai rău», «mai ușor», —

toate acestea arată aceeași imperfecție, aceeași ezitare care se găsește în tot dreptul penal vechi. În vechiul drept penal apare ca o caracteristică obiectivul pedepsei și varietatea ei, nu după natura crimei, ci după persoana făptuitorului, fapt care atrăgea după el nesiguranța și confuzia, înlesnind abuzul de putere din partea celui chemat să aplice pedeapsa.

Moartea se dă în general prin tăierea capului ; acesta este de altfel modul obișnuit de executare a pedepsei cu moartea. Dar unele crime cer o pedeapsă și mai mare și aceasta se face variind felul morții sau adăugându-i mutilări și chinuri premergătoare și uneori chiar răzbunări postume.

Spinzurătoarea, mai umilitoare decât tăierea capului, arderea de viu, turnarea de plumb topit pe gură, sînt forme variate ale pedepsei cu moartea.

Tăierea mîinii, tîrîrea legat de coada cailor, sînt agravări premergătoare decapitării.

Arderea, tăierea în bucăți, neîngroparea trupului sînt răzbunări după moartea vinovatului.

Mutilările sînt : orbirea, tăierea mîinilor, tăierea limbii, însemnarea la nas, pecetluirea în palmă, tăierea nasului.

Pedepsele corporale se rezumă la bătaie cu variantele ei.

Pedepsele privative de libertate sînt : ocna, închisoarea, grosul, uneori închiderea în mînăstire.

Pedepse pecuniare sînt : amenda și confiscarea averii.

Pedepse umilitoare sînt pierderea cinstei, plimbarea în pielea goală pe ulițe, călare pe un măgar.

În general acestea sînt pedepsele prevăzute de *Pravila* lui Vasile Lupu, ele sînt bazate îndeosebi pe răzbunare și au ca scop intimidarea și expiațiunea : în genere sînt afective, arbitrare și variate.

Legiuitorul moldovean are meritul de a fi cules din izvoarele pe care le-a avut la dispoziție, cît mai mult asupra cauzelor ce apără sau micșorează pedeapsa, considerînd rolul ce joacă în determinarea pedepsei : dolul, vîrsta, slăbiciunea firii, beția, nebunia, mînia, somnambulismul, dragostea, mai ales obiceiul locului și boieria. Nu lipsesc dintre aceste cauze prevederile pentru destoinicia în meșteșuguri prețuite și «binele ce va face neștine locului și moșiei lui» (glav. 63, zac. 3).

Tăierea capului : este modul obișnuit al pedepsei cu moartea. *Pravila* prevede (în pric. 13, zac. 148) «certarea lui să fie moartea ce să dzice să-i taie capul». Se poate trage concluzia că ori de cîte ori se întîlnesc în *Pravilă* cuvintele «să-i facă moarte», sau alte expresii asemănătoare, este vorba de moartea prin decapitare.

Calpuzanii, adică falsificatorii de monedă se pedepsesc în unele cazuri cu tăierea copului. Falsificarea de monedă e considerată ca o crimă de lezmajestate, deoarece atinge una din prerogativele suveranului, dreptul de a bate monedă. Chiar dacă moneda pusă în circulație este de bună calitate, nefiind nici o deosebire între cea oficială și cea

falsificată, calpuzanii tot se pedepsesc, «de vreme ce iaste fără de știrea împărăției, sau a domniei, (glav. 4, zac. 8). «Minciunoșii..., ce fac bani răi, aceștia încă fac aceia greșală, cum ar sudui pre împăratul și pre domnul țării» (glav. 4, zac. 1). Din aceste două texte se vede clar că delictul de falsificare de monedă este un delict de lezmajestate.

Pentru falsificatori pedeapsa este : «dentăi să-i se taie capul, după aceia să-i ardă trupul în foc, și cite bucate va avia, toate să fie domnești (glav. 4, zac. 4).

Pravila prevede șase cazuri când pedeapsa este mai ușoară, adică numai capitală fără ardere și confiscare.

1. Când calpuzania se face într-un sat, sau în mic, dauna socotindu-se mai mică (glav. 4, zac. 4) ;

2. Zlătarul care amestecă aurul sau argintul ce i-a fost încredințat cu alte metale și este prins (glav. 4, zac. 9) ;

3. Cel ce făcând bani domnești, le micșorează valoarea, adăugînd la aur sau argint alte metale și însușindu-și diferența (glav. 4, zac. 10) ;

4. Dregătorul care va lăsa să circule în ținutul său banii cei răi, în loc să ia măsuri să oprească circulația lor (glav. 4, zac. 11) ;

5. Acel ce știe unde se fabrică banii cei răi și nu denunță aceasta autorităților (glav. 4, zac. 12) ;

6. Cel ce poleește bani de aramă cu argint, și cei de argint cu aur (glav. 4, zac. 16).

Cu aceeași pedeapsă, ca și calpuzanul este pedepsit acela care pune în circulație bani falși cu bună știință, cunoscînd pe cel ce i-a făcut și de la cine i-a luat (glav. 5, zac. 1). Totuși se pare că primea o pedeapsă mai ușoară, deoarece glav. 5, zac. 4 prevede «Certaria celui ce îmblă cu bani răi, iaste mai mare, cându'l vor ști c-au îmblat de multe ori, și i s-au dzăs și n-au băgat samă». Deci numai în caz de recidivă se aplica pedeapsa capitală.

Soția care denunță pe calpuzani, fie chiar și pe soțul ei, este absolută de pedeapsă, denunțatorul străin de familie primește o răsplată pentru denunț, robul care denunță este eliberat din robie (glav. 4, zac. 13).

Pravila cunoaște două feluri de omucidere, grabnică și vajnică, după modul cum se produc. Cel ce face moarte vajnică se pedepsește cu «moarte pentru moarte», fie boier, fie din popor, fie cleric, fie chiar cînd a voit să răzbune un fapt petrecut mai înainte (glav. 7, zac. 1 și 11). Moartea grabnică nu se pedepsește cu tăierea capului, decît atunci cînd boierul ce a făcut-o și care este de folos țării sale nu a plătit ceea ce se cuvenea în cîteva zile, sau cînd nu e de nici un folos, sau este recidivist (glav. 8, zac. 11).

Pruncuciderea și paricidul sînt asimilate cu infracțiuni și se pedepsesc cu moartea. Otrăvirea, care atrage după sine o pedeapsă mai mare ca cea capitală, aduce numai moartea prin decapitare asupra celui ce a procurat fiului otrava necesară ca să otrăvească pe tatăl său (glav. 9, zac. 11). Paricidul numai în două cazuri se pedepsește doar cu tăierea

capului : în cazul cînd fiul ucigaş fusese părăsit de tatăl său la spital cînd fusese bolnav (glav. 9, zac. 15) și atunci cînd tatăl trăise rău cu fiul care l-a ucis (glav. 9, zac. 17). Deci în ambele cazuri se socotește că afecțiunile ce trebuie să existe între tatăl și fiu erau întrerupte. Nu se ia în considerație ca circumstanță ușurătoare faptul că fiul a ucis pe tatăl său în legitimă apărare (glav. 9, zac. 8). Tot cu moartea este pedepsit și cel ce îndeamnă la paricid, dacă fapta s-a comis (glav. 9, zac. 10). Dacă fiul cumpără otravă pentru a omorî pe tatăl său, dar nu comite fapta, tot cu moarte se pedepsește (glav. 9, zac. 13). Tatăl care va ucide pe fiul său cînd îl va descoperi că are legături cu «maștera sa» va fi pedepsit ca cel ce face ucidere grabnică ; în cazul cînd ucide pe fiul său care are legături cu concubina sa, deși fiul nu știa acest lucru, se pedepsește cu moartea (glav. 9, zac. 18).

Rănirea nu atrage tăierea capului agresorului decît atunci cînd e cauzatoare de moarte (glav. 13, zac. 2). Pravila indică unele reguli pentru cazurile în care rana nu este evidentă. Dacă rana este așa de gravă ca să aducă pe om «în cumpănă de moarte», criminalul va primi pedeapsa capitală, chiar dacă cel rănit a greșit de nu a luat măsuri să se vindece, sau va fi făcut abuzuri care i-au agravat rana (glav. 13, zac. 4). Dacă rana nu se cunoaște că este cauzatoare de moarte și rănitul totuși moare, vinovatul trebuie să dovedească că defunctul nu s-a păzit, nu a chemat medic să-l vază, sau nu a ascultat sfaturile lui, sau s-a «slobozit de bucate sau băuturi». În cazul cînd nu poate face aceste dovezi, nu poate nădăjdui să-și vadă pedeapsa micșorată (glav. 13, zac. 5).

Dacă trecem la păcatele trupești, găsim pedeapsa cu moartea aplicată întii în caz de bigamie (glav. 5, zac. 4).

Se pedepsește cu moartea crima de hotrie în anumite cazuri. Glava 28 definește hotria în sensul traficului de carne vie, cu aducere de foloase pentru traficant (zac. 1) ; de asemenea, sînt socotiți traficanți și cei care exploatează roabele sau servitoarele lor (zac. 2, 3). În glava 27, Pravila precizează că hotria este mai rea decît desfrîul (zac. 1) ; sînt apoi enumerate diferitele pedepse prevăzute de unele legiuri : tăierea capului (zac. 2), exilarea (zac. 3), sau după cum hotărăște judecătorul, cu ocna, bătaia și purtarea în pielea goală pe străzi (zac. 4). Se pedepsește cu moartea cel ce închiriază casa pentru desfrîu (glav. 29, zac. 1) ; hotrul ce hotrește pe față nu o dată, ci în mod obișnuit (glav. 27, zac. 2) ; cel ce amăgește pe un cucon de îl spurcă cineva (glav. 28, zac. 6), — socotit ca delict de sodomie ; hotrul ce hotrește femeie sloboadă de trei ori sau patru ori, femeie măritată de două ori, soția sa sau fiica sa prima dată (glav. 28, zac. 14). Se pedepsește cu moartea : tatăl ce își hotrește fata ; fratele ce-și hotrește sora sau alte femei din singele lor (glav. 30, zac. 2) ; părinții ce își hotresc copiii, chiar dacă le sînt numai naturali, iar nu legitimi și chiar dacă fata e văduvă iar nu fecioară, sau măritată (glav. 30, zac. 4) ; soțul ce își hotrește soția sa (glav. 31, zac. 1).

Răpitul găsește iarăși multe aplicații pentru pedeapsa cu moartea. Principiul general este: «Certaria răpitorilor iaste numai moartea» (glav. 32, zac. 2).

Afară de pedeapsa capitală, cel ce răpește o femeie sau o călugăriță pierde și averea sa, — în primul caz judecătorul o dă definitiv femeii răpite, iar în al doilea caz călugărița capătă numai uzufructul, după moartea ei trecînd în stăpînirea mînăstirii de unde a fost răpită (glav. 32, zac. 3). În cazul cînd răpitul s-a făcut cu consimțămîntul femeii, răpitorul va primi o pedeapsă mai ușoară și nici într-un caz pe cea capitală (glav. 32, zac. 34). În cazul călugăriței, chiar dacă răpitul s-a făcut cu voia sau fără voia ei, pedeapsa este numai moartea (glav. 32, zac. 35). În cazul cînd părțile s-au înțeles între ele ca fiica să zică că răpitul a fost cu consimțămîntul ei, pedeapsa este tot cea capitală. Consimțămîntul trebuie să fie liber, fără promisiuni bănești făcute pentru ca răpitorul să beneficieze de circumstanțe atenuante (glav. 32, zac. 36). Poate să primească altă pedeapsă în cazul cînd i-a dat o sumă de bani înainte de răpire, cu condiția ca judecătorul să verifice dacă a primit întreaga sumă (glav. 32, zac. 37). Pedeapsa cu moartea se dă următoarelor cazuri de răpire: a) Celui ce răpește o fată cu voia și îndemnul părinților, dar fără voia ei (glav. 32, zac. 38); b) Celui ce răpește o femeie cu voia ei, dar care abuzează de ea, deși această siluire nu intră și ea în consimțămîntul femeii (glav. 32, zac. 4); c) Celui ce răpește o femeie cu voia ei, dar nu poate dovedi această învoire (glav. 32, zac. 43); d) Celui ce răpește o femeie «de cinste», liberă, măritată sau fecioară, (Glav. 33, zac. 2); e) Celui ce răpește o prostituată care devenise cinstită (glav. 33, zac. 7); f) Celui ce răpește o prostituată măritată, — în acest caz judecătorul este obligat să cerceteze mai întîi dacă este măritată după lege și dacă a devenit într-adevăr cinstită (glav. 33, zac. 6); g) Celui ce răpește o femeie de cinste, ducînd-o din loc în loc, fără a o necinsti, după prealabila cercetare a judecătorului dacă necinstirea nu a avut loc din căință sau din alte cazuri chiar și din nebunie (glav. 33, zac. 11). Trebuie precizat că în acest caz *Pravila* nu socotește nebunia ca o circumstanță atenuantă; h) Celui ce răpește o prostituată cu forța, cu ajutorul a zece bărbați înarmați (glav. 33, zac. 10); Celui ce încearcă să răpească o femeie și nu reușește din cauza piedicilor ce îi stau în cale (glav. 33, zac. 12); i) Celui ce se ispitește măcar să răpească o călugăriță (glav. 33, zac. 14). Glava 34 revine din nou asupra răpitului călugărițelor. Se repetă că răpitul călugăriței se pedepsește cu moartea, fie cu voia ei, fie fără voia ei, fie chiar dacă răpitorul nici măcar nu i-a făgăduit ceva ca să o ademenească (zac. 2). Se adaugă că este pedepsită cu moartea și răpirea femeii mirene care se află în mînăstire, chiar dacă nu e în cinul călugăresc.

Ierosilia, adică raporturile sexuale cu o călugăriță, atrage după sine pedeapsa capitală: «Tot omul, ce va face ierosilie, cu cumplită moarte să va certa» (glav. 35, zac. 2). *Pravila* vine cu o agravantă față de pasajul corespunzător din *Farinacius* (care prevede: «Regulam mihi pro-

pono sic, quod carnaliter cognoscens monialem committit sacrilegium, et poena mortis plectitur», căci în *Pravilă* se spune : «Cela ce va face acest lucru ierosilie, face odată trei păcate mari di ceale de moarte : întâi, sânge amestecat. A doa, face preacurvie. A treia face furtușag. Dirept aceia de vreme ce tot creștinul s-au prilejit de are pre călugăriță adevărată soră sufletească, dece cine o va rușina, veri cu voie, veri fără voia ei, acela rușinează pre soru-sa ; deci iată că se cheamă c-au făcut sânge amestecat. Și iarăși călugărița se cheamă mireasa lui Dumnedzău, carea iaste cununață cu Dumnedzău ; deci cine se împreună cu dânsa, să împreună cu muiare cu bărbat ; deci iată că face prea curvie. Aicea sînt doo păcate mari de moarte. A treia, călugărița să cheamă și iaste vas de besearică : deci cine o va streina den besearică și o va spurca, iată că face ierosilie ; Ierosilios să cheamă mai chiar fur de besearică, dece acesta să cheamă c-au furat acel vas de besearică. Dece iată cu un păcat, face trei păcate de ceale mari de moarte, cum scrie mai sus. Drept aceia acestuia altă n-au ce îi face, ce poate fi, că-l vor omori numai cu o moarte» (glav. 35, zac. 3) ; Se mai adaugă «fără numai o moarte și să i să ia tot ce va avia ca să dia mănăstirii de unde iaste călugărița» (glav. 35, zac. 4).

Violul atrage și el după sine pedeapsa cu moartea în anumite condiții, care depind de starea socială, de împrejurările în care s-a produs violul, de vârsta celei violate, de recidivă a siluitorului. În general «cela ce va face silă vre unii fecioare si-i va strica fecioria, de va fi bogat, să-ș piardză giumătate den toată avuția lui, cît va avia ; iară de va fi sărac, să-l bată și să-l gonească den locul lui» (glav. 36, zac. 1) ; sau : «celor ce vor face silă a muiare văduo, să va certa cu bani, după destoinicia acelui obraz» (glav. 36, zac. 2). În general, pedeapsa constă dintr-o despăgubire pecuniară, sau din bătaie. Pedeapsa cu moartea se acordă numai ca o agravantă în anumite cazuri. Dacă cel ce violează e un rob, un năimit, sau o slugă, iar victima voluntară a violului e fata stăpînului lui, amîndoi sînt pedepsiți cu moartea, violatorul prin foc, violata prin moarte simplă (glav. 36, zac. 4). Cel ce violează o fată sau o văduvă și este înarmat și însoțit de tovarășii săi se pedepsește cu moartea (glav. 36, zac. 5). «Oricine va face silă a fecioară micșoară, încă să nu fie de 12 ani, să va certa mai rău, de cînd are fi fost fată mare de vrăstăi» (glav. 36, zac. 17). *Pravila* se contrazice, deoarece în zac. 8 vine și zice «Cela ce face silă celor mici și că nu de vrăsta fecioare, o samă de pravile pre cei bogați îi goniia și îi scotia den tot locul lor ; iară pre cei mai mici îi trimitia la ocnă, pînă cînd era voia giudețului». Adică principiul favorizării de clasă : cei bogați probabil că se înțelegeau bănește cu părinții victimei, cei săraci erau trimiși la ocnă pe timp limitat. Cel care a fost pedepsit de judecător de două ori și nu s-a pocăit se pedepsește cu moartea (glav. 36, zac. 16). Din textele care se contrazic între ele, ca : zac. 9 care prevede pedeapsa după voia judecătorului, cu ocnă sau cu moartea ; zac. 10, care zice că trebuie să se cerceteze «de va fi fost aceia silă a fecioarei foarte cu o nevoie mare

ca aceia, atunce să va omorî vinovatul», iară de va fi fost «fără nici de o nevoie, atunce să va certa vinovatul, după cum va fi voia giudețului»; zac. 24 care spune : «certaria ce se dă în veacul de acum celuiia, ce va face silă vre unii muieri, iaste după voia giudețului, și giudețul cum va vria, așa îi va certa»; și zac. 12 care prevede două pedepse : «să va giudeca cu giudețul besearicii, ce să dzice, să afuriseaste și îi să dă canon și să giudecă și de giudețul cel mirenesc, ce să dzice, să ceartă cu moartea, sau și întralt chip, cum îi voia giudețului». Din economia acestor texte se trage concluzia că în majoritatea cazurilor judecătorul era cel care decidea pedeapsa, care în mai toate cazurile era pecuniară, ocnă și numai în cazuri rare, cum s-a arătat mai sus, moartea.

Sodomia este definită de *Pravilă* în modul următor : «Acest lucru prespre fire să face în trei chipuri : Dentăi, cîndu să împreună neștine trupește cu maică-sa, ce l-au născut, sau cu fată-sa, sau cu soru-sa, deci acest păcat se cheamă sânge amestecat. Al doilea cînd se împreună neștine prespre fire cu vre un dobitoc fie ce fial va fi. A treia, cînd să împreună neștine cu fiece obraz parte bărbătească, care lucru mai pe scurt să chiamă Sodomie» (glav. 39, zac. 1). În general sodomia se pedepsește cu moartea, agravată cu arderea trupului în foc (glav. 39, zac. 2). Și acest delict cunoaște ca circumstanță atenuantă numai pedeapsa cu moartea prin tăierea capului. Clericul acuzat de sodomie se pedepsește cu moartea (glav. 39, zac. 8). Raporturi sexuale cu soția «într-alt chip» se pedepsește cu moartea (glav. 39, zac. 90). Onania este socotită sodomie și se pedepsește cu moartea (glav. 39, zac. 11). Raporturi sexuale între două femei se pedepsește cu moartea (glav. 39, zac. 12). Se socotește tot sodomie raportul sexual dintre o femeie și un copil și se pedepsește tot cu moartea (glav. 39, zac. 14). Sodomia cu un copil, sau între doi bărbați se pedepsește cu moartea și arderea cadavrelor (glav. 39, zac. 16). Raporturi sexuale cu o femeie «prespre fire», în somn, și dacă femeia e rudă de sînge, se pedepsesc cu tăierea capului (glav. 39, zac. 17). Zaceala 19 vine și întărește zaceala 1 și zaceala 15 în privința pedepsei, precizînd că în materie de sodomie există două judecăți : una bisericască prealabilă și una mirenească în care pedeapsa este tăierea capului și arderea trupului.

Raporturile sexuale dintre un bărbat și un animal, sau dintre o femeie și un animal, sînt pedepsite cu tăierea capului și arderea trupului în foc, împreună cu al animalului (glav. 40, zac. 1).

Incestul și sîngele amestecat se pedepsește în unele cazuri tot cu moartea. *Pravila* consideră că au sînge amestecat cei ce nu se pot căsători (glav. 41, zac. 1). Amestecarea de sînge o consideră de două feluri, prin căsătoria în grade de rudenie interzise, «iară a doo iaste fără de nuntă, ce să dzice, se împreună cu dînsa încă înainte de cununie» (glav. 41, zac. 2). Sînge amestecat să chiamă ; «iară încă să va împreuna cu vre o rudă a sa, ce îi va fi den svîntul botez» (glav. 41, zac. 8). Raporturile sexuale între rude de gradul doi, atît ascendente cît și descendente, se pedepsesc cu moratea și se enumără «cum s-are dzice, meste-

cătoriul cel de sînge s-au împreunat trupește cu maică-sa, sau cu înma maică-sa, ce sînt obraze, de să sue în sus spre stepena den sus și a dooa, sau cu fata sa, sau cu fata featei-sale, ce sânt și aceastia obraze, carele pogor în gios spre stepena întăi și a dooa, atunci să va omori» (glav. 41, zac. 3), «iară de să va împreuna trupeaște cu fata mătușe-sa ce iaste obraz, de stă de va parte, ce să dzice, alăturia, să va certa, după voia giudetului» (zac. 3). Zaceala 16 mai adaugă că afară de pedepsele mirenești cu care este pedepsit sîngele omestecat «încă îl aforiseaște și besearica». Se pedepsește cu moartea: femeia care are raporturi cu rudele pînă la gradul doi (zac. 5); bărbatul care are raporturi cu fiica sa măritată sau nemăritată (zac. 4); bărbatul care are raporturi cu fiica nevastei sale (zac. 10); fiul care are raporturi cu concubina tatălui său, sau cu maștehă-sa» (zac. 11); tatăl și fiul dacă au raporturi cu aceeași femeie (zac. 15). Există însă contradicție între zaceala 14 și 12 care precizează «Tatăl, ce să va împreună trupește cu muiarea feciorului său, se va certa cu certare mare, însă numai nu i să va face morte». S-ar părea că *Pravila* consideră pe fiu mai conștient decît pe tatăl său. Raporturile sexuale dintre frate și soră se pedepsesc totdeauna numai cu moartea (zac. 13). Este singurul capitol în care *Pravila* vine cu circumstanțe atenuante pentru femeii: «Mai cu milă să va certa muiaria decît bărbatul la păcatul sîngelui amestecat, de vream ce iaste mai proastă și mai lesne spre cădeare de căt bărbatul» (glav. 41, zac. 6). În acest capitol al sîngelui amestecat, mai ales în concubinaj, se vede marea influență a bisericii asupra legislației mirene.

În glavele în care se vorbește de circumstanțe atenuante se mai întîlnesc și alte cîteva aplicații ale pedepsei cu moartea. În anumite infracțiuni, bătrîni și tinerii beneficiază de unele circumstanțe atenuante (glav. 53, zac. 6).

În cazul cînd mai mulți comit o infracțiune, care este pedepsită cu moartea «atunci așijdere să îndeamnî giudetul să mai micșureadze certaria pentru să nu omoară pre mulți drept o greșeală» (glav. 57, zac. 2).

În materie de rănire și omor, cînd se cunosc cei ce au rănit și cei ce nu au rănit, primii se pedepsesc cu moartea (glav. 57, zac. 6). Aceeași dispoziție este prevăzută și în zaceala 9. În cazul cînd au fost mai mulți conduși de o căpetenie, căpetenia se va pedepsi cu moartea, iar pentru ceilalți judecătorul va cerceta și va pedepsi cu moartea numai pe cei care au comis lovituri cauzatoare de moarte (glav. 57, zac. 10).

Pravila prevede privilegiu pentru cei cu ranguri înalte, dar totodată prevede și îndatoriri. Privilegiul consistă penalicește în faptul că boierul nu poate fi condamnat la o pedeapsă umilitoare. Cînd i să aplică pedeapsă cu moartea, ea nu poate fi decît tăierea capului (glav. 62, zac. 1). *Pravila* consacră principiul inegalității pedepsei față de boier și de omul din popor. În anumite cazuri boierul este pedepsit mai aspru decît ceilalți. «De se va afla vre un boiaru hiclean unui domn și hain țării și de s-ar arăta într-acesta chip și unul din cei mai mici, mai mult s'ar certa cel mai mare boiaru, de căt cel mai mic și om mai de gios; așijdere

cel mai de gios, de-l vor prinde la războiu viu, îi vor tăia capul, iară de vor prinde vre un boiaru, îl vor spînzura» (glav. 62, zac. 14). Mai de parte se adaugă : «La greșealele, ce învață pravila furci, cumu îi hăiniia și viclesugul, cînd hiclenește pre domnu-său, se va spîndzura și boiarinul ca și cel mai prost ; iară furcile boiarinului să fac mai înalte, de căt acelui mai mic» (glav. 62, zac. 6).

Glavele privitoare la agenții provocatori, la complici și la tainuitori, prevăd în unele cazuri pedepse cu moartea.

Se pedepsește cu tăierea capului cel ce sfătuieste pe altul să ucidă (glav. 70, zac. 20) ; cel ce petrece pe vinovat să nu-l prinză oamenii domnești (glav. 75, zac. 1) ; cel ce primește în casa sa tîlhar de drumul mare (glav. 76, zac. 2) ; cel ce-și trimite sluga să omoare pe un dușman al său (glav. 77, zac. 8). Dacă trimiterea s-a făcut în taină e nevoie ca judecătorul să dovedească această trimitere și îndemnare (glav. 77, zac. 9). «Acea carii vor trimite să facă vre o greșeală la vreun loc, și de vor fi într-acel loc oameni mulți și acei trimiși iarăși vor fi mulți, atunci de va fi greșala mare, atunce fără de nici un fial de șuveale toți căți vor fi să vor certa de la giudeț, după cum va fi greșeala : Dirept greșeală di ceale mari, cu moarte» (glav. 77, zac. 16).

Furtul la drumul mare, se pedepsește cu moartea în caz de recidivă (pric. 13, zac. 103).

«Cela ce va vinde feciorul altuia, sau robul altuia, sau fie ori ce om..., iară de va fi om de-a firia, atunce să-i taie capul» (pric. 13, zac. 116).

Cela care fără a fi casierul unei asociații, cheltuiești bani rezultați dintr-o vinzare, sau îi cheltuiești în virtutea funcției sale, este pedepsit cu tăierea capului și cu confiscarea întregii sale averi (pric. 13, zac. 147).

Cel însărcinat cu strîngerea veniturilor bisericii și care și le va însuși pentru dînsul este pedepsit cu tăierea capului (pric. 13, zac. 148). Pedepsă nu este aceeași dacă ispravnicul bisericesc își însușește el banii ; în acest caz, el este sancționat cu scoaterea din funcție și confiscarea întregii sale averi.

Cela ce fură și vinde sfinte moaște se pedepsește cu moartea (pric. 13, glav. 153).

Vameșul care percepe vamă pentru lucruri care sînt scutite de vamă, și este fără știrea domniei, este pedepsit cu tăierea capului, iar mai înainte este obligat să dea vistieriei taxa încasată (pric. 13, glav. 164).

Cel care a încercat să omoare un dregător de-tîrg, se pedepsește cu tăierea capului (glav. 1, zac. 5).

Pravila nu dă nici o indicație de modul unde și cum se executa tăierea capului. Pedepsă avînd un caracter exemplar, este mai mult ca sigur că execuția ei avea loc în piețe publice.

Spînzurarea. Spînzurarea a apărut pretutindeni ca o pedeapsă infamantă și umilitoare, care nu se aplica nobililor, Am văzut că se aplica boierilor numai pentru delicta contra domniei.

Pravila lui Vasile Lupu prevede diferite cazuri de pedepse prin spînzurătoare.

Năimitul, care se scoală noaptea cu intenția de a fura oile și le scoate afară din staul, cu toate că nu a reușit să le fure, dar ele au fost sfîșiate de fiarele sălbatece, se pedepsește cu spînzurătoarea (pric 9, zac. 82).

Se spînzură la întîia comitere a faptei, cel ce fură la drumul mare (pric. 13, zac. 102) ; cel ce fură lucru mare din casa stăpînului său (pric. 13, zac. 108) ; cel ce fură din biserică un lucru sfințit (pric. 13, zac. 109) ; cel ce fură de ori unde «furtușag mare» (pric. 13, zac. 111) ; cînd vor fi constituiți în bandă «de vor ținia drumul de vor tîlhui, sau vor fura pe toți, să-i spînzure» (pric. 13, zac. 115) ; cel ce va vinde feciorul altuia sau robul altuia, sau ori ce om... iară de va fi slugă, ce să dzice om mai de gios, de'ntăi să-l poarte de coada cailor, deacii să-l spînzure (pric. 13, zac. 116) ; cel ce fură lucru sfințit din loc sfințit (pric. 1, zac. 149), — în acest caz pedeapsa este la alegerea judecătorului între arderea în foc de viu și spînzurătoarea ; cel ce fură crucea din biserică, chiar dacă este de lemn (pric. 13, zac. 144) cu aceeași alternativă între spînzurătoare și arderea de viu.

Sînt pedepsiți cu spînzurarea la a doua comitere a faptei : cei ce fură vas sfințit din biserică (pric. 13, zac. 109) ; cel ce dezbracă lumea noaptea la drumul mare (pric. 13, zac. 112).

Se pedepsește cu spînzurarea, la a treia comitere a faptei : cel ce fură păsări domestice (pric. 13, zac. 110) ; cel ce va fura un lucru cît de mic de la un «mișel» (pric. 13, zac. 107) ; cel ce va fura oaie, bou, cal, sau alte animale, din pădure, din cîmp, din turmă, sau din casă (pric. 13, zac. 118) ; ceta ce va fura un lucru sfințit din loc nesfințit, sau un lucru nesfințit din loc sfințit, numai după ce a comis această faptă de două sau de trei ori (pric. 13, zac. 150).

Mai sînt condamnați la spînzurătoare, ca o agravare a pedepsei datorată situațiilor privilegiate în stat, «boieri hicleni către domn sau haini către țară» (glav. 62, zac. 4), care sînt spînzurați în furci mai înalte, de cît cele în care se spînzură «oamenii de gios» (glav. 6, zac. 6).

După cum vedem, pedeapsa spînzurătorii nu este așa de răspîndită ca decapitarea. Ea este pronunțată în infracțiunile comise împotriva proprietății, pe cînd decapitarea se pronunță în infracțiuni comise contra persoanei. E o curioasă apropiere ce se face între delictate atît de deosebite ca furtul și sacrilegiul, pe de o parte, ca tîlhăria și lezmajestatea, pe de altă parte, în privința pedepsei comune ce se aplică acestor infracțiuni. Cu atît mai curioasă este această apropiere, cu cît teoria penală romană nu pedepsea furtul decît cu pedeapsa pecuniară.

Pedepsirea furturilor cu spînzurătoarea apare în orînduirea feudală ca o necesitate pentru a asigura circulația pe drumuri și a consolida apărarea proprietății. Acesta fiind motivul, se explică și gradația pedepsei care reiese la fiecare paragraf al *Pravilei* privitoare la furțișaguri. *Pravila* explică ce înseamnă recidiva în materie de furturi : «Carele

va face trei furtușaguri, ce să dzice de-l vor fi prins în trei rînduri cu furtușag, să-l spîndzure, înțelegînd că aceste trei furtușaguri le-au făcut tot într-un loc supt oblastia unui domn și giudeț» (pric. 13, glav. 113). Însăși modul de execuție al pedepsei întărește acest dublu scop : apărarea proprietății și a circulației pe drumuri. Astfel «cela ce va fi tălhar de drum, și de să va fi mărturisit el sângur, sau de vor fi mărturisit niscare oameni buni credincioși, sau de-l vor fi prins tălhuind de față, pre acesta să-l spîndzure într-acel loc, unde va fi tălhuît» (pric. 13, zac. 114) ; sau cel ce fură animale mari și este recidivist «atuncea așa într-acel loc ce au furat dobitocul, acolia să-l spîndzure în furci» (pric. 13, zac. 118). Probabil că ceilalți care erau condamnați la spînzurătoare se executau în piețe publice, la poarta orașului, iar boierii în fața curții domnești. Pravila nu face nici o mențiune în această privință.

Arderea de viu. De-a lungul veacurilor s-a aplicat această groaznică pedeapsă. De la tortele vii cu care erau pedepsiți creștinii la Roma și pînă la autodafeurile spaniole, această pedeapsă a cunoscut o largă aplicare în lumea feudală occidentală. Zeci de mii de eretici au fost «purificați» prin foc de închiziție.

În *Pravila* lui Vasile Lupu, în care preîdomină spiritul tolerant și larg al Bisericii creștine Ortodoxe, crimele de lezmajestate divină nici nu apar și în concluzie focul nu-și joacă rolul de purificator religios. Pedepsa focului apare adesea alături cu spînzurătoarea, ca o completare a acesteia.

Primii care se pedepsesc cu arderea de viu sînt înseși incendiatorii : «Ceia ce vor aprinde casa omului, sau aria cu pâinia, sau aria cu fânul în pizmă pentru să-și răscumpere despre vre un vrăjmaș ce-i va fi făcut vreo răutate, pre unii ca aceia ca să-i ardă în foc» (pric. 8, zac. 79).

Sînt condamnați la arderea de vii sacrilegii, care pot fi condamnați și la spînzurătoare, după voia judecătorului, cînd fură lucru sfințit din loc sfințit (pric. 13, zac. 149), sau cruce de lemn chiar din loc sfințit (pric. 13, zac. 154). De sigur că la aplicarea acestor pedepse care se dau după voia judecătorului, acesta are în vedere intenția infractorului, spre a se pronunța pentru spînzurătoare cînd furtul a fost ideea dominantă, sau pentru foc cînd sacrilegiul a predominat intenția făptuitorului.

Se mai aplică pedeapsa arderii de viu «ratione vilis conditiones» robului, năimitului, slugii care răpește pe o femeie (glav. 32, zac. 13), sau care violează fata stăpînului lor, fie cu voia ei, fie fără voia ei (glav. 36, zac. 4).

Femeia sau bărbatul care au raporturi sexuale cu un animal sînt pedepsiți cu tăierea capului și arderea trupului împreună cu al animalului. Aci pedeapsa arderii apare ca o agravantă (glav. 40, zac. 1).

Plumbul topit. Această pedeapsă se aplică în *Pravila* lui Vasile Lupu, într-un singur caz de hotrie și anume în cazul prevăzut de glava 28, zaceala 4 : «Cela ce-ș va da fata la vreo dăscăliță muiare, pentru să o înveațe carte, sau și alt meșteșug, ceva, și încă-i va da și plată, să o în-

veațe, și îi va da și hrană, ce-i va trebui, și aceasta cu învățăturile ei ceale reale o va îndemna și va tocmi pre vre un bărbat, de o va răpi fără știrea părinților, atunce giudețul să-i facă leage, cumu să cade, și să cearte pre dăscăliță, să-i vearse plumb topit în gură, să-i pogoară pre grumazdi la inimă, pentru că pre aceastia mădulare au ieșit de la inima ei toate îndemnurile featei, de au scărbit inima părinților». Textul lui Farinacius nu este atit de dezvoltat ca corespunzătorul său din *Pravila* lui Vasile Lupu. Probabil completarea aceasta este luată dintr-un text intermediar, care nu se regăsește nici la alți autori de drept penal contemporani. Farinacius însuși pune această dispoziție în sarcina altor criminaliști («Secundum Petr. Grey în Syntagm. iuris lib. 3 c. 11, nr. 6 Menoch de arbit 99 lib. 2 cas 534 nr. 32, centur 6).

Agravările decapitării și răzbunările postume. Sînt cazuri în care decapitarea nu pare o pedeapsă destul de riguroasă, dar nici infracțiunea comisă nu merită infamia spînzurătorii, sau tortura focului. În asemenea cazuri, criminaliștii din trecut căutau să agraveze decapitarea prin o mutilare sau o muncă care să o preceadă și prescriau în genere fie tăierea mîinii cu care infractorul făptuise fapta sa rea, fie tîrîrea lui la locul suplicului legat de coada calului. Trebuie făcută o precizare aci că este vorba de tîrîrea de către un singur cal, căci nu este vorba de ruperea în patru sau două părți prin legarea de coadele cailor sau a iepelor și mînarea lor în direcție opusă — pedeapsă practică și în Țările romîne, deși neprevăzută în *Pravila* lui Vasile Lupu.

«Cela ce vinde feciorul altuia, sau robul altuia, sau fie pri ce om, iară de va fi slugă, ce să dzice om mai de gios, de-ntăi să-l poarte de coadele cailor» (pric. 13, zac. 116).

Întăi taie mîna ceaia, ce au ucis, într-acei loc unde au ucis pre tată-său și deacia-l leagă de coadele cailor și-l duc trăgînd pre ulițe până la locul de pierzare» (glav. 8, zac. 17).

Tăierea mînei nu este aplicată de *Pravila* lui Vasile Lupu decît paricidului. Această pedeapsă a paricidului s-a conservat în Franța pînă în secolul al 19-lea, trecînd și în codul penal francez din 1808 și nu a fost suprimată decît mai în urmă. Observăm în fine că legarea de coadele cailor este alăturată de tăierea mînei întru agravarea pedepsei paricidului și că aceeași agravare o găsim alăturată la pedeapsa spînzurătorii pentru crima de vindere de oameni, atunci cînd făptașul este slugă «ce să dzice om mai de gios».

Răzbunările postume se execută și ele asupra cadavrului infractorului, vinovat de o crimă socotită prea mare pentru ca să se îngăduie ca trupul lui să se îngroape în pămînt. Fie că e ars, fie că este tăiat în fișii, păcatul vinei sale îl urmărește și trupul lui chinuit nu se poate odihni în mormînt, nici după moartea lui expiatoare.

Calpuzanii sînt pedepsiți cu : «dentăi să-i taie capul, după aceia să-i ardă trupul în foc» (glav. 4, zac. 4).

Paricidul, după moarte este tăiat în bucăți sau cum va dispune judecătorul, «iară nice într-un chip nu să cade să-l îngroape în pămînt» (glav. 8, zac. 17).

Sodomianilor după execuție li se ard trupurile în foc (glav. 29, zac. 15, 16, 19).

Cei care au avut raporturi sexuale cu animalele atît bărbaților cît și femeilor după execuție li se ard trupurile în foc (glav. 40, zac. 1).

În privința sodomiei subliniem că, printr-o abatere puțin frecventă de la dreptul judecătorului de a da pedepse arbitrare, acesta este obligat să dea pedeapsa sodomianului fără nici o micșorare, îndată ce delictul așa cum e caracterizat de glava 39 este consumat.

Sodomia se judecă și de tribunalul bisericesc și de tribunalul cel mirenesc. Întîiul afurisește pe sodomian, despărțindu-l astfel de viața creștinească și de nădejdea izbăvirii păcatelor sale ; al doilea îl condamnă la decapitare și la ardere, ca trupul lui să nu se odihnească în mormînt.

Pravila lui Vasile Lupu cuprinde ca mutilări : a) scoaterea ochilor ; b) tăierea limbii ; c) tăierea mîinilor ; d) tăierea nasului ; e) însemnarea la nas ; f) pecetluirea în palmă.

a) *Scoaterea ochilor* : Sînt pedepsiți cu scoaterea ochilor cei ce gonesc păstorul cu intenția de a fura vite, iar fiarele sălbatece distrug mai multe vite (pric. 2, zac. 33) ; hoții din sate : «iară de vor fura și a treia oară, să le scoată ochii, să-i orbească» (pric. 2, zac. 38).

b) *Tăierea limbii* : este pedepsit cu tăierea limbii, văcarul care jură strîmb zicînd că nu știe de furtul unui bou sau de «vătămătura lui» (pric. 3, zac. 45).

c) *Tăierea mîinilor* : este pedepsit cu tăierea mîinilor, acela care fiind în proces pentru butuci de vie sau pomi, fără învoirea judecătorului îi taie : «să-i taie mînele sau să plătească prețul acei pagube» (pric. 7, zac. 71) ; acela care taie vie roditoare sau butuci, fiind obligat să plătească și paguba, — deci mutilare și despăgubire (pric. 7, zac. 72) ; acela ce pune foc la grajd sau paielor din alt loc (pric. 8, zac. 80) ; acela ce distruge o casă sau un gard de vie pentru a și le repara pe ale sale (pric. 10, zac. 89) ; acela ce va răpi o prostituată și o va ține sechestrată cu forța în casă zece zile : «de nu va da la domnie doo sute de taleri bătuți i să va tăia o mîină» (glav. 33, zac. 9).

d) *Tăierea nasului* : este pedepsit cu tăierea nasului, hoțul unei femei măritate, sau de neam, la a doua infracțiune (glav. 27, zac. 7) ; mama care își prostituiază fiica pe bani (glav. 30, zac. 3), cu circumstanțe atenuante dacă o face din sărăcie.

e) *Însemnarea la nas* : este pedepsit cu însemnarea la nas, acela ce va fura a doua oară lucru puțin de la un om «mișel» (pric. 13, zac. 107) ; acela ce va fura din casa stăpînului său un lucru cît de mic întîia oară «să-l sămneadze la nas de o parte» (pric. 13, zac. 108) ; acela ce fură pentru prima oară un lucru nesfințit din biserică (pric. 13, zac. 109).

f) *Pecetluirea în palmă* : este pedepsit cu pecetluirea în palmă, acela ce aprinde un foc în pădure străină și ard copacii : «să-l pecetluiască în mîină și să plătească paguba îndoit (pric. 8, zac. 77) ; acela ce va arde gardul viei, aceleași pedepse, la care se adaugă bătaia (pric. 8, zac. 78).

Acestea sînt mutilările care se prevăd în *Pravila* lui Vasile Lupu ; după cum vedem, cele mai multe apar în primele unsprezece pricini, deci în *Nomos Georgicos*. S-a admis în mod general că acest cod rural este și el elaborat de Isauri, în tot cazul înrudit ca conținut și formă cu *Ecloga*, care apare totdeauna în manuscrise alături de *Eclogă* ca un apendice al acesteia. Se poate trage concluzia că mutilările apar în *Pravila* lui Vasile Lupu ca inspirate din concepția penală a bizantinilor.

Pedepsele privative de libertate : Ocna, caterga, grosul și închisoarea, acestea sînt cele patru pedepse privative de libertate cuprinse în *Pravila* lui Vasile Lupu. Trebuie amintit că pedeapsa cu ocna, în Țările Romîne nu implică totdeauna munca în mine, ci chiar și părăsirea în mine, fără muncă.

Ocna : sînt pedepsiți cu ocna, cei ce fură la drumul mare cu arme (pric. 13, zac. 102) ; cel ce se preface că vinează pe lingă un drum și profită de ocazie ca să fure sau să jefuiască, — numai la primul furt (pric. 13, zac. 103) ; furtul cu spargere comis în timpul zilei de un «om mai de gios» se pedepsește cu ocna pe timp limitat ; furtul comis în aceleași condiții noaptea de același «om mai de gios» se pedepsește cu ocnă pe toată viața (pric. 13, zac. 104) ; tentativa de furt, cînd infractorul așezat la pîndă pînă seara a fost descoperit, se pedepsește cu ocna pe timp limitat (pric. 13, zac. 105) ; cel ce vinde pe fiul altuia, robul altuia, sau ori care om de este «boiarin» se pedepsește cu ocna pe timp nelimitat (pric. 13, zac. 116) ; cel ce fură vite din pădure, din turmă, din cîmp sau din casă, cu ocna pe timp limitat (pric. 13, zac. 118).

Ocna se mai dă pentru greșeli în legătură cu patimile trupești. Bigamul este pedepsit cu ocna și confiscarea bunurilor, care trec pe seama domniei (glav. 15, zac. 1) ; hotrul este pedepsit după voia judecătorului, cu ocna, sau cu bătaia și plimbarea pe uliță în pielea goală (glav. 27, zac. 4) ; stăpînul ce-și hotrește roaba pentru un profit, dacă nu o mărită grabnic, este pedepsit cu ocna (glav. 28, zac. 3) ; tatăl ce-și hotrește fiica este obligat să-i dea zestrea ce i se cuvine, restul averii trece pe seama domniei ; după moartea lui se moștenește de cei în drept, fiind condamnat pe viață la ocnă (glav. 30, zac. 1), deși Pravilele mai noi pedepsesc cu moartea un asemenea părinte nelegiuit (glav. 31, zac. 2) ; răpitorul unei fete tinere și sărace, care nu are vîrsta legiuită pentru căsătorie, se pedepsește cu ocna (glav. 32, zac. 20) ; siluitorul sărac care violează o fată mică se pedepsește cu ocna pe timp limitat (glav. 36, zac. 8). Cel care va scrie scrisori înjurioase, printre altele, după aprecierea judecătorului, poate fi condamnat la ocnă (glav. 50, zac. 2).

La ocnă se condamnă minorul pînă la 25 de ani, cînd vina lui ar trebui pedepsită cu moartea dacă ar fi major (glav. 53, zac. 21). Dacă s-a comis o crimă de mai mulți și judecătorul nu poate identifica criminalul, sînt toți condamnați la ocnă, la amenzi în bani sau la scoaterea din moșie, după aprecierea judecătorului (glav. 57, zac. 11).

Boierii și feciorii lor nu sînt condamnați la ocnă, această pedeapsă înlocuindu-se cu izgonirea pe timp limitat de pe moșia lor (glav. 62, zac.

1). Când însă boierul a săvârșit de trei ori o greșeală care atrage după dînsa pedeapsa cu ocnă, va fi condamnat la ocnă (glav. 62, zac. 9).

Observăm că afară de cele două cazuri pe care le-am indicat : de furt prin efracție noaptea și de hotria tatălui, pedeapsa este întotdeauna pe timp mărginit și lăsată la aprecierea judecătorului, care fixează quantumul ei după împrejurări, după victime, după persoana criminalului și după alte considerente necunoscute dreptului modern.

Caterga : este greu de presupus că această pedeapsă s-a aplicat în Moldova, în primul rînd că Moldova nu dispunea de o flotă. Această pedeapsă s-a aplicat în feudalism pe scară întinsă în țările care dispuneau de flotă. Pravila o aplică în trei cazuri : 1. Clericului care face moarte grabnică, pe viață (glav. 8, zac. 12) ; 2. tatălui ce-și hotrește fiica sau fratelui ce-și hotrește sora sau altă rudă den sîngele lor, iarăși pe viață «în unele locuri», zice *Pravila* (glav. 30, zac. 2) ; 3. bărbatul ce-și hotrește soția, tot pe viață, dacă nu se preferă pedeapsa infamantă a plimbării prin tîrg, pe măgar (glav. 31, zac. 1). *Caterga* fiind o pedeapsă infamantă, ea nu se dă boierilor și nici fiilor de boieri (glav. 62, zac. 1).

Grosul se dă numai hoților (pric. 15, zac. 216).

Temnița, la alegerea cu grosul, după aprecierea judecătorului, se dă hoților (pric. 15, zac. 206). *Temnița* cu obezi de picioare, minorului între 14—18 ani, care face o greșeală pasibilă de pedeapsa cu morate (glav. 53, zac. 21). *Temnița* simplă pe viață, clericului pentru uciderea grabnică (glav. 8, zac. 12) și preotului sau diaconului văduv, care se va însura a doua oară și nu va voi să se lepede de a doua soție (glav. 67, zac. 5). *Temnița* pe timp limitat se dă clericului care seduce o văduvă (glav. 36, zac. 18).

Mînăstirea : ca închisoare se dă, firește, clericilor și monahilor. Clericul care face ucidere grabnică este închis pe viață în mînăstire ; dacă se presupune că va fugi, se trimite pe viață la temniță (glav. 8, zac. 12). Clericul ce siluiește o femeie văduvă poate fi închis în temniță sau mînăstire (glav. 36, zac. 18) ; la fel, cu aceeași alternativă, clericul sau diaconul ce se recăsătorește și nu voiește să-și lase a doua soție (glav. 67, zac. 5). Clericul sodomian se închide temporar în mînăstire pînă este judecat de judecătorul mirean, pedeapsa fiind cea capitală (glav. 39, zac. 8).

Călugărița siluită este de asemenea închisă în altă mînăstire, iar călugărița ce are raporturi sexuale cu un bărbat cu voia ei primește aceeași pedeapsă, — *Pravila* specificînd că nu va avea altă pedeapsă trupească, pe considerentul că bărbatul este cel care a sedus-o și că — întrucît în majoritatea cazurilor călugărițele se călugăresc din constrîngere —, se cuvine ca pedeapsa ei să fie mai blîndă ca a complicelui ei (glav. 36, zac. 5).

Pedepse corporale : bătaia era o pedeapsă nu numai dureroasă și primejdioasă, atrăgînd după ea moartea victimei, dar și infamantă prin faptul că dezonora pe cel condamnat să o sufere. Aceasta explică și ca-

racterul legiurilor vechi, care dădeau posibilitatea însuși condamnatului să aleagă între tăierea mîinii și bătaie, punînd pe aceeași treaptă mutilarea cu corecțiunea corporală. Bătaia se executa cu biciul, cu vergi sau toiagul. În regulă generală bătaia se executa în public, fie la stîlp, fie plimbînd pe condamnat despuiat pînă la briu pe ulițele orașului și bătîndu-l pe spinare. Uneori se fixa numărul loviturilor, alteori era lăsat la bună voința călăului. Din acest punct de vedere, bătaia la stîlp era mai avantajoasă pentru condamnat, căci în bătaia la stîlp numărul loviturilor era fixat mai dinainte de judecător.

Pravila lui Vasile Lupu prevede numeroase cazuri în care se aplică pedeapsa bătăii.

Furtul de clopot de la gîtul ori cărui animal se pedepsește cu o bătaie (pric. 2, zac. 28). Vierul sau grădinarul care fură la locul de muncă pierde simbria și este pedepsit cu bătaia (pric. 2, zac. 29). Păstorul care mulgea oile pe furuș și vindea laptele pierdea simbria «și să fie bătut foarte» (pric. 2, zac. 30). Furtul de cai și boi se pedepsea cu bătaia tare (pric. 2, zac. 32). Cine fură snopi sau spice la vremea secerișului, «să-l bată și să-i ia hainele toate, cu ce va fi fost atunci îmbrăcat» (pric. 2, zac. 34); cu aceeași pedeapsă se pedepsesc cel ce fură struguri (pric. 2, zac. 35), — dacă intra în vii numai ca să mănince struguri, nu era pedepsit. Hoții din sate, la prima abatere, întorceau paguba și erau bătuiți; la a doua abatere întorceau de două ori prețul lucrului și erau bătuiți (pric. 2, zac. 38).

Cine băga animalele în cîmp nesecerat era pedepsit cu bătaia cu 30 toiege (pric. 5, zac. 55). La fel, dacă băga animale în via vecinului (pric. 5, zac. 56). Cine vindea cu măsurători mai mici, «pre aceștia foarte să-i ciarte cu bătae, ca pre niște păgîni și oameni necinstiți ce sînt» (pric. 5, zac. 57). Putea să fie osîndit la o sută de toiege cel ce omora dulău de turmă cu otravă (pric. 6, zac. 67). Cel ce arde gardul unei vii este pedepsit cu bătaia (pric. 8, zac. 78). Oamenii mai de jos, care săvîrșeau furturi prin efracție, întăi erau bătuiți și pe urmă trimiși la ocnă (pric. 13, zac. 104). Cel ce încearcă să fure noaptea și se ascunde în timpul zilei, «sau să-l bată foarte, sau să-l trimită la ocnă cîtăva vreme» (pric. 13, zac. 105). «Cei ce furau întăia oară lucru puțin de la un om mișel» erau bătuiți (pric. 13, zac. 107). «Pre unii cu aceștia, cari au doo mueri, poartă-i pre ulițe cu pialia, ședzînd călare pre măgariu, și-i tot bat cu două furci, ce torc muerile»; la fel și femeile, numai că sînt bătute cu două comanace sau cu două ișlice (glav. 15, zac. 2). În afară de ocnă, hotrul putea fi purtat pe uliță gol și bătut (glav. 27, zac. 4). Hotrul unei femei măritate sau de neam, întăia dată «să-l poarte pre ulițe și să-l bată cu pialia pren tot trăgul» (glav. 27, zac. 7). Putea să fie purtat în pielea goală pe un măgar, uneori cu capul spre coada măgarului, și bătut cu nuele în tot tîrgul, tatăl ce-și hotrea fiica, sau frații ce-și hotreau surorile sau alte rude de sînge (glav. 30, zac. 2). La fel era pedepsit soțul ce-și hotrea soția, în plus măgarul era dus de căpăstru de soție (glav. 31, zac. 1). Putea fi dus «pe toate ulițele» sau «prin tot tîrgul» și bătut săracul

care viola o fată (glav. 37, zac. 1), dacă nu poate să o înzestreze (glav. 37, zac. 4). «Mestecătorul, ce face mestecarea de sânge cu nuntă, nu să va certa cu moarte, de va fi om de gios întâi să-l bată, deacia să-l izgonească...» (glav. 42, zac. 1). Minorul de 14 ani, dacă comite o infracțiune pasibilă cu pedeapsa cu moartea, ca furt nu sodomie, «atuncea-l va bate pren tot trăgul și-l va închide în temniță cu obeade în picioare» (glav. 53, zac. 21). Când un boier comite o infracțiune pasibilă de ocnă sau de bătaie prin târg, numai a treia oară poate judecătorul să îl condamne fie la bătaie, fie la ocnă (glav. 62, zac. 9).

În privința acestei sancțiuni, relevăm că în epoca respectivă, pedeapsa care consta în a plimba pe un răufăcător călare pe un măgar, cu fața spre coada măgarului, prin tot târgul, în huiduieli, adesea fiind obligat a ține coada animalului în mână sau în gură, era considerat ca o pedeapsă umilitoare și jignitoare. În regulă generală această pedeapsă, după cum vedem și în *Pravila* lui Vasile Lupu, era rezervată greșelilor în legătură cu păcatele trupești.

Că această pedeapsă era considerată infamandă și umilitoare o dovedește faptul că boierii, după *Pravila* lui Vasile Lupu, numai a treia oară puteau fi condamnați cu ea.

Exilul : concepția că societatea are dreptul să deporteze din sînul ei pe acei dintre membrii ei care turbură orînduirea de stat, este veche în istoria omenirii. Ostracismul în Grecia este destul de cunoscut. Romanii întrebunțau și ei exilul ca pedeapsă pentru delikte politice și chiar de drept comun. Nu este deci de mirare a regăsi această pedeapsă și în vechiul nostru drept penal. Exilul ca pedeapsă este destul de întins în *Pravila* lui Vasile Lupu. Exilul se dă sau vremelnic sau pe toată viața și este mai ușor sau mai sever, după cum este exilat sau din «locul lui», sau «din toată eparhia giudețului».

Se pedepsește cu izgonirea din locul lui : furul ce fură la drum însă fără arme (pric. 13, zac. 152) ; furul care comite delictul ziua prin efracție și de va fi om de rod bun» se condamnă la izgonire «pe o samă de vreme» (pric. 13, zac. 104) ; furul care comite delictul noaptea prin efracție este izgonit pe viață (pric. 13, zac. 105) ; ispravnicul ce cheltuiește pentru el banii bisericii (pric. 13, zac. 148) ; asociatul care cheltuiește banii asociației (pric. 13, zac. 147) ; vameșul care percepe o taxă nouă sau ridică pe cele vechi cu de la sine putere (pric. 14, zac. 167) și care este izgonit pe toată viața ; săracul care violează o fecioară (glav. 36, zac. 1) ; cel ce violează o fecioară care i-a fost încredințată spre pază, de părinții ei (glav. 36, zac. 3) ; bogatul care violează o fată care nu a ajuns în vîrsta fecioriei (glav. 36, zac. 8) ; cel ce face «polarjenii ușoare» se pedepsește cu izgonirea din moșia lui «și îi vor lua toate bucatele domnești» (glav. 50, zac. 2), pe lîngă alte pedepse lăsate la aprecierea și alegerea judecătorului. Mai mulți inși care au comis o crimă și nu poate judecătorul să identifice pe inculpat (glav. 57, zac. 11) ; cuconul care judecîndu-se cu alt cucon cu jucării se iau la ceartă între dînșii și unul îl înjunghie cu briceagul mortal pe celălalt «și pentru certaria l-au izgonit dintr-acei

sat, unde au fost făcut moarte, cu învățătură ca aceia, să nu să mai întoarcă la acela loc, pînă nu va face pace cu părinții cuconului celui ucis» (glav. 53, zac. 16).

Sînt izgoniți din toată eparhia «giudețului»: 1) hotrul (glav. 27, zac. 1); cel ce hotrește pe un «cucon» (glav. 28, zac. 6); soțul ce își hotrește soția (glav. 37, zac. 1); cel ce violează o fată și nu o poate înzestra (glav. 37, zac. 4); mestecătorul de sînge cu nuntă, dacă e boier (glav. 42, zac. 1).

Exilul nu este o pedeapsă înjosoare. De aceea boierul ce ar fi posibil de catergă sau ocnă, se condamnă numai la izgonire (glav. 62, zac. 1). Exilul este o pedeapsă mai blîndă, de aceea se dă celui ce ar trebui condamnat la moarte, atunci cînd destoinicia și talentul său într-o anumită artă îl face greu de înlocuit, sau cînd este necesar patriei sale (glav. 63, zac c. 1).

Infamia. Rămînerea fără cinste era considerată de *Pravila* lui Vasile Lupu mai rea decît ocna sau exilul: «Că nu-l crede nimenea ce grăiește, nici să crede nicăiuri mărturia lui; nice iaste volnic să dia ocina cuiva și alte ca acestia»... și «pe cel ce-i va strica ceva nu-l va putea pîri la giudeț».

Copiii otrăvitorului «vor fi neputiarnici, fără nice de o cinste și rușinați înaintea tuturor» (glav. 10, zac. 2); bigamul, pe lîngă alte pedepse la alegerea judecătorului, «de vream ce ș-au pierdut cinste și iaste de ocară și de toată rușine (glav. 15, zac. 1); martorii cu care femeia vrea să dovedească vrăjmășia bărbatului ei, pe lîngă alte condiții ce trebuie să mai îndeplinească, «nice să fie de rîs și de botjocură oameni, de carii să nu-i bage nime nice într-o samă» (glav. 22, zac. 1); hotrul unei femei străine (glav. 27, zac. 5); hotrul propriei sale soții (glav. 31, zac 1); hulitorul patriarhului (glav. 49, zac. 5); autorul de scrisori injurioase (glav. 50, zac. 2); cel ce se leapădă de călugărie (glav. 68, zac. 1); rămîn toți fără cinste «de toată rușinea și ocară».

Tot în aceeași situație rămîn, deși fără sentință condamnatoare, soțul complezent al soției adultere (glav. 27, zac. 6); cel ce iartă sudalma pe bani (glav. 48, zac. 3). Iar ca o consecință și mai gravă a stării lor de infamie, este și aceea că soții pedepsiți cu infamia nu-și pot ucide soția fără pedeapsă, chiar de o vor prinde în flagrant delict de adulter (glav. 9, zac. 56). Sodomianul, chiar nejudecat, mai bine zis nedovedit, nu poate testa, căci dacă după moartea lui i se descoperă vina, se anulează testamentul său (glav. 39, zac. 5).

Pedepse pecuniare. *Pravila* lui Vasile Lupu prevede ca pedepse pecuniare confiscarea și amenda, care apar uneori izolate, însă de cele mai multe ori le găsim ca accesorii pe lîngă alte pedepse mai mari.

A. Confiscarea se întinde uneori numai asupra unor efecte mobile, alte ori asupra întregii averi a condamnatului. Amenda se plătește uneori celui păgubit în dublu sau triplu sau chiar quadruplu, — ceea ce dovedește că sistemul vechi penal roman privitor la furturi, a mai lăsat urme în legiuirea feudală din Moldova.

a) Sînt confiscate «pe seama domniei»: toate bucatele celui ce își însușește banii unor tovarăși, fie că e însărcinat cu păstrarea lor, fie că e prepus numai la perceperea lor (pric. 13, zac. 147); toate bucatele și averile celui ce se face stăpîn pe banii bisericii, fie că e ispravnicul acestor averi, fie că e numai un primitor sau colector de bani (pric. 13, zac. 148); cel ce percepe o taxă vamală la o marfă netaxabilă sau ridică taxa cu de la sine putere (pric. 14, zac. 167); calpuzanul care face bani mincinoși (glav. 4, zac. 4); chiar dacă acei bani nu au alt cusur, decît că nu sînt bătuți cu știrea domniei (glav. 4, zac. 8); bigamul (glav. 15, zac. 1); cel ce face silă unei fecioare ce i-a fost încredințată să o hrănească sau lăsată în grija lui la moartea părinților ei (glav. 36, zac. 3); mestecătorii de sînge cu nuntă, bărbatul ca și femeia (glav. 42, zac. 2); care nu poate dispune nici între vii, nici prin testament de averea aceasta ce a rămas domnească (glav. 42, zac. 4); cei ce fac sodomie (glav. 39, zac. 5); fie chiar și membru al clerului (glav. 39, zac. 8); cel ce face «polojenii ușoare» (glav. 50, zac. 2); darurile reciproce ale mestecătorilor de sînge la nuntă (glav. 42, zac. 5).

b) Sînt confiscate numai anumite lucruri în folosul domniei și anume: celui ce fură snopi sau freacă spice, hainele de pe el (pric. 2, zac. 34); celui ce intră în vie sau în pomăt ca să fure, iarăși îmbrăcămîntea toată (pric. 2, zac. 35); celui ce nu plătește vama, toată marfa care a reușit să o scoată «prin amăgiri» (pric. 13, zac. 155); «iară de va fi vamă bătrînă și omul va fi de loc, iară atunci nu-l vor create, ce-și va piarde tot negoțul», în cazul cînd afirmă că nu știa că e punct vamal (pric. 14, zac. 150); aceeași situație, dacă ocolește punctul vamal chiar cu voia vameșilor (pric. 14, zac. 157); celui a cărui casă slujește de fabrică de bani falși, acea casă (glav. 4, zac. 5); celui ce ucide, ocinele agonisite de el, spre deosebire de cele părintești, care rămîn moștenitorilor (glav. 8, zac. 22); femeia care a știut că se căsătorește cu un soț bigam pierde darurile și zestrea primită (glav. 15, zac. 9); siluitorul unei fecioare pierde jumătate din averea lui (glav. 36, zac. 1); siluitorul femeii celui ce i-au lăsat ceva moștenire, pierde acel lucru (glav. 36, zac. 14); mestecătorii de sînge pierd darurile de nuntă date și primite (glav. 42, zac. 5).

c) Servesc ca un fel de despăgubire persoanei lezate: cel ce nu plătește vamă pentru o marfă oarecare, chiar dacă o trece clandestin, este dator să restituie stăpînului său «cît au păgubit într-aceia cale» (pric. 14, zac. 158); bucatele răpitorului se dau celei răpîte (glav. 32, zac. 3); bucatele celui ce l-au sfătuit (glav. 32, zac. 4), fie că răpita e fecioară, femeie măritată, despărțită sau văduvă, cinstită sau nu (glav. 32, zac. 12), fie că răpitorul este o femeie ce răpește un bărbat (glav. 32, zac. 16), sau pe altă femeie (glav. 32, zac. 17), sau o fată sprevrstnică (glav. 32, zac. 21), fie că răpitorul mărită fata răpită cu un altul (glav. 32, zac. 22).

d) Se dă ca despăgubire altora, cînd cel lezat nu poate avea avere personală: averea răpitorului unei călugărițe, care după moartea ei trece

asupra minăstirii (glav. 32, zac. 3) ; și glav. 32, zac. 1) ; precum și ave-rea celui ce are raporturi sexuale cu o călugăriță (glav. 35, zac. 4).

e) «Se scoate din ocina lui», pe timp limitat, furul cu spargere (pric. 13, zac. 104) ; se deposedează de avere pînă la moartea lui tatăl ce ho-trește pe fiica sa (glav. 30, zac. 1) ; se scot din moșie toți acei care au comis o crimă și nu se poate identifica cine (glav. 57, zac. 11).

Confiscarea se poate deci face sau pe întreaga avere a condamna-tului sau numai pentru o parte, sau anumite obiecte din ea, fie în folosul statului, fie al persoanei lezate, fie, în sfîrșit, în folosul unui terț. Numai cea dintîi este o adevărată confiscare, celelalte fiind în realitate niște despăgubiri legale. Se mai prevede și o deposedare temporară, fie pentru un timp limitat, fie pentru toată viața vinovatului.

B. *Amenda* se aplică arbitrar. Pravila prevede un singur caz în care cuantumul este fixat. Sînt puține cazuri în care se aplică amendă.

Cel ce primește un țaran fugar plătește o amendă dublă, la domnie 12 litre de argint și 24 de litre de argint boierului, «și într-acesta chip să aibă îndemnare de la domnie, ca să întoarcă țaranul, să-l ducă de unde au fost, iară el să rămîie cu toată paguba și cheltuiala» (pric. 1, zac. 18) ; cel ce mută hotarul moșiei sale singur și pe furuș (pric. 13, zac. 134) ; cel ce face vamă nouă (pric. 14, zac. 167) ; cel ce fură (pric. 15, zac. 206) ; boierul ce face moarte grabnică și e de folos țării sale (glav. 8, zac. 11) ; cel ce închiriază casa lui pentru hotrie (glav. 28, zac. 11) ; cel ce violează o femeie văduvă (glav. 36, zac. 2) ; siluitorul ce este membru al clerului (glav. 36, zac. 17) ; mestecătorul de sînge ce se căsă-torește cu ruda sa din botez (glav. 42, zac. 13) ; «Cela ce-ș va sudui pre o rudă», «numai el singur suduitorul, poate să facă aceasta, ca să roage să să plătească cu bani» (glav. 46, zac. 11) ; cel ce trece de mai multe ori cîntînd pe lîngă casa unei femei de neam (glav. 43, zac. 5) ; se mai dă amendă cînd inculpatul înebunește în timpul unui proces, care i-ar fi adus condamnarea la o pedeapsă mai gravă (glav. 55, zac. 4) ; sau cînd se face ucidere într-un loc unde sînt mai mulți și nu se poate dovedi vinovatul (glav. 57, zac. 4 și 11) ; Amenda se mai aplică boierului, în infracțiuni în care oamenii de rînd sînt condamnați la pedepse corporale (glav. 62, zac. 9) ; amenda fiind o pedeapsă ușoară sînt condamnați în mod egal, atît majorii cît și minorii (glav. 53, zac. 8), boierul și săracul (glav. 62, zac. 2).

Pedepse arbitrare și nedeterminate. Cartea romînească de învăță-tură cuprinde numeroase cazuri în care pedeapsa este lăsată la aprecie-rea judecătorului, «după voia giudețului», și altele în care pedeapsa spec-ificată nu este bine definită, fie că se indică un alt delict ca termen de comparație : «ca un suduitor de domnie», «ca un fur», «ca un răpitoriu», fie că se întrebuintează termeni ca : «mai cumplit», «mai ușor», «mai rău». Aceste cazuri sînt destul de numeroase și este absolut necesar să fie precizate, fixîndu-se totodată și sensul, fie comparîndu-se cu alte pedepse, fie cu textul din *Praxia et tehoricæ criminalis*.

a) *După voia giudețului.* Pedeapsa «după voia giudețului» se poate împărți în două : sînt cazuri în care judecătorul e suveran în fixarea

pedepsei și a duratei ei, iar alte cazuri în care judecătorul nu fixează decît durata pedepsei sau are de ales între două sau mai multe pedepse. Astfel arbitrul lui este mai liber sau mai restrîns, deși regula generală prevăzută de *Pravilă* este libertatea desăvîrșită a judecătorului. Dreptul judecătorului merge pînă la a aplica pedeapsa capitală, în unele cazuri, după voia lui.

Poate judecătorul să aplice pedeapsa ce va crede de cuviință : celui ce fură un animal de pe drum (pric. 13, zac. 119) ; celui ce fură lucrul sfințit din loc sfințit (pric. 13, zac. 150) ; vameșului care percepe vamă la lucruri ce nu trebuie taxate (pric. 14, zac. 171) ; celui ce ia lucrul altuia «fără de ispravă» (pric. 15, zac. 206) ; creditorului care își ia un lucru în preț pentru datoria lui, fără să ceară voie de la judecător (pric. 15, zac. 209) ; celui ce este trimis să dea un lucru anume cuiva și-l dă dinadins altuia (pric. 15, zac. 211) ; celui ce primește în dar lucru de furat (pric. 16, zac. 244) ; celui ce ține la el bani răi, știind că sînt răi (glav. 5, zac. 2) ; celui ce ia comoara de pe locul altuia și n-o împarte cu dînsul (glav. 6, zac. 4) ; cel ce otrăvește pe cel ce este închis, ca să nu-l vadă dus la tortură (glav. 9, zac. 9) ; cel ce-și împresoară cuconul în somn de-l înăbușe (glav. 9, zac. 21) ; cel ce-și omoară fata cînd o găsește însărcinată (glav. 9, zac. 31) ; bărbatul care ucide pe un cleric atunci cînd îl prinde în flagrant delict de adulter cu soția sa (glav. 9, zac. 48) ; bărbatul ce-și omoară soția adulteră, dacă aceasta este însărcinată (glav. 9, zac. 49) ; tatăl ce-și omoară fiul, prins în adulter cu mașteha lui (glav. 9, zac. 51) ; cel ce are sau face otravă cu care otrăvește pe cineva (glav. 10, zac. 5) ; cel ce cumpără otravă, dacă nu a dat-o cuiva (glav. 10, zac. 6) ; cel ce lovește cu toiagul sau cu palma pe cel ce-l suduește (glav. 11, zac. 12) ; cel care, putînd a fugi de cel ce-l suduește, nu fuge spre a evita astfel o nenorocire, ci se oprește și omoară pe suduitor (glav. 11, zac. 18) ; cel ce intervine într-o luptă și omoară din greșeală pe cel ce avea dreptate (glav. 11, zac. 26) ; cel care, voind să ucidă pe cel ce-l atacă, ucide pe altul (glav. 11, zac. 28) ; cel ce ucide pe cel ce a încercat să-l omoare, atunci cînd acesta, nereușind, fuge (glav. 12, zac. 29) ; cel ce rănește pe un altul cu rană nu de moarte, iar victima moare din diferite împrejurări (glav. 13, zac. 3) ; bigamul (glav. 15, zac. 1) ; bigamul ce ia două jupînese, putîndu-i da judecătorul și pedeapsa cu moartea (glav. 15, zac. 6) ; hotrul pentru întîia oară (glav. 28, zac. 14) ; mama ce hotrește pe fiica sa cu voia ei (glav. 30, zac. 6) ; soțul care prefăcîndu-se că se culcă cu soția lui, lasă pe alți bărbați să se culce cu ea (glav. 31, zac. 5) ; soțul care tolerează adulterul soției sale (glav. 31, zac. 10) ; cel ce răpește un copil să-l ducă la drum sau la oaste (glav. 32, zac. 19) ; cel ce-și răpește femeia înainte de a o lua de soție, dar fără voia ei, și o siluiește (glav. 32, zac. 31) ; sfătuitoarii și cei ce ajută pe răpitor care se căsătorește cu cea răpită (glav. 32, zac. 33) ; răpitorul, atunci cînd femeia răpită mărturisește că a fost cu voia ei (glav. 32, zac. 36) ; răpitorul care a dat bani mulți femeii răpite (glav. 32, 37) ; răpitorul, cînd raptul era singurul mijloc de unire a celor ce se iubeau (glav. 33, zac.

39) ; răpitorului, în genere, când raptul este cu consimțământul femeii (glav. 32, zac. 42) ; cel ce răpește o prostituată (glav. 33, zac. 1 și 8) ; cel ce răpește o femeie cinstită, presupunînd că nu este (glav. 33, zac. 5) ; cel ce răpește o prostituată, care deși cununată tot își continuă meseria (glav. 33, zac. 6) ; cel ce răpește o prostituată însoțit de zece oameni înarmați (glav. 33, zac. 10) ; cel ce răpește o femeie cinstită (glav. 33, zac. 11) ; cel ce răpește o femeie dar nu face greșeala deplină (glav. 33, zac. 14) ; femeia siluită cu voia ei, de va fi văduvă (glav. 36, zac. 11) ; cel ce siluiește vreo fată sau o femeie (glav. 36, zac. 12) ; cel ce siluiește pe văduva celui ce i-a lăsat un legat (glav. 36, zac. 14) ; siluitorul în genere (glav. 36, zac. 24) ; cel ce siluiește o fată mare și nu o ia de soție (glav. 37, zac. 1) ; cel ce siluiește o fată și nu o poate lua de soție, fiind căsătorit (glav. 37, zac. 5) ; sodomianul cleric, de nu a greșit deplin (glav. 39, zac. 8) ; onanistul (glav. 39, zac. 11) ; femeia ce are un raport sexual necomplet cu altă femeie (glav. 39, zac. 12) ; lesbienele (glav. 39, zac. 13) ; femeia ce face sodomie cu un copil (glav. 39, zac. 14) ; sodomianul nedeplin (glav. 39, zac. 15) ; cel ce sărută un copil cu «rîvnă» (glav. 39, zac. 20) ; cel ce face sînge amestecat fără nuntă ou o rudă colaterală (glav. 41, zac. 3) ; femeia ce se împreună trupește cu un colateral al său (glav. 41, zac. 4) ; fiul ce se împreună trupește cu concubina tatălui său (glav. 41, zac. 11) ; cel ce se împreună trupește cu o rudă în gradul al treilea în linie colaterală (glav. 41, zac. 14) ; mestecătorul de sînge cu nuntă (glav. 42, zac. 1) ; spre vîrstnicii ce se căsătoresc cu rude, când sînt însă mari cu obligația de a se despărți (glav. 42, zac. 8) ; mestecătorul de sînge, chiar dacă se pocăiește (glav. 42, zac. 17) ; mestecătorul de sînge ce știa că nunta nu îi era permisă, chiar de jura că nu a știut (glav. 42, zac. 18) ; toți cei ce fac sodomie (glav. 43—49) ; cel ce face polojenie în chip de glumă (glav. 50, zac. 2) ; calpuzanul nevîrstnic (glav. 53, zac. 15) ; minorii în general (glav. 53, zac. 20) ; bețivul (glav. 54 zac. 1 și 3) ; vinovatul, cînd obiceiul pămîntului lasă la arbitrajul judecătorului (glav. 56, zac. 3) ; cel bănuit de ucidere, cînd crima se comite într-un loc unde sînt oameni mulți și autorul nu poate fi identificat (glav. 57, zac. 5) ; cei înarmați careucid pe cineva în urma unei certe, cu mai multe lovituri (glav. 57, zac. 6) ; cel care face rană de moarte, cînd sînt mulți (glav. 57, zac. 7) ; cel ce face rănire nu de moarte, însă sînt mai mulți (glav. 57, zac. 8) ; cei mulți ce rănesc pe un om, cînd unele răni sînt de moarte, altele nu, deși nu se știe autorul fiecăruia (glav. 57, zac. 9) ; cei mulți care n-au făcut răni de moarte la uciderea unui om (glav. 57, zac. 10) ; fiul ce face o greșeală mai mare după învățătura tatălui său (glav. 58, zac. 13) ; somnambulul (glav. 62, zac. 10) ; cel ce-și împresoară copilul în somn (glav. 60, zac. 3) ; boierul în caz de pedeapsă arbitrară (glav. 62, zac. 10) ; jidovul ce se botează după ce a făcut o greșeală (glav. 64, zac. 2) ; cel ce sfătuieste pe un altul să se învrăjbească cu un al treilea și acesta îl ucide (glav. 70, zac. 17) ; cel ce arată casa unde se află cel pe care să-l ucidă, dacă se comitea crima și fără știrea dată de el (glav. 72, zac. 6) ; călugărul, sluga, feciorul năimitul, care știu că se

va comite o faptă rea și nu spun (glav. 72, zac. 12) ; cel ce se întâmplă cu arme la o sfadă și ucide (glav. 74, zac. 8) ; acel ce petrece pe vinovat să-i scape copilul de pedeapsă (glav. 75, zac. 1) ; cel ce petrece pe vinovat după ce a făcut greșeala (glav. 75, zac. 5) ; cel ce a închiriat vinovatului un cal să fugă (glav. 75, zac. 6) ; cel ce ascunde pe un fur sau un vinovat să nu fie prins (glav. 75, zac. 7) ; cel ce ascunde lucrul de furat cu bună știință (glav. 76, zac. 1) ; cel ce ascunde numai pe tâlhar (glav. 76, zac. 4) ; cel ce și-a trimis sluga să suduie pe cineva și ea îl omoară (glav. 77, zac. 8) ; cel ce și-a trimis sluga în taină, dar nu i-a zis să ucidă (glav. 77, zac. 9) ; cel ce i-a dat slugii toiag să bată pe altul, nu să-l ucidă (glav. 77, zac. 10) ; cel ce trimite pe un altul să ucidă (glav. 77, zac. 10) ; cel ce trimite pe un altul să ucidă pe un al treilea și cel trimis este ucis de el (glav. 77, zac. 21) ; cel ce trimite să bată pe cineva și cel trimis ucide (glav. 78, zac. 1) ; cel ce după ce a trimis revine și spune celui trimis să nu facă greșeală, iar acesta tot face (glav. 78, zac. 16).

b) *Judecătorul fixează numai durata pedepsei* : în următoarele cazuri când cineva fură înarmat la drumul mare, pedeapsa este ocna (pric. 13, zac. 102) ; când se face furt prin efracție și cel ce a comis furtul este «om de ocna», «să-l scoată din ocinile lui câtăva vreme» (pric. 13, zac. 104) ; când se comite un furt de vite, pedeapsa fiind ocna (pric. 13, zac. 118) ; când se mută hotarul cu arma în mână, pedeapsa fiind certarea pe trup (pric. 13, zac. 134) ; când un boier face moarte grabnică și este de folos țării, pedeapsa fiind amenda cu bani mulți (glav. 8, zac. 11) ; când cineva închiriaza casa lui pentru hotrie, pedeapsa fiind pe lângă confiscarea casei pe seama domniei și o globire (glav. 28, zac. 11) ; când un soț își hotrește soția, pedeapsa fiind moartea (glav. 31, zac. 2) ; când un om de jos face silă unei fecioare «nu de vîrstă», pedeapsa fiind ocna (glav. 36, zac. 8) ; când siluitorul face parte din cler, pedeapsa fiind dețențiunea în minăstire sau în închisoare (glav. 36, zac. 18).

c) *Judecătorul are de ales între două pedepse determinate* : când cineva ascuns să fure este prins înainte de a fura, pedeapsa fiind bătaia tare, sau ocna pe timp limitat (pric. 13, zac. 105) ; când cineva fură un lucru sfântit dintr-un loc sfântit, pedeapsa fiind spînzurătoarea, sau arderea de viu (pric. 13, zac. 146) ; hotrul se pedepsește sau cu ocna, sau cu bătaia pe uliță, în pielea goală (glav. 27, zac. 4).

Pedepse prin asimilare cu alte infracțiuni :

1. *Se ceartă ca un suduitor de domnie* : «cel ce să sfătuieste să hiclească sau să ucidă pe domn deși nu-și pune sfatul în aplicare» (glav. 1, zac. 5) ; cel ce suduie pe om domnesc, așteptînd ca acesta să nu mai fie în slujbă, ca să scape de pedeapsă (glav. 13, zac. 6) ; cel ce ridică tot norodul, sau populația orașului, împotriva judecătorului, ca să-l scoată din scaun (glav. 1, zac. 11) ; cel ce hiclește sau suduiește pe boierul la care este în slujbă (glav. 3, zac. 1).

2. *Se ceartă ca un ucigător* : cel ce faceucidere de om cu un fel de moarte ca să se înșele lumea cu intenția de a scăpa de pedeapsă (glav. 7,

zac. 4) ; cel ce se poate apăra fără să omoare, sau omoară după cităva vreme după ce a fost atacat (glav. 8, zac. 7) ; fiul părăsit la spital, de tatăl său, când va ucide pe tatăl său (glav. 9, zac. 15) ; la fel când tatăl va ucide pe fiul său (glav. 9, zac. 16) ; tatăl ce ucide pe fiul său care a făcut o greșeală mare (glav. 9, zac. 17) ; tatăl sau fiul paricid când din bătaia tatălui au ajuns la încăerare și la ucidere (glav. 9, zac. 25) ; cel ce omoară pe tatăl femeii cu care e prins în flagrant delict (glav. 9, zac. 35) ; cel ce ucide pe bărbatul femeii cu care e prins în flagrant delict (glav. 9, zac. 36) ; cel ce ucide pe cel ce fuge după ce l-a lovit sau rănit odată (glav. 11, zac. 9) ; provocatorul la ceartă ce va ucide, nu va putea spune că a ucis în legitimă apărare (glav. 11, zac. 15) ; cel ce face altuia o rană de moarte (glav. 13, zac. 2) ; cel ce face altuia o rană ce nu se știe de e mortală sau nu și rănitul moare (glav. 13, zac. 5).

3. *Se ceartă ca un paricid* : cel ce omoară pe fiul, nepotul sau copilul său adoptiv (glav. 9, zac. 2) ; cel ce ucide pe dregătorul sau judecătorul său (glav. 9, zac. 4) ; cel ce ucide pe tatăl sau pe mama sa orice scuză ar invoca (glav. 9, zac. 8) ; cel ce sfătuieste pe ucigătorul de părinți (glav. 9, zac. 10) ; slugile ce se amestecă în astfel de rele (glav. 9, zac. 12) ; fiul ce știe de ucidere și nu spune ca să o previe (glav. 9, zac. 14) ; tatăl ce-și ucide fiul prins în flagrant delict cu țiitoarea sa, deși fiul nu cunoștea acest lucru (glav. 9, zac. 18) ; fiul ce-și ucide tatăl izgonit pentru o crimă nu prea grea (glav. 9, zac. 20) ; părinții ce-și împresoară copilul în somn cu viclenie (glav. 9, zac. 21) ; mamele care fac aceeași crimă (glav. 9, zac. 22) ; tatăl sau fiul paricizi, care pretextează că nu și-au cunoscut victima, dar nu sînt crezuți de judecător (glav. 9, zac. 24).

4. *Se ceartă ca un adulter* : cel ce trăiește cu o femeie căsătorită și o sfătuieste să fure de la soțul ei ca să-i dea lui banii (pric. 15, zac. 182).

5. *Se ceartă ca un răpitor* : cel ce face pe o femeie să greșească, amenințnd-o sau înfricoșînd-o (glav. 28, zac. 10).

6. *Se ceartă ca un hotru* : cel ce sfătuieste sau ajută la hotrie (glav. 28, zac. 12).

Pedepse nedeterminate :

1. *Cu mențiunea «mai ușor»* : cel ce sare asupra vameșilor în loc să plătească vama (pric. 14, zac. 162) ; cel ce fură nu ca să facă rău, ci să-și bată joc de un altul (pric. 15, zac. 170) ; cel ce are raporturi sexuale cu slujnica altuia, pe care o știa ca prostituată dinainte (pric. 15, zac. 172) ; cel ce fură un lucru de mare sărăcie (pric. 15, zac. 175) ; sluga ce fură de la stăpînul său un lucru mare (pric. 15, zac. 180) ; preotul sau altă față bisericească ia un lucru din biserică (pric. 15, zac. 201) ; cel ce ia un sat ce i s-a făgăduit prin tocmeală la un terț, care avea deja posesia lui (pric. 15, zac. 201) ; cel ce cumpără un lucru de furat (pric. 16, zac. 242) ; cel ce fură un lucru de prea mică valoare (pric. 16, zac. 243) ; cel ce suduieste pe judecător (glav. 1, zac. 8) ; cel ce smintește pe soli, cu intenția de a-i dezonora (glav. 3, zac. 3) ; cel ce pune în circulație bani falși (glav. 5, zac. 7) ; cel ce aruncă cu o piatră în dușmanul său și nime-

rește pe un altul (glav. 8, zac. 9) ; cel ce va avea tată în viață și își va ucide fiica necinstită (glav. 9, zac. 41) ; cel ce-și ucide fiica adulteră, când are faima de om rău sau a fost hotru, sau a comis el lucru de rușine (glav. 9, zac. 42) ; cel fără cinste ce-și ucide soția adulteră (glav. 9, zac. 56) ; fiul ce ucide pe tatăl său când îl prinde în flagrant delict de adulter cu soția sa (glav. 9, zac. 60) ; cel ce încearcă să otrăvească pe un altul (glav. 10, zac. 4) ; cel ce vinde otravă unui necunoscut, unei prostituate sau unui nebun (glav. 10 zac. 7) ; cel ce ucide pe cel ce vine să fure deși acesta n-a strigat pe un om în ajutor (glav. 12, zac. 4) ; cel mai tare care în luptă apucă arma mai mare în contra celui mai mic și îl ucide chiar dacă acesta a provocat (glav. 12, zac. 27) ; cel ce ucide sau rănește fie în război sau altfel, pe vrășmașul care fugind a căzut jos pe pământ, se va certa după vătămarea ce i-a făcut (glav. 12, zac. 28) ; femeia ce ia un soț bigam, care nu va putea dovedi cu martori că nu a știut ; la fel se pedepsește și bărbatul (glav. 15, zac. 8) ; aceeași situație, numai că se prevede că darurile primite de la soț și zestrea ei se confiscă pe seama domniei, fiind pedepsiți ambii (glav. 15, zac. 19) ; femeia ce ia un al doilea soț socotind că cel dintâi este mort dacă nu poate dovedi acest fapt cu mărturiile oamenilor de credință (glav. 15, zac. 10) ; cuconul micșor, sau fetișoara, și de de vor hotri cuiva (glav. 28, zac. 13) ; cel ce în casa căruia se fac păcate hotrește dar nu deplin (glav. 29, zac. 3) ; cel ce se cunună cu ruda sa din botez, (glav. 41, zac. 9) ; tatăl ce se împreună trupește cu soția fiului său (glav. 41, zac. 12) ; mestecătorul de sînge fără nuntă (glav. 42, zac. 15).

2. *Cu mențiunea «mai rău», cu moarte mai rea* : cel ce ucide prunc mic (glav. 8, zac. 4) ; otrăvitorul (glav. 10, zac. 1) ; hotrul propriei sale soții (glav. 28, zac. 15) ; cel ce face silă unei fecioare mai mici de doisprezece ani (glav. 36, zac. 7).

3. *Cu mențiunea «nu așa cumplit», «cumplit», «mai cumplit»* : sluga ce fură din casa stăpînului pentru întîia oară lucru cît de mic se pedepsește «mai cumplit» (pric. 13, zac. 108) ; cel ce-și hiclenește moșia și locul nașterii se pedepsește mai rău decît un paricid (glav. 9, zac. 5) ; cel ce-și ucide soția se pedepsește mai cumplit decît paricidul, la fel și femeia care își ucide soțul (glav. 9, zac. 7) ; otrăvitorul se pedepsește mai cumplit decît cei ce comit moarte grabnică (glav. 10, zac. 3) ; cel ce rănește când rănitul moare de neîngrijire, se pedepsește nu așa cumplit ca un ucigător (glav. 13, zac. 5) ; părinții ce și-au hotrit fata din sărăcie se pedepsesc mai ușor sau mai cumplit după cum i se va părea judecătorului după ce va fi făcut în prealabil cercetări (glav. 30, zac. 5) ; asupritorul dacă face pace cu cel asuprit se pedepsește nu așa cumplit, cu excepția răpitorului unei călugăriște care se pedepsește tot cu moartea, pe motivul că călugărița este logodnica lui Dumnezeu iar cu «Dumnezeu cine iaste destoinic să facă pace» (glav. 34, zac. 5) ; mestecătorul de sînge cu nuntă, indiferent de este boier sau om de jos, cînd a știut că nu se poate căsători se pedepsește mai mult și mai cumplit, «de cum ar fi făcut această greșală fără nuntă» (glav. 42, zac. 1).

4. *Cu mențiunea «cumplită certare»* : cel ce vinde feciorul sau robul altuia (pric. 13, zac. 117) ; paricidul mai cumplit decât alții ucigătorii (glav. 9, zac. 1) ; otrăvitorul (glav. 10, zac. 3).

5. *Cu mențiunea «moarte cumplită»* : fratele care fără voia tatălui ucide pe sora sa care face prostituție (glav. 9, zac. 33) ; bigamul dacă se dovedește că este eretic (glav. 15, zac. 5) ; cel ce-și zălogeste casa ca să facă în ea amestecare de sînge sau sodomie (glav. 29, zac. 2) ; cel ce răpește o «cocoană» «care nu va fi încă de vrăstă de bărbat» și-i strică fecioria (glav. 32, zac. 20) ; cel ce face ierosilie (glav. 35, zac. 2) ; cel ce sfătuieste pe cineva să omoare și întîi îl torturează (glav. 70, zac. 20).

Dacă cercetăm paragrafele corespunzătoare din *Praxis et theoricæ criminalis*, nu găsim răspunsuri satisfăcătoare, ele specificînd tot pedepse nedeterminate. Se poate conchide că în toate aceste cazuri, pedepsa rămîne arbitrară, la discreția și aprecierea judecătorului, de altminteri conform cu vechea concepție penală. *Pravila* consacră ca principiu suveranitatea de apreciere a judecătorului, exprimată plastic în termenii «cum va fi voia giudețului». Suveranitatea de apreciere merge pînă în dreptul de rezistență a judecătorului și contra Domnului autocrat. Aceasta ne aduce aminte de *Novela* lui Manuel Comnenul, care dăduse dispoziții judecătorilor să nu aplice o dispoziție decât e conformă cu rațiunea și dreptatea. Ea pare să fi fost repetată și de țarul Dușan și de Vasile Lupu (glav. 58, zac. 6). E adevărat că această glavă e din Farinacius, dar desigur că dacă n-ar fi cadrat cu intenția, cu concepția legiuitorului, Vasile Lupu n-ar fi receptat-o.

Talionul apare în *Pravilă*, ca o restituire a aceluiași lucru : va da pom pentru pom, vită pentru vită, suflet pentru suflet, nu ca răzbunare cum apare în dreptul babilonian, sau în istoria generală a dreptului penal vechi.

Răscumpărarea, nu apare ca o compoziție medievală occidentală, ci ca o transacție asupra crimei între partea lezată și criminal, sau ca o iertare din partea părții.

S-ar pune întrebarea, dacă pedepsele care formează o gamă bogată, erau aplicate sau au rămas literă moartă. Au fost unii cercetători care au susținut chiar că *Pravila* nu s-a aplicat. Se pare însă că ele s-au aplicat. Căci trebuie să știm că *Pravila* aceasta nu aduce ceva absolut nou. Chiar dacă dispozițiile sînt luate din *Praxis et theoricæ criminalis*, ele nu apar cu desăvîrșire străine de stările de lucruri din Moldova. Tocmai de aceea Farinacius a fost receptat. Și desigur că dispozițiile s-au aplicat.

Dar să lăsăm cuvîntul unor martori oculari :

Georgio a Reichesdorf¹⁷ care a trecut pe la noi, zice în cap. 1 : *Despre severitatea Domnilor Moldovei* : «Nu se poate lăuda de ajuns această țară, mai cu seamă pentru aceea că principele pedepsește foarte aspru pre făcători de rău, și încă cu pedepse diverse după varietatea crimelor ;

17. Giorgiu de Reichersdorf : *Chatagrafia Moldovei parte a Daciei vechi de... din Transilvania*, tipărită în Viena Panoniei prin Ioane Singrieriu 1541, extras în A. Papiu Ilarianu, *Tesaurul de Monumente Istorice pentru România*, tom. III, București, 1864, p. 140, 141.

tot așa de aspru pedepsește adeseori și cele mai mici abateri, pentru ca, cu atât mai bine să poată îblinzi cerbicia lor. De aci se înțelege ceata cea mare de oameni orbi, cărora li se scosese ochii sau li se tăiară membrele pentru faptele ce au comis, și carii, lipsiți acum de lumina ochilor, vin de cer milă și pîine în curtea principelui. Și cu toate că sînt însemnați pentru fărădelegile lor, principele, după libertatea și pietatea sa, îi primește cu bunăvoință și îi susține în curtea sa».

De asemenea Niccollo Barsi de Luca¹⁸, care a trecut prin Moldova între anii 1632—1639, zice : «Domnul dă dreptate într-o mare sală a palatului său, vinovații sînt bătuți înaintea sa, acei care fură copiii pentru a-i vinde turcilor sînt condamnați la moarte, prin ruperea oaselor».

La începutul jumătății a doua a veacului al XVII-lea Macarie, patriarhul Antiohiei, trece spre Rusia prin țările romîne unde se oprește atît de ducere cît și la întoarcere. Această călătorie a fost scrisă în limba arabă de arhidiaconul său, Paul de Alep¹⁹, care radă judecățile și pedepsele în timpul lui Vasile Lupu : «Să observăm că înălțimea Sa Beilul, Vasile Vodă, ține Divan în toate zilele ; însă divanul de sîmbătă, în special pentru judecăți criminale, osîndind la moarte ucigași și eliberînd pe cei desculpați» și mai departe «Cu toate acestea el nu condamnă la moarte pentru prima crimă, ci numai pedeapsa cu bătaia, tortura și puneri la stîlp pe criminal, apoi îi da libertatea ; pentru a doua crimă îi tăia o ureche ; pentru a treia crimă, cealaltă ureche și abia pentru a patra îl punea la moarte».

Marcu Bandinus²⁰, care era călugăr minorit, arhiepiscop de Marcianopole în Moesia inferioară de Tomis la Marea Neagră și administrator al bisericilor catolice din Moldova, descrie judecata la Divanul domnesc din timpul lui Vasile Lupu : «Sunt aduși legați în fața Divanului cei acuzați de culpa capitală, adică de crime, jafuri, furturi ori de «violentia Spoliatorum». «Dacă aceștia sînt dovediți, sau prin propria lor mărturie, sau prin martori suficienți, recurgîndu-se și la tortură, li se dă pedeapsa capitală».

Aceste relatări de către călători străini evidențiază cu prisosință că în Moldova se aplicau pedepse și chiar torturi pentru o serie de delictе care sînt specificate de *Pravila* lui Vasile Lupu.

Faptul că nu aflăm multe documente care să menționeze *Cartea romînească de învățătură* nu înseamnă neaplicarea acestei pravile, deoarece în pricinile penale ea a putut să fie aplicată fără a lăsa urme

18. C. C. Giurescu, *Le voyage de Niccolo Barsi en Moldavie*, publicat în *Mélanges de l'école Roumaine en France*, Paris, 1925, p. 278—330, introducere în textul italian.

19. Cioran Emilia : *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Romîne 1653—1658*, teză pentru licență în istorie, București, 1900, p. 29—30 și Paul de Alep, *Voyage du patriarche Macarie d'Antioche*. Texte arabes et traduction française par Vasile Radu, Paris, 1930, p. 210.

20. V. Urechie, *Codex Bandinus*, memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente. Anal. Acad. Rom., Mem. sect. ist., seria II-a, București, 1895, p. 146. Din titlu se poate vedea că Codicele a început să fie scris în orașul Bacău de Marcus Bandinus la 2 martie 1648.

documentare. Nu ni s-au păstrat actele instanțelor ca în alte materii de drept. Chiar mențiunea «după pravilă» ce se află în documentele timpului nu îndică numai decît aplicarea *Cărții românești de învățătură*, — o asemenea înserare putîndu-se prea bine raporta la aplicarea oricărei alte pravile dintre cele netipărite, aflate în circulație ²¹.

Există apoi dovezi și de altă natură cu aceeași valoare probantă ca și cele documentare. Astfel, Dimitrie Cantemir ²², care a domnit în Moldova și care și-a scris opera sa *Descrierea Moldovei* la un interval numai de șaptezeci de ani de la apariția *Cărții românești de învățătură*, vorbind despre legile Moldovei, arată că din inițiativa lui Vasile Lupu s-a alcătuit «un codice deosebit de legi, rămas și astăzi călăuza judecătorilor din Moldova pentru împărțirea dreptății.

Vom cita două cazuri relatate de cronicari, în care se face aplicarea *Pravilei* lui Vasile Lupu.

Nicolae Costin ²³ descrie că : «au tăiat capul lui Goia, căpitanul de Covurlui, cu pravila, pentru căci au răpit o fată logodnica altuia, și l-au îngropat la sfîntul Neculai și bucatele lui încă le-au dat fetei», pedeapsă ce corespunde în realitate dispozițiilor glavei 32, zacealelor 2, 3, 20 și 34 din *Pravilă*.

Enachi Kogălniceanu ²⁴ relatează că în timpul domniei lui Teodor Calimach (1758—1761), Ilie Canta, fiu de mare boier, ucisese într-un moment de mînie pe un servitor al său. Prins de ispravnicul de Neamț, în ținutul căruia se ascunsese la niște rude, adus la Iași în fața divanului, ucigașul și-a mărturisit crima. «Atunci l-au muștrat domnul și toți boierii și toate rudele lui, și după aceasta l-au trimis la închisoare... care peste cîteva zile, făcînd jalobă părinții mortului, eară l-au scos la divan la boieri pre care l-au rînduit boierii cu pravila ca să ia moarte pentru moarte, punîndu-l iară la închisoare... care șezînd cîteva luni la închisoare s-au întîmplat de s-au făcut Beizadea Domn, și știindu-l că e la închisoare au poruncit de l-au scos la Divan eară hotărîndu-l boierii de moarte cu anafora ca pe un ucigaș de oameni, l-au pus eară la închisoare. Eară cînd au fost într-o dimineată, fără de veste au poruncit Domnul de l-au scos de la închisoare, l-au scos la poarta cea mare și l-au tăiat, stîndu-i trupul pînă în noapte acolo» (s-a făcut aplicarea glavei 8, zaceala 11).

Tot ca o dovadă de aplicare a acestei *Pravile*, St. Longinescu ²⁵ citează cîteva cazuri de «desugubină», adică plata amenzii pentru un omor al

21. *Carte romînească de învățătură 1646...*, p. 21.

22. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, E.S.P.L.A., București, 1956, p. 200—201.

23. Nicolai Costin : *Letopisețul Moldovei de la Ștefan sin Vasile*. De a doua domnie a lui Constantin Duca Vodă valeatu 7209, ed. Mihail Kogălniceanu, cronicile *Romîniei sau letopisețele Moldoviei și Valahiei*, ed. 2-a, tom. II, București, 1872, p. 48.

24. Enachi Kogălniceanu : *Letopisețul Terrei Moldovei de la domnia întăia și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat V. V. scrisă în Tarigrad, 1773—1774, de domnia lui Ion Calimach Vodă*, ed. Mihail Kogălniceanu, *Cronicele Romîniei sau Letopisețele Moldovei și Valahiei* ed. 2-a tom. III, București, 1874, p. 245—246.

25. St. Longinescu, *Istoria dreptului romînesc*, p. 269.

cărui autor rămîne necunoscut. Vom cita numai cazul din 27 mai 1800 : «Deci acel Bărbăntîn în vremile de demult ar fi plătit numai el de la sine, pentru ceilalți trei bătrîni, o sută de lei și un cal gloabă pentru o moarte de om, ce s-au fost ucis pe hotarul acei moșii».

Cînd exemplarele *Pravilei* deveniră rare, ea începu să fie copiată, după cum dovedesc copiile găsite în Moldova.

Nicolae Mavrocordat²⁶, ajungînd la domnia Țării Romînești (1711—1715), a dispus ca popa Stanciul de la școala domnească de slovenie de la Sfîntul Gheorghe din București să-i copieze la 1724 în romînește diferite pravile : 1. *Legile împărătești*, manuscrise, transcrise din cartea tipărită din porunca lui Vasile Vodă, domnul Moldovei din ordinul prea înălțatului domn, de popa Stanciul din București, 1724 și 2. *Lege mică din legile împărătești și altele*, transcrise în limba romînească și copiată de popa Stanciu, din cea tipărită prin porunca lui Vasile Vodă, 1724. Aceste două copii au fost făcute după *Cartea romînească de învățătură* de la Pravilele împăraților a lui Vasile Lupu, într-o formă mai redusă sau mai pe larg.

În sfîrșit, o altă împrejurare care întărește concluzia aplicării *Pravilei* este faptul că hrisovul lui Scarlat Calimach pentru promulgarea *Codului civil* din 1817, confirmă relatarea lui Dimitrie Cantemir că pravila «aceea a lui Vasile (Albanezul) a rămas regula după care judecătorii îndreptau judecățile pînă la începutul secolului, precum spune același Cantemir, care în timpul de atunci a fost în floarea vîrstei». Este drept însă că același hrisov precizează că această pravilă, «ca una ce era cu lipsuri, a ajuns de mulți ani acuma nefolosită și a devenit foarte rară»²⁷.

MARINESCU I. STELIAN

26. St. Gr. Berechet, *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, vol. I, partea I; Izvoarele vechi, 1937, p. 119—120.

27. *Codul Calimach*, ed. critică, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958, p. 47.

PARTEA OFICIALĂ

LUCRĂRILE ADUNĂRII NAȚIONALE BISERICEȘTI IN SESIUNEA ANUALĂ DE LUCRU DIN DECEMBRIE 1963

SPICUIRI DIN PROCESUL-VERBAL AL ȘEDINȚELOR

Duminică 15 decembrie 1963, membrii clerici și mireni ai Adunării Naționale Bisericești, s-au întrunit în sesiunea anuală de lucru în Palatul Sfintei Patriarhii.

La orele 10 dimineața, s-a oficiat, în Paraclisul Patriarhal, obișnuitul Te-Deum, după care, la orele 10,30, toți membrii prezenți au trecut în sala de ședințe.

La orele 10,45, o delegație de membri, compusă din clerici și mireni, s-a prezentat Prea Fericitului Patriarh Justinian, rugându-L să binevoiască a prezida sesiunea Adunării Naționale Bisericești.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a intrat în sala de ședințe împreună cu Domnul Profesor D. Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.P.R., însoții de Inalt Prea Sfințitii Mitropoliți și de Domnul I. Bărbulescu, director general în Departamentul Cultelor.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, ocupînd scaunul președințial, a rugat pe Domnul Secretar General al Departamentului Cultelor să binevoiască a citi Decretul Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, pentru deschiderea sesiunii Adunării Naționale Bisericești.

Domnul Secretar General, Profesor D. Dogaru a dat citire Decretului Consiliului de Stat nr. 770/1963, prin care se declară deschisă sesiunea ordinară a Adunării Naționale Bisericești a Bisericii Ortodoxe Romîne, convocată pentru ziua de 15 decembrie 1963.

CONSILIUL DE STAT AL REPUBLICII POPULARE ROMINE

D E C R E T

*privind deschiderea sesiunii ordinare a Adunării Naționale Bisericești
a Bisericii Ortodoxe Romîne*

Consiliul de Stat al Republicii Populare Romîne decretează:

Art. unic. — Se declară deschisă sesiunea ordinară a Adunării Naționale Bisericești a Bisericii Ortodoxe Romîne convocată pentru ziua de 15 decembrie 1963.

Președintele Consiliului de Stat
GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ

București, 13 decembrie 1963.
Nr. 770

Citirea Decretului a fost ascultată în picioare de toți cei prezenți, care au aplaudat cu însuflețire pentru Consiliul de Stat și pentru Președintele său, Domnul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Citindu-se apelul nominal de către Părintele Paul Madincea, secretar general al Adunării Naționale Bisericești, s-a constatat că cinci membrii sînt absenți.

Față de rezultatul apelului nominal — 46 membri prezenți din 51 membri — Prea Fericitul Patriarh — Președinte a declarat deschisă ședința Adunării Naționale Bisericești.

Prea Fericitul Patriarh — Președinte a propus ca Adunarea Națională Bisericească să dea expresie sentimentelor sale de devotament și recunoștință față de conducătorii Republicii Populare Romîne, trimițînd cîte o telegramă: Domnului Președinte al Consiliului de Stat și Domnului Președinte al Consiliului de Miniștri; de asemenea, Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din R.P.R.

Prea Fericitul Patriarh — Președinte a dat citire proiectelor de telegrame.

Adunarea Națională Bisericească a aprobat cu aplauze textul următoarelor telegrame:

DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ,
Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne

Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Romîne, întrunită în sesiune anuală de lucru, reînnoiește, Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne și Domniei-Voastre personal, simțămintele sale de înaltă prețuire, și, prin glasul nostru, Vă roagă să primiți expresiunea celei mai alese grațitudini pentru sprijinul larg acordat Bisericii Ortodoxe și așezămintelor ei, asigurîndu-Vă că, în cadrul acestei Biserici și al așezămintelor sale, precum și în cadrul relațiilor tot mai strînse stabilite cu celelalte Biserici din lume, se învață și se trăiesc cu intensitate patriotismul luminat și constructiv, dragostea și respectul față de om fără deosebire și colaborarea frățască între oameni, cu convingerea că prin aceasta se contribuie cu folos la deschiderea unei ere noi de pace, fericire și progres pentru toate popoarele pămîntului.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

*

DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne

Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Romîne, întrunită în sesiune anuală de lucru, exprimă Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne și Domniei-Voastre personal simțămintele sale de înaltă considerațiune, și, prin glasul nostru, Vă roagă să primiți expresiunea profunde sale grațitudini pentru sprijinul acordat Bisericii Ortodoxe și așezămintelor sale, asigurîndu-Vă că fără încetare va îndemna și îndruma pe slujitorii și credincioșii acestei Biserici să-și înmulțească eforturile lor pentru continuarea înfloririi a Patriei noastre, pentru fericirea poporului român și pentru așezarea definitivă a păcii și bunei-voiri între toate popoarele lumii.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

*

COMITETULUI NAȚIONAL PENTRU APĂRAREA PĂCII DIN R.P.R.

Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Romîne, întrunită în sesiunea anuală obișnuită, prin glasul nostru, exprimă Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din Republica Populară Romînă, sentimentele sale de aleasă considerație și vă asigură că toți membrii săi, ierarhi, clerici și mireni, atît aici în ședințele de lucru, cît și acolo unde

fiecare își îndeplinește activitatea sa, sînt propoăduitori convingi ai păcii și colaboratori frățești dintre toți oamenii, îndemnînd pe preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne să sprijine eforturile poporului nostru în lupta sa sfîntă pentru pace și pentru ca bunăstarea și fericirea să sălășluiască pentru totdeauna pe plaiurile Republicii Populare Romîne.

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

Prea Fericitul Patriarh — Președinte a făcut apoi o expunere asupra activității desfășurate de Biserica Ortodoxă Romînă în cursul anilor 1962—1963, pe tărîmul strîngerii legăturilor frățești cu celelalte Biserici Ortodoxe și al conlucrării prietenești cu alte confesiuni creștine din întreaga lume. Amintind prezența reprezentanților Bisericilor noastre la diferite consfătuiri, conferințe sau congrese panortodoxe sau intercreștine, Prea Fericitul Patriarh Justinian a subliniat contribuția adusă de Biserica Ortodoxă Romînă la marea operă de apropiere, înțelegere și colaborare dintre toate confesiunile creștine, pentru slujirea nobilelor năzuințe de pace, de dreptate și de libertate ale omenirii contemporane.

Trecîndu-se la ordinea de zi, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a dispus să fie împărțite lucrările Comisiilor permanente ale Adunării, pentru studiere și referire.

Pentru a se da timp Comisiilor să studieze actele primite și să întocmească referatele cuvenite, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a propus și Adunarea a aprobat să se suspende ședința pentru o oră.

La redeschiderea ședinței — orele 13 — Prea Fericitul Patriarh — Președinte a invitat pe P. C. Protopop Petru Pop, Raportorul Comisiei Bisericești, să dea citire referatului asupra Dării de seamă despre activitatea desfășurată de Sectorul Administrativ — Bisericesc al Administrației Patriarhale în cursul anului 1962.

P. C. Protopop Petru Pop, în continuare, a citit și referatul Comisiei Administrative Bisericești asupra raportului informativ despre activitatea desfășurată de Sectorul Administrativ Bisericesc în cursul anului 1963 și referatele cu privire la activitatea desfășurată în cadrul Secției Biblioteca și Colecția de obiecte religioase, în cursul anilor 1962 și 1963.

După terminarea discuțiilor asupra referatelor, Prea Fericitul Patriarh — Președinte, pune la vot Darea de seamă a Sectorului Administrativ Bisericesc al Administrației Patriarhale, cuprinzînd și activitatea desfășurată de Secția Biblioteca și Colecția de obiecte religioase, pe anii 1962 și 1963.

Adunarea Națională Bisericească ia act de cuprinsul referatelor Comisiei Bisericești, citite în ședință și hotărăște:

1. *Ia act cu bucurie și aprobă activitatea desfășurată de Sectorul Administrativ Bisericesc și Secția Biblioteca și Colecția de obiecte religioase din cadrul Administrației Patriarhale pe anii 1962 și 1963.*

2. *Exprimă Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh Justinian respectuoase mulțumiri pentru îndrumașea și supravegherea permanentă în desfășurarea în bune condiții a activității acestui Sector.*

3. *Aduce mulțumiri Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne și Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat Bisericii Ortodoxe Romîne în împlinirea lucrării sale religioase bisericești.*

La invitarea Prea Fericirii Sale Patriarhului — Președinte, Dl. Nicolae Apostolescu, Raportorul Comisiei Culturale, citește referatul acestei Comisii cu privire la Darea de seamă asupra activității desfășurată de Sectorul Institutului Biblic-Editură, Tipografie, Lito, în cursul anului 1962, precum și referatul informativ asupra activității desfășurate în cursul anului 1963.

În continuare Dl. Raportor Nicolae Apostolescu citește referatul Comisiei Culturale cu privire la Darea de seamă asupra activității desfășurate de Sectorul Institutul Biblic — Ateliere în cursul anului 1962, precum și referatul cu privire la Darea de seamă informativă asupra activității desfășurate de acest Sector în cursul anului 1963.

După discuții, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a pus la vot referatele citite în ședință de către Raportorul Comisiei Culturale.

Adunarea Națională Bisericească ia act de cuprinsul referatelor citite în ședință de Raportorul Comisiei Culturale, cu privire la activitatea desfășurată de Sectoarele Institutului Biblic și hotărăște:

1. *Ia act și aprobă activitatea desfășurată de Institutul Biblic, Sectoarele: Editură, Tipografie, Lito și Institutul Biblic Ateliere, în cursul anului 1962 și anului 1963, așa cum a fost cuprinsă în Dările de seamă definitive și informative, pe acești ani, și apreciază favorabil rezultatele obținute de aceste Sectoare constatate și de organele de control intern ale Administrației Patriarhale și Departamentului Cultelor, cu prilejul verificărilor efectuate.*

2. *Aprobă conturile de execuție bugetară, conturile de beneficii și pierderi și bilanțurile celor două Sectoare ale Institutului Biblic, încheiate la 31 decembrie 1962.*

3. *Mulțumește tuturor salariaților și personalului de la Sectoarele Institutului Biblic pentru munca depusă în folosul Instituției și îi îndeamnă să continue activitatea cu același devotament în viitor, spre a obține rezultate tot mai bune.*

4. *Aduce mulțumiri Înalt Prea Sfințiilor și Prea Sfințiilor Chiriarhi, membri ai Sfințului Sinod, precum și ostenitorilor de la Centrele Eparhiale, pentru sprijinul acordat Institutului Biblic.*

5. *Aduce călduroase mulțumiri Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române și Departamentului Cultelor, pentru sprijinul acordat în repartiția materiilor prime și materialelor necesare producției, precum și pentru îndrumările date prin organele de control.*

6. *Exprimă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian toată recunoștința clerului și credincioșilor, ai căror reprezentanți sînt membri ai Adunării Naționale Bisericești, pentru grija și munca depusă în slujba Bisericii Ortodoxe Române, pentru supravegherea și îndrumarea zilnică pe care le rezervă colaboratorilor Prea Fericirii Sale de la Sectoarele Institutului Biblic și pentru frumoasele rezultate obținute.*

La orele 14,30 Prea Fericitul Patriarh — Președinte a suspendat ședința și a rugat pe membrii Adunării Naționale Bisericești să poftescă la agapa frățească din Palatul Patriarhal.

La orele 17, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a redeschis ședința Adunării și a invitat pe P. C. Pr. Teodor Bodnar, Raportorul Comisiei Economice-financiare să citească referatul acestei Comisii, cu privire la Darea de seamă asupra execuției planului financiar al Administrației Patriarhale pe anul 1962, cuprinzînd contul de gestiune, contul de beneficii și pierderi și bilanțul, încheiate la 31 decembrie 1962.

De asemenea, Părintele Raportor Teodor Bodnar citește referatul asupra Dării de seamă — informative, cu privire la executarea planului financiar al Administrației Patriarhale pe primele trei trimestre ale anului 1963, cuprinzînd contul de gestiune încheiat la data de 30 septembrie 1963.

După încheierea discuțiilor și propunerilor făcute de membrii Adunării, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a pus la vot referatele Comisiei Economice-Financiare și Dările de seamă asupra executării planurilor financiare pe anul 1962 și pe anul 1963.

Adunarea Națională Bisericească ia act de cuprinsul referatelor Comisiei Economice-Financiare, citite în ședință și hotărăște:

1. *Aprobă contul de gestiune, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Administrației Patriarhale, încheiate la data de 31 decembrie 1962.*

2. *Ia act de Darea de seamă-informativă, cu privire la executarea planului financiar pe primele trei trimestre ale anului 1963.*

3. *Exprimă Prea Fericitul Patriarh — Președinte recunoștința clerului și credincioșilor din Eparhiile Patriarhiei Române, pentru rîdona și munca ce depune în slujba Bisericii Ortodoxe Române, pentru purtarea de grijă și îndrumarea zilnică, pe care le acordă colaboratorilor Prea Fericirii Sale și pentru îmbucurătoarele rezultate obținute în cei 15 ani de arhipăstorie.*

4. *Aduce mulțumiri Consiliului de Miniștri al R.P.R. și Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat Administrației Patriarhale și Bisericii Ortodoxe Române în general.*

La invitarea Prea Fericitului Patriarh — Președinte, P. C. Pr. Teodor Bodnar, Raportorul Comisiei Economice-Financiare, citește Referatul acestei Comisii cu privire la raportul general — Darea de seamă asupra activității desfășurată de Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, în cursul anului 1962, cuprinzând: Contul de execuție bugetară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul, încheiat la 31 decembrie 1962.

De asemenea, P. C. Pr. Teodor Bodnar citește referatul asupra Raportului General — Informativ, cu privire la executarea planului financiar al Casei de Pensii în cursul anului 1963, cuprinzând contul de gestiune încheiat la data de 31 octombrie 1963 și balanța de verificare pe trimestrele I, II și III, pe 1963.

După încheierea discuțiilor și precizărilor făcute de către membrii Adunării, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a pus la vot referatele Comisiei Economice-Financiare și rapoartele generale asupra executării planurilor financiare pe anul 1962 și pe anul 1963.

Adunarea Națională Bisericească ia act de cuprinsul Referatelor Comisiei Economice-Financiare, citite în ședință și hotărăște:

1. *Aprobă contul de gestiune, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, încheiate la 31 decembrie 1962.*

2. *Ia act de rezultatele activității Casei de Pensii pe cele 10 luni din anul 1963, afit pe țărim economic-financiar, cit și social-administrativ.*

3. *Recomandă Centrelor Eparhiale din cuprinsul Patriarhiei Române să dea dispoziții organelor de control financiar proprii, cum și protoiereilor, de a verifica în mod permanent realizarea veniturilor Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, cum și legalitatea plății ajutoarelor materiale, înformând lunar Casa de Pensii asupra constatărilor făcute și măsurilor luate.*

4. *Exprimă Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian întreaga recunoștință a salariaților bisericești, pentru grija părintească cu care a îndrumat și supravegheat în mod permanent, activitatea Casei de Pensii a lor.*

5. *Aduce mulțumiri Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române și Departamentului Cultelor, pentru sprijinul acordat Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române.*

La invitarea Prea Fericitului Patriarhului — Președinte, P. C. Pr. Vasile Văcăreanu, Raportorul Comisiei Bugetare, citește Referatul acestei Comisii asupra planului financiar al Administrației Patriarhale și Instituțiilor anexe — Institutul Biblic — Editură, Tipografie, Lito și Ateliere, Paracliselor și Metocului — pentru anul 1964, înaintat Adunării Naționale de către Consiliul Național Bisericesc, însoțit de o expunere de motive dezvoltată.

După încheierea discuțiilor și aprecierilor făcute de membrii Adunării, Prea Fericitul Patriarh — Președinte a pus la vot referatul Comisiei Bugetare și Planul Financiar prezentat.

Adunarea Națională Bisericească ia act de cuprinsul Referatului Comisiei Bugetare,, citit în ședință și din care rezultă că Planul financiar prezentat a fost întocmit cu toată grija în ceea ce privește posibilitatea de realizare a veniturilor, iar în privința cheltuielilor înscrise, acestea sînt limitate la necesitățile reale, corespuizătoare unei bune administrații și satisfacerii cerințelor bunului mers al activității Sectoarelor Administrației Patriarhale și Institutului Biblic și că în sfîrșit, la întocmirea acestui Plan Financiar, au fost respectate normele legale și instrucțiunile în vigoare și, ca urmare, Adunarea Națională Bisericească, în conformitate cu art. 20, alin. «i» din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, aprobă și votează Planul Financiar al Administrației Patriarhale și Instituțiilor anexe, pentru anul 1964.

La invitarea Prea Fericitului Patriarhului — Președinte, P. C. Pr. Vasile Văcăreanu, Raportorul Comisiei Bugetare, citește Referatul asupra planului financiar pentru anul 1964 al Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, prezentat Adunării însoțit de o expunere de motive și fișe justificative.

După încheierea discuțiilor și lămuririlor avute în ședință, Prea Fericitul Patriarh — Președinte pune la vot referatul Comisiei Bugetare și planul financiar prezentat.

La invitarea Prea Fericitului Patriarhului — Președinte, P. C. Pr. Vasile Văcăreanu, Raportorul Comisiei Bugetare, citește Referatul asupra planului financiar pentru anul 1964 al Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, prezentat Adunării însoțit de o expunere de motive și fișe justificative.

După încheierea discuțiilor și lămuririlor avute în ședință, Prea Fericitul Patriarh — Președinte pune la vot referatul Comisiei Bugetare și planul financiar prezentat.

Adunarea Națională Bisericească ia act de Referatul Comisiei Bugetare, citit în ședință și din care rezultă că Planul Financiar a fost întocmit cu toată grija și prudența în ceea ce privește evaluarea veniturilor și realizarea lor, iar cheltuielile sînt limitate la necesitățile reale corespunzătoare scopului pentru care s-a înființat Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române și unei atente și bune gospodării și că, în conformitate cu prevederile art. 10, lit. «b» din Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, aprobă și votează Planul financiar pentru anul 1964 al acestei case.

Totodată, Adunarea Națională Bisericească hotărăște să fie rugate toate Centrele Eparhiale să traseze sarcinile organelor proprii de control financiar intern, de a controla permanent și realizarea veniturilor Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, precum și legalitatea plăților efectuate, înformind lunar Conducerea Casei de Pensii asupra constatărilor și măsurilor luate.

A luat apoi cuvîntul Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, care o subliniat prestigiul de care se bucură în prezent Biserica Ortodoxă Română în rîndurile tuturor creștinilor din lume, datorită fermității cu care a știut să împlinească poruncile evanghelice, slujind pacea pe pămînt și bunavoire dintre oameni.

«Cuvînt de dragoste și de prețuire din partea Sfințului Sinod — a spus Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin — exprîm Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, care cu o înțuiție clară a fixat calea pe care avea s-o urmeze Biserica noastră, în activitatea sa, pentru binele tuturor credincioșilor noștri. Dumnezeu să vă țină sănătos într-un mulți ani, Prea Fericite Părinte Patriarh, ca să puteți în acest spirit să înfăptuiți toate gîndurile bune și proiectele ce le aveți în slujba Bisericii și a Patriei noastre».

Prea Fericitul Patriarh — Președinte a spus, în rezumat, următoarele :

«Toate chestiunile avute la ordinea de zi au fost rezolvate. Modul cum s-au dezbătut mă face să aduc mulțumiri tuturor, căci sînt problemele vieții Bisericii noastre și tot ce s-a realizat a fost pentru a satisface nevoile Bisericii noastre în interior și în afară. Mulțumesc din toată inima Raporturilor pentru munca ce au depus în Comisiile Adunării și pentru osteneala ce și-au dat de a ne citi referatele pe larg.

«Mulțumesc tuturor celor ce au luat cuvîntul în cadrul ședințelor acestui înalt for bisericesc. Sînt încredințat că vă înapoiăți cu convingerea că problemele ce se supun Adunării Naționale Bisericești sînt de mare folos și că văzînd înfăptuirile Conducerii permanente a Bisericii noastre, așa cum au fost expuse în rapoartele prezentate, încercați un sentiment de satisfacție și de îndreptățită mîndrie».

«Nu mai repet mulțumirile pe care le datorăm cu toții Conducerii noastre de Stat și care au fost exprimate prin rapoartele și referatele ce s-au citit. Mulțumesc însă din nou, din toată inima, Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor și colaboratorilor săi pentru tot sprijinul pe care ni-l dau. Cererile noastre au fost primite totdeauna cu bună-voință și rezolvate în spirit de largă înțelegere».

«De aceea cred că sînt în asentimentul Dvs. al tuturor să aducem Domnului Prof. D. Dogaru mulțumirile noastre față de Conducătorii Republicii noastre, asigurîndu-i de tot devotamentul și de toată dragostea noastră».

«Urez tuturor membrilor Adunării Naționale Bisericești să petreceți Sfințele Sărbători ale Nașterii Domnului cu sănătate și bucurie duhovnicească, iar Noul An — 1964 — să ne aducă fericire, bune împliniri și pace».

În conformitate cu prevederile art. 80 din Regulamentul organelor Centrale din Patriarhia Română, Prea Fericitul Patriarh — Președinte propune să facă parte din comisia pentru verificarea și aprobarea Procesului-verbal al ședințelor Adunării Naționale Bisericești din sesiunea de lucru din ziua de duminică, 15 decembrie 1963 și care să lucreze sub Președinția Prea Fericitului Sale, următorii membri : Dl. Acad. Prof. Dr. N. Gh. Lupu, Dl. Profesor V. Cojocar, Dl. Eugen Furnică, P. C. P. Vicar Al. Ionescu, P. C. Pr. Consilier Teofil Stănescu.

Adunarea Națională Bisericească aprobă Comisia alcătuită din membrii propuși.

La rugămintea Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh — Președinte, Domnul Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor D. Dogaru, a citit Decretul Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, nr. 775/1963, prin care s-a declarat închisă sesiunea ordinară din anul 1963 a Adunării Naționale Bisericești, convocată pentru ziua de duminică, 15 decembrie 1963.

CONSILIUL DE STAT AL REPUBLICII POPULARE ROMINE

D E C R E T

*privind închiderea sesiunii ordinare a Adunării Naționale Bisericești
a Bisericii Ortodoxe Române*

Consiliul de Stat al Republicii Populare Române decretează :

Art. unic. — Se declară închisă sesiunea ordinară a Adunării Naționale Bisericești a Bisericii Ortodoxe Române, convocată pentru ziua de 15 decembrie 1963.

Președintele Consiliului de Stat
GHEORGHE GHEORGHIU-DEI

București, 15 decembrie 1963
Nr. 775

Ședința s-a ridicat la orele 18,30.
Drept care s-a încheiat prezentul proces-verbal.

PREȘEDINTE
† JUSTINIAN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

Secretar General,
Pr. MADINCEA PAUL

PROCES-VERBAL

Astăzi, joi, 23 ianuarie 1964.
Subsemnații membri ai Adunării Naționale Bisericești, conformându-ne hotărârii Adunării, înscrisă la punctul 29 din procesul-verbal încheiat în ziua de duminică, 15 decembrie 1963, ne-am întrunit în Comisie, sub președinția Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh Justinian, și am verificat și aprobat procesul-verbal al ședinței Adunării Naționale Bisericești din sesiunea anuală de lucru, care a avut loc în ziua de duminică, 15 decembrie 1963.

Drept care am încheiat prezentul proces-verbal.

PREȘEDINTE
† JUSTINIAN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

MEMBRII COMISIEI :
Dr. N. G. Lupu
Prof. Vasile Cojocar
Eugen Furnică
Pr. Alexandru Ionescu
Pr. Teofan Stănescu

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII Nr. 3—4

MARTIE - APRILIE 1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRĂCIUNAȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. C. Pr. Dr. GH. COTOȘMAN, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor Teologice, Seminariilor Teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești ;

Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de magistru și doctor
în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÎNĂ»

~~Nr. 400~~ Nr. 400

BISERICĂ
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII
Nr. 3-4
MARTIE-APRILIE
1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

C U P R I N S U L

SCRISORI IRENICE, PASTORALE, MESAJE

- Pastorala trimisă clerului și credincioșilor de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul Sfintelor Paști din 1964* 221 ✓
- Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Învierii Domnului din 1964* 225

VIAȚA BISERICESCĂ

- Declarația făcută de Prea Fericitul Patriarh Justinian Televiziunii a II-a germane* 227
- Vizita în țara noastră a delegației Comisiei «Credință și Constituție» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor* 229 ✓
- Deschiderea cursurilor de îndrumare pastorală pentru seria a 44-a de preoți, de Pr. Prof. ENE BRANIȘTE* 241
- Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare,* 244 ✓

IN APĂRAREA PĂCII

- A XV-a aniversare a Mișcării Mondiale pentru Pace și a mișcării pentru pace din R.P.R.* 251
- Pregătiri pentru cea de a II-a Adunare generală creștină pentru pace, de Episcop VISARION PLOIEȘTEANUL, vicar patriarhal* 260

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

- Rugăciunile apolisului Liturghiei, de Pr. Prof. PETRE VINTILESCU* 276 ✓

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

<i>Despre Mănăstirea Cîmpulung</i> , de VIRGIL DRĂGHICEANU	284 ✓
<i>Școala de zugrăvi de la Buzău</i> , de Pr. GABRIEL COCORA	336 ✓
<i>Știri noi privind Circulația Cazaniei lui Varlaam</i> , de Pr. PAUL MIHAIL	372 ✓

RECENZII

<i>Mănăstirea Neamț, după restaurare</i> , de I. STANCULESCU	389
<i>Istoria arhitecturii în România</i> , de VLAD GEORGESCU	392
<i>O prețioasă contribuție la cunoașterea folclorului muzical românesc</i> , de GABRIEL POPESCU	396
<i>Epoca de maturitate creatoare a lui N. Grigorescu</i> , de Pr. VIRGIL GODEANU	398

SCRISORI IRENICE PASTORALE-MESAJE

PASTORALA TRIMISĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR PAȘTI DIN 1964

Cu prilejul Sfințelor Sărbători ale învierii Domnului din anul 1964, Prea Fericitul Patriarh Justinian a îndreptat către cler și credincioși următorul cuvînt pastoral de învățătură și părintească povățuire duhovnicească :

«Iisus — nu este aici, ci a înviat. Aduceți-vă aminte cum v-a vorbit, pe cînd era în Galileea, spunînd că Fiul Omului trebuie să fie dat în mîinile oamenilor păcătoși și să fie răstignit, iar a treia zi să învieze» (Luca XXIV, 6—7).

Iubiții mei fii sufletești,

Făclia care luminează credința ortodoxă este adevărul despre învierea din morți a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, «Care s-a dat spre moarte pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră» (Romani IV, 25). Evlavia ortodoxă cinstește după cuviință leagănul sărac din ieslea Betleemului și este stăpînită de sfință înfiorare în fața Crucii de pe dealul Golgotei ; dar pecetea adevăratului său chip cu măreția și frumusețea ei își are izvorul în faptul suprafiresc al înfrîngerii morții de către Fiul lui Dumnezeu, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos. Pentru aceea, creștinătatea ortodoxă a dat naștere în lume unei Biserici în care sălășluiește lumina învierii, clădită pe adevărul că : «Hristos a înviat din morți, fiind începutul învierii pentru toți cei adormiți» (I Corinteni XV, 20).

În preajma mormîntului Său Iisus Hristos a rostit, îndată după înviere, către sfintele femei mironosițe: «Bucurați-vă !... Nu vă temeți ! Duceți-vă și dați de veste ucenicilor Mei ca să meargă în Galileea ; și acolo Mă vor vedea» (Matei XXVIII, 9—10). «Iar cei unsprezece ucenici au mers în Galileea, la muntele unde le rînduise lor Iisus» (Matei XXVIII, 16) cînd le spusese : «după învierea Mea voi merge mai înainte de voi în Galileea» (Matei XXVI, 32). Aci, după învierea Sa, apropiindu-se Iisus, le-a vorbit zicînd : «Mi s-a dat toată puterea în cer și pe pămînt. Drept aceea, mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh, învățîndu-le să păzească toate cele ce v-am poruncit vouă» (Matei XXVIII, 18—20). Iar porunca Lui cea mai mare aceasta a fost : «Iubiți-vă unul pe altul, cum v-am iubit și Eu pe voi... Aceasta vă poruncesc : să vă iubiți unul pe altul» (Ioan XV, 12, 17).

De iubire sînt strîns legate bucuria vieții și fericirea oamenilor. «Iubirea este legătura desăvîrșirii», spune Sfîntul Apostol Pavel (Coloseni III, 14). Acolo unde sălășluiește ea, nu vor fi întîlnite niciodată «desfrînarea, necurăția, patima, pofta rea și zgîrcenia, mînia, iuțimea, răutatea, defăimarea și cuvîntul de rușine» (Coloseni III, 5, 8), — tot atîtea fapte care vădesc pe «omul cel vechi», nerenăscut încă prin har pentru o viață nouă. Dar acolo unde sălășluiește iubirea, se vor întîlni totdeauna «milostivirile îndurării, bunătatea, smerenia, blîndețea, îndelunga răbdare, îngăduința și iertarea» (Coloseni III, 12—13), — tot atîtea virtuți care vădesc pe «omul cel nou», renăscut prin har pentru o viață de iubire, bunăînțelegere și frățietate.

Întreita lepădare de Hristos a Apostolului Petru, iertată de Hristos pentru întreita mărturisire de iubire a lui Petru — prin cuvintele : «Doamne, Tu știi toate, Tu știi că Te iubesc» (Ioan XXI, 15, 16, 17), — va rămîne o pildă de renaștere a omului prin harul iubirii.

Iubiții mei fii sufletești,

Tot în ziua Învierii — seara — «ușile casei, unde se adunaseră ucenicii de frica iudeilor, fiind încuiate, a venit Iisus, a stat în mijlocul lor și le-a zis : Pace vouă ! Și după acest cuvînt le-a arătat lor mîinile și coasta Sa. Deci, văzînd că este Domnul, s-au bucurat ucenicii. Atunci le-a spus încă o dată : «Pace vouă !» (Ioan XX, 19—21). Auzînd aceste cuvînte, ne aducem aminte de ultimele îndemnuri și porunci date de Iisus ucenicilor Săi înainte de patimile și moartea Sa : «Cine are poruncile Mele și le păzește — spunea Iisus ucenicilor Săi — acela este care Mă iubeste ; iar cine Mă iubeste pe Mine, iubit va fi de Tatăl Meu și-l voi iubi și Eu, și Mă voi arăta lui...» «Pace vă las vouă, pacea Mea dau vouă» (Ioan XIV, 21 și 27).

Darul păcii dat de Iisus ucenicilor Săi este cîmpana Evangheliei Sale. De mii de ani mulțimile de pretutîndeni au dorit pacea ; filozofi din vremuri vechi s-au străduit s-o așeze pe trainicile temelii ale cugetării ; poeți și scriitori din toate timpurile au cîntat-o în imnuri nemuritoare

și i-au zugrăvit binefacerile ; iar Mîntuitorul Iisus Hristos a așezat-o temelie Testamentului Său. Apostolul Pavel scria filipenilor că «în Hristos Iisus, pacea lui Dumnezeu, care covârșește orice minte, va păzi inimile voastre și cugetele voastre» (Filipeni IV, 7).

Rîvnită de toți și din totdeauna, pacea n-a devenit însă pînă astăzi un adevăr de viață pentru întreaga lume. Mîni și brațe omenești lucrează încă și astăzi pentru făurirea unor unelte de luptă care — de-ar fi să fie puse în mișcare — ar putea duce la distrugerea lumii, la nimicirea vieții.

Adevărații creștini nu pot însă îngădui aceasta. Ei știu că Mîntuitorul Iisus Hristos a venit în lume ca lumea «să aibă viață și din belșug să aibă» (Ioan X, 10) ; ei aud și astăzi cuvintele Mîntuitorului : «Pace să aveți între voi» (Marcu IX, 50) ; ei vor face totul pentru ca pacea să-și întindă împărăția sa de lumină și de frumusețe peste tot pămîntul, știind că asigurarea unei păci durabile este o năzuință generală a omenirii contemporane. În ultimii 15—16 ani nenumărate forțe s-au unit în acest scop. Acestor forțe li s-au alăturat mai toate Bisericile creștine și aproape toți creștinii, pentru că ei sînt încredințați că împărăția lui Dumnezeu este «dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfînt» (Romani XIV, 17) și că pentru realizarea păcii trebuie să contribuie orice creștin cu toate puterile sale.

Dacă toți creștinii sîntem convinși că, pentru salvarea vieții omenești din moartea păcatului primilor oameni, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ; că pentru aceasta a pătimit, a fost răstignit, a murit și din mormînt a înviat Domnul Hristos, atunci toți trebuie să fim uniți în lupta pentru apărarea vieții, pe care numai în comun o putem apăra cu succes. De aceea preoții noștri binecuvîntează pe credincioși la sfintele slujbe cu cuvintele : «Pace tuturor !», îndemnîndu-i să se roage «pentru pacea întregii lumi». Astfel se exprimă ideea că pacea depinde de colaborarea și de eforturile tuturor. «Dacă în corp — spune Sfîntul Ioan Gură de Aur — anumite mădulare sînt liniștite dar altele sînt agitate, nu se poate consolida sănătatea lui ; numai prin armonia dintre ele, prin acordul și pacea tuturor se poate dobîndi sănătatea» (Omilia III la Epistola către Coloseni).

Iubiții mei fi sufletești,

Stăpînit de aceste gînduri, vă întîmpin în această sfîntă noapte a Sfintelor Paști cu învățături despre Iubire și Pace — două porunci de împlinirea cărora sînt strîns legate bucuria și fericirea oamenilor.

«Hristos — cel care a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din mormînte viață dăruindu-le», și a împăcat pe oameni cu Dumnezeu — a spus despre cei ce vor propovădui Iubirea și Pacea între oameni : «Fericiti sînt făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema» (Matei V, 9).

Pentru o cinste ca aceasta și pentru împlinirea poruncilor Iubirii și Păcii în lume, fiecare creștin este dator să facă legământul pe care l-a făcut Sfântul Vasile cel Mare, când a zis : «am hotărît ca pentru pace să nu las la o parte nici o osteneală, nici o vorbă sau faptă de smerenie ; să nu țin seama de lungimea drumului, să nu ocolesc nici o neplăcere, pentru a obține răsplata împăcării» (Epistola XCVII).

Iar eu vă îndemn cu cuvintele Sfântului Apostol Petru : «îmbrățișați-vă unul pe altul cu sărutarea dragostei. Pace vouă tuturor celor în Hristos» (I Petru V, 14).

Al vostru părinte sufletesc,

† JUSTINIAN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

SCRISOAREA IRENICĂ
TRIMISĂ DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE ÎNVIERII DOMNULUI DIN 1964

Potrivit rînduiei de veacuri păstrată în Biserica Ortodoxă, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis, cu prilejul sfințelor sărbători ale învierii Domnului din acest an, tuturor patriarhilor ortodocși, următoarea scrisoare irenică :

Prea Fericită Voastră,

Prea Iubite Frate în Hristos Cel Inviat,
Praznicul Învierii Domnului Nostru Iisus Hristos vine și anul acesta
«să umple toate de lumină, și cerul și pămîntul și cele dedesubt».

Credincioșii Bisericilor Ortodoxe de pretutindeni, «luminîndu-se cu prăznuirea» Paștilor Domnului, cîntă cu bucurie : «Învierea Ta, Hristoase, Mîntuitorule, îngerii o laudă în ceruri și pe noi, pe pămînt, ne învrednicește cu inimă curată să o mărim».

A mări cu inimă curată învierea Mîntuitorului Hristos, înseamnă a mărturisi, împreună cu Apostolul Pavel, că «Iisus Domnul nostru s-a dat spre moarte pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră» (Romani IV, 25), «făcîndu-se începutul învierii pentru toți cei adormiți» (I Corinteni XV, 20).

Inseamnă, apoi, «a păzi toate cele poruncite de Iisus ucenicilor Săi», și în special porunca cea nouă dată de El în ajunul răstignirii : «Poruncă nouă dau vouă, ca să vă iubiți unul pe altul. După cum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul... Aceasta vă poruncesc, să vă iubiți unul pe altul» (Ioan XIII, 34 și XV, 17).

A face din iubire temelul legăturilor dintre toți oamenii, dintre toate popoarele, este cel mai înalt mod de a preamări învierea lui Hristos.

De cîte ori se arată ucenicilor, după înviere, Iisus le adresează cuvintele «Pace vouă», care nu sînt numai o simplă salutare. Iisus nu s-a

despărțit de ucenici decît după ce i-a îmbărbătat și liniștit cu cuvintele : «Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă...» (Ioan XIV, 27).

A face din pace și bunăînțelegere climatul firesc și universal în care să se desfășoare viața și lucrarea tuturor oamenilor și popoarelor pe pămînt, înseamnă a fi cu adevărat vrednici să preamărim Învierea Domnului Hristos și să beneficiem de toate binefacerile aduse de ea.

Impărtășindu-Vă aceste gânduri ale Noastre, acum la întîmpinarea Praznicului Învierii Domnului, din toată inima rugăm pe Mîntuitorul Hristos să dăruiască Prea Fericirii Voastre personal, Ierarhilor, slujitorilor și binecredincioșilor creștini al căror întîistătător și Părinte duhovnicesc sînteți, sănătate deplină, viață îndelungată, bucurie și pace, și să binecuvînteze lucrarea și strădaniile Sfintelor Sale Biserici, pentru a înfăptui cît mai curînd trăirea în iubire, unire și pace a tuturor oamenilor și popoarelor lumii.

Rămînem al Prea Fericirii Voastre de tot binele rugător către Părintele ceresc, și Vă îmbrățișăm cu dragoste frățească în Hristos — Mîntuitorul Cel înviat.

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

VIATA BISERICIASA

DECLARAȚIA FĂCUTĂ DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN TELEVIZIUNII A II-A GERMANE

Cu prilejul sfintelor sărbători ale Paștilor, conducătorul studioului din Viena al Televiziunii a II-a germane, Dl. Rüdiger von Wachmar, s-a adresat Prea Fericitului Patriarh Justinian cu rugămintea de a face — pentru telespectatorii germani — o scurtă declarație asupra situației actuale și asupra preocupărilor de viitor ale Bisericii Ortodoxe Române. Întăstătorul nostru a răspuns solicitării Domnului Rüdiger von Wachmar prin următoarea declarație :

«Folosesc cu bucurie prilejul, pe care mi-l oferă «Televiziunea a II-a Germană», de a adresa creștinilor germani, în aceste zile luminate de marea sărbătoare a Învierii Domnului și Mîntuitorului nostru, salutul frătesc al Ierarhilor, clericilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, spunîndu-le cuvintele ce stăpînesc de veacuri inimile creștinilor de pretutindeni : «Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte, viață dăruindu-le».

Împărtășesc, de asemenea, părerea exprimată în discuțiile noastre de Domnul Rüdiger von Wachmar, conducătorul studioului din Viena al Televiziunii a II-a Germane, asupra contribuției pe care cunoașterea realităților dintr-o țară o aduce la întărirea relațiilor de colaborare, încredere reciprocă și prietenie cu celelalte popoare ale lumii.

Noi am avut deseori bucuria să constatăm că străinii care ne vizitează țara mărturisesc admirația lor pentru felul în care se desfășoară viața noastră religioasă, pentru frumusețea bisericilor noastre, pentru frumusețea sfintelor noastre slujbe și pentru credincioșia fiilor noștri duhovnicești.

Bisericii Ortodoxe Române i-a fost și îi este cu totul străin prozelitismul abuziv, fiind convinsă că actul religios este autentic numai

atunci cînd pornește din voința omului, lăsată să se manifeste liber, fără constrîngeri sau presiuni morale sau materiale.

În condițiile de deplină libertate de conștiință, Bisericile și cultele din Republica Populară Romîna au putut înlătura din relațiile lor ura și lupta confesională, statornicînd între ele raporturi de respect reciproc, de prietenie și colaborare, în probleme de interes comun. Conducătorii cultelor din țara noastră se întrunesc din proprie inițiativă, în spirit ecumenic, ori de cîte ori se ivesc probleme care solicită o dezbatere și o soluționare unitară spre binele tuturor cultelor și al fiecăruia în parte. Prețuind în chip deosebit tot ce se realizează în țara noastră pentru propășirea și fericirea tuturor cetățenilor, Bisericile și cultele de la noi sprijină cu însuflețire toate inițiativele și acțiunile Statului nostru care sporesc neîncetat binele obștesc.

Ele aduc pe planuri multiple — inclusiv în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor sau al Conferinței Creștine pentru Pace, din care fac parte —, noi contribuții la realizarea poruncii evanghelice de pace pe pămînt și bunăvoințe între oameni. Astăzi, cînd acest imperativ divin se identifică cu cele mai nobile aspirații ale umanității contemporane, Biserica Ortodoxă Romîna activează intens pentru apropierea și înțelegerea tuturor confesiunilor creștine din lume, deoarece pe această cale ea își împlinește una din îndatoririle sale primordiale: aceea de a dovedi vitalitatea învățăturii Evangheliei lui Hristos în contemporaneitate.

Vă mulțumesc pentru atenția acordată și rog pe Dumnezeu să reverse harul Său peste toți creștinii germani, dăruindu-le binecuvîntarea Sa.

† JUSTINIAN

București, 7 mai 1964.

VIZITA ÎN ȚARA NOASTRĂ A DELEGAȚIEI COMISIEI „CREDINȚĂ ȘI CONSTITUȚIE“ A CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR

În urma intrării Bisericii Ortodoxe Române în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, cu ocazia Adunării Generale de la New Delhi (19.XI—5.XII.1961), s-au înnoit legăturile pe care Ortodoxia românească le-a purtat vreme îndelungată cu Mișcarea Ecumenică. Participările delegaților ortodocși din patria noastră la ședințele Comisiilor Consiliului Ecumenic și la alte adunări, dintre care ultima din anul trecut a fost cea de la Montreal (a IV-a Conferință mondială a Comisiei Credință și Constituție), precum și ședința Comitetului Central care a avut loc la Rochester (S.U.A.) la care se adaugă vizitele unor reprezentanți ai Consiliului Ecumenic în patria noastră, au prilejuit schimburi de păreri și îmbogățiri reciproce pentru partenerii dialogului ecumenic.

În lumina acestor perspective se situează și vizita făcută în patria noastră, ca oaspeți ai Bisericii Ortodoxe Române, a unor delegați ai Comisiei «Credință și Constituție» între 17 și 30 martie 1964.

Delegația Consiliului Ecumenic al Bisericilor a fost formată din : Dr. *Lukas Vischer*, secretar de cercetări al comisiei, Pastor al Bisericii Reformate din Elveția, conducătorul delegației ; Dr. *Kurt Stalder*, profesor la Facultatea de teologie veche-catolică din Berna ; Prof. *André Bénoit* de la Facultatea de teologie protestantă din Strasbourg, Pastor al Bisericii Evanghelice-Luterane din Alsacia și Lorena (Franța) ; Dr. *Reinhard Slenczka*, asistent la Facultatea de teologie protestantă din Heidelberg, Pastor al Bisericii Evanghelice unite din Germania (R.F.G.).

Sosiți la București în seara de 17 martie, oaspeții au vizitat în zilele de 18—26 martie așezări, instituții și monumente religioase din Capitală și din țară, fiind încântați de ceea ce au văzut și întru totul mulțumiți de felul cum au fost primiți și tratați.

Ei au vizitat în primul rînd orașul Cluj, care prezenta o importanță deosebită, întrucît el este centrul confesiunilor protestante din țara noastră. În capitala Ardealului, oaspeții au vizitat biserica reformată din str. M. Kogălniceanu, vechi monument de arhitectură în stil gotic și au

admirat operele de artă din interiorul ei, printre care se numără și amvonul de piatră cu sculptură și pictură în stilul Renașterii.

Au vizitat apoi catedrala ortodoxă și reședința episcopală, unde au fost primiți și salutați de P. S. Episcop Teofil Herineanu.

La Institutul teologic protestant unit, delegații Consiliului Ecumenic al Bisericilor au fost primiți de profesorii Institutului, fiind salutați de Dl. Rector Dr. Ștefan Iuhasz, care a enunțat și unele probleme de mărturisire biblică și istorică a spiritului ecumenic ce domnește între protestanții de la noi.

La rezidența episcopiei reformate din Cluj, oaspeții au fost primiți cu urări de saluț și cu cuvinte de frățescă prietenie, rostite de Dl. Episcop Iuliu Nagy, conducătorul Bisericii Reformate din Cluj, și Dl. Alexandru Buthi, Episcopul Bisericii Reformate din Oradea.

În Cluj, oaspeții au mai vizitat Biblioteca centrală universală, noul complex de cămine studentești, catedrala romano-catolică Sfântul Mihail, unde se execută lucrări de restaurare, precum și catedrala evanghelică sinodal-presbiteriană (maghiară), unde au fost primiți și salutați de Dl. Episcop Gh. Argay, conducătorul Bisericii Evanghelice S. P. de limbă maghiară.

În după-amiaza zilei de 20 martie delegația Comisiei «Credință și Constituție» a plecat spre Sibiu, făcând un scurt popas la Sebeș, unde au admirat frumoasa catedrală gotică, aflată în curs de restaurare.

În Sibiu, oaspeții au avut mai întâi o întrevvedere cu I. P. S. Mitropolit Nicolae Colan al Ardealului, vechi activist în mișcarea ecumenică, și apoi au vizitat catedrala ortodoxă.

După o recepție dată în cinstea lor de Episcopul evanghelic luteran din Transilvania, Dr. Fr. Müller și prof. Dr. Herman Binder, rectorul Institutului teologic protestant, secția luterană, delegații Consiliului Ecumenic al Bisericilor au vizitat Institutul teologic ortodox, s-au întâlnit apoi cu studenții acestui Institut și cu studenții Institutului protestant, și au participat la un concert de muzică religioasă și populară românească, dat, în cinstea lor, de corul studenților ortodocși și corala catedralei ortodoxe.

În dimineața zilei de 22 martie — duminică — Dr. Lukas Vischer și Prof. Dr. Kurt Stalder au asistat la serviciul religios din biserica evanghelică luterană, iar Prof. André Benoit și Dr. R. Slecza au fost la catedrala mitropolitană ortodoxă.

În aceeași zi oaspeții au plecat spre Râmnicul Vilcii, făcând un scurt popas și la Mănăstirea Cozia.

După ce au fost primiți cu frățescă dragoste de către P. S. Episcop Iosif Gafton la reședința episcopală, au vizitat băile Olănești. Au mai vizitat, în Râmnicul Vilcii, biserica Sfântul Gheorghe, unde a slujit ca preot Prea Fericitul Patriarh Justinian.

De la Râmnicul Vilcii au plecat la Curtea de Argeș, unde au vizitat ctitoria lui Neagoe Basarab și Biserica Domnească și unde au avut pri-

lejul să se întâlnească cu preoții aflați la cursurile de îndrumare pastorală.

Au mers apoi la Tîrgoviște, unde au vizitat șantierul de restaurare a Palatului domnesc și a Bisericii Domnești.

După ce au mai vizitat Casa de odihnă pentru femei de la Mînăstirea Viforîta și Casa de bătrîni de la Mînăstirea Dealul — organizate și întreținute de Biserica Ortodoxă Romînă (Casa Pensiilor) pentru clericii bătrîni și pentru membrii de familie clericale rămași fără sprijin —, oaspeții s-au întors, în seara zilei de 24 martie, în București.

A doua zi au plecat la Iași, unde au fost primiți la reședința mitropolitană de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei. Fiind praznicul Bunevestiri, au mers împreună cu I. P. S. Mitropolit la catedrala mitropolitană, asistînd la slujba Sfintei Liturghii. Cu acest prilej înaltul Ierarh al Moldovei a rostit cuvîntul de salut, arătînd necesitatea apropierii între creștini, pe căile care duc spre statornicirea păcii pe pămînt. Oaspeții au vizitat apoi muzeul de istorie al Moldovei, muzeul etnografic din cuprinsul Palatului Culturii, bisericile Trei Ierarhi și Sfîntul Gheorghe-Vechi, Mînăstirea Golia și unele cartiere ale Iașului.

În ziua de 26 martie delegații Consiliului Ecumenic al Bisericilor au vizitat Mînăstirile Neamț și așezămintele ei, precum și catedrala și reședința episcopală din Roman, unde au fost primiți de P. S. Episcop Partenie Ciopron.

În seara aceleiași zile, ei s-au reîntors la București.

*

În zilele de 27 și 28 martie, cei patru teologi delegați ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-au întîlnit la Institutul teologic de grad universitar din București, cu profesorii de teologie din țara noastră. La această întîlnire au luat parte : întreg corpul didactic al Institutului teologic ortodox din București, în frunte cu P. C. Rector Diac. N. Nicolaescu ; profesori delegați ai Institutului teologic ortodox din Sibiu : Preacuv. Arhimandrit N. Mladin, P. C. Pr. Isidor Todoran, P. C. Pr. Grigore Marcu ; profesorii delegați ai Institutelor teologice protestante din Cluj și Sibiu : Rector Ștefan Iuhasz, Decan Herman Binder, Prof. M. Teley, Prof. Ludovic Binder, Prof. T. Cosma și Prof. Rapp Carol ; cîțiva dintre profesorii onorari ai Institutului teologic din București : P. C. Pr. D. Stăniloae, P. C. Diac. O. Bucevschi ; Teodor M. Popescu, precum și profesorii de la seminar : D. Popescu și I. Bria.

A. S-a discutat întii tema : *Insemnătatea Euharistiei*.

Asupra acestui subiect a prezentat un referat Dl. R. Schlenczka, scoțînd în evidență dificultățile care s-au ivit în legătură cu această temă între Bisericile Protestante din Europa apuseană.

Făcînd considerații asupra referatului prezentat și asupra acestei importante teme, mai toți vorbitorii au înfățișat doctrina și practica Bisericii din care fac parte, evidențînd punctele care pot duce la o apropiere între Bisericile creștine.

În urma discuțiilor care au avut loc și pornind de la referatul pe care-l întocmiseră dinaintea profesorii Institutelor teologice ortodoxe din București și Sibiu, împreună cu profesorii Institutelor teologice protestante din Cluj și Sibiu, s-a căzut de acord asupra următoarelor considerații teologice, cu caracter general, privitoare la însemnătatea Euharistiei :

I. EUHARISTIA, TAINA UNITĂȚII BISERICII

1. Euharistia, ca și Botezul, este Taina unității creștine. Botezul ne încorporează în Trupul tainic al Domnului, iar Euharistia ne hrănește cu Trupul și Sângele Domnului.

2. Euharistia ne împărtășește pe toți cu aceeași viață dumnezeiască, ca mădulare ale Bisericii — continuarea și plinătatea lui Iisus Hristos (I Cor. X, 15—17).

3. Între Domnul și creștini este o unitate deplină fiindcă prin dumnezeiasca Euharistie El petrece în noi și noi în El (I Ioan II, 6, 8).

4. Euharistia este simbolul unității Bisericii, așa cum ne-a revelat Mîntuitorul Hristos și cum lămurește Sfîntul Apostol Pavel în Epistola I către Corinteni (X, 17).

5. Acest simbolism arată în ce fel Euharistia devine Taina unității Bisericii. Biserica e încheată în Euharistie prin unirea creștinului cu Iisus Hristos și, prin El, cu Dumnezeu-Tatăl, ca și prin unirea creștinilor în Trupul tainic al Domnului.

6. Sfînții Părinți dezvoltă ideile scripturistice despre Euharistie ca simbol al unității Bisericii.

7. Deosebit de sugestivă, în această privință, este asemănarea pe care o folosește frumoasa rugăciune din *Didahii* : «Precum această pîine era împrăștiată (ca grîu)... și, fiind adunată, a devenit una, așa să se adune Biserica Ta, de la marginile pămîntului în împărăția Ta !»

Fericitul Augustin ne îndeamnă : «Să ascultăm pe Apostolul însuși, care vorbind despre această Taină, zice : «Noi cei mulți sîntem un singur trup, o singură pîine !» (I Cor. X, 17). Înțelegeți și vă bucurați ! Unitate, evlavie, iubire. «O singură pîine» ; și ce este această pîine unică ? Un singur trup (făcut) din multe grăunțe. Gîndiți-vă că pîinea nu se face cu un singur bob, ci cu multe. Iată ce ne spune Apostolul cu privire la pîine. Cît despre Potir... Apostolul învață destul de limpede... «Amințiți-vă cum se face vinul. Multe boabe atîrnă de un ciorchine, dar mustul din boabe se contopește în unitate. În acest fel, Domnul ne-a înfățișat pe noi înșine în El, a voit ca noi să-I aparținem și a consfințit pe altarul Său Taina păcii voastre și a unității noastre».

8. Bisericile noastre se roagă totdeauna pentru pacea a toată lumea și pentru unirea tuturor.

II. EUHARISTIA CA TAINĂ

1. Mărturisim că Euharistia este o Sfântă Taină (Sacramentum), în care este prezent în mod real Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel intrupat, răstignit, înviat și preamărit.

2. Euharistia este o Taină dumnezeiască instituită de Mîntuitorul, Taină în care, sub forma văzută a pîinii și a vinului, ne împărtășim cu însuși Trupul și Sîngele Domnului.

3. Materia Sfintei Euharistii este pîinea și vinul, iar împărtășirea se face în Bisericile noastre sub ambele forme.

4. Dumnezeiasca Euharistie se săvîrșește prin lucrarea Duhului Sfînt în cadrul solemn al unei slujbe speciale: Liturghia la ortodocși, serviciul divin euharistic, la protestanți.

5. Această slujbă specială este oficiată în mijlocul credincioșilor de persoane anumite (arhiereu și preot în Biserica Ortodoxă, pastor în Biserica Protestantă).

6. În practica Bisericilor noastre primirea Sfintei Euharistii se face după o pregătire corespunzătoare.

7. Principalul efect al Sfintei Euharistii este unirea credincioșilor cu Domnul nostru Iisus Hristos.

8. Prin primirea dumnezeieștii Euharistii ne facem părtași la roadele jertfei de pe cruce a Mîntuitorului, adică dobîndim iertarea păcatelor și viața de veci.

9. Primind Sfînta Euharistie și astfel unindu-ne cu Hristos, ne facem părtași la dragostea pe care El o are față de toți oamenii.

10. Unindu-ne mereu cu Hristos, noi primim puteri prin care se înnoiește atît întreaga noastră viață, cît și slujirea noastră în comuniunea bisericească din care facem parte.

11. Uniți în Hristos și înnoiți prin Hristos noi putem aduce o contribuție mai eficace la înfăptuirea a tot lucrul bun în lume.

12. Bucurîndu-ne de spiritul de dragoste și înțelegere în care s-au desfășurat discuțiile dintre noi și de considerațiile teologice cu caracter general, la care am ajuns cu privire la semnificația fundamentală a Euharistiei, considerăm că numai Bisericile din care facem parte sînt în măsură să se pronunțe cu autoritatea cuvenită în această problemă.

B. A doua temă asupra căreia s-a discutat în această întîlnire a fost: Hristosul «cosmic» în cadrul istoriei universale.

Înfățișînd unele aspecte ale subiectului, Dl. Prof. Kurt Stalder a prezentat un scurt referat, pornind de la textul din Epistola Sfîntului Apostol Pavel către Romani VIII, 15—23.

S-a dat apoi citire unui referat întocmit de profesorii Institutelor teologice ortodoxe din București și Sibiu, împreună cu profesorii Institutului protestant de la Cluj și Sibiu.

Pe baza acestor referate și în urma discuțiilor care au avut loc, s-a căzut de acord că:

«Logosul sau cuvântul lui Dumnezeu a fost Acela prin care s-au făcut toate» și «toate se țin întru El» (Colos. I, 16—17).

După învățătura creștină, lumea n-a rămas în starea inițială, ci a intrat într-un proces evolutiv în trei faze : păcatul, restaurarea și desăvârșirea, sau după o schemă a Sfintului Grigore de Nissa : iarna, primăvara și vara omenirii.

Păcatul a adus răul și moartea în lume (Rom. V, 12). Totuși păcatul nu putea duce la rău absolut, pentru că Dumnezeu veghea asupra făpturilor Sale. Acestea suspinau neîncetat și doreau mîntuirea și de aceea, la plinirea vremii, Dumnezeu, din dragoste, a trimis pe Fiul Său ca să o mîntuiască, prin crucea și învierea Sa, asigurînd astfel eternitatea vieții și restaurarea suveranității lui Dumnezeu asupra tuturor creaturilor Sale (Filip. II, 9—11).

S-a subliniat de asemenea că «problemele și aspirațiile lumii de astăzi nu sînt străine planului lui Dumnezeu. Multe dintre ele figurează în învățătura lui Hristos, în predica Apostolilor și a Bisericii, unele fiind pe cale de soluționare, iar altele așteptînd să intre pe acest făgaș. Caracterul definitiv sau finalitatea lui Hristos, adică opera Sa de mîntuire adusă omenirii, va trebui să ajute lumea actuală spre a găsi soluțiile cele mai înțelepte și folositoare, la nivelul particular și universal, pentru că după Sfînta Scriptură Hristos este Domnul unei lumi împăcate prin moartea Sa și strălucitoare de viață și bucurie prin învierea Sa, pentru că această lume trebuie să dea recolta bogată a celor două semănături pe care Fiul lui Dumnezeu le-a făcut în ea : cu prilejul primei creații și cu prilejul întrupării Sale, care a însemnat a doua creație».

S-a socotit apoi de bine ca din tezaurul vieții și bogatelor fapte mîntuitoare ale lui Hristos să fie valorificat tot ce ajută la promovarea și desăvârșirea mîntuirii subiective a insului și a colectivității, scoțîndu-se în evidență următoarele valori și îndatoriri ale lumii creștine :

1. Prima din aceste valori este *dragostea*. Să facem din dragoste legea vieții și gîndirii noastre, pentru că Dumnezeu este iubire (I Ioan IV, 8), pentru că nu noi l-am iubit pe Dumnezeu, ci El ne-a iubit pe noi, trimițîndu-și Fiul jertfă de ispășire pentru păcatele noastre (I Ioan IV, 10), pentru că învățătura și porunca cea mai mare a lui Hristos a fost iubirea și pentru că El a cucerit lumea prin iubire. Lumii îi e foame de iubire, de iubirea adevărată a lui Hristos pe care creștinii, realizînd-o în propria lor viață, o pot semăna și în restul lumii. Această iubire înseamnă bunătate, smerenie, cinste, blîndețe, adevăr, răbdare, suferință, jertfă (I Cor. XIII, 4—7). Iubirea e singura putere invincibilă din lume și e singura hrană dătătoare de viață adevărată. Ea e singura dimensiune cu adevărat universală și veșnică a lumii și singurul element care face viața fericită.

2. O altă valoare care trebuie susținută și promovată este *viața* sub toate aspectele. Prețuind viața, noi imităm pe Dumnezeu care a trimis pe Fiul Său în lume, «ca prin El viață să avem» și încă «din belșug» (I Ioan IV, 9 ; Ioan X, 10). Viața este actul fundamental al

lumii și el constituie puterea și slava cea fără de moarte a lui Dumnezeu, care e «Dumnezeul celor vii, nu al celor morți» (Matei XXII, 32). Viața este cea mai frumoasă podoabă a lumii, energiile ei fac cuceriri și realizează creații care aruncă lumini nebanuite spre viitor și formează cununa umanității. Viața continuă elementul universal al învierii Fiului lui Dumnezeu din morți și confirmă că Acesta a triumfat asupra morții. Practic, creștinii să ajute fenomenul vieții, ocrotindu-l împotriva a tot ceea ce ar împuțina-o sau ar distruge-o.

3. *Sprijinirea tendințelor pozitive ale lumii actuale*, în care există posibilități de răspîndire a operei și scopului hristic. Omenirea de astăzi caută fierbinte dreptatea, egalitatea, libertatea, omenia progresul sub toate aspectele. Oamenii doresc să trăiască în pace unii cu alții. Pacea îi aropeie pe oameni, așa cum Hristos, «pacea noastră», i-a apropiat și i-a unit pe toți prin dărîmarea zidului despărțitor între ei, făcînd din cele două lumi una (Efes. II, 14—15). Făcătorii de pace sînt cu adevărat fiii lui Dumnezeu (Matei V, 9). Lumea de azi se îndreaptă, de asemenea, spre un spirit de solidaritate și spre binele comun universal, lucru preconizat de Mîntuitorul în Rugăciunea arhierescă (Ioan XVII, 11; 22—23).

4. *Continuarea operei Mîntuitorului Hristos* în condițiile noi ale lumii de astăzi atît în limbajul popular zilnic, cît și la nivelul celei mai înalte și complexe gîndiri a vremii noastre. Să se dea mărturie pentru Hristos prin viața Bisericii, prin rugăciune, prin cuvînt și prin slujbele divine. Viața Bisericii va străbate zidurile care despart pe creștini și-i va apropia, unindu-i și determinîndu-i să lucreze pentru binele și fericirea întregii omeniri.

5. *Slujirea oamenilor — «diakonia»* — este cea mai nobilă misiune a creștinului. Ea a fost menirea principală a venirii Fiului lui Dumnezeu pe pămînt (Matei XX, 28). Niciodată lumea n-a avut nevoie de atîta slujire, atîta devotament, atîta jertfă ca astăzi, cînd trece prin durerile nașterii unei alte epoci istorice. Creștinii sînt chemați să ușureze aceste dureri și să înlocuiască mizeria (foamea, bolile, ignoranța, iritarea) prin bunătate și jertfă universală (Matei XXV, 34—36). Numai așa vor transforma, progresiv, cetatea pămîntească în cetatea lui Dumnezeu.

6. *Consiliul Ecumenic al Bisericilor* care s-a angajat la această nobilă slujire ar trebui să intensifice și să lărgească organizarea ei. Sînt și alte organizații care susțin această lucrare și ele trebuie sprijinite; nimeni nu e mai chemat și mai obligat în acest sens decît creștinul. Prin aceasta se face posibilă o atmosferă de încredere și se creează condiții de apropiere și de universalitate.

*

Tot în ziua de 28 martie orele 18, cei patru delegați ai Comisiei «Credință și Constituție» au fost primiți de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Au fost de față: PP. SS. Episcopi Vicari patriarhali Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, P. C. Pr. Al. Ionescu,

Vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. C. Pr. Consilier Dumitru Fecioru, P. C. Pr. Secretar N. Cazacu, P. C. Prof. Orest Bucevschi și Inspectorul patriarhal Ilie Georgescu.

Prea Fericirea Sa a salutat pe oaspeți, manifestându-și bucuria de a vedea atîta tineret care îl înconjoară. Deși programul întocmit de Prea Fericirea Sa cu ocazia vizitei în țara noastră a fost destul de încărcat, Prea Fericirea Sa nădăjduiește că oaspeții au putut cunoaște fără a se obosi prea mult ceva din viața Bisericii Ortodoxe Romîne și din colaborarea ce există în patria noastră între toate Bisericile și confesiunile creștine.

La sfîrșitul întrevederii, Prea Fericirea Sa a dăruit oaspeților frumoase piese de artă populară romînească, obiecte bisericești lucrate în Atelierele Institutului Biblic și publicații teologice apărute în ultimii ani în editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.

În seara aceleași zile a avut loc concertul oferit, în cinstea delegaților Comisiei «Credință și Constituție», de studenții Institutului teologic din București, sub conducerea D-lui Profesor Nicolae Lungu și D-lui Asistent Constantin Drăgușin.

Bogatul program de muzică religioasă în stil psaltic și de muzică populară a lăsat o profundă impresie oaspeților.

*

Duminică 29 martie, în biserica «Sfîntul Spiridon Nou» din București, oaspeții au luat parte la slujba Sfintei Liturghii, care a fost săvîrșită de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, înconjurat de un sobor de slujitori.

Împreună cu oaspeții, au participat și profesorii Institutelor teologice ale Bisericii Ortodoxe Romîne, profesorii Seminarului ortodox din București, studenții teologi, elevii Seminarului și credincioși.

Au asistat, de asemenea, profesori delegați ai Institutelor teologice protestante din Cluj și Sibiu, în frunte cu Dl. Rector Ștefan Iuhasz și Dl. Decan Herman Binder.

A predicat P. C. Pr. Prof. Ioan Coman de la Institutul teologic din București, scoțînd în evidență apropierea și prietenia dintre credincioșii creștini ca factori de unire și înțelegere între oameni.

În cinstea oaspeților, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit, în palatul patriarhal, o agapă frățească, la care, pe lîngă delegații Consiliului Ecumenic al Bisericilor, au mai participat: PP. SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, Vicari patriarhali, Consilierii patriarhali, profesorii Institutelor teologice și ai Seminarului teologic din București, profesori de la Institutele teologice protestante de la Cluj și Sibiu etc.

Din partea Departamentului Cultelor a luat parte Dl. Inspector General Gh. Nenciu.

În timpul mesei s-au rostit cuvîntări:

Dl. Rector Ștefan Iuhasz, în numele profesorilor de la Institutele teologice a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru

întîlnirea pe care a prilejuit-o între profesorii reprezentanți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor și profesorii Institutelor teologice ortodoxe și protestante din țara noastră.

Subliniind că, atât la Cluj și la Sibiu, cât și la București, întîlnirea dintre teologii ortodocși și protestanți din țara noastră cu teologii reprezentanți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-a desfășurat într-o atmosferă aleasă de frățietate creștină, arată că aceasta se datorește spiritului de largă înțelegere pe care Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian l-a cultivat neînrerupt între cultele din patria noastră.

În numele tuturor celor prezenți, a exprimat cele mai calde simțăminte de recunoștință către Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, care, mergînd pe drumul dragostei și al păcii, a fost însuflețitorul apropierii și înțelegerii între toate cultele religioase din Republica Populară Romînă.

Dl. Rector Ștefan Iuhasz a făcut apoi urarea ca lucrările începute între teologii din țara noastră și teologii Consiliului Ecumenic al Bisericilor să fie binecuvîntate de Dumnezeu și să rodească pentru binele tuturor Bisericilor creștine, pentru folosul tuturor oamenilor.

Luînd cuvîntul Dl. *Inspector General Gh. Nenciu*, din Departamentul Cultelor, în numele D-lui Secretar General, Prof. Dumitru Dogaru, a salutat prilejul întîlnirii reprezentanților cultelor din țara noastră cu profesori delegați ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

A vorbit apoi Dl. *Lukas Vischer*, care a spus între altele :

«Călătoria noastră se apropie de sfîrșit și, dacă ne uităm înapoi, inimile noastre sînt pline de bucuria zilelor care s-au scurs în cele aproape două săptămîni de cînd ne găsim în țara Dvs. Recunoștința noastră se îndreaptă în primul rînd către Prea Fericitul Patriarh Justinian, care ne-a invitat și care ne-a oferit un program atât de plăcut. De aceea, în numele meu și al colegilor mei, exprim Prea Fericirii Sale mulțumiri respectuoase și-l încredințez că plecăm din țara Dvs. cu cele mai frumoase amintiri.

Într-adevăr, noi am străbătut o bună parte din țara dvs. și, pe lîngă bucuria de a cunoaște minunatele înfăptuiri, realizate de harnicul popor romîn, am cunoscut și prestigiul de care se bucură Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, atât din partea conducătorilor tuturor cultelor, cît și din partea credincioșilor. Lucrul acesta ne-a umplut inima de bucurie, fiindcă la Dvs. s-a și realizat în mic, ceea ce urmărește să facă, în mare, Consiliul Ecumenic al Bisericilor. Ați realizat un microcosmos al situației care trebuie să se împlinească mai curînd sau mai tîrziu în strădaniile Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Situația aceasta constituie pentru noi constatarea cea mai îmbucurătoare și avem convingerea că Biserica Ortodoxă Romînă, împreună cu cultele protestante din țara Dvs., vor aduce contribuții valoroase în lucrările de viitor ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Faptul că Biserica Ortodoxă Romînă a fost prezentă încă de la început în Mișcarea Ecumenică este o garanție în plus că și în viitor ea va avea un rol important în Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

O dovadă a valorii contribuției Bisericii Ortodoxe Române în problemele care preocupă Consiliul Ecumenic al Bisericilor o constituie fără îndoială convorbirile teologice care au avut loc zilele acestea între noi. Aceste convorbiri deschise și frățești ne-au întărit și mai mult convingerea că Bisericile din țara Dvs. sînt animate de alese sentimente ecumenice și că ele vor sprijini mult țelurile principale pe care le urmărește Consiliul Ecumenic al Bisericilor».

Dl. Lukas Vischer a mulțumit apoi tuturor celor ce i-au primit cu dragoste, în timpul călătoriei făcută în țara noastră : ierarhi ortodocși, episcopi protestanți, profesori de teologie, clerici și credincioși, asigurîndu-i că nu vor uita niciodată zilele petrecute împreună.

A mulțumit, de asemenea, conducerii Departamentului Cultelor, în frunte cu Dl. Secretar General Prof. D. Dogaru pentru toate înlesnirile ce li s-au făcut în timpul vizitei lor în Republica Populară Romîna.

A mulțumit apoi iarăși Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru faptul că în biserica Sfîntul Spiridon a avut loc, într-o atmosferă de înaltă trăire creștină, o rugăciune în comun — mai ales că în această duminică protestanții au sărbătorit Paștile.

«Cu gîndul la sfînta Înviere a Domnului și trecînd peste calendarul care astăzi ne separă, să mergem mai departe pe drumul unirii și al dragostei, pe drumul păcii și al înfrățirii între noi și între toți oamenii», a încheiat cuvîntul său Dl. Lukas Vischer.

Seria cuvîntărilor a fost încheiată de *Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian*. Pornind de la înfrățirea în rugăciune care s-a realizat în timpul slujbei din biserica Sfîntul Spiridon, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a felicitat pe oaspeți pentru Sfînta Înviere pe care ei au sărbătorit-o în această duminică, incredîntîndu-i că, dacă nu sînt cu ocazia acestui mare praznic în mijlocul familiilor lor, se găsesc totuși în mijlocul unor frați cu care nu de multe ori au avut prilejul să fie împreună.

Făcînd legătură tot cu slujba Sfîntei Liturghii, la care au asistat, în această zi oaspeții, Prea Fericitul Părinte Patriarh a amintit că în rugăciunea după sfințirea darurilor, Sfîntul Vasile cel Mare și împreună cu el toți slujitorii ortodocși roagă pe Dumnezeu să înceteze dezbinările între Biserici. Apoi Prea Fericirea Sa a spus :

«Pentru încetarea dezbinărilor dintre Biserici a luat ființă Mișcarea Ecumenică și pentru refacerea unității Bisericii Mîntuitorului Iisus Hristos se străduiesc toate Bisericile și denominațiunile creștine care fac în prezent parte din Consiliul Ecumenic al Bisericilor. Pentru atingerea acestui înalt țel al creștinătății contemporane, v-ați străduit și Dvs., delegații teologi ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor împreună cu teologii Bisericii Ortodoxe Romîne și cu teologii Bisericilor protestante din țara noastră.

În numele meu și al Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne binecuvîntez ostenețile Dvs. și rog pe Atotputernicul Dumnezeu să încumuneze cu deplin succs întîlnirea și dialogul pe care l-ați început Dvs.

Cercetînd istoria Bisericii creștine, trebuie să recunoaștem că de cele mai multe ori dezbinările și certurile dintre teologi au provocat spargerea unității Bisericii Mîntuitorului Hristos și, dacă în trecut nu s-au putut uni să refacă ceea ce au distrus noi credem că a sosit vremea ca teologii, împreună cu conducătorii de Biserică și cu credincioșii să se unească în duhul păcii și al dragostei și să împlinim cu toții cît mai curînd acea dorință a marelui nostru Arhiepiscop, «ca toți să fim una» (Ioan XVII, 21).

Dl. Rector Iuhasz a vorbit aici de colaborarea dintre cultele religioase din patria noastră. Într-adevăr, în cei cincisprezece ani de colaborare, capi cultelor din țara noastră s-au întîlnit de multe ori aici, în palatul patriarhal, împreună cu mine și mărturisesc că noi ne-am înțeles foarte bine în toate problemele de interes general, fiindcă noi toți am avut și avem un singur obiectiv: pe om. În patria noastră toți slujitorii cultelor urmăresc să facă din credincioși fii buni ai lui Dumnezeu, dar în același timp și cetățeni loiali ai patriei.

Teologii noștri au înțeles bine drumul pe care au mers conducătorii de culte și n-au precupețit nici un efort să ne ajute a crea un climat de pace și armonie între credincioși, de înțelegere și sprijin în efortul pe care-l depune poporul nostru pentru o viață demnă, pentru o viață fericită.

Teologii noștri au înțeles că nu se pot numi creștini aceia care povăduiesc ura și învrăjbirea între oameni și au militat fără ezitare pentru teologia dragostei și a păcii între oameni, avînd credința neclintită că «Dumnezeu este iubire și cel ce rămîne în iubire rămîne în Dumnezeu și Dumnezeu rămîne în el» (I Ioan IV, 16) și că adevărații creștini sînt datori să slujească cu toate puterile lor «Dumnezeului păcii» (Rom. XVI, 33).

De aceea încredințez pe iubiții noștri oaspeți că teologii noștri nu vor pune niciodată obstacole în calea înțelegerii și a unirii dintre creștini, ci vor merge plini de însuflețire pe drumul înfrățirii și al apropierii, așa cum ați putut constata Dvs. chiar de la această primă întîlnire.

Cu această convingere rog pe distinsii noștri oaspeți să asigure pe conducătorii Consiliului Ecumenic al Bisericilor de tot sprijinul Bisericilor din România în nobila acțiune pe care o duc pentru încetarea dezbinării dintre Biserici, pentru promovarea spiritului de unire și dragoste între toate Bisericile creștine. Conducătorii Consiliului Ecumenic al Bisericilor să vegheze neîncetat pentru întărirea prestigiului și autorității acestui înalt for creștin al vremurilor noastre și să ne pregătim cu toții pentru un dialog și cu Biserica Romano-Catolică, dacă din partea ei se va arăta bunăvoință și înțelegere.

Cu aceste gânduri și cu aceste nădejdi urez scumpilor noștri oaspeți succes în munca lor de apropiere și colaborare cît mai rodnică între toți teologii creștini, pentru a fi de folos și Bisericii Mîntuitorului Iisus Hristos și popoarelor în mijlocul cărora lucrează slujitorii și credincioșii creștini».

În seara zilei de 29 martie, cei patru oaspeți au participat la serviciile religioase săvârșite în biserica evanghelică luterană și reformată maghiară, ambele din București, cu ocazia sărbătoririi Paștilor. Domnii André Benoit și R. Slenczka, au asistat la serviciul de cult luteran, iar domnii Lukas Vischer și Kurt Stalder au participat la serviciul euharistic de la biserica reformată maghiară.

Delegații Comisiei «Credință și Constituție» au părăsit Capitala în dimineața zilei de 30 martie a. c.

După întoarcerea la Geneva, Dl. Lukas Vischer a trimis Prea Fericitului Părinte Patriarh următoarea scrisoare de mulțumire :

Prea Fericirea Voastră,

Delegația noastră s-a întors cu bine din călătoria sa în România și va păstra o amintire foarte bogată despre șederea ei în țara Dvs. Aș dori să vă exprim profunda noastră recunoștință pentru acest prilej care ne-a fost oferit cu atîta generozitate. Ne-am făcut o foarte bună impresie nu numai asupra vieții Bisericii membre în Consiliul Ecumenic al Bisericilor dar și asupra țării în general, și sîntem foarte mulțumiți de toate contactele pe care le-am avut. În special ne vom aminti ce au avut loc au fost instructive și fructoase. Ele au fost bine pregătite din partea teologilor romîni și ni se pare că rezultatele obținute vor permite alte progrese pe viitor. Am fost încurajați de faptul că reprezentanții diferitelor Biserici s-au angajat în astfel de conversații. Ni se pare că aceste eforturi ar avea o semnificație și pentru alte biserici.

Ne dăm seama cît datorăm interesului și inițiativei Prea Fericirii Voastre și am dori să vă exprimăm grațitudinea noastră. Am fost deosebit de fericiti de a putea petrece cîteva clipe cu Prea Fericirea Voastră la sfîrșitul vizitei noastre.

Am transmis D-lui Secretar al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Dl. Dr. Visser't Hooft, un raport asupra călătoriei noastre. El s-a bucurat să aple că acest contact a avut loc în bune condiții și că a adus rezultate pozitive, și ține și dînsul să vă exprime recunoștința sa.

Vă rog să primiți, Prea Fericirea Voastră, expresia sentimentelor mele cele mai respectuoase.

LUKAS VISCHER

DESCHIDERA CURSURILOR DE ÎNDRUMARE PASTORALĂ PENTRU SERIA 44-A DE PREOȚI

În ziua de 27 martie a. c., a avut loc festivitatea deschiderii cursurilor seriei a 44-a de preoți, în sala de cursuri a Centrului de îndrumare a clerului, de la Curtea de Argeș. Au fost de față : P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu al Buzăului, delegatul Sfântului Sinod, P. S. Arhiereu Pavel Șerpe, PP. CC. Preoți Profesori : Sofron Vlad, rectorul Institutului teologic din Sibiu, Ene Braniște și Diacon N. Balca, de la Institutul teologic din București.

Festivitatea a început cu serviciul religios al Te-Deum-ului, oficiat de un sobor format din preoți și diaconi cursiști.

După Polihroniu, în numele profesorilor de la cele două institute teologice din țară, a luat cuvântul P. C. Pr. S. Vlad, rectorul Institutului teologic din Sibiu, din a cărui cuvântare spicim următoarele :

«Sfinții Părinți ai Bisericii — și mai ales Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie teologul, Sfântul Efrem Sirul și Sfântul Grigorie cel Mare — stăruiesc adesea asupra datoriei preotului de a învăța mereu, de a învăța toată viața... De aceea, conducerea Bisericii Ortodoxe Române îi ajută pe preoți să-și împlinească această datorie, atât prin conferințele preoțești și prin revistele bisericești, cât și prin cursurile de îndrumare misionară a clerului, organizate de Sfântul Sinod la acest centru unic pe întreaga Biserică Ortodoxă Română. În programul acestei serii s-au prevăzut, alături de temele vechi, și preocupări noi, care să țină preoțimea în pas cu progresul vieții obștești dinăuntru și dinafara patriei, precum și cu recente confruntări interconfesionale. În cadrul societății și al epocii actuale — caracterizată printr-un extraordinar progres științific și avânt creator —, preoțimea noastră, respectuoasă față de ceea ce este cu adevărat de valoare în moștenirea trecutului, se orientează, ca tot poporul nostru, spre viitor, pe care îl vrem cu toții luminos și demn de a fi trăit. Pacea și progresul, stingerea războaielor dintre popoare, înțelegerea, prietenia și colaborarea universală, pentru care luptă astăzi întreaga omenire progresistă, sînt și idealuri ale Bisericii, la a căror realizare preoțimea aduce modesta ei contribuție, găsim

indemn și temei pentru aceasta în iubirea de semeni și de patrie, în cuprinsul Sfintei Scripturi interpretată în duh ortodox de Biserica noastră. Receptivi față de orice noutate metodologică și bucuroși de orice înnoire care nu afectează esența credinței noastre, noi rămânem în orice împrejurare ceea ce sîntem : mărturisitori și propovăduitori ai dreptei credințe ortodoxe de răsărit. În acest spirit se inaugurează cursurile acestei serii de preoți, iar profesorii celor două Institute teologice din țară sînt bucuroși să contribuie, prin aceste cursuri, la împlinirea programului schițat mai înainte de Prea Fericitul Patriarh Justinian : «La muncă fără preget, în scopul făuririi omului păcii, al dragostei, al cinstei și al muncii...».

Corul preoților cursiști a intonat apoi cîntarea *Nădejdea creștinilor*, după care, în numele preoților cursiști a vorbit Pr. Popa Ion din eparhia Aradului, care a exprimat bucuria simțită de preoții adunați din toate părțile țării în preajma minunatei ctitorii a lui Neagoe Vodă, pentru a-și reîmprospăta cunoștințele teologice, pentru a face un util schimb de experiențe pastorale între dînșii și pentru a-și însuși metodele noi de pastorație.

Mulțumind Sfintului Sinod, Departamentului Cultelor, profesorilor și ostenitorilor care se străduiesc să asigure cursiștilor condiții excelente de cazare, de studiu și de rugăciune, reprezentantul preoților cursiști a dat glas angajamentelor luate de aceștia că își vor însuși și aplica în parohii cele învățate aici, spre binele credincioșilor și al Bisericii.

Preoții cursiști au executat în cor cîntarea *Taina creștinătății*.

După aceasta, a luat cuvîntul P. S. *Episcop Dr. Antim Angelescu al Buzăului*, care a spus, printre altele :

«Ani de-a rîndul, preoțimea Bisericii noastre s-a adăpat la izvoarele acestor cursuri, care cu tot dreptul s-au dovedit a fi un cod de direcție, de sfaturi și de precepte. Aceste cursuri au devenit auxiliarele școlilor noastre teologice în orientarea practică pe terenul pastoral și totodată un mijloc de reîmprospătare a cunoștințelor teologice din toate ramurile. Ele și-au dovedit utilitatea și necesitatea, corespunzînd unei reale lucrări pentru binele Bisericii și al Patriei iubite, în aceste vremuri de adînci prefaceri sociale, care urmăresc binele și fericirea obștească, pacea lumii, dezarmarea, abolirea războiului și înfrățirea tuturor popoarelor.

Din punct de vedere pastoral, ele ne ajută să înțelegem cît mai bine și mai profund vocația noastră...

Teologia ne pune înainte un ideal de justiție, de bunătate, de pace și de frățietate universală. De aceea, se cuvine să înțelegem și să avem deplina conștiință a vocației noastre preoțești. Să fim în mijlocul păstorii noastre propovăduirii vestei celei bune a mîntuirii oamenilor și ai împărăției lui Dumnezeu. Se cere să fim preoți instruiți ; o cultură temeinică ne este necesară. Dar socotim că studiile nu sînt decît un punct de plecare, pentru că deasupra lor stă vocația. Să vă agonisiți

tot ceea ce poate să vă lumineze spiritul și mintea și în special cunoașterea Sfintei Scripturi și a teologiei în toate ramurile ei. Să depuneți efort întru formarea voinței și să aveți un control de sine cât mai vigilent.

Să nu uitați că, peste toate acestea, rugăciunea este sufletul, puterea nevăzută și dinamismul secret al misiunii preoțești».

După ce a adus mulțumiri celor ce au îndrumat și sprijinit cursurile de îndrumare pastorală, P. S. Episcop Antim a încheiat, spunând :

«Prea Cucernicilor preoți ce sînt de față le dorim sănătate, depline puteri de muncă și de studii, pentru o cât mai sigură orientare în cîmpul pastoral și le dăm binecuvîntarea noastră, în numele Sfîntului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul nostru Patriarh Justinian».

Preotul profesor Ene Branîște, în numele celor prezenți, a dat apoi citire textului a două telegrame de omagiu, mulțumire și respect, care au fost apoi expediate Prea Fericitului Patriarh Justinian și Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor.

Festivitatea deschiderii cursurilor s-a încheiat într-o atmosferă de bucurie duhovnicească generală.

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ANTIOHIEI

SARBATORIREA ONOMASTICII PREA FERICITULUI PATRIARH TEODOSIE VI LA REPREZENTANȚA DIN MOSCOVA A PATRIARHIEI ANTIOHIEI. — La 24 ianuarie 1964, reprezentanța Patriarhiei din Antiohia pe lângă Patriarhia din Moscova a sărbătorit în chip solemn ziua numelui întăistătorului Bisericii Antiohiene — Prea Fericirea Sa Patriarhul Teodosie VI al Antiohiei și întregului Orient. Slujba Sfintei Liturghii în biserica reprezentanței a fost săvârșită de un sobor format din clerici din Moscova, de la Academia duhovnicească din Moscova și din slujitorii reprezentanței antiohiene, sub protia I. P. S. Pimen, Mitropolitul Krutițelor și al Colomeei, în prezența I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, I. P. S. Ciprian, Arhiepiscopul Dmitrovului — ca reprezentanți ai Sanctității Sale Patriarhului Alexei și ai Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe; a reprezentantului Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. și a reprezentanților ambasadelor și legațiilor țărilor arabe în U.R.S.S.

După slujbă, la reședința reprezentanței s-a organizat o recepție în cinstea primului ierarh al vechii Biserici Apostolice a Antiohiei. În cuvântările rostite s-au scos în evidență meritele deosebite ale Prea Fericirii Sale Patriarhului Teodosie VI pentru legăturile frățești între Bisericile Ortodoxe, pentru înfăptuirea unității creștine și pentru apărarea păcii mondiale.

PATRIARHIA MOSCOVEI

HOTARIRILE SINODULUI PERMANENT AL BISERICII ORTODOXE RUSE ASUPRA ACTIVITĂȚII PE TERENUL RELAȚIILOR EXTERNE. — În ședințele de la 13 și 14 decembrie 1963, Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe

Ruse, prezidat de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, a luat în discuție referatele președintelui Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe (I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei) asupra activității desfășurate de reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse în domeniul relațiilor externe în cursul anului 1963, hotărînd următoarele :

1. *Asupra raporturilor cu celelalte Biserici Ortodoxe :* a) în legătură cu consfătuirea între reprezentanții Bisericilor Ortodoxe prezente la festivitățile Mileniului Muntelui Atos, Sfîntul Sinod a aprobat propunerea pentru crearea unei «Conferințe panortodoxe pe lîngă Patriarhia Ecumenică pentru a asigura schimbul permanent de păreri și acordul asupra acțiunilor comune ale Bisericilor Ortodoxe locale» ; b) în legătură cu *Conferința Panortodoxă de la Rodos* (septembrie 1963), Sfîntul Sinod a aprobat hotărîrile Conferinței asupra trimiterii de observatori la Conciliul II de la Văticani și asupra unui dialog pe picior de egalitate cu Biserica Romano-Catolică. Sfîntul Sinod socotește că «este cu puțință ca să se înceapă acest dialog numai după discutarea temelor și procedurii dialogului prin scrisori între înțîistătorii Bisericilor Ortodoxe Autocefale locale.

2. *Activitatea în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, sintetizează în rapoartele Departamentului pentru relațiile bisericești externe asupra «Conferinței Mondiale a Comisiei «Credință și Organizare» (Montreal, iulie 1963) și asupra sesiunii Organelor permanente ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Rochester, august-septembrie 1963), a fost îndeaproape discutată de Sfîntul Sinod, care a însărcinat Departamentul pentru relațiile bisericești externe să prelucreze documentele respective ale sesiunilor și să prezinte referate Sfîntului Sinod.

3. *Activitatea în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace*, sintetizată în referatele Departamentului pentru relațiile bisericești externe asupra sesiunilor Comitetului Executiv (și ale Comisiilor permanente) a fost discutată și aprobată de Sfîntul Sinod, care a însărcinat Departamentul pentru relațiile bisericești externe să prelucreze măsurile legate de participarea Bisericii Ortodoxe Ruse la pregătirea celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, care se va ține la Praga, în iunie-iulie 1964.

VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR A VIZITAT BISERICILE CREȘTINE DIN U.R.S.S. — În cursul lunii decembrie 1963, dînd urmare invitației Consiliului unional al creștinilor evanghelici și bapțiști din U.R.S.S., Dr. Ernst Payne — secretarul general al Uniunii baptiste din Marea Britanie și Irlanda și vicepreședinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor —, împreună cu Dl. Eric Pouden — secretarul pentru Europa al Uniunii Mondiale a baptiștilor — au vizitat Bisericile creștine din U.R.S.S. Cu acest prilej oaspeții au purtat discuții cu reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse și ai celorlalte Biserici creștine, asupra vieții și activității religioase în U.R.S.S., asupra rolului Bise-

ricii Ortodoxe Ruse și al celorlalte Biserici Ortodoxe în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor etc.

În ziua de 21 decembrie 1963, I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, membru permanent al Sinodului și președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, a dat o recepție în cinstea oaspeților, la care au luat parte Arhiepiscopul Serghie al Berlinului și Europei centrale, Episcopul Pitirim de Volocoleamsk — președinte al Departamentului Sfintului Sinod pentru editură, membrii Departamentului pentru relațiile bisericești externe, membrii Consiliului unional al creștinilor evanghelici și bapțiști din U.R.S.S., Dr. Ian Kiiivit, Arhiepiscopul Bisericii Evanghelico-Luterane din Estonia. Au participat, de asemenea, conducătorul Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse — P. V. Makarțev și al Consiliului pentru treburile cultelor religioase pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. — B. S. Rjanov.

VIZITAREA BISERICII ORTODOXE RUSE DE CATRE REPREZENTANȚII FEDERAȚIEI MONDIALE A STUDENȚILOR CREȘTINI. — În urma invitației Patriarhiei din Moscova o delegație a Federației Mondiale a studenților creștini sub conducerea secretarului ei general, Pastorul V. A. Galland, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă.

Delegația a vizitat orașele Moscova, Leningrad, Talin și Zagorsk, avînd posibilitatea să cunoască viața religioasă și socială a poporului sovietic. În timpul vizitării celor două Academii duhovnicești membrii delegației — în special studenții teologi : P. Bee (S.U.A.), N. Davis (Anglia), M. Casalis (Franța), M. Kobaiși (Japonia), S. Macaferia (Etiopia) și G. Elhage (Liban) — au purtat discuții cu membrii corpului didactic și îndeosebi cu studenții teologi ruși asupra aspectului practic al propovăduirii creștine în epoca noastră și asupra vieții religioase din U.R.S.S.

Pe lângă discuțiile teologice purtate, delegația a avut posibilitatea să cunoască aspectele ecumenice și sociale ale activității Bisericii Ortodoxe Ruse. Membrii delegației au vizitat locuri, instituții și întreprinderi în care au putut să cunoască viața societății sovietice, în care bunăvoința, respectul persoanei și spiritul solidarității umane, ocupă locul principal, alături de străduința de a trăi în pace cu toate popoarele. Delegația Federației Mondiale a studenților creștini s-a întîlnit și a purtat îndelungi convorbiri cu membrii Consiliului studentesc din U.R.S.S.

La 21 decembrie președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, a organizat o recepție în cinstea membrilor delegației, la care au luat parte colaboratori ai Departamentului pentru relațiile bisericești externe și reprezentanți ai Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. În cursul recepției au avut loc convorbiri în legătură cu situația și activitatea religioasă și socială, internă și externă a Bisericii Ortodoxe Ruse, convorbiri care pot fi sintetizate în declarația făcută de Prot.

Prof. V. Borovoi că Biserica Ortodoxă Rusă — ca și celelalte Biserici Ortodoxe — încă înainte de intrarea lor oficială în Consiliul Ecumenic al Bisericilor au întreținut o atmosferă și activitate larg ecumenistă în relațiile cu celelalte Biserici și organizații creștine atât dinăuntru cât și dinafara Statului lor.

SCHIMB DE VIZITE ÎNTRE BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ ȘI BISERICA FRAȚILOR DIN S.U.A. — În urma invitației Consiliului General frățesc al Bisericii Fraților, o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse, sub conducerea Arhimandritului Juvenalie, șeful Misiunii duhovnicești ruse la Ierusalim, a vizitat între 24 august și 4 septembrie 1963, comunitățile Bisericii Fraților din diferite localități din Statele Unite ale Americii. Din contactul cu conducătorii și membrii comunităților și din discuțiile purtate, membrii delegației Bisericii Ortodoxe Ruse au cunoscut istoria, organizarea, viața și activitatea Bisericii Fraților, care a luat naștere în anul 1708 în Europa, iar spre jumătatea veacului al XVIII-lea s-a strămutat în America. În prezent Biserica Fraților — cu aproape 219.000 membri — este organizată pe sistemul comunităților — parohii (în număr de 1922), avînd ca organ suprem Conferința anuală și ca organ executiv Consiliul genaral frățesc. Ea întreține misiuni în diferite țări.

Biserica Fraților este membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor și a Consiliului Național al Bisericilor lui Hristos din S.U.A. Și întrucît în Biserica Fraților se subliniază în primul rînd necesitatea înfăptuirii în chip practic și zilnic, a credinței creștine, frații membri participă la lupta pentru pace. Această slujire a cauzei păcii, pentru care activează și Biserica Ortodoxă Rusă, alături de toate Bisericile Ortodoxe, apropie cele două Biserici și duce la înțelegere reciprocă.

Comunicatul comun accentuează responsabilitatea ce revine tuturor Bisericilor și organizațiilor creștine pentru realizarea unității pancreștine în slujirea păcii; totodată se constată rezultatele rodnice ale acestei vizite pentru întărirea prieteniei între cele două Biserici creștine și între popoarele celor două mari puteri: U.R.S.S. și S.U.A.

Răspunzînd acestei vizite, o delegație a Bisericii Fraților, sub conducerea D-rului Harold Rau, a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă și celelalte Biserici creștine din Uniunea Sovietică între 5 și 19 octombrie 1963. Oaspeții au vizitat biserici și instituții bisericesti din Moscova, Leningrad, Talin, Pskov, cunoscînd organizația, viața și activitatea Bisericilor creștine. De asemenea, în timpul șederii lor în Uniunea Sovietică, oaspeții au cunoscut viața și felul de a trăi și a gândi al poporului sovietic, ceea ce a dus la exprimarea convingerii că asemenea contacte directe sînt cea mai fericită cale pentru apropierea și înțelegerea reciprocă între Biserici și popoare.

PARTICIPAREA BISERICII ORTODOXE RUSE LA DIFERITE ÎNTILNIRI INTER-CREȘTINE ȘI INTERNAȚIONALE. — Între 12 și 17 noiembrie 1963 delegația Bisericii Ortodoxe Ruse, sub conducerea I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, președinte al Comisiei Sinodale pentru

problemele unității creștine și președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, a luat parte la sesiunea Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, care a avut loc la București.

Între 21 și 22 noiembrie 1963 a avut loc sesiunea Prezidiului și a Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene la Nieborg în Danemarca pentru pregătirea celei de a IV-a Conferințe de la Nieborg a Bisericilor Europene, care va avea loc în octombrie 1964. La lucrările acestei sesiuni a luat parte o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse formată din Arhiepiscopul Serghie, Exarh al Patriarhiei din Moscova și Profesorul L. Pariiski. În preocuparea ei de a organiza întâlniri între reprezentanții creștinismului european pentru schimburi de păreri și experiență în legătură cu realizarea idealurilor evanghelice în viața contemporană, Conferința Bisericilor Europene în sesiunea aceasta a dezbătut teme ca : «Bisericile Europene și celelalte continente», «Biserica și Statul în Europa în epoca actuală», «Biserica în fața schimbărilor sociale în Europa», «Munca de răspundere comună a generațiilor», urmărind ca prin studierea vieții actuale pe baza Evangheliei să poată contribui la apropierea creștinilor din Europa, pentru slujirea creștină a unității și a împăcării omenirii.

Între 24 și 28 noiembrie 1963, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse au luat parte la Conferințele regionale ale Mișcării Creștine pentru pace care au avut loc în Olanda și unde au fost dezbătute teme în legătură cu probleme ca : «înțelesul teologic al coexistenței», «Responsabilitatea Bisericilor și creștinilor în lumea contemporană», «Coexistența creștină în societatea socialistă», «Posibilitățile practice și limitele coexistenței pașnice».

Între 28 noiembrie și 2 decembrie 1963, a avut loc la Varșovia sesiunea Consiliului Mondial al Păcii, la care, în cadrul delegației Uniunii Sovietice a participat și I. P. S. Pimen, Mitropolitul Krutișelor și Colomeei, care a luat cuvântul, în numele Bisericii Ortodoxe Ruse și al Sanctității Sale Patriarhului Alexei, la lucrările comisiei pentru perspectivele campaniei mondiale pentru pace și colaborarea cu toate forțele iubitoare de pace. Cu acest prilej, I. P. S. Pimen — nu de mult decorat de Comitetul sovietic pentru apărarea păcii cu Diploma de onoare — a arătat, la întâlnirea organizată la Casa prieteniei polono-sovietice, felul în care Biserica Ortodoxă Rusă participă la lupta pentru pace.

Între 8 și 19 decembrie, în capitala Mexicului a avut loc Conferința mondială a Comisiei pentru «Misiunea mondială și Evanghelizare» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la lucrările căreia a luat parte delegația Bisericii Ortodoxe Ruse, formată din Episcopul Vladimirov de Zvenigorod și Protoiereul P. S. Socolovski.

Între 2 și 4 ianuarie 1964 a avut loc la Budapesta sesiunea de lucru a Comisiei speciale a Conferinței Creștine pentru Pace care are sarcina

pregătirii celei de-a II-a Adunări mondiale creștine pentru pace care va avea loc la Praga în iunie-iulie 1964 ; iar la 5 ianuarie 1964 a avut loc tot la Budapesta sesiunea Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, la lucrările cărora au luat parte și reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse.

Între 10 și 14 februarie 1964, în urma invitației Sanctității Sale Patriarhului Alexei, a avut loc la Odesa, sesiunea Comitetului Executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la care au fost discutate : activitatea Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la sesiunea Comitetului Central care a avut loc la Rochester în 1963 și pînă la sesiunea aceasta ; pregătirea conferinței mondiale pentru «Credință și Organizare» care va avea loc în Cipru în august 1964 ; ecourile în cercurile bisericești, sociale și politice mondiale ale rezoluției Comitetului Central intitulată «Tratatul despre interzicerea experiențelor cu arme atomice și pașii ce trebuie încă făcuți» etc. În urma lucrărilor, Comitetul Executiv a adresat Bisericilor membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor o declarație intitulată : «Unitatea creștină — stadiul actual», în care se arată că rostul mișcării ecumenice «în situația ei actuală constă în strînsa colaborare la slujirea păcii». Comitetul Executiv a adresat tuturor guvernelor lumii o specială rezoluție intitulată : «Problemele și posibilitățile dezarmării în timpul prezent».

FESTIVITĂȚILE BISERICESȚI CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 700 ANI DE LA MOARTEA SFINTULUI ALEXANDRU NEVSKI. — La 6 deembrie 1963 s-au împlinit 700 ani din ziua fericitului sfîrșit al cneazului Alexandru Nevski. În această zi au avut loc slujbe festive în toate bisericile din localitățile legate de viața și activitatea cneazului Alexandru Nevski — viteaz apărător al pămîntului rusesc și care a strălucit de asemenea printr-o deosebit de cucernică viețuire. Credincioșii ruși s-au rugat pentru pacea întregii lumi și pentru binele patriei lor. Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a adresat cu acest prilej, către clerul și credincioșii din eparhiile Leningrad, Vladimir pe Kleazma, Pereiaslav-Zalesk, Pscov și Novgorod, o pastorală închinată acestui jubileu, în care scoate în evidență importanța deosebită pe care a avut-o și o are în viața poporului rus exemplul de viață creștină și de eroică slujire a patriei adus de viața și faptele cneazului Alexandru Nevski.

Festivitățile bisericești de la Moscova au avut loc la Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk, la care a participat și Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, și în celelalte biserici. La Leningrad, festivitățile au avut loc în biserica Sfînta Treime din Lavra Sfîntul Alexandru Nevski, întemeiată de Petru cel Mare pe malul Nevei, acolo unde — conform tradiției — a avut loc, în anul 1240, bătălia împotriva suedezilor, a cărei cîștigare a adus Rusiei de atunci independența, deschiderea drumului la mare, iar cneazului Alexandru de Novgorod numele de Alexandru Nevski. Slujbele au fost săvîrșite de un sobor de episcopi sub protia I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, în prezența credincio-

șilor, membrilor corpului didactic, studenților și elevilor institutelor de învățămînt teologic din Leningrad.

Festivitățile bisericești din Eparhia Vladimir s-au desfășurat sub conducerea I. P. S. Onisim, Arhiepiscopul de Vladimir și Suzdal, în biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului, unde a fost păstrată racla cu sfintele moaște ale Sfîntului Alexandru Nevski pînă la transportarea lor în Lavra Alexandru Nevski din Leningrad. Festivități similare s-au desfășurat în Eparhiile Novgorod, Talin, Pscov și Iaroslav.

INCETAREA DIN VIAȚA A PROFESORULUI M. A. DOBRÎNIN DE LA ACADEMIA DUHOVNICEASCĂ DIN LENINGRAD. — La 21 noiembrie 1963 a încetat din viață, la vîrsta de 42 ani, profesorul M. A. Dobrinin, titularul catedrei de limba ebraică și exegeza Vechiului Testament de la Academia duhovnicească din Leningrad, membru al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și activ colaborator al «Revistei Patriarhiei din Moscova». Calitățile sale excepționale și capacitatea sa de muncă au făcut ca să fie folosit pentru îndeplinirea multor însărcinări de importanță general bisericească: membru în diferite delegații în străinătate, trimis special în Etiopia pentru cunoașterea situației actuale a Bisericii Etiopiene și pentru stabilirea de legături cu Biserica și teologii etiopieni, însoțitor al Sanctității Sale Patriarhului Alexei în pelerinajul la Ierusalim din 1960, redactor al jurnalului «Glasul Ortodoxiei» ce apare la Berlin, membru în comisiile pentru discuții teologice cu reprezentanții altor Biserici creștine. Pentru munca și îndeplinirea cu succes a misiunilor încredințate profesorul M. A. Dobrinin a fost decorat cu ordinul bisericesc «Marele cneaz Vladimir».

Pe lângă lucrările de specialitate, profesorul M. A. Dobrinin a publicat lucrări temeinice despre Biserica Coptă și Etiopiană, despre viața și activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse, și despre legăturile ei cu celelalte Biserici Ortodoxe și neortodoxe. Cea din urmă lucrare a profesorului Dobrinin, publicată în mai multe numere din «Revista Patriarhiei din Moscova» despre cei *Cincizeci de ani de slujire arhierescă a Sanctității Sale Patriarhului Alexei* constituie de fapt prima prezentare succintă și temeinică a istoriei vieții Bisericii Ortodoxe Ruse în noile condiții sociale din Uniunea Sovietică.

Înmormîntarea profesorului M. A. Dobrinin a avut loc în ziua de 24 noiembrie 1963, în prezența clerului, membrilor corpului didactic și studenților Academiei duhovnicești din Moscova, ai Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, ai «Revistei Patriarhiei din Moscova». Slujba înmormîntării a fost săvîrșită de un sobor în frunte cu I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei, care a și deschis seria cuvîntărilor despre viața și rodnică activitate a profesorului M. A. Dobrinin.

VIZITAREA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE DIN JAPONIA DE CATRE DELEGAȚIA BISERICII ORTODOXE RUSE. — Între 13 și 26 decembrie 1963, cu binecuvîntarea Sanctității Sale Patriarhului Alexei, o delegație a Bise-

ricii Ortodoxe Ruse, formată din Arhiepiscopul Ciprian al Dmitrovului și membru permanent al Sfântului Sinod, protoiereul D. Sagan și colaboratorul Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe — V. V. Zaițev, a vizitat, pentru prima dată după cel de-al doilea război mondial, pe creștinii ortodocși din Japonia, trecuți la creștinism în urma activității misionarilor ortodocși ruși.

Pe lângă caracterul canonic al vizitei făcută parohiilor — în timpul căreia s-a urmărit cunoașterea și organizarea bisericească mai bună a vieții și activității creștinilor ortodocși japonezi —, în timpul șederii sale în Japonia, delegația Bisericii Ortodoxe Ruse a avut întâlniri cu reprezentanții vieții religioase — creștine și necreștine — și cu reprezentanți ai vieții culturale și publice. Între aceste întâlniri deosebit de semnificative au fost : cele două întâlniri ale delegației Bisericii Ortodoxe Ruse cu reprezentanții Consiliului Național al Bisericilor creștine din Japonia, întâlnirea cu membrii sectei budiste «Buda Sangha», precum și întâlnirea cu Primatul Bisericii Romano-Catolice în Japonia și cu Episcopul Bisericii Anglicane în Japonia.

POZIȚIA BISERICII ORTODOXE RUSE DESPRE CARACTERUL ACTUAL AL RAPORTURILOR ÎNTRE BISERICILE ORTODOXĂ ȘI ROMANO-CATOLICĂ. — Reprezentanții din Moscova ai mai multor agenții de presă s-au adresat Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și al întregii Rusii cu propunerea de a preciza poziția Bisericii Ortodoxe Ruse asupra câtorva probleme care se referă la actualele raporturi între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a răspuns acestor întrebări prin următoarea declarație dată publicității la 21 ianuarie 1964 :

«După cum se știe, la începutul acestui an, urmînd unei vechi tradiții pancreștine, Papa Paul VI și Patriarhul Ecumenic Atenagora au săvîrșit un pios pelerinaj în Țara Sfîntă — Palestina. În timpul acestui pelerinaj, ca firească urmare a contactelor prietenești începute mai de mult între Biserica Romano-Catolică și unele Biserici Ortodoxe locale, în orașul sfînt Ierusalim au avut loc întâlniri între Papa Paul VI și Patriarhul Ecumenic Atenagora, între Papa Paul VI și Patriarhul Ierusalimului Benedict.

Cu toate că aceste întâlniri nu puteau avea însemnătate panortodoxă, totuși noi le privim ca mărturie evidentă a maturizării care are loc în prezent a atmosferei prietenești în raporturile dintre Romano-catolicism și Ortodoxie.

Noi socotim că evoluția mai departe a contactelor poate duce la dialogul între Biserici, în care din partea Ortodoxiei vor trebui să ia parte reprezentanții tuturor Bisericilor Ortodoxe.

Noi vedem perspectiva dezvoltării raporturilor între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă în străduința lor comună pentru înfăptuirea poruncii Mîntuitorului Hristos despre unitatea în El a tuturor urmașilor Lui (Ioan XVII, 21—23) și în înfăptuirea activă de către ele

a obligației comune de a sluji împăcării omenirii și statornicirii unei păci drepte și trainice între toate popoarele».

BISERICA ORTODOXĂ DIN CEHOSLOVACIA

DECANUL FACULTĂȚII DE TEOLOGIE DIN PREȘOV VIZITEAZA BISERICA ORTODOXĂ RUSA — Între 21 noiembrie și 11 decembrie 1963, Decanul Facultății de teologie ortodoxă din orașul Prešov-Cehoslovacia, Prot. Prof. Dr. Andrei Mihailov, dând urmare invitației Patriarhiei din Moscova, a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă, cu scopul de a cunoaște organizarea și activitatea Instituțiilor de învățămînt teologic ale Bisericii Ortodoxe Ruse. Pentru aceea Prot. Prof. Dr. Mihailov a fost oaspetele Academiei duhovnicești din Moscova, de la 21 noiembrie pînă la 1 decembrie 1963, iar de la 2 pînă la 8 decembrie 1963 a fost oaspetele Academiei duhovnicești din Leningrad. Prot. Prof. Dr. Mihailov a avut îndelungi convorbiri cu membrii corpului profesoral, cu personalul administrativ și cu studenții ; a asistat la cursuri și la seminarii ; a cunoscut sistemul de predare, de educare și întreaga organizare a vieții acestor școli de înaltă cultură teologică.

La 1 decembrie 1963 Decanul Facultății de teologie din Prešov a fost primit în audiență de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, la reședința din Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk. De asemenea a fost primit de două ori de președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, I. P. S. Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogei.

Prot. Prof. Dr. Mihailov a vizitat de asemenea biserici din Moscova și Leningrad, participînd la sfintele slujbe ; a asistat la solemnitățile care au avut loc la Leningrad cu prilejul sărbătoririi a 700 de ani de la moartea Sfîntului Alexandru Nevski. A vizitat Universitatea Lomonosov din Moscova și monumente de artă și istorice, ca și muzee și instituții de cultură din Uniunea Sovietică.

I. V. G.

ÎN APĂRAREA PĂCII

A XV-A ANIVERSARE A MIȘCĂRII MONDIALE PENTRU PACE ȘI A MIȘCĂRII PENTRU PACE DIN R.P. ROMÂNĂ

La numai câțiva ani după încetarea celui de-al doilea război mondial, cercurile imperialiste agresive amenințau din nou pacea lumii, dezlănțuind un război rece însoțit de o cursă neînfrînată a înarmărilor și de încercări de a înăbuși prin toate mijloacele mișcarea de eliberare națională.

Pentru preîntîmpinarea primejdiei unui nou război mondial, care, desfășurat în epoca energiei atomice, ar avea urmări cu mult mai catastrofale decît cele provocate de războaiele precedente, a luat naștere mișcarea mondială pentru pace.

S-au împlinit, la 20 aprilie a. c., cincisprezece ani de cînd această mișcare epocală luptă în mod organizat pentru pacea lumii : la 20 aprilie 1949 se deschidea, concomitent la Paris și la Praga, primul Congres mondial al partizanilor păcii.

Spre sfîrșitul lunii ianuarie a aceluiași an, Biroul internațional de legătură între intelectuali pentru apărare a păcii (constituit la Congresul internațional al intelectualilor pentru pace, ținut la Wrocław în 1948), și Federația Democrată internațională a Femeilor au lansat o chemare pentru o largă unire a forțelor active ale popoarelor din întreaga lume pentru apărarea cauzei păcii. Chemarea aceasta, la care s-au raliat și numeroși fruntași ai vieții publice cu renume mondial, a fost dată publicității la 25 februarie 1949, constituind de fapt convocarea Congresului partizanilor păcii.

Congresul s-a desfășurat între 20 și 25 aprilie 1949 la Paris și la Praga în același timp, pentru faptul că parte din trimișii popoarelor n-au primit viza de intrare în Franța. S-au putut întîlni astfel, în sala Pleyel din Paris și la Praga 2350 de soli din 72 de țări și reprezentînd 500 milioane de partizani ai păcii, fapt nemaiîntîlnit în istoria lumii.

Erau reprezentate toate rasele și toate continentele, prin personalități de renume mondial din lumea științei, artei, culturii, prin muncitori din fabrici și de pe ogoare, prin activiști pe țărîm social, precum și prin slujitori ai diferitelor culte religioase, strînși laolaltă pentru a pune temelii unei imense forțe de opinie, «capabilă — cum subliniază acad. Mihail Ralea într-un articol ocazional — să înmănușeze într-o acțiune comună energiile tuturor celor care împărtășeau un același crez, o speranță, și aceeași năzuință, pornind de la ideea că problema cea mai arzătoare ce stă în zilele noastre în fața omenirii este apărarea păcii».

Cei întruniți la Paris și la Praga acum un deceniu și jumătate aveau încredere fermă în rațiunea popoarelor și în putința lor de a se ridica la o luptă hotărîtă și cu sorți de izbîndă în apărarea bunului cel mai de preț — pacea lumii, ei știind totodată că, după crearea lagărului socialist, raportul de forțe pe plan internațional era favorabil cauzei păcii și prieteniei între popoare. La Paris și la Praga lua astfel naștere în primăvara anului 1949 mișcarea mondială pentru pace, care avea să ralieze la obiectivele ei milioane de oameni de pretutindeni, chemarea adresată întregii lumi de primul congres mondial al partizanilor păcii avînd un ecou uriaș.

Ideile fundamentale ale mișcării pentru pace, care au determinat de fapt și marele ei succes de masă și de acțiune, au fost îndeosebi cele ale coexistenței pașnice și dezarmării, reglementării litigiilor prin tratative, independenței politice și economice, suveranității naționale pentru toate popoarele, neamestecului în treburile interne ale statelor și cea a dezvoltării economice și culturale între țări pe baza avantajului reciproc.

Toate aceste idei au dobîndit o recunoaștere universală din partea oamenilor de pace, care au răspuns cu convingere și entuziasm chemărilor la acțiunea nobilă a apărării păcii.

În vederea desfășurării în mod organizat a activității mișcării mondiale pentru pace, Congresul de la Paris-Praga a hotărît înființarea unui Comitet permanent al Congresului Mondial al Păcii, care să îndrumeze mișcarea în răstimpul dintre congrese.

Acest comitet a intrat de îndată în acțiune, întrunindu-se de mai multe ori, însă trebuie amintită îndeosebi sesiunea de la Stockholm din 19 martie 1950, cînd a fost adoptat vestitul «Apel cu privire la interzicerea armei atomice», semnat de 50 milioane de oameni din toate colțurile lumii.

Cel de al doilea Congres mondial al partizanilor păcii, ținut la Varșovia între 16 și 22 noiembrie 1950, a îmbunătățit organizatoric conducerea Mișcării, alegînd Consiliul Mondial al Păcii, care prin acțiunile sale și prin rezultatele obținute, într-o epocă de îngrijorătoare frămîntări politice, și-a dobîndit un prestigiu internațional incontestabil.

Numărul celor care s-au încadrat în frontul păcii a crescut simțitor an de an, fapt constatat îndeosebi din numărul semnăturilor strînse pe apelul lansat de Consiliul Mondial al Păcii pentru încheierea unui

Pact al păcii între marile puteri, pe apelul împotriva armelor atomice din 1955, sau din marele număr al delegaților care au participat la numeroasele manifestări pentru pace, îndeosebi la marile Congrese inițiate și organizate de Consiliul Mondial al Păcii.

Congresul pentru dezarmare generală și pace ținut la Moscova în 1962 a oglindit în toată amploarea ei mișcarea partizanilor păcii, precum și legăturile ei în continuă dezvoltare cu alte mișcări care militază pentru scopuri asemănătoare.

Autoritatea internațională tot mai mare pe care a dobândit-o mișcarea mondială pentru pace este reflectată de altfel și de primirea de care s-au bucurat delegațiile Consiliului Mondial al Păcii din partea unor șefi de state din America Latină și Africa, iar la începutul anului acesta, din partea majorității delegațiilor la Conferința pentru dezarmare de la Geneva.

Evoluția evenimentelor a confirmat justetea tezelor susținute de partizanii păcii, a spulberat scepticismul unora, a dinamizat popoarele, inspirându-le încredere în forțele lor. În răstimpul de la primul Congres mondial al Mișcării pentru pace, omeniirea a fost pusă de mai multe ori în fața unor mari primejdii, au fost urzite numeroase comploturi împotriva păcii și libertății popoarelor. Războiul a fost totuși evitat, forțele păcii cucerind noi poziții. Focarele locale ale războiului au fost lichidate, iar posibilitățile de acțiune ale adeptilor încordării internaționale au fost îngustate. Mișcarea pentru pace s-a întărit și mai mult, prin contribuția adusă de popoarele care au fost ajutate în mișcarea de eliberare națională de sub jugul colonialist.

Forțele păcii se găsesc astăzi în situația de a determina în mare măsură mersul evenimentelor, de a obține realizarea unor însemnați pași pe calea destinderii și a întăririi păcii. Dovada cea mai concludentă a fost făcută în anul 1963 prin încheierea Tratatului cu privire la interzicerea experiențelor cu armele nucleare în trei medii, care a fost întâmpinat cu mare satisfacție de către popoarele lumii. Mergând înainte pe calea destinderii internaționale, forțele care militează pentru pace, dezarmare și coexistență au făcut noi propuneri, preconizând diferite măsuri parțiale a căror adoptare este de natură să contribuie la îmbunătățirea pe mai departe a situației internaționale, la netezirea căii spre dezarmarea generală și totală. S-au făcut, astfel, propuneri pentru încetarea tuturor experiențelor nucleare, inclusiv a celor subterane, pentru încheierea unui pact de neagresiune între țările N.A.T.O. și statele care fac parte din tratatul de la Varșovia, la reducerea bugetelor militare ale statelor, la măsuri pentru prevenirea unui atac prin surprindere, la crearea de zone denuclearizate în diferite regiuni ale lumii.

Țara noastră, pe întinsul căreia poporul desfășoară cu entuziasm o muncă rodnică de construcție și dezvoltare pașnică, se numără printre forțele de bază ale cauzei păcii. Pentru țara noastră, politica de apărare a păcii nu este o politică de împrejurări și oportunitate. Lupta pentru menținerea și consolidarea păcii este dictată de interesele vitale

ale poporului nostru, pentru că pacea reprezintă climatul prielnic realizării mărețelor sale planuri de dezvoltare multilaterală a țării. Mișcarea pentru apărarea păcii este o largă mișcare a întregului popor român, mișcare de masă care în cei cincisprezece ani de existență s-a dovedit a fi la înălțimea rostului ei și plină de roade binefăcătoare. Mișcarea poporului nostru pentru pace a luat ființă în anul 1949, îndată după primul Congres mondial al partizanilor păcii, având pe atunci în frunte pe marele și regretatul scriitor Mihail Sadoveanu.

Sprrijinind consecvent țelul înalt al dezarmării generale și totale, Republica Populară Română desfășoară o activitate intensă pentru rezolvarea pe cale pașnică a problemelor internaționale litigioase, pentru continua dezvoltare a relațiilor economice, a schimburilor științifice și culturale cu toate statele, indiferent de orînduirea lor socială. Avînd în sînul său reprezentanți ai celor mai diferite categorii sociale, ai organizațiilor obștești, ai unor instituții culturale și ai cultelor religioase. Comitetul național pentru apărarea păcii din țara noastră a sprrijinit și sprrijină politica externă a guvernului, în care vede reflectate năzuințele și interesele esențiale ale poporului român.

Salutînd cu bucurie progresul înregistrat pe calea destinderii internaționale, țara noastră a fost printre primele țări din lume care au aderat la Tratatul de la Moscova pentru încetarea experiențelor nucleare, care reprezintă un succes al politicii de coexistență pașnică, un factor pozitiv al vieții internaționale, și care crează premise pentru abordarea cu succes și a altor probleme internaționale litigioase.

Mișcarea păcii din R.P. Română a sprrijinit, de-a lungul anilor, toate inițiativele constructive menite să contribuie la realizarea telurilor nobile ale Mișcării mondiale a partizanilor păcii, și deci ale tuturor oamenilor cinstiți din întreaga lume. Astfel, Conferința națională a mișcării pentru pace din R.P. Română din 21—22 iunie 1958 a susținut cu căldură propunerile guvernului țării noastre adresate în 1957 guvernelor din regiunea balcanică în vederea transformării Balcanilor într-o zonă a păcii și cooperării. Mișcarea noastră pentru apărarea păcii a subliniat și subliniază oportunitatea și actualitatea inițiativei guvernului R.P. Române, înfăptuirea în diferite regiuni ale lumii a unor zone denuclearizate de felul celei propuse pentru Balcani ar contribui în mare măsură la dezvoltarea procesului de destindere internațională.

Reprezentanții mișcării pentru pace din țara noastră și-au manifestat în adunarea din iunie 1962 aprobarea față de propunerile privind dezarmarea generală și totală, precum și față de măsurile colaterale, tranzitorii.

Năzuințele de pace ale poporului român au fost exprimate de reprezentanții Comitetului național pentru apărarea păcii din R.P. Română în mod permanent de la tribunele congreselor mondiale ale partizanilor păcii, la sesiunile Consiliului Mondial al Păcii, precum și la diferitele reuniuni internaționale desfășurate în cei 15 ani de activitate de pînă acum. Toate marile inițiative ale mișcării mondiale pentru apărarea

păcii au fost puternic sprijinite de poporul român, contribuind astfel la buna reușită a acțiunilor întreprinse de Consiliul Mondial al Păcii.

Activitatea desfășurată într-un deceniu și jumătate de mișcarea pentru apărarea păcii din Republica Populară Română este vastă și încărcată de roade. Prin forme și acțiuni variate — conferințe, simpozioane, adunări, reuniuni în fata hărții, sfaturi ale păcii, cercuri de citit — comitetele de luptă pentru pace au popularizat atât politica de pace a statului nostru cât și acțiunile forțelor păcii de pretutindeni. Pretutindeni, la orase și la sate, s-au organizat periodic manifestări publice. În școli, case de cultură ale tineretului, cartiere, în desfășurarea activității au fost folosite diferite forme, ca : serbări ale păcii, seri literare în care se citesc lucrări consacrate cauzei păcii, expoziții, năouri în fotografie, caravane la sate cu filme închinată luptei pentru pace și încă multe alte forme de agitație. Comitetul național pentru apărarea păcii, ca și comitetele regionale, raionale și orașenești au organizat manifestări privind toate problemele legate de pace, ca : dezarmarea generală și totală, înlăturarea rămășițelor celui de-al doilea război mondial, încetarea experiențelor nucleare, încheierea unui tratat de neagresiune între statele membre ale N.A.T.O. și statele participante la Tratatul de la Varșovia, crearea de zone denuclearizate etc.

La activitățile mișcării pentru pace iau parte cele mai largi mase : muncitori, țărani colectivști, intelectuali, slujitori ai cultelor, studenți, elevi, gospodine etc.

Trebuie subliniat de asemenea și faptul că în țara noastră au devenit o tradiție marile aniversări culturale, sărbătorite la recomandarea Consiliului Mondial al Păcii.

Țara noastră a fost vizitată de numeroși oasneți de peste hotare, reprezentanți ai unor mișcări pentru pace, iar de la noi au fost trimise delegații în multe țări din lume, stabilind legături și contacte care s-au dovedit a fi destul de rodnice. Delegații străini care ne-au vizitat țara au rămas încântați de ceea ce au văzut și constatat la noi, iar delegațiile noastre care au vizitat țări din diferite părți ale globului au fost primite pretutindeni cu căldură și viu interes.

Succesele mișcării noastre pentru apărarea păcii se datoresc faptului că ea reflectă năzuințele întregului popor, năzuințe exprimate în consecvența politică externă a statului nostru. Țara noastră este o țară a muncii pașnice, o țară înfloritoare, al cărui nume este astăzi rostit cu admirație și respect în lumea întreagă, rezultat al prestigiului făurit prin munca și lupta poporului nostru sincer atașat mărețului ideal al păcii, înțelegerii între popoare și colaborării internaționale.

Luptătorii pentru pace din țara noastră se străduiesc să-și aducă întreaga contribuție la apărarea păcii, cu credința fermă că prin acțiunea unită a tuturor țărilor iubitoare de pace, a tuturor forțelor uriașe ale păcii, se vor putea obține noi succese în lupta pentru triumful cauzei păcii.

Partizanii păcii au motive să fie mulțumiți de ceea ce au realizat pe drumul parcurs pînă la popasul celor 15 ani de activitate. «Mișcarea pentru pace — spune acad. Mihail Ralea, președintele Comitetului național pentru apărarea păcii din R.P. Romîna, în articolul festiv, publicat în revista «Pentru apărarea păcii» — s-a transformat din inițiativa unui grup de oameni clarvăzători, care exprimau năzuințele vitale ale omenirii, în cel mai vast și mai influent curent de opinie din istorie, pe care nici un om politic realist nu-l poate ignora».

Biserica Ortodoxă a aderat la mișcarea mondială pentru pace chiar din momentul înfiripării ei, înțelegînd să rămînă necurmat pe linia tradițională a adevăratei învățături creștine. La primul Congres al partizanilor păcii, în 1949, ea și-a spus în mod clar și hotărît cuvîntul, prin glasul mitropolitului de atunci al Crutișelor și Kolomnei, Nicolae, alăturîndu-se fără rezerve nobilei acțiuni pentru apărarea păcii.

Biserica Ortodoxă a fost astfel — cum sublinia Prea Fericitul Patriarh Justinian în cuvîntarea rostită la Congresul național pentru apărarea păcii din 5—7 decembrie 1953 — «cea dintîi Biserică creștină care a înțeles să sprijine năzuințele pașnice ale omenirii și să se împotrivească ațîțătorilor la un nou război», fapt constatat «încă din primele zile ale închegării mișcării partizanilor păcii, după Congresul oamenilor de cultură, ținut la Wrocław în aprilie 1948».

Reamintim, de asemenea, că la Consfătuirea întîistătătorilor și reprezentanților Bisericilor Autocefale Ortodoxe care a avut loc la Moscova în luna iulie 1948 s-a adoptat o chemare către toți creștinii din lume, chemare care — după cum spunea Prea Fericitul Patriarh Justinian — «a constituit îndreptarul tuturor Bisericilor Ortodoxe Autocefale în lupta pentru apărarea păcii, desfășurată în cuprinsul țărilor lor».

Biserica Ortodoxă a fost prezentă la toate marile manifestări și acțiuni pentru pace, la congrese, sesiuni ale Consiliului Mondial al Păcii, în organizații creștine puse în serviciul păcii, spunîndu-și pretutindeni cuvîntul, propovăduind pacea și chemînd pe credincioși s-o apere, căci prin ea se apăra viața, bunul cel mai de preț dat de Dumnezeu.

Ierarhii Bisericilor Ortodoxe au folosit toate împrejurările pentru a sluji pacea, potrivit preceptelor creștine și cerințelor vremii noastre.

Ei au avut mulțumirea să constate că exemplul lor a început să fie urmat și de ierarhi și clerici ai celorlalte confesiuni creștine, care aveau rezerve sau erau chiar ostili acțiunilor organizate pentru apărarea vieții.

Demnă de remarcat este și acțiunea cultelor religioase necreștine care au dus și duc o luptă susținută pentru statornicirea unei păci trainice în lume.

Biserica Ortodoxă Romîna, consecventă cu învățătura ei de credință și nutrinđ un profund patriotism, nu numai că a acordat dintru început sprijinul ei total mișcării mondiale pentru pace, ci «și-a înmulțit neîncetat eforturile în slujba păcii, străduindu-se să facă din fiecare

preot și credincios al ei un dirz luptător pentru apărarea păcii» — cum sublinia Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Prin glasul și acțiunile ierarhilor săi, prin participarea directă și activă a slujitorilor și închinătorilor ei la acțiunile menite să apere și să statornicească pacea, Biserica Ortodoxă Română a adus și aduce o contribuție de seamă la cauza sfântă a păcii.

Prea Fericitul Patriarh Justinian și membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române au îndemnat neîncetat clerul și credincioșii să fie luptători activi în frontul păcii, au colaborat cu reprezentanții tuturor cultelor în acțiunile pentru pace, au trimis mesaje de adeziune la principalele acțiuni ale Consiliului Mondial al Păcii. Slujitorii Bisericii Ortodoxe Române s-au străduit și se străduiesc neîncetat, prin toate mijloacele posibile și în toate împrejurările, pentru zidirea păcii între oameni și popoare.

Împlinirea a 15 ani de la organizarea partizanilor păcii într-un front comun este un nou prilej pentru Biserica Ortodoxă Română de a da un și mai mare avânt activității sale în slujba cauzei sfinte a păcii, a vieții.

REDACTIA

PREGĂTIRI PENTRU CEA DE-A DOUA ADUNARE MONDIALĂ CREȘTINĂ PENTRU PACE

Nu de mult, m-am înapoiat de la Praga și Berlin, unde am fost delegat, de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ca membru, în Comisia Conferinței Creștine pentru Pace, — «Pacea și Abuzul de creștinism».

Tot în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, între 2—6 ianuarie 1964, am participat, la Budapesta, ca delegat al Prea Fericitului Patriarh Justinian, la lucrările Comitetului executiv și al Comisiei speciale de pregătire a celei de-a II-a Adunări mondiale creștine pentru pace.

Am putut deci constata că în sufletele ostenitorilor din conducerea Conferinței Creștine pentru Pace, sînt încă vii impresiile ce le-au lăsat importantele ședințe, din noiembrie 1963, de la București, cînd toți participanții străini au putut lua o conștiință clară, despre interesul viu al Bisericii Ortodoxe Române, în legătură cu problemele Conferinței, cum și despre realitățile vieții religioase și bisericești din țara noastră, despre sinceritatea și devotamentul clerului și credincioșilor noștri, în lupta comună pentru biruința păcii în lume.

«Sesiunea de la București — scrie Buletinul oficial al Conferinței Creștine pentru Pace — a fost de o importanță deosebită pentru munca Conferinței... iar discuțiile avute acolo au fost foarte prețioase și rodnice... Sesiunea a avut de îndeplinit sarcini importante, de elaborare a directivelor de bază, în munca și organizarea unei depline reușite a celei de-a II-a Adunări mondiale creștine pentru pace... Ținem să subliniem ospitalitatea acordată Comitetului executiv de către Prea Fericitul Patriarh Justinian, care, împreună cu colaboratorii săi, a creat cele mai favorabile condiții pentru un climat extern și intern corespunzător, în vederea dezbaterilor Comitetului.

«Întîlnirea noastră cu Biserica Ortodoxă Română și cu alte Biserici din R.P.R. — adaugă comunicatul — a fost pentru toți membrii Comitetului executiv, o nouă revelație, menită să întărească colaborarea dintre Conferința Creștină pentru Pace și Biserica românească...»¹.

1. Cf. Buletinul oficial «Conférence chrétienne pour la Paix», nr. 8 (1964), p. 187—188.

Revistele și publicațiile noastre bisericești au scris despre aceste evenimente, privind activitatea Conferinței Creștine pentru Pace².

În cele ce urmează, vom înfățișa, într-o privire de ansamblu, și lucrările care au avut loc la Budapesta și Züssow (R.D.G.), pentru ca preoțimea noastră să cunoască, tot mai de aproape, unele aspecte din activitatea de pregătire a celei de a II-a Adunări mondiale creștine pentru pace de la Praga, menită să intensifice cât mai mult mobilizarea tuturor cercurilor creștine internaționale și chiar a altor religii, pentru mărirea cauză a înțelegerii între oameni, a coexistenței pașnice între state și popoare, a unei păci trainice în lume³.

La Budapesta, au ținut ședințe de lucru Comisia specială de pregătire a celei de a doua Adunări mondiale creștine și Comitetul executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, luându-se în studiu probleme teologice, organizatorice și financiare, legate de cea de a II-a Adunare mondială creștină pentru pace, precum și de planul de activitate pentru viitor, al Conferinței Creștine pentru pace.

Invitația și găzduirea acestor lucrări au fost făcute, cu inimă largă și deosebit de ospitalieră, de către Consiliul Ecumenic al Bisericilor din R.P. Ungaria, în frunte cu Episcopul reformat Bartha Tibor.

Au participat circa 40 de delegați din 13 țări, printre care menționăm: Franța, Anglia, R.D.G., R.F.G., Bulgaria, Olanda, Iugoslavia, Polonia și Elveția.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române, au luat parte la lucrări: P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul și Pr. Prof. M. Șesan, de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu.

Cele trei grupe ale Comitetului executiv — grupa teologică, grupa internațională și cea operativă — s-au ocupat atent de toate problemele înscrise pe ordinea de zi, probleme care începuseră să fie dezbătute încă de la sesiunea de la București.

Grupa sau Comisia teologică a adâncit, tot mai mult, prin referate și studii adecvate și a elucidat tematica principală a celei de-a II-a Adunări mondiale creștine pentru pace: «**LEGĂMINTUL MEU ESTE VIAȚĂ ȘI PACE**»⁴, mai ales cu privire la conținutul teologic al noțiunilor «legământ», «viață», «pace», care au tangențe concrete cu actualitatea.

S-a pus un accent deosebit pe faptul că tematica principală trebuie să fie adânc ancorată în cuvîntul Sfintei Scripturi și întemeiată pe o interpretare serioasă a celor trei noțiuni de bază, ce o formează.

1. Semnificația cuvîntului «legământ» (în evreiește «berith») arată pe de o parte importanța fără de margini a purtării de grijă a lui Dum-

2. Cf. «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXI (1963), nr. 11—12, p. 1042—1085. Pr. Prof. M. Șesan, *Contribuție creștină la destinerea în lume*, în «Telegraful Român», Iuliu, 1964, nr. 5—6, p. 1.

3. Cf. Mitropolit Nicodim al Leningradului, *L'Église et la coexistence*, în «Buletinul Oficial C.C.P.», nr. 8 (1964), p. 171 și urm.

4. Maleahi II, 5.

nezeu în raport cu lumea, căci legământul credincioșiei lui Dumnezeu privește întreaga zidire ; iar pe de altă parte scoate în lumină obligația strictă a omului de a acționa cu hotărâre, în problemele ce constituie esența însăși a acestui legământ : viața și pacea ⁵.

O dezertare de la această obligație, sau chiar și numai o atitudine pasivă, ar pingări și huli numele sânt al lui Dumnezeu.

Legământul este ca o făgăduință a lui Dumnezeu, care, în baza nemărginitei Sale iubiri și dăruri, se obligă oarecum de a împărtăși făpturii Sale existența și viața, cu toate minunatele ei daruri ⁶, iar oamenii, ca purtători ai chipului lui Dumnezeu, se obligă, la rindul lor, să trăiască în pace și armonia voită de El, imitându-L (sic) «ca niște fii iubiți» ⁷, spre slăvirea Zăditorului și spre fericirea lor ⁸.

Dumnezeu n-a făcut legământ de viață și de pace numai cu o anumită categorie de oameni, ci dorind pacea și fericirea întregii Sale zidiri, a spus : «Vor încheia legământul meu cu voi... spre veacuri și veacuri... nici o făptură nu va mai fi strpita... și nu va mai fi potop ca să prăpadească pamântul... ; pus-am în nori curcubeul meu, ca să fie semnul legământului între mine și pamânt... și apele nu se vor mai aduna în potop ca sa nimicească toate viețuitoarele cu viața în ele, din toate relele care se vor face pe pamânt... acesta este legământul pe care l-am așezat între mine și toata raptura de pe pamânt...» ⁹.

Ca orice adevăr și porunca din Vechiul Testament, așa și noțiunea de «legământ» dintre Dumnezeu și oameni, exprimata în textele citate, devine mai impresionanta și mai convingatoare în Noul Testament. Acum legământul dintre Dumnezeu și om este însăși Evanghelia mântuirii, a vieții, a dragostei și a păcii. Este un legământ pecueuit cu însuși singele dumnezeiesc al Mântuitorului Hristos : «Acesta este singele meu, al Legământului celui Nou...» ¹⁰.

Iar Sfântul Apostol Pavel zice : «Și pentru aceasta, El este mijlocitorul unui nou Legământ, ca prin moartea petrecută spre rascumpărarea greșelilor de sub intul legământ, cei cnețați să ia fagaclunța veșniciei moșteniri...» ¹¹.

În legea iubirii Noului Testament, noțiunea de legământ capătă totodată și o duiosă semnificație de chemare sfinta și dumnezeiască, adresata omului, de a se înălța spre cele mai înalte culmi ale trăirii

5. Cf. K. H. Bernhardt, *Mon alliance est une alliance de vie et de paix*, în «Buletinul oficial C.C.P.», nr. 8 (1964), p. 181 și urm.

6. Fac. XVII, 8—9.

7. Efes. V, 1.

8. Cf. Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran și Pr. Prof. Dr. D. Belu, *Referat pentru lucrările C.C.P.* (în manuscris), p. 2.

9. Fac. IX, 11—18.

10. Matei XXVI, 28 și locurile paralele. În plus : Matei I, 21 ; XVIII, 11 ; Luca IX, 55 ; Ioan XII, 47, și altele.

11. Evr. IX, 15 ; VI, 17—20.

creștine în Duhul Sfînt, ale cărei roade sînt : «dragostea, bucuria, PA-CEA»¹², iar toate acestea sînt de la Dumnezeu, care ne-a împăcat cu sine prin Hristos, dîndu-ne și nouă slujirea împăcării...»¹³.

Nu este deci greu de a conchide din toate acestea că însăși noțiunea biblică de «legămînt» exprimă o chemare dumnezeiască la viață și la pace — și nicidecum la moarte și la pustiire.

2. În ce privește noțiunea de «viață», în tematica principală a celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, grupa teologică a arătat cu bogăție de argumente biblice, în referate și lucrări, ca conceptul creștin de viață se situează chiar în centrul planului dumnezeiesc de creare și mîntuire a lumii, cum citim între altele și în cartea Iov, că : «tot ce are omul, dă pentru viața lui»¹⁴.

Iisus Hristos a venit în lume, ca lumea viață să aibă și mai multă să aibă¹⁵. De aceea socotim că nici nu este necesar de a zăbovi prea mult asupra acestui punct. Căci nimic nu e mai frumos și mai propriu Sfîntei Scripturi, decît ideea de viață și de mîntuire, a căror cnezăsie este însuși Iisus Hristos cel înviat din morți : «Hristos a înviat din morți, cu moarte pe moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le»¹⁶.

3. S-ar putea scrie pagini întregi despre cuvîntul «pace» în Sfînta Scriptură. Asupra acestui subiect grupa teologică de la Budapesta a elaborat studii și referate temeinic alcătuite.

Aș dori să subliniez că, pentru o activitate pozitivă în favoarea păcii, este necesar a combate anumite tendințe de limitare a ideii de pace la ceva cu totul subiectiv, la așa-zisa «pace lăuntrică», la pacea surietului cu Dumnezeu. Aceasta este cu totul greșit, fiindcă pacea făgăduită de Dumnezeu în legămîntul său de viață este departe de a fi numai o «pace lăuntrică». Acest legămînt dumnezeiesc de viață n-ar avea nici o eficacitate, dacă n-ar fi în același timp și un legămînt de pace.

«Pace» (evreiește «șalom»), în spiritul scrierilor Vechiului Testament, nu înseamnă doar absența războiului, a urii sau a violenței, ci însăși condiția primordială a vieții și a existenței umane ; fără pace nu există viață. În Vechiul Testament, «pace» înseamnă totdeauna pacea lumii, pace între popoare, pacea între oameni și în întreaga creație a lui Dumnezeu. «Pacea», adică «șalom»-ul profetic, va stăpîni definitiv pe pămînt atunci «cînd popoarele vor preface săbiile lor în fiare de plug și lancele lor în seceri...» și cînd «...nici un popor nu va mai ridica sabia împotriva altui popor și nu se vor mai deprinde cu pravila războiului. Atunci fiecare va sta tihnit sub vița și sub smochinul său și nimeni

12. Gal. V, 22.

13. II Cor. V, 18.

14. Iov II, 4.

15. Ioan X, 10 și nenumărate alte locuri, ca de ex. : Ioan II, 36, 55 ; IV, 14 ; V, 24 ; I Tim. ; VI, 27 și urm. ; Matei XIX, 16 ; Marcu IX, 42 ; Fapte XIII, 48 ; Rom. II, 7 etc.

16. Troparul Paștilor.

nu va mai răspîndi groaza, căci gura Domnului Sabaoth a făgăduit aceasta...»¹⁷.

Numai așa înțelese, viața și pacea sînt cuprinse în mod neîndoielnic în legămîntul lui Dumnezeu¹⁸.

«Noi, înțelegem pacea — scrie teologul J. Hromadka, președintele Conferinței Creștine pentru Pace — așa cum au înțeles-o Profetii și Apostolii și așa cum este ea înțeleasă de Evanghelia lui Iisus. În înțelesul Vechiului Testament «șalom» înseamnă mai mult decît pacea simplă, exterioară, decît o situație fără război, fără luptă, înseamnă deplinătatea darurilor lui Dumnezeu, a dragostei și harului Său, a ertării și identificării Lui cu noi...»¹⁹.

Oricum ar fi, rămîne ca adevăr clar și indiscutabil că — deși cuvintele Proorocului Maleahi «Legămîntul meu este viață și pace» au fost adresate direct slujitorilor Legii vechi —, totuși ele sînt mesajul Dumnezeului Celui viu și ca atare ne obligă și pe noi, credincioși și preoți creștini, impunîndu-ne datoria de a fi loiali, conștiincioși și serioși față de chemarea Părintelui nostru ceresc, exprimată atît de grăitor în Cartea vieții. Numai așa vom fi vrednici de a ne numi slujitori credincioși, cinstiți, adevărați și statornici ai legămîntului lui Dumnezeu cu noi, deasupra căruia strălucesc făgăduințele de viață și de pace²⁰.

Grupa a doua, numită grupa sau comisia internațională, a analizat evenimentele politice internaționale întîmplute de la ultima sesiune, iar *grupa a treia*, operativă, a elaborat măsuri organizatorice, în vederea ținerii Adunării mondiale creștine pentru pace. Ambele grupe au propus Comitetului executiv să aprobe pe de o parte aceste măsuri, iar pe de altă parte să se ia act de analiza, la zi, a situației politice mondiale.

La sfîrșitul lucrărilor, Comitetul executiv a dat un comunicat oficial, prin care s-a constatat, între altele că, în ultimul timp s-au înregistrat o serie de evenimente îmbucurătoare pentru pace, ca de exemplu :

— Rezoluția celei de-a XVIII-a sesiuni a Adunării Generale O.N.U., prin care toate statele sînt chemate să adere la Tratatul de la Moscova, să activeze în spiritul lui, și să continue tratativele în vederea interzicerii experiențelor nucleare și sub pămînt, nu numai în cosmos, în aer și sub apă.

— Rezoluția aceleiași sesiuni prin care toate statele sînt invitate cu stăruință să nu trimită în cosmos nici un fel de încărcătură nucleară.

— Rezoluția care recomandă Comitetului de la Geneva al celor 18 state pentru dezarmare să pregătească convocarea unei conferințe internaționale în vederea semnării unui acord pentru interzicerea armelor nucleare.

17. Mihea IV, 4 și Isaia II, 2.

18. K. H. Bernhardt, *op. cit.*, p. 181.

19. Cf. «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIX (1961), nr. 7—8, p. 624. A se vedea studiul magistrandului Sorin Cosma, *Pacea și dezarmarea după învățătura creștină*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXXI (1963), nr. 5—6, p. 503—521.

20. Cf. Bernhardt, *op. cit.*, p. 183.

De altă parte, Comitetul executiv a semnalat din nou că dialogul, care totdeauna a fost recomandat de Conferința Creștină pentru Pace ca mijloc hotărâtor pentru lămurirea evenimentelor politice litigioase, dobândește o importanță tot mai covârșitoare. Ca atare, Comitetul executiv recomandă călduros ca acest mijloc extrem de important să fie folosit totdeauna când este vorba de rezolvarea problemelor litigioase și chiar a conflictelor ce apar, mai ales în centrele unde sînt întreținute focare de tensiune (Asia Orientală, Africa de Sud, America Latină etc.).

Comitetul executiv a constatat că participarea celor mai multe state la doliul poporului american, cu ocazia tragicei asasinări a Președintelui S.U.A., John Kennedy, scoate și mai mult în evidență dorința unanimă a popoarelor pentru pace.

O dată cu aceasta, a crescut însă și teama că în unele țări s-ar putea intensifica activitatea acelor forțe care încearcă să ațîțe și să întrețină «războiul rece» între state și popoare, nesfiindu-se nici chiar de a declanșa un război termo-nuclear.

Totuși Comitetul executiv își exprimă nădejdea că guvernele marilor puteri vor continua politica de destindere a încordării internaționale și de coexistență pașnică. Această nădejde este întărită de schimbul de telegrame dintre Președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., N. Hrușciov și Președintele S.U.A., L. B. Johnson, cu ocazia Noului an, 1964.

În urma amplelor dezbateri, toți membrii Comitetului executiv s-au convins că realizarea și menținerea păcii în întreaga lume depinde de străduința depusă de popoare, pentru a se ajunge la o înțelegere.

Iată de ce — continuă mai departe comunicatul oficial — astăzi crește importanța serviciilor aduse de Biserici, de comunități și de grupările religioase, care participă la mișcarea creștină pentru pace. Aceste servicii trebuie sub toate formele extinse și întărite. De aceea, sarcina cea mai importantă pentru viitor a Conferinței Creștine pentru Pace este de a convinge Bisericile și cercurile religioase, care încă stau departe de mișcarea creștină pentru pace, să-și unească eforturile cu ale ei, în vederea «împăcării în creștinism», și să-și dea concursul pentru o colaborare în această direcție.

Terminîndu-și lucrările la Budapesta, Comitetul executiv cere tuturor creștinilor să se roage ca cea de a doua Adunare mondială creștină să aibă un succes deplin, punînduși toată încrederea în ajutorul Celui Atotputernic și nădăjduind în Dumnezeu, care a încheiat cu noi oamenii, prin Iisus Hristos, legămîntul său veșnic și nezdruccinat de viață și de pace²¹.

La Züssow (R.D.G.) a avut loc, între 27—29 aprilie 1964, lucrările Comisiei Conferinței Creștine pentru Pace — «Pacea și abuzul de creștinism».

21. Cf. «Buletinul oficial C.C.P.», nr. 8 (1964), p. 190—191.

Cînd și cu ce scop a luat ființă această Comisie de studii și ce înseamnă în limbajul Conferinței Creștine pentru Pace de a abuza de învățătura creștină și de creștinism ?

La întîia Adunare mondială creștină pentru pace, din 1961, președintele J. Hromadka, în ampla sa cuvîntare «Pace pe pămînt»²² a amintit între altele și despre acele Biserici sau comunități religioase din Apus, care, datorită unei miopii păgubitoare — spunea Hromadka — ignorau aproape total eforturile acelei părți din omenire care luptă cu elan însuflețit pentru progres, dreptate socială și pace. Era vorba de Biserica Romei și de unele Biserici istorice protestante, care pe atunci identificau interesele Bisericilor cu un anumit fel de regim social-politic, sprijinind fățiș prin acțiunile lor, «frontul» organizat împotriva statelor cu orînduire socialistă.

La acea dată, era o realitate că anumiți conducători ai Bisericilor vizate militau fățiș împotriva «Răsăritului» și puneau la dispoziția curentului revanșard și războinic al «Apusului», învățătura creștină răstălmăcită, abuzînd de numele lui Hristos și de creștinism, care nu au nimic comun cu omuciderea și cu războiul.

Această poziție negativă, de atunci, atît a unor Biserici protestante cît și a catolicismului față de lupta pentru pace, a dat naștere la simburile din care apoi a ieșit tematica Comisiei.

În rîndurile membrilor Comisiei, s-a remarcat grija de a nu generaliza tema abuzului, fiindcă de exemplu, în chiar sînul Bisericii Romano-Catolice, existau și alte curente, care militau pentru împăcare și pace.

Preocupată de această grijă, Comisia a propus Adunării generale ca pe viitor, în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, pe de o parte, să se facă studii aprofundate asupra diferitelor curente pacifiste din cadrul Bisericii Romano-Catolice, iar pe de altă parte s-a exprimat alternativa, dacă nu cumva ar fi mai bine să se vorbească, nu atît de abuzul de creștinism, cît de abuzul de numele lui Iisus Hristos.

Iată de ce, privitor la activitatea de viitor, Comisia, elaborînd în șase teze cadrul activității sale, folosește formula : «abuzul de numele lui Iisus Hristos» și nu «abuzul cu creștinismul» sau mai corect, «abuzul de creștinism».

Totuși, în partea întîia a raportului²³ folosește și expresia «Pacea și abuzul de creștinism», părăindu-se astfel, la prima vedere, că este o lipsă de consecvență. În fond, amîndouă formulele, exprimă aceeași realitate și nu este nici o inconsecvență în a exprima o noțiune în două sau mai multe chipuri.

Problema înlăturării acestei pretinse inconsecvențe a fost ridicată și la Züssow de unii membri marcanți ai Comisiei de lucru, însă la propunerea președintelui, care a susținut formula «Pacea și abuzul de creștinism», majoritatea a hotărît menținerea acesteia în toate documen-

22. Cf. «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIX (1961), nr. 7—8, p. 615 și urm.

23. Vezi documentul, în volumul «...et paix sur la terre», Praga, 1961, p. 135—136.

tele ce se vor redacta, fără însă a se renunța, ca, din cînd în cînd, să se folosească și alternativa «Pacea și abuzul de numele lui Iisus Hristos».

Intrucît cele 6 teze întocmite și aprobate de Adunarea generală din 1961 prezintă o importanță deosebită, pe ele axîndu-se și lucrarea de la Züssow, considerăm că este folositor de a le reda mai jos.

1. Se abuzează de numele lui Iisus Hristos, cînd cineva se numește creștin și nu face ceea ce El ne poruncește.

2. Se abuzează de numele lui Iisus Hristos, cînd îl mărturisim, dar făcînd acest lucru, ne gîndim numai la noi înșine, la propriile noastre interese, sau la orice altceva, ce este străin Evangheliei.

3. Se abuzează de numele lui Iisus Hristos, cînd în numele Lui se identifică creștinismul cu o orînduire socială, oricare ar fi aceea, cerîndu-se apărarea ei prin forță, sau, dacă ar fi nevoie, cu orice alte mijloace. În același abuz se cade și atunci cînd se organizează «fronturi» între statele așa-zise «creștine» și statele «necreștine».

4. Se abuzează de numele lui Iisus Hristos, cînd o Biserică disprețuiește sau nu ia în considerare o orînduire socială care are o grijă deosebită de om. Nu există stat creștin propriu-zis și nici orînduire socială exclusiv creștină.

5. Se abuzează de numele lui Iisus Hristos, cînd se învinuiesc alții de greșeală, dar nu se vede propria meteahnă.

6. Se abuzează de numele lui Iisus Hristos, atunci cînd, cu argumente din învățătura sau propovăduirea Bisericii sau din dreptul natural, se continuă a se justifica participarea la un război, oricare ar fi forma sau condițiile lui.

Creștinul trebuie să întrebe mereu dacă uciderea unor oameni, sub pretextul de a apăra pe alții, se încadrează în porunca iubirii aproapelui.

Tezele citate mai sus, așa cum au fost ele pregătite și prezentate, au fost aprobate de Adunarea generală, care prin rezoluția sa însărcinează Comitetul executiv să organizeze comisiile de lucru, ale căror studii vor trebui să pregătească cea de-a doua Adunare mondială pentru pace²⁴.

Potrivit acestei rezoluții, membrii Comisiei de lucru «Pacea și abuzul de creștinism» au fost convocați în sesiune de lucru, la Züssow (R.D.G.), pentru zilele de la 27—29 aprilie 1964.

La lucrările Comisiei, au participat delegați din șapte țări, reprezentînd Biserici și comunități creștine diferite, cu funcții deosebite ca: episcopi, preoți, pastori, profesori, teologi și mireni.

Delegatul Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, a sosit la Züssow în ziua de 27 aprilie 1964, după trei zile de întrerupere a călătoriei, la Praga, unde a avut sarcina din partea Prea Fericitului Patriarh Justinian, de a rezolva diferite probleme oficiale, privind Conferința Creștină pentru Pace.

24. Pentru amănunte, vezi documentatul studiu al asistentului Mircea Păcurariu, în «Mitropolia Banatului», nr. 9—10 (1963), p. 380.

Localitatea Züssow este aşezată la circa 200 km distanţă la Nord de Berlin şi nu departe de oraşul Rostock, la Marea Baltică. Sesiunea lucrărilor a avut loc într-un aşezământ (diaconie) din Züssow, pus la dispoziţie de către Episcopia protestantă din Greiswald.

Lucrările Comisiei au început cu citirea referatelor prezentate de delegaţi.

Întrucît preşedintele Comisiei, italianul Giorgio Girardet, a fost absent, cei prezenţi au hotărît în unanimitate ca lucrările să se desfăşoare sub conducerea unui prezidiu format ad-hoc, în care au fost aleşi : P. S. Episcop Visarion Ploieşteanul ca preşedinte, Bausch Albrecht (Malmö-Suedia) vicepreşedinte, iar Prof. Dr. F. Dobias-Praga, ca secretar.

Întîlnirea dintre delegaţi a constituit un mijloc de cunoaştere, de apropiere şi de apreciere reciprocă. Între delegaţi au avut loc schimburi de idei folositoare pentru toţi, iar prietenii legate au creat un climat cu adevărat ecumenist, toţi fiind însufleţiţi de hotărîrea de a aduce o contribuţie cît mai substanţială la înfăptuirea mesajului divin al păcii pe pămînt şi al înfrăţirii în ecumenismul dragostei lui Iisus Hristos.

Referatul Bisericii Ortodoxe Romîne s-a bucurat din partea membrilor Comisiei de multă preţuire, întrucît aducea un real folos pentru munca de adîncire a temei «Pacea şi abuzul de creştinism», în următoarele 10 puncte :

1. Asigurarea unei păci durabile este o năzuinţă generală a omenirii contemporane. Creştinismul în general sprijină această năzuinţă. Din păcate însă mai există unii teologi şi conducători bisericeşti, care caută justificări pentru un eventual război, în timp ce alţii manifestă tendinţa afirmării unor diferenţieri în ce priveşte înţelegerea păcii, declarînd că sînt pentru o pace deosebită decît cea pentru care militează alţi creştini.

2. Asemenea concepţii împiedică realizarea colaborării între toate forţele creştine iubitoare de pace. Această mentalitate frînează atît apropierea ecumenică, cît şi colaborarea frăţească în problemele contemporane.

3. Intenţia unora de a ponegri, sau încercarea altora de a compromite acele organizaţii internaţionale sau locale, sau pe acei oameni care în mod sincer şi-au închinat energiile împlinirii cu fidelitate a poruncii lui Dumnezeu, de a apăra pacea şi deci implicit viaţa omenească, nu poate proveni decît dintr-o răstălmăcire abuzivă a învăţăturii creştine.

4. A încerca justificarea unui război atomic prin argumente biblice, susţinînd că aceasta ar fi îngăduit sau chiar voit de Dumnezeu, este o nelegiuire şi o răstălmăcire doctrinară abuzivă a creştinismului.

5. Pacea are pentru toţi creştinii acelaşi înţeles. Pacea este un ţel sfînt şi dumnezeiesc, fiindcă izvoreşte din poruncile fundamentale date de Dumnezeu în lume : «Să iubeşti pe aproapele tău» şi «Să nu ucizi».

Pacea pentru care luptă azi toţi oamenii de bună credinţă nu este şi nici nu poate fi deosebită de pacea lui Hristos. Ea nu poate lipsi din

împărăția lui Dumnezeu, care este «dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfânt»²⁵. Ea este pacea «spre care ne-a chemat pe noi Dumnezeu»²⁶.

6. În problema colaborării pancreștine pentru pace, nu trebuie să existe exclusivitate sau limitare, ci toate eforturile, de oricine ar fi făcute ele, trebuie să se unească ca într-un fluxiu unitar, larg și puternic, al păcii în mars, al păcii dinamice și atotcuceritoare.

7. Spiritul ecumenist, de care este animată tot mai mult creștinătatea de azi, nu poate fi despărțit de năzuința ei după pace; nu se poate concepe unirea Bisericilor fără pace, iar colaborarea în problema păcii trebuie să fie prima treaptă pe scara ce ne urcă spre unitatea în credință.

8. În vederea apărării păcii, creștinii trebuie să colaboreze cu toți oamenii care luptă sincer pentru pace, indiferent de culoarea lor sau de convingerile lor religioase, politice ori sociale.

9. Sfântul Ciprian zice că : «cine aruncă zizania între frați, nu se mîntuiește, chiar dacă ar muri moarte de martir»²⁷, iar după cuvîntul Mîntuitorului Hristos, sînt «fericiți făcătorii de pace». Din acest motiv, aceea care, avînd posibilitatea, nu se străduiesc serios să nu arunce zizania între frați, sau să stingă flacăra urii între oameni, mai înainte ca ea să ajungă la incendiul războiului și la uciderea reciprocă între fiii aceluiași Părinte — deci nu se grăbesc să ajute la promovarea păcii în lume —, sînt privați de cîinstea numelui de fii ai lui Dumnezeu, periclitîndu-și însăși mîntuirea sufletului lor.

10. Se exprimă nădejdea că poruncitoarea și neperversita conștiință creștină va învinge și îi va determina pe toți creștinii și pe conducătorii lor, să contribuie cu generozitate la apărarea celei mai înalte creații a lui Dumnezeu, *a vieții omenești*, și să declare cu Sfîntul Vasile cel Mare : «Am hotărît ca pentru pace să nu las la o parte nici o osteneală, nici o vorbă sau faptă de smerenie, să nu țină seamă de lungimea drumului; să nu ocolesc nici o neplăcere, pentru a obține răsplata împăcării»²⁸.

Ținem să subliniem ca un fapt pozitiv că aceste puncte ale referatului Bisericii Ortodoxe Romîne, pe care le-am rezumat mai sus, au avut o influență reală asupra dezbaterilor sesiunii, iar cîteva din ele, sînt oglindite chiar și în rezoluția finală.

Această rezoluție consideră, ca și referatul nostru, ca abuz de creștinism :

— Justificarea de către anumite teologii a războiului și a mijloacelor de ucidere în masă.

— Împărțirea păcii în «răsăriteană» și «apuseană».

— Pasivitatea și indiferența unor creștini în fața problemei păcii.

— Pretenția unor Biserici de a avea o poziție centrală.

25. Rom. XIV, 17.

26. I Cor. VII, 15.

27. De unitate Ecclesiae.

28. Epistola XCVII.

— Neglijarea din partea unor creștini a datoriei lor de a lupta pentru pace, ceea ce-i face nevrednici de numele lui Iisus Hristos.

Rezoluția finală cuprinde o sinteză a ideilor scoase în relief în cursul dezbaterilor de la Züssow, înaintate ca recomandări Comitetului Central pentru a le prezenta celei de-a doua Adunări mondiale a Conferinței Creștine pentru Pace.

Dăm în rezumat ideile acestei rezoluții, însoțindu-le de unele note explicative.

În preambulul rezoluției, Comisia, cunoscând pericolul de a se abuză de numele lui Iisus Hristos pentru a se sprijini propaganda de război, declară că e de datoria sa să identifice unele rădăcini sau tendințe din care se naște acest abuz.

În capitolul întâi se indică aceste rădăcini. Ele se cultivă :

— *Cînd o Biserică folosește Evanghelia pentru scopuri proprii, sau împotriva altora, în loc de a se lăsa ea însăși folosită de Hristos. Avem atunci o practică a fariseismului.* Poate că nu era rău dacă se preciza aci că scopul propriu al Bisericii e viața și mîntuirea oamenilor, adică servirea lor, și cînd ea se abate de la acest scop, nu mai urmărește scopul ei propriu, chiar dacă pretinde aceasta.

— *Cînd o Biserică ridică pretenții de stăpînire asupra lumii, sau urmărește încreștinarea oamenilor cu forța, sau impunerea unei orînduiri sociale (a unei constituții) proprii, în loc de a servi năzuințelor celor mai generoase ale oamenilor.*

— *Cînd o Biserică nu răspunde la cuvîntul și la porunca lui Dumnezeu cu fapte de ascultare, cînd credința ei nu se întrupează în fapte ci rămîn un dogmatism și o teorie a justificării numai prin credință.*

— *Cînd mesajul despre împăcarea lui Dumnezeu cu lumea e redus numai la o pace a sufletului cu Dumnezeu (egoism religios).*

— *Cînd porunca dragostei dată de Hristos e lîmitată numai la iubirea față de cei de aceeași credință (premisele tuturor anti-atitudinilor).*

Greșeala acestor tendințe e evidentă.

Unele precizări necesită și enunțarea că un abuz de creștinism se desemnează și atunci :

— *«Cînd o Biserică ridică pretenția absolută asupra adevărului creștin, cîtă vreme adevărul se află numai în corul mărturisirii comune și în fapta acțiunii comune a întregii creștinătăți»*²⁹. Aci avem proclamată doctrina protestantă, după care Bisericile singulare sînt numai ramuri ale Bisericii celei una și numai toate la un loc reprezintă întregul adevăr creștin.

Consiliul Ecumenic al Bisericilor a găsit încă din 1950, prin declarația de la Toronto, un răspuns înțelept la întrebarea, cum pot coexista

29. Din cauza felului de a gîndi specific protestant al majorității membrilor din Comisie, acest punct nu a putut fi pus în deplin acord cu documentul ecumenic de la Toronto, potrivit căruia, ecumenismul nu este cu nimic diminuat, dacă o Biserică afirmă și crede că posedă adevărul religios absolut. Cf. Pr. D. Stăniloae, *Mișcarea Ecumenică...*, în «Ortodoxia», an. XV (1963), nr. 3—4, p. 563—564.

și colabora, ca membre în același consiliu, Bisericii cu concepții deosebite despre natura lor. În punctul *b* al acelei declarații se spune: «Adeziunea unei Biserici la Consiliul Ecumenic nu implică faptul că ea socește din acel moment relativă concepția sa despre Biserică»³⁰. Declarația de la Toronto cere fiecărei Biserici membre numai să admită că și celelalte Biserici membre au elemente ale Bisericii adevărate și pe baza acestui fapt acceptă să stea într-un dialog și într-o colaborare cu ele. Această rezolvare a problemei trebuie să și-o însușască și Conferința Creștină pentru Pace. Prin analogie se poate recunoaște că și în problema păcii Bisericile pot să creadă despre ele ce vor, numai să admită că colaborarea dintre ele este folositoare și chiar necesară.

*

Într-un *al doilea capitol*, rezoluția indică *unele forme ale abuzului de creștinism*, care pot răsări din tendințele mai sus pomenite. Acestea sînt :

1. *Toate programele politice și sociale formulate în numele Evangheliei.*
2. *Căutarea unității creștine în scopuri și pe căi false (de exemplu inducerea în eroare de către o Biserică, care urmărește scopuri politice, sub paravanul unității creștine).*
3. *Pasivitatea și indiferența față de problemele vitale ale omenirii dintr-un timp dat.*
4. *Personificarea și obiectivizarea răului în alții.*
5. *Rasismul și antisemitismul.*
6. *Anticomunismul și toate anti-atitudinile, care sînt inspirate de ideologii ale urii.* Creștinismul nu se poate lăsa condus de ură, în nici una din atitudinile sale.
7. *Suspectarea străduințelor pentru pace ale altor creștini.*
8. *Justificarea războiului de către anumite teologii.*

*

Într-un *al treilea capitol*, rezoluția indică și *unele căi pentru depășirea abuzului de creștinism*. Ele sînt :

1. *Predicarea cuvîntului lui Dumnezeu despre împăcarea Lui cu lumea.* Noi am putea adăuga că la această depășire poate ajuta nu numai predicarea cuvîntului despre împăcarea lui Dumnezeu cu lumea, ci și a altor învățături creștine. Pacea are o bază cu mult mai largă decît aceea pe care i-o dă concepția protestantă mai veche, care a redus învățătura creștină la singulura idee a împăcării lui Dumnezeu cu omul.
2. *Indemnul și întărirea reciprocă în întâlniri frecvente.*

30. Cf. *Manuel à l'usage des Comités de l'Assemblée en vue de la troisième Assemblée du Conseil Oecuménique des Eglises*, Geneva, 1961, p. 77—78.

3. *Sesizarea de către creștin a responsabilității lui politice și sociale în lumea ce-l înconjoară în fiecare timp.*

4. *Dezarmarea, nu ca o măsură tactică, ci ca cerință necondiționată ce rezultă din cuvântul despre împăcare. Noi am zice și aci : ca cerință ce rezultă din toată învățătura creștină.*

5. *Accentuarea misiunii Bisericii de a acționa pentru înfăptuirea păcii.*

*

În capitolul patru, rezoluția formulează și anumite întrebări, pentru a fi dezbătute în viitor. Se pun, aci, ca probleme de discutat, în general, aceleași chestiuni exprimate în altă formă în capitolele anterioare :

1. a) *Angajarea Bisericilor și a creștinilor în viața publică nu poate constitui un abuz de creștinism ?* Poate ar fi bine ca această întrebare să fie formulată așa : În ce condiții angajarea Bisericilor și a creștinilor în viața publică, poate constitui un abuz cu creștinismul ?

b) *Cînd și în ce măsură concentrarea Bisericilor și a creștinilor asupra problemelor centrale ale credinței (de exemplu asupra mîntuirii sufletului, asupra patimilor Mîntuitorului etc.) constituie și ea un abuz de creștinism ?*³¹.

2. *În ce măsură strădania după unitatea bisericească externă constituie și ea un abuz de creștinism ?* E vorba de acea străduință care concepe unitatea ca o concentrare a creștinismului, ca putere lumească.

3. *Unde și în ce măsură se face abuz de creștinism pe frontul nord-sud, între bogați și săraci ?* E vorba de folosirea misionarismului creștin pentru a frîna pornirea spre o independență deplină, a popoarelor din Africa, Asia și America de Sud.

4. a) *Există credință fără ideologie ?*

b) *Credința și ideologia sînt contraste ?*

c) *Cînd devine ideologia o primejdie pentru credință ?*

Din aceste trei întrebări, primele două nu pot avea decît un răspuns negativ. Este o primejdie pentru credință orice ideologie pretins creștină, care este pusă în slujba unor interese politice și sociale egoiste, antiumane.

5. *Rasismul.*

6. *Prin anti-acțiuni nu se primejduiește oare o Biserică pe sine însăși ?* La această întrebare, răspunsul nu poate fi decît afirmativ, întrucît anti-acțiunile inspirate de ură coboară nivelul moral al creștinilor.

7. *Străduința după pace nu este oare primejduită printr-o pace folosită ca mijloc spre un scop, sau prin compromisuri comode, în con-*

31. Noi credem că, un abuz ar avea loc, numai cînd o Biserică s-ar concentra exclusiv asupra respectivelor probleme centrale, și ar neglija cu totul responsabilitatea ei față de problemele de viață ale omenirii.

trast cu adevărata coexistență? Întrebarea aceasta nu este prea clar formulată. Credem că ea vrea să spună : poate fi durabilă o pace care acceptă stări de inegalitate și nedreptate în lume, deci se întemeiază pe compromisuri, folosindu-se astfel pacea ca un mijloc pentru menținerea unor privilegii sociale și politice ?

8. a) *Poate fi oare salvată Evanghelia prin sabie ?*

b) *Poate oare creștinul să pună mâna pe armă, în slujba statului ?*

La prima întrebare nu se poate răspunde decât negativ. Creștinismul se păgubește, totdeauna, când se apără prin sabie. A doua întrebare nu poate avea decât un singur răspuns : numai pentru apărarea patriei, creștinul este dator să pună mâna pe armă, ca cetățean cinstit și loial al ei.

La sfârșitul lucrărilor sesiunii Comisiei de studii «Pacea și abuzul de creștinism», s-a dat publicității, în presa germană³² și următorul comunicat :

«Comisia internațională «Pacea și abuzul de creștinism» a Conferinței Creștine pentru Pace s-a întrunit, la invitația Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R.D.G., între 27—29 aprilie 1964, la așezămintele diaconiei din Züssow lângă Greifswald.

Lucrările au urmărit să contribuie la pregătirea celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, convocată la Praga între 28 iunie—3 iulie 1964.

Comisia s-a ocupat de existența și formele abuzului de creștinism, îndeosebi cu privire la amenințarea păcii în lume, care rezultă din acest fapt. Totodată, Comisia s-a ocupat și de metodele pentru înlăturarea unui astfel de abuz și cu aceasta de întărire a slujirii creștine a păcii în lume.

La sesiune, care a fost condusă de Episcopul Visarion — București (președinte), Pastorul Bausch Albrecht — Malmö-Suedia (vicepreședinte) și Profesorul Dr. Dobias — Praga (secretar), au participat reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe, ai Bisericii Luterane, Luterane-unite, Reformate, Baptiste și Metodiste, din șapte țări.

Membrii Comisiei au avut nu numai convorbiri prietenești cu conducerea Bisericii Evanghelice din districtul bisericesc Greifswald, ci au participat și la o recepție organizată de Sfatul popular raional Greifswald.

Reprezentanți ai Comisiei, au făcut o vizită și profesorului Schmauch, președintele Comitetului regional și vicepreședinte al Conferinței Creștine pentru Pace, aflat bolnav în clinica universitară din Greifswald.

La recepția oficială, despre care amintește comunicatul de mai sus, au luat parte circa 40 de invitați, între care : Dr. Derk, locțiitor al Președintelui Sfatului popular regional, decanul Facultății de teologie

32. Ziarul «Neue Zeit», nr. din 30.IV.1964 și următoarele.

din Greifswald, Primarul acestui oraș, vicarul episcopiei evanghelice, colonelul erou Rudolf Petershagen, care în 1945, în ciuda teroarei hoarelor hitleriste și S.S., a predat, fără vărsare de sânge, orașul Greifswald trupelor sovietice în ofensivă, crușind astfel populația și orașul de moarte și distrugere — precum și alte personalități locale.

Cu acest prilej, P. S. Episcop Visarion a toastat atât în numele Bisericii Ortodoxe Române, cât și al Bisericii Ortodoxe Ruse — de la care a avut mandat în acest sens —, exprimând salutul Prea Fericitului Patriarh Justinian și arătând totodată sprijinul și prețuirea Prea Fericirii Sale față de activitatea Conferinței Creștine pentru Pace.

«Dorim cu toții — a spus între altele P. S. Episcop Visarion — ca pacea să se realizeze în lume cât mai grabnic. Constatăm cu bucurie că la această sfântă năzuință a omenirii contemporane, de a asigura lumii o pace durabilă, s-au aliniat și numeroase mase de creștini din toate Bisericile și chiar multe Biserici, a căror colaborare energetică, statornică și generoasă este imperios necesară, fiindcă «pacea spre care ne-a chemat pe noi Dumnezeu»³³, este una și indivizibilă».

După ce delegatul Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române la lucrările Sesiunii Comisiei de lucru «Pacea și abuzul de creștinism», P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, a făcut cuvenitele vizite protocolare la Ambasada Română din Berlin, la Secretariatul de Stat pentru Culte și la Exarhatul ortodox rus din Berlin, s-a întors la București, pe calea aerului, în ziua de 1 mai 1964.

*

Încheind această lucrare, după ce ne-am convins personal de seriozitatea cu care este tratată problema păcii în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, ne exprimăm convingerea că nici unul dintre noi, nici un preot ortodox român și nici un credincios al Bisericii noastre dreptmăritoare, nu se cuvine să trateze cu superficialitate sau cu ușurință, datorită sa de a sprijini marile acțiuni îndreptate spre apărarea păcii în lume.

Una dintre aceste acțiuni este și apropiata Adunare mondială creștină pentru pace.

Conferința Creștină pentru Pace se străduiește să mobilizeze, în vederea atingerii scopului său, cele mai largi cercuri creștine internaționale, sau chiar din alte religii de pe glob, fiindcă așa cum spunea încă demult, Prea Fericitul Patriarh Justinian, «nici o Biserică creștină — mai mult chiar : nici o religie de pe pământ — nu poate alege o altă

33. I Cor. VII, 18.

cale, decît calea slujirii păcii, a dragostei și a înțelegerii dintre oameni»³⁴.

Deschizînd inimile noastre la porunca și la chemarea iubitului nostru Părinte și Păstor duhovnicesc, Prea Fericitul Patriarh Justinian, vom înțelege că această chemare sună pentru întreaga turmă ortodoxă de pe întreg cuprînsul țării noastre dragi — Republica Populară Romîna.

În spiritul acestora și cunoscînd, pe de altă parte, că pentru succesul deplin al Adunării mondiale creștine pentru pace, ni se cere și sprijinul nostru activ, noi slujitorii Bisericii Ortodoxe Romîne înțelegem să-l acordăm cu toată generozitatea, atît în rugăciunile noastre, cît și în munca noastră însuflețită și constructivă pentru înțelegere, pace pe pămînt și fericire între oameni.

Episcop VISARION PLOIEȘTEANUL
Vicar patriarhal

34. Cf. «Biserica Ortodoxă Romîna», an. LXXX (1962), nr. 5—6, p. 528.

ÎNBRUMĂRI PASTORALE

*Dumnezeiasca Liturghie comentată
în oficiul și în textul ei.*

RUGĂCIUNILE APOLISULUI LITURGHIEI

1. *Prima parte din ritualul apolisului.* — Deși se poate spune că liturghia a luat sfârșit o dată cu ectenia de mulțumire după împărtășire, totuși încheierea formală a oficiului se face cu un ceremonial special numit *apolis*.

Așa precum se poate înțelege din însăși însemnarea acestui termen din limba greacă, *apolisul* (ή ἀπόλυσις = liberare, plecare, învoire pentru plecare) reprezintă în rînduielele slujbelor bisericești un mic complex de rugăciuni și acțiuni, în care se încadrează concedierea sau permisiunea dată credincioșilor de a ieși din biserică, după încheierea serviciului divin. Acesta este sensul larg al cuvîntului *apolis*, privit ca termen tehnic mai ales în legătură cu oficiul liturghiei. În înțeles restrîns însă, obișnuit în limbajul bisericesc curent, sub termenul de *apolis* (slav : отпусти) se înțelege de regulă formula rugăciunii finale, cu care se încheie orice oficiu religios. Cuvîntul a căpătat astfel sensul derivat de «sfârșit», «încheiere» a slujbelor bisericești.

În rînduiala liturghiei, sfârșitul oficiului și, deci, învoirea pentru plecarea credincioșilor din biserică este anunțată de preot în prealabil sau, mai exact, în principiu mai întii, prin formula «*În pace să ieșim*» (ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν = ...*să plecăm*, iar cîteodată ἐν εἰρήνῃ προέλθετε ...¹ *să ieșiți, să plecați*), rostită îndată după ecfonisia ecteniei pentru mulțumirea obștească după împărtășire. În formularul liturghiei din cartea VIII, 15 a *Constituțiilor Sfinților Apostoli*, această invitație, în redactarea «ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ» (puteți «*să ieșiți*» sau «*să plecați în pace*»), era rostită de diacon, după încheierea tuturor rugăciunilor, așa încît ea era semnalul plecării efective sau imediate a credincioșilor. În manuscrisele cele mai vechi, rostirea acestei formule revenea, de asemenea,

1. Ca în *Codicele Grotaj*. F. B. III, numit *Cod Basilii Falascae* (sec. XIV). Cf. Dom Pl. de Meester, *Genèse, sources et développements du texte grec de la liturgie de S. Jean Chrysostome*, Rome, 1908, p. 111.

diaconului², iar nu preotului, cum se practică astăzi. Voia să se spună astfel : să plecăm sau să ieșim din biserică nu numai în ordine și în liniște, ci și «în pace», așa cum ne-am rugat încă de la începutul liturghiei ; cu sufletul, adică, transfigurat și plin de mireasma harului de care ne-am împărtășit în timpul sfintei slujbe, cu o dispoziție sufletească fermă de a ne conduce de dragoste evanghelică și în relațiile dinafară de biserică.

Răspunsul credincioșilor : «Întru numele Domnului» vine ca un angajament din partea lor, la îndemnul preotului, ca și cum ar voi să spună : plecăm sau ieșim din biserică în numele Domnului și deci supuși poruncilor Lui. În cadrul ceremonialului fixat și sistematizat al liturghiei bizantine, acest răspuns poate implica și o altă semnificație, înlesnită mai ales de forma plurală la persoana întâia «în pace să ieșim», prin care preotul s-a încadrat el însuși în obștea sau comunitatea bisericească, avînd să sfîrșească oficiul său de rugător sau de liturghisitor. Această ieșire se poate referi deci și la ieșirea preotului din slujbă, ceea ce se vede că și face prin venirea sa mai întîi în mijlocul naosului, printre credincioși, pentru a se ruga în auzul lor, pentru ei. Pînă acum s-a rugat în altar și în taină, cu cugetul înălțat la Dumnezeu mililor, iar acum se coboară în mijlocul oamenilor, din înălțimea la care se aflase³, ieșind prin sfintele uși și venind în naos pentru a rosti «rugăciunea amvonului», cum se află intitulată în liturghiile de astăzi. Deci, cînd credincioșii răspund «întru numele Domnului» la anunțul preotului «în pace să ieșim», se poate interpreta că ei își exprimă astfel dorința de a-l vedea venind în mijlocul lor și a-l auzi rugîndu-se pentru ei. În codicele Barberini și în alte manuscrise, această rugăciune este numită «rugăciunea din spatele» sau din «dosul amvonului» (εὐχὴ ὀπισθάμβωνος), pentru că în Biserica primară ea se citea stînd preotul în urma amvonului sau estradei din mijlocul naosului, de pe care se făceau lecturile biblice, iar uneori se rosteau și predicile. Se înțelege deci că, atunci, preotul rostea această rugăciune cu fața spre credincioși, care o ascultau cu capetele plecate. Tradiția aceasta se mai păstrează numai sub forma obligației pe care o are diaconul de a sta cu capul plecat înaintea icoanei Mîntuitorului, tot timpul cît durează citirea acestei rugăciuni.

Dintre toate rugăciunile liturghiei credincioșilor, rugăciunea amvonului este singura, care se rostește în auzul credincioșilor, celelalte toate fiind spuse în taină de liturghisitori. De aceea, s-a rînduit ca

2. Codic. Barberini, F. E. Brightman, *Liturgies eastern and western*. Vol. I : *Eastern liturgies*, Oxford, 1896, p. 343 ; Codic. nr. 663 (sec. XII-XIII), Bibl. Națională Atena, Pan. N. Trembela, *Ἁτ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας* Atena, 1935, p. 15. Vezi Idem, *ibidem*, p. 154, precum și alte manuscrise din secolul al XII-lea și al XVII-lea, aceeași regulă fiind acceptată și de ediții tipărite ale liturghierului slavon ca, de exemplu, cea din 1568, a lui Macarie, precum și de unele ediții slavo-romîne (București, 1680 și Buzău, 1702). *Constituția lui Filotei* (sec. XIV). Idem, *ibidem*.

3. Cf. Nic. Cabasila, *Explicarea dumnezeieștei liturghii*, cap. LIII, P. G., t. CL, col. 489B.

acum, la finele oficiului, să se rostească în auzul credincioșilor și în mijlocul lor această rugăciune, prin care se recapitulează în rezumat principalele cereri ce s-au făcut mai înainte în toate rugăciunile liturghiei. Pentru acest motiv, Ps. Gherman I al Constantinopolului o numește «pecetea tuturor cererilor și recapitularea în ordine... a celor cerute prin rugăciuni»⁴. Anume, preotul se roagă: «Cel ce binecuvîntezi..., Doamne, și sfințești pe cei ce nădăjduiesc întru Tine, mîntuiește poporul tău și binecuvîntează moștenirea Ta. Biserica Ta păstrează-o întregă, sfințește pe cei ce iubesc podoaba casei Tale, Tu pe aceștia îi proslăvește cu dumnezeiasca Ta putere și nu ne lăsa pe noi cei ce nădăjduim întru tine. Pace lumii Tale dăruiește... Că toată darea cea bună și tot darul desăvîrșit de sus este, pogorînd de la Tine, Părintele luminilor...».

Această rugăciune provine din textul liturghiei Sfîntului Vasile cel Mare, aflat în codicele Barberini, și este comună celor două formulare principale ale liturghiei bizantine. Rugăciunea amvonului indicată sub numele Sfîntului Ioan Gură de Aur în manuscrisul menționat, a ieșit din întrebuintare. Liturghia darurilor mai înainte sfințite are o rugăciune proprie, corespunzătoare caracterului acestui oficiu («Stăpîne, atotțîitorule, Ceta ce... ne-ai adus pe noi întru aceste prea cinstite zile, spre curățirea sufletelor și a trupurilor, spre înfrînarea poftelor...»).

Manuscrisele mai vechi variază rugăciunea amvonului după sărbători, prevăzînd adică pentru sărbătorile principale unele⁵, iar pentru liturghia duminicală destinînd altă rugăciune a amvonului, aceasta însăși variînd după manuscrise⁶.

Sub impresia rugăciunii amvonului, «credincioșii slăvesc pe pricinitorul și dătătorul acestor bunuri»⁷, prin stihul 2 din Psalmul CXII: «Fie numele Domnului binecuvîntat de acum și pînă în veac», pe care îl intonează de trei ori în accente de bucurie duhovnicească, îndată după ce s-a terminat efonisul rugăciunii. Liturghierul român contemporan indică aci, în continuarea stihului menționat, și citirea psalmului XXXIII: «Binecuvînta-voi pe Domnul...», care se recita în Biserica primară în timpul împărtășirii credincioșilor⁸, dar care, în practica de astăzi, nu se mai întrebuintează. Foarte multe din edițiile mai vechi îndeosebi ale liturghierului român îl înscriu după rugăciunea pentru potrivirea Sfintelor, ceea ce de fapt nu constituie o modificare a locului lui, el fiind destinat să se citească la strană în timp ce preotul rostește în taină această rugăciune, după intrarea sa în altar. Noile liturghiere grecești nu-l prevăd.

4. Ps. Gherman I al Constantinopolului, *Istoria bisericească și teoria mistică*, P. G., t. XCVIII, col. 452 C—D.

5. Cf. ms. 958 Bibl. Sinai (sec. X). A. Dmitrievski, *Εὐχολόγια*, p. 21—23.

6. Cf. ms. 957, Bibl. Sinai (sec. IX—X), Idem, *ibidem*, p. 7 și 67.

7. Nic. Cabasila, *op. cit.*, cap. LIII.

8. Cf. *Constituț. apostolice*, cartea VIII, cap. 13.

În acest timp, preotul intră în altar⁹, prin sfintele uși, iar diaconul prin ușa laterală dinspre mieznoapte, mergînd amîndoi la proscomidiar, unde se află depus ceea ce a mai rămas în potir din Sfintele Taine, după împărtășirea credincioșilor. Cu capul plecat, preotul citește aci în taină rugăciunea intitulată în codicele Barberini, la Liturgia Sfintului Ioan Gură de Aur, «Εὐχὴ εἰς τὸ καταστῆλαι τὰ ἅγια δῶρα» (rugăciunea la potrivirea — consumarea — Sfintelor Daruri): «Plinirea legii și a proorociilor Tu însuși fiind Hristoase, Dumnezeu nostru, Cea ce ai împlinit toată rînduiala părintească, umple de bucurie și de veselie inimile noastre...». Este, precum se vede, o compoziție inspirată în motivele ei euhologice de ideea sfîrșitului, a lucrului finit sau încheiat. Pe punctul de a se socoti descărcat de săvîrșirea serviciului adus lui Dumnezeu prin Fiul Său, în Care s-au împlinit prezicerile Legii vechi și ale profeților și Care a îndeplinit El însuși opera mîntuirii în cadrul ce l-a fost destinat de Tatăl Său, preotul se înfățișează înaintea Domnului euharistic, prezent prin Sfintele Taine aflate în potir, explicîndu-se parcă sau motivînd oarecum ieșirea din oficiu. Tu, Cel ce ești modelul desăvîrșit al împlinirii voiei Tatălui ceresc, vrea să spună preotul, acordă-mi harul bucuriei pentru împlinirea oficiului, mie, slujitorului Tău, pe care ai binevoit să-l rînduiești la săvîrșirea Sfintelor Tale Taine.

Sînt cît se poate de sugestive în acest sens mai ales motivările din rugăciunea respectivă, ce se citește în liturgia Sfintului Vasile cel Mare, rugăciune intitulată în codicele Barberini: «Εὐχὴ τοῦ σκεβοφυλάκιον» (rugăciunea din schevofilachion): «Plinitu-s-a și s-a săvîrșit, pe cît a fost întru a noastră putere, Hristoase Dumnezeu nostru, Taina rînduelii Tale...», referindu-se mai departe la actele prin care s-a făcut amintire în serviciul liturghiei, de moartea și învierea Domnului, precum și la împărtășirea de «hrana cea neîmputînată». Prezentîndu-se, adică, înaintea Domnului său, preotul dă seama sau raportează că a terminat serviciul liturghiei, pe care s-a siliț să-l săvîrșească în măsura puterilor lui omenești, adăugînd lămuriri de amănunt și anume că în acest oficiu s-a făcut pomenirea morții și a învierii Sale, și că «ne-am umplut de viața Ta cea nesfîrșită, îndulcitu-ne-am de hrana Ta cea neîmputînată», prin împărtășirea de roadele jertfei sfinte.

Codicele Barberini nu cuprinde decît rugăciunile menționate, din cele două formulare ale liturghiei, nefigurînd nici una pentru Liturgia Darurilor mai înainte sfințite¹⁰, care are însă astăzi o rugăciune aparte la potrivirea Sfintei Euharistii.

9. Cînd sînt aduse daruri sau prinoase (colivi, brînză și ouă, struguri, pîrgă de fructe sau alte roduri) întru cinstea sărbătorii sau sfintului, se cîntă îndată la strană troparul și condacul zilei, iar preotul, înainte de a intra în altar, se oprește lîngă masa cu prinoase și, tîmînd, zice după ce s-au intonat imnele amintite: *Domnului să ne rugăm*. Strana răspunzînd: *Doamne miluiește*. Preotul rostește apoi cu glas rugăciunea cores-punzătoare felului prinoaselor, rugăciuni care sînt înscrise în partea a doua a liturghierului.

10. F. E. Brightman, *op. cit.*, p. 344 și 352.

2. *Ultimele acte din rînduiala apolisului.* — Precum a mărturisit în rugăciunea dinainte de potrivirea Sfintelor Taine, preotul se găsește în acest moment cu serviciul liturghiei din ziua respectivă, încheiat. El poate deci să dea acum efectiv învoire pentru plecarea credincioșilor. Dar, pentru că ei nu au primit hrana cea nepieritoare a Trupului și Sîngelui lui Hristos, ca merinde duhovnicească pînă la liturghia următoare, preotul se îngrijește să le dea, în schimb, măcar din fărîmiturile ce au rămas din ceea ce a servit pentru pregătirea Cinei Domnului, adică să împartă *anafora (antidoron)* în bucățele tăiate din pîinea sau prescura binecuvîntată, din care a fost scos Agnețul pentru Sfînta împărțire.

Teoretic, instrucțiunile din cele mai multe ediții ale liturghierului, urmînd indicațiile din *Constituția lui Filotei*¹¹, prescriu astfel preotului să împartă anafora îndată după citirea rugăciunii «împlinirea legii și a prorocilor...». Negreșit, este logică și firească o astfel de indicație, mai ales că în același timp are loc în altar și potrivirea Sfintelor de către diacon, dacă este, ori de către unul dintre preoții coliturghisitori. Pentru motive de ordin practic însă și anume mai ales pentru ca să nu se descompleteze adunarea credincioșilor înainte de ultimele rugăciuni din rînduiala apolisului, împărțirea anaforei este amînată în uz după acestea, făcîndu-se o dată cu miruitul, ca acte ultime din slujba zilei cu liturghie.

Întrucît însă credincioșii se găsesc deja ajunși în momentul de a se pregăti de plecare, despre care au fost preveniți prin propozițiunea «În pace să ieșim», preotul le adresează acum, cum este și firesc înainte de orice despărțire, un salut ieratic. Venind deci în sfintele uși cu fața către credincioși, îndată după rugăciunea rostită la proscomidiar pentru potrivirea Sfintelor, îi binecuvîntează cu mîna dreaptă, în timp ce rostește formula : «*Binecuvîntarea Domnului peste voi cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*». Această binecuvîntare, care, potrivit instrucțiunilor din cele mai autorizate manuscrise și ediții ale liturghierului, trebuia să aibă loc după împărțirea anaforei, anticipează astfel în practică distribuirea acesteia. În semn de acceptare a acestei binecuvîntări, credincioșii răspund «amin».

Întrucît pentru orice lucru isprăvit cu bine se aduce laudă și mulțumire lui Dumnezeu, preotul, stînd tot cu fața spre credincioși, se înclină închinîndu-se spre icoana Mîntuitorului, în timp ce rostește doxologia : «*Slavă Ție, Hristoase, Dumnezeule, nădejdea noastră, slavă Ție*», la care credincioșii răspund cu doxologia mică și încheind cu solicitarea către preot : «*Binecuvîntează*». Preotul rostește ultima rugăciune din

11. Vezi Pan. N. Trembela, *op. cit.*, p. 15—16. Vezi și ms. nr. 986, bibl. M-rii Sinai, la A. Dmitrievschi, *op. cit.*, p. 614. Alte manuscrise ca și unele ediții moderne ale liturghierului prescriu însă împărțirea anaforei, după apolisul cel mare, înainte de dezbrăcarea veșmintelor liturgice (cf. ms. 1020 Sinai, la A. Dmitrievschi, *op. cit.*, p. 146), sau chiar după aceasta (Cod. Falascae, Cf. Dom. Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 114).

rînduiala apolisului adresată lui «Hristos, adevăratul Dumnezeu nostru», căruia se roagă «să ne miluiască și să ne mîntuiască, ca un bun și iubitor de oameni, pentru rugăciunile tuturor sfinților», dintre care Sfînta Sa maică, sfîntul al cărui hram îl poartă locașul bisericii, sfîntul autor al formularului liturghiei care s-a săvîrșit și sfîntul ori sfînții din ziua respectivă sînt pomeniți anume.

Pentru că această rugăciune reprezintă finalul din rînduiala slujbei bisericești, după care adunarea religioasă pentru cult se dizolvă, ea este numită impropriu «apolis» (liberare, concediere, învoire de plecare) nu numai în limbajul bisericesc curent, precum am spus, ci chiar în unele ediții ale liturghierului. Formula ei variază după zilele săptămîinii și a sărbătorilor mari, variantele respective găsindu-se înscrise în liturghier. Aceea care se întrebuintează la finele liturghiei poartă numele de «apolis mare»; spre deosebire de formulele simplificate obișnuite la încheierea altor oficii bisericești. Rugăciunea apolisului menționată mai sus este completată în sfîrșit cu formula în general obișnuită la încheierea oficiilor cultului: «Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeu nostru, miluiește-ne pe noi»¹², pe care preotul o rostește întorcîndu-se cu fața spre icoana Mîntuitorului. După aceea, preotul intră în altar, închizînd sfintele uși și perdeaua lor. Iese apoi la prochinatar, unde miruiește¹³ și împarte credincioșilor anafora¹⁴, înainte de a pleca.

Această rînduială a sfîrșitului liturghiei se găsea deja în practica Bisericii, înainte de veacul al XII-lea, cînd manuscrisele încep să dea instrucții asupra ei¹⁵.

3. «Potrivirea»¹⁶ (consumarea rămășițelor Sfintelor Taine). — Dacă la săvîrșirea liturghiei a luat parte și diaconul, acesta rămîne la pros-

12. În m-sul 1020 Sinai (sec. XII—XIII) — la A. Dmitrievski, *op. cit.*, p. 146 — se prescrie diaconului rostirea acestei rugăciuni. După ce preotul a încheiat rugăciunea apolisului prin cuvintele: «...cu ale căror rugăciuni miluiește-ne și ne mîntuiește, Dumnezeu», poporul răspunde: «φωλλάτοι ὁ θεὸς τὴν ἁγίαν καὶ ὀρθόδοξον πίστιν τῶν...» (Păzește, Dumnezeu, sfînta și ortodoxa credință a...), iar diaconul completa: «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων...» (Pentru rugăciunile Sfinților Părinților...).

13. Vezi studiul nostru *Miruitul* publicat în «Studii Teologice», seria II, an. V (1953), nr. 9—10, nov.-dec., p. 643—660.

14. Vezi studiul nostru *Anafora sau Antidoron*, publicat în «Studii Teologice», seria II, an. V (1953), nr. 1—2, ian.-febr., p. 116—145.

15. Cf. manuscrisul citat mai sus în nota 12, precum și textul *Constituției lui Filotei*, la Pan. N. Trembela, *op. cit.*, p. 16.

16. Acest cuvînt a intrat ca termen tehnic în limbajul liturgic tradițional sub influența slujebnicului slavon. În liturghierul român, forma lui este rezultatul unei pronunții corupte a slavonului *потребление* (bulgar: *потребление*), care înseamnă *nimicire*, *exterminare*, adică — aplicat la obiectul în cauză — *consumare*. El corespunde în liturghierul grec următoarele expresii: «...(εἰς) τὸ κατατελεῖαι τὰ ἅγια ἕωρα (aranjarea sau punerea în rînduială a Sfintelor Daruri) — codic. Barberini; «vine apoi la sfînta prothesă diaconul sau preotul *ἵνα καταλάβῃ τὰ ἅγια καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῶν...*» (vine... ca să nimicească — să pună capăt —, să facă să nu mai rămîină nimic..., adică să consume Sfintele Taine, iar după consumarea lor...) — ed. de Atena, 1924; «...ὁ διακονοῦς...

comidiar după ce preotul a citit aci rugăciunea «Plinirea Legii și a proorocilor...» ori corespondența ei din celelalte liturghii, pentru «potrivirea rămășițelor din Sfintele Taine» ce se mai găsesc în potir după împărțirea clericilor la sfânta masă și, eventual, a credincioșilor în fața sfintelor uși. Ajutându-se deci de linguriță, adună sau strânge laolaltă toate resturile în fundul potirului și le consumă cu evlavie, cu frică și cu toată paza, ca nu cumva vreo fărîmătură sau picătură cit de mică să cadă sau să rămână în sfântul potir. În acest scop, îl clătește de mai multe ori cu vin amestecat cu apă înainte de a le bea, ștergînd după aceea pe dinăuntru potirul cu buretele și apoi cu un ștergărel anume rînduite pentru aceasta. Terminînd această operație, așează sfintele vase cu acoperămintele lor, la locul convenit; își spală după aceea mîinile și așteaptă întoarcerea preotului în altar, spre a citi împreună rugăciunile de mulțumire după Sfînta Împărțășire, înscrise spre finele liturghierului.

În epoca, asupra căreia ne informează codicele Barberini, potrivirea Sfintelor era îndeplinită de preot. În cele din urmă s-a stabilit însă definitiv că sarcina de a potrivi Sfintele, după slujbă, revine diaconului, atunci cînd este¹⁷. Cînd liturghia s-a săvîrșit fără diacon, de un sobor de preoți, această obligație este împlinită de unul dintre preoții coliturghisitori, de regulă de cel care a proscomidit sau a fost de rînd. În cazul cînd liturghia a fost oficiată de un singur preot, el însuși face potrivirea, însă nu acum, oi, pentru motive elementare de ordin practic, după apolisul cel mare și împărțirea anaforei. El își încheie astfel definitiv oficiul cu citirea rugăciunilor de mulțumire și a celor pe care liturghierul le prevede la dezbrăcarea sfintelor veșminte.

ουτέλλαι τὰ ἄγια ...» (diaconul reduce — isprăvește, termină, consumă adică — Sfintele...) — Ἱεροτελεστικόν, Atena, 1948 și Dom Pl. de Meester, *La divine liturgie de notre Père S. Jean Chrysostome* (text greco-francez), Roma, 1925.

În cadrul accepțiunii sale generale în limba română, substantivul «potrivire» nu-și poate găsi aplicare la momentul liturgic respectiv decît în sensul de *aranjare, punerea în rînduire*, adică *isprăvirea* sau *terminarea* actului consumării Sfintelor Taine.

17. Cf. Codic. 662 Bibl. națion. Atena, 6277—770 (*Constit. lui Filotei*), Mînăstirea Pantelimon, la Pan. N. Trembela, *op. cit.*, p. 15 și codic. 1020 Sinai, la A. Dimitrievschi, *op. cit.*, p. 146.

Odinioară, *Constituțiile apostolice* (VIII, 5) prescriau ca «după ce s-au împărțășit toți și toate, luînd diaconii rămășița, să o ducă la pastoforiu», fără a lămuri însă ce se făcea cu ea. Comentînd dispozițiile din Levitic (VIII, 32—36) privitoare la consumarea prin foc a resturilor din carnea și pînile de jertfă, călugărul ierusalimitean Isihie (* după 451) adaugă că un astfel de lucru se poate vedea și în biserică, unde se pune în foc ceea ce a rămas neconsumat din Sfînta Euharistie (Hesychiei Hierosolimitani Presbyteri, *Commentarius in Leviticum*, cartea II, cap. VIII, P. G., t. XCIII, col. 886 D—887 A). În veacul următor, istoricul Evagrie menționează că ori de cîte ori rămînea neîntrebuințată o cantitate mai însemnată de părțicele din Sfîntul Trup, se dădeau spre a fi mîncate de copiii nevinovați în vîrstă de școală. Cf. Evagrie, *Ist. bis.*, IV, 36, P. G., t. LXXXVI, col. 2769 A.

După ce, în cursul oficiului, liturghisitorul a avut în fața ochilor săi spiritali orizonturile adânci și cutremurătoare ale transcendenței, după ce în acțiunea liturgică a petrecut în intimitatea Domnului Iisus, pe care L-a reprezentat și la al Cărui sacerdotiu a fost făcut părtaș, este firesc ca, la ieșirea lui din oficiu, să apară în relațiile din viața obișnuită, încă pătruns de misterul altarului. Senzația unui suflet transfigurat și plutind într-o stare de beatitudine, după Sfânta Liturghie, o poate încerca și manifesta însă numai acel liturghisitor, care s-a silit să nu ajungă un simplu profesionist rutinar al oficiului, ci l-a simțit, l-a trăit și l-a îndeplinit pătruns de credință și convins de chemarea și de rolul la care a fost angajat de Providență, în planul ei divin pentru împărtășirea credincioșilor de binefacerile mântuirii câștigată prin Jertfa Fiului lui Dumnezeu.

Pr. Prof. PETRE VINȚILESCU

ÎN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

DESPRE MÎNĂSTIREA CÎMPULUNG *

UN DOCUMENT INEDIT : JURNALUL SĂPĂTURILOR FĂCUTE DE COMISIA MONUMENTELOR ISTORICE ÎN 1924

Vechea biserică, paraclisul Cîrții domnești din Cîmpulung, a dăinuit pînă în anul 1628, cînd, domn fiind Alexandru Iliș, «vechiciunea și cutremurul pămîntului cuprinzîndu-o de toate părțile cu crăpătură, surpatu-se-au și se-au răsipit pînă la pămînt», cum spune hrisovul de întocmire a mînăstirii, din 1647, al lui Matei vodă : «iară după surparea ei, zăcut-au piatră grămadă 7 ani»¹. Cum ne asigură Matei Basarab, în hrisovul său, biserica era «foarte frumoasă, cu pietri cioplite pe dinafară, iar pe dinăuntru cu zugrăvire foarte frumoasă»².

* **NOTA REDACȚIEI.** — Revista «Biserica Ortodoxă Romînă» a publicat în nr. 11—12 din 1961, studiul *Date în legătură cu biserica vechei Cîrții domnești din Cîmpulung-Muscel*, de Dl. Pavel Chihaiă, în care autorul a expus o serie de ipoteze și concluzii proprii în legătură cu data zidirii și cu forma arhitecturală a celei dintîi biserici de pe locurile cîrții voievodale din fosta cetate de scaun a Țării Romînești. Socotînd că în asemenea probleme controversate orice punct de vedere exprimat cu dorința de a contribui la stabilirea adevărului istoric este meritoriu și stimulator, — redacția publică în paginile ce urmează un studiu asupra aceleiași biserici, datorat D-lui Virgil Drăghiceanu. Trebuie subliniat faptul că autorul acestui studiu a condus personal săpăturile efectuate în 1924 de fosta Comisie a Monumentelor Istorice la Biserica Domnească din Cîmpulung; studiul domniei sale reprezintă, așadar, concluziile la care a ajuns autorul interpretînd rezultatele săpăturilor făcute cu 40 de ani în urmă, — rezultate care n-au fost date publicității pînă în prezent.

Punînd la îndemîna cititorilor revistei «Biserica Ortodoxă Romînă» opiniile exprimate de doi cercetători, care au folosit mijloace de investigație științifică felurite, redacția nu socotește definitiv rezolvate problemele ridicate de Biserica Domnească din Cîmpulung-Muscel. Materialele publicate constituie însă contribuții care nu pot fi ignorate, iar paginile revistei noastre vor fi deschise și în viitor oricărei lucrări care va aduce clarificări și precizuni noi.

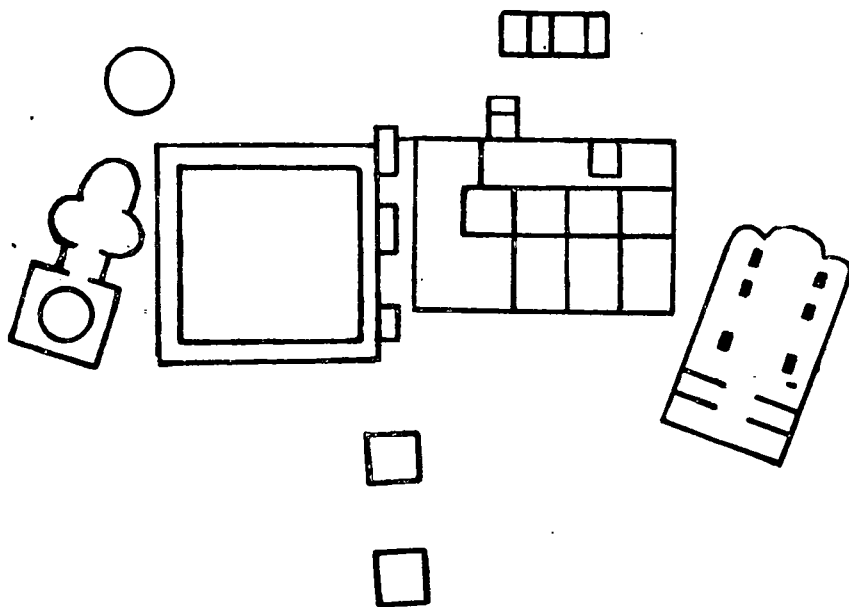
1. *Ocolnica hrsoavelor domnești și cărților patriarhicești a mănăstirilor*, tipărită de Constantin N. Mavrocordat Vodă (la București, fără dată).

2. Hrisovul lui Matei Basarab din 1647, aprilie 10.

În 1604, cu 23 de ani înainte de a se dărâma, sub pavimentul de cărămizi, care data de la fondarea bisericii și care acoperea și mormintele domnești din al XIV-lea secol, aflate în această biserică, s-a îngropat un jupan Dan logofăt, fiul jupanului Dragomir din Buzău.

De la această primă biserică rămăsese și o cristelniță, de la boierii Craiovești și anume de la Barbul banul, cum se vede în vechiul pomelnic : «Acesta făcut-a cristelniță de argint, cu cheltuiala dumnealui».

Matei Basarab, urcat pe scaunul domnesc prin sprijinul lui Răcoczy și al lui Mohamed Abaza-pașa de Silistra, în 1633, drept mulțumire lui

Schița sumară a planului Curții domnești din Tîrgoviște : în stînga, burgul medieval, cu Chindia și bisericuța ; în dreapta, palatul lui Petru Cercel cu biserica domnească

«Dumnezeu, care cu a lui grijă s-au deprins a avea pururea dă neamul nostru băsarăbesc, cum și cu mine... a-l rădica la scaunul de domnie și țitoriu steagului...»³, a rezidit din nou strămoșeasca biserică, între 1635—1638, în întregime după vechiul plan basilical.

«Acea grămadă de pietri ce zăcea deasupra temeliei, dîndu-o în lături pînă în fața pămîntului și bine curățînd locul bisericii, așa tocmă din fața pămîntului, pre același temei cu aceleași pietri, a o zidi început-am, în cursul anilor 7143 (1635)... săvîrșitu-o-am în velet 7146 (1638)». Ispravnic lucrului a fost Socol din Cornățel.

Prin urmare, biserica a fost rezidită în curs de trei ani (1635—1638), cînd s-a efectuat și sigiliul mînăstirii, care are, cu litere chirilice ca-

3. *Ibidem.*

pitale, legenda : *Sîia peciatî hramî vera monastiru Dolgopolskia 7146 (1638)*⁴. Dar mînăstirea întreagă, cu chiliile, zidurile exterioare și cetatea — renovarea vechiului donjon care de fapt se ascundea sub numele de clopotniță a mînăstirii — nu au fost terminate decît peste zece

îrgoviște. Biseriçuța burgului, zidită de Mircea cel Bătrîn, lîngă burg în dreapta donjonului (fotografiată în 1924, din turnul Chindia)

A fost găsită la 3 m adîncime și prezintă două epoci: prima, reprezentată prin stîlpul mesei altarului și un șanțuleț în care se afla fixată tîmpla de lemn; a doua, prin mărirea spațiului altarului și zidirea, la extremitățile arcului absidei principale, a unei tîmple de zid cu trei uși. În aceeași epocă s-a înălțat nivelul pavimentului bisericii cu peste 0,50 m, s-a astupat ușa bisericii, aflată în pronaos, spre temelia donjonului și s-a făcut o ușă laterală în colțul de SE, spre care ducea o scară cu două trepte

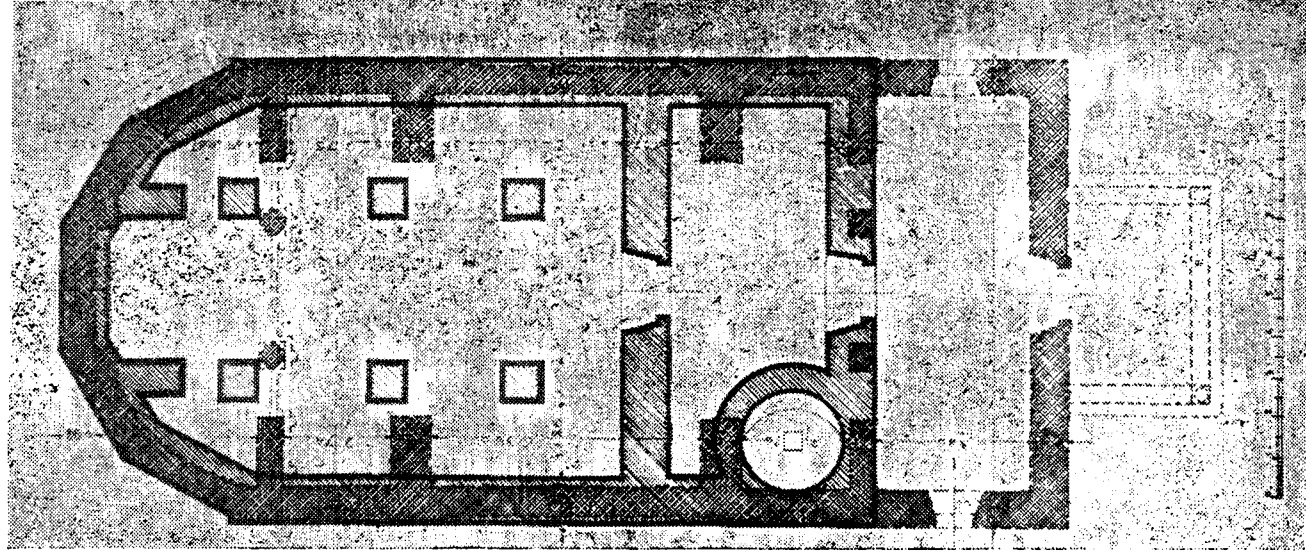
ani, în 1647, aprilie 10, cînd și Matei Basarab făcea hrisovul de întocmire a mînăstirii și «legiuia pravilele» care, «necălcate și nepărăsîte și mai virtos neclătite, trebuiesc a le păzi în mînăstire».

Cel dintîi egumen a fost ieromonahul Melhisedec. Pînă în 1647, chiliile și împrejmuirea erau făcute cu bîrne de lemn, ca și cele 12 bastioane ridicate în jurul mînăstirii ca o cetate, ca și biserica bolniței, care a dăinuit pînă în anul 1718.

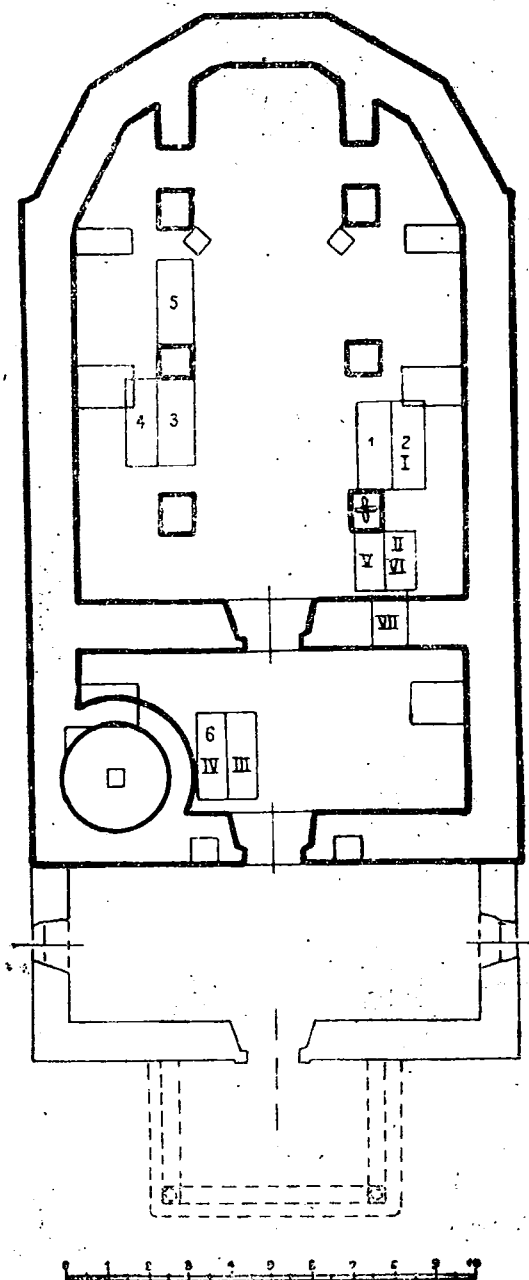
Dar încă din anul 1635, deși mînăstirea nu era terminată, Matei Basarab, care sprijinea cultura, a întemeiat o tipografie în Mînăstirea Cîmpulungului. Cum ne informează episcopul catolic Bakșič, bisericiile din țară se serveau pînă atunci mai mult de cărți slavone tipărite la Moscova sau în Transilvania, dar erau căutate și cele tipărite la Veneția. Matei Vodă, în 1637, printr-un negustor bulgar, încearcă să cîvingă pe un pater Raffaele și pe monseniorul Ingoli din ordinul minorităților să publice cărțile de slujbă cu alfabetul «serviano, detto di S. Cirilo, nella lingua illirica antica», în felul cum fusese tipărit la Roma «il messale illirico»⁵, de Congregația De Propaganda Fide, cărți care — spune propunătorul — ar găsi o mare desfacere în Tracia și Macedonia — Rusia, Valahia, Moldavia, Bulgaria, Serbia, Rascia și Hertegovina. Negustorul arată că Matei Vodă mai încercase în multe țări, dar fără rezultat și sfă-

4. D. I. Băjan, *Documente de la Archivele Statului... I. 1586—1840*, Cîmpulung (1929), p. 49n. (Vechile Așezăminte ale Cîmpulungului).

5. «Cu alfabetul sîrbesc, numit al Sfîntului Chiril, în limba ilirică veche... Liturghier iliric».

Planul fostei biserici a
amănăstirii Negru Vodă din
Cîmpulung. (După N. Ghi-
ka-Budești, Evoluția Arhi-
tecturii în Muntenia I)

Mormintele găsite la Cimpulung :

A. *Mormintele din biserica lui Basarab :*

- 1, 2. Mormîntul lui Basarab vodă și al lui Nicolae-Alexandru vodă
- 3, 4, 5. Mormintele copiilor acestor voievozi
6. Mormîntul lui Dan logofătul din Buzău († 1604)

B. *Mormintele din biserica lui Matei Basarab :*

- I. Mormîntul lui Pară paharnic
- II. Mormînt spre capul pietrei de mormînt al lui Nicolae-Alexandru vodă
- III, IV. Mormîntul județului Stanciul Bujor, al soției sale Sora, al Ilincăi — soția lui Iorga vel clucer, și al acestuia din urmă

C. *Mormintele din biserica lui Filaret Apamia Beldiman (V, VI, VII)*

tuia pe pater să rezolve favorabil rugămintea, căci va renta, întrucît «ei cred cărțile, dar nu le înțeleg»⁶.

Se vede că intervenția voievodului nu a avut succes și de aceea el s-a hotărît a înființa tipografia din Mînăstirea Cîmpulungului, care a ființat între anii 1635—1650⁷.

*

Legiuirea lui Matei Basarab, prin care se întocmea felul în care trebuia ocîrmuită mînăstirea, a fost întărită și printr-o carte patriarhală a lui Macarie patriarhul Antiohiei, cu un întreg sobor, în anul 1657, Januarie 1, la care a luat parte Neofit mitropolitul Ungrovlahiei, Ananias Chesarias, Dristas Matheos, Thivaidos Macarios, Cervenu Calistos, Proelavas Macarios, arhimandriții și egumenii mînăstirilor, cum și toată boierimea⁸.

Această carte patriarhală venea, spre întărirea așezămîntului mînăstirii, după alte cărți: a patriarhului Ioanichie al cetății Alexandriei și a patriarhului Paisie a marii cetăți a Ierusalimului, care toate «erau legate și îngreuiate cu grea și nedeslegată afurisenie și cu groaznice blesteme asupra celor ce se vor ispiți a păgubi sau a supăra mai sus-numita sfînta mînăstire»⁹.

Trecînd peste toate aceste oprelești, mînăstirea a fost totuși închinată, sub Radu Leon vodă, în 1669 ianuarie, unei mînăstiri grecești, ca să-i dea pe an 150 talere. Ea a fost recîștigată țării sub Teodosie mitropolitul.

*

Dar, de-abia terminată, mînăstirea a luat foc dintr-un trăznet, arzînd în întregime acoperișul de plumb cu casele din împrejurimile pieții

6. *Monumenta Slavorum Meridionalium*, XVIII, p. 47—49.

7. I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia veche romînească, sub dată*.

8. Iată numele tuturor: Arh. și egumen Sf. Gheorghe, Anthim; Gavriil eg. Tismanei; Ghenadie arh., eg. Coziei; Antonie eg. Bistriței; Nicodim eg. Argeșului; Luca eg. la Deal; Nicodim eg. la Cîmpulung; Ionas arh. Glavacioc; Rafail eg. Sneagov; Varlam eg. Sadovei; Gherasim eg.; Dionisie arh., eg. Hurezu; Ghenadie eg. la Brîncoveni; Ilarion eg. la Strehaia; Mihail eg. Mislei; Mihail eg. Vierășu; Climent eg. la Aninoasa; Ilarion eg. la Toți Sfinții; Climent eg. la Bucov; Iordache Crețulescu mare dvornic; Manolache Lambrino fost mare ban; Nicolae Roset fost mare logofăt; Grigorie Greceanu mare ban; Antonache fost mare ban; Barbul Văcărescu mare logofăt; Constantin Dudescu fost mare logofăt; Constantin Brîncoveanu mare clucer; Fiera Brezoianu fost mare vistier; Andronache Palada fost mare clucer; Radul Comăneanu mare paharnic; Șerban Cîndescu fost mare paharnic; Mihai Bărbătescu fost mare paharnic; Ștefan Dudescu fost mare paharnic; Radul Crețulescu mare stolnic; Toma Guliano fost mare stolnic; Ștefan Văcărescu mare serdar; Alexandru Dudescu fost mare serdar; Dumitrașco Racoviță mare medelnicer; Constantin Florescu mare pitar; Nicolae Crețulescu mare sătrar; Mihai Bărbătescu fost mare sătrar; Pîrvu Cantacuzino mare clucer de arie; Mihalache fost mare clucer de arie; și ispravnic Constantin Cîndescu al doilea logofăt (după cartea patriarhicească dată lingă hrisovul lui Matei Basarab, publicat de Constantin Nicolae Mavrocordat și amintit mai înainte).

9. *Ibidem*.

unde se ținea bilciul¹⁰. Catolicii au văzut în această întâmplare o pedeapsă dumnezeiască, deoarece egumenul (recte Matei vodă) dărimase Cloașterul, pentru a termina, cu materialul cules de acolo, minăstirea¹¹.

Asupra acestui incendiu avem și o știre internă, din 1648. Nan postelnicul din Bărbătești vînduse satul Grădiștea, din jos de orașul Cîmpulung, Minăstirii Cîmpulungului și «acele zapise ce au fost mai înainte... pe vremea ce au ars minăstirea arseseră și zapisele noastre»¹².

*

Matei Basarab a rezidit biserica dar, întrucît ea rămăsese mai jos decît nivelul curții, prin creșterea pămîntului în curs de 335 ani, a ridicat nivelul pardoselii cu un metru față de primul nivel al bisericii, poate și în credința că prin această înălțare se vor sprijini mai bine temelile stîlpilor, care începuseră a se clătina.

În anul 1641, Matei vodă a îngăduit să fie îngropat în biserica minăstirii Para paharnicul, la loc de cinste, în dreapta pietrei de mormînt al lui Nicolae-Alexandru vodă.

Soția sa, Ilinca, pregătise să dea lui Vodă, «cum a lăsat dumnealui, un pahar de argint de 300 dramuri, dar măriia sa nu a vrut să-l ia, ci l-au dat la minăstire»¹³, «și au mai dat soțul meu Para pah., la sfînta minăstire, la vremea lui de moarte, un sălaș de țigani și o sută de oi și căruța dumnealui cu doi cai, ca să-i zacă oasele la minăstirea Cîmpulung... și a cumpărat o cădelniță de 290 dramuri și au lăsat o stupină cu 40 stupi, și cinci iepe și patru boi... și o parte din moșie lângă Crețulești, pentru 100 galbeni... care, la vreme de pristăvine, cu a lui limbă și cu mulți boieri mărturie — care s-au întîmplat acolo la Cîmpulung — au lăsat minăstirii».

Ecaterina, probabil o fiică a lui Para paharnicul, dă minăstirii și moșia de la Crețulești. Minăstirii i se mai fac și alte danii. «Iorga șătraru din Cîmpulung au ajutat cu taleri 20 la policandru, iar după moartea sa au ajutat Safta, jupăneasa sa, la zugrăveala tîmplei cu taleri 80». Probabil că Iorga șătraru a fost și înmormîntat în biserica lui Matei vodă. Un Manda a dat o funie de moșie în Grădiștea de Sus. Un Borcea, Calea, Leaota au dat treizeci de stupi, două vaci, un bou și «un claslov tiparnic, cu slove mari». Un Bîra a dat minăstirii o parte din muntele Mușuroiu.

10. G. Călinescu, *Altre notizie sui missionari catolici nei paesi romeni*, în «Diplomatarium italicum», II (1930), p. 373; relația lui Deodat episcopul.

11. *Monumenta Slavorum Meridionalium*, XVIII, p. 669: relația lui Mančić, din 1648.

12. Arih. St., *Condica M-rii Cîmpulung*. Sub Constantin Șerban vodă, în 1658, Nan post. se plînge că a vîndut Grădiștea de frica lui Matei Basarab și fără de voie, și că minăstirea nu a dat niciun ban și egumenul vrea să mănînce și banii minăstirii și să ție și satul. Iar sub Radul Mihnea vodă (1659), el se plînge că nici nu a vîndut Grădiștea și nici nu a primit bani.

13. Paharul a fost dat minăstirii în 1642 și se afla la Muzeul Național. Gr. Toculescu, *Catalogul Muzeului Național*, p. 131, 132, îl descrie astfel, sub nr. 73: «cupă de argint aurit, din 1642, a lui Matei Basarab și soției sale Elina... după tradiția mănăstirii ar fi cupa lui Negru vodă»; proveniența, M-rea Cîmpulung.

Cîmpulung. Mormîntul lui Pară paharnic (deasupra), al lui Nicolae-Alexandru voievod
și al lui Basarab voievod

Județul Stanciu Bujor, tatăl lui Iorga fost mare clucer, a fost și ef îngropat, cu soția sa, în biserica lui Matei Basarab : «La aprilie 8 zile, leat 7227 [1719], când au venit Nicolae vodă cu a doua domnie în Țara Românească, pristăvitu-s-au robul lui Dumnezeu Stanciu Bujor, fiind județ și după dănsul, a șasea zi, au răposat și fămeia lui, Sora, și ale amândoror oasele supt această piatră (s-au îngropat) de Iorga, feciorul lor, la anul 7261 [1753] și s-au scris deplin în jos și și jupâneasa ce au ținut-o dumnealui Iorga biv vel clucer, ce scrie mai sus : Ilinca...»¹⁴.

Toți acești înzestrători ai mînăstirii au fost, desigur, înmormîntați în biserica lui Matei Basarab.

Dar și de către călugări — a căror tagmă fu reorganizată între 1689—1692, de Ioan arhimandritul, egumenul de la Hurezi, chiar în timpul cînd Brîncoveanu zidea mînăstirea Hurezului —, s-au făcut danii importante mînăstirii. Astfel, același Ioan arhimandritul de la Hurezi dăruiește trei candelor de argint, o cruce ferecată cu argint și smarald și preface marele clopot al mînăstirii. Ieromonahul Vasilie — egumen în timpul luptelor din Cîmpulung, cînd au ars mînăstirea și întreg orașul și care fugise cu trupele nemțești în 1739 —, prin diata sa din 1745 august, lăsă Mînăstirii Cîmpulungului, metania sa de călugărie, moșiile Dragomirești, Vlădeni, Căprioru, Negești, Muntele lui Drăghici, Ruda și altele. Pe lângă aceasta face la tîmpla bisericii șase icoane mari, care au costat 60 de talere, și la tîmpla «cea de piatră» dă 30 de talere : «Aceștia am dat bani de ai mei... și am făcut și pogradia de piatră înaintea mînăstirii»¹⁵. Tot el reface clopotul mînăstirii, a doua oară, după război, în anul 1740.

Nicodim arhimandritul, care reface a treia oară marele clopot, închină mînăstirii metohul său din Dobroești, cu vile din Crîngureni și moșiile, partea sa, din Priboeni și Beleți, stupi și dobitoace¹⁶. El, după prădarea, arderea și sfărîmarea mînăstirii, în 1737, este însărcinat de către Constantin vodă Mavrocordat și mitropolitul Ștefan cu egumenia mînăstirii. Tot în același an 1737 octombrie 20, «prin nevoița și silința s. s., iarăși s-au făcut mănăstirea... atât sf. biserică pe dinlăuntru împodobită cu tîmpla, cu sf. icoane și cu argintărie și policandru, cât și pe dinafară, cu chiliele și cu zidurile și cu altele... și toate clopotele... și s-au scris într-al 24 an al egumeniei s. s., la leat 7269» [1760]¹⁷.

Tudoran mare agă ridicase, împreună cu soția sa Alexandra, pe a sa moșie Aninoasa (Muscel), o biserică, în 1678 : «și cînd a fost la săvîrșitul sfintei biserici, despărțindu-l Dumnezeu de soție, de s-au pristăvit, au priimit cîn îngeresc și s-au călugărit și fu numele Theodosie monah și au hotărît să fie svânta biserică mînăstire de călugări». El a luat această hotărîre mai ales după ce și fiul său, Pîrvu Vlădescu,

14. D. Băjan, *Documente*, p. 60 n.

15. Arh. St. Buc., *Condica M-rii Cîmpulung*, p. 231, 232.

16. Pomelnicul Mînăstirii Cîmpulung (Academia R.P.R., ms. 3722; despre acest pomelnic vezi Dan Simonescu, *Viața literară și culturală a mînăstirii Cîmpulung (Muscel) în trecut. (Din trecutul cultural al Cîmpulungului)*, Cîmpulung, 1926, p. 15—20).

17. Al doilea pomelnic al mînăstirii.

mare vistier, care și el ridicase o biserică la Vlădești, în 1657, fusese omorât în 1658: «-lau sfărâmat M' h-nea Vodă la gura Teleajenului, când au trecut hanul cu turcii și cazacii, ca să prade Țara Ungurească». Tudoran a închinat această minăstire, din care s-a ridicat mai târziu mitropolitul Daniil, Minăstirii Cimpulungului.

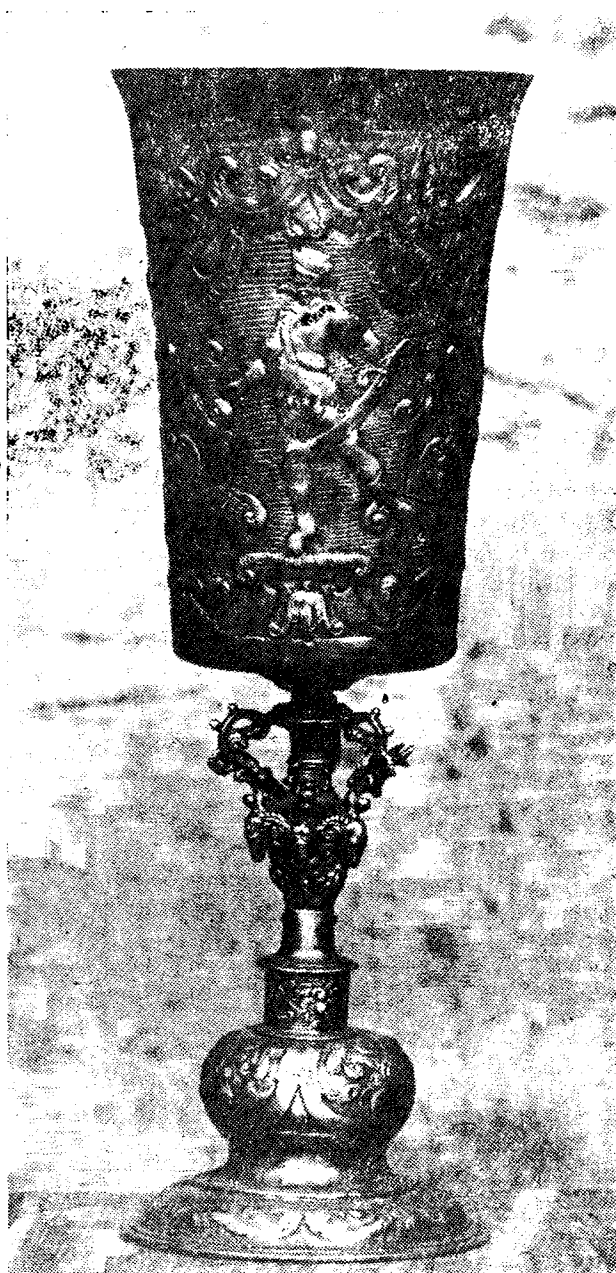
Arhimandritul Dositei, egumen între 1783—1812, a dat minăstirii o pereche exarterute de argint, «ocă una pol, un țigan, Chitul Moceana i pe Despina țiganeca... cumpărați cu banii sf. sale».

Și alți călugări înzestrează minăstirea : monahul Manuil dă trei delnițe din Stoenesti ; Onufrie monah, moșia din Călcești-Muscel ; Mihail Ieremonahul moșia Negoesti.

Dar călugării nu se îngropau în biserica minăstirii, ci în propriile lor fundații, sau la bolnița minăstirii.

*

Bolnița minăstirii, din birne de lemn, rămășiță din clădirile

Paharul lui Pară paharnic (secolul al XVII-lea)

de lemn ale lui Matei Basarab, închinată nașterii sfântului Ioan Botezătorul, putrezind, a fost refăcută de zid, de Teofan ieromonahul, năstavnîc al minăstirii, sub mitropolitul Mitrofan, la 6 iulie 1718, în domnia lui Ion Mavrocordat.

*

Biserica lui Matei Basarab a dăinuit din anul 1635 pînă în anul 1819, deci 184 de ani.

Atunci, sub egumenia lui Filaret Apamias Beldiman, «din multe ploii a căzut o bucată din bolta cea mare, făcînd mare huet, încît spaîmă mare era de a intra cineva înlăuntru».

De altfel, chiar de la numirea sa, în 1813, iulie 29, cînd Apamias este numit de Caragea vodă năstavnîc la Cîmpulung, el află minăstirea «în cea mai proastă stare : biserica cea mare cu totul crăpată de atîtea cutremure, încît un stîlp, din cei patru mari ce erau în biserică, fiind zdruncinat cu totul, l-au fost căptușit cei mai dinainte stăpînitori cu stîlpi de stejar ca să nu cadă bolta care era rezemată peste acești patru stîlpi ; în toate părțile ploua înlăuntru bisericii ; prin toate chiliile ploua, toate acareturile prin prejur stricate și putrede». Metoacele Grădiștea și Golești erau ruinate, ca și morțile, circiumile de pe moșiile lor. Datoria minăstirii era de peste 50.000 taleri, iar venitul numai de 9.300 taleri. Șaptesprezece munți¹⁸ și două moșii : Stăneștii și Budeștii, erau arendați, «vînduți» pe șapte ani și banii încasați înainte, de foștii egumeni.

Sprînjînit de banul Constantin Filipescu, de banul Grigorie Brîncoveanu și de Iosif episcopul Argeșului, vrednicul egumen Beldiman Apamias a reușit să învingă dificultățile ce îi le punea în cale vodă Caragea, care îi cerea ca în termen de cinci luni «să exoflîsească toate datoriile minăstirii și să aducă la Logofeția cea Mare toate zapisele de datorii, ca să se spargă».

Biserica rămase închisă din 1819 pînă în anul 1825, sub vodă Grigorie Ghica, iar călugării au fost mutați la Minăstirea Aninoasa ; slujba se făcea la bolniță.

«Măria sa Grigorie Ghica voevod pămîntean văzînd... mănăstirea căzută... în care s-a cîntat cea dintîi dumnezeiască liturghie... din descălîcătoarea țării... face pîtac domnesc către mitropolitul Grigorie... către C. Bălăceanu vel ban și logofătul de Țara de Jos Ion Nestor, ca să chîlbuzuiască cu ce mijloace s-ar face această minăstire... care însărcinându-mă pe mine [Filaret Apamias] ca să o fac din fața pămîntului... cu aceleași pietre pe dinafară și pentru această cheltuială să mi se dea în stăpînire... pe alți zece ani... pînă în 1837... dăndu-mi-se contract...

18. Intre acești munți se afla și muntele Ianina din plaiul Nucșoara, «îngă hotarul țării Oltului ungurești», recuperat de egumenul Vasilie, în 1733, sub Constantin N. Mavrocordat și de la oamenii din Făgăraș, «care îi stăpîneau încă de pe cînd era Țara Oltului sub stăpînirea Țării Romînești», pe baza hrisoavelor lui Vladislav și Vlad Tepeș (Arh. St. Buc., *Condica M-rii Cîmpulung*, p. 72).

Aceleași morminte voievodale (Nicolae-Alexandru, Basarab voievod) și al lui Pară paharnic.

am zidit-o precum se vede, sfârșind tot lucrul la leat 1831... pe cînd boala holerei cumplită era».

El a reparat chiliile, cu cerdacul de la rîu, cuinia și mangușia, clopotnița, porțile dinafară, biserica Bolniței, schitul de la Grădiște, moara de la Furnicoși, schitul Golești, pivnița de la Ștefănești. Lucrările de refacere se începuseră la 3 mai 1826 și se terminară în 1831.

Lucrările s-au făcut într-o epocă, cum spune Apamias, «cînd întîmplările vremurilor ce urmau în Țara Romînească și Moldova vor trece și nu se vor uita... pentru că după apostasia ce a urmat la leat 1821, împotriva sultanului, din partea grecilor, apoi pînă la leat 1828... au trecut ostile răsenești... și s-au urmat război... iar pe deoparte era război... iar pe de alta... Dumnezeu ne-a cercat cu două boli cumplite... ciuma... și la anul holera... fiind și mare scumpătate de bucate...».

*

La rezidirea bisericii de către egumenul Apamias s-a înălțat cu încă un metru nivelul pardoselii bisericii, pentru că și terenul exterior crescuse în urma dărîmăturilor cu un metru, astfel că, față de nivelul primului paviment al bisericii lui Basarab vodă, pavimentul noii biserici este cu doi metri mai ridicat.

Arhitectul Frantz Walet, însărcinat cu reclădirea bisericii, necunosător al arhitecturii bizantine, dar căruia i se impusese rezidirea bisericii pe aceleași temelii și cu aceeași piatră pe dinafară, nu a putut remedia răul ce rezulta pentru înfățișarea bisericii din faptul scurtării înălțimii ei cu cei doi metri, care rămăseseră sub pămînt. Pe de altă parte, străin de tehnica bizantină, nu a știut să racordeze turlele bisericii cu zidurile ei, astfel ca ele să formeze un tot organic. De aceea, astăzi ele par a fi înfipte în acoperțișul de tinichea.

La Cîmpulung, în această epocă, se aflau meșteri iscusiți în zidărie, care au executat minunatul campanil al Bărăției, în 1827, construcție care contrastează ca gingășie cu masivitatea și lipsa de armonie a operei lui Frantz Walet.

*

În directă legătură cu Minăstirea Cîmpulung stau burgul și curtea domnească. Basarab și-a avut, la începutul domniei, capitala în Argeș, fosta reședință a voievodului Seneslau, și apoi a lui Lîtvoi și Bărbat.

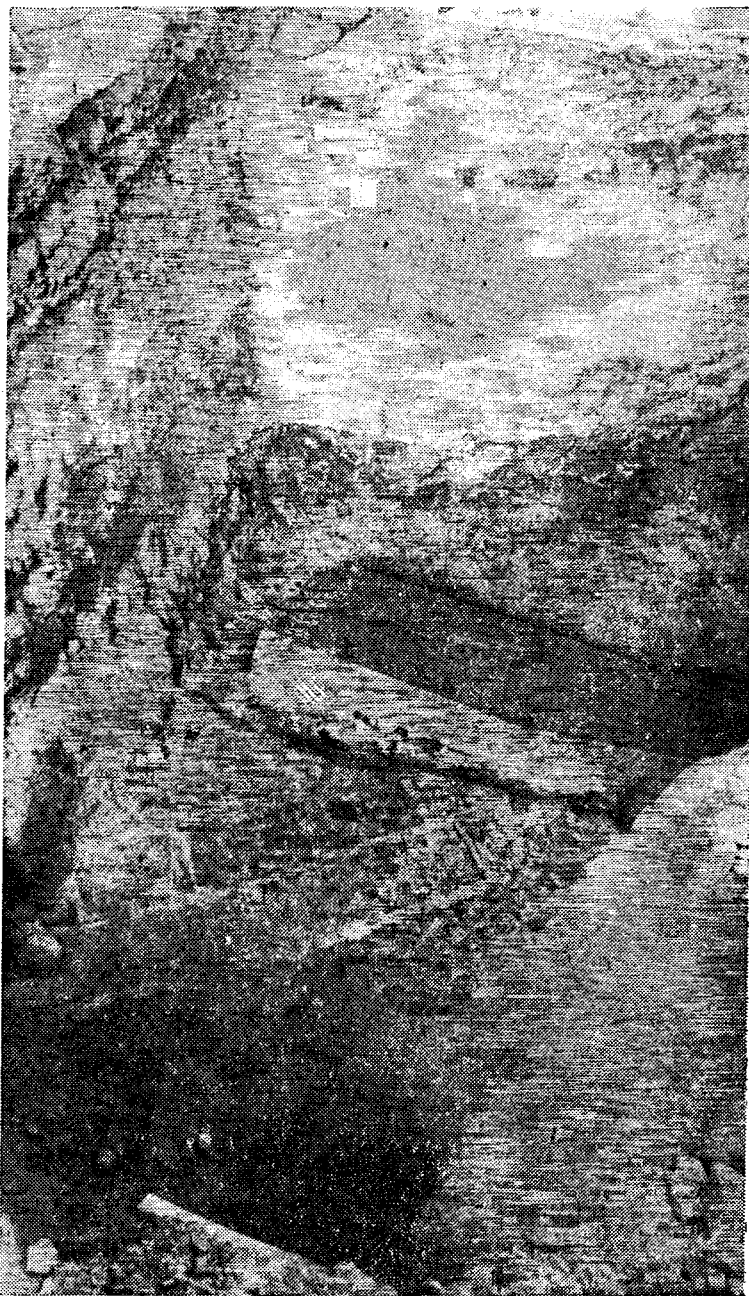
La Argeș au avut loc tratativele între Basarab și Carol Robert, și la castrul Argeș, lîngă orașul Argeș, a avut loc memorabila luptă între Basarab¹⁹ și Carol Robert. La Argeș este îngropat Voislav, fiul lui Nicolae-Alexandru vodă.

Cîmpulungul, în care Basarab și chiar fiul său Nicolae-Alexandru voievod și-au stabilit scaunul domnesc, marchează o etapă în cucerirea țării spre est și scoaterea ei de sub dominația cumano-tătară.

19. V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș*, p. 15; *Hurmuzaki*, I, 646 (an. 1336).

Mormintele IV, III, temelia turnului clopotniței și pardoseala bisericii lui Basarab voievod, în timpul dezvelirii lor

Mormîntul lui Dan logofătul, aflat la întretăierea zidului de vest al bisericii cu turnul clopotniței și cu pardoseala bisericii lui Basarab voievod

Instalarea lui Basarab la Cîmpulung pare să coincidă cu moartea comitelui Laurențiu de Longo Campo și cu dispariția comitatului Loviștei — ce se întindea pînă la Mehedinți — al contelui Conrad de Loviștea, în 1327.

Aceiași mormînt, cu resturi din mormîntul ce se afla deasupra, al județului Bujor

Dar se pune întrebarea : Din cele cinci castre ridicate de teutoni «*ultra montes nivium*»²⁰, Cîmpulungul a putut fi lăsat la o parte de

20. «Castrul pe care teutonii cu multă trudă îl construiseră» «dincolo de munții cu zăpadă».

ei ? Tocmai unde era importantul drum : calea Dîmboviței, ce lega Țara Birsei, ținut teutonic, cu Cîmpulungul²¹ ?

N. Iorga, în a sa *Geschichte des rumänischen Volkes*, printr-o expresie plastică, afirmă că teutonii din Marienburg, venind în țară, au făcut un nou Marienburg și un Klosterburg. Acest Marienburg, el îl pune la Cîmpulung.

Dar «Closterul» cîmpulungean este închinat Apostolului Iacob.

Cum vom vedea, acel Marienburg, pe care voiau a-l face teutonii, a fost la Tîrgoviște, unde există Mănăstirea «Sancta Maria graciaron» și burgul, pe care l-am descoperit în săpături, și unde sînt resturi remarcabile de arhitectură feudală ; burgul ar fi luat o mare amploare, dacă teutonii nu ar fi fost goniți de regele Ludovic.

Precizăm că la Tîrgoviște puternicul donjon (turnul Chîndia), care are o înălțime de cca. treizeci de metri și un diametru de cca. 9 m, cu burgul alăturat, înconjurat de turnuri pătrate, cu biserica Sancta Maria graciaron, sînt rămășițele acelu «castrum quod ultra montes nivium Teutoni construxerant...»²² Acest burg teutonic ocupa jumătatea de nord a actualului palat domnesc, jumătatea de sud-est fiind ocupată de palatul lui Petre Cercel.

Ambele clădiri au fost racordate printr-un gang de Constantin Brîncoveanu, care a adăugat și un etaj pe zidurile vechiului burg.

În aceste întărituri de pe «Iloncha»³³, pe care teutonii «multis laboribus construxerant» în anul 1369, s-a dat bătălia dintre Vladislav vodă și regele Ludovic, «ubi fortalicia et propugnacula erant»²⁴. Dar nu este exclus ca la Cîmpulung să fi existat un burg mai mic, în subordine.

21. *Hurmuzaki*, I, 623 (an. 1332). Regele Carol Robert, care venea de la Severin, trece cu armatele sale pe la castrul Argeșului, de la Poenari spre Făgăraș, pe calea Făgărașului (Poenari-Colțul Viștei).

Existența acestui drum o dovedesc actele unui proces prin care mitropolitul Teodosie cerea ca hotarele unei moșii să fie fixate pe apa Doamnei și la Căpățîneni, «pe unde au trecut mai denainte *Calea Făgărașului*» (Arh. St. Buc., *Ep. Argeș*, XVI/52 (din 7231 = 1705). Un pîrcălab al cetății Poenari este menționat în 1560 (7609) ; Milco pîrcălabul (Arh. St. Buc., *Istorie*, II/7).

22. *Hurmuzaki*, I₂, 149 (an. 1369).

23. Dinspre Dunăre o armată condusă de însuși regele, iar alta dinspre munți condusă de voievodul Ardealului Nicolae și vice-voievodul Petre înaintează spre fluviul Iloncha, «ubi fortalicia et propugnacula erant» (unde erau întărituri și fortărețe). *Iloncha* este Ialomița, care în vechine se chema și Iablovnița (Baksic, în *Monumenta Slavorum meridionalium*, XVIII, p. 102 : Tîrgoviște «cittă... sita fra due fiumi... uno passa per la cittă, chiamato Iahlovnița, e l'artro più lontani chiamase Damboviza (cetate... așezată între două riuri... unul trece prin cetate, numit Iablovnița, și altul mai departe, se cheamă Dîmbovița) ; vezi și Arh. St. Buc., *Ep. Argeș*, XLIV/7 (act din 1535, pentru morile de pe *Iablovnița* în satul Berilești, dat de vodă Vladul cel înecat M-rii Argeșului, în schimbul satului Soașul, luat de la M-rea Argeșul și dat Mitropoliei Tîrgoviște).

24. *Hurmuzaki*, I, 91. Singurele «fortalicia» (fortărețe) și «propugnacula» (întărituri), pe Ialomița nu pot fi decît cele din Tîrgoviște, unde se află burgul pe care teotonii, cum am văzut, «nullis construxerant laboribus». Alte fortificații nu mai sînt pe Ialomița.

Prezența în lupte a lui Dragomir Olacus, «castellanus de Domboycha», întărește această localizare a luptelor din 1369 la «fortalicia» din Tîrgoviște, cum și existența ce-

Se pune în același timp și întrebarea : unde a fost curtea lui Basarab, la Cîmpulung ? A găsit el ceva rămas din timpul antecesorilor lui în acest ținut ? A găsit el acel burg teutonic, după aproape 95 de ani de la izgonirea teutonilor și a locuit în el ? L-a reparat, scoțându-l din ruini, sau a zidit însuși un nou burg ?

Luccari — în confuzele știri ce le avea de la strămoșul său Nicolò Luccari, care a fost trimis în legăție la Vladislav vodă, spune că Negru

tății Dîmbovița, confundată de multe ori cu Bucureștii și care se află la jumătate cale între Tîrgoviște și munți, în locul unde cursul Ialomiții, printr-o cotitură, se apropie foarte mult de acel al Dîmboviței.

Vladislav refuză lupta, prefăcîndu-se că fuge la Secuime : «Comes Dragmer (Dragomir) Olachus, castellanus de Domboycha» și «capitaneus» (Comitele Dragomir valahul, castelanul de Dîmbovița și comandant) se retrage și el din fața lui Nicolae voievodul Ardealului, atrăgîndu-i în capcana cheilor Dîmboviței.

Acesta, «incaute ulterius procedens, inter indaginee et veprium densitate, ac passus strictissimos conclusus per multitudinem Olachorum de silvis et montis invasis, ibidem, cum strenuo viro Petro suo vice wayvoda... nec non... et aliis militibus quam pluribus et nobilibus potioribus extitit interfectus et cum gente Hungarorum de ipso exercitu terga vertissent... in fugam convertissent in locis lutosus et paludosis indagineis» (mergînd mai departe fără teamă, între întărituri și desigur de mărăcini, iar trecerile fiind în de aproape închise de mulțimea valahilor năvăliți din păduri și munți, tot acolo, cu viteazul bărbat Petru, vicevoievodul său... de asemenea... și cu mulți alți oșteni și nobili puternici, a fost ucis, și ungurii din acea oaste întorcînd spatele, au luat-o la fugă prin locuri glodoase și întărituri pline de mlaștini» —, la B. P. Hasdeu, *Magnum Etymologicum. Negru-Vodă, CCXXVII* ; vezi și Verancius, *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae*, în «Tesaur de monumente istorice», III, p. 178).

Am vizitat această cetate, spre care duce un drum prin albia Dîmboviței, mărginit de ambele părți de rișe de piatră, drepte ca niște pereți, și se îngustează în unele locuri așa de mult încît osiile căruțelor și-au lăsat urmele adînci, și pe dreapta și pe stînga, în aceste sfînci.

Cetatea Dîmboviței, cunoscută și ca cetatea lui Negru Vodă, a servit și în luptele lui Mihai Viteazul cu turcii la Tîrgoviște, în 1595. La 13 septembrie, Mihai Vodă era la Tîrgoviște «ad amplam sed moro arceque carentem civitatem Tervisum vel Targoviste» («la strălucita, dar lipsita de ziduri și fortăreață, cetate Tervisum sau Tîrgoviște»), apoi pleacă spre munți, cu 500 de călăreți, 2 mile (*sic*), pînă la cetatea lui Negru Vodă, unde lasă călăreții și apoi după 4 mile (*sic*) ajunge în munți la ducele Transilvaniei... «Transylvanie ducis, desiderans auxilium» (cerînd ajutorul ducele Transilvaniei).

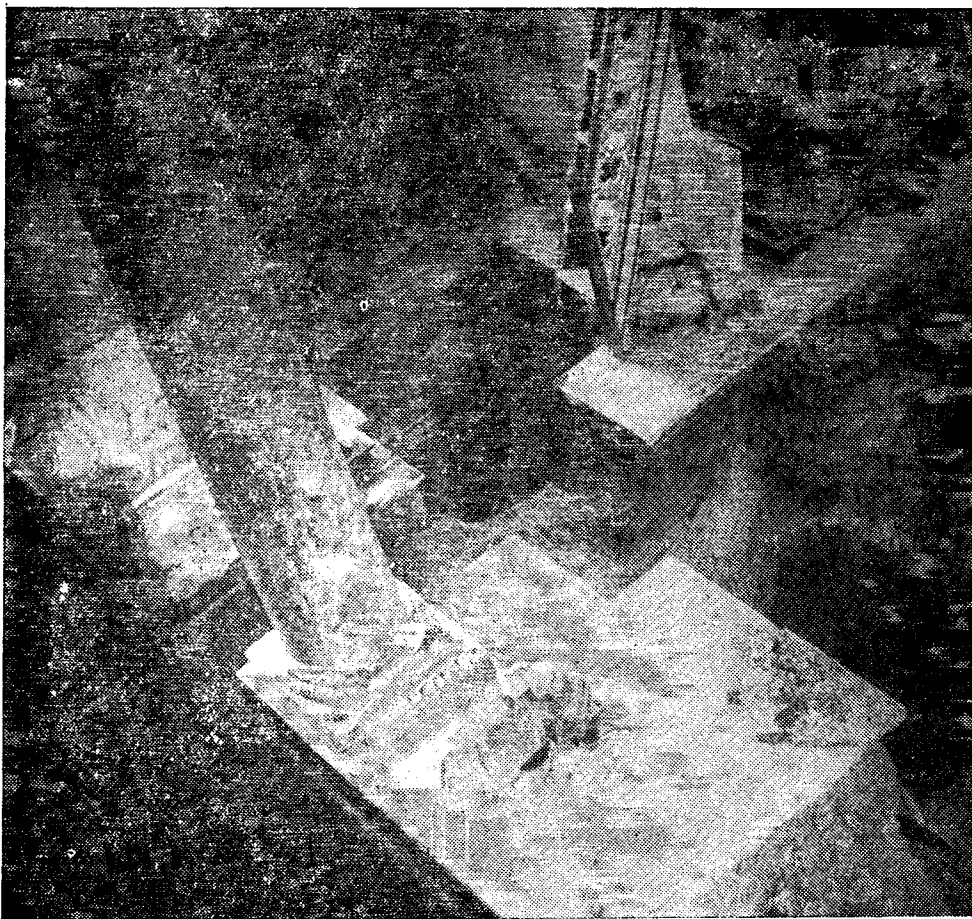
Apoi, întorcîndu-se Mihai Vodă, făcu un zid în jurul palatului Tîrgoviștei («arces enim edificare Tyranni perpetuo interdoto») = «deoarece turcii interzisese pentru totdeauna să se ridice cetăți» și un val cu pari împlețiți.

Strykowski (*Cronica* sa, din 1570, în «Columna lui Traian», 1871, nr. 30), care a vizitat locul și crede greșit că aici s-a dat bătălia între Basarab și Carol Robert, a văzut *trei stîlpi de piatră, precum am văzut eu însuși*. Acești stîlpi, din care nu a mai rămas decît unul, el îi crede *zidiți* de domni romîni pe locul bătăliei. Stîlplul păstrat este un colț de piatră neregulat, înalt de vreo trei metri, pe vîrfurile căruia este înfiptă o lespede orizontală, tăiată neregulat, lungă de vreo doi metri și lată de peste un metru. De fapt, acești stîlpi de piatră sînt rămășițe celtice foarte vechi. Druzii își așezau templele lor în cele mai nepătrunse poziții.

Cît privește cetatea propriu-zisă, sau s-a prăbușit cu piscul pe care era zidită, sau există pînă azi ca temelii pe piscul alăturat, dinspre nord de schit, unde, cu prilejul vizitei mele, mi s-a afirmat că ar exista temelii unei cetăți.

Și regele Sigismund, în 1408, într-o expediție contra lui Mircea Vodă, cu ținta Tîrgoviște, a fost atras în cheile Dîmboviței («in dictis strictissimis indagineibus») = «în amintite locuri strîmte întărite», unde a suferit o mare înfrîngere (*Hurmuzaki*, I, p. 460, an. 1408).

vodă (Basarab-vodă): «nel 1310 s'era impadronato di quella parte di Valachia la quale fu antica Dacia; per retenere l'aquistato nella fede fabricà la citta in Campolongo»²⁵.

Turnul clopotniței și mormîntul IV (al județului Bujor)

Întrebările nu-și pot avea un răspuns definitiv, din cauza lipsei știrilor. Sînt însă valabile ambele supoziții.

Decomandată constatăm că trupurile celor doi voievozi, Basarab și Nicolae-Alexandru, sînt îngropate în «Biserica Domnească» din Cîmpu-

25. «La 1310 pusese stăpînire pe acea parte a Valahiei care fusese Dacia antică; ca să și-o păstreze credincioasă a înălțat o cetate în Cîmpulung» (Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso risitreto degli annali di Ragusa*, Veneția, 1605, p. 49).

Pavimentul bisericii lui Basarab volevod

lung, cum era numită această biserică, înainte de a fi transformată în minăstire.

Intr-un hrisov al lui Constantin Șerban Cîrnul, din 1654, cu privire la un proces cu satul Groșani, proces care ținea din al XVI-lea secol, pe baza unui pretins hrisov al lui Nicolae-Alexandru, se afirmă că acest sat a fost dat bisericii «pe cînd era biserică domnească și popi de mir» (КОГДА БИСТ ЦРКВЪ ГОШАДСКА И ПОПИ ЗА КАНРОС) ²⁶.

Pe încetul, în cursul anilor, în același proces se șterge amintirea de biserică domnească și se întrebuițează expresia : «biserică de mir și popi de mir».

De asemenea pentru alt sat, Bădeștii, Ștefan Cantacuzino vodă afirmă că el a fost dat bisericii, «fiind atunci biserică domnească de mir» ²⁷.

Dar în Cîmpulung mai era o biserică domnească, zidită de Mircea Ciobanul, în anul 1547, și care nu s-a bucurat de donații domnești pentru întreținerea preoților de mir.

Din cele arătate rezultă că se pierduse cu totul amintirea că Biserica Domnească cea veche era paraclisul, biserica scaunului domnesc din Cîmpulung și nu o biserică domnească oarecare.

Din faptul că trupurile ambilor domni : Basarab vodă și Nicolae-Alexandru au fost îngropate, la 1352 și 1364, în această Biserică Domnească, urmează că trebuie să fi existat și o *casă domnească* lângă biserică, după cum și la Argeș, lângă Biserica Domnească —, unde sînt îngropați Vladislav Vodă, Radu Vodă, Dan Vodă, Dan al II-lea și fiii lor, între care Voislav, fiul lui Nicolae-Alexandru Vodă —, exista casa domnească, azi descoperită în toată întinderea sa.

În interiorul curții bisericii de la Cîmpulung există două case : una numită «casele domnești», la nord de poarta de intrare în minăstire, al cărei etaj are caracteristicile arhitecturii brîncovenesti, și se continuă prin chilii ; alta, singură, în partea de sud a porții de intrare : casa egumenească, care are caracteristicile arhitecturii lui Matei Basarab.

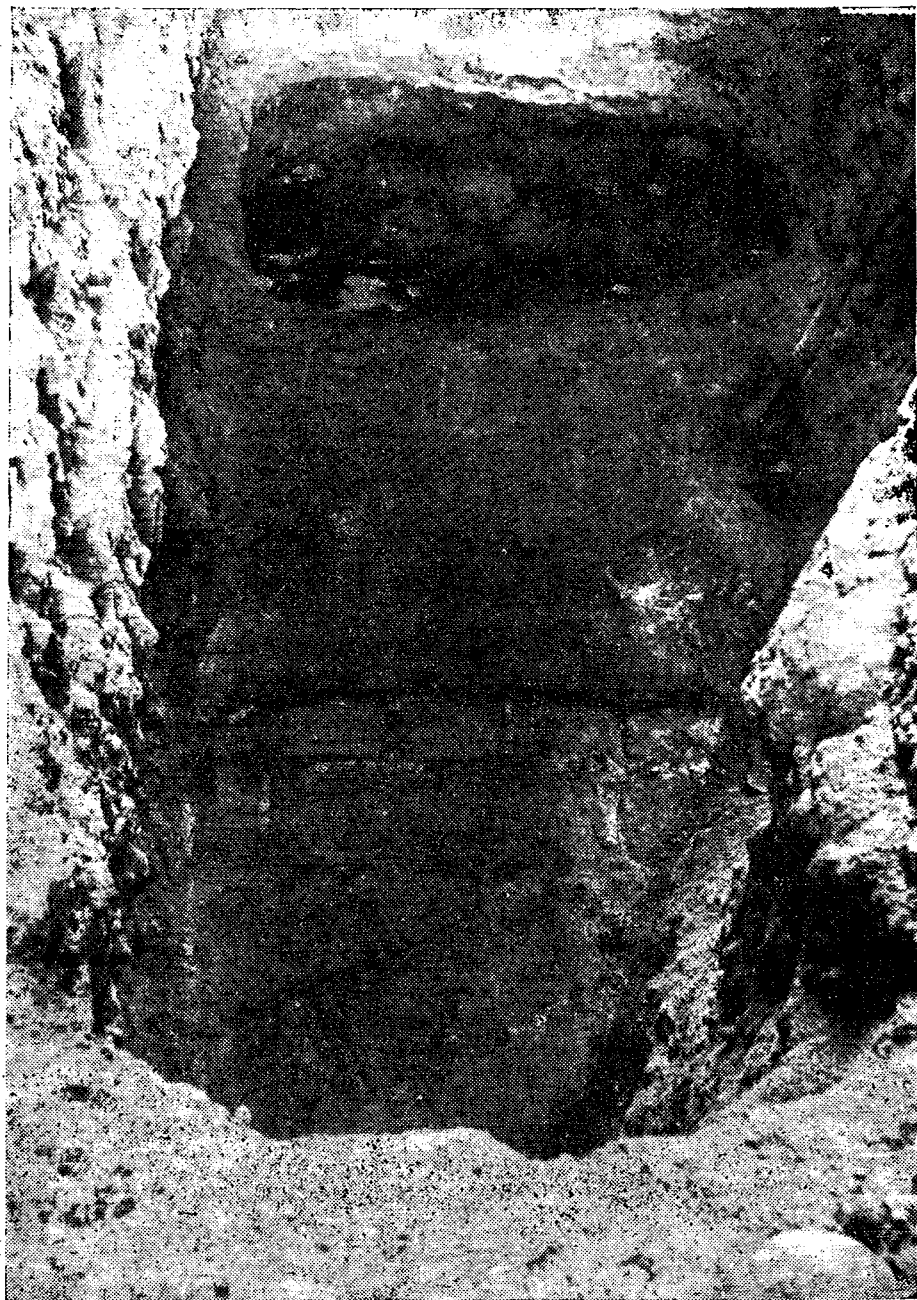
Prima, desi are denumirea de «case domnești», nu lămurește nimic prin această denumire, întrucît și la Mînăstirea Hurezului o parte din clădirile aflate pe latura de sud a mînăstirii poartă numele de case domnești, ca și la alte mînăstiri.

Se începe, pentru elucidare, cercetarea pivnițelor celor două case, care în majoritatea cazurilor, chiar după pustiirea caselor zidite deas-

26. Hrisovul lui Constantin Șerban voievod, din 1654, octombrie 30. Înrobirea satului se face prin mijloace dolosive, prezentîndu-se divanului nu hrisovul lui Nicolae-Alexandru vodă, dar, pentru a produce un efect, însăși icoana Maicii Domnului, pe care era scrisă *ocolnita* tuturor documentelor mînăstirii, printre care era trecut și pretinsul hrisov al lui Nicolae-Alexandru voievod, cu data de 1364, luată de pe piatra de mormînt a voievodului. Și se mai adaugă că în biserică «di zace coșciugul de cînd a fost cursul anilor» 1364, iar satul Groșanii a fost dat mînăstirii de Nicolae-Alexandru voievod (КНТНОРЪ СЪН МОНАСТНОРЪ

ИГДЕЖЕ ЛЕЖАЩ КОСТЯГЪ ВЪ СТАА ЦРКВЪ УТ КОГДА БИСТ ТЧЕНІЕ ЛЕТОМ 6872, la D. Băjan, *Documente*, p. 18).

27. Arh. St. Buc., *M-rea Cîmpulung*, VII/3 (din 1714).

Mormintele copiilor domnești

pra, serveau ca bază de ridicare a noi case peste ele. O caracteristică a pivnițelor secolului al XIV-lea sînt bolțile «en berceau», semi-cilindrice, sprijinite pe arcuri. Pivnița în care la Mînăstirea din Cîmpulung se va găsi o astfel de boltire este aceea deasupra căreia trebuie să se fi aflat casa domnească.

În ceea ce privește biserica cea veche, ale cărei elemente le-am găsit în săpături la o adîncime de doi metri sub nivelul pardoselii actualei biserici, cum vom vedea mai departe, ea formează o excepție în evoluția arhitecturii noastre, și ca materiale și ca plan. Are planul basilical occidental și întrebunțează piatră «de taille» (piatră cioplită) din cariera Albeștilor, pentru întregii pereții exteriori ²⁸,

Noi am avut biserici din piatră de rîu, «bolovani», amestecată cu cărămidă, începînd cu Mînăstirile Vodița ²⁹ și Tismana și sfîrșind cu toate vechile biserici din Cîmpulung, cum vom vedea.

Biserici zidite din material nobil: piatra calcară, cioplită, din cariarele Albeștilor, nu am avut decît la Mînăstirea Dealului și la cea a Argeșului, care, împreună cu vechea biserică a lui Basarab-vodă din Cîmpulung — care a dăinuit pînă la anul 1826 — marchează trei etape de strălucire în dezvoltarea arhitecturii noastre.

O altă caracteristică a arhitecturii vechii Curți Domnești din Cîmpulung, pe lângă planul occidental al bisericii, este *donjonul*, actuala clopotniță a mînăstirii.

Vechea biserică avea o clopotniță dreptunghiulară peste pronaos, la care urca o scară monumentală, în helice, așezată într-un turn rotund, aflat în pronaos și care se păstră pînă la rezidirea bisericii, în 1826 și a fost regăsit în săpăturile din actuala biserică (vezi planul) și o dovadă decisivă în privința existenței vechii clopotnițe pe pronaosul bisericii, cu zece ani înaintea restaurării vechiului donjon și transformarea lui în clopotniță, sînt relatările unui proces (1637—1639) dat pe mîna lui Socol clucerul, ispravnicul lucrării mînăstirii, «cînd va veni în oraș după lucrul bisericii».

Socol spune: «i-au dat pe mîna mea, deci am pus de au bătut clopotul și s-au strîns tineri și bătrîni» ³⁰.

Prin urmare încă din anii 1637—1639, cu zece ani înainte de preținsa zidire a turnului clopotniței acuale, exista clopotniță peste pronaosul bisericii.

28. Planul roman al bisericii, publicat la N. Ghika Budești (*Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I, Vălenii de Munte, 1927, pl. I), a fost întocmit de Serviciul tehnic al Comisiei Monumentelor Istorice, cu prilejul săpăturilor și constatărilor pe teren, și nu poate fi infirmat de ipoteza care admite că este vorba de o cruce greacă înscrisă într-un plan dreptunghiular (cum susține P. Chihaia, *Date în legătură cu biserica vechii curți domnești din Cîmpulung-Muscel*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIX (1961), nr. 11—12).

29. Biserica M-rii Vodița, deși a avut un miez de bolovani, totuși pare că paramentul exterior forma brîie de cărămidă și piatră *de taille* (piatră cioplită), din piatră calcaroasă și foarte bine tăiate, cum de altfel tot așa de bine tăiate erau și încadrările ferestrelor. Această manieră de lucru arată influența arhitecturii sîrbești. Rămășițele ce le-am găsit în săpături sînt depuse la Muzeul din Turnu-Severin.

30. N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 275—276.

În consecință, actualul formidabil turn pătrat, transformat în clopotniță de Matei Basarab și care nu e încastrat în zidurile înconjurătoare, nu poate fi decît donjonul burgului Cîmpulungului³¹, transformat în clopotniță de Matei Basarab.

Mormintele copiilor domnești

Cele două pietre sculptate, ce se aflau în dreapta și stînga arcului de intrare al porții, întăresc această convingere³². Una reprezintă un leu culcat cu labele sprijinite pe o carte deschisă. Aceasta este repre-

31. Nu cunosc spre SE orașului altă cetățuie decît Grădiștea, iar afirmațiile lui Nicolaescu Bugheanu (C. Rădulescu Codin, *Cîmpulungul Muscelului...*, Cîmpulung, 1925, p. 46, n. 4), că acolo ar fi ruinele cetății teutonice nu pot fi luate în considerare.

32. Gr. Musceleanu, *Monumentele străbunilor...*, București, 1873 = 7381, p. 33; vezi și Maria Golescu, *Motive animale în sculptură decorativă*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», 1943. De menționat că metopa cu leul a dispărut.

Două pietre aflate la fostul Muzeu de Antichități și provenite de la biserica Sfînta

zentarea metamorfică a evanghelistului Marcu : *Pax tibi, Marce, evangelista meus*. Cealaltă : o căprioară alungită, trebuie să aibă o semnificație religioasă, pe care nu o pot dezlega³³,

Aceste două metope cu siguranță că sînt foarte vechi și nu au nici o legătură cu epoca lui Matei Basarab, care a refăcut vechea biserică surpată de cutremur și nici cu «cloașterul», de unde n-au putut fi aduse, pentru că nu se puteau încadra în construcția acestuia. Ele au fost încadrate de la început în turnul sau donjonul burgului. Iar încadramentele de factură gotică, aflate la intrarea care duce la clopote, fac parte din arhitectura inițială a turnului care exista înainte de epoca lui Matei Basarab³⁴.

*

Matei Basarab, din neamul Basarabilor, prîbeag în Ardeal, din pricina grecilor, încă din decembrie 1630³⁵, ostaș în oastea lui Rákoczy, agitator din Hațeg, împreună cu Gorgan spătarul, Dumitru Preda vel căpitan, Mihalache postelnic și alți boieri, «se împrumută la popa Crisler cu 2.000 ughi... pentru ca să mergem în țara noastră, să luăm țara și să scoatem grecii, dușmanii noștri, care au spart casele noastre»³⁶.

În 1631 august, trei oști coborau din Ardeal : una pe Jiu, condusă de Tudoran spătarul — călugărit mai târziu sub numele de Teodosie, ctitorul Mînăstirii Aninoasa ; alta condusă de Matei, prin Rucăr ; iar a treia condusă de spătarul Gorgan, prin Teleajen³⁷.

Matei Basarab trece prin Rucăr-Cîmpulung, vede ruinele vechiului burg și întrucît turcii opreau zidirea de cetăți : «arces enim aedificare tyranni perpetuo interdito»³⁸, după cum rezidise, în 1640, Mînăstirea strămoșească Brîncoveni care, prin zidurile ei, a fost transformată într-o adevărată cetate, tot astfel a refăcut biserica lui Basarab vodă din Cîmpulung, rezidind-o din temelii între 1635—1638. El a conservat, și

Paraschiva din Rîmnicul Sărat, purtînd, amîndouă, data de 1712, iar una arătînd ca ispravnic al unei lucrări pe Mihail egumen Cozian, nu pot proveni de la Mînăstirea Cîmpulung, deși amîndouă au cite un leu culcat. Pietrele sînt reproduse la Alex. Lapedatu, *O biserică a lui Ștefan cel Mare în Țara Romînească*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», III (1910), p. 107—109, ca provenind de la Sfînta Paraschiva din Rîmnicul Sărat. Cred și eu că provin din dărîmata Mînăstire Rîmnicul Sărat, zidită de Brîncoveanu, prin conducerea spătarului Mihai Cantacuzino, care avea predilecția pentru ornamentații cu lei. Mihail Cozianu, cel ce a lucrat la Cozia și Cîmpulung, a lucrat și la Mînăstirea Rîmnicul Sărat, tot în scopul întăririi mînăstirii ca o cetate.

33. «Pace ție, Marcu, evanghelistul meu !» Dacă metopa nu reprezintă o căprioară ci o cerboaică, ar putea simboliza adevărata credință a celui înșetat ca cerbul, care aleargă spre curatele izvoare.

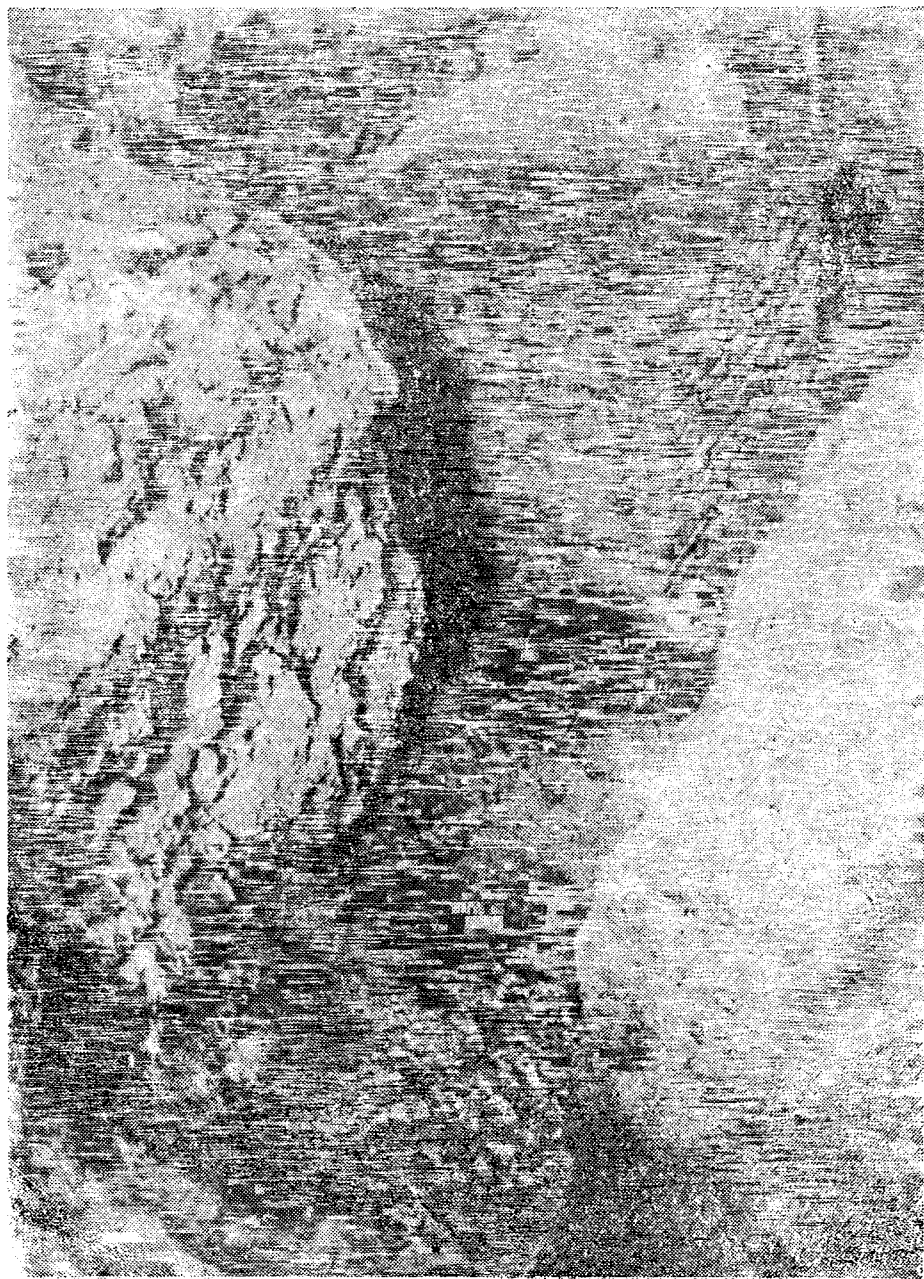
34. Altă interpretare a acestor elemente, vizibile și pe unele stampe vechi, la P. Chihaia, *Etape de construcție în incinta mînăstirii «Negru-Vodă» din Cîmpulung-Muscel*, în «Studii și cercetări de istoria artei», VIII (1961), nr. 1, p. 215.

35. N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 111.

36. *Ibidem*, IV, p. 104, 114.

37. *Ibidem*, IX, p. 41.

38. «Căci turcii opriseră pentru totdeauna zidirea de cetăți». V. Drăghiceanu, *În amintirea lui Constantin Brîncoveanu* ; idem, 1. *Curtea din Brîncoveni*, 2. *Curtea din Brîncoveni după planuri contemporane*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.».

Stilp dinaintea altarului bisericii lui Basarab voievod

aici, vechiul burg sub forma unei mînăstiri, ale cărei zidiri au fost terminate în 1647, cînd a făcut un hrisov mînăstirii, prin care mulțumea lui Dumnezeu pentru că «cu a lui grijă, care s-au deprins a avea pururea de neamul nostru băsărăbesc...» pentru «numele neamului și al moșiei noastre» — a putut ridica pe aceleași temelii, în al doilea an al domniei sale, biserica strămoșească.

Că intențiile lui Matei Basarab erau de a se folosi de vechiul burg cîmpulungean pentru a face aici o cetate ne-o dovedește relatarea episcopului catolic Bakșič, care în anul 1640, deci cu șapte ani înainte de terminarea zidirii mînăstirii (1647), ne informează că Matei Basarab «făcuse o mînăstire mare», «et ha fabbricato intorno il convento, di legni grossi, come una città et intorno 12 bastioni, che e cosa molte forte»³⁹.

Prin urmare, în 1640, «il convento», deci chiliile, erau de birne groase de lemn, ca și cele 12 bastioane. Aceasta era numai un provizorat, deoarece între 1640 și 1647, Matei Basarab dărîma «closterul» cu hramul Sfînta Elisabeta, zidit de Doamna Marghita, soția lui Basarab, pentru ca din materialul obținut să facă chiliile, să rezidească împrejmuirea exterioară și să repare vechiul donjon al burgului, pe care îl transformă în clopotniță, deși mînăstirea avea clopotnița bisericii, rezidată tot de Matei Basarab, după cum am arătat mai înainte.

Afirmația lui Deodat, episcop de Sofia, după vizita sa la Cîmpulung, în 1648, că egumenul Mînăstirii Cîmpulung, în vederea clădirii unui campanil, a pus să dărîme vechiul «closter» pînă în temelii⁴⁰, trebuie înțeleasă nu numai cu privire la pretinsa zidire a campanilului, cît și la întreg complexul de zidiri pe care l-am arătat. La vizita lui Deodat, probabil că se lucra la restaurarea vechiului donjon, lucrare interpretată de Deodat ca fiind o zidire a clopotniței mînăstirii.

De altfel este exclusă ipoteza că acest turn este opera lui Matei Basarab, pentru că el face o excepție de la tipul clopotnițelor executate în primii ani de domnie a lui Matei Basarab.

Mînăstirea Brîncoveni, zidită la patru ani după Mînăstirea Cîmpulungului, are o clopotniță în formă poligonală ; de asemenea Mînăstirea Verbila.

Existența celor două metope, despre care am vorbit, este încă o dovadă, căci nu aveau de unde fi aduse (nici chiar de la cloașter).

Donjonul, de o înălțime de peste 30 m, are pe toată înălțimea mețereze (*meurtrières*) la fiecare etaj, foarte strîmte în exterior, dar extreme de largi în interior (peste un metru, astfel ca să poată cuprinde mulți arcași).

Numai etajul de sus al turnului, pe care se aflau *crenelurile*, a fost complet refăcut de Matei Basarab, întrucît el a instalat acolo clopotele

39. «Și a clădit în jur mînăstirea, din lemne groase, ca un fel de cetate, și în jur 12 bastioane, rezultînd ceva foarte rezistent» (Baksic, *Monumenta Slavorum Meridionalium*, XVIII, p. 101).

40. G. Călinescu, *Altre notizie sui missionari catholici nei paesi romeni*, în «Diplomatarium italicum», II (1930), p. 373.

Paramentul exterior al bisericii, la 2 m adâncime

și, pentru a înlesni răspîndirea sunetelor, a făcut largi ferestre, astfel că înfățișarea zidurilor acestui etaj, contrastează cu restul clădirii, care are toate caracteristicile vechilor turnuri feudale⁴¹.

*

Între acestea se ivesc grelele timpuri cînd, după asediul nereușit al turcilor asupra Vienei, creștinătatea credea că a sosit momentul pentru izgonirea turcilor din Europa. Țara Romînească devine teatru de război după moartea lui Șerban vodă Cantacuzino.

Constantin Brîncoveanu, în tolu luptelor, a ridicat două *mînăstiri cetăți* la două extremități ale țării⁴²: Mînăstirea Hurezi, în 1689 și Rîmnicul Sărat, în 1691, și n-a uitat nici Cîmpulungul. El a adus de la Cozia la Cîmpulung pe Mihail egumenul, cel care fortificase Mînăstirea Cozia la începutul domniei lui și Mînăstirea Rîmnicul Sărat, și l-a așezat egumen la Cîmpulung⁴³.

În pomelnicul Mînăstirii Cîmpulung se amintește că «întru acestuia egumenie s-au făcut cetatea împrejurul mînăstirii 7220 (1712)»⁴⁴. Și cronica lui Radu Greceanu vorbește de aceste ziduri din timpul lui Brîncoveanu.

Mihail fusese, ca și la Cozia, *ispravnicul lucrării*, deci un om iscusit în lucrarea cetăților, și și-a lăsat numele pe cartea din metopa ce reprezintă metaforic pe Marcu Evanghelistul, despre care am vorbit, metopa din dreapta porții de intrare, dar nu pomeniște nimic de egumenia sa: «Mihail ispravnicul cozianul 7220» (1712)⁴⁵.

Evenimentele războinice ce au avut loc în burgul și cetatea (mai apoi Mînăstirea Cîmpulung), anterior luptelor din secolul al XVIII-lea, sînt cele din 1427, dintre Radul Praznaglava, sprijinitul turcilor, cu Dan al II-lea, sprijinitul și aliatul împăratului și regelui Sigismund. Ele au durat șase zile și au avut de rezultat restabilirea pe scaunul domnesc a voievodului Dan I «restitutus»⁴⁶.

De asemenea este cunoscută invazia tătarilor în Cîmpulung, făcînd pradă și dînd foc, în timpul răscoalei seimenilor, sub Constantin Șerban Cîrnul⁴⁷ — în anul 1658 și sub Radu Mihnea vodă,

Evenimentele războinice ale secolului al XVIII-lea sînt descrise de o inscripție chirilică pusă pe un enorm clopot de 600 ocale greutate, spîn-

41. Vezi *Turnul Negru* din Brașov.

42. V. Drăghiceanu, *În amintirea lui Brîncoveanu. Lăcașurile voievodului*.

43. D. Băjan, *Documente*, p. 45—46; egumenia lui se află între egumenia lui Iosif și cea a lui Theofan.

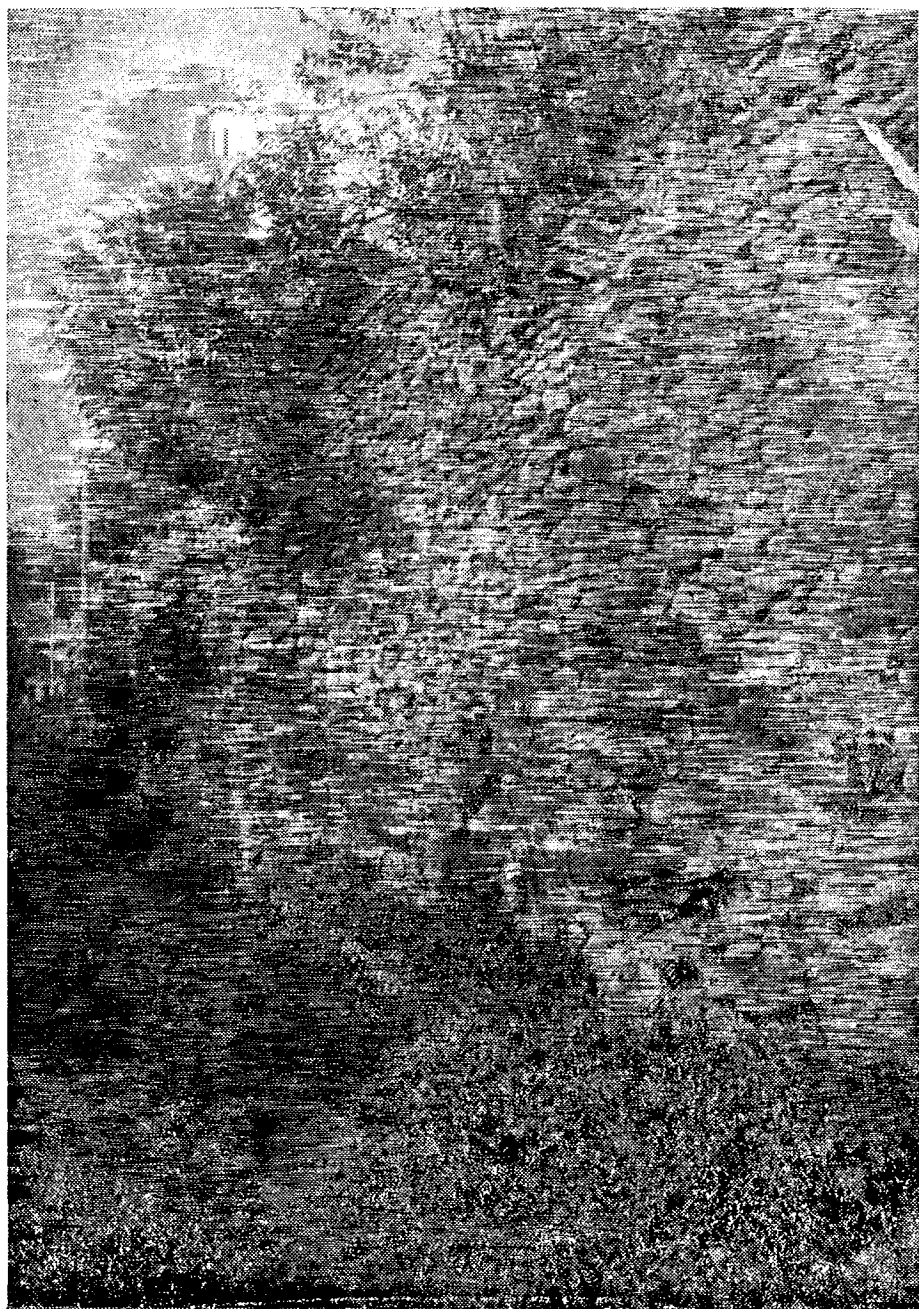
44. *Ibidem*.

45. La bolnița de la Cozia i se găsește mormîntul, a cărui lespede poartă următoarea inscripție: *Această piatră iaste a lui Mihail eromonah care a fost egumen la Cozia și cu porunca domnească l-a pus la Cîmpulung egumen, care curtea de zid împrejurul mînăstirii Cîmpulungului a făcut, vă dni Constandin voeovod i mitropolit chir Antim. Mihail Cozianu*.

Curioasa formulare a acestei inscripții tombale arată că Mihail Cozianu și-a pre-gătit piatra de mormînt încă fiind în viață, în domnia lui Constantin Brîncoveanu voievod.

46. «Restabilit» (*Hurmuzaki*, I, p. 534, 544, 542).

47. *Călătoriile patriarhului Macarie*, București, 1900, p. 224—235.

Cîmpulung. Vechiul zid al burgului

zurat la o înălțime de 10 metri, care azi nu mai există, fiind distrus în incendiul mănăstirii din 1934. Inscricția este următoarea :

«Acest clopot fost-au prefăcut de Ioan Egumenul / $\times\times$ leat 7200 (1692) / $\times\times$ și dentru întâmplarea oștilor <la> această sfânta mănăstire la leat 7249 (1740), fiind domn Io Costandin Nicolae Voevod și mitropolit Chir Ștefan, iar egumen Chir Vasile / \times $\times\times$ \times .

Iar pentru a doua domnie <a> mării sale Io Mihai Voevod, mitropolit Chir Neofit, iar s-au prefăcut acest clopot de smerit Chir Nicodim, cu cheltuiala sfintei mănăstiri / $\times\times$.

Fiind poslujnic l-a prefăcut Stanciul log. Halichi (sic) leat 7250 (1742)».

Această inscripție este o pagină a istoriei Cîmpulungului în lupta de eliberare începută de împăratul Leopold contra turcilor, după victoria de la Viena, din 1683, luptă la care a aderat și partida națională a țării reprezentată prin domnul ei, Constantin Brîncoveanu.

*

Trecem peste alte evenimente din istoria orașului și ne oprim la cele petrecute în 1737 (7245), însemnate pe larg în pomelnicul mănăstirii : «La leat 7245 (1737), împerechindu-se oștile și viind din Țara Ungurească catane și nemți în mănăstirea și orașul Cîmpulung, apoi în urmă viind și oștile turcești, au scos pe nemți dintr-acest oraș și au dat foc atât mănăstirii cât și orașului, de au ars cu mare groază. Deci, fiind atunci domn al acestei țări Ion Constantin Mavrocordat și mitropolit chir Ștefan, au trimis măriia sa, la leat 7246 (1738), m<e>-s<i>ta oct. 20, cu poruncă împărătească, pe Radu vel armaș și Șerban Greceanu și pe Costantin Lipoveanu polcovnic de Târgoviște și cu mulțime de servitori, de au sfărămat toate zidurile mănăstirii și chiliile de prinprejur și s-au prădat mănăstirea atât de odoare cât și cele mișcătoare și nemișcătoare, fiind egumen Vasilie Gebelea, și spăimântându-se, au trecut cu nemții în Țara Ungurească»⁴⁸.

*

Astfel se încheie importanța vechiului burg, ca și a vechei căi a Dîmboviței, aceasta din urmă prin executarea căii carolingice de generalul Steinville, pe valea Oltului, care a adus ridicarea orașelor Rîmnicul Vilcea și Sibiu, în paguba Brașovului și Cîmpulungului.

În ceea ce-i privește pe orașeni, ei nu se lăsaseră doborîți de evenimentele acestor ani, cînd pe lângă război mai suferiseră și de o «răjmiriță» a populației, ci, pătrunși de gîndul de a se apăra, transformaseră toate clopotnițele bisericilor orașului în turnuri de apărare, armîndu-le cu metereze⁴⁹.

48. Vezi și D. Simonescu, *op. cit.*, p. 16—18.

49. H. Teodoru, *Meterezele bisericilor Cîmpulungului*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», 1943.

Cîmpulung. Rest din vechiul zid al burgului, continuat cu zidărie nouă după dărîmarea lui în atacul turcesc din 1734

SAPATURILE DE LA MINĂSTIREA CIMPULUNG

27 august—3 septembrie 1924. — Se face un șanț transversal în biserică, în fața postamentului pe care este așezată piatra de mormînt a lui Nicolae-Alexandru voievod, și altul longitudinal.

Se descopere zidul despărțitor al naosului de pronaosul vechii biserici.

Se dă de urmele pardoselii de cărămidă din vremea lui Matei Basarab și apoi de a celei a lui Basarab Vodă, aflată la o adîncime de doi metri față de actuala pardoseală de lespezi.

Bătrînul orășean Nae Rizeanu îmi comunică informația că piatra de mormînt a lui Nicolae-Alexandru Vodă se afla mai înainte la nivelul pardoselii și că a fost ridicată pe postament de ultimul egumen, Chesarie. Pe acest postament se află și jețurile domnești.

Stîlpul bisericii dinspre SV, pe care se află piatra de mormînt menționată, se constată că era căptușit, cum afirmă și egumenul Filaret Apamias Beldiman, cu groase grinzi de stejar (complet putrezite). Acest stîlp a cedat sub greutatea bolților ce apăsau pe el și a provocat prăbușirea întregii biserici, în cutremurele din 1622 și cele următoare.

Două morminte moderne (după o monedă din 1800, găsită înăuntru), complet profanate, s-au găsit la capătul de vest al acestui stîlp. Unul din ele era al unei femei, judecînd după rochia de mătase (vezi planul mormintelor, nr. V, VI).

Spre capul acestui mormînt s-a găsit un alt mormînt, mic, al unui copil îmbrăcat cu vestă cu găitane (vezi planul mormintelor, nr. VII).

Dedesubtul acestui mormînt s-a găsit un mormînt cu osemînte, dinți, frînturi de craniu, fiare de cosciug strînse grămadă (vezi planul mormintelor, nr. II).

9 septembrie. — Se dezvăluie mormîntul 1 din biserică lui Matei Basarab, suprapus față de mormîntul 2 a lui Nicolae-Alexandru Vodă. Acest mormînt poate fi mormîntul lui Pară paharnic.

Mormîntul din biserică lui Matei Basarab, ca și mormintele Basarabilor (1, 2), se găsesc complet sfărîmate, din pricina lucrărilor executate cu prilejul întăririi cu grinzi de stejar a stîlpului bisericii, care începuse a ceda sub greutatea bolților.

Nu s-a găsit decît un craniu în mormîntul 1 de deasupra, iar în mormintele Basarabilor numai fărîmituri de oase, dinți, falange și cîteva vertebre.

De altfel, după o comunicare ce mi-a făcut-o regretatul D. Băjan, despre o tradiție păstrată de călugării Minăstirii Aninoasa, osemîntele Basarabilor au fost scoase din morminte cu prilejul închiderii bisericii, între 1819—1825, și strămutate la Minăstirea Aninoasa, metoc al Minăstirii Cîmpulung.

Că Basarab și Nicolae-Alexandru au fost îngropați la picioarele stîlpului unde am făcut săpăturile și unde am găsit mormintele o vedește existența pietrei de mormînt a lui Nicolae-Alexandru Vodă, așezată chiar pe stîlpul bisericii de la capul mormintelor, cum și hri-

Cloașterul : resturi din zidul de nord

sovul lui Constantin Șerban vodă și hrîsovlul lui Ștefan Cantacuzino voievod, din 1714 : «Nicolae Alexandru Voevod, feciorul răposatului Basarab Voevod..., ce le sînt trupurile îngropate în această sfîntă mînaștire... fiind atunci biserică domnească de mir»⁵⁰.

12 septembrie. — Se termină cu cercetarea jumătății de sud a bisericii ; enorma cantitate de pămînt ce trebuia scoasă afară și teama de a nu slăbi temeliele bisericii m-au determinat să închei lucrările în această parte.

Începe dezvelirea celor doi stîlpi dinspre latura nordică și jumătatea pronaosului dinspre nord.

În jumătatea stîngă a pronaosului, la nr. III și IV, s-au găsit urmele a două morminte alăturate. Cele din stînga (IV) la o adîncime de 1,15 m, deci după restaurarea mînaștirii de către Filaret Apamias ; iar celălalt (III) la 1,40 m adîncime deci în biserica lui Matei Basarab.

În primul s-au găsit un craniu întreg și fragmente din alte cranii, în al doilea (VI pe plan), s-au găsit resturi din scheletele a trei morți. El poate fi mormîntul județului Stanciu Bujor, al soției sale Sora și al Ilincăi — soția lui Iorga biv vel clucer, fiul lui Stanciul județul.

Sub aceste morminte se dă de o piatră de mormînt așezată peste prima pardoseală a bisericii lui Basarab vodă (6 pe plan), avînd următoarea inscripție : $\overline{\text{ПРѢСТАВНСА РАБЪ / БЖЮ ЖВНАНЪ ДАНЪА ЛОГФѢТЬ СНЪ}} < \text{Ж8} > * 51$

$\overline{\text{ПАНЪ ДРАГОМИР / УТ БЪЗЪБЪ ВЪ ДАНЪ БЪГОЧНСТВАГО / ІУ РАДЪА ВОЕВОДА / МЦА КЪ. Г. ДНЪ}}$
 $\overline{\text{БЛАТЬ / 4 ЗРѢІ}}$ [= A răposat robul lui Dumnezeu jupan Danul logofăt, fiul jupanului Dragomir din Buzău. în zilele binecinstitorului Io Radul voievod, luna iulie 3 zile, în anul 7112 (1604)].

13 septembrie. — Se ridică piatra tombală de pe mormîntul lui Dan logofătul. Deziluzie completă. Nu se găsește nici urmă de oseminte. În vecinătatea mormîntului s-a găsit un înel-pecetie de alamă, cu o imitație de inscripție și cu o imagine a Sfîntului Ioan Botezătorul. Mormîntul era făcut din bolovani și bine boltit.

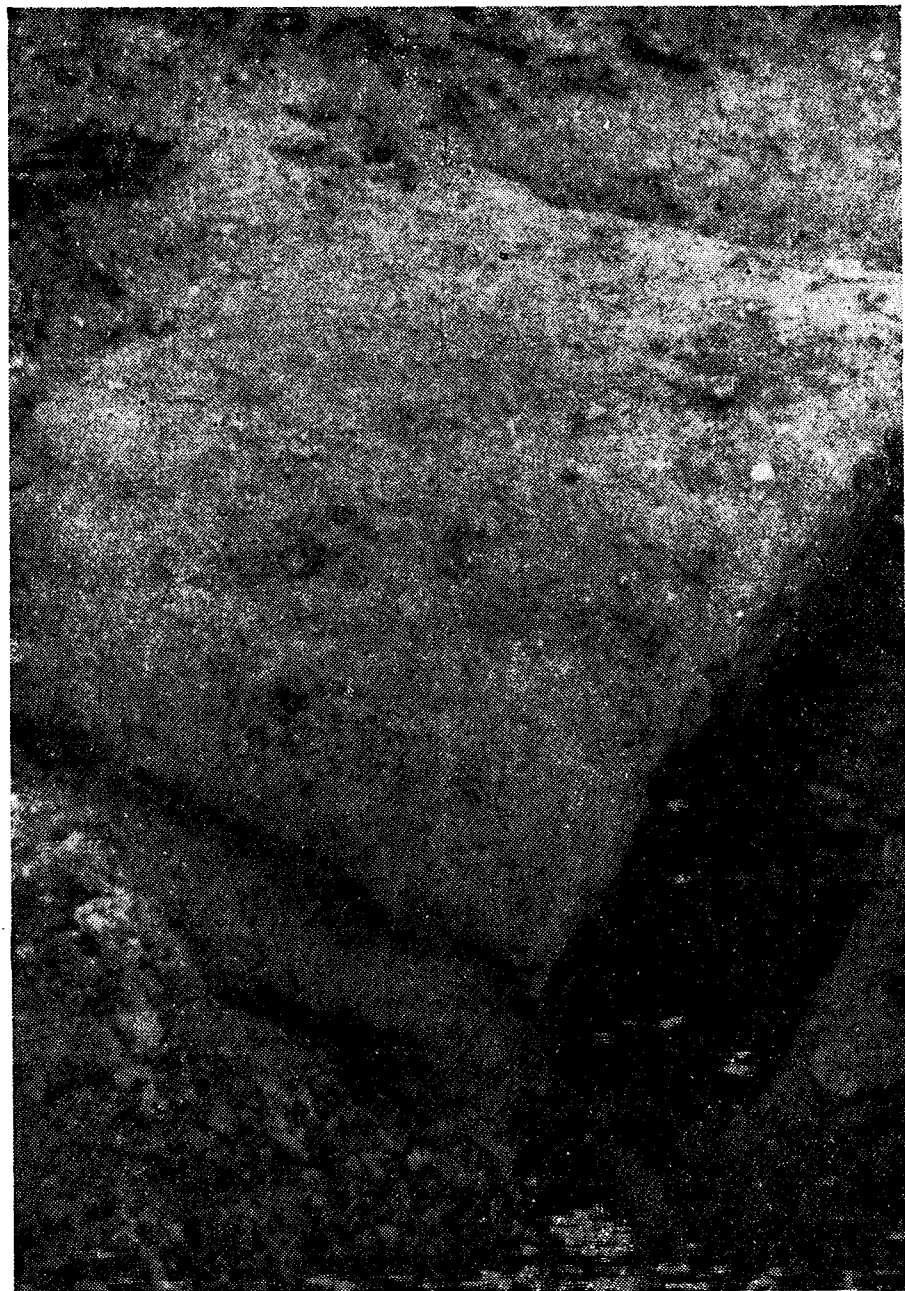
Tot în acest loc din pronaos se dă de temelia turnului scării în elice, ce urca la clopotnița aflată peste pronaos. Un turn similar, copiat după acesta, se află în biserica curții feudale a marelui vornic Mareș Băjescu, din Băjești-Muscel.

Săpîndu-se în interiorul turnului scării se dă de două pardosele, ca și în restul bisericii : vechea pardoseală din vremea lui Basarab și cea de a doua, din vremea lui Matei Basarab, iar stîlpul pătrat din mijlocul pronaosului este zidit peste primul paviment al bisericii.

În această jumătate din suprafața bisericii se conservă relativ bine vechiul paviment al bisericii lui Basarab Vodă. Cărămizile sînt puse pe lat, oblic față de axul bisericii : înclinate spre stînga în jumătatea de nord a bisericii ; și spre dreapta, în jumătatea de sud.

50. Arh. St. Buc., *Condica M-rii Cîmpulung*, I, 82—89.

51. Rupt.

Cloașterul : subasamentul sanctuarului

Se observă de asemenea că toți stâlpii bisericii sînt așezați pe o substructie de bolovani, care îi leagă unul de altul și de zidurile bisericii, — ca și la Biserica Domnească din Curtea de Argeș.

Aceste substructii alcătuiesc o platformă pe care se ridică stâlpii bisericii și servesc la repartizarea egală a marelui greutate a bolților pe toată suprafața bisericii, împiedicînd scufundarea stîlpilor. Pentru a asigura tasarea materialului în timpul lucrului s-au armat aceste substructii cu niște groase grinzii de stejar de 30 cm, care, putrezind, au lăsat loc gol ca un canal prin zidăria stîlpilor. Din această cauză s-a slăbit baza stîlpului de SV, ceea ce a avut ca rezultat căderea bolților bisericii.

Toate substructiile acestea au fost cercetate încă de pe timpul cînd exista biserica lui Basarab vodă.

Acolo unde erau mormînte, ele erau marcate printr-un cadru dreptunghiular de cărămizi așezate pe muchii, interiorul cadrului fiind pardosit cu cărămizi puse pe lat, în rînduri orizontale, iar nu oblic ca în restul bisericii, și probabil că acest paviment s-a substituit lespezilor tombale care vor fi fost puse pe mormînte.

20 septembrie. — Se sapă la nr. 4, unde pe lîngă caracteristicile existenței unui mormînt, și povîrnirea pavimentului spre zid ne dădea siguranța existenței lui.

Spre capul mormîntului se găsește o grămadă de bolovani aruncați neregulat, cîteva oscioare și urme din brățărilor de cosciug. La fund s-a dat de un fragment din falca de sus ; femurele corect așezate, dar spre cap s-a mai găsit un al treilea femur ; un craniu lat căruia îi lipsea fața ; o mică broderie de fir de aur și un ac de aur, de găteală pentru femei, asemănător cu cele ale Doamnei Neaga (pe care le-am găsit în săpăturile de la Buda, care însă erau de alamă și mai lungi ca cel găsit în acest mormînt).

Tot în acest mormînt s-a găsit și o monedă de argint ungurească, pe care am dat-o *Cabinetului numismatic* al Academiei Romîne, pentru identificare și a rămas acolo, fără să primesc identificarea.

Nu se găsește nici un mormînt între baza stîlpului NV și peretele de vest al naosului.

24 septembrie. — Între stîlpii dinspre nord, cărămizile pardoselii se găsesc deranjate. O grămadă de bolovani spre cap. Se găsesc : o rotulă, cîteva oscioare și o coastă, fiare de la cosciug și un ineluş de aur cu o piatră de rubin, de femeie sau copil, care împreună cu acul au fost depuse în colecțiile Comisiei Monumentelor Istorice.

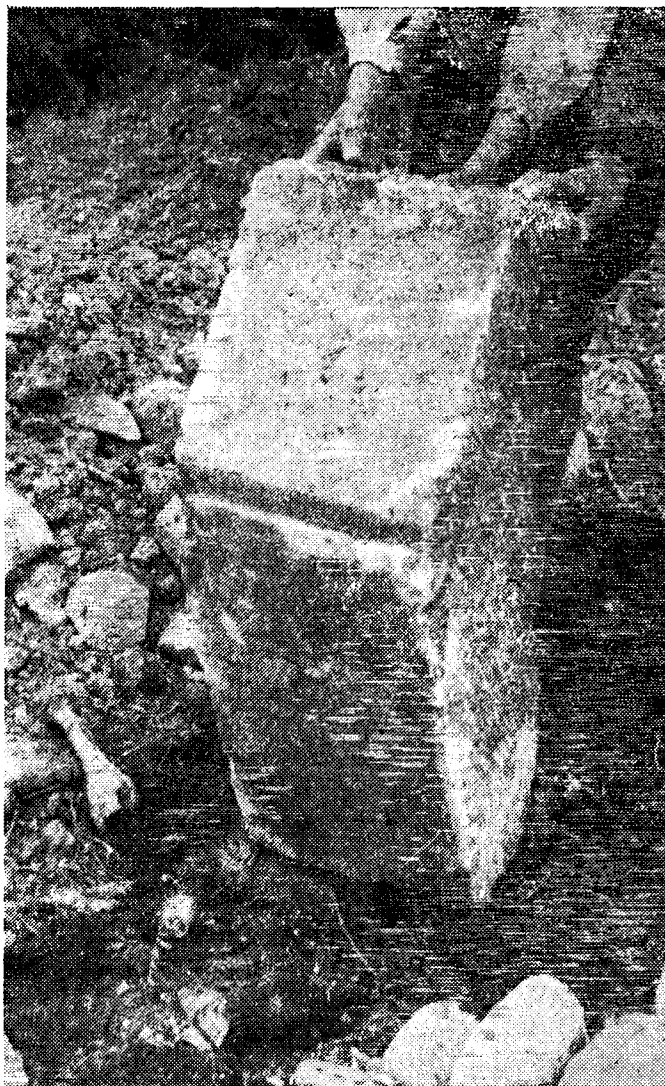
Se continuă săpăturile între stîlpul NE spre stîlpii altarului (5 pe plan).

În subzidirea ce leagă acești stîlpi lipsește pavimentul cu totul, dar în jurul ei există pavimentul obișnuit al bisericii : cărămizi așezate oblic.

Nu se găsește nimic în această substructie, afară de două metacarpuri.

7 octombrie. — Se sapă în altar și se dă de cei patru stâlpi și de forma poligonală a altarului.

Cu această ultimă lucrare se încheie săpăturile de la mînăstirea Cimpulungului, al căror rezultat este găsirea planului basilical al bise-

Cloașter : profil de piatră găsită în săpături

ricii, care contrastează cu planul în formă de treflă al vechei Mînăstiri Vodița, pe care am găsit-o sub temeliele mînăstirii zidită de Nicodim.

Biserica de la Cîmpulung, din timpul lui Basarab voievod, avea dimensiunile de 18×9,25 m.

Am avut un inventar al osemintelor găsite, făcut de medicul spitalului Cîmpulung, dr. Cădere, dar manuscrisul a dispărut în bombardamentul de la 4 aprilie 1944, care mi-a distrus casa.

CLOAȘTERUL

Se disting trei epoci în istoria bisericească a catolicilor din Cîmpulung, legată strîns de istoria Bisericii Ortodoxe din Tara Romînească: prima, o epocă de strălucire a catolicismului, care ține din secolul al XIII-lea pînă la apariția luteranismului și introducerea reformei prin Honterus în Transilvania, de unde trece pe la mijlocul secolului al XVI-lea și în Tara Romînească.

Epoca a II-a, a calvinismului, ține la Cîmpulung pînă la 1649, cînd în urma organizării Provinciei Bulgaria, ca un haraj contra infiltrării calvinismului peste Dunăre, se trece provincia Valachia sub administrația Episcopului de Sardica (Sofia), care în realitate locuia la Chi-provaț, preotul luteran din Cîmpulung fiind gonit în 1639⁵².

În a treia epocă, administrația provinciei Bulgariei revine Congregației «De propaganda fide», din anul 1773 pînă la 1869, cînd toate averile bisericilor catolice din Cîmpulung trec pe seama «pietiștilor».

Încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea apar o serie de mari nabi avînd tendința de dominație universală, temporală și spirituală. Papii, de la Honoriu III (1222) pînă la Ioan XXI (1327) se ocupă personal de afacerile religioase din Tara Romînească. Astfel, Grigorie IX, în 1237, trimite predicatori în «terra Ceurino», cu dreptul de a absolvi de păcate⁵³. Nicolae IV, în 1288, de asemenea: «ad terram Graecorum, Cumanorum, Valahorum»⁵⁴; Ioan XII scrie lui Basarab Vodă să primească inchișitori⁵⁵; Clement VI — lui Nilocae-Alexandru, ca să scoată din erezie pe «Olachi-romani»⁵⁶; Urban V — lui Vladislav, în 1370, ca să se lepede de erorile schismatice și să revie la staul, să se unească cu Roma, prin influența «iubitei fiice întru Hristos, Clara, mama ta vitregă»⁵⁷; iar către doamna Clara, care trimisese daruri la Roma, să scoată din erezie pe împărăteasa Bulgariei, fiică a sa, cum a scos pe Anca, regina Serbiei, altă fiică a sa⁵⁸.

52. *Monimenta Slavorum Meridionalium*, XVIII, p. 100.

53. «Țara Severinului» (*Hurmuzaki*, I, p. 153).

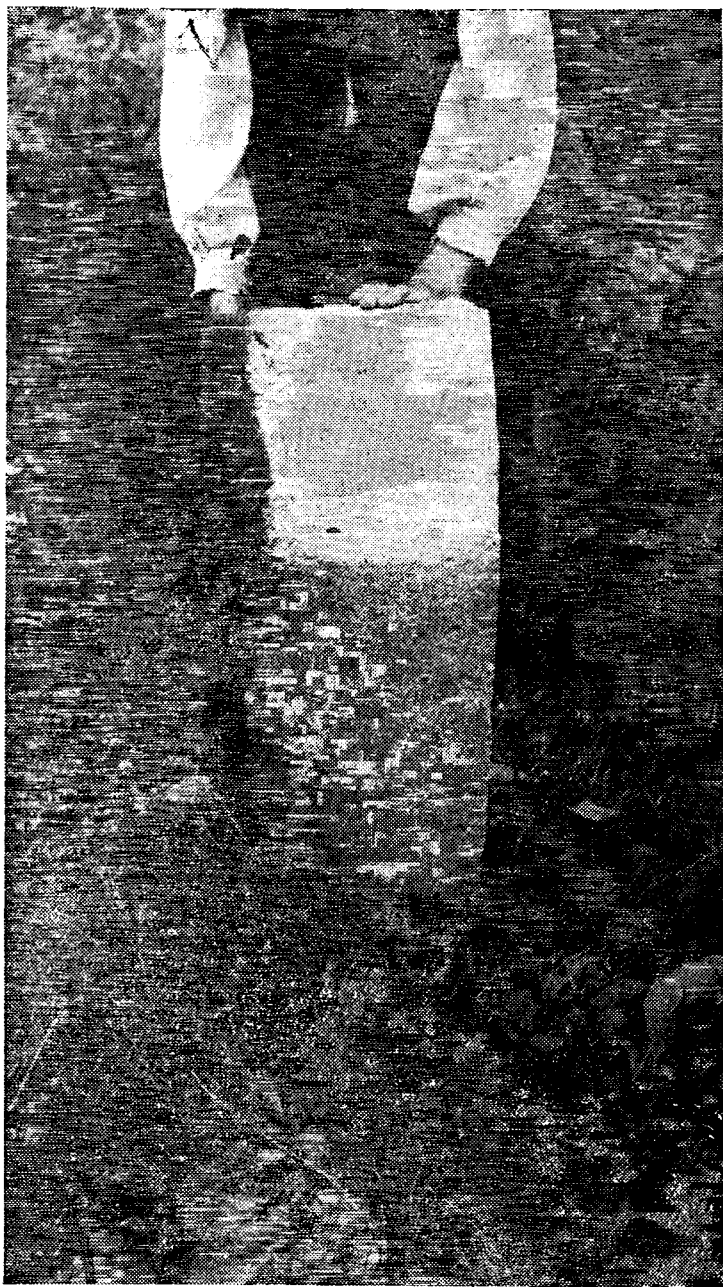
54. *Ibidem*, p. 483.

55. *Ibidem*, p. 600.

56. *Ibidem*, p. 697.

57. *Hurmuzaki*, I, 159 (din 1370).

58. *Ibidem*, p. 158; vezi și Gh. I. Moiescu, *Catolicismul în Moldova...*, București, 1942, p. 45n.

Cloașter : profil de piatră găsită în săpături

Climatul politic general în mijlocul secolului al XIV-lea era favorabil catolicismului, în urma înaintării turcilor pînă la Adrianopole, pe care l-au cucerit în 1365.

Împăratul bizantin Ion V Paleologul vine la Buda, în 1366, pentru a cere regelui Sigismund ajutor contra turcilor. Din îndemnul împăratului, patriarhul Filotei convoacă un sinod la Constantinopole, pentru unirea celor două biserici.

În 1369, împăratul bizantin primește unirea, la Roma, în biserica Sfintului Spirit, lepădîndu-se de ortodoxie. El este primit cu alai de papa Urban, în biserica Sfîntul Petru.

În 1382 s-a înființat Episcopatul de Severin⁵⁹: «Severinj nec non partium transalpinarum», mutat la Argeș în 1390, cu titlul de «Argiensis in Valachia»⁶⁰.

În 1382, sub Radu Vodă, «Gregorius, apostolicae sedis gracia episcopus Severinj nec non partium transalpinarum», ordonă un diacon în biserica Cîmpulungului⁶¹.

Din cele expuse rezultă că papii, personal și prin episcopii lor din Severin și Argeș, se îngrișesc de întocmirea și administrarea instituțiilor lor religioase din țara noastră.

*

Zidit de Basarab Vodă cu soția sa Marghita Doamna, într-o epocă de intensă activitate catolică, cum am văzut, Cloăsterul (*Kloster*) era dedicat Sfintei Elisabeta, fiica lui Andrei II, regele Ungariei, canonizată după moartea sa, în 1231, pentru viața sa de sacrificii, consacrată îngrijirii bolnavilor și săracilor.

Tradiția cea mai sigură asupra acestui locaș o oferă relația lui Bonaventura Andrenjin⁶² din 1799: «Princeps Niegrul Vodă [recte Basarab-Vodă] qui... sociam... comitissam Margaretham, natam catholicam, sibi acceperat, ...ille ut schismaticus... monasterium aedificavit... illa... catholica... pro monialibus, non procul ab eodem monasterio, aliud aedificavit...».

În 1640, cînd a vizitat-o episcopul Bakșič, mai rămăsese în picioare numai biserica. Din mînăstire, adică din chiliile călugărilor, nu mai rămăsese nimic. Biserica era întregă: «ma è cascato il tetto, e la copola del choro et le muraglie stanno intiere. Ma non cè del monasterio niente»⁶³. Biserica era lungă de 40 pași, lată de 12 pași.

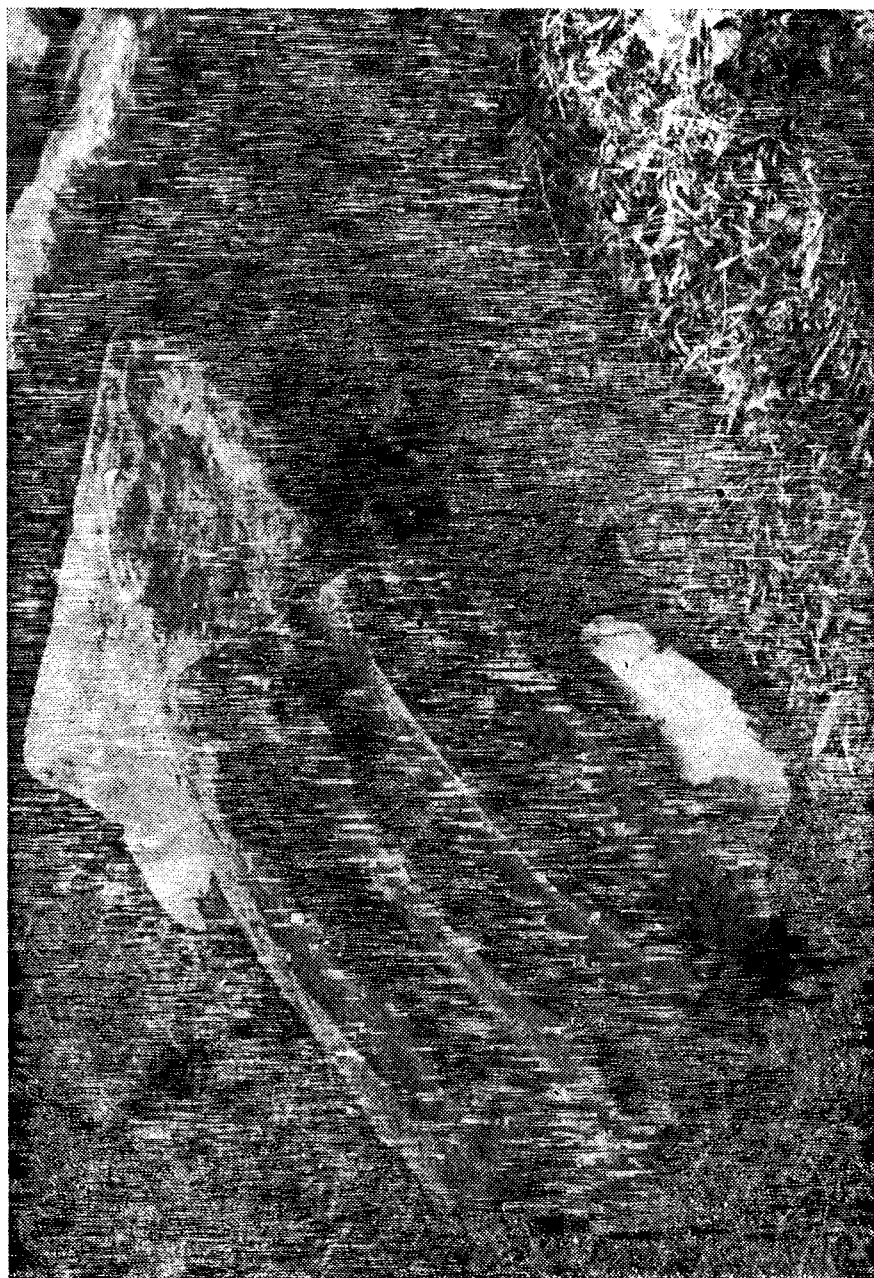
59. *Hurmuzaki*, I₂, p. 276.

60. «Al Severinului și al părților transalpine... al Argeșului, în Valachia» (Vezi N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. XXIV n).

61. «Grigorie, din grația Scaunului apostolic, episcop al Severinului și al părților transalpine» (*Hurmuzaki*, I₃, p. 276 (din 1382).

62. «Principele Negru-Vodă, care își luase soție pe contesa Margareta, născută catolică... el, ca un schismatic, a clădit o mînăstire... ea, catolică, a clădit o alta, pentru călugărițe, nu departe de prima mînăstire».

63. «Dar e prăbușit acoperișul, și bolta corului și zidurile sînt întregi. Dar din mînăstire nu mai este nimic» (*Ibidem*, p. 101).

Cloașter : profil de piatră găsită în săpături

În 1660, episcopul Mančič⁶⁴ a găsit biserica total dărîmată, cum am văzut anterior, pentru refacerea, de către Matei Basarab, a chiliilor și cetății Mînăstirii Cîmpulungului, care erau de lemn. El arată că atît catolicii cît și «schismaticii» (ortodocșii) blestemă pe un abate schismatic, «il quale ha rovinato questo luogho con la chiesa insieme et ancora havevano occupato il luogho»⁶⁵, dar el, Mančič, servind pe voevodul Constantin Șerban, cu multă încordare și osteneală a recuperat locul. Mančič era de părere că s-ar putea ridica o mică capelă de devoțiune, atît de către catolici cît și de către schismatici, care în fiecare seară vizitează acel loc, purtînd luminări de ceară («candelucci di cera»), vinerea și sărbătorile.

În inventarul actelor Bărăției se citează «litterae principis, ruthe-nica lingua in gratiam conscriptae et datae civitati, anno 1656, die 20 maji, in gratiam patrum chiprovaecensium Ordinis Minorum de Observantia, de loco Kloszter, qui proprie spectat ad Franciscanos et quem principissa Nyegrul Vodă donavit»⁶⁶. De asemenea altele din 1659.

Prin urmare Constantin Șerban Vodă a cedat Klosterul, cu locul ce fusese cotoplit în timpul reformei orașului : «civitati» (orașului), iar nu mînăstirii catolice.

Din anul 1658 există în inventar mențiunea : «In civitate existat hortus nomine Kloster, cum pruneto ex integro sepilino (sic) cinctus, custos Georgie Ungureanu»⁶⁷.

În 1698, locul Kloster fusese iar ocupat de cîmpulungeni. Pentru recuperarea lui a fost nevoie de un blestem al episcopului din București : «Maledictio super campolongienses, qui impendiunt possessionem fundi Kloster, ab episcopo Bucurestensi»⁶⁸.

*

În săpăturile întreprinse în același an 1924, la «cloașter», în mijlocul bisericii, spre ușă, am găsit o lespede întreagă, bine tăiată, lată de 1 m și lungă de aproape 1,50 m. În fața acestei lespezi, care de obicei servea ca loc de rugăciuni preotului, am găsit cinci morminte zidite : unele în holovani, altele mai îngrijite, cu piatră de gresie bine zidite și bine boltite, toate complet profanate și fără urme de oseminte.

Desigur că Marghita Doamna și toate doamnele catolice ale voievozilor noștri au fost îngropate aici : ctitora Marghita, soția lui Basarab și ziditoare a bisericii ; doamna Clara a lui Alexandru-Nicolae

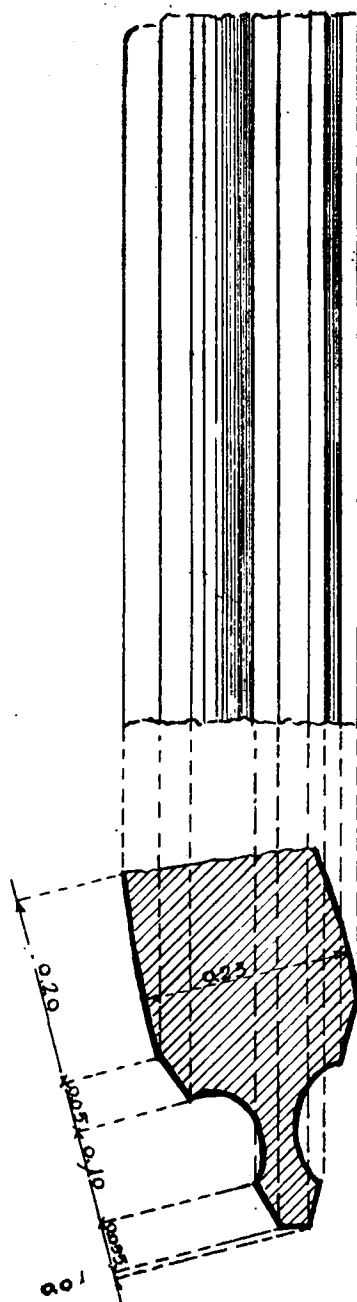
64. *Ibidem*, p. 269.

65. «Care a ruinat acest loc împreună cu biserica ; mai mult, luaseră în stăpînire și locul».

66. Actul domnesc, în limba slavă, scris și dat în favoarea orașului, la anul 1656, mai 20, în favoarea părinților chiproviceni din ordinul Minorităților «de Observantia», privind locul «closter» care aparține pe drept franciscanilor și pe care l-a dăruit doamna lui Negru-Vodă» (Reprodus și la N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 278 și 283).

67. «În oraș este o grădină numită «Closter», cu prunet și împrejmuit în întregime cu un șanț, păzitor : G. Ungureanu».

68. «Blestemul episcopului de la București asupra cîmpulungenilor, care împiedică stăpînirea proprietății «Closter».

Cloașter : Resturi din arcurile gotice ale cadrelor de la ferestre

Vodă, mama vitregă a lui Vladislav Vodă ; Mara a lui Mircea Vodă, care poartă acest nume occidental și nu se află zugrăvită în ctitoria lui Mircea Vodă de la Cozia, tocmai pentru că era catolică, după cum catolică a fost și Elisabeta, fiica lui Nicolae-Alexandru Voevod, măritată cu ducele Vladislav de Oppeln, palatinul Ungariei și vărul regelui Ludovic al Ungariei ⁶⁹.

SĂPĂTURILE DE LA CLOAȘTER

4—10 noiembrie 1924. — Closterul sau Cloașterul, cum e numit în limbajul popular, pe lângă distrugerile pe care le-am arătat în paginile anterioare, a mai suferit încă una, cu prilejul construcției penitenciarului din apropiere.

La începutul săpăturilor, Cloașterul se prezenta ca un fel de movilă presărată de bolovani și de gunoaie.

Am făcut câteva șanțuri transversale, pentru a găsi urmele temelilor.

Am dat de temelile zidului sudic care, deși ruinat, lăsa să se întrevadă urmele *dossereș*-ilor (stâlpi verticali încastrați în ziduri, pentru consolidarea lor, cum și de colțul SE al absidei altarului).

Din zidul de nord nu se mai păstrau decât în câteva locuri urmele fundației.

Zidul altarului este foarte ruinat, încît de-abia se pot distinge curbunile absidiolilor, care flanchează marea absidă centrală, sprijinită în exterior de un puternic *contrafort* de susținere.

În absida cea mare a altarului s-a găsit un postament pentru jet, iar la o distanță de 1,40 m alt postament (2 m × 1,30 m), pentru sanctuar. În partea opusă, de vest, spre ușă, s-a găsit o lespede de 1,20 × 0,80 m, pusă în lung, în mijlocul bisericii : postamentul sanctuarului mobil.

În fața acestei lespezi s-au găsit mormintele despre care am vorbit în paginile anterioare, destul de îngrijit zidite.

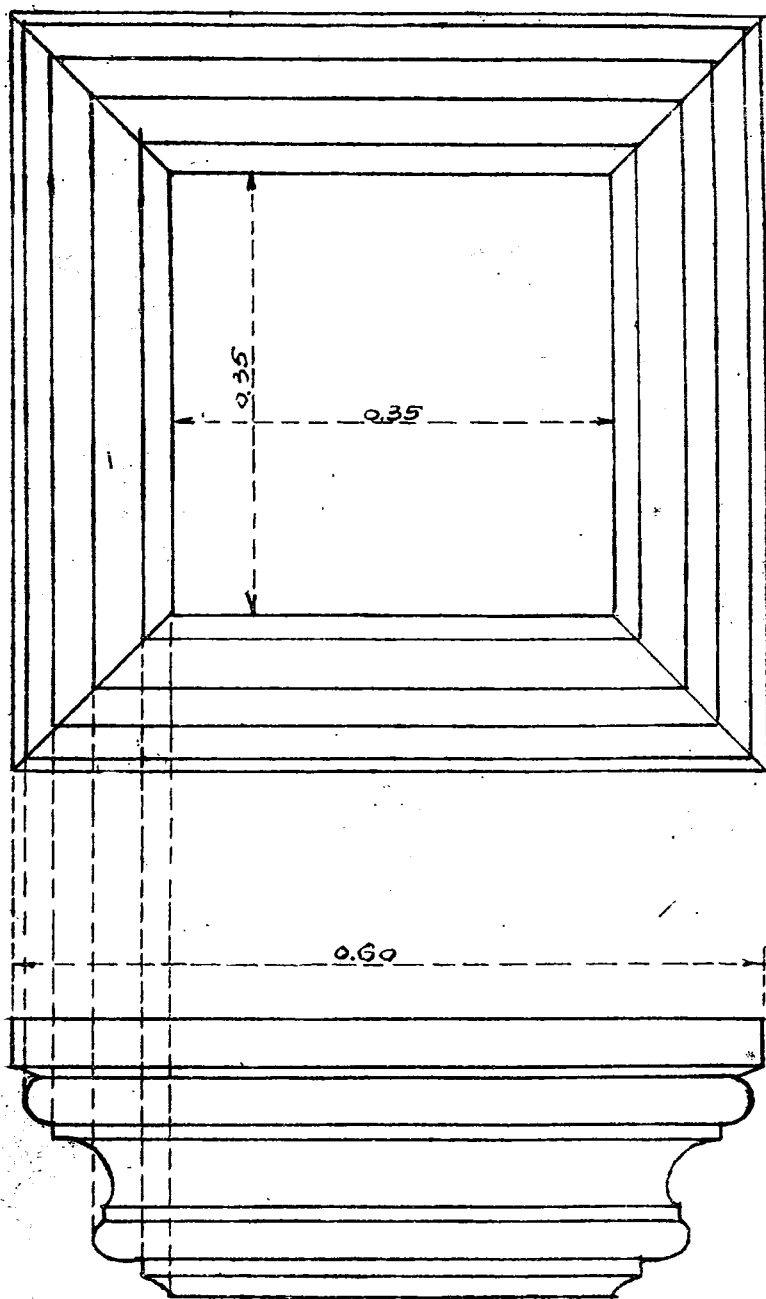
Zidurile bisericii erau de 1,10 m grosime.

Biserica avea trei nave ; nu am găsit, sau mi-au scăpat, temelile stîlpilor despărțitori.

Biserica avea o lungime de 37 m în navele laterale și de 38,40 m în nava centrală și o lățime de 15 m, din care fiecare navă laterală avea 3 m lățime.

S-au găsit în altar urme de fresce, foarte frumoase frînturi din în-cadramentul gobic al ferestrelor și diferite profile de pietre.

69. Gh. I. Moiescu, *Catolicismul în Moldova*, București, 1942, p. 101 n., unde se dă și inscripția de pe mormîntul Elisabetei de Oppeln, din Oradea Mare : «Altare Sancti Elizabeth juxta aram minorem beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus Dux Opulie, olim Palatinsu Hungariae, pro anima consortis sue, filie Alexandri Voyvode transalpine, quae ibi est sepulta» («Altarul Sfintei Elisabeta, lângă altarul mai mic al Sfintei Fecioare, l-a așezat și l-a înzestrat Ladislau duce de Oppeln, fost palatin al Ungariei, pentru sufletul soției sale, fiica lui Alexandru voievodul Transalpinei, care este îngropată aici»).

Cloașter : Bază și capiteliu de coloană.

BISERICILE CIMPULUNGULUI

Pe vremea lui Matei Basarab existau douăsprezece biserici în Cîmpulung, în afară de mînăstire. Bakšič le considera «chiese bellissime»⁷⁰.

Dar numai cîteva din ele pot fi considerate la fel și azi ; restul, prin adaose, innădituri și restaurări moderne, au pierdut cu totul vechea lor înfățișare și unitatea arhitectonică.

De altfel nu s-a întreprins încă nici un studiu temeinic arhitectonic, spre a deosebi părțile interesante, rămase din vechime în aceste monumente, de cele adăugate în cursul vremurilor⁷¹.

O caracteristică a acestor biserici este turnul — dreptunghiular — pentru clopotniță, zidit peste pronaos, care predomină, amintind arhitectura olteană și pe cea de peste munți.

În privința repartiției lor se constată că cele mai vechi biserici sînt în extremitățile orașului : nord și sud ; pe cînd în centrul orașului, cuprins între Curtea Domnească — Cloașter și Bărăție — Calea Ocheștilor cu piața orașului, acolo unde locuiau sașii, bisericile nu sînt mai vechi de secolul al XVI-lea, cînd preponderența numerică a sașilor începe să scadă.

Bisericile din sudul orașului : Sfîntul Gheorghe, cu rame gotice la ferestre și încadratura gotică a ușii naosului, este, în parte, o clădire din secolul al XIV-lea. Este zidită din bolovani bine așezați și rostuiți, cu un turn-clopotniță patrunghiular impozant.

Despina și soțul ei Șerban mare clucer au zugrăvit altarul, în 1717, prin zugravul Minea.

Iorga județul îi face tîmpla de zid, o zugrăvește și învelește biserica, în 1727.

Proistosul popa Ghermano și preotul Iosif au ajutat mult biserica.

Aceeași datare, sau secolul al XV-lea, se poate face și pentru biserica Fundeni, zidită cu lespezi de gresie.

Cît privește minunata biserică Șubești, deși are o caracteristică arhitectonică proprie epocii lui Matei Basarab, ea a fost considerată de arhitecți ca fiind zidită în 1779.

Am publicat inscripțiile de pe pisanile de piatră ale acestei biserici. Una, fără dată, dar cea mai veche : СЪТВОРН СЪН ЦРЪКВЪ ВЪЕДНІЕ БЦН УПРЪ Н СТАНЧЛА... БОЖА... СНОВН ЕГО СТАНЧЛА, ВОНКА, МАРИН, НЕНОА, ДОБРА... МАРИН, ЕАННА, ДРАГОМИР... [A făcut această biserică, cu hramul Intrarea în biserică a Maicii Domnului. Oprea și Stanciul.. Boja — cu fiii lor Stanciul, Voica, Marin, Neniul, Dobra... Marin, Elina, Dragomir...].

Alta mai nouă :

70. «Biserici foarte frumoase» (*Monumenta Slavorum Meridionalium*, XVIII, p. 101).

71. Cu excepția bisericilor Sfîntul Gheorghe și Fundeni, restaurate de Comisia Monumentelor Istorice.

Această sfântă și dumnezeiască biserică, Văvedenie Bogorodițe, zidit[-o-au] din temelie județul Gherghi...

Județul Gherghi a funcționat tot timpul domniei lui Matei Basarab: 1635, 1637, 1639, 1642, 1643, 1646, 1645⁷², ca județ al Cîmpulungului. Județul Gherghi a cedat un loc din proprietatea sa, vecină cu Mînăstirea Cîmpulungului, pentru zidirea unui cerdac la chiliile mînăstirii, cu vedere spre rîu.

Din aceste date rezultă că biserica Șubești a fost prima oară zidită de Oprea și Stanciu, la o dată necunoscută, în secolul al XVI-lea, și apoi a fost rezidită din temelie de Gherghi, județul Cîmpulungului, în timpul lui Matei Basarab.

Chiar dacă nu ar exista aceste inscripții, destul de lămuritoare, dar colonada pridvorului cu arcuri strîmte, ale căror capete, legate printre ele cu o bară, se sprijină pe cuzinete de piatră, aflate deasupra stîlpilor poligonali sau rotunzi, de zid, este o caracteristică numai a epocii lui Matei Basarab. Oricît de conservatori vor fi fost zidarii din Cîmpulung, ei nu mai

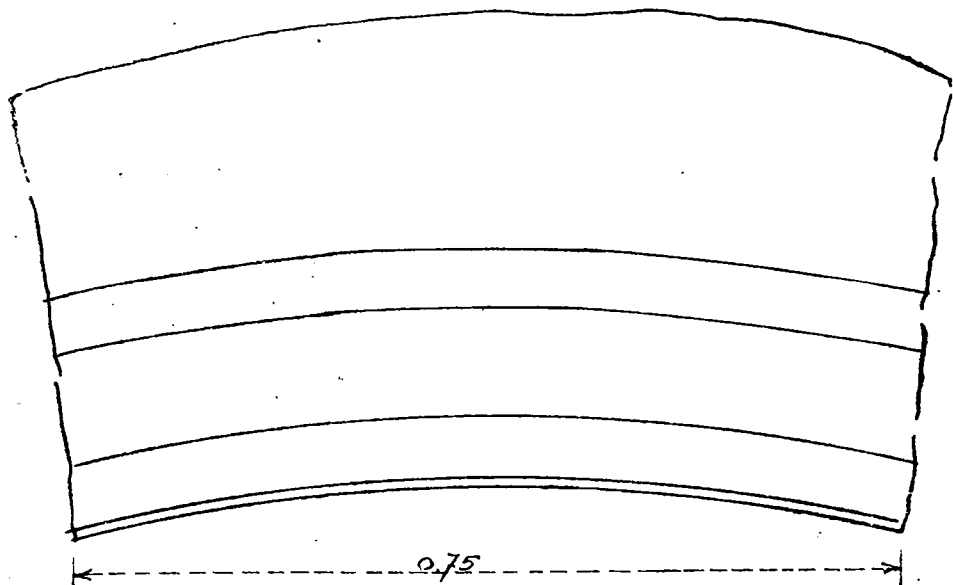

Nervură din bolțile Cloașterului

72. Lista judeților la D. Băjan, *op. cit.*, p. 55—61.

tice cu cele din vremea lui Matei-vodă. Astfel că afirmația lui Dositei, egumenul Mînăstirii Cîmpulung, că el a zidit, lângă biserica lui Stanciu, care se stricase, o nouă biserică, nu poate fi luată în considerare; el nu a făcut altceva decît a renovat, sub Alexandru Ipsilante, locașul rezidit în vremea lui Matei Basarab, de județul Gherghi ⁷³.

De altfel, chipul cum Dositei a gospodărit Mînăstirea Cîmpulungului, în lunga-i egumenie (1783—1812), starea de jale în care a lăsat-o egumenului Filaret Apamias Beldiman — cum am văzut —, ne face să punem la îndoială sinceritatea afirmației ce o face, că el a zidit din temelie biserica Șubești ⁷⁴.

Nervură din bolțile Cloașterului.

Bisericile din nordul orașului, din Șchei, mult transformate în cursul secoielor, nu au date sigure asupra vechimii lor.

Astfel, biserica Sfînta Marina, în anul 1697 «se afla din zilele vechi părăsită»; atunci a fost reparată de un Barbu, care a făcut și clopotnița din temelie.

În centrul orașului, Biserica Domnească de azi este o clădire din 1721, ridicată și cu sprijinul lui Nicolae Alexandru Mavrocordat vodă,

73. Despre pictura bisericii vezi I. Mihail, *Pictura bisericii Șubești din Cîmpulung*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», XX (1927), p. 63—75.

74. Egumenul Dositei, ținînd să fie scris în pomelnicul mînăstirii, și pentru aceasta fiind nevoie să arate o binefacere făcută mînăstirii, dăruie mînăstirii un țigan și o țigancă și mai adăugă: «cumpărați cu banii sf. sale»; pe cînd alți egumeni și chiar călugări dăruiau averi întregi, fără o altă mențiune.

de ispravnicul oraşului, Neacşul vornic Pitişteanu, în locul celei vechi zidite de Mircea Ciobanu cu doamna Chiajna şi fiul lor Petru, în 1567. Ea nu mai prezintă, astăzi, nimic interesant.

Singura biserică interesantă din centrul oraşului este gingaşa biserică a Bradului, cu arhitectura destul de frumoasă, specifică epocii lui Matei Basarab, dar socotită şi aceasta ca fiind din 1718. Această biserică dreptunghiulară, cu două turlă poligonale, cu un singur brâu orizontal pe mijlocul pereţilor, dar care pe peretele de apus se frînge, înconjurînd icoana hramului, a fost locul de îngropare a notabilităţilor oraşului. În curtea ei am găsit un cîmîtir de pietre de mormînt, iar pe una din pietre am dat de numele fondatorului bisericii, şi de anul fondării ei :

Acî odîhneşte oasele [robului lui Dumnezeu] jupan M]ois[e]... 7163 (1655) [pristăvit în zilele lui Ma]tei Voevod, carele a zidit până sus... den temeliea ei... ce i-au fost/moarte...

Pe altă piatră, a unui fost mare vornic înmormîntat tot în această biserică :

Acî... [M]ihuhî biv vel vor... [în zilele lui] Io Mateiu Vovoda (sic).

Pe altă piatră, a soţiei unui negustor armean :

Supt... se odhinesc oasele roabei lui Dumnezeu jupăneasa... H...ae, care a fost a jup. Arie... [Ma]teio... 11 zile.

Pe alta :

Vernet Irena Stanciul

Şi au trăit 57 ani, iar cu dumnealui 19.

A N E X E

1654—1843

Inscripţii de pe cdoarele, cărţile şi mobilierul Mănăstirii Cîmpulung

— Această candelă s-au făcut de Ioan arhimandritul ot Urezu : Dintr-ale tale aduc sfinţiei tale, Is. Hs. !

La bolniţă

— Această candelă făcută de mine smeritul Ioan arhimandrit ot Urezu : Pentru ale tale, al sfinţiei tale, Hs. !

Această candelă s-au făcut cu cheltuiala mănăstirii Cămpulung, de părintele egumen ieromonah Iosif, leat 7214 (1706).

— Această candelă s-au făcut cu cheltuiala sfintei mănăstiri Cămpulungului, de părintele ieromonah Iosif Hagi, anul 7214 (1706).

— Această candelă iaste făcută de smeritul Ioan arh., ca să fie la tetrapod, leat 7235 (1727).

Pe toacă

— Să să ştie că această toacă [este] din leat 7162 (1654).

Pe uşile mari ale clopotniţei

— Nicodim arhim. egumen 7257 (1749). Apostol log., Stanciul log.

Alte însemnări

— Marţi seara, la 4 ceasuri turceşti, s-au cutremurat pământul foarte tare, încât multe biserici şi alte zidiri mari s-au surpat.

— Luni 20 sept. 1843, la 11 ceasuri evropieneşti, s-au cutremurat pământul, însă încetinel.

— Această biblie, dulce carte, o las sfintei mănăstiri ot Dolgopol... Pis. oct. 12 zile, leat 7237 (1729).

— Am dat sfintei mănăstiri, de când m-am făcut egumen aicea la sf. mănăstire ot Dolgopol.

— 1802. S-au cutremurat pământul tare, de s-au sfărămat multe mănăstiri şi case de cele mari şi au omorât mulţi oameni.

— Să să ştie de când am fost fugit la Dămboviţa, în coadile Şuţii. Am scris eu Nicolae pe această liturghie, 7310 (1802).

Pe o cristelniţă

— Această crestelniţă este [a] mănăstirii Câmpulungului, făcută cu cheltuiala şi argintul sfintei mănăstiri, de sfinţia sa părintele egumen chir Dositheï arhimandrit, m[e]s[i]ţa ghen. 20, leat 1788.

Pe o evanghelie

— Pentru bunele slujbe şi credincioasă cu care s-au arătat în slujba mănăstirii Câmpulungului, cucernicul întru presbiteri, coconul Nicolae, i-am hărăzit această evanghelie.

Pe o Biblie

— Această sfântă biblie este dăruită mănăstirii... Dolgopol... de părintele Filaret Apamias... şi am scris eu Nicolae... la leat 1817, mai, aflându-mă slugă prea sfinţiei sale.

Alte însemnări

— Aceste sfinte epzaterige (*sic*) s-au făcut de sfinţia sa părintele arhimandritul chir Dositheï, egumenul acestei sfinte mănăstiri Cîmpulung, cu cheltuiala sfinţiei sale, în al 25 an al egumeniei sale, 1784.

— Această candelă jaste făcută de părintele igumen Dosoftei arh., cu cheltuiala sf. mănăstiri.

Pe o tiplotă

— Filaret Apamias 1819.

La icoanele de la timplă

— La leat 1834, fiind năstavnîc la această sfântă mănăstire prea cuviosul arhimandrit Hrisant, carele din sufletească râvnă aprinsă spre înfrumuseţarea sfintelor locaşuri, spre a fi în veci pomenit la sfântul

iertfelnic cu tot neamul prea cuvioșiei sale, spre a fi în veci pomană s. sale, puind toată silința, am făcut și această tămplă, cu icoanele și cu toată podoaba, precum se vede, având îngrijitor pe sfinția [sa] părintele ierodiacon chir Antim Ghermanos ieromonah, zograf.

— 1830, noemvrie 13, noaptea, spre 14, s-au cutremurat pământul.

— Duminică s-au încununat măriia sa Alexandru Ghica Vodă, 1834, noemvrie 4.

— Vineri spre sâmbătă, la 6 $\frac{1}{2}$ ceasuri din noapte, s-au prestăvit prea sf. sa părintele mitropolit Grigorie, 1834, oct. 14.

— Sâmbătă noapte spre duminică s-au prestăvit măriia sa Grigorie Ghica Vodă, 1838, ianuarie 11.

— 1842, iulie 12. M-am provelit protosinghel de prea sfințitul chiriu Neofit, în paraclisul de la casele Brîncoveanului, mitropolit al sf. ntei Mitropolii Ungrovlahiei, prea cinstitul și exarh plaiurilor și care ține capul Chesareei Capadochiei : fie stăpînitor întru mulți ani !

— Grigorie iubitorul de Dumnezeu, încuviințatul episcop al sfintei Episcopii Argeșului și al nostru părinte și păstor, trăiască întru mulți ani !

VIRGIL DRAGHICEANU

ȘCOALA DE ZUGRAVI DE LA BUZĂU

Meșteșugul zugrăvitului, izvorât dintr-o necesitate religioasă, a luat o mare dezvoltare la noi în epoca feudală, cînd domnitorii și boierii își manifestau atașamentul față de Biserică și prin zidiri de locașuri de cult, care trebuia împodobite, potrivit cerințelor cultice, cu zugrăveală.

Datorită acestei circumstanțe numărul zugravilor crescînd, ne-am fi așteptat, atît din partea stăpînirii politice, cît mai ales din partea celei bisericești, la o organizare a deprinderii acestui meșteșug în școli. Aceasta însă nu s-a făcut decît sporadic și tîrziu, și atunci acești zugravi, în majoritate modești preoți și țărani, înzestrați cu simțul frumosului, deprindeau meșteșugul zugrăvirii de la un alt zugrav mai priceput, unde oște-neau ani de zile, îndeplinind și diverse munci casnice¹.

Unii din aceștia luau pe lingă ei mai mulți ucenici, inițiind astfel o școală², cum a fost cazul cu zugravul Contacuzinilor, *Pîrvu Mutul*, care a deschis în București o școală de zugrăvie, pentru care considerent se intitula «Pîrvu dascăl zugravul Mutul», sau în secolul al XIX-lea aceea a preotului Badea din Cîmpulung, unde a învățat pictorul Negulici³.

Mai frecvent însă se învăța zugrăvia prin minăstiri, așa cum bunăoară s-a întîmplat cu Pîrvu Mutul, care și-a însușit acest meșteșug de la călugărul *Evgheție* din Mînăstirea Cîmpulung. O altă școală a existat în Mînăstirea Hurezi⁴, alta la Schitul Bunea-Dîmbovița, a lui «Dascălul Radu zugravu»⁵, iar în secolul al XVIII-lea, mai precis în anul 1798, un *Ivan*.

1. Costin Petrescu, *Cum zugrăveau părinții noștri*, în «Ramuri», nr. 18—19, sept.—oct. 1924; Vasile Mateescu, *Biografie, scriere practică de el însuși*, București, 1876.

2. Despre acestea, să se vadă, în special: Barbu Brezianu, *Rudimente de învățămînt artistic la «zugravii de subțire» din Moldova și Țara Romînească*, în «Studii și cercetări de istoria artei», nr. 1, 1962, p. 79—103.

3. Teodora Voinescu, *Zugravul Pîrvu Mutul și școala sa*, în «Studii și cercetări de istoria artei», nr. 3—4, anul 1955, p. 139; St. Meteș, *Zugravii bisericilor romîne*, în «Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice», Secția Transilvania, 1926—1928, p. 10; Lucia Dracopol-Ispir, *Pictorul Negulici*, București, 1939, p. 25.

4. T. Voinescu, *Școala de pictură de la Hurezi*, în «Omăgiu lui George Oprescu», București, 1961.

5. M. Kogălniceanu, *Colecție de modeluri de pictură religioasă de Dascălul Radu Zugravu*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», I, 1883, p. 33—36; alte date la: Victor Brătulescu, *Comunicări*, în «Buletinul Com. Mon. Ist.», 1933, p. 89.

Rusu, venit la noi cu armatele lui Potemkin, deschidea, în Mănăstirea Căldărușani, o asemenea școală, care, după moartea acestuia — întâmplată în timpul cutremurului din 1802, pe când zugrăvea biserica satului Ungureu de lângă Buzău ⁶, a fost condusă de *Matei Polcovnicul* ⁷.

Sfinta Treime, iconă de tetrapod, de Gh. Tattarescu, în 1845

Din preocupările conducerii superioare bisericești de a organiza astfel de școli nu se cunosc știri decât de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când la Râmnicu-Vâlcea, prin ajutorul episcopului Filaret, în anul 1785, Ioan

6. B. Iorgulescu, *Din istoria picturii în Țara Românească. Pitarul Nicolae Teodorescu și școala de pictură din Buzău (1831)*, în «Literatură și artă română», anul V, 1900—1901, p. 223.

7. *Ibidem*, p. 223.

Deoarece primul biograf al zugravului Nicolae Teodorescu a afirmat că acesta a zugrăvit biserica Mitropoliei din București împreună cu Matei Polcovnicul, pe când în realitate, după cum s-a dovedit mai recent (Pr. Nicolae Șerbănescu, *Scurt istoric al catedralei Patriarhiei Române*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXVI (1958), nr. 9, p. 834).

Zugravul înființa o școală ⁸, din care a ieșit «dascălul» Mincu din Gârdești, care la 1800, era scutit de dări de către domnitorul Alexandru Moruzi pentru că «au învățat copiii meșteșugul zugrăvelii, slujind Sfintei Mitropolii și Sfintei Episcopii Argeș și Buzău, cu meșteșugul zugrăvelii sale cu foarte bună plăcere» ⁹.

După acest Mincu, despre care se știe că la 20 septembrie 1819, împreună cu dascălul său Ioan și un alt zugrav, Costache, se obliga față de Episcopia Buzăului, pentru 1.750 taleri, să zugrăvească turla bisericii Sfântul Dumitru, metocul din București ¹⁰, Episcopia Buzăului a avut un alt zugrav, care locuia chiar în episcopie, dar numele nu îl cunoaștem ¹¹.

În anul 1825, venind la Buzău episcopul Chesarie, un mare patriot și animator cultural, inițiază o vastă campanie de renovare, atât a întregului complex al centrului episcopal, cât și la mulțimea de metocuri.

Datorită acestei susținute campanii de reconstrucție, se simțea nevoia și a unui dibaci zugrav, care să împodobească ou iscusită pictură aceste locașuri și cum cei existenți prin împrejurimile Buzăului n-au putut satisface gustul mai exigent al episcopului Chesarie, acesta și-a fixat ochii pe un moldovean — Nicolae Teodorescu — despre care auzise că lucra frumos în vechiul sat de vieri, Odobesti.

Despre acest zugrav Nicolae, deși s-a scris la douăzeci de ani după moarte, în anul 1900, totuși se cunosc pînă acum prea puține știri și unele din ele eronate.

Originar din Focșani, s-a afirmat că s-a născut în anul 1786, dar, bazați pe câteva documente, sîntem în măsură să rectificăm data la 1797 ¹².

Părinții săi s-au numit Luxandra și Teodor ¹³, de unde fiul, părăsind acel arhaic patrimoniu «sin Teodor», a ajuns la modernul Teodorescu. Ce

acesta a fost Nicolae Polcovnicul, s-ar putea ca conducătorul acestei școli să fi fost Nicolae Polcovnicul, ipoteză oarecum întărită și de faptul că un zugrav, conducător de școală, nu putea fi ignorat într-atît încît să nu i se cunoască opera, cum s-a întîmplat cu acest Matei, despre care nu se știe decît că a zugrăvit biserica Sfîntul Ionică din București.

8. O «foarte frumoasă icoană» a acestuia, din 1784, reprezentînd apariția Sfintei Treimi la stejarul Mamvri se află la Mînăstirea Cozia (Prof. Victor Brătulescu, *Zugravul cîntăreț Gheorghe — Gherontie*, în «Mitropolia Olteniei», an. XIV, nr. 1—2, 1962, p. 25).

9. Pr. I. Popescu-Cilieni, *O școală de zugravi bisericești în Oltenia*, în «Revista de istorie bisericească», Craiova, an. I, nr. 3, 1943, p. 120; Victor Brătulescu, *Zugravii din București*, în «Glasul Bisericii», an. XVII, 1958, p. 990.

10. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Editura Acad. R.P.R., 1961, p. 277.

11. Ioan C. Filitti, *Inventarul episcopiei de Buzău... la 1819 și 1825*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LIII (1935), p. 13.

12. B. Iorgulescu, neindicînd sursa informațiilor, bănuim că în alcătuirea articolului său, s-a bazat pe știri tradiționale din familie și de la foștii ucenici, dar statistica primăriei Buzău, alcătuită la 18 februarie 1859, îl dă ca fiind de 62 ani (Arhiv. Stat. Buzău, *Primăria Buzău*, dos. 151/1959, f. 19), iar în actul de naștere, făcut de nepotul său — Gheorghe Tattarescu — cu martori la Buzău, în noiembrie 1868, figurează și «Teodorescu Nicolae, de ani șaptezeci, de profesie pictor», (Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe M. Tattarescu, Un pictor romîn și veacul său*, E.S.P.L.A., București, 1958, p. 256, n. 17), deci născut în anul 1798, nepotrivirea de un an, provenind din procedeul de a-și spune etatea cu anul împlinit sau nu la data alcătuirii actelor menționate.

13. După datele pomelnicului de mai jos, aflat la Mînăstirea Ciolanu-Buzău în *Condica pentru pomelnicele ctitorești*, f. 9: *Pomel[nicul] Pitarului Nicolae zugra de la*

stare și ocupație vor fi avut ei în acest oraș de graniță, nu știm¹⁴, dar, cum fiul lor de mic va fi dat dovadă de reale însușiri pentru desen — probabil, la sfatul unui călugăr, la care va fi învățat buchile, căci în Focșani erau atunci mai multe mînăstiri —, a fost trimis — bănuim că prin anul 1809, cînd avea 12 ani — la Mînăstirea Căldărușani, unde, după cum am văzut, încă din 1798, Ivan Rusul deschisese o școală de zugravi¹⁵.

Cît timp a stat aici, învățînd meșteșugul zugrăviei, iarăși nu știm, dar dacă, după cum s-a afirmat, între 1814—1816 a fost la Iași pentru perfecționare, bănuim că această perioadă de școlarizare n-a durat mai mult de cinci ani.

În lipsa unor documente precise, care să ne facă cunoscut pe maestrul lui de la Iași, s-a afirmat că acesta ar fi fost Ludovic Stavski, profesor de desen la școala de fete din Iași, «zugrav distins», căsătorit și statornicit aici prin anii 1830—1831, dovada legăturii între stilul lui Stavski și cel al elevului acestuia, N. Teodorescu, fiind tabloul cu Mînăstirea Rătești, lucrat de fostul elev în anul 1867¹⁶. Cum însă Nicolae Teodorescu a fost la Iași în jurul anului 1814 și Stavski a venit în 1830—1831, cînd deja presupusul lui elev se afirmase la Buzău, zugrăvind Mînăstirea Ciolanu, trebuie căutat un alt maestru.

În Iașii anilor 1800—1815 trăia «cel mai iscusit pictor», de origine greacă¹⁷, Eustațiu Altini, care făcuse studii de specialitate la Viena, avînd locuința pe locul bisericii Sfinții 40 Mucenici, căsătoria cu o Casandra,

Buzău : VII : Nicolae, Maria, Ana, Gheorghe, Costandin, Smaranda, Gheorghe, Elena, cu fii lor. Costandin, Filoteia, Elena cu fii.

Morti : Luxandra, Teodor, Maria, Simeon, Irina, Zinca, Evghenia, Sava, Zoia, Gheorghe, Dimitrie, Ioan, Grigorie, Elisabeta, Smaranda, Maria, Costandin, Mărgărit, Stănilia, Anița, Elenca, Manolache, Nicolae, Aurelia.

14. Nicolae zugravul a mai avut — din cîte se știe pînă acum — două surori. Una, căsătorită cu alt zugrav, coleg la Căldărușani și Iași, cunoscut sub numele de Costache Focșăneanu și alta, Smaranda, căsătorită cu un modest funcționar din Focșani, Mihael Tattarescu, părinții pictorului Gheorghe Tattarescu.

Din foaia de zestre a Smarandei, cunoaștem că părinții zugravului nostru aveau proprietate de 15 kilometri de Focșani, în Cotești și pentru că din aceasta, 4 pogoane vie, 2 pogoane loc sterp și casa pentru vie îi reveneau acesteia (Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe M. Tattarescu. Un pictor român și veacul său...*, p. 7), socotim că suprafața era cel puțin dublă, prin partea ce se cuvenea și celeilalte surori.

15. Alți elevi, ieșiți din această școală, au fost : *Gavriil*, care a zugrăvit fosta Mînăstire Găvanele (I. C. Filitti, *Biserici și clitori*, București, p. 42) și Sîntul Ilie din Ploiești, călugărit sub numele de Elisei (B. Iorgulescu, *art. cit.*, p. 221), născut în 1819 decembrie 17, călugărit în 1839 mai 21 în Mînăstirea Predeal, născut la Ploiești dar cu numele de Ion sin Marin, trăitor în 1867 în Mînăstirea Ciolanu din fostul județ Buzău (*Arhiva Mînăstirii Ciolanu*, dos. 5/867) zugrăvind, între 1854—1856 biserica din Joseni, în 1860, biserica Gura Văii din com. Scorțoasa, sate situate în preajma mînăstirii unde viețuia, și trapezele mînăstirilor Ciolanu și Rătești, unde i se mai poate citi încă inscălitura. A zugrăvit și mînăstirea Țigănești (B. Iorgulescu, *art. cit.*, p. 221).

16. G. Oprescu, *Pictura romînească în secolul XIX*, ediția II, București, 1943, p. 116.

17. Barbu Brezianu, *Rudimente de învățămînt artistic la «zugravii de subțire» din Moldova și Țara Romînească*, în «Studii și cercetări de istoria artei», nr. 1, 1962, p. ...

după cum arată inscripția grecească de pe icoana Sfântul Nicolae din această biserică, socotită ca cea mai reușită din întreaga sa operă¹⁸.

Data fiind reputația lui Eustațiu, care, după «Albina Românească», «a reformat ceva în Moldova zugrăvia stilului bisericesc», socotim, după cum s-a afirmat mai recent¹⁹, că la el a venit și zugravul Nicolae, dar n-a putut sta aici pînă în anul 1816, după cum s-a susținut, deoarece maestrul a încetat din viață în anul 1815²⁰.

Căsătorit cu o Maria, probabil din Odobești, deoarece a locuit acolo pînă în anul 1828²¹, cînd a fost chemat la Buzău, a avut 3 copii : Simion, Irina și Elena. I-a fost dat însă să înfrunte multe amărăciuni în viața familiară : soția i-a murit înainte de anul 1837, cînd se căsătorește cu Marghioala, iar în anul 1854 nu mai avea nici un copil în viață²².

Datorită deosebitei sale priceperi în arta zugrăviei, dovedită la zugrăvirea bisericii mitropolitane din București (ca asociat), a ajuns să figureze în arhondologia țării, potrivit diplomei nr. 794 din 30 august 1839, cu rangul de conțipist²³, ca mai târziu, domnitorul Gheorghe Bibescu, admirîndu-i pictura din catedrala episcopiei Buzăului, cu prilejul unei călătorii prin țară, să-l ridice, cu decretul nr. 560 din 6 decembrie 1844, la rangul de pitar²⁴, respectînd astfel tradiția ca cei mai buni zugravi să fie distinși cu ranguri.

Deosebita pricepere în meșteșugul său i-a adus însă pe lîngă ranguri și stima concetățenilor, reflectată în aceea că la alegerile pentru «mădu-larile» sfatului orășenesc, din 20 octombrie 1849, pe lista persoanelor ce aveau dreptul a fi alese era trecut și «Pitar Nicolae zugravu»²⁵, dar și o situație materială mai deosebită, avînd în anul 1859 în «văpseaua roșie» loc și casă peste 2.000 lei, figurînd înscris în recensămîntul comunal cu 7 persoane, ceea ce dovedește că și atunci avea ucenici²⁶.

Conștiinciozitatea și evlavia cu care zugrăvea icoanele, potrivit tradiției²⁷, cît și respectarea întocmai a contractului, i-au creat o anumită faimă în Muntenia, după mărturia ecleziarhului Episcopiei Buzăului, Teo-

18. Icoana, 1×0,60 m, are următoarea inscripție în traducerea românească : «Adu-ți aminte, Doamne, de robii Eustație, Casandra și neamul lor, 1814 august». Pr. Ștefan C. (Gheorghiu, *Biserica Sfinții 40 Mucenici din Iași*, în «Mitropolia Moldovei», an. XXXVIII (1962), nr. 1—2, p. 42).

19. Remus Niculescu, *Contribuții la istoria începuturilor picturii românești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», nr. 1—2, 1945, p. 90.

20. *Ibidem*, p. 93.

21. B. Iorgulescu, (*art. cit.*), a dat anul 1827, dar cum la 15 mai 1828, zugravul Nicolae cerea starețului Mînăstirii Ciolanu să înceapă zugrăvirea bisericii, data venirii la Buzău trebuie rectificată la anul 1828. (Protosinghelul Chiril Dobre și Pamfil C. Georgian, *Mînăstirea Ciolanu din județul Buzău*, București, 1930, p. 50).

22. Așa rezultă din testamentul făcut în anul 1854.

23. B. Iorgulescu, *art. cit.*, p. 226.

24. *Buletinul. Gazetă oficială*, nr. 149, vineri 8 decembrie 1844, p. 596.

25. Arhivele Statului, Buzău, *Primăria*, dos. 78/1849, f. 36.

26. Arhivele Statului, Buzău, *Primăria*, dos. 151/1859, f. 19.

27. Pentru aceasta să se vadă : Pr. Nicolae M. Popescu, *Cum se zugrăveau icoanele în vechime*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXII (1944), nr. 1—3, p. 1—5.

filact, care, la 21 mai 1837, la informațiile cerute despre el de starețul Schitului Brazi din Panciu, îi răspundea că «este trecut aici din Moldova, fiind știut de toți în Valahia în meșteșugul zugrăvii și statornic la orice tocmeală fără de sminteală...», cerîndu-și scuze că n-a avut timp de a-i scri mai mult despre ale sale «bună purtări»²⁸.

Toate acestea nu i-au schimbat însă firea, pitarul Nicolae rămînînd același cetățean modest și liniștit și un îndrăgostit de meserie, de care nu s-a despărțit nici la cea mai înaintată vîrstă, cînd lucra cu ochelari dublați²⁹, rămînînd, pînă tîrziu, în amintirea concetățenilor și prin portul, de acum anacronic : anterior lung, încins cu brîu vărgat, pe deasupra cu

Ciclul Patimilor, pictură murală, de pictorul N. Teodorescu

fermea cu blăniță la gît, colțuni în picioare, fără barbă, dar cu chică, iar pe cap cu ișlic³⁰.

Modestia și lipsa de vanitate se oglindesc în chip deosebit, mai ales în testamentul său, unde, deși dispune să fie îngropat «după cuviința și obiceiul bisericesc», preciza «însă fără țirmonii, ci cu simplitate». Testamentul acesta, necunoscut pînă acum³¹, redactat în termenii uzitați ai vremii, e interesant prin știrile autobiografice ce le conține.

Astfel, cunoaștem din el că starea materială de care dispunea pitarul Nicolae nu era moștenită, ci «prin însuși sârguința și osteneala mea o am

28. Arhivele Statului, București, *Schitul Brazi*, pac. LXVII, doc. 2.

29. Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău*, în «Îngerul» (Buzău), an. IX, (1932), nr. 10—11, p. 542.

30. *Ibidem*, p. 542.

31. Se află, în copie, la muzeul Gheorghe Tattarescu din Capitală.

cîştigat», preciza el, ştim apoi că la data facerii testamentului, 10 mai 1854, nu avea nici un moştenitor «nici de sus, nici de jos» şi, datorită acestui fapt, lăsa moştenitor pe a doua soţie, Marghioala, cu care vieţuise «în căsătorie cinstită încă din anul 1837», «după ce se va scădea zestrea ei, a şasea parte convenită după pravilă, cum şi darurile dinaintea nunţii».

Pitarul Nicolae agonisise şi o situaţie materială bunicică, dacă îndatora pe singura moştenitoare — soţia — ca, după un an de la moartea lui, să doneze 3.000 lei la Schitul Ciolanu din judeţul Buzău, de care era legat mult sufleteşte, fiind locul de debut în părţile Buzăului, precum şi cîte 200 lei la Schiturile Sfîntul Gheorghe şi Găvanul, tot din acest judeţ, iar rudelor «cu cădere pravilnică», tot atunci, să dea la fiecare cîte 20 lei.

Mai importantă este însă ştirea că el lucra cu «desinuri», măsura o socotea «arta zugrăvirii» şi că lucrase timp de opt ani împreună cu cumnatul său, Costache Dimitriu, căruia îi rămîneau «toate desinurile cum şi lucrurile artei zugrăvirii i scule (...)», pentru slujbele ce ne-au făcut în diastimă (interval, n. n.) de opt ani, pentru că m-au slujit cu cinste, să mă pomenească».

Executor testamentar, pe lângă soţia Marghioala, lăsa şi pe «nepotul meu pitaru[1] George Tatărăscu».

Scăpînd de acea prezumtivă boală, care probabil, l-a determinat să facă acest testament, pitarul Nicolae a continuat să lucreze, repictînd, în anul 1862, biserica Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel din Ciolanu, care în 1855 căzuse pradă focului, ca apoi să migălească la icoane şi lucrări de şevalet ca : vizita domnitorului la Mînăstirea Răteşti, în 1867 şi Roata lumii, în 1868.

Zugravul Nicolae pitarul nu se mărginea însă numai la meserie, ci avea şi preocupări intelectuale, urmărind îmbogăţirea cunoştinţelor sale prin tipăriturile ce apăreau în acea vreme, susţinînd ca prenumerant pe cele ce îl interesau, ca cele ale lui Dionisie Romano³², fost învăţător în oraşul Buzău între anii 1822—1843 sau cele ale lui Eufrosin Poteca³³.

A murit la 8 iulie 1880³⁴, la vîrsta de 83 de ani, «nu de boală ci de bătrîneţe», cum afirmă o însemnare făcută pe erminia sa³⁵ şi a fost înmor-

32. În 1850 îl întîlnim prenumerant la «Biblioteca religioasă morală». Tabloul abonaţilor în «Mîngîitorul celor întristaţi, celor bolnavi şi celor bătrîni... tradus de arhim. Dionisie Romano, Bucureşti, 1850, p. 86.

33. La «Obiceiurile israelitenilor şi ale creştinilor...», Bucureşti, 1845, unde a trecut greşit «Pitarul Nicolae Tatărăscu».

34. Potrivit registrului de înmormîntări al Mînăstirii Ciolanu.

35. «1859 la 4½ ore dimineaţa au trecut la eternitate stăpînul acestei cărţi D-lui Pitarul Nicolae Teodorescu Dzugravu care a murit nu de boală ci de bătrîneţe. Fie-i numele etern scris spre aducere aminte. 1880 iulie 8».

O altă însemnare : «Această carte o am mai mult pot zice ca de souvenir de la cocoana D. Pitar Nicolae Zugrav, Marghioala, am dat bani pe ea lei 20. O am chiar din anul cînd acest fufui (sic) stăpîn au încetat din viaţă. Adecă la an 1880 iulie 8. Subsemnatul o am

mîntat la Mînăstirea Ciolanu, unde, la 5 ianuarie 1890, a fost înmormîntată și soția sa Marghioala.

Știri documentare despre opera acestui vestit zugrav a cărui activitate, datorită îndelungatei sale vieți, socotim că s-a desfășurat în cursul a peste 50 de ani și deci a fost destul de vastă, avem prea puține. De obicei, acestea sînt furnizate de acte arhivistice, pisanii și inscripții pe icoane sau semnături pe tablouri. În cazul nostru, fondul arhivistic al Episcopiei Buzăului din acea vreme s-a distrus; pisanile, de obicei, nu amintesc și de zugrav, iar inscripții și semnături pe icoane am întîlnit foarte puține, fiindcă pitarul Nicolae nu prea obișnuia să-și semneze lucrările — probabil, avînd convingerea că operele sale, datorită specificului lor, erau prea bine cunoscute de contemporani.

Cu toate acestea, pornind de la primele informații, publicate acum 60 de ani, verificate însă pe teren, precum și de la alte știri, unele inedite, constatăm că opera zugravului Nicolae Teodorescu constă în: zugrăviri de biserici, icoane, epitafe, portrete și tablouri cu subiecte religioase.

Pictura acestuia, pentru cine este familiarizat cu ea, e ușor de identificat, datorită bogatelor reflexe aurii a scenelor de pe tîmplă cînd lucrează pe foiță de aur sau clar obscur în lipsa acesteia, apostolii zugrăviți în picioare, grupați cîte doi, iar proorocii grupați cîte trei sau doi, în funcție de spațiu. Pe ușile diaconesti sînt zugrăviți Aaron și Melchisedec, chipul Maicii Domnului de pe catapeteasmă e văzut «cam din spate și fața pe trei sferturi întoarsă spre privitor» iar «chipul lui Iisus cu fața triumphiulară, în care gura apare foarte mică, iar ochii cu o căutătură directă, aproape iscoditoare»³⁶.

Astăzi, datorită restaurărilor survenite în cei peste o sută de ani trecuți de la realizarea lor, zugrăvelile din corpul bisericilor făcute de zugravul nostru, în cea mai mare parte au dispărut complet, cu excepția celei din catedrala episcopală din Buzău, spălată și renovată în anii 1915 și 1948 și a celei din biserica comunei Jungureanu, raionul Făurei, în schimb, păstrîndu-se, nealterate, pretutindeni unde a lucrat, tîmplele, care, deși, în majoritate, n-au semnătura zugravului, dar, datorită caracteristicilor amintite, constituie dovada materială a autorului lor³⁷.

ea a mea proprietate acum cînd trăiesc 1890 Februarie 17 Ierodiacon Eftimie Georgescu pictor și fotograf» (Vasile Greuc, *Manualul de pictură al lui Dionisie din Furna în romînește*, în «Codrul Cosminului», VII (1931—1932), p. 52—53; N. A. Gheorghiu, *Manualul de pictură bisericească al lui Dionisie din Furna*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LIII (1925), p. 491; Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău*, în «Îngerul», Buzău, an. IX (1937), nr. 10—11, p. 542. Data morții din aceste însemnări corespunde cu datele trecute în condice de înmormîntați a Mînăstirii Ciolanu — Buzău.

36. Georgeta Wertheimer, *Pictorul Tattarescu, elev al pitarului Nicolae Teodorescu și prima sa lucrare proprie: tîmpla bisericii Onești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», an. IV, nr. 1—2, 1937, p. 350.

37. Dintre acestea, singura care e semnată este cea de la biserica din comuna Jungureanu, raionul Făurei.

Din numărul acestora — pe care sîntem îndreptățiți, datorită faimei și longevității sale, să-l socotim mult mai mare —, nu cunoaștem decît 17 biserici zugrăvite de pitarul Nicolae³⁸ și care, potrivit anilor zîdirii indicați de pisanii, au fost guvrăvite, cu probabilitate, în următoarea ordine :

Anul 1825 : *biserica Cocioc* din Mînăstirea Căldărușani, restaurată în anii 1898 și 1915³⁹.

1828—1829 : *biserica mare* cu hramul Sfîntul Petru și Pavel din Mînăstirea *Ciolanu*, lucrarea de debut în părțile Buzăului, astăzi prezentînd o nouă pictură făcută în anul 1934 de pictorul buzoian, N. Șolescu⁴⁰.

1831—1832 : *biserica Mînăstirea Berca*, zidită în 1694, monument de artă brîncovenească, care — dată fiind rudenia ctitorilor Cîndești cu Cantacuzinii —, bănuim că ar fi fost zugrăvită inițial de zugravul acestora, Pîrvu Mutu.

În prezent, pictura de pe pereți, executată în frescă, abia se mai cunoaște, rămînînd nealterată doar catapeteasma⁴¹. Se remarcă încă sfinți robuști, zugrăviți în factură realistă, iar pe peretele de apus scenele sînt în stil rococo.

1833—1834 : *catedrala Episcopiei Buzăului*, care, datorită faptului că prezintă o zugrăveală extrem de încărcată, neavînd nici un loc liber, pereții avînd cinci rînduri de tablouri, despărțite doar de o imitație de ramă, sigur, i-a luat doi ani de lucru.

38. Numai între anii 1846—1860, în Eparhia Buzăului, formată din județele Buzău, Brăila și Rîmnicu-Sărat, s-au clădit 91 biserici, (Ev. Gh. Ionescu, *Viața și activitatea lui Filotei, episcopul Buzăului*, Ed. II-a, București, 1941, p. 64—74), dar se pare că zugravul Nicolae Teodorescu era socotit «de lux» și poate că preîndeia și o remunerație mai mare, considerent pentru care, credem, că în 1850, într-o scrisoare adresată nepotului său — Gh. Tattarescu — la Roma, se plîngea că nu prea are de lucru (Jacques Wertheimer-Ghica, *op. cit.*, p. 81).

39. V. Brătulescu și Remus Ilie, *Mînăstiri și biserici din județul Ilfov*, București, 1935, p. 8, 10.

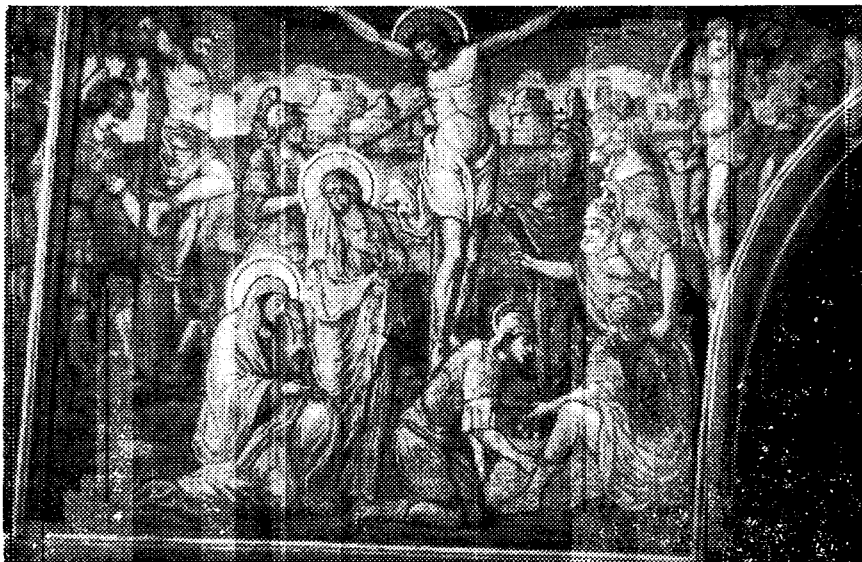
40. Deși pisanii arată că respectiva biserică «s-a isprăvit cu toate după ce a intrat într-acest pămînt armia prea puternicii împărății a toată Rusia (...) leat 1828 aprilie 25», ea nu era zugrăvită la acea dată, deoarece zugravul Nicolae, la 15 mai același an, cerea starețului s-o zugrăvească (Protosinghel Chiril Dobre și Pamfil C. Georgian, *Mînăstirea Ciolanu din județul Buzău*, București, 1930, p. 50).

Datorită acestui amănunt, anul 1827, indicat de B. Iorgulescu (în *art. cit.*) și după el : Șt. Mețeș, *Zugravii Bisericilor Romîne*, în «Anuarul Com. Mon. istorice», secția Transilvania, p. 11 ; Șt. Mețeș, *Din istoria artei religioase romîne*, I. Cluj, 1929, p. 11 ; Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattarescu*, București, 1940, p. 10, socotim că nu mai este valabil.

41. Biserica respectivă n-are nici o inscripție despre data refacerii picturii, dar, avînd în vedere că ierodiaconul Dionisie Romano, în cuvîntarea de la sfințirea Catedralei episcopale din Buzău, la 30 decembrie 1834, spunea, printre altele, că «tăcînd eu, iată strigă dumnezeieștile Lăcașuri ce prin sfinția voastră s-au zidit și s-au împodobit, precum frumoasa biserică de la Ciolanu, *Mînăstirea Berca*, ce de curînd ridicîndu-se din dărîmăturile ei s-au împodobit și s-au sfințit...», dăm, cu probabilitate, anul 1831—1832, deoarece în anul următor zugravul Nicolae a început lucrul la catedrala episcopală.

Dintre toate bisericile zugrăvite de el, singură aceasta mai conservă pictura inițială, cu mici intervenții făcute la cele două spălări ale picturii, în anii 1915 și 1949.

1835.—1837 : *catedrala mitropolitană din București*, angajat de polcovnicul Nicolae, care, prin contractul din 22 aprilie 1835, își lua obligația ca să săvârșească «acest lucru așa de plăcut și așa de laudă, încît să rămîie nemuritor numele meu, silindu-mă ca să aleg spre grabnica săvîrșire a acestui lucru, ce va sta prin putință, *pre cei mai cu știință zugravi* ca să-m[i] fie de ajutor la săvîrșirea lucrului ⁴².

Ciclul Patimilor, pictură murală, de pictorul N. Teodorescu

1837—1838 : Schitul Brazi din Panciu, recunoscut cercetătorilor de pînă acum, unde a fost angajat, după cum am amintit, în urma bunelor referințe date de ecleziarhul Episcopiei Buzăului.

Inedita scrisoare, din 21 mai 1837, ca răspuns la aceea a starețului, e o valoroasă mărturie contemporană despre reputația pe care o avea în acea vreme zugravul Nicolae.

În urma acestui superlativ certificat, el a fost sigur angajat, dovada făcînd-o chitanța pentru 20 husăși primiți de la conducerea schitului, la 29 noiembrie 1837, avînd, probabil, ca ajutor, pe Sandu zugravu ot

42. Pr. Nicolae Șerbănescu, *op. cit.*, p. 834.

Pînă la publicarea acestui fragment din contract, datorită celor relatate de B. Iorgulescu (*art. cit.*, p. 226), se știa că zugrăveala acestei catedrale a fost în întregime opera pitarului Nicolae și a ajutoarelor sale, necunoscîndu-se că a fost doar asociatul polcovnicului Nicolae.

Cucuești, deoarece pe aceeași chitanță starețul însemna că i-a dat și acestuia 80 husăși⁴³.

Biserica a fost dăruită de cutremurul din 1940, păstrându-se, la noul paraclis, zidit după aceea, parte din catapeteasmă identică cu altele zugrăvite de pitarul Nicolae și constituind astfel și o dovadă materială pe lângă cea documentară, necunoscută până acum.

1840—1841 : *paraclisul de la Episcopia Buzăului*, care astăzi nu mai păstrează decât catapeteasma pitarului Nicolae, restul picturii fiind făcută din nou în anul 1882 de elevul său, D. Teodorescu.

1841—1842 : *biserica Sfântul Ioan Evanghelistul de la metocul Săsenii Noi*, comuna Gura Nișcovului, raionul Buzău, unde, datorită ravagiilor cutremului din 1940, se mai păstrează în stare bună doar catapeteasma identică cu cea de la Berca, iar pe pereți câțiva sfinți, zugrăviți în mărime naturală, lipsiți de hieratismul bizantin.

De remarcat aici icoana hramului, Sfântul Ioan Evanghelistul — în vîrstă matură, iar în tinerețe înfățișat pe o icoană de tetrapod. La fel de remarcabilă, prin colorit și expresii, e și o icoană, tot de tetrapod, a Nașterii Domnului.

1843—1844 : *biserica Sfînta Treime din Mînăstirea Rătești*, unde se mai păstrează, nemodificată, doar tîmpla, deoarece în anul 1879 D. Teodorescu a refăcut în ulei o parte din pictură, iar în întregime, în aceeași tehnică, N. Șolescu în anul 1930 ; din pictura inițială s-a păstrat doar cea din pronaos, unde se remarcă sfinți zugrăviți în dimensiuni mari, ca niște atleți, precedînd, astfel, pe Nicolae Grigorescu, despre care s-a afirmat că a introdus, pentru prima dată la noi, acest procedeu⁴⁴.

1845 : *metocul de la Pîrscovul de sus*, raionul Cislău. Dacă această falnică biserică va fi fost sau nu pictată tot de pitarul Nicolae, așa cum a afirmat B. Iorgulescu, azi nu putem răspunde, deoarece pictura din altar a fost refăcută în anul 1912 de Eftimie Obrocea și Gr. Constantinescu ; iar în 1949, restul bisericii a fost refăcut complet de zugravul Ion Potlogea ; catapeteasma, alt gen decât al pitarului, pare a fi în

43. Arhiv. St. Buc. *Schitul Brazi*, LXXVIII/54 : scrisoarea ecleziarhului Teofilact, adresată starețului de la Brazi, are următorul text :

«Cu cea întru Hristos frățească dragoste mă închin sfinții tale, cu cinste fac cunoscut sfinții tale la întrebarea ce-mi faci pentru amîndoi zugravii. Asupra dumisale D. Nicolae ce este trecut aici din Moldavia fiind știut de toți în Valahia în meșteșugul zugrăvii și statornic în orice tocmeală fără de sminteală pentru care nu lipsesc a încunoștiința Sfinții [tale]. Și tot deodată mă rog a fi iertat fiindcă nu am avut vreme a vă descrii mai de cum de [ale] sale bune purtări, fiind călător la o sfințire de biserică.

Sînt al sfinții tale în Hristos frate

Teofilact ecleziarh»

Anul 1837. luna mai 21 Buzău.

Construcția bisericii Sfîntul Gheorghe s-a început în anul 1807 și s-a terminat în anul 1834 (C. Bobulescu, *Crucea de sus, Crucea de jos, Brazi și moșinoale din județul Putna*, București, 1926, p. 58—59) dar pictura, după cum se vede din documentul de mai sus, s-a lucrat abia în anul 1837.

44. Acad. Prof. G. Oprescu și R. Niculescu, *N. Grigorescu. Anii de ucenicie*, 1956, p. 109.

întregime opera, necunoscută pînă acum, a polcovnicului Nicolae, după cum citim pe icoana Mîntuitorului, în stînga, jos : «Pomeniște Stăpîne pre robul tău, episcop Buzău 1826, Nicolae polc[ovnicul] zograf».

1846 : metocul de la Vîntilă Vodă. Și aici pictura a fost refăcută : în anul 1910 de G. D. Nicolescu și în 1940, în ulei, de pictorul Titel Benea, rămînînd din prima pictură doar catapeteasma, care, după tradiție, ar fi fost lucrată pentru altă biserică de Gheorghe Tattarescu, nepotul și ucenicul pitarului Nicolae⁴⁵. Dacă va fi fost opera lui, aceasta n-a putut fi zugrăvită decît înainte de 1 mai 1845, data plecării lui Tattarescu la Roma.

1847 : biserica fostului metoc Găvănești, de lângă Buzău, unde se păstrează în bune condiții tot catapeteasma, restul ansamblului fiind spălat și renovat.

1850 : biserica din Jugureanu, raionul Făurei, unde se păstrează pictura inițială și unde întîlnim singura iscălitură pe icoana Maicii Domnului din catapeteasmă : «Pitar Nicolae zugrav», iar pe o altă icoană, tot a Maicii Domnului, dar portativă : «Pitar Nicolae T[odorescu] zugrav 1853, ianuarie 14».

1854 : biserica din Băbeni-Rumîni, fostul județ Dîmbovița, în colaborare cu nepotul său, Gh. Tattarescu, care încheia contractul cu vornicul Gr. Băleanu la 14 iulie 1854, pentru a zugrăvi împreună cu «Dumnealui Pitarul Nicolae Teodorescu». Prin faptul însă că Tattarescu termină lucrarea abia în 1866⁴⁶, se pare a fi fost o colaborare fictivă, sau o mai mare garanție pentru cîtor⁴⁷.

1856 : la 16 martie 1856 încheia contract pentru a zugrăvi tîmpla și întreaga biserică Adormirea Maicii Domnului din orașul Brăila, azi dispărută, «după stilul cel mai frumos și bisericesc», pentru 2.000 «acusari noi».

Zugrăveala să făcea în ulei și «în tabluri iar aur să să puie, se arăta în contract, numai la coroanele sfinților însămnați, iar la mucenici și cuvioși ce vor fi în picere lîngă străni să se poleiască la toți coroanele cu aur, iar la ceilalți sfinți, de vâpsele coroanele să se facă, tot sadea. Locul ce ar fi afară de tabluri să se zugrăvească cu apă și arhitectura cu vâpsele frumoase, fine»⁴⁸.

1857 : biserica Sfîntul Gheorghe din Mînăstirea Ciolanu, care păstrează numai catapeteasma și icoanele Maicii Domnului și Mîntuitorului, din tindă.

1861—1862 : biserica Sfîntul Petru și Pavel din Mînăstirea Ciolanu, deoarece arsese la 28 iunie 1855. Inscricția pusă deasupra ușii de la

45. Potrivit informației orale dată de preotul paroh Chelaru, și N. A. Constantinescu, *Biserici și mînăstiri din județul Buzău*, partea II-a, în «Ingerul» (Buzău), an. XIII (1941), nr. 5—6, p. 379, care arată că biserica Vîntilă Vodă «păstrează admirabila tîmplă din 1846 cu icoane de pictorul Tătărăscu».

46. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe N. Tattarescu...*, București, p. 170.

47. Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 38.

48. N. Iorga, *Zugrăvi noi și vechi*, în «Analele Academiei Romîne», Memoriile Secției istorice, seria III-a, tomul X, 1929, p. 9—12.

intrare, pe peretele interior, arată că «s-a înoit și zugrăveala pe dinăuntru cum și pe afară cum și tâmpla... și s-a săvârșit toate acestea cum se vede la anul 1862 iulie 25 de P[i]t[a]r Nicola[e] zograf»⁴⁹.

Aici se opresc știrile despre bisericile zugrăvite de pitarul Nicolae și, deși numărul lor e destul de mic, n-am mai inclus, pentru motive bine întemeiate, în lista lor bisericile: Cislău, Sfântul Dumitru din București și Sfinții Ingeri din orașul Buzău⁵⁰.

Dacă despre opera sa cea mare, zugrăvitul bisericilor, tot mai știm ceva, apoi despre icoanele lucrate de-a lungul vieții, care, datorită faptului că era «știut de toți în Valahia în meșteșugul zugrăviei», vor fi fost multe la număr și răspândite pe o întinsă arie geografică, afară de două știri documentare din 1849 și 1850 nu cunoaștem nimic.

Că lucra icoane pentru diverși solicitanți nu numai că e de la sine înțeles, dar o cunoaștem dintr-un bilețel trimis de el, la 8 noiembrie

49. La Protosinghel Chirii Dobre și Pamfil C. Georgian, *Minăstirea Ciolanu din județul Buzău...*, p. 49, lectură greșită «pictorul» în loc de pitarul.

50. Biserica Minăstirii Cislău, metoc al Episcopiei Buzăului, potrivit pisaniei, «s-a înfrumusețat pe alocurea cu zugrăveli» — numai tâmpla — la 20 decembrie 1839, de «zugrav Gavril Andronescu (vezi și B. Iorgulescu, *Dicționar geografic... al județului Buzău*, p. 172) și a rămas în această stare în tot timpul vieții pitarului, deși conducerea minăstirii a intervenit în mai multe rânduri ca să fie pictată.

Asfel, în anul 1861, «îngrijitorul» de aici solicita ministerului zugrăvirea ei, arătând că datorită arhitecturii sale care ar concura cu episcopia și pentru că e chiar în centrul plaiului Buzău produce mirare tuturor trecătorilor cum de a rămas nezugrăvită pînă acum, cînd are un venit anual aproape de 5.000 galbeni» (Arhiv. St., București, Min. Instr. dos 602/860, f. 7).

În urma altei intervenții, făcută în anul următor, cînd se arăta că este «o necuviință să stea așa de la 1842, cînd s-a terminat de zidit», s-a făcut un deviz pentru zugrăvirea ei de către Costache Dimitrescu, dar lucrarea n-a depășit stadiul de proiect (Arh. Stat. București, Min. Instr., dos. 1032/62 și 602/860).

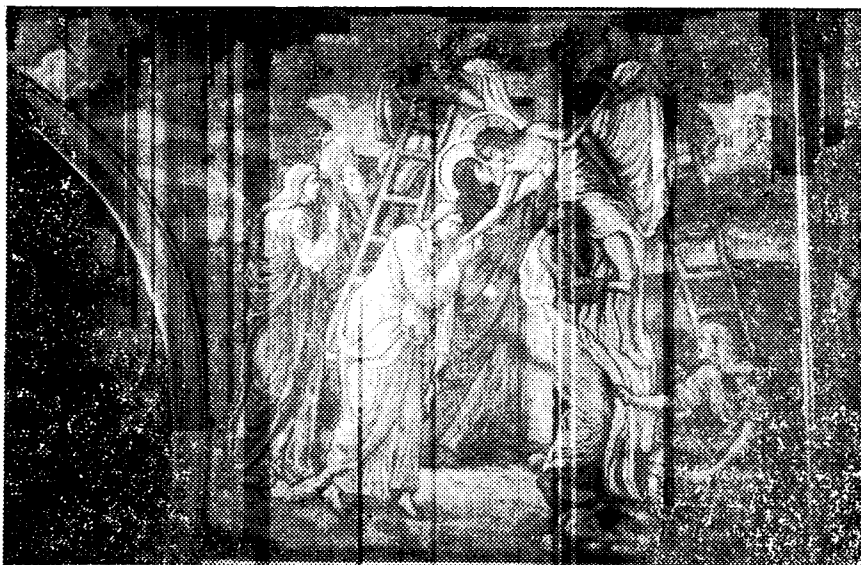
Biserica Sfântul Dumitru din București, pentru care la 20 septembrie 1819 zugravii Ioan, Mincu și Costache se obligau, prin contract, să zugrăvească deocamdată numai turla pentru 1.750 taleri (Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 277), a căzut pradă focului din 23 aprilie 1847.

Cînd în 1850 s-a pus problema repictării, nici nu s-a vorbit despre pitarul Nicolae, deși nepotul său, Gh. Tattarescu, îi scria din Roma că «îmi pare rău că nu prea aveți de lucru, cu toate acestea îmi aduc aminte de nenorocirea ce s-a întîmplat cu arderea Bucureștilor mai acum vreo 3 ani, că poate se va fi meremetisit biserica Sfântul Dimitrie, prin urmare D-la vei fi cel dintîi proiectat pentru zugrăvitul ei de P[ărintele] I[conomu] (Filotei — n. n.). (Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe N. Tattarescu...*, p. 81). Cu această ocazie a circulat și numele lui Tattarescu, dar ea a fost pictată de Szatmary (Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 277), nu de elevii ai școlii din Buzău cum se afirmase în trecut (Ioan C. Filitti, *Biserica Sfântul Dumitru din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. L (1932), p. 410).

Biserica Sfinții Ingeri din Buzău, zidită, potrivit indicației din pisanie, la 1833, deci în același timp cu repictarea catedralei episcopale, n-a putut deci fi pictată de pictorul Nicolae. Dacă ar fi fost zugrăvită de acesta, cum se face că după 26 ani, în anul 1859, tâmpla a fost pictată de cuminatul său, Costache Dimitrescu, iar în 1861, D. Teodorescu, ucenicul său, pictează întreaga biserică. (Pr. I. I. Manole, *Biserica Sfinții Ingeri din orașul Buzău*, manuscris, p. 25). O explicație ar fi că biserica a rămas nepictată pînă la acea dată, folosind o tâmplă veche.

1849, ierodiaconului Iosif Naniescu la București, unde, printre altele, îi seria că «pentru celelalte iconițe pînă în Crăciun vi le trimit la București»⁵¹.

Cunoscut ca bun zugrav, a fost angajat și în Capitală de conducerea bisericii Curtea Veche să dreagă 4 icoane împărătești și să zugrăvească din nou 49 icoane praznicare, pe aramă, ce se păstrează și astăzi, pentru

Ciclul Patimilor, pictură murală, de pictorul N. Teodorescu

care, în luna octombrie 1850, se achita, potrivit contractului «dumnealui zugravul Pitaru Nicolae» 5.103 lei⁵².

Ca alte mărturii ale lucrului său în București se mai găseau pînă mai anii trecuți cîteva icoane și în biserica Lucaci⁵³, și multe vor mai

51. Scrisoarea are următorul text:

Părinte Iosife,

Aveți bunătate de primiți trei mii nuci și o iconiță și o cutie de a le duce la București și a le da în primire părintelui Maxim (îngrijitorul metocului episcopiei Buzăului — n. n.).

Trimisei și doritul potret (sic) și plata ostenelei mele veți da-o nepote-mi-eu.

Iar pentru celelalte iconițe pînă la Crăciun vi le trimit la București, după cum mi-ați zis și vă poftesc călătorie bună» (Biblioteca Acad. R.P.R., *Doc. MLIII*, f. 7).

Pe marginea scrisorii primite, ierod. Iosif Naniescu nota: «Am plătit 150 lei pentru portretul Vlădichii răposatului (Chesarie n. n.) d-lui Nicolae, nepotul d-lui pit[ar] Nicolae zugraf». (Vezi și I. Ionașcu, *Un școlar al seminarului Chesarie de acum o sută de ani: V. Caloian de la Sîlpu (Buzău)*, în «Muguri», (Buzău), an. XIII (1936), nr. 7—10, sept.—dec., p. 13, n. 2).

52. Preot Ioan V. Dărvărescu, *Din trecutul bisericii domnești a Curții Vechi*, în «Glasul Bisericii», an. XVI (1957), nr. 10—11, p. 711.

53. Potrivit informației orale a Prof. I. D. Ștefănescu.

fi existînd și astăzi prin diferite biserici, dar, datorită faptului că pitarul Nicolae nu prea obișnuia să-și semneze operele, sînt mai greu de identificat.

Dar zugravul nostru s-a dovedit și un înzestrat portretist, cu toate că și portretele, multe nesemnate, au avut soarta icoanelor.

S-a afirmat de B. Iorgulescu⁵⁴ că pitarul Nicolae a lucrat 12 portrete ale episcopului Chesarie al Buzăului. Din acestea, astăzi ne sînt cunoscute, deși nesemnate, doar 7, fără a avea însă certitudinea că toate sînt opera pitarului Nicolae.

1) Unul la Episcopia Buzăului, 75×60 cm, ulei pe pînză, cu inscripția, dreaptă sus : Chesarie Ep[iscopul] B[u]z[ăului], 1834 A.B. ; 2) unul la Mînăstirea Ciolanu, ulei pe pînză, mărimea unei icoane praznicare, fără nici o însemnare ; 3) unul la Mînăstirea Rătești, 75×60 cm, cu însemnarea, sus, dreapta : «Chesarie Ep[iscopul] B[u]z[ăului] 1844 Dec[embrie] ; 4) altul ce se găsea pînă mai acum cîtiva ani la Mînăstirea Seminarul teologic din Buzău, ulei pe lemn, 75×60 cm, cu însemnarea : sus, dreapta : «Chesarie A[rhie] Ep[iscopul] B[u]z[ăului] 1835 Mar[tie]» ; 5) unul la Mînăstirea Cheia, 75×60 cm, cu însemnarea : Chesarie Ep[iscopul] B[u]z[ăului] ; 6) altul tot la Episcopia Buzăului, provenit de la Mînăstirea Barbu, ulei pe lemn, cu însemnarea, sus, dreapta : «Chesarie ep[iscopul] B[u]z[ăului] Mai 1846 și 7 altul la seminarul teologic din Buzău, ulei pe lemn, 75×60 cm, cu însemnarea : «Chesarie Episcopul Buzeului. La 1834».

A mai lucrat și două portrete ale nepotului său, prima dată în 1845, înainte de plecarea acestuia la Roma și a doua oară după înapoiere⁵⁵.

Portretul episcopului Filotei al Buzăului, semnalat de B. Iorgulescu, se găsește astăzi la Episcopia Buzăului adus de la Mînăstirea Poiana Mărului, ulei pe pînză, 75/60 cm, cu inscripția, sus, dreapta : «Filotei Epi[scopul] Buz[ăului] [1]854 mai 10, iar la mijloc, dreapta, semnat : «Pitar Nicolae zog[raf]» și altul, aceleași dimensiuni, la biserica Sfintii Apostoli Petru și Pavel din Brăila cu însemnarea, sus, dreapta, 1854 8 Mai, iar la mijloc, dreapta P[i]tar Nicolae».

Elementul de comparație pentru a ne demonstra felul cum știa pitarul să lucreze un portret ni-l oferă chipul aceluiași episcop Filotei lucrat de pictorul Gh. Tattarescu în 1851, unde remarcăm o identitate izbitoare.

Dacă avem în vedere că Tattarescu lucrează acest portret după specializarea în Italia, calitățile de bun portretist ale pitarului Nicolae sînt și mai bine reliefate prin felul cum știa, fără să fi făcut școală înaltă în acest sens, să scoată, din chipul celui ce poza, esențialul și caracteristicul.

Chiar dacă am admite că portretul pitarului ar fi o copie de pe cel al lui Tattarescu, aceasta nu înfirmă cele afirmate, demonstrînd aceeași

54. B. Iorgulescu, *art. cit.*, p. 227.

55. Jacques Wertheimer-Ghicka, *op. cit.*, p. 102. Cum aceste autoportrete nu sînt semnate, nu e exclus ca — măcar — unul din acestea să fie opera pitarului.

îndeminare în arta portretului și dezvăluind, totodată, siguranța liniilor și eleganța formelor.

De altfel, portretul a ocupat în școala de zugravi de la Buzău, după cum vom vedea, un loc de seamă, reflectat atât în îndemnurile stăruitoare ce le făcea nepotului său la Roma de a se desăvirși în această direcție, cât și în portretele realizate de elevii săi, care, în ciuda unor deficiențe anatomice ce le întâlnim la unii, dovedesc, totuși, că își însușiseră puterea de înțelegere și de exprimare.

Pitarul Nicolae a avut și lucrări de șevalet, din care s-a semnalat o pânză cu subiect folcloric, *Zîna apei*, azi dispărută, *Roata lumii*, necunoscută pînă acum, *Călugărul răstignit*⁵⁶ și *Mînăstirea Rătești* în 1867.

Episcopul Buzăului, Dionisie Romano, la 15 aprilie 1868, scrie episcopului Melchisedec, printre altele, că «vechiul zugrav Nicolae al cărui penel a împodobit mai multe dumnezești lăcașuri în Sfînta Episcopie cît și în eparhie. a terminat tabloul Roata lumii, pe care vi-l recomand acum generozității Prea sfîntiei Voastre».

Răspunzînd, episcopul Melchisedec îi mulțumea pentru că «a con-făptuit» ca să capete și el acest tablou și îl ruga să plătească banii ce se cer și să aducă tabloul la București, unde se vor întîlni cît de curînd, «zugravul avînd grijă să-l împacheteze cît mai bine spre a nu se vătăma». Amintind apoi de preț, arăta că 16 galbeni, cît cere zugravul este prea mult; «zece, cred că-i va fi prea destul»⁵⁷.

Tabloul, care se găsește la Episcopia Buzăului, 120×105 cm, ulei pe pânză, e nesemnat și nedatat, dar încadrîndu-se perfect în stilul zugravului nostru și avînd în vedere corespondența de mai sus, autenticitatea lui este neîndoelnică.

Fiind o alegorie din iconografia bizantină asupra vieții omului, *Roata lumii* a fost zugrăvită prea puțin în biserici, datorită execuției migăloase care nu se preta la fresco, unde se cere o execuție mai rapidă⁵⁸.

56. Acesta a fost lucrat la sugestia episcopului Melchisedec, care în scrisoarea din 22 aprilie 1868 către episcopul Dionisie Romano al Buzăului, îi scria, printre altele: «Eu doresc să mai am un portret tot de materie filozofică-religioasă: Călugărul răstignit pe cruce și diavoli împrejurul lui cu săgeți, strigînd pogoară-te de pe cruce! Dacă zugravul cunoaște această stambă ce s-a fost tipărit în tipografia m-rei Neamțului, vă rog angajați-l să facă din ideea ce ea exprimă un portret, cît se va putea mai artistic». (Const. C. Diculescu, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, București, 1901, p. 89).

Dacă acest tablou a mai ajuns în posesia episcopului Melchisedec, nu știm. Cunoaștem, în schimb, că un asemenea tablou a rămas printre obiectele lăsate la Episcopia Constanței de către arhim. pictor Eftimie Obrocea din Mînăstirea Ciolanu la plecarea lui în Muntele Atos. (Informația ecleziarhului Episcopiei Buzăului, care în acea vreme se găsea la Constanța tot în aceeași funcție).

57. Const. C. Diculescu, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, București, 1901, p. 89.

58. Se găsește zugrăvită la biserica din Dozești — Vilcea, și pe fațada dinspre vest a bisericii Păpușa, mult simplificată (Maria Golescu, *Roata lumii*, în «Revista istorică romînă», 1934, p. 297). La Păpușa, «în stînga se află un tînar, deasupra căruia este inscripția: «Voi să împărătesc»; sus «Împărat», în dreapta: «Am împărătit și m-am

Roata lumii zugrăvită de pitarul Nicolae urmează numai în linii generale indicațiile Erminiei⁵⁹ fapt ce îi dă o notă de originalitate, mai ales prin peisajele celor patru anotimpuri neindicate de aceasta.

Tabloul, cu inscripția în partea de sus : «Zadarnică viața lumii cei amăgitoare», are în mijloc o roată cu trepte și cu patru spițe, cu diametru de 75 cm, axată vertical pe un stîlp. În prim plan, jos, stînga, se văd ruinele unei impozante case de piatră, lîngă care un înger, deasupra căruia stă scris «Zioa», trage roata spre el cu o funie. În dreapta, jos, un mormînt, pe care citim : «Din pămînt sînt și în pămînt m-am întors», iar alături un alt înger, cu inscripția «Noaptea», trage, tot de o funie, roata spre el. În al doilea plan, un lanț de munți, văzuți în lumina amiezii.

Pe treptele rotii, de la stînga la dreapta, e zugrăvit un copil cu un miel în brațe, deasupra căruia e scris «Copil de 7 ani» și exclamația : «O ! oare cînd trecînd, la cele de sus vei merge».

Pe treapta a doua, un tînăr în haină purpurie, cu o tolbă pe umărul drept, ținînd în mîna stîngă o carte deschisă spre care arată cu mîna dreaptă, și inscripțiile : «Băiat de 18 ani» și «Curînd, omule, te întorci ca să mergi în cer mai degrab». Deasupra lui, peste cîteva trepte e zugrăvit un «June de 28 ani», înfățișînd un vînător din a cărui tolbă se văd aripile unei păsări, cu arma de vînătoare sub brațul drept, în pozitie de urcare. arătînd cu mîna stîngă inscripția : «Iată, veni aproape a ședea în scaunul tînărul acesta».

Deasupra rotii vedem chipul hotărît al unui bărbat în puterea vîrstei, cu barbă și mustață, coroană pe cap și sceptor în mîna dreaptă, stînd pe un leu culcat, care nu e decît «tînăr de 40 ani», care exclamă : «Care om este ca mine și cine-i mai înalt decît mine».

Pe partea dreaptă, spre coborîre, e înfățișat un «bărbat de 60 ani», care e un bătrîn cu capul descoperit, cu plete și barbă ascuțită, în haine gri și manșie de nuanță gălbuie ce stă sprijinit într-o casma, avînd scris deasupra : «Omule, precum văz au trecut tineretele». După aceea, un «bătrîn de 70 de ani», stînd jos pe treaptă, cu plete și barbă mare, își sprijină capul cu mîna stîngă, iar toiagul stă rezemat pe umărul drept. Are haine verzui și roșii, privirea îngîndurată, meditînd : «Acum mă amăgește nre mine, ticălosul, o lume».

Pe ultima treaptă e zugrăvit un «bătrîn de 80 ani, pleșuv, cu o barbă stufoasă, cu fata crispată și fruntea încrețită de spaima ce i-o pricinuieste coasa morții care-l trage pe după ceafă, jos, cu trupul în contracție dată de certitudinea căderii în abs, gîndînd : «Amar, amar, moarte, cine poate scăpa de tine».

întors întocmai de unde am venit» (Victor Brătulescu, *Comunicări*, în «Bulet. Com. Mon. Ist.», an. XXVI (1933), aprilie—iunie, p. 91).

Amănunțit zugrăvită, potrivit indicațiilor Erminiei, se găsește în Bulgaria, la Arbănași și Minăstirea Preobrajenschi, iar la Sfîntul Munte, la intrarea trapezei din Minăstirea Ivirului și pe biserica Sophades din Tesalia (Maria Golecu, *art. cit.*).

59. Maria Golecu, *art. cit.*, p. 297—300, unde se reproduce pasajul respectiv din Erminie.

În centrul roții, într-un medalion de 10 cm în diametru e zugrăvit un împărat cu mâinile ridicate în lături, arătând privitorilor inscripția : «Lumea cea zadarnică și amăgitoare».

În jurul acestui mic medalion, vedem alte patru cercuri, de 30 cm în diametru, în care sînt zugrăvite, cu multă măiestrie și fantezie, conțrar indicațiilor Erminiei, cele patru anotimpuri.

Primăvara e înfățișată prin munți înalți ce se pierd în zare, în stînga o cascadă, în poenița de lîngă ea o turmă de oi, iar în dreapta, un castel.

Ciclul Patimilor, pictură murală, de pictorul N. Teodorescu

Vara e zugrăvită printr-o apă curgătoare, luminată de luna plină, care se zărește în fundul văii. Pe mal, în stînga, un pîlc de arbori, văzuți în lumina lunii, sub care stă un grup de călăreți ce admiră două bărci pline cu excursioniști. Mai jos, pe mal, un pescar, iar în fund, pe dreapta, după culmea unui deal, un castel medieval văzut în lumina și umbra aruncată de lună.

Toamna e redată printr-un peisaj în care vedem o margine de lac, în care se oglindește luna, un pîlc de arbori, iar în dreapta scene de la culesul viilor și foc arzînd pe o vatră într-o casă.

Iarna e înfățișată printr-un iaz, șerpuind printre sălcii, și copii jucîndu-se pe gheață, iar în fund o moară de vînt. În dreapta, în prim plan, cîțiva butuci de lemn și o femeie încălzindu-se la un foc, iar în fund două case, avînd în mijloc un turn.

Tabloul cu *Mînăstirea Rătești*, lucrat în 1867, 110×80 cm, ulei pe

pînză, semnat, jos, dreapta : «În Buzeu... (șters) Teodorescu», e dovada că pitarul Teodorescu lucra și peisaje.

Preocupat de a reda o cît mai largă perspectivă, el zugrăvește cea-stă minăstire cu întreaga incintă și cu largi împrejurimi, ca și cum ar fi văzut-o de undeva de sus, din care pricină a fost silit să nu respecte întru totul realitatea. Astfel, munții care sînt redați în spatele bisericii, în realitate, nu se văd decît foarte mici la o mare distanță. De asemeni, biserica situată în dreapta tabloului, la o distanță considerabilă, ce în viziunea zugravului se vede a fi Minăstirea Berca, în realitate nu se vede, chiar dacă privim Răteștii de pe culmea Ciutei.

Tabloul constituie și un document, arătîndu-ne astăzi înnoirile ce au survenit în incinta acestei minăstiri, din care a rămas, neschimbată, doar biserica mare, fidel redată, dar și o dovadă, în același timp, de îndrăzneală în perspectivă și realizare a unei simfonii de culori, în special de tonuri verzi, pline de farmec⁶⁰.

Opera aceasta însă e «surprinzătoare prin latura realistă și prin sinceritatea viziunii. Naivitatea cu care rezolvă problemele de perspectivă și mijloacele de o stîngăcie atît de simpatică cu care redă mediul înconjurător, apropie pe Teodorescu de unii din maștrii francezi «ai realității» din secolul al XVII-lea»⁶¹.

Pe lîngă această operă înfățișată în parte, fiindcă avem știri prea puține despre ea, pitarul Nicolae Teodorescu a îndeplinit, ca unul ce era o personalitate cunoscută în arta zurgăviei, și funcția de dascăl pentru predarea acesteia la ucenici.

Venit în Buzău, la cererea episcopului Chesarie, după proba pe care a trecut-o în mod strălucit cu zugrăvirea bisericii Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Minăstirea Ciolanu, în anul 1831⁶², cu sprijinul acestui luminat și harnic episcop⁶³, pitarul Nicolae Teodorescu deschide în chiliile din incinta episcopiei o școală de zugravi.

Zugravul Nicolae, cu concepție nouă, realistă⁶⁴, în pictură, dobîndită din pictura rusă prin Ivan Rusul de la Căldărușani, îmbinată însă cu cea apuseană a lui Eustațiu Altini, începe mai întîi prin a iniția elevii

60. Georgeta Wertheimer, *Pictorul Gh. Tattarescu și peisajul*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 1956, nr. 3—4, p. 290.

61. Teodora Voinescu, *Pictorul Gh. Tattarescu...*, p. 11. Tabloul a fost reprodus — cromotipie — în «Artă și tehnică grafică», caietul 8, 1939.

62. B. Iorgulescu, *Din istoria picturii în Țara Romînească...*, p. 221.

63. Prin acceptarea picturii lui N. Teodorescu, mult înnoitoare față de cea bizantină, mai ales prin «Adam și Eva» de pe tîmpla catedralei episcopale din Buzău de un realism rar întîlnit pînă atunci, episcopul Chesarie dovedește că era stăpînit de o largă înțelegere a înnoirilor.

64. Cel dintîi început de pictură în stilul Renașterii s-a făcut în țara noastră după 1775, de un român, fiecior de preot zugrav, iar începătorul curentului realist în pictură e socotit zugravul Grigore Popovici sau Frujinescu, de la care se mai găseau icoane la Minăstirea Cernica și biserica Schitu Măgureanu, Sfîntul Gheorghe și Văcărești din Capitală (Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravul Grigorie. Începătorul curentului realist în pictura romînească*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LV (1937), p. 487—491; Să se vadă considerații asupra lui ca portretist: Dinu C. Giurescu, *Date asupra picturii istorice romînești în epoca feudală*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 2, 1960, p. 61—67.

săi în tainele desenului, cu cunoștințe anatomice realiste fără de care nu se concepea un zugrav bun ⁶⁵, prepararea culorilor în tehnica tradițională și portretul, pentru care șeful școlii de zugravi de la Buzău a avut o deosebită preocupare.

Elevii, ca în orice școală de acest gen, de atunci, au fost puțini la număr : Iordache-Gheorghe Tattarescu — nepot de soră și crescut de el din anul 1826, când a rămas orfan de ambii părinți —, Grigore Stănescu și Tomiță Ploeșteanu ⁶⁶.

Cum zugrăvia se învață mai ales practic, se obișnuia ca cei mai buni elevi să ajute pe maestru în zugrăvitul bisericilor. Așa s-a întâmplat și cu Iordache—Gh. Tattarescu, Tomiță Ploeșteanu și Grigore Stănescu, care au lucrat, alături de zugravul Nicolae, la pictura catedralei episcopale din Buzău.

În anul 1835, pitarul Nicolae fiind asociatul polcovnicului Nicolae la zugrăvitul catedralei mitropolitane, închide școala și ia cu el în București și pe nepotul său, Iordache.

Pînă acum știrea aceasta, în lipsa unui document precis, se baza pe simpla afirmație a primului istoriograf al acestei școli. Recentă restaurarea a catedralei, făcută în anul 1960, ne-a furnizat însă o știre precisă și anume că în stratul de mortar din partea superioară a coloanei a doua de pe latura de sud, în dreapta intrării în pridvor, s-a descoperit grafitul : «Iordache» ⁶⁷, care după cum se știe, a fost adevăratul nume de botez al pictorului Gh. Tattarescu.

După terminarea lucrului la București, revenind la Buzău, pitarul Nicolae redeschide școala în anul 1837, dar nu la episcopie, ci în casele proprii de pe strada Banului ⁶⁸, în apropiere de biserică cu același nume, avînd elevi din cei vechi doar pe nepotul său, Iordache, restul fiind noi veniți : D. Teodoru, care va semna Teodorescu, Dumitrache Mehtupeciu, Gh. Vasilescu, Belizarie Paraschivescu, Costache Dimitrescu și Filip Negulescu, pe care îi vom urmări, în cele ce urmează în activitatea lor independentă.

Gheorghe Tattarescu. Cel mai strălucit și plin de talent elev al pitarului Nicolae a fost, fără îndoială, pictorul Gh. Tattarescu.

Fiul Smarandei, sora pitarului, căsătorită cu modestul funcționar Mihai Tattarescu, născut în Focșani, în anul 1820 ⁶⁹, a primit din botez

65. Aceasta o dovedesc caietele cu schițe ale nepotului și elevului său, Gheorghe Tattarescu, aflate la muzeul memorial Gheorghe Tattarescu din București.

66. B. Iorgulescu, *art. cit.*, p. 225.

Dumitrache Aldescu și Gh. Ioanic, menționați de acesta ca elevi ai pictorului Nicolae, după cercetări mai noi, n-au fost în această școală.

67. Victor Brătulescu, *Lucrări de restaurare și împodobire la catedrala și palatul patriarhal*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXIX (1961), p. 135.

68. În timpul nostru aceste case nu mai există. În locul lor au fost făcute altele de un nou proprietar — Lupescu —, astăzi, incluse în Grupul Școlar C.F.R. (C Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău...*, p. 541).

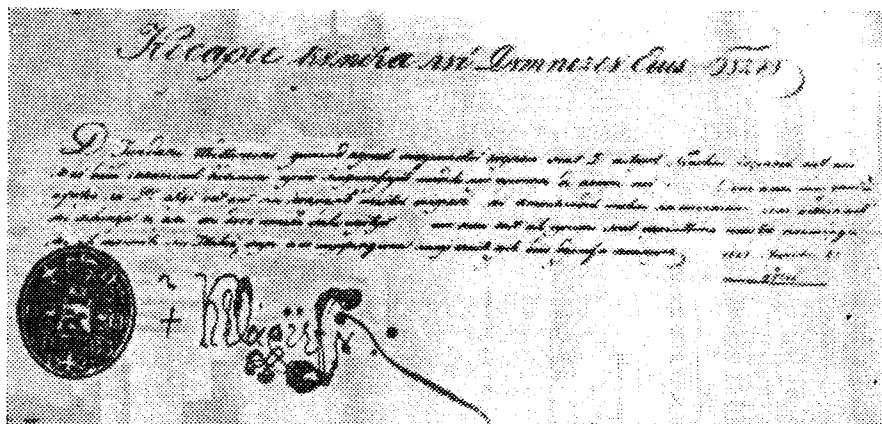
Strada s-a numit apoi Orășanu, Nae Stănescu și astăzi, Banghereanu (Petre N. Oprescu, *Indrumătorul cetățeanului*, Buzău, 1936, p. 84—85).

69. Data exactă la Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 8.

numele de Iordache⁷⁰, dar la vârsta de șase ani, în anul 1826, rămânând orfan de ambii părinți, secerăți de o molimă ce a bîntuit în acel an în părțile Moldovei, a fost crescut în Odobești de unchiul său, Nicolae zugravul, de care și-a legat toată viața și căruia i-a datorat cariera sa de renumit pictor religios al vremii sale.

Integrat în familia fratelui mamei sale, copilul Iordache părăsește Odobeștii, venind cu unchiul său la Buzău, unde ia parte, de mic, la lucrările acestuia, fiind totodată, primul și cel mai tânăr și talentat elev din școala de zugrăvie a pitarului Nicolae Teodorescu.

Cursul meșteșugului zugrăviei, sub conducerea pitarului Nicolae, a durat opt ani, după care a urmat examenul de calificare, ce a constat în executarea unor modele propuse de conducere, după cum se afirmă în atestatul de mai jos, ce i s-a eliberat de către Episcopia Buzăului, la 23 aprilie 1845⁷¹ :

Atestatul eliberat de Episcopia Buzăului lui Iordache Tattărescu a absolvit școala de zugravi

«Chesarie, cu mila lui Dumnezeu Epis[cop] Buzău.

D. Iordache Tattărescu urmînd cursul meșteșugului zugrăvii sub D. pitarul Nicolae Zugravul opt ani, și-au dat eczamenul cuvenit prin înfăințarea modelelor propuse de către noi.

După care mai urmînd ajutor la dumnealui alți opt ani în lucrarea acestui meșteșug și cunoscîndu-l mult înaintat după aplecarea și silința ce are și după bunele sale purtări, am binevoit a-l priimi subț părinteasca noastră protecție și a-l trimite în Italia, spre a se perfecționa într-această artă, după dorința noastră.

(L. S.) KESARIE BUZAU»

1845, aprilie 23, Buzău

70. Pe care și l-a schimbat mai tîrziu prin grecescul Gorgachi în Gheorghe.

71. Emil Virtosu, *Pictorul G. Tattărescu și Italia*, București, 1939; Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattărescu...*; Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattărescu...*, p. 22.

Atestatul acesta a fost eliberat, după cum se specifică în text, spre a-i servi ca certificat de studii în Italia, unde a fost trimis de către episcopul Chesarie, care, după o mărturie a unui subaltern al său, «pururea înclina d-ași pleca urechia oricărui bărbat de știință, admirînd și încurajînd talentul ori unde îl vedea»⁷².

Trimiterea era însă mai de mult hotărîtă, desigur datorită realelor calități pe care le afișase în meșteșugul zugrăviei pe făgașul tradiției indicat de Erminie, pe care o posedea încă din 1835⁷³, dar hotărîrea definitivă n-a venit decît după zugrăvirea bisericii Mînăstirii Rătești, în anii 1843—1844, unde lucrase cu unchiul său⁷⁴, ca plecarea din țară să aibă loc la 1 mai 1845, după cum citim în jurnalul său de călătorie: «Era mult timp de cînd Prea Sf. sa P. S. Chesarie m-a propus să mă trimită în Italia cu cheltuiala Prea Sfinției Sale pentru desăvîrșirea artii picturii, în sfîrșit pe la 1 mai 1845 s-a și hotărît parțența mea de acest magnanim și generos bărbat român»⁷⁵.

Bursa consta din 150 galbeni anual⁷⁶, iar după moartea protectorului său, întîmplată la 30 noiembrie 1846, loțiiitorul de episcop, Filotei, continuă să-i trimită bursa, pentru că mărturisea el «ca un părinte ce se bucură de înaintările fiului său, nici eu n-am putut să-mi țin lacrămile de bucurie văzînd silința și înaintarea, cum și geniul D. Tătărăscu, de vreme ce a putut, prin talentul său, merita premiul congregației generale din Roma»⁷⁷, suma provenind din economiile ce le-a făcut din bugetul seminarului, adăugînd, la cerere, încă 50 galbeni⁷⁸.

Legătura cu patria Gh. Tattarescu o ținea prin corespondență cu amicul său Crețulescu, cu unchiul său și cu episcopul Chesarie, căruia îi dă amănunte referitoare la progresul ce-l făcea acolo, manifestînd față de acest «magnanim bărbat» deosebite sentimente, după cum se poate constata și din rîndurile adresate economului Filotei, la vestea morții lui, cînd scria, printre altele, că «... sînt puține zile de cînd unchiul meu îmi vesti pentru încetarea din viață a bunului meu Protector!... Durerea

72. I. D. Petrescu, *Buchetul urmat de diverse cugetări alese*, Tîrgoviște, 1889, p. 143.

73. Din ea s-a mai păstrat un fragment cu însemnarea: «Această sfință și dumnezească carte a lui Iordache sin Mihai zugrav și cine o va fura aceluia i va eși sufletul furîș den oase fără nici un păcat. 1935 August 15».

Autorul care redă această însemnare, necunoscînd că Iordache sin Mihai nu e altul decît Gh. Tattarescu, adăuga că fragmentul respectiv cuprinde și cîteva schițe făcute în tuș de Tattarescu la 12 septembrie 1879 (Vasile Grecu, *Manualul de pictură al lui Dionisie din Furna în romînește*, în «Codrul Cosminului», VII, 1931—1932, p. 23).

74. După o știre păstrată de urmașii acestei școli, se zice că episcopul Chesarie, văzînd pictura acestei biserici, mai ales în pronaos, unde lucrase el, i-ar fi spus: «Tătărăscule, ai făcut sfinți cu picioare lungi ca să ajungă la Roma» (Informația doamnei Georgeta Wertheimer, directoarea muzeului Gh. Tattarescu, căreia îi aduc mulțumiri și pe această cale pentru tot concursul ce mi l-a dat în cercetările mele).

75. Manuscrisul se află la muzeul Tattarescu.

76. *Poporul Suveran*, nr. 23, 1848, p. 91.

77. *Ibidem*.

78. În bugetul Seminarului din Buzău pe anul 1849, la capitolul «Cheltuiala școlarilor trimiși în străinătate spre învățătură», figura «Iordache Tătărăscu la Roma — 6.400 lei (I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău*, București, 1937, doc. 114, p. 73.

ce o simțiu nu și-o poate nimeni închipui (...) Imi aduc aminte că în cele mai din urmă minute ale plecării mele, răposatul, între sfatul de moral și fizic, îmi adăoge : fii bun că eu nu știu cât voi trăi, murind, pentru tine voi îngriji»⁷⁹.

Pe lângă certificate și referințe elogioase despre activitatea sa de la Roma, Tattarescu trimitea în țară și tablouri, ca să se vadă, concret, arta ce și-o însușise. Astfel, la 1 decembrie 1846, trimitea episcopului Chesarie tabloul *Judita tăind capul lui Olofern*, copie după Guido Reni, ce se află în palatul episcopal de la Buzău, operă neidentificată de cercetătorii vieții pictorului, și *Ecce homo*, copie după Guarcino⁸⁰, iar în anul 1849, trimitea tabloul *Adam și Eva găsind pe Abel mort*, copie după Carta, primul său profesor de la Academia San Luc⁸¹, ce se află tot în același palat, neidentificat nici el pînă acum.

Dar Tattarescu purta corespondență și cu stareța Mînăstirii Rătești, unde lucrase în ultimul timp înainte de plecare, singura scrisoare cunoscută pînă acum, datată 6 martie 1849, dezvăluind sentimentele puternice și amintirile frumoase pe care el le nutrea viețuitoarelor de aici⁸².

Reîntors în țară în luna noiembrie 1851, complet evoluat, atît ca intelect, vorbind și scriind franceza și italiana, cît mai ales în domeniul

79. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 39.

80. *Ibidem*, p. 38.

81. *Ibidem*, p. 72.

82. Iată textul acestei scrisori :

«Sărut mîna,

Maică, în mijlocul unii învălmășeli atît de neguroase în care se găsea sufletul meu văzînd că nu-mi mai scrie nici unul de bine sau cel puțin de rău și că toți m-au părăsit, mă pomenesc astăzi cu scrisori de la toți, adică de la P[ărintele] I[conomu], unchiu meu și fratele meu și că ura nu mai există, azi, prin urmare s-a prefăcut în bine și dragoste pentru care n-am mai avut odihnă de la Noiembrie.

Frumoasa sf. tale scrisoare îmi varsă în inimă o bucurie însoțită și de o mulțumire neexprimată, văzînd că nu v-ați uitat de mine și că toți mă iubiți cu aceeaș căldură cu care totdeauna v-ați arătat de la început, cît mă hrănește de mult descoperirea nevoințelor mele și că P. I. mă iubește neclintit, după cum îmi scrie, asemenea și ceilalți toți nu mai puțin mă hrănește și aceasta.

De cîte ori îmi aduc aminte că îmi ziceai băiatule, băiatule ! nu-i așa maică ? Eu nădăjduesc la bunul Dumnezeu că peste un an să ne vedem sănătoși și atunci cîte aș avea să vă istorisesc.

Toate noutățile ce-mi dați îmi fac o mare mulțumire și văd că ați întrebuințat mai multă minte la dînsa.

Voiajul care l-a făcut maica Agripina, toți sîntem datori a-l face, acum sau mai tîrziu (Domnul zice : morții să-și îngroape morții, iar vii, cu cei vii etc.).

Eu zic că pentru mine ar fi din cele mai mari mulțumiri în viață, ca să mor în patria mea și între frații mei !

Ah, maică, cît doresc de mult să mai aud odată Sf. Slujbă, pentrucă aici acum sînt lipsit cu totul de dînsa.

Sînteți prea fericiți cu toții, numai aceasta mă neodihnește în mijlocul studiilor mele în vremea ce trebuie să mai zăbovesc.

Știu cît ești de bună Maică și de vei face tot d-auna așa, adică d-a răsplăti bine pentru rău, vei fi totdeauna fericită, prin urmare și odihnită. Tuturor Maicilor, cîte vor dori să știe de mine, închinăciunile mele, în deosebi maicii Isidora (...) ca sf. sa e confidenta Sf. Tale, tot își mai aduce aminte să mîmînc ! Maica Sebastia, marea iconoamă asemenea.

picturii, s-a afirmat ca cel mai reputat pictor bisericesc, pictînd 54 biserici⁸³.

De la început a fost îmbrăţişat cu căldură şi sprijinit de mitropolitul Nifon, care, la 3 noiembrie 1852, recomandîndu-l Ministerului pentru a picta biserica Mînăstirea Dealul, spunea : «...Iar acum cînd patria noastră se poate făli cu întoarcerea domnului Tăttărăscu, pămîntean de aici, care de mai mulţi ani au fost în străinătate prin Italia şi alte locuri, trimis de răposatul Episcop Buzău Kir Kesarie cu grele cheltuieli, iar mai în urmă aprobat şi sprijinit chiar de stăpînire, învăţînd şi desăvîrşind această artă a picturii, fiind cel mai bun artist dintre cei ce s-ar găsi astăzi aici în capitală, de la care nădăjduim că va îndrepta un stil corect bizantin, ce s-a zis mai sus, dă care este mare lipsă la noi. Îl recomandăm fără nici o îndoială cinstiului Departament spre a se trata tocmeala, pe lîngă alţii din romîni şi cu dumnealui pentru mînăstirea Dealul, avînd toată încrederea că mai bine decît oricare din streini, vor zugrăvi şi vor desăvîrşi toată lucrarea, fără vreun cusur»⁸⁴.

Timpu! a dovedit însă că Tattarescu a venit cu o nouă direcţie în pictura noastră bisericească, neîmpiedicînd însă cu nimic prietenia cu mitropolitul Nifon, căruia i-a făcut şi portretul, dar mai ales cu mitropolitul Iosif Naniescu, cu care a avut o strînsă prietenie încă de cînd se găseau amîndoi la Buzău.

Dacă despre iniţierea sa de la Academia San Luc din Roma, datorită unei ample şi recente monografii⁸⁵, se cunosc suficiente şi inedite amănunte, în schimb despre perioada de formaţie din ţară, ca zugrav bisericesc, mai precis lucrări din această perioadă nu se cunosc deloc.

E drept că, potrivit unor ştiri tradiţionale, i se atribuie tîmplele de la Mînăstirea Cheia, Vintilă Vodă-Buzău şi mai de curînd şi aceea de la biserica din Oneşti⁸⁶, dar, în lipsa unor documente sigure, ele pot fi oricînd contestate, singura operă cunoscută din această perioadă, care-i poartă semnătura, fiind portretul episcopului Chesarie al Buzăului, făcut în 1845, ce se poate vedea în muzeul memorial ce-i poartă numele.

Cu toată stîngăcia execuţiei, caracteristică picturii de şevalet de pe atunci din ţările romîne, acest portret rămîne o lucrare de valoare şi oglindeşte — mai mult chiar decît unele lucrări de mai tîrziu — personalitatea pictorului liberă de acea şablonizare care i se va impune în anii studiilor la Roma.

Scrieţi totdeauna mult, ca să vorbim mai mult împreună, aceea ce poate mulţumi mai mult.

Plecat Sf. Voastre totdeauna doritor fiu sufletesc,

Tattarescu».

(Fragment la Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 72—73 ; ciorna autografă, la Muzeul Tattarescu, într-un caiet cu copii de scrisori trimise în ţară, f. 118).

83. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 100 şi 204.

84. Pr. Nicolae Şerbănescu, *Mînăstirea Dealul*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXII (1954), nr. 2—3, p. 300.

85. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe M. Tattarescu. Un pictor român şi veacul său...*, p. 290.

86. Emil Vîrtosu, *Pictorul G. Tăttărescu şi Italia...*, p. 16 ; Georgeta Wertheimer, *Pictorul Tattarescu, elev al pitarului Nicolae Teodorescu...*, p. 349—351.

În tonalități sumbre și bine desenat, Chesarie ne apare în haine monahale, cu mâinile strînse pe piept. Printre degete cade lanțul cu crucea prețioasă de episcop; ochii privesc grav și totuși blind sub pleoapele pe jumătate închise. Luminile puse în formă de cercuri pline pe frunte și pe mâini trădează lipsa acelei tehnici pentru dobîndirea căreia tînărul artist rîvnea să plece în străinătate. Este un portret caracteristic și semnificativ pentru școala vechilor zugravi «de subțire», plin de expresivitate în ciuda canoanelor. Inscricția tabloului în litere chirilice, sus în partea dreaptă: «KESARIE EP. BZ. 1845» a fost înlocuită (dar a rămas vizibilă) după moartea lui Chesarie cu cuvintele: «Chesarie Epis. Buzău, repausat în noiembrie 1846» scris tot de mîna lui Tattarescu în litere latine și, fapt curios, cu mult mai tîrziu, în 1877, pictorul și-a pus semnătura pe această lucrare a sa din tinerețe, onorînd astfel opera începuturilor sale»⁸⁷.

Bine cunoscut în Buzău, ca nepot al pitarului, a lucrat și independent icoane și portrete, ca acela al lui Costache Ciochinescu, nesemnlat de cercetătorii vieții pictorului⁸⁸, de pe urma cărora a realizat frumoase economii, pe care la plecare le-a lăsat în păstrarea unchiului său⁸⁹.

Cercetările ce le-am făcut, după o sută douăzeci și cinci de ani trecuți de la viețuirea pictorului pe meleagurile buzoiene, au scos la iveală șapte opere sigure din perioada de formație, semnate și datate, dintre care primele două fac parte din cele semnalate în trecut.

1. Ulei pe pînză, 0,83×0,64 m, în clar obscur, avînd scris jos, la mijloc, pe un filacteriu desfășurat: «Lîngă cruce stînd ceea ce te-au născut fără de sîmîntă și tînguindu-se au strigat: vai mie prea dulce fiu, cum ai apus de la ochii mei, cum între cei morți te-ai socotit.

1844 mai 1 Iordache Tattarescu»

2. Ulei pe pînză, 0,82×0,61 m, avînd scris, jos la mijloc, pe un filacteriu desfășurat, condacul al noulea din *Acatistul Maicii Domnului*: «Toată firea îngerească vîzînd pre D[u]mnezeu cuvîntul întrupat s-au mirat cu spaimă strigînd: cu adevărat acesta este împăratul slavii, 1844, Iordache».

3. O icoană pe lemn, dimensiunile 0,40×0,33 m, înfățișînd pe *Sfîntul Dumitru* în picioare, datată și semnată, jos «1845 I. Tătărăscu».

4—5 O icoană de tetrapod — pe lemn — cu două fețe. Pe una sînt zugrăviți *Sfînții Dimitrie și Gheorghe*, semnat, jos, în stînga «I. Tătărăscu», iar pe cealaltă față, *Sfînții 40 Mucenici*.

6—7. Altă icoană, tot de tetrapod, cu două fețe, 0,31×0,24 m, avînd zugrăvită pe o față *Sfînta Treime* și semnătura, jos, în colțul din dreapta: «G. Tătărăscu, pictor», iar pe cealaltă parte, *învierea Domnului*.

Afară de aceste opere sigure, purtînd semnătura fostului zugrav

87. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu*, p. 20—21.

88. Costache Ciochinescu lăsa prin testament, printre altele, ca portretul său «în ulei», lucrat de pictorul Iordache Tătărăscu, să fie așezat în spitalul Gîrlași din Buzău, deoarece prin averea lăsată se întrețineau 2 paturi în acest spital (*Em. Gane, Testatorii jîlantropi ai orașului Buzău*, în «Revista Arhivelor», an. VII, 1, 1946, p. 166).

89. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 17.

«de subțire», la biserica din Vintilă Vodă se păstrează un tablou, ulei pe pânză, 1,50×0,86 m, reprezentînd «Pogorîrea de pe cruce», o lucrare destul de expresivă, nesemnată, dar, după tradiția locală, atribuită tot lui Tattaurescu, datînd din perioada cînd a lucrat tîmpla respectivei biserici.

Cele șapte opere înfățișează mai sus, documente unice care grăiesc despre gradul înalt în care Tattaurescu își însușise arta zugrăviei, încadrată perfect în tradiția vechilor iconari, mai ales a celor din secolul al XVIII-lea, sînt în același timp, prin colorit, prin desen și prin realismul lor, dovada unui strălucit talent.

Dimitrie Teodorescu. Pe numele său adevărat Teodoru⁹⁰, dar semînd Teodorescu, ca maestrul său, de la care își însușise bune cunoștințe în arta zugrăviei, buzoian de origine și, cu toate că a lucrat pînă după anul 1900, în afară de faptul că a avut un fiu, profesor de desen la școala normală de băieți, nu se cunosc despre el nici cele mai sumare date biografice.

Fiînd, după Tattaurescu, cel mai talentat elev al pitarului Nicolae, Teodorescu a fost recomandat de acesta nepotului său spre a lucra cu el, considerîndu-se, de acum, nu fără oarecare emfază, elev al lui Tattaurescu⁹¹ și, părăsind desuetul termen de zugrav, semna «Dimitrie Theodorescu, Pictor».

Însușindu-și de la Tattaurescu tehnica uleiului și căutînd să imite cît mai mult și pe primul său profesor, pitarul Nicolae, D. Teodorescu a fost un apreciat pictor al vremii sale, reușînd să zugrăvească în ulei ansambluri plăcute, mai ales acolo unde nu abuza de albastru ultramarin, din marele număr de biserici pictate, paraclisul episcopiei Buzăului fiind cel mai exemplificator în acest sens.

În vremea aceea, cînd Gh. Tattaurescu era cel mai renumit pictor bisericesc, a te intitula elev al lui era o mare onoare și da o garanție în plus asupra meșteșugului, D. Teodorescu deși, după cum am văzut se intitula elev al acestuia, nu s-a depărtat complet de caracteristicile picturii primului său profesor. A împrumutat, în schimb, de la Tattaurescu dispoziția temelor și cîteva compoziții, întîlnite pretutindeni unde a lucrat, ca acea «Pregătire pentru răsțignire», de dimensiuni mari, zugrăvită, de obicei, pe jumătatea absidei stîngi din naos, cum o întîlnim la Mînăstirea Rătești, la biserica Sfinții Ingeri — Buzău și Sfîntul Ioan — Ploiești, din care nu lipsește ostașul roman călare, executată însă stîngaci, mai ales în dimensiunea personajelor privite în perspectivă.

Diferitele episoade biblice pe care le zugrăvește în ansamblul pictural al bisericilor nu sînt constituite în suite, ci în tablouri de sine stătă-

90. În listele de alegători pentru alegerile de deputați ai orașului Buzău, în anul 1862, figurează înscris în culoarea de roșu: «Dumitru Teodoru, pictor» (Arhivele Statului, București, Min. Instr., dos. 1169/862, f. 1).

91. În contractul pentru zugrăvirea bisericii Banu din orașul Buzău, împreună cu G. Tattaurescu, în anul 1884, specifică: «mă voi sili cu tot zelul și stăruința la această lucrare a-mi face onoare atît mie, cît și profesorului meu D-lui Tăttărăscu» (Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattaurescu...*, p. 128).

toare, cu personaje puține dar expresive și individualizate, reușind nu numai să placă ochiului, ci și să provoace emoția religioasă adecvată, notabile în acest sens fiind Răstignirea și Pogorîrea de pe cruce din paraclisul Episcopiei Buzăului⁹².

Căutînd să se detașeze de rigorismul indicațiilor Erminiei, uneori D. Teodorescu autohtonizează episodul⁹³, exemplificator în acest sens fiind Nașterea Maicii Domnului din paraclisul amintit, unde vedem case cu arhitectură romînească, fum ieșind pe horn și peisaj cu ploi.

Își însușise, în mod remarcabil, și tehnica portretului, după cum o dovedește chipul episcopului Inochentie, din același paraclis, care, comparat de fotografiile din epocă, dovedește că știa să prindă caracteristicul.

A încercat și compoziții religioase, ca acel «Miluește-mă D[u]mnezeule că numai tu ești», semnat și datat, jos, dreapta : «1863, Aprilie, de D. Teodorescu», ulei pe pînză, 1,16×0,92 m.

Pe un fond albastru închis, tabloul, înfățișează, în prim plan în centru, pe David avînd la picioare harfa, o carte și coroana, în stînga, femeia lui Urie, făcînd baie, iar deasupra, într-alt plan, David într-un foisor, cîntînd la harfă.

Pînza aceasta, deși prin tonalitatea culorilor și prin realizarea tehnică a ansamblului e o realizare modestă, totuși e demnă de reținut mai ales pentru felul cum un zugrav bisericesc, de la 1863, știa să illustreze Psalmul 50.

A făcut și o copie de pe Iudita tăind capul lui Olofern a lui Tattarescu, aceleași dimensiuni, semnată și datată : «Buzeu, 1874 D. Teodorescu pictor⁹⁴, dar, realizată în colorit deosebit și cu o pastă groasă, e mai puțin reușită.

Activitatea sa de zugrav bisericesc a fost destul de întinsă, întîlnită atît în bisericile din fostele județe Buzău și Rîmnicu-Sărat ce erau sub jurisdicția bisericească a Episcopiei Buzăului, dar și în afară de acestea, ca în Brăila, Focșani, Ploiești și în fostul județ Ialomița⁹⁵, sintetizată, deși după date incomplete, în 39 de biserici, prima semnătură, cunoscută nouă, fiind din anul 1860 pe Crucea Răstignirii din biserica Sfinții Îngeri din Buzău, iar ultima, 1912, în biserica din Rușețu, raionul Făurei.

În ordine cronologică, după datele ce le avem⁹⁶, bisericile zugrăvite de el au fost :

92. În «Revista istorică», vol. XXIV, p. 90, N. Iorga caracterizează aceste tablouri ca «frumoase».

93. Aceasta nu era o noutate, fiindcă se întîlnește și la vechii zugravi. A se vedea în acest scop : Teodora Voinescu, *Elemente locale realiste în pictura religioasă din regiunea Craiova*, în «Studii și cercetări de istoria artei», an. I (1954), nr. 1—2, p. 61—77.

94. T. Barbu, *Arata plastică la Buzău*, în «Viața Buzăului», an. X, nr. 788, duminică, 5 ianuarie 1958, p. 2, o atribuie greșit pitarului Nicolae Teodorescu.

95. Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău*, în «Îngerul», an. IX (1937), p. 546, include în lista bisericilor lucrate de acesta și pe cea din Furculești, raionul Alexandria, care însă, după informația scrisă a preotului paroh de acolo, e zugrăvită de Gh. Ioanid. Intrucît și acesta a fost elevul lui Gh. Tattarescu, se poate că l-au luat tovarăș de lucru în 1892 și pe D. Teodorescu.

96. Rapoartele parohiilor din cuprinsul Eparhiei Buzăului, aflate în arhiva episcopiei respective.

- 1864 : biserica Sfintul Ioan Botezătorul din Scorțoasa, raionul Buzău.
 1867 : biserica Coroteni, raionul Râmnicu-Sărat.
 1869 : biserica din Pogoanele, raionul Buzău.
 1870 : biserica cimitirului din Cărpiniștea, raionul Buzău.
 1870—71 : biserica Nicolae Fleva, raionul Râmnicu-Sărat.
 1872 : biserica din Putreda, raionul Râmnicu-Sărat.
 1873—75 : biserica din Obilești, raionul Râmnicu-Sărat.
 1874 : biserica din Săgeata, raionul Buzău.
 1877 : catapeteasma și probabil vechea biserică de la Mânăstirea

Vărzărești⁹⁷.

- 1878 : biserica Sfintii Ingeri — Buzău, afară de tîmplă.
 1879 : biserica Sfintul Ilie, Brăila.
 1879 : o parte din biserica cea mare a Mânăstirii Rătești, păstrînd veche pictură în pronaos, bolți și turlă, pictînd, în ulei, pereții sînurilor, adăugînd în cel stîng binecunoscutul său tablou «Pregătirea pentru răs-tignire», pe care se și semnează.
 1880 : biserica din Valea Botii, raionul Buzău.
 1880 : biserica din Mărtinești, raionul Focșani.
 1881 : biserica din Mălăiești, comuna Cernătești, raionul Buzău.
 1882 : biserica paraclis a Episcopiei Buzăului, în afară de tîmplă.
 1883—84 : biserica din Cotu Ciorii, Buzău și Iazu-Crunți — Ialomița.
 1884 : biserica din Banu — Buzău, unde încheie contract împreună cu Gh. Tattarescu, care lucrează tîmpla. Cu ocazia renovării picturii, în 1950, s-a dat de retușările făcute cu roșu de către Tattarescu la cîteva deseneuri⁹⁸.

1887 : biserica din Căldărești, raionul Buzău.

1888 : biserica Sfintul Ioan, Ploiești. Lucrarea a fost gata la 8 aprilie 1891, cînd da adeverință că a primit 7.200 lei cît a «convenit» pentru zugrăvirea din nou a acestei biserici⁹⁹. Tîmpla însă prezintă o particularitate : lipsește Năframa, în locul Cinei de Taină e zugrăvită Sfînta Treime, iar în registrul următor, în locul scenei Deisis, găsim o vindecare minunată. Se pare însă că tîmpla nu e opera lui.

1891 : biserica Sfintii Voevozi (Kîță), Râmnicu-Sărat.

1894 : biserica din Roșiori, raionul Făurei.

1897 : biserica din Albești, raionul Buzău.

1912 : biserica din Rușetu, raionul Făurei.

În afară de aceste biserici, unele cu dată aproximativă, D. Teodorescu a mai zugrăvit și bisericile : Găvănești, Fundeni, Sărînga II, Cîn-

97. Arhim. Zosima Tîrîlă, *Istoricul mânăstirii Vărzărești și al comunei Urechești din jud. Râmnicu Sărat*, București, 1934, p. 29.

98. Pr. Lăudatu Vasilescu, *Biserica Banu din orașul Buzău*, în «Glasul Bisericii», an. XVII (1958), nr. 11, p. 1074.

Cum lucra și cum își supraveghea lucrătorii Gh. Tattarescu, sînt interesante amintirile preotului Vasile Costandinescu de la biserica Negustorilor din București, mort în 1935 la Pr. Nicolae M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 201.

99. Chitanța în arhiva parohiei, comunicată cu multă îndatorire de Pr. paroh Popescu-Strejnicu.

dești, Merei, din fostul județ Buzău, Sfântul Nicolae și capela cimitirului Dumbrava din Buzău, Sfinții Arhangheli din Brăila și Bertești și Strimbu din județul cu același nume, Măxineni, raionul Brăila, Sfântul Gheorghe Ploiești, Sfinții Apostoli Focșani și Scînteia — Pădureni din Putna, o biserică a Mînăstirii Prodrom din Muntele Atos, fără a cunoaște anul ¹⁰⁰, și ceva la Sfântul Gheorghe — Brăila, în total 39 biserici, fără a socoti definitiv încheiată lista lor.

A lucrat, în afară de acestea și o mulțime de icoane, din care semnalăm frumoasa *Incoronare a Maicii Domnului*, din 28 martie 1879, de la Mînăstirea Rătești, epitafuri, ca cel din paraclisul Episcopiei Buzăului din 20 martie 1888, iar în 1874 a zugrăvit cișmeaua din fața bisericii Sfântul Gheorghe de la Mînăstirea Ciolanu.

A avut doi ucenici : Stănescu, despre care, în afară de faptul că a pictat Mînăstirea Barbu și l-a ajutat pe maestru la biserica din Săgeata ¹⁰¹, nu se mai știe nimic ; și D. Gh. Nicolescu, un remarcabil pictor bisericesc al vremii sale (1853—1940), care, atît prin conștiințiozitatea, cît și prin deosebita evlavie cu care a lucrat, a continuat la Buzău tradiția școlii de zugrăvi a pitarului Teodorescu ¹⁰².

Costache Dimitrescu. Știri biografice despre acest elev nu cunoaștem, decît amănuntul oferit de testamentul pitarului Nicolae că îi era cumnat. Cum însă B. Iorgulescu ¹⁰³ afirmă că un cumnat al acestuia cu același nume — Costache — dar din Focșani, i-a fost coleg la școala de la Căldărușani și apoi la Iași, dar lucrînd mai mult în București s-a îmbolnăvit și a murit acolo în anul 1850, socotim că acest C. Dimitriu i-a fost cumnat după a doua soție — Marghioala — fiind deci mult mai tînăr. Că nu i-a fost coleg la Căldărușani reiese și din faptul că în anul 1876 Costache Dimitrescu încă lucra, pictînd biserica din Monteoru, lucrare ce nu s-ar mai fi putut realiza dacă ar fi fost de aceeași vîrstă cu pitarul.

100. Lista celor fără indicația anului zugrăvirii, în cea mai mare parte a fost luată după Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău...*, p. 546. Căutînd să verific exactitatea unora din ele, mi s-a răspuns de preoții de la Sfinții Arhangheli — Brăila, Sfântul Gheorghe — Ploiești, Măxineni, raionul Brăila, că nu există nici o indicație despre zugrăvirea acestor biserici de către D. Teodorescu, întrucît actuala pictură este complet refăcută.

101. Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău...*, p. 546.

102. Despre el să se vadă: Pr. Ioan Ionescu, *Dumitru Gh. Nicolescu, pictor*, în «Ingerul», an. XII (1940), nr. 9—10, p. 647—649; Pr. Lăudatu Vasilescu, *Pictorul Dimitrie G. Nicolescu*, în «Vocea Buzăului», an. XVI, nr. 34, 14 septembrie 1940, p. 1 și Pagina Bisericii din «Universul», 4 octombrie 1936, sub titlul: «83 de ani».

103. *Art. cit.*, p. 225. Se poate și acest Costache Focșăneanul să fie identificat cu «Costache zugrav» ce semna în 1821 pe o icoană a Sfintei Ecaterina, aflat la Mînăstirea Cernica (V. Brătulescu, *Zugravi de biserici din sec. XVIII și XIX*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1959), nr. 3—4, p. 274), sau zugrăvise în 1848 icoanele Sfînta Treime și Coborîrea la iad pentru biserica Sfîntul Vasile din București, (Prof. Victor Brătulescu, *Inscripții și însemnări documentare. Zugravi și meșteri argintari la biserici din București*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 3—4, p. 366), și o iconiță reprezentînd pe Sfîntul Vasile ca arhieru, semnată: «1848 Costache zugrav» la biserica Crețulescu (Prof. Victor Brătulescu, *Biserica Crețulescu din București, monument de arhitectură*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 7—8, p. 734).

Din activitatea sa cunoaştem devizul făcut în anul 1861 pentru biserica Mînăstirii Cislău, rămas însă în fază de proiect, în care specifică : «toate tablourile numite mai sus să se lucreze cu coloruri cu ulei, iar arhitectura trebuincioasă ce va fi prin prejurul tablourilor, cît şi în celelalte părţi se va lucra cu coloruri cu clei, în colorurile cele mai fine».

Se proiectase să se poleiască şi tîmpla cu «aur leopold fin, iar sadalicu tîmpli să se vîpsească cu alb cu lustru, cum şi trandafirii să se poleiască cu argint şi să se dea cu carment (carmin — n. n.) roşu». Costul picturii «cu tot materialul trebuincios, cum şi schelele pictorului» era de 32.000 lei, iar poleitul, 18.000 lei, în total 50.000 lei, asigurîndu-se pe tot timpul lucrului locuinţa lucrătorilor în mînăstire. La sfîrşit, zugravul menţiona că devizul «este făcut de mine după cunoştinţa ce am de această artă şi după cererea părintelui Egumen, potrivit cu poziţia sfintei mînăstiri»¹⁰⁴.

Cunoscut şi el ca un pictor bun — şi avîndu-se în vedere, probabil, rudenia sa cu pitarul Nicolae —, a fost angajat să picteze biserica Cetăţuia de la Mînăstirea Ciolanu pentru 400 galbeni, oferiţi de căpetenia statului din acea vreme ; lucrul a fost început în anul 1868 şi terminat la 22 mai 1869, iar recepţia picturii a făcut-o pictorul Gh. Tattarescu, care, la 25 iunie acelaşi an, încredinţa Ministerul că «zugrăvirea... s-a efectuat întocmai după contractul încheiat», evitînd, după cum se vede, orice apreciere¹⁰⁵.

Pictura a fost refăcută parţial, din cauza igrasiei, biserica fiind clădită din blocuri de piatră, în anul 1899, pe tablă de către monahul Eftimie Georgescu-Obrocea, păstrîndu-se din vechea lucrare tîmpla, iar în corpul bisericeţii : Sfîntul Ioan Botezătorul, stil Tattarescu, pe un fond imitaţie de zid, Naşterea Domnului, Înălţarea, Pilat spălîndu-şi mîinile şi Răstignirea, model Tattarescu, nelipsind ostaşul călare.

În afară de această biserică, în ordine cronologică, a mai pictat următoarele biserici¹⁰⁶ :

1854 : biserica din Bogza — Rîmnicu-Sărat, unde, astăzi, se mai păstrează icoanele împărăteşti : Mîntuitorul şi Maica Domnului.

1858 — probabil : biserica Sfîntul Ioan Botezătorul — Focşani, fiind semnat pe icoana împărătească Sfînta Anastasia : «Buzeu, de K. dimi-trescu».

1859 : catapeteasma bisericii Sfîntii Ingeri — Buzău.

—1871—1873 : biserica din Stănceşti — 1871 ; biserica din Beilic — 1872 ; biserica din Gherăseni — 1872—1873 ; biserica din Gomoeşti — 1873 ; toate în raionul Buzău.

Icoane separate cunoaştem : una a Sfintei Filofteia, în biserica din Scurteşti, datată, 20 martie 1874 ; şi alta, cu probabilitate, Izvorul Tămăduirii, semnată şi datată : «1882 mai 4 C[ostache] Z[ugrav]».

Cunoaştem şi o lucrare de şevalet, Mîntuitorul cu coroana de spini şi cu trestia în mînă, ulei pe pînză, 0,50×0,40 m, cu însemnarea pe dos :

104. Arhivele Statului, Bucureşti, *Min. Instr.*, dos. 602/860, f. 1.

105. Arhiva Mînăstirii Ciolanu, dos. 11/869.

106. Identificate potrivit rapoartelor parohiilor aflate în arhiva Episcopiei Buzăului.

«Suvenire de K Dimitr[escu] Pictoru Buzău 1860 Mai 1», compoziție mai puțin reușită, din care se vede că nu stăpînea, în mod suficient, desenul anatomic, evidențiat mai ales prin îndoiturile degetelor, cum, de altfel, se observă și la portretul episcopului Filotei zugrăvit în biserica Cetățuia, cărui, însă, i-a prins esențialul și caracteristicul.

Lucrînd numai în ulei, cu culori plăcute, pictura lui, față de strădania sa pe care o socotea artă, în general, e reușită.

Belisarie C. Paraschivescu. Grec de origine, născut în orașul Buzău, în anul 1847, a făcut șase ani ucenicie la pitarul Teodorescu, după cum aflăm dintr-o însemnare ce a făcut-o pe Erminia sa.

Nu cunoaștem ce a lucrat la Buzău, pînă în anul 1870, cînd a fost adus în comuna Domnești-Muscel, de către popa Niță, ca să zugrăvească biserica de acolo și unde s-a și statornicit¹⁰⁷, lucrînd prin împrejurimi, dar unde, nu știm. A avut 9 copii, din trei căsătorii, printre care și pe pictorul Dimitrie Belizarie, numit la vremea lui «pictorul Patriarhiei». A murit la 23 ianuarie 1901.

Erminia sa¹⁰⁸, 31,5×21 cm, cu 167 foi, are următorul titlu : «*Carte numită gramatică or ostav, sau erminie, adică închipuire și tîlcuire or alcătuire a tot meșteșugului zugrăviei acum scoasă (loc alb) oară la anul mîntuirii 1843 aprilie în 2 după dumnealui (loc alb) ce au fost tîlcuită de pre ellinogreecasca limbă în cea romînească în sînta minăstire Căldărușani la anul mîntuirii 1805, ianuarie în 15*».

Sub acest titlu se află însemnarea : «*Proprietatea subscrisului 1865. Belizarie S. Paraschivescu uenicu al pitarului Niculai zugravu din orașul Buzău și al D-lui Gheorghe Tătărăscu*».

Pe foaia cu «Înainte cuvîntare», semnătura, sus : «D. Belisare, 1901» ; iar la sfîrșitul foilor cu «Scara sau cuprindere», f. 16, jos : «*Devenită proprietatea mea prin grele osteneți. 1865 August 6. Belizarie S. Paraschivescu*».

Pe foaia 165 r., sus, găsim următoarea însemnare, care ne dovedește că autorul lucra la acel an în orașul Buzău :

«*Această carte numită erminie este a subscrisului devenită proprietatea mea de la Părintele Eliseiu monahu și zugravu de la Monastirea Ciolanu județul Buzău Plasa Sărății, aflîndu-mă în al șaselea an de ucenicie la Dnu Pitaru Niculai Teodorescu unchi D-lui Ghiorghe Tătărăscu plătîndu-i-o cu patru imperiali cîștigați din iconomiile mele din bacșisuri de pe la episcopie și de la boieri. 1865.*

Belizarie S. Paraschivescu».

Ghiță Vasilescu nu poate fi identificat cu «*Ghiță Vasilescu din Tîrgoviște*»¹⁰⁹, deoarece era buzoian, Nicu Costinescu, fost funcționar în cancelaria Episcopiei Buzăului pînă în 1926, fiindu-i ginere.

107. Petre Ionescu-Muscel, *Documente din istoria veche și nouă a comunei Domnești, jud. Muscel*, 1941, p. 57.

108. Arhivele Statului, București, *manuscrisul 1555*.

109. Prof. Victor Brătulescu, *Zugravi de biserici din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea*, în «*Glasul Bisericii*», XVIII (1959), nr. 3—4, p. 280.

Și despre el avem puține știri. În anul 1855 a zugrăvit pronaosul bisericii Schitului Găvanul împreună cu D. Mehtupciu ¹¹⁰. În 1870 a lucrat icoana Mîntuitorului din pronaosul bisericii Sfinții Voevozi din Bîscenii de sus, comuna Calvini, raionul Cislău ; în anul 1872 a zugrăvit cu Niță Negoescu biserica Cuvioasa Paraschiva din Pîrscovul de Jos ; în 1877, biserica Sfinții Voevozi din Izvorul Dulce, pe Slănic, iar în Rîmnicu-Sărat cu un oarecare Niță, biserica Isofache ¹¹¹, iar în 1863 a zugrăvit cu D. Teodorescu biserica Mînăstirea Prodromul din Sfîntul Munte.

Un epitaf zugrăvit în 1872, se găsea cîndva în biserica din Oleșești — Buzău ¹¹².

Dumitrache Mehtupciu, mort în jurul anului 1868, a lăsat și mai puține urme ale lucrului său. În afară de zugrăvirea pronaosului Schitului Găvanul, în 1855, împreună cu Ghiță Vasilescu, nu cunoaștem ca în afară de biserica din Cacleți să mai fi zugrăvit pe undeva ceva.

Filip Negulescu, fiind mai mult poleitor, îl întîlnim semnînd puține icoane ca : Sfînta Treime la Zilișteanca — raionul Buzău, Crucea Răstîgnirii la biserica Sfîntul Nicolae — Vernești, același raion, iar în 1896, icoanele împărătești de la biserica satului Ciuta, raionul Cislău.

Acestea sînt știrile — puține și incomplete — despre elevii școlii de zugravi de la Buzău.

Nu știm, în schimb, nimic, din cîte s-a publicat pînă acum, despre primii elevi : Grigore Stănescu și Tomița Ploieșteanu, iar Dumitrache Aldescu, dat ca ucenic al pitarului, după informația unui nepot al său, și el zugrav, «a învățat meseria de la Chiril călugărul, leat cu pitarul» ¹¹³, deși acest nume n-a fost întîlnit pe vreo icoană pînă acum, iar Gh. Ioanid a fost elev al lui Gh. Tattarescu ¹¹⁴, nu al pitarului Nicolae.

Spiritul școlii de zugravi de la Buzău nu s-a stins însă cu aceștia la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ci s-a perpetuat în aceste părți pînă în zilele noastre prin ucenicul lui D. Teodorescu, *Dumitru Gh. Nicoleanu* și după aceea, prin ucenicul și nepotul acestuia, *Nicolae Șolescu*.

D. G. Nicoleanu, cum semna pe icoane, s-a născut la 14 septembrie 1853 în Albești de lîngă Buzău și a murit, în vîrstă de 87 ani, la 11 august 1940 ¹¹⁵, într-o cameră care seamăna cu o pinacotecă ¹¹⁶.

În viață, Nicoleanu a fost un adînc credincios, lucrînd cu deosebită evlavie chipurile sfînte, după canoanele vechilor zugravi.

La vîrsta de 83 ani, cînd încă picta «cu mînă sigură, icoane bisericesti», cineva care l-a vizitat se exprima că «îl ține o credință tare, care-i înseninează bătrînețele și-i dă puteri de lucru. Cînd îți exprimi

110. «Glasul Adevărului», (Buzău), an. I (1928), nr. 32, p. 1.

111. Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău...*, p. 545.

112. Ion Potlogea, *Biserica din Oleșești*, în «Ingerul», an. XII (1940), nr. 7—8, p. 504.

113. Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău...*, p. 549.

114. Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe Tattarescu. Un pictor român și veacul lui...*, p. 190.

115. Pr. Ioan Ionescu, *Dumitru Gh. Nicoleanu, pictor...*, p. 647.

116. Pr. Lăudatu Vasilescu, *Pictorul Dimitrie G. Nicoleanu...*, p. 1.

uimirea față de această virtuozitate prelungită pînă dincolo de marginile obișnuite ale puterilor omenești, moșul, cu înfățișare de profet biblic, îți spune : «Eu cred în Maica Domnului, cu credință tare, fără seamăn și ea m-a ajutat și mă ajută. Am avut cinci nepoți plecați la război și m-am rugat cu lacrimi fierbinți : Maica Domnului, tu știi cu cîtă rîvnă ți-am împodobit eu chipul o viață întreagă ! Fă să se întoarcă teferi din război toți băeții buni, dar și nepoții mei ! Și Maica Domnului m-a auzit și mi-a împlinit rugăciunea. Și tot ea mă ține sănătos și acum la adînci bătrîneți, cu luminile ochilor întregi și cu mîna stăpînă pe pensulă, ca să-i împodobesc cu aceeași dragoscte și credință fierbinte, chipul pe sfintele icoane !»¹¹⁷.

Mărturisirea, sinceră și modestă, despre «dragostea și credința fierbinte» cu care a zugrăvit întotdeauna chipul Maicii Domnului, e demnă de antologia : *Cum se zugrăveau icoanele în vechime*¹¹⁸.

Intrînd ucenic la D. Teodorescu, la vîrsta de 16 ani, în anul 1869, a lucrat cu acesta 14 ani pînă la 1883, cînd pictează singur, de acum, biserica Plopeasa.

După acesta, în ordine cronologică, pictează nu mai puțin de 44 biserici, care, după cercetări necomplete sînt următoarele :

1883 : bisericile din Plopeasa și Bălănești.

1884 : biserica din Lunca Frumoasă — Pîrscov.

1885 : biserica din Plevna — Grebănu — Rîmnicu-Sărat.

1886 : biserica din Bălțați, Rîmnicu-Sărat.

1887 : biserica din Cîndești, Buzău.

1889 : biserica din Munteni, Ialomița.

1890 : biserica din Ciochina — Ialomița.

1892 : biserica din Hagieni, Ialomița.

1893 : biserica din Săgeata.

1894 : biserica din Vadu Pașii.

1895 : biserica din Mînăstirea Barbu.

1895—1900 biserica din Popești, raionul Focșani.

1896 : biserica din Bodinești.

1897 : biserica din Piua-Pietrii — Ialomița.

1898 : biserica din Mihai Bravu — Brăila.

1899 : biserica din Arcanu.

1900 : biserica din Vintilă Vodă.

1901 : lucrări parțiale la biserica Sfîntul Gheorghe din Mînăstirea Vărzărești.

1902 : biserica din Meteleu.

1903 : biserica Sfîntii Voievozi din Pogoanele.

1903—1904 : lucrare parțială la biserica din Căldărești și în anul următor, spală și renovează întreaga pictură.

¹¹⁷. «83 de ani», în «Universul», nr. 274, duminică, 4 octombrie 1936, «Pagina Bisericii».

¹¹⁸. Articol publicat de Pr. Niculae M. Popescu, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXII, nr. 1—3, ianuarie—martie 1944, p. 1—5.

- 1904 : biserica din Rătești, sat.
 1905—1906 (?) : biserica Cuvioasa Paraschiva, Râmnicu-Sărat.
 1907 : biserica din Băești Aldeni.
 1908 : biserica din Greceanca.
 1908 : biserica din Poponeți.
 1909 : biserica din Broșteni, Buzău.
 1910 : biserica din Focșănei.
 1911 : biserica din Bobocu.
 1911 : turla bisericii Sfântul Nicolae — Buzău.
 1912 : Biserica Sfinții Voievozi, Podul Muncii-Niculești.
 1912 : biserica din Virteșcoi, raionul Focșani, și ceva în pridvorul bisericii Sfinții Ingeri din Buzău.
 1913 : biserica din Bentu.
 1913 : biserica din Cozieni.
 1913 : biserica din Izlaz, Brăila.
 1914 : biserica din Trestia.
 1915 : biserica din Negustori din Buzău.
 1915 : biserica din Scurtești.
 1918 : biserica Sfântul Gheorghe, din Clondiru de Sus.
 1919 : biserica din Sărînga II.
 1925 : biserica din Gura Nișcovului.
 1927 : catapeteasma la Albești¹¹⁹.

Peste patruzeci de ani a lucrat Nicoleanu pe schele, cu rîvnă, cu migală, fără să invidieze sau să se laude, fiind, de obicei, zugravul bisericilor sărace, punînd mult suflet, interesîndu-l arta, nu banii, de aceea a și murit sărac», mărturisirea ucenicul și nepotul său, Nicolae Șolescu.

Pictura sa, urmînd pe maestrul său D. Teodorescu, e o pictură bună, cu colorit plăcut, luminoasă și corectă.

S-a afirmat și ca bun portretist, portretul episcopului Dionisie Climescu din palatul episcopal fiind concludent, dar n-a neglijat nici peisajul, unde dovedește înțelegere ca, bunăoară, acea casă de țară aflată la muzeul raional de istorie din Buzău.

Nicolae Șolescu s-a născut în anul 1880 în Vadu Pașii, în apropierea orașului Buzău și a murit la 20 octombrie 1960, în vîrstă de 80 ani.

Ucenic al lui Nicoleanu, deși nu s-a putut ridica pînă la arta acestuia¹²⁰, totuși, la vremea lui, a fost un pictor apreciat, pictînd sau renovînd, după cîte cunoaștem, următoarele 22 biserici și 2 tîmple :

- 1912 : biserica din Săhăteni.
 1913 : biserica din Beilic, împreună cu Nicoleanu.
 1920 : biserica Sfântul Dumitru, Izvorul Dulce — Cărpiniștea.
 1921 : biserica din Zilișteanca.

119. Datele sînt luate din arhiva Episcopiei Buzăului. Unele știri sînt și la Diac. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău...*, p. 547—548.

120. Vorbînd cu admirație despre «moșu-său», Nicoleanu, despre el spunea : «Eu am mai dat peste ochi cîteodată și cînd văd acum cîte o biserică, parcă îmi pare rău, mi-e rușine că mi-am pus iscălitura acolo».

- 1921 : biserica din Beciu, fără catapeteasmă.
 1922 : biserica din Arcanu.
 1924 : biserica din Gura Dimienii.
 1925 și 1928 : renovează biserica cimitir de la Mănăstirea Rătești.
 1925 : biserica din Saringa I.
 1926 : biserica din Maxenu, și biserica Sfinții Ingeri din Buzău, restaurare.
 1927 : renovarea bisericii Banu.
 1930 : renovarea bisericii Mănăstirii Rătești.
 1931 : tîmpla la biserica din Plopi — Făurei.
 1933 : biserica din Largu.
 1933 : biserica din Dîmbroca, parțial.
 1934 : biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Mănăstirea Ciolanu.
 1935 : Mănăstirea Barbu.
 1935 : biserica Sfintu Dumitru — Petrăchești — Niculești.
 1935 : biserica din Isvoranu.
 1936 : biserica din Cozieni, renovare.
 1936 : biserica din Fundeni.
 1937 : tîmpla la Vizireni, raionul Făurei.
 1938 : biserica din Luciu.
 1940 : biserica din Broșteni din Buzău.

Nu cunoaștem ce a lucrat în fostul județ Brăila și Ialomița. În anul 1935, cerînd autorizația să picteze în cuprinsul Arhiepiscopiei Bucureștilor biserica Pisc din comuna Țigănești, afirma că a pictat bisericile din Beceni, Gura Dimienii și Urlători, parte din ele neincluse în lista de mai sus.

*

Spre a ne face o idee despre caracteristicile acestei școli de zugrăvi, trebuie să cercetăm bisericile zugrăvite, în special, de șeful acestei școli, pitarul Nicolae Teodorescu, din al căror număr astăzi, cea mai bine păstrată fiind catedrala Episcopiei Buzăului, al cărei ansamblu se caracterizează printr-un deosebit simț în armonizarea culorilor, prin expresivitatea figurilor, prin mișcare și eleganță în redarea personajelor și draperiilor.

Chipurile sfinților, departe de a fi repetate imagini steriotipe, au individualitate, dovedind că sînt ieșite din penelul unui zugrav care stăpînea bine arta zugrăviei.

Ansamblul pictural mural al acestei biserici se caracterizează și prin mai multe suite de scenă pe o temă centrală : Nașterea Domnului, Patimile, Acatistul, sinoadele ecumenice, unde nu găsim nimic anodin și conventional.

Tîmpla este acea parte de care, în general, nu s-au atins restauratorii și deci ne dă imaginea reală a meșteșugului pitarului Nicolae.

Praznicile împărătești sînt concepute ca niște scene cu personaje multiple și cu peisaje cîmpenești sau citadine, pitarul Nicolae avînd o predilecție pentru peisaj, împins pînă acolo, încît denaturează cadrul

istoric în care s-a petrecut acțiunea, exemplificatoare fiind : Botezul (icoana din poală), Tăierea capului Sfintului Ioan Botezătorul sau tabloul de șevalet Minăstirea Rătești.

Variate, atât ca înfățișare fizică, cât și ca atitudine, personajele sînt bine individualizate, fără gesturi exagerate, ilogice sau teatrale, ci naturale, elegante și expresive, cu veșminte în largi falduri, drapate cu îndemînare, ca, bunăoară, Aaron și Melhisedec de pe ușile împărătești, cu siluete elegante, încadrîndu-se perfect spațiului.

Sfinții Apostoli, ca și întreaga pictură de pe tîmplă, lucrată, după vechea tradiție, pe foiță de aur, sînt portrete puternic individualizate, realizate cu vigoare și inspirație, întreaga tîmplă, prin armonia liniilor și a culorilor, reprezentînd una din cele mai importante realizări din întreaga operă a acestei școli.

Dar pitarul Nicolae a pus mult accent și pe portret și a reușit, după cum am arătat, ca toți elevii săi să-și însușească această tehnică, prin a prinde caracteristicul și esențialul, concludente, în acest sens, fiind portretele episcopilor Filotei și Chesarie, remarcabile prin adîncimea psihologică, ultimul, cu expresie gravă, liniștită, uscățiv și smerit, așa cum era în realitate, fiind — după o mărturisire contemporană — «omul ce voiește a-și sfinți chiar carnea de pe dînsul».

Școala de zugrăvi de la Buzău, prin șeful ei, pitarul Nicolae Teodorescu, aduce o nouă direcție în pictura bisericească realistă, o îmbinare de stil rusec al lui Matei Polcovnicul cu cel occidental al lui Eustațiu Altini, cei doi dascăli ai săi.

Pitarul Nicolae Teodorescu, în anumite privințe, întrece pe Nicolae Polcovnicul, despre care s-a afirmat că a fost cel mai bun zugrav «de subțire» din acea vreme ; cine vede — de pildă — tîmpla catedralei Episcopiei Buzăului va confirma aceasta.

Dar și operele elevilor săi : Iordache Tattarescu — în perioada de formare în țară —, Dimitrie Teodorescu, Costache Dimitrescu sau D. G. Nicoleanu, din a treia generație, sînt demne de reținut, fiind lucrate corect, în spiritul acestei școli.

Pr. GABRIEL COCORA

ȘTIRI NOI PRIVIND CIRCULAȚIA CAZANIEI MITROPOLITULUI VARLAAM

La 1643, a apărut la Iași cea dintii tipăritură românească din Moldova, purtînd titlul : *Carte romînească de învățătură dumenecile peste an și a praznici împărătești și la svenții mari... din multe scripturi tălmăcită din limba slavonească pre limba romînească de Varlaam Mitropolitul Moldovei*¹.

Cartea a fost tipărită cu cheltuiala voievodului Vasile Lupu, în tipografia de la Trei Ierarhi din capitala Moldovei. Ea este imprimată în format folio, în două culori — roșu și negru, — cuprinde 505 foi, este ornamentată cu xilografuri artistice, semnate de Iliia și pe hîrtie cu filigrane. Nu se cunoaște numărul exemplarelor imprimate. Se știe însă că au fost imprimate două ediții, care se deosebesc prin foaia de titlu și verso foi 280. Ediția numită *A* are foaia de titlu ornamentată cu două coloane, în vîrfurile cărora se află Sfîntul Gheorghe și Sfîntul Ioan de la Suceava, în medalion fiind Sfinții Trei Ierarhi, iar pe verso foi 280 este tipărită duminica a nouăsprezecea. Ediția numită *B* are foaia de titlu ornamentată cu cei patru evangheliști la colțuri, cu Apostolii Petru și Pavel, cu Sfîntul Ioan de la Suceava și Cuvioasa Paraschiva, în medalion fiind Iisus Hristos binecuvîntînd, iar pe verso foi 280 este tipărită duminica a treisprezecea².

Tratatul de istoria literaturii romîne publicat de Academia R.P.R. subliniază rolul pozitiv pe care l-a avut pentru unitatea limbii romînești circulația *Cazaniei* Mitropolitului Varlaam în cele trei provincii romînești : Moldova, Muntenia și Transilvania³.

La cele ce sînt deja cunoscute, adăugăm știri noi relative la întinsa răspîndire a *Cazaniei* Mitropolitului Varlaam. Aceste știri sînt culese din următoarele nouă exemplare ale *Cazaniei*, pe care le notăm cu cifre latine :

- I. — exemplarul păstrat la biserica Sfîntul Vasile din Tătărești-Iași ;
- II. — exemplarul păstrat la Arhivele Statului din Iași, sub cota 8184/1953 ;

1. Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, tomul I, București, 1903, p. 137.

2. Floarea Mureșanu, *Cazania lui Varlaam*, Cluj, 1944, p. 127.

3. *Tratatul de istoria literaturii romîne (macheta)*, vol. I, București, 1962, p. 285—290.

- III. — exemplarul păstrat la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, sub cota V—1 ;
- IV. — exemplarul păstrat la Muzeul din sala Gotică de la Trei Ierarhi din Iași ;
- V. — exemplarul aflat în biblioteca Prea Fericitului Patriarh Justinian ;
- VI. — exemplarul aflat în biblioteca D-lui Prof. univ. Gavril Istrate din Iași ;
- VII. — exemplarul aflat în biblioteca D-lui Dr. Ovidiu I. Marina din București ;
- VIII. — exemplarul aflat în biblioteca D-nei Zamfira Mihail din Iași ;
- IX. — exemplarul păstrat la Biblioteca Centrală Universitară din Iași sub cota IV—2.

Vom reproduce în anexă și însemnările de pe alte două exemplare ale *Cazaniei* și anume : un exemplar care a fost al bisericii Sfântul Neculai Păcurari din Iași ; alt exemplar care a aparținut bisericii Sfântul Teodor din Iași⁴.

Semnalăm și două exemplare ale *Cazaniei păstrate* : unul la Muzeul catedralei Sfântul Gheorghe din Iași și altul la Muzeul de Istoria Moldovei din Iași. Ele nu cuprind însemnări prezentînd interes istoric, dar le înregistrăm pentru întocmirea în viitor a listei exemplarelor *Cazaniei* aflate sau semnalate în Moldova după 325 de ani de la tipărirea ei.

Primele nouă exemplare notate mai sus au circulat foarte mult și sînt în mare parte șterse prin uzura foilor, prin cerneala decolorată de timp, prin grăsimea și praful așezate pe ele. Legătorii au mutilat unele din aceste exemplare în secolul al XVIII-lea și mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Exemplarele au fost legate în decursul timpului, o dată la origine în secolul al XVII-lea sau uneori și de două ori, în table de tei, de stejar sau de paltin, îmbrăcate în piele subțire. Peste piele s-a imprimat în față un medalion sau Răstignirea, pe verso s-au tras linii geometrice sau raze, iar pe cotor cîteva puncte florale. Nici un exemplar din cele cercetate n-are imprimat vreun titlu pe cotor sau pe fața legăturii.

Datorită marilor ei dimensiuni (lungimea 30 cm, lățimea 18 cm și lățimea 9—10 cm, iar greutatea de 2,500—3 kg) cartea a fost purtată prin mijloace rudimentare și a fost păstrată de multe ori la umezeală, așa încît, datorită circulării sale, ajungea ca legătura de scîndură și piele să se deterioreze.

Exemplarul VI rămînînd fără scoartă, foile s-au răsucit ca o coajă de cireș trasă de pe trunchiul verde. Negreala și lipiciul dobîndite în decursul vremurilor de cartea din care s-a pierdut începutul și sfîrșitul

4. Exemplare cunoscute înainte de primul război mondial, azi dispărute și de pe care preotul C. Bobulescu a transcris însemnările care se păstrează în prezent în Biblioteca Academiei R.P.R., manuscris A. 1580.

fac din acest exemplar un unicat demonstrativ al circulației și folosirii ei.

De relevat că toate exemplarele cercetate, pe lângă marele uzaj al tuturor foilor, păstrează și urme de ceară pe anumite foi, care dovedesc marea folosire a cărții la zilele și sărbătorile respective. Astfel, în partea întâia a cărții, aceste picături de ceară încep de la Joia Mare, noaptea, spre Vineri (f. 100v—106v), continuă la Dovada muncilor lui Hristos (f. 106v—110), Simbăta Mare la îngroparea dumnezeiescului Trup (f. 110v—123v) și sfârșesc la Slăvita și luminata Zi a învierii (f. 124—131v).

Exemplarul VII, pe lângă acestea, are mare uzaj și picături de ceară la învățătura la a zecea duminică (f. 262v—268v), iar exemplarul IX același uzaj și numeroase picături de ceară la cele patru săptămâni pregătitoare pentru Postul Mare, începînd cu duminica Fariseului și Vameșului pînă la duminica lăsatului sec de brînză (f. 1—36).

În partea a doua picăturile de ceară se înmulțesc la Cazaniile de la Ridicarea cinstitiei Cruci (f. 8—12), continuă la Viața Maicii noastre Paraschiva (f. 12—15), Mucenicia Sfîntului Dimitrie (f. 16—20), Sfîntii Îngeri (f. 21—25), Sfîntul Nicolae (f. 28v—35) și ajung la culme la Nașterea lui Hristos (f. 36—46), Botezul Domnului (f. 46v—51v) și la Mucenicia Sfîntului Teodor Tiron (f. 58—67).

Exemplarul VII are marginile foilor rupte și picături de ceară la Mucenicia Sfîntului Gheorghe (f. 71v—78v).

Exemplarul VI, la învățătura despre Botezul Domnului (f. 46v—51v), are scrise 60 de marginalii cu grafie latină, în limba romînă, și cu sublinieri la textul tipărit. Aceste marginalii se referă la însemnătatea mirului și la alte semne ale botezului. La învățătura despre Obrezania (Tăierea împrejur) Domnului (f. 42—46), peste textul tipărit au fost șterse unele rînduri cu cerneală și au fost subliniate unele cuvinte. Scrisul marginal de la Cazania Botezului care este de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, precum și prescurtarea de la Obrezanie (Tăierea împrejur), arată că aceste două Cazanii au fost folosite în disputele cu alte confesiuni, în localitatea în care se găsea pe atunci cartea, adică în Transilvania.

Exemplarul VII are scrise marginalii la fiecare Cazanie și Vieți de sfinți, care rezumă o învățătură sau o virtute.

Relevăm, de asemenea că pe *exemplarul II*, înaintea Evangheliilor duminicale, se află scrise începuturile Apostolilor, ca cel de la duminica Tuturor Sfinților (f. 191) sau a morților (f. 223v, 380) etc. *Exemplarul IX* are scris glasurile de rînd deasupra duminicilor de după Rusalii (f. 219). *Exemplarul VIII* are marginile foilor de la Botezul Domnului rupte și subțiate de apă și înseși foile cu urme de apă, dovada citirii Cazaniei la sfințirea apei la Iordan. În *exemplarul I* se păstrează un fragment dintr-un text apocrif, copiat în secolul al XVII-lea, despre: Descoperirea Precistei. În *exemplarul II* se află o însemnare despre femeie. *Exemplarele I și V* au câte o criptogramă de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Însemnările descifrate, dintre care unele cu probabilitate, altele numai fragmentar, sînt mărturii documentare ale epocii în care au fost scrise. Resimți o adîncă emoție în fața faptului că cei care au scris în grabă sau în tihnă, care au tras slove sau au încercat condeiul, sînt oameni de mult trecuți. Aceste însemnări nu sînt numai «izvoare», ci reprezintă mărturii ale celor ce au citit cartea pe care au însemnat observațiile lor și apoi au dat-o și altora. Cei care au scris au fost nu numai fețe bisericesti, ci și mireni.

Apare pentru întia oară numai numele unui episcop posesor al Cazaniei, la începutul secolului al XVIII-lea : Pahomie al Romanului (*exemplarul IV*).

Un posesor al cărții a fost căpitan, și după 15 ani de la tipărire, a dăruit-o (*exemplarul I*) ; același exemplar a fost cumpărat de Constantin și apoi dăruit ; apoi a aparținut lui Procopie, feciorul lui Vasile Stroiici logofăt, căpitanul Sandulache Lăpușneanu din Itrinești cumpără cartea la 1821, sulgerul Dumitrache Dragoș din Iași la 1845 consideră că «această sfântă carte» face parte din cărțile sale.

Exemplarul II a fost cumpărat de Toader Mîrzac de la Mircești la 1763 și același exemplar a aparținut și lui Drușcu iar pe *exemplarul III*, la 1755, se iscălește Ionaș Turșuc.

Iona Costines din Buda cumpără cartea pentru cetire (*exemplarul IX*). Proprietari ai cărții în secolul al XIX-lea apar G. Sion și Gh. Ghi-bănescu (*exemplarul de la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași*).

Posesori ai Cazaniei lui Varlaam au fost și numeroși preoți : preotul Simeon de la Drăgușeni, preotul Ioniță din Iași (*exemplarul I*), preotul Vasile din Buș, preotul Gheorghit din Șuimuș (*exemplarul IX*), preotul Manolache din Cornești, popa Ion din Cornova, popa Ion de la Răcești (*exemplarul II*), popa Gheorghe de la Dorohoi (*exemplarul VI*), popa Silie de la Lăpușna, preotul Simeon (*exemplarul VII*), popa Mihai din Boholți, popa Alde din Șinca (*exemplarul V*), popa Iacob din Bîtarci (*exemplarul III*), popa Vasile de la Peștere (*exemplarul VIII*).

Proprietari ai altor exemplare au fost : diaconul Ștefan (*exemplarul ce a fost la biserica Sfîntul Teodor din Iași*), ieromonahul Lazăr de la Neamț (*exemplarul IV*), ieromonahul Serafim (*exemplarul VII*) dascălul Manole (*exemplarul I*), un român Pătru din Brașov (*exemplarul VI*), popa Bunăcale la 1784.

Unele din aceste exemplare au fost proprietatea unor biserici sau mînăstiri ca : biserica Sfîntul Vasile din Iași, biserica Sadova peste Codru (*exemplarul I*), Mînăstirea Neamț (*exemplarul IV*), biserica din Boholți din Făgărași (*exemplarul V*), biserica Bîtarciului (*exemplarul III*), biserica Curelari din Iași (însemnare pe Cazania ce a fost a bisericii Sfîntul Teodor din Iași), biserica Sfîntul Neculai-Păcurari din Iași.

Citeodată însemnările de pe Cazania lui Varlaam au caracter de *cronici* : se înregistrează fapte din viața țării, sosirea sultanului și a vizirului la Cameneț, scoaterea din domnie a lui Duca, intrarea moscalilor în Moldova, război cu turcii, pace cu nemții și cu leșii, buntuirea (revoluția) din 1848, fugirea din scaun a lui Bibescu din Bucu-

rești, surghiunuri peste Dunăre a răzvrătiților «pre la cetățile turcești», (*exemplarul I*).

Se menționează prețioasa știre, că la anul 1745 se face judecată pentru Cazanie între săteni și biserică pe de o parte și pe de altă parte urmașii unui preot care își însușiseră volumul. Aceștia refuzând să jure, cartea a rămas a sătenilor și a bisericii (*exemplarul V*).

Alte ori în însemnări sînt consemnate evenimente legate de natură : secetă mare, căderea omătului înainte de Sfîntul Dimitrie, viscol mare, înnecuri de vite, revărsări de ape — Dunărea și Nistrul —, cutremurul de pămînt din anul 1660 și cel din anul 1781 (*exemplarul I*).

Sînt amintite *întîmplări* cu boala lui Corețchi din 1676, moartea lui Nacol Beazariu de la Sferja, foametea mare din zilele lui Mihai Vodă în 1719 (*exemplarul I*), focul din tîrgul de sus din Iași, cînd au ars dughenele lipovenesti (*exemplarul ce a fost al bisericii Sfîntul Teodor din Iași*). Se însemnează întîmplarea de peste hotar «cînd au ucis Ucrainenii pe hatmanul Pegealal» ; se semnaleză la 1798 hirotonirea dascălului Manolache de la biserică Sfîntul Vasile din Tatarăși-Iași (*exemplarul I*), donația de 4 oacă și jumătate de sare la anul 1735 (*exemplarul VIII*), mutarea la Costești a ginerelui popii Sile de la Botna în 1705 (*exemplarul VII*).

Alături de aceste însemnări, dintre care unele pot fi verificate prin documente istorice, apar și știri cu caracter particular. Majoritatea știrilor particulare se referă la rîscumpărarea cărții. Cazania a fost prădată de la biserică sau minăstirea în care se găsea, de către năvălitori și dusă peste hotar. De acolo ea trebuie să fie adusă la locul de baștină sau dăruită pentru altă ctitorie. După cum se rîscumpăra un om căzut în robie, tot așa se rîscumpăra și cartea în care era scrisă limba vie a poporului.

Astfel Cazania la cîțiva ani de la tipărire în 1643 este robită de tătari în secolul al XVII-lea și dusă peste hotar. După peripeții cartea ajunge în Țara Căzăcească. Ifrim, ginerele Beiului din Cehoreni face act de vitejie și rîscumpără cartea din tîrgul Pavoloco din Țara Căzăcească. Pornit la drum în țară străină, el readuce cartea în Moldova și o dăruiește bisericii de la Sadova de peste Codru (*exemplarul I*).

Rîscumpărarea Cazaniei de la turci în anul Eteriei, în 1821, este un act de conștiință al preotului Ion ot Curelari din Iași, care o dăruiește apoi bisericii, cu blestem ca să nu mai fie înstrăinată (*exemplarul ce a fost al bisericii Sfîntul Teodor din Iași*).

Cartea ce a fost robită și rîscumpărată poartă semnele de suferință și de sfîntenie (*exemplarul I*). *Exemplarul V* este rîscumpărat de popa Mihail din Boholți, după șaisprezece ani de zălog, de la fratele popii din Șinca, pe 8 florinți.

Cazania fiind tipărită cu cheltuiala voievodului Vasile Lupu într-un număr de exemplare care nu se cunoaște, s-a pus întrebarea prin ce mijloace s-a făcut împărțirea ei pe la biserică. Însemnarea de pe *exemplarul VI* arată că preotul Gheorghe de la Dorhoi, venind personal la Iași, a plătit în natură Cazania, în primul an după tipărire (1644) cu

prețul de 35 capre. Mai târziu, la mijlocul secolului al XVIII-lea un exemplar al Cazaniei a fost cumpărat cu un stup (*exemplarul II*).

Însemnările din secolul al XVIII-lea sînt ale unor persoane care au aflat Cazania cu file rupte la început și sfîrșit sau fără scoarțe și au împlinit datoria de a o lega. La 1713 un Năstasă cu giupăneasa sa Irina «s-au milostivit și au dat această sfîntă și dumnezeiască carte de au legat-o», la 1806 starostele Nistor din Iași «au plătit pentru legat această Cazanie» și tot așa au procedat și alți preoți, diaconi și călugări. Alteori cartea este descompletată și atunci se copiază și se completează foile lipsă. «Și s-au scris lipsa ei pe unde au fost lipsă cu cheltuiala dumisale» (*exemplarul care a fost la biserica Sfîntul Nicolae din Păcurari-Iași*).

Multe însemnări sînt de la cei care au citit Cazania în decursul timpului sau care au dat-o ca împrumut ca să fie citită : «mi-au dat-o mie să cetesc pã dănsa cãtva vreme» (*exemplarul I*).

Dăruirea Cazaniei unei biserici este actul cel mai important al posesorului cărții. Darul se face pentru sufletul părinților, pentru cei vii și pentru copii, în scopul mîntuirii sufletelor. El este însoțit de afurisanie mare și blestemuri. Darul îl fac mireni și fețele bisericesti «ca să fie rugă drept sufletul părinților mei și a coconilor mei celor vii și celor morți și nime să nu cuteze a depărta sau a vinde... iar carele s-ar ispiti a vinde sau a depărta de la acea sfîntă rugă sau preut sau mirean să hie afurisit», scrie donatorul de la 1654 (*exemplarul I*).

Daniile se fac cu ajutorul rudelor și altor credincioși. La 1653 se face pomelnicul celor ce au cumpărat cartea, iar un secol mai târziu, în 1755 aceeași carte este cumpărată «cu tot rodul», dăruindu-se bisericii Bîtarciului, cu blestem că «cine ar fura sau vinde să fie treclet, procliat, anafema ca Arie blăstămat» (*exemplarul III*).

Însemnările reproduse în anexă arată că această carte a fost dăruită de o persoană civilă unui alt mirean în primele decenii după tipărirea ei, în secolul al XVII-lea ; că preotul Simeon de la Drăgușeni a dăruit cinstitului dascăl Niculai un exemplar al Cazaniei la 1724 (*exemplarul I*) și cazul unic că un episcop a dăruit Cazania Patriarhului Justinian, pentru vrednică activitate (*exemplarul V*).

Cartea a fost cumpărată și pe vreme de foamete (*exemplarul VIII*), de către un preot de la un alt preot «preutul Manolache din Cornești de la popa Ion din Cornova» (*exemplarul II*), sau de către un mirean de la un preot, «Toader Mărzac am cumpărat-o de la popa Ion ot Răcești» (*exemplarul II*), sau de poporâni bisericii de la urmașii preotului, sau de un mirean care a dăruit cartea preotului satului, iar după moartea acestuia, același mirean ia cartea din mîna preutesei și o duruiește altui preut din alt sat (*exemplarul IX*).

Unele exemplare au avut o soartă foarte schimbătoare. Din însemnări rezultă că *exemplarul I* a trecut în cursul timpului în posesia a zeci de persoane și a făcut un ocol mare, începînd din primul deceniu după

tipărire, pînă a ajuns la o biserică în orașul în care fusese tipărit, abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În schimb *exemplarul* de la Muzeul de Istoria Moldovei din Iași are o înfățișare aproape nouă.

*

Exemplarele cercetate au scos la iveală o notă necunoscută pînă acum privind circulația Cazaniei.

Florea Mureșeanu a arătat că în Transilvania de nord s-a păstrat 24 de exemplare ale Cazaniei și sînt urme despre alte 9 exemplare, în aceeași regiune. Însemnările de pe aceste exemplare dovedesc că ele au circulat în Transilvania ⁵.

Exemplarele I, II, III, IV, VII, VIII aduc probe documentare că și în alte regiuni dincolo de hotarele țării, a circulat Cazania lui Varlaam.

Se știe că rezistența ortodocșilor din Galiția Poloniei la încercările de catolicizare s-a manifestat în tot cursul secolului al XVII-lea prin «Frățiile ortodoxe», ca cele de la Lvov, Vilna (1591), Minsk (1592), Bielsk (1544), Ludsk (1600), Kiev (1615). Toate comunitățile ortodoxe, inclusiv «Frăția stavropighială» de la Lvov, trec totuși pînă la 1708 la Uniație și tipografia lioveană este închisă.

La începutul secolului al XVIII-lea și mai ales la mijlocul acestui secol, Cazania, datorită conținutului ei omiletic, tiparului asemănător cu cel liovean, ornamentației cu inscripții slave și grafiei chirilice, este folosită în bisericile rutene din Galiția Poloniei. Preoții greco-catolici citesc Cazania, o cumpără, o împrumută, fac pe ea însemnări și se iscălesc. Însemnările și autografele sînt cu grafie latină, uneori slavo-rutenă sau în limba polonă.

Se știe că, în dialectele ucrainiene din Maramureș și Bucovina au pătruns multe cuvinte românești într-o epocă tîrzie ⁶; se constată că în acele regiuni era cunoscută și Cazania lui Varlaam, dobîndită de preoții și credincioșii greco-catolici și care, prin circulația ei, capătă o mare însemnătate locală.

Pentru valoarea ce i s-a acordat, Cazania a fost legată și păstrată în bună orînduială și de către preoții greco-catolici. La patru exemplare din cele cercetate sînt dovezi că a fost legată Cazania în părțile Galiției. La îndoitura cîetelor, la cotor și pe scoarțe, sînt lipite fragmente din manuscrise slave rutene în roșu și negru (*exemplarul I*), fragmente din zapise poloneze și tipărituri rutene (*exemplarul II*), tipărituri rutene, pagini cu scriere ruteană și polonă (*exemplarul VIII*). *Exemplarul III* este legat în piele cu placa imprimată avînd scene din iconografia apuseană, cu inscripție latină: ecce agnei dei, ecce virgini, mors tua, mors ego.

Preoții ruteni, ca unii care au folosit cărțile în grafie chirilică, întîlnind exemplare descompletate ale Cazaniei au făcut întregiri. Iereul Iacov Tihovschi a copiat 10 pagini întregi cu literă chirilică și redacție

5. Florea Mureșeanu, *op. cit.*, p. 202—206.

6. S. B. Bernștein, *Karpatski dialectologiceski atlas*, în «Voprosi iazicoznania», revista Academiei de științe a U.R.S.S., nr. 4/1963, p. 80.

românească. La sfîrșitul celor 10 pagini completate, el a făcut o însemnare în limba polonă, și și-a iscălit numele (*exemplarul I*).

Folosirea Cazaniei pentru lectură se arată într-un fragment în limba polonă, unde se notează că «pentru mine a fost (plăcere să cetesc) și am tradus cu bucurie» (*exemplarul VIII*). Fragmente în limba polonă menționează pe «Panu Zaleskiemu», pe «starosty Mogilowski» cu scrisoare de la «paroh Podsiedzki». Numeroase însemnări și fragmente despre manuscrisele bisericesti rutene, ca *Visul Născătoarei de Dumnezeu* etc., *pascalie ruteană* imprimată în anul 1700, sînt lipite la cotorul foiiilor pe *exemplarul II*.

Pe unele exemplare ale Cazaniei se află iscălituri autografe, cu caractere latine, ale foștilor posesori ai cărții. *Exemplarul VIII* poartă autograful «Ex libro reverendo Demetrio Fialcovschi, Paroha Cybulswiens, 1752 do ano. Domine rex Deus Abraam» (f. 223v), iar la sfîrșit lista cu numele celor ce au plătit cartea, în redacție slavo-ruteană. *Exemplarul III* poartă iscălitura: «Anno Domini 1731 die 8 Aprilie... Paroh Nikița» urmat de însemnarea în redacție slavo-ruteană: Rocu Bjiu 1731.

Același exemplar are două însemnări în limba maghiară. Prima în 9 rînduri se referă la o convenție prealabilă căsătoriei lui Torhaș Thiodar. Se menționează numele cuscrului Ugo din tîrgul Turcs. A doua însemnare în 5 rînduri cu data de 22 octombrie 1760 cu iscălitura lui Ioanas Papp se referă la vizita satului Bîtarci. De menționat că acest exemplar al Cazaniei care, la 1731 era în localitatea Turțu în posesia preotului greco-catolic, la 1755 a fost cumpărat de Ionaș Turșuc din Bîtarci, plătindu-se de trei ori mai scump cartea, cu 24 florinți, în loc de 8 florinți, prețul curent de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Pe *exemplarul IV* este iscălit în grafie ruteană episcopul Pahomie al Romanului (1707—1714). Pe acest exemplar pe care l-a avut cu el la Kîiev, se află transcrisă, la sfîrșit Stihira la Duminica Mare în limba slavo-ruteană. După moartea episcopului Pahomie, la Kiev, în Lavra Pecersca, 1724, Cazania a rămas ucenicului său, ieromonahul Lazăr, care semnează în limba slavo-ruteană, în 1735.

Exemplarul VII a avut circulație în părțile rusești. Poartă fragmente de scriere rusească, are indicații de cuvinte rusești. Numeroase marginalii de la Cazania rezumă o învățătură sau o virtute, scrise cu litere rusești. Legătura a doua s-a completat la scoarțe cu un concept de cerere în limba rusă și poartă pe față un medalion cu inscripție rusească.

Exemplarul de la Muzeul Catedralei Sfîntul Gheorghe din Iași are pe numeroase foi reversuri de monede rusești, aplicate în fum, cu anii 1831, 1856.

Aceste însemnări dovedesc că aria de circulație a Cazaniei a fost mai mare decît s-a crezut pînă acum. Cazania a fost folosită nu numai de romîni și a circulat nu numai în provinciile romînești.

Cazania a îndeplinit și rolul de legătură și de cunoaștere cu alte confesiuni și popoare. Folosirea Cazaniei de preoții greco-catolici, în epoca decăderii tiparului slav în părțile rutene ale Galiției Poloniei, circulația ei în părțile Ungariei și Kievului, stabilesc caracterul ei de ecumenicitate, adică de carte interconfesională și interortodoxă.

*

DESCRIEREA EXEMPLARELOR CAZANIEI

Exemplarul I, ediția A, păstrat la biserica Sfântul Vasile-Tatarasi din Iași.

Exemplar completat la început cu 6 foi scrise cu mâna. Lipsesc la sfârșit 13 foi. Legat pentru a doua oară la mijlocul secolului al XVIII-lea în părțile rutene. La cotor marginile foilor sînt prinse cu fragmente din manuscrise slavo-rutene, în două culori roșu și negru. Fragmente de manuscrise lipite sînt la f. 26, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60 etc. Foi scrise cu mâna sînt și în partea a doua a cărții (f. 67). La foia 96 se află autograful preotului greco-catolic cu litere latine și cuvinte polone: «Sfîrșitul copiei a 10 pagini întregi, ierei Iacov Tihovschi».

Exemplar foarte uzat, îndeosebi la Cazaniile din Joia Mare, Simbăta Mare, Inviere, Botezul Domnului, Sfîntul Gheorghe, Sfîntul Nicolae, Sfîntul Teodor, Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul.

INSEMNĂRI

f. 2. † *Adică eu Vasile scriem și mărturisim cu acest adioărat zapis al meu.* (Scris din secolul al XVIII-lea sfîrșit).

f. 2. † *Sa s știe că această carte iaste a lui preotului Ioniță și me-au dat-o mie să cetesc pã dănsa cãtva vreme ș iarăș să — s o ia înapoi, că iaste a lui de moștenire ș am scris ca să s știe. Let 1771 luna fev. 10 z(ile).*

f. 39. *A p(opii) Ioneți.*

f. 78v—79. *Să s știi de când a ucis Ocrainenii pe hatmanul Pegeatal și au trecut în Moldova de la gura Ikelului pă(n) la gura Răutului. Să s știi velet 7245 (1737).*

f. 86. *Nacol Beazarii ot Sferja s-au săvârșit în luna lui mart 12 zile. Să s știe. Let 7187 (1679).*

f. 100v—105. † *Această carte anume Ivanghelii am dat-o eu erei Simeon ot Drăgușeni cinst. dascal anume Nicoloi și Marghita dreptu sufletul meu și a părintilor mei și a preutesei mele și a copilului meu ca să hic poman(ă) si viilor și morților, iar cine s-ar ispiti să o jure să fie ajurisit de trii sute si optsprizeci) oțeti (părinți) și di Maica (Precista) și i-am dat-o în zilele mării sale lui Mihai vod(ă) în velet 7232 (1724).*

f. 124v—218. *Otrăvnenie Preciste (Descoperirea Precistei) † Vini Precista în muntele Eleonului să să roage lui D[um]năzău. Ea rugându-să vini orhanghelul Mihail cătră [dă]nsa și grăi, întru numele Părintelui și a Fiului și a d[um]nului svântu, și-i adusă bucurie și zisă Precistei; bucură-te a s[ci]n[t]ului d[um]nului ivire, bucură-te a ceriului și a pământului țarie, bucură-te a ș[er]p[ile]te ceriuri temelie, bucură-te a măcenicilor frumosete, bucură-te a derepților laudă, bucură-te ingerilor căutare, bucură-te prorocilor învătătură (Scris secolul XVII).*

f. 124—136. † *Izvoleniem oța i so pospeșeniem sna i sodeistvom s[ci]go d[um]n[ui] (Cu voea Tatălui și cu ajutorul Fiului și desăvîrșirea sfîntului Duh). Eu pacatosul rob lui D[um]n[ui] zău I[ri]m ginere Beiful den Cohoren[i] în tenutul Orheiului și cu femeia me Dregheha și cu cuconia ai me[i] Alecsandro și Mariea, Gavrilas și Catrina și Docheia am cumparat aceasta sointe ivangheliea în țara Cazaceasca în tirg Pavoloco* chind au pradat tatarei Țara Moldove[i] și i-am dat la svinta ruga la un sat Sadova peste Codru să hic la ce[ă] ruga drept sufletul perenților ai mei și cuconiilor ai mei celor vei și celor morți și nime se nu cuteze a departa au vi[n]de de la [a]ce svinta ruga, iar carele sa r ispiti a vinde au departa de*

* Pavoloco, tirg în Ucraina, regiunea Kiev. În secolul al XVI-lea era proprietatea fondatorului „Secai zaporozjne” Evstafie Dașchevici.

la a ce svinta ruga sau preut sau mirean acel om se nu hie ertat de la 318 de oteț (părinti) și se hie afurisit și in iasta lume și in cea în vece vekom (vecii vecilor) amin. Pis Orhei

msfe (S-a scris în Orhei, luna) septevri 22 vlet (în anul) 7164 (1654).

f. 131v. Să s știe di cându sau preotit Manolachi dascalu în zile mitropolitului Iacov și umbla velet 1798 iunii 4. Eu dascalul To[a]deru am scris aceasta.

f. 190v—191 Nie rabi (noi robii) Adone, Vasele, Safta, Ștefan, Donitro, Acsfi]niea, Adoni, Alicsandra, Delatco, Ștreluț, Ștefan, Negula, Neca, Dunitracu, Opre, Vlase, Arvase, Parascheva (Scris secolul al XVII-lea).

f. 198. † Să s știi di când au scos disătina îndoit în țara Moldovii Mihai Răcoviț vovoda al treile domnie și pe stup și pe mascuri la vl[et] 7232 (1724). Și am scris au carele m-am iscălit mai gios (urmează criptogramă).

f. 218. † Să s știe di când au căzut omăt înainte de s[ve]l[ie]i Dimitrie, a început a ninge om[ăt] ca de pila cântatul cucosilor și cu vântu mare și groznic și sau scornit mari viscol și grozăvie și curpână și s-au făcut multă moarte în oameni și în dobitoaci că s-au înecat mulți vaci și oi în mari și în Dunăre și în Nestru și în nevoade cu oameni cu tot și corăbii (loc tăiat la legătorie) mulți oameni pi drumuri și la câmpu (Scris sec. al XVIII-lea).

f. 218v. De când s-au făcut Budestii în zilele lui Mihai vod[ă] domnie a tre[a]. Să s știe, Let (anul) 7227 (1719) misăt (luna) mart[ie] 25

f. 218v. МІЦА ГЕНВАРЬ КЪ ДНЪ Д ПОШН СЪМРЪСЕКА ЗЕМАЕ ПРН ДНН НВН (sic)

ЩЕФАН ВОЕВОДА СНЪ ВАСНАЛЕ БОЕВОД, ГПДРЪ ЗЕМАЕ МВАДАВЕКОИ КАКО ДА СЕ ЗНАЕТ В ЛЪТ

† ЗРЪН МІЦА ГЕН[ВАРЬ]КЪ... АЗ ПРНКОП СЪН СТРОНЧ ПНС[АА] Н КАЗАА (Luna lui ianuarie 29 zile, la 9 ceasuri de noapte s-a cutremurat pământul în zilele lui Ion (sic!) Ștefan vovod fiul lui Vasile vovod domnul țării Moldovei, precum ca să se știe. La anul 7168 (1669) luna ianuarie 29. Eu Pricop fiul lui Stroici** am scris și am poruncit).

f. 218v. † НЗРОЛЕНІЕМ ОЦА Н СЪ ПОСПЕШЕНІЕМ ЕЗНА Н СЪВЪРШЕНІЕМ СТГО ДХА АМНН. ПОМЕНН ГН РАБА БЖІЕ ПРЪКОПІЕ СНЪ ВАСНАЛЕ СТРОНЧ) РАЪТ ДЗРЪЗ МІЦА ЮНІ К ДНН ПРН ДНН НВН (sic) ГЕВРГІЕ ГНКА БОЕВОД ПНС (Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu desăvîrșirea Sfântului Duh, amin. Pomenește Doamne pre robul lui Dumnezeu Prăcopie fiul lui Vasile Stroici, la anul 7167 (1659) luna lui iunie 20 în zilele lui Ion (sic!) Gheorghe Ghica vovod. A scris.

f. 268v. Această sfânt[ă] carte ce se cheamă Tălc au fost robită și s-au răscumpărat și esti a lui Șfeti Vasili din Tatărăș și am iscălit au Iereul Alicsandru ot Vasile (Tătărași).

f. 327v. Această carte esti la be[serica] șfete Vasile. Dascal ot Vasile din Eși (Scris de la sfârșitul secolului al XVIII-lea).

f. 327. Pisah moea Ioneș sin pop Simeon ot Drăgușeni v dni ѿ Mihai Răcoviț vovod do zemle Moldavscoui let 7228 mäs[eaț] oc[otom] 25. (A scris Ioniță feciorul popii Simeon de la Drăgușeni, în zilele lui ѿ Mihai Racoviță vovod al țării Moldaviei, în anul 7228 (1720) luna octombrie 25).

f. 333v. Să s știe de când au venit moscalei pe Moldova (Scris de la mijlocul secolului al XVIII-lea).

f. 342v. Această sfântă carte ci să chiamă Cazanie este de la șfete Vasile. V let (în anul) 7282 (1774) mai 15 dni (zile).

f. 358. Cui i e voe să-s spāsască, să jii răbdător ca Iov și primitor de streini ca Avraam și blând ca Moise și rugător ca David (Scris din secolul al XVIII-lea).

f. 379. † Slea cniga na ime ivanghelie dal ei Capitan na răcu Preocopie caco ștob bila emu v vecinii veca nicto de ne imaet eg vāzeti ot Preocopie nicoli na vec. A hto se uzmet ștobi bil proclat i triclet s vāsem rodom svoim. Ștobi ne proșcen ot gā bā i ot 318 oț i ot vāșeh s[h]h conet. Vlet 7169 pri dni Ștefan vovoda s[ân] Vasilie vovoda. (Această carte pe

** Vasile Stroici, logofăt la 7120 (1612) a fost omorît la Cornul lui Sas pe Prut, din porunca lui Ștefan Tomșa. Miron Costin, *Opere*, editia P. P. Panaitescu, București, 1968, p. 60.

numele evanghelie a dat-o Căpitan în mîna lui Precopie ca să-i fie lui în vecii vecilor, nimeni nu are să o ia de la Precopie niciodată în veac. Iar cîine o va lua să fie proclat și triclet cu tot neamul lui, să nu fie iertat de Domnul Dumnezeu și de cei 318 părinți și de toți sfinții. Sfirșit. In anul 7169 (1661) în zilele lui Ștefan voevod fiul lui Vasile voevod).

f. 379. † *Sie iznamenæm* (aceste însemnări): Să știe de cînd au fost foametea cea mari, în zilele lui Mihai vod[ă] în domnie a trie. Pisah az (Am scris eu) erei Simion. Vlet 7227 (1719).

f. 384v. † *Izvolniem oîta i să pospeșenie șna i săvârșeniem sîgo dhă. Se az raba Bjie Constantin cupil siiu kniga na ime ivanghelie tlc i dal vâ frcov selo Sadeva, do hram prestii i prepodobnoe mati Paraschevoe, pri dni Ion (sic!) Istratie Dabiije voevod. Vlet 7169 (1661). Cupețal: (Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu desăvîrșirea Sfîntului Duh. Iată eu robul lui Dumnezeu Constantin am cumpărat această carte cu numele evanghelie tîlcuitoare și am dat-o bisericii în satul Sadova unde are hramul presfintei și pre cuvioasei maicei Parascheva, în zilele io Istratie Dabiija voevod, la anul 7269 (1661) am cumpărat cu preț).*

— Această carte esti o dascălului Manoli.

— Desen în peniță a tînarului călare îmbrăcat în haină lungă. în mîna ridicată tinînd buzdugan, căciula cu coif și împodobită cu pene, calul semeț avînd în jurul gîtului podoabă care se termină cu o ancoră, în dreptul capului scris: Ștefan vodă.

Partea a II-a, f. 4v. *Insămnmăm de cînd au făcut pace turcii cu nemții și cu teșii și au dot turcii Camenița. Sept. 12.*

f. 14v. *Cînd au vînit împăratul și viziriul la Cameneș și au scos pe Duca din domnie Vlet 7180 (1672).*

f. 35v. *De cînd s-au cutremuratu pămîntu la anul 1781 octovri 6 noapte la...*

f. 51v—52. *Să știe cînd s-au războlit Coretchi și s-au săvârșit în luna lui Ghinar în 12 zile s-au războlit și în 16 zile iară s-a lui Ghinar (s-au războlit) că au fost tulborari (bolnav) numai 4 zile. Let 7184 (1676).*

f. 67. *Această sfîntă Cazanie este a lui Sfi Vasile, iar cini s-ar ispiti ca să o fure să fie blăstămat de Maica Precista, de Domnul Hristos... (Scris de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea).*

f. 96v. *Finis konic popera cata 10 stronic Iep. Iakov Tyxovocky Sfirșitul sfîrșitul copiei (hîrtiei) 10 pagini întregi. Ierei Jacob Tihovschî.*

Pe scoarța ultimă: *Și această sfîntă carti esti din cărțile meli. 1845 mart în 1. Am scris sore finere de minte. Dumitrache Dragoș sluger.*

*Să se stii de cîndu s-au buntului boerii aice în Eș în Moldavie și în Valahie asupra domnilor ocărmiitori și acel din București Bibescu au fugit din scaun. Iar acest din Eș Mihail Grigoriu Sturza ca un erou au stălut ca un veteaz și prinzându ore unii din boerii răzorăitōri i-au legat și i-au trimes surgun nisti Dunări pre la cetățile turcești. 1848 mart în 7 zili (sic!). Dimitrie Dragoș sluger ***.*

Exemplarul II, ediția A, păstrat la Arhivele Statului dîn Iași, cota 8184.

Exemplar complet. Legat pentru a doua oară în părțile Galiției, în secolul al XVIII-lea.

INSEMNARI

f. 1. *Această svîntă evanghelie esti a lui Popa Bunăcale, în zilele Mihai Vodă let 1784 să știe.*

f. 60v. *Aice întraceastă sfîntă carte anumi Evangheliar am scris eu preutul Manolache din Cornești pentru ca să știe că această carte am cumpărat-o eu dila popa Ion din Cornova. Let 7270 (1762)*

f. 67v. *Să știe de cînd s-au scris aice. Let 7270 (1762).*

f. 83. *Dat-a cartea ncastră la mîna acestui copil al nostru ca să fie volnic. (Scris de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea).*

f. 101v. *Toader Mărzac ot Mircești această carte este a me.*

*** D. Dragoș figurează pe lista alegătorilor pentru Divanul Adhoc din 1857, și pe lista alegătorilor pentru Divanul Obștesc, vezi *Documente privind Unirea Principatelor*, vol I, București, 1961, p. 46 și 228.

f. 186v. Să s știe de când s-au răposat Fili[p] Beiu la velet 7277 (1769) ian[uar] 21.
f. 268. Toader Mărzac Nemenet ot Mircești această carte este a me am cumpărat-o eu de la popa Ion ot Răcești și am dat un stup pe dânsa. Let 7271 aprilie 20 dar cine ar jura-o sau ar luat-o se fii ajurisit și proclēt.

f. 218v. [Insemnare despre femeie]. Inceput : Omule de ești tinăr sau bătrîn și di vii să-ți ei femeie.

f. 384v. [Insemnare despre femeie].

f. 384v. Mulți proroci și înțelepți au grăit cu duhul pentru rândul muerii... 7270 (1762) sept. 25.

f. 374v. Ivanghelie românească (a) lui Drușcu a popei și au avut 1 fițior Ticul iarăș popa și o faii Tudosca, gincr(e) Negruț, fii Gheorghii, Iosip (Scris din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea).

În afară de însemnările în limba română, Cazania conține fragmente de manuscrise rutene în grafie chirilică și însemnări în limba polonă cu grafie latină, la cotorul foilor și pe marginea legăturii. Exemplificăm câteva :

f. 40. сои прѣмои бѣи

f. 45. моантвѣамн кашнмн свѣтнмѣлем

f. 52. вѣс вѣсѣх оспоккою

f. 95. Pascalie ruteană cu anul imprimat 1700.

f. 369v. мѣнн пана залескнн

f. 370. Zostaie zyczlwy Wielebnosci Waszey Brat y do 29 stna. Paroh Podsiedzki.

f. 383. Starosty Mogi(lowski).

f. 384v. Abiem sie nie turbowat ; którego na respons.

Partea a doua a Cazaniei are completată cu mina foaia 116 și la sfârșitul subscrisă data 1841, mart. 7.

Cartea a fost aflată la biserica din Tomești, raionul Iași și adusă la Arhivele Statului la 4 noiembrie 1953.

Exemplarul III, ediția B, păstrat la Biblioteca Centrală a Universității din Iași, cota RV V—1.

Exemplar complet. Uzat și cu urme de ceară la Cazaniile de la Joia Mare, Sîmbăta Mare, Inviere și Ziua Născutului (f. 36v.), Botezul Domnului, Ridicarea Sfintei Cruci, Sfîntul Dimitrie, Sfîntul Gheorghe, Sfîntul Teodor Tiron. De asemenea uzat și cu picături de ceară la Sventiia Apostoli (f. 90—96) și la Preobrajenie (f. 97—103).

La legătura făcută pentru a doua oară s-a introdus între foile 218—219 partea a doua a cărții, foile 1—116, după care au fost legate foile de la 219 pînă la sfârșit 384. Pe scoarța de la început pe piele este imprimată Răstîngnirea cu 8 medalioane cu inscripții slave. Pe cea de a doua scoarță pe piele sînt imprimate 18 figuri din iconografia apuseană, așezate în 5 rînduri, cu inscripții în limba latină : «mors ezo, mors tua, ecce virg., ecce agnes dai». Cu prilejul legăturii au fost tăiate marginile pînă la text, precum și însemnarea originală din care a rămas numai :

f. 18. поменн гн дша рѣба

f. 19. своего аѣка ѿ ѿмѣц его нвнѣ н мапнрѣе ана

f. 20—23 tăiate

f. 24. портѣ, марѣе одокиѣ

f. 25. гнргоРН вѣсно

f. 26. мѣдѣрн н вѣсн ахнѣ (1653) дѣк а (decemb. 1).

f. 218. Anno Domini 1731 din 8 Aprilie... Paroh Nikita (în grafie latină).

f. 218 Popa Neketa au luat (cartea) (în grafie chirilică). роѣв бжю афла. мѣрѣс (Anul Domnului 1731. Turtu).

f. 223 v. Eu Ioan ale lui popa Iacob din Bîtarci am scris aceste slove și atunci ni-am fost eu de 18 ani.

Insemnare în limba maghiară în 5 rânduri cu data de 22 oct. 1760, iscălitura Ioanas Papp.

f. 268v. *Ioanes Papp.*

Partea a doua, f. 3v—16. *In an domu(ului) 1755 ghenarie 20 eu Turșuc Ionas cu soție me cu Mîrie, am dat pîntr aceasți carte 24 de florinți Ionas. Pomeani gospodi rab Bojii Ionas, Mîriea, Ion, Tomș, Vaselie, Grigorie, Pinte, Ion, Vasii, Nekite, Mîriea, Merta, Iacov, Migai, Macovei, Mîrica, Marie, Nistruță, Nikita, Anușa, Marie, Toader, Gahica, Ion, Olența, Diurca, Ojimi și pîntru a tot rodul să fie (c)țitor și pomenire în s[fin]ta beserica Bitarciului cine o ar jura sau a vinde se fie trecet, procliat, anașema ca Arie blîstămat de 318 de părinți sfinți.*

f. 16v. *Șaptezeci și patru de florinți au dat Turșuc Ionas pîntru cîrți.*

f. 384. Insemnarea în limba maghiară în 9 rânduri. (Atila Lászlo, asistent univ. a citit însemnarea în limba maghiară care se referă la o înțelegere prealabilă asupra actului de căsătorie a lui Torhaș Thiodar. Se amintește numele cuscruului Ugo din satul Turcs).

f. 384. *Se fii senitos popi Nekita și al meu pîrințe.*

Mela și darul Domnului nostru I[isu]s H[risto]s domitali... popei de Turțu.

Exemplarul IV, ediția A, păstrat la Muzeul din sala Gotică de la Trei Ierarhi din Iași.

Exemplar complet. Legat pentru a doua oară în secolul al XVIII-lea.

INSEMNĂRI

f. 2v. *Παχόμε επίσκοπ (Pahomie episcop).*

f. 23—25. *fragmente rămase după legătura a doua: Iară de se va ispiti cineva să o ia de intru... trei sute și 18 părinți și se fii anathima.*

f. 363v. *ДЗ смереннѣи и много грѣшнѣи іеромонахъ лазаръ вът нямць оученик епископа пахоміе ене романскіѣ да знати въ долгве време. лет 7243 (1735). (Eu smeritul și mult păcătoșul ieromonah Lazar de la Neamț ucenicul episcopului Pahomie ce a fost al Romanului să fie cunoscut pentru lungă vreme. Anul 7243 (1735).)*

f. 364 jos. *Această sfântă ucitelnoe* este a sfinței mânăștiri Niamțului să știe. Nathanail Șeptelici ermonah (Scris de la începutul secolului al XIX-lea).*

f. 384v la sfîrșit: *Priidite liudiea Trisăstavnomu Bjestvu poclonitise, snū v ofți s sveatim duhom, otțem bo bezlešno rodi sna...* (Stihira la vecernia din Duminica Rusaliilor).

Exemplarul V, ediția B, aflat în biblioteca Prea Fericitului Patriarh Justinian — București.

Exemplar complet și curat. Legat pentru a doua oară în secolul al XIX-lea, aplicîndu-se peste scîndura originală hîrtie colorată. Partea întîia a cărții uzată și cu picături de ceară la Simbăta Mare și Inviere. Partea a doua a sărbătorilor și sfinților uzată și cu picături de ceară la ziua Sfîntului Nicolae și la Botezul Domnului.

INSEMNĂRI.

Pe foaia începătoare: *Proprietatea bisericii ortodoxe romîne din Boholț protopresb. Fagaraș județul Tirnava Mare.*

Pecetea cu legenda *Biblioteca Mitropolitană din Sibiu, nr. 932/1.*

f. 1. *Inalt Prea Sfinției Sale Inalt Prea Sfințitului Justinian, Patriarhul Romîniei. Cu ocazia a cinci ani de vrednică activitate. Nicolae episcopul Clujului. (Anul 1953).*

f. 131. *Această evanghelie o am răscumpărat eu popa Mihaiu de la fratele pop[ui] Alde din Șinca pe 8 florenți și au fost în șasesprezece ani zălog pînă au fost încăput încă și peitoare.*

f. 218v. *[Anul] 1745 iun[ie] 8 zile. Această carte a besericii ot Boholți fiindu să de ficiorii popi [Mi]hai că ar hi la ei pe opt florinți au avut judecată cu sătenii cu Boholțeni și nepu-*

* Invățătoare.

tând jura (ficioii popii) au rămas cartea slobodă a sătenilor și a bisericii den Boholțu, care lucru fiind înaintea mea dau și eu acest scrisoare a mea pentru credință. Protopop Man Moneaventeanul*.

f. 262. An 7242--1734 iul[ie] în 6 zile, urmată de critogramă.

Exemplarul VI, ediția B, aflat în biblioteca D-lui Prof. univ. Gavril Istrate — Iași.

Lipsese la început 21 foi și la sfârșit alte 21 foi. Nu are scoarțe. Foarte uzat și înnegrit.

INSEMNAȚII:

f. 371v—376. СНА КНИГА РЕКОМН ПРѢПЕВАН[ГЕА] КУПНА ЕГО ПОП ГИВУРГѢИ WT ДОРО-
ХОН И ДАА АЕ КОЗНХ АЖЕ БИ ЕМУ ПАМЕТ НА ВЕКѢИ. И ДЕ ПЕМ ЕГО НВНЗНАШКО А КМО СЕ
ПОКΟΥСНТ Н ВЪЗМАТ СНА КНИГА ДА БОУДЕТ МОМ ПРОКАЕТ Н ПРНКААТМЪ WT ПРНСТА Н
ВСИМНАДЕСАТ WTЦЬ НЖЕ СЪТ ВЪ ННКЕИ ПРѢ ДНН БАГОЧНС ПНВБГО Н ХРСМБЛЮВНБВГ ГОСПО-
ДАРЕ НАШЕГО ІВН (sic) ВАСІАІЕ ВОЕВОДА МСЦЬ WK[ТОМЕРЬ] АЕМЪ ЗРКЕ (Această carte nu-
miță Tetraevanghel a cumpărat-o popa Gheorghe de la Dorohoi și a dat pe ea 35
capre, ca să-i fie pomenirea lui în veci și copilului lui Ionănașco, iar cine ar
înarăzni și a lua această carte să fie proclat și triclet de cei trei sute și optsprezece parinți
din Nicheia. În zilele bincredinciosului și iubitorului de Hristos domnului nostru Ion (sic)
Vasile voevod, luna octombrie anul 7152 (1644).

f. 376. ПЕРВЕ СНЪ ГЕВУРН WT БРАШОВ. ЗРѢ [1670] СЕП 8 ДНІ (Petre feciorul lui
Gheorghe de la Brașov, 7170 (1670) sept. 9 zile.

Partea a doua, f. 83 v. ПДПРѢ WT БРАШОВ ДЕ ЦАРА ВНГВРАСКЪ, ПНС СЕП И ДНІ 1670
ЗРѢ (Pătru de la Brașov din Țara Ungurească. A scris în septembrie 8 zile (1670—1710).
f. 46v—51v. Marginalii în limba română cu grație latină.

Exemplarul VII, ediția B, aflat în biblioteca D-lui Dr. Ovidiu I. Marina — București.

Legătura cărții are urme că s-a legat pentru a doua oară la mijlocul secolului al XIX-lea. Din legătura originală au fost păstrate o parte din coperte din piele înnegrită și scindurile de stejar crăpate. La legătura a doua s-a completat foaia începătoare cu un concept de cerere în limba rusă pe numele împăratului Alexandru Nicolaevici, urmată de alte două foi scrise cu litere rusești și cuvinte românești conținând înceturi de rugaciuni și tropare. Pe fața legăturii imprimat medalion cu inscripție rusească. La legătura a doua, partea întâia a cărții cuprinzând Cazaniile duminicale (f. 1—384) s-a legat la urmă, iar partea a doua a cărții cu Cazaniile sfinților și sărbătorilor (f. 1—117) s-a legat la început. Toată partea aceasta (f. 1—117) este foarte uzată. La cazania Botezului (f. 46v—51v) multe picături de ceară și foile rupte. La cazania Sfântului Teodor (f. 58—67) și Sfântul Gheorghe pe lângă marele uzaj, foile sînt rupte la margine. Din Cazaniile duminicale foarte mare întrebuintare și urme la marginile foilor, are «Învățătura la a zecea duminică» (f. 262v—268v).

Caracteristic pentru acest exemplar sînt marginaliile scrise la fiecare Cazanie și Vieți de sfinți, care rezumă o învățătură sau o virtute, scrise cu litere rusești și cuvinte românești. Astfel de marginalii numeroase sînt la f. 137—140; 162—165; 166v—168; 198v—209; 219—223; 226—229; 236—240 etc. Alte ori se indică cînd să citești. În «Capetele ce sînt într-această carte» se indică cu litere rusești: cetești pentru tine; vei ceti la nuntă; vei ceti și la biserică; cum să treești; ВСЕГДА НУЖНО ЧИТАТЬ (întotdeauna trebuie să citești); la f. 166: ЧИТАЙ ПОН ВСЕГДА (citește întotdeauna).

* Judecata pentru o Cazanie între două parohii la anul 1689 o face vlădica Varlaam de la Alba Iulia. Cf. Florea Mureșeanu, *Cazania lui Varlaam*, Cluj, 1944, p. 204.

Legătorul de la mijlocul secolului al XIX-lea a tăiat marginile cărții pînă la textul tipărit și astfel s-a pierdut însemnarea care începea de la f. 29 și continua pînă la f. 43, rămîind numai fragmentul de la f. 40 «dumisale ca s știe vlet 7172 (1664)».

INSEMNĂRI :

f. 218v. *Az erei pop Silie sîn Ignat Bihul ot Lăpușna ot Botna ot Porojeani cine a ceti pe mine a pomeni și de mine să hie ertați toți cetitorii și toți și dumneavoastră mă ertați, să vă earte și pe voi Dumnezău, amin. Vlet 71 în zilele lui Constantin sîn Duca vodă.*

— аз снз дѣмнтрашко. ма дѣе многогрешный (Eu feciorul Dumitrașco. Mathie mult păcătoșul).

— Să să știe de când am scris eu Petrache Alecsandrovici. 1824 ghenar 20.

— Intru tot cinstit și pre iubit Dumitrașco). (Scris secolul al XVIII-lea).

— Să s știe când am scris aice pe această s[fi]ntă evanghelie ce se zice învățatură. 1806 iun[ie] 4. Mult păcătoșul ieromonah Serafim.

— Adecă eu Mihălachi снз David ginerele popii lui Sile ot Botna am scris când am mârșu în Costești cu totul, în zilele lui Mihai vod[ă] și am purces veletul în domnie întăiu a lui Mihai vod[ă] velet 7213 (1705) ghinvar.

f. 223v. *Această svă[ntă evanghelie] iaste a priotului Simion Șamco să s știe.*

f. 239v. *Ștefan, Anhilina Anna* (Scris cu caractere chirilice).

f. 240. *Simion, Irina, Samoil.*

f. 244. 1806 oc[tomv] 21 ieromonah Serafim.

Exemplarul VIII, ediția A, aflat în biblioteca D-nei Zamfira Mihail din Iași.

Exemplar în care lipsesc la început și la sfîrșit 6 foi. Legat pentru a doua oară în secolul al XVIII-lea. Uzat la marginile foilor 1—10, care sînt completate cu mîna.

INSEMNĂRI :

f. 1. *dla mnie byl... nastapito to z ochto (pîntre mine a fost... și am tradus cu bucurie).*

f. 198v. *вт кннг сценнаго іерейа днмнтра фидковскаго* (Din cărțile sfințitului iereu Dimtrie Fialcovschi)

f. 218v. *Această cinstită și luminată carte am cumpăratu [eu] popa Vasile de la Toma ficiorul Grecului den Peștire în 8 lei pe o fo[a]jmete să fie pomană ficiorilor. Vlet 7240 (1732) мсца но[sem]or[ie] 20 днн (zile).*

f. 223v. *Ex libro reverendo Demetrio Fialcovschi Parocha Cybulswiens. 1752 do ano. Domine rex Deus Abraam.*

f. 384v. *4 ocă pol de sari am dat cumnatului Vasile să se știe. 7243 (1735).*

f. 384v. *Incercat-amî condeiu ca si vazi bine scrie, condeiu scrie bine iarî mîna umblă rău* (Scris din secolul al XVII-lea).

f. 384v *Inceputul cazaniilor sfinților peste an vlet 7243 (1735) avg(ust) 30 dni v dni Constantin voevod.*

— *Eu pisal (am scris) Ioniță ficior popii lui Vasile ce-au fosto trăitor în Peștire.*

Partea a doua, f. 37v. *помощь мога... сотвори*

f. 103. *хпг цо даалъ за сего кннгъ (cine cît a dat pentru această carte) поп даал... соломон. мафтѣй. жндрашко. крѣчен... солнмон. іорданпін... сын его* (Scris secolul al XVII-lea).

Exemplarul are greșeli corectate la f. 107 partea întîia.

La rîndul 7 de jos în sus peste cuvîntul крѣче tipărit s-a aplicat fragmentul tipărit коу че.

La rîndul 3 de jos în sus peste cuvîntul крѣчен tipărit s-a aplicat fragmentul tipărit крѣче.

La f. 120 lipsind litera ѡ la rîndul 3 de jos, în sus, s-a scris cu mîna litera ѡ la cuvîntul tipărit пкрѣтъ.

Exemplarul IX, ediția B, păstrat la Biblioteca Centrală a Universității din Iași, sub cota RV IV—2.

Exemplar complet, cu lipsuri scrise de mână. Legat pentru a doua oară în tartaje de carton învelite în piele de culoare cafenie. S-au tăiat marginile și însemnările făcute pînă la textul tipărit (f. 133, 222 etc.).

Pe lângă uzura Cazaniilor începînd de la Jola Mare și sărbătorile Botezului, Sfîntul Teodor Tiron, Sfîntul Nicolae, cartea a avut o mare întrebuințare la cele patru săptămîni pregătitoare pentru Postul Mare, iar dintre duminici, la cea de a zecea duminică.

Particularitatea cărții este scrierea glasurilor la rînd, deasupra duminicilor de după Rusalii.

INSEMNARI :

f. 156v—166v. *In numele Tatălui șa Fiului șși Duhului sînt. Adecă eu Iona Costines din Buda am cumpărat această carte drept 12 florinți și o am dat lui popa Gheorghîț. Popa Gheorghîț au murit și eu Iona am luat cartea din mînu preutesi și am dat popii lui Vasilie din Buș dinainte de o [a]minti în cas[a] popiui lui din Șuimuș și la cărți au fost [față] birăul din sat Gheorghîț, al doile Gheorghie a lui Ilie, al triilea Catrina a Petri, precum să naibă nime a să tinde la această carte, cū n-are nime nici o... precum s-or iscăli și mai gios. Vasi[li] popa, Iona și Gheorghie și Gheorghe și Catrina și Petrea. Mța noev[rie].* (Scris din secolul al XVIII-lea).

Un exemplar din Cazanie care la începutul acestui secol, pînă la întîiul război mondial, se găsea în Iași, la biserica Sfîntul Neculai cel de sus din Păcurari.*

Acest exemplar era legat și complet.

O însemnare din 7221 (1713) april 8 mărturisește că această carte fusese cumpărată de preotul Dimitrie de la biserica Sfîntul Neculai, iar «*dumnea[lui] Năstas[ă] cu blagorodnica giupâneasa dumisali Irina din mila lui Dumnezeu și a dumilor sale agonisită s-au milostivit și au dat această sfîntă și dumnăzăiască carte de au legat-o și s-au scris lipsa ei pe unde au fost lipsă cu cheltuiala dumisale... Și au dat-o dumnealor sfîntei biserici unde iaste jhramal sfînții sale lui sveti Neculai care beserică iaste aproape de Păcurari de latura tîrgului, ca să-s pomenească dumnealor la sfîntul jărtăvnic și cuconii dumilor sali.*

Și am scris eu Ioan dascălul, nepot vornicului Pahomie de poartă, cu blagoslovenie și zisa preotului Dimitrie, v dni blagocestivago (în zilele binecredinciosului) Io Neculai vovoda, let (anul) 7221 (1713) apr[ilie] 8 deni (zile).

Peste un secol Cazania a fost proprietatea căpitanului Sandulache Lăpușnian care scrie însemnarea: «*Această carte iaste a dumisalii căpitanului Sandulache Lăpușnian din satul Itrineștii. Anul 1821 noemv. 8.*

*Un exemplar de Cazanie care a aparținut bisericii Sfîntul Teodor din Iași**.*

Avea următoarele INSEMNARI :

«Acastă sfîntă carte ce se numește Ucitelna (Învățătoare) au dat-o dieaconul Ștefan împreună cu dieaconița Ioana la sfînti Teodor, ca să fie pomană părinți lor și noao danie acestii cărți, să zică toț Dumnezeu să-i erti, iar cine ar înstreina-o de la biserică ori ce chip [să fie blăstămat] de unul Dumnezău și Maica Precista și de 12 apostoli și de 318 oteț de la Nichee, piatra, lemnele să putrezească iar trupul aceluie să nu putrezească. La velet 1776 april în 10 zile.

La 1806, Cazania este legată de starostele Nistor după însemnarea: «*Această Cazanie au plătit pentru legat dumnealui, starostele Nistor în zilele luminatului domnului Alexandru Moruz vovod, la let 1806 octom. 21 zile, spre pomenire.*

«Anul 1821 luna lui iulie prădând turcii biserica Curelari din Iași am răscumpărat eu cartea aceștii sfinte biserici în 20 lei. Ioan preot ot Curelari.

* Biblioteca Academiei R.P.R., manuscris A 1580, f. 535.

** Biblioteca Academiei R.P.R., manuscris A 1580, f. 286.

«Să se știe de când au ars focul în târgul de sus dughenile lipovenesti. Anul 1840 iulie 23. Această carte iaste a bisericii sf. Teodor. Vasile preot.

Exemplar, ediția A, în păstrarea Muzeului catedralei Sfântul Gheorghe din Iași.

Exemplar complet, lipsind f. 1. Legat pentru a doua oară în secolul al XIX-lea, aplicându-se la f. 368 foi de tipăritură moldovenească. La f. 10, 11, 18, 348v reversuri de monede rusești aplicate în fum, abia perceptându-se anii 183f și 1856.

INSEMNARI :

f. 2. *Eu Vasile a lui Negel. 1838 mai 31.*

f. 58v. *La anul dila H[risto]s 1838 lăsatul di carne fevr. 6.*

f. 218. *In numele Tatălui și a Fiului și a Sf[î]ntului Duh, Amin. Cine va lua-o să fie supt canon până nu va o aduce înapoi să nu fie ertat.*

La sfârșit: *Spre amintire. Am citit și eu câteva sărbători în duminicile anului 1922 luna August 20. A. Luca din satul Blehan, care am învățat în școala de Muzică Bisericească din Piatra Neamț.*

Exemplar, ediția B, în păstrarea Muzeului de Istoria Moldovei din Iași.

Exemplar complet, are 503 foi, lipsind foaia începătoare. Legătura a doua făcută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu tartaje de carton, cu ornamentație florală la cotor și cu însemnarea în caractere latine că este: Proprietatea lui G. Sfon-lassy. Cartea a fost puțin folosită. Are foile uzate de la Vinerea Mare, Sîmbăta Mare, Înviere, Viața Cuvioasei Paraschiva și a Sfîntului Ioan cel Nou.

Fiecare foaie are pecetea autografului lui Gh. Ghibănescu. În anul 1959 exemplarul a fost achiziționat de la ing. Mircea Ghibănescu din Cîmpina, cu prețul de 5000 lei (informație de la cercetătorul științific Al. Andronic).

Pr. PAUL MIHAIL

MINĂSTIREA NEAMȚ DUPĂ RESTAURARE *

Epoca lui Ștefan cel Mare marchează în domeniul arhitecturii o etapă de plină maturizare a stilului moldovenesc. Inzestrați cu o imaginație bogată, meșterii moldoveni reușesc să combine diversele forme existente de multă vreme în Moldova și să creeze unele monumente de artă într-un stil nou-original. Interesant de semnalat este apariția unui procedeu de construcție neîntrebuințat pînă acum, numit sistemul moldovenesc al bolților, bazat pe principiul reducerii spațiului de boltire prin suprapunerea unor rinduri de arcuri piezișe, diagonale, care înalță turlele. În exterior apar bazele suprapuse, dintre care unele dreptunghiulare sau patrate, izbutind să dea monumentelor un aspect original prin îmbinarea materialelor de construcție, ca: piatră, cărămidă și ceramică.

Perioada de la 1457 la 1466 corespunde începutului de domnie a lui Ștefan cel Mare, început care pe țărîm arhitectural este evidențiat de reparația unor monumente mai vechi, ca de exemplu: Bistrița—Rădăuți. Noile construcții își vor face apariția după anul 1466, prin așezarea temeliei Mînăstirii Putna, după care vor urma consecutiv bisericile: biserica din Pătrăuți a Sfintei Cruci, Sfîntul Procopie din Milîșeuți (1487), Sfîntul Ilie din Suceava (1488), Sfîntul Gheorghe din Voroneț (1488), Sfîntul Ioan din Vaslui (1490), Sfîntul Gheorghe din Hîrlău (1492), Sfîntul Nicolae Domnesc din Iași (1491—1492), Sfîntul Nicolae din Dorohoi (1495), Sfîntul Nicolae Păpăuți (Botoșani, 1496), biserica Mînăstirii Taslău (1497), biserica Adormirii din Borzești — Tîrgu-Ocna, biserica Sfîntul Mihail din Războieni (1496), Sfîntul Ioan Botezătorul din Piatra Neamț, biserica Sfînta Paraschiva din Cotnari, Înălțarea Sfintei Cruci din Voroneț (1500—1502), și Sfîntul Ioan Botezătorul din Rîureni etc. Peste toate acestea, un monument aparte îl constituie biserica Mînăstirii Neamț.

«Mînăstirea Neamț», unul din cele mai vechi și mai însemnate focare ale culturii feudale moldovenești, apare în mijlocul dealurilor împădurite, sub forma unui patruleter de clădiri cu turnuri și cerdace, din interiorul căruia se înalță biserica construită de Ștefan cel Mare în anul 1497. Se pare că pe locul actualei așezări ar fi existat, încă din mijlocul secolului al XIV-lea, o mînăstire sau un schit, iar tradiția locului vorbește de existența unei biserici de mici dimensiuni, construită din lemn, în mijlocul curții, cît și de o primă biserică din zid, ce s-ar fi prăbușit în timpul cutremurului din 1471.

«Datorită atenției deosebite pe care Statul socialist o acordă monumentelor de cultură, de curînd a fost terminată restaurarea complexului de la Neamț» (p. 3). Noua restaurare a cuprins biserica veche, turnurile, corpurile de clădiri ale incintei, cît și încadrarea bisericii Sfîntul Gheorghe, ridicată în secolul al XIX-lea, în patruleterul clădirilor. Lucrările ce au fost întreprinse aici, au fost executate în cea mai mare parte de Comitetul de Stat

* *Mînăstirea Neamț*, Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemalizare, Direcția Monumentelor Istorice, Edit. Meridiane, București.

pentru Construcții, Arhitectură și Sistemalizare, prin Direcția monumentelor istorice. Din întreg ansamblul de la Neamț, monumentul cel mai reprezentativ îl constituie biserica lui Ștefan cel Mare unde se observă cristalizarea unei evoluții importante în arhitectura moldovenească, prin îmbinarea elementelor noi în pridvor și camera mormintelor cu altele mai vechi la naos (treflat) și la pronaos a celor două cupole.

În ceea ce privește sistemele de boltire, noile procedee arhitecturale dau bisericii o înfățișare sveltă. Modulul de acoperire al pridvorului, cu o calotă sferică sprijinită pe arcuri diagonale, îi urmează în pronaos o succesiune de arcuri etajate, cărora li se suprapun alte două calote sferice. «Separat de pronaos prin camera mormintelor, naosul bisericii, încadrat de absidele laterale și de absida altarului, încheie această succesiune».

În decorația care împodobește fațada monumentului se constată ancadrame din piatră sculptată la uși și ferestre, profile de piatră la soclu, la contraforturi cât și la cornișe, sub care se află o friză de ocnite cu discuri și cărămizi smălțuite cu un divers colorit.

Înfățișarea exterioră a bisericii lui Ștefan cel Mare de la Neamț, în cursul vremii, a suferit multe prefaceri. În secolul trecut acoperișul, care pînă atunci era în forme înalte «moldovenești», a fost înlocuit cu o învelitoare joasă ce se mărginea la un capăt cu un fronton. Transformări de asemeni s-au mai produs și la învelitoarea turlei primind o altă nouă în forme de curbă.

În rest, fațadele au fost tencuite. Intregului edificiu i-a mai fost adăugată în secolul al XVII-lea o vesmintărie în latura de sud.

Prin ultima renovare s-a urmărit să se readucă Biserica la înfățișarea de odinioară. Au fost înlăturate tencuielile de pe zidurile exterioare, completarea paramentului și refacerea completă a acoperișului aducîndu-l la vechile sale forme. A fost desființat frontonul, iar ferestrelor le-au fost date formele inițiale. Vesmintăria, prin importanța pe care o prezintă atît ca vechime, cît și ca valoare arhitecturală, a fost menținută. De asemenea a mai fost montat la fereastra camerei mormintelor un fragment de ancadrament al unei ferestre prevăzută cu un timpan plin, decorat cu un trilob și care a fost descoperit în urma unor săpături efectuate în imediata vecinătate a bisericii.

Concomitent cu restaurarea bisericii au fost întreprinse și lucrările necesare reparării celorlalte clădiri ce compun ansamblul.

Pe latura de vest a clădirilor se află Turnul-clopotniță prin gangul căruia se intră în incinta minăstirii. Turnul a fost ridicat în trei etape succesive, iar partea inferioară, după toate probabilitățile, datează din vremea lui Alexandru cel Bun. A mai fost descoperit paramentul de piatră din aceeași epocă, marcat sub formă de nișe, trei din cele patru foste arcade ale vechii camere a clopotelor. Pentru a se degaja fațada bisericii lui Ștefan cel Mare, biserica Sfîntul Gheorghe a fost încadrată în corpul clădirilor situate pe latura de est. Curtea interioară de asemenea a fost readusă la vechiul nivel. S-au mai restaurat și construcțiile pe două nivele, ce alcătuiesc incinta minăstirii, la care acoperișul a fost reconstituit în forma originală și cerdacele suprapuse au fost înlocuite cu arcade de piatră la parter și cerdac cu stîlpi de lemn la etaj.

Biblioteca și muzeul Minăstirii Neamț au fost amenajate la etajul clădirilor. În afara incintei a mai fost restaurat Aghiasmatarul, cu întreaga cupolă deterioară de furtună în anul 1954.

În afara exemplificărilor teoretice, lucrarea prezintă cititorilor o serie de fotografii cu detalii, care vin să ajute pe cititor ca să-și formeze o imagine cît mai veridică despre vechiul edificiu înainte de restaurare și valoarea pe care o reprezintă adevărata lui formă, așa cum se găsește astăzi, în urma recente restaurări.

Prima copertă reproduce «Biserica lui Ștefan cel Mare după restaurare (1961)», iar coperta a IV-a, turnul denumit Pîrgul din colțul de nord-est al ansamblului.

Pe prima pagină a lucrării se reproduce un plan general al întregului complex și sînt indicate toate punctele ce se vor prezenta în detaliu.

Pe lângă deosebitele condiții grafice în care se prezintă lucrarea, un bine meritat aport îl aduc lămuririle ce se dau fiecărei imagini reprezentate, în limbile: romînă, engleză, franceză și germană. Dintre acestea notăm:

1. «Ansamblul Minăstirii Neamț» (înainte de restaurare).
2. «Aghiasmatarul datînd de la 1836, restaurat în 1958».
3. «Vedere generală din avion a minăstirii».
4. «Biserica lui Ștefan cel Mare în 1954, cu vechiul parament scos la iveală».

5. «Biserica lui Ștefan cel Mare după restaurare. (1961). S-a revenit la forma veche a învelitorilor».

6. «Vedere exterioară. Turnul-clopotniță cu intrarea în mănăstire și corpurile de clădiri».

7. «Turnul-clopotniță și corpurile de clădiri. Partea dinspre curtea interioară a turnului datînd din vremea lui Alexandru cel Bun (1400—1432), a fost decapotată».

8. «Biserica lui Ștefan cel Mare, detaliu al fațadei de apus».

9. «Pronaos. Fereastră» (În care se observă influența goticului).

10. «Fereastră la fațada de apus».

11. «Camera mormintelor. Fereastră reconstituită».

12. «Ușă de intrare în biserică».

13. «Bolta camerei mormintelor».

14. «Biserica Sfîntul Gheorghe înainte de mutare».

15. «Biserica Sfîntul Gheorghe reconstituită și cadrul corpului de clădiri».

16. «Latura de est a corpului de clădiri înainte de restaurare».

17. «Latura de est a corpului de clădiri după restaurare, la care s-au înlocuit stîlpii de lemn de la parter cu arcuri de piatră».

18. «Cerdacele corpurilor la clădiri după restaurare» etc.

Prin lucrarea de restaurare întreprinsă «s-a readus la loc de cinste și în formă inițială, vechiul și vestitul locaș de cultură al Moldovei feudale și unul din cele mai însemnate monumente istorice ale poporului nostru».

IOAN F. STANCULESCU

ISTORIA ARHITECTURII ÎN ROMÂNIA *

Editura Academiei R.P.R. ne-a dăruit nu de mult, într-o aleasă prezentare grafică, o lucrare a cărei necesitate era resimțită de multă vreme: *Istoria arhitecturii în România*. Autorul, Prof. arh. Grigore Ionescu, este cunoscut ca unul din cei mai de seamă specialiști ai istoriei arhitecturii românești.

Redactarea unei istorii a arhitecturii românești, a unei sinteze deci, nu este un lucru ușor. Dificultățile provin în primul rând din pricina vastității temei, care încearcă să cuprindă întreaga dezvoltare a arhitecturii, pe pământul țării noastre, din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent. Legat de aceasta trebuie rezolvată problema periodizării, istoriei arhitecturii. Prof. Grigore Ionescu a ales singurul mod științific de periodizare, analizînd diferitele perioade de evoluție ale arhitecturii românești în funcție de modurile de producție respective. În acest fel istoria arhitecturii este împărțită în 4 secțiuni: I-a cuprinde comuna primitivă și orînduirea sclavagistă, a II-a — epoca feudală, a III-a — perioada modernă, și a IV-a — vremurile contemporane, de după 1944. Volumul apărut se ocupă cu istoria arhitecturii din timpurile comunei primitive și pînă în secolul al XVI-lea. Este un spațiu de timp extrem de important înăuntrul căruia se află grandioasa epocă a domniei lui Ștefan cel Mare și atît de importantul secol al XVI-lea.

În același timp în volumul I sînt tratate problemele atît de dificile — în primul rând prin lipsa materialului — ale secolelor VI—X, precum și cele legate de geneza artei feudale în țările romîne. Așadar, volumul I din cele 4 promise de Prof. Grigore Ionescu, urmează să dea răspunsuri la unele din problemele fundamentale ale istoriei arhitecturii din România.

Un merit al lucrării este legarea permanentă a istoriei arhitecturii de mediul social și istoric care i-a dat naștere. Numeroase pagini cuprind descrieri generale ale societății din epoca analizată, ceea ce permite o mai profundă înțelegere a fenomenului arhitectonic.

Autorul nu s-a limitat la analizarea istoriei arhitecturii românești, ci a cuprins în sinteza sa și creațiile arhitectonice ale minorităților naționale. În felul acesta lucrarea este mult mai unitară, mai încheșată, și valabilă pentru întregul teritoriu al țării noastre.

Interdependența dintre arhitectura populară și cea cultă este deseori subliniată. Autorul remarcă faptul că aceasta din urmă datorează foarte mult celei dintîi în ceea ce privește anumite forme de construcții, procedee de decorație și compoziție; interdependența se manifestă de asemeni prin aportul pe care meșterii din popor l-au adus la realizarea construcțiilor arhitectonice culte.

Istoriografia mai veche a acordat întotdeauna o mare importanță influențelor străine asupra arhitecturii românești. Fără a nega rolul acestor influențe, Prof. Grigore Ionescu acordă rolul principal în crearea stilurilor arhitectonice românești, factorilor interni. Legat de aceasta este afirmat caracterul de continuitate al arhitecturii din țara noastră, caracter care poate fi urmărit din timpuri foarte vechi.

Autorul definește unele din trăsăturile particulare, ale artei arhitectonice din țara noastră: inventivitatea constructivă, folosirea materialelor locale, simțul deosebit în stabilirea proporțiilor și în ornamentație, măiastra exprimare în imagini a năzuințelor societății. Toate acestea sînt merite și calități care îl îndreptățesc pe autor să afirme că arhitectura din țara noastră poate fi așezată între realizările de valoare universală.

* Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, de la orînduirea comunei primitive pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea, București, 1963.

Volumul începe cu analizarea construcțiilor arhitectonice în perioada orînduirii comunei primitive. Primele construcții de pe teritoriul țării noastre apar în neolitic. Se cunosc două feluri de locuințe: bordeie în pământ sau colibe din paie și nuiele. Așezările întărite nu apar decât în neoliticul târziu cînd locuințele erau grupate în spatele unor șanturi de apărare și palisade. Materialele de construcții folosite erau pămîntul, lemnul și păloasele. Majoritatea caselor erau locuințe colective.

Autorul aduce în discuție și-si exemplifică expunerea cu materialul arheologic descoperit în sănăturile de la Hăbășești (reg. Iași), Trușești (reg. Suceava), Pietrele și Vidra (reg. București) etc..

Se arată că în epoca bronzului și la începutul epocii fierului se continuă în general tipul de construcții neolitice. Crește însă, o dată cu dezvoltarea relațiilor sociale, rolul și numărul așezărilor întărite care apăruseră în neoliticul târziu.

În capitolul referitor la arhitectura epocii sclavagiste un loc important este rezervat descrierii construcțiilor din orașele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre, precum și celor din vremea stăpînirii romane; întregul capitol își găsește o fericită completare prin includerea pentru întia oară într-o lucrare de asemenea profil, a monumentelor arhitectonice dacice.

Secolele al VI—X-lea, care cuprind în general altele probleme nerezolvate pentru istoria țării noastre, reprezintă și pe planul istoriei arhitecturii un capitol dificil de tratat. Autorul a început prin discutarea arhitecturii în Dobrogea, încă bizantină; apoi, pentru secolele care urmează, puținătatea materialului și a informației, îl obligă pe autor să se rezume mai ales la un comentariu istoric și la afirmații privind mijloacele tehnice și materiale ale construcției.

Prof. Grigore Ionescu așază începuturile arhitecturii feudale în secolele al X—XII-lea, accentuînd asupra caracterului diferențiat, pe provincii, pe care-l capătă arhitectura celor 3 țări românești și a influențelor diferite — orientale, bizantine, musulmane, occidentale — care acționează asupra ei.

Se scoate în evidență caracterul de continuitate în dezvoltarea arhitecturii, faptul că fiecare nouă etapă nu distruge stilul vechi, nu-l înlocuiește ca în Occident, ci-l înglobează și dezvoltă.

Pentru perioada feudalismului timouriu, autorul se folosește pe larg de rezultatele ultimelor sănături arheologice; sînt analizate urmele cîtorva așezări fortificate și ale unor edificii religioase din Dobrogea și Transilvania; în cîmpia dunăreană urmele rămase sînt mai puțin numeroase, ele reprezentînd fie locuințe voievodale construite după tipul caselor populare — ca la Curtea de Argeș — fie edificii religioase, ca cele 2 biserici de la Turnu-Severin și cea de la Curtea de Argeș.

În Transilvania, o dată cu consolidarea stăpînirii maghiare și cu venirea primilor coloniști germani, încep să pătrundă elemente ale arhitecturii occidentale.

Capitolele privitoare la istoria arhitecturii în perioada feudalismului dezvoltat reprezintă, după părerea noastră, partea cu cele mai de seamă merite din întreaga lucrare. Arhitectura este plasată în cadrul istoric al societății românești de după formarea statelor feudale indeneșente. Se arată că noile construcții care corespund nevoilor sociale, economice și culturale, se înalță pe un fond autohton străvechi și sub o dublă influență, occidentală și bizantină. Arhitectura română își creează acum trăsături specifice care vor da naștere unor stiluri originale. Influența occidentală se manifestă atît în construcțiile laice cît și în cele religioase. Primele sînt reprezentate de centre fortificate așezate în locuri strategice, cum ar fi cetățile de la granița Țării Românești, sau în Moldova, cetatea de la Suceava. Influența occidentală este evidentă în aceste construcții atît în conceperea planului cît și în alte elemente constructive. Arhitectura bisericească este mult mai puțin supusă influențelor așesene, iar în Țara Românească, acestea nu depășesc secolul al XIV-lea. Explicatia firească constă în sublinierea rolului pe care l-a jucat Biserica Ortodoxă în cele două principate romîne independente.

Spiritul secolului al XIV-lea marchează prin deschiderea a numeroase șantiere de construcții — Vodița, Tismana, Cozia, Bistrița, Neamț, Humor, Moldovița etc. — un pas important pe calea dezvoltării arhitecturii religioase în România. Autorul subliniază, pentru această epocă de cristalizare a stilului specific, influența sîrbă în modul de a concepe con-

strucțiile arhitectonice din Țara Românească, precum și faptul că pe aceste prime șantiere de construcție s-a creat o școală de maiștri autohtoni care vor duce la împlinire arta românească în secolul următor.

În acest timp în Transilvania avea loc trecerea de la stilul romano-gotic la cel gotic integral; în orașele transilvane, la Sibiu, Cluj, Sighisoara și altele se înalță construcții laice și bisericești impunătoare. Elementele de inspirație gotică au pătruns și în bisericile ortodoxe din Transilvania din care marea majoritate erau din lemn. Artă laică din Transilvania a creat unele opere de seamă, mai ales în domeniul construcțiilor cu caracter militar, cum ar fi castelele de la Hunedoara și Bran.

Dezvoltarea societății românești la sfîrșitul secolului al XV-lea și în cursul celui următor a dus la o largă dezvoltare a arhitecturii în cele trei țări românești. În principate, apar numeroase forme structurale noi, cum ar fi sistemul de boltire; în decoratie se remarcă o predilecție accentuată pentru policromie, cu largă folosire a ceramicii emailate și policrome.

În Moldova, epoca lui Ștefan cel Mare reprezintă și pentru arhitectură o perioadă de nemăînflinită dezvoltare. În arhitectura militară s-a urmărit adaptarea vechilor cetăți la cerințele moderne de luptă (cetatea Neamțului, a Sucevei). S-au ridicat și cetăți noi, cum ar fi cea de la Chilia.

O dovadă a înfloririi societății moldovene în acea vreme, o constituie existența numeroaselor curți domnești și boierești, ale căror urme s-au păstrat în unele cazuri pînă în zilele noastre. Ridicarea lor — la Bacău, Hîrlău, Iași, Suceava, Vaslui, Dolhești, Arbore sau în alte locuri — nu se putea face fără ca arta construcției să fi marcat însemnate succese. Cercetarea este însă mult îngreunată de faptul că nici una din aceste curți, nu s-a păstrat pînă în zilele noastre.

În schimb, arhitectura religioasă a vremii, oferă posibilități mult mai mari de cercetare; s-a păstrat pînă astăzi, un număr de 24 biserici întregi, dintre care unele în forma inițială.

Arhitectura monumentelor religioase dovedeste o deplină unitate de stil, dovada maturității artistice a celor care le-au înălțat. Autorul, analizează apoi amănunțit, cele trei tipuri, categorii, în care se pot grupa bisericile moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare.

Subliniind caracterul unitar al stilului și legătura lui cu arta populară, precum și adaptarea la mediul geografic românesc, Prof. Grigore Ionescu se situează cu fermitate de partea teoriei care susține că lucrările arhitectonice din vremea lui Ștefan cel Mare nu pot fi decît creații ale unor constructori băștinași.

Socotim că prin vastitatea materialului cercetat, prin analiza atentă și pătrunzătoare la care este supus, prin claritatea cu care sînt degajate liniile fundamentale ale fenomenului arhitectonic, capitolul care se ocupă de istoria arhitecturii în lungă și glorioasă domnie a lui Ștefan cel Mare este un capitol de frunte al volumului.

Trecînd la cercetarea arhitecturii din Țara Românească, autorul afirmă înalta valoare pe care o au construcțiile religioase, în aceeași perioadă, valoare care nu este cu nimic mai prejos față de cea a bisericilor moldovene, Mînaștirea Dealu și biserica de la Curtea de Argeș fiind numai două exemple lămuritoare în această privință. Aceste monumente, inaugurează în privința decorării fatadelor o formulă nouă, pe care o vor prelua toate bisericile construite în perioada următoare.

Către mijlocul secolului al XVI-lea, se încheie în Moldova formarea stilului moldovenesc. Păstrînd trăsăturile de bază ale formelor planimetrice și structurale cristalizate în epoca precedentă, constructorii moldoveni aduc unele elemente noi, pe care autorul le analizează cu multă pătrundere.

Trăsătura principală a bisericilor din această perioadă este înlocuirea decorației fațadei cu ajutorul unor materiale aparente de construcție, cu compoziții monumentale care ocupă întregul perete. Se realizează astfel îmbinarea armonioasă a picturii și a arhitecturii, adaptate amîndouă la peisajul moldovenesc.

Instaurarea dominației otomane provoacă o scădere a ritmului de dezvoltare a arhitecturii din principate în privința concepției arhitectonice și a mijloacelor de construcție întrebunțate. Experiența decorației cu cărămidă aparentă și mortar este larg folosită; cele mai multe biserici alternează benzile orizontale de cărămidă aparentă, cu cele de mortar. Acesta e modul de decorație a celor mai vechi biserici ridicate în București.

În Moldova, această perioadă a dat totuși unele construcții remarcabile cum ar fi Mănăstirile de la Bistrița, Slatina și Sucevița, care folosesc însă formele caracteristice ale bisericilor din epoca precedentă.

Mănăstirile — mai ales în Moldova — prezintă o mare importanță nu numai din pricina bisericii centrale. Fiind complexe fortificate ele sînt singurele urme de locuințe păstrate din acea vreme.

Dezvoltarea societății românești, din punct de vedere economic și social, a dus la dezvoltarea așezărilor urbane existente și la apariția altora noi, despre care izvoarele vremii aduc interesante informații. Din nefericire construcțiile civile s-au păstrat într-o foarte mică măsură, Tîrgoviștea și Curtea Veche din București fiind principalele furnizoare de material pentru istoria arhitectonică a vremii.

În Transilvania, în secolul al XVI-lea, fenomenul principal este adaptarea stilului renașterii care pătrunde prin Ungaria, în vremea domniei lui Matei Corvin. Cele mai vechi construcții în acest stil — dar nu s-au păstrat — au fost castelele episcopale de la Oradea și Alba-Iulia. La început specific nobilimii, stilul renașterii a pătruns apoi în mediul urban, dar limitat de formele existente și de modul specific de construcție și viață al cetăților medievale. Arhitectura renașterii se manifestă în toată plenitudinea numai în construcția castelelor nobiliare. Capitolul privind arhitectura renașterii în Transilvania încheie volumul Prof. Grigore Ionescu.

Socotim extrem de util faptul că i-au fost adăugate rezumate în limbile rusă și franceză, care îl fac accesibil în linii generale și unor specialiști de peste hotare. Utilă este de asemeni bibliografia, destul de amănunțită întocmită, ca și indicele de localități, monumente, persoane. Fotografii și planșele, completează în mod fericit textul.

VLAD GEORGESCU

O PREȚIOASĂ CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA FOLCLORULUI MUZICAL ROMÎNESC *

Recent, Prof. Romeo Ghircoiașiu, în vol. I de *Contribuții la istoria muzii românești* apărut în Editura Muzicală, ne informa că Institutul de Folclor al Academiei R.P.R. este în posesia celei mai mari colecții folcloristice din lume, parte importantă, inepuizabilă și generatoare a culturii noastre naționale. În secolul al XX-lea, în cercetarea folclorului muzical românesc se succed D. G. Kiriac, T. Brediceanu, C. Brăiloiu, S. V. Drăgoi. George Breazul fondează «Arhiva Fonogramică», crează colecția «Melos» și tipărește volumul *Patrium Carmen*, amplă lucrare asupra istoriei cîntecului nostru popular. Astăzi cercetătorii de folclor sînt nenumărați.

Munca de înregistrare, de pătrundere și de valorificare a creațiilor poetico-muzicale ale poporului este departe de a fi împlinită, cu atît mai mult cu cît masele continuă să creeze și să prelucreze neconținut muzică și poezie, ca expresie a năzuințelor firești. Așa cum spune poetul Mihai Beniuc, folclorul se naște o dată cu poporul, se dezvoltă cu el și durează cît el.

Un curs care să ne învețe să cunoaștem și să ne însușim folclorul muzical era necesar; de aceea era și așteptat! Ni-l oferă astăzi un colectiv al Conservatorului «Gh. Dîma» din Cluj. Cursul se adresează în primul rînd studenților de la conservatoare, dar mărturisim că studenții teologi și preoții Bisericii Ortodoxe Romîne se bucură în egală măsură de apariția lui.

Aceia dintre noi care vor dori să continue, cel puțin într-o oarecare măsură, strădaniile vrednice de urmat ale unor înaintași slujitori ai Bisericii, iubitori de folclor, ca Gh. Dumitrescu-Bistrița, care a editat revista de folclor muzical «Izvorășul», au acum un manual științific în care pot afla cheia ce duce la înțelegerea, păstrarea și dezvoltarea creațiilor muzicale populare. Contribuția preoțimii în acest domeniu este, desigur, o ade-vărată datorie patriotică.

Știm apoi cîtă legătură există între folclorul muzical și viața religioasă a strămoșilor noștri și că o parte a moștenirii culturii muzical-poetice din străbuni o constituie însăși cîntecele rituale, colindele, sau cîntecele de stea.

Munca de cercetare a folclorului nu e ușoară, avînd în vedere circulația de obicei numai prin viu grai, în spațiu larg, în timp îndelungat și fără conștiința autorului a, operelor artistice create de mase.

Partea întâia a cursului este consacrată problemelor generale ale folclorului. În capitolul I, introductiv, se dă definiția, etimologia și se delimitează sfera noțiunii de folclor, originea și izvoarele folclorului, funcția lui socială, caracterele generale, caracterele specifice și valoarea folclorului. În capitolul II, se arată domeniul, legătura cu științele sociale, problemele și metodele folcloristice, cum și o privire istorică asupra folcloristicii în Europa și în țara noastră.

În *partea II-a*, cursul se ocupă de morfologia cîntecului popular românesc: versul popular, melodia, ritmul, forma arhitectonică și factorii care determină evoluția limbajului popular.

Ori de cîte ori este cazul, cursul se referă la exemple muzicale, fie integrate în text, fie aflate în colecția de peste 300 cîntece populare inserate la sfîrșitul volumului. În cadrul

* Ioan Nicola, Ileana Szenik, Traian Mirza, *Curs de folclor muzical*, București, 1963, 430 p.

textului și în această colecție, întâlnim numeroase colinde, integrate mai ales în *reper-toriul de sărbători*. Așa de pildă, cîntecul de Paști «Toco, toconecele, mîine-s joimărelele, poimîine-s păștelele» (ex. 165), cules de C. Brăiloiu din com. Cimpofeni, raion Tîrgu-Jiu, «Pogorît-a, pogorît, pogorît-a pe pămînt, Dumnezeu cu Petru Sfînt» (ex. 152), cules de S. Drăgoi din com. Balșa, raion Orăștie, cîntec de condamnare a exploataților trecu-tului, «Frumos îi omul bătrîn, plin de fapte de creștin» (ex. 186), cules de Ioan Nicola din nordul Ardealului și, bineînțeles, colinde de Crăciun, mai mult sau mai puțin cunoscute.

O suită bogată de bibliografie dă cursului un prestigiu și mai înalt. Sînt citate lucrări mai vechi și mai noi, tipărite în extras sau în reviste de specialitate, șapilografiate, sau numai dactilografiate și aflate în diferite biblioteci din țară.

Din informațiile pe care ni le oferă acest curs aflăm că producțiile folclorice înde-plinesc anumite nevoi sociale, culturale, ori întim-spirituale ale oamenilor. Folclorul se impune ca școală a ideilor etico-morale ale poporului; în el idealul etic se îmbină cu cel estetic. Engels a numit cîntecul «Puternică cetate e Domnul nostru» drept «marsilieza» războiului țărănesc german din 1525, deși o dată cu schimbarea condițiilor istorice acest cîntec a încetat să mai aibă un caracter revoluționar (p. 12). În evul mediu, în cadrul căruia predomină relațiile de producție feudale, iar viața culturală de biserică, interesul pîntru arta populară nu s-a putut dezvolta decît foarte puțin, el fiind limitat la sfera etno-grafică, în legătură cu descoperirile geografice, și la cea religioasă, pentru combaterea superstițiilor (p. 33). De-abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și mai ales în secolul al XIX-lea putem vorbi de ceea ce s-a numit «descoperirea folclorului».

În cultura romînească, în faza veche, din secolul al XV-lea, avem cîrturări care se referă în scrierile lor la patrimoniul artistic popular. Asemenea izvoare există și în pictura murală a vechilor biserici moldovenești, unde sînt reprezentate diferite scene cu hori, lăutari și instrumente populare (p. 36). Cea mai veche informație despre existența folclorului românesc este însă din secolul al XIII-lea, prin care se atestă prezența unor cîntăreți romîni la curtea regală maghiară a Arpadinilor. Din secolul al XVII-lea ne-au rămas primele melodii populare romînești: călugărul Ioan Caioni (1629—1687) romîn de origine, a notat zece melodii romînești (8 dansuri, colinda «In Cana Galileii» și «cîntă-re-a voivodasei Lupu»), pe care le-a anexat la sfîrșitul unui album cu diferite piese pentru orgă. Anton Pann este «cel dinții culegător conștient de folclor la romîni și poate cel mai mare propagator de totdeauna al folclorului nostru». Începutul îl face cu *Cîntece de stea*, în anul 1822, cea dintîi culegere de cîntece populare, text și melodie, aceasta notată în psaltichie (p. 38). Poetul Vasile Alecsandri și mai apoi Gavril Muzicescu, înaintaș de seamă al școlii corale romînești, declanșează un entuziasm crescînd pentru folclorul muzical.

Adevărata folcloristică s-a dezvoltat la noi însă de-abia după marea cotitură din anul 1944 și mai ales după înființarea Institutului de folclor, în anul 1949. De atunci se lucrează științific și neîncetat pentru studierea, culegerea și valorificarea folclorului românesc.

Referitor la factorii externi ai evoluției limbajului muzical popular, autorii cursului afirmă că despre o muzică cultă romînească, deosebită de cea populară, nu poate fi vorba la noi pînă în secolul al XVIII-lea, în afară de cîntarea bisericească (p. 172). Influența orientală acționează în Muntenia și Moldova pînă către anul 1850. Influența occidentală vine tot pe calea cîntărilor bisericești, după reformele religioase din secolul al XVI-lea. Cîntece bisericești, de factură populară și de proveniență germană, moravă sau cehă, pătrund și în teritoriile locuite de romîni; prin mijlocirea cantorilor, a dascălilor de strună, ele determină îmbogățirea repertoriului legat de sărbători (p. 173).

Diferitele stiluri regionale se întrepătrund și se contaminează; așa cum se poate vorbi de caractere regionale, putem vorbi și de caractere generale și comune ale folcloru-lui muzical românesc, neîntrecut în variația, adîncimea și splendoarea sa.

GABRIEL POPESCU

EPOCA DE MATURITATE CREATOARE A LUI N. GRIGORESCU *

Volumul al II-lea cuprinzând viața și opera artistică a marelui nostru pictor Nicolae Grigorescu a apărut în Editura Meridiană la sfârșitul anului 1962, pe hîrtie velină cretată, în 282 pagini, și are următorul cuprins: I. Războiul pentru independență în creația lui Grigorescu; II. Grigorescu desenator; III. Perioada marilor realizări (1880—1890): Portretele: Marea Bretanie; Bogate surse de inspirație națională; IV. Ultimii ani ai vieții — Concluzii. Cronologie, note și Lista ilustrațiilor.

Este cunoscut rolul mare pe care l-a jucat în viața și în arta pictorului războiul pentru independență din 1877—1878. Cu remarcabila lui sensibilitate la realitățile vieții de toate zilele, Grigorescu trece ușor de la portretele singulare și de la desenele și studiile de pînă la această dată, la cele de ansamblu, la repertoriul cu teme complet realiste, lupte, bătălii, poziții, cu toată gama unei campanii în care românii se încleșaseră cu energia și dîrzenia unui popor asuprit, subjugat, rob, care-și dorea și își cucerea, cu jertfe, libertatea de sub stăpînirea otomană.

Grigorescu fusese trimis ca reporter-desenator și avea să prindă de pe cîmpul de luptă, momente, scene, decoruri, în realitatea lor crudă. Pentru aceasta era obligat să lucreze repede, intens, prompt, în crochiuri și desene. Nu era singurul; era un grup de artiști care însoțeau armatele romine din care făceau parte Szatmary, G. D. Mirea, Sava Henția și alții.

E interesant de știut că există trei albume cu lucrările pictorului din războiul din 1877—1878, care se găsesc în prezent la secția grafică a Muzeului de Artă al R.P.R.

Pe lîngă instantanee mai există și o altă categorie de note și schițe din vremea războiului, de dimensiuni mai mari sau pe planșete, din care fac parte *Spionul, Capete de prizonieri turci, Cerchez călare, Sentinela, O vedetă, Roșiorul, Călărașul* etc.

Și, în fine, alături de toate cele de mai sus, apar marile compoziții prelucrate mai tîrziu: *Dorobanțul, Atacul de la Smîrdan* (aceasta din urmă sub trei forme, în colecția de la Ploiești, în cea din Galeria națională a Muzeului de Artă al R.P.R. din București și în cea din Muzeul de la Craiova), *Smîrdanul*, de peste zece metri patrați, *Atac la Rahova, Care cu proviant și Convoi de prizonieri*.

*

Ceea ce autorul dorește să dovedească și să scoată în relief este (ceea ce poate nu s-a remarcat destul de evident pînă acum), opera remarcabilă de mare desenator a lui Grigorescu.

Este vorba de genul de artă denumit «alb-negru», pe care pictorul o ameliorează în această perioadă, aducîndu-o la înalta măiestrie. Grigorescu a posedat tehnica desenului în chip superb, atîngînd plinătatea și perfecțiunea. El s-a servit mai ales de *facultatea de a prinde într-o clipă tot ceea ce era esențial într-un subiect ales, sau într-o apariție întîmplătoare, facultate pe care a cultivat-o și a dezvoltat-o mai ales în timpul războiului*.

Desenele sale din această perioadă și de mai tîrziu, lucrate fie în creion, fie în peniță, fie în cărbune sau în acuarelă, se remarcă prin înalta calitate a figurilor. Cele mai

* Acad. G. Opreșcu, *N. Grigorescu*, vol. II, Editura Meridiană, București, 1962, 282 p.

variate tipuri și teme sînt atacate de pictor: evrei, țărani, orășeni, rude, desenele de femei, ciobani cu oile, studii de vite, de ciini ciobănești, se înșiră și se adaugă de-a lungul anilor la un tezaur neprețuit de desene.

N-avem decît să privim cu atenție *tipul fetei sau femeii de țară*, redată de Grigorescu, în tot ceea ce are mai caracteristic acest tip: vrednicia, istețimea, agilitatea, robustețea, vigurozitatea unei ființe reale, pe care el a cunoscut-o în peregrinările sale de la munte, de pe văile și dealurile țării sale dragi, femeia surprinsă mai totdeauna în muncă.

Opera grafică a lui Grigorescu e tot atît de excepțională ca și opera de pictor și din ea a lasat neamului sute de realizări minunate.

Urmează evolutiv analiza marilor realizări din perioada anilor 1880—1887, după care apar crizele acute ale bolii de ochi a lui Grigorescu, boală care-i va altera viziunea și care va avea ca efect o simțitoare modificare în felul său de a picta! Avem din acea epocă studiile încintătoare de țărance de la Rucăr și din alte regiuni, *Evreul cu gisca*, *Carul cu voi pe înserate*, *Bătrîne de la Brolles*, *Nud*, *La Orașii*, *Bilci*, precum și *Vedetele*, *Spionul*, *Atacul de la Smîrdan*, *În valea Rahovei*.

Sublimem metoda Prof. acad. G. Oprescu, de a ne călăuzi cu marea sa competență în aspectele inspirației lui Grigorescu, în procedeul acestuia de lucru. Aflăm că Grigorescu picta din memorie; ca din cauza aceasta multe din tipurile de fete apar cu lungime exagerată a picioarelor și a miinilor, «rezultat nenorocit și fatal al depărtării artistului de viață» p. 102).

În ceea ce privește portretele pictate de Grigorescu aflăm că majoritatea sînt de proporția unor fotografi, ca un fel de dar și aducere aminte a unor clipe agreabile petrecute cu modelele. Excepție fac portretele în marime naturală. Ar fi greu și imposibil de rezumat analiza și fixarea în timp, datarea portretelelor și tablourilor, pe care o face autorul. Reținem pentru înțelegerea mai adîncă a operelor lui Grigorescu, faptul generic, comun al tablourilor: «Nu picteaza decît ceea ce-i place, adică ceea ce deșteaptă în el un interes uman, ceea ce-l încalzește. Din tot trupul ei aiege capul, pe care-l analizează cu un talent rar de psiholog.

Restul este înecat în fondul întunecat, în veșmintele care aproape nu contează...» (p. 132).

*

O mare parte din opera pictată de Grigorescu, efectuată după 1890, cuprinde *motive inspirate din peisaj român*, cu oameni de la muncile caracteristice populației de la sate. Din peregrinările sale, mai adesea pornind de la Cîmpina sau de la Cîmpulung, pe valea Prahovei sau a Dîmboviței de sus, Grigorescu va strînge schițe și studii, pe care le va defini în atelier, în compoziții și tablouri.

În imaginile de țărani și țărance, artistul a căutat să pătrundă în psihologia personajului. În toate tipurile, Grigorescu și-a dat osteneala să facă din fete sau nevese, un exemplar desăvirșit, tipic, de romîncă. Mai toate oferă un obraz colorat și sănătos, o bună dispoziție. În toate se pune accentul pe expresia feței; în toate le vedem în acțiune, ocupate fie în peisaj, fie în interior, să lucreze, să producă ceva.

Încînd cu delicatețe peste manierismul și căutarea unui «stil» grigorescian, Prof. acad. G. Oprescu iartă marelui pictor acele deformări anatomice, disproporționatele miini și picioare mai ales ale femeilor, pentru a scoate în evidență calitatea luminii, armonia generală, căldura comunicativă a personajelor, pasiunea pusă de artist. Artistul avea o anumită concepție estetică, la care ținea cu tărie și care îi este caracteristică. Poate că același manierism, același stilism sau același estetism specific îl găsim și la *Ciobanii*, la *Carete cu voi*, în *Peisajele* și în cele cîteva *naturi moarte* ale lui Grigorescu. Ele constituie însă și gloria muzeelor noastre.

Înflunțat de maniera sau metoda impresionistilor, Grigorescu avea să picteze acele minunate tablouri-peisaje, în care distribuția luminii prin păduri, la margini de păduri, pe costișe, avea să fie dozată în așa fel încît să obțină și să scoată în relief efectele cele mai straucoitoare. Fie că fac sau nu fac parte din lucrările zise «maniera albă», tablouri ca *Poartă la Agapia*, *Care la Bobolia*, *Peisaj de la Posada*, *Luminiș*, *Ciobănaș pe valea Prahovei* și multe altele, ne deschid sufletele și ne trezesc spre înțelegerea fiorului artei.

Aceasta din punctul de vedere pur artistic. Din alt punct de vedere, aceste peisaje, ca și toate tipurile de țărani și țărance, pline de vioiciune, de energie și de rezistență, ne

fac să vedem în Grigorescu pe marele observator și cunoscător al poporului nostru muncitor de la sate. Poate că viziunea și concepția sa idilică l-au făcut să idealizeze realitatea. Este partea mai puțin viabilă a operei sale.

*

Aflăm din acest al II-lea volum cum s-a afirmat și s-a impus, datorită lui Grigorescu, realismul în artă, după ce a fost depășit academismul; aflăm că dn grupul de prieteni ai artistului au făcut parte Vlahuță, Delavrancea și Caragiale, precum și alte amănunte inedite din viața pictorului.

Interesante sînt mai ales concluziile autorului. Spre deosebire de aprecierile criticilor din monografiile de pînă acum, care înfățișau mai ales însușirile formale ale operei plastice a lui Grigorescu, Prof. acad. G. Oprescu pătrunde în însăși esența artei pictorului, în ceea ce constituie adevărata ei valoare: aceea de inovator.

Sufletește, Grigorescu a rămas aproape de popor, din rindurile căruia a ieșit. A procedat în munca sa artistică întocmai cum a procedat și procedează țaranul român, muncitor și serios, cu același curaj și aceeași energie și dîrzenie, încredințat că nu-și face decît datoria, înamorat de natura înconjurătoare și de animalele tovarășe vieții și muncii sale. De aceea, nu e de mirare că rămîne sufletește aproape de aceștia și-i exprimă prin puterea genului său de artist (p. 258). Pictura lui Grigorescu lasă impresia unor imnuri aduse naturii și omului din spațiul românesc. În afară de măiestria execuției — culoare și desen — admirăm în tablourile marelui nostru pictor acea atitudine de simțire și de duioșie în fața naturii pe care o transmite și privitorilor acestor tablouri. Prin aceste calități, Grigorescu nu a fost numai un deschizător de drum și un mentor al lui Luchian, Petrașcu, Andreescu, ci și un educator al publicului, în sensul că-i deschide ochii asupra acelei forme de pictură, care e cea mai aproape de noi, care ne încălzește și ne entuziasmează. «Căci pictura lui are specificul emoției comunicative». Opera sa oferă o lecție de înaltă frumusețe, de un puternic realism și de probitate în muncă.

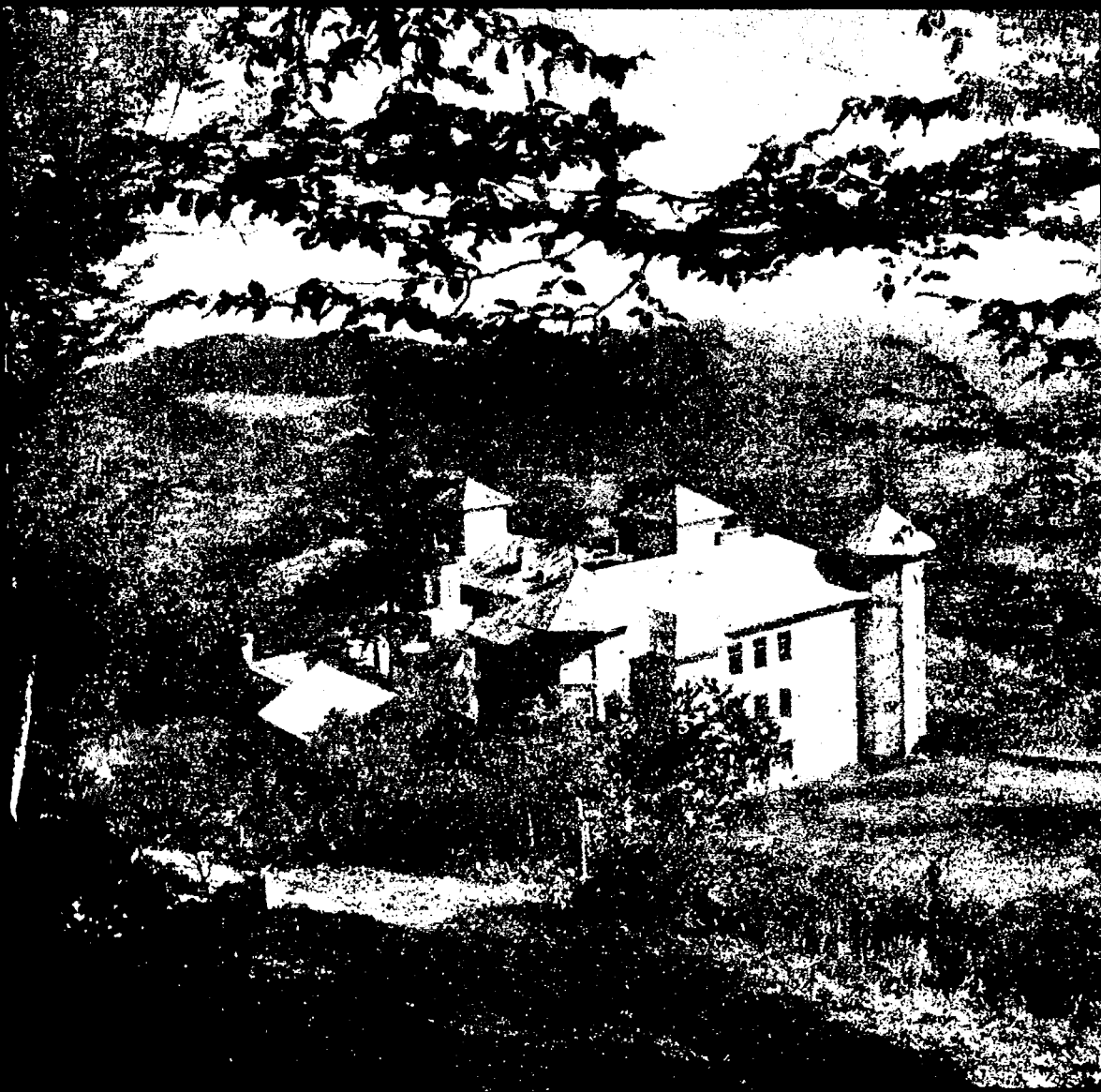
În ziua de 21 iulie 1907 Nicolae Grigorescu și-a dat obștescul sfîrșit. Opera lui rămîne însă nemuritoare. Prof. acad. G. Oprescu i-a adus, prin cele două volume, un bine meritat omagiu.

Pr. VIRGIL GODEANU

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII Nr. 5—6

MAI - IUNIE 1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMINĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMINE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRĂCIUNAȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. C. Pr. Dr. GH. COTOȘMAN, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Inalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor Teologice, Seminarilor Teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești;

Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de magistru și doctor
în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SINT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMINĂ»

~~10-11~~

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII
Nr. 5-6
MAI-IUNIE
1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

C U P R I N S U L

SCRISORI IRENICE, PASTORALE, MESAJE

<i>Scrisori irenice primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Invierii Domnului 1964</i>	405
<i>Scrisori și telegrame de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Sfintelor Paști 1964</i>	411
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericiții Patriarhi Justinian al Bisericii Ortodoxe Române și Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare</i>	437

VIAȚA BISERICEAȘĂ

<i>De Paști, la Palatul Patriarhal</i>	439
<i>A XVI-a aniversare a Încăunării Prea Fericitului Justinian, ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române</i>	441
<i>Deschiderea cursurilor de îndrumare pastorală pentru seria a 45-a de preoți</i>	451
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare, de I. V. G.</i>	453 ✓

ÎN APĂRAREA PĂCII

<i>«Legământul Meu este un legământ de viață și de pace». Tema principală a Adunării mondiale creștine pentru pace de la Praga, de ION V. GEORGESCU</i>	456
<i>Prietenia în morala creștină, de Magistrand SORIN COSMA</i>	496

INDRUMĂRI PASTORALE

- Povătuiri și îndemnuri părintești. Spicuiuri din pastoralele de Sfintele Paști ale Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, de MUNTEANU ALEX. ARMAND 511 ✓

DOCUMENTARE

- Cărți arabe tipărite de români în secolul al XVIII-lea (1701—1747)*, de DAN SIMONESCU 524 ✓
- Cercetări vechi și noi despre Nicolae Milescu*, de PETRE V. HANEȘ 562 ✓

RECENZII

- Duh ortodox și slovă românească peste hotarele țării*, de T. N. M. 589
- Cercetări și precizări noi cu privire la arta medievală*, de IOAN F. STĂNCULESCU 591
- Primele texte scrise în românește*, de C. B. 595
- Predosloviile Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, de GABRIEL POPESCU 597

PARTEA OFICIALĂ

- Publicație* 600

SCRISORI IRENICE PASTORALE-MESAJE

SCRISORI IRENICE PRIMITE DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEGIUL SFINTELOR SĂRBĂTORI ALE ÎNVIERII DOMNULUI 1964

Cu în toți anii, și anul acesta Prea Fericitul Patriarh Justinian a făcut schimb de scrisori irenice de Sfințele Sărbători ale Învierii Domnului cu Patriarhii Bisericilor Apostolice și Autocefale Ortodoxe, scrisori pline de dragoste frățească întru Hristos, cu urări pentru prosperarea și înflorirea Bisericii Ortodoxe și de pașnică viețuire a credincioșilor ei, precum și pentru sănătatea și îndelunga viețuire a întăistătorilor și slujitorilor ei.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului Patriarh Justinian a fost publicată în numărul anterior al revistei noastre. În numărul de față publicăm scrisorile irenice primite de Prea Fericirea Sa.

Scrisoarea irenică trimisă de Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic ATENAGORA, al Constantinopolului :

PATRIARHIA ECUMENICA

Prea Fericite și înalt Prea Sfințite Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Autocefale a României, Frate mult iubit și prea dorit în Hristos Dumnezeu și împreunăslujitor al smereniei noastre, D. D. Justinian, îmbrățișându-Vă frățește în Domnul, cu multă bucurie Vă întîmpinăm.

Prăznuind cu bucurie deplină luminată și sfînta zi a Învierii celei alfvite din morți a Domnului nostru Iisus Hristos, împreună cu venerabila Ierarhie din jurul nostru și cu turma cea iubitoare de Hristos, în

bisericii arhipline, am primit cu multă voie bună și dragoste urarea frățească trimisă de Prea Fericirea Voastră, cu prilejul acestei strălucite Sărbători, pe care făcîndu-V-o și noi, la rîndul nostru, cu mulțumiri cordiale Vă îmbrățișăm cu veselie și Vă răspundem «Adevărat a înviat Domnul».

Îndreptîndu-ne privirea sufletului nostru și a inimii noastre către lumina Sfintei Învieri, dobîndim multă putere în mulțimea necazurilor și încercărilor prin care trecem, pentru ca să le suportăm cu nădejde și cu răbdare.

Vă urăm din tot sufletul, ca lumina aceasta și bucuria Celui ce a înviat cu slavă din morți, a Domnului și Mîntuitorului nostru care a călcat moartea, să se reverse din destul, neîncetat în sufletul și inima Prea Fericirii Voastre, întărindu-Vă în lucrarea slujirii Voastre pastorale, și asupra întregii Preasfintei Biserici de acolo și a turmei ei celei binecredincioase.

Așteptînd de la învierea Domnului și întărirea în strădania comună de afirmare a Ortodoxiei și de înfăptuire a unității tuturor, Vă îmbrățișăm din nou în Hristos cel înviat și rămînem cu dragoste frățească și deosebită cinstire.

Al respectabilei Voastre Prea Fericiri iubitor Frate în Hristos,

† *ATENAGORA al Constantinopolului*

Sfintele Paști, 1964.

Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh HRISTOFOR al Alexandriei și al întregii Africi :

HRISTOFOR,

Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi
către

JUSTINIAN,

Prea Fericitul Arhiepiscop al Bucureștilor
și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne,

Frate iubit

sărutare sfîntă în Hristos cel înviat.

Răspunzînd, la rîndul nostru, dragostei Voastre cu *Adevărat a înviat Domnul*, vă dăm totodată sărutarea noastră frățească fierbinte, cu prilejul Sfintelor Paști și Vă urăm din inimă ca Hristos, dătătorul de viață, Cel înviat din morți, să Vă învrednicească a sărbători această vestită și sfîntă zi a Învierii Lui, împreună cu ceata Sfințiților Arhieriei din jurul Vostru, cu tot clerul și binecuvîntata turmă a credincioșilor, ani mulți, cu sănătate neîmpuținată și cu bucurie duhovnicească.

Rugîndu-ne neîncetat întemeietorului ceresc al Bisericii pentru mult încercata soră întîistătătoare, Marea lui Hristos Biserică din Constan-

tinopol, în zilele acestea grele prin care trece, Vă rugăm să Vă uniți cu noi rugăciunile Voastre bineprimite de Dumnezeu, pentru ca să nu fie încercată peste puterile ei, ci o dată cu această încercare să o și ajute să iasă din ea.

Îmbrățișînd cu multă dragoste și cu cinstire deosebită pe Prea Fericirea Voastră, rămînem frate iubitor în Hristos cel înviat, cu totul devotat.

† *HRISTOFOR al Alexandriei*

Paștile 1964.

Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh BENEDICT al Ierusalimului și al întregii Palestine :

PATRIARHIA IERUSALIMULUI

BENEDICT,

Din mila lui Dumnezeu Patriarh al Sfintei Cetăți
a Ierusalimului și a toată Palestina
cătore

JUSTINIAN,

Prea Fericitul Mitropolit al Ungrovlahiei
și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne,
sărutare sfîntă în Hristos cel înviat din morți.

Plină de lumină și de veselie astăzi, Preasfînta Maică a noastră, Biserica, cea care ieri era îndoliată și întristată, înaltă slavă și laudă, cu multă bucurie întemeietorului și Mirelui ei ceresc, Care a înviat din morți, de sărbătoarea aceasta a toată lumea, care cheamă toată făptura la «învierea lui Hristos, întru care s-a întărit».

Deci, bucurîndu-ne și noi, împreună cu pelerinii evlavioși care s-au adunat de pretutindenii, de harul Sfîntului Duh și veselîndu-ne de Ziua cea cu adevărat sfîntă și plină de sărbătoare și de lumină a învierii, cu dor și cu dragoste am pomenit astăzi preasfîntitul și preavenerabilul nume al respectabilei Voastre Prea Fericiri, la Sfîntul Mormînt, de unde ca dintr-o cămară a ieșit Domnul, Împăratul tuturor, și am cerut cu căldură de la El tot binele spre folosul Bisericii ; și iarăși cu dor și dragoste venim acum cu această scrisoare frățească a noastră, întîmpinîndu-Vă plini de veselie și cu dumnezeieștile cuvinte evanghelice «Hristos a înviat» și Vă îmbrățișăm din toată inima, sărutîndu-Vă cu sărutarea sfîntă și felicitîndu-Vă totodată, pentru că moartea s-a omorît din nou și ni s-a dăruit viață veșnică de Hristos Dumnezeu, și ne rugăm din tot sufletul să Vă învrednicească să sărbătoriți cît mai mulți ani, în bunăstare trupească și sufletească și cu bucurie dumnezeieștile Paști, spre slava preabinecuvîntatului Său nume.

Cu acestea, rugîndu-Vă cu dragoste frățească să împărtășiți și Prea Sfințiților Arhieriei și iubiți frați ai noștri în Hristos, care alcătuiesc Sfîntul și Sfîntitul Sinod din jurul Vostru, sărutarea noastră sfîntă și doririle și urările noastre de Paști, rămînem al respectabilei Voastre. Prea Fericiri iubitor frate în Hristos, cu totul devotat.

† *BENEDICT al Ierusalimului*

Sfînta Cetate a Ierusalimului, Paștile 1964.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului ALEXEI, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii :

Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Vlădică și iubit Frate în Domnul !

HRISTOS A ÎNVIAT !

Salut cu bucurie pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Învierii Domnului nostru Iisus Hristos, Care ne-a dăruit și nouă nădejdea în fericita înviere.

Domnul nostru Iisus Hristos, Care, după învierea Sa, ne-a dăruit făgăduința că va fi cu noi «pînă la sfîrșitul veacului», ne cheamă și pe noi fiii săi credincioși la o comuniune reciprocă în duhul dragostei, păcii și al sentimentelor frățești.

Primiți sărutarea mea reciprocă cu sentimentul bucuriei duhovnicești și al dragostei în Hristos cel înviat.

ADEVĂRAT A ÎNVIAT !

Cu frățească dragoste în Hristos,

† *ALEXEI*

Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii

Sfintele Paști 1964, Moscova.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului GHERMAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Sîrbe :

Prea Fericitului Arhiepiscop al Bucureștiului, Mitropolit al Ungrovlahiei, Locțiitor al Cesareei Capadociei și Patriarh al Romîniei, urări de bine și dragoste, fratelui în Hristos și Împreunăslujitorului Smereniei Noastre D. D. Justinian, sărutări frățești în Domnul, și Vă salutăm, din tot sufletul pe Prea Fericirea Voastră.

În rugăciunile Marelui Post, pe care le-am săvîrșit, cu smerenie, către Preamilostivul Dumnezeu, ca prin milostivirea Sa să dăruiască

întregii omeniri pace și bucurie sufletească, Ne grăbim, ca în numele Bisericii Ortodoxe Sîrbe, al clerului și credincioșilor ei, cît și al Nostru personal, să Vă felicităm cu prilejul sărbătorii învierii pe Prea Fericirea Voastră și să Vă întîmpinăm cu frățeasca, sincera și pascala sărutare, urîndu-Vă

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu acest prilej, rugăm pe Prea Fericirea Voastră, prea iubit Nouă, să binevoîți, ca împreună cu toți Arhiereii, clerul și credincioșii Bisericii Romîne surori, să primiți cele mai sincere și cele mai bune urări în Domnul nostru Iisus Hristos, Care a sădit în sufletele și în inimile noastre luminoasa nădejde și nestrămutata credință în împărăția lui Dumnezeu și în viața viitoare.

Cu aceste urări duhovnicești, Ne încredințăm sfintelor rugăciuni ale Prea Fericirii Voastre și rămînem al Prea Fericirii Voastre pururea devotat în Domnul nostru Hristos cel înviat, Frate și împreunăslujitor,

† GHERMAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Sîrbe

Belgrad, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului CHIRIL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare :

PATRIARHIA BULGARA

Sfîntul Sinod

Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite și întru Domnul preaiubite Frate
și împreunăslujitor,

Cu ocazia «acestei numite și sfinte zile» — Sfintele Paști ale Domnului — din tot sufletul Vă felicităm cu scumpa, pentru fiecare inimă creștină, salutare : HRISTOS A ÎNVIAT !

«Piatra de pe ușa mormîntului a fost răsturnată și din groapă a ieșit, prin puterea și slava Sa dumnezeiască, Hristos Domnul, și astfel «cu moartea Sa a învins moartea» și cu învierea Sa a toate biruitoare a săvîrșit izbăvirea neamului omenesc. Pentru aceasta, strălucind din groapă întru slavă, a spus femeilor mironosițe : «Bucurați-vă !» (Matei XXVIII, 9), iar ucenicilor Săi : «Pace vouă !» (Ioan XX, 19), și iarăși le-a zis : «Pace vouă !» (vers. 21).

S-au bucurat credincioșii Lui, văzîndu-L întru strălucire de Mîntuitor și Domn. Și noi, care știm că întru Hristos «avem izbăvire» (Coloseni I, 14), în ziua învierii ne umplem inimile noastre de bucurie pascală și sufletele noastre triumfă : «Hristos a înviat !».

Ucenicii au primit salutarea Lui «pace vouă», și pacea era între ei. Prin ei, și noi am primit această salutare și rugăm pe Hristos Domnul cel înviat să binecuvînteze eforturile noastre, ca să avem pace, să înnoibileze toate inimile omenеști, astfel ca popoarele să trăiască întru dreptate, pace și evlavie.

Cu dragoste întru Domnul Vă felicităm din nou, cu bună urare întru rugăciune, cu Hristos Domnul cel înviat să Vă întărească duhul, cu sănătate și putere, iar turmei Voastre de Hristos iubitoare să-i dăruiască mîntuire, viață pașnică și prosperitate.

Ne încredințăm sfintelor rugăciuni ale Prea Fericirii Voastre,

† *CHIRIL, Patriarhul Bulgariei*

Sofia, 20 aprilie 1964.

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului EFREM II, Catolicos-Patriarh al Gruziei :

Prea Fericite,

Pentru un creștin, învierea lui Hristos este cel mai mare praznic și, de aceea, întreaga lume creștină, «cu o gură și cu o inimă», exclamă :

HRISTOS A ÎNVIAT !

Învierea lui Hristos umple de bucurie întreaga noastră ființă : mintea, spre a gândi la cele dumnezeiești, inima spre recunoștință, gura spre proslăvire și corpul, spre a se închina lui Dumnezeu Mîntuitorul nostru.

Hristos, prin învierea Sa, i-a redat omului nemurirea cea dintru început, pentru ca să-și făurească o viață fericită, pămîntească și cerească, și să-l facă părtaș vistieriei Sale bogate — milei Sale nemăsurate....

ADEVĂRAT A ÎNVIAT !

Încredințîndu-ne pe noi și Sfînta noastră Turmă, încredințată nouă, sfintelor rugăciuni ale Prea Fericirii Voastre, cu adînc respect și cu tot devotamentul, am onoarea să rămîn, cu dragoste frățească,

† *EFREM II*

Catolicos-Patriarh a toată Gruzia

Tbilisi, Sfintele Paști 1964

SCRISORI ȘI TELEGRAME DE FELICITARE PRIMATE DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR PAȘTI 1964

În afară de tradiționalul schimb de scrisori pascale cu Patriarhii ortodocși, Prea Fericitul Patriarh Justinian a avut de Sfintele Sărbători ale Învierii Domnului din anul acesta — ca de altfel în toți anii — o bogată corespondență festivă cu toți întiiștătorii Bisericii Ortodoxe Autocefale, primind totodată numeroase scrisori și telegrame de felicitare din partea unor conducători și slujitori ai Bisericilor eterodoxe de peste hotare, precum și din partea unor personalități ale vieții creștine din diferite țări.

Toate acestea reflectă spiritul înălțător al vieții ecumenice creștine, și de aceea publicăm în paginile revistei noastre, ca de obicei, pe cele mai expresive.

Scrisoarea trimisă de înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop HRISOSTOM al Atenei, Președintele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei :

ARHIEPISCOPIA ATENEI

Prea Fericite Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Locțiitor al Cesareei Capadociei, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, Frate iubit în Hristos Dumnezeu și împreunăslujitor, D. D. Justinian, îmbrățișindu-Vă în Domnul, cu multă bucurie Vă întimpinăm.

Cerurile se bucură după cuviință, pământul se veselește și lumea cea văzută și cea nevăzută prăznuiește, că Hristos Mîntuitorul a înviat, precum a zis mai înainte, din mormînt, nimicind stăpînirea morții și dărîind lumii întregi viața veșnică.

Sfînta noastră Biserică a Greciei bucurîndu-se împreună cu cerurile și veselindu-se împreună cu pământul, îmbracă astăzi haină de sărbătoare, ca să iasă întru întimpinarea Soarelui dreptății, Mîntuitorului Hristos, care a ieșit din mormînt, întocmai ca dintr-o cămară împărătească.

Cu prilejul acestei vestite și sfinte zile, bucurându-ne și veselindu-ne și noi, care, din mila lui Dumnezeu, ne-am învrednicit a săvârși Sfintele Taine în locurile acestea apostolice, în care mîntuirea oamenilor a fost propovăduită cu înflăcărare de Sfîntul Pavel, Apostolul Neamurilor, am cîntat imnuri și cîntări de miez-de-noapte Mîntuitorului Hristos, celui înviat a treia zi cu slavă, împreună cu evlaviosul cler care s-a adunat împreună cu noi și cu poporul dreptcredincios și săvîrșind apoi Sfînta Jertfă, cea fără de sînge, cu multă dragoste am pomenit și numele mult doritei Voastre Prea Fericiri, cerînd pentru Prea Fericirea Voastră tot binele ceresc de la Domnul.

Iar acum, cu dragoste frățească, venind cu această scrisoare a noastră, cu multă voie bună rostim Prea Fericirii Voastre sfînta și dulcea veste «Hristos a înviat» și ne bucurăm împreună cu Prea Fericirea Voastră, că moartea a fost omorîtă și iadul a fost desfîmțat, rugîndu-ne din inimă Mîntuitorului Hristos, Celui ce cu moartea pe moarte a călcat, să Vă păstreze în sănătate și să Vă îndelungească în ani, pentru ca în sănătate și pace să sărbătoriți și pe viitor, împreună cu poporul Vostru binecredincios, această mare sărbătoare și praznic creștinesc.

Rugîndu-Vă frățește să împărțășiți salutările noastre pascale tuturor iubiților Frați în Hristos, care alcătuiesc Sfîntul și Sfîntitul Sinod din jurul Prea Fericirii Voastre, ca și tuturor celorlalți clerici și întregului popor al lui Dumnezeu, Vă îmbrățișăm iarăși în Hristos cel înviat și rămînem

Al respectabilei Voastre Prea Fericiri, iubitor frate în Hristos, cu totul devotat,

† HRISOSTOM al Atenei

În Sfînta Arhiepiscopie a Atenei, Sfintele Paști 1964

Scrisoarea trimisă de înalt Prea Sfîntitul Arhiepiscop MACARIOS, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Autocefale Cipriote :

ARHIEPISCOPIA CIPRULUI

Prea Fericite Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, Frate mult iubit și preadorit și împreunăslujitor, D. D. Justinian, îmbrățișîndu-Vă frățește în Domnul, cu multă bucurie Vă întîmpinăm.

Hristos, Fiul Dumnezeului celui viu, înviind cu slavă din morți, a nimicit stăpînirea păcatului și a morții și ne-a ridicat și pe noi împreună cu El, care eram morți în păcat, introducîndu-ne într-o viață nouă și făcîndu-ne din nou părtași ai fericirii celei dintîi.

Lîmbile oamenilor și ale îngerilor nu sînt în stare ca să înfățișeze precum trebuie darurile și harurile revărsate din belșug asupra neamului omenesc prin învierea Domnului. Și pe bună dreptate se sărbă-

torește cu bucurie și veselie dumnezeiască, peste tot pământul de către creștini, învierea cea mîntuitoare de lume a Domnului.

Venind acum cu dragoste frățească să întîmpinăm pe respectabila Voastră Prea Fericire, de această măreață sărbătoare a sfintei noastre credințe și adresîndu-Vă plini de bucurie salutul dumnezeiesc «Hristos a înviat», Vă felicităm din toată inima și ne rugăm din tot sufletul Celui înviat din morți să Vă adumbrească pe mult dorita Voastră Prea Fericire, împreună cu venerabila Ierarhie a Sfintei Voastre Biserici, cu puterea Lui atotstăpînitoare, cerind pentru Prea Fericirea Voastră de sus toate cele plăcute lui Dumnezeu și mîntuitoare, iar turmei Voastre celei binecredincioase și iubite haruri bogate de la Mîntuitorul nostru cel înviat.

Cu dor nesfîrșit îmbrățișînd iarăși pe preadorita Voastră Prea Fericire în Domnul cel înviat, rămînem al venerabilei Voastre Prea Fericiri iubitor Frate în Hristos,

† *MACARIOS al Ciprului*

În Sfîntu Athlepscople a Ciprului, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea trimisă de înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop GHEORGHE, Locțiitor de Mitropolit al Varșoviei și al întregii Polonii :

Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Vlădică !

«Binevestește pămîntule, bucurie mare, lăudați ceruri slava lui Dumnezeu!» (Stih la Cîntarea 9 a Canonului Bunevestiri).

În zilele de bucurie ale Sfintelor Paști, cînd străvechea și creștineasca salutare de «Hristos a înviat !» răsună în bisericile ortodoxe, ducîndu-ne cu mintea la Mormîntul purtător de Viață, trimit Prea Fericirii Voastre sincere urări de Sfintele Paști.

Fie ca Mîntuitorul Hristos să trimită Prea Fericirii Voastre, Ierarhiei, clerului și credincioșilor Sfintei Biserici a Prea Fericirii Voastre sănătate și prosperitate în viață.

Al Prea Fericirii Voastre, Milostivului Arhipăstor și Părinte, cel mai mic Frate,

† *Arhiepiscop GHEORGHE*
Locțiitor de Mitropolit al Varșoviei
și al întregii Polonii

Varșovia, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea trimisă de înalt Prea Sfințitul IOAN, Mitropolit al Pragăi și al întregii Cehoslovacii :

PREA FERICIRII SALE,
PREA FERICITULUI JUSTINIAN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

BUCUREȘTI

«Ziua învierii, și să ne luminăm prin înviere și unul pe altul să ne îmbrățișăm». Cu aceste sfinte cuvinte și cu sentimente înălțătoare Vă întâmpin pe Prea Fericirea Voastră, cu sărutarea pascală, Hristos a înviat !

Vă rog să primiți sincerele mele urări cu prilejul marelui și luminatului praznic al învierii lui Hristos.

Mulțumim Domnului Hristos, Cel ce a înviat, pentru că ne-a învrednicit să fim și de data aceasta părtași ai acestui «praznic al praznicelor și sărbătoare a sărbătorilor».

Cu sărutarea pascală îmbrățișez pe Prea Fericirea Voastră și mă rog Milostivului Dumnezeu, să vă întărească puterile sufletești și trupеști, pentru săvîrșirea slujirii patriarhicești spre slava lui Dumnezeu și fericirea Bisericii Ortodoxe.

Hristos Cel ce a înviat să ne învrednicească de bucurie și pace (Romani XV, 13).

Cu dragoste frățească în Hristos,

† IOAN,
Mitropolit de Praga

Praga, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea trimisă de înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop PAAVALF al Careliei și al întregii Finlande :

ARHIEPISCOPIA ORTODOXĂ A FINLANDEI

Prea Fericirea Voastră,

HRISTOS A ÎNVIAT !

«Hristos a înviat și se bucură îngerii. Hristos a înviat și viața domnește».

Împărtășindu-ne de această viață a zilei fără seară a împărăției lui Hristos, auzim glasul Domnului înviat : «Pace vouă ! Precum Tatăl M-a trimis pe Mine așa vă trimit și Eu pe voi» (Ioan XX, 21).

Împlinind voia Celui înviat, să laudăm acum și învierea Sa într-un singur glas al Bisericii lui Hristos, pentru ca să se unească în această preamărire toți cei ce cred în Hristos, mărturisind :

CU ADEVĂRAT HRISTOS A ÎNVIAT !

Salutînd pe Prea Fericirea Voastră cu salutare pascală de bucurie și dragoste, rămînem al Vostru smerit Frate în Hristos,

† PAAVALI

Arhiepiscopul Careliei și a toată Finlanda

Kuopio, Finlanda
Paștile Domnului nostru 1964.

Scrisoare trimisă de înalt Prea Sfințitul SIMEON, Episcopul Primat Ortodox Chinez-Shanghai :

HRISTOS A ÎNVIAT !

Prea Fericite, Preamilostive, întîistătătorule, și Sfînt Părinte,

Vă felicit pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul prealuminetei sărbătorii a Învierii lui Hristos.

Vă trimit cele mai bune urări de sănătate și prosperitate, pentru ca pacea și binecuvîntarea lui Hristos cel înviat, să Vă învrednicească încă mulți ani să vă rugați pentru noi, ca să ne ducă pe toți creștinii la pășunea cea mîntuitoare.

Al Prea Fericirii Voastre mai mic Frate,

† Smeritul SIMEON,
Episcop Primat Chinez

Shanghai, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea trimisă de înalt Prea Sfințitul Mitropolit ELIE KARAM al Libanului :

Prea Fericite,
Preaiubit Părinte duhovnicesc, în Hristos

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu bucurie sufletească salut pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul marii, atotmîntuitoarei sărbătorii a Luminatei Învierii a lui Hristos. Doresc, din suflet, Prea Fericirii Voastre, ajutorul Lui binecuvîntat, în strădaniile Prea Fericirii Voastre, pentru turma cea de Dumnezeu păzită a Prea Fericirii Voastre și pentru întronarea unei vieți fericite în toată lumea.

† Smeritul ELIE KARAM
Mitropolitul Libanului

25 aprilie 1964.

Telegrama trimisă de înalt Prea Sfințitul ELIE SALIBY, Mitropolitul Beyrutului — Liban :

PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT !

Prezentăm cu respect sincere felicitări pentru Paștile cele vesele. Rugăm pe Dumnezeu să țină sănătos pe Prea Fericirea Voastră pentru slava Ortodoxiei.

† *Mitropolitul ELIE SALIBY*

Sfintele Paști 1964

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului NICODIM, Mitropolit de Leningrad și Ladoga :

Prea Fericirea Voastră !

În «această numită și sfântă zi», a Luminoasei învieri a lui Hristos, când cerurile se veselesc, pământul se bucură, când binecuvântarea nesfârșită a Domnului cel înviat umple inimile noastre de o bucurie nespusă, Vă salut, sincer și frățește, pe Prea Fericirea Voastră și pe colaboratorii Prea Fericirii Voastre, în via Domnului, cu salutarea pascală de :

HRISTOS A ÎNVIAT !

Hristos Mintuitorul, Dătătorul de viață, care a vestit pacea, prin ucenicia Săi și a arătat, prin învierea Sa, biruința vieții asupra morții, să împace lumea zbuciumată, pentru ca în ea să triumfe adevărul, bunătatea și credința.

Cu dragoste în Hristos cel înviat și cu adîncă smerenie,

† *NICODIM*

Mitropolit de Leningrad și Ladoga

Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului PIMEN, Mitropolitul Krutițelor și al Colomeei, însărcinat cu Afacerile Patriarhiei din Moscova :

Prea Fericite Părinte Patriarh,

Rog pe Prea Fericirea Voastră să primească sincerele mele urări, cu prilejul sfintei sărbători a *Învierii lui Hristos* și sincere sărutări

pascale, dorindu-Vă sănătate și mare milă de la Domnul cel ce a înviat.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu dragoste frățească,

P I M E N,
*Mitropolit al Krutițelor și al Colomeei,
însărcinat cu Afacerile Patriarhiei din Moscova*

Moscova, 1964.

*Telegrama înalt Prea Sfințitului Mitropolit IOAN al Kievului,
Exarhul Ucrainei :*

PREA FERICITULUI JUSTINIAN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

BUCUREȘTI

Hristos a înviat ! Salut, respectuos, pe Prea Fericirea Voastră cu pozelele nărbătorii Luminatei Învieri a lui Hristos.

† *Mitropolitul IOAN al Kievului*

*Scrisoarea înalt Prea Sfințitului Mitropolit BORIS al Kersonului și
Odesei :*

Prea Fericite !

HRISTOS A ÎNVIAT !

Binevestind Paștile, împreună cu mironosițele, în această numită și sfântă zi a învierii lui Hristos, Vă trimit sincerele mele urări și sărutări frățești.

Stăpînul vieții și biruitorul morții a arătat, acum, tuturor, adevărul nemuririi și a descoperit calea mîntuirii spre frățietate, adevăr, dragoste și pace.

Mă închin Sfîntului Domnului Iisus, mă rog Celui înviat, să umple inima Prea Fericirii Voastre de bucurie și să Vă facă părtaș slavei Sale veșnice, pentru ca totdeauna să se înmulțească lucrarea păcii, a dragostei și credinței și să mărturisească,

ADEVĂRAT A ÎNVIAT HRISTOS !

† **B O R I S,**
Mitropolit de Kerson și Odesa

Odesa, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului SOFRONIE, Mitropolit al Durostoului și Cerveniei :

Prea Fericite,

Cu prilejul celei mai mari sărbători, a Paștilor Domnului, când «toate s-au umplut de lumină — cerul și pământul și toate cele dedesupt», când «toate cele văzute și nevăzute se bucură și se veselesc», Vă salutăm, cu bucuroasa urare a Bisericii noastre : HRISTOS A ÎNVIAT !

Sînt fericit, să amintesc dragostea ideală, tradițională, care există, din vechime, între cele două Biserici surori : Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Bulgară. Din preamare bucurie duhovnicească, îmi amintesc și despre dragostea frățească, de care m-am învrednicit, totdeauna, din partea Prea Fericirii Voastre.

Din adîncul sufletului, rog pe Domnul cel înviat să Vă dăruiască viață lungă și sănătate, pace și fericire, iar credincioșilor romîni ortodocși și Bisericii Romîne propășire, în toate domeniile, sub înțeleapta conducere a Prea Fericirii Voastre.

Mă încredințez sfintelor rugăciuni ale Prea Fericirii Voastre și rămîn al Prea Fericirii Voastre împreunălucrător în via lui Hristos.

† SOFRONIE,
Mitropolit de Durostor și Cervenia

Ruse, 30 mai 1964.

Telegrama înalt Prea Sfințitului Mitropolit MAXIM de Lovci :

PREA FERICIRII SALE, PATRIARHULUI JUSTINIAN

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT !

Binevoii a primi, Prea Fericirea Voastră, felicitările noastre cele mai cordiale, cu prilejul marelui praznic al Paștilor.

† MAXIM
Mitropolit de Lovci

Telegrama înalt Prea Sfințitului Mitropolit CLIMENT de Stara Zagora :

PREA FERICITULUI JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT !

Felicităndu-Vă cu ocazia Sfințitelor Paști ale Domnului cele dătătoare de pace și mîntuitoare, din toată inima rugăm pe Dătătorul de viață, Cel ce a strălucit din groapă, să aducă Prea Fericirii Voastre, sfințitor lui Dumnezeu Bisericii și întregii lumi, numai bucurie, numai pace și numai iubire, acum și în toate vremurile viitoare.

† CLIMENT,
Mitropolit de Stara Zagora

Telegrama înalt Prea Sfințitului Mitropolit NICODIM de Sliven :

PREA FERICITULUI JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

BUCUREȘTI

Respectuos felicit pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia Praznicului praznicelor, cînd sărbătorim biruința vieții asupra morții, a dreptății asupra nedreptății.

Bucuria pascală să rămînă cu Voi și cu iubitoarea de Dumnezeu a Voastră turmă.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu sărutare pascală, rămîn al Prea Fericirii Voastre smerit întru Hristos, cel mai mic împreunăslujitor,

† NICODIM
Mitropolit de Sliven

Telegrama înalt Prea Sfințitului Mitropolit PIMEN de Nevrocopole :

PREA FERICIRII SALE
PREA FERICITULUI Patriarh Justinian

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT ! De ziua sărbătorilor, salutăm pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul mîntuitoarelor și dumnezeieștilor Paști ale

Telegrama înalt Prea Sfințitului CIPRIAN, Arhiepiscop al Dmitrovului :

PREA FERICIRII SALE JUSTINIAN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMNE

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT !

În ziua învierii celei luminate a lui Hristos, rog pe Prea Fericirea Voastră să primească sincerele mele urări și doriri de sănătate, puteri și viață lungă.

Cu dragoste, în Hristos cel înviat.

† *Arhiepiscop CIPRIAN al Dmitrovului*

Moscova, Sfintele Paști 1964.

Telegrama înalt Prea Sfințitului PAVEL, Arhiepiscop al Astrahanului :

PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT ! Vă felicit pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul sfintei sărbători a învierii lui Hristos.

Vă trimit cele mai bune urări,

† *PAVEL*

Arhiepiscop de Astrahan

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului ONISIM, Arhiepiscop de Vladimir și Suzdal :

Prea Fericirea Voastră,

HRISTOS A ÎNVIAT !

Vă salut și Vă felicit pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul marii sărbători a Luminatei învieri a lui Hristos-Paștile Domnului.

Bucuria pentru Mintuitorul cel înviat, din momentul slăvitei Sale sculări din mormânt, umple întreg pământul și este purtată din gură în gură, în tot universul. Bucuria aceasta a ajuns și la noi, din acel moment, îndepărtat, al învierii lui Hristos.

Hristos, dătătorul de viață, Cel ce s-a sculat din mormint, să Vă bucure și pe Prea Fericirea Voastră, cu mângâiere duhovnicească și să rămână cu Prea Fericirea Voastră și cu turma duhovnicească, cea de Dumnezeu iubitoare, într-o mângâiere duhovnicească permanentă și în bucurie înțeleaptă și plină de roade.

Al Prea Fericirii Voastre smerit frate și mai mic rugător către Dumnezeu,

† ONISIM,
Arhiepiscop de Vladimir și Suzdal

Sfintele Paști 1964.

Telegrama Prea Sfințitului PITIRIM, Episcop de Volocoleamsk :

PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT ! Vă rog să primiți Prea Fericite, urările mele pascale, cu rugăciuni calde și doriri de bine, o pace binecuvîntată, bucurie, tărie sufletească și putere, pentru Sfinta Biserică Ortodoxă.

Cu dragoste frățească,

† Episcop PITIRIM de Volocoleamsk

Scrisoarea Prea Sfințitului MIHAIL, Episcopul Stavropolului și Bacului :

PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Din toată inima Vă felicit pe Sanctitatea Voastră de Sărbătoarea sărbătorilor — Ziua învierii lui Hristos — și rog pe Mîntuitorul nostru cel înviat să dăruiască Sanctității Voastre sănătate bună și bucurie duhovnicească.

Cu dragoste în Hristos,

† MIHAIL
Episcopul Stavropolului și Bacului

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului Exarh SERGHIE, Arhiepiscop al Berlinului și al Europei Centrale :

Prea Fericirea Voastră,

Am onoare, cu cel mai adînc respect, să prezint Prea Fericirii Voastre felicitările mele cu prilejul sărbătorilor Sfintelor Paști, care se apro-

pie, dorindu-Vă putere, prosperitate și mulți ani fericiți de întăistător, pentru slava Bisericii și a progresului actual.

Simt o mare bucurie să salut pe Prea Fericirea Voastră, cu pascala urare de *Hristos a înviat!*

Profit de această ocazie, pentru ca iară și iară, să exprim devotamentul și respectul meu față de Prea Fericirea Voastră.

Al Prea Fericirii Voastre, rîvnitor frate și cu dragoste împreună-slujitor,

† *SERGHIE Exarh,
Arhiepiscop al Berlinului
și al Europei Centrale*

Berlin, 21 aprilie 1964.

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului BORIS, Arhiepiscop ortodox al Münchenului și Germaniei :

ADMINISTRAȚIA ARHIEPISCOPALA ORTODOXA
DIN MÜNCHEN

Prea Fericirea Voastră,

Primiți binecuvîntarea lui Dumnezeu și cele mai bune urări, cu prilejul Sărbătorii Paștilor, pentru Prea Fericirea Voastră, de la preoții noștri, de la credincioșii noștri și de la mine.

† *BORIS.
Arhiepiscop Ortodox al Münchenului
și Germaniei*

26 aprilie 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului NICODIM, Episcop al Argentinei și al Americii de Sud :

PATRIARHIA DIN MOSCOVA
Eparhia Argentina

Prea Fericite,
Preacinstit și Preaiubit, în Domnul întăistător și Părinte,

HRISTOS A ÎNVIAT !

Rog pe Prea Fericirea Voastră, cu cel mai adînc respect, să primiți, din partea mea, a nevrednicului, cele mai sincere urări filiale, cu prilejul prealuminătei sărbătorii a învierii lui Hristos.

Rog pe Hristos cel înviat, dătătorul de viață, să Vă păzească pe Prea Fericirea Voastră în sănătate deplină și în bucurie duhovnicească.

Dumnezeu să vă întărească în plina de răspundere slujire a Prea Fericirii Voastre, în slava numelui Lui întregit sfânt, pentru binele Sfintei Ortodoxii.

Mișcat de sentimentul filial al dragostei, mă încredințez rugăciunilor Prea Fericirii Voastre.

ADEVĂRAT A ÎNVIAT HRISTOS !

† NICODIM,
Episcop al Argentinei și al Americii de Sud

Scrisoarea Prea Sfințitului VISARION, Episcopul Banatului (R.F.S. Iugoslavia) :

Prea Fericite,

Vă rog să primiți, cu prilejul Sărbătorii luminoase a învierii, urările noastre sincere, de sănătate deplină, pace și bucurie duhovnicească, pentru Prea Fericirea Voastră, pentru clerul încredințat Prea Fericirii Voastre și pentru credincioși.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Al Prea Fericirii Voastre, în Domnul cel înviat, mai mic frate,

† VISARION,
Episcopul Banatului

Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului NAUM de Zletovsc-Strumice (R.F.S. Iugoslavia) :

«Stați într-un duh și luptați-vă pentru credința Evangheliei» (Filipeni I, 27).

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul bucuriei învierii lui Hristos, Vă salutăm, din tot sufletul că cel mai mic frate în Hristos al Prea Fericirii Voastre.

Ne bucurăm de învierea lui Dumnezeu, căci, prin biruința Vieții asupra morții a lui Dumnezeu-Unul Iisus Hristos, cel înviat, «toate le putem în Iisus, cel ce ne întărește» (Filipeni IV, 13).

Fie ca dragostea deplină și pacea cerească să se pogoare peste tot neamul omenesc și, îndeosebi, să ne ocrotească acest dar divin și să se

pogoare în sufletele noastre binecuvîntarea Sfintei Patruzecimi, pocăința : «cînd voi începe să-mi plîng faptele vieții mele și să mă pocăiesc» (Andrei Criteanul, *Canonul cel mare*).

Azi, vrednic să intre în bucuria învierii din morți, sufletul se bucură de strălucirea învierii. «Și celor din morminte, viață le-a dăruit» (Troparul învierii), «nesfîindu-vă întru nimic de cel protivnic» (Filipeni I, 28).

Și așa, prin învierea Fiului lui Dumnezeu, a luat început uvertura simfoniei cerești, care dă vieții optimismul evanghelic, «sfătuiind pe tot omul și învățînd pe tot omul toată înțelepciunea, ca să arate la tot omul desăvîrșirea în Iisus Hristos» (Coloseni I, 28), cu gânduri însuflețite, cu sentimente nobile într-o viață activă, pentru adevăr, frățietate și pace între oameni, între popoare și țări.

Uniți în slujire în Treimea divină cea de o ființă, uniți în persoana Fiului lui Dumnezeu, ne încredințăm sfintelor rugăciuni ale Prea Fericirii Voastre în Domnul nostru Iisus Hristos cel înviat, smerit Frate, urîndu-Vă de Sfintele Paști

HRISTOS A ÎNVIAT !

† *Episcop NAUM*

Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului MACARIE, Episcop de Sremski (R.F.S. Iugoslavia) :

Prea Fericite,

HRISTOS A ÎNVIAT !

Vă felicit cu prilejul lumnatei și bucuroasei învieri a lui Hristos și Vă rog să-mi îngăduiți, a Vă prezenta cele mai sincere și mai bune urări ale Noastre.

În această sărbătoare de azi, cînd cerul și pămîntul se veselesc, îngerii ne strigă, neîncetat : Hristos a înviat, oameni bucurați-vă !

Împărțîșind, împreună cu Prea Fericirea Voastră, bucuria acestei sărbători, Ne rugăm Domnului celui înviat «Să se proslăvească numele Lui în noi și noi în El» (II Tes. I, 12), ca să fim părtași bucuriei cerești a împărăției lui Hristos, lăudînd pe Hristos, în veci.

Ne încredințăm, pe Noi și turma noastră, rugăciunilor Prea Fericirii Voastre și rămînem al Prea Fericirii Voastre devotat frate în Hristos.

În persoana Prea Fericirii Voastre, salutăm întreg poporul român.

† *MACARIE*
Episcop de Sremski

Telegrama Prea Sfințitului ANTONIE, Episcopul Vidinului :

PREA FERICIRII SALE JUSTINIAN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

BUCUREȘTI

Din inimă rog pe Cel ce a strălucit din mormînt să Vă aibă sub acoperămîntul Lui în sănătate.

Cu bucurie pascală Vă sărut dreapta,

HRISTOS A ÎNVIAT !

† ANTONIE
Episcopul Vidinului

Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului IOSIF DICOV, Episcop de Znepolis :

Prea Fericirea Voastră,
Iubite Părinte și Arhipăstor,

Cu mare bucurie și cu sinceră stimă și dragoste felicit pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia luminosului și mîntuitorului Paște al Domnului, cu fiești bune urări pentru o viață îndelungată și fericită arhipăstorire

HRISTOS A ÎNVIAT !

Întru mulți ani Prea Fericite Vlădică !
Al Prea Fericirii Voastre devotat, întru Hristos frate,

† IOSIF DICOV
Episcop de Znepolis

Sofia, 1 mai 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului NICOLAE, Episcop al Macariopolei, rectorul Academiei Teologice «Sfîntul Climent de Ohrida» din Sofia :

Prea Fericirea Voastră,

Cu ocazia luminatului Praznic al învierii lui Hristos, salut din inimă pe Prea Fericirea Voastră cu victorioasa și bucuroasa exclamație creștinească a noastră :

HRISTOS A ÎNVIAT !

Salutându-Vă și împărtășind cu Voi marea bucurie pascală, solicit rugăciunile Voastre patriarhale și rămân mai mic frate întru Domnul, și devotat al Vostru,

† NICOLAE
Episcop al Macariopolei

Sofia, Paștile 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului VASILE, Episcop ortodox de Vroțlav și Scețin :

Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Părinte Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romine,

Cu prilejul mării și lumii mîntuitoare sărbători a Praznicului învierii Domnului nostru Iisus Hristos, Vă rog să primiți din partea mea smerite și cordiale felicitări.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Doresc Prea Fericirii Voastre sănătate, deplină reușită în toate ale Bisericii și binecuvîntare de la Mîntuitorul cel înviat, spre binele și folosul Sfintei noastre Biserici Ortodoxe.

Cu cel mai profund respect,

A! Prea Fericirii Voastre întru Hristos mai mic și smerit slujitor,

† VASILE
Episcop de Vroțlav și Șcețin

Vroțlav, Paștile 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului METODIE, Episcop de Volin și Rovno :

Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericit și Scump întîistătător al Bisericii Romine,

HRISTOS A ÎNVIAT !

Aceste cuvinte ale salutării creștine, plină de un sens și de o bucurie atît de adîncă, se unesc în una și în minunatele cîntări pascale și merg la Tronul Celui preainalt, ca o bucurie generală.

De aceea, în aceste zile pascale, îndeosebi, Vă urez Prea Fericirii Voastre, liniște, prosperitate, și bucurie în învierea lui Hristos, doresc să se bucure Prea Fericirea Voastră, Biserica pe care Dumnezeu a încredințat-o păstoriei Prea Fericirii Voastre, clerul și turma Ei ; și bu-

curia aceasta să se păstreze și să rămână pentru Prea Fericirea Voastră, mulți, mulți ani.

Cu aceste urări și cu sentimentul unei dragoste filiale, rămân al Prea Fericirii Voastre, smerit Frate,

† *METODIE,*
Episcop de Volîn și Rovno

Lutk, Sfintele Paști, 1964.

Scrisoarea Prea Sfințitului Episcop METOD de Michalovce (R.S. Cehoslovacă) :

Prea Fericite,

Cu prilejul sărbătorilor Sfintelor Paști, Vă felicit călduros, pe Prea Fericirea Voastră, urîndu-Vă totdeauna sănătate, bucurie și bogată milă de la Dumnezeu.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu adîncă smerenie,

† *METOD*
Episcop de Michalovce

Sfintele Paști 1964.

Din partea Academiei duhovnicești și Seminarului din Moscova (Zagorsk) s-a primit următoarea scrisoare :

*PREA FERICIRII SALE,
PREA FERICITULUI PARTIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMINE,
JUSTINIAN,
MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI DUHOVNICEȘTI DIN MOSCOVA*

Academia duhovnicească și Seminarul din Moscova, în ziua cea plină de bucurie a învierii lui Hristos, Vă fac Prea Fericirii Voastre urări respectuoase, cu prilejul marii Sărbători.

Vă dorim, sincer, ajutor de la Dumnezeu, în înalta slujire a Prea Fericirii Voastre.

Ne încredințăm rugăciunilor și binecuvîntărilor Prea Fericirii Voastre.

*Rectorii Academiei duhovnicești
și al Seminarului din Moscova,
Profesor Protoiereu C. RUJIŢKI*

*Inspectorul Academiei duhovnicești
și al Seminarului din Moscova
Docent Arhimandrit FILARET*

*Secretarul Consiliului Academiei
Profesor Protoiereu A. OSTAPOV*

Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea P. C. Prot. docent A. OSTAPOV, Secretarul Consiliului Academiei duhovnicești din Moscova (Zagorsk) :

HRISTOS A ÎNVIAT !

Vă salut, călduros, cu prilejul Luminății învierii a lui Hristos, și vă doresc, să vă îndulciți din bucuria Paștilor.

Lumina lui Hristos cel înviat luminează tuturor ;

Ea luminează, viu, asupra întregului univers ca soarele din cer,

Și bucuria pascală luminează sufletele credincioșilor, și le umple cu o pace binecuvîntată.

Vom păstra, cu vrednicie, în sufletele noastre această lumină neapusă, ca să fim părtași vieții veșnice.

ADEVĂRAT A ÎNVIAT !

A. OSTAPOV.

Moscova, Sfintele Paști 1964.

Scrisoarea D-lui GHEORGHE DAMALAS din Pireu-Atena :

Prea Fericite Stăpine,

HRISTOS A ÎNVIAT !

Vă urez din inimă ca Mîntuitorul cel înviat să Vă dăruiască puteri nescăzute pentru slujirea cît mai îndelungată a Sfintei Sale Biserici.

La mulți ani !

Al de Dumnezeu păzitei Voastre înălțimi fiu duhovnicesc,

GHEORGHE DAMALAS

Pireu-Atena, Grecia.

*

Publicăm, în continuare, și cîteva din scrisorile și telegramele primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian din partea unor conducători și reprezentanți ai Bisericilor eterodoxe de peste hotare și ai unor organizații bisericesti.

Scrisoarea trimisă de Prea Fericitul VASKEN I Patriarhul suprem și Catolicosul tuturor armenilor :

Prea Fericirea Voastră,
Prea iubite Frate în Hristos,

Mesajul minunatei învierii a lui Hristos ne umple inimile de bucurie și de nădejde, pentru că Fiul lui Dumnezeu a înviat din morți și prin învierea Lui ne-a dăruit nouă viață.

Copleșiți de această sfântă bucurie, Noi, din Ecimiadzin, trimitem, cu dragoste, salutările noastre, Prea Fericirii Voastre precum și Sfintei Biserici a Prea Fericirii Voastre, rugându-Ne ca Dumnezeu să păzească pe Prea Fericirea Voastră și Biserica Prea Fericirii Voastre sub scutul păcii și al binecuvântării.

Fie ca fericita veste a învierii Mântuitorului să întărească pacea în întreaga lume și înfrățirea Bisericilor și a popoarelor.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu dragoste frățească în Hristos,

† V A S K E N I

Patriarhul suprem și Catolicosul tuturor armenilor

Ecimiadzin, martie 1964.

Scrisoarea Eminenței Sale MICHAEL RAMSEY, Arhiepiscop de Canterbury, Mitropolit și Primat al întregii Anglii :

Prea Fericirea Voastră,
Iubite Frate în Hristos,

Har și pace de la Dumnezeu Tatăl nostru și Domnul nostru Iisus Hristos.

«HRISTOS A ÎNVIAT ! ADEVĂRAT A ÎNVIAT ! ALELUIA»

Acesta a fost mesajul care a răsunat din buzele primilor Apostoli. Nu mai puțin astăzi tot Trupul tainic al lui Hristos mărturisește și proclamă această Evanghelie apostolică. Mântuitorul nostru Iisus Hristos a înviat a treia zi după Scripturi.

Tot ce a fost scris de Moisi și de profeți cu privire la Mesia, suferințele și gloria Lui, a fost descoperit de însuși Hristos cel înviat către cei care mergeau împreună cu El pe drumul către Emaus. Ei ziceau unii către alții : «Au nu ardeau inimile noastre înăuntrul nostru pe cale ?» (Luca XXIV, 32).

În zilele noastre, noi, ale căror inimi ard să vadă reunirea tuturor creștinilor, ne rugăm ca Hristos Iisus să continue să descopere prin Sfântul Duh taina scopurilor iubitoare ale lui Dumnezeu, către cei care merg ca tovarăși ai Lui pe cale. Mai mult, rugăciunea noastră fierbinte este ca drumul pe care noi pășim acum să ne conducă la acea sărbătoare euharistică la care toți să poată lua parte, când Hristos însuși binecuvintează și frânge pâinea vieții eterne și împarte sfintele Lui daruri întregului Lui sfânt popor.

Noi ne unim cu gratitudine cu Voi în acest sfânt anotimp în a proclama gloria și triumful învierii Mântuitorului nostru, și ne rugăm ca

noua viață adusă de Sfintele Paști să fie revărsată din belșug asupra Prea Fericirii Voastre, asupra clerului Vostru și asupra tuturor credincioșilor Voștri.

Sînt al Vostru Frate iubitor în Hristos,

† MICHAEL,
Arhiepiscop de Canterbury,
Primat al întregii Anglii și Mitropolit

Scrisoarea trimisă de M. NOVAK, Patriarhul Bisericii Cehoslovace :

Prea Fericite,
Iubite Frate în Hristos !

Cu prilejul apropiatei, marii și luminatei sărbători a Patimilor, morții și biruitoarei învieri a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care, pentru răscumpărarea noastră, a biruit moartea și iadul, ca să ne dăruiască viață veșnică, Vă pomenim în rugăciunile noastre, pe Prea Fericirea Voastră și întreaga Biserică Ortodoxă Română, și din toată inima Vă urăm, în aceste sfinte zile ale învierii Domnului, pace, puteri depline și bucurie, în străduințele viitoare ale Prea Fericirii Voastre, pentru vestirea Evangheliei lui Hristos și pentru întărirea păcii Lui pe pămînt.

Cîntările Sfintelor Paști ne amintesc de mila lui Dumnezeu, care se revarsă peste toți, și care ne conduce pașii noștri, cuvintele și hotărîrile noastre la o înțelegere reciprocă, deplină, pentru o coexistență creștină, dreaptă, în numele păcii !

HRISTOS A ÎNVIAT DIN MORȚI !

Cu frățescă dragoste și cu adîncă smerenie,

M. NOVAK
Patriarhul Bisericii Cehoslovace

Praga, 17 aprilie 1964.

Scrisoarea trimisă de D. A. WISCHMANN, președinte al Bisericii Evanghelice din Germania :

BISERICA EVANGHELICĂ DIN GERMANIA

Prea Fericirea Voastră,

Unit cu creștinătatea romînească în bucuria plină de recunoștință a sărbătorii — în aceste prime zile de mai,

Recunoscător pentru dinamismul muncii omului, dăruit de Dumnezeu și mulțumind pentru puterea învierii oferită de Mîntuitorul nostru prin comunitatea suferinței,

Salut pe Prea Fericirea Voastră atât în numele colaboratorilor mei, cât și al creștinătății evanghelice din Germania.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu sincer și profund respect,

D. A. WISCHMANN,
Președinte

Scrisoarea Eminentei Sale ARTHUR LICHTENBERGER, Episcop-Președinte al Bisericii Protestante Episcopale — New York :

BISERICA PROTESTANTA EPISCOPALA

Iubite Frate în Hristos,

Am iarăși marea bucurie de a Vă trimite o salutare pascală.
Deși este întuneric în noi și în jurul nostru,
Totuși lumina lui Dumnezeu luminează în întuneric,
Și întunericul nu o a cuprins.
El a venit în lume prin Domnul nostru Iisus Hristos.
El a suferit toată puterea păcatului și a morții.
El a cucerit victoria.
Pe El îl preamărim în acest binecuvântat praznic al Paștilor.
Cu toată sinceritatea,

ARTHUR LICHTENBERGER,
Episcop-Președinte

New York, 13 aprilie 1964.

Scrisoarea Eminentei Sale LAURISTON LIVINGSTON SCAIFE, Episcop al New York-ului de Vest, Președinte, Comisia unită pentru cooperarea cu Bisericile de Răsărit :

COMISIA UNITA PENTRU COOPERAREA CU BISERICILE
DIN RĂSARIT

*Instituită de Convenția Generală
a Bisericii Protestante Episcopale*

Prea Fericirii Sale JUSTINIAN, Patriarhul României, salutări și pace în Dumnezeu-Tatăl și Domnul nostru Iisus Hristos.

Cu prilejul sărbătorii biruitoarei învieri a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care a călcat în picioare pe vechiul nostru vrăjmaș, devenind începutul celor adormiți și făcându-ne pe noi vii în Dumnezeu

prin El însuși, felicităm pe Prea Fericirea Voastră cu dragoste frățească, în numele Bisericii Episcopale.

Dumnezeu, prin Unul-Născut Fiul Său, Iisus Hristos, a biruit moartea și ne-a deschis nouă ușile vieții veșnice. În această viață, întăriți prin marea Comuniune cu Sfinții, noi înaintăm în nădejde, în credință și în dragoste, murind în fiecare zi în ce privește păcatul, pentru a trăi veșnic cu întru tot Sfântul nostru învățător în bucuria învierii Sale.

De Paști, Dumnezeu-Tatăl voiește ca toți să dobândească binefăcătoarea mîntuire, pe care El a pregătit-o pentru noi, în comuniune cu sfinții, prin puterea Sfântului Duh, Domnul și Dătătorul de viață. Pentru a atinge acest scop măreț, El a întemeiat Biserica Sa, căruia El îi încredințează misiunea.

Bucurîndu-se cu prilejul învierii lui Hristos, Paștile nostru, noi cerem rugăciunile Prea Fericirii Voastre, ca Biserica să ajungă în curînd, sub călăuzirea Sfântului Duh, un Trup văzut în toată lumea, pentru ca Evanghelia cea plină de mîngîiere a lui Hristos să fie predicată cu credință.

Cu toate doririle bune și cu rugăciuni pentru Prea Fericirea Voastră, pentru Marea Voastră Biserică și credincioșii ei, rămînem al Vostru iubitor frate în Hristos,

*LAURISTON LIVINGSTON SCAIFE,
Episcop al New York-ului de Vest, Președinte*

*Telegrama D-lui W. A. VISSER'T HOOFT, secretarul general al
Consiliului Ecumenic al Bisericilor :*

*PREA FERICIRII SALE JUSTINIAN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE*

BUCUREȘTI

HRISTOS A ÎNVIAT !

Fie ca Prea Fericirea Voastră și toți credincioșii Bisericii Voastre să Vă împărtășiți din belșug de bucuria și pacea învierii.

VISSER'T HOOFT

*Scrisoarea Pastorului J. N. ONDRA, secretarul general al Confe-
rinței Creștine pentru Pace :*

CONFERINȚA CREȘTINA PENTRU PACE

Prea Fericirea Voastră,

Binevoiiți a-mi îngădui să Vă prezint urările mele cele mai bune de fericire, cu prilejul sărbătorii învierii lui Iisus Hristos.

Țin să Vă exprim profunda mea recunoștință pentru înțelegerea Voastră față de marea cauză a Păcii pe pământ.

Al vostru cu totul devotat,

J. N. ONDRA,
Secretar general

Praga, 28 aprilie 1964.

Din partea Mănăstirii benedictine din Chevetogne (Belgia), Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit următoarea scrisoare :

MINASTIREA BENEDICTINA DIN CHEVETOGNE
BELGIA (NAMUR)

Prea Fericirea Voastră,
Înalt Prea Sfințite Stăpîne și Părinte,

Cu profundă bucurie duhovnicească Vă adresăm, cu prilejul mării și luminoasei sărbători a Paștilor, urările cele mai calde ale întregii noastre comunității monahale. Domnul nostru cel înviat, biruitorul iadului și al morții și dătătorul unei vieți noi și veșnice, să binecuvinteze din plin Sfânta Biserică Română și pe Părintele său în Iisus Hristos. Gîndurile și inima noastră vor fi alături de voi, la începutul acestei slujbe de noapte, minunată întru toate, cînd Veți vesti mulțimii credincioșilor Voștri :

«HRISTOS A ÎNVIAT ! — ADEVĂRAT A ÎNVIAT !»

Cerînd binecuvîntarea Voastră părintească și sfințele Voastre rugăciuni, Vă rog să credeți în devotamentul și dragostea mea filială în Domnul nostru.

Pr. NICOLAS EGENDER,
Superiorul mănăstirii

27 aprilie 1964.

Scrisoarea D-lui ALF. JOHANSEN, pastor din Biserica Luterană a Danemarcei :

Prea Fericirea Voastră,

Felicitînd pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul Marii sărbători a Învierii lui Hristos, Vă trimit cele mai bune urări pentru Prea Fericirea Voastră, Biserica Ortodoxă Română și România. Doresc să reinnoiesc «lînga mea recunoștință pentru vizita mea din urmă și toate vizitele mele de mai înainte, făcute Bisericii Ortodoxe Romîne, precum și pentru

cartea cu legiuirile Bisericii Ortodoxe Romine, pe care am primit-o după vizita mea.

Cu adinc respect,

ALF. JOHANSEN

Salling, Logstor, Danemarca, Paștile 1964.

Telegrama D-lui HEINZ KLOPPENBURG, Consilier bisericesc, R.F. Germană :

PREA FERICIRII SALE,
PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN,

BUCUREȘTI

Inghițitu-s-a moartea întru biruință.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Cu această fericită încredințare Vă salut de Paști, cu bune urări pentru Prea Fericirea Voastră, misiunea Voastră și Biserica Voastră.
Respectuos,

HEINZ KLOPPENBURG

Telegrama D-lui GEORGIO LA PIRA, Primarul orașului Florența :

EXCELENȚEI SALE JUSTINIAN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

BUCUREȘTI

Cu multe rugăciuni și dragoste, Florența ia parte la sărbătoarea Paștilor tuturor Sfintelor Biserici din Răsărit.

Domnul cel înviat să reverse asupra întregii creștinătăți și asupra tuturor popoarelor, harul, adevărul și lumina Sa.

Cu respect,

GEORGIO LA PIRA,
Primarul Florenței

**SCHIMB DE TELEGRAME
INTRE PREA FERICITII PATRIARHI JUSTINIAN
AL BISERICII ORTODOXE ROMINE
SI CHIRIL AL BISERICII ORTODOXE BULGARE**

Împlinindu-se 11 ani de la restaurarea Patriarhatului Bulgar și totodată de la întronizarea Prea Fericitului Chiril ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis cu acest prilej următoarea telegramă :

*Prea Fericitului Părinte CHIRIL,
Patriarhul Bulgariei*

SOFIA

Cu prilejul aniversării restaurării Patriarhatului Bulgar și întronizării Prea Fericitii Voastre ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe surori, cu dragoste frățească exprimăm Prea Fericitii Voastre și Sfintului Sinod Bulgar cele mai alese felicitări și rugăm pe Mîntuitorul Hristos cel înviat să ocrotească în pace și bunăsporire Sfînta Biserică Ortodoxă Bulgară, pe Ierarhii, slujitorii și credincioșii săi, iar Prea Fericitii Voastre să Vă întărească puterile, să Vă înmulțească numărul anilor, spre împlinirea cu fericite și îmbelșugate realizări a înaltei slujiri la care ați fost chemat.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

Prea Fericitul Patriarh Chiril a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru felicitările și urările făcute, trimițîndu-i următoarea telegramă :

*Prea Fericitii Sale JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Mulțumesc din inimă Prea Fericitii Voastre pentru călduroasele salutări și bunele urări exprimate cu prilejul celei de-a 11-a aniversări a restaurării Patriarhatului Bulgar și întronizării mele pe sfîntul scaun patriarhal.

Rog fierbinte pe Domnul Iisus, Mîntuitorul cel înviat din morți, să binevoiască a revărsa binecuvîntarea Sa asupra Prea Fericirii Voastre și asupra Sfintei Biserici Romîne, care are fericirea să Vă aibă pe Prea Fericirea Voastră în fruntea ei, pentru propășirea în toate domeniile a credincioșilor Voștri atît de evlavioși și pentru bucuria întregii Biserici a Domnului.

† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

*

Ziua numelui întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Bulgare a fost pentru Prea Fericitul Patriarh Justinian un nou prilej de a-i trimite, în numele Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne și al Său personal, felicitări și urări pentru deplină sănătate și viață îndelungată, prin următoarea telegramă :

*Prea Fericirii Sale, Părintelui CHIRIL,
Patriarhul Bulgariei,*

SOFIA

Ziua numelui Prea Fericirii Voastre ne dă nou prilej de a Vă încredința de aleasa prețuire și dragoste frățească a Membrilor Sfintului Sinod și a Noastră personal și de a Vă dori, din toată înima, sănătate deplină, viață îndelungată și pace, ca să conduceți Biserica soră a Bulgariei, clerul și credincioșii săi, spre noi și rodnice înfăptuiri.

† JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

Prea Fericitul Patriarh Chiril a răspuns Prea Fericitului Patriarh Justinian prin următoarea telegramă de mulțumire :

*Prea Fericirii Sale JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Din toată înima mulțumim Prea Fericirii Voastre și Sfintului Vostru Sinod pentru felicitările și urările exprimate cu prilejul zilei Noastre onomastice și care merg și la înima Sfintei noastre Biserici.

La rîndul Nostru, înălțăm fierbinți rugăciuni către Dumnezeu pentru binele Prea Fericirii Voastre și al Episcopatului Vostru, pentru sporul duhovnicesc al credincioșilor Voștri și prosperitatea poporului Vostru.

† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

VIATA BISERICIASCĂ

DE PAȘTI, LA PALATUL PATRIARHAL

Potrivit tradiției, colaboratorii apropiați ai Prea Fericitului Patriarh Justinian, slujitorii bisericilor din Capitală, membrii corpului didactic al instituțiilor de învățămînt teologic și salariații instituțiilor și așezămintelor bisericesti s-au prezentat în după-amiaza primei zile de Paști din anul acesta — 3 mai — la Palatul Patriarhal, exprimînd înfîistătorului Bisericii Ortodoxe Romîne sentimentele lor de înaltă prețuire și de recunoștință, prin glasul Prea Cucernicului Preot *Nicolae Cosma* de la biserica Precupeții-Noi, și făcîndu-i urări de sănătate și îndelungă viațuire, după ce au rostit cu toții marea bucurie a învierii, prin creștinescul salut «Hristos a înviat».

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit tuturor pentru urările exprimate și pentru dragostea arătată, rostind următoarea cuvîntare, în care a stăruit din nou asupra păcii pe pămînt :

*Prea Sfințiți Episcopi,
Iubiți colaboratori,
Cucernici Preoți,*

HRISTOS A INVIAT !

Prin învierea Sa din morți, Hristos ne-a arătat tuturor ce sîntem noi și ce putem deveni prin credința în Dumnezeu — Atotputernicul Domn al Bisericii, ai cărei slujitori sîntem.

Cu mult înainte de Patimile și Moartea Sa, Iisus spusese celor ce-L ascultau și ucenicilor Săi : «Eu sînt păstorul cel bun. Păstorul cel bun viața și-o pune pentru oile sale» (Ioan X, 11). În adevăr, Iisus, «mai marele păstorilor», Cel care dă celor ce cred în El «cunună mării, cea nevestejită» (I Petru V, 4), și-a dat viața pentru oile Sale care vor asculta de glasul Său și se vor duce după El (Ioan X, 27). Tuturor acestora Iisus le dă «viață veșnică și nu vor pieri în veac» (Ioan X, 28),

Ce a cerut în schimb oilor Sale — oamenilor celor ce vor crede în El ? Ne-a spus-o însuși glasul Domnului prin Evangheliile ce s-au citit la serviciile religioase ale Sfintelor Patimi — în rugăciunile Sale către Tatăl cereșc pentru păstrarea creștinilor în adevăr și unitate, în iubire și frățietate, în bunăînțelegere și pace — «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 21).

Din păcate, omenirea creștină n-a ajuns încă la această desăvârșire. Ea trăiește de veacuri noaptea dezbinării și a vrajbei. Arhieriei — urmașii Apostolilor — continuă să se roage la Sfintele Liturghii : «Doamne, Doamne, caută din cer și vezi și cercetează lumea aceasta, pe care a zidit-o dreapta Ta, și o desăvârșește pe ea».

Cu toate acestea, căile care duc la unitatea în dragoste și pace creștină sînt lungi și presărate cu tot felul de greutăți, iar ochii omenirii creștine sînt încă cuprinși de întuneric, fiindcă s-a depărtat de Cel care a spus : «Eu sînt lumina lumii ; cel ce vine după Mine nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții» (Ioan VIII, 12).

Ajungînd la aceste constatări, Intîistătătorii Bisericii Ortodoxe și toți delegații care participau la Consfătuirea panortodoxă de la Moscova, în iulie 1948, au adresat o Chemare către lumea creștină de a se uni în propovăduirea păcii și buneînțelegeri între oameni și de a se împotrivi războiului.

Acum 15 ani — la 20 aprilie 1949 — s-a organizat și și-a început activitatea sa «Mișcarea Mondială pentru Pace», la care s-au alăturat o parte din Bisericile creștine. Paralel cu activitatea lor în «Mișcarea Mondială pentru Pace», Bisericile creștine și-au intensificat activitatea lor în propovăduirea păcii.

Din păcate, mai sînt unii conducători bisericești și teologi creștini care justifică fățiș un eventual război, iar în lumea creștină se manifestă, pe ici pe colo, tendința unor diferențieri în ce privește înțelegerea păcii. Unele personalități creștine declară că sînt pentru o pace deosebită de cea pentru care militează alți creștini. Un fenomen mai grav îl constituie răstălmăcitorii creștinismului, acei teologi care caută să justifice războiul atomic, considerîndu-l îngăduit, sau chiar voit de Dumnezeu.

Față de opiniile divergente cu privire la sensul păcii, socotim că este necesar să accentuăm că pacea are pentru toți creștinii același înțeles. Ea este pacea lui Hristos, pacea pe care au vestit-o îngerii la Nașterea Domnului și care este insuflată și întărită în inimi de harul lui Hristos, fiind indisolubil legată de iubirea necondiționată față de toți oamenii. Este pacea care izvorăște din convingerea că Fiul lui Dumnezeu însuși s-a făcut om și s-a solidarizat prin aceasta cu fiecare om și uciderea unui om înseamnă un dispreț culminant pentru fața omenescă pe care o poartă și Fiul lui Dumnezeu. Este pacea care ține de certitudinea că omul este destinat unei vieți veșnice și că fiecare din noi va răspunde în veci pentru orice rău făcut unui om, cu atît mai mult pentru uciderea lui. Este pacea care rezultă din învățătura creștină că

fericirea veșnică este condiționată de împlinirea omului pe pământ prin binele cu care contribuie la ridicarea vieții celorlalți oameni. Spre această pace «ne-a chemat pe noi Dumnezeu» (I Corinteni VII, 15).

În jurul acestei păci dorim să vedem strânși, ca pe niște adevărați frați în Hristos, pe toți creștinii și toate Bisericile. Deosebirile dogmatice nu trebuie să constituie o piedică în calea acestei colaborări pancreștine pentru un bun, care este însăși misiunea creștinismului în lume. În această problemă, nu trebuie disprețuit aportul nici unei Biserici, sau asociații creștine, ori al creștinilor individuali. Toate eforturile, de oricine ar fi făcute ele, trebuie să se unească într-un fluviu unitar, larg și puternic al păcii în marș, al păcii dinamice și atotcuceritoare.

Salutăm conștiința la care a ajuns Consiliul Ecumenic al Bisericilor despre datoria ce-i incumbă de a se alătura străduinței omenirii de azi pentru apărarea păcii și demersurile pe care le-a făcut până acum în acest scop. Spiritul ecumenist de care este animată tot mai mult creștinătatea de azi, nu poate fi despărțit de năzuința ei după pace și nu poate realiza un progres substanțial dacă nu se manifestă concomitent cu acțiunea pe terenul luptei pentru pace. Năzuința ecumenistă contemporană, aspirația creștinismului de azi spre unitate, exprimă voința Bisericilor de a ieși din izolare, din atitudinea de depreciere reciprocă, de exagerare a diferențelor dintre ele. Ea izvorăște din conștiința că, dincolo de toate diferențele, toți sîntem frați în Hristos și că iubirea comună față de Hristos trebuie să ne apropie și să ne facă să colaborăm în problemele vitale ale timpului. De aceea lupta pentru pace și străduința după unitatea creștină, urmărind scopuri ale aceleiași duh, trebuie să se completeze reciproc. Nu se poate concepe unirea Bisericilor fără pace. Nu putem năzui să împlinim, fără această năzuință spre pace, porunca lui Hristos «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 11). Colaborarea în problema păcii trebuie să fie prima treaptă pe scara ce ne urcă spre unitatea completă în credință. Și nu există azi problemă care să solicite mai urgent și mai imperios colaborarea tuturor creștinilor și a tuturor Bisericilor decât problema păcii. Ea este o problemă de solidaritate umană și creștină. În fața ei se pune la probă capacitatea noastră de a ne birui pe noi înșine, de a birui ceea ce este rău în noi, de a realiza unitatea de nezdruincinat în problema fundamentală contemporană.

Colaborarea dintre creștini pentru apărarea păcii se impune cu atât mai mult ca o datorie morală, cu cât ea este necesară chiar între creștini și celelalte forțe care militează pentru pace. Noi, ca creștini, nu ne străduim numai pentru o pace între noi, pentru o pace în lume, ci pentru pacea lumii. Noi sîntem trimiși să servim lumii. Dar noi nu ne străduim de gura omenirii pacea de care azi are absolută nevoie, fără să ne gândim numai în acord cu voința ei, în colaborare cu străduințele obligă pe noi creștinii la o colaborare cu toți oamenii în vederea îndeplinirii datoriei, și-au unit eforturile în vederea îndeplinirii eventualității, care e războiul.

Conștiința creștină neperversită știe că oricând izbucnește războiul, creștinismului, și cu atât mai mult orice război

ori o ucidere reciprocă a mădulelor Trupului lui Hristos, face un rău imens creștinismului în totalitatea lui, dar și fiecărui creștin în parte. De aceea, Sfântul Ciprian a formulat adevărul că: «Cine aruncă zizania între frați nu se mântuiește, chiar de ar muri cu moarte de martir» (De unitate Ecclesiae). De altfel, nu numai cel ce aruncă zizania între frați își periclitează mântuirea, ci ea devine problematică chiar pentru cel ce nu depune o străduință serioasă pentru a stinge flacăra urii între oameni înainte ca ea să ajungă la incendiul războiului, la uciderea lor reciprocă. Din cuvîntul Mîntuitorului «fericiți sînt făcătorii de pace», socotim că cei ce, în mod voluntar, nu se străduiesc să facă pace între oameni, cînd ar putea-o face, sînt lipsiți de cinstea numelui de fi ai lui Dumnezeu.

Noi nutrim speranța că buna, simpla și dreapta conștiință creștină va învinge în tot mai mulți reprezentanți și conducători ai creștinismului și că ei își vor da seama de marea lor răspundere în fața lui Dumnezeu pentru soarta omenirii. Iar aceasta îi va face să-și conjuge eforturile lor cu ale noastre, pentru ca, împreună cu multimile de credincioși cu care conlucrăm, să contribuie efectiv la apărarea celei mai înalte creații a lui Dumnezeu: Omul. Eliminîndu-se toate relele răstălmăciri ale creștinismului, se va ajunge, prin eforturi comune, la crearea unui nou climat religios. Iar aceasta va face posibilă colaborarea rodnică în marea cauză a apărării păcii și a înstăpînirii ei definitive în lume.

Cu astfel de gînduri și sentimente, vă întîmpin astăzi, stăpînit de nădejdea că teologii, clerul și credincioșii Bisericii noastre, strîns uniți în jurul Sfîntului Sinod, vor merge înainte cu mai mult entuziasm spre victoria deplină a păcii în toată lumea.

Vă mulțumesc din inimă pentru cuvintele ce mi-ați adresat prin reprezentantul Cucernicilor Voastre și pentru urările de bine exprimate cu prilejul prăznuirii Invierii Domnului nostru Iisus Hristos.

Cu dragoste părintească vă binecuvîntez pe toți și vă doresc sănătate, bucurie duhovnicească și pace de la Mîntuitorul Hristos cel înviat, pe care-L rog fierbînte să reverse darurile Sale mîntuitoare asupra familiilor Cucernicilor Voastre și asupra credincioșilor ce vă sînt încredințați spre păstorire și să ne ajute să împlinim și să trăim întru totul poruncile date ucenicilor Săi, de a ne iubi unii pe alții și a avea pace între noi și cu toți oamenii de pe pămînt.

va
pentru .

A XVI-A ANIVERSARE A ÎNSCĂUNĂRII PREA FERICITULUI JUSTINIAN, CA PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

La 6 iunie 1964 s-au împlinit 16 ani de la înscăunarea Prea Fericitului Părinte Justinian ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne.

Cu acest prilej, în prezența Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, un sobor de slujitori, în frunte cu Prea Sfințitul Episcop Antim Țirgovișteanul — Vicar Patriarhal, a săvârșit un Te-Deum în Catedrala Sfintei Patriarhii.

Au luat parte : înalt Prea Sfințitul Iustin Moisescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, înalt Prea Sfințitul Firmilian, Mitropolitul Olteniei, Prea Sfințitul Teoctist, Episcopul Aradului, Prea Sfințitul Episcop Visarion Ploieșteanul — Vicar Patriarhal, P. C. Pr. Al. Ionescu, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. C. Pr. I. Gagi, Directorul Administrației Patriarhale, P. C. Diacon N. I. Nicolaescu, Rectorul Institutului teologic de grad universitar din București, Consilierii și o parte din salariații de la Administrația Patriarhală și de la Sfânta Arhiepiscopie a Bucureștilor, profesorii de la Institutul teologic și de la Seminarul teologic din București, preoți din Capitală și credincioși.

Răspunsurile la serviciul divin oficiat au fost date de corala preoților din Capitală, dirijată de P. C. Pr. I. Runcu.

După terminarea Te-Deum-ului, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin, într-o cuvîntare scurtă, dar plină de conținut, a prezentat activitatea rodnică din cei 16 ani de Arhipăstorie a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, subliniind prestigiul de care se bucură în prezent Biserica Ortodoxă Romînă în relațiile ei cu celelalte Biserici de peste hotare.

În numele Sfantului Sinod și al tuturor celor prezenți înalt Prea Sfinția Sa a făcut calde urări de sănătate și îndelungare de zile pentru întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, asigurîndu-l că membrii Sfantului Sinod, clerul și credincioșii prețuiesc în mod deosebit toată strădania pe care o depune Prea Fericirea Sa pentru propășirea Bisericii străbune, pentru binele și fericirea poporului, pentru pacea și înfrățirea dintre oameni și popoare.

Răspunzînd cuvîntului rostit de înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adus mai întîi mulțumiri Atotmîlostivului Dumnezeu pentru bunătatea și binecuvîntarea pe care le-a revărsat peste Biserica Ortodoxă Romînă în cei 16 ani de păstorie ai Prea Fericirii Sale.

A mulțumit apoi membrilor Sfîntului Sinod, colaboratorilor și tuturor slujitorilor pentru tot sprijinul și însuflețirea pe care le-au manifestat față de toate acțiunile întreprinse în folosul Bisericii Ortodoxe Romîne în acești ani.

A exprimat de asemenea mulțumiri Conducerii de Stat, care a acordat toată înțelegerea față de nevoile Bisericii noastre și ale slujitorilor ei, precum și pentru condițiile create tuturor cultelor religioase din Patria noastră.

La sfîrșit, Prea Fericirea Sa a împărtășit tuturor patriarhicești binecuvîntări, încredințîndu-î că și în viitor nu va precupeți nici un efort pentru a sluji mai departe atît Bisericii Ortodoxe Romîne cît și Patriei, cu convingerea că astăzi, mai mult decît oricînd, avem toți datoria să lucrăm fără preget pentru propășirea poporului nostru, pentru statornicirea păcii și înțelegerii între toate popoarele, pentru binele și fericirea întregii omeniri.

Corala preoților din Capitală a intonat apoi un imn festiv compus de P. C. Pr. I. Popescu-Runcu, dirijorul Coralei, pe care — pentru frumusețea și valoarea lui muzicală — îl publicăm în întregime în revista noastră.

*

Ziua aniversară a înscăunării Prea Fericitului Părinte Justinian ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne a fost sărbătorită într-un cadru adecvat și de preoții celei de a 45-a serii a cursurilor de îndrumare pastorală de la Curtea de Argeș.

În numele preoților cursiști a rostit o cuvîntare omagială Pr. *Gheorghe Șerban* de la biserica Zlătari din București, aducînd Prea Fericitului Patriarh Justinian prinos de recunoștință pentru tot ce a realizat în ogorul Bisericii noastre Ortodoxe în cei 16 ani de cînd se află la cîrma ei, și rugînd pe Dumnezeu să-l țină în deplină sănătate întru mulți și fericiți ani, pentru «ca și-n viitor să-și poată încununa înalta, sfînta slujbă încredințată pentru preamărirea lui Dumnezeu și slava Sfintei noastre Biserici».

*

Redăm aci textele cîtorva telegrame primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul celei de a XVI-a aniversări a înscăunării sale.

Telegrama trimisă de Sanctitatea Sa ALEXEI, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii :

Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Aflîndu-mă la Odesa, Vă trimit Prea Fericirii Voastre sincere felicitări cu prilejul aniversării a 16 ani de Patriarhat.

Vă dorim succese depline în activitatea rodnică pe care o desfășurați spre slava Bisericii lui Hristos.

† ALEXEI,
Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii

Telegrama trimisă de Prea Fericitul CHIRIL al Bisericii Ortodoxe Bulgare :

*Prea Fericitului JUSTINIAN,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne*

BUCUREȘTI

Cu dragoste în Hristos Mîntuitorul nostru, felicităm din inimă pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul aniversării fericitei Voastre întronizări patriarhale.

Cu căldură implorăm pe Dumnezeu cel preamilostiv să Vă dăruiască din belșug putere și sănătate, spre îndelungată și rodnică lucrare arhi-păstorească de întîistătător al Sfintei Voastre Biserici și spre binele Sfintei Ortodoxii.

† CHIRIL,
Patriarhul Bulgariei

Telegrama trimisă de Înalt Prea Sfințitul NICODIM de Leningrad și Ladoga :

Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN

BUCUREȘTI

Primiți, Vă rog, Prea Fericite, felicitările mele cordiale cu prilejul celei de a XVI-a aniversări a slujirii ca întîistătător al Sfintei Biserici Romîne.

În rugăciunile mele, Vă urez sănătate, și viață îndelungată, pentru binele Sfintei Biserici.

† *Mitropolitul NICODIM*

IMN PATRIARHAL

(COR MIXT)

Andante grăve

Pr. I. RUNCU

S
Pă - rin - te din ce - ruri, pe - n - tii -

A
Pă - rin - te din ce - ruri, pe - n - tii -

T
Pă - rin - te din ce - ruri, pe - n - tii -

B
Pă - rin - te din ce - ruri, pe - n - tii -

stă - tă - to - rul, Stra - je a cre - din -

stă - tă to - rul, Stra - je a cre - din -

stă - tă - to - rul, Stra - je a cre - din -

stă - tă - to - rul, Stra - je a cre - din -

ți și-al pă - cii oș - tean, Pe
 ți și-al pă - cii oș - tean, Pe
 ți și-al pă - cii oș - tean, Pe
 ți și-al pă - cii oș - tean, al pă - cii Pe

Pa - tri - ar - hul, pe Prea Fe - ri -
 Pa - tri - ar - hul, pe Prea Fe - ri -
 Pa - tri - ar - hul, pe Prea Fe - ri -
 Pa - tri - ar - hul, pe Prea Fe - ri -

ci - tul Pă - rin - te - le no - stru
 ci - tul Pă - rin - te - le no - stru
 ci - tul Pă - rin - te - le no - stru
 ci - tul Pă - rin - te - le no - stru

rit...... *a tempo* * *mf*

Jus - ti - ni - an, Doam - ne, pă - ze - ște - l Doam - ne, pă - ze - ște - l

ze - ște - l Doam - ne, pă - ze - ște - l Doam - ne, pă - ze - ște - l Doam - ne, pă - ze - ște - l

ște - l în - tru mulți ani! ani! ște - l în - tru mulți ani! ani! ște - l în - tru mulți ani! ani! ște - l în - tru mulți ani, pă - ze - ște - l! ani!

* La repetiție mai rar.

IMN PATRIARHAL

(COR BĂRBĂTESC)

Andante grăve

Pr. I. RUNCU

Pă - rin - te din ce - ruri, pe - n - fii -

Pă - rin - te din ce - ruri, pe - n - fii -

stă - tă - to - rul, Stra - je a cre - din -

stă - tă - to - rul, Stra - je a cre - din -

ței și - al pă - cii oș - tean, Pe

ței și - al - pă - cii oș - tean, al pă - cii Pe

Pa - tri - ar - - hul, pe Prea Fe - ri -

Pa - tri - ar - - hul, pe Prea Fe - ri -

sempre cresc.

ci - tul Pă - rin - te - le no - stru

ci - tul Pă - rin - te - le no - stru

rall..... a tempo

Jus - ti - ni - an, Doam - ne, pă - ze - ște-l

Jus - ti - ni - an, Pă - ze - ște-l Doam - ne, pă - ze - ște-l

ze - ște-l Doam - ne, pă - ze - ște-l

ne, pă - ze - ște-l Doam - ne, pă - ze - ște-l, pă - ze - ște-l

ște-l în - tru mulți ani!

ște-l în - tru mulți ani, pă - ze - ște-l! ani!

* La repetiție mai rar.

DESCHIDEREA CURSURILOR DE ÎNDRUMARE PASTORALĂ PENTRU SERIA A 45-A DE PREOȚI

În ziua de 15 mai a. c. a avut loc la Centrul de îndrumare a clerului de la Curtea de Argeș, în prezența Prea Fericitului Patriarh Justinian, festivitatea deschiderii cursurilor de îndrumare pastorală pentru seria a 45-a de preoți. Au fost de față P. S. Arhiereu Pavel Șerpe, P. C. Prof. Diac. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București, precum și profesori de la cele două Institute teologice, din București și Sibiu.

Departamentul Cultelor a fost reprezentat prin Dl. Inspector General Gh. Nenciu.

Au asistat de asemenea reprezentanți ai Sfatului Popular Regional Argeș.

S-a oficiat un Te-Deum, răspunsurile fiind date de corul preoților cursiști condus de Conf. Pr. Gh. Șoima de la Institutul teologic din Sibiu.

După intonarea imnului de Stat al Republicii Populare Romîne, a luat cuvîntul P. C. Prof. Diac. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București, care a spus printre altele :

«S-a adunat iarăși aci, o nouă pleiadă de slujitori ai altarelor ortodoxe din toate regiunile țării, pentru ca sub îndrumarea dascălilor de școală bisericească să-și neîmprospăteze cunoștințele teologice, să-și învioreze vocația sacerdotală și să-și sporească dragostea de oameni, pentru a fi mai de folos credincioșilor pe care îi păstoresc, și scumpei noastre Patrii.

Cursurile acestea urmăresc orientarea preoțimii asupra tuturor marilor probleme pe care evenimentele interne și internaționale, ca și mersul înainte al istoriei, ni le pun tot mai stăruitor în față».

În continuare, P. C. Prof. Diac. N. I. Nicolaescu a subliniat realizările deosebite obținute în țara noastră în ultimii ani și succesele dobîndite în lupta nobilă de apărare a păcii în lume.

Din partea preoților cursiști a vorbit Pr. Teodor Tripsa, din parohia Alba Iluia-Micesti, exprimînd sentimentele de dragoste fiască și de adîncă recunoștință pe care preoțimea noastră le are față de membrii Sfîntului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian

și arătînd roadele bogate rezultate din cursurile de îndrumare pastorală, după 15 ani de la înființarea lor.

Preotul rutean Iuliu Peterffy, de la parohia ortodoxă ucraineană Carei, a exprimat în cuvinte mișcătoare bucuria preoților reveniți de la unirea cu Roma la Ortodoxie, de a se afla împreună cu frații de credință și simțiri, de care i-a despărțit vitregia vremurilor, prin actul de la 1700.

Dl. Inspector General Gh. Nenciu din Departamentul Cultelor a rostit o scurtă cuvîntare.

După aceea a luat cuvîntul Prea Fericitul Patriarh Justinian. Prea Fericirea Sa a arătat că scopul principal al cursurilor de îndrumare a clerului este ca preoțimea să fie mereu prezentă în viața credincioșilor, conștientă de îndatoririle și de responsabilitatea ce-i revin în momentele istorice pe care le trăiește poporul nostru.

Prea Fericirea Sa a încheiat astfel : «Rog pe bunul Dumnezeu să ocrotească și să sporească străduințele Cucernicilor Voastre ca să vă însușiți atît cuonștințele teoretice, cît și toate bunele deprinderi duhovnicești și să duceți în enoriile Cucernicilor Voastre un suflu mereu nou, sporindu-vă zelul în activitatea mîntuitoare de suflete, învățînd pe credincioși ce este credința strămoșească și tot ce ne învață vremurile în continuă transformare.

Cu aceste cuvinte, vă binecuvîntez, și recunoscători Proniei pentru că ne-am putut aduna să ne rugăm împreună, ne mai rugăm ca să ne trimită și pe mai departe ajutorul Său, pentru ca de pe urma acestor cursuri să culegeți cu toții cele mai frumoase și mai bogate roade atît pentru Biserica pe care o slujim, cît și pentru Patria ai cărei fii și cetățeni sîntem și pentru Pacea a toată lumea».

După încheierea cuvîntărilor, corul preoților cursiști a executat mai multe cîntări religioase și patriotice.

În după-amiaza aceleiași zile, Prea Fericitul Părinte Patriarh s-a întreținut cu preoții prezenți la cursuri, dîndu-le îndrumări și răspunzînd la întrebările puse de ei.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA MOSCOVEI

DESEMNAREA UNUI NOU CONDUCĂTOR AL TREBURILOR PATRIARHIEI DIN MOSCOVA. — Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ședința de la 25 februarie 1964, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, luând în cercetare cererea I. P. S. Arhiepiscop Ciprian al Dmitrovului de a fi eliberat de sarcina de conducător al treburilor Patriarhiei din Moscova și, ca urmare, și de sarcina de membru al Sinodului permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, a hotărât să i se aprobe cererea, continuând însă a îndeplini sarcina de vicar al Patriarhiei din Moscova. În același timp Sfântul Sinod a desemnat pe I. P. S. Mitropolit Pimen al Krutișelor și Colomeei conducător al treburilor Patriarhiei din Moscova și, ca urmare, și membru al Sinodului permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse.

VIZITAREA BISERICILOR CREȘTINE DIN AFRICA ORIENTALĂ DE CATRE O DELEGAȚIE A BISERICII ORTODOXE RUSE. — Între 17 ianuarie și 1 februarie 1964 o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse — formată din Protoiereul P. Socolovski, secretar al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, I. V. Varlamov, membru al aceluiași Departament și V. Kotelnic, secretar-interpret — a vizitat Kenia și Uganda. Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse au luat cunoștință de activitatea unora din Bisericile creștine din aceste țări, au participat la întâlniri cu caracter ecumenic și au avut consfătuiri cu multe personalități din Bisericile creștine din Africa Orientală. În drum spre țară, delegația a vizitat Adis-Abeba, unde a fost primită de Prea Fericitul Vasilie, Patriarhul Bisericii Etiopiene.

O DELEGAȚIE A BISERICII EVANGHELICE-LUTERANE FINLANDEZE A VIZITAT BISERICILE CREȘTINE DIN U.R.S.S. — În urma invitației conducătorilor Bisericii Evanghelice-Luterane din Estonia și Letonia — Arhiepiscopii Ian Kiiivit și H. Turs — o delegație a Bisericii Evanghelice-Luterane din Finlanda, sub conducerea Episcopului orașului Helsinki, Martin

Simoioiki, vicepreședinte al Uniunii Mondiale a Bisericilor Luterane, a vizitat, între 12 și 27 februarie 1964, Bisericile creștine din Uniunea Sovietică. Delegația a vizitat orașele Leningrad, Talin, Tarta, Riga și Moscova, unde au avut loc scurte întâlniri cu caracter ecumenic, cu reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse. Pretutindeni delegația a vizitat biserici ortodoxe, monumente istorice bisericesti și instituții de învățământ, asistând la slujbe și întreținându-se cu membrii clerului.

La 26 februarie vicepreședintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericesti externe, P. S. Episcop Alexei al Tallinului și al Estoniei a organizat o recepție în cinstea Episcopului de Helsinki, Martin Simoioiki, la care au luat parte membrii delegației finlandeze, conducătorii Bisericii Evanghelice-Luterane din Estonia și Letonia, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse și reprezentanții Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse și ai Consiliului treburilor cultelor religioase pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.

VIZITAREA UNIUNII SOVIETICE ȘI A BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE MEMBRII COMITETULUI EXECUTIV AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR. — Între 10 și 14 februarie 1964 a avut loc la Odesa — în urma invitației Sanctității Sale Patriarhului Alexei — sesiunea ordinară a Comitetului Executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Atât în timpul sesiunii ca și după terminarea lucrărilor ei, membrii Comitetului Executiv au vizitat diferite orașe din Uniunea Sovietică, între care Odesa, Leningrad, Moscova; în timpul acestor vizite membrii Comitetului Executiv au cunoscut îndeaproape viața Bisericii Ortodoxe Ruse, având puțința să simtă, din comuniunea cu ierarhii și credincioșii simpli, duhul ecumenic al Ortodoxiei ruse; totodată ei s-au putut convinge de dragostea pentru pace a poporului sovietic.

În timpul cât membrii Comitetului Executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor au fost oaspeții Bisericii Ortodoxe Ruse, s-au organizat în cinstea lor recepții la care au luat parte reprezentanți ai vieții bisericesti, ai opiniei publice și ai autorităților. În cuvântările rostite cu acest prilej s-a accentuat necesitatea intensificării activității Bisericilor creștine pentru înfăptuirea unirii creștinilor în acțiunea generală de rezolvare a problemelor lumii contemporane. Poziția Bisericii Ortodoxe Ruse a fost înfățișată de I. P. S. Mitropolit Boris al Kersonului și Odesei, la recepția de la Odesa, din 10 februarie 1964; de I. P. S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Ladogei, la recepția organizată de Departamentul Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericesti externe la Moscova, în ziua de 9 februarie 1964 și la recepția de la Leningrad, din ziua de 18 februarie 1964; iar la recepția de la Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk, din ziua de 17 februarie 1964, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, salutând în persoana oaspeților pe toți «activiștii Consiliului Ecumenic al Bisericilor care-și dăruiesc toate puterile acțiunii de înfăptuire a unității creștine și de întărire a păcii între toate popoarele pământului», a precizat că: «pentru noi toți este cu desăvârșire limpede că îndeplinirea de către Bisericile și organizațiile creștine a gândurilor

lor în această lume pămîntească constituie o treabă deosebit de grea, pentru că este legată de necesitatea de a birui foarte mari ispite spirituale. Despre una dintre asemenea ispite Mîntuitorul a prevenit pe ucenicii și urmașii Săi cînd, trăgînd cortina care acoperea «taina fărădelegii» (II Tesal. II, 7), a înștiințat pe Apostolul Petru de străduința puterii potrivnice de a înrădăcina între credincioși duhul înstrăinării păgubitoare și al împărțirii. Din istoria multiseculară a creștinismului știm foarte bine cît rău a pricinuit unității creștine această mare ispită : despărțirea bisericească.

Pe căile cele fericite ale Providenței divine s-a ajuns ca astăzi conștiința mării majorități a creștinilor să ajungă la înțelegerea limpede a primejdiei de moarte a acestei ispite».

Trecînd la prezentarea activității și poziției Bisericii Ortodoxe Ruse în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a spus : «Aruncînd o privire retrospectivă asupra celor doi ani de cînd Biserica Ortodoxă Rusă este membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor...», trebuie să recunoaștem că «acești doi ani au fost plini de evenimente de mare însemnătate bisericească...», între care deosebit de importantele conferințe teologice, care au adus o reală contribuție acțiunii de adîncire a înțelegerii reciproce între confesiuni, fără de care este cu neputință mergerea înainte în direcția înfăptuirii unității de credință.

«Ne bucură în chip sincer faptul că în cursul celor doi ani am fost părtași la prelucrarea și luarea de către Consiliul Ecumenic al Bisericilor a unui mare număr de hotărîri practice importante menite să contribuie la slăbirea încordării internaționale și la înlăturarea primejdiei izbucnirii unui conflict mondial.

Noi mărturisim cu satisfacție că, neținînd seama de deosebirile lor de vederi politice și sociale, membrii Consiliului Ecumenic al Bisericilor au știut să fie de acord în cele mai esențiale probleme pentru acțiunea păcii internaționale». În continuare, Sanctitatea Sa a manifestat nădejdea ca și în viitor Consiliul Ecumenic al Bisericilor să manifeste aceeași deplină unanimitate în pregătirea și luarea oricărei inițiative pașnice și pentru rezolvarea celorlalte probleme care frămîntă lumea contemporană.

«Noi sîntem de părare — a încheiat Sanctitatea Sa — că de excepțională însemnătate pentru reușita acestei misiuni pancreștine a noastre este adîncirea procesului de unire a forțelor creștine iubitoare de pace», ca de pildă colaborarea între Consiliul Ecumenic al Bisericilor și Conferința Creștină pentru Pace, și de asemenea între Consiliul Ecumenic al Bisericilor și acele Biserici și organizații creștine care nu participă direct la acțiunile Consiliului Ecumenic al Bisericilor, dar se străduiesc să contribuie la statornicirea păcii internaționale.

I. V. G.

*Tema principală a Adunării mondiale
creștine pentru pace de la Praga :*

„LEGĂMINTUL MEU ESTE UN LEGĂMINT DE VIAȚĂ ȘI DE PACE“

LEGĂMINTUL VEȘNIC AL PREOȚIEI

Acțiunea pentru pace întreprinsă ca slujire a omului de către Bisericele și organizațiile creștine care activează în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace face în iunie-iulie 1964 un popas la a doua Adunare mondială creștină pentru pace. Acolo se judecă rezultatele activității din cei trei ani trecuți de la prima Adunare mondială și se trasează drumul și sarcinile activității viitoare; așadar lucrările acestei Adunări mondiale vor trage concluzii și vor deschide perspective.

Pregătirea Adunării a doua mondiale creștine pentru pace, care s-a făcut timp îndelungat și cu deosebită grijă prin organele de conducere și de lucru ale Conferinței, a sintetizat acest dublu aspect, de rezultate și perspective ale acțiunii, în fixarea ca temă principală, ca spirit conducător, ca idee dinamică și cuvânt de ordine a tuturor lucrărilor Adunării, a textului din profeția lui Maleahi (II, 5) : *Legământul Meu cu el a fost legământ de viață și de pace...»*.

După cum se constată din documentele pregătitoare ale celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace¹, cu toate că lucrările ei

1. Referate susținute la sesiunile ordinare ale organelor conducătoare și comisiilor de studii ale Conferinței Creștine pentru Pace în ultimul an și comunicatele oficiale ale acestor sesiuni; ca de exemplu: Tezele Profesorului J. L. Hromadka la sesiunea de la București a Comitetului Executiv, noiembrie 1963 (publicate în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXI (1963), nr. 11—12, p. 1049—1050) și Comunicatul asupra aceleiași sesiuni (*ibidem*, p. 1083—1085).

Revista «Conférence chretienne pour la paix», buletinul oficial al Conferinței Creștine pentru Pace, numerele din iulie-decembrie 1963 și ianuarie-iunie 1964 (care cuprind pe lângă datele oficiale asupra lucrărilor și articole special închinată temei principale; ca

sînt subordonate acestei teme principale, totuși aceasta nu constituie un scop în sine, ci numai prilejul și mijlocul prin studierea căruia acțiunea mișcării creștine pentru pace să capete mai mult curaj și o nouă forță pentru slujirea omenirii. De aceea lucrările pregătitoare, conclud că «în tema principală trebuie căutată mîngîierea cuvîntului dumnezeiesc pe care o cuprind noțiunile biblice : *legămînt, viață, pace*. Prima noțiune (legămîntul) amintește de punctul de plecare al activității noastre. Întreaga noastră muncă, noi vrem s-o înțelegem ca o *consecință a legămîntului* prin care noi am fost chemați să mărturisim Evanghelia : de la sine înțeles că vom da o și mai limpede mărturie, în fața Bisericii și a lumii, că acțiunile noastre sînt motivate de Evanghelie — chiar cînd în forma lor concretă ele poartă amprenta nevoilor curente ale unei simple coexistențe umane. Noțiunea biblică de pace trebuie să dirijeze atenția noastră asupra exigențelor indispensabile *ale unei mai adînci dimensiuni a coexistenței pașnice* : pentru ca să ne dăm seama că nu e vorba numai de o situație politică și internațională exterioară fără războaie, ci de condiții în care popoare care posedă legate istorice, sociale și culturale deosebite ar putea să se întâlnească în vederea unei colaborări creatoare. Și în cele din urmă, ținînd seama de noțiunea biblică despre viață, dorim să studiem chestiuni privitoare la *sensul, misiunea și plenitudinea vieții omenesti* cu aspirațiile și cuceririle sale în trecut și în prezent»².

Pentru această întemeiere biblică în programul lucrărilor Adunării a doua mondiale creștine s-a prevăzut «lucru biblic în grup» zilnic, pentru ca «vestirea legămîntului Domnului în Vechiul și Noul Testament, care va constitui centrul expozeului biblic al Adunării, să creeze o bază proprie teologică din care se vor ramifica toate celelalte discuții, în urma căreia toate celelalte chestiuni concrete se vor aranja cu necesitate în adevărată perspectivă» ; și programul se încheie cu indicarea următoarelor texte biblice care se referă la legămînt : Facere IX — legămîntul cu Noe ; Facere XV — legămîntul cu Abraam ; Ieșire XIX — legămîntul de la Sinai ; Matei XXVI, 26—29 — Cina cea de taină ; Evrei VIII, 6—13 — legămîntul cel nou³.

Avînd în vedere importanța deosebită acordată temei principale, mai ales în aplicațiile și în lucrările actuale și viitoare ale Conferinței Creștine pentru Pace, socotim justificată cercetarea îndeaproape a textului «legămîntul Meu cu el a fost legămînt de viață și de pace» din profeția lui Maleahi.

În cercetarea noastră vom urmări să lămurim în primul rînd care a fost cadrul istoric, social și religios al activității lui Maleahi ; după

de exemplu : K. H. Bernhardt, *Mon alliance est une alliance de vie et de paix*, nr. 8/1964, p. 181—183).

Și îndeosebi : *Mon alliance est une alliance de vie et de paix*, Cahier préparatoire de la deuxième assemblée générale chrétienne pour la paix 1964 (Praga, 1964, 58 p.), publicat și difuzat membrilor de Secretariatul Conferinței Creștine pentru Pace.

2. *Mon alliance...*, Cahier préparatoire..., p. 11.

3. *Ibidem*, p. 53.

În acest larg cadru istoric al epocii persane, în viața iudeilor au loc trei evenimente importante :

a) întoarcerea din exil, zidirea templului și organizarea cultului (538—516 î. d. Hr.) — al căror ecou se întâlnește în profetiile lui Agheu și Zaharia și în parte în cărțile Ezdra și Neemia ;

b) activitatea lui Ezdra (începînd din 458 î. d. Hr.) și misiunea lui Neemia la Ierusalim : construirea zidurilor de apărare, reorganizarea politică și religioasă (445—433 și 430—425 î. d. Hr.) a societății iudaice — evenimente caracterizate ca « reforma religioasă » a lui Ezdra și Neemia și care pot fi urmărite după cărțile Ezdra și Neemia, fără a putea fi fixate într-o ordine strict cronologică ;

c) promulgarea Legii de către Ezdra (398 î. d. Hr.) în cadrul societății iudaice din Ierusalim, cu care act se pune sfîrșit îndelungatei și frămîntatei epoci pentru reorganizarea comunității iudaice de după exil și se stabilesc principiile și practica după care se va dezvolta mai departe iudaismul.

Cu toate că se întinde pe o durată de aproape un veac și jumătate și cu toate că evenimentele ce au avut loc în această vreme, atît în lumea înconjurătoare, cît și înăuntrul său ar fi impus gruparea evenimentelor în momente deosebite, totuși viața societății iudaice din Ierusalim păstrează în toată această lungă perioadă o unitate impresionantă în tulburătoarea ei frămîntare pentru realizarea idealului religios, politic și social cu care iudeii se întorseseră din exil.

Robirea iudeilor din regatul lui Iuda în Babilon prezintă marele avantaj, față de deportarea israeliților din regatul de nord, că, fiind deportați în masă în jurul Babilonului, a fost cu putință organizarea vieții lor într-o comunitate, care, sub conducerea profetului Iezechiil, supunea întreaga istorie a poporului ales unei aspre judecăți, prin prisma criteriilor precizate deja în predica profetilor anteriori, dar aplicate de astădată cu o severitate extremă.

Astfel, dacă predica profetilor anteriori demonstrase că epocile de decădere națională sînt urmarea decăderii religioase de la obligațiile legămîntului de a adora în chip curat numai pe Iahve și a trecerii la adorarea zeităților popoarelor cu care vin în contact, mai cu seamă prin legături — matrimoniale ori nu — cu femei de alt neam și de altă lege (ca în vremea lui Moise cînd slujesc lui Baal-Peor, Numeri XXV ; în vremea judecătorilor și în vremea regatului de nord, îndeosebi de la domnia lui Ahab) ; dacă predica profetilor anteriori demonstrase caracterul nefast al organizării noului cult în regatul de nord (cu adorarea lui Iahve în chipul vițelului de aur și cu o preoție aleasă din tot poporul) de către Ieroboam « care a făcut pe Israel să păcătuască » ; dacă predica profetilor anteriori condamnase încadrarea zeităților astrale asiriene în cultul mozaic de către regele Manase (în veacul al VII-lea, ca dovadă de credincioșie față de imperiul suzeran) și organizarea cultului idolatru pe înălțimi atît pe teritoriul fostului regat de nord, de către populația amestecată numită Samaritani, cît și în regatul de sud — la care parti-

cipă și leviți ; și dacă predica profeților anteriori dovedise că perioadele de decădere sînt urmate de pedeapsa necesară și că, prin cei ce se pocăiesc alături de «un rest» care a rămas permanent credincios, comunitatea va dobîndi în chip colectiv iertarea, bunăstarea și mîntuirea ; — comunitatea iudeilor deportați în Babilon, în judecarea poporului ales — judecare schematic cuprinsă în profeția lui Iezechiel — stabilește că :

exilul constituie pedeapsa necesară pe care Iahve o aplică pentru încălcarea legămîntului de către poporul întreg, care a căzut în idolatrie din îndemnul și sub exemplul regilor, cu ajutorul leviților care au slujit zeilor pe înălțimi și din neglijența preoției care a abdicat de la îndatoririle de învățător al poporului, rezumîndu-se la activitatea sacrificială pe care a întinat-o prin starea ei de păcate personale ;

restaurarea poate fi îndeplinită numai printr-o purificare a întregii comunități și, cum purificarea nu se putea realiza prin jertfe — care nu pot fi aduse decît la templu —, îndepluirea ei se adresează piozității individuale pentru împlinirea datoriei trăirii morale conform prevederilor Legii, datorii care trebuie aplicate riguros pentru a asigura dezvoltarea idealului de piozitate propriu iudeilor, total separați de blocul restului lumii.

Ca urmare, din perspectiva pe care comunitatea din exil și-o face asupra organizării vieții sociale și religioase, la întoarcere dispăre regalitatea, care va fi înlocuită de conducerea directă a lui Iahve — ca în vremea marelui preot Samuel ; deci marii preoți (fiii lui Tadoc) devin și capi cultului și ai societății — dar nu regi ; leviții și o latură preoțească, vinovați de căderile din trecut, sînt socotiți nedemni de slujire în cultul expiator ; sfințenia, puritatea, fiind condiția esențială pentru apropierea de Dumnezeu, impune puritatea de credință și de rasă ; în acest fel legămîntul între iudei și Iahve devine mai strîns fiind reglementat oficial prin Lege, care este mai bine cunoscută și riguros practică și care domină individul în întregime. În această perspectivă statul ce urma să fie organizat la întoarcerea din exil era bazat pe legătura dintre rasă și religie, cu o Lege care reglementa viața religioasă și civilă a individului și comunității și se exercita de către marele preot — ca singura autoritate executivă văzută, alături de care se profila autoritatea adunării poporului.

Punerea în practică a acestor principii de organizare a întîmpinat la întoarcerea din exil greutăți mari, provocate în special de intransigența celor întorși din exil de a nu colabora în nici un fel cu populația băștinașă (iudei rămași în patrie și populațiile cu care se amestecaseră). Puritarismul celor întorși simte nevoia de a fixa o barieră nu numai între iudeii întorși din exil și străini, ci și între iudeii întorși, purificați prin exil, și iudeii rămași, decăzuți prin contactul cu străinii. De aci dificultățile epocii de zidire a templului și de organizare a cultului și a vieții sociale și religioase (538—500 î. d. Hr.).

În epoca următoare, viața în mijlocul populațiilor străine și a iudeilor rămași în patrie topește elanul caracteristic primei epoci și iudeii întorși din exil se încadrează încetul cu încetul felului de trai al celor din jur, de care nu puteau fi izolați, întrucît cetatea Ierusalimului era fără ziduri. Greutățile traiului, pe de altă parte, silesc pe unii să-și asigure existența părăsind cetatea și așezându-se la țară ; iar pe alții îi silesc să caute sprijinul celor înstăriți și influenți în societate, și cum aceștia erau în general de alt neam, asigurarea sprijinului se obține prin înrudirea cu ei. Astfel căsătoriile cu femeii de alt neam și de altă lege condamnate în trecut, sînt practicate pe scară atît de întinsă și aduc ușurința traiului și favoruri așa de mari, încît iudeii desfac căsătoriile lor cu femeile iudaice și se căsătoresc cu străine ; de această molipsitoare decadere este atinsă întreaga societate a celor întorși din exil ; cei care rezistă în practicarea principiilor cu care s-au întors părinții din exil, trăiesc în sărăcie și umilință. O dată cu aceasta decade și practicarea cultului, care era centrul vieții religioase și sociale : din cauza lipsei în care trăiesc cei pioși și din cauza dezinteresului celor ce prin căsătorii cu femei străine și-au format altă lume, nu se mai plătesc dările pentru templu ; și ca urmare preoția și leviții se supun curentului general : unii părăsesc cetatea — leviții în special —, alții se căsătoresc cu femei străine, iar restul se ocupă cu tot felul de treburi materiale pentru obținerea de cîștig, mergînd pînă la traficul cu animalele de jertfă. Așadar în cult, ca și în viață, pătrund elemente și obiceiuri străine de originea și credințele iudaice.

Din punct de vedere ideologic-religios urmările acestor stări de lucruri duc la frămîntări serioase : pornind de la răsturnarea vechiului raport între pocăință și restaurare, stabilită în exil — că : restaurarea va preceda purificarea prin pocăință (care urma să fie înfăptuită prin cult la templu), întrucît restaurarea se face în dar de către Dumnezeu (Iez. XVI, 60—63 ; XXXVI, 28—31) care, fiind legat, în virtutea legămîntului, de Israel pe care l-a făcut singurul său reprezentant, nu va îngădui la infinit profanarea numelui său de către neamuri (Iez. XXXVI, 22—24) —, cei întorși așteptau ca, după restaurarea cultului expiator, fiind înfăptuită și purificarea, să se realizeze făgăduințele, care nu se întrevăd ; și o dată cu aceasta permanentizarea dezechilibrului între faptă și răsplată, între cei răi care se bucură de bunăstare și cei pioși, cei dreپți care sufăr, împinge la trecerea asupra individului a răsplatirii absolut juste, care se poate obține prin individualizarea moralei, prin respectarea prescripțiilor Legii și prin expierea păcatelor prin cultul efectuat de o preoție vrednică.

Reorganizarea vieții sociale, politice și religioase a acestei societăți iudaice din Ierusalim se înfăptuiește în veacul al V-lea prin reformatorii Ezdra și Neemia.

Ezdra vine (458 î. d. Hr.) la Ierusalim din capitala imperiului persan, cu firman pentru a face ca Legea iudaică să fie respectată de tot poporul ; activează împreună cu Neemia, care — fiind paharnic la curtea

lui Artaxerxe II — obține la 445 î. d. Hr. satrapia pentru Palestina, cu misiunea de a pune rînduială în viața poporului iudeu. În timp de 12 ani încontinuu și, după o întrerupere scurtă, timp de alți cîțiva ani, cei doi reformatori reușesc să reorganizeze societatea iudaică, asigurîndu-i independența politică prin construirea zidurilor cetății și prin înlăturarea conducătorilor de alt neam; asigurîndu-i puritatea de rasă prin desfacerea căsătoriilor cu femeii străine; asigurîndu-i puritatea de credință și morală, prin precizarea textului Legii și prin citirea lui în adunarea poporului, prin epurarea corpului preoțesc, prin orînduirea bunului mers al cultului și prin rînduirea plății regulate a dărilor pentru templu; ei asigură încă ordinea socială instituind comisii din sînul adunării poporului pentru a supraveghea aplicarea cu strictețe a celor orînduite și pentru a asigura paza cetății de cei dinafară.

Reforma a început a fi pusă în aplicare cu elan, dar curînd s-a constatat începerea delăsării, mai ales în privința căsătoriilor cu femeii străine. Socotind că impunerea cu forța a aplicării reformei nu va da rezultate, Ezdra pleacă în Mesopotamia și se întoarce cu un nou grup de repatriați zeloși, special aleși pentru a activa în sînul comunității din Ierusalim, dinamizînd-o în hotărîrea de a urma întru totul reformei. Acțiunea lui Ezdra este încununată de succes și în anul 398 î. d. Hr. are loc într-o solemnitate emoționantă promulgarea Legii — citirea ei în adunarea poporului și acceptarea de către acesta de a urma întru totul prescripțiilor din nou precizate pentru a reglementa viața individului și a societății sub toate aspectele ei. Angajamentul acesta nou, poate fi socotit legămînt între popor și Legea lui Dumnezeu, nu cu Dumnezeu însuși; de aceea iudaismul care se formează definitiv prin această promulgare a Legii poate fi numit nu un sistem «teocratic» — cum fusese mozaismul, ci unul «nomocratic», sau chiar — avînd în vedere autoritatea marelui preot în aplicarea Legii în viața civilă și religioasă, individuală și colectivă — «ierocratic», cum istoria nu mai cunoscuse.

*

Activitatea profetului Maleahi nu este cea a unui profet în sensul profetismului vechi, spontan, pentru că încă din vremea exilului, se profilase (Iez. XIV, 21—23), ca urmare a concepției despre răsplătirea individuală, rolul profetului care nu mai atrage luarea aminte a națiunii asupra primejdiei ce o amenință în întregime, ci devine responsabil de moartea fiecărui păcătos care pierе fără ca profetul să-l fi avertizat; rolul de tribun se estompează și se precizează rolul de păstor.

Într-adevăr din cuprinsul profeției lui se constată că Maleahi nu este un descoperitor al voinței lui Dumnezeu pentru prezent, nu mai este un văzător; ci este mai de grabă un predicator, un moralist, care predică voința lui Dumnezeu, voință deja cunoscută în forma Legii scrise. În formă nu se întilnește intuiția, viziunea, ci primează argumentarea. Profeția lui, din acest punct de vedere, conține o serie de dez-

bateri cu teză, cu obiecții și replici, atacînd direct dificultățile vieții practice a societății vremii lui, ca de exemplu :

manifestarea unei tendințe că ritualul cultic nu mai este necesar, ca urmare a faptului că, cu toată împlinirea ritualului cultic de expiere, Dumnezeu nu intervine și starea socială rămîne mai departe în decădere ;

tendința devenită activă ca delăsare manifestată prin : slăbirea credinței în eficacitatea jertfelor ; dezgustul cu care preoții își fac slujba ; eschivarea laicilor de la obligațiile impuse de cult ; preocuparea fiecăruia de a-și asigura o poziție mai puțin precară în țară ; generalizarea căsătoriilor cu membrii familiilor străine influente și divorțul de femeile iudaice ; practicarea altor păcate cu efecte rele pentru societate (jurămint strîmb, judecată nedreaptă etc.).

În combaterea fiecăreia din aceste stări Maleahi pornește de la principiile rigoriste de care se arată a fi pătruns ca toți iudeii care simțeau necesitatea reorganizării societății spre jumătatea veacului al V-lea, între venirea lui Ezdra (458 î. d. Hr.) și începerea activității reformatoare a lui Neemia (445 î. d. Hr.).

II. TEMA «LEGAMINTUL MEU CU EL A FOST LEGAMINT DE VIAȚA ȘI DE PACE» IN CADRUL PROFETIEI LUI MALEAHI⁵

Profetia lui Maleahi se împarte în două : partea întâia (I, 1—II, 16), care cuprinde cuvîntări de acuzare și partea a doua (II, 17—III, 24 [după Septuaginta IV, 6]), care cuprinde cuvîntări de mîngîiere.

5. Pentru cuprinsul acestui capitol au fost folosite lucrările :
- Calmet, C., *Commentaire littéral sur tous les livres de l'Ancien et du Nouveau Testament*, vol. Les petits prophètes, Paris, 1715 (la comentarii nu se indică paginile).
- Chiril al Alexandriei, *Comentar la Maleahi*, P. G., t. LXXII, col. 276—317.
- Duhm, B., *Israeis Propheten*, II Aufl., Tübingen, 1922.
- Fillion, L. Cl., *La Sainte Bible commentée d'après la Vulgate et les textes originaux*, vol. VI, IX-e éd., Paris, 1927.
- Efrem Sirul, *Opera omnia*, ed. Petrus Benedictus S. J., t. II, Roma, 1740 (comentar la Maleahi).
- Gesenius, W., *Hebräches und aramisches Handwörterbuch über das A. T.*, XI Aufl., Leipzig, 1910.
- Glaire, J. B., *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum*, Paris, 1843.
- Grant, W. M., *Comentar la Maleahi*, în *The Speakers Bible*, ed. Ev. Hastings, Aberdeen Scotland, 1930.
- Haymo al Halberstat-ului, *Comentar la Maleahi*, P. L., t. CXVII.
- Hisichie prezbiterul, *Fragmente la Maleahi*, P. G., t. XCIII, col. 1368—69.
- Hoonacker, A. de., *Les douze petits prophètes*, Paris, 1908.
- Isidor de Spania, *Insemnări asupra cărților V. și N. Testament*, P. L., t. LXXXIII (Maleahi), col. 174 și urm.
- Isopescul, Dr. S. O., *Profetul Maleahi, introducere, traducere și explicare*, Cernăuți, 1911.
- Jeremias, A., *Das Alte Testament...*, în legătură cu Maleahi, p. 742 și urm.
- Jeronim, *Comentar la Maleahi*, P. L., t. XXV, col. 1541—1578.
- Keil, C. Fr., *Die zwölf kleinen Propheten*, III Aufl., Leipzig, 1888.
- Knabenbauer, J., *Commentarius in prophetas minores*, ed. II, Paris, 1924.

Partea întâia cuprinde, după suprascriere (I, 1), un cuvînt despre alegerea lui Iacob și înlăturarea definitivă a lui Esau (I, 2—5); un cuvînt împotriva lui Iacob care s-a dovedit nerecunoscător, pentru că și preoții și poporul, în general, nesocotesc legămîntul și disprețuiesc cultul (I, 6—14) și în special: preoții, prin nesocotirea datoriei lor de învățători ai poporului, ispitesc poporul cu învățături neadevărate și nici nu mai slujesc lui Dumnezeu cum se cuvine (II, 1—9), iar poporul a pîngărit legămîntul său cu Dumnezeu, despărțindu-se de femeile din neamul lor și căsătorindu-se cu femei de neam străin (II, 10—16).

Partea a doua cuprinde un cuvînt despre venirea solului legămîntului care, prin judecata individuală ce va face, va rezolva problema dezechilibrului între faptă și răsplată (II, 17—III, 5); după textul corupt III, 6, urmează: îndemnurile la pocăință și la plata zeciuieiilor pentru templu (III, 7—12); anunțarea răsplătirii celor drepți (III, 13—21 [după Septuaginta III, 13—IV, 3]); îndemn la ascultarea Legii lui Moise și anunțarea trimiterii lui Ilie (III, 22—24 [după Septuaginta IV, 4—6])⁶.

a) Precizarea textului

În pasajul care se ocupă în special de vinovăția preoților (II, 1—9), după ce povățuiește pe preoți să se îndrepte, Maleahi demonstrează necesitatea îndeplinirii acestei povețe cu afirmația că ea se cuprinde în

Lagrange, M. J., *Etude sur les religions sémitiques* (în col. «Études bibliques»), Paris, 1903, p. 232 și urm.

Latouche, Aug., *Panorama des langues, Clef de l'étymologie*, Paris, 1836.

Lesêtre, H., art. *Paix* (în «Dictionnaire biblique», vol. IV, 2, col. 1960—1961).

Lesêtre, H., art. *Vie* (în «Dictionnaire biblique», vol. V, 2, col. 2416—2418).

Lowe, W. H., *Comentar la Maleahi*, în «An Des Testament Commentary», ed. Ch. J. Elicott, London, Pars, Melbourn, 1897.

Mandelkern, Solomon, *Veteris Testamenti Concordantiae hebraicae atque chaldaicae*, ed. II, 1937.

Marti, V., *Das Dodekapropheten*, Tübingen, 1904.

Meignan, Card, *Les derniers prophètes d'Israël*, Paris, 1894.

Nowak, W., *Die kleinen Propheten*, II Aufl., Göttingen, 1903.

Origen, *Hexaplorum quae supersunt, In prophetas minores*, P. G., t. XVI.

Petit, J. A., *Le Sainte Bible avec commentaire*, vol. XI, Arras, 1896.

Reuss, Ed., *La Bible: Les prophètes*, Paris, 1876.

Rupert, abatele, *Comentar la Maleahi*, P. L., t. CLXVIII.

Sander, M. P. Ph. et Trenel, J., *Dictionnaire hébreu-français*, Paris, 1859.

Sellin, Er., *Das zwölf Prophetenbuch*, Leipzig, 1930.

Stockius, Chr., *Clavis linguae sanctae Veteris Testamenti*, Jena, 1735.

Teodor al Mopsuestiei, *Comentar la Maleahi*, P. G., t. LXVI.

Teodoret al Cirului, *Comentar la Maleahi*, P. G., t. LXXXI.

Touzard, J., *L'ame juive* (în «Revue biblique», p. 59—80).

Trochon, abbé, *Les petits prophètes*, Paris, 1908.

Vigouroux, F., art. *Alliance* (în «Dictionnaire biblique», I, 1, col. 383—387).

6. Textul profetei lui Maleahi este socotit în general autentic în afară de ultimele două versuri (III, 22—24; după Septuaginta IV, 4—6), care sînt socotite de o parte din critici ca fiind un adaos. Textul de asemenea este îndeajuns de bine păstrat; în afară de III, 6 care prezintă un text corupt, necomplet — ceea ce împiedică puțința repartizării lui subîmpărțirilor cuprinsului — sînt puține versetele care prezintă greutăți mai de seamă.

legământul lui Dumnezeu cu Levi (II, 1—4) ; în continuare se arată în ce constă legământul acesta (II, 5—7) și cum l-au nesocotit preoții epocii lui Maleahi (II, 8—9).

Tema principală constituie prima parte a versetului 5, cu care se începe arătarea în ce constă legământul cu Levi ; pentru că textul întregului verset prezintă unele greutăți sintactice îl vom prezenta în întregime după textele socotite originale, semnalînd și diferențele observate la traduceri românești.

Textul ebraic⁷

בְּרִיתִי הַיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם
וְאַתְּנָם לֹו מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי
נִחַת הוּא :

Textul grec⁸

Ἡ διαθήκη μου μετ-αὐτοῦ τῆς ζωῆς
καὶ τῆς εἰρήνης, καὶ ἔδωκα αὐτῷ ἐν
φόβῳ φοβείσθαι με καὶ ἀπὸ προσώ-
που ὀνόματός μου στέλλεσθαι αὐτόν.

Textul latin⁹

Pactum meum fuit cum eo vitae
et pacis ; et dedi ei timorem, et ti-
muit me, et a facie nominis mei pa-
vebat.

Textul slav¹⁰

Закѣтъ мой бѣ съ нимъ жизни и
миръ, и дахъ емъ боужнѣю боужнѣю
мене, и ѡ(т) лица имени моего есмъ
нѣтисѣ емъ.

Dificultățile sintactice pe care le prezintă textul constau, în primul rînd, în greutatea de a preciza raportul sintactic al cuvintelor «hachayim uehașsalom» ; în al doilea rînd, în justificarea înlăturării sufixului «em» (— pe ele) din cuvîntul «uaettenem-lo» în toate cele trei versiuni — greacă, latină și slavă ; și, în al treilea rînd, în greutatea de a preciza raportul sintactic al cuvîntului «mora».

«Dacă «hachayim uehașsalom» sînt atribute pe lingă substantivul «beriti» atunci se traduce textual : «legământul Meu a fost cu el (legă-
mînt) de viață și de pace» — așa au tradus și *Septuaginta* și *Vulgata*
și *textul slav* (și traduceri în limbile moderne care merg după ele), ca
și majoritatea comentatorilor vechi și noi. Construcția psihologică ebraică
a fost redată exact în cele trei versiuni, cu toate că traducerea în con-
strucție logică cere : «legământul Meu cu el a fost (un legămint) de
viață și de pace...».

7. *Biblia hebraica*, editiō. Rud. Kittel, ed. II, Stuttgart.

8. *Septuaginta id est Vetus Testamentum graecae iuxta LXX interpretes*, editiō Alfred Rahlfs, Stuttgart.

Textul Mal. II, 5 nu s-a păstrat în *Exapla* a lui Origen.

9. *Biblia Sacra juxta Vulgatae exemplaria et correctoria romana*, editiō Al. Cl. Fillion, ed. IX, Paris, 1887.

10. БИБЛІА СРЪДЪ КНИГЪ ВЪТЪХАГО И НОВАГО ЗАВЪТА, ПО ІАЗЫКЪ СЛОВЕНСКЪ, Москва и ѡфпа (1581).

Alții socotesc cuvintele «hachayim uehașsalom» nume predicative în care caz se traduce : «legământul Meu cu el a fost viața și pacea» (între aceștia Biblia tradusă de Luther).

Dacă «uaettenem-lo» este luat cu sufixul pers. III m. pl. atunci se traduce : «...de viață și de pace și Eu le-am dat lui», adică sufixul «em» (le) reprezintă cele două atribute «hachayim uehașsalom» pe lângă substantivul «beriti». *Septuaginta*, *Vulgata* și *textul slav* au înlăturat sufixul «em» (le), care lipsește și în unele texte ebraice ; și au legat expresia «uaetten-lo» de cuvântul următor «mora», fiind siliți să despartă (*Septuaginta* și *textul slav* prin virgulă, *Vulgata* prin punct și virgulă) pe «uehașsalom» de «uaetten-lo» ; în acest caz traducerea ar fi = «...de viață și de pace, și i-am dat lui...».

Cuvântul «mora» — un substantiv participial format cu ajutorul lui «mem», care înseamnă teamă, frică — a fost tradus de *Septuaginta* și *textul slav* ca obiect instrumental pe lângă verbul «uayiraeni» ; în acest caz traducerea ar fi : «legământul Meu a fost cu el (legământ) de viață și de pace și i-am dat lui cu frică să se teamă de Mine...». Trebuie semnalată traducerea cu caracter final pe care o dau verbului «uayiraeni» — *Septuaginta* prin φοβεῖσθαί με și *textul slav* prin БОЯТСЯ МЕНЕ. *Vulgata* a luat cuvântul «mora» ca obiect direct și traducerea ei este : «legământul Meu a fost cu el (legământ) de viață și de pace ; și Eu i-am dat lui teama și s-a temut de Mine...».

Alții au tradus cuvântul «mora» = «spre teamă», indiferent dacă «hachayim uehașsalom» a fost înțeles ca atribut ori ca nume predicativ.

Efrem Sirul și după el Isopescul au luat «hachayim uehașsalom» și «mora» ca obiecte directe ale verbului «uaettenem-lo», traducând : «legământul Meu a fost cu el : viață și pace i-am dat și frică, și el se teme de Mine...».

Semnalăm încă traducerea felurită a verbului «nichat» din ultima parte a versetului, pe care *Septuaginta* l-a înțeles de la «chatat», în însemnare directă : a frînge, a tremura, a cutremura ; *Vulgata* l-a luat în înțeles metaforic = a se pleca, a cădea (în fața cuiva). De aci alții au ajuns la «a se închina», adică traducerea ar fi : «și în fața numelui Meu el s-a cutremurat (să se cutremure, să cadă, să se închine)». Spre deosebire de *textul slavon* al ediției 1581, în ediția 1914 a Bibliei slavone în loc de : $\epsilon\sigma\mu\eta\kappa\tau\eta\varsigma\ \epsilon\mu\varsigma$ se folosește : $\epsilon\sigma\tau\alpha\mu\eta\kappa\tau\eta\varsigma\ \epsilon\mu\varsigma$ (a se înfricoșa, a se înspăimînta).

Traducerile românești urmează textului grecesc al *Septuagintei* — cele traduse de către Biserica Ortodoxă Română ; iar cele tipărite de Societatea biblică britanică urmează textului ebraic. Majoritatea celor care urmează *Septuagintei*¹¹ prezintă doar în loc de «legământul Meu» — «legătura Mea», ceea ce nu dă în întregime sensul cuvântului «διαθήκη».

11. Traducerile românești care urmează *Septuagintei* — *Blaj 1795*, *Sankt Peterburg 1819*, *Buzău 1854*, *Șaguna 1856*, *Biblia București 1914* — traduc : «Legătura mea a fost cu el de viață și de pace, și i-am dat lui ca cu frică să se teamă de mine și de către fața numelui meu să se cutremure».

*Biblia lui Șerban*¹² prezintă o traducere ce respectă și ordinea cuvintelor și forma gramaticală a cuvintelor ; de remarcat că termenul «făgăduința Mea» în loc de «legământul Meu» nu reprezintă de cât o parte din conținutul noțiunii «legământ».

Bibliile din 1936 și cea din 1944 (traducerea patriarhului Nicodim)¹³ urmează textului ebraic cu observația că : în prima parte traduce cuvintele «hachayim uehașsalom» ca obiecte directe, dar face mai cursivă ideea prin traducerea în loc de «a fost» — «am avut», ceea ce este posibil, în general, dar în cazul acesta nu e justificat nici gramatical și mai ales pentru că slăbește caracterul solemn al textului. În a doua parte a versetului se izolează de restul frazei cuvântul «mora», transformându-l într-o exclamare interogativă, care obligă la continuarea frazei sub aspect adversativ, ceea ce denaturează sensul și rupe cursivitatea textului, dându-i aspect retoric minor.

Biblia din 1938 (traducerea Gala Galaction și V. Radu)¹⁴ urmează textului ebraic ; de observat că în prima parte a versetului utilizează verbul «avut-am» pentru «a fost», ca și *Bibliile 1936 și 1944*, de care se separă luînd pe «hachayim uehașsalom» atributiv ; în partea a doua a versetului traducătorii rezolvă greutatea prezentată de cuvântul «mora» transformându-l într-o propoziție compusă «iar el mi-a dat cinstea cuvenită», cu continuarea obligatorie a textului sub aspect de argumentare ; «căci el s-a temut...», ceea ce nici nu corespunde textului și schimbă și înțelesul frazei.

Traducerile britanice (de exemplu Iași 1874 și București 1911)¹⁵ urmează textului ebraic cu observația că în prima parte a versetului introduc pe «hachayim uehașsalom» ca atribute imediat după substantivul pe care-l determină «legământul meu», ceea ce obligă la trecerea nejustificată a sufixului «em» la singular : «i l-am dat» ; în partea a doua a versetului pentru cursivitatea exprimării introduce părți de cuvînt (cu caractere cursive), care nu există în text.

*Traducerea britanică a lui D. Cornilescu*¹⁶ urmează textului ebraic, redînd deosebit de clar prima parte a versetului, din care însă ultima parte «uaettenem-lo» o unește cu prima parte a părții a doua «mora» : «i l-am dat ca să se teamă de mine», fără a avea justificarea textului.

12. *Biblia lui Șerban 1688* are : «Făgăduința mea era cu el a vieții și a păcii și am dat lui cu frică a se teme de mine și de către fața numelui meu să se ferească».

13. *Bibliile București 1936 și 1944* (traducerea patriarhului Nicodim) : «Am avut legământ cu el : viață și pace. Și i le-am dat. Teamă ? Dar el s-a temut de mine și s-a cucerit în fața mea».

14. *Biblia 1938* (Gala Galaction și V. Radu) : «Avut-am legământ cu el de viață și de pace. Și i le-am dat, iar el mi-a dat cinstea cuvenită. Căci el s-a temut de mine și s-a cucerit în fața numelui meu».

15. *Bibliile traduse de Societatea biblică britanică* (Iași, 1874, București, 1911) : «Legământul meu de viață și de pace era cu dînsul și i-l dădusem, pentru temerea cu care se teme de mine, și pentru plecarea, cu care se pleca înaintea numelui meu».

16. Iar *traducerea britanică a lui Cornilescu* are : «Legământul Meu era cu el un legământ de viață și de pace. I l-am dat ca să se teamă de Mine ; și el s-a temut de Mine ; și a tremurat de numele Meu».

După cum se poate constata din compararea de texte — originale și traduceri românești — greutatea de a reda cursiv cuprinsul versetului 5 se resimte în toate traducerile, fără a putea preciza care dintre ele redă mai corect textul ebraic și mai limpede idelle pe care le cuprinde.

*

Ne îngăduim să încercăm a demonstra necesitatea unei alte traduceri a textului ebraic. Trebuie recunoscut că așa cum a fost înțeleasă ordinea și raportul sintactic al cuvintelor în acest verset traducerea este dificilă; au simțit și au redat această greutate traducătorii Septuagintei, Vulgatei, textului slav și parte din comentatorii vechi și noi.

Ținând seama că tendința către simetrie în exprimarea gândului este caracteristică literaturii semite și că pentru realizarea simetriei sînt necesare cel puțin două părți — adesea formal încheiate pentru sine, dar lăuntric completîndu-se și lămurindu-se una pe alta — ceea ce constituie de altfel și esența paralelismului, noi socotim că versetul este constituit din două părți simetrice — nu atît din punctul de vedere al paralelismului membrilor, cît mai ales din punctul de vedere al expunerii logice a două situații —, părți care sînt subordonate unei regente. Regenta are un caracter enunțiativ: «*Legămîntul Meu cu el a fost*», iar cele două părți simetrice subordonate au caracter final redat prin «uau» final — și în același timp și conversiv — în verbul «uattenem» din prima subordonată și în verbul «uayiraeni» din a doua subordonată; iar pe lingă verbul «nichat» din a doua subordonată «uau» este numai final. Trebuie semnalat că Septuaginta și textul slav au înțeles și au redat caracterul final al construcției din a doua subordonată.

În al doilea rînd ținînd seama că sufixul «em» lipsește și în unele manuscrise ebraice, și că a fost înlăturat de cele trei versiuni — Septuaginta, Vulgata și textul slav — socotim că poate fi lăsat netradus, deși repetarea lui nu ar avea de cît un caracter întăritor.

Iată acum traducerea propusă de noi a versetului 5 după textul ebraic în comparație cu traducerile vechi:

După textul ebraic:

«Legămîntul Meu cu el a fost ca Eu să-i dau lui viața și pacea; iar el să se teamă de Mine cu frică și să se cutremure în fața numelui Meu».

După Vulgata:

«Pactul Meu cu el a fost (pact) de viață și de pace; și i-am dat lui teama, și s-a temut de Mine și se pleca în fața numelui Meu».

După Septuaginta:

«Legămîntul Meu cu el a fost (legămînt) de viață și de pace, și i-am dat lui ca cu frică să se teamă de Mine și să se cutremure înaintea numelui Meu».

După textul slav:

«Legămîntul Meu cu el a fost (legămînt) de viață și de pace, și i-am dat lui ca cu frică să se teamă de Mine și de fața numelui Meu să se cutremure».

Traducerea propusă de noi după textul ebraic nu mai permite redactarea temei principale așa cum a fost fixată, pentru că raportul sintactic între cele trei noțiuni fundamentale ale temei nu mai este același ca după vechile traduceri. În raport cu traducerea noastră tema «legământul Meu este un legământ de viață și pace» ne mai reprezentând o citare a textului pe care-l trunchează, poate fi folosită doar ca un apel, ca o lozincă întemeiată pe înțelesul, pe conținutul celor trei noțiuni pe care le împerechează altfel de cit cere cuprinsul întregului verset.

b) *Precizarea noțiunilor : «legământ», «viață», «pace»*

Vom încerca în continuare să precizăm înțelesul, conținutul celor trei noțiuni fundamentale ale temei principale «legământul Meu este un legământ de viață și de pace».

Noțiunea de legământ este desemnată prin termenul ebraic «berit»¹⁷, care înseamnă în general : alianță, legământ, pact.

În chip propriu «berit» determină înțelegerea, convenția pe care o încheie doi sau mai mulți oameni care făgăduiesc să respecte același lucru : proprietatea, prietenia, viața, pacea, ajutorul reciproc (Fac. XIV, 13 ; XXI, 27 ; XXVI, 28 ; XXXI, 44 etc.), sau legătura căsniciei (Prov. II, 17 ; Mal. II, 14).

17. Derivarea etimologică a cuvântului «berit» este nesigură. Este un substantiv abstract format prin terminația feminină «it», fie de la verbul «barah» = a rupe, a tăia pentru a mânca, a alege bucățile pentru mâncat ; de unde : a alege ; fie de la verbul «bara» (III radical alef) = a tăia, a spinteca, a sfărâma. Derivarea de la «a alege» este întemeiată pe faptul că așa cum atunci când omul alege bucățile pentru mâncat, tot așa și în cazul încheierii unei înțelegeri, persoanele aleg lucrurile și condițiile în care se încheie legământul. Derivarea de la a «spinteca» este întemeiată pe faptul că la încheierea unei înțelegeri se obișnuia să se aducă jertfă de animale, care erau spintecate în două părți egale ce erau apoi așezate față în față (Fac. XV, 10 ; Ier. XXXIV, 18—19), iar cei ce încheiau legământul treceau printru părțile jertfei jurînd că vor respecta condițiile stabilite (Fac. XV, 17 ; Deut. IV, 31 ; Ier. XXXIV, 8 și urm. ; Iez. XX, 5—6).

Datorită obiceiului de «a trece» printre jertfe, se susține și derivarea lui «berit» de la rădăcina «abar» (I radical «ain» — căzut) = a trece, a traversa dintr-o parte în alta (Latouche). S-a mai susținut de asemenea că «berit» ar fi un împrumut ca termen tehnic legat de ritualul oracolelor și că înțelesul inițial al lui «berit» ar fi fost inspectarea jertfelor într-un act solemn prin trecerea printre părțile jertfei, de unde apoi a ajuns a desemna actul însuși. Intrucît însă semnificația de oracol al ritualului ce însoțește actul «berit» este imperceptibilă, nu se poate cu ușurință afirma împrumutarea lui ca termen tehnic ritual (Lagrange).

În general «berit» redă în Vechiul Testament voința ființelor vii, nu voința celor morți. De aceea remarcă judicios Jeronim (P. L., t. XXV, col. 1555) că traduce mai corect Aquila prin $\sigma\upsilon\nu\theta\eta\kappa\eta$, decît Septuaginta prin $\delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta$.

Încheierea legământului era însemnată spre aducere aminte fie prin daruri care puteau avea o durată mai mare (Fac. XXI, 30), fie ca semn al legământului era fixat un lucru sau fenomen natural cu caracter permanent (Fac. IX, 13 ; Ios. XXIV, 26—27), ori se însemna trupul celor ce încheiau legământul cu un semn care avea să dureze cît va trăi trupul (Fac. XVII, 10—15), sau o orînduială socială cu caracter permanent ca sabatul (Iez. XXXI, 16—17).

În chip figurat conținutul noțiunii de legământ se redă prin «făgăduință, promisiune», pentru că a încheia legământ este același lucru cu «a făgădui, a promite» să respecte condițiile (Fac. VI, 18 ; IX, 9 ; X, 12 ; Ieș. XXXIV, 10 ; Num. XVIII, 19 ; II Sam. XXIII, 5 ; Ps. XCVIII, 4 ; Isaia LIX, 4) ; sau poate fi redat și prin efectul pe care-l are — devenind «lege, rânduială permanentă, constituție» (Num. X, 33 ; Deut. IV, 13 ; Isaia XXVIII, 18 ; Ier. XXXIII, 15, 20) ; de asemenea noțiunea de legământ putea fi înlocuită prin cea de «jurământ», prin care se manifestă exterior și se garantează respectarea condițiilor (Deut. IV, 31 ; Ps. CIV, 8—11 ; Iez. XVI, 59 ; XX, 5—6), ori prin semnul legământului (Fac. XVII, 13).

Încheierea legământului era însoțită de un ritual în care spintecarea animalelor constituia desigur un act al cărui simbol era că partea lezată avea drept de distrugere, de nimicire, a bunurilor sau chiar a persoanei celui care o lezase, prin călcarea condițiilor legământului încheiat (I Sam. XI, 7 ; XII, 14—15).

Practicarea încheierii de alianțe în viața poporului ebru înfățișează alianțe între indivizi, între individ și comunitate, între conducători de popoare, alianțe care pot avea caracter matrimonial, politic, comercial. Legea îngăduia poporului ales să încheie alianțe individuale ori colective cu orice alte popoare, în afară de popoarele idolatre care locuiau pe același teritoriu cu poporul ales, pentru că deveneau mijloc de cădere în idolatrie, prin care fapt se călca legământul fundamental religios.

Din punct de vedere religios noțiunea legământ înfățișează încheierea, după chipul celei dintre oameni, a unei alianțe între Dumnezeu și om — individ sau comunitate.

În sens strict încheierea legământului presupune o egalitate între părțile contractante, care să permită libera voie în participarea, în angajarea și în respectarea alianței încheiate ; atunci când e vorba de legăminte între oameni, starea de egalitate este de la sine înțeleasă, iar practica nu cunoaște alianțe între oameni de categorie socială diferită. Când însă este vorba de caracterul religios al legământului, la care participă două părți neegale ca stare și însușiri, este nevoie ca actul legământului, al alianței să fie precedat de un alt act prin care să se poată împlini condiția de egalitate a părților contractante și pentru ca astfel actual alianței să poată fi perfect valabil.

De aceea *actul legământului* încheiat între Dumnezeu și om este, în Vechiul Testament, totdeauna precedat de *actul alegerii* de către Dumnezeu a omului — individ ori comunitate. Prin această alegere omul este ridicat din starea de inferioritate și acceptat, de partea care l-a ales, ca parte egală în încheierea legământului. Ridicarea la această stare de egalitate, adică *actul alegerii* de către Dumnezeu nu poate fi un act de voință unilaterală, ci el *trebuie acceptat* în chip liber și exprimat limpede de către partea aleasă, de către om. Această dublă acțiune poate

fi urmărită în punerea în paralelă a pasajului din Ieşire XIX, 3—8 — care ar putea fi numit proclamaţia lui Dumnezeu despre alegerea de către El a omului —, cu pasajul din Deuteronom XXVI, 5—19 — care ar putea fi numit proclamaţia omului că acceptă alegerea.

Întrucît însă simpla acceptare nu constituie prin sine însăşi înfăptuirea stării de demnitate de a fi parte egală cu Dumnezeu în legămînt, acceptarea de către om trebuie însoţită de împlinirea conştiinţă şi liberă a acţiunilor care asigură realizarea şi rămînerea în această stare ; iar aceste acţiuni care constituie calea şi mijlocul de înfăptuire a vredniciei de acceptare a alegerii sînt înseşi condiţiile legămîntului. Astfel in-cepe interacţiunea între alegere şi legămînt.

Raportul între alegere şi legămînt în cadrul acestei interacţiuni arată că : deşi alegerea are importanţa de a fi cea dintîi şi de a porni de la Dumnezeu, totuşi legămîntul ca act secundar creşte permanent în importanţă pentru a nu face zadarnică alegerea ; întrucît pentru ca alegerea să subsiste este nevoie ca omul — individ ori comunitate — să îndeplinească permanent obligaţiile legămîntului.

Aşadar din punct de vedere religios noţiunea de legămînt necesită, pentru a putea fi înfăptuit, o favoare, un pogorămînt, o bunăvoinţă deosebită («chessed» — Ps. LXXXIX, 29) din partea lui Dumnezeu, care, după aceea, se supune formelor văzute specifice încheierii legămîntului între oameni.

Abia cînd pogorămîntul lui Dumnezeu faţă de oameni se va manifesta, nu prin alegerea şi ridicarea omului la vrednicia de pârtaş al legămîntului, ci prin întruparea, prin înomenirea Fiului, atunci legămîntul cel nou nu va mai avea nevoie de formele văzute (Ier. XXXI, 31—34 ; Evrei VIII, 8—13 ; X, 6 ; Gal. IV, 24).

Noţiunea de viaţă este desemnată prin termenul ebraic «chayim»¹⁸ care — sub forma de plural, determină, ca şi la alte numiri, caracterul cumulativ în redarea vîrstelor, zilelor şi duratei vieţii — înseamnă în general, viaţă.

În chip propriu «chayim» determină existenţa care trăieşte, şi durata, ei fie că e vorba de om, fie că e vorba de animale, precizînd uneori şi starea de prosperitate, de fericire, farmecul existenţei omului. Cînd se referă la om ca fiinţă, «chayim» desemnează *viaţa naturală*, adică existenţa şi locuirea pe pămînt (Fac. VII, 11 ; XXIII, 1 ; XXV, 7, 17 ; XLVII,

18. Cuvîntul «chayim» ca substantiv independent este un plural abstract cu caracter cumulativ, derivat de la substantivul feminin «chayah» (la rîndu-i derivat de la verbul «chayah» — a fi prezent, a fi de faţă, a trăi, a vieţui), care desemnează noţiunea de viaţă sub toate sensurile : principiul sau cauza vieţii, pe cel ce trăieşte — plantă, animal, om. Întrucît animalul şi omul simt, doresc, se mişcă, lor li se atribuie viaţa ca însuşire proprie. De aceea sensul primar al numelui este cel de adjectiv = cel ce trăieşte — individual ori colectiv — un timp limitat (omul), ori veşnic (Dumnezeu) ; de aci, «chayim» desemnează pe cei ce trăiesc, oamenii (Ecl. VI, 8 ; Iez. XXVI, 20) şi anume trăiesc : întregi, fără ştirbire şi fără tulburare, în condiţii prielnice. Ca urmare «hachayim» desemnează viaţa în general ; atît viaţa în sine, cît şi ceea ce o condiţionează — merindele pentru traiul zilnic (Prov. XXVII, 27) sau pentru cel moral (Prov. III, 22 ; IV, 22), prosperitatea, fericirea.

9 ; Ieș. VI, 16, 18, 20), urmărind realizarea trăirii îndelungate, lipsite de boală, de moarte, pînă la sfîrșitul natural care este trecerea fără durere din viața aceasta, înfăptuind astfel o viață fericită (Fac. II, 9 ; III, 22, 24 ; XXIV, 1 ; XXXV, 29 ; Ios. XIII, 1 ; Iob XXXV, 7).

Sub *aspectul moral* viața este dependentă de legămînt și atunci «chayim» reprezintă starea unei ființe dotate cu activitate proprie și în stare de a o exercita liber, urmărind înfăptuirea vieții în conformitate cu voia lui Dumnezeu, care, fiind izvorul vieții (Ps. XXXVI, 10), a dat omului Legea vieții (Înț. Sirah XLV, 6), ale cărei precepte sînt căile vieții (Ps. XV, 11 ; Prov. II, 19 ; V, 6 ; X, 17 ; XV, 10 ; Iez. XXXIII, 15), care pot fi înfăptuite prin înțelepciune (Prov. VIII, 35 ; XVI, 22 ; Int. Sirah IV, 12), dreptate (Prov. XII, 28 ; XXI, 21) și mai ales prin teama de Domnul (Prov. XIV, 27 ; XIX, 23 ; XXII, 4), care e începutul înțelepciunii (Prov. I, 7) în a cărei dreaptă e viața și ale cărei cărări sînt căile păcii (Prov. III, 16—17).

Privită sub raporturile condiționate de legămînt viața este dar al lui Dumnezeu (Fac. II, 7) — pe care l-a dat tuturor — și care, posedîndu-se o singură dată, este deci unică (Ps. XXII, 21 ; XXXV, 17) ; și întrucît dezvoltarea desăvîrșită — și fizic și moral — nu se poate realiza fără ajutorul lui Dumnezeu, viața constituie obligația cea dintîi pe care Dumnezeu se angajează prin legămînt s-o împlinească, asigurînd omului, individ ori comunitate, atît viața naturală — apărînd-o de orice și oricine ar putea să lezeze normala ei desfășurare —, cît și viața permanentă, continuitatea de a trăi prin urmași — fapt socotit dovadă de binecuvîntare și fericire.

Noțiunea de pace este desemnată prin termenul ebraic «shalom»¹⁹, substantiv masculin, care în general desemnează *integritatea* în care este concepută existența unui lucru concret.

În chip special «shalom» desemnează :

a) *pacea*, fie cea *temporală, lumească* atît colectivă — care este oferită (Deut. XX, 10), căutată (I Regi XX, 18), așteptată (Ier. VIII, 15), obținută și păstrată (I Sam. VII, 14 ; I Reg. V, 4, 12 ; Isaia XXXIX, 8), și apărută prin luptă (Mih. IV, 4 și urm.) —, cît și *pacea particulară, individuală* realizată prin înțelegere, ori legămînt (Jud. IV, 17 ; Ier. XX, 10) ai cărui părtași sînt socotiți prieteni, bărbați ai păcii ; fie *pacea spirituală, permanentă*, pe care omul o dobîndește prin credințioșia față de Dumnezeu, sub al cărui har și ajutor se pune (Ps. IV, 9 ; LXX, 3 ; Isaia IX, 5—6 ; XLVIII, 22 ; LII, 7 ; Ier. XXXIII, 6).

19. «Șalom» este nume derivat verbal participial de la verbul calitativ «šalem», care înseamnă a fi întreg, complet, consumat ; a fi întreg și psihic și fizic, adică a nu avea nimic lipsă ; a se afla în pace, în prosperitate ; a fi întreg la vedere, a nu avea nimic ascuns. De aceea «shalom» a devenit mai întîi un nume adjectival avînd — ca adjectiv — toate însemnările verbului calitativ ; și după aceea a devenit nume substantival abstract reprezentînd mai întîi însușirile concrete ale adjectivului ; apoi starea care poate favoriza atingerea, dobîndirea și păstrarea acestor calități. O altă teorie susține derivarea lui «shalom» de la verbul «šalah» — a fi liniștit, fericit ; și a rătăci, a greși.

b) *securitatea* și lipsa oricărui fel de pericol (Fac. XLIII, 23 ; Deut. XXIX, 18 ; Ier. VI, 14 ; VIII, 11 ; XII, 5 ; Iez. VII, 25).

c) starea permanentă de *prosperitate*, de *sănătate* și fericire care decurge din faptul că toate — lucruri și stări — sînt întregi și netulburate în dezvoltarea lor firească (Fac. XXIX, 7 ; XLIII, 27—28 ; II Sam. XI, 7 ; II Reg. IV, 26—27 ; IX, 31 ; Iob V, 23 ; Ps. XXXVII, 11 ; Ier. XXIX, 7). Din această semnificație au luat naștere toate formele de salutare, de urare, folosite în lumea semită pînă astăzi.

d) *răsplătirea* cu pace în loc de război (Lev. XXVI, 10 ; II Regi XXII, 20 ; Ps. IV, 9 ; Mih. III, 5 ; Inț. Sirah XLIV, 14).

Așadar prin «șalom» trebuie să înțelegem starea din care lipsește tot ce ar tulbura ființa umană și dezvoltarea normală, fizică și morală, a vieții omului, fie lăuntric ori în exterior, fie individual ori colectiv. Acest aspect de armonie, de înțelegere, de liniște, de dezvoltare prosperă angajează nu numai raporturile dintre oameni, ci și pe cele dintre om și natură. De aceea se poate spune că Vechiul Testament privește pacea drept condiția primordială a vieții și existenței umane, și că fără asigurarea condițiilor de pace, nu se poate dezvolta viața, nici în relațiile de la individ la individ, nici în relațiile dintre individ și comunitate, nici în relațiile dintre popoare. Pentru că pacea nu constă numai în securitatea de care se bucură un popor cînd nu are a se teme de dușmanii care pot tulbura viața lui cu războiul, ci pacea constă în primul rînd din suma tuturor bunurilor — fizice și spirituale — care pot asigura omului și poporului dezvoltarea deplină a vieții lui.

Prin urmare între pace și viață este o strînsă interdependentă, care face ca ele să fie bunurile supreme ale existenței umane, încît să se poată înțelege unul prin altul, să se presupună unul pe altul : pacea — înseamnă viață reală și normal dezvoltată, iar viața adevărată presupune cu necesitate existența păcii — și lăuntrice și exterioare.

De aceea în cadrul legămîntului viața și pacea — chiar cînd nu sînt amintite amîndouă — constituie obligația pe care se angajează s-o îndeplinească față de om — individ ori comunitate — Dumnezeu, care e Dumnezeuul păcii (Jud. VI, 24) și care dăruiește pacea cui vrea (Iob XXXIV, 29), în special celor ce iubesc Legea lui (Ps. CXIX, 65) și celor ce săvîrșesc dreptatea (Isaia XXXIII, 17), pentru care pacea va fi fără întrerupere (Isaia XLIII, 8 ; LXVI, 12). El lipsește însă de pace pe cei nedrepti (Deut. XXIX, 19 ; Isaia XLVII, 22 ; LVII, 21), pe cei care s-au îndepărtat de El (Iob IX, 4 ; Isaia XXVII, 5) și pe cei idolatri care numesc pace, practicarea faptelor rele (Inț. Solomon XIV, 22), căci pentru cei ce nu au pace cu Dumnezeu, pacea exterioară nu este pace (Iob XV, 21).

Imperecherea, coexistența necesară între viață și pace este succint înfățișată ca dar și binecuvîntare de la Dumnezeu, în pasajul din Levitic XXVI, 3—9, ca o consecință a îndeplinirii de către om a obligațiilor contractate prin legămînt.

c) *Folosirea împreună a noțiunilor «legământ», «viață», «pace» în Vechiul Testament*

Aceste trei noțiuni fundamentale : «berit, chayim, șalom» — legământ, viață pace — nu se mai întâlnesc nicăieri în Vechiul Testament toate trei împreunate fie într-un raport atributiv ca în tema principală («legământul Meu cu el este un legământ de viață și de pace»), fie într-un raport completiv ca în traducerea dată de noi textului ebraic («legământul Meu cu el a fost ca Eu să-i dau lui viața și pacea»).

Se întâlnesc însă folosite în expresii unitare noțiunile «legământ» și «pace», sau «viață» și «pace».

În pasajul din *Numeri XXV, 10—13* se întâlnește expresia «...spune-i că închei cu el legământul Meu de pace («beriti șalom») ²⁰ ; și va fi pentru el și pentru sămînța lui după el legământ veșnic de preoție («berit kehunnat olam»)...».

În pasajul din *Isaia LIV, 8—10*, unde se anunță credincioșia veșnică a lui Dumnezeu față de legământul cu Israel, pe care-l compară cu legământul cu Noe, se întrebuintează expresia : «...nicii legământul păcii Mele nu se va clătina («uberit șelomi») ²¹...».

În profetia lui *Iezechiil* se află două pasaje în care profetul vorbește de judecata oilor și de așezarea lui David — păstorul cel bun — ca păstor al lor, după care Dumnezeu va încheia cu oile lui Israel legământ ; în amîndouă textele (*XXXIV, 25* și *XXXVII, 26*) se întrebuintează aceeași expresie : «Voi încheia cu ele legământ de pace («berit șalom») ²².

20. *Septuaginta* a redat aceste expresii astfel : «... ἐγὼ δίδωμι αὐτοῖς διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἔσται... διαθήκη ἰσραελίας αἰωνία...»

Vulgata a redat prin : «...do ei pacem foederis mei, et erit... pactum sacerdotii sempiternum...»; trebuie observat că *Vulgata* a inversat membrii raportului atributiv din «legământul Meu de pace», în «pacea legământului Meu», și că traduce termenul «berit» prima dată prin «foedus» și a doua oară prin «pactum». Deși amîndoi termenii latini redau pe «berit» socotim că folosirea lor inversă («pactum» alături de pace, și «foedus» veșnic alături de preoție) ar fi fost mult mai logică, fiind cerută de caracterul de durată diferită pe care-l cuprind cei doi termeni latini.

Textul slav traduce : «...ЗАВѢТЪ МОИ МНРНЫИ. И БѢДѢТ... ЗАВѢТЪ ЖРЕЧЕСТВА ВѢЧНЫИ...», de observat că raportul atributiv determinativ substantival «beriti șalom» îl transformă în determinare adjectivală, «legământul meu pașnic (de pace)».

Traducerile românești — se grupează, ca și la textul din Mal. II, 5, unele după *Septuaginta*, altele după textul ebraic pe care le respectă.

Symmachus (singurul loc păstrat în *Exapla*) are : «... ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου ...».

21. *Septuaginta traduce* : «... ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου ...». Cu observația că a trecut pronumele posesiv la persoana II.

Vulgata traduce exact : «...foedus pacis meae...».

Textul slav urmează Septuaginta : «...ЗАВѢТЪ МНРА ТВОЕГО...».

Traducerile românești, Șerban, Blaj, Sankt-Peterburg, Buzău, Șaguna, 1914, ca și *britanice (1874, 1911)* : au «legătura (făgăduința, legământul) păcii mele»; iar *1936* și *1944 (Nicodim), 1938 (Galaction-Radu), Cornilescu* au «legământul Meu de pace».

22. *Septuaginta traduce exact* : «... διαθήκην εἰρήνης...».

Vulgata folosește în XXXIV, 25 : «pactum pacis», iar în *XXXVII, 26* : «foedus pacis».

Textul slav folosește în XXXIV, 25 : «ЗАВѢТЪ МНРНЫИ...», iar în *XXXVII, 26* : «ЗА-

Împerecherea noțiunilor «viață» și «pace» este de multe ori redată perifrastic (ca în pasajul din *Levitic XXVI, 3—9*); împerecherea lor într-o expresie mai concisă se găsește în *Proverbe III, 1—2*, unde se spune: «fiul meu să nu uiți legea mea și păstrează sfaturile mele în inima ta, căci vor adăuga ție mulțime de zile și ani de viață și pace («orek yamin uşenot chayim ueşalom»)»²³.

d) Tema «legământul Meu este un legământ de viață și de pace»
parte integrantă a «legământului veşnic al preoției»

Prin urmare folosirea celor trei noțiuni «legământ-viață-pace» într-o expresie unitar redactată se întâlnește numai în profetia lui Maleahi.

Pasajul care formează contextul imediat al temei are următorul cuprins:

- v. 4: «...Iar voi să știți că v-am trimis această poruncă, pentru că există legământul Meu cu Levi, zice Domnul Oştirilor».
- v. 5: «Legământul Meu cu el a fost ca Eu să-i dau viața și pacea, iar el cu frică să se teamă de Mine și să se cutremure înaintea numelui Meu. Învățătura adevărului era în gura lui, și nedreptate nu s-a aflat pe buzele lui; în pace și în nevinovăție a umblat cu Mine și pe mulți a întors de la nelegiuire. Căci buzele preotului (trebuie) să păzească cunoștința și din gura lui vor cere învățătura, pentru că el este trimisul Domnului Oştirilor».
- v. 8: «Voi însă v-ați abătut din cale, ați făcut pe mulți să se împiedice în învățătura, ați stricat legământul lui Levi, zice Domnul Oştirilor».
- v. 9: «De aceea și Eu v-am făcut să fiți disprețuiți și înjosiți (umiliți) în fața întregului popor, pentru că nu păziți căile Mele și sînteți părtinitori în învățătura».

Ținând seama de faptul că ținuta cuvintărilor lui Maleahi se apropie de metoda didactică, folosind dialogul — întrebări, răspunsuri, obiecții; ținând seamă că limba ebraică folosită de el este atît de curată și fără influențe — cum nu se putea întîlni în veacul al V-lea î. d. Hr., cînd deja se generalizase ebraico-aramaica —, încît se poate socoti justă observația că Maleahi trebuie să fi învățat stăruitor limba ebraică cu un

כֶּתֶב מִשְׁפָּחָה adică transformă substantivul în adjectiv, redîndu-l prima dată în forma lungă, iar a doua oară în forma scurtă.

Toate traduceriile romînești folosesc expresia: «legământ (legătură, făgăduință) de pace (păcii)».

23. Septuaginta are: «... μήκος γὰρ βίου καὶ εἰρη ζῶης καὶ εὐφροσύνης...»

Vulgata: «longitudinem enim dierum et annos vitae et pacem...».

Textul slav: «...ДОЛГОТЪВО ЖИТІА И ЛЪБТА ЖИЗНИ И МИРА...»

Traducerile romînești traduc: Șerban: «îndelungare de viață și anii vieții și pace» adică exact după Septuaginta care a redat «yamin» (zile) tot prin viață, *Blaj, Sankt Peterburg, Buzău, Șaguna, 1914*: «lungimea vieții și anii zilelor și pace»; *1936 și 1944* (Nicodim): «lungime de zile și ani de viață și propășire...». *Galaction și Radu*: «lungime de zile și ani de viață și fericire» (în loc de pace). *Britanice* (1874 și 1911): «viața lungă și ani fericți și pace...». *Cornilescu*: «îți voi lungi zilele și anii vieții tale și-ți voi aduce multă pace».

dascăl priceput (vezi Isopescul), și ținând seamă de faptul că forma cuvântărilor lui Maleahi este proza, iar pasajul II, 5—7 (redat de noi cursiv) este redactat în forma poeziei ebraice (respectiv paralelismul membrilor, care poate fi ușor urmărit chiar în traducere), — socotim că nu greșim presupunând că Maleahi, în încheierea cuvântării sale de acuzare împotriva preoțimii vremii, aduce ca argument de mare autoritate textul «legământului veșnic al preoției» în forma în care era redactat în documentul din care l-a luat, redactare desigur cunoscută preoților acuzați și pe care tocmai de aceea Maleahi n-o schimbă.

Într-adevăr, dacă se citește pasajul fără versetele 5—7, adică începând cu versetul 4 care prezintă justificarea pedepsei anunțate mai înainte ca împlinire a condițiilor «legământului cu Levi», și continuând cu grupa versetelor 8—9 care demonstrează încălcarea («stricarea») legământului lui Levi, pasajul (v. 4+8—9) nu rămîne fără înțeles și fără legătură organică cu întreaga cuvîntare. Desigur introducerea textului «legământului veșnic al preoției» (v. 5—7) scoate și mai mult în evidență gravitatea stărilor negative din v. 8—9, în raport cu caracterul pozitiv al cuprinsului v. 5—7, în care se înfățișează din partea lui Dumnezeu «oficiul preoției desăvîrșite, ideale, cum ar trebui să fie, cum o vrea El să fie, cum a poruncit El să fie preoția totdeauna» (Ieronim).

Textul acestui pasaj, pe care îl numim «legământul veșnic al preoției» — după expresia din Numeri XXV, 13 —, prezintă succint toate caracteristicile unui legămint bilateral. Și dintre toate legămintele încheiate între Dumnezeu și om — individ ori comunitate — de care se vorbește în Vechiul Testament nici unul nu este prezentat atît de concentrat în redactarea condițiilor și a dispozițiilor de aplicare a legămintului în sînul poporului ca legămintul între Dumnezeu și preoție (Levi). De aceea ne vom opri mai îndeaproape asupra «legământului veșnic al preoției».

«Legămintul veșnic al preoției» se prezintă sub forma unui pact condițional care este expus nu în momentul încheierii lui, ci după lung timp de aplicare, de practicare a lui, ceea ce reiese și din faptul că redactarea folosește trecutul în redarea acțiunilor (fie prin perfectul verbelor, fie prin imperfectul cu «uau» conversiv), dar mai ales din întrebuintarea (în versetul 4) a aceluși categoric infinitiv cu «le» cauzal: «*pentru că există*» — de multă vreme și este îndeajuns de cunoscut preoților acuzați — «legămintul Meu cu Levi».

Din analiza sumară a cuprinsului se constată că «legămintul veșnic al preoției» începe prin :

— fixarea părților și a caracterului actului intervenit între ele : «*legămintul*» — adică un pact, un angajament cu caracter obligator condițional : al «*Meu*» — adică al lui Dumnezeu, cel care vorbește «*cu el*» — cu Levi, de care a fost vorba în versetul precedent. În continuare se înfățișează :

— *în prima parte* : în ce constă angajamentul părților, care sînt condițiile pe care cele două părți se obligă să le îndeplinească ; *din partea*

lui Dumnezeu : «Eu să-i dau lui viața și pacea» — adică să-i fie asigurate lui Levi și urmașilor lui existența și toate condițiile favorabile și prielnice dezvoltării vieții pentru a dobîndi, într-o prosperitate netulburată, bunăstarea, liniștea, fericirea și mîntuirea ; *din partea omului-Levi* : «el să se teamă cu frică de Mine și să se cutremure înaintea numelui Meu» — adică omul-Levi se angajează să aibă față de Dumnezeu atitudine de permanentă cinstire, de respect și de dragoste, care indică starea de intimitate, de imediată apropiere între om și Dumnezeu.

Cum însă nici unul din cuvintele prin care este redat angajamentul pe care și-l ia omul-Levi nu spun aceasta, trebuie să amintim pe scurt concepția despre înțelepciune în Vechiul Testament.

Pentru a folosi cum trebuie lucrurile, pentru a acționa cum se cuvine într-o împrejurare, pentru a te purta corect față de oameni, pentru a avea atitudinea justă față de om, de semenii, față de comunitate, față de Dumnezeu — trebuie să cunoști ; cunoștința nu se primește de-a gata, ci se obține sau se întărește prin cercetare («daraș» — cea mai sigură cale de cunoaștere) ; iar stabilirea raporturilor juste între tine și între obiectele înțelese prin cunoaștere se dobîndește prin înțelepciune. În legătură cu stabilirea raporturilor juste între om și natură, chiar între om și om, înțelepciunea necesară este înțeleasă ca stadiu superior al dezvoltării facultăților intelectuale, în special puterea de a raționa, de a judeca, a omului. În legătură cu stabilirea raporturilor juste între individ și comunitate, între el și lume, între om — membru al lumii — și Dumnezeu, pe lângă înțelepciunea necesară stabilirii raporturilor între om și fire, este necesară dobîndirea unei stări, unei capacități superioare de pătrundere a rosturilor lumii. Această formă, acest plus de înțelepciune este dăruit (de Dumnezeu) ca potență tuturor, însă acest dar se obține, se însușește, se împropriază de om numai prin muncă, prin rivnă stăruitoare, purtînd permanent grijă de a nu înceta cercetarea pentru a cunoaște, de a nu răci credința în Cel ce dăruiește ceea ce vrei să dobîndești. Se cere adică să fii permanent într-o stare de teamă să nu devii nevrednic de a obține, o stare de frică de a nu jigni pe Cel ce dăruiește și astfel să te îndepărteze de la Sine și să te lipsească de darul înțelepciunii celei adevărate, care te poate face să știi cum să te porți și față de Dumnezeu și față de lume. Prin urmare prin teama de Domnul se obține înțelepciunea, cu ajutorul căreia se pot stabili raporturile juste între om și Dumnezeu ceea ce va asigura omului dobîndirea bunurilor supreme : *existența și dezvoltarea în pace a vieții*. De aceea «frica de Domnul este începutul înțelepciunii» (Prov. I, 7 ; IX, 10 ; Iob XXVIII, 28 ; Ps. CX, 10) ; «*viață lungă* e în dreapta ei, iar în stînga ei bogăție și slavă (Septuaginta adaugă : «din gura ei iese dreptatea ; legea și mila pe limbă le poartă !») ; căile ei sînt plăcute și toate cărările ei sînt *căile păcii*» (Prov. III, 16—17).

Iată așadar pentru ce «legămîntul veșnic al preoției» sintetizează obligația, angajamentul lui Levi în «temerea de Domnul» (care este accentuată prin repetarea «să se teamă cu frică» și încă «să se cutremure

înaintea Domnului»). În această stare de teamă se cuprinde grija de a nu pierde apropierea de Domnul prin nevrednicie din cauza păcatului personal, și de a nu pierde puțința de înțelegere prin încetarea, prin slăbirea acțiunii permanente de a cunoaște. De aceea e necesară *menținerea stării de puritate*, prin îndeplinirea rînduieilor sacrificiale stabilite în legea cultică, și e de asemenea necesară *menținerea stării de cunoștință*, prin sporirea în învățarea adevărului. Pentru înfăptuirea acestor două stări în viața poporului a fost înființată preoția, care avea obligația de a menține «teama de Domnul» și înăuntrul său, dar mai ales în întreg poporul din mijlocul căruia și pentru interesele căruia fusese aleasă și făcută părtașă a «legămîntului veșnic al preoției», care

— *în partea a doua* înfățișează îndeplinirea de către Levi a misiunii sale pe amîndouă planurile : în prima jumătate a versetului 6 se redă *împlinirea misiunii de a învăța poporul și de a judeca* drept pricinile dintre oameni : «Învățătura adevărului era în gura lui și nedreptate nu s-a aflat pe buzele sale» ; iar în a doua jumătate a versetului 6 se redă *împlinirea misiunii expiatoare* atît în legătură cu sine însuși, dar mai ales în legătură cu poporul : «în pace și în nevinovăție a umblat cu Mine și pe mulți a întors de la nelegiuire» ; iar

— *în partea a treia* «legămîntul veșnic al preoției» prezintă ca o concluzie generală poziția și misiunea permanentă a preoției în sinul poporului ; mai întîi este prezentată misiunea de a întreține starea de cunoaștere a adevărului despre lume și viață, *acțiunea de magisteriu a preoției* : «Căci buzele preotului (trebuie) să păzească (să poarte grijă de) cunoștința» ; apoi este prezentată acțiunea de instruire a oamenilor care cer de la preot lămuriri *în legătură cu rînduieile cultice* pentru menținerea purității : «din gura lui vor cere învățătură».

«Legămîntul veșnic al preoției» se încheie cu precizarea poziției preotului în raporturile dintre Dumnezeu și popor — părtași ai unui alt legămînt : «Pentru că el este trimisul Domnului oștirilor», prin care se fixează rolul de mijlocitor al preoției de totdeauna.

Rezumînd, repetăm părerea noastră că «legămîntul veșnic al preoției» (adică textul II, 5—7) din profeția lui Maleahi constituie un întreg unitar, care cuprinde aspectul pozitiv al activității preoției mozaice în îndeplinirea legămîntului încheiat la înființarea preoției în începuturile existenței ca nație a poporului ebru ; că, în forma în care se prezintă, el constituie o redactare tîrzie laudativă la adresa preoției și că a făcut parte dintr-un document de autoritate pentru preoți și pentru comunitatea iudaică a veacului al V-lea ; că Maleahi introduce «legămîntul veșnic al preoției» în cuvîntarea sa împotriva preoțimii vremii ca argument «a fortiori» pentru justificarea pedepsirii preoțimii cu decăderea din poziția de prestigiu și de autoritate în poziția de «disprețuiți și înjosiți în fața întregului popor», și că încadrarea pasajului despre «legămîntul veșnic al preoției» în contextul întregii cuvîntări împotriva preoțimii vremii necesită o cercetare critică a dezvoltării ideilor acestei cuvîntări.

e) «*Legământul veșnic al preoției*» și încadrarea lui în economia cuvântării lui Maleahi împotriva preoțimii vremii

Prima parte a profeției lui Maleahi (I, 2—II, 16) cuprinde : o introducere (I, 2—5) și două cuvântări cu caracter acuzator de o deosebită duritate ; cea dintâi cuvântare (I, 6—II, 9) este îndreptată împotriva preoțimii decăzute, care, prin neglijență și delăsare, a provocat încălcarea legământului de către tot poporul și ca urmare menținerea mizeriei sociale ; cea de-a doua cuvântare (II, 10—16) este îndreptată împotriva celor ce s-au despărțit de soțiile lor de neam iudeu și s-au căsătorit cu femei de alt neam și alte credințe, căzând în idolatrie și încălcând legământul.

Introducerea cuprinde și dezvoltă ideea alegerii poporului ebreu și eliminarea edomiților de către Iahve care nu este un Dumnezeu național, mărginit cu putere numai asupra lui Israel și a țării lui, ci «este mare și peste hotarele lui Israel».

Cuvântarea împotriva preoțimii dezvoltă următoarele acuzații :

a) încălcarea «legământului veșnic al preoției» prin neîmplinirea misiunii sfințitoare, expiatoare a preoției. Într-adevăr săvârșirea cultului sacrificial, care trebuia să fie dovada atitudinii de respect și dragoste față de Dumnezeu ca tată, și exteriorizarea temerii de Domnul față de stăpînul care încheiase legământ cu poporul, devenise — prin traficul ce se săvârșea la templu de către preoți și popor — manifestare de dispreț față de Dumnezeu (I, 6—9).

b) *De aci necesitatea încetării unui astfel de cult legat de un singur loc și de jertfe sîngeroase, și trecerea la un cult care să constea dintr-o jertfă curată și să fie adus în orice loc lui Iahve al cărui nume este mare între toate popoarele pămîntului (I, 10—11).* Pasajul are un caracter evident universalist²⁴.

24. Pasajul I, 10—11 afirmă că Iahve dorește ca să fie închise porțile templului pentru a nu se mai aprinde focul pe altarul arderilor de tot, care se afla înăuntrul porților, întrucît, pe de o parte, jertfele aduse de preoți și popor — descrise mai înainte — sînt dovada disprețului și impiozității ; iar pe de altă parte Iahve este adorat în afara Ierusalimului «de la răsăritul soarelui și pînă la apusul lui mare este numele Meu între neamuri, și pretutindeni este adusă jertfă curată numelui Meu, căci mare este numele Meu între neamuri».

Se recunoaște unanim de către comentatorii și vechi și noi că pasajul are caracter universalist. Nota de universalitate a religiei mozaice și a cultului ei se întîlnește și în alte locuri din Vechiul Testament, însă în alt sens. Astfel rugăciunea lui Solomon la sfințirea templului (I Reg. VIII, 41—43 ; II Cr. VI, 32—33) cere ca chiar străinii care vor auzi de «numele Tău cel mare» și vor veni și se vor ruga la templul din Ierusalim să fie ascultați, pentru ca să știe toate popoarele pămîntului de «numele Tău» și să se teamă de Tine». Aceași idee a primirii rugăciunii străinilor care vor veni la templul din Ierusalim, care va fi «casă de rugăciune pentru toate popoarele» la Isaia II, 2—3 ; LV, 5 ; LVI, 6—7 ; LX, 6—7 ; Miheia IV, 1—3 ; Ier. III, 17—18 ; Ag. II, 7 ; Zah. VIII, 20—23, și altele ; iar în alte locuri se vorbește de întoarcerea tuturor neamurilor la Dumnezeu Iahve, fără a se aminti de templu : Isaia XLV, 22 ; XLIX, 18 ; Țef III, 9—11 și altele. De asemenea se afirmă stăpînirea lui Iahve asupra tuturor popoarelor lumii fără a fi legată de cult : Ps. CXII, 3.

c) De această stare sînt vinovați preoții și prin ei poporul care a traficant cu jertfele, și de aceea vor fi pedepsiți și unii și alții. Pedepsirea începe cu poporul traficant care este blestemat în chip categoric de Iahve, care este «rege mare și al cărui nume este măreț între popoare» (I, 12—14).

d) *Pedepsirea preoților* deși este exprimată mult mai solemn și mai patetic *capătă însă caracter condițional*. Iată cum este redat textul II, 1—3 de traduceri vechi și noi : «Și acum către voi, preoților, această poruncă : *dacă nu veți asculta și dacă nu vă veți pleca inima ca să dați slavă numelui Meu, zice Domnul oștirilor, voi arunca asupra voastră blestemul și voi blestema binecuvîntările voastre ; da, le-am blestemat pentru că voi nu vă plecați inima. Și iată... vă și arunc spurcăciunea în față, spurcăciunea sărbătorilor voastre...*».

e) Pedepsirea este dreaptă în baza legămîntului cu Levi care «există» și se aplică (II, 4).

f) Se argumentează *justețea pedepsei : prin înfățișarea pozitivă a împlinirii «legămîntului lui Levi» în trecut ; pentru aceasta se introduce*

Însă pe cînd în celelalte locuri din Vechiul Testament caracterul universalist al religiei și cultului mozaic afirmă categoric existența templului și a cultului lui la care se vor aduna toate neamurile, sau dacă se afirmă aducerea de jertfe lui Iahve în alte locuri în afara hotarelor lui Israel (Isaia XIX, 19—21 ; Țef. II, 11) se presupune existența templului din Ierusalim și a cultului adus acolo. În schimb pasajul din Maleahi (I, 10—11) anunță în chip categoric suprimarea — nu purificarea — cultului vechi legat de un singur loc de cult și înlocuirea lui cu o jertfă, ofrandă, pură, care nu este cu totul spirituală și se aduce în orice loc. Acest cult nou este prezentat ca deja avînd loc între neamuri.

Între comentatorii vechi și noi s-au precizat diferite păreri în interpretarea acestui pasaj, dar nu în legătură cu ideea fundamentală că Maleahi afirmă suprimarea cultului vechi iudaic și înlocuirea lui cu unul nou universal, întemeiat pe aceleași principii de bază în ce privește *cunoașterea* lui Iahve, *credința* în El și *voiața* de a-l sluji, ca trepte ale actului mîntuirii ; ei părerile comentatorilor s-au împărțit cînd a fost vorba de precizarea că acest nou cult este prezentat ca avînd deja loc.

Iată cum s-au grupat părerile : Efreim Sirul și Teodor de Mopsuestia, dintre cei vechi, au înțeles că Maleahi se referă la adorarea lui Iahve între păgîni în vremea aceea ; ceilalți comentatori vechi au acordat pasajului un înțeles profetic — mesianic —, pe care Maleahi, făcînd abstracție de timp, îl redă la prezent. Ceilalți comentatori s-au atașat uneia dintre aceste două păreri străduindu-se s-o demonstreze ; în mare : imensa majoritate a comentatorilor protestanți și foarte puțini comentatori romano-catolici s-au aliat părerii lui Efreim Sirul și Teodor de Mopsuestia, separîndu-se însă după cum explică posibilitatea cultului lui Iahve între neamuri : unii cred că e vorba de iudeii din diaspora, alții adaugă și pe prozelitii convertiți dintre păgîni ; iar alții susțin că este vorba de păgîni, care adorau pe Iahve fie sub numirile diferiților zei principali ai fiecărui neam, dar avînd conștiința că adoră pe unicul adevărat Dumnezeu, fie că ajungînd la înțelegerea monoteistă a religiei, adorau pe *Dumnezeu cel preainalt*, fără a-l identifica cu vreunul din zeii naționali, socotind aceasta una din urmările sincretismului religios care a avut loc în vremea veacurilor al VI-lea și al V-lea (i. d. Hr.).

Comentatorii ortodocși și romano-catolici, precum și parte dintre protestanții vechi, numiți «ortodocși», s-au alăturat părerii celorlalți Părinți și scriitorii bisericești care interpretează pasajul ca o profeție mesianică, în care se întrevede universalismul cultului creștin al jertfei euharistice — care, ca și «minchah tehurah» din Maleahi este nu numai jertfă spirituală ci și materială. De observat că protestanții ortodocși (Luther, Calvin, Hengstenberg etc.) atribuie textului numai adorarea spirituală, întrucît ei neagă caracterul sacrificial al euharistiei

textul «legământului veşnic al preoţiei» (II, 5—7), care arată mai ales îndeplinirea rolului preoţilor de a învăţa poporul Legea ; şi prin înfăţişarea negativă a executării «legământului cu Levi» de către preoţimea vremii lui Maleahi, care, denaturând învăţătura, s-au abătut şi ei de la calea cea dreaptă şi au făcut pe mulţi să se poticnească.

g) Sentinţa — decăderea din poziţia de prestigiu şi de trimis al lui Dumnezeu : «v-am făcut să fiţi dispreţuiţi şi înjosiţi (vezi v. 3) în faţa întregului popor».

Precum se vede, dezvoltarea logică a ideilor acestui vehement rechizitoriu este frântă de aspectul condiţional pe care-l capătă pedepsirea preoţilor, în redactarea pe care au dat-o textului traducerile vechi şi noi.

Intr-adevăr este nelogic ca poporul să fie categoric pedepsit pentru o vină în care a căzut împins de învăţătura denaturată a preoţilor, iar preoţii să primească doar ameninţarea cu pedeapsa.

De asemenea este lipsă de logică între caracterul condiţional al pedepsirii preoţilor (II, 2—3) şi forma sentenţioasă, solemnă a conţinutului final (II, 8—9), care priveşte pedepsirea ca fapt împlinit.

Iar introducerea «legământului veşnic al preoţiei» în finalul cuvântării, ca argumentare juridic dezvoltată (în II, 5—7, 8—9), nu mai era neapărat necesară dacă se păstrează caracterul condiţional al pedepsirii preoţilor (II, 2—3).

Dacă însă se ţine seamă : 1) că particula «im», care «exprimit *Conjunctiones, easque a) conditionales = si, quod si...* ; b) *causales = quia, quandoquidem, quod...*» (Stockius, p. 67 ; vezi şi Glaire, p. 47), poate fi tradusă şi cauzal ca în Iezechiil XXXV, 6 («im-lo dam saneta» = «pentru că n-ai urît singele») ;

2) că verbele «lo-tişmeu» şi «lo-tasimu» se află la imperfect reprezentînd acţiunea ca neterminată, în continuitate de săvîrşire şi că deci pot fi traduse cu prezentul («nu ascultaţi», ori «nu vă plecaţi») ;

3) că verbele «ueşillacti» şi «uearoti» sînt la perfect nu cu «uau» conversiv şi deci reprezintă o acţiune împlinită, care trebuie redată prin trecut («am trimis», «am aruncat» şi «am blestemat»), cum corect a fost tradus în propoziţia imediat următoare, deşi verbul e la aceeaşi formă, timp şi persoană ;

4) şi că verbul «goer» este un participiu — care trebuie tradus cu prezentul («arunc») — atunci textul din II, 1—3, care redă pedepsirea preoţilor, ar trebui tradus astfel : «Şi acum către voi, preoţilor, această poruncă (sentinţă) : pentru că nu ascultaţi şi pentru că nu vă plecaţi inima ca să daţi slavă numelui Meu, zice Domnul oştirilor, am aruncat asupra voastră blestemul şi am blestemat binecuvîntările voastre ; da, le-am blestemat pentru că nu vă plecaţi inima. Şi iată... arunc spurcăciunea în feţele voastre, spurcăciunea sărbătorilor voastre...».

Socotim că traducerea aceasta, pe lângă demonstrarea ei gramaticală, este impusă de logica dezvoltării ideilor întregii cuvîntări care astfel devine cu totul limpede.

Prin înlăturarea caracterului condițional din redactarea textului care înfățișează pedepsirea preoților, devine logică și explicabilă introducerea textului «legământului veșnic al preoției» ca mijloc de evidențiere a vinovățiilor de care era acuzată preoțimea vremii, ca argumentare a necesității de pedepsire și ca justificare a pedepsei cerute și aplicate. Așadar «legământul veșnic al preoției», din care face parte integrantă tema «legământul Meu este un legământ de viață și de pace», se încadrează organic în economia cuvântării lui Maleahi împotriva preoțimii vremii lui.

III. IMPLICAȚIILE TEMEI «LEGĂMINTUL MEU ESTE UN LEGĂMINT DE VIAȚĂ ȘI DE PACE»²⁵

Păreră noastră — întemeiată pe cele demonstrate pînă acum — este că textul «legământul Meu cu el a fost un legământ de viață și de pace» nu poate fi luat fragmentar, ca temă desprinsă de contextul ei imediat — «legământul veșnic al preoției» cu care constituie un tot organic ; iar folosirea «legământului veșnic al preoției» în profetia lui Maleahi nu poate fi înțeleasă decît în încadrarea ei logică în cuvîntarea lui Maleahi împotriva preoțimii din vremea lui.

Caracterul acuzator — unanim recunoscut — al acestei cuvîntări, tonul vehement al vorbirii, logica dezvoltării ideilor, grija deosebită de

25. Pentru acest capitol au fost folosite și lucrările :

- Augustin, *Cuvîntarea XLVII despre Sfintele Scripturi*, P. L., t. XXXVIII, col. 310—316.
 Beda Venerabilul, *Comentar la Numeri*, P. L., t. XCI, col. 372 și urm.
 Bernhardt, K. H., *Mon alliance est une alliance de vie et paix. Reflexions bibliques sur le texte de Malachie II, 5* (în «Conference chrétienne pour la paix», nr. 8 — ian. 1964, p. 181—183).
 Chiril al Alexandriei, *Comentar la Isaia*, P. G., t. LXX, col. 1204—1207.
 Galbiati, E. și Piazza, A., *Pagine difficili della Bibbia. Antico Testamento*. V ed. Milano, 1956. După recenziia lui E. A. Karmanov, în «Lucrări teologice», revistă a Patriarhiei din Moscova, ediția II, 1961.
 Jacob, Ed., *Abraham et sa signification pour la foi chrétienne* (în «Revue d'histoire et de philosophie religieuses», 1962, nr. 2—3, p. 148—156).
 Jeronim, *Comentar la Isaia*, P. L., t. XXIV, col. 539—540, 581 și urm.
 Jeronim, *Comentar la Iezechiil*, P. L., t. XXV, col. 329—331, 350—354.
 Lovsky, F., *Remarques sur la notion de rejet par rapport au mystère d'Israël et à l'unité de l'Eglise* (în «Revue d'histoire et de philosophie religieuses», 1963, nr. 1, p. 32—50).
 Minette de Tillese, Fr. Georges, *Le mystère du peuple juif* (în «Irenikon», 1964, nr. 1, p. 5—49).
 Origen, *Omilia IX și XX la Numeri*, P. G., t. XII, col. 627, 736—735.
 Origen, *Comentar la Evanghelia după Ioan*, P. G., t. XIV, col. 64, 225.
 Origen, *Comentar la Epistola către Romani*, P. G., t. XIV, col. 1157—1158.
 Petru Comestor, *Istoria scolastică la Cartea Numeri*, P. L., t. CXCVIII, col. 1240.
 Petru Damian, *Note la Cartea Numeri*, P. G., t. CXLV, col. 1046.
 Procopiu al Gazei, *Comentar la Isaia*, P. G., t. LXXXVII, col. 2537—2540.
 Raban Maurul, *Comentar la Iezechiil*, P. L., t. CX, col. 845, 864.
 Teodoret al Cirului, *Comentar la Iezechiil*, P. G., t. LXXXI, col. 1161, 1196—1197.
 Walefrid, Strabo, *Glose la Cartea Numeri*, P. L., t. CXIII, col. 428.
 Walefrid, Strabo, *Glose la Isaia*, P. L., t. CXIII, col. 1297.
 Vasile cel Mare, *Comentar la Isaia*, P. G., t. XXX, col. 513 urm.

a convinge prin folosirea argumentelor de autoritate, ca și sentențiozitatea și solemnitatea încheierii cuvîntării, obligă la a socoti cuvîntarea lui Maleahi un discurs public, un cuvînt «in forum».

Iar precizarea din versetul 9 : «v-am făcut să fiți disprețuiți și înjosiți în fața întregului popor» (nu «a tuturor popoarelor») deschide perspectiva încadrării cuvîntării lui Maleahi în acțiunea de luptă pentru reorganizarea socială, politică și religioasă, a comunității iudaice din Ierusalim, care a avut loc în veacul al V-lea î. d. Hr.

Fiind unica depozitară a Legii, avînd în exclusivitate dreptul a interpreta Legea atît pentru nevoile cultice, cît și pentru cele social-juridice, și fiind unica aplicatoare a Legii, preoția de după exil cumulează în comunitate puterea religioasă — didactică și cultică —, juridică și politică, bucurîndu-se de un prestigiu neîntîlnit pînă atunci. Ca totdeauna și pretutindeni, asemenea situație a dus la abuzuri, la bunul plac și la neglijență în aplicarea Legii și deci la decăderea morală în întreaga comunitate.

Împotriva acestei stări de lucruri, care deschideau perspectiva pieririi spirituale și fizice a comunității, ia naștere o acțiune de durată care urmărea reorganizarea societății. Această acțiune împotriva părții care conducea în comunitate se finalizează, în timpul activității reformatoare a lui Ezdra și Neemia, prin contrapunerea întregului ca autoritate supremă în comunitate, sub forma *adunării poporului*. Încă de la sosirea sa în Ierusalim (la 458 î. d. Hr.), Ezdra, în cadrul acțiunii pentru corecta aplicare a Legii, folosește adunarea poporului pentru organizarea și purtarea luptei pentru reformă. Adunării poporului se supun spre dezbateră toate marile probleme ; din sînul ei se desemnează comisii însărcinate cu supravegherea punerii în aplicare a hotărîrilor adunării poporului. Această directivă rămîne în vigoare și se perfecționează în timpul activității lui Ezdra și Neemia și se încununează cu promulgarea Legii, la 398 î. d. Hr., de către adunarea poporului, care — sub aspect religios — încheie un nou legămînt cu Dumnezeu, pentru respectarea de către întreaga comunitate a Legii în forma precizată în timpul activității reformatorilor.

Era normal ca, în vremea de început a acțiunii pentru reformă, pe măsură ce activitatea adunării poporului se dinamiza și prestigiul ei creștea, în fața adunării poporului să fi fost aduse spre judecare și vinovățiile preoției vremii.

Socotim cuvîntarea lui Maleahi ca făcînd parte din procesul preoției — care a constituit preocuparea de căpetenie a opiniei publice în vremea prerenormei și reformei lui Ezdra și Neemia — și ca un ecou al luptei pentru puterea politică și socială ce a avut loc în comunitatea iudaică din Ierusalim, începînd spre jumătatea veacului al V-lea î. d. Hr., între clasa preoțească și adunarea poporului, ca urmare a evoluției stării de spirit în care s-au întors iudeii din exil.

Iar din punct de vedere strict religios socotim că ideile înfățișate de Maleahi în cuvîntarea sa, în legătură cu «legămîntul veșnic al preo-

ției», reprezintă un moment de răscruce în istoria dezvoltării concepției vechitestamentare despre legământul între Dumnezeu și om, în general și între Dumnezeu și preoție, în special.

a) *Legământul între Dumnezeu și om — sinteză a concepției vechitestamentare despre istoria religioasă a lumii*

Cu toate că aspectul sub care se înfățișează cuprinsul lui face din Vechiul Testament o istorie a vieții religioase și sociale a poporului ebru, și numai în mică măsură și istoria unor momente de contact cu viața altor popoare, totuși adevărata iconomie a întreg Vechiului Testament are ca obiect fundamental istoria lumii în totalitatea ei. Din această istorie a lumii, privită din punct de vedere religios, Vechiul Testament expune îndeaproape o etapă²⁶, în care urmărește evoluția

26. Invățătura Vechiului Testament cuprinde adevăruri de credință descoperite pentru înfăptuirea planului de mîntuire a lumii; aceste adevăruri noi de credință se pot rezuma la următoarele: există un singur Dumnezeu, spirit, personal, viu, veșnic, mai presus de fire, care a făcut lumea care, păcătuiind prin greșita întrebuintare a libertății sale morale, a rupt legătura sa cu Dumnezeu la care nu se mai poate întoarce ea singură; de aceea Dumnezeu intervine în viața lumii pentru a-i arăta calea care duce la mîntuire; pentru pregătirea lumii pentru mîntuire aceste adevăruri au fost trăite în viața unui popor special ales pentru aceasta și îndeaproape vegheat de Dumnezeu în această trăire, prin încheierea unui legământ între Dumnezeu și popor. Prin această alegere și descoperire Dumnezeu intervine în istorie, iar prin încheierea și practicarea legământului ia naștere «teocrația». Așadar religia descoperită a Vechiului Testament are o dezvoltare care poate fi urmărită în viața istorică a poporului ebru și în preistoria lui.

Epocile din preistoria poporului ebru, înfățișate în Vechiul Testament, se rezumă la: o perspectivă asupra întregii lumi prezentată într-o progresivă îndepărtare de la înțelegerea adevărilor de credință și într-o continuă decădere morală; epoca se încheie cu descrierea popoului după care urmează o epocă nouă în istoria lumii, care începe cu restabilirea relativă a lumii în înțelegerea raporturilor între om și Dumnezeu prin încheierea unui legământ și continuă cu prezentarea unor momente din istoria lumii; epoca următoare din preistoria poporului ebru înfățișează aspecte din viața strămoșilor săi — patriarhii, care se desfășoară în perspectivele deschise de alegerea lui Abraam și a seminției lui și încheierea legământului între Dumnezeu și Abraam pentru înfăptuirea planului lui Dumnezeu de mîntuire a lumii.

Epocile de dezvoltare în istoria poporului ebru și a religiei lui pot fi socotite, în mare: de la Moise pînă la vremea primilor trei regi (veacul al XV—X-lea î. d. Hr.), de la despărțirea în două regate pînă la distrugerea Ierusalimului (933—688 î. d. Hr.), epoca exilului (688—538 î. d. Hr.) și epoca de după exil.

Prima epocă începe cu darea Legii, prin încheierea legământului și întemeierea «teocrației» prin Moise; Legea descoperită lui Moise cuprindea adevăruri noi de credință și repeta altele cunoscute poporului prin trăirea lor în viața strămoșilor lor — patriarhii, cărora le fuseseră descoperite prin Abraam care fusese ales și cu care Dumnezeu încheiase legământ. Spre deosebire de trăirea eroică și integrală a adevărilor de credință de către patriarhi, viața religioasă a poporului ebru pînă la vremea primilor trei regi se desfășoară sub semnul pregătirii, în chip practic și progresiv, al instruirii prin experiențe dureroase — ca cele din vremea lui Moise și din vremea judecătorilor — pentru însușirea și trăirea integrală a adevărilor de credință; ceea ce se consideră deja realizat în vremea celor trei regi — Saul, David, Solomon. Vremea de la Moise la Solomon constituie deci o epocă de ascensiune progresivă, pe care Dumnezeu o ajută.

A doua epocă, a celor două regate, care iau ființă în 933 î. d. Hr., este în schimb o epocă de coborîre, de decădere progresivă și conștientă, pe care Dumnezeu nu o îm-

unei anumite concepții despre lume și viață înăuntrul unei părți din întreaga lume, anume alese pentru însușirea și trăirea acestei concepții noi, pentru ca apoi, prin cei ce fuseseră aleși să experimenteze trăirea ei, această nouă concepție să fie răspândită în întreaga lume.

Pentru corecta înțelegere a concepției despre legământul între Dumnezeu și om, este neapărată nevoie să se aibă permanent în vedere că autorii cărților Vechiului Testament compun și scriu ținând seama de principiile și metodele epocii lor în care, în primul rînd, din lipsa unui lexic propriu pentru noțiunile abstracte, descrierea acțiunilor care angajează pe Dumnezeu se face folosind antropomorfismul, antropopatismul și metafora ; iar în al doilea rînd în prezentarea faptelor istorice se alege ceea ce este absolut esențial și această parte se expune într-o formă literară care corespunde criteriilor psihologice, didactice și artistice ale vremii. De aceea prezentarea faptelor capătă aspecte diferite care constituie caracteristicile istoriografiei vechitestamentare, dintre care trebuie reținute :

a) înclinarea către *dramatizarea povestirii*, nu numai în expunerea faptelor exterioare și a acțiunilor la care participă omul, ci și în expunerea suferințelor sufletești și a acțiunilor la care participă Dumnezeu ;

b) *sintetizarea povestirilor* despre fapte petrecute în timpuri diferite și prezentarea lor ca povestirea unui singur fapt *schematizată* după ordinea logică, psihologică ori artistică, cu totala nesocotire a ordinii

pedică, ci o avertizează prin profeți, a căror activitate se poate reduce în esență la atragerea luării aminte asupra încălcării legământului prin căderea în idolatrie, constatarea pierderii drepturilor de părtăș al legământului (asigurarea existenței prosperității, păcii și mîntuirii) și anunțarea, ca urmare a acestei stări, a pedepsirii cu desființarea regatelor și cu exilul. De aceea scrierile Vechiului Testament înfățișează istoria celor două regate alegînd numai anumite evenimente și oameni pe care le judecă din punctul de vedere al credincioșiei față de legământ : astfel capitoul XVII din cartea II Regi înfățișează o impresionantă sinteză a istoriei regalului de Nord — nașterea, dezvoltarea, decăderea și distrugerea lui — și ca urmare a nerespectării legământului, eliminarea, înlăturarea lui de la înfăptuirea planului de mîntuire, din care însă regatul de sud nu a învățat nimic, ci, continuînd același fel de viață, a ajuns la același sfîrșit.

Privită din punct de vedere istoric, social, politic, viața poporului ebru din cele două regate s-a desfășurat la punctul de hotar între sferile de influență a celor două mari bazine de civilizație — Egiptul și Mesopotamia și a imperiilor formate acolo. De aceea înțelepciunea politică a fost permanent la grea încercare, fiind silită să țină un echilibru între Egipt și Asiria, sau Egipt și Babilon, întrucît o luptă împotriva amîndorora deodată nu-i era cu putință. Prin jocul politic al alianțelor — aproape regulat în contrast cu realitatea fortelor marilor imperii —, prin participarea împreună cu alte state mici, din regiunea Canaan-Siria, la răscoale împotriva imperiilor suzerane, și prin neascultarea de îndemnul profeților de a se menține într-o politică de neutralitate și așteptare, conducătorii celor două regate au provocat desființarea statelor lor, distrugerea capitalelor și — în cadrul politicii demografice a imperiilor semite mesopotamice din veacurile al VIII—VI-lea î. d. Hr. — deportarea majorității populației în Mesopotamia și în răsăritul ei, cu deplasarea în locul ei a unor populații de nădejde.

Privită din punct de vedere religios istoria sfîrșitului celor două regate și răspîndirea majorității poporului ales între celelalte neamuri — răspîndire cunoscută sub numele de «diaspora» — servește scopului de propovăduire între neamuri a adevărurilor de credință descoperite și trăite, practicate de către ebreii împrăștiați «peste tot pămîntul» începînd cu sfîrșitul veacului al VIII-lea î. d. Hr.

cronologice — indiferent dacă perspectiva sub care este privit faptul istoric angajează în același timp și trecutul și prezentul și viitorul. În realizarea sintetizării și schematizării se folosește *metoda eliminării părților* pentru îngustarea orizontului istoric, cu scopul de a concentra atenția asupra obiectivului pe care vrea să-l scoată în evidență planul totdeauna bine gândit și îndeaproape urmărit, chiar când este realizat de mai mulți autori și în timpuri diferite ;

c) folosirea *metodei cercurilor concentrice*, adică expunerea ideilor sau faptelor nu în chipul unei dezvoltări progresive și în linie dreaptă, ci în spirală, în care faptul sau ideea este repetată în diferite variante, pentru a ajuta reținerea lor prin acest aspect impresionant al povestirii ;

d) *tendința către ritm și simetrie* în exprimarea gândului, prin împărțirea noțiunilor, ideilor în părți (cele mai adesea două) închegate independent, dar completându-se și lămurindu-se reciproc — ceea ce constituie esența paralelismului ebraic.

Cuprinsul Vechiului Testament împerechează dezvoltarea planului religios, care e cel fundamental, cu dezvoltarea unui plan istoric, care constituie cadrul dezvoltării celui dintâi. Aplicarea principiilor și metodelor istoriografiei vechitamentare la dezvoltarea acestor două planuri capătă aspecte diferite.

Astfel din punct de vedere strict istoric, prin metoda eliminării, orizontul istoric se îngustează de la întreaga omenire pînă la viața poporului celor 12 triburi ale lui Israel, în vremea lui Moise ; și apoi de la cele 12 triburi, pînă la viața unei comunități formată din o parte din tribul lui Iuda, în vremea lui Ezdra și Neemia. Iar sintetizarea aceasta este preocupată totdeauna numai de «restul» care a rămas după eliminările succesive, fără a mai ține în evidență părțile înlăturate în timp din întregul inițial.

În schimb, din punctul de vedere strict religios, prin metoda eliminării nu se desființează niciodată unitatea inițială care rămîne totdeauna reprezentată și părtășă prin toate părțile eliminate la realizările săvîrșite de «restul», de partea rămasă, care continuă să acționeze pentru înfăptuirea planului început inițial de unitate în totalitatea ei. În acest caz se poate spune că sintetizarea înseamnă doar concentrarea, reducerea, condensarea unității în partea care continuă să acționeze în numele întregii unități, care rămîne angajată în rezultatele obținute. Iar acțiunea unitară pe care o înfățișează Vechiul Testament, constă în înfăptuirea planului de mîntuire a lumii întregi. Și cum practic planul de mîntuire a lumii se înfăptuiește prin «legămîntul între Dumnezeu și om» înseamnă că istoria legămîntului este sinteza istoriei religioase a lumii întregi prezentată de cărțile Vechiului Testament.

Așa cum în dezvoltarea planului istoric se formează epoci care reprezintă etape din evoluția vieții popoarelor, tot așa și în dezvoltarea

planului religios istoriografia biblică prezintă momente caracteristice care constituie aspectul unei întregi epoci din trăirea religioasă a lumii.

1. *Legământul cu Noe — legământul cu întreaga fire.* — Cel dintâi moment din istoria legământului îl constituie încheierea legământului între Dumnezeu și Noe. Pentru stabilirea caracterului specific al acestui moment trebuie amintit că el are loc la sfârșitul unei lungi perioade din viața omenirii, despre care cartea Facerii (cap. VI) afirmă că era atît de decăzută, încît Dumnezeu a hotărît să piardă întreaga făptură vie «de la om pînă la dobitoc și de la tîritoare pînă la păsările cerului», pentru că I-a părut rău că le-a făcut. Însă Noe a aflat har înaintea Domnului Dumnezeu» (Fac. VI, 7—8). Pe lângă *faptul alegerii* de către Dumnezeu a părtașului legământului, textul leagă starea de decădere a omenirii de momentul creației și al căderii în păcat, prin care se stricase armonia raporturilor între om și fire, între om și Dumnezeu.

Pentru ca să scoată în evidență identitatea între lumea nouă de după potop și lumea creată inițial prin Adam, «legământul pe care-l încheie Dumnezeu cu Noe, cu urmașii lui, cu tot sufletul viu și cu tot trupul» începe cu descrierea raporturilor între om și fire (Fac. IX, 1—8), care constituie o paralelă a celor descrise la creație (Fac. I—II). Prin aceasta se indică unitatea lumii de după potop cu lumea de dinainte de potop.

Legământul încheiat cu Noe (Fac. IX, 8—17) este legământ încheiat cu întreaga fire nu numai pentru că Noe este tatăl întregii lumi de după potop, ci pentru că legământul este încheiat cu întreaga fire reprezentată prin tot ce are viață (formula «cu voi și cu tot sufletul viu și cu tot trupul» se repetă de 5 ori în pasajul amintit).

Prin legământ Dumnezeu se obligă să asigure viața și bunăstarea lumii, care va respecta armonia pusă în firea zidită și acum precizată din nou de Dumnezeu a cărui existență, putere și bunăvoință Noe o experimentase; de aceea adevăruri de credință referitoare la cunoașterea și credința în Dumnezeu nu sînt arătate în special.

2. *Legământul cu Abraam — legământ cu rasa* — reprezintă al doilea moment în istoria legământului. Caracterul specific al momentului Abraam îl constituie faptul că este primul legământ cu partea. Astfel în virtutea alegerii lui Noe și a legământului cu el toate popoarele și comunitățile lumii întregi sînt plasate în raport de dependență față de Abraam și de urmașii lui — poporul ebru, care devine mărturisitor, slujitor și binecuvîntare pentru toate popoarele, dacă acestea vor acționa pentru a dobîndi binecuvîntarea purtată de Abraam.

Alegerea sau chemarea lui Abraam (Fac. XII, 1—3; XV, 1, 4—5) și acceptarea chemării de către Abraam (Fac. XII, 4; XV, 2—3, 6; XVII, 3) preced actul încheierii legământului, care este descris ca ritual (Fac. XV, 10—18) și apoi prezentat în special în latura făgăduințelor și a practicării tăierii împrejur ca semn al legământului (Fac. XVII).

În comparație cu legământul încheiat cu Noe, legământul încheiat cu Abraam cuprinde descoperirea adevărului de credință că Dumnezeu este Atotputernic ; condițiile legământului prevăd obligația pentru Dumnezeu de a face ca Abraam să trăiască, să se înmulțească, să stăpânească pământul Canaanului, să devină binecuvântare pentru toate popoarele ; pentru Abraam prevăd obligația de : «a face ce e plăcut înaintea lui Dumnezeu, a fi fără prihană și a respecta tăierea împrejur».

Încadrate în contextul Facere I—XI, alegerea și legământul cu Abraam prezintă pe acesta ca pe un instrument esențial pentru mîntuirea tuturor popoarelor, întrucît prin acest fapt s-a imprimat o mișcare nouă istoriei omenirii ; pentru că alegerea părții și legământul cu ea avea ca scop să înscrie într-o zi și pe cei nealeși în rîndurile celor vii. De aci perspectiva de universalitate sub care apare amintirea lui Abraam în tot Vechiul Testament, și caracterul încurajator pe care l-a avut totdeauna amintirea legământului cu Abraam, mai ales în timpul exilului babilonic (Iez. XXXIII, 24 ; Isaia XLI, 8—9 ; LI, 2).

Trăirea eroică a credinței în Dumnezeu și respectarea legământului de către Abraam și urmașii lui — patriarhii poporului ebru — a făcut cu putință acea frămîntare religioasă în sinul poporului ebru scos din robia Egiptului, frămîntare care se desăvîrșește într-o fază superioară în istoria legământului.

3. *Legământul cu poporul ebru — legămint cu comunitatea de credință.* — Pregătit vreme îndelungată prin experimentarea credinței strămoșilor lui — patriarhii, dar mai ales prin experimentarea intervenției lui Dumnezeu în scoaterea lui din Egipt, poporul ebru ajunsese la maturizarea de a fi ales pentru a constitui o comunitate unită prin aceeași credință, prin aceleași practici cultice și printr-o organizare socială și politică unică. Organizarea comunității de credință ca formă a legământului între Dumnezeu și om reprezintă o treaptă superioară, care avea scopul de a atinge, printr-o lungă experimentare religioasă și social-politică, trăirea integrală a adevărilor de credință. Pentru ca astfel să se poată crea propovăduitori zeloși pentru răspîndirea noii învățături despre Dumnezeu și lume la toate popoarele.

De aceea și momentul anunțării alegerii de către Dumnezeu (Ieș. XIX, 4—7), ca și al acceptării alegerii (Ieș. XIX, 8 ; XXIV, 7—8 ; Deut. V, 27 etc.), dar în special momentul încheierii legământului (Ieș. XX ; XXXIV, 10—28 ; Lev XXVI ; Deut. IV—VI) capătă un caracter de solemnitate excepțională.

Precizarea drepturilor și obligațiilor ce revin lui Dumnezeu și poporului ebru ca părți ale legământului încheiat la Sinai, capătă proporțiile organizării sociale, politice și religioase a poporului, organizare ce avea să capete aspect de stat național în momentul cînd poporul avea să aibă și patrie, cucerind Canaanul. Încheierea legământului cu poporul ebru depășește cadrul momentului propriu-zis al dării Legii la Sinai, și devine o lungă perioadă organizatorică a comunității de credință, care avea să practice timp de veacuri și în situații diferite experimentarea

trăirii integrale a Legii. Greutatea înțelegerii credinței monoteiste, înclinarea firească spre idolatrie și asprimea Legii fac ca defecțiunile să apară chiar în vremea legiuitorului Moise.

Pentru a ajuta menținerea raporturilor de intimitate cu Dumnezeu, care necesitau permanenta stare de puritate în sinul comunității și pentru a ajuta trăirea Legii prin înțelegerea ei, în cadrul organizării comunității de credință se instituie o clasă specială, clasa preoților și a leviților, cărora deci le revine sarcina de a asigura cunoașterea și aplicarea Legii de către popor și conducătorii lui și sarcina de a exercita cultul.

Precizarea raporturilor între Dumnezeu, popor și preoți în perspectiva legământului cu comunitatea de credință se poate reprezenta sub forma unui raport invers proporțional între cele două părți care au încheiat legământul: Dumnezeu și poporul. În acest raport fiecare din părți are drepturi și obligații; cu observația că ceea ce constituie categoria drepturi pentru Dumnezeu (a fi adorat în conformitate cu adevărurile de credință arătate la nota 26) constituie categoria obligații pentru popor; iar categoria obligații pentru Dumnezeu (a asigura viața și condițiile de bună stare și pace prielnice pentru dezvoltarea ei deplin) constituie categoria drepturi pentru popor.

Aplicarea legământului, adică exercitarea obligațiilor lui Dumnezeu față de popor, poate înceta când omul prin căderea de la dreapta credință sau prin căderea și rămânerea în păcat încalcă obligațiile sale de părtaş al legământului; starea aceasta poate fi temporală și, prin întoarcerea sa la credința cea dreaptă și ieșirea din starea de păcat, omul poate repune în funcțiune aplicarea legământului. Posibilitatea aceasta se datorește faptului că încetînd îndeplinirea obligațiilor Sale după legământ, Dumnezeu *nu anulează faptul alegerii*, care rămîne veșnic pentru că este un act al dragostei și al voii lui Dumnezeu, fără nici o justificare din partea poporului; este deci un act de favoare, o grație; de aceea El rămîne permanent credincios alegerii (Deut. VII, 7—9).

Așa devine cu puțință înțelegerea preoției ca treaptă, ca instituție, în raporturile dintre Dumnezeu și om, situată ca sferă de acțiune la intersecția drepturilor și obligațiilor lui Dumnezeu cu drepturile și obligațiile omului în acel raport invers proporțional. În această poziție preoția ca instituție — Biserica — reprezintă amîndouă părțile participante la legământ, și ca atare îndeplinește un dublu rol: cel de trimis al lui Dumnezeu către popor pentru a-l învăța și în acest caz funcția preoției este deci o funcție de magisteriu (Lev X, 10—11) — să facă poporul să cunoască, să creadă și să vrea să se mîntuiască; și rolul de mijlocitor al poporului către Dumnezeu pentru dobîndirea iertării și restabilirea exercitării legământului, și în acest caz funcția ei este cultică — pentru menținerea stării de puritate în popor. De aceea preoția este depozitara, interpretatoarea Legii și supraveghetoarea aplicării Legii.

Prin această organizare a comunității de credință, poporul ebru devenise instrument pentru înfăptuirea planului de mîntuire a lumii întregi. Istoria poporului legământului se desfășoară în lume urmînd o

adevărată succesiune de mutații, de reforme, de treziri care antrenează totdeauna și «restul» rămas credincios și pe cei eliminați de la acțiunea de înfăptuire a planului de mîntuire. De aceea legămîntul a fost de multe ori în cursul istoriei poporului ebru reinnoit, repromulgat (Deut. XXIX, 1—25 ; Jos. XXIV, 1—27 ; II Cr. XV, 12 ; XXIII, 13 ; Ier. XXXIV, 8—22 ; Ezdra X, 3—4 etc.).

b) *«Legămîntul veșnic al preoției» —
sinteză a legămîntului între Dumnezeu și om*

Instituirea preoției și a leviților și organizarea lor ca clasă a făcut parte integrantă din organizarea comunității de credință a poporului ales, pentru că se încadra în însuși legămîntul încheiat între Dumnezeu și poporul ebru. Adică instituirea și organizarea preoției nu s-a făcut ca urmare a unui legămînt aparte, special între Dumnezeu și preoție sau leviți.

Legămîntul între Dumnezeu și Levi, care a devenit legămînt veșnic al preoției, se produce nu o dată cu încheierea legămîntului între Dumnezeu și popor ca o parte componentă a legămîntului și n'ci în cadrul organizării sociale, politice și religioase a comunității de credință formată atunci ; legămîntul cu Levi se produce ca o necesitate impusă de viața în comunitatea de credință.

Două fapte neprevăzute au făcut cu putință manifestarea zelului Leviților pentru apărarea ființei fizice și spirituale a comunității de credință ; și pentru aceasta Dumnezeu încheie «legămînt de pace cu Levi», prin care se decretează datoria preoției de a veghea la apărarea ființei spirituale și fizice a comunității ca «legămînt veșnic al preoției».

În amîndouă cazurile (Ies. XXXII, 26—32 și Num. XXV) căderea în idolatrie era atît de gravă încît periclita existența fizică și spirituală a comunității întregi. De aceea era necesară stîrpirea răului din rădăcină, ceea ce îndeplinesc, pentru primul caz la apelul lui Moise, leviții ; iar pentru al doilea caz, din proprie inițiativă, Finees, nepotul lui Aaron.

După al doilea caz cînd «Finees, rîvnind pentru Mine, a abătut mînia Mea ca să nu pierd pe Israel în mînia Mea», Dumnezeu anunță că «voi încheia cu el legămîntul Meu de pace și va fi, pentru el și pentru urmașii lui, legămînt veșnic al preoției, căci a arătat rîvnă pentru Dumnezeu și a ispășit păcatul fiilor lui Israel» (Num. XXV, 11—13). Iar în binecuvîntările poporului, cu care își încheie activitatea, Moise, binecuvîntînd preoția lui Levi (Deut. XXXIII, 8—11), amintește în special primul caz și arată că preoții, «au ținut cuvintele Tale și legămîntul Tău l-au păzit, învață pe Iacob legile Tale și pe Israel poruncile Tale, pun tămîie înaintea feții Tale și arderi de tot pe jertfelnicul Tău».

Se constată cu ușurință deci că «legămîntul veșnic al preoției» folosit de Maleahi (II, 5—7) în cuvîntarea sa împotriva preoțimii vremii lui se bazează pe datele și textele expuse mai sus, avînd însă o redactare proprie și unitară.

Concentrarea în preoție a rolului de trimis al lui Dumnezeu către popor și a rolului de mijlocitor din partea poporului către Dumnezeu, face ca în preoție să se sintetizeze reprezentarea ambelor părți care participă la legământ; iar cumularea funcției de învățător și a celei de sacrificator, ca și faptul că Legea — legământul sub aspectul de orînduire cultice și sociale — constituie «partea preoției», face ca «legământul veșnic al preoției» să sintetizeze întreaga Lege, legământul între Dumnezeu și om în genere.

Dacă redactarea «legământului veșnic al preoției» din profetia lui Maleahi (II, 5—7) cuprinde în partea a doua (II, 6—7) înfățișarea activității didactice și cultice a preoției în special, în schimb în partea întâia (II, 5) cuprinde sinteza oricărui legământ încheiat de Dumnezeu cu omul — individ ori comunitate: «Legământul Meu cu el a fost ca Eu să-i dau viața și pacea, iar el să se teamă de Mine cu frică și să se cutremure înaintea numelui Meu».

În viața poporului ales «legământul veșnic al preoției» a fost înțeles într-adevăr ca reprezentînd esența întregii organizări teocratice a comunității de credință. Chiar cînd se încheie ultimul legământ (II Sam. VII, 12—16; XXIII, 5; Ier. XXXIII, 20—22) între Dumnezeu și David — asigurîndu-l că împărăția lui va dura în veci prin urmașii lui —, și cu toate că legământul cu David se încadrează între profetiile mesianice, totuși el este socotit nu de aceeași importanță ca «legământul cu Levi». Ecoul acestei aprecieri îl redă înțelepciunea lui Isus fiul lui Sirah, care prezintă (XLV, 7—8, 19—21, 31—35) conținutul «legământului veșnic al preoției» dat lui Levi pentru rîvna lui ca «legământ de pace... spre mărirea preoției în veci» și încheie astfel: «A fost și legământul cu David, fiu din seminția lui Iuda, ca să moștenească împărăția fiilor lui unul după altul; dar alta este moștenirea dată seminției lui Aaron și seminției lui». «Să dea Domnul înțelepciune în inima voastră ca să judecați pe poporul Lui cu dreptate, ca să nu se stingă bunătățile lor și mărirea lor în semințiile lor».

Istoria legământului încheiat între Dumnezeu și om nu cunoaște alte legăminte după încheierea «legământului veșnic al preoției», care să angajeze comunitatea de credință. Într-adevăr toate anunțările de încheieri de alte legăminte în cuprinsul Vechiului Testament după Legea lui Moise, se referă la înnoirea legământului vechi în întregime sau în parte, la citirea Legii în întregime sau în parte, la promulgarea Legii în diferite momente — în vremea lui Iosia, ori în vremea lui Ezdra — care constituie acțiuni din partea omului pentru restabilirea autorității legământului, a Legii, fără ca Dumnezeu să participe la încheierea unui nou legământ.

În vederea scopului urmărit de Dumnezeu prin încheierea de legăminte cu omul, cele patru legăminte încheiate cu Noe, cu Abraam, cu poporul ebru și cu preoția erau suficiente pentru pregătirea lumii pentru mîntuire. Experimentarea trăirii în conformitate cu voia lui Dumnezeu

manifestată în orînduirile Legii, face ca amintirea unuia din aceste legămînte să devină argument în predica profeților, ori în activitatea învățătoare a preoților ; dar întîlnirea amintirii în diferite forme a legămintelor vechi nu reprezintă legămînte nou încheiate.

Repetarea aceasta permanentă are rostul de a convinge, de a face să se rețină conținutul legămîntului în forma lui cea mai sintetică. Ea ar putea fi socotită o formă de aplicare a metodei cercurilor concentrice, care însă își găsește aplicarea în succesiunea celor patru legămînte între Dumnezeu și om : pornind de la sfera largă a încheierii legămîntului cu întreaga fire prin Noe, se ajunge la cercul concentric al legămîntului cu o rasă, prin Abraam, în care se îngustează orizontul istoric dar se accentuează, se intensifică și se precizează scopul și mijlocitorii înfăptuirii planului de mîntuire ; următorul cerc concentric al legămîntului cu comunitatea de credință, prin poporul ebru, în care cerc orizontul istoric se îngustează și mai mult, dar se definitivează conținutul doctrinar, moral și cultic, se fixează rînduielele interne ale școlii de pregătire a cadrelor care vor trebui să înfăptuiască în afara comunității lor planul de mîntuire a tuturor neamurilor ; pentru ca ultimul cerc concentric al legămîntului cu preoția ca instituție să constituie nu o îngustare în plus a orizontului istoric și nici un adaos în doctrină, morală și cult, ci să sintetizeze întregul legămînt și întreaga organizare a comunității de credință în legămîntul cu instituția care avea să asigure bunul mers al școlii vechitestamentare de pregătire a părții alese — insul credincios — pentru înfăptuirea planului de mîntuire a întregului.

Ținînd seama de acest caracter special al «legămîntului cu Levi» în raport cu legămîntul fundamental — cel cu comunitatea de credință ; și avînd în vedere cele afirmate mai înainte despre caracterul veșnic al *alegerii* și despre întreruperea numai temporală a aplicării legămîntului care rămîne valabil pînă la o nouă adîncire și desăvîrșire a conținutului și formei lui (printr-un nou cerc concentric) — se poate deduce că aplicarea legămîntului cu Levi, poate fi supusă transformării, întreruperii definitive a practicării lui — înlocuirii lui cu altă formă cultică (întrucît permanentă rămîne alegerea sacerdoțiului ca instituție), fără ca aceasta să angajeze, să lezeze în vreun fel legămîntul fundamental, cel cu comunitatea de credință, care rămîne veșnic ca alegere și valabil ca legămînt pînă la includerea lui într-un stadiu superior pe linia spirală a dezvoltării legămîntului în sine.

c) *Momentul Maleahi în istoria «legămîntului veșnic al preoției»*

În istoria practicării legămîntului veșnic al preoției se întîlnesc două momente care deschid perspectiva posibilității de transformare a lui.

Primul moment îl înfățișează profeția lui Iezechiil în judecarea oilor și a păstorilor lui Israel (XXXIV) și în viziunea celor două toiege și a

adunării lui Israel din nou în țara lui (XXXVII, 15—28). În ambele pasaje se afirmă că, în locul păstorilor judecați pentru neglijență «va fi pus un singur păstor care le va paște; voi pune pe robul Meu David; el le va paște și el va fi păstorul lor» (XXXIV, 25), sau «iar robul Meu David va fi rege peste ei și păstorul lor al tuturor și se vor purta după cum cer poruncile Mele și legile Mele le vor păzi și le vor împlini» (XXXVII, 24). Înțelesul la care obligă contextul indică a privi acest «păstor unic» ca preot unic; de altfel în ambele cazuri se anunță încheierea unui «legământ veșnic de pace» (XXXIV, 25; XXXVII, 26), ceea ce constituie un ecou al «legământului veșnic al preoției» încheiat cu Levi.

Unirea în persoana lui David a regalității — pentru veșnicia căreia Dumnezeu încheiasă cu el legământ special — și a preoției îngăduie interpretarea mesianică a textelor, înțelegând prin David pe Iisus Hristos care avea să fie și împărat și preot.

Transformarea pe care o indică momentul Iezechiil în practicarea legământului veșnic al preoției angajează însă numai comunitatea de credință a poporului ebru; adică un stadiu nou în organizarea părții alese.

În schimb momentul Maleahi deschide perspective mult mai largi.

Între argumentele pe care Maleahi le aduce în cuvântarea sa împotriva preoției vremii sale este și cel al constatării inferiorității cultului adus atunci la Ierusalim față de cultul care se aduce, sau urmează să se aducă, în toate locurile de către toate neamurile (să se vadă expunerea pe larg în nota 24). De aceea Maleahi propune — în numele Domnului — nu purificarea, nu transformarea, ci suprimarea cultului vechi și înlocuirea lui cu un cult nou; acest cult nou nu mai este concentrat în sînul comunității de credință a poporului ebru, a părții alese pentru a pregăti mîntuirea întregului, ci el se exercită în inșiși celelalte părți ale întregului, devenite active în acțiunea de înfăptuire a mîntuirii.

Dacă spirala cercurilor concentrice în prezentarea legământului du-se la concentrarea de la unitate la parte, pînă la strîngerea, condensarea tuturor aspectelor legământului cu comunitatea de credință în «legământul veșnic al preoției», momentul Maleahi anunță începerea acțiunii inverse de la parte la întreg, lărgind cadrul comunității de credință pentru înglobarea tuturor neamurilor. Începutul acestei noi faze în istoria legământului se face prin suprimarea cultului adus de Levi și înlocuirea lui cu un cult nou adus de sacerdoțiu în general.

Adică «legământul de pace cu Levi» — rămîne doar «legământul veșnic al preoției» de pretutindeni, chemată să continue împlinirea sarcinilor ei de învățătoare și mijlocitoare a popoarelor pentru ca să asigure dobîndirea vieții și a păcii.

În vremea noastră toate Bisericile creștine trebuie să devină conștiente că «slujba împăcării» (II Cor. V, 18), pe care au primit-o ca sarcină, le obligă să depășească închistarea proprie dezvoltării fiecăreia în parte și să pășească în comunitatea tuturor celor ce luptă pentru asigurarea păcii și a condițiilor prielnice dezvoltării nestînjenite a vieții tuturor popoarelor.

Acțiunea Mișcării creștine pentru pace, caracterizată prin comunitatea reală de idei a tuturor membrilor ei în ceea ce privește înțelegerea și mărturisirea necesității împăcării universale, va putea scoate desigur din studierea temei «legământul Meu este un legământ de viață și de pace» temeuri pentru intensificarea luptei active pentru înlăturarea tuturor obstacolelor naturale și artificiale din drumul pacificării adevărate a omenirii întregi. Cunoscut fiind că «legământul păcii lui Levi», devenind «testamentul păcii lui Hristos» a făcut întreaga omenire moștenitoare a păcii — singura moștenire care nu se poate împărți, ci trebuie posedată de toți moștenitorii în armonie.

ION V. GEORGESCU

PRIETENIA ÎN MORALA CREȘTINĂ *

Prietenia este o virtute pe care oamenii au căutat-o întotdeauna ca pe un lucru de mare preț și au tins cu ardoare la realizarea ei în viața lor. Istoria ne relatează multe cazuri când prietenii sinceri au fost de mare folos pentru semenii lor aflați în bucurii și în necazuri. O întristare destăinuită unui prieten devine mai ușoară, iar o bucurie alături de un prieten primește aureola manifestării ei depline. «Ce este mai dulce decât a avea un prieten, căruia să-i poți spune toate, ca ție însuși? — se întreabă Cicero. Cele potrivnice le vei îndura cu greu dacă nu vei avea pe cineva care să sufere mai mult decât tine»¹.

Sfânta Scriptură cunoaște multe cazuri de prietenie. Mântuitorul însuși a legat prietenii și s-a prezentat pe Sine ca «prieten» (Ioan XV, 15). Sfinții Părinți, călcând pe urmele Mântuitorului, au făcut din prietenie o virtute de cinste, pe care au realizat-o nespus de frumos în viața lor. Ei au dedicat prieteniei pagini însuflețite, izvorite din viața lor de prietenie. Iată, de exemplu, ce frumoase elogii aduce Sfântul Ioan Gură de Aur prieteniei: «Ce nu ar face un prieten adevărat? Câtă plăcere nu ți-ar deștepta? Cât folos și câtă siguranță? Chiar de ai dispune de mii de tezaure, totuși nimic nu ar fi mai de preț ca un prieten adevărat... Te bucuri văzînd pe prietenul tău, te veselești și sufletul tău avînd o mulțumire nespusă, se contopește cu dînsul și chiar numai dacă îți amintești de el, cugetul tău tresare și se înaripează... Dacă cineva are vreun prieten... chiar de l-ar vedea în fiecare zi, tot nu se satură... Nu se poate exprima prin cuvînt plăcerea pe care o pricinuieste conviețuirea cu prietenii. Nu voim să ne ducem din această viață pentru dînșii, căci ei ne sînt mai doriți și decât lumina...»².

Duhul prieteniei animează astăzi sufletele oamenilor cinstiți de pretutindeni. Ei vor ca viața neamului omenesc să fie asigurată printr-o armonie deplină, iar duhul discordiei și al dușmăniei dintre oameni să dispară cu desăvîrșire. Ei doresc astăzi să înfăptuiască visul milenar

* Lucrare de seminar în cadrul cursurilor pentru titlul de magistru în teologie, întocmită sub îndrumarea D-lui Prof. Constantin Pavel, care a dat și avizul pentru publicare.

1. *De amicitia*, VI, 22, Texte établi et traduit par L. Lourand, Paris, 1928.

2. *Omilia II la I Tesaloniceni*, trad. de Arhim. Theodosie Athanasiu, *Comentariile sau explicarea Epistolei I și II Tesalonicieni și Coloseni*, București, 1905, p. 178—179.

al omenirii de a crea o lume fără arme, în care toți oamenii să fie egali și fericiți, trăind ca niște prieteni.

Tineretul din lumea întreagă manifestă un interes deosebit pentru făurirea unei lumi în care să domnească pacea și conlucrarea prietenească. Bisericile creștine militează cu hotărâre pentru realizarea păcii clădită pe iubire și prietenie, și pentru unitatea creștină, pentru ca toți creștinii să fie prieteni și să trăiască ca adevărați frați în Hristos.

Bazați cu precădere pe Sfânta Scriptură și pe scrierile Sfinților Părinți, vom încerca în cele ce urmează o expunere a concepției morale creștine despre prietenie.

I. SENSUL MORAL CREȘTIN AL PRIETENIEI

În general, putem spune că prietenia se definește prin iubire. Ea este rodul iubirii, legată organic de iubire și există atât timp cât există iubirea sinceră între cei ce se numesc prieteni. Cicero definește prietenia ca fiind «un acord plin de bunăvoință și dragoste asupra tuturor lucrurilor divine și umane...» și adaugă că în afară de înțelepciune, nimic mai bun nu i-a fost dat omului de către zeii nemuritori³.

Privită în raport cu iubirea, prietenia are în morala creștină un înțeles deosebit de profund. După învățătura creștină «Dumnezeu este iubire» (Ioan IV, 16). Duhul iubirii întratrinitare e un duh de armonie și unitate, care vibrează absolut, veșnic și necesar în unitatea Sfintei Treimi, în așa fel încât, după cum spun Sfinții Părinți «toate le lucrează Tatăl în Fiul prin Duiul Sfint». Iar iubirea implică prietenia ca o intrupare a iubirii în cadrul armoniei trinitare⁴.

Prietenia în concepția creștină apare ca un dar al Sfintei Treimi, aparținând ontologic creaturii⁵. Aceasta înseamnă că «natura a săpat de la origine în inima omului sentimentul prieteniei...»⁶, încât, «nimic nu este atât de potrivit naturii (noastre), nimic nu poate să-i placă atât de mult, fie în fericire, fie în nefericire» (ca prietenia)⁷. De aici rezultă

3. *De amicitia*, VI, 20.

4. Teodor Prodromul, poet și teolog din secolul al XII-lea, într-o poezie dedicată prieteniei, intitulată: *Exilul prieteniei*, arată deosebit de plastic că prietenia aparținând Sfintei Treimi, implică aparține și lumii nevăzute. Prietenia personificată spune: «Mă găsec de la început într-o unire pură cu Dumnezeu în Sfânta Treime. Stau în legătură cu existențele netrupești de rangul al doilea, cu cele trei triade de sus, adică cu Heruvimii, cu Serafimii, cu Tronurile și cu celelalte oști nemateriale. Eu sînt în ele și eu stabilesc legătura între ele și cu Dumnezeu. Eu împliesc într-un singur lanț și unesc într-un singur tot atâtea nesfîrșite mulțimi ale cerului. Creația cerească întreagă stă în puterea și în paza mea». P. G., t. CXXXIII, col. 1323 B—1324 A. Trad. și cit. la Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Frumusețile prieteniei în concepția lumii vechi și la Sfinții Părinți*, în «Glasul Bisericii», an. XIII (1954), nr. 9—10, p. 509.

5. După cum arată Teodor Prodromul, «Prietenia ține armonia neînfrîntă a marelui și largului cor, a stelelor, a lumii, ea menține fluxul plin al vieții prin combinarea naturilor contrarii, ea face posibile anotimpurile și tot ceea ce menține existența creaturală». *Ibidem*, col. 1324 AB—1325 AB. Trad. și cit. la Pr. Ioan G. Coman, *art. cit.*, p. 509.

6. Fericitul Augustin, *De amicitia*, cap. IV, P. L., t. XL, col. 834.

7. Cicero, *op. cit.*, V, 17.

că, după învățătura creștină, omul are darul prieteniei prin creație. Fiind creat «după chipul și asemănarea lui Dumnezeu» (Fac. I, 26), omul este chemat să oglindească în ființa sa toate darurile lui Dumnezeu. Primului om i-a creat Dumnezeu o tovarășă de viață, ca, viețuind împreună, să formeze o colectivitate la baza căreia să stea legea iubirii și a prieteniei.

Prin căderea în păcat s-a produs o tulburare a relațiilor între urmașii lui Adam. Prin păcat, s-a produs o alterare a chipului lui Dumnezeu în om și omul a ajuns «în contradicție cu el însuși și cu semenii». Au apărut dușmăniile, războaiele, uciderile. Prietenia a rămas doar ca un deziderat, sau ca o scîlpire a iubirii pure în viața oamenilor. Ea a constituit frumusețea vieții și spre înfăptuirea ei au tins toți oamenii cinstiți și sinceri.

Prietenia în Vechiul Testament nu depășește încă prea mult nivelul prieteniei antice determinată de reciprocitate și utilitate. Ea nu se ridică pînă la iubirea jertfelnică: «Mai fericiți sînt doi laolaltă decît unul, fiindcă au răsplată bună pentru munca lor. Căci dacă unul cade, îl ridică tovarășul lui. Dar vai de cel singur care cade și nu este cel de-al doilea care să-l ridice...» (Ecl. IV, 9—10).

În iubirea lui Hristos, prietenia creștină primește un dublu sens.

Primul sens, sensul larg al prieteniei creștine, e dat de caracterul universal al iubirii Mîntuitorului. Într-adevăr, jertfa de pe Golgota, dovadă supremă a iubirii, nu e făcută numai pentru Sfinții Apostoli, ci și pentru răstignitorii Domnului. Pentru aceștia El se roagă Tatălui să-i ierte și să-i includă în procesul universal al mîntuirii. Prin aceasta, prietenia creștină primește un sens larg. Prin iubirea lui Iisus Hristos, creștinii, ca fii ai lui Dumnezeu după har, devin frați întreolaltă. Această frățietate harică îi face prieteni cu toți oamenii și prieteni chiar cu întreg cosmosul reabilitat prin iubirea lui Iisus Hristos, care «așteaptă descoperirea fiilor lui Dumnezeu...» (Rom. VIII, 19—23). Din cuvintele Mîntuitorului: «Mai mare dragoste decît aceasta, ca cineva să-și pună sufletul pentru prietenii săi, nimeni nu are» (Ioan XV, 13), rezultă că, întrucît Iisus Hristos își «pune sufletul» pentru toți oamenii, El pe toți oamenii îi privește ca pe niște prieteni.

Pe lângă acest sens larg, prietenia realizată de Iisus Hristos are și un al doilea sens, un sens restrîns, anume acela care se referă la persoane determinate cu care stabilește raporturi foarte strînse. În acest caz prietenia pornește de la anumite afinități, năzuințe și scopuri comune, pe care le adîncește tot mai mult, stabilind o legătură de comuniune cît mai strînsă între prieteni. Aceasta este prietenia bazată pe o iubire reciprocă. Dacă în sensul larg al prieteniei, Iisus Hristos se jertfește chiar și pentru dușmanii Săi, în sens restrîns, prietenia Mîntuitorului se manifestă printr-o simpatie reciprocă. Astfel, el lăcrimează la mormîntul lui Lazăr, fiindcă Domnul îl iubea pe Lazăr ca pe un prieten (Ioan XI). La fel, Sfinții Apostoli sînt «numiți prieteni», fiindcă Mîn-

tuitorul stabilește cu ei o intimitate reciprocă : «toate câte am auzit de la Tatăl Meu, v-am arătat» (Ioan XV, 15).

Dacă «adevărata dragoste se manifestă în așa fel încît nu vezi în cei ce se iubesc două ființe despărțite, ci un om singur»⁸, «ce altceva este un prieten dacă nu un tovarăș de afecțiune cu care se unește sufletul tău ? Cu care te unești așa de intim că din doi pare că face unul ? Căruia te încredințezi ca unui alt «eu», de la care nu ceri ceva neonest pentru folosul tău propriu...»⁹.

Iubirea față de aproapele a fost definită ca o «unitate în dualitate, fără a se absorbi în unitate». Prietenia bazată pe iubire, are același caracter. Fericitul Augustin, plîngînd pe un prieten pierdut la Tagaste, spune : «Am simțit că sufletul meu și al său nu făceau decît un suflet în două trupuri deosebite. Duceam viața în groază, pentru că nu voiam să mai trăiesc pe jumătate. Pentru aceia mă temeam tare de a nu muri ca să nu-l fac să moară cu mine în întregime pe acela pe care atîta l-am iubit»¹⁰. Sfîntul Grigorie de Nazians, vorbind despre prietenia sa cu Sfîntul Vasile cel Mare, spune printre altele : «Se părea că avem amîndoi un singur suflet, care pune în mișcare două trupuri... Fiecare din noi eram în celălalt și prin celălalt»¹¹.

Această «unitate în dualitate» care dă caracterul de afecțiune reciprocă în cadrul prieteniei, nu trebuie să ia forma unei manifestări egoiste. Prietenia în sens restrîns vizează iubirea dezinteresată între două sau mai multe persoane, creînd o atmosferă de afecțiune între ele. Dar aceasta nu trebuie să anuleze, ci să implice iubirea față de ceilalți oameni. Altfel, prietenia în sens restrîns devine egoistă. Sfîntul Ioan Gură de Aur spune în acest sens următoarele : «Spune-mi, te rog, dacă ochiul de pildă care are în grija sa întregul trup, și-ar îndrepta grija sa numai asupra mîinii... iar pe toate celelalte membre ale trupului le-ar lăsa în părăsire întorcîndu-și privirea de la ele, oare, nu s-ar vătăma prin aceasta întregul trup ?... Tot așa și noi, dacă dragostea pe care trebuie s-o arătăm în-

8. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia XXXIII, la I Corinteni*, trad. Arhim. Theodosie Athanasiu, *Comentariile sau explicarea Epistolei I Corinteni*, București, 1908, p. 455.

9. Sf. Ambrozie, *De officiis ministrorum*, cartea III, cap. XXII, trad. Pr. Gh. Făcăoaru, București, 1909, p. 161.

«Cuvîntul slav «prieten» (de la «priati» = a primi) arată că prietenul e cel primit de mine în sufletul meu. Primirea în suflet a prietenului adună într-o unitate două rîuri de viață, fără ca să se robească o persoană celeilalte, ci crescîndu-i fiecăruia puterile. Unul simte, cugetă și grăiește identic cu celălalt, nu pentru că așa a vorbit, a gîndit, a dorit sau a simțit celălalt, ci pentru că amîndoi simt cu o simțire, doresc cu o voință, gîndesc cu o minte, grăiesc cu un glas. Viața fiecăruia curge într-un centru unic, comun». Pr. Dumitru Stăniloae, *Increderea și prietenia între oameni și popoare, condiții pentru coexistența pașnică între state și porunci ale învățaturii creștine*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIV (1956), nr. 5, p. 447.

10. *Confessiones*, cartea IV, cap. VI, P. L., t. XXXII, col. 698. Trad. și cit. la Magistrand Traian Seviciu, *Valoarea prieteniei în viața și opera Fericitului Augustin*, în «Ortodoxia», an. XII (1960), nr. 3, p. 378.

11. *Necrologul în cinstea Sfîntului Vasile*, 20, P. G., t. XXXVI, 2, col. 521 C. Trad. și cit. la Pr. Magistrand Marin Braniște, *Elogiul prieteniei și păcii la Sf. Părinți Capado-cieni*, în «Studii Teologice», an. IX (1957), nr. 7—8, p. 454.

tregii Bisericii a lui Dumnezeu, o mărginim numai asupra unuia, sau altuia, atunci ne vom vătăma cu desăvîrşire şi pe noi ca şi pe aceia»¹². De aici rezultă că «sensul restrîns» al prieteniei creştine va avea să fie întregit prin sensul ei larg.

Prietenii nu trebuie să menţină o atmosferă închisă bazată pe secrete. O prietenie clădită pe dragoste autentică şi sinceră desfiinţează secretele personale, punîndu-se în slujba colectivităţii şi prin aceasta, deschizînd perspectiva unei prietenii universale. «Dacă toţi am fi prieteni — observă Sfîntul Ioan Gură de Aur — nu am avea nevoie de secrete, căci precum cineva nu poate avea secrete faţă de sine însuşi... tot aşa nu s-ar ascunde nici de prietenii. Nefiind secrete, prietenia e imposibil de-a fi întreruptă. Deci secretele nu le avem pentru nimic altceva, decît pentru că nu avem curaj şi sinceritate către toţi. Aşadar, răceala dragostei a născut secretele»¹³.

Oricum am privi prietenia creştină — în sens larg, sau în sens restrîns —, ea îşi are la bază iubirea lui Iisus Hristos, prin care primeşte sensul şi notele caracteristice. Tot prin această legătură prietenia creştină devine o virtute. Binele în morala creştină este Iisus Hristos, iar legea morală este iubirea. Prietenia creştină, fiind organic legată de iubirea lui Iisus Hristos, este în acelaşi timp o conformare permanentă cu legea morală. Aşadar, în morala creştină, prietenia este o formă de realizare a iubirii.

În concluzie, căutînd să precizăm sensul moral creştin al prieteniei, am putea spune că *prietenia este o formă de concretizare a iubirii, avînd originea în Sfînta Treime şi fiind împărtăşită creaturii în scopul asigurării unei armonii desăvîrşite şi a realizării între oameni a afecţiunii reciproce, conformă cu binele.*

II. ÎNSUŞIRILE PRIETENIEI CREŞTINE

1. Cea mai însemnată însuşire a prieteniei creştine este *iubirea dezinteresată şi jertfelnică* acordată prietenilor. Aceasta se realizează atît prin imitarea prieteniei înfăptuită prin iubire jertfelnică şi dezinteresată de către Iisus Hristos, cît şi prin împărtăşirea, în cadrul prieteniei, a iubirii Lui harice. După cum remarcă atît de plastic şi de profund Fericitul Augustin, «toate cele care încep de la Hristos, prin Hristos înaintează şi în Hristos se desăvîrşesc. Aşadar, prietenul, care în duhul lui Hristos se lipseşte de prieten, devine cu el o singură inimă şi un singur suflet şi astfel, prin cîntările iubirii urcînd treptat spre prietenia lui Hristos, devine cu El un singur duh...»¹⁴.

Sfîntul Ambrozie, vorbind despre caracterul jertfelnic al prieteniei, arată că adeseori trebuie ca un prieten să fie hotărît să-şi atragă duş-

12. Omilia II, 1 la II Tessalonicieni, trad. cit., p. 297.

13. Omilia IX, la Efeşeni, trad. Arhim. Theodosie Athanasiu, Comentarile sau explicarea Epistolei către Efeşeni, Iaşi, 1902, p. 98.

14. De amicitia, P. L., t. XL, col. 835.

măinii și ocării, cînd e vorba să apere și să intervină pentru un prieten atacat fără vină. Să nu te sperie o astfel de rușine, căci este vocea dreptului care zice : «chiar dacă mi se vor întîmpla rele, le voi suporta pentru prieten...»¹⁵. Tot în același sens se pronunță și Sfîntul Maxim Mărturisitorul : «Prietenul credincios socotește nefericirile prietenului, drept nefericirile sale și le suportă împreună cu acela, suferind pînă la moarte»¹⁶.

Din această însușire de jertfelnicie a prieteniei decurg și celelalte caracteristici ale ei, ca roade, sau manifestări ale iubirii dezinteresate, ce trebuie să existe în prietenii creștine.

2. *Sinceritatea.* «Însuși Domnul — observă Sfîntul Ambrozie — ne face pe noi prieteni din robii, precum însuși zice : «Voi sînteți prietenii mei dacă faceți ceea ce vă poruncesc» (Ioan XV, 14). Cu aceasta arată Domnul direcția pe care trebuie s-o urmăm în prietenie : să împlinim voința prietenului, să-i descoperim secretele noastre și ceea ce avem în inimă... Să-i arătăm lui inima noastră, și el să ne-o arate pe a sa. De aceea zice : «V-am numit prieteni, pentru că toate cite am auzit de la Tatăl Meu, v-am arătat» (Ioan XV, 15). Nimic deci să nu ascundă cel ce se consideră prieten adevărat ; el (trebuie) să-și reverse sufletul, precum revarsă Domnul Iisus tainele Tatălui Său ceresc¹⁷.

Adevărata sinceritate alungă lingușirea și ipocrizia din prietenie. «Mulți sînt cei ce lingușesc pe un om darnic și toți sînt prietenii celui ce dă daruri» (Prov. XIX, 6). Lingușirea prietenului e un semn al nesincerității, care duce la trădarea lui : «Omul care lingușește pe prietenul său întinde cursă pașilor lui» (Prov. XXIX, 5).

Prietenul sincer va ști să acționeze prin muștrarea prietenului, dacă acesta se abate de la drumul corect pe care trebuie să-l urmeze prietenia. «Sînt bune muștrările și de multe ori mai bune decît prietenia care trece. Chiar dacă prietenul tău se socotește jignit, tu, cu toate astea, muștră-l ; chiar dacă asprimea muștrării rănește sufletul lui, tu, cu toate astea muștră-l fără teamă. «Căci mai bune sînt rănile prietenului, decît sărutările celor lingușitori» (Prov. XXVII, 6). Deci pe prietenul care greșește muștră-l ; pe prietenul vinovat nu-l părăsi...»¹⁸.

15. *Op. cit.*, cartea III, cap. XXII, trad. cit., p. 159.

16. *Despre dragoste*, P. G., t. XC, col. 1072, trad. și cit. la Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 447.

17. *Op. cit.*, cartea III, cap. XXII, trad. cit., p. 161.

18. Sfîntul Ambrozie, *op. cit.*, p. 159. Sf. Ioan Gură de Aur observă în acest sens următoarele : «Eu numesc prieten al meu nu numai pe cel care mă laudă, ci și pe cel care mă muștră pentru a-mi îndrepta greșelile mele. Mai cu seamă acesta din urmă mi se pare că este prieten al meu și că mă iubește. Nu ți-e deloc prieten în adevăr, acela care laudă toate faptele tale fără deosebire și pe cele bune și pe cele rele. Unul ca acesta nu ți-e prieten, ci înșelător și un fățarnic. Acela ți-e prieten și om cu dragoste și grijă față de tine, care te laudă cînd ai săvîrșit o faptă bună și te muștră cînd ai păcătuit cu ceva... Prietenul, chiar dacă mă rănește, îmi face plăcere. «Mai vrednice de credință, zice Scriptura, sînt ranele prietenului decît sărutările de bună voie ale dușmanului» (Prov. XXVII, 6). *Despre dragoste și prietenie*, trad. Pr. D. Fecioru, București, 1945, p. 10.

3. Iubirea jertfelnică face prietenia *statornică*. «Prietenia trebuie să fie statornică, să stăruiască în dragoste¹⁹. În același sens se exprimă și Sfântul Maxim Mărturisitorul: «Pe prietenul credincios nu-l poți schimba cu nimic, căci el socotește nenorocirile prietenului ca ale sale proprii și rabdă împreună cu el pînă la moarte... Prietenii lui Hristos iubesc din inimă pe toți... păstrează dragostea neîntreruptă pînă la sfîrșit... Cînd îi merge prietenului bine, îi stă sfătuitor bun și ajutor de suflet, iar în vremea pătimirii îi este sprijinitorul cel mai sincer și ajutorul cel mai duios»²⁰.

4. Ca o încoronare a însușirilor prieteniei alături de sinceritate și statornicie, stă *fidelitatea*. Prin fidelitate, prietenia primește aureola manifestării sale autentice. Fidelitatea dă forma prieteniei și tot ea este aceea care întărește legătura de iubire. «Prietenul credincios nu poate fi înlocuit cu nimic și nu e măsură bunătății lui. Prietenul credincios e acoperămînt tare (Sirah VI, 14—15) și cetate întărită (Prov. XVIII, 12). Prietenul credincios e o comoară însuflețită. Prietenul credincios e mai scump decît aurul și decît mulțimea pietrelor scumpe... Prietenul credincios e refugiu de odihnă»²¹.

Fidelitatea prezintă limitele prieteniei creștine arătînd poliile între care se realizează prietenia. Pe de o parte, prietenul credincios se va manifesta prin iubire și va intenționa numai binele prietenului. Pe de altă parte, pentru păstrarea prieteniei, prietenul credincios trebuie să evite batjocorirea prietenului său.

«Descoperirea tainei» încredințată de prieten constituie, de asemenea, un păcat împotriva fidelității prieteniei, pe care prietenul credincios trebuie să-l evite: «Cel ce descoperă tainele a pierdut credința și nu va afla prieten după inima sa. Iubește pe prieten și fii credincios cu el, iar de vei descoperi tainele lui, nu vei mai fi cu el... Și ca și cum ai fi slobozit o pasăre din mîna ta, așa ai lăsat pe aproapele tău și nu-l vei mai vîna... Că rana se poate lega și pentru vrajbă este pace; iar cel ce a descoperit tainele a pierdut încrederea» (Sirah VIII, 16—22).

Cel mai mare păcat împotriva fidelității prieteniei este trădarea. Trădarea prietenilor rămîne un lucru odios, condamnable și rușinos. Trădarea prietenilor reprezintă în morala creștină un păcat atît împotriva aproapelui, cît și împotriva propriei persoane a trădătorului. Rămîne meritul Sfîntului Ambrozie de a fi relevat deosebit de plastic acest lucru: «Dacă vrăjmașul m-ar fi vorbit de rău, aș fi răbdător; și m-aș ascunde de cel ce m-ar urî. Vrăjmașul, dacă vrea să-ți pună curse, poate fi evitat, însă prietenul, nu. Ne ferim de acela, căruia nu-i încredințăm secretele noastre, dar nu ne putem feri de acela căruia i le-am încredințat. Pentru acest motiv, Domnul, ca să arate toată gravitatea păcatului trădării, nu a zis: «Tu, robul Meu, Apostolul Meu» ci «Tu, prietenul Meu, cel de o

19. Sf. Ambrozie, *ibidem*.

20. *Filocalia*, vol. II, trad. Pr. Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1947, p. 115—116.

21. Sf. Grigorie Teologul, *Cuvîntarea II-a către Grigorie de Nissa*, P. G., t. XXXV, col. 831, trad. și cit. la Pr. D. Stăniloae, *art. cit.*, p. 446.

sîmțire cu Mine», adică trădîndu-ți prietenul, nu ești trădătorul meu, ci al tău însuși²².

Fiindcă «în prietenie nu e nimic necinstit, fictiv, sau prefăcut, ci din contra, totul e sfînt, sincer și adevărat...»²³, prietenia creștină se săvîrșește numai între oameni virtuoși și are ca scop întărirea în virtute. Această ridică în cadrul fidelității prieteniei problema coliziunii datoriiilor, limitîndu-i astfel extensiunea. Prietenul credincios nu trebuie să se arate îngăduitor față de prietenul său, care greșește în fața lui Dumnezeu sau față de patrie. Deosebit de plastic este relevat acest lucru de Sfîntul Ambrozie : «Cînd este chemat cineva ca martor pentru cauza lui Dumnezeu sau pentru binele patriei, poate el atunci să pună mai presus prietenia decît datoriile față de Dumnezeu, sau decît iubirea pe care o datorează patriei și concetățenilor?... și răspunsul e *nu*, căci prietenul nu trebuie să se arate îngăduitor față de prietenul vinovat...»²⁴.

5. O altă însușire a prieteniei creștine, este *egalitatea*, între cei ce se numesc prieteni. Cei ce se iubesc cu o iubire dezinteresată, cei ce sînt sinceri și credincioși într-o prietenie statornică, trebuie să fie și egali întreolaltă. Sfîntul Ambrozie remarcă deosebit de sugestiv și elocvent că «prietenia este învățătoarea egalității, pentru că superiorul trebuie să se arate pe sine egal cu inferiorul, precum și inferiorul cu superiorul. Fiindcă între cei cu obiceiuri diferite nu poate exista prietenie, trebuie ca în actul prieteniei să se întîlnească bunăvoința reciprocă. Nici celui inferior să nu-i lipsească autoritatea, dacă o cer împrejurările, nici celui superior smerenia. Să se asculte ca egal pe egal ; fiecare să sfătuiască ca prieten, să mustre nu cu dorința de a se mîndri, ci din sentimentul sincer al dragostei. Îndemnul niciodată să nu degenereze în asprime, muștrarea să nu devină dorință de a batjocori...»²⁵.

Din cele tratate mai sus reiese că, deși prietenia creștină are mai multe însușiri, în fond aceste însușiri se reduc la una singură : iubirea dezinteresată și jertfelnicia dintre prieteni. Cel ce-și iubește prietenul său va fi sincer, fidel, și-l va socoti pe prieten ca pe un egal al său, iar prietenia va primi o statornicire deplină. Precum toate virtuțile formează o unitate prin iubire, ele fiind doar forme de manifestare ale iubirii autentice, tot așa și prietenia realizată prin iubire are mai multe însușiri care formează o unitate desăvîrșită în iubire. Într-o prietenie din interes, lipsită de iubire, sinceritatea se va transforma în fățarnicie iar fidelitatea în nesiguranță, egalitatea va dispărea și prietenia se va destrăma în momentul în care prietenul nu va mai putea constitui un instrument de satisfacere a unui interes egoist.

22. *Op. cit.*, cartea III-a, cap. XXII, 136, P. L., t. XVI, col. 193—194.

23. Fericitul Augustin, *De amicitia*, cap. V, P. L., t. XL, col. 835.

24. *Op. cit.*, trad. cit., p. 159.

25. *Ibidem*, p. 160.

III. FOLOASELE PRIETENIEI DIN PUNCT DE VEDERE MORAL CRESTIN

Prietenia îndeplinește un rol deosebit de important în viața morală creștină, atât sub aspect individual, cât și sub aspect comunitar. Ea «are rodul vieții prezente și a celei viitoare, zidește virtuțile prin farmecul ei, viciile le nimicește cu puterea sa ; temperează cele potrivnice, orînduiește cele prospere, așa încît fără un prieten între muritori aproape nimic nu poate fi plăcut ; și omul să se asemene (compare) fiarei, neavînd cu cine să se bucure împreună în împrejurări fericite, cu cine să se întristeze în cele triste ; cui să i se destăinuiască (să se ușureze) dacă mintea i-a conceput ceva supărător ; cui să-i împărtășească dacă i s-a întîmplat ceva neobișnuit»²⁶. De aici rezultă că prietenia formează pe individ drept o ființă sociabilă cu capacitatea de a se pune în slujba colectivității.

Vom împărți foloasele prieteniei în două :

A. Foloasele prieteniei pentru individ și B. Foloasele prieteniei pentru colectivitate.

A. *Foloasele prieteniei pentru individ.* — Prietenia este o adevărată educatoare a creștinului, pentru că ea îl orientează pe calea iubirii jertfelnice, a buneicuvînțe, a dreptății, a păcii, a smereniei și a sincerității.

1. Prietenia creează pentru individ condițiile unei plenitudini, dîndu-i posibilitate să se deschidă sufletește față de alte persoane și totodată să primească în sufletul său alte persoane. Iar prin aceasta se îmbogățește și devine fericit. «Ce fericire, ce siguranță, ce plăcere de-a avea un prieten cu care să îndrăznești a vorbi ca și cu tine însuși, căruia să nu te temi a-i mărturisi toate greșelile, să nu te rușinezi a-i descoperi și greșelile făcute în cele duhovnicești, căruia să-i încredințezi secretele inimii tale și să-i ascuți sfaturile»²⁷.

2. A «te bucura cu cel ce se bucură și a plînge cu cel ce plînge» (Rom. XII, 15) este programul vieții morale creștine, fiindcă prin împlinirea acestui precept, datoriile față de aproapele sînt realizate prin manifestarea autentică a iubirii. Prietenia oferă astfel posibilitatea de a participa reciproc la necez și bucurie. În acest caz prietenia se prezintă ca o mîngiere în necez și ca o împreună bucurie în clipe de bucurie. Pentru acest motiv Sfîntul Ambrozio își îndemna credincioșii astfel : «Fiii mei, păstrați prietenia... În lucrurile omenești nimic nu este mai frumos ca aceasta. Este o adevărată mîngiere pentru viață, dacă ai pe cineva, căruia să-i poți deschide inima ta»²⁸.

3. În general, prietenia face viața mai deschisă, mai luminoasă, mai veselă. «Un prieten cînd vede pe prietenul său iubit, se bucură și este cuprins de veselie, îl îmbrățișează cu o îmbrățișare pricinuitoare de

26. Fer. Augustin, *De amicitia*, cap. V, P. G., t. XL, col. 834.

27. *Ibidem.*

28. *Op. cit.*, trad. cit., p. 160.

bucurie sufletească nespūsă. Chiar cînd își amintește de el îi tresare inima și se întristează ; nu se simte sătul nici chiar dacă îl vede în fiecare zi»²⁹.

4. Prietenia, sub aspect moral creștin, avînd ca scop virtutea morală, va face ca individul care trăiește sentimentele prieteniei să devină mai conștiincios în toate actele vieții sale. Prietenii vor deveni astfel unul pentru altul stimulenți în muncă ; și dacă vreunuia conștiința datoriei în muncă i-ar deveni laxă, celălalt îl va readuce să-și exercite cu conștiinciozitate munca sa. Mai mult chiar, prietenii se întrec în muncă și se ajută reciproc în a depune o muncă calitativă. În felul acesta, prietenia devine un factor corector și creator în viața individului. Sfîntul Grigorie de Nazians, elogiînd prietenia cu Amfilohie, evidențiază caracterul creator al prieteniei : «Tu ești pentru mine pana care face să vibreze coardele lirei, din sufletul meu mi-ai făcut o liră armonioasă»³⁰. Același Sfînt Părinte arată că chiar după moartea vreunuia din prieteni, celălalt prieten rămîne să beneficieze de roadele acestei prietenii : «Și acum trag foloase de pe urma prieteniei mele cu Vasile ; cît a trăit, adică, mă foloseam de virtutea lui, după ce a murit, mă împărtășesc eu de laudele lui»³¹.

5. Prietenia adevărată educă și dă individului o bună reputație, după proverbul : «spune-mi cu cine ești prieten, ca să-ți spun cine ești». «Fiecărui îi folosește foarte mult unirea cu cei buni. Pentru cei mai tineri, unirea cu oamenii înțelepți este deosebit de folositoare, deoarece cine se unește cu cei înțelepți, este și el înțelept... Legătura cu bărbații virtuoși folosește foarte mult atît pentru povățuire, cît și pentru obținerea unei bune reputații, deoarece tinerii arată îndată că sînt imitatori ai celor cu care se unesc și astfel, încetul cu încetul, se întărește părerea că ei sînt asemenea în toată comportarea lor, cu aceia a căror legătură o doresc cu ardoare»³².

6. Prietenia fiind roada dragostei, sau o manifestare specială a iubirii, este în același timp și laboratorul de formare a dragostei. Cultivînd prietenia, creștinul cultivă implicit și roadele iubirii, ajungînd astfel la formația sa morală integrală. «După cum coardele lirei sînt multe — arată Sfîntul Ioan Gură de Aur — dar dau o singură melodie și scot o cîntare plăcută, tot astfel și cei care sînt strînși într-un gînd dau drumul cîntării melodioase a dragostei ! Ce nu poate să facă un prieten sincer ? Cît de multă plăcere nu face ? Cît de mult folos nu dă ? Cît de multă siguranță nu procură ?... Și după cum corpurile cele strălucitoare răs-pîndesc frumusețea lor și asupra lucrurilor învecinate, tot astfel și prietenii își lasă binefacerile dragostei lor...»³³.

29. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre dragoste și prietenie*, trad. cit., p. 19.

30. *Scrisoarea 171*, P. G., t. XXXVII, 3, col. 180 C—181 A. Trad. și cit. Pr. Magistrand Marin Braniște, *Elogiul prieteniei...*, p. 456.

31. *Necrolog în cinstea Sf. Vasile, 22*, P. G., t. XXXVI, col. 525 B, trad. și cit. la Pr. Magistrand Marin Braniște, *Elogiul prieteniei...*, p. 454.

32. Sf. Ambrozie, *op. cit.*, cartea II, cap. XX, trad. cit., p. 112.

33. *Despre dragoste și prietenie*, trad. cit., p. 13. Același Sfînt Părinte remarcă că

B. *Foosale prieteniei pentru colectivitate.* — După învățătura morală creștină, individul nu este un ins izolat, ci un mădular care aparține unui trup. Individul poate fi comparat cu ramura unuia pom prin care trece aceeași sevă și care este chemată să rodească în favorul și în numele pomului. Prietenia prin definiție este o comuniune. Prietenia există mai întâi ca dorință în individ și are avantaje pentru individ; dar nu rămâne închisată în persoana sa proprie, ci devine bunul celorlalți prieteni. «Fericirea fiecăruia să fie a tuturor și fericirea tuturor să fie a fiecăruia. Aici e adevărata prietenie care începe pe pământ și se continuă în cer»³⁴.

1. Prietenia introduce pe individ în colectivitate, pentru că indivizii au nevoie unii de alții, pentru întreținerea existenței. Individul nu poate trăi izolat, ci are nevoie de un alt individ. Prietenia face ca, printr-o slujire reciprocă, indivizii să se simtă legați și să alcătuiască comunitatea. Expunând concepția creștină Sfântul Ioan Gură de Aur arată că «Dumnezeu cel iubitor de oameni, ...voiește ca să unească pe oameni unii cu alții. Pentru aceasta a pus în raporturile dintre oameni o lege atât de constrângătoare, încât fiecare om pentru folosul lui propriu să aibă nevoie de ajutorul altuia. Agricultorul, de pildă, nu seamănă numai atâta grâu cât îi este lui de ajuns, căci «dacă ar face așa, și-ar primejdui și existența sa și pe a celorlalți... Dumnezeu a înlănțuit în așa fel lucrurile, ca nimeni să nu poată ajunge la folosul său, pînă ce mai întâi nu a contribuit la folosul celorlalți»³⁵.

2. După cum arată Teodor Prodromul, viața omenească însăși e fructul prieteniei³⁶. Sfântul Ioan Gură de Aur arată că prietenul e o completare a omului: «Dacă ai zece prieteni, vezi cu încă 20 de ochi, lucrezi cu încă 20 de mâini, mergi cu încă 20 de picioare... Un ins poate să fie, datorită prietenilor în mai multe locuri odată, în același timp»³⁷.

3. După învățătura Sfinților Părinți, prietenia este creatoarea civilizației. Sfântul Grigorie de Nazianz spune în acest sens următoarele: «Cel ce este singur, chiar dacă înțelege ceva, nu se încrede în sine însuși, ci aleargă în toate părțile căutînd pe cineva care să-l asigure că-i așa. Cînd însă sînt doi mînați de aceeași sete de știință, se ajută unul pe altul, ca și cum ar fi contopiți într-unul singur; unul aflînd un adevăr, iar ce-

prietenia devine o școală a iubirii, în care prietenii se întrec în a-și manifesta iubirea. În acest caz, prietenia creează prietenilor datoria de a se iubi: «Trebuie să iubim cu o pasiune atât de arzătoare încît să nu ni se pară că prietenul ne este dator, ci că noi îi sîntem datori lui chiar cînd el ne este dator nouă. Cel care iubește nu vrea numai să poruncească, ci să i se poruncească. Se bucură mai mult cînd i se poruncește decît cînd poruncește. Cel care iubește preferă mai bine ca el să facă bine celui iubit, decît să i se facă binele», *Ibidem*, p. 19.

34. Feircitul Augustin, *De amicitia*, cap. XXII, P. L., t. XL, col. 840—841. Trad. și cit. Magistrand Traian Seviciu, *art. cit.*, p. 381.

35. *Despre prietenie și dragoste* trad. cit., p. 3—4.

36. *Op. cit.*, col. 1325 B, cit. Pr. Prof. I. G. Coman, *art. cit.*, p. 509.

37. *Omilia LXXVIII, 4 la Ioan*, P. G., t. LIX, col. 425. Trad. și cit. la Pr. Magistrand Marin Braniște, *Concepția Sfîntului Ioan Gură de Aur*, p. 660.

lălalt confirmându-l»³⁸. Teodor Prodromul arată că prietenia «a învățat pe oameni să apropie pietrele și cărămizile cu care să clădească zidurile cetăților, ea a elaborat meșteșugurile și artele, ea leagă pe meșteșugar de meșteșugar ca, prin creațiile lor parțiale unite, să facă posibilă apariția liniilor mari ale artei»³⁹.

4. La baza comunității stă familia. Familia a fost denumită celula societății, societatea în mic. O familie se încheie pe baza legăturii de iubire dintre cei doi soți. Această iubire care stă la baza întemeierii unei familii și care dă posibilitatea familiei să existe, este tocmai prietenia.

IV. PACEA ȘI PRIETENIA ÎN LUMINA MORALEI CREȘTINE

Pacea și prietenia adevărată nu sînt două noțiuni paralele, ci o singură realitate. Unitatea lor este asigurată, din punct de vedere moral creștin, prin legătura lor organică, care rezidă în unitatea virtuții. Virtutea este iubirea, iar pacea și prietenia constituie două forme speciale de manifestare a iubirii. Pornind de la iubire, pacea și prietenia realizează iubirea.

În această ambianță a iubirii și păcii în unitatea virtuții, se include și prietenia. Sfântul Ioan Hrisostomul ne îndeamnă «să practicăm dragostea, căci ea e ca o fortăreață, care nu ne va lăsa să pățim ceva rău. Cu ea să ne legăm împreună. Nimic din cele viclene să nu fie între noi, nimic din cele bănuite, căci unde este adevărata prietenie, nimic din acestea nu se găsește»⁴⁰. Sfântul Ioan Gură de Aur relevă deosebit de elocvent și sugestiv că «păstrînd unitatea duhului în legătura păcii» (Efes. IV, 3) se asigură pacea cu semenul în așa fel, încît simțindu-mă legat de el prin iubire, îmi devine prieten. «Leagă-te pe tine însuți împreună cu fratele tău; unii ca aceștia fiind legați împreună prin dragoste, toate le rabă cu ușurință. Leagă-te pe tine însuți cu el și pe el cu tine... și vei putea cu ușurință să-l faci prieten»⁴¹.

Unitatea dintre prietenie și pace este vădită și prin aceea că ambele au un adversar comun: dușmănia. Teodor Prodromul prezintă dușmănia ca pe o sinteză de «sînge ucigaș, mîini pline de sînge, chip palid, obraji lăsați, voce aspră, mai degrabă barbară, insultă care arată nedemnităte, acreală, strigăt și atîta tumult...»⁴². Dușmănia fiind contrară păcii, e prezentată de Teodor Prodromul în antiteză cu prietenia, redînd chipul prieteniei: «Eu am înfățișarea grațioasă și privire blîndă. Cea mai mare parte a timpului, eu surd și respir farmec. Dacă trebuie să vor-

38. *Viața Sfîntului Părintelui nostru Grigorie Teologul, episcopul de Nazianz, alcătuită de Preotul Grigorie*, P. G., t. XXXV, 1, col. 2525 B. Trad. și cit. la Pr. Magistrand Marin Braniște, *Elogiul prieteniei...* p. 456.

39. *Op. cit.*, col. 1326 A, cit. la Pr. Prof. Ioan G. Coman, *art. cit.*, p. 510.

40. *Omilia IX, 4 la Efeseni*, P. G., t. LXII, col. 74.

41. *Omilia IX la Efeseni*, trad. cit., p. 95.

42. *Exilul prieteniei*, P. G., t. CXXXIII, col. 1328 B—1329 A. Trad. și cit. la Pr. Prof. Ioan G. Coman, *art. cit.*, p. 511.

besc, o fac cu atîta dulceață ! Dacă trebuie să rîd, o fac cu atîta discreție ! Mă feresc de două rele generale : ipocrizia și ușurătatea»⁴³.

Din cele de mai sus rezultă că acțiunea creștină pentru pace și prietenie se prezintă ca o datorie morală.

Prima datorie a creștinilor este de a lupta pentru pacea în Biserică. Prin manifestarea prieteniei reciproce, creștinii trebuie să ajungă în duhul iubirii lui Hristos, ca dincolo de luptele confesionale și războaiele sfinte, pacea lui Hristos să-i unească pe toți într-o singură Biserică. În acest scop, Biserica Ortodoxă urmărește, pe de o parte, întărirea prieteniei dintre Bisericile surori ; pe de altă parte încetarea luptelor confesionale și înțelegerea pașnică între confesiuni : «Grija cea mai sfîntă și mai arzătoare pentru noi, a spus Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, va fi de a păstra și întări legăturile de dragoste și conlucrare între Bisericile surori, inițiind punți de prietenie și de pace trăinică între neamurile și popoarele Bisericilor surori întru Ortodoxie»⁴⁴. În legătură cu prietenia confesională din țara noastră, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a spus : «Prin consiliul interconfesional alcătuit din întîistătătorii tuturor cultelor din țară, am rezolvat toate problemele de interes comun, încetînd lupta fratricidă, de pe urma căreia nu avem de cîștigat decît osîndă, pentru că luptăm împotriva Mîntuitorului Hristos. Noi dorim dreptate și frăție izvorîte din adevărata iubire creștinească»⁴⁵.

Lupta creștinilor pentru pacea în Biserică, bazată pe prietenie, este împletită cu lupta lor pentru pacea lumii, bazată pe prietenie, încredere reciprocă și iubire. Astfel, Consiliul Ecumenic al Bisericilor a declarat, în 1961 la New Delhi, următoarele : «Pentru a stabili o pace conformă cu dreptatea trebuie să dărîmăm la toate nivelurile barierele ridicate de neîncredere. Încrederea reciprocă constituie astăzi în lume bunul cel mai prețios. Trebuie să ne ferim de a pierde ceva din încredere și să ne silim să o sporim...»⁴⁶.

După învățătura Sfinților Părinți, «oamenii, popoarele, fac parte din aceeași mare familie, descind din aceeași unică pereche de oameni, au aceeași natură, același scop, aceeași lege morală firească, sintetizată în decalog, stau sub povara aceluiași păcat originar, dar au și aceeași chemare la aceeași mîntuire. Fără a-și pierde specificul lor, popoarele formează un întreg unitar și toate au să contribuie la promovarea binelui comun, la binele omenirii ca atare»⁴⁷. De aici rezultă datoria creștinilor de a lupta cu hotărîre pentru o pace trăinică a omenirii, în care toți oamenii să trăiască în unitate.

N. S. Hrușciiov a arătat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., la 29 decembrie 1955, că «prietenia și înțelegerea între popoarele diferitelor țări,

43. *Ibidem*, col. 1328 AB.

44. *Apostolatul Social*, vol. IV, București, 1952, p. 5.

45. *Ibidem*, p. 374-375.

46. New-Delhi, 1961, *Conseil oecuménique des Eglises*, publié sous la direction de W. A. Visser't Hooft, p. 264.

47. Diac. Prof. Orest Bucevschi, *Pace și prietenie*, în «Studii Teologice», an. V (1953), nr. 7-8, p. 453.

sînt izvor al coexistenței pașnice între statele cu sisteme sociale diferite». Biserica Ortodoxă Română, în mesajul Sfîntului Sinod din 20 decembrie 1957, adresat Consiliului Național pentru apărarea păcii din R.P.R., îl «încredințează că slujitorii și credincioșii ortodocși din Patria noastră participă cu hotărîre la frumoasa acțiune a poporului de zidire a păcii în lume. Ei cer cu stăruință înlăturarea neîncrederii dintre popoare, încetarea pregătirii de război și statornicirea păcii în lume pentru binele și fericirea tuturor popoarelor»⁴⁸.

Înțelegerea reciprocă și alungarea neîncrederii dintre popoare sînt forme de manifestare ale prieteniei, care trebuie să stea la temelia unei păci durabile în lume. Decedatul mitropolit Nicolae al Krutițelor și Colomeei a spus în acest sens următoarele : «Punînd astfel în evidență temeiurile morale ale coexistenței pașnice, noi creștinii sîntem datori să chemăm în ajutorul nostru toată forța dragostei creștine, pentru a se naște o nouă înțelegere morală, care să îmbrățișeze omenirea întregă și să o conducă la conștiința unității ei spirituale». «Mai mult chiar, virtuțile încrederii și prieteniei izvorînd din puterea dragostei și presupunînd unitatea spirituală a omenirii, dovedesc că pacea se zidește pe o temelie spirituală și evanghelică. Aceasta evidențiază și mai mult datoria creștinilor de a porni pe calea acestor virtuți, spre ținta unei păci durabile, aceasta fiind un adevărat «program de acțiune creștină»⁴⁹.

*

Din cele tratate rezultă că în morala creștină prietenia are un sens universal, ca o armonie și iubire ce caracterizează duhul perihorezei intratrinitare și ca o armonie spre care trebuie să aspire toată suflarea. Omul posedă prietenia ca pe un dar ce-i aparține ontologic. Prin căderea în păcat, s-a produs o tulburare a armoniei universale din creatură, iar omul, ajungînd în «contradicție cu el însuși», nu mai era în stare să realizeze iubirea pură, deplină și universală. Prietenia rămîne ca o manifestare a acestei iubiri pe un plan restrîns, ca o nostalgie și o realizare imperfectă a iubirii pure, care rămîne și în chipul alterat al lui Dumnezeu aflat în omul de după cădere. Prin Iisus Hristos se redă prieteniei chipul, pe care l-a avut înainte de căderea omului în păcat. Hristos readuce prietenia ca dar al Sfintei Treimi și redînd chipul lui Dumnezeu în credincioși, îi face pe toți fii ai lui Dumnezeu și frați între ei. Iubirea Lui dezinteresată, care merge pînă la jertfă, rămîne o pildă vie pentru prietenii creștine. Creștinii vor promova o prietenie universală față de toți oamenii și față de orice creatură ; dar ei vor crea prietenii și cu persoane determinate, în care prietenii vor cultiva : iubirea, fidelitatea, sinceritatea, egalitatea, statornicia și vor deveni tot atîta organe de promovare a iubirii universale : «Menirea prieteniei adevărate este de a se extinde în cercuri cît mai largi posibil. Limitarea prieteniei la cercuri

48. *Apostolatul Social*, vol. VI, p. 460.

49. Pr. D. Stăniloae, *art. cit.*, p. 440.

închise este o formă a egoismului familiar, «național» etc. Prietenia trebuie să fie o năzuință spre comuniune cu toată lumea»⁵⁰.

Așadar, după învățătura creștină, prietenia este dată omului înainte de cădere, s-a menținut și după cădere și este reabilitată prin Iisus Hristos. «Legătura prieteniei n-o poate stînjeni nici lungimea drumurilor, nici aerul, nici pămîntul, nici moartea, nici nimic altceva : e mai tare decît toate. Chiar dacă o naște un singur suflăt, le poate îmbrățișa pe toate»⁵¹. «Nici apa, nici soarele, nici focul nu prețuiesc mai mult decît un prieten»⁵².

Dacă prietenia este un lucru atît de frumos, rezultă că datoria creștinilor este de a promova cît mai mult duhul prieteniei. Dintre mijloacele de realizare a prieteniei, în primul rînd se așează dragostea, care deschide și lărgeste inima prietenului, o încălzește și o face să rodească. La cultivarea prieteniei ajută mult vorbele plăcute, bunăvoința sinceră și spontană, atențiile de tot felul. Evitarea păcatului sub diferitele lui forme este, de asemenea, de strictă necesitate.⁵³

Prietenia fiind așa de folositoare atît pentru individ, cît și pentru colectivitate, creștinii trebuie să lege cît mai multe prietenii, prin care să promoveze duhul iubirii, al înfrățirii, al unității și al păcii. Ei vor deveni astfel luptători activi pentru instaurarea păcii în Biserică și în lumea întreagă. Prietenia bazată pe virtute : pe dreptate, iubire, egalitate, libertate, frățietate, va fi în stare să apropie pe toți oamenii indiferent de limbă, de culoarea pielii, de concepții chiar, ca să trăiască uniți într-o lume pașnică.

Magistrand *SORIN COSMA*

50. Prof. Constantin Pavel, *Contribuția Bisericilor creștine la întărirea încrederii și prieteniei între popoare* (în manuscris), p. 6.

51. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia IX la Efeseni*, trad. cit., p. 96.

52. Fericitul Augustin, *De amicitia*, cap. V, P. L., t. XL, col. 835.

53. Prof. Constantin Pavel, *art. cit.*, p. 7.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

POVĂTUIRI ȘI ÎNDEMNURI PĂRINTEȘTI

SPICUIRI DIN PASTORALELE DE SFINTELE PAȘTI ALE IERARHILOR BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

Considerînd că frumoasele învățături, îndemnuri și sfaturi cuprinse în pastoralele de Sfintele Paști, ale înalților Ierarhi ai Bisericii noastre Ortodoxe, sînt de un real folos sufletesc nu numai clerului și credincioșilor Bisericii noastre care le-au ascultat în zilele marelui Praznic, ci și cititorilor revistei noastre, publicăm în paginile ce urmează ideile principale din aceste scrisori pastorale, sub formă de spicuiuri.

1. Pastorală *Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, care a fost publicată și în numărul trecut al acestei reviste, reflectă în primul rînd grija întîistătătorului Bisericii noastre străbune de a întări, cu cuvîntul său de învățatură, încredințarea fiilor săi duhovnicești că «făclia care luminează credința ortodoxă este adevărul despre învierea din morți a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, «Care s-a dat spre moarte pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră» (Rom. IV, 25) — așa cum spune și Sfîntul Apostol Pavel; ea cuprinde de asemenea părinteștile sale gînduri de îndrumare duhovnicească, la îndeplinirea din toată inima a îndatoririlor creștinești și cetățenești. Prea Fericitul Părinte Patriarh revarsă, în acest scop, în sufletele credincioșilor, o dată cu bucuria praznicului, dumnezeieștile învățături ale Bisericii noastre despre *iubire* și *pace*, «două porunci de împlinirea cărora sînt strîns legate bucuria și fericirea oamenilor». Ele sînt fidel legate de praznicul Învierii Domnului din morți, întîistătătorul Bisericii noastre le desprinde din cuvintele Mîntuitorului Hristos rostite ucenicilor Săi, imediat după înviere. Menționăm, de asemenea, fundamentarea lor dogmatică pe bogate texte din Sfînta Scriptură.

Pentru a sublinia porunca iubirii, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian folosește istorisirea a doua din arătările Mîntuitorului după

înviere, cea către femeile mironosițe, în preajma mormîntului cînd le zice : «Bucurați-vă! ...Nu vă temeți ! Duceți-vă și dați de veste ucenicilor Mei ca să meargă în Galileea ; și acolo Mă vor vedea» (Matei XXVIII, 9—10), și, mai ales, cea către cei 11 ucenici care «au mers în Galileea, la muntele unde le rînduise lor Iisus» (Matei XXVIII, 16), cînd li s-a dat întreita putere sacramentală : «...mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, învățîndu-le să păzească toate cele ce v-am poruncit vouă» (Matei XXVIII, 18—20). Din aceste din urmă cuvinte ale Mîntuitorului, Prea Fericirea Sa desprinde *porunca iubirii*, ca cea mai mare poruncă a Domnului — «Iubiți-vă unul pe altul, cum v-am iubit și Eu pe voi... Aceasta vă poruncesc : să vă iubiți unul pe altul» (Ioan XV, 12, 17) — și de la ea pleacă în dezvoltarea învățaturii sale despre *iubire*.

Importanța și necesitatea ei în viața creștină — se subliniază în continuare — se vede din faptul că «de iubire sînt strîns legate bucuria vieții și fericirea oamenilor». Acolo unde sălășluiește iubirea — zice Prea Fericitul Părinte Patriarh, urmînd pe Sfîntul Apostol Pavel —, nu vom întîlni niciodată fapte cum sînt : «desfrînarea, necurăția, patima, pofta rea și zgîrcenia, mînia, iușimea, răutatea, defăimarea și cuvîntul de rușine» (Colos. III, 5, 8) — «care vădesc pe «omul cel vechi», nerenăscut încă prin har pentru o viață nouă» ; vom întîlni însă totdeauna «milostivirile îndurării, bunătatea, smerenia, blîndețea, îndelunga răbdare, îngăduința și iertarea» (Colos. III, 12—13), — «virtuți care vădesc pe «omul cel nou», renăscut prin har pentru o viață de iubire, bunăînțelegere și frățietate». Ca pildă vie, în acest sens, se pomenește cazul Sfîntului Apostol Petru care, după întreita lepădare de Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, primește iertare de la Domnul pentru întreita mărturisire de iubire : «Doamne, Tu știi toate, Tu știi că Te iubesc» (Ioan XXI, 15, 16, 17).

Se continuă cu cea de-a doua învățătură creștină : despre *pace*. Aici, ca și în cazul poruncii iubirii, se pleacă tot de la o împrejurare sau un moment legat direct și imediat de minunea învierii, o altă arătare a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, după înviere, — cea către Sfinții Apostoli, săvîrșită în seara zilei învierii. Aceasta cu scopul de a se vedea că și după înviere primele cuvinte ce au fost adresate Sfinților Apostoli de Învățătorul lor cel înviat, au fost tot în legătură cu mesajul păcii propovăduit de El : «Pace vouă». «Auzind aceste cuvinte — zice Prea Fericitul Părinte Patriarh —, ne aducem aminte de ultimele îndemnuri și porunci date de Iisus ucenicilor Săi înainte de patimile și moartea Sa : «Cine are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește ; iar cine Mă iubește pe Mine, iubit va fi de Tatăl Meu și-l voi iubi și Eu, și Mă voi arăta lui...». «Pace vă las vouă, pacea Mea dau vouă» (Ioan XIV, 21 și 27). Acest «dar al păcii» dat de Mîntuitorul Iisus Hristos ucenicilor Săi formează «cununa Evangheliei Sale» sau «temelia Testamentului Său» — precizează în continuare, Prea Fericirea Sa. Necesitatea înfăptuirii păcii este actuală și astăzi, urmărindu-se ca să devină «un adevăr

de viață pentru întreaga lume». În acest sens își îndrumă întiiștătorul Bisericii noastre Ortodoxe păstoriții, ca să facă totul «pentru ca pacea să-și întindă împărăția sa de lumină și de frumusețe peste tot pământul», încredințându-i totodată că împărăția lui Dumnezeu este «dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt» (Rom. XIV, 17).

Pastorala de Sfintele Paști a Prea Fericitului Patriarh Justinian se încheie cu un cuvânt de apreciere pentru cei ce vor propovădui *iubirea* și *pacea* între oameni, care, «fiii lui Dumnezeu se vor chema» (Matei V, 9), precum și cu îndemnul părintesc către fiii săi duhovnicești de a împlini poruncile *iubirii* și a *păcii* în lume, urmînd legămîntul pe care l-a făcut Sfîntul Vasile cel Mare, cînd a zis : «Am hotărît ca pentru pace să nu las la o parte nici o osteneală, nici o vorbă sau faptă de smerenie ; să nu țin seama de lungimea drumului, să nu ocolesc nici o neplăcere, pentru a obține răsplata împăcării» (*Epistola XCVII*).

2. «Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul : să ne bucurăm și să ne veselim într-însa» (Psalm CXVII, 24). Cu acest îndemn părintesc, ca altă dată psalmistul, întîmpină pe fiii săi sufletești, în ziua de Paști, *Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei*. Se amintește, în acest sens, de îngerii din ceruri, «care străjuiesc împrejurul scaunului Celui preainalt», cum ei «cu negrăită bucurie, fără încetare aduc Mîntuitorului cîntare de laudă pentru biruința Lui asupra morții» ; amintește, de asemenea, și de dreptii Vechiului Testament, care «văzînd pe Mîntuitorul pogorîndu-se «în cele mai de jos ale pămîntului și sfărîmînd incuietorile veșnice», pentru a le dăruî lor viață, au săltat de bucurie, și rugăciune de mulțumire au înălțat către Dumnezeu pentru împlinirea făgăduinței dată părinților lor «înviind pe Iisus» (Fapte XIII, 33) ; iar după înviere însuși Domnul a întîmpinat pe femeile purtătoare de miruri cu dumnezeiescul îndemn : «Bucurați-vă», cuvînt de bucurie care «a pătruns adînc în sufletele credincioșilor de pretutindeni și din toate vremurile», pentru că ei «cunosc acum pe Dumnezeu cel adevărat și dragostea Lui nemărginită față de noi, pe Fiul cel înviat din morți și lucrarea Sa de mîntuire a lumii, pe Sfîntul Duh cel de viață făcătorul și puterea Sa mîngîietoare».

Pastorala continuă cu un cuvînt de învățătură al înalt Prea Sfințitului Mitropolit Iustin, întemeiat pe citate din Sfînta Scriptură, privind starea sufletească a acelor care L-au cunoscut pe Domnul, mai ales a ucenicilor Săi, în timpul patimilor, morții și după înviere.

Înaltul Ierarh arată apoi de ce a consimțit Mîntuitorul să sufere, ca om, patimile și moartea pe cruce, El fiind fără de păcat, și care sînt foloasele învierii Sale pentru cei care cred într-însul.

«Jertfa de pe cruce zguduise puternic pe toți cei care cunoscuseră pe Domnul nostru Iisus Hristos» — spune înalt Prea Sfințitul Ierarh. Ucenicii — care pînă în clipa prinderii Domnului în grădina Ghetsimani îl înconjurau cu dragoste și cu convingerea mărturisită că El este «Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu» (Matei XVI, 16), fiind hotărîți să-și dea viața pentru El, atunci cînd, potrivit celor citite de ei în prooroci și întărite chiar de învățătorul lor, avea să fie chinuit, osîndit și răstîgnit pe cruce,

dar a treia zi va învia —, în fața faptului împlinit se pierd, sînt descurajați și pînă în ziua învierii «nu pricepuseră Scriptura că trebuie să se scoale Iisus din morți» (Ioan XX, 9). «Cînd L-au văzut însă și s-au încredințat deplin că într-adevăr Mîntuitorul s-a ridicat de la moarte la viață — adaugă înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Moldovei și Sucevei —, o liniște desăvîrșită s-a așternut peste sufletele lor. Cuvîntul păcii, cu care i-a întîmpinat Iisus, «Pace vouă», a fost balsamul ceresc care a tămăduit îndată sfișierea inimilor lor și a risipit orice umbră de îndoială din cugetele lor. Pînă la sfîrșitul vieții, Sfinții Apostoli, împreună cu ceilalți credincioși cărora li s-a arătat Mîntuitorul, după înviere, s-au înfățișat pretutindeni ca martori ai învierii».

În ce privește suferința pentru înviere a Mîntuitorului, ca om, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin precizează că deși Domnul «n-a săvîrșit nici un păcat și în gura Lui nu s-a găsit înșelăciune» (II Petru II, 22), a luat totuși «asupra Sa durerile noastre și cu suferințele noastre s-a împovărat» fiind «străpuns pentru păcatele noastre și doborît pentru fărdelegile noastre... pentru ca noi să dobîndim mîntuirea» (Isaia LIII, 3—6). Dumnezeu însă «L-a înviat, dezlegînd durerile morții, fiindcă nu era cu putință ca El să fie ținut de ea» (Fapte II, 24), împlinindu-se astfel și proorocia psalmistului, care zice : «Tu nu vei lăsa sufletul meu în împărăția morții, nici nu vei îngădui ca Sfîntul Tău să vadă putreziciune» (Psalm XVI, 10). Înaltul Ierarh adresează păstoriților săi și un cuvînt de mîngîiere sufletească, arătînd că învierea din morți a Domnului nostru Iisus Hristos «ne-a deschis nouă calea fericirii, trecîndu-ne și pe noi de la moarte la viață și de pe pămînt la cer». «Avînd pe Hristos în noi sau, mai bine zis, avîndu-ne Hristos pe noi în El, ca fii ai învierii, prin înnoirea minții noastre din puterea Sfîntului Duh, noi sîntem acum în stare «să deosebim care este voia lui Dumnezeu, ce este bun și plăcut și desăvîrșit» (Rom. XII, 2) — zice înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin. Se accentuează, de asemenea, că prin puterea Duhului Sfînt, dreptcredincioșii creștini, ca fii ai împărăției lui Dumnezeu, sînt chemați să viețuiască în dreptate, pace și bucurie, încredințați fiind prin Sfîntul Apostol Pavel că «cel ce slujește pe Hristos, în felul acesta, plăcut este lui Dumnezeu și încuviințat de oameni» (Rom. XIV, 18).

În încheiere pastorală înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei cuprinde povățuiri și îndemnuri părintești pentru o frumoasă și constructivă viață creștină a credincioșilor, accentuîndu-se îndeosebi cultivarea și păzirea credinței celei drepte «ca pe odorul de mare preț, dăruit nouă de Dumnezeu»; de asemenea, exercițiul virtuții evlaviei și al rugăciunii de cerere, mulțumire și preamărire a lui Dumnezeu, precum și promovarea dragostei frățești și a păcii.

3. Pastorală înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul credincioșilor ortodocși din Ardeal, Crișana și Maramureș, dată cu prilejul praznicului învierii din morți a Domnului nostru Iisus Hristos, începe cu un cuvînt de admirație pentru frumusețea acestei sărbători. Se arată astfel că de Sfintele Paști, la frumusețea primăvăratecă a naturii — care ne

desfată ochii și ne încintă simțirea pentru ce este frumos, dând impuls bucuriei —, se adaugă și o sporesc pe aceasta «frumusețile duhovnicești ale praznicului» care pun stăpînire pe sufletele credincioșilor, mîngîindu-i și însuflețindu-i pe toți să se bucure în chip deosebit. Acum, dreptcredincioșii creștini își înprospătează cugetul cu învățătura Bisericii, că învierea din morți a Domnului este nu numai cheazășia dumnezeirii Lui, ci și cheazășia izbăvirii sufletelor noastre, este temelia dreptei noastre credințe — și înaltul Ierarh citează textul din Sfîntul Apostol Pavel : «Dacă n-a înviat Hristos, zadarnică este credința noastră» (I Cor. XV, 14).

În continuare se arată că Sfîntul Apostol Pavel mărturisește că L-a văzut pe Domnul după înviere «în arătarea din preajma porților Damascului», și că tot el «spune că Domnul a fost văzut înviat nu numai de Apostoli și de sfințele femeii purtătoare de miruri, ci și de peste cinci sute de creștini, deodată».

Patimile, moartea și învierea Domnului, au fost vestite de «Scripturile Sfinte, cu multe sute de ani înainte de întruparea Domnului», iar în urmă au fost vestite ucenicilor în trei rînduri, chiar de Cel ce avea să treacă prin ele.

Pastorala mai cuprinde îndemnuri părintești ale înalt Prea Sfințitului Nicolae al Ardealului legate direct de praznic. Se pleacă, în acest scop, de la cuvîntul de apostolească îndemnare : «Precum Hristos s-a scuiat din morți prin slava Tatălui, așa și noi întru înnoirea vieții să umblăm» (Rom. VI, 4), autorul pastoralei subliniind că prin «a umbla întru înnoirea vieții» înseamnă «mai mult decît a avea viață nouă» și că «viața, creștinește înțeleasă, se cade să fie mereu îmbunătățită și mereu înfrumusețată. Pentru aceea, ea trebuie păzită de primejdiile care-i pot opri sau îngreua dezvoltarea firească și trebuie înzestrată cu tot ceea ce îi asigură dămnuirea și înflorirea». «A umbla întru înnoirea vieții — spune înaltul Ierarh — înseamnă să ocolești savîrșirea oricarei înfațișări a păcatului..., să petreci în virtuțe oricînd, oriunde și tața de oricine». Se mai precizează apoi că «prin creștinească înnoire a vieții sporesc în lume «tăcătorii de pace», pe care Mîntuitorul Hristos îi fericește și-i numește «fii ai lui Dumnezeu» (Matei V, 9) pentru că aceștia, pe drept cuvînt, fac «lucru bun și plăcut lui Dumnezeu». Această idee se desprinde și din slujbele noastre bisericești, unde se face îndrumarea sfință de a ne ruga neîncetat Domnului «pentru pacea a toată lumea».

În încheiere, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului citează și din Sfîntul Ioan Gură de Aur, care, la întrebarea de ce preoții Bisericii nu zic numai «Pace vouă», ci și «Pace tuturor», răspunde astfel : «Căci ce folos (este) dacă avem pace cu unul, iar cu altul război și luptă ? Care este cîștigul ? Și în trup, dacă unele mădulare sînt liniștite, iar altele tulburate, nu se poate statornici niciodată sănătatea, ci prin buna rînduială, prin înțelesul și pacea tuturor».

4. Vestind fiilor săi duhovnicești «cîntecul cel mai presus de fire al inimii creștinești — învierea Domnului», *Inalt Prea Sfințitul Firmilian, Mitropolitul Olteniei*, arată că acest cîntec «proslăvește biruința asupra morții și frîngerea păcatului. El ne aduce în minte taina mîntuirii noastre».

În continuare se precizează, de asemenea, că «bucuria viețuirii în Dumnezeu este bucuria cea veșnică, fără de margini și fără de sfîrșit» amintindu-se spre încredințare cuvintele Mîntuitorului de mîngiere adreseate ucenicilor Săi, și prin ei nouă tuturor creștinilor, în ajunul patimilor Sale : «Iarăși vă voi vedea și se va bucura inima voastră și bucuria voastră nimeni nu o va lua de la voi» (Ioan XVI, 22), precum și îndemnul Sfîntului Apostol Pavel, care vestind chemarea «la unirea cu Dumnezeu și la praznicul vieții veșnice», zice : «Bucurați-vă pururea» (I Tesal. V, 16).

Intemeiat, de asemenea, pe o altă mărturie a Sfîntului Apostol Pavel, și anume, că «bucuria lăuntrică este însoțită cu dragostea, pacea, în-lungă răbdarea și alte roade ale Duhului Sfînt» (Gal. V, 22), Mitropolitul Olteniei spune, în continuare, că «bucuria pascală, care este garanția învierii și nemuririi noastre, nu poate ființa fără dragostea de Dumnezeu, despre care Sfînții Părinți ai Bisericii au mărturisit în scris atît de mult și atît de înalt».

În pastorală se mai spune că dragostea față de Dumnezeu cere implicit dragostea de aproapele. Cine este cuprins de văpaia dragostei de Dumnezeu nu poate să nu iubească pe aproapele său. De iubirea semenului ține întrajutorarea neamurilor de pe pămînt și izbînda adunărilor pentru sprijinirea țărilor sărace și slab dezvoltate.

Pastorala de Sfintele Paști a Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian al Olteniei se încheie cu părintești sfaturi către fiii săi duhovnicești privind promovarea «păcii în lume», și slujirea năzuințelor omnirii «către lumină și către dreptate și să iubească ajungerile ei cele bune și dătătoare de viață».

5. În cuvîntul de învățătură al *Inalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului*, dat clerului și credincioșilor ortodocși din Arhiepiscopia Timișoarei cu prilejul sfîntelor sărbători ale învierii Domnului, accentul principal este pus pe rugăciunea Domnului nostru Iisus Hristos rostită în grădina Ghetsimani, pentru Sine, pentru ucenicii Săi și pentru toți credincioșii de pretutindeni și de totdeauna, cu puțin timp înainte de cîmplitele Sale patimi. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit subliniază că învierea din morți a Domnului «a fost cu puțință numai pentru că înainte de ea Domnul a pătimit și a fost răstignit». Înalt Prea Sfinția Sa face acest lucru cu scopul de «a lega prăznuirea noastră» de această rugăciune a Mîntuitorului. Ea este «un fel de testament al Său» în care se vede clar «ce dorea Domnul învățăceilor și urmașilor Săi de peste veacuri, cum vedea El desfășurîndu-se viața creștinilor cînd nu va mai fi tru-pește printre ei, și anume «Ca toți să fie una.., desăvîrșiți întru una», adică «unirea tuturor».

În continuare înalt Prea Sfințitul Ierarh al Mitropoliei bănățene precizează că prin rugăciunea aceasta pentru «unirea tuturor» Domnul nostru Iisus Hristos «a voit să ne arate că jertfa Sa pe cruce o face pentru noi toți, ca astfel trăgându-ne pe toți spre Sine, să ne ție laolaltă, frați între noi și nedespărțiți în soarta noastră de izbăviți prin scump sîngele Său». «Mîntuirea de obște» o desăvîrșește însă învierea Sa din morți.

Din acest înțeles al praznicului rezultă apoi unele îndatoriri și învățăminte duhovnicești pe care a ținut să le sublinieze înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Banatului pentru dreptcredincioșii săi creștini. Astfel atrage luarea aminte asupra acelei îndatoriri de seamă a creștinilor de apărare a «unității credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu» (Efes. IV, 13), și «păstrare a unității duhului în legătura păcii» (Efes. IV, 3). «Închinîndu-ne azi Sfintei învieri a lui Hristos». — spune înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului —, trebuie să știm că, dacă închinarea noastră este făcută «în duh și în adevăr», ea nu poate să ducă la dezbinări și întreolaltă războire, ci doar la mărturisirea într-un singur cuget și o singură simțire a lui Iisus Hristos, Domnul și Mîntuitorul». Atitudinea de dezbinare ce și-a făcut loc totuși de veacuri între urmașii Domnului, o califică înalt Prea Sfințitul Mitropolit ca o consecință directă și imediată a unor «neputințe și alunecări» din partea acestora, dar care astăzi nu-și mai are rostul. «Învierea Domnului îi vădește netemeinicia și tinde s-o topească «precum ceara dinaintea focului...». A sosit ceasul, și acum este, ca starea aceasta de lucruri să înceteze. Dacă nu, «zadarnică va fi propovăduirea noastră, zadarnică și credința noastră» (I Cor. XV, 14). De aceea, prăznuind Sfînta înviere, noi vrem să întărim unitatea noastră a creștinilor întru credința cea una în Domnul Hristos care ne-a mîntuit și ne-a făcut pe toți fii buni ai Tatălui ceresc, frați adevărați întreolaltă».

Mitropolitul Banatului accentuează că dorința de unire a tuturor în Iisus Hristos cel înviat din morți își găsește temei, tot atît de puternic ca «în prăznuirea de astăzi» și «în năzuința popoarelor de a trăi în pace, frătietate și bună înțelegere». De aceea îndemnul părintesc al înalt Prea Sfinției Sale către fiii săi duhovnicești este ca ei să se alătore sincer eforturilor uriașe «menite a îndestula și fericii pe toți» dîndu-și neprecupețit obolul lor. «Se așteaptă de la noi pildă de luminată înțelegere și desăvîrșită iubire, nu de împătimită ceartă și oarbă războire» — spune mai departe înalt Prea Sfinția Sa.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului își încheie pastorală de Sfintele Paști cu convingerea că : «Într-o zi ca cea de astăzi noi credm mai cu tărie, avînd dovada biruinței vieții asupra morții, că omenirea va sfîrși prin a face să se îndeplinească pretutindeni și pentru totdeauna mult dorita pace.

6. Întîmpinînd clerul și credincioșii din eparhia Sa la marele praznic al învierii Domnului nostru Iisus Hristos, cu tradiționalul salut creștinesc : «Hristos a înviat !», *Prea Sfințitul Episcop Iosif al Rîmniceului*

și Argeșului le împărtășește apoi «cîteva cuvinte din învățătura aleasă ce izvorăște din această măreață sărbătoare a Sfințelor Paști».

Ziua Învierii Domnului este cea mai mare sărbătoare a creștinătății, este «Sărbătoare a Sărbătorilor», este sărbătoarea prin excelență a bucuriei și a frumuseții, ea prăznuindu-se de regulă o dată cu începutul sau în timpul primăverii, care este cel mai plăcut și mai înviorător anotimp al anului. Primăvara ne deschide în fața ochilor noștri «tabloul măreț al reînvierii naturii». Primăvara s-a săvîrșit și învierea din morți a Domnului nostru Iisus Hristos, minunea minunilor ; prin care Domnul și-a arătat dumnezeirea Sa «cu moartea pre moarte călcînd», deschizînd «porțile mîntuirii» pentru toți cei ce cred într-însul, ridicîndu-i astfel «din moarte la viață și de pe pămînt la cer». Ziua Învierii este ziua în care Domnul a întărit cu puterea Învierii Sale învățătura Sa despre bine și adevăr, arătînd lumii «că nu moartea, ci viața în veacuri nesfîrșite este destinul fiecărui om».

Ziua Învierii este și prilejul cel mai fericit și mai potrivit pentru creștini de a se reculege sufletește, sporind în «dragoste nețărnută față de Dumnezeu și față de om». Prea Sfințitul Episcop al Eparhiei Rîmniceului și Argeșului amintește, în legătură cu aceasta, fiilor săi duhovnicești cele două porunci care «cuprind toată învățătura cea spre mîntuire» : «Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău cu toată inima ta..., iar pe aproapele tău ca pe tine însuși» (Matei XXII, 37—39).

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop al Eparhiei Rîmniceului și Argeșului arătînd că «nenumărate și foarte prețioase sînt învățăturile ce se pot desprinde din luminata sărbătoare a Paștilor», «îndeamnă neostent și stăruitor» pe fiii săi duhovnicești să fie «mai curați, mai buni și mai folositori semenilor, și minunatei orînduirii în mijlocul căreia trăiesc și în care pacea este tinta, iar munca cinstită este mijlocul de a realiza viața pămîntească plină de bucurii neschimbăcioase și de demnitate neștirbită».

7. În pastorală sa de Sfintele Paști, *Prea Sfințitul Episcop Antim al Eparhiei Buzăului* îndeamnă pe fiii săi duhovnicești, ca la acest mare praznic al Învierii Domnului nostru Iisus Hristos să se bucure și să se veselească, îmbrățișîndu-se cu dragoste unii cu alții și zicînd : «Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte, viață dăruindu-le».

Prea Sfinția Sa arată în continuare că învierea s-a săvîrșit «a treia zi după Scripturi», precum a prezis chiar Mîntuitorul nostru Iisus Hristos înainte de patimile Sale. S-a săvîrșit, de asemenea, «cu propria-I putere, fără vreun ajutor sau mijlocirea altei puteri, fără să sfarme sau să urnească piatra de pe ușa mormîntului». «Domnul Iisus a ieșit din mormînt — zice Prea Sfințitul Părinte Episcop — așa precum a ieșit din sînul fecioresc al Preacuratei Sale Maici, sau cum iese un mire dintr-o cămară». Prea Sfinția Sa mai arată că nu se știe exact ceasul la care a înviat Domnul, de unde și opinii. «Faptul învierii este adevărat prin încredințarea desăvîrșită a celor ce L-au văzut, L-au auzit și L-au

pipăit». De aceea, și astăzi la prăznuirea lui, sufletele credincioșilor saltă de negrăită bucurie și veselie duhovnicească, ca altă dată sufletele Sfinților Apostoli, ale ucenicilor și ale celorlalte persoane care L-au văzut pe Domnul înviat, știind că «învierea ne-a descoperit viața viitoare și cerească și ne-a dat biruința asupra morții».

Un loc de frunte îl ocupă în pastorală și problema păcii. Prea Sfințitul Episcop Antim amintește mesajul Mântuitorului nostru Iisus Hristos, enunțat și după înviere prin cuvintele rostite în repetate rânduri Sfinților Apostoli : «Pace vouă», și face următoarele precizări : «Bucuria învierii este ca pacea să sălășluiească pe pământ» ; pentru realizarea păcii nu este suficient «s-o dorim, ci ea trebuie câștigată în chip organizat».

Pastorala se încheie cu îndemnul părintesc al Prea Sfințitului Episcop Antim adresat fiilor săi duhovnicești : «Să ne îmbunătățim viața, scoțind rădăcina păcatelor din inimile noastre, să părăsim vechile și uritele deprinderi. Să fim adevărați fii credincioși ai Bisericii și cetățeni cinstiți și corecți ai Patriei noastre iubite ! Să contribuim prin muncă, priceperea, devotamentul și chiar jertfa noastră la progresul și fericirea obștească».

8. *Prea Sfințitul Episcop Partenie al Romanului și Hușilor* își începe cuvîntul său de zidire sufletească dat cu prilejul marelui praznic împărătesc, învierea Domnului din morți, arătînd sublimitatea acestei sărbători creștinești sub raportul frumuseții, măreției și bucuriei duhovnicești și subliniind că temeiul acestei sublimități constă în faptul că se prăznuiește prin aceasta ziua cînd s-a săvîrșit «biruința definitivă asupra morții și dovedirea că Mîntuitorul Hristos este cu adevărat Dumnezeu și prin învierea Sa ni s-a asigurat și nouă celor ce credem în El, învierea din morți și viața cea veșnică».

Pentru adevărarea învierii din morți a Domnului nostru Iisus Hristos, Prea Sfințitul Ierarh al Romanului și Hușilor amintește unele evenimente petrecute în primele zile de după înviere, așa cum sînt istorisite ele în cărțile Noului Testament : Mîntuitorul se arată după înviere femeilor mironosițe care duc această veste ucenicilor, fără a fi crezute însă de ei (Luca XXIV, 11) ; Mîntuitorul se mai arată, în aceeași zi, lui Luca și Cleopa în drumul spre Emaus, stînd la masă împreună cu ei ; nici ei, de asemenea, nu sînt crezuți de ceilalți ucenici, la întoarcerea lor în Ierusalim, cu vestea cea nouă (Marcu XVI, 13) ; în zilele următoare. Mîntuitorul se arată și ucenicilor, în casa din Ierusalim, unde stăteau ascunși pentru a nu fi descoperiți, întîmpinîndu-i cu cuvintele : «Pace vouă» ; în sfîrșit, Mîntuitorul se mai arată și în Galileea, pe un munte desemnat de El mai dinainte, în fața a peste cinci sute de persoane (Matei XXVIII, 16—20 ; I Cor. XV, 6). Referitor la această arătare a Domnului, după înviere, Prea Sfințitul Episcop Partenie spune în pastorală sa : «Scriind această carte către creștinii din Corint, Sfințul Apostol Pavel știa legăturile de tot felul dintre locuitorii Corintului cu Palestina și că cele scrise de el despre învierea Domnului se puteau lesne

dovedi că mărturia multora dintre cei ce văzuseră cu ochii lor în muntele din Galileea pe Iisus Hristos, înviat din morți».

Prea Sfințitul Episcop Partenie mai arată cum după pogorîrea Sfințitului Duh la Duminica Cincizecimii «în lucrarea lor de propovăduire, ucenicii au vorbit despre fapte și adevăruri cărora ei înșiși le-au fost martori». Evocă apoi prăznuirea cu bucurie a zilelor de Sfintele Paști, care amintesc creștinilor că prin actul învierii Domnului nostru Iisus Hristos s-a săvîrșit lucrarea de mîntuire a noastră, «s-au zdrobit lanțurile păcatului și s-au surpat zidurile morții» acesta fiind rodul iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pentru omul făcut după chipul și asemănarea Sa».

Vorbind despre îndatorirea credincioșilor de «a se îndrepta spre o viață nouă, în duhul iubirii de oameni, care este izvorul păcii și bunei învoiri, între toate popoarele, spre o lume a binelui și a toată dreptatea», Prea Sfințitul Episcop Partenie arată că acestea sînt «porunci și reguli de viață cu adevărat dumnezeiești, care sînt folositoare pentru toate timpurile». «Fără iubire între oameni, nu poate fi bucurie și fericire — zice Prea Sfinția Sa ; iar cel ce zice că este creștin, dar nu împlinește prin fapte poruncile iubirii, acela în zadar așteaptă dobîndirea vieții celei veșnice». «Iată de ce ca buni creștini și următori ai învățaturii Mîntuitorului avem datoria sfîntă să nu rămînem nepăsători față de răspunderea ce avem fiecare față de noi înșine, față de societatea în care trăim și față de omenirea din care facem parte».

9. În pastorală de Paști adresată clerului și credincioșilor din Eparhia Dunărea de Jos, *Prea Sfințitul Episcop Chesarie* arată că, potrivit învățaturii Bisericii noastre, numai milostivirii lui Dumnezeu se datorează «împăcarea noastră cu Tatăl ceresc și pacea dintre cer și pămînt». «Această milostivire a lui Dumnezeu s-a arătat neîncetat» (Psalm CII, 8, 13), dar în mod deosebit prin venirea pe pămînt a Fiului Său, Domnul nostru Iisus Hristos, care în cei din urmă trei ani și jumătate ai vieții sale pămîntești «a plinit lucrarea Sa mîntuitoare prin jertfa Sa de pe cruce și prin învierea Sa cea de a treia zi».

Prea Sfințitul Episcop Chesarie arată că prin slăvita Sa înviere «Mîntuitorul și-a arătat puterea Sa dumnezeiască și a sfărîmat legăturile morții pe care nimeni nu le putuse înfrînge vreodată... Prin moartea și învierea Sa Domnul nostru Iisus Hristos ne-a răscumpărat pentru Dumnezeu din robia, păcatului, ca să avem parte de înviere cu El și să devenim fii și moștenitori ai împărăției Sale cerești». Moartea și învierea Domnului «rămîn pentru totdeauna și un îndemn de luare aminte de felul cum trebuie să mergem pe cărarea vieții, care ne este deschisă fiecăruia, după cum voim noi spre moarte sau spre viață».

În partea finală, Prea Sfințitul Episcop Chesarie îndeamnă pe credincioși, ca altă dată Sfințul Apostol Pavel, să nu fie «obosiți în facerea de bine» (Gal. VI, 9) «pentru că tot cel ce face binele este de la Dumnezeu» (Ioan III, 11) și Dumnezeu îi ajută și-i dă spor în tot ceea ce face», de asemenea «nimenea să nu-și caute folosul său, ci fiecare să

caute folosul altuia» (I Cor. X, 24) sau : «purtați sarcinile unul altuia și așa veți împlini legea lui Hristos» (Gal. VI, 2) ; îi îndeamnă, de asemenea, la împlinirea îndatoririlor lor cetățenești : să susțină cu munca și cu voința lor toate înfăptuirile «care împodobesc chipul țării noastre și sufletul poporului nostru» și să vegheze avînd cugetul pururea treaz «la pacea noastră și la pacea a toată lumea», pentru că «de ea se leagă atît fericirea din viața aceasta, cît și mîntuirea noastră, în viața cea veșnică».

10. Pornind de la tema : «Aceasta este ziua, pe care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într-însa» (Psalm CXVIII, 24), *Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului, Ienopolei și Hălmagiului* relevă în pastorală de Sfintele Paști frumusețea și măreția sărbătorii învierii Domnului față de celelalte sărbători de peste an, accentuînd că «bogăția de laude și cîntări, cu care Biserica întîmpină minunea cea mai mare a lucrării dumnezeiești săvîrșită de Domnul nostru Iisus Hristos, dă la iveală adîncimea de cugetare creștină, care izbucesc în stihuri și melodii de o rară frumusețe». Amintind apoi de dumnezeiescul îndemn adresat de Domnul, imediat după înviere, femeilor mironosițe : «Bucurați-vă !» (Matei XXVIII, 9), iar «de atunci încoace, neconținut, întregii Biserici întemeiate de El»; *Prea Sfințitul Ierarh al Eparhiei Aradului, Ienopolei și Hălmagiului* explică sensul acestui salut, arătînd că izvorul acestei bucurii generale la creștini «este însăși jertfa Domnului încoronată apoi cu slăvita Sa înviere din morți» prin care «a învins pentru totdeauna moartea, dușmanul cel mai chinător și mai nimicitor al vieții», iar «noi cei zidiți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și uniți cu El prin Harul Său am fost izbăviți de păcat și aduși la viața plină de lumină și fericire, la viața biruitoare». Din toate acestea înaltul Ierarh arată «că primul cuvînt îl are viața și nu moartea ; fericirea și nu suferința ; bucuria și dragostea de viață și nu durerea apăsătoare, păcatul și întunericul».

Ocupîndu-se apoi de însemnătatea ce o are «și întocmirea vieții noastre pămîntești în vederea atingerii» idealului suprem creștin — viața și fericirea veșnică —, *Prea Sfințitul Episcop Teoctist* încredințează pe fiii săi duhovnicești că «Sfînta noastră Biserică îmbrățișează viața deplină», arătînd în același timp că «a duce o viață cu adevărat demnă de valoarea omului, înseamnă a ieși din îngustimea egoismului și din răceala izolării păgubitoare, îndreptîndu-ne cu hotărîre către împlinirile cele obștești, care aduc belșugul și fericirea tuturor».

Prea Sfințitul Episcop Teoctist își încheie cuvîntul de învățătură de Sfintele Paști, cu îndemnul părintesc dat de Sfîntul Apostol Pavel filipenilor : «Mai departe, fiii mei, cîte sînt adevărate, cîte sînt de cinste, cîte sînt drepte, cîte curate, cîte sînt de iubit, cîte sînt cu nume bun, orice faptă bună și orice laudă, la acestea să vă fie gîndul» (Filip. IV, 8).

11. În pastorală de Sfintele Paști adresată clerului și credincioșilor din Eparhia Vadului, Feleacului și Clujului, *Prea Sfințitul Episcop Teofil*

arată însemnătatea covârșitoare a praznicului învierii Domnului în viața creștinilor.

Pe bază de texte din Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament se lămurește și învățătura creștină despre atotprezența dumnezeiască. «Dumnezeu este de față în tot locul» — zice Prea Sfințitul Episcop. El este prezent cu puterea Sa, dar mai cu seamă cu esența Sa. Se mai arată după aceea, cum se oglindește această atotprezență dumnezeiască în viața credincioșilor și care sînt foloasele morale pe care le obțin ei din «deprinderea prezenței lui Dumnezeu».

În pastorală se mai vorbește și despre virtutea iubirii de Dumnezeu și de aproapele : «Cine iubește pe Dumnezeu, acela iubește cu sinceritate, cu iubire eficace, lucrătoare și pe frații săi». Prea Sfințitul Episcop Teofil citează apoi din Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan, despre care spune că «a înțeles mai bine și mai adînc decît toți Apostolii tainele iubirii lui Dumnezeu față de noi oamenii : «Dragostea lui Dumnezeu față de noi s-a arătat prin faptul că Dumnezeu a trimis în lume pe singurul Său Fiu, ca noi să trăim prin El..., a trimis pe Fiul Său, ca jertfă de ispășire pentru păcatele noastre..., a trimis pe Fiul ca să fie Mîntuitorul nostru. Preaiubiților, dacă Dumnezeu așa ne-a iubit pe noi, trebuie să ne iubim și noi unii pe alții... Dacă ne iubim unii pe alții, Dumnezeu rămîne în noi și dragostea Lui a ajuns desăvîrșită în noi» (I Ioan IV, 9—12).

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop Teofil se adresează fiilor săi duhovnicești, îndemnîndu-i astfel : «Iubindu-ne frățește unii pe alții fără deosebire de rasă, de limbă, de religie, ne vom strădui să promovăm toate înnoirile, toate campaniile ce năzuiesc spre mai multă lumină, mai multă libertate, mai multă bunăstare pentru toate popoarele».

12. *Prea Sfințitul Episcop Valerian al Oradiei* își începe cuvîntul său de învățătură, la praznicul învierii Domnului spunînd fiilor săi duhovnicești că la această mare sărbătoare creștină, «bucuria noastră este dublă, pentru că o dată cu învierea încîntătoare și plină de farmec a naturii», în anotîmpul primăverii, «noi creștinii luăm parte și la o altă *înviere*. la o înviere de ordin dogmatic și duhovnicesc, la învierea Domnului Iisus Hristos, care, după Golgota cea cutremurătoare și groaznică, a biruit urciunea morții fizice și s-a sculat din mormîntul care nu L-a putut ține decît trei zile, revărsînd bogăție de haruri și nădejde neîmpuținată în inimile tuturor celor ce L-au primit și-L primesc cu credință».

Sînt amintite apoi faptele mari petrecute în cursul Săptămîinii Paștilor : intrarea triumfală în Ierusalim a Domnului, cînd este primit cu ramuri și flori de către mulțimea înflăcărată de adorație și-L ovaționau în același timp : «Osana Fiul lui David ! Bine este cuvîntat Cel ce vine întru numele Domnului» (Matei XXI, 9) ; la cîteva zile după aceasta însă Domnul fiind prins în grădina Ghetsimani și judecat în Sinedriu, aceeași mulțime, învrăjbită de data aceasta, îi striga plină de ură «Răstignește-L» și «în loc de flori și ramuri verzi de finic, îl întîmpină cu cele mai grosolane batjocuri, îl răsplătește cu chinuri și coroană

de spini»; urmează chinuitorul drum sub povara crucii, Golgota și cu osebire învierea. O gamă de fapte care «fac ca inimile noastre să treacă într-un timp atât de scurt printr-o cascadă de gânduri și sentimente puternice și adânc cutremurătoare».

Cît de înălțătoare și de edificatoare sînt pentru sufletele credincioșilor cuvintele din cîntarea învierii : «Cerurile după cuviință să se veselească și pămîntul să se bucure și să prăznuiască toată lumea cea văzută și cea nevăzută că Hristos s-a sculat, veselia cea veșnică»; sau cele din canonul învierii : «Ziua învierii să ne luminăm noroade, Paștile Domnului, Paștile ; că din moarte la viață și de pe pămînt la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi...».

În continuare, explicînd chintesența actului învierii Domnului, Prea Sfințitul Episcop Valerian al Oradiei arată că, prin minunata Sa înviere, Domnul nostru Iisus Hristos «ne-a arătat dumnezeirea Sa și a învățăturilor Sale».

Pastorală continuă cu o serie de sfaturi și îndemnuri pe care Prea Sfințitul Episcop Valerian le culege din Sfînta Scriptură. «Învierea lui Hristos — spune Prea Sfinția Sa — ne cheamă să aducem roade ale credinței și faptelor bune, ne îndeamnă să nu mințim, să nu pizmui, să nu gîndim a face rău altuia, adică să nu facem nimănui ceea ce nu ne-ar plăcea să ne facă alți nouă». «Învierea lui Hristos ne învață — de asemenea — că în viața noastră cea de toate zilele noi trebuie să fim desăvîrșiți atît din punct de vedere sufletec, cît și în cele ce privesc viața noastră obștească pămîntească». Prea Sfințitul Episcop Valerian al Oradiei amintește fiilor săi duhovnicești, în încheiere, și de îndatoririle lor cetățenești, și între acestea, în primul rînd, de dragostea de Patrie, subliniind, cu acest prilej, că ea are puterea de a uni pe toți «în aceeași dorință de muncă, de respectare a legilor, de înfrățire, de pace, de progres în toate cele bune, pentru că Patria trăiește din colaborarea, conlucrarea, din devotamentul și jertfelnicia tuturor fiilor ei, indiferent de apartenența lor religioasă, națională sau rasială».

MUNTEANU ALEX. ARMAND

DOCUMENTARE

CĂRȚI ARABE TIPĂRITE DE ROMINI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA (1701—1747)

Tipărirea cărților arabe în Țara Românească și în Moldova primei jumătăți a secolului al XVIII-lea este o problemă foarte importantă pentru cultura românească și pentru orientalistică. Totuși lipsește o monografie asupra acestei probleme. În istoriografia românească s-au publicat numai prezentări bibliografice, în lucrări devenite azi foarte rare pentru cititorii români și poate inaccesibile pentru cei din ale țări¹.

A apărut și o succintă lucrare care expune împrejurările istorice care au determinat stimulentele pentru tipărirea cărților arabe în cuprinsul hotarelor țărilor române, precum și dincolo de aceste hotare, în Alepul Siriei Arabe². Dar socotesc că și această lucrare, de mult epuizată, poate fi îmbunătățită. Se face tot mai necesară o reluare a problemei, îmbogățind-o cu o interpretare nouă și cu fapte noi, pe care cercetările ulterioare le-au scos la iveală. Astfel, la studiul cărților imprimare în limba arabă adăugăm și studiul imprimării pe pământul patriei noastre a cărților în limba turcă³.

1. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, București, 1903, vol. I, p. 422—433 și 442—447. I. Bianu și Dan Simonescu *Bibliografia românească veche*, București, 1944, vol. IV, p. 32—34 și 61—67. Într-un articol privitor la tipărirea orientale din București, în secolul al XVIII-lea, publicat în «Revista istorică română», an. XV (1945), p. 365—371, Aurel Decei a făcut traduceri noi la titlul, versurile, textele turcești din *Invățătura creștinească, 1768*, care sînt superioare vechilor traduceri publicate de Bianu și Hodoș.

2. Dan Simonescu și Emil Muracade, *Tipar românesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, în «Cercetări literare», an. III (1939), p. 1—32. Un rezumat al acestei lucrări, dar limitat la cărțile arabe tipărite la Iași 1746, a publicat Ilie Gheorghită, *Tipografia arabă din Mănăstirea Sfîntul Sava și venirea lui Silvestru, patriarhul Antiohiei, la Iași*, în «Mitropolia Moldovei», 1958, nr. 5—6, p. 418—423, aducînd și unele contribuții cu privire la venirea lui Silvestru din Arabia în Iași. Generalități asupra tipografiei arabe la români a mai scris și Alex. Papadopol-Calimachi, *Un episod din istoria tipografiei în România*, în «Analele Acad. Romîne», ist., 3, II, t. 18 (1893—1895), p. 135—152.

3. Const. C. Giurescu, *Livres turc imprimés à Bucarest (1701 et 1768)*, în «Revista istorică română», an. XV (1945), p. 275—286.

Perioada de timp dintre anii 1700—1750 se caracterizează atât pentru țările române cât și pentru cele din Asia Mică printr-o apăsătoare stăpânire din partea statului feudal-militar turc. Stăpânirea politică era asociată de o nemiloasă exploatare a muncii iobagilor și robilor, a bunurilor materiale (biruri în bani), care trebuiau să ajungă în tezaurul sultanului. Fruntașii clasei stăpînitoare a poporului român și arab erau executorii poruncilor venite din partea puterii administrative și militare otomane. Condițiile de dezvoltare politică și economico-socială comune tuturor popoarelor supuse puternicului imperiu otoman, au apropiat aceste popoare între ele, făcându-le solidare în lupta pentru păstrarea limbii, naționalității și credinței. Religia, credința ortodoxă, a fost pentru Orientul balcanic și mic-asiatic de o importanță extraordinară în susținerea luptei popoarelor respective împotriva jugului otoman. Colectivul de istorici sovietici, specialiști în asemenea probleme, afirmă, în legătură cu rolul Bisericii în viața de stat a popoarelor de sub dominația turcă, următoarele: «Din cauza condițiilor specifice ale istoriei popoarelor din Peninsula Balcanică, lupta națională, politică și de clasă s-a manifestat sub jugul turcesc într-o mare măsură la adăpostul luptei pentru păstrarea și independența Bisericii creștine, care era în același timp locală și națională. De aci rolul deosebit de mare al clerului»⁴.

Dar deși credința ortodoxă precum și unitatea liturgică și organizatorică a Bisericii uneau pe ortodocșii de limbă greacă, slavă, română, arabă, coptă și georgiană, totuși au fost două cauze care au intervenit, uneori cu disensiuni, în structura Bisericii Ortodoxe a Răsăritului: *papismul* care subvenționa propaganda catolică printre popoarele ortodoxe ale Răsăritului și *filelenismul fanariot*, care pretindea că patriarhii și înalții clerici greci sînt superiori clericilor altor popoare și înlătura, pe acest temei, clericii autohtoni de la conducerea administrativă și spirituală a Bisericii. Politica religioasă a turcilor a dat libertate popoarelor supuse să practice cultul propriu, dar, în același timp a pretins ca «Marea Patriarhie a Constantinopolului» din Fanar să fie autoritatea bisericească centrală care să aibă sub jurisdicția sa celelalte trei patriarhii ortodoxe: din Ierusalim, din Alexandria și din Antiohia. Totodată, turcii supravegheau și dirijau de aproape problemele politice generate de «libertatea» cultului religios⁵.

Între anii 1709—1735, Turcia se afla în război cu Rusia și Austria. Popoarele Orientului profită de pe urma acestei situații critice pentru turci, ca să-și dezvolte local o activitate culturală înfloritoare, care le-a stimulat conștiința națională și a independenței culturale. Numeroase au fost sectele creștine ortodoxe și eterodoxe din Asia Mică, Siria, Arabia, Armenia, Palestina, chiar Persia și Egiptul care, sub pretextul luptei pentru propagarea și independența dogmei religioase respective,

4. B. P. Porșnev, S. D. Skazkin, V. V. Biriucovici, *Istoria modernă*, vol. I, 1640—1789; Ed. de stat, București, 1954, p. 445.

5. *Istoria bisericească universală*, vol. II, București, Editura Inst. Biblic și de misiune ortodoxă, 1956, p. 286 și 324—326 (sub îngrijirea unui colectiv de profesori: Teodor Bologaie ș. a.).

și-au putut traduce, fiecare în limba și dialectul propriu, cărțile Bibliei, cele de ritual liturgic sau de învățătură teologică. Iată numai pe cele mai însemnate dintre aceste secte: nestorienii (în munții Kurdistan), iacobiții monofiziți (Siria), maroniții (uniți cu Roma), melkiții (ortodocși la început, apoi, de la 1680, s-au unit cu Biserica Catolică), mechitariștii (armeni uniți cu Roma), ortodocșii puri (arabii, caramanlii și creștinii din regiunea Trebizondei, la sud de munții Caucaz). Dar cu toată această divizare pe criterii dogmatice, popoarele creștine ale Orientului apropiat făceau zid comun în lupta antiotomană, în lupta pentru afirmarea limbii naționale ca limbă culturală, în năzuința de independență politică⁶.

Popoarele din Asia Mică erau total lipsite de posibilități materiale pentru susținerea acestei lupte de eliberare prin mijlocirea culturii. Pe teritoriul imperiului otoman ele nu puteau dezvolta o activitate culturală prin cărți tipărite, cu posibilități de circulație mai largă, pentru că ulemalele otomane interziceau imprimarea cărților pe teritoriul turc. La Rusia puteau apela mai greu, pentru că Rusia era o țară dușmană Turciei; începând cu anul 1711, timp de un secol, poporul rus și turc aveau să se angajeze într-un crâncen război. Singurul sprijin îl puteau primi aceste popoare numai din țările române, care se bucurau de o oarecare libertate și de mai multă încredere din partea puterii otomane. Clasa stăpînitoare din Țara Românească și Moldova, pentru a-și păstra și consolida interesele personale economice și de clasă, admiseseră un regim de împăcare cu dominația turcă; acest regim, numit *fanariot*, a durat de la 1711 pînă la 1821.

Vom vedea acum în ce constă rolul Valahiei și Moldovei în legătură cu activitatea cultural-tipografică desfășurată în limbile arabă și turcă în secolul al XVIII-lea.

PERIOADA ÎNȚIUA : ACTIVITATEA LUI ATANASIE DABBAS ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

Așezați între Eufurat și Marea Mediterană, arabii⁷ au presărat o mulțime de mînăstiri, mai ales în apropierea mării, începînd de la Ierusalim, în sud, pînă la fluviul Kyzil İrmak, spre nord⁸.

6. Iată ce scrie un vechi dar bun cercetător al problemei: «Si les Eglises orthodoxes se constituent et se divisent ainsi qu'on la vu, ce n'est pas arbitrairement, ni pour des causes religieuses, puisque toutes ces autonomies restent en communion» (cf. Adolphe d'Avril, *Les hiérarchies et les langues dans les églises de l'Orient*, Paris, 1876, p. 12—13).

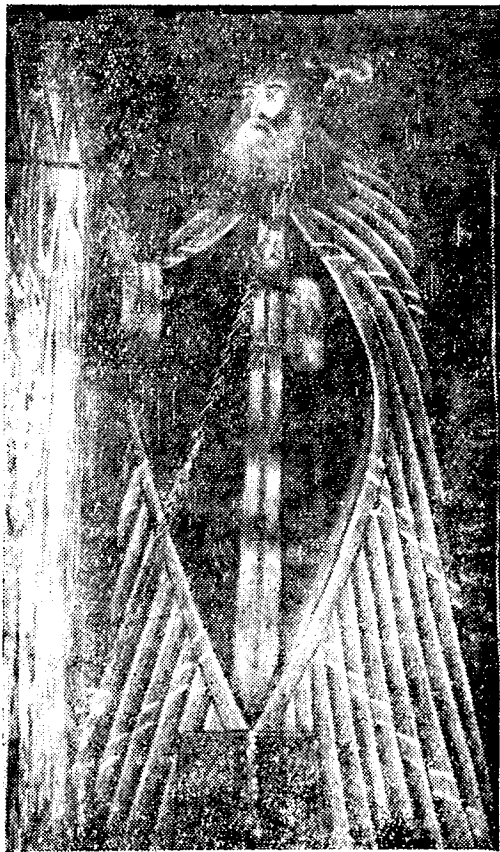
7. Cunoscuți și sub numele de *melkiți*, derivat din *mélek* (=împărat, rege), pentru că au rămas și după conciliul din Calcedonia (anul 451) credincioși Bisericii imperiale și deci oficiale a Bizanțului. Unii arabi melkiți au rămas ortodocși, alții s-au unit încă din secolul al XVII-lea cu Biserica Romano-Catolică. O privire întemeiată pe cercetări noi asupra popoarelor ortodoxe din Orient, trecute la «unire», v. în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXXI (1963), nr. 9—10, p. 828—855, articolul redacțional *Mărturisiri de interes creștin general din partea Bisericii unite* (în lumina a două publicații: «Vocea Bisericii din Orient. Vocea Bisericii Melchite» și «Uniatism și Ecumenism», ambele în limba franceză).

8. O hartă cu mînăstirile melkiților ortodocși, ale celor catolici cît și ale armenilor

Centrele lor creștine cele mai de seamă erau și sînt pînă azi Ierusalimul, Antiohia, Damascul, Beyrut și Alepul. Caracterul bizantin al credinței și cultului l-au păstrat arabii nu numai dintr-o veche tradiție : Ioan Hrisostom era din Antiohia, Ioan Damaschin din aceeași regiune. Roman Melodul s-a născut la Homos etc.⁹ — dar și pentru că au fost multă vreme sub puternica influență a stăpînirii bizantine, care a impus vechile ei tradiții dogmatice și de ritual ecleziastic.

Cînd unul dintre mitropoliții Alepului, Meletie Karmî, a revizuit și îndreptat, la anul 1612, după liturghia bizantină, vechile texte siriace și arabe pline de greșeli, nu a uitat să adauge : «Après ma mort, si quelqu'un y change une seule lettre, qu'il sache bien qu'il renie le dogme ortodoxe, et qu'il sera excommunié, rejeté et éloigné de la gloire de Dieu ; et son complice sera l'objet de la malédiction et de la colère de Dieu»¹⁰.

În secolele al XVI—XVII-lea cărțile arabe se tipăreau în Apus, la Venetia (1590), la Roma (1593), Oxoniae, adică Oxford (1663) și în alte orașe¹¹. Cu cît înainta timpul, cu atît se simțea mai mult nevoia lecturii în limba arabă. Poporul și clericii — chiar dintre cei mari —

Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești (1708—1716)

gregorienii, a publicat Raymond Janin, *Les églises orientales et les rites orientaux*, Paris, (1925), p. 421. Cf. și M. Théarvic, *Hierarchie et population du patriarcat orthodoxe d'Antioche*, în «Echos d'Orient», an. 3 (1900), p. 143—147.

9. Cyrille Charon, *Le rite byzantin dans les patriarchats melkites Alexandria — Antioche — Jérusalem*, Rome, 1908, p. 1—2 (extras din „Χρυσοστόμια“, p. 473—718, publicație cu prilejul împlinirii celui de-al 15-lea centenar de la moartea lui Ioan Hrisostom). Acest studiu a format apoi capitolele I—III din lucrarea aceluiași : *Histoire des Patriarcats Melkites (Alexandrie, Antioche, Jérusalem depuis les schimes monophysites du sixième siècle jusqu'à nos jours*, tome III, fasc. I, Roma, 1909, p. 1—212.

10. Vezi trad. franceză a prefeței arabe, făcută de Cyrille Charon (C. P. Karalevsky), *Histoire des Patriarcats Melkites*, III, Roma, 1909, p. 46.

11. Julius Theodoros Zenker, *Bibliotheca orientalis*, Pars. I. *Libros continens ara-*

uitaseră limba grecească : «Le P. du Bernat écrit, en 1711, que le patriarche d'Alexandrie ayant voulu prêcher en grec, les fidèles qui entendaient seulement l'arabe, s'ennuyèrent à ses sermons»¹². Manifestarea culturală arabă din secolul al XVII-lea nu a fost eficientă din cauză că textele oficiului divin erau puține și în formă de «manuscripte și pentru aceea, scumpe și greu de dobândit, din cauza sărăciei», după cum afirmă însuși patriarhul arab Atanasie Dabbas, în prefața *Ceaslovului greco-arab*, tipărit la București în 1702¹³.

Imperiul otoman poseda militar și administrativ sud-vestul Asiei. Printre teritoriile ocupate era și Siria arabă. Turcii foloseau metode barbare feudale, ca să exploateze toate popoarele cucerite. Clasa dominantă feudală militară a turcilor era interesată numai de îmbogățirea ei prin jaf. Din cauza lipsei materiale a populației majoritare stagna orice activitate culturală prin aceste ținuturi ale Asiei. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea se ivesc în literatura religioasă arabă numeroase traduceri ale unor opere anglicane strecurate printre ortodocșii din Alep și din regiunile învecinate orașului, de negustorii englezi, conștient puși în slujba autorităților bisericești engleze, cu scopul de a converti masele de arabi creștini ortodocși la anglicanism. Schimbul de scrisori dintre doi clerici francezi, catolici, Père J. Verseau și Père Eleuriau, îi arată pe aceștia foarte îngrijorați de proporțiile ce lua propaganda anglicană : «Noi am descoperit — scrie în limba franceză Verseau lui Eleuriau, din Alep, la 19 iulie 1698 — că, «de cîtva timp, îndrumătorul englezilor care fac negustorie în acest oraș, a luat măsuri să sosească din Anglia o mare cantitate de cărți eretice traduse în arabă și că a dat dispoziții să se distribuie în mod secret creștinilor din Alep, pentru a-i determina să îmbrățișeze religia anglicană. Noi — continuă scrisoarea — din mila Domnului Nostru, am remediat în parte această abatere («desordre»), retrăgînd un mare număr din aceste volume, fie prin dibăcie, fie prin bani ; din ele am ars deja o bună parte. Vă trimit, dintre ele, cîteva exemplare, pentru ca să puteți judeca despre toată teama noastră cu privire la aceste cărți puse în mîna sârmanilor creștini.

Dacă noi am fi fost mai bogați, am fi putut cumpăra un număr mai mare (de cărți, D. S.) ; noi am luat acești bani din puținul care ni se trimite pentru traiul nostru. Noi am preferat să restrîngem din necesarul strict al nostru, decît să lăsăm neremediată o așa de mare abatere»¹⁴.

În aceste împrejurări de lîncezeală a vieții lor culturale, dar și de frămîntări religioase, vine din Siria, la curtea lui Constantin Vodă Brîn-

bicos, persicos, turcicos, inde ab arte typographica inventa ad nostra usque tempora impressos, Lipsiae, 1840, passim.

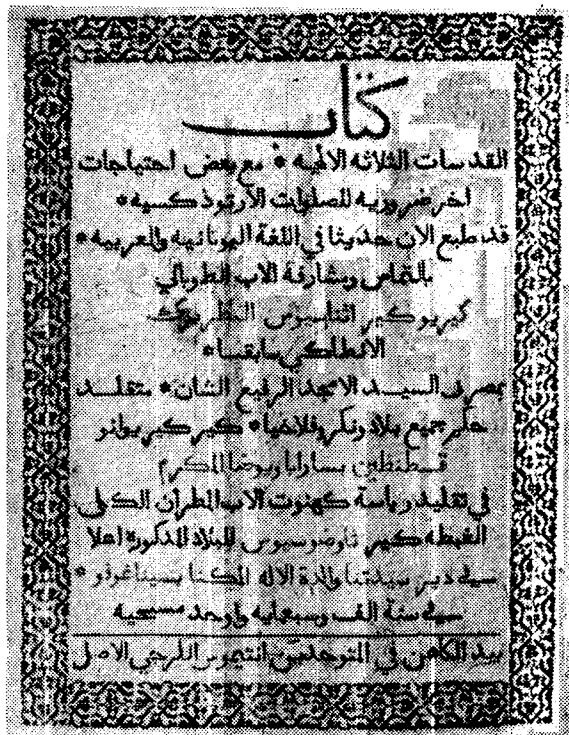
12. Adolphe d'Avril, *op. cit.*, p. 7.

13. I. Bianu și N. Ildoș, *op. cit.*, vol. I, p. 446 ; vezi și p. 431, prefața *Liturghierului greco-arab*, tipărit la Mînăstirea Snagov de lângă București, în anul 1707, unde Atanasie insistă și asupra lipsei de bani, necesari scrierii (copierii) și cumpărării de cărți.

14. Père Antoine Rabath, *Documents inédits pour servir à l'histoire du christianisme en Orient*, 1-e tome, 3-e fasc., Paris — Leipzig — London, 1907, p. 520 (asupra acestui prețios izvor mi-a atras atenția Dinu Dumitrescu, student la Facultatea de istorie, căruia îi aduc mulțumiri și pe această cale).

coveanu patriarhul Antiohiei Atanasie IV Dabbas și obține ajutorul moral și material al domnitorului român, ca să tipărească pentru arabi cărți bisericești ortodoxe. Arabii trec de la măsurile de distrugere a cărților arabe cu conținut anglican, la măsuri pozitive de tipărire în limba arabă a cărților necesare religiei lor ortodoxe. Antim din Georgia, pe atunci starețul Mănăstirii Snagov, situată pe o insulă în mijlocul unui imens lac la distanță de 30 km nord de București, a săpat cu îngrijire în lemn literele arabe¹⁵ și astfel a luat naștere pe pământul Țării Românești prima tipografie de limba arabă din părțile Orientului.

Cunoaștem pînă acum două cărți din această perioadă: *Liturghierul*¹⁶ tipărit la Mănăstirea Snagov, în anul 1701, în limbile grecească și arabă și *Ceaslovul*¹⁷, tipărit la București în anul 1702, tot în limba grecească și arabă. De curînd, cercetătorul-bibliotecar Ion Lupu de la Biblioteca Academiei R.P.R. a crezut să din aceeași epocă a mai existat și o *Evanghelie greco-arabă* tipărită la Snagov în 1700¹⁸; această informație cred că este greșită și se bazează pe o confuzie a bibliofilului Const. Cornescu-Oltelnicianu, care, într-o însemnare a sa din anul 1844, își exprimă do-

Liturghier greco-arab, Snagov, 1701
(pagina cu titlul arab)

15. O spune însuși Atanasie Dabbas în prefața sus-numitului *Liturghier*, cf. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, vol. I, p. 432.

16. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 423—433, nr. 130. Cyrille Charon, *op. cit.*, p. 55—72. J. Th. Zenker, *op. cit.*, p. 82: Missale, graece et arabice editum in Walachiae 1701, in 4°. S. Salaville, *Liturgies orientales*, Mayenne, 1932, p. 46: «La première édition du *Liturgikon* melkite est celle que publia en 1701 Athanase IV Dabbas, patriarche orthodoxe d'Antioche».

17. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 442—447 și 539—540, nr. 137. Mihail Guboglu, *Orientalistica română*. Extras din volumul «Studii și articole de istorie», București, 1956 (Soc. de științe istorice și filologice), p. 340—341, cu bogată bibliografie. Cyrille Charon (C. P. Karalevsky), *op. cit.*, p. 103—105.

18. Ioan Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a veacului al XIX-lea: căpitănul Constantin Oltelnicianu*, în «Studii și cercetări de bibliologie», an. III (1960), p. 138.

rința de a-și procura *Evanghelia greco-arabă din 1700*. Într-adevăr, și-a procurat o Evanghelie, dar ea este *Evanghelia arabă tipărită la Alep în 1708*; pe un exemplar din această *Evanghelie (1708)* ce se află în Biblioteca Academiei R.P.R., găsim iscălitura bibliofilului — amator de cărți orientale în limbile ebraică și arabă și de studii asupra limbilor orientale — ca posesor al cărții.

Ceaslov greco-arab, București, 1702. Pagina cu titlul, care este numai în limba arabă. Cuvintele slab reproduse, în original sînt în roșu

ortodocși din bisericile lui Christos, că adică rugăciunile sfintei Liturghii se citesc amestecat de aceea, în arăbește, iar efonisele¹⁹ se pronunță mai adesea elinește. De aceea, și spre o mai mare înaintare, v-ați întins harul vostru..., ordonînd ca nu numai efonisele, ci și toate

Din paginile liminare ale cărților, scrise și semnate de Atanasie Dabbas, aflăm multe fapte despre poporul arab de atunci. Cărturarul arab arată împrejurările în care s-a creat în Valahia tipografia («halcografia») astfel: Constantin Brîncoveanu «cu grăbire primînd cerea noastră..., a ordonat tipografului abil ce se afla pe lîngă înălțimea Sa, Preacuviosului între ieromonahi kir Antim Ivireanul, dîndu-i cu abundență și cele de cheltuială, ca să sape cu îngrijire litere arabe și făcînd nouă halcografie arabică, să tipărească serviciul sfintei Liturghii în amîndouă limbile, elenă și arabică». Patriarhul Dabbas explică de ce a tipărit primele cărți în două limbi: «Dar auzînd înălțimea Voastră (Constantin Brîncoveanu D. S.) de la noi și înțelegînd bine obiceiul ce se politicește în părțile noastre ale Antiohiei, între preoții noștri

19. «C'est-à-dire les doxologies des conclusions prononcées à haute voix à la fin de certaines oraisons» (cf. S. Salaville, *Liturgies orientales*, Mayenne, 1932, p. 46).

rugăciunile și cererile Liturghiei să se tipărească, *ad literam*, fără nici o schimbare, în ambele limbi, grecească și arabă, spre întrebuintarea mai ușoară a ei de către preoții noștri elino-arabi; pentru ca această carte să fie folositoare nu numai celor care știu numai limba arabică sau pe amîndouă deodată, dar și acelor preoți romei (= greci D. S) care n-au învățat limba noastră arabică și astfel să se răspîndească bunul la mai mulți» (I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, I, p. 43 și 429). Mai departe în prefață, se spune că poporul arab trăia într-o mare lipsă materială. Grație

Ceaslov greco-arab, București, 1702. Stema lui Constantin Brîncoveanu și versuri închinat lui, acestea numai în grecește

domnitorului Constandin Brîncoveanu care a cheltuit cu imprimarea acestor cărți, pe care apoi le-a dăruit credincioșilor din Siria, arabii reușesc să aibă și ei, pentru prima dată, cărți tipărite în limba lor. Mai rezultă că în bisericile arabe se foloseau limbile greacă și arabă, după cum oficiau preoții greci sau arabi. Voievodul Brîncoveanu este mult lăudat pentru bunătatea și liberalitatea arătată față de popoarele ortodoxe ale Asiei. Antîm Gruzînul (Ivireanul) cere iertare pentru greșelile de limbă strecurate în textele arabe, deoarece această limbă îi este străină.

Un exemplar din *Ceaslovul 1702* are însemnarea arabă a lui Gabriel, fiul lui Ferhat Djarmanus (Ghermanos), ca posesor al ei. Ferhat (1670—1732) a fost, ca și Atanasie Dabbas, «un precursor al renașterii moderne

literare în lumea arabă»²⁰. Numele lui Ferhat în lumea arabă nu este cunoscut atît ca teolog (a fost și episcop maronit, în Alep), cît ca literat și filolog. Exemplarul lui Gabriel a făcut parte, desigur, din biblioteca tatălui său. Cărțile arabe tipărite la București și Snagov au fost în mîinile multor cãrturari arabi. Istoricii literari arabi actuali consideră această mișcare cultural-religioasă arabă pornită din România spre Siria, ca începutul renașterii lor naționale și literare²¹.

Într-adevăr, poporul arab cheamă pe patriarhul lor în țară și Atanasie transportă, cu învoirea lui Brîncoveanu, tipografia arabă de la București la Alep și continuă a tipări aici cărți pînă la 1724, anul morții lui.

PERIOADA A DOUA : TIPOGRAFIA ARABĂ DIN ALEP

Stabilirea tipografiei la Alep n-a fost un lucru întîmplător, ci o alegere determinată de numeroase cauze. Alepul a fost centrul economic cel mai important al Siriei vechi. Existența istorică a acestui oraș de patru ori milenar, evocator al feeriei imaginate de «O mie și una de nopți», explică și justifică importanța Alepului ca localitate de frecvență comercială : «Alep a reșu de la nature le don qui assure la pérennité : sa situation géographique. Alep se trouve sur une des grandes routes de l'humanité, au point de rencontre de l'Europe, de l'Asie et de l'Afrique. Passage obligé du nord au sud entre la chaîne cõtière du Liban et le désert, c'est le lieu, où se heurtent le flux et le reflux des migrations et des invasions des Perses et des Arméniens, des Juifs et des Égyptiens, des Turcs et des Arabes. Passage obligé de l'ouest à l'est, de la Méditerranée au Golfe Persique, entre la barrière montagnaise du Taurus et les steppes sans eau de la Mésopotamie, c'est la route où s'affrontent l'Orient et l'Occident, c'est la route d'Alexandre, c'est la route des Croisés»²². Pînă la stabilirea tipografiei în Alep, acesta suportase cu vitejie stăpînirea hitită, egipteană, asiriană, persană, elină, armeană, romană, bizantină, din nou cea persană și pe cea arabă, aceasta din urmă de lungă durată (637—1516). Urmează îndelunga și apăsătoare stăpînire feudală otomană (1516—1918), care a secat bogățiile orașului, i-au

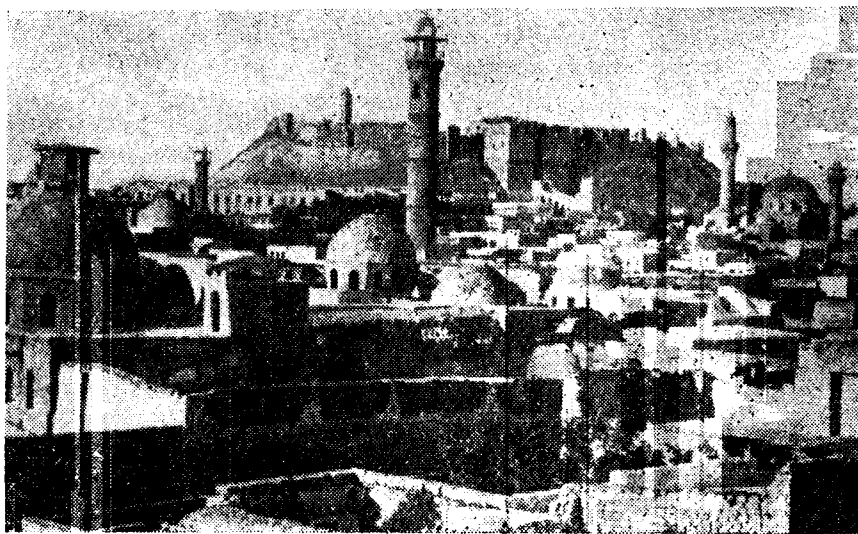
20. «Revista istorică romînă», an. XV (1945), p. 368.

21. Isaa Alexandru Maaluf, *Tipografia arabă din Antiohia a Romîniei Ortodoxe*, articol în limba arabă publicat în revista Patriarhiei Ortodoxe din Antiohia «Al-Numa» (=Grația), Damasc, an. III (1911), p. 44—56. Isaa Alex. Maaluf, istoric și membru al Academiei din Damasc, Beirut și Cairo, a avut bunăvoința a ne trimite, în 1938, studiile ce a publicat asupra vechilor tipografii arabe și ne-a comunicat prețioase știri asupra acestui subiect. Aceste știri, traduse de Emil Maracade, le-am folosit întîi în studiul citat, la nota nr. 2, tipărit în 1939.

22. *Alep*. Paris, 1932, p. 5 (Plaqueette à la gloire d'Alep... par les soins de J. Barreau).

distrus întăriturile și cetățile istorice; dar orașul a rămas cu tradiția lui intelectuală, ca centru al rezeșteptării naționale arabe. Mișcarea cultural-educativă trebuia să se dezvolte ca o necesitate în acest mare centru economic și politic.

Chemat de credincioșii arabi la Alep, Atanasie desfășoară aici o frumoasă și rodnică activitate. Astfel, cunoaștem o *Evanghelie*²³ (v. anexa I) și o *Psaltire*²⁴, tipărite ambele în anul 1706. Fiind tipărite numai în limba arabă, cred că aceasta se explică printr-o tendință de emancipare a culturii arabe de sub controlul grecesc. Această interpretare reiese din în-

Alep, vedere generală a orașului și a cetății vechi

treaga prefață a *Psaltirii*, care exprimă chiar o dorință de independență națională. Astfel, Constantin Brîncoveanu este lăudat pentru «victoria» sa asupra sufletelor creștinilor din Asia Mică, care «étaient faibles sous l'oppression des païens»²⁵, et soudain ils s'éveillèrent en sureté, pleins

23. Cf. Ion Bianu, comunicare în «Anal. Acad. Romîne». Partea administrativă și dezbaterile, s. II, t. 32 (1909—1910), p. 19. I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia romîneasă veche*, vol. IV, 1944, p. 32—33, studiu bibliografic al exemplarului din Biblioteca Academiei R.P.R., cota 154 A. J. Th. Zenker, *op. cit.*, p. 76: «Quatuor Evangelia arabice. Aleppi sumtibus Anastasii graecorum Antiocheni Patriarchae, 1706, in folio». După indicațiile lui Zenker prima *Evanghelie* arabă s-a tipărit la Roma, în 1591.

24. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, vol. I, p. 469—477. Autorii reproduc cele două prefețe arabe ale *Psaltirii* în traducerea franceză a lui Gaudefroy-Demombynes, revizuită de O. Houdas. J. Th. Zenker, *op. cit.*, p. 74: «Psalmi, arabice, editi ab Athanasio, patriarcha Antiocheno, Halebi, 1706, in 40». Cyrille Charon, *op. cit.*, p. 108—112.

25. În original, «ellines» = păgîni.

de force». Autorul prefeței compară avîntul redeșteptării culturale și naționale, generat printre arabi de tipărirea cărților arabe, cu lupta de eliberare a regelui evreu Macabeu «zélé pour les fils de sa race». Aminteste de suferințele poporului evreu : apăsați și «affaiblis sous l'esclavage infidèle» (al egiptenilor D. S.). Aceeași situație — continuă Atanasie în prefață — este acum «aux frères restés fidèles dans les terres arabes —

affaiblis sous l'ignominie de la servitude et de la violence» (din partea turcilor D. S.). Voievodului Constantin Brîncoveanu îi trimite imediat un exemplar din *Psaltire* «comme cadeau» și «pour reconnaître la générosité» a «Excelenței sale», «quand Elle nous assitaît dans la confection des lettres arabes, dans la ville d'Alep de Syrie». Patriarhul califică pe Brîncoveanu ca «protecteur suprême» al copiilor arabi, care «étaient privés de l'enseignement». De asemenea și prefața a doua a *Psaltirii* ne vorbește despre rolul educativ al acestei cărți, care va deveni manual școlar pentru elevi.

Sfîrșitul acestei a doua prefețe este deosebit de important pentru faptul că ne dă indicații asupra motivului care a făcut necesară revizuirea vechii traduceri arabe a psalmilor : «à cause de leur mauvais arabes». În ce privește punctuația, este folositor să reținem informația au-

Psaltire arabă, Alep, 1706 (verso pagini de titlu, cu stema lui Constantin Brîncoveanu

torului că pentru semnul întrebării folosește semnul crucii pus «la începutul unei fraze». Editorul se dovedește preocupat să fixeze, în modul cel mai corect, ortografia și sintaxa traducerii arabe a psalmilor ²⁶.

26. Extrase din prefețele publicate de I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, I, p. 471—474.

Octoiul mare, Alop, 1711, pagina cu titlul. (Vezi și anexa III)

Evanghelia din 1706 a fost reeditată în aceeași tipografie de la Alep, la anul 1708, cu îngrijirea lui Atanasie, dar cu cheltuiala cazacului Ioan Mazeppa, căruia editorul i-a dedicat o prefață lungă și măgulitoare. Faptul că pe exemplarul *Evangeliei* arabe din 1708 existent în Biblioteca Academiei R.P.R., Secția «Cărți românești vechi» (v. Anexa II), este scrisă o notiță, copiată din registrul-inventar al vechii Bibliotecii Centrale, în care se afirmă eronat că tipărirea cărții s-a făcut în Egipt, faptul acesta, zic, a îndus în eroare chiar pe unii cercetători serioși care au repetat și ei această afirmație greșită²⁷.

Din însemnarea tipărită la sfârșitul cărții se știe precis că a apărut în Alep²⁸, iar caracterele și ornamentațiile tipografice sînt acelea ale tiparului arab de origine brîncovenească, transportat de Atanasie acolo. Spre deosebire de ediția din 1706, *Evanghelia* din 1708 are pe lângă pericolele evanghelice și scurte comentarii traduse din opera Sfîntului Ioan Hrisostom, de Abdallah Ibn'el Fadl, creatorul limbii liturgice arabe, în secolul al XI-lea²⁹.

Octoiul mare sau Al Baracătiko, Alep, 1711.

Un exemplar din această carte foarte rară³⁰ este în Biblioteca Academiei R.P.R., din București, sub cota 161A. Atanasie Dabbas a revizuit textul mai vechi în comparație cu versiunea grecească «slovă cu slovă», spune el, iar tipărirea s-a făcut cu ajutorul patriarhului din Damasc, Chiril V (+ 1720), un vechi rival al lui Atanasie. Opera, revăzută de Gheorghe Șarraf, a apărut într-o a doua ediție la Ierusalim (1858) și ultima, la 1908³¹.

Dacă la aceste tipăriri, cunoscute nouă, vom adăuga și altele cunoscute numai specialiștilor arabi, atunci vom putea să întregim mai ușor ideea despre avîntul cultural stimulat în Siria Arabă din inițiativa lui Atanasie și de ajutorul material al voievodului Constandin Brîncoveanu.

Învățatul academician arab Isaa Alexandru Maaluf înregistrează în plus alte cîteva opere tipărite de patriarhul Atanasie Dabbas cu tiparul adus din Țara Romînească. Astfel :

Mărgăritare alese, traducere din *Omițiile* Sfîntului Ioan Hrisostom, făcute de patriarhul Atanasie, Alep 1711³².

27. Prof. Grig. Péradzé din Varșovia, georgian de origine, *O Mazepe i Szwezenco*, în «Biulelin polsko ukrainski», an. IV (1935), p. 478, la rubrica «Informations du monde et du pays».

28. I. Bianu, comunicare în «Anal. Acad. Romîne». Partea administrativă și dezbatere, s. II. 39 (1916—1919), p. 72.

29. Cyrille Charon, *op. cit.*, p. 98.

30. Semnalat pentru prima dată în citatul catalog al lui J. Th. Zenker, p. 88 : *Paracleticum Arabicum*, Halebi, 1711, in folio». Catalogul anticarului Samonati din Roma (anul 1911, p. 20, nr. 351) îl menționează astfel «*Paracletice* în lingua arabica, Aleppo, 1711, in fol. leg. Libro assai raro stampato coi tipi del monastero di Ergoriste (= Tîrgoviște, D. S.) în Valachia, da Atanasio Dabbas patriarca di Antiochia. Manca anche nella ricca collezione del British Museum». Tîrgoviștea, ca loc de imprimare, este o indicație cu totul greșită. I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibl. rom. veche*, IV, p. 38—40, nr. 47 unde este însă numit greșit *Pentecostar*, în loc de *Octoih mare*.

31. Cyrille-Charon, *Histoire des Patriarcats Melkitan*, III, p. 113.

32. A doua ediție s-a tipărit la Beirut, la anul 1872, de arhim. Gavril Jibara.

Această operă este înregistrată în catalogul citat al lui J. Th. Zenker (p. 72) astfel : «Athanasii Patriarchae Jerosolymitani Homiliae LXVI Joannis Chrysostomi Homiliae de Paschate resurrectionis. Chrysanthi Patriarchae Jerosolymitani epistola ad suos Diocesanos de impressione hujus libri graece et arabice, Halebi, 1711, in folio». I. A. Maaluf indică greșit anul 1707, ca an de imprimare, și semnalează : omiliile Sfintului Ioan Hrisostom la sărbătoarea învierii ca fiind traduse din grecește în arabă de Atanasie Dabbas. Dar, după indicațiile lui Zenker, cele 66 *predici* sînt ale lui Atanasie, patriarhul Ierusalimului (secolul al XV-lea), Zenker mai adaugă și o *epistolă* a lui Hrisant Nottara, patriarhul de atunci al Ierusalimului (1707—1731), mort în 1732, privind împrejurările de imprimare a cărții.

Profețiile, Alep, 1708 ; format in folio mare, 128 p., cu textul pe două coloane.

Explicarea evangheliilor de peste an, Alep 1708.

În același articol, autorul înregistrează și cartea *Predicile lui Atanasie II*, patriarhul Ierusalimului, Alep, 1711 ; sînt 66 predici, urmate de *Cuvîntul de Paști* al Sfintului Ioan Hrisostom și de *pastorala* către popor a patriarhului Hrisant al Ierusalimului. Este clar că această carte nu poate fi alta decît *Mărgăritare alese*, prezentată mai sus, după catalogul lui Zenker.

Stîncă îndoielii, Alep 1721 (retipărită în mai multe rînduri).

A tipări cărți arabe în vremea aceea, recunoaște istoricul arab Isaa Alexandru Maaluf³³, însemna a face, mai întii, pregătiri pentru adunarea foarte anevoioasă a manuscriptelor cu texte arabe mai vechi ; însemna apoi a le reciti, a le revizui de acord cu textele mai noi grecești ; însemna a le traduce, a munci să găsești formele de limbă cele mai potrivite pentru exprimarea ideii și, toate acestea, într-o vreme cînd în Siria nu erau dicționare și alte mijloace pentru lucrări științifice. Or, aceste străduințe însemnau afirmarea unor preocupări intelectuale de ordin mai înalt în domeniul literaturii bisericești arabe.

Sprîjinul cultural și dărnicia lui Constantin Brîncoveanu pentru poporul arab sînt des și cu recunoștință menționate de Atanasie, nu numai în prefețele cărților amintite mai sus, dar și în alte opere ale lui. Așa de pildă, printre manuscriptele grecești ale Bibliotecii imperiale de la Viena se găsește și o *Istorie a patriarhilor Antiohiei*, alcătuită în limba greacă de Atanasie Dabbas și datată iunie, 1702 ; autorul o închină lui Brîncoveanu însuși, «ca unui prea literat și prea iubitor de Dumnezeu». Adaugă că «sărmanul norod al Răsăritului, poporul Arabiei și clerul cel sfînt, binecuvîntează și ferește înțelepciunea ta de Dumnezeu dăruită... vestește și trîmbițează și cu buze curate recunoaște lauda ta». fi amîn-tește chiar și de darul ce făcuse poporului sirian «cu de obște folositorul

33. Revista arabă «Al-Numa» (=Grafie), Damasc, III, (1911), p. 44—45, articolul citat.

noul tipar arab», prin care putea cinsti «pe al tuturor Dumnezeu și Domn»³⁴.

La rîndul lor, romîni, prin pana unui talentat cronicar al lor, contemporan cu aceste evenimente, aduc elogiul lor lui Atanasie, în felul următor: «Era (Atanasie), om dumnezeiesc, bun, blind, smerit, ferindu-se de toate relele, atît cît întrecea întru bunătăți pre toți ceilalți ce i-am văzut în viața noastră. Făcut-au și cărți bisericești pravoslavnice cu slove arăpești, tipărindu-le aicea în țară, care ducîndu-le la sfinția sa în țara Antiohiei și împărțindu-le pre la biserici, s-au umplut toți de bucurie, mulțămînd sfinției sale de lucrul care ei niciodată nu văzuse: cărți date de tipar cu slove arăpești»³⁵.

TIPOGRAFIA ARABĂ DE ORIGINE ROMINEASCĂ DUPĂ MOARTEA LUI ATANASIE IV DABBAS

După moartea patriarhului Atanasie (anul 1724), o ceartă aprinsă între arabii ortodocși și cei catolici a făcut ca tipografia să se mute din Alep la Mînăstirea Balamand, lîngă Tripoli (Liban), unde lucra sub conducerea diaconului Abdallah Zakher (1680—30 aug. 1748). Istoricul Isaa Maaluf a găsit la Balamand bucăți de lemn din tipografia romîno-arabă.

Cărturarul arab Abdallah Zakher a desfășurat o întinsă activitate literară și bisericească, dar înclina mai mult spre învățăturile iezuiților și spre acelea ale discipolilor lor, maroniții. Cu Zakher, tipografia ortodoxă-arabă, sprijinită pînă atunci de Atanasie Dabbas, ia o altă direcție: romano-arabă³⁶.

Ivindu-se o ceartă și între călugării Mînăstirii Balamand, o parte din tipografie s-a mutat de aci în sudul Libanului, la Mînăstirea Mar Hanna, cu hramul Sfîntul Ioan Botezătorul (în apropiere de Șuer, ținutul Matu). Tîmp de șase luni ale anului 1725 a lucrat Abdallah Zakher cu încă doi specialiști de au făcut matrițe noi în argint și litere în plumb, pentru că vechea tipografie era uzată. Noua tipografie, înnoită și organizată, a tipărit și tipărește pînă azi numeroase cărți bisericești și școlare³⁷. Altă parte din tipografia veche călugării au oprit-o în localitatea Zaurac,

34. Prefața și fragmente din această istorie ecleziastică arabă a publicat N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria romînilor* (întîiul memoriu), în «Anal. Acad. Romîne», ist., s. II, t. 20 (1897—1898), p. 224—234. Textul grecesc întreg și traducerea în romînește le-au publicat pr. V. Radu și Chiril Karalevsky, *Istoria Patriarhilor din Antiohia de Atanasie Dabbas*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. XLVIII (1930), p. 851—864 (de la p. 851—857, un studiu introductiv asupra autorului), 961—972, 1039—1050, 1136—1150 și vol. 49 (1931) p. 15—32, 140—160.

35. Cronica lui Radu Popescu, în «Magazinul istoric pentru Dacia», IV (1847), 136. *Istoriile domnilor Țării Romînești de Radu Popescu vornicul*. Introducere și ediție critică întocmite de Const. Grecescu, București, Ed. Acad. R.P.R. 1963, p. 273—274.

36. Un studiu mai dezvoltat asupra lui Abdallah Zakher a publicat Paul Bachel, în «Echos d'Orient», II (1908), p. 218—226 (Ses premiers travaux), 281—287 (A. S. et son imprimerie arabe), 363—372 (Dernières années d'A. Z.).

37. Isaa Alexandru Maaluf, *O clipă în Alep și în tipografiile arabe* (în limba arabă), în revista «Al-Dad», 6 (1936), p. 343—345. Maaluf numește Mînăstirea Mar Hanna de lîngă Șuer, Mînăstirea Al-Saeg, iar J. Th. Zenker, cînd înregistrează tipăriturile arabe ale

unde au procurat unele piese și articole tipografice care lipseau și au continuat o activitate tipografică de mai mică însemnătate, în comparație cu activitatea desfășurată la tipografia de la Mar Hanna (Șuer). Prima carte ieșită din teascurile de la Mar Hanna a fost opera unui iezuit, cu titlul *Mizun el Zaman* (= Cîntarul vremii — meditații asupra timpului și eternității), tradusă în arabă de preotul Pierre Fromage, superiorul misiunii iezuiților din Siria ; ea a fost tipărită la 1734.

Cauza acestor peregrinări ale tipografiei a fost, cum am văzut, rivalitatea dintre arabii ortodocși și cei catolici, care își răspindeau tot mai mult învățăturile lor printre arabi. Iezuiții pretind chiar că tipografia de origine romînească de la Mar Hanna (Șuer) s-a dezvoltat sub protecția lor deosebită, pretenție pe care o resping în mod documentat cercetătorii ortodocși³⁸.

PERIOADA A TREIA : ACTIVITATEA LUI SILVESTRU

Am văzut pînă aici două etape principale din activitatea tiparului romînesc pentru arabi : ambele în vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu, una dezvoltîndu-se pe teritoriul Țării Romînești, alta în Siria arabă : la Alep, la Balamand, la Mar Hanna și Al Saeg (lîngă Șuer), ca o prelungire a celei dintîi. Semințele aruncate au dat roade bune. Vom vedea acum a treia perioadă, care, deși tot atît de însemnată ca și precedenta, totuși nu a fost cunoscută.

După anul 1724, Patriarhia din Constantinopol nu a mai îngăduit decît patriarhi titulari greci. Activitatea lor s-a concentrat mai ales ca să împiedice răspîndirea melkiților uniți printre popoarele Asiei Mici.

Murind patriarhul Atanasie, este ales patriarh al Antiohiei la 17 septembrie 1724, Silvestru, de fel din Cipru (născut pe la 1696), discipolul lui Atanasie și al învățăturilor monastice din Muntele Atos, unde-și petrecuse o bună parte din călugăria lui. A păstorit aproape 42 ani (a murit luni, 13 martie 1766). A venit și în țările romînești de mai multe ori și a întemeiat la București biserica Sfîntul Spiridon³⁹. Cu privire la venirea lui Silvestru «în țările bogdane» — cum zice el, înțelegînd prin acest termen unitatea etnică Valahia și Moldova — el însuși și contemporanii lui ne dau diferite date : 1730, 1733, 1742⁴⁰, 1735⁴¹ și 1744—

lui A. Zakher, spune «in monasterio S. Iohannis in monte Kesroan». Toate trei sînt una și aceeași.

38. Polemici vii s-au publicat în revista iezuiților din Beirut «Masrek» (= Răsăritul), vol. 13 (1900), p. 355—361 și în vol. 14 (1901) și «Al-Manar» (=Farul), a ortodocșilor, vol. 3, p. 67 și urm. ; vol. 4, p. 410 ; vol. 5, p. 399 și urm. articole semnate de Isaa Zreic. Alte reviste în care s-au publicat asemenea polemici sînt : «Al-Bașir» (=Vestitorul), «Al-Arz» (= Cedrul), nr. 305, «Al-Hilal» (= Semiluna) din Egipt, vol. 6, p. 252 și urm. (comunicate de Isaa Alex. Maaluf, în 1938). Aceste discuții au luat apoi un caracter mai general ; un răsunset al lor, vezi în articolul scris de Elias Saheb, *Notes d'histoire melchite à propos d'un livre récent*, în «Echos d'Orient», 7 (1904), p. 75—80.

39. Vasile Radu, *Minăstirea Sfîntul Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în «Revista istorică romînă», 3 (1933), p. 11—31 (și extras).

40. Pentru anii 1730, 1733 și 1742, vezi articolul lui V. Radu, *loc. cit.*, p. 25 și 26.

41. Anul 1735 este indicat de Silvestru în prefața la *Cartea arbitrul adevărului* (v. mai jos p. 543).

1745⁴². Aceste date nu se contrazic, ci ele arată numai că Silvestru a fost un pelerin neobosit care străbătea drumurile grele pe uscat și mare dintre Antiohia, București și Iași cu o ușurință nemaipomenită pe acele timpuri, venind în mai multe rânduri la noi. Din interpretarea datelor rezultă că Silvestru ne-a vizitat și a stat între români la 1730, 1733, 1735 și 1742 pentru puțin timp, poate pentru fiecare dată nici chiar un an încheiat.

Abdallah Zakher (1680—1748), reorganizatorul tipografiei romino-arabe

le-am descoperit în 1935⁴⁴. Se impune cu atât mai mult această

Între 1744—1747 Silvestru a stat mai mult la Iași; de aici vine la București în cursul anului 1747 și rămâne pînă la 1749. După această dată documentele nu-l mai amintesc călător în țările românești. A scăpat cercetătorilor de pînă acum mențiunea pe care o face cunoscutul cronicar Radu Popescu în *Istoriile domnilor Țării Românești*, că Silvestru a fost numit patriarh al Antiohiei datorită și unor scrisori trimise de Nicolae Mavrocordat «pre la prieteni»⁴³. În timpul sederii în țările românești el organizează o nouă tipografie arabă și tipărește la Iași și București, de la 1745—1747, mai multe cărți arabe, despre care vom vorbi acum mai pe larg, pe baza izvoarelor arabe și a unor materiale din Biblioteca Academiei R.P.R., pe care

42. Anii 1744 și 1745 sînt indicați de Silvestru într-o notiță grecească și în alta arabă, ambele scrise pe un *Minei* (din ediția venețiană 1731—1732, dăruită de el Minăstirii Sfintul Sava din Iași) și publicate de C. Bobulescu, în «Revista Soc. istorico-arheologice bisericești...», vol. XXIV (1934) p. 33—34 și p. 75 (facsimil). Vezi de asemenea și C. Bobulescu, *Din trecutul cărții bisericești. Colportajul*, în «București» Revista Muzeului și Pinacotecii Municipiului București, I (136), p. 84—85. O folosește și Ilie Gheorghită, *op. cit.*, p. 420.

43. *Magazinul istoric pentru Dacia*, IV (1847), p. 136. Cf. și Radu Popescu, Ed. citată a lui C. Grecescu (1963), p. 273.

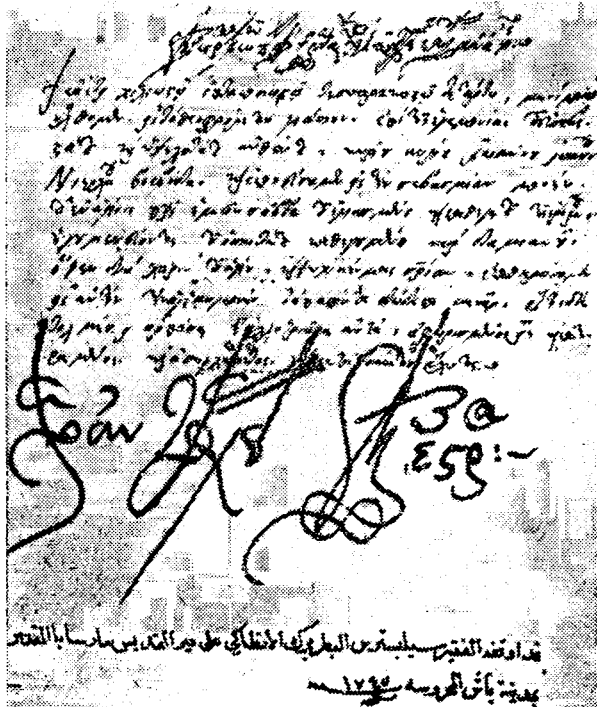
44. I. Bianu, bibliotecarul Academiei, le ținuase într-o casă de fier din biroul său.

cercetare , cu cît singurele date cunoscute asupra acestei activități tipografice, acelea ale lui V. Radu⁴⁵, sînt trase nu direct din cunoașterea cărților arabe, ci numai dintr-un studiu scris grecește despre acele cărți⁴⁶.

Din cărțile arabe tipărite de Silvestru pe teritoriul țărilor romîne sînt cunoscute pînă acum următoarele :

Condac (quondaq) în limba arabă și georgiană, înseamnă ceea ce la greci este λειτουργικόν, la slavi СЛУЖБЕННИК⁴⁷ cu o prefață în care se afirmă că patriarhul Silvestru a corectat limba arabă și greselile strecurate în *Liturgiierul greco-arab* tipărit de înaintașul său Atanasie, la Snagov, în 1701. S-a tipărit cu cheltuiala lui Ioan Mavrocordat, fiul lui Nicolae Mavrocordat, în Iași, la Mănăstirea Sfîntul Sava, la 19 iulie 1745, în limbile greacă și arabă, cu cerneală roșie și neagră. Literele sînt aceleași ca din prima tipografie. Această carte este amintită și de Chesarie Daponte într-al său κατάλογος ιστορικὸς⁴⁸.

N-am găsit exemplare din *Condac* în bibliotecile din România, dar istoricul arab Isaa Alexandru Maa-

Autografe (grec și arab) ale lui Silvestru, patriarhul Antiohiei (1724—1766)

După moartea lui I. Bianu (13 febr. 1935), secretarul general G. Țițeica mi le-a predat ca să le studiez pentru *Bibliografia romînească veche*, vol. IV, ca addenda et corrigenda.

45. Despre cărțile lui Silvestru, vezi V. Radu, *op. cit.*, p. 26—27. Vom completa cu informațiuni luate din articolul arab publicat de Isaa Alexandru Maaluf, *Tipografia arabă din Antiohia, a Romîniei ortodoxe*, în «Al-Numa», 3 (1911), p. 44—45.

46. În «Νέα Σελήνη», 5 (1907), p. 348, 849, studiul lui Clement Carnapas; v. paginile complete ale acestui studiu despre Silvestru, arătate în articolul lui V. Radu, *op. cit.*, p. 25, nota 3.

47. J. Karst, *Littérature géorgienne chrétienne*, Mayenne, 1934, p. 52. Dan Dumitrescu, *Activitatea tipografică a lui Mihail Ștefan în Gruzia*, în «Studii», XI (1958), nr. 4, p. 136.

48. Ediția lui Const. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1890, p. 103, unde se mai amintește și de alcătuirea unor antimise; v. și N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. 299, nr. 12 și în Hurmuzaki, *Documente grecești*, XIV, partea 2-a, p. 1121, nr. 1088 (antimins din apr. 1748).

luf a descoperit 3 exemplare pe la mînăstirile din Siria : unul la Mînăstirea Sfînta Tecla-Malula (la nord de Damasc), pe care scrie (în limba arabă) : «a fost dat în zilele păstoriei lui Grigorie Cuba al Hauranului (Uț, țara lui Iov, D. S.), la 1762, în zilele lui Silvestru, patriarhul Antiohiei». Un alt exemplar are notițe autografe ale preotului Ioanichie din Damasc, fiul preotului Nimat Allah (=grație lui Dumnezeu), din anul 1783. Al treilea exemplar are următoarea notiță arabă : «Scriitorul acestor rînduri, Ierotei, mitropolitul de Sednaia⁴⁹, care a dat-o monahului Sofronie, la 14 noiembrie 1751».

Psaltirea, București, 1747, cuprinde o prefață în care se arată că s-au tipărit multe cărți în București⁵⁰. Un exemplar se găsește în biblioteca Mînăstirii al-Nabi Elias Soaia (adică Mînăstirea profetului Ilie), în munții Libanului. Un alt exemplar a avut orientalistul francez Silvestre de Sacy, pe la 1811, căruia i-o dăruise Rousseau, consulul general al Franței la Alep⁵¹.

*Colecția scrierilor celor două sinoade convocate la Constantinopol, despre catolicismul în Siria*⁵². În această colecție s-au tipărit, între altele, și 5 articole arabe cuprinzînd răspunsul la cele 5 inovații introduse de catolici în dogma creștină a uniților, precum și o parte din *Mărturisirea de credință a Bisericii apostolice de Răsărit* : toate într-un volum, tipărit la anul 1747, la Iași, în tipografia arabă de la Mînăstirea Sfîntul Sava.

Cîna cea divină, Iași 1747 (s-a sfîrșit tiparul la 25 februarie), traducere în limba arabă a operei lui Eustratie Argentis, iatrofilozoful din insula Hios, cunoscută sub numele de Σύνταγμα κατὰ τῶν ἀζύμων. Opera aceasta, împărțită în 3 părți, tratează despre Taina Euharistiei și s-a publicat în grecește, după moartea autorului (între 1757—1760), la Lipsca 1760 ; în titlul acestei ediții se menționează clar că «mai întîi s-a tîlcuit în limba arabă și s-a dat la tipar de dd. Silvestru, patriarhul Antiohiei, care citind-o în manuscris, a tradus-o în arăbește și a tipărit-o pentru folosul creștinilor din eparhia sa»⁵³.

Traducerea lui Silvestru s-a tipărit sub auspiciile domnitorului Ioan Mavrocordat, în zilele lui Nichifor, mitropolitul Moldovei, «cu mîna diaconului Gheorghe din Alep și a călugărului Mihail Bezi din Curat-Al-

49. Cea mai frumoasă mînăstire dintre Damasc și Malula, fostă templu păgîn. Are o icoană pictată de Evanghelistul Luca, reprezentînd pe Fecioara Maria. Acum este mînăstire de călugărițe, cu orfelinat. Are camere de închiriat vara și din venitul mînăstirii se întrețin Patriarhia și școlile ortodoxe din Damasc.

50. J. Th. Zenker, *op. cit.*, p. 74 : (Liber Psalmorum Davidis CL una cum 10 canticis, arabice : în urbe Buccureschi, 1747, în 4°).

51. T. Holban, *Tipografi și cărți armenesti* (recte : arabe) în țările românești, în «Arhiva», 43 (Iași, 1936), p. 111.

52. Primul sinod la sfîrșitul anului 1723, sub președinția patriarhului Eremia, al doilea la 1727, sub președinția patriarhului Paisie.

53. V. Radu, *op. cit.*, p. 26—27 (titlul ediției grecești l-a publicat V. Radu la p. 27, nota I). A. Vacant și E. Mangenot, «Dictionnaire de théologie catholique», I, partea 2, col. 1776—1777, sub numele *Argentis Eustratios*, articol scris de Louis Petit.

Dahab» (Liban), ambii aduși de Silvestru pentru munca de organizare a tiparului arab din România.

În prefață Silvestru amintește despre venirea lui (cea din 1745) în țările românești, despre ostenele lui de a tipări cărți arabe bisericești, despre lupta «latinilor» (catolicilor) dusă contra lui și despre greutatea cu care el a tipărit cartea lui Nectarie, patriarhul Ierusalimului, despre care ne vom ocupa îndată. Un exemplar defectuos din *Cina cea divină* a văzut I. A. Maaluf în biblioteca catedralei Maica Domnului din Damasc; un alt exemplar complet se găsește în biblioteca Patriarhiei ortodoxe din Damasc ⁵⁴.

Cartea arbitrul adevărului și expunerea dreptății, tipărită la Iași, 1746. Deși s-a tipărit înaintea precedentelor cărți, totuși am lăsat să ne ocupăm la urmă despre această carte, pentru că existând și în Biblioteca Academiei R.P.R. ⁵⁵, vom putea da asupra ei informații mai bogate decât asupra celorlalte.

Volumul are dimensiunile 15,5×21 cm; cuprinde, după cum se va vedea, două opere cu conținut deosebit și separate între ele prin două pagini albe.

Legat în pergament, exemplarul Academiei R.P.R. are la sfârșitul lui ⁵⁶ pecetea în tuș cu figura *Sfântului Petru în lanțuri*, încadrată de următoarea legendă: «Bibliothecae S. Petri ad vincula». Deci cartea a făcut parte cindva din Biblioteca bisericii *San Pietro in vincoli* din Roma. Pe ultima foaie a cărții este următoarea notă scrisă de mână (secolul al XVIII-lea, cu cerneală), care identifică numai partea întâia din cuprinsul volumului: «Silvestri Patriarchae Antiocheni et Nectarii Patriarchae Hierossolymitani *Justitia et veritas adversus Latinos*. Iassy in Regno Babyloniae ⁵⁷, in Monasterio S. Sabbae, die 13 Julii 1746. Editore Michaelae Bezi Monacho».

Este vorba deci de o lucrare a patriarhului Nectarie al Ierusalimului (25 ian. 1661—1669), scrisă în grecește contra romano-catolicilor, tradusă apoi în limba arabă de Silvestru, patriarhul Antiohiei și tipărită la Iași în tipografia de la Mănăstirea Sfântului Sava, în anul 1746. Dar, înainte de a arăta cuprinsul cărții, voi arăta pe scurt cadrul istoric în care s-a pregătit și s-a desăvârșit acest monument de mare însemnătate în istoria culturii române și arabe.

Patriarhul Ierusalimului, Nectarie, autorul operei traduse în arabă, s-a născut la Creta, la 1605 și a murit în 1685. Este o personalitate bine

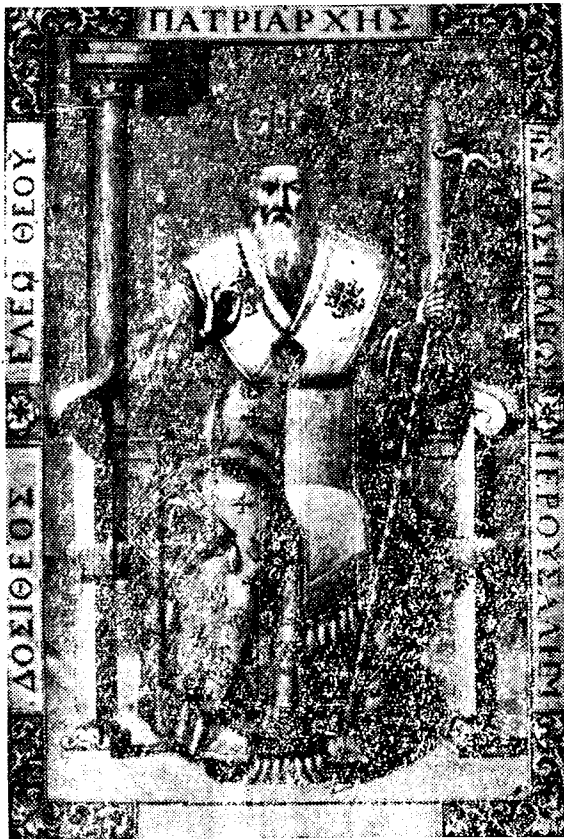
54. *Cina cea divină* a lui Eustratie Argentis a mai fost tradusă în limba arabă și de Sofronie, episcopul Mănăstirii Sfântul Ion de Acra, pe la anul 1742. Un ms. în biblioteca R. P. Spath, preot sirian din Cairo, cf. «Echos d'Orient», 27 (1924), p. 344—345, nr. 245.

55. Ion Bianu a prezentat-o Academiei Române în ședința publică de la 3 mai 1913, v. «Anal. Acad. Rom.». Partea administrativă și dezbaterile, s. II, t. 35 (1912—1913), p. 113—114. În secția cărților românești vechi a intrat după moartea lui Ion Bianu sub cota 250 C.

56. Sfârșitul, după obiceiul arab, înseamnă începutul, după obiceiul european.

57. Rete *Bogdaniae*. Cuvântul arab *Boghādn* (=Moldova) a fost greșit transcris Babyloniae, greșeală care s-a transmis și în *Catalogo num. 256. Libreria Antiquaria S. Bocca*, Roma, p. 32, nr. 523, unde am găsit-o citată pentru întâia dată.

cunoscută în istoria Bisericii Răsăritului, prin luptele dîrze pe care le-a purtat cu diferiții propagandiști catolici din Orient⁵⁸. Ne-a vizitat și țara stabilindu-se la noi (de la septembrie 1663 la aprilie 1664), împreună cu discipolul său Dositei (1641—1707), cunoscutul patriarh și ctitorul culturii grecești în Muntenia și Moldova, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Biserica Ortodoxă în secolul al

Dositei, patriarhul Ierusalimului (1667—1707)

ca preocupări, cu 64 ani, tipăritura arabă din Iași.

58. O scurtă biografie a lui Nectarie a publicat însuși discipolul și urmașul lui la scaunul patriarhal, Dositei, ca un fel de prefață la opera lui Nectarie: τοῦ Μακαρίου τῶ τοῦ Νεκταρίου πρὸς τὰς προσκομισθείας θείας παρὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Φρατέρων διὰ Πέτρου.. (Intîmpinare a prea fericitului Nectarie în contra argumentelor aduse de Frații din Ierusalim, prin magistrul lor Petru, despre primatul Papii) Iași, 1682. Titlul complet și descrierea cărții v. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, I. București, 1903, p. 251—258, nr. 75; biografia lui Nectarie la p. 254—257.

59. Vezi-le toate descrise de I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, vol. I, numerele 75, 81, 89, 90, 92, 97, 98, 99, 107, 112, 114, 117, 140. Pentru numerele 81, 89, 90, 114 și 117 vezi și

XVII-lea suferea asalturile propagandei catolice prin diferiții ei misionari cei mai mulți elevii Colegiului Sfîntul Atanasie din Roma, ca Leon Allatius, Pantelimon Ligaridis, Atanasie din Cipru și alții.

Țările românești erau recunoscute de toată lumea ca protectoare ale credinței ortodoxe și de aceea multe opere dogmatice și polemice, scrise de prelații ortodocși în contra catolicilor și pentru susținerea ortodoxiei, au văzut lumina în țările române, unde se tipăreau cu cheltuiala domnitorilor români ortodocși⁵⁹.

Din această categorie de scrieri, face parte și lucrarea patriarhului Nectarie, *Intîmpinare în contra argumentelor aduse de Frații din Ierusalim, prin magistrul lor Petru, despre primatul Papii* (prescurat: Ἀντιρρήσις περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἱμprimată la Iași încă din 1682, precedînd

Din această sferă de preocupări, ca opera de mai sus, a răsărit și o altă lucrare polemică a lui Nectarie, aceasta pe care Silvestru o traduce și tipărește în limba arabă, la Iași, în 1746. Cît privește propaganda catolică din Orientul ortodox, dar mai ales în Siria, ea reapărea după anul 1724 cu mai mare înverșunare ca pe vremea lui Nectarie, fiind încurajată acum și de succesele ce catolicii obținuseră ceva mai înainte cu rutenii din Galiția și cu românii din Transilvania, pe care-i unise cu Roma ⁶⁰.

Așa cum Atanasie Dabbas găsisse la curtea lui Constantin Brîncoveanu ocrotire și ajutor material pentru susținerea Ortodoxiei, așa găsi acum Silvestru la curtea Mavrocordatilor mijloacele trebuincioase pentru combaterea propagandei catolice și apărarea Ortodoxiei. Din acest punct de vedere este însemnată și lucrarea arabă *Cartea arbitralului și expunerea dreptății*. Tipărind-o, Silvestru combătea pe catolicii așezați pentru propagandă pe pămîntul Arabiei. Opera lui Nectarie fusese tradusă în arabă încă din 1733 (v. titlul în anexa IV, p. 556), dar abia în 1746 s-a putut tipări la Iași, de culegătorii tipografi diaconul Gheorghe din Alep și Mihail Dimitrie Bezi din apropierea orașului Tripoli (Liban). Amîndoi făceau parte din suita lui Silvestru.

Înainte de a fi tipărită, traducerea arabă a circulat în formă manuscrisă și cunosc pînă acum două manuscripte. Intr-unul din ele, datat 1740, se precizează că Nectarie a alcătuit-o în anul 1674 ⁶¹. Comparînd traducerea arabă a lui Silvestru cu *Ἀντιρρήσις περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα* (Iași, 1682), am constatat că amîndouă susțin aceleași idei, sînt aceleași opere, numai că opera grecească înfățișează argumentele într-o formă mult mai dezvoltată decît prelucrarea arabă.

Opera arabă examinează în trei cărți deosebiriile dintre învățătura Bisericii Ortodoxe orientale și doctrina franciscanilor, în contra cărora este îndreptată mai mult polemica.

Iată cele mai însemnate probleme dezbătute : nulitatea primatului papii ; despre azimă ; obiceiul latin de a nu se admite împărtaşania copiilor, decît după ce au împlinit vîrsta de 12 ani ; nulitatea botezului romano-catolic ; obiceiul de a nu unge pe noul botezat cu untdelemn și obiceiul de a separa actul botezului de acela al mirungerii ; despre preoții catolici care nu se împărtaşesc din mîna episcopului, cînd fac serviciul liturghiei împreună cu el ; obiceiul de a sluji trei liturghii în ziua Crăciunului ; păstrarea sîmbetii și celibatul preoților ; despre crucea brodată pe pantoful papii ; calendarul gregorian.

Cartea a treia este îndreptată aproape în întregime în contra iezuiților ⁶².

Opera aceasta, dar mai ales cărțile întia și a treia sînt de mare importanță pentru cei ce studiază istoricul infiltrației catolice și papiste

completările lui Dan Simonescu din *Bibliografia romînească veche*, vol. IV, 1944, paginile corespunzătoare acestor numere.

60. V. Radu, *op. cit.*, p. 23.

61. P. Paul Sbath, *Manuscrits orientaux de la bibliothèque du R. P. Paul Sbath*, în «Echos d'Orient», 27 (1924), p. 344, nr. 244 și p. 346, nr. 248 (sec. XVIII).

62. Tabla de materie fiind de un deosebit interes o traducem în întregime, v. anexa IV.

în Orient. În ea sînt demascate toate mijloacele folosite de iezuiți pentru a cîștiga adepți. Astfel se arată că misionarii iezuiți ademeneau prin bani conștiința oamenilor, că îi amăgeau prin diferite promisiuni și «ispite», foloseau spionajul în rîndurile masei de credincioși, făceau celor bogați concesiuni și toleranțe în ce privește folosirea cărnii în timpul postului ; împiedicau dezvoltarea culturii naționale a popoarelor Răsăritului. Prin această oglindire necruțătoare a realității, cartea *Arbitrul adevărului* capătă o semnificație deosebită în literatura arabă a secolului al XVIII-lea.

Ultima pagină din opera *Arbitrul adevărului* are numărul 265, după care urmează 2 pagini albe, pentru ca să se despartă prin ele cele două opere tipărite într-un singur volum.

A doua operă n-are titlu special⁶³, desigur pentru că s-a socotit inutil un asemenea titlu. Într-adevăr, din cuprinsul ei vedem că se înru-dește de aproape cu opera precedentă din volum, fiind și ea tot o critică severă a dogmei romano-catolice și o polemică violentă îndreptată în contra catolicilor.

În ea sînt expuse diferite argumente prin care se răstoarnă părerea romano-catolicilor despre infailibilitatea papală. Autorul *Manualului în contra infailibilității papii* este — după cum aflăm chiar din primele 2 pagini numerotate ale operei — Eustratie Argentis (mort între 1757—1760), cunoscutul iatrofilozof din Hios. În aceeași prefață (*nesemnată*) se mai spune că «ispitirea papistă» pătrunsese pînă în țările arabe și ademenise unii creștini mai simpli, necunoscători ai cărților teologice. Deci pentru luminarea lor într-ale ortodoxiei s-a ales opera lui Eustratie Argentis pentru a fi tradusă în limba arabă și apoi tipărită.

Cine poate fi autorul acestei prefețe ? Cine se va putea înspăimînta de proporțiile propagandei catolice printre arabi, decît însuși patriarhul Silvestru ? Negreșit, el este autorul prefeței și de la el a pornit ideea tipăririi operei lui Eustratie Argentis. De altfel, Eustratie Argentis, prin caracterul lui combativ față de catolici, a atras în mod deosebit pe Silvestru, dovadă că i-a mai tradus în arabă și lucrarea *Σύνταγμα κατὰ τῶν ἀζύμων*, despre care am vorbit mai sus.

Cine a tradus în arabă *Manualul în contra infailibilității papii* și din ce limbă — sînt întrebări pe care le lămuresc rîndurile tipărite la pagina 1 numerotată a tipăririi : Masaad Nașu, de fel din Damasc, a tradus opera din grecește în arabă, încă din anul 1740, pe cînd se afla la Cairo, în Egipt.

Știm că printre operele lui Eustratie Argentis este și una intitulată *Περὶ τῆς ψευδοῦς ἀψευδίας τοῦ πάπα Ῥώμης* (Despre minciuna că papa de la Roma este nemăcinios), care, se pare⁶⁴, că nu a văzut lumina tiparului în limba greacă. În această operă autorul arată că în cursul veacurilor au existat și papi eretici și deci este greșită concepția catolicilor că papii ca locțiitori ai lui Iisus Hristos pe pămînt sînt nesupuși greșelilor. Or,

63. Pentru descrierea operei și traducerea textelor arabe, v. anexa IV.

64. A. Vacant și E. Mangenot, «Dictionnaire de Théologie catholique». I, 2-e partie, col. 1777, articol scris de Loius Petit. C. N. Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία*, Atena, 1868, p. 469—470.

tocmai acesta este cuprinsul cărții arabe, care evident, este o traducere după această operă mai sus amintită a lui Eustratie Argentis.

Traducerea lui Masaad Nașu, tipărită de Silvestru la Iași, nu rămîne izolată în literatura bisericească arabă, ea a fost urmată la scurte intervale de timp și de alte opere polemice anticatolice. Însuși patriarhul Silvestru îndeamnă, la anul 1748, din nou, pe un alt preot grec ortodox de la biserica din Tripoli, anume Iosif Marc, să facă o nouă lucrare în care să combată pe catolici în ce privește întîietatea și infailibilitatea papii; opera însă n-a văzut lumina tiparului și a rămas numai manuscrisă⁶⁵. Apoi, din manuscrisele unei opere rămase de la melkitul unit Abdallah Zakher, prin care susține teza contrarie, despre infailibilitatea papii, aflăm că a mai fost și a treia persoană care a scris în limba arabă o operă în contra întîietății și infailibilității papii: este Sofronie, grec de origine, care a devenit episcop al Ierusalimului. Pe acest Sofronie l-a combătut Abdallah Zakher.⁶⁶ Ofensiva ortodocșilor împotriva tezei despre primatul papii a fost foarte puternică la popoarele din Asia Mică. Numeroasele copii manuscrise arabe dovedesc intensitatea acestei ofensive.

Personalitatea patriarhului Silvestru al Antiohiei se întregeste prin aceste completări istorico-literare, iar șederea lui în țările românești ia o semnificație mai adîncă, fiindcă el a folosit ospitalitatea romînească drept un mijloc de întărire a ortodoxismului față de primejdiile propagandei catolice, care amenințau Orientul apropiat și mijlociu.

CULTURA ARABĂ DIN ROMÂNIA INTERESEAZĂ PE STRĂINI

Opera lui Silvestru a interesat mult nu numai pe cititorii din Orient, dar chiar pe cei din Occident. Astfel, savantul Antoine-Isaac, baron Silvestre de Sacy (1758—1838), cunoscutul orientalist francez, printr-o scrisoare datată «Paris, 20 iulie 1811», cerea pentru studiile lui de limbă și literatură arabă, informații consulului francez la București, Ledoulx, despre Silvestru al Antiohiei și despre cărțile arabe tipărite de el la noi. Răspunsul lui Ledoulx, deși foarte întîrziat (are data 12 februarie 1812), totuși este cu totul necomplet și neprecis, pentru că, adaugă el, nimeni afară de mitropolitul țării (Igantie Grecul) nu-i putuse da informații mai exacte și mai bogate⁶⁷. Informațiile pe care i le dă Ledoulx, că se adusese literele din Arabia (il avait fait venir des caractères arabes de Dadone ou de Mome») că patriarhii arabi susțineau tipografia din propria lor avere («à ses propres frais») că și Silvestru și-a instalat tipografia tot la Snagov, ca și Atanasie («le couvent dans lequel... avait établi son impri-

65. Exemplar în biblioteca lui P. Paul Spath din Cairo, cf. «Echos d'Orient», 27 (1924), p. 349—350, nr. 258.

66. Manuscrise arabe în biblioteca aceluiași R. P. Spath, cf. «Echos d'Orient», 27 (1924), p. 80, nr. 167 (copie din 1744); 29 (1926), p. 363, nr. 429 (copie din 1762); p. 365—366 (copie din 1764).

67. T. Holban, *Tipografiile și cărțile armenesti (recte: arabe) în Țările Românești*, în «Arhiva», 43 (Iași, 1936), p. 111—115.

merie n'est point dans la ville de Bucharest, mais à 20 lieux d'ici») nu corespund adevărului.

Cum s-a văzut din expunerea de față, tipografia românească pentru arabi nu a fost adusă din Siria, ci s-a creat întâi la Snagov, în 1701 și apoi la București cu ajutorul bănesc al lui Constantin Brîncoveanu. În-suși Antim, georgian de origine și bun meșter în sculptura lemnului, a tăiat literele arabe. Antim — o spune însuși — nu cunoștea prea bine limba arabă, dar cită știa i-a fost destul ca să poată îngriji imprimarea cărților arabe între anii 1701—1702.

Am deosebit pînă acum trei etape în desfășurarea activității tipografice arabe, în țară, la Snagov și București; a doua etapă s-a desfășurat în Siria, la Alep; a treia, între anii 1745—1747, în vremea lui Constantin și Ioan Mavrocordat, cînd s-au tipărit la București și la Iași cărți arabe din îndemnul și sub îngrijirea patriarhului Silvestru al Antiohiei. Însă, în vreme ce în prima perioadă patriarhul Atanasie a tipărit cărți de ritual bisericesc (*Liturghier, Ceaslov, Evanghelie, Octoihul mare*), în a doua Silvestru a tipărit cărți pentru slujba bisericească (*Psaltire și Liturghier*), dar a fost preocupat mai ales de opere polemice în contra propagandei catolice și de întăriri a ortodoxismului amenințat de acea propagandă (*Arbitrul adevărului și al dreptății, Manual în contra înfalibilității papii și Controversă despre sfîntul agneț*).

PERIOADA A PATRA : CĂRȚI «KARAMANLIDIKA» IMPRIMATE LA BUCUREȘTI

«Karamanlidika» se numesc cărțile tipărite în limba turcă, dar cu caractere grecești. Ele s-au tipărit în diferite localități din Europa, pentru a fi folosite de grecii din Karamania, emirat creat de Karaman Bey în centrul Asiei Mici încă din secolul al XIII-lea. Cel mai vechi text din grupul karamanlidik s-a tipărit în 1584 la Bâle. Savanții și bibliograful au reușit să reconstituie o listă cît mai completă (în măsura în care lucrările bibliografice pot fi complete!) a lor⁶⁸. Dar, din cercetările mai noi, și din studiul textelor respective reiese că imprimatele karamanlidika s-au adresat tuturor creștinilor de limbă turcă din imperiul otoman, începînd cu cei din sudul munților Caucazi (în special regiunea Trebizondei), apoi celor din Anatolia și sfîrșind cu cei din Palestina și chiar din Egipt⁶⁹. Diferitele cărți karamanlidika se adresau «tuturor creștinilor ortodocși»⁷⁰, care aveau ca limbă maternă limba turcă.

68. Salaville Sévérian et Eugène Dalleggio, *Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimée en caractères grecs*, I (1584—1850), Athènes, 1958, XI+327 p. (v. recenzie cu contribuții noi a lui Dinu Dumitrescu, în «Studia et acta orientalia», IV, (1962), p. 270—272).

69. Const. C. Giurescu, *Livres turcs imprimés à Bucarest (1701 et 1768)*, în «Revista Istorică romînă», XV (1945), p. 275—286.

70. În turcește: Cümle ortodoksos hiristyanlara ilselâm muhabet...» (cf. Revista istorică romînă, XV (1945), p. 285, textul turc și p. 270, traducerea în romînește: «Salutare cu iubire tuturor creștinilor ortodocși».

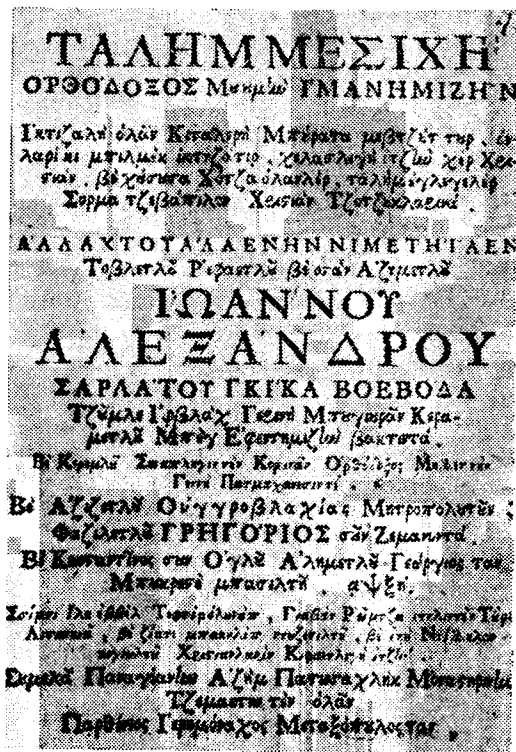
S-a crezut, se pare greșit, că prima carte Karamanlidika imprimată pe teritoriul patriei noastre a fost Προσκυνητάριον τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ καὶ πάσης Παλαιστίνης *Proskynitarul sfîntului oraș Ierusalim și al întregii Palestine, în turcește* Κουτλουσερρίφ, *Kutluserif*). Cercetătorii romîni, deși nu văzuseră cartea, au socotit-o imprimată la București, în 1701. Traducătorul ei din grecește în turcește, s-a spus de unul din acești cercetători, a fost Serafim, episcopul Pisidiei (regiunea muntoasă din sudul Anatoliei și la nordul golfului Adalia)⁷¹. S-a obiectat însă că Serafim al Pisidiei nu era născut în anul 1701 (a activat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), astfel că S. Salaville și E. Dalleggio omit din lucrarea lor bibliografică *Proskynitarul-Kutluserif* datat 1701, din rîndul karamanlidicelor buceștene. Ei înregistrează numai *Proskynitarul-Kutluserif* tipărit la Leipzig în 1758. Totuși în titlul acestei cărți se spune că este ediția a doua; ne întrebăm: nu cumva ediția I este totuși cea din 1701, cînd probabil a apărut numai în grecește și în ediția a II (Leipzig, 1758), a apărut pentru prima dată traducerea turcească a lui Serafim al Pisidiei, așa cum se spune în titlu? («Traduit en turc par le Très Révérand Kyr Séraphin de Pisidie») ⁷². Cred că în acest sens trebuie corectată înregistrarea ce însumi am făcut în 1944, în *Bibliografia romînească veche*, IV, p. 28, nr. 34.

Prin urmare, prima carte karamanlidikă, tipărită în mod sigur la București, a fost Διδασκαλία χριστιανική τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, în turcește: «Talim(i) Mesihî ortodoksos mü'min imanîmizin ihtiyacı olan kitapleri burada mevcuttur...» ⁷³. Ea datează din anul 1768.

71. Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 275—276.

72. S. Salaville și E. Dalleggio, *op. cit.*, p. 37—39, nr. 9.

73. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, vol. II, p. 184—188 nr. 360. Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 278—280, studiul și transcrierea textului turcesc al titlului și versurilor și p. 284—286 transcrierea textului turcesc al prefeței; p. 369—371 traducerile titlului, versurilor și

Învățătură creștinească, București, 1768
(în limba turcă, dar cu litere grecești)

Opera (are 64 pagini) este un fel de catehism necesar mai ales profesorilor pentru a-l preda copiilor creștini, în școli, de aceea adoptă forma dialogului (întrebare-răspuns). Traducătorul din grecește în turcește este ieromonahul Partenie Metaxopulos din comunitatea mării Mînăstiri din Sumela (reg. Trebizonda), chemat într-adins la București pentru a se ocupa cu tipărirea cărții karamanlidika. Partenie Metaxopulos scrie în limba turcă un omagiu versificat domnitorului Alex. Scarlat Ghica, exprimîndu-i «bucuria creștinilor» islamici și speranța că «belsugul religiei islamice va fi veșnic». Urmează o prefață scrisă numai în turcește și semnată de Partenie. Acesta era grec, și de aceea spune că limba turcă, în care a tradus, este «slabă și cu greșeli». Totuși stăruie ca oamenii să ceară cartea. *să o primească, să o citească și să o predea copiilor în școli și acasă, fiind o carte folositoare pentru educarea oamenilor.* Autorul era deci animat de ideea propagării cărții în cercuri largi de cititori, de toate vîrstele.

Un colaborator specializat în tiparul karamanlidik este amintit în titlurile (grec și turcesc) cărții : «învățatul Gheorghe, fiul lui Constantin».

A doua tipăritură karamanlidică de la București este o mică scrisoare enciclică a lui Paisie, în mai multe rînduri patriarh al Constantinopolului (1726—1732, 1740—1743, 1744—1748, 1751—1752) : datată «august 1727», ea este adresată tuturor creștinilor ortodocși și de aceea tipărită în romînește, grecește, slavonește și turcesc. Lucrarea nu constituie o carte aparte, ci este introdusă într-o carte mai cuprinzătoare a patriarhului Ierusalimului, Hrisant Notara, Ἐννεοιδιον πρὸς τῆς κατ' ἔξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς Ἀνίας πόλεως Ἱεροσολῶν καὶ τοῦ Ἁγίου καὶ ἑσπεροῦ τόφου τοῦ Κνωσίου (Tratat despre superioritatea sfîntului oraș Ierusalim și despre sfîntul și primitorul de viață mormînt al Domnului), tipărită la București în anul 1786, de același tipograf specialist în imprimarea karamanlidică, Gheorghe Constantin ⁷⁴.

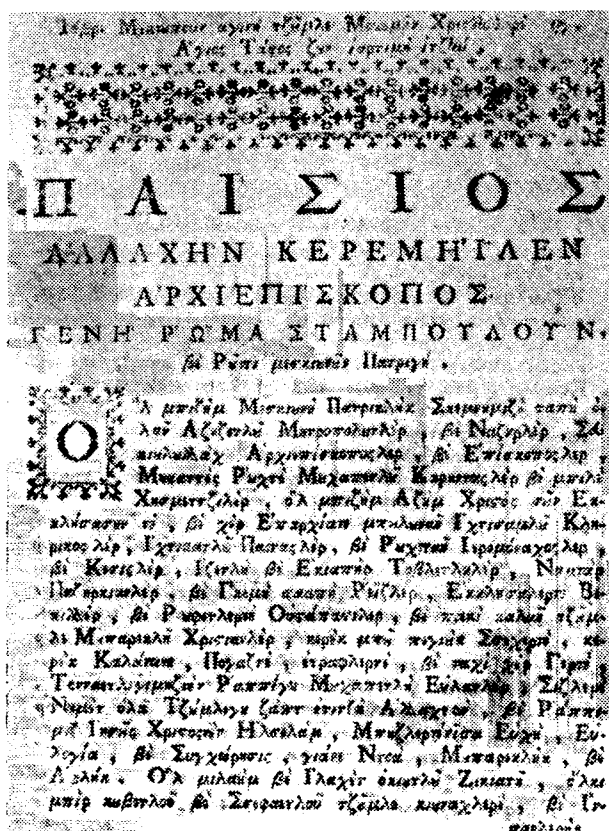
În turcește (dar cu litere grecești), scrisoarea enciclică are titlul : «Tévri Mektupun aghinî tzumle Moyurîn hristian lerà Ἅγιος τόφος. Zour iartimèiitzto» ⁷⁵. Traducătorul în turcește poate fi același Partenie Metaxopulos, ieromonahul din lavra Sumela a Trebizondei, care, cum am văzut, se afla în 1768, în București. Scrisoarea enciclică face apologia Ierusalimului, socotit ca oraș superior tuturor celorlalte «locuri sfînte» și

prefetei. Aceste traduceri sînt corecte și scot din uz vechile traduceri date de I. Bianu și N. Hodoș, care pot induce în eroare pe cititori (de pildă că mașina tipografică ar fi fost adusă la București din Franța ; că Gheorghe Constantin tipograful se numea și Ion Fali ; vezi BRV, II, 187).

⁷⁴. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, II, p. 188—190, nr. 361, S. Salaville et E. Dalleggio, *Karamanlidika...*, p. 49—50, nr. 12.

⁷⁵. Textul turc la p. 93—102.

îndeamnă pe credincioși să fie darnici cu așezămintele bisericești din localitate. Ea seamănă deci în conținut cu întregul tratat al lui Hrisant Notara, alături de care apare, ca o anexă întregitoare. În ediția întâia a acestei cărți, tipărită la Ierusalim în anul 1728⁷⁶, enciclica despre ajutorarea Ierusalimului și a așezămintelor lui bisericești a apărut numai în limbile grecească, românească și slavă. Faptul este important de semnalat,

Scrisoarea enciclică a lui Paisie, patriarhul Constantinopolului (1727, în limba turcă, dar cu litere grecești)

pentru că dovedește că traducerea enciclicei în limba turcă a devenit o necesitate mai târziu, în condițiile economice sociale și politice ale anului 1768. Ca și cărțile arabe tipărite la Iași, cărțile karamanlidika bucu-reștene au fost instrumente ideologice pentru combaterea propagandei catolice care lua proporții în părțile Asiei Mici. De altfel, *proskimitarele*

76. I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, IV, p. 234—235, nr. 198.

nu erau altceva decât niște ghiduri care serveau în special vizitatorilor străini în Orient : se descriau ținuturile și monumentele religioase și de artă, care atrăgeau mai mult atenția vizitatorilor ; se făcea un scurt istoric al monumentelor bisericești : se dădeau scurte însemnări biografice despre persoanele care avuseseră rol mai important în istoria regiunii respective.

Printre aceste știri «obiective» se strecurau însă și idei de propagandă în favoarea vieții religioase a ortodocșilor. Pentru propagarea ideilor duhovnicești s-au înmulțit în secolul al XVIII-lea pelerinajele la locurile sfinte», precum și acele «palmnice» (în slavă), προσκυντάς (în grecește) manuscrise și tipărite, ghiduri tendențioase pentru vizitarea Atosului, muntelui Sinai și Ierusalimului ⁷⁷.

Același caracter împotriva catolicismului îl au și mărturisirile ortodoxe de care am vorbit mai sus.

Se învederează din acest studiu rolul important pe care l-au jucat țările românești în trecut în sud-estul Europei și sprijinul moral și material pe care l-au dat ele popoarelor creștine ortodoxe din Asia Mică, unde erau stingerite în manifestarea preocupărilor lor de ordin cultural-religios. Sărăcia și împrejurările politice, aruncaseră popoarele Asiei Mici, pentru sute de ani sub apăsătoarea stăpânire militaro-feudală otomană.

Stimulentul românesc pentru înviorarea culturii arabe a constituit, după părerea istoricilor arabi, punctul de plecare al redesteptării naționale arabe. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cărțile karamanlidika bucureștene au fost trimise populației creștine islamice, pentru a servi ca manuale didactice pentru educarea copiilor și a oamenilor vîrstnici.

Aceste vechi legături culturale dintre poporul român și poporul arab sînt, în împrejurările politice actuale, o garanție mai mult pentru reînnoirea și continuarea aceluiași sentimente de prietenie. Poporul român și poporul arab sînt legate azi prin multe interese economice și spirituale comune și acestea se pot dezvolta ținînd seamă și de tradiționalele relații culturale romîno-arabe.

ANEXE

Am ales pentru *Anexe* numai cărțile puse la rezervă de I. Bianu și predate mie de G. Țițeica, secretarul general al fostei Academii Romîne, pentru vol. IV, addenda et corrigenda, din *Bibliografia romînească* veche, publicat în 1944.

Traducerile și rezumatele care urmează sînt opera colaboratorului meu din 1938—1939, Emil Muracade din Damasc.

77. Teodor Bodogae ș. a., *Istoria bisericească universală*, II, București, 1956, p. 329—330.

I

Evanghelle, Alep, 1706

«Cartea Evangheliei, cinstită, curată și strălucită făclie care luminează. S-a tipărit acum în orașul Alep cel bine păzit. În anul o mie șapte sute și șase, an creștin».

Formatul 35×22 cm. Are 244 foi nenumerotate. Paginile încadrate în chenare de linii, cerneală neagră și roșie.

Colațiunea paginilor : p. 1—2 albe ; p. 3 titlul reprodus aci ; p. 4—8 prefața patriarhului Atanasie Dabbas ; p. 9—212 textul evangheliilor în ordinea : Matei, Marcu, Luca și Ioan ; p. 213—242 arătarea cuprinsului, începînd cu evanghelia din Duminica Paștilor și terminînd cu cea din Sîmbăta Mare. În tabla de materii se arată ce evanghelie se citește în fiecare duminică de peste an, cît și în zilele de sărbătoare ale Sfinților mari.

La p. 243 : «Tipărită acum în strălucita cetate Alep, cea bine păzită, în anul de la nașterea lui Hristos 1706».

Pagina 244 albă ; exemplarul Academiei R.P.R. are pe această pagină următoarele însemnări manuscrise, tot în limba arabă : «Sfințitul Anania, fiul lui Kadis Gheorghe Haunun, anul 1796».

«A intrat în proprietatea bisericii Maicii Domnului din Alep, a greco-catolicilor, din banii ei, pentru sufletul ei, este 1 mai 1853».

Rezumatul prefeței (p. 4—8) începe cu formula obișnuită: «*In numele Tatălui...*». Se aduc mulțumiri lui Dumnezeu și se laudă rîvna patriarhului Atanasie; urmează pe 8 pagini prefața scrisă de acesta, în care la sfîrșit se spune:

«*Am început atunci tipărirea ei, după ce am tradus-o din grecește și am corectat frază cu frază... Aceasta era în anul creștin 1706.*

Atanasie cu grația lui Dumnezeu fost¹ patriarh al Antiohiei și al Orientului întreg».
București : Biblioteca Academiei R.P.R., „Cărți Românești vechi”, cota 154 A.

II

Evanghelle, Alep, 1708

«*Cartea Evangheliei, nobilă, curată și jăclie strălucitoare și înflorită, după patru discipoli evanghelișii spirituali (care) sînt Matei și Marcu propovăduitori, Luca și Ioan cei scumpi. S-a tipărit acum din nou cu cheltuiala domnului respectat Ioan Mazepa hatmanul, pentru a căpăta răsplată și iertare. Și aceasta (s-a tipărit) în anul 1708, era creștină, în luna lui ianuarie».*

1. În urma certei pe care a avut-o cu patriarhul Antiohiei Ciril V. Zaim, Atanasie a rămas de la 1698—1720 numai ca mitropolit al Alepului : de la 1720—1724 Atanasie a fost iarăși patriarh.

Formatul 34×22 cm; are 246 pagini nenumerotate, încadrate în linii; cerneală neagră și roșie.

Colatiunea paginilor: p. 1 titlul reprodus aici; p. 2 stema Ucrainei; p. 3 versuri grecești închinată lui Mazeppa; p. 4 versuri arabe în formă de întrebare și răspuns; p. 5—8 prefața lui Atanasie; p. 9—212 textul evangheliilor; p. 213—242 tabla de materie. La p. 243 însemnarea aceasta tipărită: «S-a tipărit din nou în Alep bine păzit (de Dumnezeu), în 1708, an creștin».

Paginile 244—246 sînt albe.

Versurile arabe (p. 4):

«O! domnule distins și înălțat, Ioan Mazeppa, țiitorul rangurilor!

Ai posedat lauda neamului arab, căruia i s-a curățit credința. Și, fiindcă strălucita ta persoană e o forță care s-a cunoscut în credință curată și sfîntă, ai dat lor (arabilor) ca dar scrierea lui Dumnezeu într-o evanghelie, cu suflet plin de înțelepciune.

O întrebare:

Cine oare (este) acela care poate să ne fie (de ajutor) și să ne dea această carte nobilă, dătătoare de lumină? Vreau să zic, acele cuprinzătoare rarități plin vorbele propovăduite ale domnului nostru Iisus Hristos. Deși s-a constatat originea noastră, că sîntem arabi, totuși, ca religie, sîntem supuși scanului de Antiohia, cel plin de cinste.

Răspuns:

Acela este Ioan Mazeppa hatmanul, prin care s-a cunoscut generozitățile, bunurile și grațiile și care s-a făcut mare (cunoscut) prin conducerea lui în Rusia Mică și care a înflorit credința ei, a cuprins gloria ei, este noblețea ei și i-a înălțat faima la maximum.

Ne-a dat această carte sublimă din cheltuiala lui pentru gloria Domnului cu dorintu care a crescut în el și fiindcă ne-a dat-o din generozitate, să-i dea Domnul toată viața numai bine.

Rugători pentru domniile-voastre, ceata clericilor și a mirenilor dreپți credincioși locuitori în țările arabe».

Prefața (p. 5—8), semnată de Atanasie, cuprinde un lung șir de laude și mulțumiri aduse hatmanului Mazeppa. Reproducem din traducerea integrală făcută de Dl. Emil Muracade, numai cîteva pasaje caracteristice: «In numele Tatălui și al Fiului și al sfîntului Duh, într-un singur Dumnezeu.

Către prea înaltatul, prea strălucitul și răvnitor-nobil și domn, cinstitul și respectatul hatman al țărilor Rusiei Mici înflorite și șeful mărețelor trupe imperiale zaporojene purtătorul crucii, cavaler al ordinului Sfîntul Andrei, Ioan Mazeppa², scumpul nostru fiu spiritual: grație și binecuvîntare de la Dumnezeu tatăl, de la domnul nostru Iisus Hristos și de la Duhul sfînt... S-a crezut că regele Sisara³ a ajuns la cîlmea gloriei și la cea mai mare fericire, fiindcă a întrecut multimea cu averea și comorile lui, în timp ce altora le-a dăruit din ce este trecător (bani). S-a crezut că în aceste comori constă fericirea cea fără sfîrșit. Această credință e o greșeală, o amăgire și o ignoranță, iar cine se bazează pe ea, cade în erezie. Dar noi cei credincioși, o cinstitul domn... hatman prea înălțat, noi ne mirăm foarte mult de acest lucru, cum adică oameni din vremea aceea credeau că aceste lucruri trecătoare sînt maximul fericirii, originea binelui și a mîntuirii...!

Pentru aceasta, faptul că ai subvenționat tipărirea Evangheliei arabe, s-a legat buna ta credință cu noi, drept credincioși ortodocși care sîntem în țările arabe, fiind locuitori ai acestei părți din lume. O, tu ai devenit pentru noi un al doilea apostol...!

Pentru aceasta, dragostea ta pentru noi a strălucit. Ne-ai permis să tipărim această nobilă carte divină... sfînta Evanghelie, din banii tăi, cu cheltuiala ta, pentru dragostea aproapelui. Cu eforturi și ajutorul tău ai îndeplinit faceri de bine locuitorilor țărilor arabe, creștini ortodocși».

2. Titlurile date de Atanasie lui Mazeppa, după cum se știe, nu corespund realității, sînt titluri și laude formale retorice și encomiastice. Mazeppa, trădătorul Rusiei, și aliatul lui Carol XII regele Suediei și dușmanul Rusiei, au fost înfrinți de Rusia. Masele populare din „Rusia Mică“ (Ucraina) au înfierat acțiunea aventuroasă a lui Mazeppa.

3. Sisara, rege al Hananeenilor. Se povestește (Jud. IV, 17—22) că, învins de israeliți, intră să se adăpostească în casa unei israelite, Jahel. Aceasta l-a ucis pe cînd dormea, înfingîndu-i un cui în tîmplă.

În finalul prefeței aduce mulțumiri: «*Smerenia noastră împreună cu toți care fac parte din grupul nostru clerical și cu alți slujitori ai bisericii, îți dăm binecuvântarea noastră patriarhală, cu rugăciuni de cu seară pînă în zori și la miezul zilei.*»

După ce aduce mulțumiri și «din partea laicilor», încheie semnînd: «*Atanasie, cu mila lui Dumnezeu, rogătorul vostru, fost patriarh al Antiohiei, cel slăvit.*»

București: Biblioteca Academiei R.P.R., Secția „Cărți rominești vechi”, cota 155 A.

III

Octoihul mare. Alep, 1711

«*Al Baraklitikon sau mîngietorul care cuprinde cele opt glasuri și canonul paraclisului, ecsapostiliile și utrenia.*»

S-a tipărit acum în orașul Alep, din Siria, cu osteneala și silința părintelui respectat kir Atanasie, fost patriarh al Antiohiei.

La anul o mie șapte sute și unu spre zece, eră creștină.

Formatul 32,7×22 cm.

Are 6 foi liminare nenumerotate și 783 pagini. Titlul încadrat într-un chenar de flori, cu sfinți: Maica Domnului, Iisus Hristos, Sfîntul Ioan Botezătorul, Sfîntul Ioan Damaschinul, Sfîntul Cosma, Sfîntul Iosif și alții doi cu legendele următoare: A II. și ANOC Frontispicii și vignete în cuprinsul textului.

Colațunea paginilor nenumerotate: p. 1 titlul; p. 2—4 prefața semnată de patriarhul Atanasie; p. 5—6 albe. Exemplarul Academiei R.P.R. are pe pagina 6 următoarea notiță manuscrisă, în limba arabă: «*Această carte este proprietatea șintei catedrale a grecilor catolici din orașul Alep, în timpul președinției domnului kir Dimitrie, în 11 mai 1851.*»

Paginile 7—12 arătarea cuprinsului. Pe paginile numerotate 1—783 urmează textul Octoihului pe 2 coloane, încadrate în chenare de linii; cerneală neagră și roșie. Titlurile unor rugăciuni și în limba grecească: p. 324: «*Ω γενναίον ἐν ματῶσιν*, p. 337: «*Ὁ ἐξ ὀφθαλμοῦ κληθεῖς*, etc.

Rezumatul prefeței (p. 2—4 liminare):

Incepe cu mulțumiri către Dumnezeu. Urmează un scurt cuvînt despre patriarhul Atanasie Dabbas și pe urmă cuvîntul lui Atanasie însuși. Acesta înfățișează situația de plîns a bisericii arabe din cauza lipsei cărților bisericești bine traduse. Spune că a cercetat vechea traducere arabă «slovă cu slovă» și a corectat-o după textele mai noi grecești. Binecuvîntează pe cei care vor păstra această nouă traducere și blestemă pe cei care o vor schimba, sau o vor explica greșit, în vederea unor anumite scopuri. Încheie cu aceste cuvinte:

«*Mîna dragostei divine m-a mișcat și cu rugămintea noastră ne-a tipărit cartea kir patriarhul Chiril⁴, fratele nostru în desăvîrșirea sfintelor taine.*»

București: Biblioteca Academiei R.P.R., Secția de „Cărți rominești vechi”, cota 161 A.

IV

Nectarie, patriarhul Ierusalimului, **Cartea arbitrul adevărului și al dreptății**, traducere în limba arabă de Silvestru, patriarhul Antiohiei, Iași, 1746.

Eustratie Argentis, **Manual în contra infallibilității papii**, traducere în limba arabă de Masaad Nașu din Damasc și publicată de Silvestru, patriarhul Antiohiei, Iași, 1746; amîndouă tipărite într-un volum.

«*Cartea arbitrul adevărului și expunerea dreptății, alcătuită cu multă și desăvîrșită înțelepciune de cucernicia sa părintele și filozoful kirios kir Nectarie, prea fericitul patriarh al Ierusalimului.*»

Răspunsul către monahii latini trimiși în părțile Orientului și locuitori în pămîntul sfînt, căuțînd cu toată silința lor a contraria și combate religia grecilor ortodocși.

4. Chiril V Zaim, patriarh între 2 iulie—noiembrie 1672 și 1682—1720, cînd a murit.

Arătarea citoroa greșeli ale bisericii din Roma.

Tradusă din ambele limbi, greacă și latină, în limba arabă, după textul original, în anul creștin 1733.

Dar acum s-a tipărit din nou — cu cheltuiala și sub îngrijirea părintelui cel fericit kirios kir Silvestru, patriarhul Antiohiei, din stăruința slăvitului și cinstitului domn conducătorul țării Bogdaniei, Ioan Bey⁵, fiul lui Nicoale Bey cel cinstit și cu blagoslovirea înălțimii Sale preoțești, a părintelui mitropolit kir Nichișor, cel plin de fericire — pentru mai sus pomenita țară, în Iași (orașul) cel de (Dumnezeu) păzit și reședința țării Bogdaniei.

În anul 1746 6 cu mîna însoțitorilor patriarhului antiohian pomenit mai înainte, diaconul Gheorghe din Alep și Mihail Dimitrie călugăr».

Formatul 15,5×21 cm.

Cuprinde 6 foi nenumerate + 265 pagini numerotate: urmează cartea lui E. Argentis: 4 pagini nenumerate, din care primele două sînt albe + 56 pagini numerotate + 3 pagini nenumerate (ultima albă).

Colațiunea paginilor; cele nenumerate: p. 1 albă; p. 2—3 titlul; p. 4 are stema Moldovei lucrată primitiv în xilogravură: capui de bour are între coarne o stea, iar deasupra soarele și luna. Toate acestea sînt încadrate într-o ghirlandă de flori, care, în partea superioară, are coroana de domn susținută la dreapta și la stînga de doi îngeri, care țin în mîini sceptrul și spada. Sub acești îngeri, alți doi.

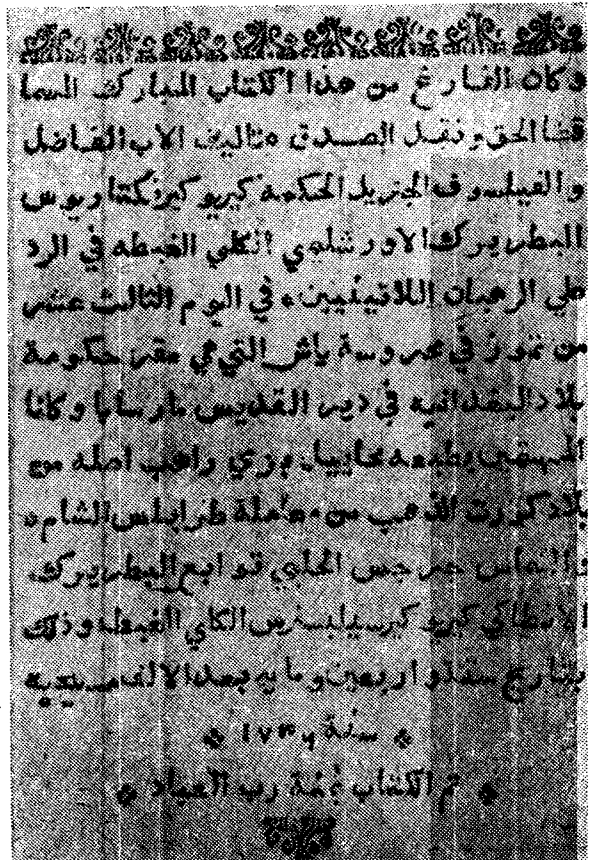
Între flori sînt ascunse următoarele inițiale slavone: I. I. H. E. E. M. T. B. M., adică [w [wаh HИКОЛАЕ ВОВЕОДА - МАРКОКОДАТ ГОСПОДАРЪ ЗЕМАН МОЛДАВЕСКОИ (Io Ioan Nicolae vovod Ma-vrocordat domn țării Moldovii).

Sub stemă următoarele patru rînduri în limba grecească, transcrise însă în litere arabe: 'Iw 'Iwάννου Νικολάου βοεβόδα του ευσεβεστάτου και Φιλοχρίστου ήμῶν αὐθέντου και ήγεμόνος πάσης молδοβλαχίας, πολλά τά ετη (Lui Ioan Nicolae vovod, prea evlaviosul și de Hristos iubitorul nostru domn și stăpîn al întregii Moldaviei, mulți ani).

Paginile 5—8 prefața patriarhului Silvestru; p. 9—12 tabla de materie.

5. Ioan Mavrocordat, domnul Moldovei, 20 iulie 1743—mai 1747.

6. În original 1742. În numerotația veche arabă cifra 2 se scrie la fel ca cifra 6, numai întoarsă: 2 = 6 = 4; ușor se explică, de aci greșeala tipografică 1742, în loc de 1746. Vezi epilogul unde este tipărită exact data: 1746.

Cartea arbitru adevărului și expunerea dreptății
Iași, 1746, epilogul

Paginile 1—265 numerotate, textul polemicii : cartea I, p. 1—76, cartea II, p. 77—190 ; cartea III p. —190—265.

Prefața lui Silvestru, patriarhul Antiohiei (p. 5—8) :

«Slavă Domnului în veac.

Silvestru, cu mila lui Dumnezeu patriarh al Antiohiei și al întregului Orient.

Harul dumnezeiesc și binecuvîntarea cerească să fie pentru toată ceata preoților credincioși și pentru întreaga noastră turmă de arabi ortodocși ; să le fie călăuză între săvîrșirea faptelor mîntuitoare, amin.

Dar după aceasta⁷, spune sfințitul părinte și de abondentă înțelepciune, păstorul păstorilor, kirios kir Silvestru, patriarhul plin de fericire al Antiohiei, căruia Dumnezeu să-i prelungească arhieria, ca să mai avem binecuvîntările lui, din bunătatea sa, amin.

(Această carte) dată fiecăruia dintre aceia pe care-i interesează, dintre fiii noștri sufletești, fii și sfințului scaun apostolic antiohian. Să se știe : cînd am intrat în țările bogdane, în anul creștin 1735, scopul nostru a fost să tipărim cărți bisericești și altele pentru interesul creștinilor.

Dușmanii Bisericii lui Hristos însă aceia de ritul latinilor care sînt contra doctrinei Bisericii noastre sfînte și drept credincioase, ne-au tulburat și au căutat să ne înlăture. Aceasta au făcut-o din îndemnul tatălui lor, diavolul, ca să ne desființeze, pentru că avem gînduri bune. Abia am putut să tipărim această carte, cu nesfișită oboseală ; de aceea sînteți rugați să nu luați în seamă neglijența compoziției și a tipăririi. Dar fiți atenți la înțelegerea ei, la desfășurarea frazei și la expunerea versetelor, pe care nu le-am greșit în copierea lor ; fiți atenți ca să puteți răspunde la întrebarea acelora care vă contrazic.

Să rugați pe Dumnezeu pentru fiul nostru spiritual și iubitul nostru, înțeleptul Ioan Bey⁸, fiul răposatului Nicolae Bey, stăpînul provinciei tuturor țărilor bogdane, să-i dea o viață lungă, încrederea și stăruința lui pe tron, ca să îngăduie tipărirea și unei alte cărți, fiindcă este iubit de bine.

Am tipărit din acest volum 1500 exemplare, ca să fie răspîndite între creștini, iar binecuvîntarea să fie peste voi a doua și a treia oară.

Mai jos iscălitul, în iubirea voastră, Silvestru, cu slava lui Dumnezeu cel înălțat, patriarh al Antiohiei și al Orientului întreg» :

Tabla de materie (p. 9—12) :

Cartea întâia :

Cap. 1. <Un fel de prefață a cărții întâia. D. S.>

Cap. 2. Că numele celor păcăliți de ei < de latinii iezuiți D. S. > la ei sînt scrise pe tablă .

Cap. 3. Despre felul cum <iezuiții D. S.> păcălesc prin ispîte și ademeniri de bani.

Cap. 4. Noua învățătură a celor călugări <catolici D. S.> produce o nouă credință.

Cap. 5. Arătarea cauzei pentru care au inventat latinii această credință nouă și o propagă discipolilor lor în predicile și învățatura lor.

Cap. 6. Despre spionajul acesta însuși.

Cap. 7. Despre cauza pentru care a despărțit papa pe el însuși de biserica orientală.

Cartea a doua :

Cap. 8. Despre sfînta împărtașanie a mirenilor la latini, (care) nu este desăvîrșită.

Cap. 9. Latinii nu împărtașesc copii, dacă nu au împlinit 12 ani.

Cap. 10. Preoții latinilor nu botează pe copil prin stropire.

7. Este o expresie arabă care se întrebunțează întotdeauna la începutul unei prefete, sau al unei scrisori, sau la un discurs. Arată, că, după o mică introducere, începe subiectul. Primul care a întrebunțat a fost oratorul Ban-Ali-Daida, care a trăit înainte de islamism. Expresia este întrebunțată și azi.

8. Ioan Mavrocordat, domnul Moldovei, 20 iulie 1743—mai 1747.

Cap. 11. Latinii nu ung pe cei botezați cu untdelemn, nici cu mir.

Cap. 12. Despre ungerea pe care o întrebuințează preoții latinilor.

Cap. 13. Preoții latinilor se închipuiesc că sînt o cauză activă în îndeplinirea tainelor și nu sînt ei cauza îndeplinirii lor.

Cap. 14. Episcopul latinilor, cînd slujește și sfințește pîinea sfință, nu împărtășește pe preoții care slujesc cu el.

Cap. 15. Că papa se împărtășește cu trupul Domnului cînd i se prezintă, dar stînd jos <pe scaun. D. S.>.

Cap. 16. La latini, fără nici o explicație logică, preotul slujește în noaptea Nașterii Dumnezeului nostru, trei slujbe consecutive.

Cap. 17. Răspuns împotriva latinilor, pentru postul de sîmbătă.

Cap. 18. Fără vreoa necesitate sensibilă corpului, latinii permit desfrîntarea postului și dau voie la mîncarea cîrnii, mai ales aceluia care sînt bogătași.

Cap. 19. Despre ceea ce au schimbat latinii din sistemul altarelor, la închinăciuni, iar felul în care au rînduit sfințul prestol, este cu totul altfel decît în vechea rînduială creștină.

Cap. 20. Preoții mirenilor la latini, sînt necăsătoriți.

Cap. 21. Despre sărutarea semnului crucii sfinite, care este pe picioare <în rălțămîntea. D. S.> papii.

Cap. 22. Despre schimbarea socotelii sărbătorilor sfințelor Pași.

Cap. 23. Schimbarea deasă a gradelor bisericesti pe care o face papa.

Cartea a treia⁹:

Cap. 24. Cum sărbătorească monahii europeni botezul Domnului, la Ierusalim.

Cap. 25. Despre monahii ie zuiți.

Cap. 26. Despre călcarea drepturilor de către ie zuiți și mincinoasele lor argumente.

Cap. 27. Poezistirea unui femei pe care ie zuiții au făcut-o papistașă <catolică. D. S.>.

A doua operă:

Eustratie Argentis, *Manual în contra infailibilității papii*, traducere în limba arabă de Masaad Nașu din Damasc și publicată de Silvestru, patriarhul Antiohiei, Iași, 1746.

Cartea arbitru adevărului și expunerea dreptății Iași, 1746, pagina cu stema Moldovei și cu inițialele chirilice ale lui Ioan Mavrocordat

9. Această carte nu este amintită în prefață, dar în text se arată că începe cu cap. 24.

Carlea, cum am spus n-are foaie cu titlu.

După cele 265 pagini numerotate ale cărții *Arbitrul adevărului* urmează 4 p. nenumerate + 56 p. numerotate + 3 p. nenumerate (ultima albă).

Colațiunea paginilor: p. 1—2 nenum. albe; p. 3—4 cuprind cuvinte de laudă lui Dumnezeu, după care urmează aceste precizări, nesemnate, despre opera tradusă și autorul ei, *Eustratie Argentis*:

«...spune savantul strălucit cu merit, filozoful *Eustratie Argentis*, doctorul care este din insula Hios

cercetător și teologul atent, kir *Eus-* — și Dumnezeu să-i dea fericire și răsplată muncii sale — că rătăcirea papistă și ispita latină cea nouă s-a răspândit în țările arabe, între creștini, din cauza discipolilor ispititori veniți în aceste țări pentru a răsturna religia ortodocșilor și pentru a ispiti pe cei simpli. Acești discipoli n-au idee de problemele religioase și nu cunosc cărțile teologice. Iar ispita, prin vorbe iezoizice, explica paterne lor și creanța cea nouă, care are de scop a ajunge <acolo. D. S.> cu papa Romei, cea veche, este capul Bisericii, și eu singur locutorul Domnului Hristos într-o înmuetate, în Biserica întreaga de prezeduina. Așa jura <pretind ei. D. S.> cu papa este urmașul Sfințului Petru, capul Apostolilor și că singur el este infailibil de greșeu în creanță.

M-am hotărât să combat părerile lor și să resping credința lor prin ce am scris în domeniul acesta, pentru aceea, ca să fie folositoare creștinilor noștri ortodocși, care să nu se mai înșele cu amăgirea lor, sub care se cuprind rătăcirii și îndoiele.

Dumnezeu este îndreptător la adevăr; către El este întoarcerea.

Paginile 1—56 textul; lipsind un titlu special, reproducem cele tipărite pe p. 1 nenumerate.

«În numele Tatălui și al Fiului și al Sfințului Duh, într-un singur Dumnezeu.

O mică scriere în care se răspunde la «infaibilitatea papilor Romei» (lucru mincinos), scrisă de sa-

الحمد لله التره عن وصمة الخطا وحده الصادق
قوله وعنه الجواد الكريم الذي لانجائه وعنه
ولا يبدئي ضلك هالذي وعد بيعة الجامعة
بواسطة بطرس عبيك والاتقري عليها ابواب
الحكم بهائيه ورفك هليس كان وعك لشخص
واحدك وحده بل لجامعة المومنين الحافظين
وديعة امانته وعنه جعله يقيننا من غوايل
الضلالة بحسن هدايته ورشك هالي حقيقة قصه
للغور بشعير ملكوته وعنه بشفاعه العذري
الناو طوكس وجميع قدسيه المومنين بغبطة
سعيك ويحك امين
اما بعد فيقول العالم العلامة القاضي واليهيوند
القوامه الكامله الفيلسوف الحقن واللاهوتي
المدقق كبير وسطراقوس ار جنتي الطبيب
الذي من جزيره شوه اسعد الله سعيك واحزل
اهتمامه وجهك هاندي لسا زايته ان الضلالة
الباسطيه والحديسه السلاطيه المحدثه من
اعدائك

Eustratie Argentis, Manual împotriva infailibilității papii, Iași, 1746 (începutul cărții)

vantul strălucit kir *Eustratie Argentis*, doctorul care este din insula Hios.

Această scriere afirmă pe scurt și lămurește clar tuturor cum papa de la Roma poate considera schismatic pe cine vrea; că, într-adevăr, sînt schismatici mulți dintre papii Romei și că Biserica sobornicească învață că papa Romei poate și el cădea într-o erezie.

A tradus-o din limba greacă, preotul Masaad Nașu Damaschinul < din Damasc. D. S.>, în Cairo <din. D. S.> Egipt în anul 1740 creștin.

La p. 57 (prima nenumerotată) sînt vignete înflorate (xilogravuri) care arată sfîrșitul volumului. La p. 58 (a doua nenumerotată) se află următorul epilog, care se referă la volumul întreg (vezi clișeu de la p. 557) :

«S-a terminat tipărirea acestei binecuvîntate cărți numită Arbitrul adevărului și expunerea dreptății, opera cinstitului părinte și a filozofului iscusit în înțelepciune, kirios kir Nectarie, prea țărcitul patriarh al Ierusalimului, ca răspuns călugărilor latini, la 13 iulie, în Iași <orașul D. S.> cel bine păzit, care este scaunul guvernului țărilor Bogdaniei, în Minăstirea Săintul Sava. Au dat ajutor la tipărire Mihai Bezi, de țel din Kourt-al-Dahab, în apropiere de Tripcli din Siria și diaconul Gheorghe din Alep, din suita prea țercitului kirios kir Silvestru, patriarhul Antiohiei și aceasta în anul creștin 1745. Săfșritu-s-a cartea cu ajutorul rugăciunilor întru Domnul».

DAN SIMONESCU

CERCETĂRI VECHI ȘI NOI DESPRE NICOLAE MILESCU

Atenția ce s-a acordat, îndeosebi în ultima vreme, studierii operelor lui Nicolae Milescu constituie o dovadă vie a importanței acestui mare cărturar și umanist român din veacul al XVII-lea. Cunoscător al problemelor ce preocupau intelectua-litatea europeană în vremea sa, Milescu este unul din acele glasuri românești care s-au făcut auzite atunci dincolo de hotarele țărilor române, obținând prețuire și cinstiri meritate.

Ca om al veacului său, Milescu nu putea să rămână și n-a rămas străin de teologie; el a scris lucrări care surprind prin temeinicia documentării și argu-mentării tezelor susținute, vădind totodată un profund atașament față de ideile și convingerile nutrite de poporul român. De aceea, personalitatea acestui mare înaintaș al culturii românești nu poate fi deținută complet decât prin cunoașterea integrală a operii sale, indiferent de planurile pe care s-a axat și de domeniile pe care le-a abordat. Este ceea ce se face, cu stăruință, cu seriozitate și cu compe-tență, în publicațiile românești din ultimii ani, aducându-se mereu noi date pentru temeinica cunoaștere a contribuției lui Milescu în realizarea traducerii Bibliei de la 1688 și la precizarea rolului său în evoluția gândirii românești din secolul res-pectiv.

Preocupându-se în special de activitatea lui Milescu sub acest aspect, redacția revistei noastre socotește utilă publicarea studiului de față, care prezintă o sinteză a cercetărilor, întreprinse în ultimul veac, asupra operii sale cu caracter teologic.

REDAȚIA

În cercetarea activității cărturărești a Spătarului Nicolae Milescu se pot observa trei perioade distincte : I. 1866—1898 ; II. 1898—1958 ; III. din 1958 pînă în prezent.

Interesul primei perioade a primit, de la început, un puternic impuls prin cercetările continue și savante ale lui B. P. Hașdeu, și s-a accentuat, an de an, pînă în 1898. După această dată, datorită unor cercetări por-nite pe alt plan, se așterne o penumbră asupra acțiunii de cunoaștere și popularizare a operei lui Milescu.

Zilele noastre au înlăturat penumbra și din nou N, Milescu strălu-cește în lumină.

Ca să urmărim de aproape această emoționantă evoluție, vom releva ce s-a scris mai de seamă de atunci și pînă astăzi.

PRIMA PERIOADĂ (1866—1898)

Primele cercetări privitoare la N. Milescu au început în 1864, când s-a publicat în revista «Arhiva Istorică a României»¹ o scurtă dare de seamă despre cartea *Relation curieuse et nouvelle de Moscovie, contenant l'état présent de cet empire, les expéditions des Moscovites en Crimée en 1689, les causes des dernières révolutions, leurs moeurs et leur religion, le récit d'un voyage de Spatarus*² par terre à la Chine, Paris, 1698. (Dare de seamă ciudată și nouă a Rusiei, cuprinzând starea de astăzi a acestei împărății, expedițiile rușilor în Crimeea în 1689, pricinile celei din urmă revoluții, obiceiurile și religia lor, povestirea unei călătorii a lui Spatarus pe uscat în China, Paris, 1698). În această dare de seamă se vorbește despre viața lui N. Milescu și despre călătoria lui în China. Nu aflăm nimic despre el ca teolog.

Despre Milescu-teolog cercetările au început cu doi ani mai târziu, 1866, în ziarul «Satyrul»³, cu trei foiletoane ale lui B. P. Hașdeu, sub pseudonimul Wang-pon-chi. Foiletoanele constituie un studiu intitulat *Nicolae Milescu — Spătar*, format din două părți. Relevăm din ele părțile privitoare la N. Milescu traducător de opere bisericești.

Găsim în partea I-a că N. Milescu, trecînd «pe la mînăstirea Neamțului... avu curiozitatea de a vedea arhiva monastică și descoperi în ea o corespondență între împăratul bizantin Ioan Paleolog și domnul moldovenesc Alexandru cel Bun, o corespondență prețioasă din care urmează că domnii romîni aveau dreptul de a purta coroană imperială, că Biserica noastră fu neatîrnată de oricare altă Biserică și că, în fine, la întrebarea monarhului grec : la care împărăție sau crăie e supusă țara, domnul îi răspunse cu demnitate : o stăpînesc cu sabia despre toți megieșii și despre toți neprieteni».

Fiind la Constantinopol, N. Milescu s-a apropiat de logofătul Șerban Cantacuzino, viitorul domn al Munteniei. Acesta «de mult umbra după domnia Țării Romînești, dar o căpătă mult mai în urmă». Cît a stat fără lucru la Constantinopol, N. Milescu a tradus Biblia, după cum atestă doi contemporani : mitropolitul Grigore (eroare în loc de Gheorghe) al Moldovei și învățatul grec Procopios. Autorul foiletoanelor regretă că autorul traducerii n-a fost menționat, cînd s-a sfîrșit cartea.

Foiletoanele relevă pe scurt activitatea de scriitor a lui N. Milescu în Rusia (o *Aritmetică*, un *Manual de istoria bizantină*, un *Tratat despre cele 7 arte liberale* «și mai cu seamă așa numitul *Hrismologhion*, care merită aicea o mențiune aparte», nr. de la 1 mai, p. 2).

Din prefața *Hrismologhionului*, B. P. Hașdeu traduce și reproduce următorul pasaj :

«Istoria este povestirea cea mai folositoare pentru neamul omenesc, încît, cu drept cuvînt, se poate numi icoana vieții omului, căci, desfășu-

1. 1864, nr. 18 din 18 dec., p. 137; apărea sub direcția lui B. P. Hașdeu.

2. N. Milescu Spătarul.

3. Apărea sub direcția lui B. P. Hașdeu; an. I, nr. 12 din 23 aprilie, p. 1.

mari și mici...» Zicînd «cărți mari și mici», B. P. Hașdeu se gîdea la activitatea de traducător bisericesc a numeroase cărți, între care și Biblia, activitate desfășurată mai cu seamă la Constantinopol, din îndemnul lui Șerban Cantacuzino, pe cînd acesta urmărea tronul Țării Romînești. Cărțile s-au tipărit apoi de Șerban după ce a ajuns domn și după ce N. Milescu se stabilise în Rusia.

B. P. Hașdeu n-a insistat nici atunci, nici mai tîrziu, asupra cuvintelor lui «cărți mari și mici», traduse de N. Milescu. Cărțile tipărite sub Șerban Cantacuzino, iar mai apoi (după moartea neașteptată a acestuia) sub Constantin Brîncoveanu sînt în număr de opt :

1. *Liturghia de la 1680* ;
2. *Evanghelia de la 1682* ;
3. *Apostolul de la 1683* ;
4. *Biblia de la 1688* ;
5. *Mărgăritarele Sfîntului Ioan Gură de Aur de la 1691* ;
6. *Pravoslavnica mărturisire de la 1691* ;
7. *Evanghelia greco-romînă de la 1693* ;
8. *Mineiul de la 1699*.

Să discutăm pe rînd cazul fiecăreia :

1. Prefața *Liturghiei de la 1680* poartă semnătura mitropolitului Teodosie, dar cuprinde numeroase expresii grecești — iar el nu știa grecește. Spiritul prefeței e mirean, pentru acea vreme, nu teologic, fiindcă recomandă ca slujbele bisericești să se facă în romînește. Conține o anecdotă despre Artaxerxe, regele Perșilor. Ce rost are o anecdotă istorică în prefața unei Liturghii ?

A doua prefață poartă două semnături : a unui corector și a unui tipograf și tratează teologic despre înțelesul cuvintelor «liturgos» și «liturghie». În fruntea primelor pagini apare termenul latinesc «epistola dedicatoria», dar nici mitropolitul Teodosie, nici corectorul, nici tipograful nu știau latinește. Această prefață învinuiește pe preoți de lenvire, ceea ce nu putea face un corector, nici un tipograf.

2. Cît privește *Evanghelia de la 1682* se constată din titlu că mitropolitul Teodosie a fost numai «ispravnic» al ei ; nu poate fi deci vorba ca el s-o fi tradus. Iar singura prefață a cărții, dată ca din partea lui Șerban Cantacuzino, nu e semnată.

3. Prefața *Apostolului de la 1683*, dată tot ca din partea domnului, cuprinde idei de care Biserica nu se preocupa, ca de pildă că Noul Testament corespunde în teologie dreptului, istoriei și filozofiei din știință.

4. În prefața *Mărgăritarelor de la 1691* apar ideile unui om prea învățat, ca să fi fost unul din frații Greceanu (ori amîndoi). Apoi întîlnim o preferință pentru împăratul Vasile Machedonul și pentru fiul său Leon, necunoscută fraților Greceanu.

5. *Pravoslavnica Mărturisire de la 1691* denotă de asemenea spirit mirean. «Cetește doară și iară o cetește, ca să înțelegi ; și de mai multe ori o vei citi, mai bine vei ști». Așa ceva nu se-ntîlnește în alte cărți bisericești.

6. *Evanghelia greco-română de la 1693* denotă și ea spirit mirean, deoarece consideră tiparul ca «sfânt», deși pînă nu de mult se considera lucrul diavolului. Se citează și aici Sfîntul Vasile, ca în prefața *Mărgăritarelor*. Întîlnim un caz de simbol al cifrelor, și se știe că N. Milescu a scris o carte întregă, în rusește, despre acest subiect.

7. În *Mineiul de la 1688*, nici în titlu, nici în prefața semnată de mitropolitul Teodosie nu se dă numele traducătorului (Radu Greceanu); și de ce abia după 132 file, Radu Greceanu însuși se dă ca traducător? Fiindcă abia atunci avusese timp domnul (Constantin Brîncoveanu) să-l desemneze, originalul necuprinzîndu-l. Din prefața mitropolitului Teodosie reiese limpede că *Mineiul* (sau mai bine cele 12 mineie) era gata traduse și tipărite (nu se spune de cine), cînd a scris el prefața.

8. Am lăsat la urmă *Biblia de la 1688*, fiindcă ideea că N. Milescu a tradus-o prinde din ce în ce mai mult teren⁸.

În epoca aceea (1650—1700) s-au tipărit la noi vreo 60 de cărți. Între ele, cele 8 de mai sus alcătuiesc o grupă aparte. Au numeroase prefețe cu laude exagerate pentru Șerban Cantacuzino și, după moartea lui, pentru Constantin Brîncoveanu. În prefețele celorlalte cărți bisericesti ale timpului găsim dedicații către domni, dar nu se face caz de persoana lor.

Cînd e vorba să numească pe traducător îl ascund sub formula «dascăli», cu variante ca : «mulți dascăli», «dascăli învățați», «dascăli știuți».

În două dintre cele 8 cărți se recurge la simbolul cifrelor.

Greșelilor de tipar li se zice în toate «lunecături» sau «lunecări» și cere iertare pentru ele cu aproape aceleași cuvinte. În celelalte cărți bisericesti ale timpului li se zice «greșituri», «greșuri», «greșeli». Asemănarea dintre bucuria călătorului pe apă, cînd ajunge la țarm, și a tipografului cînd ajunge la sfîrșitul lucrului o întîlnim în două din cele opt cărți. În trei din cele opt cărți apare plîngerea că limba romînească n-are destule cuvinte pentru traduceri din grecește.

Preferința pentru Sfîntul Vasile, de care am vorbit, apare în trei din prefețele celor opt cărți. În două din cele opt cărți se arată înrudirea dintre romîni : într-una, dintre moldoveni și munteni, într-alta, dintre moldoveni, munteni și transilvăneni.

Concluzie firească : prefețele se datoresc unui singur autor.

Că autorul n-a putut fi decît N. Milescu rezultă din spiritul mirean care predomină în ele, din cantitatea de cunoștințe teologice și istorice care se degajează. Expresiile latinești ca «epistola dedicatoriă» și romînești ca «corector» vin tocmai de la un latinist recunoscut ca N. Milescu.

Un pasaj aproape identic despre împăratul Vasile și fiul său Leon întîlnim în prefața *Mărgăritarelor* de la 1691 și în cartea rusească a lui N. Milescu, *Hrismologhion* :

În prima :

8. V. «Glasul Bisericii», an. XXI (1962), nr. 9—10, sept.-oct., p. 942—964.

«Împăratul Vasile, învățînd pre fiul său Leon, cel mare împărat, în capetele învățaturii⁹, aceasta în cel dintîi (capitol), scrie și zice : «cîștig foarte iscusit și folositoriu în viață, nu numai împăraților, ce¹⁰ și celorlalți tuturor este învățătura, căci cel ce cîștigă aceea, și trupește și sufletește foarte se folosește... apucă învățătura bunei fapte».

Într-a doua :

«De aceea prea frumoasă și adevărat de aur e acea povățuire pe care împăratul Vasile Machedonul o dete fiului și moștenitorului său Leon, scriind aceste cuvinte : nu te sfii a citi istorii vechi, căci din ele afla-vei, fără osteneală, cîte alții adunară cu osteneală, din care îți vei culege și îndireptările prin fapte de bine»¹¹.

Numeroasele personalități religioase citate în prefața *Evangheliei greco-romîne de la 1693*, între care și două catolice, indică tot pe N. Milescu, teolog și umanist. Tot pe el îl trădează recomandarea din prefață, ca Biblia să fie publicată în toate limbile.

În prefața *Bibliei de la 1688* se vorbește despre Ptolemeu, împăratul Egiptului, ca și în prefața cărții rusești *Hrismologhion*. Tot de la Milescu vine afirmația că *Biblia de la 1688* s-a tradus pentru munteni, moldoveni și transilvăneni, iar nu de la patriarhul Dositei al Ierusalimului.

Despre îngeri și oameni se vorbește la fel în două dintre cele opt cărți și în traducerea lui N. Milescu — *Cartea cu întrebări*.

Despre Sfînta Troiță se vorbește aproape la fel și în *Cartea cu întrebări* și în notița doua din *Evanghelia greco-romîna de la 1693*.

Recomandarea «ispitiți scripturile» se citește și în prefața *Liturghiei din 1680* sub forma : «precum și Ioan mărturisește, cap. 5, stih 39 : ispititiți scripturile, zice, că vouă vă să pare într-însele a avea viața de veci»¹² și în prefața *Evangheliei din 1682* sub forma «precum el însuși zice : întrebați scripturile, că întru dînsele veți afla viața de veci»¹³.

Problema transsubstanțierii îl preocupă și în prefața *Liturghiei din 1680* și în *Enchiridion*.

În cea dintîi întîlnim :

«Ce încă-și la cina¹⁴ lui, înainte de a se urca¹⁵ făgăduiește-ne¹⁶ că cu noi pururea va fi și va lăcui. Și pen marea și dumnezeiască taină ne-a dat și ne dă trupul său a-l mînca și sîngele lui a-l bea, zicînd pren Luca, cap. 22, stih 19 : și luînd pîinea și dînd har¹⁷ frînse și dete lor zicînd : acesta este trupul meu, carele pentru voi să dă, aceasta faceți întru a mea pomenire ; așijderea și păharul după cină, zicînd : acest pahar este testamentul meu, sîngele meu, carele să varsă pentru voi».

9. În capitolele despre învățatură din cartea sa.

10. Pretutîndeni în documente în loc de : ci.

11. Publicată în întregime în traducere (la urmă numai în rezumat) în ziarele «Saturul» și «Traian». Vezi p. 3—5.

12. *Bibliogr. rom. veche*, vol. I, p. 233, r. 6.

13. *Bibliogr. rom. veche*, vol. I, p. 250, r. 35.

14. Cina cea de taină.

15. A se înălța la cer.

16. Ne făgăduiește.

17. Dînd har = mulțumind

În *Enchiridion* : «Prea curatul trup și prea scump sîngele domnului, după sfințire, este prezent în chip inseparabil, sub aspectele pîinii și ale vinului... Credem că pîinea și vinul, prin cuvintele domnului, se schimbă și se preface substanțial și cu adevărat în trup și sînge»¹⁸.

Cercetările lui B. P. Hașdeu încep a nu mai fi utilizate de pe la 1898 încoace. Ai crede că s-a uscat copacul, dar nu, ci a rămas din el o mlădiță care a crescut mereu. Mlădița a fost un articol din 1883 al filologului francez Emile Picot, intitulat *Nicolas spathar Milescu* și publicat în «Bibliographie Hellénique»¹⁹.

Scos în broșură, articolul a devenit, nu numai pentru necunoscători de limbă romînească, dar și pentru cunoscători, izvorul principal pentru cunoașterea lui Milescu. Broșura a luat locul cercetărilor lui B. P. Hașdeu, Picot a înlocuit pe aceasta : mlădița a înlocuit copacul. Broșura însă nu făcea decît să rezume pe B. P. Hașdeu, cum spune Picot însuși²⁰.

A mai intervenit ceva neașteptat. Ziarul «Traian» a încetat înainte ca articolele despre N. Milescu să fi apărut toate, așa că, deși superioare, ca material, celor din «Satyrul», le sînt inferioare, fiind incomplete. Picot, necunoscînd «Satyrul» și reproducînd numai după «Traian», a reprodus studiul neterminat, nu pe cel terminat. Din 1903 și pînă azi iată de ce text s-au servit cercetătorii noștri. Iată de ce reproducerea lui B. P. Hașdeu se impune !

În anul 1885 apare cartea *Schițe din istoria literaturii romîne*, rezumatul unor cursuri universitare la Iași și la București, în care se consacră lui Milescu un capitol de 3 pagini²¹. Dintre traduceri ale lui Milescu se relevă *Enchiridion*, dîndu-se în notă și un fragment din scrisoarea lui Pomponne către conducătorii Mînăstirii Port-Royal din Franța, cu laude la adresa lui N. Milescu.

Autorul cărții se-ndoiește de paternitatea traducerii *Bibliei de la 1688* : «Se atribuie nu tocmai cu cuvîntul lui Milescu traducerea Bibliei muntene de la 1688 și alte scrieri. Noi nu negăm că Milescu va fi tradus Biblia, dar de ce să susținem că frații Greceanu au dat sub numele lor o lucrare a lui Milescu, fără măcar a-l cita ?» (p. 201). Observați calificativul «muntean». Pentru autor el înseamnă un argument solid contra lui Milescu ca traducător al Bibliei. Cu un an înainte, descoperind un manuscris al cronicii *Istoria Țării Romînești* — atribuită de unii²² lui Milescu, iar de alții²³ stolnicului C. Cantacuzino — și analizîndu-l, cînd ajunge la problema autorului, respinge pe N. Milescu, pe motivul că era moldovean, iar din textul cronicii reiese că era muntean. Socotea națio-

18. «Ortodoxia», an. X (1958), nr. 4, oct.-dec., p. 523—524.

19. Paris, vol. IV, p. 62—104.

20. «Nu facem decît să urmăm pas cu pas, în cea mai mare parte a acestei lucrări, cercetare publicată de B. P. Hașdeu într-un ziar de negăsit astăzi» («Traian», 1870, n. n.).

21. V. A. Urechiă, *Schițe din istoria literaturii romîne*, VII+256 p., București, p. 201—203.

22. B. P. Hașdeu.

23. N. Iorga.

nalitatea după țara unde te-ai născut, neținând seamă că mai este una după țara în care trăiești, iar când a scris cronica, Milescu trăia în Muntenia (1660—1671). După aceea a trecut în Rusia și a devenit rus. Tot așa, lasă a se-nțelege autorul, traducătorii puteau fi mai curînd frații Greceanu, ca munteni, și nu un moldovean ca Milescu. Că Milescu nu e nicăieri amintit, nu e argument.

Șerban Cantacuzino, care dispunea de semnarea unor cărți comandate de el, nu putea admite semnătura lui Milescu : a) pentru că intrigase contra lui la Constantinopol, b) pentru că era omul lui Gr. Gh. Ghica, ucigașul părintelui său, c) pentru că era turco-fil și domnitorul ținea să n-aibă nici un fel de încurcătură de acest fel și d) pentru că la tipărirea Bibliei (1688), Milescu se afla de 17 ani stabilit definitiv în Rusia.

Cartea mai vorbește despre *Biblia de la 1688* și într-alt loc (p. 133) : «Cu ea cîștigă mult în unificare limba literară romînească, din cauză că la publicarea ei iau parte romîni din ambele principate, ca Radu și Șerban Greceanu (munteni) și Mitrofan, fost episcop de Huși (moldovean). Între traducătorii ori redactorii Bibliei acesteia este și arhiereul Ghermano de Nisa, «pedepsit» elenist, adică adînc cunoscător al limbii elene. B. P. Hașdeu a susținut părerea că traducerea este datorită lui Milescu. Nu aflăm destul de întemeiată aserțiunea ilustrului profesor, oricît știm că N. Milescu s-a ocupat și cu asemenea traducere, fiind la Constantinopol... Apoi de ce ar fi negat lui Milescu colaborarea la traducere?»

Se mai tratează același lucru și în capitolul consacrat fraților Greceanu (p. 163) : «Cea dintîi carte bisericească la care ei lucră, ori pentru tipărirea căreia contribuira în tot modul fu Biblia... frații Greceni avură ca izvoare unele mai vechi traduceri romînești... ei le alăturară cu versiunea celor 70²⁴.

*Istoria limbii și literaturii romîne*²⁵ dă puțină atenție operelor teologice ale lui N. Milescu. Se ocupă de traducătorii *Bibliei de la 1688*, după cum se spune în prefața cărții, adăugîndu-le în frunte pe N. Milescu. Explicația dată în prefața cărții pentru absența din text a numelui acestuia («dacă el a fost traducătorul»), «poate fi viața lui aventuroasă și pătată cu două trădări de domni și cu tăierea nasului». Importanța traducerii o găsește în faptul că : 1) e întîia traducere bună și completă, 2) s-a încercat a pune regulă în scrierea cu chirilice.

Îl laudă, dar arată mai întîi că : 1) *Istoriei Țării Romînești* pînă la studiul său despre această cronică, după un manuscris descoperit de el, i se zicea *Cronica anonimă II* e nulă ca valoare, 2) n-duce nimic nou, 3) se folosește de scrieri de-a doua și a treia mînă, 4) emite păreri pe nimic întemeiate. Apoi îl laudă că : 1) era foarte învățat, 2) utiliza o metodă superioară, 3) își dă bine seama de izvoare, 4) cunoaște mai bine decît ceilalți cronicari pe romîni din toate părțile, 5) primul vorbește despre Cuțo-Vlahi, 6) limba-i este mai strîmtă și mai cuprinzătoare, mai

24. Ediția de la Frankfort (nota lui V. A. U.).

25. De Aron Densușianu, Iași, 285 p.

greaie, dar mai măiestrită, 7) prin ea (prin neologismele ei) apare începutul modernizării limbii (p. 141).

În cartea *Introducere în istoria limbii și literaturii române*²⁶ se consacră lui N. Milescu 9 pagini din care trei reproduc capitolul 41 din *O seamă de cuvinte* ale lui Ion Neculce, privitor la N. Milescu. Urmează lista operelor sale. Dintre cele teologice se citează *Biblia de la București* (1688), *Enchiridion*, *Hrismologhion* sau *Cartea profeților*, Moscova, 1875, despre care se dă lămurirea : «o carte de apocalipse apocrife, tradusă și adăogită din grecește» (carte de ieroglifică ieratică), ms., traducerea (în vechea slovenică) a cărții lui Simeon Macarios, *Contra ereziilor* (din grecește, 1683).

În *Istoria românilor*, 1891²⁷ se vorbește și despre activitatea de scriitor bisericesc a lui N. Milescu după Emile Picot : «în toată expunerea am urmat, uneori chiar textual, pe Picot» (p. 610).

Trei ani mai târziu, în revista «Ateneul Român»²⁸, vorbindu-se despre ce s-a scris despre Milescu pînă atunci, se citează și memoriul episcopului Filaret al Hârcovului, apărut în vol. 3 din *Ochire asupra literaturii eclesiastice din Rusia*, unde, sub n.v. 232 este menționat și N. Milescu.

În același an apare ediția a II-a a cărții *Istoria limbii și literaturii române*²⁹, care n-adaugă nici nu modifică nimic din ce se spunea despre N. Milescu teolog în ediția I.

Un capitol i se consacră lui N. Milescu în 1897 și în cartea *Mișcări culturale*, titlu sub care se ascunde o istorie a literaturii noastre vechi³⁰. E rezumatul unor cursuri de liceu și apoi de universitate. Dintre operele teologice ale lui N. Milescu se scot în evidență două românești și una rusească. Cele românești sînt 1) traducerea *Bibliei* și 2) *Enchiridion*. Cea rusească *Sresmologia*, mai bine cunoscută sub titlul de *Hrismologhion*. Despre traducerea *Bibliei* se spune : «(N. Milescu) se duse la Constantiniana³¹ ca agent diplomatic sub Grigoriu Ghica din Țara Românească (1660—1664). În timpul acesta traduse românește întreaga *Biblie*, al cărei manuscris rămase în mîinile amicului său, Șerban Cantacuzino» (p. 140). Se vorbește despre legăturile dintre N. Milescu și Pomponne, precum și despre *Enchiridion*. Se încheie cu ce a scris B. P. Hașdeu despre N. Milescu, precum și Emile Picot știind că informațiile acestuia erau reproduse dintr-ale lui B. P. Hașdeu și V. A. Urechia. Se citează un izvor puțin cunoscut : *Cum au învățat carte oamenii mari ai românilor*³².

26. De Al. Philippide, Iași, 1888, 242 p.

27. De A. D. Xenopol, vol. IV.

28. Articol de V. A. Urechia, 1894, p. 8.

29. De Aron Densușianu, Iași, 1894, 348 p.

30. I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din sînga Dunării*, Cernăuți, 1897, 328 p. mari.

31. Constantinopol.

32. De G. Misail, în ziarul «Traian», 1869, p. 131—132.

Despre *Biblia de la 1688* se vorbește și aparte (p. 53—55) spunându-se că N. Milescu a tradus Biblia întreagă, dar textul s-a pierdut. Se reproduce părerea lui B. P. Hașdeu din «Satyrul», «Traian» și «Columna lui Traian», modificată în sensul că textul lui N. Milescu a putut servi ca bază a *Bibliei de la 1688*: «Bărbații însărcinați cu întorsura Bibliei au întors-o³³ din nou, dar s-au folosit la aceasta nu numai de părțile din Biblie existente, tipărite manuscrise, dar și de manuscriptul lui N. Milescu».

Se analizează cele două prefete ale *Bibliei din 1688* și luând ca proprie semnătura lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, de sub prefața doua îl pune pe acesta în contradicție cu el însuși. În prefață exprimă adevărul ca acestea că domnitorul a dat «la un popor cuvântul lui Dumnezeu, ca să lumineze celor din casă ai bisericii noroade, românilor, moldovenilor și ungrovlahilor» (adică a dat Biblia în românește...). Așa scria acest patriarh în anul 1688, cu 16 ani mai înainte însă, în Sinodul de la Ierusalim din 1678, nu admitea vulgarizarea Sfintei Scripturi în diverse graiuri..., iar, după zece ani de zile, în anul 1698, impuse, împreună cu mitropolitul Țării Românești, mitropolitului Atanasie (din Transilvania), sfântit atunci la București, în instrucțiunea ce i-au dat-o, ca «slujba bisericii... să se citească toată pre limba slavonească sau elinească, iară nu românească sau într-alt chip» (p. 54—55). Nu era contradicție, fiindcă nu Dositei scrisese prefața, ci N. Milescu, semnând pe protectorul și prietenul său din condescendență și prietenie.

Tot într-un curs universitar (1898)³⁴ este vorba despre N. Milescu, scriitor bisericesc, și anume în capitolul *Biblia de la 1688*. Fiindcă acest curs n-a fost stenografiat, ci reconstituit după note, probabil corectat după aceea de profesor, și fiindcă se găsește foarte rar³⁵, vom reproduce textual părțile privitoare la N. Milescu. Capitolul începe prin a constata existența a două Biblii (una fragmentară, alta netipărită) înaintea celei de la 1688.

Se aduc în sprijinul lui N. Milescu ca traducător cele două mărturii cunoscute, una a mitropolitului Gheorghe al Moldovei, alta a filologului grec Procopios.

Desigur, când a stat la Constantinopol, Milescu a tradus Biblia. De la Constantinopol se duce să găsească pe Gheorghe Ștefan, care fusese scos din domnia Moldovei, se retrăsese la Stettin și intrase în relații politice cu persoane însemnate din Apus, între care cu regele Suediei; către acesta duce Milescu o scrisoare din partea lui Gheorghe Ștefan. Acolo, el face cunoștință cu ambasadorul Franței Arnauld de Pomponne, prin care numele lui N. Milescu s-a răspândit în Apus. Iată în ce împrejurări: în vremea aceea se iscuse o ceartă între catolici și calvini asupra transsubstanțierii. Calvinul Claude relevase că la ortodocși piinea și vinul sînt chiar corpul lui Hristos și declara aceasta de absurditate. Doi janseniști, Antoine Arnauld și Pierre Nicole voră să răspundă lui

33. A întoarce pe altă limbă = a traduce.

34. Al lui Ov. Densușianu.

35. Un exemplar se află la Biblioteca Academiei R.P.R.

Claude asupra acestei chestiuni. A. Arnauld, fiind neam cu Pomponne, se adresează lui, ca să-i dea informații despre credința aceasta în Biserica Ortodoxă. Pomponne, fiind în acel timp prieten cu Milescu, se adresează lui. Milescu redactează un tratat (4—5 pagini), în care se ocupă de această chestie, *Enchiridion sau Stella orientalis*, care a apărut în 1686. Pomponne a trimis textul acesta janseniștilor de la Port-Royal³⁶ și cu o scrisoare (unde) spune în ce împrejurări a făcut cunoștința lui Milescu-spătarul și că a fost surprins de acest om, care, deși venea din părțile Tartariei³⁷, totuși era foarte instruit. Numele lui Milescu s-a răspândit astfel în Apus și a fost amestecat în discuțiile asupra transubstanțierii.

«Manuscrisul Bibliei lui Milescu s-a păstrat în *Biblia de la 1688*; lucrul acesta nu se spune, dar probabil că traducătorii *Bibliei de la 1688* au utilizat izvodul lui Milescu. Apoi mitropolitul Gheorghe spune că Biblia lui Milescu s-a tipărit în timpul lui Șerban Cantacuzin. Dacă examinăm atît prefețele cît și epiloagele *Bibliei de la 1688*, vedem că nu se amintește în nici o parte numele lui Milescu, se spune că alții au tradus-o. În prefața întâia scrisă de Șerban Cantacuzino (nu de el, ci numai în numele lui) și adresată tuturor ce vorbesc limba romînească ni se spune că cu redactarea textului acestei Biblii a fost însărcinat cu deosebire arhiereul (mitropolitul) Gherman de Nisa. În epilog se amintește numele lui Radu și Șerban Greceanu și al lui Mitrofan, episcopul de Huși, care a fost colaboratorul lor pentru acest text. Traducerea s-a făcut după o ediție greacă de la Frankfurt; s-au consultat și versiunile latină și slavonă ale Bibliei. În a II-a prefață a Bibliei lui Șerban Cantacuzino ni se mai amintește că arhiereul (mitropolit) Gherman de Nisa a mai întrebuințat pe lîngă textul slavon, latin și grecesc și «alte izvoade vechi». Cuvintele «izvoade vechi» se pot aplica sau la publicațiile anterioare sau poate chiar la textul Bibliei traduse de Milescu. Deci traducătorii au avut la îndemînă textul Bibliei lui Milescu, deși nu l-au amintit. Se poate ca această neamintire să fie din cauza intrigilor făcute de Milescu contra lui Șerban Cantacuzino. După predosloviea lui Șerban Cantacuzino urmează o predoslovie a patriarhului din Ierusalim, anume Dositei. E o predoslovie foarte erudită, în care patriarhul vorbește despre dreptul popoarelor de a avea Biblia în limba lor, lucru ce nu se sancționase în Sinodul de la Ierusalim, ținut în 1672, și în Sinodul de la Iași (tocmai de aceea nu poate fi patriarhul Dositei autorul prefeței). Publicația aceasta are o importanță culturală prin faptul că e prima încercare de a da textul Bibliei întregi în limba romînă».

Cursul lui Densușianu are meritul că a stabilit contradicția dintre faptul traducerii în romînește a Bibliei și dintre a fi fost tradusă de clerici ortodocși (unul ori mai mulți). Deciziile celor două sinoade se opuneau traducerii Bibliei în limbi naționale.

36. Numele mînăstirii, sediul principal al janseniștilor în Paris.

37. Ale tătarilor.

*

În prima perioadă s-au preocupat de N. Milescu un curs gimnazial (I. G. Sbiera), și cinci cursuri universitare (I. G. Sbiera, V. A. Urechă — Iași și București; Al. Philippide — Iași și O. Densușianu — București). S-a stabilit că Milescu e traducătorul *Bibliei de la 1688* și s-a deschis perspectiva descoperirii unor alte traduceri ale lui. S-a mai stabilit că *Istoria Țării Românești*³⁸ îi aparține (s-a și publicat sub numele lui).

PERIOADA A II-A (1898—1958)

În 1898 este prezentat de N. Iorga ca scriitor al epocii respective, C. Cantacuzino, fratele domnitorului Șerban Cantacuzino. Cap al divanului domnesc, șef al cancelariei domnești sub trei domni: Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și Ștefan Cantacuzino, vreme de 38. de ani. Până și în chestia *Bibliei de la 1688* a fost amestecat —, de Milescu nemaivorbindu-se. A fost numit «lumină a istoriografiei românești» și «cel mai învățat din Cantacuzinii tuturor timpurilor»³⁹. Despre el ca traducător al Bibliei se spune: «Acest om, într-adevăr rar, e Constantin stolnicul Cantacuzino fratele mai mic al lui Șerban-Vodă. În tipărituri din vremea lui Brîncoveanu el e pomenit ca îndreptător. Așa a trebuit să fie și aici: (la traducerea Bibliei)»⁴⁰. S-a mai afirmat că se interesa de mișcarea culturală și s-a citat între altele cazul lui Ioan Cariofil. Să ne oprim asupra acestui caz, ca să ne dăm seama și de celelalte. Un Ioan Cariofil, teolog, grec de origină, trăind mai mult la Constantinopol, a stat și în Țara Românească un număr oarecare de ani, publicînd în grecește un *Manual despre unele nedomiriri* și spunînd în prefață că l-a scris la cererea lui C. Cantacuzino. De aici s-a tras o concluzie măgulitoare pentru acesta, că ar fi avut preocupări intelectuale și anume în ramura teologică. Teologul C. Erbiceanu a dat faptului altă explicație. Cariofil era socotit la Constantinopol ca schismatic⁴¹, fiindcă învățase la Teofil Coridaleu, schismatic și el, înclinat spre luteranism și calvinism, și fiindcă în operele lui nu se manifesta ca pur ortodox. A scris o carte, îndemnat de Coridaleu despre transubstanțiere, combătută prin altă carte de Dositei, patriarhul Ierusalimului, carte publicată tot la noi. Cariofil a fost chemat în fața unui sinod și puțin a lipsit să nu fie anatematizat. A părăsit Constantinopolul și s-a stabilit în Țara Românească, unde a fost prețuit pentru știința lui. Bănuiala de schismatic l-a urmărit și aici și, prin C. Cantacuzino, «i s-a pretins să scrie asemenea carte (*Manualul* citat), spre a înfrunța bănuielile ce planau asupra lui»⁴². Rezultă de aici că stolnicul C. Cantacuzino a determinat apa-

38. Sau *Fragment de cronică*, sau *Cronica anonimă II* sau *Cronică pe scurt*.

39. N. Iorga, *Istoria lit. Sec. XIX*, ed. I, vol. I, p. 276.

40. Idem, în «Analele Academiei», s. II, t. XI, p. 10.

41. Ioan Cariofil, *Ejemeride*, trad. de C. Erbiceanu, 26 p., București, 1892, p. 5.

42. Cartea s-a tipărit la Snagov în 1697.

riția cărții nu din vreo înclinare a lui, ci pentru a verifica bănuiala gravă ce apăsa asupra lui Cariofil. Socotim actul ca politic, nu ca literar.

În anul 1900 apare ediția a II-a din *Manual de istorie a românilor* cu un capitol despre cultura română în a doua jumătate a secolului al XVII-lea⁴³, în care se consacră câteva rânduri lui N. Milescu, numindu-l «învățat» și «cunoscător de multe limbi». Se amintește de călătoria lui în China ca «ambasador al Rusiei» și se citează dintre operele lui teologice *Enchiridion* (p. 395). Cît privește *Biblia de la 1688*, traducerea ei se atribuie fraților Greceni (p. 394).

Peste patru ani în *Istoria literaturii religioase*⁴⁴, autorul consideră pe Milescu moldovean, fiindcă s-a născut în Moldova (p. 173). Ar fi putut zice «moldovean prin naștere». Îi recunoaște poliglotismul, dar nu-i acordă decît însușirea de compilator: «deși menit să fie numai compilator în toată viața sa, el dă, prin alegerea pe care o face, un caracter personal compilațiilor sale» (p. 174). «...nouă nu ne-a folosit cu nimic... Acesta e Nicolae Milescu, a cărui soartă și muncă s-ar învrednici de un mai mare loc aici, dacă, fie și în cea mai mică măsură, condeii lui neobosit ne-ar fi folosit și nouă» (p. 174). Dar reputația pe care și-a dobîndit-o în Rusia și în Europa, dacă nu și în Siberia și în China, nu s-a răsfrînt și asupra țării în care s-a născut și și-a petrecut tinerețea (Moldova), și asupra țării unde și-a desfășurat o bogată activitate de scriitor religios și de istoric (Muntenia)?

Și în «Buletinul Geografic» s-a vorbit despre N. Milescu⁴⁵, traducîndu-se părți din studiul lui Emile Picot.

Istoria literaturii, ediția II, reproduce⁴⁷ întocmai ce se spusese în *Istoria literaturii religioase*⁴⁸.

În 1915 o comunicare la Academia Romîna⁴⁹, în legătură cu *Biblia de la 1688*, a adus în discuție un manuscris anonim al acestei *Biblii* și *Biblia grecească de la Veneția*, cunoscută sub numele tipografului N. Glykys. Autorul comunicării contestă că N. Milescu ar fi lucrat la *Biblia de la 1688*, dar a lucrat la acel manuscris anonim și anume pentru Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, căruia îi fusese grămătic și care se afla sărac și bolnav la Stettin în Pomerania. Ducîndu-se, trimis de el, la Stockholm — la Pomponne, ministrul lui Ludovic XIV pe lîngă regele Suediei —, și de acolo la Paris, a cunoscut *Biblia grecească de la*

43. De Gr. Tocilescu. 575 p., București, 1900, p. 394—395.

44. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a romînilor pînă la 1688*, București, 1904.

45. Semestrul II, 1904.

46. De către Miron Niculescu, v. C. C. Giurescu, *Contribuții la N. Milescu Spătarul*, București, 1927.

47. N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*, ed. II, revăzută și larg întregită, vol. I, București, 1925, p. 366.

48. N. Iorga, *Istoria lit. religioase...*, p. 173—174.

49. A lui N. Iorga.

Frankfurt și s-a decis s-o traducă. De la Gheorghe Ștefan ne-a mai rămas și o *Psaltire*, tradusă nu știm de cine și adusă în țară de duhovnicul său Antonie de la Moldovița. Acea *Psaltire* trebuie să fie cuprinsă în manuscrisul anonim al Bibliei de care s-a vorbit mai sus. Se dă apoi lungă prefață, în traducere, a Bibliei lui Glykys, Biblie comandată de Șerban Cantacuzino.

Acea prefață (1687) e scrisă de N. Milescu, care a trebuit să stea la Veneția cât timp s-a tipărit Biblia, ca să supravegheze lucrările. Ne întemeiem pe următoarele considerații : 1) Ideile din prefață sînt cele ale lui N. Milescu, întîlnite în prefața a II-a a *Bibliei de la 1688* (sub semnătura patriarhului Dositei al Ierusalimului) și în prefețele celor 8 cărți, traduse tot de Milescu, și în prefața cărții rusești a lui N. Milescu, *Hrismologhion* ; 2) se amintește de traducere, din porunca lui Șerban Cantacuzino, a Bibliei de la 1688 (cu un an înainte de apariție).

Punem pe două coloane idei comune din prefața *Bibliei Glykys* și din prefețele lui Milescu :

a) Trebuie, prea mărite doamne, a se închina această carte cuiva. Ci eu socot că nu se cade nimănui altcuiva decît semnatății tale.

b) ...vedem genealogia strămoșilor, minunată și vrednică de laude ; și, de s-ar uita cineva către genealogia ta, cum oare nu s-ar uimi de minunata șiră⁵⁰, mlădița împărătească, și cu mii de frumuseți de tot felul împodobită. Căci știu toți preanobila casă a vestiților Cantacuzini, care e plină de cele bune, și cei dintîi și cei de pe urmă, și se cîntă și pînă la hotarele lumii gloria ei bogată și cu totul admirată...

c) Neamul tău vestit rămîne și va rămîne în tot veacul mai pre sus de orice val și de atacul și de uneltirea vrăjmașilor...

d) ...pentru care te-ai învrednicit de la Dumnezeu de cele mai mari daruri, fiind dus de la slavă la slavă.

e) Las acuma a spune lăcașurile sfinte și dumnezeiești în deosebite locuri și țări, nefiind ușoare de numărat.

f) Și eu am voit să-ți cinstesc marea prin această a mea închinare. Iar că te vei

a) Deci dară și această osteneală, înaintea cui a o pune și a închina... nu cunosc decît pre măria-ta (*prefața I a Liturghiei de la 1680*).

Deși semnată de mitropolitul Teodosie, prefața e a lui Milescu.

b) ...urmînd strămoșilor noștri despre tată, marilor Cantacuzinești (*prefața Apostolului de la 1683*).

Prefața Apostolului e scrisă ca din partea lui Șerban Cantacuzino, dar de N. Milescu, care n-a semnat-o nici pe aceasta, nici pe altele. Așa a socotit cu cale Domnul.

c) La primejdiile vremii ales otîrmuitoriu și curățitoriu de tiranii patriei (*prefața II a Bibliei de la 1688*).

d) ...drept aceia dăruindu-ți-s-au și cele peste fire lucruri, nu numai căci din tinerețe te-ai arătat luminat spre politiceștile stăpîniri (*prefața II a Bibliei de la 1688*).

e) de obște sfintelor mînăstiri și biserici din temelie bun ctitor... sfintei și apostoliceștii biserici în multe părți te-ai arătat ajutoriu (*prefața II a Bibliei de la 1688*).

bucura de dar e dovadă lămurită tălmăcierea Sfintei Scripturi (*Biblia de la 1688* — n. a.) de către tine și prefacerea din limba grecească a Misiilor și Dacopanionilor, înfățișând limpede dragostea ta și prea călduroasa dorință față de sfintele și de Dumnezeu scrisele cărți.

g) Căci și într-aceasta ai întrecut și pe Ptolemeu Filadelful, care a domnit în Egipt, căci acela tălmăcind Sfânta Scriptură, a așezat-o în însăși biblioteca lui, iar tu, cap prea înțelept și de Dumnezeu încununat, ai înclinat cărțile ca dar în sfintele biserici.

h) Sfânta Scriptură, care a fost tipărită nu odată, ci de două ori, ci și adesea...

i) Și cum voi trece oare peste Avraam și, împreună cu el, sufletul fericitului, preacucernicului tău părinte, cu adevărat ca al lui Avraam?

j) Sfânta Scriptură... acum (vai ce soartă!) fiind învrednicită de scurtă cinste la câțiva, și fiind cu totul puțin la număr cei ce o gustă și e în chip nenorocit îngrijită, și cu alt tipar nu e deloc înnoită, ci în primejdie ca, învechindu-se, chiar în scurtă vreme să ajungă (ferească D-zeu!) la totală dispariție...

k) «...nu numai Misia și Panonia ci și toată Grecia m-am sîrguit... să se scrie în sama luminății tale de Dumnezeu slăvite».

g) Și de are Ptolemeu împăratul Egiptului mai mare laudă, care au tălmăcit Sfânta Scriptură den limba oveiască spre cea elinească... (*prefața II a Bibliei de la 1688*).

Ca alt oarecare Ptolemeu, prin mulți știuți tălmăcitori, tălmăcind, spre înțelesul tuturor le-ai făcut (*prefața Mineiului de la 1698, Buzău*).

Prefața Mineiului de la 1698 (Buzău) e semnată de mitropolitul Teodosie, dar scrisă de N. Milescu. Utilizarea lui Ptolemeu și în Hrismologhion al lui N. Milescu și în Biblia grecească Glykys de la Veneția și în prefața Mineiului constituie o nouă dovadă.

Ptolemeu Filadelf, împăratul Egiptului și-a adunat o bibliotecă, precum nu se afla alta în toată lumea: 600.000 de felurite cărți..., dintr-a măriei tale cheltuială atîtea cărți făcînd le-ai dat maicii bisericii (*prefața I a Bibliei de la 1688*).

h) ...n-au rămas nici un neam, nici o limbă (măcar și varvară și carii la cele de apoi hotară ale lumii depărtați) ca să nu citească întru a lor limbă dumnăzeiască scriptură... (*prefața I a Bibliei de la 1688*).

i) ...căci este de împărătesc și patriășesc⁵¹ neam, numindu-l fiul lui David și fiul lui Avraam (*prefața II a Bibliei din 1688*).

j) ...că Scriptura cea nouă răsipită fiind, după izvodul cel vechi... spre lesne citire o ai tocmît... o ai tălmăcit în limba rumînească și o ai tipărit (*prefața II a Bibliei de la 1688*).

k) Măria ta la un norod întreg dai cuvîntul lui Dumnezeu... ca să lumineze celor den casă ai bisericii noroade: rumînilor⁵², moldovenilor și ungro-vlahilor (*prefața II a Bibliei de la 1688*).

51. Patriășesc, de patriarh.

52. Muntenii.

*Istoria literaturii române, epoca veche*⁵³ consacră lui N. Milescu 3 pagini (p. 97, 195—196) din 217 și 4 de bibliografie. Deși îl numește «una dintre cele mai interesante și caracteristice figuri ale veacului», autorul adaugă «pe care însă n-o putem menționa decît în treacăt», pentru că «acest român luminat n-are o însemnătate directă pentru literatura noastră». Îl aseamănă, din acest punct de vedere, cu Petru Movilă și Antioh⁵⁴ Cantemir. Aceștia însă, mai ales ultimul, ocupă loc important în orice istorie a literaturii române. Despre activitatea de scriitor a lui Milescu se spune că a scris «fel de fel de cărți». Se mai afirmă că a scris «cărți lămuritoare ale ortodoxismului». E vorba de *Enchiridion*, care cuprinde doar 4—5 pagini. Se încheie «a murit la începutul veacului al XVIII-lea, departe de țara sa și de aspirațiile ei». Autorul, se vede, nu cunoaște din activitatea lui Milescu decît cele 4—5 pagini din *Enchiridionul* în care acesta a apărut ortodoxismul.

Într-o *Istorie a literaturii române în secolul XVII*⁵⁵ capitoul despre Milescu este un rezumat al broșurii lui Picot; o mărturisește cartea însăși: «Expunerea noastră urmează aproape, în traducere, acest excellent articol» (p. 85), dar nu știe că acel articol este el însuși tradus după articolul lui B. P. Hașdeu din ziarul «Traian».

Studiul *Niculae Spătarul Milescu* — din volumul *Mélanges de l'école roumaine en France* (1925), — cuprinde, în partea a II-a: «Scrieri din începutul perioadă a carierei sale», informația că în 1665, aflîndu-se la Mînaștirea Neamțului, Milescu a făcut o mică lucrare despre o icoană a Sfintei Fecioare, făcătoare de minuni. Lucrarea s-a păstrat într-o copie din 1723 a mitropolitului Gheorghe al Moldovei. Se povestește conținutul. Lucrarea privește relațiile bisericești dintre Constantinopol și Moldova. Despre vreo poveste a unei icoane nu se vorbește, ci doar că două icoane au fost trimise de la Constantinopol în Moldova. Se trece la *Biblia de la 1688*. A tradus-o Milescu, dar n-a tipărit-o, a fost doar utilizată de alte cărți bisericești și ea a dispărut. *Biblia lui Șerban-vodă din 1688* s-a folosit de Biblia lui Milescu. Din originalul lui Milescu a rămas doar o *Psaltire*. Cît a stat la Stockholm, a scris cele 4—5 pagini din *Enchiridion* în grecește și latinește.

Studiul se ocupă apoi de operele din perioada ultimă a vieții lui N. Milescu.

Și studiul acesta utilizează pe Emile Picot în locul lui B. P. Hașdeu.

N. Georgescu-Tistu în articolul său despre Picot din *Mélanges de l'école roumaine en France* (p. 91) citează și el broșura despre Milescu, relevînd afirmația învățatului francez că a tradus-o din B. P. Hașdeu: «Autorul declară că urmează de aproape, în cea mai mare parte, studiul

53. De Sextil Pușcariu, vol. I, Sibiu, 1921.

54. Greșeală în loc de Dimitrie.

55. De G. Pascu, Iași, 1922.

56. De P. P. Panaitescu.

57. Paris, 1925, p. 181—276.

neterminat al lui B. P. Haşdeu despre N. Milescu. A adăugat pasajul cronicarului Neculce despre Milescu şi o bibliografie» (p. 206).

În 1929 *Oeuvres inédites de Nicolas Milescu*⁵⁸ publică opere greceşti de ale lui N. Milescu, cu traducerea, numai a unora, în limba franceză. În prefaţă se admite că autorul lor ar fi învăţat la Şcoala de la Trei-Ierarhi din Iaşi, că trăia la Iaşi, şi că la Măleştii ar fi avut doar locuinţa de vară. Se constată că a rămas de la el o «însemnare» despre icoana bizantină a Sfintei Maria. Despre *Biblia de la 1688* se spune : «A pregătit în 1667 o nouă traducere a Bibliei în româneşte, al cărei manuscris, semnat de el, a fost prezentat, acum câţiva ani, Academiei Române de un grec din Anatolia, care se oferea să-l vîndă, dar n-a mai reapărut» (p. 2). Se mai vorbeşte şi despre *Enchiridion*, şi despre operele scrise în Rusia. În *Cartea Împăraţilor* «apără idei privind superioritatea religioasă a orientaliilor nu numai asupra calviniştilor, dar şi asupra catolicilor. A scris contra papistaşilor şi o lucrare unde încearcă să arate că ştiinţa şi limba eleno-greacă sînt mai trebuitoare decît ştiinţa şi limba latină. A scris contra lui Mahomed şi a papii (textul se reproduce în original şi în traducerea franceză)⁵⁹. Relevăm cîteva idei din textul tradus al lui N. Milescu : «cel mai mare duşman al Bisericii e papa, el din îngimfare a ajuns să defaime Biserica, în persecuţie a întrecut pe Mahomed, a umilit pe creştini lăsîndu-i să-i sărute piciorul, cultul catolic e plin de erezii, se discută pe larg aceste erezii. Papa pe nedrept îşi arogă a reprezenta pe Iisus Hristos. El n-are nici dreptul de a anatematiza. Occidentalii ar trebui să-şi zică «papişti», nu «creştini».

Într-un curs universitar dactilografiat, despre *Epoca lui Constantin Brîncoveanu*⁶⁰, se consacră un capitol lui C. Cantacuzino. Relevăm din el părţile care interesează şi pentru Milescu-teolog. De pildă chestia studiilor din care ar rezulta că stolnicul C. Cantacuzino a făcut studii serioase şi că ştia greceşte şi latineşte. Se spune (după N. Iorga) că «familia temîndu-se... să fie primejduită, de soarta stolnicului, hotărî să-l depărteze de ţară, trîmiţîndu-l pentru desăvîrşirea studiilor în capitala imperiului otoman» (p. 38—39). L-a trimis nu la Constantinopol, ci la Padova prin Constantinopol şi nu întîi pentru studii. L-a trimis întîi cu scopul de a urmări pe Gr. Gh. Ghica, omorîtorul tatălui său, fugit în Italia. Stolnicul trebuia să obţină de la fostul domn scrisorile mîncinoase, de pîră contra tatălui său, ale lui Stroe Leurdeanu. Dovada că e așa rezultă din faptul că de îndată ce a obţinut scrisorile, s-a-ntors în ţară. Numai ca scop secundar familia l-a trimis şi pentru studii. Nu putea fi însă vorba de studii continue, fiindcă el, de îndată ce afla pe unde ar trăi fostul domn, lăsa totul la Padova şi pleca într-acolo. Iată amănunte : A ajuns la Adrianopol la 12 martie 1665. Acolo a luat pe un

58. N. Iorga, *Opere încă nepublicate ale lui N. Milescu*, 124 p., Bucureşti, 1929.

59. Ar fi de mare folos să dispunem de o traducere românească a acestei lucrări, precum şi a celorlalte publicate numai în original.

60. Al lui N. Cartoian, 1931—1932 ; se află în Bibl. Acad. R.P.R.

călugăr ca profesor și a plecat cu el la Constantinopol, unde profesorul a murit repede. În noiembrie același an a găsit alt profesor (deci timpul martie-octombrie s-a pierdut pentru studii), cu care a învățat din octombrie 1665 pînă la 10 ianuarie 1666, cînd a plecat la Padova. Cu acest prilej se laudă anticipat C. Cantacuzino că «avea să ajungă cea mai de seamă personalitate a culturii românești din a doua jumătate a veacului XVII» (p. 41), tocmai vremea cînd a trăit și a scris N. Milescu în Muntenia. După o lună (deci în februarie 1666) ajunge la Venetia, unde stă două luni (februarie-martie). Venetia «trebuie să fi făcut o impresie puternică asupra tînarului boier român» (n. 42). «păcat că în carnetul lui de note este așa de laconic și nu ne comunică nimic din autoimpresiile» (p. 42). În aprilie 1666 C. Cantacuzino ajunge la Padova. Acolo a început studiile «luînd lecții în particular de la profesori distinși» (p. 43). «În anul 1668, după ce petrecuse trei ani și jumătate *de studii* (subl. n.) printre străini, C. Cantacuzino se întoarce în țară» (p. 44). Unde sînt strălucirile studii? Cît a umblat după Gr. Gh. Ghica și cît a studiat? De ce nu s-a nscris C. Cantacuzino la vestita Școală din Padova? Să ținem seamă de studiile lui N. Milescu la Marea Școală din Constantinopol și atunci vom vedea că nu i se poate opune, din acest punct de vedere, C. Cantacuzino. Se relevă, în treacăt, și rolul său politic⁶¹: «Punctul culminant al activității sale politice îl atinge însă stolnicul în timpul lui Brîncoveanu» (p. 47). Într-adevăr, din acest punct de vedere, C. Cantacuzino poate fi pus în opoziție cu N. Milescu. Se citează (p. 50) un epigrafist englez, care a apreciat rolul politic al lui C. Cantacuzino. I se atribuie⁶² cronica neterminată, *Istoria Țării Românești*, considerată de alții⁶³ ca a lui N. Milescu. I se atribuie⁶⁴ calități pe care n-avusese de unde să și le fi însușit: «Prin această înțelegere largă a problemei, prin erudiția lui vastă, prin claritatea planului, prin fraza lui încărcată și meșteșugit întoarsă dar plină de miez, stolnicul C. Cantacuzino se ridică deasupra contemporanilor săi» (p. 83—84). Oare și deasupra lui Milescu? Pînă și ca teolog i se dă loc de seamă, pornindu-se de la epigrafistul englez, mai sus citat: «este foarte inițiat în controversa religioasă a bisericii sale, precum și alte științe profane» (p. 59). Părerăa unui străin, care a cunoscut în treacăt pe C. Cantacuzino, poate prevala asupra a ceea ce se știe despre teologul Milescu? La Bibliografie se citează și *Istoria învățămîntului*⁶⁵, dar nu se relevă că aici s-a afirmat că stolnicul C. Cantacuzino n-a învățat la Școala Mare din Padova: «Era și putinta unei pregătiri pentru universitate, de care însă *școlarul român (C. Cantacuzino) nu era să se folosească* (subl. n.)»⁶⁶.

61. După N. Iorga.

62. După N. Iorga.

63. B. P. Hașdeu.

64. După N. Iorga.

65. De N. Iorga.

66. N. Iorga, *Istoria învățămîntului*, București, 1928, p. 39.

Cu titlul de *Biblia de la București (1688)* a apărut în anul 1932 un studiu de 48 p. mari⁶⁷. După o scurtă introducere se deschid două capitole : «Traducerea și paternitatea traducerii de la 1688», și «Tipărirea». Din primul relevăm că de la-nceput autorul consideră că traducerea a-nceput să se lucreze din 1683 și că s-a tradus toată în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino. Traducătorii s-au servit și de alte traduceri mai vechi. Ca să illustreze superioritatea *Bibliei de la 1688* ca limbă față de traduceri anterioare, citează paralel : a) din *Psaltirea de la Bălgrad*⁶⁸, din *Psaltirea lui Dosoftei* și din *Biblia de la 1688* ; b) din *Palia de la Orăștie de la 1582*, din *Parimiile de peste an, 1683*, și *Biblia de la 1688* ; c) din *Levitic, 1560*, și din *Biblia de la 1688*. Toate, texte din Vechiul Testament. Se citează apoi, tot paralel, pagini din Noul Testament : a) din *Noul Testament de la Bălgrad, 1648* ; b) din *Evanghelia de la 1682*, și *Biblia de la 1688* ; c) din *Faptele apostolilor*, pasaj extras tot din *Noul Testament de la Bălgrad*, din *Apostolul de la 1683* și din *Biblia de la 1688*. Citatele însumează 4 pagini. Din ele se trage concluzia că Vechiul Testament din *Biblia de la 1688* se depărtează mult de traduceri anterioare, pe când Noul Testament «e aproape identic» cu tipărișturile anterioare. O concluzie atât de importantă nu se poate trage numai din compararea de texte care însumează 4 pagini, când numai *Biblia de la 1688* cuprinde aproape 1000 de pagini. Si era firesc ca textele *Evangeliei de la 1682* și ale *Apostolului de la 1683* să semene cu cele din *Biblia de la 1688*, fiindcă se datoresc aceluiași traducător, N. Milescu⁶⁹. Trecându-se la alte chestiuni, autorul studiului constată că *Biblia de la 1688* s-ar fi tradus la Stettin de N. Milescu, ca să ofere material de lectură lui Gheorghe Ștefan al Moldovei, refugiat acolo, acum bolnav. Se mai contestă partea finală din declarația mitropolitului Gheorghe al Moldovei «prin care scrierea au dat-o în tipar Șerban-Voievod, domnul Țării Românești», ba încă ridiculizează pe cei care și-au însușit-o : «Hașdeu și alții iau însă în serios și restul citației lui Gheorghe mitropolitul» (p. 18), fără a se motiva însă contestările, nici ridiculizarea. După autorul studiului «N. Milescu a tradus cea mai mare parte din *Biblie* la Constantinopol, între anii 1662—1666, când a fost și timp de doi ani 1662—dec. 1664, capuchehaia ui Grigorașcu Ghica» (capuchehaie a fost între 1660 și 1664, cât a stat» Grigorescu domn în Muntenia. Plecând din Constantinopol, N. Milescu a luat cu el manuscrisul și l-a terminat la Stettin. Acolo mai trăia ieromonahul Antonie de la Moldova, ca duhovnic al lui Gheorghe Ștefan. După moartea acestuia și Antonie și N. Milescu au plecat, luând, unul din ei, manuscrisul lui Milescu, «dar mai sigur (subl. n.) e că traducerea *Bibliei* a păstrat-o ieromonahul» (p. 21—22), «Acest manuscris se află azi (1932) în Biblioteca centrală arhiepiscopalească din Blaj» (p. 22). Articolul se ocupă și de *Biblia* ma-

67. De C. Solomon, Tecuci.

68. Alba-Iulia.

69. Vezi p. 6—8.

nuscrisă anonimă⁷⁰, a cărei prefață o analizează, ca să conchidă că traducătorul ei în românește este ierodiaconul Antonie de la Moldovița, care a pornit de la un text slavonesc (provenind din Rusia) și altul latinesc. Se pune chestiunea paternității în legătură cu traducătorul ori traducătorii. *Bibliei de la 1688* și se rezolvă, plecându-se de la datele din prefața I-a, în favoarea fraților Greceanu în primul rând. Protestează însă că ar fi fost ajutați de arhiereul (mitropolitul) Ghermano de Nisa, de Sevastos Chimenitul și de vreun dascăl grec, cu argumentele acestea : «E o nedreptate ce li se face traducătorilor de la București spunându-li-se «plagiatori», sau fie și corectori. E o nedreptate față de munca și cultura lor, e o nedreptate pentru a li se socoti opera drept un plagiat, e o nedreptate pentru acei traducători cari, cu adevărat atunci, au făcut limbii românești cel mai frumos dar» (p. 30—31). Nu e de părere că stolnicul C. Cantacuzino să fi fost traducător, ci acesta doar ar fi dat unele explicații cerute de frații Greceni. Articolul mai aduce expresia «deslușindu-se» (din rîndul «deslușindu-se pre limba românească») de frații Greceanu, ca argument pentru aceștia. «A desluși» însă n-a-nsemnat niciodată «a traduce», pentru care se găsesc expresiile : a izvodii, a preface, a propune, a primeni, a scoate, a scoate la lumină, a scrie, a tîlmăci, a tîlcui, a tocmi⁷¹.

În capitolul «Tipărirea» se constată că sînt două versiuni ale epilogului. În exemplarul A lipsește următorul pasaj, aflat în exemplarul B : «însă și aceasta să știți că de veți osteni a cerceta pre amăruntul înțelesul al aceștii Sfinte scripturi și de-l veți potrivi cu niscare izvoade afară din cele elinești, lătinești sau slavonești, au al altor limbi și nu să va potrivii, să nu te grăbești îndată și cumva a defăima, ce să cauți că între alte izvoade elinești veți afla un izvod ce au fost tipărit la Frankofortu, care izvod este după cel vechi al 70 de dascăli ovrei ce Ptolemeu Filadelful⁷² au făcut de au tîlmăcit Scriptura Sfintă etc....» Și articolul continuă : «În exemplarul B, în prima notiță din epilog, e arătată anume ziua cînd a-nceput și cînd s-a terminat tipărirea, aceea ce lipsește în exemplarul A» (p. 40—41). Și mai departe : «Urmează că nu toată seria de exemplare era terminată la moartea lui Șerban Cantacuzino. Exemplarelor terminate li s-a adăugat epilogul din exemplarul A. Celor terminate ulterior morții lui Șerban li s-a adăugat epilogul din exemplarul B, cînd traducătorilor le-a parvenit Biblia de la Venetia» (p. 41—42). Articolul se ocupă și de timpul cît a durat tipărirea (între 5 noiembrie 1687 și 10 noiembrie 1688).

70. Păstrată în Biblioteca Acad. R.P.R., secția manuscriselor românești, sub nr. 4389.

71. V. «Glasul Bisericii», an. XXI (1962), nr. 9—10, sept.-oct., p. 946—948.

72. A se vedea înapoi, că despre traducerea Bibliei din evreiește în grecește de către Ptolemeu Filadelful, împăratul Egiptului se mai vorbește și în prefața II-a a *Bibliei de la 1668* și în prefața *Mineului de la 1698* și în prefața *Hrismologhiului*, carte rusească scrisă de N. Milescu și în prefața *Bibliei grecești Glykys din Venetia (1687)* — toate traduceri ale lui N. Milescu.

În lucrarea *Nicolae Mănescu Spătarul, contribuțiuni la opera sa literară*⁷³ se tratează și despre *Cartea cu întrebări*, traducere din limba elenă de N. Mănescu : manuscrisul a fost legat greșit, producându-se o amestecare de foi, încît foile cuprinzînd această traducere nu urmează una după alta. Începutul e la f. 269—269v, după aceea urmează o foaie albă și apoi alt text, anume povestirea unor minuni. Paginile care cuprind traducerea sînt : 269—269v, 275—278v, 267—267v» (p. 21). Se urmează cu amănunte despre original în comparație cu traducerea. Se atrage atenția asupra a trei rînduri introduse de Mănescu : «Dumnezeu se zice pre limba grecească *theos*, iară pre limba letenească *deus*, iară rumînește să chiamă *dumnezeu*, care nume este luat de la letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă rumînească luat de la letini» (p. 23)⁷⁴.

*Istoria literaturii romîne*⁷⁵ apărută în anul 1941 amintește doar în treacăt pe N. Mănescu, cu constatarea că i s-a atribuit *Istoria Țării Romînești* (p. 37).

În 1938 *Istoria Romînilor*⁷⁶ atribuie traducerea Bibliei de la 1688 lui C. Cantacuzino :

«...adevăratul autor este și acum acela care a fost în rîndul întîi directorul, ca să zicem așa, al marelui întreprinderi, Constantin stolnicul Cantacuzino. În adevăr stilul lui e acela, sigur, cu largi perioade în care se înfățișează frumosele pagini, în care se întîlnesc italianisme, cum e «necunoscîndu-și», «cărbune», care nu are a face cu obișnuitul cărbune, ci e piatră miraculoasă a evului mediu, «carbuncului». Odată scapă forma «limba romînească» (cu o adaosul n.). «Cereasca filosofie», de care se vorbește, arată a fi în legătură cu studiile filozofice de la Padova și se face apel la mărturia «filozofilor elinilor...». Constantin stolnicul și tînărul Radu Greceanu... sînt cuprinși și cu unli clerici, credem, în modesta formulă : «ai noștri oameni ai locului, nu numai pedepsiți într-o noastră limbă, ce și de limba elinească avînd știință».

Să analizăm argumentele :

1. «largi perioade». E caracterizat stolnicul C. Cantacuzino prin asemenea perioade ? E caracterizată *Biblia de la 1688* prin asemenea perioade ? Nu se știe. Nici nu se dă măcar un exemplu de o parte și de alta.

2. Italianisme ! Se găsesc destule la alți scriitori ai timpului.

3. Expresia «romînească» (cu o) o găsim și în *Cazania* lui Varlaam.

4. Expresia «cereasca filosofie» ar fi a cuiva care ar fi învățat la Padova, deci a lui C. Cantacuzino. Dar numai acolo se învăța filozofia ? Se mai învăța, de pildă, și la Școala Mare a Patriarhiei din Constantinopol, al cărei elev fusese Mănescu.

73. De Constantin C. Giurescu, 53 p.+VI planșe, București, 1937 (planșa V reprezintă o pagină din ms. 494 din secția manuscriselor romînești a Acad. R.P.R.).

74. Vezi și «Glasul Bisericii», an. XXI (1962), nr. 1—2, ian.-febr., p. 74—96.

75. De G. Călinescu.

76. De N. Iorga, vol. VI, 1938, p. 366—367.

Să adăugăm următoarea considerație :

Cînd alt frate al domnitorului, Iordache, a colaborat la traducerea *Evangeliei de la 1682*, s-a consemnat faptul în prefata scrisă în numele lui : «Io Șerban Cantacuzino poruncit-am fratelui nostru Iordache Cantacuzino, vel stolnic de o au îndreptat și o au așăzat precum umblă cea elinească și întru toate asemenea după toată orînduiala bisericii răsăritului, alcătuiindu-se și svintele cuvinte, spre mai aleasă înțelegere a limbii rumînești».

De ce nu s-a consemnat și colaborarea la Biblie a lui C. Cantacuzino, frate și el cu domnitorul ?

*

În perioada a doua, de care am vorbit, abia de se mai pomeneste de Milescu, ba i se mai contestă fie și cît de puțin merit pentru noi⁷⁷.

PERIOADA A III-A (1958—1964)

În anul 1958 s-au împlinit 250 de ani de la moartea lui N. Milescu. Revista «Ortodoxia»⁷⁸ a Patriarhiei Romîne a consacrat aniversării un număr special, intitulat *Opera teologică a lui N. Milescu*. Numărul se deschide printr-un cuvînt introductiv cu motto «O puternică personalitate a Ortodoxiei din veacul al XVII-lea», conținînd date biografice și bibliografice generale : «Spătarul Milescu s-a făcut cunoscut și prețuit, atît pe plan internațional prin vasta sa cultură, prin truda scrisului, prin bogata sa activitate diplomatică, și prin întinse relații pe care le-a avut cu marii oameni ai vremii, cît și pe plan interortodox și interconfesional, prin afirmarea valorilor Ortodoxiei» (p. 491). Se relevă relațiile lui N. Milescu cu importanți oameni de cultură din Apus : «Cunoaște și întreține legături cu o mulțime de oameni de cultură din occident, care-l apreciază la superlativ. Așa germanul Laurent Rinhuber, suedezul I. G. Sparwenfeld, francezii A. de Pomponne și Foy de la Neville, Wilsen, primarul Amsterdamului, iezuitul francez Philippe Avril, Ferdinand Verbiest și Grimaldi, pe care i-a cunoscut în China și mulți alții. Bune referințe asupra culturii spătarului ajung pînă la urechia marelui filozof Leibnitz (p. 493). Și omagiul se-ncheie : «Biserica Ortodoxă Romînă este deplin îndreptățită să se alătore, din toată inima, omagiului pe care cultura romînească îl aduce Spătarului N. Milescu, la împlinirea unui sfert de mileniu de la moartea sa».

Urmează articole de specialitate : 1. *Opera teologică și apologetică a spătarului N. Milescu*⁷⁹. Aici se relevă studiile făcute de scriitor la Marea Școală a Patriarhiei din Constantinopol, unde se-ncruciau cultura orientală cu cea occidentală. Prin operele sale cu caracter teologic

77. N. Iorga, Sextil Pușcariu etc. (vezi și p. 19 și 24)

78. Anul X (1958), nr. 4, oct.-dec.

79. De preotul Dimitrie Cristescu.

și apologetic, N. Mileșcu ține de cultura orientală, iar prin operele profane de cea occidentală. Activitatea scriitorului trece prin două faze: întâia, cea românească, cu opere teologice, a doua, cea rusească cu opere istorico-teologice. Între cele două faze stă opera lui intitulată *Enchiridion sive Stella orientalis*. Se analizează apoi amănunțit, cu date noi, toate operele lui N. Mileșcu. Al doilea articol *Mărturisirea de credință a spătarului N. Mileșcu: «Stella orientalis occidentali splendens»*⁸⁰. Se publică în originalul latinesc și în traducere această operă, după facsimilele textului dobândit prin intervenția Academiei R.P.R., de la Bibliothèque nationale din Paris. Articolul se încheie cu «Cîteva precizii» în care se dau explicații în legătură cu textul.

În 1962 cu prilejul împlinirii a 300 de ani, de cînd Mileșcu a tradus *Cartea cu întrebări*, revista «Glasul Bisericii»⁸¹ a publicat opera păstrată de Academia R.P.R. în secția sa de manuscrise românești, și un articol ocazional: «*Un tricentinar Mileșcu (1661—1961)*»⁸². Se relevă primele cercetări despre Mileșcu, se dau cîteva date biografice, necesare înțelegerii, apoi date bibliografice cu o listă a operelor românești și rusești ale lui Mileșcu, despre *Cartea cu întrebări, textul lucrării* (p. 80—91), despre originea latinească a limbii noastre după Mileșcu, despre particularitățile lingvistice ale textului, despre alte traduceri ale originalului, unele reproducînd manuscrisul lui Mileșcu, altele independente.

Tot «Glasul Bisericii»⁸³ a publicat articolul *Nicolae Mileșcu traducătorul Bibliei de la 1688*⁸⁴, în care se studiază cele două păreri despre traducătorii acestei Biblie: una în favoarea fraților Radu și Ștefan Greceanu, ori numai într-a lui Radu, circuliînd mai ales în Muntenia și la Brașov, alta în favoarea lui Mileșcu, circuliînd în Moldova și printre învățații greci din Orient.

Un articol, *Biblia în traducerea lui N. Mileșcu*⁸⁵ din «Biserica Ortodoxă Romînă»⁸⁶ se ocupă de Biblia lui Mileșcu în legătură cu traducерile ulterioare și în special de o copie făcută de un anume Dumitru din Cîmpulung, în jurul anului 1700. Textul copiat a fost al lui Niculae (prin care trebuie să înțelegem pe Mileșcu) care tradusese după Biblia de la Frankfurt (1597). Dumitru susține că Niculae nu era cleric, ci mirean (după cum reiese din partea tehnică a traducерii sale), tocmai cum a fost Mileșcu. Articolul consideră că Biblia de la 1688 a utilizat traducerea lui Mileșcu.

Adăugăm la aceasta că Mileșcu, vorbind de le la persoana a III-a, își zice Nicolae. Astfel în *Jurnalul de călătorie în China*, ed. II romînească, p. 5, 10, 193, 195, 259, 292 (de două ori), 293.

80. De Prof. Conf. Al. I. Ciurea.

81. Anul XXI (1962), nr. 1—2, ian.-febr., p. 74—96.

82. De P. V. Haneș.

83. In XXI (1962), nr. 9—10, sept.-oct.

84. De P. V. Haneș.

85. De G. T. Pop.

86. Anul LXXX (1962), nr. 9—10, sept.-oct., p. 958.

În 1963 articolul din «Studii»⁸⁷ intitulat *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*⁸⁸ e consacrat temei că tipărirea *Bibliei de la 1688* are și semnificație politică, pe lângă semnificația culturală și religioasă admisă pînă acum.

Într-adevăr urmărind titlurile și prefetele cărților bisericești de pînă la *Biblia de la 1688* constatăm constant afirmația că domni se preocupă de tipărirea de cărți bisericești pentru popor.

Cazania de la Deal (1644) s-a tipărit, spune titlul ei, «cu porunca și cu cheltuiala» lui Matei Basarab.

Cunoscuta *Pravilă de la Govora (1640)* s-a tipărit cu cheltuiala lui Matei Basarab (a se vedea titlul). În versurile slavonești închinat domnului de Uriil Năsturel, i se aduce domnului laudă (în traducere): «Sub dînsul oricărui pămîntean e pașnică viețuirea»⁸⁹.

În prefața *Psaltirii slavonești* (Govora, 1638—1641), descrisă de biograful slavi Undolski, Karataev și Leonid, întîlnim (în traducere): «Din porunca și cheltuiala prea luminatului domn Io Matei Basarab».

Nu numai titlul *Cazaniei lui Varlaam (1643)*, ci și prefața mitropolitului relevă cheltuielile lui Vasile Lupu pentru aducerea de tipografie din Rusia și pentru tipărirea cărților la Iași: «Petru Moghilă, fecior de domn de Moldova... carele pre pofta măriei tale a trimis tipariul cu toate meșteșugurile cîte trebuiesc, spre care lucru măria sa... Io Vasilie-voievod... cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipăririi au dat»⁹⁰.

Noul Testament de la Bălgrad (Alba Iulia, 1648) s-a tipărit, spune titlul său, «cu îndemnarea și porunca, denpreună cu toată cheltuiala» lui Gheorghie Racoți, iar din prefața lui Simeon Ștefan aflăm: «că văzînd și înțelegînd măria sa că noi rumîni care sîntem în țara măriei tale nu avea nici Testamentul cel nou, nici cel vechi deplin întru limba noastră... măria ta ne-ai adus meșteri străini de ne-au făcut typografie și le-ai dat plată din vistiarul măriei tale».

Aici scopul politic apare și mai clar, Racoți vrînd prin traducere să apropie și mai mult pe romîni transilvăneni de tron, care era calvin.

În prefața *Psaltirii de la Bălgrad* (Alba Iulia, 1651), traducătorul a spus despre lucrare că este: «izvodită... cu îndemnarea și porunca denpreună cu toată cheltuiala a măriei sale Gheorghie Racoți», iar la sfîrșitul primei prefete i se urează domnului să cîrmuiască în pace: «înflorînd cu pace», «ca să putem și noi via sub aripile măriei tale în pace».

Toate tipăriturile se sprijineau pe domni, cu rare, foarte rari excepții, și toate trebuiau să scoată în evidență numele și rolul acestora. Mitropolitul Dosoftei al Moldovei, cînd traduce *Psaltirea*, operă personală, nu reproducere, pune în titlul ei cuvintele «cu dzîsa și cu toată cheltuiala prea luminatului Io Ștefan Petri⁹¹ voevoda».

87. An. XVI (1963), nr. 3, p. 651.

88. De Virgil Cîndea.

89. *Bibliogr. rom. veche*, vol. I, p. 106.

90. *Bibliogr. rom. veche*, vol. I, p. 109.

91. Petriceicu.

Aceiași în prefața către domn (Duca Vodă) îl laudă astfel : «Intr-acela chip și măria ta... te nevoești pentru țara măriei tale».

Tot «cu cheltuiala» domnitorului (Duca Vodă) s-a tipărit *Molitvenicul de-nțales* 1681 (Iași), se zice în titlu.

La fel în cărțile tipărite în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino. Titlul *Evangeliei din 1682* (București) spune despre lucrare : «tipărită din porunca și cheltuiala... Io Șerban-voevod». Titlul *Apostolului din 1683* (București) repetă aceleași cuvinte. Titlul (versiunea cantacuzi-nească) *Bibliei de la 1688* atribuie lui Șerban «porunca și toată cheltuiala», iar versiunea brîncovenească numai «porunca», iar «îndemna-rea... și toată cheltuiala» lui Brîncoveanu. Amîndouă nu se deosebesc de titlurile celorlalte tipăriri menționate. Reiese din ele că voievozii luau inițiativa, suportau cheltuielile, destul de mari unele, cum a fost aducerea de litere de la Kiev și cum a fost o carte de mărimea Bibliei. Nu făceau ei aceasta numai din preocupări creștinești, ci moi ales politice.

În *Molitvenicul slavonesc 1635* (Cîmpu-lung Muscel), în care încep tipăririle rusești în Muntenia⁹², citim (în traducere) «Io Matei Basarab... drept credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri... avînd același vestit dialect slavonesc ca limbă și cu deosebire bulgarilor, sîrbilor, ungro-vlahilor, moldo-vlahilor...».

Nu e aceasta preocuparea politică ? Cu ce scop se adresa voievodul și altor locuitori, de aceiași religie adevărat, dar de altă naționalitate ?

O mai mare preocupare politică rezultă încă din faptul că domniii munteni se adresează cu tipăririle nu numai romînilor de sub conducerea lor, ci și acelor de sub alte conduceri : moldovenilor și transilvănenilor. O găsim aceasta în prefața a II-a a *Bibliei de la 1688*, și cînd se zice că «pentru cea de obște priință... neamului romînesc» s-a tipărit cartea⁹³. Nu e aceeași preocupare cu a lui Vasile Lupu din *Cazania lui Varlaam (1643)*, cînd se adresa «cătore toată semenția romînească» ?

Și atunci nu mai putem presupune că Șerban Cantacuzino «n-a fost inițiatorul întocmirii (*Bibliei de la 1688*), ci numai al editării ei»⁹⁴, fiindcă era firesc ca el, în vederea obținerii scaunului domnesc și a realizării unor ambiții și mai mari, să se fi pregătit din vreme și una dintre pregătiri consta tocmai din tipărirea Bibliei sau, în genere, de cărți religioase de seamă, deci era firesc să fi fost inițiator. O presupunere în acest sens am văzut la începutul acestui articol⁹⁵ că s-a făcut acum o sută de ani.

Tot în 1963 a apărut articolul *Tratatul despre rațiunea dominantă, cea dintîi operă filozofică publicată în limba romîna*⁹⁶ în «Viața Romînească»⁹⁷.

92. *Bibliogr. rom. veche*, vol. I, p. 102.

93. Virgil Cîndea, *art. cit.*, p. 650.

94. *Ibidem*, p. 655.

95. V. p. 2 ș. u. ; p. 5 ș. u.

96. De Virgil Cîndea.

97. An. XVI (1963), nr. 3, martie, p. 84--98.

După câteva rînduri despre «Divanul înțeleptului cu lumea» (socotit pînă acum ca prima lucrare filozofică romînească) al lui Dimitrie Cantemir se trece la tratatul *Despre rațiunea dominantă*, tradus în *Biblia de la 1688*, la sfîrșitul Vechiului Testament, sub titlul *Pentru singur viitorul gînd*. Se dau informații despre autor, despre cuprinsul tratatului, se constată asemănări cu Platon, se relevă că autorul revine mereu la aserțiunea «Vezi dar că rațiunea este capabilă să domine patimile». Se consideră Milescu drept autorul traducerii romînești (întru cît el a tradus și Vechiul Testament). Articolul constată că ediția grecească de la Frankfurt (1597) a Bibliei după care a tradus Milescu, cuprinde și ea tratatul (p. 86).

Se afirmă că : 1) Traducerea lui Milescu se păstrează în copie în biblioteca filialei Cluj a Academiei R.P.R., 2) că a fost revizuită de cîțiva cărturari munteni, pe baza confruntării îngrijite... cu textul grec», 3) că textul «a fost folosit apoi la pregătirea Bibliei lui Șerban», 4) că «este un document de cea mai mare importanță pentru cunoașterea tehnicii folosite de traducătorii noștri din grecește în a doua jumătate a secolului al XVII-lea» (p. 86). Iar mai departe : 5) se admiră «probitatea științifică și spiritul critic al vechilor noștri traducători», sînt lăudați aceștia că : 6) au «revizuit» metodic, 7) că au căutat ediții originale, și versiuni străine», 8) că au fost preocupați de «o ediție critică» și că «reproduc variantele, completează omisiunile, restabilesc ordinea cuvintelor, notează referințele la locurile paralele, profitînd de edițiile filologilor străini» (p. 86—87). Ba încă : 9) traducerea revizuită vădește «temeinică pregătire filologică, înțelegerea humanistă cu care și-au împlinit misiunea și efortul cărturăresc uriaș, de care erau capabili acești dascăli ai locului», 10) manuscrisul revizuit «cuprinde» primul text critic pregătit de filologii de la noi» (p. 87).

În 1964 s-a emis ideea că prefața *Bibliei grecești din Veneția (1687)* se datorește tot lui N. Milescu.

Negreșit că cercetările vor continua, fiindcă în multe privințe nu s-a stabilit un punct de vedere comun, fiindcă multe erori mai dănuiesc și fiindcă activitatea teologică a lui N. Milescu se dovedește din ce în ce mai multiplă și mai serioasă.

PETRE V. HANEȘ

DUH ORTODOX ȘI SLOVĂ ROMINEASCĂ PESTE HOTARELE ȚĂRII *

S-ar putea spune că nici unul dintre orașele din țările Europei apusene, exceptînd Parisul, nu este atît de legat de trecutul istoric, cultural al țării noastre cu Viena. Oraș strălucitor mai ales sub aspectul muzicii clasice, Viena a fost leagănul de formare și marșfestare a celor mai mulți și mai însemnați dintre fruntașii de ieri și de azi ai muzicii romînești ; și tot ea a fost orașul de învățatură a multora dintre oamenii noștri de seamă, istorici, literați, artiști etc., mulți dintre ei legîndu-și începutul activității și notorietății de acest oraș.

După cum se știe, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, tiparnițele vieneze au dat la lumină și cărți romînești (didactice, istorice, filozofice și religioase), datorită împrejurărilor vremii.

S-a creat astfel o tradiție culturală în cadrul legăturilor de prietenie dintre poporul romin și cel austriac, continuată în zilele noastre prin apariția la Viena a unei publicații periodice, care, atît prin conținutul ei, la un nivel de înaltă ținută științifică-informativă, cît și prin prezentarea redacțională și grafică, face deosebită cinste celui ce a pus-o la cale și s-a străduit cu întocmirea și tipărirea acestei valoroase publicații.

E vorba de *Almanahul Parohiei ortodoxe romîne din Viena*, «întocmit prin osîrdia Preotului Prof. Dr. Gheorghe Moisescu, parohul bisericii ortodoxe romîne din Viena, care a purtat și grija tipării».

În acest an, 1964, *Almanahul* a ajuns în cel de-al treilea an de apariție ; primul *Almanah* a apărut, după cum se știe, pe anul 1962, cu binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Romîne, în care spunea printre altele : «De mare bucurie sufletească ni s-a umplut inima, cînd am văzut osîrdia Parohiei ortodoxe romîne din Viena, de a da la lumină acest întîi *Almanah* al său, pe anul 1962. Este o faptă vrednică de laudă, pentru care împărtășim ostenitorilor patriarhiceasca noastră binecuvîntare».

Și tot Prea Fericitul Patriarh Justinian face începătură și celui de al doilea *Almanah*, printr-un *Indemn părintesc*, în care subliniază : «Strguinta Parohiei ortodoxe romîne din Viena, de a da la lumină acest al doilea *Almanah* al său, pe anul mîntuirii 1963, este vrednică de laudă și prețuire. Aceasta dovedește că iubiții noștri fii duhovnicești din capitala Austriei sînd cu osîrdie către zări tot mai luminoase, fapt care ne umple sufletul de o firească bucurie. Drept urmare, nu lipsim să trimetem părinteasca Noastră binecuvîntare pentru această pilduitoare silință în slăvitul ogor al cărții bune și folositoare. Căci, pretutindeni și întotdeauna tipăriurile alese, fie că sînt rod al muncii oamenilor învățați,

* *Almanahul Parohiei ortodoxe romîne din Viena pe anul 1964*, Editat de Parohia ortodoxă romînă din Viena, Wien I, Löwelstrasse 8.

fie că sînt culegeri din comoara de înțelepciune a poporului, s-au adevărat a fi cele mai iscusite unelte de întărire sufletească și cei mai minunați crainici ai cugetării și simțirii omenești».

«Tipărirea celui de al treilea *Almanah* al Parohiei ortodoxe romîne din Viena, pe anul mîntuirii 1964 — scrie în primele pagini ale lui Prea Fericitul Patriarh Justinian — ne dă din nou prilejul de a ne îndrepta gîndurile de bine către fubiții noștri fii duhovnicești statorniciți în Austria, binecuvîntîndu-le osîrdia din care a izvorît această lucrare ziditoare de suflet și dătătoare de lumină».

După apariția *Almanahului* pe anul 1962, și mai ales după apariția celui pe anul 1963, se putea pune întrebarea dacă, — dată fiind prezentarea lor la un înalt nivel din toate punctele de vedere —, pentru cel următor s-ar mai găsi vreo treaptă spre perfecțiune. *Almanahul* pe anul 1964 a dat un răspuns afirmativ acestei întrebări, avînd un conținut mai bogat și mai variat și chiar o prezentare tehnică și grafică de o nuanță superioară față de cele anterioare. Prinul *Almanah* a apărut în 152 pagini, al doilea în 252 pagini, iar cel de-al treilea în 298 pagini.

Colaborările la *Almanahul* pe anul 1964 sînt mai numeroase decît la cele precedente, și aduc valoroase contribuții la cunoașterea legăturilor dintre poporul nostru și cel austriac și întărirea colaborării și prieteniei dintre aceste popoare.

Printre colaboratorii *Almanahurilor* pe anii 1962 și 1963 se numără personalități de seamă, ca Tudor Argezi, Perpessiciu, Tudor Vianu, George Georgescu, Al. Elian, Constantin Stroescu, Pr. Nicolae M. Popescu ș. a. În ediția pe anul acesta apar nume de colaboratori noi, ca Prof. Constantin C. Giurescu, Marțian Negrea, Augustin Z. N. Pop ș. a.

Almanahul Parohiei ortodoxe romîne din Viena pe anul 1964 are în frunte *Cuvînt de dragoste și pace* scris de Prea Fericitul Patriarh Justinian, de care am amintit mai sus, după care urmează *Calendarul Ortodox pe anul bisect 1964*, tipărit cu negru și roșu, avînd ca frontispiciu pentru fiecare lună cîte o vigneta, reproduse din *Cartea de rugăciuni pentru tot creștinul*, edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1951, lucrate de pictorul Dimitrie Nicolaide, decedat anul trecut.

Pentru fiecare lună se dau, «spre aducere aminte», «scurte însemnări istorice» din trecutul Bisericii și al poporului român.

Partea calendaristică se încheie cu «arătarea posturilor de peste an».

După o *Precuvîntare* semnată de Preotul Prof. Dr. Gheorghe Moiescu, parohul bisericii ortodoxe romîne din Viena, urmează rubrica «Popas sufletesc», în care sînt reproduse tîlcuiri și sfaturi ale înalților Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Romîne, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian. I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei a scris un cuvînt de învățătură și îndemn duhovnicesc pentru acest *Almanah*, intitulat *Taina Invierii*, întrucît biserica ortodoxă romînă din Viena «are hram de mare cinste și stă sub ocrotirea celui mai slăvit praznic împărătesc: Invierea Domnului».

Scriitorul Tudor Argezi scrie în rubrica «Insemnări și răspunsuri» despre un *Alt popas* la Viena, primul fiind făcut cu un an mai înainte, și dăruit în slove de marele nostru scriitor în paginile *Almanahului* pe anul 1963. «Colaborator o dată la sumarul acestui *Almanah* al Bisericii romînești din Viena, — spune în începutul plachetei sale cu iz bisericesc marele nostru scriitor —, nu ezit să nu-mi repet plăcerea de participare și a doua oară la paginile cărții pe anul următor. Mai activă și mai prezentă în viața pastorală decît variatele înjghebări religioase, ea știe să împace vechea credință cu cerințele actualităților sociale».

Tot în această rubrică Prof. Marțian Negrea scrie un articol evocativ intitulat *Viena tinereții mele*, Paul Popescu despre cîteva aspecte (*Peisaj muzical vienez*) din viața muzicală a orașului «Dunării albastre», iar Ion Cojar, în *Spectator la Viena*, face interesante adnotații privitoare la viața artistic-teatrală a Vienei de astăzi.

Rubrica următoare, «Mărturii din trecut» despre legăturile dintre poporul român și poporul austriac, cuprinde o seamă de studii și articole care aduc o valoroasă contribuție la cunoașterea acestor legături și, implicit, a trecutului nostru național. Primul articol din această rubrică, intitulat *Romîni și Austria*, este semnat de Prof. Const. C. Giurescu. Urmează un articol sinteză al Preotului Prof. Dr. Gheorghe Moiescu despre *Macarie Psaltul și tipăriurile sale de muzică bisericească la Viena*; apoi o contribuție documentară a lui Augustin Z. N. Pop la cunoașterea vieții și activității lui Eminescu, intitulată *Eminescu și*

Viena, studiul Preotului Dr. Nicolae I. Șerbănescu despre *Un domn pribeag în Austria: Petru Șchiopul (1591—1594)*, un documentar semnat de Asist. Mircea Păcurariu despre *Un fost student român la Viena: Dr. Vasile Popp*; Victor Iliescu scrie despre *Caragiale și Viena*; urmează două evocări portretistice: *Gheorghe Lazăr, cel dintâi învătător de ideal național*, de Gheorghe Alexe, și *Un drumeț celebru: Badea Cârțan*, de O. M. Făgărășanu. Rubrica se încheie cu o evocare comemorativă a lui Aurel Vlaicu, cu prilejul împlinirii unei jumătăți de veac de la moartea lui năpraznică: *Românii din Viena și moartea lui Aurel Vlaicu*.

În rubricile următoare, «Cuvinte din bătrâni» și «Pagini literare», sînt grupate — cum mărturisește însuși întocmitorul *Almanahului*, Preotul Prof. Dr. Gheorghe Moisescu — numeroase «bucăți alese din comoara de neistovită înțelepciune a poporului nostru, izvodite prin pana cronicarilor sau a unor scriitori de seamă și ale căror nume strălucesc ca niște luceferi pe bolta literaturii românești». Sînt reproduse astfel pagini evocatoare din cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce, precum și din scrierile marilor cărturari, istorici și scriitori Varlaam, mitropolitul Moldovei, Antim Ivăreanu, Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, Dionisie Romano, Mihail Kogălniceanu, Al. Odobescu, Gheorghe Barițiu și Ion Sîrbu.

Se redau, de asemenea, «pagini literare» din operele scriitorilor noștri de seamă: Vasile Alecsandri, Gala Galaction, Eminescu, Coșbuc, Sadoveanu, Goga, Argezi, Caragiale, Creangă, Topîrceanu, Delavrancea, St. O. Iosif, Al. Macedonski ș. a.

«Cei dornici de a cunoaște plaiurile țării noastre, vor afla — cum spune de asemenea întocmitorul *Almanahului* despre cuprinsul lui — multe lucruri frumoase, zugrăvite cu duios avînt de către cei care le-au străbătut ori le-au cunoscut cu evlavie de pelerini sau cu inimă caldă de drumeți». În afară de Geo Bogza, al cărui nume figurează sub un fragment reprodus din *Cartea Oltului*, toți ceilalți semnatari ai impresiilor publicate, în limba germană, în rubrica «Meleaguri românești» sînt cetățeni vienezi din colonia romînă.

Ultima rubrică a *Almanahului* este consacrată cronicilor: *Cronica Patriarhiei Romîne pe anul 1963*, semnată de Teodor N. Manolache, *Cronica Parohiei ortodoxe romîne din Viena pe anul 1963*, semnată de Preotul Prof. Dr. Gheorghe Moisescu, și *Activitatea Coloniilor romîne din Austria în cursul anului 1963*, de G. Sereda.

Sub semnătura Prof. E. Bohatyretz, în partea finală a lucrării, s-a dat și un rezumat în limba germană al întregului cuprins.

La sfîrșit, listă a ilustrațiilor și *Cuprinsul*.

O remarcă deosebită se impune a se face și pentru bogata, variata și artistică ilustrare a acestui *Almanah*, care, repetăm, are o deosebită valoare culturală și instructivă, contribuind totodată la o mai strînsă legătură de colaborare și prietenie între două popoare dunărene, care doresc și se străduiesc neîncetat pentru pacea întregii lumi.

T. N. M.

CERCETĂRI ȘI PRECIZĂRI NOI CU PRIVIRE LA ARTA MEDIEVALĂ

Numărul 2 din anul 1963 al periodicului «Studii și Cercetări de Istoria Artei», apărut în Editura Academiei R.P.R., cuprinde patru articole referitoare la monumente și obiecte de artă medievală, după cum urmează:

1. Paul Henri Stahl, *Vechi case și biserici de lemn din Muntenia*, p. 315—377.
2. Vasile Drăguț, *Biserica din Leșnic*, p. 423—433.
3. Sorin Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Rîșca*, p. 433—437.
4. Georgeta Oțetea, *Aspecte ale producției de metal în arta aplicată romînească*, p. 480—494.

Interesul deosebit pe care îl prezintă aceste studii pentru noi, ne îndatorează să ne ocupăm în cele ce urmează de datele esențiale și concluziile pe care ni le înfățișează autorii.

Vechi case și biserici de lemn din Muntenia. — Vechile biserici de lemn din Muntenia sînt mai puțin cunoscute decît cele din Transilvania sau Oltenia. Elementele cele mai însemnate demonstrează existența la aceste monumente a unui bogat decor în lemn. Modul de construcție, așa cum reiese din imaginea: «Ușă de biserică din Argeș» (p. 330), era din birne cioplite în patru muchii iar la încheietură petrecute în colțuri în formă de «coadă de rîndunică». La bisericile mai vechi, acoperișul este simplu, în «patru ape», în partea de răsărit fiind rotunjit pentru a putea adăposti absida principală. La unele există un mic turn, de proporție ceva mai mică decît la bisericile din Transilvania, situat în partea de apus, unde se află și intrarea în biserică. De obicei tot în această latură aflăm intrarea de la turn ca o micuță prispă. Interiorul, în majoritatea cazurilor, prezintă separarea naos-pronaos, fapt ce amintește de planurile păstrate de bisericile din piatră. «Este posibil că în trecut această despărțire să fi fost obișnuită, ea menținându-se mai îndelungat la bisericile țărănești de lemn, la fel cum s-au menținut în arta țărănească și alte elemente arhaice dispărute din arta orașelor» (p. 330). Prispă amintită prezintă stâlpi ce susțin acoperișul și este închisă de o balustradă ce se integrează întru totul aspectului arhitectural al monumentului. Ușa de la intrare este de proporții mici. Pereții laterali prezintă mici ferestre, iar acoperișul este din șindrilă. În decorație, se întilnește la ușa bisericii un bogat chenar sculptat cu măiestrie. Un element caracteristic decorativ este brîul median ce înconjoară biserică imitînd împletitura frînghieii. Un ultim element specific monumentelor din lemn îl constituie «capul de cal» care decorează bisericile la exterior, situat la porțiunea terminală a grinzilor ce susțin acoperișul, adăpostit sub streșină. El este mai des întilnit la monumentele din secolul al XVIII-lea. Decorația exterioară a monumentelor din lemn se integrează în bună măsură în arta muntenească din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea, al XIX-lea. Este greu să cunoaștem aspectul bisericilor de lemn din orașe. Este posibil ca acestea să fi avut un decor la fel de bogat, ca și cel al bisericilor de la sate.

Biserica din Leșnic. — Pentru prima oară biserică ortodoxă din Leșnic (raionul Ilia, regiunea Hunedoara) a fost semnalată de I. D. Ștefănescu în lucrarea sa *La peinture religieuse en Valachie et en Transilvanie*, Paris, 1932, p. 263—264. Vasile Drăguț îi consacră aci un studiu special în care o clasează ca una dintre cele mai vechi biserici românești din Transilvania. Planul construcției se prezintă în formă de navă. Altarul este dreptunghiular boltit în «semicilindru axial». Timpla de zid. Naosul, tot dreptunghiular, este separat de pronaos (o adăugire tîrzie) printr-un zid cu o ușă. Deasupra pronaosului se află o mică turlă din lemn. În partea de vest construcția se încheie cu un pridvor din lemn care protejează intrarea. Forma inițială a monumentului se poate reconstitui cu ajutorul tabloului voliv ce înfățișează un mic edificiu alcătuit din: altar, o navă de mici proporții și un turn vestic. Nava mai prezintă două ferestre la nivelul naosului. Astfel reconstituit, monumentul reproduce «un tip de construcție devenit specific modestelor ctitorii ale cnejilor romîni din Transilvania în preajma anului 1400» (p. 424). Monumentul este întru totul asemănător cu bisericile din: *Criscior*, ctitoria cneazului Bălea și a soției sale Visa, din anul 1404, *Streii Singiorgiu*, ctitorie din 1409 a cneazului Lațcu Chendreș și a soției sale Nistora, *Ribita*, ctitoria lui Vladislav și a Stanei din 1417 și *Roscani* care datează din secolul al XV-lea. Dar, cel mai vechi reprezentant al acestui tip de construcție — după cum menționează autorul (nota 5, p. 424) — poate fi socotit biserică ortodoxă din Streii, de la sfîrșitul secolului al XIII-lea. Din analiza ansamblului de picturi aflate în interiorul bisericii din Leșnic, Vasile Drăguț constată existența a două epoci distincte: una de la începutul secolului al XV-lea, așa cum rezultă din pictura de pe pereții de sud-vest și nord ai naosului, care păstrează decorația originală, și cealaltă datînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, așa cum se desprinde din pictura de pe perețele de vest al naosului și la altar. Așa cum se arată în schița de la p. 427, programul iconografic al stratului original de pictură este simplu. Scenele picturilor sînt de dimensiuni mari, citeodată se întind pe un perete întreg. Figurile exprimă o vădită varietate, surprinzătoare chiar, împletită cu o viguroasă expresivitate, «reusind uneori să facă simțite pulsațiile unei vieți lăuntrice» (p. 425). Ceea ce rămîne definitiv pentru aceste picturi, precizează autorul, este structura stilistică a acestora rezultată din integrarea unor elemente specifice picturii de tip occidental din Transilvania — «romano-golice», — într-un substrat de origină bizantină, totul fiind transpus într-o viziune artistică vie și originală (p. 425).

Scene ca «Judecata de apoi», ca și modul de caligrafie a unor figuri, prezintă trăsăturile unei arte de sinteză, cu totul originală, a cărei cristalizare a fost favorizată de anumite împrejurări istorice (p. 426). Inscricțiunile făcute în medio-bulgară arată că autorul picturilor de la biserica din Leșnic era un ortodox ce se formase în mediul local bogat în tradiții romanico-gotice. Artă zugrăvelilor de la Leșnic este rezultată din întîlnirea elementelor de tradiție bizantină cu cele de tradiție romanico-gotică, artă în care forța de expresie și capacitatea emoțională introduc și unele accente cu totul personale (p. 427). Incercînd să facă o încadrare în timp a acestor picturi, autorul aduce în discuție asemănările frappante care se impun din capul locului, mergînd în unele cazuri pînă la identificarea cu picturile bisericilor romînești din Strei, Criscior, Ribița și altele în care caracteristica predominantă este împletirea elementelor stilistice și iconografice cu tradiția bizantină și cu acele trăsături specifice artei romanico-gotice din Transilvania. «Aceleași scene de mari dimensiuni, aceleași compoziții simple fără fond, același tip de desen, larg și apăsător, o cromatică redusă, un repertoriu iconografic asemănător, iată suficiente elemente pentru a data picturile de la Leșnic la începutul secolului al XV-lea» (p. 427). Programul picturilor de la Leșnic este concentrat și cuprinde într-un singur ansamblu temele principale ce se prezintă de regulă în naos sau pronaos, fapt de altfel devenit firesc la monumentele cu spațiu restrîns. La biserica din Leșnic iconografia naosului prezintă din *ciclul patimilor* «Răstîgnirea», și imaginile sfinților militari, călări. O altă scenă, «Judecata de apoi», deși este o temă a pronaosului și citeodată chiar a exonartexului, la biserica din Leșnic (pentru că are numai o încăpere) apare pe peretele vestic al naosului. Autorul constată că, analizarea vechilor picturi de la Leșnic, oferă elemente ce pot contribui la reconstituirea, în parte, a programului iconografic al bisericilor romînești din Hunedoara din cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea. După ce face o trecere în revistă a fragmentelor de pictură murală din această perioadă, autorul constată existența unor teme comune și conchide că elementele iconografice ce s-au păstrat în bisericile hunedorene sînt un indiciu grăitor despre unitatea de gîndire care împreună cu unitatea de stil a compozițiilor definește o etapă destul de însemnată în istoria picturilor medievale din Transilvania. V. Drăguț încearcă în continuare unele precizări în legătură cu identificarea persoanei ctitorului bisericii de la Leșnic. Așa cum se vede din tabloul voliv, el apare ca un bărbat matur, cu barbă și mustață într-o haină lungă, în mîna dreaptă purtînd, sprijinit pe umăr, un toiag cu o cruce dublă, iar în mîna stîngă macheta bisericii. Lîngă ctitor, este reprezentată o femeie cu năframă. Folosindu-se și de date similare de la celelalte biserici amintite, ajunge la concluzia că, ctitorul de la Leșnic nu poate să fie decît un cneaz localnic, una și aceeași persoană cu Dobre Romînul, fiul lui Ioan de la Leșnic, care a primit în dar de la regele Sigismund în 1394 cnezatul pădurii Leșnic (p. 429). În ce privește reprezentarea cu crucea pe umăr, ea pare să fie o aluzie la lupta antiotomană dusă de romîni din districtele Hunedoarei și Zarandului. Tot ei vor da o ripostă puternică, în frunte cu cneji și voievozii romîni, încercării statului feudal maghiar de a le știrbi autonomia, rămînd principalii beneficiari ai autonomiei relative cîștigate. În schimbul meritelor dobîndite pentru paza granițelor Transilvaniei, pe lîngă danii și înobilări, cneji au mai obținut și dreptul de ctitor și au înălțat modeste biserici ortodoxe de zid pe moșiile lor, cum este biserica de la Leșnic. Autorul ia în considerare introducerea unui element nou cu totul original în compoziția «Judecății de apoi», ce reprezintă doi ostași: unul poartă pe umăr un erou căzut pe cîmpul de luptă avînd o săgeată înfiptă în piept, al doilea poartă pe umeri un țap (simbol al sacrificiului lui Avraam) și o inscripție în limba slavonă: «O fratele meu, cît de mult am suferit în țară străină pentru păcatele mele». Autorul este de părere că această imagine pare a fi o evocare a jertfelor de sînge plătite de Dobre Romînul în luptele cu turcii, unde probabil și-a pierdut fratele ucis de o săgeată pe meleguri străine. Ar mai putea fi vorba de participarea cnejilor din Banat la luptele antiotomane din 1390—1391. În ce privește designarea zugrăvilor acestui monument de artă, V. Drăguț respinge ipoteza că aceștia ar fi venit dinafara granițelor Transilvaniei. Este cert că ei erau romîni ortodocși. În legătură cu picturile altarului, acestea sînt creația unui alt zugrav. Impărțită în două bolta prezintă în partea de est pe Maica Domnului ornată, iar spre vest pe Dumnezeu Tatăl, cu capete de îngeri în spațiile libere dimprejur. Modalitatea de reprezentare a picturilor din altar îl face pe cercetător să tragă concluzia că aparțin artei stilistice a picturilor post brîncovenesti (p. 433).

Biserica monument istoric din Leșnic prezintă cercetătorului probleme destul de interesante, a căror rezolvare aduce noi lumini asupra istoriei artei medievale din Transilvania.

Datarea ansamblului de pictură de la Rîșca. — Știm că epoca lui Petru Rareș (I 1527—1538; II 1514—1546) se caracterizează în ceea ce privește operele de artă prin adaptarea planului treflat alungit, prin adăugarea gropniței și a pridvorului. Se generalizează gropnița, care la bisericile minăstirești este împreună cu camera tezaurului, și pridvorul închis sau deschis. În decorație apar primele elemente de influență ale stilului Renașterii îmbinate cu cele gotice, care apar la arcadele de la uși, ferestre. Fațadele exterioare sînt decorate cu picturi de la cornișe pînă la soclu. În rest, se mai observă o tendință de înălțare a monumentelor, ca la bisericile gotice. Între monumentele mai caracteristice din vremea lui Petru Rareș se remarcă: biserica Mînăstirii Probota din 1530, biserica Mînăstirii Humor (1530) și Moldovița sau Vatra Moldoviței din 1532. Un alt monument de artă religioasă din acea vreme este biserica Mînăstirii Rîșca construită în 1542, cu hramul Sfîntului Nicolae. În ce privește datarea ansamblului de pictură exterioară și interioară, Sorin Ulea aduce unele elemente noi, deosebit de interesante, susținînd că el n-a fost realizat în timpul domnitorului moldovean. *Zugrăvirea bisericii a fost făcută cu 5—6 ani după moartea lui Petru Rareș* (p. 433). Transformările efectuate în veacul al XIX-lea au înlăturat zidul despărțitor dintre naos și pronaos. Această schimbare duce la înlăturarea tabloului votiv care potrivit tradiției veacurilor al XV—XVI-lea era reprezentat pe perețele de vest al naosului, în dreapta ușii de la intrare. Restauratorii monumentului au găsit de cuviință că acest tablou nu trebuie să dispară cu totul și l-au copiat pe perețele de nord al încăperii ce servește drept pronaos (această copie este reprodușă la pagina 434 a revistei). În ea sînt înfățișați sub oblăduirea Sfîntului Nicolae, domnitorul Petru Rareș cu fiul său Ștefan, soția sa Elena și copiii Ruxandra și Constantin. Autorul sesizează lipsa lui Iliăș fiul cel mai mare și a fiicei sale Elena și totodată modul de reprezentare a lui Ștefan. În timp ce Constantin este înfățișat purtînd pe cap o bonetă, Ștefan, de aceeași statură cu tatăl său, poartă ca și Petru Rareș, peste bonetă, coroană voievodală. Aceste particularități, concludă Sorin Ulea, vin să demonstreze că zugrăvirea bisericii Mînăstirii Rîșca nu avusese loc sub domnia a doua a lui Petru Rareș, cînd Ștefan era abia un copil de 10—14 ani ci după turcirea lui Iliăș, adică atunci cînd Ștefan, tînăr de vreo 19 ani, ajunsese domn al Moldovei: 1551—1552 (p. 434). O dată cu copia tabloului votiv de la Rîșca, autorul amintește de tabloul votiv de la Probota făcut cu doi ani în urmă de către Iliăș. Asemănările dintre copia de la Rîșca și tabloul votiv de la Probota sînt izbitoare. Ca și la Probota, se observă că voievozii purtau sub coroană o bonetă pe care pînă în epoca lui Petru Rareș o purtaseră numai demnitarii — așa cum demonstrează portretele lui Șendrea de la Dolhești, al lui Ioan Tăutu de la Bălinești și al lui Gavriil Troțușan de la Părhăuți. Voievodul a împodobit boneta cu perle și a introdus-o în costumul domnesc, apărînd pentru prima dată la fiii lui Rareș, după cum observăm din portretul funerar al lui Ion, zugrăvit la Probota în 1532.

«Datarea exactă a ansamblului de pictură de la Rîșca prezintă o importanță deosebită pentru înțelegerea direcției în care a evoluat conținutul de idei al picturii exterioare moldovenești din anii care au urmat epocii eroice a lui Petru Rareș».

Aspecte ale producției de metal în arta aplicată romînească. — Arta bizantină cu o vastă răspîndire, din Peninsula Balcanică pînă în Moravia și din Cîmpia Panonică pînă la Kiev, s-a făcut simțită în țara noastră în epoca feudalismului timpuriu (secolele al X—XIII-lea) mai ales în obiectele de cult ca: relicve, cruci etc. «Exemplare reprezentative pentru sinteza pe care o reprezintă stilul propriu al argintăriei liturgice romînești sînt, de pildă, cădelnița de la Tismana (sfîrșitul secolului al XIV-lea sau somptuoasa cădelniță dăruită în 1470 Mînăstirii Putna de către Ștefan cel Mare» (p. 482). Neagoe Basarab într-o scrisoare către argintarul Celestin din Sibiu se arată nemulțumit față de execuția modelelor celor cîteva cupe și a cădelniței pe care le comandase, reproșîndu-i că în Țara Romînească se fac lucruri mai bune. Existau deci aci ateliere tradiționale de argintari. Astfel de ateliere se înființează și se mențin și în Moldova pînă la mijlocul secolului al XVII-lea.

Autoarea semnaleză un document care atestă numele unui argintar din Suceava — Grigore Moisiu —, care a executat unele obiecte din ordinul mitropolitului Atanasie Cărmălaș al Moldovei. Ca exemplificare, la p. 482, se poate vedea «Candelă de argint de la sfârșitul secolului al XVII-lea executată de meșterul Peter Hünesh».

Însoțite de ilustrații elocvente, studiile publicate în numărul 2/1963 al revistei «Studii și Cercetări de Istoria Artei» aduc noi lumini asupra tezaurului vechii arte românești și asupra istoriei acestei arte.

IOAN F. STANCULESCU

PRIMELE TEXTE SCRISE ÎN ROMÎNEȘTE *

Autorul demonstrează că textele cele mai vechi scrise în românește, cunoscute pînă astăzi, așa-zisele *manuscrite rotacizante* (*Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzachi*), îmbracă veșmintul unei limbi mai vechi decît aceea în care au apărut cărțile românești tipărite la Brașov, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Ipotezele emise cu privire la influențele curenților religioase străine de cultul ortodox, asupra primelor noastre texte românești, sînt excluse. Traducerea primelor cărți de cult în românește a avut loc în sinul comunității ortodoxe romîne. Altfel teoria husită (N. Iorga)¹, teoria catolică (Ilie Bărbulescu)², cît și teoria luterană³, ignoră datele obiective ale istoriei. Nu avem nici o probă istorică pentru a putea dovedi pătrunderea luteranismului la romîni, în Maramureș, în secolul al XVI-lea. Propaganda luterană s-a exercitat începînd cu anul 1544 (cînd apare *Catehismul luteran pentru Romîni*, la Sibiu), în sudul Transilvaniei, la Brașov, Sebeș, Orăștie. Numai în Maramureș, unde mica nobilime romînă ajunsese la o autonomie specială, a putut apărea fenomenul primelor noastre traduceri bisericești. Limba acestor texte ne îndreptățește să plasăm apariția traducerilor religioase maramureșene — la sfârșitul secolului al XV-lea.

P. P. Panaitescu analizează elementele materiale pentru determinarea textelor rotacizante: filigrarea hîrtiei *Psaltirii Hurmuzaki* și criptograma din *Psaltirea Scheiană*. Filigrana ne îngăduie să localizăm traducerea și să o considerăm ca realizată în jurul anului 1490. Manuscrisul *Psaltirii Scheiene* e o copie din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, după un text mai vechi. Datele criptogramei ne furnizează în cifre cirilice data de 7023 (1514 sept.-dec.—1515, ian.-august)⁴. Această epocă e posteriară decît perioadei husite (prima jumătate a secolului al XV-lea) și anterioară Reformei luterane. Studiul limbii de asemenea ne conduce către sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea. Condițiile istorico-sociale din regiunea Maramureș ne dau o bază de argumente mai puternice. Un text juridic din Maramureș ne arată ce erau cneșii, caracterul ereditar al cnezatului, caracterul nobiliar local recunoscut chiar de regele Ungariei. Maramureșul se bucura de o autonomie incontestabilă, iar un privilegiu din 1364 recunoștea «tuturor Valahilor din Maramureș dreptul de a alege și a fi ales ca voievod pe acela voit de comunitatea Valahilor» (I. Mihaly, *Documente maramureșene*, Sigheț, 1900, p. 55). În luptă

* P. P. Panaitescu, *Les premiers textes écrits en langue roumaine*, în „Revue roumaine d'histoire”, Bucarest, Editions de l'Academie de la République Roumaine, 1962, tome I, nr. 2, p. 427—450.

1. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a romînilor*, în „Studii și documente”, VII, București, 1904; de asemenea S. Pușcariu, Al. Procopovici, N. Drăganu.

2. I. Bărbulescu, *Studii privitoare la limba și istoria romînilor*, București, 1902.

3. O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1926; de asemenea, Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII—XVI-lea*, București, 1956.

4. R. Pava, *Criptograma din Psaltirea Scheiană*, în „Studii și materiale de istorie medie”, III, București, 1959, p. 365—372.

cu marii feudali ai Ungariei, mica nobilime română din Maramureș ridică din mijlocul ei figuri ca Balc și Drag, la sfârșitul secolului al XIV-lea. În 1514 cnejii iau parte activă la războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja, iar cei din Maramureș se ridică împotriva contelui numit de regele ungar.

Se constată la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, o luptă socială dusă de cnejii din Maramureș împotriva marilor feudali și împotriva puterii regale, pentru a-și păstra autonomia lor provincială.

În acest timp Biserica Ortodoxă de aici era sub influența directă a cnejilor români. Mănăstirea Peri, întemeiată de Balc și Drag era «stavropighie», recunoscută astfel încă din 1391 de Constantinopol, exercitându-și un fel de drept episcopal de jurisdicție nu numai asupra marilor domenii ale întemeietorilor mănăstirii, ci și asupra bisericilor române ale comitatelor vecine Maramureșului: Bereg, Ciceu, Sătmar, Bihor, o parte din Bistrița. O astfel de autonomie bisericească, într-un cadru istoric bine determinat, prin lupta cnejilor maramureșeni pentru păstrarea independenței politice și religioase, ne deschide o nouă perspectivă de înțelegere a datelor istorice. Între 1488 și 1491 ia ființă episcopatul ortodox Mukacevo pe domeniile lui Ioan Corvin, fiul regelui Ungariei, Matei. În 1491 noul rege Ladislau II dă episcopului dreptul de a lua dijma de la ortodocșii de sub jurisdicția sa, care refuzaseră să recunoască autoritatea sa și care fapt dă naștere unui grav conflict local. Între 1491 și 1498 lupta între episcopul de Mukacevo și Biserica autonomă a cnejilor Maramureșului ajunge până la forme de mare încordare. Pentru a afirma întreaga autonomie a Bisericii lor și dată fiind puținătatea izvoarelor de unde să-și procure manuscrite slave, cnejii maramureșeni introduc în cult cărțile române scrise în graiul lor local. Cnejii Maramureșului fac totuși unele concesiuni autorităților catolice ungare, în schimbul recunoașterii autonomiei Bisericii lor. Diploma din 1494, care specifică dependența Mănăstirii Peri de autoritatea oficială catolică din Transilvania ne furnizează un element de înțelegere, de ce în aceste condiții întâlnim, la sfârșitul *Psaltirii Scheiene*, Simbolul credinței cu Filioque. Principalii membri ai familiei Dragffy au jucat un important rol în victoria obținută asupra episcopului de Mukacevo, au devenit catolici, tocmai pentru a putea ajunge la înaltele demnități ale regatului și pentru a se menține astfel. În 1494, Biserica Maramureșului e supusă autorității catolice din Transilvania, ca urmare desigur a influenței familiei Dragffy, iar Filioque în Simbolul credinței din *Psaltirea Scheiană* ne furnizează tocmai recunoașterea supremației Bisericii Catolice asupra Bisericii maramureșene. În astfel de condiții autoritatea catolică din Transilvania autorizează introducerea limbii române ca limbă de cult pentru românii din această provincie, cu condiția ca simbolul catolic să figureze în cărțile religioase. Biserica Romano-Catolică nu avea nici un interes să susțină folosirea slavonei și nu putea în împrejurările de atunci, cum n-a putut nici la sfârșitul secolului al XVII-lea (uniunii), să impună liturghia latină în Biserica română. Ea n-a putut decât să admită inițiativa, venită din interiorul Bisericii românești — din partea cnejilor și mănăstirilor Maramureșului — de a întrebuiți limba românească în Biserică, în locul limbii slavone. Traducerile cărților în românește, în graiul local, reprezintă un aspect al curentului de apărare a autonomiei Maramureșului. Introducerea cărților liturgice românești e una din formele de luptă pentru autonomia Bisericii, în cadrul luptei pentru autonomie locală împotriva feudalismului și e susținută de mica nobilime locală. Apariția curentului de traduceri în Maramureș nu constituie un fenomen izolat, e poate cel mai vechi dintre curentele de acest gen, apărute în diferite părți ale teritoriului locuit de români.

Avem de a face cu momente și mișcări de cultură, simultane, apărute, departe unele de altele, însă exprimând un stadiu comun de dezvoltare a societății române la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Schimbările social-politice din această perioadă fac posibilă apariția unui astfel de fenomen cultural: primele scrieri românești. E nevoie să admitem că există între ele o relație necesară, limba slavonă era forma de cultură literară a vechii nobilimi, care se bucura de imunități, în timp ce limba românească era instrumentul noilor păături sociale care se ridicau: mica nobilime (ca în Maramureș) și orașenii. Apariția unor texte românești în prima jumătate a secolului al XVI-lea în regiuni diferite unele de altele, și independente și anterioare influenței Reformei luterane, vedește aspecte multiple ale unui proces de intrare a limbii populare în literatură, în aceste publice și particulare. Scrisoarea lui Neacșu din 1521 nu reprezintă decât o tradiție veche

a întrebuirii alfabetului chirilic. În *Evangheliile* lui Coresi (1560—1561) întâlnim un cuvânt care arată moneda (*statere*) și care știm cu siguranță că nu a circulat decât pînă la 1526, fapt ce dovedește că ea a fost luată dintr-un manuscris, desigur, anterior acestui an. În unele locuri, *talantul* în aceeași ediție a lui Coresi, e numit som, somi, după numele unei măsuri monetare italiene, menționată în actele din țările romine (secolele al XIV—XV-lea), ultima mențiune asupra monedei som — găsiindu-se în Moldova, în 1518. *Evanghelia românească* a fost deci tradusă înainte de 1518 și ea e turnată în romîna din sudul Transilvaniei, neavînd nici o legătură cu traduceri din Maramureș, iar ca dată e anterioară influenței Reformei luterane în Transilvania. De asemenea, cu privire la Moldova, știm astăzi sigur, că în 1532, un învățat german, Nicolae Pflüger, scria unui locuitor din Cracovia că un *doctor* s-a întors din Moldova la Wittemberg, unde vrea să editeze pentru luterani *Evanghelia* și *Epistolele* Sfîntului Apostol Pavel, în *romînește*, în polonă și germană⁵. Desigur că *manuscrisul romînesc*, dus de acest doctor în Germania, era anterior anului 1532. Cu o astfel de informație e posibil să fixăm data *traducerii romînești a Evangheliei în Moldova*, înaintea *Confesiunii de la Ausburg*, care a cristalizat doctrina luterană, în iunie 1530.

Aceste semnalări cu privire la apariția scrisului romînesc, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, ne arată că provin din centre romînești, depărtate unele de altele, dar exprimînd necesitățile societății romînești în plină dezvoltare, ca urmare a progresului economic a noilor straturi sociale, mica nobilime și orașenii. În cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tipografia lui Coresi din Brașov unifică acest curent de traduceri din diverse locuri, centre izolate.

Primele cărți tipărite la Brașov de Coresi și de continuatorii lui nu formează primele scrieri romînești, ci ele au răspîndit și unificat *scrieri mai vechi*. Din prefețele cărților tipărite la Brașov și din comparația textelor de aici cu acelea ale manuscriselor rotaciante, cit și cu acelea din Moldova, se constată o unificare a limbii prin tipărire. Activitatea lui Coresi la Brașov nu e o antrepriză de nuanță luterană, iar Brașovul nu trebuie considerat ca un centru luteran. Populația romînească n-a îmbrățișat Reforma. La întretărirea Transilvaniei, Valahiei și Moldovei, Brașovul a format centrul comercial cel mai important pentru *legăturile dintre romîni*. Această poziție l-a făcut să joace un rol important în domeniul civilizației romînești, acela al răspîndirii cărților și unificării limbii literare. Traducerea celor mai vechi cărți în romînește n-a fost făcută la Brașov, ci în locuri foarte depărtate unele de altele, în ținuturi diferite, întrebuintîndu-se graiul local: Maramureș, Transilvania, Moldova, Valahia, și au circulat sub formă de manuscris. Fenomenul apariției scrisului romînesc e fructul unei mișcări sociale interioare, generale, de origină romînească, care în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea se răspîndește și se unifică prin tipăriturile din centrul comercial care e orașul Brașov.

C. B.

PREDOSLOVILE NOULUI TESTAMENT DE LA BĂLGRAĐ (1648) *

Sub raport literar, obișnuit, sîntem înclinați să privim apariția *Noului Testament de la Bălgrad* (ianuarie, 1648) ca pe o «traducere» de excepțională importanță. Este cea dintîi traducere a Noului Testament în limba romînă, traducere reflectînd și tinzînd spre consolidarea unității naționale a poporului nostru, într-o epocă de frămîntări, în care Ortodoxia romînească a dat martiri (ca Sfîntul Ilie Iorest) pe altarul credinței strămoșești.

5. Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, în „Studii”, București, XI (1958), p. 62—63.

* G. F. Teplea, *Predosloviile Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, în revista „Limba Romînă”, nr. 2, 1964.

Noul Testament de la Bălgrad (Alba-Iulia) constituie însă mai mult decât o traducere. Alături de textele biblice, numeroase pagini (circa 100 din totalul de 320 fiie în limba română) cuprinzând predoslovii, «sume» (rezumate) și glose marginale, vădesc participarea vie, competentă și originală a autorilor traducerii la alcătuirea lucrării, oferă un bogat material de cercetare și aduc noi lumini asupra operei însăși, asupra împrejurărilor în care ea a fost scrisă. Iată, dacă ar fi numai să anunțăm, ce reliefează studiul recent al D-lui G. F. Tepelea. Acest studiu urmează altora, ale aceluiași autor, vădind o preocupare continuă, serioasă și rodnică. Amintim aici articolele despre *Sinonimele Noului Testament de la Bălgrad*, publicat în revista «Biserica Ortodoxă Română», iulie-august 1962, și *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad* apărut în revista «Limba Română», nr. 3, 1963.

Noul Testament de la Bălgrad are două prefețe: Predoslovia către mânia sa craiul Ardealului (semnată de mitropolitul Simion Ștefan) și Predoslovia către cititori (din care aflăm și izvoarele traducerii)¹. Ne sînt cunoscute cuvintele autorilor traducerii și semnificația acestora: «Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii împlă în toate țările așa și cuvintele acelea sînt bune carele le înțeleg toți. Noi drept aceea ne-am silit, den cît am putut să izvodim așa cum să înțeleagă toți, iară că nu vor înțelege toți nu-i de vina noastră ce-i de vina celuiia ce-au răsîrat rumîni printr-alte țări de s-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiescu toți într-un chip».

Există însă în tipărirea de la Bălgrad, în afara celor două predoslovii menționate, alte 23 predoslovii constituind de fapt introduceri la fiecare carte a Noului Testament și cuprinzînd și date despre evangheliști și despre autorii cărților Noului Testament.

Argumentele pe care G. F. Tepelea le aduce pledînd pentru originalitatea predosloviilor sînt pe scurt următoarele:

a) Cercetarea edițiilor latine și maghiare ale Bibliei apărute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea, cu predosloviile lor, nu lasă să se întrevadă nici o preluare de texte în ediția romîneasă de la Bălgrad. Se poate vorbi cel mult de o oarecare influență în organizarea materialului (sistemul de argumentare didactic pe capitole și puncte) și prezența unui glosar.

b) Predosloviile exclud reproducerea unor izvoare latine-catolice, deoarece conțin atacuri la adresa «jejuviților» și «papiștilor».

c) Stilul acestor 23 predoslovii e comun cu cel din predoslovia către cititori.

d) Autorii predosloviilor vorbesc adesea despre munca lor la persoana întîia.

e) Cercetătorii care s-au ocupat mai îndeaproape de acest Nou Testament (N. Drăganu, I. Bălan) au o înaltă considerație pentru pregătirea culturală a traducătorilor.

G. F. Tepelea ne înfățișează apoi elementele noi pe care le aduc predosloviile. Acestea prezintă interes prin conținutul lor (care abordează atît probleme teologice cît și — dovedind o vastă cultură umanistă — date cu caracter geografic, istoric și social legate de locurile vizitate de Sfinții Apostoli), prin raportul lor cu alte texte bisericesti (trei dintre aceste predoslovii sînt reproduse întocmai în *Biblia lui Șerban Cantacuzino de la 1688*) și prin problemele de limbă și stil pe care le ocazionaază. Faptul că, peste patru decenii, *Biblia lui Șerban Cantacuzino* de la București reia trei predoslovii din Transilvania ilustrează unitatea limbii romîne din cele două regiuni.

1. În studiul său citat din revista „Biserica Ortodoxă Română”, G. F. Tepelea conchide că predoslovia către cititori nu aparține mitropolitului Simion Ștefan, fiind mult deosebită ca limbaj de Predoslovia către mânia sa craiul Ardealului.

Noi ne întrebăm totuși dacă deosebirea în redactarea celor două predoslovii nu se datorește cumva faptului că ele se adresau unor categorii de persoane felurite și urmăreau scopuri diferite; în acest caz Simion Ștefan ar fi fost obligat să respecte uzanțele diplomatice, în prima predoslovie, și procedeele catthetico-omiletice, în cea de a doua.

Din punct de vedere filologic, se remarcă în predoslovii o varietate de stiluri (oral, polemic, didactic), punerea în circulație a unor termeni noi și interesul pentru etimologia unor termeni (în special nume proprii) din limba greacă și ebraică.

G. F. Țepelea crede că predosloviile aparțin mai multor autori, fapt dovedit mai ales de deosebirile ortografice în redactare. De altfel și traducerea este considerată *opera mai multor cărturari arăeleni* care au avut o contribuție substanțială în «prefacerea scrișului lui Silvestru», ieromonahul muntean, care s-a ostenit cel dintâi la traducere. Simion Ștefan rămâne în primul rînd organizatorul muncii, așa cum Gh. Rakoczy a fost inițiatorul ei.

Nu ne este încă lămurit dacă autorii predosloviilor sînt totodată și traducători ai cărților respective ale Noului Testament. Această problemă și altele legate de scrierea de la Bălgrad rămîn încă deschise cercetării.

GABRIEL POPESCU

PARTEA OFICIALĂ

PUBLICAȚIE

PENTRU OCUPAREA PRIN CONCURS A LECTORATULUI DE LIMBILE RUSĂ ȘI SLAVONĂ DE LA INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Administrația Patriarhală — Serviciul Studii și Invățămînt anunță următoarele:
Se publică concurs pentru ocuparea Lectoratului de Limbile rusă și slavonă, cu noțiuni de literatură teologică slavo-rusă, de la Institutul Teologic de grad universitar din București.

Cererile candidaților însoțite de memoriul de activitate, actele și publicațiile cerute de dispozițiile art. 178—182 din *Regulamentul de organizare și funcționare a Instituțiilor de învățămînt teologic*, se primesc în termen de 30 zile de la apariția prezentei publicații, la Serviciul de Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul de Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, str. Antim nr. 29, tel. 13.18.02.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII Nr. 7 — 8

IULIE - AUGUST 1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMINE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRACIUNAȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. C. Pr. Dr. GH. COTOȘMAN, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor Teologice, Seminariilor Teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești ;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de magistru și doctor
în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SINT RUGAȚI SĂ-ȘI PASTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI. «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ»

№ 400

~~№ 400~~

L'ÉGLISE ORTHODOXE ROUMAINE

LE BULLETIN OFFICIEL
DU
PATRIARCAT ROUMAIN

LXXXII-e ANNÉE
N-os 7-8
JUILLET-AOÛT
1964

ÉDITÉ PAR L'INSTITUT BIBLIQUE ET DE MISSION ORTHODOXE

TABLE DES MATIÈRES

ANNIVERSAIRES

- Vingt ans depuis la libération de notre Patrie (23 Août 1944—
23 Août 1964)* 605
- Le télégramme envoyé à Monsieur Gheorghe Gheorghiu-Dej, Pré-
sident du Conseil d'Etat de la République Populaire Roumaine,
par Sa Béatitudo le Patriarche Justinian* 618
- Le télégramme envoyé à Monsieur Ion Gheorghe Maurer, Président
du Conseil des Ministres de la République Populaire Roumaine
par Sa Béatitudo le Patriarche Justinian* 620
- Échange de télégrammes entre Sa Béatitudo le Patriarche Justinian
et M. le Professeur Dumitru Dogaru, Secrétaire Général du
Département des Cultes* 621

LA VIE ECCLÉSIASTIQUE

- Échange de lettres entre Sa Sainteté le Pape Paul VI et Sa Béatitudo
le Patriarche Justinian à l'occasion des fêtes de la Resurrection
du Seigneur* 623
- Discours prononcé par Sa Béatitudo le Patriarche Justinian à
l'occasion de l'ouverture des Cours de directives pastorales
pour la XLV-ème série de prêtres* 626
- Fête onomastique de Sa Béatitudo le Patriarche Justinian* 629
- Les travaux de la Commission pour la préparation du 2-e Congrès
des professeurs de théologie orthodoxe* 630
- La clôture des Cours de l'année scolaire 1963—1964 dans les insti-
tutions d'enseignement théologique de l'Eglise Orthodoxe
Roumaine* 643
- Aperçu sur la vie des Églises Orthodoxes étrangères, par I. V. G.* 667

POUR LA DÉFENSE DE LA PAIX

- La seconde Assemblée générale chrétienne pour la Paix, de Prague,*
par A. C. RADULESCU 673

DU PASSÉ DE NOTRE ÉGLISE

- L'Église au temps d'Étienne le Grand,* par A. V. BOLDUR 717
Peintures et icônes sur papier (pyrogravures-estampes) et sur verre,
de Transylvanie, par ȘTEFAN METEȘ 730

EVOCATIONS

- Aperçu sur la chronique du troisième Temple,* par AL. A. BOTEZ 775

COMPTE — RENDU

- Une synthèse sur la formation du peuple roumain,* par C. B. 785
Nicolas Mănescu et les débuts de la traduction en roumain des oeuvres
à caractère humaniste, par IOAN F. ȘTANCULESCU 788
Les débuts de Brâncuși, par AL. MIRONESCU 791

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII
Nr. 7-8
IULIE-AUGUST
1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

C U P R I N S U L

A N I V E R S Ă R I

- Două decenii de la eliberarea Patriei noastre (23 August 1944—
23 August 1964)* 605
- Telegrama trimisă Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele
Consiliului de Stat al Republicii Populare Române de Prea
Fericitul Patriarh Justinian* 618
- Telegrama trimisă Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele
Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române de Prea
Fericitul Patriarh Justinian* 620
- Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și
Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretar General al Depar-
tamentului Cultelor* 621

V I A Ț A B I S E R I C E A S C Ă

- Schimb de scrisori între Sanctitatea Sa Papa Paul VI și Prea
Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Sfințelor Sărbători
ale Învierii Domnului, 1964* 623
- Cuvîntarea rostită de Prea Fericitul Patriarh Justinian la deschi-
derea cursurilor de îndrumare pastorală pentru seria a XLV-a
de preoți* 626
- Morbătorirea zilei numelui Prea Fericitului Patriarh Justinian* 629
- Lucrările Comisiei pentru pregătirea celui de al doilea Congres al
profesorilor de teologie ortodoxă* 630
- Închiderea cursurilor anului școlar 1963—1964 la Instituțiile de în-
vățămînt teologic ale Bisericii Ortodoxe Române* 643
- Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare, de I. V. G.* 667 ✓

ÎN APĂRAREA PĂCII

- A doua Adunare mondială creștină pentru pace de la Praga*,
de A. C. RADULESCU 673

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

- Biserica în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, de A. V. BOLDUR 717
*Zugravii și icoanele pe hirtie (xilografuri-stampe) și sticlă din
Transilvania*, de ȘTEFAN METEȘ 730

EVOCĂRI

- Din cronica celui de al treilea templu*, de AL. A. BOTEZ 775

RECENZII

- O sinteză despre formarea poporului român*, de C. B. 785
N. Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română
de IOAN F. STĂNCULESCU 788
Începuturile lui Brîncuși, de AL. MIHONESCU 791

**DOUĂ DECENII
DE LA ELIBERAREA PATRIEI NOASTRE
(23 AUGUST 1944—23 AUGUST 1964)**

În desfășurarea zbuciumatei istorii a poporului român, data de 23 August 1944 are o deosebită valoare și semnificație, nu numai pentru că atunci au avut loc evenimente istorice și politice de capitală importanță, ci și pentru faptul că acestea au generat, în anii ce au urmat, schimbări generale și substanțiale, prefaceri adânci și radicale în viața poporului și țării noastre.

Ziua de 23 August este, cu drept cuvânt, cea mai mare sărbătoare națională a poporului român. Ea este ca o piatră de hotar între două epoci și desparte istoria țării și poporului nostru în două părți : înainte de 23 August 1944 și după 23 August 1944. Ea închide pentru totdeauna o epocă întunecoasă și deschide totodată zărilor fără sfârșit ale unei ere luminoase și încărcate de perspectivele sigure ale unei vieți prospere, izvorită din munca liberă și entuziastă a unui popor stăpîn pe soarta sa, pe bogățiile țării sale și pe roadele strădaniilor lui creatoare.

Iată pentru ce, tineri și bătrîni, țărani intelectuali și muncitori, cu un cuvînt întreaga suflare a patriei, au sărbătorit cu însuflețire și cu nezdruccinată încredere împlinirea a douăzeci de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist, — eliberare echivalentă cu o a doua naștere a poporului român.

*

Douăzeci de ani în viața unui popor par puțini : abia vîrsta tinereții, care — încărcată de visuri — se pregătește pentru viață. Și totuși, poporul nostru a cunoscut în acești ultimi douăzeci de ani progrese atît de mărețe în toate domeniile vieții sale politice, economice, sociale și culturale, cum n-ar fi putut realiza altădată într-unul sau mai multe secole. Se poate afirma cu certitudine că un adevărat «miracol» este

progresul uriaş realizat de acest popor într-un răstimp istoric atât de scurt. Nu există fiu al patriei noastre care să nu fie mîndru de realizările din țara noastră, realizări ce stîrnesc admirația străinilor, admirația altor popoare. Dar «miracolul» acesta este pe deplin explicabil: el se datorește descătușării forțelor creatoare ale poporului, care și-a cucerit libertatea și care a muncit și muncește pentru sine, făurindu-și cu entuziasm și pricepere o viață nouă, îmbelșugată și fericită. Numai un popor stăpîn pe destinul său, pe bogățiile țării și pe comorile lui spirituale, un popor care își chibzuiește gospodărește toate posibilitățile și le dezvoltă prin muncă însuflețită tinzînd către ținta luminoasă a unei vieți din ce în ce mai desăvîrșite, sub aspect material și spiritual, a putut înscrie în filele istoriei celor două decenii o adevărată epopee a forței lui creatoare, a vitalității lui nepuizabile.

Această epopee însă nu poate fi înfățișată — în bogăția și măreția ei — în cadrul restrîns al cîtorva pagini; de aceea, la acest popas sărbătorec vom aminti numai cîteva din momentele importante ale dezvoltării impetuoase a patriei noastre în cele două decenii, care s-au scurs de la începutul istoriei celei noi a poporului român.

Astfel, gîndul nostru se oprește plin de recunoștință, în primul rînd, la insurecția armată de la 23 August 1944, organizată și condusă cu dîrzenie și curaj, de cei mai înflăcărați patrioți, în frunte cu Domnul Gheorghe Gheorghiu-Dej, — astăzi Președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne. Prin lupta lor neșovăitoare, a fost înlăturat atunci de la cîrma statului regimul de dictatură fascistă, fără tangență cu interesele poporului, a fost eliberată România de cătușele nazismului german, a fost scoasă țara din războiul nedrept împotriva popoarelor vecine și prietene din Uniunea Sovietică, în care fusese tîrîtă fără consultarea și încuviințarea poporului nostru, și au fost îndreptate eforturile forțelor noastre armate către un scop care corcospurdea întru totul și interesele poporului român, dar și intereselor omenirii întregi: nimicirea definitivă a hitlerismului și fascismului asupritor și înrobitor de popoare. În această luptă dreaptă, armata romînă, alături de cea sovietică, a eliberat 3831 localități din care 53 de orașe și a făcut aproximativ 118.000 prizonieri. Jertfele de sînge ale poporului român, în zădărnica fascismului, s-au ridicat la aproape 170.000 de morți, răniți și dispăruți, iar contribuția economică a Romîniei, în această acțiune a fost evaluată la peste 100 de miliarde lei, socotit în valuta din 1938.

Pășînd cu hotărîre pe drumul deschis de marele act istoric al eliberării patriei, poporul nostru a izbutit, prin lupte și prin muncă plină de avînt, să cucerească o serie de mari victorii în făurirea unei țări și a unei vieți noi. Astfel, la 6 martie 1945, a fost format cel dintîi guvern democratic, în frunte cu vrednicul de pomenire Dr. Petru Groza, eminent bărbat de stat și înflăcărat patriot; a fost legiferată și înfăptuită reforma agrară și s-a întărit controlul de stat asupra vieții economice; s-a proclamat, la 30 decembrie 1947, Republica Populară Romînă, înlă-

turîndu-se monarhia care era cu totul potrivnică intereselor poporului român; s-au naționalizat principalele mijloace de producție (industriale, bancare, comerciale și de transport) în iunie 1948, transformându-le în proprietate socialistă, adică ale întregului popor, și creîndu-se perspective pentru înlăturarea oricărei exploatări a omului de către om în statul nostru și pentru ca omului harnic să i se poată reda fireasca lui demnitate.

Muncind cu abnegație și eroism, cu încredere și entuziasm, sub conducerea înțeleaptă și clarvăzătoare a celor mai buni fii ai săi, poporul român a obținut mărețe realizări în făurirea unei orînduiri de libertate și dreptate pentru înflorirea continuă a țării, pentru propășirea și fericirea lui. Desigur, toate acestea își au punctul de plecare în actul de la 23 August 1944, care este factorul determinant al înfloririi fără precedent a țării și poporului nostru, sub toate raporturile.

De la început, trebuie accentuat faptul că temelia acestor mari transformări l-a constituit industrializarea țării, în toate ramurile economiei naționale, — ceea ce a dus la îmbunătățirea condițiilor de viață a tuturor cetățenilor și la creșterea prestigiului patriei noastre peste hotare. O trăsătură caracteristică a procesului de industrializare de la noi o constituie orientarea spre folosirea consecventă a tehnicii înaintate pe plan mondial. Din punctul de vedere al ritmurilor industriale, România se situează astăzi pe unul din primele locuri din Europa și din lume. Ea a produs în 1964 de opt ori mai mult decît în 1938 și realizează întreagă producția anului 1955, în mai puțin de cinci luni de zile. Înainte de război, România își asigura din producția internă numai 5% din mașinile și utilajele necesare, fapt pentru care era permanent dependentă din punct de vedere tehnic și economic de țările industrializate, iar astăzi industria noastră a ajuns să acopere aproximativ 70% din investițiile de mașini și utilaje cerute de economia națională, asigurînd și disponibilități pentru export.

Alături de siderurgie, a făcut pași gigantici electrificarea țării. Ea este astăzi de zece ori mai mare ca în 1938. Industria chimică a crescut de 18 ori, în 15 ani, iar utilajele petroliere, cunoscute și apreciate peste hotare, situează țara pe locul al treilea din lume. Pentru prima dată s-au fabricat la noi strunguri, tractoare, aparate de radio, televizoare și multe alte articole electrotehnice de uz casnic. Orașe noi au apărut pe harta țării, iar noile obiective industriale sînt astfel plasate, încît să țină seama de condițiile specifice fiecărui loc și să asigure totodată ridicarea economică a tuturor regiunilor.

În cei douăzeci de ani de democrație populară, agricultura a înregistrat de asemenea progrese hotărîtoare, ea intrînd într-o fază superioară de dezvoltare. S-au investit sume uriașe în acest domeniu; de la o agricultură fărîmițată în peste 20 de milioane de loturi, cum era în trecut, s-a trecut la 637 gospodării agricole de stat și 4870 gospodării colective, ajutate de 258 stațiuni de mașini și tractoare, care dispuneau în 1963 de 65.000 de tractoare, 61.600 semănători mecanice, peste 32.000

de combine pentru păioase și alte mașini moderne fabricate de industria noastră. Alte 10.000 de tractoare au intrat și urmează să intre în inventarul stațiunilor respective, în 1964. Cele 3.300.000 de familii țărănești dispun de o suprafață agricolă de 9.100.000 ha, adică aproape întreaga suprafață agricolă a țării. Drept urmare a colectivizării, s-a trecut la cultura intensivă și extensivă, mărindu-se astfel considerabil producția și totodată veniturile țărănimii, care numai în ultimii patru ani și-a construit peste 348.000 de locuințe. O atenție deosebită s-a acordat asigurării agriculturii cu îngrășămintele chimice necesare, pentru producerea cărora s-au creat și sînt încă în construcție numeroase fabrici și combinate. O altă preocupare, cu frumoase rezultate, a fost lărgirea suprafețelor arabile, prin lucrări de hidroameliorații: numai în anul precedent au fost redade agriculturii 97.000 de hectare în zona inundabilă a Dunării. În același timp, numeroase gospodării colective din zona de deal execută lucrări de amenajare în terase a terenurilor în pantă, erodate și slab productive și le plantează cu pomi și viță de vie. A crescut de asemenea producția zootehnică, apicolă, legumicolă, pomicolă și viticolă.

Creșterea nivelului de trai al tuturor cetățenilor țării noastre, care constituie un obiectiv fundamental în activitatea statului nostru democrat-popular, a atins în anii aceștia, treapta cea mai înaltă din tot cursul istoriei noastre. Din 1950 pînă în 1963 venitul național al țării noastre a crescut de 3,3 ori, progresînd anual în medie de 9 ori mai repede, decît în trecut. Semnalînd această realitate, unul din buletinele economice pentru Europa ale O.N.U. aprecia că Republica Populară Romînă cunoaște cu privire la venitul național «unul din cele mai înalte ritmuri de creștere din cîte au fost înregistrate în Europa de după război într-o perioadă comparabilă, depășind cu mult ritmul pe care Romînia l-a cunoscut între cele două războaie mondiale».

Salariile tuturor categoriilor de funcționari și muncitori s-au ridicat în mod continuu, atîngînd media de 2,6 în 1962 față de nivelul anului 1950. Chiar în vara acestui an, conducerea statului nostru a hotărît o nouă majorare a salariilor cu 8—12%, pentru toate categoriile de salariați; la toate aceste măsuri menite să asigure creșterea continuă a nivelului de trai, trebuie adăugate reducerea impozitelor și scăderea prețurilor la diferite articole, efectuate de mai multe ori pînă acum. ca și chirii pentru locuințe, care nu reprezintă decît 3—5% din salariul mediu al unui lucrător din industrie, fiind printre cele mai scăzute chirii din lume.

Despre progresele făcute în îmbunătățirea condițiilor de trai vorbesc de la sine faptul că, față de 1950, în 1962 s-au vîndut în comerțul de stat de 3,4 ori mai multe textile și îmbrăcăminte, de 4,6 ori mai multe articole metalo-chimice și electrotehnice, de 32 ori mai multă mobilă, de patru ori mai multe cărți și reviste. Construcția de locuințe a devenit o adevărată problemă de stat și a căpătat proporții cu adevărat uluitoare, situînd Republica Populară Romînă printre țările cu cel mai

mare număr de locuințe construite anual, în raport cu numărul de locuitori.

În ceea ce privește ocrotirea sănătății, este suficientă menționarea faptului că în timp ce în 1938 un medic revenea la 1195 de locuitori, în 1963 revenea la 699 de locuitori, ceea ce așează Republica Populară Română printre primele zece țări din lume în ce privește numărul de medici raportat la populație. Sute de mii de cetățeni beneficiază anual de tratament și odihnă în stațiunile balneo-climaterice. Ocrotirea sănătății și ridicarea nivelului de trai au avut drept rezultat, creșterea vârstei medii de la 42 de ani, cât era în 1932, la 66 de ani în momentul de față. Potrivit datelor Anuarului demografic al Organizației Națiunilor Unite, țara noastră se arropie cu nași repezi de nivelul maxim de durată medie a vieții din lume, figurînd înaintea unor țări ca Austria, Belgia și altele.

Realizări deosebit de importante s-au obținut și în domeniul învățămîntului, științei, artei și culturii în general. În momentul eliberării, România avea 4 milioane de analfabeți, în pofida faptului că obligativitatea învățămîntului de 4 ani fusese decretată încă din 1864. Datorită muncii entuziaste, depuse de felurite categorii de intelectuali, în cadrul unor cursuri speciale, analfabetismul a fost definitiv lichidat la noi, ștergîndu-se astfel o rușinoasă pată a trecutului. Prin reforma din 1948 s-au înfăptuit schimbări însemnate în organizarea învățămîntului. În 1955 s-a trecut la învățămîntul obligatoriu de 7 ani, pentru ca în 1964, durata școlii să ajungă la 8 ani, cu un număr de aproape 3 milioane de elevi. Scutirea de taxe, ne toate treptele învățămîntului, a fost extinsă și la gratuitatea manualelor școlare, pentru toți elevii claselor I—VIII. La acestea trebuie adăugate și alte înlesniri acordate de stat celor ce învață: mii de burse, construcții de școli, laboratoare, biblioteci, material didactic etc. Învățămîntul mediu a cunoscut aceeași linie ascendentă: dacă în 1938 existau 211 licee cu 29.000 de elevi, în 1964 au funcționat 551 școli medii, cu 252.154 elevi la cursurile de zi, cărora trebuie să le adăugăm alți 62.000 de elevi la cursurile serale și 113.000 de la cursurile fără frecvență.

Învățămîntul superior a cunoscut și el un avînt impetuos în cei douăzeci de ani care s-au scurs de la eliberarea țării noastre: în 1938 erau numai 26.489 studenți în întreaga țară, iar în anul școlar 1963—1964 au urmat cursurile universitare 112.611 studenți; existau în 1938 doar 16 institute de învățămînt superior, cu 33 de facultăți, în patru centre universitare, — astăzi numărul institutelor a sporit la 47, acela al facultăților la 171 cu 211 secții, iar al centrelor universitare la 15.

Academia Republicii Populare Romîne, cel mai înalt for de cultură al țării, era în trecut o instituție mai mult onorifică, ruptă de realitățile concrete ale vieții. Ea este astăzi diriguitorul activă a întregii culturi naționale, fiind dotată cu numeroase institute de cercetare științifică și tehnică.

La îndemîna tuturor cetăţenilor de la oraşe şi sate stă astăzi un impresionant număr de cărţi ştiinţifice, tehnice, beletristice etc. Numai în 1962 s-au tipărit de către editurile de stat, peste 3.300 titluri de cărţi cu un tiraj total de 62.000.000 exemplare. O preocupare de seamă o constituie larga popularizare a creaţiilor de seamă din cultura universală. După datele furnizate de UNESCO, ţara noastră ocupă unul dintre primele locuri din lume, în privinţa traducerilor.

Regimul democrat-popular a creat de asemenea condiţii speciale ca arta să poată pătrunde, cu toate formele ei în viaţa oamenilor pînă în cele mai îndepărtate cătune. Faţă de cele 18 teatre şi instituţii muzicale cîte existau în 1938, în prezent funcţionează 126 de teatre, filarmonici de stat, orchestre simfonice etc. Peste 30.000 de formaţii artistice îşi desfăşoură activitatea pe toată întinderea ţării, însumînd circa un milion de artişti amatori, ceea ce înseamnă un artist amator la 20 de locuitori.

Suma alocată în 1963 în bugetul statului pentru nevoile culturale ale ţării a fost de 19 miliarde lei, ceea ce reprezintă cîte 1000 lei de ficcare locuitor, sumă nemaiîntîlnită în toată istoria modernă şi contemporană a ţării noastre şi depăşind sub acest raport multe ţări cu vechi tradiţii culturale.

Succesele culturale ale Republicii Populare Romîne, ca de altfel şi cele economice şi sociale, sînt tot mai larg cunoscute pe plan internaţional, stîrnind un viu şi sporit interes pentru cunoaşterea cît mai aprofundată a producăţiilor folclorice ale poporului nostru, a cercetărilor savanţilor noştri, a creaţiilor oamenilor de literă şi artă. Mărturie sînt traducerile în limbi străine făcute din operele unor scriitori clasici şi contemporani ca : Eminescu, Creangă, Caragiale, Sadoveanu, Arghezi, Zaharia Stancu etc., precum şi a unor lucrări ştiinţifice valoroase.

În viaţa internaţională Republica Populară Romînă a devenit un factor activ, contribuînd permanent la lupta pentru apărarea păcii, pentru coexistenţa paşnică şi înfrăţirea tuturor popoarelor, pentru dezarmarea generală şi totală, pentru eliberarea tuturor popoarelor care mai zac încă în lanţurile robiei coloniale, pentru respectul independenţei naţionale, pentru intensificarea relaţiilor economice, tehnice, ştiinţifice şi culturale între toate ţările, indiferent de orînduirea lor social-politică, pentru progres şi civilizaţie. Cuvîntul delegaţilor săi a răsunit de multe ori la Organizaţia Naţiunilor Unite şi alte foruri internaţionale, aducînd numeroase propuneri constructive, care sînt apreciate şi însuşite. Prin înfăptuirile uriaşe obţinute în toate sectoarele de activitate, ca şi prin acţiunile sale profund democratice şi umanitare, Republica Populară Romînă a cîştigat un binemeritat şi remarcabil prestigiu internaţional.

Cetăţenii Republicii Populare Romîne sînt pe deplin încredinţaţi că toate măreţele realizări ale statului nostru democrat-popular şi prestigiul de care se bucură patria noastră în rîndul celorlalte popoare ale lumii se datoresc în primul rînd luminilor, descătuşărilor şi impulsu-

nilor aduse de actul istoric de la 23 August 1944 în viața poporului român, înfăptuit prin lupta plină de jertfe a celor care astăzi se găsesc în fruntea treburilor obștești, pe care le conduc cu competență, energie și elan patriotic.

Semnificația primordială a actului de la 23 August 1944 este libertatea; o îndăcită libertate, căci el a adus eliberarea omului și eliberarea țării de toate asupririle, robiile și servituțile trecutului. Într-adevăr, după cum am văzut în cele de mai sus, cetățeanul Republicii Populare Române este eliberat astăzi de exploatare, de ignoranță și incultură, de suferințe și boli, de grija zilei de mâine, de servituțile apăsătoare și înrobitorie ale muncii din trecut, de inegalitățile sociale în viața de toate zilele și în fața legii, de șovinism, de politicianismul corupt și retrograd etc. Eliberarea țării a adus acesteia independența politică și economică reală, așa cum n-a cunoscut-o nicodată în toată istoria ei, și posibilitățile unor afirmări substanțiale pe arena vieții internaționale.

*

Aceste realizări s-au răsfrînt și se răsfrîng asupra tuturor fiilor patriei noastre, fără deosebire de naționalitate sau credințe religioase, căci toți au luat parte la obținerea lor. Slujitorii și credincioșii diferitelor culte — ca fii ai poporului — au participat cu entuziasm la munca pentru zidirea vieții celei noi, au sprijinit efortul poporului pe calea progresului și construcției pașnice. Ei n-au stat deoparte, n-au făcut cauză comună cu dușmanii poporului, ci au fost alături de el, s-au simțit parte integrantă a poporului, angajîndu-și toate forțele în lucrarea de întărire a patriei. Ei sînt mîndri de marile progrese realizate în anii puterii populare.

Republica Populară Romînă este patria tuturor celor harnici, de la orașe și sate. Ea este mamă bună pentru toți și îmbrățișează pe toți cei ce muncesc pentru binele obștesc. Ea garantează o deplină egalitate în drepturi tuturor cetățenilor în toate domeniile vieții economice, politice și culturale. Astfel că slujitorii și credincioșii cultelor s-au bucurat de roadele mărețelor înfăptuiri ale poporului. Însăși viața religioasă s-a eliberat de negurile trecutului și a pornit pe noi făgașuri, conform cu spiritul umanitar al religiei și cu imperativele epocii. Dacă în trecut era ațîțată vrajba confesională și unele culte erau privilegiate iar altele nedreptățite, în epoca deschisă la 23 August 1944 — care a făurit unitatea în gînd, în simțire și în faptă a poporului întreg —, vrajba, privilegiile, nedreptatea au fost înlăturate, cultele fiind libere și egale, între ele stabilindu-se relații de prietenie și colaborare, relații de frățietate și respect reciproc. Aceste relații — concretizate în conlucrarea clericilor și credincioșilor din comune, raioane și regiuni la operele de folos obștesc și la cauza păcii, și în spiritul ecumenist ce însuflețește cultele creștine — și-au găsit manifestarea pe plan general și în consfătuirile tuturor cultelor religioase din Republica Populară Romînă, care au avut loc la Patriarhia Romînă. În chemarea adresată de conducătorii tuturor

cultelor religioase, adunați în consfătuirea frățească din 19 decembrie 1950 (Biserica Ortodoxă, Reformată, Luterană, lipoveni, unitarieni, adventiști de ziua a 7-a, bapțiști, musulmani, mozaici, evanghelici C. A. și presbiteriali, creștini după evanghelie, penticostali, armeni) — se spune între altele: «Noi știm că sînt diferite graiurile în care fiecare mărturisim pe Dumnezeu, după cum diferite sînt chipurile în care ne închinăm Lui... Dar știm că, mai presus de toate acestea, toți credem în același Dumnezeu-Creator... și toți iubim cu aceeași dragoste fierbinte Patria noastră, Republica Populară Română. Din această rîvnă pentru împlinirea voinței lui Dumnezeu, pe calea arătată fiecăruia de Biserica sa, și din patriotismul cald al tuturor, a izvorit și o atitudine nouă, de respect reciproc și de armonioasă conlucrare pe tărîm social între credincioșii și slujitorii Bisericilor noastre». Această nouă atitudine e împlinire a voinței Tatălui, care vrea pace și bună-înțelegere. Ea este rezultatul statornicirii în țara noastră a unei depline libertăți religioase și a unei desăvîrșite egalități în fața legilor pentru toate cultele. Chemarea, făcînd apel la angajarea tuturor credincioșilor în lupta pentru pace, se încheie cu cuvintele: «Fiți împlinitorii poruncilor lui Dumnezeu: luptați pentru pace; fiți credincioși altarelor voastre: rugați-vă pentru pace; Fiți cetățeni devotați patriei voastre scumpe: munciiți pentru pace!» Căci «muncind pentru înflorirea și întărirea Republicii noastre Populare», «muncind pentru o viață fericită a poporului nostru muncitor...», pentru îmbelsugarea caselor noastre..., pentru viitorul copiilor noștri, noi luptăm pentru pace». Chemarea aceasta — ca și altele similare — a avut un larg ecou în sufletele slujitorilor și credincioșilor tuturor cultelor, care au adus contribuția lor — în împreună-lucrare — la cauza păcii și la înflorirea patriei socialiste. Mulți slujitori ai cultelor sînt membri în Comitetele de luptă pentru pace din comune, raioane, regiuni. Cullele sînt reprezentate și în Comitetul Național pentru apărarea păcii. Astfel unitatea populară în înfăptuirea vieții celei noi din țara noastră a adus cu sine unitatea confesională în probleme sociale și apropierea cullelor într-un spirit de frățietate și respect reciproc. Această unitate și frățietate sînt conforme cu voia lui Dumnezeu, care — fiind Părintele tuturor — vrea ca fiii săi să trăiască împreună ca frații.

Beneficiînd de libertatea de organizare și funcționare, cultele religioase s-au organizat în conformitate cu tradițiile lor, iar viața lor s-a desfășurat după aceste învățături, rînduiri și tradiții. Ele și-au manifestat recunoștința față de patria noastră prin contribuția adusă la întărirea patriei și la lupta pentru pace.

În ce privește Biserica Ortodoxă Română, putem spune că în aceste decenii ea a cunoscut realizări importante în toate domeniile de activitate. Eliberată de tarele trecutului, care i-au îndepărtat uneori preoții de la misiunea lor sfîntă și de la rînduierile și tradițiile autentice ale Ortodoxiei, Biserica Ortodoxă Română, sub îndrumarea Sfîntului Sinod în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, s-a înnoit în duhul și

lucrarea ei bisericească și socială. Nu e vorba de o adaptare de circumstanță la noile realități, ci de o înnoire a duhului, o înnoire de viață, adăpută din izvoarele divine ale Ortodoxiei, temeinicită pe Evanghelia Domnului, după propovedania apostolică și tradiția patristică. E înnoirea în Iisus Hristos, care este Adevărul, Calea și Viața Bisericii Ortodoxe peste veacuri și în fiecare veac. E înnoirea, temeinicită de asemenea pe legătura istorică a Bisericii noastre cu poporul și cu năzuințele lui, pe faptul că ea a fost și este alături de popor, a sprijinit și sprijină strădanile lui spre pace și progres. Fiind Biserică Ortodoxă autocefală, Biserica Ortodoxă Română a fost și este ca un copac cu rădăcinile înfipte în solul patriei noastre și cu creștetul îndreptat spre «Soarele dreptății», spre lumina cea neînserată, care este Hristos, Domnul și Mintuitorul sufletelor noastre.

Deci înnoirea Bisericii constă în purificarea de ceea ce era străin de tradițiile ortodoxe și în pătrunderea întregii vieți bisericești de adevărul Ortodoxiei, de duhul lui Hristos, care pulsează în toate rădăcinile ei. «Măreția Ortodoxiei — așa cum a arătat Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian — se află tocmai în împărtășirea permanentă din izvorul cel veșnic proaspăt al înțelepciunii, din slova și duhul Sfințelor Scripturi, și în râvna neostenită de trăire a învățaturii Mintuitorului». Această înnoire lăuntrică s-a vădit în toate manifestările Bisericii, în toată activitatea ei, care a împletit și împletește viața strict bisericească cu «apostolatul social». Îmbinarea credinței dreptmăritoare, credința «curată și sfântă», cu apostolatul social este expresia firească a adevăratei credințe, care trebuie să fie «vie, energică și rodnică prin fapte de dragoste și de sfințenie». Credincioșii trebuie «să-și dovedească tăria credinței prin revărsarea dragostei către semenii lor, către poporul în mijlocul căruia trăiesc». Aceasta mai ales că «niciodată în viața ei, în curs de aproape două milenii, Biserica lui Hristos nu a avut prilej mai potrivit pentru a-și pune în practică învățăturile Evangheliei» ca în epoca actuală, când omenirea însetează după pace, înfrățire și dragoste și când poporul își făurește o viață mai bună.

Libertatea de a se organiza după învățăturile, canoanele și tradițiile ei proprii, fără un amestec din afară, a dat posibilitate Bisericii să-și dea o organizare și să-și desfășoare activitatea în conformitate cu canoanele și duhul ei autentic. Aceasta nu se referă numai la actuala legislație bisericească, «cea mai completă și mai eficientă din câte am avut», ci se referă și la îndrumarea clerului, la reorganizarea Instituțiilor de formare a slujitorilor stranei și altarului, la relațiile cu celelalte Biserici Ortodoxe autocefale etc.

Cea dintâi realizare însemnată este reîntregirea bisericească. Datorită climatului de libertate religioasă din țara noastră, s-a putut împlini visul refacerii unității bisericești, unite frântă cu armele împăraților habsburgi în secolul al XVIII-lea. Desăvârșirea reîntregirii bisericești — în cîțiva ani — o dovadă că întotdeauna a fost vie aceeași «lege strămoșească» în inimile slujitorilor și credincioșilor bisericilor

românești și că înfrățirea în învățătura, cultul, rînduiele și tradițiile ortodoxe s-a realizat firesc. Un alt obiectiv de seamă s-a realizat prin îndepărtarea clerului de spiritul «lumesc» de altădată. «Dorim să vedem în sfintele altare preoți conștienți de misiunea lor, iar în societate cetățeni devotați statului și poporului», a spus Prea Fericitul Patriarh Justinian încă de la începutul păstoriei Sale patriarhicești. În acest scop s-au înființat cursurile de înarumare pastorală, la care a participat și participă întreaga preoțime, începînd cu anul 1949. Aceste cursuri au înviorat vocația preoțească, au înipropătat cunoștințele teologice, au stimulat zelul pastoral, au unificat concepția și practica preoților din toată țara, au călăuzit preoțimea pe noi făgașuri și pe plan pastoral în acțiunea de sprijinire a păcii și a vieții celei noi. Paralel cu aceasta, conferințele protopopești au adîncit și aplicat lucrarea cursurilor de îndrumare. În felul acesta preoțimea are mereu un ghid sigur în activitatea ce o desfășoară zi de zi în parohie; ea a putut să îndrumeze neconținut pe credincioși pe calea unei vieți creștine active și a participării la munca poporului pentru o viață nouă, la lupta lui pentru pace.

Clerul a fost dotat cu noi unelte de lucru. S-au tipărit cărți, pe care preoții le folosesc în lucrarea lor pastorală. Amintim numai cărțile de căpătîi: pentru cateheză Cartea de învățătură creștină ortodoxă (1952), pentru predică Tilcuirea Evangheliilor și Cazaniile Duminecilor de peste an (1960), pentru orientarea bisericească și socială: Apostolatul social, apărut pînă acum în 7 volume (1949—1961). La acestea se adaugă cărțile de cult, cărți de rugăciune, manuale și alte tipărituri, reviste, cu studii și articole ce îmbogățesc cunoștințele și orientează pe preoți și credincioși. Teologia noastră a fost la înălțimea cerințelor vieții Bisericii în actualitate.

Monahismul a fost reorganizat pe temeiul rînduielelor vasilene, adică îndrumat spre viața de obște, unde se împreună rugăciunea, munca și învățătura.

Instituțiile de formare a slujitorilor stranci și altarului au fost restructurate. Aceste instituții — Școli de cîntăreți, Seminarii, Institute teologice — au fost puse sub ocîrmuirea Bisericii și încadrate cu personal pregătit, cu să crească noi generații de cîntăreți și preoți, legați de dreapta credință a Bisericii și de năzuințele poporului. Ele nu numai înstruiesc, ci și educă, formînd și mintea și inima, îndrumînd și în dreapta învățătură și în plămădirea caracterului moral.

Participarea credincioșilor înșiși la viața Bisericii este mai activă. La sfintele slujbe, la gospodărirea treburilor bisericești și alie acțiuni sînt angajați și credincioșii, căci Biserica nu este numai a preoților, ci eu cuprinde și pe preoți și pe credincioși.

Un eveniment însemnat a fost canonizarea sfinților romîni în 1955. Prin aceasta Biserica Ortodoxă Romîna, care a împodobit cerul sfințeniei ortodoxe cu noi luceferi, a mărturisit cînstirea ce se cuvine celor ce s-au înălțat pe culmile desăvîrșirii și sînt călăuzitori ai clerului și credincioșilor pe calea mîntuirii.

La aceste realizări spirituale trebuie să adăugăm realizările gospodărești : ridicarea, restaurarea, repararea și înzestrarea de catedrale, biserici, mănăstiri, clopotnițe, paraclise, chilii — unele monumente istorice —, atelierele patriarhale, lipografiile bisericești, biblioteci și arhive, muzee, case de odihnă și sanatorii, împodobirea palatului patriarhal, reședințe episcopale, case parohiale, organizarea Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, înființarea Fondului misionar, a Caselor de Credit și ajutor reciproc, reorganizarea Fondului de Asigurare a imobilelor și bunurilor bisericești, salarizarea corespunzătoare a preoților etc.

Pe plan extern, relațiile cu celelalte Biserici Ortodoxe s-au intensificat, Biserica noastră întărind legăturile cu întreaga Ortodoxie și cu fiecare Biserică Ortodoxă în parte, participând la consfăturile panortodoxe de la Moscova (1948), de la Rodos (1961 și 1963), la Mileniul Sfântului Munte Atos (1963), trimițând delegații la Patriarhia Antiohiei, la Bisericile Ortodoxe Rusă, Bulgară, Sîrbă, Cehoslovacă, Polonă etc. și primind delegații din toate Bisericile Ortodoxe, făcînd schimb de publicații, de profesori, studenți, de informații etc. Biserica Ortodoxă Română este prețuită ca o Biserică vie și lucrătoare în sinul Ortodoxiei.

Activitatea desfășurată de Biserica noastră în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, și în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, ca și alte manifestări în afară mărturisesc despre același dinamism în concordanță cu imperativele vremii în viața Bisericii noastre din deceniile acestea.

Potrivit duhului dragostei creștine, Biserica noastră a sprijinit și sprijină munca poporului pentru realizarea unei vieți îmbelșugate și luminate, și s-a alăturat cu însuflețire și cu fermitate luptei lui pentru apărarea păcii în lume. Această activitate este expresia iubirii de aproapele, iubirii de patrie. Căci iubirea de patrie este aplicarea iubirii de aproapele la colectivitatea din care și creștinul ortodox face parte. Creștinul nu este rupt de realitățile societății în care trăiește, ci lucrează în spiritul iubirii încadrat în aceste realități.

Dragostea de patrie înseamnă a iubi pămîntul țării, cu toate frumusețile și bogățiile lui ; înseamnă a iubi poporul care a luptat secole de-a rîndul pentru libertate și progres și care azi își făurește o viață nouă ; înseamnă a iubi tot ceea ce a construit și construiește acest popor cu privirea îndreptată spre un viitor măreț. A iubi patria înseamnă a iubi trecutul de luptă al poporului, cu toate realizările lui materiale și spirituale ; înseamnă a iubi prezentul de desăvîrșire a unei vieți noi de libertate, de dreptate și de belșug ; înseamnă a iubi viitorul de împlinire a visului de aur al poporului. Biserica Ortodoxă, organizată în Biserici naționale autocefale, a păstrat peste veacuri legătura strînsă cu poporul, în mijlocul căruia și-a desfășurat misiunea. Bazată pe învățătura creștină și pe această tradiție istorică, Biserica noastră s-a aflat în aceste vremi de mărețe realizări alături de poporul făuritor al Vieții celei noi. Cu atît mai mult cu cît Republica Populară Romîna este cu adevărat

patria tuturor celor harnici, cāci ea este fāurită de brațul și sufletul poporului, pentru binele și pentru fericirea poporului, — cāci așa cum a spus Prea Fericitul Patriarh Justinian — «patria este mama noastră cea scumpă, care unește în dragoste pe toți fiii ei, fără deosebire de rasă, religie sau neam... și pentru înălțarea ei trebuie să muncim, pentru binele și fericirea ei să luptăm, pentru apārarea ei să ne jertfim». Este astăzi o legitimă mândrie pentru fiii Bisericii să constate că în minunata patrie, pe care o construiește poporul, se găsește și o parte din munca lor. Privind marile realizări din cele două decenii, ei se simt însuflețiți de un patriotism și mai fierbinte și îndemnați la fapte și mai roditoare.

În ce privește lupta pentru pace, acțiunea Bisericii noastre nu s-a limitat la lucrare internă, ci s-a extins și pe plan internațional. Nu e locul aici să enumerăm toate manifestările din acești ani. E suficient să spunem că pe lângă conlucrarea în Comitetul Național pentru apārarea păcii și în Comitetele regionale, raionale și comunale de luptă pentru pace (aproape 6.800 preoți sînt membri în aceste comitete), pe lângă activitatea din parohii și protopopiate — Biserica noastră a fost reprezentată la Congresele Mondiale pentru pace, inițiate de Consiliul Mondial al Păcii, este activă în Conferința Creștină pentru Pace, sprijină orientarea pozitivă față de cauza păcii în Consiliul Mondial al Bisericilor, conlucrează cu celelalte Biserici Ortodoxe și cu alte culte în acțiuni pentru dezarmare, pentru înfrățire între popoare și progres, trimite mesaje O.N.U.-lui pentru dezarmare și pace etc. În felul acesta prestigiul Bisericii noastre a crescut pe plan ecumenic și internațional.

*

Popasul festiv făcut la douăzeci de ani de la eliberarea patriei noastre, a dat tuturor prilejul să sublinieze cu admirație și bucurie cum poporul stăpîn pe soarta sa a ridicat prin munca și geniul său creator o patrie puternică, liberă, bogată, care oferă tuturor celor cinstiți și harnici o viață nouă, îmbelșugată și fericită, o patrie care strălucește cu mândrie între țările pămîntului atît prin ritmul rapid de dezvoltare a economiei sale, cît și prin realizările ei culturale și prin lupta ei consecventă pentru pace.

Dar popasul acesta festiv nu justifică numai aprecierea a ceea ce s-a realizat, ci el îndreaptă privirile și spre largile perspective ce se deschid în viitor. Realizările de pînă acum, uriașul avînt al economiei și culturii noastre, neepuizatele forțe creatoare ale poporului, sînt cheazăsia că în viitor patria noastră va fi înălțată pe noi culmi de belșug și lumină. Poporul nostru privește cu încredere viitorul, muncește cu însuflețire, își pune toate forțele și întreg elanul lor creator în slujba progresului și prosperității patriei.

Iată pentru ce, toți cetățenii acestei țări au întîmpinat marea sărbătoare de la 23 August 1964, cu toată căldura, entuziasmul și dragostea, pentru ce privesc cu atîta încredere viitorul luminos al patriei

noastre și pentru ce-și întefesc eforturile lor generoase în lupta pentru pace, — căci aceste libertăți le sînt atît de scumpe încît nu vor consimți să se despărta de ele niciodată.

Alături de întregul popor de la orașe și sate, Biserica noastră a luat parte cu toată însuflețirea la această mare bucurie obștească, aducînd prinosul său de aleasă cinstire tuturor celor ce au realizat actul istoric de la 23 August 1944 și exprimîndu-și sentimentele ei de dragoste față de patrie și de profund devotament față de cîrmuitorii înțelepți ai statului nostru, sub a căror îndrumare se realizează înflorirea continuă a Republicii Populare Romnîe.

Prin ierarhii, clericii și credincioșii ei, Biserica noastră Ortodoxă Romînă își mărturisește hotărîrea nezdruincinată de a participa și în viitor, cu aceeași însuflețire, la toate acțiunile menite să asigure propășirea poporului nostru, și de a se ruga și a lucra, cu timp și fără timp, pentru «pacea a toată lumea».

Căci a sluji lui Hristos înseamnă a sluji semenilor, a sluji poporului, a sluji viața, pacea și fericirea omenirii întregi.

Și această slujire sfîntă Biserica noastră o realizează astăzi în proporții niciodată atinse în trecutul ei, sprijinind toate nobilele acțiuni ale poporului romîn, eliberat de toate silniciile, în urma actului istoric de la 23 August 1944, — căruia i-a adus prinosul său de cinstire și de slavă cu prilejul celei de a douăzecea aniversări.

REDACTIA

TELEGRAMA
TRIMISA DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ,
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE STAT
AL REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN

Cu prilejul mării sărbători naționale a poporului nostru — ziua de 23 August, cea de a XX-a aniversare a eliberării Patriei — Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, următoarea telegramă de felicitare, din partea Ierarhilor, slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne și a Prea Fericirii Sale personal :

Domnului Președinte al Consiliului de Stat
al Republicii Populare Romîne,
GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ

Sărbătoarea națională — 23 August — ne aduce anul acesta bucuria celei de a XX-a aniversări a eliberării Romîniei de sub cotoșirea fascistă.

Această bucurie este sporită de constatarea că drumul croit de poporul român în 1944 a dus la îndeplinirea năzuințelor sale legitime : independența și suveranitatea națională, întronarea dreptății sociale prin suprimarea exploatării omului și folosirea îndcoște a bogățiilor patriei, puse în valoare prin munca unită a tuturor ; la înfăptuirile mărețe, care se țin lanț de la un capăt la altul al țării ; la crearea condițiilor de libertate de conștiință și coexistență pașnică, prin înlăturarea oricărui discriminări rasiale și confesionale ; la sprijinirea cu hotărîre a acțiunii pentru menținerea păcii și dezvoltarea colaborării frățești între toate popoarele lumii.

Insuflețiți de această bucurie unanimă, Ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Patriarhul lor, exprimă membrilor Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal, sentimentele lor de înaltă prețuire, devotament și recunoștință, pentru înțelepciunea, jertfelnicia și statornicia, dovedite în călăuzirea poporului pe drumul ales acum 20 de ani, și înaltă rugăciuni către Cel Atotputernic pentru propășirea și fericirea poporului român, pentru sănătatea și îndelunga înzîlire a Conducătorilor săi și pentru ocrotirea, înflorirea și continua înălțare a Patriei noastre iubite, Republica Populară Română.

† **JUSTINIAN**
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

TELEGRAMA
TRIMISĂ DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER,
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI
AL REPUBLICII POPULARE ROMINE
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN

În numele slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, cu prilejul celei de a XX-a aniversări a eliberării țării noastre de sub cotropirea fascistă, următoarea telegramă :

Domnului Președinte al Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Române,
ION GHEORGHE MAURER

Cu prilejul celei de a XX-a aniversări a eliberării României de sub cotropirea fascistă — 23 August 1944—23 August 1964 —, împărtășind bucuria întregului popor român pentru aflarea și urmarea drumului celui nou, care l-a dus la împlinirea năzuințelor sale legitime, de independență națională și dreptate socială ; la mărețele înfăptuiri de folos obștești răspândite de-a lungul și de-a latul țării ; la sprijinirea cu hotărâre a acțiunii pentru menținerea păcii și dezvoltarea colaborării frățești între toate popoarele lumii, Ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Patriarhul lor, exprimă membrilor Consiliului de Miniștri și Domniei Voastre personal, sentimentele lor de înaltă prețuire, devotament și recunoștință și fac cele mai calde urări pentru propășirea și fericirea poporului român, îndelunga înziliră și sănătate a Conducătorilor săi și pentru continua înflorire a Patriei noastre iubite.

† **JUSTINIAN**
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

**SCHIMB DE TELEGRAME
INTRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
SI DOMNUL PROFESOR DUMITRU DOGARU,
SECRETARUL GENERAL
AL DEPARTAMENTULUI CULTELOR**

Exprimînd felicitările și urările Ierarhilor, slujitorilor, credincioșilor și ale Sale personal, cu prilejul zilei de 23 August — marea sărbătoare națională a poporului român — Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, următoarea telegramă :

*Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor
de pe lângă Consiliul de Miniștri,
Profesor DUMITRU DOGARU*

Cu prilejul sărbătorii naționale, 23 August, și a celei de a XX-a aniversări a eliberării Romîniei de sub cîmpul fascismului, Biserica Ortodoxă Romînă, împărtășind cu toată inima bucuria întregului popor român și apreciînd temeiurile adînci ale acestei bucurii, este fericită să constate că cei 20 de ani de viață nouă, făurită de acest popor, multumită condițiilor de libertate de conștiință asigurate în țara noastră, constituie și o epocă de rodnică activitate, atît sub raportul realizărilor religioase, cît și sub raportul cooperării frățești între toate cultele din Republica Populară Romînă și din diferitele părți ale globului, în scopul împlinirii dragostei între oameni și popoare și menținerii păcii în lume.

Adăugînd și bucuria acestei constatări, Ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne, în frunte cu Patriarhul lor, exprimă Conducerii Departamentului Cultelor și Domniei Voastre personal, sentimentele lor de aleasă prețuire și recunoștință, pentru sprijinul acordat în desfășurarea activității lor și Vă urează sănătate, ani mulți și spor deplin în munca închinată fericirii poporului român și înfloririi Patriei noastre iubite.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru felicitare și urări, prin următoarea telegramă de răspuns :

*Prea Fericitului JUSTINIAN MARINA
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

Mulțumindu-vă călduros pentru felicitările ce ne-ați adresat cu prilejul celei de a XX-a aniversări a eliberării României de sub jugul fascist, sînt bucuros că Biserica Ortodoxă Română, prin Ierarhii ei, în frunte cu Prea Fericirea Voastră își manifestă prețuirea pentru marile cuceriri ale poporului nostru, luînd parte cu însuflețire la marea sa sărbătoare.

*DUMITRU DOGARU
Secretarul General al Departamentului Cultelor
de pe lângă Consiliul de Miniștri*

VIATA BISERICÉASCĂ

„DRAGOSTEA FRĂTEASCĂ, TEMEIUL LEGĂTURILOR ÎNTRE TOȚI OAMENII ȘI ÎNTRE TOATE POPOARELE“

SCHIMB DE SCRISORI ÎNTRE SANCTITATEA SA PAPA PAUL VI ȘI PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI ALE ÎNVIERII DOMNULUI, 1964

Cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Învierii Domnului din anul acesta, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit din partea Sanctității Sale Papa Paul al VI-lea, următoarea scrisoare de felicitare :

*Prea Fericitii Sale JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei,
Arhiepiscop al Bucureștilor, Patriarhul României*

Prea Fericeirea Voastră,

Hristos, nădejdea noastră, cu adevărat a înviat din morți !

Bucuria vestită de îngeri și împărtășită lumii de apostoli umple inima Noastră de veselie și ne îndeamnă să exprimăm Prea Fericitii Voastre urările Noastre cele mai sincere pentru sărbătoarea Învierii Domnului.

În anul acesta, cînd pelerinajul Nostru în Țara Sfîntă ne-a determinat să promovăm dragostea, nădejdea de a vedea, sub înfrurirea Sfîntului Duh, stringîndu-se legăturile frățești între acest Sfînt Scaun și Biserica Ortodoxă din România, este pentru Noi un nou motiv de bucurie și de încredere în acest timp sfînt al Paștilor.

Hristos Cel înviat, a Cărui moarte ne-a împăcat cu Tatăl să fie inspirația și puterea noastră în strădaniile pentru a aduce pacea oamenilor, El care este pacea noastră, și să ne ajute să vedem sălășluindu-se în mijlocul tuturor acelor pe care El i-a răscumpărat cu sîngele Său și care cred în Numele Său, o unire adevărată în dragoste.

Cu aceste simțăminte rugăm pe Dumnezeu și Tatăl tuturor să dăruiască Prea Fericirii Voastre și membrilor Bisericii Voastre plinătatea bucuriei pascale.

PAULUS P. P. VI

Din Vatican, la 27 aprilie 1964.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit Sanctității Sale Papa Paul al VI-lea pentru urările exprimate cu prilejul Paștilor, trimițînd următoarea scrisoare de răspuns :

Sanctității Sale Sfintului Părinte PAULUS VI

CETATEA VATICANULUI

Sanctitatea Voastră,

Mulțumim din toată inima Sanctității Voastre pentru plăcutele urări pe care ați binevoit să ni le exprimați cu prilejul sărbătorii Învierii Domnului.

La rîndul Nostru, cu dragoste frățească în Hristos-Mîntuitorul Cel înviat și cu deosebită bucurie, adresăm Sanctității Voastre urările Noastre cele mai bune pentru marile sărbători prilejuite de triumfătoare înviere a Domnului nostru.

Pentru a prăznui cu vrednicie Învierea Domnului, noi ne aduecm aminte că sîntem datori să păzim toate cîte a poruncit Iisus ucenicilor Săi, și în special porunca cea nouă dată de El în ajunul răstignirii Sale : «*Poruncă nouă dau vouă : să vă iubiți unii pe alții ; cum v-am iubit Eu pe voi așa să vă iubiți și voi unii pe alții...*» (Ioan XIII, 34).

În sfîrșit, facem să se audă fără încetare cuvintele adresate de Domnul ucenicilor Săi, înainte și după Învierea Sa : «*Pace las vouă, pacea Mea dau vouă...*» (Ioan XIV, 27), «*Pacea să fie cu voi*». (Ioan XX, 19 și 21).

Aducîndu-ne aminte de toate aceste adevăruri, noi ne-am hotărît să depunem toate eforturile în scopul de a face din dragostea frățească, temeiul legăturilor între toți oamenii și între toate popoarele, și de a

face din pace și bună înțelegere, climatul natural și universal în care să se desfășoare viața și munca tuturor oamenilor și popoarelor pe pământ.

Cu această convingere și cu această nădejde, Noi împlorăm pe Dumnezeu-Duhul Sfânt să pogoare din belșug harul Său și darurile Sale duhovnicești asupra Sanctității Voastre, Episcopilor Voștri și tuturor credincioșilor Bisericii Voastre.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

București, mai 1964.

CUVINTAREA ROSTITA
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
LA DESCHIDEREA CURSURILOR DE INDRUMARE
PASTORALA PENTRU SERIA A XLV-A DE PREOTI

Prea Cucernici Părinți,

Telurile urmărite de cursurile de îndrumare pastorală și profilul lor au fost atît de bine lămurite de P. C. Părinte Rector, încît nu cred că mai este nevoie să mai insistăm și Noi asupra lor.

P. C. Părinte Rector Nicolaescu a înfățișat pe larg tot ce am gîndit și am dorit, — Noi și Sfîntul Sinod —, atunci cînd am hotărît înființarea acestor cursuri. Din cuvîntările celor doi reprezentanți ai Cucerniciilor Voastre a rezultat limpede că preoțimea noastră a înțeles pe deplin importanța și foloasele lor. Nu Ne rămîne așadar decît să subliniem cîteva din afirmațiile ce s-au făcut aici și să scoatem în evidență felul în care au fost împlinite obiectivele propuse.

Gîndul din care a izvorît, cu ani în urmă, înființarea acestor cursuri, a fost dorința Sfîntului Sinod de a scoate pe preoții noștri din inerția (poate termenul e prea tare, dar lucrurilor trebuie să li se spună pe nume) și din rutina care constituia piedici în activitatea slujitorilor sfintelor noastre altare și anulau perspectivele oricăror propășiri în viața bisericească. O preoțime, care prin însăși chemarea ei are misiunea de a învăța pe credincioși, cînd rămîne fără perspectiva de a-și împlini adevărata ei slujire și dobîndește un caracter strict ritualist se situează ea însăși pe un drum primejdios, care ar înlătura-o din viața credincioșilor. În al doilea rînd, Noi am fost și sîntem incredințați că a împospăta și înmulți cunoștințele teologice ale slujitorilor altarelor și a ține la înalt nivel conștiința îndatoririlor lor sacerdotale, înseamnă a trezi și acea conștiință a responsabilității pe care trebuie să o aibă preoțimea în această epocă de transformări istorice în viața poporului nostru.

Cu aceste gînduri am pornit de la început și, an de an, Ne-am străduit să îmbunătățim programele analitice, pentru ca aceste cursuri să fie într-adevăr de folos preoțimii noastre. Și chiar dacă, la început, ele au fost privite de unii cu neîncredere, cursurile de îndrumare pastorală

au ajuns repede să se bucure de prețuirea tuturor preoților ortodocși, datorită bunelor rezultate obținute. Ele au adus o contribuție de seamă în Transilvania, unde au ajutat la rezolvarea unor probleme legate de unificarea religioasă. Ele au avut de asemenea un rol însemnat în sporirea zelului evanghelic al preoțimii noastre de slujire a păcii și bunei învoiri între oameni și între popoare. Mergînd pe drumul acesta recomandat și de Consfătuirea interortodoxă de la Moscova din 1948, Biserica noastră a adus însemnate contribuții cauzei sfinte a apărării păcii ceea ce a mărit și mai mult prestigiul ei în fața propriilor creștini și în fața lumii întregi.

Drumul străbătut de noi de atunci și pînă astăzi a fost încununat de rezultate frumoase. În prezent, toate Bisericile creștine sînt de acord că au datoria sfîntă, — izvorită din însăși învățătura Evangheliei Domnului și Dumnezeuului nostru Iisus Hristos —, de a-și uni eforturile pentru înlăturarea războaielor din viața omenirii și pentru făurirea unei lumi a păcii. Dar drumul nostru nu a fost străbătut pînă la capăt ; pe acest drum mai sînt încă obstacole care trebuie înlăturate. De aceea nu trebuie să șovăiți, — și Noi sîntem încredințați că Prea Cucerniciile Voastre, ca și întreaga noastră preoțime, nu veți șovăi —, cînd Sfîntul Sinod și ierarhii Bisericii noastre vor continua să vă ceară activitatea sporită și permanentă în slujba păcii.

Biserica, după cum se știe, este acolo unde este episcopul ; dar Biserica este și acolo unde este preotul. Iată de ce, către preot, și către preoți, s-au îndreptat toate strădaniile Noastre și toată grija Noastră, pentru ca să fim cu toții una în slujirea noastră și să putem merge, umăr la umăr, pe drumul împlinirii poruncilor evanghelice, pe drumul sprijinirii nobilelor năzuințe de pace ale poporului nostru și ale lumii întregi.

În ce privește poziția Bisericii Ortodoxe Romîne față de statul nostru democrat-popular, trebuie subliniat că, potrivit învățăturii și tradițiilor noastre cu adevărat creștine, Biserica noastră nu a năzuit niciodată și nu năzuiește nici astăzi să fie un stat în stat. Noi ne simțim una cu poporul din care facem parte ; interesele poporului sînt și interesele Bisericii. Noi sprijinim munca pașnică și creatoare a poporului nostru și ne bucurăm cînd poporul însuși și conducătorii săi apreciază în chip deosebit această poziție a Bisericii Ortodoxe Romîne. Ne bucurăm că și la această serie de preoți cursiști, reprezentantul Departamentului Cultelor a avut cuvinte frumoase pentru activitatea desfășurată de Ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii noastre în opera de zidire a păcii pe pămînt și de sprijinirea tuturor inițiativelor și acțiunilor me-nite să asigure propășirea continuă a țării noastre.

A vorbit aici, ca reprezentant al Prea Cucerniciilor Voastre, Părintele Tripsa, un preot care face parte dintre preoții reveniți. Cuvintele Cucerniciei Sale Ne-au bucrat, pentru că ele au subliniat încă o dată libertatea deplină în care foștii credincioși greco-catolici din țara noas-

tră au putut să-și exprime voința lor de reîntoarcere la sinul Bisericii Ortodoxe, față de care au nutrit întotdeauna o dragoste de fii. Absența oricărei silnicii în realizarea actului bisericesc de importanță istorică din octombrie 1948, — reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române —, a fost chezașia trăinicieii lui. Acest adevăr este înțeles în prezent de întreaga creștinătate.

Rog pe Bunul Dumnezeu să ocrotească și să sporească străduințele Cucernicilor Voastre ca să vă însușiți atât cunoștințele teoretice, cât și toate bunele deprinderi duhovnicești și să duceți în enoriile Cucernicilor Voastre un suflu mereu nou, sporindu-vă zelul în activitatea mîntuitoare de suflete, învățînd pe credincioși ce este credința strămoșească și tot ce ne învață vremurile în continuă transformare.

Cu aceste cuvinte vă binecuvîntez, și recunoscători Proniei pentru că ne-am putut aduna să ne rugăm împreună, Ne mai rugăm ca să ne trimită și pe mai departe ajutorul Său, pentru ca de pe urma acestor cursuri să culegeți cu toții cele mai frumoase și mai bogate roade atât pentru Biserica pe care o slujim, cât și pentru Patria ai cărei fii și cetățeni sîntem și pentru Pacea a toată lumea.

SĂRBĂTORIREA ZILEI NUMELUI PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN

La 2 august, ierarhii, clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române au avut din nou prilej de bucurie, manifestându-și dragostea lor față de întiiștătorul Sfintei noastre Biserici, în ziua în care calendarul ortodox pomenește pe drept credinciosul împărat bizantin Justinian.

Fiind duminică, dimineața s-a săvârșit Liturghie arhierască în catedrala Patriarhiei. Alături de Prea Fericitul Patriarh, au asistat: Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Banatului Dr. Nicolae Corneanu, colaboratorii Prea Fericirii Sale de la Centrul Patriarhal și Mitropolitan din București și un mare număr de credincioși. Predica zilei, un panegiric închinat sfântului, a fost rostită de Preacuviosul Arhimandrit Justinian Dalea, care — în încheiere — a adus primos de recunoștință și a exprimat urări de viață lungă și sănătate Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, în numele colaboratorilor Prea Fericirii Sale și al credincioșilor.

După terminarea Sfintei Liturghii s-a oficiat un Te-Deum, înălțându-se către Dumnezeu rugăciuni de mulțumire pentru sănătatea și fericirea Prea Fericitului Părinte Patriarh, și pentru îndelungarea Sa în zile ca să cîrmuiască ani mulți destinele Bisericii Ortodoxe Române.

Cu prilejul acestei aniversări, s-au primit la Cabinetul palatului patriarhal numeroase telegrame de felicitare și de bune urări, atât din partea unor înalți ierarhi și a altor personalități de peste hotare, cât și din partea slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române.

LUCRĂRILE COMISIEI PENTRU PREGĂTIREA CELUI DE AL DOILEA CONGRES AL PROFESORILOR DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

După cum se știe, în 1936 s-a ținut la Atena, primul Congres al profesorilor de teologie ortodoxă. Cu acest prilej, au fost dezbătute peste treizeci de teme cu caracter teologic și bisericesc și s-a hotărât ca asemenea Congrese să se țină din doi în doi ani, la fiecare din sediile Facultăților de teologie ortodoxă, pe rînd și în ordinea vechimii acestora. Tot atunci, s-a hotărât ca pregătirea lucrărilor fiecărui Congres să revină unei Comisii instituite de Facultatea-gazdă dintre profesorii ei — comisie care va fi întregită, eventual cu cîte un delegat al fiecăreia din celelalte Facultăți, următorul Congres urmînd să se țină la București, în cursul anului 1939. Datorită împrejurărilor cunoscute, congresul nu s-a mai putut întruni. Este meritul întîistătătorului Bisericii noastre, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, de a fi readus în sfera preocupărilor Ierarhilor și teologilor ortodocși ideea convocării acestui nou Congres și de a fi oferit mijloacele întrunirii la București a Comisiei care să-l pregătească.

În acest scop, Consiliul profesoral al Institutului teologic de grad universitar din București a instituit din sinul său o Comisie pregătitoare alcătuită din patru membri (P. C. Rector Prof. *Diac. N. Nicolaescu*, președinte și P. C. Prof. *Pr. I. G. Coman*, P. C. Prof. *Pr. L. Stan* și Prof. *N. Chițescu*, membri) și a hotărît ca această Comisie să fie completată cu cîte un delegat din partea celorlalte așezăminte teologice de grad universitar din țară și de peste hotare. După consultări prealabile, prin corespondență, s-a căzut apoi de acord ca această Comisie să se întrunească la București în dimineața zilei de 2 iunie 1964, pentru a proceda la stabilirea ordinei de zi, la fixarea datei de convocare și la pregătirea lucrărilor celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă.

La invitația Institutului teologic de grad universitar din București, cu binecuvîntarea Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh Justinian și cu asentimentul întîistătătorilor celorlalte Biserici Ortodoxe Autocefale surori, au sosit astfel în țara noastră următorii profesori universitari de teologie ortodoxă de peste hotare: Dl. Decan Prof. Dr.

Dimitrie Moraitis, din partea Facultății de teologie din Atena—Grecia ; P. C. Decan Diac. Prof. Dr. *Miloș Erdelyan*, însoțit de Prof. P. C. Dr. *Lazăr Milin*, din partea Facultății de teologie din Belgrad—R.F. Jugoslavia ; P. C. Prot. Prof. Dr. *Vitalie Borovoi*, din partea Academiei duhovnicești din Leningrad și din partea Academiei duhovnicești din Moscova—U.R.S.S.; P. C. Decan Pr. Prof. *Andrei Mihalov*, din partea Academiei teologice din Prešov — R. S. Cehoslovacia ; Dl. Prof. Dr. *Iliu Tonevski*, din partea Academiei duhovnicești din Sofia—R. P. Bulgaria ; Dl. Prof. Dr. *Sava Aguridis*, din partea Facultății de teologie din Tesalonic — Grecia și P. C. Decan Pr. Prof. Dr. *S. Jelesneakovici*, din partea Secției ortodoxe a Facultății de teologie creștină din Varșovia R. P. Polonă.

Facultatea de teologie din Halki (Turcia) n-a putut trimite nici un delegat ; Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagoras al Constantinopolului — sub jurisdicția căruia se află această Facultate — a anunțat telegrafic absența acestui delegat și a urât spor la lucru Comisiei pregătitoare.

Institutul teologic de grad Universitar din Sibiu a fost reprezentat prin P. C. Pr. Prof. Dr. *Isidor Todoran*, P. C. Pr. L. Gafton și Dl. C. Drăgușin, asistenți la Institutul teologic de grad universitar din București, au îndeplinit, din însărcinarea Consiliului profesoral, munca de secretari ai Comisiei pregătitoare.

Lucrările Comisiei au început în cancelaria profesorală a Institutului teologic de grad universitar din București și au continuat în cancelaria profesorală a centrului de îndrumare pastorală și misionară de la Curtea de Argeș a clerului Bisericii Ortodoxe Române, în cancelaria profesorală a Institutului teologic de grad universitar din Sibiu, la Mănăstirea Sinaia și din nou la Institutul teologic de grad universitar din București, între 2—9 iunie 1964, ele alternând cu vizitarea unor importante așezăminte bisericesti și monumente de cultură din țară.

Cu prilejul acestor vizite, oaspeții de peste hotare și-au exprimat în repetate rânduri admirația pentru frumusețile neasemuite ale pământului românesc, pentru hărnicia poporului nostru, pentru mărețele înfăptuiri obștești din anii puterii populare și pentru starea înfloritoare a Bisericii Ortodoxe Române și a celorlalte culte religioase de la noi, cărora statul le asigură cea mai deplină libertate de organizare și funcționare.

La Curtea de Argeș, adresându-se celor 105 preoți cursiști care le-au făcut o călduroasă primire, oaspeții și-au exprimat sentimentul de admirație față de felul cum este pregătit clerul Bisericii Ortodoxe Române.

La Sibiu, membrii Comisiei pregătitoare au asistat, în sala de festivități a Institutului teologic, la un frumos concert de muzică bisericască și populară, dat de studenții acestui Institut.

Răspunzând cuvântării cu care au fost întâmpinați de rectorul Institutului teologic, P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, delegații de peste hotare au subliniat necesitatea legăturilor frățesti dintre Bisericile Naționale Ortodoxe, a cunoașterii și a colaborării și schimbului de experiență, ex-

primind din nou admirație și elogi pentru Biserica noastră Ortodoxă și pentru poporul român.

Declarații asemănătoare au fost făcute de oaspeții de peste hotare și cu prilejul concertului ce le-a fost oferit de corul studenților Institutului teologic de grad universitar din București, în după amiaza zilei de duminică, 7 iunie 1964. Ei au rămas încântați de măiestria cu care au fost executate de către studenți cântările din programul concertului.

Sedintele de lucru ale Comisiei pregătitoare au fost deschise, într-un cadru solemn, de P. C. Diac. Prof. Dr. N. I. Nicolaescu, în calitate de președinte, în prezența tuturor membrilor corpului didactic (activi și onorari) al Institutului teologic de grad universitar din București, care cu acest prilej, a rostit următoarea cuvântare inaugurală :

«Distinși oaspeți,

Delegații Consiliului profesoral al Institutului teologic de grad universitar din București, care fac parte din Comisia pregătitoare a celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă și care au organizat această întâlnire frățească, sînt recunoșcători Providenței divine că le-a oferit prilejul de a se întîlni cu reprezentanții Facultăților surori din Atena, Belgrad, Leningrad, Moscova, Preșov, Sibiu, Sofia, Tesalonic și Varșovia. Îngăduiți-mi deci ca, în numele Institutului teologic din București, pe care-l prezint, să vă adresez tuturor, din adîncul inimii, tradiționalul salut de prietenie, de bucurie și de nădejde creștină : Bine ați venit în mijlocul nostru ! Binecuvîntat este cel ce vine în numele Domnului !

Înainte de a începe lucrarea pentru care ne-am adunat aici, îngăduiți-mi de asemenea să fac cîteva scurte considerații asupra sarcinii Comitetului de organizare a celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă și asupra misiunii profesorilor de teologie în viața Bisericii.

Onorați și scumpi colegi,

Întîlnirea noastră se înscrie pe linia hotărîrilor luate la Atena, acum 28 de ani, de către inițiatorii și participanții la primul Congres de teologie ortodoxă.

După cum se știe, primul Congres de teologie ortodoxă, ale cărui principale documente alcătuiesc o carte destul de voluminoasă, a fost o încercare și o experiență. O încercare din partea căreia, date fiind împrejurările în care s-a produs, nu se puteau aștepta mari rezultate ; și o experiență din care trebuie să scoatem importante învățăminte pentru sarcina noastră, a profesorilor de teologie de astăzi. Pregătit în grabă și desfășurîndu-și lucrările în marginea Bisericii, acest Congres a fost dominat de ceea ce se înțelegea atunci prin rolul erudiției științifice în studiile teologice. Aceasta este cauza principală pentru care acest Congres n-a reușit să pună suficient în lumină indestructibila unitate de credință, de cult și de viață a Ortodoxiei, unitate care este asigurată Bise-

ricii de însuși Sfântul Duh și pe care toți teologii sînt datori s-o păstreze și s-o mărturisească. Departe de noi intenția de a subestima contribuția acestui Congres la aprofundarea temelor teologice și bisericești pe care le-a pus în discuție. Dar noi sîntem convinși că această contribuție ar fi putut fi cu mult substanțială, dacă Comitetul pregăditor întrunit la București în ianuarie 1936 ar fi acordat mai mult timp profesorilor însărcinați cu elaborarea temelor înscrise pe ordinea de zi a Congresului și dacă studiile și referatele citite la Congres ar fi fost puse de acord între ele, de această Comisie, înainte de ședințele publice de la Atena. Tocmai amintirea acestor lucruri constituie motivul principal pentru care Congresul proiectat a se ține la București în 1939 a fost nu numai amînat, ci dat oarecum uitării în anii care au urmat.

În legătură cu experiența din 1936 și cu îndatoririle noastre de astăzi, îmi iau îngăduința de a cita și a doua variantă a proverbului popular amintit mai sus : «Este mai bine mai tîrziu, decît prea devreme». Într-adevăr, este mai bine ca viitorul Congres de teologie să fie pregătit pe îndelete, adică atît cît va fi necesar și să nu i se fixeze în grabă data convocării. Este mai bine ca un nou Congres de teologie ortodoxă să se întrunească în momentul în care reuniunea noastră generală va decurge dintr-o necesitate reală pentru viața Bisericească și numai după ce studiile înscrise pe ordinea sa de zi vor fi complet puse la punct. De altfel, noi știm cu toții că Facultățile de teologie nu sînt chemate să creeze principii religioase noi și că profesorii de teologie n-au dreptul de a-și desfășura activitatea în afara Bisericii sau independent de nevoile ei. Învățămîntul teologic își are rațiunea de existență nu în el însuși, ci în slujirea Bisericii, căci Biserica este depozitara Revelației divine. Teologia, ca interpretă a cuvîntului lui Dumnezeu, trebuie să se manifeste ca flacără de lumină în casa și în serviciul Bisericii. Numai păstrînd legătura cu Biserica, teologia ortodoxă se află cu adevărat în slujba adevărului divin, care este același dintru început și care nu comportă nici o schimbare, nici o împuținare și nici o sporire, căci «Iisus Hristos — după frumoasa expresie a Sfîntului Apostol Pavel — este același ieri, astăzi și în vecei» (Evr. XIII, 8), iar pentru mîntuire «nimeni nu poate pune altă temelie, decît aceea care a fost pusă, care este Hristos» (I Cor. III, 11). În tezaurul de har, în calendarul de lumină și în sanctuarul Bisericii Ortodoxe, ai cărei fii și slujitori sîntem, se află deci dintru început toate darurile dumnezeiești și toate mijloacele necesare mîntuirii și desăvîrșirii în Hristos. Sînt valorile eterne pe care Biserica le-a primit de la Hristos, pe care Sfînții Apostoli și urmașii lor ni le-au transmis și pe care teologia ortodoxă le păstrează cu fidelitate. Sînt comorile spiritualității pe care noi le precizăm în școlile destinate pregătirii pentru sacerdoțiu și pe care le aprofundăm continuu prin activitatea noastră de fiecare zi.

Prea onorați colegi și iubiți frați !

Reuniunea noastră a fost convocată în condiții istorice cu totul deosebite de acelea în care a fost pregătit și constituit primul Congres de teologie ortodoxă. Sub privirile noastre, popoarele lumii își făuresc o nouă concepție asupra demnității morale a omului și asupra destinului lui, o nouă concepție asupra responsabilității individuale și colective față de viața generațiilor viitoare și față de soarta întregii omeniri. Pe suprafețe geografice din ce în ce mai vaste, nu se mai poate impune tăcere aceluia care condamnă politica de război, exploatarea colonială și nedreptatea socială, aceluia care cheamă guvernele să acționeze sincer pentru dreptate, pace și progres. Datorită răspîndirii mijloacelor ultrarapide de informare și de comunicație, omenirea pare să fi ajuns, în sfîrșit, pe pragul afirmării conștiente a unității sale, ceea ce face să se risipească, unele după altele, toate aprehensiunile care mai stînjenesc colaborarea frățească, între oameni, popoare și state, colaborare ce constituie de veacuri un ideal scump adevăraților ucenici ai lui Hristos, Domnul nostru.

În zilele noastre, chiar și Bisericile, pe care ambiții omenesti și vicisitudini istorice le-au învrăjbit și le-au despărțit, sînt chemate la reconciliere și la apropiere frățească. Numărul mereu crescînd al contactelor între Biserică în cadrul Mișcării Ecumenice, în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace și în cadrul altor organizații creștine, au creat necesitatea de a ne cunoaște cât se poate de bine mai întîi pe noi înșine, prin adîncirea propriului nostru tezaur doctrinar și tradițional, pentru a ști ce trebuie să cerem altora, pentru a ști ce putem aștepta sau nădăjdui de la alții, pentru a putea arăta altora pentru ce voim să păstrăm fără alterare ființa și moștenirea Ortodoxiei, pentru a ști să arătăm altora în ce condiții s-ar putea ajunge la restabilirea unității creștine.

Vorbînd drept, nu numai conducătorii bisericești, ci și noi, profesorii de teologie, avem o mare responsabilitate personală înaintea lui Hristos, învățătorul nostru suprem, ca și înaintea întregii lumi, pentru felul în care va evolua Mișcarea Ecumenică, pentru natura relațiilor posibile dintre Biserica Ortodoxă și celelalte Biserici, pentru eficacitatea acțiunii Bisericilor în slujba păcii și pentru influența creștinismului în lumea contemporană. Am putea noi, profesorii de teologie, să închidem ochii înaintea realităților majore ale vremii și să ne retragem în turnul de fildeș al studiilor de specialitate și al speculațiilor pur spirituale, sub pretext că n-ar fi îndatorirea noastră să ne interesăm de problemele practice ale vieții oamenilor ? Ne este oare îngăduit să separăm teologia de aspirațiile pămîntești ale credincioșilor, sub pretext că țelul specific al creștinismului este orientat spre fericirea cerească ? Avem noi dreptul să trecem sub tăcere, într-o lume încă divizată, temeliile eterne ale unității ontologice dintre oameni și popoare, din moment ce mărturisim, cu Apostolul, că «același Dumnezeu unic a făcut dintr-un sînge tot neamul omenesc, ca să locuiască pe toată fața pămîntului» (Fapte XVII, 26) și.

din moment ce însuși Domnul nostru Iisus Hristos ne-a relevat adevărul că toți oamenii sînt fii ai aceluiași Părinte ceresc și că toți sînt deopotrivă chemați la mîntuire veșnică ? Lupta pentru pace, predica iubirii și cultivarea frățietății între oameni și popoare sînt deci sarcini permanente ale teologiei ortodoxe.

Acestea sînt motivele pentru care noi socotim că misiunea unui Congres de teologie ortodoxă este să pună în lumină, în numele Evangheliei și ca o mărturisire vie a Bisericii, nu ceea ce deosebește, ci ceea ce unește pe creștinii ortodocși și Bisericile noastre și de a manifesta atașamentul nostru comun față de aspirațiile spre mai bine ale întregii omeniri.

Prea stimați și scumpi colegi !

Ne-am adunat aici, un mic număr de reprezentanți ai învățămîntului teologic superior al Ortodoxiei contemporane, pentru ca, în dragostea lui Hristos și din rîvnă pentru casa Domnului, să chibzuim asupra condițiilor celor mai convenabile în care s-ar putea reuni cel de-al II-lea Congres al profesorilor de teologie ortodoxă. Ne-am adunat aici ca să reflectăm cu grijă asupra nevoilor actuale ale Bisericii și să stabilim felul în care cel de-al II-lea Congres va trebui să-și desfășoare lucrările, pentru ca el să contribuie cu adevărat la slava lui Dumnezeu și la prestigiul Ortodoxiei în lume.

Călăuziți de aceste nobile preocupări și stăpîniți de dorința de a onora îndatoririle ce le revin ca gazdă a viitorului Congres de teologie ortodoxă, profesorii Institutului teologic de grad universitar din București s-au străduit să analizeze atît problemele de interes general care sînt la ordinea zilei în Ortodoxia de astăzi, cît și noile condiții istorice care dau o anumită pondere și care imprimă o turnură specială gîndirii teologice din vremea noastră. De la primul Congres de teologie ortodoxă și pînă astăzi, istoria lumii și istoria Bisericii au înregistrat schimbări și au ridicat probleme pe care profesorii de teologie dinaintea noastră nu le-au putut cunoaște, ca să le acorde atenția lor. De fapt, în procesul dezvoltării istorice, fiecare generație are nu numai problemele sale și propia ei misiune, ci și felul ei specific de gîndire și de comportare. Pe lîngă munca noastră didactică la catedră, care este aceeași cu munca înaintașilor noștri, preocupările noastre extra cathedram sînt deci diferite, în mare măsură, de acelea ale teologilor din 1936. Diferită este, de asemenea, și atitudinea noastră față de problemele care ne sînt puse de viața Bisericii și de istoria lumii.

Două teme de interes permanent pentru gîndirea creștină și pentru viața Bisericii ne-au fost indicate de Congresul de la Atena ; acestea sînt : «Izvoarele credinței ortodoxe ; Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție» și «Misiunea socială a Bisericii». Congresul din 1936 a încredințat profesorilor de teologie și sarcina de a pregăti revizuirea uniformă a textului cărților liturgice și codificarea sfintelor canoane. Întrucît acest

Congres a exprimat critici la adresa vechilor *Mărturisiri de credință ortodoxă*, mărturisiri cunoscute sub numele lui Critopulos, Movilă, Dositei și ale altora, noi avem de asemenea obligația de a pregăti o alta sau măcar un catehism dezvoltat, care să fie la nivelul dezvoltării actuale a teologiei ortodoxe.

Alte teme teologice s-au impus atenției Facultăților noastre în urma evenimentelor bisericești de după 1936. Printre aceste teme, care pot alcătui o listă destul de lungă, de mare importanță ni se pare mai ales aprofundarea ecleziologiei ortodoxe, căci ecleziologia este aceea care determină scopul, natura și limitele contactelor cu celelalte Biserici și comunități creștine, în cadrul relațiilor interconfesionale. Conducătorii Consiliului Ecumenic al Bisericilor insistă ca discuțiile ecleziologice să fie amânate pentru multă vreme în dialogul ecumenic. Ei se străduiesc să găsească în Botez, în Euharistie și în hristologie o platformă comună de discuție și de apropiere. Ne este însă permis să facem tabula rasa din dogmele și din instituțiile noastre fundamentale, cum sînt ierarhia bisericească, celelalte Sfinte Taine și încă alte mijloace dumnezeiești necesare mîntuirii ?

În unele locuri, se vorbește de la o vreme și despre oportunitatea începerii unui dialog întreg Biserica Ortodoxă și Biserica Romană. Unde pot duce asemenea pași, atîta vreme cît episcopii Romei nu sînt dispuși să renunțe la pretenția lor înfumurată de a se considera «vicari ai lui Hristos pe pămînt» și la aspirațiile lor de dominație asupra întregii creștinătăți ? Noi nu putem trece cu vederea, de dragul dialogului, faptul binecunoscut că la Betleem, în ianuarie 1963, Papa Paul VI, adresîndu-se «fraților separați» — expresia este a lui — a declarat că «ușa staulului le este deschisă», dar cu condiția ca «oile să accepte disciplina Bisericii Romane», considerată de el ca singura Biserică a lui Hristos. Paul VI, actualul conducător al Bisericii Romano-Catolice, nu caută deci decît noi metode pentru a realiza vechile planuri ale papalității. Din evul mediu, activitatea anti-ortodoxă a Vaticanului nu și-a pierdut niciodată continuitatea. Ceea ce Vaticanul schimbă, nu este de fapt decît tactica. De aceea trebuie precizat că nici un dialog cu Vaticanul nu poate angaja Ortodoxia, atîta vreme cît un asemenea dialog se duce fără asentimentul preliminar al tuturor Bisericilor Autocefale surori. Trebuie de asemenea precizat că nici un dialog cu Biserica Romano-Catolică nu va putea da roade, mai înainte ca Vaticanul să-și schimbe radical atitudinea față de Biserica Ortodoxă, adică mai înainte ca papalitatea să renunțe pentru totdeauna a mai viza pe fiii Bisericii Ortodoxe prin politica ei de prozelitism și expansiune.

Iată, iubiți frați și scumpi colegi, lucrarea pe care Biserica Ortodoxă o așteaptă de la noi. Iată felul nostru tradițional de a privi rolul învățămîntului teologic superior în viața Bisericii. În acest sens sînt orientați viitorii preoți ai Bisericii Ortodoxe Romîne în cele șase Seminarii teologice de la București, Buzău, Neamț, Cluj, Craiova și Caransebeș și în cele două Institute teologice de grad universitar de la București și

Sibiu. Iată, de asemenea, spiritul în care laboratoarele teologice ale Bisericii noastre — conduse cu înțelepciune de Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian și puse sub îndrumarea spirituală a Sfântului Sinod — pregătesc pe slujitorii operei mîntuitoare ce se desfășoară în viața credincioșilor ortodocși din scumpa noastră Patrie.

Exprimînd încă odată cele mai profunde sentimente de stimă și de dragoste pentru scumpii noștri oaspeți, rog pe bunul Dumnezeu să reverse peste noi toți, peste Facultățile de teologie ortodoxă și peste Bisericile noastre, darurile sale cele bogate, căci «din El, prin El și pentru El sînt toate. Lui fie mărirea în vecii vecilor. Amin» (Rom. XI, 36)».

Insușindu-și prin vii aplauze, considerațiile generale și propunerile concrete exprimate la începutul ședinței de președinție a Comisiei, delegații Facultăților de teologie ortodoxă de peste hotare au făcut, la rîndul lor, în prima zi de lucru și în celelalte ședințe, următoarele observații și propuneri : «Am ascultat cu mare interes discursul foarte important rostit de Părintele Rector de la București, președintele Comisiei noastre și sînt întru totul de acord cu considerațiile și propunerile făcute de P. C. Sa în numele colegilor de la București. Eu am fost unul dintre participanții la Congresul de la Atena, în 1936 ; pe atunci eram tînăr și am ținut o scurtă comunicare. De atunci, în toată lumea și în special în Bisericile noastre s-au petrecut multe evenimente, care au schimbat aspectul lumii și gîndirea oamenilor. Sînt probleme sociale și de altă natură, care au creat situații noi în arena istoriei și pe care Biserica Ortodoxă nu le poate trece cu vederea. Noi avem datoria de a ajuta Bisericile noastre la rezolvarea lor. Sînt de acord că nu trebuie să repetăm experiența primului Congres de teologie ortodoxă, care a urmărit doar țeluri științifice și nu de colaborare cu Biserica pentru rezolvarea problemelor ei. Astăzi, în toată Ortodoxia se manifestă dorința de a căuta în primul rînd nu adîncirea teoretică a problemelor teologice și bisericești, ci calea care să așeze Biserica mai aproape de nevoile și aspirațiile credincioșilor. Esențial pentru discuțiile noastre nu trebuie să fie, de exemplu, studiul dogmei Sfintei Treimi, asupra căreia toți gîndim la fel, ci lămurirea problemelor practice ale vieții actuale, cum sînt : problema păcii, problema dreptății, libertății și altele. Aceste probleme așteaptă de la noi răspunsul pe care ni-l dă chiar cuvîntul lui Dumnezeu. O altă categorie de probleme de care va trebui să ne ocupăm se referă la relațiile Bisericii Ortodoxe cu celelalte Biserici și cu lumea necreștină. Contactele cu lumea protestantă, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ca și încercarea unui dialog cu Biserica Romano-Catolică, precum și alte evenimente istorice intervenite în viața credincioșilor noștri, nu ne-au găsit totdeauna bine pregătiți, ca să luăm parte la ele așa cum s-ar fi convenit. Oare teologia ortodoxă nu are nimic de spus în legătură cu rezolvarea acestor probleme ? Nu trebuie uitat că, după cel de-al doilea război mondial, conștiința lumii a evoluat peste tot. Între creștini, s-a născut o dorință de apropiere prin Biserici și prin teologie. Dar lumea creștină este oare pregătită pentru a face acest pas așa cum trebuie ?

În mai toate problemele, se cere deci un răspuns și din partea noastră, a profesorilor de teologie. Facultatea noastră de la Atena a fost pusă de mai multe ori în fața unor chestiuni asemănătoare. Astfel, de curînd, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe din Grecia ne-a cerut să arătăm care este poziția noastră față de anglicani și față de vechii-catolici. Dar noi socotim că nici o Biserică nu poate rezolva singură aceste probleme, ci toate la un loc, ca un singur trup, trebuie să rezolve problemele ce li se pun. Noi avem contacte strînse cu protestanții, dar nu ne cunoaștem prea bine între noi. Consider că vom face un mare pas înainte, dacă vom îndepărta de pe acum această păgubitoare lipsă. Congresul de teologie care se va ține la București ne va da prilejul să reinnoim legăturile începute la Atena, să dobîndim o nouă perspectivă asupra problemelor actuale și să mergem mai uniți înainte, ne va da posibilitatea să venim mai efectiv în ajutorul Bisericilor noastre, pentru adîncirea și întărirea unității Ortodoxiei. Pentru atingerea acestui înalt scop, lucrările noastre trebuie să se desfășoare — așa cum a precizat președintele nostru — cu acordul și binecuvîntarea Bisericilor din care facem parte. Sîntem nu numai fericiți, ci și foarte recunoscători că ați luat inițiativa de a ne convoca aici și sperăm că, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom pune încă o piatră la edificiul Ortodoxiei, pentru ca el să devină mai mare și mai frumos» (Decanul Prof. *D. Moraitis*): — «Sînt întru totul de acord cu cele spuse aici de părintele rector Nicolaescu și de colegul profesor Moraitis în legătură cu caracterul special al sarcinilor noastre și cu scopul viitorului Congres de teologie ortodoxă. Cred că Sfîntul Duh, sub oblăduirea căruia ne-am adunat aici, ne va îndruma să chibzuim ce probleme să înscriem pe ordinea de zi a viitoarei noastre întruniri. După părerea mea, dintre aceste probleme nu trebuie să lipsească lucrul pentru pacea lumii» (Decan Pr. Prof. *A. Mihalov*); — «Declarîndu-mă de acord cu principiile generale expuse în cuvîntarea părintelui rector de la București și cu cele spuse în completare de colegul Moraitis de la Atena, adaug că teologii de astăzi au o mai mare responsabilitate față de Biserică și față de lume, decît cei de altădată. Eu cred că la viitorul Congres de teologie ortodoxă va trebui analizată mai întîi viața interioară a Bisericii și, ca decurgînd din aceasta, viața ei exterioară, adică raporturile ei cu celelalte Biserici și cu lumea» (Prof. *S. Aguridis*); — «Eu consider că pentru alegerea temelor care ar putea fi înscrise pe ordinea de zi a Congresului avem trei surse de informare: a) Hotărîrile primului Congres de teologie ortodoxă, pe care-l respectăm, dar de atunci a trecut foarte multă vreme și multe lucruri s-au schimbat; b). Catalogul temelor Conferinței Panortodoxe de la Rodos; c). Propunerile Facultăților noastre. Propun ca din acestea să alegem temele practice, ca: Biserica și cultul, Biserica și administrația, Biserica și lumea contemporană și să înscriem pe ordinea de zi a viitorului Congres numai temele asupra cărora am căzut de acord între noi și cu Bisericile noastre, pentru a nu oferi catolicilor și protestanților motive de contestare a unității ortodoxe, așa cum s-a întîmplat în 1936 și după cum foarte bine a amintit părintele

președinte în cuvîntarea de inaugurare a lucrărilor noastre» (Prot. Prof. V. Borovoi); — «De acord cu sugestiile și propunerile colegilor mei de la Academia duhovnicească din Sofia, eu consider că pe ordinea de zi a viitorului Congres de teologie ortodoxă va trebui să figureze și elaborarea unui Catehism Ortodox dezvoltat, de care se simte mare nevoie în vremea din urmă» (Prof. I. Tonevski); — «Trebuie să ne gîndim și la organizarea unui schimb de studenți între Facultățile noastre, bineștiind, din experiența trecutului, cît de folositoare sînt asemenea schimburi pentru cultivarea relațiilor de prietenie și colaborare frățească între Bisericile noastre» (Decan Diac. Prof. M. Erdelyan); — «Consider, ca și părintele rector Nicolaescu, președintele Comisiei noastre, că viitorul nostru Congres va avea sarcina să pună în lumină unitatea de gîndire ortodoxă, care are o importanță excepțională în împrejurările actuale pentru viața Bisericii. Schimbul reciproc de studenți, la care s-ar putea adăuga și cel de profesori, va aduce reale servicii unității Ortodoxiei. Sînt multe probleme care își așteaptă rezolvarea. Și dacă astăzi nu este ușor să se țină un Sinod Ecumenic, putem lămuri multe probleme în discuțiile noastre, ale profesorilor de teologie, ca să venim în ajutorul Bisericilor noastre» (Pr. Prof. S. Jelesneakovici).

Cele mai însemnate contribuții la buna desfășurare a lucrărilor Comisiei au venit, cum era de așteptat, din partea delegaților Institutului teologic de grad universitar din București, ca și din partea delegatului Institutului teologic de grad universitar din Sibiu. Încă înainte de începerea acestor lucrări, consiliile profesoriale ale acestor înalte așezăminte de cultură teologică ale sfintei noastre Biserici analizează sarcinile Comisiei pregătitoare și condițiile în care s-ar putea trece la convocarea celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă. Datorită acestui fapt, discuțiile cu delegații Facultăților de teologie ortodoxă de peste hotare au scos de la început în evidență atît desăvîrșita unitate de gîndire și de atitudine a teologilor romîni, cît și înalta pregătire și ținută academică a acestora.

Lucrările Comisiei s-au încheiat în după amiaza zilei de 9 iunie 1964, într-o atmosferă festivă, cu adoptarea și semnarea următorului *Protocol*:

«Pornind de la hotărîrea primului Congres de teologie ortodoxă de la Atena și în conformitate cu dispozițiile înscrise în art. 2—4 din «Regulamentul general al Congreselor de Teologie», Comisia pregătitoare instituită de Institutul teologic de grad universitar din București a convocat cîte un delegat din partea celorlalte așezăminte de teologie ortodoxă de grad universitar pentru data de 2 iunie 1964. Delegații s-au întrunit în Comisie între 2—9 iunie 1964, pentru a pregăti cel de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă. Ei au reprezentat următoarele instituții de învățămînt teologic: Institutul teologic din București, din sînul căruia, potrivit Regulamentului, s-a alcătuit Comisia pregătitoare astfel: Diac. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului, ca președinte și Pr. Prof. I. Coman, Pr. Prof. L. Stan și Prof. N. Chișescu, ca membrii; apoi Facultatea de teologie din Atena, în persoana Deca-

nului Prof. D. Moraitis ; Facultatea de teologie din Belgrad, în persoana Decanului Diac. M. Erdelyan și în aceea a Pr. Prof. L. Milin ; Academiile duhovnicești din Leningrad și Moscova, în persoana Prot. Prof. V. Borovoi ; Facultatea de teologie din Preșov, în persoana Decanului Pr. A. Mihalov ; Institutul teologic din Sibiu, în persoana Pr. Prof. Is. Todoran ; Academia duhovnicească din Sofia, în persoana Prof. I. Tonevski ; Facultatea de teologie din Tesalonic, în persoana Prof. S. Aguridis și Facultatea de teologie din Varșovia, în persoana Pr. Prof. S. Jelesneakovici.

După inaugurarea lucrărilor la Institutul teologic din București, care a constituit prilejul unei mari bucurii și după vizitarea unor așezăminte ale Bisericii Ortodoxe Române la București și a unor monumente religioase și instituții bisericești din țară (Curtea de Argeș, Râmnicu Vilcea, Mănăstirea Cozia, Sibiu, Mănăstirea Sinaia, Mănăstirea Dealu, Mănăstirea Văforița, Tîrgoviște, Ploiești și Mănăstirea Ghighiu), vizite care au alternat cu ședințe de lucru, după festivitățile care au avut loc în Biserica Sfântul Spiridon-Nou (catedrală patriarhală) din București, unde Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian a oficiat Sfânta Liturghie și la Institutul teologic din București și după discuțiile purtate la Curtea de Argeș, la Sibiu, la Sinaia și la București, s-a căzut de acord asupra următoarelor :

1. Întrunirea actuală are un caracter preliminar, deoarece pe de o parte, de la ultima întâlnire a reprezentanților înaltelor școli de teologie ortodoxă s-a scurs o perioadă foarte lungă și, pe de altă parte, participanții la această întrunire au apreciat că complexitatea problemelor care ar trebui să fie examinate la cel de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă impun consultări și pregătiri laborioase.

2. Din această cauză, va fi necesară o a doua întâlnire a Comisiei pregătitoare cu delegații celorlalte Facultăți de teologie ortodoxă, de îndată ce vor fi puse la punct lucrările considerate încă de trebuință pentru pregătirea și convocarea celui de al II-lea Congres.

3. S-a căzut de acord ca tema centrală asupra căreia trebuie să se concentreze atenția teologilor ortodocși să fie «Ecleziologia ortodoxă», cu subdiviziunile :

- a. Izvoarele ecleziologiei (Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție).
- b. Lucrarea internă a Bisericii.
- c. Biserica Ortodoxă în relațiile intercreștine.
- d. Biserica și lumea.

În cadrul acestei scheme, se vor putea trata și problema din ansamblul temelor indicate la Atena în 1936 și la Rodos în 1961, ca și alte teme considerate ca fiind de un interes special.

4. Pentru a răspunde nevoilor vieții bisericești, s-a socotit potrivit a se recomanda Congresului să reflecteze asupra necesității elaborării unui Catehism dezvoltat, în care să fie prezentate elementele fundamentale ale credinței ortodoxe, la un nivel corespunzător sarcinilor Bisericii în epoca noastră.

5. S-au socotit de asemenea ca de trebuință schimbări atât de profesori, cât și de studenți, precum și editarea unei publicații interortodoxe anuale, cu recomandarea ca studiile apărute în revistele și anuarele ortodoxe să fie urmate de un rezumat într-una din limbile de largă circulație.

6. S-a considerat ca fiind foarte indicat și de un interes unanim apreciat să se lărgească participarea la cel de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă, pentru ca el să cuprindă, atât cât este posibil, ceea ce este reprezentativ ca instituție de cultură teologică ortodoxă și ca aport personal la promovarea științei teologice.

7. Discuțiile purtate în legătură cu problemele consemnate în acest protocol au demonstrat o desăvârșită unitate de gândire ortodoxă, constituind o mărturie vie a unității Ortodoxiei.

Participanții la lucrările Comisiei pregătitoare au profitat de prilejul de a se găsi în Republica Populară Română, ca oaspeți ai Institutului teologic din București, pentru a da expresie sentimentelor lor frățești față de profesorii acestui Institut, grațitudinii lor față de Prea Fericirea Sa, Patriarhul Justinian și simpatiei față de poporul român. ss. Diac. Prof. N. Nicolaescu, președinte ; Prof. D. Moraitis, Diac. Prof. M. Erdelyan, Prot. Prof. V. Borovoi, Pr. Prof. A. Mihalov, Pr. Prof. Is. Todoran, Prof. I. Tonevski, Prof. S. Aguridis, Pr. Prof. S. Jelesneakovici, Pr. Prof. I. Coman, Pr. Prof. L. Stan și Prof. N. Chițescu, membri».

Acest Protocol, care a fost redactat în limba franceză, a fost trimis fiecăreia dintre Facultățile reprezentate la lucrările Comisiei, precum și Facultății de teologie din Halchi, spre a fi supus dezbaterii consiliilor lor profesoriale, în vederea participării tuturor la pregătirea viitorului Congres. Protocolul a fost trimis de asemenea și căpeteniilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale surori, cu rugămintea de a lua act de lucrările primei întruniri a Comisiei pregătitoare și de a fi de acord cu preliminariile convocării celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă, care urmează a se ține la București atunci când vor fi întrunite condițiile arătate mai sus.

După cum s-a amintit, delegații Facultăților de teologie ortodoxă au fost atât de profund impresionați de organizarea exemplară și de starea înfloritoare a așezămintelor bisericesti din țara noastră, încît au exprimat cu emoție felicitări călduroase la adresa Prea Fericitului nostru Părinte Patriarh Justinian, pentru grija părintească arătată învățămîntului teologic, pentru înțeleptele inițiative ce-l caracterizează și pentru toate realizările care l-au înscris la loc de cinste în istoria Bisericii strămoșești, i-au atras dragostea și prețuirea celorlalte Biserici Ortodoxe și l-au făcut cunoscut ca mare personalitate în toată lumea creștină. În timpul petrecut în țara noastră, ei au avut de patru ori prilejul de a cunoaște și direct persoana întîistătorului Bisericii noastre : în după-amiaza zilei de 2 iunie 1964, cînd au fost primiți, conform rîndușilor canonice, într-o audiență de prezentare ; în ziua de duminică, 7 iunie

1964, cînd au asistat la serviciul divin oficiat de Prea Fericirea Sa, în fruntea unui sobor de preoți și diaconi, în catedrala Patriarhală Sfîntul Spiridon-Nou și cînd Întîistătătorul Bisericii noastre a acordat unor vrednici preoți din Capitală, ca și delegaților clerici de peste hotare : Prot. Vitalie Borovoi, Pr. S. Jelesneakovici, Pr. A. Mihalov, Pr. L. Milin și Diac. M. Erdelyan, rangul onorific de iconom — respectiv protodiacon-stavrofor și le-a oferit, ca distincție, frumoasa cruce comemorativă ce-i poartă numele ; la recepția oferită de Prea Fericirea Sa membrilor Comisiei pregătitoare și corpului didactic al Institutului teologic de grad universitar din București, după solemnitatea din biserica Sfîntul Spiridon-Nou ; în după amiaza zilei de 9 iunie 1964, cînd membrii Comisiei i-au prezentat rezultatul lucrărilor lor, iar Prea Fericirea Sa a oferit delegaților de peste hotare felurite daruri (albume cu fotografii ale unor biserici și mînăstiri din țară, obiecte de cult executate în atelierele Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romîne, manuale teologice și cărți bisericești). În numele celor distinși cu ranguri onorifice bisericești a mulțumit, în biserică, cu multă căldură, Protopresbiterul Prof. V. Borovoi, iar în celelalte momente sărbătorești au mulțumit, în numele tuturor, Prof. D. Morăitis, Pr. Prof. A. Mihalov, Diac. Prof. M. Erdelyan și Diac. Prof. N. Nicolaescu, președintele Comisiei de pregătire a viitorului Congres de teologie ortodoxă.

INCHEIEREA CURSURILOR ANULUI ȘCOLAR 1963—1964 LA INSTITUȚILE DE ÎNVĂȚĂMÎNT TEOLOGIC ALE BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

An de an, școlile teologice răspîndesc în ogorul Bisericii lucrători destoinici, cunoscători și trăitori ai adevărilor de credință creștină și cetățeni loiali ai scumpei noastre patrii, Republica Populară Romînă.

În condițiile deplinei libertăți religioase, sub îndrumarea permanentă a Sfîntului Sinod și prin grija părintească a Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Romîne, școlile teologice din cuprinsul Patriarhiei Romîne își împlinesc menirea în condiții din ce în ce mai bune și obțin rezultate tot mai mulțumitoare.

Încheierea unui an școlar este prilej de meditație și de bucurie pentru munca împlinită și este, în același timp, prilej de a scruta viitorul cu încredere și cu hotărîrea de a munci și mai stăruitor pentru împodobirea tinerilor teologi cu însușirile cele mai alese.

În paginile următoare publicăm scurte dări de seamă asupra festivităților de încheierea cursurilor la școlile de învățămînt teologic ale Bisericii Ortodoxe Romîne, cuprinzînd și date asupra activității desfășurate în aceste școli în anul școlar 1963—1964.

LA INSTITUTUL TEOLOGIC DE GRAD UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

La Institutul teologic de grad universitar din București, potrivit Regulamentului de organizare și funcționare, anul școlar 1963—1964 a început la 1 octombrie 1963 și s-a terminat la 30 iunie 1964. Ultimele lucrări școlare de încheiere a acestei etape didactice și de începere a anului școlar viitor sînt rînduite pentru sesiunea de toamnă.

După rînduielile, tradiția și specificul așezămîntului nostru de învățămînt teologic, bucuriile împlinirii muncii din decursul anului școlar au fost sublinate festiv, la acest sfîrșit de iunie, mai întîi prin oficierea solemnă a slujbei religioase îndătinate, un înălțător Te-Deum, și apoi prin agapa tradițională de despărțire a absolvenților — promoția anului 1964

— de școala, profesorii și colegii lor. Aceste momente festive au fost programate anul acesta cu câteva zile mai devreme, pentru ca absolvenții să poată efectua, în ultimele zile ale anului școlar, excursia lor de încheierea studiilor teologice și pentru ca noii licențiați în teologie din cuprinsul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și de pe raza Sfintelor Episcopii a Buzăului și a Dunării de Jos să se poată prezenta, în ziua de 30 iunie, la examenul de capacitate preotească de la centrul Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei. În felul acesta, ziua de joi, 25 iunie 1964, rînduită anume în cadrul programului de lucrări didactice pentru sesiunea iunie a căpătat la Institutul teologic din București nimb de sărbătoare.

În această zi, la ceasul rugăciunii de seară, studenții noștri teologi, în frunte cu proaspeții absolvenți și cu magistranzii, însoțiți de profesorii lor și de salariații administrativi ai Institutului au trecut la biserica Sfinta Ecaterina, paraclisul școlii, participînd la vecernie și Te-Deum. După săvîrșirea acestor sfinte slujbe tradiționale, întreaga obște închinătoare — profesori, salariați, studenți, absolvenți, magistranzi — a asistat, în sala de serbări a Institutului, la desfășurarea programului festiv artistic-școlar, pregătit și executat de elevii Seminarului teologic.

Prea Sfințitul Episcop Antim Țirgovișteanu, Vicar Patriarhal, a adus — la popasul sărbătoresc din această zi — părinteștile binecuvîntări și luminoasele îndemnuri ale Prea Fericitului Părinte Patriarh, ctitorul și ocrotitorul permanent al așezămintelor noastre de învățămînt teologic. Prea Sfințitul Episcop Antim, Vicar Patriarhal, a fost însoțit de P. C. Sa Pr. Vicar Alexandru Ionescu și P. C. Sa Pr. Consilier Alexandru Petre, din partea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și de P. C. Sa Pr. Gh. Soare, din partea Administrației Patriarhale. Au mai fost prezenți, alături de membrii corpului didactic al Institutului Teologic din București, P. C. Sofron Vlad, rector și P. C. Arhim. Nicolae Mladin, profesor la Institutul teologic din Sibiu.

Au fost de față și reprezentanți ai Departamentului Cultelor.

La agapa tradițională s-au rostit toasturi cuprinzînd valoroase îndrumări educative, de ordin profesional și de comportare cetățenească, precum și încurajatoare urări absolvenților pentru ca activitatea ce-i așteaptă să fie cît mai bogată în roade folositoare Bisericii și poporului care i-a ajutat să învețe. A răspuns, în numele absolvenților sărbătoriți, licențiatul în teologie Bumbeneți Vasile.

La sfîrșit, prin telegrama semnată de P. C. Rector Diac. Prof. N. I. Nicolaescu și de Prof. D. Popescu, directorul Seminarului, absolvenții acestei din urmă școli și licențiații Institutului teologic din București — promoția iunie 1964 — în frunte cu profesorii lor, au adresat Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, cu prilejul serbării de despărțire, cele mai călduroase și respectuoase mulțumiri pentru dragostea părintească pe care le-a arătat-o în timpul studiilor. Ei au asigurat pe Prea Fericirea Sa de toată ascultarea lor în viitor și au făcut urări pentru îndelunga, fericita și binecuvîntata înzîlire a Prea Fericirii Sale.

De asemenea, printr-o altă telegramă, absolvenții Seminarului și licențiații Institutului teologic din București — promoția iunie 1964 — în frunte cu profesorii lor, au adresat, cu prilejul serbării de despărțire, respectuoase mulțumiri Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Parlamentului Cultelor, pentru sprijinul acordat în timpul studiilor, asigurându-l de tot devotamentul lor în slujba patriei și a păcii.

Funcționînd sub ocrotirea directă și îndrumarea înțeleaptă a Sfințitului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, învățămîntul nostru teologic a redobîndit caracterul bisericesc primar și condiții excepționale pentru instruirea și educarea viitorilor slujitori ai altarelor în duhul învățăturilor și tradițiilor Bisericii noastre, al apostolatului social, al dragostei față de popor, al pasiunii pentru strădaniile cărturărești în spiritul ideilor păcii și prieteniei între popoare. Datorită părinteștii purtări de grijă, sprijinului și interesului deosebit pe care i l-a arătat Întîistătătorul Bisericii noastre, Institutul teologic din București se înfățișează și la sfîrșitul acestui an școlar, cu un bilanț de activitate bogat și grăitor. Unele aspecte ale acestei activități se vor vedea, sumar, din cele ce urmează :

Studentii. — În anul școlar 1963—1964 s-au înscris și au urmat cursurile Institutului nostru studenții teologi trimiși de Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor, Sfînta Arhiepiscopie a Iașilor, Sfînta Arhiepiscopie a Craiovei, Sfînta Episcopie a Rîmnicului și Argeșului, Sfînta Episcopie a Buzăului, Sfînta Episcopie a Romanului și Hușilor și Sfînta Episcopie a Dunării de Jos. Cu recomandarea și binecuvîntarea Înalt Prea Sfințitelor și Prea Sfințitelor Ierarhi respectivi, au frecventat anul școlar 1963—1964 la Institutul nostru și cîțiva studenți din alte Eparhii și anume un student din Sfînta Arhiepiscopie a Timișoarei și Caransebeșului, trei studenți și un magistrand din Sfînta Episcopie a Clujului, doi magistranzi din Sfînta Episcopie a Aradului și trei studenți din Sfînta Episcopie a Oradiei. Unul din magistranzii din anul I a fost recomandat și întreținut direct de Administrația Patriarhală.

În dimineața zilei de 17 octombrie 1963, a sosit din Canada și a fost primit la Institutul nostru, printre studenții din anul I, tînărul Panciuc Mircea, spre a frecventa cursurile în vederea obținerii diplomei de licență în teologie și a fi apoi hirotonit pe seama uneia din parohiile romînești din America. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a acordat tînărului Panciuc Mircea o bursă de la Fondul Central Misionar, pe tot timpul rămîinerii sale la studii la Institutul nostru.

Studenții noștri Băjău Ioan și Gava Marin și magistrandul ierodiacon Norocel Epifanie au continuat să frecventeze și în acest an școlar cursurile Academiei duhovnicești din Moscova-Zagorsk, iar magistrandul Bunea Hin Victor a continuat să studieze la Academia teologică din Sofia. Pe de altă parte, magistrandul bulgar Hristov Iordanov Vasil, care se reîntorsese pentru un timp acasă, a revenit la Institutul nostru, spre a-și pune la punct și susține lucrarea pentru titlul de magistru în teologie.

O dovadă a bunelor raporturi statornicite între diferitele confesiuni creștine din țara noastră și a înaltului spirit de frățietate ecumenică manifestat de învățământul nostru teologic o constituie faptul că în acest an școlar doi magistranzi maghiari (Juhász Andrei și Gereréb Zsolt) de la Institutul teologic protestant din Cluj au frecventat cursurile anului I magisteriu, au făcut lucrări de seminar și au susținut examene la Institutul nostru.

Procesul de învățământ. — Cursurile, lucrările de seminar, consultațiile didactice, etc. s-au ținut în mod strict în tot timpul anului școlar.

Ca și în anii școlari precedenți, munca didactică a fost încadrată în disciplina precisă a orarilor cursurilor, seminariilor și orelor de consultații și a planurilor individuale de activitate ale membrilor corpului didactic. Acestea s-au întocmit și în acest an școlar după normele generale în vigoare în învățământul superior din țara noastră și după prevederile și dispozițiile speciale ale Regulamentului învățământului teologic. S-au ținut, la datele stabilite, lucrările de control pentru verificarea pregătirii studenților, câte una pe semestru. În luna februarie 1964, după primul semestru, studenții și magistranzii au susținut colcviile.

Cursurile de îndrumare pastorală și misionară a clerului. — Din însărcinarea Prea Fericitului Părinte Patriarh, Institutul nostru are ca anexă și în răspunderea sa, în colaborare cu Institutul teologic din Sibiu, cursurile de îndrumare pastorală și misionară a preoților din toate eparhiile Bisericii noastre. Prelegerile, seminariile, îndrumările liturgice, omiletice, catehetice, de cântare bisericească etc., examenele și toată activitatea cerută de organizarea, funcționarea și bunul mers al acestor cursuri fac parte integrantă din programul general de sarcini didactice ale Institutului nostru și din planurile individuale de muncă ale membrilor corpului didactic.

În cadrul anului școlar 1963—1964 au frecventat cursurile de îndrumare de la Curtea de Argeș trei serii de preoți : a 43-a, a 44-a și a 45-a.

Pentru cursurile de îndrumare din acest an școlar s-a întocmit o programă analitică nouă, menită nu numai să reîmprospăteze cunoștințele teologice ale preoților, ci și să-i orienteze în problemele de actualitate, bisericești și sociale, din țara noastră și de peste hotare și să-i familiarizeze cu spiritul de colaborare ecumenică și de activitate, în acest spirit, a tuturor Bisericilor în slujba păcii. Noua programă analitică a cursurilor de îndrumare prevede, în acest scop, prelegeri ca : «Poziția Bisericii Ortodoxe Române față de ecumenism», «Contribuții ale Bisericilor la realizarea marilor idealuri creștine de pace pe pământ și înțelegere între oameni», «Fundamentarea teologică a orientării și activității Conferinței pentru Pace», «Contribuția Bisericilor creștine la întărirea încrederii și prieteniei între popoare», «Poziția creștină față de colonialism și neocolonialism», «Poziții și acțiuni creștine în problema înlăturării armelor și armatelor din viața omenirii», «Îndatorirea religiilor de a cola-

bora între ele pentru binele și propășirea omenirii», «La 20 de ani de la eliberarea Patriei noastre», etc.

Activitatea profesorilor. — Răspunzînd grijii și prețuirii pe care forurile noastre bisericesti superioare și Prea Fericitul Părinte Patriarh personal le-o acordă, membrii corpului didactic al Institutului nostru au depus și în acest an școlar o muncă competentă, stăruitoare, entuziastă și devotată. Prin activitatea lor de zi cu zi — cu multe eforturi, dar și cu bucurii care înalță sufletul — ei au asigurat desfășurarea procesului de învățămînt și îndeplinirea planului anual de cursuri, seminarii, consultații, colocvii, examene, etc., în cele mai bune condiții și la un nivel cu adevărat universitar. Purtători și transmitători ai celor mai bune tradiții cărțurărești ale Sfintei noastre Biserici, profesorii noștri de teologie au răspîndit flacăra învățaturii în rîndurile studenților, magistranzilor și preoților cursiști. Ei au îmbrățișat și predat toate materiile de învățămînt din cele patru secții ale teologiei.

Membrii corpului profesoral al Institutului nostru și-au cîștigat o deosebită reputație și se bucură de apreciere și prețuire în cercurile bisericesti și teologice nu numai din țara noastră, ci și de peste hotare. Aceasta se datorește nu numai activității lor didactice propriu zise, ci și susținutei lor munci de cercetători în problemele teologice de actualitate. Rezultatele remarcabile ale acestei munci de cercetare și sinteză teologică au fost publicate și în decursul acestui an școlar în revistele editate de Patriarhia Romîna și de centrele mitropolitane din țara noastră.

În mod special trebuie să menționăm că anul școlar 1963/1964 a cerut membrilor corpului didactic de la Institutul nostru să facă față în mod mai deosebit decît altădată necesității de a întocmi temeinic studii și referate speciale pentru întîlnirile și conferințele teologice, la care Biserica și teologia ortodoxă romînească au fost prezente în acest timp. O notă nouă în această activitate de studii și documentare a constat în faptul că referatele teologice s-au elaborat în strînsă colaborare cu profesorii de la Institutul teologic ortodox din Sibiu și cu cei de la Institutul teologic protestant din Cluj. Pentru definitivarea acestor referate, profesorii de la cele trei institute teologice s-au întrunit de cîteva ori la Institutul teologic din București, lucrînd în spirit de înțelegere ecumenică.

O altă latură a activității profesorilor Institutului a constat ca și în alți ani, în faptul că au prezidat ca delegați din partea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, multe din conferințele de orientare a preoților din Capitală, și din raioanele de provincie. Unii dintre ei au primit delegații din partea unor înalți Ierarhi ai Eparhiilor din raza de școlarizare a Institutului, să prezideze examenele de diplomă de la Școlile de cîntăreți bisericesti și Seminariile teologice, ca Pr. Prof. VI. Prelîpceanu la Neamț, Diac. Prof. Em. Vasilescu la Mofleni-Craiova și Pr. Prof. Ene Braniște la Buzău.

Cîteva dintre membrii corpului didactic au reprezentat Biserica și teologia noastră peste hotare. Referindu-ne la timpul de după începerea anului școlar 1963—1964, menționăm deplasarea P. C. Rector Diac. N. I. Nicolaescu și a Pr. Prof. Liviu Stan în Canada și Statele Unite

ale Americii, a Pr. Prof. I. G. Coman la Facultatea de teologie evanghelică a Universității din Bonn și a Părintelui Rector Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, împreună cu Pr. Prof. I. G. Coman, Pr. Conf. Al. I. Ciurea și Asistent C. Drăgușin, la a doua Adunare mondială creștină, la Praga.

Activitatea educativ-duhovnicească. — Pentru ca educația duhovnicească a studenților, în vederea chemării lor preoțești, să dea roadele așteptate de Prea Fericitul Patriarh și de ceilalți înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți Ierarhi care au trimis pe studenți la studii, și-au dat contribuția — cu timp și fără timp — membrii corpului didactic și în special a muncit, în acest scop cu abnegație și rîvnă P. C. Pr. Conf. Al. I. Ciurea, spiritualul Institutului, ajutat de asistentul C. Drăgușin. Sprijinitori ai ostenitorilor principali în munca de educație spirituală a studenților au fost în primul rînd diriginții (îndrumătorii) de an. Pentru anul școlar 1963—1964, Consiliul profesoral a ales ca diriginți pe următorii profesori : Conf. N. Lungu, la anul I ; Pr. Prof. I. Rămureanu la anul II ; Pr. Prof. Petru Rezuș la anul III și Pr. Prof. Ene Branîște la anul IV. Diriginții au activat în cadrul unui program adecvat scopului educativ urmărit, conducînd ore de diriginție, cîte una pe săptămîină pentru fiecare an de studiu.

La educația duhovnicească a studenților, în vederea chemării lor preoțești, un însemnat aport l-a adus programul lor de slujbe din paraclisul Institutului, precum și practica liturgică și practica omiletică pe care ei au făcut-o în paraclis, cu prilejul îmbisericii lor, deosebit de cea prevăzută în orele de program didactic la materiile respective de învățămînt. De mare însemnătate educativă a fost de asemenea «ora duhovnicească», în cadrul căreia s-au ținut săptămînal conferințe îndrumătoare pentru înnobilarea sufletelor și formarea caracterelor viitorilor slujitori ai altarelor.

Educația cetățenească și patriotică. — S-a continuat să se urmărească educația cetățenească și patriotică a studenților prin echipele de apărare contra incendiilor ale școlii, prin participarea și contribuția la diferite manifestări culturale, artistice și patriotice și prin participare la ședințele în care profesorii au făcut dări de seamă asupra evenimentelor de politică internă și externă. Spiritualul și bibliotecarii au continuat să informeze studenții despre publicațiile cele mai de seamă cu caracter educativ și patriotic. Studenții au făcut, ca și pînă acum, abonamente colective și individuale la diferite ziare și publicații. Participarea la manifestările culturale și patriotice cele mai importante dinafara Institutului le-a fost indicată, în continuare, de conducerea școlii.

La 6 decembrie 1963, un grup de 53 studenți, sub conducerea P. C. Pr. Al. I. Ciurea, s-au deplasat într-o excursie de o zi pe itinerariul București—Golești—Pitești—Curtea de Argeș—Hidrocentrala 16 Februarie-Argeș. Excursia a fost organizată de Institut prin O.N.T. S-au vizitat monumentele istorice și impresionanta hidrocentrală, dîndu-se studenților explicațiile necesare.

Luni, 16 decembrie 1963, un grup de 150 studenți, sub conducerea Conf. N. Lungu, a participat la comemorarea a 100 de ani de la naște

rea compozitorului Ion Vidu, la Studioul de concerte al radioteleviziunii. Tot în cursul lunii decembrie 1963, studenții au participat la concursul cu tema : «Republica Populară Română militează activ pentru pace și colaborare internațională».

După vacanța de Crăciun, la apelul Conducerii Institutului, s-au înscris ca donatori voluntari de sânge, în cadrul Crucii Roșii, 17 studenți. La 13 mai 1964, în cadrul programului de educație a studenților, Diac. Prof. N. Balcă a vorbit despre : «Tineretul creștin în slujba păcii». În cadrul aceluiași program, Pr. Conf. Al. I. Ciurea, a vorbit la 20 mai 1964 despre «Cea de a XX-a aniversare a eliberării Patriei noastre». În zilele de 26, 27 și 28 iunie 1964, s-a efectuat excursia absolvenților — despre care s-a mai amintit — pentru ca ei să cunoască frumusețile țării, câteva din monumentele istorice și de cultură și realizările obștești din scumpa noastră Patrie.

Oaspeți de peste hotare. — La 15 octombrie 1963 a vizitat Institutul nostru Pr. Conf. Radeo Pop Todorov de la Academia duhovnicească din Sofia. P. C. Sa a vizitat sălile de curs, biblioteca și s-a întreținut cu profesorii despre organizarea și desfășurarea procesului de învățămînt. Între 18—22 octombrie 1963, Institutul nostru a primit, de mai multe ori, vizita Ierom. Boniface Warthenach Piter Kurt de la Mînăstirea Chevetogne-Belgia. Între 20 octombrie — 1 noiembrie 1963, a vizitat Institutul nostru cunoscutul pastor danez Alf Johansen, care a participat la cursuri și seminarii de la licență și magisteriu, precum și la cursurile de îndrumare a clerului de la Curtea de Argeș. La 12 noiembrie 1963, s-a ținut, în sala de festivități a Institutului ședința festivă de inaugurare a lucrărilor Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, sub conducerea președintelui ei, Prof. Dr. J. Hromadka. În ziua de 16 noiembrie 1963, a venit la Institutul nostru Prof. Georges Casalis de la Facultatea de teologie protestantă din Paris, membru al Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace. D-sa a vorbit studenților despre situația teologiei protestante în Franța. La 17 noiembrie 1963, orele 18, Institutul a fost vizitat de Prof. Heinrich Vogel de la Facultatea de teologie a Universității din Berlin, unul din vicepreședinții Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace. Prof. H. Vogel a vorbit, în prezența corpului didactic, studenților despre «Ortodoxia ca doxologie». Joi, 12 noiembrie 1964, Institutul a primit vizita Prof. Dr. J. L. Hromadka, decan al Facultății de teologie de la Universitatea «A. Comenius» din Praga și Președinte al Conferinței Creștine pentru Pace. Cu acest prilej, Prof. Hromadka a conferențiat despre «Probleme teologice contemporane».

Pentru discuțiile de documentare teologică purtate îndelung cu profesorii noștri în zilele de 18, 27 și 28 martie 1963, trebuie menționată în mod deosebit vizitarea Institutului nostru de către patru reprezentanți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor : Dr. Lukas Vischer (din Federația Bisericilor Protestante elvețiene), membru în Comitetul Executiv și secretarul de studii al Comisiei pentru «Credință și Constituție», Prof. A. Benoit de la Facultatea de teologie protestantă din Strasbourg,

Prof. Kurt Stalder de la Facultatea de teologie a vechilor-catolici din Berna și asistent Reinhard Slenczka de la Facultatea de teologie din Heidelberg.

Între 2—9 iunie 1964, s-a întrunit în țara noastră Comisia pregătitoare a celui de-al doilea Congres de teologie ortodoxă, comisije ale cărei lucrări s-au desfășurat în majoritate la Institutul teologic din București. Cu acest prilej, s-au aflat mai multă vreme în cercul profesurilor și studenților școlii noastre Dl. Decan Prof. D. Moraitis de la Facultatea de teologie din Atena ; P.C. Diac. Decan Miloș Erdelyan și P. C. Pr. Prof. Lazăr Milin de la Facultatea de teologie din Belgrad ; P. C. Prot. Prof. Vitalie Borovoi de la Academia duhovnicească din Leningrad ; P. C. Pr. Decan Prof. A. Mihalov de la Facultatea de teologie din Prešov-Cehoslovacia ; Dl. Prof. Iliia Ţonevski de la Academia duhovnicească din Sofia ; Dl. Prof. Sava Aguridis de la Facultatea de teologie din Tesalonic și P. C. Prot. Prof. S. Jelesneakovici de la Secția ortodoxă a Facultății de teologie creștină din Varșovia. Distinșii oaspeți și-au exprimat admirația față de situația învățămîntului nostru teologic, și față de mărețele realizări ale poporului român.

În cele de mai sus, s-au pus înainte numai cîteva din aspectele funcționării Institutului teologic din București în anul școlar 1963/1964. O icoană completă ar cere măcar schițarea și a multor altora. Ar fi fost necesar să arătăm *activitatea administrativ-gospodărească*, prin care internatul îndeplinește, în cadrul Institutului, în condiții ireproșabile, rolul Martei. Ar fi trebuit să ne amintim de *Biblioteca*, auxiliar atât de prețios și bine organizat al procesului de învățămînt, de concertul de colinde și celelalte *servări*, de *concertele-lecții* organizate în colaborare cu Filarmonica de Stat «George Enescu», de activitatea *Cabinetului medical*, etc. Dar și din ceea ce s-a putut spune, se vede că Institutul nostru se prezintă, la acest sfîrșit de an școlar, cu bogate roade duhovnicești în slujba Bisericii și cu frumose realizări de slujire a Patriei noastre. Prin ele, Institutul teologic din București aduce prinos și se alătură oamenilor muncii de pretutindeni, care cu realizările lor cinstesc marea noastră sărbătoare, aniversarea a douăzeci de ani de la eliberarea Patriei de sub jugul fascist. — (N. Grosu).

LA INSTITUTUL TEOLOGIC DE GRAD UNIVERSITAR DIN SIBIU

Institutul teologic de grad universitar din Sibiu a încheiat încă un an de muncă didactică : al 153-lea de existență neîntreruptă a sa.

Institutul s-a bucurat și în acest an școlar de grija pe care i-o poartă zi de zi înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului, precum și de sprijinul generos, moral și material, al înalților Ierarhi din eparhiile ardelenene și bănățene. Î. P. S. și P. S. Lor au vizitat Institutul cu diferite prilejuri, s-au interesat minuțios de bunul lui mers, au ținut sfat cu profesorii și cu duhovnicii și au stat de vorbă, părintește, cu studenții

teologi care sînt fii ai eparhiei respective, interesîndu-se îndeaproape de silîntele lor la studii, de purtarea lor și de trebuințele lor materiale.

În cursul anului școlar 1963—1964, programul de cursuri și seminarii, ca și cel de educație duhovnicească și patriotic-cetățenească, s-a desfășurat în mod organizat, potrivit prevederilor regulamentare.

Institutul s-a preocupat și în cursul acestui an școlar, constant și intens, de problemele păcii și progresului social, privindu-le de fiecare dată în lumina Evangheliei Domnului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos și a intereselor superioare actuale ale întregului nostru popor. Preocuparea aceasta s-a concretizat în diverse făgașuri de desfășurare : prelegerile și seminariile catedrelor și conferințelor — în partea lor de actualizare — au surprins de fiecare dată orientări clare și complete, îndemnuri înțelepte și date concrete privitoare la lupta ce o duc astăzi popoarele lumii pentru instalarea păcii de durată în relațiile dintre ele și pentru promovarea progresului social-cultural și moral.

Potrivit programărilor periodice făcute de către Consiliul Arhiepiscopal ortodox român de Alba-Iulia și Sibiu — sub directa îndrumare a I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului — profesorii Institutului au participat în tot cursul anului școlar la dezbaterile problemelor înscrise de Sfîntul Sinod în programul conferințelor preoțești de orientare misionară și pastorală, prezidînd aceste conferințe ca delegați eparhiali.

Intensitatea preocupărilor cu problemele actuale ale luptei pentru pace și propășire s-a vădit ca deosebite în activitatea publicistică a profesorilor și a altor ostenitori ai Institutului. Roadele acestei activități au văzut lumina tiparului — concomitent cu contribuții teologice și de viață bisericească — atît în revistele centrale patriarhale și eparhiale mitropolitane, cît mai ales și în străvechea foaie religioasă bisericească «Telegraful Român» și în revista «Mitropolia Ardealului».

Potrivit programului trasat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, profesorii Institutului — în colaborare statornică, de frățească armonie, cu colegii lor de la Institutul teologic de grad universitar din București și de la Institutul teologic universitar protestant din Cluj — au desfășurat în cursul anului școlar curent o bogată activitate de studii și documentare în cadrul lucrărilor pregătitoare pentru manifestările Consiliului Ecumenic al Bisericilor și ale Conferinței Creștine pentru Pace.

Dintre manifestările de viață bisericească desfășurate în cadrul Institutului, menționăm pe cele prilejuite de vizita delegației Consiliului Ecumenic al Bisericilor, condusă de Pastorul Dr. Lukas Vischer, în 21 martie a. c., cînd membrii delegației s-au întîlnit cu profesorii și studenții Institutului în ședințe de lucru. De asemenea, înregistrăm vizita din 5 iunie a.c. a membrilor Comisiei pregătitoare a celui de-al doilea Congres al profesorilor de teologie ortodoxă răsăriteană.

Conduși de profesori, studenții Institutului nostru participă la felurite manifestări cultural-sociale care au loc în orașul Sibiu, la acțiuni de folos obștească care vădesc o înaltă conștiință patriotică (muncă pa-

triotică, colaborare cu «Crucea Roșie», donări de sînge pentru spitale etc.) și la excursii instructive.

Unii dintre profesorii Institutului au fost prezenți la unele manifestări de viață bisericească desfășurate în afara hotarelor țării. Astfel I. P. C. Arhim. Prof. Dr. Nicolae Mladin s-a învrednicit de deosebita cinste de a fi făcut parte din delegația Bisericii noastre — condusă de Prea Fericitul Părinte Patriarh *Justinian* — care a participat la festivitățile prilejuite de împlinirea unui mileniu de la întemeierea vieții monastice statornice în Sfîntul Munte Atos (iunie 1963). Pe de altă parte, din delegația care a participat la lucrările celei de-a doua Adunări mondiale creștine de la Praga (iunie—iulie 1964), au făcut parte și profesorii Institutului nostru, Rector Dr. Sofron Vlad, Arhim. Dr. Nicolae Mladin și Pr. Dr. Milan Șesan, ultimul fiind membru în Comitetul Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace.

Țelul activității care se desfășoară în Institut, este pregătirea de slujitori bisericești devotați Bisericii, care să fie și cetățeni vrednici ai patriei.

Țelul acesta a fost urmărit — în cadrul îndrumărilor date de Sfîntul Sinod al Bisericii noastre — și la cursurile preoțești de îndrumare misionară și pastorală, care se desfășoară an de an la Curtea de Argeș. În frățească conlucrare cu colegii lor de la Institutul teologic de grad universitar din București, profesorii Institutului nostru au asigurat atît conducerea lor locală (responsabili fiind la seriile 43—45 : Pr. Prof. Sp. Cîndea, Arhim. Prof. N. Mladin, Pr. Prof. Gr. Marcu, Pr. Conf. Gh. Șoima, și Prof. Iorgu Ivan), cît și îndeplinirea programului de activitate zilnică.

Activitatea gospodărească în Institut, desfășurată prin osîrdia tuturor salariaților, a înregistrat cîteva realizări de seamă, pe lîngă executarea atentă a lucrărilor de sezon. Dormitoarele studenților au fost complet renovate și înzestrate cu inventar nou. A fost renovată de asemenea sala profesorală. Serviciul administrativ și cel economic-financiar ca și biblioteca și cantina au îngrijit cu atenție de bunul mers al lucrărilor pendinte.

La rîndul lor, duhovnicii Institutului (Pr. Moise Popovici și Pr. Simion Radu) au asigurat bunul mers al îndeplinirii programului liturgic, pe lîngă îngrijirea duhovnicească a studenților, în exercitarea căreia au fost ajutați de profesori ori de cîte ori s-a simțit trebuința.

*

Programul zilnic de cursuri și seminarii a luat sfîrșit în ultima zi lucrătoare a lunii mai a. c.

Dimineața, la Liturghia săvîrșită în Paraclisul Institutului, studenții anului IV s-au cuminecat. Cu acel prilej, obișnuitul cuvînt de părintească povătuire le-a fost adresat de către P. C. Prof. Dr. Dumitru Belu.

După Sfânta Liturghie, studenții anului IV și-au exprimat în cuvinte simțite recunoștința față de ostenitorii Institutului, vizitându-i la locurile lor de muncă, întinând cântări adecvate și oferindu-le flori.

De asemenea, ei și-au luat un călduros rămas-bun de la colegii lor din anii ceilalți, făcându-le reciproc urări de bună reușită în strădanjile ce-i așteaptă de acum încolo și pe unii și pe ceilalți. Cheia sălii de curs a anului IV — a cărei intrare era împodobită cu ghirlande de verdeață și flori, iar deasupra având inscripția de revedere în anul 1974 — a fost predată simbolic studenților absolvenți ai anului III.

În cursul lunii iunie s-au desfășurat examenele de sfârșit de an, urmate de examenele pentru obținerea diplomei de licențiat în teologie. Examenele candidaților din Eparhia Aradului și din Eparhia Clujului au fost prezidate, personal, de P. S. Episcop Teoctist și respectiv de P. S. Episcop Teofil.

Festivitatea încheierii anului școlar 1963—1964 a avut loc la praznicul Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul (24 iunie a. c.).

Dimineața, s-a săvîșit în Paraclisul Institutului sfânta slujbă a Utreniei și apoi, în continuare, Sfânta Liturghie, de către un sobor alcătuit din P. C. Prof. Dr. Grigorie Marcu, P. C. Consilier cultural Ioan Vlad, P. C. duhovnic Moise Popovici și C. Diacon student Iona Vaida.

La sfârșitul Sfintei Liturghii, P. C. Prof. Gr. Marcu a dat citire îndătinătei Rugăciuni de mulțumită pentru încheierea anului școlar.

Răspunsurile liturgice au fost date de studenții teologi, sub diriguirea P. C. Conf. Gheorghe Șoima.

La Sfânta Liturghie a luat parte I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, înconjurat de membrii permanenți ai Consiliului arhiepiscopal, de profesori și slujitori bisericești.

La orele 11,30 a început desfășurarea programului festiv al încheierii anului școlar, în sala pregătită sărbătorește pentru acest scop.

La masa prezidială au luat loc: Reprezentantul I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului — P. C. Vicar arhiepiscopal Tr. Belasçu, și P. C. Prof. Dr. Isidor Todoran, locțiitorul rectorului.

Se afla de față — alături de P. C. Părinți Consilieri și profesori ai Institutului — Dl. Decan și Vicar evanghelic luteran, Dr. Hermann Binder, din partea Secției evanghelice a Institutului teologic protestant (Cluj—Sibiu).

A luat cuvîntul P. C. Prof. Dr. *Isidor Todoran*, care a început prin a da mulțumită smerită și adîncă preabunului Dumnezeu pentru că ne-a ajutat să încheiem în pace și cu rezultate satisfăcătoare cursurile anului școlar curent și examenele sesiunii de primăvară. Ceea ce a mai rămas de îndeplinit pentru încheierea definitivă a ostenelilor întregului an școlar, se va îndeplini după legile și regulamentele în vigoare în sesiunea de toamnă. Dar și pînă atunci, în cadrul acestui popas, se pot încresta la răbojul activității Institutului roade de seamă, îmbucurătoare pentru ocîrmuirea noastră bisericească și pentru noi toți.

Două trăsături de căpetenie caracterizează munca ce se desfășoară în institutul nostru: statormicia în credința cea dreaptă a Bisericii noastre și alipirea sinceră de poporul credincios și punerea capacităților noastre în slujba vieții și propășirii lui.

De mai mult de un veac și jumătate, noi facem aici și teologie înaltă, și muncă duhovnicească spre lauda lui Dumnezeu și spre fericirea turmei dreptcredincioase.

La noi, teologia este o funcție a Bisericii, este activitate specific bisericească — și nu poate fi astfel, căci o teologie nebisericască ar fi o absurditate. Convingerea aceasta — cu toate consecințele ce decurg, practic, din ea — este unul din titlurile de cinste ale acestui așezământ teologic.

Teologia e funcția Bisericii prin care aceasta își cugetă propria ei ființă și lucrare de vestitoare și împărțitoare a harului. De aceea, școlile teologice sînt tot atîtea flori în marele copac al vieții creștinești, sînt laboratoarele spirituale ale Bisericii. Studenții teologi trebuie să fie luptători plini de suflet în aceste laboratoare, vădînd statormic mințe înnoită în Duhul Sfînt, ca să cunoască voia lui Dumnezeu și să plinească ceea ce este plăcut Lui.

Școlile teologice — care sînt ale Bisericii — sistematizează, pun în ordine și împărtășesc conținutul credinței, propun Bisericii formule potrivite pentru declararea în forme oficiale a depozitului de credință. De aceea ele sînt înconjurate de toată dragostea Bisericii. Toți cei ce ostenim în cadrul lor, avem conștiința că aducem mădularelor Bisericii slujirea care duce la mîntuirea sufletească. Luminînd adevărul, explicîndu-l, noi îl facem să fie iubit și îmbrățișat de preoți și credincioși. Subiectul și aria teologiei este Biserica. De aceea noi toți ne simțim legați de Biserică organic, cu toate fibrele ființei noastre și primim și punem în lucrare îndrumările ei, adevărul ei de Dumnezeu descoperit.

Celor ce au absolvit Institutul, le-a arătat că părăsirea acestui așezământ bisericesc după patru ani de studii nu înseamnă despărțirea de el. O parte din sufletele lor rămîn în Institut, iar ei duc o parte din sufletele celor ce s-au străduit să-i pregătească pentru slujirea preoțească. Tocmai de aceea, în afara Institutului ca și, pînă acum, înăuntrul lui, absolvenții au datoriat să rămînă alipiți de Biserică și legați de popor pentru toată viața, să iubească Institutul cum îi iubește el, să asculte de Biserică așa cum Biserica ascultă de Dumnezeu. Luînd aminte la cele două principii menționate mai sus, absolvenții Institutului sînt îndrumați să pună în lucrare ceea ce au învățat în cursul anilor de studii, să adeverească prin temeinicia cunoștințelor lor teologice și prin frumusețea purtării lor în lume pregătirea de care au avut parte.

Activitatea rodnică din acest an școlar a fost posibilă datorită înțelegerii largi și sprijinului efectiv pe care Institutul le-a avut din partea conducerii Bisericii și a Statului.

În numele conducerii Institutului, P. C. Pr. Prof. I. Todoran a exprimat mulțumiri respectuoase înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae

al Ardealului, pentru grija de zi cu zi ce o poartă acestui așezământ bisericesc, precum și colaboratorilor săi.

De asemenea a exprimat mulțumiri călduroase înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului, precum și Prea Sfințiților Episcopi Teotist al Aradului, Teofil al Clujului și Valerian al Oradiei, care deși spațial mai îndepărtați de noi; ne cercetează, ne îndrumează și ne ajuto-rează permanent, cu părintească dragoste.

Mulțumiri recunoscătoare a exprimat apoi Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, președintele Sfintului Sinod și îndrumătorul suprem al școlilor noastre teologice.

Au fost exprimate mulțumiri conducerii Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al R. P. Romîne, care a asigurat Institutului condiții de activitate rodnică.

Tuturor ostenitorilor Institutului le-a exprimat mulțumirile Rectoratului pentru osîrdia lor.

Corul studenților teologi a executat apoi cîntarea bisericească : «Cu adevărat, mare este Taina creștinătății» (pe textul din I Tim. 3, 16).

În numele absolvenților, proaspătul licențiat în teologie Rus Remus a dat expresie simțămintelor cu care aceștia se desprind din programul de viață regulamentară a Institutului, făgăduind că vor duce cu ei mărturia alipirii sincere față de Biserica și poporul nostru. Plini de recunoștință față de profesori și față de ceilalți ostenitori ai Institutului, absolvenții adresează colegilor lor din anii mai mici îndemnul frățesc de a fi devotați Bisericii și studiului teologic. Pentru sprijinul moral și material de care au fost învredniciți, absolvenții mulțumesc cu fiască recunoștință Chiriarhilor lor, Prea Fericitului Părinte Justinian și tuturor celor ce i-au ajutat să se pregătească pentru preoție.

În conitnuare, corul studenților teologi a executat compoziția patriotică «Dragă-mi este țara mea», sub diriguirea compozitorului, Pr. Conf. Gh. Șoima.

În încheiere, a luat cuvîntul reprezentantul I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului — P. C. Vicar arhiepiscopal Tr. Belasçu.

Adresîndu-se celor prezenți la festivitate, P. C. Sa a spus : Ne găsim încă, toți cei întruniți la această festivitate, sub farmecul binefăcător al praznicului Pogorîrii Duhului Sfînt, după ce înainte de aceea am călătorit cu Mîntuitorul și cu Sfinții Săi Apostoli la Muntele Măslinilor, de unde Fiul lui Dumnezeu întrupat, mort și înviat s-a înălțat de-a dreapta Tatălui.

Atmosfera aceasta de înviorare sufletească am regăsit-o și la rugăciunile pe care le-am înălțat Părintelui ceresc astăzi, la sfînta Liturghie din Paraclisul Institutului, întruniți în jurul Arhipăstorului nostru prețuit, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Coborîți apoi în această sală, am ascultat cu atenție deosebită cuvîntul Părintelui Profesor Todoran. P. C. Sa a rostit cuvînt plin de autoritatea locțiitorului de rector, dar și de aceea a profesorului de dogmatică specială, arătîndu-ne legătura organică dintre Biserica și teolo-

gie, slujirea Bisericii de către luminile acesteia din urmă. Deslușirile ce v-au fost date în această privință, iubiți studenți teologi și iubiți absolvenți, au fost întregite de îndemnuri, din părintească inimă purcese, de a vă face vrednici de încrederea pe care Biserica și-o pune în voi slujind-o cu devotament și slujind poporul dreptcredincios în toate aspirațiile lui spre o viață din ce în ce mai bună și mai frumoasă.

Eu — din încredințarea Înalt Prea Sfințitului nostru Mitropolit Nicolae al Ardealului, care cu sufletul este între noi, așa cum s-a rugat cu noi la Sfânta Liturghie de la început și pînă la sfîrșit — aș vrea să leg de sufletele voastre tinere convingerea că a face carte de teologie este lucru foarte serios. Prin aceasta, voi nu vă îmbogățiți numai cunoștințele teologice-bisericești, ci vă formați și caracterul religios-moral. Voi și noi deopotrivă, trebuie să ținem pas cu realizările vremurilor noi de astăzi. Bucurîndu-ne de ele cu bucuria celui ce-și iubește Patria cu adevărat, să fim gata în tot momentul să aducem prinosul nostru smerit la strădania întregului nostru popor de a înainta fără oprire pe căile luminoase ale progresului social și moral.

Ca să faceți față cum se cuvine acestei îndatoriri superioare, vă trebuie două calități : să fiți slujitori devotați ai altarului și să fiți cetățeni loiali ai Patriei noastre scumpe, Republica Populară Romînă.

Prea Cucernicii profesori ai acestui Institut, se străduiesc cu pricepere și osîrdie pilduitoare să vă înlesnească dobîndirea acestor calități. Cu vreme și fără vreme, dînșii vă împărtășesc luminile Evangheliei Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, împletite cu îndemnuri părintești de a le transforma în luminătoare ale vieților voastre și ale vieții de fiecare zi a credincioșilor pe care-i veți păstori pe calea mîntuirii. Punînd la inimă povețele lor, veți fi vîstitori credincioși ai Evangheliei, veți fi folositori celor ce le împărtășiți solia cerească de dragoste și bunăvoire.

Înțelegînd astfel misiunea voastră, vă veți încredința că e ușor și plăcut să trăiești viața Bisericii în lume, viață de slujire lui Dumnezeu și poporului credincios».

În încheiere, P. C. Pr. Vicar Traian Belașcu s-a asociat la mulțumi-rile pe care conducerea Institutului le-a adresat tuturor sprijinitorilor acestui așezămînt, iar studenților teologi și cu deosebire absolvenților, le-a urât să se poarte oricînd și în tot locul astfel încît să se vadă că au făcut studii teologice și au avut parte de o sănătoasă educație religioasă și patriotică.

Un întreit «Mulți ani trăiască», executat de cor, a încheiat programul festiv de sfîrșit de an școlar.

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Serbarea de sfîrșit de an, care a încheiat oficial cursurile școlare ale anului de învățămînt 1963/1964, a avut loc în ziua de 23 iunie 1964, ora 17.

La festivitate au participat din partea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul — Vicar Patriarhal și P. C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu.

Au fost de față reprezentanți ai Departamentului Cultelor.

În cuvântarea introductivă, pe care a prezentat-o la începutul serbării, directorul școlii, Prof. Dumitru Popescu, a făcut mai întâi un bilanț al muncii rodnice depuse de colectivul de profesori și al rezultatelor la studii și conduită obținute de elevi în cursul anului școlar încheiat.

D-sa a arătat că profesorii și personalul educativ al școlii, însuflețiți de principiile de viață și educație creștină, au constituit un exemplu grăitor în mijlocul elevilor pentru a le câștiga adevărată încredere și iubire pe care se pregătesc să o îmbrățișeze. Numai în măsura în care este însuflețit de iubire adevărată față de elevi, educatorul va reuși să dovedească înaintea acestora frumusețea principiilor pe care le propovăduiește și-i va determina să pășească împreună cu el, cu toată ființa lor, pe calea slujirii lui Hristos și a Bisericii Sale în lume.

Apoi au fost trecute în revistă rezultatele obținute la studii de elevi. Situația destul de bună, se datorește eforturilor continue depuse de toți ostenitori școlii pentru îmbunătățirea procesului educativ și instructiv, pentru îndrumarea și supravegherea studiului individual al elevilor.

În continuare vorbitorul a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru iubirea părintească, sprijinul și interesul deosebit arătat Școlii.

D-sa a adus totodată mulțumiri calde și Onor. Departament al Cultelor.

Serbarea de sfârșit de an a continuat cu un program alcătuit din recitări și coruri executate de elevi școlii sub conducerea profesorului de muzică Pr. Grigore Miron.

La sfârșitul serbării P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, mai întâi, a felicitat în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, atât corpul didactic al școlii cât și pe elevi pentru munca și rezultatele obținute; apoi a adresat elevilor povățuiri pline de dragoste pentru activitatea lor viitoare și a împărțit, elevilor, care s-au distins la studii și purtare, premii în cărți, procurate din suma pusă la dispoziția școlii de Prea Fericitul Părinte Patriarh.

După serbare, oaspeții și profesorii au participat la o agapă dată în cinstea absolvenților Institutului și Seminarului teologic din București. Cu această ocazie s-au rostit toasturi și s-au făcut urări absolvenților pentru succesul lor în viață, în studiile pe care le vor mai face, în misiunea de slujitori ai Bisericii și ca fii devotați ai patriei noastre scumpe, Republica Populară Română.

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN BUZĂU

Duminică 28 iunie a. c., s-au încheiat cursurile la Școala de cîntăreți și Seminarul teologic din Buzău. Dimineța, profesorii împreună cu elevii au participat la Sfînta Liturghie săvîrșită în catedrala Sfintei Episcopii de un sobor de preoți avînd ca protos pe P. C. Pr. Prof. Ene Braniște de la Institutul teologic din București, care a prezidat comisiunile de diplomă la ciclul I și II. A fost de față și P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu.

La orele 17, în sala școlii, frumos pavoazată, s-a desfășurat serbarea tradițională organizată de absolvenții anului V, în prezența P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu.

După intonarea imnului arhieresc și a imnului de stat al R.P.R., a luat cuvîntul Pr. Prof. Luca Dumitru, Directorul Școlii, citind dărea de seamă asupra desfășurării vieții școlare în anul școlar 1963—1964, din care reproducem :

«Școala noastră teologică a căutat și în acest an școlar să se mențină la înălțimea chemării sale de școală creștină. Evenimentele îmbucurătoare de înțelegere tot mai pronunțată între popoare și de apropiere tot mai mare între Bisericile creștine, au constituit un imbold puternic pentru desfășurarea în pace a procesului de învățămînt și în general a vieții școlare sub toate aspectele.

Educația elevilor în spiritul creștin social al Sfintei noastre Biserici a fost preocuparea permanentă a întregului corp profesoral.

Elevul de astăzi al Seminarului, viitorul slujitor de mîine, trebuie să se formeze în așa fel încît să vieze în Hristos și să fie în același timp cetățean muncitor și devotat Patriei.

Biblioteca școlii stă la dispoziția profesorilor și elevilor cu un număr de circa 6500 volume.

Pentru completarea, educația și informarea elevilor a fost organizată și în acest an o excursie școlară în capitală, cu un număr de 50 persoane, elevi și profesori, în ziua de 27 octombrie.

În încheiere P. C. sa a spus : «Cu supusă metanie și adîncă recunoștință ne îndreptăm gîndul spre Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, ctitorul școlilor teologice, sub a cărui oblăduire și înțeleaptă conducere ne găsim».

Cuvinte de mulțumire a adresat P. C. Director și PP. SS. Episcopi Antim al Buzăului și Chesarie al Dunării de Jos.

În continuare s-a desfășurat programul artistic compus din coruri și recitări.

După încheierea programului artistic, a vorbit P. C. Pr. Prof. Ene Braniște de la Institutul teologic din București, care a mărturisit satisfacția deosebită pe care a avut-o în aceste zile petrecute la Sfînta Episcopie și la Seminar pe ocazia prezidării examenului de diplomă.

În numele absolvenților a vorbit premiantul seriei, Necula D. Nicolae, care a evocat cu multă duioșie anii de școlaritate și a adus mulțumiri conducerii superioare bisericești și conducerii de stat.

P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu, a luat cuvîntul, făcînd de la început, o scurtă expunere a situației învățămîntului teologic în răs-timpul 23 august 1944 — 23 august 1964, comparînd învățămîntul teologic înainte de 1944 cu actualul învățămînt, căruia i s-a acordat com-pleta autonomie, oganizîndu-se de Biserică sub directa ei supraveghere. Prea Sfințitul a arătat starea culturală superioară a preotului de azi care, pe lîngă cultura teologică, primește și o pregătire socială-pastorală la cursurile de îndrumare misionară și în apostolatul social. Preotul de azi, a spus Prea Sfințitul, este conștient de misiunea pe care i-o cere Biserica. «Creștinătatea de pe întregul glob nu poate sta împasibilă, indiferentă, cînd se hotărîsc destinele neamului omenesc. Ea vrea să contribuie la lupta pentru pace, pentru lichidarea colonialismului, pen-tru prietenia și frățietatea tuturor popoarelor lumii.

De aceea, Bisericile de pe întreg orizontul creștin se apropie și se unesc sub semnul responsabilității creștine impuse de marile probleme ale contemporaneității. Afirmarea prețului vieții individuale, noi o ve-dem în porunca «Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău», iar a celei so-ciale «Să iubești pe aproapele ca pe tine însuși». Noțiunea paternității divine implică pe aceea a fraternității umane. Cele două porunci sînt din punct de vedere logic indisolubile, iar din punct de vedere practic inseparabile după doctrina evanghelică».

În încheiere, P. S. Sa a spus : «Se cade, mai presus de orice, să adu-cem respectuoase mulțumiri Guvernului nostru pentru libertatea reli-gioasă acordată, mulțumiri Departamentului Cultelor pentru largă înțelegere și sprijinul ce ne acordă ca școlile teologice ale Bisericii noastre să-și atingă menirea lor.

Nu vom uita niciodată pe marele ctitor a învățămîntului nostru teologic și premergătorul «Apostolatului social» al Bisericii noastre, care este Prea Fericitul Părintele nostru Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Romîne, căruia și de data aceasta îi făgăduim supunerea noastră fiască și-l asigurăm de tot omagiul și devotamentul elevilor, profesorilor, educatorilor acestui seminar și al tuturor preoților și credincioșilor Epar-hiilor Buzău și Dunărea de Jos».

Apoi Părintele Director a rugat pe Prea Sfințitul Episcop să bine-voiască a înmîna premiile acordate de Sf. Episcopie și de școală elevilor merituoși.

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚ

Festivitatea încheierii anului școlar 1963—1964 a avut loc în ziua de 28 iunie. Înainte de serbarea școlară, elevii și profesorii au participat la Sfînta Liturghie și la Te-Deum-ul săvîrșit de către un sobor de preoți

și diaconi, în catedrala Mînăstirii Neamț. Răspunsurile la Sfînta Liturghie și Te-Deum au fost date de corul elevilor, sub conducerea Prof. A. Panțiru.

La ora 12, în prezența P. C. Pr. Scarlat Porcescu, consilier mitropolitan, delegat al Înalt Prea Sfințitului Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei și al Prea Sfințitului Partenie, Episcopul Romanului și Hușilor, a profesorilor, părinților elevilor și personalului școlii, s-a desfășurat serbarea de sfîrșit de an în sala de festivități a școlii. S-au interpretat mai multe coruri religioase, patriotice și populare și s-au recitat versuri.

Dl. Ștefan Alexe, directorul Seminarului, a prezentat o amănunțită dare de seamă asupra activității didactice, educative și cetățenești depusă în cursul anului școlar 1963—1964.

Amintind de rezultatele frumoase obținute la sfîrșitul anului școlar de către profesori și elevi, datorită climatului de pace din țara noastră, favorabil muncii creatoare, D-sa a spus printre altele : «Zi de zi, ceas de ceas, profesorii și elevii Seminarului teologic și ai Școlii de cîntăreți bisericești de la Mînăstirea Neamț s-au străduit cu zel să-și împlinească chemarea printr-o muncă încordată. Putem afirma, acum la sfîrșit de an școlar, că strădaniile tuturor și-au găsit plinirea în rezultatele frumoase obținute la sfîrșitul acestui an.

Dacă privim în jurul nostru vedem că în Patria noastră se muncește cu neobosită stăruință pentru un trai tot mai îmbelșugat, tot mai fericit. Anul acesta se împlinesc două decenii de la eliberarea Patriei noastre, două decenii de cînd poporul român și-a croit o nouă istorie, pe care o scrie zi de zi, în școli și pe ogoare, în laboratoare și pe șantiere, în uzine și fabrici, pretutindeni, în vîrf de munte și pe litoralul mării.

Biserica Ortodoxă Romîna, credincioasă sfintelor învățături ale Mîntuitorului și urmînd pilda Sfinților Apostoli și Sfinților Părinți, se străduiește pentru realizarea unei păci drepte în lume. Ea activează în Consiliul Ecumenic al Bisericilor și în Conferința Creștină pentru Pace și sprijină orice acțiune menită să ducă la destinderea internațională, la liniște și pace».

În încheiere, Dl. Director a asigurat conducerea de stat de lealitatea și patriotismul profesorilor și elevilor, apoi a mulțumit cu recunoștință fiască, Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei și Prea Sfințitului Partenie al Romanului și Hușilor, pentru grija părintească și deplina înțelegere ce au arătat-o școlilor, acordînd burse elevilor silitori, precum și alte dotații pentru îmbunătățirea condițiilor de cazare și studiu. D-sa a mulțumit P. C. Sale Părintelui Profesor universitar Vl. Prelipeanu, pentru că a prezidat cele două comisii ale examenului de diplomă și tuturor celor ce au luat parte la serbarea de sfîrșit de an.

Adresîndu-se elevilor și absolvenților a spus «La școală ați învățat multe lucruri folositoare. Ați învățat să vă rugați și să munciți. Ați învățat să fiți recunoscători față de mai marii voștri care vă poartă de grijă. Rămîne ca învățăturile primite pe băncile școlii să le traduceți în

fapte. Trebuie să vă integrați în ritmul de muncă ce însufletește întregul popor pentru îmbogățirea și înfrumusețarea Patriei noastre. Fiți lucrători ai păcii căci «*făcătorii de pace fiii lui Dumnezeu se vor chema*» (Matei V, 9).

P. C. Consilier Scarlat Porcescu, în cuvîntul pe care l-a rostit spre sfîrșitul serbării, a remarcat munca stăruitoare pe care au desfășurat-o directorul, profesorii și elevii Școlii de cîntăreți și Seminarul teologic în cursul anului școlar 1963—1964, cum și frumosele roade obținute.

Ca delegat al înalt Prea Sfințitului Mitropolit Justin și al Prea Sfințitului Episcop Partenie la serbarea de sfîrșit de an școlar, părintele consilier a adus personalului didactic binecuvîntările arhieresti ale celor doi ierarhi care veghează părintește asupra Școlii de cîntăreți și Seminarului teologic.

Apoi a adus mulțumiri Departamentului Cultelor.

În continuare, părintele consilier s-a referit la a douăzecea aniversare a eliberării patriei noastre. În atmosfera statornică după 23 August 1944, a accentuat vorbitorul, s-au înscris în istoria poporului nostru pagini de mare cinste.

Biserica noastră strămoșească, potrivit învățăturilor propovăduite de dumnezeiescul ei întemeietor, stăruie fără încetare pentru așezarea neîntîrziată a păcii în lume și pentru apropierea în duh ecumenic a tuturor Bisericilor. Urmărind și lucrînd pentru viața fericită a tuturor oamenilor, Biserica noastră acordă tot sprijinul eforturilor pe care le face conducerea noastră de stat pentru un trai îmbelșugat și pentru înflorirea patriei.

Încheind, vorbitorul a dat elevilor și absolvenților sfaturi și îndemnuri în legătură cu folosirea vacanței în cît mai bune condiții și în legătură cu îndeplinirea îndatoririlor pe care fiecare le are în familia sa și în mijlocul semenilor.

Serbarea a luat sfîrșit cu premiarea elevilor care s-au distins la învățătură și au avut purtări bune în cursul anului școlar.

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICESTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN CLUJ

Festivitatea încheierii anului școlar la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Cluj s-a ținut în ziua de 22 iunie a.c., în sala de festivități a școlii. La orele 10 dimineața, elevii școlii împreună cu corpul profesoral, au luat parte la Sfînta Liturghie oficiată în catedrala episcopală de către P. S. Sa Episcopul Teofil, înconjurat de un sobor de preoți, din care au făcut parte și doi profesori ai școlii. La sfîrșitul Sfîntei Liturghii, s-a citit rugăciunea de mulțumire din slujba invocării Duhului Sfînt, iar după aceea, Permanența Consiliului eparhial în frunte cu Prea Sfinția Sa Episcopul Teofil, P. C. Părinte Prof. Dr. N. Neaga de la Institutul teologic din Sibiu, elevii și profesorii școlii, părinți ai elevilor și un număr de credincioși, s-au adunat în sala de festivități a școlii.

Programul a început cu rugăciunea «Tatăl nostru», executată pe o melodie psaltică, de către elevii școlii, sub conducerea Pr. Prof. I. Brie.

A urmat apoi cuvîntul Pr. Director Dr. I. Zăgrean, care într-o amplă expunere, a analizat în mod amănunțit munca desfășurată în decursul anului școlar. Din cuvîntarea P. C. sale reținem următoarele :

«În anul școlar expirat, Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Cluj, credincioasă chemării sale, și-a continuat munca de pregătire, atît sub aspect profesional, cît și cetățenesc, a viitorilor studenți ai Institutelor noastre teologice și în mare măsură, a unui mănunchi de preoți cărora, încă în acest an, le vor fi încredințate spre păstorire parohii care își așteaptă cu drag pe tinerii păstori de suflete, dornici de muncă în ogorul duhovnicesc al Bisericii noastre strămoșești, ca și în cel patriotic-cetățenesc, al scumpei noastre patrii, Republica Populară Romîină».

P. C. Sa arată străduințele pe care corpul profesoral le-a depus, pentru ca să-și poată îndeplini greaua misiune, de a pregăti pe viitorii preoți, așa după cum Sfîntul Apostol Pavel îi dă dispoziții ucenicului său Timotei să facă : «Tu deci, fiul meu, întărește-te în harul lui Hristos Iisus și cele ce ai auzit de la mine acestea încredințează-le la oameni credincioși, care vor fi datornici să învețe pe alții» (II Tim. II, 1—2).

P. C. Sa face apoi o analiză amănunțită a muncii desfășurate în școală sub aspect instructiv-educativ, cetățenesc și gospodăresc, menționînd în mod deosebit faptul că pregătirea elevilor s-a făcut pentru viață și de aceea, ei au fost bine orientați și documentați în problemele de o uriașă importanță a omenirii contemporane : problemele păcii, dezarmării, libertății pentru toate popoarele, a ecumenismului creștin, etc.

Rezultatele mai mult decît satisfăcătoare, obținute în acest an școlar, se datoresc sprijinului și ajutorului primit din partea autorităților bisericești superioare și de stat prin Departamentul Cultelor. În numele elevilor și profesorilor, P. C. Sa mulțumește Prea Fericirii Sale Patriarhului Justinian, pentru întregul sprijin moral și material acordat școlii cu părintească dragoste și mulțumește de asemenea I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și P. S. Sale Episcopului Valerian al Oradiei.

P. S. Sa mulțumește Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat școlii.

După ce adresează un cuvînt de îndrumare și încurajare către absolvenții anului V, P. C. sa își încheie cuvîntarea cu încrederea și nădejdea că Părintele ceresc va binecuvînta și de acum înainte strădaniile și munca tuturor celor ce ostenesc la această școală, pentru a aduce roade îmbelșugate, spre mărirea lui Dumnezeu și a Sfintei Sale Biserici, precum și pentru propășirea scumpei noastre patrii.

Corul elevilor, sub conducerea Păr. Prof. I. Brie, a executat «Cîntecul prieteniei» de Vorov.

P. C. Pr. Director a citit apoi lista elevilor premiați și a celor menționați, chemînd pe cei dintîi la masa prezidială, spre a li se înmîna premiile în cărți.

A luat cuvîntul elevul Mitea Constantin în numele absolvenților anului V.

Prea Sfinția Sa Teofil, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului și-a început cuvîntarea, aducînd în numele Sinodului Mitropoliei Ardealului, mulțumiri Guvernului țării prin Onor. Departament al Cultelor, pentru ajutorul material și moral acordat școlii.

Gîndul P. S. Sale se îndreaptă spre întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, Prea Fericirea Sa Partriarhul Justinian, căruia îi aduce călduroase mulțumiri pentru purtarea de grijă arătată față de învățămîntul teologic și îndeosebi față de cei ce se pregătesc pentru misiunea de preoți.

Prea Sfinția Sa mulțumește apoi întregului corp profesoral al școlii, pentru munca de luminare a minții și de formare a conștiinței creștinești a elevilor precum și a atitudinii lor cetățenești.

Adresîndu-se absolvenților Seminarului P. S. Teofil îi îndeamnă să rămînă credincioși chemării lor, încredințîndu-i că preotul este colaborator al lui Dumnezeu, precum spune Sfîntul Apostol Pavel : «Noi sîntem împreună lucrători cu Dumnezeu» (I Cor. III, 6).

Prea Sfinția Sa își încheie cuvîntarea aducînd mulțumiri și împărțînd arhieresti binecuvîntări tuturor celor ce s-au ostenit, în anul care s-a încheiat la această școală, spre lauda lui Dumnezeu și slava Sfintei Sale Biserici, și spre propășirea scumpei noastre patrii, Republica Populară Romînă.

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN CRAIOVA

Festivitatea încheierii anului școlar 1963—1964 a avut loc la Seminarul teologic din Craiova în ziua de duminică 28 iunie.

După săvîrșirea Sfîntei Liturghii, la orele 11, soborul de preoți profesori și corul elevilor întîmpină în biserică, după datină, cu Evanghelie și Cruce, pe Ierarhii Păstori, I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei și P. S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului, care asistă la rînduitul Te-Deum de mulțumire.

După Te-Deum, în sala de clasă a anului al V-lea, împodobită sărbătorește, așteaptă corul condus de P. C. Pr. Prof. Ion Pușoiu. În acordurile imnului chiriarhal, asistența ia loc pentru desfășurarea programului artistic al serbării. Spre deosebire de alte asemenea solemnități, de data aceasta serbarea are și un caracter comemorativ ; pe lângă recitățile și corurile cu conținut religios, patriotic și popular, au fost incluse în program, pentru cinstirea marelui nostru poet Mihail Eminescu, poeziile sale cele mai reprezentative și corurile cele mai cunoscute, inspirate din opera sa. Seminarul teologic din Craiova ia parte astfel la manifestările culturale închinete în această lună, în toată țara, împlinirii celor 75 de ani de la stingerea din viață a «Luceafărului» poeziei romînești. Programul artistic ilustrează din plin preocuparea esențială a așezămîntului nostru eparhial pentru pregătirea viitorilor slujitori : trăire în dreapta

credință, devotament patriotic și însușirea temeinică a noii culturi, care se dezvoltă în patria noastră, pe moștenirile preluate de la clasici.

În numele absolvenților seminaristi, tânărul Dumitrașcu Dumitru exprimă respectuoase mulțumiri conducerii bisericești și de stat, înalților Ierarhi, președintelui comisiei examenului de diplomă și conducerii seminarului, profesorilor și personalului școlii, pentru grija și îndrumarea părintească cu care au fost înconjurați în anii de studiu și să asigure că tinerii absolvenți se simt în măsură să răspundă sarcinilor ce le stau în față pentru sporul bisericesc și folosul patriei, Republica Populară Română.

P. C. Diac. Prof. Emilian Vasilescu, ca președinte al comisiei examenului de diplomă, împărtășește satisfacția cu care a luat cunoștință, timp de o săptămână, că la această școală seminarială se muncește cu zel și că se obțin rezultate bune, pe bază de verificări exigente, dar obiective.

P. C. Director al Seminarului, Pr. Ion Ionescu, prezintă darea de seamă asupra activității și rezultatelor anului școlar 1963—1964. Datele procentuale pe clase și pe școală dovedesc un nivel de pregătire echilibrat. Rezultatele meritorii se leagă nu numai de urmărirea atentă a procesului de învățămînt, ci și de preocuparea conducătorilor noștri superiori, bisericești și de stat, de a asigura tinerelor odrasle condiții mereu îmbunătățite de viață și de învățatură : burse pentru elevii silitori, salarii corespunzătoare pentru personal, o întreținere bună de internat, asistență medicală, dotații pentru bibliotecă, televizor, radio, excursii etc. Rodul cules prin aceste strădanii justifică mulțumirile adresate cu precădere iubiților arhipăstori, I. P. S. Mitropolit Firmilian și P. S. Episcop Iosif și reprezentanților Departamentului Cultelor pentru toată grija și bunăvoință.

Cuvîntul I. P. S. Mitropolit vădește satisfacțiile culese cu acest prilej și aduce noi povețe și îndemnuri, legate de rostul de îndrumători duhovnicești pentru care se pregătesc tinerii acestei școli. «Încheiem iarăși un seceriș la școala noastră, spune I. P. S. Sa. Holda este mulțumitoare după rezultatele aflate și Ierarhii ambelor eparhii sînt satisfăcuți. Școala este în primul rînd așezămîntul care ne dă cunoștințe și unealta care ne lustruiește mintea și sufletul. În școală se împlinește creșterea mugurilor pentru viitoarele profesii. Învățămîntul nostru seminarial se așează și el în această categorie prin programa analitică adoptată și aprobată în acest scop. Calitatea de seminarist presupune un rost aparte. Seminaristul nu este încă lumină și sare, dar tinde la aceasta. Bunul nume al școlii bisericești se leagă de purtarea noastră, după cum petele noastre se așează vizibil și inevitabil pe haina pe care o purtăm. Trebuie să luăm aminte că toate se adună fie spre prestigiul, fie spre paguba Bisericii. Din acest adevăr decurge linia vieții noastre».

Urînd rod și spor noilor ucenici și apreciînd cu laude pe cei merițiși, I. P. S. Mitropolit încheie exprimînd mulțumiri conducerii de stat și departamentale, precum și P. C. Președinte al examenului de diplomă, iar pe P. C. Director al Seminarului cu întregul personal îi încredințează de buna prețuire a muncii desfășurate, binecuvîntînd cele dobîndite.

La invitația I. P. S. Sale, P. S. Episcop Iosif împarte darurile aduse pentru elevii evidențiați la învățătură și purtare.

La prinzul oferit în cinstea înalților Ierarhi și a oaspeților de la serbare, se adaugă în Cartea de Aur a Seminarului o nouă pagină de cronică, subscrisă de cei prezenți : «Generație după generație se ridică, prin Seminarul teologic din Craiova, noi cete de semănători pentru ogoarele noastre duhovnicești. Avem nădejde în aceste plămădiri, îmbinate din muncă și dragoste, fiindcă și una și alta înseamnă jertfă, fiindcă nu există jertfă fără rod și cu atât mai mult cea adusă pe altarul Bisericii și al Patriei»...

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN CARANSEBEȘ

Festivitatea de încheiere a anului școlar 1963/1964 s-a desfășurat în ziua de luni 29 iunie 1964, praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. În dimineața zilei frumoase de iunie, corpul profesoral și elevii au participat la serviciul divin oficiat solemn în biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Caransebeș. Această biserică, prin grija înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, a fost pusă exclusiv la dispoziția Seminarului teologic. În cadrul Sfintei Liturghii s-a rostit rugăciunea tradițională de mulțumire către bunul Dumnezeu pentru acest sfârșit de an școlar încoronat de frumoase rezultate pe tărîm didactic și gospodăresc. Predica a fost rostită de Pr. Prof. Cornel Mezinca.

După terminarea Sfintei Liturghii, corpul profesoral și elevii s-au înapoiat la sediul Seminarului teologic unde, într-o sală frumos împodobită, s-a desfășurat programul festiv de încheiere a anului școlar. Solemnitatea momentului a crescut prin participarea a aceste festivități a P. S. Teotist, Episcopul Aradului, a D-lui Prof. Dr. Iorgu Ivan de la Institutul teologic Universitar din Sibiu care a prezidat examenele de diplomă și a P. C. Consilier I. B. Mureșianu, delegatul I. P. S. Sale Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului.

Programul coral și de recitări a început prin intonarea imnului de stat al R.P.R. și a bucății «Rugăciune». În continuare, P. C. Pr. Neda Gheorghe, Directorul Seminarului teologic, a prezentat asistenței un bilanț al situației școlare în diferitele ei aspecte. În cuvîntarea sa, P. C. Director leagă recolta anului de muncă ce s-a scurs de sensul referatului biblic al recoltei în ogorul Domnului în așa fel, acest așezămînt teologic continuă tradiția vechii școli teologice din orașul Caransebeș. P. C. Director insistă asupra rolului și misiunii școlii în epoca contemporană, de a pregăti viitorii preoți dar în același timp buni cetățeni, luptători neînfricați pentru cauza păcii și înfrățirii între oameni și popoare. Se insistă asupra grijii permanente de care se bucură școala din partea conducerii Bisericii și Onor. Departament al Cultelor și asupra sprijinului larg primit din partea organelor locale.

P. C. Director a prezentat o dare de seamă statistică asupra situației școlare a elevilor. Elevii au răspuns cu elan la toate muncile obștești,

fiind evidențiați. În continuare, P. C. Director se oprește asupra activității personalului administrativ care au muncit cu conștiinciozitate și râvnă.

În partea finală, P. C. Director își îndreaptă gândurile către elevi, evocând munca lor vrednică din cursul anului școlar căreia trebuie să-i urmeze o binemeritată odihnă în sinul familiei, în mijlocul căreia vor trebui însă să se comporte demn, ajutând pe ceilalți membri ai familiei în munca lor. Cuvinte calde sînt adresate, apoi, absolvenților care părăsesc băncile școlii, cu urarea de a aduce rod bogat în ogorul Bisericii sau cu îndemnul de a-și continua strădaniile studiului.

În încheiere, P. C. Director a adus smerite mulțumiri I. P. S. Sale Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, Onor. Departament al Cultelor, organelor locale ale puterii de stat, P. C. și D-lor Profesori și personalului administrativ, pentru asigurarea în bune condiții a muncii pe perioada întregului an școlar.

Programul coral și de recitări a continuat cu bucata corală «Antifonul Glas 8 din Joia Patimilor», poezia «Partidul» de M. Beniuc, bucata corală «Somnoroase păsărele», poezia «Rugăciune» de Mihail Eminescu, corurile «Doina» și «Du-te dor», poezia «Țării mele» de V. Tulpure și bucata corală «Vraja».

În continuare, luînd cuvîntul, Prof. Dr. Iorgu Ivan și-a exprimat satisfacția pentru reușita examenelor de diplomă, pentru modul strălucit în care s-au prezentat candidații. D-sa a reliefat sensul misiunii preotului în lumea nouă care tinde spre instaurarea unei păci trainice. În încheiere D-sa urează o activitate rodnică absolvenților, pentru noi rezultate frumoase, ținînd seama că ea este așteptată de Conducerea Bisericii, de Sfîntul Sînod în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Programul artistic s-a sfîrșit cu bucățile corale «Republică măreață vatră» și «Îngerul a strigat». În încheiere a vorbit P. S. Teoctist, episcopul Aradului, P. S. Sa și-a exprimat satisfacția de a participa la bucuria «secerișului» unui nou an școlar, care a dat roadele așteptate în urma eforturilor depuse deopotrivă de toți. P. S. Sa și-a exprimat regretul că, din pricina binecuvîntate, I. P. S. Mitropolit Nicolae nu poate participa la acest moment solemn, împărtășind în acelaș timp și binecuvîntarea I. P. S. Sale. P. S. Sa îndeamnă pe toți elevii să muncească cu râvnă, Biserica bucurîndu-se de aprecierea Conducerii Statului, «preotul fiind legat de glie, de năzuința poporului, de viața și aspirațiile poporului credincios. Preotul se bucură de prețuirea credincioșilor și atenția lor; Prea Sfîntitul Episcop Teoctist roagă apoi pe Bunul Dumnezeu să-și trimită Harul Său peste profesorii și elevii acestui așezămînt teologic, spre a-i călăuzi în continuare spre alte recolte rodnice.

Festivitatea s-a încheiat cu împărțirea premiilor decernate elevilor care s-au distins la învățătură, purtare, activitate de strană și corală.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA MOSCOVEI

SCHIMBARI IN INALTA IERARHIE ȘI IN REPREZENTANȚA IN AFARĂ A BISERICII ORTODOXE RUSE. — Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, în ședințele de la 30 martie, 21 aprilie, 18 și 20 mai 1964 a hotărât unele schimbări în înalta ierarhie și a unora dintre reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse din afara granițelor, dintre care semnalăm următoarele :

În locul Mitropolitului Ioan — retras pentru cauză de boală — a fost desemnat Mitropolit al Kievului și Galiției, Exarh al Ucrainei și membru permanent al Sfântului Sinod, Arhiepiscopul Ioasaf al Viniței.

În locul Arhiepiscopului Serghie — trecut la Eparhia Iaroslavului și Rostovului — a fost desemnat Exarh Patriarhal pentru Europa Centrală și Arhiepiscop al Berlinului și Europei Centrale, Arhiepiscopul Ciprian de Dmitrovsk.

Ca Episcop al Argentinei și al Americii de Sud a fost desemnat Episcopul Nicodim de la Eparhia Kostroma.

În locul Episcopului Vladimir de Zvenigorod, vicar patriarhal — trecut Episcop de Voronej și Lipetk — a fost numit ca reprezentant permanent al Patriarhiei Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Protoiereul Profesor Vitalie Borovoi.

PREGĂTIRI TEOLOGICE CU CARACTER INTERORTODOX IN BISERICA ORTODOXA RUSA. — În legătură cu colaborarea la «Enciclopedia ortodoxă», Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ședința de la 30 martie 1964, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, a hotărât formarea comisiei speciale sinodale pentru prelucrarea temelor respective și pregătirea materialelor teologice din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, materiale ce urmează a fi publicate în «Enciclopedia Ortodoxă» care se editează la Atena. Comisia, care va lucra în directă legătură cu Departamentul Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, este formată din Episcopul Alexei al Talinului și Estoniei

— ca președinte, iar ca membri : Episcopul Pitirim de Volocoleamsk și președinte al Departamentului Sfântului Sinod pentru editură ; Protoiereul Feriz Berki — conducătorul parohiilor ortodoxe ruse din Ungaria ; Profesorii Alexei Ostapov și I. N. Șabatin și Docenții V. A. Sarıcev și V. I. Tolizin de la Academia duhovnicească din Moscova, iar Profesorul N. D. Uspenski de la Academia duhovnicească din Leningrad ; E. A. Karmanov și I. N. Hibarın din partea «Revistei Patriarhiei din Moscova» și candidatul în teologie A. Osipov — ca secretar.

In legătură cu viitorul Prosinod panortodox, Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse a hotărît lărgirea comisiei înființată la 10 mai 1963 pentru prelucrarea temelor ce vor forma obiectul discuțiilor la apropiatul Prosinod panortodox. Noua comisie are următorii membri : Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei — ca președinte ; Arhiepiscopul de Kaluga și Borovsk-Ermoghen, Arhiepiscopul de Bruxelles și Belgia — Vasile, Episcopul de Stavropolsk și Bakinsk — Mihail, Episcopul de Lemberg și Tarnopol — Grigorie, Episcopul de Viena și Austria — Filaret, Episcopul de Riga și Letonia — Nicon, Episcopul de Volocoleamsk — Pitirim ; și următorii membri ai corpului didactic de la Academiiile duhovnicești : Prot. V. Borovoi, Prot. A. Ostapov, N. D. Uspenski, V. D. Sarıcev, N. A. Zabolotski, A. C. Buevski, D. P. Oghițki, Prot. N. Nicolski (secretar) și prot. L. Voronov.

VIZITA CANONICĂ LA PAROHIIILE ORTODOXE RUSE DIN OLANDA. — La 12 și 13 aprilie 1964, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei, membru permanent al Sfântului Sinod și președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe a făcut o vizită canonică parohiilor ortodoxe ruse din Rotterdam. În cadrul vizitei sale canonice, Mitropolitul Nicodim a oficiat slujba alături de Arhiepiscopul Vasile al Bruxelles-ului și Belgiei, ca reprezentant al Exarhatului Patriarhiei din Moscova pentru Europa occidentală, a întreținut convorbiri cu membrii clerului și cu credincioșii și a dat sfaturi pentru bunul mers al vieții și activității religioase și sociale a parohiilor, și a participat la recepțiile organizate în cinstea sa, la Rotterdam, cu care prilej au avut loc convorbiri cu reprezentanții Bisericilor eterodoxe din Olanda.

La propunerea Exarhatului Patriarhiei din Moscova pentru Europa Centrală, Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse a hotărît ca parohiile ortodoxe ruse aflate pe teritoriul Olandei să fie trecute sub conducerea, supravegherea și purtarea de grijă a Arhiepiscopului Vasile al Bruxelles-ului și Belgiei.

SĂRBĂTORIREA ÎMPLINIRII A DOUAZECI DE ANI DE LA REINFIINȚAREA ȘCOLILOR DUHOVNICEȘTI. — Ședința festivă pentru sărbătorirea împlinirii a două decenii de la reorganizarea învățămîntului teologic al Bisericii Ortodoxe Ruse a avut loc în ziua de 18 iunie, în aula Academiei duhovnicești. La ședință au luat parte foștii ucenici ai școlilor duhovni-

cești — în prezent membrii ai ierarhiei superioare și ai clerului, laici ocupînd diferite situații în societate — numeroși oaspeți.

Profesorul de liturgică de la Academia duhovnicească din Moscova — A. I. Gheorghievski — a făcut un istoric al celor douăzeci de ani de învățămînt teologic de la reînființarea școlilor duhovnicești, iar rectorul — Prot.C. I. Rujițki — a prezentat un referat asupra situației actuale a învățămîntului teologic în Biserica Ortodoxă Rusă, după care au fost rostite cuvîntări ocazionale.

Cu prilejul acestei sărbători, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei a dat o pastorală în care scoate în relief realizările învățămîntului teologic în sprijinirea acțiunii Bisericii Ortodoxe Ruse atît pe plan intern, cît și pe plan extern.

MOARTEA PROFESORULUI MIROLIUBOV DE LA ACADEMIA DUHOVNI-
CEASCA DIN LENINGRAD. — La 26 iunie 1964 a încetat din viață profesorul Gheorghe Pavlovici Miroljubov, titularul catedrei de dogmatică de la Academia duhovnicească din Leningrad. Candidat în teologie la vîrsta de 24 de ani, în 1908, Gheorghe Pavlovici Miroljubov a început să publice studii privitoare la trecutul istoric al Bisericii Ortodoxe Ruse, întemeindu-se pe documente de arhivă, ajungînd astfel apreciat cercetător științific în domeniul arhivisticii. Paralel cu această activitate științifică, a predat timp de patruzeci de ani limbile clasice și literatura rusă, iar în 1949 a fost numit docent la catedra de dogmatică la Academia duhovnicească din Leningrad.

Profesorul Miroljubov a putut să dea cursurilor sale acea ținută de adîncă pătrundere în bogăția izvoarelor Ortodoxiei datorită faptului că, fiind unul din renumiții cunoscători ai limbilor latină și greacă, folosea direct textele clasice ale Sfinților Părinți. Urmărind îndeaproape aspectul teologiei în confesiunile apusene, fără a se lăsa influențat de aceasta în fundamentarea cursurilor sale, Miroljubov transforma lecțiile și seminarile de la catedra de dogmatică în ședințe experimentale deosebit de vii și de apreciate. El a făcut parte din Comisiile teologice desemnate să poarte în numele Bisericii Ortodoxe Ruse discuții cu delegații teologice ale Bisericilor Ortodoxe și mai ales eterodoxe.

Cu moartea lui, atît Academia duhovnicească din Leningrad, cît și teologia rusă în general au suferit o grea pierdere.

PARTICIPAREA BISERICII ORTODOXE RUSE LA SĂRBĂTORIREA A 800 ANI DE LA INFIINȚAREA ARHIEPISCOPIEI DE UPSALA—SUEDIA. — Cu prilejul împlinirii a 800 ani de la înființarea Arhiepiscopiei de Upsala, în iunie 1964, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a adresat Arhiepiscopului de Upsala, Hunnar Hultgreen, o scrisoare irenică în care pe lîngă manifestarea urărilor de prosperitate, se face o foarte scurtă prezentare a raporturilor de prietenie și colaborare care au existat între Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Suedeză, începînd cu multe veacuri în urmă.

Scrisoarea Sanctității Sale Patriarhului Alexei, împreună cu alese daruri a fost înmînată Arhiepiscopului de Upsala de către Episcopul Alexei al Talinului și Estoniei, vicepreședinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, conducătorul delegației Bisericii Ortodoxe Ruse care a participat la solemnitățile de la Upsala.

La înapoierea sa Episcopul Alexei a înmînat Sanctității Sale Patriarhului Alexei o scrisoare de mulțumire din partea Arhiepiscopului Hunnar Hultgreen de Upsala în care se scot în evidență legăturile strînse ce s-au legat între cele două Biserici, începînd îndeosebi din 1959, cînd o delegație a Bisericii Suedeze a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă și care s-au adîncit după 1961, în urma contactelor între reprezentanții celor două Biserici în cadrul lucrărilor Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI

INCETAREA DIN VIAȚA A PROFESORULUI DE TEOLOGIE VASILE IOANIDIS.— Unul din cei mai de seamă și cunoscuți profesori ai Facultății de teologie din Atena, Vasile Ioanidis, titularul catedrei de exegeza Noului Testament, a încetat din viață la vîrsta de 68 ani.

Pregătirea teologică cu deosebire serioasă — cu studii la Facultatea de teologie ortodoxă de la Halki, cu studii de specialitate la Oxford și Berlin, doctor honoris causa al Academiei duhovnicești din Leningrad — însoțită cu rare calități de luptător tenace, au făcut ca slujirea Ortodoxiei, căreia el s-a dedicat în întregime dintru început, să capete în activitatea didactică și socială a profesorului Vasile Ioanidis aspecte de împlinire desăvîrșită.

Astfel, cînd, în 1952, după zece ani de profesorat la Facultatea de teologie din Salonic, trece la Facultatea de teologie din Atena, Vasile Ioanidis era nu numai profesorul cu adînci cunoștințe teologice, ci reprezenta pe dascălul pătruns total de adevărul Ortodoxiei întemeiate pe unitatea de nedespărțit a Scripturii și Tradiției neîntrerupte. De aceea prin activitatea sa didactică teologică profesorul Ioanidis slujea Bisericii Ortodoxe cu conștiința senină a împlinirii datoriei, prin dăruirea deplină Bisericii și prin respectul adînc față de esența credinței ortodoxe, străin de orice conservatorism refractar. De aceea, prin activitatea sa publică și bisericească — în anii grei de după războiul al doilea mondial, ca director al Departamentului Cultelor pe lîngă Ministerul Culturii și ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Grecești la tot felul de congrese și adunări pancreștine — profesorul Vasile Ioanidis nu făcea decît să pună în practică principiile, criteriile și atitudinile care caracterizau pe dascălul dedicat slujirii Ortodoxiei.

Așa se explică interesul adânc și stăruitor pe care profesorul Vasile Ioanidis l-a manifestat permanent pentru dezvoltarea legăturilor inter-ortodoxe și pentru participarea Bisericii Ortodoxe la Mișcarea ecumenică contemporană. După ce participase, ca membru al delegației oficiale a Bisericii Ortodoxe grecești, la ultimele trei Adunări generale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1948, 1954, 1961), și după ce fusese ales membru al Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, profesorul Vasile Ioanidis își dedică ultimii trei ani din viață îmbunătățirii raporturilor interortodoxe socotind că primul pas al oricărui fel de activitate ecumenică din partea Bisericilor Ortodoxe de Răsărit constă în aceea ca ele să se prezinte ca : o Biserică unică și nedespărțită.

Înfăptuirii acestui scop, profesorul Ioanidis a închinat munca sa, devenind unul din primii inițiatori ai Conferinței Panortodoxe de la Rodos, din 1961. Iar după aceea a lucrat cu neînchipuit zel pentru realizarea Prosinodului Panortodox în care vedea mijlocul de a înfăptui unitatea monolită a Bisericilor Ortodoxe, prin rezolvarea problemelor care împiedică în prezent înfăptuirea acestei unități.

Călătoria la celelalte Biserici Ortodoxe — în 1962 la Biserica Ortodoxă Rusă, cu care prilej a fost declarat doctor honoris causa al Academiei duhovnicești din Leningrad —, studii și articole publicate în revistele grecești «*Ecclisia*» și «*Teologia*» și în alte reviste străine ; cuvântări și activitate organizatorică în vederea înfăptuirii aceluiași unic scop, — demonstrează dăruirea totală slujirii Ortodoxiei, care caracterizează întreaga viață de maturitate a profesorului Vasile Ioanidis.

Profesorul Vasile Ioanidis s-a dovedit totdeauna a fi mai presus de orice idei preconcepute și neînțelegeri ; privind fiecare problemă în însăși esența ei și rămânând de nezdruccinat în credința sa și în dăruirea față de Ortodoxie, a închinat toată erudiția sa teologică acțiunii de păstrare a unității duhului în legătura păcii.

Pentru aceea moartea profesorului Vasile Ioanidis constituie o grea pierdere nu numai pentru Facultatea de teologie din Atena și pentru Biserica Ortodoxă Greacă, ci și pentru întreaga Ortodoxie.

BISERICA ORTODOXĂ A POLONIEI

«*VESTITORUL BISERICESC*» A IMPLINIT ZECE ANI DE APARIȚIE. — Organul oficial al Bisericii Ortodoxe din Polonia a împlinit zece ani de apariție neîntreruptă, în care timp a îndeplinit cu cinste țelurile propuse la înființarea lui și a dobândit rezultate pozitive în acțiunea de luminare a poporului dreptcredincios și în lupta pentru apărarea păcii, ca și în acțiunea pentru unirea tuturor creștinilor.

Întemeietorul revistei «*Vestitorul bisericesc*» și redactorul ei responsabil în primii șase ani de apariție a fost decedatul Mitropolit Macarie.

În cursul celor zece ani de apariție «Vestitorul Bisericesc» s-a dovedit o revistă de valoare și interesantă, prezentînd în chip corect și multilateral viața și activitatea Bisericii Ortodoxe Poloneze, a celorlalte Biserici Ortodoxe și a Bisericilor eterodoxe. Timp de zece ani, «Vestitorul bisericesc» a îndeplinit o muncă deosebit de folositoare, dobîndind o mare popularitate între credincioșii Bisericii Ortodoxe Poloneze și bucurîndu-se de deosebită apreciere în sînul celorlalte Biserici Ortodoxe.

Varietatea tematicii materialului publicat în cele zece rubrici ale revistei face ca «Vestitorul bisericesc» să fie o revistă așteptată de cititori și care satisface cerințele de informare și orientare atît în problemele creștine și bisericești, cît și în problemele care frămîntă lumea contemporană în genere.

I. V. G.

A DOUA ADUNARE MONDIALĂ CREȘTINĂ PENTRU PACE DE LA PRAGA

— 28 Iunie—3 Iulie 1964 —

Între 28 iunie și 3 iulie 1964 s-au desfășurat la Praga lucrările celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, convocată de Conferința Creștină pentru Pace cu scopul de a analiza activitatea acestei mișcări pancreștine de la cea dintâi Adunare mondială din 1961 pînă în prezent, și de a stabili îndatoririle ce-i revin în viitor, pentru realizarea unei cît mai depline solidarități creștine de acțiune în slujba marilor idealuri de pace, de înțelegere și de colaborare ale omenirii contemporane.

La lucrările celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace au luat parte aproape o mie de delegați, observatori, invitați și ziariști, din 55 de țări ale lumii. Au fost reprezentate Bisericele Ortodoxe, Biserica Romano-Catolică, Biserica Armeană, Biserica Etiopiană, Biserica Coptă, Biserica Anglicană, Biserica Vechilor-Catolici, Biserica Luterană, Biserica Reformată, precum și alte numeroase denominațiuni și organizații creștine protestante și neoprotestante. Între participanți s-au aflat înalți ierarhi, clerici, profesori de teologie, predicatori, publiciști și credincioși, — uniți prin credința lor în Iisus Hristos Mîntuitorul și prin dorința lor sinceră de a îndeplini porunca evanghelică de slujire a păcii pe pămînt și buneivoini între oameni.

Au fost prezenți, de asemenea, observatori din partea a numeroase organizații creștine cu caracter mondial, continental ori regional, sau a unor foruri laice de acțiune pentru pace, dintre care se cuvine a fi menționate: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Consiliul Mondial al Păcii, Federația mondială creștină a studenților, Federația Mondială Luterană, Alianța Mondială Prezbiteriană, Uniunea Mondială Baptistă, Conferința bisericescă panafricană, Conferința Bisericilor Europene, Federația protestanților din Franța etc.

Ca invitați, au luat parte și reprezentanți ai unor religii necreștine — mozaici, musulmani și budiști —, care au ținut să exprime și pe această cale, atașamentul lor față de lupta sfîntă a tuturor popoarelor lumii pentru apărarea păcii.

Din țara noastră a participat o delegație condusă de înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin Moisescu al Moldovei și Sucevei. Delegația a fost alcătuită astfel :

Biserica Ortodoxă Română : înalt Prea Sfințitul Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului ; Prea Sfințitul Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal ; P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic universitar din București ; P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, rectorul Institutului teologic universitar din Sibiu ; P. C. Pr. Dr. Ioan G. Coman, profesor la Institutul teologic universitar din București ; P. C. Pr. Dr. Milan Șesan, profesor la Institutul teologic universitar din Sibiu ; P. C. Pr. Dr. Al. I. Ciurea, conferențiar la Institutul teologic universitar din București ; P. C. Pr. Dr. Gheorghe Soare, consilier patriarhal ; P. C. Pr. Stan C. Dimancea, consilier eparhial la Arhiepiscopia Bucureștilor ; Dl. A. Cerna-Rădulescu, redactor principal al revistelor Patriarhiei Române ; Dl. Constantin Drăgușin, asistent la Institutul teologic universitar din București ; Dl. Ilie Georgescu, inspector patriarhal ; Dl. Prof. Dumitru Popescu, directorul Seminarului teologic din București ; Dl. I. Bria, profesor la Seminarul teologic din București.

Biserica Evanghelică Luterană : Eminentă Sa Dl. Fr. Müller, episcopul Bisericii Evanghelice C. A. din R.P.R.

Biserica Reformată : Eminentă Sa Dl. Alexandru Buti, episcopul Eparhiei Reformate din Oradea ; Dl. Carol Szekely, pastorul parohiei reformate din București.

Biserica Armeană : P. C. Arhimandrit Dyrair Mardichian, conducătorul Eparhiei Armene din R.P.R.

Biserica Unitariană : Dl. Prof. Kovacs Lajos, vicarul Episcopiei Unitariene și profesor la Institutul teologic protestant din Cluj.

Delegația Bisericilor creștine din țara noastră a sosit la Praga în ziua de 26 iunie a. c. În zilele premergătoare deschiderii celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, P. C. Pr. Prof. Milan Șesan a participat la ședințele Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, în cadrul cărora au fost rezolvate numeroase probleme de organizare.

SLUJBA RELIGIOASĂ ECUMENISTĂ DIN CAPELA
BETHLEEM. — DESCHIDERA FESTIVĂ A CELEI DE
A DOUA ADUNĂRI MONDIALE CREȘTINE PENTRU
PACE. — ȘEDINȚELE PLENARE DIN PRIMA ZI

Duminică

28

iunie

În dimineața zilei de duminică 28 iunie, în capela Bethleem din Praga s-a săvârșit o impunătoare slujbă ecumenistă de către Dl. Profesor Dr. J. L. Hromadka și înalt Prea Sfințitul Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogăi. Au fost prezenți la această slujbă ecumenistă, — în care cîntări din ritualul ortodox au alternat cu imnuri protestante — aproape trei mii de persoane : ierarhi, preoți, pastori, predicatori ai feluritelor confesiuni creștine veniți din toate cele cinci continente, precum și preoți, pastori și credincioși ai comunităților pro

testante, romano-catolice și ortodoxe din Praga. Evanghelia de la Matei (cap. V, vers. 13—16) a fost citită în limbile : spaniolă, germană, franceză, engleză, slavonă-bisericească și cehă.

Predica asupra profeției lui Maleahi (II, 5) : «Legământul Meu este legământ de viață și de pace» — text ales ca temă fundamentală a celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace — a fost rostită de pastorul Dr. Martin Niemöller, președintele Bisericii Evanghelice din landul Hessen-Nassau (Republica Federală Germană), care a spus printre altele : «Ideea care ne unește aici este răspunderea noastră în calitate de creștini și datoria pe care o avem de a face față acestei responsabilități... Azi, mai mult ca oricând, cauza păcii și a vieții este în cumpană : războiul înseamnă, inevitabil, moarte. În calitate de creștini, ne revine îndatorirea de a purta sarcinile altora, pentru ei și în numele lor».

În timpul acestei slujbe ecumeniste, reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Sîrbe, ai Bisericii Romano-Catolice din Cehoslovacia și ai multor Biserici Protestante au adus participanților la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, salutul lor frățesc și au înălțat rugăciuni către cel Atotputernic, ca să încununeze cu deplină biruință strădaniile lor în slujba păcii, spre binele și fericirea omenirii întregi. Printre cei care au adus salutul lor, a fost și canonicul Ștefan Zarecky din Bratislava, care a vorbit în numele clericilor romano-catolici din Cehoslovacia, exprimindu-și speranța că dezbaterile ce au loc în cel de al doilea Conciliu de la Vatican vor aduce contribuții cauzei ecumeniste, cauzei colaborării între creștinii din întreaga lume.

La sfîrșitul slujbei, Profesorul Dr. J. L. Hromadka și înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Leningradului și Ladogăi au binecuvîntat pe cei prezenți în impunătoarea capelă Bethleem.

*

Sedința inaugurală a celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace a avut loc în după-amiaza aceleiași zile, în marea sală «Smetana» din Casa municipalității, sub președinția înalt Prea Sfințitului Nicodim, Mitropolitul Leningradului și Ladogăi. După rostirea unei rugăciuni, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim a adresat celor prezenți un scurt cuvînt de salut, în care a spus printre altele : «Sentimentul de îngrijorare și de responsabilitate pentru căile și destinele omenirii în lumea aceasta ne-a strîns laolaltă pe noi, reprezentanți ai Bisericilor și comunităților creștine de pe tot întinsul pămîntului, la această Adunare, pentru a aduce contribuția noastră la acțiunea de împăcare a omenirii. Pentru noi, ca urmași ai Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, nu există dragoste mai mare, decît a-ți pune sufletul tău pentru semenii tăi (Ioan XV, 13). Noi nu putem trăi în tihnă, dragostea lui Hristos nu lasă nepăsătoare inimile noastre, iar credința noastră — potrivit cuvîntului Sfîntului Apostol —, precum și noi înșine vom deveni aramă sunătoare și chimval răsunător (I Cor. XIII, 1), dacă nu vom înălța glasurile noastre împotriva forțelor întunecate ale războiului,

care urmăresc să prefacă în praf și pulbere întreaga creație a lui Dumnezeu».

Subliniind faptul că participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace aparțin unor popoare și țări diferite, dar că pe toți îi unește credința într-un singur Dumnezeu-Atotțiitor și în legământul Lui «de viață și de pace», — Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim a declarat : «Omenirea va judeca rolul și influența creștinismului în lumea contemporană după rezultatele pe care le vor aduce lucrările Adunării noastre ; aceasta va fi o mare confruntare, căci ea va arăta cât de puternică este dragostea lui Hristos în inimile noastre și dacă sintem destul de pregătiți pentru a fi credincioși Domnului nostru pînă la capăt, în străduința de a împlini legământul Lui veșnic de viață și de pace».

După ce a declarat deschisă cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, invocînd ajutorul atotputernic al lui Dumnezeu asupra lucrărilor acestei adunări pancreștine, — Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim a făcut elogiul fruntașilor Conferinței Creștine pentru Pace, care au încetat din viață în ultimii ani : Dr. Bohuslav Pospisil, din Cehoslovacia, care a fost «nu numai secretarul general al acestei mișcări, dar și inițiatorul ei», decedat în toamna anului 1959 ; profesorul Hans Joachim Iwand, din R.F. Germană, a cărui susținută activitate a pus în lumină importanța gândirii teologice în opera de slujire creștină a cauzei păcii și care a stabilit chiar tema celei de a treia Conferințe : «Pe calea către epoca de pace a omenirii», — temă ce constituie un adevărat program de activitate pentru toți cei ce fac parte din Conferința creștină pentru pace ; Dr. Richard Ullmann, din Birmingham, încetat din viață în august 1963, care a depus toate strădaniile pentru a face cunoscute țelurile și activitatea Conferinței Creștine pentru Pace în rîndurile creștinilor din lumea anglo-saxonă ; Mitropolitul Pitirim din Biserica Ortodoxă Rusă, consecvent slujitor al poruncii evanghelice de zidire a păcii ; și profesorul Dr. Werner Schmauch, președintele Comitetului regional din R.D. Germană al Conferinței Creștine pentru Pace. «Putem afirma cu toată certitudinea — a spus Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim, în încheierea cuvîntului său — că actuala Adunare mondială creștină pentru pace este rodul activității multor frați, unii dintre ei decedați, care au muncit din răsputeri, atît în Răsărit, cît și în Apus, ducînd între concetățenii lor și între cei de o credință cu ei, cuvîntul înflăcărat al chemării la unirea eforturilor tuturor, pentru slujirea păcii ; ei și-au împlinit datoria față de Dumnezeu și față de aproapele, pecetluind în amintirea și în inimile noastre numele lor de luptători pentru înfrățirea și fericirea oamenilor, pentru zidirea păcii pe pămînt».

În memoria lor, participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace au păstrat un minut de reculegere.

Pastorul J. Ondra, secretarul general al Conferinței Creștine pentru Pace, a propus ordinea de zi a Adunării. Ordinea de zi propusă a fost adoptată în unanimitate.

A luat apoi cuvîntul Profesorul Dr. J. L. Hromadka, preşedintele Conferinţei Creştine pentru Pace, care a prezentat referatul de bază al celei de a doua Adunări mondiale creştine pentru pace.

Precizînd că cea de a doua Adunare mondială creştină pentru pace se deschide în preajma a două aniversări nenorocite din istoria omenirii, — împlinirea unei jumătăţi de veac de la izbucnirea primului război mondial şi a douăzeci şi cinci de ani de la declanşarea celui de al doilea —, Dl. Prof. Dr. J. L. Hromadka a arătat că acesta din urmă, în timpul căruia pierderile de vieţi omeneşti şi de bunuri materiale au întrecut toate dezastrele anterioare, a izbucnit din cauză că popoarele n-au avut destulă prevedere, energie, curaj şi răspundere morală pentru a soluţiona echitabil problemele ivite după 1918 şi n-au dat ascultare glasului celor care, în Răsărit ca şi în Apus, atrăgeau atenţia asupra ivirii unor curente distrugătoare în Europa.

«În cadrul acestei Adunări, a spus vorbitorul, noi ne vom întreba dacă am înţeles semnificaţia celor întîmplate cu 50 şi cu 25 de ani în urmă şi dacă avem destul curaj şi destulă credinţă pentru a lupta cu problemele încă nerezolvate, pe care ni le-a lăsat cel de al doilea război mondial. Este adevărat că învingătorii din 1918 n-au cîştigat războiul, ci mai de grabă au pierdut pacea în cei douăzeci de ani care au urmat, — aşa că trebuie să reflectăm astăzi asupra chestiunii de a şti dacă nu sîntem şi noi într-o situaţie asemănătoare şi dacă facem tot ce putem ca să cîştigăm pacea... O simplă privire asupra acestei ultime jumătăţi de veac, asupra acestor douăzeci şi cinci de ani din urmă, şi în special asupra perioadei de după 1945, trebuie să ne reamintească gravitatea răspunderii noastre, răspunderea Bisericilor şi naţiunilor noastre şi trebuie să pună la încercare toate forţele noastre intelectuale, morale şi sufleteşti, pentru a depăşi rămăşiţele catastrofelor militare şi pentru a înlătura stavilele care mai stau în calea păcii adevărate şi a coexistenţei paşnice. Dacă vom pierde pacea şi de data aceasta, atunci consecinţele vor depăşi orice imaginaţie omenească.»

În continuare, referatul Domnului Prof. J. L. Hromadka a amintit că, în urmă cu trei ani, participanţii la cea dintîi Adunare mondială creştină pentru pace s-au adunat în calitate de mărturisitori ai Evangheliei, în lumina veştii celei bune a lui Iisus Hristos, cel Răstignit şi Înviat, pentru a examina cugetele lor, conştiinţa că întreaga lor activitate a fost întovărăşită de grija ca lupta lor pentru pace pe pămînt să se desfăşoare pe măsura credinţei, iubirii evanghelice şi nădejdi neţărmurite. Ei au înţeles că trebuie să lucreze pentru prezent şi pentru viitor, în adîncurile sufletului omnesc, de unde se pot ivi şi răspîndi idei şi fapte nimicitoare, dar unde poate fi pregătită calea pentru înţelegere şi cooperare creatoare. Adunîndu-se acum din nou, în număr atît de mare, reprezentanţii creştinătăţii întregi dovedesc că ei formează cu adevărat o comunitate de mărturisitori ai mesajului profetic şi apostolic, şi că, undeva în adîncul cugeteor lor, ei au şi ajuns la unitate, cu toate deosebirile confesionale, naţionale, politice şi culturale. În cazul în care

această uniție nu a fost încă realizată, Adunarea mondială creștină pentru pace ar putea fi un prilej dăruit de milostivirea lui Dumnezeu, pentru ca toți creștinii să se înțeleagă mai bine unul pe altul, să vorbească deschis și plini de încredere, căutînd împreună mijloace și căi pentru întărirea păcii pe pămînt.

«Noi ne-am propus ca obiectiv — a spus Dl. Prof. J. L. Hromadka — să aducem partea noastră de contribuție la realizarea dezarmării și la rezolvarea pașnică a urmărilor celui de al doilea război mondial. Dar de la bun început ne-am dat seama că trebuie să lucrăm cu răbdare și cu încredere, în acele domenii ale vieții omenești, pe care strădaniile economice sau politice ale oamenilor de stat nu le pot atinge. Cu cît am lucrat mai mult, cu atît mai mult ne-am convins că trebuie să lucrăm în lumina și cu puterea Evangheliei ca să ajungem la acea sinceritate și dreptate, fără de care nu este cu putință adevărata comuniune a inimii și a lucrării. Chiar acum, cînd ne-am adunat iarăși laolaltă, noi trebuie să ne întrebăm dacă sîntem uniți în adîncurile ființei noastre omenești, în credință și înțelegere reciprocă, dacă există în noi premisele necesare pentru a ne întări unul pe altul și pentru a trece peste deosebirile de vederi cu privire la evenimente și la situația mondială, spre a ne înălța pe o treaptă superioară, lăsînd în urmă tot ce ne desparte, tot ce ne slăbește, tot ce împiedică creșterea noastră spirituală și eficacitatea acțiunii noastre practice.»

Amintind apoi că deviza celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace este «Legămîntul de viață și de pace» (Maleahi H, 5) și că această deviză poate fi pe deplin înțeleasă numai dacă este legată de ideea călăuzitoare a primei Adunări mondiale creștine, vorbitorul a precizat că, potrivit învățaturii creștine, noi ne găsim pe acest pămînt în calitate de ființe create de Dumnezeu după asemănarea chipului Său, — ființe cu care El dorește să trăiască după legămîntul credinței și al dragostei. Dumnezeu îl însoțește pe om în viața lui pămîntească ; El îl însoțește chiar atunci cînd omul sfarmă această încredere, îl cheamă din nou la El și îi asigură încă odată sfînta Lui iubire. Dumnezeu îl cheamă în comuniunea dreptății și a păcii și îi amintește că este rînduit să slujească aproapelui, așa cum Domnul însuși, prin nemărginita Sa iertare, slujește pe om, acordîndu-i mîntuire și pace. Dumnezeu mărturisește neîncetat credințioșia Sa față de om și nu se abate de la ea, chiar dacă omul aleargă spre propria lui nimicire și chiar dacă răbdarea omenească s-ar fi clătînat din cauza slăbiciunii și întunecării sale.

Legămîntul lui Dumnezeu rămîne valabil chiar atunci cînd noi îl rupem și-l renegăm ; el este, însă, un legămînt între două părți cu totul neegale : de o parte, este dragostea sfîntă și dragostea curată, iar de altă parte, slăbiciunea și stricăciunea, pe care omul însuși le întreține. «Să uităm pentru o clipă deosebirile care ne despart, — a spus Dl. Prof. J. L. Hromadka. Să uităm de asemenea, cel puțin pentru o clipă, ce ne-a adus la această Adunare și ce am intenționat să realizăm aici. Și să ne gîndim că trebuie să ne adunăm laolaltă ca unii care am fost che-

mați la Legământ, care l-am călcat neîncetat, dar care, prin grija și credințioșia lui Dumnezeu am fost chemați să slujim oamenilor, fiind eliberați de noi înșine, de interesele și înclinările noastre, de răutatea și egoismul nostru, prin faptul că Iisus Nazarineanul a luat totul asupra Sa și a fost solidar cu noi, în adâncul păcatului și stricăciunii noastre. Adunarea noastră va fi inutilă, dacă va deveni o simplă reuniune de creștini mulțumiți de ei înșiși și de dreptatea lor, încredințați că sînt stăpîni pe viața lor și care nu doresc nimic altceva decît să învețe și să sfătuiască pe alții. Legământul despre care dau mărturie Scripturile, în Vechiul și Noul Testament, poate fi înțeles în esența lui numai dacă fiecare în parte, și întreaga noastră Adunare laolaltă, vom înțelege în adâncul inimilor noastre că n-am făcut nimic pentru a sluji comuniunea Legământului, că am fost chemați la acesta cu toate greșelile noastre și că, de fapt, sîntem frați în păcat, ca să putem deveni împreună-lucrători la țelurile și mărturiile ce ne-au fost încredințate ca un dar neprețuit și ca o mare cinste. Viața omenească este deosebit de prețioasă, însă prețul ei scade în măsura în care omul caută să-și oprească pentru el acest dar, uitînd de viața aproapelui său. Și, dimpotrivă, prețul ei crește pe măsură ce omul se leapădă de sine și socotește viața lui ca un dar și ca un prilej pentru slujirea celorlalți oameni : «Căci cine va voi să-și apere viața sa, o va pierde ; și cine își va pierde viața pentru Mine, o va regăsi» (Matei XVI, 25). Cînd Apostolul Pavel scrie : «Căci nimeni dintre noi nu trăiește pentru sine și nimeni nu moare pentru sine ; de trăim, pentru Domnul trăim și, de murim, pentru Domnul murim» (Romani XIV, 7—8), — el amintește totodată : «Dar tu de ce judeci pe fratele tău ? Și tu, de ce te uiți de sus la fratele tău ?» (Romani XIV, 10). Viața, cu tot ce-i aparține, este un dar și o slujire. Noi primim viața ca pe un dar din mîinile Dumnezeului dragostei, spre a sluji cu viața noastră, celor ce sînt alături de noi și în jurul nostru.»

Referatul tratează, în continuare, ideea comunității credincioșilor, ca fundament al Legământului încheiat de Dumnezeu cu noi, prin Iisus Hristos, subliniind adevărul că plenitudinea vieții nu poate fi dobîndită decît din grija responsabilității noastre față de aproapele, din conștiința că noi ne înălțăm împreună și cădem împreună, căci numai în dragoste este realizabilă această plenitudine a vieții, numai în dragostea care vede punctul central al vieții în slujirea lepădării de sine, ce ne eliberează de egoism, de neliniște, de frică și de spaimă (I Ioan IV, 16). Plenitudinea vieții implică deopotrivă recunoștința noastră pentru iertarea pe care o primim de la Dumnezeu, dătătorul de viață, dar și de la semenii noștri, care lucrează, luptă și mor lîngă noi. Iubirea iertătoare a lui Dumnezeu aduce pacea, împăcarea între Dumnezeu și noi, dar și împăcarea și solidaritatea dintre oameni. Conștiința iertării și o profundă responsabilitate pentru păcatele noastre dau naștere adevăratei libertăți, căci nu există libertate acolo unde nu există conștiința plină de căință că păcatele ne sînt iertate și că noi sîntem legați de aproapele nostru de-a lungul întregii noastre vieți. Atîta timp cît omul se gîndește numai la

sine, la interesele și la foloasele lui, el trăiește în temerea permanentă de alții ; dacă nu trăiește în conștiința pătrunsă de căința răspunderii sale față de propriile lui păcate și față de ale semenilor, creștinul n-are curajul să se rupă de trecut și să privească bucuros la noile sale îndatoriri și la noile posibilități de a se desăvîrși.

În lumina acestor adevăruri de credință, referatul subliniază că fiecare dintre participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace a venit la acest mare sobor al creștinătății purtînd pecetea mediului național, social, politic și cultural în care trăiește ; fiecare este stăpînit de grijile, problemele și aspirațiile poporului său, avînd un punct de vedere propriu asupra situației internaționale actuale și concepții diferite asupra căilor menite să ducă la făurirea unei societăți omenesti în care să fie asigurate înaltele idealuri ale păcii, dreptății, libertății și demnității umane. Dar conștiința că au fost chemați la un legămînt de viață și de pace obligă pe toți creștinii să urce de pe treapta deosebiriilor sociale și politice, culturale și confesionale, pe treapta mult mai ridicată, unde Iisus Hristos reînnoește neîncetat Legămîntul Său cu oamenii, sfărîmînd barierele, aducînd adevărata pace și arătîndu-le tuturor răspunderea pe care o au față de lume, față de problemele și viitorul ei.

Amintind evenimentele și schimbările intervenite în omenire, în intervalul de timp ce s-a scurs între prima și cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, — Dl. Prof. J. L. Hromadka a spus : «Putem remarca, cu bucurie, progresele realizate în unele domenii. După primejdioasa criză din Marea Caraibilor, de la sfîrșitul anului 1962, o mare parte a opiniei publice mondiale a înțeles necesitatea realizării interzicerii armelor nucleare. Cercurile cu răspundere în lumea politică au sporit activitatea lor în acest sens. Marea majoritate a omenirii a primit cu un sentiment de ușurare știrea Acordului încheiat la Moscova, la începutul lui august 1963, asupra interzicerii parțiale a experiențelor nucleare. Se poate spune că aceasta reprezintă numai un pas în strădanile spre dezarmare și pace. Dar în atmosfera mondială de azi, orice pas în această direcție constituie o nouă nădejde pentru omenire. Noi vom susține cu toată hotărîrea mișcarea pentru extinderea Acordului de la Moscova și asupra experiențelor subterane. Regretăm că asemenea experiențe sînt continuate și regretăm îndeosebi că tocmai marile puteri n-au ajuns la o înțelegere în această problemă. De aceea, noi vom căuta o cale pe care să se poată realiza colaborarea, în acest domeniu, a tuturor oamenilor de stat cu răspundere și a tuturor cercurilor politice din lume. Cu aceeași satisfacție constatăm că cele trei mari puteri mondiale au ajuns la o înțelegere asupra limitării producției de materiale fisionabile în scopuri militare. Salutăm apelul adresat omenirii ca toate statele să se angajeze a nu folosi forța pentru rezolvarea problemelor internaționale (îndeosebi a conflictelor de frontieră). Salutăm, de asemenea, eforturile crescînde ce se depun pentru realizarea unei înțelegeri cu privire la crearea de zone denuclearizate, nu numai în Europa, ci și în

alte părți ale lumii. Se pare că în întreaga lume atmosfera devine tot mai prielnică pentru o acțiune susținută în slujba păcii. Nu putem spune, fără îndoială, că eforturile întreprinse pentru dezarmarea totală, pentru distrugerea armelor atomice și nucleare și pentru încheierea tratatelor de pace, nu întâmpinăm încă greutăți, neînțelegeri și uneori chiar împotrivire conștientă față de destinderea încordării internaționale.»

După o enumerare a problemelor litigioase, care — în diferite colțuri ale pământului — constituie obstacole în calea păcii și care reclamă o rezolvare grabnică și înțeleaptă, Dl. Prof. J. L. Hromadka a subliniat că țelul principal al celei de a doua Adunări Mondiale creștine pentru pace rămâne slujirea năzuinței omenirii întregi spre realizarea coexistenței pașnice. «Dar coexistența pașnică între toate popoarele, a spus D-sa, ne obligă să analizăm problema omului, a ființei sale și a conținutului autentic al vieții sale. Cu vie emoție și ca o anticipare dătătoare de speranță, constatăm că în toată lumea, în Răsărit ca și în Apus, omul — cu firea și destinul său — a devenit principalul obiect al dezbaterilor filozofice, literare și politice. Astfel, creștinii au prilejul să-și spună cuvântul lor, în lumina mesajului profetic și apostolic. Evanghelia, în care credem și pe care o propovăduim, descoperă în același timp și în chip nedespărțit, și faptele lui Dumnezeu cel sfânt și milostiv, dar și demnitatea ființială și misiunea omului. Cuvântul, veșnicul Cuvânt al lui Dumnezeu, s-a făcut om. Nu putem rosti un cuvânt asupra lui Dumnezeu, fără să vorbim, totodată, și despre om, despre omul creat după chipul lui Dumnezeu, despre omul care mereu păcătuiește, dar care are o misiune glorioasă. Ne aflăm într-o criză adâncă a umanității moderne, care se poate însă îndrepta spre viață, în loc să meargă spre moarte, dacă ne vom asuma îndatoririle și misiunile ce izvorăsc din Evanghelie. În mijlocul minunatelor realizări științifice și tehnice, în mijlocul profundelor transformări ale orânduirii politice, sociale și internaționale contemporane, atenția noastră se concentrează asupra omului, pentru care există toate. Ce este omul? Care este esența vieții sale, a demnității, libertății și menirii lui? În ce constă profunda dimensiune umană, din care țîșnește, ca dintr-un izvor răcoritor, tot ce este creator și plin de putere și care nu seacă niciodată? Avem o deosebită simpatie pentru toate experiențele vremii noastre și putem răspunde la aceste întrebări. Dar, fiindcă am ales pentru Adunarea noastră deviza: «Legământul Meu este viață și pace», nu putem ocoli problema... Noi vom lupta pentru ca statele să renunțe la folosirea forței și a mijloacelor violente în rezolvarea problemelor dintre ele, inclusiv în litigiile de frontieră; vom lupta pentru crearea de zone denuclearizate, pentru interzicerea totală a experiențelor atomice, deci și a celor subterane; vom continua să ne împotrivim la orice livrare de arme nucleare către statele care încă nu le dețin; vom cere lichidarea bazelor militare de pe teritorii străine; vom susține toate eforturile depuse pentru încheierea unor pacte de neagresiune; am cerut și cerem ca Republica Populară Chineză să fie admisă la negocierile internaționale și, în primul rînd, în cadrul Orga-

nizației Națiunilor Unite ; și, natural, ne declarăm pentru independența deplină a popoarelor aflate încă sub dominație colonială. Dar toate acestea sînt strîns legate, după părerea noastră, cu strădaniile tot mai intense pentru realizarea coexistenței pașnice între state, atît în prezent, cînd există arme și armate, cît și în viitor, cînd dezarmarea totală va fi înfăptuită. Aceasta este o luptă pentru triumful umanismului în toate relațiile personale, politice și internaționale. Dar această luptă pentru umanism, pentru binele omului, implică, pentru noi, creștinii, o adîncă convingere spirituală, o legătură din ce în ce mai strînsă cu Evanghelia și cu chemarea profetică pentru plenitudinea păcii și vieții omenești, în legămîntul încheiat cu Dumnezeu, prin Iisus Hristos.»

În încheierea referatului său, Dl. Prof. J. L. Hromadka a propus ca, după dezbaterile ample a diferitelor probleme ale lumii contemporane, cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace să adreseze un mesaj către Bisericile și creștinii de pretutindeni și o chemare către guvernele tuturor statelor, în care să fie expuse și cererile creștinătății, dar și hotărîrea ei nezdruncată de a sprijini orice acțiuni menite să grăbească intrarea omenirii într-o epocă de coexistență pașnică, într-o epocă de colaborare sinceră, de înțelegere frățească. «Chemarea noastră la un permanent și amplu dialog între diferite grupări politice, sociale, filozofice și bisericești — a spus domnia sa — nu înseamnă acceptarea unui fals relativism în problemele de bază ale credinței și ale convingerilor. Dar, cu cît vom pătrunde mai adînc spre izvoarele Evangheliei, cu cît vom pune mai hotărît viața noastră în slujba omului, cu atît vom simți mai puternic și cu înțelegere mai deplină, nenorocirile, suferințele, lipsurile și teama, speranțele și dorințele altor oameni, fie ei credincioși sau necredincioși, din Europa sau din alte părți ale lumii ; cu atît vom învăța să recunoaștem deschis orice căi și orice încercări, capabile să întărească pe om în adevărata sa umanitate. Plenitudinea vieții și a păcii adevărate rămîne un dar. Noi nu cerem să înțelegem pe deplin sau să mărginim această plenitudine ; dar noi credem că Dumnezeu, Tatăl lui Iisus Nazarineanul, va întări Legămîntul Său cu noi, fără a ține seama de toate slăbiciunile, păcatele și rătăcirile noastre, și ne va călăuzi spre adevărata viață și pace. Fie ca lucrarea noastră și comunitatea noastră de credință să ajute pe omul de azi în lupta lui pentru o viață adevărată și pentru o pace adevărată, — spre slava lui Dumnezeu și spre binecuvîntarea tuturor popoarelor.»

În cadrul ședinței plenare de seară, care a fost prezidată de Profesorul J. L. Hromadka, secretarul general J. Ondra a făcut o dare de seamă asupra activității desfășurate de Conferința Creștină pentru Pace în perioada dintre prima și cea de-a doua Adunare mondială creștină pentru pace și a prezentat propuneri concrete cu privire la perspectivele activității ei în viitor.

Între aceste propuneri, se cuvine a fi menționată cea privitoare la comisiile permanente de studii ale Conferinței Creștine pentru Pace. Secretarul general J. Ondra a propus Adunării formarea a cinci comisi

permanente : 1. Comisia teologică ; 2. Comisia pentru problemele internaționale ; 3. Comisia pentru tineret ; 4. Comisia pentru problemele ecumenismului ; 5. Comisia pentru problema foamei și a statelor slab dezvoltate.

Potrivit precizărilor făcute de secretarul general, primele două comisii — cea teologică și cea pentru problemele internaționale — vor trebui să lucreze în cea mai strânsă colaborare : «Comisia teologică trebuie să aibă în vedere rezultate concrete, destinate să ajute la rezolvarea problemelor internaționale dificile ; iar comisia internațională trebuie să-și întemeieze analizele și propunerile sale pe baze teologice solide. În consecință, ar fi de neconceput ca comisia teologică să lucreze fără a se preocupa de problemele internaționale, după cum și comisia internațională nu-și va putea îndeplini misiunea fără o fundamentare teologică corectă».

Comisia pentru tineret va trebui să definească limpede problemele tineretului creștin, din contextul problemelor specifice tinerilor generații, nu pentru a stabili delimitări între tineri, după credință și convingerile lor, ci pentru a face posibilă desfășurarea unei mai intense acțiuni ale tineretului creștin din toate continentele, în slujba păcii, coexistenței pașnice, binelui și fericirii generale.

Comisia pentru problemele ecumenismului va trebui să formuleze o largă bază ecumenică pentru opera de apărare a păcii pe pământ, făcând posibilă conlucrarea în această direcție nu numai între protestanți și ortodocși, ci și între aceștia și romano-catolici ; ceva mai mult, va trebui găsită calea colaborării creștinilor cu organizații necreștine sau chiar nereligioase, care sînt însuflețite, însă, de convingerea că problema cea mai serioasă a zilelor noastre este apărarea păcii în lume.

Cea de a cincea comisie va trebui să studieze, în lumina învățaturii creștine, problema foamei care există în lumea contemporană, în această lume a tehnicii înaintate, căutînd mijloacele și căile practice de sprijinire a dezvoltării multilaterale a statelor înapoiate, pe baza convingerii participanților la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, că există o strînsă legătură între înlăturarea foamei și a subnutriției din lume și între zidirea unei păci trainice pe pământ, care este și rămîne aspirația cea mai puternică a omenirii contemporane și idealul cel mai sfînt al creștinătății întregi.

Tot în cadrul acestei ședințe au fost citite o serie de mesaje adresate celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace de personalități ale vieții publice internaționale și ale vieții bisericești și s-au rostit scurte cuvîntări de salut de către reprezentanți ai opiniei publice cehoslovace și de conducătorii unor delegații participante la Adunare.

Astfel, Dl. Dudas, reprezentantul Secretarului General al O.N.U. în R.S. Cehoslovacia, a dat citire mesajului adresat de Dl. U Thant celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace. Exprimîndu-și bucuria de a putea trimite salutul său Adunării mondiale creștine întrunite la Praga, Dl. U Thant declară în mesajul său : «În veacul nostru, bărbați

și femei, aparținînd tuturor religiilor, au căutat — fiecare în parte sau ca reprezentanți ai credinței lor — mijloacele prin care omenirea poate ajunge la o pace trainică. Această năzuință și-a găsit o expresie practică în Charta Națiunilor Unite și în organizația pe care națiunile au întemeiat-o «pentru a salva generațiile viitoare de flagelul războiului» și «pentru a promova progresul social și mai bune condiții de trai, într-o mai mare libertate». Precizînd însă că existența Organizației Națiunilor Unite nu este o garanție a păcii și că trebuie continuată căutarea unei soluții drepte și constructive în problemele internaționale, atît în cadrul organismelor Națiunilor Unite, cît și în afara lor, — Secretarul General al O.N.U. afirmă în încheierea mesajului : «Dumneavoastră, cei ce v-ați adunat acum la Praga, reprezentați cîteva din popoarele Națiunilor Unite, în numele cărora preambulul Chartei O.N.U. se adresează omenirii. De aceea, sînt încredințat de sprijinul Dvs. pentru scopurile și principiile Organizației noastre Mondiale și urez Adunării Dvs. toate succesele».

Dl. A. Svoboda, primarul orașului Praga, și Dl. Acad. Prof. Dr. Ian Mukarovsky, reprezentantul Comitetului cehoslovac al apărătorilor păcii, au urat participanților la cea de-a doua Adunare mondială creștină deplin succes, în opera lor nobilă de slujire a cauzei păcii și înțelegerii în lume.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Leningradului și Ladogăi a citit mesajul trimis Adunării de Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia, care își exprimă convingerea că lucrările acestei Adunări vor contribui la intensificarea acțiunilor creștine puse în slujba păcii și vor asigura rezultate și mai frumoase în acțiunile pe care le va desfășura în viitor Conferința Creștină pentru Pace.

S-au mai citit apoi mesajele trimise Adunării de Dl. La Pira, primarul orașului Florența, și de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Makarios, Președintele Republicii Cipru. «Ne-a interesat foarte mult tot ce am aflat despre activitatea pe care a depus-o Conferința Creștină pentru Pace, în strădaniile sale de a susține în lume înaltele principii și idealuri proclamate de Domnul nostru Iisus Hristos» — se spune în mesajul Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Makarios. «Am remarcat, de asemenea, cu mare bucurie, inițiativa de a convoca la Praga această a doua Adunare a creștinilor pentru pace, precum și faptul că ați ales ca principiu călăuzitor al Adunării porunca divină, mărturisită de profetul Maleahi : «Legămîntul Meu este legămînt de viață și de pace». În această lume tulburată în care trăim, pacea reprezintă țelul cel mai înalt spre care tinde omenirea. Bisericile creștine pot și trebuie să joace un rol important în statornicirea păcii mondiale, care constituie elementul de bază al credinței creștine și al moralei sale». Mesajul Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Makarios se încheie cu urarea ca lucrările celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace să fie încununuate de succes și cu pacea să domnească în lumea întregă.

Au mai rostit scurte cuvîntări de salut : Prea Fericitul Efrem al II-lea, Patriarhul-Catolicos al Bisericii Ortodoxe din Gruzia ; Dl. Pro-

fesor Kunio Kato din Japonia ; Prea Sfințitul Episcop Elie al Tripoli-sului, reprezentant al Patriarhiei Ortodoxe din Antiohia ; înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Slivenului, conducătorul delegației Bisericii Ortodoxe Bulgare ; Dl. Dr. Takis Constantopulos din Grecia și alții.

În numele Bisericii Ortodoxe Române și al celorlalte Biserici creștine din țara noastră, a rostit un cald cuvânt de salut înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, care a spus, printre altele : «Exprimînd gândurile și aspirațiile cele mai sincere ale credincioșilor și fraților noștri din țară, noi am venit aici cu îndatorirea sfîntă dictată de conștiința noastră și de învățătura de credință a Bisericilor noastre, de a ne uni strădaniile cu ale creștinilor de pretutindeni, pentru ca — pe temelia trainică a legămîntului de viață și pace dintre Dumnezeu și om și a credințioșiei noastre comune în Hristos-Răscumpărătorul — să realizăm acea unitate creștină de slujire a aproapelui și a umanității întregi, a năzuințelor ei spre înfăptuirea idealurilor etice de libertate, dreptate și pace, pe care însuși Creatorul le-a sădit în inimile omenes-tii».

Mărturisind încrederea fermă a creștinilor din Republica Populară Romină că în veacul nostru, este posibilă și imperios necesară împlinirea acestor nădejdi, după care omenirea a suspinat milenii de-a rîndul, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin a amintit că uriașele progrese tehnice ale epocii istorice în care trăim au înlăturat distanțele dintre oameni și dintre popoare, făcînd ca fiecare popor să se simtă, într-un anumit sens, vecin cu toate popoarele de pe pămînt. «Din acest sentiment propriu veacului nostru — a spus înalt Prea Sfinția Sa —, a crescut și începe să dea roade o nouă conștiință a solidarității și responsabilității umane : conștiința îndatoririi fiecărui om și fiecărui popor de a-și făuri propria sa prosperitate și fericire, contribuînd în același timp la făurirea prosperității și fericirii umanității întregi. În această a doua jumătate a secolului al XX-lea, nici un popor nu se mai poate lăsa pradă iluziei că evenimentele petrecute undeva, pe altă emisferă a planetei, îi sînt indiferente și că nu-l privesc și pe el ; primejdiile care amenință în prezent un popor, oriunde ar fi el situat pe acest pămînt, constituie primejdii deopotrivă de grave pentru toate popoarele lumii. Suferințele pe care le cunosc încă oamenii în diferite colțuri ale pămîntului ne lovesc și pe noi, cu intensitatea propriilor noastre suferințe.»

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin a subliniat faptul că, în acest nou climat spiritual, pacea după care năzuiește omenirea nu mai poate fi pacea fragmentată ; nu mai poate fi pacea anumitor zone sau regiuni limitate, ci trebuie să fie pacea generală — una și indivizibilă —, pacea pe pămîntul întreg, pacea în univers. «Ea va fi pacea pe care au proorocit-o profeții Vechiului Testament, va fi pacea cuprinsă în mesajul divin vestit de îngeri la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, cel ce s-a jertfit pe cruce pentru a reinnoi legămîntul de viață și de pace dintre Dumnezeu și oameni. Dar o astfel de pace, care să-și întindă domnia ei

binefăcătoare peste tot globul pămîntesc, nu poate fi realizată decît prin eforturile unite ale oamenilor de pretutindeni. Noi afirmăm convingerea noastră nezdruccinată că năzuinței noastre comune spre o pace mondială, trebuie să-i corespundă realizarea unei solidarități mondiale a tuturor celor ce lucrează pentru zidirea ei. În calitatea noastră de creștini — mărturisitori și închinători ai lui Hristos, Domnul Păcii —, sîntem datori să nu precupețim nici o strădanie, spre a putea aduce la opera de făurire a păcii generale, contribuția creștinătății întregi.»

Exprimîndu-și convingerea că toți creștinii din lume, ai căror reprezentanți alcătuiesc cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, sînt însuflețiți de aceleași sfinte năzuințe care încălzesc inimile creștinilor din Republica Populară Romîna și că — prin consensul ce se va realiza în cadrul acestei Adunări — creștinătății întregi îi va fi oferit un exemplu viu și însuflețitor de unitate de acțiune, care va face să răsunе pînă la marginile pămîntului chemarea fiilor lui Dumnezeu, la lupta cea bună pentru apărarea păcii, — înalt Prea Sfințitul Mîitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și-a încheiat salutul său cu următoarele cuvinte : «Noi, reprezentanții Bisericilor și cultelor creștine din Romînia, care încă de acum cincisprezece ani am înțeles necesitatea înlăturării disensiunilor dintre noi și am realizat unitatea noastră de slujire a marelui cauze a păcii, venim, așadar, în acest sobor pancreștin, cu atașamentul nostru profund și constant față de nobila misiune a apărării păcii, a făuririi unei lumi fără arme, fără armate, fără războaie. Venim aci înlăcărati de credința noastră în biruința finală a binelui asupra răului, a luminii asupra întunericului, a libertății asupra silniciei, a vieții asupra morții. Cu aceste gînduri și cu aceste nădejdi, împărtășim acestei mărețe Adunări mondiale creștine pentru pace binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, și rugăciunile creștinilor de toate confesiunile din țara noastră, către Atotputernicul Dumnezeu, ca El, cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni, să binecuvînteze lucrarea noastră comună și să o încununeze cu roade bogate, spre slava sfintelor Sale Biserici, spre binele și fericirea oamenilor, spre pacea și propășirea lumii întregi.»

Cuvîntul înalt Prea Sfințitului Mîitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a fost subliniat cu aplauze vii, de toți participanții.

Tot în cadrul acestei ședințe, Reverendul Ferguson a dat citire mesajului trimis celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace de primul ministru al statului Sierra Leone.

De asemenea, s-a citit mesajul prin care un grup de pastori protestanți din orașul Hiroșima (Japonia) adresează calde felicitări participanților la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace de la Praga. «Noi ne rugăm neîncetat — se spune în mesaj — ca tragedia de la Hiroșima să nu se mai repete nicăieri, ca războaiele să înceteze și ca toată lumea să trăiască în spiritul conlucrării și buneivoiri. Ne bucurăm că, în noianul de probleme ce tind să despartă oamenii, Dumneavoastră vă întîlniți în Hristos și căutați calea păcii, potrivit voinței lui

Dumnezeu, în care cu toții sîntem frați. Fie ca binecuvîntarea lui Dumnezeu-Tatăl, Cel ce a creat toate popoarele ; binecuvîntarea lui Hristos, Cel ce ne cheamă neîncetat la pocăință și ne sprijină în nevoi, să poargă peste dezbaterile voastre și să vă insuflă dragoste reciprocă, spre a reinnoi și înfăptui vechile profeții pentru o lume nouă.»

Ședința a luat sfîrșit la orele 23, într-o atmosferă însuflețită de dragoste creștină.

ȘEDINȚELE PLENARE DIN CEA DE A DOUA ZI. —
 EXPUNERI CLARE ASUPRA POZIȚIEI CREȘTINE FAȚA
 DE PRINCIPALELE PROBLEME ALE CONTEMPORA-
 NEITĂȚII. — PRIMELE DOCUMENTE ALE CELEI DE A
 DOUA ADUNĂRI MONDIALE CREȘTINE PENTRU PACE:
 MESAJE CATRE CONDUCĂTORII MARILOR
 PUTERI NUCLEARE

Luni

29

iunic

Lucrările celei de a doua Adunări mondiale creștine au continuat a doua zi, în ședințe plenary.

În cadrul orei biblice, s-a rostit o rugăciune, iar Profesorul Dr. H. Vogel din Berlinul occidental a prezentat o vibrantă meditație asupra textului din Geneză, cap. IX, v. 8—17.

Ședința de dimineață a fost prezidată de Dl. Prof. Dr. Albert Rasker din Olanda, vicepreședinte al Conferinței Creștine pentru Pace. În cursul ședinței, Reverendul Emilio Castro, pastor al Bisericii Metodiste din Uruguay, a citit referatul «Foamea și independența economică», în care a înfățișat îndatorirea sfîntă a creștinilor de a contribui la rezolvarea gravelor probleme ale țărilor slab dezvoltate, în spiritul dreptății și al eticei. «Noi nu putem accepta teza inevitabilității foametei în lume, a declarat de la început referentul. Ea nu corespunde planurilor lui Dumnezeu. Foametea și războiul nu decurg din legile naturale, ci sînt mai degrabă cauzate de oameni ; de aceea oamenii sînt datori să le înlăture din viața omenirii.»

Amintind că Domnul nostru Iisus Hristos a împărțășit întru totul destinul omenirii, — potrivit cuvintelor Sfintei Scripturi : «Oricite veți face unuia dintre acești frați mai mici ai Mei, Mie îmi veți face» —, și că în fața lui Dumnezeu nu există grupuri privilegiate și nici oameni cărora să le acorde o grijă deosebită, căci omenirea este una înaintea ochilor Săi, iar omul este o indivizibilă unitate de trup și suflet, zidită de mîinile Sale și obiect al dragostei Lui, — pastorul Emilio Castro a spus : «Foametea și stărea de sub-dezvoltare nu izvorăsc din voia lui Dumnezeu. După învățătura credinței noastre, omul a fost rînduit pe acest pămînt ca să-l lucreze și să-l păstreze, să-l administreze și să dea socoteală Domnului de felul cum și-a îndeplinit aceste îndatoriri. Administrarea ce ne-a fost încredințată și socotelile ce ne sînt cerute, ne obligă să săvîrșim în lume acea lucrare care dă roade, căci Domnul

este singurul proprietar al pământului (Psalmul XXIV). Roadele bineplăcute lui Dumnezeu sînt dreptatea și iertarea. Dumnezeu, care s-a descoperit el însuși în Iisus Hristos, primește dreptatea ca adevărată ofrandă (Mihea VI, 8) și face din raporturile noastre cu frațele nostru, singurul criteriu al judecării raporturilor noastre cu El. Aceste clare învățături biblice ne învață să studiem problema propusă în titlul acestui referat, cu un deosebit sentiment de responsabilitate. De lipsa de mijloace și de dezvoltarea neîndestulătoare a lumii, însuși Dumnezeu suferă. Noi nu avem dreptul să analizăm problemele sociale sau politice în chip abstract. Ceea ce ni se cere este o afirmare sau negare a principiilor în care credem. Noi, creștinii, sîntem obișnuiți să apreciem responsabilitatea noastră față de aproapele, pe un plan individual, dar, în complexitatea lumii tehnice de azi, va trebui să ne dovedim responsabilitatea în raport cu toate societățile din lume, ca o solidaritate general-umană. Totodată, pe acest fir de gîndire biblică, obținem perspectiva unei mai mari libertăți pentru cercetarea pe care o întreprindem. Nu vom începe cu o teorie asupra proprietății, sau cu considerării asupra unui anumit sistem social... Dacă Dumnezeu este singurul proprietar al bogățiilor acestei lumi, — cum mărturisește învățătura creștină, — dacă omul este administratorul responsabil al acestei bogății spre folosul omenirii întregi, atunci problema pe care trebuie să și-o pună orice sistem social-economic este aceasta : sistemul respectiv ajută oare ca bogățiile pământului să slujească tuturor ? Folosirea particulară sau obștească a mijloacelor de producție nu sînt sfinte sau păcătoase prin ele însele, căci important este, în primul rînd, ca să nu fie sacrificat omul într-un sistem social-politic, care aduce faloase numai cîtorva și nu tuturor ; mult mai important este a căuta acele sisteme care se preocupă de demnitatea umană și de ridicarea nivelului de viață pentru toată omenirea.»

După ce a făcut o amplă expunere asupra stărilor de lucruri deplorabile din țările slab dezvoltate ale Americii Latine, pastorul Emilio Castro a subliniat că foametea, existentă astăzi în diferite părți ale lumii, poate genera oricînd conflicte și vărsări de sînge, căci popoarele infometate nu se pot resemna să rabde neîncetat, privind la îndestularea vecinilor lor privilegiați. Foametea provoacă lupte interne, acestea se vor transforma repede în conflicte internaționale, care pot reprezenta scînteia capabilă să arunce lumea întreagă într-un dezastru atomic. De aceea, pastorul Emilio Castro s-a socotit îndreptățit să afirme că relația dintre foamă și război poate fi exprimată astfel : «mai întîi e nevoie să se asigure tuturor popoarelor o viață demnă și apoi va fi pace».

În continuare, referatul a prezentat o serie de îndatoriri ce revin creștinilor din lumea întreagă, în legătură cu lupta pentru înlăturarea foametei, pentru sprijinirea statelor slab dezvoltate în eforturile lor de a realiza o independență economică, fără de care independența politică pierde orice conținut, pentru asigurarea condițiilor menite să facă posibilă întronarea păcii adevărate pe pămînt și a bunei-voiri între oameni.

Tot în cursul ședinței de dimineață, au fost aleși membrii comisiei pentru redactarea documentelor finale ale celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, sub președinția D-lui Dr. Heinz Kloppenburg (R.F. Germană) și a D-lui Episcop Tibor Bartha (R.P. Ungară). În această comisie — alături de Dl. Dr. G. Casalis (Franța), Reverend Alan Keigh'ey (Italia), A. Buievski (U.R.S.S.), Rev. Prof. Harvey Cox (S.U.A.), Rev. Richard Andriamanajato (Madagascar), Rev. Emilio Castro (Uruguay), Prof. Yoshio Inoue (Japonia), Înalt Prea Sfințitul Mitropolit N'fon Saba (Liban), Episcop Dr. Andrei Wantula (R.P. Polonă), Dl. A. K. Thampy (India), Rev. Sergio Arce-Martinez (Cuba), Prof. A. Ziak (R.S. Cehoslovacia) și Pastor M. Grénier (Elveția), — a fost ales și Prea Sfințitul Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal. De asemenea, a fost alcătuită o comisie pentru propuneri, sub președinția D-lui Prof. A. Rasker (Olanda) și a Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Maxim de Loveci (R.P. Bulgaria).

În ședința plenară de după-amiază — ale cărei lucrări au fost prezidate de Dl. Prof. Dr. Heinrich Vogel — Dl. Profesor Dr. Harvey Cox, din Statele Unite ale Americii, a citit referatul *Responsabilitatea creștinilor în lumea tehnicii înaintate*.

Domnul Prof. Dr. Cox a făcut mai întâi o paralelă între concepția filozofilor antici față de muncă, pe care o socoteau umilitoare, degradantă, și concepția creștină care înobilează munca, derivând-o din însăși responsabilitatea omului față de semenii și față de umanitate, cu alte cuvinte din responsabilitatea sa în istorie. A înfățișat apoi problemele noi pe care dezvoltarea tehnicii în lumea contemporană le pun în fața conștiinței oamenilor, în general, și a creștinilor, în special. «Tehnica înaintată a veacului nostru nu reprezintă numai instrumente noi cu care să încercăm a rezolva vechile probleme, — a spus Dl. Prof. Dr. Harvey Cox ; ea a schimbat radical lumea în care trăim, a transformat felul nostru de viață, de muncă, de gândire. Tehnica a pus în fața noastră, în modul cel mai presant, probleme noi, de care nu trebuia să ne preocupăm în trecut. Unii dintre noi ar prefera să se întoarcă la vremurile mai vechi, care puneau probleme mai simple și mai ușor de rezolvat. Dar această întoarcere nu este posibilă. Istoria nu se repetă. Ea merge înainte către desăvârșire și, în acest proces istoric, noi putem vedea cu ochii credinței, prezența și puterea lui Dumnezeu cel viu. Domnul nu ne îngăduie să mai rămânem nevîrstnici și să ne jucăm cu viața omenească. El creează în prezent o civilizație, în care singurele alternative posibile sînt : maturizarea sau moartea, responsabilitatea sau distrugerea. Cei care, dorind să trăiască viața liniștită a veacului al XIX-lea, refuză realmente să meargă înainte și întîrzie prea mult în faza copilăriei, poate că nu voiesc să-și asume răspunderile uriașe pe care viața le așează pe umerii celor ajuși la vîrsta maturității. Aceste probleme sînt într-adevăr serioase : Cum să evităm sentimentul și concepția regionalistă într-o lume devenită atît de mică, încît nu putem să nu ținem seama de vecinii ale căror convingeri diferă de ale noastre ? Cum putem alege, date fiind posibilitățile nesfîrșite ale tehnicii, ce trebuie să realizăm acum și ce

putem amîna pentru mai tîrziu? Cum să făurim instituții în care un număr tot mai mare de oameni să-și împartă răspunderea de a lua hotărîri menite să influențeze propria lor soartă?... Forțele naturii, care îngrozeau altădată pe om, tunetul și fulgerul, nu mai înspăimîntă pe omul modern, care a domesticit fiarele sălbatice ale lumii fizice și a captat forța lor, punînd-o să lucreze în folosul lui. Dar în prezent, omul însuși a devenit cauza groazei: mașinile și instalațiile tehnice create de om pot să pricinuiască mult mai multe distrugerii, — sau, dimpotrivă, pot produce mult mai mult bine — decît toate trăznetele și fulgerele din toată istoria lumii, adunate laolaltă.»

Datoria creștinilor este de a veghea ca toate aceste realizări tehnice ale omului să fie puse în slujba binelui întregii omeniri, să realizeze bunuri destinate propășirii generale, să ajute la fericirea obștească, și să nu făurească arme de distrugere, unelte ale suferinței și ale morții. În lumea tehnicii înaintate în care trăim, responsabilitatea fiecărui om în parte crește, iar responsabilitatea creștinilor capătă dimensiuni neobișnuite. Criteriul valabil pentru soluționarea problemelor ce se pun creștinilor, în acest veac al tehnicii înaintate, rămîne cuvîntul Scripturii, care obligă pe toți cei ce mărturisesc numele lui Hristos, să rămîna credincioși legămîntului de viață și de pace și să-l slujească prin toate acțiunile lor.

În aceeași ședință, Reverendul Richard Andriamanjato, din Madagascar, a prezentat referatul intitulat: *Libertate și unitate*.

Expunerea Reverendului R. Andriamanjato a pornit de la definirea conceptelor de Libertate și unitate, așa cum rezultă ele din învățătura Sfintei Scripturi și a subliniat legătura indestructibilă ce le unește. Amintind poruncile date de Dumnezeu primilor oameni: «Creșteți și vă înmulțiți, umpleți pămîntul și supuneți-l, și stăpîniți peste peștii mărilor, și peste păsările cerului, și peste toate vietățile care se mișcă pe pămînt» (Facere I, 28), și «Din toți pomii vei putea mîncea, dar din pomul cunoștinții binelui și răului să nu mănînci, căci în ziua în care vei mîncea, vei muri» (Facere II, 16—17), — autorul referatului a amintit faptul că, dintru început, libertatea ce ne-a fost acordată de Dumnezeu a fost statornicită de Dumnezeu însuși într-un anumit cadru. Dincolo de acest cadru fixat de voia divină, libertatea devine deșertăciune, robie și moarte, așa cum dovedesc cu prisosință neascultările lui Adam, Cain și ale altora, — neascultări care au generat păcatul, mizeria, robia și lupta crîncenă pentru existență, transformîndu-l pe om, în lup primejdios față de semenii săi. Potrivit concepției creștine, venirea lui Hristos a reîmpăcat pe om cu Dumnezeu și i-a redat posibilitatea de a trăi iarăși în limitele stabilite de voia Domnului ale libertății, înzestrîndu-l totodată și cu puterile necesare pentru a pune în acțiune acest dar dumnezeiesc al libertății, spre folosul întregii omeniri, a cărei unitate este subliniată și accentuată de legea cea nouă a Evangheliei.

Pentru noi, creștinii, virtutea de bază fără de care această unitate nu este cu putință, și fără de care libertatea noastră devine minciună și

înșelăciune, este dragostea. Cei ce au fost eliberați de Hristos, sînt chemați să rămînă în El, să rămînă uniți cu El ; dar a rămîne uniți cu El, înseamnă a fi conștienți de unirea noastră cu aproapele, căci «dacă cineva zice : «iubesc pe Dumnezeu», dar pe fratele său îl urăște, acela mnicinos este» (I Ioan IV, 20). Libertatea și unitatea care ne leagă unii de alții pe toți cei ce credem în Hristos nu sînt însă lipsite de scop : ele sînt libertate și unitate de acțiune pentru aproapele, pentru semenii noștri, pentru întreaga umanitate.

În continuarea referatului său, Reverendul Richard Andriamanjato a făcut o amplă și documentată expunere asupra situației actuale a popoarelor africane, care — după îndelungată robie colonială — pășesc acum cu hotărîre pe calea libertății, a independenței și a unității lor, subliniind, pe de o parte, greșelile pe care le-au săvîrșit unele Biserici creștine față de frații noștri africani, iar pe de altă parte, îndatoririle ce ne revin tuturor celor ce credem și mărturisim pe Hristos-Mîntuitorul, de a-i ajuta să-și rezolve gravele probleme economice, sociale și culturale care le stau în față. Căci libertatea popoarelor din statele noi nu va dobîndi adevărata ei valoare decît în măsura în care lumea întregă, omenirea în totalitatea ei, va ajunge la acea armonioasă unitate, în care fiecare țară, fiecare popor să fie chemat să-și îndeplinească cu demnitate destinul său. Numai atunci neamul omenesc se va găsi unit în aceeași soartă, interesele popoarelor îmbinîndu-se de așa natură, încît să fie cu neputință ca statele mari sau mici să se mai izoleze, sau să nu țină seama unele de altele.

În încheierea expunerii sale, Reverendul R. Andriamanjato a căutat să răspundă întrebărilor pe care și le pune orice creștin : merge oare omenirea spre acest țel și creștinătatea acționează ea oare spre a ajuta la realizarea unei asemenea nobile năzuințe ? Fără îndoială că tendința generală a omenirii contemporane este dirijată în acest sens ; oprirea cursei înarmărilor, încetarea experiențelor nucleare, realizarea dezarmării generale ar înlătura multe din obstacolele ce mai stau în calea statornicirii unor raporturi internaționale bazate pe încredere, pe solidaritate, pe colaborare și pe dragoste frățească, — raporturi care ar duce spre întronarea libertății în unitate și a păcii în omenire. Datorită principală a creștinilor care mărturisesc și propovăduiesc Evanghelia dragostei, a iertării și a slujirii, trebuie să fie aceea de a contribui la realizarea unei noi atitudini a omului față de om, a unei noi conștiințe umane, în care omul să nu mai vadă în alt om un dușman, ci un tovarăș de drum și de muncă, pentru împlinirea misiunii comune ce ne revine tuturor. Nouă ne revine îndatorirea — a spus Reverendul Richard Andriamanjato — de a ne simți cu adevărat angajați în istoria acestei lumi și de a trăi, în tot cursul existenței noastre de creștini, experiența unei libertăți active și eficiente, nu numai pentru noi înșine, ci și pentru semenii noștri, și experiența unei unități reale, capabile să depășească deosebirile dintre noi, pe singura bază pe care o putem recomanda lumii întregi : dragostea de aproapele.

Ședința plenară din seara zilei de 29 iunie 1964 a fost prezidată de seniorul Dr. Hajek, președintele Comitetului Consultativ al Conferinței Creștine pentru Pace. În cadrul acestei ședințe, participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace au aprobat textul unor telegrame adresate președintelui Republicii Socialiste Cehoslovace, precum și conducătorilor de state sau guverne ale marilor puteri, prin care exprimă poziția acestui for reprezentativ al creștinătății iubitoare de pace, față de problema încetării experiențelor nucleare și față de problema consolidării păcii în lume.

Astfel, telegrama trimisă D-lui Antonin Novotny, președintele R.S. Cehoslovace, exprimă conducătorului țării gazde, salutul cordial al celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, cu prilejul deschiderii lucrărilor ei. «Ne-am adunat aici, în număr de o mie de delegați, spre a dezbate problemele păcii, înțelegerii și colaborării internaționale, — se spune în telegramă. Sîntem foarte fericiți să constatăm că din 1961, cînd s-a ținut cea dintîi Adunare mondială creștină pentru pace, și pînă în prezent, interesul față de mișcarea noastră și ecoul pe care ea l-a avut n-au încetat să sporească. Am fost încurajați deosebit de mult în strădaniile noastre de cîteva fapte petrecute recent, printre care și semnarea acordului de la Moscova asupra încetării experiențelor nucleare în trei medii. Sîntem din zi în zi tot mai mult încredințați că numai încrederea și conlucrarea internațională vor permite omenirii să se îndrepte spre un viitor pașnic. Tocmai fiindcă sîntem preocupați de viitorul lumii, noi ne-am angajat pe calea slujirii păcii: «Legămîntul lui Dumnezeu este viață și pace», — iată deviza sub care ne-am adunat în acest oraș. Este o bucurie pentru noi că putem avea în Adunarea noastră participanți veniți din felurite părți ale lumii și că sîntem în măsură să reunim grupe de lucru, care sînt totodată adevărate forum-uri internaționale asupra problemelor arzătoare ale vremii noastre.» Telegrama se încheie subliniind voința de pace a poporului ceh și exprimînd președintelui R.S. Cehoslovace urări de succes în activitatea sa închinată cauzei păcii.

Președintelui Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice, președintelui Statelor Unite ale Americii și primului ministru al Marii Britanii, le-a fost adresată cîte o telegramă cu conținut identic, în care se spune printre altele: «Noi, creștinii veniți la Praga din toate colțurile lumii, constatăm cu recunoștință că de la prima noastră Adunare mondială creștină pentru pace de acum trei ani, omenirea a făcut pași însemnați pe calea păcii. Noi ne-am adunat aici pentru a discuta împreună, în duhul Evangheliei lui Hristos, asupra acțiunilor ce urmează a fi întreprinse spre a sporii încrederea internațională și a favoriza apropierea și conlucrarea dintre popoare. Semnarea tratatului de la Moscova cu privire la încetarea experiențelor nucleare și perspectivele pozitive pe care acest tratat le-a deschis pentru zidirea păcii ne-au umplut inimile de bucurie și de nădejde.» După ce exprimă recunoștința Adunării mondiale creștine pentru contribuția adusă de conducătorii celor trei mari puteri, la această evoluție pozitivă a situației internaționale, tele-

grama spune în continuare : «Dar, întrucît lupta pentru relații pașnice între națiuni și pentru fraternitate între toți oamenii nu și-a atins încă țelul ei final, deoarece primejdia unui război atomic n-a fost definitiv înlăturată, noi ne angajăm să întreprindem tot ce ne stă în putință, în țările noastre, pentru a contribui la crearea bazelor spirituale și morale pe care va putea să se făurească încrederea, cu scopul de a fi înlăturate prejudecățile și ura dintre popoare.» Telegrama celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace se încheie mărturisind hotărîrea fermă a creștinilor iubitori de pace din întreaga lume de a sprijini toate eforturile conducătorilor marilor puteri, menite să ducă la rezolvarea pașnică a conflictelor existente și la făurirea unei lumi a păcii.

În telegrama adresată președintelui Franței, după ce se arată bucuria și speranța cu care creștinii de pretutindeni, alături de întreaga omenire care năzuiește spre pace, au întâmpinat semnarea tratatului de la Moscova cu privire la încetarea experiențelor nucleare, participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace declară : «Constatăm cu neliniște, că pînă în prezent Franța n-a aderat la acest tratat și că țara Dumneavoastră are intenția să continue experiențele sale nucleare. Vă rugăm, Domnule Președinte, să nu rămîneți indiferent la așteptările milioanei de oameni, care nădăjduiesc că vor fi apărați de războiul atomic, și să întreprindeți tot ce vă stă în putință, ca primejdia atomică să dispară pentru totdeauna.»

Tot în cadrul acestei ședințe plene, Dl. Profesor Ioshio Inoue din Japonia a prezentat o scurtă expunere despre *Lupta pentru pace și independență din Asia*.

«Noi, japonezii, — a spus printre altele vorbitorul — sîntem singurul popor din lume care am trăit coșmarul armei atomice... Dar trebuie să arătăm că, la Hiroșima și Nagasaki, consecințele exploziilor atomice mai dăunuesc încă și că, printre cei 400.000 de locuitori care au trăit ceasul groaznic al bombardamentului atomic, 10.000 de oameni mai suferă și astăzi de boala atomică. Așadar, și acum, după douăzeci de ani de la lansarea bombelor atomice, consecințele exploziilor continuă să se facă simțite.» În aceste condiții, creștinii japonezi și-au împlinit și își împlinesc o datorie sfîntă, alăturîndu-se cu hotărîre acțiunilor inițiate de mase largi ale poporului japonez pentru interzicerea armelor nucleare, pentru salvarea omenirii de tragedia unui război atomic.

În continuarea expunerii sale, Dl. Prof. Ioshio Inoue a prezentat ample informații asupra participării creștinilor din Asia la lupta pentru apărarea păcii. Înfățișînd unele aspecte particulare ale luptei pentru pace desfășurată în țările asiatice, vorbitorul a subliniat faptul că orice contribuție adusă de creștini, în orice colț al pămîntului, la marea operă de zidire a păcii, face parte integrantă din uriașa operă îndeplinită în prezent de toată creștinătatea, care sprijină eforturile omenirii întregi pentru statornicirea păcii, conlucrării și fraternității pe planeta noastră.

P. C. Arhim. Profesor Vitalie Borovoi, de la Academia duhovni-cească din Leningrad, a prezentat referatul intitulat *Problema coexistenței, ca legământ de viață și pace*.

Pornind de la constatarea că, în ultimii ani, tot mai numeroase personalități ale vieții creștine din lumea întreagă, — de la teologi de prestigiu, la înalți ierarhi și conducători bisericești și pînă la însuși răposatul papă Ioan XXIII, — au înțeles necesitatea afirmării mesajului evanghelic în lumea contemporană, prin participarea activă a Bisericilor creștine și a tuturor creștinilor la marea operă de zidire a unei lumi a păcii, a dreptății, a libertății și a conlucrării în dragoste frățească, — P. C. Arhim. Prof. V. Borovoi a făcut o documentată expunere a pozițiilor sănătoase pe care s-a situat marea majoritate a creștinătății față de problemele fundamentale ale zilelor noastre. Misiunea Conferinței Creștine pentru Pace și a celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace este tocmai aceea de a realiza o mai strînsă unitate de acțiune între creștinii de pretutindeni, în slujba păcii. Colaborarea creștinilor, în această mare și binecuvîntată operă, cu organizații laice ne-creștine, departe de a constitui vreo abatere de la învățătura de credință creștină, se înscrie pe linia celui mai autentic spirit creștin. Insuși papa Ioan XXIII a recunoscut justetea acestei poziții, afirmînd în enciclica sa «Pacem in terris»: «Cine poate oare să conteste că în acele idei (nereligioase, cu privire la chestiuni economice, sociale, culturale și politice) nu există elemente pozitive, care merită să fie aprobate, de vreme ce ele răspund normelor unei judecăți sănătoase și exprimă aspirațiile legitime ale omului...?» În același spirit acționează și Conferința Creștină pentru Pace, care — în problemele menținerii și consolidării păcii, ale prieteniei și frăției dintre oameni — caută un grai comun cu toți oamenii de bună credință, indiferent de convingerile și apartenența lor religioasă, politică, socială sau filozofică, și este gata să colaboreze cu toți cei ce ajută sau doresc să ajute la realizarea acestor înalte țeluri.

Conferința Creștină pentru Pace nu are o concepție filozofică aparte asupra istoriei și nici o teologie unică; ea nu este o supra-Biserică sau o școală teologică. Participanții la această mișcare creștină pentru pace nici nu pot avea același fel de a gândi, pentru că ei aparțin unor Biserici, confesiuni și denominațiuni creștine diferite. Prezența la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace a diferite grupuri de creștini din Răsărit și din Apus, din țări socialiste și din țări capitaliste, din state aparținînd pactului N.A.T.O. și din state care au aderat la Tratatul de la Vârșovia, ca și din numeroase state neangajate — fapt care face ca această Adunare mondială creștină să oglindească varietatea politică și socială a lumii actuale — constituie o dovadă vie că întreaga creștinătate dorește să găsească un drum comun, spre a putea aduce o contribuție din ce în ce mai însemnată la soluționarea gravelor probleme ale omenirii contemporane. Reprezentanții creștinilor, de pretutindeni știu însă că îi unește identitatea principiilor de bază ale credinței lor și ale eticii creștine, precum și îndatorirea comună tuturor mărturisitorilor lui Hristos de a sluji Legământul de viață și de pace, slujind

pacea pe pământ și bunăvoirea dintre oameni, slujind coexistența pașnică între popoare și state cu orînduiri sociale și politice felurite.

După ce a înfățișat căile pe care omenirea poate ajunge la coexistența pașnică și contribuția pe care o pot aduce creștinii, P. C. Arhim. Prof. V. Borovoi a spus, în încheierea referatului său : «Avem convingerea că strădaniile unite ale tuturor oamenilor cinștiți, îndreptate spre înfăptuirea dezarmării generale și totale, spre acceptarea rezolvării pașnice a problemelor litigioase ca normă în relațiile internaționale, spre înlăturarea oricăror forme de oprimare a omului și a popoarelor, spre întărirea în întreaga lume a principiilor coexistenței pașnice și ale cooperării între oameni și popoare, — vor fi încununuate de așteptata biruință a unei păci drepte și traînice pe pământ».

Atît referatele prezentate în ședințele plenare, cît și mesajele adresate unor conducători de state și guverne, au evidențiat voința fermă a reprezentanților creștinătății de pretutindeni, întruniți în cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace de la Praga, de a-și continua eforturile, pentru a aduce contribuția substanțială a tuturor celor ce mărturisesc credința lor în Iisus Hristos-Mîntuitorul, la zidirea păcii pe pământ.

DEZBATERI ÎN CADRUL CELOR ZECE COMISII DE LUCRU. — UN LARG ȘI FRUCTUOS SCHIMB DE OPINII ÎNTRE CREȘTINII DIN TOATE CONTINENTELE ȘI DE TOATE CONFESIUNILE. — PROBLEMELE VIETII CONTEMPORANE ANALIZATE ÎN LUMINA EVANGHELIEI

Marți
30
iunie

și

Joi
2
iulie

În ziua de 30 iunie, lucrările celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace au continuat în comisii, — aproape o mie de participanți împărțindu-se, după propriile lor preferințe, în zece grupe de lucru, corespunzătoare celor zece comisii de studii ale Conferinței Creștine pentru Pace : 1. Pace și dreptate, 2. Pace și libertate, 3. Pacea și războiul rece, 4. Pacea și statele noi, 5. Pacea și problema germană, 6. Pacea și abuzul de creștinism, 7. Pacea și dezarmarea, 8. Tineretul în slujba păcii, 9. Pacea și ecumenismul, 10. Pacea și catolicismul. Fiecare grupă și-a consacrat, așadar, atenția asupra unei probleme speciale, pe care a dezbătut-o cu seriozitate și cu înalt spirit de răspundere. Datorită numărului mare de participanți, unele grupe și-au desfășurat activitatea divizate în subgrupe, spre a da posibilitatea unor dezbateri cît mai cuprinzătoare asupra problemelor puse în discuție.

Discuțiile purtate în aceste comisii de lucru au prilejuit un foarte larg și util schimb de opinii între creștini de felurite confesiuni, veniți

din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii și aparținând diferitelor rase și naționalități, asupra problemelor fundamentale ale lumii contemporane, analizate în lumina doctrinei și moralei creștine. Discuțiile au avut ca punct de plecare sintezele realizate în urma unor îndelungi și serioase lucrări desfășurate anterior, în cele zece comisii permanente de studii ale Conferinței Creștine pentru Pace, precum și ideile expuse în referatele prezentate în cadrul ședințelor plene ale celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace. Părerile exprimate de participanții la discuții au fost uneori deosebite, dar toate au fost însuflețite de dorința vie de a sublinia și întări unitatea de acțiune a creștinătății întregi, în slujba marilor idealuri ale Evangheliei lui Hristos, care se identifică astăzi cu cele mai nobile aspirații ale omenirii. Toți vorbitorii au exprimat convingerea lor fermă că, în prezent, rezultatele confruntării creștinismului cu lumea vor depinde în cea mai mare măsură de felul în care creștinii de pretutindeni vor aduce contribuția lor la rezolvarea problemelor legate de făurirea păcii, libertății, dreptății și propășirii tuturor popoarelor de pe pământ.

Discuțiile din fiecare grupă de lucru au fost precedate de rostirea rugăciunii de dimineață, însoțită de meditații biblice asupra unor texte scripturistice, în strinsă legătură cu tema fundamentală a celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace. Meditațiile biblice au fost susținute zilnic de preoți, pastori, predicatori și teologi aparținând feluritelor confesiuni creștine.

Concluziile și dezbaterile din grupele de lucru, împreună cu punctele de vedere asupra cărora nu s-a putut realiza un consens, au fost expuse în referate speciale, care au fost prezentate apoi în ședință plenară și utilizate de comisia aleasă pentru redactarea documentelor finale ale celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace.

1. Comisia I-a: „Pace și dreptate“

Lucrările acestei comisii s-au desfășurat în aula Facultății de teologie «Comenius», sub președinția înalt Prea Sfințitului Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei. Dintre membrii delegației Bisericii din țara noastră a luat parte la discuțiile din această comisie Dl. I. Bria, profesor la Seminarul teologic ortodox din București.

Înainte de începerea discuțiilor, Dl. Prof. Ernst Wolf (Berlinul occidental) a dat citire referatului întocmit de biroul permanent al comisiei. Definiția conceptului de dreptate, corelația dintre dreptate și libertate, sau dintre pace, dreptate și iubire — susținută cu temeinice argumente dogmatice de Dl. Prof. I. Bria —, raportul dintre dreptatea lui Dumnezeu și dreptatea omenească etc., au constituit subiectele principale pe care le-au abordat participanții la discuții în prima ședință.

În ședințele următoare, majoritatea vorbitorilor au stăruit asupra datoriei ce revine tuturor creștinilor — indiferent de confesiunea căreia aparțin — de a contribui, prin comportarea lor în viață și prin acțiuni directe, la realizarea pe pământ a dreptății omenești, care trebuie să

fie o mărturie a dreptății lui Dumnezeu. Numeroși vorbitori au ținut să sublinieze că o serie întreagă de stări de lucruri din unele regiuni ale globului pămîntesc, — ca : exploatarea omului, discriminarea rasială sau religioasă, robia colonială, foametea etc. — ultragiază voința divină, căci ele contravin și conceptului de dreptate omenească, dar și celui de dreptate a lui Dumnezeu. De aci decurge obligația creștinilor — care năzuiesc neîncetat să împlinească voia lui Dumnezeu —, de a depune toate strădaniile spre a face să dispară această situație potrivnică vrierii dumnezeiești.

De asemenea, a fost scos în evidență faptul că o parte din stările de lucruri, care constituie încălcări ale spiritului de dreptate, — cum este, de exemplu, foametea ce bîntuie în unele regiuni ale lumii —, ar putea fi înlăturate dacă s-ar realiza dezarmarea mondială, iar imensele resurse materiale cheltuite pentru înarmări ar fi destinate ajutorării statelor slab dezvoltate, în cadrul unui vast plan de cooperare internațională. Legătura indisolubilă ce există între instaurarea păcii mondiale și realizarea dreptății în viața oamenilor și a popoarelor a fost, deci, subliniată în chip deosebit de marea majoritate a participanților la discuții.

Aceste idei au fost consemnate în concluziile asupra lucrărilor din comisie. Demn de semnalat este și faptul că în redactarea acestor concluzii s-a realizat un consens între protestanți și ortodocși asupra bazei teologice a noțiunii de dreptate, — fapt subliniat cu multă căldură de participanți. Partea finală a concluziilor a consemnat punctele de vedere exprimate în cadrul discuțiilor, cu privire la obligația tuturor creștinilor și a Bisericilor creștine de a sprijini înfăptuirea dreptății în viața socială și în relațiile internaționale, luptînd împotriva oprîmării, exploatării, colonialismului, discriminării rasiale și a tuturor abaterilor de la principiile dreptății umane și divine.

2. Comisia a II-a : „Pace și libertate“

La lucrările acestei comisii — care s-au desfășurat în casa de rugăciuni a Bisericii Metodiste din Praga — au participat, dintre membrii delegației Bisericii creștine din Republica Populară Romîna, Eminența Sa Dl. Alexandru Buthi, episcopul Bisericii Reformate din Oradea, și Dl. Prof. Dumitru Popescu, directorul Seminarului teologic ortodox din București.

Discuțiile, purtate în spirit frățesc și în dorința unanimă de a se realiza o unitate de păreri, s-au referit, la început, la definirea noțiunii de libertate, în lumina învățaturii creștine. Cea mai mare parte a vorbitorilor au expus, apoi, opiniile lor și ale Bisericii respective asupra modalităților de rezolvare a problemelor practice legate de realizarea libertății oamenilor și a popoarelor. În acest sens a vorbit și Eminența Sa Dl. Episcop Alexandru Buthi, care a subliniat necesitatea formulării de către participanți a cît mai multe sugestii și propuneri concrete menite să intensifice contribuția creștinilor la rezolvarea problemelor lumii

contemporane, — probleme între care se numără și aceea a libertății individuale și naționale.

Dl. Profesor D. Popescu a precizat că libertatea zidită de Dumnezeu în însăși ființa noastră, nu conferă în nici un caz dreptul de a acționa oricum și în orice scop ; libertatea de care trebuie să se bucure fiecare om este inclusă în contextul ființial omenesc, dar și în contextul social, — adică se impune cu necesitate urmărirea scopului etic al realizării binelui individual și obștesc, deoarece omul și societatea se găsesc într-un strâns contact de interdependență și de îmbogățire reciprocă. Subliniind faptul că adevărata valoare a libertății, în concepția creștină, nu poate fi cunoscută decât în măsura în care ea contribuie la desăvârșirea ființei umane și a societății omenesti, Dl. Prof. D. Popescu a precizat importanța deosebită a slujirii lui Dumnezeu și a semenilor, ca preț al libertății pe care ne-a dăruit-o însuși Mântuitorul Iisus Hristos, prin jertfa sa. Așa cum El a surpat peretele despărțitor dintre poporul iudeu și celelalte popoare, tot astfel creștinii au datoriat sfântă de a constitui elementul de coeziune și unificare a lumii dezbinată de astăzi, contribuind la realizarea conviețuirii pașnice, care reprezintă singurul climat prielnic trăirii în libertate deplină, pentru om și pentru societate.

Numeroși alți participanți la discuții au fost de acord să se sublinieze în chip deosebit faptul că libertatea îngăduie realizarea valorii supreme a omului, dar că trebuie îngăduită libertatea anarhică sau egoistă, care abdică de la responsabilitatea individului față de semenii săi, față de libertatea, binele și fericirea lor.

În acest spirit au fost redactate concluziile asupra dezbaterilor din cadrul comisiei de lucru, — concluzii aprobate de participanți.

3. Comisia a III-a : „Pacea și războiul rece“

Lucrările acestei comisii s-au ținut într-o casă de rugăciuni a Bisericii Evanghelice a Fraților Cehi și au fost prezidate de Dl. Dr. Palfy Micolos (R. P. Ungaria) și Dl. Prof. Dr. De Graaf (Olanda). Din delegația română au participat la dezbaterile purtate în cadrul acestei comisii : P. C. Pr. Prof. Milan Șesan și Dl. C. Drăgușin, asistent la Institutul teologic universitar din București.

În prima ședință de lucru, președintele Dr. Palfy Micolos a făcut o scurtă expunere asupra concluziilor ce s-au desprins din lucrările anterioare ale comisiei permanente a Conferinței Creștine pentru Pace, consacrată acestei probleme, și a invitat pe participanți la o dezbatere amplă și sinceră asupra războiului rece, asupra consecințelor lui și asupra mijloacelor prin care s-ar putea ajunge la înlăturarea lui din viața omenirii.

Numeroși delegați au participat la discuții, aducând contribuții prețioase la stabilirea atitudinii creștinilor față de manifestările războiului rece. Ei au insistat asupra definirii războiului rece ca păcat, deoarece ura, neîncrederea și teama pe care le provoacă între oameni constituie abateri grave de la porunca divină a dragostei, a bunăvoirii și a conlu-

crării frățești, care trebuie să caracterizeze relațiile dintre oameni și dintre popoare.

Dl. asistent C. Drăgușin a arătat că, potrivit învățăturii creștine, războiul rece este un rău tot atât de mare ca și războiul cald. Amintind că «viața fiecărui om pe pământ, în circumstanțele concrete în care este plasat și cu felul său personal, unic, de a le sintetiza și utiliza, poate îmbogăți «umanul» ca supremă realitate în cosmos, cu o contribuție unică, de neînlocuit» și că «în condiții normale acest drum se realizează în sensul pozitiv», — Dl. C. Drăgușin a spus : «Războiul rece creează o stare de spirit deosebită, nefirească ; el schimbă adevăratul sens al acestei dezvoltări spirituale a omului, oprește realizarea lui deplină, îl împiedică deci să-și aducă contribuția sa unică la îmbogățirea «umanului». Este evident, deci, că dacă toți creștinii sînt de acord asupra responsabilității pe care o au de a se împotrivi acțiunilor prin care poate fi răpită viața cuiva — cu alte cuvinte, războiului cald, — ei au o responsabilitate asemănătoare în fața acelor acțiuni care împiedică dezvoltarea normală a vieții. Responsabilitatea creștinilor de a proteja capacitatea de desăvîrșire spirituală a omului, trebuie să fie tot atât de mare ca și răspunderea lor în apărarea vieții omenești de nimicire.»

O mare parte din discuțiile purtate în această comisie au fost consacrate stabilirii măsurilor practice pentru înlăturarea treptată a tuturor formelor de manifestare a războiului rece, în relațiile dintre state, dintre popoare și dintre oameni. Subliniind cu bucurie primele succese înregistrate de omenire, în ultima vreme, pe calea destinderii încordării internaționale, participanții la dezbateri au arătat că trebuie depusă o activitate îndelungată și susținută, pentru ca drumul restabilirii încrederei, al prieteniei, al colaborării sincere și al păcii să fie străbătut fără șovăire, pînă la capăt, spre binele și fericirea lumii întregi.

Părerile și sugestiile exprimate în cursul dezbaterilor au fost rezumate în raportul întocmit de biroul comisiei, — raport pe care participanții l-au aprobat în unanimitate.

4. Comisia a IV-a : „Pacea și statele noi“

Comisia care a discutat această problemă și-a desfășurat lucrările într-un lăcaș de cult al Bisericii Evanghelice a Fraților Cehi, sub președinția Reverendului Richard Andriamanjato (Madagascar).

Pornind de la ideea responsabilității omenirii, în general, și a creștinilor, în particular, față de popoarele care au pășit recent pe calea independenței lor de stat, dezbaterile au tins să aducă răspunsuri clare la întrebarea : ce trebuie să întreprindă creștinii din întreaga lume, pentru frații lor din statele noi ?

Numeroși delegați ai cultelor creștine din statele noi au evocat unele aspecte ale luptelor îndelungate pentru eliberare purtate de popoarele lor și au înfățișat gravele probleme de ordin economic și cultural ce le stau în față și a căror rezolvare echitabilă condiționează asigurarea independenței și deplinei suveranități naționale a statelor noi. O atenție

deosebită a fost acordată sălbaticii asuprii coloniale și reprimării singeroase a luptei pentru eliberare pe care o desfășoară popoarele din Angola, Mozambic și Guineea portugheză.

Participanții din țările Europei și Americii de Nord au subliniat dreptul legitim al popoarelor din statele noi de a se bucura ele însele, în primul rând, de bogățiile naturale de care dispun, dreptul de a-și alege singure orînduirea politică și socială în care să trăiască și dreptul de a păși neîntârziat pe calea dezvoltării lor multilaterale. Osîndind acțiunile statelor colonialiste, care au ținut în robie, pînă în zilele noastre, milioane de oameni, vorbitorii au arătat că este datorია tuturor statelor să sprijine ridicarea economică și culturală a noilor state.

Dintre reprezentanții cultelor din țara noastră, a luat parte la lucrările acestei comisii P. C. Pr. Stan C. Dimancea, consilier cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor. În cuvîntul pe care l-a rostit în cadrul dezbaterilor din comisie, Prea Cucernicia Sa a precizat că «în virtutea doctrinei biblice privitoare la originea comună a neamului omenesc, creștinii de pretutindeni sînt datori să vadă în oamenii din statele noi, pe frații lor, și să nutrească pentru ei sentimente de iubire creștină și de într-ajutorare dezinteresată». Amintind că statele colonialiste sînt răspunzătoare de înapoierea economică, socială și culturală în care se află astăzi popoarele statelor noi și că această responsabilitate se răsfrînge și asupra creștinilor din țările colonialiste, în special, și a creștinătății, în general, P. C. Pr. S. Dimancea a spus : «Cunoaștem și prețuim după cuviință lucrarea apostolică a unor misionari care au aruncat semințele Evangheliei lui Hristos pe pămîntul Asiei, Africii și Americii Latine, dar nu putem uita crîncena exploatare la care au fost supuși oamenii de culoare, vreme îndelungată, de către cuceritorii lor albi, — creștini din marea familie a popoarelor europene sau nord-americane».

În încheierea cuvîntului său, P. C. Pr. Stan C. Dimancea a sintetizat punctele de vedere ale Bisericilor și cultelor creștine din țara noastră față de problema statelor noi, astfel :

«1. Iisus Hristos Mîntuitorul a suferit moarte și a înviat pentru viața și fericirea tuturor oamenilor de pe pămînt, indiferent de locul pe care aceștia îl ocupă sub soare.

2. Colonialismul sub toate formele lui de manifestare trebuie considerat ca păcat greu împotriva lui Dumnezeu-Tatăl, care — potrivit cuvîntelor rostite de Sfîntul Apostol Pavel în areopagul atenian — a făcut dintr-un sînge întregul neam omenesc.

3. Toate statele sînt datoare să sprijine statele noi în vederea dezvoltării lor, — însă statelor care au stăpînit colonii în trecut le revine, în această privință, o datorie infinit mai mare decît statelor care n-au avut colonii ; celor din urmă, asemenea îndatorire le revine în numele solidarității umane, dar cele dintîi sînt datoare să restituie ce au luat, și aceasta chiar împătrit, după pilda lui Zaheu vameșul.

4. Conferința Creștină pentru Pace trebuie să colaboreze cu alte organizații, creștine sau necreștine, care urmăresc aceleași scopuri în

privința statelor noi. Ca teologi și ca oameni ai Bisericii creștine, rolul nostru este determinarea unui curent de opinie mondială în favoarea popoarelor din noile state, veghind ca ajutorarea acestora să se facă în spiritul poruncii divine a iubirii de oameni, fără discriminări și fără aserviri politice sau economice.

5. Nu poate fi pace deplină în lume, atita vreme cît vor mai exista încă pe pămînt popoare înrobite și atita vreme cît vor mai exista state în care oamenii suferă permanent de foame, sînt lipsiți de adăpost și secerăți de boli.»

Întrunind adeziunea participanților la dezbateri, opiniile expuse de reprezentantul Bisericilor și cultelor creștine din țara noastră au fost incluse în concluziile asupra lucrărilor acestei comisii.

5. Comisia a V-a : „Pacea și problema germană“

Lucrările acestei comisii, care s-a bucurat de o mare afluență de participanți, au avut loc în sala «Smetana», în care s-au ținut și ședințele plene. A prezidat Dl. Prof. Dr. A. Rasker (Olanda). Din delegația romînă au participat la dezbateri : P. C. Pr. Conf. Alexandru I. Ciurea, Dl. Al. Cerna-Rădulescu și Dl. Prof. Lajos Kovaci.

Discuțiile au fost deosebit de vii, datorită, îndeosebi, numărului mare de participanți veniți din cele două state germane, care au ținut să-și expună punctele lor de vedere asupra căilor de soluționare a problemei germane, în interesul păcii generale. Au fost dezbătute o serie de aspecte ale acestei probleme, ca : responsabilitatea Bisericilor creștine din Republica Federală Germană și din Republica Democrată Germană față de actuala divizare a Germaniei ; contribuția pe care creștinii de pretutindeni și, în special, creștinii din cele două state germane o pot și trebuie să o aducă la opera de reconciliere a germanilor, actualmente împărțiți în state cu orînduiri politice, economice și sociale diferite ; precum și chestiunea lichidării manifestărilor războiului rece, care continuă să se facă simțită în relațiile dintre germanii din Vest și cei din Est. S-au exprimat opinii variate și s-au făcut propuneri felurite, în discuții deseori înflăcărâte ; permanent, însă, s-a făcut simțită dorința sinceră a participanților de a găsi un limbaj comun și o cale comună, întemeiate pe mesajul evanghelic al dragostei creștine, pentru slujirea cauzei păcii în Europa și în lumea întreagă.

Punctul de vedere al delegaților Bisericilor și cultelor creștine din Republica Populară Romînă a fost înfățișat de P. C. Pr. Conf. Al. I. Ciurea, care — amintind îndatorirea creștinilor de a fi «făcători de pace», spre a se putea numi «fii ai lui Dumnezeu» — a dresat o caldă și frățească chemare Bisericilor și creștinilor din cele două state germane, de a contribui prin acțiunile lor, la destinderea încordării și la crearea unui climat de încredere, în vederea rezolvării pașnice a problemei germane. De asemenea, vorbitorul a subliniat și datoria creștinilor din întreaga lume ca, în cadrul luptei lor pentru întărirea păcii, să realizeze comuniunea de rugăciune și de slujire cu frații lor creștini din

cele două state germane, pentru ca toate problemele ce stau în calea instaurării unei păci trainice, inclusiv problema germană, să fie rezolvate cât mai grabnic. Chemarea plină de dragoste frățească făcută de reprezentanții creștinilor din țara noastră a fost primită cu interes și simpatie de participanții la lucrările acestei comisii.

Numeroși alți participanți au expus ideea responsabilității marilor puteri față de actuala stare de lucruri din Germania. Fără a se subestima contribuția pe care pot — și sînt datorji — să o aducă germanii înșiși la crearea condițiilor prielnice rezolvării problemei germane, s-a cerut creștinilor din restul lumii să sprijine orice acțiuni menite să determine sau să încurajeze guvernele marilor puteri în ducerea de tratative sincere, pentru soluționarea acestei probleme, care constituie o sursă de neliniște pentru pacea Europei și, implicit, pentru pacea omenirii întregi.

Opiniile exprimate în cursul dezbaterilor au fost consemnate în referatul final asupra lucrărilor acestei comisii, fiind aprobate de toți participanții.

6. Comisia a VI-a : „Pacea și abuzul de creștinism“

La lucrările acestei comisii — care s-au desfășurat într-o casă de rugăciuni a Bisericii Evanghelice a Fraților Cehi, sub președinția Prea Sfințitului Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal — a participat, dintre membrii delegației Bisericilor creștine din R. P. R., P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, rectorul Institutului teologic universitar din Sibiu.

Ca și în alte comisii, la început a fost prezentată o scurtă dare de seamă asupra activității depuse — în intervalul dintre prima și cea de-a doua Adunare mondială creștină pentru pace — de comisia permanentă a Conferinței Creștine pentru Pace, pentru această problemă, înfățișându-se ideile de bază asupra cărora urma să se poarte discuțiile. S-a precizat, astfel, că participanții la dezbateri vor trebui să colaboreze la definirea și identificarea formelor în care se manifestă abuzul de creștinism și la precizarea căilor prin care se poate ajunge la înlăturarea acestui abuz, condamnat atât din punctul de vedere al unității și colaborării creștine, cât și din punctul de vedere al cauzei păcii.

Participanții la discuții au căutat să răspundă acestui îndemn formulat de biroul comisiei și au dezbătut cu seriozitate feluritele aspecte ale problemei, precizînd multiplele forme în care se manifestă abuzul de creștinism. P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, în intervențiile sale, a subliniat faptul că trebuie socotite ca un abuz de creștinism : distanța dintre teoria și practica creștină ; mărginirea creștinilor la declarații frumoase pentru pace și absența multora dintre ei de la acțiunile concrete destinate să slujească pacea ; accentuarea divizării dintre creștini și a luptelor confesionale, precum și prozelitismul agresiv intercreștin, în numele Celui care a fost și este pentru noi Domnul păcii ; invocarea binecuvîntării lui Dumnezeu asupra armelor de distrugere etc. «Pentru a

ajunge să definim exact abuzul de creștinism — a spus P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad —, ar trebui să pornim de la principiul fundamental al Evangheliei, sintetizat în porunca iubirii de Dumnezeu și de aproapele, și să ne lăsăm călăuziți de cuvintele Sfântului Apostol Ioan, care mărturisește în prima sa Epistolă că cine iubește pe Dumnezeu, pe care nu-l vede, și urăște pe fratele său, pe care îl vede, mincinos este. În felul acesta vom înțelege limpede că toate gândurile, sentimentele, cuvintele și faptele noastre, care nu poartă pecetea iubirii de Dumnezeu și de aproapele, pot fi socotite ca un abuz de creștinism. Însuși Mîntuitorul Iisus Hristos ne-a arătat limpede calea pe care sîntem datorî să mergem pentru a nu săvîrși asemenea abuzuri : «Tot ce voiți să vă faceți vouă oamenii, faceți-le și voi asemenea», — a spus Domnul. Purtînd în inimile noastre lumina acestor porunci evanghelice, noi vom putea evita comiterea abuzului de creștinism, chiar dacă nu ne este suficient de clară definirea teologică a lui.»

Alți participanți la dezbateri au subliniat că de asemenea trebuie socotite abuzuri de creștinism și fapte ca : folosirea Evangheliei și a credinței în interes propriu, în loc ca creștinul să se pună el însuși în slujba omenirii ; concepția că îndatorirea față de săraci, față de acești «mai mici frați ai Domnului», se poate reduce numai la acte de milostenie, ignorîndu-se lupta neșovăitoare pentru asigurarea drepturilor lor egale la bunurile pămîntești ; perpetuarea, în diferite locuri de pe pămînt, a stărilor de lucruri care împiedică pe creștinii de diferite rase de a trăi, a munci și a se ruga împreună ; tăcerea Bisericii, atunci cînd lumea așteaptă ca ea să vorbească, pentru a aduce contribuția ei la realizarea marilor aspirații etice ale contemporaneității.

Toate aceste opinii, întrunind consensul participanților, au fost consemnate în referatul final asupra lucrărilor în comisie.

7. Comisia a VII-a : „Pacea și dezarmarea“

La lucrările acestei comisii — care s-au desfășurat într-un templu al Bisericii naționale cehoslovace —, au participat dintre delegații Bisericilor creștine din țara noastră : Eminentța Sa Dl. Fr. Müller, Episcopul Bisericii Evanghelice C. A., P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, Rectorul Institutului teologic universitar din București, și Preacuviosul Arhimandrit Dyrair Mardighian, conducătorul Eparhiei Armene.

În cadrul dezbaterilor din această comisie, P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu a vorbit despre strînsa legătură ce există între realizarea idealurilor evanghelice de pace, dragoste și bună-înțelegere între oameni, și înfăptuirea dezarmării generale, subliniind obligația creștinilor de a sprijini orice acțiuni menite să contribuie la zidirea unei lumi a păcii. «Ca slujitori ai Evangheliei împăcării și dragostei, — a spus Preacuviosul —, noi cunoaștem bine temeiurile biblice și principiile morale care obligă conștiința creștină să osîndească cursa înarmărilor și să lupte pentru o dezarmare generală și totală. Este într-adevăr o da-

torie creștină aceea de a contribui la înfăptuirea marelui ideal mesianic al profeților de odinioară : armele să fie prefăcute în unelte de muncă pașnică și creatoare, să nu mai fie neamuri care să deprindă pravila războiului și pacea să domnească veșnic peste tot pământul (Isaia II, 4 ; Psalm LXXII, 3—9 ; Zaharia IX, 1—10 ; Mihea IV, 1—7 ; Iezechil XXXIX, 9—10 ; Oseea II, 18 etc.). Adevărul cuprins în cuvintele din II Samuel XI, 25 : «Sabia este un sftetic rău, căci azi nimicește pe unul, iar mâine pe altul» s-a adevărit de prea multe ori în viața popoarelor, pentru ca creștinii să nu țină seama de el. Cum ar putea fi uitate aceste cuvinte, mai ales astăzi, când omul ține în mâinile sale mijloace de distrugere în masă și când un război ar putea primejdi viața și viitorul lumii întregi ? Iată de ce aș vrea să reamintesc, de asemenea, în legătură cu ce s-a spus în Adunarea noastră, cuvintele adresate de Dumnezeu vrednicului popor ales, mai înainte de intrarea lui în Pământul făgăduit : «Am pus înaintea ta viața și moartea, binecuvântarea și blestemul, fericirea și nenorocirea... Alege deci viața, ca să trăiești tu și urmașii tăi» (Deuteronom XXX, 19). Aceste cuvinte caracterizează cele două căi cu totul deosebite, care stau în fața popoarelor : de o parte, calea morții, a blestemului și a nenorocirii, spre care duce cu pași siguri politica înarmărilor și a pregătirilor de război ; de altă parte, calea vieții, a binecuvântării și a fericirii, spre care duce politica înțeleaptă a dezarmării generale și depline. Aceasta este singura cale care răspunde voinței Creatorului, mesajului lui Hristos, misiunii Bisericii în lume, rațiunii sănătoase și fericirii omenirii întregi.»

Arătând, în continuare, uriașele resurse materiale cheltuite în prezent de toate statele, pentru înarmări și pentru întreținerea armatelor, precum și câteva din marile opere de interes general ce s-ar putea realiza, spre binele tuturor popoarelor, cu numai o parte din aceste resurse, — vorbitorul a precizat că problema unei orientări generale spre producția de pace este, mai mult decât ne gândim, o arzătoare problemă morală, decât una exclusiv tehnică și că «misiunea Bisericii creștine este de a propovădui legile morale și de a cere oamenilor să le respecte».

Necesitatea dezarmării mondiale ca imperativ al eticii creștine a fost subliniată și de Eminentă Sa Dl. Episcop Fr. Müller, de Preacuviosul Arhimandrit Dyrair Mardighian, precum și de numeroși alți participanți la discuții. A fost, de asemenea, dezbătută problema pusă în discuție de unii reprezentanți ai quakerilor, cu privire la poziția pe care s-ar situa acei creștini care, pentru motive de conștiință, ar refuza îndeplinirea serviciului militar ; marea majoritate a celor prezenți au argumentat temeinic îndreptățirea războiului de apărare și nejustificarea războaielor de jaf și de cotropire.

Tezele teologice și propunerile concrete asupra intensificării contribuției creștine la realizarea dezarmării mondiale s-au bucurat de atenția participanților, fiind incluse și în raportul final al Comisiei.

8. Comisia a VIII-a : „Tineretul în slujba păcii“

Lucrările acestei comisii — la care, dintre delegații Bisericilor creștine din țara noastră, au participat : Dl. Ilie Georgescu și Dl. Pastor reformat Szekely Carol — au început cu prezentarea de către Dl. Reinhard Tietz (Republica Federală Germană) a unui raport asupra activității desfășurate — în intervalul dintre prima și cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace — de respectiva comisie permanentă a Conferinței Creștine pentru Pace. Raportul a cuprins tezele formulate de biroul permanent al comisiei în legătură cu poziția Bisericilor creștine față de rolul tineretului în slujba cauzei păcii.

Discuțiile asupra ideilor și propunerilor expuse în raport s-au purtat în cinci grupe — organizate pe criteriul limbii vorbite — dându-se astfel tuturor participanților posibilitatea de a-și exprima opiniile. În centrul dezbaterilor s-au situat : atitudinea tineretului, în general, și a tineretului creștin, în special, față de problema păcii, — care este problema fundamentală a lumii contemporane —, precum și căile menite să asigure slujirea de către tineri a idealurilor nobile de pace și de bună-înțelegere, pe care le nutrește întreaga omenire.

Problema refuzului serviciului militar ca manifestare a voinței de pace a fost dezbătută și în cadrul acestei comisii, ajungându-se și aici la un consens asupra poziției autentice creștine : cită vreme există arme care pot fi folosite în scopuri agresive, utilizarea altor arme pentru apărare împotriva agresiunii nu contravine principiilor moralei creștine. Ca și alți participanți la discuții, reprezentantul delegației române a precizat că însuși Mântuitorul Iisus Hristos ne-a îndatorat să apărăm viața celor din jurul nostru (Ioan XV, 36), subliniind că «a fi creștin nu înseamnă a nu te apăra de dușmanii binelui, ai fericirii și ai păcii» și că «tineretul din patria noastră este ferm hotărât să-și apere cuceririle în fața oricărui eventual agresor».

«Declarînd că sîntem creștini — a spus, printre altele, Dl. Ilie Georgescu — noi mărturisim că avem de împlinit o misiune în lume. Părtașia noastră cu Hristos ne dă o responsabilitate față de lume. A sluji lui Hristos înseamnă a sluji lumii și aspirațiilor ei nobile... Avînd responsabilitatea de a vesti în lume mesajul evanghelic al dragostei și al păcii, pe care ne-a dăruit-o tuturor Hristos prin cuvintele «pacea Mea dau vouă», noi nu putem să respingem colaborarea noastră cu toți cei ce doresc să realizeze, ca și noi, idealul păcii. Orice strădanie în slujba păcii sînt binevenite, indiferent de unde ar porni ele. «Nimic nu este mai sfînt și mai plăcut Domnului, decît să lucrezi pentru pace», — a mărturisit, acum 1600 de ani, unul dintre Părinții Bisericii. Misiunea apărării vieții și a făuririi păcii nu poate fi lăsată numai în seama celor vîrstnici : noi toți, ca tineri creștini, trebuie să avem conștiința responsabilității noastre în Hristos și să mărturisim credința noastră prin slujirea dragostei dintre oameni și a păcii pe pămînt.»

Referatul asupra lucrărilor acestei comisii a cuprins numeroase propuneri concrete, destinate să ducă la intensificarea acțiunilor tinerilor creștini din întreaga lume, pentru triumful cauzei sfinte a păcii.

9. Comisia a IX-a : „Pacea și ecumenismul“

În această comisie ale cărei lucrări au fost prezidate de înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Alexei al Talinului și la care, din partea delegației române, a participat P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman, s-au discutat, în special raporturile dintre Conferința Creștină pentru Pace și Consiliul Ecumenic al Bisericilor, precum și posibilitățile de colaborare cu alte religii sau asociații necreștine. Încă din prima ședință de lucru, participanților li s-au înmănat trei documente : 1. Un chestionar asupra problemelor ecumeniste actuale, întocmit de forurile conducătoare ale Conferinței Creștine pentru Pace ; 2. Referatul Comisiei permanente «Pacea și ecumenismul» a Conferinței Creștine pentru Pace ; 3. Tezele Bisericilor creștine din Republica Democrată Germană în legătură cu relațiile existente între mișcarea creștină pentru pace și mișcarea ecumenistă. Aceste documente au constituit materialul de bază, în jurul căruia s-au desfășurat dezbaterile, marea majoritate a participanților la discuții subliniind contribuția uriașă pe care solidaritatea activă a creștinilor pentru apărarea păcii o poate aduce la dezvoltarea ecumenismului contemporan.

Din partea delegației noastre, P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman a arătat că pacea constituie în prezent preocuparea de seamă a numeroase Bisericilor și organizații creștine și necreștine ; între acestea însă nu trebuie să existe rivalități sau concurență, ci raporturi de întrajutorare și stimulare reciprocă, de strădăniți comune mereu sporite, în slujba omnirii. Amintind apoi că o serie de documente întocmite de Consiliul Ecumenic al Bisericilor dovedesc că acest for intercreștin se interesează de problema păcii mondiale și că el emite rezoluții pozitive și folositoare în legătură cu evenimentele ce se petrec în lume, P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman a precizat însă că opera de prevenire a războiului nu poate fi realizată prin acțiuni sporadice, oricât de utile ar fi ele, ci printr-o muncă bine organizată și continuă, menită să creeze și să întrețină permanent o atmosferă de înțelegere, de încredere, de colaborare pe plan mondial, — așa cum se străduiește să lucreze Conferința Creștină pentru Pace. «Această Conferință are un scop bine cunoscut și este necesar ca ea să rămână o organizație independentă, — a precizat P. C. Sa. Ca organizație specială de Biserici creștine, menită să slujească binele general și să întărească înțelegerea și dragostea dintre creștini și dintre oameni, Conferința Creștină pentru Pace este o unealtă în mâinile lui Dumnezeu pentru realizarea legământului de viață și pace. Dumnezeu cere stăruitor ca Biserica să păzească și să păstreze viața și pacea, care i-au fost încredințate. Și Biserica răspunde acestei porunci divine, activând fără încetare, cu grijă și în chip organizat, pentru a crea treptat atmosfera prielnică și temelie de nezdruncinat a înțelegerii

depline dintre oameni. Conferința Creștină pentru Pace nu se suprapune nici unei alte organizații bisericești și nu-și atribuie în nici un fel funcțiuni care aparțin altora.»

Vorbind apoi despre amploarea pe care o dobîndit-o în ultima vreme contribuția creștinătății la cauza păcii, P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman a spus, în încheierea cuvîntării sale : «Există încă pe globul nostru puncte nevralgice, care pot da naștere unor izbucniri catastrofale ; și totuși situația generală a lumii evoluează spre pace. Se creează, încet dar sigur, un ecumenism al păcii : un ecumenism al păcii creștine, întemeiat pe Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, «Domnul Păcii», care adună în jurul Său toate Bisericile ; un ecumenism al religiilor și credințelor necreștine, orientat de asemenea către pace și un ecumenism general uman, al păcii întemeiate pe aspirațiile drepte și nobile ale tuturor oamenilor demni de acest nume. Această «bună pace» — după expresia lui Aristophan — nu este și nu va fi o pace adevărată, decît în măsura în care ea va fi folositoare tuturor ; nu trebuie ca, sub vălul ei, să se ascundă ceva care ar putea tulbura armonia întregului, — așa cum o pace ecumenică nu poate fi nici o pace ortodoxă, nici o pace protestantă, nici o pace catolică, după cum nu poate exista o pace a Europei, o pace a Asiei, o pace a Africii sau o pace a Americii, — ci o pace a tuturor cu toți (pax omnium cum omnibus).»

În acest spirit, care a fost dominant în discuțiile purtate, a fost redactat și raportul asupra lucrărilor comisiei «Pacea și ecumenismul».

10. Comisia a X-a : „Pacea și catolicismul“

Ședințele de lucru ale acestei comisii s-au ținut într-un templu al Bisericii Fraților Cehi, sub președinția D-lui Dr. Laszlo Pakozdy, reformat din Republica Populară Ungară. Dintre membrii delegației romîne, au participat la dezbateri : înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului și P. C. Pr. Dr. Gh. Soare, consilier patriarhal.

Numeroși delegați au ținut să salute contribuția papei Ioan al XXIII-lea la orientarea Bisericii Romano-Catolice spre înțelegerea marilor probleme ale lumii contemporane și, în deosebi, a problemei păcii mondiale, subliniind aspectele pozitive cuprinse în enciclica «Pacem in terris». Ei au exprimat, în același timp, speranța că Biserica Romano-Catolică va continua să meargă pe calea deschisă de papa Ioan XXIII și au formulat dezideratul conlucrării clerului și credincioșilor romano-catolici, cu cei ce aparțin altor confesiuni, pentru slujirea cauzei păcii în lume, precizînd că Bisericile creștine pot avea diferite învățături de credință, diferite concepții canonice, diferite practici cultice, dar că atitudinea față de problema războiului și a păcii nu poate fi decît una singură : cea expusă în Sfînta Scriptură, cea care rezultă din însuși legămîntul de viață și de pace încheiat de Dumnezeu cu oamenii.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului și P. C. Pr. Dr. Gh. Soare au expus punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe Romîne asupra problemei supusă dezbaterilor și au formulat propuneri

concrete, în sensul ca toate Bisericele creștine să instruiască pe credincioșii lor în spiritul dragostei creștine, al frăției, al respectului reciproc și al conlucrării sincere pentru pace.

Referatul final asupra lucrărilor acestei comisii a cuprins o serie de recomandări cu privire la activitatea de viitor a Conferinței Creștine pentru Pace. Astfel, participanții la dezbateri au propus ca toate documentele celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace să fie trimise organelor conducătoare ale Bisericii Romano-Catolice, iar catolicii care au luat parte la acest sobor pancreștin să informeze amănunțit cercuri cât mai largi de clerici și credincioși romano-catolici asupra spiritului cu adevărat creștin în care s-au desfășurat discuțiile și asupra lucrării binecuvântate care se depune de Conferința Creștină pentru Pace. De asemenea, s-a făcut recomandarea ca noile organe de conducere ale Conferinței creștine pentru pace să stabilească, în viitor, cât mai multe contacte cu personalități romano-catolice, spre a dezbate împreună problema necesității și modalităților de colaborare a tuturor creștinilor pentru împlinirea mesajului divin de zidire a păcii pe pământ și a binevoirii dintre oameni.

*

Toate referatele asupra lucrărilor desfășurate în comisii au fost citite în cadrul ședinței plenare, care s-a ținut în după-amiaza zilei de 2 iulie a. c., sub președinția seniorului sinodului Bisericii Evanghelice a Fraților Cehi, Dr. Hajek, președinte al Comitetului consultativ al Conferinței Creștine pentru Pace. După citirea lor, aceste referate au fost predate comisiei de redactare, pentru a ține seama de opiniile exprimate și de propunerile făcute, la redactarea documentelor finale ale celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace.

Tot în cadrul acestei ședințe plenare, Dl. Prof. Dr. J. L. Hromadka a adus la cunoștința participanților textul scrisorii de răspuns primită de cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, din partea D-lui Antonin Novotny, președintele Republicii Socialiste Cehoslovace. «Valorile materiale și spirituale pot înflori numai într-o lume fără arme, eliberată de amenințarea războiului, — se spune, printre altele, în scrisoare. Numai în acest fel va putea, și omenirea întregă, și fiecare om în parte, să trăiască în mulțumire și fericire, realizând și o distribuire echitabilă a acestor valori. Primii pași în direcția realizării acestor țeluri au fost făcuți, dar mai rămâne încă destulă cale de străbătut.» Asigurând pe participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace că oricine va căuta să contribuie la îndepărtarea cuvântului război din dicționarele omenirii se va bucura de sprijinul și înțelegerea conducerii de stat a Republicii Socialiste Cehoslovace, — Dl. Antonin Novotny își încheie scrisoarea astfel: «Sînt incredințat că și după închiderea celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, dvs. veți continua să lucrați pentru atingerea țelului nostru comun și că, împreună,

vom lupta cu toții pentru o lume fără arme și fără războaie, pentru o lume a păcii».

*

În seara zilei de 2 iulie, participanții a cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace au lucrat, din nou, împărțiți pe comisii, studiind cu atenție proiectele documentelor finale întocmite de comisia pentru redactare. Au fost făcute numeroase propuneri pentru ca aceste documente să reprezinte într-adevăr glasul creștinătății din lumea întreagă și chemarea ei caldă la unitatea de acțiune a tuturor celor ce mărturisesc pe Iisus Hristos-Mintuitorul, pentru făurirea unei păci veșnice pe pământ, pentru consolidarea spiritului de frățietate și colaborare dintre toate popoarele lumii.

CEA DE A DOUA ADUNARE MONDIALĂ CREȘTINĂ
PENTRU PACE, EXPRESIE A ATITUDINII CREȘTINE
FAȚĂ DE PROBLEMELE CONTEMPORANE. — CREȘTI-
NĂTATEA ÎNTREAGA VORBEȘTE LUMII : O CHEMARE
INFLĂCĂRATĂ DE CONLUCRARE FRĂȚEASCĂ PENTRU
MAREA OPERĂ DE ZIDIRE A PACII

Vineri
3
iulie

În cursul zilei de 3 iulie 1964, în marea sală «Smetana» din Casa Municipality, s-au ținut două ședințe plene, consacrate discutării și aprobării documentelor finale ale celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, alegerii organelor de conducere ale Conferinței creștine pentru pace și stabilirii programului de viitor al acestei mișcări pancreștine de apărare a păcii. Ședința plenară de dimineață a fost prezidată de Dl. Consilier superior Dr. Hans Kloppenburg (Republica Federală Germană), iar cea de după-amiază, de Dl. Tibor Bartha, Episcopul Bisericii Reformate din Republica Populară Ungară.

În cadrul acestor ședințe, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Leningradului a dat citire răspunsului trimis de Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice, iar pastorul Paul Österreicher (Anglia) a citit scrisoarea însărcinatului cu afaceri al legăției britanice la Praga, cuprinzând răspunsul premierului englez, la scrisorile adresate conducătorilor celor două guverne de cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace de la Praga.

După ample discuții, la care au luat parte numeroși delegați, Adunarea a aprobat două documente : «*Mesajul către Biserici și către creștini*» și «*Chemarea către guverne, parlamente și personalități conducătoare din lume*», — documente care constituie o mărturisire fermă a conștiinței creștine și o afirmare clară a atitudinii creștinătății întregi față de problemele fundamentale ale lumii contemporane.

«*Mesajul către Biserici și către creștini*» adresează, la început, Bisericii și creștinilor de pretutindeni, salutul reprezentanților diferi-

telor Biserici, al grupurilor creștine și al creștinilor din țările Africii, Americii, Asiei și Europei, întruniți la Praga în cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace ; el cuprinde apoi cinci capitole, în care expune unitatea deplină de vederi, realizată peste deosebiri confesionale, între membrii celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, cu privire la afirmarea mesajului evanghelic al păcii, înțelegerii și dragostei, în lumea de azi.

Primul capitol, intitulat «Legământul lui Dumnezeu este pentru toată lumea», subliniază faptul că Domnul lumii a încheiat, în Iisus Hristos, legământul Său cu întreaga omenire și că, prin acest legământ, El s-a unit cu noi în iubire și credință. «Ca oameni care am cunoscut solidaritatea lui Dumnezeu în întruparea Sa, — se spune în Mesaj — noi mărturisim că, prin grația Sa, noi înșine am devenit părtași ai acestui legământ încheiat cu Hristos. Prin el, noi sîntem legați în dragoste și solidaritate cu toți oamenii, fără deosebire de rasă, religie, sau concepție despre lume. Legământul lui Dumnezeu nu ne scoate din lume, ci ne trimite în această lume. Aceasta ne face liberi pentru iubirea întregii omeniri și pentru responsabilitatea față de tot ce se întîmplă în lume. Legământul Domnului ne îndatorează să luăm asupra noastră riscul hotărîrilor concrete. Numai în acest fel, cei care am auzit chemarea lui Dumnezeu, putem rămîne pe calea ascultării Lui.»

Cel de al doilea capitol al Mesajului se ocupă de «pacea lui Dumnezeu și pacea lumii», mărturisind, cu recunoștință către Domnul, că și în cadrul acestei Adunări a sporit încredințarea tuturor creștinilor în fidelitatea lui Dumnezeu față de legământul Său în Iisus Hristos : «Există între noi deosebiri în ce privește mărturisirile noastre de credință, sau părerile noastre asupra situației actuale din lume ; dar în lucrarea noastră comună, legământul Domnului s-a dovedit mai puternic. În comuniunea rugăciunii, noi am avut dovada că, și astăzi, Dumnezeu se identifică neîncetat, prin Duhul Său, cuvîntului crucii, împăcării și iertării. Pentru noi, crucea Domnului nostru Iisus Hristos este pace, și învierea Lui este viață. Hristos lucrează, prin duhul Său, în inimile noastre, pentru a face să se nască în ele încrederea, înțelegerea, pregătirea pentru dezbaterea problemelor, eliberarea de teamă.»

Precizînd apoi că pacea lui Hristos implică mai mult decît bune relații internaționale și că ea ne obligă să combatem foametea și mizeria, nedreptatea și neîncrederea, slujînd pe semenii noștri și creînd posibilitatea coexistenței, «Mesajul» afirmă că noi putem fi părtași la pacea lui Hristos, numai dacă vom încerca să contribuim la instaurarea înțelegerii și încrederii în relațiile dintre popoare și la dărîmarea stăvilor neîncrederii și prejudecăților. «Sîntem pe deplin încredințați de unitatea noastră ecumenică. Am auzit și am salutat cu bucurie glasurile fraților și surorilor noastre din numeroase Biserici, îndeosebi în declarația Consiliului Ecumenic al Bisericilor, atunci cînd ele cheamă pe oameni să meargă pe calea păcii. Consiliul Ecumenic al Bisericilor a declarat : «Războiul este împotriva voii lui Dumnezeu ; voia lui Dumnezeu

este pacea». Am socotit dătătoare de speranțe enciclica «Pacem in terris», pentru că ea a dat o expresie hotărâtă voinței de pace». În continuarea mesajului, participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace își mărturisesc speranța că, în viitor, Biserica Romano-Catolică va continua să-și spună cuvântul asupra păcii și va găsi, în același timp, calea unor acțiuni concrete pentru pace, pe care le așteaptă milioane de oameni.

«Legământul lui Dumnezeu ne amintește ceea ce datorăm noi omenirii, de care sîntem legați prin dragoste și solidaritate în numele lui Hristos, — se spune în capitolul al treilea al Mesajului, intitulat «Fidelitatea lui Dumnezeu și vinovăția noastră». Noi, participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, mărturisim în fața lui Dumnezeu că nu am fost credincioși legământului Său și că lucrarea noastră pentru înțelegere și pace nu a fost depimă. Deși Consiliul Ecuменic al Bisericilor a luat deseori atitudine pozitivă în problemele presante ale omenirii, iar Conferința Creștină pentru Pace a chemat fără încetare la acțiuni hotărîte pentru pace, — totuși atitudinile și acțiunea Bisericilor, în parte, au rămas din nefericire în urma acestor hotărîri.» Înfățișînd apoi o serie de probleme în care atitudinea creștină nu s-a manifestat cu toată fermitatea, «Mesajul» pune înaintea conștiinței creștinilor cutremurătoarea întrebare : «Putem noi oare să purtăm mereu răspunderea pentru miliardele ce se cheltuiesc pentru arme, care nu fac decît să sporească teama și neîncrederea, în vreme ce pe fiecare zi, mii de oameni mor de foame?».

Cel de al patrulea capitol al «Mesajului» este intitulat : «A trăi însemnează a trăi împreună» și începe prin a aminti adevărul incontestabil că Evanghelia, legământul lui Dumnezeu cu noi, este îndreptată în chip concret spre viață și pace și că absența din Evanghelie a unor indicații practice asupra felului în care trebuie organizată pacea, nu e un motiv pentru creștini să refuze a participa la cauza păcii. Se precizează de asemenea că cine nu activează pentru statornicirea păcii, cine rămîne indiferent față de problemele legate de apărarea păcii, sprijină forțele războiului rece și contribuie, poate chiar fără să vrea, la creșterea neîncetată a neîncrederii și încordării, care în epoca atomică ar putea duce la o catastrofă mondială.

Exprimînd bucuria cu care creștinii de pretutindeni au salutat o serie de hotărîri înțelepte luate de unii oameni de stat în ultima vreme, — hotărîri care sporesc încrederea generală, ca : acordul de la Moscova pentru încetarea parțială a experiențelor nucleare, înțelegerea de a nu folosi spațiul cosmic în scopuri militare, acordul pentru limitarea preparării de materiale fisionabile în scopuri militare etc. —, «Mesajul» adresează către Biserici și către creștini chemarea de a sprijini toate strădanile, ori de unde ar veni ele, care pot ajuta la înlăturarea primejdiei atomice și pot duce spre realizarea unei dezarmări generale, totale și controlate. Între problemele la rezolvarea cărora creștinii sînt chemați să aducă sprijinul lor, sînt menționate : crearea unui curent de opinie mondială,

menit să determine obținerea unor rezultate pozitive în cadrul lucrărilor Comitetului celor 18 state pentru dezarmare ; renunțarea de către state la folosirea forței în rezolvarea conflictelor de frontiere ; încheierea între state a unor pacte de neagresiune, crearea de zone denuclearizate, încetarea experiențelor nucleare subterane ; interzicerea transmiterii directe sau indirecte a armelor atomice, altor state, desființarea bazelor militare de pe alte teritorii și retragerea trupelor de ocupație din țări străine ; înfăptuirea libertății și independenței pentru toate popoarele care mai sînt încă dependente de vreo putere străină etc.

«Principiul coexistenței pașnice între state cu orînduiri sociale deosebite și cu potențial militar și economic diferit — se spune în «Mesaj» — este calea care duce spre viitorul omenirii. Ea însemnează o întrecere economică spre folosul tuturor, o colaborare științifică, schimburi culturale, un schimb mai larg de informații, care în parte a și început să aibă loc, și posibilități mai mari pentru întâlniri între oameni... Coexistența pașnică este sfîrșitul războiului rece.»

Ultimul capitol al «Mesajului» lămurește care este «Angajamentul creștinilor pentru lume», spunînd printre altele : «Rugăciunea noastră mijlocitoare este întemeiată pe legămîntul lui Dumnezeu, care ne dă viață și pace, ca un dar și ca o datorie, și ne eliberează de ură și de teamă. Ea se răsfrînge asupra tuturor oamenilor de stat și asupra tuturor guvernelor. Chemăm la această rugăciune mijlocitoare întreaga creștinătate, cu cuvîntele din I Timotei II, 1—2 («Vă îndemn, deci, înainte de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumite pentru toți oamenii, pentru cîrmuitori și pentru toți care sînt în înaltele dregătorii, ca să petrecem viață lină și tihnită, întru toată temerea de Dumnezeu și buna cuviință»). Rugăm pe Dumnezeu să dea puternicilor acestei lumi, răbdare și înțelepciune, ca să poată rezolva pe cale pașnică, problemele care sînt astăzi focare de criză, îndeosebi în Asia de sud-est, în Cipru, în Palestina și în Marea Caraibilor. Ne rugăm să se facă totul pentru ca China să poată colabora, prin intrarea ei în Organizația Națiunilor Unite, ca membru pe deplin îndreptățit în comunitatea popoarelor. Rugăciunea noastră este pentru toți cei care se străduiesc cu răbdare să realizeze pe calea tratativelor, destinderea și normalizarea situației dintre Republica Federală Germană și Republica Democrată Germană și rezolvarea problemei Berlinului occidental. Chemăm pe toți frații și surorile din comunitățile creștine să se alătore rugăciunii noastre și să contribuie cu angajamentul lor personal la crearea unei atmosfere prielnice tratativelor, în care oamenii de stat să poată realiza progrese și succese.»

«Mesajul către Biserici și către creștini» se încheie cu chemarea adresată tuturor celor ce mărturisesc pe Hristos, de a asigura o largă răspîndire în întreaga creștinătate documentelor elaborate de cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, în care sînt expuse bazele teologice și căile practice ale acțiunii creștine în slujba marelui ideal al omenirii contemporane : pacea.

Cel de al doilea document final adoptat de cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace este «*Chemarea către guverne, parlamente și personalități conducătoare ale lumii*», în care se spune printre altele : «Sîntem recunoscători că în ultimii ani tot mai mulți oameni, din toate națiunile, au recunoscut și au luat în serios responsabilitatea lor pentru pace și că multe guverne au micșorat, prin măsurile pe care le-au luat, pericolul războiului. Deoarece am dori să ajutăm ca omenirea să meargă mai departe pe acest drum, ne alăturăm aceluia care sprijină cauza păcii între oameni și popoare. Întrucît dezvoltarea bunei stări a popoarelor nu se poate concepe fără pace și fără securitate, chemăm guvernele din toate țările să facă din strădaniile pentru pace baza politicii lor.»

Chemarea precizează apoi că participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace socotesc că problemele fundamentale ale lumii de azi, care se cer grabnic rezolvate, sînt următoarele : coexistența pașnică, dezarmarea generală controlată, realizarea independenței tuturor popoarelor și înlăturarea foametei. Înfățișînd punctul de vedere creștin asupra fiecăreia dintre aceste probleme, «Chemarea» subliniază faptul că, potrivit concepției creștine, coexistența pașnică este o stare dinamică între state cu orînduirii sociale diferite, în care întrecerea economică, colaborarea științifică, întîlnirile dintre oameni și schimburile culturale sînt puse în slujba progresului. «În situația actuală, o asemenea coexistență reprezintă singura formă rațională de relații internaționale și oferă toate condițiile pentru o cale comună spre un viitor pașnic al omenirii.»

În continuare, «Chemarea» arată că întreaga creștinătate ar saluta cu bucurie, ca un prim pas pe această cale, obligația pe care și-ar asuma-o statele de a rezolva conflictele de frontiere și orice alte probleme ale relațiilor interstatale, pe calea tratatelor pașnice, amintind că încheierea unui tratat de pace cu cele două state germane și rezolvarea problemei Berlinului occidental, rezolvarea situației din Asia de sud-est și stingerea conflictului dintre Cuba și Statele Unite ale Americii ar sluji la stabilizarea coexistenței.

În ce privește dezarmarea generală, totală și controlată, a cărei necesitate este recunoscută de lumea întregă, — cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace cheamă guvernele, parlamentele și personalitățile conducătoare să-și sporească eforturile pentru ca lucrările Comitetului celor 18 state pentru dezarmare să ajungă neîntîrziat la rezultate pozitive, arătînd că există toate condițiile pentru a se întreprinde primele măsuri în această direcție, putîndu-se realiza imediat : oprirea cursei înarmărilor, noi reduceri ale efectivelor militare, «înghețarea» stocurilor de arme nucleare, încetarea experiențelor atomice subterane, crearea de zone denuclearizate, renunțarea la baze militare pe teritorii străine, precum și orice alte inițiative pe care le-ar putea lua guvernele. De asemenea guvernele sînt rugate să aibă toată grija pentru

ca O.N.U. să obțină sprijinul necesar spre a-și putea împlini obligațiile sale, așa cum sînt ele formulate în Charta Națiunilor Unite.

«Pentru a se ajunge la independența tuturor popoarelor, — se spune, în continuare, în «Chemare» — este necesară abolirea rămășițelor colonialismului (Angola, Mozambic, Guineea portugheză etc.). În același timp, însă, atragem atenția asupra primejdiilor care izvorăsc din noile forme de oprimare politică, exploatare economică și dependență culturală, în Africa, Asia și America Latină».

«Chemarea» adresată guvernelor, parlamentelor și personalităților conducătoare din lume, de cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, — după ce arată că înlăturarea foametei implică puterile, imaginația și strădaniile tuturor popoarelor și tuturor oamenilor, și că economiile ce s-ar realiza prin reducerea cheltuielilor pentru armament ar putea reprezenta o contribuție decisivă în acest scop —, se încheie cu următoarele cuvinte: «În cadrul acestor probleme fundamentale, care necesită o soluție urgentă, mai există încă focare de criză și situații critice, care sînt un puternic pericol pentru pace. Cel mai presant exemplu de discriminare rasială, care reprezintă o amenințare a păcii lumii, îl oferă Africa de Sud; rugăm stăruitor guvernele din Răsărit și din Apus să nu mai acorde politicii de apartheid niciun sprijin activ, îndeosebi prin continuarea furnizării de arme către Republica Sud-Africană. Ne rugăm pentru guvernele tuturor țărilor, ca ele să slujească permanent cauzei păcii, în spiritul colaborării, al respectului și considerației umane reciproce.»

Atît «Mesajul către Biserică și către creștini», cît și «Chemarea către guverne, parlamente și personalități conducătoare ale lumii», au dat expresie dorinței de pace a creștinătății întregi și hotărîrii ferme a Bisericilor și comunităților creștine reprezentate în cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace de a intensifica și mai mult contribuția creștinilor de pretutindeni la marea operă de apărare a păcii și de făurire a unei lumi pașnice, fără arme, fără armate, fără vărsări de sînge, după cuvîntul Sfintei Scripturi.

*

Cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace a ales apoi organele de conducere ale Conferinței Creștine pentru Pace.

Dl. Prof. Dr. *J. L. Hromadka* a fost ales, în unanimitate, președinte, iar pastorul *J. N. Ondra*, secretar general.

Comitetul Consultativ pentru continuarea lucrărilor Conferinței Creștine pentru Pace a fost alcătuit din 150 de membri, cuprinzînd personalități de seamă ale vieții creștine din 49 de țări. Dintre reprezentanții Bisericilor și cultelor religioase din țara noastră, au fost aleși ca membri: înalt Prea Sfințitul *Iustin Moiescu*, Mitropolitul Moldovei și Sucevei; înalt Prea Sfințitul *Nicolae Corneanu*, Mitropolitul Banatului; Eminența Sa Dl. *Fr. Müller*, Episcopul Bisericii Evanghelice C. A.; Emi-

nența Sa Dl. *Alexandru Bulhi*, Episcopul Eparhiei Reformate din Oradea ; P. C. Pr. Prof. *Milan Șesan*, profesor la Institutul teologic universitar din Sibiu.

De asemenea, a fost ales Comitetul Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, format din 25 de membri din 19 țări. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului a fost ales ca membru al Comitetului Executiv.

Dl. Prof. Dr. J. L. Hromadka a rostit cuvîntul de închidere a celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace. Mulțumind tuturor participanților, pentru încrederea și dragostea arătate prin realegerea sa ca președinte al Conferinței Creștine pentru Pace, Dl. Prof. Dr. J. L. Hromadka a declarat că își va consacra și în viitor întreaga putere de muncă slujirii cauzei sfinte a păcii și mobilizării conștiinței creștine mondiale la acțiuni susținute pentru apărarea acestui bun de mare preț al omenirii întregi. Felul în care s-a desfășurat cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace — a spus D-sa — a constituit o dovadă în plus că întreaga creștinătate este conștientă că slujirea lui Hristos înseamnă, în prezent, slujirea omenirii, prin participarea la rezolvarea problemelor ei fundamentale, în spiritul apărării vieții și păcii pe pămînt.

Prea Fericitul Efrem, Patriarhul Catolicos al Bisericii Ortodoxe Gruzine a înmînat D-lui Prof. Dr. J. L. Hromadka însemnele ordinului religios «Sfînta Nina cea întocmai cu Apostolii», rostind apoi rugăciunea de încheiere a lucrărilor celei de a doua Adunări mondiale creștine pentru pace și împărțînd tuturor participanților binecuvîntarea sa patriarhicească.

În seara aceleași zile, ministrul educației și culturii din R.S. Cehoslovacă a oferit, în palatul Waldstein din Praga, o recepție în cinstea participanților la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace.

*

A doua zi, sîmbătă 3 iulie 1964, noul Comitet Executiv s-a întrunit, sub președinția D-lui Prof. Dr. J. L. Hromadka, în prima sa ședință de lucru, pentru desemnarea vicepreședinților Conferinței Creștine pentru Pace și a membrilor Secretariatului Internațional.

Vicepreședinți au fost aleși : Înalt Prea Sfințitul *Nicodim*, Mitropolit de Leningrad și Ladoga (U.R.S.S.), Dl. Pastor Profesor *Richard Andriamanjato* (Madagascar), Dl. consilier superior Dr. *Hans Kloppenburg* (Republica Federală Germană), Dl. Dr. *Tibor Bartha*, Episcopul Bisericii Reformate din Republica Populară Ungară, Dl. Prof. *Georges Cassalis* (Franța), Dl. Pastor Profesor *Emilio Castro* (Uruguay), Dl. Pastor Profesor *Abraham K. Thamby* (India).

Membru ai Secretariatului Internațional al Conferinței Creștine pentru Pace au fost desemnați : Pastorul G. Bassarak (Republica Democrată Germană), Pastorul Karoly Toth (Republica Populară Ungară),

Profesorul A. S. Bujevski și Predicatorul A. Stojan (U.R.S.S.), Pastorul M. Schwarz (Elveția), Pastorul H. Mochalski (Republica Federală Germană), Reverendul Alan Keighley (Anglia) și Pastor A. T. Osei (Ghana). A mai fost rezervat un loc în Secretariatul Internațional pentru un reprezentant al creștinilor din Asia sau din America Latină.

*

Duminecă 5 iulie a. c., în catedrala «Sfinții Chiril și Metodie» din Praga a Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia, înalți Ierarhi ortodocși, participanți la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, au săvârșit Sfânta Liturghie. Au oficiat : Înalt Prea Sfințitul Ioan, Mitropolit al Pragăi și a toată Cehoslovacia ; Înalt Prea Sfințitul Nicodim, Mitropolit de Leningrad și Ladoga ; Înalt Prea Sfințitul Iustin, Mitropolit al Moldovei și Sucevei ; Înalt Prea Sfințitul Dorotei, Arhiepiscop de Preșev ; Prea Sfințitul Emilian, Episcop de Melois, reprezentantul permanent al Patriarhiei Ecumenice pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor, — înconjuțați de un mare sobor de preoți și diaconi ortodocși, dintre participanții la cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace, sau din rîndul clerului Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia. La acest impunător serviciu divin au luat parte numeroși credincioși din Praga și din împrejurimi.

*

Cea de a doua Adunare mondială creștină pentru pace a prilejuit o puternică manifestare a voinței creștinilor de pretutindeni de a-și uni — peste toate deosebirile confesionale — strădaniile lor, cu ale tuturor oamenilor cinștiți din lume, pentru a sluji marea cauză a păcii, a prieteniei și a colaborării mondiale. Ea a constituit, în același timp, o dovadă că mesajul divin vestit de îngerii Domnului la Nașterea lui Hristos poate fi împlinit în epoca noastră, în care există toate premisele pentru a se înfăptui «pe pămînt pace și între oameni bună-voire».

A. C. RADULESCU

ÎN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

BISERICA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ȘTEFAN CEL MARE

— CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 460 DE ANI
DE LA MOARTEA MARELUI VOIEVOD —

Nu avem de gînd să cuprindem situația Bisericii moldovenești în domnia lui Ștefan cel Mare în întregime. Ar fi poate aceasta și imposibil în scurta expunere de față. Ceea ce ne propunem este să scoatem la iveală raporturile dintre Ștefan cel Mare și Biserică, cu tot specificul lor.

Există destule lucrări, consacrate istoriei Bisericii românești în general (N. Iorga, I. Lupaș, S. Reli), întemeierii mitropoliilor, episcopiiilor, mînăstirilor (N. Dobrescu, C. Marinescu, B. Stănescu, Fr. Wickenhauser ș. a.), întemeierii de către Ștefan cel Mare a mînăstirilor și bisericilor (N. D. Chiriac, Vl. Mironescu, D. Dan ș. a.) Avem adunat un material abundent, care poate fi folosit.

S-au făcut și primele cercetări asupra situației Bisericii în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Ne revine sarcina să continuăm aceste cercetări, prezentînd o privire sintetică asupra atitudinii lui Ștefan cel Mare față de Biserică.

În domnia lui Ștefan cel Mare, Biserica moldovenească a fost condusă consecutiv de doi mitropoliți : 1) pînă la 1477 de Teoctist¹ și 2) de la această dată pînă la moartea domnului de Gheorghie «cel bătrîn». În legătură cu diferita conducere vom socoti că sînt două perioade în istoria Bisericii moldovenești din acest timp.

Prima perioadă se caracterizează printr-o neobișnuită energie a reprezentantului Bisericii, mitropolitul Teoctist.

1. Mitropolitul Teoctist a murit în 1477 Gr. Ureche, *Letopisețul*, p. 105, fără a da ziua și luna morții. În *Cronica de la Putna*, ed. I. Vlădescu, p. 123, data morții e arătată 8 noiembrie.

Obârșia mitropolitului Teoctist nu e clară. N. Iorga afirmă că el e român, unul din clericii băștinași. «Am crede, scrie autorul, chiar că e un fiu de boier, o rudă de voievod, căci prea mare e înrîurirea lui în toate afacerile» statului. O dovadă în plus pentru părerea sa autorul o vede în faptul că Teoctist a fost înmormîntat la 18 noiembrie 1477 în Mînăstirea Putna, ceea ce ar fi o confirmare a ipotezei că Teoctist făcea parte din dinastia domnitoare?. În sprijinul ipotezei, după cum vedem, nu este adusă nici o dovadă serioasă.

Ilie Minea dîmpotrivă credea că mitropolitul Teoctist a venit din Serbia³.

Serbia a căzut sub turci după lupta din 15 iunie 1389 pe cîmpul Kossovo. La început ea își mai păstra o independență aparentă, recunoscînd suzeranitatea otomană și obligîndu-se să pună la dispoziția sultanului 3.000 de soldați sîrbi pentru înrolarea lor în armata turcă. Însă în 1459 capitala conducătorului Serbiei, Iurie Brancovici, Smederevo pe Dunăre, în apropiere de Belgrad, a fost cucerită de către turci și Serbia a fost transformată în papașic⁴. Astfel fiind, împrejurările politice au provocat exodul sîrbesc în țările vecine, mai ales în Ungaria, dar desigur și în țările romînești. Atunci Biserica Sîrbă se bucura de popularitate în lumea ortodoxă, deoarece avea o patriarhie ortodoxă proprie, înființată încă în 1346. Situația politică, prin urmare, a putut proteja emigrarea în Moldova a unui cleric din Serbia și anume la Mînăstirea Neamț, care era cunoscută ca centru însemnat al Ortodoxiei. Spre regret, și ipoteza lui I. Minea nu este documentată. De aceea problema obârșiei mitropolitului Teoctist rămîne și mai departe deschisă.

Mitropolitul Teoctist a jucat un rol important în domnia, care precede timpul lui Ștefan cel Mare. Petru Aron l-a prețuit, și l-a introdus în sfatul domnesc. În acest sfat, mitropolitul a fost la început asistat de arhimandritul Eustație de la Mînăstirea Bistrița⁵, iar apoi figurează singur ca martor în diferite documente care privesc întăriri de sate atît mînăstirilor (Neamț și Moldovița), cît și boierilor⁶, inclusiv persoanelor foarte apropiate de domn (protopopa Joil și fiul său pan Giurgiu Gramatic⁷).

Nu putea lipsi mitropolitul Teoctist și de la o ședință foarte importantă a sfatului domnesc din iulie—septembrie 1456, în care Petru Voievod îi dă lui Mihail logofătul scrisoare ca să meargă la turci și să le dea

2. N. Iorga, *Istoria Bisericii romînești și a vieții religioase a romînilor*, București, 1928, ed. a 2-a, p. 88—89. După N. Iorga, și Simion Reli, *Istoria vieții bisericești a romînilor*, 1942, p. 275.

3. Ilie Minea, *Litopiseșcie moldovenești, scrise slavonește*, extras din «Cercetări Istoric», 1925, Iași, p. 29—30.

4. A. L. Pogodin, *Ucmopud Cepdun. (Istoria Serbiei)*, S. Petersburg, ed. Brokhauz-Efron, p. 84—91.

5. M. Costăchescu, *Documente înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931, vol. I, documente din 2 iulie și 15 august 1455, în chestiunea întăririi satelor laicilor, p. 540 și 543—545.

6. M. Costăchescu, *op. cit.*, doc. din 20, 23 și 29 august, 12 și 20 decembrie 1455 și 8 și 13 iunie 1456, p. 549, 554, 559, 561, 563, 577, 582.

7. *Ibidem*, p. 568.

tribut 2.000 de galbeni ungurești pentru a-și asigura pacea din partea lor. La ședința aceasta au luat parte peste 60 de boieri⁸.

Documentele acestei domnii, dealtfel puține la număr, ne îndeamnă să credem că mitropolitul Teoctist s-a bucurat de mare trecere la domn. De la jumătatea anului 1455 el e mereu prezent la toate ședințele sfatului domnesc, cu excepția a trei ședințe, ce s-au ținut în martie, iulie și septembrie a anului 1456, adică spre sfârșitul domniei.

După izbînda lui Ștefan voievod asupra lui Petru Aron, mitropolitul Teoctist a trecut de îndată de partea învingătorului și, după cum ne atestă Gr. Ureche, l-a uns pe Ștefan ca domn în adunarea pe cîmpul denumit «Direptate». Această atitudine denotă înțelepciunea mitropolitului.

În domnia lui Ștefan cel Mare mitropolitul Teoctist ia parte la ședințele sfatului domnesc, atît în chestiuni care privesc Biserica, cît și în cele care se referă la donații și confirmări de sate și moșii boierilor, dar nu în mod regulat. Uneori în același an (de exemplu, 1458) în februarie și iunie el e prezent la ședințe, iar în august, lipsește⁹. În 1463 și 1469 mitropolitul n-a luat parte la ședințele sfatului domnesc de loc. Cauza lipsei nu se cunoaște.

Făcînd abstracție de cazuri obișnuite de danii și confirmări de danii, la a căror discuție reprezentantul Bisericii deși deseori lua parte, dar nu era obligat să fie prezent, în sumedenia de acte emise de cancelaria domnească în această domnie putem observa unele probleme de *însemnătate principială*, la care Biserica trebuie să-și spună cuvîntul și, de fapt, ea și-a manifestat atitudinea.

Putem distinge *trei categorii de chestiuni, în care amestecul Bisericii era iminent* : 1) principiul moral al libertății omului și al existenței lui ; 2) întărirea prestigiului domnesc prin aprobarea acțiunilor domnului și 3) acte de îmbunătățire a situației materiale a Bisericii.

Vom prezenta exemple pentru toate trei categorii de chestiuni pe rînd.

Biserica trebuie să aprobe orice act benevol de eliberare a omului din robie. Prin actul din 8 februarie 1470 domnul eliberează din robie pe tătara Oană, care în trecut era rob domnesc, dar fugise în Polonia. La ședința consacrată acestei chestiuni, au luat parte trei fețe bisericești : mitropolitul Teoctist, episcopul Tarasie din Tîrgul de Jos și egumenul Iosaf de la Mînăstirea Putna¹⁰.

Cred că n-am greși presupunînd că ideea eliberării din robie, în legătură cu cazul acesta concret, *i-a fost inspirată domnului de însuși mitropolitul, sfetnicul lui permanent*.

Ipoieza ne este sugerată de reprezentarea masivă a Bisericii moldovenești la discuția acestei măsuri, dovadă de importanța ce se atribuia problemei de eliberare din robie. Domnul dădea exemplul de mărinimie

8. *Ibidem*, p. 797 și urm.

9. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 1913, București, vol. I, p. 6 și 12, 13 și 16.

10. *Ibidem*, p. 140.

sub dublul ei aspect : i se ierta unui om atît robia, cît și fuga în străinătate. Prin aceasta se *întărea sentimentul patriotic*, iubirea pentru pămîntul natal și totodată se arată o *pildă de urmat* în raporturile dintre boieri și robi.

Iată și un alt caz din aceeași categorie. Din documentul din 14 octombrie 1473 ¹¹ aflăm că Petru Ponici a ucis pe Andriță, iar fata ucigașului Ilca a fost nevoită să plătească familiei ucisului o despăgubire, conform obiceiului timpului. Ea s-a înțeles să o plătească, oferind pentru împăciuirea rudelor satul său Brătiești. Întrucît însă satul valora mai mult de cît suma cu care se învoise a fi plătită moartea lui Andrița, i se plătește. Îlcăi pentru valoarea în plus 40 de zloți tătărești, iar satul trece în proprietatea fiului lui Andriță, Petru. Se produce împăcarea.

În timpurile noastre, împăcarea între părți în cazul unui omor nu se admite, întrucît omorul viciază moravurile obștești și pe primul plan se situează interesul public, interesul statului. Însă atunci domina încă ideea că într-un omor sînt lăsate interesele familiei victimei, care trebuia să fie satisfăcute. De aici vine așa zisă «compositiv», adică împăcarea prin despăgubire materială. În acest caz Biserica trebuia să fie prezentă pentru a consfinți pacea dintre părțile interesate, alături de domn, reprezentantul elementului public în această afacere.

Se știe cît de mult prețuiește Biserica principiul păcii. Pacea nu este pentru ea un postulat teoretic și abstract al societății, ci însăși societatea. Pacea asigură atît funcționarea normală a societății, cît și dezvoltarea omului. Tocmai de aceea Evanghelia întrebuițează foarte des noțiunea păcii : «Pace vouă», «pace tuturor», «trăiți în pace», ș. a. m. d. Participarea mitropolitului la discuția cazului de mai sus simbolizează susținerea în viața concretă, reală, a principiului păcii.

În sfîrșit, mitropolitul ia parte la emiterea unui act, care la prima vedere nu iese din comun. E vorba de documentul din 13 august 1564, prin care se confirmă boierului Mislea stăpînirea peste sate. Întrucît însă chestiunea nu era clară, a trebuit să se recurgă la 4 cojurători, printre care se afla și popa Hanco (Hîncu) ¹². La hotărîre în acerastă chestiune au luat parte mitropolitul Teoctist și episcopul Romanului Taras'e. Fi-rește că trebuia să ia parte reprezentanții Bisericii la discuții și hotărîre, atît pentru că între jurători se afla un cleric, cît și pentru a întări prin prezența lor justetea hotărîrii date, conform cu obiceiurile timpului.

În a doua categorie de probleme se află cîteva cazuri din domeniul politicii externe, unde reprezentanții Bisericii prin prezența lor întăreau legămîntul domnesc, sau devin un fel de garanți ai obligațiilor asumate de domn.

În categoria aceasta intră trei salvconduce, emise de cancelaria domnească pentru întoarcerea în patrie a boierului Mihul și a celorlalți boieri fugiți împreună cu el în Polonia. În total au fost emise patru salv-

11. *Ibidem*, p. 186.

12. *Ibidem*, p. 82.

conduce, dar la discuții asupra primului salvconduct, din 1457, reprezentanții Bisericii n-au luat parte, din motive ce nu se cunosc.

Salvconductele din 12 iunie 1460, 28 iulie 1468 și 10 august 1470 au fost semnate de chir Teoctist, iar al patrulea din ele în plus și de Tarasie, episcopul Romanului¹³. În al treilea salvconduct se menționează că el a fost dat în urma intervenției repetate a regelui polonez și a «mitropoliților» și boierilor țării¹⁴.

Din intervenția Bisericii în favoarea întoarcerii lui Mihul și a boierilor din Polonia se poate trage concluzia că Biserica dorea pacea internă prin lichidarea opoziției boierești din străinătate și, semnând asemenea acte, contribuie la confirmarea sincerității chemărilor și la întărirea prestigiului domnului.

În sfârșit, mitropolitul Teoctist, împreună cu ceilalți demnitari bisericești și civili ai Moldovei și cu toți sfetnicii domnești, jură la 2 martie 1462 că vor rămâne credincioși regelui Cazmir și Coroanei polone și că vor stăruie pe lângă domnul lor ca dînsul să păstreze față de rege și coroană aceeași credință¹⁵. În schimb li se promite că vor fi ocrotiți după vechile tratate și obiceiuri, conform cu dorința lor («să ne fie domnia sa — craiul în bune obiceiuri»).

Desigur, însemnătatea acestui document nu poate fi subapreciată. Mitropolitul, în numele întregii țări, conduse atunci de domn cu ajutorul boierimii, sprijină închinarea regelui Poloniei și prin autoritatea sa duhovnicească întărește actul de supunere al domnului.

La actul de mai sus sînt atîrnate 11 peceti, una la mijloc a mitropolitului și celelalte 10 boierești, cinci în stînga și cinci în dreapta. Ele dovedesc că chestiunea s-a discutat în ședința sfatului domnesc și, probabil, și forma actului a fost hotărîită tot în această ședință.

Dar afirmația luată în sensul ei general despre prestigiul mare, de care se bucura mitropolitul Teoctist, este justă.

În a treia categorie de chestiuni intră numeroase documente, privind interesele pur bisericești. E vorba de întăriri de sate și de danii, făcute de dom Mînăstirilor Neamț, Pobrata, Bistrița¹⁶, etc.

Se face un schimb de sate între mitropolie și boieri, cumpărări de sate cu scopuri de compensare, de asemenea schimb între mînăstiri și boieri, vînzări de sate mînăstirești¹⁷, etc. O serie de acte sînt emise de cancelaria domnească pentru organizarea Mînăstirii Putna. Aici figurează cumpărarea de către domn a satului Jicovului de Sus și dăruirea lui, Mînăstirii Putnei, cu învoirea mitropolitului Teoctist și a episcopului de Roman, Tarasie, cumpărarea și dăruirea de către tot — tot acestei mînăstiri — a unei jumătăți de sat cu jumătate de moară cu aceeași învoială, a unei vii și a patru «corocini», cumpărate de la locuitorii din

13 *Ibidem*, vol. II, p. 269, 305, 309.

14 *Ibidem*, vol. II, p. 305—306.

15. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 288.

16. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 6 (1458), p. 12 (1458), p. 28 (1459), p. 104 (1466), p. 25 (1458), p. 37 (1460).

17. De exemplu, *op. cit.*, p. 83 (1464) și p. 89 (1465), p. 152 (1470), p. 155 (1470).

tîrgul Hîrlău, a unui sat cumpărat de la Oana, a satului Ostrița pe Prut cumpărat de la boierul Tăbucî ¹⁸.

E de observat că dacă în text se vorbește de învoiala domnului cu mitropolitul, acesta din urmă nu semnează actul în calitate de martor.

Cu privire la Minăstirea Putna, alături de mitropolit semnează și episcopul Tarasie de Roman și numai ca excepție semnătura acestuia din urmă lipsește.

Uneori în afară de acești doi reprezentanți ai Bisericii semnează și episcopul Ioanichie de la Rădăuți ¹⁹.

Merită să fie remarcat că deși în principiu toate afacerile bisericești ar fi trebuit să se facă numai cu învoiala reprezentantului Bisericii, întîlnim uneori acte, emise de cancelaria domnească, fără ca la hotărîrea asupra lor să fie prezent mitropolitul. De exemplu, la 1 aprilie 1470 domnul acorda Minăstirii Neamț, unde era egumen Siluan, privilegiul de a trimite anual trei care după pește, fie la Chilia, fie la Bălți, fie la Cetatea-Albă, precum și stăpînirea peste sate, prisacă și țigani. La 31 august 1458 se confirmă Minăstirii Moldovița, privilegiul de a dispune de venitul cerii de la cîrciumile din Baia și stăpînirea asupra țiganilor. La 30 octombrie 1458 se confirmă Minăstirii Bistrița hotarele braniștei sale ²⁰.

Toate aceste cazuri hotărîte fără participarea mitropolitului le putem socoti ca excepții foarte rare.

Într-o chestiune mai importantă, anume la vînzarea de către mitropolie boierului Teodor Prodan a unui sat și la cumpărarea concomitentă a unui alt sat de la boierul Rotompan ²¹, iau parte la hotărîre mai multe fețe bisericești; în afară de mitropolit, încă chir Terasie, episcop de la Roman, egumenii popa Teodor de la Minăstirea Bistrița, popa Ioasaf de la Minăstirea Neamț, popa Anastasie de la Minăstirea Moldovița și popa Stahie de la Minăstirea Pobrata, în total șase persoane, cel mai mare număr de martori bisericești din cîte au fost.

După moartea mitropolitului Teoctist, postul său îl ocupă Gheorghie cel bătrîn ²². Ce schimbare enormă s-a produs atunci cu venirea la cîrma bisericii moldovenești a unui mitropolit nou! Acesta și-a restrîns activitatea. N-a mai luat parte la ședințele sfatului domnesc privitor la chestiunile pur bisericești.

Două chestiuni erau atunci în centrul atenției Bisericii: înzestrarea Minăstirii Putna cu sate și privilegii și organizarea și înzestrarea episcopiei de Rădăuți.

E interesant că mitropolitul Gheorghe a consimțit la autoadministrarea Minăstirii Putna. La 17 noiembrie 1502, Ștefan voievod, cu consimțămîntul mitropolitului Gheorghe și al episcopilor de Roman și Rădăuți, Teoctist și Ioanichie, a decis ca popii de la bisericile satelor atîr-

18. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 111 (1466), p. 133 (1468), p. 149 (1470), p. 159 (1471), p. 169 (1472).

19. *Ibidem*, p. 169 (25 apr. 1472).

20. *Ibidem*, vol. I, p. 143 și 144, p. 16 și 13, p. 21.

21. *Ibidem*, p. 83 (12 septembrie 1464).

22. N. Iorga, *op. cit.*, p. 93.

nătoare de Minăstirea Putnei, unde era egumen Spiridon, să asculte numai de această minăstire, să încaseze de la ei dajdea și veniturile și să-i judece, fără nici un amestec al dregătorilor episcopopești²³. Minăstirea Putna a devenit de sine stătătoare, *un fel de «episcopie» fără episcop*, conform cu dorința domnului.

În ce privește episcopia Rădăuților, ea se organizează și se înzestrează prin două acte, ambele din 15 martie 1490²⁴.

Un singur act cu caracter laic, ca excepție în această perioadă, semnat de reprezentanții Bisericii, este acela din domeniul politicii externe, anume pacea între Polonia și Lituania de o parte și Moldova de altă parte încheiată la 12 iulie 1499²⁵. Dat fiind importanța documentului, îl semnează, în afară de domn și boieri, trei reprezentanți ai Bisericii: Mitropolitul Gheorghie, dar cu titlul de «arhiepiscop» al Sucevei și Țării Moldovei, Vasilie, episcop al Romanului, și Ioanichie episcop al Rădăuților.

Constatăm deci că din punct de vedere al reprezentării Bisericii moldovenești în domnia lui Ștefan cel Mare, după cum am arătat la început, avem două perioade distincte: prima perioadă de 20 de ani (1457—1477) și a doua de 27 de ani (de la 1478 pînă la 1504). Ele se deosebesc profund una de alta. Pe cînd în prima perioadă Biserica era prezentă în mai toate afacerile lumesti, manifestînd o mare energie, în a doua, ea s-a închis în sfera intereselor pur bisericești.

Are perfectă dreptate N. Iorga cînd, în legătură cu actele din 1490 afirmă: «Ștefan cel Mare, ctitor de episcopii nouă, înțelegea să stăpînească de fapt Biserica țării sale, ceea ce nici un alt domn nu cutezase a face și nici unul n-a putut face după dînsul»²⁶.

Socotim totuși că diferența între cele două perioade de reprezentare a Bisericii nu ne împiedică să extindem caracteristica pe care ne-o dă N. Iorga și asupra primei perioade.

Deși nu avem pentru mitropolitul Teoctist nici un caz asemănător celui a scoaterea Minăstirii Putna de sub jurisdicția episcopală, în care se vădesc voința domnului și lipsa de fermitate a mitropolitului Gheorghie, totuși din toată activitatea mitropolitului Teoctist reiese că el aprobă politica lui Ștefan cel Mare atît externă, cît și cea internă. Mitropolitul Teoctist era un om învățat și, desigur, nu putea să nu cunoască doctrina evului mediu despre războaiele juste. Teologii și canoniștii evului mediu erau preocupați de problema războiului, în special de chestiunea care trebuie să fie atitudinea Bisericii față de război. Războiul just e aprobat de Biserică, dimpotrivă cel injust dezaprobat, respins și judecat aspru.

Caracterul războiului poate fi aflat după cauzele care îl provoacă. De exemplu, dacă un popor trebuie să lupte în contra invaziei inamice,

23. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 209 și urm.

24. *Ibidem*, p. 405 și 419.

25. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 417 și urm.

26. N. Iorga, *Istoria Bisericii*, ed. 1, p. 92.

făcute cu scopul de cotropire, războiul lui de apărare trebuie să fie socotit perfect just. Printre războaiele lui Ștefan cel Mare erau și războaie ofensive, nu numai de apărare. Dar în aceste cazuri chestiunea trebuie să fi fost judecată pe bază de motive și fapte concrete. Poate, ofensiva prevenea un atac și era de fapt o apărare preventivă. Realitatea războinică din această domnie trebuia să fi ridicat problema atitudinii Bisericii față de războaie și mitropolitul Teoctist a rezolvat-o în sensul aprobării.

Principala sferă, în care boierii își manifestau nemulțumirile lor pînă la defectiuni, era tocmai politica externă. De la 1470 Ștefan cel Mare începe o luptă susținută împotriva domnitorilor munteni, indirect împotriva turcilor, cărora se supuneau domnitorii munteni.

Domnitorul era perfect conștient de înrudirea etnică a moldovenilor cu muntenii. Dovada se află în cuvîntarea unchiului lui Ștefan, Tamblac, în fața senatului venețian în 1478, care reprezenta de fapt cuvîntarea lui Ștefan însuși. În această cuvîntare față de Țara Romînească a fost întrebuintată expresiunea italiană «l'altra Vlachia», adică cealaltă Valachie, a doua, Moldova fiind socotită prima²⁷. În afară de aceasta, ocupîndu-mă de cronică slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei Vascesenski, am referit alcătuirea acestei cronici la curtea voievodului Ștefan la anii 1480—1482²⁸. Iar din conținutul cronicii aflăm că de la doi frați Roman și Vlahata se trag țările romînești (de la Roman — Țara Romînească, de la Vlahata, Moldova). E foarte posibil ca această cronică să fi fost scrisă după indicațiile domnului însuși, care își dădea bine seama de înrudirea Moldovei cu Țara Romînească.

Dar, cu toată înrudirea moldovenilor cu muntenii, lupta contra domnitorilor munteni era, după ideea lui Ștefan cel Mare, necesară. Luptînd contra muntenilor, care se supuneau turcilor, Ștefan cel Mare urmărea încheierea unei alianțe a celor două state romînești, îndreptată împotriva turcilor.

Mitropolitul Teoctist, probabil, își dădea bine seama de scopurile politice ale domnului și înțelegea că, luptînd împotriva turcilor în mod indirect sau direct, domnul lupta în contra pretențiilor acestora, apăra în contra lor țara întregă din sentimentul patriotic, apăra totodată Biserica strămoșească, credința ortodoxă. Iată motivele, care îl îndemneau pe mitropolit să susțină fără n'ci o șovăială politica externă a domnului.

O parte din boierime era împotriva ei, numai din motivele înguste de gospodărire liniștită în domeniile lor, cu atît mai mult că tributul turcilor îl plăteau țaranii, și nu ei, boierii. Pe de altă parte, ideea de neatîrnare a Moldovei, era pentru ei o idee abstractă, prea îndepărtată.

27. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 344 și nota la p. 348.

28. A. Boldur, *Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei Voscesenski*, în «Studii», 1963, nr. 5, p. 1110—1111.

Dar iată că după 1487 vine o schimbare a politicii externe moldo-venești. Ștefan cel Mare plătește tribut turcilor, intrînd cu ei în relații pașnice. El își îndreaptă privirea spre nord și luptă contra Poloniei, încheind alianță politică cu marele principe moscovit Ioan III și cu țarul tătarilor din Crimeea Mengli-Ghirei. De data aceasta domnul cădea de acord cu acea parte a boierimii, care era nemulțumită de războaiele contra turcilor, în schimb însă putea provoca nemulțumirea fețelor bisericești, care aveau motive serioase să privească negativ linia nouă a politicii externe moldovenesti.

Dar și de data aceasta nu vedem nici un protest. Faptele ne dovedesc că în întreaga domnie n-a avut loc nici un caz de protest din partea Bisericii, nici o defecțiune ecleziastică față de domn. Fețele bisericești îi păstrau toată stima, în ciuda deselor dezacorduri între domn și boieri. Aceasta ne permite să credem că și atitudinea lui Ștefan față de Biserică este constantă, egală în ambele perioade, fără ezitări sau schimbări.

Se vede clar că politica lui Ștefan cel Mare în întregime s-a bucurat de popularitate în sinul Bisericii, fiind susținută de ea fără cea mai mică împotrivire. Cu alte cuvinte, adeviziunea Bisericii la măsurile, pe care le preconiza și înfăptuia domnul, era desăvîrșită.

Nu provoca nemulțumirea Bisericii nici politica internă a domnului.

Puterea lui începe să crească vizibil de la anul 1469, în curînd după războiul ungaro-moldovenesc din 1467 contra regelui Matei Corvin și după decapitarea rivalului său Petru Aron.

Ștefan cel Mare n-a fost autocrat după cum cred unii²⁹, deoarece conform cu regimul social și politic al feudalismului de atunci guverna țara împreună cu boierimea mare, însă manifesta o *tendință de a-și întări puterea în dauna boierimii mari*, a lua conducerea statului în mîinile sale, a-și «centraliza» autoritatea. Și această tendință trece ca un fir roșu prin toată țesătura evenimentelor timpului, ca un imperativ de conduită domnească.

Iar Biserica s-a supus conducerii domnului. Firește, Ștefan cel Mare nu se amesteca în amănuntele vieții interne bisericești, lăsate în grija mitropolitului. Era preocupat mai mult de înzestrarea materială a instituțiilor bisericești.

Dar ceea ce este important, întărirea autorității domnului se dezvolta pe linia știrbirii drepturilor și privilegiilor boieresti. De pe urma «centralizării» puterii domnești, puteau să sufere boierii mari. De drepturile și privilegiile bisericești, domnul nu se atîngea. De aceea și Biserica nu avea nici un motiv plauzibil de a se amesteca în politica internă a domnului.

În afară de motivele principiale de susținere a politicii externe și interne a domnului, existau și unele de ordin secundar.

29. I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 317: «Puterea lui era nemărginită. Consiliul nu era în realitate, decît expresia voinței sale».

În primul rînd Biserica nu prezenta o forță socială în stat. Domeniile ei erau limitate și dispersate. A. I. Gonța a stabilit cifra totală a satelor bisericești, anume — 153³⁰.

Dacă un boier mare ca Mihail de la Dorohoi avea peste 50 de sate. Ivan de Tulova — 38 de sate, vornicul Cupcici — peste 20 sate, vornicul Oană peste 30 de sate³¹, iar Mihul peste 50 de sate³², ne putem da lesne seama că Biserica moldovenească din acest timp, cu numeroasele ei mînăstiri, răsfirate pe toată întinderea teritorială a Moldovei, nu prezenta o forță economică și nu putea concura cu boierimea mare și influența ei politică.

A doua împrejurare importantă, care prevenea orice nemulțumire față de domn, este *grija deosebită din partea domnului pentru instituțiile bisericești*. Înzestrarea mînăstirilor și bisericilor cu toate trebuințioase lor intra în preocuparea constantă a domnului.

Donații și privilegiile au fost acordate Bisericii de Ștefan cel Mare în decursul întregii domnii, cu unele intermitențe.

S-a făcut afirmația că «opera de mare ctitor a lui Ștefan sintetizată de tradiție în cele 44 de mînăstiri, care i se atribuie, s-a desfășurat în cea mai mare parte în ultima etapă a domniei sale», dar documentele nu confirmă această afirmație. După calculul nostru, pe prima perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare, 1457—1472, cad 43 de donațiuni și confirmări de posesiune, pe a doua perioadă 1473—1488, 27, iar pe a treia 1489—1504, abia 22.

Prin urmare, avem o ordine descrescîndă. Și nici decum nu se poate afirma că tocmai în ultima perioadă a domniei sale Ștefan a avut mai multă grijă de Biserică și în special de mînăstiri. Cifrele pe ani sînt următoarele³³ :

Prima perioadă : 1457 — 2, 1458—10, 1459—3, 1460 — 2,—1462—2. 1463 — 1. 1465 — 3, 1466 — 5, 1467 — 2, 1468 — 1, 1470 — 5, 1471 — 3, 1472 — 4.

A doua perioadă : 1473 — 2, 1475 — 2, 1476 — 2, 1478 — 1, 1479 — 4, 1480 — 1, 1481 — 3, 1482 — 1, 1487 — 4, 1488 — 7.

A treia perioadă : 1489 — 1, 1490 — 8, 1491 — 3, 1492 — 1, 1497 — 1, 1499 — 5, 1500 — 3.

Avem întreruperi mari de donații și confirmări de posesiuni numai în a doua perioadă de 4 ani (1483—1485) și în a treia perioadă de 5 ani (1492—1497). În prima perioadă întreruperile sînt mici : cite un an (1461, 1464, 1469).

30. A. I. Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mînăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an LXXV (1957), nr. 5, p. 438—455; *Mitropolia și episcopii moldovenești în secolul al XV-lea*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1958, nr. 1—2, p. 21—36.

31. *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 324 și 310.

32. M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 506.

33. Vezi: *Documente privind Istoria Romîniei*, veacul XIV, XV, A. Moldova vol. (1384—1475), București, 1954, vol. II, veacul XV, 1476—1500), București, 1954.

Cele mai mari confirmări cad pe anul 1458 imediat după începerea domniei, anume 10, și pe perioada de trei ani 1488—1490, după o mare cotitură în politica lui externă, anume 16.

Această manifestare de bunăvoință a domnitorului față de Biserică putea dezarma pe orice nemulțumit din sânul clerului.

Dar ceea ce este și mai important, domnul se purta față de Biserică și, în general, *ca un om perfect creștin*. Biruințele obținute asupra vrăjmașilor, nu le atribuia propriei sale persoane, calităților sale de conducător de oști, ci Ființei supreme, harului dumnezeiesc. Când se întâmpla (rar de tot) să sufere înfrângere, o socotea trimisă de Dumnezeu ca pedeapsă pentru păcatele lui. De asemenea Ștefan Vodă își crease aproape de obicei ca după fiecare izbândă obținută împotriva dușmanilor să zidească o biserică. Astfel, de exemplu, după biruința asupra tătarilor, la 3 septembrie 1469, s-a făcut sfințirea Mănăstirii Putna, la care s-a lucrat mult, domnul dându-și seama că «ajutorii nu de aiurea i-au fost, ci numai de la Dumnezeu și de la Preacurata Maica sa» și «mulțumind lui Dumnezeu, au sfințit mănăstirea Putna»³⁴. După cea mai însemnată victorie a sa împotriva turcilor în 1475, care i-a dus faima în toate țările europene, «dând laudă lui Dumnezeu de biruința ce au făcut», a zidit la Vaslui biserica Sfântul Ioan. La întoarcerea sa la Suceava, i-au ieșit înaintea mitropolitul și cu toți preoții, «aducând Sfânta Evanghelie și cinstita cruce în mâinile sale, ca înaintea unui împăratu și biruitoriu de țări păgâne, de l-au blagoslovit»³⁵. După izbînda asupra lui Tepeleuș, în 1481 s-a zidit la Suceava biserica Sfântul Procopie. Urmează după 1485 (Hroiot cu turcii) biserica Sfântul Nicolae la Iași, în 1487 (Hroiot în 1486) biserica domnească la târgul Hirău și în 1497 (după războiul polono-moldovenesc) biserica Sfântul Dimitrie la Suceava³⁶.

Ștefan cel Mare a zidit Mănăstirea Voronețului (în 1488), biserica mare la Baia (după 1467), biserica ctitorie la Piatra (1497—1498), Mănăstirea de la Războieni, unde se afla o înscripție din 1496, în care este descrisă înfrîngerea domnului, etc.³⁷.

După știrea, pe care ne o dă Gr. Ureche, Ștefan a zidit 44 de biserici³⁸, — iar un catalog cronologic de mănăstiri și biserici întemeiate de domn, întocmit de un cercetător la începuturile veacului nostru, ajunge la aceeași cifră totală de 44³⁹. E adevărat că din acest număr fac parte și două biserici, introduse în catalog după «tradiția locală», dar dacă le excludem din calcul, totuși căpătăm o cifră destul de impresionantă.

La toate acestea trebuie să adăugăm și *caracterul drept al domnitorului*, despre care ne mărturisește cronicarul polonez I. Dlugosz. Dînsul

34. Ureche, ed. P. P. Panaitescu, p. 95. N. Iorga, *op. cit.*, p. 98.

35. *Ibidem*, p. 102.

36. *Ibidem*, p. 106, 108, 115.

37. N. Iorga, *op. cit.*, p. 101—104.

38. Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 121; cronicarul întrebuițează cuvîntul «mănăstiri», ceea ce socotim o vădită greșeală.

39. Vl. Mironescu, *Mănăstirile și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare*, 1908, p. 6—17; V. de asemenea N. D. Chiriac, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare*, Cîmpulung-Muscel, 1924.

scrie : «Prin asprimea sa și dreptatea sa, nelăsînd nici o crimă nepedepsită, îi făcu pe aceștia (moldoveni) plecați și ascultători întru toate de poruncile lui»⁴⁰.

Deci, vom înțelege de ce Biserica, în persoana reprezentanților ei, i-a păstrat domnului cel mai desăvîrșit respect și nu l-a contrazis nici o dată în politica sa externă și internă.

Dar cu caracterul drept al lui Ștefan, evlavios și respectuos față de Biserică, nu vine oare în contradicție cruzimea lui față de dușmani în războaie, manifestată de el de nenumărate ori ?

Cum se explică asemenea acte de cruzime ?

În primul rînd, teroarea lui Ștefan față de înamici emană din dorința lui de a băga frică în dușmanii țării, și făcea parte din *mijloacele militare de luptă ale vremii*. Avem și două dovezi că această teroare își producea efectul.

În 1476, cînd tătarii au năvălit pe neașteptate în nordul Moldovei, pe la Ștefănești, Ștefan i-a zdrobit. Cu această ocazie I. Dlugosz scrie : «*Teroarea cuprinseseră pe tătarii, ce fugeau așa de mult, încît ei își aruncau nu numai armele... ci și tolbele, șelele de pe cal și hainele de pe ei*»⁴¹.

Cînd în 1497 polonezii au intrat în Moldova, după cum ne atestă medicul regelui Albert Miechowski, i-a cuprins o frică și o groază atît de mare («*tantus metus et tremor*»), încît adesea o mulțime de poloni era alungată în chip rușinos de o mină de moldoveni... Din această cauză polonii strigau la regele Albert să-i întoarcă acasă⁴². Acest murmur împotriva regelui, desigur, nu contribuia la succesul expediției polone.

Iată deci recunoașterea faptului că intimidarea înamicului era un mijloc eficace de a conduce războiul.

Cruzimea totuși nu împiedică pe un alt cronicar polon, Bernard Wapowski, să recunoască că Ștefan «cel Mare» a fost înzestrat cu *virtuți de erou*, așa încît pe drept merită să fie socotit printre bărbații vestiți în arta războiului⁴³.

Nu mai vorbim de un adevărat panegiric, pe care l-a înserat în cronica sa I. Dlugosz la adresa lui Ștefan cel Mare și care începe cu o exclamație : «*O, bărbat minunat, cu nimic mai prejos decît comandații eroici, de care ne mirăm !*»⁴⁴.

Ținem să subliniem că cruzimea lui Ștefan cel Mare se manifesta numai în privința prizonierilor. În viața internă putem semna abia

40. I. Dlugosz, *Historia Poloniae*, vol. II, ed. Lipsiae, 1712 sub anul 1467, col. 416, traducerea de N. Orghidan, *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Craiova, 1915, p. 9.

41. I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544—546. Traducerea de N. Densușianu, *Războaiele lui Ștefan cel Mare după istoricii poloni Dlugosz și Cromer*, în «*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*», 1902, vol. III, p. 185—188.

42. Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în «*Scriptores rerum Polonicarum*», vol. II, Cracoviae, 1874, traducerea lui N. Orghidan, *op. cit.*, p. 33.

43. Bern. Wapowski, *op. cit.*, p. 53 : «*Fuit Stephanus heroicis virtutibus preditus, ut preclaris in re militari viris valeat merito ascribi*».

44. I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 225.

două cazuri de pedeapsă capitală aplicată unor boieri: prima dată în 1471, când s-a tăiat capul vornicului Isaia, paharnicului Negrilă și stolnicului Alexa,⁴⁵ și a doua oară în 1504 în preajma morții, când a întîmpinat opoziția planului său de a lăsa tronul fiului Bogdan și a ordonat să fie tăiate cîteva capete ale potrivnicilor⁴⁶.

În lunga sa domnie de 47 de ani, izvoarele istorice nu semnalează alte cazuri de răfuială în raporturile interne ale lui Ștefan.

Cruzimea domnului trebuie să fie judecată în lumina moravurilor din acel timp.

Ștefan cel Mare se călăuzea în toată activitatea sa în domeniul poliției externe de un scop înalt de apărare a țării sale împotriva oricărui inamic, prin toate mijloacele posibile. Cu toate că trăia în mijlocul unui sistem de raporturi feudale și apărea ca un stîlp pe care se rezema acest sistem, prin toată comportarea sa pe linia întăririi puterii sale în stat el se prezenta ca un domnitor nou. Nu rupea cu trecutul. Totuși în făptura acestui domn erau și trăsături de principii noi care îi permiteau să meargă la țintă nobilă prin toate mijloacele posibile.

Spre deosebire de multe alte personalități mari din timpul său el nu era tiran, despot, deoarece nu se călăuzea de interesele lui personale, de lăcomie, de dorința de îmbogățire, ci era un om de principii.

Acestea credem să fie motivele pentru care se împăca Biserica moldovenească cu atitudinile lui Ștefan cel Mare, corespunzătoare moravurilor timpului și îl prețuia ca pe un mare creștin, protector al Bisericii, un mare domn și un mare conducător de oaste.

A. V. BOLDUR.

45. *Cronica de la Bistrița*, p. 119.

46. Se atestă într-o scrisoare a medicului Leonardu de Massari din Buda; la C. Esarcu, *Ștefan cel Mare, Documente, descoperite în Arhivele Veneției*, București, 1874; p. 101—104 (din «Diarii»).

ZUGRAVII ȘI ICOANELE PE HÎRTIE (XILOGRAVURI-STAMPE) ȘI STICLĂ DIN TRANSILVANIA

Creația artistică populară s-a manifestat în diferite domenii: sculptură în lemn, costum, broderii, covoare-scoarțe, ceramică, muzică și poezie. Toate acestea au fost mai mult sau mai puțin cercetate în studii prețioase, în românește sau în alte limbi. O altă ramură de artă de care vrem să ne ocupăm aici, icoanele pe hîrtie și sticlă, a fost descoperită abia în deceniile din urmă iar specialiștii au început să-i dea o deosebită atenție în studii din ce în ce mai cuprinzătoare și obiective. Ea a avut o epocă de mare înflorire și largă răspîndire în veacul al XVIII-lea, dar mai ales în al XIX-lea și primele două decenii din al XX-lea. Treptat ea a dispărut împreună cu autorii ei zugravi-meșteri, care au practicat-o, și numai ici-colo mai apare amintirea ei prin modestele icoane fragile ce se mai păstrează în unele case și în bisericile mai vechi din unele sate.

I. STUDII DESPRE ICOANELE XILOGRAVURI ȘI PE STICLĂ

a) *Icoane pe hîrtie*. — Cel dinlău care a semnalat, înainte cu o jumătate de veac, valoarea pentru arta populară a acestor produse, a fost N. Iorga, în *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc* (București, 1906, p. 59—60) unde reproduce și două icoane tipărite de acest fel. După aproape două decenii, Gheorghe Oprescu se ocupă mai larg de ele în articolul *Gravurile pe lemn ale țărănilor din Nicula*, aflate în colecția Muzeului etnografic din Cluj (în «*Transilvania*», LIV (1923), Sibiu, p. 122—136 cu 13 reproduceri). Cercetări speciale relative la această ramură artistică ne-a dat Ion Mușlea în studiul *Xilografurile țărănilor români din Transilvania* (extras din «*Buletinul imprimeriei statului, Artă și tehnică grafică*», nr. 8, — București, 1939, 24 p. + 45 fig., 7 în culori).

b) *Icoane pe sticlă*. — Aici de asemenea trebuie să notăm că primul cercetător serios și competent a fost tot Ion Mușlea într-o comunicare făcută la Congresul internațional al artelor populare ținut la Praga, în 1929: *La peinture sur verre chez les Roumains de Transylvanie* (publicată în «*Art populaire. Travaux de I-er Congrès international des Arts populaires*», Paris, 1931, tome I, p. 113—116 + 2 planșe, p. 77—78). Un rezumat al acestei comunicări s-a tipărit de autor în revista «*Șezătoarea*» (XXIV, (1928), București, p. 143—146). O completare și lărgire a cercetărilor avem în acest domeniu tot de la Ion Mușlea, *Pictura pe sticlă la Români din Scheii Brașovului*, în «*Țara Birsei*», I (1929), Brașov, p. 36—52 + 3 fig.).

Alți cercetători sînt: Lena Constante în: 1. *Iconarul Savu Moga*, în «*Boabe de grîu*», (III, (1932), București, p. 586—7 plus una planșă colorată); 2. *Pictura pe sticlă în satul Drăguș* (în *buletinul «Artă și tehnică grafică»*, 1939, nr. 6, p. 59—74 plus 29 figuri [9 în culori]); Gheorghe Pavelescu: 1. *Contribuții pentru cunoașterea picturii pe sticlă la Români din Transilvania* în «*Apulum*», *Buletinul Muzeului regional din Alba-Iulia* (vol. I, Alba-Iulia, 1942, p. 285—294, plus 33 fig.); 2. *Un caz de ereditate artistică în mediul rural*, în «*Sociologia românească*» (V, 1943), București, p. 206—210); 3. *Pictura pe sticlă la Români în «Revista Fundațiilor»*, (XII, 1945, București, nr. 3, p. 634—647, plus 16 fig.); I. C. Ioanidu și G. G. Rădulescu, *Icoane pe sticlă* în «*Buletinul Comisiunii Monu-*

mentelor Istorice» (XXV (1942), București, fasc. 113—114, p. 151—166, plus 16 fig.); Vasile V. Niculescu, *Contribuții la cunoașterea icoanelor pe sticlă și a xilografurilor țărănilor români din Transilvania*, în «Studii și cercetări de istoria artei», (an. IV, (1954), nr. 3—4, p. 297—315).

Am dat numele autorilor principali și studiile lor; alții care s-au ocupat în lucrările lor cu această artă vor fi amintiți mai departe în notele studiului de față.

Trebuie să relevăm în mod special importanța studiilor la fața locului ale lui Ion Mușlea și Gh. Pavelescu, fiindcă ei au reușit să mai prindă în viață pe ultimii iconari din localitățile respective, care mai făceau astfel de icoane, precum și pe aceia care au colaborat cu ei la executarea icoanelor sau i-au cunoscut numai. Astfel au putut să ne dea informații exacte și de cea mai mare valoare despre zugravii de care ne ocupăm în paginile următoare, despre tehnica operei lor și despre centrele unde se lucrau aceste produse artistice. Lămuririle acestora sînt cu atât mai prețioase, cu cît dacă ele nu s-ar fi notat, s-ar fi pierdut poate pentru totdeauna prin dispariția celor din urmă reprezentanți — practicanți sau numai observatori de aproape ai acestei arte.

II. XILOGRAVURILE ȘI ORIGINEA LOR

Pentru apariția și «confectionarea» acestor două feluri de icoane (xilografuri și pe sticlă) era nevoie de un mediu prielnic în care autorii lor să învețe meșteșugul, să aibă la îndemînă zugravul învățător și să se întrețină interesul și dragostea pentru artă în rîndurile credincioșilor. Condițiile acestea indispensabile pentru ivirea și prosperarea numitei arte le aflăm, la vremea lor, în toate centrele unde se practica sau în vecinătate, de unde puteau veni: îndrumarea, îndemnul și îndreptarea meșterilor începători sau încă nu. destul de siguri și destoinici în pregătirea operei lor artistice.

Originea xilografurilor trebuie căutată în cărțile bisericesti de la diferite mînăstiri din Principatele romîne, unde tipografi și gravori iscusiți făceau clișeele de lemn, pe care apoi imprimau icoanele cu diferite scene religioase. Acești meșteri gravori — fie că erau mireni, fie călugări — circulau de la o mînăstire sau tipografie la alta, ducînd cu ei și meșteșugul pe care căutau să-l practice și în noul centru unde se adăposteau, dar și să-l transmită altora, fiind o meserie rentabilă, aducătoare de un bun și sigur cîștig bănesc. Nu o dată acești meșteri uneau în aceeași persoană meșteșugul gravurii și zugrăvutului, reușind în felul acesta să ne dea icoanele pe hîrtie, adică xilografurile sau stampele — de multe ori și colorate —, care se imprimau cu zecile și sutele de pe un clișeu și, cum erau mai multe și diferite clișee, mii de astfel de icoane plecau în tot cuprinsul pămîntului românesc.

Imprejurările favorabile, care au contribuit în mod esențial și decisiv la nașterea acestei ramuri artistice și la răspîndirea produselor ei, constau în faptul istoric că în cursul veacurilor relațiile spirituale și materiale n-au putut fi întrerupte niciodată între românii supuși stăpînirii nobililor feudali din Transilvania și cei din Moldova și Țara Romînească. Comunitatea puternică de sînge și credință între fiii aceluiași popor a făcut ca hotarele dintre ei să dispară și cei de peste munți să fie adăpostiți în toate timpurile la frații din Țara Romînească și Moldova, de unde apoi puteau trimite ajutorul lor celor rămași sub stăpînire străină. Sutele și miile de romîni ardeleni, care s-au refugiat peste munți, au urcat pînă la cele mai înalte demnități bisericesti: episcopi și mitropoliți în Moldova și Țara Romînească, stareți la numeroasele mînăstiri și foarte numeroși călugări.

Între acești călugări crescuți prin diferite mînăstiri din țările romîne găsim mulți tipografi-gravori și zugravi, care cu arta lor au împodobit cărțile bisericesti, icoanele și zidurile bisericilor. Ei nu s-au oprit numai aici, ci au căutat, cu alți meșteri pricepuți din Principate, să treacă și Carpații, venind în sprijinul fraților din Transilvania. Astfel, după 1750, întîlnim la Blaj vreo 18 tipografi și gravori între care vreo cîțiva veniți din Principate: Vlaicu, Petru și Ioan Popovici-Romînceanu, Sandu din Iași (cei trei din Principate tipăreau în 1765 *Evangelia*), poate și Dumitru Fînta, prin gravurile lor numeroase și bine executate, au făcut să răzbată cărțile episcopiei unite blăjene în cercuri largi în Transilvania, ba au trecut și în cele două țări romînești¹. La Brașov apare gravorul

1. Vezi Lupeanu Melin, *Xilografii de la Blaj 1750—1800*, Blaj, 1929, p. 24, plus 20 planșe.

Ionița Voina, care ajută cu bani tipărirea în acest oraș în 1812 a cărții *Ușa pocăinței*, dată de călugărul Rafail de la Neamț² unde stărețea în vremea aceea brașoveanul Dometian. Deci și de o parte și de alta a Carpaților au apărut în cursul secolului al XVIII-lea, poate și al XVII-lea, gravori care tipăreau icoane pe hârtie, mai mari decât cele din cărțile bisericești. Operele lor modeste pătrundeau tot mai mult în casele credincioșilor și în bisericile lor.

Arta icoanelor pe hârtie cucerise teren tot mai întins și ele se cereau tot mai mult de credincioși. Încă starețul de la Mănăstirea Neamț, Ilarie, unde se adăpostiseră mulți călugări ardeleni, tipărește pentru întâia dată în tipografia de la Neamț, în 1821, cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costache, o carte intitulată *Adunare a stampelor sfinței Evanghelii*. Deși părintele Ilarie spunea în prefața cărții că «aceasta o am făcut mai mult pentru voi, iară dacă și altora le va plăcea, lăudat fie numele Domnului», cartea a răzbătut de sigur în cercuri și mai largi, decât cuprinsul îngust al mănăstirii. Cuprindea 95 icoațe încadrate fiecare «cu textul evanghelic în legătură cu personajele și împrejurările fiecărui eveniment». Fiecare icoață reda exact elementele fixate în povestirea textului reprodus din Evanghelie. Cele mai multe icoane au 7½ cm × 5½ cm, iar cele trei dublate au 13½ cm × 11½ cm. Scopul cărții a fost desigur de a instrui pe călugări, poate și pe mireni, cum să facă o gravură pe lemn, care apoi să servească la tipărirea unei icoane pe hârtie. Învățatul Profesor Ștefan Berechet, de la Iași, care a cercetat această carte, ne-o descrie cu aceste cuvinte. «Toate sînt lucrute de vreo mină de călugăr prea iscusit în ale săpării în lemn. Este altă mișcare, mlădiere și vioiciune în chipul fiecărei figuri, aruncarea veșmintelor care îmbracă aceste trupuri de sfinți este făcută cu atîta măiestrie, încît s-ar putea întrebuița și în ziua de astăzi la tipărirea de cărți sfințe»³.

La Mănăstirea Neamț era o pleiadă întreagă de călugări gravori, care ne-au lăsat o mulțime de icoane pe hârtie și în afară de obișnuitele cărți bisericești. Dăm numele cîtorva dintre cei mai iscusiți: Ghervasie, Ioanichie, Constantie, Simion, Teodosie, protoiereul Mihail Strillitski, etc., care au muncit în acest domeniu între anii 1785—1852 și operele lor s-au revărsat în toate centrele principale din Țara Românească și Moldova, trecînd unele din ele și în Transilvania, unde au fost copiate, cum se poate constata în mod sigur după un studiu comparativ⁴.

Din cele spuse mai sus se poate convinge oricine că xilogravurile — stampe ardeleni, își au originea în Principatele române de unde au fost aduse de călugări sau mireni tipografi-gravori, de la care au învățat acest meșteșug rentabil și cei din Transilvania, chiar și unii țărani, cum sînt cei din Hașdate — tipărind icoanele pe hârtie prin meșterii asupra cărora ne oprim acum.

III. NUMELE ȘI SATUL MEȘTERILOR XILOGRAVORI TRANSILVANI ȘI ICOANELE LOR SEMNATE

Înainte de a vorbi despre iconarii de stampe de la finele secolului al XVIII-lea și de cei din secolul al XIX-lea ale căror nume le cunoaștem, trebuie să evidențiem că aceștia au avut antecesorii, care se urcau pînă în secolul al XVII-lea, dar nu le știm numele și centrele unde au lucrat. În schimb, avem cîteva din operele lor iconografice respitite în diferite ținuturi, fiind aceasta și o indicație asupra locului unde se «tipăreau».

Cea mai veche e din 1700, cu inscripție slavonă, descrisă de Nicolae Iorga⁵ și publicată de Ion Mușlea⁶, reprezentînd pe «Adam și Eva». Iorga reproduce⁷ două icoane

2. Gravura în lemn de la mănăstirea Neamțului, este de o valoare deosebită.

3. Cf. *Revista istorică*, XXIV, Vălenii de Munte, 1938, nr. 4—6, p. 130—132.

4. Vezi Adrian Manlu, *La gravure sur bois en Roumanie* București, 1929. *Idem*, *Gravură românească în lemn*, în buletinul „Arta și tehnica grafică”, 1937, nr. 2, p. 27—30, reproduce cîteva xilogravuri de la călugării Teodosie și Simion din 1852).

5. N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile etc.*, p. 59—60. Vezi și V. Drăghiceanu, *Catalogul colecțiilor Comisunii Monumentelor Istorice*, București, 1913, p. 70, nr. 656.

6. I. Mușlea, *Xilogravurile țăranilor români din Ardeal*, fig. 34 reprezentînd „Adam și Eva în Rai”.

7. N. Iorga, *op. cit.*, p. 60—61.

fără dată, dar după înfățișarea lor par a fi din aceeași vreme (cca. 1700), una «Mintuitorul» și cealaltă «4 sfinți»: Atanasie, Chiril, Teodor Tiron și Teodor Stratilat⁸. Tot cu inscripție slavă, ceea ce e o dovadă de vechime, avem încă trei stampe publicate: prima este «Scara lui Iacob» (colorată⁹, din secolul al XVIII-lea; V. Drăghiceanu mai amintește încă două icoane din același veac: 1. Scenă religioasă și 2. Maica Domnului¹⁰. A

Hristos, xilografie de Gheorghe Pop, 1896 *

doua stampă publicată de Mușlea este a Sfântului Dumitru cu însemnarea: «Dumitre, sint în Iisus Hristos, te implorăm eliberează cum tu ai eliberat cetățile de împăratul Ioan păgînul, împăratul Bulgarilor». Pe icoană se vede orașul întărit, Sfântul Dumitru cu lancea străpungînd pe cineva întins la pămînt, purtînd coroană și veșmînt oriental (Împăratul Ioan — mort 1206). S-a găsit pe prestolul bisericii ortodoxe din Ravna (Ranușa, jud. Arad), împreună cu altele de același fel dăruite apoi la Academia Romîină¹¹. A treia a

8. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 70, nr. 656.

9. I. Mușlea, *Xilografurile*, fig. 45, vezi și V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 70, nr. 653.

10. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 70, nr. 654 și 657.

11. Publicată în studiul Mariei Goleacu, în „Revue historique”, XIV, 1937, Vălenii de Munte, nr. 1—3, p. 32—33, fig. 3.

* Cele 17 icoane reproduse în acest studiu sînt din Muzeul etnografic al Transilvaniei din Cluj, care are 269 icoane pe sticlă și 65 xilografuri.

fost tipărită de Gh. Oprescu¹², reprezentînd Adorarea magilor și clobanilor cu inscripția în limba rusă «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bună învoire». Această stampă și multe altele cu astfel de inscripții vor fi fost aduse de iconari ruși și polonezi pe care îi întîlnim în diferite părți ale Ardealului, iar în 1794—1795 pe la Brașov și Făgăraș. De la Hășdate avem inscripții slave și unele stampe¹³. Pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea întîlnim un zugrav rus la Miercurea Sibului: Osip Radoff. Un altul este zugravul Gheorghe Sarandovici, din regiunea Pultava Rusiei, care, înainte de 1848, s-a așezat la curtea boierului Rosetti din Căiuții Moldovei (raion Bacău)¹⁴.

În colecția bibliotecii Universității din Cluj mai avem patru stampe: una cu inscripțiile slavă și trei cu inscripții grecești. Cea slavă, făcută de un monah, reprezintă pe Sfîntul Gheorghe omorînd cu lancea balaurul și pe Sfîntul Dimitrie omorînd tot cu lancea un personaj, iar cele grecești: 1. Sfîntul Gheorghe străpunge balaurul; 2. Maica Domnului cu pruncul Iisus (din 1772); 3. Sfînta Treime (din 1793). Acestea trei din urmă sînt de proveniență străină.

La expoziția din 1905 a societății culturale «Astra», la Sibiu, N. Iorga a aflat o xilografură cu inscripția: «Icoana preasfîntei Născătoare de Dumnezeu care au lucrămînt în Ardeal, în Sfînta Mitropolie a Blajului: anul 1764 martie 18. Petru P. Tipograf»¹⁵. Acest tipograf nu e altul decît Petru Popovici venit de la Rîmnic; era în Blaj de vreo 8 ani (ca și zugravul taxalist Oprea de origine tot din Tara Romînească) și tipărise încă cîteva gravuri mai mici cunoscute¹⁶. Tot la Blaj meșterul Vlaicu tipărise în *Ceaslovul din 1752* o altă gravură cu chipul «Născătoarei de Dumnezeu» care a lăcrimat la Mînăstirea Nicula în 4 februarie 1694 (dată exactă e 15 februarie — 12 martie 1699), pe care domnul Moldovei din acest timp, Antioh Cantemir, voise s-o cumpere cu o mie de taleri pentru științenia și renumele ei¹⁷. Peste cîtiva ani, în 1757, o reproduce în altă carte latină Mihail Betskereki cu nota: «Icon. Beatae Virginis ad Claudiopolium, lacrymantis».

Se pare că și în Banat ar fi existat meșteri xilografi, la Timișoara ori în cele cîteva mînăstiri, în legătură cu sîrbii și de aici vin probabil și cele cîteva stampe din Ravna (= Ranușa) cu inscripții slave. În sprijinul acestei ipoteze ar veni și faptul descris, în 1817, de scitiitorul maghiar Francisc Kazinczy, care, după ce vizitează Banatul, pleacă din Lugoj la Biscaria (sat din jud. Hunedoara). Trecînd pe la Cosava (lîngă Făget), spune că în preajma drumului a văzut dese cruci de lemn frumos sculptate. «Pe crucile de piatră nu sînt nicăeri chipuri sfînte. Alte icoane sfînte sau pictate sau tipărite dur pe hîrtie sînt puse sub acoperiș», pe crucile de lemn¹⁸. Pereții bisericii de lemn din Poiana (jud. Arad) au fost împodobii prin hîrtii cu xilografuri¹⁹. Deci obiceiul era ca aceste stampe sau icoane pe hîrtie să se lipească pe pereții bisericilor și pe crucile de lemn, așezate la răscrucea drumurilor.

În părțile Hunedoarei, unde era un centru de cultură bisericească la Mînăstirea Prislop, care a dat și vlădici, încă se poate să se fi executat xilografuri populare, fiindcă aici în satul Alun (lîngă Hunedoara), prof. Cor. Petran a descoperit una veche din 1782²⁰.

Ion Mușlea semnaleză și reproduce două stampe: Sfîntul Niculae și Precista care nu au fost lucrate în satul Hășdate, ci în altă parte²¹, ceea ce e o dovadă în plus că nu

12. Gh. Oprescu, în „Transilvania”, LIV, Sibiu, 1923, p. 122. 136 fig. 12.

13. I. Mușlea, *op. cit.*, p. 5 și nr. 16.

14. Cf. Rosetti, *Amintiri din copilărie*, București, 1925, p. 255—6. Ruși, ca vinzători de icoane în Transilvania întîlnim încă în 1784—5, pe vremea revoluției lui Horia. Cf. Szilagyî Fr., *Hora vilag Erdelyben*, Budapeșt, 1871, p. 250.

15. În *Studiul și documente*, XIII, *Scrisori și inscripții ardelenne și maramureșene*, II, București, 1906, p. 13, nr. 21.

16. Bianu-Hodos, *Bibliografia romînească veche*, II, București, 1912, la tabla numelor.

17. Vezi cartea noastră, *Istoria Bisericii*, vol. I, ed. II Sibiu, 1935, p. 426—7 și nr. 4.

18. *Erdelyi Levelek*, II, ed. Gh. Kristof, Cluj, 1944, p. 16.

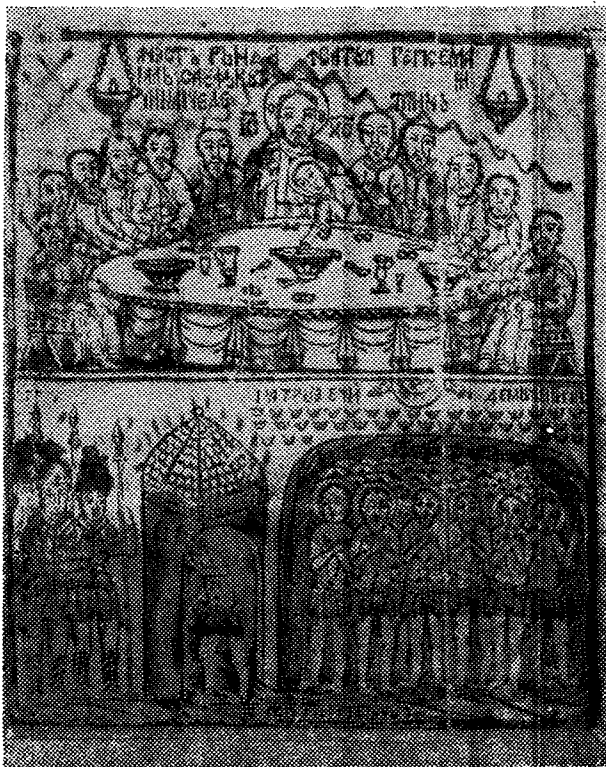
19. Cor. Petran, *Bisericile de lemn din jud. Arad*, Sibiu, 1927, p. 16.

20. Cf. *Arta Romînească din Transilvania*, Sibiu, 1943, p. 17.

21. Ion Mușlea, *op. cit.*, fig. 43—44.

numai în satul acesta erau xilografi ori în alt ținut al Transilvaniei, ci și în Țara Românească. O gravură de lemn cu icoana Sfântul Gheorghe nou din Ianina (1938), a fost făcută de Ioniță zugravul din mahalaua Popa Nan din București în 1838—1839, pe care mitropolitul Nifon o condamnă ca anticanonică și neortodoxă²².

Ne oprim acum mai pe larg asupra xilograurilor din Hășdate (jud. Someș), ei fiind niște țărani simpli, care timp de peste o sută de ani au practicat această ocupație,

Cina cea de taină, xilografie de Gh. Pop, 1824.

inundând cu multe mii de icoane pe hîrtie ținuturile românești de pe ambele laturi ale Carpaților.

S-a pus, întrebarea, de unde au învățat țăranii din Hășdate acest meșteșug ale cărui produse trec în domeniul artei? Era un mic sat sărac, de iobagi, dependent de orașul Gherla, la 3 km depărtare și vecin cu Nicula, unde era minăstirea, la care, la finele secolului al XVIII-lea se credea că se produsese minunea cu icoana Maicii Domnului, care-i crescuse faima pînă în ținuturi îndepărtate, aducindu-i multe mii de credincioși să i se închine, îndeosebi la Sfînta Maria, hramul Sfîntului locaș. Se poate că de atunci să fi fost aici călugări zugravi, care au crescut sau a avut numai relații cu minăstirile din Moldova, de unde vor fi venit călugări iconari, ca la marele prăznic să-și desfacă între mii de credincioși icoanele lor mai mici sau de proporții mai mari, cîștig material pentru unii și amintire plăcută, bun sufletesc și podoabe frumoase pentru casele credincioșilor.

22. Cf. E. Virtosu, *Arta și tehnica grafică*, 1938, nr. 3, p. 52.

Deci, acolo era un centru de întâlnire de meșteri iconari, de la care țărani hășdăteni au putut cu timpul să-și însușească tipărirea icoanelor pe hîrtie. Dar, îndemnul și învățătura în ramura aceasta putea să vie și din altă parte și pe altă cale. Cercetînd urbariile satului Hășdate, vedem că în 1637 «Diacul» sau cîntărețul de la biserica satului a fugit în străini, adică în Moldova²³, iar în cel din 1737 se notează că iobagul Timporan Petru e călugăr în Moldova și că în sat trăiește zugravul Vasile cu 2 copii: Timofi de 15 ani și Alexa de 8; avere: o sesie, 2 vaci, 2 junci, 3 cai, 2 porci, locuri arătoare în cele două hotare de 11 și 10 cable, 4 finețe de 6 care de fin, plătește anual 5 florini dare. Avea deci o avere frumoasă, după care puteau trăi mulțumitor, mai ales că și zugrăvitul icoanelor simple sau al bisericilor, încă aducea venit bun la casă, fiind seama că locuia în apropierea Mînăstirii Nicula²⁴. Un studiu comparativ între stampele de la Mînăstirea Neamț și cele din Hășdate, ne duce la concluzia că multe din cele din urmă, mai dure sau mai simple, sînt copia celor dinții care sînt fără îndoială mai fine și mai artistic lucrate (vezi de exemplu stampa Mucenicului Haralambie).

Pe aceste două căi, fie de la localnici, fie de la mînăstirile din Moldova, au reușit să învețe țărani din Hășdate meșteșugul de a face clișee-gravuri și de a imprima pe ele stampele-icoane pe hîrtie. Pe baza stampelor cunoscute -- vreo 80 în diferite colecții particulare și muzee -- nu se poate preciza cînd și-au început aceștia lucrul lor artistic. Cea mai veche icoană de-a lor e datată de la finele secolului al XVIII-lea.

Cunoaștem cu numele cinci autori de stampe în Hășdate. Cel mai vechi e Gheorghe Pop, căruia îi urmează doi fii sau nepoți: Simion și Onisie. Familia Pop e venită la începutul secolului al XVIII-lea din Moldova, căci în urbarul din 1737, i se zice «Pop-Moldovean». Această informație contribuie de asemenea la transformarea ipotezei în realitate istorică, cum că învățătura și îndemnul la țărani hășdăteni vor fi venit din Moldova și primul instructor în acest meșteșug va fi fost unul din familia Pop, sau chiar «zugravul» nostru Gheorghe Pop, cum presupunea și Mușlea în studiul său²⁵.

Gheorghe Pop e și cel mai de valoare dintre iconarii de stampe din Hășdate. Avem de la el 11 icoane semnate, din care șapte au și anul, de la 1798 pînă la 1825. Iată care sînt acestea, arătînd și unde sînt publicate, sau, dacă sînt inedite, colecția în care se păstrează: 1. Scene din viața lui Alexandru cel Mare, în 1798²⁶; 2. Mîntuitorul, în 1806²⁷ (în 1905, era în biserica ortodoxă din Herseni)²⁸; 3. Arhanghelul Mihail, 1807²⁹; 4. Coborîrea de pe cruce, 1811³⁰; tot din 1811 e și cea din biserica Teleuș³¹; 5. Scene din Alexandria, 1817³²; 6. Cina de la iasă și 40 mucenici, 1824; 7. Scenă din Alexandria, 1825³³; 8. Precizia cu Pruncul Iisus (Colecția Oros din Cluj); 9. Masa raiului (colecția Oros); 10. Evangheliștii³⁴; 11. Botezul, Tăierea capului Sfîntului Ioan, Sfîntul Alipie și Simion (col. Mușlea din Cluj).

23. Makkai, I. *Racoczy György gazdasági iratai*, I, Budapesta, 1954, p. 418.

24. Cf. studiul meu inedit, *Iobagii romîni de pe domeniul cetății Gherla*.

25. I. Mușlea, *op. cit.*, p. 10. Vezi gravurile multe și frumoase din *Cazania lui Varlaam*, tipărită la Iași 1643, retipărită cu un studiu asupra lor de prof. Atanasie Popa, în 1944, la Timișoara, p. 132. Cartea aceasta a avut o mare răspîndire în Transilvania, unde se găsesc pînă astăzi sute de exemplare tipărite și manuscrise (vezi: *op. cit.*, p. 11, nr. 6); ale căror gravuri, poate vor fi contribuit la apariția xilografurilor transilvane.

26. Publicate de Mateescu în „Ion Creangă”, 1911, p. 8-9.

27. La Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, București, 1934, fig. 61. Mușlea, *op. cit.*, fig. 7.

28. Cf. N. Iorga, *Studii și Documente*, XIII, p. 113, nr. 1.

29. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 23.

30. *Ibidem*, fig. 11.

31. Cf. Petran, *Monumente istorice în jud. Bihor*, p. 23-24.

32. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 41.

33. Al. Oprescu, *Peasant art. in Roumania*, London, 1929, p. 178. Oprescu, *L'art du paysan roumain*, Bucarest, 1937, planșa 31.

34. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 30.

Cei patru urmași sînt mult inferiori lui Gh. Pop în ce privește compoziția, desenul și perspectiva. Lucrează și stampe mari din două foi, cu multe persoane și inscripție nu numai romînească, ci și lalinească.

De la cei 2 fii sau nepoți ai lui Pop cunoaștem numai vreo 19 stampe. Simion Pop, de meserie tipnlar, are trei icoane din 1842 : 1. Sfînta Treime³⁵ ; 2. Precista³⁶ ; 3. Sfîntul Nicolae înzestrînd³⁷. Toate trei au ceva personal ce le deosebește de ale celorlalți patru.

Sfîntul Haralambie, xilografie de Nich. Murariu, 1840

Se crede că prin Onisie Pop, între 1840—1860, producția stampelor în Hășdate și-a ajuns culmea înfloririi³⁸. Nu sînt toate cele 17 stampe proprii ale lui ci, luînd clișeele altora, tipărea cu ele stampe semnate de el, de aceea ale lui sînt mai numeroase ca ale celorlalți. Cunoaște 16 stampe semnate de el, dintre care două și datate : 1. Botezul și scena cu sfinții, 1843³⁹ și 2. Sfînta Treime, 1751⁴⁰. Fără dată : 3. Invierea⁴¹ ; 4. Masa

35. La Viski, K. *Gravures sur bois populaires roumaines de Transylvanie*, Budapeșt, 1931, planșa 9. Viski, *op. cit.*, pl. 3.

36. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 2.

37. E. Virtosu, *op. cit.*, fig. 1. Mușlea, *op. cit.*, fig. 15.

38. I. Mușlea, *op. cit.*, p. 10—11.

39. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 17. Viski, *op. cit.*, pl. 4.

40. I. Mușlea, fig. 29 ; Viski, *op. cit.*, pl. 14.

41. *Ibidem*, fig. 9.

Raiului⁴²; 5. Botezul și scene cu sfinți (variantă)⁴³; 6. Sfântul Gheorghe⁴⁴; 7. Arhanghelul Mihail și Gavriil⁴⁵; 8. Sfinții Constantin și Elena⁴⁶; 9. Adam și Eva⁴⁷; 10. Sfântul Ilie⁴⁸; 11. Înălțarea Precistei (Col. Mușlea); 12. Răstignirea⁴⁹; 13. Șase sfinți⁵⁰; 14. Evangheliștii (col. Mușlea); 15. Maica Domnului, Sf. Ioan, Paraschiva și Niculae⁵¹; 16. Găina cu pui⁵²; 17. Cocoșul⁵³.

Stampele lui Nichita Morariu au fost destul de răspândite și cerute. Sînt semnate și date în număr de 10, înfățișînd: 1. Răstignirea 1835⁵⁴; 2. Sfântul Haralambie 1840⁵⁵; 3. Sfinții Constantin și Elena 1843⁵⁶; 4. Sfinții Dumitru și Nicolae, Paraschiva și Gheorgheghe, 1843 (col. Mușlea); 5. Sf. Mihail, Botezul, Sfântul Gheorghe, Sfântul Dumitru, 1851 (col. Oros); 6. Arh. Mihail 1862⁵⁷; 7. Adunarea Sfinților Apostoli 1862⁵⁸; 8. Arboarele lui Iesei 1862⁵⁹; 9. Găina cu pui. 1862⁶⁰; 10. Cocoș, 1862 (colecția Mușlea).

Ultimul, Andrei Man, «Diac» sau cîntăreț la biserică, deși ne spune că «tabla (clișeul) sau sepatur» de el, totuși avea obiceiul de a semna sau tipări pe ale altora, cu care schimba, de ex. cu Nichita Morariu și Onisie Pop, de la care, murind cumpărând toate tiparele, între ele fiind și de la bătrînul Gheorghe Pop. Cu el apune pentru totdeauna gravura populară din Hășdate. Moare pe la 1885. Fiul său, cu același nume, tot cîntăreț, care ajutase tatălui la săparea de clișee, a mai lucrat și el un an doi după moartea bătrînului, dar, cu meșteșugul prost chivernisit și lovit și de împrejurări vitrege, a ajuns la sapă de lemn.

De la Andrei Man avem 5 stampe semnate și 2 atribuite lui: 1. Găină, 1859 (col. Oros), 2. Cocoș, 1859⁶¹; 3. Sf. Gheorghe⁶², 1861; 4. Sf. Haralambie, 1883 (col. Oros). Fără dată; 5. Înălțarea Precistei⁶³; Atribuite: 6. Botezul⁶⁴; 7. Scene din Alexandria⁶⁵.

Am reproduș numirea icoanelor stampe lucrate și semnate de cei cinci meșteri «iconari» țărani din satul someșan Hășdate. Mai adăugăm încă 27 stampe fără autori și dată, cu scopul de a înlesni studiile comparative cu cele semnate mai sus sau cu altele ce vor fi găsite în viitor.

Iată numirea lor și publicațiile unde au apărut sau colecțiile în care se mai păstrează, fără a fi fost tipărite urdeva (reviste etc.).

42. *Ibidem*, fig. 16.

43. Variantă, *ibidem*, fig. 18.

44. N. Iorga, *Les arts mineurs*, planșa 15 colorată; Gh. Oprescu *L'art paysan*, pl. 30; I. Mușlea *op. cit.*, fig. 19; Viski, *op. cit.*, pl. 7.

45. Viski, *op. cit.*, pl. 10. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 24.

46. *Ibidem*, fig. 26.

47. Gh. Oprescu, în „Transilvania”, fig. 2.

48. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 32.

49. Viski, *op. cit.*, pl. 12. Col. Oros; Gh. Oprescu, *L'art paysan*, pl. 30.

50. Viski, *op. cit.*, pl. 6.

51. *Ibidem*, pl. 2.

52. *Ibidem*, pl. 18.

53. E. Virtosu, *op. cit.*, fig. 2.

54. Publicat în *Les arts mineurs* a lui N. Iorga, fig. 60; I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 10.

55. Gh. Oprescu, în „Transilvania”, fig. 60; Iorga, *op. cit.*, fig. 59. Gh. Oprescu, *Peasant art.*, p. 178; idem, *L'art du paysan*, pl. 31; I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 27, colorat și 27 a.

56. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 25.

57. Viski, *op. cit.*, pl. 15.

58. N. Iorga, *op. cit.*, pl. 14 colorate.

59. Gh. Oprescu, *L'art du paysan*, pl. 32.

60. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 37.

61. Gh. Oprescu, în „Transilvania”, nr. 3; *Idem*, *Peasant art.*, p. 177, pl. 33; I. Mușlea *op. cit.*, fig. 36.

62. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 20.

63. *Ibidem*, fig. 4.

64. *Ibidem*, fig. 6.

65. *Ibidem*, fig. 41, și pl. 11 în deosebi.

1. Precista⁶⁶; 2. Bunavestire⁶⁷; 3. Botezul⁶⁸; 4. Nașterea Domnului⁶⁹; 5. Scene din viața Mintuitorului⁷⁰; 6. Sf. Nicolae⁷¹; 7. Sf. Grigorie, Vasile,

Sfânta Treime și Ingerii, xilografie de Simion Pop, 1842

Ioan⁷²; 8. Clișeu de lemn; Sf. Dumitru, Nicolae și Gheorghe⁷³; 9. Adam și Eva⁷⁴; 10. Precista, Hristos și 40 Sfinți⁷⁵; 11. Sf. Nicolae, stampă lipită pe scândură⁷⁶; 12.

66. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 3.

67. *Ibidem*, fig. 5.

68. Oprescu, in „Transilvania”, 1923, nr. 11; Iorga, *Les arts mineurs*, pl. XVI colorată;

Gh. Oprescu, *L'art paysan*, pl. 31. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 6.

69. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 8.

70. *Ibidem*, fig. 13.

71. Gh. Oprescu, in „Transilvania”, nr. 8; I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 14.

72. *Ibidem*, fig. 21.

73. Viski, *op. cit.*, pl. 13; I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 22.

74. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 33.

75. *Ibidem*, fig. 42.

76. *Ibidem*, fig. 43.

77. *Ibidem*, fig. 44.

78. Gh. Oprescu, *L'art du paysan*, pl. 29.

Precista⁷⁷; 13. Clîșeu de lemn: 4 sfinți⁷⁸; 14. Sf. Paraschiva⁷⁹; 15. Nașterea Domnului⁸⁰; Adam și Eva⁸¹; 17. Sf. Ilie⁸²; 18. Sf. Constantin și Elena⁸³; 19. Precista cu Pruncul Iisus, Sf. Ștefan, Sf. Ion Predetici (col. Oros); 20. Precista, Hristos și 6 sfinți⁸⁴; 21. Botezul, Sf. Ștefan, Alipie și Simion (Col. Mușlea); 22—24. Inchinarea păstorilor, Sf. Treime, Sf. Constantin și Eiena, Arh. Mihail; 25. Păreche de nobili⁸⁵; 26. Pișta și Marisca⁸⁶; 27. 2 scene din Alexandria⁸⁷; 28. Șase paseri (Col. Mușlea); 29. 4 paseri⁸⁸; 30. Cocoșul⁸⁹; 31. «Mizrach» icoana evreiască⁹⁰.

Evident că cele indicate de noi aici sînt foarte puține din miile de exemplare ce au fost răsbindite în cuprinsul pămîntului românesc în curs de mai bine de un veac. Partea cea mai mare s-a distrus. Cercetările ulterioare ale oamenilor competenți și cu dragoste față de trecutul poporului nostru chiar și în manifestările acestea vor mai descoperi încă zeci de astfel de stampe.

IV. CENTRELE, ZUGRAVII ȘI ICOANELE LOR PE STICLA

Originea acestor icoane a preocupat de aproape pe specialiști, căutînd fiecare să dea o soluție personală, luînd în considerație și vechimea, dar se poate spune astăzi, cînd perspectiva istorică e mai lărgită prin noile cercetări și descoperiri, că nici una din aceste soluții nu poate fi acceptată ca adevăr istoric, ci numai ca o simplă părere sau ipoteză (vezi studiile despre icoanele pe sticlă citate ale lui Mușlea, Iorga și Ioanidu-Rădulescu).

În orice caz îndemnul și învățătura va fi venit din Austria catolică, unde se practica în secolul al XVII-lea pictura pe sticlă, dar pe ce cale, de cine și cînd a ajuns la noi în stadiul actual al cunoștințelor noastre, în legătură și cu istoria artelor, e foarte greu de a da un răspuns precis și definitiv. «Fabricile» de sticlă au înlesnit numai producerea de astfel de icoane și au intensificat-o, cum a fost în țara Oltului, unde încă din secolul al XVII-lea, aveam dovedite două «fabrici» în satele românești Comana de Sus și Porumbacul de Sus⁹¹. E interesant că la fabrica din Porumbacul de sus în 1648 erau pe lângă 2 meșteri nemți și 2 romîni⁹².

Nu se poate fixa nici vechimea acestui meșteșug întrebîntat la noi de zugravi, fiindcă cea mai veche icoană pe sticlă cunoscută e numai din 1778, aflată în satul Ribicioara de Jos (jud. Hunedoara-Zarand) de prof. C. Petran⁹³, iar celor de la Nicula, care s-au bucurat de mare renume deși nemeritat, li s-a putut fixa o dată și mai nouă, abia anul

79. *Ibidem*, pl. 32.

80. *Ibidem*, pl. 32.

81. *Ibidem*, pl. 33.

82. *Ibidem*, pl. 33. *Idem*, în „Transilvania“, nr. 1. Viski, *op. cit.*, pl. 5.

83. Gh. Oprescu, *op. cit.*, nr. 6.

84. Viski, *op. cit.*, pl. 11; col. Oros.

85. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 39.

86. *Ibidem*, fig. 42.

87. Gh. Oprescu, în „Transilvania“, nr. 10.

88. *Ibidem*, nr. 4, cu data 1883. *Idem*, *Peasant, art.*, p. 177.

89. Viski, *op. cit.*, pl. 17.

90. *Ibidem*, pl. 16. I. Mușlea, *op. cit.*, fig. 39.

91. Vezi Makkai, *op. cit.*, p. 467, 517, 531 din anii 1632 și 1648 și publicația mea despre urbariul domeniului Porumbacul de Jos în „Analele Academiei Romîne“, sect. Ist. XXIV, 1942, p. 602 din 1680.

92. Cf. Makkai, *op. cit.*, p. 517.

93. *Artă Romînească în Transilvania*, p. 15.

1802⁹⁴. E adevărat că pictura fiind făcută pe un material foarte fragil, cea mai mare și mai prețioasă parte din aceste icoane în cursul vremii s-a nămicit.

*

În orice caz, credem că asupra originii și vechimii icoanelor pe sticlă de la noi, ne-ar fi dat unele informații, poate edificatoare, cele apărute în nordul Moldovei. Se știe că aici, în localitățile Rădăuți și Voroneț, încă în secolul al XVIII-lea se lucrau, sub influență venită din Galiția (tot austriacă), icoane pe sticlă, care au avut și ele o largă

Sărbători, (praznice), xilografie de Onisile Pop.

răspîndire, chiar și între romîni. O frumoasă colecție din astfel de icoane avea cărturarul artist dr. Vladimir Zaloziecki, fost secretar artistic — cu studii numeroase și prețuite — al unei secții regionale a Comisiei Monumentelor Istorice care era un bun și temeinic cunoscător al acestor produse de artă populară⁹⁵. E sigur că un studiu serios al acestora, pus în legătură cu cele romînești, ar fi proiectat o lumină mai vie asupra cunoașterii mai profunde a vieții istorice a acestor icoane pe sticlă.

Să începem cu cei mai vestiți meșteri, prin operele lor așa de răsirate în toată țara, cu cei din Nicula. Producția lor locală e în general socotită ca foarte slabă, dar iconarii

94. Cf. Muslea, op. cit., p. 45: *Pictura pe sticlă la romîni din Scheul Brașovului*.

95. Vezi Tîgara-Samurcaș, *Muzeografia romînească*, București 1936, p. 225 și Ioanidu-Rădulescu, *Icoane pe sticlă*, p. 156.

niculeni s-au impus prin cei care s-au așezat în alte orașe sau sate și acolo au făcut icoane pe sticlă vrednice de atenția cercetătorilor artei. În Nicula au fost mai mulți zugravi, care de obicei nu-și notau numele pe icoane. Nu cunoaștem decât 4 bărbați: Ștefan Mircea, Ștefan Belindeanu, Dionisie Juga, Teodor Tecar, și fata celui dintîi: Maria Chifor, care a trăit pînă după 1929 (n. prin 1862). Aceștia zugrăveau și pe lemn, uneori pe pînă. Din operele lui Belindeanu cunoaștem vreo cîteva care ni-l arată ca pe un pictor cu talent deosebit, cunoscător priceput al artei apusene, pe care o aplică la zugrăvirea icoanelor bisericii vechi de la Mînăstirea Nicula, în 1860, fiind toată opera lui, păstrată și prețuită pînă astăzi. Era nobil de naștere, — se poate să fi făcut studii de artă și în străinătate; a murit în februarie 1875, la vîrsta de 60 ani. O icoană a lui, a fost reprodușă cu aprecieri elogioase într-un studiu de V. Vătășanu⁹⁶. E sigur că el adeseori a avut prilej să vadă de aproape și să se influențeze de opera de mare renume a autorului belgian Rubens «Coborîrea de pe cruce», ce se păstra în biserica armenilor din Gherla, pe care le-o dăruise împăratul Francisc din Viena, în 1806, pentru ajutorul de 60.000 fl. dați de negustorii armeni⁹⁷.

Juga și Tecar au zugrăvit pe lângă icoane și biserici în Bihor, în 1870—99⁹⁸.

La Gherla, Fain Gherghel, un străin, dă icoane de valoare redusă, dar cu inscripții latine, față de ceilalți care se mențin la cele cu chirilice. Cunoaștem una: «Intrarea în Ierusalim»⁹⁹.

Gheorghe Bariț, într-un articol din 1847, *Reflecții la zugrăvia din Moldova*, scrie: «Ce e drept, bisericile moldavo-romîne sînt pline de icoane de la Nicula din Ardeal (sat și mînăstioară) pe care bieții zugravi săteni, dintre care mulți nu știu nici ceti, le fac cu o ușurință alif de minunăție, pe cît sînt aceleași mai prejos de orice critică, apoi le poartă în spinare din sat în sat, iar bunii creștini le cumpără cu mare evlavie, ba unii din acei niculeni se colonizară și aici în Brașov, unde își vînd sfînta marfă cu ce cîștig nu-i întrebăm»¹⁰⁰.

Deci, sătenii din Nicula își părăseau satul lor încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea și se așezau în diferite sate ori orașe ardelenne, pentru a trăi mai ușor și eventual și mai bine. Cine sînt aceștia și unde se așezau? O examinare a conscripțiilor din secolul al XIX-lea, ne arată că Nicula era un sat cu 628 locuitori (534 erau «nemeși»), iar la 1866 erau aici 160 case. Historicul J. Kadar, care a scris *Monografia județului Solnoc-Doboca (=Someș)*, în șapte volume mari, a cunoscut pe sătenii din Nicula, pe care i-a cercetat la ei acasă. El scria despre ei: «Se nutresc bine, se ocupă în mare cu zugrăvitul icoanelor; cel mai căutat (prețuit) e «diacul» (cîntărețul) de la biserica—mînăstire (=Ștefan Mircea?), cei mai săraci iarna se ocupă cu negoțul de icoane»¹⁰¹. Iată și numele cîtorva familii de săteni nobili, pe care îi vom întîlni zugravi de icoane pe sticlă și în alte orașe, departe de Nicula lor săracă: Pop, Tămaș, Prodan, Ghimba, Mircea, Chifor, Moga, Belindeanu, Fetke, Tecar, Juga.

Din cei numiți aflăm așezați, încă înainte de 1850, în orașele Brașov, Alba-Iulia, Făgăraș, și satele din jur; de sigur vor fi fost și în alte locuri.

În Brașov-Schei s-au colonizat — cum zice Bariț — încă înainte de 1847 zugravi din Nicula. Unul dintre aceștia a fost bătrînul Ghimbă, devenit aici Ghimbășeanu, căruia i-a urmat în lucrul icoanelor fiul său, cunoscut sub numele «Ghimbășan Iconaru», și fata acestuia din urmă numită Elena, mărîtată după un localnic: Tabără (născut pe la 1875). Ea trăia încă în 1923, dar demult nu mai lucra, aproape uitase meșteșugul familial al zugrăvitului. E posibil să mai fi viețuit în Brașov și alți zugravi veniți de la Nicula¹⁰². Atras de lucrul și cîștigul acestora, poate și crescut de ei, apare în Schei — unde trăiau toți acești zugravi —, un copil de naștere sas, sărac, dar pe urmă complet romînzat și

96. J. *Strzygowski Testschrift*, Klagenfurt, 1937, p. 175—178 și fig. 15.

97. Szongot, *Szamusujvar története*, Gherla vol. III, 1906, p. 98—99.

98. Cf. Petran, *Mon. istorice din Bihor*, Cluj, 1931, p. 20—21.

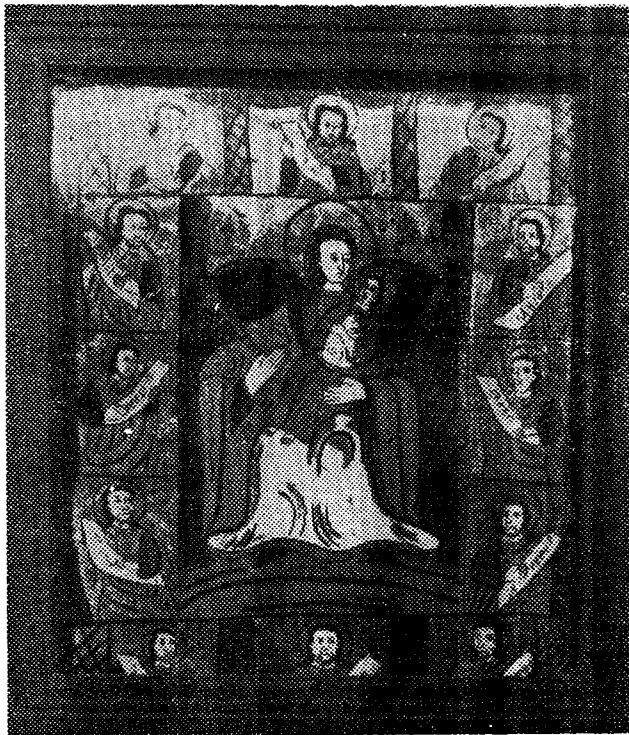
99. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 17.

100. „Foala pentru minte și inimă”, Brașov, 1847, p. 326.

101. Kadar, *Szolnok, Doboka varmegye monografiája*, vol. V, Dej, 1902, p. 179, 181.

102. — Fata lui Ghimbășeanu spune, că tatăl ei chema și alți „Gherlani” să-i ajute la lucrul icoanelor, „erau oameni bătrîni și stiau bine să lucre”. Acești „Gherlani” numiți erau iconari din Nicula, așezați în Brașov (cf. I. Mușlea în „Tara Birsei”, I, p. 37).

prin soția sa romîncă : Dolfi sau Rudolf Zainchi, care e amintit, ca un meșter iscusit în icoane pe sticlă. Fiica lui, Elena, măritată aici cu unul numit Faur, încă își însușise de la tatăl ei meșterul zugrăvitului pe care, spune în 1927, poate nici unul nu-l mai știe, că n-a mai lucrat de mult¹⁰³. Un alt zugrav în Schei, care se îndeletnicea cu lucrul acelorași icoane pe sticlă și lemn, ca și Dolfi, era și Trîmbițaș. Icoane de la acești zugravi scheieni

Maica Domnului cu proorocii, icoană pe sticlă din Rîmet (Alba)

nu se cunosc, fiindcă, după obiceiul lor, nu le semnav¹⁰⁴.

Venim acum la meșterii niculeni poșosiți în Făgăraș și satele din jur : Pop, Moldovanu, Tămaș și Moga.

În satul Galați din dreapta Olului, vecin cu Făgărașul încă la finea secolului al XVIII-lea apare zugravul Ion Pop-Moldovanu care a avut o lungă viață de 95 ani († 1869) și o familie numeroasă, din care au ieșit vestiți pictori academici din Brașov, Mișu Pop și o fată măritată după preotul zugrav Nicolae Raicu din parohia Șinca veche. Bătrînul Pop a avut o activitate artistică foarte bogată și întinsă. El lucrează între Făgăraș, Brașov, Secuime, Gherla și pînă în Bihor, pretutindeni amintindu-se opere de ale lui¹⁰⁵. El aduce în Galați familia Tămaș, ai cărei membri se ocupau cu zugrăvitul : tata, mama, o fată, Ana Dej, și un fiu Petru, care pe urmă s-au mutat în Făgăraș, unde au continuat meșterul, păstrîndu-ni-se de la acești doi frați din urmă cîteva icoane, pe care le vom nota ceva mai departe.

¹⁰³. *Ibidem*, p. 51.

¹⁰⁴. Vezi pe larg I. Muslea, *Xilogravuri...*, p. 38—52.

¹⁰⁵. Cf. C. Comarnescu, *Pictorul Mișu Pop*, în „Tara Birset”, IV, Brașov, 1932, p. 100—104 și cele trei studii ale mele despre zugravi.

Bătrînul Pop-Moldovanu¹⁰⁶ se mutase mai înainte în Făgăraș, înainte de 1808, unde avea casă proprie și ceva avere, de unde în 1818 trece la Brașov. Aici trăiește și mai lucrează încă mulți ani pînă la moarte, în mijlocul familiei sale spornică și foarte prețuită. Un Ion Pop, zugrav în Făgăraș, împodobește, în 1771, biserica din Cacova (jud. Sibiu)¹⁰⁷.

Tot în Făgăraș, întîlnim ca zugrav de icoane pe sticlă, pe la 1876, pe un al treilea Ion Pop, desigur un nepot sau strănepot ai celor doi pomeniți mai înainte. S-au păstrat de la el 5 icoane care-î dovedesc însușirile artistice remarcabile¹⁰⁸.

Cred că dacă nu toți trei acești zugravi Pop sînt de origine din Nicula, atunci sînt cel puțin cei din urmă, sau numai ultimul, care s-a impus prin icoanele lui pe sticlă.

Tot din Nicula, a venit și Savu Moga, care s-a adăpostit, pe la 1843, în satul Arpașul de Sus, unde se căsătorește cu fata judeului, Rafira Tudor, avînd ca cumnat pe învățătorul din sat A. Tudor.

A murit în 1899, se născuse prin 1822, deci avusese o viață lungă de vreo 77 ani, în care, prin «plugul lui de aur» — zugrăvitul, a cîștigat o frumoasă și mare avere, căci icoanele lui erau foarte căutate; fiind considerat cel mai de frunte meșter zugrav din toată țara Olului, el nu umbla cu icoanele lui pe la țîrguri ori pe la hramurile bisericilor, deoarece credincioșii îl cercetau acasă, comandau icoanele și tot ei veneau să le ridice, mulțumiți cu execuția lor frumoasă, ca și cu scena religioasă, ori sfîntul ce le reprezentau. Era considerat nu numai ca iconar vestit, ci și ca om cu suflet ales.

Icoanele lui nu sînt numai pe sticlă, ci și pe lemn, răspîndite larg prin biserici și case din satele oltenne. Lucrul lui e de calitate superioară în prezentarea personajelor biblice și în culori. Vom semna la o parte din ele cunoscute și publicate¹⁰⁹.

Mușlea a descoperit de la acest Moga o icoană (din 1870) cu totul excepțională, ca prezentare și valoare artistică, comandată de conducătorii breslei tăbăcarilor din Făgăraș ale căror chipuri sînt redată și ele pe icoană. E un caz unic în toată arta de icoane pe sticlă! Unele din icoanele lui Moga sînt semnate și datate, dar și fără aceste precizări, celelalte se pot distinge prin execuția artistică de la un nivel mai ridicat, ca ale altora din acea epocă.

Un alt zugrav din Nicula e Prodan, aciuat în Maierii orașului Alba-Iulia, țîrg vestit și cercetat de multă lume, care cumpăra și icoane. De la acesta nu cunoaștem icoane, dar de la soția sa numită Prodanoaie († 1914) și fiica sa sînt multe respirate în cartierul orașului și în satele din apropiere. N-au semnătura lor și nici data, dar prin culorile tari și execuția inferioară, se pot identifica repede¹¹⁰.

*

Să semnalăm acum icoanele pe sticlă ale meșterilor rămași în Nicula și a celor plecați la Brașov, Făgăraș și satele vecine, Alba-Iulia, cu subiectul lor și colecția sau revista unde se găsesc ori s-au publicat.

În Brașov s-au lucrat icoane pe sticlă decenii de-a rîndul, cel puțin o sută de ani, dar nu cunoaștem decît trei publicate de Mușlea¹¹¹, deși Lena Constante¹¹² amintește că numai în casele credincioșilor din Drăguș a găsit nu mai puțin de 363 icoane de pro-

106. P. Comarnescu, *op. cit.*, p. 101, crede că Pop Moldovan zugravul ar fi descendentul preotului Ioan Popa din Galați, nobilitat în 1668, de prințul M. Apaffy. Adevărul e însă altul: zugravul Ioan avea doi frați Aron și Moise fiii preotului Iosif Iobag în 1788, deci nu era nobil. Cf. *Conscripția urbarială a satului Galați din 1788* în „Arhivele Statului” din Cluj.

107. Ghibu în „Telegraful Român”, Sibiu, 1905, nr. 115—117.

108. Cf. Lena Constante, în buletinul „Arta și tehnica grafică”, 1939, p. 59—74, fig. 19 și 25; Icanidu și Rădulescu, *op. cit.*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, vol. XXXV, 1942, fasc. 113—114, p. 159, 61, fig. 5—7.

109. Vezi amintirile culese despre el în Arpașul de sus de Lena Constante, în „Boabele de griu”, III, București, 1932, nr. 11, p. 586—588.

110. Vezi Gh. Pavelescu, buletinul „Apulum”, I, Alba-Iulia, 1942, p. 287—88.

111. În studiul său publicat în „Tara Birsei”, I, 1929, p. 42, 46, 50 : 1. Izvod (model pe hirtie pentru Nașterea Domnului (fig. 1), 2. Sfîntul Gheorghe (fig. 2 și 3 de la bătrînul Ghimbășanu : Maica Domnului (fig. 3).

112. din „Arta și tehnica grafică”, 1939, p. 59—74.

veniență din Brașov. Dacă într-un sat la depărtare de aproape 100 km de Brașov s-a aflat așa mulțime de icoane, ce cantitate enormă se va fi produs în acest oraș pentru zecile de sate din jur sau și mai departe, poate și pentru Țara Românească, de unde știm că veneau sute de cumpărători la târgurile săptămânale sau cele anuale din orașul Brașov.

De la Ana Dej avem numai patru: 1. «Izvorul»¹¹³; 2. Adam și Eva¹¹⁴; 3. Sfântul Ilie¹¹⁵; 4. Taierea capului Sfântului Ioan (în culori, în «Boabe de grâu», II (1931),

Schimbarea la față, icoană pe sticlă din Drăguș (Făgăraș)

no. 2, p. 120—121). Deși ea se laudă că icoanele ei urite se desfăceau pe la Crihalma și Lisa, pînă la Porumbacul de sus¹¹⁶.

Petru Tamaș — fratele Anei Dej — ne-a lăsat patru icoane identificate: 1. Sfântul Nicolae¹¹⁷; 2. Coborîrea de pe cruce¹¹⁸; 3. Punerea în mormînt¹¹⁹; 4. Petru și Pavel¹²⁰; Subiectele și le alegea mai ales din viața Mîntuitorului, iar locurile goale le împodobeau cu stele albe. Lena Constante, care le cunoaște mai bine, publicînd din ele,

113. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 1.

114. *Ibidem*, fig. 5.

115. *Ibidem*, fig. 6.

116. I. Muslea, în „Țara Birsei“, I, p. 51, nr. 2.

117. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 11.

118. *Ibidem*, fig. 12 colorată.

119. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 13, la Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, fig. 14.

120. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 14.

găsește următoarele cuvinte de prețuire: «foarte îngrijit lucrate cu un mare simț al compoziției, culorile sînt frumos îmbinate, figurile mari, cu ochi grei. Icoana «Coborîrea de pe cruce» este extrem de frumoasă»... Diagonala corpului lui Iisus pe albul lîntoliului, mișcarea sfinților urcați pe scări sînt de un puternic dramatism¹²¹. Moare în 1915.

De la cel din urmă, Ion Pop, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, avem 5 icoane: 1. Înălțarea Fecioarei; 2. Bunavestire¹²²; 3. Fecioara Maria, 1876; 4. Invierea Domnului; 5. Sfînta Treime într-un chip¹²³. Icoanele lui Pop sînt socolite de specialiști printre cele mai remarcabile produse ale epocii sale... Cu totul originală și unică este din punctul de vedere al concepției «Sfînta Treime într-un chip». Are o bogată fantezie de coloratură: pe un fond albastru pune aur și roșu, persoane numeroase desemnate bine, ansamblul și perspectiva observate, chenarele, toate produc impresia că avem în fața noastră un meșter zugrav cu calități artistice deosebite¹²⁴.

Savu Moga, cel mai activ, a ostenit o jumătate de veac în acest domeniu artistic și ne-a lăsat: 1. Nașterea Domnului, 1865 colorat¹²⁵; 2. Sfîntul Nicolae, 1874 colorat¹²⁶; 3. Cuvioasa Paraschiva, 1875¹²⁷. Sfîntul Teodor și Gheorghe, 1883¹²⁸; 5. Mîntuitorul, 1897¹²⁹; 6. 40 Mucenici¹³⁰.

Cele dintîi 2 icoane ale sale sînt din 1844, păstrate în casa sa proprie din Arpașul de Sus de către urmașii săi, iar ultima e din 1898, pe care fiind bolnav și murind n-a putut-o termina decît ucenicul său din satul vecin Cîrțișoara: Matei Timforia¹³¹.

Coloratura variată de alb negru, roșu, albastru și aur, desenul fin și precis personagiile simpatice și expresiv prezentate în faptele și sulețelul lor, fac din Savu Moga zugravul cel mai bine înzestrat sub raport artistic dintre colegii săi contemporani¹³².

Icoanele Prodanoaiei din Alba-Iulia, de factură scăzută, sînt 5, publicate: 1. Maica Domnului; 2. Invierea lui Iisus; 3. Iisus cu viță de vie¹³²; 4. Sfîntul Gheorghe; 5. Sfîntul Ilie¹³⁴.

Ne oprim la zugravul Matei Timforea, care nu-i de la Nicula ca cei de mai sus, ci din Țara Oltului. El s-a născut și va fi trăit toată viața în satul său Cîrțișoara, unde și-a desfășurat activitatea de aproape o jumătate de veac, între anii 1869—1904. Era ucenic al lui Savu Moga din satul vecin, dar cu un suflet mai frămîntat. Avem de la el: 1. Sfîntul Ilie, 1874; 2. Tăierea Capului Sfîntului Ioan, 1879; 3. Judecata din urmă, 1888; 4. Facerea lumii, 1890; 5. Raiul, 1891¹³⁵; 6. Salomeia, 1881 ori 1883 — 7—8. Vămile Văzduhului, 1892 colorat 9. Adam și Eva, 1901¹³⁶.

121. *Ibidem*, p. 60 și Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, p. 165.

122. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 19, 25.

123. Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, fig. 5—7. O altă icoană de acest fel, fără autor notat, e Sfînta Treime într-o figură cu trei fețe; se află la „Muzeul etnografic din Cluj“ (Cf. Pavelescu în „Apulum“, I, p. 294 și reproducă de Pavelescu în „Rev. Fundațiilor“, studiul citat fig. 5.

124. Cf. Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, p. 160.

125. în „Boabe de griu“, III, 1932, nr. 11, p. 588—9.

126. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 8, necolorat la Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, p. 157, fig. 3.

127. *Ibidem*, p. 158, fig. 4.

128. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 9.

129. „Boabe de griu“, III, nr. 11, p. 587.

130. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 10.

131. „Boabe de griu“, 1932, nr. 11, p. 587—88.

132. *Ibidem*, p. 588; Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, p. 159—160.

133. Pavelescu, „Apulum“, I, fig. 1—5 și „Rev. Fundațiilor“, XII, 1945, p. 642—43, fig. 6, 7, 8. Această icoană pe sticlă e reproducă și în cartea lui Cartoian, *Cărțile populare în literatura romînească*, II, București, 1936, pl. I. (După un original din Muzeul Institutului de sociologie din București).

134. Pavelescu, „Apulum“, I, fig. 1—5 și „Revista Fundațiilor“, XII, 1945, p. 642, 43, fig. 6, 7, 8.

135. Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, fig. 8—12.

136. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 15, 16, 18, 24. Tot Constante, ne spune că cea mai veche icoană a lui Timforea e din 1859 și cea mai nouă din 1904.

Deși nu-i la înălțimea învățătorului său Moga, în unele privințe îl întrece: libertatea în compoziții, fantezia mai vioaie, multimea și variația personajelor ca înfățișare și îmbrăcăminte, fac din icoanele lui «adevărate panouri decorative». Stările sufletești și trupești: durerea, violența, spaima, veselia, nepăsarea, sfințenia, sînt prinse admirabil în chipurile cele mai felurite din icoane. Ele se impun și cuceresc și prin introducerea de fapte din mediul rural și orășenesc (vezi *Facerea lumii* și *Judecata* din

Ioan Botezătorul, icoană pe sticlă din Poiana Sibiului

urmă). Scenele biblice le redă în deplină cunoștință, căci citise atent și deseori Sfînta Scriptură, dar le împestrează cu elemente luate din viața de toate zilele, pentru a le apropia mai mult de înțelegerea și simpatia credincioșilor și chiar a preoților ceva mai pretențioși¹³⁷.

În Țara Oltului mai sînt încă 2 zugrăvi cu numele Pop: unul Savu din Făgăraș, care în 1821 zugrăvește biserica din Mîndra, iar celălalt, Ion, din Ludîșor, care împodobește pe cea din Rucăr¹³⁸. Nu știm dacă au zugrăvit și icoane pe sticlă, care în vremea aceea erau în plină înflorire.

137. Vezi pe larg ce spune despre el Ioanidu-Rădulescu în studiul lor despre *Icoanele pe sticlă*, din „*Buletinul Com. Monumentelor Istorice*“, 1942, fasc. 113—114, p. 160—164. Un studiu comparativ între pictura celor două biserici din Oprea și Streja-Cirțișoara (din 1809, 1821) și icoanele lui Timforea ne-ar arăta întrucît a fost influențat acesta în icoanele de *Judecata* din urmă, Raiul, etc., din ce văzuse în bisericile din satul său. Cf. Literat V, în „*Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice*“, secția *Transilvania*, pe 1926—29, Cluj, 1929, p. 228—229.

138. Studiul meu din *Ist. artei relig.*, I, Cluj, 1929, p. 122.

Ana Dej ne spune că zugravi de felul ei, deci pe sticlă, erau în satele Ludişor şi Scorei, pe care ea sigur i-a cunoscut. În Ludişor lucra de mult un zugrav călugăr care «făcea icoane cu mulţi draci»¹³⁹.

În fostul judeţ Sibiu erau două centre importante de pictură: Sălişte şi Răşinari, cu unele sate din jur, unde activau numeroşii zugravi în secolul al XVIII, dar mai ales în al XIX-lea, a căror producţie artistică şi nume le-am arătat în studiile mele¹⁴⁰.

Cercetări speciale privitoare la lucrările lor în domeniul icoanelor pe sticlă pînă acum nu s-au încercat de nimeni, deşi s-au făcut şi se găsesc încă în casele şi bisericile din aceste sate mărginaşe astfel de icoane, care diferă prin execuţia lor tehnică şi artistică de cele cunoscute din alte ţinuturi. În aceste sate, viaţa religioasă era mai vie şi zugravii erau solicitaţi să facă tot felul de opere artistice cu conţinut bisericesc: pictură pe lemn, pe cruci, prapori — steaguri, pe zidurile bisericilor, miniaturi şi desigur din acest complex nu puteau lipsi nici icoanele pe sticlă.

În Poiana Sibiului tradiţia vorbeşte de un zugrav străin, care s-a aşezat în acest sat înainte de vreo 150 de ani, cam pe la 180. Acest meşter e Ioan Hîndoreanu din satul Hîndorf (jud. Tîrnava-Mare), care zugrăveşte biserica din Apoldul de Jos, catapeteasma în 1820 şi tetrapodul în 1828, şi iscăleşte «zugrav din Poiană» (cf. studiul meu din *Istoria Artei*, p. 120). El ne-a dat şi icoane pe sticlă, şi un cercelător competent, care le-a văzut, Gh. Pavelescu, scrie: «Icoanele făcute în Poiana Sibiului cu o vechime de peste un veac, sînt dintre cele mai frumoase, prin tonul dulce în care apar culorile roşu şi verde»¹⁴¹.

În vale avem pe zugravul Nicolae Oancea din Vinerea (raionul Orăştie). Poate acesta să fie autorul celor patru icoane pe sticlă de «măiastră execuţie»: 1. Sfîntul Gheorghe; 2. Sf. Constantin şi Elena; 3. Sfîntul Nicolae; 4. Maica Domnului, toate găsite în satul Cugir (vecin cu Vinerea) de Ioan M. Neda¹⁴². Înainte trăise aici meşterul Matei, care, în 1811, zugrăveşte biserica din Annaş.

În Sălişte, între alţi zugravi întîlnim şi pe Ion Morariul din Laz, pictor cu intensă activitate artistică şi pregătire superioară; a pictat biserica de aici din Brat. Fetele lui, Emilia (1861—1931) şi Elisabela (născută la 1866), s-au aşezat în acest centru, unde ani de-a rîndul au făcut icoane pe sticlă, cum făcuse şi tatăl lor învăţător, în satul lor de naştere, în Laz¹⁴³.

În Boiţa e zugravul Ioan, care face portretul lui Toma Filip, preot în Porceşti, în 1834, şi 1836 zugrăveşte biserica din Sadu¹⁴⁴. Poate să fi venit din Poplaca. Icoane pe sticlă are încă din 1802. Mai tîrziu are ca urmaş în acest sat de graniţă, în 1873, pe Ioan Man¹⁴⁵.

Răşinari e un sat mare şi bogat. Conscripţia din 1721 ne arată că aici era un zugrav, fără să-i dea numele, care avea venit anual 25 fl.¹⁴⁶. Fiii Stan şi Iacob al popii Radu din această comună erau zugravi renumiţi, căci au lucrat şi la zugrăvirea vestitei biserici de la Argeş 1761, şi la altele din Ardeal, ca la Mesentea 1781, ceea ce ni-i prezintă ca meşteri cu distinse calităţi artistice¹⁴⁷. Mai cunoaştem numele altor zugravi aciuţi în acest centru de vie activitate bisericească şi nu se poate ca icoanele pe sticlă

139. I. Muşlea, în studiul din „Ţara Birsei”, I. Braşov, 1939, p. 51, n. 2. În Ludişor trăise un zugrav Radu Iobag, care în 1697 a trecut în Ţara Rominească. Cf. *Urbariul cetăţii Făgăraşului 1726*, în „Arhivele Statului din Cluj”.

140. Vezi *Istoria artei religioase*, I, p. 119—121, 129—130 şi însemnări despre zugravii bisericilor în ziarul „Renaşterea”, Cluj, 1949, nr. 17—20.

141. *Pictură pe sticlă la romîni* în „Revista Fundaţiilor”, 1945, p. 640.

142. Publicate în „Revista istorică romînă”, XI—XII, Bucureşti, 1941—42, p. 372—375.

143. N. Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria romînilor*, XIII, Bucureşti, 1906, p. 190. Pavelescu, XXII, „Apulum”, I, p. 289.

144. Georgescu, *Prin România*, I, Ardealul, Sibiu, 1922, p. 125. Vezi despre zugravii ţărani şi ţărance din Răşinari ce spune prof. Victor Păcală, *Monografia Comunei Răşinari*, Sibiu, 1915, p. 316, 474, 486.

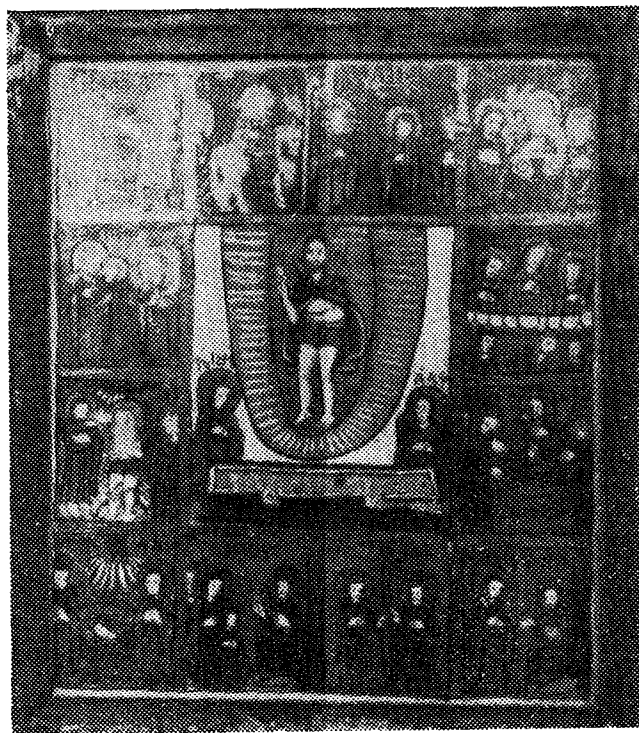
145. Cf. Pavelescu, în „Revista Fundaţiilor”, 1945, p. 640.

146. Şt. Meteş, *Trecutul romînilor din jud. Sibiu*, inedit.

147. Cartea mea, *Din Istoria artei*, I, p. 119—120.

să nu-și fi avut meșterul lor harnic și dibaci, care să nu fi desfăcut zeci și sute de bucăți la târgurile din Sibiu sau la hramurile minăstirilor de peste munți, în Vâlcea și Argeș.

Intre două centre Sibiu și Sebeș cu jurul, în mare parte românești, unde pictura bisericească sub formele ei variate e în floare, căutată și prețuită și unde numeroși zugravi se bucură de un frumos câștig moral și material, prin desfacerea produselor lor artistice, deci și icoanele pe sticlă, era un alt târg, Miercurea. Aici se ivise spre finea

Invierea lui Hristos, icoană pe sticlă din Valea Neagră (Bihor)

secolului al XIX-lea, un refugiat rus; zugravul Oșip Radoff, de vreo 35 de ani, care apoi se căsătorește cu o văduvă româncă, Raveca, cu care are și doi copii. Acesta, prin icoanele lui de înfățișare mai nouă și originală, face o concurență serioasă colegilor săi români din valea Sebeșului și Săliște și din alte sate sibiene.

*

Venim la un ținut, unde găsim numeroși zugravi, din tată în fiu, cari ne-au dat zeci și sute de icoane pe sticlă și au fost scoase la lumină de un bun și priceput cercetător, se pare de origină din acest ținut, Gh. Pavelescu, în studiile citate mai sus. E vorba de cele 5 sate din Valea Sebeșului (jud. Sibiu): Lančrăm, Laz și mai puțin Căpîlna, Săsciori și Sebeșul, cu meșterii lor localnici cunoscuți cu numele pe un timp de un veac și jumătate.

Să începem cu cei din satul Lanchrăm (la 16 km de Alba-Iulia și 4 km de Sebeș). Aici s-a remarcat o singură familie Costea, care a continuat zugrăvitul trei generații și prin ultimul a și dispărut, după peste 100 de ani.

Iată genealogia familiei de zugravi Costea din Lanchrăm:

Nicolae 1787

I

Ion 1841

I

I
Nicolae

I
Ilie (n. 1841—m. 1921)

Avem de la ei următoarele icoane pe sticlă cu și fără nume și dată: De la Nicolae: 1. Adornirea Precestei, 1787¹⁴⁸; 2. Stretenia (Întâmpinarea lui Iisus)¹⁴⁹.

De la Ion: Iisus Hristos, 1841¹⁵⁰.

De la ilie: Adornirea Maicii Domnului, 1877.

De la Ion mai sînt două icoane pe lemn în biserica din Lanchrăm: 1. «Muirea care se ferește de bărbat să nu aibă prunci»; 2. «Miluitoarea», amîndouă din 1850¹⁵¹.

De la zugravii membri ai familiei Costea s-au mai păstrat: 1. Sfîntul Ilie; 2. Schimbarea la față; 3. Nașterea Mîntuitorului; 4. Înălțarea; 5. Pogorîrea Duhului Sfînt¹⁵².

În biserica din Lanchrăm sînt patru icoane pe sticlă, fără nume și dată: 1. Tăierea capului Sfîntului Ioan, 1822; 2. Sfînții Trei Ierarhi, 1833; 3. Sfîntul Nicolae, 1835; 4. Maica Precista, 1836¹⁵³.

Gh. Pavelescu, care a examinat de aproape aceste icoane, afirmă că sînt influențate de cele din Laz și din jurul Sibiului. Se deosebesc foarte mult de cele din Nicula, dar poate au aceeași vechime sau sînt și mai vechi. Culorile sînt stinse (fondul în general la toate icoanele vechi)¹⁵⁴.

Centrul cel mai important de pictură pe sticlă în Valea Sebeșului e fără îndoială satul Laz, unde vreo patru familii se disting în arta de care ne ocupăm aici. Cea care deține locul întîi e familia Poenaru în curs de patru generații, aproximativ un veac și jumătate.

Din această familie au făcut parte:

Savu Poenaru, 180, Simion (1802—1872), Toma (1832—74), Ion (1838—1903), Ilie (1839—1917), Aron (1861—1921), Partenie (1871—1921), Ilie II (n. 1882).

A doua familie e numită Zamfir¹⁵⁵.

Pavel Zamfir (1840—1913)

I

Savu (1892—1938)

A treia familie e Morariu: Ion Morariu (1815—m. 1890).

I

I
Emilia (n. 1861—m. 1931)

I
Elisabeta (n. 1866—m. după 1938)

Din familia a patra e numai Aurel Rodian (1884—1937).

148. Publicat de Pavelescu, în „Apulum“, I, fig. 7.

149. *Ibidem*, fig. 10. Pavelescu, în „Revista Fundațiilor“, 1945, fig. 10, să nu fie a nepotului?

150. Vezi despre zugravul Ion Costea (nr. 1891, nepot sau rudă a celui din 1841) articolul lui Gh. Pavelescu, *Un caz de ereditate artistică în mediul rural*, în „Sociologia romînească“, V, București, 1943, p. 206—210. Acest Ion n-a zugrăvit niciodată icoane, dar a lăsat un caiet cu 50 tablouri sfinte și subiecte laice.

151. Cf. „Apulum“, I, p. 288, n. 11.

152. *Ibidem*, I, fig. 6. S. 9, 11—12.

153. *Ibidem*, I, p. 288.

154. *Ibidem*, I, p. 288.

155. A doua familie e numită Zamfir. Neda o numește Savu nu Zamfir (cf. art. său din „Revista istorică romînă“, vol. XI—XII, București, 1941—2 p. 373, nota 1.

Anii indicați la fiecare zugrav înseamnă ori anii vieții întregi adică anul nașterii și al morții, ori numai anii ce s-au aflat pe icoanele lor, adică data la care au fost zugrăvite.

Familia Poenaru era de origină din Poiana Sibiului, de unde venise cel dintii Savu, din care se trag cele trei generații de zugravi.

De la Savu avem o icoană: Maica Domnului, în 1806¹⁵⁶.

Cina cea de taină, icoană pe sticlă din Fildul de sus (Cluj)

Fiul sau nepotul său Simion ne-a lăsat cinci: 1. Sfânta Paraschiva, 1822; 2. Sfântul Ilie, 1830; 3. Arhanghelul Mihail și Gavriil, 1836; 4. Invierea, 1837; 5. Sfântul Gheorghe, 1839¹⁵⁷.

De la Ilie: 1. Maica Domnului, 1876; 2. Sfântul Dimitrie, 1889¹⁵⁸.

Partenie are: Intrarea în biserică, 1892¹⁵⁹.

De la Toma avem «pictura cea mai artistică și cruci de lemn sculptate cu un talent excepțional, dar acesta a murit tânăr. Fratele său Ion a zugrăvit mai multe cruci de lemn. Ilie II a zugrăvit mai mult pe sticlă, lemn, pânză și tînichea. Aron nu vedea cu un ochi, el a fost învățătorul în pictură a lui Aurel Rodian, ultimul zugrav în Laz¹⁶⁰.

156. Cf. „Aputum”, I, p. 289.

157. *Ibidem*, I, fig. 13—17.

158. *Ibidem*, fig. 19, 21.

159. *Ibidem*, fig. 18.

160. *Ibidem*, p. 289, 290.

Ion Morariu, deși a fost un pictor cu pregătire mai înaltă care a pictat multe biserici¹⁶¹, totuși n-a ezitat în timpul liber să facă și icoane pe sticlă cerate, pe care le-au executat și fiicele sale trecute la Săliște. Morariu și cu Simion zugravul au instruit în meșteșugul icoanelor pe Pavel Zamfir, de la care ne-au rămas patru icoane: 1. Maica Precista, 1876¹⁶²; 2. Maica Domnului, 1885¹⁶³; 3. Sfântul Nicolae, 1897¹⁶⁴; 4. Adormirea Precistei, 1898¹⁶⁵.

Fiul lui Pavel Zamfir Savu, are: Învierea, din 1910¹⁶⁶. El a lucrat în deosebi între anii 1908—1914, în locul tatălui său, care la bătrânețe orbise; icoanele lui au culoare deschisă și sînt furmos lucrate¹⁶⁷.

În Săsciori lucra zugravul Gheorghe Raica, în 1867.

De la Ioan Moga, zugrav din satul Căpîlna, avem icoanele împărătești din 1854, în biserica din Săsciori.

Biserica din Sebeșel păstrează icoana pe lemn a lui Iisus Hristos, din 1740¹⁶⁸. De aici s-au ridicat talentații pictori de biserici și icoane pe sticlă: Sava Henția (1848—1904), trecut în România, apoi fiul său Alexandru și nepotul de soră: Ervin Zemora, care trăia în 1942¹⁶⁹. Din acest sat e și pictorul Salvin Zdrenghia¹⁷⁰. De la acești pictori cu o cultură artistică mult mai avansată vor fi învățat multe și zugravul de icoane pe sticlă din cele câteva sate din Valea Sebeșului.

Mai cunoaștem de la zugravii din Laz următoarele icoane pe sticlă: 1. Învierea, 1877; 2. Sfântul Haralambie, 1890; 3. Sfântul Dimitrie, 1891; 4. Iisus Hristos, 1894; 5. Sfântul Nicolae 1895; 6. Sfântul Gheorghe, 1901; 7. Învierea, 1910¹⁷¹; 8. Înălțarea lui Iisus, 1915¹⁷².

În biserica din Căpîlna avem datată icoana Sfântului Ioan Botezătorul, 1845¹⁷³. În aceste sate s-au păstrat și icoane fără dată și numele zugravului: Iisus Hristos; 2. Înmormîntarea Domnului¹⁷⁴; 3. Sfînta Treime¹⁷⁵.

Fără dată și nume, dar de proveniență poate din celelalte trei ținuturi de mai sus, sînt: 1. Sfîntul Ilie¹⁷⁶; 2. Sfînta Treime (făcută la Făgăraș în biserica din Arpașul de Jos)¹⁷⁷; 3. Bunăvestire, 1870; 4. Maica Domnului¹⁷⁸; 5. Sfînta Treime (în biserica din Sibiu)¹⁷⁹.

În părțile Hațegului apare un zugrav foarte activ: Popa Simion, la finea secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, care a zugrăvit mai multe biserici în aceste părți¹⁸⁰. De la el mai avem, din 1821, și o icoană pe sticlă, ca dovadă că

161. Vezi studiul meu, în „Renășterea“, 1949, nr. 19—20.

162. Publ. „Rev. Fundațiilor“, 1945, fig. 10.

163. Neda, în „Revista istorică romină“, vol. XIV, 1944, p. 225.

164. „Apulum“, I, fig. 28.

165. „Revista Fundațiilor“, 1945, fig. 11.

166. „Revista Fundațiilor“, 1945, nr. 3, fig. 12.

167. „Apulum“, I, p. 290.

168. *Ibidem*, p. 280, nota 1.

169. Cf. *Ibidem*, I, p. 291, și nota 20.

170. Cf. Neda, în „Revista istorică romină“, XI—XII, din 1940—2, p. 373, n. 1.

171. Reproduse în „Apulum“, I, fig. 25, 22, 21, 29, 27, 31, 24.

172. „Apulum“, I, fig. 30 și „Revista Fundațiilor“, 1945, nr. 3, fig. 13.

173. *Ibidem*, nr. 3, fig. 14.

174. Publicată în „Apulum“, I, fig. 32—33.

175. *Ibidem*, fig. 23 și „Revista Fundațiilor“, 1945, nr. 3, fig. 15.

176. În „Revista Fundațiilor“, 1945, nr. 3, fig. 1.

177. *Ibidem*, nr. 3, fig. 2.

178. *Ibidem*, fig. 3, 4.

179. *Ibidem*, 1945, nr. 3, fig. 5. Cele trei icoane pe sticlă găsite de Neda în Cugir (cf. „Revista istorică romină“, X, (1940), p. 272—3 fig. 1—3) nu sînt opera zugravilor din Valea Sebeșului; două din ele au înfățișare „catolică“ (fig. 2—3) poate vin de la Ion Pop de la Făgăraș.

180. Vezi studiul meu, *Din istoria artei*, I, p. 117 și „Renășterea“, Cluj, 1945, nr. 19—20.

obișnuia să se ocupe și cu această ramură artistică¹⁸¹. Mușlea o datează în 1820, fiind iscălită «Simion Zugravul»¹⁸².

În satul Joseni din fostul județ Ciuc, la 8 km de Gheorgheni se păstrau încă în 1900, în biserica unită de acolo, 4 icoane zugrăvite în cele mai vii culori pe sticlă, de

Botezul Domnului, icoană pe sticlă din Leheceni (Bihor)

Popa Sandu la 1796¹⁸³. Nu se știe unde a lucrat acest zugrav preot pentru că pînă acum n-am aflat nici o altă informație despre el¹⁸⁴.

În Bihor s-au lucrat de meșteri localnici și icoane pe sticlă. Regretatul profesor Cor. Petranu ne spune¹⁸⁵ că a găsit zeci de icoane de sticlă prin diferite biserici sătești, din care și indică vreo cîteva. Au fost aici astfel de iconari încă din secolul al

181. În Muzeul „Astrei” din Sibiu, cf. Georgescu, *Prin România*, Sibiu, 1922, p. 32.

182. Revista „Sezătoarea”, 10—24, XXIV, 1928, p. 145.

183. Cf. *Șematismul Arhidiecezei Metropolitane Greco-Catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1900, p. 337.

184. Prof. Athanasie Popa îmi comunică; Zugravul popa Sandu e din satul Iernuțeni, de lângă Reghin—Mureș.

185. *Monumente istorice din jud. Bihor*, Sibiu, 1931, p. 23—24 și același I, *Art, roumaine de Transylvanie*, în „La Transilvanie” ed. Acad. Rom. București, 1938, p. 506.

XVIII-lea, care și-au continuat lucrul iconografic și în cel următor. Unul dintre aceștia e și un oarecare Linteș, de la care ne-a rămas icoana Duminica Floriilor, din 1895 în biserica din satul Șoimi¹⁸⁶.

Cercetările specialiștilor ar avea și în acest ținut o bogată recoltă de strîns în ce privește icoanele pe sticlă, ale căror execuții și subiecte poate aduce ceva nou și original în comparație cu cele din alte părți cunoscute.

În Banat, pictura a avut o frumoasă dezvoltare. Începînd din secolul al XVIII-lea, mulți zugravi și pictori «academici» s-au impus prin cele mai frumoase opere de artă.

În mulțimea de pictori pe care-i cunoaștem cu numele și activitatea lor artistică (vezi studiile mele citate), numai despre unul știm că a făcut și icoane pe sticlă în partea întîia a veacului trecut și anume: zugravul Gheorghe Popescu din Zorlențul Mare (fostul județ Caraș) mort în 1849, tatăl pictorului Bănățeanu Nicolae Popescu, cu studii speciale la Viena și Roma¹⁸⁷.

Pentru a înlesni studiile comparative ale cercetătorilor de artă, lăsăm să urmeze o listă a icoanelor pe sticlă — întregind numărul celor de mai sus — care n-au dată și nici semnăturile autorilor, dar care sînt din cuprinsul celor mai de seamă centre examinate în paginile precedente: Nicula, Scheiul-Brașovului, Făgăraș cu satele din Valea Sebeșului. Indicăm și publicațiile unde au apărut ori s-au semnalat:

Maica Domnului ¹⁸⁸ ;	Sfîntul Gheorghe ¹⁹⁸ ;
Luarea de pe cruce ¹⁸⁹ ;	Sfîntul Dumitru ¹⁹⁹ ;
Sfîntul Gheorghe ¹⁹⁰ ;	Sfîntul Ilie ²⁰⁰ ;
Sfîntul Ilie ¹⁹¹ ;	Sfîntul Gheorghe 1880 ²⁰¹ ;
Nașterea Domnului (izvod) ¹⁹² ;	Maica Domnului Lăcrimată ²⁰² ;
Maica Domnului;	Maica Domnului cu Pruncul Iisus ²⁰³ ;
Sfîntul Gheorghe;	Sfîntul Gheorghe ²⁰⁴ ;
Sfîntii Constantin și Elena;	Cina cea de taină ²⁰⁵ ;
Sfîntul Mihail ¹⁹³ ;	Bunavestire ²⁰⁶ ;
Maica Domnului ¹⁹⁴ ;	Masa Raiului ²⁰⁷ ;
Sfîntul Gheorghe ¹⁹⁵ ;	Maica Domnului ²⁰⁸ ;
Trei îngeri la Avram ¹⁹⁶ ;	Botezul Domnului ²⁰⁹ ;
Sfîntul Haralambie ¹⁹⁷ ;	

186. Publicat de Ioanidu-Rădulescu, *Icoane pe sticlă*, fig. 16.

187. Vezi despre amîndoi, St. Berkeszi in „Történelmi és Régészeti Értesít”, XLII, Timișoara, 1916, p. 52—59

188. Gh. Oprescu, *Peasant art.* p. 8; Idem, *Art. du paysan*, pl. 281.

189. Gh. Oprescu, *Peasant art.*, p. 8, idem, *Art du paysan* pl. 271.

190. *Ibidem*, p. 9, I. Mușlea, in „Tara Birsei”, I, p. 46, fig. 2.

191. Gh. Oprescu, *Peasant art.*, p. 9; *L'Art du paysan*, p. 262.

192. Gh. Oprescu, *Peasant art.*, p. 9 și I. Mușlea, *op. cit.*, p. 42, fig. 1.

193. Gh. Oprescu, *Peasant art.*, p. 10, același, *L'art du paysan*, pl. 282.

194. Gh. Oprescu, *Peasant art.*, p. 11 alta.

195. *Ibidem*, p. 179. Gh. Oprescu, *L'art du paysan*, pl. 291.

196. Nicolae Iorga, *Les arts mineurs*, pl. XI, colorată.

197. *Ibidem*, pl. XII, colorată.

198. *Ibidem*, pl. XIII

199. *Ibidem*, fig. 57.

200. *Ibidem*, fig. 58.

201. Gh. Oprescu, *L'Art du paysan*, pl. 261.

202. Ioanidu-Rădulescu, *Icoane pe sticlă*, fig. 1.

203. *Ibidem*, fig. 2.

204. *Ibidem*, fig. 13.

205. Lena Constante, studiul in „Arta și Tehnica grafică”, 1939, p. 59, 75 fig. 2.

206. *Ibidem*, fig. 3.

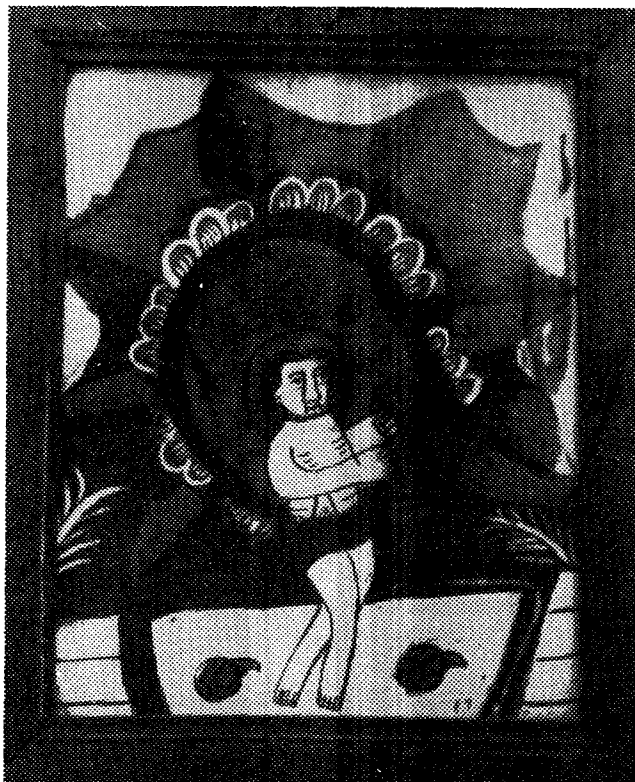
207. *Ibidem*, fig. 4

208. *Ibidem*, fig. 20 colorată.

209. *Ibidem*, fig. 21.

Intrarea în Ierusalim ²¹⁰ ;
Sfântul Gheorghe ²¹¹ ;
Sfântul Nicolae ²¹² ;

Viața Domnului în 12 scaune ²¹³ ;
Maica Domnului ²¹⁴ ;
alta Maica Domnului ²¹⁵ ;

Invierea Domnului, icoană pe sticlă din Lueriu (Mureș)

Sfântul Ilie ²¹⁶ ;
Coborîrea de pe cruce ²¹⁷ ;
Nașterea Domnului ²¹⁸ ;
Mîntuitorul și vița de vie ²¹⁹ ;

Sfinții Ierarhi Grigore, Vasile și Ioan ; Sfin-
tul Arhanghel Mihail ; Mîntuitorul așezat
în coșciug ²²⁰ ;

210. *Ibidem*, fig. 22, colorată.

211. *Ibidem*, fig. 23 colorată.

212. *Ibidem*, fig. 26 coloratz

213. *Ibidem*, fig. 27.

214. *Ibidem*, fig. 28

215. *Ibidem*, fig. 29.

216. *Ibidem*, fig. 30 colorată.

217. I. Mușlea, *Xilogravurile*, fig. 11 a.

218. Colorată, în „Arta și Tehnica grafică“, 1937, nr. 2. p. 4.

219. „Arta și tehnica grafică“, 1937, nr. 1, pl. 13.

220. Neda, în „Revista istorică romină“, X, (1940), p. 273. fig. 1-3.

Sfântul Ilie și Sfântul Gheorghe²²¹;
Sfântul Haralambie; ocrotitorul ciu-
măților (gravură în lemn și icoană pe
sticlă din nordul Ardealului)²²²;
Sfântul Teodor Tiron²²³.

Au mai fost semnalate încă trei icoane
fără a fi fost publicate:
Nașterea Mântuitorului²²⁴;
Sfântul Ilie²²⁵;
Împăratul Francisc Iosif al Austro-Un-
gariei²²⁶.

Numărul icoanelor pe sticlă e cu mult mai mare decât cel prezentat de noi în studiul de față și cum vom vedea, numai într-un sat, selecționat în parte, s-au aflat mai multe sute. Așa că perspectivele de viitor ale cercetătorilor în acest domeniu sînt cele mai rodnice, bineînțeles dacă materialul artistic așa de fragil și risipit va fi în timpul cel mai scurt posibil adunat, selecționat și așezat spre conservare sigură în Muzeele publice ori chiar și în colecțiile particularilor pricepuți și cu interes pentru artă.

V. TERITORIUL DE DESFACERE AL ICOANELOR PE HIRTIE (XILOGRAVURI-STAMPE) ȘI STICLĂ

Desfacerea acestor icoane nu se mărginește numai la satul sau orașul unde se produceau, ori la mînăstirea din apropiere cu sute de pelerini evlavioși, ci teritoriul era cu mult mai întins, cu raze de sute de kilometri depărtare, ba treceau munții Carpați, în cele două Principate romîne. În unele locuri înșiși icoarii își vindeau icoanele lor purtate în spate, căruță ori pe măgari prin țîrguri, sate ori mînăstiri, dar de cele mai multe ori această desfacere se făcea de simpli negustori cari umblau din loc în loc. I. Mușlea, care a cunoscut personal astfel de negustori, ne spune despre ei și de la ei următoarele lucruri:

«Vînzătorii le desfăceau (xilogravurile din Hășdate) prin satele din Ardeal, Maramureș și Banat, prin Moldova și Muntenia sau chiar peste Dunăre prin țara turcească. Teodor Chira, ultimul vînzător de icoane de la Hășdate, pe care l-am mai găsit în viață, ne spunea că vînzătorii plecau o dată cu cîte 2000—3000 de gravuri, puse într-un sac. Cumpăra stampele cu cîte un crăitar, și le vindeau cu 2—3, sau chiar 4. Ajungînd într-un sat, începeau să strige: «La icoane, la icoane». De obicei prețul satului verifica «sfîntenia icoanelor»²²⁷.

Intr-alt studiu tot Mușlea, vorbind de icoanele pe sticlă, scrie: «Un moșneag din Nicula, Ion Felke, de 81 ani, de meserie vînzător de icoane, ne-a povestit că acum 40 de ani a umblat pînă la Seghedin, «pe unde sînt și sîrbi rași pe cap», iar de curînd după război (1919) pe la Turnu Roșu și pe Dunăre, prin Banat. Alt niculean, Simion Mîrcea, de 76 ani, a umblat înainte cu o jumătate de veac, pe la Iași și Bacău. Altui, Gh. Raț, pe la Vaslui și Birlad, tot cam în vremea războiului de independență²²⁸.

Gheorghe Bariț, scriînd la 1847 de «zugrăvia din Moldova», zice: «Ce-i drept, bisericile moldovo-romîne sînt pline de icoane de la Nicula din Ardeal»²²⁹.

Cu cîteva decenii în urmă, unii săteni din Benediug (azi Mînăstirea — Someș), unde Conteșe Kornîș dusesese icoana de la Nicula în 1699, în 1813, cer voie de la stăpînire, să-i lase să meargă în Țara Romînească să vîndă icoane²³⁰. Negustori de icoane-stampe erau și din satele vecine: Bonț, Săcălaia, Silvaș și altele²³¹.

221. Vuia R., *Așezările, portul și casa țaranului român din Ardeal și Banat*, în publicația jubiliară *Transilvania, Banatul etc.* București, 1939, p. 41—42.

222. Studiul lui Dr. Valer Bologa, în „Boabe de griu”, III, București, 1932, p. 219, 224.

223. Revista „Illustrazione italiano”, Milano, 1939, no. 4, (Omăgiu pentru România), p. 147, (în culori).

224. Colorat, la I. Mușlea, în „Țara Birsei”, p. 43, nr. 1.

225. *Ibidem*, p. 48.

226. *Ibidem*, p. 45, nr. 2.

227. Cf. *Xilogravurile...*, p. 19—20.

228. Cf. „Țara Birsei”, I, no. 1, p. 44.

229. Cf. „Foata pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, 1847, p. 326.

230. Cf. *Kádár Szolnok Doboka várnagyé monografiája*, II, p. 273.

231. Cf. I. Mușlea, *Xilogravurile*, p. 14.

Deci cele două forme de icoane din fostul județ Someș (se vindeau și cele pe sticlă, după mărime pînă la 1 florin 20 cr.)²³² — străbăteau nu numai tot Ardealul — dar ajungeau și în Bihor²³³, și pînă în Moldova și Țara Românească.

Iconarii încărcăți cu icoane treceau pe la Turnu Roșu și poposeau pe la diferite mănăstiri, unde călugării și starețul, care de atîtea ori erau ardeleni, îi primeau foarte bine, dîndu-le hrană și adăpost gratuit. Iată ce găsim notat în condica Mănăstirii Cornet

Evangelistii, icoană pe sticlă din Săclua de sus (Turda)

(Vilcea) la 1860—1861: «1860. Ivan Grigore Cujă, iconar din Transilvania, 14 persoane, iunie 4—5.

Grigore, cu 6 tovarăși ai săi iconari din Austria, merge în țară cu icoane de vânzare. 30 septembrie — 1 oct. Samuilă cu 4 tovarăși vine din Austria din satul Gherla, de la Mănăstirea Sfîntul Nicolae, iconari și merge cu icoane de vânzare 28—30 noiembrie.

Martin Iosif cu 6 tovarăși iconari, vine din Austria și merge prin țară cu icoane de vânzare. Noiembrie 28—30.

232. Cf. *Ibidem*, p. 45.

233. Cf. C. Petran, *Mon. ist. din jud. Bihor*, p. 21—24.

1861. Samuil Gavrilă, cu 9 tovarăși, pe jos din Transilvania, merg în țară cu icoane. Martie 1—2»²³⁴.

Acestor iconari li se întâmpla uneori să fie și rău primiți din cauza icoanelor care nu corespundeau regulilor strict canonice și ortodoxe. Îndeosebi li se întâmpla acest lucru, când treceau prin centrul episcopilor, unde era cine să aprecieze valoarea icoanelor din punct de vedere bisericesc. Așa în 1863, apar în Râmnicu Vlcea 4 iconari transilvăneni: Ion Coșaru, Mihai Hadeș, Gheorghe Popa și Vasile Moldoveanu. Episcopul Calinic le cercetează icoanele și, oprindu-i pe loc, raportează Ministerului Cultelor din București, cerînd măsuri contra lor în cuvintele următoare:

«Oameni veniți din Ardeal aduc spre vînzare un fel de închipuite icoane, lucrate așa de prost, cum nu înfățișează decît niște caricaturi și cu alfit mai mult, că deosebit de icoanele sfinților recunoscute de Biserica noastră, aduc niște icoane, tot sub numirea de icoane, pe care este desenat un cocoș, vînzîndu-le și acestea pe la unii săteni, drept icoane, înșelîndu-i că este cocoșul ce a cîntat pe cînd Mîntuitorul a fost prins».

Episcopul Calinic cere apoi ca intrarea acestor icoane în țară să fie împiedicată, întrucît prin ele «se aduce necinste adevăratelor chipuri ale sfinților, recunoscute de Biserica noastră și se pricinuieste zămintea poporului, împuținînd evlavlia către cele bisericești, făcînd pe unii din oameni, crescuți în simplitate, a se închina la cocoși drept adevăratele noastre icoane». Ministerul Cultelor sesizat de această adresă oficială a episcopului Eparhiei Rîmniceului, — unde se desfăceau în cel mai mare număr icoanele în chestiune — dă ordin prefectilor din județele de graniță spre Transilvania să oprească intrarea în țară a acestor fel de icoane. Cei patru iconari aveau asupra lor 38 icoane cu Maica Domnului și Iisus Hristos. Prefectul din Râmnicu Vlcea confiscă imediat icoanele și una o trimite Ministerului. De aici însă, spre mîhnirea episcopului, se răspunde că iconarii pot să-și continue comerțul lor cu astfel de marfă, icoanele neavînd nimic «indecent»²³⁵.

Iconarii, foarte mulțumiți cu decizia Ministerului, au bătătorit și mai departe drumul și locurile, pe unde de zeci și poate peste o sută de ani umblaseră cu vînzarea icoanelor și mai aveau să umble și urmașii lor, realizînd pentru ei cîștig material folositor, prin care se acopereau nevoile lor de acasă, care creșteau an de an.

Zugravii din Brașov, ca și cei din Nicula, făceau pe zi (cu 3, 4, 5 lucrători) pînă la 20 de icoane, de mărimi diferite, de la 16/13 la 75/60 cm. În Muzeul «Astrei» din Sibiu erau icoane de mărimea unei cărți poștale și chiar mai mici²³⁶. Ca să nu se spargă, se așezau dos la dos în pachete («șocuri»), cu 4, 8 sau 12 buc. De obicei ele erau apoi vindute negustorilor din Vlădeni și Tîlnari (sate lingă Brașov), care le încărcau în căruțe și le desfăceau în Țara Oltului, în Rășinari, Popiaca și alte sate din jurul Sibiuului pentru bani, dar și pentru pînză ori faină²³⁷.

Știm că la Făgăraș și în cîteva sate din Țara Oltului lucrau icoane cîțiva zugravi, cari sînt meșteri iscușiți. Lena Constante care cunoaște acest ținut, ne spune despre cele ale lui Savu Moga din Arpașul de sus: «Cît a iost tînăr, a lucrat într-una împreună icoane în toate satele vecine. Icoane de la el am văzut în bisericile din Drăguș, Simbăta, Arpaș, Rucăr, Cîtișoara și se mai află desigur și în alte sate și biserici»²³⁸.

Despre «iconoreasa» Ana Dej din Făgăraș, cu care a vorbit în vara anului 1928 (fiind ea atunci de 55 ani) — I. Mușlea zice: «Icoanele ei se desfac prin satele de sub munte pe la Chrihalma, Lisa, pînă pe la Porumbacul de sus», deci în toate satele din Țara Oltului. Ea desigur exagera, cînd spunea acest lucru, fiindcă aici erau și alți zugravi cu mult mai meșteri ca ea și cu icoane mai prețioase, mai frumoase și mult mai cerute²³⁹.

234. Publicat de E. Virtosu, în *Cronica numismatică și arheologia*, VIII, București, 1928, nr. 83—88, p. 40—41. Republică știrea din 1860—1 de Ion Nedu în ziarul „Naționalul Vilcii“, X, 1937, Râmnicu-Vlcea, nr. 106—110.

235. Cf. E. Virtosu, în „Arta și Tehnica grafică“, București, 1938, nr. 3, p. 50 și notele 6 și 7.

236. Cf. I. Mușlea, în „Țara Birsei“, I, p. 44, n. 1.

237. I. Mușlea, în „Țara Birsei“, I, p. 44.

238. Cf. „Boabe de grîu“, III, 1932, nr. 11, p. 587.

239. Cf. „Țara Birsei“, I, nr. 1, p. 51, nr. 2.

În ce privește icoanele din Valea Sebeșului, cei mai bun cunoscători al lor, Gh. Pavelescu, scrie: «Răspîndirea icoanelor din Laz, departe de a avea pe aceea a icoanelor de la Nicula, ele erau totuși cele mai răspîndite în acest colț al Ardealului. Numele zugravilor se găsește aproape în fiecare biserică din satele fostelor județe Alba și Sibiu. Savu Zamfir îmi spunea că icoanele de la Răhău, Cut, pînă la Brașov și Săliște tot de tatăl său sint făcute. Icoanele din Laz fiind mult mai artistic lucrate decît cele de la Nicula, acestea din urmă n-au pătuns decît sporadic în această regiune²⁴⁰.

Botezul Domnului, icoană pe sticlă din Maramureș.

Ca să ne facem o idee clară despre răspîndirea extraordinară a acestor icoane pe hîrtie și pe sticlă și despre cinstirea cu totul deosebită a lor din partea credincioșilor, care, căutau să aibă pe pereții caselor lor modeste cel puțin una dacă nu mai multe, e deajuns să examinăm statistica ce ne-o prezintă, după o minuțioasă cercetare Lena Constante relativ la situația din satul Drăguș. Acest sat din țara Oltului nu era un sat mare și bogat, cu minăstire, care să atragă aici sute și mii de pelerini, nici preoți și oameni cu credință religioasă mai pronunțată și mai activă, ca ale celor din jur, și totuși e surprinzător numărul mare al icoanelor găsite acolo în 1932.

În 283 case s-au aflat în Drăguș:

240. Cf. „Apulum”, 1942, p. 291, și „Revista Fundațiilor”, XII, 1945, nr. 3, p. 642.

Icoane tipărite (toate xilogravuri-stampe)	845 buc.
Icoane pe sticlă	689 „
Icoane pe lemn	7 „
Icoane tipărite cu rame pictate pe sticlă	49 „
Total:	1590 buc.

Socotite în procente erau : 53,7% icoane pe hîrtie
 43,4% icoane pe sticlă
 3,1% icoane mixte
 0,4% icoane de lemn.

E deosebit de interesantă proveniența lor în acest sat făgărășan :

De la Brașov	363 icoane
De la Făgăraș — Familia Dej	124 „
De la Nicula — Familia Gherghel	13 „
De la Făgăraș — Familia Petru Tămaș	5 „
De la Cîrțișoara — Familia Matei Țimforea	5 „
De la Arpașul de Sus — Familia Savu Moga ²⁴¹	4 „
De la Făgăraș și Ludișor : Ion Pop	3 „

Total : 517 icoane, la care li s-a putut

stabili proveniența, adică orașul sau numele zugravului de la care au plecat, deci mai bine de 2/3 au fost cumpărate de la zugravii din Brașov și numai 1/3 de la cei din Țara Oltului. Această socoteală e făcută numai pentru un sat, fără precizarea restului de 1073 icoane, de unde-și au proveniența, adică orașul sau autorul-zugrav.

După statistica de mai sus, deși privește un singur sat, se pare că icoanele zugravilor localnici din Țara Oltului — cele mai multe aveau un nivel artistic mai ridicat — nu se desfăceau sau cumpărau în satele ținutului, decât într-un număr mai redus.

Vom încerca să demonstrăm în paginile următoare în ce direcție se îndreptau, spre vânzare, icoanele pe hîrtie și sticlă din cele vreo zece sate cunoscute din partea sudică a Transilvaniei în care cunoaștem numele zugravilor lor. Fără îndoială că întii se vindeau în satele din jur și în ținutul respectiv. Cumpărarea icoanelor era în funcție de averea și religiozitatea sătenilor, de aceea găsim în unele sate și biserici mai puține sau mai multe, mai urite sau mai frumoase. Aceste două însușiri din urmă, depindeau de priceperea artistică a preotului din sat, care de obicei recomanda credincioșilor pe autorul sau vânzătorul icoanelor.

Studiile comparative, care ne lipsesc cu totul și sînt absolut necesare, ne-ar da informații precise asupra originii icoanelor, adică asupra localității de unde au plecat și zugravului care le-a făcut, mai ales că cele mai multe nu sînt cunoscute și n-au notificat nici autorul și nici locul. Din aceste studii am mai putea vedea în ce direcții au fost răspîndite icoanele pe hîrtie și sticlă, în ce cantități și ce subiecte iconografice aveau preferință în masa cumpărătorilor.

Din cele spuse mai sus, ar urma că cele mai cotate și mai răspîndite icoane, fie pe hîrtie ori pe sticlă, erau cele de la Nicula și Hășdate. Acestea străbăteau tot teritoriul Transilvaniei, ajungeau și prin Bihor, ba mai treceau și în Țara Romînească și în Moldova. Despre icoanele de la Brașov, Făgăraș și Valea Sebeșului ni se spune că se desfăceau numai în satele din jur ori în ținuturile sudice ale Transilvaniei, vecine cu Țara Romînească.

Afirmația aceasta nu corespunde cu totul realității și adevărului istoric, deoarece icoanele de la Nicula—Hășdate, erau în amîndouă formele de calitate inferioară, fiind lucrate în serie și fiind și mai ieftine, pe cînd cele produse în localitățile din sudul Transilvaniei se remarcă prin valoarea lor artistică superioară, dar ce-i drept, erau se pare și

241. Țăranul Nicolae Dateș din Drăguș, explică acest număr redus : „La noi în sate nu sînt multe icoane zugrăvite de el, că noi eram săraci și icoanele lui tare frumoase și nu ne-a dat mîna să le cumpărăm“ (fiind scumpe, 3 zloți una). Cf. „Boabe de grîu“, III, 1932, p. 587.

mai scumpe. Să nu uităm însă că Nicula—Hășdate etc. se disting nu prin producția icoanelor, ci prin mulțimea iconarilor, care sînt numai vînzători-ambulanți de icoane. În 1891 erau în Nicula nu mai puțin de 46 negustori de icoane²⁴², și ei oriunde mergeau cu marfa lor, spuneau că sînt icoane de la Mănăstirea Nicula, a cărei faimă străbătuse tot pămîntul românesc. Firma era pentru reclamă, dar marfa de icoane era strînsă din toate părțile, unde se producea. Or, noi știm că la Brașov, Făgăraș, Alba-Iulia se aciuiseră zugravi din Nicula și luerau cu spor la icoane mai frumoase pe sticlă, și ce e mai firesc că vînzătorii

Maica Domnului, icoană pe sticlă din Drașov (Sibiu).

de la Nicula după ce și-au cheltuit marfa adusă de acasă, să se adreseze consătenilor lor zugravi din numitele orașe, să le dea icoane, în loc să alerge la sute de kilometri acasă, ca să se întoarcă din nou cu alte icoane. Acest procedeu n-ar fi fost nici cuminte și nici negustoresc, or ei care se frecaseră de atîta lume așa de diferită și văzuseră atîtea orașe și sate, știau că marfa se ia de la producătorul cel mai apropiat și s-o desfacă cît mai repede, fie și cu ciștig mai mic, dar mai des, în loc să alerge după ea la sute de kilometri și să fi expus în drumul cel lung la multe mizerii și primejdii, care uneori constau din pierderea totală a mărfii sau ciștigului, dacă nu și a vieții. Aceste fapte duceau nu numai la sărăcirea negustorului, care de multe ori lua marfa pe credit, dar și la cea a producătorului zugrav. «Diacub», cîntăreț la biserică, Andrei Man din Hășdate ne spune că tatăl său (mort la 1885), care rămăsese singur în sat cu «tipografia» de xilogravuri-stampe,

242. Cf. C. Petranu I, *L'art roumain de Transylvanie*, în publicația Academiei Romine. „La Transylvanie“, București, 1938, p. 506.

care aduseseră o vreme bun câștig pentru ei, la urmă își încheie bilanțul activității sale «artistice» cu un faliment total, vânzându-și pînă și casa, din cauza «insolvenței iconarilor», a oamenilor care desfăceau icoanele și nu-și plăteau datoriile, precum și cheltuielile avute cu cumpărarea hîrtiei, pe care se trăgeau icoanele²⁴³.

Deci și interesul material dominant al iconarilor cerea ca ei să se aprovizioneze cu icoane din centrele mai apropiate, avînd popasuri de desfacere nu prea departe și cît mai dese, ca pe urmă, numai după cîteva luni, să se întoarcă cu chimirul plin de bani acasă la Nicula, la Hășdate etc. Am spus că ei nu se opreau cu vînzarea numai în orașele sau satele ardelenne, ci treceau Carpații la frații lor, unde marfa o puteau vinde în condiții mult mai favorabile pentru ei, mai ales pe la mînăstirile multe și avute, care-i adăposteau gratuit zile întregi, desfăcîndu-și icoanele cu prilejul sărbătorilor sau hramurilor cu multă lume, ori primind recomandări în ce direcție să se îndrepte spre o mai grabnică vînzare.

Istoricii n-au cercetat și condițiile vizitatorilor de la mînaștirea din cele două principate romîne din secoiele al XVIII-lea—al XIX-lea, unde e sigur că sînt notați, ca la Cornet și numeroșii iconari transilvăneni.

În orice caz buna lor primire, la frați, e determinată nu numai de același sînge și credință, ci și de faptul că zeci de mii de pîrbeți romîni transilvăneni se așezaseră în sutele de sate din principate. Aici găsim aproape în toate mînaștirile, îndeosebi în cele din fostele județe vecine cu Transilvania, numeroși călugări, stareți chiar, ba avem și cîteva episcopi în fruntea eparhiilor din ambele Țări Romîne²⁴⁴.

Am văzut că numai în curs de 2 ani au trecut pe la Mînaștirea Cornet și-au poposit acolo, în 1860—1863, nu mai puțin de 43 iconari transilvăneni, cari desigur că au dus cu ei nu numai icoane de la Nicula, ci și din cele lucrate la Alba-Iulia, în satele din Valea Sebeșului, de la Sibiu și Făgăraș. Și iată o explicație, care cred că confirmă aserțiunea de mai sus. La Mînaștirea Cornet multe decenii a fost stareț Ioan Irinarh Bena, fiul preotului din Pianul de Jos, sat vecin cu cele de zugrăvi din valea Sebeșului, iar moșul acestui Irinarh, tot preot în Pian (Oprea Bena) s-a călugărit la Mînaștirea Argeșului înainte de 1790, unde s-a și îngropat, după ce-și făcuse și testamentul²⁴⁵. Mai avem la Argeș, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate din al XIX-lea, patru stareți în fruntea vestitei mînaștiri, care de la 1793 e și un centru episcopal, al cărui conducător are cele mai bune relații cu fruntașii intelectuali din Transilvania. Cel dintîi e protopopul Nicolae din Balomir — devenit aici starețul Nichifor — în 1750—1763, apoi vin ceva mai tîrziu: Partenie, Meletie, și Dorotei, amintîți pe la 1797 și pînă după 1823. Este surprinzător că acești trei stareți erau din satul Lancrăm, care în acest timp se remarcă, — prin familia Costea, ca centru de icoane pe sticlă. Or, părintele stareț Dorotei era nepot lui Meletie și avea de frate pe popa Ioan din Lacrăm, căruia-i scria și-i trimetea cărți, dar el mai avea cu el la Argeș încă un frate, pe dascălul Niculae. Tot în preajma acestora se adăpostea Moș Eremie din Lancrăm, care în vremea revoluției din 1821, trece în Ardeal împreună cu feciorul Ioan din Lisa Făgărașului un cîrd de vite ale «fratelui postelnic Pavel», cum îi zice părintele Dorotei, care mai avea sub ascultarea sa vreo 40 de călugări din schiturile argeșene: Berislăvești și Stănișoara, aproape de Olt²⁴⁶.

În împrejurările acestea de legături sufletești așa de intime între conducerea Mînaștirii Argeș și între cei din Lancrăm, e posibil ca icoanele făcute de familia Costea, care poate să fie rudă de sînge cu părintele stareț Dorotei și cu Meletie, să nu fi ajuns spre desfacere la numitele mînaștiri și alte sate din jud. Argeș?

La Schitul Stănișoara, stareții în secoiul al XIX-lea sînt în cea mai mare parte, ca și călugării din jurul Sibiului, de la Săliște și Vinerea. La Berislăvești, peste 20 de ani e vestitul călugăr, iuptător neînfricat în Ardeal pentru ortodoxie, fost la Viena și Moscova: Nicodim, de naștere dintr-un sat din jurul Albei Iulia, ca și Partenie urmașul său, ziditorul Schitului Brătești și starețul Mînaștirii Vierș, unde-l precedase în aceeași demnitate Sofro-

243. Cf. I. Mușlea, *Xilografurile...*, p. 11.

244. Vezi despre aceste așezări silite studiul nostru înedit *Emigrările Romînilor din Transilvania și Ungaria în veacul al XIII, pînă în al XX-lea*, unde se dau amănunte bogate privitoare la această chestiune de mare importanță istorică.

245. Cf. I. Bena, *Monografia satului Pianul de Jos*, Cluj 1925, p. 278, 68.

246. Cf. Iorga, în „*Analele Academiei Romîne*“, sect. literară XXIX, p. 14—15, 20, 23—25.

nie. Nicodim colonizează în aceste părți argeșene 12 «liuzi de români transilvăneni»²⁴⁷. La Mănăstirea Hurezi e iarăși un transilvănean stareț în 1803, Pahomie. La Episcopia din Râmnicul Vilcei e un centru unde sînt mai mulți ardeieni cu rosturi importante și cu influență, ca duliovnicul Meletic²⁴⁸, apoi blindul, darnicul și merituosul preot Ioanichie, din Săsciori din Valea Sebeșului — unde erau zugrăvii din două trei sate — care trece ca arhiercu la Mitropolia din București (mort la 1839) și protopopul din Scheiul Brașovului Radu Tempea, candidat de episcop la Arad și în urmă primul director al seminarului din

Sfînta Treime (1802 ?), icoană pe sticlă din Nicula (Someș)

Râmnicul Vilcea pînă la 1845, cînd trece călugăr la Mănăstirea Flămînda din Argeș²⁴⁹. Tot aici se adăpostise călugărul cronicar Naum Romniceanu, originar din Jina (raion Sibiu), care avea corespondență în 1823 cu bătrînul călugăr Climent din Mănăstirea Neamț, de origine din satul oierilor din Poiana Sibiului²⁵⁰.

Minăstirile Căldărușani și Cernica sînt pline de călugări transilvăneni sub conducerea starețului de bună ispravă în curs de 25 ani și de aceeași origine Gheorghe și Macarie, care păstorește și Bistrița din Vilcea, înainte de a fi arhimandrit la Mitropolia din București²⁵¹.

247. Cf. Ionăscu, *Ieromonahul transilvan Nicodim*, București, 1943, p. 365—385.

248. În 1780, cf. Furtună, *Preațimea românească în sec. al XVIII-lea*, București, 1915, p. 254.

249. Cf. cartea mea, *Minăstirile românești din Transilvania*, Sibiu, 1936, p. XCV—VII, CXIX.

250. *Ibidem*, p. XCIV.

251. Cf. Furtună, *Ucenicii starețului Paisie la minăstirea Cernica și Căldărușani*, București, 1928, p. 14, 48, 50, 56, 63, 82, 103, 114, 127, 277—8. chipul starețului Gheorghe care călătorește la Atos în minăstirile moldovene: Dragomirna și Secu, p. 47.

Am citat numai câteva nume de ale frunțașilor clerului monahal, care conduceau în mănăstirile din Argeș, Vlcea etc. și se distinseseră pe la Episcopia Argeșului și Mitropolia din București și care erau din sate sau ținuturi unde zugrăvitul icoanelor pe sticlă era în plină dezvoltare. Relațiile familiare între cei rămași sub jug străin și cei adăpostiți la frații liberi, cu oarecare rosturi în viața bisericească, înlesneau trecerea peste munți a modestelor icoane și posibilitatea desfacerii lor în satele și la hramurile mănăstirilor din tot cuprinsul Oltenei, a fostelor județe Argeș, Muscel (Cimpulung cu mulțimea de ardeleni), Ialomița, Prahova (clături și călugări din Săcele la Mănăstirea Cheia, la Sinaia călugări brașoveni), Buzău, etc. De la o vreme (secolul al XIX-lea) iconarii au mai adăugat la marfa lor artistică și cărți din centrele Sibiu și Brașov, calendare și cărți de conținut bisericesc, cerute din ce în ce mai mult.

Același lucru s-a petrecut și cu Moldova unde, cum am spus, pribegiseră în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea mii de români din părțile Năsăudului, Mureșului, Dejului etc. și care n-au încetat o clipă comunitatea sufletească cu cei rămași la valra părintească. Din acești emigranți s-au ridicat în scaunele vlădicești ale Moldovei: episcopul Pahonic la Roman, Ierotei la Huși și mitropolitul Iacob Stamatii la Iași, pe lângă mulțimea călugărilor din diferitele schituri și mănăstiri domnești: Pocrov, Dragomirna, Secu, Neamț. Aceasta din urmă avea doi stareți ardeleni: Silvestru și Domețian (din Brașov), colaboratori ai mitropolitului Veniamin Costache. Aici trăise călugărul Climent din Poiana Sibiului, și-și făcuse ucenicia viitorul episcop de Buzău, Dionisie Romanos din Săliște, unul din cei mai de seamă episcopi în secolul al XIX-lea.

Se pare că răspândirea icoanelor pe hirtie și sticlă din Hășdate și Nicula (nu știm unde să plasăm pe popa Sandu cu cele patru icoane din Josani, jud. Ciuc), în Moldova a fost mult mai redusă decât în Țara Românească, unde am arătat împrejurările favorabile, care au putut înlesni și prin iconarii vânzători ambulanti din cele trei sate someșene, desfacerea icoanelor pe sticlă din valea Sebeșului, ținutul Sibiu, Făgăraș și Scheii Brașovului, pe care depărtarea prea mare le va fi împiedicat să răzbată și în Moldova.

Pătrunderea mai masivă a acestor icoane în Moldova s-a lovit de două obstacole puternice și decisive:

1. În Bucovina austriacă, apar încă în secolul al XVIII-lea localitățile Rădăuți și Voroneț unde se fabricau icoane pe sticlă sub inspirația galițiană și cu metodă de desfacere așisderea. Nu cunoaștem nici un exemplar din ele; poate să fie superioare celor de la Nicula, dar fără îndoială ele au făcut o concurență celor ardeleni și vor fi avut o răspândire cu mult mai largă în Moldova, dat fiind și spiritul caracteristic negustoresc al celor care le-au inițiat și desfăcut (o colecție bogată din aceste icoane. avea Dr. Vl. Zaliziechi din Tețina).

2. N. Iorga spunea că în fața icoanei de la Nicula zugrăvită pe sticlă, «de o manieră absolut grosolană», în Moldova icoana se făcea după procedee arhaice, întrebuintând modelele luate din cărți (bisericești) poate asemenea din vechile carnete ale zugravilor bisericii «à l'encastique»²⁵².

Deci și în interiorul țării Moldovei se lucrau un fel de icoane pe sticlă, care micșorau pătrunderea și răspândirea aici ale celor transilvănene.

În orice caz atât autorii zugrăvi cât și iconarii vânzători ambulanti de icoane pe hirtie și sticlă din Transilvania în cursul celor două veacuri și pînă în 1914, prin desfacerea și răspândirea pe o bună parte din teritoriul românesc a icoanelor, au îndeplinit un rol, care merită toată considerația sub raportul cultural-artistic²⁵³.

VI. EXECUȚIA TEHNICĂ A ICOANELOR PE HIRTIE ȘI STICLĂ

a. *Tehnica xilogravurilor-stampelor*. Cel care ne-a transmis lămuriri asupra modului cum se făceau xilogravurile e ultimul meșter, Andrei Man din Ilășdate, care la trei ani după moartea și falimentul tatălui său a încetat și el această meserie cu riscuri și nerentabilă. El ne spune că gravurile se lucrau în cursul iernii, cînd meșterii nu erau ocu-

252. cf. *L'Art populaire en Roumanie*, Craiova, Paris, 1923, p. 61.

253. Despre acest articol al iconarilor vezi studiile mele: *Istoria bisericii*, vol. I, ed. II, 1935, p. 432-37 și cele trei citate despre zugrăvi.

pați cu lucrul cîmpului și angajau toată familia. Elementele de bază și indispensabile erau lemnul, adică scînduri de lemn de măr ori păr, fără noduri, și bine uscate și geluite, apoi hîrtia care se cumpăra din orașul Gherla în legături de 500 foi. La o planșă de mări-mea între 33/26 cm și 37/31 cm se lucra cam o săptămînă cu instrumentele: o limbă de briceag — pînțeluș — și o dalță mică — jiceu²⁵⁴. De obicei gravura copia o altă stampă existentă ori mai veche și numai meșterii iscusiți încercau să facă din capul lor noi stampe ori să modifice, din cele copiate, figurile sau scenele, introducînd ceva nou din concepțiile

Sfîntul Gheorghe, icoană pe sticlă din Poiana Mărului (Brașov)

și cunoștințele lor biblice și artistice. Acești meșteri erau foarte rari și gravurile lor căutate și prețuite, cum s-a putut constata despre cele ale călugărilor de la Mînaștirea Neamț trimise în toate centrele principale de cultură artistică în acest domeniu²⁵⁵. Clișeele se moșteneau, sau se cumpărau, cum a făcut bătrînul Andrei Man în «tipografia» sa cu vreo 30 clișee. Pe scîndura de lemn se desena icoana ce avea să o sape, ce o plămăuia meșterul, iar cînd se făcea numai copia alteia, procedeul era acesta: gravura veche, «lîmpede», se aplica pe planșa nouă, pe care se întinsese în prealabil un strat de grăsimă, ca cea veche imprimîndu-se pe cea nouă, astfel «să-și dea vaza, să-și dea vederea afară, ca cum îi e chipul». Planșa de obicei se grava pe ambele fețe și apoi cînd era gata, cu 2 periute, una de uns, alta de împrăștiat, se aplica pe clișeu cerneală neagră, făcută din vopseaua «chindruț» și dizolvîndu-se în apă i se mai adaugă piatră acră, ca să nu se șteargă culoarea. Hîrtia mai veche era mai groasă și de culoare verde cenușie, cea mai nouă, subțire

254. Vezi despre tehnica gravurii.

255. Vezi, *Ibidem*, p. 19.

și gălbuie. Gravorul așeza hîrtia pe clișeu și trăgea peste ea de două-trei ori cu o perie făcută din păr de cozi de cal, bine strînse în ghem și unsă cu «lumină de său»; astfel «merea lucrul pe hîrtie și apoi ieșea tipărită icoana». După fiecare gravură tipărită, un copil ungea din nou clișeul cu cerneală. Un clișeu dădea de obicei 100 stampe și zilnic se trăgeau pînă la 500 bucăți. Pe urmă erau înlinse pe sloară sau jos în casă, ca să se «svînte», trecînd apoi în comerț prin vînzătorii de icoane.

Stampele erau necolorate («neîmpodobite, neîmbrăcate, limpezi») și colorate. Acestea se cereau mai mult, mai ales cele cu culori mai vii, care se potriveau mai bine cu pereții albi ai caselor. Trei culori dominau: «focainul» (roșul), galbenul și verdele. Galbenul se prepara din niște boabe culesc toamna din «bero», se amesteca cu piatră acră și clei, ca să dea rezistențe, să nu se ducă culoarea de pe chip, celelalte două se cumpărau din «boltă» în Gherla. Culorile se apucau pe hîrtie cu mîna slobodă cu un condei, în care se punea puțină lină din pieptar. Înfîi se da cu galbenul, după ce se usca, urma focainul svîntat și completat, apoi cu verdele.

Stampele nu aveau rame, doar cele închipuite, trase de meșter pe marginea lor, niște linii ondulate și ceva figuri colorate.

Astfel ele fiind ușoare la transport și ieftine la preț, dar de rezistență foarte redusă, iconarii ambulanzii puteau desface în toate părțile mii și zeci de mii de exemplare, făcute în serii cu valoare artistică tot mai scăzută²⁵⁶.

b. *Tehnica icoanelor pe sticlă*. Aici informațiile noastre sînt mai bogate decît cele privitoare la stampe. Cei care ni le-au transmis sînt ei înșiși zugravi sau zugrăvițe, sau descendenții de ai lor, care au văzut ani de zile metoda de lucru, sau au ajutat pe talăl lor «artist» la execuția operii de artă, deci vorbesc în deplină cunoștință a lucrurilor relatate.

Despre execuția icoanelor pe sticlă de la Nicula, ne lămurește zugrăvița Maria Chifor, fata zugravului Ștefan Mircea, amîndoi din același sat de iconari.

La cele din Scheiul Brașovului informațiile le avem de la Elena Tabără, fiica lui Gîmbășan Iconarul și de la Elena Faur, fata zugravului Dolfi, toți din aceeași localitate.

Relativ la cele din Făgăraș și satele ținutului informațiile vin de la zugrăvița Ana Dej și prof. Valeriu Literat, amîndoi din Făgăraș și de la Rafira Dates, fiica zugravului Savu Moșă din Arpașul de sus²⁵⁷.

Informațiile privitoare la tehnica icoanelor lucrate în satul Laz și în cele din Valea Sebeșului le avem de la zugravii din Laz: Aurel Rodean și Savu Zamfir, care trăiau încă în 1937—1938, cînd le-au dat²⁵⁸.

La zugrăvitul unei icoane pe sticlă erau necesare trei materii: sticlă, culorile și lemnul pentru ramă. Cele două de la început se cumpărau din prăvălii și uneori și din fabrică, dacă o aveau în apropiere. Culorile nu se preparau din materii vegetale, ci din cele cumpărate și, după necesitate, se amestecau pentru a avea nuanța dorită de hîrburi și culii. Cu cît meșterul era mai iscusit și cu sîmț artistic, cu atît întrebunța culori mai nule și mai nuanțate. Așa sînt (unele cu numire străină germană): fucsă (roșu) «ca macul», galben («al mai bun»), chinăraus și chinđruț (negru) minium (roșu ce se punea pe buze), indih-mîner, (amestecat cu ținvaís), verde nou, gugulac, — euglac, — dordo-ținăbru (cără miziu). Acestea se cumpărau în bucăți numite «grunjuleș». Toate culorile se frecau cu ulei «firnaís», afară de negru, la care se adăuga clei și spirt de rachiu, ca să se topească. În culori se punea și terebentină (numită și blaițucăr) să se usuce mai repede la folosirea lor pe sticlă. După ce culorile au fost pregătite, urma desenarea icoanei, care se făcea de obicei după un model pe hîrtie (numit «lipar» sau «izvod») al unei icoane vechi copiate. Modelul se punea sub sticla destinată să fie icoană și meșterul începea «să facă urzeală», «să scrie sau să facă făplura», adică să tragă («să răzăluțască») conturile, cu culorile negru, alb și roșu «de gură». Acest roșu, aplicat la buze ori stele, avea o numire

256. Vezi pe larg I. Mușlea, *Xilogravurile...*, p. 12—14, 20.

257. Publicate de I. Mușlea, *Pictura pe sticlă la romîni din Scheiul Brașovului*, în „Tara Birsei“, I, 1929, nr. 1, p. 50—51 și nr. 2 și Lena Constante în „Boabe de grîu“, III, 1932, nr. 11, p. 587 și tot L. Constante, în „Arta și tehnica grafică“, 1939, p. 61.

258. Cf. Pavelescu, „Apulum“, buletinul muzeului regional Alba-Iulia, I, Alba-Iulia, 1942, p. 290—291 și nota 18. Același în „Revista Fundațiilor“, XII, 1945, nr. 3, p. 642—643, studiul *Pictura pe sticlă la romîni*.

deosebită la Braşov: «umbrea, umbrire», iar la Nicula sub «umbră» se înţelegea culoarea «brună» (la păr în special).

Se notau apoi pe sticlă cu «litere bisericeşti» (civilitice) personajele, scena reprezentată ori numele unor obiecte rare. Aceste inscripţii sînt de multe ori foarte greu de descifrat, fiind făcute de iconari, care nu prea ştiau carte şi copiau «deandoselea» literele de pe modelul ce s-a servit la icoana nouă pe sticlă.

Conturile şi inscripţiile odată uscate, urma pictura fondului, cerului, feţelor şi hainelor personajelor de pe pictură. Iconarii puneau aceste culori «de capul lor», cum erau învăţaţi de la părinţi. Uneori fondul era aurit, dar în general aurul, sau bronzul, se utiliza la «cununa (aureola) sfinţilor».

Pentru pregătirea completă a unei icoane nu era de ajuns o singură persoană, ci trebuiau mai multe, era o diviziune a muncii, unul urzea, altul punea culorile, al treilea scria inscripţiile. Şef iconarul făcea la urmă controlul, reţusea ici-colea cîte ceva, îndepărtînd şi completînd lipsurile, ca icoana să iasă din «atelier» prezentabilă în comerţ. Pămătuful (numit «condei») cu care se puneau culorile, se făcea din păr de pisică.

La urmă icoana se aşeza în ramă sau în «provază», care se cumpăra, dar se făcea şi de iconari, care o vopseau întreagă, ori numai liniile scobite numite «sforţ». La mijloc, între sticlă şi fundul de lemn, se puneau bucăţi de hîrtie, «corseturi», ca icoana să nu se spargă.

Acest procedeu de lucru de mai sus îl aplicau zugravii din Nicula şi Braşov²⁵⁹, dar şi cei din Făgăraş şi jur cu mici deosebiri. Maria Dej, în epoca în care zugrăvea numai icoane urîte şi şablon, întrebuinta icoana pe hîrtie aplicată pe sticlă, era deci o tranziţie de la cele pe hîrtie (stampe) la cele pe sticlă: se făceau în modul următor: «Lua o icoană pe hîrtie (liotografie în culori), pe care o puneai sub o sticlă cu o palmă mai mare decît icoana. Locul acesta care rămîne era zugrăvit pe dos cu flori sau figuri de foarte prost gust. Se ajungea astfel la un compromis de icoană pe sticlă şi icoană pe hîrtie, cu o ramă de lemn zugrăvită şi ea cu flori»²⁶⁰.

Rafira Dateş ne spune despre lucrul tatălui său Savu Moga: «Vopselele le lua de la Sibiu şi Făgăraş şi sticla. Mai lua sticla şi de la Glajaria Porumbacului de sus. Scria clipurile pe o hîrtie şi puneai glaja pe ea şi o da cu cerneală neagră, apoi pe rînd cu vopsele pînă se uscau. Cumpăra vopselele şi le freca pe o piatră lucie şi le lua în păhăruţe, pe neamuri, galben, roş, vinăt, negru. Mie îmi plăcea să mă uîl, dar nu prea aveam răgaz, tot cu treburi»²⁶¹.

Execuţia tehnică a icoanelor pe sticlă din Laz şi satele din Valea Sebeşului, cu mici deosebiri era aceeaşi ca la Nicula şi Braşov. Aici se foloseau asemenea modele de hîrtie numite «forme» (la Făgăraş «mătării»), care se aşezau sub sticla destinată să fie icoană. Se fixau pe ea conturile cu cerneală specială «de clei», preparată din chinurus (negru) cu puţin gălbenuş de ou şi zeamă de clei de lemn. Culorile se puneau amestecate cu ulei şi erau: roşu (minium), galben (krungelb), albastru (vineţea), verde (vangrin, grişpan), alb (tinevais), bronz, etc.

Se utilizau şi diferite uleiuri: «firnais, terpentin, şarlac, coparlac, etc.». Durabilitatea picturii era asigurată de zugravii mai vechi printr-un amestec cu albuş de ou. Ordinea aşezării culorilor era ca şi la meşterii celor două localităţi citate. «Coroana» (aureola) de la capul lui Hristos şi sfinţilor se făcea din bronz alb sau galben, iar la cele mai scumpe din «dişbold», cumpărat numai din Sibiu. Hîrta întrebuintată la model se ungea cu petrol, ca să fie mai transparentă²⁶².

Ioanidu şi Rădulescu, în studiul lor deosebit de preţios şi bine gîndit «Icoane pe sticlă»²⁶³, fixează în execuţia tehnică a icoanelor pe sticlă patru faze, pe care le caracterizează așa:

1. Zugravii cei vechi din Ardeal «vor fi migălit multă vreme la lucrarea fiecărei icoane, închipuind cu răbdare desenul ei, alegîndu-şi culorile şi aşternîndu-le cu acea evlavie potolită...

259. Cf. I. Muşiea, *op. cit.*, p. 40—43.

260. *Ibidem*, p. 51, nota 2.

261. Cf. pictoriţa Lena Constante, în „Boabe de griu“, III, 1932, p. 587.

262. Cf. Pavelescu, „Apulum“, I, p. 200—201, şi acelaşi, în „Revista Fundaţiilor“, XII, 1945, p. 642, 643.

Așa se vor fi izvodit, pe îndelete primele icoane pe sticlă, a căror admirabilă frumusețe se poate remarca prin puținele exemplare ce ni s-au păstrat din această vreme».

2. Fiind cererea mare de icoane în prima jumătate a secolului al XVIII-lea se părăsește metoda veche de lucru «cuminte». În locul ei apare producția în serie, care necesită mijloace de multiplicare rapide și se realizează prin acea diviziune a muncii, care folosește toate brațele disponibile. Apare astfel «șablonul».

Am arătat mai sus, cum se executau în serii după copii icoanele în această fază a două de «decadență», desenul pierde din ce în ce mai mult finețea și calitățile artistice ale prototipului original. Expresia chipurilor reprezentate se standardizează, spre acel tragism monstru care ne izbește la mai toate exemplarele acestei epoci; gesturile își pierd curiozitatea în atitudini nefirești: aceste compoziții sîngace rămîn totuși destul de expresive, tocmai prin naiva lor primitivitate și îndeosebi prin rafinatul simț al culorilor, care continuă să-și desfășoare toată bogăția în prospețimea și căldura tonurilor vibrante».

Cei doi autori citați, cred că perioada decadenței icoanelor pe sticlă a durat un veac și jumătate. Mi se pare lungă, fiindcă începutul acestui meșteșug la noi îl consider mai nou, decît cei doi cercetători și prea scurtă, cînd te gîndești și la o supraviețuire și a treia fază de progres, strecurîndu-se prin ea ca să dispară (pe la 1930 în a patra fază).

Mulțimea meșterilor și a producției lor de icoane rămîne aceeași din epoca a doua (de exemplu la Nicula), dar recunoaștem că între aceștia s-au ivit talente artistice remarcabile, care se disting prin operele lor în perioada a treia, care începe în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

3. «Arta icoanelor pe sticlă ia o strălucire nouă. Apar cîteva talente puternice, deosebit de înzestrate, sub îmboldul cărora arta icoanelor pe sticlă încetează să mai fie tributară șablonului. Reînflorește cu toată puterea ei de expresie, vechea ramură de artă în alcătuirea căreia se contopesc în mod fericit elemente aparținînd deopotrivă Ortodoxiei strămoșești și tezaurului de folclor românesc, așa cum începuse să se cristalizeze în perioada străveche a primilor iconari pe sticlă».

Se provoacă o «adeverată renaștere» a acestei arte, prin cîtiva zugravi, a căror prospețime coloristică compensează pe deplin sîngăcia desenului și compoziției. Ei rup cu tradiția șablonului și aștern pe sticlă creațiile lor personale.

Spre ilustrarea celor afirmate pentru epoca a treia de înflorire numiții autori ne dau în studiul lor și cîteva icoane ale celor mai distinși zugravi originali în creațiile, în execuția și coloratura lor, și e regretabil că reproducerea lor nu e colorată. Numele lor sînt: Savu Moga, Ion Pop și Matei Tîmflorea din ținutul Făgărașului²⁶⁴. Între acești zugravi mai de seamă sînt considerați și Petru Tamăș²⁶⁵ și Ilie Costea din Lancrăm cu creații proprii²⁶⁶.

4. Este ultima fază în care lucrul icoanelor din nou decade și totodată și dispore. Icoanele pe sticlă sînt înlocuite «cu imagini anonime, cromolitografii ieftine, alți ca preț, cît și ca gust, din care orice fior de viață, de artă, e absent. Rînd pe rînd meșterii cu pricepere și oarecare talent artistic dispar, șablonul reînvie prin Ana Dej la Făgăraș, Maria Chifor la Nicula și Prodanoaie și cîtiva din contemporanii acestor trei zugrăvițe.

■

În rîndurile de mai sus am dat cîteva informații fragmentare privitoare la execuția tehnică a icoanelor pe hîrtie și sticlă din puținele localități, care au fost cercetate și sumar studiate, fără să cunoaștem ceva despre modul cum se fabricau cele din Hunedoara, Munții Apuseni, Banat apoi în Bihor, Satu-Mare, Sălaj, Maramureș, unde încă sînt cu sutele în bisericile și casele din aceste părți. În Maramureș, poate sînt venite foarte multe din Bucovina, dacă nu va fi fost aici un centru de producție locală²⁶⁷ și din care pînă astăzi,

263. Publicat în „Eul. Com. Mon. Ist.“, XXXV (1942), fasc. 113—114, p. 155—159.

264. Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, fig. 3—12, p. 157—164, în „Arta și grafica tehnică“, 1939, fig. 9, 15 și revista „Boabe de grîu“, III (1932), p. 588—89.

265. Cf. Lena Constante, *op. cit.*, fig. 12, colorată și p. 60 colorată.

266. Cf. Pavelescu, în „Revista Fundațiilor“, XII, 1945, p. 642, colorată.

267. Prof. Atanasie Popa îmi spune că a găsit peste 100 icoane pe sticlă în diferite biserici maramureșene și în casele țărănilor. La fel am aflat și eu în august 1959 cînd am cercetat ținutul Maramureșului,

aproape nici o icoană n-a fost semnalată și, cu atât mai dureros, n-au fost de loc cercetate și studiate. Ținând seamă de împrejurările extrem de neprielnice pentru conservarea acestui fel de opere de artă, multe din ele, poate sute, s-au distrus pentru totdeauna. Doar în studiul înedit al regretatului specialist prof. Cor. Petran, *Bisericile de lemn din jud. Hunedoara* mai găsim ceva informații despre icoanele numeroase de sticlă din acest ținut.

VII. SUBIECTELE ȘI FRUMUȘETEĂ ARTISTICĂ A ICOANELOR PE HIRTIE ȘI STICLĂ.

a. Subiectele icoanelor.

Iorga în studiul său despre «Icoana Românească»²⁶⁵ vorbind despre cele din Ardeal notează: «În aceste gravuri și icoane pe sticlă există o contemporaneitate și un paralelism perfecte». Paralelismul se observă, căci merg alături una și alta, influențându-se reciproc, izvodul — copia pe lîrte, se utilizează și la centurarea icoanei pe sticlă, amîndouă se lucrează de meșteri cu talent mai redus sau mai viguros, crescuți în același mediu sătesc și de cultură; își împrumută modele și-și desfac marfa artistică în cea mai mare parte în sate. Avînd același public, e firesc ca și subiectele să le fie la fel, dar cele pe sticlă sînt mai bogate în compoziția lor și vădesc o originalitate, în persoane și culori, mai pronunțată.

Din stampele gravate de la Hășdate, numai cele studiate de Mușlea ar fi vreo 80 exemplare, din care publică vreo 40²⁶⁶, deși au fost sute și mii, tipărite și în alte locuri și de alți meșteri, cum constată Lena Constante în studiul său²⁷⁰, fiindcă numai în satul Drăguș a găsit 845 icoane tipărite (stampe-xilografuri), adică 53,1% din totalul de 1590 icoane în acest sat.

Din numărul foarte redus, ce ni s-au păstrat din stampe, constatăm următoarele subiecte religioase, în cîte 1—4 exemplare, cu mici schimbări în reproduceri: Maica Domnului, Bunavestire, Mîntuitorul, Nașterea, Inchinarea Mașilor și păstorilor, Botezul și Cina cea de taină, Răstignirea, Coborîrea de pe cruce, Invierea, Sfînta Treime și alte scene din viața lui Iisus, apoi diferiți sfinți, singuri ori cu alții împreună: Sfîntul Nicolae, Ioan Botezătorul și Tăierea capului Sfîntului Ioan, Sfîntul Gheorghe, Arhanghelii Mihail și Gavril, Sfîntul Dumitru, Sfînta Paraschiva, Sfinții Constantin și Elena, Sfîntul Haralambie, Sfinții Vasile și Grigorie, Sfîntul Ștefan, Sfinții Petru și Pavel, Sfinții Cosma și Damian, Simion Stîlpileul, Sfîntul Alipie, Sfinții patru evangheliști, Sfîntul Iie, Adam și Eva, etc. Cu subiecte profane, cu inscripții latine ori ungurești, ca dovadă că acestea se cumpărau și de unguri ori de alte popoare, întîlnim icoane cu diferite scene din viața lui Alexandru cel Mare (și cu inscripție latină), nobilii, maghiari, Marișca și Pișta, «Mizrach» icoană evreiască, apoi cocoșul, găina cu pui și alte păsări.

E interesant, că icoana Sfinților Constantin și Elena avea inscripția ungurească și românească cu chirilice. Desigur că mai sînt stampe numeroase — afară de cele citate mai sus și studiate de Mușlea — și cu alte personaje sînte sau scene religioase, ca la icoanele pe sticlă unde mai recunoaștem: Adormirea Precistei, Schimbarea la față, Strenenia lui Iisus (Întîmpinarea), Pogorîrea Sfîntului Duh, Înălțarea lui Iisus, Iisus cu vița de vie, Intrarea în biserică, Duminica Floriilor, Înmormîntarea Domnului, Punerea în mormînt, Facerea lumii, Judecata din urmă, Raiul, Masa raiului, Sfîntul Theodor, Cei trei îngeri la Avraam și alte subiecte biblice.

Avem deci subiectele cele mai variate, pe care meșterii zugrăvi le completau cu scene luate din cărțile apocrife și folclorul religios, ca să fie mai aproape de înțelesul credincioșilor.

În privința aceasta avem două constatări făcute la fața locului, una de Lena Constante în Drăguș, dîndu-ne în ordinea preferinței numărul icoanelor în acest sat: Maica Domnului 163 exemplare, Mîntuitorul 138 ex., Sfîntul Nicolae 88, Sfîntul Gheorghe 56, Sfîntul Haralambie 55. Altele din viața lui Iisus în număr de 138 icoane erau: 29 Iisus și vița de vie, 25 Botezul, 25 Punerea în mormînt, 20 Iisus pe tron, 11 Răstignirea, 10 Cina cea de taină, 7 Invierea; 4 Înălțarea la cer; 4 Intrarea în Ierusalim, 1 Nașterea Domnului, etc.

265. În *Vechea artă religioasă la Romîni*, Vălenii de Munte 1934, p. 56—58.

269. Cf. *Xilografuri...*, p. 24.

270. „*Arta și grafica tehnică*“, 1939, p. 59—64.

Din restul de 170 icoane s-au găsit în case: 30 ex. Arhanghelii Mihail și Gavriil, 20 Sfinții Constantin și Elena, 18 Sfântul Ilie, 18 Sfinții Vasile, Grigore și Ioan, 17 Sfânta Paraschiva, 6 Sfinții Petru și Pavel, 5 Sfântul Teodor, 4 Sfântul Ioan, 1 Sfântul Petru, 1 Sfântul Dumitru, 1 Adam și Eva, 13 Masa raiului, etc.

Pavelescu din cele vreo două sute icoane văzute în Valca Sebeșului, face următoarea împărțire după subiectele mai pretuite: Iisus Hristos e reprezentat de 60 ori în 14 ipostase, Maica Domnului de vreo 26 ori în 5 ipostase, Ioan Botezătorul de 11 ori, Sfântul Nicolae de 21, Sfântul Ilie și Haralambie de 9 ori, Arhanghelii Mihail și Gavriil de șapte ori, Sfântul Gheorghe de 6 ori, etc.²⁷¹.

Din cele două statistici făcute în țara Oltului și o a treia în Valea Sebeșului putem vedea subiectele mer astfel de icoane: Maica Domnului, Iisus Hristos și sfinții: Nicolae aducător de noroc, Gheorghe apărătorul vitelor contra boalelor (am văzut în satul Boholt, reg. Hunedoara, icoana Sfântului Gheorghe în grajdul vitelor și în șuri, socotită ca păzitorul avutului din ele), Haralambie apără de ciumă și alte boale²⁷², Ilie, Cosma și Damian «doctori fără arginți» ale căror chipuri în cinci icoane, pentru Spitalul Brîncovenesc din București, îl face în 1858 zugravul Vasile Serafim, primind 10 galbeni, prețul lucrului său²⁷³, Ioan Botezătorul ferește gospodăriile de foc și animalele de fiare sălbatice²⁷⁴. Fiecărui sfânt i se atribuie puteri în legătură cu nevoile, durerile și primejdii. Prețuirea unor sfinți afirma și de anumite ocupații ale oamenilor, așa pe Sfântul Trifon, îl aflăm în sfinetele oierilor, ca să le păzească turmele de lupi²⁷⁵ și Sfântul Gheorghe pentru gospodării cu vite multe, pe Sfântul Cristofor, sfânt cu cap de căine, pentru accidente și moarte năpraznică²⁷⁶. O icoană a acestui Sfânt Cristofor se afla în biserica din Răstolița (Mureș)²⁷⁷. Fiecare icoană avea semnificația ei deosebită prin ceea ce reprezenta și credința în binefacerile ei minuitoare ce sădise în suflete nu numai învățăturile Bisericii strămoșești, ci și toată literatura populară, cea apocritică, cea astrologică și de prevestire etc., care circula în manuscrise în toate părțile. În secolul al XIX-lea s-au tipărit în zeci de mii de exemplare, ieftine și la îndemina tuturor celor care știau carte și a celor mai mulți, care ascultau cele povestite în aceste cărți de vastă răspîndire. Zugravii de icoane pe sticlă și hirtie curățeau foarte bine canoanele Bisericii în ce privește iconografia, dar completau scenele de pe icoane cu informațiile din aceste cărți apocrice și folclor, ba reproduceau din ele până și ilustrațiile (de ex. din Alexandria), ca astfel să fie mai aproape de sufletul și punga credincioșilor.

Pentru cine vrea să înțeleagă și să cunoască mai deplin anumite scene de pe icoanele de care ne ocupăm aici, e absolut necesar să citească cele două volume ale cărții de mare valoare a profesorului N. Carcojan, *Cărțile populare în literatura românească*, I, *Epoca influenței sud-slave* (București, 1929, p. 271 plus planșe 15) și vol. II, *Epoca influenței grecești*. Influența acestor cărți populare religioase de origine orientală se observă în toată arta și literatura noastră. Carcojan spune în prefața cărții: «În iconografia populară, în picturile bisericesti, în troițe ridicată de suflete pioase la răspîndirea drumurilor de țară se găsesc o mulțime de scene inspirate din literatura religioasă apocritică. «Iar în prefața vol. II, zice: «Am căutat să îndrumăm cercetările noastre într-o direcție nouă: influența cărților apocrice și populare asupra iconografiei religioase și artei populare... este o conexiune strînsă între literatura veche poporană, folclorul, iconografia religioasă și arta noastră populară» (p. 4). După o minuțioasă și pătrunzătoare cercetare a acestei literaturi apocrice sub influența grecească, găsește aceste cuvinte juste de încheiere: «Am putut constata că prelușindeni pe zidurile din afară și din tinda bisericilor și mînăstirilor din sat, pe icoanele păstrate în vechile case boierești, pe troițele ridicată pe la răspîndiile drumurilor de țară, arta veche românească stă sub influența puternică a ciclului de legende

271. Cf. „Apulum”, I, p. 293, și „Revista Fundațiilor”, XI, I, 1945, p. 644.

272. Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români*, II, București 1899, p. 18—21.

273. Cf. E. Virtosu, *Aseamintele brîncovenesti 1838—1938*, București, 1938, p. 411 nr. 449.

274. Cf. Florea Marian, *op. cit.*, I, p. 220 și urm.

275. *Op. cit.*, I, p. 243.

276. Cf. studiul Maria Goleșcu, în „Convorbiri literare”, 1935, București, nr. 1—2.

277. Cf. Ilie Cristea, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene*, Sibiu,

apocrife și al celor populare. Oricâte cunoștințe tehnice ar avea cineva, oricât simț al culorilor și al perspectivei, nu va pricepe niciodată nimic din sensul intim al scenelor zugrăvite, din mentalitatea celui care a lucrat, dacă nu cunoști literatura care a inspirat această artă» (p. 386).

Plecînd de la această afirmație, N. Cartoian, justifică acest adevăr istoric în două studii mici despre două icoane colorate, pe care le și reproduce: Mintuitorul și Viața de vie²⁷⁸, influențate în componerea lor de literatura apocrifă.

Un alt studiu competent în această chestiune e cel al lui Victor Brătulescu²⁷⁹. Cu aceeași pregătire scrie în acest domeniu, scoțînd la iveală multe lucruri noi și explicații sigure, și Maria Goleacu în studiile sale²⁸⁰.

Zugravul cu imaginația nouă, inventivă, se inspiră în prezentarea subiectelor din icoane din trei izvoare și anume: 1. Cartea de învățătură oficială a zugravilor («Erminia») ²⁸¹; 2. Cărțile populare apocrife; 3. Elementele autohtone etnografice.

Zugravul putea uni aceste trei elemente în opere mai modeste, cerute de nepretențioșii credincioși, în icoane sau la zugrăvirea bisericii din satul lor sărac așezat în locuri retrase și mai ascunse.

Inspirația din cărțile apocrife și folclor, e aplicată în icoanele: Iisus Hristos și viața lui, Maica Domnului, și aproape la toți sfinții, apoi în complexul de persoane și acțiuni din Facerea lumii, Judecata din urmă, Raiul, etc. (de exemplu ale lui M. Țîmforea). O icoană interesantă și unica prin concepția originală e cea a lui Ion Pop de la Eăgăraș: Sfînta Troiță într-un trup. «Privirea lor are un efect, care mișcă sufletul și inima. Cu drept cuvînt observă Ioanidu Rădulescu, că zugravul acestor feluri de icoane, dovedește «înclinarea sa spre descriptiv. Un puternic dramatism însuflețește pe fiecare din numeroasele personaje: gesturile lor mimează cu intensitate stările sufletești sau chinurile trupești. Spaima, durerea, seninătatea, slintenia, veselia, nepăsarea, violența se oglindesc în atitudinile și pe chipurile de sfinți de oameni sau de diavoli în icoane ca «Judecata din urmă sau Raiul»²⁸².

I. Mușlea găsește aceste cuvînte iuste: «Cel ce poate da așa ceva este hotărît lucru un artist. Ne gîndim la icoanele reprezentînd pe Hristos ori pe Maica Domnului. Pe unele din ele găscem pe expresia feții atîta durere și amărăciune, încît uimii cu desăvîrșire că ești în fața operei unui umil zugrav. El și-a pus acolo tot sufletul, a trăit momentul de creație, a fost artist în toată puterea cuvîntului. Să însemnăm de altfel că această pictură pe sticlă a interesat și a influențat chiar, în ultimele decenii, pictori mari, arta cultă²⁸³. Evident că aceste observații elocivase privesc pe foarte puțini zugravi pe sticlă.

Al treilea izvor de inspirație al zugravului nostru la icoanele pe sticlă era autohtonul, mediul în care trăia meșterul, pe care așeza cu penelul scenele evanghelice întregite și cu cele din cărțile populare apocrife, folclor. Astfel vedem pe icoane: un cioban cu căciulă și zeghe mișoasă, cîntînd din fluiet în urma oilor, pe alta ciobanul mestecă mămăliga²⁸⁴, pe cea cu Sfîntul Ilie o țărancă tocînd își leagănă copilul; Adam și Eva alungați din rai, ca să-și câștige traiul prin sudoarea feței, unul sapă cu hîrlețul, iar Eva toarce cu furca și fusul romînesc în mîini²⁸⁵; căruța de foc a Sfîntului Ilie e cea romînească²⁸⁶

278. In „Arta și Tehnica grafică“, 1937, nr. 1, p. 13—16 și cărțile populare etc. II, planșa I și *Zapisul lui Adam* în „Arta tehnică grafică“, 1938, Nr. 3, p. 9—14.

279. Elemente profane în pictura religioasă în „Bul. Com. Mon. Ist.“, vol. XXXVII, 1934, fasc. 80, p. 49—67, plus 20 figuri și 2 planșe și vol. XXXVIII (1935) fasc. 85 p. 127—135 plus 10 fig.

280. Din „Bul. Com. Mon. Ist.“, in „Revue historique“, și in alte publicații. Vezi și prețioasele sale comentări iconografice pe marginea unor publicații în „Revista istoria romînă“, XI—II din 1941—1942, p. 357—370.

281. Vezi despre această carte studiul meu, *Din istoria artei religioase romine*, I, 1929, p. 19—24.

282. Cf. *Icoane pe sticlă*, p. 160.

283. Cf. „Tara Eirsei“, I, 1929, p. 50—51.

284. I. Mușlea, *Xilografuri*, p. 48 și fig. 1.

285. *Ibidem*, fig. 14.

286. Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, p. 164, fig. 10.

și cea făgărășeană²⁸⁷; țăranul îmbrăcat românește cu pălărie făgărășeană și cu cană de apă în fața lui Pilat; la Nașterea Domnului cei trei magi sînt reprezentați prin copiii ce umblau cu Villeimul²⁸⁸; în icoana «Facerea lumii» de Timforea avem barca lui Noe în formă de casă cu țigă din Țara Oltului; Adam ară cu plug romînesc, tras de 2 boi, Eva toarce din furcă, iar jivinele pictate sînt cele de la noi: căprioare din munți, berze de pe acoperișul unei case sătești, iar pentru podoaba arborilor raiului doi fazani²⁸⁹. În «Judecata din urnă» păcătoșii apar în îmbrăcămintea epocii lor: femei elegante cu umbrelă, bărbați cu ochelari, figuri dintre asupritorii poporului, etc.²⁹⁰. «Cina cea de Taină» și 40 de ucenici, apoi «Alexandria» au ostașii în uniformă contemporană austriacă ori germană²⁹¹; «Trei îngeri la Avram» au pe masă un cuțit și o furculiță cu doi dinți, lîngă cîțiva covrigi și niște ridichii din mediul zugravului²⁹² și alte multe elemente localizate (de ex. portul național). Cel mai vechi port național feminin e din 1417, zugrăvit în biserica Ribîta, reg. Hunedoara).

Concepția zugravului materializată pe icoanele de care ne ocupăm aici, — cu fondul autohton: natura, cerul, munții, casele, cetățile, oamenii, animalele, lucrurile care se proiectează, scenele biblice și cele din cărțile populare apocrife, legende, etc. — ne-a dat acea artă iconografică, care începe să fie tot mai mult pretuită de cercetătorii specialiști în studiul artei.

b) Valoarea artistică a icoanelor.

Am arătat că cel dinții care înainte cu mai bine de jumătate de veac a semnalat valoarea acestor icoane a fost N. Iorga, care zice: «am situat națiunea mea în acel complex al istoriei universale, din care era exclusă pînă atunci» prin numeroase opere vaste, studii și conferințe și în limbi străine²⁹³. Vorbînd de «Folklore de l'icone» scrie: «...în ce privește pictura, ca și în ce privește arhitectura, am avut puțința de a trece cu totul în domeniul popular. Aceasta formează noutatea și originalitatea noastră și ne creează un loc de cinste, — în ceea ce privește și domeniul acesta al icoanelor — între celelalte popoare».

Sfinții cei mai înconjurați de venerație au trecut în arta populară numai cu schimbări. Ei devin niște țărani de o vîrstă sau de alta. Sfîntul Nicolae e astfel un moș bine hrănit, care nu pare a-și fi refuzat nimic. Nimic din acela uscat, crunt, aproape sîmstru al zugravului de meserie.

Uneori credincios cu sufletul duios, introduce în icoană un farmec cu neputință de definit. Alături de tot ce poate fi mai rotund, mai rubicond, mai satisfăcut, avem și nota aceasta de taină²⁹⁴.

Prof. Gh. Oprescu scria încă în 1922: «în Icoana pe sticlă sîngaci lucrată cu o tehnică primitivă, vedem aceeași preocupare de combinație originală și armonică a culorilor, un sentiment sincer de credință, care dă un accent cu totul particular acestor încercări».

Gravurile sînt trase în negru, altele colorate cu mîna, poate gravura neagră. Același sentiment de credință naivă, ca și icoana, adaugă o notă simpatice unor produse sîngace, de o tehnică rigidă, puțin copilărească²⁹⁵.

287. V. Brătulescu în „Bul. Com. Mon. Ist.“, 1935, fasc. 85, p. 130, fig. 4.

288. Ioanidu-Rădulescu, *op. cit.*, p. 164.

289. *Ibidem*, fig. 12.

290. *Ibidem*, fig. 8.

291. Gh. Oprescu, în „Transilvania“, 1923, (LIV) fig. 9—10 și I. Mușlea, *Xilogravurile...*, fig. 12—41.

292. N. Iorga, *Les Arts mineurs*, planșa XI.

293. Vezi în deosebi în *Essai d'une Synthèse de l'histoire de l'humanité*, Paris, 4 vol. 1924—29, apoi în cele trei volume *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, București, 1935—6 și în cele două comunicări sinteză la Academia Romîni: *Locul romînilor în dezvoltarea vieții sufletești a popoarelor romanice*, în „Revista istorică“, V, București, 1919, p. 114—125 și *Roșul Romînilor în latinătate în Ziarul Neamul Romînesc*, București, 1919, nr. 130—131 și ediția franceză, București, 1919, p. 21 și una italiană, Roma, p. 17.

294. Cf. Iorga, *Vechea artă religioasă la Romîni*, p. 48, 50, 55 și *Les Arts mineurs*, I, p. 26—27, 29.

295. Cf. *Arta țărănească la Romîni*, București, 1922, p. 69—70.

P. Mușlea scrie: «În multe icoane vechi găsim exprimarea unui simț artistic care nu trebuie disprețuit de loc. Altele din ele arată că zugravul a pus ceva din inima lui, ele sînt foarte îngrijit lucrate, desenul de o finețe remarcabilă și culorile alese cu un gust sigur. Iar cînd aceste calități lipsesc, găsim în schimb o naivitate a desenului, care se apropie mult de primitivismul pictorilor din secolul al XIV-lea și al XV-lea și care-și are farmecul ei incontestabil».

El vorbește de «frumusețea deosebită a multor icoane din Brașov—Sibiu—Sebeș și de finețea desenului și bogăția culorilor»²⁹⁶.

Lena Constanțe, ea însăși pictoriță, vorbește în deplină cunoștință a lucrului, cînd afirmă: Savu Moga «își cunoaște perfect meseria. El are un desen fin, precis, știe să contureze cu o linie o siluetă, modelează capetele, lucru foarte greu la icoane pe sticlă». «...Pe lângă aceste icoane (pe Iemn), de tip clasic, Moga a pictat altele unde imaginația lui își lasă frîu liber. «Sfinții Mucenici» cu o învălmășeală de capete chinuite, mai multe «Nașterea Lui Iisus», unele cu cîteva personaje, altele cu o bogăție de păstori, de regi, magi îmbrăcați în uniforme ungurești, «Bunavestire» din biserica din Arpașul de Jos, două siluete fine într-un interior alb și verzui»²⁹⁷. Iar despre cele aflate în Drăguș, fiind cele mai multe, zice că farmecul acestor icoane constă din «stîngăcia liniei, bogăția culorilor, lipsa de perspectivă, planurile simple, logica copilărească și ornamentele bogate»²⁹⁸.

Prospețimea și simplitatea atît de suavă a icoanelor pe sticlă își reflectă rădăcinile în curățenia sufletească a credincioșilor de la sate, iar frumusețea cu care sînt desăvîrșite aceste produse ale inspirației lor plastice nu stă cu nimic mai pre jos decît vigoarea cu care aceiași creatori se afirmă deopotrivă în doină, în basm, în broderie, în creștătura în Iemn, în țesutul covoarelor sau în încondeierea ouălor.

Personajele încări gingașe alteori straniu desenate, care animă icoana cu gesturile lor pline de dramatism ale unei adevărate pantomimice, portretele lor schematice și totuși impresionante prin adîncimea tragică a privirilor, amploarea compozițiilor pe care instinctul plastic fărașesc le rezolvă adesea în chip atît de fericit; splendoarea decorațiilor florale care împodobesc icoanele pe sticlă și în deosebi aceea a chenarelor atît de grațioase pe care zugravul le-a adăugat aproape fiecărei icoane spre o mai deplină desăvîrșire a ei: iată tot altele capitele din seria de preocupări pe care le poate prilejui cercetarea — atît de sporadică pînă acum a acestui prețios domeniu al folclorului românesc.

Cu religiozitate pensula zugravului așterne vopseaua subțire pe suprafața lucie a sticlei, cu mîndrie el țelosește în inscripțiile lămuritoare litere chirilice, pentru a le susține unei cenzuri asupritoare, cu o putere de inventivitate creatoare nebănuită el realizează o compoziție unitară în care culorile alese cu priceperea științiază armonios, filtrate prin lustrul nesigur al sticlei, îmbogățite cu poleiul de aur din cununile sfinților.

El nu are nevoie pentru a se emoționa, de fastul aurii care acoperă icoanele. Interpret inspirat al Evangheliei, el o împodobește cu tot farmecul legendelor, cu priveliștile vieții lui din toate zilele, potolindu-se deopotrivă setea de credință și setea de basm apropiind astfel scriptura de sufletul său stăpînit de puritate și slavă.

Pe aceste drepte temeuri, icoanele pe sticlă ale zugravilor romîni ardeleni se cuvine să fie prețuite și cunoscute.

«Roade umile ale unor strădăanii necunoscute mai puțin norocoase decît ale altor produse folclorice, ca literatura sau muzica, ele n-au fost descoperite decît tîrziu»²⁹⁹.

VII. CAUZELE DISPARIȚIEI ICOANELOR STAMPE ȘI PE STICLĂ

Cei care au contribuit la această pierdere au fost înșiși iconarii — o parte din ei care au degradat icoanele lor prin producerea și reproducerea în serii sau șabloane în mii și multe mii de exemplare. Procedura aceasta necorectă, dar evident cu scop mercantîl, a redus tot mai mult și numărul meșterilor de valoare reală și odată cu ei și icoa-

296. Cf. *Pictură pe sticlă*, în „Tara Birsei“, I, 1929, p. 46—48.

297. Cf. „Boabe de griu“, III, 1932, nr. 11, p. 588, plus pl. colorată.

298. Cf. „Arta și tehnica grafică“, 1939, p. 69.

299. Cf. *Icoane pe sticlă*, în „Bul. Com. Mon. Ist.“, fasc. 113—114, pag. 165—166.

nele, care se mai puteau ține la suprafață, ca opere de artă.

O altă cauză a constituit-o apariția tot mai numeroasă a pictorilor «academici» — cu școala superioară de artă frumoasă din diferite centre apusene — care erau angajați în toate părțile la zugrăvirea noilor biserici sau a celor vechi din diferite sate ori orașe.

Lovitura mortală au dat-o acestor icoane cromolitografiile și zincografiile, cu execuție superioară, cu cele mai felurite culori, ieftine, ușor procurabile, cu sfinții robuști ca ai lui Radoli de la Miercurea. Ce-i interesant în această acțiune de înlăturare a icoanelor stampe ori pe sticlă e faptul că aceiași iconari negustori ambulănți care mai înainte vindeau icoane de la zugravi, acum, după ivirea celor cromolitografiate, se fac cei mai fervenți și devotați vânzători ai acestora din urmă, care le rentau bănește din ce în ce mai mult, pe cînd cele vechi, nu le mai aducea nici un venit, necumpărîndu-se.

ȘTEFAN METEȘ

DIN CRONICA CELUI DE AL TREILEA TEMPLU

Templul lui Solomon, construit către sfârșitul secolului XI și dărânat de Nabucodonosor la 590 î. d. Hr., reconstruit la 520 de Zorubabel, după întoarcerea din captivitate. babilonică, refăcut și înfrumusețat de Irod cel Mare la 20 î. d. Hr., se înălța pe colina Moriah din Ierusalim. Arheologii și istoricii au denumit aceste trei epoci din istoria Israelului, epoca primului templu, de la 1010—590 î. d. Hr., care a corespuns consolidării statului israelit, redus mai târziu la sclavie, sub Nabucodonosor, când rege în Iuda era Zedekiah; epoca celui de-al doilea templu, de la 520—20 î. d. Hr., începând din vremea lui Zorubabel și până în vremea lui Irod cel Mare; epoca celui de-al treilea templu, de la anul 20 î. d. Hr., când a început Irod reconstruirea lui, și până la 70 d. Hr., când a fost dărânat împreună cu întreg Ierusalimul, de generalul roman Titus.

Cetatea Ierusalimului este așezată pe patru coline: colina Moriah, pe care a fost construit templul, spre sud-est; colina Acra, spre nord-vest, cuprinsă în zidurile cetății abia în timpul regelui Irod Agripa (37—44) și care spre poalele de răsărit are biserica Sfântului Mormint; colina Sionului, spre apus, numită și «cartierul de sus al cetății»; și colina Bezeta, spre nord.

Colina Moriah, sau colina Templului, în prezent cunoscută sub numele arabesc de Haram eș Serif, reprezintă o șesime din suprafața cetății și este în întregime cuprinsă în incinta moscheii califului Omar, în mijlocul căreia se află stinca Moriah, a sacrificiului lui Avraam, închină în Sfânta Sfințelor vechilor temple iudaice. Această colină pe care Solomon și-a ridicat templul, acolo unde tatăl său, regele David, a construit doar un altar, este menționată chiar de cartea Facerii (XX, 2), când Iahve a spus lui Avraam: «Ia cu tine pe unicul tău fiu iubit și du-te în țarina lui Moriah, unde să-l jertfești, pe muntele pe care ți-l voi arăta».

Pe același loc jebuzitul Arauna își avea aria de treierat pe vremea regelui David, căruia Iahve îi indică să cumpere locul spre a ridica un altar unde să sacrifice spre iertarea păcatelor și încetarea epidemiei ce seceră poporul lui Israel. «Și David a ridicat acolo Domnului un altar unde a adus jertfa arderii și a păcii. Astfel Domnul a fost împăcat prin acea țarină și molima a încetat în Israel» (II, Sam. XXIV, 25). Apoi David a început să adune tot felul de materiale pentru a construi un mare templu lui Iahve: aur, argint, fier, lemn de cedru, în cantități considerabile, dar Domnul i-a dat de știre că nu este vrednic să-i ridice el locașul. «Dar Domnul a zis către mine: nu trebuie să ridici tu casa Numelui Meu, pentru că tu ai fost un om al războaielor și ai vărsat sânge» (I Cr., XXVIII, 3). Aceasta a fost însă îngăduit fiului și urmașului său, Solomon. Cartea I Regi (cap. V) descrie foarte amănunțit și pitoresc istoria zidirii templului lui Solomon.

Dar bogatul edificiu ridicat de Solomon a fost distrus în întregime și despuiat de prețioasele sale împodobiri la invazia babiloneană din anul 520 î. d. Hr., când o mare parte a populației a fost dusă în captivitate; chiar tezaurul templului de o valoare incalculabilă a fost ridicat de Nabucodonosor și dus la Babilon. După întoarcerea israeliților în patria lor, li s-a dat și îngăduința să-și reconstruiască templul și astfel în anul 520, au început lucrările de reconstrucție.

Cel de al doilea templu, templul lui Zorubabel, nu a putut atinge nici pe departe splendoarea templului lui Solomon. Construcția propriu zisă era pe vechile fundații. Trecerea secolelor, cu numeroase schimbări aduse în viața popoarelor din Orientul Apropiat, a făcut ca — în preajma erei noastre — israeliții să ajungă sub dominația romanilor.

După cum se știe, Iuliu Cezar numise ca guvernator al provinciei Galileia pe Irod, unul din cei doi fii ai unui comandant de oștire, Antipater.

Încă din primii ani ai domniei, Irod s-a dedat la represiuni sîngeroase contra hașmoneilor legitimi, asasinându-și chiar proprii săi fii, pe prima soție, Mariamne, nepoata lui Ioan Hircan. Când a murit, ros de cancer, în vîrstă de 70 ani, poporul a răsuflat ușurat. Irod a avut însă și înfăptuiri pozitive în timpul domniei lui. Printre acestea se poate menționa în primul rînd reconstrucția și înfrumusețarea templului lui Zorubabel, începută la anul 20, î. d. Hd.¹ Această lucrare monumentală a fost continuată de fiii și nepoții lui Irod, fiind terminată definitiv abia în 62—64 d. Hr.

Cel de-al treilea templu, cum este cunoscut noul edificiu, sau pe scurt, templul lui Irod, are o mare importanță pentru creștinism, deoarece în acest templu a fost adus Mîntuitorul de părinții Săi la dreptul Simeon. Tot aici a venit în fiecare an, adus de părinți la sărbătorile Paștelui, fiind alflat sînd în mijlocul cărturarilor la vîrsta de 12 ani. În timpul predicii Sale, Mîntuitorul s-a adresat aici poporului și splendoarea acestui locaș au admirat-o Apostolii, splendoare care chiar în cursul vicții acelei generații avea să se risipească. De sub porțile acestui templu Mîntuitorul a gonit pe profanatori: «Ieșiți din casa Tatălui Meu!»

Irod a început reconstrucția templului cu îndeplinirea ritualului biblic, observat la cele două construcții anterioare. După ce zidăria dărăpănată a celui de-al doilea templu a fost dărîmată, au fost începute noile lucrări pe vechile temelii ale templului lui Solomon. Iosif Flaviu descrie amănunțit cum au decurs aceste lucrări efectuate de zece mii de zidari la clădirile secundare, pe cînd o mie de preoți, îmbrăcați în odăjdii zideau edificiul principal.

După moartea lui Irod cel Mare, potrivit testamentului său, imensele sale averi — și înșăși teritoriile stăpînite de el — au fost împărțite între fiii care au mai scăpat cu viață.

În urma acestei împărțiri lui Arhelau îi revine Iudeea, Idumea și Samaria, sub titlul de etnarh, nu de rege. Fiind urît de popor, din cauza ferocului său despotism și a imoralității care devenise de altfel curentă în familie, el comise de abuzuri scandaloase. O delegație de evrei îl reclamă la Roma, Arhelau este chemat să se justifice, dar pierde procesul și este depus din dregătorie, apoi exilat în Galia (6 d. Hr.). De la această dată Iudeea este guvernată de un procurator roman.

Primul procurator, sub Tiberiu, a fost Coponius (6—9); urmară Marcus Ambibulus (9—12), Arnius Rufus (12—15), Valerius Gratus (15—26), Pontiu Pilat (26—36), Marcellus (36—37), Marulus (37—41). Tulburările începură a se ține lanț și fariseul Zadok a inițiat mișcarea zeloților, care cerea eliberarea de sub jugul romanilor. Primele persecuții începură la Alexandria, în Egipt, în toamna anului 38. Prefectul roman de acolo, Avilius Flaccus, impuse evreilor să adore în sinagogi statuia lui Calligula. Evreii refuzînd, Flaccus a ordonat un masacrul în masă. Filozoful evreu alexandrin Filon a întocmit un memoriu pe care l-a trimis împăratului. Neobținîndu-se nici un rezultat, Filon a plecat el însuși în Italia cu o delegație de evrei și greci. Împăratul i-a primit mai întîi la Roma, apoi la Puteoli, lîngă Neapole. Filon a descris peripețiile acestei periculoase misiuni într-o lucrare intitulată *Legatio ad Caium*.

1. Iosif Flavius, *Antichitățile iudaice*, XVI, VII, 1 și *Războaiele evreilor*, I, VII, 8 în *The Works of Flavius Josephus*, London, translated by William Whiston A. M., fără an. L. CI Filon, *Histoire d'Israel*, tome III, Paris 1928, passim.

Calligula i-a primit în audiența de adio într-o vilă din preajma Romei, pe care tocmai o inaugura, adresându-le o acuzație care putea avea urmări fatale: «Așadar voi sîn-teți acei inamici ai zeilor care refuzați să-mi recunoașteți divinitatea, dar în schimb adorați un zeu al cărui nume nici nu îndrăzniți să-l pronunțați?» Filon a răspuns că evreii din Ierusalim au sacrificat cei dintii la templu, cînd a fost proclamat împărat. Calligula le-a ripostat cu asprime: «Poate, dar ați oferit sacrificii pentru mine, nu însă persoanei mele», continuînd apoi să viziteze camera după camera, însoțit de curtenii care făceau glume pe socoleala situației umiltoare în care se afla delegația. Au urmat alte dialoguri și întrebări, la care împăratul nici nu mai aștepta răspunsul. În cele din urmă, Calligula a concediat delegația alexandrină, făcînd reflecția că: «În definitiv, acești oameni nu par a fi prea răi, dar reprezintă un biet popor nesocotit, care refuză să admită că eu sînt un zeu». Totuși, împăratul a trimis la Alexandria pe centurionul Bossius, care a arestat pe prefectul Flaccus, aducîndu-l la Roma, de unde a fost exilat mai tîrziu într-o insulă din Egeea și executat.

Refuzînd să accepte cultul împăratului în templu, impus prin decrete speciale, evreii au suferit persecuții riguroase. Lucrurile s-au mai liniștit abia în anul 41 d. Hr., după ce împăratul Calligula a fost asasinat. Împăratul următor, Claudiu, a dus o politică mai conciliantă în provinciile orientale, dar și acesta a dat edict de expulzare a evreilor din Roma în anul 49. Pentru a storce de bani de la evrei, procuratorul Cuspius Fadus a vrut să ia în paza sa veșmintele marelui preot. Cassius Longinus, legatul Siriei l-a trimis în judecata împăratului Claudiu, care a dat evreilor cîștig de cauză. În timpul procuraturii lui Tiberiu Alexandru, evreu din Alexandria, nepot al filozofului Filon, o mare foamete a pustiit Palestina. Sub Ventidius Cumanus (46—52), un soldat roman a insultat multi-mea adunată în curțile templului de sărbătorile Paștelui. A urmat o încăierare și 20.000 de oameni au fost masacrați. În anul 52 Cumanus este exilat și i-a urmat la procuratură Antonius Felix, pomenit de Sfîntul Evanghelist Luca în «Fapte». Acest Felix era căsătorit cu Drusilla, fiica lui Agripa I, nepoata dreaptă a lui Irod cel Mare. Susținut de fratele său Pallas, ministru atotputernic sub Claudiu, Felix a urmărit fără milă pe zeloți, dușmani ai imperiului. Ivindu-se grupul extremist al sicarilor, represiunile s-au întesit. În anul 60, împăratul Neron a înlocuit pe Felix cu Porcius Festus, pe care ni-l prezintă iarăși Sfîntul Evanghelist Luca (Fapte XXV—XXVI). Porcius moare însă în anul 62 și sub urmașul său, Albinus (62—64), haosul, bandișmele și luptele între bandele înarmate au ajuns la culme. Uneori, marii preoți conduceau bandele, sau chiar rude ale regelui Irod Agripa I, cum au fost Kostobar și Saul. Ultimul procurator, Gestius Florus (64—66), a fost și cel mai rău. Împărăteasa Popeea, evreică, l-a susținut în postul obținut. Dedîndu-se la cele mai abjecte atrocități, răbdarea evreilor a ajuns la culme atunci cînd Florus a ridicat din tezaurul templului 17 talanți de aur, sub pretext că erau ceruți de împăratul Neron. Revolta izbucnită a fost repede și sîngeros reprimată. Se menționează 3.600 de victime, ucise de trupe sau crucificate.

La moartea lui Agripa I, i-a urmat fiul acestuia Marcus Iulius Agripa (50—100 d. Hr.), care a domnit pînă în timpul împăratului Traian. Avînd doar vîrsta de 17 ani, împăratul Claudiu nu i-a dat chiar numaidecît coroana. În istorie este cunoscut sub numele de Agripa II. El avea dreptul să numească pe marele preot și, cu toate că era filoroman, a sprijinit aspirațiile naționale ale poporului său. În fața lui Agripa II a compărut și Sfîntul Apostol Pavel, cînd a fost arestat la Cezareea. Agripa venise în capitala Palestinei însoțit de sora sa Berenice și salute pe noul procurator Festus.

Agripa, îndemnînd poporul din Ierusalim să se supună romanilor, a fost huiduit de mulțime și silit să se refugieze în palatul său de la Tiberiada.

Pentru a calma spiritele guvernatorului Florus părăsește Ierusalimul și se retrage la Cezareea, lăsînd o mică garnizoană sub comanda centurionului Metilius. Cele două tabere rivale ale evreilor din Ierusalim, moderații și războinicii, continuau să instige populația. Moderații, de sub conducerea lui Eleazar, înrudit cu marii preoți, comandau garda templului și voiau eliberarea cu armele de sub dominația romană, raliînd la programul lor pe refugiații evrei din Babilon, din regatul parților și din alte regiuni. Anania și Ezechiasusținuuți de Agripa II, erau conducătorii taberei moderate, convinși că lupta cu armele ducea la dezastrul național, avînd în vedere forța formidabilă a imperiului roman.

În luna august a anului 66, conflictul armat a izbucnit. Eleazar a reușit să convingă pe preoții templului să refuze darurile de animale pentru sacrificii, pe care le aduceau

romanii la templu, în oncarea împăratului. Ruptura cu Roma era un fapt împlinit. Guvernatorul Florus, bucuros că evreii se luptau între ei, a refuzat cererea de intervenție ce i-a fost adresată de moderați. Agripa a trimis însă la Ierusalim un corp de trei mii de cavaleriști, care a fost izgonit, împreună cu garnizoana lui Metilius. Mulțimea a incendiat palatele lui Agripa și ale principesei Berenice. Zeloții și sicarii au început concomitent atacul celor trei fortărețe, Hippicus, Fasael și Mariamne, în care se retrăsese garnizoana romană. Partizanii moderaților erau urmăriți și asasinați. Când garnizoana romană, care se predase condițional, a fost exterminată, răsculații s-au văzut stăpâni pe situație. Procuratorul Gestius Florus a înțeles să se răzbune pe cei 20.000 de evrei din Cezareea, pe care i-a masacrat în parte, restul fiind condamnați la galere, sau trimiși în lanțuri la Roma. În orașele Antiohia, Tir, Ascalon, Alexandria, au fost uciși zeci de mii de oameni. Noi contingente de voluntari au venit în acest timp de la Babilon, Adiabene și din regatul parților, să întărească oastea templului.

Istoricul Fillon², sintetizează astfel cauzele acestui conflict dezastruos: «De partea administratorilor romani, incompetență, prejudecăți, asprime, care au dat naștere la lupte sîngeroase. De partea evreilor o fierbere ostilă și insurecții, care ar fi putut cu ușurință să fie evitate. Astfel a început să se pregătească, puțin cîte puțin, războiul». Motivele psihologice care au generat războiul au fost fără îndoială întărite și de cauzele sociale și economice. A doua zi după punerea în aplicare a decretului imperial, de către guvernatorul Gestius Florus, prin care se lua evreilor autoritatea din orașul Cezareea, capitala oficială a provinciei, populația greacă, masată în fața sinagogii, a început să sacrifice păsări, pentru a-i provoca pe evrei. Păsări nu sacrificau decât leproșii, iar aceasta era o aluzie la vechea injurie că evreii se trag din leproșii expulzați din Egipt. Autoritatea executivă rămînînd indiferentă, a fost firesc să se nască încăierări. Războiul contra Romei era de altfel latent de un secol, de cînd romanii își întinseseră dominația lor asupra acestei provincii.

Partidul moderat al aristocrațiilor evreii avea deviza «loialitate cu orice preț». În frunte cu regele Agripa, i se demonstra poporului, că puterea politică a lumii se afla în mîinile romanilor și că Iahve însuși s-a mutat în Italia. Nimic mai absurd decît un război contra romanilor. Pe vremea lui Alexandru cel Mare, grecii întemeiaseră un imperiu mondial întins pînă în Asia. Acum Grecia era ținută în respect de o garnizoană de două mii de soldați. Cele 305 triburi războinice ale galilor, care aveau avantajul unor apărări naturale excelente, un soi plin de materii prime, erau ținute în respect numai de o legiune, răspîndită pe întreg teritoriul. Grație prezenței a două legiuni, «Lex romana» era respectată pe teritoriul egiptean, unde altă dată înflorise o mare civilizație. Germanii cei neînfricați au fost aduși la ascultare de patru legiuni. Între Dunăre și Rin, din Galia pînă în Balcani, te puteai plimba nestîngerit ca pe șoselele Italiei. Agripa îi întreba: «Unde vă sînt mașinile de război, flota, finanțele? «Lumea toată este în puterea Romei. Cine are să vă ajute? Vă veți salva doar împinzînd pustiul!» În comparație cu alte provincii, poporul israelit plătea un impozit destul de redus. Alexandria Egiptului plătea Romei într-o singură lună un tribut superior celui plătit într-un an de iudei. Deși părții i-au învîns pe Crassus, regele lor Tiridate s-a dus personal la Roma spre a primi din mîinile împăratului Claudiu coroana de rege aliat. Vulnerabilă din toate părțile, mica Iudee era înconjurată de provincii romanizate cu încă un secol în urmă, cînd Iuliu Cezar stabilise organizația administrativă și militară a imperiului. La începutul ostilităților acestea erau îndemnurile pe care Agripa le adresa în curtea templului poporului său. Clasa conducătoare dorea o înțelegere cu orice preț, dar țirgoveții și țărani, meșteșugarii urmăreau înlăturarea dominației romane. Partidul clerical susținea că eliberarea țării este în seama lui Dumnezeu, care va restabili vechea independență. Alina timp cît romanii respectau Legea iudaică, clericali nu voiau să se recurgă la violență. Romanii nu impietau ca iudeii să exercite cele 613 comandamente ale lui Moise. Totul a fost însă zadarnic. Agripa împreună cu Berenice au scăpat cu greu și în huiduieli de furia mulțimii. Palatele bogătașilor și marilor preoți au fost devastate. Pe ziduri apăruseră semnele macabeilor și inițialele Psalmului 144. «Binecuvîntat să fie Domnul, stîncă mea, cel ce învață mîinile mele ca să oștească și degetele mele să îndure războiul».

2. L. Cl. Fillon, *op. cit.*, tome III, p. 416.

Garnizoana romană de sub comanda lui Metilius s-a predat după o luptă onorabilă, dar inegală. Ea a depus armele, numai după ce s-a încheiat o convenție, pecetluită cu jurământ, că se va lăsa trupele retragerea liberă spre Cezareea. Când asediații au depus armele, războinicii lui Israel s-au repezit asupra acestor oameni fără apărare, începând să-i masacreze. Soldații romani, strânși unii în alții n-au mai putut decât să scandeze: «Jurământul, convenția!» După această ispravă, mulțimea s-a risipit și o liniște profundă a cuprins întreaga orașul³.

Amintindu-și de cuvintele Mântuitorului (Matei XXIV, 15); Marcu XIII, 14; Luca XXI, 20), creștinii s-au refugiat în Transiordania, în orașul Pella, unde se aflau în siguranță, sub autoritatea lui Irod Agripa, care guverna provincia. Bogătașii și-au transferat valorile în ținuturi unde romanii puteau să le garanteze personal. Iudeea era pustiiată de jefuitori. Omoruri și incendii se întâlneau la tot pasul, iar drumurile erau acoperite de cadavre. În această situație Cestius Gallus, guvernatorul general al Siriei, care avea în subordinea sa și pe Gestius Florus, procuratorul Palestinei, a întreprins o campanie de pedepsire, spre a restabili autoritatea romană grav știrbită. El porni din Antiohia cu legiunea a XII-a și opt cohorte de infanterie siriană, precum și cu trupe auxiliare trimise de principii vasali. Pentru a face o demonstrație de fidelitate, Irod Agripa porni și el în fruntea unui corp de două mii de cavaleriști și trei cohorte de arcași. Cestius a pregătit planul de campanie în amănunțime, pregătind și serviciul de semnalizări luminoase, care trebuia să anunțe într-o singură zi victoria la Roma. Mai întâi a devastat cetățile de coastă, printre care Jaffa. La 27 septembrie împresură Ierusalimul, care a rezistat pînă la 2 noiembrie. Toate măsurile pentru un atac general au fost luate. Asediații nu-și mai făceau nici o iluzie că vor putea continua rezistența. Nu s-a știut niciodată pentru care motiv guvernatorul Cestius a ordonat în mod subit despresurarea și retragerea. Când comandantul israelit și-a dat seama că nu este vorba de o mișcare strategică, ci de o retragere în toată regula, a început să hărțuiască trupele romane. Ioan din Giscala, în fruntea unui corp de voluntari a surprins trupele romane în retragere prin trecătoarea Beț Horon, acolo unde drumul iese din munții Iudeei, dînd în cîmpia Saronului. Cinci mii șase sute optzeci de pedestrași, trei sute optzeci de cavaleriști, tot armamentul și tezaurul corpului expediționar, a fost distrus sau capturat. Gestius Florus, procuratorul Palestinei, și-a găsit și el moartea.

Această victorie fără glorie a fost sărbătorită la templul din Ierusalim, unde s-au înălțat imnuri de laudă Domnului de către cele douăzecișipatru de categorii de preoți, îmbrăcați în vestminte albe, încinși cu brie albastre înflorate, care își legăneau trupul în mișcări rituale. Oamenii conștienți se așteptau însă la represalii crunte. Cei care au avut răgaz și posibilitate au fugit în Percea lui Antipa.

Cabinetul imperial de la Roma, format din 37 de demnitari, a rămas emoționat de rezultatul neașteptat al înfrîngerii trupelor din Siria. Grecul Talas, ministrul provinciilor orientale, a lansat deviza fatală de dărîmarea Ierusalimului și de exterminare a răsculaților. Senatul a decretat deschiderea templului lui Ianus, ceea ce însemna că imperiul a pornit un nou război. Ingrijorarea celor cinci milioane de evrei, răspîndiți în provinciile imperiale, ajunsese la extrem.

Pe la începutul anului 67, împăratul Neron se afla în Grecia. Preocuparea lui cea mare era să întrecă în versuri nemuritoare, fama poezilor Eladei. A găsit totuși util să încredințeze comanda campaniei contra evreilor veteranului general Titus Flavius Vespasianus. Acesta comandase o legiune în Britania și ocupase postul de consul și guvernator al Africii.

O dată cu primăvara, Vespasian, secundat de fiul său Titus și-a concentrat forțele în nordul Palestinei, stabilindu-și cartierul la Cezareea. Legiunile a V-a, a X-a, a XI-a, a XII-a și trupele auxiliare ale suveranilor vasali, au fost orînduite strategic. Incercuirea era desăvîrșită și inevitabilul sfîrșit era bine urzit. Avantgărzile supravegheau localitățile din interior, căile de comunicație și porturile. Grosul forțelor era format din cele patru legiuni, cu cai, care și trupe auxiliare, trupe de infanterie ușoară, vînători și cercetași. Veneau trupele cu armamentul greu, pionerii care construiau drumuri, unitățile de geniu. Comandantul era înconjurat în înaintare de un convoi de cavaleriști, urmat de artileria cu mașinile de asediu, herbeci, baliste și catapulte. Purtătorii însemnelor de război, cu vulturul venerat, încheiau convoiul. Urma trenul alimentară, funcționarii civili, tezaurii,

3. Lion Feuchtwanger, *La guerre des Juifs*, Paris, Albin Michel, passim.

scriitorii, curierii, bancherii, sclavii și femeile. Primul atac organizat de Vespasian a fost dat asupra fortăreței Jotapat de trei legiuni. Josef Ben Mathias organizase apărarea, dar după un asediu de 50 de zile a fost făcut prizonier. Au căzut ulterior fortărețele Giscala, Tabor și Nazaret. Calea spre Ierusalim era liberă. Josef Ben Mathias, care în cinstea lui Vespasian și-a luat numele de Josefus Flavius, câștigă încrederea generalului și fiului său Titus, profetizând că Vespasian este predestinat să guverneze lumea.

Atent la ce se petrece în metropolă și în alte părți ale imperiului, Vespasian temporiza atacul asupra Ierusalimului. Generalul Oton, primul soț al Popeei, ucide pe Galba și este proclamat împărat de garda pretoriană și Senat. Alt general, Vitelius, s-a proclamat împărat cu sprijinul trupelor din Germania. Legiunile din Galia și Spania se răsculau. De pretulindeni veneau vești defavorabile. Această situație l-a făcut pe Vespasian să reziste presiunilor lui Marcus Lucinius Crassus Lucianus, guvernatorul general al Siriei, de a deslănțui atacul finai.

Prezicerea lui Iosif Flaviu s-a realizat. Trupele romane au proclamat împărat pe Vespasian în marea piață a Cezareei. Tiberius Alexandru a depus jurământul de credință cu trupele din Egipt, iar Mucianus cu cele din Siria. Vespasian a plecat la Alexandria, și de acolo la Roma, lăsând comanda lui Titus. La 23 aprilie, 10 Nisan, Titus în fruntea a patru legiuni a pornit în marș spre Ierusalim, mergînd pe drumul roman, în urma miilor de pelerini evrei ce urcau la templu pentru a sărbători Paștile. La 25 aprilie el cantona în apropierea cetății, la Gabath Saul. În scara de 14 Nisan, ajunul Paștilor, porțile Ierusalimului s-au închis. Cam 300 mii de persoane adăpostea cetatea pe vremea aceea la sărbătorile Paștelor.

În prima zi de Faști, avangărzile romane au apărut pe colinele de la Ramalah. Pe muntele Scopus, generalul Titus și-a stabilit marele cartier. Ierusalimul se desfășura în fața asediatorilor, strălucind în soarele de primăvară, cu clădirile sale de piatră albă întinse pe cele patru coline. Ulițele strîmte și bazarele ticsite de vizitatori păreau a nu lua în seamă dușmanii care pîneau de pe munte. Asediații se simțeau în siguranță la adăpostul zidurilor puternice, cu prăpastii adînci pe trei laturi. Ostașii legiunilor priveau uimiți palatele arhierilor și ale lui Irod Agripa, blocurile masive ale celor trei turnuri de apărare, terasele, grădinile imperiale. De pe muntele Scopus și de pe muntele Măslinilor se vedeau curțile largi ale templului, un edificiu arhitectonic fără artificii, de proporții simple, cu linii sobre, ingenios îmbinate. Mulți dintre ostașii legiunilor, ostași de profesie, cutreeraseră tot imperiul. Nu-i impresionase prea mult arhitectura rece a templelor romane, templele Eladei cu colonade și capitelluri bogate, blocurile masive ale templelor de la Karnac și Memfis, bogăția și coloritul templului Dianeii din Efes, construcțiile magnifice din Antiohia cea Mare. Nici unul nu le înspira atîtea taine și atîta majestate, nu le impunea atîta reflecție și respect, ca templul zeului nevăzut de pe colina Moriah.

În concepția iudaică, patria lor era centrul lumii. Cetatea Ierusalimului era centrul țării, templul lor era centrul Ierusalimului, iar inima templului, Sfînta Sfîntelor, era însăși inima pămîntului. Altarul de aramă a holocaustelor strălucea lîngă. bazinul pentru spălările preoților, sprijinit pe cei doisprezece tauri. Interiorul templului era pardosit cu lemn de cedru, solul cu parchete de chiparos. De-a lungul pereților erau cinci candelabre de aur și masa pîinilor punerii înainte. În Sfînta Sfîntelor, ascunse privirilor de o perdea, erau figurile gigantice ale heruvimilor într-aripați, sculptați în lemn de măsline. Capetele lor de păsări aruncau priviri înspăimîntătoare. Aripile heruvimilor acopereau Arca Alianței, care însoțise pe evrei în Exod.

Templul lui Irod nu era împodobit de pictori, nici de sculptori. Frumusețea lui se datora armoniilor ce rezeșeau din linii proporționate și materiale selecționate cu grijă. Portice duble înconjurau curțile interioare, adăpostind poporul de ploii și umbrindu-l vara. Sala pătrată în care se țineau ședințele marelui Sinedriu era frumos împodobită. De o parte se aflau prăvăliile negustorilor de parfumuri sacre și profane, țarcurile unde se vindeau animalele de sacrificiu, un vast abator și în cele din urmă mesele zarafilor.

Aceste spații erau separate de sanctuar printr-o barieră. Inscripții în limbile greacă și latină amenințau cu moartea pe cei de alte neamuri care ar fi depășit-o. Curțile sfînte erau interzise bolnavilor, schilozilor, infirmilor și celor care se atinseseră de vreun cadavru. O incintă vastă era rezervată femeilor. Curțile interioare erau rezervate numai preoților. Templul alb și aurit, domina orașul. Acoperișul era împănăt de cuie ascuțite aurite, cu

să nu se așeze păsările. Lespezi de mozaic îmbinate artistic pavau curțile și porticele. Și iarăși se vedeau alte terase, alte porți și coloane de marmoră, altele învelite în aur, argint sau în cel mai nobil metal de pe acea vreme, numit arama de Corint, un aliaj străvechi, obținut la un incendiu al orașului, dintr-un amestec de metale prețioase topite. Emblema Ierusalimului, vița de vie, atârna deasupra porții ce dădea în sanctuar. Giorchini, de mărimea unui om, erau de aur. Acest templu trecea drept cel mai frumos edificiu religios din întreaga lume de atunci. Cu drept cuvânt se spunea la Ierusalim că lumea este un ochi, în care albul ese marea, irisul este pământul, iar Ierusalimul este lumina în care se răsfrânge imaginea templului. Opere de artă celebre în toată lumea împodobeau interiorul templului. Candelabru cu șapte brațe reprezenta cele 7 planete: Soarele, Luna; Mercur, Jupiter, Venus, Marte și Saturn. Masa cu cele douăsprezece pîini reprezenta zodiacul și anul. Treisprezece soiuri de aromate, din mare, din deșert, și de pe câmpiile fertile, arătau că totul vine de la Dumnezeu și că Lui i se cuvin toate.

Comorile templului, care constituiau bogăția statului, formate din considerabile cantități de aur și materiale prețioase trimise din toată lumea, erau adăpostite în subterane. Podoabele arhierelui, pectoralul sfințit, bijuteriile, diadema de aur cu numele lui Iahve, erau păstrate tot în aceste subterane. Mult sînge cursese, în urma luptelor ce s-au dat în fața templului, pentru păstrarea acestor podoabe la templu, sau în palatul guvernatorului roman.

Sfînta Sfîntelor era goală și întunecoasă. De pe sol se profila o piatră brută, o parte din stîncă Șetijah. Acolo locuia Jahve. O singură dată pe an doar, la sărbătoarea Împăcării, intra arhierul în Sfînta Sfîntelor. În acea zi toți evreii din lume posteau. Porticele și curțile templului erau fixate de oamenii ce așteptau invocarea marelui preot, cînd Iahve era chemat pe nume. Altfel numele Său nu putea fi pronunțat, numai simpla încercare fiind pedepsită cu moartea. Puțini erau acei care auzeau cuvîntul rostit de marele preot. Tuturor li se părea însă că-l aud și sute de mii de genuchi loveau lespezile templului.

Romanii, ca și barbarii, nu puteau crede că Sfînta Sfîntelor era cu desăvîrșire goală: din moment ce se sacrificau unui zeu, acest zeu trebuie să existe acolo în chip văzut, iar evreii spun că Iahve este nevăzut, doar pentru ca să nu le fie luat zeul, sau ca acesta să nu se lase înduplecat și de alți închinători.

Înainte de asediul Ierusalimului, Sinedriul a cerut lui Vespasian, care se afla la Cezareea, autorizația de a deschide la Jamnia, în Galileea, o școală rabinică. Ei l-au asigurat pe Vespasian că iudaismul n-avea un specific xenofob. Dovadă era sacrificiul celor șaptezeci de boi, pe care ei îl făceau la sărbătoarea tabernacolelor, pentru împăcarea tuturor neamurilor cu Dumnezeu.

Evreii erau ținuți să respecte 613 porunci ale Legii. Neevreii dacă respectau numai 7 din ele, din care una pozitivă, (dreptatea), și 6 negative, (să nu nege pe Dumnezeu, să nu se închine la idoli, să nu ucidă, să nu fure, să nu comită desfrînare și să nu chinuiască animalele), erau considerați virtuoși.

Generalul Titus era bine informat asupra forțelor și materialelor ce posedau asediații. Cei doi șefi ai lor, Simon Bar Giora și Johanan din Giscala, dispuneau de o armată de 25.000 de ostași. Armata asediatorilor, cu contingentele egiptene adus de Tiberiu Alexandru, cu mercenarii lui Irod Agripa II și ai surorii sale Berenice, cifrua 10000 de ostași. Curînd a apărut în Ierusalim o a treia grupare militară, sub conducerea preotului Eleazar. Cele trei grupuri și șefii lor se dușmăneau de moarte, grăbind pierzarea tuturor. Ioan din Giscala a ocupat clădirile templului încă de la începutul ostilităților. Eleazar s-a făcut stăpîn pe curțile interioare, iar Simon Bar Giora, pe cartierele orașului. Catastrofa a fost grăbită de incendierea rezervelor alimentare de către cele trei grupări rivale. Un grup de șoc, ieșit pe neașteptate pe o poartă a cetății, a fost pe punctul de a captura pe Titus, în timp ce acesta făcea o recunoaștere în jurul zidurilor, însoțit de un grup de 500 de cavaleriști. Legiunea a XII-a, încartiruită pe muntele Măslinilor, a putut cu greu să reziste unui neașteptat atac condus cu rapiditate.

Forțele lui Eleazar au fost distruse de partizanii lui Johanan din Giscala, în timpul sărbătorilor Paștilor, în urma unui atac dat prin surprindere asupra curților templului. Pe poziție nu mai rămăseseră decît forțele lui Simon Bar Giora și ale lui Ioan din Giscala.

Intr-un consiliu de război, ținut de asediații la 18 iunie, s-a hotărât să nu mai fie primiți dezertorii și refugiații evrei din cetate. Prinșii erau crucificați în jurul zidurilor. Lipsa de alimente creștea din zi în zi. Orașul era infectat de mirosul pestilențial al cadavrelor neîngropate. În jurul lagărului romanilor și în râpele Cedronului și Hinomului, unde erau aruncați crucificații, pîndeau cîrduri de șacali și hiene. Mugetul leului se auzea noaptea, urcînd panta munților dinspre luncile Iordanului. Soldații romani deveneau tot mai nervoși cu trecerea timpului și reclamau comandanților declanșarea unui atac general asupra fortărețelor.

Preoții continuau să sacrifice, îndeplinind ritualul dimineața și seara, așa cum făcuseră zilnic, secole de-a rîndul. De pe jertfelnicele templului se ridica fumul sacrificiilor. Toți arborii, măslini, chiparoși, smochini, eucalipti, au fost tăiați pe o distanță mare în jurul Ierusalimului, pentru construirea de platforme mașinilor de război. Măslinii din grădina Ghetsimani, sub care se rugase Mîntuitorul cu aproape patru decenii în urmă, au căzut și ei pradă securii trupelor romane. Din rădăcina lor avea să odrăslească mereu alții, pînă în vremea noastră.

Titus promisese celor trei evrei, personaje influente din anturajul său, lui Tiberiu Alexandru, regelui Irod Agripa II și principesei Berenice, că va cruța templul de la distrugere. El înțelegea că ochii celor peste cinci milioane de evrei din imperiu erau ațintiți asupra acestui locaș, care materializa legătura lor sufletească cu trecutul istoric-religios al Ierusalimului. În consiliul de coroană ținut la Roma o parte din consilierii imperiali se declaraseră pentru salvarea templului. Libertul Talas, dușman implacabil al evreilor, a cerut însă vehement dărîmarea: «*templum esse delendum*» (templul trebuie dărîmat). Vespasian a lăsat însă ca decizia finală să fie luată de fiul său Titus, care avea să aprecieze condițiile de desfășurare ale operațiilor necesitate de asaltul final decisiv.

Intr-o scrisoare pe care Titus o primi în acest interval de la tatăl său, i se recomanda multă prudență și evitarea distrugerii templului, spre a nu lovi în orgoliul național al evreilor.

Fortăreața Antonia căzînd în mîinile romanilor, sacrificiile au încetat la 5 august. 17 ale lunii Tamus. Comandanții din cetate au confiscat animalele de jertfă, vinul și untdelemnul pentru un banchet de adio și pentru hrana combatanților, în acele ultime zile de rezistență. Cei care cunoșteau Scripturile își puteau aduce aminte de plîngerile bătrînului Ieremia: «Ierusalimul îl voi preface în morman de pietre, viziună pentru șacali, iar cetățile lui Iuda le voi preface în pustie, fără țipenie de om întrînsa».

După ce li s-au rechiziționat și ultimele povizii, preoții au continuat un sacrificiu simbolic. Cei ieșiți la sorți pentru aducerea jertfei intrau în staul, prindeau un miel și-i dau să bea apă dintr-o cupă de aur. Alți preoți deschideau cu chei de aur ușile sanctuarului. Mielul era tăiat și curățat și nouă preoți aduceau pe o tavă bucățile de carne în fața altarului. Alți preoți trași la sorți prezentau jertfe. Imbrăcați în odăjdii, ei aprindeau focul sacrificiului, arzînd mai întîi balsamurile sfinte. Marea trompetă cu o sută de clape răsuna și la auzul sunetelor stridente, credincioșii cădeau cu fața la pămînt. Era clipa sacrificiului. Se aducea vinul marelui preot. Acesta cu un șervet pe mînă, urca treptele altarului. Preoții aruncau bucățile de carne pe jăratec, iar marele preot stropea sacrificiul cu vin. La un semn făcut cu ștergarul, levitii de pe scările templului cîntau psalmi. Preoții binecuvîntau pe credincioși.

O propunere de capitulare, făcută de Titus, prin Iosif Flaviu, prin care li se propunea asediaților să predea cetatea și oamenii sub arme, a fost respinsă. Asediații au preferat dezastrul total. Titus le mai cerea respectarea vechii convenții de pe timpul lui Iuliu Cezar, ca sacrificiul să fie făcut la templu și în numele împăratului, senatului și poporului roman. Condițiile de capitulare erau mîrînioase, dar Simon Bar Giora și Iohan de Giscala nu mai puteau spera nimic bun de la conaționali lor, acum cînd țara fusese pustie și pretutîndeni nu se vedeau decît ruine și dezolare.

La 21 august, întîia zi a lunii Ab, «Iuliu cel Gros», puternicul berbec al asediaților, a început a bate cu putere în zidul dinafara templului. Peste cîteva zile un alt berbec de aceeași greutate, a fost pus în funcțiune. Formații de cohorte cu scuturile în spate au urcat pe scări grele, pe ziduri, dar au fost respinse cu pierderi. Asediații au forțat atunci trecerea aprinzînd focuri lîngă porți, care au ars canatele de lemn, topind arama și argintul balamalelor și mînerelor. Astfel s-a ajuns sub zidul propriu zis al templului.

Intr-un nou consiliu de război, ținut cu comandanții legiunilor, Titus a discutat dacă, ținând seama de rezistența îndârjită și disperată a evreilor, mai putea fi continuat asediul cu metode tehnice de asalt, sau să se procedeze, în sfârșit, la distrugerea templului. Trei membri ai consiliului, Marc Antoniu Iulianus, guvernatorul Iudeei, generalul Phrigus, Comandantul legiunii a V-a și generalul Liternus, comandantul legiunii a XI-a, s-au pronunțat pentru distrugerea templului. Această soluție coincidea cu dorința ostașilor romani, care căutau să se răzbuie pe asediați. Tiberiu Alexandru, șeful statului major, generalul Cerealis, comandantul legiunii a XII-a și comandantul Lepidus comandantul legiunii a X-a, s-au declarat pentru evitarea distrugerii templului, întrucât cei o sută de mii de soldați romani puteau face față oelor cincisprezecemii de asediați, rămași în luptă. Această ultimă soluție a fost adoptată și de Titus, care a dat ordinul asaltului final.

La 29 august, dimineața, trupele romane au început să curețe terenul din jurul zidurilor și porților, de pe partea de nord și de vest, pe unde se puteau apropia mai ușor cu scările. Pedanus, primul centurion al legiunii a cincea, studiasc a atenție zidurile. După ce a respins cu ușurință un eșalon de evrei ieșiți pe neașteptate pe poarta principală a templului, s-a apropiat cu o grupă în formație de broască țestoasă, de o fereastră ce da într-o încăpere în care se păstrau lemnele pentru sacrificiu. O torță aprinsă, aruncată prin deschizătura ferestrei, a provocat repede un incendiu. Sărind el însuși pe fereastră în încăpere a reușit să deschidă una din porți, la adăpostul fumului și confuziei ce domnea în interior. A urmat ieșul soldaților care năvăleau înăuntru, în strigăte războinice, avizi de sânge și jaf. O parte din trupe, cu cei doi comandanți evrei, s-au retras în forlărețele de la nord și de la vest. Scutierii cohorței lui Pedanus pătrundeau doi câte doi cu torțele aprinse, incendiind tot ce întâlneau în cale, mobilier, perdele, pardoselile și pereții, acoperiți cu lemn de cedru. Gradații și ofițerii îndemneau pe scutierii care scoteau strigăte sălbătice, zăngănind armele. Larma era la culme, sângele curgea gîrlă pe treptele templului. Prințul imperial și-a dat seama că este imposibil să mai stăvilească incendiul și furia legiunilor. Însoțit de statul său major el a pătruns în Sfînta Sfintelor, în încăperile unde se păstrau uleiurile și aromatele, camforul de Tecoa, tămîia și smirna. De la Pompei nu mai pătrunsesese acolo nici un neevreu. Titus dădu ordin să se adune obiectele sacre ale cultului pentru a le salva de la incendiul ce se întindea tot mai mult. Candelabrele, sfeșnicele, vasele, au fost cu greu scoase din cauza fumului și a grinzilor aprinse care se prăbuseau. În subteranele templului aveau loc încăierări îndârjite.

În câteva ore numai, prin sistemul semnalelor luminoase, știrea victoriei ajunsese în Siria. De acolo ea a fost transmisă la Roma prin Anatolia, Grecia, trecînd pe la Brundisium în Italia.

Cel de-al treilea templu încetase de a mai exista în ziua de 29 august, anul 823 de la fondarea Romei, în ziua de 9 a lunii Ab. anul 3830 al calendarului evreesc. El durase 639 de ani, o lună și 17 zile, socotind că Irod cel Mare restaurase numai și înfrumusețase templul lui Zorubabel.

Două zile și două nopți încheiate, incendiul s-a întins nimicind clădirile. De pe treptele altarului Titus a primit aclamațiile entuziaste ale trupelor care îl ovaționau, lovind în scuturi și strigînd: «*Ave Titus, imperator!*» Prințul imperial, purtînd mantia roșie pe umeri, saluta trupele cu bastonul de comandant. Zile în șir soldații au răscolit cenușa și molozul, scoțînd ornamentele de aur masiv. Ei urmăreau în labirintele subterane, ce duceau spre fîntina lui Siloe, pe luptătorii evrei refugiați, care căutau să se salveze. Partea de sus a cetății a căzut la 25 septembrie, ultimii soldați împreună cu comandanții Simon și Iohanen predîndu-se în mîinile învingătorului.

Titus a plecat și el la Cezareea, lăsînd legiunea a X-a pe ruinele Ierusalimului. Serbările și spectacolele de circ s-au ținut apoi lanț la Cezareea, captivii au fost parcați la muncă în mine sau la galere, iar 700 de războinici ai lui Israel au fost trimiși la Roma pentru parada triumfală.

În luna iunie a anului 71. Titus s-a întors la Roma, unde tatăl său, împăratul Vespasian, îi pregătise triumful. Un cortegiu spectaculos a fost condus de însuși Vespasian și de fiii săi Titus și Domițian. În cirul Maximus, noul hipodrom, cu o capacitate de 390.000 de locuri s-a îngrămădit populația Romei și vizitatori din provincie. Tanțoșii senatori, încălțați în conturni roșii, pășeau în fruntea cortegiului. Urmau miniștrii, în

frunte cu Talas. Prada de război formată din tezaurul templului, arme, stindarde și efigii, era purtată de funcționari ai tezaurului imperial. S-au remarcat masa de aur masiv a punerii înaintea, marele sfesnic cu șapte brațe, cele 93 de vase sfinte, sulurile Legii, instrumentele muzicale, cornurile de țap din care se suna doar de două ori într-un secol. La urmă, veneau prizonierii de război, cu preoții în frunte și cu cei doi comandanți ferecați în lanțuri. Când cortegiul a ajuns sub colina capitolului, de unde se ridica fumul sacrificiilor către zeii cetății și războiului, Iohanan din Giscala a fost strangulat. Simon Bar Giora a fost condamnat la temniță pe viață. După cortegiul triumfal a urmat defilarea trupelor în fruntea cărora mergeau Vespasian și Titus, în câte un car tras de patru cai albi. Ei au fost urmați de câte două cohorte din fiecare legiune veterană, cu mașinile de război, insigne și vulturii de aur în prăjini.

După moartea lui Titus, fratele său Domițian a ridicat, pe Via Sacra, un arc de triumf monumental, care mai domină și astăzi Forumul. Pe frontispiciul său stă scris: *Senatus Populusque Romanus Divo Tito Divo Vespasiani Vespasiano Augusto* (Senatul și poporul roman, divinului Titus, fiul divinului Vespasian și lui Vespasian August).

Așa s-a încheiat istoria celui de-al treilea templu iudaic, pe ruinele căruia califul omaiad Abd el Melek a ridicat o moscheie. Pe latura de sud a incintei templului se află astăzi o altă moscheie, transformată de musulmani din basilica Sfinta Maria, construită de Împăratul Justinian.

AL. A. BOTEZ

O SINTEZĂ DESPRE FORMAREA POPORULUI ROMÂN *

Formarea poporului român și a limbii sale constituie o problemă fundamentală pentru cei care se interesează de istoria și cultura română. Istorici cu renume mondial ca Mommsen, Jung, Homo, Patsch, Altheim și alții au văzut în poporul român, pe continuatorul populației daco-romane. Sînt cunoscute tezele antiștiințifice ale lui I. Fr. Sulzer (1781), Engel (1804), Roesler (1871), care contestau caracterul autohton al rominilor, preconizînd teza unei imigrări din Peninsula Balcanică. Polemicile angajate între partizanii celor două teze, aceea a originii latine și cealaltă a unei imigrații tîrziu, n-au putut preciza procesul de etnogeneză a poporului nostru. Pretinsa exterminare a întregii populații dace de către Traian, ca și ideea că o dată cu părăsirea țării noastre de către trupele lui Aurelian, în 271, întreaga populație ar fi fost evacuată și transplantată în sudul Dunării — s-au dovedit a fi totalmente idei necorespunzătoare realităților istorice. Tot atît de lipsită de temelie poate fi considerată și afirmația că poporul român s-ar fi reintors din sudul Dunării pe același teritoriu, de unde fusese transplantat, cu opt-zece secole în urmă. Nu există nici un document sau vreo informație istorică precisă care să ateste astfel de teorii antiștiințifice. Procesul de romanizare a continuat chiar după părăsirea Daciei. Date atît arheologice, cît și lingvistice atestă o puternică structură romanică, după anul 271. Peste 150 de localități din vechea Dacie se numără printre locurile unde au fost găsite tezaure monetare, datînd din anii 272—450, aparținînd populației autohtone daco-romane¹. O bună parte din obiectele arheologice descoperite au un caracter *paleocreștin latin*, ceea ce mărturisește răspîndirea noii religii în limba latină, care ajunge în Dacia, venind din numeroasele orașe episcopale de pe malul drept al Dunării. Tot în secolul al IV-lea, vestitul episcop Ulfila predica nu numai în limba gotă, ci de asemenea și în limba latină. Răspîndirea creștinismului în vechea provincie dacă formează proba creștinătății unei societăți romanizate, capabilă de a primi noua religie².

Faptul că românii nu sînt decît tîrziu semnalăți de cronicarii bizantini, sub forma slavă de «vlahi», nu surprinde; e de ajuns să ne amintim că albanezii din Peninsula

* C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, (Coll. Bibliotheca Historica Romaniae), 1963, 68 p.

1. K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, București, 1958; D. Protase, *Vestițiile daco-romanilor în Dacia de după Aurelian*; C. Daicoviciu, *La Transylvania dans l'antiquité*, Bucarest, 1945.

2. Vezi studiul lui C. Daicoviciu, în „Studii”, 1948, și în „Mélanges Marouzeau”, Paris, 1948, p. 119—124.

Balcanică, nu-s menționați decât în 1072. Numele de «vlahi» apare la bizantini mai întâi pentru populația romană din sudul Dunării, începând cu anul 976: «Vlahii migranți» (Cédrenus), iar o mențiune mai târzie din anul 1164 întâlnim în Niceta Choniates și în Cinnamus (1166), ca și la Kékauménos, care în secolul al XI-lea, vorbind despre vlahii din Peninsula Balcanică, face de asemenea o aluzie directă și la cei din nordul Dunării. Trebuie arătat că numele de vlahi βλάχος dat poporului român de către bizantini a fost acordat populațiilor sud-dunărene, de asemenea slavii din răsărit numesc pe români cu termenul de volochi (*Cronica lui Nestor* amintește că ungurii după ce au trecut munții «au început să lupte împotriva vlahilor și slavilor care locuiau în această țară»). Cei care i-au numit volochi în limba lor (slavii de est) au cunoscut populația română direct, în vecinătatea lor imediată, în nordul Dunării, de la început. Existența în limba română a unor cuvinte care se găsesc de asemenea și în albaneză, nu prezintă același fonetism și nu au același sens. Cuvintele comune limbii române și albaneze constituiau un bun comun, moștenit din fondul lingvistic arhaic indo-european, respectiv tarco-iliric³. Cele patru sute de ani după părăsirea trupelor lui Aurelian (271) au însemnat o epocă de încercări, de lupte între popoarele migratorii. Tezaurile (Pietroasa) și (Velț) arată că ele erau produsele artizanatului bizantin, pontic sau oriental, uneori simple imitații ale atelierelor. Continuitatea constatată în tehnica ceramică, stil, formă și tehnică (dacă, preromană, romană, provincială) se explică prin prezența unei populații autohtone. Inventarul arheologic (secolele al VI-lea—VII-lea) din Transilvania, ca și marele cimitir «slav» de la Sărata-Monteoru (Muntenia) depășesc, în datele caracteristice tipul de ceramică ce nu poate fi gepidă, ci rezultatul de artă al unei populații autohtone. Constatarea unei populații autohtone prin mijloacele arheologice în interiorul Transilvaniei pentru secolele al VIII-lea—al XII-lea concordă cu atestarea pe care ne-o servește Notarul anonim, cronicar ungar pentru secolele al XII-lea—al XIII-lea. Rezultatul săpăturilor de la cimitirul Noșlac (îngă Uioara) relevă existența în acest loc a unei populații slavo-române, respectiv română, pentru secolele al IX-lea—al XI-lea.

Secolul al X-lea, așa cum apare în descoperirile arheologice din ultimii ani, ne furnizează probele existenței unei civilizații române, începând să se distingă de cea numită în mod comun, slavă: «Civilizația Dridu» în cîmpia dunăreană probează acest fapt prin ceramica și mormintele de incinerare. Cercetările antropologice fixează date de structură mediteraneeană a populației indigene în cîmpul cimitirelor Someșani, Morești, Spantov, Bîrlad, element caracteristic numai elementului mediteraneean, diferit de structura popoarelor migratorii, care au trecut prin Dacia, după domnia lui Aurelian⁴.

Toponimia țării noastre (îndeosebi hidronomia) constată că 80% din numele de riuri, văi, coline, munți, sînt românești. Prutul, Siretul, Oltul, Argeșul, Mureșul, Crișul, Someșul, Timișul, și-au păstrat numele lor vechi, dintre care unele datează din epoca lui Herodot. Dunărea se pare că și-a păstrat numele direct din limba geto-dacă, deși prezintă un fonetism considerat slav. Autorii explică un mare număr de toponime de origine slavă de pe teritoriul nostru, prin așa zisa simbioză slavo-română și prin bilingvismul, care a rezultat din aceasta. Numai așa s-a putut impune toponimia slavă, îndeosebi unde autohtonii la un moment dat nu mai formau majoritatea populației sedentare și agricole. Probabil că unele cuvinte au rădăcini foarte vechi preslave. Invazia și dominația hunilor în centrul Europei și diferențele torente de triburi migratorii au micșorat viața orașelor uneori pînă la dispariția lor, astfel că stabilirea masivă a slavilor în Dacia (secolul al VII-lea) nu mai găsește vechile așezări urbane.

Limba română e continuarea latinei populare, care se vorbea în Dacia și Moesia de strămoșii noștri geto-daci, după ce s-au contopit cu colonii romani, stabiliți aici. Transmisă

3. I. I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959; Vl. Georgiev, *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique*, Sofia, 1961.

4. I. Nestor, *Contribution archéologiques au problème des Protoroumains. La civilisation du Dridu*, în „Dacia”, București, 1938, p. 371—382.

din generație în generație, de atunci pînă în zilele noastre, ea păstrează elemente din idiomul daco-get, vorbit înainte de romanizare și s-a îmbogățit cu numeroase împrumuturi de la slavi, care s-au stabilit în Dacia și Moesia cărora ulterior li s-au adăugat și alte împrumuturi.

Autorii compară limba romînă cu forma romană, geografic, cea mai apropiată de noi, *forma dalmată*, ultima supraviețuire a limbii romane vorbită în estul Peninsulei Balcanice, de-a lungul mării Adriatice, dispărută spre sfîrșitul secolului trecut. Filiația comună a limbilor romanice se manifestă mai puțin în vocabular cît în structura gramatică, continuatoare a celei vechi. Cele două substantive latine *filius* și *vicinus* s-au menținut pe întreg teritoriul locuit de popoarele de limbă romană. De exemplu, romînește: fiul vecinului; dalmată: el fel'del vicăin; italiană: il figlio del vicino; spaniolă: el hijo del vecino; portugheză: o filho de vezinho.

Fonetismul vechilor elemente slave din romînă prezintă cele mai mari asemănări cu acela al limbii bulgare. Elementele lexicale slave pătrund chiar în fondul principal al lexicului romîn, elementul slav fiind al doilea după cel latin, chiar fonetica suferind o puternică influență slavă. Simbioza romano-slavă în spațiul daco-moesian a dus la romanizarea slavilor în Dacia și la slavizarea romanilor în Moesia. Transformările fonetice, lexicale, gramaticale, ale idiomului roman-daco-moesian, din care romîna comună a luat naștere, anterior separării celor patru dialecte romîne (romîn, aromîn, mégleno-romîn, morlacu), a avut loc în cursul unui lung interval (secolele al VII-lea—al IX-lea). Numai o dată cu secolul al IX-lea, limba romană a populației daco-moesiene poate fi numită romînă comună, corespunzînd procesului de etnogeneză a poporului romîn, din întreg spațiul daco-moesian. Aceasta e limba protoromînă pe care o vorbeau acei vlahi, care au mers spre sudul Balcanilor, strămoși ai aromînilor, pe care cronicarii bizantini din secolul al X-lea, îi considerau ca veniți din regiunile dunărene, aproape de Dacia (scriitorul bizantin Kékauménos, din secolul al XI-lea).

Conștiința romînității ne apare la conducătorii «vlahi» ai Balcanilor (*Corespondența* lui Ioniță cu papa Inocențiu III, din anul 1200). Numele de «romîni» (romani), acordat populației romîne din Transilvania e consemnat într-o scrisoare papală din anul 1345.

Ștefan cel Mare în mesajul său către Republica Veneției de asemenea afirmă originea comună a moldovenilor și a valahilor, idei întreținute de-a lungul veacurilor și reluate de cronicarii noștri⁵. Nu mai firziu decît în cea de-a doua jumătate a secolului al XI-lea generalul și scriitorul bizantin Kékauménos apropia pe bună dreptate pe vlahii balcanici de dacii lui Decebal, indicînd în acest chip, cum nu se poate mai categoric, natura relațiilor ce existau între acești «romîni» și vechea populație traco-dacică din regiunile carpaio-danubiene-moesiene. Analizînd viața socială, forțele de producție, raporturile de producție, cei trei autori, arată că o dată cu părăsirea Daciei și decadența și dispariția orașelor, are loc o deplasare a vieții economice din centrele urbane către sate. Astfel se poate explica cuvîntul «sat», numînd o așezare rurală, format de la latinescul «fossatum». Comunitățile locale constituiau forma predominantă a populației de agricultori și păstori a teritoriilor din sînga Dunării. Pe măsură ce regiunile noastre, începînd cu secolul al XVIII-lea ating o fază de organizare socială mare, ele iau un caracter defensiv, înglobînd colectivități teritoriale. Numele dat lor e acela de «țări»: Țara Hațegului, Țara Almașului, Țara Făgărașului, slavii întrebunțînd un termen similar «Vlașca» în sensul de «țară a valahilor». Secolul al X-lea ne furnizează date cu privire la existența unei numeroase populații pe malurile Dunării, care cultivă grîul, iar descoperirile arheologice (o apreciazabilă circulație monetară) arată urmele unei intense activități comerciale în Dobrogea. Apar elemente de formare a mării proprietăți funciare, cu cele două clase a feudaților și a țărănilor aserviți. În secolul al IX-lea începe de asemenea procesul de cristali-

5. *Cronicile slavo-romîne din secolele al XV-lea—al XVI-lea*, publicate de I. Bogdan, Ediția revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, editura Academiei R.P.R., 1959.

zare a primelor formații politice cu caracter feudal, proces care va continua în secolul următor. Cronicarul ungar «Anonymus», consemnând primele incursiuni ale ungarilor la est de Tisa (în prima jumătate a secolului al X-lea) atestă existența unui voievodat, în regiunea Bihor, avînd ca șef pe Menumorut. Cunoaștem de asemenea o altă formație politică autohtonă sub conducerea lui Glad în Banat, iar în centrul Transilvaniei, o a treia formație era condusă de Gelu, vlah. Începînd cu secolul al XIV-lea, organizația Bisericii la nord de Dunăre se generalizează după modelul bulgar, iar limba slavă se impune ca limbă liturgică. Terminologia creștină principală e de origină latină la noi, în timp ce termenii referitori la ierarhie și organizarea bisericească sînt slavo-bulgari. În secolul al X-lea se răspîndește alfabetul slav, în Dobrogea (bisericile rupestre de la Basarabi), în Muntenia (azi Bucov, reg. Ploiești). Inscripția de la Mircea Vodă (regiunea Constanța) ne indică data de 943 și ne dă numele «jupan»-ului Dimitrie, senior feudal⁶. O aristocrație locală suficient de puternică se constată în jurul anului 1000 în Dobrogea. Procesul de cristalizare a unei aristocrații feudale are loc în secolele al IX-lea—al X-lea, ceea ce ne îndreptățește să vorbim de o perioadă de început al feudalismului. Cea mai importantă informație ajunsă pînă la noi, cu privire la «cnezi» e a călugărului Rogerius, privind epoca invaziei tătare din 1241. Necesități de organizare și apărare obligă comunitățile să se unească să-și aleagă un șef militar, «voievod», «domn», dezvoltîndu-se un proces de feudalizare, ca rezultat al unei evoluții interne a societății noastre românești.

În concluzie, autorii subliniază faptul că *poporul român* și limba română sînt un rezultat al romanizării autohtonilor daco-mesieni, al asimilării treptate a slavilor și a altor popoare stabilite pe teritoriul Romîniei din zilele noastre. Ele s-au format în ultimele secole ale primului mileniu d.H. în spațiul septentrional al Dunării de jos, avînd ca teritorii centrale regiunile de dealuri și munte ale Daciei. Harta în două culori care e atașată cărții, prezentînd Dacia, spațiul carpato-dunărean din epoca romană, cu numeroasele localități de origină latină, ilustrează elocvent profundul caracter roman al poporului nostru.

C. B.

N. MILESCU ȘI ÎNCEPUTURILE TRADUCERILOR UMANISTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ *

Articolul lui Virgil Căndea este o comunicare făcută la Societatea de Științe istorice și filologice din R.P.R.

Pe baza unei competente cercetări, ne sînt prezentate, în 48 de pagini, aspecte ale unei laturi controversată și mai puțin elucidată din viața și activitatea neostoită a distinsului cărturar român — aceea a traducerilor din literatura umanistă în limba romînă.

Personalitatea complexă formată în mediul cultural al școlii Patriarhiei din Constantinopol, Milescu avea să se integreze atmosferei umaniste creată acolo de renumiții dascăli Teofil Coridaleu, Gabriel Blasios, Ioan Cariofil și alții învățați. Autorul grupează

6. Vezi „Studii”, București, 1951, iul.—sept., p. 122—134

* Virgil Căndea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba romînă*, în „Limba și Literatură”, VII, București, 1964, p. 29—76.

materialul astfel: la început, o privire de ansamblu asupra subiectului, apoi prezintă: I. *Prima traducere românească a lui Milescu*; II. *Carte cu multe întrebări*; III. *Traducerea integrală a Vechiului Testament*; IV. *Ms. rom. 4389 al Bibliotecii Academiei R.P.R.*; V. Ediția din 1688 (a Bibliei) și o *Anexă*. În plus ne sînt înfățișate reproduceri din: *Vechiul Testament*, tradus de N. Milescu, începutul *Genezei* (Ms. 45 Cluj, f. 2r), p. 61; Pseudo-Josephus, *Despre rațiunea dominantă*, în traducerea lui N. Milescu (Ms. Cluj 45, f. 447v), p. 67; *Vechiul Testament* tradus de N. Milescu. Explicații la aparatul critic. (Ms. Cluj 45, 457r).

I. Prima traducere românească a lui Milescu făcută la Mînaștirea Neamț este aceea a izvorului *Istoriei pentru prea sfînta icoană a <...> fecioarei Mariei*. Această primă traducere a lui Milescu a fost folosită de Mitropolitul Gheorghe al Moldovei, după cum reiese din însemnarea acestuia de la anul 1723.

II. A doua traducere a lui Milescu este socotită *Cartea cu multe întrebări*.

Manuscrisul rom. 494 al Bibliotecii Academiei R.P.R. păstrează într-o copie din 1699, scrisă cu cheltuiala ieromonahului Ghenadie, textul traducerii spătarului «de pe limba grecească pe limba noastră proastă rumunească, întru trecutul anilor de la Hs. 1661 în luna Ghen[arie] 10» (p. 32—33).

Textul *Cărtii cu multe întrebări și răspunsuri* a fost publicat recent de P. V. Haneș, *Un tricentenar Milescu, Cartea cu întrebări (1661—1961)*, în «Glasul Bisericii» (an. XXI (1961), nr. 1—2, p. 80—91). Prezentarea anterioară a traducerii o făcuse C. C. Giurescu, *Nicolae Milescu Spătarul. Contribuțiuni la opera sa literară*, (București, 1927, p. 21—24 — Acad. Rom. Mem. S. Ist., S. III, t. VIII, p. 251—254), publicînd, cel dintîi și începutul textului. *Cartea cu multe întrebări și răspunsuri* este alcătuită din două scrieri: *Alte întrebări și Cartea către prințul Antioh despre dișerite probleme necesare, controversate, în Sfînta Scriptură și atribuită lui Atanasie*. În cele ce urmează, autorul prezintă cîteva completări la datele studiului citat semnat de P. V. Haneș. Pe de o parte neglijența diacului care a copiat ms. rom. nr. 494 — pregătirea sa insuficientă cît și faptul că din cuprinsul manuscrisului lipsește finalul, explică starea defectuoasă în care ni s-a transmis traducerea spătarului. În afara cazului că manuscrisul grecesc de care s-a folosit acesta este o copie greșită, Virgil Cîndea afirmă că sînt greu de atribuit spătarului o serie de inadvertențe existente în copia din 1699.

În ceea ce privește *traducerea spătarului*, datorită condițiilor de păstrare cît și a lipsei originalului grec, acesta este greu de apreciat.

III. În seria strădaniilor lui Milescu se înscrie apoi traducerea integrală a *Vechiului Testament*. S-a sperat de către anumiți cercetători, în stabilirea unei directe dependențe, între ediția din 1688 și ms. 4389. Speranțele au fost neîntemeiate deoarece ms. 4389 reprezintă traducerea unei versiuni slave a Vechiului Testament.

Copia revăzută a izvodului lui Milescu. În 1944 a fost semnalat de H. Comșa în *Catalogul manuscriselor bibliotecii centrale din Blaj*, un manuscris cuprinzînd traducerea integrală a Vechiului Testament. Descriș și datat greșit, manuscrisul a trecut neobservat pînă azi. Comparîndu-l cu cele două traduceri ale Vechiului Testament cunoscute și datînd din același secol (ms. rom. 4389 și *Biblia din 1688*), Virgil Cîndea constată că manuscrisul de la Blaj (în prezent ms. 45 al Bibliotecii filiale din Cluj a Academiei R.P.R.) reprezintă o copie revizuită a traducerii lui Milescu din Vechiul Testament, copie care, refăcută, a văzut lumina tiparului la București în anul 1688. Este vorba de *Biblia lui Șerban*. Cîndea aduce Catalogului citat următoarele precizări: autorul traducerii din manuscris este spătarul Nicolae Milescu, iar izvorul acestuia a fost colajonat cu originalul grecesc, completat cu un bogat aparat critic și transmis definitiv de cărturarilor care au întocmit și *Cuontul înainte către cititori* de la f. 456v și celelalte. Aceștia sînt amintiți în prima prefață a *Bibliei din 1688*. Colaborarea între Milescu și cei ce i-au preluat traducerea este definită de aceștia din urmă atunci cînd fac mențiunea: «am scos-o pe limba rumânească den izvodul lui Nicolae cartea aceasta ce se cheamă Biblia» (p. 37). Toate aceste argumente citate, duc pe autor la concluzia că nu a fost vorba deci de o traducere nouă. Milescu trebuie păstrat ca autorul tălmăcirii copiată în ms. 45 la Cluj.

Scriitorul codicelui este Dumitru Dlăgopolscom (de la Cîmpulung). Mitropolitul Țării Românești, Teodosie, cunoscut prin activitatea sa cărturărească, a avut un anumit rol în definitivarea traducerii spătarului. În legătură cu mitropolitul Țării Românești, Virgil Căndea citează studiul Pr. Niculae I. Șerbănescu, *Mitropolitul Teodosie al Țării Românești* (1668—1672; 1679—1708) din «Studii Teologice» (an. IV (1952), nr. 5—6, p. 330—351). Data codicelui este fixată de autor între anii 1683—1686 (p. 39). Ms. 45 de la Cluj trebuie considerat o copie a protografului traducerii revizuite (p. 39). În paginile 39—40, autorul prezintă cuprinsul ms. 45. Efortul lui Milescu în legătură cu traducerea sa, trebuie judecat în raport cu împrejurările culturale dinainte de anul 1661 — când nimeni nu încercase atît în Țara Românească cît și în Moldova o traducere integrală a Vechiului Testament., (p. 41).

Izvoarele și metoda spătarului dovedesc osteneala pentru cultura neamului său vrînd să dea o traducere la înălțimea oricărei ediții străine (p. 42). Milescu a tradus deci cel dintîi și în întregime Vechiul Testament în limba romînă. El a dat o traducere nouă, cu totul deosebită ca scopuri, metodă și efort de traducere parțiale anterioare (p. 45). Revizua «*dascălilor locului*» a constatat în confruntarea traducerii lui Milescu cu textul grec și în punerea la punct a manuscrisului original lăsat de spătar în prima formă. Deci ei caută textual grecesc pe care l-a folosit și au alcătuit aparatul critic (p. 46).

În ceea ce privește valoarea *manuscrisului 45*, el cuprinde cea dintîi versiune romînească a întregului Vechi Testament, după Septuaginta, (după textul aldin transmis cu modificări, prin ediția Frankfurt 1597), traducere efectuată de Nicolae Milescu și completată de «*dascălii locului*» cu variante după «*Codex Vaticanus*» și alte manuscrise, luate din ediția sixină într-una din retipăriile sale. Traducerea lui Milescu reprezintă pentru vremea sa, o înaltă ținută științifică. Vreme de trei secole ea a fost textul de bază pentru toate edițiile romînești ale Bibliei (p. 50).

IV. *Manuscrisul romînesc 4389 al Bibliotecii Academiei R.P.R.* a fost timp de aproape cincizeci de ani, considerat drept intermediarul prin care traducătorii *Bibliei din 1688* au cunoscut și au folosit izvodul lui Milescu. V. Căndea arată că traducerea păstrată în ms. 4389 fără să fi avut acest rol reprezenta «o încercare separată de a reda textul Vechiului Testament în limba poporului și totodată o manifestare vie a tradiției slavone față de noul curent elenizant în cultura noastră» (p. 50). Datarea manuscrisului romînesc nr. 4389, Virgil Căndea o stabilește cu probabilitate între 1665 și 1672 înainte de cea a ms. 45. Locul alcătuirii după părerea aceluiași autor, este Țara Romînească și fără îndoială în cercul cărturarilor bisericii unde pătrunsese, de la Constantinopol, manuscrisul spătarului (p. 52).

V. Referindu-se la istoricul *Bibliei din 1688*, autorul arată că pînă la un punct, este acela al traducerii lui Milescu și al ms. Cluj 45 (p. 55). Virgil Căndea precizează în ce a constatat munca «ultimilor dascăli» care s-au învrednicit să pregătească pentru tipar traducerea revizuită a spătarului, din ms. 45. În primul rînd s-a purces la o nouă revizuire a traducerii prin confruntare cu textul grec al ed. Frankfurt eliminînd adaosurile după ediția Daniel. Revizuirea ms. 45 implica și revizuirea aparatului critic, operație care cerea mult timp, de aceea în manuscrisul pentru tipar s-a revenit la traducerea ed. Frankfurt și s-a renunțat la aparatul critic. «Ultimii îndreptători» ai traducerii lui Milescu se declarară pentru ed. Frankfurt.

Respins, ms. 45 avu soarta de a rămîne timp de aproape 3 secole în bibliotecă mînăstirești, ajungînd pînă la urmă «nu se știe cum» în Transilvania.

Sub raportul fidelității, *Biblia de la 1688* este deci *traducerea Milescu, de două ori revăzută după textul grec urmat de spătar* (p. 59). Se observă un efort suplimentar în redarea romînească a terminologiei așa cum reiese din exemplificările de la pagina 59. În ceea ce privește pe frații Greceanu, ultimii revizori ai ediției 1688, autorul constată că «nu au stăruit prea mult asupra textului grecesc» (p. 64—65).

Spătarul N. Milescu este o figură luminoasă de cărturar din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, întîlnim la el toate trăsăturile caracteristice ale umanistului european al vremii: dragoste pentru marile opere literare ale antichității, pasiune filologică,

metodă critică în traducerea textelor clasice și alitudine egală față de textele sacre sau profane.

Concepțiile și metodele umaniste au îmbogățit literatura română cu o traducere filologică, științifică a *Bibliei din 1688*, care este însăși traducerea spătarului Milescu, îndreptată numai la București. *Biblia din 1688* este cea dintâi traducere exactă a Septuagintei în limba română, reluată direct sau prin revizuirii succesive vreme de trei secole (p. 69).

Opera lui N. Milescu, parte importantă a patrimoniului culturii românești, a fost și continuă să fie cercetată în numeroase studii de specialitate.

Studiul lui V. Căndea este o sinteză asupra activității de traducător a lui Milescu, utilizând rezultatele cercetărilor anterioare și aducând precizări și clarificări noi deosebit de interesante.

IOAN F. STĂNCULESCU

INCEPUTURILE LUI BRÎNCUȘI

Barbu Brezianu publică în numărul 3/1964 al revistei «Secolul 20ă un material interesant în legătură cu *Inceputurile lui Brîncuși*, unul dintre cei mai mari sculptori contemporani. «Pe umerii lui se sprijină — scria în 1961 René Huyghe — toată sculptura modernă». Constantin Brîncuși sculptor de o mare originalitate, care nu poate fi încadrat în nici un fel de școală «scăpând oricărei clasificării», este o mândrie a neamului nostru și a sculpturii de faimă universală.

Pentru «Pasărea măiastră», una din celebrele sale opere, cumpărătorul a construit o casă de o arhitectură specială, cu scopul de a valorifica la maximum tot timpul zilei, printr-un joc de umbră și lumini naturale, această unică operă așezată în mijloc ca un centru de greutate spiritual al întregii clădiri. Am reamintit faptul acesta pentru a scoate în relief fervoarea cu care este admirat acest sculptor român, născut în județul Gorj, în Hobița, «câtun înzestrat cu două biserici de lemn, 140 ha. de stejar, fîneată, vii și o moară pe apa Bistriței».

Brîncuși avea o concepție foarte personală despre arta sculpturii. Secretul, geniul său era observația, observarea pietrelor și lemnurilor în natură, lucrute și prelucrate de eroziuni, de ape, de acțiunile fizice, mecanice, ale agenților naturali. O piatră bunăoară rostogolită și polisată de ape schițează o formă, suprafețe de sărbătoare a luminii.

Brîncuși a avut geniul de a purta la o semnificație supremă, la înțelesuri tulburătoare, ceea ce natura schițează numai, sau ducea pînă la un punct nedefinit.

Din punctul acesta de vedere s-ar putea spune că Brîncuși era un colaborator, ducînd la desăvîrșirea expresiei ceea ce un elan creator firesc și permanent lasă uneori neisprăvit.

Dragostea aceasta pentru pietre și lemn s-a născut și afirmat la Brîncuși încă din casa părintească unde «băiatul avea priveliștea drept asupra bătrînei biserici de lemn, cu pâlmarul frumos crestă și sprijinit pe stîlpii ce evocă obîrșia viitoare *Coloane înfinite*. Jur împrejurul bisericii era cimitirul satului cu troițele și cruci înflorate. Porțile înalte și streșinile caselor, birnele din tavan, toiegele, furcile de tors, lingurile — toate aceste obiecte casnice de lemn erau lucrute cu măiestrie de meșterii hobițeni».

Brîncuși șoctea că lemnul prin el însuși constituie «o admirabilă sculptură naturală» și spunea: «Gîndește-te că stejarul din fața ta este un bun înțelept și sfîtos. Vorba dăltei tale trebuie, să fie respectuoasă și iubitoare. Numai astfel îl poți mulțumi...» Fără îndoială Brîncuși avea, și a păstrat pînă la adînci bătrîneți ceva robust, țărănesc (de altfel atelierul său de la Paris, unde a trăit mai bine de jumătate din viața sa, avea înfățișarea unui interior țărănesc); dar nu trebuie să ne închipuim nici o clipă că Brîncuși este un artizan care a uimit lumea făcînd la Paris, ceea ce un țaran face cu custura la el acasă, la Gorj. Arta lui Brîncuși, e o transfigurare și e un travaliu personal și autentic după cele mai exigente criterii ale *artei*.

Elev foarte apreciat la Paris, chiar de atunci afirma o personalitate tot mai *autonomă*. Astfel profesorul său Mercié, care îi acordase atîtea certificate favorabile, s-a tulburat și îngrijorat cînd a văzut lucrarea intitulată: *Rugăciunea*. «Profesorul a criticat-o cu asprime pentru că îi trunchiasse formele naturale, lăsînd impresia că nu ar fi terminată... În schimb Rodin a fost cel dintîi care și-a exprimat admirația pentru această lucrare...».

Subliniem încăodată, Brîncuși e pe linia unei tradiții țărănești, dar este totodată un artist de o mare forță de creație personală.

Și viața lui e foarte originală. A plecat pe jos la Paris, a trăit ca un pustnic și ca un înțelept. A avut o puternică viață interioară. Notăm cu interes că la începuturile vieții lui de școlar «între anii 1895 și 1898, Brîncuși s-a bucurat, în afară de bursa școlii, și de un ajutor de studiu în valoare de 200 lei anual, venit din partea Epitropiei Bisericii Madona Dudu, sumă pe care o va primi în continuare și la București, unde, începînd din 1898 urmează Școala Națională de Arte Frumoase».

Cînd n-a mai putut face față, ajutorul fiind cu totul insuficient chiar pentru cărțile de studiu, epitropii i-au dublat ajutorul la 400 lei, pînă în anul 1909.

În orașul Tîrgu Jiu avem de pe urma lui Brîncuși *Coloana fără de sfîrșit, Poarta, Masa tăcerii*, toate trei capodopere de faimă mondială.

AL. MIRONESCU

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII Nr 9 — 10

SEPTEMBRIE - OCTOMBRIE 1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMINE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI :

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRACIUNAȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. C. Pr. Dr. GH. COTOȘMAN, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor Teologice, Seminariilor Teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești ;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de magistru și doctor
în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SINT RUGAȚI SA-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ»

Nr. 400

Handwritten scribble

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII
Nr. 9-10
SEPT.-OCT.
1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

Majestatea Sa Imperială Împăratul Haile Selassie, împreună cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, întrînd în sala festivă din palatul patriarhal

C U P R I N S U L

<i>Vizita Majestății Sale Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian</i>	797 ✓
--	-------

ANIVERSĂRI

<i>Inchinare Prea Fericitului Patriarh Justinian cu prilejul împlinirii a 40 de ani de slujire preoțească și arhierescă</i>	809
<i>O jumătate de veac de la intrarea în Seminarul teologic</i>	817
<i>O biruință a adevărului și frățietății creștine</i>	829

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Deschiderea cursurilor anului școlar 1964—1965 la Instituțiile de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Romîne</i>	834
<i>Deschiderea cursurilor de îndrumare pastorală pentru a 46-a serie de preoți</i>	846
<i>Primirea unor ziarști din Olanda și Franța de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian</i>	852
<i>Din viața Bisericii Ortodoxe Romîne de la Ierusalim; de Pr. OLIMP N. CACIULA</i>	856 ✓
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare, de I. V. G. și Icon. Stavrofor I. M. CRISTEA</i>	860 ✓

IN APĂRAREA PĂCII

<i>Pastorul Martin Luther King, Laureat al Premiului Nobel pentru pace, de V. A.</i>	866
--	-----

COMEMORĂRI

<i>Două sute cincizeci de ani de la moartea de martir a lui Constantin Brîncoveanu</i>	869 ✓
<i>Constantin Brîncoveanu ctitor de cultură românească</i> , de Preotul NICULAE ȘERBANESCU	879 ✓
<i>Inițiator și protector al unui nou stil în arta românească: stilul brîncovenesc</i> , de G. POPESCU-VILCEA	900 ✓
<i>Constantin Brîncoveanu sprijinitor al Ortodoxiei</i> , de Pr. Prof. IOAN I. RAMUREANU	916 ✓
<i>Daniile lui Constantin Brîncoveanu pentru Orientul ortodox</i> , de T. G. BULAT	931 ✓
<i>Cîteva documente inedite de la Constantin Brîncoveanu</i> , de GEORGE POTRA	945 ✓
<i>O cruce puțin cunoscută ridicată de Voievodul Constantin Brîncoveanu</i> , de GEORGE POTRA	953 ✓
<i>Sfîrșitul lui Brîncoveanu în repertoriul dramatic popular din nordul Transilvaniei</i> , de GABRIEL POPESCU și IOAN F. STANCULESCU	955 ✓
<i>Mărturii</i>	959 ✓

RECENZII

<i>O interesantă lucrare asupra istoriei catarilor</i> , de B. A. ALEXANDRU	964
<i>Comori de artă bizantină în Iugoslavia</i> , de V. A.	976

Majestatea Sa Imperială sărutînd Sfînta Cruce, în paraclisul palatului patriarhal din Bucureşti

VIZITA MAJESTĂȚII SALE HAILE SELASSIE I, ÎMPĂRATUL ETIOPIEI, LA PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN

Între 26 și 29 septembrie 1964, la invitația Domnului Președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, împreună cu o suită de înalte personalități etiopiene, a vizitat țara noastră.

Continuând firul legăturilor tradiționale de prietenie și prețuire reciprocă dintre poporul român și poporul etiopian, această vizită a prilejuit pe de o parte manifestarea deosebitelor simțăminte de solidaritate frățească și colaborare sinceră care însuflețesc cele două popoare și pe conducătorii lor în problemele de înalt umanism și de vitală importanță ale omenirii contemporane, iar pe de altă parte această întâlnire a contribuit într-o largă măsură la întărirea și adâncirea colaborării și relațiilor prietenești româno-etioopiene.

Așa cum s-a putut vedea din comunicatul comun româno-etioopian, convorbirile și discuțiile care au avut loc între reprezentanții Republicii Populare Române și ai Etiopiei au fost purtate într-o atmosferă de înțelegere reciprocă și cordialitate și ele au scos în evidență poziția comună a celor două țări și hotărîrea lor fermă de a sprijini fără rezerve :

- menținerea și consolidarea păcii în lume ;
- lichidarea încordării internaționale, care pune în primejdie pacea și securitatea tuturor popoarelor ;
- promovarea politicii de coexistență pașnică și reglementarea problemelor internaționale litigioase prin tratative pașnice ;
- încetarea cursei înarmărilor și continuarea eforturilor pentru obținerea de rezultate eficiente în domeniul dezarmării generale și totale ;
- crearea unor zone lipsite de arme nucleare în diferite regiuni ale lumii ;
- înlăturarea ultimelor rămășițe ale colonialismului și condamnarea politicii de apartheid și discriminare rasială ca incompatibile cu drepturile fundamentale ale omului și cu principiile chartei O.N.U.

Subliniind legăturile de într-ajutoare și respect reciproc dintre Republica Populară Română și Etiopia, cele două părți au manifestat același interes pentru lărgirea colaborării dintre cele două țări, ajungând la un acord potrivit căruia o misiune din partea țării noastre va merge în Etiopia pentru a studia și fixa împreună cu partea etiopiană, sectoarele de colaborare în domeniul economic și tehnico-științific.

În timpul șederii în țara noastră, Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I și persoanele care l-au însoțit au vizitat orașul București, expoziția realizărilor economiei naționale a R.P.R., instituții de cercetări științifice și de învățămînt, rafinăria Brazi din regiunea Ploiești, luînd cunoștință astfel de unele realizări ale poporului român. Ziarele au relatat în chip amănunțit aspecte ale acestei vizite și rezultatele ei fructuoase pentru amîndouă țările, publicînd în întregime cuvîntările rostite cu acest prilej de Dl. Președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne Gheorghe Gheorghiu-Dej și de Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei.

*

Între instituțiile pe care Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I și-a exprimat dorința să le viziteze în țara noastră, a fost și Patriarhia Romînă.

În îndeplinirea acestei înalte dorințe, duminică 27 septembrie 1964, la ora 13, Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I a făcut o vizită la Patriarhia Bisericii Ortodoxe Romîne, fiind însoțit de Alteța Sa Ras Imru Haile Selassie, Alteța Sa Imperială Prințesa Hirath Desta, Excelența Sa General-locotenent Abye Abbebe, președintele Senatului, Excelența Sa Dl. Ketema Yifru, ministru de stat pentru afacerile externe, Excelența Sa Dl. Petros Sahlou, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Etiopiei la București, General de Brigadă Assefa Demissie, aghiotant principal, Dr. Menassie Haile, ministru adjunct, șeful Departamentului politic în Cabinetul particular al Majestății Sale, Dl. Yohannes Kidane-Mariam, ministru adjunct, secretar particular, Dl. Admassu Retta, trezorier particular al Majestății Sale.

Pe lângă suita Sa oficială, Înaltul oaspete a fost însoțit la această vizită de Dl. Gheorghe Apostol, prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Dl. Grigore Geamănu, secretarul Consiliului de Stat, Dl. Corneliu Mănescu, ministrul Afacerilor Externe precum și de alte persoane oficiale.

Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I a fost întîmpinat la reședința patriarhală de Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, însoțit de PP. SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali, de directorii și consilierii Administrației Patriarhale și Institutului Biblic, de vicarii și consilierii Centrului Mitropolitan, de rectorul și profesorii Institutului teologic de grad

universitar din București, de directorul și profesorii Seminarului teologic din București, de protoiereii și o parte din preoții Capitalei.

A fost de asemenea de față Dl. Prof. Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, însoțit de funcționari superiori ai Departamentului.

La sosire, îmbrăcat în mantia patriarhală, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, după rînduiala Bisericii Ortodoxe, a oferit Majestății Sale imperiale Haile Selassie I, sfînta cruce și sfînta Evanghelie, pentru a le săruta, în timp ce corul catedralei patriarhale, sub conducerea Prof. N. Lungu, intona imnul «Bine ați venit...».

În paraclisul din palatul patriarhal s-a săvîrșit cu acest prilej un Te-Deum de către un sobor de slujitori în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Răspunsurile au fost date de consilierii, protoiereii și preoții prezenți. S-au înălțat rugăciuni pentru conducătorii Republicii Populare Romîne și pentru Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, precum și pentru întîistătorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne și ai Bisericii creștine din Etiopia.

După Te-Deum, înalții oaspeți au fost invitați în sala de festivități a Adunării Naționale Bisericești.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, a rostit în numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, următoarea cuvîntare :

Majestatea Voastră Imperială,

Mărturisindu-Vă bucuria cu care Vă întîmpinăm astăzi, în reședința Noastră patriarhală, salutăm cu dragoste creștină și cu aleasă prețuire, în numele Sfîntului Sinod, al ierarhilor, clericilor, credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne și al Nostru personal, pe Majestatea Voastră Imperială, Altețele Lor Imperiale și pe înaltele personalități care Vă însoțesc.

Salutăm în augusta persoană a Majestății Voastre Imperiale pe coborîtorul în linie neîntreruptă al dinastiei lui Menelik I, fiul reginei Saba și al împăratului Solomon, despre a cărui înțelepciune aduce mărturie însăși Sfînta Scriptură — cartea de căpătîi a creștinilor de pretutindeni ; salutăm, totodată, în persoana Majestății Voastre Imperiale, pe eminentul conducător de Stat, care continuă peste veacuri tradiția binecredincioșilor împărați bizantini, fiind astăzi protectorul suprem al Bisericii Etiopiene surori.

Salutul nostru cald și prețuirea noastră sinceră față de Majestatea Voastră Imperială exprimă însă și simțămintele noastre de dragoste frățască față de Biserica Voastră, față de Întîistătorul ei, Prea Fericitul Patriarh Basilios, față de ierarhii și credincioșii ei, cărora le aducem prinosul nostru de cinstire pentru fermitatea cu care au păzit nestînsă lumina credinței în Iisus Hristos, Mintuitroul nostru, pe pămîntul etiopian, de-a lungul zbuciumatei sale istorii milenare. Biserica Ortodoxă Romînă

Majestatea Sa Imperială Impăratul Haile Selassie, părăsind paraclisul palatului patriarhal împreună cu Domnul Gheorghe Apostol, prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R., și cu Prea Fericitul Patriarh Justinian

și Biserica Etiopiană sînt unite prin originea lor apostolică ; prin împotrivirea dirză pe care au trebuit să o opună fiecare, spre a-și apăra comorile lor de credință și de har împotriva prozelitismului altor confesiuni ; prin sprijinul pe care au știut să-l acorde popoarelor lor în lupta pentru păstrarea ființei lor naționale și prin însuflețirea cu care slujesc amîndouă propovăduirea în lumea contemporană a mesajului evanghelic de pace pe pămînt și bunăvoință între oameni.

Intr-adevăr, creștinismul a prins rădăcini în Etiopia încă din timpul Sfinților Apostoli, prin strădanile aceluși dregător al reginei Kandaki, despre care Faptele Apostolilor (cap. VIII, vers. 27—39) istorisesc că a fost botezat de Sfântul Apostol Filip; în aceeași epocă au primit vestea cea bună a credinței în Hristos și străbunii noștri, de la Sfântul Apostol Pavel, iar tradiția spune că pe pământul țării noastre a venit să propovăduiască însuși Sfântul Apostol Andrei. De atunci și pînă astăzi, cu toate vitregiile istoriei, Bisericile noastre au păstrat același izvor comun de credință: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, aceleași șapte Sfinte Taine, aceeași ierarhie bisericească, organizată sobornicește și încununată în veacul nostru cu înalta treaptă patriarhicească, aceeași năzuință sinceră spre refacerea unității Bisericii lui Hristos, pe care a cunoscut-o epoca ecumenicității creștine. Acest duh al dragostei și al frăției lui Hristos nu a fost întunecat nici în Biserica Ortodoxă Română, nici în Biserica Etio-piană de veacurile grele în care Bisericile Noastre au avut de suferit și de luptat împotriva acțiunilor duse de alte confesiuni pentru a le răpi credincioșii de sub aripa lor de mame ocrotitoare.

Noi cunoaștem și prețuim hotărîrea cu care frații noștri etiopieni au păstrat și păstrează nezdruincinată conștiința că sînt ortodocși, au păzit legătura cu Bisericile Ortodoxe grecești și afirmă neîncetat apartenența lor la Sfînta și Marea Biserică Ortodoxă, la unitatea ei de slujire a lui Iisus Hristos, Domnul și Mîntuitorul nostru, al tuturor.

Ne sînt, de asemenea, cunoscute strădanile vrednice de toată prețuirea, pe care le-a depus Majestatea Voastră Imperială, pentru dobîndirea autocefaliei Bisericii Etiopiene, pentru reorganizarea și ridicarea ei canonică la rangul de Patriarhie; ne este cunoscut sprijinul permanent pe care Majestatea Voastră îl acordă propășirii acestei Biserici surori și strîngerii legăturilor de dragoste și conlucrare frățească dintre ea și celelalte Biserici, ca și a participării ei active la marile acțiuni ale ecumenismului creștin contemporan și la slujirea comună de către creștinii de pretutindeni a nobilelor idealuri de pace și de colaborare ale umanității de azi.

Incredințați că vizita Majestății Voastre Imperiale va deschide perspective largi pentru cunoașterea mai profundă, pentru apropierea și conlucrarea mai strînsă între Bisericile noastre surori — ca și între popoarele romîn și etiopian —, rugăm pe Bunul Dumnezeu să reverse peste activitatea Majestății Voastre Imperiale darurile Sale cele bogate, încununîndu-Vă cu viață lungă, sănătate deplină și mereu sporite înfăptuiri spre propășirea și fericirea poporului etiopian și a Bisericii lui, spre biruința cauzei păcii și înțelegerii în lumea întregă.

Mulțumim din inimă pentru augusta vizită cu care Ne-ați cinstit și rugăm pe Majestatea Voastră Imperială să ducă Patriarhului Basilios mărturia dragostei Noastre frățești, iar ierarhilor, clericilor și credincioșilor Bisericii Voastre, binacuvătrile Noastre patriarhicești, pe care Vi le îm-

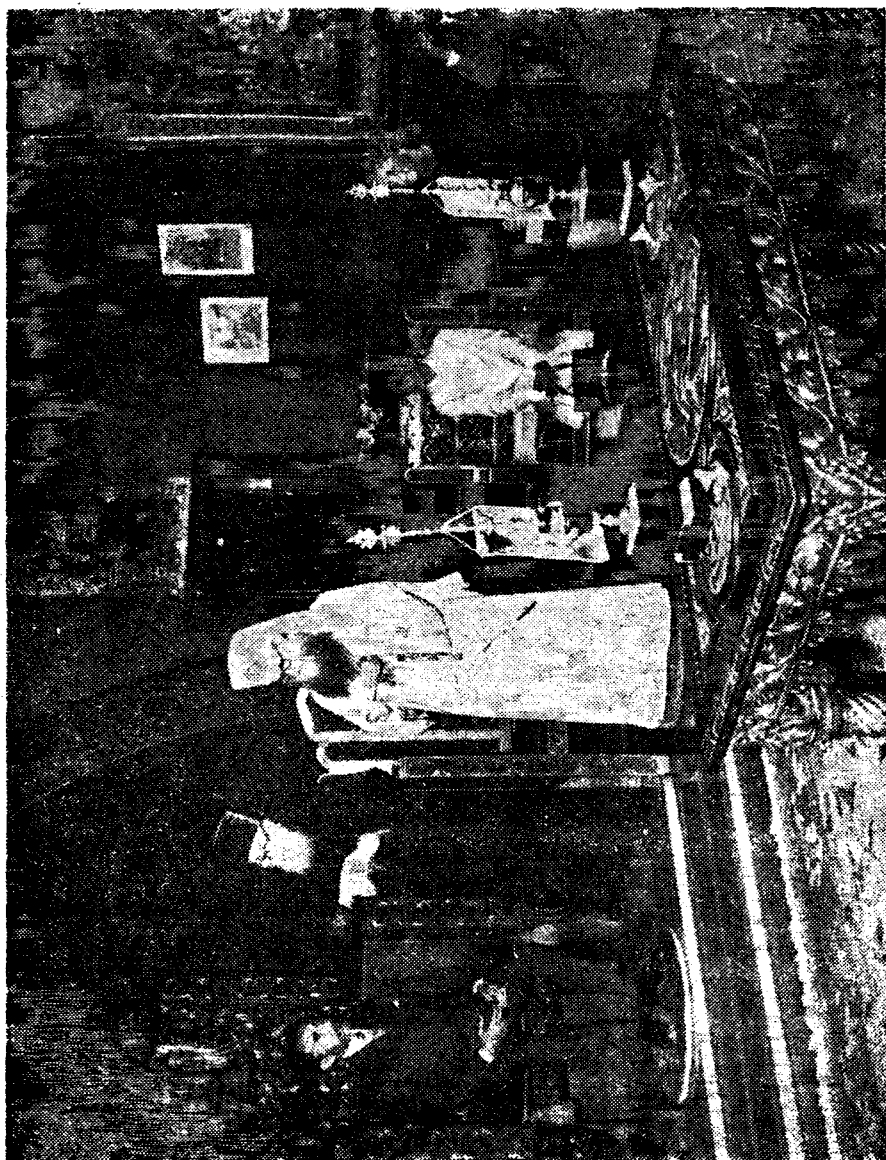
părtășim o dată cu ruga înălțată către Cel Atotputernic ca «darul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfintului Duh să fie cu noi cu toți». Amin.

Răspunzînd, Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I a spus :

Prea Fericite Patriarh,

Încă de cînd a început să existe pe această lume credința creștină, timpul a creat anumite împărțiri ale confesiunilor, timpul a adus, de asemenea, cu sine diferite concepții asupra anumitor doctrine religioase. Cu toate acestea, sîntem cu toții copiii lui Hristos și, în ultimă instanță, ceea ce urmărim pe această lume este de a ne comporta în așa fel încît să trăim în pace și fericire. Aceasta asigură tuturor creștinilor o unitate fundamentală de scop, indiferent de divergențele la care se poate ajunge prin interpretarea anumitor părți ale Scripturii. Așa cum ați amintit Prea Fericirea Voastră, creștinismul a fost introdus în Etiopia cu sute de ani în urmă. Dar această credință creștină, Biserica Ortodoxă, a fost capabilă să se întărească în decursul acestor lungi veacuri, a fost capabilă să aducă o anumită satisfacție poporului nostru. Creștinismul și Biserica Ortodoxă în Etiopia au supraviețuit în toată această perioadă, pentru că am suferit, am luptat împotriva atacurilor îndreptate împotriva Bisericii noastre, am respins cu succes pe invadatori. Dacă religia noastră și credința noastră creștină n-ar fi fost puternice, am fi pierdut lupta. Dar însăși această luptă a dus la întărirea credinței noastre. Nimic din ce putea fi atins fără luptă nu putea dura sau aduce vreun folos substanțial.

Popoarele romîn și etiopian au multe lucruri comune. Din punct de vedere politic, noi sîntem interesați în menținerea păcii. Din punct de vedere economic sîntem interesați în progres. Ceea ce îmi produce o și mai mare bucurie este faptul că avem o religie comună. Acest lucru stabilește o puternică legătură între popoarele etiopian și romîn, o legătură care nu poate fi distrusă. Experiențele istorice, prin care a trecut poporul etiopian au fost împărtășite și de poporul romîn. Poate că uneori, în alte perioade, din considerente diferite, credința poporului romîn a fost, de asemenea, pusă la încercare. Această luptă pe care a trebuit s-o ducă pentru a-și confirma credința în el însuși și în religie, a conferit forță morală poporului romîn. Deși, ca urmare a procesului de evoluție din ultimul timp, Biserica Etiopiană este acum autonomă, vom continua să ne afirmăm în mod neabătut credința noastră în Ortodoxie. Biserica noastră se va pronunța întotdeauna, așa cum a făcut și în trecut, pentru unitatea tuturor creștinilor. Această unitate a tuturor creștinilor și scopurile comune pe care le împărtășim constituie o temelie importantă pentru lărgirea credinței creștine. În țara mea, eu mă folosesc de orice prilej pentru a afirma și confirma clericilor etiopieni această idee de bază. Ca creștini, noi ar trebui să așteptăm cu toții cu multă speranță ziua unirii tuturor creștinilor din

Prea Fericiul Patriarh Justinian, salutând pe Majestatea Sa Imperială, cu prilejul vizitei la Patriarhia Română

lume. Acesta este scopul final pentru care ar trebui să luptăm cu toții și pe care ar trebui să-l avem permanent în vedere.

Dacă aruncăm o privire în trecut, în istoria primilor creștini, există multe lecții obiective care pot fi luate ca învățătură. Primii creștini se jertfeau pentru credința lor, ei erau brutalizați și asasinați. Cu toate acestea, ei nu au abandonat câmpul de luptă. Ei au luptat și în cele din urmă au învins. Prin încercările timpurilor grele poate fi menținut ferm spiritul uman, și reinnoit când timpurile se schimbă. Sfinții reprezintă mărturie care simbolizează sacrificiile pe care creștinii le-au făcut în decursul istoriei pentru menținerea credinței lor.

Creștinii, și în special clerul, au și alte răspunderi. Ei au răspunderea de a conduce în așa fel Biserica și de a se conduce ei înșiși în așa fel, încât să-i călăuzească pe creștini în spiritul învățaturii Bisericii. În felul acesta Biserica va ajuta cauzele drepte. Aceasta este în concordanță cu menținerea păcii și înfăptuirea progresului. Îmi aduc aminte în mod special de un capitol din Biblie, în care, — arătându-se cum erau puși oamenii la încercare din cauza credinței și convingerilor lor, — se explică semnificația acestor încercări: Dacă ei credeau în Adevăr, atunci nici o forță umană nu avea să poată nimici această credință. Iar dacă credința lor nu ar fi fost adevărată, dacă ar fi fost falsă, atunci ea urma să se prăbușească de la sine. Dar istoria a dovedit că ea era adevărată, credința creștină s-a răspândit și aceasta este o mărturie a adevărului său, o mărturie a faptului că ea este în concordanță cu aspirațiile omului.

Prea Fericite Patriarh, împărtășesc întru totul cuvintele foarte înțelepte pe care le-ați rostit, sînt de acord cu afirmarea de către Prea Fericirea Voastră a unității noastre, sînt de acord cu expunerea pe care ați făcut-o asupra sarcinilor care ne stau în față. Dar toți creștinii — și, dacă ne referim la scopul nostru imediat, toți creștinii ortodocși — trebuie să depună ei înșiși toate eforturile pentru a realiza unitatea de țeluri, în rîndurile lor.

Peste cîteva luni va avea loc la Addis Abeba o conferință a clericilor. Principalul scop al conferinței va fi de a promova un schimb de vederi între creștini, în vedere întăririi muncii lor și dobîndirii cît mai multor joloase pentru comunitatea creștină și mondială.

Prea Fericite Patriarh, speranța mea sinceră este că Veți fi prezent la această conferință de la Addis Abeba, pentru a discuta probleme de interes comun. Faptul că nu există în lume o unitate mai mare, nu este un motiv de dăscurajare. Cele ce am spus mai înainte despre punerea la încercare a credinței în diferite perioade grele, trebuie, după părerea mea, să ne dea o forță morală și mai mare. După cum știm, de asemenea, cu toții, din experiența noastră individuală pe pămînt, pentru a putea obține cele mai bune rezultate de pe urma eforturilor noastre de zi cu zi trebuie să abordăm sarcinile cu speranță, deoarece în ultimă instanță speranța garantează succesul.

Majestatea Sa Imperială semnând în Cartea de Aur a palatului patriarhal

Prea Fericite Patriarh, permiteți-mi să Vă adresez câteva cuvinte personal, pentru că sînteți un exemplu de urmat prin activitatea Dumneavoastră din trecut atît în interesul Bisericii, cît și în sprijinul altor oameni dinafara Bisericii. Primirea călduroasă și frățească de care m-am bucurat de cînd am pășit pe pămîntul Romîniei, și excelența primire de care m-am bucurat, de asemenea, din momentul în care am pășit pragul acestui locaș, confirmă, dacă este nevoie de confirmare, unitatea de scop a popoarelor noastre și similitudinea religiilor.

Permiteți-mi să Vă urez ca Dumnezeu să binecuvinteze poporul român, și să binecuvinteze și pe membrii Bisericii. Dumnezeu să ne asigure pace și liniște !

A urmat apoi o agapă oferită distinșilor oaspeți de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în timpul căreia, Prea Fericitul Părinte Patriarh s-a întreținut cu Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I și cu însoțitorii săi. Au fost evocate vremurile de grea încercare, dar și de eroism prin care a trecut poporul etiopian în timpul agresiunii fasciste din 1936. Majestatea Sa Imperială a vorbit cu multă însuflețire și admirație despre sprijinul pe care l-a dat poporului etiopian, în acele momente grele, marele om de stat și patriotul român Nicolae Titulescu. Prea Fericitul Părinte Patriarh a amintit cu acest prilej că a lucrat împreună cu Nicolae Titulescu în Comitetul Internațional Antifascist — al cărui membru era și Prea Fericirea Sa —, încredințând pe Majestatea Sa Imperială că sentimentele de care era stăpinit Nicolae Titulescu corespundeau cu atitudinea pe care o adoptase în vremea aceea însuși poporul român, îngrijorat de primejdia fascistă.

S-a discutat apoi despre raporturile dintre Bisericile Ortodoxe și Biserica Etiopiană, Majestatea Sa Imperială exprimându-și încă o dată dorința ca la conferința «vechilor Biserici răsăritene mai mici», care va avea loc la începutul anului 1965, să ia parte și Prea Fericitul Patriarh Justinian, pentru a se ajunge la o înțelegere și după aceea la unirea acestor Biserici cu Biserica Ortodoxă, întrucât atât Biserica creștină Etiopiană cât și alte Biserici răsăritene care au adoptat o poziție comună față de hotărârile Sinodului de la Calcedon (431), sînt animate de cea mai sinceră dorință de unire cu Biserica Ortodoxă, de care nu s-au socotit despărțite niciodată.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mulțumit pentru această invitație și și-a mărturisit convingerea că, peste micile deosebiri dintre aceste Biserici și Biserica Ortodoxă, se va putea ajunge la un acord, realizîndu-se unirea atât de mult dorită și de o parte și de cealaltă.

Tot în timpul acesta Majestatea Sa Imperială și-a manifestat dorința ca Patriarhia Română să primească un număr de studenți etiopieni, care să urmeze cursurile la Institutele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române ; de asemenea Majestatea Sa a propus ca un număr de călugări ai Bisericii creștine din Etiopia să viziteze minăstiri din Patriarhia Română, pentru a cunoaște mai de aproape felul de organizare și funcționare a vieții monahale și mai ales pentru a cunoaște cum este organizată munca în minăstirile Bisericii Ortodoxe Române. Prea Fericitul Părinte Patriarh a acceptat cu bucurie atât trimiterea de studenți etiopieni pentru a urma cursurile de teologie ortodoxă în țara noastră, cât și trimiterea de călugări.

Spre aducerea aminte a vizitei de la Patriarhia Română, Prea Fericitul Părinte Patriarh a oferit Majestății Sale Imperiale și suitei daruri din partea Bisericii Ortodoxe Române. Vădit mișcat de toată atenția ce i s-a acor-

La plecarea din țara noastră, pe aeroportul Băneasa, Majestatea Sa Imperială luându-și rămas bun de la Prea Fericitul Patriarh Justinian

dat, Majestatea Sa Imperială a mulțumit Prea Fericirii Sale, încredințându-l că aceste daruri îi vor aminti mereu de vizita plăcută pe care a făcut-o Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Romine, arătând tuturor dragostea pe care conducătorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romine o au în inimile lor pentru conducătorii și credincioșii Bisericii etiopiene.

În semn de înaltă prețuire pentru Prea Fericirea Sa și pentru Biserica Ortodoxă Română, Majestatea Sa Imperială Haile Selassie i-a oferit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian ordinul «Sfinta Treime», urîndu-i păstorire îndelungată, cu cele mai bune înfăptuiri pentru binele și propășirea Bisericii Ortodoxe Romine.

Mulțumind în chipul cel mai călduros pentru această deosebită cinstitie Prea Fericitul Părinte Patriarh a făcut Majestății Sale Imperiale cele mai bune urări de sănătate și fericire, rugînd pe Atotmilostivul Dumnezeu să binecuvînteze mai departe toate ostenele pe care le depune Majestatea Sa Imperială pentru bunăstarea și progresul poporului credincios etiopian.

După ce înalții oaspeți au vizitat palatul patriarhal, Majestatea Sa Imperială a semnat în cartea de aur de la Cabinetul patriarhal, scriind în limba etiopiană : «Sînt foarte bucuros că am avut prilejul să vizitez palatul patriarhal din România. Am admirat numeroasele lucrări de artă pe care le-am văzut aci. Mi-a făcut plăcere să aud că membrii clerului au contribuit cu munca lor la realizările din acest frumos palat». Haile Selassie împărat, 1964.

La sfîrșitul vizitei Majestatea Sa Imperială a exprimat Prea Fericitului Părinte Patriarh vii mulțumiri pentru primirea ce i s-a făcut. Și în cursul acestei vizite și în timpul tuturor recepțiilor oficiale care au avut loc și la care a fost invitat și Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei a mărturisit prețuirea și prestigiul deosebit de care se bucură în lumea creștină Biserica Ortodoxă Română și ierarhii ei, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, exprimîndu-și convingerea fermă pe care o are că Biserica Ortodoxă Română joacă astăzi un rol de prim ordin în toate organizațiile și întrunirile intercreștine.

Pr. I. G.

INCHINARE
PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN
CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 40 DE ANI
DE SLUJIRE PREOTEASCĂ ȘI ARHIHEREASCĂ

S-au împlinit anul acesta — la 14 octombrie — patruzeci de ani de la hirotonia în preot a Prea Fericitului Patriarh Justinian. Această aniversare constituie un binevenit prilej pentru ierarhii, clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, de a reînnoi mărturia sentimentelor de dragoste, de prețuire, de devotament și de recunoștință față de Înaltul nostru Întîistătător, pentru strădanii neobosite pe care le-a depus și pentru împlinirile bogate pe care le-a făcut să rodească în ogorul sfintei noastre Biserici, de-a lungul a patru decenii de pilduitoare slujire preotească și arhierească. Prinusul de cinstire adus, cu inimă curată, Înaltului Arhiepăstor, de slujitorii și închinătorii sfintelor altare ale dreptei-credințe de pe întinsul țării noastre, este izvorit din convingerea lor nestrămutată că înfăptuirile ce s-au înscris, în anii din urmă, în cronica vieții noastre bisericesti, se datoresc înțelepciunii cu care Sfîntul Sinod — în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian — a cîrmuit Biserica Ortodoxă Romînă, pe drumul drept al împlinirii sacrei sale misiuni, statornicite de însuși Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos.

Aniversarea aceasta depășește însă cadrul unui popas sărbătoresc, avînd sensuri și semnificații mult mai profunde. Conștiința clară a tuturor fiilor Bisericii noastre asupra rolului hotărîtor pe care Prea Fericitul Patriarh Justinian l-a avut în dobîndirea belșugului de roade duhovnicești, ce s-au adunat în vistieria sfîntă a Bisericii Ortodoxe Romîne, îndreptățeste dorința de a sublinia temeiurile slujirii preotești și arhierești a Prea Fericitului nostru Părinte Patriarh, — slujire cu rădăcini adînc înfipte în tradiția milenară a Ortodoxiei romînești —, pentru a-i cunoaște autenticitatea ei apostolică și pentru a înțelege adevărata valoare a perspectivelor largi pe care le-a deschis lucrării pastorale a clerului ortodox, în zilele noastre, și vestirii mesajului Evangheliei lui Hristos, în contemporaneitate.

Intrarea Prea Fericirii Sale în rîndurile slujitorilor altarelor ortodoxe a fost determinată de concepția clară pe care tînărul seminarist și-o făcuse despre importanța, răspunderile și greutățile adevăratei slujiri preoțești, de dragostea sa neșovăitoare față de sfînta Biserică Ortodoxă și de hotărîrea de a se dăruî deplin și consecvent — cu toată zestre înșușirilor înăscute și cu toată agonisita anilor de învățatură — acestui apostolat.

Pe aceste temelii trainice s-a ridicat întreaga activitate de preot, de arhiereu și de patriarh a Prea Fericitului Părinte Justinian, — activitate care a fost și este o exemplară slujire a lui Hristos și a semenilor, pe care însuși Mîntuitorul i-a numit «mai mici frați ai Săi» (Matei XXV, 40). Tot ce a gîndit și a înfăptuit Prea Fericirea Sa — fie ca preot, fie ca director de seminar teologic, fie ca Arhiereu-Vicar, ca Mitropolit și apoi ca Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Romîne — poartă pecetea unei intense trăiri în duhul Evangheliei și al Ortodoxiei și a păstrării unei nemijlocite legături cu păstorii săi, pe care i-a înconjurat pururea cu iubirea sa caldă de frate și de părinte. Apostolatul său a fost deopotrivă de viu și de rîvnitor, indiferent de aria pe care s-a răsfrînt lucrarea pastorală a Prea Fericirii Sale: în slujirea enoriașilor parohiei din Băbeni sau ai parohiei «Sfîntul Gheorghe» din Rîmnicul Vîlcii, ca și în îndrumarea clerului și credincioșilor din Mitropolia Moldovei și, mai tîrziu, din întreaga Biserică Ortodoxă Romînă; în strădanii pentru luminarea tinerelor generații, — strădanii depuse ca învățator de sat și apoi ca director de seminar teologic, ca și în reorganizarea învățămîntului nostru teologic; readus sub conducerea Bisericii; în activitatea gospodărească și ctitoricească, în care se înscru numeroase reparații, restaurări și înălțări de biserici, mînăstiri și felurite așezămînte bisericești; în acțiunile desfășurate pentru promovarea într-ajutorării și cooperației, în anii grei în care cei ce trăiau din munca lor erau supuși exploatării nemiloase și jafului, sau în înțeleapta organizare a Caselor de ajutor reciproc ale clerului și salariaților bisericești; în rîvna neobosită pentru alinarea suferințelor celor mulți; în consecventa slujire a idealurilor de libertate și dreptate ale poporului nostru, ca și a năzuințelor sfînte de pace, înțelegere și conlucrare frățească, nutrite de toată creștinătatea și de întreaga omenire contemporană, — în toate Prea Fericirea Sa a manifestat același zel apostolic, aceeași dăruire deplină, aceeași convingere fermă că umanismul creștin implică identificarea slujirii lui Hristos, cu slujirea omului și a aspirațiilor sale spre desăvîrșire și spre fericire.

*

Slujirea preoțească a Prea Fericitului Părinte Justinian s-a înscris în cea mai autentică tradiție a Ortodoxiei romînești. Activitatea și înfăptuirile Prea Fericirii Sale din cei patruzeci de ani de preoție și arhierie o dovedesc cu prisosință, iar mărturia sinceră pe care însuși înaltul nostru Arhipăstor a făcut-o, cu un deceniu în urmă, subliniază în chip deo-

sebit acest adevăr. Căci spune Prea Fericitul Părinte Justinian, în cuvinte de neuitat : «Preoția mea a fost visul sfânt al mamei mele și primii mei pași pe drumul adevăratei înțelegeri a slujirii lui Dumnezeu printre oameni i-am făcut sub călăuzirea ei curată și evlavioasă. Am avut privilegiul rar să respir în casa părinților mei duhul unui creștinism autentic, întemeiat pe faptele iubirii lui Dumnezeu și a aproapelui. Mireasma acestui duh din căminul copilăriei mele, moștenit de la bunicii, moșii și strămoșii mei, vrednici slujitori ai Bisericii și Patriei — pomeniți totdeauna la mari praznice de credincioasa mea mamă, cu evocări despre trecutul lor religios și patriotic —, nu s-a dezlîpît de mine niciodată... Primind taina hirotoniei în preot, nu greșesc dacă afirm că aveam deplin conturată imaginea adevăratului preot în slujba lui Iisus Hristos. Modelul desăvîrșit al preotului creștin ortodox constituia pentru mine o obsesie, încă de pe băncile seminarului, și rețineam ca esențial în ființa Mîntuitorului iubirea Sa nemărginită pentru ființa omenească — izvor și cheie a înțelegerii sacrificiului Său. Intruparea, viața cu lipsuri și privațiuni, învățătura și minunile, patimile și moartea Sa pe Cruce, toate acestea căpătau sens pentru mine numai dacă le raportam la nemărginita dragoste a Mîntuitorului pentru om : «Dumnezeu așa a iubit lumea, încît a dat pe Fiul Său Unul Născut, pentru ca oricine crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică» ; «Mai mare dragoste decît aceasta, nimenea nu are, ca sufletul său să și-l dea pentru prietenii» ; «Fiul Omului n-a venit ca să fie servit, ci ca să servească și să-și dea sufletul Său, răscumpărare pentru mulți...». Iubirea pentru semenii, spiritul de sacrificiu pentru aproapele și zdrobirea egoismului, — iată virtuțile care trebuie să împodobească ființa morală a adevăratului preot. Așa gîndeam atunci, așa gîndesc și astăzi, iar strădanțiile și înfăptuirile mele pentru îmbunătățirea vieții spirituale și materiale a celor pe care i-am păstrorit... trebuie înțelese numai ca o intrupare a acestor gînduri... În calea aceluiași preocupări, o influență hotărîtoare a exercitat asupra mea una din gloriile veacului de aur al epocii patristice : Sfîntul Vasile cel Mare... Căci Sfîntul Vasile cel Mare a inspirat în mare măsură toate inițiativele mele preoțești și lui îi datorez orientarea mea către apostolatul social... Ar fi o impietate să apropiu inițiativele și înfăptuirile mele preoțești și arhieresti, de acelea ale marelui Ierarh. Dacă numele lui l-am pomenit, am făcut aceasta numai pentru a arăta izvoarele de inspirație ale trudei mele sacerdotale, pe plan social, minat de gîndul curat de a-i atribui lui tot ce Providența mi-a ajutat să plănuiesc și să înfăptuiesc. În calea îndatoririlor harice, m-a urmărit totdeauna cuvîntul Apostolului care zice : «Slujba ta fă-o deplin», cît și sfătuirea dată ucenicului său Timotei, episcopul Efesului : «Silește-te să te arăți pe tine însuși lămurit înaintea lui Dumnezeu, lucrător cu fața curată, drept îndreptînd cuvîntul adevărului...», precum și sfatul dat lui Tit : «Întru toate arată-te pe tine pildă de fapte bune, dovedind în învățătura nestrîcătune, cîinste, cuvînt sănătos și fără prihană...». Și nu mi-au rămas străine nici cuvintele de foc ale marelui Ioan Gură de Aur din cărțile despre preoție, în care se arată :

«Dumnezeu a rînduit ca, în timp ce sîntem încă în trup, să facem slujire îngerească ; de aceea trebuie ca cel ce e hirotonit preot să fie curat ca și cînd s-ar afla în ceruri, în mijlocul cetelor îngerești». Preotul este dator să se apropie de Sfîntul Jertfelnic «cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste», curățindu-se mai întîi de orice întinare care l-ar face nevrednic de acest dumnezeiesc oficiu. În săvîrșirea oricărei taine sau ierurgii, preotul adevărat pune «căldură, participare sufletească, convingere, adeziune interioară, fior sfînt», știind că numai astfel va putea să comunice cu Dumnezeu, pentru sine și pentru păstorii săi. Este deasupra oricărei îndoieli că grija preotului pentru biserica în care liturghisește vădește fiorul sfînt de care se simte cuprins cînd pășește pragul dumnezeiescului locaș. Adevărul religios predicat din fața Sfîntului Altar trebuie întrupat în viața personală a preotului...»¹.

Aceste mărturisiri însușite de focul viu al credinței cuprind o sinteză a concepției creștine asupra preoției, așa cum se desprinde ea din învățătura Sfîntelor Scripturi și cum a fost păstrată peste veacuri de Sfînta Tradiție a Bisericii Ortodoxe. Fermitatea convingerilor, intensitatea trăirii în Hristos și pentru Hristos, rîvna slujirii și a jertfei, care răzbat din cuprinsul lor, conferă acestor confesiuni ale Prea Fericitului Patriarh Justinian caracterul și valoarea unor pagini patristice, scrise sub lumina sacră a adevărului divin. Iar strădanțiile și înfăptuirile Prea Fericirii Sale, din cei patruzeci de ani de slujire preoțească și arhierescă, reprezintă cea mai puternică dovadă a autenticității și viabilității unei asemenea înalte concepții, căci adevărul religios predicat de Înaltul nostru Arhipăstor, fie ca preot, fie ca dascăl de teologie, fie ca Arhiepiscop, a fost pururea întrupat în viața și faptele Prea Fericirii Sale. «Toți cei care l-au cunoscut împlinindu-și misiunea sacerdotală nu vor putea uita niciodată evlavia adîncă cu care se ruga și se roagă Prea Fericitul nostru Patriarh ; în timpul Sfîntei slujbe, Prea Fericirea Sa trăiește din plin comuniunea sfîntă cu Hristos, al cărui Har îl cere cu stăruință și cu încredere pentru cei ce stau înainte și așteaptă mare și multă milă»². Așa a liturghisit Preotul Ioan Marina la altarele bisericilor din Băbeni și din Rîmnicul Vîlcii ; așa a liturghisit Arhiepiscopul Justinian Vasluianul, Vicar și apoi Mitropolit al Moldovei ; așa liturghisește și astăzi, în marile catedrale ale Bisericii Ortodoxe Române și ale întregii Ortodoxii, Prea Fericitul nostru Părinte Patriarh : «cu frică de Dumnezeu, cu credință, cu dragoste», cu sinceritate deplină, cu rîvnă de slujire «în duh și adevăr». Slujbele pe care le-a săvîrșit și le săvîrșesc au revărsat în inimile și în cugetele credincioșilor comori de daruri duhovnicești, pentru că Prea Fericirea Sa slujește «cu inimă curată» și cu năzuința fierbinte de «a face slujba Sa deplin».

Predica sa a fost pururea lîmpede ca izvorul de munte și ea s-a vădit de-a lungul anilor deosebit de roditoare, prin răsunetul puternic pe care l-a avut în sufletele ascultătorilor. Explicația acestui succes este

1. v. «Apostolat Social», vol. V, București, 1955, p. 273—281.

2. «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXII (1954), nr. 10, p. 1000.

cunoscută, dar ea trebuie mereu subliniată pentru valoarea ei pilduitoare : credincioșii care l-au ascultat și-l ascultă pe Prea.Fericitul Părinte Justinian, învățând cuvântul adevărului, simt că în cuvintele sale «se află o adâncă sinceritate, o participare directă la preocupările și frământările lor», căci Întâistătătorul Bisericii noastre a înțeles, încă din primii ani de preoție, un adevăr pe care ar trebui să și-l înscrie în cugete toți clericii ortodocși și după care s-a condus și preotul de odinioară, și Arhiepiscopul-Vicar de ieri, și Patriarhul de azi. Adevărul acesta călăuzitor a fost înfățișat tot de Prea Fericitul nostru Părinte Patriarh în cuvinte clare și fără putință de răstălmăcit : «Poți fi cel mai strălucit predicator, teologul cel mai valoros și celebru, dacă însă lumea din jurul tău geme de lipsuri și suferință, iar tu numai îi predici, «răbdare și așteptare, frate», — nu numai că îi jignești inima și îi sporești durerea și desnădejdea, dar îi dai toate temeiurile să te socotească un impostor de rind», a spus Prea Fericirea Sa. «Predica ta, oricât de hrisostomică, este (în asemenea condiții) numai o mască de prestigiu pentru lașitate și indiferență, amândouă antiumane. Ea nu va avea nici un ecou asupra lumii necăjite. Mai este și altă predică : a faptei, a acțiunii imediate, prompte. Îi este foame, dă-i pâine ; e dezbrăcat, dă-i haină ; îi e frig, adăpostește-l... ; e bolnav, îngrijește-l... ; i-a murit copilul sau soția, fii lângă el nu numai cu lacrimile, ci și cu ajutorul trebuitor în asemenea caz»³.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a folosit întotdeauna, în activitatea sa preoțească și arhierescă, această predică a faptei, pe care a socotit-o — așa cum și este, de altfel — mai convingătoare și mai utilă, deoarece ea izvorăște nemijlocit din porunca evanghelică a dragostei de aproapele. În anii grei, de nedreptăți și suferințe, dintre cele două războaie mondiale, Preotul Ioan Marina a săvârșit această predică a faptei, străduindu-se neîncetat pentru alinarea durerilor enoriașilor săi. Acțiunea sa de promovare a cooperației a fost atunci una din formele prin care Părintele Marina socotea că poate realiza o solidaritate a celor exploatați și nevoiași, capabilă să stăvilească — fie și numai parțial — exploatarea pe care o îndurau. După cel de-al doilea război mondial, Arhiepiscopul Justinian a folosit aceeași predică a faptei, desfășurând o neobosită lucrare samaritană și asociind, spre cinstea ei, preoțimea moldoveană la uriașa operă întreprinsă de întregul nostru popor, pentru înlăturarea lipsurilor provocate de război. Din aceeași intensă trăire a învățăturilor evanghelice și din aceeași înaltă concepție despre predica creștină prin faptă, a izvorât patriotismul luminat și fierbinte al Prea Fericitului nostru Părinte Justinian și întreaga lui activitate depusă în sluba poporului, prin alăturarea sa, încă de pe vremea când era preot, la lupta împotriva fascismului și dictaturii militaro-fasciste⁴, precum și prin sprijinul acordat, după eliberarea patriei noastre, acțiunii pentru pace și înțelegere între

3. *Ibidem*.

4. cf. «23 August 1944», culegere de articole, București, 1964, p. 64.

popoare, — acțiune căreia și conducerea țării i-a acordat și-i acordă întreaga sa prețuire⁵.

Slujirea preoțească a Prea Fericirii Sale s-a desăvârșit, așadar, amplificându-se pe aria Ortodoxiei românești — și chiar dincolo de ea, în întreaga creștinătate — prin slujirea sa arhierască și patriarhicească. Preoția Părintelui Ioan Marina — prin formarea unor convingeri clare, prin verificarea unor mijloace adecvate de pastorație și prin adunarea unei îmbelșugate experiențe — a pregătit înfăptuirile de mai târziu ale slujirii sale arhieresti; iar arhieria Prea Fericirii Sale a încununat cu roadă îmbelșugată semănătura începută în anii preoției sale modeste, dar înflăcărate. Între cele două trepte ale acestei slujiri există o concordanță deplină: amândouă au avut aceleași temelii spirituale, aceeași rivnă sfântă de apostolat, același țel înalt și binecuvântat de Dumnezeu; amândouă definesc personalitatea exemplară a slujitorului ortodox, care — ducând mai departe, peste veacuri, slujirea sfântă a Apostolilor — slujește «în duh și adevăr» lui Hristos, slujind cu aceeași dăruire de sine, turmei ce i s-a încredințat spre păstorie.

Înfăptuirile Prea Fericitului Patriarh Justinian — pe tărîmul reorganizării, în spiritul dogmelor, canoanelor și Tradiției ortodoxe, a vieții noastre bisericesti; pe tărîmul reazăezării învățămîntului teologic pe temelii sănătoase, sub directa îndrumare și purtare de grijă a Bisericii; pe tărîmul chivernisirii gospodărești a sfintelor locașuri și așezăminte bisericesti; ca și pe tărîmul împlinirii neșovăitoare a poruncilor evanghelice de iubire a semenilor și de zidire a păcii pe pământ și a binevoiri între oameni — sînt binecunoscute și prețuite în chip deosebit de toți clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române. Ele se bucură de admirația multor Întîistătători, Înalți Ierarhi și teologi de frunte din celelalte Biserici Ortodoxe autocefale, și neîncetat întrunesc lauda entuziastă a numeroase personalități din întreaga creștinătate.

Căci apostolatul pe care l-a propovăduit și l-a realizat Prea Fericirea Sa, în cei patruzeci de ani de preoție și arhierie, — și spre care a îndrumat, cu înțelepciune și cu fermitate, întregul nostru cler ortodox — s-a dovedit, în epoca actuală, deopotrivă de necesar și de util, pentru toate Bisericile creștine. De altfel, însuși Prea Fericitul nostru Părinte Justinian a arătat în repetate rînduri că preocupările sale permanente includ, alături de veghea neadormită pentru slava și binele Sfintei noastre Biserici Ortodoxe, și grija plină de dragoste față de problemele tuturor Bisericilor creștine. Nu odată, Prea Fericirea Sa și-a ridicat glasul chemînd, împreună cu alți Patriarhi ortodocși, pe creștinii de pretutindeni la realizarea unei unități de acțiune pentru propovăduirea mesajului evanghelic în contemporaneitate, pe calea sprijinirii nobilelor aspirații de pace, înțelegere și conlucrare ale lumii contemporane. Activitatea desfășurată de reprezentanții Bisericii noastre în cadrul Conferințelor pan-ortodoxe, Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Conferinței Creștine pentru

5. cf. «Apostolat Social», vol. VII, București, 1961, p. 204.

Pace, Conferinței Bisericilor Europene și al altor foruri creștine internaționale — activitate îndrumată de Sfântul Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian — vedește această preocupare vie de a sprijini orice acțiune de apropiere și colaborare între Bisericile creștine de felurite confesiuni, spre a restabili vigoarea și eficacitatea necesară predicării învățaturii fundamentale a creștinismului.

Edificatoare în acest sens sînt cuvintele Prea Fericitului Patriarh Justinian cuprinse în telegrama trimisă în octombrie 1960, Organizației Națiunilor Unite, cu prilejul deschiderii celei de-a XV-a sesiuni. «Biserica Ortodoxă — spune Prea Fericitul nostru Părinte Justinian — este fericită să constate că în veacul celor mai mari descoperiri științifice, în veacul care va cunoaște fără îndoială zborul omului spre uimitoarele depărtări ale universului, omenirea întregă este stăpînită de năzuința sinceră de a înfăptui acele idealuri morale, pe care și creștinismul le-a formulat și le-a propovăduit de-a lungul a două milenii. Păstrînd și apărînd mesajul nealterat al Evangheliei lui Hristos — care a vestit pacea, libertatea și frăția tuturor oamenilor de pe pămînt —, Biserica Ortodoxă a înțeles prioritatea pe care o au în învățătura creștină poruncile de slujire a păcii și datorია ce revine oricărei Biserici creștine și oricărui creștin în parte, de a nu înceta să lucreze pentru înfăptuirea acestor sfinte năzuințe. De aceea, Biserica noastră sprijină din toată inima strădanțiile ce se depun... pentru înlăturarea războaielor din viața omenirii, pentru crearea unei lumi fără arme și fără armate, în care popoarele să trăiască în bunăînțelegere și în conlucrare frățească. Înfăptuirea acestui deziderat al întregii umanități este astăzi mai necesară ca oricînd, dată fiind puterea nimicitoare a armelor pe care le-a făurit mintea omenească și dezastrul pe care un război atomic l-ar aduce pentru întreaga noastră planetă. A sosit vremea cînd conducătorii statelor trebuie să țină seama că omenirea a realizat și un progres moral la înălțimea progresului științific și tehnic pe care l-a atîns, — progres moral ce se manifestă în dinamismul cu care popoarele își impun voința lor dreaptă. A sosit vremea cînd toți creștinii din lume au datorია să-și unească eforturile pentru a împlini cuvintele profetului Isaia «de a preface săbiile în pluguri și sulitele în seceri», dovedind astfel încă o dată viabilitatea și eterna actualitate a creștinismului în lume»⁶.

Asemenea preocupări — care îmbrățișează soarta întregii creștinătăți — arată limpede la Prea Fericitul nostru Părinte Justinian o concepție înaltă asupra apostolatului creștin autentic, o abordare înțeleaptă și realistă a problemelor ecumenismului contemporan și o viziune clară asupra căilor practice pe care se poate pregăti împlinirea idealului de refacere a unității Bisericii creștine, — ideal la care nu poate renunța nici un slujitor al altarului lui Hristos. Așa cum s-a mai subliniat în aceste pagini, Întîistătătorul Bisericii noastre «a intruchipat în sine pe preotul adevărat, pe preotul rînduit de însuși Hristos să slujească lui Dumnezeu și semenilor, pe preotul și arhierul ceruți de bunele tradiții

⁶ Ibidem, p. 138--139.

ale Ortodoxiei românești», iar slujirea sa preoțească și arhierescă, de-a lungul a patruzeci de ani, constituie «un permanent far de lumină, care îndrumază astăzi gândurile și forța slujitorilor altarelor ortodoxe spre împlinirea celui mai autentic apostolat creștin. Autoritatea de care se bucură și încrederea cu care sînt primite de clerici îndrumările și povătuirile date de Prea Fericitul Patriarh Justinian pornesc din faptul că tot ce Prea Fericirea Sa cere astăzi preoțimii să înșăptuiască, — pe drumul slujirii preoțești arătate de Sfintele Scripturi, de Sfinții Părinți și de predaniile Bisericii noastre —, a înșăptuit el însuși, în condiții grele, cu totul diferite de cele pe care le are astăzi preoțimea din țara noastră. Cel ce a putut, printr-o muncă fără preget și prin jertfe neștiute de nimeni, să realizeze cu zeci de ani în urmă toate poruncile sfinte, toate îndatoririle legate de slujirea preoțească, are și autoritatea morală și căderea să ceară tuturor celor ce slujesc la altarul dreptei credințe, să-i urmeze pilda și să lucreze cu aceeași dragoste, cu aceeași râvnă, pentru slava sfintei Biserici Ortodoxe, pentru binele și pentru mîntuirea lor și a păstoriiților lor»⁷.

Toate acestea îndreptățesc și explică omagiul de dragoste, de prețuire și de recunoștință pe care ierarhi, clerici și credincioși ai Bisericii Ortodoxe Romîne îl aduc, cu sinceritate și cu însuflețire, Prea Fericitului lor Părinte Justinian, la popasul sărbătoresc prilejuit de împlinirea a patruzeci de ani de slujire preoțească și arhierescă. Din prinosul acestor simțăminte se înmănușează legămîntul hotărît al preoților noștri, de a urma pilda însuflețitoare a Întîistătătorului lor, spre a realiza și ei slujirea «în duh și adevăr» a lui Hristos, slujire pe care a realizat-o cu prisosință Prea Fericirea Sa, — încredințați fiind că aceasta este calea cea bună, pentru a spori neîncetat slava sfintei noastre Biserici Ortodoxe Romîne și a întregii Ortodoxii.

REDACȚIA

7. «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXII (1954), nr. 10, p. 1042.

O JUMĂTATE DE VEAC DE LA INTRAREA ÎN SEMINARUL TEOLOGIC

A devenit o frumoasă tradiție legămîntul pe care-l fac absolvenții școlilor secundare sau universitare de a se revedea după anumite intervale de timp de la absolvirea cursurilor școlare sau universitare. A intrat mai cu seamă în obiceiul absolvenților de liceu sau de seminar, ca la 10, 15, 20 de ani, sau la alte date care marchează o perioadă de timp de cînd o serie de elevi, după ce au parcurs împreună cei opt ani de liceu sau de seminar, să se reîntîlnească, împreună cu profesorii lor, la școala copilăriei și a primei lor adolescențe. Cu prilejul acestor revederi, ei redevin elevi, își deapănă amintirile pe care vremea nu le-a putut șterge și reînnoiesc prietenii pe care le făcuseră între ei, își mărturisesc recunoștința față de profesorii care i-au instruit și i-au educat, privesc acum din altă perspectivă roadele muncii lor personale ca elevi de școală, prețuiesc cu altă optică toate strădaniile conducerii școlii, ale corpului didactic. În sfîrșit, fac angajamente în legătură cu școala, cu locurile de muncă în care se găsesc, cu obligațiile sociale ce le revin etc.

Respectînd această tradiție, elevii seriei 1914—1922 ai Seminarului «Sf. Nicolae» din Rîmnicul Vilcii s-au întîlnit în ziua de 17 septembrie 1964, la Episcopia Rîmnicului și Argeșului, sărbătorind 50 de ani de la intrarea în seminar. Au legat această aniversare de data intrării în seminar pentru motivul că anii grei ai războiului 1916—1918 au făcut ca elevii acestei serii să treacă prin multe încercări și astfel unii au terminat la vreme seminarul, dar alții au mai întîrziat sau au făcut ultimii ani la alte seminarii.

Vom înfățișa pe scurt cum a decurs această întîlnire, remarcînd de la început faptul că ea a însemnat un popas deosebit întrucît din această serie a făcut parte însuși Întîistătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

De organizarea acestei întîlniri s-a ocupat în chip deosebit Pr. Emanoil Păsculescu-Orlea, de la biserica Mihai Vodă din București, după ce în prealabil a avut binecuvîntarea pentru aceasta de la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Cu multă stăruință și după o laborioasă investigație a putut afla adresele actuale ale tuturor colegilor și ale profe-

sorilor care mai erau în viață, invitându-i pe toți la Episcopia din Rîmnicul Vilcii pentru data de 17 septembrie 1964, adică exact în ziua cînd cu 50 de ani în urmă au început cursurile celui dintîi an de seminar.

Cea mai mare parte a sosit la Rîmnicul Vilcii încă din ajun, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Oficiile de gazdă au fost făcute cu toată grija și cu toată atenția de Prea Sfințitul Episcop Iosif Gafton al Rîmnicului și Argeșului, împreună cu colaboratorii de la Centrul eparhial.

În dimineața zilei de 17 septembrie — o zi minunată de început de toamnă, cu soare blînd și primitor — Prea Fericitul Părinte Patriarh a primit în palatul episcopal profesorii și colegii. A fost, într-adevăr, o întîlnire mișcătoare și de la primul contact s-a creat o atmosferă sărbătorească, izvorită din bucuria revederii și a plăcutelor amintiri din cei opt ani petrecuți împreună în seminar. Au fost prezenți dintre profesori :

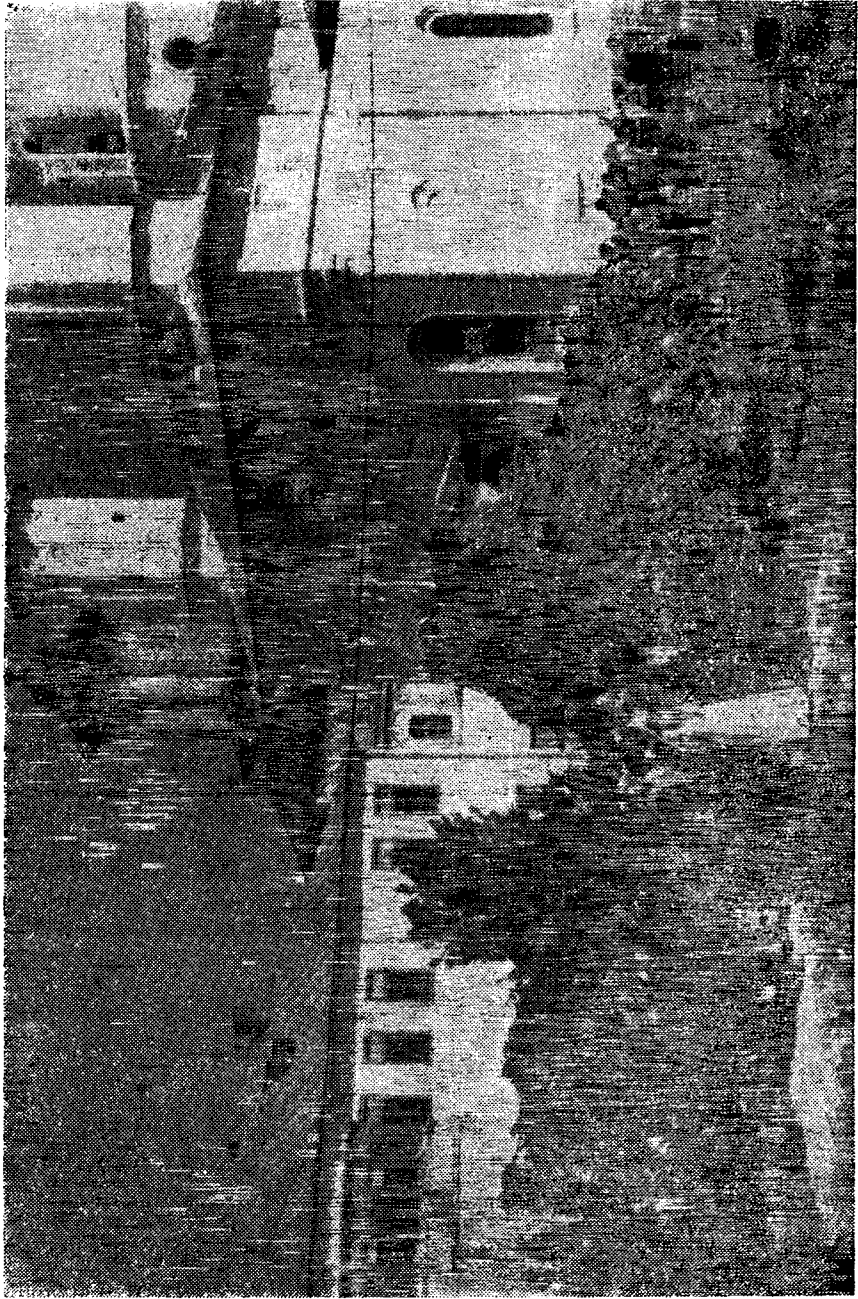
1. P. C. Pr. Grigore Rădoescu, fost spiritual și profesor de liturgică ;
2. P. C. Pr. Ion Tomescu, fost profesor de limba latină ;
3. P. C. Diacon Dr. N. Crețu, fost profesor de filozofie ;
4. Dl. Iota N. Iota, fost profesor de istorie ;
5. Dl. Constantin Stănculescu, fost profesor de geografie ;
6. Dl. Eftimie Mărculescu, fost profesor de limba germană ;
7. Dl. Constantin Popian, fost profesor de lucru manual.

Prea Fericitul Părinte Patriarh se întreține comunicativ și plin de voie bună cu profesorii veniți din oraș sau din alte părți ale țării, unde locuiesc în prezent. Se îndreaptă apoi către foștii colegi și îmbrățișându-i pe fiecare, este vădit impresionat de faptul că pe fețele multora dintre colegi vremea și-a imprimat urmele ei și, după 50 de ani de cînd s-au cunoscut copii, se revăd toți trecuți de 60 de ani, unii păstrîndu-și încă vigoarea, iar alții mai slăbiți de dintele vremii și al încercărilor prin care au trecut.

Profesorii și elevii, împreună cu cel mai strălucit dintre ei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, își schimbă reciproc impresii, istorisesc întîmplări din vremea anilor de școală, povestesc fragmente din viața lor și timpul se scurge plin de vrajă, fără să bagi de seamă.

Pentru a marca și mai mult clipele acestea de dăruire și împărtășiri reciproce, Prea Fericitul Părinte Patriarh, după un scurt cuvînt, împarte frumoase daruri tuturor profesorilor prezenți, iar colegilor le dă cîte o cruce patriarhală, cîte o cruce pentru binecuvîntarea credincioșilor și cîte un tablou cu fotografia Prea Fericirii Sale.

La ora 9,30 toți cei prezenți, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh, însoțit de Prea Sfințitul Episcop Iosif Gafton, s-au îndreptat spre catedrala episcopală, unde s-a săvîrșit Sfînta Liturghie. Au luat de asemenea parte la slujbă preoți și credincioși din oraș care auziseră de această importantă întîlnire. Răspunsurile la Sfînta Liturghie au fost date de corul episcopiei, dirijat de Părintele Diacon Dinică Sacerdoțeanu și de preoții aflați în biserică cu acest prilej.

In fața Catedralei eșcopale, după săvârșirea Sfintei Liturghii

După terminarea Sfintei Liturghii, s-a săvârșit un Te-Deum, după care a urmat parastasul pentru profesorii decedați pe care i-a avut această serie și pentru colegii care de-a lungul celor 50 de ani s-au stins din viață la parohii sau în alte locuri de muncă.

La sfârșit, luând cuvântul Prea Sfințitul Episcop Iosif Gafton, mărturisește că este o mare bucurie pentru Prea Sfinția Sa să fie gazda unei atît de importante sărbătoriri, iar pentru catedrala episcopală din Rîmnicul Vîlcii este o cinste deosebită, pentru că, după ce a primit la sînul ei în anul 1914 pe elevul seminarist Marina Ioan cu colegii săi, astăzi, după 50 de ani, primește pe Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian împreună cu profesorii și cu foștii colegi ai Prea Fericirii Sale.

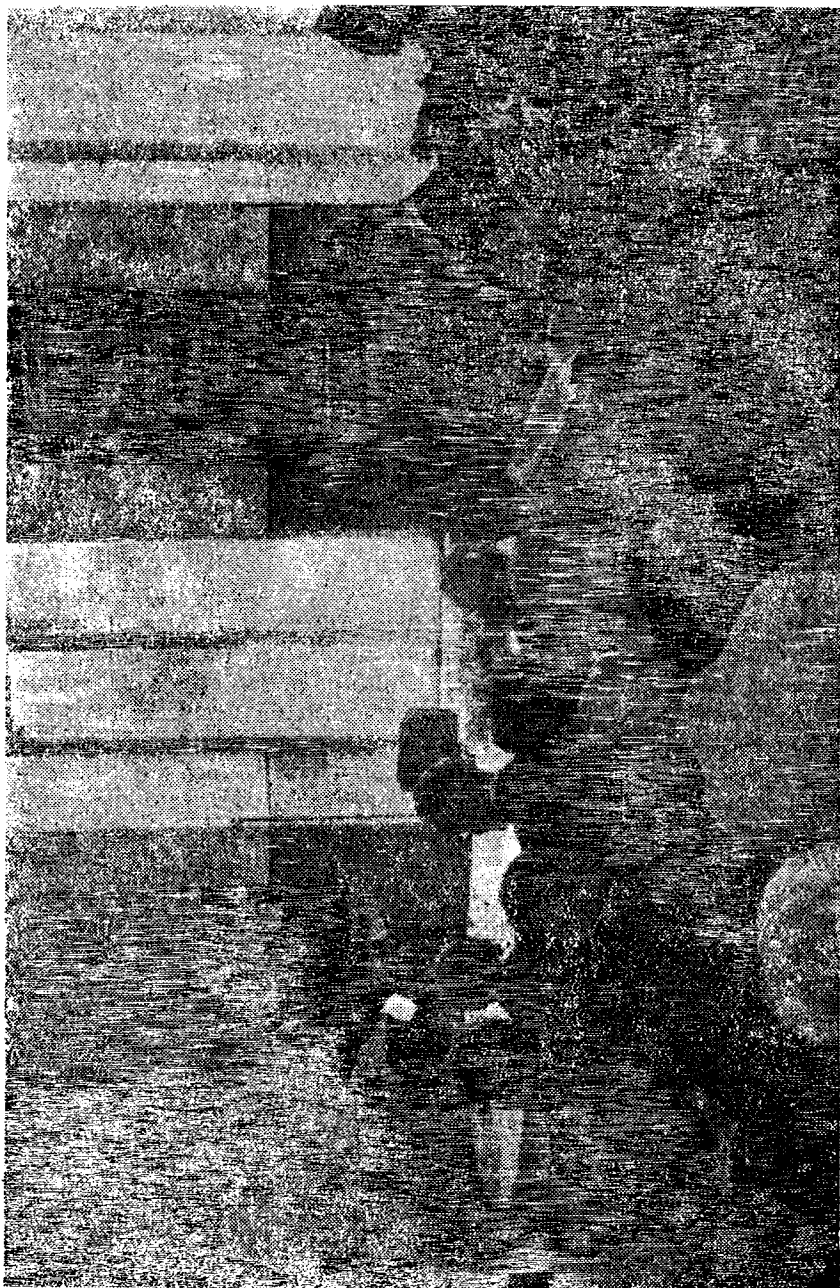
Înfățișînd credincioșilor rolul providențial pe care-l îndeplinește pentru Biserica noastră Prea Fericitul Părinte Patriarh, precum și înțelepciunea cu care conduce clerul și credincioșii împreună cu membrii Sfîntului Sinod, Prea Sfințitul Episcop Iosif urează Prea Fericirii Sale și foștilor colegi viață îndelungată, cu roade tot mai bogate, atît pentru binele și propășirea Bisericii Ortodoxe Romîne, cît și pentru bunăstarea și fericirea patriei noastre, Republica Populară Romînă.

A vorbit apoi Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care a spus între altele :

«Aceste clipe pe care le trăim astăzi, s-ar cuveni mai de grabă să le petrecem în taină, retrăgîndu-ne fiecare în colțul sufletului său și medîtînd asupra anilor de semînar, cînd ne-am pregătît pentru înalta chemare de proești ai lui Hristos și asupra felului cum ne-am împlinit după aceea datoria de slujitori ai Bisericii. Dar cuvîntul Prea Sfințitului Episcop Iosif Gafton ne-a îndemnat să ieșim din tăcere și adaptîndu-ne împrejurării în care ne găsim, să depănăm, măcar și în parte, amintiri din vremea școlărității noastre.

Mărturisește mai întîi că, de cîte ori intru în această catedrală mă simt copleșit de aceeași emoție pe care am încercat-o acum 50 de ani, cînd am intrat în ea pentru prima dată, împreună cu colegii mei. Înaintea ochilor mei sufletești apar slujitorii talentați, protopsalți de seamă și toată acea atmosferă de evlavie și măreție care stăpînea sufletele noastre fragede. Imi amintesc și astăzi cu cîtă grijă ne așezau și ne îndrumau spirîtualii și pedagogii, invățîndu-ne cum să ne închinăm și să rostim rugăciuni, cum să luăm parte activă la cîntările de strană și să privim cu luare aminte la toate mișcările pe care le făceau slujitorii în altar sau în biserică, pentru ca să le deprîndem și să le facem și noi cînd vom primi sfînta taină a proeșiei. Fastul cu care se săvîrșeau sfintele slujbe în această catedrală nu-l vom putea uita niciodată.

Apoi din fața sfîntului altar am auzit de ațitea ori vorbind ierarhî ca Sofronie Vulpescu, Alexie Șerban, blîndul Antîm Petrescu, sau tumultuosul orator Vartolomeu Stănescu, precum și predicatori vestiți care prin cuvîntările și povețele lor ne înălțau sufletele și ne întăreau în credința și în sfîntenia misiunii noastre.

Sală de clasă. — P. C. Pr. Grigore Rădoescu vorbește din partea foștilor profesori

Imi amintesc de asemenea întotdeauna cu adincă înfiorare că tot în această catedrală, prin mâinile și cu rugăciunile răposatului episcop Vartolomeu Stănescu, am primit acum 40 de ani sfânta taină a preoției, pornind pe drumul slujirii Mintuitorului Hristos și al poporului nostru dreptcredincios.

Toate aceste amintiri vin cu năvală în sufletele noastre și fără să vrem ne gândim dacă noi am fost călăuziți numai de mintea noastră sau mai de grabă însăși Providența divină ne-a condus și ne-a așezat pe fiecare la locul său, cu răspunderea sa.

Am pornit la drum 53 de colegi, dar, după 50 de ani, constat că nu numai dintre profesorii noștri, dar și dintre colegi, o parte au trecut în lumea celor de dincolo.

Seria noastră a dat aproape 40 de preoți și numai o mică parte au rămas în învățământ sau au îmbrățișat alte ocupații. Ne-am adunat astăzi un număr de 33 de colegi din cei 53 cîți au fost în 1914 și mulțumim lui Dumnezeu că sîntem încă mulți în viață.

Mulțumim apoi lui Dumnezeu că împreună cu noi sînt o parte din iubiții noștri profesori — aproape toți peste 80 de ani —, dar dragostea cu care ne-au însoțit în vremea cînd le-am fost elevi, i-a făcut să fie în mijlocul nostru și cu acest fericit prilej. Îi încredințăm că nu-i uităm niciodată în rugăciunile noastre. Precum ne amintim cu respect și recunoștință de părinții noștri trupești, care ne-au născut și ne-au crescut, tot așa îi avem pururea în gândurile și în rugăciunile noastre și pe profesorii noștri, pe care-i socotim părinții noștri duhovnicești. De la ei am învățat sfînta noastră teologie ortodoxă, de la ei am învățat să iubim Biserica noastră străbună, și tot de la ei am învățat să iubim patria și poporul nostru.

Îi asigurăm și cu acest prilej că sămînța aruncată de ei în sufletele noastre a căzut pe pămîntul cel bun și în munca noastră, la locul în care ne găsim fiecare, ne facem datoria deopotrivă și față de Sfînta noastră Biserică și față de țara noastră pe care dorim să o vedem tot mai înfloritoare și tot mai prețuită între toate popoarele lumii.

Mulțumind din toată inima și în numele meu și al colegilor mei, Prea Sfințitului Iosif, pentru toată dragostea pe care ne-a arătat-o cu acest prilej al întîlnirii noastre, rugăm pe bunul Dumnezeu să reverse peste Prea Sfinția Sa și peste clerul și credincioșii pe care-i păstorește binecuvîntarea și harul Său ceresc și să dăruiască tuturor mulți și fericți ani.

După terminarea înălțătoarei slujbe din catedrală, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de Prea Sfințitul Episcop Iosif, împreună cu profesorii și colegii, trec în sala de festivități a Episcopiei, transformată în clasă de curs. Aici se încearcă reconstituirea situației pe care participanții la această aniversare o aveau în vremea cînd erau unii profesori activi, iar ceilalți elevi așezați în băncile clasei.

După rostirea rugăciunii, unul dintre profesorii prezenți, P. C. Prof. Grigore Rădoescu, strigă catalogul. La sfîrșit toți cei prezenți păstrează, în picioare, un moment de reculegere în memoria profesorilor și elevilor decedați.

A urmat apoi o amplă dare de seamă pe care a făcut-o Părintele Emanoil Păsculescu-Orlea, prezentînd în prima parte date în legătură cu organizarea acestei reuniuni, iar în partea a doua prezentînd, pe bază de documente ale timpului, examenul de admitere al celor 53 de colegi, activitatea școlară în timpul celor 8 ani de școală, condițiile grele pe care le-a întîmpinat această serie în vremea războiului din 1916—1918, precum și grija pe care au avut-o neconținut profesorii și întreg personalul administrativ, în frunte cu directorii și spiritualii, de a crește și îndruma tinerele vîlăstare ale poporului care intrau în seminarul «Sf. Nicolae» din Rîmnicul Vilcii în anul 1914.

În numele profesorilor a vorbit Părintele Grigore Rădoescu, care, amintind de concursul pentru intrarea în seminar din 1914 spune că «printre cei admiși atunci era și elevul Marina Ioan, acum Prea Fericitul Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Romîne. Este un frumos certificat, spune P. C. Sa mai departe, pentru școala care a îndrumat pașii Prea Fericirii Sale pe drumul slujirii preoțești și o îndreptățită mîndrie pentru colegii din rîndul cărora s-a ridicat Prea Fericirea Sa la această înaltă treaptă ierarhică».

Mulțumind Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru prețuirea pe care o are față de slujitorii mai mici ai Bisericii, iar Prea Sfințitului Episcop Iosif pentru înțelegerea și sprijinul larg pe care-l acordă tuturor întîlnirilor de absolvenți ai Seminarului «Sf. Nicolae» din Rîmnicul Vilcii, urează foștilor elevi ai seriei 1914—1922, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian «mulți ani», cu activitate rodnică în ogorul Bisericii Ortodoxe Romîne.

Răspunzînd Părintelui Prof. Grigore Rădoescu, în numele foștilor colegi, Prea Fericitul Părinte Patriarh a evocat într-o sinteză admirabilă munca depusă de corpul didactic al seminarului din Rîmnicul Vilcii pentru elevii seriei 1914—1922. În fața foștilor colegi de seminar și a celor 7 profesori care erau prezenți la această întîlnire, Prea Fericirea Sa a prins într-un tablou sugestiv figurile celor 32 profesori pe care i-a avut seria aceasta, arătînd pentru fiecare aportul pe care l-a avut în formarea intelectuală și spirituală a elevilor seriei din care a făcut parte și Prea Fericirea Sa. Atît pentru cei decedați, cît și pentru cei în viață a avut cuvinte de prețuire și admirație, subliniind jertfelnicia și apostolatul la care s-au ridicat cei mai mulți dintre ei.

«Mărturisesc — a spus Prea Fericirea Sa — că, dacă am făcut ceva bun și de folos în viața noastră, aceasta o datorăm harului pe care Dumnezeu l-a revărsat peste noi și muncii de fiecare zi a dascălilor noștri în timpul celor 8 ani de seminar. Seminarul a fost pentru noi laboratorul în care s-a făcut pregătirea noastră pentru viață, a fost școala de temelie a formării noastre sacerdotale. De aceea folosesc din nou și această oră de clasă, ca în numele meu și al colegilor, să aduc profesorilor noștri tot prinosul de recunoștință pentru strădaniile pe care le-au depus pentru noi.

Adresându-se foștilor colegi de seminar, Prea Fericitul Părinte Patriarh i-a îndemnat pe toți să folosească experiența ciștigată în cei peste 40 de ani de preoție pe care îi au cei ce s-au hirotonit și să sporească munca lor pentru binele poporului, ajutând fiecare, din locul său, toate inițiativele și acțiunile pe care le întreprinde conducerea Bisericii. Prea Fericirea Sa spune că s-a îngrijit în chip deosebit de clerul de mir pentru că are convingerea că pe umerii preoțimii de la orașe și sate se sprijină în cea mai mare parte activitatea Bisericii.

Face un călduros apel ca în primul rînd foștii colegi ai Prea Fericirii Sale să înțeleagă chemarea vremurilor actuale și să dea tot concursul pentru făurirea unei vieți mai bune și mai îmbelșugate pentru poporul din mijlocul căruia s-au ridicat. Fiecare să facă dovadă de adevărat slujitor al lui Hristos, slujind păcii și tuturor năzuințelor de bine și progres ale lumii contemporane.

Ora de clasă se încheie cu imnul patriarhal, executat de profesori și de preoți.

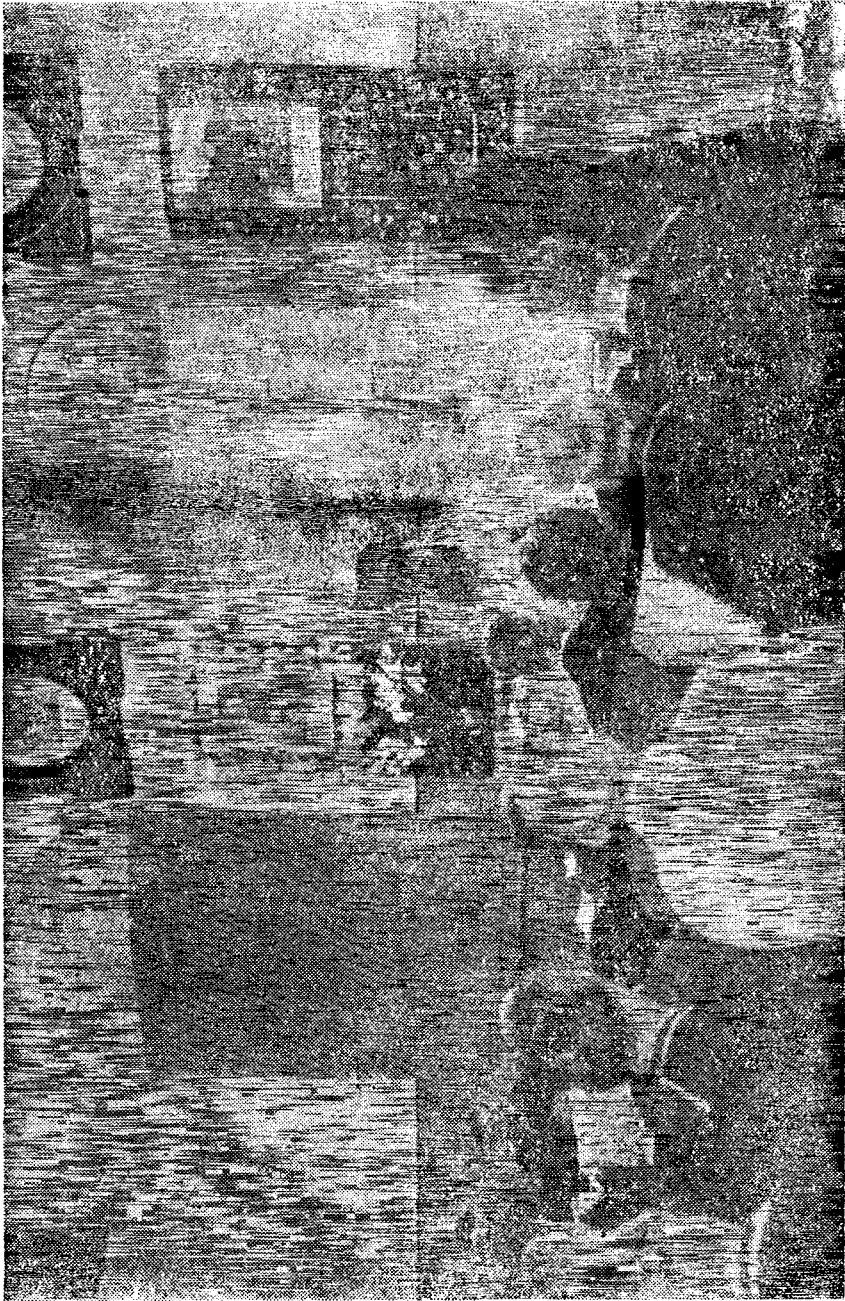
La orele 14, Prea Sfințitul Episcop Iosif Gafton a oferit o masă oficială în cinstea Prea Fericitului Părinte Patriarh, a profesorilor și a foștilor elevi întruniți la această frumoasă aniversare.

În timpul mesei Prea Sfințitul Episcop Iosif a început seria toasturilor, urînd sănătate și îndelungare de zile Prea Fericitului Părinte Patriarh și tuturor invitaților.

Au luat cuvîntul apoi *Pr. Prof. Ioan Tomescu*, care pornind de la versurile poetului Horațiu : «*Exegi monumentum aere perennius*», afirmă că profesorii supraviețuiesc prin elevii lor. Exprimînd bucuria de care sînt cuprinși profesorii în viață la această întîlnire, încheie cu cuvintele : «Dar nu numai bucuria tresaltă în inima noastră, ci și mîndria, cea mai legitimă mîndrie. Căci astăzi avem aici, între foștii elevi, pe Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne. Da, mîndria noastră este legitimă cunoscînd realizările uimitoare la care Prea Fericirea Sa a ajuns în conducerea Bisericii noastre, realizări ce vor rămîne între cele mai strălucitoare podoabe din istoria Bisericii Ortodoxe Romîne.

Îi urăm deci cu toată însuflețirea păstorie cît mai îndelungată. Iar vouă, elevilor de odinioară, vă urăm izbînzii cît mai numeroase și mai prețioase în opera voastră pastorală».

Prof. Constantin Popian, în pofida celor 83 de ani pe care-i are, plin de vigoare, a adresat «celor care în septembrie 1914 au intrat pe porțile seminarului din Rîmnicul Vilcii și din sînul cărora a țîșnit ca un luceafăr Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne», o frumoasă, și mișcătoare poezie intitulată «Închinare», pe care regretăm că nu putem să o publicăm în întregime. În cuprinsul acestei poezii sînt redată mișcătoare episcade din viața elevilor seriei anului 1914—1922, stăruind

Sală de clasă. --- Prea fericitul Patriarh Justinian vorbește leșt lor profesori și colegi

mai ales asupra elevului Marina Ioan, «lucefărul Bisericii Ortodoxe Romine de azi», căruia-i face următoarea urare :

«Spre ceruri îmi înalț privirea
Și rog pe Cel ce vede toate
Ca să Vă dea, Prea Fericite,
Ani mulți, cu multă sănătate».

A urmat apoi la cuvînt *Prof. Dr. Nicolae Crețu*, care a făcut o admirabilă sinteză asupra apostolatului dascălului, care prin dragostea — jertfă își asigură, prin elevii săi, drumul către eternitate. Domnia Sa a încheiat prin cuvintele : «Ca profesor al Dumneavoastră, astăzi bătrîn și apăsător de cei aproape 80 de ani, vă urez, scumpii mei foști elevi, să culegeți roade bogate în apostolatul Dumneavoastră și să aveți parte de momente tot așa de sublime ca cele pe care le încercăm împreună astăzi.

Să nu uitați însă că în fruntea Bisericii noastre este un ierarh care urmărește cu viu interes pe fiecare la locul său și să fiți vrednici de dragostea sa și de grija ce vă poartă». Adresîndu-se Prea Fericitului Părinte Patriarh, a spus : «Să trăiți, Prea Fericite Părinte Patriarh, ca să conduceți mulți ani destinele Bisericii Ortodoxe Romine cu același spirit de muncă și de jertfă și să luptați pînă la adînci bătrînețe la întărirea și înălțarea scumpei noastre patrii».

A vorbit de asemenea *Dl. Prof. Eftimiu Mărculescu*, mărturisind dragostea pe care a avut-o față de elevii săi și urînd tuturor viață îndelungată și spor în activitatea pe care o desfășoară. A mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru dragostea pe care o păstrează profesorilor și-l roagă să fie încredințat că profesorii sînt mîndri că, dintre elevii lor, Dumnezeu a rînduit să fie astăzi în fruntea Bisericii Ortodoxe Romine Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Îi urează arhipăstorire îndelungată și plină de cele mai alese realizări pentru binele Bisericii și patriei.

În numele foștilor elevi a vorbit *Pr. Ion Sandu*, din comuna Stroești de pe Vilsan (Argeș), exprimînd bucuria de care sînt cuprinse inimile tuturor la această sărbătorească întîlnire și mulțumind Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru dragostea ce păstrează tuturor foștilor colegi și pentru darurile pe care le-a împărțit tuturor.

La sfîrșit, luînd cuvîntul, Prea Fericitul Patriarh mulțumește tuturor vorbitorilor pentru urările exprimate și-i roagă pe toți să fie de acord să închine în sănătatea conducătorilor statului, în frunte cu Domnul Președinte Gheorghe Gheorghiu-Dej, urîndu-le viață îndelungată și depline puteri de muncă pentru a conduce mai departe poporul român pe drumul progresului și al păcii, pentru a înfăptui realizări tot mai mari, pentru înălțarea și fericirea scumpei noastre patrii, Republica Populară Romină.

După masă, la orele 17, Prea Fericitul Părinte Patriarh, însoțit de P. S. Episcop Iosif Gafton, împreună cu profesorii și foștii colegi au plecat într-o excursie pe Valea Oltului. Au vizitat mai întâi Schitul Cornet și viaductul care se construiește peste Olt aproape de acest schit. După aceea s-a oprit la Mănăstirea Cozia, unde au vizitat mănăstirea și complexul Casei de odihnă și tratament al Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române. A impresionat atât pe profesori cât și pe foștii elevi seminariști ai seriei 1914—1922 grija deosebită pe care o are statul nostru pentru restaurarea și păstrarea monumentelor de arhitectură și artă religioasă, cum sînt mănăstirea și bolnița de la Cozia ; iar pe de altă parte, au admirat complexul de construcții care s-au terminat în toamna aceasta pentru Casa de odihnă și tratament a Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

Seara, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit tuturor o masă la Mănăstirea Cozia.

În timpul mesei au depănat amintiri din timpul școlii : Pr. I. Calafeteanu, din comuna Vela, raionul Craiova, Pr. N. Alexandrescu din București, Pr. Emanoil Păsculescu-Orlea și alții. Profesorul-artist C. Popian a recitat poezia «Umbra lui Mircea la Cozia» de Gr. Alexandrescu.

S-au citit apoi scrisorile trimise de foștii profesori Nicolae Negru și Aristotel Parnia, care și-au mărturisit în cuvinte mișcătoare regretul de a nu putea participa la această reuniune, din cauza sănătății lor șubrede.

Peste noapte au fost găzduiți toți cei prezenți în noua Casă de odihnă și tratament a Casei de Pensii.

În ziua de 18 septembrie, după gustarea pe care au luat-o la Mănăstirea Cozia, Prea Fericitul Părinte Patriarh, însoțit de Prea Sfințitul Episcop Iosif Gafton, cu profesorii și foștii colegi de clasă au plecat spre Curtea de Argeș. În drum au făcut un scurt popas la biserica Sfintul Gheorghe din Rîmnicul Vilcii, unde a slujit ca preot Prea Fericitul Părinte Patriarh, fiind întâmpinați de Pr. Vasile Bălănescu și de credincioșii parohiei.

Părintele Vasile Bălănescu a făcut o dare de seamă asupra realizărilor Prea Fericitului Patriarh la această biserică și a prezentat un raport asupra activității pe care o continuă Prea Cucernicia Sa.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a mulțumit pentru primirea făcută și pentru dragostea pe care i-o păstrează foștii enoriași și a oferit apoi Părintelui Vasile Bălănescu «Crucea patriarhală» ca distincție pentru activitatea pe care o desfășoară la această biserică.

Continuînd călătoria, au ajuns la Curtea de Argeș, în jurul orei 13. Acolo a fost vizitată mai întâi «Biserica Domnească», apoi Mănăstirea Curtea de Argeș și întreg așezămîntul pe care-l are la această mănăstire Casa de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

În sala «Manole» a Mănăstirii Curtea de Argeș, Prea Fericitul Patriarh a oferit o masă pentru toți cei invitați. În timpul mesei au vorbit Dl. Prof. C. Stănciulescu și Dl. Prof. Dr. N. Crețu, iar Dl. Profesor-artist C. Popian

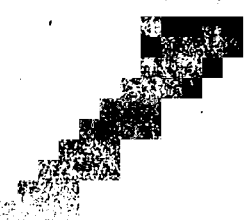
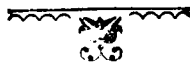
a recitat poezia «Legenda Mînăstirii Curtea de Argeş». De asemenea, din partea foştilor elevi, a vorbit Dl. Ştefan Becuţ, învăţător-pensionar.

La sfîrşit luînd cuvîntul, Prea Fericitul Părinte Patriarh mulţumeşte din nou profesorilor pentru osteneala ce şi-au luat de a participa la această întîlnire şi pentru frumoasele simţăminte pe care le-au manifestat faţă de foştii lor elevi. Mulţumeşte de asemenea foştilor colegi ai Prea Fericirii Sale pentru clipele de neuitat petrecute împreună. Le-a adresat apoi, tuturor, un călduros apel să păstreze legătura unii cu alţii şi să fie tuturor pildă în activitatea lor pastorală şi patriotică.

«Regretînd din suflet că ne despărţim, a încheiat Prea Fericirea Sa, rog pe Atotputernicul Dumnezeu să ne aibă în paza Lui pe toţi, să ne ajute să ne mai revedem şi cu alte ocazii, împărtăşindu-ne numai bucurii şi veşti bune».

De la Curtea de Argeş au plecat unii spre Rîmnicul Vilcii, alţii direct spre locul unde îşi desfăşoară activitatea lor.

Aşa a luat sfîrşit această memorabilă întîlnire a foştilor profesori şi elevi care au lucrat şi trăit împreună între anii 1914—1922 la Seminarul «Sf. Nicolae» din Rîmnicul Vilcii.

O BIRUINȚĂ A ADEVĂRULUI ȘI FRĂȚIETĂȚII CREȘTINE

16 ANI DE LA REÎNTREGIREA BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

La 21 octombrie 1964 s-au împlinit 16 ani de la ziua în care s-a produs un important eveniment în viața noastră bisericească. În acea zi, în Alba-Iulia, s-a proclamat solemn refacerea unității bisericești a credincioșilor romîni din patria noastră. S-au rupt atunci «pecețile» tristului act de despărțire bisericească a fraților, stors prin momeli mincinoase și prin crunte silnicii de către cei ce nu se bucurau de comunitatea în credință a părinților noștri.

Eliberați complet de presiunile exercitate asupra lor de Biserica de la Roma, care forța ca stat internațional toate statele conduse de regimuri lipsite de demnitate să-i servească interesele, frații noștri smulși înainte cu un sfert de mileniu de la Biserica-Mamă care i-a născut și crescut ca creștini, s-au întors la sînul ei, au revenit în familia lor spirituală firească, de ale cărei valori nu și-au putut goli niciodată sufletele.

Marea importanță pozitivă a actului de la 21 octombrie 1948 s-a verificat ulterior în faptul că, datorită lui, locul vrajbelor confesionale, al suspiciunilor reciproce la toate nivelurile, care paralizau bunele intenții și inițiative de colaborare între frați, l-a luat unitatea în cuget, simțire și faptă în toate chestiunile de interes comun, în toate problemele mari care s-au pus în acest răstimp în fața poporului nostru.

Oamenii au uitat să gîndească disjunctiv, să spună la orice apariție a unei îndatoriri obștești : «noi și voi», sau «noi și ei» ; au uitat să se bănuiască unii pe alții, pentru că a încetat să mai dea directive în viața credincioșilor vreun for dinafara țării. Expresia «cele două străine» aparține azi lexicului depășit al unor relații bisericești de tensiune, din trecutul care nu se va mai întoarce niciodată. Azi gîndim toți, frățește, abordăm problemele ca un bloc unitar, ne numărăm cînd pornim la un lucru comun, fără distincții și categorisiri și neîncredere.

În special pe plan bisericesc, în răstimpul de la 1948 pînă azi, s-a adevărit prevederea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, făcută în fața Adunării credincioșilor reuniți ai ambelor Biserici, pe platoul dinaintea catedralei din Alba-Iulia, la 21 octombrie 1948 : «Iar locașul nostru, prin înmulțirea fiilor drept moștenitori, tot mai mult se va lărgi, tot mai

adâncii temelii își va zidi și tot mai numeroase candelă răspînditoare de lumină se vor aprinde, spre luminarea iubitelui nostru popor dreptcredincios și spre mîntuirea sufletelor noastre».

Și sîntem abia la începutul acestei noi conștiințe de unitate a noastră. Sîntem abia la începutul acestei trăiri superioare a creștinismului, care se manifestă într-adevăr ca o iubire între toți, ca o comuniune a tuturor în rugăciune, ca o împreună străduință a tuturor pentru mîntuirea tuturor.

Dar actul de la 1948 își dezvoltă azi și o altă latură de mare importanță. El își descoperă o semnificație profetică pentru năzuința care a pus stăpînire azi pe întreaga creștinătate. Actul de la 1948 se dovedește a fi fost pornit dintr-o adîncă viziune anticipată a orientării generale a spiritului creștin și uman, a țintelor de unitate spre care acest spirit le urmărește azi cu tot mai irezistibilă forță. Actul de la 21 octombrie 1948 a fost un act înaintemergător al istoriei bisericești contemporane și viitoare, ca să nu spunem într-o anumită măsură al istoriei generale care și-a definit dezvoltarea spre unitate pe toate planurile. Cu o previziune uimitoare frații noștri au simțit tensiunea spre această unitate a lumii creștine încă înainte ca ea să se fi manifestat în semne prea remarcabile.

Ca să vorbim mai precis, frații noștri despărțiți și toți factorii care au ajutat la reafacerea unității noastre bisericești au anticipat puternicele și generalele tendințe ecumenice ale vremii. Ei au realizat înaintea tuturor ținta ecumenismului pe plan local, înfăptuind unitatea bisericească. E un fapt care a avut un imens răsădit în creștinătatea de peste hotare.

Tendințele ecumenice ale vremii au început să cîștige teren în anii din urmă, chiar și în sînul Bisericii Romano-Catolice, cu toate piedicile pe care oficialitatea supremă a acestei Biserici le opune acestor curente, cu scopul de a le modera deocamdată și pînă la urmă de a le înăbuși cu totul sau, mai bine zis, de a le falsifica înțelesul.

Acest spirit ecumenic a cuprins cu o deosebită putere și fragmentele de unitate care au mai rămas lipite de Biserica Romano-Catolică. Luminate și înconjurate de înțelegerea ecumenică a vremii, ele văd azi valoarea Ortodoxiei cu ochi sufletești improspătați. Și dacă nici pînă acum ele n-au părăsit-o decît formal, rezistînd în mare încercărilor de latinizare, astăzi văd mai mult ca oricînd și au curajul să denunțe imensul rău pe care catolicismul l-a făcut cauzei unității creștine, despărțind de Biserica Ortodoxă, această venerabilă păzitoare a creștinismului genuin, artificial și samavolnic anumite grupări de credincioși și căutînd să le latinizeze.

În consecință reprezentanții lor exprimă direct voința lor de a se apropia din nou de Biserica Ortodoxă și printre rînduri dorința de a se reîncadra pînă la urmă în ea, întrucît au ajuns la convingerea că prin aceasta se va servi cel mai mult însăși cauza ecumenică a apropierei celor două Biserici. Înălăturîndu-se un serios motiv de tensiune între ele și creîndu-se o atmosferă propice dialogului. Revista «Biserica Ortodoxă Romînă» a publicat (în nr. 9—10/1963), bogate extrase din scrierile recente ale unor ierarhi melchiți uniți din Siria și Egipt, care mărturisesc deschis nemul-

tumirea lor cu situația pe care o au în sinul catolicismului și afirmă energetic demnitatea lor de părți constitutive ale Ortodoxiei.

Această redescoperire a frumuseților și valorilor Ortodoxiei de către ierarhia grupurilor unite din Orient, după ce timp îndelungat ierarhia tuturor grupurilor unite au considerat vestigiile Ortodoxiei ca o sarcină rușinoasă de care nu știau cum să se scape mai curînd, vine să confirme justetea actului fraților noștri care la 1948 au tras cu curaj ultima concluzie practică din situația forțată și artificială în care se găseau și ei. Grupurile unite din Orient încă n-au avut curajul să tragă și ele această concluzie, dar continuă să dezvolte mai departe protestul lor împotriva acțiunilor Bisericii Catolice, cărora le-au căzut ele victime, și să-și manifeste dorințe tot mai directe de a se vedea reîncadrate în Ortodoxie. Iar aceasta o fac în forul cel mai larg reprezentativ al Bisericii Romano-Catolice.

În ședința plenară din 15 octombrie 1964, în cadrul discutării schemei privitoare la «Bisericile Orientale», unul din protagoniștii mișcării protestante uniate împotriva metodelor de acaparare spirituală a Bisericii Romano-Catolice, patriarhul melchit unit Maximos al IV-lea, a rostit o cuvîntare care a făcut o «foarte mare impresie» asupra Conciliului, mărturisind cu și mai mare hotărîre voința păstoriților săi de a nu fi disociați de frații lor ortodocși, de care doresc să fie tot mai aproape. El a criticat schema în discuție, spunînd că, deși ea marchează un anumit progres, viziunea ei centrală și ecumenică este cu totul inacceptabilă. El a declarat că e necesar să se adopte ideea din Răsărit că papa e patriarhul Occidentului și atîta tot ; că e unul din patriarhii istorici ai Bisericii Universale. «Titularii patriarhatelor istorice au fost totdeauna întim asociați la grija pentru Biserica Universală. Odinioară, cînd se instala, papa trimetea mărturisirea de credință celor patru mari patriarhi». «Odinioară patriarhul Occidentului pomenea la slujbe pe patriarhii Răsăritului. Dacă se reiau tradițiile acestea, vom face un pas serios spre unitate». Patriarhul Maximos al IV-lea a fost viu aplaudat de Conciliu în cursul și la sfîrșitul cuvîntării sale.

Discuțiile despre Bisericile Orientale au continuat și în ziua de 16 octombrie 1964. «Niciodată aplauzele n-au fost atît de frecvente în aula Conciliului», a remarcat Henri Fesquet, trimisul special al ziarului «Le Monde». «Acestă două zile — zice el — vor rămîne în istoria Bisericii Catolice ca acelea în care Biserica Latină a înțeles deplin — mai bine mai tîrziu decît niciodată — tot ce a pierdut socotînd pe răsăriteni printre schismatici».

Episcopul copt unit Ghattas a declarat : «Biserica Latină nu e decît o Biserică particulară în sinul Bisericii Universale».

Iar episcopul De Provenchere din Aix de Provence a spus : «Cine a reamintit aci în Vatican perspectivele cele mai fundamentale ale teologiei ? Răsăritenii. Cine a arătat că colegialitatea (episcopală) nu avea numai un caracter juridic, ci unul sacral și mistic ? Răsăritenii».

Vicarul patriarhiei melchite unite din Egipt, Zoghby, a restabilit, într-o incursiune istorică, adevărul unor fapte istorice grav răstălmăcite pînă acum de istoriografia catolică. El a arătat cum prin cruciade au fost instalați patriarhi latini în scaunele din Răsărit în locul patriarhilor legitimi. «Dar ei nu erau decît umbra papalității». În secolele următoare misionarii catolici (desigur nu de capul lor, n. n.) — tot așa de rău inspirați —, au creat în Răsărit Biserici Latine, care au provocat rivalități defavorabile între cele două Biserici. «Schema de față e concepută ca și cînd Bisericile Orientale unite cu Roma ar fi apendici ai Bisericilor Latine : ceea ce logic nu poate fi admis». «Conflictul dintre Răsărit și Apus a fost conflictul între cele două Biserici particulare și între patriarhii ortodocși și pontifii romani care voiau să-și întindă în Răsărit puterea lor».

S-a pus astfel cu curaj, chiar într-un plin Conciliu al întregului catolicism, degetul pe rană : s-a arătat cauza adevărată a despărțirii de la 1054 de către un supus al papalității însăși : dorința papilor de a-și întinde puterea în Răsărit. În logică dreaptă urmează că unitatea celor două Biserici se va reface prin înlăturarea cauzei care a provocat dezbinarea (sublata causa, tollitur effectus) : încetarea papii de a se considera păstorul suprem al întregii Biserici.

«Ortodocșii — a continuat episcopul Zoghby — n-au avut niciodată conștiința că sînt separați de Biserică ; ei nu se considerau decît ca fiind adevărata Biserică. Ei constituiau partea cea mai importantă a creștinătății : aceea care a definit adevărurile de credință în propriile sinoade ecumenice, aceea care a dat Bisericii cei mai buni teologi și sinoadelor, aproape totalitatea Părinților».

Dar se întimplă un lucru ciudat, greu de înțeles în Biserica Ortodoxă, unde numai adevărul stăpînește. După ce un Conciliu prin 2100 de glasuri din 2220 recunoaște aceste adevăruri, n-are puterea să tragă ultimele concluzii practice și să restructureze viața Bisericii după ele, ci acceptă să rămînă mai departe în ceea ce nu reprezintă adevărul.

Același lucru îl fac și episcopii care vorbesc cum am văzut, acceptînd un regim de viață bisericească contrar convingerilor exprimate.

Simptomatic pentru această lipsă de curaj de a se decide practic pentru ceea ce a recunoscut ca adevăr, este rugămîntea uimitoare cu care mitropolitul unit Slipy și-a încheiat o cuvîntare în care a adus toate laudele comorilor pe care uniația le are din Ortodoxie și a condamnat metodele de latinizare folosite de Biserica Romano-Catolică : «Aveți milă de noi, sintem orientali», adică faceți bine și ne lăsați să trăim ca ceea ce sîntem.

Deplorabil spectacol să vezi oameni care știu care este adevărul, dar acceptă să rămînă mai departe în ascultarea unor stăpîni de care se roagă să-i lase să trăiască puțintel și după ceea ce sînt convinși că reprezintă adevărul. Aceasta înseamnă că interesele străine adevărului, contrare lui, îi ține în această viață opusă adevărului.

Frații noștri reveniți au avut curajul să pună capăt acestei situații umilitoare, de a se ruga de alții să fie lăsați să trăiască conform convingerilor lor, de a-și păzi comorile lor. Ei au ales modalitatea de a trăi liberi conform adevărului creștin. Și alegând drumul adevărului creștin, au ales în același timp drumul comunității de viață creștină cu frații lor de acasă, pentru a lucra în deplină unitate și armonie pentru năzuințele comune ale poporului român, pentru viața lor mai bună, pentru Patria lor și pentru pacea lumii.

Aniversînd actul de la 21 octombrie 1948, aniversăm prin urmare o victorie a adevărului creștin și a frățietății.

REDACTIA

VIATA BISERICESCA

DESCHIDERA CURSURILOR ANULUI ȘCOLAR 1964—1965 LA INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÎNT ALE BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

Ca și în anii trecuți, deschiderea cursurilor anului școlar la instituțiile de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Romîne, în ziua de 1 octombrie, a fost însoțită de festivități tradiționale.

În cursul lunii septembrie se efectuează lucrările de încheiere a anului școlar precedent și cele pregătitoare pentru noul an.

Primitoarele săli de festivități și cele de cursuri au cunoscut iarăși freamătul nerăbdător al elevilor și studenților teologi. Cadrele didactice, educative și administrative au luat din timp măsurile necesare și au întocmit planuri chibzuite pentru ca activitatea de formare a viitorilor preoți să se desfășoare în conformitate cu îndrumarea permanentă a Sfintului Sinod.

Grija și preocuparea pentru această activitate, împletite cu bucurie, se oglindesc și în cadrul festivităților inaugurale.

Sărbătorirea a douăzeci de ani de la Eliberarea Patriei — la 23 August — a constituit și în cadrul acestor festivități prilej de înălțare, de scrutare a mărețelor realizări ale poporului romîn și de hotărîre în muncă.

Publicăm aci scurte dări de seamă asupra deschiderii anului școlar la Institutele teologice de grad universitar și la Școlile de cîntăreți bisericesti și Seminariile teologice din cuprinsul Patriarhiei Romîne.

La Institutul teologic și la Școala de cîntăreți bisericesti și Seminarul teologic din București. — Institutul teologic de grad universitar din București, împreună cu Școala de cîntăreți și Seminarul teologic, au trăit la 1 octombrie 1964, într-un gînd și o inimă, momente solemne, înălțătoare. În această frumoasă zi de toamnă, cele două așezăminte de învățămînt bisericesc și teologic de pe lîngă Scaunul Întîistătător al

Bisericii Ortodoxe Române și-au deschis în mod festiv cursurile noului an școlar 1964—1965.

După popasul unei binemeritate vacanțe, magistranzii, studenții teologi și elevii seminariști s-au înapoiat, cu entuziasm și cu puteri sporite de muncă, la aceste vetre de lumină, ctitorii patriarhale de învățămînt, care-i pregătesc să devină slujitori luminați altarelor străbune și cetățeni devotați Patriei noastre scumpe, Republica Populară Română. Semănătorii de gînduri și învățături, membrii corpului didactic al celor două școli teologice, și-au întîmpinat ucenicii cu dragoste de ogorul sufletesc în care vor arunca sămînța cea bună, hotărîți să depună în noul an școlar și mai multe eforturi și să aducă roade și mai bogate în slujba idealurilor cărturărești ale Bisericii noastre. La rîndul lor, ostenitorii din celelalte sectoare s-au străduit să facă toate pregătirile necesare din punct de vedere administrativ, precum și ca așezămîntul comun al celor două școli să fie în stare perfectă de funcționare, să se înnoiască, să se îmbrace în haină de sărbătoare.

Important de relevat este faptul că anul acesta cele două școli ale Bisericii noastre și-au deschis cursurile sub semnul aniversării celor douăzeci de ani de la eliberarea Patriei de sub jugul fascist. Inceputul noului an școlar 1964/1965 a căpătat, prin aceasta, o notă de strălucire deosebită, în perspectiva căreia acestor așezăminte de învățămînt teologic le revin răspunderi și îndatoriri aparte. În noul an de muncă, pe care l-a început astăzi, Institutul teologic universitar, Școala de cîntăreți și Seminarul teologic din București vor purta mai departe, după cele mai bune tradiții ortodoxe, făclia teologiei, vor exercita misiunea învățătoare a Bisericii Ortodoxe Române, care prin însuși Întîistătătorul ei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, prin ierarhii, clericii și credincioșii săi, a adus prinosul sentimentelor curate, s-a alăturat cu contribuțiile ei oamenilor muncii și țării noastre întregi, întru cinstirea după cuviință a mării sărbători a poporului nostru.

Tradiționala serbare a deschiderii cursurilor celor două așezăminte de învățămînt teologic din București a început și în acest an, potrivit specificului școlilor respective, cu un serviciu liturgic festiv. Dimineața, în biserica Sfînta Ecaterina (Paraclisul Institutului și Seminarului) s-a oficiat Sfînta Liturghie de către un sobor de preoți și diaconi, proistoși fiind Pr. Prof. Vladimir Prelipcean și Pr. Prof. Ene Branîște. A participat întreaga obște a Institutului : profesori, magistranzi și studenți, în frunte cu P. C. Rector Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, precum și întreaga obște a Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic : profesori și elevi, în frunte cu P. C. Preot Dumitru Popescu, Directorul școlii. La sfîrșitul Sfîntei Liturghii, soborul preoților și diaconilor slujitori a oficiat slujba Te-Deum-ului cu Polihroniu și slujba sfințirii apei. Slujba religioasă s-a încheiat cu tradiționala stropire cu aghiazmă a sălilor de cursuri, cancelariilor și birourilor celor două școli, ritual ortodox străvechi, însoțit de cîntarea prevăzută de tipicul bisericesc : «Mîntuiește, Doamne, poporul tău...».

A urmat festivitatea propriu-zisă a deschiderii noului an școlar, în sala de serbări a Institutului. Membrii corpului profesoral, magistranzii, studenții și elevii celor două școli au întâmpinat cu căldură pe reprezentanții centrului eparhial: P. C. Pr. Alexandru Ionescu, Vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și Prea Cucernicii Preoți Stan Dimancea și Em. Hodrea, Consilieri la Sectoarele cultural și social ale Sfintei Arhiepiscopii, ca delegați ai Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

A fost de față reprezentantul Departamentului Cultelor.

În deschidere corul studenților teologi, condus de Dl. asistent C. Drăgușin, a executat cîntecul: «Republică, măreață vatră» de Ion Chirescu. A luat apoi cuvîntul P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, Rectorul Institutului teologic. P. C. Sa a arătat mai întîi că inaugurarea de față reprezintă pășirea în al 17-lea an de cînd activitatea profesorilor și studenților din învățămîntul nostru teologic se desfășoară sub directa oblăduire a Sfintului Sinod și sub înțeleapta îndrumare și calda purtare de grijă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Constatînd că în fața corpului profesoral se află din nou o pleiadă impresionantă de tineri ucenici, care au venit să-și desăvîrșească pregătirea teologică în vederea hirotoniei, P. C. Rector îi felicită pentru idealul ce și-au ales, dorind ca Atotputernicul Dumnezeu să binecuvînteze toate nobilele lor strădanii. Dașcăli bine pregătiți, reputați în ogorul Ortodoxiei și pe plan interconfesional, nu vor precupeți eforturile pentru a-i ajuta să-și însușească lumina cărții teologice și bisericești, deprinderile practice necesare unor buni slujitori ai altarului, dragostea pentru slujirea binelui obștesc. Competența, strădaniile și devotamentul profesorilor obligă pe studenți să dovedească interes și silință la învățatură, să aibă o comportare ireproșabilă, să folosească bine timpul care le stă la dispoziție pentru studiu și pregătire temeinică. Numai așa — a spus P. C. Rector — ei vor merita încrederea pe care părinții, chiriarii locului și profesorii lor și-o pun într-înșii și vor putea să dea bune exemple fraților lor mai mici, elevii seminariști, care sînt școlarizați în vatra aceluiași așezămînt bisericesc. În cuvinte de părintească povătuire și de un înalt nivel academic, P. C. Rector a arătat studenților că procesul de instruire și educare a lor nu se impun mecanic dinafară, ci presupune — ca o condiție sine qua non — eforturile lor proprii, adeziunea lor interioară. Planurile de învățămînt, programele, prelegerile și toate celelalte forme de școlarizare rămîn literă moartă dacă studenții se arată străini, nu se preocupă și nu beneficiază de ele, căci belșugul recoltelor intelectuale, morale și spirituale depind în cea mai mare măsură de sîrguința lor, de strădaniile de a se corecta și modela, de a deveni suflete receptive, ca pămîntul cel bun din parabola Mîntuitorului, care rodește însutit. Pentru dragostea de muncă, P. C. Sa le-a pus în față exemple luminoase de zi cu zi ale oamenilor muncii de pe ogoarele, șantierelor și din uzinele Patriei — din an în an mai bogată și mai frumoasă —, precum și datoria de a fi la înălțimea vieții celei noi din Patria noastră și conștiința fericirii de a trăi într-o orînduire socială bazată pe muncă cinstită și creatoare. În continuarea

frumoasei sale cuvîntări, P. C. Rector Diac. Prof. N. I. Nicolaescu a arătat că Biserica are nevoie de un cler tot mai bine pregătit din punct de vedere moral și intelectual, orientat la zi asupra nevoilor și aspirațiilor credincioșilor. P. C. Sa a asigurat forurile superioare că profesorii Institutului își cunosc îndatoririle și sînt prezenți la datorie cu tot ce este necesar ca instrumente didactice și, pe de-asupra, cu dorința fierbinte de a fi de cît mai mare folos Bisericii strămoșești și în munca de educare a viitorilor slujitori ai altarelor în spiritul atașamentului față de scumpa noastră Patrie, Republica Populară Romînă și față de cauza sfîntă a păcii.

În încheiere, P. C. Rector a exprimat, cele mai calde mulțumiri Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh Justinian și celorlalți Înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți membri ai Sfintului Sinod, precum și Onoratului Departament al Cultelor, în frunte cu Domnul Secretar General Profesor Dumitru Dogaru, pentru sprijinul, sollicitudinea și încrederea ce arată așezămîntelor teologice.

Din partea Școlii de cîntăreți și Seminarului teologic a vorbit P. C. Director Pr. Dumitru Popescu. Din cuvîntarea P. C. Sale spicuim următoarele :

Școala noastră a primit azi cu bucurie, pentru un nou an de muncă, pe elevii săi mai vechi și pe cei noi. Pașii lor au fost călăuziți către școala noastră din dorința de a se pregăti și de a se dedica misiunii preotește. Datoria profesorilor școlii este aceea de a forma — după cum a scris Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian — «personalități integrale, caractere tari — luminate de știință și încălzite de focul entuziasmului religios, gata să se dăruiască fără rezerve pentru slujirea lui Hristos și a Bisericii Sale în lume» (*Apostolat Social*, vol. VI, p. 175). Tot din scrierile Prea Fericirii Sale, dascălii Școlii de cîntăreți și Seminarului vor învăța metode pedagogice superioare și adevrate, se vor apropia și se vor îngriji de fiecare elev «cum se îngrijește grădinarul de fiecare floare care crește în sera lui» (*Apostolat Social*, vol. VII, p. 39). Una din preocupările de căpetenie va fi și aceea de a pune în evidență înaintea elevilor școlii, valorile tradiționale ale tezaurului nostru ortodox și de a realiza deplină armonie între învățămîntul teologic, realitățile bisericesti și aspirațiile credincioșilor. Vom căuta să pregătim pe viitorii slujitori ai altarelor strămoșești ca să nu fie străini și dezorientați în mijlocul unei lumi în plin progres, ci să aprecieze și să sprijine toate strădaniile spre mai bine ale poporului nostru. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, prin grija părintească, plină de iubire pe care ne-a purtat-o întotdeauna, ne-a pus la dispoziție toate mijloacele de care avem nevoie ca să ducem la bun sfîrșit munca ce ni s-a încredințat. Ocrotirea Sa caldă constituie pentru noi un permanent imbold ca să ne achităm cu înțelepciune, rîvnă și dragoste de sarcina pe care o avem.

Au urmat la cuvînt magistrandul Vasiliu Cezar din anul II și studentul Mihăiță Nicolae din anul I, care au dat expresie — în numele magistranzilor și studenților — frumoaselor sentimente, gînduri și emoții ce-i stăpînesc la acest început de an școlar, formulînd totodată angaja-

mente că vor spori pasiunea pentru studiu, râvna pentru chemarea preoțească și dragostea pentru Biserică și Patrie.

După aceea prima oră de curs a anului școlar 1964—1965 a început. Întreaga asistență, magistranzii, studenții și elevii celor două școli teologice au ascultat cu atenție interesanta prelegere a P. C. Pr. Prof. Petru Rezuș, despre «Religie și duhovnicie».

La sfârșit a luat cuvîntul P. C. Vicar Pr. Alexandru Ionescu, delegat al Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. P. C. Sa reactualizează cîteva din ideile călăuzitoare și din gîndurile care stăpînesc pe Întîistătătorul Bisericii noastre cu privire la caracterul învățămîntului teologic și la obiectivele lui, precum și la metoda de lucru proprie acestui învățămînt. După trecerea celor 16 ani de cînd învățămîntul teologic lucrează și se dezvoltă sub călăuzirea directă a Bisericii și constituie una din problemele sale permanente. Două sînt — în concepția vorbitorului — obiectivele și așteptările Bisericii în acest domeniu. Pe de o parte, cultivarea teologiei, studierea și adîncirea diferitelor laturi ale disciplinelor teologice, care să ducă la o mai bună înțelegere a doctrinei creștine, la aflarea sensului mîntuitor al descoperirii dumnezeiești, la precizarea specificului Ortodoxiei față de celelalte confesiuni creștine, iar, pe de altă parte, formarea tineretului care se pregătește în școlile teologice pentru dreapta înțelegere a misiunii sale de mîine, modelarea sa sufletească în acord cu spiritul Evangheliei, orientarea sa pentru viață în acord cu spiritul vremii și cu aspirațiile credincioșilor. P. C. Sa evidențiază, cu drept cuvînt, că cercetarea teologică trebuie să slujească și să fructifice viața clerului și, prin aceasta, viața credincioșilor. Omul de studiu în domeniul teologiei nu zăbovește în biblioteci de dragul teoretizării. Cercetarea lui are în vedere viața, sufletul omului, răspunzătorul lui pentru cei care trebuie să vestească în lumea credincioșilor mesajul Evangheliei păcii. P. C. Vicar elogiază pe dascălii de teologie, care au înțeles acest aspect al misiunii și cercetării lor teologice și desfășoară în acest sens o foarte prețuită activitate, nu numai la catedră, ci și prin lucrări și studii de o deosebită valoare și semnificație. După cuvinte de înțeleaptă povățuire creștinească și cetățenească pentru școlarii noștri, elevi și studenți teologi, P. C. Sa împărtășește binecuvîntările Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, care iubește aceste instituții de învățămînt teologic și dorește să le vadă situate pe cele mai înalte culmi ale cercetării și studiului teologic și ale activității educative de formare a caracterelor.

Sub semnul cald al binecuvîntărilor Arhiepiscopului, serbarea a luat sfîrșit cu imnul patriarhal. (*N. Grosu*).

*

La Institutul teologic de grad universitar din Sibiu. — La Institutul teologic ortodox de grad Universitar din Sibiu luna septembrie a fost rezervată în întregime — ca și în anii trecuți — pentru săvîrșirea lucră-

rilor de pregătire a inaugurării noului an de strădanie didactice și educative 1964—1965. Lucrările acestea au fost conduse zi de zi de către rectorul Institutului, potrivit prevederilor regulamentare, în înțelegere cu cîrmuirea bisericească și îndrumat fiind personal de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului.

În prima jumătate a lunii septembrie s-au desfășurat examenele anuale ale sesiunii de toamnă, restante sau amîinate. Au avut loc apoi, în continuare, examenele pentru obținerea diplomei de licență în teologie și examenele de admitere în anul I.

Pe de altă parte, conducerea Institutului a purtat grijă să se efectueze în tot cursul lunilor vacanței de vară lucrările gospodărești pentru buna întreținere a localului și de buna funcționare a internatului.

Membrii corpului profesoral au întocmit programe de lucru pe catedre și materii de studiu. Totodată, au stat într-ajutor P. C. părinți duhovnici la alcătuirea planului de activitate educativă, religioasă-bisericească și patriotică-cetățenească.

În dimineața zilei de joi 1 octombrie a. c. — în Paraclisul Institutului — un sobor alcătuit din PP. CC. Profesori — a săvîrșit utrenia și Sfînta Liturghie, cu rugăciunea de invocare a ajutorului dumnezeiesc pentru anul școlar. Îndată după aceea, profesorii și studenții teologi s-au prezentat la cursuri și seminarii conform programului.

Festivitatea inaugurării noului an școlar a fost programată pe data de duminică 4 octombrie 1964.

Dimineața, un sobor de preoți și diaconi — alcătuit din P. C. Vicar arhiepiscopesc Tr. Belășcu, P. C. Consilier patriarhal pensionar Gheorghe Maior, P. C. Consilier cultural arhiepiscopesc Ioan Vlad, P. C. Prof. Dr. Isidor Todoran, P. C. Prot. Ioan Circov, P. C. Prot. Ioan Boțocan, C. Diacon Const. Voicu și C. Diacon Gh. Papuc — a săvîrșit utrenia și Sfînta Liturghie în catedrala metropolitană. Răspunsurile liturgice au fost date de corul mixt al catedralei, dirijat de P. C. Conf. Gheorghe Șoima.

La sfîrșitul Sfîntei Liturghii, din fața ușilor împărătești, P. C. Prof. Dr. I. Todoran a rostit Rugăciunea specială pentru început de an școlar.

Au fost de față : P. S. Arhiereu Teodor Scorobeț Rășinăreanul, consilieri arhiepiscopesci, rectorul și profesorii Institutului teologic, studenții teologi și credincioși.

La orele 11 și jumătate, în aula frumos împodobită a Institutului, s-a desfășurat festivitatea inaugurării noului an școlar 1964—1965.

Au luat loc la masa prezidială : reprezentantul I. P. S. Mitropolitului Nicolae al Ardealului — P. C. Vicar arhiepiscopesc Traian Belășcu și rectorul Institutului — P. C. Prof. Dr. Sofron Vlad.

Erau prezenți în sală : Dl. Prof. Dr. Herman Binder, vicar al Episcopiei Evanghelice Luterane C. A. și decan al secției evanghelice a Institutului teologic universitar protestant din Cluj, la Sibiu ; P. C. Consilier patriarhal pensionar Gheorghe Maior, P. C. Consilieri arhiepiscopesci Ioan Nicoară, Ioan Vlad și N. Geangalău, P. C. Protopop al Raionului

Sibiu Ioan Munteanu, profesorii, salariații și studenții Institutului, precum și părinți ai studenților.

Corul studenților teologi, dirijat de P. C. Conf. Gheorghe Șoima, a intonat Imnul de Stat al Republicii Populare Române.

A luat apoi cuvântul P. C. Rector Dr. Sofron Vlad.

Vii aplauze au subliniat această cuvântare de evocare a realizărilor Patriei noastre înnoite în cei două zeci de ani trecuți de la eliberare și relevarea participării slujitorilor Bisericii noastre la opera de construcție obștească îndeplinită în acest răstimp creator de epocă.

Corul studenților teologi a executat apoi cântarea bisericească : «Mare este taina creștinătății».

După aceea, a luat cuvântul reprezentantul Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului — P. C. Vicar arhiepiscopesc Traian Belasçu, care a spus printre altele :

În clipele de față trăim solemnitatea deschiderii noului an academic 1964—1965 al Institutului teologic de grad universitar de la centrul Mitropoliei Ardealului. Înainte de aceasta, ne-am îndreptat cu toții spre monumentala noastră catedrală mitropolitană, unde — preoți și profesori deopotrivă — am adus jertfă de mulțumită lui Dumnezeu că ne-a ajutat să intrăm cu puteri noi în noul an școlar.

După ce am trecut prin starea de înălțare sufletească pe care ne-au hărăzit-o Sfinta Liturghie și rugăciunea îndătinată de început de muncă școlară, am venit în această sală împodobită de sărbătoare să ascultăm cuvântul Părintelui Rector. P. C. Sa a cuprins în el toate problemele actuale și a înfățișat o oglindă completă a momentelor pe care le trăim cu toții de 20 de ani încoace, în înfloritoarea noastră Patrie, — așa că mie îmi rămîne o sarcină ușoară de îndeplinit după P. C. Sa a expus atât de lămurit tot ceea ce privește raportul dintre Biserică și Stat.

Adresându-se studenților P. C. Prot. Traian Belasçu le-a spus : Unii dintre voi, cei mai mulți, sînteți vechi studenți ai Institutului nostru. Alții, intrați pentru prima dată în acest vechi așezămînt teologic. Și unii și alții ați venit aici cu un anumit scop, urmărind o țintă, aspirînd către un ideal. De acest ideal depinde pregătirea voastră teologică și duhovnicească.

Această pregătire puteți să v-o asigurați ușor și temeinic dacă porniți la drum cu voința hotărîtă de a vă încadra întru totul în disciplina Institutului. Împletînd dragostea voastră de carte și de viață duhovnicească, armonic, cu dragostea pe care v-o poartă eminenții voștri profesori, veți realiza fără poticniri idealul vostru, care este Iisus Hristos — «lumina lumii» —. Avînd acest ideal înalt și urmîndu-l cu perseverență, voi veți aduce rod bogat la sfîrșitul fiecărui an de studii, spre bucuria părinților voștri și spre mulțumirea profesorilor și a voastră înșivă.

Părintele rector a scos în evidență deosebit de frumos, cu amănunte grăitoare, importanța zilei de 23 August. Expoziția realizărilor economiei noastre în cei 20 de ani trecuți de la eliberare, care s-a deschis în Capitala țării, ilustrează minunat avîntul pe care l-au luat Patria și poporul nostru

harnic și vrednic în acest timp. Valurile de cetățeni care merg s-o vadă din toate părțile țării, ca și oaspeții de peste hotare, rămân cu adevărat uimiți de ceea ce au putut realiza energiile clocotitoare ale poporului nostru, descătuseate înainte cu 20 de ani.

Biserica Ortodoxă Română, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, cu II. PP. SS. și PP. SS. membri ai Sfântului Sinod, cu toți preoții și credincioșii ei, nu a stat nici o clipă pe gânduri în fața înnoirilor pe calea luminoasă pe care a pornit poporul nostru după 23 August 1944. În rîndurile slujitorilor și credincioșilor Bisericii noastre s-a trezit conștiința noului și a progresului, precum și o prețuire sinceră a cuceririlor științei contemporane. Însăși reorganizarea învățămîntului teologic este o dovadă în această privință. Prin ea, nu a fost atinsă întru nimic învățătura de credință ortodoxă răsăriteană, ci dimpotrivă, preoții și studenții teologi — sub îndrumarea atentă și competentă a profesorilor noștri de teologie — au dobîndit și dobîndesc orientări sănătoase în problemele vremii, învățînd să le vadă și să le soluționeze în lumina Evangheliei lui Iisus Hristos și după cerințele adevăratului patriotism, ale patriotismului luminat de puterea credinței. Dragostea noastră de Patrie a crescut și participarea noastră la făurirea unei vieți din ce în ce mai bună pentru toți cetățenii țării s-a intensificat.

Iubiți studenți teologi,

Formîndu-vă făptura sufletească după învățătura Bisericii noastre, veți ajunge să propovăduiți Evanghelia lui Hristos cu atîta căldură, încît să strîngeți laolaltă, în calea buneînțelegeri și a păcii, pe toți oamenii. Toți năzuim înspre aceeași culme înaltă, chiar dacă suim spre ea pe cărări diferite așa că n-avem nici un motiv să trăim depărtați unii de alții, dacă sîntem de alt «neam» și de altă credință religioasă.

Vă pun la suflet grija de a trăi aici în rugăciune și în muncă stăruitoare. Pentru rugăciune, aveți la dispoziție și monumentala noastră catedrală, și paraclisul Institutului, cu altarele lor sfinte. Pentru studiile voastre, aveți prelegerile învățaților voștri profesori, dar și biblioteca atît de bine înzestrată a Institutului.

Mai presus de toate, să vă arătați disciplinați în orice împrejurare, în Institut și în afara lui. Disciplina să o acceptați de bunăvoie, în mod liber consimțit, nu de teamă de sancțiuni. Numai cei ce lucrează și trăiesc disciplinat vor putea deveni preoți evlavioși și culți, așa cum îi vrea și îi cere și vremea noastră, și trebuințele duhovnicești ale Sfintei noastre Biserici.

De încheiere, iubiți studenți teologi, vă leg de suflet grija și îndemnul ca așa cum iubiți Biserica, pe ocîrmuitorii și slujitorii ei, tot așa să vă iubiți și Patria, identificîndu-vă întru totul cu destoiniciei ei ocîrmuitori, cu aspirațiile poporului nostru cinstit și vrednic, încît să formăm cu toții un adevărat monolit în jurul celor ce ne ocîrmuiesc înțelepțește înspre viitorul luminos și pașnic.

Mulțumesc călduros — în numele Înalt Prea Sfințitului nostru Mitropolit Nicolae și al Înălților Ierarhi din Mitropoliile Ardealului și Banatului — Părintelui Rector și Părinților Profesori pentru rîvna și ostenala lor și le urez un an rodnic de muncă.

După aceea, Corul studenților teologi a executat un fragment din «Oda bucuriei» (din Simfonia a IX-a) de Beethoven și un întreit «Mulți ani trăiască». — (Pr. Prof. Gr. Marcu)

*

La Școala de cîntăreși bisericești și Seminarul teologic din Buzău. — Cursurile noului an școlar 1964—1965 s-au deschis în ziua de 1 octombrie.

Festivitatea deschiderii a avut loc duminică 4 octombrie, într-un cadru sărbătorec. La ora 10 P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu a intrat în sfînta biserică, fiind întîmpinat cu imnul arhieresc. După Sfînta Liturghie s-a oficiat Te-Deum-ul începutului de an școlar.

Apoi, a vorbit P. C. Pr. Director Luca Dumitru, care a spus în esență următoarele: ...ecoul aceleiași mari bucurii, care a înveșmîntat întreaga noastră Patrie, cu prilejul împlinirii a două decenii de la Eliberare, este simțit de noi și acum și ne luminează drumul care ni se deschide în acest nou an școlar.

Inaugurăm anul cu aureola unui optimism viguros, pe care-l simte și trăiește astăzi întregul nostru popor. Munca instructiv-educativă și duhovnicească în școală este dată în grija corpului profesoral, căruia îi revine o sarcină grea și cu multă răspundere în fața lui Dumnezeu și în fața societății,

Bunul Dumnezeu să ne întărească puterile noastre pentru ca anul ce-l începem să ne aducă roade bogate și mulțumiri sufletești la toți.

Ne facem o datorie de onoare ca în clipa aceasta să ne îndreptăm cu recunoștință gîndurile spre conducătorii noștri de Stat și bisericești, pentru sprijinul, bunăvoința și libertatea totală ce se acordă învățămîntului nostru teologic.

A luat apoi cuvîntul Prea Sfințitul Episcop Dr. Antim Angelescu, care cu părinteasca-i dragoste și înțelepciune a înfățișat coordonatele drumului nou ce se deschide sfintei noastre Biserici Ortodoxe în lumea creștină, prin Mișcarea Ecumenică.

În acest sens, a subliniat P. S. Sa, învățămîntului teologic i se rezervă un loc de mare răspundere pe care trebuie să-l cîstească. Să nu uităm nici o clipă că funcțiunea Sfintei noastre Biserici este dinamică și trebuie să lucreze pentru realizarea Împărăției lui Dumnezeu, a împărăției Păcii, în lume.

P. S. Sa a cerut elevilor în noul an școlar muncă neprecupețită, fiindcă «munca este viață, iar lenea este moarte».

În încheiere, P. S. Episcop Dr. Antim Angelescu a binecuvîntat acest început de an nou școlar, în numele P. S. Sale și al P. S. Episcop

Chesarie Păunescu, al Dunării de Jos, și a invocat harul lui Dumnezeu întru ajutor.

Elevii, profesorii și oaspeții au trecut în clădirea istorică a Seminarului «Chesarie Episcopul» unde s-a oficiat sfințirea apei.

La Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Mînăstirea Neamț. — La 1 octombrie 1964 a avut loc, la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic — Mînăstirea Neamț — festivitatea deschiderii cursurilor anului școlar 1964—1965.

După obișnuita slujbă a sfințirii apei și tradiționalul Te-Deum, săvîrșit în paraclisul școlii, profesorii și elevii au trecut în sala de festivități a seminarului, unde s-a desfășurat serbarea.

După intonarea imnului de stat al Republicii Populare Romîne, a luat cuvîntul P. C. Director, Pr. V. Ignătescu, care a amintit de a douăzecea aniversare a eliberării patriei noastre și de rodnicile înfăptuiri din ultimii 20 de ani.

Cei douăzeci de ani de muncă stăruitoare, conchide vorbitorul, trebuie să devină un îndreptar în viața și activitatea de zi cu zi a fiecărui elev. Iar în focul muncii școlărești să se cultive fierbinte dragostea de patrie și conducătorii ei.

După un scurt program de coruri patriotice și populare, a luat cuvîntul P. C. Consilier Scarlat Porcescu, care a adus profesorilor și elevilor binecuvîntările Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Iustin și ale Prea Sfințitului Episcop Partenie, apoi a îndemnat pe toți spre lucrul cel bun și de folos Bisericii și Patriei.

În încheiere, P. C. Consilier a urat părintelui director, profesorilor, elevilor și întregului personal administrativ roade cît mai bogate în activitatea care începe.

Serbarea s-a încheiat cu imnul partizanilor păcii, după care profesorii s-au întreținut cu elevii și părinții acestora în atmosfera plină de bucuria revederii.

La Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Cluj. — Deschiderea festivă a cursurilor a avut loc luni, 5 octombrie.

La ora 12, în acordurile imnului arhieresc, intră în sala de festivități a școlii P. S. Sa Episcopul Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului.

Într-o atmosferă de meditație, cei prezenți se roagă alături de corul seminariștilor, care deschide programul prin rugăciunea «Tatăl nostru». După terminarea rugăciunii, corul condus de Dl. Prof. I. Brie, intonează Imnul de stat al R.P.R. Părintele Vicar Geomolean FI., în cuvîntul de deschidere, arată grija părintească pe care o poartă Episcopia față de școală.

După care a urmat la cuvînt noul director al Seminarului, Părintele Pop Ioan.

În continuarea programului de deschidere a noului an școlar, corul elevilor execută bucata intitulată «Cîntecul prieteniei».

A luat apoi cuvîntul Prea Sfințitul Episcop Teofil. Ținînd seama de faptul că împărăția cerurilor se cucerește aici pe pămînt, trăind în armonie cu toți oamenii, P. S. Sa nu uită să îndemne pe dascălii elevilor a face acestora o educație cetățenească aleasă, ca viitorii slujitori ai altarelor să corespundă întru totul cerințelor Bisericii și Patriei.

În încheiere, P. S. Sa binecuvîntează strădaniile tuturor ostenitorilor acestei școli, rugînd pe Dumnezeu să-și reverse darurile Sale peste toți deopotrivă.

La sfîrșitul festivității, corul și întreaga asistență cîntă Prea Curatei Fecioare «Cuvine-se cu adevărat».

*

La Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Craiova. — În ziua de 8 octombrie a avut loc deschiderea festivă a cursurilor anului școlar 1964—1965 la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Craiova.

Momentul sărbătoresc a început cu slujba Te-Deum-ului în biserica Bucovățul-Vechi, monument istoric, din incinta școlii, în prezența I. P. S. Mitropolit Firmilian.

La sfîrșitul slujbei, Directorul școlii, Pr. I. Ionescu a rostit cuvîntul de deschidere, arătînd îndatoririle ce stau în fața cadrelor didactice, personalului administrativ și de serviciu și a elevilor în noul an școlar, pentru bunul mers al învățămîntului și pentru pregătirea tot mai temeinică a tinerilor elevi, viitori slujitori ai obștii credincioșilor. Cuvîntul s-a încheiat cu mulțumiri aduse Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, organizatorul învățămîntului nostru teologic din țară și I. P. S. Mitropolit Firmilian și P. S. Episcop Iosif, purtători de grijă ai școlii.

Au fost aduse mulțumiri de recunoștință Conducerii Statului nostru de democrație populară, pentru condițiile noi de viață create învățămîntului, școlii, profesorilor și elevilor din patria noastră, și Departamentului Cultelor.

Din jilțul arhieresc, I. P. S. Mitropolit Firmilian, cuprinzînd cu privirea caldă pe elevi și dascăli laolaltă, le adresează părintescul cuvînt de învățătură, la început de nou an școlar.

Să cinstim Biserica Ortodoxă Romîna — spune I. P. S. Sa — să ținem sus fruntea acestei Biserici, care a intrat în istoria Bisericii Universale și-n conștiința celorlalte confesiuni ca o Biserică de vitalitate, de forță, elan creator și știință teologică.

Apoi I. P. S. Mitropolit a binecuvîntat elevii, profesorii și pe toți ostenitorii școlii, le-a urat spor la muncă în noul an școlar și un rod cît mai bogat la sfîrșitul anului.

*

La Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Caransebeș. — Deschiderea noului an școlar 1964—1965 a avut loc în ziua de joi 1 octombrie 1964. Bucuria noului început de an școlar a crescut cu atît mai mult cu cît la solemnitatea deschiderii au participat I. P. S. Sa Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului și P. S. Sa Teoctist Arăpaș, Episcopul Aradului.

După terminarea serviciului divin, oaspeții, corpul didactic, serviciul administrativ și elevii s-au strîns în sala festivă în care a avut loc serbarea deschiderii anului școlar.

În cuvîntarea sa de deschidere, P. C. Director Neda Gheorghe a evocat bucuria tuturor — atît a elevilor cît și a cadrelor didactice — pentru acest moment solemn, bucurie însoțită de sentimentul încrederii și al nădejzii unei roade bogate. Deschiderea cursurilor din acest an poartă amprenta aniversării strălucite a celor 20 de ani de la Eliberarea Patriei noastre. P. C. Sa a evocat succesele fără precedent obținute în dezvoltarea învățămîntului general, ca și cele dobîndite în organizarea Bisericii și a școlilor sale.

După desfășurarea programului coral și de recitări a urmat cuvîntul P. S. Sale Teoctist Arăpaș, Episcopul Aradului. P. S. Sa se oprește asupra semnificației celor șase Seminarii teologice din țară, pentru formarea de preoți cu chemare, în vederea realizării misiunii Bisericii în viața credincioșilor și a formării de cetățeni devotați Statului.

La sfîrșitul serbării de deschidere a urmat cuvîntul I. P. S. Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului. I. P. S. Sa cere insistent cultivarea neîntreruptă a setei de mai bine față de fiecare treaptă cucerită. În încheiere, exprimîndu-și încrederea în abnegația profesorilor și elanul elevilor, I. P. S. Sa Nicolae Corneanu împărtășește arhierasca binecuvîntare pentru noul început de an școlar.

DESCHIDEREA CURSURILOR DE ÎNDRUMARE PASTORALĂ PENTRU A 46-A SERIE DE PREOȚI

În ziua de 12 octombrie 1964 au început, la Curtea de Argeș, cursurile de îndrumare pentru cea de a 46-a serie de preoți. Deschiderea oficială a cursurilor a avut loc în ziua de 17 octombrie. Festivitatea a fost cinstită cu prezența Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

A fost de față Dl. Director Ion Rodeanu din Departamentul Cultelor.

După serviciul divin al Te-Deum-ului, corul preoților cursiști, condus de Prof. Pr. Gh. Șoima, a cântat Imnul Republicii Populare Române. Au vorbit apoi, în numele preoților cursiști, preoții Ernest Ionescu din Eparhia Clujului și Man Gavril din eparhia Oradiei ; amândoi și-au exprimat, în cuvinte pline de convingere și de căldură, bucuria de a vedea pe Arhiepiscopul Bisericii Ortodoxe Române și recunoștința pe care i-o datorează preoțimea ortodoxă română, precum și angajamentul solemn al tuturor cursiștilor de a se arăta vrednici de grija pe care le-o poartă conducerea Bisericii, de a depune tot interesul pentru însușirea învățăturilor și a îndrumărilor ce li se dau la cursuri și de a le aplica apoi în parohii, spre folosul credincioșilor și spre propășirea Bisericii și a Patriei.

Corul preoților cursiști a intonat apoi imnul *Taina creștinătății*, după care a luat cuvântul P. C. Diacon N. I. Nicolaescu, Rectorul Institutului teologic din București, care a amintit, pe larg, scopul cursurilor de îndrumare pentru preoți, subliniind utilitatea și necesitatea lor, precum și frumoasele rezultate obținute prin ele : sporirea și reînprospătarea cunoștințelor teologice profesionale, și a metodelor de pastorație, de slujire și predicare. «Cursurile speciale de îndrumare a clerului sânt și trebuie să rămână o punte de legătură cu trecutul școlar al fiecăruia, un mijloc de ancorare temeinică în prezent și o fereastră deschisă larg spre viitor» — a spus P. C. Sa. P. C. Părinte Rector și-a încheiat cuvântarea exprimând angajamentul profesorilor de la cele două institute teologice de a-și continua cu același zel munca depusă pînă acum la aceste cursuri și mulțumind călduros Prea Fericitului Părinte Patriarh și Domnului Director I. Rodeanu, pentru că onorează cu prezența lor festivitatea inaugurării cursurilor seriei a 46-a de preoți.

Corul preoților a executat două compoziții ale Pr. Prof. Gh. Șoima. Dl. Director I. Rodeanu, reprezentantul Departamentului Cultelor a salutat pe cursiști.

A luat apoi cuvîntul Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, spunînd următoarele :

Prea Cucernici și Cucernici Părinți,

I-am numit totdeauna pe preoți «Părinți», pentru că eu sînt convins că preotul este un părinte duhovnicesc al turmei pe care o conduce în parohia sa. În calitatea aceasta, el poartă grijă de turmă, așa cum păstorul poartă grija oilor sale.

Am luat parte la deschiderea cursurilor la mai toate seriile de preoți, lipsind numai atunci cînd treburi mai urgente și mai importante m-au împiedicat. Am ținut să fiu prezent, nu numai pentru ca să împărtășesc cursiștilor gîndurile, dorințele și sfaturile mele, ci ca să folosesc prilejul de a saluta, prîn ei, toată preoțimea Bisericii Ortodoxe Romîne, care păstrează nestînsă, în casele creștinilor, făclia învățaturii Sfintei Evanghelii. Preoții întretin neîncetat legătura cu credincioșii Bisericii noastre, în numele lui Hristos; ei se străduiesc din toate puterile lor să întretină trează învățatura Sfintei Evanghelii în mintea credincioșilor noștri.

Totdeauna am încercat sentimente de aleasă bucurie cînd m-am întîlnit cu preoții la cursuri, fiindcă, de fiecare dată, am putut să aflu de strădanurile lor și de rezultatele acestor strădanii, care nu se limitează numai la împlinirea unor îndatoriri rituale din cultul ortodox, solicitate de credincioși; preoțimea noastră, încă din 1949, a pornit la o intensă activitate, pentru propovăduirea celor mai înalte și mai sfinte principii ale Sfintei Evanghelii: pacea și iubirea dintre oameni.

S-a pornit atunci lucrul pe cele două laturi: latura aceasta teoretică a cursurilor, prîn care să se creeze convingeri în sufletele preoților despre înalta și sfînta lor misiune în viața lumii contemporane, și latura practică, adică pregătirea lor de învățători ai credincioșilor Bisericii noastre străbune. Deci, dacă la cursurile noastre s-a adîncit latura teoretică, lucrul acesta s-a făcut tocmai pentru ca problemele pastorale din latura practică a activității preoțești să poată fi rezolvate cu succes, de către slujitorii altarelor ortodoxe.

De aceea, cursurile noastre vor avea un caracter permanent, fiindcă unul din obiectivele urmărite a fost să mențină Biserica în actualitate, în problemele contemporaneității, ținînd pas cu vremea, să pună adică preoțimea în poziția de a putea răspunde tuturor cerințelor creștine ale vremii.

Cucerniciile Voastre în majoritate sînteți absolvenți ai Institutelor teologice abia de cîțiva ani. Totuși ați continuat să stați în legătură cu profesorii de care v-ați despărțit acum 5—6 ani, prîn studiile pe care le-au publicat în revistele Patriarhiei, în care ați putut afla totdeauna orientările necesare în cadrul universal creștin și ați găsit răspuns mai cu seamă problemelor pe care le pune creștinătatea din toată lumea.

Să știți că nu s-a pornit la împlinire la organizarea acestor cursuri, pentru că dincolo de litera regulamentului, s-a privit larg desfășurarea activității creștinilor din întreaga lume pentru rezolvarea problemelor contemporane. De la început, noi am pornit de pe poziția netă împotriva războiului, cu apeluri pentru pace către lumea creștină. Am chemat pe credincioșii noștri și toată lumea la lupta împotriva războiului. Am indicat căi noi de luptă creștinismului ca să oprească, odată pentru totdeauna, războiul, înrobirea și nedreptatea din sânul popoarelor, pentru ca toată lumea să trăiască în pace și bunăînțelegere, după adevărata învățătură a Evangheliei păcii și dragostei.

Și după 16 ani de muncă intensă, am ajuns la crearea unei puternice conștiințe a preoțimii noastre asupra datoriei sale de propovăduitoare a păcii. În timpul acesta, creștinii celorlalte confesiuni de prin alte țări au auzit, treptat-treptat, ecoul luptei și al strădanilor noastre. Mulți păstori de suflute din protestantism și din romano-catolicism și-au însușit și ei aceste convingeri, fiind de acord cu munca noastră, de la primul apel lansat de ortodocși în 1948, la Moscova.

Treptat-treptat, lumea creștină s-a convins că activitatea noastră pe tărîm ecumenic și împotriva războiului este în deplină concordanță cu mesajul evanghelic al păcii și înfrățirii dintre oameni.

Cînd Mișcarea Ecumenică a îmbrățișat cu toată însuflețirea sarcina de a lupta împotriva războiului, înarmării atomice, robiei coloniale etc., și de a zidi pacea, dreptatea și libertatea în lume, — Biserica noastră a intrat în rîndurile Mișcării Ecumenice, unde fiecare Biserică își păstrează ființa ei, cultul ei, organizația ei, dar toate sînt angajate să propovăduiască pacea, iubirea și bunăînțelegere între oameni și popoare. Cu aceleași gânduri și în același scop, Biserica noastră activează în Conferința Creștină pentru Pace și în Conferința Bisericilor Europene de la Nyborg.

Revistele noastre teologice au dezbătut toate problemele privitoare la raporturile care se pot stabili între Ortodoxie și celelalte mari confesiuni creștine: catolicismul și protestantismul. În ultima vreme se vorbește tot mai mult de unitatea creștinilor. Începînd cu papa Ioan al XXIII-lea, Biserica Romano-Catolică a socotit că a venit vremea să iasă din izolarea ei, iar actualul Conciliu de la Vatican se ocupă de problemele interne ale lumii catolice.

În vederea realizării unității creștine s-a vorbit despre începerea unui dialog între Ortodoxie și Catolicism.

Întîmpinarea unui dialog, pe picior de egalitate cu Biserica Romano-Catolică, a fost hotărîtă de Bisericile Ortodoxe în cea de a doua Conferință Panortodoxă de la Rodos (septembrie 1963), într-un moment cînd Conciliul al II-lea de la Vatican dădea impresia unor reconsiderări ale pozițiilor Bisericii Romano-Catolice.

Ulterior însă Papa Paul al VI-lea prin Enciclica «Ecclesiam Suam» și prin alte declarații, a afirmat că numai Biserica Romano-Catolică posedă plenitudinea adevărului și a unității, și de aceea ea cheamă pe toți «creștinii separați», inclusiv pe membrii Bisericii Ortodoxe, să între în

«staulul Romei». Acesta este sensul dialogului propus de Papa Paul al VI-lea, deci nu se poate vorbi de un dialog pe picior de egalitate între Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică.

Apoi, pînă acum, Conciliul al II-lea de la Vatican nu și-a spus cuvîntul definitiv în problemele sale principale și îndeosebi în acelea ale ecumenismului și dialogului. În asemenea situație, credem că este mai potrivit pentru Biserica Ortodoxă să aștepte terminarea dezbaterilor Conciliului și definitivarea hotărîrilor lui și abia după aceea să se pronunțe în problema dialogului.

În orice caz, înainte de începerea dialogului, Biserica Ortodoxă Romîna socotește necesar să se creeze condițiile unui dialog pe picior de egalitate și o atmosferă favorabilă lui; să se înlătore unele situații care întrețin neîncrederea între cele două Biserici; să se inaugureze un nou mod de relații între ele, prin care să se abțină fiecare de la orice acțiune supărătoare și dăunătoare pentru cealaltă.

Astfel, este necesar ca Biserica Romano-Catolică să renunțe la uniație ca formulă de refacere a unității între cele două Biserici, cum și la intenția de a restabili uniația acolo unde ea s-a destrămat. Căile uniației și dialogului nu pot fi folosite concomitent.

De asemenea socotim util ca Biserica Romano-Catolică să înceteze a trata țările cu populație creștină drept «terrae missionis», întrucît o activitate prozelitistă este incompatibilă cu dialogul.

Considerăm că spiritul vremii noastre impune tuturor Bisericilor, deci și celei Romano-Catolice, să treacă de la atitudinea prozelitistă și exclusivistă față de ceilalți creștini la o atitudine cu adevărat ecumenistă. Conducătorii Bisericii Romano-Catolice să adopte un vocabular ecumenist de fond, nu numai de formă, renunțînd la chemarea celorlalți creștini la «unicul staul» și la «plenitudinea adevărului catolic».

Prin aceasta Biserica Romano-Catolică va demonstra că nu se mai consideră centru al năzuințelor ecumeniste contemporane și că privește Biserica Ortodoxă ca soră egală în demnitate și valoare ecleziologică.

Apoi, dialogul nu trebuie să se limiteze numai la Biserica Romano-Catolică și la Biserica Ortodoxă, ci el trebuie să cuprindă și celelalte Biserici creștine, întrucît spiritul ecumenist a cuprins în vremea noastră întreaga creștinătate.

Deoarece problema ecumenismului și a dialogului se discută în Biserica Romano-Catolică la nivelul cel mai înalt — acela al unui Conciliu — noi socotim că este potrivit ca și Biserica Ortodoxă să-și formuleze atitudinea față de aceste probleme tot într-un for cît mai înalt și reprezentativ, cum ar fi un Sinod Ecumenic Ortodox.

Pînă atunci, considerăm posibil un dialog în vederea unei colaborări pe terenul creștinismului practic, fără chemarea unor Biserici la sînul altor Biserici, ci în adunarea tuturor Bisericilor creștine a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, din care lipsește astăzi Biserica Romano-Catolică. O asemenea colaborare ar avea ca scop principal slujirea marilor idealuri creștine și aspirații ale omenirii contemporane; mesajul evanghelic către

lume ar putea fi mai rodnic dacă ar fi susținut împreună de toate Bisericile creștine; relațiile dintre Biserici ar continua să se dezvolte, putându-se trece de la etapa colaborării pe teren practic, la aceea a unui dialog al unirii Bisericilor, pentru care toate Bisericile îndreaptă neconținut rugăciuni către Dumnezeu.

Cucernici Părinți,

Noi rămânem la convingerea că unitatea Bisericii creștine nu se poate realiza decât pe calea reîntoarcerii la punctul comun de unde s-au despărțit unii de alții; ajunși acolo, se va examina de către toți contribuția fiecărei Biserici la promovarea adevăratelor învățături creștine. Altfel, orice dialog ar avea loc va fi sortit eșecului. Dar, după câte s-au putut vedea pînă în prezent, Papa Paul al VI-lea nu se arată favorabil sinodalității, înțelegînd să exercite mai departe primatul și înfașibilitatea papală statornicite în primul Conciliu de la Vatican din 1870. Totuși, noi nădăjduim că pînă la urmă, Dumnezeu va face și minunea aceasta, ca Biserica Romano-Catolică să se reîntoarcă la sinodalitate, căci altfel dialogul cu romano-catolicii nu poate să înceapă.

Înainte de a încheia, exprim toată mulțumirea mea Părintelui Man Gavril, care ne-a adresat cuvîntul de salut în numele preoților foști greco-catolici, prezenți la aceste cursuri, și folosesc acest prilej ca și de data aceasta să-mi arăt toată admirația față de slujitorii și credincioșii greco-catolici, care timp de 250 de ani au biruit toate greutățile în păstrarea neschimbată a dogmelor și cultului ortodox. Nici episcopii, nici preoții n-au pomenit în bisericile lor nici de «Filioque», nici de «azimă», nici de «purgatoriu». Legătura cu papa de la Roma o aveau numai episcopii. Preoții nu aveau nici o legătură.

În asemenea situație, revenirea greco-catolicilor la sinul Bisericii Ortodoxe n-a întîmpinat nici un obstacol. Refuzul de a mai sta sub ascultarea Romei a pus capăt umilințelor la care au fost expuși, timp de 250 ani. Teologii iezuiți, de pe lîngă episcopii greco-catolici, întrețineau permanent umilințele de ordin bisericesc și național. În vederea unei reveniri și salvări din aceste umilințe, slujitorii și credincioșii greco-catolici au păstrat intact tot patrimoniul Ortodoxiei românești, venînd cu el întreg la vatra caldă a Bisericii Ortodoxe Romîne.

De aceea, repet ceea ce am spus și altădată: preoții și credincioșii greco-catolici au fost primiți cu toată dragostea la sinul părintesc de mamă al Bisericii noastre, nu ca niște fii risipitori, ci ca apărători ai Ortodoxiei timp de 250 de ani, față de împilările Bisericii Romano-Catolice. Transmit și cu acest prilej tuturor preoților foști greco-catolici toată prețuirea mea, pentru munca ce au desfășurat-o în activitatea lor de romîni și ortodocși în același timp.

În încheiere, mulțumesc Departamentului Cultelor, pentru că și de data aceasta a trimis la deschiderea acestor cursuri pe reprezentanții săi, a căror prezență aici arată — după părerea noastră — tuturor, bunele

raporturi de colaborare dintre statul nostru democrat popular și Biserica Ortodoxă Română.

Biserica noastră s-a identificat cu interesele poporului și este alături de conducerea statului nostru.

Rog pe Dl. Director Rodeanu să transmită Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor Dumitru Dogaru, pe lângă mulțumirile noastre, și asigurările că vom merge înainte și mai cu spor în activitatea noastră de propovăduitori ai păcii și ai buneii-înțelegeri între credincioșii noștri și credincioșii celorlalte culte, dând tot sprijinul nostru la prosperarea statului, pentru că prosperitatea statului nostru este și prosperitatea Bisericii noastre.

Cucernici Părinți,

Să nu uitați că primul steag, cu care am pornit la drum acum 16 ani, este steagul păcii. Să nu uităm de asemenea că porunca ceasului de față ne impune unire și dragoste între toți oamenii. Nădăjduim că Dumnezeu va da înțelepciune conducătorilor Bisericilor creștine să ajungă la unitate, înțelegere și colaborare. Nădăjduim că se va ajunge nu numai la înlăturarea războiului din lume, ci vom ajunge și noi creștinii la unitate în pace și dragoste creștină, pentru care nu numai să cerem neîncetat ajutorul lui Dumnezeu, ci să fim noi înșine uniți ca să-L avem cu noi și în mijlocul nostru pe Cel ce ne-a spus: «Unde sînt doi sau trei adunați întru numele Meu, acolo sînt și Eu în mijlocul lor» (Matei XIII, 20)».

Festivitatea s-a încheiat într-o atmosferă de însuflețit entuziasm, prin intonarea Imnului Patriarhal de către preoții cursiști.

În după-amiaza aceleiași zile, Prea Fericitul Patriarh s-a întreținut îndelung cu preoții cursiști, dîndu-le înțelepte sfaturi și povățuiri duhovnicești.

Pr. Prof. E. B.

PRIMIREA UNOR ZIARIȘTI DIN OLANDA ȘI FRANȚA DE CĂTRE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN

În ziua de 26 octombrie 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh a primit pe Dl. Hendric C. A. Baljon, redactor și corespondent pentru Europa Centrală al unui grup de ziare catolice cu sediul în Olanda.

După ce s-a prezentat, Dl. H. C. A. Baljon a mulțumit Prea Fericirii Sale pentru favoarea ce i s-a făcut de a-l primi.

Prea Fericirea Sa a spus că este bucuros să stea de vorbă cu credincioși și slujitori ai Bisericii Romano-Catolice, fiindcă, pentru noi ortodocșii, Biserica Romano-Catolică este socotită ca o Biserică soră.

Interlocutorul Prea Fericirii Sale dorind să afle dacă pozițiile adoptate față de toți creștinii de papa Ioan al XXIII-lea și de urmașul său, Papa Paul al VI-lea, au marcat vreo apropiere între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă Română, Prea Fericitul Părinte Patriarh a precizat că pe calea corespondenței raporturile dintre cele două Biserici au făcut un oarecare progres. Așa, de pildă, schimbul de scrisori irenice, cu prilejul Sfințelor Paști. De asemenea, cu ocazia alegerii actualului papă, Prea Fericirea Sa a trimis o scrisoare de felicitare, la care a primit un răspuns într-adevăr cordial.

Mai departe, Dl. H. C. A. Baljon s-a interesat dacă Biserica Ortodoxă Română este la curent cu mersul lucrărilor Conciliului al II-lea de la Vatican.

Prea Fericirea Sa a declarat că pe de o parte Biserica Ortodoxă Română primește regulat un buletin informativ de la reprezentanții Consiliului Ecumenic al Bisericilor, precum și de la unii călugări benedictini de la Chevetogne din Belgia, iar pe de altă parte Serviciul Relațiilor Externe al Bisericii Ortodoxe Române are la îndemână presa occidentală catolică și protestantă, așa că sînt cunoscute toate dezbaterile și lucrările Conciliului.

Reprezentantul grupului de ziare catolice a cerut apoi părerea Prea Fericirii Sale asupra hotărîrii pe care a luat-o Conciliul al II-lea de la

Vatican de a se săvârși «missa latină» în diferite limbi ale credincioșilor care aparțin Bisericii Romano-Catolice.

Prea Fericirea Sa a spus că acest lucru este foarte bun. L-a informat că Biserica Ortodoxă Română este și în această privință o precursoră, fiindcă la români Sfânta Liturghie se săvârșește în limba poporului de aproape cinci secole. Săvârșindu-se slujba religioasă în limba poporului, la noi credincioșii iau parte activă la sfintele slujbe și mai ales la Sfânta Liturghie. Prea Fericirea Sa a arătat apoi că în Biserica Ortodoxă Română credincioșii au un rol activ și în administrația bisericească. Pentru o informare mai temeinică asupra organizării și funcționării Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericirea Sa a oferit oaspetelui broșura «Die Rumänische Orthodoxe Kirche».

Discutându-se apoi despre colegiul episcopilor în lucrările Conciliului al II-lea de la Vatican, Prea Fericitul Părinte Patriarh a precizat că de felul cum va fi rezolvată această problemă depinde nu numai viitorul Bisericii Romano-Catolice, dar însăși problema atât de importantă a dialogului dintre Biserica Romano-Catolică și celelalte Biserici este în strinsă dependență de rolul pe care-l va avea acest colegiu al episcopilor în conducerea Bisericii. Prea Fericirea Sa a arătat pe larg necesitatea de a se reveni la principiul sinodalității în conducerea Bisericii, așa cum a fost înainte de schisma din 1054.

«Noi așteptăm să vedem ce hotărăște Conciliul al II-lea de la Vatican în această problemă — a spus Prea Fericirea Sa. Am dori ca vlădicii catolici care iau parte, în număr de aproape 3000, la Conciliu să reintre în drepturile ce li se cuvin, după toate rînduielile canonice ale Bisericii creștine din primele secole. Cunoaștem lupta care se dă în Conciliu între episcopii progresiști și cei conservatori în această problemă. Eu socotesc — a continuat Prea Fericirea Sa — că episcopii așa numiți progresiști trăiesc în lumea realităților, adică își dau seama că piedica cea mai mare în calea refacerii unității creștine o constituie primatul și infailibilitatea papală.

Dacă s-ar reveni la sinodalitate, așa cum o înțelege și o practică de veacuri Ortodoxia, atunci cu adevărat Biserica Romano-Catolică ar dovedi că este animată de un spirit «reinnoitor».

Dl. H. C. A. Baljon s-a interesat apoi de relațiile dintre stat și Biserică în Republica Populară Română, despre învățămîntul religios, despre viața Bisericii Ortodoxe Române etc.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a dat toate lămuririle necesare, subliniind faptul că în Republica Populară Română libertatea religioasă este garantată de Constituție și oricine vine dinafară se poate convinge că ea este o realitate. Statul nostru democrat popular nu numai că nu face greutăți cultelor religioase, dar chiar le ajută, plătind salarii slujitorilor,

corpului didactic din învățămîntul teologic, salariaților din administrațiile eparhiale etc.

Culte religioase colaborează cu statul în toate problemele de interes obștesc și mai cu seamă în problema păcii, care este o problemă atît de vitală pentru întreaga omenire. Prea Fericirea Sa a remarcat faptul că Biserica Ortodoxă Romînă sprijină statul, pentru că, într-adevăr, conducerea de stat se identifică întru totul cu năzuințele de progres și fericire ale poporului romîn. Biserica Ortodoxă Romînă este legată de viața poporului și de aspirațiile lui printr-o tradiție bimilenară.

Prea Fericirea Sa recomandă ca apusenii să cunoască mai bine realitățile sociale și religioase din țările răsăritene, fiindcă sînt deosebiri structurale între istoria și viața popoarelor apusene și a celor răsăritene. Pentru ca să înțeleagă cineva mai bine poporul romîn, trebuie să cunoască bine istoria lui.

La dorința exprimată de Prea Fericirea Sa, Dl. H. C. A. Baljon a prezentat cîteva aspecte din relațiile existente între catolici și protestanți, așa cum le vîd ziarele catolice pe care le reprezintă d-sa.

Constatînd din cele relatate că se continuă încordarea între catolici și protestanți, Prea Fericirea Sa a arătat că, în Republica Populară Romînă, cultele religioase, începînd de acum 16 ani, au ajuns la înfăptuirea unui microecumenism religios, așa cum remarcă chiar un teolog apusean. Reprezentantii diferitelor culte religioase din țara noastră se întîlnesc periodic și discută împreună probleme comune, colaborînd în lupta pentru pace și în toate problemele care se pun omenirii contemporane. Prea Fericirea Sa a evidențiat faptul că din această colaborare face parte însăși Biserica Romano-Catolică din patria noastră.

Exprimînd profunda sa recunoștință pentru prețioasele informații și punctul de vedere pe care i le-a împărtășit Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne, Dl. H. C. A. Baljon a mulțumit încă o dată Prea Fericirii Sale, incredîndu-l că nu va uita niciodată această vizită și mai ales amabilitatea cu care a fost primit.

*

În ziua de 27 octombrie 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita unei delegații oficiale de ziariști francezi, care au fost oaspeții țării noastre în cadrul Acordului cultural dintre Republica Populară Romînă și Republica Franceză. Din această delegație au făcut parte : Jean Lecerf de la «Figaro», Maurice Delarue de la «France Soir», Jean Hautefeuille de la «Voix du Nord» și Jean Pierre David de la Radioteleviziunea Franceză.

În timpul vizitei ziariștii francezi s-au interesat de aproape de viața religioasă a credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne, de pregătirea cle-

rului, de organizarea Bisericii Ortodoxe Romine, de raporturile dintre Biserica și stat.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a dat toate lămuririle asupra problemelor ridicate, subliniind buna desfășurare a activității Bisericii Ortodoxe Romine, deplina libertate religioasă acordată de Conducerea de stat tuturor cultelor religioase din Republica Populară Romină, colaborarea dintre culte în problemele sociale care se pun omenirii contemporane și mai ales în problema păcii.

La sfirșit, delegația de ziarști a vizitat paraclisul și o parte din palatul patriarhal, precum și catedrala patriarhală, exprimându-și admirația pentru tot ce au aflat și au văzut în legătură cu Biserica Ortodoxă Romină și în special pentru evlavia credincioșilor care în număr foarte mare și în ordine desăvârșită se închinau la moaștele Sfintului Dumitru-Basarabov așezate în fața catedralei patriarhale, cu prilejul hramului său.

DIN VIAȚA BISERICII ORTODOXE ROMÎNE DE LA IERUSALIM

REGLEMENTAREA SITUAȚIEI BISERICII ȘI CAMINULUI ORTODOX ROMIN DE LA IERUSALIM. — Patriarhia Romînă a reintrat în posesia bunurilor sale de la Ierusalim, punîndu-se astfel capăt unei stări de lucruri creată de cel de-al doilea război mondial.

Pentru conducerea așezămintelor noastre bisericesti de la locurile sfinte, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis la Ierusalim (Statul Israel), pe P. C. Ieromonah Lucian Florea, în calitate de superior al bisericii ortodoxe romîne din Ierusalim și administrator al bunurilor Patriarhiei Romîne de la Locurile Sfinte și reprezentant al Prea Fericitului nostru Părinte Patriarh pe lângă Prea Fericitul Patriarh Benedict al Ierusalimului. P. C. Ieromonah Lucian Florea și-a luat postul în primire în ziua de 5 martie 1963.

La 28 august 1963, biserica a fost dată în primirea Ieromonahului Lucian Florea de delegații Statului Israel, iar la 29 aprilie 1964, întregul cămin romînesc de la Ierusalim a fost eliberat de către autoritățile israeliene, Patriarhia Romînă reintrînd în posesia deplină a bisericii și a căminului său de la Ierusalim.

Un larg program de reparații, amenajări și înfrumusețări s-a și pus în aplicare, cu aprobarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Toate stricăciunile, cauzate de starea de război sau de timp, urmează să fie înlăturate. S-au luat măsuri pentru repararea catapetesmei, pentru confecționarea mobilierului necesar și pentru pictarea bisericii. De asemenea, s-au luat măsurile necesare pentru repararea, zugrăvirea și mobilarea celor 25 de camere ale căminului, pentru ca el să poată fi dat folosinței lui inițiale: cămin pentru închinătorii la Locurile Sfinte.

HIROTESIREA P. C. IEROMONAH LUCIAN FLOREA ÎN ARHIMANDRIT. — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a acordat P. C. Ierom. Lucian Florea rangul de arhimandrit, iar Sfîntul Sinod, în ședința sa din 7 mai 1963, a ratificat această hotărîre. Printr-o adresă oficială, Prea Fericitul Patriarh Benedict al Ierusalimului a fost rugat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian să delege pe un Ierarh, de pe lângă Scanul Patriarhal al Ierusalimului, pentru a oficia hirotesia în arhimandrit a Ieromonahului Lucian Florea. Dar Prea Fericitul Patriarh Benedict, ținînd să-și

manifeste și cu acest prilej dragostea și prețuirea față de Biserica Ortodoxă Română și față de Întâistătătorul ei, a binevoit să ia asupra sa această osteneală și să officieze personal hirotesia în arhimandrit a Ieromonahului Lucian Florea.

În acest scop, în ziua de 26 martie 1964, Prea Fericitul Patriarh Benedict, însoțit de I. P. S. Arhiepiscop Hrisant și de alți clerici ai Pa-

Prea Fericitul Benedict, Patriarhul Ierusalimului, hirotiesind în arhimandrit pe Preacuviosul Lucian Florea, superiorul bisericii ortodoxe române din Ierusalim

triarhiei, a poposit din Iordania în Statul Israel, la Misiunea Bisericii Ortodoxe Ruse, unde — din cauză că biserica noastră la Ierusalim nu se găsește încă în stare de funcționare — a avut loc ceremonia hirotesirii P. C. Lucian Florea în arhimandrit. La ceremonie au mai luat parte: Arhimandritul Juvenalie, conducătorul Misiunii Bisericii Ortodoxe Ruse la Ierusalim, Dr. Colbi, directorul Departamentului pentru problemele creștine din Ministerul Cultelor al Statului Israel, Dl. George Papadopoulos, consul general al Greciei în Israel, Dl. Hanna Lutfalal, secretarul Patriarhiei Ierusalimului în Israel, monahia Talita, superioara minăstirii rusești de călugărițe din localitatea Gornaia, arhimandriți, preoți, monahi și credincioși.

Înainte de săvârșirea slujbei hirotiesirii, P. C. Lucian Florea și-a exprimat întreaga sa grațitudine față de Prea Fericitul Patriarh Benedict, care a venit personal să-l cinstească cu rangul de arhimandrit. Totodată superiorul bisericii noastre la Ierusalim a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Benedict pentru tot sprijinul pe care i l-a acordat, de când se găsește la Locurile Sfinte, subliniind că redeschiderea bisericii și căminului românesc de la Ierusalim, în timpul păstoririi Prea Fericirii Sale, constituie o dovadă a bunelor raporturi dintre Biserica Ortodoxă Română și cea din Ierusalim.

Prea Fericitul Patriarh Benedict a arătat preocuparea sa permanentă de a întreține raporturi frățești dintre cele mai strînse cu toate Bisericile Ortodoxe surori, a adus cuvinte de laudă la adresa Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, pe care l-a cunoscut personal și l-a apreciat, cu ocazia sărbătorii Mileniului Sfîntului Munte Atoș, în vara anului 1963 și a spus că așteaptă cu nerăbdare sosirea la Ierusalim a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Prea Fericitul Patriarh Benedict, îmbrăcînd mantia și omoforul, a săvîrșit apoi slujba hirotiesirii, conferindu-i P. C. Lucian Florea, la sfîrșit, crucea de arhimandrit.

P. C. Arhimandrit Lucian Florea a oferit, cu prilejul acesta, Prea Fericitului Patriarh Benedict elegantul volum tipărit în țară, monografia istorico-artistică a Mînăstirii Sucevița mulțumindu-i pentru slujba săvîrșită și mărturisind emoția puiernică pe care a simțit-o, cu prilejul ridicării sale la treapta de arhimandrit, de însuși Patriarhul Cetății sfînte a Ierusalimului.

După plecarea Prea Fericitului Patriarh Benedict și a însoțitorilor săi, P. C. Arhimandrit Juvenalie, superiorul Misiunii Bisericii Ortodoxe Ruse de la Ierusalim, a felicitat călduros pe noul arhimandrit, subliniind că legăturile frățești care există între cele două reprezentanțe bisericesti de la Ierusalim — rusă și romînă — sînt o dovadă puternică a legăturilor tradiționale dintre cele două Biserici surori și oglindire a raporturilor strînse dintre Întîistătătorii lor actuali, Sanctitatea Sa Alexei și Prea Fericitul Patriarh Justinian.

La rîndul său, noul arhimandrit, P. Cuv. Lucian Florea, a mulțumit P. C. Arhimandrit Juvenalie pentru dragostea arătată prin punerea la dispoziție a bisericii Misiunii și a salonului oficial.

VIZITAREA BISERICII ȘI CAMINULUI ROMÎNESC DE LA IERUSALIM DF CATRE UN GRUP DE PELERINI RUȘI. — Timp de o lună de zile, 14 pelerini ruși (protoierei, diaconi, profesori de seminarii și de Academii duhovnicești) din U.R.S.S., conduși de P. C. Arhimandrit Juvenalie, superiorul Misiunii Bisericii Ortodoxe Ruse de la Ierusalim, au vizitat Egiptul, Locurile Sfinte, Grecia și Cipru.

Pelerinii ruși au sosit în Iordania în ziua de 2 mai 1964, fiind primiți oficial de Prea Fericitul Patriarh Benedict. Timp de 7 zile ei au vizitat toate locurile biblice din Iordania și s-au închinat în mănăstirile ortodoxe de acolo. Guvernatorul Ierusalimului (Iordania) i-a primit de asemenea oficial, organizînd în cinstea lor o recepție.

Din Iordania pelerinii s-au îndreptat spre Liban, unde s-au oprit două zile, apoi în Siria, unde au rămas de asemenea două zile, iar de aici au plecat, pe calea aerului în Grecia, unde au rămas mai multe zile, în cursul căroră au vizitat și Sfintul Munte Atos. La 25 mai, pelerinii ruși s-au înapoiat, tot pe calea aerului, la Ierusalim (Statul Israel), de unde, după patru zile, au plecat cu avionul la Moscova.

În ziua de 26 mai 1964, pelerinii ruși au vizitat și biserica și căminul românesc de la Ierusalim, unde au fost întîmpinați cordial de P. C. Arhimandrit Lucian Florea, care cunoștea pe mulți dintre ei, din timpul studiilor sale la Academia duhovnicească de la Zagorsk (Moscova).

Pr. OLIMP N. CĂCIULA

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA MOSCOVEI

PARTICIPAREA DELEGAȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA LUCRĂRILE ORGANELOR CONSILIULUI ECUMENIC AL BISEICILOR. — La lucrările sesiunii Comisiei Consiliului Ecumenic al Bisericilor «Pentru libertatea religioasă» care au avut loc în orașul Tutznig din Republica Federală Germană, între 21 și 26 iulie 1964, a participat și A. F. Șișkin, docent la Academia duhovnicească din Leningrad, reprezentînd Biserica Ortodoxă Rusă.

Tot în orașul Tutzing din Republica Federală Germană a avut loc, între 27 și 31 iulie 1964, sesiunea ordinară a Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor la lucrările căreia au luat parte activă membrii delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, I. P. S. Nicodim, Mitropolit al Leningradului și Ladogei și președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și Prot. Prof. Vitalie Borovoi, membru al aceleiași Departament.

VIZITAREA UNIUNII SOVIETICE ȘI A BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE PARTICIPANȚII LA ADUNAREA A DOUA MONDIALĂ CREȘTINA PENTRU PACE. — După terminarea lucrărilor celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru apărarea păcii, care a avut loc la Praga între 28 iunie și 3 iulie 1964, reprezentanți ai Bisericii Prezbiteriene din Statele Unite, Chile și Gana, ai Bisericii Reformate din Elveția, ai Bisericii Metodiste din Guiana, ai Bisericii Ortodoxe din Uganda și ai Bisericii Protestante din Indonezia și alți oaspeți au vizitat Bisericile creștine din Eparhia Talinului și Estoniei, între 11 și 13 iulie 1964. Cu prilejul acesta oaspeții au vizitat bisericile-monumente istorice din orașul Talin și din împrejurimi, Mînăstirea de călugărițe de la Piuhtiik precum și diferite biserici parohiale ortodoxe și evanghelice-luterane. Participînd la slujbe și întretinînd convorbiri cu membrii clerului și cu credincioșii, oaspeții au putut cunoaște viața bisericească așa cum se dezvoltă ea în realitate în Uniunea Sovietică.

O vizită mai îndelungată a făcut în U.R.S.S., după terminarea lucrărilor celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru apărarea păcii,

în cursul lunii iulie 1964, Pastorul Richard Andriamangiato — deputat în Adunarea Națională a Madagascarului, președinte al Comitetului Național Malgaș pentru pace și președinte al Partidului Congresului independentei Madagascarului.

Pastorul Andriamangiato, care a mai vizitat în 1957 și 1962 Uniunea Sovietică cu scopul de a cunoaște unele laturi ale vieții poporului sovietic, a declarat că a întreprins această nouă vizită cu scopul de a cunoaște realitatea asupra Bisericilor creștine în Uniunea Sovietică, întrucât realitatea asupra vieții religioase în țările socialiste este cu intenție denaturată, în special în țările foste coloniale, de propaganda tendențioasă a colonizatorilor.

În timpul cît a fost în Uniunea Sovietică, Pastorul Andriamangiato a vizitat Moscova, Leningradul, Odesa, Volgograd și alte localități avînd putința să cunoască îndeaproape viața poporului sovietic, a credincioșilor creștini, care năzuiesc în mod sincer după pace și care activează pentru apropierea între popoare și pentru statornicirea unei atmosfere de înțelegere reciprocă și de prietenie. Din contactul cu credincioșii și cu reprezentanții clerului, Pastorul Andriamangiato s-a convins că întreaga activitate religioasă desfășurată în popor demonstrează libertatea reală de care se bucură Biserica Ortodoxă Rusă în cadrul Statului Sovietic.

INTERVIUL ACORDAT DE PASTORUL DR. EMILIO CASTRO «REVISTEI PATRIARHIEI DIN MOSCOVA». — La invitația Bisericii Ortodoxe Ruse Pastorul Dr. Emilio Castro din Biserica Metodistă a Uruguaiului a vizitat Uniunea Sovietică și Bisericile creștine din această țară. Spre sfîrșitul vizitei sale, Pastorul Dr. Emilio Castro a făcut, într-un interviu acordat «Revistei Patriarhiei din Moscova», unele importante precizări în legătură cu scopul vizitei sale și cu situația actuală a Bisericilor creștine din lume.

Mărturisind că scopul principal al vizitei sale este de a cunoaște experiența vieții bisericesti, în condițiile sociale diferite de cele în care se află Bisericile creștine în America Latină, Pastorul Dr. Emilio Castro a declarat că a studiat din acest punct de vedere viața religioasă a Bisericilor creștine din Uniunea Sovietică și că intenționează să viziteze și alte țări socialiste, cu același scop și cu convingerea că va întîlni stări identice care-i vor permite să tragă concluzii în legătură cu precizarea sarcinilor Bisericilor creștine din America Latină.

În legătură cu aceasta Pastorul Dr. Emilio Castro a subliniat constatările sale că cetățenii sovietici doresc pacea și muncesc și luptă pentru pace; iar credincioșii creștini susțin noua organizare socială, se consideră ființial părtași ai acestei noi organizări și lucrează în aceste condiții noi sociale pentru unitatea creștină și pentru asigurarea păcii în lume. De aceea, Pastorul Dr. Emilio Castro socotește că viața și activitatea Bisericilor creștine în condițiile noi sociale din țările socialiste trebuie să constituie exemplul pentru activitatea tuturor Bisericilor și Confesiunilor creștine în acțiunile contemporane desfășurate în cadrul Micării ecu-

menice prin Consiliul Ecumenic al Bisericilor și în cadrul Mișcării creștine pentru pace prin Conferința Creștină pentru Pace.

Pastorul Dr. Emilio Castro socotește că o reală și susținută colaborare a tuturor Bisericilor și Confesiunilor creștine va putea contribui la crearea atmosferei generale care să permită depășirea piedicilor care stau în calea păcii, dintre care principala piedică o constituie neîncrederea care există între state. Pentru aceea este nevoie ca dialogul între popoare asupra păcii să nu se întrerupă nici o clipă, și de asemenea să se continue cu insistență înlesnirea tuturor mijloacelor pentru cunoașterea reciprocă între popoare, state și Biserici.

BISERICA ORTODOXA RUSA A TRIMIS OBSERVATORI LA SESIUNEA III-A A CONCILIULUI AL II-LEA DE LA VATICAN. — Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ședința de la 2 septembrie 1964, sub președinția Sanctității Sale Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia, a luat în discuție referatele președintelui Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe — Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei — asupra invitației făcută Bisericii Ortodoxe Ruse de către Cardinalul Bea, președintele Secretariatului pentru unirea creștinilor, de a trimite reprezentanți ai Patriarhatului Moscovei ca observatori la sesiunea III-a a Conciliului al II-lea de la Vatican, care va începe la 14 septembrie 1964. Sfântul Sinod a hotărât să trimită ca observatori ai Patriarhatului Moscovei la a III-a Sesiune a Conciliului al II-lea de la Vatican pe : Protoiereul Profesor Vitalie Borovoi, reprezentantul Patriarhatului Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor, și pe Protoiereul Liberiu Voronov, docent al Academiei duhovnicești din Leningrad.

În același timp «Revista Patriarhiei din Moscova» a trimis în calitate de corespondent al său la sesiunea a III-a a Conciliului al II-lea de la Vatican pe candidatul în teologie G. F. Troițki, redactorul revistei «Glasul Ortodoxiei», organul Exarhatului Patriarhiei din Moscova pentru Europa centrală.

PARTICIPAREA PATRIARHULUI ALEXEI AL MOSCOVEI LA CĂSĂTORIA REGELUI GRECIEI. — În luna august 1964 ministrul plenipotențiar al Greciei în Uniunea Sovietică a transmis, prin președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe — Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei —, Sanctității Sale Alexei Patriarhul Moscovei și a toată Rusia invitația, din partea regelui Constantin al Greciei, de a participa la căsătoria sa cu principesa daneză Ana-Maria.

La 14 septembrie Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a primit pe ministrul plenipotențiar al Greciei, făcându-i cunoscut că acceptă invitația, iar la 16 septembrie 1964 a plecat cu un avion special la Atena, fiind însoțit de Mitropolitul Nicodim al Leningradului, membru al Sinodului permanent și președinte al Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe ; Episcopul Pitirim de Volocoleamsk ;

Protoiereul Alexei Ostapov, profesor la Academia duhovnicească din Moscova și alți clerici. La plecare, pe aerodromul Vnukovo, erau de față membri ai Sfintului Sinod, membri ai Departamentului pentru relațiile bisericești externe. Din partea Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri U.R.S.S. erau de față F. G. Furov și P. V. Macarțev.

PASTORUL MARTIN NIEMÖLLER OASPETELE BISERICII ORTODOXE RUSE. — La invitația Patriarhiei din Moscova, Pastorul Martin Niemöller, din Republica Federală Germană, unul din președinții Consiliului Ecumenic al Bisericilor și membru al Comitetului Consultativ al Conferinței Creștine pentru Pace și-a petrecut concediul de odihnă — între 21 august și 16 septembrie 1964 — în U.R.S.S., ca oaspete al Bisericii Ortodoxe Ruse. În acest timp Pastorul Niemöller a fost primit de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei la Mănăstirea Uspensk de lângă Odesa ; iar la Moscova a fost primit de Mitropolitul Nicodim al Leningradului și al Ladogei, președintele Departamentului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe și de Arhiepiscopul Alexei al Talinului și Estoniei, cu care a purtat discuții referitoare la activitatea Mișcării ecumenice și a Mișcării pentru pace.

PARTICIPAREA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE RUSE LA SESIUNEA COMISIEI «CREȘDINȚĂ ȘI CONSTITUȚIE». — Sesiunea anuală a Comisiei «Credință și Constituție» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, neputând, din cauza împrejurărilor, să se țină în insula Cipru, unde fusese fixată la Conferința de la Montreal, a avut loc între 15—26 august 1964 în orașul Aarhus din Danemarca. Din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a participat o delegație compusă din : Arhiepiscopul Alexei al Talinului și Estoniei — conducătorul delegației —, Protoiereul Profesor Vitalie Borovoi, reprezentantul Patriarhatului Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor și Protoiereul I. Zuzemil. Delegații Bisericii Ortodoxe Ruse au luat parte activă la lucrările sesiunii, care s-au ținut în localul Universității. Merită să fie semnalat de asemenea faptul că pentru prima dată în programul lucrărilor Comisiei «Credință și Constituție» a fost introdusă oficierea Sfintei Liturghii ortodoxe, care a fost săvârșită, în prezența tuturor participanților, la lucrările sesiunii și a altor mulți localnici, duminică 23 august în biserica luterană de către Arhiepiscopul Alexei al Talinului și Estoniei în fruntea unui sobor de clerici ortodocși. Impresia frumuseții cultului ortodox asupra celor prezenți a fost covârșitoare. Însemnătatea practică a acestui fapt constă în posibilitatea pe care au avut-o creștinii de alte confesiuni să cunoască bogăția tezaurului vieții liturgice a Bisericii Ortodoxe.

În timpul sesiunii delegația Bisericii Ortodoxe Ruse a avut multe întâlniri frățești și discuții sincere cu reprezentanții diferitor confesiuni din diferite țări atât asupra temelor teologice, cât și asupra problemelor

privind viața socială, vădind prin aceasta colaborarea ecumenică roditoare ce se dezvoltă prin mijlocul contactelor între Biserici și popoare.

I. V. G.

BISERICA ORTODOXĂ DIN BULGARIA

VIZITA PREA FERICITULUI PATRIARH GHERMAN AL SERBIEI LA SOFIA. — La invitația Prea Fericitului Patriarh Chiril, între 3 și 13 septembrie 1964, Prea Fericitul Patriarh Gherman al Serbiei, înconjurat de o delegație alcătuită din : I. P. S. Mitropolit Dositei de Skoplje, P. S. Episcop Emilian Slavonski, Prot. Milan Trifonovici, Diac. Alexandru Popovici și M. Stankovici, a întors vizita făcută anul trecut în Iugoslavia de către Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bulgariei.

Înalții oaspeți au sosit de la Belgrad cu un vagon special în gara centrală din Sofia, unde au fost întâmpinați de Prea Fericitul Patriarh Chiril, de membri Sfântului Sinod permanent și de înalți funcționari ai Patriarhiei și ai Mitropoliei Sofiei.

Au mai fost de față : Dl. Mihail Kiuciucov, președintele Comitetului treburilor bisericești de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe, Dl. G. Petkov, președintele Sfatului Popular al Sofiei, Dl. Raiko Damianov, președintele Comitetului slavon din Bulgaria, Dl. Nikola Dancev, directorul Pro'ocolului din Ministerul Afacerilor Externe și Dl. Miloș Pilinga, însărcinatul cu Afaceri al R.S.F. Iugoslavia în Bulgaria.

Vizita și convorbirile care au avut loc între cei doi Întâistătători de Biserici au decurs într-o atmosferă de caldă prietenie și sinceritate, manifestată cu prisosință atât de o parte cât și de cealaltă. În timpul celor două săptămâni petrecute pe teritoriul Bulgariei, Prea Fericitul Patriarh Gherman și însoțitorii săi au vizitat, printre altele, cele două mânăstiri istorice ale Bisericii Bulgare : Bacicovo, cu hramul «Adormirea Maicii Domnului» și Troian, cu același hram, cum și orașele : Plovdiv, Kazanlik și Velico-Tirnovu, unde s-au închinat la mormîntul Sfântului Sava Sirbul (Nemanici). De asemenea, în catedrala mitropolitană din Sofia, cu hramul «Sf. Nedelea», înalții oaspeți s-au închinat la moaștele Sfântului Ștefan Miliutin, păstrate cu multă evlavie în acest sfînt locaș.

În ziua de 9 septembrie, cînd s-a sărbătorit aniversarea a 20 de ani de la eliberarea Bulgariei de sub jugul fascist, cei doi Patriarhi, împreună cu delegația bisericească sîrbă, au luat parte la festivitățile oficiale care au avut loc la Sofia, precum și la recepția dată de guvernul bulgar, în seara aceleiași zile, în saloanele hotelului Balkan din Sofia.

La 12 septembrie, Prea Fericitul Patriarh Gherman al Serbiei și Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bulgariei, au săvîrșit, înconjurați de un mare sobor de arhieriei, preoți și diaconi, Sfînta Liturghie, în catedrala patriarhală «Sfîntul Alexandru-Nevski», cu ocazia hramului acestei catedrale și a aniversării a 40 de ani de la ridicarea ei. Cu această ocazie, în

cuvinte pline de adînc duh creștin, cei doi Întîistătători de Biserici au subliniat importanța istorică a acestei vizite și contribuția ei la apropierea dintre cele două Biserici și la lupta lor comună pentru înfăptuirea idealurilor Evangheliei Domnului Iisus Hristos și pentru apărarea și consolidarea păcii în lumea întreagă.

Înainte de a se despărți, cei doi Patriarhi au semnat un «comunicat comun», în care printre altele se spune :

«În cursul convorbirilor care au avut loc, cei doi Întîistătători de Biserici au abordat chestiuni privind Sfîntul Patriarhat Ecumenic, aspirațiile ecumenice ale Bisericilor și comunităților creștine din lumea întreagă, pacea și prosperitatea Sfintelor Biserici, comuniunea mai activă între cele două Biserici Ortodoxe — Biserica Serbiei și cea a Bulgariei —, menținerea păcii în lume, printr-o contribuție venită de asemenea din partea Bisericilor creștine.

«O completă unitate de vederi a fost stabilită asupra tuturor acestor chestiuni, privind îndeosebi :

1. «Nevoia de a intensifica cooperarea între Sfintele Biserici Ortodoxe, în scopul de a ajunge, prin organisme strîns unite, hotărîte și constituite, la comunitatea de acțiune panortodoxă mai completă ;

2. «Necesitatea unui dialog între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică și între celelalte Biserici și comunități creștine asupra problemelor de credință și de caritate creștină, avînd în vedere tensiunea internațională contemporană ;

3. «Preocupările suscitade de încercările la care a fost supus, în timpul din urmă, Sfîntul Patriarhat Ecumenic, Primat de onoare al comunității Sfintelor Biserici Ortodoxe ;

4. «Voința divină de pace pe pămînt și de bunăvoince între oameni, care obligă toate Bisericile să participe în comun la aspirațiile lumii întregi pentru pace».

Duminică, 13 septembrie, orele 13, înalții oaspeți au părăsit Sofia, fiind conduși la gara centrală de aceleași personalități bisericești și civile, ca și la sosire, cum și de un numeros public. Ei au ocupat locurile în același vagon special cu care veniseră și s-au îndreptat spre Belgrad, lăsînd în urma lor amintirea unei calde și fructuoase prietenii.

Icon. Staur. IOAN M. CRISTEA

PASTORUL MARTIN LUTHER KING, LAUREAT AL PREMIULUI NOBEL PENTRU PACE

Premiul Nobel pentru pace a fost decernat, în anul acesta, Pastorului baptist american de culoare Martin Luther King. Deși pe lista candidaților figurau nume de mare rezonanță internațională ca acela al președintelui De Gaulle, al lui Anthony Eden, fostul prim ministru al Angliei, sau al generalului Dwight Eisenhower, juriul a demonstrat o orientare profund realistă și obiectivă, acordând distincția celui mai tenace apărător al păcii și al drepturilor oamenilor de culoare care și-a desfășurat activitatea în Statele Unite ale Americii.

Importanța acestei decernări a premiului Nobel e cu atât mai vrednică de subliniat cu cât în Statele Unite lupta pentru pace a confesiunilor și grupărilor protestante cunoaște o veche tradiție, pe de o parte, iar pe de alta întâmpină și continuă să înfrunte numeroase dificultăți. Această luptă a atins nivelul cel mai înalt în perioada dintre anii 1930—1940, când numeroși pastori și profesori de teologie protestantă au aderat la Mișcarea-pentru-pace și s-au înrolat efectiv în rândurile ei, militând, alături de masele de credincioși pentru dezarmare și neutralitate.

După cel de-al doilea război mondial, acțiunea cultelor din S.U.A. în slujba păcii a continuat, și-a lărgit orizontul și și-a multiplicat obiectivele în funcție de noile și stringentele realități politico-sociale. Astfel, lupta propriu-zisă pentru pace s-a conjugat cu lupta pentru desființarea segregăției rasiale, aceasta din urmă fiind considerată ca o formă de război intern și ca un permanent atentat al omului împotriva semenului său.

Încă din 1941, pastorul presbiterian A. J. Muste preia conducerea Mișcării de Reconciliere, a cărei modalitate de lucru consta în organizarea unor acțiuni nonviolente ce-și propuneau rezolvarea problemei rasiale. Timp de zece ani, între 1943 și 1953, au avut loc numeroase manifestări de acest gen, și s-a obținut pînă la urmă pentru o bună parte a populației de culoare accesul în grădinile publice și în restaurantele rezervate, pînă atunci, numai albilor.

Cea mai cunoscută acțiune de masă din categoria acestui fel de manifestări se datorește însă Pastorului Martin Luther King. Cu concursul lui Glenn Smiley, pastor metodist alb, și al lui Bayard Rustin, negru din cultul quakerilor (tremurătorilor), el inițiază și conduce, în 1955, la Montgomery, statul Alabama, faimosul boicot al autobuzelor, realizat prin participarea unanimă a grupărilor de culoare, boicot menit să cucerească dreptul negrilor de a folosi mijloacele de transport publice laolaltă cu albi. Acțiunea înregistrează un succes răsunător. Ideea nonviolentei prinde consistență și se înrădăcinează din ce în ce mai adânc în conștiințele adeptilor lui King, fapt pentru care acesta e supranumit «noul Gandhi». Cetățenii de culoare întreprind noi acțiuni nonviolente, în cadrul cărora ei ocupă locuri în restaurante interzise negrilor, călătoresc în autobuze la un loc cu albi și își îngăduie chiar să se roage și să ingenuncheze în bisericile rezervate credincioșilor albi. Martin Luther King se afiliază Mișcării de Reconciliere și, împreună cu alți frunțași ai populației de culoare, continuă cu fermitate lupta pentru pace, atât pe plan internațional, cât și pe cel rasial.

După cum relatează John M. Swomley într-un articol din «Christiane Social», demonstrații nonviolente de masă au avut loc, în preajma anului 1960, în numeroase orașe americane, cu obiectivul menținerii și consolidării păcii. Peste o mie de quakeri au făcut un pichet protestatar, la sediul Marelui-stat major al S.U.A. Sute de tineri aparținând Bisericii Fraților au manifestat pentru pace la Washington. Tineri metodiști din statul Kansas, cu sprijinul episcopului lor, Eugen Slater, au făcut demonstrații împotriva fabricării de rachete și pentru dezarmare. După exemplul lui Martin Luther King, și alți pastori protestanți, ca A. J. Muste, au organizat și condus numeroase manifestații nonviolente, efectuate chiar de cetățenii care nu aparțineau unor comunități religioase.

Lupta pentru pace a protestanților din S.U.A. a căpătat o formă mai concretă prin reluarea activității politice pacifiste. Cu excepția Bisericii episcopaliene, toate confesiunile și cultele protestante au făcut corp comun cu evreii, cu catolicii, cu sindicatele industriale și agricole, cu dăscălimba orașelor și satelor, realizând, după părerea lui Swomley, cea mai mare coalțiție de organizații civile din istoria Statelor Unite. Activitatea politică din istoria acestei coalțiții a exercitat o mare influență asupra opiniei publice și organelor conducătoare ale Statelor Unite, succesul ei practic, constând mai ales în aceea că muncitorii și membrii corpului sanitar au fost exceptați de la legea serviciului militar obligatoriu. În același timp, Comitetul Bisericii Metodiste pentru Pacea Mondială a fost mutat de la Chicago la Washington și, în 1961, a jucat un rol important la crearea de către Congresul american, a unui organ de control asupra armamentului și pentru dezarmare. Alte Biserici Protestante au la Washington reprezentanți care se consacră problemelor internaționale.

Folosirea bombei atomice și amenințarea mereu crescândă a unui război nuclear au imprimat luptei pentru pace din Statele Unite un caracter mai profund și o expansiune remarcabilă. Masele protestante

au oscilat, o vreme, între spaima provocată de perspectiva unei conflagrații mondiale atomice și între concepția teologică încă destul de influentă a lui Niebuhr și Bennett care invitau pe creștini să sprijine organizarea militară americană și crearea unor stocuri de arme. În această atmosferă de incertitudine ideologică mai multe confesiuni și culte protestante, printre care Bisericile Luterană, Episcopaliană, Presbiteriană și Metodistă, au creat, în 1950, o puternică asociație denumită *Church Peace Mission* (Misiunea Bisericească pentru Pace), prin mijlocirea căreia s-au organizat, în facultățile de teologie și în alte centre culturale, conferințe și colocvii asupra relației dintre morala creștină și războiul atomic. Rezultatele acestor dezbateri s-au făcut simțite nu numai în sporul de orientare pacifistă a lumii americane, ci și în faptul că numeroși teologi care profesau o atitudine pro-războinică și-au revizuit pozițiile și au declarat, în cele din urmă, că, în calitatea lor de creștini, n-ar putea să participe la un război atomic și nici să-l sprijine. Acest puternic curent de opinie a făcut posibilă declarația celei de a cincea Conferințe a Federației Bisericilor din Statele Unite care, în 1958, se exprima în felul următor: «În calitate de cetățeni, ne îngrijim firește, de securitatea națiunii noastre. În calitate de creștini, avem o grijă mai mare, aceea a securității omenirii. Așadar, noi nu putem privi cu nepăsare pregătirea unui război nuclear care ar putea duce la deformarea genetică a rasei umane și la distrugerea generalizată a vieții civilizate».

Cinstirea Pastorului Martin Luther King cu premiul Nobel ni se pare nu numai obiectivă, ci și eficientă. Ea e de natură ca, pe de o parte, să certifice valabilitatea unei lupte pe care populația de culoare din Statele Unite o duce de mai multe decenii, iar pe de altă parte, să contribuie la redresarea conștiinței pacifiste a protestantismului american și la întîmpinarea dificultăților existente.

Semnănd și comentînd premiarea Pastorului King, presa din patria noastră subliniază faptul că acesta, alături de scriitorul sud-african Albert John Luthuli, este al doilea om de culoare luptător pentru desființarea discriminării rasiale din țara sa, care primește premiul Nobel. «Este sigur — remarcă revista «Lumea», citînd opiniile observatorilor politici din Washington — că drepturile civile n-ar figura la activul legislației celui de al 88-lea congres al S.U.A., dacă, în primăvara anului 1963, Pastorul King n-ar fi ales Birmingham pentru a stîrni acolo ceea ce el numește «o tensiune creatoare».

Biserica Ortodoxă Romînă întîmpină cu satisfacție premiarea Pastorului Martin Luther King și vede în ea simbolul unui triumf apropiat și total al luptătorilor pentru pace împotriva oricărei forme de nimicire sau degradare a ființei și demnității umane.

V. A.

COMEMORĂRI

DOUĂ SUTE CINCIZECI DE ANI DE LA MOARTEA DE MARTIR A LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU

Doouă veacuri și jumătate s-au împlinit în acest an, la ziua Sîntă-Măriei Mari, de la moartea de martir a lui Constantin Vodă Brîncoveanu, a fiilor săi și a celui mai apropiat sfetnic al domnului țării, Ianache Văcărescu. Acest tragic sfîrșit de domnie și de viață caracterizează nu numai un om și un destin domnesc, ci o epocă și o situație, cărora Constantin Brîncoveanu le-a fost tributur și cu tronul și cu viața neamului său.

Intr-o vreme frămîntată, pe mai mult decît jumătatea Europei — din Suedia lui Carol al XII-lea pînă în Peloponezul grec, și din Parisul lui Ludovic al XIV-lea, pînă la Constantinopolul sultanilor turci —, mari aspirații, revendicări și interese naționale sau și creștine ridicau la luptă de eliberare, de cucerire sau de apărare, armate și popoare creștine împotriva turcilor. O ofensivă și defensivă de mari proporții și intensitate agita lumea în centrul căreia se găseau țările romîne, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd domnea în Țara Romînească Constantin Brîncoveanu.

Prin așezarea și raporturile lor în afară, țările romîne se găseau într-o situație din cele mai grele, între oștile și solicitările de la miazăzi și miazănoapte, de la apus și răsărit, în ce privește obligația și puțința lor de a acționa cu succes și cu folos în complexul de organizații și de scopuri politice urmărite de toți ceilalți. Indemnați de sentimentul lor firesc și de interesul lor legitim de eliberare, romîinii nu puteau rămîne nepăsători în situația creată de jur împrejurul lor, care urmărea și anunța schimbări mari în partea de răsărit a spațiului european.

Imperiul otoman, după o epocă de mare putere și de expansiune, încheiată cu domnia marelui sultan Soliman (1566), intrase într-o perioadă de decadență, sub conducerea unor sultani în general slabi, incapabili, corupți sau capricioși, supuși influenței vizirilor și femeilor. Din șaptesprezece sultani care au domnit între 1566—1787, numai trei au

avut calități reale, întunecate însă uneori de o violență și de o cruzime criminală. În această perioadă, timp de vreo 60 de ani (1656—1714), a condus de fapt imperiul otoman o «dinastie» de mari viziri din familia albaneză turcică Kioprülü, în frunte cu Mehmed care a dispus de o putere aproape absolută, fiind un adevărat «vice-sultan». Prin măsuri severe de ordine și disciplină, situația internă a statului turc a fost îndreptată și consolidată, veleitățile lui trezite.

Ambiția îndrăzneată de a se întinde încă stăpînirea otomană pe seama creștinilor spre apus, a adus imperiului otoman înfrîngerea gravă de la Viena (1683), la care domnii romîni au trebuit să urmeze trupelor turcești cu un număr de oșteni, ale căror sentimente erau opuse intereselor turcești. În 1699 se încheiase pacea de la Carlovitz, prin care turcii au pierdut definitiv Transilvania și o parte din Serbia, unde s-a întins puterea imperială a Austriei.

După lovitură puternică dată turcilor în imediată apropiere a țărilor romine, domnitorii noștri au fost înclinați să profite de situația creată. Dorind să se elibereze de sub jugul turcesc, domnul muntean Șerban Cantacuzino a intrat în tratative de ajutorare reciprocă cu împăratul Leopold, după dorința și a acestuia, ajungîndu-se la o înțelegere de colaborare armată și financiară împotriva turcilor.

Victoria creștină de la Viena avusese mare răsunset în Europa. Speranța unei victorii totale, dobîndite prin armele împăratului Leopold, cu ajutorul romînilor și al creștinilor din Balcani chiar, a căror ridicare împotriva turcilor era socotită posibilă, producea iluzia alungării turcilor din Europa. Șerban Cantacuzino visa restabilirea domniei creștine la Constantinopol, în favoarea sa, ca descendenți din veche familie împărătească bizantină. Fără a se angaja într-un asemenea vis ușor, dar dorind eliberarea țării sale din robia turcească, Constantin Brîncoveanu însuși, încă înainte de a fi ales domn al țării, înțelesese nevoia unei legături cu împăratul de la Viena și primise titluri nobile de la Viena (1688, 1695) și cetățenie ardeleană (1679).

Din nefericire pentru romîni, gîndurile împăraților victorioși asupra turcilor nu erau cu totul curate în ce privea țările romine: asupra acestor țărișoare formulau pretenții de domnie prin interpușii lor și împăratul austriac și regele polon Ioan Sobiescki, salvatorul Vienei la 1683. Pentru ei, țările romine, privite ca provincii ale imperiului otoman, deveneau în cazul eliberării lor datoare cu supunere față de puterile eliberatoare.

Nevoit, prin starea lucrurilor, să rămînă supus turcilor, atît timp cît situația nu-i permitea să ia armele împotriva lor, și să se apere de tătarii care puteau fi asmuțiți oricînd asupra țării, Constantin Brîncoveanu — înșfășiat de boierii care-l dușmăneau ca trădător al cauzei creștine — a căzut în dizgrația împăratului Leopold, care la 29 martie 1692 l-a «depus» din domnie, recunoscînd domn în locul lui pe fiul lui Șerban Cantacuzino. În această situație, deși avea motive să se plîngă de purtarea imperialilor față de el și față de țara sa, Constantin Brîncoveanu trimetea

Constantin Vodă Brincoveanu
cu cei patru fii ai săi

lui Leopold știri despre venirea turcilor și se bucura de succesul austriac la Belgrad. Situația lui Brîncoveanu era desigur grea, și nu numai din partea lui Leopold I. În interesele politice ale altora, se făceau planuri pentru ocuparea tronului Țării Românești nu numai la Viena și în Polonia, ci și la Paris. Regele Ludovic al XIV-lea era serios preocupat de poziția și de succesele imperiului german-austriac pe care căuta să o slăbească pe cale diplomatică. În acest scop, el stăruia să împiedice colaborarea regelui Poloniei cu împăratul de la Viena, pentru a strica alianța lor împotriva turcilor și a slăbi imperiul lui Leopold. Pe fiul lui Ioan Sobieski, regele Franței căuta să-l căsătorească cu o principesă franceză, și «dorea să-l vadă «suveran al Principatelor Moldovei și Valahiei», pe care Majestatea sa (Împăratul) i le-ar ceda după ce ar alunga pe turci din Europa și a căror cucerire el ar ușura-o polonilor, cărora nu le-ar fi greu s-o facă».

Este ușor de înțeles ce sentimente și rezerve puteau trezi în inima lui Constantin Brîncoveanu asemenea jocuri politice și diplomatice cu tronul și cu țara sa și de ce — în dorința sa de a scăpa țara de turci — nu putea să aibă toată încrederea în împăratul de la Viena.

O experiență asemănătoare și instructivă a făcut în același timp Constantin Brîncoveanu de cealaltă parte a frontului creștin, la Răsărit. Spre bucuria tuturor creștinilor ortodocși, și în primul rînd a romînilor, s-a ridicat în Rusia țarul Petru cel Mare, promițător de mari izbînzi creștine. Biruința lui asupra regelui Suediei Carol al XII-lea în lupta de la Poltava (1709), i-a dat un mare prestigiu în tot Orientul creștin. Petru cel Mare «a polarizat nădejțile romînilor».

Cu simțul său prevăzător și realist, în complicata perspectivă creștino-turcă, a vremii, Constantin Brîncoveanu s-a îndreptat spre Moscova încă înainte de victoria de la Poltava, ducînd prin oamenii săi de încredere tratative tainice cu țarul Rusiei pentru o alianță contra turcilor, în condiții care să facă posibilă și folositoare lupta creștină comună și înformînd pe ruși despre pregătirile turcilor.

Moldovenii au făcut apoi același lucru, și Dimitrie Cantemir a încheiat o alianță efectivă cu țarul rus, pentru războiul cu turcii de la 1711 și a angajat în obligațiile ce-și luase față de ruși și pe Constantin Brîncoveanu, asigurînd că «așa va face și prea iubitul frate Brîncoveanu». Bătălia s-a dat la Stănilești, spre Huși, și a fost ușor pierdută. «Cruciada pravoslaviei», cum o numise patriarhul Dositei al Ierusalimului, a eșuat lamentabil: armata ruso-romînă înfrunța o oaste turco-tătără de trei-patru ori mai mare și mai bine înarmată și aprovizionată. În situația aceasta, Constantin Brîncoveanu nu mai avea putință să dea vreun ajutor și ar fi riscat doar să se expună la pierderea țării și a tronului, ca Dimitrie Cantemir.

Acuzația ce i s-a adus atunci că lupta s-ar fi pierdut din cauza neparticipării lui Brîncoveanu nu este îndreptățită. Chiar în istoriografia

rusă se recunoaște azi că Brîncoveanu nu poate fi acuzat de trădare (Semenova).

După bătălia de la Stănilești, turcii au devenit semeți și s-au înrăit mai mult față de creștini în general, față de români și de Constantin Brîncoveanu în special. Biruința lor asupra lui Petru cel Mare fusese ușoară și puțin costisitoare, dar ea a avut un răsunet puternic prin înfrîngerea biruitorului lui Carol al XII-lea și prin dezamăgirea și teama pe care le-a adus în rîndurile creștinilor ortodocși din cuprinsul imperiului otoman. Domnul muntean era mîhnit pentru prada și stricăciunea suferite de brăileni de la ruși la 1711 și terorizat totodată de turci, ca și cum ar fi fost autor sau complice la fapta lui Toma Cantacuzino spătarul, care, fără porunca domnului, pornise asupra Brăilei cu cavaleria pe care o comanda.

Sultanul fiind nemulțumit de pacea de la Stănilești, voia să facă război rușilor. Asupra lui Constantin Brîncoveanu apăsau, și fără aceasta, griji și obligații peste măsură de oneroase, «grele și păgînești cereri fără de cale». Mîndria și îndărătnicia lui Carol al XII-lea, care nu se hotăra să plece din Basarabia, și cu care «împărăția turcului se găsea în turburări și nestatornicii de nu știa ce să mai facă», necăjeau mult pe turci și se răsfrîngeau asupra domnului Țării Romînești, obligat totdeauna să trimită sute de care cu provizii, mii de oameni și sute de pungi.

Erau variate și nesfîrșite obligațiile legitime și nelegitime ale domnului către mai-marii Porții. Daruri în bani și obiecte scumpe, către sultan, marele vizir și alți viziri, demnitari și funcționari de toate gradele, pentru vreo «osteneală» sau serviciu datorat, apăsau des și greu asupra lui. Cronicarul vorbește de «mîncături», angarii, mucareturi, huzureturi, bumbașir cu porunci» și altele, care storceau vistieria domnească.

În lunga sa domnie de aproape douăzeci și șase de ani, Constantin Brîncoveanu a avut multe necăzuri, supărări și strîmtorări din poruncile ce primea de la Constantinopol, din greutățile, amenințările, primejdiile și jîgnirile cărora era supus. Domnia lui, jericită în alte privințe, a fost plină de multe griji, riscuri și sacrificii.

Constantin Brîncoveanu avea dușmani în țară și în afară: în țară pe unii boieri, chiar din rudenia sa cantacuzină, iar în afară pe cei nemulțumiți de politica lui romînească prudentă, socotită politică de trădare a intereselor creștine, cînd ea era, de fapt, o politică chibzuită și prevăzătoare, de cruțare a țării și a poporului său, pe care-l ferea să nu fie strivît în ciocnirea dintre marile puteri rivale ale timpului, la răspîntia cărora se găsea așezată Țara Romînească.

Constantin Brîncoveanu s-a călăuzit în politica sa de interesele țării și, cîntărind primejdiile, a ocolit un rău mai mare suportînd unul mai mic. El a avut dreptate.

Constantin Vodă știa că persoana și domnia lui nu sînt pe placul boierilor, care îi creau greutăți lui și țării. Dintre ei, Constantin Bălă-

ceanu, ginerele lui Șerban Cantacuzino, luptase în armata imperială la Zărnești, împotriva turcilor și a lui Brîncoveanu, și voia să-i ia locul, iar alții îl desăuiau și-i căutau răul în afara țării. Staicu Paharnicul și Preda Proorocescu, care îi erau dușmani declarați, au vrut să atragă asupra lui și dușmănia domnului Moldovei Constantin Cantemir. Acesta i-a îndemnat să meargă să-l acuze la Constantinopol. Brîncoveanu a prins firul intrigii și cei doi au fost pedepsiți după păcatele lor de trădători. Constantin Bălăceanu s-a pedepsit singur căzînd în luptă la Zărnești, Toma Cantacuzino, sluger atunci, avînd «fumuri și fandoseli de domnie» — cum zice cronicarul —, tulbura lucrurile la Constantinopol, unde, cu mari cheltuieli, se împrieteniise cu turcii.

Cantacuzineștii au intrat în legătură și cu rușii, cerîndu-le să le asigure lor tronul lui Constantin Brîncoveanu, așa cum se tocmiseră și cu «împăratul nemfesc» și cum rușii asigurau Cantemireștilor tronul Moldovei. Temîndu-se că familia lor va fi înlăturată de la domnia Țării Romînești, prin înființarea unei dinastii brîncovenești, ei căutau să obțină tronul prin intrigi și promisiuni la Viena, la Moscova și la Constantinopol.

La Constantinopol lucra împotriva domnului muntean și marele dragoman Alexandru Mavrocordat, care voia tronul Țării Romînești pentru un fiu al său mai mare, Nicolae. Ca să preîntîmpine lucrătura dragomanului, Constantin Brîncoveanu a dat din timp în căsătorie pe una din fiecele lui, Ilîncea, unuia din fiii lui Alexandru Mavrocordat, Scarlat; aceasta însă n-a trăit mult și ambiția tatălui lui rămînea deocamdată nesatisfăcută. Fiul mai mare, Nicolae, numit în Moldova în locul lui Dimitrie Cantemir, va trece în Țara Romînească după Ștefan Cantacuzino, și astfel un Mavrocordat ajunge domn pe tronul visat, ilustrat de Constantin Brîncoveanu.

Cantacuzineștii erau în cunoștință de urzirea mazilirii Brîncoveanului. Cînd s-a produs aceasta și turcul venit de la Poartă cu misiunea de a pune domn nou a întrebare de formă pe boieri pe cine vor să aleagă, el avea pregătit firmanul de numire a lui Ștefan Cantacuzino, atunci mare spătar, văr cu Brîncoveanu, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino.

Constantin Brîncoveanu era acuzat la turci că rezidează mai mult la Tîrgoviște, unde înnoise și mărise palatul domnesc și de unde putea să se refugieze mai ușor în Ardeal, avînd și acolo proprietăți; că a bătut acolo medalii de aur cu chipul său, ceea ce ar fi un semn de independență; că a dat ajutor rușilor prin Toma Cantacuzino, la Brăila (1711). Acestea erau precedate de acuzațiile mai vechi, că este om al împăratului de la Viena.

În săptămîna Patimilor anului 1714, a sosit de la Constantinopol la București un imbiohor, care, primit prietenește, și-a mărturisit părerea de rău că trebuie să facă o supărare domnului și a împlinit porunca, mazălindu-l, spre stupoarea tuturor celor de față (24 martie). Constantin Brîncoveanu a fost ridicat cu familia și pornit la Constantinopol, unde a fost întemnițat în faimoasa închisoare Șapte Turnuri (Ediculê).

Imbrohorul a rămas în țară, ca să afle și să inventarieze toată averea domnului mazilit; la plecare, a dus cu sine și un întreg dosar de plîngeri și de acuzații cantacuzinești împotriva lui Brîncoveanu.

Cît despre vreo rugămînte din țară pentru domnul mazilit, zice stolnicul că «nimeni nu cutează nici a mijloci, nici a pune vorba cea mai mică în trebile aceluî jericit» (!). Nici după uciderea lui nu trecuse pizma și ciuda Cantacuzinilor împotriva lui. Urmașul lui scria către patriarhul Hrisant al Ierusalimului, făcîndu-se a deplînge moartea lui, că Brîncoveanu neglijase să aibă legături personale la Constantinopol, unde nu se mai dusesse de la 1703, cînd fusese chemat la Adrianopol să sărute poala noului sultan Ahmed al III-lea și de unde, cu prețul multor scumpe daruri, venise asigurat de domnie pe viață. Stolnicul se jăluia că țara fusese prădată și stoarsă sub domnia Brîncoveanului și că imbrohorul care l-a mazilit a chinuit și nenorocit pe mulți, între care și pe Ianache Văcărescu, rudă cu domnul și vistiernic, ca să spună ce averi mai are Constantin Brîncoveanu și unde sînt ascunse.

La Constantinopol, lucrurile erau deci pregătite, pentru ca Brîncoveanu să nu mai tulbure liniștea Cantacuzinilor. În cumpăna judecății lui Constantin Brîncoveanu atirna mai greu desigur acuzația despre înțelegerea lui cu dușmanii imperiului otoman — austrieii și rușii. Cum el rămăsese totuși de fapt credincios turcilor, iar acum nu mai prezenta nici un pericol politic, ceea ce apăsa mai greu asupra lui și excita lăcomia turcească era vina lui de a fi foarte bogat: proprietăți multe în țară și în Ardeal, sume mari de bani în străinătate — depuse la Zecca din Veneția și la Banca din Viena. Palatele lui, clădirea și înzestrarea a numeroase biserici și mînăstiri, ajutoarele ce dădea pretutîndenî, faima lui de «altîn beg» (prințul aurului), deci faima de prea bogat ctitor, donator și binefăcător creștin, aprindea toată pofta lăcomiei otomane și instiga furia și fanatismul musulman. Atîta bogăție și generozitate de domn ghiaur într-o țară tributară împărăției, care se plîngea mereu de greutatea haraciului, a huzmetului și a celorlalte datorii, erau ca o sfidare la Poartă. Constantin Brîncoveanu a fost supus la torturi în închisoare, ca să declare toate averile și depunerile sale. El nu avea însă ce să mai declare și l-au torturat zadarnic. Ceea ce mai avea era viața și credința lui. Un sultan ca Admed al III-lea și un mare vizir ca Gin-Alli s-au dovedit în stare să-l facă a-și pierde viața, netăgăduindu-și credința.

La începutul lunii august 1714, după patru luni de temniță grea, Constantin Brîncoveanu era scos și aruncat în groapa Bostangi-bașa, de la Forus. La 15 august, ziua nașterii lui, cînd împlinea 60 de ani, și ziua numelui doamnei lui, Marica, familia brîncoveană a fost scoasă la judecata de sfîrșit.

Era pe malul frumosului Bosfor. De față: sultanul într-un caic, toți demnitarii Sublimei Porți, ambasadorii statelor creștine (apusene), invitați anume la acest spectacol și alți mulți asistenți. Era un spectacol unic, tragic în adevăr și măref totodată.

Sub stăruitoare amenințare cu moartea, s-a cerut întregii părți bărbătești lepădarea de credința creștină și îmbrățișarea celei mahomedane. Prin refuzul curajos și repetat al Brîncovenilor, procesul a fost socotit ca judecat.

Din rafinament de cruzime și în așteptarea slăbirii firii Brîncoveanului, au fost decapitații întâi copiii, în ordinea vârstei. Cel mic (de 12 ani), îngrozit de spectacol, s-a speriat. La îndemnul tatălui, a plecat capul pe butuc și a primit lovitura. A urmat Văcărescu și s-a încheiat cu Constantin Basarab Brîncoveanu, domn martir al Țării Românești. Un ambasador de față a raportat, că toată execuția a durat mai puțin de o jumătate de oră. «Singerară înaintea căruntului părinte, cu trupul frînt de chinuri, toți fiii: Constantin, Ștefan, Radu, pînă la copilandrul Matei, care singur se cutremură înaintea toporului și trebui sprijinit de tatăl însuși, pentru ca, împăcat cu gândul jertfei sale de creștin, acesta să-și puie și el capul bătrîn pe trunchiul stropit cu atîta sînge al odraslelor sale iubite. Lumea nu mai văzuse o asemenea neomenie» (N. Iorga).

*

Povestirea faptului singeros se cunoaște din rapoarte și scrisori ale unora din martorii creștini ai tragediei brîncovene. Descreri se găsesc și în cronicile moldovene. Iată două versiuni, rezumate din corespondența unor ambasadori:

I. «Marele domn (sultanul Ahmed III) ieșind din Divan, puse, în prezența sa, în fața Seraiului (palatul Sultanului), de partea apei, să fie decapitat în public, Domnul Constantin Basarab (care timp de 26 de ani domnise în calitate de Prinț în provincia Valahiei), cu cei patru fii ai săi și fratele (unchiul) soției lui.

Corpurile au fost duse apoi de cei care le-au ridicat în fața porții mari a Curții, pentru a servi ca priveriște la toată lumea, și a doua zi au fost aruncate în mare. Soția, fiecele și două nepoate ale acestui nefericit prinț, fiind martore oculare ale acestei tragedii, au fost condamnate apoi la închisoare perpetuă. Așa că din neamul acestui prinț masacrat nu mai este moștenitor bărbătesc în viață.

Era acuzat că avusese cu împăratul Germaniei și cu țarul Moscovei corespondență împotriva interesului Marelui-Domn turc și cumpărase moșii și castele în Transilvania și își asigurase banii la Veneția și în alte părți».

II. «Nefericitului Prinț al Valahiei i s-a tăiat capul împreună cu toți copiii și vistierii său. După ce Marele-Domn i-a luat toate averile și l-a prăbușit în groaza unei crude închisori, timp de mai multe săptămîni, cu toată familia sa, a fost scos de acolo pentru a-l copleși cu cruzimile și chinurile celei mai riguroase torturi.

Marele domn ordonă apoi să fie adus înaintea lui la 26 (stil nou) al acestei luni (august) și i s-a tăiat capul cu toată familia sa, în prezența lui. Executarea a început cu cel mai mare dintre copiii lui, care erau în

număr de patru; după ei, veni rîndul vistierului lui și apoi al lui însuși. Cadavrele lor au fost aruncate după aceea în ochii poporului, de dimineața pînă seara, apoi împrăștiate în valurile Mării Negre. Istoriei nu i s-a oferit niciodată imaginea unei așa de sîngeroase măcelăriri, și lumea întreagă e cutremurată încă de groaza de a fi văzut pe acest nefericit Prinț, după ce și-a petrecut cea mai mare parte a zilelor sale în bogății și în gloria lumii, să-și dea sufletul sub ascuțișul săbiei și să moară înotînd în sîngele întregii sale familii. Cît privește pe soția și pe fiicele lui, se asigură că vor fi vîndute ca sclave și restul rudelor lui și în slujba lui (vor fi condamnați) la muncă silnică».

Impresia a fost zguduitoare chiar pentru turci, unii blamînd acest masacu. Nu știm să se fi făcut vreun protest sau vreun alt gest creștin cuvenit și cruzimii sîngeroase a «Marelui Domn» Ahmed al III-lea, și sublimului act eroic de credință și de bărbăție al voievodului român. Moartea martirică a domnului Țării Romînești, a feciorilor și a vistierului lui merită cu atît mai multă cinstire.

Distinsul și strălucitul domn al Valahiei s-a bucurat încă în viață de bine meritată elogi, al căror caracter panegiric nu strică în fond justetei lor. Sevastos Kiminitis îl socotește «cu totul asemenea lui Constantin celui vechi» și îl numește «culmea domnilor celor prea credincioși, vrednic de cununile cerești», și «mîndria cea mare a ortodocșilor». «domnitor neîntrecut de evlavios, de sfînt, de senin și de blînd, de vrednic ca Domn și urmaș al pîldei lui Hristos». Ridicat pe tron din dumnezeiască hotărîre, deși n-a rîvnit, a fost purtător de grijă turmei creștine ce i-a fost încredințată de pronia dumnezeiască și pentru nevoile trupești și pentru cele sufletești.

Interesant ca document turcesc elogi os un firman de o solemnitate orientală afectată și convențională, către Constantin Brîncoveanu, pentru haraciul țării: «Alesule din neamul lui Mesia și mai mare în neamul lui Iisus, Domn al Țării Romînești, Constantin Voievod, fie-ți sfîrșitul bun».

Domnia lui Ștefan Cantacuzino, pentru care se uneltise cu patimă și nedreptate mazilirea vrednicului Basarab Brîncoveanu, a fost «fără povestitor, scurtă și lipsită de orice valoare politică». La Constantinopol se uneltea și împotriva lui și tronul avea să fie luat și Cantacuzineștilor, cum fusese luat lui Constantin Brîncoveanu și dat Mavrocordașilor, Nicolae mutîndu-se doar de la Iași la București.

Acesta era epilogul politic al martiriului lui Constantin Brîncoveanu, și era plin de învățătură pentru poporul român, care de atunci pierdea domnia băștinașă, pentru una străină.

Pentru a fi mui bine înțeleasă și mai just apreciată jertfirea familiei domnești brîncovene, ea trebuie privită în lumina și sub specia martiriului creștin sub stăpînirea turcească. Constantin Brîncoveanu cu ai săi nu este singurul, ci cel mai însemnat din șirul lung de «neomartiri» creștini de credință ortodoxă, după 1453.

Domn al unei țări, care — prin așezarea, prin mijloacele, aspirațiile și drepturile ei legitime — era în situația și în măsură de a putea cauza imperiului otoman greutăți și griji în lupta lui cu cele două imperii creștine, aflate în ofensiva împotriva turcilor, Constantin Brîncoveanu era un factor important în calculul intereselor turcești. Legăturile lui cu ierarhia greacă — cu patriarhii, îndeosebi, dintre care unii poposeau cu lunile și cu anii la curtea voievodului din Țara Românească și care își îndreptau nădejdea eliberării spre puterile creștine, iar între ortodocși spre ruși și chiar spre români — făceau din Constantin Brîncoveanu omul cel mai însemnat și mai de temut din raza imperiului turcesc.

Condamnat la moarte, Constantin Brîncoveanu a fost pus în obișnuita dilemă : de a se turci, sau de a fi executat cu toți ai lui. Între credință și viață, domnul creștin a sacrificat viața, dar și-a păstrat credința, murind muceniceste pentru mărturisirea ei. Viața lui era tributul cel din urmă și cel mai mare ce putea plăti cezarului ; lui Dumnezeu i-a păstrat credința. Cu aceasta, el a ales pentru sine partea cea bună. Martiriul lui era apoteoza lui, și a murit astfel împăcat și biruitor, cu coroana nimbului.

Mucenicia lui Constantin Brîncoveanu era în adevăr o mare biruință morală a domnului creștin asupra sultanului musulman. Dacă Brîncoveanu apostazia, Ahmed al III-lea obținea o mare victorie asupra lui, iar imperiul otoman asupra Țării Românești. Lupta a câștigat-o domnul Țării Românești și cu el a câștigat-o țara și poporul lui. Mucenicia domnului era o parte din mucenicia multiseclară a poporului nostru, care a plătit opresorilor un mare tribut — și de bani, și de bunuri, și de sînge — pentru a-și păstra țara și legea. Domnind cu înțelepciune și cu dreptate și murind ca un martir, Constantin Brîncoveanu s-a cinstit pe el însuși, cînstind deopotrivă și neamul din care făcea parte.

Baladele populare și cugetul poporului nostru îi păstrează mare, cînstit și venerat numele lui de domn și martir. I se cuvine cu bun drept acest omagiu și i se cuvine mai mult decît atît...

Închinîndu-i prinosul de aleasă prețuire pe care i-o poartă ierarhii, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne, a cărei credință el a păstrat-o cu jertfa vieții sale — mărturisim încrederea noastră că Sfînta noastră Biserică îi va așeza pe fruntea nîmbată de mucenicie, cununa cea neveștejită a aleșilor lui Dumnezeu.

REDACȚIA

CONSTANTIN BRÎNCOVEANU CTITOR DE CULTURĂ ROMÎNEASCĂ

Ajuns pe tron fără voia lui, în toamna anului 1688, Vodă Brîncoveanu, cel «*cu daruri vrednice împodobit*», a condus destinele Țării Românești cu «*adîncă pricepere și înaltă privighere, cu blîndețe și răbdare*», arătîndu-se un adevărat «*al ei părinte*». Deși în mulți din anii de domnie i-a fost hărăzit să aibă parte de «*nenorocite vremi*», totuși, în tot acest timp, a făcut țării «*minunate și mari chivernisiri*», vădîndu-se un neîntrecut gospodar. Blind din fire, plin de «*vrednicie și înțelepciune*» și pururea plăcut spre «*faceri de bine*», el n-a «*însuflat spaimă supușilor*» săi «*ca alți stăpînitóri*», ci «*prin dragoste*» i-a făcut să-i fie apropiați, «*înduplecîndu-i*» să se «*domolească și să-i dea ascultare*»¹

În asemenea duh pașnic și de înțelegere, Constantin Brîncoveanu s-a străduit să trăiască și cu vecinii săi. În lunga sa domnie, n-a avut decît un singur război, în anul 1690, cu nemții la Zărnești, învingîndu-i. În rest, a căutat ca țara sa să se bucure de binefacerile vremurilor de pace, fiind astfel ferită de distrugerii și pustiire. Trăind în timpul cînd otomanii cu imperialii se războiau pentru supremație în această parte a Europei, Vodă Brîncoveanu a izbutit să-și mențină țara «*întregă și neatînsă*», în mijlocul a «*patru mari puteri care se băteau cu înverșunare și care țineau deopotrivă la stăpînirea văilor Dunării de Jos*»².

După aprecierea unanimă a cercetătorilor însă, domnia Brîncoveanului reprezintă «*culmea cea mai înaltă a culturii vechi românești în Muntenia*»³. Domnul însuși era «*împodobit cu învățătură*»⁴, știind «*bine grecește*», căci mama lui, *doamna Stanca*, scoborîtoare din neamul *Canacuzinilor*, s-a îngrijit să dea fiului puțința de a învăța carte. Tutore

1. v. Radu Greceanu, *Incepătura istoriei vieții luminatului și preacrestinului Domnului Țării Românești, Io Costandin Brîncoveanu Basarab-Voevod, dă cînd Dumnezeu cu domnia l-au încoronat, pentru vremile și întîmplările ce în pămîntul acesta în zilele Mării-Sale s-au întîmplat*, în *Cronicari munteni*, II, București, 1961, p. 9, 13, 14. (Se va cita : Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Brîncoveanu*).

2. N. Iorga, *Pentru comemorarea unui mucenic al nației, în Viața și faptele Domnului Țării Românești Costandin Vodă Brîncoveanu*, București, 1914, p. 35.

3. N. Cartojan, *Istoria Literaturii romîne vechi*, vol. III, București, 1945, p. 205.

4. N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu, Viața și domnia lui*, Vălenii de Munte, 1914, p. 26.

între aceasta, i-a fost eruditul său unchi, *stolnicul Constantin Cantacuzino*, reprezentantul cel mai de seamă al culturii valahe din perioada de timp cuprinsă între anii 1680 și 1716.

Fiind deci «om de carte» și cu gust pentru tot ceea ce este frumos, cînd a urcat treptele tronului, Vodă Brîncoveanu a prețuit și a sprijinit mișcarea culturală romînească din acea vreme ca nici un altul din voievozii Țării Romînești. Prin aceasta a reușit să facă din epoca sa «punctul culminant» al evoluției culturale, începută în țară de mai bine de două veacuri. Evolutiv, epoca lui duce mai departe noua mișcare culturală, ce prinsese a se accentua în timpul domniei unchiului său *Șerban Cantacuzino* (1678—1688). Și nu numai că a dus-o mai departe, dar a și reușit s-o ridice la o «excepțională strălucire».

La curtea lui se încrucișau două influențe cu totul diferite : «una venită direct din Occidentul catolic și romanic : *influența italiană*, iar alta venită din Sud-estul ortodox : *influența grecească*»⁵. Datorită legăturilor voievozului cu Italia și mai ales cu Veneția, în Bucureștii timpului său se întîlnesc și «cîțiva reprezentanți ai culturii italiene», care, de sigur, au adus aici vești «despre frumoasa înflorire culturală și artistică a Italiei», din care cultură «o ușoară undă de influență» a pătruns și în arta și literatura noastră din acea epocă. Aceștia erau în «serviciul permanent» al domnitorului și mai toți treceau ca «oameni de cultură serioasă pentru vremea lor». Dintre ei, medicul *Iacob Pylarino*, autor de lucrări științifice medicale s-a stabilit la București și a devenit proto-medicul curții, «punînd în această calitate, sub influență venețiană, bazele primului spital românesc, Colțea»⁶. Alături de el, trebuie menționați — ca susținători ai aceleiași influențe italiene — grecul *George Maiota*, cel ce studiasse la Roma și Veneția, preotul *Ioan Avramie*, fost paroh al coloniei grecești din Veneția și florentinul *Anton Maria del Chiaro*, secretar de limbi occidentale al Brîncoveanului și autor al cunoscutei lucrări despre Țara Romînesacă, tipărită la Veneția în anul 1718.

Cealaltă influență, cea *grecească*, era reprezentată la curtea lui Brîncoveanu — ajunsă atunci un adevărat centru al Ortodoxiei — prin cîțiva patriarhi orientali : ecumenicul *Dionisie al IV-lea Seroglanul (Muselinul)*, care-l unse domn în 1688 ; ierusalimitenii *Dositei*, cel ce avea aci «rolul de supraveghetor al credinței, de organizator al silințelor pentru cultură și de sfetnic ascultat în cele religioase»⁷ și *Hrisant Notara*, cel ce făcuse «întinse și solide studii în Apus, unde formase legături durabile cu mai mulți învățați»⁸ ; alexandrinul *Gherasim Palada*, cel ce ceruse lui Brîncoveanu să tipărească trei volume din operele Sfîntului Ioan Gură de Aur, proinathianul *Atanasie al IV-lea Dabbas*, prin care voievodul român a trimis creștinilor din Siria o tipografie. Alături de aceste patriarhicești

5. N. Carlojan, *op. cit.*, p. 205.

6. N. Carlojan, *op. cit.*, p. 206 ; N. Iorga, *Istoria Literaturii românești*, II, *De la 1688 la 1780*, ed. II, București, 1928, p. 45.

7. N. Iorga, *Istoria Literaturii românești*, II, p. 48.

8. N. Iorga, *op. cit.*, p. 51.

fețe, mai «încunjurau și împodobiau tronul lui Brîncoveanu» și alți prelați și clerici greci, deci susținători ai influenței elene la curte. Din rîndul acestora menționăm doar pe : *Atanasie*, mitropolitul *Dristrei*, proinsofiotul *Auxentie*, *Mitrofan de Nissa* — nume amintite în activitatea tipograficească de sub Brîncoveanu —, monahul *Mitrofan Gregoras din Dodona*, «harnic corector de cărți», ieromonahul *Galaction Vidalis*, autor al unei predoslovii pentru *Antologhionul snagovean din 1697*, ș. a.

Acestor erudite personalități străine cu rost în mișcarea culturală din epoca brîncovenească, trebuie a li se adăuga și cîteva nume de oameni de carte pămînteni. Dintre aceștia merită să fie pomeniți, îndeosebi ; stolnicul *Constantin Cantacuzino*, cel ce și-a dat, cu multă bunăvoință, contribuția la talmăcirea și imprimarea de cărți în limba romînească, «înțeleasă de toți», mitropolitul *Antim Ivireanul*, episcopii *Mitrofan* și *Damaschin* de la Buzău, care au trudit și migălit cărturăresc lucru în tiparnițele vremii, și chiar bătrînul vlădică *Teodosie*, cu a cărui «blagoslovenie» s-au tipărit multe din cărțile de atunci. Alăturînd tuturor acestora — străini și pămînteni — și pe frații *Radu* și *Șerban Greceanu* și pe cronicarul *Radu Popescu*, și ei părtași la mișcarea culturală a timpului, vom avea «o înfățișare generală a posibilităților de activitate literară și națională în binecuvîntata domnie a lui Brîncoveanu»⁹.

Iubitor de cultură și dornic să vină în ajutorul celor ce voiau să-și lumineze mintea prin carte, Vodă Brîncoveanu s-a îngrijit și de școli. În vremea sa funcționa la București o școală superioară — o «*Academie*» — în chiliile Mînăstirii *Sfîntul Sava*, aflată pe locul unde astăzi se ridică Univeristatea și statuia lui Mihai Viteazul. S-a susținut că un astfel de «învățămînt de grad superior» a fost înființat la București de voievodul Șerban Cantacuzino, însă cercetări din ultimul timp afirmă că el a fost «înstituit de Constantin Vodă Brîncoveanu încă în anul 1694, cînd ia ființă Academia domnească de la Sfîntul Sava, desigur și prin îndemnul strălucitului cărturar stolnicul Constantin Cantacuzino»¹⁰. Această «Academie bucureșteană», a cărei limbă de predare era greacă veche, — de unde denumirea de : «*Academia grecească*» de la Sfîntul Sava, dată de unii —, corespundea unei Facultăți de filozofie și litere (*facultas artium*) din cadrul universităților europene, baza studiilor formînd-o clasicismul greco-latin și, în primul rînd, opera filozofului Aristotel»¹¹.

Pentru această școală superioară, Constantin Brîncoveanu a clădit un local nou, la Mînăstirea Sfîntul Sava, și în septembrie 1707 a dispus să i se dea cîte 500 lei anual din venitul vămii de la Greaca-Ilfov, «pentru ca

9. Dan Simonescu, *Pomenirea culturală a lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, București, 1939, p. 3.

10. Prof. univ. Ion Ionașcu, *Centenarul Universității din București*, în «Contemporanul», nr. 29 (927), 17 iulie 1964, p. 1 ; același, *Din istoria învățămîntului superior din București în cămăcămia lui Alex. D. Ghica (1856—1858)*, în «Analele Universității București», seria științe sociale. Istorie, an. XII (1963), nr. 30, p. 1.

11. *Ibidem*.

unii din elevii străini și săraci să aibă un ajutor pentru trai»¹². Printr-un alt act, emis, după unii, la 1 septembrie 1707, Vodă Brîncoveanu se ocupă de organizarea acestei superioare școli, hotărînd ca înalta instituție de cultură să aibă trei dascăli, plătiți cu leafă anuală. Primul dintre ei va predă : *logica, retorica, fizica, astronomia, psihologia și metafizica*, interpretînd în orele de dimineață «două cărți după întîmplare : *logica și despre cer sau fizica și despre suflet, sau retorica și metafizica ; nu ambele aceluiași școlari, ci celor mai desăvîrșiți (elevi) cele mai înalte (științi), iar celor mai nedesăvîrșiți cele mai inferioare*¹³. După-amiază, elevii care învață logica vor face exerciții «*asupra formelor propozițiilor și silogismelor și mai ales despre aflarea termenului mediu și despre epicheremele, dialectice și sofistice*», iar celor ce se ocupă cu filozofia să li se «*dicteze să facă repetiții și dîctande din studiile de dimineață și să discute pro și contra, deslegînd reciproc problemele sau antitezele puse de profesor prin silogisme și entimeme*»¹⁴.

Al doilea dascăl va face dimineața lecții despre : cuvîntul lui *Isocrat*, tragediile lui *Sofocle* și *Euripide*, cuvîntările și versurile *Sfîntului Grigorie de Nazianz*, epistolele și cuvîntul despre Împărăție ale lui *Sinesie*, odele lui *Pindar* și discursurile lui *Demostene*, «unind totdeauna cele mai ușoare cu cele mai grele, după putința școlarilor». Tot el, după prînz, va predă «*Sintaxul lui chir Alexandru Mavrocordat*» și va face citiri din *Epistolele Sfinților Apostoli* și din lucrările istorice ale lui *Xenofon*, *Plutarh* și *Tucidide*.

Cel de-al treilea dascăl va explica, dimineața, «*aceste studii, în ordine cîte două : cugetările lui Hrisolora și Catone, Focilid, Pitagora, fabulele lui Esop, îndemnurile lui Agapet, canoanele celor 12 sărbători, epistolele lui Samocrat și Homer*» și va învăța «*pe copiii începători*» *gramatica, prosodia și «simfoniile ortografiei*». În orele după-amiezii el va predă «*tehnologia gramatică și scrieri de teme după felurile verburilor cum sînt în gramatica lui Lascar... și toată gramatica în limba aplă*», explicînd-o și parafrazînd-o, ca să fie înțeles de școlari și evitînd, pe cît se va putea, numai citirea de pe manual. Tot acest dascăl avea să facă «*citire și din Sfînta Evanghelie și din Faptele Apostolilor pînă la sfîrșit*»¹⁵. Se vor face și exerciții practice, «în scris, la gramatică, dîndu-se atenție și ortografiei ; temele vor fi corectate ; se vor face și dialoguri în contradictor»¹⁶.

Totodată prin acest act, care, în realitate, este un adevărat «statut-regulament» de funcționare a Academiei, școlărilor li se punea îndatorirea «*să-și învețe pe de rost lecțiile lor și parafrazele acestora să le scrie în limba aplă și să se corecteze cele ce nu sînt bine scrise de ei*».

12. C. Erbiceanu, *Materiale pentru complectarea istoriei bisericești și naționale. Documente inedite*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. XV (1891—1892), p. 489—491.

13. *Ibidem*, p. 492.

14. *Ibidem*, p. 493.

15. *Ibidem*, p. 494.

16. C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, p. 1, ed. II, București, 1944, p. 183.

Cursuri se făceau numai cinci zile pe săptămână ; joia și duminica, fiind pentru «vacanța și odihna învățăcelor»¹⁷.

Elevii, români și străini, erau interni. O știre contemporană arată că în vremea lui Brîncoveanu numărul lor se ridica la o sută cincizeci, uneori depășind chiar două sute. Celor mai silitori la învățatură și lipsiți de mijloace materiale, li se da în școală învățatură și întreținere fără de plată, din milele pe care voievodul le hărăzea înaltei instituții de cultură.

În fruntea acestei Academii, «menită pe de o parte să introducă clasicismul elin la noi, iar pe de alta, să întărească Ortodoxia», Constantin Brîncoveanu a pus pe vestitul dascăl *Sevastos Kimenitul*, adus în acest scop în țară. Acesta era grec din Trapezunt. Învățase la Constantinopol — unde a fost elevul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul — și în Italia și, pînă să vină în Țara Românească, fusese dascăl la școala grecească din capitala imperiului otoman. Vodă Brîncoveanu, «el însuși adînc cunoscător al literaturii eline», prețuia mult pe învățatul dascăl, «punîndu-l să șadă mai sus decît toți boierii»¹⁸. La București, *Sevastos Kimenitul* a desfășurat și o bogată activitate științifică și literară, compunînd numeroase opere filozofice și teologice. A condus școala superioară de la Sfîntul Sava pînă în anul 1702, cînd a murit.

Dintre dascălii Academiei de la Sfîntul Sava amintim pe *doctorul Ioan Comnen*, profesor de științe fizice și matematici, cu studii făcute tot în Italia, la Padova. În Țara Românească, în afară de dascălie, el a fost «protomedicul» lui Brîncoveanu și a tipărit și cîteva cărți, între care și un *Proschinitaru* al Sfîntului Munte, amintind și daniile domnilor romîni către mînaștirile atonite. Călugărindu-se sub numele de *Ierotei*, a ajuns mitropolit al *Dristrei (Siliștra)*. A supraviețuit lui Brîncoveanu, decedînd în anul 1719. Alături de el, mai predau la amintita Academie și : *George Maiota* — pomenit și mai sus —, profesor de limba latină și totodată și predicator al Curții — «*propoveduitorul Sfintei Evanghelii al Besearicii cei mari*» și «*al limbii elinești și latinești dascăl al prealuminaților fii ai blagocestivului domn al Ungrovlahii*» ; *Panaiot Sinopeus*, elev al acelorași universități italiene ; *Gheorghe Ipomeneu*, cel ce studiasse la Patavis ; *Gheorghe Trapezundiul*, *Mitrofan Gregoras*, *Maxim Peloponesianul*, *Ioan Avramie* ș. a.

Oarecare menire în procesul de învățămînt al Academiei lui Brîncoveanu, trebuie să fi avut și stolnicul *Constantin Cantacuzino*, al cărui rost în mișcarea culturală a vremii este unanim recunoscut, precum și învățatul grec *Ioan Cariofil*, fostul director al școlii patriarhicești din Fanar, care a petrecut mult timp la București, unde a și murit la 22 septembrie 1692, fiind înmormîntat în Mînaștirea Radu-Vodă.

Acești dascăli, care, de multe ori, au fost «și ajutoare la tipărirea cărților grecești» în tiparnițele romînești din vremea lui Brîncoveanu, au dat învățăcelilor lor temeinice cunoștințe, mai ales în ceea ce privește limba

17. C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 494.

18. C. Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre romîni în epoca fanariotă*, București, 1890, p. 203.

greacă. Unii din elevii lor au fost «în stare să țină cuvântări în această limbă», cum au făcut, de pildă, *Șerban Cantacuzino*, fiul marelui vistiernic și fiul lui Brîncoveanu; iar alții să compună versuri și poezii întru lauda voievodului, ocrotitorul lor și al școlii.

Dintre școlarii cei mai sîrguincioși ai Academiei, pe unii Vodă Brîncoveanu i-a trimis la studii peste hotare, mai cu seamă în Italia, despre a cărei cultură aflase mai ales de la unchiul său, stolnicul Constantin și spătarul Mihail Cantacuzino, care învățaseră la universitățile italiene. Mărturiile vremii ne-au transmis numele unora din acești *bursieri* ai lui Brîncoveanu, astfel: *Răducanu Cantacuzino*, nepotul său, *Palade Damian Românul*, ajuns un «latinist» de seamă al aceluși timp, grecii *Anton Stratigos* și *Gheorghe Ipomeneu* din Trapezunt, cel ce a făcut strălucite studii de medicină la Padova și care, după uciderea binefăcătorului său, a rămas credincios, «cu primejdia vieții, pe lângă nenorocita doamnă și îndureratele domnițe», plecînd în Apus, pentru «a salva ceea ce se mai putea din averea» brîncovenească, aflată la băncile din Viena și Venetia.

Merită a fi menționat și faptul că atunci cînd patriarhul ecumenic *Calinic al II-lea* (1689—1693; 1694—1702) a înființat școala cea mare patriarhală din Constantinopol, Vodă Brîncoveanu a luat asupra-și o însemnată parte din cheltuielile «întreținerii» catedrei de filozofie și literatură, ceea ce iarăși dovedește dragostea și spiritul său de sacrificiu pentru cultură.

În afară de înalta școală de la Sfîntul Sava, în timpul lui Brîncoveanu mai funcționa în București *școala domnească de «slovenie» de la biserica Sfîntul Gheorghe-Vechi*. În această școală, existentă poate din secolul al XV-lea și reorganizată, se pare, de *Șerban Vodă Cantacuzino*, se formau viitorii dieci sau logofeți domnești, care, pe de o parte, scriau hrisoavele în limba slavă, iar, pe de alta, pentru nevoile divanului domnesc, tîlmăceau în romînește pe cele vechi redactate în limba slavă bisericească. — limba documentelor noastre.

În sfîrșit, în timpul domniei lui Brîncoveanu se înființează, tot în București, și *școala de la Colțea*, de către spătarul *Mihail Cantacuzino*, «om umblat și cult și cu rivnă pentru geografie și arhitectură». Ea era deci o fundație particulară și funcționa în clădirile din jurul bisericii cu același nume, ctitorie tot a spătarului. Aici, pe lângă cunoștințe generale, se învăța și *muzica bisericească*, iar învățăcei erau «copii, atît (ai) lăcuiților pămînteni cit și (ai) altoru streini, ce ar năzui spre învățătură». Avea doi dascăli: unul pentru științe și altul pentru «învățăturile începătoare».

Prin urmare, «spre sfîrșitul domniei lui Brîncoveanu, Bucureștii dispuneau de două școli oficiale — Academia de la Sfîntul Sava și școala de slovenie de la Sfîntul Gheorghe-Vechi —, apoi de școala de la Colțea — fundație particulară — și desigur că și de o serie de școli mărunte, pe la biserici și mînăstiri, unde dascălii se înțelegeau direct, în ce privește plata, cu părinții copiilor ce veneau să învețe»¹⁹.

*

19. C. C. Giurescu, *op. cit.*, III, 2, p. 919.

Constantin Vodă Brîncoveanu însă, precum spunea N. Iorga. «n-a fost numai un dibaciu socotitor al vremilor, un mare ctitor de mînăstiri și biserici», ci și un mare ocrotitor al «*culturii romînești, prin scris și tipar*», poate cel mai mare din ciți «au fost vreodată în neamul nostru»²⁰. În Țara Romînească tiparul se cunoștea de aproape două veacuri, în care timp se tipăriseră destule cărți, dar în nici o epocă de funcționare a acestui minunat meșteșug la noi, n-au văzut lumina zilei atît de numeroase și felurite cărți, ca în domnia lui Brîncoveanu. Titlurile, predosloviile și însemnările explicative a unora din ele afirmă limpede rolul voievodului în această vastă și valoroasă operă cărturărească, precizînd că multe din cărți s-au tipărit «*cu hotărîrea*», sau «*cu voia*», ori «*den porunca și cu toată cheltuiala*», ori «*cu cheltuiala și privegherea*», sau «*den îndemnul și toată cheltuiala prea luminatului și blagocestivului domn și oblăduitoriu a toată Țara Rumînească Ioan Constandin B. Băsărab Voevod*». Frații Șerban și Radu Greceanu, într-una din prefetele cărții Mărgăritare de Sfîntul Ioan Gură de Aur, apărută la București în anul 1691, mărturisesc acest voievodal îndemn, spunînd : «*Cătră acéia dară și Măria Ta, ca un adevărat și pre legi domn, mult silindu-te și nevoind ori cu ce mijloc de a aduce învățatură și știință în sufletele omenesți, lucru iubit de Dumnezeu și folos de opște, mai virtos rodului nostru rumînesc, văzîndu-l atîta scăzut și lipsit de multe, și ales den învățatură (caré decît toate alte trebuințe în firé omenescă, acéia capul iaste) ; căci, iarăș zic, acéia lipsînd, nici omul desăvîrșit om să poate numi, nici lumina de-ntunérec osebi, nici adevărul den neadevăr să poate cunoaște și judeca*.

«*Pentru acéia dară, ca să poată avia fiește carele cunoștința celora ce ar fi și ar citi..., Măria ta noao micilor și plecatelor slugilor ai poruncit ca și acéste alése cazanii și sfinte învățaturi, cărora și Mărgăritaruri le zic, ale pré fericitului și marelui sfînt și dascăl Zlatoust Ioan, dupre limba grecescă într-o noastră rumînescă să le întoarcem... Plînit-am dară, dupre puțină noastră știință, porunca Mării tale și dupre puțină-ne am silît așa scoțîndu-le, ca să poată fiește care romîn, ce și puțină învățatură ar avia, să înțeleagă... Și într-acesta chip sfărșîndu-se și aciasta să să tipărească ai poruncit, cum Biblia sfîntă s-au făcut caré săvai că de la răposatul Șerban Voievod, unchiul Mării tale, s-au început, iară și la începutu-i, ca un vel log. ispravnic ce erai, și pre acéia nu numai cu osîrdie ai nevoit a să isprăvi, ce întru fericitele zilele domniei Mării tale a o săvîrși de tot ai făcut»²¹.*

Un an mai tîrziu — 1692 —, în prefața la *Slujbele Sfintei Parascheva celei nouă și a Sfîntului Grigorie Decapolitul*, tipărite în grecește la București, Șerban Greceanu vădea din nou zelul lui Brîncoveanu întru tipărirea de cărți, adresîndu-i aceste cuvinte : «*Te-ai silît și te silești cu răvnă și cu*

20. N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brîncoveanu și scopurile Academiei Romîne*, în «*Analele Academiei Romîne*», seria II, Ist., tom. XXXVII (1914—1915), p. 161.

21. I. Bîanu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Romînească Veche*, I, p. 318—319; 323. (Se va cita : B. R. V.).

sîrguință să vădești într-adevăr la toată Biserica sobornicească virtutea și evlavie ascunsă în tine ; și de aceea, pe lângă celelalte bunătăți pe care le făptuești zilnic spre folosul multora, ai mai tipărit și tipărești diferite cărți și în limba grecească și în cea românească, ca să se arate tuturor adevărul științei adevărate»²².

Urmărindu-se impresionantul șir de cărți imprimate în timpul domniei lui Brîncoveanu, se poate afirma că el a conceput chiar un cuprinzător program, în ce privește tipărirea lor, căutînd să împlinească nevoile diferitelor domenii ale vieții publice și religioase, astfel : s-au imprimat cărți de slujbă bisericească, cărți pentru trebuința școlilor în ființă atunci, cărți de doctrină ortodoxă, cărți pentru apărarea dreptei-creдинțe, cărți de povățuiri pentru voievozi și fiii lor, cărți de învățătură și de zidire sufletească pentru credincioși, cărți pentru dezvoltarea gustului de citit în popor, deci de literatură, etc.

*

Acest variat și bogat program, necesita pe de o parte, un număr sporit de tiparnițe, iar pe de alta, un mănunchi de pricepuți meșteri tipografi. Vodă Brîncoveanu reușește să facă față acestor necesități. În vremea sa au funcționat *tipografi* în cinci localități din Țara Românească și toate aceste cinci tiparnițe s-au bucurat, într-un fel sau altul, de ajutorul său. Una dintre ele era în *București*, Brîncoveanu găsind-o în ființă la alegerea sa ca domn în anul 1688. Această tipografie — prima tipografie bucureșteană — fusese înființată de mitropolitul *Varlaam al Ungrovlahiei* (1672—1679) sub Duca Vodă (1674—1678) și dăduse la iveală prima sa carte în anul 1678 : *Cheia înțeleșului* ; își continuase activitatea și în vremea stăpînirii lui Șerban Vodă Cantacuzino, dînd la lumină, între altele, și «monumentala» *Biblie din anul 1688*. Sub Brîncoveanu, ea se întîlnește lucrînd între anii 1690—1694 și 1701—1705, în care timp, din cit se cunoaște acum, a imprimat 17 cărți de cuprins felurit.

Dacă această tiparniță era mai vîrstnică deci decît domnia Brîncoveanului, celelalte patru însă au fost înființate în răstimpul celor peste două decenii în care el a oblatuit în Țara Românească. Ele se aflau la Mînăstirea *Snagov*, la episcopiele din *Buzău* și *Rîmnic* și în *Tîrgoviște*, vechea reședință a țării, și la înființarea lor și-a dat contribuția și voievodul.

În ordinea vechimii, prima dintre ele este cea de la *Buzău*, funcționînd, desigur din anul 1691, de cînd există prima sa tipăritură cunoscută : *Pravoslavnică mărturisire*. Că Vodă Brîncoveanu a ajutat la înființarea acestei tipografii — care de altfel s-a și numit «domnească»²³ —, spune limpede episcopul *Mitrofan* al Buzăului (1691—1702), în prefața *Octoihului*, tipărit aci, în anul 1701, scriînd : «*Merștersugul acesta al tipografiei mele, care den tinereățile mele multe locuri umblînd și cu multă osteneală căștigîndu-l, ești Măria ta pricina de s-au pus la bună tocmire precum pohtiiam, și să dă*

22. *Ibidem*, p. 327.

23. *Ibidem*, p. 321, 435.

și la ceilalți ai noștri frați... Care tipografie, măcar că cu ajutorul lui Dumnezeu pren mîinile mele s-au făcut, iară de la Măriia ta îi iaste însuflețarea și viața, și pentru aceia să cuvîne să zică că iaste tot a Măriei Tale»²⁴. Tiparnița buzoiană, sub Brîncoveanu, lucrează pînă în anul 1704, imprimînd 15 cărți, aproape toate cărți de slujbă bisericească.

După trecere de cîțiva ani de la înființarea tipografiei de la Buzău, s-a înființat în Muntenia o nouă tiparniță : cea de la Mînăstirea Snagov. Nici de aici n-a lipsit ajutorul lui Brîncoveanu. În prefața *Antologhionului*, tipărit în anul 1697 la Snagov, autorul ei, fostul egumen al Mînăstirii Lavra de la Atos, ieromonahul *Galaction Vidalis*, adresîndu-se lui Brîncoveanu, spune că această carte s-a imprimat «în tipografia ce ați fundat cu propria voastră cheltuială și îngrijire în această țară»²⁵. Din această pricină poate, și ea este socotită «domnească». Anul fundării ei nu se cunoaște. Cea dintîi carte tipărită aci, știută acum, este : *Orînduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena*, apărută în anul 1696.

Sufletul tiparniței snagovene a fost ieromonahul *Antim Ivireanul*, starețul mînăstirii. Ea a dat la lumină cărți în limbile romînă, greacă, slavă și arabă. Cărțile în limba arabă s-au imprimat în «noua halcografie arabică», înființată aci «cu îndemnul și cheltuiala» lui Brîncoveanu, care, la cererea proinanthianului *Atanasie al IV-lea Dabbas*, ordonase «tipografului priceput» *Antim Ivireanul*, — «dîndu-i cu abundență și cele de cheltuială» — ca «să săpe cu îngrijire litere arabice», ceea ce acesta a și făcut, creîndu-se astfel, *la tipografia de la Snagov și o secție arabă*²⁶.

Tipografia de la Mînăstirea Snagov lucrează doar cinci ani, pînă în anul 1701, dînd la lumină 14 cărți.

A treia tipografie, dintre cele nou-înființate sub Brîncoveanu — a patra din timpul său — este cea de la Episcopia din *Rîmnîc*. Și aici trebuie să fi fost întru ajutor contribuția voievodului. Tiparnița rîmniceană este mai ales legată însă de numele lui *Antim Ivireanul*, care, la 16 martie 1705, a fost făcut episcop al Rîmnîcului. Își începe activitatea o dată cu trecerea acestuia în fruntea eparhiei, deci în anul 1705. Este foarte probabil ca harnicul *Antim* să fi adus aci tipografia de la Snagov sau numai o parte din ea. Semnalăm că între litera unora din cărțile imprimate la Snagov și Rîmnîc este mare asemănare. Noua tiparniță lucrează intens numai trei ani de zile, pînă în anul 1707. În acest timp destul de scurt, ea a dat la lumină 10 cărți, din care unele destul de voluminoase.

În sfîrșit, cea de-a patra nouă tipografie înființată sub Brîncoveanu a funcționat la Mitropolia din *Tîrgoviște*, unde în ianuarie 1708 *Antim Ivireanul* a fost strămutat ca vlădică al Țării Romînești. Prin urmare și tiparnița de față se leagă tot de numele acestui talentat și nefericit ierarh și, desigur, că și aici va fi fost prezentă mîna darnică a lui *Vodă Brîncoveanu*. Prima carte apărută în tipografia din «preasfințita Mitropolie a *Tîrgoviștei din Ungrovlahia*» — cunoscută azi — este din august 1709 și

24. *B.R.V.* I, p. 400.

25. *Ibidem*, p. 349.

26. *Ibidem*, p. 432.

se intitulează : *Serviciul bisericesc de peste tot anul*. Începînd de acum, ea lucrează neînterupt pînă după uciderea voievodului, făcînd să vadă lumina zilei un număr de 19 cărți, din care multe în limba romînă.

Constantin Brîncoveanu a purtat grijă imprimării de cărți și pentru nevoile creștinilor de dincolo de hotarele țării sale. Mai întîi peste munți, în *Ardeal*, unde — din îndemnul Curtii împărătești de la Viena — se depuneau în timpul său intense stăruințe pentru unirea ortodocșilor ardeleni cu Roma. Spre a întări rezistența acestora, Brîncoveanu a găsit de bine să le imprime cărți cu conținut ortodox. În acest scop, a trimis la *Bălgrad (Alba-Iulia)* pe unul din cei mai harnici ucenici ai lui Antim Ivireanul, ierodiaconul «*Mihai Iștvanovici tyipografu*», care însă, din pricina cunoscutelor evenimente religioase petrecute în *Ardeal* în preajma anului 1700, n-a putut să imprime — după ce revizuiuse în sens ortodox — decît o *Bucavna* pentru copii și un *Chiriocodromion*, ambele din anul 1699. Din prefața ultimei cărți, se poate înțelege legătura lui Brîncoveanu cu tipografia bălgrădeană și cu apariția celor două cărți. Acest lucru este arătat, fără înconjur, de autorul prefeței, «*Mihai Iștvanovici tyipografu*», cînd scrie : «*Însă ajutoriu nelîpsînd și de la prea luminatul și înnădlatul biruitoriu al toatei Uggrovlahii, Io Constantin Brîncoveanu Basarab Voevod, carele nu cu puțin s-au arătat (și pururea să arată) luminătoriu credinței pravoslavnice întărind-o cu dumnezăeștile cărți, în tot chipul tyipărindu-le, carele fiind patronaș adevărat al Sfintei Mitropolii de aici din Ardeal și tuturor celor ce năzuiesc supt a Mării sale milii, nici sfinții tale²⁷ nu ț-au trecut cêrerea, ce după pohta sfinții tale și a cînstitului săbor, neîntîmplîndu-să de aciastă dată neamului nostru rumînesc aici în Ardeal meșter pentru lucrul tyipografiei, Măria sa s-au milostivit pentru dragostea sfințelor beseareci a mă trimite pre sluba sfinții tale și a sfîntului săbor, ca ce ar fi de lipsă sfințelor beseareci, prin putîntă să să îndestulească*»²⁸.

Numele cărturarului și fericitului Voievod Brîncoveanu este legat și de înființarea tipografiilor — arabă și georgiană — din *Alépul Siriei* și *Tiflisul (Tbilisi) Georgiei (Iviriei)*. Cea dintîi, trimisă la Alep prin fostul patriarh de Antiohia, *Atanasie al IV-lea Dabbas*, amintit și mai sus, și-a început activitatea, imprimînd în anul 1706, o *Psaltire* și o *Evanghelie arabă*, — prima purtînd și stema Țării Romînești, înconjurată de inițialele lui Vodă Brîncoveanu în grecește.

Cea de-a doua a fost dăruită de voievod regelui *Vahtang al IV-lea* al Georgiei, care i-o ceruse. O dată cu tipografia, ale cărei litere fuseseră turnate de Antim Ivireanul, a fost trimis în îndepărtata Ivirie și meșterul tipograf, ipodiaconul *Mihai Ștefanovici (Ștefane-șvili)*, ucenicul lui Antim. Această tipografie a dat la lumină, la Tiflis, în anul 1709 o *Evanghelie*, iar un mai tîrziu, în 1710, un *Liturghier*. La sfîrșitul acestuia din urmă ipodiaconul Mihai Ștefanovici a adăugat șase versuri romînești

27. Este vorba de mitropolitul Ardealului *Atanasie Anghel*, cel ce mai apoi a făcut unirea cu Roma.

28. *B.R.V.*, I, p. 375.

scrise însă cu caractere georgiene, al căror cuprins, pe de o parte, trăda dorul său de patrie, iar pe de alta, era o mărturie discretă a expansiunii culturale brîncovenești pînă în cele mai îndepărtate ținuturi ale Răsăritului ortodox.

*

Disponînd de tipografiile necesare, Brîncoveanu s-a preocupat și de strîngerea în jurul său a *oamenilor de cultură* și a *mășterilor tipografi*, care să-l ajute la îndeplinirea planului său cultural. Din rîndul celor dintîi, a făcut parte, dintre pămînteni, în primul rînd, învățatul stolnic *Constantin Cantacuzino*, despre care frații Greceanu, în prefața către cititori din *Mărgăritarele* Sfîntului Ioan Gură de Aur, spun că, în nevoia lor de «a întoarce» cuprinsul acestei cărți «dupre limba greciască pre a noastră rumănească», au avut «*îndireptătoriu pe cînstitul, blagorodnicul și prea înțeleptul dumnealui Costandin Cantacuzino, biv vel stolnic ; însă la ceale mai adînci filosofești și bogoslovești noimata ce s-au aflat, pre dumnealui cu pre un epistimon și știutoriu l-am avut lumină și dezlegare întru toate*»²⁹. Alături de el trebuie amintiți frații Șerban și Radu Greceanu, care înșiși, înfățișîndu-și activitatea, spun că «și alte cărți am făcut și încă facem»³⁰, iar dintre străini aproape toate «obrazele», — ierarhi, clerici și mireni —, aflate la curtea lui Brîncoveanu și, bine înțeles, profesorii Academiei de la Sfîntul Sava, mai ales.

Printre *mesterii tipografi* care au lucrat în tiparnițele vremii brîncovenești, trebuie socotiți mai întîi cei ce în anul 1688 activau deja la tipografia din București și pe care, desigur, voievodul i-a reținut și în slujba sa. Între aceștia, cel mai renumit este «*de Dumnezău iubitorul Mitrofan episcopul de Huși*», care, la imprimarea *Bibliei din 1688*, fusese «*a tot mășterșugul tipografiei și îndireptării cuvintelor rumănești ostenitoriu*»³¹.

Mitrofan a fost ucenicul mitropolitului Dosoftei al Moldovei, învățînd din tinerețe meșteșugul tipografic. A lucrat un timp la tipografia de la Mitropolia Moldovei din Iași. La 1683 a fost făcut episcop de Huși. În anul 1686, însă, din pricina evenimentelor politice din Moldova, și-a părăsit scaunul și a venit în Țara Romînească, unde a fost «*luat sub ocrotirea fraților Greceni*». După îndemnul acestora, poate, a fost așezat să lucreze la tipografia din București. Ostenește la tipărirea *Bibliei din 1688* și activează la tiparnița bucureșteană pînă la 10 iunie 1691, cînd a fost făcut episcop de Buzău, unde a înființat, cu ajutorul voievodului — cum s-a arătat —, tipografie, trudind, el «*însuși episcopul Buzăului chir Mitrofan tipografu*», la tipărirea a aproape toate cărțile apărute la această episcopie în răsîmpul 1691—1704.

Constantin Brîncoveanu, la scurtă vreme după înscăunare, a adus în țară, foarte probabil de la Constantinopol, pe *Antim Ivireanul*, «om mun-

29. *Ibidem*, p. 320.

30. *Ibidem*.

31. *Ibidem*, p. 291.

citor și plin de bunătați sufletești», care, într-adevăr, a fost de mult ajutor în lucrul cărturăresc, ce se pornise în Țara Românească și a cărui activitate este destul de bine cunoscută.

Un alt ierarh care a lucrat în tipografiile lui Brîncoveanu este *Damaschin*, episcop de Buzău și Rîmnic. Deși a trudit mult în ogorul vechii noastre culturi, tălmăcind în românește aproape toate cărțile de slujbă, totuși el în tipar n-a dat decît prea puține cărți. În timpul lui Brîncoveanu, pe cît se știe, doar una singură : *Apostolul* imprimat la Buzău, în anul 1704, în al cărui titlu se spune că a apărut «*prin osteneala a singur episcopul de Buzău chir Damaschin*». Dacă identificarea dintre episcopul Damaschin și «*smeritul întru ieromonași Damaschin Gherbest, typarnicul*», ce se întilnește, lucrînd la tipografia din București după anul 1680, va fi fiind adevărată, atunci acest harnic cărturar ostenea în munca tipografică a Țării Românești încă din anii 1682—1683, cînd smeritul ieromonah Damaschin Gherbest lucra la imprimarea în românește a *Apostolului* și făcea gravuri pentru împodobirea lui și a *Evangeliei* apărută în anul 1682.

Coborînd dintr-o familie dimbovițeană — Voinescu —, Damaschin a activat la tipografia din București, a fost dascăl la școala de slovenie din acest oraș, apoi de la 3 decembrie 1702 și pînă în primele luni ale anului 1708 episcop al Buzăului. După aceasta a fost episcop al Rîmnicului, păsătorînd aci pînă la 5 decembrie 1725, cînd a murit.

Rost de seamă în activitatea culturală a lui Brîncoveanu a avut și tipograful *Mihai Iștvanovici*. Precum însuși spune, el a fost ucenicul lui *Antim Ivireanul*, pe care îl numește : «*cinstitul mieu părinte și înduratul dascăl*». Se întilnește lucrînd lîngă dascălul său la *Snagov* în anul 1696. Fiînd deosebit de priceput, prin anul 1698 Constantin Vodă Brîncoveanu l-a trimis la *Bălgrad*, în Ardeal, unde, în tipografia de acolo, în anul 1699, a dat la lumină, în românește, o *Bucoavnă* și un *Chiriadromion*. Întors de la Bălgrad, la 1706 este iarăși alături de «*cinstitul său părinte*» la tiparnița din *Rîmnic*, activînd aici pînă în anul 1707. Puțin mai tîrziu a fost trimis de Vodă Brîncoveanu în Georgia (Iviria), unde a înființat o tipografie la Tiflis, din care au apărut mai multe cărți, amintînd, prin stema Țării Românești, epoca de glorie culturală a Brîncoveanului.

Alt ucenic al lui Antim Ivireanul prins în activitatea tipografică de sub Brîncoveanu este *Gheorghe Radovici*. Își face apariția tot la tipografia de la *Snagov* în anul 1700, cînd imprimă prima sa carte : *Învățăture creștinești foarte de folos*, după ce deprinsese «*cu multă osteneală și osirdie de la sfinția sa (Antim Ivireanul) meșterșugul tyipografii*». Curînd însă dispăre din mărturiile vremii, reapărînd tocmai în anul 1710, cînd se întilnește lucrînd tot pe lîngă dascălul său, la Tîrgoviște. Aici desfășoară o bogată activitate pînă în anul 1714, de cînd iarăși nu se mai știe nimic despre el.

*

La strălucirea epocii culturale brîncovenesti, în afară de tipografi, și-au dat contribuția și o seamă de *autori* ai unora din cărțile tipărite, de *tîlmăcitori* și *diortositori*, pe care voievodul i-a ajutat în felurite chipuri

și unora le-a oferit «cu dărnicie, cu o împărătească dărnicie, pensii și ajutoare», dându-le chiar găzduire la curtea sa. Aproape toți aceștia au închinat munca lor învățatului domnitor și i-au dedicat predoslovii pline de pasaje în care preamăresc grija și spiritul său de sacrificiu pentru cărturăria vremii.

Din rîndul celor dintîi, în afară de *Antim Ivireanul*, menționăm pe : *Dositei Notara* patriarhul Ierusalimului, *Ioan Cariofil*, *Sevastos Kîmenitul*, *doctorul Ioan Comnen*, *George Maiota* și chiar pe voievodalele odrasle : *Ștefan* și *Radu Brîncoveanu*. Ca *tilmăcitori* din grecește în romînește, mai ales, apoi din greaca veche în greaca populară (aplă) și chiar din limba italiană în greaca populară (aplă), merită a fi pomeniți : ieromonahul *Hrisant Notara*, viitor patriarh de Ierusalim, iarăși mitropolitul *Antim Ivireanul*, preotul *Ioan Avramie*, ieromonahul *Filotei Sfetagoreșul*, frații *Șerban* și *Radu Greceanu*, fiul cel mai mare al Brîncoveanului, *Constantin* ș. a.

Muncă nu mai puțin însemnată întru buna reușită a lucrului tipograficesc de sub Constantin Brîncoveanu, au depus și *corectorii* sau *diortositorii*, cum li se spunea atunci. Pentru migăloasa și plina de răspundere a lor trudă, se cade a pomeni și numele unora din ei. Șirul lor este deschis de «*prea învățatul notar al Mării Biserici domnul Mihail Măstăcan din Iannina*», cel ce a îngrijit și a corectat opera lui Meletie Sirigul : *Intîmpinare la principiile catolice...*, apărută la București în 1690. Lui îi urmează «*prîmîtorii de ostenințe Mitrofan proin episcop Hușkii*», care în 1691 s-a ocupat cu «*diortosirea limbii rumânești*» din *Mărgăritarele Sfîntului Ioan Gură de Aur* și ieromonahul *Atanasie Moldoveanul*, cel ce însuși mărturisește că, «*cu nevoiță și cu cea după puteare amînduror limbilor îndeptare*», a diortosit *Evanghelia greco-romînă* tipărită la București în anul 1693. Aceștia trebuie să li se adauge : *Panaiot din Sinope*, ieromonahul *Ignatie Fityanu din Haldeea*, *Ioan Efesanul*, ieromonahul *Mitrofan Gregoras din Dodona*, — diortositori mai ales ai cărților grecești —, tipograful *Gheorghe Radovici*, «*smeritul între ierodiaconi Grigorie Rîmniceanul*», cel ce a lucrat la Buzău și chiar mult talentatul mitropolit *Antim Ivireanul*.

Urmînd pilda și îndemnul voievodului, multe din personalitățile vremii — romîni și străini — au ajutat la imprimarea unora dintre cărți, contribuind, în acest fel, la strălucirea epocii brîncovenești. Nu este mic numărul cărților anilor 1688—1714, în care se arată că ele s-au tipărit cu osîrdia, îngrijirea, îndrumarea, cererea și cheltuiala unuia sau altuia din «*obrazele*» iubitoare de cultură și trăitoare în țara sau în capitala lui Brîncoveanu. Aceștia sînt fie înalți prelați ca : *Dositei*, patriarhul Ierusalimului, *Atanasie IV Dabbas*, fost patriarh al Antiohiei, *Teodosie* și *Antim Ivireanul*, mitropoliți ai Ungrovlahiei, *Auxentie*, mitropolitul Sofiei, *Atanasie*, mitropolitul Dristrei ; fie simpli clerici ca : *Ignatie*, egumenul Mînăstirii Nucet, ieromonahul *Galaction Vidalis* din Tinos, fost egumen al Mînăstirii Lavra de la Atos ; fie dregători ai lui Brîncoveanu, ca : vel spătarul *Mihail Cantacuzino*, biv vel paharnicul *Șerban Cantacuzino*, postelnicul *Gheorghe Castriotul* ; fie, în sfîrșit, alte persoane, ca : *doctorul Ioan Comnen*, *Cos-*

tandin päh. Serachin sin Gheorghie, dohtor Criteanul, Pantoleon Kalliar-chos, achestor din Hio, și *Manu Apostol*; tuturor acestora, alături de Brîncoveanu, cultura veche românească datorindu-le mult pentru sacrificiile făcute.

*

Cu ajutorul lor și poate și al altora încă neștiuți, Constantin Brîncoveanu a putut să-și îndeplinească cu prisosință dorința sa vie de a da la lumină cît mai multe cărți, pentru nevoile poporului său și chiar și ale altor popoare ortodoxe. În timpul domniei sale, cele cinci tiparnițe muntene au imprimat cîteva zeci de lucrări în limbile greacă, romînă, slavă și arabă. Cum se știe, epoca lui Brîncoveanu, se deschide sub raport cultural, cu imprimarea, pentru întîia oară în întregime în romînește, a *Bibliei*, cea «bine tălmăcită și frumos lucrată». La această minunată operă, precum informează frații Șerban și Radu Greceanu, Brîncoveanu, fiind vel logofăt în divanul lui Șerban Vodă Cantacuzino, a fost *ispravnic*. Părtășia sa de mai apoi întru desăvîrșirea lucrului, început aci, este arătată de aceiași frați prin următoarele cuvinte ce-i adresează în prefața *Mărgăritarelor* din 1691: «Și pre aceaia (*Biblia*) nu numai cu osîrdie ai nevoit a să isprăvi, ce întru fericitele zilele domniei Mării tale a o săvîrși de tot ai făcut»³². Rolul său în apariția acestei mult apreciate cărți din vechea literatură romînă este deci evident. După trecere de cîțiva ani de la imprimare, părți din cuprinsul acestei cărți au fost date, din îndemnul lui Brîncoveanu, din nou la tipar.

În Țara Romînească, pe vremea lui Brîncoveanu era mult simțită lipsa *cărților de slujbă bisericească*. Dintre acestea, unele, de pildă *Mineiele* — fie și în limba slavă —, nu se tipăriseră niciodată, iar altele, ca: *Molitfelnicul*, *Triodul*, *Psaltirea* ș. a., nu mai văzuseră lumina tiparului din timpul lui Matei Basarab. Doar la începutul penultimei decade a veacului al XVII-lea se imprimaseră la București, în ordine: *Liturghia* — 1680, *Evanghelia* — 1682 și *Apostolul* — 1683, dar și acestea, probabil, se răriseră. Brîncoveanu a căutat să împlinească această lipsă. Ajutat, mai cu seamă de mitropolitul Antim Ivireanul și de episcopul Mitrofan al Buzăului, el, cu însemnate sacrificii, a reușit să tipărească un impresionant număr de cărți de slujbă bisericească, unele văzînd lumina tiparului chiar de mai multe ori. Pentru trebuința preoților în altar, a pus să se tipărească *Sfînta Evanghelie* și *Dumnezeieștile Liturghii*, iar pentru slujbele ce ei aveau de făcut «afară de altar», *Molitfelnicul*, *Acatistierul*, precum și *Ceaslovul* «cu rînduiala slujbelor de toată ziua». Pentru slujtorii stranelor bisericești — psaltii —, «den porunca, îndemnul și cu cheltuiala» voievodului, au apărut aproape toate cărțile trebuitoare, ca: *Octoihul*, *Catavasierul*, *Mineiele*, *Psaltirea*, *Apostolul*, *Triodul*, *Penticostarul*, *Antologhionul* — lucrare ce cuprinde în sine mai multe cărți de slujbă la un loc —, *Slujbele unor sfinți*, și altele. Aceste cărți, tipărite în limbile romînă, greacă, slavonă, arabă și georgiană erau în măsură să satisfacă nevoile cultice ale

32. *Ibidem*, p. 319.

sfintelor locașuri de pe pământul românesc și ale celor ortodoxe din Balcani și din Orientul apropiat.

S-a arătat mai sus că în vremea Brîncoveanului funcționau în București mai multe școli cu program de învățământ destul de variat. Spre a veni în ajutorul elevilor, conducătorul Academiei de la Sfântul Sava, dascălul Sevastos Kimenitul făcuse o «sumă de traduceri, mai mult amplificări, cum le declară el însuși, din Isocrat, din Aristotel, «despre virtuți», din Sinesiu și Teofilact și, în sfârșit, din Agapet», pe care, desigur, învățăceii le vor fi folosit în manuscris. Vodă Brîncoveanu merge mai departe. El pune să se tipărească unele opere de natură filozofică și teologică, ce puteau fi folosite și în școală, ca *manuale*. În anul 1697, «cu voia» sa se imprima la Snagov *Gramatica slavonească* a lui Meletie Smotricki, menită să învețe pe cei ce o vor folosi «să vorbească și să scrie bine», iar patru ani mai târziu, tot aci, *Eortologhion*-ul, prelucrat de Sevastos Kimenitul și cuprinzînd în parte și noțiuni de astronomie. Le urmează apoi *Paralelele grecești și romane* ale lui Plutarh *Cheromeul*, tipărite la București în anul 1704, *Pilde filozofești și Maxime filozofice*, ambele imprimate la Tîrgoviște în anul 1713, și *Despre oficiile și demnitățile bisericesti...* a patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului. Pe lângă aceste lucrări-manual, pentru învățămîntul religios, școlarii vor mai fi folosit și *Mărturisirea ortodoxă*, tipărită la Buzău — 1691 și Snagov — 1699, *Psaltirea*, *Ceaslovul*, *Noul Testament* și, neîndoios, *Învățătura dogmatică a Bisericii Răsăritului*, de același Sevastos Kimenitul, apărută la București în anul 1703 și cuprinzătoarea *Panoplie dogmatică* a împăratului Alexie Comnen, ieșită de sub teascurile tipografiei din Tîrgoviște în anul 1710.

Împrejurări ale vremii fac pe Brîncoveanu și pe cei din jurul său să dea la lumină cărți și de altă natură. Către finele secolului al XVII-lea, Ortodoxia, în general, și mai ales cea românească din Ardeal avea de făcut față unei noi ofensive de prozelitism romano-catolic. Sprijiniți de curtea imperială de la Viena, misionarii papali reușiseră să atragă la unire o parte din ortodocșii transilvăneni, și căutau să-și întindă influența dincoace de munți și chiar printre ortodocșii din imperiul otoman. Pe de altă parte, în vremea aceea nu se stinseseră încă în Ortodoxie tulburările pricinuite de învățăturile calvine din *Mărturisirea de credință*, pusă pe seama patriarhului ecumenic Chiril Lucaris. Aceste stări de lucruri reclamau, pe de o parte, cărți în care să fie înfățișată și apărată dreapta credință, iar pe de alta, cărți prin care să se combată cei ce se abătuseră de la ea. Dreptcredinciosul voievod a căutat să vină întru ajutorul Ortodoxiei amenințată, «poruncind» să se tipărească, fie lucrări de *doctrină* (dogmatice) în general, fie de *combatere a învățăturilor papistașe și calvine*. Printre cele dintîi se pot socoti: *Pravoslavnica mărturisire*, *Dogmatica didascalie a Bisericii Răsăritului și Panoplia dogmatică*, amintite și mai sus. Pentru combaterea învățăturilor de credință romano-catolice și calvine, «din ordinul» său și cu «cheltuielile și privegherea» sa s-au tipărit la București în anul 1690 «*Manualul în contra schismei papistașilor* de «*prea învățatul*» ieromonah Maxim Peloponesianul ; opera lui Meletie Sirigul, purtînd

titlul : *Intîmpinarea la principîile catolice și la chestiunile lui Chiril Lucaris și Manualul în contra rătăcirii calvine*, întocmit de patriarhul Dositei al Ierusalimului ; la 1697, la Snagov, lucrarea lui Ioan Cariofil, purtînd titlul : *Manual despre cîteva nedumeriri și desleaări sau despre cercetarea și dovedirea cîtorva dogme necesare ale Bisericii*³³ ; în anul 1699, a văzut lumina tiparului, tot la Snagov, lucrarea : *Carte sau lumină cu dreapte dovediri din dogmele Bisearicii Răsăritului, asupra dejghinării papistașilor...*³⁴, iar în anul 1705, la Rîmnic, *Tomul bucuriei*, cuprinzător a cîteva lucrări împotrivoitoare mai ales «la primatul papei Romei».

Asemenea lucrări erau sortite, desigur, «obrazelor» cu oarecare cultură teologică și chiar laică. Întrucît o seamă de deslusiri asupra credinței și moralei creștine ortodoxe erau necesare și celorlalti credincioși, Vodă Brîncoveanu a sprijinit și apariția mai multor cărți de învățatură creștinească și de zidire sufletească pentru aceștia. Apoi în timpul stăpînirii sale n-au fost trecuți cu vederea — în ceea ce privește puțința de îmbogățire a cunoștințelor — nici chiar preoții și nici «beizadelele» domnești, căci și pentru nevoile acestora, acum s-au dat la tipar unele cărți. Astfel, printre tipăriturile menite «să lumineze pre mireni asupra învățaturii creștine», pot fi socotite : *Învățăture creștinești foarte de folos* (Snagov — 1700), *Floarea darurilor* (Snagov — 1700) și *Rugăciuni în toate zilele săptămîinii... spre folosul creștinilor* (Tîrgoviște — 1712).

Slujitorilor altarelor li s-au pus la îndemînă următoarele cărți, sortite să le arate «cum trebuie să cîrmuiască turma încredintată lor» : *Învățătură preoților pe scurt de șapte taini ale Besearicii, cu dreapte dovediri den pravila sfinților părinți...*, apărută la Buzău în anul 1702, *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinții*, imprimată la Rîmnic în anul 1705 ; *Învățătură beserecească la ceale mai trebuincioase și mai de folos pentru învățatura preoților și Capete de poruncă la toată ceata besericească pentru ca să păzească fleștecarele din preoți și din diaconi deplin și cu cinste datorita hotarului său*, lesite de sub teascurile tipografiei din Tîrgoviște în anii 1710 și 1714. Tot «cu cheltuiala și din porunca» lui Brîncoveanu, s-au tipărit la București în anul 1691 : *Capitolele îndemnătoare ale împăratului Vasile Macedon*, destinate, desigur, beizadelor domnești.

În sfîrșit în această epocă culturală brîncovenească, s-a căutat să se dezvolte și gustul de citit în popor, tipărindu-se, pe cît se știe, pentru «înțîiași dată *Alixandria*, adică povestea despre împăratul Alexandru Machedon». Aceluiași scop i s-ar putea alătura și cele două *Proschînitarii*, privind unul *Sfîntul Munte al Atonului* și altul «*Sfîntul Munte Sinai*», apărute la Snagov și Tîrgoviște în anii 1701 și 1710, precum și *Mărgăitarele Sfîntului Ioan Gură de Aur*, des amintite aci, *Chiriadromionul* imprimat

33. Pentru combaterea calvinilor, să se vadă și scrisoarea patriarhului Dositei al Ierusalimului, trimisă din Adrianopol în ianuarie 1699, retipărită în *Mărturisirea Ortodoxă*, apărută la Snagov în 1699 (v. B.R.V., I, p. 381—389).

34. Această carte «descoperită și așezată de prea învățatul ieromonah Maxim Peloponceanul» este deci traducerea celei tipărită în grecește, la București, în anul 1690.

la Bălgrad în 1699 și cele câteva panegirice, întocmite de unii din fiii lui Brîncoveanu și de dascălul lor, George Maiota.

Majoritatea cărților înșirate mai sus, apărute în strălucita epocă culturală a lui Brîncoveanu, «sînt frumos împodobite cu frontispicii și gravuri, litera e mare, citeață, frumoasă. Chinoyarul roșu, alături de litera neagră, dă impresia de vioiciune ochilor»³⁵. În afară de mitropolitul Antim Ivireanul, despre care se spune că a lucrat parte din podoabele cărților sale, gravurile de pe unele din cărțile tipărite în vremea lui Brîncoveanu, pomenesc numele cîtorva din iscușiții meșteri care le-au lucrat. Aceștia sînt gravorii *Ioanichie Bacov*, *Nicola Ioan*, *Dimitrie Mihail*, *Ursul* și alții, ale căror gravuri, lucrate cu multă finețe, rețin și astăzi atenția cercetătorilor.

Multe din cărțile tipărite în vremea lui Brîncoveanu pe întreg cuprinsul Țării Romînești, — în cele cinci tiparnițe amintite — și purtînd stema Valahiei «în frunte» au fost larg răspîndite «în Moldova cea mare, ca și în Ardealul unit pe atunci cu Țara Romînească prin ierarhia religioasă». Acest lucru, care constituia în acel timp, precum observa N. Iorga, «o faptă de unitate culturală», a fost o pregătire a unirii de mai apoi³⁶. Iar «trimeterea de cărți grecești și arabe», precum și «împrumutarea de tipografi la curtea lui Vahtang din Tiflis și la aceea din Alep, a patriarhului Antiohiei» și «legăturile culturale cu militantul cărturar ortodox Dosoftei de Ierusalim și cu urmașul său, acea mare figură, care a fost Hrisant Notara»³⁷, vădesc «năzuința lui Vodă Brîncoveanu de a face din Țara Romînească o luminoasă vatră de cultură și un puternic far de însuflețire ortodoxă».

În afară de aceasta, întru dovedirea rostului lui Constantin Brîncoveanu în cîtorirea vechii noastre culturi, trebuie amintit și faptul că tipărițile sale erau rînduite «să se dea la pravoslavnici în dar», fiind în același timp menite «rodului nostru rumănesc, atîta scăzut și lipsit de multe și ales den învățătură»³⁸ și «spre folosul de obște al neamului rumănesc»³⁹.

Epoca lui Brîncoveanu prin multele cărți tipărite acum în limba romînă a contribuit, pe de o parte, la desăvîrșirea introducerii limbii romîne

35. Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 5—6.

36. N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, p. 162.

37. *Ibidem*.

38. *B.R.V.*, I, p. 318.

39. *Ibidem*, p. 323.

în serviciul divin al Bisericii Ortodoxe Române, iar pe de alta, la și mai trainica *fixare a limbii literare române*. Cum se știe, pînă în vremea lui în Biserica noastră slujbele se făceau în limba slavonă, credincioșii și chiar preoții neînțelegînd nimic, «căci nu pricepeau limba asta străină». Din această pricină «nici poporul nu pleca de la biserică cu mult folos sufletesc și nici slujbele nu se făceau în toată rînduiala lor»⁴⁰. Din vremurile mai vechi, deabia se dăduseră «pre rumănie» *Cazania*, *Evanghelia* și *Apostolul*. Acum, spre sfîrșitul veacului al XVII-lea, sub influența grecizantă de la Curtea lui Brîncoveanu, s-a încercat grecizarea cultului în paguba slavonismului. Dar nici aceasta n-a prins, deoarece credincioșii romîni nu înțelegeau nici grecește. Ei doreau, în schimb slujba în limba lor, pricepută de toți.

Cu cîțiva ani înainte de domnia lui Brîncoveanu, mitropolitul *Teodosie* († 1708) pâruse a pași la tipărirea cărților de slujbă în romînește, însă pînă la urmă n-a cutezat să facă, pe de-a întregul, acest lucru. În *Liturghia* imprimată în anul 1680, el a dat în limba poporului numai tipicul, mărturisind, în prefață, că n-a îndrăznit «Lyturghia toată... pre limba noastră a o muta», din pricina «scurtimii limbii noastre», — adică a neputinții ei de a încăpea toate adîncimile dogmatice ale Ortodoxiei, — și «pentru lipsa dascălilor»⁴¹. Constantin Brîncoveanu însă a căutat să înfrîngă aceste greutăți : în anul 1693 a poruncit să se imprime la București o *Evangheliie greco-romînă*, în care textul s-a pus pe două coloane. Prefața, semnată de Șerban Greceanu, justifică acest lucru așa : «Luat-au învățătură vreadnicile neamuri ale creștinilor, precum au fost Evangheliia în limba a tuturor neamurilor să o scrie, și să o tipărească după asemănarea limbii elenește ; ca, de s-ar întîmpla ceva greșală sau îndoire la Evangheliia carea iaste tîlmăcîită în limbile lor, să se dezlege îndoirea și să se îndrepteaze greșala de pre cea elinească»⁴². Acest fel de imprimare deci era în măsură să dea oricui posibilitatea să se convingă că ambele texte — grec și romîn — cuprind exact același lucru, însă în grai diferit, și că limba noastră romînească este capabilă să exprime adevărurile dogmatice ale Ortodoxiei. În anii ce au urmat se continuă acest proces de tranziție, tipăriindu-se cărți de ritual bilingve. Tipărituri ca : *Slujba Sfinților Contsantin și Elena* (Snagoy — 1696), *Triodul* (Buzău — 1697 și 1700), *Mineiele* (Buzău — 1698), *Molitfelnicul* (Buzău — 1699 și 1701), *Octoihul* (Buzău — 1700), *Penticostarul* (Buzău — 1701), *Liturghierul* (Buzău — 1702), *Molitvele vecerniei* (Buzău — 1702), *Ceaslovul* (București — 1703), *Octoihul* (Rîmnic — 1706), *Slujba Adormirii Maicii Domnului* (Rîmnic — 1706), *Catavasierul* (Tîrgoviște — 1713), *Ceaslovul* (Tîrgoviște — 1714) ș. a. au în romînește prefețele, rînduielile de tipic, paremiile, apostolul, evangheliia și sinaxarele ; restul cuprinsului fiind în slavonește. Astfel de cărți de

40. Diaconul Nicolae M. Popescu, *Viața și faptele Domnului Țării Romînești Costandin Vodă Brîncoveanu*, București, 1914 p. 19.

41. v. Pr. Nicolae I. Șerbănescu, *Antim Ivireanul tipograf*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», LXXIV (1956), p. 758—760.

42. B. R. V., I, p. 333.

slujbă, «în procesul de introducere a limbii române în biserică, reprezintă un stadiu intermediar între epoca slavonă și epoca limbii naționale»⁴³. Paralel, se tipăresc însă și cărți numai în românește : *Psaltirea* (București — 1694), *Evangelia* (Snagov — 1697), *Antologhionul* (Rîmnic — 1705), *Molitfelnicul* (Rîmnic — 1706 și Tîrgoviște — 1713), *Octoihul* (Tîrgoviște — 1712), *Liturghierul* (Tîrgoviște — 1713), *Catavasierul* (Tîrgoviște — 1714) și *Ceaslovul* (Tîrgoviște — 1715).

Spre a face și mai mult vădită putința limbii române de a exprima «adîncimile dogmatice» ale învățaturii creștine și spre a răspunde și altor nevoi ale timpului, Vodă Brîncoveanu a sprijinit și imprimarea în românește a unor cărți de învățatură creștină, ca : *Mărgăritarele Sfintului Ioan Gură de Aur* (București — 1691), *Pravoslavnică mărturisire* (Buzău — 1691), *Carte sau lumină* (Snagov — 1699), *Chiriacodromion* (Bălgrad — 1699), *Învățături creștinești* (Snagov — 1700), *Floarea darurilor* (Snagov — 1700), *Învățătură preoților pe scurt de șapte taini...* (Buzău — 1702), *Noul Testament* (București — 1703), *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinții* (Rîmnic — 1705), *Învățătură beserecească* (Tîrgoviște — 1710), *Pilde filosoferi* (Tîrgoviște — 1713) ș. a.

În foarte mare măsură limba tipăriturilor românești din epoca lui Brîncoveanu este foarte apropiată de limba vorbită astăzi de poporul român. Ea stă la temelia limbii noastre literare. Spre deosebire de limba românească folosită în cărțile de mai înainte, în care tîlmăcitorii, de cele mai multe ori, se mărginiseră numai a reda prin cuvinte românești fraze slavone sau grecești cu topica lor, în tipăriturile românești din vremea lui Constantin Brîncoveanu limba românească începe a avea curgerea ei naturală, fiind descătușată din topica frazei streine.

În aceste cărți se întîlnește o limbă naturală românească cu o frază curgătoare și cu material lingvistic întrebuițat și priceput de toți.

*

În timpul domniei lui Constantin Vodă Brîncoveanu, alături de literatura religioasă, a înflorit și literatura istorică, prin acei cronicari care au înfățișat în cronicile lor și evenimentele lungii și strălucitei sale obləduiri. Dintre aceștia, în primul rînd trebuie pomenit cronicardul Radu Popescu, care a întocmit o cronică, purtînd titlul : *Istoriile domnilor Țării Rumînești*. La alcătuirea ei, el a folosit tradiții orale, amintirile sale proprii, lucrări istorice mai vechi, ca : poema lui *Stavrinos*, cronicile lui *Stoica Ludescu* și *Grigorie Ureche* — *Simion Dascălul*, *cronica rimată* a lui *Matei al Mirelor*, o *istorie a Țării Ungurești*, *anale sîrbești*, «*table gheograficești*». ș. a.

Cronicarul oficial al lui Brîncoveanu a fost Radu Greceanu, cel ce a scris : *Incepătura istorii vieții luminatului și preacreștinului Domnului Țării Rumînești Io Costandin Brîncoveanu Basarab-Voievod, dă cînd Dumnezeu cu domniia l-au încoronat, pentru vremile și întîmplările ce în pă-*

43. N. Cartoian, *Istoria Literaturii romîne vechi*, III, p. 223.

mîntul acesta în zilele Mării Sale s-au întîmplat, sau mai pe scurt : *Viața lui Costandin-Vodă Brîncoveanu*. Cronica lui cuprinde numai domnia lui Constantin Brîncoveanu, adică răstimpul cuprins între anii 1688 și primăvara anului 1714. Ea este o «cronică oficială, de curte, aproape un jurnal, în care se arată amănunțit și într-o formă potolită, tot ceea ce s-a petrecut în timpul stăpînirii lui Brîncoveanu, atît sub raportul relațiilor cu turcii și cu ceilalți vecini, cît și sub raportul intern»⁴⁴.

O altă lucrare istorică, privind domnia lui Brîncoveanu este *Cronica* zisă *anonimă*, al cărei titlu, după ediția publicată în anul 1959 de Constantin Grecescu, este : *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*. Anonimul autor a folosit cronicile lui Radu Popescu și Radu Greceanu, introducînd însă în istorisire «și fapte sau versiuni noi, precum și numeroase amănunte». El se dovedește a fi un «observator de o finețe pătrunzătoare deosebită», care «a surprins cu adevărat esența istoriei politice a domniei lui Constantin Brîncoveanu : conflictul latent, apoi acut al domnului cu Cantacuzinii». Cronica lui, «proslăvind activitatea lui Constantin Brîncoveanu și ridicîndu-se în același timp împotriva politicii lui Constantin Cantacuzino, reprezintă apologia cea mai consecventă a domniei lui Constantin Brîncoveanu»⁴⁵.

În timpul oblăduirii lui Constantin Brîncoveanu a desfășurat o parte din activitatea sa și învățatul stolnic *Constantin Cantacuzino*, des amintit în cele de mai sus. Opera sa constă din «lucrări cu caracter istoric și geografic și din traduceri de texte religioase». Dintre lucrările sale, amintim *Harta Țării Romînești*, apărută la Padova în anul 1700 în grecește și latinește. Ea este destul de detaliată. Înfățișează împărțirea țării pe județe și raielele turcești, «apoi orașe, cetăți, sate cu așezări boierești și sate obișnuite ; munții de căpetenie, precum și dealurile cu vii vestite ; rîuri, pîraie, lacuri, fîntîni, poduri peste ape ; minăstiri mari și mici, precum și schituri ; bogății minerale ; păduri, urme arheologice ; în total circa nouă sute de elemente geografice...»⁴⁶.

În domeniul istoric, stolnicul Constantin Cantacuzino a întocmit o lucrare intitulată : *Istoria Țării Romînești dintru început*, care din nefericire, a rămas neterminată. Autorul, pe temeiul unei bogate documentări, vorbește mai întîi despre origina și unitatea neamului romînesc, despre țara dacilor, despre continuitatea elemenului romanic în Dacia și apoi duce istorisirea faptelor doar pînă la «stăpînirea hunilor și la domnia lui Atila».

Inițiat și în probleme teologice și cunoscînd limba greacă, stolnicul «a ajutat cu sfatul său pe traducătorii contemporani», le-a îndreptat tălmăcirile în limba noastră, însuși a «întors» pe romînește unele texte religioase și a îndemnat și pe alții să traducă sau să întocmească lucrări de teologie. «Istoric, geograf, teolog și filolog, stolnicul s-a bucurat, ca învățat, de un

44. C. C. Giurescu, *op. cit.*, III, 2, p. 817.

45. Eugen Stănescu, *Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene*, în *Croniciari munteni*, I, București, 1961, p. XXII, LXXXIII.

46. C. C. Giurescu, *op. cit.*, III, 2, p. 820.

prestigiu deosebit; mărturiile contemporanilor străini și localnici, sînt, în această privință, unanime»⁴⁷.

Între cînturarii greci aflați la Curtea lui Brîncoveanu a fost și ieromonahul *Mitrofan Gregoras*, cel ce, începînd de prin anul 1705, a diortosit mai multe cărți date la lumină de tipografiile muntenești ale vremii. Ceva mai tîrziu, el a întocmit, în limba greacă veche, și o *Cronică a Țării Românești* (1714—1716), care, vorbește și de moartea lui Constantin Brîncoveanu.

*

Din cele de mai sus, se poate înțelege cu prisosință strădania pusă de Vodă Brîncoveanu în promovarea culturii romînești. Binevoitoarea sa ospitalitate a adunat la București o seamă dintre învățații vremii — romîni și străini —; indemnul său a prilejuit înființarea de școli și tiparnițe; dărnicia sa, oferită cu inimă deschisă, a ajutat elevi la studii, în țară și peste hotare; cu cheltuiala lui s-au imprimat, în excelente condiții, la: București, Buzău, Snagov, Bălgrad, Rîmnic, Tîrgoviște, Alep și Tiflis zeci de cărți cu conținut variat și în limbi felurite; cu cunoscute-i înclinare spre faceri de bine, a dăruit, fără nici o plată, parte din aceste cărți unor pravoslavnici creștini și sfinte locașuri de pe întreg pămîntul romînesc — contribuind astfel la întărirea conștiinței unității noastre naționale — și pînă departe în mijlocul Ortodoxiei din Sud-estul Europei și din Orientul apropiat: cu aceeași înțelegere pentru cultură a îndrumat, încurajat și susținut tîlmăcirea de cărți — nu numai religioase — în limba poporului, putînd fi socotit astfel printre cei ce au contribuit — într-un fel sau altul — la formarea limbii literare romînești.

Gîndind, desigur, la toate acestea, N. Iorga afirma că Vodă Brîncoveanu, fiind «osîndit să nu facă politica armelor», a făcut în schimb «marea politică a culturii». Căci, în timp ce «cu *sabia* ar fi ajuns la nimicirea sa și a țării, cu *cartea* s-a ridicat la înălțimea de ocrotitor al Ortodoxiei, de patron al tuturor Bisericilor creștine din Răsărit, de urmaș al autorității împăraților bizantini: la Sinai, la Ierusalim, la Alep și la Tiflisul Caucaziei», unde, neîncetat s-au înălțat «laude» pentru voievodul «din Bucureștii noștri»⁴⁸.

Astfel de laude a adus și aduce încă lui Vodă Brîncoveanu poporul romîn de pretutindeni. Viața și faptele lui, nimbate de sfîrșitul mucenicesc pe care l-a îndurat cu două veacuri și jumătate în urmă, s-au înscris adînc în sufletul poporului nostru care l-a cîntat în balade și l-a preamărit în pagini de literatură.

Preotul NICULAE ȘERBANESCU

47. *Ibidem*, p. 821—822.

48. N. Iorga, *Pentru comemorarea unui mucenic al nației*, p. 35.

INIȚIATOR ȘI PROTECTOR AL UNUI NOU STIL ÎN ARTA ROMÎNEASCĂ : STILUL BRÎNCOVENESC

Cu prilejul comemorării a două sute cincizeci de ani de la moartea martirică a lui Constantin Brîncoveanu și a fiilor săi, se cuvine a aminti grandioasa operă artistică pe care el a patronat-o și dirijat-o, operă ce trebuie privită mai mult sub aspectul sensului și noutății pe care apariția ei viguroasă și hotărîtă le aduce în cadrul artei romînești și în cel al artei în genere, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

Este știut că Brîncoveanu face din domnia lui o epocă de glorie și aceasta nu numai pentru propriul său popor și pentru Biserica Romînească, dar pentru întreaga Ortodoxie. Privit sub acest aspect și în această lumină, el căpătă aureola unei mari personalități, dotată cu un deosebit simț artistic, dornică să lase posterității o moștenire aleasă, menită să exprime gustul de frumos al său și al unui întreg popor. Susținut în marile lui acte de soția sa, doamna Maria, și de o întreagă pleiadă de boieri și sfetnici, printre care rudele sale Cantacuzinii și avînd legături atît în Orient, cît și în Occident, opera artistică a lui Brîncoveanu marchează o adevărată epocă, în care se întilnesc tot ceea ce Orientul și Occidentul aveau la acea vreme mai pregnant și mai atrăgător ; peste toate acestea se așează însă amprenta personalității lui Brîncoveanu și a specificului poporului român.

Întreprinzător, cu o mină largă, el presară cuprinsul țării sale — depășind în multe cazuri fruntariile ei — cu opere ce-i vor pomeni de-a pururi numele și-i vor duce peste veacuri faima ce o merită cu prisosință.

Marii istorici de artă francezi : Charles Diehl și Henry Focillon vorbesc despre Brîncoveanu ca despre o mare personalitate, care — prin valoarea producțiilor artistice patronate de el — trece dincolo de frontierele micului principat muntean. Amintind frescele de la Hurezi, atît în ceea ce privește scenele iconografice cît mai ales tabloul ctitorilor, în care voievodul este însoțit de întreaga sa familie, Charles Diehl spune că ele sînt : «printre cele mai remarcabile pe care le-a produs arta romînească ; ele mărturisesc despre continuitatea artei bizantine și strălucirea pe care o dădu artelor Constantin Brîncoveanu». «Mai ales sub Constantin Brîncoveanu — spune Henry Focillon —, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și

începutul secolului al XVIII-lea, arta, îmbogățită din abundență cu contribuții din străinătate, reflectă un fast imperial. Aceasta o vedem îndeosebi la Hurezi, unde pavilionul lui Brîncoveanu evocă amintirea acestui Solomon dunărean».

Arta brîncovenească îmbrățișează toate manifestările artistice, atât în domeniul religios : construcții, pictură, sculptură, argintărie, broderie, manuscrise cu miniaturi, icoane, gravură — și în general tot mobilierul necesar unui așezămint bisericesc —, cât și în domeniul construcțiilor civile : palate, case domnești, conace — de asemenea cu tot necesarul lor.

Cu un început de înflorire în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, arta sub Brîncoveanu cunoaște un avînt nemaîntîlnit, ajungînd pe culmi nebănuite. Îmbogățită cu elemente noi, pe care le combină, arta ajunge la o perfecțiune demnă de remarcat, se conturează în forme precise, formînd un stil nou, îmbrăcat într-o haină nouă : stilul brîncovenesc.

Zidirile lui Brîncoveanu se disting de la prima vedere printr-o bogăție excepțională în ceea ce privește materialul întrebunțat și printr-o suplețe și eleganță extraordinară în ceea ce privește modul de prezentare. În monumentele brîncovenești impresionează, de la prima vedere, proporțiile, siluetele și mai ales minunatele sculpturi în piatră sau zugrăvelile policrome.

Multiplele planuri ale bisericilor anterioare se continuă și în epoca lui Brîncoveanu, dar meșterii acestuia caută să extragă din vechile monumente, acele elemente arhitectonice care vor face, împreună cu «noul» creat de ingeniozitatea lor, caracteristicile stilului brîncovenesc.

În ceea ce privește arhitectura, fie că este vorba de monumente religioase, sau de cele laice, caracteristicile noului stil se pot remarca după pridvorul deschis, sprijinit pe zece coloane de piatră, cîteodată pe șase, în general răsucite (caneluri în spirală) sau decorate cu sculpturi admirabile. Peste capitulurile cu profiluri corintiene ce încununează coloanele, sînt așezate arcade, în cele mai multe cazuri în formă trilobată. Trecerea din pronaos în naos se face pe sub trei arcade, element arhitectonic specific stilului brîncovenesc, care se generalizează — el nefiînd întîlnit pînă aci decît în două monumente mai vechi : în Moldova, la biserica Aroneanu (1594), iar în Muntenia, la biserica Mihai Vodă din București (1594) — căci la celelalte monumente vechi, trecerea între aceste două compartimente se făcea printr-o singură deschidere. Fațadele noilor construcții sînt în genere acoperite cu zugrăveli policrome, pe care le întîlnim mai ales la arcade, cornișe și acolo unde chenarele ușilor nu sînt din piatră sculptată. Întîlnim de asemenea arcade oarbe. Piatra sculptată cu ornamente se întrebunțează la coloanele pridvorului, la cadrele ușilor și feres-trelor, la briul care înconjoară clădirea, la balcoanele palatelor, la frumoasele inscripții înflorate de la intrare și la stemele țării : un corb sau vultur cu crucea în cioc — stema Munteniei, sau un vultur bicefal — stema Cantacuzinilor, moștenită de la ei de doamna Stanca, mama lui Brîncoveanu, sora lui Constantin Cantacuzino. Toate aceste date nu sînt altceva decît tot atîtea caracteristici ale stilului brîncovenesc. Motivele preferate

ca decor sînt cele florale : coarde de viță de vie cu struguri, vreji întinși cu frunze și flori, rozete, acante, garoafe, trandafiri etc., pe lângă care se mai adaugă motive de ordin zoomorfic : păsări de tot felul (afrontate sau separate), șerpi, dragoni, insecte etc., sau motive antropomorfe : figuri omenești, sfinți, îngeri, arhangheli, heruvimi, serafimi. În general, în ceea ce privește procedeele de construcție nu se fac mari inovații. Acestea se fac însă în ceea ce privește decorul ornamental.

O scurtă enumerare a principalelor monumente zidite de Brîncoveanu va da o imagine mai vie despre activitatea lui ctitoricească, aducînd și o înlesnire în cunoașterea acestor opere de artă ale trecutului nostru.

În 1683, Brîncoveanu reface ctitoria fraților Craiovești de la *Minăstirea Bistrița-Vilcea*, înzestrînd-o cu o serie de daruri printre care și o Evanghelie ferecată artistic în aur. Tot în 1683, zidește din temelie la *Potlogi*, în apropiere de gara Titu, o biserică de proporții mici, în care își fac prezența arcaturile. La *Mogoșoaia* zidește o biserică, al cărei pridvor are coloane simple, iar pictura interioară, valoroasă, se păstrează destul de bine pînă astăzi.

Între 1691—1697, ridică la *Rîmnicul Sărat* o minăstire, destinată să servească și ca cetate de apărare. Pridvorul se sprijină pe coloane admirabil decorate, iar stîlpii ce separă naosul de pronaos poartă capiteluri corintiene. Pe portal, ca ornament, se află stema Munteniei. În 1696, zidește în apropiere de Drăgășani, *biserica Mamul*. Planul bisericii este în formă de cruce, iar frescele, bine conservate, redau tabloul ctitorilor : Brîncoveanu și soția sa Maria, cît și părinții și strămoșii lui Brîncoveanu : Matei Basarab și doamna Elena. Între 1698—1701, zidește *biserica Sfîntul Gheorghe din București*, însă biserica fiind prea mică, Brîncoveanu o dărîmă și construiește din temelie pe cea care există astăzi (1704). În 1702, soția lui Brîncoveanu, doamna Maria, zidește *biserica Dintr-o zi*, din București. Între 1703—1704, Brîncoveanu ridică *biserica Sfîntul Ion Grecesc din București*, o biserică mică, ce s-a dărîmat și în locul căreia s-a ridicat actuala Casă de Economii și consemnațiuni. În 1706, construiește *biserica din Doicești*, lângă Tîrgoviște, interesantă prin contraforturile care-i susțin zidurile, prin pridvorul cu arcade trilobate, zugrăveli sub cornișe și tabloul lui Brîncoveanu. În același an este zidită și *Minăstirea Surpatele din Vilcea*, cu colonade, arcade și tabloul lui Brîncoveanu. Puțin mai tîrziu, restaurează *Minăstirea Vîforîta*, ctitoria lui Vladislav Vodă și *Minăstirea Dealul*, ctitoria lui Radu cel Mare, care este de altfel ultima lucrare de restaurare a lui Brîncoveanu.

În ceea ce privește fundațiile civile, Brîncoveanu repară între 1689—1714 *Curtea Domnească din București* și reînnoiește în 1692 *Curtea Domnească din Tîrgoviște*, construită de Petru Cercel. În 1698 zidește *Curtea de la Potlogi*, iar în 1708 repară *Curtea din Brîncoveni* (regiunea Oltenia), zidită de Matei Basarab. Zidește de asemenea o serie de conace în țară : *Obilești și Dobreni* în regiunea Bucureștii; *Valea Schiailor*, pe dealul Mizilului ; *Sărata și Tătărani*, în regiunea Ploiești ; *Mătăsaru*, în regiunea București ; *Drîncea și Mușetești*, în regiunea Oltenia ; la *Pi-*

tești ; Curtea din Caracăl ; Curtea Brîncovenilor din București. Peste fruntariile Munteniei, zidește : biserica din Făgăraș (1690) ; Poiana Mărului ; casele și biserica din Brașov ; Recea, Sîmbăta de jos, toate în Transilvania ; biserica din Galata-Constantinopol, pe care Brîncoveanu o ridică la îndemnul patriarhului de acolo ; Saraiul din Constantinopol ; palatul de la San Ștefano (Turcia) ; palatul de la Arbănaș (Bulgaria).

Palatele, din studiul cărora se pot înțelege înfăptuirile epocii lui Brîncoveanu în domeniul arhitecturii civile, sînt palatele din : București, Potlogi, Mogoșoaia, Sîmbăta de Jos.

Vom insista asupra palatului de la Mogoșoaia și asupra Mînăstirii Hurezi, pentru că ele caracterizează pe deplin stilul brîncovenesc în arta romînească.

*

Pentru o curte strălucitoare și pentru o societate rafinată vechile conace boierești nu mai satisfăceau gusturile vremii și trebuia ceva nou : noi palate, noi case domnești, noi conace, care să răspundă noilor aspirații și cerințe.

Palatele, de o minunată execuție și de o frumusețe incomparabilă prin poziția în care au fost așezate, într-un peisaj cu mari grădini înflorite, cu linii arhitectonice elegante, cu o decorație din stucaturi, pictură sau sculpturi în piatră, nu mai seamănă nici pe departe cu înfățișarea vechilor construcții domnești sau boierești, care îndeplineau adesea și funcția de loc de apărare contra invadatorilor. Palatele construite în această epocă serveau pentru primirea de ambasadori, mari personalități străine, pentru petreceri și pentru tot ceea ce o casă domnească de felul aceleia a lui Brîncoveanu avea posibilitatea și își permitea să facă.

Planul palatelor brîncovenești, în ultima analiză, nu este altceva decît planul caselor boierești, care la rîndul lor se inspiră din planul caselor țărănești.

Elementul tipic — specific celor trei feluri de construcții : casă țărănească, casă boierească și palat — este foișorul sau pridvorul, întîlnit mai ales în părțile Olteniei, așezat la intrarea caselor cu parter și etaj. Foișorul este unul dintre elementele frecvente în arhitectura țărănească, iar în arhitectura brîncovenească el devine elementul cel mai caracteristic.

Noua concepție arhitecturală, expresie a artei țărănești, a geniului țăranului român și a puterii lui de inventivitate, este mai luminoasă, mai veselă, mai calmă, în comparație cu decorația arhitecturală religioasă de mai înainte, care era sobră și geometrică. Noua concepție realistă, care venea din filonul bogat al artei populare, se manifestă cu intensitate în decorul din interioare și exterioare, prin : picturi, stucaturi, sculpturi, cu motive din vegetația naturală, cu un colorit verosimil și puternic. Înălăturînd sistematic vechiul decor format din entrelacuri, de origină orientală, arta brîncovenească ia înfățișarea unei arte naționale, fixată pe fundamentul artei populare, pe care o promovează și o duce pe culmi de glorie.

Arhitectura brîncovenească, pentru cei care s-au preocupat de aportul pe care-l poate da geniul poporului român în cultura universală, a fost luată ca un îndreptar și element de bază în ceea ce privește crearea unei școli naționale în arhitectura noastră. Cei care au fost însuflețiți de acest ideal, au constatat mai mult decît oricînd, că arhitectura brîncovenească reprezintă tipul cel mai apropiat și cel mai expresiv al sufletului românesc, realizat în peisajul naturii romînești.

Din acest punct de vedere, *Palatul Mogoșoaia* este unul dintre cele mai interesante monumente ale trecutului nostru. Prin factura sa, prin motivele ornamentale care-l decorează, el a fost în decursul timpului prilej de admirație și de uimire pentru cei ce l-au văzut. Un arheolog al timpului, La Mottraye, care a avut ocazia să fie găzduit în acest palat, vorbește despre el cu o deosebită apreciere și îl socotește cu nimic mai prejos decît palatele din Occident.

Palatul, ca o bijuterie, se înalță impunător pe marginea lacului Mogoșoaia, în mijlocul unei grădini, după modelul celor italiene. Raporturile între țara muntenească și Italia, mai ales în această perioadă erau destul de strînse și mulți tineri romîni își făceau studiile acolo. În special Cantacuzinii și-au făcut studiile în Italia, așa încît realitățile italiene nu puteau decît să lase puternice urme de influențe în sufletul lor. Indeosebi, Veneția, care pe un fundal bizantin a știut să sintetizeze toate influențele străine care ajungeau acolo pe toate căile, a fost la vremea aceea pentru romîni un centru de cultură și de inspirație în toate domeniile dar mai ales acela al artei. Meșterii lui Brîncoveanu — fie romîni, fie străini —, sub influența artei populare sau supunîndu-se direcțivelor pe care le primeau de la voievod, aduc în arhitectura bisericilor, palatelor, caselor domnești, conacelor etc., motivele arhitecturii populare prelucrate și prezentate sub o formă cultă, cu includerea acelor elemente arhitecturale orientate și occidentale care se încadrau organic în această viziune specific romînească. Arhitectura brîncovenească a fost aleasă în mod cu totul special și fericit ca să facă parte și să întregască peisajul românesc.

În ceea ce privește direcțiile de unde puteau să vină influențele, în afară de marele aport local, ele se pot urmări cu ușurință datorită specificului fiecărei regiuni în parte : Orient sau Occident. Elementele orientale, bizantine, le putem identifica după : inscripțiile privind datele asupra monumentului, prezența bolților, cupolelor, berceau-rile, nișele, întrebuintarea motivelor decorative din stuc în relief etc. ; elementele occidentale, în special italiene : logiile care decorează fațadele — specific al artei venețiene —, bolțile cu lunete, sculpturile decorate cu motive de preferință laice : săbii încrucișate, măști, coroane, trandafiri înfloriți, cîteodată îngeri etc.

Intrarea în palatul Mogoșoaia se face printr-un pridvor sau foișor, sprijinit pe coloane sculptate, cu o balustrată din același material sculptat. Prezența foișorului pe fațada dinspre răsărit, cu coloane ale căror capiteli sînt admirabil sculptate, cît și balustradele ajurate, îi dau o deosebită valoare artistică. În afară de aceasta, prezența lui aici ca element

tradițional al arhitecturii populare românești formează una dintre caracteristicile esențiale ale stilului brîncovenesc în domeniul construcțiilor. Palatul are un rez-de chaussée și un etaj, iar pe una din aripi, cea din stînga, se mai ridică un alt etaj. În partea dinspre lac, se află o superbă «loggia», cu coloane corintiene din piatră sculptată, ale căror trunchiuri cu creneluri sînt răsucite și decorate de jos pînă la capiteluri și pe care se sprijină o serie de arcade trilobate. Prezența «loggiei» pe fațada dinspre Apus, constituie de asemenea o principală notă caracteristică a constructorilor de acest gen în epoca brîncoveană. Consolele, decorate cu flori de acantă, poartă pe ele stema Munteniei și pe aceea a Cantacuzinilor. Sub cornișe se desfășoară pe trei rînduri un motiv decorativ în formă de dinți de fierăstrău (zimți). Cadrele ferestrelor și ușilor, tot din piatră, cu ornamente minunat sculptate, încîntă și mai mult privirea.

Pe bolta și pereții uneia din camere, Brîncoveanu a pus să se picteze scenele din timpul drumului său la Adrianopol, în 1703, cînd a fost primit de către sultan, drum și primire care i-au produs voievodului mari necazuri și multă îngrijorare.

Palatul Mogoșoaia (ca și cel de la Potlogi) a avut motive decorative în relief din stuc, în stilul turco-persan, întrebuițînd flori subțiri și lungi, atent stilizate, decor ce nu se mai păstrează astăzi.

Palatul Mogoșoaia s-a spus — și pe drept cuvînt — că este cel mai prezentativ monument de artă al epocii respective, din țara noastră, fiind în același timp și opera cea mai reprezentativă a constructorilor și meșterilor sculptori în piatră de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. El este un edificiu de o concepție cu totul nouă, în planul și în formele căruia se împletesc măiestrit, elementele arhitectonice autohtone cu elemente decorative împrumutate din arta populară și arta italiană. Palatul reflectă gustul, bogăția, luxul și mîndria lui Brîncoveanu. În el și-a petrecut în mare parte viața, cu griji, cu bucurii și amărăciuni, unul dintre cei mai mari voievozi ai poporului român.

*

Între 1684—1705, în luminișul unor păduri seculare, într-o regiune minunat de pitorească, la o depărtare de 35 km de Rîmnicul Vilcii, Brîncoveanu zidește din temelie *Mînăstirea Hurezi*.

Cu privire la arhitectură, biserica mare de la Hurezi imită, într-o oarecare măsură, biserica Voievodului Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș. Planul este în formă de treflă, cu o singură absidă și cu două turlă : una, octogonală se ridică peste naos prin intermediul pandantivilor și pe care o susțin patru arcuri mari, iar cealaltă, dodecagonală, mai mică, se ridică peste pronaos.

Pronaosul, de formă dreptunghiulară, este mult mai larg decît naosul, iar pridvorul se sprijină pe zece coloane de piatră sculptată, încoronate de capiteluri corintiene și legate între ele prin arcade semicirculare. Un brîu împarte fațadele edificiului în două registre care sînt decorate cu

arcaturi. În jurul uşii de la intrare, un chenar sculptat în marmoră albă, conţine împreună cu inscripţia şi cele două steme : a Muntenei şi a Cantacuzinilor.

Cu privire la pictura din biserica mare de la Hurezi, în linii mari, atît în ceea ce priveşte temele iconografice reprezentate în absidă, naos şi pronaos, cît şi distribuţia şi ordonanţa lor, ea nu se depărtează în mare măsură de vechea tradiţie a iconografiei muntene. Totuşi ea oferă şi un tip particular de decoraţie, care se caracterizează prin ilustrarea vieţii şi minunile Mîntuitorului, fără să fie reprezentate scenele Patimilor Domnului. Acest fapt se ataşează însă unei vechi tradiţii în arta veche creştină şi este semnalat încă de timpuriu la Sfîntul Apolinarie cel Nou din Ravenna. Şi aici, la Hurezi, picturile sînt reprezentative nu numai spre a servi ca puncte de reper pentru rugăciune, ci pentru a povesti faptele şi a îndeplini mai mult decît oriunde o funcţie artistică.

În pronaos, ultimul registru este ocupat de 43 de portrete de prinţi şi prinţese care fac parte din marea familie ce se leagă de numele lui Brîncoveanu.

În pridvor, pe peretele de Răsărit, sînt reprezentate figurile meşterilor care au lucrat biserica, însoţite de inscripţii cu numele şi calitatea lor : «Istrate lemnarul», «Vucaşin Caragea pietrarul» şi «Manea vătaful zidarilor». Fiecare dintre aceşti meşteri poartă cîte o unealtă, ca simbol al meseriei pe care o practica. Sînt reprezentaţi de asemenea cîţiva din dregătorii de vază ai lui Brîncoveanu, care au avut în grijă şi au supravegheat construcţia şi decoraţia bisericii : Badea Pircălabul, Apostol Vornicul şi Cernica Ştirbei, biv-vel armaş.

Tabloul ctitorilor, reprezentat în pronaos, cuprinde figurile lui Brîncoveanu şi soţiei sale Maria, cei patru fii : Constantin, Ştefan, Radu, Matei şi cele şapte fiice : Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Ancuţa, Bălaşa şi Smaranda.

Din redarea figurilor, care formează ansamblul tabloului ctitoricesc de la Hurezi, se vedeşte mîna unui artist iscusit, dotat cu un excepţional simţ psihologic. Artistul urmăreşte în scenă fiecare personaj şi îl redă cu trăsături potrivite caracterului său, producînd astfel un dublu efect : artistic şi psihologic. Figura lui Brîncoveanu, studiată în mod cu totul deosebit, exprimă, atît din trăsăturile feţii cît şi din privire, un sentiment de paternitate şi de ocrotitor şi pentru familia sa şi pentru opera ce o patronează. El ţine mîna dreaptă pe creştetul unuia din copiii săi, iar în mîna stîngă ţine ctitoria, în miniatură. O dublă preocupare căreia şi-a închinat toată energia şi grija : biserica şi familia. Trăsăturile fizionomiei, modelajul expresiv al feţii, ţinuta capului, privirea, poziţia corpului, dau figurii o prestanţă care ne vorbeşte de o personalitate distinsă şi de un adevărat caracter. În reprezentarea figurii doamnei Maria, soţia voievodului, artistul căutînd tot un efect psihologic, scoate în evidenţă bunătatea şi piozitatea.

Copiii sînt studiaţi de asemenea din punct de vedere psihologic şi reprezentaţi potrivit felului fiecăruia de manifestare : gingăşie, calm, visare etc. Privirile copiilor sînt redade cu un farmec nemaîntilnit. Din frescă,

ei urmăresc pe cel ce-i privește cu o căldură și cu o legitimă întrebare, în orice loc s-ar afla acesta în biserică. Ochii copiilor lui Brîncoveanu, din frescele de la Hurezi, sînt mari, senini, puri, plini de inteligență, de pătrundere și de vioșie! Obrajii copiilor au fost redați printr-un roz impresionant, culoare care a fost gîndită și fericit aleasă pentru a sublinia frăgezimea și puritatea. Desenul figurilor este corect și căutarea artistului de a reprezenta caractere dă personajelor o notă de o remarcabilă naturalitate. Tabloul familiei lui Brîncoveanu de la Hurezi nu este altceva decît tabloul unei familii ideale. Portretele ctitorilor sînt pline de distincție și de viață și ele nu sînt cu nimic inferioare portrelor realizate de pictorii noștri, care se plasează la începuturile picturii noastre moderne. Pentru artiștii lui Brîncoveanu, fața este elementul esențial care trebuie redat cu toată justetea. Adoptînd această atitudine, celelalte părți ale corpului, inclusiv draperiile, devin pentru artist accesoriu și sînt subordonate scopului prim. Toate figurile manifestă un realism nemaîntîlnit înainte de arta brîncovenească și acest fapt ne duce cu gîndul la picturile primitivilor italieni, la Giotto, Fra Angelico, Masaccio, care căutau efecte în modul de expresivitate al feții. Coloritul, pe care artistul îl dă pielii corpului într-un mod cît se poate de real, este încă o trăsătură de superioritate în raport cu tot ceea ce apăruse la noi, pînă aci, în acest domeniu.

Unitatea perfectă în modul de reprezentare al tuturor figurilor, cu aceeași intensitate și de aceeași calitate, trădează mîna desăvîrșită a unui singur artist, care a pictat acest tablou excepțional.

În pridvor, artiștii depășesc în mare măsură limitele prescrise de canoane sau de manualele iconografice, așa numitele erminii. Se dă o deosebită atenție ornamentației și peisajului, în care elementele florale, zoomorfice și antropomorfice, capătă o valoare ce depășește sensul de reprezentare al scenelor iconografice.

Un alt element, elementul anecdotic, își face și mai mult apariția pe pereții edificiului și este tratat cu o naivitate demnă de remarcat. În diferite scene care reprezintă episoade din Psaltire, precum și în scenele care reprezintă raiul și iadul, intervin o serie de detalii, care se accentuează, prin contur și produc efect. Astfel, în scena Judecării din urmă, unde păcătoșii poartă pe umerii lor povara uriașă a păcatelor, vedem reprezentate figuri ca : măcelarul care a vîndut lipsă la cîntar, purtînd o vită mare în spate ; cîrciumarul care a pus apă în vin, este reprezentat cu un butoi de asemenea uriaș etc. — toți îndreptîndu-se spre imensa gură deschisă a unui balaur din care ies flăcări. Proporțiile elementelor esențiale din compoziție sînt astfel exagerate de pictor, tocmai în scopul de a scoate efectele dorite, pe cîtă vreme cele care nu interesează, sînt neglijate.

Portretele de la Hurezi se pot grupa în trei categorii : a) portretele meșterilor care au zidit și pictat biserica (peretele de răsărit al pridvorului); b) portretele străbunilor și părinților lui Brîncoveanu (peretele de nord, sud și apus, în pronaos) și c) portretele familiei lui Brîncoveanu.

Rare sînt cazurile, înainte de Brîncoveanu, cînd meșterii au fost reprezentați pe zidurile unui monument religios. Nici canoanele și nici tra-

diția iconografică nu admitea acest lucru. Meșterii lui Brîncoveanu trec peste aceste opreliști și creează ei înșiși o tradiție pentru viitor.

În afară de portretele familiei Brîncoveanu, care după cum am văzut au toate aceleași valoare artistică unitară, fiind produse de un singur artist, în celelalte portrete de la Hurezi se remarcă intervenția mai multor mîini.

Inscripțiile care dau explicația scenelor iconografice sau diferitelor figuri individuale, sînt scrise în limba greacă. Ar reieși din aceasta, fie prezența unui artist grec, fie mai degrabă copierea aidoma a erminiilor, care erau de proveniență grecească și care dau toate explicațiile în grecește. Explicațiile diferitelor aspecte din scena Judecării din urmă cît și numele principalilor dregători și meșteri ai lui Brîncoveanu sînt însă scrise în limba romînă, ceea ce dovedește mîna unor artiști de origină romînă.

Redarea figurilor acestor personaje, mai ales în ceea ce privește desenul, capătă un caracter care exprimă sentimentul unui studiu mai amănunțit, o atenție și o grijă deosebită, o cunoaștere profundă a realității inconjurătoare.

Figurile personajelor nu sînt altceva decît modelele celor care au pozat sau, socotim noi, ele sînt primele autoportrete în arta noastră romînească. Sub acest aspect ele ar avea o valoare și mai deosebită, iar Mînăstirea Hurezi ar fi, astfel, pe lingă ceea ce reprezintă din punct de vedere religios și primul nostru așezămînt de artă care păstrează unele din portretele pictorilor noștri din trecut. Aceste figuri reprezentate și individualizate, capătă caracterul de portret independent, portret care va fi prototipul începutului portretisticii noastre moderne.

Veșmintele care îmbracă figurile sînt de factură orientală și occidentală, peste care se adaugă elementele locale. Mantiile, diademele, bijuteriile etc., și tot ceea ce se leagă de costumație, sînt documente grăitoare dintr-o epocă de glorie unde nu s-a precupețit nimic pentru a se reda belșugul, eleganța, manierele și frumosul. Ele aduc o contribuție deosebit de importantă în ceea ce privește istoria costumului în trecutul nostru îndepărtat.

Privită sub acest aspect, Mînăstirea Hurezi apare ca un centru artistic care dă naștere unui stil nou, pitoresc și care nu face altceva decît să se substituie vechiului stil monumental.

Acest stil, nou, viguros și atrăgător, plin de fantezie și în același timp de adevăr, se răspîndește datorită lui Brîncoveanu atît în Muntenia cît și în Transilvania, prin marele număr de monumente pe care acesta le ridică. Caracterizîndu-se în mod special prin gustul ornamentului, stilul brîncovenesc este lipsit oarecum de o logică echilibrată. Artiștii, depărtîndu-se în parte de concepția tradițională, tratează scenele fără o succesiune precisă și nu înțeleg prea mult din fondul temelor iconografice. Artiștii de la Hurezi nu țin prea mult seamă nici de raportul ce trebuie să existe, ca în trecut, între decor și pereții monumentului pe care acesta se desfășoară. Ei plasează acest decor urmărind cu perseverență propriul lor gust pe care caută să-l impună și privitorilor. Artiștii de la Hurezi nu se desprind de

influența manualelor iconografice, însă ei nu mai fac din ele singura sursă de influență. Fără îndoială, pe noua cale pe care artiștii se angajează, mai ales desenul care dă viață formelor, ei sînt lipsiți în mare parte de cunoștințe academice. Totuși, dotați cu un neîntrecut curaj, ei dau adesea mîna liberă imaginației, compunînd uneori după propria lor cugetare, căutînd să rămîna pe cît posibil în limitele iconografiei tradiționale. Alături de temeinice cunoștințe tehnice, ei dovedesc personalitate și putere de creație, prin prezentarea puternică și prin unitatea artistică.

În ceea ce privește culorile, ele nu se mai întrebuintează curate, potrivit practicii de pînă atunci, ci se întrebuintează culori compuse, care dau nuanțe suple, pline de subtilitate, culori care obțin cu ușurință un efect artistic. Acest lucru este o notă nouă în arta coloritului la noi, și în același timp o calitate superioară care face parte din caracteristicile stilului brîncovenesc.

Artiștii epocii lui Brîncoveanu creează și transmit urmașilor gustul portretului și adevăratului sens al fizionomiei, elemente care, în cadrul picturilor îngrădite de erminii cu o vădită lipsă de dinamism, aduc viață și prospețime.

Draperiile urmează însă mai departe prescripțiile manualelor iconografice. Peisajul este de asemenea elementul care preocupă în mod deosebit arta brîncovenească. Se pictează mult — însă fără o selecționare urmărită — tot ceea ce se întilnește în natură ; dealuri, cîmpii, arbori de tot felul, flori, păsări, animale etc. În anumite cazuri sînt reprezentate chiar peisaje locale, fapt care ne mîna spre începuturile picturii italiene și franceze unde s-a petrecut același fenomen.

Adesea sînt redată și peisaje din fantezie, a căror compoziție este de multe ori naivă, dar în această naivitate se vede multă sinceritate și farmec.

De multe ori însă artiștii, preocupați de a da atenție cît mai multă peisajului, neglijează tema, subiectul. Acest fapt, care s-ar putea numi predominarea efectului asupra sensului, este o linie caracteristică a artei italiene.

Arta brîncovenească își propune și caută să imite viața, gesturile, efectele de lumină și umbră. În genere nu se observă în arta brîncovenească un realism integral care să îmbrățișeze toate manifestările vieții și ale naturii. Totuși, acest realism este plin de adevăr, eleganță, finețe, un realism mai mult temperat. Și mai este acest realism al artei brîncovenești, național, expresie a formelor locale, care se adresează înțelegerii unui grup restrîns, unui popor, în comparație cu realismul idealist al Renașterii, care poate fi înțeles de toată lumea.

Artiștii lui Brîncoveanu sînt dotați și cu un profund sentiment religios, datorită căruia ei au găsit mai ușor în reprezentarea scenelor iconografice, rezolvarea mării probleme : pictură și rugăciune, — concordanța și afinitatea ce trebuie să le unească pe amîndouă.

Printre cele mai frumoase exemple de realism în scenele de la Hurezi, sînt figurile Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil și ale sfinților militari pictați pe peretele de sud din naos, figura Sfintului Apostol Petru și în

genere toate figurile din ultimul registru din naos. O influență net occidentală se manifestă în dubla reprezentare a Scării lui Iacob cu îngerii și Scara virtuților Sfântului Ion Calimahul.

Nu lipsa de observație și de cunoaștere a naturii înconjurătoare și nici insuficienta cunoaștere a legilor anatomiei, ci autoritatea și puternica influență a canoanelor și a erminiilor au făcut pe artiștii lui Brîncoveanu să oscileze în hotărîrea lor de a rupe total cu tradiția iconografică de pînă aci. Chiar și italianul Pessene Levin, unul dintre artiștii lui Brîncoveanu va fi trebuit să se supună și el acestor prescripții și să aducă în lucrările ce le efectua, numai ceea ce nu era ostil nici canoanelor și nici tradiției.

Flori de toate nuanțele se desfășoară înaintea ochilor pe pereții edificiului ca niște lungi răzoare înflorite într-o grădină, formînd în același timp și cadre pentru medalioane de sfinți sau figuri individuale. Acest decor floral, ajuns la apogeu, își are sursa de inspirație atît în motivele din vechea decorație a monumentelor anterioare : manuscrise cu miniaturi, broderii, pietre mormîntale etc., dar mai ales în sculptura în lemn din arta noastră țărănească, în țesături, cusături etc. Flora naturii muntene este iarăși unul din principalele motive de inspirație. Ceea ce dă valoare acestor ornamente este concordanța lor perfectă cu natura sau modelele ce le-au inspirat, cît și suplețea și grația cu care ele au fost redată și care fac de altfel meritul de seamă al artiștilor. În execuția acestor ornamente, artistul dă dovadă nu numai de o imaginație excepțională, de o dibăcie în imitarea modelului, de o tehnică avansată în cunoașterea procedeelor dar mai presus de orice, el știe să dea putere liniilor și coloritului.

Acest stil puternic și plin de eleganță, nu va întîrzia să se răspîndească, formînd pentru timpul ce va urma modelul de inspirație al monumentelor cu caracter religios și va pătrunde cît se poate de repede în Muntenia și Transilvania, în mediul țărănesc, pentru a fi întrebuițat la decorația caselor și a obiectelor ce se leagă de casă. Lucru interesant și demn de subliniat : motivele dispersate ale artei noastre țărănești, care au fost sursa de inspirație a acestui stil, fiind de data aceasta unificate și formînd un tot prezentabil, fac acum cale întoarsă, pentru a influența la rîndul lor sub o formă cultă, locurile de unde altădată au fost culese.

*

În ceea ce privește *artele minore* : sculptura în lemn, broderiile, argintăria, miniaturile, icoanele, chiar și gravurile, contribuția artistică a epocii lui Brîncoveanu nu este mai puțin remarcabilă față de celelalte monumente din artele majore ale aceleiași epoci. Și în acest domeniu se lucrează mult și cu aceeași grijă pentru frumos. Aceste lucrări, o dată ce erau executate, erau împărțite la diferite ctitorii, atît în țară cît și peste hotare. În capitolul *sculptura în lemn* intră mai cu seamă catapetesmele, ușile împărătești, ușile de la intrare, scaunele domnești și episcopale, stranele etc., obiecte ce au fost lucrate cu multă îndemînare de artiștii acestei epoci. Îndeosebi, catapetesmele de la Hurezi, de la Sfîntul Nicolae din

Făgăraș (1698) și mai ales cea de la biserica Sfântul Gheorghe Nou din București, atât în ceea ce privește finețea execuției, eleganța liniilor, măiestrita îmbinare a elementelor florale, sînt strălucite exemplare de sculptură ale stilului brîncovenesc. Operă de valoare remarcabilă este de asemenea scaunul de la Hurezi, care — pe lângă cel de la Stavropoleos (1724) din timpul lui Nicolae Mavrocordat și cel de la Colțea și cel de la Paraclisul Patriarhiei — dă o idee exactă cu privire la înaltul nivel la care ajunge această artă în timpul lui Brîncoveanu și după el.

În ceea ce privește originalitatea, sculptura urmează evoluției motivelor din arta noastră țărănească și nu are nimic comun cu vreo influență străină. Ca în toate operele de artă specifice stilului brîncovenesc, și în sculptura în lemn, motivele preferate sînt : vreji cu frunze și flori, coarde de viță de vie cu struguri, păsări de tot felul și în diferite poziții (afrontate sau izolate), animale mici, șerpi, dragoni, spice de grîu, figuri de sfinți, îngeri, heruvimi, serafimi și stema Munteniei și a Cantacuzinilor.

O bună parte din aceste ornamente sculptate sînt zugrăvite în diferite culori, unde aurul predomină din abundență. Motivele decorative sînt bine stilizate, de o execuție impresionantă. În fața acestor lucrări nu știi ce să admiri mai întîi : precizia desenului sau perfecta împletire a decorului.

Broderiile au fost de asemenea în atenția și preocuparea lui Brîncoveanu și a soției sale Maria. În general, broderiile provenite de la Brîncoveanu au mai toată un caracter religios, lucrate și donate monumentelor pe care el le-a zidit. În ele se recunoaște vizibil atât paternitatea cît și structura artei populare romînești. Printre broderiile brîncovenesti sînt de remarcat opt perdele de altar, care au aparținut Mînăstirii Hurezi, cît și un rînd de veșminte, pe care Brîncoveanu le face danie episcopului Teofil, dar care nu s-au mai păstrat și despre a căror valoare vorbesc numai documentele. O altă lucrare de broderie, un epitrahil pe atlaz, cu fir de aur, mătase și perle, pentru Mînăstirea Hurezi, reprezintă pe Brîncoveanu și soția sa doamna Maria, cu o parte din copiii lor. Toate figurile poartă costume voievodale și diademe pe cap și stau îngenuchiate cu miinile în atitudine de rugăciune. O bordură cu ornamente specifice stilului brîncovenesc încadrează scena.

Argintăria și în general lucrările în metal se executau înainte de Brîncoveanu în bună parte în țară. Brîncoveanu, potrivit unei vechi tradiții, comandă la sașii din Brașov o serie de obiecte de cult pentru zidirile sale. Inițial el comandă lui «Isaia pecetariul» un număr de inele care să poată fi folosite și ca peceți ale domniei, iar obiectele de cult le comandă lui «Gheorghie Mai, argintarul».

Comanda lui Brîncoveanu, executată de sașii din Brașov, reflectă atât gustul cît și voința domnului în ceea ce privește motivele decorative, care nu sînt altele decît cele proprii stilului brîncovenesc. De remarcat printre aceste obiecte *Evangheliarul din 1692*, care poartă pe coperta din spate o inscripție cu numele : «Io Costandin Basarab Voevod și soția sa Maria». *Evangheliarul de la Hurezi*, care redă în relief figura Sfîntului Constantin

și pe aceea a maicii sale Sfinta Elena, care este de aceeași factură ca toate celelalte lucrări ale stilului brîncovenesc.

Peste hotare, Brîncoveanu face însemnate danii, printre care putem pomeni o raclă de argint, donată Mînăstirii Lavra din Muntele Atos, în 1691, în care se păstrează o mînă a Sfîntului Ioan Gură de Aur. O raclă asemănătoare o dăruiește Brîncoveanu și soția sa Maria Mînăstirii Hurezi în 1692, cu aceleași caracteristici ale stilului brîncovenesc.

Printre alte obiecte de cult ce sînt executate din porunca lui Brîncoveanu, purtînd amprenta aceluiași stil brîncovenesc amintim o mulțime de *candele* printre care, de o importanță deosebită este aceea care străjuiește mormîntul lui Brîncoveanu în biserica Sfîntul Gheorghe Nou din București. Ea este importantă nu numai din punct de vedere al tehnicii întrebuițate și al decorului, ci mai ales prin inscripția încrustată în argint și care indică locul unde odihnesc rămășițele marelui voievod. Această inscripție, descoperită nu de mult timp, a fost singurul indiciu în ceea ce privește aflarea osemintelor lui Constantin Brîncoveanu, despre care nu se mai știa ce s-a petrecut cu ele după execuție.

Candela, cu prețioasa inscripție a fost pusă la capul voievodului de soția sa Maria în 1720 și în ea se spune : «Această candelă ce s-a dat la Sfîntul Gheorghe cel Nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Io Costandin Brîncoveanu Basarab Voievod și este făcută de doamna Măriei Sale Maria, care și Măria Sa nădăjduiește în Domnul iarăși aicea să i se odihnească oasele. Iulie-12 zile, leat 7228 (1720)».

O pereche de *ripide* din 1 aprilie 1709, ce se află tot în biserica Sfîntul Gheorghe Nou din București, poartă în relief chipurile lui Brîncoveanu împreună cu familia sa.

Alte obiecte de cult : potire, discuri, stelute etc., s-au lucrat cu aceeași intensitate. Tot acest produs al argintăriei este marcat de aceleași elemente decorative proprii stilului brîncovenesc. Fără îndoială că acest produs al argintăriei nu a fost opera numai a sașilor din Brașov. O mare parte din obiecte au fost executate de meșteri argintari romîni, care lucrau cu aceeași dexteritate și cu aceeași grijă pînă la frumos.

Manuscrisele cu miniaturi, care mai ales în epoca lui Matei Basarab. cunoscuseră o mare dezvoltare, se continuă și sub Brîncoveanu, unele din ele fiind trimise în dar peste hotare. Fiind ușor de transportat, putînd să circule cu ușurință, ele duceau din loc în loc formele artistice ale noului stil și în același timp faima voievodului. Secția manuscriselor de la Biblioteca Academiei R.P.R. posedă un manuscris (ms. 61, fol. 4) care înfățișează chipul lui Brîncoveanu, înveșmîntat în haină de brocard și mantie cu gulerul și marginile de hermină. Toate manuscrisele sînt lucrate în aceeași manieră proprie stilului brîncovenesc.

Pictura pe icoane ia de asemenea un mare avînt. Temele iconografice, urmînd exemplul celor din pictura murală, sînt tratate într-un spirit mai realist, recunoscîndu-se în ele un suflu nou și o notă de dinamism. Bor-

durile care încadrează scenele sînt formate din ornamentul specific brîncovenesc, iar cadrele de argint au aceleași caracteristici.

Cu privire la *gravură* și această artă cunoaște sub Brîncoveanu o mare extindere. Printre numele de gravori romîni care lucrează în timpul domniei lui Brîncoveanu, îl putem aminti pe «Ursul», care semnează gravura ce reprezintă pe Mîntuitorul Iisus, apărută în cele două lucrări tipărite la Buzău, în 1702 : *Invățătura de șapte taine* și *Liturghie*. Gravurile în lemn, folosite în imprimerie, arată o interpretare liberă a decorului cît și a temei, îndepărtîndu-se de vechile canoane bisericești. Desenele sînt vii, plastice, mult mai apropiate de realitate.

*

Concluzii. — Către sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, arta veche romînească este marcată de o categorică notă realistă care pătrunde, transformă și înnoiește, dînd noi direcții în toate domeniile ei de manifestare.

Începuturile acestei înnoiri se fac simțite cu puțin înainte de suirea pe tronul Munteniei a lui Constantin Brîncoveanu, adică sub domnia lui Șerban Cantacuzino și continuă și după moartea lui Brîncoveanu, sub domnia lui Nicolae Mavrocordat și chiar mai tîrziu pînă către mijlocul secolului al XVIII-lea.

Această artă nouă, acest stil nou, cu o arie de răspîndire largă, pe tot întinsul țării și deseori chiar peste hotarele ei, este îndrumată și susținută de autoritatea și bogăția Voievodului Brîncoveanu, care îi fixează programul de desfășurare și îi urmărește îndeaproape evoluția.

Arta brîncovenească ni se prezintă ca o sinteză a influențelor orientale și occidentale ce au fost asimilate și redată printr-o artă nouă, care manifestă aspirațiile și vigoarea sufletului romînesc. Nu poate fi vorba deci de un fenomen particular, ci de un factor nou care asimilează ceea ce socotește bun și în același timp reinnoiește, cu posibilități locale minunate, fixînd totul într-o sinteză plină de armonie.

Ansamblul operelor de artă patronate de Brîncoveanu sînt însuflețite de la un capăt la celălalt de gustul frumosului, de linii armonioase, de culori cu tonuri calde, compuse din roșu, albastru, cîteodată verde și aur din belșug.

Artiștii bine intenționați, au făcut mai ales din biserica cea mare de la Mînăstirea Hurezi un loc unde ochiul să poată să se desfăteze, privind fără nesaț acel minunat decor floral, răspîndit fără zgîrcenie pe suprafețele edificiului. Biserica Hurezi te primește deschis, te simți în ea ca într-o grădină paradisiacă, care veșnic este înflorită. Decorul floral este de o bogăție și frumusețe neîntrecută, care vădește din partea artiștilor o profundă cunoaștere a naturii și în același timp meșteri desăvîrșiți ai combinației culorilor, cărora le dau farmec și trăire. Datorită acestor artiști care s-au dovedit niște colorști de o subtilitate excepțională, pictura

devine expresivă, plină de noutate și de farmec. Emoția artistului se exprimă în aceste opere prin neîntrecutul joc al culorilor, prin armonia maselor, nenumăratele varietăți ale compoziției ca : echilibrul, calmul sau mișcarea, liniile simple, siluetele figurilor, contururile.

Gustul pentru real, repartizarea pe cât se poate mai exactă a lucrurilor în scenă, darul observației, iată câteva elemente de care este pătrunsă profund arta brîncovenească, în comparație cu tot ceea ce a fost înainte de apariția ei. Artiștii lui Brîncoveanu pe cât de inventivi, pe atît de îndrăzneți, dau dovadă de o abilitate deosebită. Fiind preocupați de idei mari, de înnoire, ei sînt atrași de pitoresc pe care caută să-l împace și să-l substituie sobrietății artei anterioare. Ca o expresie a sufletului lor dinamic și pasionat ei pun în scenă o notă de mișcare în raport cu imobilitatea figurilor de mai înainte. Plini de rafinament, artiștii lui Brîncoveanu, reprezintă și definesc eleganța cu linii și tonuri mult mai căutate și mai fine. Concepția lor este de a defini și rezolva în condiții optime, grandiosul, rafinamentul și pitorescul. Pentru acest fapt, ei modifică desenul, proporțiile, culorile, dînd noi însușiri acestora : o altă formă liniilor, un nou joc al culorilor, o nouă dispoziție a maselor, — elemente care dau o nouă direcție și un nou suflu picturii. Pentru a înlătura monotonia, artiștii practică diversitatea : motive diferite și culori diferite.

Motivele de inspirație pe care artiștii le dezvoltau la maximum nu sînt altele decît ornamentele din sculptura țărănească, vignetele din manuscrisele cu miniaturi, broderiile, țesăturile (roșul strălucitor, verdele și albastrul întunecat reamintesc splendida vioiciune a covoarelor oltenesti) etc. Toate aceste motive, toate aceste elemente sînt dezvoltate în chip grandios, dîndu-li-se o amploare de primul plan.

Pe lîngă influențele orientale și occidentale care au fost asimilate, pe lîngă descoperirea propriului său geniu, forța creatoare a artei brîncovenești constă în aceea că ea a avut misiunea de a crea o decorație, de mare stil, care ca o splendidă broderie, împodobește sfintele locașuri, palatele și toate obiectele ce intră în artele minore, dînd naștere celor mai frumoase și mai viguroase opere de artă ale trecutului nostru. Ea este animată și îndrumată de un nou suflu, de o vie dorință, aceea de a prezenta ingeniozitatea și posibilitățile de manifestare ale unui popor — aspirațiile și vigoarea sufletului românesc — atunci cînd el are fericirea să fie reprezentat de o mare personalitate, ca aceea a lui Brîncoveanu.

Privită sub acest aspect, arta brîncovenească, cu rădăcinile înfipte adînc în pămîntul natal, își trage din acest pămînt seva înnoitoare. Ea se înalță din peisajul românesc ca o splendidă grădină înflorită cu nenumărate flori, colorate cu minunate nuanțe de culori, sau sculptate, care de care mai fermecător.

Arta brîncovenească este străbătută de la un capăt la celălalt de motivele artei populare, din care meșterii lui Brîncoveanu au cules ceea ce era mai strălucitor și prelucrîndu-le, ajung să le dea o formă organizată, unitară, prezentabilă, ca mai tîrziu, sub această formă devenită cultă, ea

să se reîntoarcă acolo de unde altădată a fost luată, adică în mediul rural și să-l influențeze.

Această contribuție a geniului popular, a artei populare în formarea artei brîncovenești, se manifestă concomitent atât în domeniul arhitecturii, cât și în cel al decorației.

Arta brîncovenească ocupă locul cel mai de frunte în patrimoniul artistic românesc și se fixează pe pozițiile realiste cele mai înaintate ale artei noastre vechi.

*

Din cele expuse mai sus, se desprinde ușor că *sensul artei* brîncovenești nu a fost altul decît acela de a prezenta în fața lumii posibilitățile geniului poporului român și specificul peisajului românesc, iar *noutatea* pe care o aduce această artă nu este alta decît perfecta asimilare a influențelor străine, punerea în valoare a artei populare și formarea unei arte naționale culte, însuflețită de realism și înmiresmată cu buna mireasmă a trecutului.

Tot ceea ce este minunat și frumos, tot ceea ce este divin și fermecător în arta brîncovenească, nu este altceva decît o oglindă uriașă care reflectă ceea ce sufletul lui Brîncoveanu a gândit și realizat, nu numai pentru «nemoarta lui pomenire», dar mai ales pentru preamărirea propriului său popor.

Pentru toate aceste excepționale înfăptuiri, Brîncoveanu rămîne permanent în sufletul, în amintirea și în cinstirea poporului român.

G. POPESCU-VILCEA

CONSTANTIN BRÎNCOVEANU SPRIJINITOR AL ORTODOXIEI

Este binecunoscută grija deosebită pe care a avut-o Constantin Brîncoveanu față de Biserica Ortodoxă, în general și față de Biserica Românească, în special. Ctitoriile sale, daniile generoase, ajutoarele bănești, numeroasele cărți religioase tipărite în diferite limbi «din porunca» și «cu cheltuiala» voievodului român, înțelegerea și binefacerile acordate atîtor ierarhi sau cărturari ortodocși, — au constituit manifestări ale preocupării sale permanente de a sprijini Ortodoxia, care se găsea atunci în grea situație : pe de o parte, oprîmată de imperiul otoman, a cărui stăpînire se întinsese peste cea mai mare parte a lumii ortodoxe, din Orientul Apropiat și Balcani, iar pe de altă parte, suferind asaltul unui prozelitism agresiv, declanșat de emisarii Romei papale și, în mai mică măsură, chiar de unii reprezentanți ai protestantismului. Exceptînd Biserica Ortodoxă Rusă, care își desfășura misiunea în condiții prielnice, toate Bisericile Ortodoxe aflate în suferință au cunoscut largul ajutor al lui Constantin Brîncoveanu. El nu și-a cruțat nici avuțiile, nici ostenețile, pentru a depune ofrandele sale la altarele dreptei credințe de pe aproape toată aria Ortodoxiei, din Transilvania la Muntele Atos și pînă în Orientul Apropiat.

Sprijinul acordat de Constantin Brîncoveanu Bisericii Ortodoxe a contribuit, așadar, la apărarea ei împotriva primejdilor ce o amenințau în epoca aceea. Acest sprijin s-a revărsat peste întreaga Ortodoxie, dar el s-a adresat fiecărei Biserici în parte, după urgența și amploarea nevoilor respective. De aceea, socotim de folos ca la acest popas comemorativ — fără a pierde din vedere țelul urmărit de Brîncoveanu de a sprijini Ortodoxia ecumenică —, să subliniem în capitole aparte, ajutorul dat de el Bisericii Ortodoxe din Țara Românească, din Transilvania și din Orientul Apropiat.

I

Biserica Ortodoxă din Țara Românească s-a bucurat în chip deosebit de larga bunăvoință și de purtarea de grijă a lui Constantin Brîncoveanu. Pentru consolidarea și înflorirea ei, voievodul a ridicat numeroase locașuri de cult, a refăcut multe altele și le-a înzestrat cu podoabe, moșii și

danii. Cronicarul Radu Greceanu laudă, pe bună dreptate, această bogată activitate ctitoricească a lui Constantin Brîncoveanu, care s-a străduit să urmeze pilda marelui Constantin și a dreptcredinciosului împărat Justinian : «Cărora dar și măriia-ta a urma silindu-te și în tot chipul spre fapte bune nevoindu-te mai virtos cu milostenii, case dumnezeiești multe den temelii ai ridicat, făr' de cele ce cu mile ai întărit, altele cu ziduri ai înnoit și ai întemeiat, cât pot zice că mai nici o mănăstire domnească n-au rămas neîntărită de mila mării-tale, și nu numai aicea în țară, ci și pentru-alte țări strine, prin limbi păgîne, biserici creștinești ai făcut pravoslavnicilor creștini, ce pentru-acele părți lăcuiesc, și mai ales în tot chipul pentru Sfînta Biserică te-ai nevoit, ca și cărți multe bisericești în zilele mării-tale și cu cheltuiala mării-tale s-au tipărit. Den porunca mării-tale tălmăcite de pre limba elinească pre limba rumînească, și pre limba grecească foarte frumoase, care n-au fost mai înainte, și școale de învățături elinești și slovenești mării-ta ai făcut și pururea spre bunătăți necontenii ești a face, spre folosul de obște...»¹.

Mărturia elogioasă a cronicarului muntean este adevărată. Astfel, încă înainte de a primi domnia Brîncoveanu înalță două biserici : una la *Potlogi*, ridicată în septembrie 1683, și alta la *Mogoșoia*, lângă București, isprăvită în ziua de 20/30 septembrie 1688.

În anul al doilea al suirii sale pe tron, în 1690, Brîncoveanu începu lucrările *Minăstirii Hurezi* din Vilcea, una din cele mai de seamă și mai frumoase ctitorii ale sale, pe care o termină la 18/28 septembrie 1697. Tot în Vilcea, ridică el, în 1696, *Minăstirea Mamul*.

În Brîncoveni, locul de origină al familiei sale, zidește un nou locaș.

În București, înalță trei minăstiri, înlocuind bisericile de mai înainte, întunecoase și neîncăpătoare, prin altele de proporții impunătoare și frumos lucrate. În fruntea lor se află biserica *Sfîntul Gheorghe Nou*, sfințită cu alai mare cum nu s-a mai văzut în țara noastră, la 29 iunie 1707, de Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului, înconjurat de un sobor de arhieriei din Răsăritul ortodox și din Sudul Dunării. Scriind despre această frumoasă ctitorie a lui Brîncoveanu, cronicarul Radu Greceanu se exprimă în aceste cuvinte : «Aceasta dar sfîntă minăstire... fiind mică și întunecoasă foarte, den rîvna cea către Dumnezeu și den evlavia cea ce pururea acest blagocestiv Domnu avea, s-au îndemnat dă au stricat și au sfărîmat cea ci să zice mică și întunecoasă biserică și den temelie au zidit-o mare și prea frumoasă mănăstire, care poci zice că asemenea ei rar se află în lume»².

De asemenea, biserica de la *Sfîntul Ioan* din București a fost înlocuită cu alta în 1703. La *Sfîntu-Sava*, ridică o nouă zidire, care la 1 septembrie 1707 era gata. Tot în București, a isprăvit biserica Doamnei. La *Mitropolia din București* a ridicat din temelie clopotnița de la intrare, iar la *Doicești*, lângă Tîrgoviște, a zidit biserică mare.

1. Radu Greceanu, *Incepătura istoriei vieții luminatului și preacrestinului Domnului Țării Romînești Io Costandin Brîncoveanu*, în Predoslovie, ed. M. Gregorian și E. Stănescu, în *Cronicarii Muntenii*, t. II, București, 1961, p. 10.

2. *Ibidem*, cap. 78, p. 151.

Împreună cu unchiul său Mihai Cantacuzino, Brîncoveanu a ridicat, între 1691 și 1697, o minăstire, înconjurată cu ziduri înalte de opt metri, la *Rîmnicu-Sărat*.

În afara locașurilor sfinte ridicate în întregime, Constantin Vodă Brîncoveanu a făcut îmbunătățiri, reparații, adaose, înnoiri și danii la o multime de biserici și minăstiri de pe cuprinsul întregii țări. Astfel, la Minăstirea *Tismana* a dăruit vase de argint. La Minăstirea *Strehaia* a înnoit zidurile învechite. Tot el a reparat Minăstirile de la *Sadova* și de la *Gura Motrului*. Minăstirea *Govora* a fost reparată de el. În 1683, repară Minăstirea *Bistrița*, ctitoria Craioveștilor, rudele sale după tată. În 1695, povestește Radu Greceanu în cronica sa, Brîncoveanu «*au mersu la mănăstirea Den-un Lemnu, și de acolo la mănăstirea Argeșului, pre care sfinte mănăstiri le-au mai adaos măriia sa și le-au mai întărit cu mile și cu podoabe scumpe de biserică*»³.

La Cîmpulung, repară biserica Minăstirii *Negru Vodă*. La Tîrgoviște, repară în 1698 *Biserica Domnească*, înnoindu-se zugrăveala și pardoseala, și biserica *Sfîntul Dumitru*, iar în 1708, *Mitropolia*. Biserica Minăstirii *Dealul* a învelit-o cu aramă și a zugrăvit-o pe dinăuntru și pe dinafară.

În Vlașca, a reparat Minăstirea *Glavacioc*, ridicată din vechime de Vlad Vodă Călugărul.

Doamna Marica, soția lui Brîncoveanu, nu s-a lăsat mai prejos de evlaviosul ei soț, în rivna față de zidirea și înfrumusețarea locașurilor dumnezeiești. Ea făcu între 1695—1699 *Bolnița de la Hurezi* și restaură în același timp biserica Schitului *Viforita* de lângă Tîrgoviște. La București, ridică în 1702 *Biserica dintr-o zi* în locul celei vechi de lemn. În 1706, refăcu din temelie biserica Minăstirii de la *Surpatele*.

Rivna lui Brîncoveanu pentru ridicarea și înzestrarea locașurilor sfinte este lăudată și de Stolnicul Constantin Cantacuzino, care spune : «*Și în domnia lui arătat-au multă milostenie pre la creștini. Și au făcut multe mănăstiri și biserici : mănăstirea de la Cîmpu-Lung cea surpată, a Negrului Vodă, o au făcut din temei, o biserică în Pitești, și o mănăstire la Slobozia lui Enache și o biserică la Pod la Călugăreni, și o biserică la Gherghița și preste Olt, la Sadova, o mănăstire, și la Gura Motrului o mănăstire, și la mănăstirea ot Arnota ; la Craiova, biserica cea domnească și o biserică, și casa la Caracal, și la Brîncoveni o mănăstire, și o mănăstire la Negoști pre apa Argeșului, și la Plătărești o mănăstire, la Breb o mănăstire, la Tîrșor o biserică, la Ploiești alta, la Măxineni, lângă Siret, o mănăstire, episcopîia ot Buzău...*»⁴.

Dar sprijinul acordat de Constantin Brîncoveanu, Bisericii Ortodoxe din Țara Romînească nu s-a manifestat numai pe tărîmul înălțării de

3. *Ibidem*, cap. 34, p. 73.

4. Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopisețul Cantacuzinesc)*, ed. Gregorian-Eugen Stănescu, în *Cronicarii Munteni*, t. I, București, 1961, p. 155. *Studii* : Preotul Niculae M. Popescu, *Viața și faptele Domnului Țării Romînești Constantin Vodă Brîncoveanu*, București, 1934, p. 15—30 ; C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, t. III, I, București, 1944, p. 183—195.

locașuri sfinte sau al înzestrării așezămintelor bisericesti cu bogate danii. Marele Domnitor s-a îngrijit și de sporirea cunoștințelor teologice ale clerului, poruncind și susținând bănește tipărirea unor cărți menite să pună la îndemina slujitorilor sfintelor altare, lămurirea învățaturii de credință ortodoxe. Pentru a stăvili propaganda calvină sau romano-catolică, el pune să se tipărească în românește lucrări de înalt nivel teologic, prin care se subliniază dogmele Bisericii Ortodoxe, în raport cu inovațiile introduse de Biserica papală și de Bisericile ieșite din Reformă.

Așa cum tipărise în 1690, cu cheltuiala sa, pentru nevoile Bisericilor Ortodoxe de limbă greacă, lucrarea *Manual contra schismei papistașilor*⁵ (Ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν), opera învățatului ieromonah Maxim Peloponesianul, nepotul renumitului patriarh și papă al Alexandriei, Meletie Pigas, --- Constantin Brîncoveanu a poruncit să se traducă și tipărească în românește această lucrare care vede lumina tiparului în aprilie 1699, la Snagov, purtînd titlul : *Carte sau Lumină cu drepte dovediri din dogmele Bisericii Răsăritului asupra dejghinării papistașilor, descoperită și așezată de prea învățatul ieromonah Maxim Peloponesianul. Acum întîiu tipărită pre limba romînească, cu porunca și toată cheltuiala a Preluminatului și înălțatului Domn și oblăduitor a toată Țara Romînească Ioan Constantin B. B. Voevod, purtînd cîrma pravoslaviei Prea Sfințitul Mitropoilit Kyr Teodosie...* În prefața lucrării, se atrăgea atenția creștinilor ortodocși că «*Latinii, și ale Scripturii și ale Părinților și încă și ale Sfintelor soboară învățături, le strămută și le izvretesc, uneori tilcuindu-le sau, alteori rumpîndu-le și impleticîndu-le de neorînduiala lor. Iar cînd nu pot cu întorsuri de acestia să-și plinească înnoirile lor, împreună prea cea deșartă înțelepciune a veacului acestuia, sau mai bine să-i zicem înțelepciunea cea înșelătoare, o împreună cu blagosloviia. Aduc mărturii necunoscute, scornite din capul lor, pun înaintea epistolii ascunse, află visuri și descoperiri muerești, aduc istorii bîsnuitoare, pilde nefăcute și neazuite și scripturi ereticești și hulînd pe patriarșii și pe bogoslovii Bisericii Răsăritului. Apoi văzînd că nici cu unele ca acestia toate nu isprăvesc nimica, ocărăsc, batjocoresc, bleastă mă, hulesc, și altele fără rușine și fără omenie fac împotriva noastră*»⁶.

Pentru a se combate progapanda catolică și calvină printre credincioșii ortodocși din Țara Romînească și celelalte ținuturi romînești se tipări la Buzău «din porunca prea luminatului și prea înălțatului Domn Ioan Constantin B. Basarab Voevod», în 1691, în traducerea romînească a învățatului cronicar Logofătul Radu Greceanu, *Pravoslavnica Mărturisire*, alcătuită de mitropolitul Petru Movilă al Kievului. În predoslovia acestei Mărturisiri, Radu Greceanu informează pe cititori că «*de multă vreme, cu mare pohtă*» a fost gîndul Măriei Sale Constantin Brîncoveanu să vie și această carte la cunoștința «rodului romînesc»... «ca prentre-însa

5. Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Romînească Veche* (B.R.V.), I, p. 297—298 și 538; I. Bianu și Dan Simonescu, B.R.V., IV, București, 1944, p. 207.

6. B.R.V., I, p. 370—372.

să se poată îndirepta tot pravoslavnicul creștin și fiu al adevăratei maici Beserecii Răsăritului...».

*«Aceasta dar și Măria-ta vrînd să faci, ca un pururea privighetoriu și adevărat Domn., spre folosul de obște al neamului rumînesc, ca și altele multe bune ce ai făcut, poruncit-ai mie, plecații și micii slugi, să o prepuiu... Și iată s-au și tipărit tot cu a Măriei tale poruncă și chel-tuială»*⁷.

Numeroase alte cărți religioase — de slujbă, de învățătură sau de zidire duhovnicească —, tipărite din îndemnul și cu sprijinul material al Domnitorului, au contribuit la propășirea Bisericii Ortodoxe Romîne, care în acel timp a făcut pași hotărîtori în direcția triumfului limbii romînești în cultul ei. Înflorirea culturală pe care Brîncoveanu a patronat-o, prezența atîtor înalți ierarhi și activitatea desfășurată de valoroși teologi greci la curtea voievodului, — toate s-au răsfrînt în chip fericit și asupra vieții bisericești. Se poate spune, fără teama de a greși, că Biserica Ortodoxă din Țara Romînească îi datorează lui Constantin Brîncoveanu — și în egală măsură marelui mitropolit Antim Ivireanul a cărui operă se încadrează în epoca brîncovenească, ilustrînd-o în cel mai înalt grad — forța și mijloacele cu care a rezistat în veacul următor grelelor încercări la care avea să fie supusă și cu care a sprijinit Biserica Ortodoxă din Transilvania în lupta ei de apărare împotriva «uniației».

II.

De altfel, însuși Brîncoveanu, în timpul domniei sale, a acordat un sprijin neprecupețit Bisericii de peste munți, care trăia atunci zilele grele ale ofensivei misionarilor romano-catolici susținuți de curtea imperială de la Viena, pentru aducerea ei la supunere față de Roma papală. Împrejurările istorice în care s-a desfășurat această acțiune — după trecerea Transilvaniei sub stăpînirea Casei de Austria — sînt binecunoscute. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că Brîncoveanu a făcut tot ce a putut pentru a împiedica această samavolnică «unire» cu Roma a romînilor ortodocși din Ardeal.

Cunoscînd presiunile ce se exercitau asupra mitropolitului Atanasie Anghel și lipsurile materiale în care se afla Mitropolia Ardealului, el n-a șovăit să reverse darurile sale asupra Bisericii ardelene. Astfel, la 25 mai 1698, Brîncoveanu dădu mitropolitului Atanasie — cel ce jurase în fața mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei, cu prilejul primirii hirotoniei, ca în totul «să urmeze și să se plece învățăturilor celor bune ale preasfințitului... kîr Teodosie și cite tocmele ce are scaunul Ungrovlahiei să le păzească nescîumbate în toată eparhia sa» — un hrisov, prin care-l asigura că poate trimite în fiecare an, la 1 septembrie, după dania de 6.000 galbeni. Tot timpul frămîntărilor prin care a trecut Biserica Ortodoxă din Transilvania în preajma anului 1700, Constantin Brîncoveanu

7. B.R.V., I, p. 321—324.

n-a încetat să trimită ajutoare și să facă danii peste munți. La 15/26 iunie 1700, el dăruie Mitropoliei Ortodoxe de Alba-Iulia satul și moșia *Merișani din Județul Argeș* pentru ca românii ortodocși să nu se lase ademeniți de făgăduielile materiale ale misionarilor catolici ⁸.

La 1 septembrie 1700, mitropolitul Atanasie Anghel primi din București, o dată cu ajutorul de galbeni ca să fie «mitropoliei de întărire și ajutor», indemnul de a împlini cele jurate, când a fost ridicat arhiereu, căci el știe că această Mitropolie «să învâluește ca o corabie în mijlocul valurilor mării, fiind întru multe feluri înconjurată de eretici necredincioși și se năpustește de dinșii în multe chipuri» ⁹.

Evlaviosul voievod s-a îngrijit și de nevoile culturale ale românilor ardeleni. În acest scop el trimite în 1698 la Bălgrad (Alba Iulia) pe Mihai Iștvanovici tipograful, originar din Transilvania, unul dintre cei mai buni meșteri ai lui Antim Ivireanul, viitorul mitropolit al Unglovlahiei, spre a veni în ajutorul românilor ortodocși prin tipărituri de cărți religioase. În 1699, Mihai Iștvanovici reuși să tipărească la Bălgrad mai întâi o *Bucoavnă*, care, între altele cuprindea și *Simbolul credinței, cele zece porunci și explicarea ortodoxă a celor șapte taine* ¹⁰, apoi un *Chiriadromion* (Carte de predici pentru Duminicile de peste an), pentru a-i feri pe românii ortodocși de alunecarea de la credință. El făcea cunoscut românilor ardeleni, în prefața *Chiriadromionului*, adresată mitropolitului Atanasie Anghel că domnul *Constantin Brîncoveanu este «patronașu adevărat al Sfintei Mitropolii de aici din Ardeal, și tuturor celor ce năzuiesc supt a Măriei Sale milă»*, «care nu cu puțin s-au arătat (și pururea se arată) luminătoriu credinței pravoslavnice, întărind-o cu dumnezeăștile cărți, în tot chipul tipărindu-le... nice Sfînții Tale nu ți-au trecut cererea ce după pohta Sfînții Tale și a cinstului săbor, neîntimplindu-să de această dată neamului nostru romînesc aici în Ardeal meșter pentru lucrul tipografiei, Măria Sa s-au milostivit pentru dragostea sfintelor biserici a mă trimite pre slujba Sfînții Tale și a sfîntului săbor, ca ce ar fi de lipsă sfintelor biserici, prin puțință să se îndestulească». În alt loc, lămurea pe cititorii săi ortodocși că el a îndreptat multe locuri, însă nu cu socoteala de a face «*strămutare împotriva Sfintei Scripturi, au în rînduiala dogmelor ce ține și poruncește Pravoslavnică a Răsăritului, au arătîndu-se mai iscusii în știință decît cei dintîi...*» ¹¹.

Pentru a veni în ajutorul românilor ardeleni, Brîncoveanu ridică biserici noi la Făgăraș, în 1698, la *Simbăta de Sus* în 1701, restăură la *Ocna Sibiului*, în 1701 biserica ridicată de Mihai Viteazul, afară de daniile în bani, cărți, podoabe, odăjdii, obiecte religioase și moșiile cu care le-a înzestrat.

Sprijinul lui Brîncoveanu pentru românii ortodocși din Transilvania n-a încetat nici după ce o parte din preoți au semnat actul de unire cu

8. Ștefan Metes, *Relațiile Bisericii Românești Ortodoxe din Ardeal cu Principatele Romîne în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, p. 7.

9. *Ibidem*, p. 4.

10. B.R.V., I, p. 369—370.

11. *Ibidem*, I, p. 372—375, 376 și 538.

Roma. Într-o scrisoare trimisă Brașovenilor la 5 iulie 1701, el le spune că a simțit o adâncă bucurie, auzind «cum că nimic nu v-ați lunecat, nici ați umblat după aceia (cei ce s-au unit cu Roma), ce ați păzit curata lege cea pravoslavnică, care de la părinții și moșii voștri o aveți... ; căci cunoaștem că ați făcut lucru cinstit și cuvios, plăcut lui Dumnezeu și oamenilor celor înțelepți, de la care Dumnezeu rugăm să vă întărească și să vă păzească tot în cea strămoșească pravoslavnică lege, să o puteți ține și păzi curată și nezmintită». Dar alții au alunecat de la dreapta credință și l-au amărit mult, cum este «dumnealui piscupul de aci din Ardeal», adică Atanasie Anghel. Cucernicul voievod muntean asigura pe romîinii ortodocși din Brașov că Dumnezeu nu ajută unora ca aceștia. «Încredințați sîntem că Dumnezeu unora ca acestora, cari ocărăsc și nu cinstesc legea întru care s-au pomenit și înaintea lui Dumnezeu s-au făgăduit, cu degrab le va răsplăti, că de multe ori aceasta am văzut, că cel ce-și lasă legea sa și poștește alta, i-au plătit de la dîreptul Judecător Dumnezeu», scrie Brîncoveanu, care avea să plătească cu jertfa vieții sale și a celor patru fii ai săi păstrarea dreptei credințe întru care s-a născut.

El asigura totodată pe Brașoveni că Viena nu le poate impune unirea cu forța. «Și de la Curtea împărătească de la Beci (Viena) avem știre, că dumnealui piscupul n-are voie împărătească ca să facă silă oamenilor, fără că numai cei ce vor vrea de voia lor». Apoi adaugă cu mîndrie : «La această biserică sîntem și noi ctitori, de vreme ce iaste făcută de răposății Domnii ai acestei țări, ce trebuiaște să păzească și să urmeze legea, care au ținut pînă acum, și noi iarăși cu ceia ce va fi de pre partea noastră a vă păzi și a vă ajuta, cu ceia ce se va putea, nu vom lipsi».

Brîncoveanu le scrie în continuare despre purtarea romînilor ortodocși din Făgăraș, care de asemenea l-au bucurat mult : «Părinții de la Făgăraș și alți creștini pravoslavnici, iarăși asemenea nimic nu s-au lunecat cu firea, ci și-au păzit cîntea legii sale... măcar că așa li s-au căzut a și face, de vreme ce noi acea sfîntă besearică o am ridicat și o am făcut cu acea nădejde, că o închinăm prafșânțitei săborniceștii a răsăritului Besearici și că va fi prăn puțință preoții și creștinii lăcuitori de acolo, de acea pravoslavie, să nu se lipsească ; și noi iar zicem, cu ceia ce ne va fi prin puțință a-i căuta și a-i păzi nu vom lipsi»¹².

Brîncoveanu a simțit o adâncă amărăciune, aflînd de unirea lui Atanasie Anghel și a unui număr de protopopi romîni cu Roma. El îndrăzni să se adreseze pentru cauza romînilor ortodocși din Transilvania chiar împăratului Leopold I al Germaniei.

În acest scop, se folosi de trecerea prin Țara Romînească către Constantinopol, în primăvara anului 1702, a influentului ambasador englez de la Constantinopol, Lordul William Paget, mijlocitorul păcii de la Carlovitz din 1699, pe care-l rugă să înmîneze împăratului Leopold la Viena o scrisoare prin care cerea «ca romînii care trăesc în Transilvania să nu fie siliiți la unire». Cînd ambasadorul englez, William Paget, prezentă împă-

12. Sterie Stînghe, *Documente privitoare la trecutul romînilor din Șchei*, t. I, Brașov, 1901, doc. VIII, p. 15—16.

ratului Leopold I, la sosirea sa la Viena, scrisoarea lui Brîncoveanu, acesta îi răspunde surizînd, dar scurt și tăios : «*De ce se îngrijește acel principe bun de ceea ce hotărăște împăratul cu privire la religie în țara lui, cînd împăratul nu l-a întreat niciodată pînă acum ce face Domnul Valahiei acasă la el în această privință*»¹³.

Tot cu atîta rîvnă ca și Constantin Brîncoveanu s-a străduit pentru apărarea și menținerea credinței ortodoxe în Transilvania, harnicul și învățatul mitropolit al Țării Romînești din timpul său, Antim Ivireanul. Pînă la sfîrșitul vieții sale mucenicești († 1716), mitropolitul Antim a hirotonit preoți și diaconi pentru frații ortodocși din Transilvania, i-a ajutat cu danii, odoare și cărți de slujbă, i-a încurajat și întărit în suferințele și nedreptățile pe care le îndurau¹⁴.

Nobilele străduințe ale cucernicului Voievod Constantin Brîncoveanu și ale mitropolitului Antim Ivireanul n-au rămas fără rezultat. O vrednică familie înstărită din Brașov, familia fraților David și Teodor Corbea, trecu în Țara Romînească și sacrifică toată averea și influența ei pentru apărarea fraților oropsiți din Transilvania, rămași sub dominația străină. Cu sprijinul lui Constantin Vodă Brîncoveanu, ei reușesc încă din vara anului 1704 să anihileze pe mulți ani rolul și acțiunea în favoarea unirii cu Roma a episcopului unit Atanasie Anghel. În aceste grele împrejurări prin care trecea Biserica Ortodoxă din Transilvania, sprijinul generos al lui Constantin Brîncoveanu a fost hotărîtor în rezistența romînilor ortodocși împotriva «unirii»; acest sprijin a întărit forțele Ortodoxiei transilvănene și a deschis perspectivele luptei pentru anularea unui act samavolnic, străin de interesele și aspirațiile poporului nostru, — luptă care avea să dureze, cu jertfe, cu biruințe și cu înfrîngeri, două veacuri și jumătate, pînă în zilele noastre, cînd dreptatea istorică — în care a crezut marele Domnitor — avea să restabilească unitatea Bisericii Ortodoxe din Transilvania.

III.

Grija lui Brîncoveanu față de nevoile și strîmtoarea prin care treceau atunci Bisericile Ortodoxe s-a manifestat — așa cum am subliniat mai înainte — pe aproape toată aria Ortodoxiei¹⁵. Deosebit de larg a fost

13. Vezi aceste informații cu privire la intervenția lui Constantin Brîncoveanu, la împăratul Leopold I al Austriei în: *De itinere Viennensi Legati regis Angliae*, la Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani*, t. I, Oeniponte (Innsbruck), 1885, p. 354—355). Traducerea textului latin ne aparține.

14. Vezi pe larg în studiul: Pr. Prof. I. Rămureanu, *Mitropolitul Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie*, în «Biserica Ortodoxă Romîna», an. LXXIX (1956), nr. 8—9, aug.—sept., p. 831—853, îndeosebi p. 836—840.

15. Pentru nevoile Ortodoxiei întregi, s-au tipărit din îndemnul și cu cheltuiala lui Constantin Brîncoveanu de tipograful Antim Ivireanul următoarele cărți de slujbă și de cultură teologică în limba greacă: *Manual contra schismei papistașilor*, București, 1690; *Slujbele Cuvioascei Parascheva și a Cuviosului Grigorie Decapolițul*, București, 1692; *Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă*, Snagov, 1699; *Psaltirea*, Snagov, 1700. În grecește și romînește s-a tipărit la București, în 1693, *Sfînta Evanghelie*. În 1691, Brîncoveanu tipări cu cheltuiala sa la Buzău *Pravoslavnică Mărturisire* a mitropolitului Petru Movilă al Kievu-

sprijinul lui față de ierarhii, clerul și credincioșii sărăcitei Patriarhii a Antiohiei. Astfel, în martie 1700, fostul patriarh al Antiohiei, Atanasie al III-lea Dabbas, cunoscînd marea dărnicie a voievodului Țării Romînești, Constantin Brîncoveanu, la curtea căruia fusese predicator, sosi la București, unde rămase patru ani, pînă la 1704. Aci traduse el, pentru Brîncoveanu, din limba arabă populară în limba greacă nouă *Istoria patriarhilor de Antiohia*¹⁶.

Frumusețea Bucureștilor și a Țării Romînești, cu mărețele sale biserici și mînăstiri, cu școlile și clădirile sale, l-a impresionat adînc pe patriarhul Antiohiei, după cum însuși spune în prefața grecească a *Liturghierului greco-arab*, tipărit la Snagov în 1701 de iscusitul tipograf Antim Ivireanul. El a găsit aci o țară împodobită și înfrumusețată «cu atîtea sfinte și cu adevărat împărătești biserici și mănăstiri, și cu alte multe prețioase și mărețe clădiri și zidiri spre folosul și binefacerea locuitorilor și mai ales cu frontistirii (seminariii) și școale pentru selurite științe și studii, spun de școale grecești, slavonești și pămîntene. Iar pe deasupra, pentru aceste limbi s-a făcut și tipografie»¹⁷.

Faima dărniceii, bunăvoînței, bunătații, milei și evlaviei lui Brîncoveanu mersese pînă departe în Răsărit. «De aceea, spune patriarhul Atanasie Dabbas, și noi de la marginile pămîntului și din părțile cetății lui Dumnezeu a Antiohiei, auzind de virtuțile tale, de Dumnezeu luminate, am alergat și am venit cu toată graba în acest fericit oraș, ca să vedem și să învățăm în faptă acelea ce am auzit fiind departe, astfel după cum în vechime împărăteasa de miazăzi a venit de la margini să vadă înțelepciunea lui Solomon»¹⁸.

La București, patriarhul Atanasie Dabbas a adus la cunoștința lui Brîncoveanu că preoții Siriei sînt lipsiți și săraci, și în multe locuri n-au nici cele trebuincioase pentru trai. Nici Sfînta Liturghie n-o pot săvîrși după rînduială, deoarece nu-și pot procura cărțile de slujbă în manuscrise arabe, care reclamă mulți bani pentru cumpărare. Spre a înlătura această grea situație în care se găsea Patriarhia Antiohiei, Constantin Brîncoveanu puse pe priceputul său tipograf Antim Ivireanul să tipărească în 1701, la Snagov, *Liturghierul grecesc și arăbesc*, spre a fi împărțit în dar preoților

lui, în traducerea romînească făcută din porunca sa de învățatul cronicar Logofătul Radu Greceanu. În 1699, Antim Ivireanul tipări la Snagov cu cheltuiala lui Brîncoveanu traducerea ramînească a lucrării *Manual contra schizmei papistașilor*, tipărită mai întîi în grecește, în 1690, la București.

Numeroase alte cărți s-au tipărit în timpul domniei lui Brîncoveanu pentru nevoile întregii Ortodoxii de Antim Ivireanul și de pricepuții săi ucenici Mihail Iștvanovici și Gheorghe Radovici, în limbile greacă, greco-romînă, slavonă și romînă, cele mai multe cu cheltuiala Mitropolitului Antim Ivireanul, unele cu cheltuiala unora dintre boierii Țării Romînești, altele cu cheltuiala patriarhului Dositei al Ierusalimului, a unor Mitropoliți greci din sudul Dunării și a altor binevoitori.

16. Atanasie Dabbas, *Istoria Patriarhilor de Antiohia*. Text grecesc publicat și tradus de Pr. Vasile Radu și Ciril Karalevsky, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. XI.VIII (1930). nr. 9, sept., p. 851—857, prefața traducătorilor.

17. B.R.V., I, p. 426, text grec. Traducerea ne aparține.

18. *Ibidem*.

greci și arabi din Siria. În prefața grecească adresată preoților și credincioșilor arabi ai patriarhiei de Antiohia, patriarhul Atanasie Dabbas, ne vorbește astfel despre această tipărire a *Liturghierului greco-arab* și despre dărnicia generosului său protector. Iar Constantin Brîncoveanu «primind cererea noastră cea după Dumnezeu, a poruncit tipografului priceput ce se află pe lângă înălțimea sa, prea cuviosul între ieromonahi, chiar Antim Ivireanul, dându-i cu îndestulare și cele de cheltuială, ca să sape cu îngrijire litere arăbice, și, făcînd nouă halcografie arabică, să tipărească serviciul Sfintei Liturghii în amîndouă limbile, elenă și arabică»¹⁹.

În 1702, Brîncoveanu puse pe Antim Ivireanul să tipărească la Snagov, cu cheltuiala sa, și un *Ceaslov grecesc și arăbesc*, pentru trebuințele preoților și credincioșilor ortodocși ai patriarhiei apostolice a Antiohiei²⁰.

Cu multă căldură, admirație și prețuire față de cucernicul voievod Constantin Brîncoveanu, vorbește patriarhul Antiohiei Atanasie Dabbas în introducerea grecească a amintitei sale lucrări, *Istoria patriarhilor de Antiohia*, în care covîrșește pe domnul muntean cu mulțumirile și laudele sale: «Poporul cel sărac din Răsărit, scrie el, și poporul Arabiei și clerul său sfînt, binecuvîntează și fericește înțelepciunea ta cea de Dumnezeu dăruită și priceperea ta de conducător. Biserica noastră, zic, a Antiohiei, altădată bogată și slăvită, iar acum săracă și umilită, vestește, predică și mărturisește lauda ta. Căci precum razele soarelui strălucitor se răspîndesc peste tot pămîntul, tot așa și milostivirea Prea Luminăției Tale a ajuns pînă la ea și i-a arătat nu prea mică slavă și cinste, ci cu adevărat cea mai mare, și mila trebuitoare și prea frumoasă, așa cum n-a mai dobîndit ea la fel din vremea împăraților creștini de odinioară...».

«Dar pentru că mila și orice ajutor au comparație și importanță după obiectul spre care se îndreaptă, cine nu deduce din aceasta că grija, cinstirea și milostivirea arătate Bisericii și Casei lui Dumnezeu, întrecînd orice altă milostenie, se îndreaptă nemijlocit lui Dumnezeu însuși ?..

«Pentru aceasta socotesc că priceperea ta de conducător, cea de Dumnezeu luminată, a pornit din însăși bunăvoința Ta innăscută, ca să te milostivești și să cinstești și cu tiparul cel nou arab, spre folosul obștesc, iar prin aceasta să cinstești pe Dumnezeu și Domnul tuturor...».

Patriarhul Atanasie Dabbas mărturisește, în continuare, că nu poate răsplăti Domnului român după cuviință pentru binefacerea revărsată asupra Bisericii sale, în cuvinte pline de simțăminte alese și smerenie curată, care emoționează pe cititori.

«Iar noi, se exprimă el, pentru o astfel și atît de mare binefacere, ce-i vom răsplăti? Sau ce mulțumire să-i aducem după vrednicie, noi, săracii, celui ce a primit de sus o așa de mare bogăție, noi, smeriții, celui din strămoși preainălțat, noi robiții, celui întru toate liber, noi nepricepuții la învățătură și neînspirați, celui de Dumnezeu înțelept și de muse îngriiitor dintre domni »²¹.

19. B.R.V., I, p. 432.

20. B.R.V., I, p. 442—447.

21. Atanasie Dabbas, *op. cit.*, Manuscrisul lucrării în limba greacă se află în timpul

Dărnicia lui Brîncoveanu pentru clericii și credincioșii siro-arabi a mers atît de departe, încît la plecarea patriarhului Atanasie Dabbas, în 1704, din Țara Romînească, cucernicul voievod îi dăruie și *tipografia arabă de la Snagov, cu literile artistice săpate de Antim Ivireanul*, pe care o transportă în orașul Alep din Siria. Din teascurile ei, ieși, în 1706, o *Evanghelie* și o *Psaltire arabă*. Ultima are pe verso (dosul titlului) stema domnească a Țării Romînești, înconjurată de literele începătoare ale numelui lui Brîncoveanu în grecește. Patriarhul Atanasie Dabbas a mai tipărit în tipografia arabă de la Alep și alte cărți de slujbă bisericească pentru co-naționali săi, pînă la moartea sa întîmplată în 1724. După moartea sa, tipografia brîncovenească din Alep a fost mutată, o parte la Mînăstirea Balamand, iar altă parte, mai tîrziu, la Mînăstirea Sfîntul Ioan din Saeg, din sudul Libanului, unde, reînnoită și reorganizată, publică pînă azi cărți arabe bisericești și școlare ²².

În prefața *Molitvenicului* tipărit la *Rîmnicul Vîlcii în 1706*, Mihai Iștvanovici, cel mai priceput tipograf dintre ucenicii lui Antim Ivireanul, laudă pe mitropolitul Ungrovlahiei, părintele și învățătorul său în arta tiparului, și pe milostivul și darnicul Voievod Constantin Brîncoveanu, pentru ajutorul dat la tipăriturile din limbile romînă, greacă, slavonă și arabă, prin aceste frumoase cuvinte : «*Precum acel înțelept Iosif au umplut eghipteneștile jîtņițe de hrana vieții trupești, așa și iubirea ta de Dîmnezeu ai umplut sfintele și dumnezeestile besearici ale țării noastre de hrana vieții sufletești. Și ce zic numai ale țării noastre ? de nu și pre aiurea, cînd și pe cei pravoslavnici Arapi, cu a aceluiași luminat Domn cheltuială (Constantin Brîncoveanu), i-ai făcut părtași bucuriei acestui slăvit meșteșug al tipografiei, tipărindu-le și în limba lor cărți, cărui bucurii nice odînioară nu s-au învrednicit neamul lor a vedea despre pravoslavie*» ²³.

Brîncoveanu a făcut bogate danii în bani și moșii, în odoare, cărți și obiecte bisericești, la Patriarhia Ecumenică din Constantinopol și insulele Halchi, la mînăstirile Sfîntului Munte Atos, la Locurile Sfinte de la Ierusalim și Muntele Sinai, la Patriarhia din Alexandria. E plin Orientul creștin de mărturiile milei și dărniciei lui. Astfel, la rugămintea patriarhului

nostru la fosta bibliotecă imperială din Viena, sub nr. 71. Intreaga lucrare e publicată în text grec și traducere romînească în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. XLVIII (1930), nr. 9, sept. p. 851—864, nr. 10, oct., p. 961—972; nr. 11, noiem., p. 1039—1050; nr. 12, dec., p. 1136—1150; an. XLIX (1931), nr. 1, p. 15—32; nr. 2—3, febr.—mart., p. 140—160.

Pentru tiparul romînesc la arabi să se vadă studiile : Dan Simonescu și Emil Muracade, *Tipar romînesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, București, 1939, p. 2—3 (Extras din «*Cercetări Literare*», t. III); Dan Simonescu, *Cărți arabe tipărite de romîni în secolul al XVIII-lea (1701—1747)*, în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. LXXXII (1964), nr. 5—6, mai-iun., p. 524—561. Nic. I. Șerbănescu, *Istoria mînăstirii Snagov*, București, 1944, p. 67—69; Pr. Vasile Radu, *Mînăstirea Sfîntul Spiridon și Patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în «*Revista Istorică Romînă*», t. III (1933), p. 11—31; Al. Papadopol—Callimach, *Un episod din istoria tipografiei în Romînia*, în «*Analele Academiei Romîne*», Seria II, Ist. t. XVIII, 1895—1896, p. 155 ș. u.

22. N. Carlojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, t. III, București, 1945, p. 212; Pr. Prof. I. Rămureanu, *Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie...*, p. 841, 842; Dan Simonescu, *Cărți arabe tipărite de romîni...*, p. 532—539.

23. B.R.V., I, 542.

Calinic al II-lea al Constantinopolului (1688—1693, cu întreruperi) și a credincioșilor ortodocși greci, el zidi la *Galata* o biserică nouă, închinată Sfintului Nicolae din Mira Lichiei, în locul celei vechi care arsese. La Sfintul Munte, de asemenea, Brîncoveanu a făcut mari donații. De exemplu, el trimetea anual la *Marea Lavră*, un mertic de 6.000 aspri și 600 aspri cheltuieli de drum pentru călugări. În această mînăstire a făcut și un chivot «cu mult aur, cu argint și cu pietre prețioase», pentru moaștele Sfintului Mihail al Sinadelor. La Mînăstirea *Vatoped* trimetea un mertic anual de 21.000 aspri; la Mînăstirea *Dionisiu*, merticul tradițional de 4.000 aspri, iar prin hrisovul din 6 februarie 1713, cite 100 taleri pe an; la Mînăstirea *Pantocrator*, un mertic anual de 3.000 aspri; la Mînăstirea Xenofon, un mertic anual de 10.000 aspri, plus 1000 celui ce-i ducea, iar în 1703 îi dăruie Schitul *Căciulați*.

La Mînăstirea Sfintului Pavel ridică și mai înalt turnul clădit de voievozii anteriori, repară chiliile și trapeza, și adaugă în 1708 și un paraclis, închinat Sfinților Constantin și Elena, ale cărui picturi se păstrează destul de bine ²⁴.

*

Faima despre activitatea desfășurată de tipografiile din Țara Românească pentru apărarea Ortodoxiei, sub ocrotirea evlaviosului Domn Constantin Brîncoveanu a ajuns și la *Ivirii* sau *Georgienii* din munții Caucazului.

Brîncoveanu a venit și în ajutorul clericilor și credincioșilor ortodocși ai Georgiei sau Iviriei, prin mitropolitul Țării Românești, Antim Ivireanul. Primind știri din patria sa natală, sau scriindu-i lui Antim chiar Vahtang, — cîrmuitorul Georgiei între anii 1703—1709, iar mai tîrziu regele Georgiei sub numele de Vahtang al VI-lea, supranumit «Legiuitorul», — că Iviria dorește să tipărească în limba georgiană cărțile de slujbă bisericească, Antim stăruie pe lîngă Constantin Brîncoveanu să trimită în Georgia pe Mihail Iștvanovici, cel mai vechi și priceput ucenic al său. Însoțit de o echipă de lucrători tipografi din Țara Românească, Mihai Iștvanovici, cel ce se numea pe sine ucenicul «cîstitului meu părinte și înduratul dascăl, al lui Antim Ivireanul ²⁵, plecă în Georgia în 1709 și se stabili la Tbilisi (Tiflis). Indiferent dacă Mihail Iștvanovici a întemeiat la Tbilisi (Tiflis) prima tipografie georgiană sau dacă rolul lui și al meșterilor tipog-

24. Pr. T. Bodogac, *Ajutoarele românești la mînăstirile din Sfîntul Munte Atos*, Sibiu, 1941, p. 101, 123, 167, 191, 274 și tabloul daniilor de la sfîrșit; Prof. G. D. Cioran, *Legăturile Țărilor Romîne cu Athosul și anume cu mînăstirile Cutlumușul, Lavra, Dohiariul și Sfîntul Panteleimon sau Rusicon*, grecește, Atena, 1938, p. 115, 136; Diac. Prof. Gh. I. Moisesescu, *Contribuția romînească pentru susținerea muntelui Atos în decursul veacurilor*, în «Ortodoxia», an. V (1953), nr. 2, apr.—iun., p. 246—247, 252, 263.

25. B.R.V., I, p. 342.

grafi din Țara Românească a fost să reorganizeze o mai veche tipografie²⁶ — care între timp își încetase activitatea —, important este că din teacurile ei ieși, la Tbilisi, în 1709, prima tipăritură georgiană, o *Evanghelie*, în folio mic, cu 313 pagini. La începutul acesteia, el nu uită să-și pună semnătura cu mândria lui de valah, care a dus faima țării sale prin țări străine, adresându-se astfel georgienilor : «*Din partea smeritului tipograf al acesteia, slujitorul vostru, care lucrează din toată inima, Mihai Ungrovlahul, fiul lui Ștefan*»²⁷.

Unele din exemplarele acestei prime «Evanghelii» georgiene au fost trimise mitropolitului Antim Ivireanul la București. Două din aceste exemplare, legate frumos, au fost dăruite, ca semn de prețuire și mare bucurie, Voievodului Constantin Brîncoveanu, cu următoarea dedicație autografă, pusă de mitropolitul Antim Ivireanul, la 21 mai 1710, pe pagina a patra : «*Aciastă Sfântă Carte a dumnezeestii Evanghelii, carea cu închinăciune se aduce înnălțimii tale, prea luminate Doamne, iaste roada cea noao care pămîntul iverilor, adăpîndu-să din rîul împărăteștilor tale daruri, întru acest an au odrăslit, luîndu-și acest pămînt norocire să se îmbogățească cu tiparele limbii sale, precum cu tiparele arăpești s-au îmbogățit Araviia, cu ceale elinești, Elada și cu ceale romînești, Ungrovlahia — mulțumită o aduce la Măria Ta ca și celelalte trei eparhii*». El compară, în continuare, fapta lui Brîncoveanu. — tipăriturile făcute în cele patru limbi amintite, cu un izvor din care au curs patru râuri : «*tiparnița romînească, cea elină, cea aravă și cea iverică*», pe care-l aseamănă cu râul din Rai, din care au pornit cele patru râuri biblice : Fisov, Gheon, Tigru și Eufrat. Apoi termină astfel frumoasa lui dedicație autografă : «*Iar adăpările tiparelor, carele cunosc începătura din vitejeasca-ți voință, dau pretutindenea stătătoare și veșnică rodire*»²⁸.

La un an după tipărirea *Evangheliei*, în 1710, Mihai Iștvanovici, reuși să tipărească la Tbilisi un *Liturghier georgian*, pe care-l semnează «*Mihai Stepaneșvili*» (fiul lui Ștefan)²⁹, semn că el se adaptase cu limba și obiceiurile din noua lui patrie, Iveria sau Georgia. Activitatea lui Mihai Iștvanovici și a meșterilor tipografi romîni în Georgia nu s-a mărginit numai la aceste două tipăriri.

Se cunosc astăzi un număr de nouă cărți bisericești, toate ieșite «*demîna lui Mihai Stepaneșvili*» și a ucenicilor lui, între anii 1709—1711. Astfel, în anul 1709, apar trei cărți bisericești : *Evanghelia*, *Psalmii lui David*, și un *Apostol* ; în 1710, un număr de patru cărți : *Liturghierul*, două *Ceasloave*, cu variante de caractere, și un *Molîtvenic* ; în 1711, două cărți :

26. Virgil Molin, *Contribuții noi la istoricul relațiilor culturale cu Orientul Ortodox (1709—1712)*, Un ipodiaton ungrovlah, Mihail, fiul lui Ștefan, meșter în țări străine, în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. LXXIX (1961), nr. 3—4, mart.—apr., p. 319—338.

27. B.R.V., I, p. 544.

28. B.R.V., I, p. 544.

29. B.R.V., I, p. 483—484.

Psalmii lui David și învățătura ieromonahulului Gherman despre folosul cum se cuvine să fie pregătiți ucenici. Se amintește și de o *Biblie*, începută în 1709 și continuată pînă în 1711, dar unii cercetători cred că este vorba mai degrabă de tipărirea *Noului Testament*, deoarece s-a oprit la *Evanghelia lui Luca* ³⁰. Mihai Iștvanovici a lucrat în Georgia pînă în 1712. În acest an, după cum aflăm dintr-o scrisoare trimisă la 21 ianuarie 1713 de patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notara, mitropolitului Ungrovlahiei, Antim Ivireanul ³¹, el plecă într-o călătorie prin Rusia, în depărtata Olandă, la Amsterdam, fie din dorința de a se desăvîrși în meșteșugul tiparului, fie spre a aduce în Georgia «tipar grecesc», ca să înființeze pe lîngă tipografia georgiană, la Tbilisi, o secție de *tipărituri grecești*, care urma să funcționeze după întoarcerea lui. Din 1713, i se pierde urma.

Tipografia georgiană de la Tbilisi a lucrat și după plecarea lui Mihail Iștvanovici în Olanda, cu ucenicii formați de el, pînă în 1722, cînd a fost desființată de turci.

Această rodnică activitate tipografică în vechea țara ortodoxă a Georgiei sau Iviriei, s-a desfășurat din indemnul învățatului și harnicului mitropolit al Ungrovlahiei, Antim Ivireanul, care nu și-a uitat neamul și patria sa natală, cu ajutorul binecredinciosului Voievod Constantin Brîncoveanu, care n-a pregetat să ajute pe creștini și pe slujitorii Bisericii Ortodoxe, oriunde s-a simțit nevoie.

Atît cît i-au îngăduit împrejurările, Constantin Brîncoveanu s-a ferit în lunga sa domnie de lupte și războaie, socotind mai presus buna-înțelegere și pacea, cultura și artele. El și-a arătat credința și evlavia sa față de Biserica Răsăritului, în Țara Romînească, și peste hotare, ca ctitor și împodobitor de biserici, mînăstiri și schituri, ca întemeietor de tipografii, ca dăruitor de cărți bisericești în limbile romînă, greacă, arabă și georgiană, ca sprijinitor al Înălților Ierarhi, al preoților și credincioșilor, prin felurite ajutoare și danii. El a revărsat cu inimă largă și generoasă milele și darurile sale nu numai la bisericile și mînăstirile din Țara Romînească și Transilvania, ci pretutindeni în Răsăritul ortodox, la Patriarhia Ecumenică și insula Halchi, la mînăstirile Sfintului Munte Atos, la Locurile Sfinte de la Ierusalim, la Muntele Sinai, la Patriarhiile apostolice a Alexandriei și Antiohiei.

Atît de mult era prețuită opera lui de sprijinitor al Bisericii Ortodoxe și atît de mult a impresionat întreaga lume creștină sfîrșitul lui de martir al credinței, încît la oarecare vreme după moartea sa, mitropolitul Heracliei, Calinic — cel ce avea să fie ales patriarh al Constantinopolului —

30. Dănil Dumitrescu, *Activitatea tipografică a lui Mihail Ștefan în Gruzia*, în «Sudii», an. XI (1958), nr. 4, p. 135—138; Virgil Molin, *art. cit.*, p. 334.

31. Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria Romînilor. Documente grecești*, t. XIV, 3, 1560—1820, București, 1936, p. 107, doc. LXVI.

a alcătuit, în grecește, spre lauda și cinstirea binecredinciosului voievod al Țării Românești un *Canon de pomenire*. *Canonul poartă titlul*: «Κανὼν Ἡγεμόνος βλαχίας τοῦ Κωνσταντίνου Μπρανοβοῦ. — Πόνημα τοῦ ἐν μακαρία τῇ λήξει Καλλινίκου τοῦ Ἡρακλείας, ἤχος α ος, πρὸς τὸ Ὡδὴν ἐπινίκειον».

«*Canonul voievodului Țării Românești Constantin Brîncoveanu. Compunerea celui cu fecirit sfîrșit Calinic al Heracleei, Glasul I, ca Imn de biruință*»³².

Existența acestui vechi canon întocmit de un patriarh ecumenic spre cinstirea lui Constantin Brîncoveanu este un semn al cununii ce i se cuvine pentru rîvna lui întru sprijinirea Ortodoxiei de pretutindeni și în primul rînd a Bisericii Ortodoxe Romîne.

Pr. Prof. I. RĂMUREANU

32. «*Canonul voievodului Țării Românești Constantin Brîncoveanu*» a fost semnalat pentru prima dată la noi în țară de Dl. Petre Ș. Năsturel și se păstrează în *Biblioteca Patriarhiei din Alexandria*, manuscrisul 39, fișa 122 verso. Vezi la Dl. P. Ș. Năsturel, *Catalogul Bibliotecii Patriarhiei din Alexandria*, în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. VII (1955), nr. 1, ian.—mart., p. 116. D-sa posedă în prezent o fotografie copie a acestui manuscris și va publica asupra lui în curînd un studiu amănunțit.

DANIILE LUI CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANU PENTRU ORIENTUL ORTODOX

Strălucitul domnitor, care a fost Constantin Vodă, iubitor de cultură și de frumos, bogat prin moștenirea ce o avea de la bunicul său Preda Brîncoveanu, care la rîndu-i intrase în stăpînirea averii lui Matei Vodă, a fost un generos dăruitor față de Biserica Ortodoxă în genere, și mai ales față de cea din Orientul apropiat. Simțul lui de creștin evlavios a fost pus la încercare și împins spre a sprijini Ortodoxia, — amenințată la acea dată din mai multe părți — atât din partea musulmanilor, cît și a catolicismului militant — și de exemplul unui trecut bogat în fapte de ajutorințe, practicate secole întregi de înaintașii săi în domnie, dar și de mulțimea de arhierii, patriarhi, mitropoliți și episcopi, care foiau la curtea lui, ca odinioară nobilimea franceză la curtea lui Ludovic al XIV-lea. Constantin Vodă, ca un basileus bizantin din trecut, ajunsese patronul protector al creștinătății orientale, așa cum fusese nu de mult, Vasile-Lupu în Moldova. Pe toți îi primea la curtea sa: fie ei ierarhi înălțurați din scaun, sau episcopi fără dioceze (așa-zisele eparhii «in partibus infidelium»), ori simpli purtători de titluri glorioase, vetuste, dar fără nici un conținut, dîndu-le posibilitatea să stea aici în țară, în multe cazuri pînă la moarte, sau să primească «cei-mosina» și să plece acasă!

În fruntea lor au stat cei doi mari patriarhi ai Ierusalimului, Dosoftei, despre care cronică țării pomeneste astfel: «mare om și învățat foarte... că putere mare și tare avea la cuvînt și la scris... și raș om în chip și vrednicie se va putea afla ca el»¹. Iar al doilea era nepotul său Hrisant — «o lumină a științei răsăritene» —, care, numai arhimandrit fiind, a fost întrebuițat la negocierile ruso-turce în 1711. Ca mari învățați teologi ei s-au arătat pasionați păstrători și apărători ai dreptei credințe, prin cuvînt, prin scris și prin fapte, mai ales în momentele de criză ale «uniții» ardelenе. Ca șefi administratori ai unei mari Biserici cu strălucit prestigiu, dar și cu multe greutăți materiale, ei au știut să convingă pe marele voievod să ajute creștinătatea ortodoxă de pretulindeni. Dar, pe lîngă îndemnul său personal și acela venit de la ierarhi, se mai adăugau solicitările celor în suferință, care veneau să ceară milă de la vestitul Constantin cel evlavios. Aceștia erau egumenii, proegumenii, călugării și frații de la diferite mînăstiri, despre care ne glăsuiesc hrisoavele ce urmează. Mulțumită unei *Condicii*, păstrată azi la Arhivele Statului din București², în care se treceau toate actele ieșite din cancelaria domnească a lui Constantin Vodă, sîntem în stare să cunoaștem azi, o parte măcar, din aceste binefaceri. Deoarece cărțile și hrisoavele sînt trecute în ordine cronologică, putem urmări an cu an, vremurile de liniște și bine, cînd Vodă putea fi mai mărinimos. Cum se va vedea din cele ce urmează și din ceea ce știm, daniile constau din închinări de mînăstiri și biserici chiar, de metocuri, de moșii, construcții, sume de bani, danii de sare, de vin, veșminte, cărți și manuscrise cu conținut religios,

1. „Dosoftei era un fel de „hyher mitropolit“ al țărilor noastre, unde era strictul, severul și fanaticul apărător al ortodoxiei”. (N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu, viața și domnia lui*, București, 1914, p. 188).

2. *Condica marelui logofeții de toate cărțile lui Constantin Brîncoveanu vvd. 1692—1713* (ms. nr. 705).

tipografi și tipărituri de cărți pe socoteala domniei³, cum o dorea patriarhul Gherasim al Alexandriei, și multe altele! Noi ne vom ocupa aici, mai ales de conținutul documentelor ce posedăm, din condica menționată, cu atât mai mult cu cât ele, în cea mai mare parte, sînt inedite pînă azi.

Primul document pe care-l înfîlmim, este următoarea *Carte* prin care Constantin Vodă Brîncoveanu întărește cetății Ierusalimului, la 12 decembrie 7202 (1694) «și cinstului și prea sfințitului părintelui nostru Kir Dosofăio patriarh sfințitului Ierusalim», «ca să fie sfințitului Ierusalim o bisearecă de piatră în sat la Călinești⁴ și o casă cu pivniță și o vie în deal, cu 2 stînjeni de moșie». Purtătorul de grije al acestora, urma să fie Antim egumenul, de la Mînăstirea Sfințu-Sava din București, care era închinată tot Sfințului Mormînt. Venitul îl va strînge părintele Antim «pre seama lui» și a Sfințului Mormînt. Această biserică o făcuse din temelie, Iorga postelnicul, iar via și casa le cumpărase Gheorghe, feciorul Neculii, fratele Iorgăi stolnic. Urmașii acestora s-au prăpădit și a rămas rudă mai de aproape Teofan călugărul, care se chema pe mirenie Tudorașco vornic, «feciorul Iorgăi stolnic, nepotul Iorgăi postelnic, de soră, ver premare lui Gheorghie fecior Neculii». Deci ca să nu rămîie aceste averi pustii, le-au dat și închinat la Sfințul Ierusalim. Domnul da această carte părintelui Antim, ca să țină biserica, casa cu pivnița și via, pe seama sfințitului Ierusalim, «ca s-i lie de ajutor și de întărire în veaci»⁵.

La 2 aprilie 7202 (1694), Constantin Vodă Brîncoveanu dă un hrisov Mînăstirii Capinu, din Țara turcească, în care spune cum au venit la dînsul «Simeon eromonah egumenul și părintele Costandie eromonah și aduseră... și făgăduința cea mai de înainte a bunilor și răposaiilor cinstiți Domni și a strămoșilor Domnii meale». Și înțelegînd Domnia sa, că această mînăstire se află în loc străin și la lipsă... «i-am primit cu toată inima și le-am făgăduit după făgăduințele acestor răposaii Domni să le dăm dania... și m-am milostivit de am mai adaos merticul acesta», zice el. Se da cu totul 3000 asprii «pre an» și călugărilor care vor fi ostenitori, aspri 1000, «Precum am văzut Domniea mea și hrisovul răposatului Mihni Voievod sin Alexandru Vod lt 7089 și alte cărți și hrisoave ale altor Domni bătrâni și den alte vremi». Constantin Brîncoveanu întărește cărțile și hrisoavele vechi ale mînăstirii prin acest act domnesc al său⁶.

Printr-un alt hrisov cu aceeași dată de 2 aprilie 7202 (1694) Domnitorul spune că, au venit la Domnia sa părintele proegumen Vasilie și popa Daniil și i-au arătat hrisoavele Mînăstirii Sfințul Ioan de la răposatul strămoșul său Io Basarab Vod snă Băsarab Voievod, cursul anilor 6099 și hrisovul strămoșului Domniei sale Io Matei Voievod lt 7151, de mila sfinței mînăstiri. «Pentru aceia i-am priimit cu toată inima», zice domnul, și le dă mertic, să ia «câte bani 7000 și de cheltuială călugărilor care vor veni tal-10», ca să le fie de hrană și îmbrăcăminte⁷.

Pentru Mînăstirea Presoi sau Presui din Țara turcească, evlaviosul voievod găsește următoarele îndemnuri spre a fi miluită, la 24 aprilie lt 7204 (1696): «deci și noi văzînd și suzînd am pohtit cătră cinstită și dumnezeiască mînăstire, care se chiamă Presoi din Țara turcească unde să prăznuiaste sfințul hram marele voevod arhistatig Mihai, și năstavnicul sfinții mînăstiri părintele Evloghe. Pentru că au venit frații și tremiși de la această sfîntă mînăstire ce iaste mai sus zisă, și au adus blagoslovenie după obicei, și scripturi și făgăduințe de la alți răposaii Domni, mai denainte. Drept aceia văzînd pre sfîntăi părinti... i-am priimit cu toată inima. Și am făgăduit ca să ne chemăm și noi ctitori sfinții mînăstiri, cu ctitorii Domni cei mai de nainte și am făcut mertic sfinții mînăstiri să vie frații i părintii de la această sfîntă mînăstire, în toți anii, cînd va fi vreamea să ia merticul sfinții mînăstiri pre an, câte bani patru mii, și pentru cheltuială fraților cei

3. N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin vodă Brîncoveanu*, în „Anal. Acad. Rom.”, t. XXXVII, Sectia ist., nr. 4 (1914), p. 15—17.

4. Frahova.

5. Arhiv. Stat. Buc., mss 705, f. 22.

6. *Ibidem*, f. 26 v — 27.

7. *Ibidem*, f. 48 v — 49.

ce vor veni, trei sute. Aceasta să⁸ fie neclătită făgăduința să fie mertic sfintii mănăstiri și dumnezeștilor călugări dă treabă, cât iaste sfintii mănăstiri, cu puțință să's întărească»⁸.

Domnitorul roagă pe urmași să continue a da acest mertic «ca să nu fie mănăstirea lipsită». Ceea ce este deosebit de interesant este faptul că de unde daniile acestea se făceau pînă acum fără întărirea Divanului, aceasta este însoțită de învoirea acestuia, care avea în frunte, la această dată, pe Cornea vel ban Brăiloiul și pe Diicul Rudeanu vel logofăt.

Mănăstirile din republiica călugărească a Atosului nu sînt uitate. Astfel, în același an 7204 (1696), generosul domnitor dă o «carte a sfintii mănăstiri ce's chiamă Dinisiati den Măgura Atonului», adică este vorba de Mănăstirea Dionisiu. Ca de obicei, hrisovul începe cu o introducere teologică, care uneori este mai redusă, dar de cele mai multe ori cu lungi pericope scripturistice. De data aceasta, introducerea este mai sobră; după aceea hrisovul spune cum au venit «drații» trimiși de la această mănăstire, care îi aduc blagoslovenie, dar și «scripturi și făgăduințe» de la alți răposăți domni, «și hrisovul pomenitului strămoșului Domnii meali Io Matei Basarab». Domnitorul, voind să fie și el «ctitor» la această mănăstire, îi dă un mertic de opt mii bani, anual, după făgăduința făcută de strămoșul său, Radu Șerban. Se roagă de urmașii în scaun, să nu fie lipsită sfînta mănăstire de ajutorul acesta. Hrisovul este întărit cu «tot sfatul și, ai credincioșii boiarii noștri»⁹.

Intr-un hrisov lung și bogat în știri, Constantin Brîncoveanu se ocupă de dania ce s-a făcut la Mănăstirea Sfîntul Atanasie de la Atos, unde se găsește capul Sfîntului Mihail episcopul Sinadului. Vorbind de multe minuni ce a făcut acesta, adaugă: «care și aiave aice în țara cioda ca aceia s'au fost arătat, la zi[lele] răposatului stremoșului Domnii meale Io Matei Băsarab Vvd, care pentru ale noastre păcate au fost căzut pre pămînt aceste lăcuste, stricătoare de roduri, făcându multă lipsă și scădere bucatelor; a fost trimis răposatul de au adus prea cinstitul cap al sfîntului și marelui Mihai episcopu Sinadului. Și scoborîndu-se pre pămînt cu cînste cuvioasă, întîmpinîndu-l, l-au priimit; și pohta sa de grab de la Dumnezeu dobîndind, pentru rugăciunile aceluia, luat-u-s-au izbăvire, că toți s-au minunat de spăimata minune aleasă, pă lăcuste dă pre pămînt au fost nevăzute. Și oamenii de o primejdie ca aceia fură mîntuiți. Care dupre acea minune, ce s-au fost arătat și pomenitul strămoșu Domnii meale Matei Vod, cu cea dupre puțință au fost cinstit sfîntul cap, cu stema de argint și cu sumă de bani, ca să ia pre an bani șase mii la sfînta mănăstire ce să numește în Măgura Atonului, unde se cinstește sfîntul hram S-tii Atanasie de la Aton și călugărilor trep[ă]dători pentru cheltuială de câte bani 600. Și tot au luat sfînta mănăstire acest mertic de bani, ce scriu mai sus, în toți anii în viața pomenitului strămoșu Domnii meale Io Matei Basarab Voevod dup cum scrie în hrisov». După aceea, din cauza depărtării, «au rămas lucru la uitare». «Deci când au fost și acum în zilele Domnii meale la al 4-lea an den domniia noastră, aflîndu-se Țara, iar la mare lipsă și foamete dă stricăciunea lăcustelor ce i-au fost, care încă din zilele răposatului unchioiului Domnii meale Io Șerban Voevod venite era acea urgie dumnezăiască pre acest pămînt de au pedepsit 7 ani cu dănsule dă făcea multă stricăciune și pagubă. Deci Domniia mea pentru acea urgie dumnezăiască ce venise asupra acestui pămînt, trimis-am Domniia mea la Stagoră dăm am pohtit pre părinții de acolo, cu rugăciune, de au adus capul lui Sti Mihai Sinardskki. Și după ce l-au adus aici în țară au făcut aici la București rugăciune, cu litanii și eșiri afar.

După aceeaia și în Țară s-au trimis sfîntul acela cap pre unde era lăcuste, cu arhieru, cu preoți de cînste de au unblat făcînd rugăciuni și osleștanii pre toate locurile pre unde era lăcustele. Și așa dentracel an cu vreaea și cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul sfîntului, s-au rădicat lăcustele și au pierit toate dupre pămîntul acesta, care s-au cunoscut dă aiave. Intru aceeaia și Domniia mea după ce au adus capul sfîntului, la scaunul Bucureștilor, l-am cinstit cu multumită, fiind dator pentru atîta faptă și izbăvire bună ce ne au făcut noao. Care și noi după puteare, cununa de aur cu pietre scumpe asupra sfîntului cap, am făcut. Și s-au făcut și cutie de argint frumoasă, de s-a așăzat sfîntul cap întrânsa. Și făcînd și cătră sfintii părinți carii venise cu sfîntul cap aici de la Stagoră multumită și ceale dupre puțință ajutor, sfintelor mănăstiri de acolo s-au trimis. Și au

⁸ *Ibidem*, f. 76—77.

⁹ *Ibidem*, f. 78 v — 79 v.

mai adaos Domniea mea la sfânta mănăstire a Atonului unde iaste locuitor sfântul cap și cu merticul de bani (adicăte acest număr de bani ce scriu mai sus)».

Documentul poartă data de 7204 (1696), fără lună¹⁰.

Prin hrisovul de la 12 noiembrie 7205 (1696), Constantin Brîncoveanu înnoiește și întărește Mînăstirii Valoped din Muntele Atonului, mila de 20.000 bani și alți 1000 pentru «trepădătorii», care vor veni să ia această danie. Constantin Vodă nu făcea decît să repete gestul pe care-l făcuseră înaintea sa alți domnitori, «cum am văzut Domniea mea și hrisovul răposatului stremoșului Domniei mele Io Șerban Basarab Voevod (Cîrnu) și hrisovul pomenitului unchiului Domniei mele Io Șerban Cantacuzino Voevod. Așijderea și Domniea mea încă am învoit și am întărit mila aceasta, cu acest hrisov al Domniei mele¹¹.

Constantin Vodă Brîncoveanu reinnoiește închinarea Mînăstirii «Jăța» cu hramul Sfîntul Ilie, din ținutul Ianina, Mînăstirii Sfîntul Ioan din București, care era zidită din temelie de Andrei vistierul, «cu toate moșiile și tot venitul dupreatutîndenea». Andrei vistierul, după ce a zidit-o, a închinat-o, cu toate ale ei, Mînăstirii Zita de la Ianina. După moartea lui a rămas ctitor Preda banul Buzescu, ginerele său, care a adăugat la ctitoria socrului său, «multe, de toate». Și acesta au închinat-o la Ianina, de unde veneau egumenul și călugării de trăiau aici la București. În decursul vremilor însă s-au pierdut hrisoavele, «de răuțăji»: de aceea egumenul Leontie și călugării au venit la Duca Vodă și s-au plîns că li s-au distrus hrisoavele de închinare la Zita, cît și acelea ale moșilor Mînăstirii Sfîntul Ioan din București. Domnitorul întrebă boierii, și venind și Chiril mitropolitul de la Ianina, a aflat adevărul și de aceea le-a dat hrisov la mîna lor; «precum am văzut Domniea mea și acest hrisov al răposatului Ducăi Vodă». Constantin Brîncoveanu înnoiește și întărește această închinare «și cu acest cinstit hrisov al Domniei mele», care poartă data de 8 noiembrie 7205 (1696)¹².

Slăvitul voievod mulțumind lui Dumnezeu «pentru a sa milă, care spre mine au dăruit, pohti și eu puținel să dau», «sfîntei biserici care iastă mănăstire împărătească dela Rumeli din țara grecească, ce iaste făcută și zidită dă răposatul Constandin Pogonat împărat, ce-s chiamă Pogoneani». Mai departe, Domnitorul spune că această mănăstire a avut «milă și de la alți răposăți Domni mai dă nainte vream», și cum au venit la dînsul părinții de acolo «aducînd blagoslovenie și rugăciuni după obicei, împreună și cu hrisovul răposatului stremoșului nostru Io Matei Băsarab Voevod». Era deci o danie romînească mai veche, pentru această mînăstire, pe care Constantin Vodă o întărește și o înnoiește. El hotărăște să vie frații de la această mînăstire, în toți anii, să-și ia obișnuita milă, cite 3000 bani, la hram «în luna lui August la 15», ca să fie sfîntei mînăstiri de întărire și călugărilor de hrană, iar părinților săi și lui de pomenire. Roagă pe urmașii săi în scaun, să procedeze la fel «ca să fim noi ctitori». Dania se face la 11 decembrie 7205 (1696)¹³.

Printr-un hrisov din anul 7204 (1696), fără lună și zi, Domnitorul dă «sfîntii și dumnezeștii Patrierșii Alexandriei ounde să prăznuiască hramul sfîntilor și marilor Apostoli Petru și Pavel și prea cinstitului părintelui nostru Kirio Kir Gherasim patriarhul și tuturor clugărilor căți să afla lăcutori acolo la sfânta Patriarșie, ca să fie sfîntei Patrierșii și pre seama sfîntii mînăstiri dela Siegarcea, care iaste metoh la sfânta Patrierșie oun schit aici în țară la satul Dălga ot sud (Dolj), care schit iaste făcut și înălțat de Stroe logof., feciorul lui Mihartu post. și cu toată partea lui Stroe logof. de moșie de acolo den Dălga. Și din partea frăține-său lui Iane jumătate, căt li s-ar alege, partea lor din partea tatăne-său lui Mihartu post.» Această danie se face în urma unei mari nenorociri, aceea adică, a tăierii de către tătari a fratelui Iane, «fiind negriț și necumenebat». Stroe logofătul și scra sa Florica aduc oasele fratelui lor și le îngriăopă, dînd schitul lor Patriarhiei, cu tot ce are «ca să pomenească numele lor și ale părinților lor la sfânta Patriarșie și la sfânta mănăstire de la Șegarcea»¹⁴.

10. *Ibidem*, f. 79 v — 81.

11. *Ibidem*, f. 89 v — 91.

12. *Ibidem*, f. 91—92 v.

13. *Ibidem*, f. 118—118 v.

14. *Ibidem*, f. 104—106.

La 14 martie 7205 (1697) evlaviosul domnitor face o danie mănăstirii (lipsește numele în text) «care iaste făcută și înălțată den temelă ei de răposatul Șișmon craio priste Dunăre în munții Tărnovului, ounde iaste hramul sfintii și de viață începătoare nedespărțita Troiță». Căci au venit «frații» călugări aducând rugăciuni și blagoslovenie de la toți «sfintii părinți» de acolo, «împreună și cu hrISOVUL răposatului strămoșului Domnii mele Io Matei Băsărăbă Voevod pentru mila ce au avut sfânta mănăstire de la alți răposăți Domni mai denainte vream». Domnul continuă spunind că a înțeles «jalba» părinților, «cum că au rămas această sfântă mănăstire întru nedestoinicie și pentru multele întâmplări ce s-au întâmplat pre acolo, la mare sărăcie». El întărește hrISOVUL cel vechi și dăruiește un mertic de bani «ughi treizeci», iar călugărilor ce vor veni să ia mila, li se vor da bani 500. Cere să fie scris la sîintele «taine» și să fie pomenit la proscomidie, iar el se îndatorează în toate zilele sale a milui mănăstirea cu acest mertic ce scrie mai sus. Domnitoru îndeamnă pe viitorii stăpînitori ai țării, să respecte această danie, căci Mănăstirea Sfînta Troița a avut hrISOVUL lui Șerban Vodă «dintăi», adică Radu, și un Cantacuzino, pentru mila aceasta, precum și hrISOVUL lui Radu Vodă Mihnea, «scrise unul după altul». Cu aceste hrISOAVE au sosit călugării de la mănăstirea lui «Șișman Craiul», după milă, în vremea «când au venit Batăr Gabru¹⁵ Domnul Ardealului cu Ungurii, de au jăfuit și au prădat țara aceasta». Atunci, hrISOVUL mănăstirii «s'a fost petrecut», adică s-a distrus. Este încă o dovadă despre ravagiile ce a făcut această năvală a ungarilor în țară, cu grave urmări. Apoi, cînd a fost pe vremea lui Matei Vodă, venind călugării după această milă, au lăsat hrISOVUL lui Radu Vodă Mihnea și cel al lui Matei Vodă, în casa lui Pătru neguțătorul, și s-a înlîmplat «de au ars toate prăvăliile neguțătorilor și au fostu arse și aceste două hrISOAVE». Atunci Matei Vodă reînnoiește mila acelei mănăstiri printr-un alt hrISOV, «precum și Domniia mea l-am văzut». Roagă pe urmași să continue a face această milostenie mănăstirii din Bulgaria¹⁶.

Biserica din Galata, la Constantinopol, este fundațiunea exclusivă a lui Constantin Brîncoveanu¹⁷. În adevăr, într-o scrisoare trimisă la 29 noiembrie 1697 de Căiinic Patriarhul de Constantinopol, către Patriarhul de Ierusalim Dosoftei, citim: «facem cunoscut Fericii Voastre, că au scris creștinii din Galata, cum se pare, dăunăzi în acele părți, prea luminatului și prea înălțatului Domn, cerînd cleimosină pentru cheltuielile ce s-au făcut pentru clădirea, care cu mila lui Dumnezeu, s-a ridicat acolo, după orînduiala puternicii Împărății, iar Luminăția sa, din bunătatea-i înăscută și din dumnezeiască rîvnă, mișcat de covîrșitoarea evlavie, ca un prea iubitor de evlavie și de Hristos iubitor, a scris înapoi către acei creștini, răspunzîndu-li că, dacă va vrea Dumnezeu și se va da voie de către Cîrmuire a se clădi și alte biserici, să dea toate cheltuielile zidirii unei biserici. Pentru care acum se și grăbesc creștinii aceia să ia voie, spre a se clădi și altă biserică pe acolo, prin Galata»¹⁸. Așadar, generosul domnitor se oferea el însuși, fără a fi prea solicitat, să ajute pe acei creștini ajunși sub dominația semilunii. Și cîte alte privilegii de felul acesta nu va fi avut dînsul, asupra căroră scripturile tac, sau s-au pierdut.

La 11 mai 7206 (1698), Constantin Vodă face o danie Mănăstirii Sfîntul Pavel de la Muntele Atos. Ca în toate hrISOAVELE de acest fel, se începe printr-un lung preambul teologic, dar urmat de data aceasta și de informații istorice. Astfel, ni se spune aici cum această mănăstire este «făcută și înălțată», «dentru a ei temelie de un bun creștin și pomenitul Gheorghe ce au fost craio sârbescu, de mulți și trecuți ani... fiind făr de ctitori, și ne avînd nici un venit, la mare lipsă și la mare sărăcie». De acolo au venit la el călugării, pofîindu-l ca, cu ce va putea, «să întărim și să înoim»; «și i-am priimit dentru toată inima Domnii noastre, și am pohtitu, ca să ne numim și noi ctitori»; «și cu ceale din osărdia Domnii noastre întru slava și lauda sfîntului și marelui mucenic Gheorghe ce s-au putut am învoit și am întărit ceale stricate duple împrejur sfintii mănăstirii». Din aceste cuvinte reiese că marele voievod a contribuit și la reconstrucțiua anumitelor clădiri de la Mănăstirea Sfîntul Pavel. Dar el merge și mai departe: voind să o ajute și cu alte mijloace periodice, adaugă: «și lăngă aceastea pentru lipsa și sărăcia aceștii sfinti

15. Gabriel Batori.

16. *Ibidem*, f. 119—120.

17. N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața și domnia lui...*, p. 186.

18. Hurmuzaki-Iorga, vol. XIV, partea I, p. 312—313.

mănăstiri, ca să mai întărim... de'am făcut Domnia mea milă sfintii mănăstiri ca să aibă a luarea părinții călugări în toți anii din bani domnești după sare dela Vel ocnă pre an ti 150 la vreme, la luna lui Octobrie». Porunca se da cămărașilor ca să dea banii «nimic lipsă să nu fie», călugărilor, la data fixată¹⁹.

*

Se cunoaște interesul și generozitatea pe care a arătat-o Domnul Constantin Brîncoveanu, față de Biserica și poporul nostru din Ardeal. În epoca «uniații» a unei părți dintre românii ardeleni, el a stăruit ca aceasta să nu se facă, cum o arată chiar în cuprinsul acestui hrisov dat la 25 mai 7206 (1698), când spune «pentrucă știind-u-o pre această sfântă Mitropolie că să înbuiaște ca o corabie, în mijlocul valurilor mării, fiind întru multe felouri deeretici necredincioși, să năpăstuiască dela dânsii în multe chipuri». Hrisovul începe cu o lungă perorație întru lauda milosteniei, «că milosteniile curătesc păcatele», și continuă: «iată dară ne făgăduim den agoniseala ceaia ce noao iaste dată dela Dumnezeu sfintii și marei bisericari, a Mitropoliei Beligradului arhiepiscopia țării Ardealului unde să cinstească hramul al sfintei și de viață făcătoarei Troițe, care scaun al acestei Mitropolii, ce mai sus s-au-zis dentru a sa temelie, iaste făcută și înălțată de un prea sfântul și de Dumnezeu alesul pomencilu părintele Sava Brancovici; deci dar datori ne rânduim, ca în toți anii vieții noastre, ca să avem a da viitorilor de acolo celor ce vor veni de la această sfântă Mitropolie de an po bani 6000, care număr să fie neschimbat și nemutat». «Și punem și vremea viitorilor de acolo, pentru luarea acestei mile, însă la Sept. zi întâi». «Această milă am făcut și am întărit, îndemnându-ne și văzând și hrisoave iscălite și pecetluite ale acelora ce mai nainte dă noi au domnit întru Dumnezeu răposați strămoșul Domnii meale Io Matei Băsărab Voevod, și a lui Constantin Vod Șarban și încă și hrisoavele lui Antonie Vod.»

Ceea ce este surprinzător în acest hrisov, este faptul că nu se amintește de loc de Mihai Viteazul, începătorul acestei Mitropolii de Bălgrad, și cel care a stat în scaunul mării de la Alba Iulia, lângă mitropolitul Ioan de Prislop²⁰. Este adevărat că mitropolitul Sava a restaurat mitropolia, care arsese în două rânduri, ceea ce explică afirmația din acest hrisov, că ea a fost «făcută și înălțată de părintele Sava Brancovici».

Într-un hrisov de la 15 martie 7207 (1699), Constantin Vodă se ocupa de ceea ce a făcut pentru orașul ardelen Făgăraș. Aici spune dînsul: «iată dar din agoniseala ceaia ce noaa ne iaste dată dă la Dumnezeu, de am zidit și am înălțat din temelie această sfântă biserică, care iaste preste munte în Ardeal, în orașul ce să chiamă Făgărașul, și o am și înfrumusețat, pre dinlăuntru și pre din afar cum să veade, cu ceale ce au fost dentranoastră mică osteneală. Și pre lângă acealea toate am socolit daniia mea, pentru folosul și ajutoriol sfintii bisericari, și pentru hrana preoților, carii să vor afla lăcutori, la această sfântă biserică, de am făcut daniia aceasta milă, ca den vama domnească dela Rucăr și Dragoslavale să ia ti 50. Însă să aib a veni preoții dă acolo dela această sfântă biserică, carii vor fi trimiși în toți ani la vreme la luna lui Octobrie în 26, la praznicul ce-s cheamă Sti Dimătrie... a luarea această sumă de bani dăplini dă la vameșii carii vor fi de Domnia mea trimiși acolo; inspravnici pre vamă». Și hrisovul continuă, adăugînd și această condiție prevăzătoare: «însă până vor ținea leagea aceasta pravoslavnică. Iar de carea cumva ar schimba leagea și n'ar fi întru a răsăritului biserecă credință, să fie lipsiți de această milă ce am făcut»²¹. Porunca se da vameșilor spre a fi urmăritori întocmai²².

*

19. Ms. 705, f. 131—132.

20. *Ibidem*, f. 137—138. Hrisovul este fotografiat și dat în: St. Metes, *Istoria bisericii românești din Transilvania*, Sibiu, 1935, p. 336.

21. Domnitorul luase hotărîrea aceasta, cu înțelepciune, dar biserica a ajuns totuși în stăpînirea Uniților.

22. *Ibidem*, f. 228—229.

Puterile Domnitorului nostru străbat și în cuprinsul Eparhiei Proilavei, rezervată raialelor. Patriarhul Calinic al II-lea al Constantinopolului, prin gramata sa din 8 noiembrie 1699, întărește privilegiul de stavropighie al Bisericii din Ismail, închinată Sfântului Mormint. După ce amintește că această biserică, aprinzându-se de foc, a ajuns la piere, continuă: «apoi, prin Dumnezeu iubitoarea pronie și grija și larga cheltuială a prea cucernicului și prea luminatului Domn, domnul domn Io Io Costantin Basarab Voevod a toată Ungrovlahia..., din temelii s'a înouit și s'a chemat la lumină... pentru amintirea veșnică a Luminății Sale»²³.

Printr-un hrisov purtând data de 7208 (1699), noiembrie 12, Constantin Brîncoveanu face o danie bisericii «den saraio» de la Tarigrad și «părintelui popei lui Gheorghie și altora câți în urma lui vor fi preoți la această sfântă biserică». «Merticul» constă din 150 taleri pe an luați din vânzarea sărei de la vel ocnă, adică Ocnele mari. Banii să fie pentru îmbrăcămintea și hrana slujitorilor și de untelemn, de luminări și de altele ce ar mai trebui bisericii. Suma era dată anual «ca în toți anii vieții noastre să aibă a luarea această milă». Ea trebuie să fie ridicată la 25 decembrie «în luminata zi a Nașterii Domnului și spășitorii nostri Is Xe»²⁴. Domnitorul roagă pe urmași să nu uite această biserică, în care se va fi pomenit el și ai săi în clipa marelui tragedii. Reținem o coincidență sinistră: «ispravnic», adică executorul acestei donații făcută bisericii din Constantinopol, era Ștefan Cantacuzino, care la acea dată era numai «vtori», adică al doilea logofăt. Era însăși urmașul imediat în scaun al lui Brîncoveanu, pe care-l dărimase tatăl său, învățatul stolnic Constantin Cantacuzino și partida lui, ca numai după un an și jumătate ei să aibă aceeași soartă, adică să fie măcelăriți de turci.

Printr-un alt hrisov de la 5 ianuarie 7208 (1700), domnitorul spune că, aducându-și aminte de înaintașii săi, care au întărit și dăruit dumnezeieștile locașuri, așa și dînsul, a dorit asupra sfințelor și dumnezeieștilor mînăstiri «cât și spre această sfântă mănăstire ce-s chiamă Brădeți din Țîrgul Policiani ce iaste între Arghirocastru și între Prinegoian, care iaste făcută și înălțată din temelii ei de împăratul Pogonan». Căci au venit părinții călugări de acolo aducînd rugăciuni și blagoslovenie de la toți sfinții părinți de la acea mînăstire «împreună și cu hrisovul răposatului strămoșului Domniei mele Radul Voevod nepotul lui Băsărab Voevod cu leat 7116 scriind pentru mila ce au avut sfânta mănăstire. Și rămîind aceasta sfântă mănăstire pentru multe, ce s-au întîmplat pre acolo, la mare sărăcie, cât și ceale din prejurul mănăstirii să allă întru străcăcione. Și fiind în mijlocul Turcilor cu multe dări, și neavînd nici un folos, și nici un venit de nici o parte, cât nimeni puteare n-au avut a o căuta». Ca urmare domnitorul le dăruiește 9000 de bani, iar părinților ostenitori ce vor veni să-i ia, de aici, li se dă 1000 bani. Se face obișnuita rugă, către urmași, să procedeze la fel, în timpul domniei lor²⁵,

Cu gîndul de a salva ortodoxia în Ardeal, și crezînd în ceea ce afirma Atanasie, mitropolitul pe care Calinic, patriarhul Constantinopolului în numea «Satanasie», Constantin Brîncoveanu face o nouă danie Mitropoliei Bălgradului și anume, moșia Merișani din Argeș. Documentul acesta s-a tipărit mai de mult, dar în cărți greu accesibile, chiar în centrele mari culturale ale țării²⁶; de aceea am socotit bine a-l da în extenso. Iată-l:

Davat gvmid sie povleanie gvmid Sfinlii și dumnezeiești Mitropolii de acolo unde să cinsteaște hramul a Sfinții și dă viață făcătoare Troiți. Care dintra sa temelie iaste făcută și înălțată de răposatul Mihai Vod, și sfinții sale părintelui Atanasie mitropolitul și a tot soborul sfinții Mitropolii. Ca's fie sfinții Mitropolii în câmpul Merișanilor ot sud Argeș dă peste tot hotarul stînj. 700 den câmpu, den pădure, den apă cu vaduri de moară și den siliștea satului cu tot veniutl ce ar fi. Pentru ca aceasta moșie ce scrie mai sus o am cumpărat Domniea mea dă la Stoica snă Ștefan stolnicul dăn Vâlcelea jumătate de hotar de preste toată moșăia Merișanilor însă stînjăni 550. Și iar dăn cialaltă jumătate de hotar am mai cumpărat Domniia mea dă la megilașii den Doi Bunești de la Pătru snă Apostol nepotul lui Pătru Răspopol și dă la Iane snă Stoicăi zidarul nepotul lui Pătru,

23. Hurmuzaki-Jorga, vol. XIV, partea I, p. 322.

24. Arh. St. Buc., Ms. 705, f. 237 și verso.

25. *Ibidem*, f. 239—240.

26. *Magazinul istoric pentru Dacia*, III, 1846, p. 307; Cipariu, *Arhiva*, p. 453 ș. u.

și dă la Vlad diaconul snă Țalapie Buțuca stânjâni 150, afar dentr'o fune de moșăe den-tracest hotar ce ș-au lăsat megiașii nevândute pre den sus pre lângă hotarul mănăstirii Tutanii. Inșă afar dentr-această fune care să fac stâj. 700 precum și mai sus sântu ziși cu tocmeal în preț stânjânelul po bani 60, care să fac împreună tl 307 i pol; cu zapise dupre la mâneli lor dă vânzare întărite cu numele și cu pecețile lor și cu boiarii cei mari ai Divanului măturii iscăliți.

Și după ce am cumpărat Domniea mea această moșie, fiind această sfântă Mitropolie dă să învăluiaște ca o corabie în mijlocul valurilor mării, aflându-se între multe feliori de limbi streine, fiind și lipsită dă ceale ce sânt de ajutorio sfintii Mitropolii, Domniea mea am socotit de i-am dat și am mituit această slântă Mitropolie cu această moșie ca să aibă a ținea pre dânsa oameni și alte bucate dobitoace ori ce le-ar fi voia. Ca să lie sfintii Mitropolii de'ntărire și de ajutor, iar Domnii meali și răposaiilor părinților Domnii meali veacnică pomemire. Drept aceaia Domniea mea am dat și această carte a Domnii meali împreună și cu toate zapisile de cumpărătoarea acestii moșii Sfintii sale părintelui Atanasie mitropolitul și a tot săborul Sfintii Mitropolii, ca să aibă a ținea și a stăpîni această moșie den Merișani cu tot venitul ce ar fi den hotar până în hotar, afară dentr'o fune de moșie ce și mai sus s-au zis, care s-au lăsatu megiașii lor ne vândută ca să le fie de hrană, iar alaltă moșie să fie toată pre seama sfintii Mitropolii de întărire și neclătită în veaci. Și am întăritu carte aceasta cu tot slatul și crădincioșai boiarii Divanului Domnii meali Cornea vel ban, i Stroe vel vist, i Diicu vl logof., i Mihai Cantacuzino vel spăt, i Șarban vel vist, i Vergo vel cluc, i Dumitrache vel post, i Șarban Cantacuzino vel pah, i Radul vel vist, i Radu Golescu v. vei com, i Iorga vel slug, i Costandin Corbeanul vel pit, și ispravnic Ștefan Cantacuzino vt(ori) logof. Și s-au scris cartea aceasta în oraș scaunului Domnii meali în București întru ai doisprăzăcelea ani den domnia Domnii meali, dă Isar logofetelul den București. Ioni în 15 dni lt 7208 (1700)»²⁷.

Să nu se uite că Atanasie se sfințise la București, de unde nu se întorcea, cu mîna goală, la reședința sa. El primea, pe lângă dania tradițională de 6000 bani, amintită mai sus, și un rînd de odăjdii vlădicești, un sacos arhiepiscopal cu fir de aur, o pereche de mănuși cu mărgulare, cărți bisericesti și poate și altele²⁸.

Unul din mărețele edificii bisericesti ale domnului Constantin Brîncoveanu este și Mînăstirea de la Rînnicu-Sărat, ridicată împreună cu unchiul său marele spătar Mihai Cantacuzino. Zidirea se terminase în anul 7205 (1697). Puternic clădită, ea avea și rostul de citadelă de apărare către răsărit, împotriva veșnic neliștiților tătari, avizi de pradă și de robii. După trecerea a trei ani, adică după împodobirea și înzestrarea ei cu de toate, Constantin Vodă dă un foarte frumos hrisov prin care o închina Sfîntului Munte Sinai²⁹. Aceasta o făcuse domnitorul la 30 iunie 7208 (1700), iar Mihai Cantacuzino spătarul, al doilea clitor, se asocia la această danie numai după patru ani, adică la 16 martie 7212 (1704). Din aceste acte se poate vedea în ce condiții generale se făceau aceste închinări de mînăstiri la Locurile Sfinte. De la formulele mai simple de odinioară, oamenii noului veac, al XVIII-lea, erau mai prudenți în cele ce se făceau, mai ales după anumite abuzuri pe care ei constataseră că se comiteau de către călugării orientali, în marea lor majoritate greci.

*

Milele domnitorului român trecură și Dunărea, spre sirbi. Iată ce găsim în hrisovul său de la 8 ianuarie 7209 (1701). După o lungă introducere teologică, el adăugă: «Deci aducându-ne aminte... ne făgăduim... sfintii și dumnezezești mănăstiri ce să numeaște Racovița (sic) care iaste den susul cetății Bălgradului în ținutul turcesc, ce iaste zidită și întemeiată din temelie ei de bunul creștin răposatul Radu Vod, care dăn trecuții ani

27. Ms. 705, f. 248--249.

28. Metes Șt., op. cit., p. 365.

29. Textul hrisovului în întregime în: *O ctitorie brîncovenească închinată Sfîntului Munte Sinai (Rînnicul Sărat, 1700)*, în „Glasul Bisericii”, an. XXII (1963), nr. 11—12, noiemb.—dec., p. 1021 s. u.

stăpănitor acelei țări au fost... și părintelui Maxim, ce să află năstavnîc și tuturor călugărilor.. ca să aibă a luare milă de la Domnișea mea pe an sare bolovani 100 de la Ocna cea mare. Pentru că această mănăstire fiind între limbi streine și la un loc cu nevoie, neavând nici un venit de nici o parte, ce încă fiind această mănăstire la un loc ca acela, unde cătăva sume de ani oștirile turcești și nemțești nici într-un an nu să putea curma a nu trece și în sus și în jos. Căt cu aceste întâmplări au rămas această sfântă mănăstire la lipsă și la mare sărăcie, că și pustie în cîțiva ani au fost. Dar acum dup ce au dat Dumnezeu pace și liniște, între aceste oști, iar ș-au strănsu părinții călugări la această sfântă mănăstire, având gînd întru inemile lor, ca să o păzească neprestan, cu slujbă dumnezeiască, ca și mai nainte». Aceste toate le aflase domnitorul din gura părintelui Gligorie care a venit, rugîndu-se de milă. Vodă dă sarea, arătată mai sus, cu condiția să fie ridicată în luna septembrie și să aibă voie părinții călugări, să o ducă la orice vad, sau să o vîndă și să ducă banii la mînăstire, «și de către nimenea opreală să n'aibă și această milă să fie stătătoare și neschimbată»³⁰.

Prin hrisovul slovenesc, dat de Constantin Brîncoveanu, la aceeași dată de 8 ianuarie 7210 (1702), se reînnoiește Mînăstirii Trebina și vlădicăi Nectarie din Herzegovina, mila de 600 de bani, adică 45 taleri, pe care o făcuse odinioară Matei Basarab acelei mînăstiri. Banii urmau să fie ridicați, din trei în trei ani, iar călugărului care venea să-i ia, i se dă 12 taleri și jumătate, pentru drum³¹.

Mînăstirii Halcli, ce se află în una din insulele Principilor, din cuprinsul Mării de Marmara, unde îi vor zace oasele după decapitarea lui în Constantinopol, înainte de a fi aduse la Sfîntul Gheorghe Nou din București, Constantin Vodă îi face danie la 26 martie 7211 (1702)³². Aceasta constă din 6000 bani pe an, iar ostenitorilor care veneau după această sumă, li se da 1000 de bani «care să fac peste tot taleri 52 pol» (jumătate). Domnul mai spune cum a văzut și hrisovul de dania făcută mai înainte, de «unchiul Domnii mele Io Șerban Voevod». Se va fi gîndit măritul Domnitor Constantin că aici va fi adus trupul său sfîrtecat de gîdele turc?

Dar milele pentru sîrbi continuă. La 4 iunie 7210 (1702), Constantin Vodă Brîncoveanu face danie Mînăstirii Ravanița și părintelui Dimitrie egumen cu tot soborul, «mănăstire ce iaste pã Dunăre den jos de Beligradu și să prăznuiaște sfântul hram Înălțarea Domnului»... «unde să și odihnescu moaștele sfîntului și slăvitului cneaz Lazăr». Darul consta din 100 bolovani de sare³³ de la vel ocna, fiindcă mînăstirea era sărăcită de oștile care trecuseră pe aici, și de care lucru fusese înștiințat de Dimitrie egumenul, prin părintele Filip proegumenul și Mihai călugărul. Ei au adus și hrisovul de milă pe care-o avea mînăstirea dela «unchiul Domnii mele Io Șerban Voevod», «Care s-au și cetit». Se hotăra ca să vie părinții «la doi ani odată, să ia sare bolovani două sute, însă la vreama la luna lui August». O vor lua de la Gura Ocni, să o ducă la orice vad, să o vîndă, fără de vamă «și făr de ghiomruc»³⁴. Domnitorul dăruiește, la 6 iulie 7210 (1702), Mînăstirii Sîntul Sava, «închinată sfîntei cetății Ierusalimului» un loc cu prăvălii și case pe el, în mahalaua Scaunelor și niște vie în dealul Mitropolii din București, ce fuseseră proprietăți ale lui Stere luminărarul, și nu avea urmași³⁵.

La 7 iulie 7210 (1702), Constantin Vodă dă «o carte (a) Mînăstirii Lipnicul de peste Dunăre, pentru «sloboziea» ce i s-au dat, pentru «moșia Băneasa ot sud Vlașca». Prin această carte, domnitorul dă voie Mînăstirii lipnicul «de preste Dunăre», «de să strîngă oameni străini, Sârbi, Arbănași, Moldoveni, Ungureani... făr de bir și făr de gâlceavă și să-i așaze la această moșie... să fie acești oameni însă liode 10». Ei vor fi scutiți de biruri, precum casele și bucatele lor, iar solnicii de la lacul Greaca să-i lase în pace la

30. Ms. 705, f. 267 v — 268.

31. *Ibidem*, f. 316—317.

32. Un rezumat dat de N. Iorga, *Donațiile românești pentru mănăstirile din Marea Marmara*, în „Revista istorică”, 1921, p. 143—147; Ms. 705, f. 333 v — 334 v.

33. Mai jos scrie „200 de bolovani”.

34. Ms. 705, f. 331 v — 332.

35. Arh. St. Buc., *Mănăstirea Sf. Sava*, pac. VI, doc. 1.

balta lor. Li se dă voie să pună vie pe moșia de la Băneasa «ca să-și facă vii fieștecine», iar vinăriciul să-l ia călugării. Generozitatea Domnitorului merge mai departe, dînd acestei mînăstiri transdănubieie, mertic de sare 150 de bolovani, de la Ocna Telegăi. Călugării vor lua sarea de la gura ocniilor cu carul lor și s-o ducă unde va fi voia lor, la orice vad «au să o vînză»; «au să o treacă», și să aibe pace de la vameșii ce vor fi «de giomurucul de sare și de toată cheltuiala ce ar fi de cătră toți vameșii... pentru că înțelegînd Domnia mea de aceasta sfîntă mînăstire cum că iaste într-un mijloc de străinătate și făr de nici un venit... și fiind miluită și de alți pravoslavnici Domni pentru această slobozie și pentru acest mertic de sare, precum am văzut Domnia mea hrisovul lui Glegorie Vod și al Radului Vod și Leon și al răposatului unchiului Domnii meale Șarban Vod», întărește și dînsul hrisovul; «și încă am mai adaos Domnia mea și cu acest vinărici de pre moșia sfintei mînăstiri ce să chiamă Băneasa. Constantin Vodă interzice oricărei slugi, domnești, sau boierești să intre și să ceară ceva de la această «slobozie». De reținut că Domnitorul cere același lucru și pentru «satul Pietrile care iaste a sfintii mînăstiri Cotroceni», o veche stăpînire a Cantacuzinilor, vecină cu Băneasa³⁶.

Intr-un hrisev de la 20 septembrie 7211 (1702), Constantin Vodă Basarab vorbește despre Patriarhia de la Antiohia, care are hramul Sfîntul Petru, spunînd că «înțelegînd că se află la slăbicioane și făr de venituri și viind Sfînția sa părintele Atanasie ce au fost patriarh la această sfîntă Patriarșie, aducînd blagoslovenie și rugăcioane cătră noi, pohîndu-ne că cu ce am putea dentru a noastră agonisită, să întărim și să adăogem la această sfîntă Patriarșie. De care și noi denpreună cu Preasfînțitul părintele nostru Kir Teodosie Mitropolitul țării și cu precuvioșii Episcopii țării și cu toți boiarii Domnii noastre am socotit că sfînta Patriarșie de la Alexandria și sfînta Patriarșie de la Ierusalim unde iaste mormântul Domnului și spășitorul nostru Is Xs și alte sfinte mînăstiri dupren țări streine au mile și venituri de aici den țară, întemeiate de alți răposăți Domni. Aseamene și Domnia noastră dentru toată voia inimii noastre cu tot sfatul cum mai sus s-au zis, am făcut această milă pentru Patriarșii dă la Antiohie, ca în toți anii vieții noastre să aibă a trimite sfînția sa Părintele Patriarhul, care s'ar întămpla a fi ispravnic Sfînții sale, la vrăame la sti Dimitrie, să ia dă-la cămărașii ce vor fi la Ocna cea mare, taleri 500 ca's fie sfintii Patriarșii da'ntărire și de adăogire». Domnitorul poruncește ca acești bani să se dea de către cămărași, fie că ocna este pe seama domniei, fie că ea este «văndută altora». Hrisevul este întărit de Divan avînd în frunte pe mitropolitul Teodosie și cei doi episcopi, Ilarion de Rîmnic și Dașaschin, pe atunci episcop de Buzău³⁷.

La 27 noiembrie 7213 (1704), Constantin Vodă Basarab Brîncoveanu întărește Mînăstirii Sosino de la Ianina, unde egumen era un Hristofor, Schitul Ulmeasa din țîntul Buzăului «pre apa Mierii și lîngă apa Nișcovului». Schitul fusese făcut de Mihai snă Mihai logofătul «dă Vernești cu a lui jupăneasă Maria». Iar ei, văzînd că n-au copii să-i moștenească «și ca să nu le rămăie pomeana jos», închină schitul cu tot ce avea acesta -- și care nu era puțin lucru, ba din contră — Mînăstirii Sosino, «ca să-i aibă de grijă dă ce ar fi și întăi ca să-i puie egumen oameni dă ispravă, a păzi schitul cu slujba și purtătorio dă grijă și de alte ce ar fi»³⁸. Inchinarea făcută cu autoritatea învoitoare a Domnului, adaugă la seriozitatea actului făcut de Vernești.

Mînăstirea Sfîntu-Sava din București a fost un metoc al Sfîntului Mormînt. Ea se afla acolo unde astăzi se găsește statuia lui Mihai Vodă Viteazul. Invățătul Nicolae Iorga afirmă că lui Brîncoveanu «i se atribuie de o cronică din acest timp și zidirea mînăstirii Sfîntul Sava»³⁹. De fapt, domnitorul spune în hrisevul dat la 1 septembrie 1707 Mînăstirii Sfîntul Gheorghe, vorbind de Sfîntu-Sava, «care biserica este făcută și înnoită din oste-neala noastră». Cuvintele acestea trebuie însă interpretate în sensul că el a refăcut-o, căci din hrisevul dat tot de dînsul Mînăstirii Sfîntul Sava, la 2 iunie 7215 (1707), constatăm că această mînăstire exista pe vremea lui Matei Basarab. Prin acest act, Constantin Vodă spune că da acestei mînăstiri «o parte de moșie stj 300... care iaste alătura pe lîngă

36. *Ibidem*, f. 339—340.

37. *Ibidem*, f. 375 v — 376

38. *Ibidem*, f. 375 v — 376.

39. N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața și domnia lui...*, p. 170.

hotarul satului Tâmburești ot sud Ialomița. Pentru că această moșie mai de nainte vremea au fostu iar a sfintei mănăstiri Sfintul Sava... iar când au fost în zilele răposatului strămoșului Domnii mele Io Matei Băsarab Voevod călugării de la Sftu Sava ei au fost făcut schimb cu Radul biv vel comis (Cindescu) tatăl jupâneasii Radii Filipeasca de au fost dat călugării aceasta moșie fiind alătura pã lângă hotarul satului Tâmburești al Radului comis, iar Radul comis au fost dat sfintei mănăstiri Sti Sava niște vii aici în Dealul Bucureștilor schimb, moșie pentru moșie». Reiese clar deci că Mănăstirea Sfintu-Sava exista pe vremea lui Matei Vodă Basarab. Radu comisul Cindescu, tatăl jupâneasii Rada Filipescu a fost un mare favorit și desăvârșit devotat al lui Matei Vodă, el fiind capul boierimii buzoiene și stînd drept în fața viforului, ce venea de peste Milcov, de la Vasile Lupu, dușmanul neîmpăcat al domnitorului muntean. În această situație, bănuim că el făcuse schimbul cu modeștii călugării de la Sfintu-Sava, cu oarecare presiune. Trecuse o jumătate de veac de la faptă, și iată că sosește în țară patriarhul Dosoftei al Ierusalimului în fața căruia se plecau cu toți, începînd cu domnitorul. Jupâneasa Rada din respect către patriarh și poate cunoscînd și abuzul părintelui său, dăruiește acei 300 de stînjeți din moșia Tîmburești, Mănăstirii Sfintu-Sava. Ea cere doar ca în schimb să fie scrisă la pomelnic împreună cu cei trei fiii ai săi, alți la Sfintu-Sava cît și la Ierusalim. Toate formele juridice ale timpului se făceau numai prin patriarhul Dosoftei.

Cea mai frumoasă din clădirile dăruite de Vodă scaunului domnesc fu Mănăstirea Sfintul Gheorghe Nou. Incepută a se zidi încă din timpul lui Antonie Vodă, ea rămăsese neisprăvită pînă la 1695, cînd Brîncoveanu trebuia să reia lucrul din nou. El ridică alt rînd de bolți: «chiliile de jos», «casele patrierșești» și egumenești, cu banii săi și cei ai patriarhului de Ierusalim, Dosoftei, căruia locașul îi era închinat, ajutînd, spune inscripția: «și boierimea și alte mănăstiri ale țării, și neguțătorii, cine ce au putut și s-a îndurat, pentru sulețele și buna pomenire a lor»⁴⁰, sub îngrijirea aceluiași ispravnic al tuturor clădirilor, Ienachi Văcărescu⁴¹. Totul se termina în vara anului 1707, cînd biserica fu sfințită de Hrisant, patriarhul de Ierusalim. De sărbătoarea Sfinților Apostoli, acesta fu chemat la curte cu caretă domnească, de Ștefan Cantacuzino care-i dăru, în numele domnitorului, o cruce de aur. De aici el pornea în alai, cu vladicii țării și cu cei de Tîrnova, de Sofia, de Varna, de Adrianopol, cu tutelarii de Nisa, Sevastia și Hierapolis, cu dînșii, cu egumenii, preoții, cu boierii, cu ostașii, «trăgînd clopotele de pe la biserici cîte în tîrg era». Vodă se îndreaptă spre Sfintul Gheorghe, unde se făcu slujba, urmată de obișnuitul ospăț⁴². La 1 septembrie 7216 (1707), se da de domnitor marea hrisev pentru biserica ce avea să-i adăpostească oasele de martir, după ce ele aveau să fie ridicate de la Mănăstirea Halki de lîngă Constantinopol, de către îndurerata lui doamnă Marica. Prin acest document, Constantin Brîncoveanu arată că mănăstirea aceasta este închinată Sfintului Mormînt, și ca ea să aibă ajutor, «spre buna și lăudata stare», 30.000 ducați ce sînt puși «la țeca a lui Sfintul Marcu care iaste la domnia Venețianilor». El mai dispune ca patriarhii și egumenii să nu fie «volnici a ridica acești bani de la țeca Veneției, orice păs de mare ar avea sfântul Mormînt sau Sfteti Gheorghe, ci să stea neclintii și nemișcați în veci»⁴³. Din nenorocire, dorința domnitorului a rămas un simplu «pium desiderium», ca toate în această lume. Adăugăm numai că, Mănăstirea de la Sfintul Gheorghe a fost un puternic centru de ajutor și sediu central al averilor de tot felul ale Sfintului Mormînt, pînă la secularizare.

Un alt metec al Sfintului Mormînt era și Mănăstirea Țîntărenii, din apropierea Craiovei. Clitorie a boierilor cu acelaș nume, tovarăși de luptă în revolta lui Matei Vodă, ei au primit pentru mănăstirea lor de la acest mare evlavios, multe daruri între care și un mertic de sare de 70 bolovani, de la Ocele Mari. La 20 octombrie 7217 (1708), Constantin

40. *Ibidem*, Ms. 705, f. 395—396.

41. N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu, Viața și domnia lui...*, p. 169.

42. Șt. Greceanu, *Viața lui Constantin Vodă Brîncoveanu, de Radu vel logofăt Greceanu*, București, 1906, p. 174—175.

43. Arh. St. Buc., Ms. 705, f. 410—413 v.

Vodă reinnoiește dania Mănăstirii Țințăreni, recte Ierusalimului, ai cărui patriarhi, în special Dosoftei și nepotul acestuia Hrisant, mereu la noi în țară, nu puteau uita pe cei de-acasă⁴⁴.

Proprietățile multe și de tot felul ale Mănăstirii Slobozia lui Ienache (Ialomița), «care iaste den temelie zidită și înălțată dă răposatul moșul Domnii mele Io Matei Băsarab Voevod., ce iaste închinată metoh sfintii mănăstiri Stagora unde să chiamă Dohiar», sînt întărite de urmașul întemeietorului, în anul 7217 (1709), printr-un foarte întins hrisov. Enorma bogăție a acestei mănăstiri, care se alcătuiă din moșia Vaideei și parte de moșii din Pîrliți, Degerați, Grecești, Cuiburi, Săraca, Cetățele, Sărățeni, Sărățeanca, Păpeni, Bîrlești, Ciulnița, Bora, Lacul Tătarului, Ivănești (Ialomița), locuri în București, vîi în Dealul Năianilor, bucatele, rumăanii și țigani Mănăstirii Măstănești din județul Saac, mertic de sare de 300 bolovani, este clar că nu se consuma acolo, la gura Ialomiței, ci cea mai mare parte se trimitea schimnicilor de la Atos⁴⁵.

Din splendidul hrisov dat de domnitor ctitoriei sale de la Hurezi, la 4 aprilie 7219 (1711), în care se enumără zestre acestei mănăstiri, găsim și următoarea mențiune, după ce se lauda munca depusă de arhimandritul Ioan, starețul, în chivernisirea acesteia: «Care întăi dupre ce am cumpărat Domniea mea mănăstioara ce să cheam(ă) Polovragi de la Prea sfîntul Patriarhul Ierusalimului Kir Dositeu drept tl 1500, și fiindu părăsită și stricată iar părintele Ioan au pus multă nevoiță de o au zugrăvit...»⁴⁶. Aceasta înseamnă că vechea Mănăstire Polovragi, ctitorie a lui Danciu Pîrîianu, un om de încredere al lui Matei Basarab — el fusese ispravnic la înălțarea bisericii Sfîntul Dumitru, bănie, de la Craiova — ajunsese închinată la Sfîntul Mormînt dar, delăsată pînă la părăsire de Patriarhia de Ierusalim. Patriarhul de Ierusalim Dosoftei, găsește mai potrivit să primească cei 1500 de taleri de la Vodă, decît să aibă grijă de o «mănăstioară» de la poalele Carpaților olteni. Era ceva mai ușor și mai de folos, care adăuga la posibilitățile materiale ale Sfîntului Mormînt.

La 25 august 7220 (1712), Constantin Vodă Brîncoveanu, din adîncă condescendență ce avea către Hrisant patriarhul, care-l sfătuiă întru ale ortodoxiei, el fiind îngerul păzitor al acesteia, în epoca de frămîntări religioase din jurul anilor 1700, mai da un ajutor metocului ierusalimitean, Mănăstirea Sfîntu-Sava. Ajutorul consta dintr-un dar de 50 bolovani de sare de la Ocna Telega, pe care urma să-i ridice «însă la vreama la luna lui August când au și alte sfinte mănăstiri mertice... și să aibă voe ispravnicul părintelui egumenul să o ridice de la gura Ocnei și să o ducă, or la ce vad să o vînză, fără vamă și fără ghiomruc»⁴⁷.

Din puternicul său simț de evlavie, către cele sfinte, Constantin Brîncoveanu dă și următorul act, care privește păstrarea cu sfințenie a moaștelor de la Muntele Atos. Intr-un lung hrisov care poartă data de 6 martie 7221 (1713), ei arată că a primit de la Dumnezeu multe binefaceri și «pe lîngă altele și acest bine dela Pronia cea de sus că m'am învrednicit adică, a vedea cu ochii și a săruta cu buzele cinstitele și prea sfintele moaște ale prea slăvitului și înainte mergători proroc și botezător Ioan: carele întru închinăciune și întru priimînța de sfințire s-au adus noao, ce ca o comoară de mult preț, aflându-să și păzindu-să în sfînta și dumnezeiasca mănăstire, ci să cinstească întru numele acestui slăvit și înainte mergător prooroc care să numeaște Dionisiu, ce să află în sfîntul și dumnezeescul munte al lui Afton: că socotind Domniia mea că nu iaste cu cădere părinților dentraceastă sfîntă mănăstire să scoate și să poarte într'o parte și întralta aceste prea

44. *Ibidem*, f. 425 v — 426.

45. *Ibidem*, f. 435—441.

46. Arh. Sț Buc., *Peceti*, nr. 90.

47. Arh. St. Buc., *Ms. 706*, f. 526.

cinstite și de multe daruri izvoritoare moaște, ca să nu să întâmple vreun lucru fără cuviință și de pagubă, au pe mare, au pe uscat, pre cum pururea să întâmplă dela făcător de rău și perzându-să va lipsi un odor ca acesta vreadnic a multor bunătați. Făgădui-am dar, de cea cătră sfântă a Domnii mele evlavie, să să dea milă necurmat acestor părinți care intraceastă sfântă mănăstire să vor afla pe an, tl 100, pentru a lor puținică chiverniseală și iară tl 20 celor de vor trimite de acolo, ca să ia și să dea acești bani de aicea, la sfânta mănăstire... Dar domnitorul pune și condiții, spunînd: «cu tocmeală și făgăduiala ca aceasta, cum acei părinți... luându-să pe an această rănduită domnească milă, să nu aibă voe, cu nici un fel de pricină, să nu iasă afară din mănăstirea lor aceste prea slăvite moaște, să le ducă prin locuri depărtate cu pricini de milostenie și de evlavia creștinilor, pentru întâmplările ceale înfricoșate, ce pă vreme să întâmplă, fără numai, de să va întâmpla vreo pricină cu mare nevoe, și a nu să putea întralt chip, adică să va ceare de la vre un Domn pravoslavneac, au de la alt obraz cinstit, care va străluci întru ceale mai înalte vrednicii, întru a lui Dumnezeu îmbunare. Și întru darul sfințeniei, a pravoslavnicilor părinți din toată inima lor primind, și cu scrisori adevărând, s-au făgăduit, să să păzească neschimbată acest bun și de folos al Domnii mele sfat și orânduială»⁴⁸.

Biserica lui Ghiormea Banul din București era închinată arhiepiscopiei Pogoniani din Grecia. Ea avea în capitală un număr respectabil de prăvălii, care sînt scutite de domnitor de orice dare, «nici o băntuială să n'aibă», ca să poată fi sfințite bisericii de întărire și de hrană preoților slujitori, iar Domnii Sale de veșnică pomenire. Porunca se da la 27 iunie 7221 (1713) tuturor slugilor domnești să dea «bună pace», «nici o băntuială să n'aibă prăvăliile sfîntei biserici. Constantin Vodă roagă pe urmași să respecte această scutire, bine cuvîntînd pe cei ce o vor face și aruncînd blestem asupra celor ce vor «călca și strica și vor lăsa întru uitare»⁴⁹, această binefacere.

Arhieriei care foiau pe lîngă înțeleptul și credinciosul domnitor, fie ei episcopi, mitropoliți și chiar patriarhi, nu încetau să solicite ajutoare, de orice fel, pentru bisericile respective. Unei astfel de intervenții, desigur, se datorește și darul pe care-l făcea Constantin Brîncoveanu metocului din București, închinat Patriarhiei de Alexandria, la 17 iulie 7221 (1713), «a 25 de ani din domnia Domnii mele». Metocul era mînăstirea cu hramul Aodrmirea Maicii Domnului, pe care ne este greu s-o identificăm. Dania consta din 300 vedre de vin, anual, din Dealul Negrovanilor Prahova «ot sud Saac»; să fie pentru ajutor și chiverniseală părinților călugări «și Domnii mele veacinică pomenire. Porunca se da vinăricerilor din acest județ să dea tot vinul, «deplin vedre 300, adic 4 buți pline, să fie vin bun și vasele bune și rădice să-l ducă la mănăstire». Mărturie erau toți «boiari Divanului»⁵⁰.

Documentar, știrile noastre se opresc aici și desigur, nu înfățișează tot ce a putut dărui acest generos donator Orientului ortodox. Lăsăm la o parte, unele din aceste multe ajutoare de tot felul: «Căci trebuie să adăugăm daniile în bani care pe vremea lui Constantin Brîncoveanu se făceau la mănăstirea «de la Ianina, ce o zice la Ostrov», în sumă de 3000 de lei și la Parghiia Dorohani, lîngă Ianina, «care primea 4000»⁵¹. «Pe coasta Asiei Mici, Brîncoveanu trimetea ajutoare mănăstirii Sumela lîngă Trapezunt, veche fundațiune, trăind fără patron, în sărăcie mare»⁵².

48. *Ibidem*, f. 541 v — 543 v.

49. *Ibidem*, f. 576 v — 577.

50. *Ibidem*, f. 578.

51. N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 363 și „Analele Acad. Rom.”, Secția II, t. XXXVI, Mem. Secția Ist.: *Fundațiunile domnilor romîni în Epir*, p. 865.

52. *Idem*, *Fundațiunile...*, p. 898.

Totuși, să ni se îngăduie a cita câteva, din *Tabloul daniilor în bani* (cunoscute) făcute de voievozi români la Atos⁵³. Aici găsim menționate ca danii ale Brâncoveanului :

1. *Lavra*, 1691—1696, mertic anual tradițional, 6000 aspri.
2. *Vatoped*, 1692, mertic anual de 21.000 aspri.
3. *Dionisiu*, 1692, 1695 și 1713, mertic tradițional, 4000 aspri.
4. *Pantocrator*, 1692—1709, anual câte 3000 aspri.
5. *Xenofon*, 1703, anual 10.000 aspri, plus 1000 aspri pentru aducători.

Din cele arătate aici, se vede că Domnitorul Constantin Basarab Brâncoveanu (1688 octombrie 28—1714 martie 24), pe lângă jertfele făcute pentru marile sale ctitorii din țară: Mănăstirile Hurezii, Brâncoveni, Mamu și altele altele, el a găsit mijloace pentru a fi ajutate îndestulător toate patriarhiile orientale, Ierusalimul fiind cel preferat; apoi republica monahală Atos, mănăstirile și bisericile creștine din Turcia, Serbia, Bulgaria și Grecia; și să nu uităm pe acelea din Ardealul nostru, atât de încercat din punct de vedere religios. Pretutindeni au curs din belșug darurile sale, care erau în același timp și ale nației românești întregi.

T. G. BULAT

53. Pr. Dr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Atos*, Sibiu, 1941 (Anexă).

CITEVA DOCUMENTE INEDITE DE LA CONSTANTIN BRÎNCOVEANU

Pentru timpul cînd cele două mari puteri Turcia și Austria se luptau pentru stăpînirea țărilor romîre, un sfert de veac de domnie era mult și această durată n-o putea atinge decît un domnitor ca Brîncoveanu care era un foarte priceput diplomat. El și-a menținut tronul manevrînd cu multă îndemînare între turci și austrieci. Pe unii îi mulțumea cu știri și promisiuni în schimbul cărora primea diplome și privilegii în caz de primejdie, iar pe turci cu numeroase sume de bani, pe care le plătea sultanului și vizirului, precum și prin nenumăratele cadouri ce dădea la funcționarii de seamă ai imperiului otoman. Iar atunci cînd a ajuns la convingerea că nu poate să se încreadă nici în turci nici în austrieci, și-a îndreptat gîndurile spre Petru I căutînd să închege o alianță între Țara Romînească și Rusia cu dorința de a elibera țara de sub jugul otoman.

În acest scop a și trimis cîtiva soli în Rusia, printre care amintim pe ceașul David Corbea¹, care a devenit chiar consilier imperial al țarului. Domnitorul personal a trimis scrisori² (1701 aprilie 1) în acest sens țarului Rusiei, iar mitropolitul Teodosie³ a scris (1700 noiembrie 8) lui Adrian episcopul Moscovei «și al întregii Rusii mari și mici și al tuturor ținuturilor nordice patriarh», pe care îl considera ca un «apărător aprig al bisericii» ortodoxe.

*

Din documentele inedite pe care le publicăm mai jos putem observa o serie de aspecte ale orînduirii feudale în plină înflorire în Țara Romînească. Este epoca cînd marea boierime caută să-și mărească pe orice cale latifundiile și să asuprească cît mai mult masele populare. Desele cumpărări de moșii pe care le făceau boierii, și în special cei din sfatul domnesc, arată veniturile pe care le aveau, precum și situația țărănimii libere ajunsă în stare grea, care căuta să se salveze de la foamete și de dările împovărătoare pe care nu le mai puteau suporta. Vînzîndu-și locul de moștenire — ocina — *moșnenii* își pierdeau o dată cu pămîntul și libertatea devenind țărani șerbi la dispoziția și bunul plac al boierilor.

Printre boierii care-și înmulțesc și rotunjesc moșiile amintim pe marele paharnic Barbu Urdăreanu și pe marele vornic Grigorie Băleanu. Primul cumpără o moșie destul de mare (780 de stînjeni) în satul Stănești, din fostul județ Ilfov, de la feciorii lui Pătrașco clucer și de la feciorii lui Dumitrașco comis, — *moșneni* — plătiind între 98—100 bani pogonul, ceea ce însemna foarte puțin. Această cumpărătură, precum și altele de mai tîrziu, provoacă neînțelegeri între noul stăpîn și rudele vînzătorilor care ridică pretenție, spunînd că ei sînt mai «volnici» a cumpăra acea moșie, fiindcă «iaste a fraților lor de moșie și lipită moșie lîngă moșie tot într-un hotar, iară paharnicul Barbu iaste un strein și au intrat numai cu punga fără de voia lor».

1. Gh. Georgescu-Buzău, *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea-Ceașul*, în „Relații romîno-ruse în trecut”, București, 1957, p. 42—62.

2. M.I.O.B., nr. 53492.

3. M.I.O.B., nr. 53151.

Dar toate aceste neînțelegeri și nedreptăți, prin cercetarea care se face în divan și prin boierii hotarnici care merg la fața locului, se rezolvă în favoarea boierului care capătă cuvenita carte de confirmare din partea domnului.

Al doilea boier este marele vornic Grigorie Băleanu care făcea parte chiar din divanul domnesc la data când domnitorul îi întărește stăpînire peste moșia Petrești din fostul județ Ialomița, împotriva căruia boier Ispas scultelnicul și Mircea nepotul lui Pravăț au ridicat pretenție că au și ei parte în acea moșie.

Domnitorul însă «cu tot statul și cu credincioșii boierii divanului» au ajuns la concluzia că actele prezentate de pîrîtori nu se referă la moșia Petrești, ci la altă «dacră de moșie», iar drept urmare a dat carte de stăpînire lui Gligorie Băleanu ca acea moșie să-i fie «stătătoare dumnealui și coconilor dumnealui în veaci».

GEORGE POTRA

A N E X E

I

1689 [7197] februarie 30. București¹. Constantin Brîncoveanu întărește marelui paharnic Barbu Urdăreanu stăpînire peste o moșie din satul Stănești, jud. Ilfov, pe care a cumpărat-o de la feciorii lui Pătrașco clucerul. (Original).

Milostiiu bojiu Io Constandinu Basarab vovoda i gospodin vsei zemli Ungrovlahii, vnuc velicago i predobrago starago pocoinago Basaraha vovod, davat gospodstvo siu povealeniiu gospodstvo-mi, cinstitului și credinciosului hoiarinului domnii mele Barbul Urdăreanu vel pãharnic și fiilor dumisale căti Dumnezeu îi va dăru.

Ca să-i fie dumisale mosie în satu în Stănești *sud* Elh.[ov], toată partea Mitrei și a Neagului și a lui Mihaiu și a Albului și a Radului feciorii lui Pătrașco cluceariul, dentr-acestu sat Stăneștii. Inșă stînjieni 390 de preste tot hotarul de în câmpu, den pădure, de în Ialpa Dâmbovitei, și cu toată partea lor de vaduri de moară și den sedărea satului, și cu toate viile cătu au fostu partea lor, și cu toată partea lor de livade de în ostrovu de preste Dâmbovită, și cu locul de helesteu den apa Călnăului, ce au fost făcut de părinții lor, și cu tot venitul ce-ar fi de preste totu hotarul, den hotaru până în hotar, pre hotărăle ceale bătrâne și pre semne.

Și hotarul acestui sat al Stăneștilor încă să știe, în lat den hotarul Buciumenilor până în hotarul Popeștilor, și în lunou den apa Dâmbovitei ce trece preste ana Călnăului până în Rătundul și se alătură cu hotarul Custerenilor de mergă iar până în Rătundul.

Și l-au cumpărat stănienul căte bani 100 care fac talere 292 *pol*. Și au mai cumpărat și de la Leca pãharnic, feciorul lui Dumitrașco comis, stănjieni 390 de preste tot hotarul, den câmpu, den pădure, den apa Dâmbovitei, cu vaduri de moară și den șederea satului și cu toată partea lui de livade den ostrove de preste Dâmbovită, și cu locul de helesteu den apa Călnăului, și cu totu venitu de preste tot hotarul până hotaru, de la care l-au cumpărat stănjenul *po* bani 98 care fac taleri 260, deci aceste doo cumpărători de mosie den Stănești ale dumnealui Barbului *vel* pãharnic preste totu *sej* 780 și fac și banii taleri 552 *pol*.

Și când o au cumpărat această moșie, au fostu cu știrea și cu voia fraților de moșie anume Ghioca logofăt și Nan logofăt feciorii Neculii logofăt Stănescul. Și o au cumpărat în zilele domniialui răposatului unchiului domnii mele Șerban vovod, cându au fostu leatul 7194 [1686], cu zapis de la mîna lor de vânzare iscălit de Gheoca logofăt și de frate-său Nanu logofăt și de mulți boieri mari și ai doilea. Și atunce cumpărându-o îndată au luat 6 boieri pre răvașe domnești, fiindu înspravnicu Marco *vtori portar*, de o au trasu moșia în lat întâiu den hotarul Popeștilor den piatra den malul Dâmbovitei până în hotarul Buciumenilor iară în piatra den malul Dâmbovitei. Și au aflat stănjieni 1070 și au ales partea dumnealui Barbului pãharnic stănjieni 900 și Ghiocăi cu frate-său Nan iară stănjieni 900. Și a doa trăsură den hotarul Popeștilor den ulmulețul den Troian pe den sus de fân-

tăna lui Glăvan până în hotarul Buciumenilor în vârtopul cu plopi *sej* 1320. Și au ales partea dumnealui stânjeni 660 și partea Ghiocăi cu a frăține-său lu[i] Nanu iară stânjeni 660.

Și la a treia trăsură la capul moșii în Rătundul *sej* 217 și i-au ales și acolea boiarinului domnii mele stânjeni 108 și Ghiocăi logofăt cu a frățini-său lu Nan iară stâjeni 108.

Și așa au socotit acești 6 boiari cu ale lor suflete cum fiindu în capul moșiei la Dămboviță mai lată și la mijlocu, la a doa trăsură, mai îngustă, au luat de la trăsura de la Dămboviță stânjeni 180 de au tocmit și au potrivit la a dooa trăsură unde au fostu mai îngustă de se-au făcut partea boiarinului domnii mele Barbului *vel* paharnic stânjeni 780 și partea Ghiocăi cu a frăține-său lui Nanu logofăt iar stânjeni 780. Iară la capul moșii de la Rătundul fiind mai puțină și neplinindu-se acolo stânenii, rugatu-s-au acești boiari ce sântu mai sus scriși dumnealui Barbului pãharnic de i-au iertat pre acei vânzãtori den cătu au fostu lipsa de moșie pentru sãrãcia lor. Și i-au fostu făcut dumisale acești 6 boiari și cartea lor de alesul moșii ca să o ție și să stãpîneascã cu bunã pace.

Și așa o au ținut și o au sãpãnit pãnã acum în zilele domnii mele fãrã de nict o gãlceavã. Iarã cãndu au fost acum, sculațu-se-au cu pãrã Ghioca logofăt și cu frate-sãu Nanu, feciorii Necullii Stãnescul, și au venit la divan de fațã ei cu boiarinul domnii mele Barbu pãharnicul zicnd nãntea domnii mele Ghioca logofăt cu frate-sãu Nan cum cã sãnt ei mai volnici a o cumpãra aceastã moșie cã iaste a frãților lor de moșie și lipitã moșie lãngã moșie tot într-un hotar, iarã pãharnicul Barbu el iaste un strein și au intrat numai cu punga fãrã de voia lor.

Iarã Barbul *vel* pãharnic dumnealui au arãtat zapisul vânzãtorilor ce se-au citit în divan nãntea domnii mele și a tuturor boiarilor domnii mele, în care zapis au fostu iscãlit și ei de bunã voia lor de sãnt acum 4 ai [ani] de-atunci. Și cartea celor 6 boiari de alesul moșii, fiindu ei atunci tot de fațã tocmindu-i și așezãndu-i ca să ție tot pren dooa frãțește.

Deci domnia mea am judecat pre dreptu și pre lege împreunã cu tot divanul domnii mele, cum de vreme cãndu au vãndut acești frãți ai loru aceastã moșie și întrebãndu-i pre dãnșii, atunci au trebuit sã fie dat ei banii, sã nu-i fie lãsat pre boiarinul domnii mele Barbul pãharnicul sã cumpere el, nici sã fie iscãlit la zapisul acela. Și de vreme ce au trecut de-atunci pãnã acum la 4 ai [ani] și fiindu ei tot aici în țearã, iaste cu cale sã fie ei rãbdãtori și sã fie lipsiți de-aceastã moșie.

Pentru aceasta au rãmas de lege și de judecatã Ghioca logofăt cu frate-sãu Nan logofăt, feciorii Necullii logofãtul, denãntea domnii mele den divan, cum de acum nãntea treabã cu Barbu pãharnicul sã nu mai aibã.

Dirept aceasta domnia mea i-am fãcut aceastã carte a domnii mele cinstitului și credinciosului boiarinului domnii mele Barbului Urãdãreanul *vel* pãharnic ca sã-i fie de moșie acești stãnjeni 780 den setul Stãnești *ot sud* Elhov de preste tot hotarul, den câmpu, den pãdure, den apa Dãmboviței și cu toatã partea loru de vaduri de moarã și cu viile și cu livadea den ostrov de preste Dãmbovițã, și cu locul de heleșteu den apa Cãlnãului și cu tot venitul den hotar pãnã în hotar. Care moșie o au cumpãrat de la feciorii lui Pãtrașco clucer și ai lui Dumitrașco comis, ce scriu mai sus, sã-i fie stãtãtoare și de baștinã, sã o stãpãneascã cu bunã pace de acum nãntea dumnealui, fiii dumisale, nepoții, strenepoții, în veacu.

I ni ot cogoŕdo nepocoleabim po raz loga gospodstvo-mi sej i svedeatelie postavih gospodstvo-mi veliți boiari gospodstvo-mi : Vintilã Corbeanul vel ban, Ghincea Vãleanu vel vornic, [loc liber] vel logofăt, Iordache Cantacuzino vel spãtar. Cãrstea Popescu vel vistier, Alixandru vel cluceariu, Dumitrașco Caramanlãul vel postelnic, Dicul Șerbãnescu vel stolnicu, Șerban vel comisu. I is[pravnic] Bunea vtori logofăt snã Nica biv vel sluger. I na pisah az Radul Șufariul snã Gheorghe Șufariul vã grad București, vã meșiața februarie 30 (sic) dni ot sãzdanii mira leat 7197 (1689).

Io Costandin voevoda [m. p]

L. P.

Bunea vtori logofăt *procitenomu*

Colectia George Potra.

Original, stare foarte bunã, pergament subțire de Veneția, pecete timbratã în plic de hirtie, cusutã cu mătase roșie pe margini. Ca ornamentatie, la inceputul documentului se aflã acvila cu crucea în cioc, încadratã într-un cerc împodobit cu motive florale; majuscula M. înfloratã și pusã într-un chenar dublu.

II

1698 [7206]. Iulle 22 București, Constantin Brincoveanu întărește fostu-lui mare paharnic Barbu Urdreanu stăpînire peste o vie «înfundată» din satul Stănești, jud. Ilfov, împotriva căreia ridică pretenție Ghioca logofăt și fratele său Nan căpitanul. (Original).

Milostieiu bojieiu Io Costandin Băsărab voevod i gospodar văsoe zemle Ungrovlahiiscoe davat gospodstvo-mi sie [povealenie] gospodstvo-mi, credincios boiarinului domnii mele Barbul Urdreanu biv vel păharnic și cu feciorii lui căți Dumnezeu i va dăru, ca să-i fie lui la satul Stănești ot sud Elvoh o vie înfundată fără de vinerici și cu tot. locul de suptu dănsa, în lat și în lungu cât ține îngrădișul vii cel vechiu, iar mai mult să nu să tinză.

Care loc au căzut la hotărnicie pre moșia Ghiocăi logofăt și a frăține-său lui Nan căpitanul, pentru că au cumpărat boiarinul domnii mele Barbu păharnic jumătate de sat den Stănești și cu aceste vii ce scriu mai sus, de la moșnenii de acolo den Stănești, care au fostu părtași de moșie cu Ghioca logofăt și cu Nan căpitan. Și după ce au cumpărat boiarinul domnii mele, ce scrie mai sus, această moșie jumătate den sat den Stănești și cu viile ce sântu mai sus zise, au ținut tot den doao cu Ghioca logofăt și cu frate-său Nan căpitan moșia satului Stăneștii. Și s-au ținso boiarinul domnii mele Barbul păharnic de au lățitu aceste vii în lungu și în latu, cu știrea și cu voia Ghiocăi logofăt i a lui Nan căpitanul. Și le-au ținutu de cătră dănșii cu bună pace fără de nici o gâlceavă de sântu acum 14 ani, de cându le-au cumpărat.

Iar după aceia vrându ca să-și aleagă și să-și hotărăscă moșia unii de către alții, s-au voit de și-au luat den divan 12 boiari hotarnici, pre răvașele domnii mele de și-au ales cineși partea de moșie, și au căzutu aceste vii ale boiarinului domnii mele Barbul păharnic pre partea de moșie ce i s-au venitu Ghiocăi logofăt și frăține-său lui Nan căpitanul.

Deci ei n-au îngăduitu cum să-și ție Barbul păharnic această vie precum o au ținutu și până acum, ci s-au sculatu cu pără și au venitu de s-au întrebatu de față în divan înainte domnii mele, cu boiarinul domnii mele Barbul păharnic. Și așa părăia Ghioca logofăt și Nan căpitan zicându cum să-și rădice Barbul păharnicul vița de la viile acestea duple moșia lor. Iar boiarinul domnii mele Barbul păharnic el așa au spus înaintea domnii mele, cum că acei moșneni care au fost vnzătorii lui au ținutu moșia satului Stăneștii den doao cu Ghioca logofăt și cu Nan căpitan, și o seamă de vii sântu făcute de acei moșneni, mai denainte vreme. Iar după ce au cumpăratu ei moșia satului Stăneștii, pre jumătate, cu acele vii cu voia și cu știrea Ghiocăi logofăt i a lui Nan căpitan, s-au ținso de au mai lățitu aceste vii, în sus și în jos, făcându multă cheltuială, de le-au făcut vii bune, până ce au fost moșia nehotărâtă, și de cătră dănșii n-au avut nici o bănuială, numai acum după hotărnicie zic să-l scoață den vii.

Intr-aceia domniia mea am căutat și am judecatu pe dreptate împreună cu tot divanul, cum dă vreme ce au fost aceste vii făcute mai nainte vreme până ce le-au fostu moșiile nealese, și s-au ținso de le-ar fi mai lărgiut cu voia Ghiocăi logofăt și a lui Nan căpitan, nu să cad acum să hie boiarinul domnii mele Barbul păharnic lipsitu den viile acestea. Ci după obicei, precum țin și alții vii înfundate prentre-alte hotaare, domniia mea încă am judecatu cum să-și ție boiarinul domnii mele Barbu păharnic aceste vii înfundate, fără de vinerici, în lat și în lungu, precum iaste îngrădișul vii cel vechiu. Iar mai multu să nu să tinză, nici în lungu nici în latu.

Și după cum au ajunsu judecătă și dreptatea, domniia mea am dat această carte a domnii mele credincios boiarinul domnii mele Barbul păharnic, ca să aibă a ținea și a stăpîni această vie de la satul Stăneștii, însă vii înfundate, precum scrie mai sus, în lungu și în latu, precăt ține îngrădișul vii, cu bună pace de către Ghioca logofăt și de către frate-său Nan căpitan, mai mult val de-acum înainte să n-aibă de către dînșii, ci să-i fie moșie stătătoare, lui și feciorilor în veac. Pentru că au rămas Ghioca logofăt cu frate-său Nan căpitan de judecătă denainte domnii mele den divan.

Și au întăritu cartea aceasta cu tot sfatul și credincioșii boiarii domnii mele: pan Cornea vel ban, i pan Stroe vel vornic, i pan Diicul Rudeanu vel logofăt, i pan Mihai Cantacuzino vel spătar, i pan Șerban vel vistier i pan Vergo vel clucer, i pan Dumitrache

vel postelnic, i pan Scarlatu vel păharnic, i pan Radul Izvoranul vel stolnic, i pan Radul Golescu vel comis, i pan Iorga vel sluger, i pan Costandin Corbeanul vel pitar. Și ispravnic Ștefan Cantacuzino *utori* logofăt.

Și s-au scris cartea aceasta în orașul scaunului domnii mele, în București, întru al zecilea an den domnia domnii noastre, de Isar logofețelul den București.

M[easi]ța iulie 22 dni, leat 7206 [1698]

Io Costandin voevod [m. p.].

L. P.

Ștefan Cantacuzino *utori* logofăt *procitenomu*

Colecția George Potra.

Original, stare foarte bună, hirtie groasă cu filigran, cerață; pecete timbrată, clară, în stare perfectă.

III

1699 [7207] martie 19. [București]. *Constantin Brîncoveanu întărește lui Ion, fiul lui Tudor chiurciubașa, să stăpînească o moară și jumătate din heleșteul ce este în satul Boteni pe apa Mostiștei, jud. Ilfov. (Original),*

† *Milostieiu bojieiu Io Cosandin voevod i gospodin davat gospodstvo-mi sie povelenie gospodstvo-mi* lui Ion *snă* Tudor chiurciubașa ca să fie volnic cu această carte a domnii mele dă să aibă a ținea și a stăpîni den heleșteul ce iaste la satul Boteni duple Mostiște ot sud Elhov, pre jumătate și den moara ce iaste acolo în heleșteu iar pre Mostiște, și să-și ia tot venitul ce ar fi den heleșteu și den moară tot pre jumătate. Pentru că aici înaintea domnii mele la divan avut-au întrebăciune de față Ion *snă* Tudor chiurciubașii cu Matei și cu frate-său Costantin feciorii [*loc rupt*] negustoriul, nepoții lui Costandin chiurciubaș, jăluind [*loc rupt*] zicând cum că avântu și tată-său Tudor chiurciubașa moșie acolo la Boteni împreună cu jupâneasa Dobra care a fostu a lui Costandin chiurciubașa și cu fie-sa Alixandra, muma lui Matei și a lui Costandin, și după moartea lui Costandin chiurciubașii rămăind acel heleșteu stricatu și neavându jupâneasa Dobra cu fie-sa Alixandru fără [?] parale de chieltuială ca să dreagă heleșteul și să facă moara, iale [ele] den bună voia lor s-au fost tocmitu cu tată-său Tudor chiurciubașa de au chieltuitu întâi de au dres heleșteul și au înălțat iazul de cum au fostu, cu un stânjien. Și apoi s-au întâmplat viindu apa mare iar l-au stricatu [și] neavând jupâneasa Dobra cu fie-sa Alixandra nici o putere ca să dreagă, iar au fostu chieltuitu tată-său Tudor chiurciubașa de au dres heleșteul și al doilea rînd și au făcutu morile de iznoavă cu toată chieltuiala lui, dându jupâneasa Dobra cu fie-sa Alixandra zapisul lor întăritu cu multe mărturii ca să ție acestu heleșteu și moara den doao și ce ar fi venitul au den heleșteu au den mori să ia jupâneasa Dobra cu fie-sa Alixandra pre jumtate și tată-său chiurciubașa iar pre jumătate.

Și până au fostu tată-său cu zile au ținutu și au stăpănit tot den doao cum iaste mai sus zis, iar după petrecania tătăne-său lui Tudor chiurciubașii rămăind el copil mic și fără de minte a căuta moșiile tătăne-său, s-au sculatu Matei și Costandin feciorii jupănesii Alixandrii, nepoții jupănesii Dobrii, de l-au scos și l-au lipsitu dentr-acestu heleșteu și den mori, de sântu acum 4 ani, așa în silă fără de nici o treabă și fără de judecată.

Iar Matei și Costandin ei așa au zis înaintea domnii mele cum că le-au rămas lor Tudor chiurciubașa dator de la moașă-sa jupâneasa Dobra și în urmă i-au fostu mai dat și ei o sumă de bani și pentru acea datorie l-au lipsit den heleșteu și den mori, iar Ion *snă* Tudor chiurciubașa i-au scos întâi zapisul tătăne-său de banii ce au fostu luat de la Matei și de la Costandin taleri 88, spartu și plătit și preste acești bani încă le-au mai dat taleri 50 de s-au plătitu de toți banii [de] nu le-au rămas nimic dator și au scos și diata tătăne-său lui Tudor chiurciubașa ce au fos făcutu la moartea lui de s-au cetiut înaintea domnii mele în divan mărturisind Tudor chiurciubașa [*urmează două rînduri rupte*] cu fie-să Alixandra muma lui Matei și a lui Costandin [*loc rupt*] la mâna lui Tudor chiurciubașa la prefacerea heleșteului și la facerea morilor. Și diata lui Tudor chiurciubașa scrie zapisul cum să ție heleșteul și morile den doao și fiindu acele scrisori bune și adevărate cu multe mărturii,

domnia mea denpreună cu toți boierii divanului domnii mele am judecat și am dat lui Ion snă Tudor chiurciubașii ca să aibă a ține den heleșteu pre jumătate și den mori iar pre jumătate. Și venitul ce ar fi au den heleșteu au den mori să-l împarță den doao cu Matei și cu Costandin după cum scrie zapisul moașă-sa jupăneasa Dobra și a măine-sa jupănesii Alixandrii, dă tocmeala ce au fost făcutu iale [ele] cu Tudor chiurciubașa. Așijderea și alții 4 ani ce au lipsitu pă Ion den mori și den heleșteu fără de judecată să să socotească venitul ce ar hi luat Matei i Costandin și ce ar face partea lui Ion pre jumătate să-i întoarcă Matei și Costandin până la un ban pentru că au rămas Matei și Costandin de judecată den divan dinaintea domnii mele.

Iar de acum înainte cătă chieltuială s-ar face au la heleșteu, au la mori să pue den doao, așijderea și pentru o diată ce zicea Matei și Costandin că au dă la mumă-sa jupăneasa Alixandra pentru niște bani ce zicea ei că au la Tudor chiurciubașa, de aceasta i-am dat pre seama lui Hagi Vasilie starostea denpreună cu alalți neguțători ca să le facă dreptate.

I naco da nest, i saam reci gaspodstvo-mi.

Martie 19 dni, leat 7207 [1699]

L. P.

Ion Costandin voevoda [m. p.]

procit vtori logofăt

Colectia George Potra.

Original, deteriorat în mai multe locuri din cauza umezelii, hîrtie lipită pe alta; întărit și cu pecetea inelară a domnului, în tuș roșu.

IV

1709 [7217] august 29. [București]. Constantin Brîncoveanu numește 4 meșteri morari să cerceteze morile paharnicului Barbu Urdăreanu și ale lui Tudorache din Buciumeni, pe apa Dîmboviței, să vadă care provoacă neajunsuri și să le aranjeze cum vor socoti mai bine (Original).

†Milostiuu bojiu Io Costandin voevod i gospodin davat gaspodstvo-mi siuu povelenie gospodstvo-mi slugii domnii mele anume [loc liber] ca să fie volnic cu această carte a domnii mele de să meargă să ia 4 meșteri morari anume: Radul Cățel i Dumitru ot Dobreni i Văsiu ot Cuștereni. Care aceștia fiind tot meșteri și morari să-i ducă la morile boiariului domnii mele Barbului păharnic Urdăreanu, care săntu la Stănești și la morile lui Tudorache din Buciumeni ce sănt în apa Dămboviții, ca să caute și să măsure (sic) apa la amândoao morile și să văză care moară dintr-acestea iaste pusă rău și fără de cale.

Pentru ca aicea înaintea domnii mele spuse boiariul domnii mele Barbul păharnic cum că fiind morile lui den susul morilor lui Tu[dc]rache îi ajunge înneacătura morilor lui Tu[do]rachie de-i înneacă morile lui și nu poate umbla.

Deci mergând meșterii acolo la mori să caute să cumpănească apa și de vor găsi că sănt morile lui Tudurachie puse rău și mai sus fără de cale și având loc să le mai coboară mai jos, să aibă voe sluga domnii mele, ce scrie mai sus, să le tae și să le coboară mai jos după cum vor socoti acei 4 meșteri, să le tocmească și să le așaze după cum vor socoti acei 4 meșteri ca să poată umbla și unele și altile, să nu rămăe păgubaș de venitul morilor nici unul nici altul. Și după cum vor socoti așa să-i așaze, ca să nu mai aibă gâlceavă întru dănșii.

Intr-alt chip să nu fie că așa iaste porunca domnii mele.

I i[spravnic] saam reci gospodstvo-mi.

Avugst 29 dni leat 7217 [1709]

L. P.

procit vtori logofăt

Colectia George Potra.

Original, stare bună, hîrtie cu fillgran; întărit cu pecetea inelară a domnului, în tuș roșu.

V

1713 [7221]. Iunie 1. [Bueurești]. *Constantin Brîncoveanu întărește lui Grigorie Băleanul mare vornic stăpînire peste moșia Petrești numită și Pupezeni, din fostul județ Ialomița, pe care o are jumătate de moștenire iar cealaltă jumătate cumpărată de la unchiul său vornicul Ivașco Băleanul.* (Original).

† *Milostiuu bojiu Ic Costandin Basarab voevod i gospodin vsei zemlia Ungrovlahiscoe, davat gospoastvo-mi sie povelenie gospodstvo-mi, cinstitului și credinciosului boiariului domnii mele Gligore Băleanul vel vornec ca să abă a ținea și a stăpâni moșia Petreștii care să zice și Pupezenii ot sud Ialomița, stânjeni + 400 + den câmpu, den pădure, den apă, den siliștea satului și dupriste tot hotarul. Care moșie pe jumătate stânjeni 200 îi iaste partea dumnealui de la moși de la strămoși, iar jumătate stânjeni 200 îi iaste de cumpărătoare de la unchi-său Ivașco vornecul Băleanul cu zapis de la mâna lui, care și acești stânjeni 200 să trag tot den neamul dumnealui și tot i-au stăpănit cu pace până acum în zilele domnii mele leat 7221 [1713].*

Iar cîndu au fostu acum sculatu-s-au Ispas scutelnecul și Mircea nepotul lui Pravăț cu pără și cu gălceavă asupra boiariului domnii mele, ce scrie mai sus, zicîndu cum că au și ei moșie într-acestu hotar al Petreștilor. Și au venit înainte domnii mele în divan de au stătut de față cu boiariul domnii mele Gligorie Băleanul *vel* vornec scoțînd acești oameni și o carte veche a lui Costandin Șarban Vodă de la leat [*loc liber*] de s-au cîlit înaintea domnii mele în divan, întru care scrie cum că au acești oameni moșie în Alicsenii de sus. Și zicea cum că acești Petrești mai nainte s-au chemat Alicsenii de sus și cu acea pricină căuta să ia și ei moșie într-acest hotar al Petreștilor, iar boiariul domnii mele, ce scrie mai sus, așa zicea cum că de cîndu s-au pomenit el tot el au stăpănit această moșie cu pace, nu știe să fie stăpănit vreodată acești oameni într-acest hotar fără decăt numai neamul dumnealor.

Deci domnia mea văzîndu că iaste un lucru vechiu și de dămultu și n-au mai căutat acei oameni mai nainte, nici au mai stăpănit vreodată, nu le-am putut domnia mea isprăvi judecata den divan, ci le-am dat domnia mea 12 boiari hotarnici pre răvașile domnii mele fiindu ispravnecu și sluga domnii mele Hrizea *vtori* portar ca să strîngă la această moșie Petreștii să adevereze acești oameni, ce scriu mai sus, avut-au moșie într-acest hotar au n-au avut și stăpănit-au vreodată au n-au stăpănit.

Și după adevărîța ce au făcut acei 12 boiari au tras moșia aceasta la siliște și s-au așa au adevărat cu sufletele lor cum că Ispas și Mircea nepotul lui Pravăț n-au avut într-acest hotar moșie nici el nici neamul lor, nici au stăpănit vreodată și acea carte a lui Costandin Șarban Vodă o [au] adevărat acei 12 boiari că nu scrie să fie ei moșie în Petrești, ci într-altă lacră de moșie ce iaste pe den sus de Petrești, care să chiamă Pizdulești. Care și acea moșie s-au aflat vîndută de moșii acestor oameni la alții încă mai denainte vreme.

Și acea carte au fostu rămas la dănșii cu care umbla cercîndu divan și judecățile fără de lucru, iar nici o moșie n-avea. Ci au rămas Ispas scutelnicul dempreună cu Mircea nepotul lui Pravăț de judecată. Și așa au adevărat acei 12 boiari că acestu hotar Petreștii iaste numai al boiariului domnii mele Gligorie Băleanul *vel* vornic.

Și după adevărîța ce au făcut acei 12 boiari au tras moșia aceasta la siliște și s-au aflat stânjeni 400. Și au pus pietri și semne după obicei. Precum am văzut domnia mea și cartea acelor 12 boiari de alesul și de hotărătul aceștii moșii și zapisul lui Ivașco vornecul Băleanul de vînzare pentru partea lui de moșie den Petrești la mâna boiariului domnii mele Gligorie Băleanul *vel* vornic.

Drept aceia și domnia mea încă am dat aceasta carte a domnii mele cîstitului și credinciosului boiariului domnii mele. Gligorie Băleanul *vel* vornic ca să fie și să stăpănească această moșie Petrești ce-i zic și Pupezenii cu bună pace de către Ispas scutenicul și de către Mircea nepotul lui Pravăț, să-i fie moșie stătătoare dumnealui și coconilor dumnealui în veaci. Pentru că au rămas Ispas scutelnicul și Mircea de judecată.

Și am întărit cartea aceasta cu tot sfatul și cu credincioși boiarii divanului domnii mele: pan Costandin Știrbei *vel* ban, i pan Gligorie Băleanul *vel* vornec, i pan Șarban Greceanul *vel* logofăt, i pan Șarban Boj *vel* vistiier, i pan Ianachie Văcărescu *vel* clucer, i pan Iordache Crețulescu *vel* postelnicul, i Radul Dudescul *vel* paharnic, i Pană Negoescul *vel* stolnic, i Radul Cantacuzino *vel* comis, i Șarban Hierăscul Năsturel *vel* sluger, i Neagoe Toplicean *vel* pita, și ispravneș Costandin Coțescu *vtori* logofăt.

Și s-au scris cartea aceasta întru al doaozeci și cinci de ani den domnia domnii mele, în orașul scaunului domnii mele în București, de Anghelachie *snă* Mihai logofăt *ot* Tărgoviște.

I ot Adama aaj[e] do ninea tecenia letom 7221 [1713] iunie 1 dni.

Io Costandin voevod [m. p.].

L. P.

Colecția George Potra.

Original, stare bună, hîrtie groasă cerată; semnătura domnului e tremurată, probabil de bătrînețe. Pecetea poartă în partea ei de jos data 7196 (1688), desigur data cînd a fost făcută.

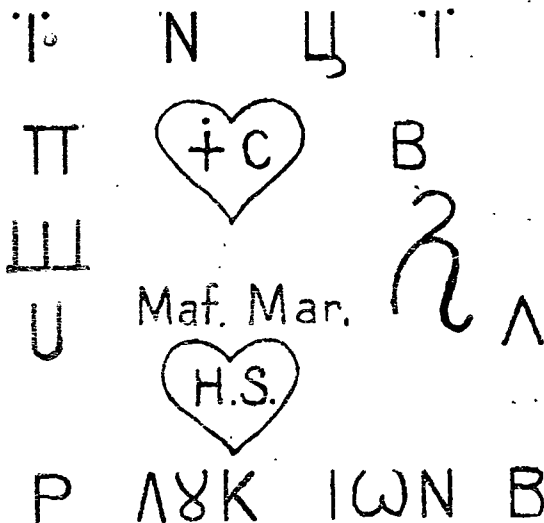
O CRUCE PUȚIN CUNOSCUTĂ RIDICATĂ DE VOIEVODUL CONSTANTIN BRÎNCOVEANU

Din nenumăratele cruci făcute din ordinul voievodului Constantin Brîncoveanu, prin care se însemna pentru generațiile viitoare diferite fapte sau construcții de atunci, se mai păstrează astăzi destul de puține. Acele care au rămas, în majoritatea lor, sînt roase de vreme în ornamentație și scriere, și de multe ori chiar ilizibile. Una însă din ele care se păstrează într-o formă perfectă, pare că ar fi făcută acum, este aceea de pe teritoriul comunei Podul Dîmboviții, cam la 6 km nord de Rucăr și cam tot atîta de Peștera Dîmbovicioara.

Ea se află la circa 20 metri în spatele localului restaurant și alimentară de pe dîmbul din fața podului de piatră și beton (făcut cu vreo 60 ani în urmă) peste care trece drumul ce merge spre Peștera Dîmbovicioara.

Regretăm faptul că, în vara anului 1962, cînd i-am copiat inscripția, n-am avut posibilitatea s-o fotografiem, pentru a fi redată și ilustrativ forma și păstrarea ei.

Pe verso sînt următoarele cuvinte și semne:

Pe partea din față are următoarea inscripție:

«Această sfântă cruce s-au rădicat în slava domnului nostru Is. Hs. de blagocestivul domn Io Costandin Brîncoveanul Basarab voevoda, la 23 de ani ai domnie lui, când au făcut și podul acesta peste Dâmboviță, fiind ispravnic Alexandru șufarul Bărsănescul.

Și s-au săvârșit la luna lui octomvrie 30 zi, la leatul de la zidirea lumii 7220» [1711].

După cum ne arată inscripția acestei foarte frumoase cruci, în minunatul stil brâncovenesc, de aproape 2 metri înălțime și cu un masiv soclu de piatră care formează o singură bucată, se vede că domnul Constantin Brâncoveanu a făcut aici un pod peste apa Dimboviții.

Podul construit de el, în locul altuia mai vechi, trebuia să asigure drumul alăt de des străbătut de carele cu mărfuri care treceau înspre Transilvania și viceversa. De altfel la Rucăr era și o importantă stație de vamă. Podul cel vechi era mîncat de timp și de viitura apelor și nu mai prezenta o siguranță pentru călători și mărfuri, sau era cu totul stricat și trecerea se făcea pe undeva prin vadul apei.

Prin construirea acestui pod care credem că a fost de lemn, fiindcă și acum se văd în câteva locuri urmele lui, și nu de piatră cum spun oamenii de astăzi, a împlinit o necesitate nu numai locală, dar și una de interes economic, al țării, și bănuim chiar una de interes strategic cînd înfrîngerea de la Stănilești pe Prut, arăta că turcii sînt iar în putere, iar domnitorul precaut trebuia să-și asigure toate drumurile care duceau dincolo de munți, spre un refugiu sigur în Transilvania, la Simbăta de Jos în Făgăraș, sau la Brașov; în ambele locuri avînd proprietăți personale, cu privilegii, și cu învoire specială dată de împărații Imperiului Romano-German.

GEORGE POTRA

SFÎRȘITUL LUI BRÎNCOVEANU IN REPERTORIUL DRAMATIC POPULAR DIN NORDUL TRANSILVANIEI *

Era firesc ca personalitatea distinsă a lui Constantin Brîncoveanu, aureolată de moartea sa martirică, să-și aște loc și în folclorul românesc. În afară de cum ni l-au prezentat cronicarii, documentele vremii, sau monumentele sale, este deosebit de interesant să căutăm chipul domnitorului și în creația literară populară prelucrată «din bătrîni», așa cum o face I. Mușlea pentru repertoriul dramatic al minerilor romîni din nordul Transilvaniei.

«Un fel de teatru primitiv», cum îl numește autorul, îngloba în repertoriul său mici piese cu caracter mai mult religios : *Adam și Eva, Irozii, Suzana*. Pe Valea Lănușului, aceste manifestări artistice erau interpretate mai cu seamă de mineri, în limbile romînă, maghiară sau germană. S-a născut însă pe meleagurile din nordul Transilvaniei și o piesă reflectînd momente de sbucium din istoria Țării Romînești : *Constantinul*. Aceasta se juca numai în romînește și ni s-a păstrat în două manuscrise care fac parte din colecția Arhivei de folclor din Cluj. Manuscrisul A (nr. 1250) a aparținut minerului Ilie Sitarul din Cavnic și a fost copiat — probabil — în 1897. Manuscrisul B (nr. 1661) a fost copiat în anii 1933—1934 de Andrei Culic un miner din Băiuț, organizator, actor și copist al «jocurilor» locale.

Ion Mușlea analizează asemănările și deosebirile dintre textele celor două manuscrise.

Piesa are șase cîntări, cuprinzînd peste 220 de versuri. De-a lungul ei, recitarea alternează cu melodia și se împletește cu jocul. De aci și titlul generic al piesei «Cîntare și verș la Costantin». Cîntările în cor constituie preludii ale acțiunii ce le urmează.

Cuprinsul piesei începe prin descrierea evenimentelor din București de la anul 1714, cînd boierii devotați Brîncoveanului se arată tulburați din pricina intrigilor urzite de Cantacuzino la Țarigrad. Apoi, ni se înfățișează venirea «Bașei» cu oaste la București în vreme ce Vodă se afla încă în biserică. Vestit de hotărîrea porții, Brîncoveanu răspunde cu demnitate :

«Nu se poate pierde o limbă creștinească

Pentru una păgînească!»

Urmează prezentarea domnitorului la «împăratul turcilor», la Constantinopol.

Unul dintre boieri vorbește împăratului de jalea «Doamnei», care :

«...pentru Vodă plînge

Pentru coconi mai se stînge».

* Ion Mușlea, *Cîntare și verș la Costantin — Sfîrșitul lui Brîncoveanu în repertoriul dramatic al minerilor romîni din nordul Transilvaniei*, în „Studii de istorie literară și folclor”, edit. de Institutul de lingvistică — filiala Cluj, 164, p. 21—61.

În cele din urmă, împăratul hotărăște «prea tiranește» omorul, iar trupurile celor uciși să le «tîpe» în Marea Neagră, să le sufle vînturile», lucru pe care văzîndu-l creștinii, s-au adunat și strîngînd trupurile le-au îngropat laolaltă cu mare cinste.

Cîntarea a cincea este cunoscuta meditație asupra deșertăciunii: «O pricină minunată...».

Echipele artistice mergeau cu *Constantinul* din casă în casă, după cum anunță versurile:

«Să sloboziți pe Constantin în casă

Cu a lor versuri frumoasă».

Textul, în manuscrisul B, se încheie cu aceste cuvinte:

«Prin jocul nostru frumos

Lăudat să fie Domnul nostru Iisus Hristos!».

Piesa se juca mai ales la Cișlegi și între Crăciun și Anul nou.

Această piesă a fost cercetată mai întîi de oamenii de știință maghiari, începînd din 1908.

Ion Mușlea se ocupă de izvoarele și originea piesei și de raportul ei cu creațiile artistice-religioase din regiune: *Adam și Eva, Suzana, Irozii și Vișleimul*. Conținutul lor este diferit, dar forma acestor creații este asemănătoare.

Ion Mușlea se întreabă care a fost cărturarul din Cavnic care a putut consulta cronicele și care a selectionat versuri din cîntecul istoric despre Brîncoveanu, așa cum apare din piesă, și cum a devenit Brîncoveanu atît de popular în Transilvania? Iată ce ne spune d-sa în această privință:

«Numele lui Brîncoveanu era cunoscut în Ardeal. El avusese o domnie lungă și relativ pașnică. Vestea bogăției și daniilor lui trecuse de mult muntii. Avea o casă la Brasov, o moșie la Sîmbăta de Sus. Ridicase o biserică la Păgăraș, fusese întîiul ctitor al bisericii din Sîmbăta de Sus și cel mai mare ctitor la vechea biserică din Ocna-Sibiului. Dăruise odăjdii arhieresti și o moșie din Argeș mitropoliei din Alba-Iulia. Avea legături nu numai cu Ardealul ci și cu Comitatele exterioare».

«Din cercetările noastre rezultă că la Cavnic și în împrejurimi au trăit oameni cu o pregătire școlară superioară. Iată o familie Ratiu, cu trei generații de preoți bine cunoscuți, originari chiar din Cavnic. Unul din ei, Gheorghe, a fost protopop, vicar episcopesc, altul vicearhidiacon și, pe la 1867, inspector al școlilor din regiune. «Poate că (*Constantinul*) s-o făcut și l-o pornit» acesta, ne mai sugera și bătrînul nostru informator Ilie Perția, subliniind că «tatu lui era de aici, moșnean; îl chema tot Gheorghe». Alt intelectual localnic a fost Georgius Tatu, arhidiacon al Cavnicului, nobil originar din Sadu Sibiului. Oricare din aceștia ar fi putut scrie piesa, îndemnat fie de amintiri din colegiu, fie de cunoașterea tragicului sfîrșit al lui Brîncoveanu sau de dorința ca și minerii romîni să aibă o piesă a lor, romînească.

În imediata apropiere a Cavnicului a trăit și un cărturar mai mărunț, un versificator popular cunoscut, originar din satul Chiuzbaia, care se numea Kemner. Versurile lui erau cunoscute în toate satele regiunii: Surdeși, Șișești, Ungureni etc. Ne-au rămas două volume manuscrise ale lui, ambele din anul 1830: unul intitulat *Versul lui Adam*, iar celălalt *Versul lui Iosif*. Deci prelucra motive apropiate de subiectele pieselor religioase ale minerilor (*Adam și Eva și Vișleimul*). Deși aceste prelucrări nu sînt dramatizări, ci dîntece, totuși versificația și limba lor sînt înrudite de aproape cu acelea ale «jocurilor» de la Cavnic.

Tot în Ținutul Lăpușului, nu denarte de Cavnic și Băiuț, se află un sat mai mic: Strîmbu. La marginea lui se găsea «Mînăstirea de la Strîmbu» sau «Mînăstirea Strîmbului». Acolo funcționa, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, o școală de «dieci», care, între alți profesori avea și pe eruditul Vasile (Basilius) Erdélyi. Despre acesta povestește un fost elev al școlii mînăstirii că învăța pe viitorii preoți «și cîteva cîntece naționale, care încă le plăceau mult. Mai mult le plăceau însă poveștile din trecutul neamului românesc, ce le spunea seara, adunați în jurul vetrii de foc. Cînd le spunea de... Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, le sălta inima de bucurie, ca și cînd le spunea de aspirările barbare din partea turcilor, și a domnilor de pămînt, de robie, de iobăgie, (de) Constantin Brîncoveanu, Horia, Cloșca și Crișan etc., li se strîngea inima de durere».

Și într-un manuscris al lui Ion Pop Reteșanul din anul 1882 se arată că Mînăstirea de la Strîmbu «a dat un ajutor nu de puțin însemnătate la cultivarea romînilor din părțile Ardealului pînă la 1848... Călugării de acolo țineau școala regulată cu tinerii ce mergeau acolo din acel jur, adică din ținutul lăpușului unde ea se afla. Mergeau la învățătură la mînăstire cu deosebire aceia care voiau a se face dieci (dascăli, cantori) și alte fete bisericești. Mulți făceau aici începutul și la Blaj sau Sibiu continuau un an-doi și veneau acasă clericuși gata, numai să se-nsoare și sfințească. Învățătura consta în citirea cărților bisericești..., mai învățau și unele cîntece folositoare în anumite împrejurări ale vieții: la morți, cununii, ospete, cum și unele cîntece bătrînești și colinzi alese...». Și Reteșanul știe de învățatul călugăr Erdélyi și de un elev al școlii, «Ioan Georgiu (Pataki), ajuns apoi episcop, și de un nepot al lui Ion Georgiu, canonic în Gherla». În satul Strîmbu, Reteșanul copiază de la un dascăl bătrîn, cîteva cîntece religioase, scrise cu chirilice prin anii 1840 și 1846, culege multe cîntece populare, balade despre Pîntea Viteazul, ba chiar și una intitulată *Constantin Viteazul*, în care e vorba de turci, împotriva cărora Constantin își trimite frații să lupte.

Din informațiile noastre se lămurește că în acest colț de țară au existat, pe vremuri, cîrturari cunoscuți și forme organizate de cultură romînească: o școală de dieci cu un profesor vestit. Iată condiții foarte favorabile pentru cunoașterea cronicii lui Șincai și a cîntecului istoric despre Brîncoveanu. Aici ar fi putut să se scrie o piesă istorică în genul «jocurilor» religioase reprezentate de minerii din satele apropiate Cavnic și Băiuț.

Cunoscînd lupta neobosită a cîrturarilor romîni din acea epocă a Transilvaniei, pentru luminarea poporului, e probabil ca piesa să fi fost alcătuită pentru minerii iubitori de teatru, de unii din intelectualii — mai de seamă sau mai mărunți — din regiune. Pe baza materialului documentar de care dispunem, nu se poate da încă un răspuns sigur în chestiunea autorului. Sigur e doar că piesa trebuie considerată ca un bun al minerilor din regiunea Baia Mare, că ea a fost jucată de minerii pînă în preajma celui de al doilea război mondial și că s-a păstrat în cele două manuscrise A și B, care reprezintă copii, făcute tot de minerii.

Nu se poate stabili cu precizie nici timpul în care a fost compusă piesa. Pare mai probabilă întîia jumătate a veacului al XIX-lea. Dar mai presus de chestiunea timpului cînd a fost scrisă și de problema autorului, piesa aceasta prezintă un interes deosebit pentru literatura dramatică romînească, precum și pentru folclorul nostru. Într-adevăr, *Constantinul* este:

a) A doua piesă dramatică originală, cu subiect laic, jucată în Transilvania (întîia fiind *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae...*).

b) Singura piesă laică romînească din Transilvania jucată din casă-n casă, ca *Vîfleimul*, deci intrată în folclor.

Păstrarea și reprezentarea ei pînă în anul 1938 se datorește unei categorii sociale de la care se cunoșteau, în trecut, prea puține manifestări culturale: minerilor romîni dintr-o mică localitate din Nordul Transilvaniei. Ei s-au instruit și s-au desfășurat jucînd această piesă timp de aproape un veac.

Ion Mușlea publică paralel (în Anexă) textul integral al celor două manuscrise cerce-tate, cu indicațiile de costumație și de interpretare și cu însemnările aflate pe ele și reproduce în text ilustrații ale costumelor folosite de interpreții din Cavnic la anul 1938¹. Mai sînt reproduse în facsimili texte din cele două manuscrise, texte muzicale și o filă de la sfîrșitul unei *Psaltiri* cu însemnări și cu semnătura minerilor Todor Tulici (1871) și Andrei Culic (1896)².

GABRIEL POPESCU
și
IOAN F. STĂNCULESCU

1. Referitor la aceste costume I. Mușlea a folosit și informațiile obținute în anul 1946 prin intermediul lui Al. Chifor, student teolog, originar din Băiuț (p. 38, nota 28).

2. Aceasta se poate afla la Arhiva de folclor din Cluj, (nr. 1081). Din cele cunoscute de Ion Mușlea, Todor Tulici trebuie să fi trăit între anii 1820—1896. Nu era originar din Cavnic, ci „venit de la sate”, dintr-unul din satele vecine. Era miner, dar cînta și la biserică (Culic precizează că nu era cantor ci doar „ajutor de cantor”). Despre nivelul culturii lui știm foarte puțin, numai ceea ce-și aminteste Culic: „Nu știa bine scrie”. Ne-au rămas totuși și de la el cîteva pagini scrise cu caractere chirilice. Sînt desprinse dintr-o *Psaltire* cumpărată în anul 1871. Știa și despre figuri istorice, ca aceea a lui Brincoveanu. I-a și spus odată lui Culic: „Pe acela l-o trădat turcii”. De la Todor Tulici a copiat Culic manuscrisul B al piesei, amintit. Cit despre Andrei Culic, el se născuse la Cavnic în 1869, era un bun cîntăreț, învățase de mic „glasurile” și în anul 1918 își luase diploma de cantor la Gherla. Despre pasiunea sa pentru folclor mărturisește: „Eu de copilăș am avut mare dragoste la aceasta, a mă ocupa cu versuri, colinzi, strigături, cîntări și hori de tot felul, și bisericestii și lumestii”.

MĂRTURII

...De vreme ce au murit Șarban Vodă, precum s-au zis mai sus, boierii cei mari și al doilea, carii să întâmplase în București, s-au strîns toți în spătăria cea mică, noadă, care-i zice cu stealile, fiind și patriarhul Dionisie șeheroġlanul, care-i zicea și musulmul din petnarii împărătești, fiind Cantacozinilor rudă; era și vlădica Theodosie mitropolitul țării și au sfătuit pe cine vor pune domn în urma lui Șarban Vodă, întru care vorbe zicea că nu este bine să facă zăbavă a nu pune domn și nu este bine să meargă la Poarta turcească să ceară domn...

...Și făcură socoteală că Costandin log. Brîncoveanu este neam de al lui Matei Vodă și are și alte bunătăți, blîndețe și altele; să-l ridice pre dînsul domn, că și om este în vîrstă, de va putea chivernisi domniea cum să cade, în vreme ce este țara ocolită de oști și de primejdii...

Și aleseră pe Constantin logofătul Brîncoveanu să fie domn și să rădicară cu toții iarăși din curtea domnească și merseră la Mitropolie, unde este obiceiul a să pune domnii și îndată ce au sosit acolo au strîns oștile și au trimis un boeriu și au chemat pe Costandin log. Brîncoveanu de la curte, că rămăsese acolo. Și porunciră să aducă comișai al doilea cal domnesc.

Și îndată ce sosi acolo ziseră cu toții : Logofete, noi cu toții pohtim să ne fii domn.

El zise : Dar ce aş vrea eu cu domniea, de vreme ce ca un domn sînt la casa mea ; nu-mi trebuie să fiu. Iar ei ziseră : Ne rugăm, nu lăsa țara să între alți oameni sau răi, sau nebuni să o strice, ci fii !

Și-l luară de mîini, și-l împingea de spate. Și acoloa fiind și un capegiu împărătesc pentru trebi împărătești, îl dusease și pă el la Mitropolie și duseră caftan la capegi-bașa al împăratului, de l-au înbrăcat cu caftan și intrară în biserică, de i-au citit molitfele de domnie și au mers de i-au sărutat toți mîna, zicîndu-i mnoga leata.

Deaci eșînd afară, calul domnesc era gata ; ci au încălicat și înainte mergînd oastea și pă urmă boerii, toți pogorîră spre curtea domnească trăgînd clopotile la Mitropolie. La curte au gătit 3 tunuri să le dea cînd va șădea în scaun și surlari, trîmbițașii domnești și turcești, le-au dat poruncă să să gătească să zică cînd va șădea în scaun domnul ; carele,

după ce au intrat în curtea domnească cu gloatele, au descălicat dinaintea bisericii domnești și au intrat în biserică cu boierii și sărutind icoanile, au șazut în scaun și iar au zis mnoga leata.

Deaci făcînd mîlcomire, era acoloa și părintele patriearhul Dionisie și vlădica. Incepu să zică domnul : Boeri dumneavoastră, bine știți toți că eu am fost la casa mea ca un domn, trăiat-am cum am vrut, nimic lipsindu-mi și domniea aceasta eu nu o pohtesc ca să-mi înmulțesc grițile și nevoile, ci dumneavoastră m-ați pohtit și jără voea mea m-ați pus domn în vremi ca aceastea turburate, încungiurați de oști de vrăjmași : și dar acum iar întreb : este-vă cu voea tuturor ? Acieași tot răspunseră : Toți vom, toți pohtim.

Zise iar : Deaca pohtiți toți, mi-e voea și mie să-mi dați un jurămînt innaintea lui Hristos precum veți fi cu dreptate și de ar veni vreo primejdie domnii mele, despre vreo parte, să stați cu mine toți. Și ziseră toți să fie așa și meraseră boierii cei mari întii la icoană și începu logofătul al doilea a zice jurămînt pe o foae de hîrtie, scris precum îl socotise mai nainte și după ce au sfîrșit zisa, precum fusese scris, ziseră amin toți și începură a săruta boierii icoana.

După aceea eșiră din biserică și s-au suit în divanul cel mare și șazu domnul în scaun și făcură armașii semn la tunuri, la zicători și toți odată începură a zice, a slobozi tunurile...

«Istoria Țării Românești», de la octombrie 1688 pînă la martie 1717. (Ediție întocmită de Const. Grecescu, Editura Științifică, București, 1959, p. 3—8).

Marți, la 3 April 1714, sosi în București Capugi-bașa Mustafâ-Agâ, Hambar-Emîni, o veche cunoștință, fără a trezi nici o emoție, cu atît mai mult, cu cît se spunea că merge pentru afacerile Hotinului, unde se așezase de curînd, smulgîndu-l de la Moldova, Serascherul Abdi ; vorbia de 120 de care și 1.200 de salahori cari trebuie dați pentru curățirea Prutului, în vederea viitoareii campanii contra Rușilor și cerea pentru drumul său patru pungi. Fu adus a doua zi la audiență, cu ceremonialul obișnuit : calul împodobit și Seimenii. Avea cu sine treizeci de oameni, o ceată nu tocmai mare, pe care-i lăsă jos la intrări. Era în Miercurea Paștelui, și lumea-și căuta de suflet, așa încît străzile erau mai mult goale.

Brîncoveanu se ridică să-l întîmpine și innaintă pînă în mijlocul odăii, spuîndu-i în turcește : «Așează-te, Agâ». Dar Capugiul îl opri și, scofînd năframa de mătasă neagră a maziliei, o puse pe umerii cari de atîtea ori fuseseră îmbrăcați cu caștan pentru credință și slujbe, cu aceste cuvinte : «Porunca Sultanului este că tu ești mazil și trebuie să pleci cu toată casa ta, cu fiii și ginerii la Constantinopol. Te compățimesc și-mi pare rău că ți-am adus știri așa de rele». Hatișeriful fu apoi cetit solemn după ce se adunară Mitropolitul și boierii, înștiințați la casele lor, și el avea acest scurt și strașnic cuprîns : «Pentru că te-am găsit pe tine, Constantine Brîncovene, nevrednic și hain, ca unul care ai dus pe Muscali la Brăila,

li-ai dat zeherea, ai pus biruri nouă pe țară și ai despoiat-o cu ele, și nu te-ai mulțămît cu scaunul de Domnie ce ți-am hotărît, ci după plac ți-ai ales altul și stătea mai mult acolo, — pentru aceste greșeli deci, și multe altele, te scoatem din Domnie și-ți poruncim să vii aici la noi, cu toată casa și seminția ta; pentru aceia am și trimis la tine pe Imbrohorul-cel-Mare». Apoi, îndreptându-se către cei adunați, omul împărătesc rosti aceste cuvinte: «Boierilor, voiți să luați pe Domnul vostru și pe fii și ginerii lui în chezășia voastră, ca niciunul din ei să nu fugă pînă vor fi luați în seamă, ori să trimet poruncă la Tătari, cari stau gata să năvălească în această țară și s-o prade?» O asemenea îndatorire trebuia să fie primită; ea se ceru și de la negustorii din București. Dar un Domn nou declarară boierii că nu voiesc să aleagă: e bun cel vechiu, și vor merge cu el, ca în 1703, să-i dovedească nevinovăția la Poartă. Urmă pecetluirea Vistieirei și a Cămării, pe cînd doi boieri păziau pe bătrînul Domn căzut, în odăile lăsate încă pentru adăpostul lui, care răsunau de plîsetele în hohote ale femeilor și ale copiilor. Orașul încremenise; se zvonia că 12.000 de Turci pîndesc în vecinătate; și apoi, de multă vreme, resortul împotrivirii era sfărîmat. Rămăsese numai mila, o uriașă milă care înconjură acum toată această mărcție trăsniță, toată această mîndrie călcată în picioare, tot acest noroc asupra căruia se abătuse cea mai aspră soartă, setoasă de lacrimi și de sînge.

În Joia coboririi de pe cruce sosi Imbrohorul, Comisul împărătesc, căruia-i revenia sarcina călăuzirii Domnilor «chemați» ori mazili. Boierimea-l primi călare cu musica, la satul Văcărești, și el îi chemă poruncitor pe a doua zi, la gazda lui.

Hatîșeriful al doilea, pe care-l ascultară, avea acest cuprins: «De oare ce am poruncit să fie mazil Constantin Brîncoveanu, pentru faptele lui de hain, am dat putere deplină Imbrohorului nostru ca pe acela pe care voi, boierii Țerii noastre Românești, îl veți fi ales ca să poarte cu credință sarcina de Domn, fie el străin, fie din mijlocul vostru, să-l întărească în numele nostru». «Nu vrem străin», fu răspunsul boierilor.

N. IORGA, *Viața și domnia lui Constantin-Vodă Brîncoveanu* (București 1914, p. 206—208).

*

Trei luni și jumătate au chinuit Turcii cu fel și chip de munci pe Vodă Brîncoveanu; l-au strîns în cătușe de fier, i-a făcut tăeturi la cap și la mâini, l-au ars pe piept cu clește înroșit în foc și cînd au văzut că nu mai pot scoate nimic de la el, au hotărît să-l omoare, mai ales că pîrîși din țară nu încetau să întărească pe Turci la acest lucru.

Era în ziua de Sîntămăria Mare, 15 August. În țară credincioșii înălțau rugăciuni în bisericile Brîncoveanului pentru mîntuirea ctitorului și binefăcătorului lor, iar la Țarigrad în temnița Vodă Brîncoveanu și cu toată casa lui rugau fierbinte în genunchi pe Maica Domnului să-i scape de chinuri și de urgie. Dar iată că porțile grele ale temniței se deschid și

mai mulți sluijtori turci le poruncesc să-i urmeze. Istoviți de chinuri și de suferințe și încărcăți cu lanțuri, cu capul descoperit, cu picioarele goale și numai în cămăși Vodă Brîncoveanu cu doamna Maria, feciorii patru la număr, ginerii, nepoțelul Costandin și boerul Enache Văcărescu sînt duși pe malul Bosforului în fața unui chioșc împodobit. În acel chioșc împăratul turcesc Sultan Ahmed ședea tolănit într-un scaun scump înconjurat de boierii săi, iar în fața lor sta un călău cu sabia scoasă. Cînd Brîncoveanu cu ai săi au ajuns acolo, împăratul îi zise : Ghiaur Brîncovene, ești pedepsit la moarte cu toți feciorii tăi ; dar te iert dacă spui unde ți-e averea și dacă te lași de legea ta și treci în legea turcească. Cînd auziră aceste grozave vorbe, doamna Maria și cu copiii cei mici începură să plîngă cu amar, dar Vodă Brîncoveanu răspunse cu hotărîre. Împărate, averea mea cîtă a fost tu ai luat-o și alta, cum am mai spus, nu mai am. Iar de legea mea creștinească nu mă las ; în ea m-am născut și am trăit, în ea vreau să mor ; pămîntul țării mele l-am umplut cu biserici creștinești și acum la bătrînețe să mă închip în geamiile voastre turcești ? Nu, împărate, Moșia mi-am apărat, credința mi-am păzit, în credința mea vreau să închiz ochii eu și feciorii mei. Dumnezeu să plătească fiecăruia după faptele lui. Apoi Vodă Brîncoveanu vorbi copiilor săi așa : Fiiilor, fiți cu curaj. Am pierdut tot ce aveam pe lume asta pămîntească. Nu ne-au mai rămas decît sufletele ; să nu le pierdem și pe ele, ci să le ducem curate în fața Mîntuitorului nostru Iisus Hristos ; să spălăm păcatele noastre cu sîngele nostru. Cînd auzi aceste vorbe, păgînul de împărat porunci să taie întii băieții ca să fie chinul tatălui lor și mai mare. Intiiu luară pe mîndrul Costandin, feciorul cel mai mare, și-l urcară sus pe scaunul de tăiere. Tînărul se închină de trei ori cu credință și puse liniștit capul pe tăietor. Sabia călăului îi reteză gîtul, iar Vodă Brîncoveanu zise : Doamne, fie voia ta. Apoi tăiară capetele lui Ștefan cel învățat și cucernic și lui Radu, acum mirele morței și nu al mîresii sale, care îl bocia într-ascuns. Cînd veni rîndul lui Mateiaș, cel mai mic fecior, el începu să plîngă și să se ascunză la sînul mamei sale. Atunci Brîncoveanu îi porunci să urmeze pe frații săi și copilul puse liniștit gîtul supt sabia călăului. Patru feciori ca patru brazi tineri, fala lui Vodă Brîncoveanu și nădejdea casei lui, zăceau acum în nesimțire la picioarele obiditului lor părinte. Păgînii tăiară apoi capul lui Enache Văcărescu, boerul de încredere și vistierul lui Vodă. La urmă veni rîndul lui Brîncoveanu. Liniștit și hotărît Costandin Vodă Brîncoveanu se închină, și zise : Doamne, fie voia ta, și puse gîtul pe tăietor. Călăul dete cu sabia ; gîtul lui Vodă se frînse dar nu se despică dintr-o despicătură din trupul chinuit. Și atunci, o grozăvie, cum scîrșie ferăstrăul, cînd taie lemne, așa a hîrșit sabia călăului pînă ce capul nefericitului părinte sări în balta de sînge a copiilor săi. Așa se sfîrși casa lui Brîncoveanu, Domnul Romînilor, cel bogat, credincios și drept, în anul 1714, luna lui August în 15 zile, cînd biserica noastră prăznuiește Adormirea Maicii Domnului, tocmai în ziua cînd Brîncoveanu împlinia șazeci de ani, iar doamna lui Maria își prăznuia ziua numelui. Ca mucenici cei vechi s-a sfîrșit Brîncoveanu și copiii săi... Apoi păgînii le înfîpseră capetele în vîrfurile sulijelor și le purtară

prin oraș, iar trupurile le tîrîră în fața palatului împărătesc și le lăsară acolo pînă seara ca să le vază lumea, iar a doua zi le aruncară în mare. Niște credincioși pescari le culeseră din mare și le îngropară pe ascuns în mînăstirea din ostrovul Halchi, lingă Țarigrad.

Mult chinuîta doamnă Maria împreună cu nurorile și cu singurul nepoțel Constantin, scăpat de la moarte ca prin minune, fură închise într-un oraș turcesc din Asia și abia după doi ani putură să scape și să vie în țară, după ce plătiră sume mari de bani. Iar cînd a fost în anul 1720 Doamna Maria a adus în țară pe ascuns oasele lui Costandîn Vodă Brîncoveanu, le-a îngropat cu cînste în biserica Sfîntul Gheorghe-Nou din București, și a pus deasupra mormîntului candelă să lumineze veșnic locul, unde odihnesc oasele slăvitului domn al Romînilor Costandîn Vodă Brîncoveanu. Iar noi să ne rugăm cu credință Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos ca să-i dăruiască cununa cea neveștejită a muceniei, pe care a gătit-o celor ce și-au vărsat sîngele pentru slava numelui lui, căruia se cuvine cînste și închinăciune în vecii vecilor. Amin.

Preotul NICULAE POPESCU, *Viața și faptele domnului Țării Romînești, Constantin-Vodă Brîncoveanu* (Bucureși, 1915, p. 71—78).

O INTERESANTĂ LUCRARE ASUPRA ISTORIEI CATARILOR

Erezia bogomililor apărută în Bulgaria pe la începutul secolului al X-lea, pe lângă caracterul ei religios a avut și unul social revoluționar. Persecutați la ei acasă, bogomilii s-au răspândit al nordul Dunării, în Transilvania, Ungaria, Germania, Flandra, ajungând pînă în Anglia. Alți pribegi au apucat drumul Italiei, prin Dalmația, ajungând mai tîrziu în sudul Franței și întemeind colonii puternice și prospere. Se pare că nuclee ale sectei catarilor, cum au fost numiți acești bogomili în Franța, au fost și în părțile noastre, pe valea Oltului, de unde au pătruns în Transilvania, dispărînd cu timpul, sau emigrînd. Din credința și practicile bogomile n-au mai rămas decît unele aspecte folclorice, în basme și descîntece, unele idei cosmogonice, răspîndite oral și mai apoi în scrierile populare¹. «La Rîmnicul Vilcii și în împrejurimi a fost o veche și importantă colonizare bulgară și o parte dintre acești bulgari, mai ales cei mai vechi, au fost bogomili, cunoscuți aici sub numele de catari. Amintirea lor s-a păstrat în topicul «Fîntîna Catară». Sensul lui inițial s-a pierdut cu totul, ceea ce a făcut să fie înregistrat într-o formă coruptă»².

Doctrina răspîndită în Bulgaria de preotul bogomil Teofil (Bogo-Dumnezeu, mile-prieten) avea o concepție antropomorfică, înfățișînd pe Dumnezeu ca pe un moșneag cu barbă albă, care avea un Fiu, de vîrstă mijlocie. Ei umblau prin lume însoțiți de un adolescent, care întruchipa pe Sfîntul Duh. Fiul era socotit o emanație a Tatălui, prin Fecioara Maria, iar Sfîntul Duh, o emanație a Fiului. O parte din îngeri, la instigația lui Satan, fiul mai mare al lui Dumnezeu, s-au răsvrătit împotriva Tatălui și pentru fapta lor au fost izgoniți din cer. Satan și-a creat pămîntul, o lume a lui, și pe om, din lut și din apă. Principiile binelui și răului sînt într-o luptă eternă. Sufletul este creația spiritului bun, dar a decăzut datorită momelilor întinse de spiritul rău. Existența omenească este o luptă continuă între bine și rău, concepție de altfel comună filozofiei și literaturilor antice. Binele este întrupat de Dumnezeu, iar răul de îngerii căzuți. Iisus Hristos este un înger trimis de principiul bun să salveze sufletele oamenilor, să nimicească orgoliul care i-a pierdut. Bogomilii profesau și practicau un botez spiritual la maturitate, respingînd Sfin-

1. *Istoria Romînici*, Edît. Academiei R.P.R., vol. II, p. 192.

2. A. Sacerdoteanu, *Catarii la Rîmnicul Vilcii*, în „Mitropolia Olteniei”, 1961, nr. 5—6, p. 317—330.

tele Taine, cultul, biserica drept locaş de rugăciune şi de închinare, cultul sfinţilor, iar din canonul biblic nu recunoşteau decât psalmii, şase profeţi şi Noul Testament. Credinciosul care a depăşit dominaţia simţurilor se numea «perfect», consacându-se vieţii spirituale şi ascetice, inclusiv celibatului. Simplii credincioşi se puteau căsători.

Bogomilii credeau în reîncarnarea sufletelor celor nepurificaţi în viaţă, care se încorporau după moarte în diferite animale sau reptile, afară de şerpi. După ce se purificau deplin, de-a lungul unor vieţi succesive, deveneau «perfecti» sau «aleşi». Erau austeri în moravuri, vegetarieni, sobri în îmbrăcăminte. Detestau ierarhia socială, clerul, pe bogătaşi, pe cei ce utilizau mână de lucru salariată. Micii comercianţi şi meşteşugarii îi simpatizau şi îi ajutau cu fonduri. O parte din catari mărturiseau un dualism mai puţin radical, însă morala ascetică era comună ambelor ramuri. Cultul consta din predică şi binecuvîntare, fiind săvârşit de perfecţii care primiseră botezul spiritual. Catarii din localitatea Albi şi împrejurimi — azi departamentul Tarn, de la poalele Pirineilor, — credeau în existenţa a două naturi contrarii şi negau realitatea întrupării, a suferinţelor şi a învierii lui Hristos. Respingeau cinstirea crucii, erau contra procreării. Astfel se explică de ce din primul moment ideile lor sociale au fost socotite primejdioase pentru societate.

În Balcani bogomilii au dus lupte politice de mare anvergură, între veacurile al XII-lea şi al XIV-lea, mai cu seamă în Bulgaria, la Bizanţ şi în Serbia. Astfel în 1185 bogomilii din Bulgaria sprijină, alături de cumani, revoluţia fraţilor Petru şi Asan, iar între 1218—1241, perioadă cînd se va desfăşura în Franţa tragedia pe care vom relata-o mai jos, Ioan Asan al II-lea a domnit în imperiul romîno-bulgar cu sprijinul activ al bogomililor, a căror influenţă ajunsese la apogeu.

În Italia şi Franţa, aceşti sectanţi nu se manifestau ca o dizidenţă catolică, pentru care biserica ar fi utilizat mijloacele obişnuite de convingere. Păreau mai curînd o religie aparte, care n-are nimic comun cu catolicismul, o religie mai veche şi mai puternică decît biserica, datorită fanatismului masei de credincioşi. Deşi îşi spuneau «creştini», doctrina catară — sau a celor puri, cum îşi ziceau ei înşişi — era considerată ca fiind de origină ariană şi maniheică. Gnosticii şi manihei, combătuţi fără cruţare de Sfinţii Părinţi, se influenţau reciproc. Mai ales gnosticii încercau o sinteză între filozofia antică şi creştinism. Doctrina catară nu se cunoaşte decît din părţile ei negative, criticate de biserică, iar organizarea ei, din dosarele inchiziţiei. Partea pozitivă a doctrinei catare, căreia desigur că i se datoreşte succesul şi răspîndirea, scapă cercetătorilor, mai ales că din punct de vedere confesional astăzi este dispărută. Crezul catar îşi are originea în tradiţia gnostică, care proclamă absoluta separaţie a trupului de suflet. Dualismul maniheic, credinţa în cele două principii, al binelui şi al răului, era reprezentat prin îngerii buni şi prin cei căzuţi, care îşi duc un răztoi continuu. Lumea materială, sensibilă, era socotită o manifestare a răului. Omul, creat din lut de diavol, nu a putut căpăta viaţă decît tot datorită principiului bun, lui Dumnezeu. Protopărinţii lui Adam şi Eva, prin uniunea carnală, au legat definitiv de păcat, pe descendenţii lor. Sabaot din Vechiul Testament este demonul care a imitat pe adevăratul Dumnezeu, principiul cel bun. Doctrina metempsihozei, a reîncarnării induiste, sau Karma, i-a influenţat în mare măsură. Sufletul se reîncarnează într-un corp mai rău sau mai bun, potrivit vieţii pe care o duce şi progresului realizat pe linia vieţii spirituale.

Între Dumnezeu şi creaţie există un abis. Dumnezeu nu putea salva pe om, dar a trimis pe cel de-al doilea fiu al Său, pe Iisus Hristos, cel dintîi fiind diavolul. Iisus Hristos va fi un mediator între spiritele decăzute şi cer. În cele din urmă, din milă pentru bietele fiinţe, le arată calea spre patria cerească. Puritatea însă nu poate avea contact cu impuritatea omenească şi de aceea Iisus Hristos nu se încarnează, ci ia numai aparenţă corporală, apare ca o viziune. În urma unor serii de intrigi diavoleşti, Iisus Hristos este crucificat, dar corpul Său aparent n-a suferit, n-a murit şi nici n-a înviat. Arătînd oamenilor calea Mîntuirii, El se urcă la ceruri lăsînd pe pămînt o biserică, condusă de Sfîntul Duh, Mîngîietorul.

Dar predicatorii catari se dedau la atacuri dogmatice contra Bisericii Catolice. Biserica creștină autentică este cea care posedă Duhul Sfânt, adică cea catară. Sfintele Taine ale Bisericii Romei sînt mistificări, pretind catarii; sfînta Cruce nu trebuie să fie un obiect de venerare, ci dimpotrivă, întrucît a fost instrumentul de umilire a Domnului. Ei nu sesizau însă că tocmai acest argument anula teza lor falsă a întrupării aparente a Mîntuitorului. Relicvele, icoanele, fiind opera diavolului, trebuie înlăturate. Sfînta Eclicioară n-a existat în realitate, ci tot aparent și simbolic, iar cultul sfinților este înlăturat. Instituția familiei și a căsătoriei sînt condamnate ca o crimă. Iadul nu există căci sufletele se reîncarnează continuu pînă se purifică. Eshatologia catară presupunea un sfîrșit al lumii sensibile, cînd corpurile cerești se vor stinge, focul va devora apele și apele vor înghiți focul, demonii vor pieri în văpăile sfîrșitului și nu va mai dăinui decît eterna bucurie în Dumnezeu.

Cum oare a putut găsi această naivă erezie, o atît de largă răspîndire, recrutînd un număr atît de mare de adepți fanatici, cînd învățătura profesată era atît de fundamental greșită și de contrară unei judecări sănătoase? Răspunsul ni-l dă lucrarea recentă a autoarei Zoé Oïdenbourg, *Le Bûcher de Monségur*³, care studiază problema cu o desăvîrșită tehnică și informație științifică, utilizînd tot materialul istoric și arhivistic existent în prezent. Primul răspuns rezidă evident în carența clerului de pe acea vreme de a catehiza pe credincioși în principiile credinței și dezvoltarea exagerată a unor elemente secundare ale credinței, ca aceea a existenței îngerilor și demonilor și a rolului lor, pe care catarii le-au luat drept esența doctrinei lor dualiste. Nu trebuie de asemenea uitat că în evul mediu, greșita înțelegere a ascetismului monahal a dus la socotirea căsătoriei ca o cnocesie făcută slăbiciunii omenești, concesie interzisă membrilor clerului. Autoarea mai face o justă observație: «Biserica era slab înarmată împotriva acestui pericol și descuraja orice tentativă de traducere a cărților sfinte. Cel mai ireproșabil catolic era suspectat de erezie dacă și manifesta dorința de a traduce Evanghelia în limba vulgară, limba latină fiind uneori ignorată chiar de clericii însăși. Decadența Bisericii în sudul Franței ajunsese în așa grad, că preoții nici nu mai propovăduiau, sau cînd o făceau nu erau ascultați»⁴.

Catarii pretindeau că dețin învățătura apostolică pură și că Duhul Sfînt luca în Biserica lor și nu în cea a Romei. Ceremoniile inițierii și botezului catehumenilor presupun că posedau texte vechi, astăzi dispărute, ale Bisericii primare. Alte texte ale ritualului catar, care s-au păstrat, sînt de o mare valoare documentară, dovedind că provin dintr-o epocă anterioară apariției sectei.

Inițiații catari își abandonau bunurile, încredințîndu-le sectei. Umblau îmbrăcați în negru, își lăsau părul lung, făceau milostenii, deveneau abstinenți și postitori fanatici. Cu toate că disprețuiau viața, aveau pentru ea un mare respect și nu îngăduiau ca voința omenească, mereu rea și arbitrară, să intervină prin violență în destinul unui suflet ce-și caută mîntuirea. Acești oameni nu căutau martiriul cu orice preț. Curajul lor în fața morții venea mai puțin din indiferența față de viață, decît din ardoarea credinței. Adepții catari spuneau că fac parte din biserica dragostei și nu violentau pe nimeni. Ei pretindeau că aparțin unei biserici mai bogate în viață interioară, mai vie și mai unită, decît era Biserica Catolică. Astfel erezia a triumfat în multe regiuni din sudul Franței, datorită laicizării societății din acea vreme și deci nu atît forței de convingere a predicatorilor catari. Multora dintre bunii catolici li s-a părut astfel că doctrina catară este expunerea unei pure Ortodoxii⁵.

Deși teoretic negau principiile pe care se baza societatea feudală a timpului lor, spre deosebire de alți bogomili, catarii nu erau împotriva puterii lumesti. Membri

3. Zoé Oïdenbourg, *Le Bûcher de Monségur*, 16 mars 1244, Paris, Gallimard, 1961, 452 p.

4. *Ibidem*, p. 47.

5. *Ibidem*, p. 39.

ai nobilimii, sprijineau pe față sau în ascuns secta. Afară de aceasta, chiar în acea perioadă, însăși organizația bisericească era în rivalitate cu nobilimea în acumularea de bunuri materiale, moșii, castele, sate și orașe, pe care se puneau biruri, iar seniorii jinduiau, vinau, uzurpau averile episcopilor și mănăstirilor. Nobilimea reproșa Bisericii îmbogățirea excesivă, iar când unii nobili spoliau parte din aceste bogății, puteau fi lesne acuzați de catarism.

Analizând evenimentele care au precedat izbucnirii cruciadei anticatari, autoarea scrie că «în ajunul catastrofei în Languedoc⁶ Biserica nu reprezenta nici justiția, nici ordinea, nici pacea, nici mila, nici pe Dumnezeu; ea reprezenta papalitatea». Astfel stînd lucrurile, această erezie care se intitula «biserica catară», amenința nu numai ierarhia, privilegiile și bunurile materiale ale Bisericii Catolice, ci însăși esența sa spirituală și peste un mileniu de istorie, țesută de sacrificiile și amintirea martirilor și sfinților săi. Mai era atacată viața mistică a Bisericii și prezența reală și permanentă a lui Hristos în Biserica Sa. Tot edificiul civilizației medievale era zdruncinat. Toată această forță nu putea fi dărmată din temelie fără să reziste și să lupte, fără să lovească la rîndul său în cei care îi voiau pieirea.

Biserica Catolică a început mai întîi o cruciadă omiletică. Predicatori eminenti, ca Sfințul Bernard, au venit în sudul Franței și au început lupta prin cuvînt și persuasiune, aducînd remediul spiritual sufletelor rătăcite. Sfințul Dominic, fondatorul ordinului dominicanilor, sau al fraților predicatori (les Frères prêcheurs), în 1206, care la acea epocă avea 23 de ani, a început să predice contra catarilor, din îndemnul papii Inocențiu al III-lea, pe drumuri, în orașe și sate, vară și iarnă, trăind cu piine și apă, dormind pe pămîntul gol, mișcînd pe credincioși prin sobrietatea lui și prin predicile sale înflăcărâte. Cu toată vigoarea combativă a Bisericii Catolice și fanatismul conducătorilor săi, cu toate eforturile de convingere și de intimidare adoptate de papă, cu puterea administrativă și financiară de care dispunea, progresul ereziei nu a putut fi frînat. Voința de rezistență a populației rămase catolice fusese paralizată. Sosise timpul ca atît papa, cît și legații trimiși de el în aceste provincii meridionale ale Franței, să nu mai vadă alt mijloc de rezistență decît forța armată. Astfel Biserica Catolică comite marea greșală de a abandona lupta pașnică, care era sarcina sa, opînd pentru dreptul săbiei.

Istoria Franței a trebuit să fie iarăși însîngerată de lupte fratricide, masacre, incendii și torturi, din provinciile Albi și Languedoc. La 10 martie 1208, papa Inocențiu al III-lea cheamă la arme și predică o cruciadă contra lui Raymond al VI-lea, conte de Toulouse, duce de Narbonne, marchiz al Provenței și al mai multor teritorii, văr al regelui Franței, cumnat al regelui Angliei și al regelui Aragonului, deci unul din marii principi ai creștinismului apusean. Cu patru ani în urmă, cruciații cuceriseră Constantinopolul de la bizanțini, ceea ce a decepționat pe cavalerii franci, cărora nu le mai surîdea să moară în Țara Sfîntă. Mîntuirea n-o puteau obține decît luptînd în serviciul papii, nu al dogelui Venetiei. Legatul papii, fratele Pierre de Castelnau, a fost asasinat la Saint-Gilles de un ofițer al contelui Raymond al VI-lea. Uciderea unui legat, care era un ambasador plenipotențiar al papii, era considerată drept crimă capitală și justifica chiar o declarație de război. Papa căuta de mult un motiv ca să provoace o cruciadă contra unei țări în care se întinsese erezia. Neavînd însă trupe, trebuia să ridice pe regele Franței, sau pe seniorii mari și mici, trimițînd scrisori episcopilor din Franța să înceapă o propagandă în favoarea acestei cruciade. Noul legat, Arnaud-Amaury, caută să convingă Franța. Oamenii din popor erau atrași cu indulgențele de felul celor acordate cruciaților ce plecau să lupte în Țara Sfîntă. «Cel ce nu pleacă în cruciadă să nu mai bea vin, să nu mai ospăteze pe față de masă dimineața și seara, să nu mai îmbrace cămașă de in și cînepă, iar la moarte să fie îngropat ca un ciînc». A fost astfel ridicată o importanță armată de voluntari veniți

6. Languedoc, între Rhône și mare, la sud provincia Roussillon și comitatul Foix, la vest Guiana și Gasconia.

din nordul Franței. Se suspenda plata datoriilor, iar bunurile cruciatului erau inviolabile. Conte de Toulouse nu era un aliat al regelui Franței, el putându-se oricând alia cu regele Angliei. Credința în Dumnezeu se confunda cu faptele de arme și bravura războinică, iar uciderea aproapelui n-o jena în vreun fel. Dar pe lângă mobilul politic a fost desigur și cel religios. «Acest război n-a fost numai afacerea citorva fanatici, sau a citorva ambițioși, nici numai reacția Bisericii romane contra ereziilor; ea corespunde expresiei profunde a unei forme de cultură a civilizației occidentale, a unei anumite concepții asupra universului și asupra lui Dumnezeu»⁷. Dacă catedralele erau Biblia săracului, biserica era contactul cu istoria, științele, morala și misterele trecutului și viitorului. Cuvintele papii, «aceștia sînt mai răi decît sarasini», erau adevărate, căci ereticii din sud defăimau pe sfinți, clerul și vasele sfinte. Regele Franței a refuzat însă să ia comanda cruciadei și nici n-a desemnat un înlocuitor. Cruciada a fost deci un război al bisericii, condus de baroni și episcopi. Conte de Toulouse era acuzat de uciderea legatului Pierre de Castelnaud, acuzație neîntemeiată, dar în fapt ei încuraja erezia catară.

În iunie 1209 Raymond al VI-lea face amendă onorabilă în fața unui nou legat, a trei arhiepiscopi și 19 episcopi. Conte de Toulouse în costum de penitent, cu frînghia de gît, o luminare în mînă, gol pînă la brîu, este adus în biserică și jură ascultare papii și legaților. Apoi legatul îl absolvă, lovindu-l cu un mînunchi de vergi pe spinare. În prealabil penitentul semnase un act prin care făcea amendă onorabilă tuturor episcopilor și abaților cu care intrase în conflict, să nu mai protejeze pe eretici, cu alte cuvinte accepta un control total al Bisericii Catolice pe teritoriile de sub suveranitatea sa.

La 24 iunie 1209 o armată de «cruciați ai credinței» se întrunește la Lyon pentru o campanie de 40 de zile, în urma apelului lansat de papă. Conte de Toulouse tergiverzează și duce o politică defetistă. Provincia sa care era leagănul catarismului, nu era pregătită pentru război, nu-l dorea și spera să-l evite, retrăgînd adversarului motivele campaniei. «Cruciații însă voiau lupta armată. Consecințele militare, economice și sociale, erau importante și pentru campaniile din vremea aceea. Războiul medieval era vădit aristocratic. Combatantul principal era cavalerul, personaj care mergea pînă la sacrificiul personal, dar care lupta de cele mai multe ori pînă la ultimul din însoțitorii săi, mai puțin apărați de armurile metalice și de situația de luptători ecvestri. Corpul de elită al armatei era cavaleria, calitatea cavalerilor decizînd de soarta unei campanii. Flagelul războaielor medievale îl constituia rutierul, mercenarul, fără drepturi, fără milă, tratat ca un cîine atîf de adversar cît și de stăpîn. Acesta era gata să comită toate sacrilegiile, toate crimele, fiind pe pămînt imaginea vie a iadului». Soldați și bandiți în același timp, ei terorizau și pe baronii care îi angajau.

Caracteristica expedițiilor și campaniilor medievale o constituia asediul, care de cele mai multe ori devenea un război de uzură. Populația necombatantă suferea de pe urma asediilor mai mult decît luptătorii, din cauza foametei, epidemiilor și mercenarilor.

Campania din iulie 1209 a înspăimîntat provinciile din sud, cu populație în majoritate catară, prin importanța numerică a armatei cruciaților. *La Chanson de la Croisade*, cronică în versuri a trubadurilor vremii, spunea că nu se mai văzuse așa ceva în țară, pînă atunci. Conte de Toulouse se alătură însă cruciaților din șiretenie, punîndu-și astfel provincia și bunurile la adăpost, proprietatea unui cruciat fiind după lege inviolabilă. În fruntea adversarilor cruciadei rămase doar viconte Raymond-Roger Trancavel, viconte de Béziers și de Carcassonne. Comanda cruciadei o avea o mulțime de episcopi și baroni, în frunte cu ducele de Bourgogne, contele de Nevers. Conte de Toulouse, Raymond-Roger, devenit fără mult entuziasm campion al ereticilor, se vede obligat să organizeze o rezistență la Béziers și în capitala sa Carcassonne. La 22 iulie cruciații atacă și învadează orașul întărit Béziers, dînd dovadă de o cruzime nemaipomenită. *Guillaume de Tudèle*, trubadur,

7. *Ibidem*, p. 15.

autor al primei părți al poemului roman *La Chanson de la Croisade albigeoise*, care este o sursă importantă de informație, spune că sloganul atacatorilor era: «omorîți-i pe toți locuitorii, catolici și catari, căci Dumnezeu va ști să-i recunoască pe aleșii Săi». În câteva săptămîni această forță expediționară a luat cu asalt orașele întărite ale vicontelui rebel. Raymond-Roger este prins și executat. Un comitet al comandanților cruciați, format din doi episcopi și patru cavaleri, oferă unui conte englez, vasal al regelui Franței, Simon de Monfort, succesiunea și titlurile vicontelui de Béziers și Carcassonne, după ce trei baroni francezi au refuzat să se dezonoreze preluînd această succesiune. Simon de Monfort știind bine că era urît de populația acestor provincii, ură care crescuse în urma executării vicontelui Raymond-Roger, pentru a-și consolida poziția, a început să împartă daruri și domenii în dreapta și-n stînga, în special Mînăstirii Cîteaux și înființă un impozit special în favoarea papii.

Scopul mărturisit al acestei campanii nu fusese însă atins. Ereziarhii se ascund, se camuflează, sau fac acte nesincere de supunere. Simon de Monfort nu era însă omul care să se dea cu ușurință bătut și în anii următori a introdus un regim de teroare în administrarea ținuturilor cucerite, reducînd posibilitățile de existență materială a ereziei prin slăbirea forțelor fizice și morale ale populației din Languedoc, dar mai ales distrugîndu-i complet forțele economice. Astfel la Lavour, în mai 1211, 400 de credincioși catari sînt arși de vii. La Minerve și la Cassès, alte două sate, printre care episcopi și teologi catari care susținuseră controverse publice cu sfîntul Dominic și cu ajutoarele sale.

«Acești oameni aveau o seninătate care ar fi zdruncinat credința adversarilor mai puțin fanalici, atunci cînd se suiau pe rug și nu căutau de loc martiriul, făcînd totul ca să scape de moarte. N-au fost văzuți implorînd mila călăilor care-i torturau și-i mușcrau nu erau nici exaltați lacomi să cucerească cununa martirilor, ci simpli luptători care țineau la viața lor spre a-și putea continua apostolatul. Căzuți în mîna dușmanilor și somați să aleagă între abjurare și moarte, ei preferau să-și țină pînă la capăt promisiunea făcută în ziua cînd au fost admiși în biserica «celor puri». Aveau de altfel o abilitate excepțională să se strecoare de sub urmărire, așa că pe nedrept au fost acuzați că își căutau moartea. Cruciada întreprinsă contra lor le-ar fi oferit o ocazie deosebită în acest sens, dar ei n-au căutat să profite niciodată».

În noiembrie 1215 se deschide Sinodul al IV-lea de la Latran. Deciziile acestui sinod sînt de o mare importanță politică pentru papalitate căci proclamau supremația absolută a Bisericii asupra puterii laice, papa atribuindu-și dreptul legal de a deposeda de patrimoniiile lor pe regii și prinții care s-ar abate de la credință sau ar proteja pe eretici. Sinodul mai dă o decizie de înlăturare definitivă din provinciile sale a contelui Raymond al VI-lea de Toulouse și se confirmă înlocuirea lui cu Simon de Monfort. Atrocitățile comise de «cruciați» au fost și acestea aduse la cunoștința sinodului de partizanii contelui, fără să se obțină condamnarea lor și autoarea se pronunță cu asprime scriînd: «Le concile de Latran consacre et érige en loi la défaits morale de l'Église».

La 25 iunie 1218 Simon de Monfort este rănit mortal într-un asediu al centrului întărit, Toulouse, eveniment covârșitor pentru cruciadă. Cu toate eforturile depuse de papă și de legații săi, această campanie încetase de multă vreme de a mai fi o cruciadă. Papa neîncrezător în capacitatea lui Amaury, fiul lui Simon de Monfort, încredință regelui Franței sarcina de a nimici erezia. Atrocitățile comise de Simon de Monfort personal, sau din ordinul său, provoacă următoarea observație autoarei: «Ori care ar fi soarta rezervată pentru vecie sufletului lui Simon de Monfort, acei care admiră pe Napoleon, Cezar, Alexandru cel Mare, nu vor putea cu drept cuvînt să refuze admirația lor acestui mare soldat; ceilalți sînt liberi să constate că el a fost de fapt un individ destul de mediocre, ales pentru o sarcină de cruzime, de care s-a achitat cît a putut mai bine. Răspunderea morală a faptelor lui incumbă însă aceluia care le-au binecuvîntat și le-au iertat în numele lui Hristos»⁸.

8. *Ibidem*, p. 205.

După moartea lui Simon de Monfort papa Honoriu al III-lea face presiuni asupra regelui Franței Ludovic al VIII-lea, să pornească în cruciadă contra ereticilor, dar atât papa cât și regele caută să tragă foloase substanțiale, unul în defavoarea celuilalt, regele cerînd formal recunoașterea drepturilor la posesiunea teritoriilor din sudul Franței, subsidii financiare și indulgențe. Armata regală începu marșul în primăvara anului 1226, dar pînă în toamnă n-a avut decît succese parțiale, regele muri chiar răpus de epidemie. Regina Bianca de Castilia luă conducerea, în calitate de regentă a fiului său în vîrstă de unsprezece ani. Ea a menținut în sud mai multe unități militare expediționare, care nu duceau o campanie organizată și susținută, ci hărțuiau orașele întărite și castelele rezistențelor coalizate în jurul contelui de Toulouse, Raymond al VII-lea. Trebuie remarcat că în acest război intern medieval, ceea ce conta era patriotismul de castă. Burghezia lupta ca să-și mențină privilegiile, cavalerii pentru gloria armelor și pentru moșiile lor. Doar poporul de jos lupta pentru propria-i libertate și pentru independența națională, dacă ținem seamă de înverșunarea cu care lupta contra formațiilor militare de «cruciați» compuse din nefrancezi, cum a fost masacrarea contingentului german, săvîrșită de contele de Foix la Lavour.

Anii îndelungați de război intern, cu tot cortegiul de nenorociri ce fatal îi urma, au coalizat energiile populare din Languedoc și celelalte provincii din sudul Franței, unde catolicii și credincioșii catari nu vedeau în Biserica Romei și în regalitatea franceză decît pe dușmanii lor. Se constată că în acest timp catarismul și valdismul a făcut progrese datorită tocmai catastrofei ce se abătuse asupra țării de «cruciada» pornită de Roma și susținută de rege, al cărui prim scop era acapararea provinciilor din sud. Pactizarea cu catarii a elementele populare catolice, se explică prin fuziunea credinței religioase, care căpătase un aspect național, cu patriotismul.

În 1225 s-a ținut un sinod catar la Pieusse, unde participă numai din Languedoc patru dioceze, pe lîngă cele din Albi, Toulouse, Carcassone și Agen, o altă dioceză la Razès luînd ființă mai tîrziu. Însă din 1167, de la sinodul catar ținut lîngă Toulouse, sub președenția episcopului bulgar Nichita, venit de la Bizanț, se proclamase universalitatea și unitatea supranațională a catarismului. În 1223, legatul papii convoacă pe prelații francezi la Sinodul de la Sens, le scria că de la catarii din Bulgaria, Croația, Dalmația și Ungaria, sosise vestea alegerii unui papă catar bulgar, care a trimis la Albi un emisar, pe Barthélémy Cartès, care hirotoneste episcopi și atrage mulțime de credincioși. Aceasta este un indiciu al legăturii ce se păstra cu bisericile maniheene din orient, care în virtutea principiului de frăție universală a credincioșilor, nu uitau pe frații lor din occident, persecutați de papism și regalitate, cele două mari puteri feudale care se sprijineau reciproc. Astfel catarii au avut abilitatea să facă să se confunde cauza lor cu cea națională și cu cea a rezistenței populare, reușind să-și apere organizația bisericească și ierarhia pînă la 1244, cînd s-a produs dezastrul catar de la Monségur. Prin tratatul de la Meaux contele de Toulouse, Raymond al VII-lea, capitulează în fața regentei Bianca de Castilia, mama regelui minor Ludovic al IX-lea, (Saint Louis), acceptînd exterminarea ereticilor prin toate mijloacele, restituirea bunurilor Bisericii, despăgubiri pentru daunele pricinuite bisericilor și clericilor, înființarea unei școli teologice, pocăință la Locurile Sfinte. În preambulul tratatului se spune: «Să știe tot universul că ducînd multă vreme războiul contra sfintei Biserici Romane și contra scumpului nostru senior Ludovic, regele francezilor și că dorind din toată inima să ne supunem unității sfintei Biserici Romane și să rămînem în credința și slujba regelui Franței, ne-am silit fie noi înșine, fie prin intermediari, să ajungem la pace. Prin grația lui Dumnezeu pacea a fost încheiată între Biserica Romană și regele francezilor pe de o parte, iar de noi pe de altă parte, astfel cum urmează...».

Prin termenii și concepția acestui tratat Biserica este coborîta la rangul unei puteri beligerante, alături de regele Franței. Apoi potrivit uzanțelor și procedurii canonice, în ziua de Joia Mare a anului 1229 contele Raymond a primit flagelația cu funia de gît, în catedrala Notre-Dame.

În această vreme ia ființă și faimoasa inchiziție, creată la 1233 de papa Grigore al IX-lea, tribunal de urmărire și represiune a ereticilor, încredințat călugărilor dominicani. Pierre Seila și Guillaume Arnaud au fost primii inchizitori. Aceștia primară împuțnericirea de a urmări pe ereticii cătari și pe simpatizanții lor fără a mai fi ținuți să respecte jurisdicția episcopală și civilă. Prima victimă a fost Vigoros de Baconia, episcopul catar din Toulouse. Contele de Toulouse se plînge papii că cei doi dominicani, prin acțiunea lor abuzivă, fac un mare rău Bisericii, căci ei lucrează mai mult să întărească rătăcirea decît s-o slăbească. Ei tulbură țara și prin excesele comise incită populația contra mînăștirilor și clerului. Execuțiile prin ardere pe rug nu erau numai individuale ci se făceau și în masă. La Moissac au fost executați împreună 210 catarari. În localitățile pe unde inchizitorii se deplasau, execuțiile se țineau lanț. «Se înțelege cîtă silă și cîtă ură mocnită a putut să trezească în oameni un atare regim. Mai tîrziu istoria a cunoscut alte regimuri și epoci de teroare polițienească asemănătoare, dar inchiziției îi revine tristul merit de a fi inventat sistemul. Călea imitatorilor era deschisă și aceștia n-au avut decît s-o amelioreze sub unele aspecte tehnice. În primii ani rezistența a fost tenace, deși menită din început eșecului, datorită sprijinului acordat de papalitate acestei noi arme de luptă»⁹. În fața altor pericole catararii au intrat în ilegalitate, organizîndu-se cu multă metodă. În arhivele inchiziției s-au găsit informații amănunțite cu privire la lupta lor. Astfel existau «receptores», cei care acordau adăpost credincioșilor urmăriți de inchizitori. Agenții de legătură se numeau «nuncii», curierii sau ghizii. Colectorii de fonduri erau «questores», iar «depositarii» păstrau fondurile adunate, care uneori se cifaru la sume respectabile.

Castelul fortăreață de la Montségur, din munții Pirinei, construită pe un pisc conic la o altitudine de 1200 m, greu accesibil, devenise de la începutul secolului al XIII-lea, centrul oficial al sectei catare. Credincioșii catarari se duceau acolo în grupuri sau individual, în pelerinaj, să asculte predicile, să ajute material organizația și să primească îndrumări cu privire la rezistența și lupta lor confesională. La poalele muntelui și în pădurile din împrejurimi au luat ființă așezări permanente, o adevărată colonie care găzduia pe pelcerini și unde negustorii și meșteșugarii își vindeau produsele lor variate. În 1232, senior al regiunii fiind Raymond de Perella, castelul fortificat Montségur deveni refugiu oficial al sectei catare, din inițiativa episcopului catar Guilhabert de Castres. Perfectii își petreceau aici timpul în reculegere, rugăciune și studiu, pregătind totodată pe ucenicii ce urmau să plece în apostolat. Sub zidurile castelului au fost săpate cu timpul nenumărate adăposturi, suspendate deasupra coastelor prăpăstioase ale piscului, în care se adăposteau asceții credinței catare. Acolo s-a organizat revolta și s-a pregătit rezistența, sub conducerea lui Raymond Trancaval, susținut de seniorii provinciilor învecinate, nesupuși coroanei Franței, pentru care credința catară era simbolul luptei lor pentru libertate. În concepția acestor cavaleri și seniori mărunți, caracterul politic al luptei lor prevaia asupra aspectului religios. Dar la Montségur nu era numai cartierul credinței catare, era și arsenalul, depozitul de arme și ascunzătoarea tezaurului, compus din aur, bani, bijuterii, cărți de cult și manuscrise vechi.

La 14 martie 1242, Raymond al VII-lea, conte de Toulouse, cu aliații săi, declară război regelui Ludovic al IX-lea, ocazie nimerită pentru a se declara și revolta populară. O conjurație de cavaleri catarari din garnizoana de la Montségur asasinează la Avignonet pe inchizitorul Guillaume Arnaud, care, însoțit de șase asesori, sosise în urmăriera ereticilor. Trupele regelui sînt însă victorioase în toate ciocnirile și în cele din urmă Raymond semnează un nou tratat de pace la Lorris, prin care se obligă să extermine erezia și în special centrul de rezistență de la Montségur. La Sinodul de la Béziers din 1243, prelații din Languedoc, împreună cu contele supus acum coroanei, își luară angajamentul să pornească în campania de exterminare a catarilor. Citadela lui Raymond Perella, de la Montségur urma să fie distrusă. Seneșalul, comandant al armatei regelui, de la Carcas-

9. *Ibidem*, p. 316.

sonne, Hugues des Arcs și arhiepiscopul de Narbonne, Pierre-Amiel, au ridicat o armată puternică în acest scop și la 13 mai 1243 au început asediul.

Dimensiunile foarte reduse ale castelului nu puteau adăposti decât un număr restrâns de persoane, care să reziste unui asediu iminent. Pe de altă parte durata de rezistență a asediaților nu putea depăși trei luni, atîta vreme cît putea ajunge apa și alimentele pentru cei 150 de luptători cu familiile lor, cum și a credincioșilor catari mai expuși urmărilor, sau celor care reușiseră să se sustragă cu abilitate executării pedepselor. În total numărul persoanelor asediate în castel se cifra cam la 500 de suflete. Toți erau fanatici în hotărîrea de a-și apăra cu prețul vieții imaginea pămîntească a credinței lor, concretizată în castelul fortăreață Monségur. Garnizoana asediată era împospătată cu forțe noi, care treceau prin rîndurile asediatorilor și escaladau pantele prăpăstioase ale muntelui. Localnicii din regiunea înconjurătoare erau fie catari, fie simpatizanți, în orice caz detestau pe oamenii regelui, trupele acestuia, ca și pe cele ale episcopilor catolici. Printre marile personalități ale bisericii catare aflate la data asediului în fortăreață, nu se afla decât episcopul Bertrand Marty și Raymond Aiguilher, care pe la 1202 susținuse dispute teologice cu predicatorul papii, Sfîntul Dominic. Celelalte personalități erau dispărute, decedați, arși pe rug, sau își exersau apostolatul clandestin în alte provincii, Monségur-ul nefiind ultima speranță și citadelă a sectei catare, ci doar un simbol al rezistenței pentru masa credincioșilor. Acceptînd din bun început și soluția martiriului, se crease printre catari un spirit de solidaritate absolută, asemănătoare însuflețirii religioase a creștinilor din epoca primară. Cei mai mulți au înțeles să rămîna în castel, acceptînd riscul rugului. Ei șliau ce-i așteaptă și își petreceau timpul în rugăciune și pregătindu-se sufletește pentru sacrificiul suprem.

Din octombrie pînă în decembrie asediatorii, sub conducerea spirituală a episcopului Durand din Albi, au reușit să-și construiască în apropierea zidurilor platforme și mașini de aruncat pietre în interiorul fortăreței, controlînd totodată principala cale de acces. Asediații deși cuprinși cu încetul de demoalizare, nu se gîndea să capituleze. În urma luării cu asalt a unui turn de apărare a castelului, doi catari încercați, cu mari riscuri, au putut evacua tezaurul castelului, pe care l-au ascuns în pădurea din munții Sabarthès. Rezistența disperată a asediaților a durat pînă la sfîrșitul lui februarie, cînd un grup de luptători încercați au făcut o încercare disperată de a ieși din încercuire, distrugînd platformele și aruncătoarele de pietre ale asediatorilor. Această încercare s-a soldat cu un dezastru, determinînd sfîrșitul asediului și capitularea. A doua zi de 1 martie 1244: pe zidurile castelului a sunat cornul capitulării. Raymond de Perella și Pierre Roger de Mirepoix, conducătorii asediaților, au cerut începerea tratativelor. Li s-au pus următoarele condiții:

1. Apărătorii vor mai ocupa castelul încă 15 zile, dînd ostateci.
2. Li se iartă greșelile din trecut, inclusiv complotul de la Avignonet.
3. Ostașii se puteau retrage cu arme și bagaje, dar urmau să compară în fața inchizitorilor. Cei care nu se vor supune vor fi condamnați la ardere pe rug, ceilalți dacă își vor mărturisi păcatele, vor primi pedepse ușoare.
4. Persoanele necombatante vor fi libere, primind penitențe ușoare, dar lepădîndu-se de erezie în fața inchizitorilor. Nesupușii vor fi arși pe rug.
5. Castelul Monségur va fi predat regelui și Bisericii Catolice¹⁰.

Termenul de 15 zile obținut înainte de capitularea efectivă și evacuarea castelului se explică prin tratativele ce se duceau cu Vaticanul de contele de Toulouse și, pentru a îngădui întregii comunități catare să sărbătorească Paștile în libertate, înainte de a se fi despărțit de cei ce urmau să primească martiriul. Nu se poate preciza dacă Paștile catarilor se confunda cu sărbătoarea *Bema* a maniheilor, deoarece catarismul deși ma-

10. *Ibidem*, p. 365.

niheic doctrinar, «era profund creștin în ce privește forma și expresia gândirii sale». Cătarii venerau pe Iisus Hristos și se refereau în mod constant la preceptele cuprinse în Evanghelia și Epistole.

Din arhivele inchiziției se știe că au fost arși pe rug 215 catari la Monségur, bărbați și femei, inclusiv o parte din luptători, care n-au vrut să abjure, sau au primit în ultimele zile ale armistițiului, în mod solemn, credința eretică. Alți patru luptători catari au evadat în ultima noapte pentru a pune la adăpost și restul tezaurului, care n-a putut fi descoperit ulterior, cu toate eforturile autorităților.

Episcopul catar Bertrand Marty pășea în fruntea condamnaților, care păreșeau în lanțuri castelul, fiind conduși la poalele muntelui unde se ridicase rugul. «Bolnavii și răniții au fost doar aruncați pe rug, ceilalți s-au strâns poate unii în alții, de rudele lor și poate că doamna de Monségur a putut să moară alături de bătrîna ei mamă și de fiica ei bolnavă, ca și cele două soții de luptători, alături de soții lor. Poate că bătrînul episcop a putut să adreseze credincioșilor săi câteva îndemnuri din mijlocul vaietelor și a zăngănitului armelor, a strigătelor călăilor care aprindeau focul în cele patru colțuri ale țarcului, în timp ce clericii înțonau imnurile lor. O dată flăcările pornite călăii și soldații au trebuit să se retragă la o oarecare distanță, ca să nu aibă de suferit din cauza fumului și a căldurii răspîndite de rugul imens. În câteva ore cele două sute de torțe vau îngrămădite în țarc s-au transformat într-o grămadă de cărnuri înnegrite, roșii, sîngerînde, calcinîndu-se unele în altele și răspîndind un miros atroce de arsuri, pe toată valea, pînă sub zidurile castelului.

Apărătorii de sus de pe ziduri puteau vedea cum urcă flăcările rugului, cum cresc și se sting pe încetul din lipsă de butuci, în timp ce fumegări dese și negre învăluiau muntele. Fumul acru, înecăcios, se îngroșa pe măsură ce flăcările scădeau. Incendiul s-a istovit cu încetul, noaptea tîrziu. Soldatii răspîndiți pe ocașta muntelui, așezați în jurul focurilor de tabără, puteau vedea cum se prăbușeau sub fum spectrele înroșite. În aceeași noapte cei patru oameni depozitari ai tezaurului lunecau pe frînghii slobozite de-a lungul peretelui stîncii, aproape în fața taberii unde se sleia molcom focul imens hrănit cu trupuri omenești»¹¹.

Cinci ani mai tîrziu a murit și Raymond al VI-lea, iar în 1271 provinciile din sud treceau definitiv în stăpînirea coroanei franceze, în timpul domniei lui Filip al III-lea cel îndrăzneț, (Philippe le Hardi), fiul lui Ludovic al IX-lea cel sînt.

Hecatombe de catari au mai fost arse pe rug și în 1270. Poporul obosit de secole de ură și suferință, s-a resemnat cu încetul. Languedocul a fost atașat Franței, dar acest imperativ geografic și politic s-ar fi putut realiza fără șocurile brutale și sîngeroase, care au pătat cu atîta sînge nevinovat paginile istoriei sale. Regalitatea franceză întărită politic și susținută de papalitate în drepturile sale divine, n-a întîrziat să-i dea ulterior acesteia din urmă lovituri puternice. Dacă erezia a fost nimicită, în schimb puterea sa politică a început să diminueze în secolele următoare.

B. A. ALEXANDRU

11. *Ibidem*, p. 373—374.

COMORI DE ARTĂ BIZANTINĂ ÎN IUGOSLAVIA

Publicația *Review*, din luna octombrie 1964, din Belgrad, ne anunță că, cu trei ani în urmă, împlinirea a făcut ca în preajma lacului Ohrida să fie descoperite rămășițele unei vechi biserici creștine, care a fost ridicată, după părerea experților, în cursul secolului al V-lea. În scurtă vreme, locul descoperirii a devenit un șantier arheologic, iar în vara acestui an au fost complet degajate temelile acestui locaș neobișnuit de spațios, ale cărui ziduri delimitează o suprafață de peste 2.500 metri pătrați. El e considerat drept unul din cele mai vechii monumente istorice din Macedonia și constituie în prezent una din cele mai valoroase descoperiri arheologice. În cea mai mare parte zidurile bisericii sînt acoperite cu un mozaic foarte bine conservat, avînd imaginile proiectate pe fond de aur; mozaicul acesta mural e catalogat printre cele mai reușite exemplare de acest fel care există în lume, el supraviețuind cu vigoare unui puternic cutremur de pămînt ce s-ar fi produs în secolul al VI-lea și care ar fi distrus biserica.

Activitatea arheologică și artistică de la Ohrida este cea mai nouă, dar nu singura și nici una din cele cîteva ce se desfășoară în Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. Grijă statului iugoslav actual, pentru descoperirea, studiul, conservarea și restaurarea vechilor monumente de artă sînt pe larg înfățișate de Vlada Mazarici, directorul Institutului iugoslav pentru Conservarea Monumentelor Istorice, într-un interviu acordat publicației *Review*. E de remarcat că una din primele sarcini ale noii orînduirii socialiste a fost tocmai aceea de a salva mărturiile unei glorioase tradiții de cultură și artă pentru care se putea stabili legătura organică dintre vechi și nou. De altfel, înainte chiar de sfîrșitul războiului, în februarie 1945, Comitetul Național de Eliberare a emis o Decizie asupra prezervării și menținerii monumentelor istorice și relicvelor, iar în iulie 1945 a fost publicată Legea pentru conservarea monumentelor istorice și a rarităților naturii. Astăzi, în Republica Iugoslavă, există aproape douăzeci de institute care se ocupă cu această problemă, ea fiind în același timp și o sarcină a autorităților locale. E de ajuns să notăm că, pînă acum, aproape cinci sute de monumente, începînd cu cele paleolitice și sfîrșind cu cele ale Renașterii, au constituit obiectul de muncă al specialiștilor iugoslavi.

Monumentele de artă bizantină se înscriu, desigur, printre cele mai valoroase: În fruntea lor se află celebra biserică Sfînta Sofia din Ohrida. Minunatele ei fresce cu sculpturi decorative, datînd din secolul al XI-lea, au fost restaurate cu grijă, prin metode moderne. Una din aceste metode, imaginată de italianul Ferdinando Forlati, constă în a ridica la vertical un zid prăbușit fără nici un fel de demolare sau reconstrucție. O bună parte din fresce au fost desprinse, fragment cu fragment, restaurate în ateliere și apoi prinse din nou pe ziduri, la locurile lor. Întreaga lucrare a fost făcută de specialiști iugoslavi, cu concursul unor renumiți maștri străini, cum sînt italienii Ferdinando Forlati și Cesare Bandi, sau francezul Yves Froidevaux.

De asemenea, au fost restaurate frescele de la Sopociani, Studenița și Nerezi. A început munca de conservare a bazilicii Eufrazia din Poreci; această bazilică, zidită pe țărmul istrian, la un nivel foarte apropiat de suprafața mării, este deseori inundată de valuri mai alce în timpul iernii, ceea ce face ca frescele și mozaicurile să fie atacate de

apă, săruri etc. În această situație specială, singura soluție este aceea ca cele mai valoroase și mai expuse mozaicuri să fie desprinse în muzeu, iar în locul lor să se pună copii cât mai apropiate de original.

Această activitate migăloasă și plină de răspundere a cunoscut, după aprecierea lui Vlada Mazarici, numeroase și importante dificultăți. Puținătatea specialiștilor autohtoni a fost suplinită, pe de o parte, de înseși masele populare care s-au antrenat în activitatea de conservare a vechilor monumente istorice, ceea ce a dus la posibilitatea recrutării unor tineri înzestrați, pentru specializare. Iar pe de altă parte, pe durata pregătirii acestora, lucrările de conservare și restaurare s-au bucurat de un larg sprijin, acordat de un grup de specialiști de la Institutul Central de Restaurare din Roma, (care au lucrat la Sfânta Sofija din Ohrida), precum și de restauratorul italian Rigobelo, (care a participat la refacerea picturilor murale de la Sopociani). În momentul de față mînăstirile iugoslave se bucură de prezența unor specialiști francezi de la care tinerii autohtoni deprind tehnica de a executa copii cât mai fidele după originale. În același timp, alți tineri sînt trimiși în Cehoslovacia, Italia, Belgia și Franța pentru desăvîrșirea studiilor de specialitate. Cei din generația anterioară au reușit deja să alcătuiască un adevărat corp de specialiști — pictorii arhitecți și chimiști. Se citează cazul chimistului Mihaljo Vunjak de la Institutul Iugoslav pentru Conservarea Monumentelor Istorice, care, printr-o ingenioasă metodă originală, a reușit să opereze extracția sărurilor eflorescente impregnate în frescele vechii bisericii patriarhale de la Peci.

Restauratorii iugoslavi își desfășoară activitatea nu numai în interiorul țării lor, ci și peste hotare. Un grup de specialiști în arhitectură, istorie, istoria artelor și conservări de monumente au colaborat, timp de mai mulți ani cu experți greci pentru a rezolva problema conservării de la Mînăstirea Hilandar din muntele Atos. În afară de aceasta, experți iugoslavi își dau concursul la salvarea monumentelor rubiene, organizată de UNESCO în colaborare cu țările membre.

Monumentele de artă bizantină din Iugoslavia sînt mărturia forțelor creatoare ale poporului, manifestate nu numai în sfera culturii materiale, ci și în cea a frumosului artistic. Arta bizantină, așa cum remarcă nu de mult și academicianul George Călinescu (în *Cronica optimistului*), a fecundat și regenerat prin specificul ei arta occidentală, în perioada pre-renașterii. Influența ei s-a exercitat însă nu numai pe dimensiunile geografice ale unui continent, ci și pe durata a numeroase secole. Iar astăzi, funcțiunea ei veșnică creatoare se întîlnește cu principiul socialist, după care cele mai valoroase tradiții ale poporului sînt preluate și continuate în sens creator, realizîndu-se astfel o legătură organică între generațiile unui popor, care a ajuns la maturitatea conștiinței sale istorice. În acest proces general de înnoire culturală se încadrează acțiunea de redescoperire a artei bizantine din Iugoslavia.

V. A.

A APĂRUT ȘI SE POATE PROCURA :

IN CINSTEA PEA SFINTEI ȘI DE VIAȚA
FĂCĂTOAREI ȘI NEDESPĂRȚITEI TREIMI

SFÎNTA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE

TIPĂRITĂ CU APROBAREA SFÎNTULUI SINOD
AL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE
ȘI CU OSÎRDIA PEA FERICITULUI

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

BUCUREȘTI

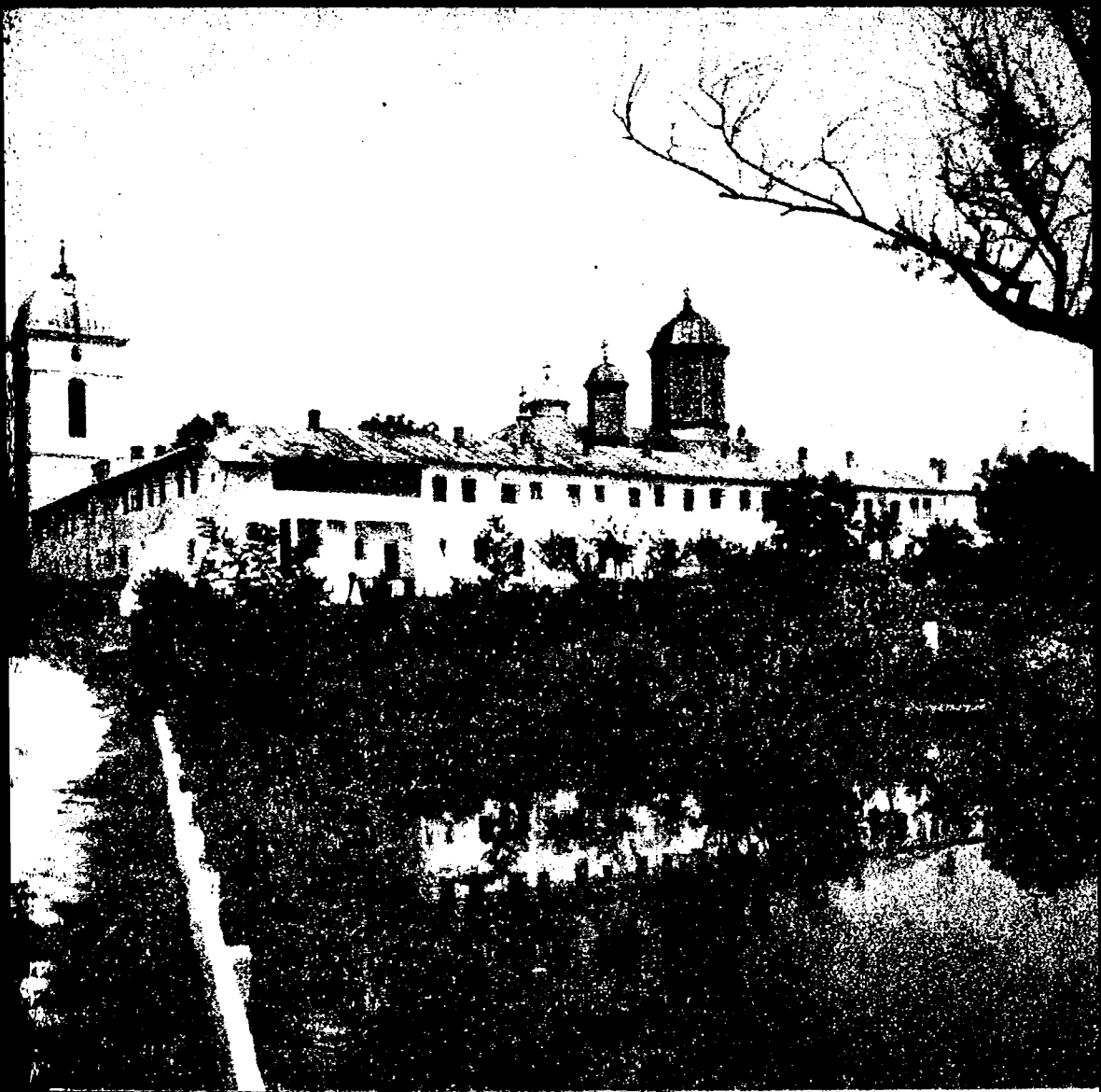
Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă

1964

CONTROLAT ... S. No. 1

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMINE

ANUL LXXXII Nr 11 — 12

NOIEMBRIE - DECEMBRIE 1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

[BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMINE]

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI :

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRACIUNAS, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. C. Pr. Dr. GH. COTOȘMAN, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor Teologice, Seminariilor Teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești ;

Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de magistru și doctor
în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SINT RUGAȚI SA-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CĂRE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

Nr. 400

BISERICĂ
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÎNE

ANUL LXXXII
Nr. 11-12
NOV.-DEC.
1964

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

C U P R I N S U L

ANIVERSĂRI

- A XVII-a aniversare a proclamării Republicii Populare Române* 981
Telegrama trimisă Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul zilei Republicii Populare Române 984
Telegrama trimisă Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul zilei Republicii Populare Române 985

SCRISORI IRENICE, PASTORALE, MESAJE

- Pastorala adresată clerului și credincioșilor de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Nașterii Domnului din 1964* 986 ✓
Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Nașterii Domnului din 1964 991
Telegrama trimisă Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române 993
Telegrama trimisă Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române 995
Telegrama trimisă Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., de Adunarea Națională Bisericească 996
Telegrama trimisă Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., de Adunarea Națională Bisericească 997
Telegrama trimisă Comitetului național pentru apărarea păcii din R.P.R., de Adunarea Națională Bisericească 998
Telegrama trimisă Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Anului nou 1965 999
Telegrama trimisă Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Anului nou 1965 1000
Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Domnul Profesor D. Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, cu prilejul Anului nou 1965 1001

VIAȚA BISERICESCĂ

- Schimb de telegrame între Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și Prea
Fericitul Patriarh Justinian* 1003
A treia Conferință panortodoxă de la Rodos 1005 ✓
Sesiunea a IV-a de la Nyborg a Conferinței Bisericilor europene 1019 ✓
Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare 1035 ✓

INDRUMĂRI PASTORALE

- Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și în textul ei: Ritul
Proscomidiei* de Pr. Prof. PETRE VINTILESCU 1043 ✓

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

- «Leastăvița» («Scara raiului») — Traducerea lui Varlaam de la Secu
într-o nouă redacție, de Pr. PAUL MIHAIL 1069 ✓
Iarăși despre mitropolitul Ignatie Sîrbu, de ȘERBAN RAZEȘUL 1084 ✓
O mențiune documentară despre Ignatie I, de DAN PLEȘIA 1100 ✓
Cînd a fost înscăunat mitropolitul Teofil al Ungrovlahiei, de DAN PLEȘIA 1103 ✓
Sigiliul bisericii «Sfîntul Nicolae» din Șchei (Brașov), de EMIL VIRTOSU 1107 ✓
Cîteva documente turcești necunoscute privitoare la Minăstirea Cocoș,
de Pr. IOAN DRAGOMIR 1110 ✓

DOCUMENTARE

- Episcopul Dionisie Romano, primul donator al Bibliotecii Academiei
Romîne*, de IOAN LUPU 1121 ✓

RECENZII

- Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, de M. CAZACU
și ȘT. ANDREEȘCU 1153
*Conservarea și restaurarea monumentelor istorice din țara noastră în
anii puterii populare*, de GABRIEL POPESU 1160 ✓
Monumente de artă bisericească din Arhiepiscopia Craiovei, de A. B. 1163 ✓

PARTEA OFICIALĂ

- Lucrările Sfîntului Sinod în sesiunea anului 1964* 1165 ✓

A XVII-A ANIVERSARE A PROCLAMĂRII REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

La 30 Decembrie 1964, întregul popor român a sărbătorit, cu deosebită însuflețire, cea de-a XVII-a aniversare a proclamării Republicii Populare Române.

Înlăturarea monarhiei, care constituia cea din urmă rămășiță a păturilor dominante din România, a reprezentat înfăptuirea unui act de însemnătate istorică în viața poporului român. În condițiile prielnice create de insurecția armată de la 23 August 1944, care adusesese eliberarea țării noastre de sub jugul fascist, deschizând în același timp largi perspective pentru instaurarea puterii populare și pentru statornicirea unei noi orânduiri sociale, — forțele patriotice au izbutit, la 30 Decembrie 1947, să pună capăt unui capitol dureros, plin de suferințe, de lupte și de jertfe, din istoria atât de zbuciumată a poporului nostru: a fost proclamată Republica Populară Română, stat al celor harnici, în care, în scurtă vreme, avea să fie înlăturată pentru totdeauna orice formă de exploatare a omului de către om. Pentru prima oară în milenara existență a poporului român, poporul însuși a devenit stăpîn pe soarta sa, pe bogățiile patriei sale și pe roadele muncii și priceperii lui. Vremurile cînd soarta îi era hotărîită fără a se ține seama de vrerile sale, cînd și avutul pămîntului, și munca sa îi erau jefuite fără milă, au rămas definitiv îngropate în trecutul întunecat, pe care nimeni și niciodată nu-l va mai putea reînvia. În fața poporului român au răsărit zorile unui viitor luminos, ale unei vieți din ce în ce mai îmbelșugate, ale fericirii obștești.

Cu îndreptățită bucurie și mîndrie privește poporul nostru la marile prefaceri pe care cei șaptesprezece ani de existență ai Republicii Populare Române le-au adus. Într-un răstimp atât de scurt, chipul țării a devenit de nerecunoscut. România de azi oferă lumii întregi imaginea unei țări în plină dezvoltare, dovedind tuturor a uriașele posibilități creatoare, în toate domeniile de activitate, ale harnicului și talentatului nostru popor. Avem o industrie înfloritoare, ale cărei uzine, fabrici, centrale electrice

dau de pe acum o producție ce acoperă toate nevoile interne, creînd în același timp mari disponibilități pentru schimburi comerciale cu alte state ; noi fabrici, noi uzine, noi centrale electrice se construiesc în prezent în toate regiunile patriei, pentru a asigura cît mai grabnic trecerea României în rîndul statelor cu industrie foarte puternică. Avem o agricultură cooperativizată, care a transformat țara într-o imensă grădină, pe ale cărei întinderi lucrează zeci de mii de tractoare și alte unelte mecanizate, ce smulg pămîntului recolte mereu mai bogate, menite să ducă belșugul în toate casele. În orașe și sate se înalță construcții de locuințe și edificii publice într-un ritm rar întîlnit în întreaga lume. Grija permanentă a conducerii de stat pentru sănătatea publică se manifestă prin organizarea asistenței medicale gratuite pentru întregul popor și prin succesele dobîndite pînă acum în lupta pentru înlăturarea definitivă a unor boli, cărora în trecut le-au căzut pradă sute de mii de vieți. Învățămîntul cunoaște astăzi în țara noastră o dezvoltare invidiată, pe bună dreptate, de țări cu vechi tradiții în acest domeniu : generalizarea și gratuitatea învățămîntului de opt ani, numeroasele școli ce s-au construit și se construiesc fără încetare, zecile de milioane de manuale gratuite ce se împart în fiecare an copiilor din întreaga țară, gratuitatea învățămîntului mediu și superior, acordarea de burse, cămine și cantine elevilor și studenților, — toate asigură continua înflorire culturală a patriei. Această imagine a Republicii Populare Române contrastează puternic cu chipul României de ieri : este imaginea unei țări în plin progres, care pășește cu hotărîre, an de an, spre noi și noi realizări, spre un viitor cu adevărat fericit.

Toate aceste înfăptuiri, în care este întruchipată munca întregului popor și a fiecăruia dintre noi, au adus României, în anii din urmă, o înaltă prețuire în rîndul tuturor țărilor de pe pămînt. Dezvoltînd relații economice, comerciale și culturale cu peste o sută de state din întreaga lume ; desfășurînd prin reprezentanții ei în diferite foruri internaționale o activitate consecventă și unanim apreciată în scopul apărării păcii mondiale, pentru înțelegere și colaborare sinceră între statele cu orînduiri sociale și politice felurite, — Republica Populară Română și-a asigurat un loc de prestigiu în arena vieții internaționale. Fermitatea cu care conducerea statului nostru democrat-popular slujește cauza sfîntă a păcii în lume, prin acțiunile pe care le-a întreprins și le întreprinde în sprijinul dezarmării generale și al coexistenței pașnice, exprimă întru totul năzuința sinceră a poporului român de a-și aduce partea sa de contribuție la realizarea celei mai sfînte năzuinți a omenirii contemporane : făurirea unei lumi a păcii, a unei lumi fără arme și fără armate, a unei lumi din care să fie îndepărtate pentru totdeauna războaiele pustuitoare de vieți și de bunuri materiale și spirituale.

Îndreptățită este deci însușeșirea cu care poporul nostru a sărbătorit cea de-a XVII-a aniversare a proclamării Republicii Populare Române, căci toate bucuriile ce-i încălzesc acum inima au izvorît din marile sale realizări, care s-au înscris în cartea de aur a pușinilor ani pe care-i numără Republica noastră. Îndreptățită este, de asemenea, și încrederea

cu care el privește viitorul. Perspectivele largi ce stau deschise în fața Republicii Populare Române izvorăsc din măreția înfăptuirilor de pînă acum și justifică întru totul convingerea nezdruincinată a poporului român că fiecare an nou va aduce noi biruințe, noi realizări epocale, în drumul lui hotărît spre înflorirea continuă a patriei, spre conlucrare frățească cu toate popoarele, spre pacea pe care o dorește omenirea întreagă. Popasul sărbătorec al celei de-a XVII-a aniversări a proclamării Republicii Populare Române a prilejuit tuturor cetățenilor țării, întregului popor, mărturisirea dragostei, recunoștinței și devotamentului lor față de cei ce au înfăptuit istoricul act de la 30 Decembrie 1947 și care călăuzesc astăzi, cu înțelepciune, drumul nostru spre noi înfăptuiri, spre noi biruințe.

*

Biserica Ortodoxă Română, prin Intîistătătorul ei, prin ierarhii, preoții și credincioșii ei, a luat parte, cu aceeași însuflețire, la această sărbătoare a poporului român.

Conștientă de faptul că toate roadele bogate dobîndite de popor, în cei șaptesprezece ani de existență a Republicii noastre, s-au revărsat nemijlocit și asupra slujitorilor și închinătorilor altarelor ortodoxe din România; conștientă de libertatea în care se desfășoară astăzi viața noastră religioasă și de sprijinul generos pe care conducerea de stat l-a acordat și îl acordă restaurării atîtor monumente istorice și de artă; ctitorite de evlavioși voievozi, întrecînd în amploare tot ce s-a putut visa pînă mai ieri, — Biserica Ortodoxă Română a ținut să aducă și ea prinosul ei de cinstire și de grațitudine conducătorilor Republicii Populare Române, reînnoind totodată legămîntul sfînt că și în viitor, ierarhii, clericii și credincioșii ei vor participa cu însuflețire, alături de întregul popor, la orice acțiune menită să asigure înflorirea patriei și propășirea obștească, slujind pacea lumii întregi.

REDACTIA

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE STAT AL R.P.R.,
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN,
CU PRILEJUL ZILEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE**

Cu prilejul celei de a XVII-a aniversări a proclamării Republicii Populare Romîne, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., următoarea telegramă :

*Domnului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Populare Romîne*

LOCO

Cu prilejul celei de a XVII-a aniversări a Republicii Populare Romîne, Ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne dăm expresie sentimentelor noastre de bucurie pentru sărbătorirea actului istoric înfăptuit la 30 decembrie 1947 și de recunoștință față de cei ce au contribuit la realizarea lui.

Cu încredere neclintită în înțelepciunea și patriotismul Conducătorilor poporului nostru, urăm Republicii Populare Romîne înflorirea continuă și izbândă deplină în promovarea aspirațiilor fiilor săi, de pace și cooperare frățească cu toate Statele lumii.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER,
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN,
CU PRILEJUL ZILEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

Cu ocazia aniversării a 17 ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., următoarea telegramă :

Domnului ION GHEORGHE MAURER,
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Romîne

LOCO

La împlinirea a 17 ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne, Vă rugăm să primiți expresia sentimentelor de bucurie și recunoștință, de care sîntem însuslețiți Noi, Ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne, pentru sărbătorirea actului istoric înfăptuit de poporul român și Conducătorii săi la 30 decembrie 1947.

Impărtășind satisfacția poporului nostru pentru mărețele înfăptuiri care împodobesc întreg cuprinsul Patriei, cu nădejde neclintită în viitor, urăm Republicii noastre înflorire continuă, pace și reușită deplină în dezvoltarea legăturilor de prietenie și cooperare rodnică cu toate popoarele lumii.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

SCRISORI IRENICE PASTORALE-MESAJE

PASTORALA ADRESATĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI ALE NAȘTERII DOMNULUI DIN ANUL 1964

Cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Nașterii Domnului din acest an, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis clerului și credincioșilor următorul cuvînt pastoral de părintească povățuire :

«Slavă întru cei de sus, lui Dumnezeu, pe pămînt
pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14).

Iubiții mei fii sufletești,

Pentru a izbăvi pe oameni din robia păcatului, Dumnezeu a trimis în lume pe Fiul Său cel Unul-Născut, așa cum ne învață Sfînta Scriptură, cînd spune : «N-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să osîndească lumea, ci ca lumea să se mîntuiască prin El» (Ioan III, 17).

În toate bisericile creștine se prăznuiește astăzi Nașterea Domnului. Pentru preamărirea Pruncului Iisus, creștinii de pretutîndeni înalță cîntări de aleasă bucurie duhovnicească, izvorite din încredințarea că în staulul de la Betleem «Cuvîntul s-a făcut trup» și astfel s-a dat pe față «Mărirea Lui, mărirea ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr» (Ioan I, 14). Iar eu, părintele vostru sufletesc, dorind a cînsti după datină împreună cu voi această sărbătoare, vă trimît — ca și altă dată — cuvînt de povățuire, odată cu cele mai alese doriri de sănătate și fericire pentru toți.

Prea iubiiții mei fii duhovnicești,

Pruncul născut în ieslea de la Betleem a așezat la temelie învățaturii Sale de mai târziu câteva mari pietre de neclintit, pe care sfânta sărbătoare de astăzi le descoperă ochilor noștri sufletești în toată frumusețea și strălucirea lor.

Una dintre ele ni-L înfățișează pe Dumnezeu ca Ziditor al lumii și Tată al tuturor oamenilor. Lumea este fructul înțelepciunii, al puterii și al voinței lui Dumnezeu. El este izvorul a toate câte sînt, văzute și nevăzute, după cuvîntul psalmistului, care spune: «Cît de minunate sînt lucrurile Tale, Doamne! Toate cu înțelepciune le-ai zidit. Plin este pămîntul de alcătuirile Tale!» (Psalmul CIII, 24). Între aceste alcătuirii, omul deține locul cel mai de cinste: el este cununa întregii creații, iar Dumnezeu este Tatăl său, așa cum ne învață și Sfîntul Apostol Pavel, spunînd: «Pentru noi este un singur Dumnezeu, Tatăl, dintru care sînt toate și noi întru El» (I Corinteni VIII, 6), descoperîndu-ne astfel «care este iconomia tainei celei din veci ascunse în Dumnezeu, Ziditorul a toate» (Efeseni III, 9).

Mărturisind că «Dumnezeu așa a iubit lumea, încît a dat pe Fiul Său Unul-Născut, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 16), Mîntuitorul Hristos a descoperit oamenilor adevărata față a Dumnezeului nostru, un Dumnezeu bun, iubitor și lesne iertător, care «face să răsară soarele și peste cei răi și peste cei buni, și trimite ploaie peste cei dreπți și peste cei nedreπți» (Matei V, 45).

Fiul lui Dumnezeu, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, s-a intrupat pentru mîntuirea tuturor oamenilor. Mărturisim acest adevăr în Simbolul credinței noastre, unde stă scris: «Care, pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mîntuire, s-a pogorît din ceruri și s-a intrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioara, și s-a făcut om» (articolul III). Să cunoaștem deci că Cel care a luat trup din trupul neprihănit al Sfintei Fecioare Maria, a făcut aceasta pentru mîntuirea oamenilor care vor crede în El. Luînd asupra Sa firea omenească și încorporînd în Sine întregul neam omenesc, Fiul lui Dumnezeu, «a fost rînduit jertfă de ispășire» (Romani III, 25) pentru noi toți. Mai lămurit însă a mărturisit acestea însuși Mîntuitorul Hristos, cînd a spus despre Sine: «Eu sînt pîinea cea vie, care s-a pogorît din cer. Cine mănîncă din pîinea aceasta viu va fi în veci. Iar pîinea pe care Eu voi da-o este trupul Meu, pe care îl voi da pentru viața lumii» (Ioan VI, 51).

Se desprinde cu totul limpede, din toate acestea, că Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos a gîndit lumea ca o unitate, ca un întreg, și a fost stăpînit de convingerea că El a coborît pe pămînt pentru toți oamenii, intrupîndu-se pentru toți. Stăpînit de această convingere, Mîntuitorul Hristos a dorit mult ca toți cei ce vor crede în El «să fie una», intrucît trimîterea Sa în lume a fost lucrarea lui Dumnezeu: «Ca toți să fie una, așa încît lumea să creadă» cum că Dumnezeu L-a trimis (Ioan XVII, 21).

Pentru continuarea în lume a lucrării Sale mîntuitoare, Domnul Hristos a întemeiat pe pămînt Biserica Sa, cea «una, sfîntă, sobornicească și apostolească» (Simbolul de credință, articolul IX), așa cum Însuși a spus : «Voi zidi Biserica Mea» (Matei XVI, 18), încredințîndu-i misiunea să propovăduiască neschimbat adevărul dumnezeiesc despre staulul Nașterii — unul singur ; învățătura Evangheliei — una singură și crucea Golgotei — iarăși una singură, — toate arătînd că în lume trebuie să existe o singură Biserică a lui Hristos, Biserica întregii creștinătăți, în care, după spusele Sfîntului Apostol Pavel, «nu mai este grec și iudeu, tăiere împrejur și netăiere împrejur, scit, barbar, rob ori slobod, ci toate și întru toți este Hristos» (Coloseni III, 11).

Dezbinările dinăuntrul Bisericii au fost totdeauna privite ca un rău pentru creștinătate și ca o slăbiciune pentru cei care le-au pricinuit. De cită mîhnire va fi fost cuprins Sfîntul Apostol Pavel cînd i-a fost dat să afle despre dezbinările ivite în sinul comunității din Corint, împotriva cărora a și scris, spunînd : «Cită vreme este între voi pizmă și ceartă și dezbinări, nu sinteți oare oamenii trupului și nu umblați voi ca toți cei de rînd ? Cînd zice unul : eu sînt al lui Pavel, iar altul : ba eu sînt al lui Apolo, — nu sinteți voi oameni slabi ?» (I Corinteni III, 3—4). Biserica este «trupul lui Hristos» (Efeseni V, 23) și trupul acesta trebuie să fie unul singur, «neavînd pată sau întinăciune, ori altceva de acest fel» (Efeseni V, 27).

Capul Bisericii este Mîntuitorul Hristos însuși (Efeseni IV, 15 și V, 23). Credincioșii și păstorii lor sufletești sînt mădulare ale Bisericii și nicidecum capul ei, — după cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel, care zice : «Voi sinteți trupul lui Hristos și mădulare — ale acestui trup — fiecare în parte» (I Corinteni XII, 27 și Efeseni V, 30). Pentru zidirea Bisericii Sale, Mîntuitorul Hristos «a dat pe unii ca să fie apostoli, pe alții prooroci, pe alții binevestitori, pe alții păstori și învățători» (Efeseni IV, 11 ; I Corinteni XII, 28), rînduînd astfel în Biserică așezarea de felurite trepte și răspunderi, și împărțind Biserica în credincioși și păstori, — toți deopotrivă trebuînd să se afle sub ascultarea Sa, căci Tatăl slavei «toate le-a supus sub picioarele Lui și mai presus de toate L-a dat pe El cap Bisericii, care este trupul Lui» (Efeseni I, 22—23).

Iată deci că Hristos Domnul este întemeietorul, capul și conducătorul nevăzut al Bisericii, care cuprinde în sine atît pe cei dreپți cît și pe cei păcătoși, pe cei vii și pe cei muțați din viața pămîntească în mărturisirea și trăirea dreptei credințe. Învățătura Mîntuitorului Hristos, propovăduită de Sfînții Apostoli și transmisă de Sfînții Părinți, ne arată lămurit că Domnul Hristos a întemeiat o singură Biserică, și aceasta este trupul Său, al cărei cap este El și ale cărei membre sînt toți cei ce cred în El. După cum ne învață Sfîntul Apostol Pavel, Biserica trebuie să fie «un singur

trup și un singur Duh», deoarece «este un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, care este peste toate și prin toate și întru noi toți». (Efeseni IV, 4—6).

De aceea, socotim că datoria noastră de căpetenie este de a participa cu toții «la lucrul slujbei pentru desăvîrșirea celor credincioși și pentru zidirea trupului lui Hristos» (Efeseni IV, 12), astfel ca cei «credincioși adevărului, prin iubire să sporească întru toate pentru El, care este capul — Hristos» (Efeseni IV, 15).

Aceasta este mărturisirea de credință a adevăratei Biserici a Mîntuitorului Hristos și sufletele noastre sînt îndurerate că unii dintre urmașii Sfinților Apostoli cuprinși de căutarea slavei și a ambițiilor deșarte, i-au răpit unitatea prin schisme și erezii. Trecutul cunoaște multe încercări de refacere a unității creștine, dar în vremea noastră dorința aceasta este mai puternică decît oricînd; ea stăpînește cugetele multor Biserici și asociații religioase creștine, care, prin reprezentanții lor, se întîlnesc și se cunosc acum mai bine. Călăuzite de puterea Sfîntului Duh, acestea se străduiesc astăzi să se unească din nou sub conducerea aceluiași Cap, care este Hristos Domnul. Avem nădejdea că Mîntuitorul născut în ieslea Betleemului va lumina drumul conducătorilor de Biserici creștine spre împlinirea acestei arzătoare dorințe a lumii creștine de pretutîndenii.

Iubiții mei fii sufletești,

În ziua Sfîntei Nașteri a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, în bisericile noastre se aude, cîntată cu însufletire sporită, vestirea îngerească de la Betleem: «Slavă întru cei de sus, lui Dumnezeu, pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14). Este o vestire minunată!

Pace pe pămînt, bunăvoire între oameni! Iată visul sfînt al oamenilor de bunăcredință de pretutîndenii și din toate timpurile, a cărui împlinire a întîrziat mult prea mult. Ca oameni ai Bisericii, credincioși și păstori sufletești, avem cei dintîi datoria să ascultăm îndemnurile acestei vestiri îngerești, făcînd pace între noi, arătînd bunăvoire și înțelegere unii față de alții, împlinînd astfel chemarea Mîntuitorului Hristos, care atît de mult a dorit ca urmașii Săi să trăiască în pace și unire pe toată fața pămîntului.

Omenirea zilelor noastre este stăpînită de simțămîntul frățietății și unității. Simțămîntul acesta trebuie să pună stăpînire cu atît mai mult pe oamenii Bisericii creștine, întrucît Hristos ne-a chemat pe toți la dragoste frățească și bunăînțelegere, iar în Biserici face neîncetat rugăciuni «pentru unirea tuturor».

Vă îndemn deci, și cu prilejul acestui slăvit praznic al Nașterii Domnului, să sporîți strădaniile voastre pentru pacea a toată lumea, într-aju-

torindu-vă spre tot lucrul bun și de folos obștesc, pentru propășirea și înflorirea Patriei noastre dragi.

Doresc să petreceți în pace și voie bună aceste sfinte sărbători, iar Noul an 1965 să aducă pentru voi toți roade bogate în muncă și împlinirea tuturor bunelor gânduri și dorinți.

«Unuia, preaînțeleptului Dumnezeu, prin Iisus Hristos, Lui fie mărirea, în vecii vecilor, Amin!» (Romani XVI, 27).

Al vostru părinte sufletesc,

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

SCRISOAREA IRENICĂ
TRIMISĂ DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE NAȘTERII DOMNULUI DIN ANUL 1964

Potrivit datinei, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis, cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din acest an, următoarea scrisoare irenică, tuturor patriarhilor ortodocși din lume :

Prea Fericearea Voastră,
Prea Iubite Frate întru Hristos,

Bisericele creștine, de toate mărturisirile și din toate părțile lumii, prăznuiesc astăzi Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos cu bucurie neagrăită.

Biserica Ortodoxă Română, cu ierarhii, slujitorii și credincioșii săi, împărțind pe deplin această bucurie a creștinătății, prin Noi, Întâistătorul ei, adresează Prea Fericeării Voastre și Sfintei Biserici surori frățască salutare în Hristos cel întrupat.

Sărbătoarea Nașterii Domnului aduce în fața conștiinței creștine adevăruri și învățături care nu se învechesc niciodată.

Pruncul născut în ieslea Betleemului este «Dumnezeu-Cuvîntul... Care era întru început la Dumnezeu... și prin care toate s-au făcut... Cuvîntul care s-a făcut trup și s-a sălășluit întru noi...» (Ioan I, 1—3, 14).

Venirea Lui în mijlocul oamenilor este arătarea neasemănatei iubiri a lui Dumnezeu față de lume : «Dumnezeu așa a iubit lumea, încît a dat pe Fiul Său Unul-Născut, pentru ca oricine crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 16).

Mesaajul adus de El lumii, chiar de la Naștere, este vestirea îngerilor : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14).

Toți cei care, în lumea aceasta, mărturisesc aceste adevăruri și propovăduiesc aceste învățături, formează la un loc marea Biserică a lui

Hristos, zidită de El, care este unicul cap al acestei Biserici, iar ea este trupul Lui (Cf. Efeseni V, 23).

Aceste adevăruri ne obligă pe noi, episcopii tuturor Bisericilor creștine din lume, să participăm cu toții «la lucrul slujbei pentru desăvârșirea celor credincioși și pentru zidirea trupului lui «Hristos», astfel ca cei «credincioși adevărului, prin iubire să sporească întru toate pentru El, care este capul-Hristos» (Efeseni IV, 12 și 15).

Amintindu-ne toate acestea, din toată inima rugăm pe Domnul cel născut din preacurata Fecioara Maria să dăruiască Prea Fericirii Voastre, ierarhilor, slujitorilor și credincioșilor aflați sub părinteasca Voastră arhipăstorire, sănătate deplină, bucurie și bunăsporire, iar Noul an al milei Domnului — 1965 — să aducă Bisericilor creștine și omenirii întregi împlinirile binecuvântate ale mesajului vestit de îngeri la Nașterea Mintuitorului lumii: «Pe pământ pace și între oameni bunăvoire».

Imbrățișându-Vă cu sărutare sfântă, rămânem al Prea Fericirii Voastre de tot binele rugător și iubitor frate în Hristos cel întrupat.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE STAT AL R.P.R.,
DE SFÎNTUL SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

Cu prilejul sesiunii sale anuale de lucru din decembrie 1964, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne a trimis Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, următoarea telegramă :

Domnului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Populare Romîne

LOCO

Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, întrunit în sesiune anuală de lucru, ține să exprime Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne și Dumneavoastră personal, sentimentele sale de recunoștință și devotament pentru înțelepciunea cu care călăuziți poporul român, de 20 de ani de libertate, spre dobîndirea unor mărețe realizări istorice. Între aceste înfăptuiri, care au asigurat prosperitatea obștească, Sfîntul Sinod salută în chip deosebit înlăturarea definitivă din viața poporului nostru a exploatării omului de către om, pe care învățătura morală a Bisericii Ortodoxe o socotește păcat de moarte.

Sfîntul Sinod exprimă totodată mulțumirile sale sincere și pline de respect, pentru distincțiile pe care conducerea Statului nostru le-a conferit tuturor ierarhilor săi, cu prilejul celei de-a XX-a aniversări a eliberării Romîniei, ca simbol al înaltei aprecieri de care se bucură munca depusă de clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne, alături de întregul popor, pentru propășirea scumpei noastre țări și pentru apărarea păcii în lume.

Folosind acest prilej, Sfântul Sinod încredințează încă odată Consiliul de Stat și pe Dumneavoastră personal, că ierarhii, preoții și toți fiii Bisericii noastre, însuflețiți de aceeași sfântă dragoste de Patrie, își vor aduce și în viitor contribuția lor la munca plină de avânt a poporului român, pentru înflorirea continuă a Republicii Populare Române și pentru triumful nobilelor idealuri morale de pace, înțelegere și colaborare între toate popoarele lumii.

Președintele Sfântului Sinod
† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
DE SFÎNTUL SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE**

Cu ocazia întrunirii sale în sesiunea de lucru din decembrie 1964, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a trimis Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, următoarea telegramă :

*Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Române*

LOCO

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în sesiune anuală de lucru, însuflețit de marile realizări pe care poporul român le-a obținut în cei 20 de ani ce s-au scurs de la eliberarea României de sub crotopirea fascistă, exprimă Guvernului Republicii Populare Române și Dumneavoastră personal, adinca sa satisfacție pentru înțelepciunea și fermitatea dovedite în neobosita slujire a năzuințelor sfinte de prosperitate și pace ale poporului nostru.

Primind cu bucurie deosebita apreciere pe care conducerea Statului nostru democrat popular a acordat-o permanent contribuției aduse de ierarhii, clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, la opera de zidire a unei vieți noi, întreprinsă de poporul român — manifestată și prin înaltele distincții conferite recent tuturor ierarhilor săi —, Sfântul Sinod Vă încredințează încă o dată că slujitorii și toți fiii Bisericii noastre vor rămâne strâns legați de popor și vor sprijini și în viitor, cu aceeași însuflețire, toate inițiativele menite să asigure propășirea Patriei și zidirea unei lumi a păcii, înțelegerii și conlucrării, spre binele tuturor popoarelor de pe pământ.

Președintele Sfântului Sinod
† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE STAT AL R.P.R.,
DE ADUNAREA NAȚIONALĂ BISERICESCĂ**

Cu prilejul sesiunii sale anuale, Adunarea Națională Bisericească a trimis Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, următoarea telegramă :

*Domnului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Populare Române*

LOCO

Adunarea Națională Bisericească, întrunită în ședință anuală de lucru, pentru a examina activitatea clerului Bisericii Ortodoxe Române și realizările așezămintelor bisericești în cursul anului 1964, exprimă Consiliului de Stat al Republicii Populare Române și Dumneavoastră personal, sentimentele sale de înaltă prețuire și adâncă recunoștință pentru sprijinul acordat Bisericii Ortodoxe Române în timpul celor 20 de ani de la eliberarea Țării noastre de sub cotropirea fascistă.

Totodată, Adunarea Națională Bisericească Vă asigură că, în îndrumarea viitoare a activității clerului și a așezămintelor bisericești, va urmări permanent ca această activitate să se desfășoare în așa fel, încât să constituie și o contribuție pozitivă și meritorie la eforturile uriașe pe care Conducerea Statului nostru le depune pentru înflorirea continuă a Patriei noastre, pentru fericirea poporului român și pentru dezvoltarea tot mai mult a legăturilor de colaborare pașnică și constructivă cu toate popoarele lumii.

Președintele Adunării Naționale Bisericești
† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
DE ADUNAREA NAȚIONALĂ BISERICESCĂ**

Cu ocazia sesiunii sale anuale de lucru, Adunarea Națională Bisericească a trimis Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, următoarea telegramă :

*Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Române*

LOGO

Membrii Adunării Naționale Bisericești, întruniți în ședință anuală de lucru, exprimă Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române și Dumneavoastră personal sentimentele lor de aleasă prețuire și adâncă recunoștință pentru sprijinul acordat clerului Bisericii Ortodoxe Române și așezămintelor sale, în tot cursul celor 20 de ani de la eliberarea țării noastre de sub fasciști.

Totodată, membrii Adunării Naționale Bisericești și Noi personal, Vă asigurăm că în munca noastră de îndrumare a activității clerului și instituțiilor bisericești vom fi călăuziți de scopul de a contribui din toate puterile la munca rodnică și neobosită pe care Guvernul Republicii Populare Române o depune pentru înflorirea Patriei noastre, pentru fericirea poporului român și pentru continua dezvoltare a legăturilor de prietenie și cooperare pașnică cu toate popoarele lumii.

**Președintele Adunării Naționale Bisericești
† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine**

**TELEGRAMA TRIMISĂ
COMITETULUI NAȚIONAL PENTRU APĂRAREA PĂCII
DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ,
DE ADUNAREA NAȚIONALĂ BISERICESCĂ**

Adunarea Națională Bisericească a trimis, cu prilejul sesiunii sale anuale, Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din Republica Populară Română, următoarea telegramă :

**COMITETULUI NAȚIONAL
PENTRU APĂRAREA PĂCII
DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ**

LOCO

Membrii Adunării Naționale Bisericești, întruniți în sesiune anuală de lucru, pentru examinarea activității clerului Bisericii Ortodoxe Române în cursul anului 1964, însuflețiți de sentimente de bucurie și recunoștință pentru încununarea măreței acțiuni ce s-a desfășurat cu convingere și perseverență pe tot cuprinsul Patriei noastre în scopul creării unei atmosfere de bună înțelegere, încredere și muncă pașnică, prin care s-a asigurat poporului român o viață de mulțumire, prosperitate și rodnice realizări în timpul celor 20 de ani de la eliberarea Patriei de sub cotropirea fascistă, vă asigură că în lucrările pe care le îndeplinesc pentru îndrumarea viitoare a activității clerului Bisericii Ortodoxe Române vor urmări neîncetat slujirea țărilor nobile ale menținerii păcii și cooperării frățești între toate popoarele lumii.

Președintele Adunării Naționale Bisericești
† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ,
PRESEDINTELE CONSILIULUI DE STAT AL R.P.R.,
DE PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN,
CU PRILEJUL ANULUI NOU 1965

Cu prilejul Anului nou, Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a trimis Domnului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, următoarea telegramă :

Domnului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Populare Române

LOCO

La începutul Noului an 1965, cu sentimente de aleasă prețuire și dragoste, adresăm Consiliului de Stat al Republicii Populare Române și Dumneavoastră personal, cele mai bune felicitări în numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al Nostru personal.

Din toată inima Vă urăm sănătate și putere de muncă, spre a Vă îndeplini și în noul an, cu înțelepciune și patriotism, înaltele îndatoriri cărora V-ați închinat viața, pentru continua înflorire a Patriei, pentru fericirea poporului român și pentru cooperarea pașnică a țării noastre cu toate țările lumii.

La mulți ani !

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

**TELEGRAMA TRIMISĂ
DOMNULUI ION GHEORGHE MAURER
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL R.P.R.,
DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN,
CU PRILEJUL ANULUI NOU 1965**

Cu ocazia Anului nou, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne, următoarea telegramă :

*Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Populare Romîne*

LOCO

În pragul Noului an 1965, cu sentimente de aleasă prețuire adresăm Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne și Dumneavoastră personal, călduroase felicitări, în numele ierarhilor, slujitorilor, credincioșilor Bisericii Ortodoxe Romîne și al Nostru personal.

Vă urăm din toată inima sănătate și putere de muncă, spre a continua și în noul an, cu spor și îmbelșugate roade, activitatea ce depuneți pentru înflorirea Patriei noastre, pentru fericirea poporului român și pentru dezvoltarea tot mai mult a legăturilor de prietenie și cooperare pașnică cu toate popoarele lumii.

La mulți ani !

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne

SCHIMB DE TELEGRAME
ÎN TRE PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
ȘI DOMNUL PROFESOR D. DOGARU,
SECRETARUL GENERAL AL DEPARTAMENTULUI
CULTELOR, CU PRILEJUL ANULUI NOU 1965

La începutul Noului an 1965, între Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, și Domnul Profesor D. Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, a avut loc următorul schimb de telegrame :-

Domnului Profesor D. DOGARU,
Secretar General al Departamentului Cultelor
de pe lângă Consiliul de Miniștri,

LOCO

Cu prilejul întîmpinării Noului an 1965, exprimăm Conducerii Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri și Dumneavoastră personal, călduroase felicitări, în numele Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al Nostru personal.

Vă urăm din toată inima sănătate și putere de muncă, spre a Vă desfășura și în noul an activitatea Dumneavoastră cu deplin succes și îmbelșugate roade.

La mulți ani !

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*Prea Fericitului JUSTINIAN MARINA,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române,*

LOCO

În numele Departamentului Cultelor și al meu personal, Vă mulțumesc călduros pentru felicitările adresate cu prilejul Anului nou 1965.

La rîndul meu, Vă rog să primiți cele mai bune urări de sănătate și succes în activitatea Dumneavoastră pusă în slujba păcii și înfrățirii între oameni.

D. DOGARU
Secretar general

VIATA BISERICESCA

SCHIMB DE TELEGRAME INTRE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI SI PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN, CU PRILEJUL SARBATORIRII ZILEI DE NASTERE A INTIISTATATORULUI BISERICII ORTODOXE RUSE

Cu prilejul sărbătoririi zilei de naștere a Sanctității Sale Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Întiistătorului Bisericii Ortodoxe Ruse următoarea telegramă de frățești felicitări și calde urări :

*Sanctității Sale ALEXEI
Patriarhul Moscovei și a toată Rusia*

Moscova

Cu dragoste frățească și mare bucurie, Vă felicităm cu prilejul aniversării Voastre și rugăm pe Dumnezeu Preamilostivul să reverse asupra persoanei sfintite a Sanctității Voastre darurile Sale spirituale și să fie tot atât de darnic și cu numărul anilor Voștri și puterea Voastră de muncă, spre a Vă împlini cu succes deplin sfintul apostolat, ca Patriarh al Bisericii surori a Rusiei, ca apărător convins al unității Ortodoxiei și ca misionar neobosit al unirii și colaborării frățești între toate Bisericile creștine din lume.

† JUSTINIAN.

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru simțămintele frățesti exprimate, trimițând următoarea telegramă :

Prea Fericitului Patriarh JUSTINIAN

București

Mulțumesc, sincer, Prea Fericirii Voastre, pentru felicitările și bunele urări ale Prea Fericirii Voastre, cu ocazia zilei mele de naștere.

Vă doresc, la rîndul meu, multă milă de la Dumnezeu.

† *Patriarh ALEXEI*

A TREIA CONFERINȚĂ PANORTODOXĂ DE LA RODOS

Din inițiativa Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Atenagora al Constantinopolului, în cursul lunii noiembrie 1964 s-a ținut la Rodos, capitala Dodecanezului, cea de a treia Conferință Panortodoxă, care a avut sarcina de a stabili poziția Ortodoxiei față de Vatican, față de Biserica Anglicană și față de Biserica Veche-Catolică.

La lucrările Conferinței, care s-a deschis în ziua de duminică, 1 noiembrie 1964, au luat parte patrusprezece Biserici Ortodoxe Autocefale surori, care au fost reprezentate prin următoarele delegații :

1. Patriarhia Ecumenică : I.P.S. Mitropolit Meliton al Iliopolei și Tirelor ; I.P.S. Mitropolit Ieronim al Rodopolei ; I.P.S. Mitropolit Hrisostom al Mirelor ; Prof. Vasilie Anagnostopoulos și Prof. Panaghiotis Hristu. Delegația a avut la dispoziție și un secretar, în persoana P. C. Diacon Pavel Menevisoglu.

2. Patriarhia Alexandriei : I.P.S. Mitropolit Constantin al Leontopolei ; I.P.S. Mitropolit Sinesie al Nubiei ; I.P.S. Mitropolit Partenie al Cartaginei ; Prof. Gherasim Konidaris și Prof. Dimitrie Moraitis.

3. Patriarhia Antiohiei : I.P.S. Mitropolit Alexandru al Emesei ; I.P.S. Mitropolit Ilie al Alepului și Prof. Evghenie Mihailidis. Delegația a avut la dispoziție și un interpret, în persoana P. C. Arhim. Cosma Papadopoulos.

4. Patriarhia Ierusalimului : I.P.S. Arhiepiscop Epifanie al Filadelfiei ; I.P.S. Arhiepiscop Aristobul al Kiriacopolei ; P. C. Arhimandrit Gherman ; Prof. Panaghiotis Trembela și Prof. Vasile Vellas.

5. Patriarhia Rusă : I.P.S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Ladogei ; I.P.S. Arhiepiscop Vasilie al Bruxellesului și Belgiei ; P. C. Arhimandrit Filaret de la Academia duhovnicească din Moscova ; P. C. Protoiereu Feris Berki și Prof. Alexie Buevski. Delegația a fost însoțită de Prof. Serghe Gornțeev, ca interpret pentru limba greacă.

6. Patriarhia Sîrbă : I.P.S. Mitropolit Damaschin al Zagrebului ; P. S. Episcop Nicanor al Bacicăi ; P. S. Episcop Andrei al Banialucai și Prof. Stoian Noșevici.

7. Patriarhia Romîna : I.P.S. Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei ; I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei și P. C. Diacon Nicolae Nicolaescu, rector al Institutului teologic de grad universitar din București.

8. Patriarhia Bulgară: I.P.S. Mitropolit Climent al Stara-Zagorei ; I.P.S. Mitropolit Nicoim al Slivei și Prof. Apostol Mihailov.

9. Biserica Cipriotă : I.P.S. Mitropolit Ghenadie al Pafosului ; P. S. Episcop Gheorghie al Trimitundeii și Prof. Andrei Mițidis.

10. Biserica Greacă : I.P.S. Mitropolit Pantelimon al Tesalonicului ; I.P.S. Mitropolit Iacov al Mitilenei ; I.P.S. Mitropolit Dionisie al Trikiei și Stagorelor ; I.P.S. Mitropolit Meletie al Kitirelor ; Prof. Hamilcar Alivizatos ; Prof. Panaghiotis Brațiotis și Prof. Ioan Karmiris. P. C. Arhim. Sebastian Aspiotis a îndeplinit rolul de secretar al delegației.

11. Biserica Polonă : I.P.S. Arhiepiscop Ștefan de Bielostoc și Gdansk.

12. Biserica Georgiană : P. S. Episcop Ilie al Semognetului.

13. Biserica Cehoslovacă : P. S. Episcop Metodie de Trebisovsk și Pr. Prof. Andrei Mihalov.

14. Biserica Finlandeză : I.P.S. Arhiepiscop Pavel al Careliei și al întregii Finlande și Prof. Heiki Kirkinen.

Biserica Ortodoxă Albaneză n-a luat parte.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a plecat din București în dimineața zilei de 30 octombrie 1964, cu avionul, fiind petrecută la aeroportul Băneasa de către P.S. Episcop Antim Nica, vicar patriarhal ; P. C. Pr. Ioan Gagiu, director al Administrației Patriarhale ; P. C. Preoți : Gh. Soare, D. Fecioru și O. Căciulă, consilieri patriarhali și profesorii : Pr. Ioan G. Coman, Pr. Liviu Stan, N. Chițescu, Pr. Al. I. Ciurea și Diac. O. Bucevschi de la Institutul teologic din Capitală.

A fost de față Domnul Gh. Nenciu, director în Departamentul Cultelor.

La Sofia (R. P. Bulgaria), unde avionul a făcut prima escală, delegația română a fost salutăată de către I.P.S. și P. S. Ierarhi trimiși anume de către Sanctitatea Sa Patriarhul Chiril, precum și de către P. C. Pr. I. Cristea, parohul capelei române din Sofia, Hin Victor, tânăr român trimis de Patriarhia Română să facă studii de magisteriu la Academia teologică din Sofia și clericii bulgari care veniseră la aeroport să petreacă delegația Bisericii Ortodoxe Bulgare la cea de a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos, delegație care s-a îndreptat spre Grecia cu același avion românesc. Cu acest prilej, I.P.S. Mitropolit Justin, conducătorul delegației române, a rugat pe înalții ierarhi bulgari să transmită Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Bulgare, Prea Fericirii Sale Patriarhului Chiril, frățești salutări în Domnul și călduroase urări de bine din partea Prea Fericirii Sale Patriarhului Justinian, Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române.

Delegația a sosit la Atena la ora 15,45. Aci, ea a fost întâmpinată și salutăată, ca și alte delegații bisericești aflate în drum spre Rodos, de reprezentanții (doi ierarhi și un cleric) I.P.S. Hrisostom, Arhiepiscopul Ateinei și al întregii Grecii. Întrucît în cursul zilei nu mai era nici un avion spre insula Rodos, delegația a rămas la Atena pînă a doua zi. În acest răs-timp, ea a purtat discuții amicale cu membrii altor delegații.

Delegațiile bisericești aflate la Atena au sosit în orașul Rodos — stră-vechea capitală a insulei în care a predicat cîndva marele Apostol Pavel —

în dimineața zilei de 31 octombrie 1964. Ele au fost întâmpinate la aeroportul din insulă de către P.S. Episcop Apostolos al Karpathului și de către câțiva clerici și credincioși locali, care le-au exprimat urări de bun sosir din partea I.P.S. Mitropolit Spiridon al Rodosului. I.P.S. Spiridon a îndeplinit, cu deosebită rivnă, destoinicie și dragoste, munca de președinte al comisiei de organizare gospodărească și tehnică a lucrărilor Conferinței; în această muncă, I.P.S. Sa a fost ajutat, cu deosebită trăgare de inimă și promptitudine, de P. S. Episcop Apostolos al Karpathului, a cărui prezență plină de grijă s-a simțit mai pretutindeni.

De la aeroport, care se află la o distanță apreciabilă de oraș, delegații au fost conduși la Rodos cu toată atenția, locuitorii satelor parcurse întâmpinându-i, în costume naționale și cu flori, pe marginea șoselei, iar preoții așteptând cu crucea în mână în dreptul bisericilor respective și având grijă ca trecerea înalților ierarhi să fie salutată cu tradiționalul dangăt de clopote. În orașul Rodos, delegațiile au fost întâmpinate de autoritățile locale în piața din fața Primăriei, și de I.P.S. Spiridon la sediul Mitropoliei. Cu acest prilej, s-au rostit cuvântări ocazionale, din partea delegațiilor bisericești de peste hotare vorbind I.P.S. Mitropolit Meliton al Iliopolei și Tirelor, care a prezidat lucrările Conferinței din încredințarea Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Atenagora al Constantinopolului.

Inaugurarea Conferinței s-a făcut, în dimineața zilei de duminică 1 noiembrie 1964, printr-o liturghie arhierescă oficiată în sobor de conducătorii celor patrusprezece delegații, în biserica cu hramul «Bunavestire», catedrală a Mitropoliei din Rodos, în prezența reprezentanților autorităților de stat și locale, a ziariștilor greci și străini, a unor observatori romano-catolici și vechi-catolici sosiți anume la Rodos și a unui mare număr de credincioși din oraș și din alte localități grecești. La sfârșitul slujbei, a vorbit din nou I.P.S. Mitropolit Meliton al Iliopolei și Tirelor, în numele Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic, anunțând scopul celei de-a treia Conferințe Panortodoxe, subliniind importanța ei pentru relațiile viitoare ale Ortodoxiei cu celelalte Biserici și implorînd ajutorul lui Dumnezeu pentru buna desfășurare a lucrărilor ei.

Lucrările propriu-zise ale Conferinței s-au început în după-amiaza zilei de 1 noiembrie 1964, în catedrala «Bunavestire» de lângă sediul Mitropoliei, printr-o rugăciune comună către Părintele ceresc, pentru a acorda participanților harul călăuzitor al Sfântului Duh. Deschizînd ședințele de lucru, I.P.S. Mitropolit Meliton, președintele Conferinței, a anunțat ordinea de zi a lucrărilor, care a fost stabilită de Patriarhia Ecumenică în înțelegere cu Întâistătătorii celorlalte Biserici Ortodoxe Autocefale și și-a exprimat speranța că ele vor contribui la găsirea celor mai bune metode pentru înfăptuirea străvechilor năzuințe ale întregii creștinătăți cu privire la refacerea unității Bisericii lui Hristos.

În același spirit au vorbit, cu acest prilej, și conducătorii celorlalte delegații bisericești, precum și reprezentanții autorităților de stat și locale care au luat parte la această primă ședință. În legătură cu greutățile ce

trebuie învinse pentru a se putea ajunge la refacerea unității Bisericii, încă din această primă ședință de lucru s-au făcut auzite îndreptățite critici la adresa atitudinii actualei conduceri a Bisericii Romano-Catolice față de Biserica Ortodoxă și s-au exprimat serioase îndoieli cu privire la șansele pe care le-ar putea avea începerea, în condițiile de azi, a unui dialog între Ortodoxie și Vatican.

Înainte de abordarea temelor înscrise pe ordinea de zi a Conferinței, președintele întrunirii a anunțat că I.P.S. Mitropolit Hrisostom al Mirelor va îndeplini, din însărcinarea Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic, sarcina de secretar-general al Conferinței și s-a dat citire diferitelor mesaje, scrisori și telegrame de salut și urări adresate celei de-a treia Conferințe Panortodoxe de la Rodos de către personalități bisericești ca: Paul al VI-lea, episcop al Romei și papă, din partea sa, a Conciliului al II-lea de la Vatican și a Bisericii Romano-Catolice; Mihael Ramsay, arhiepiscop de Canterbury și primat al Angliei, din partea sa și a Bisericii Anglicane; Andreas Rinkel, arhiepiscop de Utrecht, din partea sa și a Bisericii Vechi-Catolice; Dr. W. Visser't Hooft, din partea sa și a organelor reprezentative ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, etc.

Întrucât majoritatea delegaților au cerut ca fiecare răspuns să fie întocmit cu deosebită grijă, pentru a nu anticipa sub nici o formă asupra atitudinii ce va rezulta din discuțiile asupra temelor înscrise pe ordinea de zi și au stăruit ca răspunsurile să fie mai întâi discutate și după aceea votate de plenul Conferinței, s-a hotărât a se proceda la instituirea unei comisii de redactare pentru elaborarea proiectelor acestor răspunsuri și a proiectelor altor documente ce vor trebui întocmite și puse în discuție. În legătură cu procedeele de lucru, s-a mai hotărât ca, mai înainte de a fi supuse dezbaterii adunării plene a Conferinței, proiectele propuse de această comisie să fie discutate și definitivare de conducătorii celor patru-sprezece delegații bisericești, în ședințe speciale.

Comisia de redactare a proiectelor de răspuns la scrisorile, mesajele și telegramele primite și a proiectelor de hotărâri în legătură cu atitudinea față de Vatican, a fost alcătuită din următorii delegați: I.P.S. Mitropolit Hrisostom al Mirelor (Patriarhia Ecumenică), ca președinte și secretar; I.P.S. Mitropolit Partenie al Cartaginei (Patriarhia Alexandriei), I.P.S. Mitropolit Ilie al Alepului (Patriarhia Antiohiei), I.P.S. Arhiepiscop Aristobul al Kiriacopolei (Patriarhia Ierusalimului), I.P.S. Mitropolit Vasilie al Bruxellesului și Belgiei (Patriarhia Rusă), P.S. Andrei al Baniălucei (Patriarhia Sîrbă), P.C. Diac. Prof. Nicolae Nicolaescu (Patriarhia Romîna) și Prof. H. Alivizatos (Biserica Greacă), ca membri. Ședințele de lucru ale acestei comisii speciale s-au ținut la reședința I.P.S. Mitropolit Spiridon al Rodosului, în afara programului adunărilor plene.

Pe lângă răspunsurile protocolare la scrisorile, mesajele și telegramele primite, Conferința a adresat respectuoase telegrame și Întâistătorilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale surori, informându-i pe această cale asupra începerii lucrărilor și apelînd la rugăciunile lor sfinte către Părintele ceresc ca strădaniile depuse la Rodos să slujească cât mai bine Biserica pe care

preaiubitul Său Fiu, Domnul nostru Iisus Hristos, a întemeiat-o în lume și să contribuie la înmulțirea dragostei frățești între creștinii de pretutindeni. La aceste telegrame, s-au primit, după câteva zile, răspunsuri deosebit de încurajatoare, toate fiind izvorâte din unitatea de gândire, de simțire și de atitudine a Bisericilor naționale care alcătuiesc împreună marea Biserică Ortodoxă de Răsărit, precum și din încrederea cu care clerul și credincioșii ortodocși de pretutindeni așteaptă hotărârile ce urmau a fi luate la Rodos.

Elaborarea proiectului de hotărîre cu privire la relațiile viitoare dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Veche-Catolică a fost încredințată de Conferință unei alte comisii speciale, care a fost alcătuită din următorii delegați: I.P.S. Mitropolit Ieronim al Rodopolei (Patriarhia Ecumenică), P. S. Arhiepiscop Ștefan al Bielostocului și Gdanskului (Biserica Polonă), P.S. Episcop Metodie al Trebisovskului (Biserica Cehoslovacă), P.C. Arhim. Ghermanos (Patriarhia Ierusalimului), P.C. Arhim. Filaret (Patriarhia Rusă), Diac. Prof. Nicolae Nicolaescu (Patriarhia Română), Prof. D. Moraitis (Biserica Greacă), Prof. P. Hristu (Patriarhia Ecumenică), Prof. A. Mihailov (Patriarhia Bulgară), Prof. A. Mițidis (Biserica Cipriotă) și Prof. I. Karmiris (Biserica Greciei).

Tot astfel, elaborarea proiectului de hotărîre cu privire al modalitatea reluării discuțiilor dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Anglicană a fost încredințată unei alte comisii speciale, care a avut următoarea componență: I.P.S. Mitropolit Nicodim al Slivei (Patriarhia Bulgară), P.S. Episcop Andrei al Banialucăi (Patriarhia Sîrbă), P.S. Episcop Gheorghie al Trimitundeii (Biserica Cipriotă), P.C. Arhim. Cosma Papadopoulos (Patriarhia Antiohiei), Prof. V. Anagnostopoulos (Patriarhia Ecumenică), Prof. G. Konidaris (Patriarhia Alexandriei), Prof. P. Trembela (Patriarhia Ierusalimului), Prof. A. Buevski (Patriarhia Rusă), Prof. H. Alivizatos (Biserica Greciei), Pr. Prof. A. Mihalov (Biserica Cehoslovaciei) și Prof. H. Kirkinen (Biserica Finlandei). Întrunirile acestor două comisii s-au ținut tot la reședința I.P.S. Mitropolit Spiridon al Rodosului, în afara programului de ședințe plene ale Conferinței.

Se știe că dialogul cu Biserica Romano-Catolică a fost hotărît, principal, de cea de a doua Conferință Panortodoxă de la Rodos, care și-a ținut lucrările între 26—29 septembrie 1963. S-a hotărît atunci ca, la timpul potrivit, Biserica Ortodoxă să propună Bisericii Romano-Catolice începerea unui dialog în condiții de egalitate și s-a stabilit ca, mai înainte de a se păși la înfăptuirea acestei hotărîri, să se obțină avizul favorabil al tuturor Întâistătorilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale. În acest scop, unele consultări s-au încercat pe cale de corespondență.

Dar cea mai bună cale pentru asigurarea unei atitudini unitare în problemele de interes comun rămînea tot consultarea directă și luarea unei hotărîri în sobor, adică întrunirea unei noi Conferințe Panortodoxe, singura în măsură să stabilească momentul, forma, conținutul, etapele și limitele unui astfel de dialog și aceasta cu atît mai mult, cu cît Biserica Ro-

mano-Catolică a supus deliberării întregului său episcopat, întrunit în Conciliu, problema raportului ei cu celelalte Biserici și organizații creștine.

De aceea, Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora a luat inițiativa convocării celei de-a treia Conferințe Panortodoxe și a înscris pe ordinea ei de zi întâi problema dialogului cu Biserica Romano-Catolică și apoi problema reluării tratativelor cu Biserica Anglicană și cu Biserica Veche-Catolică. Problema dialogului cu Biserica Romano-Catolică a fost înscrisă de Patriarhia Ecumenică pe ordinea de zi a Conferinței și anunțată celorlalte Biserici Ortodoxe Autocefale sub forma următoare :

«a. Aducerea la îndeplinire a hotărârilor celei de-a doua Conferințe Panortodoxe de la Rodos ;

«b. Studiarea și definitivarea modalității de aducere la cunoștința Bisericii Romano-Catolice a hotărârii Preasfintei noastre Biserici cu privire la ducerea unui dialog cu ea», și

«c. Conținutul și desfășurarea acestui dialog, cu alte cuvinte, terenul și secțiile în jurul cărora, din punctul nostru de vedere ortodox, se va duce, treptat, dialogul, potrivit cu hotărârea luată anul trecut la Conferința Panortodoxă de la Rodos și întru aducerea ei la îndeplinire.»

La prima vedere, s-ar părea că, pentru o Biserică angajată mai de mult în dialogul intercreștin, ca membră în Consiliul Ecumenic al Bisericilor și rugătoare sinceră pentru refacerea unității creștine, cum este cea Ortodoxă, începerea unui dialog cu Biserica Romano-Catolică ar fi bine-venită.

Problema dialogului cu Biserica Romano-Catolică a fost deci studiată cu toată seriozitatea de conducerea Bisericii Ortodoxe Române, care s-a îngrijit ca delegația trimisă la Rodos să dispună de îndrumări precise, ca și de cuvenita informare documentară. În acest scop, temele înscrise de Patriarhia Ecumenică pe ordinea de zi a celei de-a treia Conferințe Panortodoxe de la Rodos au fost supuse, din inițiativa Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh Justinian, deliberării Sinodului Permanent, care, în ședințele sale din 29 octombrie 1964, asupra problemei dialogului cu Biserica Romano-Catolică, a hotărât următoarele :

«Întâmpinarea unui dialog pe picior de egalitate cu Biserica Romano-Catolică a fost hotărâtă de Bisericile Ortodoxe în cea de-a doua Conferință Panortodoxă de la Rodos (septembrie 1963), într-un moment când Conciliul al II-lea de la Vatican dădea impresia unor reconsiderări ale pozițiilor Bisericii Romano-Catolice, poziții care au creat dezbinarea de veacuri între cele două Biserici. Ulterior însă Papa Paul al VI-lea, în Enciclica «Ecclesiam Suam» și în alte declarații, nu recunoaște Bisericii Ortodoxe o poziție de egalitate cu cea Romano-Catolică. El afirmă că numai Biserica Romano-Catolică posedă plenitudinea adevărului și a unității. De aceea el cheamă pe toți «creștinii separați», inclusiv pe membrii Bisericii Ortodoxe, să intre în «staulul Romei». Acesta este sensul dialogului propus de Papa Paul al VI-lea. Conciliul al II-lea de la Vatican nu și-a spus pînă acum cuvîntul definitiv în problemele sale principale și îndeosebi în acelea ale ecumenismului și dialogului, care se află încă în faza discuțiilor.

«În asemenea situație, este mai potrivit ca Biserica Ortodoxă să aștepte terminarea dezbaterilor Conciliului al II-lea de la Vatican și definitivarea lucrărilor lui și abia după aceea să se pronunțe în problema dialogului. În orice caz, înainte de începerea dialogului, Biserica Ortodoxă Română socotește necesar să se creeze condițiile unui dialog pe picior de egalitate și a unei atmosfere favorabile lui ; să se înlăture unele situații care întrețin neîncrederea între cele două Biserici ; să se inaugureze un nou mod de relații între ele, prin care fiecare să se abțină de la orice acțiune supărătoare și dăunătoare pentru cealaltă. Astfel, este necesar ca Biserica Romano-Catolică să renunțe la uniția ca formulă a refacerii unității între cele două Biserici, cum și la intenția de a restabili uniția acolo unde ea s-a destrămat. Calea uniției și a dialogului nu poate fi folosită concomitent. De asemenea, socotim util ca Biserica Romano-Catolică să înceteze a trata țările cu populație ortodoxă drept «terrae missionis», întrucît o activitate prozelitistă este incompatibilă cu dialogul.

«Considerăm că spiritul vremii noastre impune tuturor Bisericilor, deci și celei Romano-Catolice, să treacă de la atitudinea prozelitistă și exclusivistă față de ceilalți creștini, la o atitudine cu adevărat ecumenistă. Conducătorii Bisericii Romano-Catolice să adopte un vocabular ecumenist de fond, nu numai de formă, renunțînd la chemarea celorlalți creștini la «unicul staul» și la «plenitudinea adevărului». Prin aceasta, Biserica Romano-Catolică va demonstra că nu se mai consideră centru al năzuințelor ecumeniste contemporane și că privește Biserica Ortodoxă ca soră egală în demnitate și valoare eclesiologică.

«Dialogul între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă nu trebuie să se limiteze la aceste două Biserici și nici să stingherească dialogul ecumenist cu celelalte Biserici creștine, întrucît spiritul ecumenist a cuprins în vremea noastră întreaga creștinătate. Deoarece problema ecumenismului și a dialogului se discută în Biserica Romano-Catolică la nivelul cel mai înalt — acela al unui Conciliu —, potrivit este ca și Biserica Ortodoxă să-și formuleze atitudinea față de aceste probleme în forul său cel mai înalt și mai reprezentativ, Sinodul Ecumenic Ortodox.

«Pînă atunci, considerăm posibil un dialog în vederea unei colaborări pe terenul creștinismului practic, fără chemarea unor Biserici la sînul altor Biserici, ci în adunarea tuturor Bisericilor creștine, aceea a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, din care lipsește Biserica Romano-Catolică. O asemenea colaborare ar avea ca scop principal slujirea marilor idealuri creștine și aspirații ale omenirii contemporane, socotind că mesajul evanghelic către lume poate fi mai rodnic dacă este susținut împreună de toate Bisericile creștine și nădăjduind că relațiile dintre Biserici vor continua să se dezvolte, putîndu-se trece de la etapa colaborării pe teren practic la aceea a unui dialog al unirii Bisericilor, pentru care amîndouă Bisericile îndreaptă necontenit rugăciuni către Dumnezeu.»

La Rcdos, argumentele pentru care Biserica Ortodoxă Romînă a luat hotărîrea de mai sus — hotărîre citită în Conferința de I.P.S. Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei, în traducere greacă, la ședința plenară din

4 noiembrie 1964 și depusă îndată la biroul Conferinței — au fost susținute, cu noi informații, și de alte delegații și în special de I.P.S. Mitropolit Alexandru al Emesei, conducătorul delegației antiohiene ; I.P.S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Ladogei, conducătorul delegației ruse ; I.P.S. Mitropolit Damaschin al Zagrebului, conducătorul delegației sârbe ; I.P.S. Mitropolit Clement al Stara-Zagorei, conducătorul delegației bulgare ; I.P.S. Arhiepiscop Ștefan al Bielostocului și Gdanskului, conducătorul delegației poloneze ; P. S. Episcop Ilie al Semognetului, reprezentantul Bisericii Georgiene și P.S. Episcop Metodie al Trebisovskului, conducătorul delegației cehoslovace.

«Hotărîrea celei de-a doua Conferințe Panortodoxe de la Rodos — a susținut, printre altele, I.P.S. Mitropolit Justin, conducătorul delegației Romîne — s-a luat cu multă rezervă, căci dialogul a fost decis doar «principal», «în condiții de egalitate» și «la timpul potrivit». Astăzi, noi avem în față, din partea Bisericii Romano-Catolice, atitudini și fapte care ne obligă la cumpănire, prudentă și așteptare. Dacă sîntem acum mai rezervați în problema dialogului cu Roma, este bine să se știe că motive independente de voința noastră ne obligă la aceasta, că dacă nu putem face pași mai departe în raport cu cele hotărîte principal și condiționat acum un an la Rodos, vina o poartă în întregime conducerea actuală a Bisericii Romano-Catolice. Fapte și documente ca cele citate în hotărîrea Sinodului Permanent al Bisericii Ortodoxe Romîne sînt dovezi indiscutabile că Biserica Romano-Catolică nu este pregătită nici sub raport teoretic și psihologic, nici din punct de vedere practic, pentru un dialog sincer și pe picior de egalitate cu Biserica Ortodoxă... Este adevărat că cea de-a doua Conferință Panortodoxă s-a arătat favorabilă dialogului cu Roma, căci tuturor ne este scumpă cauza refacerii unității creștinismului, dar noi sîntem stăpîni pe hotărîrile noastre și, în funcție de realități, putem și sîntem datori să le revizuiem, să amînăm executarea lor, ori chiar să renunțăm cu totul la ele. Mai înainte de a ni se vorbi despre consecvența pe care am datora-o față de hotărîrile noastre anterioare, se cuvine a ni se dovedi cu fapte concrete că Vaticanul și-a schimbat vechea atitudine față de noi. Realitatea istorică arată însă tocmai contrariul a ceea ce speram și eram în drept să așteptăm din partea Vaticanului. În loc să trecem la aplicarea hotărîrii noastre de acum un an, noi avem acum îndatorirea de a lua aminte, cu toată seriozitatea, la toate obstacolele pe care însuși Vaticanul le așează în calea dialogului și de a ține seama, mai presus de orice, de răspunderea pe care, ca slujitori ai Bisericii Ortodoxe, o avem față de masele de credincioși încredințate nouă spre păstorie. De aceea, potrivit înțeleptelor hotărîri luate în această privință de conducerea Bisericii Ortodoxe Romîne și de acord cu cele exprimate aici de majoritatea delegațiilor, considerăm că nu este cazul a se aviza la nici o scrisoare sau delegație prin care să se anunțe dialogul cu Roma și la nici o instituire de comisie pentru pregătirea sau începerea acestui dialog și propunem ca în hotărîrea finală, precum și în mesajul Conferinței noastre către lumea creștină, să se amintească de motivele obiective care ne opresc a trece la înlăptuirea dezideratelor for-

multe de participanții la lucrările celei de-a doua Conferințe Panortodoxe de la Rodos.»

În același spirit de înaltă răspundere pentru demnitatea Ortodoxiei au vorbit, după aceea, și membrii altor delegații și mai ales I.P.S. Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei și Damaschin al Zagrebului, astfel încît s-a ajuns, după documentate și edificatoare dezbateri, la concluzia că din partea Bisericii Romano-Catolice nu sînt întrunite condițiile unui dialog real cu Biserica Ortodoxă, ceea ce înțelege Vaticanul prin «dialog» fiind de fapt un simplu «monolog» și un mijloc de atragere a altora la catholicism.

Asupra celorlalte două probleme înscrise de Patriarhia Ecumenică pe ordinea de zi a celei de-a treia Conferințe Panortodoxe de la Rodos — «d. Luarea în comun a unei hotărîri panortodoxe definitive cu privire la chestiunea continuării discuțiilor dogmatice dintre ortodocși și anglicani. prin instituirea unei Comisii mixte din teologi anglicani și ortodocși, și e) Luarea de asemenea a unei hotărîri panortodoxe definitive asupra temei constituirii unei Comisii mixte dintre reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe și ai Bisericii Vechi-Catolice, pentru continuarea și promovarea discuțiilor teologice de pînă acum dintre cele două Biserici» —, încă de la primele discuții s-a constatat o deplină unanimitate de opinii între delegați, ceea ce a ușurat mult munca comisiilor speciale însărcinate cu elaborarea proiectelor de hotărîre asupra acestor probleme. Reluarea discuțiilor teologice dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile Anglicană și Vechi-Catolică a fost deci aprobată fără nici o rezervă, știut fiind, din relațiile de pînă acum, că nici una dintre acestea nu nutrește intenții de prozelitism pe seama ortodocșilor și că amîndouă își împletesc efortul spre refacerea unității creștine cu strădania celorlalte Biserici, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Pentru viitoarele discuții teologice ce urmează a fi înscrise pe ordinea de zi a lucrărilor acestor două Comisii, cea de-a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos a acceptat, în principiu, listele de teme propuse în acest scop de Patriarhia Ecumenică. În aceste liste, au fost înscrise atît temele care au mai format obiectul discuțiilor dintre unele Biserici Ortodoxe locale cu Bisericile Anglicană și Vechi-Catolică, cît și teme care au rămas atunci în suspensie, ori n-au fost de loc examinate pînă în prezent. La întocmirea listei de teme pentru discuțiile cu Biserica Anglicană, s-a pornit de la tratativele începute în anul 1921 și continuate, în diverse localități, cu unele Biserici Ortodoxe locale, în 1922, 1930, 1931, 1935 și 1936, ultimele două din aceste date referindu-se, precum se știe, la tratativele dintre Biserica Anglicană și Biserica Ortodoxă Romînă.

Pentru întocmirea listei de teme în vederea discuțiilor cu Vechii-Catolici, s-a pornit de la tratativele începute, între vetero-catolici și ortodocși, în anii 1874 și 1875, la Bonn și s-a ținut seama și de discuțiile purtate după

1892 la Rotterdam, la Bonn sau în alte localități, terminînd cu vizita prietenească pe care Arhiepiscopul Andreas Rinkel din Utrecht, actualul Întîistătător al Bisericii Vechi-Catolice, a făcut-o Patriarhiei Ecumenice în anul 1962, cînd s-a avizat la formarea unei Comisii mixte pentru reluarea discuțiilor între cele două Biserici.

Concluziile la care cea de-a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos a ajuns, la sfîrșitul deliberărilor, au fost comunicate telefonic, pentru informare și aviz, atît Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Atenagora al Constantinopolului, cît și altor Întîistătători ai Bisericilor Ortodoxe Autocefale, prin grija delegațiilor respective. Avînd și aprobarea acestora, ele și-au găsit expresia în două documente finale : «Hotărîrea» și «Mesajul», ambele adoptate, cu unanimitate de voturi, în ședințele plene din ziua de 14 noiembrie 1964, într-o atmosferă de adînc respect pentru unitatea Ortodoxiei și pentru inegalabilele valori spirituale păstrate fără stîrbire în patrimoniul dogmatic, canonic și liturgic primit de ea de la Mîntuitorul prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți.

Cea de a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos și-a îndreptat atenția și către străvechile Biserici Creștine ale Răsăritului, adresîndu-le un călduros salut frățesc în Hristos și exprimînd nădejdea că unul și același Domn va binecuvînta dezvoltarea mai departe a legăturilor frățești dintre ele și Biserica Ortodoxă.

Mesajul adresat lumii creștine a fost promulgat solemn — în prezența unui mare număr de credincioși, a reprezentanților autorităților grecești, a ziaristilor și a observatorilor romano-catolici și vechi-catolici — la sfîrșitul liturghiei arhieresti oficiate de soborul conducătorilor de delegații în catedrala mitropolitană din orasul Rodos, în dimineata zilei de duminică 15 noiembrie 1964. Pe lîngă dorința Bisericii Ortodoxe de a cultiva bunele relații cu celelalte Biserici și de a colabora cu ele la refacerea unității creștine, Mesajul exprimă și dorința Ortodoxiei de a servi marea cauză a păcii și buneii înțelegeri între popoare și state, prin cultivarea încrederii, apropierii și dragostei frățești între oameni.

Zilele de 16, 17 și 18 noiembrie au fost consacrate vizitării unor biserici, mînăstiri și regiuni pitorești din Grecia, ca : Mînăstirea Penteli de lîngă Atena, muzeul de antichități și alte așezăminte din Atena, Corintul, Catedrala mitropolitană din orașul Patras și altele. N-a lipsit, desigur, primirea delegațiilor de către I.P.S. Hrisostom, arhiepiscopul Atenei și a toată Grecia, care le-a oferit o recepție la reședința Arhiepiscopiei și apoi o agapă la un mare restaurant din Atena și care a ținut să-și exprime satisfacția pentru contribuția Conferinței la afirmarea unității de acțiune a Ortodoxiei în problemele de interes comun ce i se înfățișează în vremea noastră.

Textul celor două documente, care pecetluiesc rezultatul lucrărilor desfășurate la Rodos este :

HOTĂRÎREA CELEI DE A TREIA CONFERINȚE PANORTODOXE DE LA RODOS

«1. Sfânta noastră Biserică Ortodoxă proclamă că dorește totdeauna raporturi bune cu toate Bisericile și confesiunile creștine, spre zidirea unității creștinilor în Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească Biserică a Domnului, după cuvântul Lui «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 21).

2. În acest spirit, prima Conferință Panortodoxă de la Rodos s-a pronunțat în favoarea cultivării raporturilor intercreștine în dragostea lui Hristos, iar a doua Conferință Panortodoxă de la Rodos a hotărât în principiu să propună Bisericii Romano-Catolice un dialog în condiții de egalitate.

3. Cea de-a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos repetă dorința exprimată mai înainte de Biserica Ortodoxă cu privire la tema aceasta a dialogului, dar, studiind amănuntele acestuia, a constatat că pentru un început rodnic al unui dialog teologic real, este necesară pregătirea trebuitoare și crearea de condiții corespunzătoare.

4. Aceasta nu înseamnă că fiecare dintre Bisericile Ortodoxe locale nu este liberă să continue a cultiva, în numele său propriu și nu al întregii Ortodoxii, raporturi frățești cu Biserica Romano-Catolică, cu convingerea că, în acest fel, vor putea fi eliminate în mod treptat dificultățile care există în prezent.

5. În acest scop, ca și pentru o mai bună slujire a acestei cauze sacre, cea de-a treia Conferință Panortodoxă supune Bisericilor noastre Ortodoxe locale rugămintea de a studia problemele de amănunt ale temei acestui dialog din punct de vedere ortodox și să schimbe între ele rezultatele acestor studii, precum și orice altă informație referitoare la aceasta.

6. În ceea ce privește tema continuării discuțiilor teologice între Biserica noastră Ortodoxă și Biserica Anglicană, Conferința a treia Panortodoxă hotărăște :

a) Constituirea imediată a unei Comisii teologice interortodoxe din teologi specialiști de la unul pînă la maximum trei membri din fiecare Biserică Ortodoxă, rînduiți de Bisericile respective.

b) Acceptarea în principiu, ca listă a temelor de discutat, a listei alcătuite de Patriarhia Ecumenică, pe baza discuțiilor care s-au purtat pînă acum.

c) Pregătirea din vreme a acestei Comisii interortodoxe înainte de începerea discuțiilor teologice cu anglicanii — la locul și în timpul care vor fi stabilite prin înțelegerea comună a Bisericilor Ortodoxe locale între ele, și

d) Stabilirea datei începerii acestor discuții teologice între cele două părți, potrivit înțelegerii comune dintre Biserica Ortodoxă și cea Anglicană.

7. *În ce privește tema continuării discuțiilor teologice între Biserica noastră Ortodoxă și Biserica Veche-Catolică, cea de-a treia Conferință Panortodoxă hotărăște :*

a) *Instituirea imediată a unei Comisii teologice interortodoxe din teologi specialiști, al căror număr și persoane vor fi stabilite prin înțelegere comună între Bisericile Ortodoxe locale.*

b) *Pregătirea sistematică, de către această Comisie, a tezelor ortodoxe pentru viitoarele discuții teologice, pe baza textelor simbolice, dogmatice și liturgice ale Bisericilor Vechi-Catolice, pe baza materialului strâns până acum, precum și a rezultatelor discuțiilor respective anterioare de mulți ani, și*

c) *Începerea discuțiilor cu o Comisie teologică corespunzătoare a Bisericii Vechi-Catolice, după înțelegerea comună a ambelor Biserici.*

8. *În sfârșit, cea de-a treia Conferință Panortodoxă hotărăște :*

a) *Aceste hotărâri și mesajul Conferinței să fie supuse întru tot Sfinței Sale Sanctității Patriarhului Ecumenic și celorlalți Înalt Prea Sfințiși Întâistătători ai Bisericilor Ortodoxe, și*

b) *Toate informațiile despre cele hotărâte la Conferință să fie date Bisericilor interesate de către Patriarhia Ecumenică, potrivit cu cele hotărâte, în mod corespunzător.»*

MESAJUL CELEI DE A TREIA CONFERINȚE PANORTODOXE

«Ajungînd la sfîrșitul acestei lucrări sacre, pe care ne-a încredințat-o nouă Sfînta noastră Biserică, binecuvîntăm numele Domnului și adresăm mulțumirea noastră către Dumnezeu cel în Treime, care ne-a învrednicit să mergem și de data aceasta pe calea voinței Lui și să slujim duhul frăției, dragostei, unității și păcii față de toți.

Dînd seama acum tuturor, în fața lui Dumnezeu, cu Apostolul Pavel întru smerenia sufletului mărturisim : «Lauda noastră aceasta este, mărturia conștiinței noastre, că în curăția și sinceritatea lui Dumnezeu, nu în înțelepciune trupească, ci în harul lui Dumnezeu ne-am purtat», urmînd împăcarea și pacea față de noi înșine, unii față de alții și în întreaga lume.

Deja pentru a treia oară, la chemarea Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic D. D. Atenagora și cu consimțămîntul Înalt Prea Sfinților Întâistătători ai Sfințelor noastre Biserici locale, întrunindu-ne în această insulă paulină Rodos, ca reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe, am rînduit ca scop al întrunirii noastre cele pe care Sfintele noastre Biserici locale au binevoit să ne poruncească.

Sfânta noastră Biserică Ortodoxă, în toate pe care le voințește și le săvârșește, dovedindu-se «că este înțeleaptă spre bine» (Romani XVI, 19), proclamă cu curaj către lume, încă o dată, că dorește totdeauna legături bune cu toate Bisericile și Confesiunile creștine, spre zidirea unității creștinilor întru Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească Biserică a Domnului, după cuvîntul Său «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 21).

Această sfîntă dorință — semn esențial al ei ca Trupul cel viu al lui Hristos și în același timp element dinamic în ea, care formează neîncetat pornirea spre lucrări concrete, manifestîndu-se, pe de o parte, totdeauna și de-a lungul veacurilor ca înlănțuire de fapte incontestabil făcătoare de pace și ziditoare a coaserii din nou a Cămășii Domnului, iar, pe de altă parte, orientîndu-se în cele din urmă ființial spre hotărîri panortodoxe în forma unei cultivări mai generale a legăturilor frățești cu toate Bisericile și Confesiunile creștine, ca și spre un dialog și spre discuții îndeosebi în cele trei direcții, adică spre venerabila Biserică Romano-Catolică și venerabilele Biserici Anglicană și Veche-Catolică —, a fost pusă în fața sfîntelor noastre Biserici locale și a noastră înșine, ca reprezentanți ai lor, sub forma ei cea mai concretă.

Astfel, prezenta noastră a treia Conferință Panortodoxă, în tema dialogului cu Biserica Romano-Catolică în condiții de egalitate, a ajuns la următoarea hotărîre.

«Cea de-a treia Conferință Panortodoxă repetă acum dorința Bisericii Ortodoxe exprimată mai înainte cu privire la tema acestui dialog, dar, studiînd amănuntele acestuia, a constatat că pentru un început rodnic al unui dialog teologic real, este necesară pregătirea trebuincioasă și crearea condițiilor corespunzătoare.

Aceasta nu înseamnă că fiecare dintre Bisericile Ortodoxe locale nu este liberă, în numele ei propriu și nu al întregii Ortodoxii, să continue a cultiva raporturi frățești cu Biserica Romano-Catolică, cu convingerea că în acest fel vor fi eliminate în mod treptat dificultățile existente.

În acest scop, ca și spre o slujire mai bună a acestei cauze sacre, Conferința a treia Panortodoxă supune Bisericilor noastre Ortodoxe locale rugămîntea de a studia amănuntele temei acestui dialog din punct de vedere ortodox și de a schimba între ele rezultatele cercetărilor lor, ca și orice alte informații cu privire la aceasta».

În ce privește discuțiile teologice ale Bisericii noastre Ortodoxe cu Biserica Anglicană, pe de o parte, și cu Biserica Veche Catolică, pe de altă parte, ca urmare a contactelor și lucrărilor anterioare de mulți ani ale Bisericilor noastre Ortodoxe locale cu aceste două Biserici, cea de-a treia Conferință Panortodoxă a ajuns la hotărîrea constituirii imediate a două Comisii teologice interortodoxe speciale, pentru continuarea discuțiilor teologice între părți.

După toate acestea, Conferința a treia Panortodoxă, cu aceeași dragoste și prietenie își îndreaptă gândul și către venerabilele Biserici vechi ale Răsăritului, către care trimite un călduros salut frățesc, exprimând urarea și nădejdea sfintei Biserici Ortodoxe că unul și același Domn va binecuvînta orice dezvoltare mai departe a legăturilor noastre frățesti.

Vestind acestea, Conferința noastră Panortodoxă este convinsă că a fost miluită de Dumnezeu în lucrarea ei. Sprijinindu-se pe rugăciunea Bisericii și voind să corespundă așteptării turmelor locale, în deplină înțelegere și dragoste, în unitatea duhului și a inimilor, ea a mers pe calea împăcării, a prieteniei și a frățietății cu o dispoziție sinceră față de toți, țintind spre unitatea finală a tuturor în Hristos Iisus Domnul nostru, Căruia i se cuvine slavă în veci. Amin.»

Diac. Prof. N. I. NICOLAESCU

SESIUNEA A IV-A DE LA NYBORG A CONFERINTEI BISERICILOR EUROPENE

Conferința Bisericilor Europene, numită și Conferința de la Nyborg, sau simplu «Nyborg», după numele orașului danez Nyborg, unde au avut loc primele trei sesiuni oficiale, este o organizație în care se întâlnesc și discută un număr de Biserici din Europa, începînd din 1959 și pînă astăzi. Pusă la cale în timpul unor întâlniri creștine anterioare, această Conferință urmărește scopuri practice : să apropie pe diferiții creștini europeni unii de alții printr-o cunoaștere reciprocă cît mai reală, să contribuie la o înțelegere cît mai veridică a popoarelor europene între ele, îndeosebi a celor din Est și din Vest, și să ajute la promovarea vieții creștine și a evoluției pozitive a popoarelor din celalalte continente. Statutul, votat la 8 octombrie 1964, deși laconic, precizează : «Scopul lucrărilor (a Bisericilor Europene) este de a studia, în întâlniri regulate, problemele care privesc Bisericile din Europa și de a se intrajutora în săvîrșirea slujirii care revine tuturor Bisericilor în situația europeană prezentă. Conferința este autonomă ; totuși ea e strîns asociată Consiliului Ecumenic al Bisericilor în efortul comun de a face să progreseze unitatea și slujirea creștină» (art. 1, a. b.). Conferința poate să întretină raporturi cu alte organizații ecumenice și alianțe confesionale (art. 8). Cum se vede, această organizație este — în linii mari — o secție europeană a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care fără să și-o atașeze oficial, o consideră colaboratoare în lucrarea sa generală pentru Europa. Fără a fi specificat în Statut, Conferința urmărește, prin promovarea «intrajutorării», a «unității» și a «slujirii creștine», o cunoaștere reciprocă mai intensă și mai reală, pentru a contribui, într-o măsură, la îmbunătățirea climatului general.

Conferința a ținut pînă acum patru adunări plenare : «Nyborg I» în 1959, «Nyborg II» în 1960, «Nyborg III» în 1962 și «Nyborg IV» în 1964. Fiecare din aceste adunări a tratat cîte o temă de ansamblu, prezentată în 3—4 referate ; prima Conferință s-a ocupat cu *Creștinismul european în lumea contemporană seculară*, a doua cu *Rolul Bisericilor europene în lumea schimbătoare*, a treia cu probleme de perspectivă, dintre care unele aveau să devină teme la cea de a patra adunare, cum au fost : 1. *Trăirea împreună între continente* și 2. *Trăirea împreună ca generații*.

Ultima Adunare plenară, «Nyborg IV», ținută între 5 și 9 octombrie 1964, pe bordul vasului danez «Bornholm», în apele Baltice, regiunea Kate Gat-Aarhus, a dat contur mai precis Conferinței Bisericilor Europene atît prin adoptarea noului Statut, cît și printr-un contact mai larg între delegații participanți în număr mai ridicat decît la plenarele anterioare. Conferința s-a încheiat și s-a organizat pe «bază trinitară» formulată aproape în aceeași termeni ca în Statutul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. După Statutul adoptat recent, Conferința «este o asociație ecumenică a Bisericilor Europene care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mîntuitor, după Scripturi și care, pentru aceasta, se străduiesc să răspundă împreună chemării lor comune pentru mărirea unui singur Dumnezeu : Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh» (art. 1. a). E o bază dogmatică pe care se pot construi lucruri bune.

Organele Conferinței sînt : a. *Adunarea plenară* care se întrunește la 2 ani, fiind convocată de Prezidium și pregătită de acesta și de Comitetul consultativ. Ea alege, pentru o durată de 6 ani, Prezidiumul — alcătuit din 5—7 membri, și Comitetul consultativ — alcătuit din 15—21 membri, din care unei treimi îi încetează mandatul la fiecare 2 ani ; b. *Prezidiumul*, care dirijează lucrările între adunările plenare și în timpul acestora ; membrii lui sînt aleși pe 6 ani după criteriu confesional și geografic și, la expirarea mandatului, pot fi realeși ; c. *Comitetul consultativ*, care colaborează de aproape cu Prezidiumul și, în ședințe comune, ia hotărîri de acord cu acesta cînd majoritatea membrilor din ambele organe sînt prezenți. Membrii care nu pot participa la ședințele comune ale Prezidiumului și ale Comitetului consultativ pot fi înlocuiți cu persoane care, în general, sã aparțină aceleași Biserici ; d. *Secretariatul* alcătuit dintr-un secretar, un casier și un secretar consilier, care au un rol administrativ și organizatoric deosebit de important, mai ales în perioadele de convocare a Comisiilor de lucru și a plenarelor (Statut, art. 3, 4, 5). Bisericile membre ale Conferinței vor contribui la bugetul acesteia după posibilitățile de care dispun (art. 6). Prezidiumul și Comitetul consultativ pot crea grupe de lucru cu sarcini corespunzătoare necesităților Conferinței (art. 7). Între «Nyborg III» și «Nyborg IV» s-a elaborat de către Comitetul consultativ proiectul de Statut care a fost trimis Bisericilor pentru observații și s-au organizat patru grupe de lucru cu următoarele teme : 1. Datoria Bisericilor europene față de celelalte continente ; 2. Biserica și Statul în Europa de astăzi ; 3. Bisericile și evoluția socială contemporană în Europa ; 4. Colaborarea și răspunderea mutuală a generațiilor.

În aceeași epocă (1962—1964), Conferința a intrat în legătură cu numeroase organizații ecumenice, confesionale, federative, luptătoare pentru pace, etc. : Comisia Credință și Constituție, Comisia Tineretului, Secretariatul pentru emigrațiuni, toate din sînul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. apoi : Conferința Bisericilor Protestante din țările latine ale

Europei, Conferința Bisericilor riverane ale Rinului, Conferința Creștină pentru Pace (prin Comitetul său executiv și cu a doua Adunare mondială creștină pentru pace), Comitetul evanghelic pentru problemele școlare, Comitetul evanghelic pentru problemele rurale, etc. Conferința cultivă, de asemenea, raporturi cu Conferința Bisericilor din Asia Orientală și Conferința Bisericilor din întreaga Africă.

Episcopul anglican Hunter a comentat o apreciere a lui Visser't Hooft. Pe de altă parte, Conferința constată că Bisericile Europene se lovesc de probleme și se găsesc în fața unor situații necunoscute mai înainte. ceea ce impune o colaborare și o coordonare efectivă a strădaniilor. Diversitatea climatelor ideologice în care trăiesc și lucrează Bisericile Europene necesită un contact și schimburi continui între ele pentru folosul lor reciproc. Aceste contacte pot fi stabilite și coordonate cu grijă de către Conferință. Europa fiind locul ideal de contact cu Ortodoxia, Conferința ar fi în măsură să înmulțească și să întărească aceste raporturi.

I. PARTICIPARE ȘI ORGANIZARE. — La Conferința «Nyborg IV» au participat circa 250 de delegați, observatori și reprezentanți ai presei și televiziunii, din 24 de țări europene, inclusiv un delegat al Bisericilor din Statele Unite. Au fost 216 delegați propriu-zisi, dintre care cîțiva interpreți, 2 observatori romano-catolici (Monseniorul Arrighi J. F., subsecretar în Secretariatul pentru Unitatea creștinilor și Reverendul Andersen Ib. H., preot danez) și 31 reporteri de presă și televiziune (13 pentru presa de limbă engleză și limbi scandinave, 12 pentru presa de limbă germană, 3 pentru presa de limbă franceză și 3 pentru televiziune). Unele delegații au avut pînă la 50 de membri, cum a fost aceea a ambelor Germanii, altele pînă la 24, cum a fost aceea a Elveției. Ortodoxia a fost reprezentată de un număr de delegați, ca : aceea a Patriarhiei Ecumenice (P. S. Emilian Timiadis), a Bisericilor din U.R.S.S. (12 membri, dintre care 7 ortodocși și 5 eterodocși, conduși de I.P.S. Alexei, arhiepiscopul de Tallin și Estonia), a Bisericilor din R.P.R. (6 membri, dintre care 5 ortodocși și un reformat), a Bisericilor din Jugoslavia (3 membri, dintre care 1 ortodox). Cei 16 ortodocși față de mai mult de 200 de protestanți de toate nuanțele, alături de cîțiva catolici, exprimau un procentaj minim față de numărul real de credincioși pe care ei îi reprezentau. Însă, cum se va vedea mai departe, Conferința a corectat, cel puțin în parte, situația, acordînd ortodocșilor un număr de locuri ceva mai ridicat ca pînă acum în organele de conducere ale Organizației. Opt țări din Răsăritul și Centrul Europei au fost reprezentate de circa 50 de delegați, adică a cincea parte din totalul participanților la Conferință. Proporția e deocamdată mică, dar ea poate fi corectată în viitor dacă o seamă de Biserici Ortodoxe din Sud-Estul Europei vor intra în Conferință.

Delegația Bisericilor din R.P.R. a fost alcătuită din : I.P.S. Mitropolit Iustin Moiseseu al Moldovei și Sucevei, conducătorul delegației. P. S.

Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, Dr. Alexandru Buti, episcopul reformat al Oradiei, Pr. Prof. Ioan G. Coman de la Institutul teologic universitar din București, Pr. Prof. Gheorghe Moiescu, parohul capelei ortodoxe române din Viena, Pr. Prof. Milan Šesan, de la Institutul teologic universitar din Sibiu. Pe bordul vasului «Bornhol», unde a fost înălțat și drapelul R.P.R., delegația a fost primită cu multă însufletire de conducătorii Conferinței în frunte cu secretarul Dr. G. G. Williams și președinții Lilye, Emmen, Kliivit, apoi de delegația Bisericilor din U.R.S.S., în frunte cu Arhiepiscopul Alexei și cu Profesorii Pariski, Zabolotski și Prot. Sokolovski.

Lucrările au început în seara zilei de 5 octombrie 1964. După săvârșirea unui serviciu religios de către Pastorul Dr. Ernst Wilm, aparținând Bisericii Evanghelice din Westfalia, care a rostit și o predică adecvată, președintele adunării, Episcopul Dr. H. Lilye a dat lectură Raportului general prezentat Conferinței în care se expun faptele și realizările de seamă dintre «Nyborg III» și «Nyborg IV», precum și toate măsurile și pregătirile făcute în vederea actualei sesiuni. S-a relevat, cu acest prilej, aportul substanțial adus de Pastorul danez H. Talman la organizarea Conferinței. Președintele subliniază faptul că multe dintre delegațiile venite și-au sporit substanțial numărul de membri; mai multe Biserici sînt prezente pentru prima dată. Adresîndu-se apoi direct delegaților răsăriteni, a zis: «Salutăm în chip deosebit reprezentarea mărită a unor Biserici din Europa Orientală». Era vorba de Bisericile Ortodoxe rusă și română.

În zilele următoare, Conferința a fost salutăată de diferite personalități daneze sau străine, între care: H. Hirup, episcopul Bisericii Luterane de la Aarhus, care a salutat Conferința din partea sa și a Sinodului acestei Biserici; Prot. Igor Susemihl prezintă Conferinței un mesaj din partea Arhiepiscopului Serghei al Iaroslavului, exarhul Patriarhiei din Moscova pentru Berlin și Europa Centrală; Pastorul american R. Strong aduce salutul Consiliului Național al Bisericilor din Statele Unite (dintre care 31 de Biserici din Statele Unite și multe altele din afara Bisericilor americane sînt de origine europeană); Pastorul olandez Wolfensberger, președinte al Uniunii Societăților Biblice, după ce salută Conferința, anunță că Uniunea Societății Biblice dorește să închege raporturi mai strînse cu Bisericile Europene. Ea cere colaborarea ortodocșilor și a catolicilor pentru stabilirea unui *textus receptus* al Sfinței Scripturi, fixat de comun acord. În numele delegației Bisericilor din R.D.G., Episcopul Noth al Bisericii Luterane din Saxonia, mulțumește călduros pentru spiritul cu adevărat ecumenic de care s-a dat dovadă în organizarea Conferinței, exprimînd grațitudine specială celor doi organizatori pricepuți și stăruitori: Williams și Talman.

În dimineața zilei de 8 octombrie, D-na Bodil Koch, ministru al Cultelor în guvernul danez, apare pe vas și salută Conferința în numele Danemarcei: «Sinteți în Danemarca și-mi fac o plăcere deosebită să salut Conferința Dvs. în numele guvernului și al țării mele. Există, astăzi,

o desintegrare a vieții religioase. Nu-i cunoaștem precis cauzele. Și formele se alterează și se distrug. Conferința va aduce, sper, roade bune. Sintem ca pinguinii pe mare și, deși e greu, vom găsi calea să ne întâlnim. Conferința devine astfel o demonstrație a unității Bisericii, care creează o comunitate și dă o imagine a viitorului ei. Avem opinii teologice diferite. etc., dar avem dorința să mergem împreună pe drumul lui Hristos. Vrem unitate!». Doamna Bodil Koch felicită pe Dl. Thomsen, căpitanul vasului «Bornholm», pentru grija și priceperea cu care asigură, pe nava sa, mersul normal al lucrărilor Conferinței. Dînsa aduce Conferinței și salutul Ministrului de Externe al Danemarcei și invită pe toți delegații la recepția oferită de Ministerul Cultelor, la 9 octombrie, orele 21, în localul Ministerului de Externe, la Copenhaga. Președintele de servicii al Conferinței. Dr. Emmen, mulțumește călduros D-nei Bodil Koch, ministru al Cultelor, care, după aceea, a asistat cîteva ore în calitate de consilieră a Bisericii sale, la lucrările Conferinței.

2. TEMATICA ȘI ACTIVITATEA CONFERINȚEI. — Așa cum s-a amintit deja, «Nyborg III» sugerase și elaborase pentru «Nyborg IV» (1964) o seamă de teme care ar putea fi subsumate într-un titlu general ca : «Trăirea împreună» sau «Viața colectivă». E aspirația și orientarea efectivă a lumii contemporane, pe care o recunosc și o proclamă astăzi toate mințile lucide. Evoluția științifică, tehnică și socială merge în acest sens. Ținînd seama de aceasta, Conducerea și Comitetul consultativ al Conferinței au organizat patru grupe de lucru, prezentate mai sus, dintre care prima și a patra au elaborat cîte o conferință dezvoltată, numită magistrală, iar a doua și a treia au schițat elemente de perspectivă pentru «Nyborg V».

Conferința a lucrat în ședințe plenare și în comisii. În ședințele plenare s-au citit alocuția cu contururi de ansamblu a lui Visser't Hooft și conferințele asupra temelor principale, urmate de discuții ; s-a prezentat, s-a discutat și s-a votat proiectul de Statut ; s-au anunțat și schițat temele pentru «Nyborg V» ; s-a făcut alegerea organelor de conducere și de lucru ; s-au încheiat lucrările. În comisii, s-au discutat și s-au adîncit temele cu completări sau puncte de vedere noi, reformulîndu-se unele principii sau constatări, ori prezentîndu-se rezoluții mai clare sau mai complete.

Discuțiile purtate pe marginea acestui raport de către Prof. ceh Lochmann, P. S. Emilian Timiadis, W. Küppers etc. au subliniat unele fapte și au relevat caracterul oarecum pesimist al prezentării situației Bisericii. În răspunsul său, Visser't Hooft a precizat că n-a voit să prezinte pesimist situația, ci numai ca Biserica să fie conștientă de realitatea în care trăiește, să fie ea însăși și să întâlnească lumea altfel decît pînă acum.

Conferința *Trăirea împreună a Continentelor* a fost rostită de Profesorul francez Louis Joubert. Plecînd de la principiul, atît de des subliniat astăzi, al unității profunde a umanității și notînd evoluția societății umane în Europa și în alte continente, din antichitate și de la apariția creștinismului și pînă astăzi, conferențiarul a relevat rolul factorului economic și științific în apariția și dezvoltarea civilizației urbane. E necesar

dialogul cu toți oamenii asupra valorilor comune. Acest dialog trebuie exercitat prin încredere reciprocă, slujire și dragoste. Nu înțelegem decît ceea ce iubim și e necesar să dăm mărturie concretă altora despre această iubire. E nevoie să ne înțelegem unii cu alții și să ne ajutăm ca, în propriile noastre tradiții, apreciind elemente din civilizația actuală, să pricepem cum o valoare comună poate corecta și îmbogăți cutare datină particulară. Toate popoarele sînt egale; pluralitatea lor impune creștinilor o continuă chemare a lor la ordine în sensul că nici un conflict între ele nu poate fi reglementat prin distrugere sau înfrîngere, ci problema cere răbdare, căutarea împreună a unei soluții drepte, atît cît e cu putință omeneste. Dar spiritul păcii, recomandat așa de frumos de Sfîntul Pavel (Rom. XII, 18), nu e de ajuns; trebuie să învingem egoismul din noi. Noi nu alegem pe frații noștri, dar viața împreună cu ei nu e posibilă decît dacă-i iubim. Domnul Iisus Hristos s-a întrupat pentru toți oamenii și ne-a recapitulat pe toți, din toate timpurile, în El. Sîntem toți egali în El și prin El și sîntem una. Ortodoxia, prin Bisericile ei autocefale, dă un exemplu frumos de coeziune și unitate respectînd cadrele naționale în care trăiesc credincioșii lor (6 oct.).

Observațiilor critice, îndeosebi aceloră că autorul a vorbit mai mult despre lume și mai puțin despre Biserică, Joubert el răspunde că atunci cînd lucrăm în lume ne găsim în «comuniunea sfinților», unde e necesar să predicăm mesajul împăcării și să arătăm fidelitate comunității creștine.

În completare la această conferință, ia apoi cuvîntul Pr. Prof. Ioan G. Coman, care relevă îndatorirea Bisericilor Europene de a îndemna factorii răspunzători, să repare greșelile comise pînă acum față de populațiile celorlalte continente, acordîndu-le ajutor economic și cultural de zăinteresat și trezind în conștiința credincioșilor de pretutindeni sentimentul solidarității interumane. E necesar să se renunțe la prozelitism în teritoriile deja creștine și să înceteze rivalitățile confesionale. Numai așa realizăm slujirea creștină, după modelul lăsat nouă de Mîntuitorul (Matei XX, 28). Slujirea implică intensificarea răspunderii comune căci: «Dacă un mădular suferă, toate mădulele suferă împreună cu el» (I Cor. XII, 26) (6 oct.).

Într-o alocuție care este mai mult un examen al activității anterioare a Conferinței și al sarcinilor ei viitoare, I.P.S. Alexei, arhiepiscopul Talinului și al Estoniei, conducătorul delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, subliniază, referitor la tema care se dezbate, datoria creștinilor de a folosi știința și descoperirile pentru toți oamenii. Calea lui Hristos e unică, aceeași în Est și Vest, ea nu e o cale politică, socială sau economică, ci o cale nesfîrșită de desăvîrșire morală, ea e domeniul de ne cuprins al dragostei lui Dumnezeu care îmbrățișează pe orice om, orice societate și sistem, întregul pămînt și universul; această cale pregătește venirea împărăției lui Dumnezeu. Teologia Conferinței trebuie să fie o teologie ecumenică, fără să înlocuiască, ci să ajute teologia Consiliului Ecumenic al Bisericilor și aceea a Conferinței Creștine pentru Pace.

Biserica Ortodoxă Rusă duce dialog teologic cu diferite Biserici Protestante și e gata să înceapă asemenea lucrarea și cu alte Biserici. Baza aprecierii faptelor din viața modernă trebuie să fie dragostea. După convingerea Bisericii Ortodoxe Ruse, două sarcini cu caracter universal revin Bisericilor Europene : 1. Contribuția la stabilirea unei păci solide și durabile pe continentul european și în întreaga lume prin dezarmarea generală și totală ; 2. Strădanii convergente pentru crearea unei atmosfere de coexistență pașnică a Statelor cu structuri sociale diferite (6 oct.).

A doua conferință sau magistrală în cadrul Adunării plene «Nyborg IV», intitulată *Conviețuirea generațiilor* sau *Schimbul generațiilor*, a fost rostită de Profesorul german Dr. Dietrich von Oppen.

Înainte de rostirea conferinței, D-ra E. Adler, Secretara Federației generale a studenților creștini, a prezentat în linii mari punctul de vedere al generației tinere în problemă. Materialul fusese pus în circulație pentru uzul participanților la Adunare cu circa 10—12 zile mai înainte. E. Adler face, între altele, observația că în Apus există actualmente o serioasă tensiune între generații, datorită accelerării dezvoltării istorice a vieții și a civilizației umane ; fenomenul nu e însă strict european, ci e prezent și în alte continente. Nu i se poate da o soluționare rapidă. E de dorit să se trateze colaborarea între generații, dar realist.

Prof. von Oppen, după ce definește schimbul generațiilor ca pe un fenomen natural și istoric, care implică un conflict oarecare, întrucât el este o continuă împingere înainte și după ce trece în revistă concepția despre succesiunea între generații, în epocile anterioare, relevând că, în vremurile trecute omul trăind în anumite sisteme închise, sociale sau religioase, generațiile se schimbau oarecum ritual, potrivit ordinii stabilite, notează că secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au adus mișcări diferite : constituționale la nivelul statelor, mișcări ale muncitorilor în industrie, mișcări ale tinerilor în sînul familiei, mișcări feministe. Să avem atitudine critică față de forme, pentru că nu forma, ci omul viu, situația mobilă și sarcina cerută contează. Experiența ne învață că formele își pierd valoarea, pentru că ele nu sînt și nu pot rămîne fixe ; sînt ca și cum n-ar fi ; sînt forme deschise. Unitatea e tot atît de necesară ca și contrastele. «Sîntem toți îmbarcați pe aceeași corabie».

Discuțiile în jurul acestei conferințe, purtate a doua zi (7 oct.), au fost vii, pasionante chiar, deși nu totdeauna în subiect. Au luat cuvîntul ; Episcopul luteran german Fränkel, Episcopul reformat slovac Varga, Reverendul englez Jennings, reprezentant al tineretului, Episcopul luteran german Noth. A luat apoi cuvîntul P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, susținînd că Bisericile pot contribui la unificarea mai deplină pe plan religios, social și moral ; pe plan religios prin propovăduirea credinței comune în Hristos a tuturor credincioșilor, prin adunarea la serviciile divine a tuturor credincioșilor împreună, nu numai pe grupe, prin rugăciunea și cîntarea comună, cărora să li se dea sensul de prelungire a slujirii comune adusă societății și reciproc unii altora după cuvîntul Sfantului Pavel că toți «sîntem mădulare unii altora» (Rom. XII,

5) ; pe plan social, prin propovăduirea idealurilor sociale care frământă astăzi omenirea și care apropie pe oameni, ca : pacea și înfrățirea între toate popoarele, progresul spiritual și material, solidaritatea și egalitatea tuturor ; pe plan moral prin pilda bună în toate sensurile a celor mai în vârstă, care nu trebuie să uite că tinerii îi privesc și-i judecă atent sub toate raporturile, prin încercarea de a umaniza tehnica modernă.

După o scurtă intervenție a Președintelui Uniunii baptiste, italianul Ronchi, Prof. von Oppen răspunde la diferitele întrebări sau nedumeriri ridicate în discuție, încheind cu constatarea că Biserica e universală și are legături cu toate generațiile.

În cursul dimineții de 7 octombrie, conducerea Conferinței a organizat cinci unități de lucru sau de discuții care să analizeze mai pe larg și în adâncime problemele ridicate de cele două conferințe rostite în plenare și capitelele organizatorice ce se cereau rezolvate în legătură cu noua configurație și conturul definitiv al Conferinței Bisericilor Europene. S-au creat două grupe de discuții : unul despre «continente», cuprinzând 64 delegați și în care au intrat ca membri : Episcopul reformat Alexandru Buti și Pr. Prof. Gh. Moiescu din delegația Bisericilor din R.P.R. ; al doilea despre «generații», cuprinzând 61 de delegați între care : I. P. S. Mitropolit Iustin Moiescu, președintele grupului, și Pr. Prof. Ioan G. Coman din delegația Bisericilor din R.P.R. În primul grup au fost 5 ortodocși, iar în al doilea 3 ortodocși. În *Comisia de numiri*, prezidată de H. H. Harms și alcătuită din 11 membri, a intrat Pr. Prof. Milan Șesan din delegația română ; aici au fost prezenți 2 ortodocși. În *Comisia de continuare*, prezidată de anglicanul K. Slack, alcătuită din 35 de membri, a intrat P. S. Visarion Ploieșteanul din delegația Bisericilor din R.P.R. ; au fost prezenți aici 4 ortodocși. În *Comisia despre grupele de lucru*, prezidată de Pastorul francez Appel, și alcătuită din 12 membri, a intrat 1 ortodox. A fost alcătuită și o *Comisie pentru Statut*, ca o subcomisie a Comisiei de Continuation și cuprinzând 7 membri, între care și un ortodox. Aceste grupe de discuții și comisii au lucrat paralel, în zilele de 7 și 8 octombrie, în 5 ședințe, uneori și mai multe.

Grupul de lucru despre «continente», prezidat de anglicanul Esqu. K. Johnstone, s-a împărțit în 3 subgrupe : una — tratând despre problemele morale și spirituale pe care le ridică în Europa faptul că știința, tehnica și ideile politice europene se răspîndesc printre popoarele altor continente ; a doua — discutînd obligațiile Bisericilor europene față de Bisericile și de Misiunile din afara continentului nostru ; și a treia — ocupîndu-se cu obligațiile Bisericilor Europene referitoare la ajutorul material. Discuțiile au fost aprinse, dar problemele fiind complexe, iar timpul de discuție limitat, s-a ajuns la cîteva sugestii bazate îndeosebi pe cuvîntările lui Visser't Hooft și Joubert din care merită să fie reținută recomandarea practică în contextul legăturilor Europei cu celelalte continente. Subgrupele recomandă ca problemele principale pe care le-au discutat numai parțial, din lipsă de timp, să formeze — în continuare — obiect de studiu între sesiunea actuală și cea următoare a Conferinței

Grupul de lucru despre «generații», prezidat de I. P. S. Mitropolit Iustin și avînd ca vicepreședinte pe danezul Wahlstrom din Armata Mîntuirii și ca secretar pe Pastorul spaniol H. Capo, a lucrat compact, fără să se dividă, spre a menține contactul cît mai strîns între membri de diferite vîrste și în timpul discuțiilor.

Înalt Prea Sfințitul Președinte deschide ședința trasînd cîteva linii mari ca bază a discuțiilor despre raporturile între generații : se cuvine să aprofundăm problema cu bază filozofică și teologică ; discuția să aibă, mai ales, o bază concretă. E necesar să creăm pentru Biserică o atmosferă sănătoasă și bună. Problema generațiilor nu e simplă. Generația familială devine, prin extensiune, generație socială. Dar în societate e vorba de generații din mai multe familii. O generație, ca societate a familiei, nu se acordă cu o generație a societății în mare. Limitele între vîrste nu se pot. fixa. Cînd se termină tinerețea ? Cînd începe bătrînețea ? O generație durează circa 40 de ani. Ea e adesea un tiers, adică nu aparține nici tinerilor, nici bătrînilor, ci e intermediară sau amestecată cînd cu unii, cînd cu alții. S-a criticat bătrînețea, dar tinerii ajung și ei bătrîni, așa cum bătrîni au fost cîndva tineri. Știm, pe de altă parte, că nu numai tinerii greșesc, ci și bătrîni. Pentru promovarea problemei noastre, nu diferența, ci unitatea, acordul între generații ne interesează. Trebuie studiat cu atenție spiritul epocii noastre. Ceea ce caracterizează o epocă e unitatea, nu disensiunea dintre oameni. Să ne ocupăm de ceea ce apropie, nu de ceea ce desparte generațiile.

Odată fixat acest cadru solid și înțeles, încep discuțiile. Iau parte la dezbateri numeroși membri ai grupului. Reverendul anglican Stevens relevă că problema generațiilor e, în fond, problema educației și anume a orientării acestei educații. Pentru a risipi confuzia creată de unii vorbitori cu privire la criteriul autorității, Înalt Prea Sfințitul Președinte citează textul din Romani XIII, 5, unde Sfîntul Apostol Pavel recomandă supunerea către autorități nu numai de frica pedepsei, ci și «din cauza conștiinței». Autoritatea nu mai e un lucru care ne vine dinafară, ci ea implică și o adeziune, un acord, un atașament la ea prin cea mai înaltă autoritate morală a forului nostru interior, care găsește necesar să fie așa.

La începutul ședinței următoare, care începe la ora 15, Pr. Prof. Ioan G. Coman ia cuvîntul în problema autorității, arătînd că alături de conștiință, sînt încă trei elemente care formează puterea și prestigiul autorității : încrederea, dragostea și slujirea. Deci în viața Bisericii vedem trei factori. Știm ce autoritate reprezintă Sfîntul Pavel pentru Timotei și ceilalți colaboratori ai săi ; aceasta pentru că și marele Apostol și ucenicii săi practicau o încredere, o dragoste și o slujire fără limite între ei. Ar fi trimis Sfîntul Apostol Pavel pe Timotei în atîtea misiuni grele dacă el nu i-ar fi acordat acestuia o încredere desăvîrșită și dacă Timotei, la rîndul său, n-ar fi fost vrednic de o asemenea încredere ? Același raport model au practicat între ele și generațiile creștine ulterioare ; cine nu cunoaște frumoasele legături între tînărul Sfînt Policarp și bătrînul Sfînt Ignatie Teoforul, între Policarp și Episcopul Anicet al Romei, aceștia doi fiind

din continente diferite și deși n-au încheiat pozitiv tratativele între ei, s-au despărțit prieteni după ce s-au împărțășit din același potir al Domnului ? Sau raporturile între tânărul Clement (Alexandrinul) și vîrstnicul Panten, între Origen și Clement, între Sfîntul Grigorie Taumaturgul și Origen, pe care ucenicul îl califică drept «paradisul plăcerilor duhovnicești ?» Ce să mai vorbim de afecțiunea pe care Sfîntii Vasile cel Mare, Sfîntul Grigorie Teologul, Sfîntul Ioan Gură de Aur, Fericitul Augustin și alți oameni ai Bisericii o arătau în tinerețe, față de părinții, dascălii și educatorii lor și de afecțiunea care li se arăta, la rîndul lor, de generațiile următoare ? Generațiile trebuie să facă una, așa cum Biserica e una. După un cuvînt al lui Ronchi, aproape în același sens, dar pe plan confesional, Prof. L. Pariiski de la Academia duhovnicească din Leningrad observă că orice război e contra vieții, făcînd milioane de victime și e necesar să influențăm în așa fel gîndirea contemporană, ca rezultatele științelor să nu ducă la o politică de război, ci ca toți oamenii să trăiască în pace și în înțelegere. Teologia de azi să îmbrățișeze această idee. Dumnezeu a venit pe pămînt din iubire pentru oameni și s-a răstîgnit pentru ei din iubire ; aceasta l-a salvat pe om. Această dragoste trebuie s-o arătăm lui Dumnezeu, iubindu-ne unii pe alții. Iar dragostea începe din familie care e baza societății. Dintr-o familie bună vor ieși copii buni și cetățeni buni. Marii Părinți ai Bisericii au fost mari educatori ai credincioșilor. Augustin, Grigorie Teologul și Vasile cel Mare au vorbit totdeauna foarte frumos despre părinții lor. Aveau model în această privință pe Sfîntul Apostol Pavel care recomandă copiilor să asculte pe părinți, iar părinților să nu întărite pe copii (Efes. VI). Un vorbitor tînăr subliniază că tineretul n-ar vrea să aibă o falsă securitate. La remarca lui Ronchi că nu se știe cui acordă Sfîntul Duh autoritatea, Înalț Prea Sfîntitul Președinte corectează afirmația prin indicarea și citirea textului din Faptele Apostolilor XV, 28 etc., unde se arată precis că Sfîntul Duh lucrează totdeauna prin oameni, pe care-i investește cu putere. La întrebarea unui vorbitor : cum se face mărturia despre încredere și dragoste, Pr. Prof. Ioan G. Coman răspunde că aceasta se realizează prin slujire și devotament, așa cum se practică în adevărata viață a Bisericii și în grupurile sociale de înalt nivel moral.

La propunerea unor membri ca să se formeze două grupe de lucru asupra temei în dezbateră, Înalț Prea Sfîntitul Președinte răspunde că nu e timp să se poarte discuții prea lungi și că în cele de pînă acum se văd liniile mari care se desprind asupra subiectului. E necesar să aprofundăm documentele pe care le avem și să facem un raport asupra felului în care Bisericile pot colabora în problema generațiilor. Se face o Comisie în acest scop, alcătuită din secretarul grupului : Capo și din alți membri : Episcopul luteran Noth, Elisabet Adler, Pastorul francez Wagner, etc.

La discuțiile care au urmat, în aceeași zi (7 oct.), între orele 16 și 35'—18 și 30', au luat parte Profesorul francez J. Cadier, decanul Facultății de teologie protestantă din Montpellier, Profesorul d'Espine, deja menționat, tînărul Pastor italian Giampiccoli din Biserica Valdensă, etc.,

aproape toți punînd problema educației generațiilor tinere. Părerile erau uneori deosebite, mai ales asupra modului educației creștine, dar toți erau de acord asupra necesității acestei educații. Pr. Prof. Ioan G. Coman ia cuvîntul spre a arăta că educația, în Ortodoxie, nu s-a făcut niciodată și nu se face nici acum creînd despărțăminte sau secții între vîrste, profesioni, etc., ci ea are loc în comun. Tinerii se formează pe lîngă cei mai în vîrstă, cum ne relatează Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și practica actuală. Ne reamintim în ce termeni duioși Sfîntul Ioan Gură de Aur ne semnaleză că el n-ar fi ajuns ce era fără grija așa de atentă și delicată ce i-au arătat-o mama sa, Antusa, și cei doi episcopi ai Antiohiei de fericită pomenire: Meletie și Flavian, care l-au format în copilărie și tinerețe; sau cum Fericitul Augustin evocă, în pagini nemuritoare, pe mama sa, pe tatăl său, pe Sfîntul Ambrozie și pe toți aceia care au contribuit într-un fel sau altul la educația lui. Azi, în Biserica Ortodoxă, generațiile tinere se formează pe lîngă cele în vîrstă, amestecate cu acestea, ascultînd împreună slujba la Biserică și fiind împreună în toate celelalte ocupații, cum recomandă Sfîntul Ignatie Teoforul Sfîntului Policarp (*Către Policarp*, VI, 1).

A doua zi (8 oct.), orele 15, se reiau discuțiile în jurul temei grupului IV de lucru și anume se analizează cele 11 întrebări (notate de la a la k), de la pagina 11—12 a documentului pregătitor, cu recomandarea de a da răspunsuri precise acestor întrebări. Iau cuvîntul și fac propuneri: Uhl, Ronchi, Wagner, Cadier, d'Epine, Adler, etc. La întrebarea de la litera «d»: «Relațiile între părinți și copii, așa cum se găsesc în Sfînta Scriptură aparțin substanței sau formei mesajului biblic?», Pr. Prof. Ioan G. Coman răspunde că asemenea relații care sînt expresia continuității vieții nu pot să se refere decît la substanța mesajului respectiv, care e un mesaj al vieții continuei, veșnice, fără întrerupere. Delegatul român precizează mai departe, la întrebarea de la litera «g», sensul cuvîntului «Koinonia», relevînd că e vorba de o comuniune morală și spirituală care înlesnește schimbul generațiilor; propune fuzionarea întrebărilor de la literele «d» și «g».

Pastorul francez Wagner dă lectură raportului la temă alcătuit de Comisia formată cu o zi înainte. Raportul oglindește în bună măsură discuțiile purtate. El recomandă, în relațiile dintre generații, trecerea de la stilul de dominare (paternalistă) la stilul de relații frățești, care e esența comuniunii. Stilul relațiilor frățești e o atitudine de viață cu baza în încredere și respect mutual, idee fundamentală susținută de membrii delegației Bisericilor din R.P.R. Soluțiile problemelor de azi nu pot fi date de o singură generație, ci de generații în colaborare. Generațiile în vîrstă trebuie să fie exemple edificatoare în atitudini și fapte pentru generațiile tinere. În Biserică, autoritatea are înțelesul de slujire, după chipul Domnului Slujitor. Slujirea va fi făcută în comun de generații. Tinerii vor fi prezenți în organele Bisericii de la Consiliile Parohiale pînă la nivelul Conferințelor internaționale. Generația în vîrstă are să dea mărturie despre ceea ce ea a primit de la Domnul și să țină seama serios

de preocupările tinerilor relativ la divizările naționale și confesionale. Se preconizează un echilibru între activitățile și slujirile separate (pe grupe de tineri, etc.), și cele care-i adună pe toți credincioșii la un loc pentru cult, studiu, misiune și diaconie. Înalt Prea Sfințitul Președinte mulțumește Comisiei și propune discutarea raportului. După câteva propuneri de corectări, raportul e adoptat.

3. VOTAREA STATUTULUI. — În plenara de la 8 octombrie, orele 9 și 45' e adus în discuție *Statutul* sau *Constituția* Conferinței Bisericilor Europene, după ce fusese trimis cu câteva luni mai înainte Bisericilor membre spre a-l studia și face amendamente. Statutul are o bază dogmatică, trinitară, cum s-a arătat mai sus și care asigură Conferinței o coeziune și o autoritate remarcabilă. Se citește articol după articol și se pune la vot. Articolul IV b dă loc la discuții aprinse la care participă Müller, Wischmann, Hebly, Niemöller, Sokolovski, Girardet, etc. S-a specificat, anume, în acest loc, că Secretariatul poate invita la lucrările Adunării reprezentanți de mișcări și organizații creștine «care acceptă bazele menționate la articolul 1 a». Acest din urmă text nu figura în prima versiune a articolului «1 a»; el se datorește intervenției stăruitoare a Prot. Sokolovski.

La articolul 5 iau cuvântul 2 ortodocși : P. S. Emilian Timiadis și Pr. Prof. Ioan G. Coman, propunând mărirea numărului membrilor și în Prezidium și în Comitetul consultativ. Pr. Prof. Ioan G. Coman cere sporirea numărului membrilor din Prezidium, de la 5 la 7 și a numărului membrilor din Consiliul consultativ de la 15 la 20—25 în conformitate cu prevederile art. 4 a, care recomandă luarea în considerare a situației confesionale și geografice. După votarea pe articole se face și o votare generală. Statutul e admis cu 5 abțineri.

4. PROBLEMA SEDIULUI PERMANENT AL CONFERINȚEI. — Președintele Comitetului de Continuare (Slack), a prezentat plenarei din 9 octombrie propunerea de a se achiziționa un local permanent pentru lucrările Conferinței Bisericilor Europene, care să fie realmente în mijlocul Europei și într-o țară în care să nu se pună problema vizelor de călătorie. Austria pare a îndeplini această condiție prin situația ei geografică, neutralitatea ei politică și prețurile relativ moderate ale costului vieții. S-ar putea achiziționa, în acest scop, castelul din localitatea Mühlegg, nu departe de Graz, în Austria orientală, fie primindu-l în dar, fie pe un preț simbolic. Această clădire a aparținut cândva cunoscutului astronom Kepler (1571—1630). Lucru greu de făcut acum este amenajarea localului pentru scopul cel nou, adică transformările care să facă posibilă locuirea a circa 60 de persoane, ceea ce ar necesita cheltuieli în jurul sumei de 200.000 franci elvețieni. Această sumă n-ar putea fi acoperită din bugetul general al Conferinței Bisericilor Europene, ci numai din contribuția specială a Bisericilor membre. Se discută intens în jurul problemei, unii vorbitori susținând că nu e necesară angajarea într-o asemenea lucrare, fie pentru că nu-s bani, fie pentru că un asemenea

centru s-ar putea găsi aiurea. Lucrul fusese larg dezbătut în cele trei ședințe de lucru ale Comitetului de Continuare, unde delegatul român, P. S. Visarion Ploieșteanul, susținuse, alături de ceilalți, achiziționarea centrului de la Mühlegg și propunerea ca cheltuielile pentru amenajare să fie suportate după posibilitățile Bisericilor membre. Plenara hotărăște ca problema centrului permanent al Conferinței să fie adus la cunoștința Bisericilor membre, de a căror atitudine în această privință va depinde hotărîrea definitivă.

5. ALEGERILE ÎN ORGANELE REPREZENTATIVE ALE CONFERINȚEI. — În aceeași zi, președintele Comisiei de numiri, Harms, propune, conform prevederilor noului Statut, să se facă alegeri pentru Prezidium și pentru Comitetul consultativ al Conferinței pe durata reglementară. Se vor alege 7 membri în Prezidium pe 6 ani și 18 membri în Comitetul consultativ, aceștia din urmă fiind în funcțiune câte 6, prin tragerea la sorti, pentru o perioadă de 2 ani.

Comisia de numiri care discutase în ședințele sale și numărul de membri și numele acestora, — ținînd seama de situația geografică și confesională a Bisericilor membre, precum și de indicațiile unor membri ca Episcopul reformat cehoslovac Varga, Episcopul luteran polonez Wantula și Pr. Prof. Milan Șesan — a propus următoarele 7 persoane pentru :

Prezidium : Arhiepiscopul Alexei din Biserica Ortodoxă Rusă ; Dr. Emmen din Biserica Reformată a Olandei ; Episcopul L. Hunter din Biserica Angliei ; I. P. S. Mitropolit Iustin din Biserica Ortodoxă Română ; Arhiepiscopul J. Kiivit din Biserica Luterană Estoniană — U.R.S.S. ; Episcopul H. Lilye din Biserica Luterană de Hanovra—Germania ; Episcopul Sigg din Biserica Metodistă din Geneva-Elveția.

Comisia a propus apoi următoarele 18 persoane pentru :

Comitetul Consultativ : Pastor Barnes, Anglia ; Pastor U. Capo, Spania ; Pr. Prof. Ioan G. Coman, România ; Episcop Danell-Suedia ; Episcop Hirup-Danemarca ; Președinte Niemöller-R.F.G. ; Episcop Noth-R.D.G. ; Profesor Otlyk-Ungaria ; Prof. L. Pariiski-U.R.S.S. ; Reverend K. Slack-Anglia ; Prof. Soucek-Cehoslovacia ; Episcop Emilian Timiadis-Patriarhia Ecumenică-Elveția ; Episcop E. Varga-Cehoslovacia ; Episcop A. Wantula-Polonia ; Președinte Wilm-R. F. G. ; Președinte Wischmann-R.F.G.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin propune ca cele 3 locuri rămase neocupate în Comitetul consultativ (de la 19—21) să fie oferite unui tînăr, unui laic și unei femei.

La redeschiderea plenarei (9 oct.), la orele 14 și 45', Reverendul englez Ehrlich întreabă dacă cei aleși nu trebuie să fie confirmați de Bisericile respective. Adunarea răspunde afirmativ. Președintele Comisiei de numiri, Harms, rezumă întreaga problemă a alegerilor și arată greutățile ei deosebite în cadrul unui for internațional. Se deschide din nou discuția și se pun la vot listele cu candidații : întii cea pentru Pre-

zidium, care se votează cu 69 voturi pentru, 5 contra și 8 abțieri, apoi cea pentru Comitetul consultativ, care trece cu 56 voturi pentru, 1 contra și 31 abțineri și apoi ambele în bloc care sînt acceptate aproape în unanimitate. Privind lucrurile sub aspect confesional, Prezidiumul e format din 2 membri ortodocși, 2 luterani, 1 anglican, 1 reformat și 1 metodist; sub raport geografic sînt 3 răsăriteni și 4 apuseni. Comitetul consultativ e format, confesional, din 4 ortodocși, 5 luterani, 5 reformați, 1 baptist, 1 din Biserica misionară a Belgiei, 1 presbiterian. 1 din Biserica Evanghelică a Fraților Boemi. În grupa I de lucru a fost propus și a intrat și Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București.

La propunerea Comitetului de numiri ca Secretarul Dr. G. G. Williams să fie reales în continuare ca Secretar al Conferinței, pentru meritele pe care și le-a căpătat prin munca și pricepera sa excepțională, adunarea răspunde cu ovații; s-a aprobat de asemenea crearea unui post de Secretar adjunct.

6. CONTACTE ȘI ANGAJAMENTE DE PERSPECTIVĂ. — Înainte de închiderea lucrărilor, doi reprezentanți ai Conferinței Creștine pentru Pace: Consilierul H. Kloppenburg și Episcopul Tibor Bartha aduc Conferinței Bisericilor Europene salutul mării organizații mondiale pentru pace și al președintelui ei, Prof. J. L. Hromadka; aceste două Conferințe fac, de altfel, schimb de observatori: Dr. Williams a fost la Praga, iar Bassarak e acum la Nyborg. Episcopul T. Bartha înmînează Președintelui Emmen un mesaj din partea *Conferinței Creștine pentru Pace*. Mesajul stăruie asupra solidarității creștinilor cu întreaga umanitate asupra răspunderii față de lume, pe care sîntem datori să o iubim, asigurîndu-i viața prin pace și înțelegere cu toți. Trebuie să luptăm împotriva războiului, a foamei, a mizeriei. Coexistența pașnică e necesară. Mesajul sugerează Conferinței programe de schimb, vizite și cîmpuri de lucru pentru Biserici. Președintele de serviciu al Conferinței Bisericilor Europene mulțumește pentru salut și pentru mesaj și făgăduiește că mesajul va fi studiat și i se va da un răspuns.

Se discută, apoi, proiectele temelor de perspectivă pentru «Nyborg V». S-a arătat că s-a recomandat ca teme principale dezbătute la actuala sesiune a Conferinței: a «continentelor» și a «generațiilor», să continue a fi adîncite, pentru a se putea scoate și eventuale rezultate practice pînă la sesiunea următoare, cum stăruie și «Raportul Comisiei grupelor de lucru». Se prezintă după aceea, numai schițate, proiectele grupei a II-a: *Biserica și statul în Europa de astăzi* și grupei a III-a: *Bisericile și evoluția socială contemporană în Europa*, care vor forma obiectul discuțiilor de la «Nyborg V» (1966). Elementele celor 2 teme se ating și oferă o mare varietate de aspecte. Timpul presează și vorbitorii nu pot atinge decît în treacăt fondul problemelor. Printre vorbitori se remarcă cei doi tineri teologi ruși: Zabolotski și Sokolovski, Profesorul cehoslovac Ziak, englezul Oestreicher, care, toți, vor să se pronunțe exhaustiv

cu privire la un aspect sau altul; serviciul pe care Bisericile Europene îl pot aduce Bisericii din țările subdezvoltate, baza teologică a problemelor (Lochmann), chestiunile de educație care-s de interes general (Emilian Timiadis), criteriile raporturilor dintre Biserică și stat (Zabolotski), atenția cu care trebuie făcute misiunile (Sokolovski), consultarea a cât mai mulți specialiști din toate domeniile (Ziak), Estul și Vestul vor învăța unul de la altul (Oestreicher). Președintele observă că nu se pot rezolva atâtea probleme în 3—4 zile. Cu aceasta se sublinia și importanța Conferinței Bisericilor Europene care va trebui să continue a se dezvolta mai departe spre a aduce și în viitor o contribuție pozitivă la lărgirea raporturilor bisericești, cum a susținut delegatul român, P. S. Visarion Ploieșteanul, în una din ședințele Comisiei pentru Continuare și a reamintit credincioșilor datoria de a iubi pe toți oamenii și de a-i ajuta.

7. INCHEIEREA LUCRĂRILOR CONFERINȚEI. — Vineri, 9 octombrie, orele 17 și 30', lucrările Conferinței s-au încheiat într-o atmosferă pozitivă, bună.

Secretarul Conferinței G. G. Williams, mulțumește tuturor pentru participare, pentru contribuție la lucrări, pentru disciplină, pentru atmosferă, pentru toate. Episcopul Lilye, președinte de serviciu al Conferinței, mulțumește întâi lui Dumnezeu și apoi D-lui Thomson, căpitanul vasului «Bornholm» pentru liniștea pe care toți cei de față au avut-o pe mare, pentru întâlnirea cu frații din R.D.G. și cu frații ortodocși; apreciază pozitiv mersul lucrărilor cu privire la problemele tratate; aduce mulțumiri D-nei Bodil Koch, ministru al Cultelor, pentru contribuția D-sale, sub toate raporturile, pentru completa reușită a Conferinței, apoi Secretarului General al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Visser't Hooft, precum și tuturor celor care au contribuit la reușita Conferinței.

Serviciul religios de încheiere a fost oficiat de P. S. Emilian Timiadis prin rugăciuni, o lectură biblică (Fapte XXI, 1—6), o predică adecvată despre om, rostul și frământările lui în lume, cu bogate referiri la Sfântul Grigore de Nyssa și Sfântul Vasile cel Mare, totul încununat cu o rugăciune și cu binecuvântare arhierescă.

În aceeași seară (9 oct.), orele 21, D-na Bodil Koch, ministru al Cultelor, dă o recepție în cinstea Conferinței Bisericilor Europene, în localul Ministerului de Externe danez — Christiansborg, — la care participă și Ministrul de Externe, D-l Per Haekkerup. D-na Bodil Koch, care salutase deja pe membrii Conferinței pe vasul «Bornholm», e mulțumită să-i primească la Copenhaga unde-i felicită de rezultatele bune ale lucrărilor. Contactul atîtor Biserici și atîtor oameni va aduce foloase remarcabile. Dînsa regretă numai situația specială în care s-au găsit delegații veniți din R.D.G. Poate, cu altă ocazie, situația va fi mai bună.

Ministrul de Externe, Dl. Per Haekkerup, ia cuvîntul spunînd că e satisfăcut să salute atîtea Biserici venite în capitala Danemarcei. E informat de rezultatele bune ale Conferinței și speră ca și altă dată să aibă plăcerea să salute această Conferință în țara lui.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a transmis D-nei Bodil Koch, ministru al Cultelor, mulțumiri și felicitări pentru chipul deosebit în care a pregătit condițiile pentru desfășurarea cu succes a lucrărilor Conferinței.

A doua zi, 10 octombrie, delegația face o vizită la Legația română din Copenhaga.

La 11 octombrie se vizitează castelul Kronburg, la 45 km nord de orașul Copenhaga. E o veche clădire pe malul mării și înconjurată, ca toate cetățile medievale, de un mare șanț de apă peste care se făcea legătura cu interiorul printr-un pod care se putea ridica. Castelul e din secolele al XV-lea—XVI-lea, poate cu începuturi mai vechi.

La 12 octombrie 1964 delegația a sosit în țară.

*

1. Se poate spune că sesiunea «Nyborg IV» a dat conținut mai precis și contur mai deplin Conferinței Bisericilor Europene, atât prin votarea Statutului, cât și prin unele principii generale care s-au desprins din stilul lucrărilor acestei sesiuni. Totuși, membrii Conferinței păreau a fi încă în căutare de suport pentru unele momente sau lucrări.

2. Problemele au fost văzute și tratate, în bună parte, asemănător de diferite reprezentanțe. Diferențele de concepții, fără să fie fundamentale, își aveau importanța lor.

3. Ecumenismul Bisericilor europene se dezvoltă încet, pentru că în Europa, în care au fost atâtea neînțelegeri și chiar războaie confessionale, Bisericile au tradiții mai vechi și mai rezistente ca aiurea, ceea ce nu le îngăduie ușor o flexibilitate și o deschidere reciprocă largă. Totuși, sînt semne de a nu se relua metodele depășite și de a se proceda la întâlniri noi, la o înțelegere mai eficientă și la progrese reale. Aproximarea între ele a Bisericilor Europene este o problemă restrînsă la continentul nostru, dar se pare că între aceste Biserici progresul ecumenic va fi mai lent decît în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, din cauza atmosferei create de propaganda catolică pentru ecumenismul ei, pe care o parte din protestanți, îl privesc cu destul interes, unii chiar cu simpatie.

4. Delegația română a participat activ la lucrările Conferinței — atât în plenary, cât și în comisiile speciale de lucru, căutînd să contribuie la crearea spiritului de apropiere între Bisericile participante.

Pr. Prof. IOAN G. COMAN

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA MOSCOVEI

DIN LUCRĂRILE SFINTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE RUSE. — În ședința sa de la 15 octombrie 1964 Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, a hotărât ca o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse, sub conducerea Mitropolitului Ioasaf al Kievului și Galiției să participe la lucrările Sinodului local al Bisericii Ortodoxe Cehoslovace, care vor avea loc între 23 și 25 octombrie 1964 pentru alegerea noului mitropolit de Praga și al întregii Cehoslovacii.

De asemenea, Sfintul Sinod a aprobat rapoartele Mitropolitului Nicodim al Leningradului și Ladogei și ale Arhiepiscopului Alexie al Tallinului și Estoniei asupra participării unor delegații a Bisericii Ortodoxe Ruse la diferite întruniri interortodoxe și intercreștine, în cadrul acțiunii pentru unirea Bisericilor și pentru apărarea păcii.

CALATORIA SANCTITAȚII SALE ALEXEI, PATRIARHUL MOSCOVEI ȘI A TOATĂ RUSIA, ÎN GRECIA, ELVEȚIA ȘI ANGLIA. — Între 16 și 27 septembrie 1964 Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia — însoțit de Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei — președinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe; de Episcopul Pitirim al Volocoleamskului — președinte la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru editură; de Prot. Prof. A. D. Ostapov — secretarul Consiliului școlilor duhovnicești din Moscova; de Egumenul Platon — locțiitorul de stareț al Lavrei Troița-Serghieva din Zagorsk; de secretarul personal și de medicul personal, ca și de un protodiacon și un interpret — a întreprins a șasea călătorie în străinătate — după cele din 1945, 1947, 1957, 1960 și 1962.

În această călătorie Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a vizitat Atena, unde a participat ca invitat la celebrarea căsătoriei regelui Greciei; a vizitat Centrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva și Bise-

rica Anglicană, întorcînd vizita Arhiepiscopului Michael Ramsey, primul Angliei.

În timpul vizitei la Atena, între 16 și 23 septembrie 1964, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a fost primit (la 17 septembrie) împreună cu membrii suitei sale de regele Greciei, căruia, prezentîndu-i felicitări în numele Bisericii Ortodoxe Ruse, Sanctitatea Sa i-a «exprimat nădejdea că prietenia istorică între poporul grec și rus va continua să se întărească»; iar la 18 septembrie Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a făcut parte, împreună cu patriarhii Antiohiei, Ierusalimului și Serbiei și cu peste o sută de arhierei — din soborul care, sub protia Arhiepiscopului Hrisostom al Atenei și al întregii Grecii, a săvîrșit slujba cununiei regelui Greciei, Constantin, cu prințesa daneză Ana-Maria. Întreg soborul a participat și la procesiunea ce a avut loc cu acest prilej.

Între 19 și 23 septembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a avut convorbiri, interesînd situația actuală a relațiilor interortodoxe și intercreștine, cu reprezentanții diferitelor Biserici Ortodoxe locale, prezenți la Atena, precum : cu Prea Fericitul Patriarh Benedict al Ierusalimului (la 16 septembrie), cu Prea Fericitul Patriarh Teodosie al VI-lea al Antiohiei și al întreg Răsăritului, cu Arhiepiscopul Macarios al Ciprului, cu Arhiepiscopul Iacob exarhul Patriarhiei Ecumenice pentru America (la 17 septembrie); cu Prea Fericitul Patriarh Gherman al Serbiei și cu un grup de mitropoliți greci în frunte cu fostul mitropolit al Atenei Iacov (la 19 septembrie); cu Arhiepiscopul Hrisostom al Atenei și al întregii Grecii și cu Prea Fericitul Patriarh Hristofor al Alexandriei (la 21 septembrie). Sanctitatea Sa a primit, de asemenea, pe conducătorii Mînăstirii ortodoxe ruse Panteleimon din Sfîntul Munte și pe Prot. Feriz Berki, administratorul parohiilor ortodoxe ruse din Ungaria.

În timpul șederii la Atena Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și membri suitei sale au luat parte la diferite recepții și au avut discuții cu diferite personalități din viața politică, culturală și teologică din Atena, ca : primul ministru Papandreu și ministrul de externe Costopulos, grupa teologilor greci și colaboratori la «Enciclopedia ortodoxă», care se editează la Atena, și alții.

Vizita la Centrul Ecumenic de la Geneva a început în ziua de 23 septembrie 1964, cînd Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și suitea sa au fost primiți la aeroport de Pastorul V. A. Visser't Hooft — Secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Episcopul Emilian Timiadis — reprezentantul Patriarhiei Ecumenice, și Prot. Prof. Vitalie Borovoi — reprezentantul Patriarhiei din Moscova pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor, precum și de alți membri ai aparatului de conducere al Consiliului Ecumenic și de alte persoane oficiale.

Primul act săvîrșit de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, după sosirea la Geneva a fost participarea la slujba săvîrșită în biserica reprezentanței ortodoxe ruse la Geneva și organizarea unei recepții în localul reprezentanței Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor,

la care au luat parte reprezentanții tuturor parohiilor ortodoxe ruse din Geneva și Zürich și alte unități.

În ziua de 24 septembrie Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei împreună cu suita au vizitat cartierul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, cu care prilej Secretarul General Visser't Hooft a organizat o recepție în cursul căreia au luat cuvântul Secretarul General și Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei; la această recepție au fost de față personalul Centrului Ecumenic, oaspeți și reprezentanții presei. După vizitarea tuturor clădirilor Centrului ecumenic a avut loc un prînz oficial la care au luat cuvîntul Secretarul General al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și Episcopul Emilian Timiadis, cărora le-a răspuns Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei.

După vizitarea orașului Geneva și a împrejurimilor lui, și după primirea reprezentanților Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a reprezentantului Guvernului Elveției, a primarului orașului Geneva și a altor persoane oficiale (în ziua de 25 septembrie), Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, împreună cu suita a părăsit Elveția, îndreptîndu-se spre Londra.

Vizita în Anglia a Sanctității Sale Patriarhului Alexei a avut caracterul de întoarcere a vizitei pe care Arhiepiscopul Michael Ramsey, primatul Angliei, a făcut-o Bisericii Ortodoxe Ruse. De aceea, de la sosirea sa la Londra, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și suita sa au fost găzduiți în palatul Lambeth, vechea reședință a Arhiepiscopilor de Canterbury.

În ziua de 26 septembrie Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a vizitat vechiul centru religios al Angliei — Canterbury — slujind împreună cu Arhiepiscopul Michael Ramsey în catedrală, unde credința comună în Hristos, duhul rugăciunii împreună și simțămintele reciproce de frățietate s-au manifestat în cuvîntările rostite de cei doi Întîistătători cu acest prilej. La întoarcerea la Londra, membrii delegației ruse, împreună cu Arhiepiscopul Michael Ramsey au vizitat mînăstirea anglicană de călugărițe.

Seara a avut loc în biserica ortodoxă rusă din Londra slujba privegherii, săvîrșită de trei arhiepiscopi, în prezența Sanctității Sale Patriarhului Alexei. Între cei prezenți se aflau nu numai enoriașii parohiei ortodoxe ruse din Londra, ci și ruși din alte țări ale Europei, veniți special la Londra pentru a vedea pe Patriarhul a toată Rusia și pe ceilalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Ruse de care trăiesc despărțiți de mulți ani.

A doua zi, la praznicul Înălțării Sfintei Cruci, a avut loc în biserica parohiei ortodoxe ruse săvîrșirea solemnă a Sfintei Liturghii de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, în fruntea unui sobor de ierarhi ortodocși — ruși și greci — în prezența tuturor credincioșilor ortodocși ruși aflați atunci la Londra. La această slujbă solemnă au fost de față Arhiepiscopul Michael Ramsey, prima-

tul Angliei, însoțit de numeroși clerici anglicani, precum și reprezentanții Bisericii Romano-Catolice, ai Bisericii Armene, ai organizației baptiste și ai altor confesiuni. Despre însemnătatea praznicului a predicat însuși Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei.

Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei a dat citire *Pastoralei Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusea, către turma drept credincioasă a Exarhatului Bisericii Ortodoxe Ruse în Europa de Apus.*

Manifestându-și mulțumirea sufletească pentru prezența atîtor fii sufletești ruși din afara patriei, pentru prezența reprezentanților Bisericii Anglicane, Romano-Catolică și Protestante, și socotind aceasta ca o mărturie a spiritului care animă azi creștinătatea, Sanctitatea Sa a declarat: «Noi salutăm și sprijinim orice pas făcut de frații noștri neortodocși, dacă acest pas este îndreptat spre înțelegerea reciprocă și lărgirea colaborării între Bisericile lor cu Biserica noastră în domeniul înfăptuirii dorinței unirii în credință și în domeniul slujirii împăciuirii omenirii».

În după amiaza zilei de 27 septembrie a avut loc o slujbă solemnă în Mînăstirea Westminster din Londra. Arhiepiscopul Michael Ramsey a salutat prezența Sanctității Sale Patriarhului Alexei în Anglia ca simbol al «comuniunii creștine și al dragostei frățești». În răspunsul său, Patriarhul Alexei, subliniind importanța întîlnirilor și contactelor personale între conducătorii și reprezentanții diferitelor Biserici pentru înfăptuirea unității în credință și colaborarea în viață, a declarat că «experiența duhovnicească atît a Bisericii Ortodoxe Ruse, cît și a Bisericii Anglicane ne permit să așteptăm succese reale în acțiunea pentru adîncirea bazelor unei strînse colaborări intercreștine în cele mai variate domenii ale mărturisirii și ale slujirii — baze atît de importante pentru Bisericile noastre, pentru popoarele noastre și pentru întreaga omenire». După slujbă, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei s-a închinat la mormîntul Sfîntului Eduard și a luat parte la procesiunea solemnă la mormîntul eroului necunoscut din curtea mînăstirii.

În ziua de 28 septembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a făcut o vizită ministrului de afaceri externe al Angliei, care a oferit un prînz în cinstea Sanctității Sale la care au participat și membri ai clerului anglican, diplomați, oameni de știință și personalități de seamă ale vieții sociale și culturale; în seara aceleiași zile, Arhiepiscopul Michael Ramsey a oferit un dîneu în cinstea înaltului oaspete și a suitei. În timpul acestor solemnități s-au schimbat daruri și s-au rostit cuvîntări de către Arhiepiscopul Michael Ramsey și de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei. În cuvîntarea sa, Patriarhul Alexei, ocupîndu-se de «lămurirea obiectivă a perspectivelor reale ale apropierii între Ortodoxie și Anglicanism pe calea către unirea în credință», a declarat: «noi, ca totdeauna, socotim că problema raporturilor de credință între Ortodoxie și Anglicanism în întregul ei trebuie să fie rezolvată prin participarea totalității Bisericilor Ortodoxe și totalității mărturisirii anglicane și că pen-

tru aceasta este necesar ca fiecare parte să aibă câte o comisie teologică specială, în care să fie reprezentate toate Bisericile respectivei confesiuni. Totuși noi socotim că paralel cu aceasta este folositor și chiar necesar ca Bisericile locale, ca de exemplu Biserica Angliei și Biserica Ortodoxă Rusă, să întrețină și în această problemă un contact viu și nemijlocit, organizînd în chip regulat convorbiri și discuții teologice asupra celor mai esențiale probleme teologice, ceea ce va da o temelie mult mai tare pentru întîlnirile noastre comune. Noi sîntem încredințați că o colaborare frățească este necesară Bisericilor noastre nu numai în vederea năzuinței spre unitatea de credință, ci este necesară și pentru ca prin mijlocirea îmbogățirii reciproce cu experiență duhovnicească și practică, să facem mai efectivă slujirea noastră comună pentru binele întregii omeniri».

În ultima zi a vizitei, 29 septembrie — ziua închinată în calendarul anglican Arhanghelului Mihail — Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a luat parte la Sfînta Liturghie săvîrșită de Arhiepiscopul Michael Ramsey, care-și serba onomastica, și a vizitat biserica ortodoxă greacă din Londra.

Înalții oaspeți au vizitat diferite monumente de seamă din Londra și împrejurimi, întreținînd convorbiri cu membrii clerului, cu credincioșii și diferite personalități.

SARBĂTORIREA SANCTITAȚII SALE PATRIARHULUI ALEXEI LA IMPLINIREA VIRSTEI DE 87 ANI. — Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia a petrecut, ca aproape în fiecare an, ziua de 9 noiembrie — ziua aniversării nașterii sale — în liniștea minăstirească a Lavrei Troița-Serghieva din Zagorsk, al cărei stareț este. Sanctitatea Sa s-a rugat în paraclisul de lingă locuința sa, iar în timpul Sfintei Liturghii s-a rugat în biserica cu hramul Sfînta Cruce, unde s-a și împărtășit cu Sfintele Taine.

În cursul zilei, Sanctitatea Sa a fost felicitat de către Mitropolitul Pimen al Crutișelor și Kolomeei; membru al Sinodului permanent și conducător al treburilor Patriarhiei din Moscova, Arhiepiscopul Alexei al Talinului și al Estoniei, membru al Sinodului permanent și vicepreședinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relațiile bisericești externe, ș.a. A fost vizitat și felicitat, de asemenea, și de către președintele Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lingă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. — V. A. Kuroedov, și de P. V. Macarțev, membru al Consiliului.

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a primit, de asemenea, nenumărate telegrame de felicitare din partea instituțiilor bisericești, a ierarhilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Ruse, precum și din partea multor personalități de seamă din Bisericile Ortodoxe și eterodoxe.

SARBĂTORIREA JUBILEULUI DE 150 DE ANI AL ACADEMIEI DUHOVNICEȘTI DIN MOSCOVA. — În ziua de 14 octombrie 1964, cînd Biserica Ortodoxă Rusă prăznuiește Acoperămîntul Maicii Domnului, Academia duhovnicească din Moscova a sărbătorit împlinirea a 150 de ani de activi-

tate în cadrul Lavrei Troița-Serghieva din Zagorsk. La această serbare jubiliară au luat parte nenumărați oaspeți, ierarhi, clerici, laici, reprezentanți ai instituțiilor bisericești și de stat, precum și Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia.

Slujbele religioase, de priveghere, de dimineața și Sfinta Liturghie au fost săvârșite de un sobor format exclusiv din personalul clerical didactic și administrativ al Academiei duhovnicești din Moscova, sub protia Protoiereului Profesor Constantin I. Rujițki, rectorul Academiei.

După Sfinta Liturghie s-a oficiat un Te-Deum sub protia Sanctității Sale Patriarhului Alexei, care apoi a mulțumit credincioșilor prezenți la această slujbă.

A urmat ședința solemnă jubiliară, în sala de festivități a Academiei duhovnicești. Prelegerea comemorativă a fost rostită de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, care a făcut o prezentare istorică a momentelor importante din viața Academiei duhovnicești din Moscova. Sanctitatea Sa s-a oprit îndeosebi asupra dascălilor și ucenicilor care au făcut faima Academiei în cei 150 de ani de activitate specific ortodoxă, datorită faptului că Academia duhovnicească din Moscova a fost aproape tot timpul celor 150 de ani găzduită în Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk. În ultima vreme Academia duhovnicească din Moscova continuă, înăuntru aceluiași sfinte ziduri ale Lavrei Prea Cuviosului Serghie, activitatea sa multiplă și rodnică pentru binele Bisericii lui Hristos și pentru slava Patriei.

I. V. G.

PATRIARHIA BULGARĂ

O DELEGAȚIE A CONDUCERII CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR A VIZITAT BISERICA ORTODOXA BULGARĂ. — La invitația făcută de Sfintul Sinod al Bisericii Bulgare, o delegație a Conducerii Consiliului Ecumenic al Bisericilor — alcătuită din : Dr. Franklin Clark Fry, președintele Comitetului Central ; Arhiepiscopul Iacobos al Bisericii Ortodoxe Grecești din cele două Americi și unul dintre cei șase președinți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor ; Dr. W. A. Visser't Hooft, Secretarul general al Consiliului ; Episcopul Emilian Timiadis, reprezentantul permanent al Patriarhiei Ecumenice pe lângă Consiliu ; Protoiereul Vitalie Borovoi, reprezentantul permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliu și Dr. Hristofor King, responsabilul legăturilor cu Bisericile Ortodoxe din cadrul Consiliului, — a vizitat Biserica Ortodoxă Bulgară, între 21 și 25 noiembrie 1964.

Pe tot timpul vizitei în Bulgaria, delegația Consiliului Ecumenic al Bisericilor a fost însoțită de : I.P.S. Mitropolit Nicodim de Sliven, de P. C. Arhimandrit Ștefan, secretarul general al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare și de doi membri ai Comisiei ecumenice bulgare.

Duminică 22 noiembrie 1964 s-a oficiat o slujbă arhierescă solemnă, în catedrala patriarhală «Sf. Alexandru Nevski» din Sofia, de către P. S. Episcop Nicolae al Macariopolei, rectorul Academiei teologice din Sofia, înconjurat de un mare sobor de slujitori. La slujbă a asistat și Prea Fericirea Sa Patriarhul Chiril, împreună cu toți membrii delegației străine. Cu această ocazie Prea Fericirea Sa a prezentat credincioșilor pe membrii delegației Consiliului Ecumenic al Bisericilor, și s-au rostit scurte cuvântări, în care s-a subliniat rostul vizitei delegației în R. P. Bulgaria și importanța contactelor bisericești pentru mișcarea ecumenică și pentru cauza păcii în lume.

Luni 23 noiembrie 1964, membrii delegației au făcut vizite protocolare Prea Fericirii Sale Patriarhului Chiril, D-lui Mihail Kiucikov, președintele Comitetului treburilor bisericești de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe, la Președinția Consiliului de Miniștri etc., iar după amiază au vizitat ambasadere respective.

Mărți 24 noiembrie 1964, în aula Academiei teologice din Sofia, a avut loc o ședință solemnă, la care au luat parte : Prea Fericitul Patriarh Chiril, Dl. Mihail Kiucikov, președintele Comitetului treburilor bisericești, membrii Sfintului Sinod, corpul didactic al Academiei teologice, împreună cu studenții teologi, înalții funcționari ai Patriarhiei și ai Mitropoliei din Sofia, clerici și mulți laici care se interesează de problemele ecumenice.

Deschiderea ședinței a făcut-o Prea Fericitul Patriarh Chiril, care — după ce a prezentat asistenței pe membrii delegației Consiliului Ecumenic al Bisericilor — a dat citire referatului său *ecumenismul actual și poziția Bisericii Ortodoxe față de mișcarea ecumenică*.

A luat, apoi, cuvântul Dr. W. A. Visser't Hooft, Secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, făcând unele considerații generale asupra Mișcării ecumenice. D-sa a înfățișat în primul rând cauzele care au dus la separarea Bisericii de Răsărit de cea de Apus. În problema apropierei Bisericilor — a spus vorbitorul — este nevoie de răbdare și de lămurire reciprocă. Bisericile creștine trebuie să devină Biserici active, lucrătoare, practice, fiecare păstrându-și caracterul său național și local. Ecumenismul nu acceptă jurisdicția universală a papii. Mișcarea aceasta nu are un centru geografic și juridic. Ecumeniștii creștini trebuie să fie uniți în iubire și în muncă, ceea ce-i obligă să fie în același timp și ziditori de pace. În această problemă ecumenismul are o contribuție reală. Problema păcii și cea a dezarmării generale constituie obiectivele cele mai nobile ale mișcării ecumenice. Biserica creștină nu lucrează cu puteri fizice în vederea acestui scop, ci cu puteri morale și spirituale.

După aceea a luat cuvântul P. S. Episcop Emilian Timiadis, care a făcut o expunere scurtă asupra poziției Bisericii Ortodoxe în cadrul Mișcării ecumenice.

Cel din urmă a luat cuvîntul Protoiereul Vitalie Borovoi, care a trecut în revistă unele evenimente mai recente, cu caracter vădit ecumenic.

Miercuri 25 noiembrie 1964, oaspeții au vizitat Mînăstirea Bacikovo și orașul Plovdiv, înapoiindu-se seara la Sofia, iar a doua zi dimineața au părăsit Sofia cu avionul, unii mergînd la Atena, iar alții la Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol.

Vizita delegației Conducerii Consiliului Ecumenic al Bisericilor în Bulgaria, prima de felul acesta, a fost bine primită, atît de cercurile bisericești, cît și de credincioși, fiind considerată drept o contribuție de seamă la stringerea legăturilor dintre Biserici.

Pr. IOAN M. CRISTEA

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

*Dumnezeiasca Liturghie comentată
în oficiul și în textul ei.*

RITUL PROSCOMIDIEI

I

CONSIDERAȚII GENERALE

1. *Poziția proscomidiei în rînduiala primară a serviciului liturghiei.* — În aranjamentul grafic al edițiilor tradiționale ale liturghierului, proscomidia apare ca un serviciu exterior liturghiei, deși de fapt ea intră în cadrul acesteia, ca prima ei parte, în care se pregătesc darurile pentru Sfînta Jertfă¹. Această poziție a proscomidiei rezultă de altfel din însuși faptul că lucrările ei, care, în realitate, se împlinesc tainic în cursul oficiului utreniei, nu au loc decît în cazul cînd liturghia urmează îndată, ca după utrenia din cursul dimineții, iar nu și în cazul utreniei din serviciul cu priveghere de noapte; aceasta din urmă nu este completată cu liturghie decît la Paști. În cazul slujbei cu priveghere de noapte, integrarea proscomidiei în cadrul liturghiei se face prin pregătirea darurilor dimineața, în timpul citirii catismelor, canoanelor și ceasurilor. Pe de altă parte, liturghia propriu-zisă nu se poate săvîrși, dacă nu s-a făcut mai întîi proscomidia.

Că aceasta din urmă face parte din liturghie se înțelege înainte de orice din faptul că aducerea și punerea înainte sau pregătirea darurilor de pîine și vin formează baza materială a Jertfei euharistice. De altfel, în unii din codicii vechi, proscomidia nu este pusă sub un titlu aparte ca în edițiile de mai târziu, ci se află inclusă în oficiul liturghiei Sfîntului Ioan Gură de Aur, sub titlul general: «Rînduiala dumnezeieștii și sfîntei liturghii...». Cele două părți ale oficiului sînt totuși demarcate

1. Cf. și P. Lebedev, *Liturghia sau explicarea serviciului divin*, traducere și prelucrare de Iconomul Nicolai Filip, București, 1899, p. 243.

printr-un nou titlu («Dumnezeiasca liturghie a celui între sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur»), sub care este pus oficiul liturghiei propriu-zise. Potrivit însăși însemnării termenului «proscomidie», titlul «Rînduiala proscomidiei» s-ar găsi deci într-un loc mai corespunzător după rînduiala pregătirii sfințiților slujitori în vederea intrării în oficiu², iar nu înainte de acest moment, ca în edițiile tradiționale ale liturghierului.

Obiceiul de a se aduce de către credincioși darurile necesare pentru Sfînta Jertfă a fost dintru început o practică a Bisericii primare. Toți s-ar putea spune, cîți participau la liturghie și aveau să se împărtășească. Își aduceau darul ca simbol concret al ofrandei lor spirituale. Ca alimente care, obișnuit, intră în chip universal în hrana omului, iar nu și în cea a celorlalte viețuitoare, și sînt pregătite prin arta lui, pîinea și vinul reprezintă sau simbolizează exclusiv viața umană. Predîndu-le în mîinile preotului la altar, ca pe o pîrgă a vieții lor înșiși, credincioșii fac astfel un act sensibil al jertfei lor interioare, un sacrificiu în cinstea lui Dumnezeu, ca un simbol de dăruire totală de ei înșiși³. Dintre bunurile aflate în posesia și folosința lor, ce dar ar fi mai propriu să fie oferit lui Dumnezeu de fiecare credincios în parte, dacă nu ființa lui întregă transfigurată de un elan de pietate? «Vrei să afli», zicea Fericitul Augustin, «ce anume ai putea să oferi lui Dumnezeu pentru tine: oferă-te pe tine însuși. Căci, ce cere de la tine Domnul, dacă nu pe tine însuși? Pentru că, în toată creația de pe pămînt, n-a făcut nimic mai bun decît pe tine»⁴. Această aducere de daruri constituie o formă a cultului de adorație, de recunoștință și de mulțumire, un gest de pocăință și de credință în unirea cu El, prin primirea acestor daruri ceva mai în urmă, în Trupul și Sîngele Fiului Său și, totdeodată, cu speranța de a se împărtăși de binefacerile divine, pe care le cer pentru ei și pentru cei pentru care aduc aceste daruri. Această este semnificația ofrandei credincioșilor în momentul depunerii ei în mîinile liturghisitorilor, la ușa altarului și asupra acestor idei și sentimente trebuie să se găsească concentrați cînd le aduc, căci, o dată cu darul material, preotul primește și dispozițiunile sufletesti și intențiile credincioșilor în legătură cu ofranda lor.

De la această acțiune de aducere a materiilor de jertfă provine întrebuițarea în limbajul bisericesc a termenului *proscomidie* (προσκομιδή, de la πρὸς = înainte și κομίζειν = a duce, a aduce, a transporta), care înseamnă aducere, punere înainte sau oferire. Prin acest termen se desemnează atît lucrarea de pregătire a darurilor de pîine și vin, în scopul de a fi jertfite, cît și însăși acțiunea de oferire sau proaducerea. «Proscomidesc» înseamnă deci proaduc sau fac ofrandă. Prin termenul de proscomi-

2. Studiul nostru despre «Pregătirea sfințiților slujitori pentru oficiul liturghiei» a fost publicat în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXVII (1959), nr. 2 (februarie), p. 141—175.

3. Cf. Nicolae Cabasila, *Explicarea dumnezeieștii liturghii*, cap. III, P. G., t. CL, col. 377.

4. Fericitul Augustin, *Sermo* 48, 2, P. L., t. XXXVIII.

die se desemnează în limbajul curent și *proscomidiarul*, adică locul sau măsuța din partea nordică a altarului, pe care se desfășoară lucrările pregătitoare pentru aducerea darurilor. În aceleași sensuri se întrebuințează și cuvîntul *prothesă* (πρόθεσις, punere înainte) ⁵.

Ca act de aducere, de oferire sau de punere înainte a darurilor de jertfă, proscomidia a fost dintru început unul din momentele constitutive ale liturghiei creștine, precum mărturisește textul formularului Sfintului Vasile cel Mare : «...În noaptea în care s-a dat pe Sine însuși pentru viața lumii, luînd pîine în sfintele și preacuratele Sale mîini, arătînd-o Ție, lui Dumnezeu-Tatăl, mulțumind... a dat sfinților Săi ucenici și apostoli...» Deci, cînd Mîntuitorul a instituit Sfînta Euharistie, a trebuit mai întîi să «pună înainte» pe masa de la cină, adică să ofere pîinea și vinul, pe care le-a ales să servească drept elemente pentru jertfa cea fără de sînge din Biserica Sa ⁶.

Negreșit, la început, ritul proscomidiei nu poate fi conceput decît într-o formă embrionară, menținîndu-se în cadrul simplității sale primare multe veacuri, chiar în epoca de pace a Bisericii. Ceremonialul din această epocă ni-l putem reprezenta cel mult pe temeiul textelor din *Prima apologie* a Sfintului Iustin Martirul și Filozoful ⁷ și din *Constituțiile Sfinților Apostoli* ⁸. În această vreme, acțiunea se petrecea în prima parte sau, mai exact spus, chiar la începutul liturghiei credincioșilor. Îndată după concedierea catehumenilor și a claselor de penitenți, diaconii în special adunau darurile de la credincioși, depozitîndu-le în pastoforii ⁹ sau pe o masă suplimentară (τὸ παραπροπέζιον-ον) din altar. Nu erau primiți să aducă daruri decît credincioșii împăcați cu Biserica, adică numai cei care

5. Pan. N. Trembela face distincție între acești doi termeni, fiind de părere că ei se referă la momente deosebite ale acțiunii. Ἡ πρόθεσις, în sensul larg, constă adică din oferirea sau aducerea darurilor de către credincioși și depozitarea lor în pastoforiu sau pe o masă suplimentară (παραπροπέζιον) în altar. Ἡ προσκομιδὴ însă înseamnă actul propriu-zis al punerii înainte, adică alegerea din daruri a părților destinate pentru jertfă, depunerea lor pe masa proscomidiarului, iar mai apoi pe sfînta masă, cînd se citește și astăzi «Rugăciunea Proscomidiei» ca odinioară. Cf. Ἁ! τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, nota 1, p. 17—20. În Evhologhii însă termenul proscomidie a căpătat sensul unei acțiuni de aducere în vederea jertfei, sinonim substantivului θυσιασμός Cf. I. M. Hanssens, *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, t. III, p. 22.

6. «Așa a făcut Hristos (la cîna cea de taină) : luînd în mîini pîinea și vinul, le-a înfățișat lui Dumnezeu-Tatăl, proaducîndu-i-le (astfel) ca daruri și oferindu-i-le, I le-a dedicat (consfințit)». Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. II, col. 376D—377A.

7. «După încetarea rugăciunilor (pentru credincioși) ne îmbrățișăm unii pe alții cu sîrutare. Se aduc apoi episcopului pîine și un pahar cu vin amestecat cu apă. Acesta primindu-le, dă laudă și mîrire Tatălui tuturor prin numele Fiului și al Sfîntului Duh...» *I-a Apologie*, LXV, 2—3, ediția Joannes Maria Pfädtisch, *Iustinus des Philosophen und Märtyres Apologien*. Text, p. 73.

8. «Diaconii, după rugăciune (adică cea pentru credincioși), unii să se îndeletnicească cu ducerea darurilor pentru Euharistie». *Constituțiile Apostolice*, cartea II, cap. 57 (Johannes Quasten, *Monumenta euharistica et liturgica vetustissima*, p. 7/185). «Indeplinindu-se acestea (sărutarea păcii etc.), diaconii să aducă episcopului darurile la altar». *Constituțiile Apostolice*, cartea VIII, cap. 12 (Idem, *ibidem*, p. 212/34).

9. Cele două cămăruțe, care flancau altarul în părțile lor de miazănoapte și miazăzi. *Constituțiile Apostolice*, cartea II, cap. 57.

nu erau oprîți de la împărtășire¹⁰. Se alegeau apoi din darurile aduse acelea care se impuneau prin calitatea lor și în măsura corespunzătoare numărului credincioșilor de împărtășit, ducîndu-le după aceea pe sfînta masă episcopului, care le proscomidă, adică le oferea printr-o rugăciune. Proscomidia apare deci redusă în această epocă la simpla depunere pe sfînta masă (altar) a darurilor de pîine și vin amestecat cu apă, alese de diaconi din cele adunate în pastoforiu de la credincioși. Episcopul le primea și le oferea sau le proaducea, rostind desigur asupra lor o rugăciune, prin care le dădea caracterul de prinos sau de ofrandă. Acestui moment primitiv al proscomidiei îi corespunde aproximativ în liturghia de astăzi rugăciunea intitulată «a proscomidiei (εὐχὴ τῆς προδέσεως)», ce se citește «după punerea dumnezeieștilor daruri pe sfînta masă», adică după intrarea cea mare.

2. *Materiile darurilor proscomidiei.* — La început, pînile proaducerii nu se deosebeau prin forma lor de cele de la masa din familie. De timpuriu s-a luat însă obiceiul de a se face pe ele semnul crucii. Astfel, în frescele din catacombele romane, ca cele din cimitirul Domitillei și din cripta Lucinei, pe cărămizi din catacomba Sfintei Priscilla (veacurile al II-lea și al III-lea) și pe unele sarcofagii se văd reprezentate în culori sau în relief, forme de pîini rotunde cu crucei crestate pe ele în forma literei grecești X (panes decussati). Avem motive să credem că acest semn constituia o indicație a destinației liturgice a acestor pîini, iar nu pur și simplu continuarea unui uz din vechea lume păgînă, în care pîinea nu se tăia ci se frîngea pe urma semnelor sau creștăturilor făcute pe ea înainte de coacere¹¹.

Că printr-un astfel de semn se îndeplinea de fapt un ritual specific creștin încă înainte de veacul al VI-lea, ne lasă să înțelegem una din istorisirile Sfîntului Grigore cel Mare († 604). Astfel, el narează că ucenicii călugărului Martyrius din provincia Valeria neglijaseră o dată să facă semnul crucii pe pîinea pusă la copt. Sfîntul îi muștră, schițînd apoi semnul crucii cu degetul pe deasupra cărbunilor. Grație puterii lui de credință, pîinea avea pe ea acest semn cînd a fost scoasă de la copt¹². Concludent pentru teza noastră este și faptul că o marmură din catacombe, datînd de prin veacul al III-lea, reprezintă pîini cu monogramul simplu al Mîntuitorului¹³. La crucile de pe pîinea euharistică se referea, desigur, și Sfîntul Ioan Gură de Aur cînd, tratînd despre deasa și felu-

10. Deci nici de la împreună-șezători (συστάμενοι, συστάνας, consistentes) nu se primeau daruri pentru proscomidie Cf. *Canon. 75 al Sfîntului Vasile cel Mare* și *5 Ancira*, Cf. de asemenea și *Constit. Apostolice*, cartea IV, 6.

11. Cf. Sf. Grigore cel Mare, *Dialogi*, cartea I, cap. 11.

12. Cf. H. Leclercq, *Diction. d'archéologie chrétienne et de liturgie*, fasc. CXL—CXLI, p. 448—451. Vezi de asemenea Mgr. Wilpert, *Fractio panis*, Paris, 1896, fig. 10 și 11, p. 83—84.

13. Cf. Marcel Laurent, *L'art chrétien primitif*, t. I, fig. 8, p. 99.

rita întrebuițare a semnului crucii, adăuga că «ea strălucește și cu Trupul lui Hristos în cina mistică»¹⁴.

Aceste forme simple de cruci pe pîinea proscomidiei erau o anticipare a peceții (ή σφραγίς), care s-a dezvoltat mai târziu și este în uz pînă astăzi, imprimîndu-se în față și fiind alcătuită dintr-un pătrat împărțit în patru spații egale prin brațele unei cruci înscrisă înăuntrul lui; cele două spații de sus cuprind primele două inițiale ale numelui «Iisus», cel din stînga, și ale numelui «Hristos», cel din dreapta; iar cele de jos împart între ele silabele verbului grec «NIKA». Deci: «Iisus Hristos învinge».

O mențiune expresă despre acest semn se întilnește pentru prima dată abia în rînduiala proscomidiei întocmită în veacul al X-lea—al XI-lea pentru episcopul Paul din Galipoli. În uz însă, trebuie să se fi găsit cu mult înainte, de vreme ce comentarul interpolat al Sfîntului Gherman I al Constantinopolului, în versiunea lui Anastasie Bibliotecarul, prescrie scoaterea Agnețului în formă pătrată.

În faza în care proscomidia a ajuns să depășească simplitatea primitivă, prin dezvoltarea unui ritual al pregătirii Sfîntului Agneț, încă înainte de veacul al VIII-lea, pîinea proscomidiei se vede desemnată exclusiv sub numele de *prosforă* (προσφορά), de unde vine la noi printr-o deformare lingvistică termenul curent de *prescură*, care devine astfel denumirea ei tehnică. În literatura creștină și îndeosebi a celor dintîi trei-patru veacuri, acest cuvînt era întrebuițat de obicei pentru a desemna Jertfa euharistică¹⁵ și partea liturghiei în care era adusă. În general însă și mai ales la originea sa, prin termenul de *prosforă* se înțelegea orice act de proaducere, îndeplinit fie de popor, fie de preot¹⁶. Acest sens prevalează în noul stadiu al proscomidiei, aplicîndu-se în chip special pîinii aduse de popor pentru sfintele daruri. Cu o astfel de întrebuițare exclusivă îl întilnim mai întîi în comentarul liturgic atribuit Sfîntului Gherman I al Constantinopolului, iar după aceea în toate manuscrisele și la toți scriitorii bisericești. «Iar *prescura* (προσφορά), care se numește și pîine (ἄρτος), și binecuvîntare și pîrgă, din care se taie Trupul Domnului, se primește», zice Sfîntul Gherman, «spre închipuirea Prea Curatei Fecioare și de Dumnezeu Născătoarei...»¹⁷.

14. *Omilia împotriva iudeilor și elinilor că Hristos este Dumnezeu*, 9. P. G., t. XLVIII, col. 826.

15. Clement Romanul, *Epist. I către Corinteni*, cap. XL, P. G., t. I, col. 288 A și 289 A; Clement Alexandrinul, *Stromata*, I, 19, P. G., t. VIII, col. 813 A; *canon 19 și 58 Laodiceea*; Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia la Sf. Filogoniu*, P. G., t. XLVII, col. 755.

16. Cf. locurile indicate în J. Hanssens, *Institutiones liturgicae de ritibus orientabilis*, t. II, p. 36—37.

17. *Theoria mistică*, P. G., t. XCVIII, col. 397 C. În versiunea lui Anastasie Bibliotecarul lipsește acest pasaj, iar termenul *προσφορά* este întrebuițat pentru jertfa Mîntuitorului. Cf. Nilo Borgia, *Il commentario liturgico di S. Germano*, XXVIII, p. 19. Din acest fapt nu se poate trage însă o concluzie potrivnică textului din P.G., dat fiind că, precum se admite, Anastasie nu a avut la îndemîină originalul însuși al comentarului Sf. Gherman, ci numai un rezumat. Pe de altă parte, în ceea ce privește stilul, factura citatului nu vine în contradicție cu restul operei din Teoria mistică.

Este de admis că *forma prescurii* trebuie să se fi diferențiat de timpuriu de cea a piinii din întrebuințarea zilnică. Caracterul ei religios îi era consacrat nu numai prin destinație, ci și prin formă, dar mai ales prin pecetea imprimată pe fața ei. În practica bisericească s-a folosit încă de multă vreme, pe de o parte, forma rotundă, în două straturi suprapuse, simbolizând cele două firi din persoana Mântuitorului. Stratul superior poartă pe el de obicei cinci peceti, așezate una lângă alta așa fel ca să formeze figura crucii, iar în spațiul din stînga acesteia se află desenul pîrticelii de scos pentru Sfînta Fecioară, pe cînd în cel din partea opusă, semnele cu pîrticelele de proscomidit pe numele celor nouă cete. Mai obișnuită la noi este prosfora cu patru brațe sau cornuri, adică în formă de cruce, purtînd cite o pecete pe fiecare din cornuri, iar în cele mai bune cazuri și în mijloc ¹⁸. Se obișnuiește de asemenea și prosforă cu cinci cornuri, în amintirea minunii înmulțirii pîinilor în pustie, corespunzînd în același timp și practic numărului de prosfore prescris pentru lucrările proscomidiei. Plecînd de la ideea că fiecare braț sau corn al prosforei reprezintă o pîine, se obișnuiește, deși mai rar și ca un uz venit din practica slavo-rusă, prosfore rotunde mici, atît cît să se poată aplica o singură pecete pe fața lor.

Ca simboale de pîrgă a vieții, menite a deveni Trupul și Sîngele euharistic al Domnului, pîinea și vinul, ca materii speciale de proscomidire, trebuie să întrunească însușiri deosebite de *calitate* în primul rînd. Cea mai veche mențiune, provenind din veacul al IV-lea, despre astfel de pîini, ni le descrie ca de cea mai curată *culoare albă* ¹⁹. Această culoare este simbolul purității noastre spirituale, pe care o închinăm în același timp cu darul nostru de pîine. Ca atare, este necesar ca prosfora să fie preparată cu apă naturală, din făină de grîu curat, nu prea veche, nealterată și fără nici un alt fel de amestec, să fie bine lucrată și bine coaptă, avînd gust firesc și plăcut la mîncare. Se cere, pe de altă parte, să nu fie prea sărată și să fie dospită cu aluat, iar nu cu alți fermenți (drojdii) ²⁰. Pîinea dospită a fost întrebuințată de Mîntuitorul la instituirea Sfintei Euharistii și tot același fel de pîini era folosit pentru jertfa de la templul iudaic ²¹. În opoziție cu practica azimei, proprie vechii erezii ebionite, aluatul a devenit în Biserica Ortodoxă simbolul sufletului, pentru a se sublinia astfel că Mîntuitorul a luat în chip desăvîrșit iar nu aparent fire omenească, cu excepția păcatului. Nu este de mirare deci că Biserica noastră impută celei latine drept erezii apolinaristă ²² întrebuințarea

18. Aceasta este forma preferată și recomandată de Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, din motive mai mult de adversitate față de forma rotundă a oblatelor din Biserica latină (cf. *Despre Sf. liturghie* — P.G., t. CLV —, în *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, cap. 87, traducere romîn., București, 1863), deși recunoaște că forma rotundă este înrunită și de fiecare din cornurile prescurii în formă de cruce (*Ibidem*, cap. 88).

19. Cf. Sf. Grigore de Nazianz, *Cuvîntarea XVIII*, cap. 30, P.G., t. XXXV, col. 1021—1024.

20. Cf. Paragraful I din cap. «*Povățuiri*» de la finele liturghierului.

21. Cf. P. Lebedev, *op. cit.*, p. 245.

22. Cf. *Liturghierul* la capitolul «*Povățuiri*», pgf. 1 și 5. Intrucît «darurile aduse la proscomidie închipuiesc Sfîntul Trup al Domnului», El fiind «dintru început închinat lui

azimei, care a apărut în practica apuseană tocmai în veacul al IX-lea, ajungînd să se generalizeze abia în veacul al XI-lea²³.

În ceea ce privește vinul, el trebuie să fie natural, neamestecat, neprefăcut și nealterat: «să fie curat, adică să nu fie pelin, nici muced, nici oțetît, iar apa să fie curată și proaspătă; ...să fie vin din roada viței, adică din strugurii de viță de vie..., să aibă gustul și mirosul său firesc, să fie bun de băut și curat, neamestecat cu nici un fel de băuturi²⁴.

În ceea ce privește *culoarea vinului*, se poate spune că Biserica a întrebuițat vinul roșu încă din vechime, însă nu cu exclusivitate, vinul alb fiind folosit în același timp în regiuni diferite²⁵. «Culoarea vinului este deci indiferentă²⁶; totul este să provină din «rodul viței» (Matei. XXVI, 29)²⁷.

II

RITUALUL PREGĂTIRII SFINTULUI AGNEȚ ȘI A SFINTULUI POTIR ÎN RINDUIALA LITURGHIERULUI ACTUAL

Practic vorbind, proscomidia constă în pregătirea darurilor în vederea Sfintei Jertfe euharistice. Ea este, adică, o serie de lucrări rituale, prin care se separă părțile prescrise în acest scop, din darurile aduse de către credincioși și, destinîndu-le scopului religios al liturghiei, se efectuează în acest chip scoaterea lor din întrebuițarea comună sau profană. Prin aceasta se îndeplinește, s-ar putea spune, prima formă pentru afierosirea sau consacrarea lor.

Dat fiind caracterul pregătitor al proscomidiei, întreaga ei semnificație este tipico-simbolică. Întrucît prin ea se reprezintă și se actualizează în forme rituale mai mult acele date și momente din istoria mîntuirii, care au prevestit jertfa Fiului lui Dumnezeu precum și unele acte prin care aceasta s-a consumat în cele din urmă. Este necesar deci să subliniem că ceea ce se proscomidește, adică se proaduce sau se pune înainte pe masa proscomidiei, nu este însăși jertfa, nu este Trupul jertfit al Domnului, ci numai darul de jertfă, care închipuiește sau simbolizează Trupul și Sîngele euharistic al Domnului, în care se va transforma în chip mistic și real spre sfîrșitul liturghiei. Căci El s-a arătat sau a devenit cu adevă-

Dumnezeu ca un dar de preț, atît ca *pîrgă* a neamului omenesc cît și după lege, pentru că era întîi născut» (Luca II, 22—24), ermineuții liturghiei interpretează astfel elementele prosoforei: făina — simbolul trupului; aluatul — sufletul; sarea — mîntea și învățătura cuvîntului, iar apa Sfîntul Duh sau Botezul. Cf. Simion al Tesalonicului, *Despre Sf. Liturghie*, cap. 86; Gabriel Răscanu, *Liturgica*, p. 55.

23. Cf. Mgr. Chevrot, *Motre messe*, Lille, 1944, p. 114.

24. *Liturghier*, cap. *Povățuirii*, pgf. 1 și 6.

25. Cf. și Dr. Valentin Thalhofer, *Handbuch der katholischen Liturgik*, t. II, Fr. i. Br., 1890, p. 142.

26. Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavski, *Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, ed. 1909, p. 460, iar în ed. 1929, p. 510.

27. Cf. și Pr. Petre Vintilescu, *Culoarea vinului pentru Sf. Euharistie*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LIX (1941), nr. 1—2 (ianuarie—februarie) și Extras.

rat jertfă spre slava Tatălui Său numai la sfârșitul vieții; mai înainte însă el era numai consacrat sau închinat lui Dumnezeu ca dar de preț, primit sau socotit astfel atît ca pîrgă a neamului omenesc, cît și potrivit prescripțiilor Legii Vechi, întrucît era prim născut²⁸. Deci, «atîta timp cît stă la proscomidiar, pîinea tăiată (Agnețul) este simplă pîine, numai că primește însușirea de a fi închinată și făcută dar lui Dumnezeu, închipuind pe Hristos din vremea cît El a fost dar. Și, precum s-a spus mai sus, El era hărăzit ca dar chiar de la naștere, potrivit Legii, întrucît era un întii născut»²⁹.

Principial și fundamental în ritualul proscomidiei este deci alegerea și scoaterea din prosoară a Agnețului (ὁ ἀμνός, mielul), adică a acelei părți care închipuiește pe Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii (Ioan I, 29). Așa cum sînt întocmite, aceste lucrări amintesc în desfășurarea lor formele și momentele capitale ale chenozei (κένωσις, golire sau lipsire de slavă, smerire sau umilință) Mîntuitorului, rezumată anume la cele ale întrupării și îndeosebi cu referire la Sfintele Lui Patimi, punctul culminant al acestei umilințe și ascultări, prin care a ispășit păcatul originar al omenirii³⁰.

De fiecare dată deci, proscomidia constituie pentru liturghisitori o ocazie și o datorie de a parcurge cu cugetarea și de a adînci cu simțirea taina Sfințelor Patimi ale Dumnului, participînd în acest chip la moartea Lui măcar în spirit, dacă nu pot să fie în situația de a spune cu Sfîntul Apostol Pavel: «împlinesc în trupul meu suferințele lui Hristos». (Col. I, 24), nevoindu-se a-și cîștiga lor și evlavie³¹ cuvenită unor administratori ai Tainelor dumnezeiești. De aceea, pentru alungarea indiferenței, scuturarea apatiei și absenței morale, liturghisitorii, îndată ce vin după spălare la proscomidiar, invoacă mai întii ajutorul divin, închinîndu-se de trei ori și spunînd de fiecare dată stihul de umilință: «Dumnezeule, curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluiește». Apoi, ca și cum ar rezuma sau ar enunța însăși tema ceremonialului pentru scoaterea Sfîntului Agneț, preotul se adresează Mîntuitorului cu mărturisirea din troparul de la denia de joi seara spre vinerea Patimilor: «Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blestemul legii cu scump Sîngele Tău; pe cruce fiind răstignit și cu sulița împuns. nemurire ai izvorît oamenilor, slavă Ție» (cf. și Gal. III, 13; Efes. I, 7; Col. I, 14)³².

28. Cf. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. II, col. 396 D.

29. Idem, *ibidem*, col. 380 D.

30. «Și ale întrupării, și ale îngropării împreună sînt închipuite, pentru că Hristos s-a întrupat ca să se jertfească pentru noi». Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sfînta Liturghie*, *op. cit.*, cap. 85. În lucrările proscomidiei, Biserica unește simboalele nașterii cu ale patimii și ale morții Mîntuitorului, deoarece El însuși a spus că n-a venit să I se slujească, ci ca El să slujească și să-și dea sufletul pentru mulți. Cf. *Scrisoarea sinodală a patriarhului ecumenic Paisie I către Nikon al Moscovei*, la K. Delikanis, Πατριαρχικά έγγραφα, t. III, Constantinopol, 1895, p. 42.

31. Cf. Liturghier, *Povățuiri*, pgf. 2.

32. Potrivit practicii înscrise în liturghierele de limbă greacă și adoptată și în ediția de București, 1956, a liturghierului român, preotul, luînd cu amîndouă mîinile prescura rînduită pentru scoaterea Sfîntului Agneț precum și copia, le ridică pînă în dreptul frunții, o dată cu

După ce diaconul face invitarea : «Binecuvîntează, stăpîne», preotul începe îndată acțiunea sau mai exact serviciul propriu-zis al proscomidiei. Luînd mai întîi prosfora aleasă pentru scoaterea Sfintului Agnet și ținînd-o în mîna stîngă laolaltă cu copia, el rostește formula de binecuvîntare cu care se începe orice serviciu religios : «Binecuvîntat este Dumnezeu nostru, totdeauna...», pentru a arăta că cele ce urmează a săvîrși sînt spre slava lui Dumnezeu. Luînd apoi copia în mîna dreaptă, face cu ea semnul crucii de trei ori peste pecetea de pe prescură, spunînd de fiecare dată : «Întru pomenirea Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos», mărturisind astfel că prin aceasta, nu face decît să împlinească, nu numai la proscomidie, ci în toată liturghia, porunca dată de Mîntuitorul la cina cea de taină Apostolilor Săi, de a comemora cele ce El însuși a făcut pentru mîntuirea lumii (Luca, XXII, 19). Această pomenire este deci din partea noastră o datorie de mulțumire și de recunoștință pentru binefacerile Jertfei Sale adusă lui Dumnezeu pentru noi.

Acî se face amintire însă nu de minunile și de faptele, prin care Domnul a apărut în slava Sa de împărat al făpturii, al vieții și al morții; ci ea se referă numai la formele chenozei sau smereniei Sale, care intră în cadrul general al Jertfei Mîntuitorului. Tocmai pentru acest motiv, preotul face semnul crucii cu copia peste pecetea prescurii, subliniind în acest chip că aci se amintesc Patimile, crucea și moartea Domnului, «prin care s-a cîștigat biruința deplină împotriva celui rău»³³. Pe acestea, El însuși le anticipase mistic la cina pentru instituirea Sfintei Euharistii. Și pentru a arăta că toate cele ce s-au întîmplat în legătură cu Jertfa Domnului fuseseră prevestite cu multe veacuri înainte, lucrările pentru scoaterea Agnetului din prosforă sînt însoțite de recitarea textelor din proorocia lui Isaia, care descrie aceste Patimi. În tot ceea ce se săvîrșește la scoaterea Agnetului, «preotul închipuiește deci Jertfa Domnului, istorisînd-o prin cuvinte și înfățișînd-o prin acte simbolice, atît cît se poate înfățișa așa ceva într-o astfel de materie... Scoțînd din prescura întregă partea pe care o face dar, înscrie pe ea patima și moartea ca pe o placă. Toate cîte le săvîrșește preotul atunci — unele din trebuință, altele într-adins — ... alcătuiesc o istorisire prin acte simbolice a Patimilor și a morții lui Hristos»³⁴.

Punînd deci prosfora pe taler, preotul înfige copia și taie vertical cu ea pe cele patru laturi ale pecetii și anume mai întîi pe partea dreaptă a Agnetului (adică în stînga preotului) zicînd : «Ca un miel spre junghiere s-a adus» (Isaia LIII, 7)³⁵. Face apoi același lucru pe latura stîngă a

recitarea acestui tropar, făcînd astfel prin acest gest un act de aducere, adică de oferire a ofrandei. În comparație sau spre deosebire de celelalte prescuri, această prescură este numită în vocabularul liturgic «prescură înălțată».

33. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. IX, col. 385 C.

34. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. VI, col. 381 A.

35. Edițiile liturghierului urmînd versiunea Septuagintei (ὄς πρόβατον) și în contradicere cu textul maseoretic (se'h, miel), în dezacord cu textul Noului Testament, cu innografia bise-ricească precum și cu termenii din instrucțiunile de tipic din rînduiala proscomidiei și cu traducerea expresiei în alte pasaje ale liturghierului, întrebunțează în primul membru al

pecetii (dreapta preotului), rostind : «Și ca o oaie nevinovată, fără de glas împotriva celor ce o tund, așa nu și-a deschis gura Sa» (Isaia LIII, 7)³⁶. Chipul Mîntuitorului este înfățișat astfel plin de nevinovăție, de blîndețe, de răbdare și de hotărîre la sacrificiul în care El se aducea. Cînd taie după aceea în partea de sus a pecetii, preotul zice : «Întru smerenia Lui judecata Lui s-a ridicat» (Isaia LIII, 8), iar la partea de jos : «Iar neamul Lui cine îl va spune ?» (Isaia LIII, 8). Deci numai din spirit de smerenie și de ascultare față de Tatăl, precum și din marea Sa iubire de oameni s-a supus la o judecată nedreaptă, arătîndu-se lipsit de orice putere de apărare, sfîrșind disprețuit și chinuit ca un muritor de rînd. a cărui origine dumnezeiască nu o recunoșteau cei care L-au dat morții (cf. Isaia, LIII, 3)³⁷.

În tot timpul acestor lucrări, diaconul privește cu evlavie și, ținînd orarul în mîna dreaptă, rostește le fiecare tăietură : «Domnului să ne rugăm — Doamne miluiește». Invitînd apoi pe preot : «Ridică, stăpîne». acesta înfige copia în miezul proforei, de desubtul pecetii, puțin mai sus de coaja de jos și tăind orizontal, fie din față, fie dinspre partea dreaptă a proforei, ridică Sfîntul Agneț zicînd : «Că s-a luat de pe pămînt viața lui» (Isaia LIII, 8). Închipuind prin aceasta plecarea Domnului din lume prin moarte și întoarcerea Lui la Tatăl (Ioan XVI, 28)³⁸, preotul așează Agnețul pe sfîntul disc cu fața, adică cu pecetea, în jos, deci în poziția unei victime ce se junghie pentru jertfă. La îndemnul diaconului : «Junghie (jertfește) stăpîne», preotul taie adînc (pînă aproape de coaja din față) pîinea, în semnul unei cruci cu brațe egale, zicînd : «Se junghie (se jertfește, θύεται) Mielul lui Dumnezeu. Cel ce ridică păcatul lumii, pentru viața și pentru mîntuirea lumii». «Preotul zice și săvîrșește astfel cele ce arată felul morții Domnului, căci descrie în pîine crucea, ca să arate astfel că jertfa s-a săvîrșit prin cruce»³⁹.

După ce preotul întoarce Sfîntul Agneț cu pecetea în sus și diaconul amintește : «Împunge, Stăpîne», preotul împunge cu vîrfurile Sfîntul Agneț în partea dreaptă și anume sub inițialele IIs, zicînd : «Și unul din ostași cu sulița coasta Lui a împuns !» ; îndată diaconul ori, în lipsa lui preotul, luînd în mîna dreaptă vasul cu vin și în stînga pe cel cu apă, toarnă în potir deodată vin și apă, cît se cuvine⁴⁰, zicînd în același timp : «și îndată a ieșit sînge și apă și cel ce a văzut a mărturisit și adevărată este mărturisirea lui» (Ioan XIX, 34—35). «S-a istorisit astfel prin grai și despre sîngele și apa care au curs din rană, arătîndu-le și prin acte

vers. 7 din Isaia LIII formula «ca o oaie spre junghiere», în loc de «ca un miel», iar în al doilea membru : «ca un miel... fără de glas împotriva celui ce-l tunde (?)», în loc de «ca o oaie» (în textul masoretic : *rachel*). Vezi în această privință studiul nostru *În jurul unei formule liturgice de origine biblică*, extras din «Renașterea», 1943, nr. 10 (noiembrie), Craiova.

36. Vezi nota 35.

37. P. Lebedev, *op. cit.*, p. 246—247.

38. cf. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. VIII, col. 384 D.

39. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. VIII, col. 385 A.

40. Luînd aminte ca apa ce se toarnă acum, împreună cu căldura ce se va turna la vremea plinirii sfîntului potir, să nu schimbe firea vinului în gustul apei.

simbolice ⁴¹. Sfântul Ciprian stăruia asupra acestui amănunt din Patimile Domnului, relatat în Sfânta Evanghelie după Ioan, subliniind că așa făcuse Mîntuitorul însuși la cină, întrebuițind vin amestecat cu apă. La acestea, el adaugă și un considerent simbolic, arătînd că apa reprezintă unirea Domnului cu credincioșii ⁴² sau, cum s-a precizat mai tîrziu împotriva armenilor, amestecarea vinului cu apă în sfîntul potir simbolizează unirea ipostatică a celor două naturi în persoana Mîntuitorului ⁴³, apa fiind simbolul sfîntei Sale umanități, iar vinul reprezentînd firea Sa dumnezeiască. Avem deci, în această amestecare a vinului cu apă, imaginea tainei prin care ni se face cu putință, în măsura îngăduită de condiția noastră umană, să ne împărtășim de visteriile Dumnezeirii Aceluia Care, la rîndul Lui, a binevoit să se facă prin întrupare părtaș la firea noastră omenească.

După aceea, diaconul zicînd : «Binecuvîntează, stăpîne, sfînta amestecare», preotul face cu dreapta semnul crucii peste potir, în timp ce rostește : «Binecuvîntată este amestecarea sfîntelor Tale, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin». Acoperă apoi potirul cu acoperămîntul său întocmit, încheind astfel rînduiala pomenirii Domnului la proscomidie, prin pregătirea Sfîntului Agneț și a Sfîntului potir.

Precum s-a văzut, pentru pregătirea Sfîntului Agneț nu s-au proscomidit toate proforele și nici măcar o proforă întreagă, ci numai o parte dintr-una și anume pecetea sau, în păsimesi, numai pecetea din atîtea prescuri cîte sînt necesare pentru liturghiile darurilor mai înainte sfîntite de peste săptămîină. De asemenea, nu a fost proadus tot vinul, ci numai o anumită cantitate turnată în potir. Se amintește în acest chip că, din tot neamul omenesc din cursul istoriei, numai un singur trup a fost ales ca dar de jertfă și anume Trupul Domnului, pe care El însuși l-a luat și l-a închinat, l-a hărăzit, l-a proadus și l-a înălțat ca dar Tatălui, încă de la zămislirea și nașterea Sa din Sfînta Fecioară, iar în cele din urmă l-a adus ca jertfă pe cruce, El însuși fiind preotul jertfitor ⁴⁴.

Smerirea prin întrupare fiind încă o formă a jertfei și începutul chenozei Domnului, la proscomidie se închipuiesc și cele ale nașterii Sale și anume în primul rînd prin faptul că profora, care a servit pentru scoaterea Agnețului, este privită ca simbol al Sfîntei Fecioare, din care s-a întrupat Mîntuitorul. «Iar prescura (προσφορά), care se numește și piine (ἄροσ), și binecuvîntare, și pîrgă, din care se taie Trupul Domnului, se ia» — zicea Sfîntul Gherman I al Constantinopolului — «spre închipuirea preacuratei Fecioare și de Dumnezeu Născătoare, care, după bunăvoința Tatălui și învîierea Fiului Său, a Cuvîntului și după sălășluirea

41. Nicolae Cabasila, *ibidem*, col. 385 B. Copia a fost deci aci în locul lancei sau sulitei aceleia, cu care a fost împunsă coasta Domnului. De aceea, lama ei este construită în forma unui astfel de instrument. Cf. Sf. Gherman al Constantinopolului, *op. cit.*, col. 397 B.

42. Sf. Ciprian, *Epist. LXIII, 13 către Caecilius*.

43. Cf. Simion, arhiepiscopul Tesalonicalui, *Despre Sfînta liturghie, op. cit.*, cap. 92.

44. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. V, col. 380 C.

dumnezeiescului Duh, primind în sine pe unul din Treime, pe Fiul lui Dumnezeu și Cuvîntul, L-a născut Dumnezeu desăvîrșit și om desăvîrșit»⁴⁵.

III

PROSCOMIDIREA MIRIDELOR PENTRU SFINȚI ȘI CREDINCIOȘI

Propriu vorbind, serviciul pentru pomenirea Domnului la proscomidie s-a încheiat o dată cu terminarea rînduiei pentru pregătirea Sfîntului Agneț și a sfîntului potir, care, precum am spus, constituie elementul esențial și fundamental al proscomidiei. Lucrările ei continuă totuși prin scoaterea de miride (μερίς — ἰδος, μερίδες, parte, păticecă, păticele) din alte prosfore și producerea sau înfățișarea lor ca dar, o dată cu pomenirea numelor anumitor sfinți, precum și a diferiți credincioși vii și repauzați. Proscomidirea acestor miride sau păticele reprezintă deci al doilea moment în ritualul proscomidiei.

a. *Ritul miridelor în raport cu cel al Sfîntului Agneț.* — Fără îndoială, întregul oficiu este dominat în fond de pomenirea Domnului; cele ce au fost îndeplinite în prima parte a proscomidiei «au fost spuse odată pentru toată slujba, deoarece toată aducerea darurilor se săvîrșește pentru pomenirea lui Hristos și toată vestește moartea Lui»⁴⁶. Cele ce continuă a se face prin proscomidirea de miride pentru pomenirile sfinților și ale credincioșilor vii și repauzați își găsesc deci temeiul și puterea tot în faptul amintirii morții Domnului, care «a fost pentru noi pricinuitoarea tuturor bunătăților». În consecință, aceste pomeniri au caracterul pe de o parte al unor acte sau manifestări de mulțumire sau recunoștință față de Dumnezeu, iar pe de alta de cerere și rugăciune. Obiectul sau scopul acestor mulțumiri și rugăciuni este unul și același: «iertarea păcatelor și moștenirea împărăției cerurilor», care reprezintă roadele morții Dom-

45. *Theoria mistică...* P.G., t. XCVIII, col. 397 DC. — «Ce altceva» — zice Teodor de Andida (*Comentariu prescurtat...* P.G., t. CXL, col. 465) — «decît închipuirea trupului Fecioarei este partea rămasă...?» Iar Simion, arhiepiscopul Tesalonicului: «Deci, preotul scofînd din mijlocul prescurii acea pîine dospită, arată cu aceasta cum că din firea noastră iar nu din altă ființă s-a întrupat Mîntuitorul; și dintr-o femeie binecuvîntată și sfîntă, din cea pururea Fecioară» (*Despre sf. liturghie, op. cit.*, cap. 92).

Unele practici, despre care nu putem afirma în ce măsură au fost personale, locale ori generale, măcar într-o anumită epocă și regiune, au subliniat acest simbolism și prin alte forme. Astfel, pentru a reprezenta aducerea Sfîntei Fecioare la templu de către părinții ei și introducerea sa în Sfînta Sfîntelor de către preotul Zaharia, preotul obișnuia să depună mai întîi pe sfînta masă prosfora pentru proscomidirea Sfîntului Agneț. Ea rămînea aci pînă după îmbrăcarea preotului, spre a însemna timpul pe care l-a petrecut în templu Sfînta Fecioară, iar prin aducerea ei la proscomidiar se amintea călătoria Sfîntei Fecioare împreună cu Iosif pînă la Betleem, unde a născut pe Iisus, într-o peșteră închipuită prin scobitura de la proscomidiar. Cf. *Scrisoarea sinodală a patriarhului ecumenic Paisie I către Nikon al Moscovei* (1655), la K. Delikanis, *op. cit.*, p. 41; cf. și Ghenadie, fost episcop de Argeș, *Liturghica*, București, 1877, p. 79.

46. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. X, col. 388 A.

nului, ce ni se împărtășesc prin botez și prin celelalte Taine. Pe de o parte, prin producerea de miride în cinstea sfinților săvârșiți din viață, Biserica mulțumește lui Dumnezeu pentru că prin aceștia ea «a moștenit aievea împărăția cerurilor», în care ei alcătuiesc, după cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel (Evr. XII, 23), «Biserica slăvită a celor întîi născuți, care sînt înscriși de Dumnezeu în cer» și «duhurile dreptilor, care au ajuns la desăvîrșire». Și pentru că Mintuitorul a zis că unde va fi El, acolo să fie și cel ce-I slujește (Ioan XII, 26) și «voiesc ca unde sînt Eu să fie și aceia, pe care Mi i-a dat, ca să vadă slava Mea» (Ioan XVII, 24), de aceea Biserica așează în jurul Sfîntului Agneț miridele, care reprezintă cetele sfinților⁴⁷. Ca și atunci cînd s-a zis «Întru pomenirea Domnului» la proscomidirea Sfîntului Agneț, tot așa este și cînd se zice la proscomidirea miridelor : «Întru cinstirea și pomenirea ...Stăpînei noastre de Dumnezeu Născătoare...» sau a altor sfinți, anume «ca și cum am spune : Mulțumescu-Ți Ție că prin moartea Ta ușile vieții ne-ai deschis, că Ți-ai ales maică dintre noi, că noi oamenii am dobîndit atîta mărire, încît avem mijlocitori pe sfinții de aceeași fire cu noi și că ai dăruit atîta trecere celor de același neam cu noi»⁴⁸.

De vreme ce sfinții s-au unit cu Hristos și s-au sfințit printr-însul, găsindu-se astfel în jurul slavei dumnezeiești, ei pot să ne ajute și pe noi prin solirile lor, să ne unim cu El. Aducînd deci miride întru cinstea și pomenirea lor, aceasta vine în folosul sau sprijinul nostru, ca și pomenirile din rugăciunile ce se fac la icoanele lor, «sau cînd la biserici, sau la moaștele lor ori icoanele lor aducem ceva... Primind dar cele ce noi le aducem lor, printr-aceasta ne sfințesc pe noi»⁴⁹.

b. Miridele pentru sfinți. — Cea dintîi miridă pentru sfinți este proscomidită «întru cinstea și pomenirea prea binecuvîntatei, slăvitei, Stăpînei noastre de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioara Maria...», dintr-o altă prescură, sau «alt colț de prescură»⁵⁰, decît cel folosit la alegerea Sfîntului Agneț. Este deci a doua prosforă ce intră în întrebuințare la proscomidie. În timp ce se recită acest text, mirida se scoate cu copia pe cît se poate în forma unei mici piramide triunghiulare oblice, din mijlocul prosforei⁵¹ sau din partea pe care este imprimat în acest scop semnul unui triunghi. Este așezată apoi tot cu copia pe sfîntul disc, ocupînd aci un loc aparte, adică rezervat ei exclusiv și anume în dreapta Sfîntului Agneț (stînga liturghisitorului), în consonanță cu stihul 11 din Ps. XLIV : «De față a stătut împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină aurită îmbrăcată și înfrumusețată», ce se recită în timpul acestei acțiuni. Este în această rînduală un act de iperdulie, ca o recunoaștere a gradului superior de apropiere în care se găsește Sfînta Fecioară, comparativ cu ceilalți sfinți, față de Fiul ei născut întru fecorie.

47. Cf. și K. Delikanis, *op. cit.*, p. 43.

48. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. X, col. 388 D.

49. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sfînta Liturghie, op. cit.*, cap. 94.

50. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *ibidem*, cap. 93.

51. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *ibidem*.

Dintr-o a treia prescură ori, în lipsă, dintr-un colț sau corn al ei, se scot apoi una după alta pe numele sfinților prevăzuți în rînduiala din liturghier, nouă miride sau părțicele triumphiulare plate, mai mici decît cea pentru Sfînta Fecioară, pe care preotul le așează începînd de sus în jos, de-a sînga Sfîntului Agneț (dreapta liturghisitorului), în trei coloane de cite trei, după numărul celor nouă cete ale ierarhiei îngerești. În timp ce se scoate și se așează la locul ei fiecare miridă, se rostește de fiecare dată numele sfinților din categoria sau ceata respectivă, «Întru cinstea și pomenirea» căroră este proscomidă mirida corespunzătoare. Formulele pentru pomenirea sfinților sînt o serie de genetive atributive («A cinsti-tului, slăvitului prooroc...»), «A sfinților, slăviților și întru tot lăudaților Apostoli...», etc.), dependente de expresia «Întru cinstea și pomenirea», cu care se deschide formula pentru Sfînta Fecioară, expresie care trebuie subînțeleasă la fiecare clasă de sfinți amintiți.

Cea dintii dintre cele două miride este proscomidă pentru pomeni-rea Sfîntului Ioan Botezătorul⁵², iar cea de a doua pentru alți prooroci (Moisi și Aaron, Ilie și Elisei, David al lui Iesei⁵³...) și drepti din Vechiul Testament, care au vestit mai înainte întruparea Domnului⁵⁴. A treia din rîndul întii se pune întru cinstea și pomenirea celor 12 Sfinți Apostoli, a celor 70 și a tuturor celor cu meritul apostoliei, «ca unor slujitori ai lui Hristos și ca celor dintii preoți și învățatori ai credinței»⁵⁵. Cea din-tii de sus din rîndul al doilea se proscomidește întru cinstea și pomenirea sfinților ierarhi, care au fost «nevoitori pentru credința cea buna» după prima epocă a misionarismului creștin⁵⁶. Dedesubtul ei se așează mirida pentru bunii biruitori mucenici și mucenițe, începînd cu arhidiaconul Ștefan, rîndul sau coloana doua de miride încheindu-se cu cea întru pomenirea onora dintre cuvioșii și cuvioasele mai insemnate. Rîndul al treilea de miride începe cu cea pentru sfinții făcatori de minuni fără de arginți, după ea urmînd cea pentru pomenirea parinților Sîntei Fecioare, a sfîntului sărbătorit în acea zi și «a tuturor sfinților» luați laolaltă, fără amintirea numelor. Proscomidirea miridelor pentru sfinți se încheie cu cea întru cinstea și pomenirea sfîntului Părinte, al cărui formular de liturghie este întrebuițat în ziua respectivă de slujbă.

52. Edițiile liturghierului de limbă greacă și chiar unele slave și romine, ca de ex. ediția de Solia, 1928 etc. și București, 1937, prevăd scoaterea primei miride «întru cinstea și pomenirea prea marilor înfîlșătători Mihail și Gavriil și a tuturor cereștilor netrupești puteri», pomenirea Sfîntului Ioan Botezătorul fiind trecută în aliniatul urmator, consacrat în general profeților.

53. Iar nu «David și Iesci», cum au cele mai multe ediții ale liturghierului, împotriva nu numai a celor mai bune texte, ci și a logicii, deoarece lesei, nefăcînd parte din numărul profeților, nu a putut fi în intenția compunătorilor rînduialii proscomidiei de a-l pomeni aci ca atare, căci dacă ar fi fost cazul, s-ar fi așezat numele lui înaintea celui al lui David, respectîndu-se astfel ordinea cronologică, observată riguros de formula în cauză.

54. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sfînta Liturghie*, op. cit., cap. 94.

55. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *ibidem*.

56. *Ibidem*.

c. *Miridele pentru credincioșii nedesăvârșiți : pentru cei vii.* — «Biserica pomenește însă pe Domnul și pentru fiii ei aflători în viață, care aleargă și acum după cunună (I Cor. IX, 24—25 și Iacov I, 12) și al căror sfârșit e încă necunoscut, ca și pentru cei care au răposat fără prea multă siguranță și nădejde de mîntuire». Pomenind deci pe credincioșii încă nedesăvârșiți, Biserica se roagă astfel pentru ei. Acesta este înțelesul cuvintelor «pentru pomeneirea și iertarea păcatelor...», care însoțesc proscomidirea miridelor pentru credincioșii nedesăvârșiți.

Terminîndu-se deci proscomidirea pentru cetele sfinților, se începe din a patra prosforă sau corn al ei proscomidirea pentru credincioșii în viață, pentru care primele trei miride, de același format cu cele de mai înainte, se așează în linie orizontală sub Sfîntul Agneț, începînd dinspre miazănoapte spre miazăzi. Cea dintîi dintre acestea este oferită sau proscomidită pentru tot cinul sacerdotal de toate treptele, pentru care preotul se roagă : «Pomenește (adu-Ți aminte), Stăpîne, iubitorule de oameni, pe toți episcopii ortodocși», adăugînd îndată numele chiriarhului eparhiot și pe cel al arhierelui care l-a hirotonit pe liturghisitor, dacă acela mai este în viață, referindu-se într-o formulă generală la întregul cin preoțesc și diaconesc, la clericii coliturghisitori, precum și la ceilalți care nu liturghisesc, ci numai asistă la sfința slujbă, trebuind să se împărtășească la sfârșit împreună cu cei dintîi. Scoțînd după aceea din aceeași prescură o miridă la fel și punînd-o alături de cea dintîi, spre dreapta (miazăzi), se roagă de asemenea pentru pomeneirea cîrmuitorilor țării, potrivit îndrumărilor date de Sfîntul Sinod.

Urmînd apoi obiceiul stabilit la noi, după figura proscomidiei din ediția *Liturghierului de la mînăstirea Neamț*, 1860 și din altele mai noi, preotul scoate a treia miridă triunghiulară din prescura a patra pentru ctitorii și binefăcătorii în viață⁵⁷, așezînd-o în rînd cu celelalte două spre dreapta. Socotim necesar să subliniem că, în deplin acord cu logica, mirida în cauză scoțîndu-se din prosfora pentru vii privește pe ctitorii și binefăcătorii în viață, iar nu pe cei repauzați, cărora le este rezervat loc de pomeneire în cursul rugăciunii la proscomidirea pentru cei morți din prosfora a cincea. Ne găsim confirmați în această privință de buna și vechea practică a Bisericii consemnată de Simion, arhiepiscopul Tesalonicului⁵⁸, care lămurește că, în mînăstiri, a treia miridă din prescura a patra se proscomidește pentru popor, iegumen și frățime, deci pentru vii, «iar de va fi într-altă biserică oarecare, pentru cel ce a zidit-o sau pentru cei ce săvîrșesc pomeneirea», și așezînd-o preotul sub Sfîntul Agneț, lîngă cea pentru cîrmuitorii țării, zice : «Pomenește, Doamne, și pe ctitorii și binefăcătorii sfîntului locașului acestuia (N)».

57. Indicațiile din figură nu sînt însă întotdeauna complete și precise, iar edițiile nu se găsesc de acord asupra lor. Astfel, în figura din unele liturghiere, toate cele trei miride de sub Sfîntul Agneț apar destinate numai pentru arhieriei, în altele se găsesc însemnate în acest scop numai cele dintîi două, a treia fiind proscomidită pentru căpetenia statului, în timp ce în figura din unele ediții, a treia miridă apare fără destinație. Ultimele ediții ale liturghierului cuprind însă indicațiile, de care ne-am condus în descrierea din text, care concordă de altfel cu explicațiile arhiepiscopului Simion al Tesalonicului, *op. cit.*, cap. 94.

58. *Ibidem*.

Recitînd apoi în taină rugăciunea generală din liturghier, pentru vii, preotul desprinde în același timp în șir, cu copia, tot din prosfora a patra, părțile mai mici fără nici o formă anumită (fărimituri) și așezîndu-le pe sfîntul disc în stînga sa, toate la un loc, sub mirida pentru arhieriei, se roagă «pentru iertarea păcatelor» a diferitelor categorii de credincioși menționați în general, precum și pentru «mila și ajutorul lui Dumnezeu», necesare în unele nevoi ale acestei vieți. Aceasta este o rugăciune cu întrebuițare dublă, întrucît textul ei este împrumutat de fapt din rugăciunea a doua folosită în rînduiala litiei și anume partea privitoare la cei vii. Pomenind apoi pe nume pe credincioșii vii, care au adus daruri și pe cei pentru care s-au adus, scoate pentru fiecare cite o miridă de același fel și punîndu-le în același loc cu cele de mai înainte, se roagă «pentru mîntuirea și iertarea păcatelor lor», precum și pentru intențiile sau dorințele exprimate verbal ori în scris, o dată cu depunerea darurilor în mîinile preotului ⁵⁹.

d) *Miridele pentru cei repauzați în stare de nedesăvîrșire.* — Luînd apoi preotul a cincea profora și scoțînd cu copia dintrînsa părțile mici (fărimituri) în șir, în forma în care se desprind în chip firesc, le pune pe sfîntul disc în dreapta sa, toate la un loc, sub mirida pentru ctitori și binefăcători, în timp ce rostește o lungă rugăciune. Printrînsa el se roagă «pentru buna pomenirea și iertarea păcatelor tuturor celor din veac adormiți întru buna credință», făcînd mențiune de dinșii pe categorii, începînd cu strămoșii, rudeniile, iar nominal ctitorii defuncți, și de toți care s-au sfîrșit în diferite chipuri, precum și de cei pe «care nu i-a pomenit din neștiință sau din uitare ori din cauza mulțimii numelor» ⁶⁰.

59. Fiînd și o jertfă de cerere, Sfînta Euharistie este o implorare nu numai a bunurilor spirituale, ci și a celor vremelnice, întrucît acestea nu sînt fără corelație cu scopurile spirituale (Hristu Andrutsoș, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe răsăritene*, trad. de Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 400). În acest sens remarcă Sf. Chiril al Ierusalimului (*Cateheza V mistagogică*, 8) că «după săvîrșirea jertfei duhovnicești, slujba cea fără de sînge, rugăm pe Dumnezeu asupra acestei jertfe de ispășire pentru pacea generală a Bisericilor, pentru bună starea lumii, pentru împărați, pentru ostași și aliați, pentru cei bolnavi, pentru cei ce pătinesc și în general pentru toți cei ce au trebuință de ajutor...». De aceea, pentru cazuri cu totul speciale, liturghierul român cuprinde în a doua parte a lui rugăciuni de cereri și la proscomidie pentru diferitele trebuințe din viața omului, rugăciuni care însoțesc scoaterea de miride lîngă Sf. Agneț, laolaltă cu cele pentru vii, pentru cei ce au nevoie de mila și ajutorul lui Dumnezeu.

60. Cele două rugăciuni generale pentru vii și pentru morți sînt proprii numai liturghierului românesc mai nou. Ele se întîlnesc pentru prima dată în ediția *Liturghierului de Iași, 1845*, apoi în cea de *Neamț, 1860*, și în toate celelalte ediții ortodoxe românești de la 1887 încôace. Practicarea lor mai veche în Biserica bizantină poate numai sporadic, sau chiar numai în parte, se poate deduce din faptul că cel puțin de cea dintîi dintre aceste două rugăciuni, adică de cea pentru vii, face mențiune Simion, arhiepiscopul Tesalonicului în scrierea sa *Despre Sfînta liturghie*, cap. 94, *op. cit.*, p. 100, col. 2. Introducerea molitvei pentru morți în liturghierele Bisericii Ortodoxe Romîne s-a făcut sub influența practicii din Biserica Ortodoxă Rusă, unde se aflau în întrebuițare pomelnice prefațate de aceste două rugăciuni. La noi ele au fost înserate în însuși corpul liturghierului, însă într-o formă mult simplificată. Cf. C. Bobulescu, *Obîrșia molitvei pentru morți la proscomidie*, în «Revista de Istorie Bisericească», an. I, nr. 3. Vezi și recenziia Diacon Ene Braniște, în «Biserica Ortodoxă Romîna», an. LXLII (1944), p. 325—326. Vezi și Pr. N. Șerbănescu, *Varlaam, mitropolitul Țării*

Pomenind apoi pe nume listele de morți, pentru care s-au adus daruri la proscomidie, dar mai întâi pe arhiereul, care l-a hirotonit, dacă nu mai este în viață, preotul desprinde cu copia din a cincea prosfora câte o părticică pentru fiecare nume și punând-o pe sfântul disc la un loc cu cele deja proscomidite pentru morți în cursul rugăciunii colective de mai înainte, zice : «Pomenește, Doamne, pe (N) pentru iertarea păcatelor și odihna sufletelor lor». Încheie apoi proscomidirea pentru cei repauzați cu o formulă generală : «Și pe toți care au adormit întru nădejdea învierii și a vieții de veci...».

La sfârșit, preotul luînd din nou a patra prosforă, din care a proscomidit pentru vii, scoate o părticică și pentru sine și o pune pe sfântul disc laolaltă cu cele pentru vii, rostind rugăciunea respectivă din liturghier. Ca unul care pregătește și înfățișează lui Dumnezeu darurile credincioșilor, liturghisitorul se simte îmboldit să formuleze în această rugăciune o cerere specială în legătură cu rolul său. «Pomenește (adu-Ți aminte), Doamne», se roagă el, «după mulțimea îndurărilor Tale și a mea nevrednicie ; iartă-mi toată greșeala cea de voie și cea fără de voie și să nu oprești pentru păcatele mele harul Sfintului Tău Duh de la darurile ce sînt puse înainte». Asupra mea — vrea să spună liturghisitorul — sînt păcatele credincioșilor de aici și de pretutindeni, sînt dator adică să mă rog pentru iertarea lor și să proaduc aceste daruri ale lor cu toate dispozițiile sufletești și intențiile legate de acestea, dar, ca preot, eu trebuie totdeauna să primesc de la Tine, Doamne, și să împărtășesc acestor credincioși binefacerile bunătății Tale. Știu însă că darurile noastre vor fi primite unele în însăși jertfa Sfintului Trup și preacuratului Singe ale Fiului Tău, iar altele se vor împărtăși de sfințenie prin atingerea de această jertfă nesîngeroasă, numai dacă vei afla în noi inimă cu adevărat smerită și o căință sinceră pentru păcatele noastre. Pocăința este scara ce ne apropie de Tine. Sînt deci cel dintîi, Părinte Sfinte, care mărturisesc, că oricît mă voi nevoi, nu vrednicia mea, ci prețul Jertfei Fiului Tău va face bine primite proaducerile noastre. De aceea, mă rog ca Tu, cel ce «prin pocăință ai dăruit iertare oamenilor»⁶¹ și «ai pus pocăința spre mîntuire»⁶², să treci cu vederea orice greșeală a mea de voie și fără de voie, numai pentru zdrobirea inimii mele și astfel harul Sfintului Tău Duh să vină la vremea cuvenită peste darurile ce sînt puse înainte.

S-a desăvîrșit în acest chip reprezentarea simbolică pe sfântul disc a unității în Hristos a întregii Sale Biserici⁶³.

Romînești, părintele tipografilor..., în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXVI (1958), nr. 12 (decembrie), p. 1125—1126, 1139 și 1158.

61. *Rugăciunea X de la utrenje.*

62. *Rugăciunea cîntării celei întreit sfinte din liturghia Sfintului Vasile cel Mare.*

63. «Să luăm dar seama cum și prin acest dumnezeiesc chip (reprezentare, simbol) și oficiu (lucrare) al Sfintei Proscomidii vedem pe Iisus însuși și toată Biserica Lui una. În mijloc (vedem) pe însuși Hristos, lumina cea adevărată, viața cea veșnică, luminată și

IV

NUMĂRUL PROSFURELOR PENTRU PROSCOMIDIE ȘI INTREBUIȚAREA
DARURILOR CE PRISOSESC

1. Precum s-a arătat, pentru pregătirea darurilor la proscomidie sînt necesare cinci profsure, sau în extremis cinci cornuri de prescură cu peceți. Pînă la fixarea acestui număr însă, practicile au variat sau, cel puțin, documentele nu sînt destul de concludente în această privință. Astfel, n-au lipsit codici, care, cel puțin prin felul de redactare al indicațiilor, lasă impresia că părțile pentru cei vii și pentru cei morți ar fi fost scoase dintr-una și aceeași profsură cu Sfîntul Agneț și mirida pentru Sfînta Feocioară⁶⁴. Pe de altă parte, la finele veacului al XI-lea, Petru, Hartofilaxul Bisericii din Constantinopol, recomanda întrebuițarea unei a doua prescuri, numai în cazul că trebuia să fie pomenit vreun sfînt ori vreun răposat. La întrebarea dacă «se cuvine a liturghisi cu o singură prescură», el răspunde: «Nici o împiedicare, numai dacă nu este pomenire de sfînt sau de răposat»⁶⁵. Lămurirea dată de Petru Hartofilaxul lasă să se înțeleagă însă că, la vreme de nevoie, se putea folosi o singură prescură atît pentru scoaterea Sfîntului Agneț, cît și a părțilelor pentru vii. Trebuia însă neapărat să se ia alta în vederea pomenirii morților și a sfîntilor.

La aceeași întrebare, ca și el, au fost nevoiți să răspundă Nifon al Novgorodului, în prima jumătate a veacului al XII-lea (1130—1156) și arhiepiscopul bulgarilor Dumitru Chomatin, în veacul al XIII-lea. Cel dintîi, întreat de călugărul Cyric dacă este îngăduit a liturghisi cu o singură prescură, a răspuns că așa ceva nu se poate admite decît numai atunci cînd este cu neputință să se găsească mai multe.⁶⁶ Dumitru Chomatin, referindu-se la tradiția orală, socotește necesar numărul de trei prescuri sau chiar două, dar numai atunci cînd, trebuind neapărat să se săvîrșească sfînta liturghie, nu se găsesc mai multe. Sub nici un cuvînt (οὐδαμῶς) însă nu socotește de admis o singură prescură pentru proscomidie⁶⁷.

neîncetată. Căci El este în mijloc prin pîne. Maica Sa însă prin părțica din dreapta, îngerii și sfinții prin cele din sînga, iar dedesubt toată evsevioasa adunare a credincioșilor Lui. Aceasta este marea taină: Dumnezeu între oameni și Dumnezeu în mijlocul celor îndumnezeiți, care se îndumnezeiesc de Cel cu adevărat Dumnezeu după fire, Cel ce s-a întrupat pentru ei. Aceasta este (închipuiește) împărăția, ce va să fie. Dumnezeu împreună cu noi, văzută și împărțită» Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre sf. liturghie, op. cit., cap. 94*.

64. Cf. Codic. Barberini 428 (sec. XIII), Cf. Papas Marco Mandala, *La profesi della liturgia nel rito bizantino-greco*. Grotta-Ferrata, 1935, p. 126. De asemenea, codic. 518 Sofian (cf. Alexis Petroschi, *Histoire de la rédaction slave de la liturgie de S. Jean Chrysostome*, traducere din rusește, în *Χρυσοστομικά*, p. 873—874), deși manuserise din același veac și chiar din veacul precedent menționează mai multe prescuri pentru proscomidie.

65. Vezi cap. *Ἐρωτήματα, G. A. Ralli și M. Potli, *Sintagma dumnezeieștilor și sfîntelor canoane*, t. V, p. 369.

66. Cf. J. Hanssens, *op. cit.*, t. II, p. 193.

67. *Ad regem Serbiae respons.* II, ed. J. B. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum selecta*

Deja la finele veacului al XI-lea și începutul veacului al XII-lea, patriarhul Nicolae Gramaticul menționează însă patru prosfore pentru sfânta pîine și pentru părțile pe numele Sfintei Fecioare și ale sfinților, afară de cele pentru miridele credincioșilor ⁶⁸. Tipicul împărătesei Irina (veacul al XII-lea) se referă la șapte prescuri, iar codicele Esfigmenu din anul 1306, la cinci.

Numărul prosforelor, care, precum se vede, variase de la una la șapte, a rămas definitiv și cu autoritate stabilit la cinci, prin instrucțiunile din *Constituția* patriarhului Filotei din veacul al XIV-lea. Deci, afară de cea pentru Sfântul Agneț, de cea pentru Sfânta Fecioară și de cea pentru cele nouă cete, se mai întrebuițează a patra prosforă pentru vii și a cincea pentru morți. Spre finele veacului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, *Nomocanonul* în 228 de capitole a venit cu indicații și mai amănunțite cu privire la prosfore și la întrebuițarea lor. În canonul 213: «Despre sf. proscomidie. Cîte prescuri trebuie să ai? La sf. proscomidie a dumnezeieștii liturghii, cinci prescuri trebuie să ai: 1. una pentru artosul Domnului; 2. a doua, a Pănașiei; 3. alta, pentru sfinți; 4. una, a celor vii cînd vrei să-i pomenești și 5. alta, iarăși pentru cei adormiți, una cîte una în parte, fiecare la rîndul ei. Afară de aceasta, să știi și acest lucru: prima prescură să fie întregă, ca să scoți artosul Domnului sau după cum vei socoti (chibzui), ca să-ți ajungă pentru anaforă; iar celelalte patru să fie numai pecetea» ⁶⁹.

De vreme ce restul prosforei, din care a fost scos Sfântul Agneț trebuie să se împartă credincioșilor la sfîrșitul liturghiei, ca anaforă, este necesar ca cel puțin această primă prosforă să fie nu numai întregă iar nu un simplu colț cu pecete, ci în același timp și mai mare, spre a fi îndestulătoare în scopul amintit ⁷⁰. *Nomocanonul* amintit mai înainte prevede în același loc că «dacă este popor mult și nu ajunge o singură prosforă pentru anaforă, pune și prescura Panașiei întregă».

2. La proscomidie nu se întrebuițează deci pentru pregătirea Sfintei Jertfe euharistice toate darurile ce se aduc de către credincioși, ci numai o mică parte din prosfore și din vin. Acestea sînt însă reprezentative pentru întreaga comunitate, potrivit concepției creștine primare, după care Biserica este înfățișată sub imaginea pîinii, în care ceea ce era mai înainte despărțit în boabele grîului din lanuri, ori, chiar sub forma omogenizată a făinii, a devenit în pîine o unitate ⁷¹, sub acțiunea aluatului. Oricare deci din pîinile sau prosforele pentru Sfânta Euharistie este simbo-

paralipomena (Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi praeparata), p. 687—688. Citat după J. Hanssens, *op. cit.*, t. II, p. 190.

68. *Cum trebuie să facă preotul liturghia*. La J. Hanssens, *op. cit.*, t. II, p. 187—188.

69. Vezi textul grec în J. Hanssens, *op. cit.*, t. II, p. 191.

70. Un manual de liturgică (Ghenadie, fost episcop de Argeș, *Liturgica*, p. 125), recomandă chiar «că trebuie să se facă cît un taler de mare, avînd în mijloc un singur sigil sau pistonnic pentru Sfântul Agneț».

71. Cf. *Didahia celor 12 Apostoli*, cap. IX, 3.

lul și imaginea desăvârșită a comunității, pe care liturghia are misiunea să o realizeze mistic. Același lucru se poate spune cu privire și la vinul adus la altar de credincioși.

În legătură însă cu întrebuintărea darurilor care prisosesc, Biserica a prescris de la început anumite reguli, în concordanță cu caracterul imprimat acestora, în primul rînd prin destinația lor inițială, ele fiind pregătite și aduse cu intenția de a fi făcute dar lui Dumnezeu. Caracterul religios îndeosebi al prosforelor este, de altfel, marcat prin pecetea imprimată pe ele, în care intră crucea și monogramul Mîntuitorului. De aceea, prosfora a fost dintru început considerată de Biserică articol, dacă nu chiar consacrat sau sfințit într-un anumit fel, apoi cel puțin nu ca unul din alimentele uzuale. Prima dovadă o găsim în *Constituțiile Sfinților Apostoli* (cartea VIII, cap. 31), care limitau consumarea darurilor rămase, numai în cercul liturghisitorilor și al auxiliarilor lor. «Darurile care prisosesc, din cele aduse pentru Sfintele Taine, să le împartă la cler diaconul, cu încuviințarea episcopului sau a preoților : episcopului patru părți, preotului trei părți, diaconului două părți, iar celorlalți, ipodiamonilor sau psaltilor sau diaconitelor o parte»⁷². Nu este greu de recunoscut în această măsură un ecou al uzanțelor din Vechiul Testament, în legătură cu jertfele de la templul din Ierusalim, unde anumite părți din jertfele de pîine și animale reveneau în cele mai multe cazuri preoților⁷³. Pentru rămășițele din anumite jertfe de pîine se prescria chiar obligația de a fi consumate lîngă jertfelnic⁷⁴, în timp ce părți din anumite jertfe de carne, puteau să fie întrebuintate înăuntrul familiilor preoțești⁷⁵.

O situație evoluată în comparație cu cea consemnată în *Constituțiile apostolice* este marcată de canonul 8 al lui Teofil al Alexandriei (385—412), după care îngăduința de a se împărtăși din prisosul darurilor de la proscomidie este extinsă peste cercul restrîns al clericilor și anume și la credincioșii laici împăcați cu Biserica. «Cele ce se aduc sub cuvînt de jertfă, după ce se folosesc cîte sînt necesare pentru Taine, să le împărțească clericii, dar catehumenii nici să nu mănînce, nici să nu bea din acestea, ci numai clericii și frații credincioși cei ce sînt împreună cu dînșii»⁷⁶. Însăși admiterea credincioșilor la împărtășirea de aceste daruri trebuie interpretată, fără îndoială, în următoarele două sensuri : pe de o parte, ca gustare din prosfore și vin după împărtășire, așa cum a rămas obiceiul pînă astăzi, iar pe de alta, sub forma primirii de anaforă, care a intrat în practica bisericească aproximativ prin a doua jumătate a veacului al IV-lea

72. După textul grec editat de P. A. Lagarde, *Constitutiones Apostolorum*, Lipsca și Londra, 1862, p. 267.

73. *Levitic* II, 3, 10 ; V, 13 ; VII, 14, 31—34.

74. *Levitic* X, 12—13.

75. *Levitic* X, 14.

76. La Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, trad. de Dr. N. Popovici și Uroș Kovincici, vol. II, pl. II, p. 181. Pretutindeni, de altfel, erau oprîți de la acestea nu numai catehumenii, energumenii și cei excomunicați, ci chiar credincioșii din diferitele grade ale penitenței publice.

ori începutul celui următor, mai întâi ca instituție sau dispoziție anume pentru credincioșii, care se considerau nepregătiți să primească la fiecare liturghie Sfântul Trup și Sînge al Domnului⁷⁷.

Mai târziu s-a pus însă problema chiar pentru cei îndreptățiți la beneficiere din prisosul darurilor aduse la altar și anume dacă acestea se puteau consuma în cadrul regulilor comune alimentelor obișnuite. Provoacă de nedumeriri monahilor de la Muntele Atos dacă «se cuvine preotului să mănince fără deosebire și cum voiește cele aduse în biserică, precum sînt prescurile și vinul și de se cuvine a le mîncea întocmai ca pe pîinea obișnuită și ce trebuie să facă dacă s-ar aduna multe de acestea», patriarhul Nicolae Gramaticul (pe la finele veacului al XI-lea și începutul veacului al XII-lea), avînd și avizul sinodului său, îi lămurește că «părțile din prescura, care s-a înălțat (ἀπὸ τοῦ ὑψωθέντος ἁγίου ἄρτου)⁷⁸, să nu se mănince decît numai în biserică, pînă ce se vor consuma toate ; iar părțile din celelalte prescuri se pot mîncea și afară din biserică, însă separat și sîngure, iar nu cu lapte și cu brinză și cu ouă și cu pești»⁷⁹.

Deși acest canon scoate fără deosebire din întrebuintărea comună atît frînturile din prescura proscomidită cît și prescurile neîntrebuintate, prescrie totuși două feluri de consumare, corespunzătoare fiecăreia din cele două categorii de pîini. Sinodul nu face însă nici o mențiune despre vinul adus de credincioși : rămîne totuși subînțeles că el este socotit în aceeași situație cu prescurile neînălțate sau neproscomidite, deoarece vinul nu se înalță și nu se binecuvîntează înainte de a fi turnat în potir⁸⁰.

V

INCHIEIEREA RITUALULUI PROSCOMIDIEI

Lucrările, care alcătuiesc partea finală a ritului proscomidiei, s-ar putea caracteriza într-o expresie generală sub denumirea de *acoperirea sfințelor daruri*. Din însuși acest fapt se poate înțelege că aceste lucrări au izvorît în primul rînd dintr-o necesitate practică și anume aceea de a înveli darurile proscomidite. Ele îndeplinesc în același timp și funcțiunea unor simboale, prin care se istorisesc cu precădere cele ce se referă la nașterea Mîntuitorului. Căci, așa precum s-a spus mai înainte, «pîinea a rămas tot pîine» chiar după împlinirea ritualului Sfîntului Agneț. Ea a primit numai «însușirea; de a fi consfințită ca dar lui Dumnezeu și *prin aceasta ea poartă chipul Domnului în prima Sa vîrstă*», reprezentînd deci Trupul

77. Vezi studiul nostru *Anafora sau antidoron*, în «Studii Teologice», an. V (1953), nr. 1—2 (ianuarie-februarie), p. 122.

78. După obiceiul din Bisericile de limbă greacă, înainte de a începe proscomidia, preotul înalță (ὑψώνει) prescura pentru Sfîntul Agneț, fie făcînd cu ea semnul crucii deasupra sfințului disc (liturghierul de Ierusalim, 1908, p. 57), fie chiar ridicînd-o pînă la frunte (liturghierul de Atena, 1924, p. 27).

79. *Canonul 5 al Patriarhului Nicolae*. La Nicodim Milaș, *op. cit.*, vol. II, pt. II.

80. Cf. G. Ralli și M. Potli, *Sintagma dumnezeieștilor și sf. canoane*, Atena, 1853, vol. IV, 422.

Său în faza în care era numai hărăzit ca dar. De aceea, în această parte a rînduiei proscomidiei, preotul istorisește sau amintește simbolic «minunile întimplate cu acest Trup cînd era de curînd născut și așezat încă în iesle»⁸¹. Se referă, cu alte cuvinte, îndeosebi la viața necunoscută a Domnului și anume la începutul ei.

1. *Obiectele de la proscomidiar (sfintele vase și acoperăminte)*. — În legătură cu această temă, locul și obiectele întrebuintate aci capătă o semnificație adecvată. În primul rînd *masa proscomidiarului* care, în general, este încadrată într-o absidiolă sau în cele mai modeste cazuri se articulează pe o scobitură sau firidă în partea de nord a altarului, închipuiește tocmai prin această formă peștera din Betleem, în care s-a născut Domnul⁸², iar în legătură cu răstignirea, locul Golgotei⁸³.

Discul, pe care se pune Sfîntul Agneț de către preot, în asistența diaconului, este privit ca locul pe care Iosif și Nicodim au așezat Trupul Domnului, după ce l-au luat de pe cruce⁸⁴, dar totdeodată și ieslea în care s-a născut Dumnezeu-Omul⁸⁵.

Steluța, formată din două arcuri semisferice de metal prețios, prinse în centru pentru ca brațele lor mobile să poată fi așezate în formă de cruce și avînd o steluță suspendată de bolta lor sau deasupra, simbolizează steaua care s-a arătat magilor și s-a oprit deasupra peșterii, unde se născuse Mîntuitorul (Matei II, 9)⁸⁶.

Potîrul amintește paharul întrebuintat la Cina cea de taină de către Mîntuitorul, dar și paharul pătimirilor Sale (Matei XXVI, 39 și XX, 22; Marcu XIV, 36; Luca XXII, 42)⁸⁷. Discul și potîrul purtînd la proscomidie materiile, care închipuiesc Sfîntul Trup și Sînge al Domnului, ce se vor preface mai apoi prin lucrarea Sfîntului Duh în însuși Sfîntul Său Trup și Preacuratul Său Sînge, se prescrie să fie lucrate cu artă și de preferință din metale prețioase și anume din aur și argint, ori cel puțin să fie aurite⁸⁸.

Acoperămintele sau *pocrovețele*, lucrate din stofă prețioasă și în general din aceeași stofă, ca și felonul preotului, simbolizează în referire la nașterea Domnului scutecele cu care a fost înfășat Iisus ca prunc. O asemenea semnificație este atribuită îndeosebi celor două pocrovețe mici (al sfîntului disc și al sfîntului potir), iar acoperămîntul cel mare se numește

81. Nic. Cabasila, *op. cit.*, cap. XI, col. 389 C.

82. Cf. Simion, arhiep. Tesalonic., *Despre Sfînta liturghie, op. cit.*, cap. 85.

83. Sf. Gherman al Constantinopolului, *op. cit.*, col. 396 B.—C și 400 B; Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavschii, *Liturghica*, ed. 1908, p. 202.

84. Sf. Gherman al Constantinopolului, *op. cit.*, col. 397 B.

85. Cf. Nicolae Cabasila, *ibidem*; Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *ibidem*; Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavschii, *op. cit.*, p. 223.

86. Cf. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sfînta Liturghie, op. cit.*, cap. 85. În referire la moartea Domnului, steluța simbolizează la proscomidie și sigiliul, cu care mai marii preoților și fariseii au pecetluit piatra de pe mormîntul Său (Matei XXVII, 62 și 66). Cf. Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavschii, *op. cit.*, p. 224.

87. Cf. și Gherman al Constantinopolului, *op. cit.*, col. 400 B.

88. Cf. *Litughierul*, cap. *Povățuiri*, pgf. 4.

«aer» (ἀήρ), pentru că se întinde peste ambele sfinte vase, întocmai ca tăria cerului sau firmamentul, pe care s-a arătat steaua indicând magilor locul unde se născuse pruncul. În legătură însă cu moartea Domnului, se atribuie celor două acoperăminte ale sfintelor vase, semnificația mahranei și giulgiului cu care au fost înfășurate capul și trupul Său la punerea în mormînt (Ioan XX, 6, 7), în timp ce «aerul» simbolizează piatra cu care Iosif a închis mormîntul⁸⁹.

2. *Ritualul încheierii proscomidiei.* — Patru sînt momentele care alcătuiesc partea finală din rînduiala proscomidiei: acoperirea propriuzisă a sfintelor daruri, rugăciunea proscomidiei sau a punerii-înainte, apolisul și tămîierea. Ele se desfășoară întocmai după regulile întocmite de patriarhul Filotei în veacul al XIV-lea⁹⁰.

a) Teoretic vorbind, *acoperirea sfintelor vase* trebuie să urmeze îndată după ce liturghisitorul a proscomidit mirida pentru sine; în practică însă, lucrările învelirii cu pocrovețele se amîină, spre a se căpăta timp pentru pomenirea numelor de vii și repauzați de pe listele ce însoțesc darurile aduse cu întîrziere de credincioși, sau pentru mulțimea numelor de pomenit. Potrivit rînduiei bisericești, proscomidirea și deci și acoperirea trebuie să se încheie la finele utreniei sau, mai precis, înainte de sfîrșitul doxologiei celei mari, cînd se face cădere. De fapt însă proscomidirea se prelungește, pentru motivele menționate, pînă la finele liturghiei catehumenilor sau mai exact pînă la cîntarea imnului hieruvic, înainte de intrarea cea mare. De altfel, această extindere a termenului pentru acoperirea sfintelor vase se găsește autorizată de faptul că, la slujba cu arhieru, acesta se spală și proscomidește fie în timpul doxologiei celei mari, fie mai obișnuit, înainte de imnul hieruvic.

Înainte de a începe acoperirea, preotul binecuvîntează cădelnița, pe care i-o prezintă diaconul cu tămîia aprinsă într-însa. Textul rugăciunii respective se întîlnește pentru prima dată în versiunea lui Leon Thuscus (veacul al XI-lea)⁹¹. Tămîierea în acest moment era însă în uz cu mult înainte, de vreme ce Sfîntul Gherman al Constantinopolului dă explicarea simbolismului cădelniței și al tămîiei, îndată după ce s-a ocupat de sfințite acoperăminte⁹².

Asupra semnificației simbolice a tămîierii în acest moment, erminiile liturgice variază. Sensul propriu și exact al acestui act este determinat însă de însuși textul rugăciunii pentru binecuvîntarea cădelniței: «Tămîie îți aducem Ție, Hristoase Dumnezeu nostru, întru miros de bună mireasmă duhovnicească, pe care primind-o întru jertfelnicul Tău cel mai presus

89. Cf. Simion al Tesalonicului, *Despre Sfînta Liturghie*, *op. cit.*, cap. 85; Sf. Gherman al Constantinopolului, *op. cit.*, col. 400 C; Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavski, *op. cit.*, p. 224.

90. Codic. 6277—770 — M-rea Sf. Pantelimon (sec. al XIV-lea). La Pan N. Trembelas, *op. cit.*, p. 3.

91. Ed. de Paris, 1560, p. 52—53. Cf. J. Hanssens, *op. cit.*, t. III, p. 72—73.

92. *Theoria mistică.*, P.G., t. XCVIII, col. 400 C și D. Textul este considerat însă ca o interpolație în versiunea lui Anastasie Bibliotecarul, Cf. textul edit. de N. Borgia, nr. 22, p. 25.

de ceruri, trimite-ne nouă harul Preasfântului Tău Duh». Mirosul aromat al tămîiei apare deci ca o imagine a jertfei spirituale curate, care trebuie să însoțească și să completeze totdeauna jertfa materială a darurilor noastre. pentru ca, în același timp cu răspîndirea fumului ei aromat peste credincioși, să putem primi astfel în schimb revărsarea harului Sfântului Duh.

Cu aplicare la cele două aspecte sau momente ale chenozei Mîntuitorului simbolizate la proscomidie — nașterea și moartea —. tămîierea a căpătat aci explicațiile corespunzătoare, pe care le întîlnim unite sub ambele forme în comentarul lui pseudo-Gherman. Astfel, în primul rînd, pentru a sublinia credința despre puterea, natura și măreția dumnezeiască nedespărțită de înfățișarea omenească smerită a pruncului Iisus, născut într-o iesle, comentarul amintit privește cădelnița ca o alegorie a firii omenești : «cădelnița arată firea omenească a lui Hristos, iar focul dumnezeirii ; fumul cel bine mirositor arată mirosul cel bun înainte mergător al Sfântului Duh». În legătură cu nașterea și înmormîntarea Domnului, el adaugă : «Tămîia reprezintă aromatele pe care le-au adus înainte pentru îmbălsămarea Domnului, iar smirna și aromatele magilor, rugăciunea cea curată a faptelor bune»⁹³.

De altfel, în toate ce se fac și se recită de către preot, din Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, în partea finală a proscomidiei, se vede preocuparea mai mult de nașterea Domnului și anume de «minunile întîmplare cu acel Trup, cînd era de curînd născut și așezat încă în iesle», precum și de «cele ce spuseseră cu mult mai înainte proorociei despre prunc ca despre un Dumnezeu, pentru ca nu cunva, din pricina intrupării și a înfățișării omenești, oamenii să-și închipuie lucruri mici și nevrednice de dumnezeirea Sa»⁹⁴.

Tămîierea începe cu steluța. După unele păreri nesustinite de documente, întrebuintarea acesteia și-ar avea originea la Sfîntul Ioan Gură de Aur, care ar fi ajuns la ideea de a se folosi de două arcuri în formă de cruce, din necesitatea de a feri sfînta pîine și pîrticelele (?) să fie atinse și risipite de acoperămîntul sfîntului disc⁹⁵. Sigur este însă că steluța a fost introdusă la început, dintr-o simplă considerație practică și numai ulterior a căpătat o semnificație simbolică. Ideea din formula : «Și venind steaua, a stătut deasupra unde era pruncul» (Matei II, 9), întrebuintată de prin veacul al XI-lea—al XII-lea încoace pînă astăzi, la așezarea steluței pe sfîntul disc, pare a se întrevădea însă într-unul din pasajele comentariului lui pseudo-Gherman. Astfel, el afirmă că «dumnezeiescul Trup este pus la prothesă, ca în Betleem unde s-a născut Hristos»⁹⁶. Nu se face însă nici o mențiune de steluță.

93. *Theoria mistică...*, col. 400 C—D.

94. *Nicolae Cabasila, op. cit.*, cap. XI, col. 389 C.

95. Cf. Jacob Goar, *Ἐὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Paris, 1647, p. 121 și Herman Adalb. Daniel, *Codex liturgicus Ecclesiae universae*, t. IV, p. 390.

96. *Theoria mistică...*, col. 400 A. De altfel, semnificația nașterii Mîntuitorului nu era absentă în simbolismul proscomidiei, chiar în epoca în care ea se reducea la forma simplei depunerii a pîinii și a potirului pe sfînta masă. De aceea, Sf. Ioan Gură de Aur a putut să

Ca și la steluță, așa și la pocrovețe, înainte de a le tămîia preotul și a spune formulele respective, diaconul zice de fiecare dată mai întâi : «Domnului să ne rugăm». La acoperirea discului, preotul recitează Psalmul 102 : «Domnul a împărățit, întru podoabă s-a îmbrăcat. îmbrăcatu-s-a Domnul în putere și s-a încins, pentru că a întărit lumea care nu se va clăti...». La al doilea acoperământ, adică cel pentru sfântul potir, diaconul adaugă încă : «Acoperă, stăpîne», iar preotul spune textul adaptat din Avacum III, 3 : «Bunătatea Ta a acoperit cerurile, Hristoase. și de lauda Ta este plin tot pământul».

«Zicînd acestea, preotul acoperă darurile, adică piinea și potirul cu sfintele acoperăminte și le tămîiază din toate părțile, vrînd să arate că acoperită (necunoscută) era atunci puterea Dumnezeului întrupat, pînă la vremea minunilor și a mărturiei celei din cer» (Matei III, 17)⁹⁷. Mărturisind, precum am văzut, puterea și slava Domnului ascunse sub acoperîmintul corpului și întruparea Lui minunată⁹⁸ și cugetînd la astfel de lucruri, preotul este înclinat să caute la Dînsul acoperîmint sau ocrotire. împreună cu văzătorii de Dumnezeu, care au scris în Legea Veche textele întrebuițate în această parte finală a serviciului proscomidiei. De aceea, după ce diaconul repetă : «acoperă, stăpîne», preotul tămîind «aerul» acoperă cu el ambele sfinte vase laolaltă, rugîndu-se : «Acoperă-ne pe noi cu acoperîmintul aripilor Tale (cf. Ps. XIV. 8) și gonește de la noi pe tot vrăjmașul și potrivnicul».

b) După acoperire, preotul ia de la diacon cădelnița și, tămîind darurile proscomidite zice de trei ori : «Binecuvîntat ești Dumnezeul nostru. Care ai binevoit așa, slavă Ție». diaconul răspunzînd de fiecare dată : «Totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor». Se închină apoi amîndoi de trei ori cu toată cucernicia, iar diaconul luînd cădelnița zice : «Pentru punerea înainte a cinstitelor daruri, Domnului să ne rugăm». Preotul rostește îndată «*Rugăciunea punerii înainte*» : «Dumnezeule, Dumnezeule nostru, Cea ce piinea cea cerească, hrană a toată lumea pe Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos L-ai trimis Mîntuitor și Răscumpărător și binefăcător..., însuși binecuvîntează această punere înainte și o primește pe dînsa întru jertfelnicul Tău cel mai presus de ceruri. Pomenește, ca un bun și iubitor de oameni, pe cei care au adus-o și pe cei pentru care s-a adus...».

Această rugăciune reprezintă punctul culminant al proscomidiei, deoarece, prin ea, materiile aduse iau caracterul expres de daruri pentru jertfă. În același timp, ea este esențialul la care se reducea aproape întreaga proscomidie în faza ei de simplitate primară și chiar cîtăva vreme după ce s-a trecut în faza Agnețului. Textul ei actual ne este transmis de cel mai vechi codice liturgic (*Barberini*, gr. 336), în care se găsește așezat înaintea liturghiei Sfîntului Vasile cel Mare. Pentru liturghia Sfîntului Ioan Gură

spună că «*masa aceasta rînduiala ieseii împlinește*» (*Despre Sj. Filogoniou*, 4, P.G., t. XLVIII, col. 755).

97. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, cap. XI, col. 389 D.

98. Cf. P. Lebedev, *Liturgica*, trad. rom., București, 1899, p. 249—250.

de Aur însă acest manuscris, ca și altele, care uneori ajung pînă prin veacul al XII-lea, dă un text deosebit al rugăciunii proscomidiei : «Doamne Dumnezeu nostru, Cel ce Te-ai adus (ca un) miel fără de pată pentru viața lumii, caută spre noi și spre pîinea aceasta și spre potirul acesta și le fă curatul Tău Trup și cinstitul Tău Sînge, spre împărtășirea sufletelor și a trupurilor»⁹⁹. De prin veacul al XI-lea, manuscrisele încep s-o lase afară¹⁰⁰, pînă ce în cele din urmă ea a ieșit complet din uz. Într-un codice din veacul al XII-lea, care cuprinde liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur. locul cel dintîi îl ocupă rugăciunea proscomidiei corespunzătoare acestei liturghii, iar după ea urmează textul rugăciunii Sfîntului Vasile cel Mare¹⁰¹. Nu pare fără temei părerea că cea dintîi din ele a fost părăsită din cauza caracterului ei epicletic, nepotrivit în acest moment liturgic¹⁰².

Cu privire la momentul rugăciunii prothesei, manuscrisele ne oferă două variante nefsemnate. Astfel, un codice de la finele veacului al XII-lea o așează înainte de acoperirea darurilor¹⁰³, iar altul din primii ani ai veacului al XIV-lea prescrie recitarea ei a doua oară și anume după tămîierea bisericii, ce se face în urma apolisului proscomidiei¹⁰⁴.

c) Încheierea proscomidiei se face prin *apolisul cel mic* spus de preot în taină, ca, de altfel, toată slujba proscomidiei.

d) După aceea, diaconul sau, în lipsa lui, preotul *tămîiază* proscomidia-rul și sfînta masă recitînd troparul «În mormînt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu etc.». Tămîiază apoi altarul și biserica spunînd Psalmul 50, iar după înapoierea în altar lasă cădelnița făcînd împreună cu preotul pregătirile prescrise în vederea începerii liturghiei.

În sine și în principiu, tămîierea este un act de omagiu și de cinstire a Domnului. Împreună cu acest tropar, ea constituie un epilog al comemorării morții Domnului, prin care liturghisitorul mărturisește ubicvitatea Lui, și deci unul din atributele Dumnezeirii Sale. Deși ca om se afla cu trupul în mormînt, sufletul Său nedespărțit de firea Lui cea dumnezeiască, se coborîse la iad, pentru izbăvirea dreptilor robiți în legăturile lui, fiind în același timp pe scaunul slavei cerești împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfînt¹⁰⁵.

Pr. Prof. PETRE VINTILESCU

99. F. E. Brightman, *Liturgies eastern and western*, vol. I, *Eastern Liturgies*. Oxford, 1896, p. 309.

100. Γ Β. II (sec. XI), Vat. gr. 1973 (sec. XI—XII), Vatic. gr. 428 (sec. XIII). Cf. Papas Marco Mandala, *op. cit.*, p. 105; ms. Sinaitic 973 (sec. XI). Dmitrievschi, *op. cit.*, p. 83, etc.

101. Γ Β. VIII.

102. Cf. Papas Marco Mandala, *op. cit.*, p. 106.

103. Cod. E. M. 6 Karlsruhe. Richard Engdahl, *Beiträge zur Kenntnis der byzantinischen Liturgie. Texte und Studien*, Berlin, 1908, p. 2.

104. Cod. Esfigmenu, an. 1306, A. Dmitrievschi, *Εἰχολόγια*, Kiev, 1901, p. 265.

105. Cf. *Mărturisirea ortodoxă*, Răspuns la Întrebarea XLIX.

ÎN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

„LEASTVIȚA“ („SCARA RAIULUI“) — TRADUCEREA LUI VARLAAM DE LA SECU ÎNTR-O NOUĂ REDACȚIE

Se atribuie în general activității cărturărești a mitropolitului Varlaam al Moldovei (1580—1657, mitropolit 1632—1653), traducerea în tinerețe a *Leastviței* («Scara raiului») lui Ioan Sinaitul, supranumit Scărariul¹.

Cercetătorii se referă cu toții la lucrarea lui Gh. Ghibănescu *Leastvița lui Ion Scărariul, traducere de Varlaam mitropolitul Moldovei către 1618* (Extras din revista «Arhiva», Iași, 1915, 37 p.).

Pînă la publicarea de către Gh. Ghibănescu, în 1915, a acestui studiu, manuscrisul traducerii lui Varlaam de la Secu era cunoscut prin citarea lui în *Istoria limbii și literaturii române*, ed. II, Iași, 1898, p. 191, a lui Aron Densușianu : «Codicele mănăstirii Secu cuprinde învățăturile lui Ion Scărariul traduse din slavonă prin secolul al XVI-lea (*sic*) de eromonahul Varlaam.»

Acest manuscris făcea parte, înainte de 1905, din colecția prof. univ. Aron Densușianu din Iași. Învățăutul rus A. I. Iațimirski, în «*Slavianschie i ruschiea rucopisi Rumînschih bibliotec*, St. Petersburg, 1905, descrie manuscrisul din colecția lui Aron Densușianu, la p. 808—811.

¹ - I. Vezi : Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Sibiu, 1930, p. 228 ; N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, București, 1942, p. 115 ; Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1947, p. 261 ; G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 890 ; G. Pascu, *Istoria literaturii române, din sec. XVII*, Iași, 1922, p. 56 ; Al. Piru, *Literatura română veche*, București, Editura pentru literatură, 1961, p. 96, ed. II, 1962, p. 90 ; Colectiv, *Istoria literaturii române*, I, București, Editura Academiei R.P.R., București 1964, p. 359 ; N. Iorga, *Istoria bisericii române*, ed. II, București, 1929, vol. I, p. 323 ; *Istoria bisericii române*, București, 1958, p. 18 ; Aug. Z. N. Pop, *Viața mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în «*Mitropolia Moldovei și Sucevei*», 1957, nr. 10—12, p. 747 ; Pr. T. Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în «*Mitropolia Moldovei și Sucevei*», 1957, nr. 10—12, p. 779.

A. I. Iațimirschi apreciază textual că «traducerea romină este făcută cu îndemnare, cu pricepere, în limbă curată și expresivă, frazele slave nu prea mari și unele cuvinte izolate servesc doar ca explicări ale textului de bază romin și reprezintă mai curînd glose la locurile cele mai îndoielnice».

Drept exemplu aduce textul slav de la f. 126 : «*ПОДВИЖНИКЪ ЖЕ ВРЪКАА ВОРНИС. СТРО(С)ТНОМЪ ЖЕ, ПРАЗНИКОМЪ ПРАЗНИКЪ, И ТРЪЖЕСТВО ТРЪЖИСКО(М)*», și care în traducerea lui Varlaam apare astfel : «Iară nevoitorilor ce încă n-au biruit toate pohtele, vremea veseliei iaste vremea luptărei, iară cela ce-i de priis întru pohte ; vremea veseliei lui iaste praznicul praznicilor și sărbătoarea sărbătorilor începătura pohtelor șa răutăților».

Descriind manuscrisul, A. I. Iațimirschi arată că este scris pe 287 foi, cu 40 rînduri, pe două coloane, în stînga cel slavonesc, în dreapta cel romînesc și publică însemnarea traducătorului de la sfîrșitul manuscrisului :

«Aceste treizeci de capete sîntu scrise toate preste tot giuătate rumînește, giuătate slovonește, însă pentru căci iaste mai largu și prelungu romăniea, dereptu acea o amu șu pus mainte și întăiu și apoi slovenia».

Din însemnările ce publica A. I. Iațimirschi se arată că la început manuscrisul poartă iscălitura mitropolitului² Neofit Scriban din anul 1843. Pînă atunci manuscrisul a aparținut Mînăstirii Secul (p. 811).

Manuscrisul, de la Mînăstirea Secul a trecut la Mînăstirea Neamț, iar de acolo a fost adus la Seminarul Veniamin de la Mînăstirea Socola, unde i s-a aplicat pecetea Seminarului, la 1852. În a doua jumătate a secolului manuscrisul a făcut parte din colecția prof. A. Densușianu, unde a fost văzut de A. I. Iațimirschi. La începutul secolului al XX-lea a intrat în posesia lui Gh. Ghibănescu din Iași.

Gh. Ghibănescu, fără a indica depozitul unde se păstra manuscrisul la 1915, îl descrie în modul următor : «Manuscrisul nostru e un gros volum în octavo cuprinzînd 287 file (574 pagini) în 37 quaternuri întregi. Fila 1 e titlul și cuvîntul introductiv scris în slavonește și romînește... Partea aceasta e originală a presviterului Varlaam, ceea ce arată adîncă lui cunoștință în limba slavonă, putînd alcătui în această limbă. Pe fila a 2b se dă pe scurt capetele cărții adică numele celor 30 de stepene (trepte) ; pe fila 3—5 se dă viața egumenului Ioan scrisă de Daniil călugăr de Raitu ; pe fila 5b avem Trinitatea ; pe fila 6 și 7 Tablă sufletească Ioan lui Ioan, fila 8 Suirea scării cei dumnezeești, pe fila 8b Scara cu 30 de stepene, de la fila 9—267 se cuprind cele de 30 de stepene, și de la fila 268—286 se cuprinde Cuvînt către păstor» (p. 5).

În continuare, Gh. Ghibănescu publică numeroase însemnări de pe manuscris. Astfel, el arată că, la fila 60, între rîndurile slavone se menționează următoarele : «Această lesfiță este scrisă de mitropolitul Varlaam de Secu să se știe leatu 7241 octombre». Așadar, după cum subliniază Gh. Ghibănescu, «în 1732³ toamna, harnicul călugăr... știa că Leastvița a fost scrisă de mitropolitul Varlaam din Secu».

2. Eroare intenționată, pentru a mări prestigiul celui care de fapt era arhieru și care luptase pentru înființarea Sinodului romin la 1872.

3. La p. 21, Gh. Ghibănescu citează anul 1733.

În partea a doua a studiului său, Gh. Ghibănescu afirmă că «manuscrisul nostru e întâiul în seria manuscriptelor *Leastviței*», și că «el a slujit de copie la toate celelalte manuscripte cu redacție românească...».

În continuare, el semnaleză 7 manuscrise din Biblioteca Academiei Române cuprinzând copii ale *Leastviței* și face schema filiației cu manuscrisul ce-l descrie. El atrage atenția că, manuscrisul nr. 493 conține numai partea românească a traducerii, fiind cel mai vechi, dinainte de 1650, iar în 1784 era în circulație (p. 11).

În incheiere, Gh. Ghibănescu citind un pasaj din prefața manuscrisului, precum și din textul comparat cu textul cazaniei din 1643, ajunge la concluzia că autorul traducerii *Leastviței* este Varlaam, mai târziu mitropolit al Moldovei (p. 25).

După 16 ani de la publicarea acestui studiu, în 1931—1933, Gh. Ghibănescu publică și prefața manuscrisului lui Varlaam, adică *Cuvîntul înainte al tălmăcitorului în slavonește și românește*, în revista «Ioan Neculce» din Iași, fasc. 9, partea I, din 1931, p. 220, și partea II, din 1933, p. 221—222.

Manuscrisul rămîne încă 30 de ani nevăzut de cercetători, pînă în anul 1963, cînd este achiziționat de la familia Ghibănescu de Biblioteca Academiei R.P.R., fiind înregistrat sub numărul 31/1963.

La manuscrisele cunoscute din Biblioteca Academiei R.P.R., venim să contribuim cu o nouă mărturie documentară despre paternitatea traducerii de către Varlaam a *Leastviței*. Posed un manuscris copiat în 1803 septembrie 22 care conține întreaga prefață a tălmăcitorului Varlaam de la Secu așezată în fruntea manuscrisului, textul integral al celor 30 de «stepene» (trepte) și *Cuvînt către păstor* în 15 capete. Copia din 1803, scrisă în Minăstirea Dobrușa (Moldova), conține elemente noi de veridicitate a textului, menționează scholii, atestă că s-a folosit pentru redactare și alte cărți.

Textul *Leastviței* în manuscrisul din 1803 are numele de *Scara raiului, de învățatură călugărească, cu care învață pe fiește carele creștin cum să cade să viețuiască*.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI DIN 1803

Manuscris în mărime de 34×23 cm, din 1803 septembrie 22, pe hîrtie albă vîrgată, are 204 foi numerotate cu literele alfabetului în roșu, plus două foi la început, nenumerate, și una albă liminară. Volumul este legat în table de lemn, îmbrăcate în piele neagră peste tot, cu bogată ornamentație florală și geometrică imprimată. La mijlocul legăturii este imprimat un romb floral, stilizat. Scriere foarte curată, dreaptă și simetrică, cerneală neagră. Fiecare pagină are 30 rînduri.

Frontispiciile, titlurile, colontitlurile, numerotația cuvintelor, a capetelor, literele începătoare, uneori literele mari și în text, toate sînt în roșu. Literele mari, variind în mărime de la 2 și 1,80 cm pe 2 cm și 1 cm pînă la 3 cm sînt ornate cu frunze și flori : A (fig. 1, 191, 121, 186 v) ;

B (f. 9 v) ; C (f. 161) ; D (f. 184) ; I (f. 110, 150) ; Z (f. 82 v) ; M (f. 104, 118, 135 v) ; N (f. 80 v, 105 v, 107, 165 v) ; O (f. 2, 85, 138, 154, 195 v) ; P. (f. 74 v, 123 v) ; R (f. 84) ; S (f. 9, 19, 109) ; C (f. 126 v) ; U (f. 113) ; V (f. 86 v).

Spațiul liber deasupra textului e de 4 cm, spațiul liber de sub text e de 5 cm. Spațiul de la marginea textului e rezervat pentru completarea și scrierea citatelor, cît și pentru numerotarea caietelor cu cifrele alfabetului. Caietele au cîte 8 foi, dintre care pe primele 4 foi apare signatura foii și a paginii. Sînt însemnate 27 caiete, 102 foi. Scrisul e al unei singure mîini : *ieromonahul Misail cel pregetătoriu de la mănăstirea Dobrușa (Moldova)*.

C U P R I N S U L

2 foi nenumerotate : Spunerea de capetele aceștii cărți, iar în colontitlu: Scara cărții.

La sfîrșitul paginii 3 jos : *S-au scris această sf(i)ntă carte, în sf(i)nta mănăstire Dobrușa : începîndu-se a să scri : 1803 fevr. și s-au sfîrșit la septemvrie 22. Și s-au scris de ieromonahul Misail cel pregetătoriu.*

F. 1--2 colontitlu : Înainte cuvîntare a tălmăcitorului ; apoi : «A celui întru sf(i)nti părintelui nostru Ioan egumenul și mai marele călugărilor din muntele Sinaiului.

Scara raiului, de învățătură călugărească : cu care învață pre fieștecare creștin, cum se cade să viețuiască. Pentru ca să se suie întru desăvirșitul călugăriei și vieții creștinești.

Iar acum pentru folosul neamului creștinesc, cui va vre să cetească : *din slovenie scoasă pre înțelesul a toată limba ruminească, de smeritul întru călugărie Varlaam, preot bisericii sfîntului Ioan Botezătorinului, întru mînăstirea ce să chiamă Săcul.*

C U V I N T I N A I N T E

«Această carte ce de mult preț și sufletului de folos : ce o au agonisit cu osteneală fericitul acela și sf(i)ntul om, egumenul de sf(i)ntul muntele Sinaiului.

Părinți și frați întru H(ri)sto)s, numai pentru numele acestei cărți ce să chiamă Listvița, adecă Scară, poate pricepe fieșetecine, împărțirea sufletului omenesc, de lucrurile pămîntești, și suirea minții întru cele cerești. Căci această carte are întru sine o în dreptare oare care, ca să fugă tot omul de poftă și să cerce lucruri bune : aduce la mijloc povestiri de folos a bărbați sfînti și pilde și învățături din Taina sf(i)ntelor scripturi și cum a zice pre scurt : arată ca o icoană însuflețită toată viața creștinească și mai virtos dă chip călugărilor — celor ce petrec ori în lavră, ori în săhăstrie, și nevoiește spre viața cea d(u)mnezeiască.

Deci cine va lua întru nevoința sa învățăturile aceștii cărți minunate, ca să le facă, acela poate a lucra pre îngăduința lui D(u)mnezeu,

întru mărirea sf(i)ntiei sale, și întru rîvna smereniei și a altor creștini. Că și eu smeritul și nevrednicul, pentru dragostea ce am avut către această sf(i)ntă carte, însă mai virtos pentru datoria talantului ce am, carele mi s-au dăruit dintru mila lui D(u)mnezeu : m-am nevoit dupre puțină puterea mea, ca să mă plec osîrdiei mele, ce am avut spre acest lucru.

Drept aceea nici pentru aceasta să nu-mi pripue cineva, căci că mai de nainte vreme au avut oamenii osîrdie spre învățatură și au fost dascăli și știutori și înțelegători scripturilor și învățăturilor lui D(u)mnezeu : și cu acest lucru ca cu o lumină au luminat lumea și au îndreptat spre lucruri bune pre domni și pre împărați. Iar în vremea de acum s-au stins și s-au întunecat osîrdirea aceia, de nici știm pre noi a ne învăța, nici pre alții.

Drept aceia am vrut să scriu această carte larg și pe înțeles ca să poată înțelege fiește cine, însă și așa nu cu lene ci cu nevointă și în vreme multă să cetească cine va vrea să înțeleagă, căci că scrie cu meșteșug și cu taină de tocmală sufletului și a trupului, și învață că lucrurile sufletului sînt daruri și cununi, iar a trupului sînt munci și osînde și de aceia îndreptează pre toți spre podvigul călugăresc, ca să poată scăpa dintru adîncul valurilor și grijilor lumii, și să se suie întru liniștea ceriului, acolo cu îngerii să dăntuiască.

Drept aceia mă rog să primiți acest dar, ce v-au dăruit D(u)mnezeu cu mine nevrednicul și să vă rugați pentru mine întru ruga voastră, și să vă mîntuiți, amin».

*

F. 2—6 : «Vieța în scurt a pre cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru Ioan egumenul sf(i)ntului munte al Sinaiului, cel numit sholastic după adivăr întru sf(i)nti, carele au scris aceste sf(i)nte lespezi sufletești, ce să chiară *Scară*.

Scrisu-s-au această viață de Daniil smeritul călugăr de Raif».

F. 6—6 v. : «Trimiterea părintelui Ioan egumenul de Raif, către Ioan cuviosul și minunatul egumenul de muntele Sinaiului» .

F. 6 v.—8 : «Lespezi duhovnicești, Ioan lui Ioan ; să te bucuri».

F. 8 : «Suirea scării ceii D(u)mnezești».

F. 8—8 v. : «Arătarea aceștii sf(i)nte Scări».

F. 9 : «Scara cu 30 de trepte cu numele lor».

F. 9 v.—16 v. : «*Cuvînt călugăresc* a părintelui Ioan egumenul călugărilor din muntele Sinaiului, ce au trimis părintelui Ioan egumenul de Raif, carele îl îndeamnă și îl nevoii să scrie această carte în chipul stepenilor unii scări, ci înalță pre cei ce urmează dintru cele de jos, întru cele de sus, pentru care lucru să chiamă și *Scară*.

Pentru lepădarea de lumea cea deșartă și înșelătoare. *Scara și cuvîntul dintîiu*. Blagoslovește părinte».

F. 16 v.—19 : «Pentru neînpătîmire, adecă : cum să cade călugărului să nu aibă înpătîmire nici spre un lucru. Cuvîntul 2».

F. 19—22 v. : «Cuvînt 3. Pentru adevărata streinătate. Adecă : cum să cade să socotim ca să fim pururea streini întru această lume, și aprinși de dragostea Ierusalimului celui de sus și de moșia noastră cea cerească».

F. 22 v.—23 v. : «Pentru visuri ce sînt și urmează celor ce sînt de curînd călugăriși».

F. 24—53 v. : «Cuvînt al 4 : Pentru fericita și pururea pomenita ascultare».

F. 53 v.—62 v. : «Cuvînt 5. Pentru pocăință, de care să cade cu adevărat, să ne grijim și să ne învățăm purure, întru care este și pentru temnița cea iubită de D(u)mnezeu și de sf(i)ntii osîndiți».

F. 63—66 : «Cuvîntul al șasălea. Pentru pomenirea morții».

F. 66—74 : «Cuvînt 7. Pentru plîns și pentru lacrimi, ce spală și înălbește sufletul, care este botez pururea și nvățatoriu și făcătoriu bucuriei ceii adevărate».

F. 74 v.—79 : «Cuvînt 8. Pentru neminiere și pentru blindețe».

F. 79—80 v. : «Cuvîntul al noaoă. Pentru pomenirea răutății, adecă aducerea minte ce are cineva spre cela ce i-au făcut rău, ca să-ș izbîndească».

F. 80 v.—82 : «Cuvînt 10. Pentru clivetire».

F. 82 v.—84 : «Cuvînt al 11. Pentru multa cuvîntare și pentru tăcere».

F. 84—85 : «Cuvînt al 12. Pentru minciună».

F. 85—86 v. : «Cuvînt al 13. Pentru trîndăvire».

F. 86 v.—91 : «Cuvînt al 14. Pentru mîndra și vicleana : doamna pîntecelui, adecă îmbuibarea».

F. 91—104 : «Cuvînt al 15. Pentru neputreda curăție și întreaga înțelepciune...».

F. 104—105 v. : «Cuvînt al 16. Pentru iubirea de argint».

F. 105 v.—107 : «Cuvînt al 17. Pentru călătoarea la ceriu neciștigare, adecă neagoniseală sau nestrînsoare».

F. 107—109 : «Cuvînt al 18. Pentru nesimțire, care să numește omorîrea sufletului și mcartea minții mai înainte de moartea trupului».

F. 109—110 : «Cuvînt al 19. Pentru somn și pentru rugăciunea și cîntarea care să face întru adunarea soborului în beserică, în obște».

F. 110—111 v. : «Cuvînt al 20. Pentru privihierea cea trupească, cum să cade să o facem și să privighiem : în ce chip să face printr-aces-tea cea a d(u)hului, și cum să cuvine să o ținem pre dînsa».

F. 112—113 : «Cuvînt al 21. Pentru frica cea pruncească».

F. 113—117 v. : «Cuvînt 22. Pentru mărirea deșartă cè în multe chipuri».

F. 118—121 : «Cuvînt 23. Pentru mîndria cea fără de cap» și

F. 121—123 v. : «Pentru negrăitele gînduri ale hulei».

F. 123 v.—126 : «Cuvînt 24. Pentru blindețe și prostime și pentru nerăutate și pentru vicleșug : prin iscusință de minte aflate iar nu firești».

F. 126—v.—135 v. : «Cuvînt 25. Pentru pierzarea cea desăvîrșit

a patimilor, pentru pre înalta și pre lăudata smerita înțelepciune, care să lucrează și să adauge în suflet, prin simțirea cea nevăzută».

F. 135—150 : «Cuvînt 26. Pentru alegerea și descurcarea gîndurilor și a patimilor și a bunătăților».

F. 150—161 : «Pentru socoteala cè bine socotitoare și mai suptire».

F. 161—165 : «Ale aceluiași părinte Ioan din muntele Sinai : Capete pre scurt, din cuvintele sf(i)nției sale ce le-am zis înainte» .

F. 165 v.—168 v. : «Cuvînt 27. Pentru sf(i)nțita și cuvioasa liniște a trupului și a sufletului».

F. 168 v.—177 : «Pentru descurcarea liniștitorilor. prin feliuri de deosebi».

F. 177—184 : «Cuvînt 28. Pentru sfințita maica bunătăților, fericita rugăciune și pentru înainte stare cea simțitoare a trupului și a minții statornicie întru rugăciune».

F. 184—186 v. : «Cuvînt 29. Pentru ceriul cel pămîntesc, al cèii de D(u)mnezeu următoare nepătimiri și săvîrșiri și pentru învierea sufletului mai înainte de învierea cea a toată lumea».

F. 186 v.—190 v. : «Cuvînt 30. Pentru legătura bunătăților a sf(i)nteii Troițe cèii cu fapte bune».

F. 190—190 v. : «Sfîrșitul celor treizăci de trepte. Îndemnare către suirea scării».

F. 190 v.—204 v. : «Cuvînt de învățătură al părintelui Ioan egumen al călugărilor din muntele Sinaii, către Păstor, în ce chip să fie păstoriul oilor celor cuvîntătoare». Are 15 capete.

F. 204 v., la încheierea manuscrisului : «Slavă lui D(u)mnezeu ce-luia ce dă lumină orbilor și putere slăbănogilor, că acela mi-au ajutat și mie leneșului și întunecatului, dintru început pînă în sfîrșit».

Însemnări ulterioare de pe manuscris

F. 1 jos : «1817 aprilie 20. Această sf. carte este a opștii Dobrușa».

Pe scoarța ultimă : «nu faci ca oarecînd Adam vînd a să faci Dumnezău și n-au fost, iar Dumnezău s-au făcut om ca să facă pre Adam Dumnezău. 1848».

VALOAREA ELEMENTELOR INEDITE ALE MANUSCRISULUI DIN 1803

Biblioteca Academiei R.P.R. păstrează următoarele manuscrise ale *Scării (Leastvîței)* care interesează direct copia din 1803, înregistrate sub numele 31/1963 (socotit ca cel mai vechi de către Gh. Ghibănescu), nr. 493, dinainte de 1650 — tot după datarea lui Gh. Ghibănescu, nr. 901 din secolul al XVIII-lea, nr. 2511 din 1800, nr. 2952 din 1798 provenind de la Mînăstirea Bistrița, nr. 3720 din 1769 și nr. 2665 din 1752.

Alte manuscrise ale Bibliotecii, ca nr. 494 miscelaneu, nr. 25661, nr. 2650 din 1740, nr. 2959, nr. 3458, sînt fie traduceri din limba neogreacă ori din limba slavonă sau ulterioare traduceri lui Varlaam de la Secu⁴.

4. I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, II, București, 1913, p. 234.

La acestea adăugăm că în fondul de manuscrise ale Mitropoliei Moldovei și Sucevei a intrat recent (în 1961) un exemplar din 1780 care poartă însemnarea : «Scrisu-s-au această sfântă Listviță ci să zice Scară prin tocmitre și diortosire lui Teodor Geantaon întru care cuprinde toată învățătura vieții călugărești cum va petrece... Și s-au scris această sfântă carte la Schitul din Hârjauca, unde iaste hramul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu. În anii de la Adam 7288 și s-au început în luna lui de(ce)mvrie 17 zile și a luat sfârșit în 24 de zile a lui mart». Manuscrisul este în folio și are 225 foi.

În fine, un alt exemplar cunoscut mie este manuscrisul în folio (257 file), scris în 1766, februarie 29—mai 11, în Schitul Brătești (Moldova) de către Iustahie Ardelean de la Abrud, îndemnat fiind de starețul Simion, care a suportat și cheltuiala, așa cum rezultă din însemnarea de pe el⁵.

Unele din aceste manuscrise cuprind viața Sfântului Ioan Scărarul, schimbul de epistole între Ioan egumenul de Raith cu egumenul Ioan de la muntele Sinai, *Lespezi duhovnicești* Ioan lui Ioan, cele 30 de stepene trepte și *Cuvîntul către păstor*. Din altele lipsește viața Sfântului Ioan, lipsesc toate cele 30 de cuvinte sau sînt fragmentar reproduse sau lipsește *Cuvîntul către păstor*.

Pentru a putea fixa locul manuscrisului copiat în 1803 în ierarhia manuscriselor cunoscute ale *Scării (Leastviței)*, vom compara textul acestui manuscris cu cel al tuturor celorlalte.

Începem cu manuscrisul 31/1963, considerat de Gh. Ghibănescu ca fiind arhetipul manuscriselor copii ale *Leastviței*. Subliniem că în manuscrisul 31/1963 este omisă traducerea în limba română a titlului :

caoko, ē — Cuvîntul 5 de la f. 71, la f. 148 lipsește textul slav : Cuvînt 16, textul Cuvintelor 17—18—19 sînt amestecate în comparație cu manuscrisul din 1803. Numerotația foilor este ulterioară textului, denumirile în colontitlu — scrise mai tîrziu — sînt variate : *Cap.* (f. 18), *Cuvînt* (f. 108), *Stepena și Cuvîntul* (f. 135), *Treapta* (f. 255) De exemplu :

Manuscrisul 31/1963 :

F. 148 : «Stepena a șesisprizece pentru iubirea argintului. Mulți dintru învățătorii cei înțelepți mai apoi după supărarea nebunei curvii au tocmală să calce și zdrobască capul spurcatului drac a iubirei argintului dintru care să nasc multe pohte. Deci, pentru ca să nu mutăm

Manuscrisul din 1803 :

F. 104 : «Cuvînt al 16. Pentru iubirea de argint. Mulți dintru dascalii și învățătorii cei înțelepți s-au obicinuit ca după cel mai sus scris tirean, să așeză în cărțile sale, pre acest cu milioane drac al iubirii de argint, adecă : mai pre urmă după supărarea nebuniei curviei au toc-

Alte informații la Nicolae, Mitropolitul Banatului, «Contribuții ale tîlmăcitorilor romîni la cunoașterea Scării Sfîntului Ioan Sinaitul», în «Studii teologice», nr. 3—4/1964, p. 147—158.

5. Manuscrisul este în proprietatea lui Constantin Turcu din Iași.

noi neînțelepții tocmai ce au ținut
aceia înțelepți...».

F. 149—151 : «Pentru neavere :
○ ИСТАЖСАНИ СЛОВО. Neaverea iaste
○ izbăvire de grijile lumii».

F. 12 : «Căroră le trebuiaște un
agiutoriu vrătos și srăghiș în chipul
îngerilor, adecă să fie om cu trup
ca un fără de trup, căci după mul-
țimea ranelor, așa într-acelaș chip
le trebuiaște și vraciul, să fie cu
mult mai vrătos meșter și iscusit».

mală să calcă și să zdrobească capul
spurcatului drac al iubiri argintu-
lui...».

F. 105 : «Cuvînt al 17. Pentru
călătoria la ceriu neciștigare sau a-
decă neagoniseala sau nestrînsoa-
rea. Neciștigarea este o lepădare de
grijile lumii».

F. 11 v. : «Căroră le trebuiește un
povățuitoriu aspru și nemilostiv, în
chipul îngerilor, adecă să fie om cu
trupul, iar cu socotința mai presus
de firea omenească, ca să poată tă-
mădui fiește care rană, cu doftoria
care să cade ei și așa să-i tămăduias-
că și să-i lămurească ca aurul în ul-
cea. Căci că dupre măsura putreză-
ciunii ranelor avem trebuință de un
prea meșter doftor».

Altă ordine în enumerarea cuvîntelor

F. 151—153 : «Stepena a șeptes-
prizecea. Pentru nesimțire care să
cheamî omorire sufletului moartea
menții mainte de moartea trupului».

F. 153 v.—155 : «Stepena a opta-
sprizece».

F. 155—157 v. : «Stepena a noas-
prizece».

F. 157 v.—159 v. : «Stepena a
doaizeci».

F. 159 v. —166 : «Stepena a doa-
izeciuna».

F. 166—171 : «Cuvînt 22. Pentru
mândrie».

F. 171 : «Stepena a 23. Pentru ne-
grăitele gînduri cele de hulă».

F. 107—108 : «Cuvînt al 18. Pen-
tru nesimțire care să numește omo-
rîrea sufletului și moartea minții
mai nainte de moartea trupului».

F. 109—110 : «Cuvînt al 19».

F. 110—111 v. : «Cuvînt al 20».

F. 112—113 : «Cuvînt al 21».

F. 113—117 v. : «Cuvînt 22. Pen-
tru mărirea deșartă cea în multe
chipuri».

F. 118—121 : «Cuvînt 23. Pentru
mîndria cea fără de cap».

F. 121—123 v. : «Pentru negrăi-
tele gînduri ale hulei».

Se observă deosebiri între redactarea celor două texte. În continuare
prezentăm comparativ textul manuscrisului 493, ca fiind dinainte de 1650,
cu textul manuscrisului din 1803.

Manuscrisul nr. 493, f. 158 v.: Acesta iste de acum cuvîntul și hotarul și legea sufletelor și a trupurilor ce-s deplin cu direapta credinți într-un trup, adică inima cea ce nu să depărtează nici dănăoară de Dumnezeu, liubovul cel desăvîrșit, izvorul plecatei înțelepciuni, rîdicarea minții cu uitarea tuturor lucrurilor celor pămîntești, îmbrăcămîntul cel sufletesc a lui Hristos cei în mente, veșmăntul cel din înlontru a luminei ceii dumnesiești, ruga cea neclădită ce nu să poată fura de lucruri firî de folos, mulțimea strălucirei lui H(ristos), dorire de moarte, urîre vieței, fugire de trup, rugător și dvorbitoriu pentru binele a toată lumea, nevoitoriu lui Dumnezeu, slujitoriu cu îngerii, adăncare înțelegere ceii sufletesti, casă tainilor lui Dumnezeu Socotitoriu lucru.

Manuscrisul din 1803, f. 138 v.— 139 : «Iar acest așezămînt de acum, este, cuvîntul și hotarul și legea sufletelor și a trupurilor celor ce viețuesc cu bună cînstire, în trup fiind au ajuns la săvîrșire : adecă, inima cea nerobită, care nici odinioară nu să depărtează de D(u)mnezeu, dragostea cea desăvîrșit, izvo smeritei înțelepciuni, rîdicarea minții, cu uitarea tuturor celor pămîntești ; venirea⁶ lui Hristos cu trup întru vieața aceasta, lumina și rugăciunea nefurată, adecă nu o poate fura lucrurile cele fără de folos ; mulțimea strălucirii lui H(ristos) înlăuntru ; dorirea de moarte ; urăciunea de vieață lepădarea⁷ de trup ; rugătoriu și dvorbitoriu pentru binele a toată lumea ; nevoitoriu al lui Dumnezeu ; slujiotriu împreună cu îngerii ; adîncul înțelegerii ceii d(u)hovnicești ; casă tainilor celor d(u)mnezești ; socotitoriu lucru.

Mai evidentă este deosebirea față de alte manuscrise. Exemplificăm cu titlul Cuvîntului 26 :

Ms. 2511 : «Stepena a doazeci și șase, sămăluire gîndurilor a pohtelor și a bunătăților.

Sămăluirea întru cei de curănd călugăriți iaste cunoștință adeverită, cineș pre sine cănd să socotește fiecarele de lucrurile și de puterea și de neputința sa. Întru cei mijlocii sămăluirea iaste simțire minții care sămăluiaște și alege și pricepe fără de greșare binele și darul».

Ms. 2952 : «Cuvînt 26 pentru socoteala gîndurilor și a patimilor și a bunătăților.

Socoteala întru cei începători iaste, ca să-ș cunoască cineva cu adevărat măsura și neputința sa, iar întru cei de mijloc iaste simțirea minții, care socotește și alege fără degreș binele și darul care iaste cu adevărat dintru nevointă și care bunătate iaste din fire».

Ms. 1901 sec. XVIII, f. 100 v. : «Maica izvorului este adîncul iar maica socotinței es(te) smerenia. Pentru socotința gîndurilor și a patimilor și a bunătăților, Cuvîntul al 26.

Socotința întru cei noi începători este adevărata cunoștință așezării lor, iar cei mijlocii este înțelegătoarea simțire care pre bunătate ce cu

6. Pe margine : «Călătoria».

7. Pe margine : «Fugirea».

adevărat fără de greșire o deosebește dintru ce firească și dintru ce pro-tivnică, iară întrunței desăvârșiți es(te) cunoștința care prin strălucire ce D(u)mnezeiască iaste înlăuntru întru dinșii».

Ms. din 1803 : «Cuvînt 26. Pentru alegerea și descurcarea gîndurilor și a patimilor și a bunătăților.

Mumă izvorului, este adîncul ; iar izvor dreptei socoteli este smeren-nea. Alegerea și descurcarea ⁸; întru cei de curînd călugăriți, este buna și adevărata cunoștință, cînd se socotește cineva de lucrurile sale, și de puterea sa și de neputința sa și să cunoaște însuși pre sine. Iară întru cei de mijloc, socoteala este simțirea minții : care socotește și alege și pri-cepe fără de greșeală, binele și darul, carele este adevărat din nevointă și carele este din fire».

Și față de manuscrisul din anul 1780 al Mitropoliei Moldovei, copia din anul 1803 este superioară în redacție. Exemplificăm :

Ms. din 1780, foaia 209 v. : «Îndreptătoriu iaste cela ce au luat și din-tru truda sa o putere nevăzută ce nu numai din valuri și din furtună, ce și tocma și din adăncul mării poate să scoată corabia»,

Ms. din 1803, f. 190 v. : «Cîrmaciul este, acela ce au luat putere de gînd ; dintru darul lui Dumnezeu și dintru osteneala sa ; cu care nu nu-mai din valuri și din furtuni, ci și tocma dintru însuși adîncul mării, poate să scoată corabia afară».

Pe lîngă diferențele existente, care conferă trăsături particulare re-dacției manuscrisului de la 1803, constatăm că există unele apropieri ale acestei copii, însă numai cu manuscrisele nr. 31/1963 și nr. 493. Exem-pliticăm :

Manuscrisul nr. 31/1963

F. 90 : «Stepena șepti. Plînsul și lacrimile ce simt pentru Dumnezîu iaste smerenie sufletului și iubovi inimii, carele stă scrăbi pentru pă-catele sale, care, liubov cearcă și a-leargă cu mare osrădie cum are hi ră-tăcit».

Manuscrisul nr. 493

F. 91 : «Cînd te nevoe mult și nu poți să strici această pohti a zavistiei îndărătnicî, încai cu cuvîntul arată vrăjmașului tău că te căești».

Manuscrisul din 1803

F. 67 : «Plînsul și lacrimile ce sînt pentru (marginal : după) Dumnezeu, este smerenie sufletului și dragoste inimii, carele stă scrîbit purure pen-tru păcatele sale, care dragoste cear-că și aleargă cu mare osîrdie ca cum ar fi rătăcit».

Manuscrisul din 1803

F. 80 : «Cînd te nevoiești mult și nu poți să surpi această patimă (mar-ginal : sau bold, par, țapă) îndărăt-nică a zavistiei desăvîrșit încai cu cuvîntul tău arată vrăjmașului tău că te pocăești».

8. Acest pasaj lipsește în ms. nr. 31/1963, la f. 191.

Textul prezentat paralel sugerează apropierea între redactările manuscrisului nr. 493 și manuscrisul copiat la 1803. Filiația poate fi probată și cu argumente de natură istorică.

Acest manuscris, nr. 493, înafară de însemnările reproduse de editori, I. Bianu și R. Caracaș, la p. 106 jos, are însemnarea că : «Această carte iaste a părintelui Gavriil ieromonahul de la sfînta mănăstire Probota, cu fiiască plecăciune». Iar pe scoarța din față cuvinte în grecește, latinește, slave și romînești. Manuscrisul a fost citit și de călugări din alte mînăstiri. Ultima însemnare că a fost citit este din anul 1784, la Mînăstirea Probota.

Aceasta avea ca schit, pe una din moșiile sale, noua așezare monahală, Dobrușa, care ia ființă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. La 1804, martie 30, Antim, egumenul Mînăstirii Probota încheie un act «ca avînd mănăstirea o moșie Dobrușa și pe acea moșie se află schitul cu hramul Sf. Nicolae, care schit este făcut de frații și părinții ce se află acolo adunați... ca de 80 de frați, pentru baticul moșiei Dobrușa să plătească cite 80 de lei pe an mănăstirii Probota»⁹.

Realitatea istorică consemnează deci legăturile firești care trebuie să fi existat între aceste două locașuri monahale și explică de ce tocmai la Dobrușa a fost copiată încă o dată *Leastvița*.

În noul schit, ca și în toate așezămintele monahicești de atunci cu viață obștească se obișnuia a se citi literatură ascetică. Pentru împlinirea nevoii sufletești a călugărilor, monahul Misail, în 1803, redactează manuscrisul Scării care se găsea la Mînăstirea-mamă Probota. Semne vizibile ale folosirii manuscrisului din 1803 ca lectură pentru obștea Schitului Dobrușa sînt urmele marginilor la foi, precum și adaosul : «Blagoslovește, părinte» pentru citire, la f. 9 v.¹⁰.

Valoarea inedită a copiei făcută de ieromonahul Misail este adnotarea vocabularului pe marginea textului *Leastviței*. Adnotarea vocabularului este simptomul care arăta necesitatea înnoirii lexicului *Leastviței*. Ea s-a produs sub forma noii redactări a ieromonahului, care a avut în față mai multe texte, nu numai manuscrisul nr. 493, și a notat marginal vocabularul textelor cercetate.

Diferențierea, iar în unele cazuri și apropierea textelor manuscriselor romînești este expresia clară a faptului că s-a încercat a se crea o nouă redacție a textului original tradus de Varlaam.

Notarea vocabularului este prețioasă ca să explice prezența textului original a lui Varlaam în textul noii redacții, cea din 1803.

Totalitatea cuvintelor marginale de pe fiecare pagină face posibilă compararea textului copiat cu redacția manuscriselor anterioare și determină

⁹ : 9. Paul Mihail, *Documente și zapise moldovenesti de la Constantinopol (1607—1806)*, Iași, 1948, p. 107.

¹⁰ : 10. Tot pentru lectura viețuitorilor schitului, același ieromonah Misail a copiat în anul următor, la 1804, februarie 25, manuscrisul *Acelui întru sfinți părintelui nostru Vasile arhiepiscopul Kesariei Capadochiei : Pustnicești călugărești așezămînturi, de cătră cei ce în viață*

precizarea redacțiilor pe care le-a consultat atunci când copia *Leastvița*. Dăm câteva exemple, cuvîntul prim fiind din manuscrisul de la 1803. iar după liniuță fiind marginaliile manuscrisului :

Nevădită — nevită, f. 19 ; De această vreme — de acest 60 de ani, f. 30 v. ; Suflete curate și nevinovate ale ascultării — junghieri fără prihană, f. 33 ; Multe de finic — multe de răchită, f. 38 ; Trîndos — molatec, f. 45 ; Veninul — hiera, f. 47 ; Au apucat — au ajuns, f. 53 v. ; Pildă și tipariu — pildă și scriere, f. 62 v. ; Laçomi la bucate — îndrăciți cu pîntecele, f. 64 ; Încai — măcar, f. 68 ; De leacuri — cleștișor, f. 77 ; Un piron înfipt — un piron găvozdit, f. 79 v. ; Fapte — patimi, f. 81 ; Mergătoriu înainte — sol, f. 83 ; Înbălăturilor — glumelor, f. 83 ; Încuietore ori temniță — legătura plînsului, f. 83 ; Agonisitoare — sau ziditoare sau lucrătoare, f. 83 ; Bateți joc — fă-ți ris, f. 87 ; Boală grea — lungoare sau ciumă, f. 84 ; Gînduri spurcate — idoli necurați, f. 88 v. ; Iubirea de lume — iubirea de podoabă, de înfrumusețare, f. 90 v. ; Bărbăție — vetează, f. 91 ; Cu funea — cu curmei, f. 92 ; Înainte stătătoriu — căpitan, f. 95 ; Răstirea — strigare, f. 121 ; Văile — zăpodiile, f. 129 v. ; În mijlocul hotărârilor — între munți, f. 129 v. ; Tocmala — scoposul, f. 143 ; Ceasuri — vremi, f. 157 v. Din putere în putere — din putere lucrătoare în puterea vederii, f. 156 v. ; Cuvîntării de Dumnezeu — mijlocitoare bogosloviei, f. 188 ; Leacurile — plasturile, f. 191 v. ; Buruiiana cea de somn — somno-roaia, f. 192 ; Noroadele — gloatele, f. 200.

Adnotarea se face și cu ajutorul unor fraze întregi :

Această patimă — sau bold, par, țapă, f. 80 ; Strîmteze — să se înghesuiască adecă să se îngusteze, f. 87 ; Măgulește pre leu — dacă l-au luat cu binișor, f. 87 ; Trîndăvire — deșartă a fi prin lenevie, nebăgare de seamă, f. 98 ; O lene — cu nici o lungime de vreme, f. 150 ; Înnecarea scîrbii și griji — sugrumare de inimă rea, f. 161 v. ; Amar celui ce mută din zi în zi — vai de ceta ce dă din zi în zi și din vreme în vreme, f. 150 v. ; Pînă ce s-au depărtat de toată lenea — pînă ce la toată trîndăvia au dat carte de despărțire, f. 169 ; Duhuri — draci, gînduri, patimi, f. 171 v.

În însemnările marginale definirea cuvintelor tinde să precizeze semnificațiile (sensurile) care, în noile condiții istorice, erau mai puțin accesibile sau nu erau în uzul curent al limbii populare, dar se găsea în textul prototip al lui Varlaam.

de obște și deosebi, să nevoesc (Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 5506), care are 88 foi și însemnarea pe primele foi : «Această carte este a obștei Dobrușanilor, 1808, avg. 30». După ductul, apăsare mîinii, înfloriturile și literele, i se pot atribui lui Misail și manuscrisele : *Maxim Mărturisitoriu* : *Patru sute de capete pentru dragoste* (Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 5517) și *Ale lui Nichita Stîlhat călugărul și preotul lăcașului Studiilor* (Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 5495) deși nu este menționat numele său, ele fiind fără sfîrșit. De altfel la Schitul Dobrușa au fost copiate și alte manuscrise pentru lectura obștei călugărilor : *Hotărîrile pre larg a sf. Vasilie cel Mare, de Ghervasie la 1807 ianuarie 7* (Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 5505) ; *Viața Sf. Haralambie în 1816* (ms. nr. 5594) ; *Scrierile lui Nil Sorski din 1819 oct. 19* (ms. nr. 3554) ; *Paraclisul sf. Teodor Tiron de Ieremia Prisacaru la 1837* (ms. 5517).

Pe lângă adnotări, copistul face numeroase adaosuri marginale complete, la : f. 48, 70 v., 78 v., 94, 100, 100 v., 101, 128, 150, 169, etc.

Valoarea copiei crește prin aceea că menționează pe margine varianta unei fraze prin «*întralta carte era așa*», f. 156. Astfel copia din 1803 scrie: «Necurații draci, carii dintru începutul întoarcerii noastre, vin de ne spun noaoă din Dumnezeuștele scripturi, iar în altă carte era așa ; necurații draci care mai întâiași dată ne povățuiesc la tălmăcirea Dumnezeuștilor scripturi».

O altă mențiune că «*întraltă carte au fost așa*» se referă la fraza din copie : «Alteori fugă au făcut nevoitorii cei mai slabi și neiscușiți», pe margine fiind notat : «Alteori, părăsirea neiscușiți i-au făcut», f. 175.

Stilul traducătorului Varlaam se vedește în această copie din 1803 prin repetarea *clauzelor* care nu se află în alte manuscrise. Astfel clauzula *Precum* se repetă de 42 ori la f. 162—164 v.

Alteori clauzele arată o mare varietate. Exemplificăm de la f. 185 :

«De este acest așezământ al lăcomiei pintecelui...»

De este acesta așezământul necurăției...

De este aceasta sfârșitul iubirii de argint...

De este aceasta împlinirea trîndăviei

De este aceasta noianul mîniei

De este aceasta înlățimea deșartei mării

De este aceasta chipul pierzării

De este aceasta semn a toată pătîmirea», etc.

Alt exemplu de la f. 175 :

«Unii din cei ce țin drumul liniștii, pururea au lucrul zicînd

Iară alții să hrănesc cu cuvîntul cela ce zice

Iară alții, petrec întru cuvîntul

Alții grăesc gătește răspuns cuvîntului

Alții să învață cu cuvîntul

Alții iarăși zic

Alții iarăși totdeauna cugetă cuvîntul».

Încheiem cu pasajul de la foaia 178, care este proză rimată :

«Una este starea înainte, acelor ce stau... și să roagă

Alții, cer bogăție și cinste și mai multă îndrăznie

Alții, cer să se izbăvească desăvîrșit

Alții, se roagă să ia vreo dregătorie oarecare

Alții, stau și se roagă pentru grija datoriei sale

Alții, se roagă pentru ca să se izbăvească

Alții, stau și se roagă pentru iertarea», etc.

Ceea ce deosebește copia de manuscrisele anterioare sînt și colontiturile scrise cu roșu, ele fiind încadrate cu motive florale ca de tipar. În manuscrisul de față se află pe pagina stîngă *Cuvîntul*, iar pe pagina dreaptă, cuprinsul pe scurt. Colontiturile diferă de titulatura Cuvintelor

și același colontitlu este variat. Astfel «Cuvînt al 15» are ca titlu : «Pentru neputreda curăție și întreaga înțelepciune, care să agonisește întru putredul om după osteneală și din sudori». În colontitlu apar : «Pentru curăție și întreaga înțelep.» (f. 92) ; «pentru curăție și întreaga înfrinare» (f. 93) ; «pentru curăție» (f. 94, 95) ; «pentru curvie» (f. 96) ; «pentru întreaga înfrinare» (f. 97) ; «pentru întreaga înțelepciune» (f. 98) ; «pentru curăție» (f. 99) , «pentru întreaga înțelepciune» (f. 100) ; «pentru curăție» (f. 101, 102, 103) ; «pentru răspuns» (f. 104).

Relevăm și altă trăsătură. În manuscrisele anterioare, titulatura Cuvintelor este scurtă. Astfel : «Pentru nepărtinire» (Cuvîntul 2) ; «Pentru adevărata streinătate» (Cuvîntul 3) ; «Pentru pomenirea răutății» (Cuvîntul 9) ; «Pentru privigherea cea trupească» (Cuvîntul 20) ; pe cînd în copia din 1803 titulatura este mărită și explicată. Astfel aceleași titulaturi apar : «Pentru neîmpărțire, adecă : cum să cade călugărului să nu aibă împătımire nici spre un lucru» (f. 16 v.) ; «Pentru adevărata streinătate, adecă : cum să cade să socotim ca să fim pururea streini întru această lume și aprinși de dragostea Ierusalimului celui de sus și de moșia noastră cea cerească» (f. 19) ; «Pentru pomenirea răutății, adecă aducerea aminte ce are cineva spre cela ce i-au făcut rău, ca să-și izbîndească» (f. 79) : «Pentru privigherea cea trupească, cum să cade să o facem și să privighem : în ce chip să face printră ceasta cea a d(u)hului și cum să cuvine să o ținem pre dînsa» (f. 110) ; etc.

O adevărată calitate a copistului este ornamentarea textului. Excepție făcînd ms. 493, textul din manuscrisele anterioare este scris în negru și numai literele începătoare sînt în roșu. Toate manuscrisele au textul în continuare.

Copistul Misail face din împodobirea textului său o gamă polichromă, asemănătoare cu o melodie. De la mărimile literelor majuscule înflorate și variind diferite tonuri ale roșului, coborînd pe scară pînă la cele ale scrisului de rînd, el ornează pagini întregi (f. 103 v., 118, 124, 143, 177, 183 etc.). Copistul scoate în rînd nou, da capo, cu literă majusculă, ceea ce dorește să reliefeze, să se întipărească, lasă spații între fraze.

Adesea copistul părăsește textul în continuare, fracționîndu-l în noi aliniate. Subliniază adevărate aforisme în *Cuvintele părintelui Ioan*, unde litera începătoare înflorată e repetată de 62 ori (f. 161), sau sensul termenului de rugăciune îl repetă de 28 ori pentru a spori valoarea lui afectivă (f. 177). Același lucru îl face cu termenii credință, nădejdea, dragostea (f. 189), cu fericirea, îngerii (fila 168).

Predilecția aceasta o are copistul în tot textul ornamentat, astfel că frazele le numerotează uneori pe margine cu roșu, cu literele alfabetului (f. 127, 136, 138, 142, 153, 169, 178, etc.) și culminează cu întreg *Cuvînt către Păstor* unde fiecare propoziție formează un rînd nou, cu majusculă înflorită (f. 190 v.—202). Alteori numerotează înimplările istorisite ca la f. 27, 30 v., 31 v., 32, 33. Ornamentația manuscrisului aduce încă o mărturie despre continuitatea artei caligrafice la romîni.

Manuscrisele în grecește și cele slavone ale *Scării* lui Ioan aveau scholii pentru tâlmăcirea și înțelegerea cărții. Scholiile ori explicațiile începute de Ioan Raitheanul, continuate de Ilie Cretanul, Michale Isseltius Amorfortius și înmulțite de numeroși anonimi, cuprindeau alături de textul lui Ioan Scărarul, observații proprii. Copiștii manuscriselor *Scării* le-au notat și pe acestea în diferitele copii pe care le-au redactat ¹¹.

Ca o reminiscență a acestor scholii, pe care nu le reproduce decît uneori manuscrisul nr. 31/1963, copia din 1803 menționează locurile cu însemnarea : *tîlc sau răspuns*. Astfel de menționări sînt la f. 13 v. și 140 v., unde în text, între paranteze, scrie cu roșu : *Tîlc* ; sau la f. 148 v., scrie pe margine : *Tîlc sau răspuns* ; sau *Cap.* (f. 96), toate în roșu.

Alteori se citează pe margine, în roșu, texte din Sfînta Scriptură (f. 75), din cărți bisericești (f. 70) ; pilde (f. 42) ; sau se atrage atenția : vezi povestește sfîntul (f. 172), sau se explică grafic cu un semn arătător (f. 154 v., 170 etc.).

Aceste reminiscențe de scholii, menționate în copia din 1803, aduce problema în fața cercetătorului de a urmări de pe care redacție slavonă a *Leastviței* a tradus Varlaam în romînește.

Leastvița este cunoscută în redacția paleo-bulgară din secolul al XII-lea. Pentru necesitățile practice, în secolul al XIV-lea s-au făcut primele glosări, în limba slavă-rusească, a cuvintelor care nu erau înțelese. Din secolul al XV-lea—al XVI-lea textul *Leastviței* se schimbă sub condeiu copiștilor, din paleo-bulgară căpătînd o redacție slavo-rusească ¹².

Textul slavon al *Leastviței* de pe care a tradus Varlaam, este, în lumina acestor constatări, un text slavo-rusesc care a circulat în mînăstirile din Moldova.

Așadar, manuscrisul din 1803 al *Leastviței* este copiat de pe un prototip apropiat traducerii originale a lui Varlaam, comparat și cu alte copii de manuscrise pe care copistul Misail le-a avut în față.

Pr. PAUL MIHAIL

11. N. Corneanu, *Contribuția scoliaștilor la înțelegerea «Scării Sf. Ioan Klimax»*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 8—9/1957, p. 603—604.

12. Cf. L. S. Kovtun, *Russcaia lecsikografia epohi srednevekovia*, ed. Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1963, p. 217 și 241.

IARĂȘI DESPRE MITROPOLITUL IGNATIE SIRBU

Problema cronologiei arhieriei Bisericii noastre este în continuă precizare. Am intervenit și noi în această discuție cu privire la Ignatie Sirbul, fost mai întâi episcop de Râmnic, și la predecesorul său Teofil, amândoi ajunși mitropoliți ai Țării Românești. Spuneam că, atît mutarea lui Teofil în scaunul mitropolitan, cît și alegerea lui Ignatie ca episcop de Râmnic, trebuie să fi avut loc înainte de 30 ianuarie 1637, «dacă nu cumva chiar la sfîrșitul anului precedent»¹. Nu credeam atunci că noi documente vor aduce o și mai apropiată datare. Consider util să dau la iveală și aceste informații, chiar dacă în scurtă vreme s-ar mai ivi și altele².

Este vorba de o carte de credință pe care mitropolitul Teofil împreună cu toți boierii mari și mici ai Țării Românești — în text sînt numiți 44 — cum «și alți boiari ce nu sînt scriși aici» — semnează 30 dintre care unii nu sînt amintiți în text — o dau lui jupan Calotă mare sluger (vel clucer) și lui Marco logofăt, că nu au nici o vină în lipsa banilor pentru haraciul către împărăție. Cartea sau zapisul este scris la 2 noiembrie 1636 (7145), iar acțiunea despre care tratează avusese loc la 15 februarie 1636 (7144)³. De aici reiese cu toată claritatea că la data de 2 noiembrie 1636 Teofil era mitropolit.

1. Șerban Răzeșul, *Despre mitropolitul Ignatie Sirbul*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXVIII (1960), p. 1056.

2. Între timp Pr. Nicolae Șerbănescu, *Precizări privind cronologia mitropoliților Ungro-Valahiei*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIX (1961), p. 376—378, precizează moartea mitropolitului precedent Grigorie în septembrie 1636 și deci venirea lui Teofil îndată după aceea. Inscripția grecească cu data lipsă, desigur, de pe mormîntul acestui mitropolit, a fost publicată recent cu comentariu satisfăcător: G. D. Florescu, P. Ș. Năsturel, Paul Cernovodeanu, *Lapidariul Bisericii Stavropoleos din București*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIX (1961), p. 1083—1085. Această dată este confirmată și de «andimisul» publicat de At. Mironescu, *Istoricul eparhiei Rîmnicului*, București, 1906, p. 219—226, a cărui inscripție spune: *ΩΤ ΠΡΩΟΒΕΧΗΝΑΓΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΚΗΡ ΓΡΗΓΟΡΙΕ. ΙΝ ΜΑΤΕΙΟ ΒΕΒΟΔΑ Η ΓΑΖΛ ΕΓΟ*

ΣΑΧΝΑ. ΟΙΟ ΑΝΔΙΜΙΣ ΣΕΤΕΡΟΙ ΖΩΠΑΝ ΔΡΑΓΟΜΗΡ Η ΝΕΚΣΑ ΕΒ ΛΕΤ Ζ 7144.

(De la preasfințitul mitropolit chir Grigorie. Io Matei voievod și doamna lui Elena. Acest andimis l-au făcut jupan Dragomir și Neacșa în anul 7144 [1635—1636]). Dacă mitropolitul Grigorie ar fi murit în septembrie 1635 e greu de presupus că s-ar fi pus data 7144, care servește astfel ca dată post quem, deci septembrie 1636.

3. Arh. St. Buc., *Mănăstirea Stavropoleos*, XXX/3. Vezi anexa nr. 2.

Este mai greu de precizat de câtă vreme era mitropolit. Faptul că, într-o chestiune atît de importantă nu participă și episcopii de Rîmnic și de Buzău ne poate da un indiciu. Este probabil că amîndouă aceste scaune episcopale erau în sedisvacanță. Aceasta presupune cu certitudine că alegerea lui Ignatie ca episcop de Rîmnic a avut loc după 2 noiembrie 1636 și înainte de 30 ianuarie 1637, cînd îl constatăm în scaun. Mai greu este de presupus același lucru pentru episcopul de Buzău, Efrem, pe care la 30 ianuarie 1637 îl constatăm în prefața *Psaltirii slavone*. Nu este exclus aci să se fi succedat doi episcopi omonimi, al doilea Efrem, cu păstorie de scurtă durată, după 2 noiembrie 1636 pînă înainte de 5 mai 1637, cînd apare Ștefan episcop de Buzău⁴.

Către faptul că Teofil nu va fi fost ales mitropolit mult înainte de 2 noiembrie 1636 ne duce și constatarea că numele mitropolitului din sigiliul pus pe acest act apare întinat și cu începutul greu de descifrat. Atît gravarea din cîmpul sigiliului, cît și legenda deosebindu-se de cele din sigiliile cunoscute ale predecesorului Luca și ale succesorului Teofil. de la mitropolitul Grigorie pînă acum necunoscîndu-se vreunul⁵, fac să credem că Teofil a folosit sigiliul predecesorului său imediat, neavînd timpul necesar să-și confecționeze pe cel personal. În consecință acest sigiliu întinat la locul numelui sigilantului aparține mitropolitului Grigorie.

Este adevărat că, între timp, mai există un hrisov emis de Matei Basarab cu data de 20 ianuarie 1635, în care se afirmă că s-a făcut o judecată în divan «împreună cu părintele nostru vlădica Teofil și cu părintele episcopul Ignatie de la Rîmnic și cu părintele episcopul Ștefan de la Buzău», dar după toate aparențele acesta este un falsificat din a doua jumătate a secolului al XVII-lea⁶. Este vorba de satul Slănicul de jos din Muscel pe care fără drept îl luase Tudoran slugerul. Din actele acestei moșii reiese totuși că Tudoran a rămas stăpîn pe sat și cere insistent să i se dea actele luate de Matei spătarul⁷.

Mărturia din 2 noiembrie 1636 a mitropolitului Teofil înlătură și discuția asupra cuantumului haraciului la începutul domniei lui Matei Basarab⁸. De vreme ce la 15 februarie 1636 domnul trimitea la Poartă «242 de pungi de bani» drept haraci înseamnă că cifra reprezenta exact

4. Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii romîne*, II, București, 1957, p. 69. Această presupunere explică și afirmația scrisorii lui Constantin Șerban Voievod din 21 septembrie 1655, că de la episcopul Luca la episcopul Serafim al Buzăului au fost 6 episcopi. Vezi anexa nr. 5.

5. A. Sacerdoțeanu, *Cancelaria Mitropoliei Țării Romînești și slujitorii ei pînă la 1830*, în «Glasul Bisericii», an. XVIII (1953), p. 573.

6. Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CIX/8. Vezi anexa nr. 1. Il reproducem în întregime fiind deosebit de important pentru probleme juridice aplicate în secolul al XVII-lea.

7. Cartea de biestem a patriarhului Dositei al Ierusalimului din 17 aprilie 1670. Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CIX/16.

8. M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Romînești în sec. XV—XIX*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. II (1957), p. 38—39.

această obligație. Însă, fiindcă din 13 pungi s-au scos 80.600 aspri de argint ne face să credem că haraciul s-ar putea reduce cu această sumă, pe care chehaialele și-au îngăduit să o sustragă. Totuși pentru a cunoaște exact valoarea haraciului ar trebui să precizăm conținutul valoric al fiecărui termen monetar întrebuintat în mărturie. pungă, bani, aspri de argint, și poveri, și corelația ce va fi existat atunci între ele. Această chestiune nu interesează aici.

În această privință interesează foarte mult să aducem o nouă mărturie despre furtişaguri boierești din cămară, din vistierie și din haraci. Este vorba de hrisovul lui Matei Basarab din 18 ianuarie 1652, prin care arată «hiclenia făcută de Stroe mare vistier, Radul din Fărcașa vistier al doilea și Tudor cămăraș»⁹. Domnul îi judecă împreună cu mitropolitul Ștefan, cu Ignatie episcopul Rîmniceului, cu Serafim episcopul Buzăului, cu egumenii și cu toți boierii mari și mici și constată că sînt pasibili de pedeapsa capitală ca «furi și spărgători de casa domniei mele și călcători de jurămînt și de lege». Totuși sînt lăsați în viață «ca să nu-mi spurc sufletul cu niște călcători de jurămînt ca aceștia» și aruncă asupra lor blestemul și nimeni să nu-i mai boierească sau să-i miluiască.

Interes mai mare capătă acest hrisov și prin faptul că ni s-a păstrat mărturia arhierască de modul cum s-a înfăptuit blestemul. Este vorba de cartea mitropolitului Ștefan, cu aceeași dată în care ni se descrie în amănunt întreaga procedură¹⁰. Documentul acesta este important și pentru atestarea că blestemul a avut loc înaintea «adunării a toată țara», care, după mărturia documentului, se compunea din arhieriei în scaun, egumenii minăstirilor, preoții și «cei de bună rudă boieri cinstiți și socotiți sfetnici, dregători și judecători și a toată mesererea tocmitori țării», adică «boieri mari și mici și mazili». Documentul este semnat de 63 participanți la adunare, cei mai mulți punîndu-și aci și sigiliile.

Și fiindcă este vorba de completări mai facem una. Am arătat în studiul precedent că din legenda sigiliului aplicat de mitropolitul Ignatie pe un act din 1 aprilie 1654 se putea citi «Ignatie ot Nicopol»¹¹. De data aceasta mai aflăm un «zapis» al mitropolitului Ignatie din 20 martie 1655, pe care este aplicat timbrat același sigiliu, căruia i se poate citi legenda întreaga : † *Mitropolit Ignatie ot Nicopol vă leat 7162*¹². Documentul acesta este interesant prin vocabularul și limba sa¹³.

9. Arh. St. Buc., *Diplomatice nr. 5*. Vezi anexa nr. 4.

10. Arh. St. Buc., *Diplomatice nr. 6*. Vezi anexa nr. 3.

11. Ș. Răzeșul, *Despre mitropolitul Ignatie Sîrbul...*, p. 1059—1069.

12. Arh. St. Buc., *Episcopia Argeș*, XLVIII/1 : sigiliu rotund, diam. 5 cm., în cîmp «Înălțarea» hramul Mitropoliei din Tîrgoviște în gravare foarte bine realizată, iar în exergă între linii continue, legenda : † МИТРОПОЛІТЪ ИГНАТІЕ ОТ НИКОПОЛЬ КЪ ЛЕТЬ 7162.

13. Publicat recent cu unele inconsecvențe, de George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, București, 1961, p. 112—113. Pisarul «îndescifrabil» este arătat în document prin literele ААѢ cu titlă pe ultimele două litere ; e de presupus o criptogramă. Nota tergală de doua mâini trebuie citită : «Cărțile pînneiței ot București a

Totodată menționăm că episcopul Ignatie pe cartea de blestem din 18 ianuarie 1652 pune un sigiliu personal ce-l va fi avut ca preot, căci pe el scrie: «† ierei Ignatie sin ierei Danil»¹⁴. Această legendă sigilară aduce o informație în plus despre neamul mitropolitului, care este deci fecior de preot. Sigiliul nu este bine imprimat pe acest act, dar legenda se poate completa, cu imprimarea pe care a făcut-o tot el, cu același sigiliu, când nu mai era mitropolit, pe actul din 5/15 octombrie 1659, alianța cu principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczy II¹⁵.

Din cele ce preced rezultă în mod precis că Teofil era mitropolit la 2 noiembrie 1636, că îndată după aceea, în același an Ignatie a fost ales episcop de Rîmnic și că acesta era fiul preotului Daniil. Ca mitropolit în retragere Ignatie folosea și sigiliul ce a avut ca preot înainte de a fi arhiereu.

A N E X E

1

1635—7143 ianuarie 20, București. — *Matei Basarab voievod dă jupanitei Stana a lui Gorgan spătarul și fiucei sale Vișa, jupanita lui Stroe fost al doilea vistier, ocină și rumîni două părți în satul Slănicul de Jos jud. Muscel și Pădureți, fiindcă nu se cădea ca rumîni să se răscumpere cu bani luați de la Tudoran slugerul și de la fiul său Ianu din Vlădești, urmașilor cărora le leapădă acum banii.*

† Мистію бжеіу Іо Матеіу Басараба воевода і гсдну вăсоі землі Уггровлатііскоі. Дават гсдво мі стіа поветеніі гсдво мі јупанітев Станіі спăтăресіі і дăстіров еіа Вішăі јупаніта поцітеному болѣру гсдво мі пан Строе бів отор вистіар і сă сні ім елії б-гу даровает, са сă ле фіе лор оцінă și rumîni în Слăнікул де Јос вă судство Муș(сел) і Pad(урет) інсă доао пăрті де сат де престе тот хотарул, ден цѣпу, ден пăдуре, ден пă, ден șезутул сатулуй вері сѣт се ва алеге. Și rumîni să se știe pe nume: (*loc alb un rind*).

(P)entru că această moșie și rumîni ce scriu mai sus fost-au al jupinésii Stanii și al fiesa Vișăi de moșii încă mai denainte vrême, de la moșul lor Ivașco dvornicul, și tot au fost pre mîna lor și l-au ținut cu bună pace. Iar după acéia, cîndu au fost în zilele lui Alexandru vovod snu Iliăș vovod, iar acești rumîni ce scriu mai sus den Dolslănic, ei au fost mersu la Gorgan spătariul și la jupîneasa lui Stana¹ și la fie-sa Vișa cu multe rugămente ca să se răscumpere de cătră ei de rumînie, să hie judeci. Și așa se-au fost tocmîl rumîni ca să se răscumpere pe banii lor și cu bucatele lor, să nu ia bani de la alții

vlădicăi Ignatie». Trebuie ținut seama aci și de dubla însemnare grecească: χρυσόβολλο δ.ζ τὰ ἀργασίρσα, care este mai exactă decît nota romînească, fiindcă zapisul vorbește de pîvnîță și «prăvălii», și pentru că diacul grec traduce «zapisul» prin «hrisovul».

14. Arh. St. Buc., *Diplomatice nr. 6*. Vezi anexa nr. 3.

15. Reprodus de A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, X, București, 1938, planșa de la p. 340.

1. Corectat de grămătic, peste „Vișa“.

și să cază rumîni altora, ce să se răscumpere cu ale lor drepte bucale, ca să le hie lor pomeană și părinților lor în vecie.

Și încă au fost făcut rumîni și zapis de la mîna lor la mîna lui Gorgan spatariul și a jupînesii sale Stanii și a fiesa Vișăi, cum de vor lua bani de la alți boiari pre ascunsu, sau să facă alte înșălăciuni iar ei să fie volnici și în 20 de ani să le lepede banii și să hie iar rumîni cum au fost și mai nainte vrême.

Iar după-aceia fost-au mersu rumîni la Tudoran sluj. și la fiiu-său Ianu den Vlădești de au luoat bani cu dobîndă și cu zi de la dînșii de se-au răscumpărat de rumînie de la Gorgan spat. și de la jupîneasa lui Stana. Și ei nu au fost știut că au luoat rumîni bani de la Tudoran sluj. și de al fiiu-său Ianu. Deci cînd au fost la zi iar rumîni n-au avut banii să i dea lui Tudoran sluj. și fiiu-său lu Ianu, ce au căzut acești rumîni să le hie lor rumîni.

Iar după acéia, cînd au fost acum în zilele domnii melle iar jupîneasa Stana spătăreasa și fiesa Vișa avut-au pîră înaintia domnii melle în divanul cel mare cu ficiorii lui Tudoran sluj. anume Badea peh. i Pîrvul spat. și cu jupîneasa Chera a lui Ianu peh. Și așa pîria Badea și Pîrvul și jupîneasa lui Ianu peh. cum se-au fost vîndut acești oameni ce scriu mai sus rumîni lor, iar jupîneasa Stana spătăriasa acieș au seos zapisul rumînilor carele au fost făcut ei cîndu se-au răscumpărat înaintea domnii miale în divan, scriindu cum de se vor vende rumîni altora să le lepede banii să hie iar rumîni cum au fost și mai nainte.

Derept acéia domnia mia am căutat pre dreptul și pre lége împreună cu părintele nostru vlădica Theofil și cu părintele episcopui Ignatiu de la Rîmnic și cu părintele episcopul Sthefan de la Buzău și cu toți cinstiții deregătorii domnii miale și am judecat domnia mia pre lége dumniziiască cum se cade să lé de¹ banii jupînesii Cherni și Badii peh. i Pîrvului. Și le-au întorsu jupîneasa Stana și fiesa Vișa toți banii cîți au fost dat ei rumînilor den divan denainté domnii miale, pentru căci nu au stătut rumîni la tocmeală cum se-au fost locmit cu Gorgan spat. și cu jupîneasa sa Stana să hie judici, ca să le hie și lor pomeană. Și au rămas jupîneasa Chera a lu Ianu peh. și Badea peh. și Pîrvul, feciorii lui Tudoran sluj. de lége și de judecată denainté domnii miale den divan, ca de acum nainte mai mult treabă și meliahă cu acești rumîni să n-aibă.

Segoradi dadoh i gsdv mi panejev Stanii spătăresii i dăștere v ea Vișăi iaco da est im ocinu i vecini u Dolstănic, ali 2 ceastu ot po vās hot. i sã vecini i sã vās hodoc iacoj est vișeșe pisano ocinã dedino i vã ohab snovim i vnuțim i preavnucetom i ne of cogo nepoco-leahomom po recenii gsdv mi. Se ubo i sveditelii polojih gsdvo mi panu Theodosie velichii ban Cralevschii i pan Ivașco vel dvornic i pan Gligorie vel logojet i panu Radul vel vistiitar i pan Preda vel spătariu i panu Vasilache vel stol. i pan Radul vel comis i panu Vucina vel peh. i pan Costandin vel post. I is(pravnic) panu Gligorie vel log. Ispisah az Stoica log. Șărbancovici vã stolgrad București, mșta ghinarie 20-go dni i ot Adama daj do sego pismo vãliat 7143. Anno Domino 1635.

† Io Matheiu voevoda (I. S.) mlstieiu bjeiu gsdnu.

Io Mateiu voevod.

Arh. St. Buc., *Mitropoia Tării Romînești, CIX*78. Fals rom. perg. (40×54 cm.), încrețit de umezeală și cu sfîșietură sus la mijloc. Sigiliul timbrat bine imprimat, dar fără aderență la pergament.

În dos.: «Carte Slănicului de Jos — Num. 92 leal 7143? — Și de iaste trecut la condică dar nu s-au pus la număr că iaste sparb».

Rezumat de Aricescu, *Indice*, I, nr. 456.

1. Desigur aplografie pentru „lea(pe)de“.

1636 (7145) noiembrie 2, București, — Mitropolitul Teofil împreună cu toți boierii mari și mici ai Țării Românești dau carte de credință lui Calotă mare sluger și Marco logofăt, că nu sînt vinovați de banii lipsă din haraciul către Împărăție deoarece au fost sustrași de Dumitru Dudescu mare vistier și de Leontie fost mare armaș, atunci chehaiale la Tarigrad.

† Chir vladica Theofil zemli Vlașcoe i jupan Hriza vel ban i jupan Ivașco vel dvor. i Glogorie vel log. i Preda vel spat. i Nedelco vel cliuč. i Tudosie biv vel log. i Costandin vel post. i Pavlachî biv ban i Vasilie vel stol. i Buzinca vel com. i Dumitru vel pit. i Oprea vel agă i Mitrea biv vel pit. i Radul vtorii vist. i Gherghe vist. i Sima vtorii logofet i Para peh. i Lupul căpit. i Radul vtorii post. i Barbul cliuč. i Drăgușin vtor post. i Ivan șif(ar) i Costandin post. i Mitrea stol. i Stroe log. i Bunea log. i Socol cliuč. i Danciul cliuč. i Parasciava log. i Dumitrașco cliuč. i Stan cliuč. i Loizi cliuč. i Răzvan căpit. i Mareș căpit. i Iancul căpit. i Dumitru căpit. i Gherghe căpit. i Țundrea căpit. i Mavrodin dvor. i Dobre dvornic i Pătrașcu dvor. i Badea dvor. i Andreiu dvor. i Cerchezul vat. za post. și alți mulți boiari ce nu sînt scriși aici în cest zapis.

Dat-am această carte a noastră să fie de mare credință la mîna fratelui nostru jupan Calotă vel cliuč și a lu Marco log., ca să se știe cînd au fost cursul anilor 7144 mșta f(evrua)r 15 zile, fostu-i-au trimes domnu nostru Io Mateiu Basarab voevod depreună cu Preda cliuč. Cepleanul și cu Ilie dvornic și cu Iacov cliuč. și cu Vladul dvor. și cu Giura de Bălcești și cu Ion iuzbașa de dărăbanți călări, de-au dus haraciul la împărăție, 242 de pungi de bani. Deci cîndu au fost la satul Radului voevod la Agripiia aproape de Tarigradu, eșit-au chihaialele înaintea haraciului, carii au fost chihaiale Dumitru Dudescu vel vist. și Leontie bivșeh vel armaș, și au scurmat Dumitru vist. în 13 pungi de au scos 80.000 și 600 de aspri de argint și i-au luat la dinsul de s-au¹ pecetluit pungile cu pecetea lui și i-au dus la casa lui de au făcut el ce au știut cu acei aspri.

Iar deca au venit Dumitru vist. de în Tarigrad aicea în țeară iar domnu nostru Io Mateiu voevod și cu noi toți boiarli, marii și micii, și cu toți roșii și cu toată țeara, luoatu-i-se-au seama și n-au putut da seama Dumitru Dudescu vist. 1024 de povară. Ce apoi Dumitru vist. el se punea asupra lu Calotă sulgeriul și a lu Marco log. și zicea cum la acei aspri ce au scos Dumitru vist. fost-au și Calotă vel sluj. și Marco log., ca să fie și ei soție la plată cu dinsul.

Iară domnu nostru Io Mateiu voevod le-au luat seama și i-au dat pre mîna căpitanilor de roșii Radul și Lupul și a tuturor roșiilor de le-au luat seama. Deci au mărturisit Dumitru vist. înaintea divanului și naintea a părintelui vlădicăi Teofil și înaintea a tuturor boiarilor, marii și mici și a noastră tuturorora, cum Calotă vel sluj. și Marco log. n-au luat nici 1 ban.

Deci într-aceia toți roșii așa-u aflat și au judecat cum n-au fost paguba numai din stricăciunea pungilor, ce au fost pagubă den cele 160 de povară ce au cheltuit Dumitru vist. în 10 luni fără măsură și n-au putut da seama cu ispravă și cu dreptate.

Deci noi toți boiarii, de la mic pînă la mic² și toți roșii și toată țeara văzînd dreptatea lu Calotă vel sluj. și a lu Marco logofet, făcutu-le-au ceastă carte a noastră credință la

1. Corectură peste „de au“.

2. Așa în orig. „de la mic pînă la mic“.

mîna lor ca să fie ei și feciorii lor în pace de cătră Dumitru vist. și de cătră feciorii lui mai mult val să n-aibă. Iar Dumitru vist., el să-și plătească furtașagurile lui cum și le-au făcut numai el singuru și cum i-au luat domnu nostru seama și părintele nostru vlădica Theofil depreună cu noi cu toți boiarii mari și mici și cu toți roșii.

Derept aceia domnu nostru și noi toți boiarii și roșii pusu-i-am la jurămînt de au jurat Calotă sluj. și Marco log. cu mîinile pre svînta ev(an)ghelie denaintea părintelui vlădicăi Theofil, îmbrăcat sfinția lui în odăjdii, în besereca domnească și a popei Borcei clisiariul domnescu, cum nu sînt vinovaț nimica de acei bani, datu-le-am și noi ceastă carte a noastră ca să aibă pace de Dudescul vist. și despre feciorii lui.

Și încă au pus domnu și jurămîntu: cine va mai scorni pîră sau gîlceavă de acum nainte veri la ce domnu, acela să fie proclēt și anathema și afurisit ot 318 s-ti oteți ije sut vă Nichei. Și iar încă au mai pus domnu nostru și noi toți boiarii și altă credință carii de întru dînșii va mai rădica pîra veri la ce domnu va fi, acela să aibă a da gloabă la domnie ughi (*loc alb*).

De aceasta mărturisim noi toți cum scrie mai sus. Și pentru credința pusu-ne-am pecețile și iscăliturile ca să se știe și să se crează. *Pis u București msfa noem. 2 dni i ot Adama vateat 7145.*

† Vlădica Theofilu (L.S.)

† Eu popa Borcea clis(iariul).

(L.S.) Hrizea vel ban.

(L.S.) Ivașco dvor.

(L.S.) Gligorie vel logofăt.

(L.S.) Preda vel spat.

(L.S.) Nedelco vel. cluč.

(L.S.) Costandin vel post.

(L.S.) Ἰωάννης Καρατζός (?)

(L.S.) Pavlachi ban (?).

(L.S.) Oprea vel aga.

(L.S.) Vucina vel peli.

(L.S.) Vasile Paindur vel stol.

(L.S.) Buzinca vel com.

Ivan vel șifar.

Radul vist. (?).

Σίμα β λογοθέτης.

(L.S.) † Ὀλοτζός κλεότζαρις.

† Danciul cl(ucer) Bălca.

(L.S.) Dumitrașco cliuč.

Ilei (*sic*) vornic.

Șerban vt. logofăt

† Eu Iacovu clucer

(L.S.) Peire sulger

(L.S.) Eu Preda cluč.

(L.S.) Necula pîrcălab

(L.S.) Radul vor. ot Desa

(L.S.) <îără semnătură>

(L.S.) Adrei (*sic*) vor.

țeara furi fățișat și de cămară și de vistiire și den haraciu și de bani ce să trimit la Țarigradu.

Pentru care lucru și furtișag au slătit domnu nostru și noi toată țeara cum să li să taie capetele ca unor furi și spărgători de casa domnească și călcători de jurământ și de lege.

Iar apoi măria sa domnu nostru ca un domnu milostiv și creștin i-au lăsat ca să nu-șpурce sufletul cu niște călcători de jurământ ca aceștă, numai ce au lăsat domnu nostru și noi toți cu toată țara cu blăstem: care va dăruî milostivul Dumnezeu a fi domnu și biruitoriu Țării Românești în urma mării sale, au den neamul mării sale, au denț-alt neam cine-i va boeri sau să-i miluiască sau a le umbla pre nescare minciuni ale lor, domnu fie, mitropolit, fie episcop sau orice boiaru mare va fi, ori striin ori den țeară, acela împreună cu îndemnătorii lui să aibă a moșneni blăstemul săborului arhierelor, egumenilor și a toț preoții țării, care blăstem înaintea noastră și înaintea adunării a toată țara în sfintele odăjdii îmbrăcaț și cu făcliile aprinse în mână înfricoșat și groaznic făcutu-l-au și blăstemînd stînsu-și-au făcliile cum iaste legea blăstemului.

Care blăstem într-accastă carte a noastră arătăm-l cum pre om ca acela să-l bată Dumnezeu și în trup și în suflet, să-i vie cursa care nu o știe și întra-cea cursă să cază, să-i fie curtea pustie și întru lăcașul lui să n-aibă cine lăcui, să se șteargă numele lui den cărțile vieții, să nu să scrie cu direpții, să pue Dumnezeu pre păcătoșul asupra lui și diavolul să stea de-a dreapta lui, cînd se va judeca să iasă osîndit și rugăciunea lui să fie întru păcat și să-i fie zilele puține. Dregătoria să-i o ia aitul, să-i fie leciorii rămași să-raci și muierea lui văduo, gonit să fie den casa lor, datornicii să caute toate cîte sînt ale lor, să jăhuiască striinii osteneala lui, osfentitor să n-aibă, nici să fie cineva a-l milui, într-un neam să se măture pomena lui și să se pomenească cu strămbii și cu strămbătatea părinților lui și să gonească vrăjmașul sufletul lui să-l ajungă și să-l calce în pămînt și vîstea lui în țărîna să o pue și să se măture de pre pămînt pomena lui și la sfîrșenie să se ia cu păgînii și la zioa den frecoșala judecală să nu vază slava lui Dumnezeu. Foc, spuză, vînt și vihor să-i fie partea păharului împreună cu Iuda și cu Ariia și aceștea să i să înțîmpleze a le nimeri în valea matcei focului cu de trei ori anathima a 318 sînți părinți de la soborul Nichii.

Așijderea și de cătră domnul nostru și de cătră noi toț arhieriei și egumenii și de cătră boiarii țării încă să fie blăstemaț pentru că nici banii domnești nu și i-au luoat domnu nostru toț, ce înăă au rămas asupra lor mulți bani den toate veniturile și încă li se-au căzut să li se ia și globabă de un ban 6, cum iaste légea. Ce i-au lăsat domnu nostru de globabă iar de osîndă să fie și ei și ceia ce-i va boeri pre dînșii. Aceasta scriem și mărturisim.

Și cătră mai mare credință acestui lucru săbornicescu întărit-am cu pecețile și cu iscaliturile noastre mai jos ca să să știe și să se crează în tot locul. *Pis u gradu Trăgovișt ghen. 18 dni i ot Aăria daj donné tecenia létom vălét 7160.*

† Stefan arhesc. (L.S.) i mitrop, Ugrvlah.

(L.S.) † Smereni episcop Ignatic.

(L.S.) † Serafim epsc. ot Buzevski.

(L.S.) Nicodim egumen ot Tisména.

(L.S.) Egumen Rafail ot Cotmeana.

(L.S.) Theodor ermonah igumen ot Cozia.

(L.S.) † Ghiorma banul.

(L.S.) Dragomir vel dvornic.

† Radul vel logofăt.

Ghiné vel vistiar.

(L.S.) † Diicul vel spat.

(L.S.) Bunea vel sluj.

(L.S.) † Barbul vel stolnic.

(L.S.) <întinat> + <semnătură stearsă și răzultă>¹.

(L.S.) Ὁ ἀρχιεπισκοπικός Πατριάρχης (?) τῆς Θείας καὶ ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς.

(L.S.) Dumitrașco stol. Filipescu.

Socol cluc(er).

(L.S.) Varlam igumenul ot Căldărușani².

(L.S.) Radul (Mihalcea) vel comis.

(L.S.) Hrizea vel peh.

(L.S.) Dionisie · Dlăgopolschi.

(L.S.) Radul' vel aga.

(L.S.) † Radul vel armaș

Costandin post.

Ion Stolnic.

† Ἰγούμνος τῆς ἁγίας Τριάδος Σαραφίμ Ιερομόναχος.

Dobrin log. ot Ungurei.

Egumenul ot Plătărești Vasilie.

(L.S.) Stanciul stolnic.

Fiera Mvunis (?).

(L.S.) <Fără semnătură>.

† Cristea căp.

† Δεῖταξ πραγματευτής.

(L.S.) Ioan Délschi.

† Gherghe vel șifar.

Radul Țigănescul.

Eu Dragemir.

† Νικόλαος εἰς τὸ Κορνιτζέλι.

Nicola vel p't.

† Badea port.

(L.S.) Negoitza com.

Badea Cantacuzino (?) ot Comana mărturie.

(L.S.) Danciul log. Pîrfianul.

Calotă cluc(er) Cocorăscul.

† Drăgoi căp.

† Radul ot Argiș.

(L.S.) Marin căp.

† Chirca vt. post

Costandin.

Drăghici vt. vist.

Preda

Tudor Slăvitescul

Badea sluj.

1. Să fi fost Preda clucer, singurul din divan a cărui semnătură lipsește ?
2. Pare să fie loc rezervat pentru alte două semnături.

† Vladul pit.

Nicola post.

Fu Vladul iuz. ot Vilcea.

Cînda post.

Vișian (?) sluj.

Neagul Cîndescul (?)

Vădislav cluc(er).

† Iermonah Vasilie egumen ot Brebul

Pîrvul pit.

Radul log.

Arh. St. Buc., *Diplomatice*, nr. 6. Orig. perg. (61×58 cm.) întinat prin umezeală. În dos: «...cu toți boiarii...» contemporan, foarte șters. Mai târziu de două mâini: «Stroe vel vist. i Radul din Fărcaș vt vist., Tudor vel. căm. vicleșugu ce au făcut».

Publicat cu unele lipsuri și lecturi greșite de N. Bălcescu, în «Magazinul istoric», I (1845), p. 126—130 și în «Revista Arhivelor Statului Român», p. 5—7.

4.

1652 (7160) ianuarie 18, Tîrgoviște. — *Mateiu Basarab voievod, împreună cu mitropolitul, episcopii, egumenii și toți boierii mari și mici judecă pe Stroe mare vistier, Radul din Fărcaș al doilea vistier, și Tudor cămăraș, care au spart cămara domnească furînd 85 de pungi de banî a 500 taleri și n-au putut da nici seama vistieriei, hiclenie pasibilă de decapitare, și le iartă capul lor dar pun blestem ca nimeni să nu-i mai boierească sau să-i miluiască. Scrie Dumitru logofăt Boldiciu.*

† *Mlstieiu bjeiu Io Matei Basarab vovoda i gsdnu văsoi zemli Ugrovlahiiscoe.* Dat-am căstă carte a domniei mele ca să fie de credință întru mijlocul și înaintea țării domniei mele și a părintelui nostru mitropolitul chir Stefan și a episcopilor chir Ignatie Rîmniceschi i chir Serafim Buzăvscom și a egumenilor și a tuturor boiarilor țării marii și mici, că puind domnia mea boiari pre Stroe vistiar mare și pre Radul den Farcaș vistiar al doilea și pre Tudoru cămăraș, și jurîndu-i cu mîinile pre sfînta evanghelie și făcîndu-le cărți cu mare blăstem și cu afurisanie a patru patriarși, cum să-m slujască pre dreplate să nu mă fure, nici să-m facă vre o hitlenie, iar lor să le arăt domnia mea milă mare și ci(n)ste.

Deci fiind domnia mea cu dinșii într-o o dreptate cu milă și cu boerie, cînd au fost acum în cursul anilor 7159 ghen. 20 dni, pus-am domnia mea boiari mari ca să-m ia seama cămării și să-m numere banii carii au fost număraț iar de dinșii și pecetluite ladele cu pecate domniei mele. Deci cînd au stătut boiarii a număra banii împreună cu 6 neguț(i)tori, ei au aflat o ladă mare spartă și banii domniei mele lipsă însă pungi 85, într-o o pungă cîte 500 de taleri.

Deci deca ani văzut domnia mea lucru ca acesta, apucatu-i-am domnia mea să-ș dea sama și de vistierie și de toate veniturile țării și de pre bucatele domniei mele ce s-au făcut și unde se-au necat. Ei au zis că vor da sama de trei ani, iar mai de mult nu pot da sama.

Intr-acéia domnia mea și așa am pus boiarii cei mari toți și mici și mazili ca să-ș dea seama înaintea lor de birure, de haraciure, de bani ce se trimit la Țarigradu. Ei nici cum nici așa n-au putut da samă, ce i-au aflat și i-au adeverit furi fățișai și den cămară și den vistierie și den haraci și den bani ce se trimit la Țarigradu.

Pentru care lucru și furtișag am stătut domnia mea a le tăia capetele ca unor furi și spărgători de casa domnii mele și călcători de jurământ și de lege.

Iar apoi domnia mea i-am lăsat ca să nu-m spurcu sufletul cu niște călcători de jurământ ca aceștia, numai ce am lăsat cu blăstem, care va dărui milostivul Dumnezeu a fi domnu și biruitoriu Țării Rumînești, în urma domnii mele, au den neamul domnii mele au dentr-alt neam, cine-i va boeri sau i va milui sau a le umbla pre nescare mențiuni ale lor, pre unii ca aceia să-i bață Dumnezeu și în trup și în suflet, procleț să fie și anathima de vlădica Hs. și 318 oțeji ej sut vă Nichii și să aibă a moșneni blăstemul săborul arhierilor, egumenilor și a toț preoții țării, care blăstem, înaintea noastră și înaintea adunării a toată țara în sfintele odăjdii înbrăcați și cu făcliile aprinse în mână înfricoșat și groaznic făcutu-e-au și blăstemint (*sic*) stinsu-și-au făcliile cum iaste legea blăstemului.

Care blăstem într-această carte a noastră arătăm-l și noi și-l punem înaintea cum pre om ca aceia care-l va îndrăzni a sparge această săbornicească legătură denpreună cu îndemnători lui, să-l spargă Domnul Dumnezeu, să-i vie cursa care nu o știe și vătămarea ce i-au ascunsu să-l cuprinză și într-acca cursă să cază, să-i fie curtea pustie și să pue Dumnezeu pre păcătoșul asupra lui, și diavolul să stea de-a direapta lui, cînd se va judeca să iasă osîndit și rugăciunea lui să fie întru păcat și să-i fie zilele puține și dregătoria lui să o ia altul, să fie feciorii lui rămaș săraci și muiarea lui văduo și să fie gonit den casa lor, datornicii să caute toate cîte sînt ale lor, să jăhuiască striinii osteneala lui, osfentitor să n-aibă, nici să fie cineva a-l milui, să fie feciorii lui de peire, într-un neam să se măture pomeana lui, să se pomeenească cu strămbii și cu strămbătatea părinților lui înaintea lu Dumnezeu și să cază de vrăjmașul lui în deșărt și vestea lui în țărînă să o pue și la sfrșenia lui să se ia cu păgîinii și la zioa de înfricoșată judecată să nu vază slava lui Dumnezeu, foc, spuză, vînt și vihor, să-i fie partea păharului împreună cu Iuda și cu Ariia. Și acéștea să i se înlîmple lui a le nimeri în vaica maceii focului cu de trei ori anathima în véci.

Și cătră mai mare credință acestui lucru săbornicescu mărturie aducem într-a această carte a noastră toț dregătorii noștri.

Așijderea și de cătră domnia mea încă să fie blăstemat pentru că nici banii domnii mele nu i-am luoat toț, ce încă au rămas asupra lor mulți bani den toate veniturile și înacă li se-au căzut să li se ia și gloabă de un ban 6, cum iaste legea. Ce i-am lăsat domnia mea de gloabă iar de osîndă să fie și ei și ceia ce-i va boeri pre dînșii.

Mărturie și boiarii divanului anume jupan Dragomir vel dvornic, jupan Radul vel logofel, jupan Ghinê vist., jupan Diicul spat., jupan Preda cliuc., jupan Barbul stolnic, jupan Radul Mihalcea com., jupan Hriza pel., jupan Bunea sluj., jupan Necula pit., jupan Costandin vel post., jupan Radul vel armaș, jupan Radul vel aga, Drăghici vtorii vist. și alți boiari de curte ai doilea și mazili. *I is(pravnic) sam reci gsdv mi. Pis Dumitru tog. Bol-diciu u grnd Tîrgoviște, mștu ghenarie 18 dni i ot Adama do nnea vâ leat 7160.*

Io Mateiu voevoda (L.S.) milostieiu bojieiu gospodinu.

Io Mateiu voevod.

Arh. St. Buc., *Diplomatice*, nr. 5. Orig. perg. (70×56 cm.), puțin întinat prin umezeală. Sigiliul rotund (diam. 5 cm.) timbrat, bine imprimat.

În dos. «al mitropolii» (tăiat cu o linie). «7160. Matei Vodă pentru furtișagul boierilor». Cote vechi 52, 53, 75, 78.

În text «Mărturie» adăugat marginal de aceeași mînă.

5.

1655 (7164) septembrie 21. — Constantin Șerban voievod dă episcopiei Buzăului și episcopului Serafim să fie o țigancă pe care fără drept o prețindeau Andrei și fratele său Nicôla dorobanț. Se face mențiune că de la episcopul Luca al Buzăului și pînă acum au fost 6 episcopi la Buzău.

Mlsteiu bjeiu Io Costandin Șarban voevod i gsdnu davat gsdv mi siiu poveleniu gsdv mi stei i bjsătônêi episcopii ig dij est hram Uspenie b-ți, părintelui episcopului chir Serafim Buzăvșchi ca să aibă bună pace de cătră Andrei și de cătră frate-său Nicola dărăbanți ot varoș gsdv mi ot Tîrgoviște, pentru că au avut pîră părintele pentru o țigancă anume Calea zicînd Andrei cum au fost neplătîtă a lor de moșie încă cînd au fost părintele Luca episcop la Buzău. Deci părintele episcopul așa s-au plînsu cum nu știe el de atuncea, și sîntu de atuncea 6 episcopi pînă acum. Deci dumniia mea am trimis dumniia mea carte cu legătură la părintele popa Mihai ot Buzău și carte iar cu legătură a părintelui vlădicăi iar cu legătură, cum va șli el așa să mărturisească.

Intraceia părintele popa Mihai n-au putut veni, că au fost bolnavu, ci au scris zăpisul lui la domniia mea cu atîtea mărturii scrise în zăpis și căpitanul Popescu au mărturisit de față și popa Mihai feciorulu popii lu Mihai celui bătrîn, cum iaste acea țigancă a sfîntei mănăstiri Buzău, ci au înblat Andreiu și frate-său făr de lucru. Și au rămas Andrei de lége și de judecată denainte domnii mele din divan.

Derept aceia am dat domniia mea sfîntei i bojestvnei episcopii Buzău și părintelui Serafim arhiiepiscop ca să-i fie lui țigancă de moșie stătătoare în vécî, ca să o fie cum o au ținut și mai de nainte vrême.

I ne otcogojdă i nepocoleblim porizmo gsdv mi. is(pravnic) sama reci gsdv mi. Pis sept. 21 dni lt. 7164.

† Io Costandin voevoda (I.S.) mlstiu bjiu gsdnu.

Io Costandin voevoda.

Acad. R.P.R., *Doc. CXXIV/173*. Orig. rom. difolio, foarte bine păstrat. Scris cursiv cu grafii incerte. Sigiliul inelar rotund (17 mm.) aplicat în chinovar, estompat. Copie la Arh. St. Buc., *Condica episcopici Buzău, nr. 173, f. 606*.

Rezumat Acad. Rom., *Creșterea colecțiilor*, 1910, p. 134.

ȘERBAN RAZEȘUL.

NOTA REDACȚIEI : Documentul din 2 noiembrie, prin bogăția amănuntelor sale inedite și prin lunga listă a sftenicilor și dregătorilor de toate treptele aduce o prețioasă contribuție la cunoașterea stărilor din acea vreme. Cea mai mare parte a celor enumerați, mari dregători sau boieri de țară, jucaseră un rol important în domniile anterioare și în evenimentele dintre 1630—1632, numele lor fiind adeseori pomenite în cronici. De aceea, am socotit util să publicăm mai jos cîteva precizări asupra lor, pe care le datorăm d-lui Dan Pleșia:

HRIZA, numit impropriu de unii cercetători „din Bădeni“, căci este originar dintr-unul din satele din vecinătatea răsăriteană a Bucureștilor — probabil Dobroestii —, a fost omul lui Radu Mihnea încă din prima domnie (1611—1616). Între 1621—1632 a ocupat cele mai înalte dregătorii, fiind pe rînd mare vistier, mare logofăt și mare vornic. În mai 1631, e trimis de Leon Vodă în Ardeal, împreună cu Teofil, pe atunci episcop de Rîmnic, la Matei Aga. Era adversar al acestuia și după lupta de la Colentina pribegeste, dar este unul din primii dregători care revin în țară. Politică de împăciuire a noului domn îl face mare ban, încă de la sfîrșitul anului 1633. El este ctitorul Mănăstirii Băleni (pentru care vezi „Revista pentru Istorie“, *Arheologie, Filologie*, an. XII).

IVASCO VORNICUL, din Băleni, prietenul lui Matei Vodă. Și el fusese trimis în solie la Matei Aga, în primăvara 1632, de către Leon Tomșa. În lupta de la Colentina, avea comanda Roșiilor. Ivasco moare în ianuarie 1638.

GLIGORE, DIN POIANA (Dimbovița) era un dregător bătrîn (apare încă din 1603). Fusese multă vreme mare comis și mare vistier. Era partizan al lui Matei Aga, pe lângă care și el fusese trimis în solie.

PREDA, MARE SFĂTAR, e din Brîncoveni, nepotul domnului.

NEDELCO, CLUCERUL, e Boteanu. Fusese adversar al lui Matei, pe care-l asediasă la Tismana în 1631.

TEODOSIE, FOST MARE LOGOFĂT, este Corbeanu, fiul lui Vintilă vornicul. Era ginerele lui Preda Buzescu, Partizan al lui Matei, pe care-l însoțise în pribegie. În lupta de la Colentina avea comanda Călărașilor.

CONSTANTIN MARE POSTELNIC, e Cantacuzino.

PAVLAKÉ BANUL e Caragea — rudă cu Ianake postelnicul ctitorul minăstirii de la Văde-ei, cunoscută și sub numele de Slobozia lui Ianake. În 1619, fusese mare comis și apoi sub Leon Tomșa — în 1631 — mare spătar. Alt frate al său, Anostolake comisul, e ctitorul Minăstirii Măstănești, pe Crișov (cf. G. Nandriș : *Documente Athos*, p. 221).

VASILE MARE STOLNIC e Paindur. Sub Matei Vodă ocupă multă vreme această dregătorie. Pentru scurt timp devine mare ban de Craiova.

BIZINTA COMISUL e și el un dregător bătrîn, cunoscut încă din zilele lui Mihai Viteazul. Ulterior devine mare clucer. Împărit prin soția sa cu Bălenii, era socotit unul din ctitorii Minăstirii Nucet, fiind din sângele lui Gherghina Pircălab.

DIMITRIU MARE PITAR e Filisanul, unul din promotorii răscoalei lui Matei. E ctitorul Minăstirii Crasna din Gorj. Devine mai târziu pe rînd mare armas, mare sluger și mare stolnic.

OPREA AĞA este „din Bucu“ (Ialomița). Credincios al lui Matei, în lupta de la Colentina comanda Dorobanții.

MITREA FOST MARE PITAR e din Stănești. Cronica lui Ludescu îl număra printre pribegii care în ianuarie 1633, se aflau la Poartă cu plîmbezi împotriva lui Matei Vodă. Este însă și el țerțat de acesta și mai târziu devine iarăși mare pitar.

RADUL, VISTIER AL 2-LEA, este din Bărbulești (Ialomița), cunoscut sub numele de *Cocorășcu*. Cu toate că era văr primar cu marele logofăt Pana din Greci, dusman înversumat al lui Matei, Radu Vistierul era partizan al acestuia. Devine mare vistier în locul lui Dudescu și mai târziu mare logofăt.

GHERGHE VISTIERUL (al 2-lea) e Caridi, zis „din Ponești“, după moșia de zestre a soției sale. Se bucura de mare trecere sub Matei. El e tatăl lui Hrizea vistierul Caridi și bunicul lui Radu Poneșcu — cronicarul.

SIMA, AL 2-LEA LOGOFĂT și vistier al doilea cunoscut încă din domniile anterioare. Grec de origină — într-un document e zis *Scauromalis* —, la numele de Pășescu. Se bucura și el de trecere la Matei. Este bunicul lui Radu clucerul Pășescu, de la sfîrșitul veacului, donator la Schitul Sărăcinești.

PARA PAHARNICUL e căsătorit cu Erina din Crețulești, mătușa lui Radu logofătul Crețuleșcu.

LUPUL CAPITANUL poate fi ori Lupul Ruliga din Ciovrănășani, vel căpitan de Dorobanți și viitor mare ață, ctitorul Schitului Topolnița, ori Lupul căpitan de Roșii, din Vernești și Clociți (Bucșu).

RADUL VTORI POSTELNIC, e cunoscutul Radu Mihalcea din Căndești, viitorul mare comis.

RABRIU, CLUCERUL, e din Fratostita, fost tovarăș de luptă al lui Matei Vodă.

DRĂGUȘIN VTORI POSTELNIC e cunoscutul Drăgușin din Deleni, viitor mare paharnic, rudă domnului și ctitorul Schitului Deleni (Olț).

IVAN STRĂPIL, trebuie deosebit de Ivan spătarul, apoi postelnic al doilea, fiul lui Nedelco clucerul Boteanu.

CONSTANTIN POSTELNIC (al doilea), este Costandin Șerban, viitorul domn.

MITREA STOLNICUL, e din Boari (vezi pentru el : *Dan Plesia: Un document cu privire la episcopul Iovătie Sărbul* în acest număr al revistei „Biserica Ortodoxă Română“).

STROE LOGOFĂT (de vistierie) e Stroe din Lemdeni, satul Visei, din Brăncoveni și Golesti, încaștorul celui de-a treia sivea a Golestilor. Prin soție e rudă cu Matei, care totuși nu va scuzi să-l pedepsească asvru în 1652, pentru necinstea sa.

BIINEA, și el logofăt de vistierie, e din Grădiște și Mogosești (Vlașca). Va deveni sluger și mai târziu mare vistier.

SOCOL CLUCERUL e cunoscutul Socol din Cornăteni, prieten al domnului, viitor mare stolnic și mare clucer.

DANCIUL, CLUCERUL, e din Doicești (Ialomița).

PARASCHIVA LOGOFĂTUL e din Butesti. Căsătorit cu Comna, nepoata lui Anghel comisul din Sărăcinești, el moare în 1637 și este înmormîntat la Episcopia din Rîmnic, căreia îi lasă diferite bunuri (*Episcopia Rîmnic, XXXIX/2* — document din 22 martie 1637). Paraschiva logofătul din Butesti trebuie deosebit de omonimul și contemporanul său, Paraschiva din *Drăcînănești*, fost mare logofăt, care moare prin 1629.

DUMITRASCO CLUCER este ori Dumitrascu din Spineni, fratele lui Mihai spătarul din Coțofeni, ori Dumitrascu Filinescu, viitorul mare stolnic.

LOIZ CLUCERUL „CATALAS“ (*Episcopia Argeș, III/13* — document din 19.XII.1633) „boer străin“, prieten al domnului. Il aflăm donator la Minăstirea Plumbuita, la 5 și 20 iunie 1637 (Arh. St. Buc., *M-reă Plumbuita*, ms. 255, f. 263).

STAN CLUCERUL e din Balș (Romania).

RAZVAN CAPITANUL, nu poate — din lipsa de dovezi suficiente — fi considerat identic cu Răzvan vornicul de la 1620. După toate probabilitățile, el este întemeietorul bisericii Răzvan din București, unde se aflau două pomelnice ; unul cuprindea numele : Ioana, *Răzvan căpitanul*, Elena jupăneasa lui Vasile căpitan Cioranu... etc., iar celălalt era al lui Ianake ață Văcărescu (cf. Pr. Negulescu, în „Biserica Ortodoxă Română“, an. XLIV și G. D. Florescu, *Din vechiul București*, p. 41).

MAREȘ CAPITANUL e din Ploiești. În 1637 îl aflăm stăpîn în Băbeni. (Acad. R. P. R., LXCVII/215).

IANCUL CAPITANUL — DIN GHERGHITA — e înfîlînit ca ispravnic la zidirea bisericii Sf. Procopie din Gherghita, în 1641, la 26 mai (N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 3).

DUMITRU ȘI GHERGHE, CAPITANI, nu pot fi decamdată identificați.

TUNDREA CAPITANUL, apare adeseori în documentele vremii. Îl aflăm stăpîn în Țigănești-Muscel.

MAVRODIN VORNICUL e din Mănești (Dâmbovița). E bine cunoscut în documente încă din 1620.

DOBRE VORNIC nu este identificabil.

PETRAȘCO VORNICUL este din Șutei.

BADEA VORNICUL e „din Argeș”. E înfîlînit ca logofăt, vornic și mai tîrziu ca pîrcălăb de Argeș. În 1632, fusese trimis împreună cu Calotă clucerul din Popești și cu Andrei vornicul, în tabăra lui Matei Basarab, să încerce să momească pe partizanii acestuia. Sînt prinși, însă Matei îi iartă (N. Iorga, „Studii și Documente”, IX, p. 14; *Cronica lui Ludescu* nu vorbește însă decît de Calotă și Andrei).

CALOTA DIN POPEȘTI (VLASCA) — unde un urmaș al său, Cîrstea Popescu, vel vistier, va clădi frumoasa biserică existentă și azi — se afla în slujba lui Radu Iliac în 1632. Iertat de Matei, după susmenționata încercare de corupere a oastei acestuia, i se alătură. În 1637 devine mare sluger.

MARCO LOGOFATUL, zis Danovici, după bunicul său, Dan vistierul, apoi mare vornic, trădător al lui Mihai Viteazul, și creatura Moveștilor. Sub Matei Basarab, pe care l-a slujit cu credință, Marco devine mare armăș și mare paharnic. Împreună cu fratele său, Tatul, slugerul din Orbeasca, repară ctitoria bunicii lor, Mînăstirea de la Colentina, pe care mai tîrziu, fiica lui Marco, Visana, o va închina metoc la Mitropolie și care, după ea, se va numi Mărcuța.

PREDA DIN CEPLEA e unul din boierii olteni, sîrjînitori ai lui Matei aga. E tatăl lui Gherghe vornicul Sărdănescu, donator la Mînăstirea Crasna.

ILIE VORNICUL, e din Cornesti, dregător bătrîn, înrudit prin soție cu Cocorăștii.

VLAD VORNICUL e din Drăngești-Ilfov.

GHIURA E DIN BALCEȘTII DE VITCEA (raionul Oltețu).

Menționarea satului Agripia aduce mărturia prețioasă a unor stăpîniri a domnilor romîni la sud de Dunăre, pe teritoriul turcesc, Radu Vodă e probabil Radu Mihnea.

Calitatea de rapicheale a lui Dumitru Dudescu, dezvăluie un fapt foarte important, căoi el era mare vistier în funcție. Se poate deduce de aci, că marele vistier se deplasa la Constantinopol cu prilejul trimiterii haraciului, spre a-l lua în primire și a-l preda haznalei împărătești.

LEONTIE, fost mare armăș, nu ne este cunoscut decamdată. Era probabil vreun grec, venit cu unul din domnii precedenți, căruia Matei Vodă i-a încredințat apoi funcția de agent al țării la Poartă.

DUMITRU DUDESCU — fiul lui Luca logofătul din Dudești — își începe cariera ca logofăt al dollea sub Radu Mihnea, în 1611. În 1615 e mare pitar. În 1618 e iarăși vtor logofăt, iar în 1619 devine vistier al dollea, funcție extrem de mănoasă, mai ales sub domnii dintre 1611—1632, pentru toți cei care urmăreau o îmbogățire rapidă și pe care o păstrează pînă-n 1632. Fusese dușman înverșunat al lui Matei, împotriva căruia în ianuarie 1632 vine chiar ca acuzator la Poartă; totuși politica de împăciuire a noului domn face din el în 1634, un mare vistier. Dudescu trăgea de bună seamă nădejdea că domnul — îngăduitor — va închide ochii, dar se vede treaba că Matei nu era dispus să tolereze astfel de procedee nici din partea sfințicilor săi. De aci asprimea termenilor întrebunțați în act la adresa lui Dudescu și severitatea sancțiunilor. Cu toate că ulterior Dudescu va obține iertarea domnească el va rămîne mazil pînă în 1642 și din mai multe documente se dovedește că el a trebuit să-și amanețeze averile, scăpînd de ruina totală numai grație fiului său, Radul logofăt. (Un caz asemănător de delapidare a banilor haraciului, sub Gavril Movilă — I. Bianu, *Documente romînești*, I, p. 140).

Acești doi judecători sînt Lupul căpitan de Roșii din Vernesti — sus citat — și Radu din Fărcaș — cel care în 1652 va comite împreună cu Stroe Leurdeanu o delapidare asemănătoare.

Menționarea căderilor judecătorești ale Roșiilor aduce o contribuție în plus la cunoașterea rolului acestei categorii sociale.

„Cislarhul domnesc”, popa Borcea, e cunoscut încă din 1622. Biserica Domnească e ctitoria lui Mircea al III-lea zis Ciobanul, existentă și azi pe strada 30 Decembrie.

Între semnatarii actului, care nu sînt enumerați în text găsim pe: *Ianake Caragea*, de care am vorbit mai sus; *Vucina, mare paharnic*, zis Sîrbul, care în lupta de la Obilești din 23 August 1631, fiind „căpitan de sîbi”, fusese rănit, alături de Matei aga *Serban logofătul* din Biliuștești; *Iacov clucerul* din Cernaia; *Petrea slugerul fiul lui Aslan vornicul*, căsătorit cu Elina, fata Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul și a lui Preda slugerul din Grecl, „Floricolul”, căzut la Obilești. Petrea era vechi partizan al lui Matei și tovarăș de pribegie; *Necula pîrcălăbul* e din Glogova; în sfîrșit, *Radul Vornicul din Desa*, oltean, este eroul mai multor întîmplări în anii de lupte dintre 1631—1632. (cf. *Cronica lui Ludescu*), iar Andrei vornicul este din „Sălnesti” (?).

O MENȚIUNE DOCUMENTARĂ DESPRE IGNATIE I, EPISCOP DE RÎMNIC ȘI MITROPOLIT

Nu vom reveni în rândurile ce urmează asupra rolului jucat de «popa Ignatie Sîrbul» viitorul episcop de Rîmnic și mitropolit al Țării Românești¹, cu prilejul luptelor și tratativelor care au precedat înscăunarea lui Matei Basarab.

Menționat de cronica țării², acest rol a fost destul de important spre a fi lăsat urme și în documentele interne, unde este atestată și influența de care Ignatie se bucura încă de pe atunci pe lângă Matei.

Un astfel de document este cel din 29 decembrie 1633³, prin care «*Io Matei Voevod, nepotul bătrînului răposatului Io Basarab Voevod*»⁴ întărește «cinstitului și credinciosului boer al Domniei mele, Jupan Gheorghe»⁵ Vtori-vistier⁶ și jupănesei lui Sofiica⁷, ocine și vecini în satul Jigoreni

1. După toate probabilitățile, popa Ignatie Sîrbul, trebuie deosebit de contemporanul și omonimul său *Popa Ignatie*, egumen al Snagovului la 28 Aprilie 1632 (I. Bianu, *Documente românești*, I, p. 201) căci acesta este înfîlnit ca egumen și după ce popa Ignatie Sîrbul devine episcop de Rîmnic, de pildă la 15 mai 1638 (Academia R.P.R.) și chiar la 13 Octombrie 1644 (Arh. St. Buc., *M-rea Snagov*, III/2).

2. *Cronica lui Stoica Ludescu* — numită și *Letopisețul Cantacuzinesc* (cf. «Magazin Istoric pentru Dacia», vol. IV, p. 314; *Letopisețul Cantacuzinesc* ed. Cristescu-Simache; și ultima ediție — Grecescu-Simionescu).

3. Arh. St. Buc., *Achiziții noi CXVI/29*. În revista «*Studii*», an. XII (1959), nr. 3, p. 155, a fost publicat un alt document privitor la această chestiune, din 17 noiembrie 1633. Unele pasaje ale acestuia sînt identice cu cele ale documentului redat de noi. Se deosebește însă prin faptul că nu menționează pe popa Ignatie și că spune că după ce vecinii din Jigoreni au dat lui Gheorghe vistierul o sumă de bani «*ei au fugit și s-au risipit de au spart birul și miera împărătească*». Pentru acest motiv domnul îi dă iarăși să fie vecini.

4. Este titlatura obișnuită a lui Matei în primii ani de domnie, identică cu cea întrebuintată și de ceilalți domni Craiovesc, Radu Șerban. Ea spune mult asupra evoluției confuziei voite ce începe să-și croiască drum, între vechea dinastie a Basarabeștilor (în sens de urmași ai lui Basarab întemeietorul, *căci numele de Basarab nu a fost niciodată un nume de familie*) și domniile Craiovești strănepoți colaterali ai lui Neagoe Vodă.

5. Gheorghe Caridi, redevenit vistier al 2-lea, după ce sub Leon Tomșa fusese mare Stolnic. Sub Matei Vodă s-a bucurat de o mare trecere. Amintim că este tatăl lui Hrizea Caridi-Popescu și bunicul cronicarului Radu Popescu.

6. Al 2-lea vistier.

7. Sofiica e fata lui Staico din Sintești, Crețești și Copăceni, vornic al 2-lea și soră cu Radu Sintescu-Popescu, mare aga, mare paharnic și mare vornic († 1673). Era stăpîină

ot Sud⁸ Vlașca, din cîmp, din pădure, din săzutul satului și de pretutindenii. Și vecinii să se știe : Duca, fiul lui Datco monahul... etc. Pentru că acești oameni susziși au fost cpezi cu ocinele lor încă maidinainte vreme. Apoi în zilele lui Leon Vodă, cînd au fost cursul anilor 7140 (1631—2) ei s-au vîndut a fi vecini cinstului boer al domniei mele. Jupan Gheorghe vtori-vistier și jupăncesei lui Sofiica, cu toate părțile lor de ocină pe ughi⁹ 193, asprii gata, de a lor bună voe și fără nici o silă... etc.». «Iar apoi cînd a fost acum, în zilele Domniei-mele, cînd am venit domnia mea întăi în domnie de la cinstitul Melmet Abaza, pașa de Necopoe¹⁰, atunci toți acești oameni susziși din Jigoreni, toți s-au scris călărași¹¹ și dărăbanți sub schiptrul lui MĂRZACUL¹², și au venit cu domnia mea aici la Scaun».

«Apoi vecinii din Jigoreni s'au rugat de popa Ignatie și de Mărzacul de au vorbit cu domnia mea ca să-i slobod din vecinie dela boerul domniei mele Gherghe Vistier. Iar domnia mea nu am avut alt ce face, pentru voia popei Ignatie și a Mărzacului, și am spus lui Gherghe vistierul să-și ia banii înapoi».

«Iar vecinii s-au dus la Gherghe vistierul și i-au lepădat o seamă de bani «fără voia lui» însă n-au putut să-i dea banii toți deplin, ci i-au pus zi «tot fără de voia lui». până la Sf. Nicolae leat 7140, ca să-i dea banii toți și să-și ia zapisele de vînzare dela el. Și am făcut domnia mea și carte. După aceea, domnia-meă am spus ca să nu ia vecinii bani de la alții, nici să se vîndă vecini la alți boeri¹³. Iar de vor lua bani de la alții, cine va fi și va afla Gherghe vistierul, să fie volnic să le întoarcă banii și să-i fie iarăși vecini».

Însă vecinii din Jigoreni n-au avut banii toți, ci au luat bani dela Para paharnicul¹⁴ iar alții s-au vîndut vecini lui Mihai postelnicul din Roata¹⁵.

prin zestre în Popeștii pe Dîmbovița, după care urmașii ei își vor zice «din Popești» sau «Popescu».

8. «din Județul». E vorba de Jigoreni de Sabar.

9. ughi = galbeni.

10. Referire la luarea domniei de către Matei Basarab — fără consimțămîntul Porții, — în noiembrie 1632 după victoria de la Colentina (*Cronica lui Ludescu*, și N. Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. CLXVIII—CLXIX asupra lui Radu Iliș. La sfîrșitul lui decembrie 1632, Matei pleacă la Constantinopol de unde revine în martie 1633, ca domn recunoscut).

11. Mai multe documente din vremea lui Matei Basarab, privitoare tot la Jigoreni, menționează călărași de Gherghița, originari dintr'acel sat.

12. Necunoscut istoriografiei noastre. Numele este de fapt un titlu onorific dat căpeteniilor tătare. După felul cum e redactat textul, el pare să fi sprijinit cu armele (poate la cerșera lui Abaza Pașa) pe Matei, și că înainte de revenirea acestuia în țară, a recrutat chiar ostași pe teritoriul țării.

13. Clauza adeseori întîlnită cu prilejul răscumpărărilor din rîmînie. Era datorită drepțului de protimis și era mînită să împiedice persoane străine să «intre» în acele moșii. Acest pasaj lipsește din documentul din 17 noiembrie 1633, citat la nota 3.

14. Era și el stăpîn în Jigoreni.

15. Cred că e vorba de Mihai din Pătroia, postelnic, nepotul de frate al lui Leca spătarul (soțul Grăjdanei Băleanca).

Aflind Gherghe vistierul despre aceasta, a adus vecinii la divan, unde se dovedește că ei au umblat cu înșelăciune. Domnul îi muștră, zicindu-le că voise să le facă pomană cînd le-a dat voie să se răscumpere, dar ei nu s-au ținut de cuvîntul-lor. Apoi Gherghe vistierul le-a întors din nou banii, ca să-i fie vecini iar ei i-au făcut un nou zapis de vînzare. «Iar de vor scoate vreodată vreo altă carte să nu se creadă».

Urmează mărturiile boerilor sfatului domnesc. Scrie în București Pîrvul gramatic, luna Decembrie 29 zile, anii dela Adam 7142, iar de la Hristos 1633.

DAN PLEȘIA

CIND A FOST INSCAUNAT MITROPOLITUL TEOFIL AL UNGROVLAHIEI

Episcopul de Râmnic, Teofil, urmează în scaunul mitropolitan al Țării Românești lui Grigore I¹. Data când a avut loc această înlocuire, nu putuse fi stabilită cu precizie. Se știa numai că în mai 1636, Teofil mai era episcop și că în 1637 devenise deja mitropolit². Un cercetător recent bănuia că acest fapt ar fi putut avea loc încă de la sfârșitul anului 1636³.

Cîteva documente din lunile mai—iulie 1636, pe care le vom reda mai jos, ne îngăduie stabilirea — dacă nu a zilei — cel puțin a lunii când trebuie să fi avut loc înscăunarea lui Teofil :

1. La 9 mai 1636, mitropolitul Grigore dă carte de blestem asupra jupînesei Maria, văduva lui Malcoci slugerul din Căpreni, să mărturisească pentru o înfrățire⁴.

2. La 20 mai 1636, are loc înțelegerea dintre episcopul Teofil și Preda din Brîncoveni, mare Spătar, cu privire la schimbul satelor Muereasca (Vilcea) și Hrastul (Dolj) pe Dunăre, Episcopia de Râmnic primind de la Preda spătarul satul Muereasca, care-i era mai aproape⁵.

J. Grigore, de origine grec, fusese întii egumen al Mănăstirii Sfânta Troița (Radu Vodă). Devine mitropolit *într'a doua domnie a lui Alexandru Iliăș* (Acad. R.P.R. XIV/1. La 14 iunie 1629, Alexandru Iliăș întărește mitropolitului Grigore, un vad de moară la București, pe apa Dâmboviței, pe ocina Lupeștilor. Acest document pare a fi cel citat de Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 301 și de G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor*, p. 512). El este acela care «afliând mănăstirea lui Stelea spătarul din București pustie și sricată», a dres-o și a făcut-o «*Scaun de Vlădicie, când s'a mutat domnia aicea în București*» (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, ms. 166, f. 691 ; apud revista «București», nr. 1—2, p. 211 și 213). Mutarea Scaunului domnesc în București avusese loc sub Alexandru Coconul, la sfârșitul lunii mai — început iunie 1625, sub păstoria mitropolitului Luca.

Ca mitropolit, Grigore admite — cu toată ostilitatea opiniei publice — închinarea, de către Leon Tomșa, a Mănăstirii Dealul, ca metoc la Mănăstirea Ivir (G. Nandriș, *Documente Athos*, p. 150).

2. Ath. Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicul*, p. 34—35.

3. Pr. Nic. Șerbănescu, *Cronologia mitropoliților Țării Românești*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1961, nr. 7—9, p. 376—378.

4. Acad. R.P.R., XLIII/3.

5. Arh. St. Buc., *Episcopia Râmnic*, LVIII/4. Documentul este regestat și în *Istoricul Eparhiei Râmnic*, p. 36. Amintesc că moștenii din Muereasca se vinduseră rumâni lui Preda Brâncoveanu, cu condiția expresă ca acesta să-i dea la Episcopie, spre a fi slobozie «să fie

3. La 5 iunie 1636⁶, Jupîneasa Maria din Curătești (Vlașca) jură înaintea mitropolitului Grigore, într-o pricină de judecată ce o avea cu niște rude⁷, pentru jumătate dintr'acel sat.

Acesta este ultimul document ce cunosc privitor la mitropolitul Grigore, care — probabil bolnav — se retrage⁸ și moare scurt timp după aceea. A fost înmormîntat la Mînăstirea Sfîntul Ioan cel Mare din București. «Piatra sa de mormînt se află azi în lapidarul dela biserică Stravropoleos; inscripția de pe ea indică numai luna septembrie 1636, fără arătarea zilei»⁹.

4. La 20 iulie 1636¹⁰, Teofil era deja instalat ca mitropolit al Ungrovlahiei, cînd într-un zapis de vînzare, Jupîneasa Maria, văduva lui Iane Grecul din Pitești, e arătată a fi jurat «dinaintea Mitropolitului Teofil, la București», pentru o moară la Eșciori, pe Argeș. Redăm în regest acest document, interesant prin amănunțele ce le dezvăluie despre abuzurile săvîrșite în favoarea mînăstirilor închinat de către domnii grecizați, care au urmat lui Radu Șerban :

— Ivan logofătul (din Pitești) vinde Jupanolui Mitrea stolnicul (din Boari) un vad de moară pe apa Argeșului la Eșciori. Vadul fusese cumpărat de tatăl său, Iane Grecul, de la megieșii din Eșciori, încă din zilele lui Mihai Viteazul. Apoi Iane a făcut acolo moară, dar după moartea lui, jupâneasa sa Maria a rămas săracă și cu coconi mici, așa că nu a putut căuta de moară, care s-a stricat și s-a pustiit.

Apoi Radu Vodă (Mihnea) «a dres» Mînăstirea Tutana¹¹ și «a dat voe călugărilor să facă moară oriunde vor afla vad, al oricărui om va fi-acel vad». Deci călugării de la Tutana au făcut moară la acel vad, zicînd că le fusese închinat de un boier, Vărjoghe slugerul¹². «Dar călugării nu au făcut moara chiar acolo, ci au făcut-o pe ocina lui Mitrea Stolnicul, în pofida aceluși vad».

sat de milă, slobozie, cum sunt și la M-rea Cozia — Călimăneștii și la M-rea Bistrița — Costeștii (Arh. St. Buc., *Episc. Râmnic*, LVIII/3, din 18 Mai 1636). Alt act cu privire la această chestiune în N. Iorga, *Studii și Documente*, XIV, p. 321, tot din 1636, fără lună.

6. Arh. St. Buc., *Mitropolia* CXXI/1.

7. Intre care Toader Slugerul din Popești (Vlașca) și fiul său, Ghidul comisul. Acesta din urmă este tatăl lui Cârstea Popescul, viitor mare vistier și ctitorul frumoasei biserici din Popeștii de Vlașca.

8. Nimic nu ne îngăduie să bănuim că această retragere i-a fost impusă.

9. Cf. G. D. Florescu, P. Năsturel și P. Cernăvodeanu, *Lapidarul de la Biserică Stavropoleos*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1084.

10. Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIXter/6.

11. Mînăstirea Tutana exista deja în vremea lui Basarab cel Tânăr (1477—81) DIR, XIII—XV, p. 246). Mihnea I cel Rău (1508—1510) nu este deci decît un ctitor nou. Strănepotul său Radu Mihnea, repară Tutana, confirmă daniile cele vechi, îi mai face și altele și apoi o face metoc la Mînăstirea Sfînta Troița, pe care o închinase Mînăstirii Ivir (Documentele aferente în DIR, XVII—IV, p. 31, 38. Vezi și cel publicat de Stoica Nicolaescu în revista «București», nr. 1—2 (1936), p. 130.

12. Din textul documentului se vede că Vărjoghe slugerul este cel din zilele lui Mihai Viteazul, cînd în 1596 apare, ca martor la o vînzare în Gabrov-Vlașca (DIR, XIV—VI, p. 225). Celălalt sluger Vărjoghe, zis din Voivodești, și el din neamul Năstureilor, trăia la 1511, cînd primește întărire pentru Zemnicele (Ștefan Greceanu, *Șirul voevozilor cu divane*, p. 20).

Dar nici Mitrea Stolnicul, nici Ivan logofătul «n-au vrut să-i împresoare călugării și să le fie moșiia peitoare (*sic*) și închinată călugărilor fără de treabă».

Deci acum, în zilele lui Matei Voievod¹³, Mitrea Stolnicul dimpreună cu Ivan logofătul și cu mama acestuia, jupîneasa Maria, au ridicat pîră cu Mînăstirile Sfînta Troiță și Tutana. Călugării afirmă din nou că vadul le fusese dat de Vărjoghe slugerul, dar jupîneasa Măria a mărturisit că «bărbatul ei, Iane Grecul, nici n-a hărăzit, nici n-a vîndut acel vad lui Vărjoghe Sluggerul, nici n-a avut vreo tocmeală cu el».

Domnul le conferă jurămîntul, așa că jupîneasa Maria și Ivan logofătul au mers la *Mitropolia din București, dinaintea Mitropolitului Teofil*, și au jurat cu mina pe sfînta Evanghelie. În urma acestui jurămînt — care în vechiul drept feudal avea valoare probatorie — Domnul le restituie vadul de moară pe care apoi Ivan logofătul îl vinde lui Mitrea Stolnicul pe 15 ughi¹⁴.

Semnează ca mărturii: Ivan Sifarul¹⁵, Papă iuzbașa și fratele său Arsenie postelnicul¹⁶, Ivan postelnicul și Dumitru Stolnicul¹⁷.

Considerînd timpul necesar diferitelor faze ale acestui proces și mai ales întemeindu-ne pe faptul că mitropolitul Grigore nu se va fi retras chiar a doua zi după ultima sa menționare de la 5 iunie și că alegerea noului mitropolit a necesitat și ea un timp destul de îndelungat, putem deduce că înscăunarea lui Teofil trebuie să fi avut loc aproximativ în ultimele zile ale lunii iunie, cel mai tîrziu pînă la 10—15 iulie 1636.

Personalitatea noului ierarh făcea, de bună seamă, ca pentru contemporani, alegerea sa să fi apărut ca sigură. Fost egumen al Bistriței Craioveștilor¹⁸, deci vechi cunoscut și probabil prieten personal al lui Matei din Brîncoveni, episcop de Rîmnic încă de la sfîrșitul anului 1618, sau începutul lui 1619¹⁹, Teofil trebuie să fi fost tot timpul unul din însufle-

13. Se scurseseră trei ani de la înscăunarea lui Matei Basarab, însă o acțiune împotriva Mînăstirii Tutana — deci a Sfîntei Troițe, era greu de pornit atîta timp cît Grigore — fostul egumen al acesteia — mai era mitropolit.

14. ughi = galbeni.

15. Este deosebit de Ivan, spătar apoi postelnic al II-lea, din Boteni, fiul lui Nedelco Boteanu, mare clucer. Amintim că titlul de «*sifar*» echivalează cu cel de «Stolnic al II-lea», care este foarte puțin întrebuițat.

16. «din Pitești. Ei apar adeseori, încă din 1605 (DIR, XVII—I, p. 160). Stăpîneau o parte din Budeasa-Argeș. Arsenie postelnicul este strămoșul lui Tudor paharnicul din Greci (Olt) cel care închina Schitul Greci, ctitorie tatălui său, Tudor mare șetrar (călugărit sub numele de Teofil), metoc la Mitropolie (documente din 1 martie 1723 și iulie 1741 în *Condica Mitropoliei* — Arh. St. Buc., ms. 136, f. 185 ș. u., citate de I. Ionașcu, *Biserici și Schituri din Olt*, p. 237 și de I. C. Filitti, *Notițe Oltenesti*, în «Arhivele Olteniei», nr. 74—76.

17. Ar putea fi Dumitru Stolnicul din Viriți și Grădiște (Olt) iar Ivan postelnicul, ruda sa, ginerele lui Dragomir spătarul din Balaci.

18. *Istoricul Eparhiei Râmnic*, p. 34; vezi și documentele privind Mînăstirea Bistrița pentru acea vreme în DIR, XVII, vol. II și III passim.

19. La 12 mai 1619 (DIR, XVII—III, 366), Teofil e arătat a fi judecat o pricină de moșie în Bujoreni (Citat și în *Istoricul Eparhiei Râmnic*, p. 35).

țitorii curentului innoitor, care nestăvilit își croia drum în toate straturile societății²⁰. Iar când, în mai 1631, Leon Tomșa, crezînd că va mai putea evita inevitabilul, îl trimite în Ardeal la Matei Aga²¹, solia sa trebuie să fi cuprins mai multe îndemnuri de îmbărbătare, decât sfaturi de supunere.

Activitatea sa ca mitropolit nu a desmințit această atitudine, căci măsurile luate de noul domn — și la care el nu a putut lipsi să colaboreze — au asigurat independența Bisericii Țării Românești, față de așa pararea elementelor grecești, vreme de aproape trei decenii.

DAN PLEȘIA

20. Vezi în această chestiune, frumoasele pagini dedicate acestei perioade de Nicolae Iorga, *Studii și Documente*, vol. IV, p. CLX, ș.u.

21. *Istoria Țării Românești, Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. Grecescu-Simonescu, p. 96.

SIGILIUL BISERICII „SFINTUL NICOLAE” DIN ȘCHEI (BRAȘOV)

În 1939, N. Iorga găsește și publică întipărirea în tuș negru a unui sigiliu al bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului¹, biserică al cărei rol în istoria culturală a Țării Românești se cunoaște. Descrierea pe care o dă cu acest prilej precizează că în mijlocul sigiliului «se vede o bisericuță cu un singur turn, avînd în față două ferestre și deasupra lor ca o rozetă; este ținută pe mîini de Maica Domnului purtînd pruncul în brațe și de Sfîntul Nicolae. Dedesubt este o floare cu trei frunze, iar sus, la dreapta și la stînga mării cruci, două puncte, care au trebuit... să reprezinte soarele și luna». Se dă și legenda în limba slavă : *СЕ ПЧТЬ УСПЕНІ ВЦЕ И СТГО НИКУЛАЕ У ОРАШЕ ВЪ ВЪРСО ВЪ ШКЪИ* (în traducere : «ACEASTĂ PECETE A UȘPENIEI NĂSCĂTOAREI DE DUMNEZEU ȘI A SFÎNTULUI NICOLAE ÎN VÂRSOV (greșit, pentru Brașov) DIN ȘCHEAI».

N. Iorga adaugă : «Este, fără îndoială, o lucrare de pe vremea lui Neagoe, ceea ce o face deosebit de interesantă. Ea n-a fost făcută la Brașov chiar, unde erau astfel de meșteri și poate chiar nici în Țara Romînească, unde orice meșter s-ar fi priceput să scrie «Brașov» altfel decît în curioasa formă stîlclită de «Varsov».

Reluînd, după fotografia dată de N. Iorga, descrierea sigiliului, găsim : în cîmp, două personaje : Maica Domnului cu pruncul în brațe (dreapta — vechiul hram al bisericii) și Sfîntul Nicolae (stînga) susțin o biserică cu o singură turlă, care are în față un pridvor și deasupra o rozetă (probabil medalionul exterior cu icoana hramului); biserica este așezată pe o terasă, dedesubt o floare cu trei petale, iar sus, în dreptul crucii, la dreapta și la stînga, cîte o stea (soarele și luna). Între două cercuri lineare, legenda — cu multe ligaturi : *† СЕ ПЧАТЬ УСПЕНІ ВЦЕ... СТГО НИКОЛАЕ ШИ БРАШЕВЪ ВЪ ЦРКОВЪ ШКЪИ <† СІЕ ПЧАТЬ УСПЕНІ БОГОРОДИЦЕ... СВѢТАГО НИКОЛАЕ ШИ БРАШЕВЪ ВЪ ЦРКОВЪ ШКЪИ — + ACESTA ESTE SIGILIUL ADORMIRII NĂSCĂTOAREI DE DUMNEZEU... AL SFÎNTULUI NICOLAE DIN BRAȘOV, LA BISERICA DIN ȘCHEAI*].

1. N. Iorga, *O descoperire privitoare la biserica Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului...*, Buc., 1939, p. 4—5, pl. I și II.

Prin felul cum este realizată imaginea, sigiliul prezintă, alături de interesul istoric, și un interes artistic. El poate fi chiar din timpul lui Neagoe Basarab, primul ctitor al bisericii Sfintul Nicolae din Schei, sau, în orice caz, aparține celei dintii jumătăți a secolului al XVI-lea. Noua lectură dată legendei sigiliului, fără a fi totală, înlătură unele dificultăți și redă textului cea mai mare parte din sensul inițial.

Prezentînd acest important sigiliu din timpul lui Neagoe Basarab, socotim nimerit să prezentăm și un sigiliu fals, atribuit aceluiași voievod. Și anume : la un hrisov inedit din 10 iulie 1517 (7025), scris pe pergament în limba slavă de grămăticul Căptar și prin care Neagoe voievod întărește moșnenilor din Stănești și Drajna stăpînirea peste pămîntul și munții din jurul acestor sate, se găsește aplicat un sigiliu domnesc timbrat, bine imprimat și bine păstrat.

Este un sigiliu rotund (30—31 mm), avînd în cîmp două personaje domnești, pe trei sferturi, care țin între ele arborele vieții. De jur împrejur, între cele două cercuri lineare, legenda : † Iw BASARABA BŪHPODA ΓΔHŪ ZEMAE BΛAIIKOE A † ZKE < † Iw BASARABA BŪHPODA ΓOCΠOΔHŪK ZEMAE BΛAIIKOE A † T † ZKE = IO BASARAB VOIVODA DOMN AL ȚĂRII ROMÎNEȘTI, LEAT 7022 (1513—1514)].

Timbrul, romboidal, este cusut la act cu un fir de mătase galbenă, răsucită².

Spre deosebire de celelalte sigilii cunoscute pînă acum de la Neagoe Basarab³, observăm că sigiliul de mai sus are inclusă în legendă și o dată de an : 7022 (1513—1514), dată care ar trebui să corespundă cu anul cînd voievodul amintit își începe domnia, așa cum se constată totdeauna la sigiliile prevăzute cu o dată cronologică în legendă sau inscripție. Dar niciodată data aceasta nu corespunde unui alt fapt și nici chiar datei cînd se confecționează și se pune în serviciu tiparul sigilar respectiv.

Se știe că domnia lui Neagoe voievod începe în ianuarie 1512. Este deci evident că data din legenda sigilară nu corespunde cu momentul pe care, în mod normal, ar trebui să-l amintească. În același timp, anii 1513—1514 nu corespund nici unui fapt memorabil din domnia acestui voievod.

Semnalăm iarăși că sigiliile cunoscute pînă acum ale acestui voievod nu poartă o dată inclusă în legendă, deși această legendă se prezintă în mai multe variante, demonstrînd astfel existența mai multor tipare sigilare, despre a căror confecționare aflăm dintr-o scrisoare fără dată trimisă brașovenilor, cărora le cerea «maistori» ca să-i facă «tipare»⁴.

Pe de altă parte, dacă avem în vedere pergamentul pe care este scris, constatăm că el este de fabricație tîrzie și nu corespunde datei actului.

2. Acad. R.P.R., CCC1/23.

3. După legendele și descrierile reproduse de I. Bogdan, *Documente privitoare la re-lațiile Țării Romînești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, Buc., 1905, p. LXIII; St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne*, Buc., 1905, p. 334—336.

4. Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice...* Buc., 1931, p. 225—226.

De asemenea nici scrisul nu corespunde cu scrisul cunoscut al grămaticului Căptar, ci este un scris cursiv lîrziu, din secolul următor⁵.

Constatările acestea ne îndreptăţesc să considerăm că actul de mai sus este un fals, întocmit cam spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, poate la începutul deceniului al optulea al acestui secol⁶.

Concluzia aceasta este confirmată şi de constatarea că sigiliul timbrat al actului, purtînd în legendă o dată care nu coincide cu data suirii în scaunul domnesc al lui Neagoe Basarab, este şi el un fals, pentru validarea unui act fals. Deşi tiparul sigilar respectiv a fost confecţionat cu multă grijă pentru adevărul istoric, desigur după o întipărire sigilară autentică, aceasta a putut să prezinte unele părţi insuficient imprimate, care au fost întregite de falsificator potrivit cu legendele sigilare ale secolului al XVII-lea, cînd data fusese de mult inclusă în legenda sigiliilor domneşti. O insuficienţă de informaţie l-a putut duce la includerea unei date necorespunzătoare pentru începerea domniei lui Neagoe Basarab şi acest amănunt, care poate fi coroborat şi cu unele amănunte de execuţie, este deajuns spre a ne dovedi că sintem în faţa unei întipăriri sigilare falsificate, realizată cu ajutorul unui tipar sigilar, confecţionat cu puţin timp înaintea confecţionării actului fals. Totuşi, pentru definitivarea acestei opinii considerăm necesară cunoaşterea şi a unui alt sigiliu de pe un act emis tot de Neagoe Basarab şi aflător acum la Cluj, şi pe care îl vom studia cît mai neîntîrziat⁷.

EMIL VIRTOSU

5. Un act din 27 feb. 1516, scris de Căptar, la Arh. St. Buc., *S. Ist.*, nr. 214; facsimil în *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 276 (traducerea *ibidem*, p. 114—115).

6. Constatările sigilare sînt în concordanţă cu observaţiile de fond ale cercetătorului N. Ghinea, care afirmă că actul amintit intră în circulaţia procesuală a moşiei Drajna (Prakhova) de-abia începînd cu anul 1675 (comunicare orală).

7. Act din 6 mai 1519 (7027), la Muzeul Universităţii din Cluj.

CITEVA DOCUMENTE TURCEȘTI NECUNOSCUTE PRIVITOARE LA MÎNĂȘTIREA COCOȘ

Printre monumentele religioase restaurate sub regimul democrat popular se numără și Mînăștirea Cocoș din cuprinsul eparhiei Dunării de Jos, așezată în partea de nord a Dobrogei, la poalele unor dealuri împădurite, nu departe de șoseaua ce șerpuiește aproape paralel cu Dunărea pe distanța Măcin—Tulcea, la 2 km de punctul numit Capaclia. Dealul cel mai mare se numește Cocoșul, și după numele lui i s-a zis și sfîntului locaș, Mînăștirea Cocoș.

Din secolul al XIV-lea, Dobrogea trecînd sub stăpînirea otomană, viața religioasă nu se mai desfășoară în plinătatea ei.

Totuși, datorită viguroasei tradiții religioase din trecut, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ia ființă Mînăștirea Cocoș.

În anul 1833, trei monahi din muntele Atos, Visarion, Gherontie și Isaia¹, romîni de origine, au părăsit locul de metanie și au pornit cu corabia spre patrie, hotărîți ca din agoniseala lor și din daniile dreptcredinciosilor să înființeze un locaș sfînt de închinare — o mînăștire — unde să-și trăiască restul zilelor, ei și cei ce vor dori să îmbrace chipul cel călugăresc.

Sosiți pe pămîntul strămoșesc, ei s-au stabilit pe pămîntul Dobrogei, pentru cîțva timp la Isaccea, alegînd apoi, cu ajutorul creștinilor și al altor binevoitori, ca loc de închinare dealul Cocoșului, în inima pădurilor, unde, cumpărînd teren, și-au construit în anul 1833 o bisericuță fără turlă, și cele necesare unei mînăștiri.

Anul întemeierii Mînăștirii Cocoș (1833) ni-l atestă Roman Sorescu, fost stareț al acestei mînăștiri, în lucrarea sa *Mînăștiri dobrogene*, bazat pe cele relatate de bătrînii monahi care au trăit aproape de această dată, sau care au fost ucenici ai primilor monahi de la Cocoș. Alte documente în legătură cu data fundării nu se cunosc astăzi.

Pe unul din documentele descoperite de noi la Mînăștirea Cocoș, scris cu caractere chirilice, și care de fapt este o traducere a unui alt document turcesc, sînt aplicate două ștampile ale mînăștirii. Pe una din aceste ștampile e scris anul 1841. De aici se poate deduce că Mînăștirea

1. Roman Sorescu, *Mînăștiri dobrogene*, București, 1914, p. 16.

Cocoș a fost luată în evidență de funcționare legală, ca mînăstire, în imperiul otoman, începînd cu anul 1841, și că din 1833 pînă în 1841, fiind în prima fază de organizare, va fi funcționat numai în baza încuviințării organelor musulmane locale.

Viețuitorii Mînăstirii Cocoș și-au ales primul stareț în persoana arhimandritului Visarion, unul dintre fondatorii sfîntului locaș, fiind și cel mai în vîrstă și mai destoinic în treburile mînăstirești.

Cum biserica mînăstirii a fost construită inițial din nuiele lipite cu pămînt, ea s-a degradat repede și, la un moment dat, starea ei a devenit improprie serviciilor religioase. Această situație a impus repararea ei, lucru constatat din firmanul în original găsit la mînăstire, prin care sultanul Abdul Medig (3.VII.1839—27.V.1861), fiul sultanului Mahomed al II-lea (28.VII.1808—3.VII.1839), aprobă în anul 1846 (anul Egirei 1262) repararea Mînăstirii Cocoș.

Biserica reparată în anul 1846 a funcționat pînă în anul 1910, cînd a fost dărîmată, în locul ei punîndu-se o troiță, care poartă următoarea inscripție: «Aici a fost Sfînta Masă a vechii biserici zidită la 1833, odată cu înființarea acestei mînăstiri».

De la 1846 încoace, Mînăstirea Cocoș a luat o dezvoltare care i-a determinat pe mulți monahi din Sfîntul Munte sau din mînăstirile din țară să-și îndrepte pașii către ea. Faima ei îi atrage și pe alți creștini, așa încît biserica zidită în 1833 și reparată în 1846 nu mai poate satisface nevoile mînăstirii.

De aceea, în anul 1853 s-a construit o altă biserică, din piatră și cărămidă, prin strădania starețului, arhimandritul Visarion, întemeietorul mînăstirii, și prin dania lui «Nicolae Hagi Ghiță Poenaru, originar din Poiana Transilvaniei (Poiana Sibiului), care închinoviindu-se în această monastire, închină și întreaga sa avere, care constă din 15.000 galbeni, 500 oi și 15 cai»². Biserica a fost zidită însă fără turlle, spre a nu se încălca dispoziția imperiului otoman pentru teritoriile sud-dunărene, care prevedea ca bisericile creștine să fie mici, fără turlle și fără clopote, dispoziție ce s-a aplicat pe tot teritoriul dobrogean³. După 1877, cînd Dobrogea redevine teritoriu românesc, creștinii adaugă bisericilor turlle cu clopote și deasupra crucea. Monahii viețuitori în Mînăstirea Cocoș au adăugat și ei bisericii noi trei turlle de lemn.

Preocuparea de căpetenie a părintelui arhimandrit Visarion a fost buna înzestrare și chivernisire a mînăstirii. De aceea, el s-a străduit să dobîndească terenuri pentru agricultură și chiar dependențe în orașul Tulcea, așa cum rezultă din actele respective existente la mînăstire. În calitate de stareț, arhimandritul Visarion, gîndind probabil să închine mînăstirea mitropoliei din Țara Romînească, sau probabil cerînd micșorarea obligațiilor materiale ale mînăstirii față de autoritatea bisericească, sau poate

2. *Ibidem*, p. 20.

3. Ca mărturie a acestui fapt sînt și astăzi bisericile din Isaceea, Niculițel, Kogălniceanu (raionul Tulcea), Ostrov, Oltina (raion Băneasa) și chiar biserica greacă din orașul Constanța, zidite toate în timpul stăpînirii otomane.

din alte motive. intră în conflict cu episcopul Eumeniei, de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, și este pedepsit cu oprirea de a sluji cele sfinte. Această pedeapsă i s-a ridicat la 8 august 1850 de către Sinodul Patriarhiei Ecumenice. fiind repus în toate drepturile. Hotărîrea sinodală a fost comunicată și Mînăstirii Cocoș, unde se găsește și astăzi în original actul respectiv. Repus în drepturi, arhimandritul Visarion își reîncepe activitatea și astfel duce mai departe grija bunei chivernisiri a mînăstirii pînă în anul 1860, cînd se stinge din viață.

Între anii 1864 și 1883 s-a zidit clopotnița, din piatră și cărămidă, așezată la intrarea în mînăstire. Este o lucrare monumentală, înaltă de 30 m și cu aspect medieval. Sus, la clopote, are șase firide de unde ochiul vizitatorului poate vedea frumusețile împrejurimilor. Cel ce ostenește pentru această construcție este arhimandritul Daniil, originar din Transilvania, ales ca stareț după moartea lui Visarion. Acesta cîrmuiește ca stareț din anul 1860 pînă în 1884. În timpul stăreției sale se construiesc și chiliile din partea de sud și vest (din fața intrării în biserică), în stil oriental, din lemn, cu cerdac și pridvor pe ambele părți și învelite cu olane. Chiliile zidite de stareții Visarion și Daniil au fost demolate în anul 1910, rămînînd numai chiliile vechi din fața bisericii, care, din 1956, au fost declarate monument istoric.

Tot în timpul stăreției arhimandritului Daniil s-a cumpărat pentru mînăstire. în anul 1872, o moară de vînt în apropierea comunei Meidanchioi. Mînăstirea primește și donațiile unor credincioși: unul, Sandu, donează mînăstirii, în orașul Tulcea, un han, o prăvălie și o vie, iar altul, Ștefanache Tudor din orașul Tulcea și originar din comuna Congaz, cedează în folosul mînăstirii și pentru «îmbunătățirea condițiilor de trai ale slujitorilor bisericii» 500 oi, 15 iepe, 1 armăsar, 14 mînji, 15 vaci, și 5 juninci, pentru care s-au întocmit acte de vânzare-cumpărare, acte existente și astăzi în arhiva mînăstirii.

După restabilirea stăpînirii Statului român asupra străvechiului teritoriu românesc Dobrogea (fostele județe Constanța și Tulcea), în 1878, s-au luat și unele măsuri privitoare la viața bisericească din Dobrogea. Prin Decretul nr. 633/1879 martie 16. publicat în Monitorul Oficial nr. 64/1879, biserica dobrogeană trece sub jurisdicția Episcopiei Dunării de Jos din Galați, fapt comunicat și episcopiei de către Ministerul Cultelor cu nr. 3234 din 20 martie 1879⁴.

La 1 aprilie 1895, Mînăstirea Cocoș este luată în bugetul Statului, bucurîndu-se astfel de același tratament ca și celelalte mînăstiri din țară.

La 5/28 iunie 1905 s-a pus temelia corpului de clădiri din partea de est, cu destinația pentru bucătărie, trapeză, chelărie etc... S-a lucrat pînă în 1909, cînd s-a terminat de roșu și s-a învelit, dar definitivarea lucrărilor s-a făcut în 1910, sub conducerea starețului Roman Sorescu, care, în parte, schimbă și destinația clădirii⁵.

4. Arhiva Episcopiei Galați, *Dosar 18/1879*, p. 2.

5. Roman Sorescu, *op. cit.*, p. 39, 40.

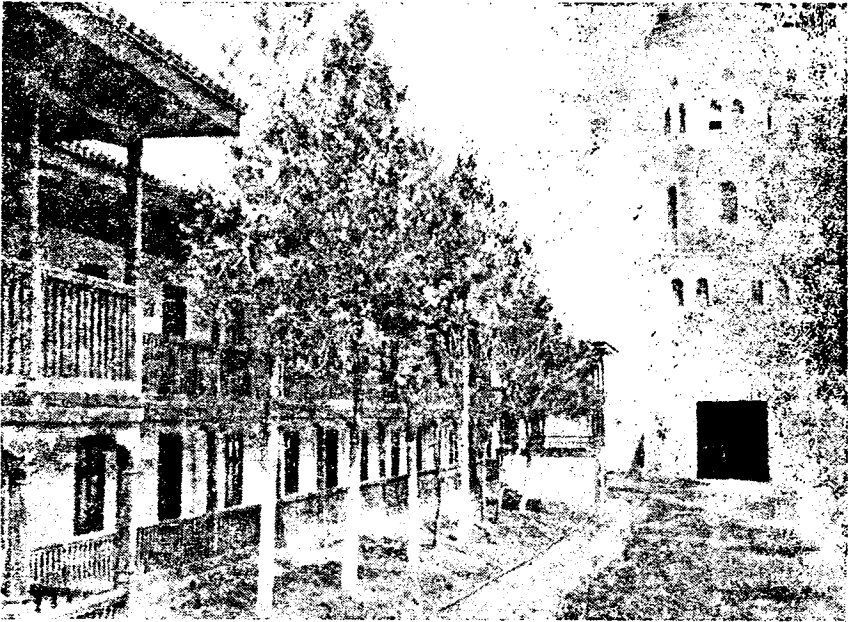

Fig. A. Chilile — monument istoric. Fațada principală văzută din partea de sud.

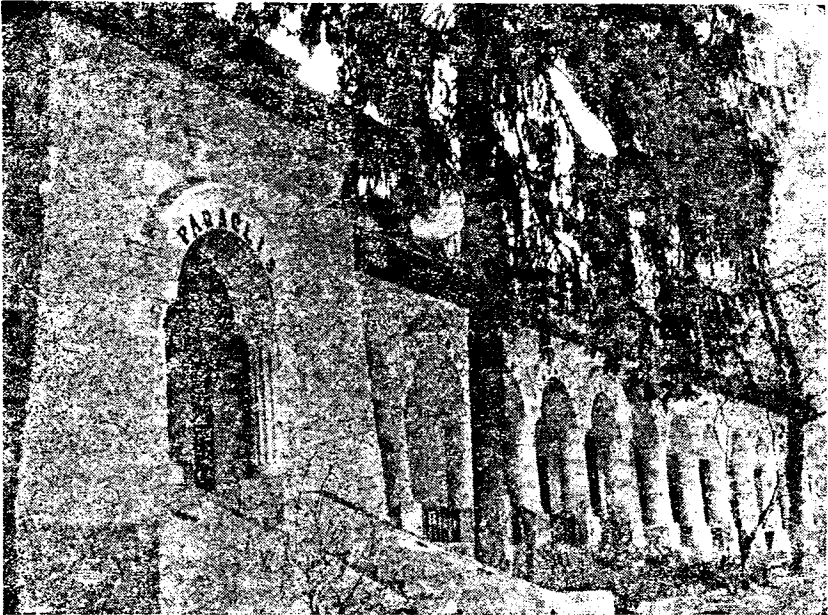
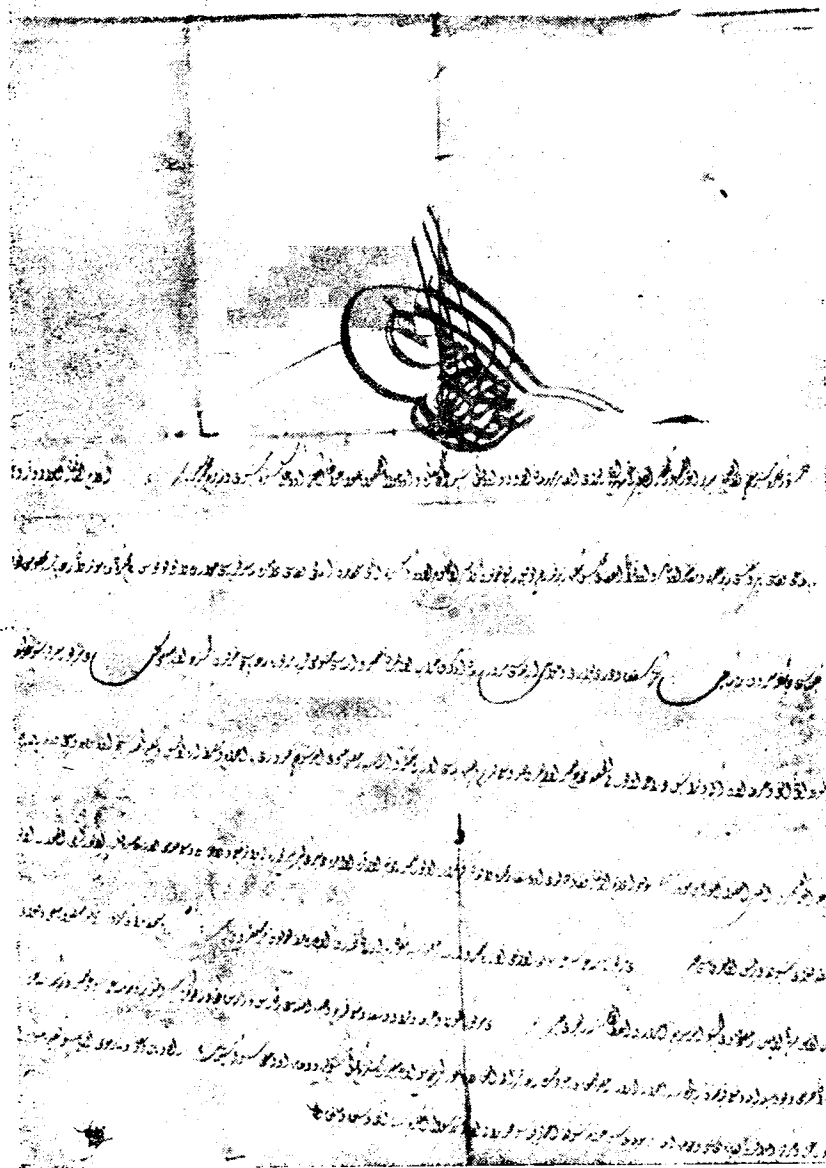

Fig. B. Paraclisul și celelalte dependințe zidite între anii 1905—1910.

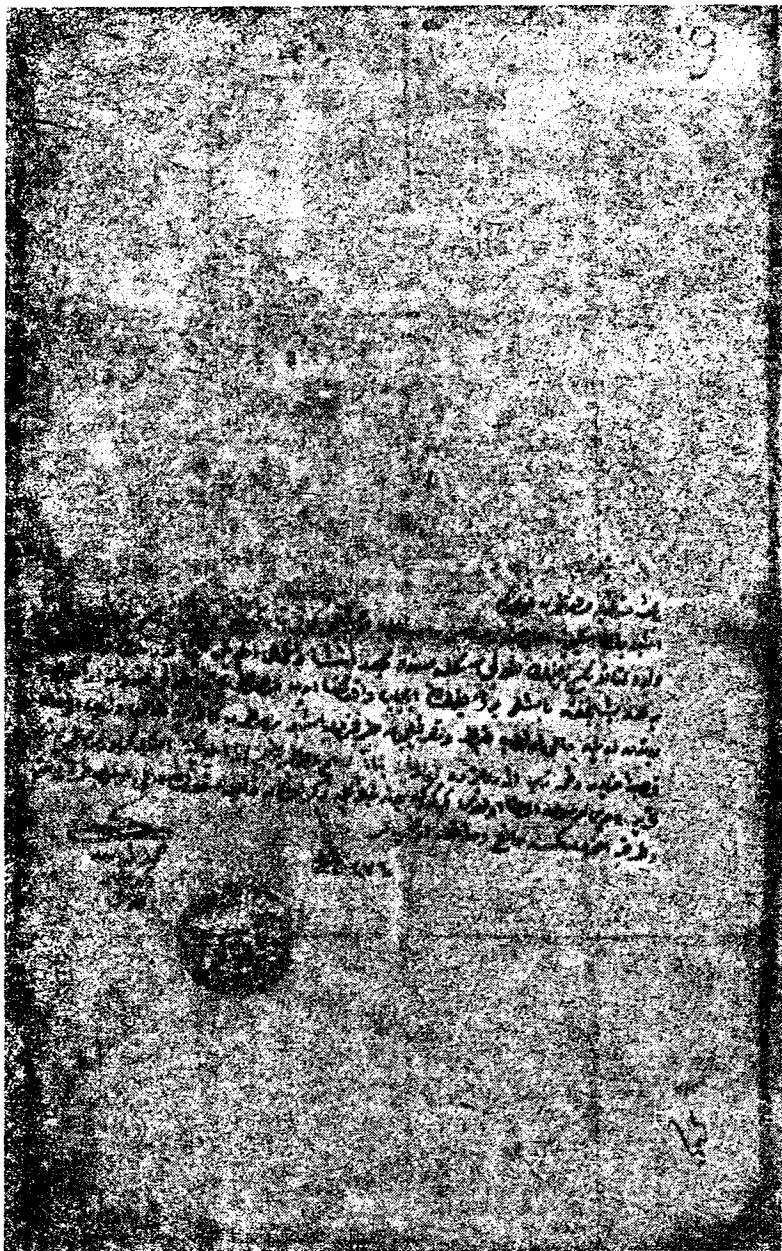
PLANȘA II

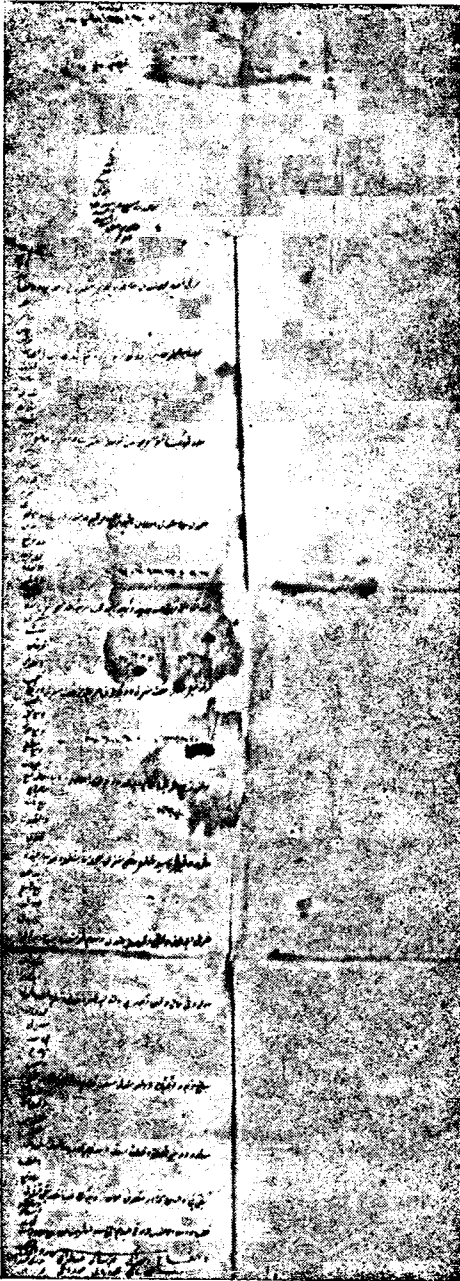
Fotocopie 1. Firmanul Sultanului Abdul Megid, prin care a aprobat în 1846 repararea bisericii Minăstirea Cocoș.

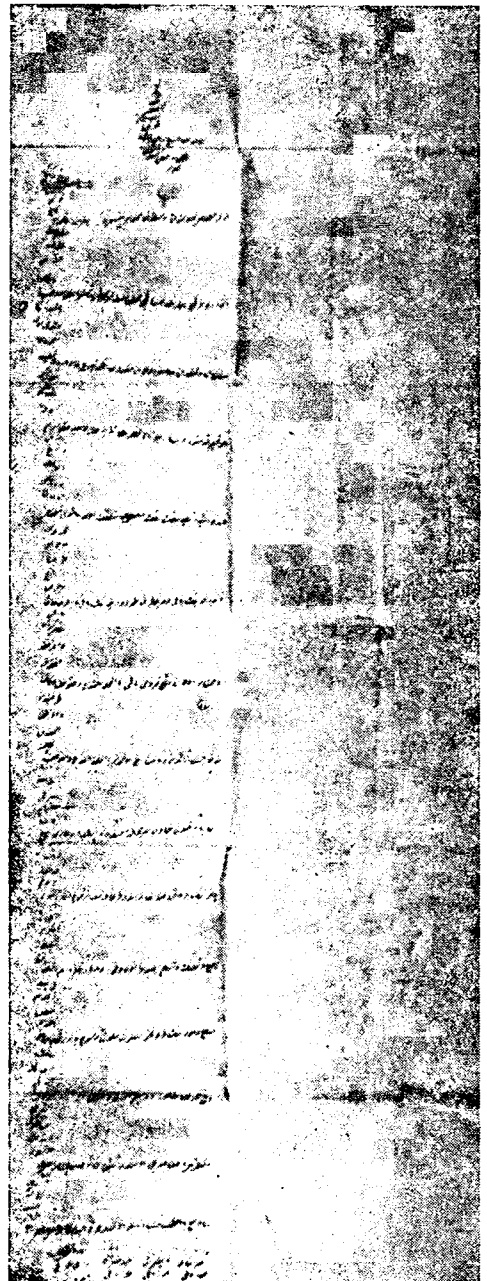
Fotocopie 2. Act de vânzare-cumpărare de teren. 1847 (1263)

Fotocopie 3. Act de proprietate. 1841 (1257).

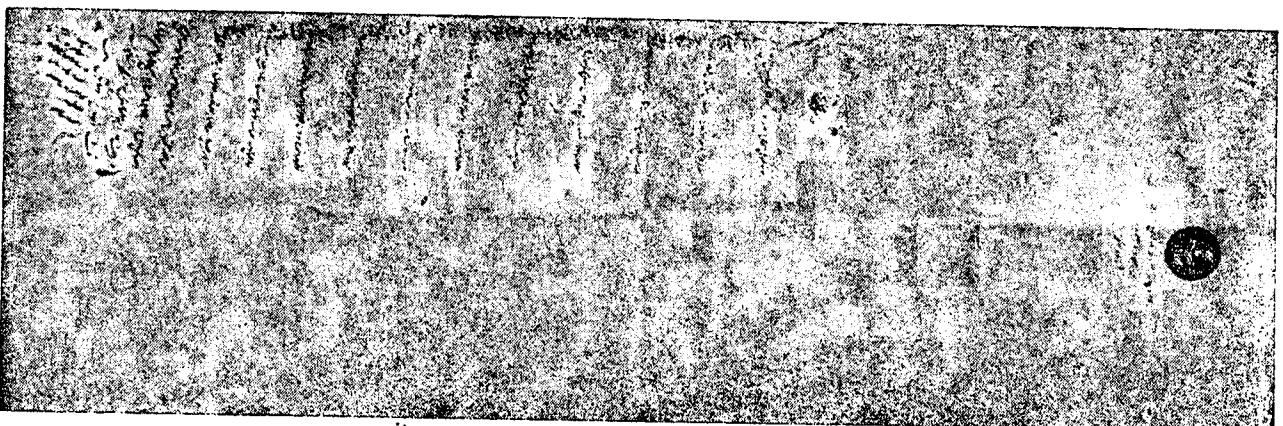
Fotocopie 4. Act de vânzare-cumpărare
de imobil. 1862 (1278).

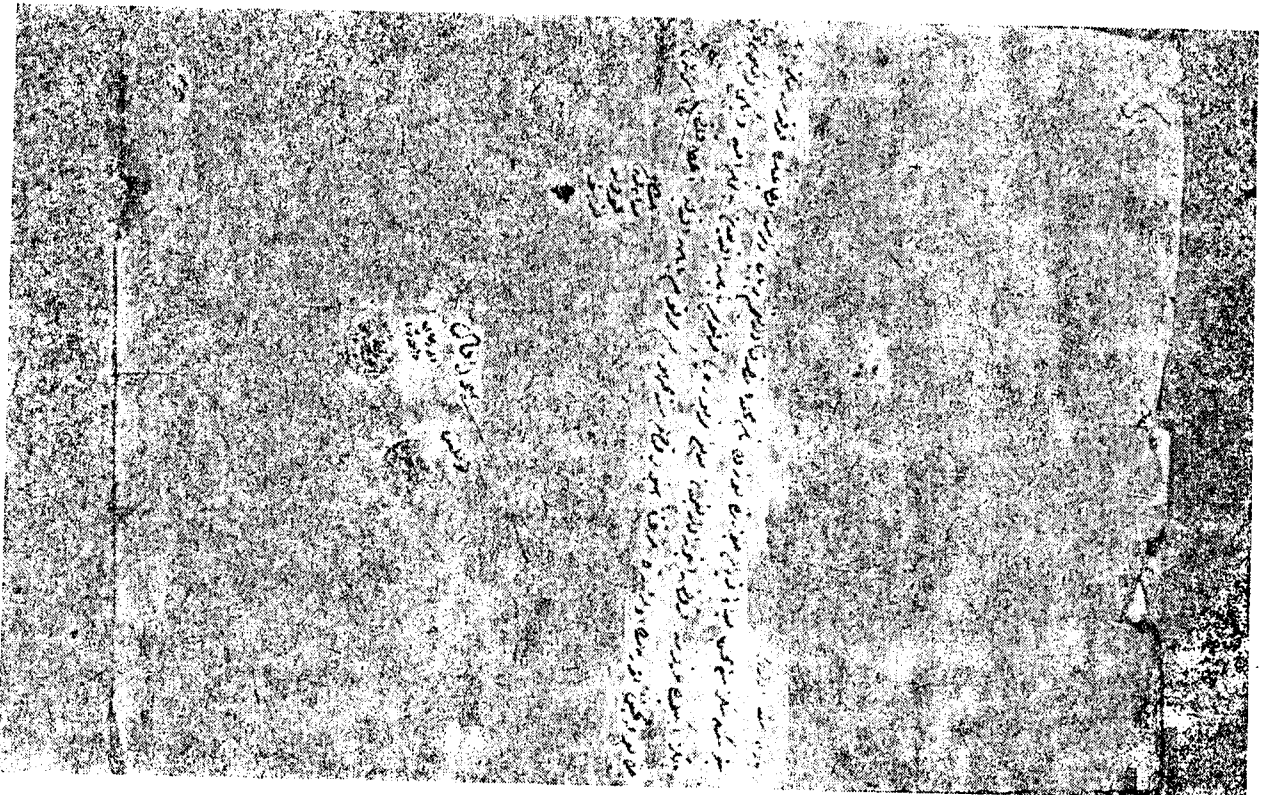
Fotocopie 5. Act de vânzare-cumpărare
de vie. 1862 (1278).

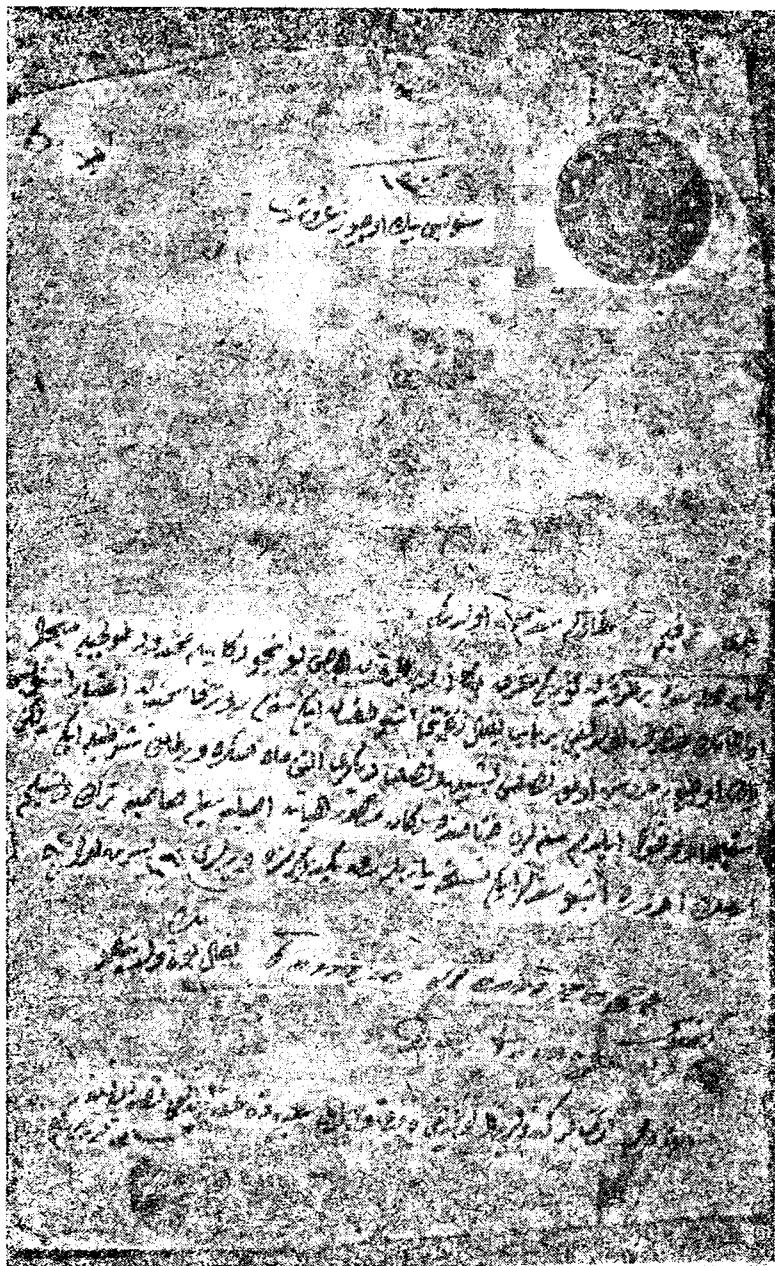
*Fotocopie 6. Act de donație de imobil
și vie. 1862 (1278).*

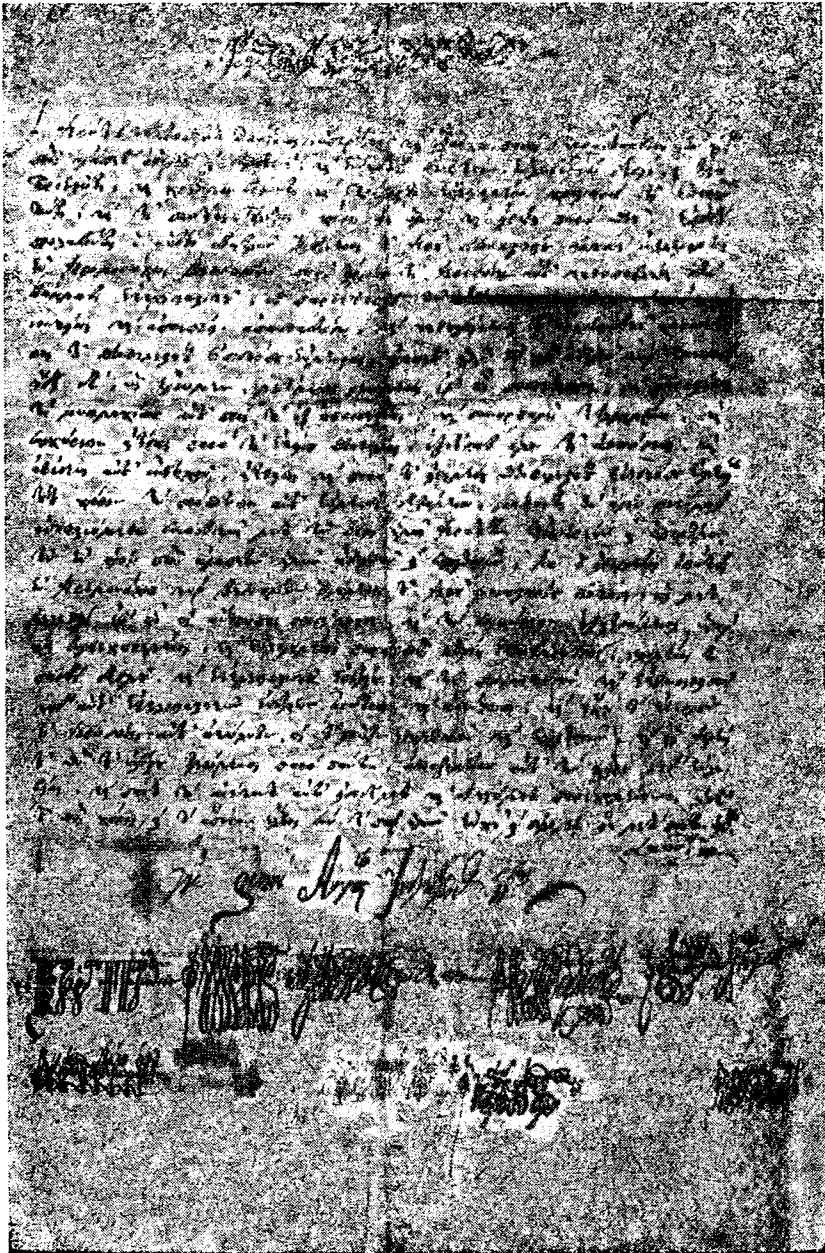
*Fotocopie 7. Act de filantropie.
1867 (1283).*

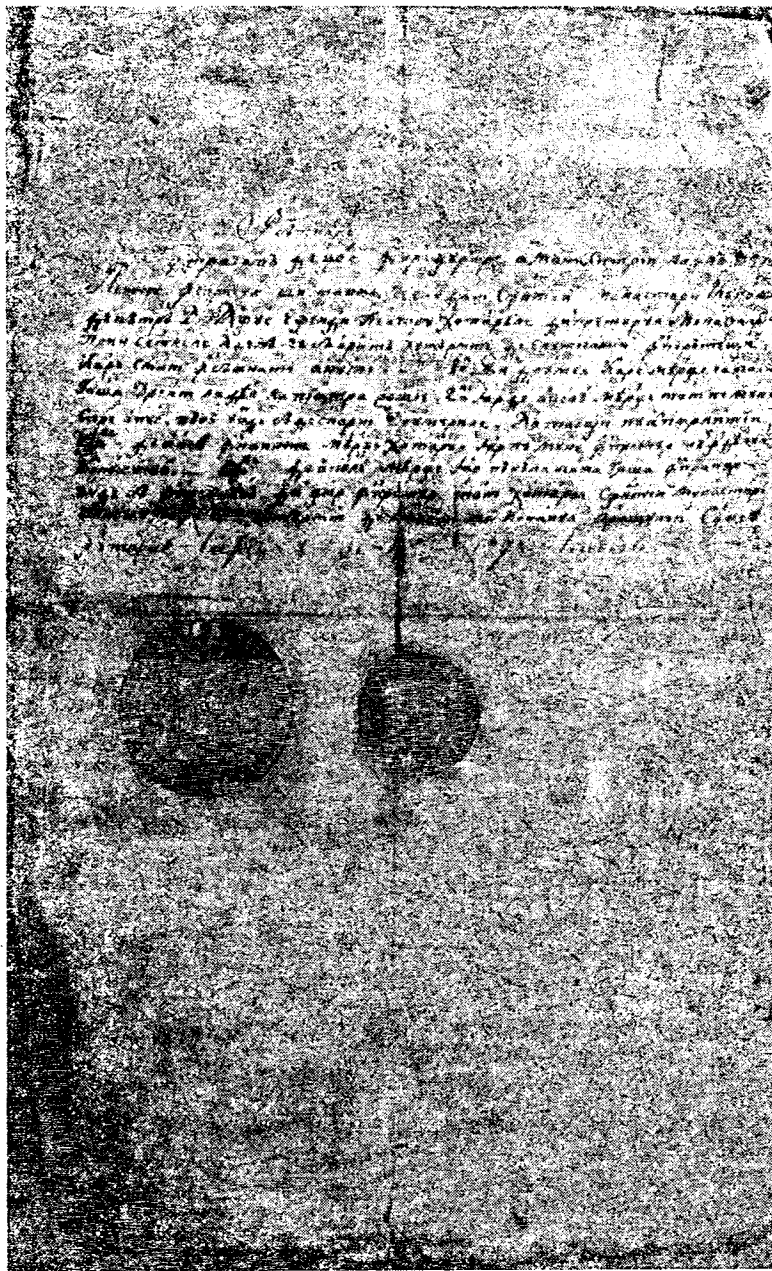
*Fotocopie 8. Chitanță ce ține loc actului de vânzare-cumpărare a unei moși.
1872 (1289).*

Fotocopie 9. Contract de închiriere. 1875 (1292).

Fotocopie 10. Hotărîrea sinodului Patriarhiei din Constantinopol privind pe starețul Mănăstirii Cocoș, Arhim. Visarion. 1850.

Fotocopie 11. Act de proprietate. Este o transcriere în caractere chirilice a documentului turcesc.

Arhimandritul Roman Sorescu a fost instalat ca stareț la 20 decembrie 1909. Venea de la Episcopia Galați, unde a deținut funcția de arhimandrit de scaun și preot al catedralei. Sub permanența sa supraveghere, încep lucrările de amenajare și se fac noi construcții, dându-se astfel o nouă înfățișare mănăstirii, așa cum se prezintă astăzi. El a fost mult ajutat în aceste osteneți de fostul episcop al Dunării de Jos, Nifon.

În anul 1910, după finisarea corpului de clădiri începute în 1905, se amenajează camere de locuit în locul pităriei, bucătăriei și chelăriei. Trapeza, care era prea spațioasă în raport cu numărul monahilor, este micșorată, iar la mijlocul clădirii se amenajează paraclisul cu hramul Sfântul Nicolae.

La intrarea în paraclis se găsește următoarea pisanie: «*Acest sfânt paraclis cu hramul Sf. Nicolae e făcut cu binecuvîntarea P. S. Episcop Nifon, fiind stareț arhim. Roman Sorescu. Paraclisul după cum se vede e din trapeza zidită sub păstoria P. S. Pimen și sfințit astăzi 30 mai 1911 de către P.S.S.D.D. Nifon episcopul Dunării de Jos*». Într-o parte și alta a ușii sînt zugrăviți Sfinții Apostoli Petru și Pavel. În paraclis, deasupra ușii de intrare este înfățișată biserica zidită de primul stareț, arhimandritul Visarion, cu dania lui Nicolae Poenaru, încadrată de doi îngeri, iar dedesubt este scris: «*Copie după biserica mănăstirii Cocoș zidită la anul 1853 sub domnie musulmană*». Catapeteasma paraclisului este luată de la prima biserică a mănăstirii, zidită în 1833. Între alte obiecte de cult din sfîntul altar, reține atenția o cutiuță din argint pe care este gravat textul: «*Sfintele Mucenice Minodora, Mitrodora, Nimfodora, Sfîntul Sfîntul Mucenic Haralambie. 1879*».

Tot în anul 1910, la 23 aprilie, se pune și temelia corpului de clădiri din partea de nord a mănăstirii, de către însuși episcopul Nifon. Încăperile din aceste clădiri au servit, ca și astăzi, pentru chilii, în locul primelor chilii ridicate la înființarea mănăstirii, care deveniseră improprii folosirii lor de către monahi. Au fost terminate și inaugurate o dată cu sfințirea paraclisului, la 30 mai 1911. Tot în 1911, prin strădania starețului Roman Sorescu, s-au procurat două clopote mari, care au fost turnate la Galați, iar într-o cameră de lângă clopotniță a fost instalată tipografia cu literă chirilică, donată mănăstirii de fostul ministru al cultelor și construcțiilor Spiru Haret ⁶.

Datorită noii stări create după realipirea Dobrogei la patria mamă, biserica înălțată în cadrul Mănăstirii Cocoș devenise necorespunzătoare. De aceea, obținîndu-se aprobarea Episcopiei Galați, în primăvara anului 1911 se trece la demolarea acestei biserici, și pe același loc, la 1 septembrie, se pune temelia noii și actualei biserici, care este terminată în toamna anului 1913 și sfințită în 1916.

Planurile au fost întocmite de arhitectul Toma Dobrescu din București, iar lucrarea a fost executată cu multă măiestrie de meșteri italieni. La terminarea lucrărilor de construcție biserica a fost dotată cu toate

6. *Ibidem*, p. 62, 63.

cele necesare cultului, precum și cu mobilier nou, în afară de catape-teasma și strana arhierască, luate de la biserică din 1853, ele fiind lucrate cu mult simț artistic și în stare foarte bună și astăzi.

În vara anului 1914 încep lucrările de pictură, care continuă intens în 1915, și se termină în prima jumătate a anului 1916, când se și sfin-tește biserica. Pictura, în stil neo-bizantin, a fost executată de pictorul F. de Biase, adus tot din Italia ⁷.

Nu mult după sfințirea bisericii, în 1916, începînd primul război mondial, o parte din monahi în frunte cu starețul lor pornesc pe drumul bejeniei, prin diferite alte mînăstiri. La plecare, ei au luat majoritatea obiectelor de valoare și o parte din arhiva mînăstirii, aducînd la înapoiere foarte puțin din ceea ce luaseră cu ei. Tot cu ocazia războiului s-au pier-dut multe lucruri și din cele rămase pe loc, pentru că mînăstirea a fost jefuită.

După terminarea războiului, monahii revin la locul de metanie și viața mînăstirii începe să se normalizeze. Starețul Roman Sorescu se stinge însă din viață în anul 1919, în plină putere, în vîrstă de numai 40 de ani.

Între anii 1926—1929, în timpul păstoririi episcopului Cosma Petro-vici, s-a construit corpul de clădiri din dreapta clopotniței, dărîmîndu-se în prealabil clădirea veche care era pe acest loc. Noua clădire, în care azi funcționează și birourile mînăstirii, e construită din piatră și cără-midă, are etaj, pridvor spre curtea mînăstirii, armonizîndu-se arhitectu-ral cu celelalte construcții.

În această clădire a funcționat mulți ani școala eparhială de cîntă-reți bisericesti.

Tot în timpul arhipăstoririi episcopului Cosma, între anii 1924—1948, s-au făcut unele mici reparații de întreținere la biserică și la celelalte dependințe ale mînăstirii.

În 1950 venind la conducerea eparhiei Dunării de Jos P. S. Episcop Chesarie Păunescu, în planul de activitate pe care P. S. Sa l-a schițat cu ocazia instalării, a prevăzut și reparații la Mînăstirea Cocoș. Aceste reparații erau urgent necesare, deoarece cutremurul din 10 noiembrie 1940 a lăsat urme, iar la 27 iulie 1946, clopotnița fusese lovită de un in-cendiu.

Începute în 1954, lucrările de restaurare a bisericii s-au terminat în 1955. În continuare, aceiași lucrători au început restaurarea clopotniței. Atît la biserică cît și la clopotniță s-a urmărit executarea lucrărilor în forma lor inițială. Au survenit unele modificări la clopotniță, unde în locul plafoanelor de lemn s-au turnat platforme de beton armat care i-au mărit rezistența. Tot cu această ocazie s-a schimbat și poziția crucii de deasupra clopotniței, așezîndu-se spre sud și nu spre est, cum fusese inițial așezată. Aceste lucrări de restaurare au fost executate în regie, sub directa supraveghere a Episcopiei, conducător tehnic fiind arhitectul

7. *Ibidem*, p. 96.

Eugen Cheffneaux din București, iar stareț al mînăstirii protosinghelul Doroș Damaschin.

După terminarea clopotniței, mînăstirea a fost dotată cu două clopote mari, unul în greutate de 500 kg și altul de 375 kg, turnate în anul 1957.

Pictura bisericii executată de F. de Biase în 1914—1916 fiind deteriorată de cutremurul din 1940, necesita urgentă renovare; în 1956 P.S. Episcop Chesarie a dispus întocmirea formelor pentru restaurarea ei.

Trebuie menționată, de asemenea, restaurarea chiliilor vechi, construite în primii ani după înființarea mînăstirii, care, pentru specificul și importanța acestor chilii, au fost declarate monument istoric.

Lucrările pentru restaurarea chiliilor au început în vara anului 1957 și s-au terminat în anul 1960.

Prin terminarea lucrărilor de restaurare a bisericii, clopotniței și vechilor chilii executate între anii 1954 și 1960, Mînăstirea Cocos, cu hramul Sfînta Treime, și-a recăpătat aspectul inițial.

*

La Mînăstirea Cocos se găsesc 11 documente de care nu a amintit nimeni pînă acum: nouă turcești și unul grecesc, datînd dinainte de anul 1877, precum și unul scris în limba romînă, cu litere chirilice, care de fapt este traducerea unui document turcesc.

Aceste documente sînt acte de donație, de vînzare și cumpărare de terenuri și alte bunuri, de proprietate și de închiriere, un firman prin care se aprobă repararea bisericii zidită în 1833; cel grecesc este hotărîrea sinodului Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol, privind pe arhimandritul Visarion, primul stareț al Mînăstirii Cocos.

Valoarea acestor acte constă în faptul că, în afară de reflectarea unor aspecte ale vremii, ele aduc și unele precizări și noutăți asupra istoricului mînăstirii, pentru care motiv le redăm în fotocopii și în traducere romînească.

1. 1846. — *Firmanul prin care sultanul Abdul Megid aprobă repararea bisericii Mînăstirii Cocos.* (Fig. 1).

Actul, în original, prezintă caracteristicile tuturor actelor de acest gen emanate de la Poartă. Este scris pe hîrtie groasă și lucioasă, de format mare, cu dimensiunile 76/54,05 cm, cu cerneală neagră, lucioasă, un fel de tuș. Scrierea, de la dreapta la stînga, este scrierea cultă turcă. Textul are 8 rînduri și jumătate, cu distanță între ele pînă la 5 cm.

Textul documentului:

«Ministrului nostru din Silistra Mehmet Sait Pașa ... și ... Consiliului înțelepților din regiunea Babadag reprezentat prin Sfîntia Sa Muftiu Zeit ... și reprezentantul Marii Adunări a țării Zeit ... din notările anexate Padișahului, rezultă că în vilaetul Silistra, comuna Isaccea, localitatea cu denumirea Manastir, unde există mînăstirea Cocos, cu drept credincioși moldoveni, supușii noștri au cerut pentru mînăstire care s-a

deteriorat în decursul anilor să o repare și să o înzestreze, ca să fie demnă drept locaș de închinăciune ; care pe lângă terenul propriu, are o lungime de 16 și lățime de 12,5 arșini la care s-a constatat că necesită reparații pe vechea ei fundație. Aprobăm și ordonăm prin acest firman și înștiințăm și pe Înalt Prea Sfinția Sa Seihi-Isleam⁸ Molla Mustafa Așim, care la rîndul său să dea dezlegare⁹, întrebîndu-l pe Sfinția Sa Muftiul districtual, cu întrebarea că dacă drept credincioșii localnici au posibilitatea materială să repare această minăstire pe vechea temelie ? I s-a răspuns că : da, pot repara. Pe baza acestora, pe baza actului de proprietate a pămîntului cu care a fost înzestrată acea minăstire și pe baza sfintei dezlegări¹⁰, a șefului religios, am ordonat și autorizat repararea acestei minăstiri, menționînd : sus-zisa minăstire va păstra vechea fundație¹¹, pe care nu o va depăși nici măcar cu un deget sau cu o palmă, păstrîndu-se vechea înfățișare. În cazul de nerespectare a prezentului firman, cei în cauză vor suferi aspre sancțiuni legale, din partea organelor administrative locale, de care au fost înștiințați ministrul nostru și Sfinția Sa Muftiul și toți funcționarii noștri de supraveghere. Ca atare, procedați și executați acest firman. Luna Seval anul 1846 (anul Egirei 1252)».

Pe verso firmanul are următoarea mențiune : «Către Comandantul suprem, către Muftiul și către alți conducători».

2. 1847, iulie 7. — *Act de proprietate de teren* (Fig. 2).

Documentul are dimensiunile 24,03/16,04 și următorul cuprins :

«Pe mereaua satului Taingea care depinde de orașelul Isaccea ce se află sub administrația subsemnatului, suprafața de un donum și jumătate teren ce se transformă în pămînt de cultură și care se mărginește într-o parte cu moara lui Tomeș, în două părți cu dealuri și a patra latură cu drum public, se cedează solicitantului Tomeș și i se înmînează prezentul act de proprietate. Se menționează că după această dată asupra acestui teren ce se află în posesia susnumitului nu are voie să se amestece nimeni și nu-l poate împiedica nimeni să-l stăpînească. 1847 (1263) luna VII ziua 7».

Pe verso actul are următorul cuprins : «Tican fiul lui Tomeș. Cumpărător starețul Minăstirii Cocos, Visarion».

3. 1851. — *Act de proprietate* (Fig. 3).

Dimensiunile 23,08/14,05 cm. Cuprinsul actului :

«La data de 15 mai 1851 numitul Mihail fiul lui Vultacu din cartierul Vaiș din orașul Tulcea a făcut o barcă nouă în portul Tulcea și a achitat taxele convenite la fisc și a devenit proprietarul bărcii cu drept de a o utiliza, fără nici un amestec și fără nici o piedică atît din partea

8. Șeful suprem religios.

9. Fetva.

10. Fetva-șerif.

11. Cu dimensiunile pe care le-a avut.

noastră, cît și din partea altora. Acest oraș fiind sub administrația noastră s-a eliberat prezentul act pe baza cererii susnumitului. Mehmet Rașid — Director delegat Tulcea. 1851 (1257)».

4. 1862. — *Act de vînzare-cumpărare.* (Fig. 4).

Dimensiunile actului : 78,05/27,05 cm.

«Act de vînzare. Prețul 5 piaștri. Biserica creștină din plasa Isaccea, denumită Mînăstirea Cocoș, are și imobile donate de oameni binefăcători cu scopul ca din venitul acestor imobile să se vină în ajutorul celor nevoiași din mînăstire. Soborul Mînăstirii Cocoș decide ca o parte din banii strînși din venitul imobilelor să se folosească pentru cumpărarea altor imobile. Astfel numitul Zaharia fiul lui Ilea din orașul Tulcea cartierul Prislav vinde Mînăstirii Cocoș un imobil compus din una cameră cu sală, una bucătărie, curtea cu fîntînă și grădina cu pomi și se mărginește pe o parte cu imobilul băcanului Trandafir, o parte cu imobilul lui Hari-ton, o parte cu imobilul lui Caraghios din Bașchioi și o parte cu drumul public. Prețul vînzării este de 2.000 piaștri, sumă ce am primit-o în întregime de la... delegatul Mînăstirii Cocoș și apoi am predat imobilul starețului Visarion delegat tutelar al Mînăstirii Cocoș. Declar că nu mai am nici o legătură cu imobilul. Așa fiind, actul s-a redactat, citit și aprobat de părți în fața noastră și a martorilor după cum urmează : Dumitra-che ciorbagi, Cristache ciorbagi, Petrache ciorbagi, Iorgu Aurel, căpitan. Făcut în anul 1862 (1278)».

5. 1862. — *Act de vînzare-cumpărare.* (Fig. 5).

Dimensiunile actului : 78,08/20,05 cm.

«Act de vînzare. Prețul 5 piaștri. Dumitru Secu cu domiciliul în orașul Tulcea, cartierul Prislav prezentîndu-se în fața instanței religioase și în înțelegere cu conducerea bisericii cunoscută sub denumirea de Mînăstirea Cocoș reprezentată prin starețul Visarion declarația căruia întărește încheierea prezentului act, vinde mînăstirii via proprietatea existentă în granițele orașului Tulcea la capătul ghiolului (Golbașe), în lungime de 70 și lățime de 50 arșini cu tot existentul din această suprafață, învecinîndu-se cu via lui Andrei, în cealaltă parte cu via lui Tudorică, cu drum și drumul mare. Vînzarea este scutită de alte sarcini și se face la prețul de 1.000 piaștri pe care declar că i-am primit în fața instanței religioase, fiind de față și martorii mai jos notați. Declar că, după primirea sumei învoite cu care am făcut vînzarea, nu mai am nici un drept asupra proprietății, care de la data încheierii prezentului act devine proprietatea Mînăstirii Cocoș. După întocmire, redactare și citirea lui în fața părților, interesînd vînzarea și cumpărarea de proprietăți, s-a înregistrat la această instanță în 1862 (1278). Martori : Cristache ciorbagi, Dumitra-che ciorbagi, Petrache ciorbagi, Iorgu Aurel căpitan».

6. 1862. — *Act de donație.* (Fig. 6).

Dimensiunile actului : 78,05/28,08 cm.

«Reprezentantul autorității administrative Seid Afuz Naib Mehmet. Declarație — proprietate. Călugărul Daniel, născut... cetățean al statului otoman, locuind la Mânăstirea Cocoș, care aparține de centrul Isaccea, cu semnătura Mitropoliei, cedează Mânăstirii Cocoș un han cu una prăvălie și o porțiune de vie de la Savna. Hanul este învecinat într-o parte cu Daniel, cealaltă parte avînd ca vecin pe Chiculeț, o parte cu drum și altă parte cu strada, posedînd acestea ca proprietate absolută, însă neposedînd actul legal, decît declarația Mitropoliei, propun ca la încheierea actului să declare că așa este și cetățenii din Isaccea, Constantin ciorbagi și Tănăsache ciorbagi, ale căror declarații sînt acceptate de noi, întărind încheierea acestui act legal. Un exemplar s-a înmînat părții interesate, întărit cu semnătura martorilor. Martorii prezenți la întocmirea actului : Constantin ciorbagi, V. Tănăsache ciorbagi. 1862 (1278)».

7. 1867. — *Act de filantropie, întocmit în fața lui Mustafa Regep, marele preot musulman din orașul Tulcea.* (Fig. 7).

Actul are dimensiunile : 77/25,05 cm.

«Cetățeanul Statului otoman, negustorul moldovan Tudor născut Sidor din orașul Tulcea județul Tulcea de fel din comuna Congaz plasa Babadag și reprezentantul Mânăstirii Cocoș, preotul Daniel, născut Dănilă, cedează din averea proprie, în folosul călugărilor și slujitorilor bisericii Mânăstirii Cocoș 500 oi, 15 iepe, un armăsar, 14 mînji, 15 vaci și 5 junince. Donez cu condiția ca aceste animale și produsul realizat după urma lor sa fie exclusiv folosit pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale călugărilor din mânăstire. Reprezentantul legal al mânăstirii acceptînd această condiție de cedare, redactată în acest act, vitele, animalele enumerate mai sus au fost predate la noul proprietar. Kadiul¹², Mustafa Regep, după ce constată că declarantul este pe deplin sănătos, în toate facultățile mintale, a acceptat transcrierea actului și cu acceptarea martorilor : delegat Ismail Aga, secretar Lutfi efendi, delegat Tănăsache, prea lăudatul negustor Ștefanache fiul lui Tudor, delegat Velicu... 1867 (1283)».

8. 1872, octombrie 13. — *Chitanță care ține loc de act de vânzare-cumpărare.* (Fig. 8).

Documentul are dimensiunile : 24,05/18,05 cm.

Cuprinsul actului este :

«În contul anului 88 aproape de comuna Medan și locul zis Lozon avînd ca proprietate o moară, am vîndut-o cu 2.000 plăști starețului Mânăstirii Cocoș și am primit toți banii. Pînă la scoaterea actului de proprietate am dat această chitanță părintelui stareț din această mânăstire. Vînzător Begu fiul lui Hristu din comuna Medan. Martori, Teofil... și Seit Abdul pădurar. Ziua 13, luna octombrie, 1872 (1288)».

12. Marele preot judecător.

9. 1875, octombrie 26. — *Contract de închiriere.* (Fig. 9).

Dimensiunile, 23/15 cm.

Conținutul actului este următorul :

«În mahalaua Ceair, vecin într-o parte cu prăvălia lui Gheorghe... și într-o parte cu prăvălia lui Hagi Ivanciu... de Mihail Olteanu, cu acest an 92, din ziua de Sfântul Dumitru se închiriază pe o perioadă de doi ani cu una mie trei sute kuruși anual, din care am primit jumătate în mână acum iar restul de jumătate mi se vor plăti peste șase luni. Cu condiția ca la împlinirea anilor sus amintiți prăvălia să se elibereze și să se dea în primire în starea ei inițială. S-a redactat acest act în două exemplare și s-a predat în mîinile părților. 26 octombrie 1875 (1292)».

10. 1850, august 8. — *Hotărîrea Patriarhiei din Constantinopol, prin care primul stareț al mînăstirii Cocoș, Visarion, este repus în drepturile sale.* (Fig. 10).

Hîrtia documentului este groasă și lucioasă, scrierea este în greaca medievală.

Documentul are dimensiunile 57/40,05 cm.

«Anthymos, din mila lui Dumnezeu Arhiepiscop al Constantinopolului Noii Rome și Patriarh Ecumenic.

Prea Sfințite Mitropolit al Drystei (Durostorului), Prea Cinstite și Exarhe al Țărilor de la Dunăre, frate iubit în Duhul Sfînt și împreună slujitorule, și onorabili clerici, bine credincioși preoți și cinstiți întii stătători și folositori bătrîni și distinși binecuvîntați creștini ai eparhiei și ai orașului Tulcea ; har fie vouă și pace de la Dumnezeu. Deoarece mai înainte egumenul care se găsea acolo, al sfîntei Mînăstiri Cocoș, alesul între ieromonahi Visarion, a fost supus la pedeapsa opririi preoției lui, prin scrisoare bisericească, ca unul care s-a abătut de la îndatoririle proprii și s-a obrăznicit prin cuvinte nepotrivite și necuviincioase și a adus atingere caracterului Prea Sfințitului Episcop al Eumeniei, Fratelui nostru în Hristos Kyr Panaret, iar acum, după cîte am cunoscut, pocăindu-se de cele împotriva cărora a contravenit și înfățișînd recunoașterea de cele ce a cutezat (să facă) din nebăgare de seamă și din îngîmfare și cerînd iertare de la Prea Sfinția Sa, a cerut în același timp să obțină achitarea și iertarea lui, solicitînd aceasta și de la (sus) zisul Prea Sfințitul Episcop al Eumeniei ; pentru aceasta primind cu bunăvoință cererea lui, scriînd în Duhul Sfînt, hotărîm în Sinod împreună cu Prea Sfințitii Arhieriei și Prea Cinstiții din jurul nostru frații noștri iubiți în Duhul Sfînt și împreună slujitori, ca numitul prea cuvios între ieromonahi Kir Visarion, egumenul sfîntei Mînăstiri Cocoș, ca unul ce s-a căit de cele ce a păcătuit ca un om și care și-a cerut iertare, să fie iertat și binecuvîntat de Dumnezeu Domnul Atotțitorul, dezlegîndu-i-se și orice legătură și epitimie bisericească și (să fie) mai presus de epitimiile bisericești care au fost scrise sau rostite împotriva lui, și fără de vină și să aibă preoția lui lucrătoare neîmpiedicată (de nimic) ca și mai înainte contribuînd și

slujind și cinstit fiind ca preot al Dumnezeului celui Preaînalt de toți, sărutîndu-i mîna cu evlavie și dîndu-i toate veniturile și drepturile ce îi aparțin, iar harul lui Dumnezeu și mila lui nesfîrșită, împreună cu binecuvîntarea de la noi să fie cu voi toți. 1850, în luna august, indictionul 8».

Urmează semnăturile membrilor Sinodului.

11. *Act turcesc, copie în limba romînă, în care se menționează hotarele terenului dinprejurul mînăstirii.* (Fig. 11).

Scris cu litere chirilice și întărit cu două ștampile ale mînăstirii, cele mai vechi care se cunosc pînă astăzi.

Actul are următorul cuprins :

«Însemnare, într-această de jos împrejurare a monastirii... Pentru înscrisul și tapîea ce s-a dat Sfintei Monastiri Cocoșu de către D : Afus Efendi pentru hotarele dinprejurul Monastirii prin semnele adecă ce să arată hotărîte de slujbașii împărătești. Care sînt înșămnate anume. — 1^l Din drumul spre care merge la baba Ghișa drept la deal la piatra roșie. 2^{le} Iar de acolo merge tot pe muche spre apus pînă unde să despart drumurile, al taingii cu al pîrlitii, 3^{le} de aicea înainte merge hotarul iar pe muche împrejur pînă-n dealul Cocoșului, 4^{le} de acolo merge iar pînă la baba Ghișa în prejur, unde să împreunează de jur împrejur tot hotarul Sfintei Monastiri Cocoșu. Care s-au hotărît de... și conacul orașului Saccea».

Pr. IOAN DRAGOMIR

EPISCOPUL DIONISIE ROMANO, PRIMUL DONATOR AL BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMINE

Cele dintii fonduri ale bibliotecii Societății academice romine — cum s-a numit în primii ani Academia Română — au fost constituite mai ales din donații. Inceputul acestor donații l-a făcut unul dintre cei mai de vază membrii ai Societății, învățatul cărturar ardelean Timotei Cipariu, cunoscut ca mare iubitor de cărți și posesor al unei foarte valoroase biblioteci personale.

În ședința din 10 august 1867 a fost prezentată Societății o scrisoare a lui Cipariu, prin care oferea pentru biblioteca acesteia un exemplar din revista sa «Arhivu pentru filologia și istoria», promițând că «va trimite și celelalte numere ce vor ieși de aci înainte, precum și alte opuri literare, ce a dat și va mai da»¹. La scurt timp după aceasta, în ședința din 23 septembrie 1867, se aduce la cunoștință că «dl. canonic T. Cipariu oferă societății» alte două opere ale sale: *Principia de limba și de scriptura* și *Discurs ținut în adunarea generală a Asociațiunei romane transilvâne*, care se primesc cu mulțumire².

Aproape toți membrii Societății îi urmează exemplul, dăruind sporadic opere ale lor sau cărți științifice din domeniile care îi preocupau, eventual unele publicații a căror lipsă era mai mult simțită în activitatea de la început a Societății. Printre aceștia, în primii zece ani, se remarcă mai ales: Al. Odobescu, V. A. Urechia, August Treboniu Laurian, M. Kogălniceanu și I. Ghica.

În același timp se ivesc și alți donatori, dinafara instituției, care adeseori dăruiesc un număr mare de cărți și uneori chiar întreaga lor bibliotecă, cum sînt: Dionisie Romano, Ghenadie Popescu, G. Adrian, lt. col. Alexandru Asaki, episcopul Melchisedec, D. A. Sturduza, Teodor Codrescu etc.

În general, pînă la înființarea depozitului legal, în anul 1885, fondul bibliotecii a crescut mai mult prin donații. La sfîrșitul sesiunii din toamna anului 1871, de pildă, biblioteca se compunea din 263 cărți, în 446 volume, dintre care 308 volume donate și 138 volume cumpărate³. Iar în anul 1891, la împlinirea a 25 de ani de existență a Academiei Romine, diferența dintre numărul cărților primite în dar și al celor cumpărate era și mai mare. La

1. „Analele Academiei Romine”, s. I, 1. (1867—1869), p. 83.

2. *Ibidem*, s. I, 1 (1867—1869), p. 113.

3. *Ibidem*, s. I, 4. (1871), p. 190—200: *Situațiunea bibliotecii Societății academice romine la 15/27 septembrie 1871.*

acea dată biblioteca posedă un număr de 40.436 volume, dintre care 33.437 donate și 6.255 cumpărate⁴.

*

Prima donație mai mare, prin care s-au pus de fapt bazele Bibliotecii Academiei, a fost aceea a episcopului de Buzău Dionisie Romano.

Pe Dionisie l-a interesat îndeaproape înființarea Societății academice române.

El a participat la prima ședință de lucru a acesteia, din 18 august 1867, alături de episcopul Melchisedec al Dunării de jos, de C. A. Rosetti și de ministrul G. Adrian.

În această ședință — care s-a ținut într-un cadru solemn și în prezența unui public numeros — August Treboniu Laurian, membru al societății «din România de dincoace de Milcov», luând cuvântul pentru a face un scurt istoric al ideii «pentru formarea unei societăți literare române», a vorbit între altele și despre biblioteca marelui bibliofil Constantin Cornescu Oltelnicianu, care «conținea monumente remarcabile pentru limba și literatura românească», exprimându-și regretul că aceasta s-a pierdut. La sfârșitul ședinței a luat cuvântul și episcopul Dionisie, care, după ce a făcut un entuziast elogiu limbii române — adeseori părăsită în trecut de pătura «înstruită» —, aduce la cunoștința Societății că biblioteca lui Oltelnicianu nu s-a pierdut, cum spusese antevorbitorul, adăugând următoarele: «Nu s-a pierdut, domnilor, ea este la mine și sînt fericit de a o putea pune la dispozițiunea societății literare». Această știre și promisiunea care o însoțea au fost primite «cu cele mai entuziaste și prelungeite aplauze»⁵.

Unul dintre cei mai entuziaști a fost de bună seamă filologul Timotei Cipariu, care cunoștea valoarea bibliotecii lui Oltelnicianu. Iată modul cum descrie el momentul acesta în revista sa: «În urmă, prea demnul episcop al Buzăului, părintele Dionisie, într-o cuvîntare însuflețită umplu de bucurie inimile tuturor, spunîndu-ne în cuvinte dulci și energice: Că n-a pierit biblioteca Oltelnicianului, acel tezaur rar al vechii literaturi române, de a cărui pierire se văiera d. Laurian în cuvîntara sa, ci că acel tezaur e scăpat și se află în posesiunea sa, iar s. sa îl oferă acestei tinere societăți; — și mulțumind oratorilor societății că în discursurile lor au recunoscut meritele bisericii române în conservarea limbii naționale»⁶.

Bucuria produsă de faptul că biblioteca lui Oltelnicianu nu s-a pierdut, ca atîtea alte biblioteci din trecut, era întemeiată, deoarece era una dintre cele mai mari și mai valoroase biblioteci particulare din acea vreme. Acest bibliofil nutrise o mare pasiune pentru strîngerea cărților și manuscriselor românești vechi, de care socotea că avea nevoie la întocmirea unui dicționar etimologic al limbii române, pe care dorea să-l întocmească și în acest scop sacrificase o mare parte din averea sa⁷.

Acum aceste cărți și manuscrise puteau fi de mare folos membrilor societății, care aveau ca sarcină de bază — conform Regulamentului ei — «a) de a determina ortografia limbii române, b) de a elabora gramatica limbii române, c) de a începe și realiza lucrarea dicționarului român».

Acest lucru îl va fi îndemnat fără îndoială pe I. C. Massim să propună, în ședința din 23 august 1867, ca, «după ce în procesul verbal al ședinței I s-a uitat a se face mențiune despre donațiunea bibliotecii Oltelnicianu, făcută de p. episcop al Buzăului Dionisie, în procesul verbal al ședinței prezente să se constate această lacună»⁸.

Cît de mult era preocupată Societatea să strîngă cărțile românești vechi se poate vedea și din «Programa pentru strîngerea materialului necesar la lucrările dicționarului român», prezentată în ședința din 24 septembrie 1867 și în care se prevede că aceasta va căuta să-și

4. *Ibidem*, s. II, 13 (1890—1891), p. 212, în: *Raport asupra activității Academiei Române cu ocaziunea serbării de 25 ani a existenței sale. 1866—1891*.

5. „Rominul“ XI (1867), p. 665—666: „*Intîia ședință a Societății literare*“.

6. „Arhivul pentru filologia și istoria“, (1867), nr. 9, p. 161.

7. Vezi: Ioan Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a secolului al XIX-lea: Căpitanul Constantin Oltelnicianu*, în „*Studii și cercetări de bibliologie*“, III (1960), p. 129—152 (și *Extras*), și Ioan Lupu, *Date noi privitoare la bibliofilul Constantin Oltelnicianu*, în „*Studii și cercetări de bibliologie*“, V. (1963), p. 79—105 (și *Extras*).

8. „*Analele Academiei Române*“, s. I, 1 (1867—1869), p. 58.

procure cărțile apărute pînă la 1720, iar pentru cele publicate între 1720—1830 să întocmească un «catalog cît se poate de exact», precum și din graba lui Cipariu de a prezenta în ședința următoare, din 25 septembrie, «catalogul cărților vechi ce posedă, care se transpune la delegațiunea academică spre a se lua în considerațiune la strîngerea cărților vechi, în conformitate cu dispozițiunile ședinței precedente», lucru amintit și de I. C. Massim în ultima ședință a sesiunii, ținută la 27 septembrie 1867⁹.

Pentru a intra cît de repede în posesia cărților promise de Dionisie, delegația Societății îi adresează acestuia la 3 februarie 1868 o scrisoare, prin care îi amintește de «angajamentul» de a pune la dispoziția Societății biblioteca lui Oltelnicianu, rugîndu-l «să o predea, cu un catalog dublu, în primirea trimisului ei D. Iarcu, care va da și recipisă de a ei primire»¹⁰.

Dimitrie Iarcu, contabilul și bibliotecarul Societății, se duce la Buzău abia pe la sfîrșitul lunii iunie. El primește de la Dionisie cărțile promise, împreună cu o scrisoare (fig. 1) datată 27 iunie 1869, în care acesta arată că trimite un număr de «73 bucăți cărți romîne, ce mi s-au părut mai importante scopului pentru care se oferă». La sfîrșitul scrisorii donatorul adaugă: «Dacă on. Delegațiune crede că ar mai avea trebuință și de alte cărți din alte limbi, precum și de manuscrite, voi fi gata a răspunde la cerere». Scrisoarea a fost însoțită de o *Listă de cărțile romîne date Societății Academice Romîne* (fig. 2), în care cărțile sînt descrise în cadrul a patru rubrici: 1) numărul de ordine, 2) anul de apariție, 3) autorul și 4) titlul cărții și locul de tipărire¹¹.

Drept recunoștință pentru prețioasa donație, delegația a hotărît să dea publicității în *Monitorul oficial un Act de mulțumire*, prin care să exprime «mulțumiri publice P. S. sale episcopului de Buzeu, Dionisiu, care prin adresa cu care trimite Societății academice romîne sus numitele 73 de volume, promise a trimite mai în urmă și cîte alte cărți sau manuscrite, interesante pentru Societate, mai posedă în Biblioteca P. S. sale»¹².

În cele din urmă, la 23 august 1868, delegația academică romînă îi trimite lui Dionisie următoarea scrisoare de mulțumire:

«Delegațiunea academică romînă răspunzînd la adresa P. S. voastre, prin care îi trimiteți 73 de bucăți din prețioasa colecțiune a răposatului Oltelnicianu, n-are îndestule expresiuni spre a vă mulțumi de frumoasa și neprețuita donațiune ce cu atîta generozitate faceți Societății academice romîne și totdeauna vă aduce dinainte mulțumiri și pentru oferta ce-i faceți de a mai dărui și alte cărți tipărite și manuscrite din cîte societatea va afla că pot servi la scopul instituțiunii sale. Delegațiunea nu cunoaște alt mijloc de a vă mulțumi pentru generoasa P. S. voastre faptă, decît rugîndu-vă să primiți a fi propus ca membru onorar al Societății academice și să-i împărtășiți răspuns dacă dați învoirea P. S. voastre la aceasta»¹³.

Printr-o scrisoare, avînd data de 30 august 1868, Dionisie răspunde afirmativ, adăugînd că se va sili și în viitor a face tot ce va putea pentru a merita onoarea ce-i face Societatea¹⁴.

În modul acesta Dionisie a ajuns primul membru onorar al noii Societății academice. Faptul acesta a fost anunțat de secretarul ei general, A. T. Laurian, prin darea de seamă citită în ședința solemnă din 27 septembrie 1868, arătînd că donatorul «a împlinit generoasa promisiune făcută cu ocazia deschiderii sesiunii anului trecut, de a da în dispozițiunea societății prețioasa bibliotecă de vechi cărți romînești, culesă de răposatul Constantin Cornescu Olteniianu», adăugînd că «aceste rare monumente ale literaturii romîne vor servi filologilor noștri de fîntîni din care ei se pot adăpa cu abundență în adoperațiunile lor». În încheiere el anunță că Societatea, alături pentru numeroasele servicii făcute instrucțiunii publice, cît și pentru această «faptă demnă de un prelat romîn», a crezut de dator să a-l numi «membru onorar al Societății academice romîne»¹⁵.

9. *Ibidem*, s. I, 1 (1867—1869), p. 116—117 și 127.

10. Arhiva Academiei R. P. Romîne, Dos. A—5/1867, (fost A—6/1867), f. 12-r.

11. *Ibidem*, f. 13—15. — Textul scrisorii a fost publicat în: I. Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a secolului al XIX-lea: Căpitanul Constantin Oltelnicianu*, p. 141.

12. *Ibidem*, f. 23. — Textul actului a fost publicat în: I. Lupu, *op. cit.*, p. 141.

13. Ciorna scrisorii se află în Arhiva Academiei R. P. Romîne, Dos. A—5/1867, f. 20-r.

14. Originalul scrisorii se păstrează tot acolo, f. 21-r.

15. „Analele Academiei Romîne”, s. I, 1 (1867—1869), p. 173.

În *Lista* cu care s-a predat prețioasa donație a lui Dionisie, cărțile sînt așezate pe secole, în ordinea cronologică a anilor, iar la urmă sînt înșirate cele «fără scoarță și dată». Pentru secolul al XVII-lea se dau 11 volume, pentru secolul al XVIII-lea 19 volume, pentru secolul al XIX-lea 12 volume, iar neidentificate 32 volume; în total sînt descrise în mod foarte sumar 73 de volume.

Ulterior D. Iarcu a întocmit un inventar mai amănunțit al donației, care — deși lucrat cu destulă superficialitate — cuprinde ceva mai multe date bibliografice, oferind astfel puțința unei identificări mai ușoare a multora dintre cărțile neidentificate sau greșit descrise¹⁶. Ceva mai târziu Iarcu introduce aceste cărți în ediția a doua a *Bibliografiei* sale¹⁷, adăugînd cu acest prilej alte cîteva lămuriri și date asupra lor.

Confruntînd *Lista* lui Dionisie, *Inventarul* lui Iarcu și *Bibliografia* acestuia cu *Bibliografia Romînească Veche* și cu fondul de cărți romînești vechi din Biblioteca Academiei R. P. Romîne, am izbutit să identificăm cea mai mare parte din aceste cărți¹⁸.

Donația lui Dionisie l-a interesat în mod deosebit pe T. Cipariu, căruia Societatea academică îi dăduse ca sarcină «citirea cărților dinainte de 1720 și scoaterea din ele a cuvintelor sau accepțiunilor de cuvinte, cum și a formelor, ce nu se află în dicționarele publicate pînă astăzi»¹⁹. Aflînd de primirea cărților donate de Dionisie, Cipariu cere să i se trimită lista lor. La 31 decembrie 1868 primește de la secretarul general al Societății, A. T. Laurian, o scrisoare, la care este alăturată și lista cerută, pe care o publică în revista sa cu titlul *Catalog*²⁰.

În *Catalogul* publicat de Cipariu cărțile sînt înșirate, cu cîteva excepții, în aceeași ordine ca și în *Inventarul* lui Iarcu. Multe din ele au menționat locul de apariție, ca în *Lista* lui Dionisie. În dreptul cîtorva titluri se află însă unele amănunte în plus față de aceste două izvoare amintite și care pot ajuta la identificarea cărților respective. Este posibil ca unele dintre aceste mențiuni să fi fost făcute chiar de Cipariu, mai ales cele în paranteze rotunde.

Cu ajutorul acestora, și a unor investigații ulterioare, s-au mai putut identifica următoarele cărți din *Inventarul* lui Iarcu, care rămăseseră neidentificate sau aveau o identificare îndoielnică în articolul nostru amintit mai sus:

2. *Psaltire*, cu slavonesce în stîlpi.

B.R.V. — 70: Dosoftei, *Psaltirea slavo-romînă*. Iași, 1680. — În *Catalogul* lui Cipariu cartea poartă mențiunea «cu slav. în colonne (Dosoteiu)», ceea ce poate îndreptăți anularea semnului de întrebare, pus la prima identificare.

4. *Cazania*. —

În *Catalogul* lui Cipariu, cartea poartă mențiunea «de Varlaam, fol. (de Iași)», așa încît poate fi socotită ca sigură identificare făcută anterior: B.R.V. — 45: *Carte de învățătură*. Iași, 1643. (Cazania lui Varlaam).

5. *Testamentul Nou*.

B.R.V. — 64: *Noul Testament*. Bălgrad (Alba-Iulia), 1648. — În *Catalog*, în continuarea titlului, se află mențiunea: «fol. (de A. Iulia)».

17. *Molîțelnic* sau pravila preoților.

B.R.V. — 72: Dosoftei, *Molîțelnic de'nțăles*. Iași, 1681. — În *Catalog*, în dreptul titlului, se află mențiunea: «Iași». Exemplarul care formează dubletul I al cotei B.R.V. — 72 din fondul de cărți romînești vechi al Bibliotecii Academiei R. P. Romîne are multe sublinieri, semne marginale și însemnări făcute cu creion cărămiziu de Constantin Oltelni-

16. *Ibidem*, s. I, 4 (1871), p. 190—200: *Situațiunea Bibliotecii Societății Academice Romîne la 15/27 septembrie 1871*.

17. *Dimitrie Iarcu, Bibliografia cronologică romînă... 1550—1873*. Edițiunea a doua. Bucuaresti, 1873.

18. Cf. I. Lupu, *Un bibliofil din prima jumătate a veacului al XIX-lea*, p. 143—147.

19. „Analele Academiei Romîne”, s. I, 1, (1867—1869), p. 116.

20. „Arhivul pentru filologia și istoria”, 1869, nr. 25, p. 489—490.

ceanu, ceea ce dovedește că a fost adus din biblioteca lui Dionisie, și deci confirmă identificarea veche.

24. *Orașele și satele Valachiei.*

Insemnare alfabetică a orașelor și satelor a tot prințipatului Valului cu arătarea județelor și a plășilor sau plaiurilor. — Liste alphabétique des villes et villages... București, Fr. Walbaum, [1838 ?]. — Unele exemplare, cu titlul schimbat, au mențiunea: «(Suplement la «Almanahul cărții și al statului» pentru 1840)».

26. *Pravila și Molitfel. slavon.* 7148 (1640).

Prima carte a fost identificată ca fiind *Pravila de la Govora*, din 1640. *Molitfelnicul* slavon este de fapt: B.R.V. — 116: *Molitvenic*. Buzău, 1699. — Exemplarul dăruit de Dionisie, legat împreună cu *Pravila* de la Govora, a fost desfăcut de aceasta și trecut ca dubletul 2 al cotei de mai sus. Textul cărții este în limba română și slavonă.

42. *Ceaslovu mare.* 7254 (1746).

În *Catalog* este trecut, la nr. 44, astfel: «*Ciaslovu mare.* 1745. 7254, Buzău, fol.» Deoarece nu se cunoaște o astfel de carte apărută la Buzău în anul respectiv, socotim că se poate păstra vechea identificare: B.R.V. — 241: *Ceaslov*. Rădăuți, 1745.

51. *Psaltire.* 1756.

Indicația: «Buzău» din *Catalog* este probabil greșită, așa că rămîne vechea identificare: B.R.V. — 301: *Psaltire*, București, 1756.

În urma tuturor identificărilor făcute, se poate constata că cele 73 volume dăruite de Dionisie cuprind 80 de titluri de cărți, în 82 exemplare, dat fiind că două dintre cărți s-au dăruit în dublu exemplar (B.R.V. — 60: *Psaltirea*. Bălgrad, 1651 și B.R.V. — 147: *Antologhion* Rîmnic, 1705). Diferența dintre numărul volumelor și al titlurilor se explică prin faptul că unele cărți au fost legate cîte două împreună.

Repartizate pe secole, ele se prezintă astfel: din secolul al XVI-lea 1 carte (*Psaltirea slavo-română*, tipărită de Coresi la 1577); din secolul al XVII-lea, 21 de cărți; din secolul al XVIII-lea, 36 de cărți și din secolul al XIX-lea, 14 cărți. Neidentificate au mai rămas 8 cărți (nr. 9, 10, 11, 15, 18, 21, 22 și 45 b).

Aceste cărți au reprezentat primul fond important al Bibliotecii Academiei și totodată începutul unei acțiuni sistematice și pasionate, dusă cu multă stăruință în decursul deceniilor următoare, pentru a strînge în această bibliotecă cît mai multe din cărțile românești vechi, pe cale de a dispărea cu totul, — precum și întreagă producție curentă a tiparului românesc de pretutindeni.

În modul acesta, pe bună dreptate, putea spune secretarul general al Societății în raportul său din ședința de la 14 septembrie 1870, aruncînd o privire retrospectivă asupra activității acesteia: «Biblioteca Societății, cu începutul anului al doilea se învațuți cu prețioasa, colecțiune de cărți vechi romîne, colecțiune donată de demnul prelat și membru onorar al Societății, părintele episcop al Buzăului, Dionisiu»²¹.

Multe din aceste cărți se aflau într-o foarte proastă stare de conservare, ceea ce l-a determinat pe V. A. Urechia ca, în ședința plenară din 1 septembrie 1871, să facă observația că «în biblioteca Societății sînt unele cărți și, în special, cărțile dăruite de episcopul din Buzău, care ar trebui legate, căci altminterlea s-ar putea pierde multe foi din ele, ceea ce ar fi o mare daună, mai ales fiind cărțile foarte rare²² și de o valoare însemnată pentru

21. „Analele Academiei Romîne“, s. I, 3 (1870), p. 147.

22. O tristă imagine despre cum se distrugau în trecut multe biblioteci și cît de rare ajunseseră cărțile românești vechi la vremea arătată se poate desprinde din raportul făcut de prof. Barbu Constantinescu, bibliotecarul Bibliotecii Seminarului Central din București, la cererea pe care Societatea academică i-a adresat-o la 25 noiembrie 1868, de a-i comunica ce cărți românești vechi se află în acea bibliotecă. Cităm din acest raport, avînd data de 27 decembrie 1869, următoarele: „Biblioteca Seminarului, odată fostă a Mitropoliei... renumită pe la începutul veacului acestuia, a suferit în anii din urmă de un vandalism fără exemplu, în care timp mai toate cărțile și manuscriptele romîne au dispărut din bibliotecă“. În continuare, în

vechea literatură română» și să propună ca «la suma pentru cumpărarea de cărți să se mai adauge oarecare sumă pentru legarea cărților». Propunerea este acceptată și în bugetul pentru gestiunea 1871/72 se trece pentru cumpărarea și legarea de cărți suma de 2500 lei, în loc de 1000 lei cât se prevăzuse la început²³.

Totodată, comisia ad-hoc care a întocmit raportul despre «Starea Bibliotecii Societății Academice Române la 1 august 1871» face cunoscut că dintre cărțile dăruite de Dionisie «21 bucăți trebuie neapărat restaurate pentru că copertele lor sînt stricate, firele desprinse, călcîiele rupte și mîncate de cari», iar comisia «crede că necesitatea restaurării acestor cărți este destul de motivată prin aceea că ele sînt vechi și rare»²⁴.

Nu știm ce și cîte cărți românești vechi, mai puțin «importante», adunate de Oltelniceanu, au fost reținute de Dionisie ca «nefiind corespunzătoare scopului pentru care se oferă». Este sigur însă că «manuscrisurile» și cîteva mii de volume «de cărți din alte limbi» strînse în cursul vieții sale de acel mare bibliofil, au rămas mai departe în posesia lui Dionisie și au intrat în Biblioteca Academiei mult mai tîrziu, o dată cu întreaga lui bibliotecă²⁵.

După primirea acestui lot de cărți aduse de Iarcu, ele au fost înglobate în Biblioteca Societății și li s-a lipit o etichetă tipărită cu următorul cuprins: DIN BIBLIOTECA EPISCOPULUI DIONISIE BUZEU. SUMA DE ... Pe multe cărți din donația lui Dionisie se mai păstrează încă aceste etichete, iar pe unele dintre ele este completat cu cerneală, în dreptul sumei, cifra 73, a cărei semnificație exactă ne-a rămas necunoscută.

Societatea academică nu s-a grăbit să se folosească, în continuare, de generoasa ofertă făcută de Dionisie în prima ei ședință de lucru și în scrisoarea cu care a trimis cărțile.

Din darea de seamă a ședinței și din scrisoare, sensul donației apare oarecum nelămurit, dînd posibilitatea unor interpretări felurite. În ședința respectivă se pare că Dionisie oferise biblioteca lui Oltelniceanu, iar în scrisoare el oferea «și alte cărți din alte limbi, precum și manuscrise», de care «on. Delegațiune crede că ar mai avea trebuință», însă fără să specifice dacă este vorba de cărți și manuscrise care au aparținut aceluia sau sînt din biblioteca sa proprie. Folosindu-se de această lipsă de precizie, conducerea Societății în *Actul de mulțumire* și în scrisoarea prin care i se propune donatorului să accepte a fi ales membru onorar, ea mulțumește atît pentru cărțile trimise cît și pentru că donatorul, prin scrisoarea sa, «promite a trimite mai în urmă și cîte alte cărți sau manuscrise, interesante pentru Societate, mai posedă în biblioteca sa «sau — cum se exprimă în scrisoarea amintită mai sus — «pentru oferta ce-i faceți de a mai dăruii și alte cărți tipărite și manuscrise din cîte societatea va afla că pot servi la scopul instituțiunii sale».

Abia după moartea lui Dionisie, în anul 1873, Societatea s-a preocupat să valorifice promisiunea donatorului. În prima ședință de lucru din sesiunea anului 1873, ținută la 13 august, prin raportul Delegațiunii, se anunță moartea acestuia, în termenii următori: «Nu mai e [de] asemenea între noi P. S. Dionysiu, episcopul de Buzău, dară meritele lui literare și donațiunea ce a făcut bibliotecii Societății vor perpetua amintirea numelui său²⁶. Iar în ședința din 25 august, I, Massim, raportorul comisiei de cinci, însărcinată cu cercetarea raportului Delegației, spune între altele: «Credem că nu am putea mai bine onora memoria P. S. Dionysiu decît luînd măsuri ca să depunem societății și restul de prețioase cărți vechi și documente naționale ce posedă neuitatul prelat în biblioteca sa și pe care cu afla generozitate le-a oferit toate societății,

raport se spune că în bibliotecă există numai 5 cărți românești vechi, apărute pînă la 1800, 3 manuscrise și 4 cărți slavone, avînd și text românesc, tipărite în țara noastră pînă la aceeași dată. Vezi: Arhiva Academiei R. P. Romine. Dos. A. 5/1867, f. 106—108.

23. „Analele Academiei Romîne“, s. I, 4 (1871), p. 99 și 101.

24. *Ibidem*, s. I, 4 (1871), p. 107.

25. Oltelniceanu posedase probabil toate cele 12 volume ale *Mineului* tipărit la Buzău, în 1869. Dintre acestea, volumele pe ianuarie-iunie și octombrie-noiembrie fuseseră aduse de Iarcu, dar volumul pe iulie-septembrie, avînd numeroase sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi făcute de Oltelniceanu, a rămas la Buzău și a intrat în Biblioteca Academiei probabil o dată cu restul bibliotecii lui Dionisie. N-am putut descoperi însă în această bibliotecă volumul pe luna decembrie.

26. „Analele Academiei Romîne“, s. I, 6 (1873), p. 8.

dar din care numai o parte s-au putut aduce și depune în biblioteca noastră»²⁷. De data aceasta conducătorii Societății academice interpretau oferta lui Dionisie ca referindu-se la întreaga sa bibliotecă. Nu știm ce măsuri s-au luat atunci în această privință, însă ele au fost de bună seamă tardive, căci după moartea lui Dionisie soarta bibliotecii sale a trecut printr-o serie de peripecii dramatice, determinate de un lung proces între stat și moștenitorii lui, care a durat mai bine de 20 de ani și abia în 1897 ea a fost adusă la Biblioteca Academiei Române.

Socotim că — înainte de a urmări soarta bibliotecii — este necesar să arătăm pe scurt împrejurările prin care acest modest călugăr de la Mănăstirea Neamț a ajuns să dobândească gustul bibliofiliei și să-și alcătuiască una din cele mai mari biblioteci particulare din vremea aceea, precum și care vor fi fost «numeroasele servicii făcute instrucțiunii publice» și «meritele lui literare», care — pe lângă donația amintită — au determinat Societatea academică română să-l aleagă ca membru onorar al ei.

*

Viața și activitatea lui Dionisie Romano este în general destul de bine cunoscută, datorită unor studii monografice amănunțite care s-au scris despre el²⁸.

S-a născut în Transilvania, în comuna Săliște, din apropierea orașului Sibiu, la 29 iulie 1806, din părinții Ionaș și Marina Roman²⁹, țărani, și a primit la naștere numele Dumitru.

După moartea tatălui său, mama lui, după ce a căsătorit pe fiica ei Stanca, a trecut pe la 1820 în Moldova, retrăgându-se la Mănăstirea Agapia. Ea aduse cu sine și pe fiul său Dumitru, pe atunci în vârstă de 14—15 ani și îl dădu la Mănăstirea Neamț spre învățatură și călugărire. În anul 1923 acesta intră în cinul călugăresc sub numele de Dionisie.

Inzestrat de la natură cu un spirit vioi și cu o dorință arzătoare de a cunoaște și a se instrui, tânărul monah a folosit fără îndoială în acest scop bogata bibliotecă a mănăstirii și va fi urmărit cu interes activitatea tipografică ce se desfășura acolo în acel timp, ajungând astfel să-și însușească o sumă de cunoștințe mult superioare vârstei lui și mediului în care trăia. Afund că s-a redeschis școala românească de la Sfântu Sava din București, încearcă să obțină de la forurile superioare să fie trimis și el la învățatură acolo, dar neizbutind în străduințele lui, se hotără să plece din mănăstire fără învoire. În anul 1826 el plecă pe jos la București. Acolo încercă să obțină aprobarea și ocrotirea mitropolitului, dar fu refuzat și de data aceasta.

Dorința de învățatură care se aprinsese în sufletul lui, îi dădu atunci curajul să rămână în București pe propria sa socoteală, căutându-și protectori și posibilități de a-și asigura existența.

Izbuti să primească un post de lucrător tipograf la tipografia de la Cișmeaua lui Mavrogheni, proprietatea boerilor Clineanu și Topliceanu, ceea ce ne determină să credem că învățase ucenicia tipografică încă pe când se afla la Mănăstirea Neamțu. Această tipografie desfășura pe atunci o vie activitate tipografică, pe care și-o disputa cu Tipografia Mitropoliei din București, lăsându-i acesteia cărțile religioase, iar ea rezervându-și cărțile cu caracter laic³⁰.

Dionisie va fi citit cu interes cărțile care se tipăreau acolo, dar pe măsura timpului liber pe care i-l lăsa ocupația sa tipografică, urmărea și cursurile care se țineau la Sfântu Sava.

27. *Ibidem*, s. I. 6 (1873), p. 25.

28. Conf. Ep. Melchisedec, *Biografia prea sfințitului Dionisie Romano, episcopul de Buzău* (Extras din „Analele Acad. Rom.”, seria II, t. V, secția II Memorii și notiții), București 1882; Gh. Popescu, *Viața și activitatea lui Dionisie Romano, episcop de Buzău, 1859—1873*, București, 1998, 163 p.; Gabriel Cocora, *Episcopul Dionisie Romano, la 150 ani de la nașterea sa*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXV (1957), p. 327—350.

29. G. Cocora, *op. cit.*, p. 327.

30. În perioada 1825—1827 s-au publicat aci, printre altele, următoarele cărți: Paris Mumuleanu, *Characteruri*, 1825; Atanasie Staghiritul, *Prescurtarea istorii universale*, tom. I—IV, 1826—1827, *Oștirea franțezilor în Rossia la leat 1812*, 1826; Dimitrie N. Darvari, *Culegere de înțelepciuni*, trad. de Iancu Nicolae Moldovan, 1827; Neofit Vamva, *Elementuri de filosofie morală*, trad. de Const. Golescu, 1827.

Aici a cunoscut el pe Euimosin Poteca, «ieromonah și profesor de filosofie» la acea școală, care i-a fost un bun protector și îndrumător și căruia pentru aceasta i-a păstrat recunoștință toată viața. Într-o cuvîntare ținută mai târziu, în 1837, cu ocazia examenului de fine de an de la școala din Buzău, unde era atunci profesor, Dionisie îl numește «bunul meu învățator s. sa părintele arhimandrit Efosin, acela care cînd m-am înfățișat doritor de învățătură, mi-a înlesnit mijloacele și a îngrijit a mă folosi din bunele-i învățături. Acesta o mărturisesc plin de recunoștință»³¹.

În răstimpul de la 1828 pînă la 1831, cînd școala de la Sfînta Sava își întrerupe activitatea, Dionisie își găsește un alt protector plin de bunăvoință, pe episcopul de Argeș, Ilarion, care îl luă la sine și-l făcu diacon. Ilarion era una din puținele figuri ecleziastice progresiste ale vremii. El a sprijinit mișcarea de la 1821 și a fost unul din sfetnicii cei mai apropiați ai lui Tudor Vladimirescu. Avea o cultură deosebită, cunoștea mai multe limbi străine, printre care greaca, franceza și germana și era un bun orator. Îi plăcea mult să citească și era un bibliofil pasionat.

C. D. Aricescu ne informează cu oarecare naivitate admirativă că în biblioteca lui Ilarion figurau toți scriitorii sacri și profani, din diferite epoci și de diferite culori. Librarul Valbaum era însărcinat a-i trimite toate cărțile ce primea din străinătate, fără deosebire³².

Cît timp a stat pe lângă Ilarion, Dionisie «s-a ocupat cu studiul, a deprins bine limba franceză, în cîlva și limba greacă modernă, și prin neconținută citire și-a dobîndit o proviziune bunicică de cunoștințe»³³, ajutat fiind de acesta, după cum reiese din cuvîntarea pe care a rostit-o la moartea lui, cu care prilej spune că «în ceasurile libere ale sale se ocupa la a mea învățătură, pe care o mărturisesc cu recunoștință»³⁴.

Aceste două personalități și împrejurările prin care a trecut în tinerețe au influențat puternic pe tînărul dornic de o pozitivă orientare în viață. Exemplul celui dintîi îi va fi insuflat dorința de a scrie și de a traduce cărți, de la al doilea va fi primit dorința de a cultiva arta oratoriei, care pe atunci juca un mare rol în cariera unui ecleziastic, dar mai ales dragostea de cărți și dorința de a le aduna într-o bibliotecă personală, iar din practica de tipograf a dobîndit îndemnul, curajul și iscusința de a desfășura, de cîte ori a avut prilejul, o bogată activitate tipografică și de difuzare a cărții, care i-a adus fără îndoială și unele beneficii materiale.

La sfîrșitul anului 1831, deschizîndu-se la școala de la Sfîntu Sava un «curs normal» de trei luni, în vederea pregătirii primilor învățatori romîni pentru școlile ce urmau să se înființeze prin capitalele de județe, ierodiaconul Dionisie urmează acest curs, după absolvirea căruia este numit, «profesor național» la Buzău³⁵.

În timpul de la 1832 pînă la 1843, cît a profesat acolo, Dionisie a desfășurat o frumoașă activitate didactică, a construit două localuri de școală și a întocmit cîteva manuale școlare pentru cursul primar — traduse sau prelucrate din franțuzește —, precum și unele cărți pentru tineret.

A reactivat, în calitate de director, tipografia eparhială din Buzău, tipărind o serie de cărți și scoțînd primul periodic romînesc cu caracter moral-religios «Vestitorul besericesc», în colaborare cu profesorul Gavril Munteanu, de asemenea de origine ardeleană.

Totodată el arată un interes deosebit pentru înzestrarea școlii cu o bună și cît mai bogată bibliotecă. În anul 1840 «Vornicia din lăuntru a Țării Romînești» a trimis tuturor magistraturilor orașelor o circulară prin care le cere să se îngrijească de organizarea unor biblioteci pe lângă școlile de curînd înființate, dînd dispoziția să aloce anual din bugetul județului cîte 200 de lei pentru cumpărarea de cărți și să «tocmească a face înlăuntru, în încăperea școlii, un dulap închipuit în formă de bibliotecă, în lungime de un stîinjen și două palme, în lărgime de douăsprezece palme domnești, cu ușă în tăblii, fără geamuri»³⁶.

31. Arh. St. Buc., Min. Instrucțiunii, Dos. 6704/1837, f. 21-v; cf. și G. Cocora, *op. cit.*, p. 328.

32. C. D. Aricescu, *Istoria revoluției romîne de la 1821*, part. I, p. 52.

33. Melchisedec, *op. cit.*, p. 11.

34. Biblioteca Academiei R.P.R., *Doc. CMV* (fost Ms. rom. 1425), f. 197—198.

35. G. Cocora, *op. cit.*, p. 328.

36. Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, Dos. 2640/1840 I. A., f. 1 și f. 310. — Textul întreg

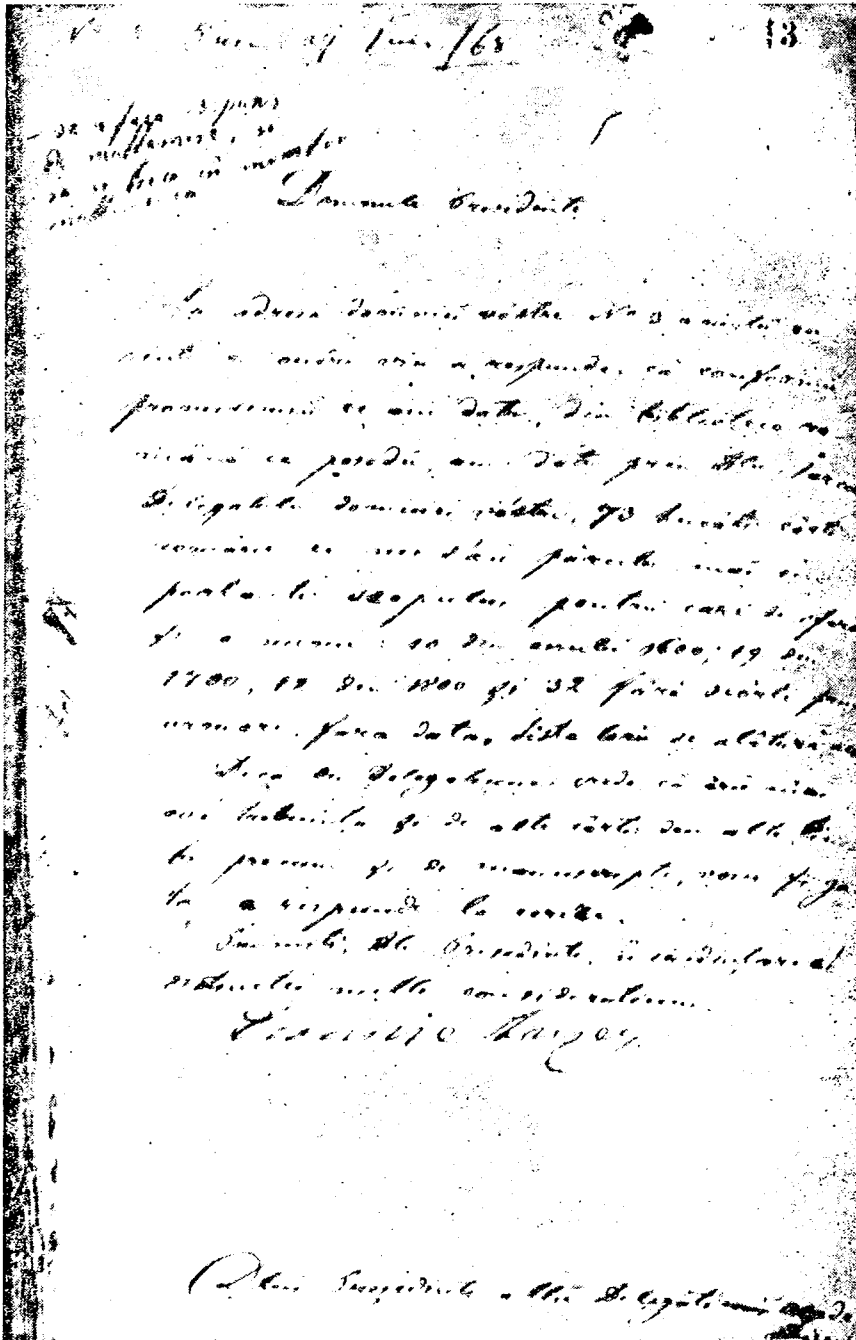

Fig. 1. Scrisoarea episcopului Dionisie Romano, prin care dăruiește Societății academice române, un număr de 73 buc. «cărți românești vechi. Poate fi socotită ca actul de naștere al Bibliotecii Academiei R. P. Române.

13

Lista de cărți române date Societății
Academice Române

Secole XVIII

1	1660	Pravila	Matthei	Bucurari	Geneva
2	1690	Batbine			Belgrad
3		Batbine			
4	1663	Apotele	Arhiepiscopul	Udrea	Bucurari
5	1692	Carana			Geneva
6	1693	Demostene	cu grecii		Bucurari
7	1699	Metodius			Bucurari
8	1698	Harmonia	episcopii		Bucurari
9		Idem	Polenarii	1700	Idem
10		Apotele	Geneva	1700	Idem
11	1694	Batbine			
<i>Secole XIX</i>					
1	1811	Metodius	1819		Geneva
2	1700	Tratatul	romanesco		Geneva

Fig. 2. Fragment din *Lista cărților române date Societății academice române*, care a însoțit cărțile dăruite.

Scrisoarea mea este...
 Întru Numele Sfântului și Unului Dumnezeu, Tatălului și Fiului și Spiritului Sfântului, întru
 unitate de persoane și de cult, și întru unitate de glorie și de domnie, întru
 eternitate și întru toate secolele. Amin.
 Prințule, întru Numele Sfântului și Unului Dumnezeu, Tatălului și Fiului și Spiritului Sfântului,
 cu mare bucurie și mulțumire am primit scrisoarea ta din ziua de azi, în care mi
 scriești că ai cumpărat biblioteca lui C. Oltelnicu. Aceasta este o mare binefăcătoare
 faptă, pentru că prin aceasta se va păstra și se va înmulți biblioteca noastră. Am
 răsunat de bucurie și am scris la părinții mei să se bucură și ei de această
 faptă bună. Întru Numele Sfântului și Unului Dumnezeu, Tatălului și Fiului și Spiritului
 Sfântului, întru unitate de persoane și de cult, și întru unitate de glorie și de domnie,
 întru eternitate și întru toate secolele. Amin.
 Dumnezeu să te ajute și să te păzească întru toate zilele vieții tale. Amin.
 Întru Numele Sfântului și Unului Dumnezeu, Tatălului și Fiului și Spiritului
 Sfântului, întru unitate de persoane și de cult, și întru unitate de glorie și de domnie,
 întru eternitate și întru toate secolele. Amin.

D. N.

M. D. Oltelnicu

C. Oltelnicu

Anul 1835.
 Solis 31
 Hra. N. S.

Fig. 3. Fragmente din scrisoarea arhimandritului Dionisie către episcopul Filotei al Buzăului, în legătură cu cumpărarea bibliotecii lui C. Oltelnicu.

(Faint handwritten text in Church Slavonic script)

Лъ бѣгоуи ии нѣмаи поимати оуи ѿ аѣи нѣмаи
нѣмаи. И ѿрѣзанѣхъ Маѣиѣ, нѣмаи
ѣрѣиѣ аѣи нѣмаи ѿрѣзанѣхъ
Сѣи нѣмаи.

Нѣмаи ѿрѣзанѣхъ ѿ аѣи нѣмаи
Сѣи нѣмаи ѿрѣзанѣхъ ѿ аѣи нѣмаи

(Autograph signature and date)
Дѣи нѣмаи ѿрѣзанѣхъ ѿ аѣи нѣмаи
1850

Fig. 4. Foaie din manuscrisul «Tilcuire din Apocalips», sec. al XVIII-lea, cu însemnarea autografă a posesorului său, arhimandritul Dionisie.

Pentru a se ușura alegerea cărților și pentru a încuraja producția tiparului național, se trimite pe la magistratură un catalog tipărit, cuprinzând un număr de 67 titluri de cărți românești, originale sau traduse, după care să se cumpere cărțile pentru acele biblioteci³⁷.

Dionisie se grăbește să comande mai multe din cărțile recomandate, dar constatând la primirea lor că lipsesc șase dintre ele, iar una este necompletă, și că în locul celor care lipsesc s-au trimis două cărți în dublu exemplar și una care nu era trecută în catalog, la data de 13 decembrie 1840, face cunoscut «Departamentului din lăuntru», prin intermediul magistratului de Buzău, că cele trimise din greșeală «se întorc», cerându-se «să se trimită cele ce au ieșit lipsă ca, completându-se numărul lor întocmai după catalog, să se dea în primire d-lui Profesorului spre a se depune în biblioteca școlii»³⁸.

În vederea păstrării cărților, se îngrijește de «tocmirea» dulapului pentru bibliotecă, solicitând și o sumă suplimentară de 32 lei pentru achitarea «zugravului» care urma să-l vâpsească în negru³⁹. Pentru *Harta României și Moldaviei*, primită o dată cu celelalte cărți, cere să se aprobă punerea ei în «pervaz cu sticlă»⁴⁰.

La 18 octombrie 1843 mai reclama încă «Departamentului din lăuntru să se trimită și rămășița cărților ce au ieșit lipsă la numărătoare, pentru care s-a încunoștințat cinst. Departament, cu nr. 732, anul 1840, decembrie 13»⁴¹.

Făcuse această reclamație deoarece Departamentul, la insistența Eforiei Școalelor, ceruse tuturor magistraților orașelor să trimită o listă cu numărul și titlul cărților aflate în bibliotecile școlilor, aceasta și pentru a urmări unde s-au neglijat pînă atunci dispozițiile date în această direcție.

Neprimind nici de data aceasta un răspuns, Dionisie întocmește un *Catalog de cărțile depuse în Biblioteca Școlii Normale din orașul Buzău*, pe care magistratul orașului îl înaintează cu un raport purtînd data de 13 martie 1844⁴². Catalogul cuprinde 68 de titluri, în 85 de volume, printre care *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior, *Istoria Prințipatului Țării românești* de Florian Aaron, volumul de *Poezii alese* al lui I. Văcărescu, cele 6 rapsodii din *Iliada lui Homer* traduse de C. Aristia, traduceri din Byron (8 vol.), V. Hugo (3 vol.), Molière (5 vol.), Alfieri (2 vol.), Lesage (2 vol.), Voltaire (1 vol.), Lamartine, (1 vol.), Florian (3 vol.), «Curierul de ambe sexe» etc.

Fără îndoială că, prin rîvna lui, biblioteca școlii din Buzău era una din cele mai bine înzestrate și păstrate dintre bibliotecile școlare din acea vreme.

În anul 1843 Dionisie părăsește școala din Buzău pentru a trece ca director la Seminarul central din București, unde a desfășurat, de asemenea, o activitate pedagogică remarcabilă, mai ales prin spiritul înnoitor în care ea a fost dusă.

Tot atunci el îndeamnă și sprijină materialicește pe Anton Pann, care era profesor la Seminarul central, ca să tipărească pentru elevii școlii de cîntăreți un manual de muzică, pe care acesta apoi i-l și închină⁴³.

În timpul revoluției de la 1848 el a activat atît pe tărîmul practic, cît și pe cel teoretic. Pentru sprijinirea ideologică a revoluției a tradus din franțuzește și a publicat *Cuvintele unui credincios* de F. de Lamennais, a cărui atitudine vehement critică și protestatară față de vechea orînduire și al cărui ton mesianic puteau să sprijine mișcarea,

al circulei a fost publicat în : V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, tom. II, p. 180 și în : Gh. Părnuță, *Știri noi despre primele biblioteci școlare*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, III (1960), p. 298—299 (cu unele greșeli de transcriere).

37. *Ibidem*, f. 164—165. — Aici se află un exemplar din *Catalog de cărți românești*, care poate fi considerat ca primul catalog tip pentru bibliotecile școlare din țara noastră.

38. *Ibidem*, f. 460 — Printre cărțile care lipsesc se află *Fabulele* lui Tichindeal, *Amfition* de Molière, *Dracul chiotp* de Lesage, *Antoni* de Al. Dumas. Cartea trimisă fără să fi fost înscrisă în catalog era *Culegere din scrierile lui Ioan Eliad*.

39. *Ibidem*, f. 438 și f. 463.

40. *Ibidem*, f. 405.

41. *Ibidem*, f. 612.

42. Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru. Dos. 2640/1840. II, B., f. 969—970.

43. Vezi Închinarea în : Anton Pan, *Prescurtare din bazul muzicii bisericesti și din Anastasimatar...* București, 1847, f. 1 nepaginată.

după cum și exercitaseră oarecare înfrîngere asupra conducătorilor ei⁴⁴. Ei închină «poporului român» această carte, pe care gazeta «Pruncul român» o anunță ca fiind «întîiul produs al tiparului liber». Pentru o cît mai largă difuzare, a ei, «traducătorul... a împărțit în dar jumătate [din] ediție»⁴⁵.

Dionisie a participat și la unele mișcări de stradă, după cum relatează în amintirile sale colonelul Lăcusteanu, un contemporan adversar declarat al mișcării: «...văzui preoții sfîntului altar... călări pe tunuri. Intre dînșii am cunoscut pe popa Ion sau Iosafat... și popa Dionisie, actualul episcop al Buzăului»⁴⁶.

Pentru atitudinea sa, după înăbușirea revoluției, a fost închis la Văcărești. După eliberarea din închisoare a emigrat în Transilvania, petrecînd cîtva timp pe la Brașov și Sibiu.

Reîntors în țară, se retrage la Mînăstirea Băbeni, unde «în singurătate» traduce unele capitole din *Geniul Creștinismului* al lui Chateaubriand, precum și din *Confesiunile și Meditațiunile* Fericitului Augustin, pe care le și publică.

Nu vom urmări cariera ecleziastică a lui Dionisie în calitate de stareț la Mînăstirea Sadova și apoi la Mînăstirea Neamț și Secu. Menționăm că în anii 1857—1858 s-a manifestat ca un unionist convins, ceea ce a avut ca urmare că după alegerea lui Cuza — pe care el o salută ca pe «o frumoasă aură de renaștere națională» —, a fost numit locotenent de episcop la Buzău și pentru puțin timp la Huși, iar în 1865 episcop pe viață la Buzău⁴⁷.

Secularizarea averilor mînăstirești a fost considerată de Dionisie ca un act național firesc⁴⁸.

În tot decursul vieții sale Dionisie a arătat un interes deosebit pentru carte, atît în privința alcătuirii și tipăririi, cît și în privința păstrării și difuzării ei.

Este autorul sau tîlmăcitorul unui număr de aproximativ 30 de cărți. În perioada 1850—1852 a publicat un al doilea periodic în genul «Vestitorului bisericesc», anume «Eco ecleziastic».

În timpul activității la Mînăstirea Neamțu reorganizează și tipografia, comandînd «pentru înlesnirea tiparului cărților, atît religioase, cît și scolastice, litere romîne și în alte limbi, la Praga»⁴⁹.

Reîntors la Buzău, se preocupă de îmbunătățirea și punerea în activitate a tipografiei, care rămăsese un timp în părăsire. Procură pentru ea un teasc de fier și litere noi și începe o bogată activitate tipografică și editorială⁵⁰. Printre cărțile editate acolo se află și *Evanghelia* și *Apostolul* publicate în 1869 și «acum întîia oară tipărite cu litere strămoșești», adică cu litere latine, ceea ce a dat ocazie unui vehement protest din partea mitropolitului Nifon, pentru că lucrul acesta ar fi fost «în contra canoanelor» și împotriva lui stau chiar «bunul simț și rațiunea». La care acuzație Dionisie răspunde că chiar bunul simț și rațiunea l-au îndemnat să tipărească aceste cărți cu litere latine, pentru că vechile cărți bisericești sînt tipărite «cu buchii, iar copiii învață cu litere» în școli⁵¹.

Pe lîngă activitatea tipografică proprie, Dionisie s-a interesat și de cea dusă de alții, dîndu-le sprijin material, cum am văzut că a făcut cu Anton Pann. A sprijinit astfel prin abonamente și ajutoare revista «Transilvania», condusă de G. Bariț, foaia «Ziua» a lui G. Sion și G. Barozzi și ziarul «Reforma» a luptătorului de la 1848 I. G. Valentinianu⁵². Numărul cărților tipărite din îndemnul său, prin supravegherea și cu cheltuiala sa, se ridică la aproximativ 30 de titluri.

44. D. Păcurariu, *Influente în literatura romînă* în „Contemporanul“, 1963, nr. 14, p. 3.

45. „Pruncul român“, 1848, nr. 25, p. 104.

46. *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, publicate... de Radu Crutzescu, București, 1935, p. 155.

47. Gh. Popescu, *op. cit.*, p. 52—65.

48. G. Cocora, *op. cit.*, p. 347.

49. „Gazeta de Moldavia“, 1856, nr. 22, p. 85, unde se publică un raport amănunțit al lui despre starea mînăstirii.

50. G. Cocora, *Tipografiile și tipăriturile de la episcopia Buzăului*, în „Biserica Ortodoxă Romînă“, LXXVII (1960), p. 297—299.

51. G. Cocora, *Episcopul Dionisie Romano...*, p. 343—344.

52. *Ibidem*, p. 344.

În privința colecționării și păstrării cărților, el a dovedit toată viața o grijă și o pasiune de adevărat bibliofil. Am văzut preocuparea lui de a înzestra școala din Buzău cu o frumoasă bibliotecă. Aceeasi grijă a manifestat-o de câte ori a avut sub răspunderea sa o școală și tineri de educat.

În timpul când era stareț la Mănăstirea Neamț a «regulat biblioteca și o sală de lectură în mănăstire, numind și un bibliotecar cu științele cerute», după cum reiese din raportul prezentat domnitorului Grigorie Ghica în 1856, când acesta a vizitat mănăstirea⁵³. Ceva mai înainte, plănuise împreună cu episcopul Filotei al Buzăului să înființeze o «bibliotecă obștească», socotind că locul cel mai potrivit pentru ea ar fi la această mănăstire⁵⁴. Iar când s-a întors la Buzău ca episcop, a arătat o atenție deosebită pentru dotarea bibliotecii gimnaziului de acolo. Se gândea chiar, în ultimul timp al vieții, să-și doneze cărțile bibliotecii acestei școli, ale cărei prime fonduri le înfirișase el însuși în anii tinereții⁵⁵.

*

Nu știm când a început Dionisie să adune cărți pentru a-și alcătui o bibliotecă proprie. Este probabil însă că amintirea bogatei și prețioasei bibliotecii a episcopului Ilarion, l-a urmărit tot timpul, iar dorința de a avea și el o astfel de bibliotecă i s-a trezit încă din tinerețe. Biograful de mai târziu al lui Dionisie, episcopul Melchisedec, ne spune despre el că «poseda o bibliotecă însemnată, bogată în cărți rare și manuscrise vechi romine de mare importanță literară. Ea fusese a unui boier Olteniceanu și Dionisie o cumpărase de la clironomia lui cu 500 galbeni, bani împrumutați de la episcopul Filotei, pe care i-a restituit când era stareț la Mănăstirea Neamțului»⁵⁶.

Între relatarea lui Melchisedec despre cumpărarea bibliotecii lui Oltelnicianu și datele cuprinse într-un schimb de scrisori dintre Dionisie și episcopul Filotei al Buzăului, apar însă unele deosebiri care sînt destul de greu de elucidat⁵⁷.

Într-o scrisoare din 31 iulie 1855 a lui Dionisie, numit de curînd stareț la Mănăstirea Neamț, acesta îl roagă pe Filotei «să-i facă grația» de a da biblioteca lui Oltelnicianu pentru biblioteca obștească pe care doreau să o înființeze acolo, exprimîndu-se în termeni următori: «Cel puțin hotărîți a da biblioteca luată de la răposatul Oltelnicianu și dacă nu vreți altfel, eu sînt mulțumit să plătesc acei 300 galbeni care ați dat și care atunci nu mă înlesneam să-i dau eu» (fig. 3)⁵⁸.

Din această scrisoare reiese că biblioteca a fost cumpărată de Filotei cu 300 de galbeni, probabil însă că a făcut lucrul acesta la stăruințele lui Dionisie, care cunoștea și aprecia valoarea ei deosebită. S-ar putea ca încă de la început acesta să-și fi arătat dorința de a achita costul ei de îndată ce va fi putut dispune de suma necesară, iar pînă atunci biblioteca să fi rămas la Episcopia din Buzău⁵⁹.

53. „Gazeta de Moldavia“, 1856, nr. 22, p. 85 și Gh. Popescu, *op. cit.*, p. 48—49.

54. Biblioteca Academiei R.P.R., *Doc. MCXXI* (fost m. rom. 3130), f. 23.

55. Văzînd, probabil, că Societatea academică nu-i mai solicită alte cărți, Arh. St. Buc., Min. Instrucțiunii. *Doș. 2440/1873*, f. 34 și 37.

56. Ep. Melchisedec, *op. cit.*, p. 58. Cf. și I. Lupu, *Un bibliofil român*, p. 139—141.

57. Vezi și: I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău. 1863—1936*. Buc., 1937 și Gh. Ionescu, *Viața și activitatea lui Filotei, episcopul Buzăului. 1850—1860*. Ed. II. Buc., 1941.

58. Biblioteca Academiei R.P.R., *Doc. MCXXI* (fost Ms. rom. 3130), f. 23.

59. Între Dionisie și ep. Filotei al Buzăului era o legătură de prietenie mai veche. Venit din Transilvania de copil, ca și Dionisie, și de o vîrstă cu acesta, Filotei a petrecut în tinerețe cîtiva ani la Mănăstirea Neamțu, unde fără îndoială s-au cunoscut bine. Fără vreo dotare deosebită, afară de aceea a unui puternic spirit economic și gospodăresc, fără o pregătire culturală și fără preocupări cărturărești, Filotei era un om simplu, căruiu cartea și cultura îi impuneau în mod deosebit. Cu ocazia instalării sale, ca să se poată înfățișa cu demnitatea cerută în postul pe care îl ocupa, s-a adresat lui Dionisie cu rugămintea ca să-i facă o cuvîntare inaugurală, iar acesta i-a îndeplinit cererea. În timpul când a funcționat ca episcop, a patronat tipărirea unor cărți bisericești la tipografia de acolo. Încă pe cînd era numai eco-

Nu știm ce înțelegere a urmat între Filotei și Dionisie în privința bibliotecii lui Oltelniceanu, dar într-o scrisoare din 27 aprilie 1856, acesta își cere scuze că nu i-a trimis costul bibliotecii: «Împrejurarea că nu v-am trimis pînă acum datoria bibliotecii să nu o talmăciți ca o neingrijire din parte-mi: cîtă bucurie am avut făcîndu-mă proprietarul ei, atît și dorința mea era de a-mi împlini această datorie». În continuare îl anunța că prin protopopul Pană îi trimite «banii în sumă de 300 galbeni conveniți pe această bibliotecă».

La 16 mai 1856 Fiiotei confirmă primirea sumei de 300 galbeni «ce datorati către noi pentru biblioteca ce v-am dat»⁶⁰.

Scuzele lui Dionisie și accentuarea cuvîntului *datorie* ar putea lăsa loc pentru interpretarea că într-adevăr acesta s-a obligat încă de la început să cumpere biblioteca. Poate n-ar fi exclus nici faptul ca el să fi cumpărat biblioteca de la moștenitorii lui Oltelniceanu cu suma de 500 de galbeni, așa cum spune Melchisedec, din care a plătit 200 de galbeni la început, iar pentru 300 de galbeni s-a îndatorat la Filotei, lăsîndu-i acestuia biblioteca în gaj pînă la achitarea datoriei⁶¹.

Cu timpul Dionisie și-a îmbogățit mult biblioteca, aceasta ajungînd a fi una dintre cele mai mari și mai valoroase biblioteci personale din acea vreme. Vom analiza mai pe urmă conținutul ei.

La moartea lui Dionisie, întîmplată în 18 ianuarie 1873, biblioteca lui a împărțit soarta întregii sale averi. Încă în noaptea decesului, prefectul de Buzău și avocatul public de acolo au procedat la inventarierea sumară și la sigilarea averii episcopului, fără să anunțe tribunalul sau pe procuror, ceea ce a determinat un atac violent al ziarului «Romînul» la adresa guvernului⁶² și a dus apoi la «revocarea» celor doi vinovați⁶³.

Ca moștenitor legal al decedatului s-a prezentat nepoata sa Maria Coman Schitea Galeș, fiica sorei sale Stanca, avînd domiciliul în comuna Săliște din Transilvania, căreia tribunalul din Buzău i-a și recunoscut dreptul de succesiune și a dispus punerea ei în posesiunea averii rămăse de la defunctul său unchi. Între timp avocatul statului din Buzău, C. Don — cu aprobarea Administrației Domeniilor Statului — a acționat în judecată civilă pe moștenitoare, sub pretextul că răposatul ar fi datorat statului o sumă de bani, cerînd punerea sub sechestru a întregii averi rămăse după urma acestuia, atît a celeia din Buzău, cît și a celei din București, aflată în casele din suburbia Mîntuleasa, culoarea de Negru, precum și a sumei de 61.834 lei, depusă la Casa de consemnațiuni.

Tribulațiile acestui proces — cu faze și ramificații numeroase și din cele mai neașteptate — sînt consemnate în cîteva sute de acte, însumînd peste 1200 de foi, păstrate în mai multe dosare aflate la Arhivele Statului din București⁶⁴ și care constituie un monument de birocratism avocațial, caracteristic pentru acea vreme.

În fapt, din întreaga avere a lui Dionisie — prețuită de tribunal la suma totală de 103.155 lei noi, în care este inclusă și biblioteca acestuia⁶⁵, moștenitoarea a primit foarte puțin, cea mai mare parte revenind avocaților. Dintr-un raport al avocatului statului din

nom al episcopiei posedă o bibliotecă cu „248 vol. cărți bisericești, 157 politicești, 34 frantuzesti și grecești și 3 rusești, în total 443 volume“. — Cf. Gh. Ionescu, *op. cit.*, p. 16 și p. 115—117, unde se află lista amănunțită a cărților.

60. Biblioteca Academiei R.P.R., *Doc. MCXXI* (fost Ms. rom. 3130), f. 33 și 34.

61. Cf. și: Const. C. Diculescu, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, București, 1909, p. 78: „Biblioteca lui [Oltelniceanu] o au vindut urmașii cu 500 galbeni episcopului Dionisie prin răposatul episcop de Buzău Filotei, predecesorul lui Dionisie“.

62. „Romînul“ din 9 februarie 1873, p. 1, lasă să se înțeleagă că cei doi „reprezentanți ai guvernului“ au urmărit să sustragă o parte din bunurile rămase; „o cruce cu diamante și un medalion de 800 galbeni nu s-au găsit“, ci doar „1000 sau 1200 lei“.

63. „Monitorul oficial“, 1873, 14 februarie, p. 1.

64. Arh. St. Buc., Dosare minăstirești, Episcopia Buzăului, *Dosar 997/1873* și *Dosar 998/1873*, intitulate: *Proces intentat de stat Mariei Coman Schitea Galeșu, moștenitoarea defunctului episcop Dionisie de Buzău, pentru datorie de bani și procesul primirii bibliotecii acestui episcop de către Stat și Ministerul Instrucțiunii. Dosar 2440/1873, Dosar 4962/1889 și Dosar 181/1891*. — Pentru sigilarea și inventarierea sumară a averii episcopului Dionisie vezi: *Dosar 997/1873*, f. 6—52; pentru inventarul amănunțit al acesteia, vezi: *Dosar 998/1873*, f. 340—343 și f. 352.

65. Ep. Melchisedec, *op. cit.*, p. 58.

Buzău, cu data de 26.I.1874, aflăm că aceasta s-a plins Tribunalului din Buzău că a fost înșelată de Ion Arsenescu, un cunoscut al său, decedat de curînd, și de avocatul A. Dimi-triadis, deoarece nu a primi decît 150 galbeni din averea răposatului episcop⁶⁶.

În anul 1875, Tribunalul din Buzău, în ședința din 27 ianuarie, condamnă în lipsă pe moștenitoare la plata sumei de 431.751 lei vechi, plus 2004 galbeni, și la 300 lei noi cheltuieli de judecată. În contra acestei hotărîri ea face opoziție, care este însă respinsă la 3 decembrie al aceluiași an⁶⁷.

Procesul își continuă însă cursul, căci Maria Schitea Gales face apel la secția a III-a a Curții de apel din București în contra sentinței Tribunalului din Buzău, după cum aflăm dintr-o *Notă* a Secretariatului Consiliului de Avocați din 22 martie 1876, trimisă Administrației Domeniilor Statului⁶⁸.

Tocmai în anul 1879 Curtea de apel respinge apelul făcut de moștenitoare și o condamnă — tot în lipsă — să plătească încă 60 de lei noi, cheltuieli de judecată⁶⁹.

În această situație grea pentru dînsa, intervine avocatul N. Garoflide, căruia aceasta îi dă, la 22 noiembrie 1880, o procură ca să o reprezinte în deslășurarea ulterioară a procesului.

În urma sentinței Curții de apel — dat fiind că toate aparențele indicau cîștigarea procesului de către stat —, unii dintre membrii Academiei Romîne, care cunoșteau cuprinsul și valoarea bibliotecii lui Dionisie, încep să se intereseze mai de aproape de soarta ei și intervin probabil pe lângă Ministerul Instrucțiunii în acest sens.

În ședința din 7 martie 1880 a Academiei Romîne, B. P. Hașdeu comunică o notiță făcută la 1871 de episcopul Melchisedec⁷⁰ despre «manuscrisurile romîne ce se aflau atunci în biblioteca răposatului episcop Dionisie de Buzău; manuscrisuri foarte importante, nu numai cronice și cărți bisericești, dar și așa numitele cărți poporane în redacțiune veche: Alexandria, Scrisoarea lui Christos, Trepetic, Gromovnic etc.»⁷¹.

Pe Hașdeu îl interesau în mod deosebit manuscrisele care cuprindeau cărți poporane, de care s-a ocupat în vol. II al lucrării sale *Cuvinte den bătrîni* și din care a întrebuițat un bogat material în *Etymologicum Magnum Romaniae*.

În aceeași ședință, cu ocazia comunicării lui Hașdeu, Ion Ghica, pe atunci președinte al Academiei, dă și dînsul unele «amănunte asupra originii bibliotecii răposatului episcop Dionisie și asupra fazei în care se află actualmente»⁷².

Din cuvintele lui Ghica reiese că acesta se informase de curînd despre situația în care se afla atunci această bibliotecă. În priviștea amănunțelor privitoare la «originea bibliotecii» lui Dionisie, el se referise de bună seamă la faptul că o foarte mare parte a acesteia aparținuse pe vremuri lui Oltelniceanu, cu care avusese relații destul de strînse⁷³.

66. Arh. St. Buc., Dosare mănăstirești, Episcopia Buzău. Dos. 997/1873, f. 203.

67. *Ibidem*, f. 297 și f. 265.

68. Arh. St. Buc., Dos. măn. Ep. Buzău. Dos. 998/1873, f. 1.

69. *Ibidem*, f. 94; vezi și „Monitorul oficial”, 1879, nr. 123, p. 3004.

70. După cum aflăm dintr-o scrisoare, cu data de 6.VI.1836, adresată lui I. Bianu de către episcopul Melchisedec, acesta cercetase cu de-amănuntul timp de două săptămîni biblioteca lui Dionisie, cu ocazia unei vizite pe care i-o făcuse acestuia la Buzău în anul 1871 și cînd descoperise printre manuscrisele aflate acolo *Didahțiile* lui Antim Ivireanul, pe care apoi, la îndemnul lui, le publicase I. Bianu sub titlul: *Predice făcute pe la praznice mari*. Cu notițe biografice asupra lui Antim Ivireanul de P.S.S. Ep. Melchisedec, București, 1886, 218 p. — Cf.: Const. C. Diculescu: *Din corespondența episcopului Melchisedec*, București, 1909, p. 78—79.

71. „Analele Acad. Rom.”, s. II, t. 2—1, p. 77. — O notiță ca aceea de care aminteste Hașdeu se află astăzi în fondul de arhive personale al Bibliotecii Academiei R.P.R., la: *Arhiva Hașdeu, pachetul I, nr. 51* și are titlul: *Manuscrisuri din Biblioteca P. Episc. de Buzău Dionisie. 1870*. Despre cuprinsul ei ne vom ocupa mai amănunțit cînd vom analiza fondul de manuscrise al bibliotecii lui Dionisie.

72. *Ibidem*, p. 80.

73. Despre aceste relații ne relatează și scrisoarea lui Melchisedec, amintită mai sus, în care acesta, răspunzînd la o întrebare a lui Bianu, îi scrie: „Apropo de Oltelniceanu, Ar fi bine ca d-ta să aduni oarecare noțiuni cu această ocazie despre acel neobosit adunător de

Cele discutate în ședințele Academiei găesc un ecou la Ministerul Instrucțiunii. În credința că biblioteca lui Dionisie va fi scoasă la licitație, pentru a se putea acoperi suma la plata căreia a fost condamnată moștenitoarea prin hotărârea Curții de apel din București, acest minister, solicitat fiind și de Administrația Domeniilor, însărcinează, în octombrie 1880, pe prof. Barbu Constantinescu să meargă la Buzău și să întocmească un catalog al cărților din biblioteca lui Dionisie, «pentru a se putea vedea ce să se rețină la licitația ei pentru suma datorată statului». Acesta însă «după o zi, două, părăsește lucrarea», dându-și seama de dificultățile pe care le-ar întâmpina în îndeplinirea sarcinii primite⁷⁴.

Atunci Ministerul Instrucțiunii se adresează, la 18 februarie 1881, lui Hașdeu care era și membru în Consiliul permanent al instrucțiunii, invitându-l să se ducă la Buzău, întrucât biblioteca lui Dionisie «are a se pune în vânzare pentru datorie către stat și, considerînd că din această bibliotecă urmează a se alege cărțile cele mai importante, care să rămână pe seama statului, iar restul să se vîndă», îl roagă să o viziteze și să-și dea avizul asupra modului cel mai practic în care s-ar putea «face această clasificare»⁷⁵. Mergînd la Buzău și «văzînd migala și îndelungatul timp ce ar trebui să consume aci», după afirmația prof. B. Iorgulescu de la gimnaziul din Buzău, Hașdeu ar fi «refuzat» și el lucrarea. De fapt ministerul nu-i ceruse decît un aviz, al cărui cuprins nu-l cunoaștem. Se poate însă ca tocmai în urma avizului său Ministerul să fi luat hotărârea de a-l însărcina, la 25 februarie 1881, pe B. Iorgulescu să facă inventarul bibliotecii lui Dionisie. Acesta și întocmește un inventar amănunțit al acesteia, pe care îl înaintează ministerului în luna mai a aceluiași an⁷⁶.

Nu am putut da de urma acestui inventar și se pare că, fiind trimis pe la diferitele departamente care se interesau de proces (Administrația Domeniilor Statului, Ministerul Instrucțiunii, Ministrul Finanțelor), se va fi rătăcit prin dosarele unuia dintre ele⁷⁷.

Între timp procesul ia o întorsătură neașteptată. Avocatul moștenitoarei lui Dionisie, N. Garoflide — în noiembrie 1880 — a făcut contestație împotriva sentinței Curții de apel și a cerut suspendarea executării ei⁷⁸. După o serie de dezbateri, acesta — asociindu-și pentru succesul acțiunii și pe avocatul C. Boerescu — reușește să obțină o sentință în favoarea clienței sale. Într-adevăr, prin decizia nr. 127 din 18 mai 1882, secția a II-a a Curții apelative din București, admite opoziția făcută de Maria Schitea Galeș, o absolvă de a plăti statului suma de 10.375 galbeni, deoarece s-a făcut dovada prin acte că «decedatul episcop Dionisie nu mai datorează statului nimic» și condamnă statul să-i plătească suma de 200 lei noi, cheltuieli de judecată⁷⁹.

cărți și iubitor de literatură română. Toate manuscrisurile din biblioteca lui și cărțile vechi române au însemnări cu creion roșu la zicerile și frazele precum și pasaje[le] care i se păreau lui mai valoroase. Ceea ce se vede și în manuscrisul *Didahiilor*. De unde se vede că se ocupa cu facerea unui lexicon român. D-l Ion Ghica poate să-ți dea noțiuni multe despre dînsul, fiindu-i negreșit cunoscut de aproape. Despre legăturile apropiate dintre aceștia stă de asemenea mărturie un bilet al lui Oltelniceanu către Ghica — aflat în prezent în corespondența lui Ion Ghica, păstrată la Biblioteca Academiei R.P.R. (*Cores-inv.* 83 037) — prin care își cere scuze că nu a putut îndeplini cuvîntul pe care și l-a dat „aseară” și îl roagă să se abată un moment pe la dînsul; de asemenea, procesul verbal al „Asociației literare a României” din 10.XI.1847, prin care — în locul lui N. Bălcescu, care se afla la Paris — a fost ales membru al acesteia Costache Oltelniceanu, „culegător de documente”, proces-verbal care a fost semnat, printre primii, de I. Ghica. Cf. *Bibl. Acad. R.P.R. Ms. rom. 4633*, f. 59. (Informație primită de la Cornelia Bodea, cercetător principal la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.). — Cf. și N. Iorga *O societate literară uitată*, în: „Revista istorică”, XXIII (1937), nr. 7—9, p. 249—252.

74. Arh. St. Buc., Dos. min. Ep. Buzău. *Dos. 998/1873*, f. 125, 365 și 454.

75. *Ibidem*, f. 391.

76. Arh. St. Buc., Min. Instr. *Dosar 181/1891*, f. 15—17, 19 și 21. Vezi și: Arh. St. Buc., Dos. min. Ep. Buzău. *Dosar 998/1873*, f. 437 și 454.

77. Arh. St. Buc., Dos. min. Ep. Buzău. *Dosar 998/1873*, f. 191, 224-v, 226, 267 și 331—340.

78. *Ibidem*, f. 137, 144 și 244.

79. *Ibidem*, f. 203 și 222.

Cu tot avizul Consiliului de avocați de a nu se mai face recurs, Administrația Domeniilor Statului încearcă să reia procesul, în vederea obținerii bibliotecii pe seama statului, sub motivul că «răposatul episcop Dionisie primise această bibliotecă în păstrarea sa, ca avere a episcopiei de Buzău» și cere — prin avocatul statului din Buzău — Tribunalului de acolo să procedeze la scoaterea ei de sub sigiliu, urmînd să fie predată Episcopiei.

La 28 noiembrie 1882 avocatul comunică Administrației că a făcut cererea, adăugînd însă următoarele: «în lucrările avocaturii nu am putut găsi nici un inventar sau lucrare relativă la predarea acelei biblioteci în primirea episcopului Dionisie»⁸⁰. La care, Direcția Domeniilor din Ministerul Agriculturii îi răspundea, la 30 mai 1883, următoarele: «rămîne... ca dvs. prin știința și inteligența ce aveți să faceți a nu se pierde biblioteca Episcopiei, care e de mare interes pentru stat». Acțiunea astfel introdusă a fost rezolvată de Tribunalul din Buzău în defavoarea statului⁸¹.

Statul încearcă totuși să continue procesul și abia la 5 iunie 1884 Ministerul Domeniilor dă autorizația să se retragă apelul făcut contra hotărîrii Tribunalului din Buzău⁸².

În modul acesta biblioteca a revenit moștenitoarei, care însă o vinde «pe o sumă de nimic d-lui N. Garoflide, actualul prefect al Prahovei», după cum afirmă prof. B. Iorgulescu într-un raport adresat Ministerului Instrucțiunii, care pe la 1889 se interesa din nou de situația bibliotecii⁸³.

Astfel ia sfîrșit acest proces lung și inutil, căci dacă statul, respectiv reprezentanții lui, ar fi procedat mai inteligent și mai corect, biblioteca s-ar fi putut dobîndi mai ușor și mai repede, fie bazîndu-se pe promisiunea și începutul de donație al lui Dionisie, cum sugera episcopul Inochentie al Buzăului⁸⁴, fie — mai ales — printr-o înțelegere cu moștenitoarea legitimă, care fără îndoială pentru o mică sumă de bani ar fi fost de acord să o cedeze statului. Acum urmează o serie de cereri și somații din partea Ministerului Instrucțiunii și a Episcopiei de Buzău către noul proprietar, prin care îi cer să evacueze biblioteca din localul Episcopiei⁸⁵. Aceste demersuri nu duc însă la nici un rezultat.

După cum am amintit, în anul 1889 Ministerul Instrucțiunii cere prof. B. Iorgulescu un raport confidențial despre starea de atunci a bibliotecii. Acesta trimite la 5 ianuarie 1890 un raport amănunțit, care cuprinde un istoric al bibliotecii, informații despre cuprinsul ei și cîteva date despre starea ei actuală. Deși raportul este întru cîtva tendențios și, în dorința de a fi senzațional, cuprinde unele exagerări sau informații greșite, asupra cărora însuși autorul revine într-un raport ulterior, îl publicăm în anexă, pentru că el cuprinde informații prețioase privitoare nu numai la biblioteca lui Dionisie, ci și la alte biblioteci din veacul trecut⁸⁶.

După o tăcere de cîteva ani, Ministerul Instrucțiunii se adresează la 1 iunie 1894 prof. univ. I. Bogdan cu rugămîntea de a se «înțelege cu senatorul Garoflide pentru a vizita biblioteca răposatului episcop al Buzăului, spre a cerceta cărțile și a referi în urmă

80. Arh. St. Buc., Dos. măn. Buzău, Dos. 997/1873, f. 332-v.

81. *Ibidem*, f. 303 și 310.

82. Arh. St. Buc., Dos. măn. Ep. Buzău, Dos. 998/1873, f. 278 și 319.

83. Arh. St. Buc., Min. Instr. Dos. 4962/1889, f. 6.

84. Arh. St. Buc., Dos. măn. Ep. Buzău, Dosar 998/1873, f. 270 : „Sînt însă în localitate

bătrîni, contemporani ai răposatului Dionisie, care spun că biblioteca, fiind proprietatea răposatului, a oferit-o Academiei Romine din București cu ocazia recunoașterii sale de membru onorific al zisei Academii, că Academia apoi, în virtutea acestei oferiri a și făcut act de posesiune, trimitînd la Buzău pe delegatul ei, profesorul Dimitrie Iarcu, căruia i-a dat însuși răposatul, ca un fel de acompto, mai multe pachete cu cărți din biblioteca sa...“.

85. Arh. St. Buc., Min. Instr. Dos. 181/1891, f. 18 și Dos. 2440/1873, f. 283, 400 și 427.

86. Arh. St. Buc., Min. Instr. Dos. 181/1891, f. 16—17 și 19: *Copie după raportul nr. 2 din 5 ianuarie 1890, relativ la biblioteca episcopului Dionisie Buzău* (Anexa 1). O altă copie a acestui raport se află în Dos. 998/1873, f. 437 și 454. În legătură cu aceasta vezi și raportul lui Iorgulescu din 13 iunie 1891, aflat în Dos. 181/1891, f. 15. (Anexa 2).

de numărul, starea și valoarea lor pentru limba și istoria românească etc., precum prețul «îl ar face această bibliotecă»⁸⁷.

Nu știm precis cui se datorește această inițiativă. Este însă foarte probabil că ea să se fi luat chiar la stăruința noului proprietar, N. Garoflide, care în 1892 a ajuns senator conservator, fiind ales la colegiul II Buzău.

La 26 iulie 1894 prof. Bogdan înaintează Ministerului un raport foarte documentat, în care, arătând cuprinsul și valoarea bibliotecii, propune să i se ofere proprietarului «suma de 10.000 fr.». Pe raport se află o rezoluție a lui Take Ionescu, pe atunci titular la Ministerul Instrucțiunii Publice, prin care i se acordă raportorului suma de 150 de lei⁸⁸. În «Monitorul Oficial» din anul următor, în *Tabela B. de credite suplimentare și extraordinare necesare diferitelor ministere pentru exercițiul 1894—1895*, la rubrica Ministerul Instrucțiunii, se află mențiunea: «Pentru cumpărarea bibliotecii decedatului episcop de Buzău — 10.000 lei»⁸⁹.

Ajuns astfel în posesia bibliotecii, Ministerul Instrucțiunii dă dispoziții directorului Jorgulescu să o verifice după inventarul făcut de el în 1881, să o împacheteze și să o expedieze pe adresa Academiei Române. În același timp Ministerul trimite Academiei o adresă, avînd ca anexă «în original, un inventar de cărțile ce compun biblioteca decedatului episcop de Buzău», cu rugămintea de a se face «alegerea cărților ce sînt a se depune la Academie, indicînd ce măsuri mai nimerite se pot lua pentru celelalte»⁹⁰.

Ca urmare a celor de mai sus, în *Raportul asupra progreselor Bibliotecii Academiei în anul 1897* se spun următoarele: «Același Minister [al Cultelor și Instrucțiunii Publice], odată cu adresa Nr. 56.872/4.874 Seria E., din 17 septembrie 1897, ne-a trimis, în 18 lăzi, biblioteca decedatului episcop Dionisie de Buzău, dimpreună cu un inventar, pentru a alege cărțile și manuscrisele trebuincioase Academiei». Se adaugă apoi următoarele lămuriri: «Alegerea lor nu s-a făcut încă; din inventarul trimis reiese că biblioteca aceasta cuprinde 6.261 volume și broșuri. Indată ce timpul va permite, se va proceda la examinarea cu de-amănuntul a acestei importante colecțiuni, oprindu-se pe seama bibliotecii noastre tot ce va prezenta vreun interes deosebit»⁹¹.

În raportul bibliotecii pe anul 1898 se menționează că: «lipsa de timp a împiedicat serviciul Bibliotecii de a face... alegerea cărților din biblioteca episcopului de Buzău»⁹², iar în raportul pe anul 1899 și în cele următoare nu se mai amintește nimic de aceasta. De fapt ea a început să fie catalogată în anul 1900. În registrul topografic al *bibliotecii A.*, între numerele 21.872—22.900, se găsesc — cu foarte puține intercalări de cărți avînd altă proveniență — o mare parte din cărțile lui Dionisie, ele fiind înregistrate și catalogate în anii 1900 și 1901. Numărul lor este de aproximativ 1000 de titluri, în 1700 de volume. Nu am putut stabili cînd și unde s-au mai înglobat alte cărți din biblioteca lui în fondurile Bibliotecii Academiei. Se poate ca o parte din aceste cărți să fi fost trecute la fondul de dublete, ele fiind în dublu exemplar, eventual mai existau de mai înainte în această bibliotecă. Nu credem ca, în afară de circa 850 de volume cuprinzînd scrieri personale ale lui Dionisie, să fi fost trimise altor bibliotecii sau instituții cărți din biblioteca acestuia. Manuscrisele, documentele și scrisorile venite împreună cu cărțile au fost înglobate treptat, treptat, în fondul de manuscrise și documente al aceleiași bibliotecii.

Prin caracterul său enciclopedic biblioteca lui Dionisie se vedește a fi fost colecția unui bibliofil, mai mult decît a unui studios cu preocupări de specialitate, totuși în ea se află reprezentată în mod substanțial literatura moral-religioasă care îl putea interesa pe el în chip deosebit. Explicația acestui caracter de generalitate pe care a primit-o cu timpul biblioteca sa, se află, ni se pare, în credința pe care o avea el în puterea nelimitată a cărții

87. Arh. St. Buc., Min. Instr. Dos. 345/1894, f. 4.

88. *Ibidem*, f. 6—7. (Anexa 3).

89. „Monitorul oficial”, 1895, nr. 283, p. 9814.

90. Arhiva Academiei R. P. Romîne. *Dosar A—8/1897*, f. 2 și *Dosar A—9/1897*, f. 3—60: *Inventarul cărților găsite în biblioteca Dionisie, decedatului episcop al Buzăului, cu ocazia împachetării și transportării sale la Biblioteca centrală din București, 1897 iulie 13—24. Buzău.*

91. „Analele Academiei Romîne”, s. II, 20 (1897—1898). Dezbateri, p. 212—213.

92. *Ibidem*, s. II, 21 (1898—1899). Dezbateri, p. 314.

în sine de a răspîndi știința și cultura și de a promova astfel progresul moral și material. Această convingere stă și la baza largii difuzări de cărți pe care a practicat-o toată viața, nu numai prin tipărirea lor, ci și prin numeroase donații făcute unor biblioteci, ca și la baza însuflețirii sale acțiuni de culturalizare prin școală. Iată cum își mărturisește el credința în progres, în cuvîntarea ținută la inaugurarea unei școli la Schitul Nifon din Episcopia Buzăului: «Nația, cu toate greutățile ce i se pun înainte, merge pe calea progresului. Este lege firească ca toate corpurile (trupurile) ce au viață să progreseze în creștere și dezvoltare»⁹³.

În privința «sorgintei» bibliotecii sale, fără îndoială că cele mai multe și mai valoroase cărți provin din biblioteca lui Oltelniceanu. Nu putem determina precis care anume cărți au făcut parte din biblioteca acestuia și care au fost achiziționate din alte părți. Cîteva lămuriri în această privință aduce raportul din 5 ianuarie 1890 al lui B. Iorgulescu, deși unele dintre ele trebuiesc privite cu oarecare rezervă, după cum am mai spus, datorită dorinței de senzațional a acestuia.

Inclinăm să-i atribuim lui Oltelniceanu majoritatea cărților cu caracter literar, istoric și politic și, în totalitatea lor cărțile cu caracter filologic și lingvistic, îndeosebi cele privind limbile orientale. Cărțile avînd ca dată de apariție anii de după 1854 și cele bisericesti, mai ales cele mai noi, au fost fără îndoială achiziționate de Dionisie, îndeosebi literatura patristică și literatura teologică în limba neogreacă.

Pentru biblioteca lui Oltelniceanu s-a încercat cîndva să se întocmească un catalog⁹⁴. Bănuim că el a fost început de către moștenitorii acestuia, cu scopul de a le servi la vânzarea cărților. Această presupunere este întărită de faptul că în catalog se află o rubrică pentru prețul cărților, socotit în zwanzigi. Prima parte a acestui catalog (f. 1—7) cuprinde un număr de 100 titluri de cărți în limba engleză, în 137 volume, apreciate ca valorînd 2873 zwanzigi; partea a doua (f. 13—14) cuprinde 28 titluri de cărți în limba franceză, în 310 volume, valorînd 1398 zwanzigi, iar partea a treia (f. 18—28), avînd în partea de sus a paginilor însemnarea «Bibliothèque Cornesco», cuprinde alte 176 titluri de cărți în limba franceză, în 591 volume, valorînd 3131 zwanzigi. În total au fost înscrise în acest catalog un număr de 304 titluri, în 1038 volume, valorînd 7402 zwanzigi, ceea ce ar însemna aproximativ 18.500 de lei.

Este evident că acest catalog a fost întrerupt, căci pe f. 28r se află în partea de sus titlatura rubricilor pentru cărțile ce urmau să fie înregistrate, dar fără descrierea acestora.

Pe f. 124r se află două încercări sîngace de semnătură, șterse ulterior, avînd cuprinsul: Demetr. Korneško Olteni, ceea ce vine de asemenea în sprijinul ipotezei de mai sus. Catalogul provine din biblioteca lui Dionisie și acesta l-a primit probabil o dată cu cărțile din biblioteca lui Oltelniceanu.

Se pare că și Dionisie a încercat să întocmească un catalog al bibliotecii sale. Printre hîrțile și documentele provenite de la el se află un catalog al cărților franceze pe care le posedă⁹⁵. Prima parte a acestuia (f. 299—303) cuprinde 142 titluri în 300 volume, iar volume. În partea primă sînt înscrise mai ales cărți cu caracter teologic, pe care este evident că Dionisie le-a procurat din alte părți; în partea a doua însă sînt incluse și cîteva din cărțile care se află înscrise și în primul catalog, cel al «bibliotecii Cornesco», mai ales dintre acelea care au un caracter filologic și lingvistic.

Nici acest catalog nu e complet, el necuprinzînd decît o parte din cărțile în limba franceză aflate în biblioteca lui Dionisie. Cifra de 996 volume ar corespunde cu cifra de 951 volume de cărți franțuzești, aflată într-o notiță referitoare la cuprinsul bibliotecii lui și care se păstrează de asemenea printre hîrțile rămase de la el⁹⁶. Evident că de la data cînd s-a

93. Cuvînt rostit la deschiderea școlii bisericesti din schitul Nifon..., București, 1862, p. 12.

94. Biblioteca Academiei R.P.R., Ms. franceze 183: Catalog de cărți (engleze și franceze) din biblioteca Cornesco.

95. Biblioteca Academiei R.P.R., Doc. MCXXII b. (fost ms. rom. 3132), f. 299—320.

96. Biblioteca Academiei R.P.R., Doc. MCXXII a. (fost ms. rom. 3131), f. 51. Notița are următorul cuprins: Arătare în scurt de suma cărților din care se compune biblioteca mea:

300 Romînești din cele dintîi tipărite în limba romînă.

951 Franțuzești clasice, ediții vechi și noi,

scris această notiță și s-a întocmit catalogul respectiv, biblioteca lui Dionisie a crescut mult pînă să ajungă la numărul de 6.261 de volume, cîte s-au predat Academiei, și din care sumă scrieri personale rămăseseră numai în vreo 850 de volume (Lada XVIII).

Cercetînd catalogul bibliotecii lui Dionisie întocmit de Iorgulescu și registrul topografic al bibliotecii A., la cotele unde au fost înglobate de către Biblioteca Academiei cele mai multe din cărțile acesteia, am descoperit un număr impresionant de cărți rare și de mare valoare bibliografică și documentară. Dacă nu am întîlnit nici un incunabul, în schimb am găsit 24 de cărți imprimate în secolul al XVI-lea, printre care *Odișeea* lui Homer, apărută la Basel în 1541, *Istoriile* lui Herodat din 1592, *Idilele* lui Theocrit apărute în 1553 și *Operele* lui Virgiliu tipărite la Veneția în 1554. Dintre cărțile rare apărute în secolele următoare menționăm *Gramatica rusă* a lui Lomonosov, în ediția *princeps*, apărută la St. Petersburg în 1755 și ediția *Operele complete* ale lui Voltaire în 100 de volume, tipărită la Deux Ponts [= Lyon] în 1791—1792. Am remarcat de asemenea și cîteva cărți românești vechi din primele trei decade ale secolului al XIX-lea, dintre care cartea lui Nic. Maniu Montanus: *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica*, tipărită la Sibiu în 1826, reprezintă unicul exemplar pe care îl posedă Biblioteca Academiei, iar dintre cele două exemplare pe care le are aceasta din cartea: *Povățuire către aritmetică*, apărută în a doua ediție la Buda în 1822, exemplarul prim este cel provenit din biblioteca lui Dionisie, fiind cel mai bine conservat.

În domeniul literaturii, autorii clasici greci și latini sînt reprezentați atît prin ediții în limba originală, cît și prin traduceri în limba franceză. Printre ei figurează cu opere complete sau separate: Homer, cu mai multe ediții din *Iliada* și *Odiseea*, Anacreon, Theocrit, istoricii Herodat și Tucidide, apoi Virgiliu, Horațiu, Marțial, Plaut, Terențiu, precum și Cicero, Seneca și istoricii Salustiu, Tacit și Suetoniu.

Dintre literaturile moderne cea care are cele mai multe volume este literatura franceză. Sînt reprezentați cu cîte un volum Racine și Pascal. Rousseau și Voltaire figurează cu cîte o ediție de opere complete, iar Montesquieu cu *De l'esprit de loix*. Nu lipsesc bineînțeles Chateaubriand, V. Hugo și Volney, precum și marii oratori eclesiastici Bossuet, Bourdaloue și Massillon, aceștia din urmă tot în ediții complete. Figurează de asemenea cu cîteva opere și Balzac, Al. Dumas tatăl și E. Sue.

Dintre scriitorii englezi întîlnim pe Byron cu o ediție de opere complete și pe O. Goldsmith, iar dintre cei germani pe Goethe și pe Schiller.

Cel mai important grup de cărți științifice din biblioteca lui Dionisie aparține filologiei și lingvisticii și a fost acniziționat în cea mai mare parte de C. Oltelnicanu⁹⁷. Numeroasele dicționare, gramatici, studii lingvistice și literare pe care acest poliglot le-a adunat și, eventual, cîteva din cele care au intrat ulterior în biblioteca lui Dionisie, intenționat sau întîmplător, se referă atît la limba și literatura greacă, latină (clasică, rustică și medievală) sau bizantină, cît și la aproape toate limbile moderne europene, cum sînt: franceza, italiana și spaniola; engleza, germana, olandeza și daneza; limba slavă veche, rusa, polona și sîrba; neogreca, maghiara etc.

Bogata colecție de cărți privitoare la limbile și literaturile orientale, adunată cu atîta trudă și pasiune de Oltelnicanu și păstrată cu grijă de Dionisie, cuprinde de la limbile vechi, ca: ebraica, siriaca, caldaica, samariteana și sanscrita, pînă la cele vorbite în orientul apropiat, mijlociu și îndepărtat, cum sînt: turca, araba, persana, tătara și uigura; armeană și georgiana; pați, liinuștani și bengali; malaeza, chineza, mandju, japoneza etc. Acestea constituie una din colecțiile cele mai de preț ale acestei biblioteci.

515	Nemțești,
104	Englezești,
420	Grecești clasice eclesiastice,
301	Latinești (Specificatio librorum scriptorum),
2.400	Felurite cărți românești lucrate de mine și tipărite sub titlul de „Biblioteca religioasă morală” și scolastice.

Total 4.991

97. Vezi: I. Lupu, *op. cit.*, p. 92—99.

Dintre celelalte științe, istoria ocupă primul loc. Pe lângă operele istoriografilor lumii vechi, de care am amintit mai sus, se găsesc mai multe studii de istorie politică modernă și contemporană, precum și de istoria diplomației, scrise mai ales în limba franceză.

Printre lucrările de filozofie și gândire socială întâlnim opere de: Erasme, Pascal, Rousseau, Locke, Adam Smith, Herder, Schlegel, alături de cunoscutul la noi colonel I. R. de Weiss și abatele de Lamennais.

Științele naturii sînt însă foarte slab reprezentate: cîteva lucrări elementare de matematică, de astronomie, de chimie și de geografie. Dintre acestea din urmă amintim o *Istorie a geografiei* și un *Atlas universal* de Robert de Vaugondy tatăl și fiul, ambele aparținînd probabil lui Oltelniceanu⁹⁸.

Cum este și firesc, literatura teologică este numeroasă în biblioteca lui Dionisie. Ea cuprinde opere de seamă ale patristicii orientale, în ediții vechi și moderne, în limba originală și în traduceri, o bogată colecție de lucrări teologice în limba neogreacă și multe scrieri omiletice, tratate de elocvență a amvonului și lucrări de teologie pastorală în limba franceză.

Dionisie era apreciat chiar de către unele personalități străine, care au călătorit atunci pe la noi și l-au cunoscut, ca fiind un personaj «foarte afabil, avînd oarecare erudiție, fiind înclinat spre progres și vorbind în mod agreabil limba franceză»⁹⁹.

Cea mai prețioasă parte din biblioteca lui Dionisie o constituie însă fondul ei de manuscrise. După identificările pe care le-am putut stabili pînă în prezent, în Biblioteca Academiei se află: 90 de manuscrise românești, 45 grecești, 10 slave, 9 orientale și 1 francez, în total 155 de manuscrise, provenite din biblioteca acestuia. Multe din ele sînt de o importanță deosebită pentru studiul istoriei naționale, al evoluției limbii romîne și al literaturii noastre populare.

Încă pe cînd trăia Dionisie unii oameni de știință s-au interesat mai de aproape de manuscrisele pe care acesta le poseda, îndeosebi de cele românești, solicitîndu-l chiar să li le împrumute pentru a le studia, ceea ce știm că a și făcut cu multă bunăvoință. Așa, de pildă, la cererea episcopului Melchisedec, el i-a dat manuscrisul *Didahiilor* lui Antim Ivireanu să-l studieze și să facă a se publica¹⁰⁰. Printre hîrțile lui M. Kogălniceanu, N. Iorga a descoperit un «catalog descriptiv» privitor la un număr de 7 manuscrise românești din biblioteca lui Dionisie, despre care credea că a fost «pregătit pentru o revistă istorică» a aceluia¹⁰¹, ceea ce dovedește interesul lui Kogălniceanu pentru acele manuscrise, despre care fără îndoială știa că provin, în bună parte, din biblioteca lui Oltelniceanu, pe care de asemenea o consultase pe vremuri¹⁰².

Am văzut mai sus că și între hîrțile rămase de la B. P. Hașdeu se găsește o «notiță» privitoare la unele manuscrise din biblioteca lui Dionisie. Este vorba de fapt tot de un «catalog descriptiv» în care se prezintă amănunțit un număr de 5 manuscrise românești, și o carte romînească veche: *Liturghie*, Buzău, 1702, (B R V—132). Împreună cu această notiță — care pare să fi fost scrisă de episcopul Melchisedec —, se află un caiet improvizat din cîteva foi de hîrtie, care cuprinde un *Extract din Argirie* și un fragment din *Cuvînt de folos al sf. Sisoe pentru copii*, intitulat *Avesița*¹⁰³. Evident că aceste texte l-au interesat pe Hașdeu și prezența lor în arhiva lui ne determină să credem că el a împrumutat de la Dionisie manuscrisul descris la nr. 2 din listă, care cuprindea cele două scrieri populare din care

98. Exemplarul Bibliotecii Academiei R.P.R. din *Atlas universal* al lui Gilles Robert de Vaugondy, apărut la Paris în 1758, care se află la Cabinetul de hărți, sub cota H.V. 424, are la p. 1—4 și 13—14 o serie de însemnări marginale cu caracter bibliografic, făcute cu creion cărămiziu de Oltelniceanu.

99. *O călătorie de la București la Iași*, Scrisoarea lui Albert Chevalier către Baligot de Beyne din 1864, în „Arhiva”, organul Soc. științifice și literare din Iași, XI (1900), nr. 9—10, p. 461—465. — Cf. și G. Cocora, *op. cit.*, p. 347.

100. Cf. C. Diclescu, *op. cit.*, p. 78: „Cererea mea a fost primită amical de răposatul...”.

101. *Manuscrise din biblioteca Episcopului de Buzău Dionisie*, în „Revista istorică”, IV (1918), nr. 11—12, p. 151—162. — Toate aceste manuscrise se află în prezent în fondul de manuscrise românești al Bibliotecii Academiei R.P.R.

102. I. Lupu, *Date noi...*, p. 101.

103. Biblioteca Academiei R.P.R., Arhiva Hașdeu, pachetul I, nr. 51.

s-au făcut extrasele. De altfel, în *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. II, col. 1502, Haşdeu spune că la data apariţiei aceluşi volum manuscrisul se afla la Arhivele Statului din Bucureşti, deci rămăsese la el după moartea lui Dionisie¹⁰⁴.

Prezentăm mai jos manuscrisele româneşti din biblioteca lui Donisie care se află în prezent la Biblioteca Academiei R.P.R., cu indicaţia cotei pe care o au şi cu unele lămuriri asupra lor. Cele mai multe dintre ele au intrat în anul 1897, o dată cu restul bibliotecii şi poartă o etichetă tipărită avînd următorul cuprins: «Din biblioteca episcopului Dionisie de la Buzău, dăruit de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice, Seria E. Nr. 56.872—17 sept. 1897»; doar cîteva au intrat mai tîrziu.

1. Antim Ivireanul, *Didahii pe la praznice mari...* Sec. XVIII. (1781) 262 foi.

Ms. rom. 524. — Pe prima foaie albă se află o etichetă tipărită cu următorul cuprins: «Din biblioteca episcopului Melchisedec. 1892». Manuscrisul are numeroase sublinieri făcute cu creion cărămiziu de C. Olteanu, din a cărui bibliotecă a ajuns în posesia lui Dionisie. Împrejurările în care a ajuns apoi în biblioteca lui Melchisedec sînt povestite de acesta în scrisoarea pe care i-a adresat-o lui I. Bianu la 6 iunie 1886¹⁰⁵. Manuscrisul a fost publicat de Bianu în 1886, cu o introducere de episcopul Melchisedec¹⁰⁶. Cf. şi: Antim Ivireanul, *Predici*. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Ştrempele, [Buc.], 1962, p. 40—42, unde este descris manuscrisul.

2. *Cazanii la duminici şi sîrbători*. Sec. XIX. 183 foi.

Ms. rom. 1244. — Pe f. 3r se află o însemnare marginală cu cerneală avînd acelaşi cuprins cu etichetele tipărite care indică provenienţa din biblioteca lui Dionisie.

3. Miscelaneu: *Divanul lumii cu înţeleptul*, de Dimitrie Cantemir; *Cosmografie, Istoria Ţării Româneşti*, de Stoilnicul Constantin Cantacuzino (f. 207—248) ş.a. Sec. XVIII (1774—1778). 409 foi.

Ms. rom. 1267. — În lista lui Kogălniceanu este descris la nr. 2 unde se spune despre *Istoria Ţării Româneşti* următoarele: «Tratatul acesta cuprinde 49 file şi este acel publicat în tomul 1-ii al *Letopiseştelor*, ediţia a 2-a». Este vorba de textul publicat acolo, la p. 85—126, sub titlul: «*Fragment dintr-o cronică pe scurt a românilor*, atribuită lui Spătarul Milescu». — Cf. Constantin Cantacuzino, *Opere, publicate* de N. Iorga, Bucureşti, 1901, 180 p.

4. *Gramatică românească*. Sec. XIX. 66 foi.

Ms. rom. 1288.

5. *Evangelistariu*, de pah. Ioan Florescu. Sec. XVIII (1786). 122 foi.

Ms. rom. 1289.

6. *Cazanii*. Sec. XVIII. (1795—1796). 322 foi.

Ms. rom. 1290.

7. *Psaltire în versuri*. Sec. XIX. (1843). 181 foi.

Ms. rom. 1291.

8. *Rugăcuni... împotriva duhurilor necurate*. Sec. XIX. 54 foi.

Ms. rom. 1292.

9. *Miscelaneu teologic*. Sec. XIX. 205 foi.

Ms. rom. 1293.

104. În prezent manuscrisul nu se mai află la Arhivele Statului; s-ar putea ca el să fi rămas în biblioteca personală a lui Haşdeu. Dintre celelalte manuscrise descrise în listă, două au intrat în Biblioteca Academiei în anul 1897, anume cel de la nr. 1 (Ms. rom. 1445 — *Letopiseşul Ţării Moldovei*, de Grigorie Ureche ş.a.) şi cel de la nr. 4 (Ms. rom. 1867 — *Alexandria* ş.a.), iar cel de la nr. 3 (Ms. rom. 3473 — *Lexicon slavo-romin*) a intrat în anul 1919, ca dar al Muzeului de anticuităţi, ceea ce ne face să credem că a fost reţinut în 1897 de Gr. Tocilescu; în ce priveşte situaţia celui de la nr. 5 (*Tîlcuirea Apocalipsului sf. Andrei*), nu am putut-o elucida.

105. Const. C. Diclescu, *op. cit.*, p. 78—79.

106. Antim Ivireanul, *Predice făcute pe la praznice mari*. Publicate după manuscrisul de la 1781., de prof. I. Bianu, Cu notiţe biografice despre mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul de episcopul Melchisedec. Bucureşti, 1886. XXXI + 218 p.

10. *Miscelaneu : Cuvinte din Sfinții Părinți, Rugăciuni ș.a.* Sec. XIX. (1801). 298 foi. Ms. rom. 1306. — Proveniența din biblioteca lui Dionisie este atestată în *Inventarul manuscriselor românești de la Biblioteca Academiei R.P.R.*
11. Micu Clain, Samuil, *Scurtă cunoștință a Istoriei rumînilor*. Sec. XIX. (1801). 90 foi. Ms. rom. 1307. — În lista lui Kogălniceanu este descris la nr. 6, unde se menționează însă ca avînd numai 75 foi. Cf. Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei romînilor*. [Introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Cîmpeanu], București, 1963, XLIX + 238 p., unde la p. XX se află descrierea manuscrisului.
12. *Prescurtare din Istoria generală veche*. Sec. XIX. 258 foi. Ms. rom. 1308.
13. *Psaltire*. Sec. XVIII. 117 foi. Ms. rom. 1309.
14. *Gramatică rumînească*. Sec. XIX (1837). 28 foi. Ms. rom. 1310.
15. *Cuvînt împotriva eriticilor*, de Neofit Cavsocalivitul. Sec. XIX. (1819). 49 foi. Ms. rom. 1311.
16. *Miscelaneu : Slujba sf. Haralambic, viața lui și Slujba sf. Visarion ; în l. greacă și romînă*. Sec. XIX. (1806). 55 f. Ms. rom. 1312.
17. *Miscelaneu : Carte coprinzătoare a multe cuvinte de folos ș.a.* Sec. XIX. (1825). 292 foi. Ms. rom. 1313. — În lista lui Kogălniceanu este descris la nr. 4.
18. *Miscelaneu : Livada duhovnicească, Piatra zîntelii ș. a.* Sec. XIX. 232 foi. Ms. rom. 1314.
19. *Theotocarion* pe opt glasuri. Sec. XVIII. (1786). 206 foi. Ms. rom. 1315.
20. Glyzunios, Manuil : *Tratat de aritmetică și cronologie*. Sec. XVIII. 180 foi. Ms. rom. 1316.
21. *Miscelaneu : Paremiar ș.a.* Sec. XVIII. (1728). 379 foi. Ms. rom. 1317. — Pe foile 72—81 se află sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi, făcute cu creion cărămiziu de C. Oltelniceanu. Pe f. 132 se află calculul vârstei manuscrisului, pornind de la anul 1844, cînd probabil acesta a intrat în posesia lui.
22. *Miscelaneu liturgic-moral*. Sec. XVIII. 187 foi. Ms. rom. 1318.
23. *Erotocrit*. Sec. XVIII. (1789). 282 foi. Ms. rom. 1319. — În lista lui Kogălniceanu este descris la nr. 5¹⁰⁷.
24. *Miscelaneu : Cronologia domnilor Țării Romînești pînă la 1774, Doftorii casnice și descîntece, Cronologia domnilor Țării Romînești pînă la 1786*. Sec. XVIII. 57 foi. Ms. rom. 1320. — În lista lui Kogălniceanu este descris la nr. 7.
25. *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini*. Sec. XIX. 143 foi. Ms. rom. 1321. Pe f. 2 v și pe f. 140 r se află semnătura autografa a vechiului posesor Constantin Oltelniceanu¹⁰⁸. Pentru descrierea manuscrisului cf. *Istoria Țării Romînești. 1290—1690. Letopiseșul cantacuzinesc*. Ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu [Buc.], 1960, p. XLIV.
26. *Cronologia domnilor Țării Romînești (f. 2—22) și Letopiseșul Țării Romînești*. Sec. XIX. 88 foi. Ms. rom. 1322. — Pe f. 1 v se află semnătura lui C. Oltelniceanu, urmată de data 1845, cînd acesta a intrat în posesia manuscrisului¹⁰⁹. Pentru *Cronologie*, vezi : Al. V. Va-

107. În biblioteca lui Oltelniceanu se afla un exemplar din ediția în limba greacă a *Erotocritului* lui V. Kornaros, tipărită la Veneția, în 1802, care avea numeroase însemnări și sublinieri ale posesorului, ceea ce ne determină a crede că acest manuscris a făcut parte tot din biblioteca lui. Cf. și I. Lupu, *op. cit.*, p. 95 și 99.

108. Cf. I. Lupu, *op. cit.*, p. 100—101.

109. *Ibidem*, p. 101.

silescu, *Cronologia tabelară. Data alcătuirii și autorul ei*, în: «Revista istorică română» II, (1932), p. 367—381 și III (1933), p. 54—77, iar pentru *Letopișeș*, vezi: *Istoria Țării Românești. 1290—1690...*, p. LIII.

27. Miscelaneu: *Tilcuire din Apocalips ș.a.* Sec. XVIII. 181 foi.

Ms. rom. 1323. — Pe f. 9 v se află următoarea însemnare autografă a posesorului. «Din Biblioteca Arhimandritului Dionisie. 1850 iunie 16». Această dată arată că manuscrisul a intrat în posesia lui Dionisie mai înainte de a fi cumpărat biblioteca lui Oltelniceanu. (fig. 4).

28. Miscelaneu: *Vedere... a tainelor întru dumnezeiasca lucrare preotească ș.a.* Sec. XVII. 233 foi.

Ms. rom. 1324. — Manuscrisul are foarte multe sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi, făcute de Oltelniceanu cu creion cărămiziu. Pe foaia albă de la început se află socoteala vârstei manuscrisului, pornind de la anul 1844, când probabil a ajuns în posesia lui.

29. *Dialog între arhiepiscopul Grighentie și evreul Ervan.* Sec. XVIII. (1758). 127 foi.

Ms. rom. 1325. — Manuscrisul are numeroase sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi, făcute de vechiul posesor, C. Oltelniceanu, cu creion cărămiziu.

30. Miscelaneu: *Psalmi, Gromovnic, Trepetnic ș.a.* Sec. XVIII. 40 foi.

Ms. rom. 1326.

31. *Tetraevanghel.* Sec. XVII. (1686). 266 foi.

Ms. rom. 1327.

32. Miscelaneu: *Luminarea sufletului*, de shimonahia Efimia Piscupescu, *Varlaam și Ioasaș* ș.a. Sec. XIX. 177 foi.

Ms. rom. 1328.

33. Cantemir, Dimitrie: *Divanul lumii cu înțeleptul sau judecata sufletului cu trupul.* Sec. XVIII (1753). 120 foi.

Ms. rom. 1329.

34. *Albina, culegere de maxime și povățuiri morale.* Sec. XVIII. (1737). 263 foi.

Ms. rom. 1330.

35. Popovici, Pr. Mihail, *Insemnări asupra călătoriei în Rusia*, în anii 1770—1771 ș. a. Sec. XVIII. 126 foi.

Ms. rom. 1331. — Cf. N. Iorga, *Un călător bănățean în Rusia (1770—1771)*, în «Tribuna poporului», Arad, 1901, V, nr. 102—103, 113—115, 124—125, 127—128.

36. *Ithica ieropolitică sau filozofie de obiceiuri învățătoare.* Sec. XVIII (1779). 152 foi.

Ms. rom. 1332. — Manuscrisul are multe sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi, făcute de vechiul posesor, C. Oltelniceanu, cu creion cărămiziu. Pe f. 147 se află calculul vârstei manuscrisului, pornind de la anul 1844, când probabil a intrat în posesia lui.

37. Fonteneile, Bernard Le Bouvier de, *Cuvântări pentru mulțimea lumilor.* Sec. XIX. 72 foi.

Ms. rom. 1383. — Este o traducere parțială a cărții lui Fontenelle: *Entretiens sur la pluralité des mondes*. Un exemplar din ediția acestei cărți, apărută la Paris, în 1818, se afla în biblioteca lui Dionisie și a intrat în Biblioteca Academiei o dată cu celelalte cărți ale lui.

38. *Cronograș.* Sec. XVIII. 533 foi.

Ms. rom. 1385. — Pe foile 33—68 se află sublinieri, semne marginale și câteva însemnări făcute de Oltelniceanu, căruia i-a aparținut manuscrisul înainte de a ajunge în posesia lui Dionisie.

39. *A păcătoșilor spăsenie.* Sec. XVIII. 198 foi.

Ms. rom. 1386.

40. *Minunile Maicii Domnului și ale sf. Atanasie.* Sec. XIX. 24 foi.

Ms. rom. 1387. — Proveniența manuscrisului din Biblioteca lui Dionisie este atestată în *Inventarul manuscriselor românești de la Biblioteca Academiei R.P.R.* și prin o însemnare scrisă cu creionul pe fața dinăuntru a copertei.

41. *Pateric (1738), Oginda bogosloviei (1784).* Sec. XVIII, 309 foi.

Ms. rom. 1388.

42. *Cronograŕ. Sec. XVIII. 462 foi.*
Ms. rom. 1389. — Manuscrisul are foarte multe sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi — printre care și limba maghiară și unele limbi orientale —, făcute cu creion cărămiziu de C. Oltelniceanu. Pe foaia 161 v se află semnătura acestuia, cu același creion.
43. *Miscelaneu: Țilcuiri și povețe, Doŕtorii și descânțece, Pilde ș.a. Sec. XVIII. 160 foi.*
Ms. rom. 1391.
44. *Văcărescu. Ienăchiță, Dicționar român-german și german-român. Sec. XVIII. 285 foi.*
Ms. rom. 1392.
45. *Văcărescu. Ienăchiță, Dicționar român-turc și turc-român. Sec. XVIII. 285 foi.*
Ms. rom. 1393.
46. *Viața lui Varlaam și Ioasaŕ, traducere de Udriște Năsturel ș.a. Sec. XVIII. 148 foi.*
Ms. rom. 1398. — Pe primele nouă foi ale textului se află mai multe sublinieri și câteva însemnări făcute de Oltelniceanu.
47. *Mithologie... a Grecilor... și a Romanilor. Sec. XIX. (1827). 131 foi.*
Ms. rom. 1399.
48. *Culegere de legi de la Alexandru Ipsilanti, în limba greacă și română. Sec. XVIII. (1780). 60 foi.*
Ms. rom. 1403.
49. *Țipicon. Sec. XIX. (1849). 408 foi.*
Ms. rom. 1404.
50. *Miscelaneu: Țilcuire pe scurt la psalmii lui David ș.a. Sec. XVIII. 328 foi.*
Ms. rom. 1421. — Pe scoarța din urmă se află o încercare de calculare a vârstei manuscrisului făcută de Oltelniceanu, pornind de la anul 1844, când probabil a intrat în posesia lui.
51. *Pateric. Sec. XVIII. 300 foi.*
Ms. rom. 1422. — Pe multe foi se află sublinieri și însemnări de cuvinte în diferite limbi, făcute de Oltelniceanu. Pe f. 299 v, se află o încercare de calculare a vârstei manuscrisului, pornind de la anul 1844.
52. *Miscelaneu: Istoria pentru surparea Ierusalimului, Istoria pentru robia Țarigradului. Sec. XVIII. 63 foi.*
Ms. rom. 1424.
53. *Miscelaneu: Pateric și Vieți de sfinți. Sec. XVII. (1676). 277 foi.*
Ms. rom. 1429. — Manuscrisul are multe sublinieri, semne marginale și însemnări în diferite limbi, făcute de Oltelniceanu. Pe f. 159 r, se află calculul vârstei manuscrisului, pornind de la anul 1844.
54. *Miscelaneu: Pateric ș.a. Sec. XVIII. 93 foi.*
Ms. rom. 1430.
55. *Pășunea oilor celor cuvîniătoare sau pentru datoria păstoriului duhovnicesc. Sec. XIX. 140 foi.*
Ms. rom. 1431.
56. *Miscelaneu: Sindipa, Varlaam și Ioasaŕ ș.a. Sec. XIX. 145 foi.*
Ms. rom. 1432. — Proveniența din biblioteca lui Dionisie este atestată de o însemnare scrisă pe f. 1 r, avînd cuprins identic cu al etichetelor tipărite.
57. *Miscelaneu: Viața preamarelui Constantin împărat, Căderea Constantinopolului sub turci. ș.a. Sec. XVIII. 137 f.*
Ms. rom. 1433.
58. *Hrisosmos, adică proorocirea ŕericitului Agatangel. Sec. XIX (1859). 166 foi.* [cu litere latine]. Ms. rom. 1434.
59. *Oglinda bogosloviei. Sec. XVIII. 121 foi.*
Ms. rom. 1435. — Manuscrisul are multe sublinieri și însemnări făcute de Oltelniceanu în diferite limbi.
60. *Miscelaneu: Gromovnic, Cosmografie, Sindipa, Istoria lui Esop ș.a. Sec. XVII—XVIII. (1680—1703). 240 foi.*
Ms. rom. 1436. — Pe multe foi se află sublinieri și unele însemnări făcute de Oltelniceanu în diferite limbi. Vezi și: Dan Simonescu, *Sibilele în literatura romînească*. Buc.,

1928; N. Carloian, *Cărtile populare în literatura populară*, I—II, București 1929—1938 și M. Ponescu-Snineni, *Un manuscris românesc de geografie din secolul al XVII-lea*, în: «Studii și cercetări de bibliologie»; V (1963), p. 319—333.

61. Miscelaneu: *Istoria patriarhului Iosif, Istoria lui Darie* ș.a. Sec. XVIII—XIX. 73 foi. Ms. rom. 1437.

62. *Indreptarea păcătosului*. Sec. XVIII. (1764). 31 foi.

Ms. rom. 1438.

63. *Caet cu liste de milostenie din jud. Buzău și R. Sărat*. Sec. XIX. 142 foi.

Ms. rom. 1439.

64. Miscelaneu: *Pravile împărățești alese*, Extrase în limba greacă din legiuri vechi bizantine ș.a. Sec. XVIII. 360 f.

Ms. rom. 1440.

65. *Minei pe luna octombrie* (fragment). Sec. XVIII. 33 foi.

Ms. rom. 1444.

66. Miscelaneu: *Letopisețul Țării Moldovei*, de Grigorie Ureche, *Cîntece de stea* ș.a. Sec. XVIII. 206 foi.

Ms. rom. 1445. — În lista lui Kogălniceanu e descris la nr. 3, iar în lista lui Hașdeu, la nr. 1. Pe primele 15 foi se află diferite semne marginale făcute de Oltelniceanu cu creion cărămiziu, iar pe f. 36 r se află semnătura acestuia și anul 1845, când probabil a intrat în posesia manuscrisului¹¹⁰. Pentru descrierea manuscrisului vezi: *Istoria Țării Românești. 1290—1690*, p. XXXIV.

67. *Cosmografie*. Sec. XVIII. (1766). 155 foi.

Ms. rom. 1556. — În lista lui Kogălniceanu este descris la nr. 1. Pe partea interioară a copertei de la urmă se află o însemnare cu creion cărămiziu făcută de Oltelniceanu pentru a afla vechimea manuscrisului, pornind de la anul 1844, când probabil acesta a ajuns în posesia lui.

68. *Polemică teologică împotriva latinilor și armenilor*. Sec. XVII. (1667—1669). 167 foi.

Ms. rom. 1570. — Manuscrisul are numeroase sublinieri și câteva însemnări marginale făcute de Oltelniceanu. Pe pagina ultimă este calculul vârstei manuscrisului, pornind de la anul 1844.

69. Miscelaneu: *Minunile Maicii Domnului* ș.a. Sec. XVIII. (1726). 207 foi.

Ms. rom. 1631. — Pe foile 7—12. 66—68 și 149—157 se află unele sublinieri și însemnări făcute de Oltelniceanu.

70. Miscelaneu: *Catehism și Mina lui Damaschin*. Sec. XIX. 32 foi.

Ms. rom. 1837.

71. Miscelaneu: *Alegerile lui Ippocrat, Adunare de câteva doftorii* ș. a. Sec. XIX, 98 foi.

Ms. rom. 1840.

72. Ionescu de la Brad. Ioan. *Repertoriu alfabetic cu însemnări privitoare la agricultură și agronomie*. Sec. XIX. 150 foi.

Ms. rom. 1859.

73. Miscelaneu: *Alexandria, Pildele lui Esop, Gromovnic, Archirie și Anadan* ș. a. Sec. XVIII. (1717).

Ms. rom. — În lista lui Hașdeu este descris la nr. 4.

74. Miscelaneu: *Fragment de predică, Învățătură la oameni morți* ș.a. Sec. XIX. 41 foi.

Ms. rom. 2508. — Pe pagina ultimă a manuscrisului se află o însemnare cu creionul avînd textul identic cu al etichetelor tipărite de pe manuscrisele provenite de la Dionisie.

75. Miscelaneu: *Despre Socrat filosoful* ș.a. Sec. XIX. 7 foi.

Ms. rom. 2615. — Pe f. 1 r se află însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».

76. *Cuvînt de laudă pentru ascultare, de Gherasim cel de la Iordan*. Sec. XIX. 8 foi.

Ms. rom. 2743. — Pe manuscris se află însemnarea: «Hîrtii de la Dionisie Romano».

77. *Povestea tânărului Persian* (fragment). Sec. XIX. 8 foi.

Ms. rom. 3055.

78. Miscelaneu: *Predici* (extrase) și *documente diferite* din arhiva ep. Dionisie Romano. Ms. rom. 3133. — Pe f. 1 se află mențiunea: «Din biblioteca lui Dionisie Romano».
79. *Lexicon sîavo-romîn, Noțiuni de gramatică slavonă*. Sec. XVII. (1673). 403 foi.
Ms. rom. 3473. — În lista lui Hașdeu manuscrisul este descris la nr. 3. La finele acestei descrieri se află următoarea mențiune: «Dintr-o însemnare la început se vede că la 1845 aparținea mănăstirii Cîmpulung. De acolo l-a luat Rucăreanu și l-a trimis d-lui Costaki Oltelniceanu ca să-l vadă și să-l înapoiască». În prezent această însemnare lipsește, însă manuscrisul are numeroase semne marginale făcute cu creion cărămiziu de Oltelniceanu, ceea ce confirmă conținutul ei. Manuscrisul a intrat la Biblioteca Academiei de la Muzeul național de antichități, cu adresa nr. 241 din 4 nov. 1909 și a ajuns probabil acolo datorită lui Gr. Tocilescu.
80. *Rînduiala... ce se face la blagoslovenia mesii*. Sec. XVIII—XIX. 8 foi.
Ms. rom. 5857. — Pe manuscris se află însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
81. *Intrebări și răspunsuri*, de Ioan al Mirelor. Sec. XIX. 4 foi.
Ms. rom. 5868. — Pe manuscris se află însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
82. *Viața sfințului Dimitrie cel nou*. Sec. XVIII. 13 foi.
Ms. rom. 5890. — Pe manuscris se află însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano». La f. 1 r se află două variante ale dictonului latin «Tempore felici multi sunt amici, dum fortuna perit nul[us] amicus erit», scrise de vechiul posesor C. Oltelniceanu. O variantă a aceluiași dicton se găsește pe una din cărțile cu caracter filologic care a făcut parte din biblioteca acestuia¹¹¹.
83. *Pravilă bisericească* (fragment). Sec. XIX. 20 foi.
Ms. rom. 5891. — Poartă însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
84. Miscelaneu: *Omîile la sfințirea bisericii, Psaltichie*. Sec. XIX. 15 foi.
Ms. rom. 5892. — Are însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
85. Miscelaneu: *Paraclisul sf. Dimitrie ș.a.* Sec. XIX. 24 foi.
Ms. rom. 5893. — Are însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
86. *Sciere pentru tăcere și liniște*. Sec. XIX. 14 foi.
Ms. rom. 5895. — Are însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
87. Miscelaneu: *Predici și Psaltichie*. Sec. XIX. 19 foi.
Ms. rom. 5896. — Are însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
88. Miscelaneu: *Arătare pentru înțuia cunoștință, Pentru smerenie ș.a.* Sec. XIX. 8 foi.
Ms. rom. 5897. — Are însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».
89. *Cuvinte ale unor sfinți*. Sec. XIX. 38 foi.
Ms. rom. 5898. — Manuscrisul are mențiunea: «Hîrtii Dionisie Romano».
90. *Inchinarea patimilor*. Sec. XIX. (1850). 9 foi.
Ms. rom. 5899. — Are însemnarea: «Hîrtii Dionisie Romano».

Dăm mai jos descrierea celor două manuscrise prezentate în lista lui Hașdeu la nr. 2 și 5 și care nu se află la Biblioteca Academiei R.P.R., descriere făcută probabil de episcopul Melchisedec.

91. «Un manuscris din anul 1704. Crisoare destul de frumoasă și citeată. La fila 137 găsim o însemnare în care se arată cine este scriitorul: Bucur grămălicul din Sîmbăta de sus, nepot lui Manea Barbu; o a scris în București, cînd învăța cîntări la dascalul domnesc Cozma. Măria sa vodă îl dedese la acel dascal. Domnul era Io Constantin Voevod. Școala lui Cozma avea 50 de copii și dascalul pusese pe acest Bucur vîtaf peste copii. Umbla leatul 7212, mart. 18.

Cuprinderea acestei cărți ne arată sfera culturii intelectuale ale școlii curat românești și a ideilor ce duceau cu sine elevii cei mai dezvoltăți: 1. Trepeticul cel mare..., 2. Alexandria..., 3. Povestea filozofului Argirie..., 4. Intrebările și răspunsurile lui Leon împăratul..., 5. Fragmente din Istoria Evangheliei..., 6. Descrierea vieții lui Ioan Colibașul (Calivitul)..., 7. Sub titlul «Cuvîntul sf. Sisoie pentru copii»... [fragmentul]: Cum s-a întîlnit Avestița, aripa Satanei, (care ucide pruncii), cu arhanghelul Mihail..., 8. Epistola Domnului Christos... Nr. bibl. 352, format 16».

111. *Ibidem*, p. 97 și 99

În *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. II, col. 1502, Hașdeu, vorbind despre unele manuscrise care cuprind *Povestea lui Arhîr*, spune despre acest manuscris următoarele: «Dar redacțiunea românească cea mai veche, întru cît se știe pînă acuma, se află într-un manuscris al Arhivelor Statului din București, făcut la 1704 de Bucur grămăticul din Sîmbăta de sus...». Manuscrisul, după cum am arătat mai înainte, nu se mai află astăzi la Arhivele Statului; el a rămas probabil în biblioteca lui Hașdeu și n-ar fi exclus să se fi pierdut definitiv.

92. «Țilcuirea Apocalipsului, a sf. Andrei arhiepiscopul Kesareii Capadokiei, — precedat de o precuvîntare, unde se spune că cartea aceasta, din grecește o au tradus slovinește Zacharia Kopitenski, arhimandritul sf. lavre Pecerska și o au tinărit spre folosul bisericii. Cartea aceasta slavonă, văzînd-o mitropolitul Ungrovlahiei kyr Theodosie, a dorit să se scoată pe limba romînească pentru folosul neamului nostru și a poftit pe episcopul de Buzău Damaschin de o a tradus. Procuvîntarica aceasta, se înțelege ca afară de cele adaose pentru traducerea ei în romînește de Damaschin, este scrisă slovinește de ieromonahul Tarasie, poate tipograful Pecerskăi».

«La urmă are două Cazanii..., una a sf. Efrem Syrul, alta... a sf. Chrisostom. Format 4°. nr. bibl. n-are».

În Biblioteca Academiei R.P.R. există trei manuscrise cu conținut asemănător cu al celui de mai sus — dintre care Ms. rom. 2469 provine de la Muzeul de anticități, iar Ms. rom. 3520 din biblioteca lui Gr. Tocilescu, — însă în amîndouă lipsește «procuvîntarea» slovinească, iar traducătorul din grecește în slavonește este arătat a fi Lavrentie Zizanie.

Printre manuscrisele în limbi străine intrate din biblioteca lui Dionisie în Biblioteca Academiei, se află un număr de 45 manuscrise grecești. Ele sînt catalogate în fondul manuscriselor grecești la cotele 122—162, 232, 284—285 și 343 și au fost descrise în vol. I al catalogului acestui fond, întocmit de C. Litzica¹¹². Semnalăm dintre ele:

— *Cronologie istorică*, cuprinzînd pe scurt faptele... din Ungaria și din Ardeal, de Ioan Adam. Sec. XVIII. 71 foi.

Ms. gr. 129. — Pe coperta din urmă se află unele socoteli cu creionul, care sînt făcute probabil de Oltêneanu. Pe f. 1-r jos este următoarea însemnare autografă a ultimului posesor: «Din biblioteca arhimandritului Dionisie».

— Milescu, Spătarul Nicolae. *Correspondență cu patriarhul Dositei al Ierusalimului și fragment din Călătoria în China*. Sec. XVIII. 256 foi.

Ms. gr. 154.

— *Sfaturile lui Ioan Nicolae* [Mavrocordat] către fiul său Ioan Constantin Nicolae vv. Sec. XVIII. (1725). 12 foi.

Ms. gr. 145. — În catalogul lui Litzica este dată greșit cota 456.

— Bryenios, I, *Omilii*.

Ms. gr. 135. — Vezi: Elena Stoianovici, *O rectificare la «Catalogul manuscriselor grecești», întocmit de C. Litzica*, în: «Studii și cercetări de bibliologie», I (1955), p. 283—285.

— Miscelaneu: *Fragmente cu caracter filosofic și științific* (Aristotel, Democrit etc.).

Ms. gr. 141.

Mai sînt de remarcat un număr de 5 cărți de legi (Ms. gr. 122, 126, 128, 131 și 155) și o colecție de 17 psalichii grecești (Ms. gr. 125, 130, 133, 136, 138, 143, 146, 147, 150, 152, 153, 158—161; 284 și 285) și una grecească și romînească (Ms. gr. 142). Manuscrisele de la cotele 284 și 285 au drept ex-libris semnătura vechiului lor posesor H. Harnagescu, urmată de data: 1867 oct. 2, ceea ce dovedește că Dionisie le-a cumpărat de la acesta în ultimii ani ai vieții sale.

Manuscrisele slave provenite din biblioteca lui Dionisie sînt înscrise în fondul manuscriselor slave de la Biblioteca Academiei R.P.R. la cotele 437—446. Nouă dintre ele cuprind texte liturgice slave din secolul al XV-lea (Ms. sl. 444), secolul al XVI-lea (Ms. sl. 437, 439, 442), secolul al XVII-lea (Ms. sl. 441, 443 și 446, secolul al XVIII-lea și al XIX-lea

112. Constantin Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești* [din Biblioteca Academiei Romine], [vol. 1], București, 1909.

(Ms. sl. 440 și 445), care au fost întrebuințate pe teritoriul țării noastre¹¹³. Singura excepție de la acestea o formează manuscrisul :

— Paisie de la muntele Atos, *Istoria slaveno-bulgară*. Sec. XVIII (1781). 103 foi.

Ms. sl. 438. — Manuscrisul are numeroase sublinieri și semne marginale, precum și o însemnare cu caracter filologic pe f. 1-v, făcute cu creion cărămiziu de C. Oltelnicu.

Din cele 9 manuscrise orientale provenite din biblioteca lui Dionisie, 5 sînt în limba turcă (Ms. or. 15, 67, 89, 94 și 142), 2 în limba arabă (Ms. or. 71 și 100), unul în limba turcă și arabă (Ms. or. 42) și unul în limba turcă, arabă și persană (Ms. or. 41)¹¹⁴. Cele mai multe au texte literare sau lingvistice, iar două au conținut istoric. Dintre acestea menționăm următorul manuscris care cuprinde și unele știri privitoare la țara noastră :

— Mehmet Efendi [= Ahmed Celebi ?], *Cronică turcească*, cuprinzînd faptele Osmanilor pînă la anul 1582. Sec. XVII. 171 foi.

Ms. or. 15. --- Pe foaia 171-r (de fapt prima pagină a manuscrisului) se află o însemnare în limba turcă și transcrierea ei cu litere latine, scrise cu creion cărămiziu de C. Oltelnicu. Pe coperta a doua a manuscrisului, în partea interioară, se găsește următoarea însemnare scrisă cu ortografie latinistă : *Profesore Chiriacu Sachelariu, de la acesta am cumpărat această cronică. Capitanu Constantinu Oltelnicianu : 1846. Ian.*

*

Din cele de mai sus se poate vedea că multe dintre manuscrisele care au aparținut lui Dionisie reprezintă documente importante pentru cercetările istorice, folclorice, lingvistice și literare privitoare la țara noastră. Unele au și fost studiate de specialiști, iar cîteva au servit la editarea de texte din operele scriitorilor noștri vechi.

În ce privește *sorîntea* lor, probabil că foarte multe, dacă nu cele mai multe, provin din biblioteca lui Oltelnicu, mai ales cele cu caracter istoric. Dovadă despre aceasta stă faptul că un număr de 21 manuscrise românești și 3 manuscrise în limbi străine (unul grecesc, unul slavon și unul în limba turcă) au însemnări, sublinieri și semne marginale făcute de acesta. Însă fără îndoială că Dionisie și-a procurat manuscrise și pe altă cale. Chiar înainte de a fi cumpărat biblioteca lui Oltelnicu, el a început să adune manuscrise vechi, probabil mai mult cu caracter bisericesc. Așa, de exemplu, Ms. rom. 1323 (nr. 27 din lista de mai sus) îl achiziționase în luna iunie 1850, cum o atestă însemnarea autografă de pe el. De asemenea, cele două psaltichii grecești de la cotele Ms. gr. 284 și 285, procurate de la Harnagescu în 1867, vădese că preocuparea de a aduna manuscrise l-a stăpînit toată viața. Nu stim cît temeii se poate pune pe bănuiala lui Iorgulescu că marea colecție de psaltichii din biblioteca lui Dionisie ar proveni din biblioteca ep. Chesarie al Buzăului¹¹⁵, dar chiar dacă ar fi așa, la rîndul său Dionisie a manifestat și el tot timpul un interes deosebit pentru cărțile de muzică bisericească, după cum o dovedeste și ajutorul dat lui Anton Pann la 1847 și achiziționarea acestor psaltichii după anul 1867.

Este probabil că Dionisie a început să-și alcătuiască o bibliotecă mai mare de îndată ce a dispus de mijloace materiale suficiente pentru aceasta. În acest sens este

113. Cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R.P.R.* Vol. I. București 1959, p. VII.

114. Vezi: *Inventarul manuscriselor orientale din Biblioteca Academiei Romine*, întocmit de Mihail Guboglu în: I. Nistor, *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Romine*, București, 1946.

115. Vezi: *Raportul nr. 2 din 5 ianuarie 1890* al lui Iorgulescu, cap. d. (Anexa 1) și Arhiva Academiei R.P.R., Dos. A—8/1897, *Raportul* aceluiași, adresat *Ministerului Instrucțiunii în 1897*, cap. 6: „O însemnată colecțiune formează și cîntările bisericești (psaltichii), cea mai mare parte manuscrise în grecește. Acum dacă se ține seamă că ep. Chesarie (1825—1846) al Buzăului era foarte pasionat pentru muzica bisericească și [că] la Buzău au fost cei mai celebri cîntăreți ai țării, începînd cu dascălul Matache, colaboratorul lui Macarie, marele cîntăreț al Mitropoliei și reformatorul muzicii bisericești, apoi Chirchidon, Ipolit, Serafim și Iosif Nania, actualul mitropolit al Moldovei, nu e de mirare ca unele din ele să fie compoziții ale acestor distinși maestri și talentați cîntăreți...“.

verosimilă părerea lui Iorgulescu că începutul ei datează din «timpul când se afla director al Seminarului din București» (1843—1848) și este foarte probabil ca și el, la fel cu Nifon Bălășescu și cu alții, să fi cumpărat unele din cărțile «furate și vândute» în timpul reparării Mitropoliei, din biblioteca acesteia. Iar când a aflat de biblioteca lui Otletniceanu, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să o salveze de la risipirea și distrugerea care o amenința.

Activitatea sa de traducător și autor, cultivarea artei oratorice a amvonului și dorința înăscută de a se cultiva, îl vor fi îndemnat în mare măsură să-și procure cărțile de literatură laică și religioasă care s-au adăugat cu timpul în această bogată și valoroasă bibliotecă personală.

Dionisie a fost un bibliofil în adevăratul înțeles al cuvintului, nu un biblioman. El și-a pus cu generozitate biblioteca la dispoziția oamenilor de știință ai vremii — după cum am văzut că a făcut cu mai multe manuscrise —, și chiar s-a despărțit definitiv de una din cele mai prețioase colecții a ei, dăruind Bibliotecii Societății academice cărțile românești vechi pe care le poseda. Se știe de asemenea că el a împrumutat lui G. Săulescu exemplarul pe care îl avea din *Evangeliarul românesc*, tipărit de Coresi la Brașov, în 1561, ca să-i servească la întocmirea studiului său *Glosarul Evangheliei lui Coresi*¹¹⁶ și care exemplar s-a pierdut, deoarece «toate cărțile cele vechi ale lui Săulescu au ars...»¹¹⁷.

Cu tot alți generozitate el a și dăruit cărți, fie tineretului școlar, fie unor instituții și biblioteci. Dăm în această privință câteva exemple. Îndată după revenirea sa la Buzău ca episcop, dăruiește Școlii publice de băieți de acolo 100 exemplare cărți pentru a fi împărțite ca premiu «spre încurajarea tinerilor studenți din acea școală»¹¹⁸. În anul 1868 oferă pentru copiii din Azilul Elena Doamna 164 exemplare cărți¹¹⁹, iar pentru biblioteca Seminarului din Buzău alte 44 cărți¹²⁰.

Această tendință de a împrumuta și de a dăruia cărți în scopul unei cât mai bune și mai largi valorificări a lor, este firească la adevărații iubitori de cărți, așa cum a fost și Dionisie și ea se îngeminează în mod armonios cu cealaltă tendință, de a aduna și a păstra cărți pentru folosul celor ce vor veni în urmă.

Astăzi biblioteca lui Dionisie Romano, am putea spune, în întregime, se află înglobată în fondurile Bibliotecii Academiei R. P. Române. Cărțile și manuscrisele ei — multe din ele prețioase și unele foarte rare — servesc, după cum am văzut, ca material documentar pentru diverse cercetări din domeniile istoriei, filologiei, folclorului și literaturii române.

În decursul timpului Academia nu a uitat fapla primului donator al bibliotecii ei. În ședința din 26 mai 1923 a Academiei Române, cu ocazia împlinirii unei jumătăți de veac «de la moartea lui Dionisie Romano, episcop de Buzău, care a dăruit Societății academice biblioteca sa compusă din multe lucrări de valoare», aceasta a hotărât să trimită un delegat dintre membrii săi ca să o reprezinte la serbarea comemorativă care a avut loc la Buzău¹²¹. În 1956, cu prilejul comemorării a 90 de ani de la înființarea Societății academice române, organizată de Academia R. P. Române, în articolul său *O dată memorabilă în istoria culturii noastre*, acad. Ștefan Milcu, vorbind despre începuturile Academiei, arată că «este emoționant să aflăm că primul fond de cărți al bibliotecii a fost constituit de cele 73 volume din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, dăruite chiar în ședința de constituire de episcopul Dionisie al Buzăului. Acest exemplu de început a fost imitat de numeroși cărturari»¹²².

116. Publicat în „Buciumul român”, I (1875), nr. 1 ș. u.

117. Th. Codrescu, *Uricariul*, XIII, p. 322. Cf. și L. Predescu, *Diaconul Coresi*, București, 1933, p. 19, nota 2.

118. G. Cocora, *Ierodiaconul Dionisie Romano „profesor național” la Buzău*, în „Glasul Bisericii”, XVI (1957), nr. 4—5, p. 265.

119. „Monitorul oficial”, 1868, nr. 136, p. 865 bis.

120. *Ibidem*, nr. 250, p. 2137.

121. „Analele Academiei Române”, s. III, 43 (1922—1923), p. 91 și 147—148.

122. „Contemporanul”, 1956, nr. 26, p. 1 și 7.

A N E X E

1.

*Raportul nr. 2 din 5 ianuarie 1890 al prof. B. Iorgulescu către Ministerul Instrucțiunii, referitor la starea bibliotecii ep. Dionisie Romano*¹²³.

Domnule ministru,

Prin ordinul seria A. Nr. 14.213 din 27 noembrie trecut ați binevoit să mă însărcinați confidențial a vă raporta în chestiunea bibliotecii rămasă de la decedatul episcop Dionisie.

Dacă am întârziat pînă astăzi de a vă răspunde, cauza a fost... că am avut să iau informații particulare și de la posesorul ei, dl. N. Garoflide, actualmente prefect al Prahovei și, așa, să vă pot prezenta date precise și pozitive, însă dl. Garoflide, ocupat cu recrutarea, n-a stat mai de loc în Ploești și nu a avut timpul a-mi comunica nimic. Ca să nu întârziez mai mult, am onoare a răspunde chestiunilor puse, după datele pozitive ce le am și în urmă Onor. Minister să decidă în consecință.

A. *Sorgintele bibliotecii.*

Această bibliotecă n-a trecut niciodată peste 7000 volume, iar începutul i-a fost pus în timpul cînd Dionisie se afla director al Seminarului din București (1840—1848)¹²⁴.

Ea se compune:

a) Din cărți cumpărate de la moștenitorii Cornescu, cărora le rămăsese biblioteca Oltelnișeanu, cam 3000 vol., din carte peste 2000 scrieri orientale: sanscrite, chineze, japoneze, persane, armene, arabe, turcești etc.

b) Din scrieri rare și importante ce și le-a apropiat (!) în timpul cînd a fost stareț la mon. Neamțului, din care cîteva poartă semnătura starețului Paisie.

c) Din marea bibliotecă a domnilor Mavrocordați, devenită după 1821 Biblioteca Mitropoliei din București, care, după cum se știe, sub mitropolitul Grigore înnumăra peste 20.000 vol. Această bibliotecă, astăzi proprietatea Seminarului Central din București, abia are un număr de vreo 6—7000 volume. Restul cărților s-a furat în timpul reparării Mitropoliei, care cărți, furate și vîndute cea mai mare parte, au servit la formarea bibliotecii Nifon Bălășescu și o parte a lui Dionisie. Cărțile provenite din această sorginte nu sînt complete.

Reunindu-se bibliotecile Bălășescu și Dionisie, s-ar putea completa Biblioteca Seminarului din București, care și ea, în mare parte, n-are decît părți din opere, ceea ce se explică [prin faptul] că cei ce le sustrăgeau din biblioteca Mitropoliei le luau fără ordine și cum le permitea poziția.

d) Din cărțile ce au rămas de la diferiți episcopi ai Buzăului și mai cu seamă de la marele Chesarie. Se știe însă că Chesarie a ținut cea mai mare parte din bibliotecă în București, la metohul episcopiei Buzău, Sf. Dumitru, str. Carol I. În 1846, cînd moare Chesarie, cu primirea bibliotecii a fost însărcinat arhidiaconul său Iosif Nania [Naniescu], actualul mitropolit al Moldovei. P. S. S. ar putea spune dacă aceste cărți au rămas în București sau au fost aduse în Buzău, unde mai tîrziu s-au contopit în biblioteca Dionisie.

e) Din cărți moderne, mai cu seamă literatura clasică franceză, peste 1000 volume, pe care ep. Dionisie le ținea în camerele sale de locuință și care au dispărut îndată după moartea sa.

123. Arh. St. Buc., Min. Instr. Dos. 181/1891, f. 16—17 și 19. Conf. și Arh. St. Buc., Min. Instr. Dos. 998/1873, f. 437 și 454.

124. De fapt de la 1843.

f) Dintr-un număr de peste 400 manuscrite, pe care am avut ocaziunea să le văd însumi și să umblu cu unele din ele, pe când trăia Dionisie.

g) În fine, este probabil că Dionisie, ca om cu o cultură distinsă și colecător pasionat de cărți, să-și fi apropiat (!) orice scriere de valoare de pe la monastirile Sadova, unde a fost egumen, Băbeni și altele din județul Buzău și, după cum știu, de la schitul Găvanele, care pe la 1802 avea o bibliotecă renumită, dăruită de domnul țării Alexandru Șuțu.

B. Starea actuală a bibliotecii.

Murind Dionisie (1873 ian. 18), statul a procedat la sigilarea averii prin agenții săi (prefectul, procurorul și avocatul public). Acești domni avură prima grijă de a căuta bani. Descinzând în sălile de bibliotecă, luau fiecare carte și o zguduiau, doar de vor cădea din ele hîrtii de valoare; din această cauză foile unei cărți curgeau în toate părțile, unele se mai adunau, deși fără ordine, dar cele mai multe se aruncau. După punerea sigiliilor, vreo 5 ani, biblioteca a trecut prin diferite faze și la diverși proprietari și fiecare, doritor de a vedea și cunoaște, se ducea cu judecătorul de pace ca să o viziteze.

E probabil dar ca, pe lângă devastarea din 1864, când Dionisie fusese mutat episcop la Huși și înlocuit cu Ghenadie și cînd, casele episcopale aprinzîndu-se, biblioteca a fost scoasă în grădină, în acest timp să se fi sustras foarte multe cărți¹²⁵.

Abia pe la anul 1879 statul, constituindu-se, deși pe nedrept, proprietar al ei, a început să o îngrijească mai de aproape și se decide a o inventaria într-un mod sistematic.

Cel dintîi însărcinat cu inventarierea a fost dl. Dr. Barbu Constantinescu, care, după o zi, două, părăsește lucrarea. Mai în urmă a fost delegat dl. Hașdeu, dar și d-sa, văzînd migala și îndelungatul timp ce trebuia să consume aci, a refuzat. În fine, în anul 1881 februarie 25, Ministerul Instrucțiunii, prin ordinul Nr. 3328, mă însărcinează pe mine, care, după o muncă neîntreruptă, termin lucrarea în mai și înainte Ministerului inventarul cerut.

Sălile de bibliotecă fiind cam igrasioase și sînd închise aproape 8 ani (1873—81), au contribuit ca multe cărți așezate prin colțuri să putrezească, așa că, luîndu-le în mînă, curgeau în bucăți. În starea aceasta am găsit peste 200 volume, fiind compt și de operele din care ele făceau parte, se poate considera ca 200—300 scrieri incomplete din această cauză. Peste 200 volume incomplete prin lipsa foilor din năuntru, provenită în urma căutării din 1873. Peste 200 opere incomplete, avînd numai cîte 2, 3, 4 volume din scrierea întreagă. Acestea sînt cele din Biblioteca Mitropoliei. Celelalte scrieri, ca la 3000 volume erau în stare bună. Din manuscrite n-am mai găsit decît 91, din care peste 40 note de muzică orientală (psaltichie). Biblioteca sigilîndu-se în 1891 și sînd închisă pînă astăzi în aceleași camere, e probabil ca igrasia, șoarecii, ploaia și zăpada, pe care le introduce vîntul înăuntru pe ferestrele sparte, desigur că au distrus mai mult de jumătate din această vestită odată bibliotecă.

Să nu se uite că însuși episcop. Dionisie, cînd o devenit membru al Academiei, a dăruit acestei instituțiuni 80 volume din cele mai rare și mai prețioase pentru literatura romînă.

Asemenea și pînă episcop Melchisedec, amic al decedatului Dionisie, a utilizat mult această bibliotecă și chiar i-au rămas imprimate și manuscrite vechi, luate ca să le consulte și pe care, murind Dionisie, n-a avut cui să le înapoieze.

Cu toate aceste dezastre, biblioteca încă e importantă și Onor Minister, avînd în vedere inventarul ei, consultînd și pe P. S. Melchisedec, ca unul ce o cunoaște de aproape, ar putea intra în negociațiuni să o cumpere de la moștenitori pentru suma de 6000—7000 lei.

125. În legătură cu acest incendiu, între materialele rămase de la Dionisie și păstrate la Cabinetul de manuscrite de la Biblioteca Academiei R.P.R. se află ciorna unei cereri adresate de acesta mitropolitului Moldovei, în care spune următoarele: „după o telegramă ce am

C. Cercetînd la Tribunalul Buzău dosarul relativ la averea lui Dionisie și moștenitorii săi, l-am găsit închis și averea ciștigată definitiv de moștenitori.

Moștenitor fiind o femeie săracă, Maria Coman Schita Galeș, a vîndut dreptul său d-lui N. Garoflide, care s-a judecat și a ciștigat acest proces, rămînînd d-sa deplin posesor al ei.

Cauza pentru care n-a ridicat cărțile n-am putut-o afla; e posibil că, pe lîngă considerentele cuprinse în raportul meu Nr. 57 din 24 mai, să fie și aceasta că proprietarul nu va fi avînd ce face cu ea, nu va fi avînd unde să o puie în casa sa și căutînd cumpărători, n-a găsit sau nu i-au dat suma ce a pretins.

2.

*Extras din Raportul directorului gimnasiului din Buzău B. Iorgulescu
căt-re Ministerul Instrucțiunii la 11 iunie 1891¹²⁶.*

După ridicarea sigiliilor, în toamna trecută, am vizitat biblioteca împreună cu proprietarul ei și am găsit cărțile în stare bună, deci temerile mele, expuse în raportul N. 2 din 5 ianuarie 1890, că ea să se fi distrus în marte parte de intemperiiile la care era supusă, nu s-au realizat decît în mod neînsemnător.

3.

Raportul prof. I. Bogdan căt-re Ministerul Instrucțiunii din 14/26 iulie 1894¹²⁷.

Domnule ministru,

Conformîndu-mă însărcinării ce ați binevoit a-mi da, de a cerceta biblioteca fostului episcop de Buzău Dionisie și a vă face un raport asupra valorii sale, m-am dus la Buzău, unde am stat două zile și am cercetat cu de-amănuntul biblioteca, care astăzi se află în posesia d-lui senator I. (!) Garoflid. Am constatat că ea cuprinde o sumă de cărți de cea mai mare importanță pentru studiul istoriei noastre, a istoriei bizantine și neogrecești, a filologiei clasice și comparate; a filologiei neolenice și limbilor orientale, cum d. p. limba chineză, araba, turcă, mandjură ș. a. Mai toate aceste cărți sînt adunate cu multă pricere și cu sisteni; ele sînt în mare parte bine păstrate și, deși sînt mai toate dinaintea de 1800, își păstrează valoarea lor și astăzi pentru studiul limbilor citate. Afară de aceasta se găsesc o sumă de edițiuni foarte vechi, de prin sec. 16, 17, 18, atît de autori clasici, greci și romani, cit și de alte producțiuni însemnate ale erudițiunii moderne. Pe lîngă cărțile tipărite, biblioteca conține și o colecțiune de manuscrise romînești și străine, aproape la 200, din care mai ales manuscrisele romînești din sec. 17 și 18 sînt de o valoare nelăgăduită pentru studiul limbii noastre.

Toate cărțile și manuscrisele ce s-au păstrat pînă astăzi în biblioteca, odinioară foarte mare, a răposatului episcop, sînt catalogate în 4 cataloage de căt-re d-nii B. Iorgulescu și I. Hențescu, profesori în Buzău. După aceste cataloage, ce deși nu sînt destul de exacte, arată totuși starea actuală a bibliotecii; — ea posedă 2192 de scrieri. Cea mai mare parte dintr-însele le-am văzut și eu și m-am încredințat singur de starea în care s-au păstrat. Prețuind fiecare volum a parte după prețul ce l-ar avea aproximativ în

primît de la Buzău, casele din Episcopie, cu Paraclisul, ar fi ars; în una din aceste case mi-aveam biblioteca care se compune din mai multe mii de volume". Intrucît nu cunoaște „care îi va fi soarta", se vede silit să plece acolo. (*Doc. MCXX* (fost Ms. rom. 3129), f. 334).

126. Arb. St. Buc., Min. Instr. *Dos. 181/1891, f. 15.*

127. Arb. St. Buc., Min. Instr. *Dos. 345/1894, f. 6-7.*

comerțul de anticariat, am ajuns la concluzia că valoarea întregii biblioteci se suie la 10.000 franci.

Sînt, prin urmare, de părere... că dacă onor. Minister ar oferi d-lui Garoflid suma de 10.000 fr. pentru întreaga sa bibliotecă, așa cum reiese din cele 4 cataloage amintite, ar face o bună achizițiune.

Trebuie să vă amintesc aci... că, după informațiunile ce le-am cules de la dl. Iorgulescu, care a cunoscut foarte bine în viață pe episcopul Dionisie, o parte din cărțile acestuia se află în biblioteca Seminarului Nifon și a Seminarului Central din București; o altă parte s-ar afla în biblioteca Academiei Romîne, între cărțile dăruite de Bobulescu, fost profesor al Seminarului. Ar trebui deci, dacă on. Minister va cumpăra biblioteca de la dl. Garoflid, să ia măsuri ca exemplarele necomplete de la Buzău să se completeze cu exemplarele ce se vor găsi în bibliotecile din București. Toate la un loc s-ar putea alipi pe lângă Biblioteca centrală, care s-ar înavuți astfel cu o sumă de cărți rare și prețioase.

IOAN LUPU

CULTURA MOLDOVENEASCĂ ÎN TIMPUL LUI ȘTEFAN CEL MARE *

Editat în condiții grafice excepționale, volumul apare sub auspiciile Institutului de Istorie al Academiei R.P.R., care în 1956 publicase lucrarea colectivă *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, avînd ca scop tratarea aspectelor social-economice și politice ale aceleiași perioade.

În *Cuvînt înainte*, Prof. M. Berza arată rațiunea legării «unei perioade din istoria culturii moldovenești — ea însăși ramură cu caractere definite a culturii unitare a poporului român — de numele unui domnitor, fie el și atît de prestigios ca cel al lui Ștefan cel Mare» (p. 5). Studiarea aprofundată a trăsăturilor artei și culturii din secolul al XV-lea—al XVI-lea a dus la concluzia că rolul marilor personalități constă în aceea că ele trebuie «să-și desfășoare acțiunea în sensul dezvoltării progresive a societății, să îndrume și să stimuleze eforturile colectivității aflate sub autoritatea sa».

Cultura scrisă moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare de Eugen Stănescu tratează în special creațiile laice și religioase identificate ca aparținînd mediului mînăstiresc sau al curții domnești.

După ce indică integrarea și sensul evolutiv progresist al culturii scrise moldovenești din această perioadă în cultura medievală romînească (a cărei geneză este concis creionată), autorul insistă asupra împrejurărilor istorice specifice secolului al XV-lea, caracterizat prin criza acută a fărâmițării feudale (p. 11).

Pentru prima oară în tratarea acestei probleme Eugen Stănescu utilizează o perioadă legată de evoluția luptei pentru centralizarea statului feudal întreprinsă de Ștefan cel Mare, periodizare stabilită de B. Cîmpina. În stabilirea a trei etape distincte în cuprinsul domniei lui Ștefan cel Mare a ținut seamă de «evoluția raportului de forță dintre domnie și marea boierime» (p. 13—14). Autorul încadrează în aceste perioade creațiile istorice și literare scrise (p. 14—16), considerînd că dezvoltarea culturii este determinată de situația social-economică și politică, a cărei expresie dominantă este lupta pentru centralizarea

*) Culegere de studii îngrijită de M. Berza. Ed. Academiei R.P.R. 1964, 682 p. în 4°.

statului întreprinsă de Ștefan cel Mare. Studiarea letopisețelor moldovenești din acest timp duce la constatarea interesantă că numai cronica de la Bistrița are un ritm progresiv, fiind, împreună cu cronica moldo-germană, singura care «oglindește cu fidelitate epoca domniei lui Ștefan cel Mare» (p. 28).

În privința locului scrierii cronicelor moldovene, față de părerile care admiteau ca loc de scriere fie numai curtea domnească, fie mănăstirile, în studiu se arată pe bună dreptate că mediul istoric «nu poate fi diferențiat categoric în mănăstiresc și domnesc, dat fiind că, în vremea lui Ștefan cel Mare, biserica (și sistemul de mănăstiri pe care îl guverna) a fost un aliat fidel al politicii domnești; în chip firesc, o personalitate atât de dominatoare ca cea a marelui domn moldovean... putea să impună un mod general de a scrie istoria contemporană, indiferent de locul propriu-zis unde a fost redactată una sau alta dintre aceste scrieri istorice» (p. 26).

Un alt aspect al culturii moldovenești este tratat de Radu Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a 2-a jumătate a secolului al XV-lea* (p. 47—95).

Autorul începe prin a sublinia starea înfloritoare a orașelor moldovene în cursul secolului al XV-lea, legăturile lor cu orașe din Polonia până în Rusia și din Ungaria până la Constantinopol. Datorită complicității operației, a necesității ținerii de evidențe, a contactelor și călătoriilor în diverse țări apusene, orășenii moldoveni ajung destul de repede la un nivel intelectual superior. Pe baza unui plan minuțios (p. 54—55) sînt studiate toate manifestările culturale ale orășenilor moldoveni care ni se dezvăluie extrem de bogate, deși cea mai mare parte a arhivelor orașelor a fost distrusă în cursul secolelor al XVI-lea—al XIX-lea. Se subliniază astfel pe drept cuvînt rolul important al orășenilor ca promotori ai «folosirii limbilor populare în scris». Unii dintre ei își trimit fiii la studii umaniste la universități cu renume. Astfel sînt menționați studenți din Moldova la universitatea din Praga în 1402, la Cracovia în 1405 cum și la Viena în 1441 (p. 80). Se arată, de asemenea, rolul orășenilor în răspîndirea husitismului și traducerea Bibliei în limba maghiară la Troțuș în 1466. Mai puțin sigură ni se pare atribuirea baladelor istorice privind cucerirea Chiliei sau cruciada romîno-burgundă folclorului orășenesc.

Studiul lui Alexandru Elian *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea* își propune «o sumară trecere în revistă a raporturilor romîno-bizantine». Autorul indică drept obiectiv principal «scrutarea legăturilor nemijlocite» între cele două state, fără însă a considera «că această categorie de raporturi ar explica mai ușor sau mai deplin prezențele bizantine în cadrul vechii culturi romînești. Dimpotrivă, convingerea noastră este că principalele elemente împrumutate de Moldova Bizanțului nu se datoresc contactelor directe, ci au parcurs calea anevoioasă a zonelor intermediare nu totdeauna lesne de localizat în spațiu, și au reclamat, ca să se introducă, perioade greu de delimitat în timp» (p. 178—179).

Pornind de la acest punct de vedere, autorul, își ia sarcina deosebit de dificilă de a pune la punct o serie întregă de greșite interpretări care au îngreunat cunoașterea adevăratelor raporturi romîno-bizantine.

Prima parte a studiului analizează tradiția istorică a cronicilor noastre privind legăturile cu Bizanțul, începînd cu participarea Moldovei la Conciliul de la Florența și urmările acestui contact direct cu prelații bizantini.

O atenție specială se acordă lui Dimitrie Cantemir, care, în *Descriptio Moldaviae* afirmă că Alexandru cel Bun organizînd țara și curtea domnească după tipul bizantin ar fi împrumutat și unele norme de drept bizantin. Spusele lui Cantemir prezintă un interes deosebit, punînd în discuție originea primelor legiuri din Moldova. Concluzia autorului

este următoarea: «Interpretarea noastră substituie, dar, unui *Synopsis Basilicorum* propus de Spulber, a cărui prezență în Moldova nu se poate atesta, un compendiu juridic grecesc, cu o circulație în țările romine dovedită și care, în forma sa românească, e încorporat Pravei lui Vasile Lupu, legiuire aplicată de instanțe și pe vremea lui Cantemir. Fără să încerce a hotărî dacă Voievodul moldovean (Dimitrie Cantemir — *n. n.*) s-a referit la pasajul examinat la *Basilicale* sau la dreptul romano-bizantin în genere, această interpretare justifică teza lui Longinescu, după care traducerea românească a acestui *excerptum* trebuie căutată în *Cartea românească de învățatură din 1646*, însă — adăugăm noi — nu în prima parte a acesteia (par. 1—94), adică în legea agrară bizantină, ci în partea a doua, adică în textul împrumutat în chip mijlocit din Farinaccius» (p. 117).

În continuare, autorul analizează povestirea mitropolitului Gheorghe al III-lea al Moldovei (1723—1736) privind călătoria împăratului bizantin Ioan al VIII-lea Paleolog prin părțile moldovene. După o cercetare minuțioasă a textului și modificărilor ulterioare pe care acesta le-a suferit, Al. Elian dovedește că ideea despre o călătorie a împăratului Ioan al VIII-lea Paleolog prin Moldova și întâlnirea cu Alexandru cel Bun, în urma căreia acesta a primit însemnele imperiale, a încolțit într-un mediu mănăstiresc — desigur la Neamț, în legătură cu icoana făcătoare de minuni din această mănăstire: «Pornită dintr-un mediu mănăstiresc, desigur în urma atenției pe care evenimentele din 1655 au aruncat-o asupra icoanei, foarte probabil bizantină de la Neamț, legenda a încercat să lămurească sosirea icoanei în Moldova prin legături directe între voievodatul românesc și Bizanț în singura epocă în care aceste legături mai puteau avea loc, și anume în prima jumătate a secolului al XV-lea și, mai precis, în vremea domniei lui Alexandru cel Bun, socotit de istoriografia moldovenească din secolul al XVII-lea ca un ctitor al țării sale» (p. 147).

În ultima parte a studiului, autorul, bazându-se pe o bogată informație, ca și în rest, face o trecere în revistă a rezultatelor relațiilor romino-bizantine pe baza cercetărilor din toate domeniile de activitate în care aceste relații se puteau stabili.

Se cade a fi menționată îndeosebi ipoteza existenței unui început de înjghebare a unei cancelarii de limbă greacă «organizată în jurul mitropoliei».

Relațiile negustorești, în special cu Mangopul, dar și cu restul lumii bizantine sînt minuțios prezentate și aduse pe tărîmul solid a prudenței și circumspecției științifice.

În aceeași lumină sînt studiate relațiile cu muntele Atos, precum și influența atonită asupra culturii moldovenești, în speță a literaturii religioase și a arhitecturii.

Un alt aspect al dezvoltării societății moldovenești din această perioadă este prezentat de studiul lui Octavian Ilescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare* (p. 181—234).

Autorul reușește să stabilească succesiunea în timp a două tipuri monetare: tipul cu crucea dublă în scurt și tipul «muntean» sau tipul cu scutul despîcat. Cele mai vechi monede sînt cele aparținînd tipului cu scut despîcat, datate 1457—1476, în timp ce al doilea tip de monede a fost emis după 1480—1481 (p. 199—200 — concluzii). În încheiere, autorul dă un valoros catalog al tuturor seriilor monetare cunoscute din vremea lui Ștefan cel Mare (p. 206—234).

O altă problemă interesantă pentru reconstituirea epocii lui Ștefan cel Mare o constituie rezultatul săpăturilor întreprinse la cetatea de scaun de la Suceava. Prof. I. Nestor, conducătorul colectivului de arheologi, pe baza rapoartelor de săpături studiază *Epoca lui Ștefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice* (p. 235—257). Suceava reprezenta, după fru-

moasa expresie a autorului, o «clitorie de seamă a lui Ștefan cel Mare, castel inexpugnabil de-a lungul a numeroase lupte și repetate asedii, în care marele domn a preferat să-și petreacă ultimii ani, tot zbuciumați, ai unei bătrâneți glorioase și să închidă apoi ochii...» (p. 238).

«Cetea de apus», o fortificație puternică în formă de patruleter, construită din piatră cu ziduri groase de peste 2,50 m este atribuită lui Petru Mușat, fiind astfel cea mai veche fortificație feudală cunoscută de la Suceava. În timpul lui Alexandru cel Bun ea a fost demantelată, iar piatra a fost utilizată pentru construirea cetății de scaun.

Autorul remarcă «monumentalitatea» construcțiilor feudale descoperite și datînd încă de la începuturile statului moldovean. În timpul lui Ștefan cel Mare, «micul fort al predecesorilor săi» este transformat într-o «formidabilă cetate, care avea să reziste puternicului asediu polon din 1497» (p. 249). Studiul se încheie cu bibliografia adusă la zi a problemelor ridicate de șantierul arheologic Suceava.

Corina Nicolescu, autoarea studiului *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare* (p. 239—362), își începe ampla analiză prin fixarea citorva jaloane necesare pentru înțelegerea justă a procesului evoluției artelor în timpul lui Ștefan cel Mare. Astfel, arată în primul rînd că îndelungata domnie a lui Ștefan cel Mare din punct de vedere al creației artistice poate fi împărțită în trei perioade: întîia reprezintă o «verigă de legătură cu arta de început a Moldovei», a doua cuprinde construcțiile militare precum și refacerea și întărirea vechilor mînăstiri și, în sfîrșit, a treia și cea mai însemnată, repartizată în ultima treime a domniei lui Ștefan cel Mare, este caracterizată prin deplina închegare a stilului acestei epoci.

O altă idee asupra căreia se oprește autoarea privește delimitarea *epocii* lui Ștefan cel Mare. Corina Nicolescu socotește că această epocă de excepțională înflorire artistică nu poate fi considerată încheiată o dată cu moartea marelui domn, ci se continuă în vremea succesorilor săi imediați. De asemenea se insistă și asupra faptului că stilul epocii lui Ștefan cel Mare este dificil de analizat dacă în prealabil nu se efectuează o cit de sumară trecere în revistă a perioadei anterioare, în care s-a creat temeiul dezvoltării artei din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Autoarea folosește pentru reconstituirea evoluției artei moldovenești rezultatele săpăturilor arheologice, precum și observațiile directe asupra monumentelor conservate pînă astăzi. Este dezbătută și problema influențelor străine, pentru a se vedea care este contribuția lor la închegarea stilului autohton.

Cele mai vechi monumente păstrate sînt biserica episcopală din Rădăuți și paraclisul curții domnești din Siret. Ele vădesc existența a două curente artistice diferite. La biserica episcopală din Rădăuți apare clară influența romanică, pe cînd la cea din Siret se remarcă influența bizantină, răspîndită în acea vreme pe întreaga arie balcanică.

Documentele atestă în prima jumătate a secolului al XV-lea existența unor numeroase biserici și mînăstiri. Din nefericire însă, cea mai mare parte au dispărut de-a lungul timpului.

Corina Nicolescu cercetează în continuare, legînd de arhitectura vremii, și celelalte domenii ale artei, ca pictura, broderia, ceramica și miniatura (p. 294—308).

În concluzia analizei pe care o face, autoarea afirmă că «se poate constata existența unui fond străvechi local, legat strîns de nord-estul Transilvaniei. În acest mediu artistic pătrund și se integrează în mod treptat încă din secolul al XIII-lea elemente noi, romanice și slavo-bizantine, datorită legăturilor economice și politice cu țările învecinate» (p. 308).

Partea a doua a studiului este consacrată exclusiv domniei lui Ștefan cel Mare (p. 308—369). Se argumentează că prima treime a domniei lui Ștefan cel Mare este strâns legată de vechile tradiții culturale și, totodată, se arată că împrejurările social-politice și economice nu au permis o puternică înflorire a artelor decât în ultima treime a acestei domnii.

Concluzia finală a studiului Corinei Nicolescu este următoarea: «Perioada de înflorire a artei moldovenești, cuprinzând într-o largă unitate sfârșitul veacului al XV-lea și prima jumătate a veacului următor, se încadrează într-o mișcare culturală universală, realizând totodată cea mai autentică și originală creație românească, care ne apare ca încununare a tuturor marilor realizări din epoca lui Ștefan cel Mare» (p. 362).

Maria Ana Musicescu, în studiul *Considerații asupra picturii din altarul și naosul Voronețului* (p. 363—417), își propune să aducă câteva date noi în legătură cu pictura binecunoscutei ctitorii a lui Ștefan cel Mare din anul 1488.

Ansamblul pictural din altarul și naosul Voronețului este, potrivit nimeritei expresii a autoarei, «rezultatul unei îndelungi prelucrări, experiențe și selectări din vastul reperoriu al artei bizantine și balcanice care stă la baza picturii medievale românești» (p. 364).

Maria Ana Musicescu trece în revistă cercetările anterioare asupra datei picturii Voronețului și apoi încearcă să fixeze pe baza tabloului votiv o datare proprie. Autoarea ajunge la concluzia că Voronețul a fost zugrăvit în 1496 (p. 370).

În continuare sînt descrise și comentate toate scenele care decorează pereții altarului și naosului, începînd cu conca absidei altarului.

Sorin Ulea, în *Gavril ieromonahul, autorul frescelor de la Bălinești* (p. 419—461), încearcă să contureze personalitatea unuia dintre cei mai mari artiști din trecutul poporului nostru și, totodată, să stabilească rolul pe care acesta l-a jucat în dezvoltarea picturii medievale moldovenești.

Autorul pornește de la descoperirea unei inscripții care îl atestă în mod hotărît pe Gavril ieromonahul ca zugrav al frescelor de la Bălinești. Datorită acestei inscripții zugravul Bălineștilor devine primul zugrav cunoscut din timpul lui Ștefan cel Mare (p. 419—420).

Se subliniază între altele că zugravii lui Ștefan cel Mare «nu erau meșteri din afară, veniți fiecare cu principii și concepții proprii, ci niște oameni formați în același mediu artistic local, cu alte cuvinte în *aceeași școală*, și transmițîndu-și unul altuia aceleași principii decorative. «Cît privește pe Gavril ieromonahul, el ne apare ca «un artist organic încadrat în această școală moldovenească și ca un continuator direct al tradiției înaintașilor» (p. 430).

Între inovațiile lui Gavril ieromonahul, și care fac ca Bălineștii să fie un monument-cheie în pictura medievală moldovenească, cea mai însemnată este introducerea frizei. Într-adevăr, la nici o altă biserică anterioară Bălineștilor nu apare acest procedeu decorativ, fapt care ilustrează din plin importanța zugravului de la Bălinești în arta veche românească, cu atît mai mult cu cît toți zugravii care au urmat au adoptat inovația sa (p. 433).

În urma unei minuțioase comparări a tuturor portretelor de evangheliști cunoscute din bisericile lui Ștefan, ca și din miniaturile aflate în manuscrisele contemporane, autorul arată că «atît majoritatea zugravilor, cît și miniaturiștii din această vreme, au urmat, în reprezentarea evangheliștilor, unul și același prototip: *Tetraevanghelul din 1429* al monahului Gavril de la Neamț. Acest lucru dovedește cu suficientă limpezime că atît zugravii cît și

miniaturiştili din vremea lui Ştefan cel Mare erau *artişti autohtoni*, care şi-au primit învăţătura meşteşugului lor în aceeaşi şcoală locală de pictură, o şcoală bine organizată şi unitară, o şcoală care avea o tradiţie în urma ei, şi pe care ţinea să o păstreze» (p. 445).

În încheiere, autorul face câteva consideraţii generale asupra operei lui Gavril ieromonahul, subliniind că «interpretînd creator moştenirea bizantină, umanizînd-o, apropiînd-o de viaţă şi adaptînd-o sensibilităţii artistice a poporului său, Gavril a realizat o operă luminoasă şi reprezentativă pentru cultura românească la sfîrşitul secolului al XV-lea» (p. 460), Gavril ieromonahul însuşi fiind «una dintre cele mai remarcabile personalităţi din trecutul de artă şi cultură al poporului nostru» (p. 461).

Portretele lui Ştefan cel Mare în arta epocii sale, de Teodora Voinescu (p. 463—478), este un studiu în care, aşa cum indică şi titlul, sînt trecute în revistă reprezentările marelui domn aflate fie în bisericile sale, fie pe obiectele donate de el. Scopul acestei cercetări este de a «determina trăsăturile caracteristice sub care figura voievodului s-a transmis posterităţii» şi, în acelaşi timp, de a fixa «cîteva dintre trăsăturile specifice portretului votiv în epoca de cristalizare a stilului moldovenesc» (p. 464).

Cea mai veche reprezentare cunoscută a lui Ştefan cel Mare se găseşte în miniatura din *Tetraevanghelul de la Humor*, din 1473. (Astăzi manuscrisul face parte din colecţia Mînăstirii Putna).

Urmează în ordine cronologică portretul brodat de pe epitrahilul de la Mînăstirea Putna şi apoi cele din tablourile votive de la Pătrăuţi, Sfîntul Ilie-Suceava şi Voroneţ, precum şi basorelieful în piatră de la Mînăstirea Vatoped (Atos), executat în 1496.

Sînt de menţionat de asemenea alte câteva broderii care păstrează şi ele chipul lui Ştefan cel Mare, şi anume: epitrahilul de la Voroneţ (1488—1490), dvera cu Răstignirea de la Putna (1500) şi epitrahilul de la Dobrovăţ (nedat).

Se constată în toate portretele lui Ştefan cel Mare «nu doar o simplă asemănare a trăsăturilor, ci preocuparea — în cazul miniaturii din Tetraevanghel, a portretelor de la Voroneţ, Sfîntul Ilie şi Pătrăuţi, al basoreliefului de la Vatoped — de a imprima figurilor o atmosferă proprie, o nuanţă care să le definească pe un plan personal» (p. 477).

I. D. Ştefănescu, în studiul *Broderiile de stil bizantin şi moldovenesc în a doua jumătate a secolului al XV-lea* (p. 479—539), prezintă documental şi foarte sistematic numeroasele broderii din vremea lui Ştefan cel Mare care astăzi alcătuiesc un tezaur artistic de o valoare inegalabilă.

Broderiile sînt împărţite în *veşminte liturgice* (epitrahile şi bederniţe), *broderii de altar* (antimise şi aere de procesiune), *epitaşuri, dvere, zavere, broderii-tablouri, acoperăminte brodate de morminte şi drapele brodate*.

Autorul descrie exemplarele broderiilor conservate pînă astăzi din epoca respectivă.

În încheierea studiului este arătată evoluţia artei broderiei pînă la culmile atinse către sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare.

Emil Lăzărescu, în articolul *Trei manuscrise moldovenesti de la Muzeul de Artă R.P.R.* (p. 541—588), studiază trei manuscrise, dintre care unul este anterior domniei lui Ştefan cel Mare, al doilea datează de la sfîrşitul acestei domnii, şi al treilea, din timpul lui Bogdan cel Orb (1504—1517).

Prin analizarea ornamentației celor trei manuscrise se stabilește filiația lor din *Tetraevanghelul din 1429* al monahului Gavril Uric de la Neamț și se trag o serie de concluzii privitoare la dezvoltarea artei miniaturistice moldovenești.

Profesorul Mihai Berza studiază *Trei tetraevanghele ale lui Teodor Mărișescul în muzeul istoric din Moscova* (p. 589—639), manuscrise datînd din anii 1491, 1492 și 1498.

Analiza miniaturilor, vinițelor și a iconografiei duce la concluzia că acest artist de la Neamț a preluat numeroase elemente din opera predecesorului său, Gavril Uric. Este un prilej pentru autor de a sublinia o dată mai mult înalta măiestrie a copiştilor moldoveni de manuscrise din secolul al XV-lea.

În încheierea volumului, Șerban Papacostea dă o valoroasă *Bibliografie istorică* a epocii lui Ștefan cel Mare (p. 641—675).

M. CAZACU și ȘT. ANDREESCU

CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE DIN ȚARA NOASTRĂ ÎN ANII PUTERII POPULARE*

Publicată în numărul festiv consacrat celei de a XX-a aniversări a Eliberării Patriei, al revistei «Arhitectura R.P.R.», comunicarea Prof. Arhitect Grigore Ionescu — director al Direcției Monumentelor Istorice —, însoțită de reproduceri ale unor monumente istorice și de artă (civile și religioase), prezintă o deosebită importanță atât pentru cunoașterea instituțiilor care activează la noi în vederea ocrotirii moștenirii culturale din trecut, cât și pentru informațiile pe care ni le oferă asupra muncii de restaurare a monumentelor (date istorice, statistice, probleme și metode de lucru). De aceea, spicuiim din cuprinsul ei:

În mod constant, abia de la sfârșitul veacului al XIX-lea înapoi poate fi vorba la noi de grija de a nu altera caracterul original al monumentelor. Amintim totuși din activitatea înaintașilor noștri: a) cazul lucrărilor executate către sfârșitul veacului al XVII-lea la biserica Minăstirii Argeșului (de către meșterul Grigore Cornescu); b) scrisoarea lui Vasile Lupu, prin care domnitorul se opunea propunerii de a se lua piatra din ruinele curții domnești a lui Ștefan cel Mare de la Vaslui, pentru a fi întrebuițată la o altă construcție nouă; c) dispozițiile date de «Departamentul pricinilor din lăuntru» al Moldovei, care puneau în vedere în 1834 ispravnicului de la Neamț să ia măsuri grabnice spre a împiedica distrugerea ruinelor cetății Neamțului. Consemnarea acestor tendințe apare pentru prima oară, oficial și legal formulată, în Regulamentul Organic.

În veacul al XIX-lea, activitatea de restaurare a fost însă concepută în mod nefecit. Între 1840 și 1855 au fost desfigurate Minăstirile Tismana și Bistrița în Oltenia, precum și biserica Sfântul Gheorghe-Nou din București. Alte câteva clădiri, printre care vechea mitropolie din Tîrgoviște, biserica Sfântul Dumitru din Craiova și biserica Sfântul Nicolae-Domnesc din Iași, au fost în întregime dărâmate de răstălmăcitorii principiilor lui Viollet le Duc.

Comisiunea Monumentelor Publice înființată în 1892 a avut o activitate redusă din lipsă de mijloace materiale. Reorganizată sub denumirea de Comisiunea Monumentelor Istorice, ea a fost înzestrată în 1906 cu un serviciu tehnic propriu.

Printre monumentele bine restaurate în această perioadă se cuvin menționate bisericile Sfântul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș (restaurator arh. Grigore Cerchez), Stravropoleos din București (restaurator arh. Ion Mincu), cum și Sfântul Ioan Bo-

*) Prof. Arh. Grigore Ionescu, *Conservarea și restaurarea monumentelor istorice din țara noastră în anii puterii populare*, în „Arhitectura R.P.R.”, nr 4/1964.

tezătorul din Suceava, Sfânta Treime din Siret și Curtea Veche din București (restaurator arh. Horia Teodoru).

În anii puterii populare, grija pentru păstrarea și restaurarea monumentelor istorice a fost așezată pe o treaptă superioară de preocupări, legiferată și sprijinită prin acțiuni concrete. În anul 1951, în cadrul Academiei R.P.R., a fost înființată Comisia Științifică a Muzeelor și Monumentelor Istorice, care a cercetat, inventariat și triat un număr de 3359 clădiri, 111 centre arheologice, 405 monumente de artă plastică și 466 monumente de interes istoric. În anul 1959 toate serviciile competente au fost concentrate într-o singură unitate centrală: Direcția Monumentelor Istorice, atașată Comitetului de Sțat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemafizare.

Alegerea obiectivelor și executarea lucrărilor se face ținând seama de urgența în funcție de stadiul de degradare, importanța istorică și artistică, repartizarea rațională a fondurilor pe obiective: castele, cetăți, ansambluri arhitecturale religioase sau civile, ansambluri arheologice. Proiectele de restaurare se întocmesc pe baza unei întregi serii de lucrări de cercetare științifică. Principiile de restaurare au la bază directivele Cartei de la Atena din 1931, cu unele modificări și completări. În luna mai 1964, la Veneția, Congresul internațional al arhitecților și tehnicienilor de monumente istorice a formulat un nou document internațional în acest domeniu: Carta internațională privind conservarea și restaurarea monumentelor.

Printre lucrările de la noi terminate sau în curs de terminare figurează, fie clădiri monumentale cu caracter urban ca: Ateneul Român și Palatul Justiției din București, Teatrul Național și Palatul Cuza din Iași, Palatul Banffy din Cluj; fie ansambluri de veche arhitectură religioasă, cum sînt: Complexul Patriarhiei din București, Așezămintele Brîncovenesti de la Hurezi, Mînaștirile Cozia, Govora, Dintr-un lemn, Neamț, Moldovița, Sucevița, Dragomirna, Humor, Galați din Iași; fie monumente izolate ca: biserica Sfîntul Mihail din Cluj, biserica Precista din Galați, biserica Sfîntul Gheorghe a fostei Mînaștiri Voroneț, Turnul Sfatului din Sibiu, Casa Negustorilor din Brașov, Casa Argintarului din Bistrița, Casa Toldalaghi din Tîrgu-Mureș, Palatul Brîncovenesc de la Potlogi; diferite castele și cetăți, cum sînt Cîlnicul, Hunedoara, Prejmerul, Cetatea Neamț, cum și numeroase complexe de arhitectură și arheologie: curtea domnească din Tîrgoviște, ansamblul rupestru de la Basarabi din Dobrogea, edificiul roman cu mozaic din Constanța sau bisericile de lemn din nordul Transilvaniei.

S-au pus probleme de reconstituire, ca la clisiarnița Mînaștirii Moldovița și la interioarele Casei Movileștilor din Mînaștirea Sucevița, sau la refacerea acoperișurilor bisericilor moldovenești, după modelele arătate în evocatoarele tablouri ctitoricești din veacurile al XV-lea—al XVII-lea. S-au pus probleme de amenajare a unui cadru nou la Mînaștirea Dealu, probleme de introducere a unor noi structuri la Casa Negustorilor din Brașov sau la Mînaștirea Sucevița, probleme de ambianță la Mînaștirea Neamț, unde s-a mutat din centru pe latura din fund biserica mai nouă a Sfîntului Gheorghe, pentru a se degaja și pune în valoare biserica veche a lui Ștefan cel Mare, probleme de rezistență — de ridicare și mutare — a bisericii din Rebegești și refacerea bolților pe nervuri suspendate de o rețea de grinzi de beton armat la biserica Sfîntul Mihail din Cluj.

Lucrările de restaurare comportă și cercetarea materialelor de construcție.

Din această succintă relatare se poate observa complexitatea preocupărilor ce survin sectorului de conservare și restaurare a monumentelor istorice.

Comunicarea Prof. Arhitect Grigore Ionescu reflectă prețuirea deosebită ce se acordă astăzi în Statul nostru monumentelor culturale-istorice și de artă.

Grija pentru păstrarea monumentelor religioase (biserici, ansambluri arhitectonice, cruci memoriale) este purtată de asemenea și de Biserica Ortodoxă Română, care acordă o deosebită atenție, întreprinde lucrări importante și colaborează intens cu organele de stat competente în acest domeniu.

Găsim de bine să încheiem succinta prezentare a comunicării Prof. Arhitect Grigore Ionescu împărtășind întru totul speranța d-sale :

«Sperăm că într-un viitor apropiat toată această acțiune, înțeleasă așa cum se cuvine de arhitecți, de urbanisti și de toate autoritățile locale, va da roadele așteptate și că principalele noastre monumente vor fi restaurate și puse în valoare printr-o folosință potrivită și o ambianță îngrijită, aducând în mijlocul frumoaselor noastre peisaje un element pitoresc și redând întregului popor mărturia trecutului său».

GABRIEL POPESCU

MONUMENTE DE ARHITECTURĂ ȘI ARTĂ BISERICESCĂ DIN ARHIEPISCOPIA CRAIOVEI

În spiritul preocupărilor închinare punerii în valoare a comorilor de artă și istorie bisericească, în editura Mitropoliei Olteniei a apărut, recent, o suită de cărți poștale ilustrate și un pliant înfățișând *Monumente Istorice Bisericești din Arhiepiscopia Craiovei*.

Intocmit prin grija I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, pliantul este prezentat printr-un cuvânt lămuritor asupra monumentelor din eparhie, al căror ansamblu este desfășurat grafic pe o hartă imprimată, în culori, ca întreaga lucrare. Acest cuvânt prezintă — în linii mari — particularitățile principalelor monumente bisericești din Regiunea Olteniei, o dată cu trăsăturile care alcătuiesc, am spune, personalitatea lor arhitectonică și de artă, conturată în cadrul (geografic și turistic) al Arhiepiscopiei Craiovei, astfel cum acest cadru este amplu înfățișat în harta pliantului.

Pentru judiciozitatea caracterizărilor și simplitatea stilului, cităm din acest cuvânt introductiv câteva pasaje :

«Presărate prin finuturi muntoase și deluroase, la șes sau pe malul Dunării, mănăstirile și schiturile veacului al XIV-lea sînt socotite — acolo unde ele s-au mai păstrat — drept «cele mai de seamă monumente pentru înțelegerea procesului de formare a artei în Țara Românească». Unui din aceste monumente, în ființă astăzi, este Tismana : cel mai vechi așezămînt mînăstiresc din Oltenia și din țară. Copie, în mare, al Mînăstirii Vodița (1362), ruinată, Tismana a înrîurit mult construcțiile bisericești din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, în Oltenia și Muntenia. La Vodița și Tismana s-au întîlnit iscusințele sîrbo-bizantine, aduse la noi de starețul Nicodim, cu cele locale. Aci s-au armonizat măiestria construcției cu materialul și așezarea, cu felul viețuirii și cu năzuințele ei.

Îmbinarea lor a dat naștere planului în formă de trifoi (treflat sau trilobat), peste care se desfășoară tehnica îndrăzneată a bolților și tinderea către forme mai zvelte, opuse înfățișării pline și robuste a monumentului bizantin. Toate monumentele cu plan treflat, cum sînt : *Tismana, Bucovățul, Călușul, Jițianu, Gura Motrului* și altele, sînt echilibrate și rezistente, ca un bloc de piatră, din temelii pînă în turlă. Exterior, aceste monumente au o înfățișare de neîntrecută maiestate, din cauza etajării treptate a părților construcției și a turlei centrale, care stăpînește peste masa zidurilor, ca la Tismana.

Frumusețea exterioară mai rezultă și din jocul materialelor de construcție — cărămidă și piatră sau numai cărămidă — precum și decorarea zidurilor cu arcade oarbe și onițe, brîie și zimți, alternări între cărămida aparentă și straturi tencuite. Jocul materialelor de

construcție dă monumentului un caracter arhaic (Tismana), iar decorația îi dă viață, culoare și umbră (Bucovățul, Gura Motrului, Călușul). Când se adaugă construcției cu plan treflat podoabele stilului brîncovenesc: pridvoare deschise cu stâlpi de piatră porniți din frunze de acant, ca la *Polovragi, Lainici și Gura Motrului*, sau înfloriturile moldovenești de la cadrul ușilor și ferestrelor (Gura Motrului), — monumentul se îmbracă în și mai mare frumusețe.

Dacă se adaugă la cele de mai sus frescele murale de la Tismana, vechi de peste 400 de ani, chipurile de ctitori — vii ca niște portrete și de o mare bogăție documentară — de la Căluș și Gura Motrului, precum și sculpturile de la *Strîmba și Crasna*, se întregeste imaginea celor mai de seamă valori ale tezaurului artistic din aceste părți ale Olteniei».

Harta (deasupra căreia se deschid — ca două aripi ale trecutului — dantelele de aur ale ușilor împărătești de la Catedrala Mitropolitană) este flancată de vederile monumentelor de mare prestigiu, istoric și artistic, ale Arhiepiscopiei Craiovei: Tismana și Bucovățul; amîndouă prinse în rama elenarelor grafice ale unor măiestrite ornamente policrome.

Pe cea de a doua pagină, pliantul prezintă imaginile mînaștirilor și schiturilor: *Polovragi, Gura Motrului, Jilianu, Strehăia, Călușul, Crasna, Strîmba, Sadova, Preajba* și altele, dominate de silueta sveltă a bisericii «Sfîntul Dumitru», din Craiova, azi catedrală mitropolitană.

Pliantul întocmit prin osteneala I.P.S. Mîtropolit Firmilian al Olteniei apare ca o lucrare de reală utilitate.

A. B.

PARTEA OFICIALĂ

LUCRĂRILE SFINTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMINE ÎN SEȘIUNEA ANULUI 1964

SPICUIRI DIN SUMARUL ȘEDINȚEI DE LA 21 DECEMBRIE 1964

La orele 10 dimineața se oficiază Doxologia în Paraclisul Sfintei Patriarhii, la care iau parte toți II. PP. SS. și PP. SS. membri ai Sfintului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian.

La orele 10,30, II. PP. SS. și PP. SS. membri ai Sfintului Sinod trec în sala sinodală.

La ședință ia parte și Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, împreună cu Domnul Director General I. Bărbulescu.

P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, Secretarul Sfintului Sinod, citește apelul nominal și sînt prezenți: Prea Fericitul Patriarh Justinian, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian al Olteniei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului, Prea Sfințitul Episcop Partenie al Romanului și Hușilor, Prea Sfințitul Episcop Antim al Buzăului, Prea Sfințitul Episcop Chesarie al Dunării de Jos, Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului, Prea Sfințitul Episcop Teofil al Clujului, Prea Sfințitul Episcop Valerian al Oradiei, Prea Sfințitul Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Prea Sfințitul Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

Prea Fericitul Președinte face cunoscut că din partea I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului s-a primit telegrama înregistrată sub nr. 17189/1964, prin care solicită să i se motiveze absența de la ședința Sfintului Sinod, găsindu-se încă în convalescență.

De asemenea face cunoscut că din partea Prea Sfințitului Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului s-a primit adresa nr. 14926/1964, prin care solicită să i se motiveze absența de la ședința Sfintului Sinod, găsindu-se în tratament postoperatoriu.

Sfîntul Sinod motivează absența de la ședință a I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și a P.S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului.

Prea Fericitul Președinte roagă pe Domnul Secretar General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, să dea citire deciziei de deschidere a sesiunii ordinare a Sfintului Sinod pe anul 1964.

Se citește decizia nr. 20.275/1964 a Departamentului Cultelor, pentru deschiderea sesiunii ordinare a Sfântului Sinod pe anul 1964. Prea Fericitul Patriarh Justinian declară ședința deschisă. Într-o scurtă cuvîntare Prea Fericirea Sa arată scopul convocării acestei sesiuni și dă unele îndrumări în legătură cu lucrările înscrise pe ordinea de zi.

Prea Fericitul Patriarh Justinian propune să se expedieze Domnului Președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne și Domnului Președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne, telegrame prin care să se exprime sentimentele de devotament și loialitate ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Romîne față de conducerea statului nostru democrat-popular.

Sfîntul Sinod aprobă textul telegramelor și hotărăște expedierea lor.*

Se intră în ordinea de zi.

Prea Fericitul Patriarh Justinian propune Sfîntului Sinod următoarea componență a Comisiilor Sinodale pe anul 1964:

I. COMISIA AFACERILOR EXTERNE

Președinte: I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei;
Membru: P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor;
Raportor: P. S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal.

II. COMISIA PENTRU DOCTRINA, VIAȚA RELIGIOASĂ ȘI PENTRU MINĂSTIRI

Președinte: I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului;
Membru: P. S. Episcop Teoctist al Aradului;
Raportor: P. S. Episcop Teofil al Clujului.

III. COMISIA CANONICĂ, JURIDICĂ ȘI PENTRU DISCIPLINĂ

Președinte: I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei;
Membru: P. S. Episcop Valerian al Oradiei;
Raportor: P. S. Episcop Antim al Buzăului.

IV. COMISIA ÎNVĂȚĂMINTULUI PENTRU PREGATIREA PERSONALULUI BISERICESC

Președinte: I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului;
Membri: P. S. Episcop Ieșif al Rîmniceului și Argeșului și P. S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos;

Raportor: P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

Sfîntul Sinod aprobă componența Comisiilor Sinodale pe anul 1964, așa cum au fost propuse de Prea Fericitul Patriarh Justinian.

În continuare, Prea Fericitul Președinte împarte lucrările la Comisie, astfel:

1. *Tem. nr. 11432/1964.* — Darea de seamă a P.C. Prof. Ioan Gh. Coman asupra vizitei sale la Facultatea de teologie a Universității din Bonn (R.F.G.), între 23 mai—1 iunie 1964.

2. *Tem. nr. 16369/1964.* — Raportul P. C. Pr. Consilier Vasile Ștefan, asupra vizitei sale la biserica romînă din Baden-Baden (R.F.G.), între 10—15 martie 1964.

* Telegramele respective sînt publicate în această revistă.

3. *Tem. nr. 16930/1964.* — a) Raportul Delegației Bisericii Ortodoxe Române la funerațiile preotului Simion Mihăițan, vicarul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America; b) Comunicarea Episcopiei despre alegerea în postul de vicar al acelei Episcopii a Preotului Ioan Bugariu.

4. *Tem. nr. 16353/1964.* — Scrisoarea nr. 827/1964 a Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Atenagora în legătură cu calerisirea mitropolitului Fotios, fost de Pafos.

5. *Tem. nr. 9727/1964.* — Raportul Nr. 1955/1964 al Institutului teologic de grad universitar din București, împreună cu darea de seamă asupra desfășurării lucrărilor Comisiei pregătitoare a celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă, care s-a întrunit în țara noastră între 2—9 iunie 1964.

6. *Tem. nr. 15935/1964.* — Darea de seamă asupra Conferinței Panortodoxe de la Rodos din 1—20 noiembrie 1964, prezentată de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, Președintele delegației Bisericii Ortodoxe Române.

7. *Tem. nr. 7844/1964; 14598/1964 și 16301/1964.* — Referatele Prof. N. Chițescu asupra consultării neoficiale dintre teologii ortodocși și necalcedonieni ținute la Aarhus—Danemarca, între 11—15 august 1964, precum și scrisoarea Dr. Lukas Vischer, secretarul de studii al comisiei «Credință și Constituție», însoțită de minutele și referatele acestei consultări.

8. *Tem. nr. 17237/1964.* — Vizita făcută Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, la Palatul patriarhal, în ziua de 27 septembrie 1964, de Majestatea sa Haile Selassie I, Impăratul Etiopiei.

9. *Tem. nr. 1183/C/1964.* — Invitația primită de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian din partea Majestății Sale Impăratului Haile Selassie I al Etiopiei, pentru a participa la reuniunea Intiistăților de Biserică, care va avea loc între 17—25 ianuarie 1965, la Adis Abeba.

10. *Tem. nr. 7836/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, în legătură cu consultarea din cadrul sesiunii Consiliului Ecumenic al Bisericilor asupra problemei dezarmării, ținută la Geneva, în zilele de 16—18 iunie 1964.

11. *Tem. nr. 13376/1964; 6918/1964 și 7843/1964.* — Dările de seamă în legătură cu întrunirile ecumenice de la Aarhus—Danemarca din vara anului 1964: a) Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, asupra sesiunii grupel de studii patristice; b) Darea de seamă a Prof. N. Chițescu, asupra adunării triennale a Comisiei pentru «Credință și Constituție» și c) Darea de seamă a Prof. N. Chițescu asupra consultării Diviziei pentru misiune și evanghelizare.

12. *Tem. nr. 13024/1964.* — Darea de seamă asupra lucrărilor Comitetului de direcție al Institutului ecumenic de la Bossey, din zilele de 31 august — 4 septembrie 1964, prezentată de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului.

13. *Tem. nr. 1571/1964 și 15934/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, asupra celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, ținută între 28 iunie și 3 iulie 1964 la Praga, și mesajul adresat de Adunarea mondială creștină pentru pace, Bisericilor și creștinilor.

14. *Tem. nr. 15163/1964; 948/1964; 3074/1964 și 13024/1964.* — Dările de seamă asupra lucrărilor Comitetului executiv și comisiilor de studiu ale Conferinței Creștine pentru Pace din anul 1964, la care au participat și delegați ai Bisericii Ortodoxe Române.

15. *Tem. nr. 15949/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, asupra lucrărilor Conferinței Bisericilor Europene (Nyborg IV), care a avut loc în Danemarca între 5—9 octombrie 1964.

16. *Tem. nr. 16345/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei asupra lucrărilor reuniunii neoficiale convocată la Geneva, pentru ziua de 11 decembrie 1964, de Conferința Bisericilor Europene.

17. *Tem. nr. 16358/1964.* — Referatul P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, Secretarul Sfîntului Sinod, asupra programului conferințelor și vizitelor interortodoxe și interconfesionale ce vor avea loc în cursul anului 1965.

Se trimite spre studiere și referire Comisiei Afacerilor Externe.

18. *Tem. nr. 8374/1964.* — Adresa Sfîntei Mitropolii a Moldovei și Sucevei nr. 6676/1964 prin care înaintează Darea de seamă asupra conferinței care a avut loc la Centrul eparhial în zilele de 8 și 9 iunie 1964, în cadrul căreia s-au analizat aspecte ale mișcării stiliste din cuprinsul Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

19. *Tem. nr. 14427/1964 și 15099/1964.* — Adresa Sfîntei Episcopii a Rîmnicului și Argeșului nr. 10896/1964, cu privire la rînduiala Sfîntului Calinic asupra Mînăstirii Frăsinei.

20. *Tem. nr. 17212/1964.* — Itinerariile pastorale ale II. PP. SS. și PP. SS. Chriarhi, pe anul 1964.

21. *Tem. nr. 16135/1964.* — Proiectul Pastorei Sfîntului Sinod pentru colecta Fondului Central Misionar din Duminica Ortodoxiei a anului 1965.

Se trimite spre studiere și referire Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri.

22. *Tem. nr. 4619/1964.* — Adresa Sfîntei Arhiepiscopii a Timișoarei nr. 2009/1964, prin care solicită aprobarea Sfîntului Sinod pentru hirotonirea în preot a candidatului Petre Ciolac, bacalaureat și absolvent al unui an de Academie teologică.

23. *Tem. nr. 14218/1964.* — Adresa Sfîntei Episcopii a Aradului nr. 4262/1964, prin care solicită aprobarea Sfîntului Sinod pentru hirotonia în preot pe seama unei parohii vacante din cuprinsul acelei Eparhii a cîntărețului bisericesc Leonte Gheorghe din Focșani.

24. *Tem. nr. 6530/1964; 8766/1964.* — Adresele Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor nr. 5063 și 5231/1964 și 9460/1964, prin care se propune anularea iertării de pedeapsa caterisirii a preotului Dumitru Sima din cuprinsul acelei Eparhii.

25. *Tem. nr. 1214/1964.* — Recursul preotului Aurel Bogdan, de la parohia Birsești, raionul Tîrgu Jiu, împotriva sentinței nr. 9/1963, a Consistoriului eparhial al Sfîntei Arhiepiscopii a Craiovei, sancționat cu pedeapsa caterisirii.

26. *Tem. nr. 7858/1964.* — Recursul diac. onorific Mircea Popescu, de la catedrala mitropolitană din Craiova, împotriva sentinței nr. 1/1963, a Consistoriului eparhial al Sfîntei Arhiepiscopii a Craiovei, sancționat cu pedeapsa caterisirii.

27. *Tem. nr. 12155/1964.* — Recursul preotului N. Georgescu, fost protoiereu al Raionului Cîmpina, împotriva sentinței nr. 58/1964, a Consistoriului eparhial al Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, sancționat cu pedeapsa caterisirii.

28. *Tem. Nr. 12582/1964.* — Adresa Sfîntei Episcopii a Oradiei nr. 3243/1964, cu dosarul tînarului Cornea Gheorghe de la parohia Bălan, raionul Zalău, regiunea Cluj, care solicită dispensă de vîrstă pentru hirotonia în preot.

29. *Tem. nr. 3750/1964; 4158/1964 și 13168/1964.* — Adresele caselor de ajutor reciproc ale clerului din Eparhiile Sibiului, Dunării de Jos și Clujului, care solicită încuviințarea de a fi înscrise ca membre ale C.A.R., și văduvele de preoți.

30. *Tem. nr. 15071/1964.* — Referatul P. C. Pr. Gh. Soare, consilier patriarhal, în legătură cu absoluțiunea și radierea unor pedepse disciplinare.

31. *Tem. nr. 14929/1964.* — Cererea de iertare a preotului Ioan Albu, fost slujitor al parohiei Salcia-Tudor, din Eparhia Buzăului, pentru pedeapsa caterisirii, aplicată de Consistoriul eparhial al Sfintei Episcopii a Buzăului.

Se trimit spre studiere și referire Comisiei Canonice și Juridice și pentru disciplină.

32. *Tem. nr. 15942/1964.* — Referatul P. C. Pr. Gh. Soare, consilier patriarhal, asupra conferințelor preoțești de orientare pe anul 1965.

33. *Tem. nr. 16937/1964.* — Stabilirea seriilor de preoți pentru cursurile de îndrumare misionară pe anul 1965.

Se trimit spre studiere și referire Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc.

Prea Fericitul Patriarh Justinian suspendă ședința pînă la orele 12, pentru studierea în comisii a problemelor repartizate.

*

Ședința se redeschide la orele 12, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian. Se intră în ordinea de zi.

P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, raportorul Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, citește referatele asupra :

1. *Tem. nr. 15942/1964.* — Referatul P. C. Pr. Gh. Soare, consilier patriarhal, asupra conferințelor preoțești de orientare pe anul 1965.

Cancelaria Sfîntului Sinod prezintă referatul din care se constată că o comisie aprobată de Prea Fericitul Patriarh Justinian a alcătuit temele care urmează să fie dezbătute în conferințele de orientare a clerului pe anul 1965.

Comisia sinodală a învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc examinînd referatul Cancelariei Sfîntului Sinod nr. 15492/1964, propune plenului Sfîntului Sinod să se aprobe subiectele elaborate, constatînd că acestea au fost studiate temeinic și elaborate cu grijă, indicîndu-se și o amplă bibliografie la fiecare subiect în parte.

La propunerile comisiei și după discuțiile care au avut loc, Sfîntul Sinod hotărăște :
Aprobă pentru conferințele de orientare a clerului pe anul 1965 următoarele subiecte :

1) *Importanța monumentelor de artă bisericească și grija pentru conservarea lor. Indatoririle preoțimii.*

2) *Problema păcii în preocupările actuale ale Bisericilor creștine și ale organizațiilor mondiale.*

3) *Orientări noi în lucrarea pastorală a preotului.*

4) *Maniștări interortodoxe în ultimii ani.*

Datele la care urmează să se țină aceste conferințe sînt :

- Intre 1—5 martie, prima conferință ;
- Intre 1—15 mai, a doua conferință ;
- Intre 1—15 septembrie, a treia conferință ;
- Intre 1—15 noiembrie, a patra conferință.

În ceea ce privește conferințele administrative, acestea se vor ține : între 1—15 aprilie și între 1—15 octombrie.

Un colectiv de profesori și specialiști va elabora planuri dezvoltate pentru subiectele conferințelor de orientare a clerului, care vor fi trimise tuturor eparhiilor împreună cu bibliografia respectivă.

2. *Tem. nr. 16397/1964.* — Stabilirea seriilor de preoți pentru cursurile de îndrumare misionară pe anul 1965.

Prin referatul nr. 16937/1964, Cancelaria Sfântului Sinod propune să se aprobe cele trei serii de cursuri de îndrumare misionară pentru preoți din anul 1965 și anume : seria 47, între 15 martie — 16 aprilie 1965 ; seria 48, între 3 mai — 3 iunie 1965 ; și seria 49, între 18 octombrie — 19 noiembrie 1965, și ca fiecare serie să întrunească câte 80—90 preoți trimiși de eparhii.

Comisia sinodală a învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc examinînd referatul Cancelariei Sfântului Sinod nr. 16937/1965, propune plenului Sfântului Sinod să se aprobe cele trei serii de cursuri arătate în referat. Cu privire la tematica prelegerilor pentru anul 1965, comisia propune ca un colectiv de profesori de la Institutele teologice din București și Sibiu să elaboreze un proiect de programă analitică, în care să se țină seamă și de problemele religioase actuale, cum și de realitățile lumii contemporane.

La propunerile Comisiei și după discuțiile care au avut loc Sfîntul Sinod hotărăște :

1) *Se aprobă referatul cu mențiunea că în cursul anului 1965 vor fi numai două serii de cursuri și anume : seria 47 între 3 mai — 6 iunie 1965 ; și seria 48 între 18 octombrie — 19 noiembrie 1965.*

2) *O comisie de profesori de la Institutele teologice din București și Sibiu va supune Prea Fericitului Patriarh Justinian programa analitică a acestor cursuri, revăzută în lumina noilor probleme religioase cum și a realităților lumii contemporane.*

P. S. Episcop Teofil al Clujului, raportorul Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, citește referatele asupra :

1. *Tem. nr. 8374/1964.* — Adresa Sfintei Mitropolii a Moldovei și Sucevei nr. 6676/1964, prin care înaintează darea de seamă asupra conferinței care a avut loc la Centrul eparhial în zilele de 8 și 9 iunie 1964, în cadrul căreia s-au analizat aspecte ale mișcării stiliste din cuprinsul Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Comisia, luînd în cercetare darea de seamă înaintată de Sfînta Mitropolie a Moldovei și Sucevei, propune plenului Sfîntului Sinod : a) Să se ia act de situația mișcării stiliste de pe teritoriul Mitropoliei Moldovei și Sucevei și de faptul că rezolvarea cît mai completă și mai grabnică a acestei probleme formează preocuparea permanentă a celor doi Chiriarhi, I. P. S. Mitropolit Iustin și P. S. Episcop Partenie ; b) Măsurile luate în cadrul conferinței să fie socotite oportune și adecvate scopului urmărit ; c) Sfînta Mitropolie a Moldovei și Sucevei și Sfînta Episcopie a Romanului și Hușilor să supravegheze în continuare aducerea la îndeplinire a îndatoririlor trasate și respectarea măsurilor preconizate.

La propunerile Comisiei și după discuțiile care au avut loc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Să se ia act de situația mișcării stiliste din cuprinsul Mitropoliei Moldovei și de măsurile luate în cadrul conferinței ținute la Iași în zilele de 8 și 9 iunie 1964. Sfânta Mitropolie a Moldovei și Sucevei să supravegheze în continuare aducerea la îndeplinire a sarcinilor asumate, să urmărească rezultatele și să inițieze orice alte măsuri noi pentru readucerea credincioșilor stilști în sinul Bisericii Ortodoxe Române.

2. *Tem. nr. 14427/1964 și 15099/1964.* — Adresa Sfintei Episcopii a Rîmnîcului și Argeșului nr. 10896/1964, cu privire la rînduiala Sfîntului Calinic, prin care se interzice accesul femeilor în Mînăstirea Frăsinei.

Cu adresa nr. 10896/1964, Sfînta Episcopie a Rîmnîcului și Argeșului aduce la cunoștință că, în prezent, rînduiala Sfîntului Calinic, care a construit din temelii Mînăstirea Frăsinei, de a opri intrarea femeilor în acest sfînt locaș, este greu de respectat, datorită construirii unei noi șosele care trece pe lîngă mînăstire, ducînd pînă în munți, precum și datorită stăruitoarelor solicitări ale femeilor credincioase de a nu fi lipsite de dreptul de a se ruga în biserica acestei mînăstiri. Sfînta Episcopie a Rîmnîcului și Argeșului cere Sfîntului Sinod să hotărască măsurile ce trebuie luate.

Comisia, examinînd cele expuse în adresa nr. 10896/1964 și ținînd seama că o rînduială asemănătoare a fost statornicită de Sfîntul Calinic, mai înainte, și la Mînăstirea Cernica — unde, cu același gînd curat «de a nu se defăima chipul monahicesc», Sfîntul a îngăduit intrarea femeilor, în timpul zilei, pentru închinare și participare la sfintele slujbe, interzicîndu-le rîmînerea în mînăstire, pe timpul nopții —, propune Sfîntului Sinod ca și la Mînăstirea Frăsinei să se respecte întru totul rînduiala stabilită de Sfîntul Calinic pentru Mînăstirea Cernica.

La propunerea Comisiei și în urma discuțiilor, Sfîntul Sinod hotărîște:

1. Rînduiala Sfîntului Calinic pentru Mînăstirea Cernica se va respecta și la Mînăstirea Frăsinei.

2. Actuala piatră de hotar de la Frăsinei va fi scoasă de la locul unde se găsește și pîstrată în muzeul mînăstirii.

3. Pe unul din pereții clopotniții de la intrarea în Mînăstirea Frăsinei să fie așezată o placă pe care să fie înscrisă rînduiala statornicită de Sfîntul Calinic, pentru Mînăstirea Cernica, potrivit situației de la Mînăstirea Frăsinei.

4. Sfînta Episcopie a Rîmnîcului și Argeșului să ia măsurile cuvenite pentru lămurirea monahilor și credincioșilor asupra înțelepciunii acestei rînduiei statornicită de Sfîntul Calinic, — rînduială a cărei aplicare și la Mînăstirea Frăsinei va asigura scopul urmărit de Sfîntul Calinic: «să nu se defăime chipul monahicesc».

3. *Tem. nr. 17212/1964.* — Itinerariile pastorale ale II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi pe anul 1964.

Examinînd itinerariile pastorale ale II. PP. SS. și PP. SS. Membri ai Sfîntului Sinod pe anul 1964, Comisia constată cu satisfacție că toți membrii Sfîntului Sinod s-au ostenit cu multă dragoste să răspundă așteptărilor legitime ale clerului și credincioșilor din Eparhiile respective, în ce privește grija duhovnicească și buna-sporire gospodărească. II. PP. SS. și PP. SS. Membri ai Sfîntului Sinod au vădit în toată vremea un deosebit simț de răspundere, față de problemele pe care le-au avut în față.

De asemenea II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi au prezidat în mai multe rînduri conferințele preoțești de orientare, și la invitarea primită din partea Prea Fericitului Părinte

Patriarhii au asistat la deschiderea cursurilor și au prezidat examenele seriilor de la cursurile de îndrumare misionară.

La propunerea Comisiei, Sfântul Sinod hotărăște :

1. *Să se aducă mulțumiri Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Întâistătorul Bisericii Ortodoxe Române, care cu grijă neobosită veghează la bunul mers al Bisericii noastre Ortodoxe, la îndrumarea clerului și credincioșilor întru dreapta propovăduire a cuvântului Evangheliei și întru îndeplinirea îndatoririlor lor cetățenești în scumpa noastră Patrie.*

2. *Să se aducă mulțumiri II. PP. SS. și PP. SS. Membri ai Sfântului Sinod pentru activitatea rodnică desfășurată în eparhiile respective, la conferințele de orientare ale clerului precum și la cursurile de îndrumare misionară.*

4. *Tem. nr. 16135/1964. — Proiectul Pastorelei Sfântului Sinod pentru colecta Fondului Central Misionar, din Duminica Ortodoxiei din anul 1965.*

Comisia examinând proiectul Pastorelei Sfântului Sinod, destinată a se citi în Duminica Ortodoxiei din anul 1965, a procedat la îmbunătățirea textului acestei pastorele, pe care îl supune aprobării Sfântului Sinod plenar.

1. *Sfântul Sinod aprobă textul Pastorelei pentru Duminica Ortodoxiei din anul 1965. în forma în care a fost definitivat de Comisie.*

2. *Pastorala se va tipări prin grija Administrației Patriarhale, și se va trimite tuturor Eparhiilor, împreună cu instrucțiunile stabilite de Sfântul Sinod, anterior.*

P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, raportorul Comisiei afacerilor externe, citește referatele asupra :

1. *Tem. nr. 11483/1964. — Darea de seamă a P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman, asupra vizitei sale, între 23 mai—1 iunie 1964, la Facultatea de teologie a Universității din Bonn, unde a fost invitat a ține două prelegeri.*

Comisia afacerilor externe a Sfântului Sinod luînd în examinare darea de seamă a P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman, constată că prin prelegerile ținute și prin contactele ce le-a realizat, P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman a adus o contribuție apreciabilă pentru cunoașterea Bisericii Ortodoxe Române în cercurile teologice și bisericești de acolo.

La propunerea Comisiei, Sfântul Sinod hotărăște să se ia act cu satisfacție de această activitate.

2. *Tem. nr. 16365/1964. — Raportul P. C. Pr. Consilier Vasile Ștefan, asupra vizitei sale la Baden-Baden (R.F.G.), între 10—15 martie 1964.*

La propunerea Comisiei, Sfântul Sinod ia act de demersurile făcute de P. C. Pr. Consilier Vasile Ștefan. Problema bisericii și fundației de la Baden-Baden se va ține în evidență, în așteptarea răspunsului ce se va obține în urma recentelor intervenții făcute de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, de a cărui jurisdicție depinde biserica ortodoxă română din Baden-Baden.

3. *Tem. nr. 16353/1964. — Scrisoarea nr. 827/1964 a Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Atenagora, în legătură cu caterisirea mitropolitului Fotios, fost de Pafos.*

Prin scrisoarea nr. 827/1964, Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora aduce la cunoștința Bisericii Ortodoxe Române că pentru acțiunile anticanonice săvîrșite de mitropolitul Fotios, fost de Pafos, care s-a dus în America fără încuviințare canonică și acolo s-a dat la fapte anticanonice, tulburînd liniștea Bisericii și conștiințele credincioșilor și

dînd dovadă de purtare și viețuire păgubitoare pentru Biserică și credincioși, el a fost supus judecății sinodale și sancționat cu pedeapsa caterisirii din treapta de arhieru și repus în rîndul mirenilor.

La propunerea Comisiei, Sfîntul Sinod hotărîște :

1. *Se ia act de hotărîrea Patriarhiei Ecumenice, privitoare la caterisirea fostului mitropolit Fotios de Pașos, din treapta de arhieru și trecerea lui în rîndul mirenilor.*

2. *Să se comunice aceasta Episcopiei Misionare Ortodoxe Romîne în America pentru a evita în viitor legăturile bisericești cu cel caterisit și cu organizația sa bisericească.*

3. *Să se comunice aceasta și Patriarhiei Ecumenice, precum și I. P. S. Arhiepiscop Iacobos al Americii.*

La orele 14,30, Prea Fericitul Președinte suspendă ședința pînă la orele 16.

*

Ședința se redeschide la orele 16, sub președinția Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

La ședință participă: Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lîngă Consiliul de Miniștri, împreună cu Domnul Director General I. Bărbulescu.

Se reintră în ordinea de zi.

La invitarea Prea Fericitului Președinte, Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, raportorul Comisiei afacerilor externe citește referatele asupra:

4. *Tem. nr. 9727/1964. — Referatul nr. 1955/1964 al Institutului teologic din București, cu darea de seamă asupra desfășurării Comisiei pregătitoare a celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă, care s-a întrunit în țara noastră între 2—9 iunie 1964.*

La lucrările acestei comisii au participat reprezentanți din partea tuturor instituțiilor de învățămînt teologic superior din Bisericile ortodoxe surori. Lucrările s-au desfășurat la Institutul teologic din București, iar oaspeții au făcut o seamă de vizite prin țară, în cursul cărora au continuat discuțiile în legătură cu obiectul întrunirii.

Concluziile consfătuirii s-au consemnat într-un Protocol, care a fost înaintat Patriarhiei Romîne și tuturor celorlalte Biserici Ortodoxe surori spre luare de cunoștință.

Comisia afacerilor externe examinînd darea de seamă asupra desfășurării lucrărilor Comisiei pregătitoare a celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă care s-a întrunit în luna iunie 1964, cum și Protocolul încheiat cu această ocazie, apreciază inițiativa reluării contactelor dintre profesorii de teologie ortodoxă și face Sfîntului Sinod o seamă de propuneri, în legătură cu rezultatele la care a ajuns această Comisie pregătitoare.

La propunerea Comisiei și în urma discuțiilor care au avut loc, Sfîntul Sinod hotărîște:

1. *Se ia act de lucrările Comisiei pregătitoare a celui de-al II-lea Congres de teologie ortodoxă.*

2. *Să se adîncească în continuare studiile asupra tuturor temelor prevăzute în Protocolul încheiat, trecîndu-se în planul de lucru al normei științifice a profesorilor și Institutelor teologice de la București și Sibiu.*

3. *Să se ia măsuri ca exemplarele din revistele Patriarhiei, destinate străinătății, în cadrul tablei de materii, să cuprindă cîte o scurtă expunere a ideilor din articolele mai importante care prezintă interes pentru cititorii din afară, în limba franceză.*

4. *Institutul teologic din București să urmărească desfășurarea lucrărilor pregătitoare Congresului și, la timpul potrivit să sesizeze Sfânta Patriarhie, pentru cele de urmare.*

5. *Tem. nr. 16935/1964.* — Darea de seamă asupra lucrărilor Conferinței Panortodoxe de la Rodos din 1—20 noiembrie 1964, prezentată de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, președintele delegației Bisericii Ortodoxe Române.

Cea de-a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos, fixându-se pentru data de 1 noiembrie 1964, Biserica Ortodoxă Română a desemnat ca delegați ai săi la Conferință pe I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, pe I. P. S. Mitropolit al Olteniei și pe P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București.

Intrucât prin scrisoarea nr. 732/1964, Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic a adus la cunoștința Bisericii noastre modul cum urmau să fie conturate lucrările celei de-a treia Conferințe Panortodoxe de la Rodos, Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința sa din 29 octombrie 1964 a fixat poziția Bisericii noastre asupra tuturor punctelor de pe ordinea de zi anunțată a Conferinței și a încredințat delegației Bisericii Ortodoxe Române să înlățească și să susțină această poziție la Conferința Panortodoxă.

Comisia afacerilor externe examinând darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei asupra Conferinței Panortodoxe de la Rodos din 1964, în legătură cu temele cuprinse pe ordinea de zi, constată că delegația Bisericii Ortodoxe Române s-a străduit să aducă la îndeplinire întru totul îndrumările Sinodului Permanent date în ședința din 29 octombrie 1964, care precizau poziția Bisericii noastre față de problemele de pe ordinea de zi a Conferinței Panortodoxe de la Rodos.

La propunerile Comisiei și în urma discuțiilor largi care au avut loc, Sfântul Sinod hotărăște :

a) *Se ia act cu aprobare de activitatea delegației Bisericii Ortodoxe Române, desfășurată la Rodos și de rezultatele Conferinței Panortodoxe, cuprinse în Hotărârea și în Mesajul respectiv.*

b) *Rezultatele acestei Conferințe Panortodoxe vor fi aduse la cunoștința clerului, în cadrul conferințelor de orientare.*

c) *O dare de seamă asupra lucrărilor acestei conferințe va fi publicată în revista «Biserica Ortodoxă Română», pentru informarea clerului și credincioșilor.*

d) *La timpul potrivit, Biserica Ortodoxă Română să trimită delegații săi, în comisii interortodoxe pentru studierea promovării relațiilor dintre Biserica Ortodoxă și Comuniunea Anglicană, ca și cu Biserica Vechilor-Catolici.*

6. *Tem. nr. 7841/1964 ; 14598/1964 și 16361/1964.* — Darea de seamă a Prof. N. Chițescu asupra convorbirilor cu caracter informativ-particular dintre teologii ortodocși și nealcedonieni de la Aarhus-Danemarca, din 10—14 august 1964, și scrisoarea Dr. Lukas Vischer, în legătură cu acestea.

Comisia afacerilor externe examinând referatele Prof. N. Chițescu asupra consultării neoficiale dintre ortodocși și nealcedonieni, ținută la Aarhus-Danemarca în luna august 1964, precum și scrisoarea Dr. Lukas Vischer însoțită de minutele și referatele acestei consultări, consideră că consultarea de la Aarhus constituie o contribuție importantă la lămurirea problemei hristologice care reprezintă obiectul esențial în discuție între Biserica Ortodoxă și Bisericile vechi-orientale.

La propunerile Comisiei și după discuția care a avut loc, Sfântul Sinod hotărăște :

1. *În act de rezultatele acestei consultări neoficiale de la Aarhus-Danemarca, dintre teologii ortodocși și necalcedonieni.*

2. *Să se exprime mulțumiri Consiliului Ecumenic al Bisericilor pentru înlesnirile oferite ca această consultare să poată avea loc.*

7. *Tem. nr. 17237/1964.* — Referatul P. C. Pr. I. Gagiu și P. C. Pr. N. Cazacu asupra vizitei Majestății Sale Imperiale Haile Selassie I al Etiopiei, la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

Comisia afacerilor externe examinând darea de seamă asupra vizitei făcute Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian de Majestatea Sa Imperială Haile Selassie I al Etiopiei în luna septembrie 1964, constată perspectivele largi pe care această vizită le-a deschis pentru reluarea legăturilor Bisericii noastre cu Bisericile vechi-orientale și subliniază sporul de prestigiu câștigat de Biserica noastră, prin nivelul înalt pe care Prea Fericitul Patriarh Justinian l-a creat acestei întâlniri.

La propunerea Comisiei, Sfântul Sinod hotărăște :

În act de această înaltă vizită, exprimându-se din partea Sfântului Sinod mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian.

8. *Tem. nr. 1183/1964.* — Invitația făcută Prea Fericirii Sale Patriarhului Justinian de Impăratul Haile Selassie I al Etiopiei de a participa împreună cu o delegație a Bisericii Ortodoxe Române la Conferința Bisericilor Ortodoxe și vechi-orientale, convocată la Adis Abeba.

Sfântul Sinod hotărăște :

În act de această invitație și roagă pe Prea Fericitul Patriarh Justinian să ia la timpul potrivit măsurile ce se vor impune în interesul superior al Bisericii Ortodoxe.

9. *Tem. nr. 7836/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, în legătură cu lucrările Consultării asupra problemei dezarmării, ținută la Geneva, în zilele de 16—18 iunie 1964, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Între 16—18 iunie 1964, Comisia Bisericilor pentru afacerile internaționale din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor a convocat la Geneva o Consultare asupra problemei dezarmării. În cele trei zile de consultări — 16—18 iunie 1964 — au luat cuvântul pe rând reprezentanții Angliei, Americii, Uniunii Sovietice, Nigeriei și membrii Consiliului Ecumenic al Bisericilor. S-a discutat despre controlul dezarmării, despre reducerea mijloacelor de transport a armelor atomice, despre înghețarea producției de armament, despre reducerea bugetelor militare, despre completarea tratatului de la Moscova.

La șirșitul Consultării, s-a redactat un comunicat final.

Comisia afacerilor externe cercetînd darea de seamă asupra lucrărilor Consultării de la Geneva în problema dezarmării, ca și comunicatul final al acestei consultări, apreciază importanța unor asemenea întâlniri între factorii reprezentativi ai Bisericilor creștine și exponenții unor state participante la lucrările «Comitetului celor 18 state pentru dezarmare».

La propunerea Comisiei afacerilor externe, Sfântul Sinod hotărăște :

Se ia act de lucrările Consultării de la Geneva.

10. *Tem. nr. 13376/1964 ; 6918/1964 și 7843/1964.* — Dările de seamă în legătură cu întrunirile ecumenice de la Aarhus-Danemarca, din vara anului 1964, și anume: a) Da-

rea de seamă a I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, asupra sesiunii grupei de studii patristice; b) Darea de seamă a Prof. N. Chițescu, asupra Adunării trienale a Comisiei pentru «Credință și Constituție» și c) Darea de seamă a Prof. N. Chițescu, asupra consultării Diviziei pentru misiune și evanghelizare.

În cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor au avut loc la Aarhus-Danemarca, lucrările grupei de studii patristice, la care reprezentantul Bisericii noastre este I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului. Lucrările s-au ținut în a doua jumătate a lunii august.

Tot în această perioadă de timp s-au ținut și lucrările Comisiei pentru «Credință și Constituție» și consultarea Diviziei pentru misiune și evanghelizare la care a participat reprezentantul Bisericii noastre, Prof. N. Chițescu.

Comisia afacerilor externe luînd cunoștință de dările de seamă în legătură cu întrunirile ecumenice de la Aarhus din vara anului 1964, referitoare la sesiunea grupei de studii patristice, la adunarea trienală a Comisiei pentru «Credință și Constituție» și la consultarea Diviziei pentru misiune și evanghelizare, a făcut o seamă de propuneri Sfîntului Sinod, în legătură cu lucrările acestor foruri ecumenice.

La propunerile Comisiei și în urma discuțiilor care s-au purtat, Sfîntul Sinod hotărăște:

1. *Se ia act de dările de seamă asupra celor trei întruniri de la Aarhus, din vara anului 1964.*

2. *În vederea adunării trienale a Comisiei pentru «Credință și Constituție», să se ia măsuri pentru studierea temei: «Creație, nouă creație și unitatea Bisericii», fixată de această întrunire.*

3. *Răspunzînd necesității de participare mai largă a Bisericii Ortodoxe Romine la lucrările Comisiei «Credință și Constituție», să se recomande profesorilor Institutelor noastre teologice, elaborarea de studii și articole pentru revistele centrale ale Bisericii Ortodoxe Romine.*

4. *La timpul potrivit, Biserica Ortodoxă Romină să avizeze asupra participării a încă unui delegat al său, la grupa de studii patristice.*

11. *Tem. nr. 13624/1964.* — Darea de seamă asupra lucrărilor Comitetului de direcție al Institutului Ecumenic de la Bossey din zilele de 31 august—4 septembrie 1964, prezentată de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului.

În zilele de 31 august—4 septembrie 1964, au avut loc la Bossey, în Elveția, lucrările Comitetului de direcție al Institutului Ecumenic. Biserica Ortodoxă Romină a fost reprezentată la lucrările acestui comitet de direcție de către I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, membru în Comitetul de direcție a Institutului.

Comisia afacerilor externe luînd în cercetarea dării de seamă asupra lucrărilor Comitetului de direcție al Institutului de la Bossey, ținut între zilele de 31 august—4 septembrie 1964, prezentată de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, își exprimă satisfacția că prin acest Institut se deschid noi perspective pentru contactele dintre Biserici. În acest sens este necesar ca programul de studii să oglindească componența Consiliului Ecumenic al Bisericilor și deci participarea tot mai activă a Bisericilor Ortodoxe la activitatea acestui institut.

La propunerile Comisiei și în urma discuțiilor care au avut loc, Sfîntul Sinod hotărăște:

I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, membru permanent în Comitetul de direcție al Institutului de la Bossey să fie rugat a susține o mai largă reprezentare ortodoxă, alți:

în fixarea tematicii cursurilor acestui institut, cât și în ceea ce privește componența cadrelor de conferențieri.

12. *Tem. nr. 1571/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei asupra celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, ținută între 28 iunie — 3 iulie 1964 la Praga.

Între 28 iunie — 3 iulie 1964, a avut loc la Praga cea de a doua Adunare Generală Creștină pentru Pace. Lucrările Adunării s-au ținut sub lozincă «Legământul meu este viață și pace». Biserica Ortodoxă Română a luat parte la această a doua Adunare generală creștină pentru pace, printr-o delegație de 15 persoane, în frunte cu I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei. Adunarea mondială creștină pentru pace a analizat activitatea Conferinței creștine pentru Pace, pe intervalul dintre cele două Adunări mondiale, a hotărât intensificarea acțiunilor Conferinței și a aprobat restructurarea și reducerea comisiilor de studiu, la cinci. De asemenea, Adunarea mondială a făcut noi alegeri de membri în comitele Conferinței.

Comisia afacerilor externe examinând darea de seamă asupra celei de-a doua Adunări mondiale creștine pentru pace, ținută în vara anului 1964 la Praga și «Mesajul» adresat Bisericilor și creștinilor, precum și celelalte documente ale acestei Adunări, apreciază importanța acestor manifestări creștine internaționale, pentru apărarea păcii, la care au participat o numeroasă delegație a cultelor din țara noastră.

La propunerile Comisiei, Sfântul Sinod hotărăște :

1) *Se ia act de alegerea în Comitetul consultativ al Conferinței Creștine pentru Pace a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și P. C. Pr. Prof. Mișan Șesan, iar în Comitetul executiv, a I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului.*

2) *Se ia act de «Mesajul» adresat de Adunarea mondială creștină pentru pace către Biserici și creștini și se recomandă comentarea lui precum și a tematicii Adunării în revistele Patriarhiei Române.*

13. *Tem. nr. 15163/1963 ; 948, 3074 și 13024/1964.* — Dările de seamă asupra lucrărilor Comitetului executiv și Comisiilor de studiu ale Conferinței Creștine pentru Pace din anul 1964, la care au participat și delegații ai Bisericii Ortodoxe Române.

În cursul anului 1964, au avut loc mai multe ședințe de lucru ale Comitetului executiv și Comisiilor de studiu ale Conferinței Creștine pentru Pace. Biserica Ortodoxă Română a participat, prin delegații săi la următoarele dintre aceste ședințe : a) la ședința de lucru a Comitetului executiv, care a avut loc la Budapesta între 2—6 ianuarie 1964, prin P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, și P. C. Prof. Milan Șesan. b) La ședința de lucru a Comitetului executiv, care s-a ținut la Hayward's Heath (Anglia), între 18—21 noiembrie 1964, prin I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului. c) La ședința Comisiei «Pacea și Dreptatea», care a avut loc la Höchst-Odenwahl (R.F.G.), între 20—23 februarie 1964, prin I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei. d) La ședința Comisiei «Pacea și abuzul cu creștinismul», care a avut loc la Züsow (R.D.G.), între 27—29 aprilie 1964, prin P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

Comisia afacerilor externe luând în cercetare dările de seamă asupra lucrărilor Comitetului executiv și Comisiilor de studiu ale Conferinței Creștine pentru Pace din anul 1964, la care au participat și delegații ai Bisericii Ortodoxe Române, propune să se ia act de aceste lucrări.

La propunerea Comisiei, Sfântul Sinod hotărăște:

1) *Se ia act de lucrările Comitetului executiv și Comisiilor de studiu ale Conferinței Creștine pentru Pace, din anul 1964;*

2) *Se confirmă următoarele alegeri de membri, în Comisiile Conferinței Creștine pentru Pace:*

— *In secretariatul internațional — Dl. Ilie Georgescu.*

— *In comisia teologică — Pr. Prof. Ioan G. Coman, secretar; Pr. Prof. I. Todoran și Pr. Gh. Soare, membri.*

— *In comisia internațională: Pr. Prof. Soțron Vlad;*

— *In comisia tineret: Prof. I. Bria;*

— *In comisia ecumenică: Prof. N. Nicolaescu;*

— *In comisia economică: Prof. Al. Ciurea și Pr. Stan Dimancea.*

3) *Membrii aleși să pregătească și să scrie în revistele noastre bisericești, articole și studii în legătură cu tematica acestor comisii.*

4) *Să se recomande delegaților Bisericii Ortodoxe Române ca, la întrunirile Conferinței Creștine pentru Pace, să expună și să susțină cu toată fermitatea și în viitor punctele de vedere ale Bisericii noastre.*

5) *Se ia act că pentru anul 1965, Biserica Ortodoxă Română urmează să contribuie la bugetul anului 1965 al Conferinței Creștine pentru Pace, cu aceeași sumă ca și în anul 1964; iar pentru cheltuielile celei de-a treia Adunări mondiale creștine pentru pace, contribuția să se hotărască ulterior.*

14. *Tem. Nr. 15949/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin, al Moldovei și Sucevei, asupra lucrărilor Conferinței Bisericilor Europene (Nyborg IV), Danemarca, ținută între 5—9 octombrie 1964.

Între 5—9 octombrie 1964, a avut loc pe bordul vaporului danez «Bornholm» în apele Danemarcei, sesiunea Conferinței Bisericilor Europene, denumită Nyborg IV. Biserica Ortodoxă Română a participat la această sesiune printr-o delegație de 4 persoane, în frunte cu I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.

Programul de lucru al Conferinței a fost alcătuit din: susținerea și dezbaterile în comisii și plenare a temelor: «Trăirea împreună între continente», «Trăirea împreună ca generații»; votarea statutului, alegerea membrilor în organele de conducere și fixarea sediului conferinței.

Comisia afacerilor externe cercetând darea de seamă asupra lucrărilor Conferinței Bisericilor Europene, care a avut loc în Danemarca, între 4—9 octombrie, a propus să se ia act de lucrările acestei Conferințe.

La propunerile Comisiei și după dezbaterile care au avut loc, Sfântul Sinod hotărăște:

1) *la act de întocmirea și aprobarea noului Statut al Conferinței Bisericilor Europene, căruia i s-a dat o bază dogmatică trinitară.*

2) *la act și confirmă alegerea în comitetele și grupele Conferinței Bisericilor Europene a următorilor reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române:*

— *I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, în prezidiul Conferinței, ca unul dintre cei 7 președinți.*

— *Pr. Prof. Ioan G. Coman, membru în Comitetul consultativ al Conferinței.*

— *Diac. Prof. N. Nicolaescu, membru în grupa III-a de lucru.*

3) *Se ia act de temele propuse spre studiere de Bisericile membre.*

4) *Să se ia măsuri de informarea clerului prin revistele noastre bisericești despre desfășurarea celei de-a patra Conferințe a Bisericilor Europene (Nyborg IV) și despre preocupările acestei Conferințe.*

15. *Tem. nr. 16343/1964.* — Darea de seamă a I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, asupra lucrărilor reuniunii neoficiale convocate la Geneva, în ziua de 11 decembrie 1964, de Conferința Bisericilor Europene.

În ziua de 11 decembrie 1964, a avut loc la Geneva o reuniune în vederea pregătirii întrunirii prezidiului Conferinței Bisericilor Europene și a Comitetului consultativ al acestei Conferințe, programate pentru luna februarie 1965, la Viena. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat la această reuniune, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, în calitate de președinte al Conferinței.

Comisia afacerilor externe luând cunoștință de darea de seamă asupra consfătuirii conducătorilor Conferinței Bisericilor Europene, ținută la Geneva în ziua de 11 decembrie 1964, propune, iar *Sfântul Sinod hotărăște* :

Se ia act de desfășurarea și rezultatele acestei consfătuirii care a avut ca scop pregătirea lucrărilor Comitetului consultativ ce urmează să se țină la Viena, în zilele de 8—10 februarie 1965.

16. *Tem. nr. 16350/1964 și 11489/1964.* — a) Raportul delegației Bisericii Ortodoxe Române la funeraliile preotului Simion Mihălțan, fostul vicar al Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America; b) Alegerea noului vicar în persoana Preotului Ioan Bugariu.

Pentru cinstirea memoriei vrednicului preot Simion Mihălțan, fostul vicar al Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, încetat din viață la 2 ianuarie 1964, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis să participe la funeralii pe P. C. Rector N. Nicolaescu și P. C. Pr. Prof. Liviu Stan, de la Institutul teologic din București. Delegații Bisericii Ortodoxe Române au oficiat în ziua de 12 ianuarie 1964, slujba parastasului în biserica ortodoxă română din Indiana Harbor și apoi la mormântul decedatului preot Mihălțan.

Postul de vicar al Episcopiei rămas vacant prin decesul fostului titular, a fost completat de Consiliul eparhial al acelei episcopii în ziua de 27 august 1964, prin alegerea ca vicar a Preotului Ioan Bugariu, de la parohia Indiana Harbor. Alegerea a fost confirmată prin Decizia patriarhală nr. 97/1964. Preotul Ioan Bugariu a acceptat alegerea și și-a luat postul în primire.

Comisia afacerilor externe examinând referatul Secretariatului Sfântului Sinod, asupra problemelor acestora, împreună cu actele de la dosar, propune plenului Sfântului Sinod să se ia act de decesul preotului Simion Mihălțan, vicarul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America și de alegerea în postul de vicar al acestei Episcopii a Preotului Ioan Bugariu, de la parohia Indiana Harbor (S.U.A.).

În urma discuțiilor care au avut loc, Sfântul Sinod aprobă propunerile făcute de Comisie.

17. *Tem. nr. 16358/1964.* — Referatul P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, secretarul Sfântului Sinod, asupra programului conferințelor și vizitelor interortodoxe, și intercreștine ce vor avea loc în cursul anului 1965.

Prin referatul nr. 16358/1964, Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, secretarul

Sfintului Sinod, informează asupra felului cum vor decurge în cursul anului 1965, conferințele și vizitele interortodoxe și intercreștine care interesează Biserica Ortodoxă Română.

La propunerea Comisiei, Sfântul Sinod hotărăște :

La act de programul conferințelor interortodoxe și intercreștine și al vizitelor care vor avea loc în cursul anului 1965 și dispune să se țină o evidență a lor și să se întocmească din vreme lucrările pregătitoare în legătură cu ele, de Serviciul relațiilor externe bisericești.

La încheierea lucrărilor Comisiei afacerilor externe, Prea Fericitul Patriarh Justinian evidențiază activitatea Bisericii Ortodoxe Române pe plan extern în cursul anului 1964.

Mulțumește în chip călduros I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei pentru modul cum a reprezentat Biserica Ortodoxă Română în calitate de reprezentant al său la diferitele întruniri și conferințe intercreștine și interortodoxe, pentru aportul deosebit în cadrul lucrărilor respective, contribuind la luarea unor hotărâri importante în interesul Ortodoxiei.

Aceleași mulțumiri le aduce Prea Fericirea Sa și celorlalți ierarhi membri ai Sfintului Sinod, ca și celorlalți teologi români care au reprezentat Biserica Ortodoxă Română în cursul anului 1964 la diferitele întruniri și conferințe externe care au avut loc.

Mulțumește de asemenea tuturor ostenitorilor Serviciului relațiilor externe bisericești condus de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, ajutat de consilierii Pr. Gh. Soare și Pr. D. Fecioru, de colectivul de inspectori patriarhali și de profesorii Institutelor teologice din București și Sibiu.

Înalt Prea Sfînțitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, președintele Comisiei afacerilor externe, mulțumește Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru cuvintele alese pe care i le-a adresat și își exprimă satisfacția față de grija, stăruința și permanenta îndrumare pe care Prea Fericirea Sa a arătat-o cu prilejul pregătirii diferitelor delegații ale Bisericii Ortodoxe Române, în vederea împlinirii sarcinilor pe care le-au avut în străinătate.

Înalt Prea Sfînțitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei aduce călduroase mulțumiri Departamentului Cultelor pentru sollicitudinea pe care a arătat-o în tot cursul anului, în legătură cu problemele Bisericii Ortodoxe Române.

În încheiere, Înalt Prea Sfînția Sa subliniază munca stăruitoare depusă de salariații și colaboratorii Serviciului relațiilor externe bisericești din cadrul Cancelariei Sfintului Sinod.

Prea Sfînțitul Episcop Antim al Buzăului, raportorul Comisiei Canonice juridice și pentru disciplină, citește referatele asupra :

1. *Tem. nr. 4619/1964.* — Adresa Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei nr. 2009/1964, prin care solicită aprobarea Sfintului Sinod pentru hirotonirea în preot a candidatului Petre Ciolac, bacalaureat în anul 1952 și absolvent al unui an la Academia teologică din Caransebeș.

La propunerea Comisiei, care constată că solicitantul nu are studiile teologice legale, *Sfântul Sinod hotărăște :*

Se respinge cererea de hirotonie a petiționarului Petru Ciolac.

2. *Tem. nr. 14248/1964.* — Adresa Sfintei Episcopii a Aradului, nr. 4262/1964, prin care solicită aprobarea Sfintului Sinod pentru hirotonia în preot pe seama unei parohii vacante în cuprinsul acelei Eparhii, a cântărețului bisericesc Leonte Gheorghe din Focșani.

La propunerea Comisiei, care constată că petiționarul nu are diploma de seminar teologic și nici nu întrunește condițiile de ordin canonic și moral, *Sfântul Sinod hotărăște :*

Se respinge cererea de hirotonie în preot a cîntărețului bisericesc Leonte Gheorghe din Focșani.

3. *Tem. nr. 6532 și 8766/1964.* — Adresele Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor nr. 5063, 5231 și 9460/1964, prin care se propune anularea iertării de pedeapsa caterisirii a preotului Dumitru Sima, din cuprinsul acelei Eparhii.

La propunerea Comisiei, care constată că numitul preot nu s-a conformat condițiilor în care i s-a acordat iertarea de pedeapsa caterisirii de către Sfintul Sinod în ședința din 9 noiembrie 1961, *Sfintul Sinod hotărăște :*

Se anulează hotărîrea de iertare a pedepsei caterisirii preotului Dumitru Sima, dată în ședința din 9 noiembrie 1961.

4. *Tem. nr. 1214/1964.* — Recursul preotului Aurel Bogdan, de la parohia Birsești, raionul Tîrgu Jiu, împotriva sentinței nr. 9/1963, a Consistoriului eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Craiovei, sancționat cu pedeapsa caterisirii.

La propunerea Comisiei, *Sfintul Sinod hotărăște :*

1) *Se respinge recursul preotului Aurel Bogdan, de la parohia Birsești, raionul Tîrgu Jiu.*

2) *Sentința nr. 9/1963 a Consistoriului eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Craiovei, rămîne definitivă și executorie.*

5. *Tem. nr. 7858/1964.* — Recursul diaconului onorific Mircea Popescu, de la catedrala mitropolitană din Craiova, împotriva sentinței nr. 1/1963, a Consistoriului eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Craiovei, sancționat cu pedeapsa caterisirii, precum și cererea de iertare a aceluiași diacon onorific.

La propunerea Comisiei, *Sfintul Sinod hotărăște :*

1) *Se respinge recursul diaconului Mircea Popescu.*

2) *Cercetînd cererea de iertare a aceluiași diacon și ținînd seama de avizul favorabil al Chiriarhului locului, se acordă diaconului Mircea Popescu iertarea de pedeapsa caterisirii.*

6. *Tem. nr. 12155/1964.* — Recursul preotului N. Georgescu, fost protoiereu al raionului Cîmpina, împotriva sentinței nr. 58/1964, a Consistoriului eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, sancționat cu pedeapsa caterisirii.

La propunerea Comisiei, în baza referatului P. C. Inspector General Bisericesc, *Sfintul Sinod hotărăște :*

1) *Se respinge recursul preotului N. Georgescu, fost protoiereu al raionului Cîmpina.*

2) *Sentința nr. 58/1964 a Consistoriului eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor rămîne definitivă și executorie.*

7. *Tem. nr. 2982/1964.* — Adresa Sfintei Episcopii a Oradiei nr. 3243/1964, cu dosarul tînarului Cornea Gheorghe, de la parohia Bălan, raionul Zalău, regiunea Cluj, care solicită dispensă de vîrstă pentru hirotonirea în preot.

La propunerea Comisiei, avînd în vedere avizul favorabil al Chiriarhului locului, *Sfintul Sinod hotărăște :*

Se acordă dispensă de vîrstă pentru hirotonia în preot a candidatului Cornea Gheorghe, din parohia Bălan, Eparhia Oradiei.

8. *Tem. nr. 3750, 4158 și 13168/1964.* — Adresele Caselor de ajutor reciproc ale clerului din Eparhiile Sibului, Dunării de Jos și Clujului, care solicită încuviințarea de a fi scrise ca membre ale C.A.R. ale clerului, și văduvele de preoți.

La propunerea Comisiei, pe temeiul referatului Oficiului Juridic al Sfintei Patriarhii, *Sfântul Sinod hotărăște*:

Nu se aprobă înscrierea văduvelor de preoți ca membre ale Caselor de ajutor reciproc de pe lângă eparhii, acest lucru contravenind dispozițiilor prevăzute în art. 4 din Regulamentul Caselor de ajutor reciproc ale clerului, actualmente în vigoare.

9. *Tem. nr. 15971/1964.* — Referatul P. C. Pr. Gh. Soare, consilier patriarhal, în legătură cu absoluțiunea și radierea unor pedepse disciplinare, aplicate clericilor din cuprinsul Patriarhiei Române, înainte de 23 August 1964.

La propunerea Comisiei, pe baza referatului P. C. Pr. Gh. Soare, consilier patriarhal, Sfântul Sinod hotărăște:

1) *Acordarea absoluțiunii pentru toate pedepsele prevăzute în art. 4, paragraf A, lit. a—e inclusiv, art. 4, paragraf B, lit. a și b inclusiv; art. 50, lit. a—e inclusiv și art. 245, lit. a—f inclusiv din Regulamentul de procedură al Instanțelor disciplinare și de judecată bisericească, dată prin sentințe definitive de Consistoriile Bisericești, de Consiliile de judecată, sau direct de Chiriarh, clerului de mir, și călugărilor, până la data de 23 August 1964.*

2) *Ca urmare a acestei hotărâri, toate pedepsele menționate la pct. 1 de mai sus, să fie radiate din cazierul respectiv, urmînd ca aceste pedepse să nu mai fie menționate în certificatele ce se vor elibera celor în cauză.*

3) *Sfântul Sinod aduce mulțumiri călduroase Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru această fericită inițiativă, care coincide cu măsura largă a grațierii acordată de conducerea Statului nostru, tuturor celor ce au greșit față de legile țării.*

10. *Tem. nr. 14929/1964.* — Cererea de iertare a preotului Ion Albu, fost slujitor la parohia Salcia-Tudor, din Eparhia Buzăului, pentru pedeapsa caterisirii, aplicată de Consistoriul eparhial al Sfintei Episcopii a Buzăului.

La propunerea Comisiei, care constată că numitul preot nu are avizul favorabil al Chiriarhului, Sfântul Sinod hotărăște:

Se respinge cererea de iertare a preotului Ion Albu de la parohia Salcia-Tudor, din Eparhia Buzăului.

*

Epuizîndu-se ordinea de zi, Prea Fericitul Președinte arată că anul 1964 a însemnat, pentru Biserica Ortodoxă Română, roade atît în domeniul relațiilor externe bisericești, cît și prin contactele personale stabilite cu ocazia unor vizite de delegații bisericești în țara noastră.

Biserica noastră s-a bucurat continuu de sprijinul Statului prin Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

Prea Fericirea Sa aduce cele mai calde mulțumiri Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor și colaboratorilor săi, și-l roagă să fie interpretul simțămîntelor de devotament și recunoștință ale membrilor Sfîntului Sinod, față de Conducerea de stat.

Prea Fericitul Părinte Patriarh aduce mulțumiri cordiale H. PP. SS. și PP. SS. membri ai Sfîntului Sinod, pentru munca desfășurată în ședințele sesiunii ordinare ale Sfîntului Sinod și le urează pentru Noul an 1965, sănătate deplină și roade sporite în activitatea pe care o vor desfășura în slujba Bisericii, a Patriei și a Păcii între oameni și popoare.

În încheiere, Prea Fericitul Părinte Patriarh roagă pe Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, să dea citire deciziei de închidere a sesiunii ordinare a Sfântului Sinod din anul 1964.

Se citește decizia nr. 20280/1964 a Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, pentru închiderea sesiunii ordinare a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pe anul 1964.

Ședința se ridică la orele 20.

Președintele
Sfântului Sinod
al Bisericii Ortodoxe Române
† **JUSTINIAN**
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Secretar,
† **ANTIM TIRGOVIȘTEANUL**
Vicar patriarhal

